MUHTASAR

TEFSÎR-İ KEBÎR

MUKÂTİL BİN SÜLEYMÂN

işaret

muhtasar

TEFSÎR-İ KEBÎR

GÜNÜMÜZE ULAŞAN İLK TAM TEFSİR

Fıkıh öğrenmek isteyen Ebû Hanîfe'ye; Siyer öğrenmek isteyen İbn İshâk'a; Hadîs öğrenmek isteyen İmâm Mâlik'e; Tefsîr öğrenmek isteyen de Mukâtil b. Süleymân'a mürâcaat etsin.

İmâm Şâfii

Bu eserin okuyucuya ulaşmasındaki "özel" katkılarından dolayı Dr. Servet Özel'e teşekkür ederiz.
(işaret yayınları)

MUKÂTİL BİN SÜLEYMÂN
(ö. 150 h.)

muhtasar TEFSÎR-İ KEBÎR

Tahkik: Dr. Abdullâh Mahmûd Şehhâte

Tercüme: M. Beşir Eryarsoy

ihtisar eden ve notlandıran
ERTUĞRUL ÖZALP

işaret

İŞARET YAYINLARI: 108
Kur'ân Kitâblığı

Kitâbın adı ve Yazarı
Tefsîr-i Kebîr—Mukâtil b. Süleymân

Genel Yayın Yönetmeni
Dr. İsmet Uçma

Tahkik
Dr. Abdullâh Mahmûd Şehhâte

Çeviri
M. Beşir Eryarsoy

İhtisar eden ve Notlandıran
Ertuğrul Özalp

Tashih-Redaksiyon-Mizanpaj
Ertuğrul Özalp

Dizgi
A. Yücelen

Baskı-Cild
Aktif Matbaa ve Reklam Hizmetleri
Sanayi Ticaret Limited Ş.T.İ.
Tel: (0 212) 612 12 22
aktif@aktifmatbaa.com
Sertifika no: 13978

Kapak
Yunus Karaarslan

Mizanpaj programı: QuarXPress
Karakter/Font: Utopia
Metin: 10.5 pt. *Satır arası:* 13.7 mm.
Dipnot : 9.5 pt. *Satır arası:* 12.7 mm.

1. bsk. İstanbul 2015

ISBN
978-975-350-278-8

Sertifika no: 15826

İşaret Yayınları
Ankara cad. 31/63 34410 Cağaloğlu-İstanbul
Tel: (0 212) 519 17 28—528 30 61-62-63
Fax: (0 212) 528 30 59
isaret@isaretyayinlari.com.tr
www.isaretyayinlari.com.tr

İÇİNDEKİLER

İŞARET YAYINLARI: 108
Kur'ân Kitâblığı

Kitâbın adı ve Yazarı
Tefsîr-i Kebîr—Mukâtil b. Süleymân

Genel Yayın Yönetmeni
Dr. İsmet Uçma

Tahkik
Dr. Abdullâh Mahmûd Şehhâte

Çeviri
M. Beşir Eryarsoy

İhtisar eden ve Notlandıran
Ertuğrul Özalp

Tashih-Redaksiyon-Mizanpaj
Ertuğrul Özalp

Dizgi
A. Yücelen

Baskı-Cild
Aktif Matbaa ve Reklam Hizmetleri
Sanayi Ticaret Limited Ş.T.İ.
Tel: (0 212) 612 12 22
aktif@aktifmatbaa.com
Sertifika no: 13978

Kapak
Yunus Karaarslan

Mizanpaj programı: QuarXPress
Karakter/Font: Utopia
Metin: 10.5 pt. *Satır arası:* 13.7 mm.
Dipnot : 9.5 pt. *Satır arası:* 12.7 mm.

1. bsk. İstanbul 2015

ISBN
978-975-350-278-8

Sertifika no: 15826

İşaret Yayınları
Ankara cad. 31/63 34410 Cağaloğlu-İstanbul
Tel: (0 212) 519 17 28—528 30 61-62-63
Fax: (0 212) 528 30 59
isaret@isaretyayinlari.com.tr
www.isaretyayinlari.com.tr

İÇİNDEKİLER

MUKÂTİL B. SÜLEYMÂN

MUKÂTİL'İN HAYÂTI ve ESERLERİ[1]

Adı Mukâtil b. Süleymân b. Beşîr[2] el-Belhî'dir. Ezdîlilerin mevlâsıdır.[3] Künyesi Ebu'l-Hasen'dir.

Zehebî, biyografisinde ondan, "Müfessirlerin büyüğü Ebu'l-Hasen Mukâtil b. Süleymân el-Belhî" şeklinde sözetmektedir.

Mukâtil, Horasan bölgesinin bir şehri olan Belh'te dünyaya geldi. Kaynaklar onun Basra'da hicrî 150 yılında vefât ettiğini belirtmişler, ancak han-

---

1 Muhakkikin, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*'de Mukâtil b. Süleymân ile ilgili yazdığı dört bölümlük uzunca girişi, kısaltmak sûretiyle aldık. (Redaktör: E.Ö)

2 Kaynakların çoğu adının Mukâtil b. Süleymân olduğunu belirtmekle birlikte dedesinin adını vermemektedir. Bunu böylece bildiren kaynakların bazıları: İbnu'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Târih*, V/354; er-Râzî, *el-Cerhu ve't-Ta'dîl*, IV/355, Hind baskısı; Nevevî, *Tehzîbu'l-Esmâ*, II/115; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, VI/65; Zehebî, *Mizânu'l-İ'tidâl*, III/196.
Dedesinin adının "Bişr" olduğunu belirten bazı kaynaklar: el-Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdad*, XIII/160; el-Makdisî, *Tehzîbu'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl* (yazma 10. cild). Dedesinin adının "Beşîr" olduğunu belirten bazı kaynaklar: *Vefâyâtu'l-A'yân*, V/341; *Tehzîbu't-Tehzîb*, X/279; Ziriklî, *el-A'lâm*, VIII/206; Kehhâle, *Mu'cemu'l-Müellifîn*, XII/317. Ben dedesinin adının "Bişr" değil, "Beşîr" olduğunu tercih ediyorum. Çünkü eski kaynaklar çoğunlukla harflere nokta koymayı ihmal ediyordu. Bu nedenle "Beşîr" adını noktasız olarak yazdıklarından "Bişr"e benzerlik arzediyordu. İbn Teymiye'nin *Fetâvâ*'sında (II/92), "Mukâtil b. Bukeyr" diye geçmekte ise de bu "Beşîr"den tahrif edilmiştir. Nitekim kaynakların çoğunluğu dedesinin adının "Bişr" değil "Beşîr" olduğunu belirtmektedir. Bkz. Zerkeşî, *el-Burhân*, I/6'daki dibnot.

3 İbn Dureyd, *el-İştiqâq*–Tahkik: 'Abdu's-Selâm Hârûn– 501. Fakat İbn Dureyd'in belirttiğine göre, Esed b. Şerîk Oğulları'nın Basra'da "Esed Oğulları Mahallesi" diye bilinen bir mahalleleri vardı. Ancak Basra'da Esed b. Huzeyme oğulları'nın mahallesi yoktur. Daha sonra şunları söylemektedir: "Onların mevlâlarından [azad edilmiş köle olarak kendilerine nisbet edilenlerden] biri de tefsîri bulunan Mukâtil'dir."
Mukâtil'in Belh'de doğup daha sonra Merv'e, oradan Basra'ya, arkasından da Bağdat'a gittiğini, daha sonra tekrar Basra'ya dönüp hicrî 150'de vefat edinceye kadar orada kaldığını bildiğimize göre, Mukâtil'in Esed Oğulları'na velâ yoluyla bağlı oluşunun Basra'da gerçekleştiği görüşünü tercih etmekteyiz.

gi yılda doğduğundan sözetmemişlerdir.[4] Rivâyetlerden, Mukâtil'in hicrî 80 yılında doğmuş olduğu kanaati ağırlık kazanmakla birlikte, bu târihten önce doğmuş olması da mümkündür.

Mukâtil, hicrî II. asrın ilk dilimlerinde vefât etmiş tâbiînin ileri gelen âlimlerinin bir çoğundan rivâyette bulunmuştur; Mücâhid b. Cebr el-Mekkî (ö. 104 h.); Atâ b. Ebî Rebah el-Mekkî (ö. 114 h.) gibi.[5] Fakat onlardan yaptığı rivâyetler munkatı'dır. İbrâhîm el-Harbî bu husûsta şöyle demiştir:

> Mukâtil, Mücâhid'den hiçbir şey dinlememiştir, onunla karşılaşmamıştır. Ancak Mukâtil, ilim adamlarının tefsîrle ilgili görüşlerini toplamış ve bunlara dayanarak –onlardan şifâhen işitmeksizin– tefsîr yapmıştır.[6]

Mukâtil, Belh şehrinde yetişti, sonra Merv'e gitti. Her ikisi de Horasan bölgesinin ünlü şehirlerindendir. Mukâtil'in yetiştiği ve kültürlerinden, dînî-mezhebî görüşlerinden etkilendiği bu ülke, doğunun en verimli ve en geniş ülkesidir. Sınırlarını kuzey-doğudan Mâverâu'n-Nehir, güney-doğudan Sind ve Sicistan ülkeleri, kuzeyden ise Harizm ve Türkistan'daki Oğuzların ülkeleri, güneyden ise Fârisîlerin diyârı [İran] teşkil etmektedir.[7]

Horasan hicrî II., III. ve IV. asırlarda İslâm ülkesinin fikrî hayatının en önemli merkezlerindendir. Burada pek çok büyük muhaddis, pek çok müfessir ve fakih yetişmiştir.

Grek uygarlığının bir merkezi olan Belh'te doğup yetişen Mukâtil, buradaki ma'bedleri gördü, dînleri tanıdı.

Ekumenikler döneminde Zerdüştlük'ün kutsal şehri olan Belh'te –daha sonra– Kuşânîler kralları döneminde Budizm de yaygınlık kazandı.[8]

Arablar tarafından fethedilinceye kadar Belh'te Zerdüştlük, Budizm'in yanıbaşında yaşamaya devâm etti. Bu iki dîn ile birlikte aynı zamanda Manilik ve Nesturî Hristiyanlık'ı da hayâtiyetlerini sürdürüyordu. Bununla birlikte üstünlük Budizm'de idi. Ziyâretçiler her yandan buraya geliyordu, aralarında pekçok Çinli de bulunuyordu. Budist enstitüsü olan Nevbahar'a ge-

---

4 *el-Kâmil; Târihu Bağdâd; Mîzânu'l-İ'tidâl; A'lâm; Mu'cemu'l-Müellifîn.*

5 *Târihu Bağdad,* XIII/160; el-Makdîsî, *Tehzîbu'l-Kemâl,* 10. cilt.

6 el-Makdîsî, *Tehzîbu'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl,* 10. cilt.

7 Corci Zeydan, *Târihu't-Temedduni'l-İslâmî,* II/50.

8 *İslâm Ansiklopedisi,* IV/78. Şunu da eklemektedir: "Burası eski Horasan vilâyetinin siyâsî merkezi idi. Daha sonra burası Toharistan krallığının kültürel ve dînî merkezi hâline gelmiştir."

lirlerdi ki burası büyük ve dehşet verici bir ma'betti. Arablar tarafından fethedildiği günlerde Belh'te en büyük dînî mevki, Nevbahar'ın hizmetkârı Bermek'in idi. Abbâsî vezirlerinin içinden çıktığı aile olan Bermekîler de bu din adamları âilesindendirler.[9]

Bu büyük Merv,[10] Horasan şehirlerinin en büyüklerindendir. Bu şehre nisbet, –gayr-i kıyasî olarak– "Merzevî" şeklinde yapılır. Merv ile Nisâbur arası 70, Merv ile Belh arası ise 122 fersahtır. Mukâtil Belh'den Merv'e geçmiş, orada ikamet edip oradan evlenmiştir.[11]

Mukâtil, Belh'e ve Horasan'a da nisbet edilmiştir. Biyografi kitâbları ondan, "Mukâtil b. Süleymân el-Belhî,[12] el-Mervezî,[13] el-Horasanî"[14] diye sözetmektedirler.

Mukâtil zekâ, feraset ve bilgi sahibi harika bir kişi olmakla birlikte, etrafında olup bitenlerden de etkilenmiştir.

Mukâtil'in doğup yetiştiği Belh'in, çeşitli dînlerin kaynaştığı bir şehir olduğunu ifâde etmiştik. Orada zerdüşler, budistler, maniheistler ve hristiyanlar vardı. Bu dînler Arab fütûhâtı zamânına kadar –üstünlük her ne kadar Hindu Budistlerde ise de– komşu olarak yaşadılar.

Mukâtil, doğup yetiştiği Belh'ten Merv'e geçti. Horasan'da belli bir konuma sâhib oldu. O kadar ki, Horasan emirleri ile onlara karşı ayaklananlar arasında barış görüşmelerinde aracılık yapıyordu.

Mukâtil daha sonra Irak'a geçmiş, Basra'da konaklamış, Bağdâd'a gitmiş, orada Hadîs rivâyet etmiş, sonra Basra'ya tekrar geri dönerek hicrî 150 yılında vefât etmiştir.[15]

---

9 *İslâm Ansiklopedisi,* IV/79; "Belh" maddesi.

10 Bu yolla Merv er-Ruz'dan ayrılmak istenmiştir. Aralarında beş günlük mesâfe vardır. *Merv,* çakmaktaşı olarak kullanılan "beyaz taş" anlamındadır.

11 *Tehzîbu'l-Kemâl,* 10. cilt, Mukâtil'in biyografisi (Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye'deki el yazması).

12 *Tehzîbu't-Tehzîb,* X/279; Râzî, *el-Cerh ve't-Ta'dîl,* IV/355; *Tehzîbu'l-Kemâl,* 10. cilt; *el-A'lâm,* VIII/206.

13 *Mu'cemu'l-Müellifîn,* XII/317.

14 *Tehzîbu't-Tehzîb,* X/279; *Tehzîbu'l-Kemâl,* 10. cilt; *Mu'cemu'l-Müellifîn,* XII/317.

15 *Târihu Bağdâd,* XIII/169; *Tehzîbu'l-Kemâl,* 10. cild yazma; *Mu'cemu'l-Müellifîn,* XII/317.

Mukâtil'in hangi yılda doğduğunu kesin olarak tesbit edemediğimiz –ancak hicrî 80 yılında doğduğunu tercih ediyoruz– gibi, Irak'a hangi sene gittiğini de tesbit edemiyoruz.

Mukâtil, o dönemde Irak'ın ikinci önemli kenti olan Basra'da konakladı. Irak'ta çeşitli dînler, mezhebler ve görüşler bulunmaktaydı. Eski dînlerin bir yatağı idi. Süryânîler orada yayılmış ve İslâm'dan önce okullarını te'sis etmişlerdi. Bu okullarda Yunan felsefesini, Fars hikmetini okutuyorlardı. Irak'ta İslâm'dan önce akîde konularında birbirleriyle mücâdele eden hristiyan mezhebleri vardı. İslâm'dan sonra da Irak çeşitli türlerin bir karışımı olmaya devâm etti. Orada pekçok fitne ve çalkantılar zuhûr etmişti. Siyâsî ve akîdevî bakımdan birbirleriyle çatışan görüşler vardı. Şia oradaydı, –kırsal kesimlerinde– Hâricîler vardı, Mu'tezile oradaydı. Yine Irak'ta Tâbiînin müctehidleri vardı. Sahâbîlerin ilmini taşımaları; dînî ilimleri çok iyi bilmeleri sebebiyle onlara rağbet ediliyordu. Kısacası Irak'ta birbiriyle çatışan görüşler, mezhebler ve inançlar yaygındı.[16]

Ebû Hanîfe ile çağdaş olan Mukâtil Basra'da ikâmet etmişti. Tartışma ve muhâlif görüş sâhiblerinin çoğu da Basra'da bulunuyordu.

Emevî ve Abbâsîler döneminde Basra, Irak'ın en önemli merkezlerindendi. Basra ile Kûfe arasında büyük bir rekâbet vardı. Basra tartışma ve kelâm ilmi, karşılıklı münâzara ve kıssa anlatımı ile öne geçmişti. Yine Basra'da pekçok fırka ortaya çıkmıştı. Mu'tezile'ye mensub en önemli fırkalar da Basra'da idi.

Mukâtil Basra'ya gittiğinde orası pekçok fırka ile dolup taşıyordu.

Hayâtının son dönemini Irak'ta geçiren Mukâtil'in, –daha önce Horasan'da Emevî emîrleriyle ilişkisi bulunduğu gibi– Irak'ta da Abbâsî halîfeleriyle ilişkisi bulunuyordu.

Mukâtil Basra'dan Bağdâd'a geçti. O sırada halîfeliğin baş şehri olması hasebiyle, Bağdâd'a göç edenler çoğalmıştı; bunların içinde birçok da âlim vardı.

Mukâtil Bağdâd'da ünlü birisi idi. Halîfelerle oturup kalkar, emirler ona suâl sorar, danışırlardı. Geniş bilgisi ve pekçok ma'lûmâtıyla da ün salmıştı.

Mukâtil'in sıfatlarla ilgili görüşleri etrafa yayıldı. Nihâyet halîfe Mukâtil'e sordu:

---

16 Muhammed Ebû Zehra, *Ebû Hanîfe.*

— **Bana senin (Allâh'ı) teşbîh ettiğine dâir haber ulaştı.**

— **Hayır, ben sâdece şunu söylüyorum: *De ki: "O Allâh ki tektir. Allâh ki sameddir. Doğurmamıştır, doğmamıştır, O'na bir denk de olmamıştır."* Kim (benim hakkımda) başka bir şey söylerse yalan söylemiş olur.**[17]

Sonra Mukâtil Bağdâd'dan Basra'ya döndü ve hicrî 150 yılında vefât edinceye kadar orada kaldı.[18]

Mukâtil'in Tefsîr'inde, ashâb-ı kirâm'dan Basra'da vefât edenlerin isimleri de zikredilmiştir.

Basra'da Esed oğulları'nın ayrı mahallesi vardı. Bunlar da Şerik b. Mâlik'in oğulları idiler. Mukâtil de Basra'da onların mevlâlarından [velâ akdiyle onlara bağlı olanlardan] idi.[19]

Mukâtil, hayâtının ilk yarısını Horasan'da, ikinci yarısını da Irak'ta geçirdi. Başka şehirlerde de ikâmet etti. Ancak oralardaki ikâmeti uzun sürmedi.

MUKÂTİL ve HADÎS İLMİ

Hadîs âlimleri Mukâtil'i cerhetmiş; yalancılıkla ve Hadîs uydurmakla ithâm etmişlerdir. Bu nedenle de çoğunluk onu Hadîs rivâyetine ehil görmemiş ve ondan Hadîs almamışlardır. Bununla birlikte müfessirler arasında üstün bir konuma sahip olup, tefsîr konusunda kendisinden övgüyle sözedildiğinden, sika ve tanınmış pek çok kimse Mukâtil'den Hadîs rivâyet etmiştir.[20]

Mukâtil'in, Tefsîri'nde naklettiği rivâyetlerin çoğunlukla *Sahîh*'de yahut da *Sünen*'lerde yer aldığını gördüm.

Mukâtil; Sâbit el-Bunânî, Sa'îd el-Makburî, Atâ b. Ebî Rebah, Atiyye b. Sa'd el-Avfî, 'Amr b. Şu'ayb, İbn Şihâb ez-Zührî, İbn Ömer'in azadlısı Nâfi, Zeyd b. Eslem, Ensâr'ın azadlısı Şurahbil b. Sa'd, 'Abdullâh b. Bureyde, 'Abdullâh b. Ebî Bekr b. Enes b. Mâlik, Muhammed b. Sîrîn, Ebû İshâk es-Sübleyî ve Ebu'z-Zübeyr el-Mekkî'den rivâyet etmiştir.

---

17 *Tehzîbu'l-Kemâl; Tehzîbu't-Tehzîb.*

18 *Târihu Bağdâd.*

19 İbn Dureyd, *el-İştikak*, Tahkik: 'Abdu's-Selâm Hârûn; *es-Sünnetu'l-Muhammediyye.*

20 Aynı yer.

Mukâtil'in, Mücâhid b. Cebr el-Mekkî'den yaptığı rivâyetler hakkında İbrâhîm el-Harbî şunları söylemiştir:

- Mukâtil, Mücâhid'den hiçbir şey dinlememiş ve onunla karşılaşmamıştır.
- Mukâtil çeşitli kimselerin tefsîre dâir görüşlerini derleyip topladı ve onlardan bizzat dinlemeksizin buna göre tefsîr yaptı. Eğer herhangi bir kimse Ma'mer'in ve Şeybân'ın Katâde'den yaptığı tefsîri toplasaydı, buna göre tefsîr yapması güzel olurdu.
- Ben kendi Tefsîrime ondan (yani, Mukâtil'in Tefsîri'nden) herhangi bir şey sokmadım.
- el-Kelbî'nin Tefsîri Mukâtil'in Tefsîri ile aynı düzeydedir.

Mukâtil'den rivâyette bulunanlar arasında ise İsmâîl b. Ayyâş, Sa'd b. es-Salt, Süfyân b. Uyeyne, 'Abdu'r-Rahmân b. Muhammed el-Muhâribî, 'Abdu'r-Rezzak b. Hemmam, el-Velid b. Müslim, Ebû Nusayr Sa'dâl, İbn Sa'îd el-Belhî, Ebû Hayve, Şureyh b. Bureyd el-Hımsî, Ebû Nasr Mansur b. 'Abdu'l-Hâmîd el-Barudî, Ebu'l-Cüneyd ed-Darîr, Ebû Yahyâ el-Hammânî, Bakıyye b. el-Velîd, Şebâbe b. Sevvâr, İmad b. Kîrat en-Neysabûrî, 'Abdullâh b. el-Mübârek, 'Abdu'r-Rahmân b. Süleymân (b. Ebi'l-Hûb), 'Abdu's-Samed b. 'Abdu'l-Vâris, Attab b. Muhammed b. Şevzeb, 'Alî b. el-Ca'd, Îsâ b. Ebî Fâtıma [İbn Subeyh], Îsâ b. Yûnus, Haremî b. 'Umâre b. Ebî Hanîfe, Hammad b. Muhammed en-Nevârî, Hamza b. Ziyâd et-Tûsî, Nasr b. Hammâd el-Verrâk, Yahyâ b. Şibl, Yûsuf b. Hâlid es-Sumnî, el-Velîd b. Merised el-Beyrûtî[21] bulunmaktadır.

Kimi güvenilir Hadîs âlimleri Mukâtil'den övgüyle sözetmiş ve onun konumunun yüksekliğini dile getirmiştir: İmâm Şâfii şöyle demiştir:

> Her kim tefsîrde deryâ kadar geniş olmak isterse, o Mukâtil b. Süleymân'ın ortaya koyduklarına muhtaçtır.

Süfyân b. Uyeyne, Meş'ar ile Hammad b. 'Amr arasındaki şu konuşmayı nakletmektedir:

> Meş'âr, Hammad b. 'Amr'a –Mukâtil'i kasdederek– şöyle sordu:
>
> — Adamı nasıl buldun?
>
> Hammad b. 'Amr da şöyle cevâb verdi:

---

21 *Tehzîbu'l-Kemâl,* (Mukâtil'in biyografisi); *Mizânu'l-I'tidâl;* Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ; Tehzîbu't-Tehzîb; Târihu Bağdâd.*

— Eğer onun söyledikleri bir ilim ise, ondan daha âlim olabilir mi bilmiyorum.

'Abdullâh b. el-Mübârek de Mukâtil'in Tefsîri'ni görünce şöyle demiştir:

Bu ne kadar büyük bir ilim, keşke bu ilmin bir de isnâdı olsaydı.

'Abd b. Kesîr de şöyle demiştir:

Allâh'ın Kitâbı'nı Mukâtil'den daha iyi bilen bir kimse kalmadı.

Ebû Hanîfe'nin oğlu Hammad şöyle demiştir:

Mukâtil tefsîrde el-Kelbî'den daha bilgilidir.

Bakiyye ise şöyle demiştir:

Ben Şu'be'ye, Mukâtil b. Süleymân hakkında suâl sorulduğuna pek çok kere şâhid oldum; fakat bir defa olsun ondan hayırdan başka bir şekilde söz ettiğini duymadım.

'Alî b. el-Huseyn b. Vâkid el-Mervezî, Merv ahâlisinden 'Abdu'l-Mecîd'-den naklen şöyle demiştir:

Mukâtil b. Hayyan'a sordum:

— Ey Ebû Bestam! Sen mi daha âlimsin, yoksa Mukâtil b. Süleymân mı?

Şöyle cevâb verdi:

— Ben Mukâtil'in insânlar arasındaki bilgisini, diğer denizler arasında yeşil deniz gibi gördüm.

Tefsîrindeki ve diğer eserlerindeki aklî yöne gelince, o bu hususta gerçekten coşkun bir deniz gibi olup hep ilerdedir, kimse onu geride bırakamamıştır. İmam Şâfii'nin onun lehindeki şehâdetiyle bu böyledir.

Şâyet bizler Mukâtil'in mirâsını ihmâl edecek olursak, fikir ve uygarlık mirâsımızdan önemli bir bölümü ihmâl etmiş oluruz. Hattâ aklî tefsîrin ilk ürününü dahi ihmal etmiş oluruz. Oysa bu, diğer toplumların geçmişleriyle övündüğü ve geçmişlerinin kültürel mirâsını canlandırmakta birbirleriyle yarıştığı bir zamânda yapılacak bir iş değildir.

MUKÂTİL ve KELÂM İLMİ

Sâdece fırka ve mezheblere dâir eserler Mukâtil'e, "Allâh et ve kandır..." sözünü nisbet ederler. Böyle bir ifâde Mukâtil'in Tefsîrinde kesinlikle yoktur.

Bazı Kelâm imâmları ile fırka ve mezheb târihçileri Mukâtil'den övgüyle sözetmiş ve onu, sapıklık ve inkârın bertaraf edilip önlenmesi için bir temel ve dayanak kabul etmişlerdir.

Mesela Şehristânî, Mukâtil'i selef imamlarından birisi olarak kabul etmiş, onu İmâm Mâlik b. Enes'le birlikte değerlendirmiştir. Şöyle ki:

> Hadis ashâbından selef, Mu'tezile'nin, Allâh'ın ilmi ve râşid imâmlardan öğrenegeldikleri Sünnet'e muhâlefet konusunda ileri gitmeleri, Umeyye Oğulları'ndan bir topluluğun Kaderî görüşleri desteklemeleri, Abbâsî halîfelerinden bazılarının Allâh'ın sıfatlarını nefy ve Kur'ân'ın mahluk olduğu husûsundaki kanaatleri savunmaları karşısında, Âyet ve Hadîslerde bulunan müteşâbihler hakkında Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'in görüşünü sağlam delillerle ortaya koymada âciz kaldılar. Ahmed b. Hanbel, Dâvûd b. 'Alî el-İsfehanî ve selef imâmlarından bir topluluk kendilerinden önce gelen Hadîs ashâbından olan Mâlik b. Enes ve Mukâtil b. Süleymân gibi mütekaddimlerin selef yöntemi üzerinde yürüdüler ve böylelikle selâmetli yolu izleyerek şöyle dediler:
>
> — Bizler Kitâb ve Sünnet'te vârid olanlara îmân ederiz, te'vîle kalkışmayız. Bununla birlikte kesinlikle Yüce Allâh'ın yaratılmışlardan hiçbir şeye benzemediğini de biliriz. Şunu da biliyoruz ki, hayâlimizde canlanan her şeyin yaratıcısı ve takdir edicisi O'dur.
>
> Böylelikle onlar teşbîhten alabildiğine sakınır ve çekinirlerdi. Nihâyet demişlerdir ki:
>
> —Yüce Allâh'ın, *İki elimle yarattığım* âyetini okuyunca, elini oynatanın elini, yahut da *Mü'minin kalbi Rahmân'ın parmaklarından iki parmak arasındadır* Hadîsini rivâyet edince parmaklarıyla işârette bulunan kimsenin parmaklarını kesmek icab eder.[22]

İmâm Şâfii de, Kur'ân tefsîri konusunda herkesin Mukâtil b. Süleymân'a muhtaç olduğunu ifade etmiştir.

Dr. Subhi es-Sâlih, Mukâtil'in müslüman âlimlerin ve müfessirlerin büyüklerinden biri olduğunu belirtmektedir.[23]

Bu sebeble diyoruz ki: Şâyet Mukâtil b. Süleymân, "Allâh, etten ve kandandır" demişse, kahrolsun. Ancak insaf, şunu söylememizi gerektirir: Böyle bir görüş Mukâtil'e, onun biyografisinden sözeden eserlerden ya da târih

22 Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihâl.*
23 *en-Nuzûmu'l-İslâmiyye.*

kitâblarından herhangi birinde nisbet edilmiş değildir. Bu görüş ona sâdece fırkalara ve mezheblere dâir kitâblarda nisbet edilmiştir. Fırkaların görüşlerini anlatan kitâblar ise hasımlarının sözlerini bazan mübâlağalı olarak aktarırlar.

O hâlde bize düşen Mukâtil'in görüşlerini bizzat kendi kitâblarından tesbit etmektir. Güzel bir rastlantıdır ki, onun kimi kitâbları kütübhânelerde yazma olarak bulunmaktadır. Ben onun bir kitâbının filmini elde etmiş ve okumuş bulunuyorum.

Dr. Muhammed Yûsuf Mûsâ diyor ki:[24]

> Biz şuna inanıyoruz: İnsaflı bir araştırmacıya yakışan, hasmın hasmı hakkındaki sözünü ve hasmına nisbet ettiklerini ona âit kabul etmekte son derece ihtiyatlı davranmasıdır. Özellikle de Bağdâdî'nin *el-Fark Beyne'l-Fırak*'ı ile Şehristânî'nin *el-Mile'l-ve'n-Nihâl*'i böyledir. Bunlar İslâm mezhebleriyle ilgili önemli kaynaklardandır. Birincisinin müellifi –İmam Fahru'd-Dîn er-Râzî'nin de belirttiği gibi– muhâliflere karşı oldukça mutaassıb bir kimseydi. Onların mezheblerini gerçek şekliyle anlatmadığı dahî söylenebilir. İslâm fırkalarının görüşlerini Şehristânî de ondan alarak nakletmiştir.[25]

Fırkaların durumlarını açıklamaya dâir te'lif edilmiş en eski eserlerden birisi olan el-Malatî'nin (ö. 377 h.) *Kitâbu't-Tenbih ve'r-Redd*[26] isimli eserini mütâlaa edecek olursak, onun Mukâtil b. Süleymân'dan övgüyle söz ettiğini görürüz, hattâ onu, Kur'ân hakkında şübhe serdeden ve onda müteşâbih [çelişkili ifâdeler] bulunduğunu iddiâ eden Zenâdıka'nın[27] görüşlerini reddetmek noktasında bir dayanak ve bir sığınak olarak değerlendirmiş ve demiştir ki:

> Bu kabilden olup da altından kalkamadığı soruların cevâbını öğrenmek isteyen kimse, güvenilir ilim adamlarına başvuracak olursa istediğine kavuşur. Yemîn ederim ki, hevâ (ve heves fırkalarına) mensub kimseler böyle bir durumda ayrılığa düşmüş ve sapıtmışlardır. İşte bu, bizim güvenilir râvilerden,

24 *Dâiretu'n-Ma'arifi'l-İslâmiyye.*

25 *Munâzarâtu'r-Râzî*, Hindistan.

26 el-Kevserî, eserin mukaddimesi.

27 Tercümeye esâs aldığımız Arabça baskıda da ibâre aynen böyledir. Ancak, el-Malatî'den yapılan alıntıdan hareketle, –nefy edatı olan– *leyse*'nin metinden düşmüş olduğu düşünülebilir. O takdirde, *onda müteşâbih bulunduğunu iddiâ eden Zenâdıka'nın...* ibâresi, *onda müteşâbih bulunmadığını iddiâ eden/bulunduğunu reddeden Zenâdıka'nın...* şeklinde olur. (Çeviren)

onların da Mukâtil b. Süleymân'dan naklettikleri bir hulâsadır. Eğer bunun üzerinde düşünecek olursanız –inşâallâh– size faydalı olur.

(Bunun ardından da), "Mukâtil dedi ki..."[28] deyip ondan, Kur'ân'ın müteşâbihlerinin te'vîliyle ilgili 24 sayfa nakilde bulunmaktadır.

MUKÂTİL'İN ŞİİLİK ve MÜRCİLİK'İ

İbnu'n-Nedim, *el-Fihrist*'te şöyle der:

Mukâtil b. Süleymân; Zeydî, muhaddis ve kırâ'at âlimidir.[29]

Kur'ân Tefsîri incelendiğinde Mukâtil'in, Şia'nın Zeydî koluna mensub olduğuna dâir pekçok delîl görülür. Şia'nın Zeydî kolu, İslâm cemaatine [Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'e] en yakın Şia fırkalarından biridir. İtikâdî meselelerde aşırıya kaçmamışlar; imâmlarını nübüvvet ya da ulûhiyyet mertebesine yükseltmemişlerdir.

Mukâtil, Mürcie[30] [ircâ görüşüne sâhib] olmakla da ithâm edilmiştir. Nitekim Ebû Hanîfe de Mürcie olmakla ithâm edilmiştir. Mukâtil'in Tefsîri incelendiği vakit onun, "Küfr ile birlikte itâ'at fayda vermeyeceği gibi, îmân ile birlikte de ma'siyet zarar vermez" diyen bid'atci Mürcie'den olmadığı anlaşılır.[31]

MUKÂTİL ve TEFSÎR İLMİ-KUR'ÂN İLİMLERİ

1. Mukâtil'in Tefsîri, rivâyet ve dirâyet tefsîrini bir arada ihtivâ eder,
2. Mukâtil, Kur'ân'ı baştan sona tefsîr eden ilk kişi midir?
3. İlk tefsîr tedvîn edenler,
4. Mukâtil'in Tefsîri mi öncedir, İbn Cüreyc'in Tefsîri mi?
5. Mukâtil'in tefsîr ve Kur'ân ilimlerine dâir te'lifleri.

---

28 Bkz. el-Malatî, *et-Tenbîh ve'r-Redd*, Tahkik: el-Kevserî.

29 *el-Fihrist*. Ayrıca bkz. *Mu'cemu'l-Müellifîn; el-A'lâm*.

30 *İrcâ*, iki anlamdadır: Biri, *Onu ve kardeşini ertele* (Şu'arâ/36) âyetinde olduğu gibi *ertelemek*; diğeri de *ümîd vermek* ma'nâsındadır. (*el-Mile'l-ve'n-Nihâl*)

31 Mukâtil, Şu'arâ/124 ve devâmının tefsîrinde, amelin îmânın bir gereği olduğu görüşünü savunuyor. (Mukâtil, *Tefsîr-i Kebîr*, II/55b, 56a)

1. MUKÂTİL'İN TEFSÎRİ, RİVÂYET ve DİRÂYET TEFSÎRİNİ BİR ARADA İHTİVÂ EDER

Mukâtil pek üstün bir aklî dehâ ile âyeti tefsîr ederdi. Bu sebeble İmam Şâfii, "Tefsîr öğrenmek isteyen Mukâtil'e muhtaçtır" demiştir.

Mukâtil'in Tefsîri'nin ayırdedici özelliği kolaylık ve basitliktir. Bunun yanında âyetlerin anlamlarını ve Kur'ân'daki müteşâbihler ile Sünnet'te onunla alakalı olanları da tam anlamıyla kuşatır. O âdetâ sehl-i mümteni üslûblu bir tefsîrdir.

Görüşüme göre Mukâtil'in Tefsîri'nin, sahâsında benzeri yoktur. Kolay ve sınırları belli ifâdelerle anlamı kuşatması, daha sonra da âyet ile ilgili en güçlü ve en uygun görüşü –ihtilafları zikretmeksizin– tercih etmesi bakımından benzersizdir.

Mukâtil, Kur'ân'ı tam anlamıyla kuşatmıştı. Bunu, "Mukâtil'in Külliyatı"nda[32] açıkça görmek mümkündür.

Meselâ o şöyle diyor:

- Kur'ân-ı Kerîm'de geçen her *el-etrâb* lafzı, *lezzet ve zevk bakımından birbirine eşit otuzüç yaşındaki kızlar* anlamındadır.
- Kur'ân-ı Kerîm'de geçen her *el-ecdâs* kelimesi, *kabirler* demektir.
- Kur'ân-ı Kerîm'de geçen her *alâullâh* ifâdesi, *Allâh'ın nimetleri* demektir. (Onun *elif* harfi ile başlayan otuziki tane külliyât saydığını gördüm).
- Kur'ân-ı Kerîm'de geçen her *Rabb'lerinin hamdi ile* ibâresi, *Rabb'lerinin emri ile* anlamındadır. (*Be* harfinden on tane külliyât saymıştır).
- Kur'ân-ı Kerîm'deki bütün *tallâhi* lafızları, *vallâhi* demektir. (Tefsîrinde, *te* harfi ile başlayan bu türden beş tane külliyât vardır).
- Kur'ân-ı Kerîm'deki her *el-cahîm* kelimesi, *pek büyük ateş* demektir. (Tefsîrinde, *cim* harfi ile başlayan beş tane külliyât geçmektedir).
- Kur'ân-ı Kerîm'deki her *hasien* lafzı, *küçülmüş olarak* demektir. (Tefsîrinde, *ha* harfi ile başlayan yedi külliyât bulunmaktadır).
- Kur'ân-ı Kerîm'deki *dâru'l-bevâr, kavmen bûrâ* ve *ticâreten len tebûr* [sonu gelmez/tükenmez bir ticaret] terkiblerindeki her *bûr* (kökünden gelen ikinci)

---

[32] *Külliyât*, Arabca'da *küllü* [herbir/tüm] diye başlayan açıklayıcı cümleler için kullanılır. (Çeviren)

lafzı, *helâk olmak, yok olmak* anlamındadır. (Tefsîrinde, *dal* harfi ile başlayan külliyât altı tanedir).

Buna benzer Mukâtil'in tesbit ettiği ve Kur'ân-ı Kerîm'in tamâmında 248'e ulaşan daha başka külliyât da vardır.[33]

Mukâtil'in bu şekilde Kur'ân'ın külliyâtına dâir kapsayıcı açıklamalarda bulunması, onun Tefsîri'ne bu yönüyle bir özellik kazandırmıştır. Bu da Kur'ân'ın Kur'ân ile tefsîr edilmesi demektir. O bir âyeti tefsîr ederken, hem onunla ilgili olan husûsları, hem de anlamını tamâmlayan husûsları kaydetmektedir.

Gerçekten Mukâtil Kur'ân'ı Kur'ân ile –bu ilkenin en geniş anlamıyla– tefsîr etmiştir. O, Kur'ân'ın külliyâtını (yani, Kur'ân'da *küllü [her bir]* diye başlayan ibâreleri), aynı husûsta olmakla berâber az-çok farklılık taşıyan âyetleri, çelişki vehmedilen âyetleri, hayât ve ölümle ilgili âyetleri ve benzerlerini tedrîciliklerine ve müteselsil sıralarına uygun olarak tefsîr etmiştir. Zannederim Mukâtil bu husûsların bir çoğunda ilktir.

MUKÂTİL'İN TEFSÎRİNDEKİ NAKLÎ YÖN

Mukâtil, Tefsîri'nde aynı konuyla ilgili âyetleri bir araya getirir ve sened-

33 Bunların 3 tanesi *zel* harfi ile başlar, Kur'ân'da *zâtu behceh* lafzı, "güzel, güzellikli, güzelliği olan" demektir. 6 tanesi *ra* harfi ile başlar, Kur'ân'daki her *rahik* kelimesi, "şarâb" demektir. 3 tanesi *ze* harfi ile başlar; *zerâbî* [yaygı] gibi. 10 tanesi *sin* harfi ile başlar, *sefere* [yazıcılar], *suhriyyen* [alay etmek] gibi. 5 tanesi *şın* harfi ile başlar, Kur'ân'daki her *şatat* "zulüm" demektir. 2 tanesi *sad* harfi ile başlar, *sâgırîn* [küçülmüşler olarak] gibi. 4 tanesi *tı* harfi ile başlar, Kur'ân'daki her *tab* kelimesi, "mühürlemek" anlamındadır. 2 tanesi *zı* harfi ile başlar, *zalle vechuhu müsvedden* [yüzü değişerek karardı] gibi. 8 tanesi *ayn* harfi ile başlar, *uruben* [kocalarına aşık hûrîler] demektir. 4 tanesi *ğayn* harfi ile başlar, *ğıll* [aldatmak] gibi. 19 tanesi *fe* harfi ile başlar, *fâliq* [hâlıq/yaratıcı] gibi. 9 tanesi *qaf* harfi ile başlar, *qulûbunâ ğulfun* [kalblerimiz kılıflıdır] ile *fî ekinnetin* [örtüler içerisindedir] gibi. 11 tanesi *kef* ile başlar, *kazim ve mekzûm* [kederli ve üzüntülü] gibi. 21 tanesi *lâm* harfi ile başlar, *lümeze* [insanda muayyen bir şeyi ayıblayıp tenkid etmek] gibi. 20 tanesi *mim* harfi ile başlar, *mağfiret* gibi. 8 tanesi *nun* harfi ile başlar, *nikâh* kelimesi gibi. Ancak, *nikâha erişinceye kadar* (Nisâ/6) ibâresindeki *nikâh* kelimesi "ergenlik yaşı" ma'nâsındadır. 2 tanesi *he* harfi ile başlamaktadır, *hemmâz* ve *hümeze* [gıybet eden kimse] gibi. 39 tanesi *vav* harfi ile başlar, *vâridûn* [girenler] gibi. 15 tanesi *ya* harfi ile başlar, *yuhraun* [koşarlar] gibi.

leri zikretmeksizin âyetle ilgili Hadîsleri kaydeder. Bundan dolayı onun Tefsîri'nde sahîh ve gayr-i sahîh rivâyetler birbirine karışmıştır. Yine bu Tefsîri'nde Ehl-i Kitâb'dan nakledilmiş İsrâîliyât da açıkça görülmektedir. Bilhassa Yüce Allâh'ın, içlerini ve dışlarını yasaklanmış bir işe bulaşmaktan koruduğu peygamberlerin bazılarıyla ilgili naklettiklerinde bunu görüyoruz.

Mukâtil, Hz. Peygamber'in (s.a) Zeyneb bt. Cahş ile evlenmesiyle ilgili âyetleri tefsîr ederken, yahûdîlerden gelme İsrâîliyât kabilinden rivâyetlerden etkilenmiştir.

Râvîlerin senedlere çokça önem verdikleri bir dönemde, senedleri zikretmemesinin yanısıra, Mukâtil'in Tefsîri'ndeki en belirgin kusurlardan biri de İsrâîliyâttır.

MUKÂTİL'İN TEFSÎRİNDEKİ AKLÎ YÖN

Akl ile naklin içiçe olması Mukâtil'in Tefsîri'nde açıkça görülen bir husustur. Onun *el-Eşbâh ve'n-Nezâir fi'l-Qur'âni'l-Kerîm* isimli kitâbı ile *Tefsîru Hamsi Mieti Âyetin mine'l-Qur'âni ve bihâ Ahkâmun Fıkhıyye* adlı kitâbında da akl ile naklin içiçe olduğu açıkça görülmektedir. Aydınlık bir aklın etkisi bu Tefsîrin köşesinde-bucağında net bir şekilde görülmektedir. Mukâtil'in sâhib olduğu zekâ ve Yüce Allâh'ın kitâbını tefsîr edecek kimse için gerekli olan her husûsa dâir geniş bilgisi bu konuda Mukâtil'e oldukça yardımcı olmuştur.

O, Arab dili, bu dilin kelimeleri, kelimelerin terkibleri, kelime ve terkiblerin delâletleri, bunun evrimi, müşterek ve müterâdif lafızlar, me'ânî, beyan ve bedîi konusunda geniş bir bilgiye sâhibdi.

Aynı şekilde o icmâli-tebyîni, umûmu-husûsu, mutlakı-mukayyedi, emrin-nehyin delâleti... gibi husûsları bilmesinin yanısıra, akâidi, ilâhiyâtı, nübüvvâtı [nübüvvetle ilgili mes'eleleri] ve hükümlerini, çeşitli kırâ'atleri, tecvidi, nahvi ve eski şiiri de biliyordu.

Özetle Mukâtil, müfessirin gerek duyacağı bütün ilimleri eksiksiz bilmekteydi. O bütün bunları Tefsîrinde verimli bir şekilde kullanabilmiştir. Mukâtil, pekçok ilim ve bilgiyi kuşatan bir kişi olmakla birlikte, Tefsîrinde bariz hatâlar da yapmıştır. Bu hatâlar ise, rivâyetlerin senedini hazfetmek, tedlîs yapmak, yahudi ve hristiyanların ma'lûmâtlarını [İsrâîliyâtı] Kur'ân tefsîrine aktarmaktır. Bunlar, Mukâtil'in konumunu düşüren ve değerini azaltan büyük kusurlardır. Bu kusurlarına rağmen Mukâtil, dehâsı ile yüce

ve üstün anlamları idrak ederek, Kur'ân'ı sâde ve yalın bir şekilde tefsîr etmektedir. Bu sebeble onun Tefsîri, büyük bir beğeni kazanmış, ileri gelen imâmların övgülerine mazhâr olmuştur.

İmâm Şâfii'nin, şu şehâdeti çok değerli ve mûteber bir şehâdettir:

> İnsânlar tefsîrde Mukâtil'e muhtaçtırlar.

Ahmed b. Hanbel'in de şöyle dediği rivâyet edilmiştir:

> Mukâtil, Kur'ân'ı bilen biri idi.

Ebû Hanîfe'nin oğlu Hammâd'ın da şöyle dediği nakledilmiştir:

> Mukâtil; tefsîr ilmini, el-Kelbî'den daha iyi bilir.

İbrâhîm el-Harbî'den gelen rivâyete göre şöyle demiştir:

> İnsânları, Mukâtil'i tenkîde iten şey kıskançlıktır.

'Abdullâh b. el-Mübârek, Mukâtil b. Süleymân'ın Tefsîri'ni tetkik ettikten sonra şunları söylemiştir:

> Eğer o sika olsaydı, onun Tefsîri ne kadar güzeldi! Eğer rivâyetlerinin senedi bulunsaydı, buradaki ilim ne kadar büyüktü!

Mukâtil b. Hayyân'a –ki o sika'dır– "Sen mi daha bilgilisin, yoksa Mukâtil b. Süleymân mı?" diye sorulunca, şöyle cevâb vermiştir:

> Ben insânlar arasında Mukâtil'in bilgisini, ancak diğer denizler arasındaki yeşil denize benzetebiliyorum.[34]

2. MUKÂTİL KUR'ÂN'I BAŞTAN SONA TEFSÎR EDEN İLK KİŞİ MİDİR?

Rivâyet yoluyla tefsîr [*et-tefsîr bi'l-me'sûr*], Rasûlullah'tan (s.a) ve o'nun ashâbı ile tâbiînden nakil yoluyla ortaya çıkmıştır. Müfessirlerin çoğunluğu bu tefsîre bağlı kalıyor, ona birşey eklemiyorlardı. Yani, ilk başta tefsîr, hakkında rivâyet vârid olmuş âyetlerin açıklanmasından ibâret olup, Kur'ân'ın tamâmı için tefsîr sözkonusu değildi.

İbn 'Abbâs'a nisbet edilen *Tenvîru'l-Mikbâs* gösterilerek bize itirâz edilemez. Çünkü bu Tefsîrin ona nisbeti tenkid edilmiştir.

---

34 Bütün bu rivâyetler için bkz. *Tehzîbu'l-Kemâl* (Mukâtil b. Süleymân'ın biyografisisi).

Mukaddimesinde bu Tefsîri el-Kelbî'nin Ebû Sâlih'ten, onun da İbn 'Abbâs'tan rivâyet ettiği belirtilmektedir. Bu rivâyet yolu ise İbn 'Abbâs'tan gelen rivâyet yollarının en gevşeğidir.[35]

Üstelik İmâm Şâfii şöyle demiştir:

> Abdullâh ibn 'Abbâs'tan tefsîre dâir ancak 100 kadar (sahîh) rivâyet sâbit olmuştur.[36]

Hakkında şübhe edilmeyecek husûslardan birisi de şu ki, Mukâtil b. Süleymân'ın Tefsîri, bize eksiksiz ulaşmış ilk Kur'ân tefsîridir.

Geriye şunu sormak kalıyor: Acaba Mukâtil'den önce böyle bir tefsîr te'lif eden oldu mu? Diğer bir ifâdeyle, Kur'ân-ı Kerîm'i Mukâtil'den önce veya onun devrinde eksiksiz tefsîr etmiş müfessirler vardı da kitâbları kayıb mı oldu?

Bu soruya cevâb verebilmek için şunları hatırlatalım:

İmâm Şâfii şöyle demiştir:

> Kim tefsîr ilmini elde etmek isterse o, Mukâtil b. Süleymân'a muhtaçtır.

İbrâhîm el-Harbî şöyle demiştir:

> • Mukâtil, Mücâhid'den birşey dinlememiştir. Ancak Mukâtil insânların tefsîr ile ilgili rivâyetlerini bir araya toplamış ve birşey dinlemeksizin buna göre tefsîr yapmıştır. Eğer bir kimse Ma'mer'in ve Şeybân'ın Katâde'den naklettiği tefsîr rivâyetlerini bir araya getirecek olursa, bunları esâs alarak tefsîr yapması güzel olurdu.
>
> • Ben Tefsîrine ondan hiçbir şey almadım.
>
> • el-Kelbî'nin Tefsîri, Mukâtil'in Tefsîri'nin aynısıdır.[37]

Mukâtil'in dayandığı tefsîrlerin rivâyet yoluyla yapılmış tefsîrler olduğunu görüyoruz. Mücâhid, Tefsîrini İbn 'Abbâs'tan rivâyet etmiştir. İbn 'Abbâs'tan ise tefsîr ile ilgili ancak 100 kadar sahîh rivâyet bulunmaktadır. Yani, Mücâhid'in İbn 'Abbâs'tan rivâyet yoluyla oluşturduğu Tefsîri, sâdece Mücâhid'in anlamaktan âciz kaldığı âyetlerin tefsîrine münhasır idi. Mücâhid, anlamadığı âyetleri İbn 'Abbâs'a sormuş ve bunların tefsîrini levhalara kaydetmiştir.

35 *Tenvîru'l-Mikbâs.*

36 *el-İtqân.*

37 *Tehzibu'l-Kemâl* (Mukâtil b. Süleymân'ın biyografisi).

ed-Dahhâk'ın, kendisine sunulan Mûkâtil'in Tefsîri'ni, "Her kelimeyi tefsîr etmiş" diyerek beğenmediği rivâyet edilmiştir.[38]

Bu ise Kur'ân-ı Kerîm'in tam bir tefsîrinin Mukâtil'in öncesi şöyle dursun, Mukâtil'in döneminde bile alışılmadık birşey olduğunu ve Mukâtil'in Kur'ân-ı Kerîm'i tam olarak tefsîr edenlerin ilkleri arasında bulunduğunu gösterir. Tefsîrinin, Mukâtil'in Tefsîri ile aynı olduğu söylenen el-Kelbî gibi çağdaşlarının da bu konuda onunla aynı özelliği paylaşmış olmaları muhtemeldir. Şu kadar var ki, Mukâtil b. Süleymân'ın ki hâriç, Kur'ân-ı Kerîm'in tam bir tefsîri bize ulaşmamıştır.

Hicrî 161'de vefât eden Süfyân es-Sevrî'nin Tefsîri Hindistan'da basılmıştır. Fakat bu Tefsîr, her sûrede birkaç kelimeyi ve sınırlı sayıda âyeti tefsîr etmekten öteye geçmemektedir.

Meselâ Süfyân es-Sevrî'nin, Bakara sûresi'ndeki bazı âyetleri nasıl tefsîr ettiğini görelim:

> *Yahut (bunların hâli), semâdan boşanan yağmur(a tutulan kimselerin hâli) gibidir* (Bakara/19) ibâresini, –Sa'îd b. Cubeyr'den naklen– "yağmur yüklü bulut" diye tefsîr etmiştir.
>
> *Ey insânlar! Sizi ve sizden öncekileri halqeden Rabbinize ibâdet edin ki ittiqâ edesiniz* (Bakara/21) âyetindeki *tetteqûn*'u, –Ebû Necîh kanalıyla Mücâhid'den naklen– "itâ'at" ile tefsîr etmiştir.
>
> *Artık Allâh'a niddler koşmayın* (Bakara/22) âyetindeki *endâd* (*nidd*'in çoğulu) kelimesini, –Mücâhid'den naklen– "O'na denkler koşmayın" diye tefsîr etmiştir.
>
> *Bildiğiniz hâlde...* (Bakara/22) ibâresini ise, "Ey Ehl-i Kitâb! Siz Tevrât ve İncil'de şübhesiz ki O'nun bir olduğunun belirtildiğini bildiğiniz hâlde" şeklinde tefsîr etmiştir.
>
> *Yakıtı insânlar ve taşlar...* (Bakara/24) ibâresindeki taşları, "kibritten taşlar" diye tefsîr etmiştir. İbn Mes'ûd dedi ki: "Buradaki *taşlar*'dan murâd, *kırmızı kibrit*'tir."
>
> Süfyân, *O onlara müteşâbih olarak sunulur* (Bakara/25) âyeti hakkında şöyle demiştir: *Müteşâbih*, "rengi bir, tadı farklı" demektir.[39]

---

38 *Tehzîbu'l-Kemâl* (Mukâtil b. Süleymân'ın biyografisi).

39 Süfyân es-Sevrî, *Tefsîru'l-Qur'âni'l-Kerîm*, tahkik: İmtiyaz Ali, Hindistan, 1965.

Dikkatimizi çeken husûs şu ki, Süfyân es-Sevrî bütün âyetleri tefsîr etmemektedir. Onun bir âyetten tek bir kelimeyi, ardından bir diğerinden bir ya da birkaç kelimeyi tefsîr ettiğini, bazan da hiçbir kelimeyi tefsîr etmeksizin âyetleri bırakıp geçtiğini görüyoruz.

Buradan şu sonuca ulaşıyoruz: Rivâyet yoluyla tefsîr ashâb, tâbiîn ve etbau't-tâbiîn döneminde alışılagelmiş olan tefsîrdir. Bu tefsîr yönteminde, seleften nakledilen rivâyetler ile yetinilir, haklarında herhangi bir tefsîrî izah nakledilmemiş âyetlerin tefsîri yapılmaz.

Mukâtil b. Süleymân'ın Tefsîri ise, Kur'ân'ın tamâmını âyet âyet tefsîr eden ve bize ulaşan ilk Tefsîrdir. Şüphesiz ki bu yöntem, o gün için bilinen bir yöntem değildir. Bundan dolayı ilim adamları Mukâtil'in yöntemine (yani, bütün âyetleri tefsîr etmesine) tepki göstermişlerdir.

3. İLK TEFSÎR TEDVÎN EDENLER

Şu husûsun açıkça bilinmesini isterim: Kur'ân'ı tam olarak ilk tefsîr eden kimse ile ilk olarak tefsîr tedvîn eden kimse ve ilk müfessir ta'bîrleri arasında fark vardır.

Kur'ân'ı tam olarak tefsîr eden ilk kimse, Mukâtil b. Süleymân'dır. Onun kimi çağdaşlarının Kur'ân-ı Kerîm'i tam olarak tefsîr etmiş olma ihtimâli olmakla birlikte bunlar bize ulaşmamıştır. Buna göre Mukâtil'in Tefsîri, bize ulaşan Kur'ân-ı Kerîm'in eksiksiz en eski tefsîridir.

İlk olarak tefsîr tedvîn eden kimseden maksad ise, tefsîre dâir ilk yazan ve bu husûsta ilk te'lif yapan kimsedir.

Dr. Ahmed Emîn, Ferrâ'nın (ö. 207 h.), Kur'ân-ı Kerîm'i âyet âyet tefsîr eden ilk kişi olup ondan önce gelenlerin ise sâdece Kur'ân'ın müşkil [anlaşılması zor] âyetlerini tefsîr etmekle yetindikleri görüşüne meyletmektedir.

Ahmed Emîn bu görüşe meylederken, İbnu'n-Nedim'in şu ifâdelerine dayanmaktadır:[40]

> Ömer b. Bukeyr, el-Ferrâ'ya şöyle mektub yazdı:
>
> el-Hasen b. Sehl bazan bana Kur'ân-ı Kerîm ile ilgili ardı ardına sualler soruyor, ona verecek cevâb bulamıyorum. Şâyet benim için birtakım esâslar toplamayı yahut da bu husûsta kendisine başvuracağım bir kitâb hazırlamayı uygun görüyorsan bunu yapıver.

40 İbnu'n-Nedim, *el-Fihrist.*

> Bunun üzerine el-Ferrâ arkadaşlarına, "Size Kur'ân-ı Kerîm'e dâir bir kitâb yazdırmak için toplanın!" deyip onlar için belli bir gün ta'yîn etti. Arkadaşları bir araya gelince o da onların yanına çıktı. Mescidde ezan okuyan ve namazda insanlara imâmlık yapan bir kişi vardı. Ferrâ ona, "Fâtihatu'l-Kitâb'ı oku, biz de onu tefsîr edelim. Kitâbın tamâmını böylece bitirelim" dedi. Adam (Kur'ân'ı) okudu, el-Ferrâ da tefsîr etti.
>
> Ebu'l-'Abbâs,"Ondan önce kimse onun gibi bir iş yapmadı. Zannederim ondan sonra da kimse ondan fazlasını yapmadı" demiştir.

Dr. Ahmed Emîn bu ifâdelerle ilgili olarak şunları söylemektedir:

> Acaba biz bu ifâdelerden, –hicrî 270[41] yılında vefât etmiş olan– el-Ferrâ'nın Mushaf'taki sıraya uygun olarak Kur'ân'ı âyet âyet ele alıp tefsîr eden ilk kişi olduğu, ondan önceki müfessirlerin sâdece müşkil [anlaşılması zor] âyetleri tefsîr etmekle yetindikleri, ondan önceki tefsîrlerin sadece İbn 'Abbâs'tan, es-Süddî ve başkalarından rivâyet yoluyla gelen tefsîrler olduğu sonucunu çıkarbilir miyiz? Benim eğilimim bu doğrultudadır. Bununla birlikte İbnu'n-Nedîm'in ifâdeleri bu husûsta kesin değildir.[42]

Biz Dr. Ahmed Emîn'in bu eğilimini çürütecek birtakım delîller ortaya koyabiliriz:

el-Ferrâ'nın Tefsîri, Kur'ân-ı Kerîm'in tam bir tefsîri değildir. Aksine o, Kur'ân'ın müşkil olan kelimelerini tefsîr etmiştir. Bu durum, el-Ferrâ'nın, *Me'âni'l-Qur'ân* isimli tefsîri incelendiğinde açıkça görülür: O, bir âyetin, bir ya da birkaç kelimesini tefsîr ettikten sonra birçok âyeti tefsîr etmeden geçmektedir. O hâlde el-Ferrâ'nın tefsîri, lugat ve nahiv bakımından bazı kelimelerin ve bazı âyetlerin bir bölümünün tefsîrinden ibârettir. Bu Tefsîrde o bütün gayretini nahiv ve dil ile ilgili açıklamalara hasretmiştir.

Ferrâ'nın Tefsîri'nin Kur'ân-ı Kerîm'in tam bir tefsîri olduğunu kabul etsek dahî Kur'ân'ı eksiksiz olarak tefsîr eden ilk kişi o değildir. Çünkü hicrî 150'de vefât eden Mukâtil b. Süleymân, ondan yarım asırdan daha uzun bir süre önce yaşamıştır ve Mukâtil'in Tefsîri Kur'ân'ın bütün âyetlerini kapsayan bir tefsîrdir.

Üstad Emin el-Hûlî şöyle diyor:

---

41 Bu târih, yanlıştır; doğrusu, hicrî 207'dir. Bir dizgi hatâsı olarak hicrî 207 yerine, hicrî 270 yazılmış olmalıdır. (Çeviren)

42 *Duha'l-İslâm.*

> el-Ferrâ'nın (ö. 207 h.), *Me'ani'l-Qur'ân* adlı eseri, âyetleri, sûrelerdeki tertibine uygun olarak ele alışı itibâriyle Ebû Ubeyde'nin (ö. 209 h.) *Mecâzu'l-Qur'ân*'ına benzer. Onun elimizde bulunan sözkonusu bu kitâbının bir bölümünde sûreler Kur'ân'daki sıralanışına göre ele alınmakta ve her sûrenin mecâzını, yani maksadın açıklanmasına gerek duyulan bölümünü ele almaktadır.
>
> el-Ferrâ'nın bu alanda da ilk olma özelliği yoktur. Aksine bu yöntem, –göründüğü kadarıyla– o çağın bilinen bir yöntemi idi. Bu dönemden önce yazılmış eserler elimize geçecek olursa, büyük ihtimâlle Kur'ân tefsîri konusunda, el-Ferrâ ve Ebû Ubeyde'nin yönteminin, daha önceden kullanıldığı görülecektir.[43]

Ben değerli ilim adamı Prof. Emin el-Hulî'ye diyorum ki: Umduğunuz gerçekleşmiş ve biz el-Ferrâ'dan yarım asırdan daha uzun bir süre önce yazılmış bir Tefsîri elde etmiş bulunuyoruz ki bu Kur'ân'ın bütün âyetlerini kapsayan eksiksiz bir Tefsîrdir. Sözünü ettiğimiz bu Tefsîr, Mukâtil b. Süleymân'a âittir.

İlk Tefsîr tedvîn edenlere gelince:

Rivâyete göre Mücâhid (ö. 101 h.), elinde yazı levhaları bulunduğu hâlde İbn 'Abbâs'a tefsîre dâir suâller sorar ve söylediklerini yazardı. Nihâyet ona tefsîrin tamâmını sordu.[44]

'Abdu'l-Melîk b. Mervân (ö. 86 h.), Sa'îd b. Cubeyr'den kendisi için Kur'ân'ın tefsîrini yazmasını istemiş, Sa'îd b. Cubeyr de onun için yazmış. Atâ b. Dinâr da bu Tefsîri yazıcılardan almıştır. Yoksa Atâ'nın Sa'îd b. Cubeyr'den doğrudan işitmişliği yoktur.

Nitekim *Tehzibu't-Tehzib*'de, Atâ b. Dinâr'ın biyografisi anlatılırken şunlar söylenmektedir:

> 'Alî b. el-Hasen el-Hasencânî, Ahmed b. Sâlih'den nakleı dedi ki: "Atâ b. Dinâr Mısırlı sika kimselerdendir. Sa'îd b. Cübeyr'den naklettiği rivâyetler arasında yer alan Tefsîri bir sayfadır. Ancak bunu, Sa'îd b. Cübeyr'den (vâsıtasız) dinlediğine dâir bir delâlet yoktur."

Ebû Hatim de şöyle demektedir:

43 *İslâm Ansiklopedisi* (Arabça çevirisi), "Tefsîr" maddesi; Emîn el-Hûlî, *et-Tefsîr Meâlimu Hayâtihi ve Menhecuhu'l-Yevm.*

44 Taberî, *Tefsîr.*

> *Hadîsi sâlihtir [nakledilmeye elverişlidir], ancak Tefsîri divâ Hicrî 86'da vefât eden 'Abdu'l-Melîk b. Mervân, Sa'îd b. Cubeyr ne Kur'ân tefsîrini yazıp göndermesini istemiş, Sa'îd de yazmıştı. bunu divânda bulup almış, dolayısıyla Sa'îd b. Cubeyr'den onu mı rivâyet etmiştir.*

Vefâyâtu'l-A'yan'da şu ifâdeler yer almaktadır:

> *Mu'tezile'nin ileri gelen âlimlerinden 'Amr b. Ubeyd (ö. 143 h.) Kur'â rîm'e dâir bir tefsîri Hasen el-Basrî'den (ö. 116 h.) yazmıştır.*[45]

Suyûtî şunları söylemektedir:

> *İbn Cureyc'in (ö. 150 h.) tefsîre dâir üç büyük cüzü vardır.*[46] *İbn 'Abbâ mevlâsı İkrime'nin, "Ben iki levh [kapak] arasını tefsîr ettim" dediğini bili ruz.*[47]

Yukardaki açıklamalardan hareketle Ferrâ'nın, *Kur'ân-ı Kerîm'i âyet âyet tefsîr eden ilk kişi olmadığı kanaatine ulaşabiliriz.*

Bundan sonra geriye şu soru kalmaktadır: *Kur'ân-ı Kerîm'i âyet âyet tefsîr eden ilk kişi kimdir?*

Benim kanaatim, tefsîrin tedvîninin, Mukâtil b. Süleymân'dan (ö. 150 h.) önce olduğu doğrultusundadır. Çünkü Sa'îd b. Cubeyr Kur'ân'ın tefsîrini Mervân b. 'Abdu'l-Melîk (ö. 86 h.) için yazmıştır.

Kanaatime göre, Mukâtil'den önceki Tefsîrler, Kur'ân'ın tamâmını kapsamıyordu. Bunlar sâdece rivâyetlerin nakledilmesinden ve müşkil âyetlerin tefsîrinden ibâretti. Bu durum, Sa'îd b. Cubeyr (ö. 94 h.) ile Mücâhid'in (ö. 103 h.) Tefsîri için de geçerlidir.

'Amr b. Ubeyd'in (ö. 143 h.), el-Hasen'den (ö. 116 h.) rivâyet ettiği Tefsîre gelince: Kanaatimce bu Tefsîr, kader ve o dönemde Basra'da yoğun bir şekilde tartışılan itikâdî birtakım meselelerle alâkalı muayyen birtakım âyetlerin tefsîrine dâirdi. Çünkü o dönemde Basra, çeşitli fırkaların ve Kelâm ilminin en önemli merkezi idi.

Hasen el-Basrî'nin Tefsîri'nde önceledigi şey, değişik fırka ve mezheblere mensub çeşitli bid'at ve hevâ sâhiblerinin kanaatlerini çürütmekti.[48]

---

45 *Vefâyâtu'l-A'yân.*
46 *el-İtqân.*
47 *el-İtqân.* İkrime ise hicrî 104 ya da 105 yılında vefât etmiştir.
48 İbn Hallikân, *Vefâyâtu'l-A'yân.*

İkrime'nin (ö. 104 h.), İbn 'Abbâs'tan naklettiği Tefsîre gelince, bu da sâdece rivâyet yoluyla yapılmış bir Tefsîrdir ve müşkil olan âyetlere münhasırdır.

İbn Cureyc'in (ö. 150 h.) Tefsîri'ne gelince, görüldüğü kadarıyla o tam bir Tefsîr olmayıp, tefsîre dair İbn 'Abbâs'tan rivâyet edilmiş üç büyük ciltlik bir kitâb idi. Bu rivâyetlerin bir kısmı sahîh, bir kısmı gayr-i sahîhtir. Çünkü onun maksadı, sâdece sahîh rivâyetleri toplamak değil, âyetlerle ilgili her rivâyeti sahîh-gayr-i sahîh demeden toplamaktı.[49]

Bu bahsin sonlarında şu noktalarda odaklaştırabileceğimiz bir özeti sunabiliriz:

1) Tefsîr, Hz. Peygamber'in (s.a) bazı âyetleri açıklaması ile başlar. Bu nedenle Emîn Peygamber, Kur'ân'ın ilk müfessiri olarak kabûl edilir.

2) Peygamberlik döneminden uzaklaşıldıkça tefsîrin alanı genişlemiştir. Çünkü insânların –Kur'ân-ı Kerîm'in nüzûl ortamı ve şartlarından uzaklaşmaları sebebiyle– tefsîre ihtiyaçları artmıştır.

3) Kur'ân tefsîri, mübhem ve müşkil âyetlerin anlaşılması ihtiyacından doğmuştur.

Emîn Peygamber Kur'ân'ın bütün âyetlerini değil, bazılarını tefsîr etmiştir. Ashâbı ise Kur'ân-ı Kerîm'i kırâ'ati, anlaşılması ve açıklanması itibâriyle çeşitli vesîlelerle ele almış, üzerinde durmuşlardır. Böylelikle tefsîrin alanı bir dereceye kadar genişlemiştir. Fakat yine de Kur'ân'ın tamâmını ihtivâ etmemiştir. İmâm Şâfiî'nin şu sözü de bunu te'yid etmektedir:

> İbn 'Abbâs'tan tefsîre dâir sâbit olan rivâyetler ancak 100 Hadîse denktir.

4) Bize ulaşmış Kur'ân'ın tam ve en eski Tefsîri, Mukâtil b. Süleymân el-Belhî'ye (ö. 150 h.) âit olandır. O, Kur'ân'ın tamâmını âyet âyet tefsîr etmiştir.

4. MUKÂTİL'İN TEFSÎRİ Mİ, İBN CUREYC'İN TEFSÎRİ Mİ DAHA ÖNCEDİR?

'Abdu'l-Melîk b. Cureyc hicrî 80'de doğmuş, 150'de vefât etmiştir. Hicrî 159'da vefât ettiği söylendiği gibi, başka târihler de verilmiştir. Mukâtil de hicrî 80 dolaylarında dünyâya gelmiş, 150'de vefât etmiştir. Bundan daha sonra vefât ettiği de söylenmiştir.

49 *el-İtqân.*

Bundan açıkça anlaşılıyor ki, Mukâtil ile İbn Cureyc çağdaş idiler. Fakat İbn Cureyc Hicâz'da, Mukâtil ise Horasan'da yetişti. Bundan dolayı İbn Cureyc için, "Hicâz'da kitâb te'lif eden ilk kişi" denilmiştir.

İbn Cureyc'in ancak olgunluk döneminde ilim tahsil ettiğini, Mukâtil'in ise Tefsîri'ni Merv'de gençlik yahut da olgunluk döneminde te'lif ettiğini bildiğimize göre, Mukâtil'in Tefsîri'ni, İbn Cureyc'den önce tedvîn ve te'lif ettiği açıklık kazanmış olur.

Muhtemeldir ki İbn Cureyc –aslen Bizanslı bir Hristiyan olması sebebiyle– rivâyetleri toplamak, düzenlemek ve te'lif etmek husûsunda daha mahâretli idi. Bu sebeble, kitâbları ilk olarak tasnif edenin o olduğu söylenmiştir. Fakat onun –her ne kadar Mukâtil ile çağdaş idiyse de– Tefsîrini tedvîn ettiği dönem, "kuhûlet" [30 yaşından sonraki dönem] diye bilinen olgunluk dönemidir. Yani, Mukâtil b. Süleymân'ın Tefsîri'ni tedvîn etmesinden sonradır.

Bununla birlikte İbn Cureyc'in Tefsîri, İbn 'Abbâs'tan gelen rivâyetlerin toplanması sûretiyle oluşmuştur. Mukâtil'in Tefsîri ise tam bir te'lif olarak önümüzde durmaktadır. Onda parlak aklın, yeni şeyler ortaya koymanın ve teknik anlamıyla te'lifin, Kur'ân'ın hedef ve maksadlarını bir deryâ gibi idrak edişin, her konunun âyetlerini bir araya toplamanın, zâhiren çelişik gibi görünen âyetleri uyuşturmanın izleri görülmektedir.

Mukâtil Tefsîri'ni, öncekilerin tefsîr ve görüşlerini toplayıp bir araya getirerek değil; bunları inceleyip tetkik ederek, kendi görüşüne göre doğruya en yakın olanı tercih ederek gâyet özlü, basit ve açık ifâdelerle ortaya koymuştur.

İmâm Şâfiî'yi, "Tefsîr alanında geniş bilgi elde etmek isteyen Mukâtil b. Süleymân'a muhtaçtır" demeye iten de bu olmalıdır.

Burada, rivâyet yoluyla tefsîr tedvîn eden kimse ile, yeni bir yöntemle tefsîr te'lif eden ve tefsîrde çığır açan kimsenin farklı olduğunu vurgulamak istiyorum.

Kanaatimce Mukâtil'den öncekilerin hepsi sadece tefsîre dâir rivâyet nakleden kimselerdi. Bunlar arasından tefsîr tedvîn edenlerin de tedvînin-de çoğunlukla görülen nakil ve rivâyetti.

Mukâtil'in Tefsîri ise hem Kur'ân âyetlerinin tamâmını kapsayan eksiksiz bir Tefsîr, hem de her âyeti açıklayan ve ona izah getiren teknik ilk Tefsîrdir.

MUKÂTİL ve KUR'ÂN İLİMLERİ

Göründüğü kadarıyla Mukâtil, Kur'ân ilimleriyle alakalı ilk kitab te'lif eden kimselerdendir. Şu ân elinizde bulundurduğunuz *el-Vücûh ve'n-Nezâir fi'l-Qur'âni'l-Kerîm*[50] isimli eseri bunlardandır.

Zerkeşi *el-Burhân*'da, Suyûtî *el-İtqân*'da bu kitâbdan ya da bu kitâbdan nakil yapanlardan çokça nakillerde bulunmuşlardır. Mukâtil'den sonra Kur'ân ilimlerine dâir eser te'lif edenlerin pek çoğu da bundan yararlanmışlardır. Bu, Mukâtil'in "el-Vücûh ve'n-Nezâir"e dâir yazdıklarının, kendisinden sonrakilerin yazdıklarıyla karşılaştırılması hâlinde açıkça görülür. Meselâ, el-Malatî'nin *et-Tenbîh ve'r-Redd alâ Ehli'l-Ahvâ* adlı eserinde[51] kaydettiği "Mukâtil'in külliyâtı" bunlardan biridir:

- Kur'ân'da geçen her *bahs* lafzı, "noksan" demektir; ancak Yûsuf sûresi'nde yer alan *Ve o'nu bahs [harâm] bir pahaya sattılar* (Yûsuf/20) âyetindeki müstesnâdır; burada "harâm" anlamındadır.

- Kur'ân'da geçen her *ba'l* lafzı "koca" demektir; ancak Sâffât sûresi'nde yer alan, *Ba'le mi du'â ediyorsunuz?* (Sâffât/125) âyetindeki müstesnâdır. Burada *ba'l* ile, "rabb" {put} kasdedilmiştir.

- Kur'ân'da geçen her *rayb* lafzı, "şekk" ma'nâsındadır; ancak Tûr sûresi'ndeki *raybe'l-menûn* lafzı "zamânın ıztırâb veren musîbetleri" demektir.

Zerkeşî de *el-Burhân* isimli eserinde İbn Fâris'in *el-Efrâd* adlı eserinden şunları nakletmektedir:

---

50 Zerkeşî, *el-Burhân*'da şunları söylemektedir: "Bu alanda başlangıç dönemlerinde Mukâtil b. Süleymân eser te'lif etmiştir. *Vücûh,* birden çok anlam için kullanılan müşterek bir lafızdır; *hidâyet* lafzı gibi. Bu, Kur'ân'da 17 ma'nâda kullanılır. Birisi *beyân* anlamındadır: *İşte onlar Rabb'lerinden bir hidâyet* {yani, beyân} *üzeredirler* (Bakara/5) âyetinde olduğu gibi. Bir diğer anlamı *dîn*'dir: *Şübhesiz hidâyet* {yani, dîn} *Allah'ın hidâyetidir* {yani, dînidir} (En'âm/ 71) âyetinde olduğu gibi. *Îmân* anlamına da gelir: *Ve Allâh hidâyete* {yani, îmâna} *erenlerin hidâyetini* {yani, îmânını} *arttırır* (Meryem/76) âyetinde olduğu gibi." Mukâtil, kitâbının baştaraflarında merfû [Hz. Peygamber'e nisbet edilen} bir Hadîs zikretmektedir: *Bir kimse Kur'ân'ın pekçok vechini görmedikçe tam anlamıyla fakîh olamaz.* Suyûtî, bu Hadîs hakkında şunları söylemektedir: "Bu Hadisi İbn Sa'd ve başkaları Ebu'd-Derdâ'dan mevkuf [Ebu'd-Derdâ'ya ait bir söz] olarak zikretmişlerdir" (*el-İtqân*). *Nezâir* ise, "birbirine uygun anlamlar ihtivâ eden lafızlar" ma'nâsına gelir.

51 s. 72-82, el-Kevserî'nin tahkiki ile.

• *el-Bahs*, Kur'ân'da "eksiklik, eksiltmek" demektir; *O (ecrinin) eksiltilmesinden [bahs'*inden] *de korkmaz, kendisine zulmedilmesinden de* (Cinn/13) âyetinde olduğu gibi. Bundan tek istisnâ Yûsuf sûresi'ndeki, *Onu bahs [harâm] bir pahaya sattılar* (Yûsuf/20) âyetidir. Çünkü tefsîr âlimleri buradaki *bahs*'i, "harâm" ile tefsîr etmişlerdir.

• Kur'ân'da geçen her *el-ba'l* kelimesi, *koca* demektir; *Kocaları [buuletuhunne] onları geri almaya daha çok hakk sâhibidirler* (Bakara/228) âyetinde olduğu gibi. Ancak Sâffât sûresi'nde yer alan *Ba'le mi du'â ediyorsunuz?* (Sâffât/125) âyetinde geçen *ba'l* müstesnâdır. Burada *ba'l* ile, "put" kasdedilmektedir.

• Kur'ân'da geçen her *rayb* lafzı, *şekk* [şübhe] ma'nâsındadır; ancak, *Biz o'na raybu'l-menûn'u gözetliyoruz* (Tûr/30) âyetindeki müstesnâdır. Burada *raybe'l-menûn*, "zamanın ıztırâb veren musîbetleri" demektir.[52]

Yine Zerkeşî *el-Burhân*'da şunları söylemektedir:

İbn Fâris'in aktardığı bilgiler burada sona ermektedir. Başkası şunu da ekler:

• Kur'ân'daki *le-'allekum* (çoğul muhatab zamiri ile birlikte, ... diyesiniz) lafzı, *li-key* [...sı için] demektir. Ancak Şu'arâ sûresi'nde yer alan, *Ebedî kalmak ümidi ile [le-'allekum]...* (Şu'arâ/129) âyetindeki müstesnâdır. Burada benzetmek içindir, yani "sanki siz ebedî kalacaksınız/kalacakmışsınız gibi" demektir.

• Kur'ân'da geçen her *qıst* lafzı, *adâlet* anlamındadır; ancak Cinn sûresi'nde yer alan, *Qâsıtlara gelince, onlar cehenneme odun olacaklardır* (Cinn/15) âyetindeki müstesnâdır. Çünkü burada "Allâh'a bir başkasını denk koşan, Allâh'a denk kimseler olduğunu ileri sürenler" [müşrikler] kasdedilmektedir.

Bu açıklamalar lafzın şekli gözönüne alınarak yapılmıştır, yoksa rubâî [dört harfli] kökler elbetteki sülâsî [üç harfli] köklerden farklıdır.

• Kur'ân'daki her *kisf* lafzı, *semânın bir tarafı* anlamındadır; ancak Rûm sûresi'nde geçen, *Onu kisefen yapar* (Rûm/48) âyetindeki bundan müstesnâdır. Burada "Onu [bulutu] parça parça eder" demektir.

• Kur'ân'daki her *mâu'l-ma'în* ifâdesinden murâd, *akan su*'dur; ancak Tebâreke sûresi'nde (30. âyet) geçen bundan müstesnâ. Burada kasıd, "kovalarla elde edilen tertemiz su olan zemzem suyu"dur.[53]

---

52 Zerkeşî, *el-Burhân*.

53 *el-Burhân*'da bu şekildedir. Fakat doğrusu *tâhir* [tertemiz] değil, *zâhir*'dir [a-

İbn Fâris'ten başkasının naklettiği bu kısımlar *el-Burhân*'daki bazı harfler dışında, hemen hemen Mukâtil'in açıklamalarının aynıyla tekrarından ibârettir.

Mesela Mukâtil şöyle diyor:

• Kur'ân'daki her *Qıst yapın, çünkü Allâh qıst yapanları sever* (Hucurât/9) ibâresi, "adâletli olun; çünkü Allâh adâletlileri sever" anlamında olup, sözleri ve fiilleriyle âdil olanlar kasdedilmektedir. Ancak Cinn sûresi'nde yer alan, *Qâsıtlara gelince...* âyetindeki bundan müstesnâdır. Burada, "başkasını Allâh'a denk tutanlar" kasdedilmiş olup *Onlar cehenneme odun olmuşlardır.* (Cinn/15)[54]

• Kur'ân'da geçen her *le-'allekum* lafzı, ... *için* demektir; ancak, *Sanki ebedî kalacakmışsınız gibi [le-'allekum]...* (Şu'arâ/129) âyetindeki bundan müstesnâdır. Burada, "sanki siz ebedî kalacakmışsınız gibi" demektir.[55]

• Kur'ân'daki her *kisefen* lafzı ile, *semânın bir tarafı* kasdedilmektedir; ancak Rûm sûresi'nde bulunan, *Onu kisefen yapar* (Rûm/48) ibâresindeki bundan müstesnâdır. Burada "bulutu parça parça yapar" demektir.[56]

• Kur'ân'da geçen her *mâi ma'în* lafzı, *akan su* demektir; ancak Mülk sûresi'nde yer alan, *Size kim bir mâi ma'în getirebilir?!* (Mülk/ 30) ibâresindeki bundan müstesnâdır. Burada, "kovalarla alınabilecek açık ve görünür su" kasdedilmektedir.[57]

Bunlardan, Zerkeşî'nin, Mukâtil'in vücûh ve nezâire dâir söylediklerinden faydalandığı anlaşılmakta; *el-Burhân* adlı eserinin birçok bölümünde Mukâtil'in açıklamalarından etkilendiği açıkça görülmektedir. Bu durum, özellikle aynı konuda farklı şeyler söylendiği izlenimini veren âyetlerde görülmektedir. İnsanın topraktan, sonra ses veren çamurdan, sonra da hakîr bir sudan yaratılması ile ilgili ibârelerde olduğu gibi.[58]

çıktır]. Beydavi, *Size kim bir mâu'l-ma'în getirebilir?!* ifâdesini, "akan" yahut da "kolaylıkla elde edilebilen, açıkça görülen su" (Beydavî, *Tefsîr*) olarak tefsîr etmiştir. Ayrıca bkz. *Celâleyn*.

54 el-Malatî, *et-Tenbîhu ve'r-Redd*.

55 el-Malatî, *age*.

56 el-Malatî, *age*. *el-Burhân*'daki ifâde, "Bulutu parçalar hâline getirir, demektir" şeklindedir.

57 Aynı eser. Ancak *zâhir* [açık] olması gereken kelime, *tâhir* [tertemiz] diye yazılmıştır. Doğrusu ise az önce geçtiği gibi *zâhir* olmasıdır.

58 Bkz. Mukâtil, *Tefsîr-i Kebîr;* el-Malatî, *et-Tenbîhu ve'r-Redd*.

Zerkeşî *el-Burhân*'da, Mukâtil b. Süleymân'ın Âdem'in yaratılışı ile il- açıklamalarından[59] ve ilk bakışta, aynı konuda farklı şeyler söylendiği enimi veren âyetlerle ilgili açıklamalarından[60] oldukça etkilenmiştir. oğrudan Mukâtil b. Süleymân'ın eserlerinden etkilenmemiş olma ihti- âli olmakla birlikte, Mukâtil b. Süleymân'ın eserlerinden yapılan nakil- rden etkilendiği kesindir. Nitekim o, *el-Burhân* adlı eserinde şunları söy- mektedir:

> Ondördüncü tür, vücûh ve nezâir hakkındadır. Bu husûsta eskilerden Mukâtil b. Süleymân bir eser yazmış ve yine bu husûsta sonrakilerden İbnu'z-Zâğûnî bir eser derlemiştir. Ebu'l-Ferec İbnu'l-Cevzî, Vâiz Dâmeğânî, Ebu'l-Huseyn b. Fâris de bu husûsta eser te'lif etmişlerdir. İbn Fâris kitâbına, *el-Efrâd* adını vermiştir.[61]

Son olarak şu kanaati kaydedebiliriz:

• Mukâtil, Kur'ân-ı Kerîm'i aklî/dirâyet yöntemiyle ve eksiksiz olarak tefsîr eden ilk kişidir.

• Mukâtil, Kur'ân ilimleri hakkında kapsamlı bir şekilde te'lifte bul- nanların ilkleri arasındadır.

5. MUKÂTİL'İN TEFSÎR ve KUR'ÂN İLİMLERİNE DÂİR TE'LİF ETTİĞİ ESERLER

1. *et-Tefsîru'l-Kebîr*;

   Bu, Kur'ân'ın tam bir tefsîridir. Bu Tefsîri, ilmî bir şekilde tim. Bunu yaparken de hicrî IV ilâ XIII. asır arasında y Tefsîrin 6 nüshasını esâs aldım.

2. *Nevâdiru't-Tefsîr*;

3. *en-Nâsih ve'l-Mensûh*;

4. *er-Reddu ale'l-Qaderiyye*;

   Son üç eser âdetâ yok hükmündedir.[62]

---

59 *el-Burhân*.

60 *el-Burhân*.

61 *el-Burhân*.

62 Bkz. *Mu'cemu'l-Müellifîn*; *el-A'lâm*.

5. *el-Vücûh [el-Eşbâh] ve'n-Nezâir fi'l-Qur'âni'l-Kerîm;*[63]

6. *Tefsîru Hamsi Mieti Âyetin mine'l-Qur'âni'l-Kerîm;*

Bu eser İngiltere müzesinde OR 6333 numarada kayıtlı. Bir bakıma uzunca bir tefsîr olup fıkhî hükümler ihtivâ etmektedir.[64]

7. *el-Aqsâmu ve'l-Luğat;*

8. *el-Âyâtu'l-Müteşâbihât.*[65]

el-Âyâtu'l-Müteşâbihât adlı eserinin *el-Vücûh ve'n-Nezâir fi'l-Qur'âni'l-Kerîm* adlı eserinin aynısı olma ihtimâli de vardır. Bu durumda bu, birden çok ismi bulunan aynı kitâb demektir.

Dr. Abdullâh Mahmûd ŞEHHÂTE

---

63 *Mu'cemu'l-Müellifin.* [Mukâtil b. Süleymân'ın *el-Vücûh [el-Eşbâh] ve'n-Nezâir*'i, tarafımızdan tercüme edilmiş olup *Kur'ân Terimleri Sözlüğü* ismiyle İşaret Yayınları tarafından basılmıştır. (Çeviren)]

64 Goldziher, *Mezâhibu't-Tefsîri'l-İslâmî,* Mütercim: Dr. 'Abdu'l-Halim en-Neccâr –Allah'ın rahmeti üzerine olsun– s. 76'daki dipnot. [(Mukâtil b. Süleymân'ın *Tefsîru Hamsi Mieti Âyetin mine'l-Qur'âni'l-Kerîm*'i de, tarafımızdan tercüme edilmiş olup *Ahkâm Âyetleri Tefsîri* ismiyle İşaret Yayınları tarafından basılmıştır. (Çeviren)]

65 İbnu'n-Nedim, bunlardan başka Mukâtil b. Süleymân'ın; 9. *Kitâbu'l-Qırâ'at,* 10. *el-Cevâbât fi'l-Qur'ân,* 11. *et-Taqdîm ve't-Te'hîr,* 12. *Müteşâbihu'l-Qur'ân* isimli eserlerinin de adını zikretmektedir. İbnu'n-Nedim ayrıca *el-Âyâtu'l-Müteşâbihât* (basılı nüshada ... *ve'l-Müteşâbihât* şeklinde) isimli bir eserini zikrettiğinden, muhakkikin 8 numarada zikrettiği eser ile aynı olma ihtimâli zayıf görünmektedir (bkz. İbnu'n-Nedim, *el-Fihrist.* (Çeviren)

ÇEVİRİ HAKKINDA

Bismillâhi'r-Rahmâni'r-Rahîm

Lütfedip bağışladığı sayısız ni'metleri ve bilhassa Kur'ân ve Kur'ân ile meşgul olmak ni'meti dolayısıyla âlemlerin Rabbine, insana bilmediğini öğreten o kerîm Rabbe sonsuz hamd ve senâ...

Ümmete Kur'ân'ı aynen tebliğ, Rabbimizin âyetlerini beyân ederek ve Kur'ân'ı fiilen uygulayarak risâlet vazîfesini hakkıyla îfâ ettiğine bütün kalbimizle şehâdet ettiğimiz son rasûl ve nebîlerin hâtemi Muhammed Mustafâ'ya, o'nun âline ve ashâbına, mirâscıları olarak Rasûl'ün dînine ilmî mesâileriyle hizmetlerde bulunan, bu ilmi sonrakilere ulaştırmak için sa'y u gayret eden, cehd ve çaba gösteren geçmiş ve gelecek ilim adamlarımıza, bu ilmî mirâsı hayâta hâkim kılarak İslâm adâletini, huzûr ve sükûnunu dünyânın dört bir yanına taşımak için canlarını-mallarını fedâ eden mücâhid ve şehîdlerimize, kısacası İslâm'ı sonraki nesillere ve çağdaşları arasında duymayan ve bilmeyenlere ulaştırmak, onların bu yüce ve müstesnâ ni'metten yararlanmalarına imkân sağlamak için sorumlulaklarını îfâ etmek amacıyla gayret etmiş ve edecek herkese de salât ve selâmlar olsun...

Şu ânda elinizde bulunan ve İslâm târihinde yazılmış tam bir Tefsîr olarak bize kadar ulaşmış bulunan bu değerli Tefsîr ve müellifi Mukâtil b. Süleymân (h. 80-150) ile ilgili olarak Tefsîr'in başında bilgi verilmiştir.

Bu eserin bizce en önemli özelliği, günümüze kadar ulaşmış en eski ve eksiksiz, yani Kur'ân'ı baştan sona açıklayan bir tefsîr olmasıdır. Bu sebeble İşaret Yayınları sâhibi, değerli dostum, kardeşim İsmet Bey, eserin tercüme edilmesi teklifini yapınca tereddütsüz kabûl ettim. Çünkü İmâm Şâfii'den tutun İbn Kayyim el-Cevziyye'ye varıncaya kadar ondan yeri geldikçe nakil yapmamış, açıklamalarına göndermelerde bulunmamış bir müfessir ve ilim adamı yok gibidir.

Arabça'dan Türkçe'ye –özellikle de açıklamalarıyla birlikte Kur'ân âyetlerini– tercüme işiyle uğraşanlar bu işin ne kadar çok problem ve zorluklarının olduğunu bilirler.

Biz bu zorluklardan tek tek söz etmeyi bir kenara bırakarak, bu eseri tercüme ederken neler yaptığımıza, nelere dikkat edip neleri göz önünde bulundurduğumuza dâir kısa bazı açıklamalar yapmak istiyoruz:

1) Esmâ-i Hüsnâ, meâl kısmında çoğunlukla aynen korunarak, bazan siyâktan anlaşılan bir-iki kelime tefsîr kısmına ilâve edilerek tercüme edildi. Meselâ, O {sözlerini işiten} *semî*, {hâllerini bilen} *alîm'dir* (Yûnus, 10/65) gibi.

Görüldüğü gibi burada "sözlerini işiten" ve "hâllerini bilen" lafzı, ma'nâ itibâriyle bulunmakla birlikte, lafzen de açığa çıkartılarak metnin anlaşılmasına yardımcı olmaya çalışılmıştır.

2) Bazı hâllerde ma'nâ itibâriyle meâlde münderic olduğu için, tefsîrde asıl itibâriyle var olan bir-iki kelimenin anlamı –tekrardan kaçınmak amacıyla– ayrıca verilmemiştir.

3) Müfessir'in açıklamalarına çok gerekli hâller müstesnâ –dipnotla dahî olsa– müdâhalede bulunulmamıştır. Yani, ilmî açıdan yerinde görmediğimiz, herhangi bir mülâhaza ile büsbütün katılamadığımız husûslarda kendimize âit notlar düşmek yolunu seçmedik. (Sık sık, "Bu âyet falan âyet tarafından neshedildi" şeklindeki ifâdeler buna örnektir. Bununla birlikte, ilk müfessirlerin *nesh* kavramını "tahsîsi, takyîdi..." de kapsayacak şekilde geniş bir çerçevede kullandıkları bilinen bir husûstur. Örnek olarak Hûd, 11/15 ile ilgili açıklamalarına bakılabilir.)

4) Müstensihten, muhakkikten ya da mürettibden kaynaklanan, fark edip tahkik edebildiğimiz birtakım okuma hatâları düzeltilmeye çalışılmış ve yapılan düzeltme, kaynağı ya da gerekçesi ile birlikte notta belirtilmiştir. Bununla birlikte hatâ olduğu bizce belli olmakla birlikte, tashih imkânı bulamadığımız yerlerde tercümeyi aynen sunmakla berâber, buna da kısaca dikkat çektik.

5) Açıklamaları yapılmış Kur'ânî lafızlar, Türkçemizde de aynen ya da yakın söyleyiş ile kullalanılıyor ise ya da kullanılmamakla birlikte Kur'ân ile meşgul olanların âşinalığı varsa, çoğunlukla o söyleyişi koruyarak Mukâtil'in açıklamasını verdik. Bu yolla okuyucumuzun Kur'ânî lafızlara –bu çerçevede dahî olsa– âşinâ olmasına yardımcı olmaya çalıştık; *...âyetlerimizle* {el ve asâ (gibi mu'cizelerimiz) ile}; *melesine* {kavminin eşrafına} (Hûd, 11/96-97) gibi.

6) Tefsîr yapılırken kullanılan âyet lafızlarını –akıcılığı bozmamak için– çoğunlukla tekrarlamaya gerek kalmayacak şekilde çevirdik; el-İsrâ, 17/2 gibi.

7) Arabça ile Türkçe arasında cümle kuruluşu bakımından önemli fark-

lar bulunduğundan, tercüme edilen asıl metne göre takdim-te'hirlerin olması kaçınılmazdır.

8) Bazı hâllerde nahiv kurallarına göre anlaşılan cüz'î birtakım vurguların, kısmen ya da tamâmen yansıtılamadığı yerler de olmuştur. Meselâ, nekra [berlirtisiz] olan bir isim bazan belirtili, hâl olan bir kelime bazan sıfat gibi tercüme edilebilmiş; ya da bu gibi incelikler bazan büsbütün atlanmış olabilir. Ancak bütün bu hâllerde –mümkün olabildiği kadarıyla– anlam ihlâli ya da kaybı olmamasına özellikle dikkat edilmiştir.

9) Bazı hâllerde, yani yapılan tefsîrin Kur'ânî lafzın anlaşılması için gerekli açıklamaları ihtivâ etmediğini gördüğümüz yerlerde, genellikle meâl bölümünde parantez içinde bir-iki kelimelik meâl-açıklama koyduk. Böylelikle okuyucunun, kısa açıklamalarla yetinmek istemesi hâlinde başka bir kaynağa başvurmasına gerek bırakmamaya gayret ettik.

10) Âyetlerin meâli bizim tercih ettiğimiz şekilde değil de Mukâtil'in yaptığı tefsîr ile uyum arz edecek şekilde yapılmışıtır. Böylece tefsîr ile meal arasında bir kopukluk olmamasına çalışılmıştır. Örnek, el-Enbiyâ, 21/106.

11) Tekrarlar da dâhil olmak üzere mümkün-mertebe Mukâtil'in Tefsîri aynen terceme cihetine gidilmiştir; el-Enbiyâ, 21/107 gibi.

12) el-Ferrâ (bkz. es-Sâffât, 37/83, 89, el-Hacc, 22/29, 36), Ebû Ubeyde (el-Hacc, 22/8), Ebu'l-Abbâs Sa'leb (el-Enbiyâ, 21/88, er-Rûm, 30/5, es-Sâffât, 37/83 gibi) ve benzeri Mukâtil'den sonra yaşamış ilim adamlarından yapılan nakiller, –açıkça anlaşılacağı gibi– Mukâtil'in değil, sonraki râvîlerden birisinin ilâveleridir.

13) Tefsîrî ibârenin çevirilmesi hâlinde eğer –kaçınılmaz olarak– aşağı-yukarı meâldeki ibâre ortaya çıkacaksa, tefsîrî ibârenin tercüme edilmemesi cihetine gidilmiştir. Çünkü bu ayniyle tekrar olacaktı; (örnek: el-Ankebût, 29/19'un son bölümü). Ancak şunu da belirtelim ki, böyle bir tasarruf cihetine gitmekten azamî ölçüde kaçınmaya çalıştık, zâten bu tür yerlerin yekûnu da oldukça azdır.

14) Mukâtil sık sık "buyrukta takdim vardır" anlamında *fi't-takdîm/fîhi takdîm;* "buyrukta hazf edilmiş, yani ifâde edilmeyip belirtilmemiş ifâdeler vardır" anlamında *fîhi idmâr* gibi ibâreler kullanmıştır. Bunların ayrıca açıklayıcı bir tarafı bulunmuyorsa, tercümenin akışını olumsuz bir şekilde etkilememesi için ayrıca tercümeye yansıtmadık.

1) Esmâ-i Hüsnâ, meâl kısmında çoğunlukla aynen korunarak, bazan siyâktan anlaşılan bir-iki kelime tefsîr kısmına ilâve edilerek tercüme edildi. Meselâ, *O* {sözlerini işiten} *semî*, {hâllerini bilen} *alîm'dir* (Yûnus, 10/65) gibi.

Görüldüğü gibi burada "sözlerini işiten" ve "hâllerini bilen" lafzı, ma'nâ itibâriyle bulunmakla birlikte, lafzen de açığa çıkartılarak metnin anlaşılmasına yardımcı olmaya çalışılmıştır.

2) Bazı hâllerde ma'nâ itibâriyle meâlde münderic olduğu için, tefsîrde asıl itibâriyle var olan bir-iki kelimenin anlamı –tekrardan kaçınmak amacıyla– ayrıca verilmemiştir.

3) Müfessir'in açıklamalarına çok gerekli hâller müstesnâ –dipnotla dahî olsa– müdâhalede bulunulmamıştır. Yani, ilmî açıdan yerinde görmediğimiz, herhangi bir mülâhaza ile büsbütün katılamadığımız husûslarda kendimize âit notlar düşmek yolunu seçmedik. (Sık sık, "Bu âyet falan âyet tarafından neshedildi" şeklindeki ifâdeler buna örnektir. Bununla birlikte, ilk müfessirlerin *nesh* kavramını "tahsîsi, takyîdi..." de kapsayacak şekilde geniş bir çerçevede kullandıkları bilinen bir husûstur. Örnek olarak Hûd, 11/15 ile ilgili açıklamalarına bakılabilir.)

4) Müstensihten, muhakkikten ya da mürettibden kaynaklanan, fark edip tahkik edebildiğimiz birtakım okuma hatâları düzeltilmeye çalışılmış ve yapılan düzeltme, kaynağı ya da gerekçesi ile birlikte notta belirtilmiştir. Bununla birlikte hatâ olduğu bizce belli olmakla birlikte, tashih imkânı bulamadığımız yerlerde tercümeyi aynen sunmakla berâber, buna da kısaca dikkat çektik.

5) Açıklamaları yapılmış Kur'ânî lafızlar, Türkçemizde de aynen ya da yakın söyleyiş ile kullalanılıyor ise ya da kullanılmamakla birlikte Kur'ân ile meşgul olanların âşinalığı varsa, çoğunlukla o söyleyişi koruyarak Mukâtil'in açıklamasını verdik. Bu yolla okuyucumuzun Kur'ânî lafızlara –bu çerçevede dahî olsa– âşinâ olmasına yardımcı olmaya çalıştık; *...âyetlerimizle* {el ve asâ (gibi mu'cizelerimiz) ile}; *melesine* {kavminin eşrafına} (Hûd, 11/96-97) gibi.

6) Tefsîr yapılırken kullanılan âyet lafızlarını –akıcılığı bozmamak için– çoğunlukla tekrarlamaya gerek kalmayacak şekilde çevirdik; el-İsrâ, 17/2 gibi.

7) Arabça ile Türkçe arasında cümle kuruluşu bakımından önemli fark-

lar bulunduğundan, tercüme edilen asıl metne göre takdim-te'hirlerin olması kaçınılmazdır.

8) Bazı hâllerde nahiv kurallarına göre anlaşılan cüz'î birtakım vurguların, kısmen ya da tamâmen yansıtılamadığı yerler de olmuştur. Meselâ, nekra [berlirtisiz] olan bir isim bazan belirtili, hâl olan bir kelime bazan sıfat gibi tercüme edilebilmiş; ya da bu gibi incelikler bazan büsbütün atlanmış olabilir. Ancak bütün bu hâllerde –mümkün olabildiği kadarıyla– anlam ihlâli ya da kaybı olmamasına özellikle dikkat edilmiştir.

9) Bazı hâllerde, yani yapılan tefsîrin Kur'ânî lafzın anlaşılması için gerekli açıklamaları ihtivâ etmediğini gördüğümüz yerlerde, genellikle meâl bölümünde parantez içinde bir-iki kelimelik meâl-açıklama koyduk. Böylelikle okuyucunun, kısa açıklamalarla yetinmek istemesi hâlinde başka bir kaynağa başvurmasına gerek bırakmamaya gayret ettik.

10) Âyetlerin meâli bizim tercih ettiğimiz şekilde değil de Mukâtil'in yaptığı tefsîr ile uyum arz edecek şekilde yapılmışıtır. Böylece tefsîr ile meal arasında bir kopukluk olmamasına çalışılmıştır. Örnek, el-Enbiyâ, 21/106.

11) Tekrarlar da dâhil olmak üzere mümkün-mertebe Mukâtil'in Tefsîri aynen terceme cihetine gidilmiştir; el-Enbiyâ, 21/107 gibi.

12) el-Ferrâ (bkz. es-Sâffât, 37/83, 89, el-Hacc, 22/29, 36), Ebû Ubeyde (el-Hacc, 22/8), Ebu'l-Abbâs Sa'leb (el-Enbiyâ, 21/88, er-Rûm, 30/5, es-Sâffât, 37/83 gibi) ve benzeri Mukâtil'den sonra yaşamış ilim adamlarından yapılan nakiller, –açıkça anlaşılacağı gibi– Mukâtil'in değil, sonraki râvîlerden birisinin ilâveleridir.

13) Tefsîrî ibârenin çevirilmesi hâlinde eğer –kaçınılmaz olarak– aşağı-yukarı meâldeki ibâre ortaya çıkacaksa, tefsîrî ibârenin tercüme edilmemesi cihetine gidilmiştir. Çünkü bu ayniyle tekrar olacaktı; (örnek: el-Ankebût, 29/19'un son bölümü). Ancak şunu da belirtelim ki, böyle bir tasarruf cihetine gitmekten azamî ölçüde kaçınmaya çalıştık, zâten bu tür yerlerin yekûnu da oldukça azdır.

14) Mukâtil sık sık "buyrukta takdim vardır" anlamında *fi't-takdîm/fîhi takdim;* "buyrukta hazf edilmiş, yani ifâde edilmeyip belirtilmemiş ifâdeler vardır" anlamında *fîhi idmâr* gibi ibâreler kullanmıştır. Bunların ayrıca açıklayıcı bir tarafı bulunmuyorsa, tercümenin akışını olumsuz bir şekilde etkilememesi için ayrıca tercümeye yansıtmadık.

15) Muhakkikin sûre başlarına eklediği sûreyi tanıtıcı/özetleyici bilgiler ile tahkik gereği düştüğü ve nüsha farklarına dâir notlar da aslı etkileyici görülmediği sürece tercüme edilmemiştir.

Yüce Allâh'tan amellerimizi –bütün kusurlarıyla birlikte– en güzel şekliyle kabul buyurmasını, dünyâ ve âhirette ecirlerinden mahrûm buyurmayıp sonsuz lütuf ve keremiyle mükâfâtlandırmasını niyâz ederiz.

Şüphesiz ki O, du'âları işiten ve kabul buyurandır.

O'na sonsuz hamd ve senâlar, Rasûlü'ne kesintisiz salât ve selâmlar...

M. Beşir ERYARSOY

muhtasar

TEFSÎR-İ KEBÎR

GÜNÜMÜZE ULAŞAN İLK TAM TEFSİR

MUKADDİME

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

O'ndan yardım dileriz.

Bize Kadı Ebû Bekr Muhammed b. Akîl b. Zeyd eş-Şehrezûrî (r.a) haber verip dedi: Bize Kadı Ebû 'Abdullâh Muhammed b. 'Alî b. Zâdelec tahdis edip dedi: Bize 'Abdu'l-Hâlık b. el-Hasen tahdis edip dedi: 'Ubeydullâh b. Sâbit b. Ya'kûb es-Sevrî el-Mukrî tahdis edip dedi: Bize babam tahdis edip dedi: Bize el-Huzeyl b. Habîb Ebû Sâlih ez-Zeydânî Mukâtil b. Süleymân'-dan, Mukâtil de –12'si tabiînden olan– 30 kişiden tahdis edip dedi. Bunlardan kimisi tefsîrde diğerinden bir harf ziyâde rivâyet etmiş olabilir. Tabiînden olan bu 12 kişi arasında 'Atâ b. Ebî Rebâh, ed-Dahhâk b. Müzâhim, İbn Ömer'in azadlısı Nâfi', ez-Zubeyr, İbn Şihâb ez-Zührî, Muhammed b. Sîrîn, İbn Ebî Muleyke, Şehr b. Havşeb, İkrime, Atıyye el-Kûfî, Ebû İshâk eş-Şâbî, Muhammed b. 'Alî b. el-Huseyn b. 'Alî de vardır. Bunların dışında Katâde ve benzerlerinden de naklettim ve nihâyet bu kitâbı te'lif ettim.

'Abdu'l-Hâlık b. el-Hasen dedi ki: Ben 'Ubeydullâh b. Sâbit'in babasından naklettiği kitâbın arkasında Mukâtil'in kendilerinden rivâyet ettiği kişilerin sayısının 30'a tamâmlandığını gördüm.

Dedi: Bize el-Huzeyl tahdis edip dedi: Mukâtil'in kendilerinden tefsîr rivâyet ettiği, bizim de isimlerini verdiğimiz kişilerin dışında şunlar vardır: Katâde b. Diâme, Süleymân b. Mihran el-A'meş, Hammad b. Ebî Süleymân, İsmâîl b. Ebî Hâlid, İbn Tavûs el-Yemânî, el-Hasen'in arkadaşlarından 'Abdu'l-Kerîm ve 'Abdu'l-Kuddûs, Ebû Ravk, İbn Ebî Necih, Leys b. Süleym, Eyyûb b. 'Amr b. Dinâr, Dâvûd b. Ebî Hind, el-Kâsım b. Muhammed, 'Amr b. Şu'ayb, el-Hakem b. Utbe, Hişâm b. Hassan ve Süfyân es-Sevrî.

Sonra Ebû Muhammed babasının şöyle dediğini nakletmektedir: Ebû Sâlih'e sordum:

— Mukâtil yaşça daha büyük olduğu hâlde nasıl Süfyân'dan rivâyet yazmıştır?

Bana şu cevâbı verdi:

— Mukâtil uzun yaşadı. Bu sebeble o, yaşça kendisinden küçüklerden de, büyüklerden de ilim yazdı.

Ebû Muhammed babasının şöyle dediğini nakletti: Ebû Sâlih dedi ki: "Bana Mukâtil bunu böylece haber verdi."

Dedi: Bize 'Abdullâh haber verip dedi: Bana babam haber verip dedi: Bize el-Huzeyl Mukâtil'den şöyle dediğini nakletti: Kur'ân'ın buyrukları beş çeşittir: Emir, nehiy, va'd, va'îd (tehdit) ve öncekilere dâir haberler.

Ebû Muhammed dedi: Bize 'Ubeydullâh tahdis edip dedi: Bana babam tahdis edip dedi: Bana el-Huzeyl el-Müseyyeb'den, o el-'Ameş'den, o İbn Zubeyr'den, o İbn 'Abbâs'dan (r.a) şöyle dediğini nakletti: "Birtakım kimseler gelip de olmadık şekilde te'vîl etmeye başlamadan önce Kur'ân'ın te'vîlini öğrenin."

Dedi: Bize 'Ubeydullâh tahdis edip dedi: Bana babam tahdis edip dedi: Bize el-Huzeyl Ebû Kılâbe'den, o da İbn 'Abbâs'tan şöyle dediğini nakletti: "Allâh, indirdiği her kitabın te'vîlinin [tefsîrinin] bilinmesini istemiştir."

Dedi: Bize 'Ubeydullâh tahdis edip dedi: Bana babam tahdis edip dedi: Bize el-Huzeyl İsmâîl b. Ayyaş el-Hımsî'den şöyle dediğini tahdis etti: Bana Mu'âz b. Rifâ'a İbrahîm el-Uzrî'den şöyle dediğini nakletti: "Bu ilmi, sonradan gelenler arasından ona karşı adâletli davranan kimseler taşır ve aşırı gidenlerin tahrîflerini, bâtılcıların yanlış aktarımlarını, câhillerin yanlış te'vîllerini ortadan kaldırırlar."

Dedi: Bize 'Ubeydullâh tahdis edip dedi: Bana babam tahdis edip dedi: Bize el-Huzeyl Süfyân el-Vâsıtî'den şöyle dediğini nakletti: "Kur'ân'ı okuyup onun tefsîrini bilmeyen kimse, kendisine insanların en değerlisinden gelen mektubu –okuma-yazma bilmediği için– okutacak birini arayan kişiye benzer. İşte Kur'ân'ı okuyup da onda neler olduğunu bilmeyen kimsenin durumu böyledir."

Dedi: Bize 'Ubeydullâh tahdis edip dedi: Bana babam da el-Huzeyl'den, o 'Alî b. Âsım'dan, o 'Atâ b. es-Sâib'den, o Ebû 'Abdu'r-Rahmân es-Sülemî'den, o İbn Mes'ûd'dan şöyle dediğini nakletti: "Rasûlullah (s.a) bize Kur'ân'dan on âyet öğrettimi, onlarda neler olduğunu iyice öğrenmedikçe başka âyetlere geçmezdik."

Dedi: Bize 'Ubeydullâh tahdis edip dedi: Bana babam da tahdis edip dedi: Bize el-Huzeyl İbn Müseyyeb'den, o el-Kelbî'den, o Ebû Sâlih'ten, o da İbn 'Abbâs'tan şöyle dediğini nakletti: "Kur'ân'ın buyrukları, a) Tefsîrini âlimlerin bildiği, b) Arabca olması hasebiyle Arabların bildiği, c) Herkesin bilmesi gerekenler –ki bunlar helâl ve harâma dâir olup onları bilmemek hiç

kimse için câiz değildir,- d) Te'vîlini yalnız Allâh'ın bildiği âyetler olmak üzere dört kısımdır." Ben, "Te'vîl nedir?" diye sorunca, "Gelecekte olacaklardır" cevâbını verdi.

Dedi: Bize 'Ubeydullâh tahdis edip dedi: Bana babam da el-Huzeyl'den, o Mukâtil'den şöyle dediğini nakletti: Kur'ân-ı Kerîm'de kimi özel, kimi genel buyruklar vardır: Kimisi müslümanlara özeldir, kimisi müşriklere özeldir, kimisi de bütün insanlar hakkında umûmîdir. Onun âyetlerinin bazıları müteşâbih, bazıları muhkemdir; bazıları müfesser (açıklanmış), bazıları mübhemdir. Kur'ân'da hazfedilmiş ifâdeler olduğu gibi, eksiksiz ifâdeler de vardır. Sözler arasında birbirine bağlanacaklar olduğu gibi, nâsih ve mensuh da, takdim ve te'hir de vardır. Birden çok anlamda kullanılan kelimeler (eşbâh ve vücûh) vardır. Bir yerdeki suâlin, başka bir yerde cevâblandığı da olmuştur. Yüce Allâh'ın Kendisi için, kâfirler için, putlar için, dünyâ için, ölümden sonra diriliş ve âhiret için verdiği örnekler (emsâl) de vardır. Geçmişlerin durumuna dâir haberler de, cennete ve cehenneme dâir haberler de vardır. Tek bir müşrik'i ilgilendiren hâss bir buyruk olduğu gibi; farzlar, hükümler, haddler de vardır. Mü'minlerin ve kâfirlerin kalblerinde bulunanlara dâir haberler de; Arab müşrikleri ile tartışmaları ihtivâ eden buyruklar da vardır. Tefsîr edici buyruklar olduğu gibi, tefsîrin de tefsîri vardır.

Dedi: Bize 'Ubeydullâh tahdis edip dedi: Bize babam el-Huzeyl b. Habîb'den, o da Mukâtil'den naklen dedi ki: Kur'ân'ı okuyup da onun te'vîlini bilmeyen bir kimse, Kur'ân hakkında ümmî demektir.

Dedi: Bize 'Ubeydullâh tahdis edip dedi: Bana babam el-Huzeyl'den, o Mukâtil'den, o 'Abdu'l-Kerîm el-Cizevî'den şöyle dediğini nakletti: "Kıyâmet Günü, ecri, Kur'ân'ı öğrenip öğretenden daha büyük olacak bir kimse bilmiyorum."

Mukâtil, cümmel hesâbını (harflerin sayısal değerlerini) söz konusu ederek dedi ki: Öncelikle Ebû Câd (Ebced) harfleri ile başlanır ve bu harflere şu sayı değerleri verilir: *Elif* 1, *be* 2, *cim* 3, *dal* 4, *he* 5, *zel* 6, *bez* 7, *ha* 8, *tı* 9, *ye* 10, *kef* 20, *lam* 30, *mim* 40, *nun* 50, *sad* 60, *'ayn* 70, *fe* 80, *sin* 90, *kaa* 100, *ra* 200, *şın* 300, *te* 400, -sözlükte kullanılan diğer harfler olan- peltek *se* 500, *hı* 600, *zel* 700, *dat* 800, *zı* 900, *gayn* 1.000.

Dedi: Bize 'Ubeydullâh tahdis edip dedi: Bana babam el-Huzeyl'den, o Mukâtil'den şöyle dediğini nakletti: Rasûlullah (s.a) şöyle buyurdu: "Azîz ve celîl olan Allâh Kur'ân'da, Fâtihatu'l-Kitâb gibi bir sûre indirmediği gibi, önceki nebîlere de onun benzerini indirmiş değildir."

Mukâtil dedi: Nebî (s.a) ayrıca şöyle buyurmuştur: "Bana Tevrât karşılığında es-Seb'u't-Tıvâl [7 uzun sûre] verildi ki bunlar Kur'ân'dır. İncîl karşılığında el-Mesânî verildi, bunlar da Kur'ân'ın hidâyetidir. Zebûr karşılığında ise Miûn [100 âyet dolaylarında olan sûreler] verildi ki bunlar Kur'ân'ın reyhânıdırlar. Mufassal sûreler ile de beni üstün konuma getirdi."

Dedi: Bize 'Ubeydullâh tahdis edip dedi: Bana el-Huzeyl el-Müseyyeb b. Şerîk'den, o Ebû Ravk'dan, o da ed-Dahhâk'dan tahdis edip dedi: "*Elif-lâm-mîm* (Bakara, 2/1) buyruğu, 'Ben Allâh'ım, en iyi bilenim' demektir."

Dedi: Bize 'Ubeydullâh tahdis edip dedi: Bana babam tahdis edip dedi: Bana el-Huzeyl Ebû Ca'fer er-Râzî'den, o Ebu'l-'Aliye'den tahdis edip dedi: "Allâh'ın, *Elif-lâm-mîm* buyruğu, bütün dillerin etrafında dönüp dolaştığı 28 harften oluşan harflerdendir. Yüce Allâh'ın anahtarlarından olmayan tek bir harf dahî yoktur. O'nun her ismi ya bir âyette, ya da âyet olmadan vardır. Bu harflerin her biri bir kavmin müddet ve ecelleriyle ilgilidir. *Elif*, Allâh adının; *lâm*, latîf adının; *mîm* de mecîd adının anahtarıdır."

Elif O'nun nimetleri, *lâm* lütufları, *mîm* de yüce şanı demektir.

Dedi: Bize 'Ubeydullâh tahdis edip dedi: Bana babam tahdis edip dedi: Bize el-Huzeyl Ebû Bekr el-Huzlî'den, o da İkrime'den şöyle dediğini nakletti: "Yüce Allâh'ın, *Zâlike'l-kitâb* buyruğundaki *kitâb* ile, "Tevrât ve İncîl" kasdedilmiştir."

Ebû Ravk Allâh'ın, *Onda rayb yoktur* (Bakara, 2/2) ifâdesini, "Onda kuşku yoktur"; *Muttakîler için bir hudâdır/hidâyettir* (Bakara, 2/2) ifâdesini, "İkrâm ve lütuf olmak üzere onları o kitâba hidâyet eylemiştir"; *Onlar ğayba îmân ederler* (Bakara, 2/3) ifâdesini, "ğaybda/gıyâben lâ ilâhe illâllâh'a ve Muhammed'in (s.a) getirdiklerine îmân ederler diye"; *Salâtı ikâme ederler* (Bakara, 2/3) ifâdesindeki *salât*'ı, "farz olan namaz"; *Zekâtı îtâ ederler* ibâresindeki *zekât*'ı, "farz olan zekât" olarak tefsîr etmiştir. *Onlara verdiğimiz rızıktan infâk ederler* (Bakara, 2/4) ifâdesiyle ilgili olarak da Ravk dedi ki: "Bu hâssaten Arablar hakkındadır."

Dedi: Ebû Sâlih dedi: el-Kelbî dedi: 'Yahûdîlerden Cudeyy, Huyeyy ve o ikisiyle berâber olanlar dediler ki': "İşte biz ğayba îmân eden muttakîleriz. Biz gönderilmeden önce Muhammed'e îmân etmiştik."

el-Kelbî dedi ki: "Bunlar Yahûdîler hakkında inmiş iki âyettir."

1. FÂTİHA SÛRESİ

MEKKÎ, 7 ÂYET

Fâtihatu'l-Kitâb, Medîne'de inmiştir, Mekke'de indiği de söylenir.

1. *Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla!*

2. *Hamd* {yani, şükr} *âlemînin* {yani, cinnlerin ve insânların[1]} *rabbi Allâh'ındır.*

Buradaki *âlemîn/âlemler* sözü, *Âlemîne/âlemlere nezîr olsun diye* (Furqân, 25/1) buyruğundaki gibidir.

3. *Rahmân, rahîm.*

Bunlar, biri diğerinden daha incelikli anlam ihtivâ eden iki isim/vasıf olup *rahmân* "rahmetli olan, çok merhametli", *rahîm* ise "rahmeti ile şefkat gösteren, lütufta bulunan" demektir.

4. *Dîn* {yani, Hesâb} *Günü'nün mâliki.*

Nitekim Allâh'ın, *Gerçekten biz medînler* ["dîn" kökünden "medinûn"] *mi olacağız* {yani, hesâba mı çekileceğiz}?! (Sâffât, 37/53) âyetindeki *medinûn* kelimesi, "muhâsebûn", [hesâba çekilecekler] ma'nâsındadır.

Şöyle ki: Dünyâ kralları, dünyâda mâliktir. Allâh Teâlâ, qıyâmet günü Kendisinden başka hiç kimsenin hiçbir şeye mâlik olamayacağını haber vermektedir. İşte, *O gün emr Allâh'ındır* (İnfitâr, 82/19) buyruğu bunu anlatmaktadır.

5. *Yalnız Sana ibâdet ederiz* {yani, yalnız Seni tevhîd ederiz}...

Nitekim Yüce Allâh'ın, mufassal sûrelerinden birisindeki *âbidât* [*ibâdet eden kadınlar*] (Tahrîm, 66/5) ifâdesi de, "muvahhidât" [muvahhid kadınlar] anlamındadır.

...ve yalnız Sana isti'âne ederiz {yani, Sana ibâdet için/üzere yalnız Senden yardım taleb ederiz}.

---

1 *Rabbi'l-âlemîn* ibâresindeki *âlemîn* kelimesinin, "insânlar ve cinnler" şeklindeki izahı, bizce uygun değildir, en azından yetersizdir. Zîrâ, Fir'avn'ın, *Rabbi'l-âlemîn nedir/kimdir?* (Şu'arâ, 26/23) sorusuna, Mûsâ, *Göklerin, yerin ve o ikisi arasındakilerin rabbi; doğunun, batının ve o ikisi arasındakilerin rabbi* (Şu'arâ, 26/24, 28) şeklinde cevâb vermiştir. (Redaktör: E.Ö)

6. ***Bizi sırât-ı mustaqîme*** {yani, İslâm dînine} ***hidâyet eyle!***

Çünkü İslâm dîni dışındaki hiç bir dîn mustaqîm [doğru] değildir. İbn Mes'ûd'un qırâ'atinde ***ihdinâ*** [bizi hidâyet eyle/bizi kılavuzla] lafzı, *erşednâ* [bizi irşâd et] şeklindedir.[2]

7. ***Kendilerine ni'met verdiklerinin*** {yani, nebîlerin} *sırâtına/yoluna* {yani, bize, kendilerine ni'met verdiğin kimselerin/nebîlerin yolunu göster}...

Kendilerine ni'met verilen kimseler ise, Yüce Allâh'ın kendilerine nübüvvet ni'meti verdiği nebîlerdir. Nitekim bu, ***İşte bunlar, Allâh'ın kendilerine ni'met verdiği nebîlerdendir*** (Meryem, 19/58) âyetinde ifâde edilmektedir.

...Kendilerine ğazab edilenlerinkine değil {yani, ğazab edip de kendilerinden maymunlar ve domuzlar yaptığın yahûdîlerin dîninden başkasını bize göster} *ve dalâlete düşenlerinkine (değil)* {yani, şirk koşanların: hristiyanların dîninden başkasını bize göster}.

---

2 *İhdinâ* lâfzının, İbn Mes'ûd'un qırâ'atinde *erşednâ* şeklinde olması mümkün değildir. Olsa olsa İbn Mes'ûd'un *ihdinâ* lâfzını, *erşednâ* lâfzıyla îzah/tefsîr ettiği söylenebilir. (Redaktör: E.Ö)

2. BAKARA SÛRESİ

MEDENÎ, 286 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *Elif-Lâm-Mîm.*

2. *Şu o kitâb* {yani, yahûdîlerin inkâr ettikleri bu kitâb: Qur'ân} *ki –onda rayb yoktur–* {yani, onun Allâh'tan geldiği husûsunda şekk/kuşku yoktur; onu Muhammed'e indiren O'dur}; *muttaqîler* {yani, şirkten sakınanlar} *için bir hidâyettir* {yani, dalâletten çıkış yolunu göstermedir}.

Sonra Allâh Teâlâ muttaqîlerin niteliklerini belirtmek üzere buyuruyor ki:

3. *Onlar ki bi'l-ğayb* {yani, Qur'ân'a, onun Allâh'tan geldiğine} *îmân ederler* {yani, bu kitâbı Muhammed'e indirenin O olduğuna îmân eder; onun helâlini helâl, harâmını harâm kabûl edip içindeki hükmler gereğince amel ederler}. *Onlar ki, salâtı iqâme ederler* {yani, farz olan beş vakit namazı, rükûuyla-sücûduyla tam ve vakitlerinde kılarlar}. *Kendilerine rızq olarak verdiklerimizden* {yani, verdiğimiz mallardan} *infâq ederler* {yani, farz olan zekâtı verirler[3]}.

Bunun bir benzeri de Lokmân sûresi'nde (4. âyet) yer almaktadır.

Bu iki âyet, ashâb-ı Nebî'nin, mü'min ve Muhâcirleri hakkında inmiştir.[4]

Sonra Ehl-i Tevrât'tan îmân eden Abdullâh b. Selâın ile arkadaşları Esîd b. Zeyd, Esed b. Ka'b, Sellâm b. Kays, Sa'lebe b. Ömer ve İbn Yâmîn'i –ki adı Selâm'dır– kasdederek şöyle buyurmaktadır:

4. *Onlar ki, sana* {yani, Muhammed'e} *indirilene* {yani, Qur'ân'dan sana indirilene ve onun Allâb'tan indirildiğine} *ve senden önce indirilene* {yani, senden önceki nebîlere indirilenlere: Tevrât'a,

---

3 *İnfâq*'ın, sâdece "zekât"a hasredilmesi uygun değildir. (Redaktör: E.Ö)

4 Yazmaların iki nüshasında böyledir. Fakat, "Muhâcir ile Ensâr hakkında inmiştir" şeklinde olması da muhtemeldir. (Muhakkik)

İncîl ve Zebûr'a} *îmân* {yani, tasdîq[5]} *ederler. Onlar âhirete de yaqîn edinirler* {yani, amellerin karşılıklarının verileceği ölümden sonra dirilişin muhakkak gerçekleşeceğini de tasdîq ederler}.

5. *İşte onlar, Rabb'lerinden bir hidâyet üzeredirler ve işte müflihler/felâha erenler onlardır.*

Bu sûrenin başındaki ilk 2 âyet Nebî'nin ashâbı: Muhâcir ve Ensâr, onlardan sonraki 2 âyet Arab müşrikleri, 13 âyet ise ehl-i Tevrât'tan münâfıqlar hakkındadır.

6. *Doğrusu o küfredenleri uyarsan da, uyarmasan da onlar için müsavidir/birdir: îmân* {yani, tasdîq} *etmezler.*

7. *Allâh onların qalblerini ve sem'lerini/işitmelerini hatm etmiştir* {yani, qalblerini tab' etmiştir, dolayısıyla hidâyeti aqledemezler; işitmelerini tab' etmiştir, dolayısıyla hidâyeti işitemezler} *ve basarları üzerinde bir perde vardır* {yani, gözleri üzerinde örtü bulunduğu için hidâyeti göremezler}. *Onlar için azîm bir azâb vardır* {yani, ardı arkası kesilmeyen, çok şiddetli bir azâb vardır}.

Sonra Allâh münâfıqları söz konusu ederek şöyle buyurmaktadır:

8. *İnsânlardan öyleleri vardır ki, "Allâh'a* {yani, Allâh'ın ortaksız, bir ve tek olduğuna} *ve âhiret günü'ne* {yani, amellerin karşılıklarının verileceği ba's/diriltilme günü'ne} *îmân* {yani, tasdîq} *ettik" derler. Oysa onlar mü'min değillerdir* {yani, Allâh dışında ilâh olmadığını, ölümden sonra dirilişi ve amellerin karşılıklarının verileceğini tasdîq etmemişlerdir}.

Allâh, *mü'min değillerdir* buyruğuyla, onların yalancı olduklarını belirtmektedir.

---

5 *Îmân*, "tasdîq"ten ibâret değildir. Çünkü *tasdîq*, her türlü haber hakkında kullanılır. Oysa *îmân* teriminin kullanılabilmesi için, haber verilen şeyin ğayba taalluk etmesi gerekir. O zamân haberi veren için, "O kimseye îmân ettim" ve haber verilen şey için "Ona îmân ettim" denir. Elbette tasdîq kaçınılmazdır, ancak bu tasdîq, ğâibin tasdikidir. Yoksa tanık olunan şeye dâir verilen haberi tasdîq etmek, îmân değildir. Çünkü *îmân*, "güven" anlamına gelen *el-emn* kökünden olup bu ise, ancak hakkında kuşku duyulabilen haberler hakkında olur; tanık olunan şeylerde ise kuşku olmaz. Onun içindir ki, bir şeyin bilinmesi husûsunda iki kişinin ortak olması durumunda, "Biri diğerini tasdîq etti" denilir, fakat "Ona îmân etti" denilmez. (Redaktör: E.Ö)

9. *Allâh'a ve îmân edenlere hud'a/hile yaparlar* {yani, Muhammed'e îmânlarını izhâr etmek, tekzîblerini/yalanlamalarını gizlemek sûretiyle Allâh'a ve îmân edenlere hud'a/hile yaparlar, Allâh'ı ve îmân edenleri aldatmaya çalışırlar}, *ama kendilerinden başkasına hud'a/hile yapmış olmazlar ve fakat şu'ûrunda değillerdir.*

Âyet, Ehl-i Kitâb'dan olan yahûdîlerin münâfıqları hakkında inmiştir. Abdullâh b. Ubeyy b. Selûl, Cedd b. Kays, el-Hâris ibn Amr, Muğîs b. Kuşeyr, Amr b. Zeyd bunlar arasındaydı. Bunların aldandıklarını, âhirette Allâh'ın kendilerine göstereceğini, *Arkanıza dönün de nûr arayın* (Hadîd, 57/13) buyurarak dile getirmektedir.

Îmân etmedikleri hâlde, "Îmân ettik" diyerek dünyâda mü'minlerle istihzâ/alay etmelerine muqâbil, Allâh da onlarla istihzâ/alay etmek üzere böyle diyecektir. Allâh Teâlâ, onların Allâh'ı aldatmaya çalıştıklarını, gerçekte ise aldanış içerisinde bulunanların kendileri olduğunu, *Doğrusu münâfıqlar Allâh'a hud'a/hile yapıyor. Oysa O onlara hud'a/hile yapıyor* (Nisâ, 4/142) buyurarak ifâde etmektedir, ki bu, sırât'ta onlara, *Arkanıza dönün de nûr arayın* (Hadîd, 57/13) denileceği vakit olacaktır.[6]

10. *Qalblerinde maraz* {yani, Allâh ve Muhammed hakkında şekk/kuşku} *vardır...*

Bunun bir benzeri de, *Yoksa qalblerinde maraz* {yani, şekk/kuşku} *bulunanlar...* (Muhammed, 47/29) âyetidir.

...Allâh da marazlarını {yani, qalblerindeki şekkleri/kuşkuları} *arttırdı. Yalanlamaları sebebiyle onlar için* {âhirette} *elîm* {yani, can yakıcı} *bir azâb vardır.*

11. *Onlara, "Yeryüzünde müfsidlik etmeyin"* {yani, yeryüzünde ma'siyet işlemeyin/isyânkârlık etmeyin} *denildiğinde, "Biz sâdece muslihleriz"* {yani, itâ'atkârlarız} *derler.*

Allâh, onların söylediklerinin doğru olmadığını beyân etmek üzere buyuruyor ki:

[6] Bu, dayanaktan yoksun bir iddiâdır. Âyetin zâhiri, *hud'a*'nın âhirette değil, dünyâda olduğuna delâlet etmektedir. Nitekim, 15. âyet ve Müellif'in izahı da buna delâlet etmektedir. Ayrıca, sırât {kıldan ince kılıçtan keskin sırât köprüsü} inancı, –Mecûsilik gibi– başka dîn ve kültürlerden alınıp hadîs kılığına sokularak İslâm kültürüne idhâl edilmiştir. (Redaktör: E.Ö)

12. *Dikkat edin, onlar doğrusu, müfsidler* {yani, isyânkârlar} *onlardır, fakat şu'ûrunda değiller* {yani, kendilerinin müfsid/isyânkâr olduklarının şu'ûrunda değiller}.

13. *Onlara, "Siz de insânların îmân ettiği gibi îmân edin" denildiğinde, "Sefîhlerin* {yani, câhillerin –ki bununla da Abdullâh b. Selâm ve arkadaşlarını kasdediyorlar–} *îmân* {yani, tasdîq} *ettiği gibi mi îmân* {yani, tasdîq} *edelim?" derler...*

Allâh Teâlâ, onların sözlerini reddetmek üzere buyuruyor ki:

> *...Dikkat edin, onlar doğrusu, sefîhler onlardır; fakat* {kendilerinin sefîh olduklarını} *bilmezler.*

Sonra Allâh Teâlâ onların durumunu haber vermek üzere buyuruyor ki:

14. *Onlar, îmân* {yani, Nebî'nin ashâbından tasdîq} *edenlerle karşılaştıklarında, "Îmân* {yani, Muhammed'i tasdîq} *ettik" derler. Ama şeytânlarıyla* {yani, yahûdîlerin reisleri olan Ka'b b. el-Eşref ve arkadaşlarıyla} *başbaşa kaldıklarında* {onlara}, *"Biz sizinle berâberiz"* {yani, sizin dîniniz üzereyiz}, *biz sâdece müstehzîyiz"* {yani, Muhammed ve arkadaşlarıyla istihzâ/alay ediyoruz} *derler.*

Buna muqâbil Allâh şöyle buyurmaktadır:

15. *Asıl Allâh onlarla istihzâ eder* {yani, asıl Allâh onlarla âhirette istihzâ/alay eder/edecek[7]} *ve tuğyânları içinde bocalamaya terkeder* {yani, dalâletleri içinde mütereddid bir şekilde bırakır}.

Arkasından Allâh Teâlâ onların niteliklerini belirtmek üzere buyuruyor ki:

16. *İşte onlar, hidâyet karşılığında dalâleti satın aldılar da...*

Çünkü yahûdîler, nebî Muhammed'in (s.a) niteliklerini –nebî olarak gönderilmeden önce– Tevrât'ta okumuş ve o'na îmân etmişlerdi; fakat o'nun İshâq'ın (a.s) neslinden geleceğini zannediyorlardı. Muhammed (s.a), İsmâîl (a.s) soyundan olan Arablardan gönderilince, kıskançlıklarından ötürü o'nu inkâr ettiler ve hidâyet karşılığında dalâleti satın aldılar. Allâh bu

7 Âyetin zâhiri, *istihzâ*'nın âhirette değil, dünyâda olduğuna delâlet etmektedir. Nitekim, âyetin devâmı ve Müellif'in îzahı da buna delâlet etmektedir. (Redaktör: E.Ö)

âyette şunu ifâde ediyor: Onlar, Muhammed (s.a) nebî olarak gönderilmeden önceki îmânlarını: hidâyeti, Muhammed'i (s.a) yalanlamalarından sonra düşmüş oldukları dalâlet ile değiştirdiler. Yaptıkları bu alış-veriş ne kötüdür! İşte bundan dolayı Allâh Teâlâ buyuruyor ki:

> *...ticâretleri(nde) kâr etmedi(ler) ve muhtedî de değildirler* {yani, dalâletten kurtulup hidâyeti de bulamadılar}.

Sonra Allâh, münâfıqlara dâir şu meseli darbetmektedir:

17. *Onların meseli, şunun meseli gibidir: Bir ateş yaktı; ateş etrafını aydınlatınca, Allâh onların nûrlarını giderir...*

Allâh şunu demektedir: Ateş yakan kimsenin aydınlandığı gibi, îmân ettiğini söyleyen münâfıq da bir nebze aydınlanır. Yaktığı ateş yanmaya devâm ettikçe o ateşin aydınlığında yürür. Îmânı terkedince, yaktığı ateş sönen kimse gibi o da karanlığa gömülür ve önünü göremez, yolunu bilemez bir hâlde kalakalır. İşte, *Ateş etrafını aydınlatınca, Allâh onların nûrlarını* {yani, îmânlarını} *giderir* buyruğu bu duruma işâret etmektedir.

Bunun bir benzeri de, *Allâh kime nûr* {yani, îmân} *yapmamışsa, onun için bir nûr* {yani, îmân} *yoktur* (Nûr, 24/40) âyetidir.

En'âm sûresi'nde de, *İnsânlar arasında kendisiyle yürüdüğü bir nûr yaptığımız* {yani, söyledikleri ile hidâyet bulmalarını sağladığımız}... (En'âm, 6/122) buyurmaktadır.

> *...ve onları zulumât* {yani, şirk} *içerisinde bırakır: sezmezler* {yani, hidâyeti sezmezler/idrak etmezler}.

Sonra Allâh, onların/münâfıqların niteliklerini belirtmek üzere şöyle buyuruyor:

18. *Sağırdırlar* {yani, işitmezler: aqletmezler}, *dilsizdirler* {yani, hidâyeti dile getiremezler}, *kördürler* {yani, hidâyeti sezemezler; çünkü Allâh onların nûrlarını: îmânlarını gidermiştir}. *Artık onlar rücû edemezler* {yani, dalâletten hidâyete dönemezler}.

Sonra Allâh münâfıqlara dâir bir mesel daha darbediyor:

19. *Diğer bir kısmının meseli ise; karanlıklar, gök gürültüsü ve şimşek eşliğinde semâdan boşanan yağmura* {yani, yukarıdan/buluttan boşanan sağanak yağmura} *tutulmuş kimsenin meseline benzer...*

Burada *yağmur* örneğiyle "Qur'ân" kasdedilmiştir; yağmur, nasıl insânlar için hayât kaynağı ise, Qur'ân da –ona îmân edenler için– hayât kayna-

ğıdır. *Zulumât/karanlıklar* örneğiyle "Qur'ân'ı inkâr eden kâfir" kasdedilmiştir, ki bununla, onların içinde bulundukları dalâlete işâret ediliyor. *Gök gürültüsü* örneğiyle "Qur'ân'da kendileriyle korkutuldukları tehdidler" kasdedilmiştir. *Şimşek* örneğiyle de "îmân" kasdedilmiştir; ki bu da, Qur'ân'da bulunan "nûr"dur.

...*Yıldırımlardan ölüm korkusuyla parmaklarını kulaklarına tıkarlar* {yani, Qur'ân'ı duymamak için kulaklarını tıkayan münâfiqlar, yıldırımların/yıldırım eşliğindeki gürlemelerin şiddetinden ötürü parmaklarıyla kulaklarını tıkayan kimselere benzerler}...

"Ölüm korkusu ile" böyle davranmaları ise şunu ifâde etmektedir: Yıldırım çarpması netîcesinde ölmekten korkmak ve ölümden hoşlanmamak, kâfirin Qur'ân'dan hoşlanmamasına benzer. Oysa ki, küfredenin ölmesi, Allâh'ı ve Qur'ân'ı inkâr edip kâfir olmasından –kendisi için– daha hayırlıdır.

...*Allâh kâfirleri ihâta etmiştir* {yani, O'nun ilmi kâfirleri çepeçevre kuşatmıştır}.

20. *Şimşek de* {yani, yağmur eşliğinde çakan şimşek de} *neredeyse basarlarını kapacak* {yani, nûrunun/aydınlığının şiddetinden ötürü gözlerini kör edecek}...

Allâh Teâlâ şunu anlatmaktadır: Münâfığın sözüyle dile getirdiği îmân, gözleri kör edecek derecedeki şimşeğin ışığı/aydınlığı gibidir.

...*Onları aydınlattımı* {yani, şimşek çakıp da ortalık aydınlandığında}, *ışığında yürürler* {yani, onlar îmânı dile getirdikçe, onun aydınlığında yürümeye devâm ederler; bu da onlara, yollarını aydınlatacak, hidâyet bulacak bir nûr verir}. *Üzerlerine karanlık çöktümü* {yani, şimşeğin aydınlığı gidip de karanlıkta kaldılarmı}, *dikilip kalırlar* {yani, karanlıklar içinde hidâyeti göremezler}. *Allâh dileseydi onların sem'lerini ve basarlarını giderirdi* {yani, bir cezâ olmak üzere onları ebediyyen işitemez ve göremez hâle getirirdi}. *Kuşkusuz Allâh her şeye* {yani, bunları ve daha başka şeyleri yapmaya} *qadîrdir.*

21. *Ey insânlar* {yani, ey münâfiqlar ve yahûdîler}! *Rabbinize ibâdet edin* {yani, Rabbinizi birleyin}. *O ki, sizi halqetti* {yani, birşey olmaksızın yarattı} *ve sizden öncekileri de* {yani, geçmiş ümmetleri de birşey olmaksızın yarattı}. *Umulur ki ittiqâ edersiniz* {yani,

ittiqâ etmeniz için: sizin ve sizden öncekilerin yaratılışı üzerinde tefekkür ederek şirkten sakınmanız, Allâh'ı tevhîd etmeniz için}.

Sonra Allâh, Kendisini tevhîd etmeleri için, yarattığı varlıkları delîl gösterip ni'metlerini hatırlatarak buyuruyor ki:

22. {Rabbinize ibâdet edin!} *O ki, yeryüzünü sizin için bir döşek* {yani, bir yaygı} *ve semâyı bir binâ* {yani, bir tavan} *yaptı ve semâdan bir su* {yani, buluttan bir yağmur} *indirdi de, onunla* {yani, o yağmur vâsıtasıyla} *sizin için semerelerden bir rızq çıkardı* {yani, yerden çeşit çeşit ürünler çıkardı}. *Öyleyse siz de Allâh'a endâd yapmayın* {yani, Allâh'ın berâberinde ortaklar tutmayın/şirk koşmayın}; *bildiğiniz hâlde* {yani, bütün bu anılanların O'nun yarattıkları olduğunu bildiğiniz hâlde, nasıl olur da O'nun gayrısına ibâdet edersiniz}?

23. *Eğer kulumuza* {yani, Muhammed'e} *indirdiğimizde* {yani, Qur'ân'dan indirdiğimizde} *rayb* {yani, şekk/şübhe-kuşku} *içindeyseniz, haydi onun mislinden* {yani, Allâh'tan bu Qur'ân'a benzer} *bir sûre getirin; Allâh'ın dûnundan* [*berisinden/aşağısından*] *şâhidlerinizi de çağırın* {yani, ibâdet ettiğiniz ilâhları da yardıma çağırın}, *eğer sâdıqlarsanız* {yani, Muhammed'in bunu kendiliğinden uydurup söylediği iddiânızda doğru iseniz}.

24. *Eğer yapamazsanız –ki yapamayacaksınız–* {yani, onun benzerini meydana getiremeyeceksiniz}...

Buyrukta taqdîm vardır. Buna göre ifâde şöyledir: "Siz bunu aslâ yapamazsınız. Mâdem yapamadığınız/yapamayacağınız ortaya çıktı; o hâlde bu Qur'ân'ın benzeri bir sûre getirin." Fakat onlar bu isteği yerine getiremediler ve sustular.

Allâh devâmla buyuruyor ki:

> ...*Öyleyse o ateşten* {yani, tutuşturulan alevli ateşten –ki bu ateş onların boyunlarına yerleştirilecek, gün boyunca yanıp duracak, onun harâreti yüzlerine ulaşacak–} *korunun, ki onun tutuşturucusu insânlar ve taşlardır* {yani, ikinci arz altında bulunan kibrit gibi taşlardır[8]}, *kâfirler* {yani, tevhîdi inkâr eden kimseler} *için hazırlandı.*

8 Bu yorum su götürür. (Redaktör: E.Ö)

İşte, *Qıyâmet günü azâbın kötüsünden* {yani, azâbın şiddetinden} *yüzünü korumaya/yüzüyle korunmaya çalışan...* (Zümer, 39/24) buyruğu bunu anlatmaktadır.

25. *Îmân eden ve sâlih amel işleyenlere de şunu müjdele: Gerçekten onlar için altlarından nehirler akan cennetler* {yani, bostanlar/bahçeler} *vardır. Onlardaki herhangi bir semereden rızqlandıklarında, her seferinde* {yani, cennetteki meyvelerden yemeleri için her ikrâm edilişinde}, *"Bu daha önce rızqlandığımızdır" diyecekler* {yani, sabâh-akşam cennette rızqları verilecektir. Onlara tabaklarda meyveler sunulduğunda, renklerinin birbirlerine benzediklerini görecek ve "Bu daha önce rızqlandığımızdır", yani, "Sabâhleyin bunun benzerini yemiştik" diyecekler}. *Çünkü onlara öyle müteşâbih* {yani, renkleri birbirine benzemekle birlikte tatları farklı} *olarak sunulacaklar* {bu ikrâmın tadına bakınca, sabâhleyin ikrâm edilenden farklı olduğunu anlayacaklar}...

İşte, *Onlara öyle müteşâbih olarak sunulacaklar* buyruğu bunu anlatmaktadır.

...Orada {yani, cennette} *onlar için mutahhar zevceler de var* {yani, cennette onlara verilecek ağaçların, elbiselerin yanısıra, hayızdan, küçük ve büyük abdeste çıkmaktan ve bütün pisliklerden arındırılarak yaratılmış eşler de var}. *Onlar orada hâlidlerdir* {yani, ölmeyeceklerdir}.

26. *Doğrusu Allâh bir sivrisineği, hattâ onun fevqini bir mesel darbetmekten çekinmez* {yani, Allâh hayâ ederek, insânların durumunu anlatan örnekler vermekten sıkılmaz/çekinmez}...

Allâh Teâlâ Qur'ân-ı Kerîm'de örümceği ve sineği zikredince, yahûdîler gülerek, "Bu meseller neye benziyor ki?" dediler. Bunun üzerine Yüce Allâh da, *Doğrusu Allâh... mesel darbetmekten çekinmez* buyruğunu indirdi.

...Îmân edenler {yani, Qur'ân'ı tasdîq edenler} *kuşkusuz onun* {yani, darbedilen o meselin} *Rabb'lerinden bir hakk olduğunu bilirler, ama küfredenler* {yani, Qur'ân'ı inkâr edenler: yahûdîler}, *"Allâh bu* {zikredilen} *meselle ne irâde etti"* {yani, Muhammed bunu kendisi uydurup söylüyor, Allâh'tan gelmiş değildir} *derler. Allâh onunla* {yani, bu meselle} *bir çoklarını* {yani, insânların bir çoğunu: yahûdîleri} *dalâlete düşürür ve yine onunla* {yani, bu meselle} *bir çoklarını da* {yani, insânların bir çoğunu:

mü'minleri de} *hidâyete iletir. Onunla* {yani, bu meselle} *fâsıqlardan* {yani, yahûdîlerden} *başkasını dalâlete düşürmez.*

Sonra Allâh Teâlâ haber vererek buyuruyor ki:

27. *Onlar ki, Allâh'ın ahdini –O'nun mîsâqının ardından– naqzederler* {yani, ilk ahidlerini bozdular ve Tevrât'ta Allâh'a ibâdet edeceklerine, O'na hiçbir şeyi ortak koşmayacaklarına, Nebî'ye îmân edeceklerine dâir kendilerinden alınmış sözü çiğnediler. Hem Îsâ'ya, hem Muhammed'e –ikisine de selâm olsun– küfrettiler. Nebîlerin bir kısmına îmân ederken, bir kısmını inkâr ettiler} *ve Allâh'ın birleştirilmesini emrettiğini koparırlar ve yeryüzünde müfsidlik ederler* {yani, orada ma'siyet işlerler}. *İşte hâsirler* {yani, cezâya uğratılmak sûretiyle ziyân edenler} *onlardır* {yani, yahûdîlerdir}.

Bunun bir benzeri de, *Onlar ki, Allâh'ın ahdini, O'nun mîsâqının ardından naqzederler ve Allâh'ın birleştirilmesini emrettiğini* {yani, Muhammed'e îmânı} *koparırlar ve yeryüzünde müfsidlik ederler. İşte la'net onlara, yurdun kötüsü onlaradır* (Ra'd, 13/25) âyet-i kerîmesidir.

28. *Allâh'a nasıl küfrediyorsunuz* {yani, O'nun ortaksız, bir ve tek olduğunu nasıl inkâr ediyorsunuz}? *Hâlbuki ölüler* {yani, nutfeler hâlinde} *idiniz, size hayât verdi* {yani, sizi halqetti}...

Tıpkı Allâh'ın şu buyruğunda olduğu gibi: *Ölüden diri çıkarır, diriden ölü çıkarır* (Rûm, 30/19).

...*Sonra* {hayâtın ardından} *sizi öldürecek, sonra* ölümün ardından} *sizi* {qıyâmet günü} *diriltecek, sonra O'na irca edileceksiniz* {yani, O'na döndürüleceksiniz, O da size amellerinizin karşılığını verecektir}.

29. *O ki, arzdakilerin hepsini* {yani, yerde bulunanlardan her bir şeyi} *sizin için halqetti, sonra semâya istivâ etti de* {yani, yerden sonra semâyı yaratmaya başladı da} *onları yedi semâ hâlinde tesviye etti* {yani, yarattı}...

Bu ise, insânın yaratılışından daha büyüktür. Nitekim Allâh, *Göklerin ve yerin halqedilmesi, insânların halqedilmesinden daha büyüktür* (Mü'min, 40/57) buyurmaktadır.

...*O,* {yaratmaya dâir} *her şeye alîmdir* {yani, ölümden sonra diriltmeyi de, gayrısını da çok iyi bilendir}.

30. ***Hani Rabbin meleklere, "Doğrusu Ben yeryüzünde bir halîfe yapacağım" dediği vakit dediler ki: "Biz Seni hamdinle tesbîh ve taqdîs edip*** {yani, Senin emrinle Seni anıp, Sana du'â edip, emrini ta'zîm edip} ***dururken,...***

Nitekim Allâh, *Gök gürültüsü O'nu hamd ile tesbîh eder* {yani, emriyle O'nu zikreder} (Ra'd, 13/13) buyuruyor.

..."orada müfsidlik edecek {yani, yeryüzünde ma'siyetler işleyerek fesâd çıkartacak} *ve orada kan dökecek* {yani, cinnlerin yaptığı gibi haksız yere kan dökecek[9]} *bir kimseyi mi (halîfe) yapacaksın?" "Doğrusu Ben sizin bilmediklerinizi bilirim"* {yani, Benim ilmimde siz semâda, Âdem ve onun zürriyyeti ise yeryüzünde sâkin olacak ve onlardan Beni hamd ile tesbîh edecekler ve Bana ibâdet edecekler bulunacak} *dedi.*

31. *Âdem'e o isimlerin her birini öğretti* {yani, sonra Allâh kuşları, yerdeki canlıları ve haşerâtın her birinin ismini Âdem'e öğretti: "Ey Âdem! Bu at, bu katır, bu eşek" diye ona bütün hayvanların ve kuşların adını tek tek öğretti[10]}. *Sonra onları meleklere arzedip* {yani, yeryüzünde bulunan meleklere, bu varlıkların isimlerini arzedip}, *"Eğer sâdıqlar iseniz bunların isimlerini* {yani, yeryüzündeki canlıların her birinin ismini} *Bana haber verin" dedi.*

32. {Melekler} *dediler ki: "Seni tesbîh ve taqdîs ederiz, Senin bize öğrettiğin müstesnâ bizde ilim yok. Kuşkusuz Sensin, alîm, hakîm Sen."*

33. {Allâh} *dedi ki: "Ey Âdem! Onlara, onların isimlerini haber ver"* {yani, meleklere yeryüzündeki hayvanların, kuşların her birinin ismini söyle/haber ver}. *O da onlara, onların isimlerini haber verince,* {Allâh} *dedi ki: "Demedim mi size: Kuşkusuz bilirim göklerin ve yerin ğaybını* {yani, oralarda bulunan gizlilikleri} *ve bilirim açıkladıklarınızı* {yani, meleklerin İblîs'e, Rabb'lerinin söylediğini dinleyip itâ'at edeceklerine dâir açıklamalarını} *ve gizlediklerinizi"* {yani, İblîsin, Âdem'e secde emri husûsunda Allâh'a isyân edeceğine dâir içinde gizlediği karârı}.

34. *Hani meleklere* {yani, derinin gözeneklerine kadar işleyen ateşin

9 Bu, delilsiz bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)

10 Bu, delilsiz bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)

alevinden yaratılmış olanlara[11]}, *"Âdem'e secde edin" dedik, derhal secde ettiler, İblîs müstesnâ* {yani, sâdece o/İblîs secde etmedi}. *O dayattı, istikbâr etti* {yani, İblîs, Âdem'e secde etme husûsunda büyüklendi/Âdem'e secde etmeyi kendine yediremedi} *ve* {İblîs} *kâfirlerden idi* {yani, Allâh'ın ilminde şaqî olarak taqdîr ettiği kimselerden idi –onun için secde etmedi–}.

35. {Ve dedik ki:} *"Ey Âdem! Sen ve eşin* {yani, Havva[12]} *cennette yerleşin ve ondan bol bol yeyin, dilediğiniz yerinden* {yani, neyi isterseniz, nerden isterseniz yeyin}. *Fakat bu ağaca* {yani, buğday başağına[13]} *yaklaşmayın, yoksa zâlimlerden olursunuz"* {yani, ikiniz de kendinize zulmedenlerden olursunuz}.

36. *Ama şeytân o ikisini de oradan kaydırdı* {yani, İblîs ikisini de itâ'atten uzaklaştırdı}, *içinde bulundukları hâlden* {yani, cennetteki hayrlı durumdan} *çıkardı. Biz de dedik ki: "Bazınız bazınıza* {yani, İblîs Âdem ile Havvâ'ya, Âdem ile Havvâ da İblîs'e} *düşman olarak inin; sizin için yeryüzünde bir süreye* {yani, ecellerinizin sona ereceği vakte: ölüm vaktine} *kadar bir karâr ve bir metâ vardır."*

37. *Ve Âdem Rabbinden birtakım kelimeler telaqqî etti. O* {yani, Allâh} *da onun tevbesini kabûl etti. Kuşkusuz O tevvâbdır,* {yarattıklarına} *rahîmdir* {yani, merhametlidir}.

38. *Ve dedik ki: "Hepiniz* {yani, Âdem, Havvâ ve İblîs} *oradan* {cennetten} *inin."...*

Allâh inişlerinden sonra onlara şunu vahyetti:

> ..."*Şâyet benden size* {yani, Âdem'in zürriyyetine} *bir hidâyet* {yani, bir rasûl ve beyânı ihtivâ eden bir kitâb} *gelir de, kim Benim hidâyetime* {yani, Rasûlüme ve Kitâbıma} *tâbi olursa, onlara korku yoktur ve* {ölümden dolayı} *mahzun olmayacaklar onlardır."*

Böylece Allâh Teâlâ hidâyetine uyanların âhiretteki durumlarını da beyân etti. Arkasından hidâyeti terk edenlerin durumlarını haber vermek üzere buyurdu ki:

---

11 İblîs dışında bu şekilde ateşten yaratılmış melekler olduğuna dâir bir nass bilmiyoruz. (Çeviren)

12 *Eşin*, "Havva" olduğu, Tevrât hikâyesinin tekrârıdır. (Redaktör: E.Ö)

13 Yasaklanan *ağac*'ın, "buğday başağı" olduğu iddiâsı, delîlsiz bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)

39. *O küfredenlere* {yani, rasûllerimi inkâr edenlere} *ve âyetlerimizi* {yani, Qur'ân'ı} *tekzîb edenlere gelince, işte onlar ashâb-ı nârdır; orada hâlidler onlardır* {yani, ölmeyeceklerdir}.

40. *Ey Benî İsrâîl! Size in'âm ettiğim ni'metimi hatırlayın...*

Benî İsrâîl'den kasıd, onların [kendilerine hitâb edilen yahûdîlerin] atalarıdır. "Atalarına/Benî İsrâîl'e verilen ni'met"in bazıları şunlardır: Allâh onlar için denizi yarıp onları âl-i Fir'avn'dan kurtardı ve düşmanlarını helâk etti, arkasından üzerlerine menn [kudret helvası] ve selvâ {bıldırcın} indirdi, gündüz güneşin sıcağına karşı onları bulutlarla gölgelendirdi, gece ise –ay ışığının olmadığı zamânlarda– yollarını aydınlatan sütun şeklinde bir nûr verdi,[14] onlara taştan oniki pınar fışkırttı, her şeyin açıklamasının yer aldığı Tevrât'ı verdi. İşte Allâh, Kendisini tevhîd etmeleri için bu ihsânlarını hatırlatmaktadır.

> ...*ve* {ey yahûdîler} *ahdimi* {yaui, Tevrât'ta yalnızca Baua ibâdet edeceğinize ve Bana hiçbir şeyi ortak koşmayacağınıza, Muhammed'e, diğer nebîlere ve ilâhî kitâblara îmân edeceğinize dâir sizden aldığım ahdi} *îfâ edin ki...*

Allâh, Mâide sûresi'nde onlardan alınan ahdi zikrederek, *Andolsun Allâh İsrâîloğulları'ndan mîsâk almıştı. Biz içlerinden oniki naqîb göndermiştik. Ve Allâh demişti ki: "Kuşkusuz Ben sizinle berâberim. Andolsun ki eğer salâtı iqâme eder, zekâtı îtâ eder, rasûllerime* {yani, Muhammed'e} *îmân eder ve onları ta'zir ederseniz* {yani, onlara gereği gibi yardım ederseniz} *ve Allâh'a güzel bir borç verirseniz...* (Mâide, 5/12) buyurmaktadır.

İşte Yüce Allâh'ın, *Ahdimi îfâ edin* sözüyle, bunlar kasdedilmektedir.

> ...*Ben de sizin ahdinizi îfâ edeyim* {yaui, günâhlarınızı bağışlayayım, sizi cennete koyayım}...

Böylece Allâh, verdikleri sözde durmaları hâlinde, günâhlarını bağışlayıp onları cennete koyacağına söz vermişti; fakat onlar Muhammed'i de, Îsâ'yı da inkâr ettiler.

Allâh'ın onlara verdiği ahid/söz ise, *Elbette günâhlarınızı örter, sizi altından nehirler akan cennetlere sokarım* (Mâide, 5/12) sözüdür.

> ...*Ve sâdece Bana rehbet duyun* {yani, Muhammed husûsunda sâdece Benden korkun, –o'nu yalanlayau kimse cehenneme girecektir–}.

---

[14] Bu, delilsiz bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)

41. *Berâberinizdekini tasdîqleyici olarak* {yani, doğrulayıcı olarak Muhammed'e –ki o'nun nebî-rasûl olduğunu berâberinizdeki tasdîq etmektedir–} *indirdiğime* {yani, indirdiğim Qur'ân'a} *îmân edin...*

Âyet, yahûdîlerin reisleri olan Ka'b b. el-Eşref ile arkadaşları hakkında inmiştir.

...Ve o'na {yani, Muhammed'e}, *kâfir olanların evveli olmayın...*

Ne var ki, yahûdîlerin tümü o'nu inkâr husûsunda birbirlerini izlediler. Hayberliler, Fedekliler, Kureyzalılar ve diğerleri Muhammed'i ardarda inkâr ettiler. Sonra yahûdîlerin reislerine hitâben buyurdu ki:

...Ve âyetlerimi bir semen-i qalîle satmayın {yani, aldığınız ve alacağınız dünyâlık karşılığında Muhammed'in durumunu gizlemeyin}.

Şöyle ki: Yahûdîlerin ileri gelenleri Muhammed'in Tevrât'taki durumunu sakladılar, o'nunla ilgili bilgileri alt tabakadaki yahûdîlere açıklamadılar. Reislerinin, alt tabakadakilerin ekin ve mahsullerinden her gün için bir yiyecek alma hakkları vardı. Muhammed'e tâbi olmaları hâlinde, bundan mahrûm kalacaklardı. İşte Allâh'ın, *Âyetlerimi bir semen-i qalîle satmayın* sözüyle kasdettiği budur.

Arkasından Allâh Teâlâ onları korkutarak buyurdu ki:

Sâdece Bana ittiqâ edin {yani, Muhammed hakkında sâdece Bana ittiqâ edin; kim o'nu yalanlarsa ona cehennem vardır}.

Sonra yahûdîlere şöyle hitâb etti:

42. *Hakkı bâtılla lebs etmeyin* {*karıştırmayın*}...

Yahûdiler, Muhammed'le alâkalı bazı durumları kabûl edip açıklıyor, bazılarını ise gizliyorlardı. Böylece doğruluklarının kabûl edilmesini sağlamaya çalışıyorlardı. Allâh onlara, "Hakkı bâtılla lebs etmeyin {karıştırmayın/örtmeyin}" diye emretti. Bunun bir benzeri de Âl-i İmrân sûresi'nde yer almaktadır.[15]

En'âm sûresi'nde de, *İmânlarına zulm* {yani, şirk} *lebsetmeyenlere/karıştırmayanlara gelince, işte emniyet onlar içindir ve hidâyete erenler de on-*

15 *Ey Ehl-i Kitâb! Bildiğiniz hâlde niçin hakkı bâtılla lebs ediyor ve hakkı gizliyorsunuz?* (Âl-i İmrân, 3/71). (Muhakkik)

6. *Bizi sırât-ı mustaqîme* {yani, İslâm dînine} *hidâyet eyle!*

Çünkü İslâm dîni dışındaki hiç bir dîn mustaqîm [doğru] değildir. İbn Mes'ûd'un qırâ'atinde *ihdinâ* [bizi hidâyet eyle/bizi kılavuzla] lafzı, *erşednâ* [bizi irşâd et] şeklindedir.[2]

7. *Kendilerine ni'met verdiklerinin* {yani, nebîlerin} *sırâtına/yoluna* {yani, bize, kendilerine ni'met verdiğin kimselerin/nebîlerin yolunu göster}...

Kendilerine ni'met verilen kimseler ise, Yüce Allâh'ın kendilerine nübüvvet ni'meti verdiği nebîlerdir. Nitekim bu, *İşte bunlar, Allâh'ın kendilerine ni'met verdiği nebîlerdendir* (Meryem, 19/58) âyetinde ifâde edilmektedir.

...Kendilerine ğazab edilenlerinkine değil {yani, ğazab edip de kendilerinden maymunlar ve domuzlar yaptığın yahûdîlerin dîninden başkasını bize göster} *ve dalâlete düşenlerinkine (değil)* {yani, şirk koşanların: hristiyanların dîninden başkasını bize göster}.

---

2 *İhdinâ* lâfzının, İbn Mes'ûd'un qırâ'atinde *erşednâ* şeklinde olması mümkün değildir. Olsa olsa İbn Mes'ûd'un *ihdinâ* lâfzını, *erşednâ* lâfzıyla îzah/tefsîr ettiği söylenebilir. (Redaktör: E.Ö)

2. BAKARA SÛRESİ

MEDENÎ, 286 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *Elif-Lâm-Mîm.*

2. *Şu o kitâb* {yani, yahûdîlerin inkâr ettikleri bu kitâb: Qur'ân} *ki –onda rayb yoktur–* {yani, onun Allâh'tan geldiği husûsunda şekk/kuşku yoktur; onu Muhammed'e indiren O'dur}; *muttaqîler* {yani, şirkten sakınanlar} *için bir hidâyettir* {yani, dalâletten çıkış yolunu göstermedir}.

Sonra Allâh Teâlâ muttaqîlerin niteliklerini belirtmek üzere buyuruyor ki:

3. *Onlar ki bi'l-ğayb* {yani, Qur'ân'a, onun Allâh'tan geldiğine} *îmân ederler* {yani, bu kitâbı Muhammed'e indirenin O olduğuna îmân eder; onun helâlini helâl, harâmını harâm kabûl edip içindeki hükmler gereğince amel ederler}. *Onlar ki, salâtı iqâme ederler* {yani, farz olan beş vakit namazı, rükûuyla-sücûduyla tam ve vakitlerinde kılarlar}. *Kendilerine rızq olarak verdiklerimizden* {yani, verdiğimiz mallardan} *infâq ederler* {yani, farz olan zekâtı verirler[3]}.

Bunun bir benzeri de Lokmân sûresi'nde (4. âyet) yer almaktadır.

Bu iki âyet, ashâb-ı Nebî'nin, mü'min ve Muhâcirleri hakkında inmiştir.[4]

Sonra Ehl-i Tevrât'tan îmân eden Abdullâh b. Selâm ile arkadaşları Esîd b. Zeyd, Esed b. Ka'b, Sellâm b. Kays, Sa'lebe b. Ömer ve İbn Yâmîn'i –ki adı Selâm'dır– kasdederek şöyle buyurmaktadır:

4. *Onlar ki, sana* {yani, Muhammed'e} *indirilene* {yani, Qur'ân'dan sana indirilene ve onun Allâh'tan indirildiğine} *ve senden önce indirilene* {yani, senden önceki nebîlere indirilenlere: Tevrât'a,

---

3 *İnfâq*'ın, sâdece "zekât"a hasredilmesi uygun değildir. (Redaktör: E.Ö)

4 Yazmaların iki nüshasında böyledir. Fakat, "Muhâcir ile Ensâr hakkında inmiştir" şeklinde olması da muhtemeldir. (Muhakkik) [redacted]

İncîl ve Zebûr'a} *îmân* {yani, tasdîq[5]} *ederler. Onlar âhirete de yaqîn edinirler* {yani, amellerin karşılıklarının verileceği ölümden sonra dirilişin muhakkak gerçekleşeceğini de tasdîq ederler}.

5. *İşte onlar, Rabb'lerinden bir hidâyet üzeredirler ve işte müflihler/felâha erenler onlardır.*

Bu sûrenin başındaki ilk 2 âyet Nebî'nin ashâbı: Muhâcir ve Ensâr, onlardan sonraki 2 âyet Arab müşrikleri, 13 âyet ise ehl-i Tevrât'tan münâfıqlar hakkındadır.

6. *Doğrusu o küfredenleri uyarsan da, uyarmasan da onlar için müsavidir/birdir: îmân* {yani, tasdîq} *etmezler.*

7. *Allâh onların qalblerini ve sem'lerini/işitmelerini hatm etmiştir* {yani, qalblerini tab' etmiştir, dolayısıyla hidâyeti aqledemezler; işitmelerini tab' etmiştir, dolayısıyla hidâyeti işitemezler} *ve basarları üzerinde bir perde vardır* {yani, gözleri üzerinde örtü bulunduğu için hidâyeti göremezler}. *Onlar için azîm bir azâb vardır* {yani, ardı arkası kesilmeyen, çok şiddetli bir azâb vardır}.

Sonra Allâh münâfıqları söz konusu ederek şöyle buyurmaktadır:

8. *İnsânlardan öyleleri vardır ki, "Allâh'a* {yani, Allâh'ın ortaksız, bir ve tek olduğuna} *ve âhiret günü'ne* {yani, amellerin karşılıklarının verileceği ba's/diriltilme günü'ne} *îmân* {yani, tasdîq} *ettik" derler. Oysa onlar mü'min değillerdir* {yani, Allâh dışında ilâh olmadığını, ölümden sonra dirilişi ve amellerin karşılıklarının verileceğini tasdîq etmemişlerdir}.

Allâh, *mü'min değillerdir* buyruğuyla, onların yalancı olduklarını belirtmektedir.

---

5 *Îmân*, "tasdîq"ten ibâret değildir. Çünkü *tasdîq*, her türlü haber hakkında kullanılır. Oysa *îmân* teriminin kullanılabilmesi için, haber verilen şeyin ğayba taalluk etmesi gerekir. O zamân haberi veren için, "O kimseye îmân ettim" ve haber verilen şey için "Ona îmân ettim" denir. Elbette tasdîq kaçınılmazdır, ancak bu tasdîq, ğâibin tasdikidir. Yoksa tanık olunan şeye dâir verilen haberi tasdîq etmek, îmân değildir. Çünkü *îmân*, "güven" anlamına gelen *el-emn* kökünden olup bu ise, ancak hakkında kuşku duyulabilen haberler hakkında olur; tanık olunan şeylerde ise kuşku olmaz. Onun içindir ki, bir şeyin bilinmesi husûsunda iki kişinin ortak olması durumunda, "Biri diğerini tasdîq etti" denilir, fakat "Ona îmân etti" denilmez. (Redaktör: E.Ö)

9. *Allâh'a ve îmân edenlere hud'a/hile yaparlar* {yani, Muhammed'e îmânlarını izhâr etmek, tekzîblerini/yalanlamalarını gizlemek sûretiyle Allâh'a ve îmân edenlere hud'a/hile yaparlar, Allâh'ı ve îmân edenleri aldatmaya çalışırlar}, *ama kendilerinden başkasına hud'a/hile yapmış olmazlar ve fakat şu'ûrunda değillerdir.*

Âyet, Ehl-i Kitâb'dan olan yahûdîlerin münâfıqları hakkında inmiştir. Abdullâh b. Ubeyy b. Selûl, Cedd b. Kays, el-Hâris ibn Amr, Muğîs b. Kuşeyr, Amr b. Zeyd bunlar arasındaydı. Bunların aldandıklarını, âhirette Allâh'ın kendilerine göstereceğini, *Arkanıza dönün de nûr arayın* (Hadîd, 57/13) buyurarak dile getirmektedir.

Îmân etmedikleri hâlde, "Îmân ettik" diyerek dünyâda mü'minlerle istihzâ/alay etmelerine muqâbil, Allâh da onlarla istihzâ/alay etmek üzere böyle diyecektir. Allâh Teâlâ, onların Allâh'ı aldatmaya çalıştıklarını, gerçekte ise aldanış içerisinde bulunanların kendileri olduğunu, *Doğrusu münâfıqlar Allâh'a hud'a/hile yapıyor. Oysa O onlara hud'a/hile yapıyor* (Nisâ, 4/142) buyurarak ifâde etmektedir, ki bu, sırât'ta onlara, *Arkanıza dönün de nûr arayın* (Hadîd, 57/13) denileceği vakit olacaktır.[6]

10. *Qalblerinde maraz* {yani, Allâh ve Muhammed hakkında şekk/kuşku} *vardır...*

Bunun bir benzeri de, *Yoksa qalblerinde maraz* {yani, şekk/kuşku} *bulunanlar...* (Muhammed, 47/29) âyetidir.

...Allâh da marazlarını {yani, qalblerindeki şekkleri/kuşkuları} *arttırdı. Yalanlamaları sebebiyle onlar için* {âhirette} *elîm* {yani, can yakıcı} *bir azâb vardır.*

11. *Onlara, "Yeryüzünde müfsidlik etmeyin"* {yani, yeryüzünde ma'siyet işlemeyin/isyânkârlık etmeyin} *denildiğinde, "Biz sâdece muslihleriz"* {yani, itâ'atkârlarız} *derler.*

Allâh, onların söylediklerinin doğru olmadığını beyân etmek üzere buyuruyor ki:

6 Bu, dayanaktan yoksun bir iddiâdır. Âyetin zâhiri, *hud'a*'nın âhirette değil, dünyâda olduğuna delâlet etmektedir. Nitekim, 15. âyet ve Müellif'in izahı da buna delâlet etmektedir. Ayrıca, sırât {kıldan ince kılıçtan keskin sırât köprüsü} inancı, –Mecûsîlik gibi– başka dîn ve kültürlerden alınıp hadîs kılığına sokularak İslâm kültürüne idhâl edilmiştir. (Redaktör: E.Ö)

12. *Dikkat edin, onlar doğrusu, müfsidler* {yani, isyânkârlar} *onlardır, fakat şu'ûrunda değiller* {yani, kendilerinin müfsid/isyânkâr olduklarının şu'ûrunda değiller}.

13. *Onlara, "Siz de insânların îmân ettiği gibi îmân edin" denildiğinde, "Sefîhlerin* {yani, câhillerin –ki bununla da Abdullâh b. Selâm ve arkadaşlarını kasdediyorlar–} *îmân* {yani, tasdîq} *ettiği gibi mi îmân* {yani, tasdîq} *edelim?" derler...*

Allâh Teâlâ, onların sözlerini reddetmek üzere buyuruyor ki:

> *...Dikkat edin, onlar doğrusu, sefîhler onlardır; fakat* {kendilerinin sefîh olduklarını } *bilmezler.*

Sonra Allâh Teâlâ onların durumunu haber vermek üzere buyuruyor ki:

14. *Onlar, îmân* {yani, Nebî'nin ashâbından tasdîq} *edenlerle karşılaştıklarında, "Îmân* {yani, Muhammed'i tasdîq} *ettik" derler. Ama şeytânlarıyla* {yani, yahûdîlerin reisleri olan Ka'b b. el-Eşref ve arkadaşlarıyla} *başbaşa kaldıklarında* {onlara}, *"Biz sizinle berâberiz"* {yani, sizin dîniniz üzereyiz}, *biz sâdece müstehzîyiz"* {yani, Muhammed ve arkadaşlarıyla istihzâ/alay ediyoruz} *derler.*

Buna muqâbil Allâh şöyle buyurmaktadır:

15. *Asıl Allâh onlarla istihzâ eder* {yani, asıl Allâh onlarla âhirette istihzâ/alay eder/edecek[7]} *ve tuğyânları içinde bocalamaya terkeder* {yani, dalâletleri içinde mütereddid bir şekilde bırakır}.

Arkasından Allâh Teâlâ onların niteliklerini belirtmek üzere buyuruyor ki:

16. *İşte onlar, hidâyet karşılığında dalâleti satın aldılar da...*

Çünkü yahûdîler, nebî Muhammed'in (s.a) niteliklerini –nebî olarak gönderilmeden önce– Tevrât'ta okumuş ve o'na îmân etmişlerdi; fakat o'nun İshâq'ın (a.s) neslinden geleceğini zannediyorlardı. Muhammed (s.a), İsmâîl (a.s) soyundan olan Arablardan gönderilince, kıskançlıklarından ötürü o'nu inkâr ettiler ve hidâyet karşılığında dalâleti satın aldılar. Allâh bu

---

7 Âyetin zâhiri, *istihzâ*'nın âhirette değil, dünyâda olduğuna delâlet etmektedir. Nitekim, âyetin devâmı ve Müellif'in îzahı da buna delâlet etmektedir. (Redaktör: E.Ö)

âyette şunu ifâde ediyor: Onlar, Muhammed (s.a) nebî olarak gönderilmeden önceki îmânlarını: hidâyeti, Muhammed'i (s.a) yalanlamalarından sonra düşmüş oldukları dalâlet ile değiştirdiler. Yaptıkları bu alış-veriş ne kötüdür! İşte bundan dolayı Allâh Teâlâ buyuruyor ki:

> *...ticâretleri(nde) kâr etmedi(ler) ve muhtedî de değildirler* {yani, dalâletten kurtulup hidâyeti de bulamadılar}.

Sonra Allâh, münâfıqlara dâir şu meseli darbetmektedir:

17. *Onların meseli, şunun meseli gibidir: Bir ateş yaktı; ateş etrafını aydınlatınca, Allâh onların nûrlarını giderir...*

Allâh şunu demektedir: Ateş yakan kimsenin aydınlandığı gibi, îmân ettiğini söyleyen münâfıq da bir nebze aydınlanır. Yaktığı ateş yanmaya devâm ettikçe o ateşin aydınlığında yürür. Îmânı terkedince, yaktığı ateş sönen kimse gibi o da karanlığa gömülür ve önünü göremez, yolunu bilemez bir hâlde kalakalır. İşte, *Ateş etrafını aydınlatınca, Allâh onların nûrlarını* {yani, îmânlarını} *giderir* buyruğu bu duruma işâret etmektedir.

Bunun bir benzeri de, *Allâh kime nûr* {yani, îmân} *yapmamışsa, onun için bir nûr* {yani, îmân} *yoktur* (Nûr, 24/40) âyetidir.

En'âm sûresi'nde de, *İnsânlar arasında kendisiyle yürüdüğü bir nûr yaptığımız* {yani, söyledikleri ile hidâyet bulmalarını sağladığımız}... (En'âm, 6/122) buyurmaktadır.

> *...ve onları zulumât* {yani, şirk} *içerisinde bırakır: sezmezler* {yani, hidâyeti sezmezler/idrak etmezler}.

Sonra Allâh, onların/münâfıqların niteliklerini belirtmek üzere şöyle buyuruyor:

18. *Sağırdırlar* {yani, işitmezler: aqletmezler}, *dilsizdirler* {yani, hidâyeti dile getiremezler}, *kördürler* {yani, hidâyeti sezemezler; çünkü Allâh onların nûrlarını: îmânlarını gidermiştir}. *Artık onlar rücû edemezler* {yani, dalâletten hidâyete dönemezler}.

Sonra Allâh münâfıqlara dâir bir mesel daha darbediyor:

19. *Diğer bir kısmının meseli ise; karanlıklar, gök gürültüsü ve şimşek eşliğinde semâdan boşanan yağmura* {yani, yukarıdan/buluttan boşanan sağanak yağmura} *tutulmuş kimsenin meseline benzer...*

Burada *yağmur* örneğiyle "Qur'ân" kasdedilmiştir; yağmur, nasıl insânlar için hayât kaynağı ise, Qur'ân da –ona îmân edenler için– hayât kayna-

ğıdır. *Zulumât/karanlıklar* örneğiyle "Qur'ân'ı inkâr eden kâfir" kasdedilmiştir, ki bununla, onların içinde bulundukları dalâlete işâret ediliyor. *Gök gürültüsü* örneğiyle "Qur'ân'da kendileriyle korkutuldukları tehdidler" kasdedilmiştir. *Şimşek* örneğiyle de "îmân" kasdedilmiştir; ki bu da, Qur'ân'da bulunan "nûr"dur.

> ...*Yıldırımlardan ölüm korkusuyla parmaklarını kulaklarına tıkarlar* {yani, Qur'ân'ı duymamak için kulaklarını tıkayan münâfıqlar, yıldırımların/yıldırım eşliğindeki gürlemelerin şiddetinden ötürü parmaklarıyla kulaklarını tıkayan kimselere benzerler}...

"Ölüm korkusu ile" böyle davranmaları ise şunu ifâde etmektedir: Yıldırım çarpması netîcesinde ölmekten korkmak ve ölümden hoşlanmamak, kâfirin Qur'ân'dan hoşlanmamasına benzer. Oysa ki, küfredenin ölmesi, Allâh'ı ve Qur'ân'ı inkâr edip kâfir olmasından –kendisi için– daha hayrlıdır.

> ...*Allâh kâfirleri ihâta etmiştir* {yani, O'nun ilmi kâfirleri çepeçevre kuşatmıştır}.

20. *Şimşek de* {yani, yağmur eşliğinde çakan şimşek de} *neredeyse basarlarını kapacak* {yani, nûrunun/aydınlığının şiddetinden ötürü gözlerini kör edecek}...

Allâh Teâlâ şunu anlatmaktadır: Münâfığın sözüyle dile getirdiği îmân, gözleri kör edecek derecedeki şimşeğin ışığı/aydınlığı gibidir.

> ...*Onları aydınlattımı* {yani, şimşek çakıp da ortalık aydınlandığında}, *ışığında yürürler* {yani, onlar îmânı dile getirdikçe, onun aydınlığında yürümeye devâm ederler; bu da onlara, yollarını aydınlatacak, hidâyet bulacak bir nûr verir}. *Üzerlerine karanlık çöktümü* {yani, şimşeğin aydınlığı gidip de karanlıkta kaldılarmı}, *dikilip kalırlar* {yani, karanlıklar içinde hidâyeti göremezler}. *Allâh dileseydi onların sem'lerini ve basarlarını giderirdi* {yani, bir cezâ olmak üzere onları ebediyyen işitemez ve göremez hâle getirirdi}. *Kuşkusuz Allâh her şeye* {yani, bunları ve daha başka şeyleri yapmaya} *qadîrdir.*

21. *Ey insânlar* {yani, ey münâfıqlar ve yahûdîler}! *Rabbinize ibâdet edin* {yani, Rabbinizi birleyin}. *O ki, sizi halqetti* {yani, birşey olmaksızın yarattı} *ve sizden öncekileri de* {yani, geçmiş ümmetleri de birşey olmaksızın yarattı}. *Umulur ki ittiqâ edersiniz* {yani,

ittiqâ etmeniz için: sizin ve sizden öncekilerin yaratılışı üzerinde tefekkür ederek şirkten sakınmanız, Allâh'ı tevhîd etmeniz için}.

Sonra Allâh, Kendisini tevhîd etmeleri için, yarattığı varlıkları delîl gösterip ni'metlerini hatırlatarak buyuruyor ki:

22. {Rabbinize ibâdet edin!} *O ki, yeryüzünü sizin için bir döşek* {yani, bir yaygı} *ve semâyı bir binâ* {yani, bir tavan} *yaptı ve semâdan bir su* {yani, buluttan bir yağmur} *indirdi de, onunla* {yani, o yağmur vâsıtasıyla} *sizin için semerelerden bir rızq çıkardı* {yani, yerden çeşit çeşit ürünler çıkardı}. *Öyleyse siz de Allâh'a endâd yapmayın* {yani, Allâh'ın berâberinde ortaklar tutmayın/şirk koşmayın}; *bildiğiniz hâlde* {yani, bütün bu anılanların O'nun yarattıkları olduğunu bildiğiniz hâlde, nasıl olur da O'nun gayrısına ibâdet edersiniz}?

23. *Eğer kulumuza* {yani, Muhammed'e} *indirdiğimizde* {yani, Qur'ân'dan indirdiğimizde} *rayb* {yani, şekk/şübhe-kuşku} *içindeyseniz, haydi onun mislinden* {yani, Allâh'tan bu Qur'ân'a benzer} *bir sûre getirin; Allâh'ın dûnundan* [*berisinden/aşağısından*] *şâhidlerinizi de çağırın* {yani, ibâdet ettiğiniz ilâhları da yardıma çağırın}, *eğer sâdıqlarsanız* {yani, Muhammed'in bunu kendiliğinden uydurup söylediği iddiânızda doğru iseniz}.

24. *Eğer yapamazsanız –ki yapamayacaksınız–* {yani, onun benzerini meydana getiremeyeceksiniz}...

Buyrukta taqdîm vardır. Buna göre ifâde şöyledir: "Siz bunu aslâ yapamazsınız. Mâdem yapamadığınız/yapamayacağınız ortaya çıktı; o hâlde bu Qur'ân'ın benzeri bir sûre getirin." Fakat onlar bu isteği yerine getiremediler ve sustular.

Allâh devâmla buyuruyor ki:

> ...*Öyleyse o ateşten* {yani, tutuşturulan alevli ateşten –ki bu ateş onların boyunlarına yerleştirilecek, gün boyunca yanıp duracak, onun harâreti yüzlerine ulaşacak–} *korunun, ki onun tutuşturucusu insanlar ve taşlardır* {yani, ikinci arz altında bulunan kibrit gibi taşlardır[8]}, *kâfirler* {yani, tevhîdi inkâr eden kimseler} *için hazırlandı.*

8 Bu yorum su götürür. (Redaktör: E.Ö)

İşte, *Qıyâmet günü azâbın kötüsünden* {yani, azâbın şiddetinden} *yüzünü korumaya/yüzüyle korunmaya çalışan*... (Zümer, 39/24) buyruğu bunu anlatmaktadır.

25. *İmân eden ve sâlih amel işleyenlere de şunu müjdele: Gerçekten onlar için altlarından nehirler akan cennetler* {yani, bostanlar/bahçeler} *vardır. Onlardaki herhangi bir semereden rızqlandıklarında, her seferinde* {yani, cennetteki meyvelerden yemeleri için her ikrâm edilişinde}, *"Bu daha önce rızqlandığımızdır" diyecekler* {yani, sabâh-akşam cennette rızqları verilecektir. Onlara tabaklarda meyveler sunulduğunda, renklerinin birbirlerine benzediklerini görecek ve "Bu daha önce rızqlandığımızdır", yani, "Sabâhleyin bunun benzerini yemiştik" diyecekler}. *Çünkü onlara öyle müteşâbih* {yani, renkleri birbirine benzemekle birlikte tatları farklı} *olarak sunulacaklar* {bu ikrâmın tadına bakınca, sabâhleyin ikrâm edilenden farklı olduğunu anlayacaklar}...

İşte, *Onlara öyle müteşâbih olarak sunulacaklar* buyruğu bunu anlatmaktadır.

...*Orada* {yani, cennette} *onlar için mutahhar zevceler de var* {yani, cennette onlara verilecek ağaçların, elbiselerin yanısıra, hayızdan, küçük ve büyük abdeste çıkmaktan ve bütün pisliklerden arındırılarak yaratılmış eşler de var}. *Onlar orada hâlidlerdir* {yani, ölmeyeceklerdir}.

26. *Doğrusu Allâh bir sivrisineği, hattâ onun fevqıni bir mesel darbetmekten çekinmez* {yani, Allâh hayâ ederek, insânların durumunu anlatan örnekler vermekten sıkılmaz/çekinmez}...

Allâh Teâlâ Qur'ân-ı Kerîm'de örümceği ve sineği zikredince, yahûdîler gülerek, "Bu meseller neye benziyor ki?" dediler. Bunun üzerine Yüce Allâh da, *Doğrusu Allâh... mesel darbetmekten çekinmez* buyruğunu indirdi.

...*İmân edenler* {yani, Qur'ân'ı tasdîq edenler} *kuşkusuz onun* {yani, darbedilen o meselin} *Rabb'lerinden bir hakk olduğunu bilirler, ama küfredenler* {yani, Qur'ân'ı inkâr edenler: yahûdîler}, *"Allâh bu* {zikredilen} *meselle ne irâde etti"* {yani, Muhammed bunu kendisi uydurup söylüyor, Allâh'tan gelmiş değildir} *derler. Allâh onunla* {yani, bu meselle} *bir çoklarını* {yani, insânların bir çoğunu: yahûdîleri} *dalâlete düşürür ve yine onunla* {yani, bu meselle} *bir çoklarını da* {yani, insânların bir çoğunu:

mü'minleri de} *hidâyete iletir. Onunla* {yani, bu meselle} *fâsıqlardan* {yani, yahûdîlerden} *başkasını dalâlete düşürmez.*

Sonra Allâh Teâlâ haber vererek buyuruyor ki:

27. *Onlar ki, Allâh'ın ahdini –O'nun mîsâqının ardından– naqzederler* {yani, ilk ahidlerini bozdular ve Tevrât'ta Allâh'a ibâdet edeceklerine, O'na hiçbir şeyi ortak koşmayacaklarına, Nebî'ye îmân edeceklerine dâir kendilerinden alınmış sözü çiğnediler. Hem Îsâ'ya, hem Muhammed'e –ikisine de selâm olsun– küfrettiler. Nebîlerin bir kısmına îmân ederken, bir kısmını inkâr ettiler} *ve Allâh'ın birleştirilmesini emrettiğini koparırlar ve yeryüzünde müfsidlik ederler* {yani, orada ma'siyet işlerler}. *İşte hâsirler* {yani, cezâya uğratılmak sûretiyle ziyân edenler} *onlardır* {yani, yahûdîlerdir}.

Bunun bir benzeri de, *Onlar ki, Allâh'ın ahdini, O'nun mîsâqının ardından naqzederler ve Allâh'ın birleştirilmesini emrettiğini* {yani, Muhammed'e îmânı} *koparırlar ve yeryüzünde müfsidlik ederler. İşte la'net onlara, yurdun kötüsü onlaradır* (Ra'd, 13/25) âyet-i kerîmesidir.

28. *Allâh'a nasıl küfrediyorsunuz* {yani, O'nun ortaksız, bir ve tek olduğunu nasıl inkâr ediyorsunuz}? *Hâlbuki ölüler* {yani, nutfeler hâlinde} *idiniz, size hayât verdi* {yani, sizi halqetti}...

Tıpkı Allâh'ın şu buyruğunda olduğu gibi: *Ölüden diri çıkarır, diriden ölü çıkarır* (Rûm, 30/19).

...*Sonra* {hayâtın ardından} *sizi öldürecek, sonra* ölümün ardından} *sizi* {qıyâmet günü} *diriltecek, sonra O'na irca edileceksiniz* {yani, O'na döndürüleceksiniz, O da size amellerinizin karşılığını verecektir}.

29. *O ki, arzdakilerin hepsini* {yani, yerde bulunanlardan her bir şeyi} *sizin için halqetti, sonra semâya istivâ etti de* {yani, yerden sonra semâyı yaratmaya başladı da} *onları yedi semâ hâlinde tesviye etti* {yani, yarattı}...

Bu ise, insânın yaratılışından daha büyüktür. Nitekim Allâh, *Göklerin ve yerin halqedilmesi, insânların halqedilmesinden daha büyüktür* (Mü'min, 40/57) buyurmaktadır.

...*O,* {yaratmaya dâir} *her şeye alîmdir* {yani, ölümden sonra diriltmeyi de, gayrısını da çok iyi bilendir}.

30. *Hani Rabbin meleklere, "Doğrusu Ben yeryüzünde bir halîfe yapacağım" dediği vakit dediler ki: "Biz Seni hamdinle tesbîh ve taqdîs edip* {yani, Senin emrinle Seni anıp, Sana du'â edip, emrini ta'zîm edip} *dururken,...*

Nitekim Allâh, *Gök gürültüsü O'nu hamd ile tesbîh eder* {yani, emriyle O'nu zikreder} (Ra'd, 13/13) buyuruyor.

..."orada müfsidlik edecek {yani, yeryüzünde ma'siyetler işleyerek fesâd çıkartacak} *ve orada kan dökecek* {yani, cinnlerin yaptığı gibi hakksız yere kan dökecek[9]} *bir kimseyi mi (halîfe) yapacaksın?" "Doğrusu Ben sizin bilmediklerinizi bilirim"* {yani, Benim ilmimde siz semâda, Âdem ve onun zürriyyeti ise yeryüzünde sâkin olacak ve onlardan Beni hamd ile tesbîh edecekler ve Bana ibâdet edecekler bulunacak} *dedi.*

31. *Âdem'e o isimlerin her birini öğretti* {yani, sonra Allâh kuşları, yerdeki canlıları ve haşerâtın her birinin ismini Âdem'e öğretti: "Ey Âdem! Bu at, bu katır, bu eşek" diye ona bütün hayvanların ve kuşların adını tek tek öğretti[10]}. *Sonra onları meleklere arzedip* {yani, yeryüzünde bulunan meleklere, bu varlıkların isimlerini arzedip}, *"Eğer sâdıqlar iseniz bunların isimlerini* {yani, yeryüzündeki canlıların her birinin ismini} *Bana haber verin" dedi.*

32. {Melekler} *dediler ki: "Seni tesbîh ve taqdîs ederiz, Senin bize öğrettiğin müstesnâ bizde ilim yok. Kuşkusuz Sensin, alîm, hakîm Sen."*

33. {Allâh} *dedi ki: "Ey Âdem! Onlara, onların isimlerini haber ver"* {yani, meleklere yeryüzündeki hayvanların, kuşların her birinin ismini söyle/haber ver}. *O da onlara, onların isimlerini haber verince,* {Allâh} *dedi ki: "Demedim mi size: Kuşkusuz bilirim göklerin ve yerin ğaybını* {yani, oralarda bulunan gizlilikleri} *ve bilirim açıkladıklarınızı* {yani, meleklerin İblîs'e, Rabb'lerinin söylediğini dinleyip itâ'at edeceklerine dâir açıklamalarını} *ve gizlediklerinizi"* {yani, İblîsin, Âdem'e secde emri husûsunda Allâh'a isyân edeceğine dâir içinde gizlediği karârı}.

34. *Hani meleklere* {yani, derinin gözeneklerine kadar işleyen ateşin

9 Bu, delîlsiz bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)
10 Bu, delîlsiz bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)

alevinden yaratılmış olanlara[11]}, *"Âdem'e secde edin" dedik, derhal secde ettiler, İblîs müstesnâ* {yani, sâdece o/İblîs secde etmedi}. *O dayattı, istikbâr etti* {yani, İblîs, Âdem'e secde etme husûsunda büyüklendi/Âdem'e secde etmeyi kendine yediremedi} *ve* {İblîs} *kâfirlerden idi* {yani, Allâh'ın ilminde şaqî olarak taqdîr ettiği kimselerden idi –onun için secde etmedi–}.

35. {Ve dedik ki:} *"Ey Âdem! Sen ve eşin* {yani, Havva[12]} *cennette yerleşin ve ondan bol bol yeyin, dilediğiniz yerinden* {yani, neyi isterseniz, nerden isterseniz yeyin}. *Fakat bu ağaca* {yani, buğday başağına[13]} *yaklaşmayın, yoksa zâlimlerden olursunuz"* {yani, ikiniz de kendinize zulmedenlerden olursunuz}.

36. *Ama şeytân o ikisini de oradan kaydırdı* {yani, İblîs ikisini de itâ'atten uzaklaştırdı}, *içinde bulundukları hâlden* {yani, cennetteki hayrlı durumından} *çıkardı. Biz de dedik ki: "Bazınız bazınıza* {yani, İblîs Âdem ile Havvâ'ya, Âdem ile Havvâ da İblîs'e} *düşman olarak inin; sizin için yeryüzünde bir süreye* {yani, ecellerinizin sona ereceği vakte: ölüm vaktine} *kadar bir karâr ve bir metâ vardır."*

37. *Ve Âdem Rabbinden birtakım kelimeler telaqqî etti. O* {yani, Allâh} *da onun tevbesini kabûl etti. Kuşkusuz O tevvâbdır,* {yarattıklarına} *rahîmdir* {yani, merhametlidir}.

38. *Ve dedik ki: "Hepiniz* {yani, Âdem, Havvâ ve İblîs} *oradan* {cennetten} *inin."...*

Allâh inişlerinden sonra onlara şunu vahyetti:

> ... *"Şâyet benden size* {yani, Âdem'in zürriyyetine} *bir hidâyet* {yani, bir rasûl ve beyânı ihtivâ eden bir kitâb} *gelir de, kim Benim hidâyetime* {yani, Rasûlüme ve Kitâbıma} *tâbi olursa, onlara korku yoktur ve* {ölümden dolayı} *mahzun olmayacaklar onlardır."*

Böylece Allâh Teâlâ hidâyetine uyanların âhiretteki durumlarını da beyân etti. Arkasından hidâyeti terk edenlerin durumlarını haber vermek üzere buyurdu ki:

11 İblîs dışında bu şekilde ateşten yaratılmış melekler olduğuna dâir bir nass bilmiyoruz. (Çeviren)

12 *Eşin*: 'Havvâ' olduğu, Tevrât hikâyesinin tekrârıdır. (Redaktör: E.Ö)

13 Yasaklanan *ağac*ın, "buğday başağı" olduğu iddiâsı, delîlsiz bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)

30. ***Hani Rabbin meleklere, "Doğrusu Ben yeryüzünde bir halîfe yapacağım" dediği vakit dediler ki: "Biz Seni hamdinle tesbîh ve taqdîs edip*** {yani, Senin emrinle Seni anıp, Sana du'â edip, emrini ta'zîm edip} ***dururken,...***

Nitekim Allâh, ***Gök gürültüsü O'nu hamd ile tesbîh eder*** {yani, emriyle O'nu zikreder} (Ra'd, 13/13) buyuruyor.

...*"orada müfsidlik edecek* {yani, yeryüzünde ma'siyetler işleyerek fesâd çıkartacak} *ve orada kan dökecek* {yani, cinnlerin yaptığı gibi hakksız yere kan dökecek[9]} *bir kimseyi mi (halîfe) yapacaksın?" "Doğrusu Ben sizin bilmediklerinizi bilirim"* {yani, Benim ilmimde siz semâda, Âdem ve onun zürriyyeti ise yeryüzünde sâkin olacak ve onlardan Beni hamd ile tesbîh edecekler ve Bana ibâdet edecekler bulunacak} *dedi.*

31. *Âdem'e o isimlerin her birini öğretti* {yani, sonra Allâh kuşları, yerdeki canlıları ve haşerâtın her birinin ismini Âdem'e öğretti: "Ey Âdem! Bu at, bu katır, bu eşek" diye ona bütün hayvanların ve kuşların adını tek tek öğretti[10]}. *Sonra onları meleklere arzedip* {yani, yeryüzünde bulunan meleklere, bu varlıkların isimlerini arzedip}, *"Eğer sâdıqlar iseniz bunların isimlerini* {yani, yeryüzündeki canlıların her birinin ismini} *Bana haber verin" dedi.*

32. {Melekler} *dediler ki: "Seni tesbîh ve taqdîs ederiz, Senin bize öğrettiğin müstesnâ bizde ilim yok. Kuşkusuz Sensin, alîm, hakîm Sen."*

33. {Allâh} *dedi ki: "Ey Âdem! Onlara, onların isimlerini haber ver"* {yani, meleklere yeryüzündeki hayvanların, kuşların her birinin ismini söyle/haber ver}. *O da onlara, onların isimlerini haber verince,* {Allâh} *dedi ki: "Demedim mi size: Kuşkusuz bilirim göklerin ve yerin ğaybını* {yani, oralarda bulunan gizlilikleri} *ve bilirim açıkladıklarınızı* {yani, meleklerin İblîs'e, Rabb'lerinin söylediğini dinleyip itâ'at edeceklerine dâir açıklamalarını} *ve gizlediklerinizi"* {yani, İblîsin, Âdem'e secde emri husûsunda Allâh'a isyân edeceğine dâir içinde gizlediği karârı}.

34. *Hani meleklere* {yani, derinin gözeneklerine kadar işleyen ateşin

---

9 Bu, delîlsiz bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)

10 Bu, delîlsiz bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)

alevinden yaratılmış olanlara[11]}, *"Âdem'e secde edin" dedik, derhal secde ettiler, İblîs müstesnâ* {yani, sâdece o/İblîs secde etmedi}. *O dayattı, istikbâr etti* {yani, İblîs, Âdem'e secde etme husûsunda büyüklendi/Âdem'e secde etmeyi kendine yediremedi} *ve* {İblîs} *kâfirlerden idi* {yani, Allâh'ın ilminde şaqî olarak taqdîr ettiği kimselerden idi –onun için secde etmedi–}.

35. {Ve dedik ki:} *"Ey Âdem! Sen ve eşin* {yani, Havva[12]} *cennette yerleşin ve ondan bol bol yeyin, dilediğiniz yerinden* {yani, neyi isterseniz, nerden isterseniz yeyin}. *Fakat bu ağaca* {yani, buğday başağına[13]} *yaklaşmayın, yoksa zâlimlerden olursunuz"* {yani, ikiniz de kendinize zulmedenlerden olursunuz}.

36. *Ama şeytân o ikisini de oradan kaydırdı* {yani, İblîs ikisini de itâ'atten uzaklaştırdı}, *içinde bulundukları hâlden* {yani, cennetteki hayrlı durumdan} *çıkardı. Biz de dedik ki: "Bazınız bazınıza* {yani, İblîs Âdem ile Havvâ'ya, Âdem ile Havvâ da İblîs'e} *düşman olarak inin; sizin için yeryüzünde bir süreye* {yani, ecellerinizin sona ereceği vakte: ölüm vaktine} *kadar bir karâr ve bir metâ vardır."*

37. *Ve Âdem Rabbinden birtakım kelimeler telaqqî etti. O* {yani, Allâh} *da onun tevbesini kabûl etti. Kuşkusuz O tevvâbdır,* {yarattıklarına} *rahîmdir* {yani, merhametlidir}.

38. *Ve dedik ki: "Hepiniz* {yani, Âdem, Havvâ ve İblîs} *oradan* {cennetten} *inin."...*

Allâh inişlerinden sonra onlara şunu vahyetti:

> ... *"Şâyet benden size* {yani, Âdem'in zürriyyetine} *bir hidâyet* {yani, bir rasûl ve beyânı ihtivâ eden bir kitâb} *gelir de, kim Benim hidâyetime* {yani, Rasûlüme ve Kitâbıma} *tâbi olursa, onlara korku yoktur ve* {ölümden dolayı} *mahzun olmayacaklar onlardır."*

Böylece Allâh Teâlâ hidâyetine uyanların âhiretteki durumlarını da beyân etti. Arkasından hidâyeti terk edenlerin durumlarını haber vermek üzere buyurdu ki:

---

11 İblîs dışında bu şekilde ateşten yaratılmış melekler olduğuna dâir bir nass bilmiyoruz. (Çeviren)

12 *Eşin*, "Havva" olduğu, Tevrât hikâyesinin tekrârıdır. (Redaktör: E.Ö)

13 Yasaklanan *ağac*'ın, "buğday başağı" olduğu iddiâsı, delîlsiz bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)

39. *O küfredenlere* {yani, rasûllerimi inkâr edenlere} *ve âyetlerimizi* {yani, Qur'ân'ı} *tekzîb edenlere gelince, işte onlar ashâb-ı nârdır; orada hâlidler onlardır* {yani, ölmeyeceklerdir}.

40. *Ey Benî İsrâîl! Size in'âm ettiğim ni'metimi hatırlayın...*

Benî İsrâîl'den kasıd, onların [kendilerine hitâb edilen yahûdîlerin] atalarıdır. "Atalarına/Benî İsrâîl'e verilen ni'met"in bazıları şunlardır: Allâh onlar için denizi yarıp onları âl-i Fir'avn'dan kurtardı ve düşmanlarını helâk etti, arkasından üzerlerine menn [kudret helvası] ve selvâ [bıldırcın] indirdi, gündüz güneşin sıcağına karşı onları bulutlarla gölgelendirdi, gece ise –ay ışığının olmadığı zamânlarda– yollarını aydınlatan sütun şeklinde bir nûr verdi,[14] onlara taştan oniki pınar fışkırttı, her şeyin açıklamasının yer aldığı Tevrât'ı verdi. İşte Allâh, Kendisini tevhîd etmeleri için bu ihsânlarını hatırlatmaktadır.

> ...*ve* {ey yahûdîler} *ahdimi* {yani, Tevrât'ta yalnızca Bana ibâdet edeceğinize ve Bana hiçbir şeyi ortak koşmayacağınıza, Muhammed'e, diğer nebîlere ve ilâhî kitâblara îmân edeceğinize dâir sizden aldığım ahdi} *îfâ edin ki...*

Allâh, Mâide sûresi'nde onlardan alınan ahdi zikrederek, *Andolsun Allâh İsrâîloğulları'ndan mîsâk almıştı. Biz içlerinden oniki naqîb göndermiştik. Ve Allâh demişti ki: "Kuşkusuz Ben sizinle berâberim. Andolsun ki eğer salâtı iqâme eder, zekâtı îtâ eder, rasûllerime* {yani, Muhammed'e} *îmân eder ve onları ta'zir ederseniz* {yani, onlara gereği gibi yardım ederseniz} *ve Allâh'a güzel bir borç verirseniz...* (Mâide, 5/12) buyurmaktadır.

İşte Yüce Allâh'ın, *Ahdimi îfâ edin* sözüyle, bunlar kasdedilmektedir.

> ...*Ben de sizin ahdinizi îfâ edeyim* {yani, günâhlarınızı bağışlayayım, sizi cennete koyayım}...

Böylece Allâh, verdikleri sözde durmaları hâlinde, günâhlarını bağışlayıp onları cennete koyacağına söz vermişti; fakat onlar Muhammed'i de, Îsâ'yı da inkâr ettiler.

Allâh'ın onlara verdiği ahid/söz ise, *Elbette günâhlarınızı örter, sizi altından nehirler akan cennetlere sokarım* (Mâide, 5/12) sözüdür.

> ...*Ve sâdece Bana rehbet duyun* {yani, Muhammed husûsunda sâdece Benden korkun, –o'nu yalanlayan kimse cehenneme girecektir–}.

---

14 Bu, delilsiz bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)

41. *Berâberinizdekini tasdîqleyici olarak* {yani, doğrulayıcı olarak Muhammed'e –ki o'nun nebî-rasûl olduğunu berâberinizdeki tasdîq etmektedir–} *indirdiğime* {yani, indirdiğim Qur'ân'a} *îmân edin...*

Âyet, yahûdîlerin reisleri olan Ka'b b. el-Eşref ile arkadaşları hakkında inmiştir.

...Ve o'na {yani, Muhammed'e}, *kâfir olanların evveli olmayın...*

Ne var ki, yahûdîlerin tümü o'nu inkâr husûsunda birbirlerini izlediler. Hayberliler, Fedekliler, Kureyzalılar ve diğerleri Muhammed'i ardarda inkâr ettiler. Sonra yahûdîlerin reislerine hitâben buyurdu ki:

...Ve âyetlerimi bir semen-i qalîle satmayın {yani, aldığınız ve alacağınız dünyâlık karşılığında Muhammed'in durumunu gizlemeyin}.

Şöyle ki: Yahûdîlerin ileri gelenleri Muhammed'in Tevrât'taki durumunu sakladılar, o'nunla ilgili bilgileri alt tabakadaki yahûdîlere açıklamadılar. Reislerinin, alt tabakadakilerin ekin ve mahsullerinden her gün için bir yiyecek alma hakkları vardı. Muhammed'e tâbi olmaları hâlinde, bundan mahrûm kalacaklardı. İşte Allâh'ın, *Âyetlerimi bir semen-i qalîle satmayın* sözüyle kasdettiği budur.

Arkasından Allâh Teâlâ onları korkutarak buyurdu ki:

Sâdece Bana ittiqâ edin {yani, Muhammed hakkında sâdece Bana ittiqâ edin; kim o'nu yalanlarsa ona cehennem vardır}.

Sonra yahûdîlere şöyle hitâb etti:

42. *Hakkı bâtılla lebs etmeyin* {*karıştırmayın*}...

Yahûdîler, Muhammed'le alâkalı bazı durumları kabûl edip açıklıyor, bazılarını ise gizliyorlardı. Böylece doğruluklarının kabûl edilmesini sağlamaya çalışıyorlardı. Allâh onlara, "Hakkı bâtılla lebs etmeyin {karıştırmayın/örtmeyin}" diye emretti. Bunun bir benzeri de Âl-i İmrân sûresi'nde yer almaktadır.[15]

En'âm sûresi'nde de, *İmânlarına zulm* {yani, şirk} *lebsetmeyenlere/karıştırmayanlara gelince, işte emniyet onlar içindir ve hidâyete erenler de on-*

15 *Ey Ehl-i Kitâb! Bildiğiniz hâlde niçin hakkı bâtılla lebs ediyor ve hakkı gizliyorsunuz?* (Âl-i İmrân, 3/71). (Muhakkik)

lardır (En'âm, 6/82) buyurmaktadır.

...*Ve hakkı* {yani, Muhammed'in durumunu} *bile bile gizlemeyin* {yani, Muhammed'in bir nebî olduğunu ve Tevrât'taki niteliklerini bildiğiniz hâlde gizlemeyin}.

Yahûdîlere hitâben buyurdu ki:

43. *Salâtı iqâme edin* {yani, namazı vakitlerinde eksiksiz olarak kılın}, *zekâtı îtâ edin* {yani, mallarınızdan zekât verin} *ve rükû edenlerle birlikte rükû edin* {yani, siz yahûdîler de namaz kılanlarla: nebî Muhammed'in ashâbından îmân edenlerle birlikte namaz kılın[16]}.

44. *İnsânlara* {yani, Muhammed'in ashâbına} *birr'i emredip...*

Yahûdîler Nebî'nin ashâbından bazılarına, "Muhammed hakk bir nebîdir; o'na tâbi olun, doğruyu bulursunuz" demişlerdi.

...*kendinizi unutur musunuz* {yani, kendinizi bir tarafa bırakarak o'na uymamayı mı seçersiniz}? *Hâlbuki kitâbı* {yani, Muhammed'in durumuna dâir bildirilenleri ve o'nun niteliklerini ihtivâ eden Tevrât'ı} *da tilâvet ediyorsunuz, hâlâ aqletmeyecek misiniz* {yani, o'na tâbi olmayacak mısınız}?

45. *Ve sabr* {yani, âhireti elde etmek için farzlar üzerinde sabr} *ve salât* {yani, vakitlerinde ve eksiksiz kılınan beş vakit namaz} *ile isti'âne taleb edin. Kuşkusuz o* {yani, qıblenin Beytu'l-Maqdîs'ten Ka'be'ye çevirilmesi}, *hâşilerden* {yani, mütevâzi olan mü'minlerden} *başkasına büyük/ağır gelir.*

Kıblenin Beytu'l-Maqdîs'ten Ka'be'ye çevirilmesi, Cudeyy b. Ahtab, şâir Sa'îd b. Amr ve benzeri yahûdîlere ağır gelmişti. Allâh Teâlâ, hâşilerin bundan müstesnâ olduğunu ifâde buyurduktan sonra, onların niteliklerini belirtmek üzere şöyle buyurmaktadır:

46. *Onlar ki, gerçekten Rabb'lerine mülâqî olacaklarını* {yani, âhirette Rabb'lerine kavuşacaklarını} *ve O'na döndürüleceklerini* {ve kendilerine amellerinin karşılıklarının verileceğini} *zannederler* {yani, yaqînen bilirler}.

---

16 *Rükû'un*, "cemaatle namaz kılmak" olduğu iddiâsı, delîlsiz bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)

47. *Ey İsrâîloğulları* {yani, ey Medîne'deki yahûdîler}! *Size* {yani, atalarınıza} *verdiğim ni'metleri* {yani, Âl-i Fir'avn'dan kurtarıp düşmanlarınızı helâk ettiğimi, Tîh çölünde indirdiğim hayrları ve verdiğim Tevrât'ı} *ve sizi* {yani, atalarınızı}, {kendi dönemlerindeki} *âlemlere* {yani, toplumlara} *tafdil ettiğimi hatırlayın.*

Sonra onları korkutarak buyurdu ki:

48. *Ve öyle bir günden ittiqâ edin ki, (o gün) kimse kimse(nin vereceğin)den birşey ödeyemez* {yani, âhirette hiç kimse bir kâfire aslâ fayda sağlayamaz}. *Ondan* {yani, kâfirden} *hiçbir şefâ'at de, fidye de* {yani, dünyâdakilerin birbirlerine ettikleri gibi şefâ'at ve dünyâdakilerin birbirlerinden aldıkları gibi fidye} *kabûl edilmez ve onlara yardım da edilmez* {yani, azâba uğratılmalarını kimse engelleyemez}.

Sonra Allâh Teâlâ, Kendisini tevhîd etmeleri için onlara ni'metlerini hatırlatarak şöyle buyurmaktadır:

49. *Oğullarınızı boğazlayıp kızlarınızı sağ bırakmak* {yani, oğullarınızı öldürürken kız çocuklarınızı hayâtta bırakmak} *sûretiyle size azâbın en kötüsünü revâ gören* {yani, oğullarınızı öldürüp kızlarınızı diri bırakarak sizi azâbın en şiddetlisiyle karşı karşıya bırakan} *Âl-i Fir'avn'dan* {yani, Mısrlılardan} *sizi kurtardığımızı hatırlayın!...*

Bu kötü/şiddetli azâb hakkında Allâh şöyle buyurmaktadır:

> ...*Ve şunda* {yani, oğullarınızın öldürülüp kız çocuklarınızın diri bırakılmasına dâir size verdiği haberde}, *sizin için Rabbinizden büyük bir belâ* {yani, musîbet ve intiqâm[17]} *vardı.*

50. {Şunu da hatırlayın: Âl-i Fir'avn'dan sizi kurtardığı zamân Allâh'ın size olan şu lütfunu da hatırlayın:} *Bir vakit sizin için denizi yardık* {yani, denizi yarıp karşı karşıya duran iki dağ gibi sağa ve sola ayırdık –dağ misâli yükselen bu dalga arasındaki yollara açılan gedikler vardı. Her kol (sıbt) diğerine bakabiliyordu. Böylece yolun onlar için daha ünsiyetli olması sağlanmıştı–}, *sizi*

---

17 *Belâ* kelimesinin bu siyâkta (Allâh'ın İsrâîloğulları'na ni'metlerini/lütuflarını hatırlatması bağlamında) "musîbet ve intiqâm" ma'nâsına alınması uygun değildir. Velev ki, âl-i Fir'avn için "musîbet ve intiqâm" olurken; İsrâîloğulları için ise "ni'met ve lütuf" ola. (Redaktör: E.Ö)

{boğulmaktan} *kurtardık, âl-i Fir'avn'ı* {yani, Mısırlıları: Kıbtîleri} *siz bakıp dururken boğduk.*

Atalarını böyle kurtarmıştık. Bunlar da bunun bir hakk olduğunu biliyorlar, bu da onların üzerindeki ni'metlerden idi.

51. *Hani Biz Mûsâ'ya kırk geceye va'd* {yani, mi'âd} *verdik* {yani, Zilqâde ayı ile Zilhicce'nin ilk on günü[18] Mûsâ'ya Tevrât'ı[19] vermek üzere dağda sözleştik}.

52. *Sonra bunun arkasından şükredesiniz diye sizi afvettik* {yani, Rabbinizin üzerinizdeki bu ni'metine şükretmeniz için sizi afvettik}.

53. *Ve bir vakit Mûsâ'ya o kitâbı* {yani, Tevrât'ı[20]} *ve furqânı verdik* {yani, nasrı/yardımı verdik: hakk ile bâtılın arasını ayırdık, Mûsâ'ya yardım edip Fir'avn'ı helâk ettik}; *hidâyet bulmanız* {yani, Tevrât ile dalâletten kurtulup nûra kavuşmanız} *için.*[21]

Bunun bir benzeri de, *Furqân* {yani, yardım} *günü, iki ordunun birbirleriyle karşılaştıkları gün kulumuza indirdiğimize...* (Enfâl, 8/41) âyetidir.

Allâh o gün mü'minlere yardım etmiş, müşrikleri bozguna uğratmıştı.

54. *Ve bir vakit Mûsâ qavmine şöyle demişti: "Ey qavmim! Gerçekten siz buzağıyı ilâh edinmekle kendinize zulmettiniz. Gelin, Bâri'nize tevbe edin, nefslerinizi qatledin. Şu, Bâri'niz indinde sizin için hayrlıdır. Bu sûretle tevbenizi kabûl etti. Gerçekten O tevvâbdır, rahîmdir."*

55. *Ve bir vakit, "Ey Mûsâ! Biz Allâh'ı apaçık görmedikçe sana îmân etmeyeceğiz" demiştiniz. Bunun üzerine sizi o sâiqa yakaladı, bakıp duruyordunuz.*

---

18 Bu, delîlsiz bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)

19 Qur'ân'ın hiçbir yerinde "Mûsâ'ya Tevrât verildiği"nden söz edilmez. Tevrât, "İsrâîloğulları'na gönderilen vahyler toplamı"dır. Mûsâ'ya verilen ise; "kitâb, elvâh ve suhuf"tur. (Redaktör: E.Ö)

20 Qur'ân'ın hiçbir yerinde, Mûsâ'ya Tevrât verildiğinden söz edilmez. (Redaktör: E.Ö)

21 Bakara/53. âyetin tefsîrinden sonra doğrudan 57. âyetin tefsîrine geçilmiş; 54., 55. ve 56. âyetler –daha önce bu âyetlerle ilgili olaylar aktarıldığından– tefsîr edilmeden kaydedilmiştir. (Muhakkkik)

56. *Sonra sizi, şükredesiniz diye ölümünüzün ardından dirilttik.*

57. *Ve sizi bulutla gölgelendirdik. Size rızq olarak verdiğimiz tayyibâttan* {yani, helâl rızqtan} *yeyin diye menn* {(–ki, "terencebîn" diye bilinen şeydir–)} *ve selvâ* {(yani, bir kuş)} *lütf u ihsân ettik. Onlar Bize zulmetmediler* {yani, ertesi güne bir şeyler ayırıp, bir kısmını kurutmak sûretiyle isyân etmekle[22] Bize zarar vermediler: mülkümüzden birşey eksiltemediler}, *kendi nefslerine zulmettiler* {yani, onların zararları kendilerine idi}.

Bunun bir benzeri de, *Size rızq olarak verdiğimiz tayyibâttan yeyin...* (A'râf, 7/160) âyetidir.

58. *Ve bir vakit, "Şu qaryeye* {yani, İlya'ya} *girin ve ondan istediğinizi* {yani, ne zamân ve ne şekilde isterseniz} *bol bol yeyin, kapılarına secde ederek girin* {yani, "İlya kapısından secde ederek girin" denildiği hâlde onlar yana doğru eğilerek girdiler[23]} *ve "Hıttâ"* {(yani, günâhlarımızı üzerimizden dök)} *deyin ki hatâlarınızı mağfiret edelim, muhsinlere* {yani, günâh işlememiş kimselere} *ise daha da arttıracağız" dedik.*

59. *Derken o zulmedenler kendilerine söyleneni başka sözle değiştirdiler. Biz de fısq işledikleri için o zulmedenlerin üzerine gökten bir ricz* {yani, azâb} *indirdik.*

Bunun bir benzeri de, *Dedi ki: "Andolsun ki üzerinize Rabbinizden bir rics* {yani, azâb} *ve ğazab indi"* (A'râf, 7/71) âyetidir.

60. *Ve bir vakit Mûsâ qavmi için su istedi...*

Tîh çölünde iken qavmi Mûsâ'ya, "İçecek suyu nereden bulacağız?" diye sordu. Mûsâ'nın su için du'â etmesi üzerine Allâh şöyle vahyetti:

> *...Biz de, "Asân ile taşa vur" dedik. (Vurmasıyla,) hemen ondan* {yani, o taştan} *oniki pınar fışkırdı. İnsânların her biri* {yani, İsrâîloğulları'nın her kabîlesi} *içeceklerini* {yani, su alacakları pınarı} *bildi. Allâh'ın rızqından yeyin* {yani, menn [terencebin/kudret helvası] ve selvâdan [bıldırcın benzeri bir kuştan] helâl ve temiz olarak yeyin} *ve* {pınarlardan} *için...*

22 "İsrâîloğulları'nın, menn ve selvâ'dan ertesi güne bir şeyler ayırıp, bir kısmını kurutmak sûretiyle isyân ettikleri" iddiâsı, delilsiz bir yakıştırmadan ibârettir. (Redaktör: E.Ö)

23 Bu, delîlsiz bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)

Allâh'ın, *Size verdiğimiz rızqları tayyib olarak yeyin* (Bakara, 2/57) buyruğunda anlatılan da budur.

...Ve yeryüzünde taşkınlık yaparak fesâd çıkarmayın {yani, yeryüzünde ma'siyet işlemeyin}.

61. *Ve bir vakit* {yani, Tîh çölünde iken} *şöyle demiştiniz: "Ey Mûsâ! Biz tek çeşit yemek* {yani, menn [kudret helvası] ve selvâ [bıldırcın benzeri bir kuş]} *ile yetinemeyiz. Bizim için Rabbine du'â et de bize bakla, acur, sarımsak, mercimek ve soğan gibi yerin bitirdiği şeylerden çıkarsın.* {Mûsâ bu sözlerine öfkelenerek} *dedi ki: "Siz hayrlı olanı* {yani, menn ile selvâ'yı[24]} *daha aşağı olanla* {yani, menn ve selvâ'dan daha aşağı olan yerin bitirdikleri yiyeceklerle[25]} *değiştirmek mi istiyorsunuz? Öyle ise Mısr'a inin! O vakit size istediğiniz* {yani, yerin bitirdiği yiyecekler} *var." Bundan ötürü onlar* {yani, yahûdîler} *zillet* {yani, cizye} *ve meskenete* {yani, faqîrliğe} *mahkûm edildiler. Allâh'tan bir ğazaba uğradılar* {yani, Allâh'ın kendilerine ğazab etmesini gerektirecek işler yaptılar}. *Şu* {yani, onların üzerine inen zillet ve meskenet}, *Allâh'ın âyetlerini* {yani, Qur'ân'ı[26]} *inkâr etmelerinden ve hakksız yere nebîleri öldürmelerinden dolayı idi. Şu, onların isyân etmelerinden ve* {dînleri husûsunda} *haddi aşmalarından dolayı idi.*

62. *Îmân edenler ve hâdû* {yani, yahûdîler/yahûdîleşenler}, *hristiyanlar, sâbiîler* {yani, qıbleye doğru namaz kılıp Zebûr okuyan ve meleklere ibâdet edenler[27]}*... Bunlardan kim Allâh'a (îmân eder)* {yani, Allâh'ın bir tek ve ortaksız olduğunu tasdîq eder} *ve âhiret günü'ne* {yani, amellerin karşılıklarının verileceği ölümden sonra dirilişe} *îmân eder* {yani, yeniden dirilişi tasdîq eder} *ve sâlih amel işler ise, onların Rabb'leri indinde ecrleri vardır, onlara bir korku* {yani, azâbın inmesinden dolayı bir korku} *yoktur ve mah-*

---

24 *Hayrlı olan*'ın, "menn ve selvâ olduğu" iddiâsı, uygunsuz bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)

25 *Daha aşağı olan*'ın, "yerin bitirdiği yiyecekler olduğu" iddiâsı, uygunsuz bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)

26 *Allâh'ın âyetleri* ile, bu bağlamda "Qur'ân"ın kasdedilmesi mümkün değildir. (Redaktör: E.Ö)

27 *Sâbiîler*'in "qıbleye doğru namaz kılıp Zebûr okuyan ve meleklere ibâdet edenler olduğu" iddiâsı, delîlsiz bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)

zun olmayacaklar {yani, ölüm esnâsında üzülmeyecekler} *onlardır.*

Bu âyette Allâh şunu anlatıyor: Allâh'ın tevhîdine îmân edenler, yani, Allâh'tan başka ilâh olmadığını tasdîq edenler; aynı şekilde yahûdîlerden, hristiyanlardan ve sâbiîlerden Allâh'a ve âhiret günü'ne daha önceden îmân edenler ... üzülmezler.

63. *Ve bir vakit sizin* {yani, siz yahûdîlerin} *mîsâqınızı almıştık* {yani, içindeki hükmler gereğince amel edeceğinize dâir Tevrât'ta mîsâqınızı almıştık} *ve tûr'u* {yani, dağı (başlarını ezsin diye[28])} *üzerinize kaldırıp demişti ki: "Size verdiğimizi quvvetle alın* {yani, size verdiğimiz Tevrât'ı tam bir gayret ve ciddiyetle alın, gereklerini yerine getirin}, *içindekileri* {yani, içinde bulunan emr ü nehyleri} *hatırlayın* {yani, iyice belleyin ve unutmayın} {(onlar bunu görünce, Tevrât'taki hükmleri kabûl ettiler[29])} *ki ittiqâ edesiniz* {yani, ma'siyetlerden kendinizi koruyabilesiniz}.

64. *Sonra, onun* {yani, dağın kaldırılmasının} *ardından* {hakktan} *yüz çevirdiniz. Eğer üzerinizde Allâh'ın fadl u rahmeti* {yani, ni'meti} *olmasaydı, hüsrâna uğrayanlardan olurdunuz* {yani, Allâh sizi cezâlandırır ve âhirette ziyân içinde olurdunuz}.

65. *Andolsun sizden* {yani, yahûdîlerden} *Cum'artesi günü haddi aşanları* {yani, bu günde harâm olan balık avlama yasağını çiğneyerek balık avlayanları} *bilmişsinizdir. Biz de onlara* {vahy ile} *dedik ki: "Zelîl* {yani, haqîr} *bir hâlde maymunlar (gibi) olun!"*

66. *Ve bunu önündekilere* {yani, balık avlama yasağını çiğnemeden önce işledikleri ma'siyetleri sebebiyle öncekilere} *ve arkasındakilere* {yani, onların açtıkları kötü yolu izleyip arkalarından ge-

---

28 Bu, dayanaktan yoksun bir iddiâdır. (Redaktör: E.Ö)

29 *Dînde ikrâh yok [Allâh kimseyi îmân ve itâ'ate zorlamaz, zîrâ îmân ve itâ'atin irâde ve tercihe bağlı olması gerekir]! Rüşd, dalâlden cidden ayrıldı* (Bakara, 2/256); *Rabbin dileseydi elbet bütün o insânları bir tek ümmet yapar; (hidâyet üzere toplar)dı, hâlbuki ihtilâf (veyâ muhâlefet) edip duracaklardır, ancak Rabbinin rahmet ettiği [lütf u ihsânda bulunduğu/koruduğu] kimseler müstesnâ* (Hûd, 11/118); *Allâh dilese idi, elbet hepinizi bir tek ümmet yapar; (hidâyet üzere toplar)dı, velâkin O dilediğine [hakka kulak tıkayana] dalâlet, dilediğine [hakka kulak verene] hidâyet buyurur ve elbette hepiniz bütün yaptıklarınızdan mes'ûl olacaksınız* (Nahl, 16/93). (Redaktör: E.Ö)

lenler arasından onlara uyanlara} *bir nekâl* {yani, ibretlik bir cezâ} *kıldık, muttaqîler için de bir mev'ize/öğüt (kıldık).*

Bununla denmek isteniyor ki: Ey Muhammed! Muttaqîlere öğüt ver ki İsrâîloğulları'nın işledikleri ma'siyetlerin benzerini işleyerek harâm kılınmış bir şeyi yâhûd da Allâh'ın Harem bölgesinde avlanmayı helâl görmesinler. O taqdîrde Cum'artesi günü balık avlamayı helâl görenlere indirilen cezânın bir benzeri size de iner.

67. *Bir vakit de Mûsâ, qavmine* {yani, İsrâîloğulları'na} *şöyle demişti: "Allâh size bir bakara/sığır boğazlamanızı emrediyor." "Bizimle alay mı ediyorsun?!" dediler.* {Mûsâ} *dedi ki: "Câhillerden* {yani, alay edicilerden} *olmaktan Allâh'a sığınırım."*

68. {Onlar, Mûsâ'ya,} *"Bizim için Rabbine du'â et de* {yani, sor da}, *onun mahiyetini bize beyân etsin" dediler.* {Mûsâ} *dedi ki: "O* {yani, Rabbiniz} *diyor ki": "Doğrusu o bakara/sığır ne çok yaşlı, ne de çok genç; ikisi ortası bir dinç. Artık emrolunduğunuzu yapın!"*

69. *Dediler ki: "Bizim için Rabbine du'â et de* {yani, sor da}, *renginin nasıl olduğunu bize beyân etsin." Dedi: "O diyor ki": "Doğrusu o bir bakara/sığır ki, sapsarı* {yani, rengine başka bir renk karışmamıştır}, *bakanlara sürûr verir"* {yani, bakanlar tarafından beğenilir, onu görenin hoşuna gider}.

İsrâîloğulları kendi aleyhlerine işi sıkı tutunca, Allâh da aleyhlerine işi ağırlaştırdı.

Nebî buyurdu ki: "Onlar herhangi bir sığır kesmekle emrolunmuşlardı. Eğer herhangi bir sığır kesmiş olsalardı, bu onlar için yeterliydi."

70. *Dediler ki: "Bizim için Rabbine du'â et* [*sor*] *de onun mâhiyetini bize beyân etsin; çünkü bize göre bakara/sığır teşâbüh etti"* {yani, biri diğerine benzediği için içinden çıkılamaz bir hâl aldı}. *Bununla birlikte Allâh dilerse elbette muhtedûn oluruz."*

Bu açıklamanın ardından emrolunduklarını yapmaya yöneldiler. Aslında, belirtilen ilk niteliklere uygun bir sığır bulup kesmiş olsalardı, bu onlar için yeterli olacaktı.

71. {Mûsâ} *dedi ki: "Doğrusu O* {yani, Allâh} *şöyle diyor": "O doğrusu, öyle bir bakara/sığır ki, işe koşulup da arzı/arâziyi sürmemiş* {yani, arâzi sürmekte kullanılarak boyunduruk altına alınmamış} *ve harsı/ekini sulamamıştır* {yani, ekin için su taşımada kullanılma-

mıştır}, ***kusursuzdur*** {yani, sağlıklı bir sığırdır}, ***hiçbir alacası yoktur"*** {yani, onda siyah, beyaz veya kızıl renk yoktur}. {Mûsâ'ya} ***dediler ki: "İşte şimdi hakkı getirdin/hakk ile geldin"*** {yani, şimdi bize hakkı beyân etmiş oldun}. ***Akabinde o bakarayı/sığırı boğazladılar. Neredeyse yapamayacaklardı.***

72. ***Ve bir vakit bir adam öldürmüştünüz de onda birbirinizle atışmış*** {yani, öldürülmesi husûsunda anlaşmazlığa düşmüş}, ***üstünüzden atmıştınız*** {yani, her kasaba ahâlisi diğerlerine, "Onu siz öldürdünüz" demişti}. ***Hâlbuki Allâh gizlediğinizi*** {yani, maqtulün öldürülmesine dâir açıklamadığınız bilgiyi} ***açığa çıkaracaktı.***

73. ***Onun için, "Onun bazısıyla ona/onu darbedin!" dedik. İşte Allâh ölüleri böyle diriltir ve âyetlerini gösterir, umulur ki aqledersiniz*** {yani, aqletmeniz, ölümden sonra dirilişle ilgili ibret almanız için âyetlerini gösterir}.

Bu hâdise, O'nun işâretlerinden ve hayret verici işlerindendir. Bunları aqlederek ölümden sonra dirilişe dâir ibret alın. Allâh'ın onlara bunu yapmasının sebebi de şudur: İsrâîloğulları arasında ölümden sonra dirilişten kuşku duyan kimseler vardı. Allâh onlara ölüleri tekrar diriltmeye qâdir olduğunu fiilen göstermeyi murâd etti. İşte, *Aqledesiniz* {yani, aqledesiniz de ölümden sonra dirilişle ilgili olarak ibret alasınız} *diye...* buyruğu bunu anlatmaktadır.

74. *Sonra bunun* {yani, maqtulün diriltilmesinin} *ardından qalbleriniz katılaştı* {yani, sertleşti, nihâyet (dirilip qâtilini haber veren) maqtulü de yalanladınız[30]}. *Şimdi onlar taşlar gibi...*

Yumuşamayan qalblerini katılıkta taşlara benzetti. Arkasından taşlardan daha katı olduğu gerekçesiyle qalblerini daha da ayıbladı ve şöyle buyurdu:

> *...Hattâ daha katı/duygusuz. Çünkü öyle taşlar vardır ki* {sizin qalblerinizden yumuşaktır}, *içlerinden nehirler kaynar; öylesi de vardır ki çatlar da bağrından su fışkırır, öylesi de vardır ki Allâh'ın haşyetinden yuvarlanır* {yani, yukardan aşağıya düşer}...

Bütün bunlar Allâh korkusuyla olur. Taşlar bile böyleyken, İsrâîloğulla-

---

30 "Dirilip kâtilini haber veren maqtulün yalanlanması", mevzu rivâyetlere istinâd eden bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)

n Allâh'tan korkmuyor, qalbleri yumuşamıyor, Rabb'lerine itâ'ate yönelmiyorlar.

Sonra Allâh onları tehdid ederek şöyle buyuruyor:

...Allâh yaptıklarınızdan {yani, isyânlarınızdan} *ğâfil değildir.*

75. *Artık bunların* {yani, Medîne yahûdîlerinin} *size* {yani, Nebî'ye} *îmân edeceklerini* {yani, ey Muhammed! Senin sözünü tasdîq edeceklerini} *mi ümîd ediyorsunuz?! Hâlbuki bunlardan bir fırka* {yani, Mûsâ döneminde bir fırka} *vardı ki, Allâh'ın kelâmını işitirlerdi de, onu aqletmelerinin* {yani, anlayıp kavramalarının} *ardından, bile bile onu tahrif ederlerdi* {yani, Allâh'ın kelâmını kasden değiştirirlerdi}.

76. *Îmân edenlerle karşılaştıklarında, "Îmân* {yani, Muhammed'in nebî olduğunu tasdîq } *ettik" derler. Birbirleriyle tenhâda başbaşa kaldıklarında, "Allâh'ın size açtığını, Rabbinizin indinde onunla* {yani, Muhammed'in nebî olduğunu itiraf ettiğiniz hâlde o'na tâbi olmayışınızı} *size karşı delîl getirsinler* {ve bu yolla sizinle tartışsınlar} *diye mi onlara haber veriyorsunuz? Aqletmiyor musunuz"* {yani, bunun onların lehine, sizin aleyhinize bir delîl olduğunu görmüyor musunuz}? *derler.*

Allâh onların bu hâlleriyle ilgili olarak buyurdu ki:

77. *Gizlediklerini* {yani, tenhâda iken söylediklerini: birbirlerine, "Muhammed'in durumunu onlara nasıl anlatırsınız?!" diye çıkıştıklarını} *ve açığa vurduklarını* {yani, müslümanlara, "Biz Muhammed'in niteliklerini kitâbımızda görüyoruz ve o'nun nebî olduğunu biliyoruz" dediklerini} *Allâh'ın muhakkak bildiğini bilmiyorlar mı?!*

78. *Onlardan* {yani, yahûdîlerden} *bir de ümmîler* {yani, Tevrât'ı okuyamayanlar-bilmeyenler} *vardır; emânî* {yani, yahûdîlerin reislerinin anlattıkları} *dışında kitâbı bilmezler. Onlar yalnız zannederler* {yani, yaqîn [kesin bilgi] sâhibi değildirler: Yahûdî reislerini yalanlasınlar mı, yoksa onların doğruluklarını kabûl ederek onlara uysunlar mı bilmezler. Zîrâ onların, ileri gelenlerinin anlattıkları dışında Tevrât'a dâir bir bilgileri yoktur}.

79. *Veyl olsun onlara* {yani, Medîne yahûdîlerinin reislerine} *ki, elleriyle kitâbı yazarlar* {yani, Medîne yahûdîlerinin reisleri Muham-

med'in Tevrât'taki niteliklerini siler, yerine başka nitelikler yazarak yahûdîlere Muhammed'in niteliği olmayan şeyleri anlatırlar}, *sonra, onu bir semen-i qalîle satabilmek için* {yani, yahûdîlerin avamının ekinlerinden/mahsullerinden alacakları az bir dünyâlık için}, *"Bu Allâh indindendir"* {yani, bunları biz yazmadık, buradaki nitelikler Allâh katındandır} *derler. Veyl olsun onlara elleriyle yazdıklarından dolayı* {yani, Muhammed'in Tevrât'taki niteliklerini değiştirmelerinden ötürü}, *veyl olsun onlara kazandıklarından dolayı* {yani, Muhammed'i yalanlamalarına karşılık elde ettikleri kazançlardan ötürü, –şâyet Muhammed'e tâbi olsalardı, yahûdîlerin avamından aldıkları bu azıcık maldan mahrûm kalacaklardı–}.

80. *Onlar* {yani, yahûdîler} *bir de, "Sayılı günler* {yani, atalarımızın buzağıya tapma süresi olan kırk gün[31]} *dışında bize ateş dokunmaz"* {çünkü "Biz Allâh'ın oğulları ve sevgilileriyiz", yani "Allâh'ın nebîlerinin çocuklarıyız"} *dediler. De ki: "Buna dâir Allâh indinden bir ahid mi aldınız* {yani, Tevrât'ta Allâh'tan bir ahid/söz mü aldınız, bunun böyle olacağını oradan mı öğrendiniz}?!. *Şâyet böyle (bir ahid/söz aldınız) ise, Allâh aslâ ahdinden dönmez. Em* {yani, "bel": aksine} *siz Allâh'a karşı bilmediğiniz bir şeyi söylüyorsunuz."*

Allâh Teâlâ onların, "Sayılı günler dışında bize ateş dokunmaz" şeklindeki iddiâlarını yalanlayarak buyurdu ki:

81. *Hayır!* {Orada sürekli kalacaklar. Zîrâ,} *kim bir seyyie kesbeder* {yani, kim şirk koşar} *ve hatîesi kendini kuşatırsa* {yani, şirk üzere ölürse}, *işte böyleleri ateş ashâbıdır. Onlar orada hâlidlerdir* {yani, ölmeyeceklerdir}.

Sonra Allâh mü'minlerin kalacakları yeri açıklamak üzere şöyle buyurmaktadır:

82. *Îmân eden ve sâlih ameller işleyenlere gelince, işte onlar da cennet ashâbıdır, orada hâlidlerdir* {yani, ölmeyeceklerdir [sürekli kalacaklardır]}.

83. *Hani İsrâîloğulları'nın şöyle mîsâqını aldık: Allâh'tan başkasına ibâdet etmeyin. Ana-babaya ihsân edin* {yani, onlara iyilik [birr]

---

31 Bu, delilsiz bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)

n Allâh'tan korkmuyor, qalbleri yumuşamıyor, Rabb'lerine itâ'ate yönelmiyorlar.

Sonra Allâh onları tehdid ederek şöyle buyuruyor:

...*Allâh yaptıklarınızdan* {yani, isyânlarınızdan} *ğâfil değildir.*

75. *Artık bunların* {yani, Medîne yahûdîlerinin} *size* {yani, Nebî'ye} *îmân edeceklerini* {yani, ey Muhammed! Senin sözünü tasdîq edeceklerini} *mi ümîd ediyorsunuz?! Hâlbuki bunlardan bir fırka* {yani, Mûsâ döneminde bir fırka} *vardı ki, Allâh'ın kelâmını işitirlerdi de, onu aqletmelerinin* {yani, anlayıp kavramalarının} *ardından, bile bile onu tahrif ederlerdi* {yani, Allâh'ın kelâmını kasden değiştirirlerdi}.

76. *Îmân edenlerle karşılaştıklarında, "Îmân* {yani, Muhammed'in nebî olduğunu tasdîq } *ettik" derler. Birbirleriyle tenhâda başbaşa kaldıklarında, "Allâh'ın size açtığını, Rabbinizin indinde onunla* {yani, Muhammed'in nebî olduğunu itiraf ettiğiniz hâlde o'na tâbi olmayışınızı} *size karşı delîl getirsinler* {ve bu yolla sizinle tartışsınlar} *diye mi onlara haber veriyorsunuz? Aqletmiyor musunuz"* {yani, bunun onların lehine, sizin aleyhinize bir delîl olduğunu görmüyor musunuz}? *derler.*

Allâh onların bu hâlleriyle ilgili olarak buyurdu ki:

77. *Gizlediklerini* {yani, tenhâda iken söylediklerini: birbirlerine, "Muhammed'in durumunu onlara nasıl anlatırsınız?!" diye çıkıştıklarını} *ve açığa vurduklarını* {yani, müslümanlara, "Biz Muhammed'in niteliklerini kitâbımızda görüyoruz ve o'nun nebî olduğunu biliyoruz" dediklerini} *Allâh'ın muhakkak bildiğini bilmiyorlar mı?!*

78. *Onlardan* {yani, yahûdîlerden} *bir de ümmîler* {yani, Tevrât'ı okuyamayanlar-bilmeyenler} *vardır; emânî* {yani, yahûdîlerin reislerinin anlattıkları} *dışında kitâbı bilmezler. Onlar yalnız zannederler* {yani, yaqîn {kesin bilgi} sâhibi değildirler: Yahûdî reislerini yalanlasınlar mı, yoksa onların doğruluklarını kabûl ederek onlara uysunlar mı bilmezler. Zîrâ onların, ileri gelenlerinin anlattıkları dışında Tevrât'a dâir bir bilgileri yoktur}.

79. *Veyl olsun onlara* {yani, Medîne yahûdîlerinin reislerine} *ki, elleriyle kitâbı yazarlar* {yani, Medîne yahûdîlerinin reisleri Muham-

med'in Tevrât'taki niteliklerini siler, yerine başka nitelikler yazarak yahûdîlere Muhammed'in niteliği olmayan şeyleri anlatırlar}, *sonra, onu bir semen-i qalîle satabilmek için* {yani, yahûdîlerin avamının ekinlerinden/mahsullerinden alacakları az bir dünyâlık için}, *"Bu Allâh indindendir"* {yani, bunları biz yazmadık, buradaki nitelikler Allâh katındandır} *derler. Veyl olsun onlara elleriyle yazdıklarından dolayı* {yani, Muhammed'in Tevrât'taki niteliklerini değiştirmelerinden ötürü}, *veyl olsun onlara kazandıklarından dolayı* {yani, Muhammed'i yalanlamalarına karşılık elde ettikleri kazançlardan ötürü, –şâyet Muhammed'e tâbi olsalardı, yahûdîlerin avamından aldıkları bu azıcık maldan mahrûm kalacaklardı–}.

80. *Onlar* {yani, yahûdîler} *bir de, "Sayılı günler* {yani, atalarımızın buzağıya tapma süresi olan kırk gün[31]} *dışında bize ateş dokunmaz"* {çünkü "Biz Allâh'ın oğulları ve sevgilileriyiz", yani "Allâh'ın nebîlerinin çocuklarıyız"} *dediler. De ki: "Buna dâir Allâh indinden bir ahid mi aldınız* {yani, Tevrât'ta Allâh'tan bir ahid/söz mü aldınız, bunun böyle olacağını oradan mı öğrendiniz}?!. *Şâyet böyle (bir ahid/söz aldınız) ise, Allâh aslâ ahdinden dönmez. Em* {yani, "bel": aksine} *siz Allâh'a karşı bilmediğiniz bir şeyi söylüyorsunuz."*

Allâh Teâlâ onların, "Sayılı günler dışında bize ateş dokunmaz" şeklindeki iddiâlarını yalanlayarak buyurdu ki:

81. *Hayır!* {Orada sürekli kalacaklar. Zîrâ,} *kim bir seyyie kesbeder* {yani, kim şirk koşar} *ve hatîesi kendini kuşatırsa* {yani, şirk üzere ölürse}, *işte böyleleri ateş ashâbıdır. Onlar orada hâlidlerdir* {yani, ölmeyeceklerdir}.

Sonra Allâh mü'minlerin kalacakları yeri açıklamak üzere şöyle buyurmaktadır:

82. *Îmân eden ve sâlih ameller işleyenlere gelince, işte onlar da cennet ashâbıdır, orada hâlidlerdir* {yani, ölmeyeceklerdir {sürekli kalacaklardır}}.

83. *Hani İsrâiloğulları'nın şöyle mîsâqını aldık: Allâh'tan başkasına ibâdet etmeyin. Ana-babaya ihsân edin* {yani, onlara iyilik {birr}

---

31 Bu, delilsiz bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)

edin}, *akrabaya* {yani, akrabalık bağlarını gözetmek sûretiyle akrabaya ihsân edin}, *yetîmlere*, {yani, tasadduqta bulunmak sûretiyle yetîmlere ihsân edin}, *miskînlere* {yani, tasadduqta bulunmak sûretiyle miskîn ve faqîrlere ihsân edin}, *yolda kalmışlara da* {yani, misâfire de ihsân edin} *ve insânlara* {yani, insânların tümüne} *hasen* {yani, hakk söz: Muhammed ve îmân hakkında doğru söz} *söyleyin*...

Bunun bir benzeri de, *Rabbiniz size hasen* {yani, hakk} *bir va'dde bulunmadı mı?!* (Tâ-Hâ, 20/86) âyetidir.

...*Salâtı iqâme edin* {yani, namazı vakitlerinde eksiksiz kılın}, *zekâtı îtâ edin* {yani, zekâtı gereği gibi verin}. *Sonra, pek azınız müstesnâ* {yani, İbn Selâm, Sellâm b. Kays, Sa'lebe b. Selâm, Abdullâh b. Selâm'ın kız kardeşinin oğlu Kays, Ka'b'ın oğulları Esîd ile Esed, Yâmîn ve İbn Yâmîn –ki bunlar ehl-i Tevrât'tan olup îmân edenlerdir– hâric} *tevelli ettiniz* {yani, îmândan, Muhammed'in nübüvvetini itiraf etmekten i'râz ettiniz/yüz çevirdiniz} *ve hâlâ da i'râz ediyorsunuz/yüz çeviriyorsunuz.*

84. *Hani mîsâqınızı ahzetmiştik* {yani, Tevrât'ta sizden söz almıştık}. *Şöyle ki: Kanlarınızı akıtmayacaksınız* {yani, birbirinizi öldürmeyeceksiniz}, *nefslerinizi diyârlarınızdan çıkarmayacaksınız* {yani, birbirinizi yurdunuzdan sürmeyeceksiniz}. *Sonra,* {bunu} *ikrar etmiştiniz.* {Bunun Tevrât'ta bulunduğuna} *hâlâ da şâhidlik etmektesiniz.*

85. *Sonra siz* {yani, Medîne'deki yahûdî topluluğu}, *yine nefslerinizi [birbirinizi] qatlediyor, içinizden bir tâifeyi diyârınızdan çıkarıyor ve onlara karşı ism* {yani, ma'siyet} *ve düşmanlık* {yani, zulm} *ile tezâhür ediyorsunuz* {yani, yardımlaşıyorsunuz}...

Hâlbuki Tevrât'ta onlara, fidye verip esirlerini kurtarmaları farz kılınmış, Rûmların savaşta esir aldıkları köle ve câriyeleri bile satın almaları emredilmişti.

...*Eğer size esir olarak gelirlerse fidyeleşiyorsunuz [karşılıklı fidye alıyorsunuz]. Hâlbuki onların çıkarılması size harâm kılınmıştı. Ya!.. Siz kitâbın bir kısmına îmân ediyor* {yani, öldürülenler ve yurtlarından çıkarılanlarla ilgili –ki çıkarılmaları harâmdır– Tevrât'taki bazı hükmleri tasdîq ediyor} *da, bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz?! İçinizden böyle yapanların cezâsı, dünyâ [yakın-şim-*

> *dikî] hayât'ta hızy'den* {yani, horlanıp aşağılanmaktan} *başka birşey değildir...*

Benî Kureyza'nın horlanıp aşağılanması, kiminin öldürülmesi, kiminin esir alınması; Benî Nadîr'in horlanıp aşağılanması ise, Medîne'deki evlerinden, bahçelerinden çıkartılıp Şam topraklarındaki Ezriât ve Erîha'ya sürülmeleri şeklinde olmuştu.

> *...Onlar* {yani, yahûdîlerin reisleri} *qıyâmet günü ise azâbın en şiddetlisine reddedilirler [döndürülürler]...*

Sonra Allâh onları tehdid ederek buyuruyor ki:

> *...Allâh yaptıklarınızdan ğâfil değildir.*

Sonra da onların niteliklerini şöylece açıklıyor:

86. *Onlar* {yani, yahûdîlerin reisleri} *âhireti verip dünyâ [yakın-şimdikî] hayât'ı satın almış* {yani, dünyâ [yakın-şimdikî] hayâtı, âhirete tercih etmiş: yahûdîlerin avamından aldıkları dünyâlık karşılığında âhiretlerini satmış} *kimselerdir. Onun için onlardan* {âhirette} *azâb hafifletilmez ve onlara yardım da edilmez* {yani, azâb edilmelerine engel de olunmaz}.

87. *Andolsun ki biz Mûsâ'ya o kitâbı* {yani, Tevrât'ı[32]} *verdik ve o'nun* {yani, Mûsâ'nın} *ardından da rasûllerle ta'kîb ettik* {yani, qavmlerine nebîler gönderdik}. *Meryem oğlu Îsâ'ya da beyyineler verdik* {yani, Meryem oğlu Îsâ'ya –Allâh'ın izniyle– çamurdan kuş yapıp canlandırmak, anadan doğma körü ve abraşı iyileştirmek, ölüleri diriltmek gibi hayret verici şeyler/mu'cizeler verdik} *ve o'nu Rûhu'l-Qudüs ile te'yid ettik* {yani, Îsâ'yı Cebrâîl ile güçlendirdik}...

Bunun üzerine yahûdîler, "Ey Muhammed! Sen de –iddiâ ettiğin gibi– Mûsâ'nın getirdiği mu'cizelerin benzerini getir" dediler. Bunun üzerine Allâh Teâlâ şöyle buyurdu:

> *...Demek ne zamân size* {yani, yahûdîlere} *bir rasûl nefslerinizin hevâsına uymayan birşey getirse, büyüklenip* {yani, Rasûlüme: Muhammed'e îmânı kibrinize yediremeyip} *kimini yalanlayacak* {yani, aralarında Îsâ ve Muhammed'in de bulunduğu nebîle-

[32] Qur'ân'ın hiçbir yerinde Mûsâ'ya Tevrât verildiğinden söz edilmez. (Redaktör: E.Ö)

rin bir kısmını yalanlayacak}, *kimini de öldüreceksiniz* {yani, Zekeriyyâ, Yahyâ ve diğer bazı nebîleri öldürdüğünüz gibi bir kısmını da öldüreceksiniz} *öyle mi?!*

Onlar, Nebî'nin kendilerine söylediğinin hakk olduğunu anladılar, fakat sustular.

88. *Bir de* {Nebî'ye} *dediler ki: "Qalblerimiz kılıflıdır"* {yani, qalblerimiz örtü içindedir, qalblerimiz üzerinde örtüler vardır; dolayısıyla ey Muhammed, senin ne söylediğini anlamıyor, kavramıyoruz}...

Böyle demelerine sebeb ise, Nebî'nin "Siz nebîlerin kimini yalanladınız, kimini de öldürdünüz" demesi idi. Böylece, "Eğer doğru söylüyorsan, söylediğini anlamamızı sağla" demeye getiriyorlardı. Buna karşılık Allâh da buyurdu ki:

...*Bilakis Allâh küfrleri yüzünden onları la'netlemiştir* {yani, qalblerini mühürlemiştir}. *Onun için onlar az îmân ederler* {yani, bunun dışındakilerin Allâh'tan geldiğini tasdîq etmezler. Muhammed'in getirdiklerinin hepsini –bu pek az kısım dışında– inkâr ederler}.

Allâh'ın, *Onun için onlar îmân etmezler, pek az hâric* (Nisâ, 4/155) buruğu da böyledir.

89. *Berâberlerindekini musaddıq olmak* {yani, tasdîq etmek} i *onlara Allâh indinden bir kitâb* {yani, Muhammed'in Allâ getirdiği Qur'ân} *gelince, önceden* {yani, Muhammed rasûl gönderilmeden önce} *küfredenlere karşı feth isterlerken,...*

(*İstiftah* kökünün kullanıldığı) benzeri bir buyruk da Enfâl sû bulunmaktadır: *Eğer feth* {yani, Muhammed'in nebî olarak gönderi Arab müşriklerinden Cüheyne, Müzeyne, Uzreoğulları, Esed, G onların etrafındakilere karşı size yardım edilmesini} *istiyorsanız..* 19).

Yahûdîler bu kabîlelerle savaştıklarında, "Allâhım! Senden bulduğumuz âhir zamânda göndereceğin Nebî adına bize ya diliyoruz" diyorlar ve onlara karşı zafer kazanıyorlardı. Fakat A med'i (s.a) nebî olarak gönderip de o'nun İsrâîloğulları'nd görünce, tanıdıkları hâlde o'nu inkâr ettiler.

İşte Allâh'ın şu sözü bu duruma işâret etmektedir:

...o tanıdıkları {yani, Tevrât'ta durumuna dâir bilgi sâhibi oldukları Muhammed[33]} *gelince, o'na küfrettiler/o'nu inkâr ettiler. Artık Allâh'ın la'neti kâfirlerin* {yani, yahûdîlerin} *üzerinedir.*

90. *Kendilerini sattıkları o şey* {yani, alt tabakadaki yahûdîlerden her yıl aldıkları dünyâlık karşılığında kendilerini satmaları} *ne kötü! Allâh'ın kullarından dilediği kimseye* {yani, Muhammed'e} *lütfundan* {nübüvvet ve kitâb} *indirmesine bağy* {yani, Arablardan olduğundan ötürü Muhammed'e hased} *ederek Allâh'ın* {Muhammed'e Qur'ân'dan} *indirdiklerine küfr ettiler de ğazab üstüne ğazaba uğradılar* {yani, Îsâ'yı inkâr ettiklerinde ilâhî ğazabı hakk ettiler; üstüne bir de Muhammed'i ve o'nun getirdiklerini inkâr etmekle bir kere daha ğazabı hakk ettiler}. *Ve ayrıca* {yahûdîlerden} *o kâfirler için mühîn* {yani, alçaltıcı/hor-hakîr kılıcı} *bir azâb vardır.*

91. *Onlara* {yani, aralarında Ebû Yâsir ve en-Nu'mân b. Evfâ'nın da bulunduğu yahûdîlere} *"Allâh'ın indirdiğine* {yani, Qur'ân'dan Muhammed'e indirdiğine} *îmân* {yani, indirdiğini tasdîq} *edin" denildiğinde, "Biz, bize indirilene* {yani, Tevrât'a} *îmân ederiz" derler. Onun ötesini* {yani, Tevrât'ın arkasından gelenleri: İncîl'i ve Furqân'ı/Qur'ân'ı} *inkâr ederler. Hâlbuki o* {yani, Muhammed'e indirilen Qur'ân} *berâberlerindekini musaddıq hakktır* {yani, Muhammed'e indirilen Qur'ân'ı, yanlarında bulunan Tevrât'ta yazılanları tasdîq etmektedir[34]}. {Ey Muhammed, onlara} *de ki: "Daha önce Allâh'ın nebîlerini niçin qatlediyordunuz* {yani, atalarınız niçin öldürdü? –Çünkü, onların ataları istenilen mu'cizeleri ve qurbânı getirmiş olan nebîleri öldürmüşlerdi–}; *eğer mü'minler* {yani, Allâh'ın Tevrât'ta size, ateşin yiyeceği bir qurbân getirmedikçe hiçbir rasûle îmân etmemenizi emrettiği iddiânızda doğru} *iseniz?*

Îmâna çağırdığında yahûdîler Nebî'ye, "Sen daha önceki nebîlerin qavmlerine getirmiş oldukları gibi birtakım mu'cizeler ve ateşin yiyeceği bir qurbân getir" demişlerdi; çünkü nebîler, onların atalarına bunları getirmişlerdi. Ancak onların ataları yine de o nebîleri öldürmüşlerdi.

---

33 Burada kasdın, -siyâka göre- "Muhammed"den (s.a) ziyâde, "Qur'ân" olması daha uygun görünüyor. (Redaktör: E.Ö)

34 Âyet, Tevrât'ın Qur'ân'ı değil, Qur'ân'ın Tevrât'ı tasdîq ettiğini –her ne kadar sonuç değişmese de- ifâde etmektedir. (Redaktör: E.Ö)

Sonra Allâh Muhammed'e (s.a), yahûdîlere şöyle demesini emretmektedir:

92. *Andolsun ki Mûsâ size beyyineler* {yani, dokuz mu'cize} *ile gelmişti. Sonra siz o'nun* {yani, Mûsâ'nın dağa gitmesinin} *ardından buzağıyı* {ilâh} *edindiniz* {ve tapındınız}. *Ve siz zâlimlersiniz* {yani, kendinize zulmeden kimselersiniz}.

93. *Hani sizin mîsâqınızı ahzetmiş* {yani, siz yahûdîlerden Tevrât'ta, Allâh'tan başkasına ibâdet etmeyeceğinize, O'na hiçbir şeyi ortak koşmayacağınıza, kitâblara ve nebîlere îmân edeceğinize dâir söz almış} *ve tûr'u fevqınize kaldırmış* {yani, Tevrât'ı kabûl etmedikleri için Mûsâ'nın, "Rabbim! Kulların, kitâbını kabûl etmediler ve emrine isyân ettiler" diye şikâyette bulunması üzerine, Allâh da meleklere ve Cebrâîl'e, Arz-ı Muqaddes'teki bir dağı başlarının üzerine kaldırmalarını emretmiş, dağ kendileri ile semâ arasını kapatmıştı[35]} *ve "Size verdiğimizi* {yani, Tevrât'ı} *quvvetle alın* {yani, gayretle, içindeki hükmleri uygulama kararlılığıyla alın} *ve dinleyin"* {yani, Mûsâ İsrâîloğulları'na, "Tevrât'ta bulunan haddleri, hükmleri, size ağır gelen şeyleri dinleyip kabûl edin!" dedi}. *Dediler ki: "Dinledik* {yani, dağ ile ilgili bizi korkutmanı[36] işittik} *ve isyân ettik"* {yani, emrine karşı geldik. Tevrât'taki ağır hükmlere uymuyoruz. Getirdiğin bu ağır hükmlere göre buzağı(ya tapmak) bizim için daha kolay, daba rahattır}. *Küfrleri yüzünden buzağı qalblerine içirildi.*
De ki: "Eğer {iddiâ ettiğiniz gibi} *mü'min iseniz, îmânınızın size emrettiği şey ne kötüdür!"*

---

35 Bu, zayıf ve uydurma rivâyetlere dayalı bir iddiâdır. Zîrâ, *Dînde ikrâh yok* [*Allâh kimseyi îmân ve itâ'ate zorlamaz, zîrâ îmân ve itâ'atin irâde ve tercihe bağlı olması gerekir*]! *Rüşd, dalâlden cidden ayrıldı* (Bakara, 2/256); *Rabbin dileseydi elbet bütün o insânları bir tek ümmet yapar; (hidâyet üzere toplar)dı, hâlbuki ihtilâf (veyâ muhâlefet) edip duracaklardır, ancak Rabbinin rahmet ettiği* [*lütf u ihsânda bulunduğu/koruduğu*] *kimseler müstesnâ* (Hûd, 11/118); *Allâh dilese idi, elbet hepinizi bir tek ümmet yapar; (hidâyet üzere toplar)dı, velâkin O dilediğine* [*hakka kulak tıkayana*] *dalâlet, dilediğine* [*hakka kulak verene*] *hidâyet buyurur ve elbette hepiniz bütün yaptıklarınızdan mes'ûl olacaksınız* (Nahl, 16/93). (Redaktör: E.Ö)

36 Bu, zayıf bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)

94. *De ki: "Eğer Allâh indinde âhiret yurdu* {yani, cennet} *insânlardan başka size mahsûs ise –doğru söyleyenler iseniz– haydi ölümü temenni edin"* {yani, eğer siz gerçekten Allâh'ın dostları, sevgilileri ve cennetlik iseniz, ölümü çok sevmelisiniz}.

Allâh Nebî'ye, *"Onlara, deniz kıyısındaki o qaryenin durumunu da sor. Hani onlar Cum'artesi gününde haddi aşıyorlardı* (A'râf, 7/163). Ben onları ma'siyetleri sebebiyle maymunlara dönüştürmemiş miydim?" diye sormasını emretti, sonra da onların işledikleri ma'siyetleri haber vererek buyurdu ki:

95. *Fakat ellerinin taqdîm ettiği* {yani, işledikleri günâhları: Yüce Allâh'ı ve O'nun Rasûlü'nü yalanlamaları} *yüzünden ebediyyen* [*aslâ/hiçbir vakit*] *onu temenni etmezler* {yani, ölümü aslâ istemezler/sevmezler}. *Allâh o zâlimlere* {yani, yahûdîleri} *alîmdir.*

96. *Andolsun ki onları* {yani, yahûdîleri} *insânların hayâta en düşkünü, hattâ müşriklerden bile düşkün bulursun* {yani, yahûdîleri, insânlar arasında müşriklerden: Arab müşriklerinden bile daha çok hayâta tutkun bulursun}. *Onlardan* {yani, yahûdîlerden} *her biri kendisine bin yıl ömür verilmesini* {yani, her biri dünyâda bin yıl yaşamayı} *ister. Hâlbuki ömrünün* {yani, dünyâda ömrünün} *uzun olması, kendisini azâbdan kurtaracak değildir. Allâh amellerine elbette basîrdir.*

Yahûdîler, "Cebrâîl bizim düşmanımızdır, çünkü ona, nübüvveti bizde bırakması emrolunduğu hâlde, –bize düşmanlığından ötürü– başkalarına verdi" dediler. Bunun üzerine Allâh Teâlâ şu buyrukları indirdi:

97. *De ki: "Kim Cebrâîl'e düşman ise* {yani, Cebrâîl'e düşman olan yahûdîler} *bilsin ki, o onu senin qalbine –Allâh'ın izniyle– indirdi"* {yani, Cebrâîl Qur'ân'ı sana, onunla fuâdını pekiştirmek/qalbine sebât vermek için okudu};...

Bu âyetin bir benzeri de, *Onu Rûhu'l-Emîn* [*Cebrâîl*] *indirdi; uyarıcılardan olasın diye qalbine* (Şu'arâ, 26/193-194) âyet-i kerîmesidir.

..."*önündekini musaddıq/tasdîqleyici* {yani, Muhammed'e indirilen Qur'ân, kendisinden önce indirilmiş olan kitâbları doğrulayıcı}, {ona imân eden} *mü'minler için de bir hudâ* {yani, bu Qur'ân dalâletten hidâyete eriştirmek için bir beyân} *ve bir müjde olmak üzere."*

98. *Kim Allâh'a, O'nun meleklerine* {yani, Cebrâîl'e}, *O'nun rasûllerine* {yani, Muhammed ve Îsâ'ya –ki yahûdîler hem onlara, hem de Cebrâîl ve Mikâîl'e küfretmişlerdir–}, *Cebrâîl ve Mikâîl'e düşman olursa, kuşkusuz Allâh da o kâfirlerin* {yani, yahûdîlerin} *düşmanıdır.*

99. *Andolsun ki Biz sana apaçık âyetler* {yani, içinde helâl ve harâmın bildirildiği Qur'ân} *indirdik. Onlara* {yani, o âyetlere} *fâsıqlardan* {yani, yahûdîlerden} *başkası küfretmez.*

100. *Onlar ne zamân bir ahidle bağlandılarsa* {yani, yahûdîler ne zamân Nebî ile bir ahid/antlaşma yaptılarsa}, *içlerinden* {yani, yahûdîlerin içinden} *bir gürûh onu bozup atmadı mı?! Hayır, onların ekserisi îmân etmezler* {yani, Qur'ân'ın Allâh'tan gelmiş olduğunu tasdîq etmezler}.

101. *Onlara* {yani, yahûdîlere}, *Allâh indinden berâberlerindekini tasdîqleyici* {yani, berâberlerinde bulunan Tevrât'ta Muhammed'in bir nebî-rasûl olduğunu tasdîq eden} *bir rasûl* {yani, Muhammed} *geldiğinde, kendilerine kitâb verilenlerden bir ferîq* {yani, yahûdîlerden bir kesim}, *sanki* {Muhammed'in bir rasûl-nebî olduğunu} *bilmiyorlarmış gibi Allâh'ın kitâbını* {yani, Tevrât'taki Muhammed ile ilgili bölümleri} *sırtlarının arkasına attılar.*

102. *Onlar* {yani, yahûdîler} *şeytânların Süleymân'ın mülküne dâir tilâvet ettiklerine tâbi oldular* {yani, şeytânların Süleymân dönemi ve saltanatı ile ilgili söylediklerine uydular}...

Fakat Allâh Süleymân'ın (a.s) bu işten uzak olduğunu belirtti:

> *...Hâlbuki Süleymân küfretmedi, fakat o şeytânlar küfrettiler; insânlara sihr öğretiyorlardı* {yani, yahûdîler enbiyânın kitâblarını bırakıp şeytânların söyledikleri sihre tâbi oldular (ve böylece de küfretmiş oldular)}, *bi-bâbile* {yani, onlar Bâbil'de iken} *iki meleğe: Hârût ve Mârût'a inzâl edileni (öğretiyorlardı)* {yani, onlar iki meleğe: Hârût ile Mârût'a indirilene uydular}. *Hâlbuki o ikisi, "Biz sâdece bir fitneyiz; sakın küfretme" demedikçe kimseye öğretmiyorlardı* {–çünkü Hârût ile Mârût, kişileri birbirinden ayıracak büyü yapıyorlardı–[37]}. *İşte o ikisinden* {yani, Hârût ile Mârût'-

37 Tuhaflığa bakın ki, Müellif, hem Hârût ve Mârût'un iki melek olduğunu söylüyor, hem de "Hârût ile Mârût, kişileri birbirinden ayıracak büyü yapıyorlardı"

tan}, *karı ile koca arasını tefrik edecek/ayıracak* {–"tefrika" [ayırmak], kocanın karısından alınıp ayrı tutulmasıdır–} *şeyler öğreniyorlardı. Oysa Allâh'ın izni olmadıkça* {yani, zarar verilmesine dâir Allâh izn vermedikçe} *onunla* {yani, sihrle} *hiçbir kimseye zarar verebilecek değillerdi. Onlar kendilerine zarar verecek, fayda sağlamayacak birşey öğreniyorlardı* {yani, onlar, şeytânlardan sihr, Hârût ile Mârût'tan tefrika öğreniyorlardı[38]}. *Andolsun ki onlar* {yani, yahûdîler}, *sihri satın alan* {yani, tercih edip seçen} *kimsenin âhirette bir halâqının* {yani, payının/nasîbinin} *olmadığını biliyorlardı* {yani, Tevrât'ta bildirildiğini biliyorlardı}...

"Halâq" kelimesi, *Siz de halâqınız ile faydalandınız* (Tevbe, 9/69) ve *İşte onlar için âhirette hiçbir halâq yoktur* (Âl-i İmrân, 3/77) âyetlerinde de "nasîb/pay" anlamında kullanılmıştır.

...*Nefslerini* {yani, karşılığında kendilerini} *sattıkları o şey* {yani, sihr} *ne kötüdür. Lev [keşke]* {yani, "in" [eğer/şâyet]} *bilselerdi* {fakat bilmiyorlar}.

Sonra yahûdîlere hitâben şöyle buyurdu:

103. *Eğer* {yahûdîler} *îmân* {yani, Muhammed'i tasdîq} *edip, ittiqâ etmiş* {yani, şirkten korunmuş} *olsalardı, elbette Allâh indinden bir mesûbe [sevâb/karşılık]* {yani, Allâh'ın yanındaki sevâbları/mükâfâtları sihr ve küfrden} *daha hayrlı olurdu. Lev [keşke]* {yani, "in" [eğer]} *bilselerdi.*

Mesûbe lafzı, *De ki: "Allâh indinde bundan daha kötü bir mesûbe [karşılık] olduğunu size haber vereyim mi?"* (Mâide, 5/60) âyetinde de "sevâb" anlamında kullanılmıştır. *Sevâb* kelimesi –*cezâ* kelimesi gibi– "hem iyi, hem kötü işler için karşılık" anlamındadır.

104. *Ey mü'minler!* {Nebî'ye} *"Râ'inâ" demeyin...*

Mü'minler Nebî'ye câhiliyye döneminde birbirlerine dedikleri gibi, *Râ'inâ sem'ake* [bizi dinle, bize kulak ver] dediler. Yahûdîlerin dilinde ise bu

diyor. Oysa ki Allâh, meleklere sihr/büyü indirmekten, melekler de sihr/büyü öğretmekten ve yapmaktan münezzehtir. (Redaktör: E.Ö)

38 Müellif, yukarıda, Hârût ve Mârût'un iki melek olduğunu, Hârût ile Mârût'un, kişileri birbirinden ayıracak büyü yaptıklarını/öğrettiklerini ifâde etmişti. Burada ise, "Onlar, şeytânlardan sihr, Hârût ile Mârût'tan tefrika öğreniyorlardı" diyor. (Redaktör: E.Ö)

kelime, "şetm/sövmek" anlamında kullanılırdı. Yahûdîler bu sözü müşriklerden duyunca hoşlarına gitti ve aynı şekilde Nebî'ye hitâb etmeye başladılar. Ensâr'dan bir kişi –Sa'd b. Ubâde el-Ensârî– yahûdîlere, "Sizden bir kimse Nebî'ye bu sözle hitâb edecek olursa, yemîn ederim boynunu vuracağım" dedi. Allâh da mü'minlere öğüt vererek, *Ey mü'minler!* {Nebî'ye} *"Râ'inâ" demeyin* buyurdu.

> ...*ve* {fakat ey mü'minler, Nebî'ye,} *"Unzurnâ"* [*bizi bekle/gözet*] *deyin ve dinleyin* {yani, size emrolunanı dinleyin/yerine getirin}, *ki kâfirler* {yani, yahûdîler} *için elîm* {yani, can yakıcı} *bir azâb vardır.*

105. *Arzu etmez küfredenler –ne Ehl-i Kitâb'dan* {ki, Kays b. Amr, Âzâr b. Yenhûm bunlardandır}...

Ensâr, yahûdî antlaşmalılarını İslâm'a çağırdılar. Bunlar müslümanlara, "Sizin bizi çağırdığınız şey, tuttuğumuz yoldan daha hayrlı değildir. Sizin doğru yol üzerinde olmanızı ve yolunuzun dediğiniz gibi olmasını çok arzu ediyoruz" diye karşılık verdiler. Yüce Allâh onları yalanlamak üzere buyurdu ki:

> ...*ne de müşriklerden– ki, Rabbinizden size bir hayr indirilsin. Allâh ise rahmetini* {yani, dîni İslâm'ı} *dilediğine hâss kılar. Allâh büyük bir lütuf sâhibidir* {–ki bu sebeble, özellikle dînini onlara tahsîs etmiştir–}.

Bu âyetteki, *Allâh ise rahmetini* {yani, dîni İslâm'ı} *dilediğine hâss kılar* ifâdesinin bir benzeri de, *Dilediğini rahmetine sokar* {yani, dîni İslâm'a sokar. Allâh, bu rahmetini mü'minlere tahsîs etmiştir} (İnsân, 77/31) âyetidir.

106. *Biz herhangi bir âyeti nesh veya insâ edersek* {yani, bir âyeti tebdîl eder de onu tahvîl edersek}...

Âyette taqdîm [te'hir] vardır.

> ...*ondan daha hayrlısını* {yani, onun yerine sizin için daha üstün ve daha faydalı bir başka vahy} *veya onun benzerini getiririz* {yani, neshettiğimizin bir benzerini getiririz yâhûd onu insâ eder olduğu gibi bırakırız, neshetmeyiz}. *Bilmez misin ki, Allâh her şeye* {yani, neshedeni de, neshedileni de indirmeye} *qadîrdir.*

107. *Bilmez misin ki (hükmranlık) Allâh(ın)... göklerin ve yerin mülkü/hükmranlığı elbette O'nun* {yani, her ikisinde de dilediği hükmü verir. Dilediğini emreder, sonra da başkasını emreder}. *Sizin*

için Allâh'ın dûnundan/berisinden bir velî {yani, size fayda verecek bir yakın} *ve bir nasîr* {yani, sizi Allâh'tan gelecek olana karşı koruyacak, engel olacak bir yardımcı} *yoktur.*

Çünkü onlar, "Qur'ân Allâh'tan gelmemiştir, onu Muhammed kendiliğinden uyduruyor" demişlerdi.

Bu âyetin bir benzeri de, *Eğer yüz çevirirlerse, Allâh onları dünyâda da, âhirette de elîm bir azâba uğratır. Onlar için yeryüzünde ne bir velî/yakın vardır, ne de bir nasîr/yardımcı* (Tevbe, 9/74) âyetidir.

Allâh Nahl sûresi'nde de, *Biz bir âyeti diğer bir âyetin yerine bedel yaptığımızda –Allâh neyi indireceğini en iyi bilen olduğu hâlde– "Sen sâdece bir uydurucusun" dediler. Hayır, onların çoğu bilmezler* {yani, senin, yalnızca sana söylenenleri söylediğini bilmezler} (Nahl, 16/101) buyurmaktadır.

108. *Yoksa siz de önceden* {yani, Muhammed'den önce} *Mûsâ'nın sorguya çekildiği* {yani, İsrâîloğulları'nın Mûsâ'yı, "Bize Allâh'ı cehreten/açıkça göster" diyerek sorguya çektikleri} *gibi, Rasûlünüzü* {yani, Muhammed'i}, *sorguya* {yani, size Rabbinizi açıkça göstermesini isteyerek sorguya} *çekmeyi mi irâde ediyorsunuz? Kim* {yahûdîlerin yaptığı gibi} *îmânı küfre değişirse, yolun ortasından dalâlete düşmüş* {yani, doğru olan hidâyet yolunu kaybetmiş} *olur.*

Sevâe's-sebîl ibâresi, *Umulur ki Rabbim beni sevâu's-sebîl'e* {yani, yolun doğrusuna} *hidâyet eyler* (Qasas, 28/22) âyetinde de bu anlamda kullanılmaktadır.

109. *Ehl-i Kitâb'dan bir çoğu, hakk* {yani, Tevrât'ta Muhammed'in bir nebî, dîninin de İslâm olduğu[39]} *kendilerine apaçık belli olmuşken, içlerindeki hasedden dolayı sizi îmânınızın ardından küfre döndürmeyi arzu ederler. Allâh'ın emri gelinceye kadar afv ve safh ile davranın* {yani, onları bırakın/görmezlikten gelin: yahûdilerden yüz çevirin}...

Nihâyet Allâh'ın emri, Ehl-i Kureyza hakkında öldürülmeleri ve esir edilmeleri, Ehl-i Nadîr hakkında Medîne'de bulunan evlerinden ve bağlarından-bahçelerinden Şam topraklarındaki Ezri'ât ve Erîhâ'ya sürgüne gönderilmeleri şeklinde geldi.

---

39 Bu, zayıf bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)

...*Kuşkusuz Allâh her şeye* {yani, öldürülmelerine de, sürgüne gönderilmelerine de} *qadîrdir.*

110. *Salâtı iqâme edin* {yani, namazı vakitlerinde eksiksiz ve tam kılın}, *zekâtı îtâ edin* {yani, mallarınızın zekâtını ödeyin}. *Nefsleriniz için hayrdan* {yani, sadaqadan} *ne taqdîm ederseniz, Allâh indinde onu bulursunuz. Kuşkusuz Allâh amellerinize basîrdir.*

111. *Yahûdîler, "Yahûdî olan* {yani, dînimize bağlı olan} *kimseden başkası cennete giremez; hristiyanlar da, "Hristiyan olan* {yani, dînimize bağlı olan} *kimseden başkası cennete giremez" diye iddiâ ettiler. Bu, onların ümniyeleridir* {yani, bu onların Allâh'a olan temennileridir}. {Ey Nebî} *de ki: "Eğer sâdıqsanız* {yani, iddiânızda doğruysanız}, *burhânınızı* {yani, Tevrât ve İncîl'den hüccetinizi/delîlinizi} *getirin!"*

Sonra Allâh Teâlâ, onların yalan söylediklerini belirtmek üzere buyurdu ki:

112. *Hayır! Kim muhsin* {yani, amelinde ihsân edici} *olarak vechini Allâh'a teslîm ederse* {yani, dînini Allâh'a hâlis kılarsa}, {ona/cennete girecektir}. *İşte onun, Rabbinin indinde ecri vardır. Onlar için korku yoktur ve* {ölüm esnâsında} *mahzun olmayacaklar onlardır.*

113. *Yahûdîler, "Hristiyanlar* {dîn husûsunda} *birşey üzerinde değil"* {dolayısıyla ey Muhammed, hristiyanlarla ne işin olabilir, sen bizim dînimize uy} *dediler. Hristiyanlar da, "Yahûdîler* {dîn husûsunda} *birşey üzerinde değil* {dolayısıyla ey Muhammed, senin yahûdîlerle ne işin olabilir, sen bizim dînimize uy} *dediler. Hâlbuki hepsi de o kitâbı tilâvet ediyor* {yani, Medîne yahûdîleri de, Necrân hristiyanları da Tevrât ve İncîl'i okuyorlar}. *Bilmeyenler* {yani, Rabb'lerinin tevhîdini bilmeyen Arab müşrikleri} *de, aynı şekilde, onların dedikleri* {yani, yahûdîlerle hristiyanların birbirlerine söyledikleri} *gibi* {yani, "Muhammed ve ashâbı dînden birşey üzerinde değiller/söz edilmeye değer bir şeye sâhib değiller"} *dediler...*

Allâh'ın, *Biz de qıyâmet günü'ne kadar aralarına kin ve düşmanlık soktuk* (Mâide, 5/14) buyruğu, yahûdîler ile hristiyanların birbirlerine karşı durumlarını ifâde etmektedir.

...*Onun için Allâh* {dîn konusunda} *ihtilâfa düştükleri husûsta qıyâmet günü aralarında* {yani, Arab müşrikleriyle Ehl-i Kitâb arasında} *hükm verecektir.*

114. *Allâh'ın mescidlerinde* {yani, Beytu'l-Maqdîs'te, onda namaz kılınmasını}, *onda O'nun isminin zikredilmesini* {yani, Allâh'ın tevhîd edilmesini} *men edenden* {yani, Romalı hristiyanlardan: Romalı Antiyâhûs ibn Biblîs ile berâberindeki Bizanslılardan} *ve onun harâb olmasına çalışandan daha zâlim kim olabilir* {yani, bunlardan daha zâlim kimse olamaz}. *Böyleleri* {yani, bu tür Romalılar} *oraya* {yani, Arz-ı Muqaddes'e} *ancak korka korka girebilmelidirler...*

Sonra Allâh Romalıların durumunu bildirmek üzere buyuruyor ki:

...*Onlar için dünyâda hızy* [*horluk*] *vardır. Onlar için âhirette de azîm bir azâb* {yani, ateş azâbı} *vardır.*

115. *Meşrık da, mağrib de Allâh'ındır; nereye dönerseniz* {yani, namazda yüzlerinizi nereye dönerseniz}, *Allâh'ın vechi* {yani, Allâh[40]} *oradadır. Kuşkusuz Allâh vâsidir* {yani, qıbleyi bilemedikleri vakit, qıbleye yönelmeyi terk edebilecekleri husûsunda onlara genişlik vermiştir[41]}, *alîmdir* {yani, onların niyetlerini çok iyi bilendir}.

116. *Onlar* {(yani, Necrân hristiyanlarından es-Seyyid ile el-Âkib ve berâberlerindeki heyet)}, *"Allâh bir veled* [*çocuk*] *edindi"* {(yani, Îsâ Allâh'ın oğludur)} *dediler. O bütün eksikliklerden münezzehtir...*

Allâh onları yalanlayıp zâtını bu iddiâdan berî kıldı ve Kendini ta'zîm ederek -ki Allâh söylediklerinden yüce ve münezzehtir– şöyle buyurdu:

...*Aksine, göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur* {yani, göklerde ve yerde bulunanların hepsi; Îsâ da, başkaları da O'nun kuludur ve O'nun mülkündedir}. *Hepsi O'na qânittir* {yani, Allâh'a kulluklarını ikrar ve itiraf ederler}.

Sonra Allâh, Kendi zâtını ta'zîm etmek üzere buyurmaktadır ki:

---

40 Bu, uygun olmayan bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)

41 *Allâh'ın vâsi olması*'nın, "qıbleyi bilemedikleri vakit, qıbleye yönelmeyi terk edebilecekleri husûsunda onlara genişlik vermesi" olarak yorumlanması, zayıf bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)

117. *Göklerin ve yerin mübdiidir/ibdâ edicisidir* {yani, onları yoktan ibdâ/var edendir}. *Bir emri qadâ ettimi* {yani, O'nun ilminde bulunan birşey hakkında hükm verdimi}, *ona yalnızca "Ol" der, hemen oluverir* {yani, yaratılmışların yaptıkları gibi O'nun sözü tekrarlanmaz. Allâh Îsâ'nın babasız olarak annesinin karnında var olmasını hükme bağlamıştı. O bakımdan o'na "Ol" dedi, o da oluverdi}.

118. *Bilmeyenler* {yani, Rabb'lerinin tevhîdini bilmeyen Arab müşrikleri –Nebî'ye–} *dediler ki: "Allâh bizimle konuşsa* {yani, bize senin Kendisinin Rasûlü olduğunu açıkça ve bizzat söylese} *yâhûd bize bir âyet gelse* {yani, önceki nebîlerin qavmlerine getirdikleri gibi bir mu'cize gelse} *ya?!" Onlardan öncekiler de tıpkı* böyle, *onların dedikleri gibi demişlerdi* {yani, Arab müşriklerinden önce İsrâîloğulları da böyle demişlerdi}; *qalbleri birbirine benzedi.* Biz *yaqîn edinecek bir qavm için* {yani, Arab müşrikleri Muhammed'i yalanlasalar dahî, ehl-i Tevrât'tan mü'min olanlar için} *âyetleri beyân ettik* {yani, daha önce bu âyetleri geniş geniş açıkladık}.

Nitekim Allâh, *Aksine, o kendilerine ilm verilmiş olanların qalblerind apaçık âyetlerdir* {yani, bu âyetler Muhammed'in durumunu apaçık ortay koymaktadır. Tevrât'ta açıkça görülen bu âyetler o'nun kitâb okumaya eliyle yazı yazmayan ümmî biri olduğunu göstermektedir} (Ankebût, 29/ buyuruyor.

119. *Doğrusu Biz seni hakk ile* {yani, amaçsız, boş yere değil} *beşîr* ni, cennetle müjdeleyici} *ve nezîr* {yani, ateş ile uyarıp kork cu} *olarak gönderdik. Sen ashâb-ı cahîmden sorumlu de* {–çünkü Allâh cehennemi onlar için hazırlamıştır–}.

120. *Milletlerine tâbi olmadıkça,* {Medîne} *yahûdîler*{i} *ve* {N *hristiyanlar*{ı} *senden aslâ hoşnud olmazlar...*

Çünkü onlar, hidâyet üzere olduklarını ileri sürerek Nebî'yi d da'vet etmişlerdi. Bunun üzerine Allâh şu buyrukları indirdi:

...{Onlara} *de ki: "Allâh'ın hudâsı* {yani, İslâm}, *huc odur"...*

Sonra Allâh, Nebîsi'ni sakındırarak buyurdu ki:

...Andolsun ki, sana gelen {ve beyân edilen} *ilmin ardı*

rın {yani, Ehl-i Kitâb'ın} ***hevâlarına*** {yani, dînlerine} ***tâbi olursan, Allâh'tan senin için ne bir velî*** {yani, sana fayda sağlayacak bir yakın}, ***ne de bir nasîr*** {yani, seni Allâh'a karşı koruyacak bir yardımcı-koruyucu} ***bulunur.***"

Sonra, ehl-i Tevrât'tan îmân eden Abdullâh b. Selâm ve arkadaşlarını söz konusu ederek şöyle buyuruyor:

121. ***Kendilerine kitâbı*** {yani, Tevrât'ı} ***verdiğimiz kimseler, onu hakkıyla tilâvet ederler*** {yani, gereği gibi okurlar: Tevrât'ta bulunan Muhammed'in niteliklerini tahrif edip değiştirmezler}. ***İşte bunlar*** {yani, Abdullâh b. Selâm ve arkadaşları}, ***o'na îmân*** {yani, Muhammed'i tasdîq} ***ederler.*** {Ehl-i Tevrât'tan} ***her kim o'na*** {yani, Muhammed'e} ***küfr ederse, işte onlar hâsirlerdir*** {yani, cezâya çarptırılarak zarara uğrayanlardır}.

122. ***Ey İsrâîloğulları! Üzerinizdeki ni'metimi ve sizi*** {yani, sizin atalarınızı} ***vaktiyle*** {kendi çağlarındaki} ***âlemlere tafdil ettiğimi*** {yani, menn ve selvâ lütf u ihsân ettiğimi, taştan pınarlar fışkırttığımı, çölde bulutla gölgelendirdiğimi[42]} ***hatırlayın.***

123. ***Kimsenin*** {yani, kâfirin} ***kimse*** {yani, kâfir} ***adına birşey ödeyemeyeceği, kimseden fidyenin kabûl edilmeyeceği ve kimseye şefâ'atin*** {yani, nebînin, şehîdin ya da sıddîqın şefâ'atinin[43]} ***fayda vermeyeceği bir güne karşı ittiqâ edin*** {yani, qıyâmet günü'ne karşı haşyet duyun}. ***Onlara yardım da olunmaz*** {yani, onlar azâbdan da kurtarılmazlar}.

124. *Hani Rabbi İbrâhîm'i birtakım kelimelerle ibtilâ etmişti...*[44]

---

42 *Âlemlere tafdil edilme*'nin, "menn ve selvâ lütf u ihsân etme, taştan pınarlar fışkırtma, çölde bulutla gölgelendirme"ye tahsîs edilmesi, bizce yetersizdir. (Redaktör: E.Ö)

43 Bu durum, yani, *Kimsenin kimse adına birşey ödeyemeyeceği, kimseden fidyenin kabûl edilmeyeceği ve kimseye şefâ'atin fayda vermeyeceği bir gün,* sâdece kâfirlere mahsûs değildir; herkesi kapsar. Şu var ki, ittiqâ edip de âhirete mü'min olarak varanların, fidyeye ve şefâ'ate ihtiyacları olmayacaktır. Şefâ'at konusunda şu kitâblara mürâcaat edilebilir: Mehmed Durmuş, *Kur'ân'a Göre Şefaat* (Anlam Basın Yayın); Yaşar Düzenli, *Kur'ân ve Şefaat* (Pınar Yayınları); İbrahim Sarmış, *Şeytan Üçgeni –Bid'at-Tevessül-Şefaat–* (Düşün Yayıncılık). (Redaktör: E.Ö)

44 Tefsîr'in orijinalinde Muqâtil, *ibtilâyı/sınamayı,* "İbrâhîm'in Rabbini sınaması"

Âyetteki *kelimeler*'den kasıd, İbrâhîm'in (a.s) –Qur'ân'da zikri geçen– dilediği, Allâh'ın da kabûl ettiği kelimelerdir [du'âlardır].

...O [İbrâhîm] da bunları tamâmlayınca,...

Sonra, Allâh du'âsında istemediği şeyleri de fazladan verdiğini belirtmektedir:

..."Ben seni insânlara imâm yapacağım" {yani, dînde senin sünnetine/yoluna uyulacak} *dedi. Bunun üzerine İbrâhîm, "Rabbim! Zürriyyetimden de"* {imâmlar yap} *dedi. "Zâlimlere ahdim erişmez"* {yani, Allâh, "Senin zürriyyetin arasında zâlimler: yahûdîler, hristiyanlar ve müşrikler de olacaktır. Benim ahdim onlara erişmez. Çünkü, zürriyyetinden gelecek zâlimler Bana itâ'at etmeyecekler, Ben onları imâm yapmayacağım. İmâmlığı dostlarıma vereceğim, düşmanlarımdan uzak tutacağım"} *buyurdu.*

125. *Hani Biz o Beyt'i [evi: Ka'be'yi] insânlar için bir mesâbe* {yani, ona dâir iştiyâklarını gidermek için her yıl dönüp geldikleri bir yer} *ve bir dâru'l-emân* {yani, câhiliyye döneminde oraya girenler ve sığınanlar; günümüzde ise haddi gerektiren bir iş yapıp oraya sığınanlar için güvenli/emniyetli bir yer[45]} *kılmıştık. Siz de İbrâhîm'in maqâmından bir musallâ edinin* {yani, orada namaz kılın[46]}!...

Ve (fakat) el sürüp onu öpmekle emrolunmamışlardır; çünkü Ka'be'de o sırada 360 tane put vardı. Daha sonra Nebî onları kırdı.

---

yani, "O'na du'â ederek isteklerde bulunması" şeklinde anlamıştır ki bu da, âyetin diğer bir qırâatine uygun bir anlamdır. Bu qırâate göre, farklı anlam doğuran bölüm, *Hani İbrâhîm Rabbini ibtilâ etmişti* anlamına gelir ki, "Rabbine birtakım kelimelerle du'â etmişti" demek olur: Meselâ, *Ölüleri nasıl dirilttiğini bana göster; Burayı emniyetli bir belde yap* gibi. Bu qırâate göre, *Bunları eksiksiz yerine getirmişti* buyruğu da, "Allâh o'nun du'âsında istediklerinin hepsini o'na vermişti" demek olur.

Hafs'ın qırâatine göre ise (ki *İbrâhîm* lâfzı ötreli değil üstün, *Rabb* lâfzı da üstün değil ötrelidir), "Rabbi o'nu birtakım mükellefiyetlerle sınamıştı" demek olur. (Muhakkik)

45 "Günümüzde haddi gerektiren bir iş yapıp oraya sığınanlar için güvenli/emniyetli bir yer" olduğu iddiâsı, su götürür. (Redaktör: E.Ö)

46 Bu, zayıf bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)

> *...İbrâhîm'e ve İsmâîl'e de,* "{Mekke ehlinden olmayıp da} *Evimi tavâf edenler ve* {Mekke ehlinden olup da orada iqâmet edenler arasından} *i'tikâfa girenler,* {namazda[47]} *rükû ve sücûd edenler için temizleyin"* {yani, putlardan temizleyin: Beyt'in çevresinde bir put, bir heykel bırakmayın} *diye ahid* [*yükümlülük*] *verdik.*

126. *Hani İbrâhîm, "Rabbim! Burayı* {yani, Mekke'yi} *emniyetli bir belde kıl!" demişti...*

Allâh da, o'nun du'âsını kabûl buyurmuş ve orayı korkudan yana emniyette olunan bir harem yapmıştı.

> *..."Ehlinden* {yani, Mekke halkından} *Allâh'a ve âhiret günü'ne îmân* {yani, Allâh'ın biricikliğini, ortaksız olduğunu; amellerin karşılıklarının görüleceği, ölümden sonra dirilişin gerçekleşeceği vakti tasdîq} *edenleri mahsullerle rızqlandır"...*

Allâh, İbrâhîm'in Mekke'nin emniyetli bir belde olması için ettiği du'âyı, orayı emniyetli bir belde kılarak kabûl buyurdu. Rızq ile ilgili du'âsında ise İbrâhîm (a.s), sâdece mü'minleri rızqlandırmasını isteyerek, du'âyı onlara hâss kıldı. Yüce Allâh ise buyurdu ki:

> *...Küfreden kimseyi dahî metâlandırırım* {yani, îmân edenlerle birlikte küfredeni dahî rızqlandırırım}, *az bir zamân* {yani, onları dünyâdan az/kısa bir zamân için faydalandırırım}. *Sonra onu* {yani, küfr üzere öleni} *ateş azâbına muztarr kılarım* [*mahkûm ederim*] *ve o ne kötü dönüş yeridir!*

127. *Hani İbrâhîm o Beyt'ten temelleri yükseltiyordu ve İsmâîl* {yani, İbrâhîm ve İsmâîl –Nûh dönemindeki tufanda kaldırılmış olan–[48] Ka'be'nin temelini, eski temeli üzerinde yükseltiyorlardı[49]}...

İbrâhîm ile İsmâîl Beyt'i inşâ edince şöyle du'â ettiler:

---

47 *Rükû ve sücûd*'un, "namazda rükû ve sücûd"a tahsis edilmesi, bizce uygun değildir. (Redaktör: E.Ö)

48 "Ka'be'nin, Nûh dönemindeki tufanda (göğe) kaldırılmış olduğu" iddiâsı, gaybı taşlayan bir hurâfedir. (Redaktör: E.Ö)

49 "İbrâhîm ve İsmâîl'in, Ka'be'nin temelini, eski temeli üzerinde yükselttikleri" iddiâsı, "Ka'be'nin, Nûh dönemindeki tufanda (göğe) kaldırılmış olduğu"na dâir mevzu rivâyetlere istinâd etmektedir. (Redaktör: E.Ö)

...*Rabbimiz!* {Beyt-i Harâm'ı binâ etme işini} *kabûl buyur bizden. Doğrusu Sen; semî, alîm* {yani, du'âlarımızı işiten, bilen} *Sensin.*

Sonra şöyle du'â ettiler:

128. *Rabbimiz! Bizi Sana teslîm olmuş* {yani, Sana ihlâslı} *iki kimse yap. Zürriyyetimizden de yalnız Sana teslîm olan bir ümmet (yap) ve bize menâsikimizi göster* {yani, öğret}...

Âyetteki *erinâ* [bize göster] lafzı, *allimnâ* [bize öğret] anlamında olup bunun benzerleri vardır. Meselâ: *Bi-mâ erâkellâhu* [Allâh'ın sana gösterdiği şekilde] (Nisâ, 4/105) ifâdesi, *bi-mâ allemekellâhu* [Allâh'ın sana öğrettiği şekilde] demektir. *Ve lemmâ ya'limellâhu* [Allâh bilmeden] (Âl-i İmrân, 3/142) ifâdesi, *yerâllâhu* [Allâh görmeden] demektir. *Ve yerellezîne ûtû'l-ılme* [kendilerine ilim verilenler görür ki] (Sebe, 34/6) ifâdesi, *ve ya'lemu* [bilir ki] demektir. *Fele ya'lemennallâhu ellezîne sadaqû* [Allâh sâdıqları bilsin] (Ankebût, 29/3) ifâdesi, *ve le-yerâyenne* [görsün] demektir. *Ve le-ya'lemenne'l-kâzibîne* [yalancıları mutlaka bilir] (Ankebût, 29/3) ifâdesi, *ve yerâ* [*yenne*] [görür/görsün] demektir.

...*Bize menâsikimizi göster* {ki Sana/Senin için namaz kılalım[50]}. *Tevbelerimizi* {yani, benimle oğlumun: İbrâhîm ile İsmâîl'in tevbelerini} *kabûl buyur. Doğrusu Sen; tevvâb, rahîm Sensin.*

129. *Rabbimiz! İçlerinde* {yani, zürriyyetimizden gelecekler içinde} *kendilerinden onlara Senin âyetlerini* {yani, Qur'ân'ın âyetlerini} *tilâvet eden, onlara kitâbı* {yani, Qur'ân'dan okunan buyrukları} *ve hikmeti* {yani, Qur'ân'daki helâl ve harâma dâir öğütleri} *öğreten, onları tezkiye eden* {yani, onları şirk ve küfrden arındıran} *bir rasûl* {yani, Muhammed'i} *ba'set/gönder. Doğrusu Sen; azîz, hakîm Sensin.*

Allâh, bu du'âlarını kabûl buyurduğunu, *O'dur ki, ümmîler içinde kendilerinden bir rasûl ba'setti/gönderdi; onlara O'nun âyetlerini tilâvet ediyor, onları tezkiye ediyor...* (Cum'a, 62/2) âyetiyle dile getirmektedir.

130. *Nefsini sefîh eden kimseden* {yani, Ehl-i Kitâb'dan kendisini hüsrâna terk edenden/sürükleyenden} *başka kim İbrâhîm'in milletinden* {yani, İslâm'dan} *yüz çevirir?! Andolsun ki Biz o'nu* {İbrâhîm'i} *dünyâda ıstıfâ ettik* {yani, nübüvvet ve risâlet vererek seçtik} *ve kuşkusuz o, âhirette de sâlihlerdendir.*

---

50 *Menâsik*'in, "namaz"a tahsîs edilmesi, zayıf bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)

131. *Hani Rabbi o'na, "Teslîm ol!"* {yani, ihlâslı ol} *deyince, "Teslîm oldum rabbu'l-âlemîne"* {yani, ihlâsla O'na yöneldim} *demişti.*

132. *İbrâhîm bunu* {yani, teslîmiyyeti/ihlâsı} *oğullarına* {yani, oğulları İsmâîl'e, İshâq'a, Medyen ve Medâyin'e[51]} *tavsiye ettiği gibi, Ya'qûb da* {oniki oğluna} *tavsiye etti: "Ey oğullarım* {yani, ey Yûsuf ve kardeşleri}! {Azîz ve celîl olan} *Allâh sizin için bu dîni* {yani, İslâm dînini} *ıstıfâ etti* {yani, beğenip seçti}. *O hâlde, ancak müslimler olarak ölün* {yani, ancak tevhîd ile ihlâslı olarak can verin}.

133. *Yoksa siz, Ya'qûb'a ölüm geldiği zamân hazırda mı bulunuyordunuz?! Hani o, oğullarına* {yani, Yûsuf ve o'nun kardeşlerine}, *"Benim arkamdan* {yani, ölümümün ardından} *neye/kime ibâdet edeceksiniz?" dediği zamân onlar, "Senin ilâhına ibâdet edeceğiz ve atalarının ilâhına: İbrâhîm'in, İsmâîl ve İshâq'ın ilâhına; bir tek olan (ilâh)a. Biz O'na müslimleriz/teslîm olanlarız"* {yani, tevhîd ile O'na ihlâsla bağlananlarız} *demişlerdi.*

134. *Onlar bir ümmet* {yani, usbe/topluluk} *idi, gelip geçti. Onların* {yani, İbrâhîm ile o'nun oğullarının ve Ya'qûb ile o'nun oğullarının} *kazandıkları kendilerinin* {yani, amelleri: dînleri kendilerinin}; *sizin kazandıklarınız* {yani, siz yahûdîlerin kazandıkları: dîn diye yaptıklarınız} *da sizindir ve siz onların amellerinden sorumlu olmayacaksınız.*

135. *Yahûdîler, "Yahûdî olun ki hidâyet bulasınız" dediler. Hristiyanlar da, "Hristiyan olun ki hidâyet bulasınız" dediler...*

Allâh onları yalanlamak üzere buyurdu ki:

> *...De ki: "Hayır!* {Asıl dîn,} *hanîf* {yani, ihlâslı} *olarak İbrâhîm'in milletidir* {yani, İslâm'dır}. *O müşriklerden* {yani, yahûdîlerden veya hristiyanlardan} *değildi."*

Sonra Allâh mü'minlere şöyle emir veriyor:

136. {Ey mü'minler} *deyin ki: "Biz Allâh'a* {yani, O'nun birliğine ve ortaksız olduğuna}, *bize indirilene* {yani, Muhammed'e indirilen Qur'ân'a}, *İbrâhîm'e, İsmâîl'e, İshâq'a, Ya'qûb ve esbâta* {yani, Ya'qûb'un oğulları Yûsuf ve kardeşlerine –ki bunlara İbrâhîm'in

[51] "Medyen ve Medâyin"in, Hz. İbrâhîm'in oğulları olduğu iddiâsı, dayanaktan yoksundur. (Redaktör: E.Ö)

> **sahîfeleri inmişti–)** ***indirilene, Mûsâ'ya verilene*** (yani, Tevrât'a[52]), ***Îsâ'ya verilene*** (yani, İncîl'e) ***ve nebîlere Rabb'leri tarafından verilenlere*** (ki, Dâvûd ve Süleymân'a Zebûr verilmiştir) *îmân ettik* (yani, bunları tasdîq ettik). ***Onlardan hiç birinin arasını ayırmayız*** (yani, Ehl-i Kitâb'ın yaptığı gibi nebîlerin kimisine îmân ederken, kimisini inkâr etmeyiz). ***Biz O'na müslimleriz/teslîm olanlarız"*** (yani, ihlâsla O'na bağlanan kimseleriz).

Bunun bir benzeri de Âl-i İmrân sûresi'ndedir (84. âyet).

137. ***Eğer onlar da sizin îmân ettiğiniz gibi îmân ederlerse*** (yani, ey müslümanlar topluluğu, eğer Ehl-i Kitâb da sizin îmân ettiğiniz gibi bütün nebîlere ve kitâblara îmân eder ve onları tasdîq ederlerse), ***muhakkak hidâyet bulurlar*** (yani, dalâletten kurtulup hidâyete ererler) ***ve şâyet yüz çevirirlerse*** (yani, nebîlere ve bütün kitâblara îmân etmeyip küfrederlerse, onları inkâr ederlerse), ***onlar mutlaka bir şiqâq*** (yani, bir dalâlet ve bir ayrılık) ***içindedirler.***

Bunun bir benzeri de, ***Muhakkak ki kitâb hakkında ihtilâfa düşenler, elbette uzak bir şiqâq*** (yani, bunlar bir dalâlet ve bir ayrılık) ***içindedirler*** (Bakara, 2/176) âyetidir. Çünkü yahûdîler Îsâ'ya ve Muhammed'e –Allâh'ın salât ve selâmı ikisinin de üzerine olsun– ve onların getirdiklerine küfrettiler. Hristiyanlar da Muhammed'e ve o'nun getirdiklerine küfrettiler.

Allâh devâmla buyuruyor ki:

> ...***Onlara*** (yani, sizin îmân ettiğiniz gibi îmân etmeyi kabûl etmeyen Ehl-i Kitâb'a) ***karşı*** (ey Muhammed) ***Allâh sana yeter...***

Allâh va'dini yerine getirerek Kureyzalıların öldürülmesini, Benî Nadîr'in Medîne'den Şam topraklarına sürülmesini sağladı.

> ...***ve O semîdir*** (yani, yahûdîlerin mü'minlere, "Yahûdî olun ki hidâyet bulasınız"; hristiyanların da, "Hristiyan olun ki hidâyet bulasınız" dediklerini işitendir), ***alîmdir*** (yani, yahûdî ve hristiyanların mü'minlere neler söylediklerini bilendir).

138. (Onlara de ki:) ***Allâh'ın boyası*** (–ki insânlar onun/o boyanın üzerindedir–). ***Boyası Allâh'tan*** (yani, dîni (Allâh'ın seçtiği dînden:) İslâm'dan) ***daha güzel olan kim?!..***

---

52 Qur'ân'ın hiçbir yerinde, Mûsâ'ya Tevrât verildiğinden söz edilmez. (Redaktör: E.Ö)

Çünkü onlar mü'minlere, "Bizim dînimize tâbi olun, çünkü bizim dînimizden başka dîn yoktur" demişlerdi. Allâh da, "Allâh'ın dîni daha güzeldir. Allâh'ın dîninden {yani, İslâm'dan} daha güzel dîn olabilir mi?" diye soruyor.

> *...Biz yalnız O'na âbidleriz* {yani, muvahhidleriz/O'nu tevhîd edenleriz}.

139. *De ki: "Allâh hakkında bizimle ihticâc mı ediyorsunuz* {yani, tartışıyor, bize karşı delîl mi getiriyorsunuz}? *Hâlbuki O, bizim de rabbimiz, sizin de rabbinizdir. Ve bizim amellerimiz* {yani, dînimiz} *bize, sizin amelleriniz* {yani, dîniniz} *sizedir. Biz O'na muhlisleriz."*

Medîne yahûdîleri ile Necrân hristiyanları mü'minlere, "Kesin olan şu ki, Allâh'ın nebîleri bizden, İsrâîloğulları'ndan idi. Dolayısıyla da bizim dînimiz üzereydiler" demişlerdi. Yüce Allâh da onları yalanlamak üzere şöyle buyurdu:

140. *Yoksa (ey yahûdîler) siz, "İbrâhîm, İsmâîl, İshâq, Ya'qûb ve esbât* {–Ya'qûb'un oğullarına "esbât" denilmesinin sebebi, onların her birinden belli bir insân topluluğunun (ümmetin) türemiş olmasıdır–} *elbette yahûdî idi" mi diyorsunuz? (Ve siz ey hristiyanlar,) "İbrâhîm, İsmâîl, İshâq, Ya'qûb ve esbât elbette hristiyan idi" mi diyorsunuz?* {Ey Muhammed onlara} *de ki:* "{Onların dînlerinin ne olduğunu} *siz mi daha iyi bilirsiniz, yoksa Allâh mı?!" Yanındaki Allâh'tan bir şehâdeti gizleyenden daha zâlim kim olabilir* {yani, daha zâlim kimse olamaz}. *Allâh amellerinize aslâ ğâfil değildir.*

Allâh Tevrât ve İncîl'de Muhammed'in (s.a) durumunu beyân ettiği hâlde, onlar bildikleri bu şâhidliği gizlediler. Allâh'ın, *Hani bir vakit Allâh kendilerine kitâb verilenlerden, "Onu* {yani, Muhammed'in durumunu} *insânlara beyân edeceksiniz ve onu gizlemeyeceksiniz" diye söz almıştı* (Âl-i İmrân, 3/187) buyruğu bunu açıklamaktadır. Onlar, "İbrâhîm ve o'nun oğulları, Ya'qûb ve o'nun oğulları bizim dînimiz üzere idiler" deyince, Allâh buyurdu ki:

141. *Onlar* {yani, İbrâhîm ve o'nun oğulları ile Ya'qûb ve o'nun oğulları} *bir ümmet* {yani, bir usbe/topluluk} *idi, gelip geçti. Onların kesbleri* {yani, amelleri: dînleri} *onların, sizin kesbîniz de sizindir* {yani, yahûdî ve hristiyanların amelleri: dînleri de kendilerine âittir} *ve siz onların amellerinden sorumlu olmayacaksınız.*

142. *İnsânlardan sefîhler* {yani, Mekke müşrikleri[53]} *diyecekler ki: "Bunları üzerinde bulundukları qıblelerinden* {yani, ilk olarak yöneldikleri qıbleden} *çeviren ne"* {yani, yüzlerini başka tarafa döndürmelerine sebeb nedir}? {Ey Muhammed} *de ki: "Doğu da, batı da Allâh'ındır. O dilediğini sırât-ı mustaqîme iletir"* {yani, Allâh, Nebîsi'ni ve mü'minleri, dîni olan İslâm'a iletir}.

143. *Ve işte böylece sizi vasat* {yani, âdil/adâletli [mutedil, dengeli]} *bir ümmet kıldık/yaptık...*

Vasat kelimesi, *Onların vasatları* {yani, âdilleri/adâletlileri [mutedilleri, dengelileri]} *dedi ki...* (Qalem, 68/28) âyeti ile; *Âilenize yedirdiğinizin vasatından...* (Mâide, 5/89) âyetinde de "âdil/adâletli" [mutedil, dengeli] anlamında kullanılır.

Buna göre Allâh'ın, *Ve işte böylece sizi vasat bir ümmet kıldık/yaptık* buyruğu ile kasdedilen, ümmet-i Muhammed'in âhirette, nebîler ile onların ümmetleri arasında adâletle şâhidlik yapacak olmalarıdır.

> *...ki insânlar üzerine* {yani, rasûllerin Rabb'lerinden aldıkları risâletleri ümmetlerine tebliğ ettiklerine dâir} *şâhidler olasınız. Bu Rasûl* {yani, Muhammed} *de sizin üzerinize* {yani, Allâh'tan aldığı risâleti ümmetine tebliğ ettiğine dâir} *şâhid olsun. Üzerinde bulunduğun qıbleyi* {yani, Beytu'l-Maqdîs'i}, *ancak o kimselerden Rasûl'e* {yani, Muhammed'e} *tâbi olanlar* {yani, O'nun dînindeki qıbleyle ilgili hükme uyanlar} *ile, iki ökçesi üzerinde geri dönenleri* {yani, yahûdîlerden O'na muhâlefet edip evvelki dînine geri dönecekleri} *bilelim* {yani, görelim} *diye qıble yaptık. Elbette bu* {yani, qıblenin Beytu'l-Maqdîs'ten, Ka'be'ye çevirilmesi} *büyük bir iştir* {yani, yahûdîlere çok ağır gelmiştir}, *Allâh'ın hidâyete ilettiği kimseler hâric* {yani, qıblenin değiştirilmesi bunlara ağır gelmez}. *Allâh îmânınızı* {(yani, Beytu'l-Maqdîs'e doğru namaz kılma gereğine dâir îmânınızı)} *zâyi edecek değildir* {(yani, Ben onların o şekilde kıldıkları namazlarını kabûl ettim)}. *Gerçekten Allâh insânlara raûftur* {yani, onlara karşı çok rikkatlidir/incedir}, *rahîmdir* {yani, qıblenin değiştirilmesinden önceki namazlarını kabûl etmek sûretiyle rahmetini gösterendir}.

53 Buradaki *sefîhler* ile, "Mekke müşrikleri"; *üzerinde bulundukları qıbleleri* ile "ilk olarak yöneldikleri qıble"; *Üzerinde bulunduğun qıble* ile de "Beytu'l-Maqdîs" kasdedilirse, âyeti anlamak büsbütün zorlaşır. (Redaktör: E.Ö)

144. *Yüzünü semâda evirip çevirdiğini* {yani, senin sürekli semâya doğru baktığını} *görüyoruz. Onun için seni râzı olacağın bir qıbleye döndüreceğiz...*

Çünkü Nebî, Ka'be'ye doğru namaz kılmayı, Beytu'l-Maqdîs'e doğru namaz kılmaktan daha çok seviyordu.

> *...Artık yüzünü Mescid-i Harâm'a doğru çevir. Siz de nerede* {yani, hangi yerde} *bulunursanız, yüzlerinizi o yöne çevirin* {yani, namazda Mescid-i Harâm'a doğru dönün}. *Kuşku yok ki, kendilerine kitâbın verildiği kimseler* {yani, kendilerine Tevrât verilen yahûdîler} *bunun* {yani, Ka'be'nin qıble yapılmasının} *Rabb'lerinden gelen bir hakk olduğunu pekâlâ bilirler. Allâh onların amellerinden* {yani, qıbleyi inkâr etmelerinden} *gâfil değildir.*

145. *Andolsun ki* {ey Muhammed} *sen kendilerine kitâbın verildiği kimselere* {yani, Yanhûm b. Sikkîn, Râfi b. Sikkîn ve Râfi b. Hureymile gibi yahûdîlerle Necrânlı hristiyanlardan es-Seyyid ve el-Âkib'e} *her türlü âyeti getirsen de onlar senin qıblene* {yani, Ka'be'ye} *tâbi olmazlar. Sen de onların qıblelerine* {yani, Beytu'l-Maqdîs'e} *tâbi olacak değilsin. Esâsen onlar* {yani, yahûdîler ve hristiyanlar} *birbirlerinin qıblesine de tâbi olmazlar* {yani, yahûdîler salâtlarında batıya: Beytu'l-Maqdîs'e; hristiyanlar da doğuya yönelirler}...

Ardından Allâh Teâlâ, Nebîsi'ni sakındırarak şu buyrukları indirdi:

> *...Andolsun ki, sana gelen ilmin* {yani, beyânın} *ardından onların* {*yahûdîlerin*} *hevâlarına tâbi olursan* {yani, qıblelerine [Beytu'l-Maqdîs'e] doğru namaz kılarsan}, *muhakkak zâlimlerden olursun.*

146. *Kendilerine kitâbı verdiklerimiz* {yani, kendilerine Tevrât verdiğimiz yahûdîler} *onu* {yani, Ka'be'nin/Beyt-i Harâm'ın qıble olduğunu}, *oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar. Böyleyken içlerinden bir grub* {yani, ileri gelenlerinden bir kesim} *bildikleri* {yani, qıblenin Beytullâh/Ka'be olduğunu bildikleri} *hâlde* {qıbleye dâir} *hakkı gizlerler.*

147. {Ey Muhammed!} *O hakk, Rabbindendir* {yani, asıl qıble, Bizim sana dönmeni/yönelmeni emrettiğimiz qıbledir}. *O hâlde* {ey Muhammed} *sakın imtirâ edenlerden* {yani, Beyt-i Harâm'ın qıble olduğu husûsunda kuşkulananlardan} *olma!*

148. *Her birinin yöneldiği bir vichesi* {yani, her dîn mensubunun Allâh'ın rızâsını bu yolla elde etmek amacıyla yöneldiği bir qıblesi} *vardır, ona yönelir. Öyle ise hayrlarda yarışın* {yani, sâlih ameller husûsunda birbirinizle yarışırcasına elinizi çabuk tutun}. *Nerede olursanız* {yani, siz ve Ehl-i Kitâb, yeryüzünün neresinde olursanız olun} *Allâh sizin hepinizi* {qıyâmet günü} *bir araya getirir. Kuşkusuz Allâh her şeye* {yani, ölümden sonra diriltmeye de, başka şeylere de} *qadîrdir.*

149. *Nereden çıkarsan* {yani, yeryüzünün neresinden yönelecek olursan} *yüzünü Mescid-i Harâm tarafına çevir* {yani, namazda yüzünü Mescid-i Harâm'a doğru döndür}. *Muhakkak ki o, Rabbinden (gelen) hakktır. Allâh amellerinize aslâ ğâfil değildir.*

150. *Nereden çıkarsan yüzünü Mescid-i Harâm tarafına* {yani, Harem bölgesine –ki hepsi mesciddir–} *çevir. Nerede* {yani, yeryüzünün neresinde} *olursanız yüzlerinizi o yöne* {yani, Mescid-i Harâm bölgesine} *çevirin ki, insânların* {yani, yahûdîlerin} *size karşı* {yani, Ka'be'nin qıble olduğu husûsunda size karşı} *bir delîlleri kalmasın* {yani, Mescid-i Harâm'a yönelmenizle ilgili olarak, onların size karşı ileri sürecek bir delîlleri yoktur}...

Sonra Allâh Teâlâ istisnâda bulunarak buyuruyor ki:

> *...Onlardan zulmedenler* {yani, Arab müşrikleri[54]} *müstesnâ* [*hâric*]...

Çünkü Mekkeli müşrikler, "Kıble Ka'be'dir. Peki, Muhammed ne diye onu bıraktı?" demişlerdi. Bu husûsta onların bu sözleri delîl olabilirdi. İşte Yüce Allâh bu konuda da şöyle buyurmaktadır:

> *...O hâlde onlardan haşyet duymayın* {yani, bunun dışında size karşı bir delîl ileri sürebileceklerinden korkmayın}, *Benden haşyet duyun* {yani, qıble hakkındaki emrimi terk etmekten korkun}; *ki* {asıl qıble olan Ka'be'ye yönlendirmek sûretiyle} *size olan ni'metimi tamâmlayayım ve le-allekum tehtedûn* [*umulur ki hidâyete erersiniz*] {yani, *li-key tehtedûn* [ki hidâyete eresiniz diye/hidâyete ermeniz için: dalâletten kurtulup hidâyete eresiniz diye]}.

---

54 Bu bağlamda, "Arab müşriklerinin" kasdedilmesi düşük bir ihtimaldir. (Redaktör: E.Ö)

Zîrâ, qıbleliği neshedildikten sonra Beytu'l-Maqdîs'e yönelmek bir dalâlettir.

151. *Nitekim içinizde sizden bir rasûl* {yani, Muhammed'i} *gönderdik; size âyetlerimizi* {yani, Qur'ân'ı} *tilâvet ediyor, sizi tezkiye ediyor* {yani, şirk ve küfrden temizliyor}, *size kitâbı* {yani, Qur'ân'ı} *ve hikmeti* {yani, helâl ve harâmı} *öğretiyor, size bilmediklerinizi bildiriyor.*

152. *Öyle ise* {yani, size bunları lutf u ihsân etmeme karşılık} *Beni zikredin* {yani, Bana itâ'at ederek Beni anın/hatırlayın} *ki Ben de sizi zikredeyim* {yani, hayr ile anayım} *ve Bana şükredin de nankörlük etmeyin* {yani, bu ni'metler sebebiyle Allâh'a şükredin, onların gereklerini yerine getirmeyerek bu ni'metlerine nankörlük etmeyin; –çünkü *"İçinizde sizden bir rasûl gönderdik... ilh."* buyuruyor–}.

153. *Ey o îmân edenler! Sabr u salât ile isti'âne edin* {yani, âhireti elde edebilmek için farzlar ve Ka'be'ye doğru vaktinde kılarak beş vakit namaz üzerinde sabrederek[55] yardım dileyin –çünkü yahûdîler, Beytu'l-Maqdîs'e yönelmeyi bıraktıkları için îmân edenleri kınamışlardı–}. *Kuşkusuz Allâh* {farzlar ve beş vakit namaz üzerinde} *sabredenlerle berâberdir.*

154. *Allâh yolunda qatledilenler* {(yani, Bedir'de müslümanlardan öldürülenler)} *için "Ölüler" demeyin...*

Buyruğun nüzûl sebebi şudur: Allâh yolunda öldürülen kimse hakkında onlar, "Filan kişi öldü" diyorlardı. Bunun üzerine Allâh, *Ey o îmân edenler! Allâh yolunda qatledilenler için "ölüler" demeyin* buyruğunu indirdi.

...Bilakis diridirler {yani, Allâh indinde cennette rızqlandırılmaktadırlar}, *fakat siz* {onların diri ve rızqlandırılmakta olduklarının} *şu'ûrunda değilsiniz.*

155. *Andolsun ki, sizi biraz korku, biraz açlık* {yani, kıtlık}, *biraz mallardan-canlardan ve ürünlerden eksiltmekle* {yani, kuraklıkla/yağmur kıtlığıyla} *imtihan edeceğiz. Sabrlıları* {yani, bu belâlara sabredenleri} {cennetle} *müjdele!*

Sonra musîbete uğrayanların niteliklerini söz konusu ederek şöyle buyurmaktadır:

---

55 Bu yorum, bizce zayıftır. (Redaktör: E.Ö)

156. *Onlar ki, kendilerine bir musîbet* {yani, önceki âyette sözü geçen musîbetlerden herhangi biri} *isâbet ettiğinde, "Muhakkak biz Allâh'a âidiz ve muhakkak biz O'na döneceğiz" derler.*

157. *İşte Rabb'lerinden salâvât* {yani, mağfiret}...

Allâh'ın, *Onlara salât eyle* {yani, onlar için mağfiret dile}, *kuşkusuz senin salâtın* {yani, onlar için mağfiret dilemen}, *onlar için bir sekendir* {yani, Rabb'lerinden bir huzûrdur} (Tevbe, 9/103) buyruğunda olduğu gibi, *salâvât*, "mağfiret" anlamındadır.

> ...*ve rahmet onlara, işte hidâyete erenler* {yani, istircâ'da bulunmaya iletilenler} *de onlardır.*

158. *Kuşku yok ki, Safâ ile Merve Allâh'ın şi'ârlarındandır* {yani, her ikisi de Allâh'ın yerine getirilmesini emrettiği hacc menâsikindendir}...

el-Hums –ki Kureyş, Kinâne, Huzâ'a ve Âmir b. Sa'sa'dan oluşmaktadır– "Safâ ve Merve Allâh'ın şi'ârlarından değil" demişlerdi. Câhiliyye döneminde Safâ üzerinde Nâile, Merve üzerinde de İsâf denilen bir put vardı. Bundan dolayı, "Bu ikisi arasında tavâf etmekte harec/vebâl vardır" diyerek Safâ ile Merve arasında tavâf etmiyorlardı.[56] Bunun üzerine Allâh, *Kuşku yok ki, Safâ ile Merve Allâh'ın şi'ârlarındandır* buyruğunu indirdi.

> ...*Onun için her kim Beyt'i hacc veya umre için ziyâret ederse, o ikisini tavâf etmesinde ona bir cünâh yoktur* {yani, o ikisi arasında tavâf [sa'y] yapmasında ona harec [bir vebâl, sıkıntıyı gerektirecek bir hâl] yoktur}. *Kim bir hayr tatavvu* {yani, farzdan başka fazladan tavâf} *ederse, gerçekten Allâh şâkirdir* {yani, amellerinizin karşılığını verendir}, *alîmdir* {yani, amellerinizi çok iyi bilendir}.

İbrâhîm el-Halîl (a.s) de Safâ ile Merve arasında tavâf etmişti.

159. *Doğrusu, beyyinâttan* {yani, Allâh'ın Tevrât'ta recme,[57] helâl ve harâma dâir bildirdiklerinden} *ve hidâyetten* {yani, Muhammed'in durumu ile ilgili Tevrât'ta bulunan bilgilerden} *indirdiğimizi, onu* {yani, Muhammed'in durumunu} *insânlar* {yani, İsrâ-

---

56 Müşriklerin/putperestlerin, üzerlerinde put bulunduğu için Safâ ve Merve tepelerini tavâf [sa'y] etmekten kaçınmaları nasıl düşünülebilir?! (Redaktör: E.Ö)

57 Bu, doğruluğu sâbit olmayan rivâyetlere dayalı bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)

> îloğulları} *için kitâbda* {yani, Tevrât'ta} *beyân ettikten sonra gizleyenler var ya,...*

Allâh Ankebût sûresi'nde de, *Âyetlerimize* {yani, Muhammed'e}, *zâlimlerden* {yani, Tevrât'ı tekzîb edenlerden} *başkası cahd [bile bile inkâr] etmez* (Ankebût, 29/49) buyuruyor.

> *...işte onlara hem Allâh la'net eder, hem de la'netciler [melekler ve mü'minler] la'net eder.*

Sonra Allâh, ehl-i Tevrât'tan îmân edenleri istisnâ ederek şöyle buyurmaktadır:

160. {Küfrden vazgeçip} *tevbe edenler, (ıslâh olup) ıslâh edenler* {yani, amellerini düzeltenler} *ve beyân edenler* {yani, Muhammed'in durumunu insânlara bildirenler} *müstesnâ; ki işte onlara dönerim/onların tevbelerini kabûl ederim* {yani, günâhlarını bağışlarım} *ve Ben tevvâbım, rahîmim.*

Sonra küfr üzere ölen yahûdîleri söz konusu ederek buyuruyor ki:

161. *Doğrusu, küfreden ve kâfir olarak vefât edenler var ya, işte Allâh'ın la'neti, meleklerin* {la'neti} *ve bütün insânların* {yani, mü'minlerin} {la'neti} *onların üzerinedir.*

162. *Onda/onun içinde* {yani, la'nette/la'netin içinde: ateşte/ateşin içinde} *hâliddirler. Ne azâbları hafifletilir, ne de onlara göz açtırılır* {yani, onlara göz açtırılmaz, azâbı tadıncaya kadar}.

Sonra Ehl-i Kitâb'a hitâben buyurmaktadır ki:

163. *İlâhınız tek ilâhtır* {yani, Rabbiniz bir ve tektir}...

Allâh, vahdâniyyetini ve sıfatlarını haber vererek buyuruyor ki:

> *...O müstesnâ, ilâh yoktur; rahmândır, rahîmdir.*

164. *Hakîkaten, semâvât ve arzın halqedilişinde...*

Mekke kâfirleri Rasûlullâh'a, "Bize bir âyet [mu'cize] getir: Safâ tepesini bizim için altın yap!" dediler. Bunun üzerine Allâh, *Hakîkaten, göklerin ve yerin halqedilişinde...* buyurdu.

> *...Gece ile gündüzün ihtilâfında/peşpeşe gelişinde, insânlara yararlı* {yani, insânların geçimleri için faydalı} *şeylerle denizde seyreden gemide, Allâh'ın semâdan indirip de onunla arzı ölümünün* {yani, kurumasının} *ardından diriltmesinde ve orada her çe-*

şit canlıyı yaymasında, rüzgârları tasrîf etmesinde {yani, rahmet ve azâb ile estirmesinde}, *semâ ve arz arasında musahhar bulutta, aqleden bir qavm için âyetler* {yani, Allâh'ın zikredilen bu yaptıklarında Kendisini tevhîd etmelerine sebeb teşkil edecek âyetler/belgeler} *vardır.*

165. *İnsânlardan kimi* {yani, Arab müşrikleri}, *Allâh'ın dûnundan/berisinden endâd/niddler* {yani, ortaklar: ilâhlar} *ediniyorlar da onları Allâh'ı sever gibi seviyorlar* {yani, îmân edenlerin Rabb'lerini sevdikleri gibi, onlar da uydurdukları sahte ilâhları seviyorlar}. *Îmân edenlerin Allâh'a sevgisi* {yani, îmân edenlerin Rabb'lerine olan sevgileri, onların/müşriklerin kendi ilâhlarına besledikleri sevgiden} *daha şiddetlidir.* {Ey Muhammed, qıyâmet günü} *şâyet görseydin,*[58] *o zulmedenleri* {yani, Arab müşriklerinin âhiretteki durumunu görürdün}. *Azâbı gördüklerinde* {bilecekler ki}, *quvvet bütünüyle Allâh'ın ve Allâh'ın azâbı gerçekten şiddetlidir.*

Sonra Allâh onların durumlarını haber vererek buyuruyor ki:

166. *O zamân, kendilerine tâbi olunanlar* {yani, kendilerine uyulan önderler}, *tâbi olanlardan* {yani, uyanlardan} *teberri edeceklerdir. Onlar* {yani, önderler ve onlara uyanlar} *azâbı görmüş, aralarındaki bütün sebebler kopmuş olacaktır.*

"Sebebler"den maksad, Allâh'a isyân etmek, Allâh'a ibâdet dışındaki maksadlarla birbirlerini sevip bir araya gelmelerine neden olan akrabalıklar ve çeşitli mevkilerdir. O vakit bu sebebler ortadan kalkacak ve pişman olacaklardır.

167. {Önderlere} *tâbi olanlar/uyanlar, "Bizim için* {dünyâya} *bir dönüş olsaydı da, onların bizden teberri ettikleri* {yani, şu önderlerin burada/âhirette bizden uzaklaştıkları} *gibi, biz de onlardan teberri etseydik" derler...*

Bu da Allâh'ın, *Sonra qıyâmet günü kiminiz kiminize küfr edecek* {yani, birbirinizden teberri edecek/uzaklaşacak} *ve bazınız bazınıza la'net edecektir* (Ankebût, 29/25) buyruğunda dile getirilmektedir.

---

58 Görüldüğü kadarıyla merhum Müfessir burada, "görselerdi" anlamındaki fiili, Nebî'ye hitâben "görseydin" diye (yani, fiilin ilk harfi olan *ye*'yi *te* ile) okuyan İbn Âmir, Nâfi ve Ya'qûb'un qırâatini benimsemiş ve ona göre tefsîr etmiştir. Biz de –tefsîrin bu qırâate göre yapılması sebebiyle– ona uygun şekilde tercüme ettik. (Çeviren)

...İşte böyle, Allâh onlara {yani, kendilerine tâbi olunan önderlere ve önderlere tâbi olanlara} ***amellerini hasretler*** {yani, nedâmetler/pişmanlıklar} ***hâlinde gösterecektir ve onlar ateşten çıkacak değillerdir.***

168. ***Ey insânlar! Yeryüzündeki şeyleri*** {yani, hars/ekin ve en'âmı/hayvanları} ***helâl ve tayyib/temiz olarak yeyin!...***

Âyetin nüzûl sebebi; Sakîf, Âmir b. Sa'sa'aoğulları, Huzâalılar, Müdlicoğulları, Abdu Menât'tan gelme Âmir ve Hârisoğulları'nın kendilerine birtakım ekinleri ve en'âmı/hayvanları harâm kılmalarıdır. Sonra Allâh buyuruyor ki:

...Şeytânın adımlarına {yani, ekin ve en'âmı/hayvanları harâm kılma husûsunda şeytânın süslemelerine} ***uymayın! Doğrusu o siz için apaçık bir düşmandır.***

169. ***O size sâdece kötülüğü*** {yani, ism'i/günâhı}, ***fahşâyı*** {yani, ma'siyeti/Allâh'a isyân olan işleri} ***ve Allâh'a karşı bilmediğiniz şeyler söylemenizi*** {yani, –size olan açık düşmanlığından ötürü– harâm kılmadığı şeyleri Allâh'ın harâm kıldığını iddiâ etmenizi} ***emreder.***

Sonra onların durumlarını haber vererek şöyle buyurmaktadır:

170. ***Onlara, "Allâh'ın indirdiğine*** {yani, kendilerinin harâm kıldıkları şeyleri Allâh'ın helâl kıldığına dâir Qur'ân'da indirdiklerine} ***tâbi olun!" denildiğinde onlar, "Hayır, biz atalarımızı üzerinde bulduğumuz şeye tâbi oluruz*** {yani, atalarımızın dinî uygulamalarına uyarız; çünkü onlar bize, ibâdet ettikleri varlıklara, bizim de ibâdet etmemizi emrettiler} ***derler.*** {Ey Muhammed, de ki:} ***"Ya ataları*** {dinden} ***birşey aqletmemiş ve hidâyet bulamamış idiyseler de mi"*** {onlara uymaya devâm edeceksiniz}?

Sonra Allâh onlara bir mesel darbederek şöyle buyuruyor:

171. ***O kufredenlerin meseli, bağırıp çağırmaktan başka birşey duymayanlara*** {yani, koyun ve eşek gibi hayvanlara} ***haykıranın meseline gibidir*** {yani, kâfirin durumu, hayvanların durumu gibidir}...

Yemesi ya da içmesi emredilse, hayvan sâdece bir ses işitir, fakat ne söylendiğini kavrayamaz. İşte, da'vet edildiği hidâyet ve öğüt çağrısını duyan, fakat bunu anlayıp aqletmeyen kâfir de hayvan gibidir.

...*Sağırdırlar* {yani, hidâyeti işitmezler}, *dilsizdirler* {yani, hidâyet nâmına bir söz söylemezler}, *kördürler* {yani, hidâyeti sezmezler}, *dolayısıyla da* {hidâyeti} *aqletmezler.*

172. *Ey o îmân edenler! Size rızq olarak verdiğimiz tayyibâttan* {yani, helâl kıldığımız ekin ve en'âmdan/hayvanlardan} *yeyin ve Allâh'a şükredin, eğer O'na ibâdet ediyorsanız* {Allâh'ın size helâl kıldığı ekin ve en'âmı harâm kılmayın}.

Sonra Allâh neleri harâm kıldığını beyân buyuruyor:

173. *O size sâdece meyteyi/leşi, (akan/akıtılan) kanı, domuz etini, Allâh'ın gayrına* {yani, evsân/putlar için} *kesileni harâm kıldı; fakat kim mecbûr kalırsa* {yani, Allâh'ın harâm kıldığı herhangi bir şeyden yemek zorunda kalırsa}, *bağy* [*taşkınlık/azgınlık*] *etmemek* {yani, harâm olanı helâl bellememek} *ve haddi aşmamak* {yani, mecbur kaldığı miktarı aşmamak} *şartıyla, ona da günâh yoktur. Kuşkusuz ki Allâh gafûrdur* {yani, zarûret hâlinde harâm şeylerin yenilmesini bağışlayandır}, *rahîmdir* {yani, zarûret hâlinde onlara harâm kılınan şeylerden yemeye ruhsat vermekle merhametini gösterendir}.

Bunun bir benzeri de En'âm sûresi'nde (145. âyet) yer almaktadır. Muztarr [harâm kılınan şeylerden yemek zorunda kalan kimse], quvvetini toplayacak ölçüde onlardan yer/yiyebilir.

174. *Allâh'ın indirdiği kitâbdan* {yani, Tevrât'tan} *bir şeyi gizleyip de onu bir semen-i qalîle* {yani, yahûdîlerin avamından her yıl aldıkları yiyeceğe} *iştirâ edenler* {yani, basit bir dünyâlık/yahûdîlerin avamından her yıl aldıkları yiyecek karşılığında Muhammed'i inkâr etmeyi tercih edenler –eğer Muhammed'e îmân ve ittibâ etselerdi, bu geçimliklerden mahrûm kalacaklardı–} *var ya, işte onlar karınlarında ateşten başka birşey yemezler. Qıyâmet günü Allâh onlarla konuşmaz ve onları tezkiye etmez* {yani, Allâh onların amellerini tezkiye etmez} *ve elîm bir azâb onlar içindir.*

Sonra Allâh onların durumlarını haber vererek şöyle buyurmaktadır:

175. *Onlar hidâyete karşılık dalâleti* {yani, nebî olarak gönderilmeden önce Muhammed'e îmâna –ki hidâyettir– karşılık, nebî olarak gönderilişinden sonra girdikleri sapıklığı, mağfirete karşılık azâbı} *satın alanlardır* {yani, tercih edenlerdir}. *Onlara, ateşe*

karşı dayanma gücü veren nedir {yani, onları ateşe götürecek işleri yapma cesâretini veren nedir –kötü amellerinden başka onlara ateşe dayanma gücünü veren birşey yoktur–}?

176. *Şunun* {yani, âhirette görecekleri azâbın} *sebebi, Allâh'ın kitâbı* {yani, Qur'ân-ı Kerîm'i} *hakk ile indirmesidir* {yani, bu kitâb gereksiz ve maksadsız indirilmiş değildir ki onu inkâr etmeye kalkışsınlar}. *Kitâb* {yani, Qur'ân-ı Kerîm} *hakkında ihtilâfa düşenler, elbette ba'îd bir şiqâq* {yani, büyük bir sapıklık} *içindedirler.*

177. *Birr* {yani, taqvâ} *yüzlerinizi* {namazda} *doğu ve batıya dönmeniz-döndürmeniz değildir* {dolayısıyla böyle birşey yapmayın}. *Fakat asıl birr; Allâh'a îmân edenin* {yani, Allâh'ın birliğini ve O'nun ortağı bulunmadığını doğrulayanın/tasdîq edenin} *âhiret günü'ne (îmân edenin)* {yani, amellerin karşılığının görüleceği ölümden sonra dirilişin gerçekleşeceğini tasdîq edenin}, *meleklere (îmân edenin)* {yani, melekleri tasdîq edenin}, *kitâblara ve nebîlere (îmân edenin), malı –ona olan sevgisine/ihtiyacına rağmen– akrabaya, yetîmlere, miskînlere, ibnu's-sebîle* {yani, sana gelip konaklayan misâfire}, *sâillere* {*isteyenlere/ihtiyacını arzedenlere*}, *kölelere-câriyelere verenlerin* {–ki bunlar tatavvu amellerdir–}, *salâtı iqâme edenlerin* {yani, farz olan namazı dosdoğru kılanların}, *zekâtı îta edenlerin* {yani, farz olan zekâtı verenlerin}, *ahid yaptıklarında ahidlerini* {yani, başkalarıyla yaptıkları ahidleri} *îfâ edenlerin, be's ü darrâda* {yani, faqîrlik ve belâ zamânlarında} *ve be's vaktinde* {yani, savaş esnâsında} *sabredenlerin yaptığıdır. İşte sadâqat gösterenler* {yani, îmânlarında sâdıqlar/doğrular} *bunlardır ve işte muttaqîler bunlardır.*

178. *Ey o îmân edenler!* {Kasden} *qatledilenler hakkında üzerinize qısâs yazıldı...*

Arablardan iki aşîret câhiliyye döneminde –İslâm'ın gelişinden kısa bir süre önce– birbirleriyle çarpışmış; iki taraftan da kimileri ölmüş, kimileri yaralanmıştı. Öldürülenler arasında köleler ve kadınlar da vardı. Öldürme ve yaralamalar karşılığında diyet almayı kabûl etmediler. Nihâyet müslüman oldular. Diğerinden sayıca kalabalık, malca zengin olan kabîle, "Kölemize karşılık onlardan hür bir kimse öldürülmedikçe, kadınımıza karşılık onlardan bir erkek öldürülmedikçe râzı olmayacağız" diye yemîn ettiler. Bunun üzerine Yüce Allâh şu buyrukları indirdi:

...Hür hüre, köle köleye, dişi dişiye karşılıktır. Fakat kime kardeşi tarafından birşey afvolunursa {yani, –bu ibâreyle, âyetin başında yer alan, "öldürülenler hakkında üzerinize kısas yazıldı" ifâdesindeki meseleye tekrar dönülmektedir– kasden öldürmede maqtulün velîsi, dîn kardeşi olan qâtili afvedip diyet almaya râzı olursa}, *(biri) ma'rûfu ta'kîb etsin* {yani, qâtili afvedip diyete râzı olan kimse, bunu yumuşak bir şekilde istesin}; *(diğeri de) ona güzellikle ödesin* {yani, qâtil de diyeti zorluk çıkarmadan, rahatsızlık vermeden ödesin}. *Şu* {yani, afvetmek ve diyet almak}, *Rabbinizden bir hafîfletme* {yani, Allâh, kasden öldürmede afv ve diyeti meşru kılmakla hükmü hafîfletti} *ve bir rahmettir* {yani, birbirinize karşı merhametli olun}. *Kim şunun ardından haddi aşarsa, onun için elîm bir azâb vardır* {yani, bu durumda kişi öldürülür, ondan diyet alınmaz}.

Nitekim Nebî şöyle buyurmuştur: "Diyet aldıktan sonra qâtili öldüren afvedilmez ve Allâh ona acıklı bir azâb verecektir."

179. *Qısâsta sizin için hayât vardır* {yani, birinizi diğerine zarar vermekten engelleyen, hayâtta kalmanızı sağlayan bir husûsiyyet vardır} *ey uli'l-elbâb* {yani, kâmil aql sâhibleri –zîrâ aqlı başında olan herkes, qısâsı hatırlayacak olursa öldürülmek korkusuyla öldürmekten uzak durur–}; *ittiqâ etmeniz* {yani, qısâs edilmek korkusuyla kan dökmekten sakınmanız} *için.*

180. *Birinize ölüm geldiğinde, eğer* {yani, ölümünün ardından} *bir hayr* {yani, mal} *bırakacaksa, ana-babaya ve yakın akrabaya ma'rûf bir şekilde vasiyyette bulunmak* {yani, vasiyyette bulunurken anne-babaya öncelik tanımak[59]} *muttaqîler üzerine bir hakk olarak yazıldı* {yani, farz kılındı}.

Bunun bir benzeri de, *Üzerinize qıtâl yazıldı* {yani, farz kılındı} (Bakara, 2/216) âyeti ile, *Onu üzerlerine yazmamıştık* {yani, farz kılmamıştık} (Hadîd, 57/27) âyetidir.

181. *Artık kim bunu işittikten sonra değiştirirse* {yani, vasî ya da veli ölenin vasiyyetini ölenden işittikten sonra değiştirip vasiyyetin gereğini yerine getirmeyecek olursa}, *günâhı sâdece onu değişti-*

---

59 Bu, zayıf bir yorumdur. Böyle yorumlandığı için de, bu âyetin, mîrâs âyetiyle neshedildiği iddiâ edilmektedir. (Redaktör: E.Ö)

renlerin {yani, vasî ya da velînin} *boynunadır* {yani, ölen kişi, bunun sorumluluğunu taşımaz}. *Muhakkak Allâh semîdir* {yani, ölenin vasiyyetini işitendir}, *alîmdir* {yani, onu çok iyi bilendir}.

182. *Kim* {yani, velî ya da vasîden kim} *vasiyyet edenin* {yani, ölenin} *hatâya meylinden* {yani, hatâen hakktan uzaklaşmasından} *yâhûd günâha girmesinden* {yani, kasden günâh işlemesinden} *korkar* {yani, vasî ya da velî ölenin yaptığı vasiyyette kasden ya da hatâen adâletsiz davranmasından korkar} *da aralarını ıslâh ederse* {yani, mirâsçıların arasını hakk ve adâlet ile bulursa} *ona hiçbir günâh* {yani, ölenin vasiyyetine/vasiyyetinde yaptığı hakksızlığa muhâlefet ettiğinden ötürü günâh} *yoktur. Kuşkusuz Allâh ğafûrdur* {yani, arayı düzelten bu kimseye karşı bağışlayıcıdır}, *rahîmdir* {yani, ölenin hakksız vasiyyetine muhâlefet etme ruhsatını vermekle merhamet edendir}.

183. *Ey o îmân edenler! Oruc sizden öncekilere* {yani, ehl-i İncîl'e} *yazıldığı* {yani, farz kılındığı} *gibi, sizin üzerinize de yazıldı* {yani, farz kılındı};...

Bunun bir benzeri de, *Qıtâl üzerinize yazıldı* {yani, farz kılındı} (Bakara, 2/216) âyetidir.

...*–ittiqâ etmeniz* {yani, yemekten, içmekten, cimâdan sakınmanız[60]} *için–*...

Yatsı namazını kılan yâhûd kılmadan önce uyuyan kimseye, orucluya harâm olan şeyler harâm olurdu. Bizden öncekiler hakkındaki hükm bu idi.

184. ...*eyyâmen ma'dûdât* [*sayılı günler*] {yani, kırktan aşağı günler –kırktan yukarı olursa bunlara "ma'dûdât" [sayılı] denilmez–}. *Sizden kim marîz/hasta veyâ seferde olursa, (tutamadığı günler) sayısınca sonraki günlerde tutsun, ama ona* [*oruc tutmaya*] *tâqati yetenler bir miskîn doyumu fidye de versinler* {yani, hasta ve misâfir/yolcu olmayıp da oruca tâqati yetenler, dilerlerse oruc tutsunlar, dilerlerse oruc tutmayıp bir miskîn doyumu fidye: her yoksula yarım sâ buğday versinler[61]}. *Kim de tatavvu olarak hayr*

60 *İttiqâ*'nın, "yemekten, içmekten, cimâdan sakınmak"a hasredilmesi, en azından yetersizdir. Zîrâ, seyyiâtı, ma'siyeti, günâhları ve harâmları terketmeyen, onlardan ittiqâ etmeyen [korunmayan] kimsenin; yemekten, içmekten, cimâdan sakınmasının hiçbir kıymeti yoktur. (Redaktör: E.Ö)

61 *Ona* [*oruc tutmaya*] *tâqati yetenler bir miskîn doyumu fidye de versinler* ibâre-

...Hür hüre, köle köleye, dişi dişiye karşılıktır. Fakat kime kardeşi tarafından birşey afvolunursa {yani, –bu ibâreyle, âyetin başında yer alan, "öldürülenler hakkında üzerinize kısas yazıldı" ifâdesindeki meseleye tekrar dönülmektedir– kasden öldürmede maqtulün velîsi, dîn kardeşi olan qâtili afvedip diyet almaya râzı olursa}, *(biri) ma'rûfu ta'kîb etsin* {yani, qâtili afvedip diyete râzı olan kimse, bunu yumuşak bir şekilde istesin}; *(diğeri de) ona güzellikle ödesin* {yani, qâtil de diyeti zorluk çıkarmadan, rahatsızlık vermeden ödesin}. *Şu* {yani, afvetmek ve diyet almak}, *Rabbinizden bir hafîfletme* {yani, Allâh, kasden öldürmede afv ve diyeti meşru kılmakla hükmü hafîfletti} *ve bir rahmettir* {yani, birbirinize karşı merhametli olun}. *Kim şunun ardından haddi aşarsa, onun için elîm bir azâb vardır* {yani, bu durumda kişi öldürülür, ondan diyet alınmaz}.

Nitekim Nebî şöyle buyurmuştur: "Diyet aldıktan sonra qâtili öldüren afvedilmez ve Allâh ona acıklı bir azâb verecektir."

179. *Qısâsta sizin için hayât vardır* {yani, birinizi diğerine zarar vermekten engelleyen, hayâtta kalmanızı sağlayan bir husûsiyyet vardır} *ey uli'l-elbâb* {yani, kâmil aql sâhibleri –zîrâ aqlı başında olan herkes, qısâsı hatırlayacak olursa öldürülmek korkusuyla öldürmekten uzak durur–}; *ittiqâ etmeniz* {yani, qısâs edilmek korkusuyla kan dökmekten sakınmanız} *için.*

180. *Birinize ölüm geldiğinde, eğer* {yani, ölümünün ardından} *bir hayr* {yani, mal} *bırakacaksa, ana-babaya ve yakın akrabaya ma'rûf bir şekilde vasiyyette bulunmak* {yani, vasiyyette bulunurken anne-babaya öncelik tanımak[59]} *muttaqîler üzerine bir hakk olarak yazıldı* {yani, farz kılındı}.

Bunun bir benzeri de, *Üzerinize qıtâl yazıldı* {yani, farz kılındı} (Bakara, 2/216) âyeti ile, *Onu üzerlerine yazmamıştık* {yani, farz kılmamıştık} (Hadîd, 57/27) âyetidir.

181. *Artık kim bunu işittikten sonra değiştirirse* {yani, vasî ya da velî ölenin vasiyyetini ölenden işittikten sonra değiştirip vasiyyetin gereğini yerine getirmeyecek olursa}, *günâhı sâdece onu değişti-*

---

59 Bu, zayıf bir yorumdur. Böyle yorumlandığı için de, bu âyetin, mîrâs âyetiyle neshedildiği iddiâ edilmektedir. (Redaktör: E.Ö)

renlerin {yani, vasî ya da velînin} *boynunadır* {yani, ölen kişi, bunun sorumluluğunu taşımaz}. *Muhakkak Allâh semîdir* {yani, ölenin vasiyyetini işitendir}, *alîmdir* {yani, onu çok iyi bilendir}.

182. *Kim* {yani, velî ya da vasîden kim} *vasiyyet edenin* {yani, ölenin} *hatâya meylinden* {yani, hatâen hakktan uzaklaşmasından} *yâhûd günâha girmesinden* {yani, kasden günâh işlemesinden} *korkar* {yani, vasî ya da velî ölenin yaptığı vasiyyette kasden ya da hatâen adâletsiz davranmasından korkar} *da aralarını ıslâh ederse* {yani, mirâsçıların arasını hakk ve adâlet ile bulursa} *ona hiçbir günâh* {yani, ölenin vasiyyetine/vasiyyetinde yaptığı hakksızlığa muhâlefet ettiğinden ötürü günâh} *yoktur. Kuşkusuz Allâh ğafûrdur* {yani, arayı düzelten bu kimseye karşı bağışlayıcıdır}, *rahîmdir* {yani, ölenin hakksız vasiyyetine muhâlefet etme ruhsatını vermekle merhamet edendir}.

183. *Ey o îmân edenler! Oruc sizden öncekilere* {yani, ehl-i İncîl'e} *yazıldığı* {yani, farz kılındığı} *gibi, sizin üzerinize de yazıldı* {yani, farz kılındı};...

Bunun bir benzeri de, *Qıtâl üzerinize yazıldı* {yani, farz kılındı} (Bakara, 2/216) âyetidir.

...–*ittiqâ etmeniz* {yani, yemekten, içmekten, cimâdan sakınmanız[60]} *için*–...

Yatsı namazını kılan yâhûd kılmadan önce uyuyan kimseye, orucluya harâm olan şeyler harâm olurdu. Bizden öncekiler hakkındaki hükm bu idi.

184. ...*eyyâmen ma'dûdât* [*sayılı günler*] {yani, kırktan aşağı günler –kırktan yukarı olursa bunlara "ma'dûdât" (sayılı) denilmez–}. *Sizden kim marîz/hasta veyâ seferde olursa, (tutamadığı günler) sayısınca sonraki günlerde tutsun, ama ona* [*oruc tutmaya*] *tâqati yetenler bir miskîn doyumu fidye de versinler* {yani, hasta ve misâfir/yolcu olmayıp da oruca tâqati yetenler, dilerlerse oruc tutsunlar, dilerlerse oruc tutmayıp bir miskîn doyumu fidye: her yoksula yarım sâ buğday versinler[61]}. *Kim de tatavvu olarak hayr*

60 *İttiqâ*'nın, "yemekten, içmekten, cimâdan sakınmak"a hasredilmesi, en azından yetersizdir. Zîrâ, seyyiâtı, ma'siyeti, günâhları ve harâmları terketmeyen, onlardan ittiqâ etmeyen [korunmayan] kimsenin; yemekten, içmekten, cimâdan sakınmasının hiçbir kıymeti yoktur. (Redaktör: E.Ö)

61 *Ona* [*oruc tutmaya*] *tâqati yetenler bir miskîn doyumu fidye de versinler* ibâre-

yaparsa {yani, oruc tutmadığı her gün için bir yerine iki ya da üç yoksulu doyurursa}, *o onun için daha hayrlıdır* {yani, tek bir yoksula yemek yedirmekten daha hayırlıdır}. *Bununla berâber, oruc tutmanız sizin için* {yemek yedirmenizden} *daha hayrlıdır eğer bilirseniz.*

Sonra Allâh mü'minlere hangi ayda oruc tutacaklarını beyân etmek üzere buyuruyor ki:

185. *O Ramazân ayı ki, Qur'ân onda indirildi* {yani, levh-i mahfûzdan yirmi ayda, Cebrâîl tarafından da yirmi yılda indirildi}; *insânlara hidâyet için: hidâyet ve furqândan* {yani, dînde kuşku ve sapıklığı ortadan kaldıran hükmlerden} *beyyineler/delîller olmak üzere...*

Bunun bir benzeri de, *Bundan önce; insânlara hidâyet olmak üzere. Bir de furqân* {yani, kuşkulardan kurtarıcı buyruklar} *indirdi* (Âl-i İmrân, 3/4) âyetidir.

...Sizden her kim bu aya erişirse onu tutsun {yani, o ayda/Ramazân'da oruc tutmak onun için vâcibdir ve yemek yemesin, (su içmesin, cinsî munâsebette bulunmasın)}. *Kim* {yani, sizden kim} *de marîz/hasta yâhûd seferde olursa* {yani, hasta veya yolcu olup da oruc tutamazsa}, *o günler sayısınca sonraki günlerde* {yani, hasta iyileştikten, yolcu döndükten sonra oruc tutsun: dilerse peşpeşe, dilerse ayrı ayrı} *(oruc tutsun). Allâh size kolaylık irâde eder* {yani, hasta ve yolcuya oruc tutmama ruhsatını vermekle dîninizde size kolaylık sağlamıştır}, *sizin için güçlük irâde etmez* {yani, dîn işlerinde sizin için darlık olmasını istemez –eğer yolcu

---

sinin, "hasta ve misâfir/yolcu olmayıp da oruca tâqati yetenler, dilerlerse oruc tutsunlar, dilerlerse oruc tutmayıp bir miskîn doyumu fidye: her yoksula yarım sâ buğday versinler" şeklinde yorumlanması, kesinlikle yanlış ve bâtıldır. Zîrâ, *Sizden kim marîz/hasta veyâ seferde olursa, tutamadığı günler sayısınca sonraki günlerde tutsun* buyuran Allâh, nasıl olur da, *Hasta ve misâfir/yolcu olmayıp da ona* [*oruc tutmaya*] *tâqati yetenler, dilerlerse oruc tutsunlar, dilerlerse oruc tutmayıp bir miskîn doyumu: her yoksula yarım sâ buğday fidye versinler* demiş olabilir?! Yani, Ramazân ayında oruca tâqati yetmeyen hasta ve seferîye orucu kazâ etmeyi emreden Allâh'ın, hasta ve seferî olmayan [sağlıklı ve mukîm olan] kimseyi oruc ile fidye arasında muhayyer bıraktığı nasıl söylenebilir?! (Redaktör: E.Ö)

ve hastaya bu ruhsat verilmeseydi, bir zorluk olurdu–}. *Sayıyı* {yani, sayılı günlerin sayısını} *tamâmlayasınız da sizi hidâyete* {yani, dîniyle ilgili husûslarda hidâyete} *iletmesine karşılık Allâh'ı tekbîr edesiniz/büyükleyesiniz* {yani, ta'zîm edesiniz} *ve Rabbinize şükredesiniz* {yani, bu ni'metler dolayısıyla şükredesiniz –çünkü O sizi dosdoğru dînine iletmiştir–}.

186. *Ve şâyet kullarım sana Beni sorarlarsa...*

Orucun farz kılındığı ilk dönemlerde Yatsı namazını kılan yâhûd kılmadan önce uyuyan kimseye, yemek-içmek ve cimâ etmek –gündüz vakti orucluya harâm olduğu gibi– harâm oluyordu.

Bazı müslümanlar Yatsıdan sonra yaptıkları şeyleri itirâf ederek, "Yaptıklarımızdan nasıl kurtulabiliriz, nasıl tevbe ederiz?" demeye başladılar. Bunun üzerine Yüce Allâh, *Kullarım sana Beni sorarlarsa...* âyetini indirdi.

...*muhakkak Ben yakınım* {yani, onlara bildir ki: du'âlarını kabûl etmek için Ben çok yakınım}. *Bana du'â ettiğinde, du'âcının du'âsına icâbet ederim. O hâlde onlar da Benim çağrıma icâbet etsinler* {yani, Bana itâ'at ederek çağrımı kabûl etsinler} *ve Bana îmân etsinler* {yani, Beni tasdîq etsinler –çünkü Ben onlara pek yakınım, du'âlarını pek çabuk kabûl ederim–} *ki rüşde* {yani, hidâyete} *ererler/rüşde ermeleri için.*

187. *Oruc gecesi kadınlarınızla* {–mü'minlere bir ruhsat olmak üzere–} *refes* {yani, cimâ} *size helâl kılındı. Kadınlarınız sizin için bir libâs, siz de onlar için bir libâssınız* {yani, siz onlar ile onlar da sizinle sükûn bulurlar}. *Allâh, nefslerinize* {yani, ma'siyet işleyerek kendinize} *hâinlik ettiğinizi bildi de size döndü* {yani, sizden afvetti/göz yumdu}, *sizden afvetti* {yani, sizden vazgeçti/sizi cezâlandırmadan bıraktı}...

Bunun bir benzeri de, *İkisi de kocalarına hâinlik ettiler* {yaui, ma'siyet işleyerek kocalarına hâinlik ettiler} (Tahrîm, 66/10) âyeti ile *Sen onlardan dâimâ hâinlik* {yani, ma'siyet} *göreceksin* (Mâide, 5/13) âyetidir.

...*Artık onlarla mübâşeret edin* {yani, bütün gece/oruc gecesinde –size helâl olan yerden olmak kaydıyla– onlarla cimâ edebilirsiniz} *ve Allâh'ın sizin için yazdığını* {yani, kadınlarınızdan yazdığını} *arayın* {yani, sizin için evlâddan taqdîr ettiğini taleb edin} *ve fecrin beyaz ipliği* {yani, sabâhın ilk aydınlığı olan doğu tara-

fundaki enine doğru aydınlık) *siyah iplikten* (yani, gecenin karanlığından) *sizce seçilinceye* (yani, sabâh olduğunu fark edinceye: gündüzün aydınlığını, gecenin karanlığından ayırd edinceye) *kadar yeyin-için* (yeyip içebilirsiniz). *Sonra, orucu geceye* (yani, gecenin ilk karanlığına/güneş batana/akşama) *kadar tamâmlayın. Mescidlerde âkifler* (*itikâfta*) *iken, kadınlarınızla* (gece de) *mübâşerette bulunmayın* (yani, itikâfta bulunduğunuz sürece –gündüzün yanısıra– geceleyin de kadınlarınızla cimâ etmeyin). *Bunlar Allâh'ın sınırlarıdır* (yani, bu şekilde kadınlarınızla mübâşerette bulunmanız, Allâh'ın sınırlarını aşmaktır: Allâh'a karşı bir ma'siyettir/isyândır). *Sakın onlara yaklaşmayın! İşte Allâh insânlara âyetlerini* (yani, emirlerini ve itikâf ile ilgili hükmünü) *böyle beyân ediyor ki ittiqâ etsinler* (yani, itikâfta iken ma'siyetlerden uzak dursunlar).

188. *Aranızda mallarınızı bâtıl yollarla* (yani, zulmen) *yemeyin ve insânların mallarından bir feriqını* (yani, bir tâifesini/kısmını) *bile bile* (yani, bâtıl iddiâda bulunduğunuzu bile bile) *günâh ile yemek için onları hâkimlere sarkıtmayın* (yani, sakın sizden biriniz kardeşinin malını –kendisinin hakksız olduğunu bile bile– kendisine helâl kılmak için herhangi bir da'vâya kalkışmasın).

Bu gibi bâtıl da'vâlaşmalar hakkında Nebî şöyle buyurmuştur: "Ben de sizin gibi bir beşerim. Olabilir ki sizden biriniz delîlini daha iyi açıklar, ben de –hakksız olduğu hâlde– onun lehine hükmedebilirim. Bir müslümana âit maldan lehine hükmettiğimde, –o sâdece cehennem ateşinden bir parçadır– sakın onu yemeyin".

189. *Sana hilâlleri soruyorlar...*

Mu'âz b. Cebel, "Ey Allâh'ın Rasûlü! Hilâl neden önce bir ip görünüyor. Sonra artarak nihâyet dolunay hâline geliyor. Arkasından tekrar eksilerek ilk başladığı hâle dönüyor?" diye sordu. Bunun üzerine Allâh, *Sana hilâlleri soruyorlar...* âyetini indirdi.

...De ki: "Onlar insânlar (yani, insânların borçlarının vâdesi, oruca başlamaları, oruçlarını açmaları, hanımlarının iddeti, aralarında belli sürelere bağlı olarak koştukları şartlar için) *ve hacc için vakit ölçüleridir"* (yani, hilâller insânlar için vakitleri ta'yîn eden ölçülerdir). *Ve birr* (yani, taqvâ), *evlere arkalarından gelmeniz değildir.*

Ensâr'dan bir kimse –câhiliyye döneminde de, İslâm'dan sonra da– hacc ya da umre için ihrâma girdiğinde, şehirde ikâmet edip henüz ailesi arasında bulunuyorsa evine kapıdan girmez, bunun yerine evin damına konulan bir merdivene tırmanarak oradan evin içine sarkar yahut da evin etrafındaki duvardan tırmanıp odalardan birine delik açar ve o delikten girip çıkar; Mekke'ye gitmek üzere yola koyuluncaya kadar böyle yapardı. Eğer ihrâma giren kişi çölde yaşayan bir bedevî ise, çadırının arkasından girer çıkardı. İşte bunun için Allâh, *Birr, evlere arkalarından gelmeniz değildir* buyuruyor.[62]

Nebî (s.a) bir gün Neccâroğulları'na ait bir hurmalığa girmiş, o sırada ihrâmlı olan Seleme b. Cuşemoğulları'ndan Kutbe b. 'Âmir b. Hadîde el-Ensârî de o'nunla birlikte duvar tarafından girmişti. Nebî (s.a) ihrâmlı olduğu hâlde kapıdan çıkınca, Kutbe de çıktı. Adamın biri, "İşte Kutbe ihrâmlı olduğu hâlde kapıdan çıktı" deyince, Nebî (s.a) ona sordu:

— İhrâmlı olduğun hâlde kapıdan çıkmaya seni iten nedir?

Kutbe cevâb verdi:

— Ey Nebî! İhrâmlı olduğun hâlde kapıdan çıktığını görünce ben de seninle birlikte çıktım.

Nebî (s.a) dedi ki:

— Bu şekilde çıkmamın sebebi, benim Ahmes oluşumdur.

Bunlar, Kureyş, Kinâne, Huzâ'a ve Âmir b. Sa'sa'dan müteşekkil olup Hums diye bilinirler; yağı kavurmazlar, keş yemezler, kıldan-tüyden çadır yapmazlardı.

Kutbe karşılık verdi:

— Eğer sen Ahmes isen, ben de Ahmes'im. Ben senin getirdiğin hidâyeti de, dîni de beğenip seçtim, kabûl ettim; senin sünnetine tâbi oldum.

Bunun üzerine Yüce Allâh Kutbe b. Âmir'in Nebî'ye (s.a) söylediği bu sözler hakkında, *Birr* (yani, takvâ), *evlere arkalarından gelmeniz değildir* âyetini indirdi.

---

62 Bu rivâyetin, doğruluğu sâbit değildir. Doğruluğu sâbit olsaydı; yani, Arablardan bazıları böyle yapıyor olsalardı bile, âyetin bu rivâyet doğrultusunda tefsîr edilmesi uygun olmazdı. Zîrâ, *hilâllerin sorulması* ile *ihrâmlıyken evlere kapılarından gelip gelmeme*'nin hiçbir münâsebeti yoktur. (Redaktör: E.Ö)

Fakat birr, ittiqâ etmektir {yani, Allâh'ın emrine tâbi olmaktır}. *O hâlde evlere kapılarından gelin. Allâh'a ittiqâ edin* {yani, O'na isyân etmekten kaçının} *ki felâha eresiniz.*

190. *Sizinle savaşanlarla, Allâh yolunda savaşın. –Fakat i'tidâ etmeyin* {yani, Harâm ayda ve Harem bölgesinde savaşı ilk başlatanlar olmak sûretiyle aşırı gitmeyin/haddi aşmayın}. *Kuşkusuz Allâh i'tidâ edenleri* {yani, aşırıya gidenleri/haddi aşanları} *sevmez.–*

191. *Ve onları nerede* {yani, ister Harem bölgesi sınırları içinde, ister dışında her nerede} *bulursanız öldürün ve sizi çıkardıkları yerden* {yani, Mekke'den} *siz de onları çıkartın. Fitne* {yani, şirk} *qatlden* {yani, Allâh'ın nezdinde öldürmekten} *eşeddir* {yani, daha büyük bir suçtur}...

Bunun bir benzeri, *İyi bilin ki zâten fitnenin içine* {yani, küfre} *düşmüşlerdir* (Tevbe, 9/49) âyetidir.

...Onlarla Mescid-i Harâm yanında {yani, Harem bölgesinde} *savaşmayın, tâ ki (onlar) orada* {yani, Harem bölgesinde} *sizinle savaşmadıkça* {yani, Harem bölgesinde size karşı savaşı başlatanlar onlar olmadıkça}! *Eğer onlar sizinle savaşırlarsa* {yani, Mescid-i Harâm'da savaşırlarsa}, *onları öldürün.* {Harem'de savaşı ilk olarak başlatmaları hâlinde} *kâfirlerin cezâsı işte böyledir* {yani, orada onlarla savaşılmasıdır}.

192. *Bununla berâber, eğer vazgeçerlerse* {yani, sizinle savaşmaktan vazgeçerler –ve Rabb'lerini tevhîd ederler– ise}, *kuşkusuz Allâh ğafûrdur* {yani, şirk koşmalarını bağışlayandır}, *rahîmdir* {yani, İslâm'a girmeleri dolayısıyla merhametlidir}.

193. *Fitne* {yani, şirk[63]} *kalmayıncaya* {yani, özellikle Arab müşrikleri arasında fitne kalmayıncaya} *ve dîn Allâh'ın oluncaya* {yani, yalnızca Allâh'ı tevhîd edip O'ndan başkasına ibâdet etmeyecekleri vakte} *kadar onlarla savaşın* {yani, sürekli savaşın[64]}...

---

63 *Fitne*'nin, "şirk"e tahsîs edilmesi uygun değildir. (Redaktör: E.Ö)

64 Eğer durum Müellif'in iddiâ ettiği gibi olsaydı, müşriklerle barış yapmak câiz olmazdı. Oysa ki Cenâb-ı Hakk, *Ve eğer silm'e* {*barışa*} *yanaşırlarsa, sen de ona yanaş ve Allâh'a tevekkül et; –çünkü işiten, bilen ancak O'dur– ve eğer (barış yanlısı görünerek) sana hud'a* {*hîle*} *yapmak isterlerse, sana yetişecek Allâh'tır* (Enfâl, 8/61-62) buyurmuş; Rasûlullâh da bu doğrultuda Mekke müşrikleriyle barış anlaşması imzalamıştır. (Redaktör: E.Ö)

Bu âyetin bir benzeri de, *Fitne kalmayıncaya* {yani, özellikle Arab müşrikleri arasında fitne kalmayıncaya} *ve dîn Allâh'ın oluncaya* {yani, yalnızca Allâh'ı tevhîd edip O'ndan başkasına ibâdet etmeyecekleri vakte} *kadar onlarla savaşın* (Enfâl, 8/39) âyet-i kerîmesidir.[65]

> *...Eğer* {şirkten} *vazgeçerlerse, artık zâlimlerden* {yani, Rabb'lerini tevhîd etmeyenlerden} *başkasına udvân/düşmanlık* {yani, sebîl/yol} *yoktur.*

Bunun bir benzeri de, *İki süreden hangisini tamâmlarsam, aleyhime bir udvân/düşmanlık* {yani, aleyhime bir sebîl/yol} *yok* (Qasas, 28/28) âyetidir.

194. *Harâm ay, Harâm aya (qısâstır/karşılıktır). Hürmetler de karşılıklıdır/birbirine qısâstır* {yani, onlar önceki yıl Harâm ayda sizi Mekke'ye girmekten alıkoydukları gibi, Ben de bu yılın Harâm ayı olan Zilqâde ayında sizin için onlara qısâs uyguladım[66]}...

Çünkü Mekkeli müşrikler, Nebî'yi Mescid-i Harâm'a girmekten alıkoydukları için sevinmiş ve öğünmüşlerdi. Yüce Allâh da ertesi sene o'nun Mekke'ye girmesini sağladı.

Sonra Allâh şöyle buyurmaktadır:

> *...Onun için, kim size i'tidâ ederse* {yani, kim Harem bölgesinde sizinle savaşırsa}, *siz de ona i'tidâ edin* {yani, siz de Harem bölgesinde onunla savaşın}, *size i'tidâ ettiği gibi. Allâh'a ittiqâ edin* {yani, ey mü'minler Allâh'a ittiqâ edin de {karşı gelmekten sakının da} Harem bölgesinde müşriklerle öncelikle savaşanlar siz olmayın; eğer savaşı ilk başlatanlar onlar olursa, o zamân onlarla savaşın} *ve bilin ki, kuşkusuz Allâh muttaqîlerle* {yani, şirkten sakınanlarla} *berâberdir* {yani, yardımıyla berâberdir}.

Böylece Allâh onlara yardım edeceğini haber veriyor.

Sonra da buyuruyor ki:

195. *Ve Allâh yolunda infâq edin ve ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın* {yani, sadaqa vermeyerek/vermekten uzak durarak kendinizi helâka ma'rûz bırakmayın}...

---

65 Aslında, Bakara, 2/192. âyetin sonunda kayıdlı bulunan Enfâl, 8/39 âyetini ve tefsîrini –daha uygun bulduğumuzdan– buraya nakleттik. (Çeviren)

66 Bu, zayıf bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)

Fakîr bir adamın, "Ey Allâh'ın Resûlü! Yiyecek birşey bulamıyoruz, neyi tasadduq edelim?" diye sorması üzerine Allâh Teâlâ, *Allâh yolunda infâq edin, ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın* buyruğunu indirdi. Çünkü asıl tehlike, sadaqa vermemektir.

> ...*ve* (Allâh yolunda infâqta bulunarak) *ihsân edin. Muhakkak Allâh muhsinleri* (yani, Allâh'a itâ'at uğrunda güzelce infâqta bulunanları) *sever.*

196. *Haccı ve umreyi,* (mikatlarından) *Allâh için tamâmlayın...*

Hacc ve umrede yapmamanız gereken şeyleri helâl bellemeyin. Hacc ve umre, yerine getirilmesi gereken iki farzdır. Umre'nin küçük hacc olduğu da söylenir. Hacc ve umrenin eksiksiz yapılması, mikatlardan başlayarak hâlis bir niyetle ihrâma girilmesi ve dünyevî herhangi bir maksad karışmaması ile olur. Çünkü câhiliyye dönemi insânları ihrâmda iken şirk koşuyorlardı. Bundan dolayı Allâh, Nebî ile müslümanlara, yalnızca Allâh için bu iki ibâdeti, *Haccı ve umreyi Allâh için tamâmlayın* buyurarak tamâmlamalarını emretti. Bu da onlara, başka bir maksadın karışmamasıyla olur. Ardından –âyetin sonunda– onları, hacc ve umre'de uygun olmayan işleri yapmaya kalkışmaktan korkutarak, *Bilin ki, Allâh, iqâbı hakîkaten şiddetli olandır* buyurdu.

> ...*Eğer ihsar olunursanız* (yani, habsedilirseniz [engellenirseniz/alıkonursanız]: hacc ya da umre için ihrâma girdikten sonra bir habs, hastalık ya da düşman sebebiyle Mescid-i Harâm'a ulaşmanız engellenecek olursa]),...

Nitekim Allâh bir başka yerde (aynı fiili kullanarak), *Allâh yolunda ihsar olmuşlar* (yani, hapsolmuşlar [kendilerini ona tahsîs etmiş, vakfetmişler]) (Bakara, 2/273) buyurmaktadır.

Diğer bir benzeri de, *Biz cehennemi kâfirlere bir hasîr* (yani, hapsolundukları bir yer) *yaptık* (İsrâ, 17/8) buyruğudur.

> ...*o vakit hedy'den* ((yani, deve, sığır, davar cinsi gibi qurbânlık hayvanlardan)) *kolayınıza geleni (gönderin). Bu hedy* [*hediye qurbânı*], *yerine varıncaya* (yani, Mekke'ye ulaşıncaya) *kadar saçlarınızı traş etmeyin* (yani, ihrâmlı olduğunuz sürece traş olmayın; –hediye qurbânı kesilecek olursa ihrâmdan çıkabilir–). *Sizden kim de hasta olursa veya başından bir eziyeti bulunursa* (yani, başında bir eziyet bulunur da saçını traş ederse), *ona oruc-*

tan {(yani, dilerse peşpeşe, dilerse ayrı ayrı olmak üzere ya üç gün oruc tutmak sûretiyle)}, *sadaqadan* {(yani, her birine yarım sâ buğday olmak üzere altı yoksula yiyecek vermek sûretiyle)} *yâhûd qurbândan biriyle* {(yani, davar, sığır ya da deve keserek Mekke'deki faqîrlere dağıtmak sûretiyle)} *fidye gerekir. Emniyette* {yani, ihsardan {düşmanın Beyt-i Harâm'a gitmenizi engellemesinden} yana emniyette} *olduğunuz taqdîrde, kim hacc zamânına kadar umre ile temettuda bulunursa, hedy'den kolayına geleni (kessin)* {yani, Şevvâl'in başında yâhûd Zilqâde ayında ya da Zilhicce'nin ilk on gününde umre için ihrâma girmiş olduğu hâlde Mekke'ye girerek hacctan önce umre yapmak/umreyle faydalanmak isteyen kimsenin,[67] bir koyun/keçi ya da büyük baş bir hayvan kesmesi gerekir: ondan kendisi yiyebilir, başkasına da yedirebilir}. *Kim de bulamazsa* {yani, hedy/qurbân bulamazsa}, *üç gün haccta* {yani, Zilhicce'nin ilk on gününde Arefe gününe kadar üç gün}, *yedi gün de dönünce*{yani, Minâ'dan âilesinin yanına döndüğünde} *tamâmı on gün (oruc tutsun).*

Bu yedi günü, dileyen –peşpeşe veya aralıklı olarak– yolda, dileyen de âilesinin yanına döndükten sonra tutabilir. Sonra Allâh, *Bu* {yani, hacca kadar umre ile temettûda bulunmak} *âilesi Mescid-i Harâm'da iqâmet etmeyenler içindir* {yani, evi Harem bölgesi içerisinde bulunmayan kimseler bu şekilde temettuda bulunabilirler. Evi ve iqâmetgâhı Harem bölgesinde olan kimselerin ne temettu yapması, ne de oruc tutması söz konusudur}. *Allâh'a ittiqâ edin ve bilin ki Allâh'ın iqâbı hakîkaten şiddetlidir* buyurmaktadır.

197. *Hacc bilinen aylardır* {yani, kim hacc için ihrâma girecekse Şevvâl veya Zilqâde veya Zilhicce'nin ilk on gününde ihrâma girmelidir. Bu ayların dışında hacc niyetiyle ihrâma giren Sünnete uygun bir iş yapmamış olur. Bu ihrâmını umre için değiştirsin}. *Kim onda* {(yani, o aylarda)} *haccı farz ederse* {yani, hacc niyetiyle ihrâma girerse}, *artık haccta refes* {yani, cimâ},...

Allâh'ın, *Oruc gecesinde refes* {yani, kadınlarınızla cimâ} *size helâl kılındı* (Bakara, 2/187) buyruğunda da "refes" lafzı bu ma'nâda kullanılmıştır.

...*füsûk* {yani, kötü söz söylemek, sövüşmek} *ve cidâl* {yani, tar-

67 "Hacctan önce umre yapan kimsenin kurban kesmesi gerektiği" iddiâsı doğru olursa, umre yapan kimse, sırf umre yapması sebebiyle cezâlandırılmış olur. (Redaktör: E.Ö)

tışmak} *yoktur* {yani, ihrâmlı iken kızmak noktasına varacak şekilde ya da ihrâmlı olan kardeşini kızdıracak şekilde tartışmaya girişmesin. Kim böyle birşey yaparsa bir yoksulu doyurmalıdır}...

Allâh Teâlâ'nın, *Allâh'ın âyetleri hakkında kâfirlerden başkası cidâl etmez* (Mü'min, 40/4) buyruğunda da "cidâl" kelimesi bu anlamdadır.

> ...*Hayırdan ne yaparsanız* {yani, size yasak kılınan refesi, füsûk ve cidâli terk ederseniz}, *Allâh onu bilir* {ve onun karşılığında sizi mükâfâtlandırır}. *Bir de azık edinin. Kuşkusuz ki azığın en hayrlısı taqvâdır ve Bana ittiqâ edin* {yani, Bana isyân etmeyin} *yâ ûli'l-elbâb* {yani, ey lübb ve aql ehli}.

198. *Rabbinizden bir lütuf aramanızda* {yani, hacc mevsiminde ticâret yapmanızda} *size bir cünâh yoktur. Arafât'tan ifaza ettiğinizde* {yani, güneşin batımından sonra boşanıp aktığınızda}, *Allâh'ı zikredin* {yani, o gece zikredin}. *Meş'ar-ı Harâm yanında da* {yani, Meş'ar-ı Harâm'da; Müzdelife'de insânların geceyi geçirip de sabâhı ettikleri vakit de Allâh'ı zikredin}. *Sizi hidâyete iletmesine* {yani, dînine hidâyet etmesine} *muqâbil siz de O'nu zikredin. Siz bundan evvel* {yani, sizi dînine hidâyet etmeden önce} *dâllinden* {yani, hidâyetten uzak olup dalâlette/sapıklıkta olanlardan} *idiniz.*

199. *Sonra, insânların* {yani, Rabî'a ve Yemenlilerin} *ifaza ettikleri yerden ifaza edin...*

"Hums"; Kureyş, Kinâne, Huzâ'a ve Âmir b. Sa'sa'oğulları Meş'ar-ı Harâm'da gecelemiyor –öldürülmek korkusuyla Harem bölgesinin dışına çıkmıyorlardı– ve Arafât'ta vakfe yapmıyorlardı. Bu sebeble Yüce Allâh hakklarında bu buyrukları indirerek, Arafât'ta vakfe yapmalarını emretmek üzere, *Sonra, insânların ifaza ettiği yerden ifaza edin* buyurdu. Güneşin batışından önce Arafât'tan, doğuşundan sonra da Cem'den {Müzdelife'den} ifaza edip ayrılıyorlardı. Ancak Nebî bu husûsta onlara muhâlefet etti.[68]

> ...*Allâh'tan mağfiret* {yani, zenblerinizi/günâhlarınız için bağışlanma} *dileyin. Doğrusu Allâh ğafûrdur* {yani, mü'minlerin zenblerini bağışlayandır}, *rahîmdir* {yani, onlara merhamet/lütf u ihsân edendir}.

---

68 Güneşin batışından sonra Arafât'tan, doğuşundan önce de Müzdelife'den ifaza etti. (Çeviren)

200. ***Menâsikinizi tamâmladığınızda*** **{yani, Teşrîk günlerinden sonra menâsikinizi bitirdiğinizde},** ***Allâh'ı zikredin, atalarınızı zikrettiğiniz*** **{yani, çocukların babalarını andıkları}** ***gibi, hattâ daha şiddetli*** **{yani, daha çok}** ***bir zikrle. İnsânlardan kimi, "Rabbimiz! Bize*** **{sözü edilen bu şeyleri}** ***dünyâda ver" der. Ona âhirette bir halâq*** **{yani, nasîb/pay}** ***yoktur.***

Bu lafzın bir benzeri de, ***Onlar halâqları*** {yani, nasîbleri/payları} ***kadar faydalandılar*** (Tevbe, 9/69) âyetidir.

201. *Onlardan kimi de,* {Rabb'lerine du'â ederek}, *"Rabbimiz! Bize dünyâda bir hasene* {yani, bol rızq}, *âhirette de bir hasene* {yani, âhiret sevâbı/mükâfâtı: cennet} *ver ve bizi o ateş azâbından koru" der.*

Arkasından bunların durumlarını haber vererek şöyle buyurmaktadır:

202. *İşte onlar* {yani, mü'minler} *için, kesbettilerine karşılık bir nasîb* {yani, güzel amellerinden ötürü bir hazz} *vardır. Ve Allâh serî'u'l-hisâbdır* [*Allâh'ın hesâbı pek çabuktur*].

Sanki olup bitmiş gibidir.

203. *Sayılı günlerde* {yani, Cemrelere taş attığınız günlerde: Teşrîk günlerinde} *Allâh'ı zikredin...*

el-Eyyâmu'l-ma'lûmât'tan[69] {ma'lûm/bilinen günlerden} kasıd, "Kurban bayramı'nın birinci günü ile ondan sonraki iki Teşrîk günü"dür.

> *...Kim iki günde* {yani, Kurban bayramı'nın birinci gününden sonraki iki günde} *acele ederse, ona ism yoktur* {yani, ona zenb/günâh yoktur: onun zenbleri/günâhları bağışlanır[70] –(ikinci günde) güneş batana kadar Minâ'dan ayrılmayan kimse, üçüncü güne kadar Minâ'da kalıp Cemrelere taş attıktan sonra insânlarla berâber dönsün–}. *Kim de te'hir ederse* {yani, herkesin Minâ'dan ayrılacağı üçüncü güne kadar kalırsa}, *ona da ismı yoktur* {yani, ona da zenb/günâh yoktur: onun zenbleri/günâhları bağışlanır[70]}; *fakat, ittiqâ eden/korunan* {yani, av hayvanlarını öldürmekten sa-

69 Âyetteki ibâre, *eyyâmin ma'dûdât* [*sayılı günler*] şeklindedir. (Çeviren)

70 Burada, –cümlenin devâmından da rahatlıkla anlaşılacağı üzere– günâhların bağışlanmasından-bağışlanacağından değil, ittiqâ etmeleri hâlinde acele eden kimse için de, te'hir eden kimse için de bir günâh olmadığından söz edilmektedir. (Redaktör: E.Ö)

kınan[71]} *kimse için. Allâh'a ittiqâ edin* {ve ihrâmlıyken av hayvanlarını öldürmeyi helâl bellemeyin}. *Ve bilin ki muhakkak siz O'na haşrolunacaksınız* {yani, âhirette O'nun huzûruna toplanacaksınız ve O da amellerinizin karşılığını verecektir –böylece onları korkutmaktadır–}.

Bu âyetin bir benzeri de, *İhrâmda bulunduğunuz sürece kara avı size harâm kılındı. Allâh'a ittiqâ edin, ki O'na haşrolunacaksınız,* {O da size amellerinizin karşılığını verecektir} (Mâide, 5/96) âyetidir.

204. *İnsânlardan öylesi vardır ki, dünyâ* {yakın/şimdiki} *hayât hakkındaki sözü acâibine* {yani, hoşuna} *gider ve qalbindekine* {yani, söylediklerinin hakk olduğuna} *Allâh'ı şâhid tutar* {yani, Allâh adına yemîn eder}. *Hâlbuki o, hasımların en yamanıdır/sertidir/tartışmacısıdır* {yani, bâtıl ile tartışan birisidir}.

Onunla {yani, Qur'ân'daki tehdidlerle} *inadçı/sert/tartışmacı* {yani, hasmâne cedel eden/aşırı düşmanlıkla tartışan} *bir qavmi inzâr edesin/uyarasın* (Meryem, 19/97) âyeti de buna benzemektedir.

Sonra Allâh Nebî'ye şunu haber vermektedir:

205. *Dönüp gittimi* {yani, yanından uzaklaştımı –Ahnes, savaşta kendisini koruyabilen ve cesâretli olan biriydi–} *arzda/yeryüzünde* {ma'siyetler işleyerek} *fesâd çıkarmaya, harsı/ekini ve nesli* {yani, her türlü canlıyı} *yok etmeye çalışır. Allâh ise fesâdı sevmez.*

206. *Ona, "Allâh'a ittiqâ et" denildiğinde, onu/O'na ism/günâh ile izzet* {yani, hamiyyet} *edinir...*

Bunun bir benzeri de, *Aksine o küfredenler bir izzet* {yani, günâh işlemeye iten bir hamiyyet} *ve şiqâq/ayrılık içindedirler* (Sâd, 38/2) âyetidir.

...Öyleyse cehennem de {yani, şiddetli azâb da} *ona yeter. O ne kötü yataktır.*

207. *İnsânlardan öylesi de vardır ki, Allâh'ın rızâsını arayarak nefsini satar. Allâh kullarına raûftur.*

208. *Ey o îmân edenler! Kâffeten silme* {yani, İslâm şeri'atındaki hükmlerin tümüne} *girin!*

---

71 *İttiqâ*'nın, sâdece "av hayvânlarını öldürmekten sakınma"ya hasredilmesi uygun değildir. (Redaktör: E.Ö)

Abdullâh b. Selâm, Selâm b. Kays, Ka'b'ın oğulları Esîd ve Esed, Yâmîn b. Yâmîn gibi Tevrât'a îmân eden kimseler Nebî'den, namazda Tevrât okumak, Tevrât'ta bulunan Sebt'e {Cum'artesi günü yasağına} riâyet ile bazı hükmler gereğince amel etmek üzere izn istediler. Allâh da, "Muhammed'in sünnetini ve şeri'atını uygulayın" buyurdu. Çünkü Muhammed'in getirdiği Qur'ân, kendisinden önceki bütün kitâbları neshetmiştir. Bu bakımdan Allâh, *Kâffeten silme* {yani, İslâm şeri'atındaki hükmlerin tümüne} *girin* buyurmaktadır.

...*Şeytânın adımlarına tâbi olmayın* {yani, şeytânın ma'siyeti süslü göstermesine kanmayın, çünkü Muhammed'in nebî olarak gönderilişinden sonra, daha önce izlenmiş olan sünnet {uygulama} şeytânın adımlarından bir sapıklıktır}. *Gerçekten o, sizin için mübîn* {yani, beyyin/açık} *bir düşmandır.*

209. *Eğer size gelen beyyinâtın* {yani, Muhammed'in şerî'at ve emirlerinin} *ardından kayarsanız,...*

Bunun ağır cezâsından onları sakındırarak buyuruyor ki:

...*bilin ki Allâh* {intikâmında} *azîzdir,* {hakklarındaki azâb hükmünde} *hakîmdir.*

210. *Onlar, Allâh'ın ve meleklerin buluttan gölgeler içinde* {yani, beyaz sisi andıran bir şekilde} *kendilerine gelmesinden...*

İşte Allâh Teâlâ'nın, *Ve o gün semâ bulutla yarılacak, melekler tenzîlen indirilecekler* {*tenzîl edildikçe edilecekler*} {yani, onlar bulut içerisinde olmayacaklar} (Furqân, 25/25) âyeti bunu ifâde etmektedir.

...*ve işlerinin bitirilmesinden* {yani, azâbın gerçekleşmesinden/helâk edilmelerinden} *başkasını mı bekliyorlar* {yani, bunun dışında birşey beklemiyorlar}. *Hâlbuki bütün işler Allâh'a döndürülür* {yani, âhirette bütün yaratıkların işleri O'na döndürülecektir}.

211. *İsrâîloğulları'na* {yani, Medîne yahûdîlerine} *sor: Biz onlara nice açık âyet verdik* {yani, denizi ikiye ayırdığımız, düşmanlarını helâk ettiğimiz, üzerlerine menn ve selvâ indirdiğimiz, bulutla gölgelendirdiğimiz, içecekleri suyu taştan fışkırttığımız vakit onlara ne kadar çok açık âyet vermiştik. Kendileri ise şimdi Muhammed'i inkâr etmekle bu ni'metlerin Rabbini de inkâr etmiş oldular}. *Kim Allâh'ın ni'metini, kendisine geldikten sonra değiştirirse,...*

Allâh onları, vereceği cezâ ile korkutmak üzere buyuruyor ki:

> *...kuşkusuz Allâh'ın iqâbı* {yani, cezâlandırdığı taqdîrde cezâsı} *şiddetlidir.*

212. *Dünyâ [yakın/şimdiki] hayât* {yani, orada onlara bol bol verilen dünyâlık} *küfredenlere süslenmiştir...*

Bu kısım, münâfiq olan Abdullâh b. Ubeyy ve arkadaşları hakkında inmiştir.

> *...ve îmân edenlerle eğleniyorlar* {yani, ma'îşet husûsunda faqîr oldukları için îmân edenlerle alay ediyorlar}. *Hâlbuki o ittiqâ edenler* {yani, şirkten kaçınanlar}, *qıyâmet günü onların* {yani, münâfiqlar ve kâfirlerin} *fevqındedir. Allâh dilediği kimseyi hesâbsız rızqlandırır* {yani, kâfirlerin rızqını genişletip mü'minlerin rızqını kısdığı vakit de dilediğine hesâbsız rızq verebilir}.

213. *O/bütün insânlar* {yani, gemi ehli[72] [Nûh'un gemisinde bulunan insânlar]} *bir ümmet* {yani, İslâm milleti/dîni üzere[73]} *idi. Allâh nebîleri* {yani, İbrâhîm'i, İsmâîl'i, İshâq'ı, Ya'qûb'u, Lût'u} *mübeşşirler* {yani, cennetle müjdeleyiciler} *ve münzirler* {yani, ateşten/ateşe karşı uyarıcılar} *olmak üzere ba'setti* {yani, gönderdi} *ve onlarla berâber kitâbı* {yani, İbrâhîm'in sahîfelerini} *hakk ile indirdi; onda* {yani, dînde} *ihtilâf ettikleri husûsta insânlar arasında* {kitâb ile} *hükmetmeleri için. O verilende* {yani, verilen Kitâb'da}, *ancak kendilerine beyyinât* {yani, beyân} *gelmesinin ardından –aralarındaki bağy'den dolayı– ihtilâf ettiler* {yani, aralarındaki bağy ve hased'den dolayı ayrıldılar/tefrikaya düştüler}. *Allâh îmân edenleri, onların hakktan ihtilâf ettiklerinde* {yani, onlar Qur'ân'da ihtilâf ettikleri vakit}, *–izniyle–* {tevhîde} *hidâyet etti. Allâh dilediğini sırât-ı mustaqîme hidâyet eder* {yani, onların İslâm dînine girmelerini kolaylaştırır, zîrâ İslâm dîninden gayrısı bâtıldır}.

Sonra mü'minlere, Allâh uğrunda belâ ve meşakkatlerle karşılaşmanın onlar için kaçınılmaz olduğunu belirterek buyurmaktadır ki:

---

72 *en-Nâs* [*o/bütün insânlar*] kelimesinin, "gemi ehli"ne [Nûh'un gemisinde bulunan insânlara] tahsîs edilmesi, uygun değildir. (Redaktör: E.Ö)

73 *Ümmet*'in, "İslâm milleti/dîni" olduğu iddiâsı, dayanaktan yoksundur. (Redaktör: E.Ö)

214. *Yoksa siz cennete gireceğinizi mi sandınız?!...*

Bunun bir benzeri de, *Yoksa siz cennete gireceğinizi mi sandınız? Allâh, bilmeden...* (Âl-i İmrân, 3/142) âyeti ile, *Elif-Lâm-Mîm. İnsânlar, "Îmân ettik" demekle bırakılacaklarını ve fitneye* [*imtihana*] *ma'rûz kalmayacaklarını mı sandılar?* (Ankebût, 29/1-2) âyetidir.

Sonra Allâh, Nebî'nin ashâbına öğüt vermek üzere geçmiş ümmetlerin başına gelenlerle ilgili şu haberi vermektedir:

> *...Sizden öncekilerin* {yani, geçmiş ümmetler arasından îmân edenlerin} *mesel olmuş hâlleri* {yani, başlarına gelen belâlar husûsundaki sünnet} *sizin de başınıza gelmeden?! Onlara öyle be'sler* {yani, şiddet: belâ} *ve darrâ* {yani, belâ/sıkıntı} *dokundu* {yani, isâbet etti} *ve öyle sarsıldılar* {yani, korkutuldular} *ki, rasûl* {yani, el-Yesâ[74]} *ve berâberindeki îmân edenler* {bu, savaşta mü'minlerle birlikte bulunan hükmdar Hazkıyâ'dır[75]}, *"Allâh'ın yardımı ne zamân?" dediler. İyi bilin ki, Allâh'ın yardımı yakındır* {yani, pek çabuktur –Mîşâ b. Hazkıyâ da, adı Eş'ıyâ olan el-Yesâ'ı öldürmüştü–[76]}.

215. *Sana,* {mallarından} *neyi infâq edeceklerini soruyorlar. De ki: "Hayr'dan* {yani, maldan} –{*Eğer bir hayr* {yani, mal} *bırakacaksa...* (Bakara, 2/180) âyetinde olduğu gibi}– *verdiğiniz nafaqa; ana-baba, akrabalar, yetîmler, miskînler* [*yoksul ve faqîrler*] *ve yolda kalmışlar içindir* {yani, mallarınızı infâq edeceğiniz yerler ve kişiler bunlardır}. *Hayr'dan* {yani, mallarınızdan infâq ederek} *daha ne yaparsanız, elbette Allâh onu* {yani, yaptığınız infâqı} *bilir.*

Allâh, Bakara, 2/219'da da neyi infâq edeceklerini, *Afvı* {yani, ihtiyacınızdan artanı} buyurarak açıklamakta; ardından da, *Böylece* {yani, bu şekilde öğüt vererek} *Allâh âyetleri* {yani, sadaqa ile ilgili durumu} *sizin için beyân ediyor* {yani, hayâtınızın bu günlerinde âhiret için gerekli amellerde bulunmanız için bildiriyor} *ki tefekkür edesiniz: dünyâ* {yani, dünyâ hakkında tefekkür edip, "Burası, belâ [imtihan] ve fenâ [fânilik] yurdudur" diyesiniz} *ve âhiret hakkında* {yani, âhiret hakkında düşünüp onun üstünlüğünü an-

---

74 *Rasûl*'ün, "Elyesâ" olduğu iddiâsı, delilsiz bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)

75 Bu, dayanaktan yoksun bir iddiâdır. (Redaktör: E.Ö)

76 Bu, dayanaktan yoksun bir iddiâdır. (Redaktör: E.Ö)

Allâh onları, vereceği cezâ ile korkutmak üzere buyuruyor ki:

> *...kuşkusuz Allâh'ın iqâbı* {yani, cezâlandırdığı taqdîrde cezâsı} *şiddetlidir.*

212. *Dünyâ [yakın/şimdiki] hayât* {yani, orada onlara bol bol verilen dünyâlık} *küfredenlere süslenmiştir...*

Bu kısım, münâfiq olan Abdullâh b. Ubeyy ve arkadaşları hakkında inmiştir.

> *...ve îmân edenlerle eğleniyorlar* {yani, ma'îşet husûsunda faqîr oldukları için îmân edenlerle alay ediyorlar}. *Hâlbuki o ittiqâ edenler* {yani, şirkten kaçınanlar}, *qıyâmet günü onların* {yani, münâfiqlar ve kâfirlerin} *fevqındedir. Allâh dilediği kimseyi hesâbsız rızqlandırır* {yani, kâfirlerin rızqını genişletip mü'minlerin rızqını kıstığı vakit de dilediğine hesâbsız rızq verebilir}.

213. *O/bütün insânlar* {yani, gemi ehli[72] [Nûh'un gemisinde bulunan insânlar]} *bir ümmet* {yani, İslâm milleti/dîni üzere[73]} *idi. Allâh nebîleri* {yani, İbrâhîm'i, İsmâîl'i, İshâq'ı, Ya'qûb'u, Lût'u} *mübeşşirler* {yani, cennetle müjdeleyiciler} *ve münzirler* {yani, ateşten/ateşe karşı uyarıcılar} *olmak üzere ba'setti* {yani, gönderdi} *ve onlarla berâber kitâbı* {yani, İbrâhîm'in sahîfelerini} *hakk ile indirdi; onda* {yani, dînde} *ihtilâf ettikleri husûsta insânlar arasında* {kitâb ile} *hükmetmeleri için. O verilende* {yani, verilen Kitâb'da}, *ancak kendilerine beyyinât* {yani, beyân} *gelmesinin ardından –aralarındaki bağy'den dolayı– ihtilâf ettiler* {yani, aralarındaki bağy ve hased'den dolayı ayrıldılar/tefrikaya düştüler}. *Allâh îmân edenleri, onların hakktan ihtilâf ettiklerinde* {yani, onlar Qur'ân'da ihtilâf ettikleri vakit}, *–izniyle–* {tevhîde} *hidâyet etti. Allâh dilediğini sırât-ı mustaqîme hidâyet eder* {yani, onların İslâm dînine girmelerini kolaylaştırır, zîrâ İslâm dîninden gayrısı bâtıldır}.

Sonra mü'minlere, Allâh uğrunda belâ ve meşakkatlerle karşılaşmanın onlar için kaçınılmaz olduğunu belirterek buyurmaktadır ki:

---

72 *en-Nâs [o/bütün insânlar]* kelimesinin, "gemi ehli"ne [Nûh'un gemisinde bulunan insânlara] tahsîs edilmesi, uygun değildir. (Redaktör: E.Ö)

73 *Ümmet*'in, "İslâm milleti/dîni" olduğu iddiâsı, dayanaktan yoksundur. (Redaktör: E.Ö)

214. *Yoksa siz cennete gireceğinizi mi sandınız?!...*

Bunun bir benzeri de, *Yoksa siz cennete gireceğinizi mi sandınız? Allâh, bilmeden...* (Âl-i İmrân, 3/142) âyeti ile, *Elif-Lâm-Mîm. İnsânlar, "Îmân ettik" demekle bırakılacaklarını ve fitneye* [*imtihana*] *ma'rûz kalmayacaklarını mı sandılar?* (Ankebût, 29/1-2) âyetidir.

Sonra Allâh, Nebî'nin ashâbına öğüt vermek üzere geçmiş ümmetlerin başına gelenlerle ilgili şu haberi vermektedir:

> *...Sizden öncekilerin* {yani, geçmiş ümmetler arasından îmân edenlerin} *mesel olmuş hâlleri* {yani, başlarına gelen belâlar husûsundaki sünnet} *sizin de başınıza gelmeden?! Onlara öyle be'sler* {yani, şiddet: belâ} *ve darrâ* {yani, belâ/sıkıntı} *dokundu* {yani, isâbet etti} *ve öyle sarsıldılar* {yani, korkutuldular} *ki, rasûl* {yani, el-Yesâ[74]} *ve berâberindeki îmân edenler* {bu, savaşta mü'minlerle birlikte bulunan hükmdar Hazkıyâ'dır[75]}, *"Allâh'ın yardımı ne zamân?" dediler. İyi bilin ki, Allâh'ın yardımı yakındır* {yani, pek çabuktur –Mîşâ b. Hazkıyâ da, adı Eş'ıyâ olan el-Yesâ'ı öldürmüştü–[76]}.

215. *Sana,* {mallarından} *neyi infâq edeceklerini soruyorlar. De ki: "Hayr'dan* {yani, maldan} –{*Eğer bir hayr* {yani, mal} *bırakacaksa...* (Bakara, 2/180) âyetinde olduğu gibi}– *verdiğiniz nafaqa; ana-baba, akrabalar, yetîmler, miskînler* [*yoksul ve faqîrler*] *ve yolda kalmışlar içindir* {yani, mallarınızı infâq edeceğiniz yerler ve kişiler bunlardır}. *Hayr'dan* {yani, mallarınızdan infâq ederek} *daha ne yaparsanız, elbette Allâh onu* {yani, yaptığınız infâqı} *bilir.*

Allâh, Bakara, 2/219'da da neyi infâq edeceklerini, *Afvı* {yani, ihtiyacınızdan artanı} buyurarak açıklamakta; ardından da, *Böylece* {yani, bu şekilde öğüt vererek} *Allâh âyetleri* {yani, sadaqa ile ilgili durumu} *sizin için beyân ediyor* {yani, hayâtınızın bu günlerinde âhiret için gerekli amellerde bulunmanız için bildiriyor} *ki tefekkür edesiniz: dünyâ* {yani, dünyâ hakkında tefekkür edip, "Burası, belâ [imtihan] ve fenâ [fânilik] yurdudur" diyesiniz} *ve âhiret hakkında* {yani, âhiret hakkında düşünüp onun üstünlüğünü an-

---

74 *Rasûl*'ün, "Elyesâ" olduğu iddiâsı, delîlsiz bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)
75 Bu, dayanaktan yoksun bir iddiâdır. (Redaktör: E.Ö)
76 Bu, dayanaktan yoksun bir iddiâdır. (Redaktör: E.Ö)

layarak, "O, hayr ve bekâ [kalıcılık/ebediyyet] yurdudur" diyesiniz}. (Bakara, 2/219-220)

İşte dünyâ ve âhiret hakkında tefekkür budur.[77]

216. *Qıtâl üzerinize yazıldı* {yani, farz kılındı}, *hoşunuza gitmediği* {yani, sizin için meşakkatli olduğu} *hâlde...*

Kütibe [*yazıldı*] kelimesi, –*Oruc üzerinize yazıldı* (Bakara, 2/183) âyetinde de olduğu gibi– "farz kılındı" demektir.

> *...fakat hoşlanmadığınız birşey sizin için hayrlı olabilir* {yani, Allâh onun âqıbetinde fetih, zafer, ganîmet ve şehâdet taqdîr etmiş olabilir}, *sevdiğiniz birşey de* {yani, cihâda gitmeyip oturmak da} *sizin için şerr olabilir* {yani, Allâh onun âqıbetini kötü kılmış olabilir: zafer kazanmaz, ganîmet elde etmezsiniz}. *Allâh bilir, siz bilmezsiniz* {yani, bu husûsta Allâh sizin bilmediğiniz şeyleri bilir}.

217. *Sana, Harâm ayı: onda qıtâli soruyorlar. De ki: "Onda qıtâl* {yani, ruhsat verilmeden onda savaşmak} *büyüktür. Allâh yolundan* {yani, İslâm dîninden} *alıkoymak ve O'na* {yani, Allâh'a} *küfretmek ve Mescid-i Harâm'dan* {alıkoymak} *ve ehlini oradan* {yani, Mescid-i Harâm yanından} *çıkarmak* {–çünkü onlar Nebî'yi ve ashâbını Mekke'den çıkartmışlardı–} *ise, Allâh yanında daha büyüktür* {yani, öldürmekten, esir almaktan, mal/ganîmet almaktan daha büyüktür}. *Fitne* {yani, içinde bulunduğunuz şirk}, *qatlden daha büyüktür* {yani, Allâh yanında daha büyüktür}...

Bundan sonra Allâh Arab müşriklerinin müslümanlar hakkındaki kanaatlerini haber vermek üzere buyuruyor ki:

> *...Eğer* {Mekke müşriklerinin} *güçleri yetse,* {ey mü'minler} *sizi dîninizden* {yani, İslâm'dan} *döndürünceye kadar sizinle savaşmaktan geri kalmazlar...*

Arkasından bu duruma düşmekten onları korkutmak üzere şöyle buyurdu:

---

[77] Merhum Müfessir, sorunun konusu ve nüzûl sebebi olarak belirttiği hâdise ile yakın ilgisi sebebiyle, tefsîr etmekte olduğu 215. âyetin akabinde, 219. âyetin son kısmı ve 220. âyetin ilk kısmı ile alâkalı açıklamalarda bulunmuştur. (Çeviren)

...İçinizden kim dîninden **(yani, İslâm'dan)** ***döner*** **(yani, îmân ettikten sonra küfre döner)** ***de kâfir olarak ölürse, işte onların amelleri dünyâda ve âhirette heder olur*** **(yani, bu kötü amellerinin hiçbir sevâbı olmaz).** ***İşte onlar ateşin ashâbıdır, onda hâlidlerdir*** **(yani, ölmezler).**

218. *Kuşkusuz îmân edenler,* (Medîne'ye) *hicret edenler ve Allâh yolunda* (müşriklerle) *cihâd edenler var ya, işte onlar Allâh'ın rahmetini* (yani, cennetini) *umarlar. Allâh da ğafûrdur, rahîmdir.*

Rahmet kelimesi, *Yüzleri ak olanlar Allâh'ın rahmetindedirler* (yani, Allâh'ın cennetindedirler) (Âl-i İmrân, 3/107) âyetinde de "cennet" ma'nâsında kullanılmıştır.

219. *Sana hamr* [*içki*] *ve meysiri* (yani, kumarı) *soruyorlar...*

Sorularına cevâb olmak üzere Allâh buyurdu ki:

> *...De ki: "O ikisinde büyük bir ism* (yani, her ikisinin işlenmesinde de büyük bir günâh vardır; çünkü onlar sebebiyle namazın, Allâh'ı zikretmenin terki ve harâmların işlenmesi söz konusudur) *ve insânlar için menfaatler* (yani, –harâm kılınışından önce– yapılmaları hâlinde elde edilen lezzet ve ticarî menfaatler) *vardır. Fakat günâhları* (yani, Allâh'ın harâm kılmasından sonra günâhları), *menfaatlerinden* (yani, harâm kılınışlarından sonra, harâm kılınmalarından önceki menfaatlerinden) *daha büyüktür." Yine sana, neyi infâq edeceklerini soruyorlar. De ki: "Afvı." Böylece Allâh âyetleri sizin için beyân ediyor ki tefekkür edesiniz:...*[78]

220. *...dünyâ ve âhiret hakkında. Bir de sana yetîmleri soruyorlar...*[79]

Yetîmlerin malını yiyenler hakkında, *Kuşku yok ki yetîmlerin mallarını zulmen yiyenler, karınlarında sâdece bir ateş yerler. Onlar yakında bir sa'îre* [*alevli bir ateşe*] *yaslanacaklar* (Nisâ, 4/10) âyeti nâzil olunca müslümanlar, –hakksızlık etmekten korktukları için– yetîmlerle bir arada bulunmaktan çekindiler ve yetîmin odasını, yemeğini, hizmetçilerini ayırdılar. Fakat bu uygulama her iki tarafa da ağır geldi. Ensâr'dan Sâbit b. Rıfâa, Nebî'ye, "Biz

78 Bakara, 2/219'un bu kısmının tefsîri, Bakara, 2/215'in –onunla yakın münâsebeti dolayısıyla– tefsîrinin akabinde yapılmıştı. (Çeviren)

79 Bakara, 2/220'nin bu kısmının tefsîri, Bakara, 2/215'in tefsîriyle birlikte yapılmıştı. (Çeviren)

Allâh'ın indirdiği buyruğa uyarak yetîmleri ve onlara âit olanları bize âit olanlardan ayırdık, fakat bu bize de, onlara da ağır geldi. Üstelik hepimiz yetîmi, yemeğini ve hizmetçisini ayırabilecek kadar bolluğa da sâhib değiliz. Acaba onlarla birlikte oturup kalkarak ev, yiyecek-içecek, hizmetçi ve bineği birlikte kullanabilir miyiz? Onlara âit bir şeyi alacak olursak, daha iyisini vermeyi üstleniyoruz" dediler. Bunun üzerine Allâh, Sâbit b. Rıfâa'nın bu sözleri ile ilgili olarak, *Bir de sana yetîmleri soruyorlar* buyruğunu indirdi.

> ...*De ki: "Onlar için bir ıslâh hayrlıdır* {yani, yetîmin faydasına olan şeyleri yapmak hayrlı olandır}. *Şâyet onlarla ihtilât ederseniz* [*karışırsanız*] {yani, birlikte yeyip içerek, hizmetçi ve binekleri birlikte kullanarak aynı meskende yaşarsanız}, *sizin ihvânınızdırlar* {yani, onlar sizin kardeşlerinizdirler}. *Allâh müfsidi* {yani, yetîmin malını ifsâd edeni}, *muslihten* {yani, yetîmin malını ıslâh edenden} *ayırır. Allâh dileseydi sizi sıkıntıya sokardı* {yani, dîniniz husûsunda günâh işleyecek duruma ma'rûz bırakırdı}...

{*Aned* kökünün} bu anlamda kullanılmasının bir örneği de, *Sıkıntıya uğramanız* [*mâ anittum*] {yani, günâha girmeniz} *o'na azîz* [*pek ağır*] *gelir* (Tevbe, 9/128) âyetidir.

> ...*Muhakkak ki Allâh azîzdir* {yani, mülkünde azîzdir}, *hakîmdir* {yani, yetîmlerin mallarıyla ilgili koyduğu hükmlerinde hakîmdir}.

221. *Müşrik kadınları, îmân* {Allâh'ın tevhîdini tasdîq} *edinceye kadar nikâhlamayın. Mü'min* {yani, Allâh'ın tevhîdini tasdîq eden} *bir câriye, hür-müşrik bir kadından –hoşunuza gitse bile–* {-çünkü Ebû Mersed, Anâk hakkında, "Hoşuma gidiyor" demişti-} *hayrlıdır. Hür-müşrik erkeklere*[80] *de –îmân edinceye kadar– (mü'min kadınları) nikâhlamayın. Mü'min bir köle, hür-müşrik bir erkekten –hoşunuza gitse bile– hayrlıdır. Zîrâ onlar ateşe çağırıyor. Allâh ise izniyle cennete ve mağfirete çağırıyor ve âyetlerini insânlar için beyân ediyor ki tezekkür etsinler.*

222. *Sana hayızı soruyorlar. De ki: "O bir ezâdır"* {yani, bir kirdir}. *Onun için hayızlı iken kadınlardan ayrı durun; temizleninceye*

---

80 *Müşrik erkeklere* ibâresinden itibâren 221. âyetin sonuna kadar olan bölüm, *Elif* nüshasında bulunmamakta; *Lâm* nüshasında ise, kenara yazılmıştır. (Muhakkik)

{yani, gusledip temizleninceye[81]} *kadar onlara yaklaşmayın. İyice temizlendiklerinde* {yani, hayızdan dolayı gusledip temizlendiklerinde[82]} *Allâh'ın size emrettiği yerden onlara varın* {yani, hayızlıyken yaklaşmanız yasak olan ferclerinden, hayızlı olmadıkları zamânda yaklaşabilirsiniz}. *Gerçekten Allâh* {günâhlardan} *çokça tevbe edenleri sever ve* {hadeslerden, cünüblükten ve hayızdan[83]} *çokça temizlenenleri sever.*

223. *Kadınlarınız sizin için bir harstır* {yani, çocuk ekilen yerdir}. *O hâlde harsınıza* {fercden olmak şartıyla} *dilediğiniz gibi varın ve kendiniz için taqdîm edin* {yani, evlâd sâhibi olarak iyilikler gönderin} *ve Allâh'a ittiqâ edin* {yani, O size hayızlıyken onlara yaklaşmamanızı öğütlüyor}...

Sonra Allâh onları sakındırarak buyuruyor ki:

...*Ve bilin ki, siz mutlaka O'na kavuşacaksınız* {ve O da size amellerinizin karşılığını verecektir}. *Mü'minleri* {yani, Allâh'ın emrini, yasağını, cenneti tasdîq edenleri} *müjdele!*

224. *Birr* {yani, akrabalık bağlarını gözetmeyeceğine dâir yemîn etmeyin; zîrâ bu ma'siyettir}, *ittiqâ* {yani, Allâh'a karşı ittiqâ} *ve insânların arasını ıslâh husûsunda Allâh'ı yemînleriniz için engel yapmayın,* {çünkü bunları yapmanız, Allâh'a isyân sayılan bir yemîne bağlı kalmanızdan daha hayrlıdır}. *Allâh semîdir* {yani, biz bu husûsta yemînliyiz şeklindeki sözlerinizi işitendir}, *alîmdir* {yani, bu şekildeki yemînlerinizi çok iyi bilendir}.

Bu hükm, yemîn keffâretini emreden Mâide, 5/89. âyet nâzil olmadan önce idi.

225. *Allâh sizi yemînlerinizdeki lağvden dolayı muâhaze etmez...*

---

81 Bu yorum, birtakım rivâyetlere veyâ hayzı cünüblüğe kıyâslamaya dayanmaktadır. Bizce, buradaki *temizleninceye kadar* ibâresi, "hayız kanı kesilinceye kadar" demektir. (Redaktör: E.Ö)

82 *Tetahherne* {iyice temizlendiklerinde} ibâresi, "hayızdan dolayı gusledip temizlendiklerinde" şeklinde de anlaşılmıştır, ancak bu anlayış, âyetin lâfzından ziyâde rivâyetlere veya hayzı cünüblüğe kıyâs etmeye istinâd etmektedir. Dolayısıyla ibârenin, "hayız kanı tamâmen kesildiğinde" şeklinde anlaşılması daha uygundur. (Redaktör: E.Ö)

83 Bu, zayıf-yanlış bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)

Yemînde lağv, "yalan kasdı bulunmadan doğru zannedilerek edilip de hakîkate aykırı çıkan yemîn"dir; ki Allâh bundan dolayı kişiyi sorumlu tutmaz, keffâret gerekmez. İşte yemînde lağv budur.

...*Fakat qalblerinizin kesbettiğinden dolayı sizi muâhaze eder* (yani, qalblerinizin karâr verdiği günâhlardan: yalan kasdıyla bile bile yalan yere yapılan yemînlerden dolayı sorumlu tutar –işte bu yemîn dolayısıyla keffâret verilmesi gerekir–). *Allâh ğafûrdur* (yani, yemîndeki lağvi bağışlayandır), *halîmdir* (yani, yemîndeki lağv için keffâret öngörmemekle halîmdir).

Sonra Allâh Mâide sûresi'nde yemîn için keffâret öngören (89.) âyeti indirdi ve orada keffâreti beyân etti.

226. *Kadınlarından ilâ yapanlar* (yani, karısına yaklaşmayacağına dâir yemîn eden erkekler) *için dört ay beklemek vardır. Şâyet dönerlerse* (yani, yemîninden vazgeçip dört ay bitmeden önce karısıyla cimâ ederse, eskisi gibi onun karısı olarak kalır; fakat yemîni için keffâret vermesi gerekir) *elbette Allâh ğafûrdur* (yani, ilâ yapmanın/karısına yaklaşmayacağına dâir yemîn etmenin günâhını bağışlayıcıdır), *rahîmdir* (yani, ilâ yapana karşı merhametlidir; çünkü Allâh ilâ dolayısıyla keffâret imkânı vermiştir).

Bu esnâda Mâide sûresi'ndeki keffâret hükmüyle ilgili âyet henüz inmemişti. Mâide sûresi'ndeki keffâret hükmü daha sonra nâzil olmuştur.

227. *Eğer boşamaya azmederlerse* (yani, ilâ yapan erkekler karılarını boşamaya karâr verip de dört ay boyunca onlarla cimâ etmezlerse, karıları bir tek talâq ile bâin olur), *kuşkusuz Allâh semîdir* (yani, bu şekilde yemîn edenin yemînini işitendir), *alîmdir* (yani, onun ne yemîn ettiğini bilendir).

228. *Boşanan* [*talâq verilen*] *kadınlar kendiliklerinden üç qur* (yani, hayız görüyor ise üç hayız süresi) *beklerler. Eğer Allâh'a* (yani, Allâh'ın biricikliğine, ortağı olmadığına) *ve âhiret günü'ne îmân* (yani, amellerin karşılıklarının görüleceği ölümden sonraki dirilişi tasdîq) *etmişlerse, Allâh'ın rahmlerinde yarattığını* (yani, var ettiği cenini) *gizlemeleri onlara helâl değildir. Eğer ıslâh irâde ederlerse* (yani, kocaları barışmak, karılarına dönüp aralarını düzeltmek isterlerse), *bu müddet zarfında onları geri almaya daha çok hakk sâhibidirler* (yani, kocanın karısına dönme hakkı önceliklidir). *Onların lehlerinde de aleyhlerindeki hakka benzer*

ma'rûf bir hakk vardır* {yani, kocalarının kadınları üzerinde hakkları olduğu gibi, kadınların da kocaları üzerinde hakkları vardır}. *Fakat erkekler için onlar üzerinde bir derece vardır* {yani, hakk bakımından ve hakklarını yerine getirmelerinden ötürü kocaların karıları üzerinde bir üstünlüğü vardır}. *Allâh* {mülkünde} *azîzdir,* {hâmile kadına rahmetine uygun hükm vermiş olması hasebiyle} *hakîmdir.

229. *Boşama iki defadır. Sonrası ya ma'rûf* {yani, ihsân/iyilik} *ile tutmak veya ihsân ile salmaktır* {–ki bu da, zarar vermeksizin Allâh'ın emrettiği şekilde mehrini vererek üçüncü bir talâq ile bırakmaktır–}. {Boşadığınız taqdîrde} *onlara verdiklerinizden birşey almanız size helâl olmaz...*

Zîrâ daha önce erkek boşadığı karısını evinden çıkartır ve ona mehrinden hiçbir şey vermezdi. Sonra Allâh bir istisnâda bulunup şöyle ruhsat verdi:

> *...Erkek ile kadının Allâh'ın sınırlarını* {yani, Allâh'ın kendilerine vermiş olduğu emri} *koruyamayacaklarından korkmaları müstesnâ...*

Bu da, kadının kendisi adına fitneye düşerek kocasının emirleri husûsunda Allâh'a âsi olmaktan yâhûd kocanın, itâ'at etmeyen karısına hakksızlık etmekten korkması hâlidir.

> *...Eğer siz* {yani, hâkim} *bunların Allâh'ın sınırlarını koruyamayacaklarından* {yani, hanımın kocasına itâ'atsizlik etmesi hâlinde her ikisinin de Allâh'ın emirlerini gereği gibi koruyamayacaklarından} *korkarsanız* {yani, bilirseniz}, *kadının serbest kalmak için (kocasına) bir şeyler bırakmasında ikisine de* {yani, karı ve kocaya} *bir cünâh yoktur* {yani, kadının kocasına bir fidye vermesinde, erkeğin de bu fidyeyi kabûl edip ayrılmak üzere anlaşmalarında ikisine de bir vebâl yoktur}. *İşte bunlar Allâh'ın hudûdudur* {yani, Allâh'ın bu durumdaki eşler hakkındaki emri budur}. *Onları aşmayın. Kim Allâh'ın hudûdunu aşarsa* {yani, Allâh'ın emrine aykırı hareket ederse}, *işte onlar zâlimlerdir* {yani, kendi nefslerine zulmedenlerdir}.

Sonra Allâh Teâlâ, âyetin başındaki, *Boşama iki defadır* ifâdesiyle ilgili şu açıklamayı yapmaktadır:

Yemînde lağv, "yalan kasdı bulunmadan doğru zannedilerek edilip de hakîkate aykırı çıkan yemîn"dir; ki Allâh bundan dolayı kişiyi sorumlu tutmaz, keffâret gerekmez. İşte yemînde lağv budur.

...*Fakat qalblerinizin kesbettiğinden dolayı sizi muâhaze eder* {yani, qalblerinizin karâr verdiği günâhlardan: yalan kasdıyla bile bile yalan yere yapılan yemînlerden dolayı sorumlu tutar –işte bu yemîn dolayısıyla keffâret verilmesi gerekir–}. *Allâh ğafûrdur* {yani, yemîndeki lağvi bağışlayandır}, *halîmdir* {yani, yemîndeki lağv için keffâret öngörmemekle halîmdir}.

Sonra Allâh Mâide sûresi'nde yemîn için keffâret öngören (89.) âyeti indirdi ve orada keffâreti beyân etti.

226. *Kadınlarından ilâ yapanlar* {yani, karısına yaklaşmayacağına dâir yemîn eden erkekler} *için dört ay beklemek vardır. Şâyet dönerlerse* {yani, yemîninden vazgeçip dört ay bitmeden önce karısıyla cimâ ederse, eskisi gibi onun karısı olarak kalır; fakat yemîni için keffâret vermesi gerekir} *elbette Allâh ğafûrdur* {yani, ilâ yapmanın/karısına yaklaşmayacağına dâir yemîn etmenin günâhını bağışlayıcıdır}, *rahîmdir* {yani, ilâ yapana karşı merhametlidir; çünkü Allâh ilâ dolayısıyla keffâret imkânı vermiştir}.

Bu esnâda Mâide sûresi'ndeki keffâret hükmüyle ilgili âyet henüz inmemişti. Mâide sûresi'ndeki keffâret hükmü daha sonra nâzil olmuştur.

227. *Eğer boşamaya azmederlerse* {yani, ilâ yapan erkekler karılarını boşamaya karâr verip de dört ay boyunca onlarla cimâ etmezlerse, karıları bir tek talâq ile bâin olur}, *kuşkusuz Allâh semîdir* {yani, bu şekilde yemîn edenin yemînini işitendir}, *alîmdir* {yani, onun ne yemîn ettiğini bilendir}.

228. *Boşanan* {*talâq verilen*} *kadınlar kendiliklerinden üç qur* {yani, hayız görüyor ise üç hayız süresi} *beklerler. Eğer Allâh'a* {yani, Allâh'ın biricikliğine, ortağı olmadığına} *ve âhiret gününe* {yani, amellerin karşılıklarının görüleceği ölümden sonraki dirilişi tasdîq} *etmişlerse, Allâh'ın rahmlerinde yarattığını* {yani, var ettiği cenini} *gizlemeleri onlara helâl değildir. Eğer ıslâh irâde ederlerse* {yani, kocaları barışmak, karılarına dönüp aralarını düzeltmek isterlerse}, *bu müddet zarfında onları geri almaya daha çok hakk sâhibidirler* {yani, kocanın karısına dönme hakkı önceliklidir}. *Onların lehlerinde de aleyhlerindeki hakka benzer*

ma'rûf bir hakk vardır {yani, kocalarının kadınları üzerinde hakkları olduğu gibi, kadınların da kocaları üzerinde hakkları vardır}. *Fakat erkekler için onlar üzerinde bir derece vardır* {yani, hakk bakımından ve hakklarını yerine getirmelerinden ötürü kocaların karıları üzerinde bir üstünlüğü vardır}. *Allâh* {mülkünde} *azîzdir,* {hâmile kadına rahmetine uygun hükm vermiş olması hasebiyle} *hakîmdir.*

229. *Boşama iki defadır. Sonrası ya ma'rûf* {yani, ihsân/iyilik} *ile tutmak veya ihsân ile salmaktır* {–ki bu da, zarar vermeksizin Allâh'ın emrettiği şekilde mehrini vererek üçüncü bir talâq ile bırakmaktır–}. {Boşadığınız taqdîrde} *onlara verdiklerinizden birşey almanız size helâl olmaz...*

Zîrâ daha önce erkek boşadığı karısını evinden çıkartır ve ona mehrinden hiçbir şey vermezdi. Sonra Allâh bir istisnâda bulunup şöyle ruhsat verdi:

...Erkek ile kadının Allâh'ın sınırlarını {yani, Allâh'ın kendilerine vermiş olduğu emri} *koruyamayacaklarından korkmaları müstesnâ...*

Bu da, kadının kendisi adına fitneye düşerek kocasının emirleri husûsunda Allâh'a âsi olmaktan yâhûd kocanın, itâ'at etmeyen karısına hakksızlık etmekten korkması hâlidir.

...Eğer siz {yani, hâkim} *bunların Allâh'ın sınırlarını koruyamayacaklarından* {yani, hanımın kocasına itâ'atsizlik etmesi hâlinde her ikisinin de Allâh'ın emirlerini gereği gibi koruyamayacaklarından} *korkarsanız* {yani, bilirseniz}, *kadının serbest kalmak için (kocasına) bir şeyler bırakmasında ikisine de* {yani, karı ve kocaya} *bir cünâh yoktur* {yani, kadının kocasına bir fidye vermesinde, erkeğin de bu fidyeyi kabûl edip ayrılmak üzere anlaşmalarında ikisine de bir vebâl yoktur}. *İşte bunlar Allâh'ın hudûdudur* {yani, Allâh'ın bu durumdaki eşler hakkındaki emri budur}. *Onları aşmayın. Kim Allâh'ın hudûdunu aşarsa* {yani, Allâh'ın emrine aykırı hareket ederse}, *işte onlar zâlimlerdir* {yani, kendi nefslerine zulmedenlerdir}.

Sonra Allâh Teâlâ, âyetin başındaki, *Boşama iki defadır* ifâdesiyle ilgili şu açıklamayı yapmaktadır:

230. *Eğer onu bir daha boşarsa* {yani, erkek kadını –hâmile olsun, olmasın– üçüncü defa boşarsa}, ***bundan sonra başka bir koca ile*** *etmedikçe*} *ona nikâhlanmadıkça* {yani, bu koca da onunla cimâ etmedikçe} *ona helâl olmaz. Bu da onu boşarsa* {yani, son kocası da onu boşarsa}, *Allâh'ın sınırlarını* {yani, Allâh'ın kendilerine vermiş olduğu emirleri} *iqâme edeceklerini zannederlerse* {yani, sanırlarsa}, *evvelkilerin* {yeni bir mehir ve yeni bir nikâh ile} ***birbirlerine dönmelerinde ikisi için de bir cünâh yoktur. İşte bunlar Allâh'ın sınırlarıdır*** {yani, boşama ile ilgili sınırlarıdır: karı, koca, boşama ve geri dönüş ile ilgili hükmlerdir}, ***bilen bir qavm için onları beyân ediyor.***

231. *Kadınları boşadınız* {yani, birinci defa boşadınız} *da iddetlerinin sonuna geldilermi* {yani, üçüncü hayızdan temizlenmeden önce iddeti bittiği taqdîrde}, *artık onları ya ma'rûf ile tutun veya ma'rûf ile salın* {yani, kadına zarar vermeden güzel bir şekilde mehrini ve mut'asını {faydalanılacak hediyesini} verin}. *Zulmetmek için onları zararlarına olarak tutmayın. Kim bunu yaparsa kendisine zulmetmiş olur. Allâh'ın âyetlerini eğlence edinmeyin* {yani, Allâh'ın kitâbındaki ma'rûf ile tutmak veya ma'rûf ile bırakmak emrini oyun ve eğlence edinmeyin}. *Allâh'ın üzerinizdeki ni'metini* {yani, İslâm ni'metini} *ve size kendisiyle öğüt vermek üzere indirdiği kitâbı* {yani, Qur'ân'ı} *ve hikmeti* {yani, Qur'ân'daki emir ve nehiylerden müteşekkil öğütleri} *düşünün* {yani, iyice belleyin}. *Allâh'a ittiqâ edin* {yani, O'nun size verdiği öğütlere uyun, bu öğütler husûsunda O'na karşı gelmeyin}...

Sonra onları, karşı gelmekten sakındırarak buyuruyor ki:

...***Ve bilin ki Allâh her şeyi bilendir*** {yani, amellerinizi hakkıyla bilendir –dolayısıyla da yaptıklarınızın karşılığını verecektir}

232. ***Kadınları boşadınız*** {yani, birinci defa boşadınız} *da iddetlerinin* ***sonuna geldilermi****, aralarında ma'rûf bir şekilde rızâlaşıp anlaştıkları* {yani, yeni bir mehir ve yeni bir nikâh ile anlaştıkları taqdîrde}, ***kocalarıyla nikâhlanmalarına*** {yani, eski kocalarının kendilerine dönmesine} ***engel olmayın. İçinizden Allâh'a*** {yani, Allâh'ın bir ve tek olduğuna} *ve âhiret günü'ne îmân edenlere* {yani, amellerin karşılığının verileceği ölümden sonra dirilişi tasdîq edenlere} **böyle** {yani, sözü edilen şekilde, evlenmek istediği ko-

casıı ile evlenmesine engel olmaması şeklinde} *öğüt verilir,* {o hâlde o kimse Allâh'ın kendisine emrettiği üzere karısına dönsün}. *Bu, sizin için ezkâ* {yani, ayrı kalmaktan daha temiz/daha hayrlı} *ve ethardır* {yani, qalblerinizin kuşkudan uzaklaşmasını sağlamak açısından daha temizdir}. *Allâh bilir* {yani, eşlerin birbirlerine olan sevgisini bilir}, *siz bilmezsiniz* {yani, onların bu hâllerini bilmezsiniz}.

233. *Anneler* {yani, boşanan anneler}, *çocuklarını iki tam yıl emzirirler. Bu, emzirmeyi tamâmlatmayı irâde edenler içindir,* {dolayısıyla iki yıl emzirmek farz değildir; dileyen daha fazla, ya da daha az emzirebilir}. *Onların yiyecek-içecek ve giyeceği ma'rûf bir şekilde çocuğun babasına âittir* {yani, kocanın karısını, süt emen çocuğu bulunduğu hâlde boşaması durumunda annesi çocuğunu emzirecek olursa, annenin yiyeceğini-içeceğini ve giyeceğini karşılamak babaya âittir}. *Kimseye gücünden fazlası yükletilmez* {yani, baba, güç yetirebildiği nafaqa ve giyecek sağlamakla yükümlüdür}. *Çocuğundan dolayı ne bir anneye zarar verilsin* {yani, koca, boşadığı karısına zarar vererek, istemediği hâlde çocuğunu ondan çekip almasın. Kadın, babanın verdiği nafaqa ve giyeceğe râzı ise, ona zarar vermeye kalkışmasın}, *çocuğundan dolayı ne bir babaya zarar verilsin* {yani, kadının kocasına zarar vermek için çocuğunu kocasına vermesi güzel değildir}...

Sonra rabbimiz Allâh Teâlâ önceliği söz konusu ederek şöyle buyurmaktadır:

Vârise düşen de bunun gibidir {yani, baba öldüğü taqdîrde yetime mirâsçı olacak kimselere de babanın hayâtta olması hâlinde yerine getirmekle yükümlü olduğu nafaqa ve giyeceği karşılamakla yükümlüdürler; mirâsçının da anneye zarar vermemesi gerekir –yetimin malı yok ise annesi onun babası durumundadır–}. *Eğer rızâ ve istişâre* {yani, ana ile baba ittifak} *ile çocuğu sütten kesmeyi irâde ederlerse, kendilerine bir cünâh yoktur* {yani, onlardan biri diğerine zarar vermeye kalkışmadıkça, iki yıldan önce çocuğu sütten kesmelerinde bir günâh yoktur}. *Şâyet çocuklarınızı başkalarına emzirtmek isterseniz, verdiğinizi ma'rûf bir şekilde* {yani, Allâh'ın süt anneler ile ilgili emri dolayısıyla} *teslim etmeniz şartıyla* {yani, süt anneye ücretini eksiksiz ödemeniz şartıyla –ücretinden fazlası da verilebilir–} *size bir cünâh*

yoktur {yani, anne, başkasının kabûl edeceği nafaqa ve giyeceği kabûl ederse, çocuğunu emzirmek hakkına süt anneden daha çok hakk sâhibidir; fakat anne başkasının kabûl ettiği nafaqayı kabûl etmeyecek olursa, bu durumda babanın çocuğu için ücretle süt anne bulmasında bir sakınca yoktur –süt annenin ayrıca giyim ve nafaqa hakkı olmaz, o sâdece anlaştığı ücreti alır–}. *Allâh'a ittiqâ edin* {yani, Allâh'ın bu âyette sizi sakındırdığı; zarar vermek, annenin giyeceğini, nafaqasını te'min etmek, süt annenin ücretini ödemek husûsunda O'na karşı gelmekten sakının}. *Ve bilin ki, doğrusu Allâh amellerinize basîrdir.*

234. *İçinizden vefât edenlerin bıraktıkları eşler, kendiliklerinden dört ay on gün beklerler,* {–dört ay on günlük bu süre, kocanın öldüğü günden itibâren başlar–}. *İddetlerinin sonuna geldilermi* {yani, bu âyette sözü geçen süre dolduğu vakit}, *kendi hakklarında ma'rûf ile yaptıklarından dolayı size bir günâh yoktur...*

İbn Mes'ûd'un qırâ'atinde, "onlara bir günâh yoktur" {yani, kadının iddetinin bitmesinden sonra kendisini göstermesi, süslenmesi ve koca aramasında bir mahzur yoktur} anlamındadır.

...Allâh amellerinize {yani, iddetle ilgili olarak yaptıklarınıza} *habîrdir.*

235. *Kadınlara namzetliği çıtlatmanızda* {yani, iddet bekleyen kadınlara, iddetleri bitmeden önce "Ben seni beğeniyorum, senden başkasını gözüm görmüyor" –tariz denilen üstü kapalı ifâde budur– gibi sözler söylemenizde} *yâhûd içinizde saklamanızda size* {yani, erkeklere} *bir cünâh yoktur* {yani, iddet bekleyen kadınlar hakkında qalblerinizde böyle bir şeyi saklamanızda bir vebâl yoktur}. *Allâh biliyor ki onları muhakkak anacaksınız, fakat kendileriyle bir gizliye va'dleşmeyin* {yani, iddetleri bitmeden cimâda bulunmaya kalkışmayın}...

Sonra istisnâda bulunarak buyuruyor ki:

...Ma'rûf bir söz söylemeniz {yani, güzel bir va'dde bulunmanız} *müstesnâ...*

Qavlen ma'rûfen'in {ma'rûf bir söz'ün}, "güzel bir va'd" anlamında kullanıldığı diğer bir âyet de şudur: *Ve onlara ma'rûf bir söz söyleyin* {yani, güzel bir va'dde bulunun} (Nisâ, 4/8). Bu durumda erkek, iddet bekleyen kadı-

na, "Sana ikrâmda bulunmak, senin sevdiğini/hoşuna giden şeyi yerine getirmek ve başkasına iltifat etmemek benim hoşuma gider" türünden sözler söyler/söyleyebilir.

> ...*Kitâbın vâdesi* {yani, kadının iddeti} *sona erinceye kadar nikâhın akdine azmetmeyin* {yani, nikâh akdini gerçekleştirmeyin: iddet beklemekte iken kadınlarla bu doğrultuda sözleşmeyin}...

Sonra Allâh onları korkutarak buyuruyor ki:

> ...*Ve bilin ki, Allâh nefslerinizdekini* {yani, qalblerinizde onlar hakkında gizlediklerinizi} *bilir. Öyleyse ondan* {yani, iddet hâlinde iken helâl olmayan şeyleri işlemekten} *kaçının ve bilin ki Allâh ğafûrdur* {yani, kusurlarınızı bağışlayandır}, *halîmdir* {yani, cezâ vermekte acele etmeyendir}.

236. *Kadınları, messetmeden/dokunmadan yâhûd mehir ta'yîn etmeden boşamanızda bir cünâh yoktur* {yani, nikâh akdi yapıp da cimâ etmeden ve mehir tesbit etmeden kadınları boşamanızda bir sakınca yoktur. Bu durumda kadının hakk ettiği bir mehir ve iddet bekleme yükümlülüğü olmaz. Ancak kocanın mut'a –ki belirli bir miktarı yoktur– vermesi gerekir}. *Şu kadar ki, onlara mut'a verin:* {mâlî bakımdan} *eli geniş olan genişliği ölçüsünce,* {mâlî bakımdan} *eli dar olan da kendi ölçüsünce ma'rûf üzere bir mut'a,* {–ancak, bunun yerine getirilmesi gereken belirli bir miktarı yoktur–}. *Bu, muhsinler* [*güzel davrananlar*] *üzerine bir hakktır/borçtur.*

237. *Ve eğer onları, kendilerine dokunmadan* {yani, onlarla cimâ etmeden} *boşar da mehir ta'yîn etmiş bulunursanız, ta'yîn ettiğinizin yarısını verin* {yani, belirlenen mehrin yarısını vermeniz gerekir}; *fakat kadının afvetmesi* {yani, kadının, "O benimle zifâfa girmediğine, benim avretime bakmadığına göre ondan birşey almıyorum" deyip hakk ettiği/hakkı olan yarı mehirden vazgeçip kocasına terk etmesi –kadın bunda muhayyerdir–} *yâhûd nikâh düğümü elinde bulunan kimsenin* {yani, kocanın} *afvetmesi* {yani, kocanın, "Kadın bana bağlı kaldı, ben onun başkalarıyla evlenme fırsatını ortadan kaldırmıştım" deyip tesbit edilen mehrin tamâmını kadına vermesi –koca bunda muhayyerdir–} *müstesnâdır. Bununla birlikte afvetmeniz* {yani, fazîletli davranarak kadının hakk ettiği/hakkı olan yarı mehirden vazgeçmesi, erkeğin

de mehrin tamâmını kadına vermesi[84]}, *taqvâya daha yakındır. Aranızdaki fazlı* {yani, kadının, hakk ettiği yarı mehirden vazgeçmesi, erkeğin de mehrin tamâmını kadına vermesi şeklindeki fazîleti} *unutmayın* {yani, erkek de, kadın da fazîletli davranmayı bırakmasın}. *Allâh amellerinize basîrdir* {yani, kadının alacağından vazgeçmesini, erkeğin de boşadığı kadına hakk ettiğinden fazlasını vermesini görendir}.

238. *Salâvatı* {yani, beş vakit namazı} *ve salât-ı vustâ'yı* {yani, ikindi namazını[85]} {vakitlerinde kılmak sûretiyle} *muhâfaza edin ve Allâh için qânitler* {yani, itâ'atkârlar} *olarak kalkın.*

Qânit kelimesinin, "itâ'atkâr" anlamına kullanıldığı başka âyetler de vardır: *O* [*Meryem*] *qânitlerden* {yani, itâ'atkârlardan} *idi* (Tahrîm, 66/12); *Gerçekten İbrâhîm başlı başına bir ümmetti. Allâh'a qânit* {yani, itâ'atkâr} *idi* (Nahl, 16/120); *Sâlih kadınlar qânittirler* {yani, itâ'atkârdırlar} (Nisâ, 4/34).

Âyette, *Allâh için qânitler* {yani, itâ'atkârlar} *olarak kalkın* buyurulmasının sebebi, puta tapanların namazlarında isyânkâr olarak durmalarıdır. Allâh bize, "Siz ancak qânitler/itâ'atkârlar olarak ayakta durun" buyurmaktadır.

239. *Şâyet* {düşmandan} *korkarsanız, yaya yâhûd binekli* {yani, duyulan korku ileri derecede ise yüzünüz hangi tarafa dönük olursa olsun piyâde ya da süvâri olarak namaz kılın. Eğer secde edemeyecek olursanız başınızla işâret edin. Secde için başınızı, rükûa göre biraz daha fazla eğin. Alnınızı herhangi bir yere değdirmenize gerek yoktur}. {Düşmandan yana} *emniyete erdiğinizde, bilmediğiniz şeyleri size öğretmesine mukabil, siz de Allâh'ı zikredin* {yani, Allâh için namaz kılın}.

---

84 İkisinin birden [hem karının, hem kocanın aynı ânda] afvetmesi/vazgeçmesi söz konusu olamayacağından, buradaki *afvetmeniz* [*vazgeçmeniz*] ifâdesi, -bazı âlimlerce- "ey erkekler, sizin afvetmeniz/vazgeçmeniz, yani, mehirin tümünü kadına vermeniz" şeklinde anlaşılmıştır, ki bizce de uygun olan budur. (Redaktör: E.Ö)

85 *Salât-ı vustâ*'nın, "ikindi namazı" olarak tefsîr edilmesi, sâdece rivâyete dayalıdır ve diğer vakit namazları, hattâ Cum'â namazı için de -*salât-ı vustâ* olduğuna dâir- rivâyetler bulunmaktadır. (Redaktör: E.Ö)

240. *İçinizden geriye eşler bırakarak vefât edecekler, –eşleri için– senesine kadar çıkarılmaksızın* {yani, kendisi istemediği sürece bir yıl boyunca kocasının evinden çıkarılmaksızın} *metâlandırılmalarını* {yani, evlenmediği sürece bir yıl boyunca yiyecek ve giyeceklerinin karşılanmasını} *vasiyyet etsinler. Şâyet çıkarlarsa* {yani, sene dolmadan kendi istekleri ile akrabalarının yanına gitmek (veya evlenmek) amacıyla çıkarlarsa –ki bu durumda nafaqa hakkını kaybeder, bekleyeceği iddet süresi de üç quru olur–[86]}, *kendi hakklarında yaptıkları bir ma'rûftan dolayı size bir cünâh yoktur...*

İbn Mes'ûd'un qırâ'atinde "...onlara bir cünâh yoktur" anlamındadır. *Ma'rûf*dan kasıd ise, "kadının evlenmek isteği ile görünmesi, süslenmesi"-dir.

...Allâh {mülkünde} *azîzdir,* {bir yıl nafaqa verilmesi gerektiği hükmünde} *hakîmdir.*

241. {Kendileriyle zifâfa girildikten sonra} *boşanan kadınların da ma'rûf üzere istifâde hakkları vardır* {yani, kocanın mâlî durumuna göre bir mut'a/istifâde hakkları vardır. Fakat koca mut'a vermeye mecbur edilmez, çünkü kadının tam mehir alma hakkı bulunmaktadır[87]}. *Bu* {yani, kocanın hanımına mut'a vermesi}, *muttaqîler üzerine bir hakktır/borçtur.*

242. *İşte, aqledesiniz diye Allâh size âyetlerini* {yani, mut'a ile ilgili emrini} *böyle beyân ediyor.*

243. *Bak bak şu kimselere* {yani, İsrâîloğulları'ndan olan kimselere}: *Binlerce kişi oldukları hâlde ölüm* {yani, öldürülmek} *korkusuyla yurtlarından çıktılar. Allâh da onlara, "Ölün" dedi. Sonra da onları diriltti. Gerçekten Allâh insânlara karşı lütuf sâhibidir, fakat insânların çoğu şükretmezler* {yani, cezâlandırmasının ardından kendilerini diriltme ni'metine karşı Rabb'lerine şükretmezler}.

244. *Allâh yolunda savaşın ve bilin ki muhakkak Allâh semîdir* {yani,

---

86 Kocası ölen kadının iddeti, üç quru değil, –Bakara, 2/234'te belirtildiği üzere– dört ay on gündür. (Redaktör: E.Ö)

87 *Allâh, muttaqîler üzerine bir haqqtır/borçtur* buyurduğu hâlde, nasıl olur da, "Kadının tam mehir alma hakkı bulunması sebebiyle koca mut'a vermeye mecbur edilmez" denilebilir?! (Redaktör: E.Ö)

onların "Gitmemiz istenen yer, taun bulunan bir yerdir" şeklindeki sözlerini işitendir}, *alîmdir* {yani, bunları çok iyi bilendir}.

245. *Allâh'a karz-ı hasen* {yani, gönül hoşluğuyla ve ecrini Allâh'tan umarak güzel bir ödünç} *verecek olan kimdir ki, Allâh da ona* {karşılık olarak} *birçok katlarını katlasın. Allâh tutar ve genişletir* {yani, rızqı kısar ve bollaştırır}. *O'na döndürüleceksiniz* {ve O da size amellerinizin karşılığını verecektir}.

246. *Bak bak şu Mûsâ'nın ardından gelen İsrâîloğulları'ndan o mele'ye! Bir vakit bir nebîlerine, "Bize bir hükmdar ba'set* {gönder/ *ta'yîn et*} *de Allâh yolunda* {düşmanlarımızla} *savaşalım" dediler. "Ya* {Allâh size bir hükmdar gönderir ve} *üzerinize savaş yazılır* {yani, farz kılınır} *da savaşmasanız?" dedi. "Allâh yolunda ne diye savaşmayalım? Hem diyârımızdan çıkarıldık, hem de ebnâmızdan edildik" dediler. Fakat onlara* {yani, İsrâîloğulları'na} *savaş yazılınca* {yani, farz kılınınca},...

Allâh'ın, *Oruc... üzerinize yazıldı* (Bakara, 2/183) buyruğunda da, *kütibe* kelimesi, "farz kılındı" demektir.

...*içlerinden çok azı müstesnâ yüz çevirdiler* {yani, nehirde duran o kesim savaştan hoşlanmadı}. *Allâh zâlimleri* {yani, "Bugün bizim Câlût ve ordusuna karşı tâqatimiz yok" (Bakara, 2/249) diyenleri} *çok iyi bilendir.*

247. *Nebîleri onlara, "Muhakkak ki Allâh size hükmdar olarak Tâlût'u ba'setti/gönderdi" dedi. "Â!.." dediler, "O kim oluyor ki başımıza hükmdar olsun* {yani, onun hükmdarlığı nereden –çünkü Tâlût nebîlerin veya hükmdarların soyundan olmadığı gibi, konumu da yüksek değildi–}?! *Hâlbuki biz hükmdarlığa ondan daha lâyığız* {yani, nebîler ve hükmdarlar bizden –nübüvvet Levi b. Ya'qûb'un soyundan gelenler arasında, hükmdarlık da Yahûda b. Ya'qûb'un soyundan gelenler arasında idi–}. *Üstelik ona* {yani, Tâlût'a} *bolca* {yani, bize gerektiği gibi harcayacak miktarda} *mal da verilmemiştir."* {Nebîleri onlara} *dedi ki: "Muhakkak ki Allâh onu sizin üzerinize ıstıfâ etmiş"* {yani, onu seçerek size üstün kılmış},...

Bu, *Kuşkusuz Allâh sizin için bu dîni ıstıfâ etti* {yani, beğenip seçti} (Bakara, 2/132) âyetine benzemektedir.

..."ona ilim ve vücûdca bir üstünlük vermiştir"...

Bünyâmîn sıbtından gelen ve İsrâîloğulları'nın en âlimi olan Tâlût, iri cüsseli ve çok bilgili biri idi.

> *..."Allâh mülkünü dilediğine verir. Allâh vâsidir"* {yani, mülk vermekte lütfu çok olandır}, *alîmdir"* {yani, mülkü kime vereceğini çok iyi bilendir}.

248. *Nebîleri onlara* {yani, Tâlût'un hükmdar olmasını kabûl etmeyenlere} *dedi ki: "Onun hükmdarlığının* {yani, hükmdarlığın ona Allâh tarafından verilmiş olduğunun} *alâmeti, size o tâbûtun* {yani, daha önce sizden alınmış olan o tâbûtun} *gelmesi olacaktır ki onda Rabbinizden bir sekîne* {ve iki kanatlı bir kedi başını andıran bir baş –ki bu baş ses çıkardığında, zafere kavuşacaklarını anlıyorlardı.[88] O yüzden onu ilk safın önünde bulunduruyorlardı–} *ve Âl-i Mûsâ ile Âl-i Hârûn'un terekesinden bir bakiyye* {yani, Tevrât levhalarından bazı parçalar, altın bir leğen içerisinde bir miktar menn, Mûsâ'nın asâsı ve sarığı[89]} *vardır. Onu melekler yüklenecektir* {(yani, melekler onu önlerine katıp süreceklerdir)}. *Elbette şunda* {yani, tâbûtun geri gelmesinde}, *sizin için bir âyet vardır, eğer mü'minler* {yani, hükmdarlığın Tâlût'a Allâh tarafından verildiğini tasdîq eden kimseler} *iseniz."*

249. *Ne zamân ki Tâlût ordusuyla hareket etti* {–ki sayıları 100.000 kişi idi.[90] Oldukça sıcak bir zamânda yola koyulmuşlardı–}. *Dedi ki: "Allâh sizi bir nehir* {yani, Ürdün ile Filistin arasında bulunan bir nehir} *ile imtihan edecektir. Ondan içen benden değildir"* {yani, benimle birlikte düşmanıma karşı savaşmayacaktır},...

Bu, İbrâhîm'in (a.s), *Kim bana uyarsa, işte o bendendir* {yani, benimle birliktedir} (İbrâhîm, 14/36) sözüne benzemektedir.

> *..."onu tatmayan ise bendendir* {yani, benimle birlikte düşmanıma karşı savaşacaktır}; *eliyle bir avuç alan ise müstesnâdır"* {yani, avuçlayarak içen, hizmetçisine, bineğine içiren ve kırbasını böyle dolduran müstesnâdır[91]}. *Derken içlerinden pek azı dışın-*

---

88 Bu, dayanaktan yoksun bir iddiâdır. (Redaktör: E.Ö)

89 Bunlar, delîlsiz yakıştırmalardır. (Redaktör: E.Ö)

90 Bu, dayanaktan yoksun bir iddiâdır. (Redaktör: E.Ö)

91 Bizce bu yorum, uygun değildir. Zîrâ bu durumda mes'ele, suyu içip içmemek-

da ondan içtiler. Nihâyet o {yani, Tâlût} *ve berâberindeki îmân edenler onu* {yani, nehri} *geçtiler. Dediler* {yani, nehre koşup kana kana içen o isyânkârlar dediler} *ki: "Bugün bizim Câlût ve ordusuna karşı tâqatimiz yok."* {Suyu avuçlayarak içenler ve} *Allâh'a kavuşacaklarını zannedenler* {yani, bilenler} *ise...*

Zann kelimesi, şu âyetlerde de "ilm" {bilmek} ma'nâsında kullanılmıştır: *Zanneder* {yani, kesinlikle bilir}*o dem, tam bir ayrılık* (Kıyâme, 75/28); *Ona düşeceklerini zannetmişlerdir* {yani, bilmişlerdir} (Kehf, 18/53); *Bu kimseler diriltileceklerini zannetmiyorlar mı* {yani, bilmiyorlar mı}? (Mutaffifîn, 83/4).

...{–gönül hoşluğuyla ve isteyerek ölüme gittikleri için–} *şu cevâbı verdiler: "Nice az bir cemiyet* {yani, asker topluluğu}, *çok bir cemiyete* {yani, sayıca daha kalabalık topluluklara} *–Allâh'ın izniyle– galebe çalmıştır. Allâh sabredenlerle berâberdir"* {yani, Allâh İsrâîloğulları'na, (–sabrettikleri taqdîrde–) düşmanlarına karşı yardım edecektir}.

Tâlût, emre karşı gelenleri geri çevirdi; su içmeyenler ve avuçlayarak içenlerle birlikte yoluna devâm etti.

250. *Ne zamân ki Câlût ve ordusuna karşı* {savaşmak üzere} *meydana çıktılar. Dediler* {yani, su içmeyenler ve avuçlayarak içenler dediler} *ki: "Rabbimiz! Üzerimize sabr dök"* {yani, üzerimize dökercesine sabr boşalt},...

Bu ibâre, *Üzerine erimiş bakır dökeyim* {yani, boşaltayım} (Kehf, 18/96) ibâresine benzemektedir.

...*"ayaklarımıza sebât* {yani, savaş esnâsında kaymasın diye sebât} *ver ve kâfirler topluluğuna* {yani, Câlût'a ve ordusuna} *karşı bize yardım et!"*

251. *Derken Allâh'ın izniyle onları bozguna uğrattılar. Dâvûd da Câlût'u öldürdü. Allâh da o'na mülk* {yani, oniki sıbtın hükmdarlığını} *ve hikmet* {yani, Zebûr'u} *verdi ve daha dilediğinden* {yani, zırh yapmayı, hayvanlarla, kuşlarla konuşmayı, dağların o'nunla birlikte tesbîh etmesini} *o'na öğretti. Eğer Allâh insânların bir*

---

ten ziyâde, suyun içiliş biçimiyle ilgili olur. Kırbayı doldurduktan sonra, ister daldırıp doldur, ister avuçlayarak doldur; ne farkeder ki?! (Redaktör: E.Ö)

kısmını diğer bir kısmı ile savmasaydı {yani, Allâh müşrikleri müslümanlarla savmasaydı}, ***yeryüzü muhakkak fesâda uğrardı*** {yani, helâk olurdu}...

Allâh müşrikleri müslümanlarla savmasaydı, müşrikler yeryüzünde üstünlük sağlar: müslümanları öldürür, mescidleri, havraları, kiliseleri, manastırları tahrib ederlerdi. İşte, *Yeryüzü muhakkak fesâda uğrardı* buyruğu bunu anlatmaktadır.

Kuşkusuz hükmdarlar bir qaryeye [*memlekete*] *girdiklerinde, orayı ifsâd ederler* {yani, helâk ederler} (Neml, 27/34) âyeti de buna benzemektedir.

...*Fakat Allâh âlemlere* {yani, gelecek kötülükleri önlemek sûretiyle âlemlere} *lütuf sâhibidir.*

252. *İşte bunlar, Allâh'ın âyetleridir* {yani, Qur'ân'dır}. *Onları sana hakk ile tilâvet ediyoruz. Muhakkak ki sen gönderilenlerdensin.*

253. *İşte o rasûller... onlardan bazısını bazısına tafdîl ettik. Allâh onlardan kimisi* {yani, Mûsâ} *ile konuştu, bazısını da derecelerle yükseltti* {yani, kimini halîl [pek yakın dost] edindi, ki bu İbrâhîm'dir; kimine Zebûr'u verdi ve dağların, kuşların o'nunla tesbîh etmesini sağladı, ki bu Dâvûd'dur; kimine rüzgârı ve şeytânları musahhar kıldı, kuş dili öğretti, ki bu Süleymân'dır; kimine ölüleri diriltme, anadan doğma körleri, abraşları iyileştirme, çamurdan kuş yaratma mu'cizelerini verdi, ki bu da Îsâ'dır. İşte kasdedilen dereceler: fazîletler bunlardır}. *Meryem oğlu Îsâ'ya da o beyyineleri* {yani, ölüleri diriltme, anadan doğma körü, abraşı iyileştirme, çamurdan kuş gibi birşey yaratma mu'cizelerini} *verdik ve o'nu Rûhu'l-Qudüs ile destekledik* {yani, Cebrâîl ile o'nun gücüne güç kattık}. *Eğer Allâh dileseydi, onların ardından gelenler* {yani, Mûsâ ile Îsâ arasındaki ümmetler} *kendilerine o beyyineler* {yani, nebîlerin yaptıkları hayret verici işler} *geldikten sonra birbirlerini öldürmezlerdi. Fakat ihtilâfa düştüler* {yani, dînde iki fırkaya ayrıldılar}; *onlardan kimi îmân etti* {yani, Allâh'ın tevhîdini tasdîq etti}, *kimi de küfretti* {yani, Allâh'ın tevhîdini inkâr etti}. *Eğer Allâh dileseydi birbirlerini öldürmezlerdi, fakat Allâh irâde ettiğini yapar* {yani, böyle olmasını irâde etmiştir}.

254. *Ey o îmân edenler! Alış-verişin* {yani, fidyenin}, *dostluğun* {yani, aralarındaki dostluk sebebiyle kendisine bir şeyler verecek kimsenin} *ve şefâ'atin* {yani, dünyâda birbirlerine yaptıkları gibi kâ-

firler için şefâ'atin[92]} *olmadığı* {–çünkü âhirette bunların hiç biri olmayacaktır–} *bir gün gelmezden önce size verdiğimiz rızqlardan infâq edin* {yani, Allâh yolunda, itâ'at uğrunda mallarınızın bir kısmını harcayın}. *Kâfirler ise zâlimlerdir.*

255. *Allâh –ki O'nun dışında ilâh yoktur– hayy'dır* {yani, aslâ ölmeyendir/ölmeyecektir}; *qayyûmdur* {yani, her canlıyı yaratıp ayakta tutandır}; *ne uyuklama tutar* {yani, gaflet basar: gözleri örten, kişiyi uyku ile uyanıklık arasında bir duruma düşüren bir hâl tutar} *O'nu, ne de uyku. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur* {yani, bütün mahlûqât O'nun kuludur ve mülkündedir. Melekler de, Uzeyr de, Meryem oğlu Îsâ da ve bunlar dışında kendilerine tapınılan varlıklar da}. *O'nun izni* {yani, emri} *olmaksızın indinde* {meleklerden} *kim şefâ'at edebilir* {yani, O'nun emri olmaksızın kimse şefâ'at edemez}...

İşte, *Şefâ'at etmezler, meğer ki râzı olunan kimse olsun* (Enbiyâ, 21/28) âyeti bunu anlatmaktadır.

...*Onların önlerindekini ve arkalarındakini bilir* {yani, meleklerin yaratılışından önce de, yaratılmalarından sonra da olan her şeyi bilir}. *Onlar* {yani, melekler} *ise, O'nun ilminden birşey kuşatamazlar, meğer ki dilemiş olsun* {yani, Rabbin onlara öğretmeyi dilemiş olsun}...

Sonra Yüce Rabbin azametini haber vermek üzere buyuruyor ki:

...*O'nun kürsisi semâları* {yani, bütün gökleri} *ve arzı/yeri kuşatmıştır...*

Arkasından Allâh Teâlâ, Kendi kudretini bildirmek üzere buyuruyor ki:

...*Her ikisini birden muhâfaza etmek O'na ağırlık vermez* {yani, onları ayakta tutmak O'na ağır gelmez, O'nu yormaz}. *O alîdir, azîmdir* {yani, O bütün mahlûqâtın üstündedir, en büyük olandır, O'ndan daha azametli bir varlık yoktur}.

92 Allâh Teâlâ, *Ey o îmân edenler! Alış-verişin, dostluğun ve şefâ'atin olmadığı bir gün...* buyurarak açıkca îmân edenlere/mü'minlere hitâb ettiği ve âhirette mü'minler için de şefâ'atin bulunmadığını beyân ettiği hâlde, Muqâtil b. Süleymân ısrarla, "Kâfirler için şefâ'atin olmadığı bir gün..." diyerek, mü'minlere âhirette şefâ'at edileceği vehmini, zorla Qur'ân'a yüklemeye çalışıyor. (Redaktör: E.Ö)

256. *Dînde ikrâh* {yani, Arabların İslâm'a girişinden sonra, cizye vermeyi kabûl etmeleri şartıyla kimseye ikrâh/zorlama[93]} *yoktur. Çünkü rüşd ile ğayy* {yani, hidâyet ile dalâlet} *apaçık meydana çıkmıştır. Kim tâğûta* {yani, şeytâna} *küfr eder ve Allâh'a* {yani, O'nun bir ve tek olduğuna, ortağının bulunmadığına} *îmân ederse, o, kopması mümkün olmayan bir kulpa* {yani, cennete kadar aslâ kopmayacak ve kesilmeyecek olan sapasağlam bir kulpa: İslâm'a} *tutunmuş olur. Allâh semîdir* {yani, sözlerini işitendir}, *alîmdir* {yani, söylediklerini çok iyi bilendir}.

257. *Allâh, îmân edenlerin* {yani, Allâh'a îmân eden mü'minlerin} *velîsidir. Onları zulumâttan nûra* {yani, şirkten îmâna} *çıkarır...*

Bunun benzeri de, *Qavmini zulumâttan nûra çıkar... diye âyetlerimizle gönderdik* (İbrâhîm, 14/5) âyetidir.

...Kâfirlerin velîleri ise tâğûttur {yani, Ka'b b. Eşref'tir}. *Onları nûrdan zulumâta çıkarırlar. İşte onlar* {yani, yahûdîler}, *ateş ashâbıdır. Orada hâlidlerdir* {yani, ölmeyeceklerdir}.

258. *Baksana şu Allâh'ın mülk vermesi netîcesinde Rabbi hakkında İbrâhîm ile mücâdele edene* {yani, Nemrud b. Kenan b. Gayb b. Nemrud b. Kuşî b. Nûh'a}! *İbrâhîm ona, "Benim Rabbim diriltir ve öldürür" dediği vakit, "Ben de diriltir ve öldürürüm" dedi. İbrâhîm, "Allâh güneşi doğudan getiriyor, haydi sen onu batıdan getir" deyince, o küfreden* {yani, Allâh'ın tevhîdini inkâr eden} *herif donakaldı* {yani, o zorba Nemrud, İbrâhîm'e nasıl cevâb vereceğini bilemedi}. *Allâh zâlimler qavmini hidâyete iletmez* {yani, Nemrud gibi zâlimlere delîl gösterme imkânı vermez}.

Bunun bir benzeri de, *...Allâh yolunda cihâd edenle bir mi tuttunuz? Bunlar Allâh yanında bir olmazlar. Allâh zâlimler qavmini hidâyete iletmez* {yani, onlara delîl gösterme imkânı vermez}. (Tevbe, 9/19) âyetidir.

259. *Baksana duvarları, çatıları üstüne çökmüş bir qaryeye uğrayan kimseye! "Bunu* {yani, bu kasaba ahâlisini} *ölümünün* {yani, ahâlisinin helâk edilişinin} *ardından Allâh nasıl diriltecek?" dedi. Bunun üzerine Allâh onu* {ve eşeğini} *öldürdü: yüz yıl. Sonra, onu diriltti.* "{Ey Uzeyr![94]} *Ne kadar* {yani, ölü olarak ne kadar} *kal-*

---

[93] Bu, zayıf bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)

[94] Bu kişinin, "Uzeyr" olması imkânsızdır. Zîrâ, âyetin devâmındaki, *Durum ken-*

firler için şefâ'atin[92]} *olmadığı* {—çünkü âhirette bunların hiç biri olmayacaktır—} *bir gün gelmezden önce size verdiğimiz rızqlardan infâq edin* {yani, Allâh yolunda, itâ'at uğrunda mallarınızın bir kısmını harcayın}. *Kâfirler ise zâlimlerdir.*

255. *Allâh -ki O'nun dışında ilâh yoktur- hayy'dır* {yani, aslâ ölmeyendir/ölmeyecektir}; *qayyûmdur* {yani, her canlıyı yaratıp ayakta tutandır}; *ne uyuklama tutar* {yani, gaflet basar: gözleri örten, kişiyi uyku ile uyanıklık arasında bir duruma düşüren bir hâl tutar} *O'nu, ne de uyku. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur* {yani, bütün mahlûqât O'nun kuludur ve mülkündedir. Melekler de, Uzeyr de, Meryem oğlu Îsâ da ve bunlar dışında kendilerine tapınılan varlıklar da}. *O'nun izni* {yani, emri} *olmaksızın indinde* {meleklerden} *kim şefâ'at edebilir* {yani, O'nun emri olmaksızın kimse şefâ'at edemez}...

İşte, *Şefâ'at etmezler, meğer ki râzı olunan kimse olsun* (Enbiyâ, 21/28) âyeti bunu anlatmaktadır.

...*Onların önlerindekini ve arkalarındakini bilir* {yani, meleklerin yaratılışından önce de, yaratılmalarından sonra da olan her şeyi bilir}. *Onlar* {yani, melekler} *ise, O'nun ilminden birşey kuşatamazlar, meğer ki dilemiş olsun* {yani, Rabbin onlara öğretmeyi dilemiş olsun}...

Sonra Yüce Rabbin azametini haber vermek üzere buyuruyor ki:

...*O'nun kürsisi semâları* {yani, bütün gökleri} *ve arzı/yeri kuşatmıştır...*

Arkasından Allâh Teâlâ, Kendi kudretini bildirmek üzere buyuruyor ki:

...*Her ikisini birden muhâfaza etmek O'na ağırlık vermez* {yani, onları ayakta tutmak O'na ağır gelmez, O'nu yormaz}. *O alîdir, azîmdir* {yani, O bütün mahlûqâtın üstündedir, en büyük olandır, O'ndan daha azametli bir varlık yoktur}.

---

92 Allâh Teâlâ, *Ey o îmân edenler! Alış-verişin, dostluğun ve şefâ'atin olmadığı bir gün...* buyurarak açıkca îmân edenlere/mü'minlere hitâb ettiği ve âhirette mü'minler için de şefâ'atin bulunmadığını beyân ettiği hâlde, Muqâtil b. Süleymân ısrarla, "Kâfirler için şefâ'atin olmadığı bir gün..." diyerek, mü'minlere âhirette şefâ'at edileceği vehmini, zorla Qur'ân'a yüklemeye çalışıyor. (Redaktör: E.Ö)

256. ***Dînde ikrâh*** **{yani, Arabların İslâm'a girişinden sonra, cizye vermeyi kabûl etmeleri şartıyla kimseye ikrâh/zorlama[93]}** ***yoktur. Çünkü rüşd ile ğayy*** **{yani, hidâyet ile dalâlet}** ***apaçık meydana çıkmıştır. Kim tâğûta*** **{yani, şeytâna}** ***küfr eder ve Allâh'a*** **{yani, O'nun bir ve tek olduğuna, ortağının bulunmadığına}** ***îmân ederse, o, kopması mümkün olmayan bir kulpa*** **{yani, cennete kadar aslâ kopmayacak ve kesilmeyecek olan sapasağlam bir kulpa: İslâm'a}** ***tutunmuş olur. Allâh semîdir*** **{yani, sözlerini işitendir},** ***alîmdir*** **{yani, söylediklerini çok iyi bilendir}.**

257. *Allâh, îmân edenlerin* {yani, Allâh'a îmân eden mü'minlerin} *velîsidir. Onları zulumâttan nûra* {yani, şirkten îmâna} *çıkarır...*

Bunun benzeri de, *Qavmini zulumâttan nûra çıkar... diye âyetlerimizle gönderdik* (İbrâhîm, 14/5) âyetidir.

...Kâfirlerin velîleri ise tâğûttur {yani, Ka'b b. Eşref'tir}. *Onları nûrdan zulumâta çıkarırlar. İşte onlar* {yani, yahûdîler}, *ateş ashâbıdır. Orada hâlidlerdir* {yani, ölmeyeceklerdir}.

258. *Baksana şu Allâh'ın mülk vermesi netîcesinde Rabbi hakkında İbrâhîm ile mücâdele edene* {yani, Nemrud b. Kenan b. Gayb b. Nemrud b. Kuşî b. Nûh'a}! *İbrâhîm ona, "Benim Rabbim diriltir ve öldürür" dediği vakit, "Ben de diriltir ve öldürürüm" dedi. İbrâhîm, "Allâh güneşi doğudan getiriyor, haydi sen onu batıdan getir" deyince, o küfreden* {yani, Allâh'ın tevhîdini inkâr eden} *herif donakaldı* {yani, o zorba Nemrud, İbrâhîm'e nasıl cevâb vereceğini bilemedi}. *Allâh zâlimler qavmini hidâyete iletmez* {yani, Nemrud gibi zâlimlere delîl gösterme imkânı vermez}.

Bunun bir benzeri de, *...Allâh yolunda cihâd edenle bir mi tuttunuz? Bunlar Allâh yanında bir olmazlar. Allâh zâlimler qavmini hidâyete iletmez* {yani, onlara delîl gösterme imkânı vermez}. (Tevbe, 9/19) âyetidir.

259. *Baksana duvarları, çatıları üstüne çökmüş bir qaryeye uğrayan kimseye! "Bunu* {yani, bu kasaba ahâlisini} *ölümünün* {yani, ahâlisinin helâk edilişinin} *ardından Allâh nasıl diriltecek?" dedi. Bunun üzerine Allâh onu* {ve eşeğini} *öldürdü: yüz yıl. Sonra, onu diriltti.* "{Ey Uzeyr![94]} *Ne kadar* {yani, ölü olarak ne kadar} *kal-*

---

[93] Bu, zayıf bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)

[94] Bu kişinin, "Uzeyr" olması imkânsızdır. Zîrâ, âyetin devâmındaki, *Durum ken-*

dın?" diye sordu. "Bir gün yâhûd bir günden eksik kaldım" cevâbını verdi. *Buyurdu ki: "Hayır yüz yıl kaldın"* {yani, ölü olarak tam yüz yıl kaldın}...

Sonra Allâh, gerektiği gibi ibret alması için ona durumu haber verdi:

...*"Yiyeceğine* {yani, sepetteki meyveye[95]} *ve içeceğine* {yani, üzüm suyuna[96]} *bak: hiç bozulmamış* {yani, yüz yıl geçtiği hâlde tadları bozulmamış}...

Bunun (ma'nâ yönünden) bir benzeri de, *Orada bozulmayan sudan nehirler, tadı değişmeyen[97] sütten nehirler... vardır* (Muhammed, 47/15) âyetidir.

...*"Bir de merkebine bak: (nasıl çürüyüp sırf kemik kalmış)! Bunlar, seni insânlara bir âyet* {yani, ibret} *kılalım diyedir* {–çünkü onu, yüz yıl sonra bir genç olarak diriltmişti–[98]}. *Kemiklere* {yani, merkebinin kemiklerine} *bak: onları nasıl birleştirip yerli yerine koyuyoruz, sonra onlara nasıl et giydiriyoruz"* {yani, nasıl hayât verip canlandırıyoruz}...

Bunun bir benzeri de, *Yine de onlar yerden ilâhlar edindiler. Onlar mı neşredecekler* {yani, ölüleri onlar mı diriltecekler}?! (Enbiyâ, 21/21) âyetidir.

...*Durum kendisine* {yani, Allâh'ın ölüleri nasıl dirilttiği Uzeyr'e} *apaçık belli olunca,* {Yüce Allâh için secdeye kapanarak,} *"Artık biliyorum, hakîkaten Allâh her şeye qadîrdir"* {yani, ölümden sonra diriltmeye de, başka şeylere de qadîrdir} *dedi.*

---

disine apaçık belli olunca, "Artık biliyorum, hakîkaten Allâh her şeye qadîrdir" *dedi* ibâresi, söz konusu kişinin, *Bunu ölümünün ardından Allâh nasıl diriltecek?!* dediği sırada mü'min olmadığına delâlet etmektedir. Ayrıca, *Bunu ölümünün ardından Allâh nasıl diriltecek?* ibâresi, inkâra/küfre delâlet etmeseydi bile, yine de söz konusu kişinin Uzeyr olduğu iddiâ edilemezdi; zîrâ bu husûsta bir belge/delîl mevcut değildir. Zâten, –mesaj açısından– zikri geçen kimsenin kimliğinin bir önemi de yoktur. (Redaktör: E.Ö)

95 Böyle lüzûmsuz tahsîslere gerek yoktur. (Redaktör: E.Ö)

96 Böyle lüzûmsuz tahsîslere gerek yoktur. (Redaktör: E.Ö)

97 Örnek verilen, Muhammed, 47/15'teki "tadı değişmeyen" anlamındaki fiilin kökü *hemze-sin-nûn*'dur. Tefsîri yapılan âyetteki "bozulmamış" ma'nâsı verilen fiilin kökü ise *sin-nûn-nûn*'dur. (Çeviren)

98 Söz konusu kişinin, bir genç olarak diriltildiği iddiâsı, dayanaktan yoksun olmasının yanısıra lüzûmsuz da bir tahsîstir. (Redaktör: E.Ö)

260. *Bir vakit İbrâhîm, "Rabbim! Ölüleri nasıl dirilttiğini bana göster!" demişti.* "{Ey İbrâhîm!} *Yoksa îmân* {yani, Benim ölüleri dirilttiğimi tasdîq} *etmedin mi?" dedi. "Îmân* {yani, tasdîq} *ettim, fakat qalbimin mutma'in olması* {yani, qalbimin huzûr ve sükûn bulması} *için"* {bunu istiyorum} *dedi.*
Dedi ki: "Dört kuş {yani, bir horoz, bir ördek, bir karga ve bir güvercin[99]} *al, onları kesip parçala*[100] *[kendine alıştır]* {yani, kesip parçaladıktan sonra parçaları birbirine iyice karıştır, bir kuşun önünü diğer kuşun arkasına koy[101] –*surhunne* kelimesi, Nabatîlerin dilinde, "onları parçala" demektir–}. *Sonra onların her cüzünü bir dağa bırak, sonra da onları çağır, koşarak sana gelirler. Bil ki Allâh elbette azîzdir, hakîmdir."*

261. *Mallarını Allâh yolunda* {yani, Allâh'a itâ'at uğrunda} *infâq edenlerin meseli, yedi başak bitiren, her başağında da yüz tane bulunan bir tohuma benzer. Allâh dilediğine daha da katlar. Allâh vâsidir* {yani, iyiliklere kat kat fazlasıyla karşılık verendir}, *alîmdir* {yani, ne infâq ettiklerini çok iyi bilendir}.

262. *Mallarını Allâh yolunda infâq edip de sonra verdiklerinin arkasından başa kakmayan ve eziyet etmeyen kimseler var ya, Rabb'leri yanında onların mükâfâtları vardır. Onlar için hiçbir korku yoktur ve mahzun olmayacaklar* {yani, ölüm esnâsında üzülmeyecekler} *onlardır.*

263. *Ma'rûf* {yani, güzel} *bir söz* {yani, kişinin ihtiyacını arzetmek üzere gelen faqîr müslüman kardeşine birşey veremediği taqdîrde hayr ile du'â etmesi} *ve bir mağfiret* {yani, onu bağışlama}, *arkasından eziyet* {yani, başa kakma} *gelen sadaqadan* {yani, ona vereceği sadaqadan} *hayrlıdır. Allâh ğanidir* {yani, sizin sadaqanıza muhtaç değildir}, *halîmdir* {yani, verdiği sadaqayı başa kakan

---

99 *Dört kuş*'un, "horoz, ördek, karga ve güvercin" olduğu iddiâsı, mevzu rivâyetlere dayalı ğaybı taşlayan bir iddiâdır. (Redaktör: E.Ö)

100 Âyetteki *ileyke [kendine]* kelimesi dikkate alındığında, *surhunne* kelimesine, "onları kesip parçala" anlamını vermek mümkün olmaz. O yüzden müfessirler, *surhunne ileyke* ibâresine, "onları kendine alıştır" ma'nâsını vermişlerdir. (Çeviren)

101 "Dört kuşu kesip parçaladıktan sonra parçaları birbirine iyice karıştır, bir kuşun önünü diğer kuşun arkasına koy" şeklindeki açıklama, mevzu rivâyetlere dayalı bir hurâfedir. (Redaktör: E.Ö)

ve sadaqası dolayısıyla eziyet eden kimselere çabucak cezâ vermez}.

264. *Ey o îmân edenler! Sadaqalarınızı başa kakmakla ve eziyet etmekle boşa çıkarmayın, o herif gibi ki: Sırf insânlara gösteriş olsun diye malını infâq eder* [*harcar*] *de ne Allâh'a* {yani, O'nun ortağı bulunmayan bir ve tek olduğuna}, *ne de âhiret günü'ne* {yani, ne de amellerin karşılığının görüleceği ölümden sonra dirilişin gerçekleşeceğine} *îmân eder* {yani, ne Allâh'ın tek ilâh olduğunu ve ne de âhireti tasdîq eder}...

Çünkü böyle bir davranış, sadaqa alana eziyettir. Başa kakma, verilen, sadaqayı boşa çıkartır; tıpkı bu meselde olduğu gibi: yani, verdiği sadaqayı başa kakan kimsenin durumu, malını îmân olmadan sırf gösteriş olsun diye infâq eden müşriğin durumu gibidir. Nasıl müşriğin şirki, sadaqasının sevâbını boşa çıkartıyorsa, mü'minin başa kakması ve eziyet etmesi de sadaqasının sevâbını boşa çıkartır.

Allâh, verdiği sadaqayı başa kakan kimsenin ecr alamayacağını, hiçbir sevâbının bulunmayacağını haber verdikten sonra bu durumdakilere şu misali vermektedir:

> ...*Onun meseli, üzerindeki azıcık toprağın da sağanak hâlinde* {yani, şiddetli} *yağan bir yağmur tarafından giderilip çırılçıplak bırakılan bir kayaya benzer* {yani, yağan yağmur, üzerindeki azıcık toprağı da giderip kayayı çıplak bir hâle getirmiştir}...

İşte îmân olmadan infâqta bulunan müşrik ile insânlara gösteriş olsun diye infâq eden kimsenin durumu budur. Başa kakıp eziyet ettiği taqdirde mü'minin sadaqasının hâli de budur.

> ...*Onlar yaptıklarından hiçbir şekilde istifâde edemezler* {yani, qıyâmet günü bunların eline infâq ettiklerinden hiçbir sevâb/mükâfât geçmeyecektir}...

Allâh'ın, *Rabb'lerine küfr edenlerin meseli, amelleri fırtınalı bir günde rüzgâr tarafından şiddetle savrulan bir küle benzer. Yaptıklarından hiçbir şey* {yani, qıyâmet günü hiçbir şey: hiçbir sevâb/mükâfât} *ellerine geçmez* (İbrâhîm, 14/18) buyruğu da böyledir.

Tıpkı şiddetli yağmurun isâbet ettiği kayanın üzerinde hiçbir toprak kalmaması gibi.

> ...*Allâh kâfirler qavmini hidâyete iletmez.*

Sonra infâqıyla Allâh'ın rızâsını isteyen ve verdiği sadaqayı, yaptığı infâqı başa kakmayan mü'minin durumunu söz konusu ederek buyuruyor ki:

265. *Allâh'ın rızâsını arayarak ve nefslerinden bir sebât ile* {yani, qalblerinden bir tasdîq ile} *mallarını infâq edenlerin* {yani, Allâh'ın rızâsını isteyerek ve başa kakmayarak infâq eden mü'minin infâqının} *meseli, bir tepede* {yani, altından nehirlerin aktığı yüksek ve düzgün bir yerde bulunan} *ve kendisine bol yağmur isâbet ettiği için de yemişlerini* {yani, mahsullerini} *iki kat veren güzel bir bahçeye benzer...*

İşte, başa kakmaksızın Allâh için malını infâq edenin ve ettiği infâqın durumu budur. İnfâq ettiği az ya da çok olsun ona kat kat karşılık verilir. Nitekim az ya da çok bir yağmurun düşmesiyle de, o bahçenin mahsulleri kat kat artar.

...Ona bol yağmur isâbet etmese de bir tall {yani, bir çisenti} *olur. Allâh amellerinize* {yani, infâq ettiklerinize} *basîrdir.*

266. *Arzu eder mi hiç biriniz ki, hurma ve üzüm ağaçlarından bir bahçesi olsun,...*

Bu, Allâh'ın kâfirin ameli için verdiği bir misâldir.

...altından nehirler aksın, içinde her çeşit mahsulü bulunsun ve kendisine de ihtiyarlık gelip çatsın, bir de güçsüz {yani, âciz ve çâresiz} *küçük çocukları bulunsun. Derken ona, ateşli bir bora* {yani, sıcak sam yeli} *isâbet etsin de yanıversin?...*

İşte kâfirin meseli, üzerine ihtiyarlık çökmüş kimsenin durumuna benzer. Bu ihtiyarın, türlü türlü mahsul veren bir bahçesi ve çâresiz, âciz küçük çocukları var. Onun da, çocuklarının da geçimi bu bahçeye bağlı. Sıcak sam yelinin isâbet etmesiyle bahçesi yanmış, ihtiyarlığından ötürü bahçesinin başına gelen musibeti önleyecek gücü bulamamıştır. Küçük çocukları da geçimlikleri olan bu bahçeyi yanmaktan kurtaramamışlardır. İhtiyarın, bahçesini eski hâline getirmesi de mümkün değildir. Çocuklarının da, bir hayra en çok muhtaç olduğu zamânda babalarına bir hayrları dokunamıyor. İhtiyar hiçbir şey bulamadığı gibi, kendisine gelen azâbı da önleyemiyor. Nitekim bu ihtiyarın ve çocuklarının yanan bahçelerini koruyabilme imkânları olmamıştır. Kâfir de dünyâya geri döndürülmeyecek, mazereti kabûl edilmeyecektir. Tıpkı ihtiyarın gençleşerek bahçesini eski hâline getiremeyeceği, âhirette hayra en çok muhtaç bulunduğu bir zamânda faydası-

nı göreceği önden bir hayr gönderemeyeceği, çocuklarının da babalarına bir fayda sağlayamayacağı gibi; hayra en fazla ihtiyaç duyacağı âhirette hayrdan mahrûm kalacaktır. Tıpkı ihtiyarladığı, çocuklarının da küçük ve âciz olduğu bir sırada, en muhtaç olduğu bir zamânda bahçesinden mahrûm kaldığı gibi.

...*İşte Allâh, tefekkür etmeniz* {yani, darbettiği meseller üzerinde düşünüp de ibret almanız} *için âyetlerini* {yani, emirlerini} *böyle beyân ediyor.*

267. *Ey o îmân edenler! Kazandıklarınızın tayyiblerinden* {yani, size rızq olarak verdiğimiz altın, gümüş ve daha başka helâl şeylerden} *ve sizin için yerden çıkardıklarımızdan* {yani, temiz ve helâl mahsullerden, yerde biten şeylerden} *infâq edin. Göz yummadan alıcısı olmayacağınız değersiz/kötü şeyleri vermeye yeltenmeyin* {yani, bayağı ve âdi hurmaları sadaqa vermek üzere seçmeyin}...

Çünkü siz bayağı olanı iyi olanla aynı fiyata almazsınız, yani, birinizin diğerinden alacak bir hakkı bulunsa, kendi hakkından daha aşağı olanı kabûl etmez; hakkından kısmen vazgeçip daha âdi ve bayağı olduğunu bile bile almayı kabûl etmesi hâli müstesnâ.

...*Bilin ki, Allâh hakîkaten ğanidir* {yani, sizin malınıza muhtaç değildir}, *hamîddir* {yani, mülküyle, saltanatıyla yarattıkları tarafından hamd edilendir}.

268. *Şeytân sizi faqîrlikle* {yani, sadaqa verecek, infâq edecek olursanız faqîr düşmekle} *korkutur ve size fahşâyı* {yani, ma'siyetleri: sadaqa vermemeyi} *emreder. Allâh ise, Kendinden bir mağfiret* {yani, sadaqa vermeniz hâlinde günâhlarınız için âhirette bağışlama} *ve bir genişlik va'd ediyor* {yani, sadaqanızın yerine daha iyi ve çoğunu vereceğini va'd ediyor}. *Allâh vâsidir* {yani, lütfu pek geniş olandır}, *alîmdir* {yani, ne infâq ettiğinizi çok iyi bilendir}.

Allâh'ın, *Eğer Allâh'a qarz-ı hasen* [*güzel bir ödünç/borç*] *verirseniz...* {yani, sizden kim ecrini Allâh'tan umarak, gönül hoşluğu ile bir sadaqa verirse, Allâh dünyâda o sadaqaya karşılık ona kat kat fazlasıyla vereceği gibi, âhirette de o sadaqa sebebiyle günâhlarını bağışlayacaktır} (Teğâbun, 64/17) buyruğu bunu anlatmaktadır.

269. *Dilediğine hikmet verir. Hikmet* {yani, Qur'ân ilmi ve onda fiqh} *verilen kimseye, çok hayr verilmiş demektir. Lübb sâhiblerinden başkası tezekkür etmez.*

270. *Nafaqadan ne infâq ettiniz* {yani, sadaqa vermek üzere mallarınızın hayrlılarından yaptığınız her türlü infâqı} *yâhûd nezrden ne nezrettiniz ise* {yani, adadığınız hakk/meşrû olan her adağı} *muhakkak Allâh onu bilir* {yani, Allâh onu tesbit eder}. *Zâlimlerin* {yani, müşriklerin} *yardımcıları* {yani, kendilerini ateş azâbından koruyacak yardımcıları} *yoktur.*

271. *Sadaqaları açıkça verirseniz o ne güzeldir! Şâyet onları gizler de faqîrlere öyle verirseniz, bu sizin için daha hayrlıdır* {yani, açıkça vermekten daha hayrlıdır: ecri yetmiş kat daha büyüktür} *ve seyyielerinize keffâret olur...*

Buradaki *min-seyyiâtikum* [seyyilerinizden (bir kısmına)] ibâresindeki *min* edatı sıla/zâid olduğundan ibâre, "seyyielerinize/seyyielerinizin tümüne" demektir ve cümle, "gizli-açık verdiğiniz sadaqalarınız sebebiyle seyyielerinize keffâret olur/günâhlarınız bağışlanır" ma'nâsına gelir.

...ve Allâh amellerinize habîrdir.

272. *Onların hidâyete iletilmeleri sana âit değildir, fakat Allâh dilediğini hidâyete iletir. Hayrdan* {yani, maldan} *ne infâq ederseniz, kendi lehinizedir. Zâten siz Allâh'ın vechi dışında infâq etmezsiniz. Hayrdan* {yani, maldan} *her ne infâq ederseniz, size ödenir* {yani, amellerinizin karşılığı eksiksiz ödenir} *ve size* {amelleriniz husûsunda} *zulmedilmez.*

Sonra Allâh kimlere infâqta bulunulacağını beyân ediyor:

273. {Nafaqalar/sadaqalar}, *Allâh yolunda ihsar olmuş/olunmuş* {yani, kendilerini Allâh yoluna hasretmiş, adamış} *faqîrler içindir ki...*

Bunun benzerleri de, *Eğer hasr/ihsar olunursanız* {yani, engellenir, alıkonulursanız} (Bakara, 2/196) âyetiyle, *Biz cehennemi kâfirlere bir hasîr* {yani, hapishâne} *kıldık* (İsrâ, 17/8) âyetidir.

Buna göre, "Allâh yolunda hasr/ihsar olunmuş" buyruğu, "Medîne'de Allâh'a itâ'at için kendilerini hapsetmiş, tahsîs etmiş kimseler" demektir, ki bunlar da ashâb-ı Suffa'dır.

...*arzda darb etmeye* {yani, yeryüzünde seyahat etmeye/sefere çıkmaya} *güç yetiremezler...*

Allâh'ın, *Arzda darb ettiğiniz zamân* {yani, yeryüzünde dolaştığınız, seyahat ettiğiniz: ticâret maksadıyla sefere çıktığınız zamân} (Nisâ, 4/101) âyeti de bunun gibidir.

...*Tok gözlü davrandıkları için, câhil* {yani, onların durumlarını ve hâllerini bilmeyen kimse}, *onları ihtiyaçsız sanır. Sen onları sîmâlarından* {yani, onların faqîrliklerini, ihtiyaç içinde olduklarını yüzlerinden ve hâllerinden} *tanırsın. İnsânlardan birşey istemezler. Hayrdan* {yani, maldan}...

Allâh'ın, *Eğer geriye bir hayr bırakacaksa* (Bakara, 2/180) buyruğunda da *hayr* kelimesi, "mal" anlamında kullanılmıştır.

...*her ne infâq ederseniz, Allâh onu* {yani, yaptığınız infâqı} *bilendir.*

274. *Mallarını gece-gündüz, gizli-açık infâq edenlerin* {yani, sadaqa olarak harcayanların} *Rabb'leri indinde ecrleri vardır, onlar için korku yoktur ve mahzun olmayacaklar* {yani, ölüm esnâsında üzülmeyecekler} *onlardır.*

275. *Ribâ yiyenler* {yani, helâl kabûl ederek fâiz yiyenler}, *başka değil, şeytânın çarptığı* {yani, dünyâda çarptığı} *kimse gibi kalkarlar...*

İşte ribâ {fâiz} yemenin alâmeti budur.

...*Şu* {yani, qıyâmet günü başlarına gelecek bu hâl}, *onların, "Alış-veriş de ribânın mislidir/aynıdır" demeleri sebebiyledir. Hâlbuki Allâh alış-verişi helâl, ribâyı harâm kıldı...*

Vâdesi gelen borcunu ödeyemeyen kişi, alacaklıya, "Sen borcunun vâdesini ertele, ben de miktarını arttırayım" teklifinde bulunur; böylece borcun vâdesi uzatılarak, miktârı artırılırdı. Kendilerine, "Bu bir ribâdır" denildiğinde, "Satış esnâsında bedelin arttırılması ile, malın ödenmesi sırasında arttırılması arasında fark yoktur: Her ikisi de aynıdır" derlerdi. İşte, *Alış-veriş de ribânın mislidir/aynıdır* demekle bunu kasdediyorlar. Allâh ise, *Hâlbuki Allâh alış-verişi helâl, ribâyı harâm kıldı* buyurmaktadır.

...*Bundan böyle kime Rabbinden bir öğüt* {yani, Qur'ân'da bir beyân} *gelir de vazgeçerse* {yani, ribâdan vazgeçerse}, *geçmiş ona* {yani, harâm kılınmasından önce ribâ olarak yediği ona âit}, *işi*

de {yani, harâm kılınışından ve ribâyı terk edişinden sonraki işi ise} *Allâh'a âittir* {yani, dilerse onu ribâdan korur, dilerse korumaz}. *Kim de dönerse* {yani, helâl kabûl ederek fâiz yemeye dönerse –çünkü onlar, "Alış-veriş de ribânın mislidir/aynıdır" diyorlardı–} *onlar cehennemin arkadaşıdırlar, orada* {yani, cehennemde} *hâlidlerdir* {yani, ölmemek üzere cehennemde kalacaklardır}.

276. *Allâh ribâyı mahveder* {yani, eksilterek mahveder}, *sadaqaları ise nemâlandırır* {yani, kat kat arttırır}. *Allâh, keffâr* {yani, Rabbine karşı aşırı kâfir} *ve esîm [aşırı günâhkâr] olanların hiç birini sevmez.*

277. *Kuşkusuz îmân eden, sâlih ameller işleyen, salâtı iqâme eden* {yani, farz olan namazı vakitlerinde dosdoğru kılan} *ve zekâtı îtâ eden* {yani, mallarından zekât veren} *kimselerin Rabb'leri indinde ecrleri vardır. Onlara korku yoktur ve mahzun olmayacaklar onlardır.*

278. *Ey o îmân edenler! Allâh'a ittiqâ edin* {yani, O'na karşı gelip isyân etmeyin} *ve ribâdan arta kalanı bırakın* {yani, arta kalan ribâyı almaktan sakının}; *eğer mü'minler iseniz.*

279. *Şâyet yapmazsanız* {(yani, fâizden arta kalanı bırakmazsanız) ve fâizin harâm olduğunu kabûl etmezseniz} *Allâh ve O'nun Rasûlü'nden harb olunacağını bilin* {yani, bundan emîn olun –bu, vazgeçmedikleri taqdîrde kâfir olacakları anlamına gelir–}. *Eğer tevbe* {yani, fâizi helâl kabûl etmekten vazgeçerek tevbe eder ve harâm olduğunu itirâf} *ederseniz, ana paranız* {yani, borç olarak verdiğiniz mal-para} *sizindir. Böylece* {alacağınızdan fazla alarak} *ne zulmetmiş, ne de* {alacağınız eksiksiz ödendiği için} *zulme uğramış olursunuz.*

280. *Eğer zorluk* {yani, Muğîreoğulları'ndan olan borçlu darlık} *içinde ise, kolaylığa* {yani, borcunu ödeyebilecek duruma gelinceye} *kadar intizâr edin/bekleyin* {yani, mühlet verin}...

Buradaki *nâzıra* [intizâr etmek/beklemek] kelimesi, *Beni ba's olunacakları güne kadar intizâr et-beklet/Bana, ba's olunacakları güne kadar mühlet ver [enzırnî]* (A'râf, 7/14) âyetinde olduğu gibi, "vâdeyi ertelemek, mühlet vermek" anlamında kullanılmıştır.

...*Bununla berâber, tasadduq etmeniz* {yani, ödeme zorluğu çeken faqîr Muğîreoğulları'na alacağınızı bütünüyle sadaqa olarak bağışlamanız}, *sizin için daha hayrlıdır* {yani, alacağınızı/ana paranızı tahsil etmekten daha hayrlıdır}, *eğer bilirseniz.*

281. *İttiqâ edin bir günden ki, onda Allâh'a döndürüleceksiniz...*

Bununla, "böyle bir gün"den korkmaları (ve korunmaları) gerektiğini ifâde etmektedir.

...*Sonra herkese* {yani, iyi ya da günâhkâr herkese} *kazandığı* {yani, hayr ya da şerrden kazandığı} *eksiksiz verilecek ve zulme* {yani, amellerinde zulme} *ma'rûz kalmayacaklar.*

Qur'ân'dan son nâzil olan âyet budur. Nebî bu âyetin inişinden dokuz gün sonra vefât etmiştir.

282. *Ey o îmân edenler! Belirli bir süreyle borç muâmelesi yaptığınızda onu* {yani, borcu ve vâdeyi} *yazın. Aranızda* {yani, satıcı ile alıcı arasında} *bir yazıcı/yazı yazmayı bilen adâletle yazsın* {yani, ne borçluya birşey ilâve etsin, ne de alacaklının hakkından birşey eksiltsin}. *Yazıcı, Allâh'ın kendisine öğretmesine* {yani, yazı yazmayı öğretmesine} *muqâbil, yazmaktan kaçınmasın...*

Çünkü Rasûlullâh döneminde yazı yazmayı bilenlerin sayısı azdı. Bu sebeble, ...*yazıcı/yazı yazmayı bilen yazsın!* buyurdu.

...*Üzerinde hakk bulunan* {yani, borçlu} *da yazdırsın* {yani, yazıcıya yazdırsın}. {Borçlu,} *Rabbi Allâh'a ittiqâ etsin de ondan* {yani, üzerindeki hakktan/borçtan} *hiçbir şeyi eksiltmesin* {*tastamâm yazdırsın*}...

Âyetteki *bahs* [eksiltmek] lafzı, *İnsânların eşyâsını eksiltmeyin* [*tebhasu*] (A'râf, 7/85) âyetindeki gibi, "eksiltmek, eksik bırakmak, eksik vermek" ma'nâsına kullanılmıştır.

...*Eğer üzerinde hakk bulunan* {(yani, borçlu)} *bir sefîh* {yani, yazdırmayı bilemeyen} *veya zayıf* {yani, âciz ya da ahmak} *veya yazdırmaya gücü yetmeyen bir kimse ise* {yani, hastalık, dilsizlik veya bilgisizlik dolayısıyla aqlı ermiyorsa}, *velîsi* {yani, borçlunun velîsi} *adâletle* {yani, eksik ve fazla olmaksızın hakka uygun bir şekilde} *yazdırsın... Erkeklerinizden hazırda bulunan ikisini de şâhid* {yani, hakkınıza/yaptığınız borç muâmelesine şâhid} *tutun. Şâyet iki erkek bulunmazsa, râzı olacağınız şâhidlerden* {ya-

> **ni, sizden bir kimse, –erkek yâhûd kadın olsun– râzı olunmayan bir kimseyi hakkına şâhid tutmasın}** ***bir erkekle, iki kadın olsun ki, biri*** **{yani, kadınlardan biri}** ***dalâlete düşerse*** **{yani, şâhidliği unutursa}** ***diğeri hatırlatsın*** **{yani, şâhidliği hatırlatsın: borçlu ve alacaklının hakklarını belleyen kadın unutana hatırlatsın}.** ***Şâhidler de çağırıldıklarında kaçınmasınlar*** **{yani, kardeşine şâhidlik yapmak üzere çağırılan kimse meşğûl değilse, şâhidlikten kaçınmasın}.** ***Küçük veya büyük*** **{yani, hakk/borç az veya çok}** ***olsun, onu vâdesine kadar yazmaktan üşenmeyin...***

Qur'ân'da geçen her *tes'emû* kelimesi, "temellû" [üşen(mey)in/imla edin] anlamındadır.

Yazma emri, vâde ve borcun sağlam tesbit edilmesi ve malın daha iyi korunması hikmetine mebnidir.

> ...*Şu* {yani, borç muâmelesini yazma}, *Allâh indinde aqsattır* {yani, en adâletli olandır}, *şehâdet için de en qavîm* {yani, daha doğru/isâbetli}, *kuşkuya* {yani, tereddüde} *düşmemenize de daha yakındır* [*ednâ*] {yani, daha uygundur [ecder]: yazmanız hakk, vâde ve şâhidlik açısından adâlete daha uygundur}...

Ednâ [daha yakın] kelimesinin, "ecder" [daha uygun] anlamında kullanılması açısından, *Şu, daha yakındır* {yani, daha uygundur} *şâhidliği gerektiği şekilde yerine getirmeleri için* (Mâide, 5/108) âyetiyle, *Şu, daha yakındır* {yani, daha uygundur} *gözlerinin aydın olması için* (Ahzâb, 33/51) âyeti de bunun bir benzeridir.

Sonra Allâh istisnâda bulunuyor:

> ...*Aranızda devredeceğiniz peşin* {yani, vâdesi bulunmayan} *bir ticâret olması müstesnâ. O zamân bunu* {yani, peşin yaptığınız ticâreti} *yazmamanızda sizin için bir cünâh* {yani, bir vebâl} *yoktur. Alış-veriş yaptığınız vakit de* {hakkınıza/muâmelenize} *şâhid tutun. Bir de yazana ve şâhide zarar verilmesin* {yani, sizden biriniz, ihtiyaçları ile meşğûl iken yazıcıyı ve şâhidi zorlamasın: başkalarını bulabilme imkânı varken, "Benim için bunu yaz" veya "Hakkıma şâhidlik et; çünkü Allâh sana benim için yazmanı" veya "şâhidlik etmeni emretmiştir" diyerek çağırıp onlara zarar vermeye kalkışmasın. Böyle olduğunda Yüce Allâh, yazıcının ve şâhidin ihtiyaçlarını karşılamalarına müsaade ederek başkalarının aranmasını emretmektedir}. *Eğer yaparsanız* {(yani, yazıcı ve

şâhide zarar verirseniz)}, *bu, size dokunacak bir fısq olur* {yani, size yasaklandığı hâlde yazıcı ve şâhide zarar verecek olursanız bu, sizin için bir günâh olur}. *Allâh'a ittiqâ edin* {yani, yazıcı ve şâhid husûsunda Allâh'a âsi olmayın} *Allâh size öğretiyor ve Allâh her şeye alîmdir* {yani, yaptığınız bütün amelleri çok iyi bilendir}.

283. *Eğer bir yolculukta olup da yazıcı bulamazsanız, o vakit kabzedilmiş rehinler* {yani, yazıcı ve kağıt bulamayacak olursanız, alacaklı borçludan rehin alsın}. *Eğer güvenirseniz* {yani, yolculuk nedeniyle yazıcı bulunmadığı için, alacaklı borçluya güvenir de rehin almaz ise}, *kendisine güvenilen kişi, emânetini eksiksiz ödesin* {yani, güvene lâyık olduğunu göstererek alacaklıya hakkını ödesin}...

Sonra Allâh, borçluyu başka türlü hareket etmekten korkutmak üzere buyuruyor ki:

...ve {borçlu}, *Rabbi Allâh'a ittiqâ etsin...*

Sonra şâhidleri tekrar söz konusu ederek şöyle buyuruyor:

...{Hâkimin huzûrunda} *şâhidliği gizlemeyin. Kim onu gizlerse* {ve hâkimin huzûrunda şâhidlik yapmazsa}, *muhakkak onun qalbi günâhkârdır. Allâh amellerinize alîmdir* {yani, şâhidliği gizlediğinizi de, gereği gibi yaptığınızı da çok iyi bilendir}.

284. *Göklerdeki ve yerdekiler Allâh'ındır* {yani, bütün mahlûqât O'nun kuludur, O'nun mülküdür. Hakklarında dilediği gibi hükm verir}. *Nefslerinizdekini açıklasanız* {yani, kâfirlere karşı velâyet ve samimiyetle öğüt verme duygularınızı dillerinizle açıklasanız} *da, gizleseniz de Allâh onunla sizi hesâba çeker. Sonra dilediğine mağfiret eder, dilediğine azâb. Allâh her şeye* {yani, azâba da, mağfirete de} *qadîrdir* {yani, gücü yetendir}.

285. *Îmân etti o Rasûl* {yani, Muhammed}, *Rabbinden kendisine indirilene* {yani, Qur'ân'a}, *mü'minler de. Her biri îmân etti Allâh'a* {yani, tasdîq etti Allâh'ın ortaksız, bir ve tek olduğunu}, *O'nun meleklerine, kitâblarına, rasûllerine* {yani, hiç biri, Allâh'ın rasûllerinden herhangi birini inkâr etmez: mü'minler rasûllerin tümünü tasdîq ederler}; *"Rasûllerinden hiç birinin arasını ayırmayız"* {yani, Ehl-i Kitâb'ın yaptığı gibi, kitâbların kimine îmân edip

kimine küfr; rasûllerin kimine îmân edip kimine küfr etmeyiz} *diye...*

Rasûllerin arasını ayırmak, işte budur: kimine îman edip, kimine küfretmektir. Yahûdîler Mûsâ'ya ve Tevrât'a îmân ettikleri hâlde, Îsâ ve İncîl ile Muhammed ve Qur'ân'a küfr ettiler. Hristiyanlar da Mûsâ ve Tevrât ile Îsâ ve İncîl'e îmân ettiler, fakat Muhammed'e (s.a) ve Qur'ân'a küfr ettiler.

...ve {mü'minler} *dediler ki: "İşittik* {yani, Rabbimizin Qur'ân'da söylediklerini dinledik} *ve* {emrine} *itâ'at ettik. Ğufrânını dileriz Rabbimiz* {yani, bize mağfirette bulunmanı dileriz}. *Dönüş Sanadır* {yani, âhirette yalnız Sana dönülecektir}.

286. *Allâh hiçbir nefse vüs'undan başkasını teklif etmez* {yani, hiç kimseyi tâqati dışında bir amelle yükümlü tutmaz}. *Kesbettiği* {yani, hayrdan yaptığı amel ve söz} *lehine, kesbettiği* {yani, günâhtan yaptığı amel ve söz} *aleyhinedir. Rabbimiz! Unutur yâhûd hatâ edersek bizi muâhaze etme* {yani, bir câhillikte bulunur ya da hatâ eder de emrini terk edersek bizi hesâba çekme}. *Rabbimiz! Bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır yükler* {yani, ahid/yükümlülükler} *yükleme. Rabbimiz! Tâqatimiz olmayanı bize yükleme, bizi afvet* {yani, öyle bir yük yüklemekten bizi muâf tut}, *bize mağfiret et* {yani, günâhlarımızı bağışla} *ve bize merhamet eyle! Sensin mevlâmız* {yani, dostumuz}. *Kâfirler qavmine* {yani, Mekkeli kâfirlere ve qıyâmete kadar gelecek bütün kâfirlere} *karşı bize yardım et.*

3. ÂL-İ İMRÂN SÛRESİ

MEDENÎ, 200 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *Elif-Lâm-Mîm.*

Ona [Nebî'ye] haber vererek:

2. *Allâh –ki O'nun dışında ilâh yok– hayy'dır* {yani, ölümsüz diridir}, *qayyûm'dur* {yani, her nefsin kazandıklarını görüp gözetendir}.

3-4. {Ey Muhammed! Allâh} *sana kitâbı* {yani, Qur'ân'ı} *hakk ile* {yani, bâtıl olmayarak} *önündekileri* {yani, daha önce indirilmiş kitâbları} *doğrulayıcı olarak indirdi.* {Mûsâ'ya} *Tevrât'ı ve* {Îsâ'ya} *İncîl'i de indirmişti, önceden* {yani, Qur'ân'dan önce}; *insânlara* {yani, İsrâîloğulları'na} *hidâyet* {yani, dalâletten kurtaran bir hidâyet} *olmak üzere. Bir de Furqân'ı* {yani, Tevrât ve İncîl'den sonra da Qur'ân'ı} *indirdi...*

"Furqân" kelimesinin kullanımı açısından, *Andolsun Mûsâ ve Hârûn'a Furqân'ı* {yani, kuşkulardan kurtaran beyânı}... *verdik* (Enbiyâ, 21/48) âyetiyle; *Hidâyet ve Furqân'dan beyyineler...* (Bakara, 2/185) âyeti de bunun benzerleridir.

...Muhakkak ki Allâh'ın âyetlerine {yani, Qur'ân'a} *küfr edenler* {yani, Qur'ân'ı inkâr eden yahûdîler: Ahtab'ın oğulları Huyeyy, Cudeyy ve Ebû Yâsir, Ka'b b. el-Eşref, Ka'b b. Esîd, Zeyd b. et-Tâbûh ve başkaları} *için* {âhirette} *şiddetli bir azâb vardır. Çünkü Allâh, intiqâm sâhibi bir azîzdir* {yani, mülkünde azîzdir, kimse O'na zarar veremez. Mekkelilerden şiddetli bir intiqâm alacaktır}.

Bu, O'nun emrine aykırı hareket edenlere yönelik bir tehdiddir.

5. *Doğrusu Allâh... arzda ve semâda hiçbir şey O'na gizli kalmaz* {yani, ehl-i gökten ve ehl-i yerden olan her şey O'nun indindedir/yanındadır}.

6. *Rahimlerde sizi* {yani, hilqati tam ya da eksik, erkek ya da dişi} *nasıl dilerse öylece şekillendiren O'dur...*

Buyruk, Îsâ b. Meryem (a.s) hakkında inmiştir. (Allâh) o'nu babasız halqetmiştir.

...*O'nun dışında ilâh yoktur. Azîzdir* {yani, mülkünde azîzdir}, *hakîmdir* {yani, emrinde hikmetlidir}.

Bu âyet, onların Îsâ (a.s) hakkındaki sözleri, iddiâları, yalan ve iftiraları hakkında inmiştir.

7. *Sana kitâbı indiren O'dur. Onun âyetlerinden bir kısmı muhkemdir* {yani, onlarla amel edilir}...

Bunlar {muhkem âyetler}, *De ki: "Gelin Rabbinizin size neleri harâm kıldığını tilâvet edeyim: O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın, ana-babaya ihsân edin.... ittiqâ edesiniz diye"* (En'âm, 6/151-153) âyetleridir.

...*Bunlar, ummu'l-kitâbdır* {yani, kitâbın anasıdır/aslıdır}. *Diğer bir kısmı da* {yani, elif-lâm-mîm, elif-lâm-mîm-sâd, elif-lâm-mîm-râ, elif-lâm-râ gibileri de[102]} *müteşâbihtir. Ama qalblerinde zeyğ* {yani, hidâyetten sapma –ki bu da şekk/kuşku demektir–} *bulunanlar* {yani, yahûdîler} *sırf fitne* {yani, küfr} *aramak ve onun te'vîlini aramak* {yani, sonunda nereye varacağını, ne kadar olacağını –maksad, ümmet-i Muhammed'in hükmran olacağı süre[103]dir–} *için onun müteşâbih olanına tâbi olurlar. Hâlbuki onun te'vîlini* {yani, ümmet-i Muhammed'in ne kadar hükm süreceğini[103]} *Allâh'tan başkası bilmez...*

Sonra Allâh, yeni bir cümle olmak üzere buyuruyor ki:

...*İlmde râsih* {*sâbit/mütemekkin*} {yani, ehl-i Tevrât'tan îmân eden Abdullâh b. Selâm ve arkadaşları gibi Tevrât ilmini iyice bellemiş[104]} *olanlar ise derler ki: "Biz ona îmân ettik, hepsi* {yani, azı da, çoğu da} *Rabbimiz indindendir. Lübb* {yani, özlü aql} *sâhiblerinden başkası tezekkür etmez"* {yani, bunu işitmez, dinlemez}...

---

102 **Müteşâbih**'in, "elif-lâm-mîm, elif-lâm-mîm-sâd, elif-lâm-mîm-râ, elif-lâm-râ gibi huruf-ı muqatta'a" olduğu iddiâsı, delilsiz-keyfî bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)

103 Buradaki **te'vîl**'den maksadın, "ümmet-i Muhammed'in hükmrân olacağı süre/ne kadar hükm süreceği" olduğu iddiâsı, bütünüyle bâtıldır; bir tür falcılıktır. (Redaktör: E.Ö)

104 **Râsih** kelimesi, "iyi bellemek/bilgili olmak"tan ziyâde, "sâbit, değişmez, istikâmet üzere olmak" demektir. (Redaktör: E.Ö)

"Lübb [özlü aql] sâhibleri"nden maksad ise, Abdullâh b. Selâm ve arkadaşlarıdır. Bunlar bu buyruklar olsun, başkaları olsun her şeyin Allâh'tan geldiğini bilirler.

İbn Selâm ve arkadaşları şöyle du'â ettiler:

8. *"Rabbimiz! Bizi hidâyete ilettikten sonra qalblerimizi yamultma* {yani, hidâyete ilettikten sonra –yahûdîleri hidâyetten saptırdığın gibi– bizim de qalblerimizi hidâyetten başka tarafa meylettirme}. *Bize indinden* {yani, yanından} *bir rahmet bağışla. Muhakkak ki Sen vehhâbsın"* {yani, bol rahmet bağışlayansın}...

İbn Selâm ve arkadaşları du'âlarını şöyle sürdürdüler:

9. *"Rabbimiz! Kuşkusuz ki Sen insânları, kendisinde/geleceğinde rayb* [*şekk/kuşku*] *bulunmayan bir günde* {yani, qıyâmet günü'nde} *toplayacaksın. Allâh mî'âdına elbette muhâlefet etmez"* {yani, âhirette insânları diriltip bir araya getireceği husûsundaki sözünden caymaz}.

10. *O küfr edenlerin* {yani, özellikle yahûdîlerin –ki Ka'b b. el-Eşref hakkında inmiştir–} *mal ve evlâdlarının Allâh'a karşı kendilerine hiçbir faydası olmayacaktır. İşte ateşin odunu onlardır* {yani, yahûdîlerdir}.

11. *Tıpkı* {yani, yalanlamak bakımından tıpkı} *âl-i Fir'avn'ın ve onlardan* {yani, âl-i Fir'avn'dan} *öncekilerin* {yani, geçmiş ümmetlerin: Nûh, Âd, Semûd qavmi ile İbrâhîm, Lût ve Şu'ayb qavminin} *yaptıkları gibi âyetlerimizi yalanladılar* {yani, bunlar da dünyâda azâba ma'rûz kalacaklarını kabûl etmeyerek azâbı yalanladılar}. *Allâh da onları günâhları sebebiyle yakaladı* {yani, dünyâda yakalayıp cezâlandırdı}. *Allâh'ın iqâbı* {yani, cezâlandırdığı vakit cezâsı} *şiddetlidir.*

12. *O küfredenlere* {yani, Mekkelilere} *de ki: "Yakında* {yani, Bedir gününde} *yenilecek ve* {âhirette de} *cehenneme haşr olunacaksınız. O ne kötü yataktır* {yani, kendileri için ne kötü bir sonuç hazırlamış bulunuyorlar}!

13. *Doğrusu, karşılaşan* {yani, Bedir günü karşılaşan} *iki fiette* [*cemiyette*] {yani, müşrikler topluluğu ile mü'minler topluluğunda} *sizin için bir âyet* {yani, ibret} *vardır...*

Beni Kaynuka yahûdileri Bedir savaşı'ndan sonra Nebî'nin yanına gelip, Bedir günü o'nun müşrikleri öldürdüğü gibi, kendilerinin de o'nunla sa-

vaşarak berâberindekileri öldürmekle tehdid ettiler. Bunun üzerine Allâh, {Ey yahûdîler!} *Doğrusu, karşılaşan iki fiette* [*cemiyette*] *sizin için bir âyet vardır* buyruğunu indirdi.

...{Bedir günü}, *iki fietten* [*cemiyetten*] *biri* {yani, Nebî ve ashâbı} *Allâh yolunda savaşıyordu, diğeri* {yani, Ebû Cehl ve müşrikler} *ise kâfirdi ve (mü'minler) onları gözleriyle kendilerinin iki misli görüyorlardı. Allâh yardımıyla dilediğini destekler* {yani, desteğiyle az sayıdakileri çok sayıdakilere gâlib getirir}. *Kuşkusuz şunda* {yani, az sayıdaki mü'minlerin çok sayıdaki müşriklere galebe etmesinde}, *basîret sâhibleri* {yani, Allâh'ın emri ve O'na itâ'at husûsunda düşünenler} *için bir ibret* {ve düşünmeyi gerektiren bir husûs} *vardır.*

14. *Kadınlar, oğullar, yüklerle* {yani, çok mal} *altın ve gümüş yığınları* {yani, 1.200 dinar/altın, 1.200 miskal/gümüş}, *salma atlar* {yani, meralarda otlayan güzel atlar}, *en'âm* {yani, deve, sığır ve davar cinsinden hayvanlar} *ve ekinler kabilinden şehevât sevgisi, insânlara* {yani, kâfirlere} *çekici kılındı. Şunlar* {yani, bu âyette anılanlar}, *dünyâ* [*yakın/şimdikî*] *hayât'ın metâıdır. Âqıbet güzelliği* {yani, cennet} *Allâh indindedir.*

15. {Kâfirlere} *de ki: "Size bunlardan* {yani, bu âyette sözü geçenlerden} *daha hayrlısını haber vereyim mi? İttiqâ edenler için Rabb'leri indinde altlarından nehirler akan cennetler vardır* {yani, orada nehirler, ağaçların altından/bahçelerin içinden akar}, *içlerinde hâlid olmak* {yani, ölmeden kalmak} *üzere. Onlar için mutahhar* {yani, hayızdan, küçük ve büyük abdestten, tükürmekten, sümkürmekten ve her türlü pislikten arınmış} *eşler ve bir de* {hepsinden daha büyük ve önemli olan} *Allâh'tan bir rıdvân vardır* {yani, Allâh onlardan râzı olacaktır}. *Allâh o kullara* {yani, o kulların amellerine} *basîrdir."*

Sonra Yüce Allâh, o kulların amellerini haber vermektedir:

16. *Onlar ki, "Rabbimiz! Biz îmân ettik; öyleyse günâhlarımızı bağışla ve bizi ateş azâbından koru!" derler.*

Sonra Allâh Teâlâ o kulların amellerinin niteliklerini belirtmektedir:

17. *(Allâh basîrdir o kullara;)* {ki o cennetler onlar içindir:} *O sabredenler* {yani, Allâh'ın emir ve nehiylerini yerine getirme husû-

sunda sabredenler}, *sâdıqlar* {yani, Allâh'ın kitâbına ve rasûllerine sadâqat gösterenler}, *qânitler* {yani, Allâh'a itâ'at edenler}, *infâq edenler* {yani, mallarını, Allâh'ın hakklarını yerine getirmek için harcayanlar}, *seher vakitlerinde istiğfar eyleyenler* {yani, gecenin son zamânlarında namaz kılanlar}.

18. *Allâh şehâdet eyledi: Muhakkak ki O –ki O'nun dışında ilâh yoktur– ve melekler ve kendilerine ilm verilenler* {yani, Abdullâh b. Selâm ve arkadaşları gibi Tevrât'ı bilenler} *qâim bir qıst* {yani, her şeyi ayakta tutan adâlet} *ile* {şâhid ki:} *O'nun dışında ilâh yoktur; azîzdir, hakîmdir* {yani, emrinde azîzdir, hakîmdir}.

19. *Kuşkusuz dîn* {yani, tevhîd}, *Allâh indinde islâmdır* [*insânın O'na teslîmiyyetidir*]. *O kitâb verilenlerin* {yani, yahûdî ve hristiyanların} *ihtilâf etmeleri* {yani, bu dîn hakkında ihtilâf etmeleri} *ise, sırf –kendilerine ilim* {yani, Muhammed'in durumuna dâir beyân} *geldikten sonra–* {çünkü onlar, rasûl olarak gönderilmeden önce Muhammed'e îmân ediyorlardı. Muhammed'in İsmâîl soyundan gönderildiğini görünce} *aralarındaki bağy'den dolayıdır. Kim Allâh'ın âyetlerine* {yani, yahûdîlerden kim Qur'ân'a} *küfr ederse, muhakkak ki Allâh'ın hesâbı serîdir* {yani, sanki hesâb vakti gelmiş de onunla onları korkutarak, dikkat etmelerini tenbih ediyor}.

20. {Ey Muhammed!} *Eğer* {yahûdîler dîn husûsunda} *seninle tartışırlarsa de ki: "Ben vechimi Allâh'a* {yani, kendimi ihlâsla Allâh'ın dînine} *teslîm ettim,* {dînim üzere ihlâsla} *bana tâbi olanlar da."* *O kitâb verilenlere* {yani, Tevrât ve İncîl ehli olan yahûdîler ile hristiyanlara} *ve ümmîlere de ki: "Siz de teslîm oldunuz mu?" Eğer* {ihlâsla O'na: Allâh'ın tevhîdine} *teslîm olurlarsa,* {dalâletten kurtulup} *hidâyete ererler. Yok* {teslîm olmayıp} *yüz çevirirlerse, sana düşen sâdece* {risâleti} *tebliğdir. Allâh basîrdir o kullara* {yani, onların amellerine âşinâdır/vâqıftır}.

21. *Kuşkusuz ki Allâh'ın âyetlerine küfr edenler* {yani, Qur'ân'a küfredenler: Yahûdîlerden kitâbı okumayan Benî İsrâîl hükmdarları} *ve nebîleri hakksızca öldürenler ve insânlardan* {yani, Mûsâ'dan sonra İsrâiloğulları arasındaki îmân edenlerden} *qıst* {yani, adâlet} *ile emredenleri öldürenler var ya,* {ey Muhammed} *onları* {yani, yahûdîleri} *müjdele; elîm* {yani, can yakıcı} *bir azâb ile.*

Kasdedilenler yahûdîlerdir, çünkü bunlar da nebîleri ve adâletle emredenleri öldüren öncekilerin dîni üzere idiler.

22. *İşte bunlar* {yani, bu işleri yapanlar}, *dünyâ ve âhirette amelleri heder olmuş kimselerdir* {yani, boşa gitmiş, hiçbir sevâbları olmayan kimselerdir –çünkü onların amelleri Allâh'a itâ'at kapsamında değildi–}. *Onlar için yardımcılardan* {yani, kendilerini cehennem azâbından koruyacak yardakcılardan} *eser de yoktur.*

23. *Baksana şu kitâbdan* {yani, Tevrât'tan} *kendilerine bir nasîb verilenlere* {yani, Ka'b b. Eşref, Ka'b b. Esîd, Mâlik b. es-Dayf, Yahyâ b. Amr, Nu'mân b. Ûfî, Ebû Yâsir b. Ahtab ve Ebû Nâfi b. Kays gibi yahûdîlere}, *aralarında hükm vermesi için Allâh'ın kitâbına* {yani, Tevrât'a} *da'vet olunuyorlar da sonra onlardan bir ferîq/fırka tevelli ediyor ve i'râz edenler onlardır.*

24. *Şu, onların, "Sayılı günler* {yani, atalarımızın buzağıya taptıkları süre olan kırk gün} *dışında bize ateş dokunmayacaktır" demeleri sebebiyledir. Uydurdukları yalanlar* {yani, Allâh'ın kendilerini afvedeceği; kendilerinin Allâh'ın oğulları ve O'nun sevgilileri oldukları şeklindeki yalanları} *dînlerinde kendilerini aldatmaktadır.*

Allâh onları korkutarak buyuruyor ki:

25. *Geleceğinde rayb bulunmayan gün için* {yani, gerçekleşeceğinde şekk/kuşku olmayan qıyâmet günü'nde} *onları topladığımız ve hiç kimseye* {amelleri husûsunda} *zulmedilmeyerek* {berr [iyi] ya da fâcir [aşırı günâhkâr]} *herkese kesb ettiğinin* {yani, hayr ya da şerrden yaptığının} *eksiksiz ödeneceği vakit hâlleri nasıl olacak?*

26. *De ki: "Ey mülkün mâliki Allâh! Dilediğine* {yani, Muhammed ve o'nun ümmetine} *mülkü verirsin, dilediğinden* {yani, Rûmlardan ve Farslardan} *mülkü alırsın. Dilediğini* {yani, Muhammed ve o'nun ümmetini} *azîz edersin, dilediğini* {yani, Rûmları ve Farsları} *zelîl edersin. Hayır, yalnız Senin elindedir. Kuşkusuz Sen her şeye* {yani, mülkü alıp vermeye de, azîz ve zelîl kılmaya da} *qadîrsin* {yani, gücü yetensin}.

27. *"Geceyi gündüze sokar, gündüzü geceye sokarsın* {yani, geceden eksileni gündüze katar ve nihâyet geceyi 9 saat, gündüzü 15 saat yaparsın}...

İşte, *Geceyi gündüze tekvîr* {yani, musallat} *eder, gündüzü geceye tekvîr eder* {yani, gece ve gündüz qıyâmete kadar böyle sürüp gider} (Zümer, 39/5) âyetinde de buna işâret edilmektedir.

> ...*"Ölüden diri çıkarırsın* {yani, insânları, yeryüzündeki canlıları ölü bir nutfeden; kuşları da ölü bir yumurtadan yaratırsın}, *diriden ölü çıkarırsın* {yani, insânlardan, diğer canlılardan ve kuşlardan cansız nutfe çıkarırsın}, *dilediğine de hesâbsız rızq verirsin."*

28. *Mü'minler, mü'minlerin dûnundan/berisinden kâfirleri evliyâ/velîler edinmesin...*

Âyet, Mekke müşriklerine karşı sevgi beslediklerini gösteren Hâtıb b. Ebî Belta ve başkaları hakkında inmiştir. Allâh onların bu tutumlarını yasakladı.

> ...*Kim şunu yaparsa* {yani, baskı altında kalmaksızın kâfirleri/müşrikleri velî edinirse}, *Allâh'tan ilişiği kesilmiş olur...*

Fakat bunun ardından Allâh Teâlâ istisnâda bulunarak şöyle buyuruyor:

> ...*Onlardan korunmak için bir taqıyye yapmanız [gelecek bir zarardan korunmaya çalışmanız] müstesnâ...*

Meselâ, kâfirler arasında bulunan bir müslüman, korku sebebiyle –qalbi başka türlü olduğu hâlde– diliyle onları hoş tutmaya çalışabilir.

Arkasından Allâh böyle müşrikleri/kâfirleri velî edinenleri korkutarak buyuruyor ki:

> ...*Allâh sizi Kendisinden* {yani, kâfirleri/müşrikleri velî edinmeniz hâlinde ma'rûz kalacağınız cezâdan} *tahzir buyuruyor. Nihâyet* {âhirette} *gidiş Allâh'adır* {ve O da size amellerinizin karşılığını verecektir}.

29. {Ey Muhammed} *de ki: "Göğüslerinizdekini* {yani, kâfirlere karşı qalblerinizdeki velâyeti [dostluğu]} *gizleseniz de, açıklasanız da* {yani, Hâtıb ve arkadaşları gibi onlara olan dostluklarınızı açığa vursanız da} *Allâh onu bilir. Zîrâ Allâh göklerde ve yerde olanı bilir. Allâh her şeye* {yani, mağfirete de, azâba da} *qadîrdir"* {yani, gücü yetendir}.

Bunun bir benzeri de, Bakara sûresi'nin sonlarında (284. âyette) yer almaktadır.

Arkasından Allâh onları korkutarak ve ümîdlendirerek şöyle buyurmaktadır:

30. *O gün her nefs hayrdan işlediği şeyi hazır bulacak* {yani, yaptığı her hayr kendisine ulaşacak, mükâfâtı verilmeyen sâlih bir ameli bırakılmayacak} *ve (yine her nefs) kötülükten işlediği şeyi de (hazır bulacak, fakat) onunla kendisi arasında uzak bir mesâfe* {yani, doğu ile batı arası kadar mesâfe} *bulunmasını arzu edecek. Allâh sizi Kendisinden* {yani, kötü amel işlemeniz hâlinde ma'rûz kalacağınız cezâdan} *tahzir buyuruyor. Allâh kullarına raûfdur* {yani, kullarını cezâlandırmakta acele etmez}.

31. {(Ka'b ve onun arkadaşlarına)} *de ki: "Eğer Allâh'ı seviyorsanız* {dînimde} *bana tâbi olun ki, Allâh da sizi sevsin ve zenblerinizi* {yani, şirk içindeyken işlediğiniz günâhları} *mağfiret etsin. Allâh ğafûrdur, rahîmdir"* {yani, şirk içindeyken yapılanları İslâm'da bağışlayandır; müslüman olarak yaptıklarına karşı merhamet gösterendir}.

32. {Yahûdîlere} *de ki: "Allâh'a ve O'nun Rasûlü'ne itâ'at edin." Eğer tevelli ederlerse* {yani, Allâh'a ve O'nun Rasûlü'ne itâ'atten i'râz ederlerse/yüz çevirirlerse}, *Allâh kâfirleri* {yani, yahûdîleri} *kesinlikle sevmez."*

33. *Gerçekten Allâh* {insânlar arasından risâleti için} *Âdem'i, Nûh'u, âl-i İbrâhîm'i* {yani, İbrâhîm'i, İsmâîl'i, İshâq'ı, Ya'qûb ve esbâtı} *ve âl-i İmrân'ı* {yani, Mûsâ'yı, Hârûn'u, âl-i İmrân'ın zürriyyetini} *âlemlere* {yani, çağdaşları olan âlemlere/insânlara} *ıstıfâ etti* {nübüvvet ve risâlet için ihtiyâr etti}...

34. *...bazısı bazısının zürriyyetinden olarak* {yani, bunların hepsi Âdem'in, sonra Nûh'un, sonra da İbrâhîm'in zürriyyetindendir}. *Allâh semîdir* {yani, yahûdîlerin, "Biz Allâh'ın oğulları ve O'nun sevgilileriyiz", "Biz Allâh'ı daha çok seviyoruz" şeklindeki sözlerini işitendir}, *alîmdir* {yani, yahûdîlerin neler söylediklerini çok iyi bilendir}.

35. *Hani İmrân'ın* {yani, İmrân b. Mâsân'ın} *karısı* {yani, Hanne bt. Fâqûz –ki Meryem'in annesidir–} *demişti* {yani, hâmile iken demişti} *ki: "Rabbim karnımdakini muharrar olarak Sana nezrettim, benden kabûl buyur"* {yani, şâyet Allâh beni necâta çıkarır da yavrumu doğurursam, onu muharrar kılacağım}...

Muharrar, "dünyâ için çalışmayan ve evlenmeyen, âhiret için çalışan ve mâbedde kalarak Allâh'a ibâdet eden kimse" demektir.

...*Sen elbette semîsin* {yani, du'âmı işitensin-kabûl edensin}, *alîmsin* {yani, adağımı çok iyi bilensin}.

36. *Ne zamân ki onu doğurdu, "Rabbim!" dedi, "Ben onu –Allâh onun ne doğurduğunu gâyet iyi bildiği hâlde– kız doğurdum; ez-zeker [o erkek] ise, el-ünsâ [o kız] gibi değildir"–...*

Çünkü *el-ünsâ* [dişi/kız] avrettir. Bu ifâdede (önce *ez-zeker* [o erkek] lafzı zikredilmek sûretiyle) taqdîm vardır. Allâh Nebîsi'ne hitâben, "Allâh onun ne doğurduğunu gâyet iyi bildiği hâlde" buyurmuştur.

Sonra Hanne sözlerine şöyle devâm etti:

"*...ve onun adını Meryem koydum* {–bu da onun Allâh nezdindeki adı idi–}; *onu ve zürriyyetini* {yani, Îsâ'yı} *racîm* {yani, la'netlenmiş} *şeytândan Sana sığındırırım.*"

37. *Bunun üzerine Rabbi onu güzel bir kabûl ile kabûl buyurdu ve onu güzel bir nebât gibi bitirdi/yetiştirdi* {yani, Rabbi onu, Rabbine ibâdet ve itâ'at ile güzel bir şekilde terbiye etti} *ve onu Zekeriyyâ'nın himâyesine verdi. Zekeriyyâ ne zamân onun yanına mihraba girse, yanında bir rızq bulur; "Ey Meryem! Bu* {yani, zamânı olmayan meyve[105]} *sana nereden?" diye sorardı.* {Meryem de,} *"O* {yani, rızq} *Allâh indinden; kuşku yok ki Allâh dilediğini hesâbsız rızqlandırır" cevâbını verirdi.*

38. *Orada* {yani, şu esnâda} *Zekeriyyâ Rabbine du'â edip dedi: "Rabbim! Bana ledünnünden* {yani, indinden/yanından} *tayyib* {yani, taqî [ittiqâ eden]} *bir zürriyyet bağışla!...*

Rabbim! Onu radıyy [rızânı kazanacak bir kimse] *kıl* (Meryem, 19/6) buyruğu da buna benzemektedir.

...*"Sen du'âyı elbette işitensin-kabûl edensin."*

Allâh da o'nun du'âsını kabûl etti. Bu sırada Zekeriyyâ ve karısı iyice ihtiyarlamıştı, (üstelik karısı kısırdı).

---

105 Bu, Meryem'in yanında –mu'cizevî olarak– yazın kış meyveleri, kışın yaz meyveleri bulunduğu yolundaki mevzu rivâyetlere dayalı bir kabûl ve iddiâdır. Bu ve benzeri âyetlerde kullanılan uslûb hakkında bkz. M. Said Hatiboğlu, *Hz. Peygamber ve Kur'ân Dışı Vahiy* (Otto Yay.). (Redaktör: E.Ö)

39. *O kalkmış mihrabda* {yani, qurbânların kesildiği yerde} *salât ederken melekler* {(yani, Cebrâîl)} *o'na nidâ ettiler: "Doğrusu Allâh sana Yahyâ'yı müjdeliyor; Allâh'tan bir kelimeyi* {yani, Îsâ'yı} *doğrulayıcı, bir seyyid* {yani, halîm}, *bir hasûr* {yani, kadınlara meyli olmayan} *ve sâlihlerden bir nebî olmak üzere."*

40. *Dedi ki: "Rabbim! Ennâ* {yani, nereden} *benim için bir ğulâm* {çocuk} *olabilir: ben ihtiyarlığın son sınırına gelmiş, karım da kısır iken?!*

Zekeriyyâ bu sözleri şaşkınlıkla söylemişti, zîrâ ihtiyarlıktan dolayı o'nun, kemiği üzerindeki derisi bile âdetâ kurumuştu.

...{Cebrâîl} *cevâb verdi: "Öyle* {yani, Rabbim senin bir çocuğun olmasına hükmetti}. *Çünkü Allâh dilediğini yapar* {yani, O, ihtiyar bir adam ile kısır karısına da çocuk bahşeder}.

41. *Dedi ki: "Rabbim! Benim için bir âyet* {yani, karımın hâmileliğine dâir bir alâmet/işâret} *yap!"*
Karşılık verdi: "Senin âyetin, remz dışında insânlarla konuşamamandır" {yani, eşinin hâmile kaldığı günün sabâhında, hasta ve dilsiz olmadığın hâlde –el yâhûd baş işâretiyle olması hâric– konuşamamandır}. *Bununla berâber, Rabbini çok zikret ve sabâh-akşam tesbîh et"* {yani, namaz kıl}!

(Zekeriyyâ'nın) İnsânlarla konuşamaması, herhangi bir hastalıktan, dilsizlikten ötürü değildi, zîrâ diliyle Allâh'ı zikredip namaz kılabiliyordu. İşte, *Bununla berâber, Rabbini çok zikret ve sabâh-akşam tesbîh et!* buyruğu bunu anlatmaktadır.

(Zekeriyyâ,) temizlik döneminde karısına yaklaşıp da elini onun göğsüne koyunca karısı, Yahyâ'ya hâmile kaldı.[106] Sabâh olduğunda Zekeriyyâ konuşamıyordu. Böylece eşinin hâmile kaldığını anladı.

42. *Hani melekler* {yani, tek başına Cebrâîl} {–mihrabda bulunan Meryem'e–} *demişti ki: "Ey Meryem! Kuşkusuz Allâh seni ıstıfâ etti, seni arındırdı* {yani, hayâsızlıklardan ve acıdan arındırdı[107]} *ve seni âlemîn kadınları üzerine ıstıfâ etti* {yani, bir beşer dokunmaksızın çocuk sâhibi yapmakla tüm kadınlardan üstün kıldı}.

---

106 Bu, delîlsiz bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)

107 Allâh'ın Meryem'i acıdan arındırdığı iddiâsı, dayanaktan yoksun keyfî bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)

43. *"Ey Meryem! Rabbine divan dur, secde et ve rükû [inkıyâd] edenlerle* {yani, Beytu'l-Maqdîs'te namaz kılanlarla} *berâber rükû [inkıyâd] et."*

44. *Şu* {yani, bu âyette söz konusu edilenler}, *ğayb haberlerindendir; onu sana vahy ediyoruz* {yani, bunlar ey Muhammed, senin tanık olmadığın ğayba dâir bilgilerdir}. *Yoksa Meryem'in bakımını hangisi üstlenecek* {yani, onu kim himâyesine alacak} *diye qalemlerini atarlarken* {yani, kura için atarlarken/kura çekerlerken} *sen* {yani, ey Muhammed sen} *yanlarında olmadığın gibi, çekişirlerken de* {yani, Meryem'in himâyesi husûsunda çekişirlerken de} *yanlarında değildin.*

45-46. *Hani melekler* {yani, tek başına Cebrâîl} *demişti ki: "Ey Meryem! Doğrusu Allâh seni, Kendinden bir kelime ile müjdeliyor. Adı Mesih Îsâ ibn Meryem'dir. Dünyâda ve âhirette vecîh* {yani, Allâh nezdinde üstün bir mevki sâhibi olarak}, *hem de muqarrebînden* {yani, âhirette Allâh nezdinde yakınlaştırılmışlardan}; *hem beşikte* {yani, annesinin kucağında kundakta bir bebek} *iken, hem de yetişkin iken* {yani, semâya yükseltilmeden[108] önce, güç ve quvvetinin kemâle erdiği zamânda} *insânlarla konuşacaktır ve hem de sâlihlerdendir.*

47. *Dedi ki: "Rabbim! Ennâ* {yani, nereden} *benim bir veledim [çocuğum] olabilir: Bana bir beşer* {yani, eş [erkek]} *dokunmamışken?!"*
Cevâb verdi: "Öyle. Allâh dilediğini halqeder {yani, O dilediğini yaratır; bu defa da bâkire bir kızdan babasız: beşerî bir temâs olmaksızın çocuk yaratmayı dilemiştir}. *Bir emri qadâ edince* {yani, O'nun ilminde Îsâ'nın, bâkire Meryem'den babasız doğacağı bilinen bir husûstu: böyle hükme bağlanmıştı, dolayısıyla bir şeyin/işin olmasına hükmedince de} *ona yalnızca 'Ol' der, hemen oluverir"* {yani, emrini aslâ tekrarlamaz}.

48-50. *"Ona kitâbı* {yani, olgunluk dönemine –ki bu dönem erkek için onsekiz yaş, kadın için de hayız görme vaktidir– eriştikten sonra

---

108 Îsâ'nın semâya/göğe yükseltildiği iddiâsı, hristiyan iddiâsının tekrarından ibâret bâtıl bir iddiâdır. Nietkim, Muqâtil b. Süleymân da Mâide, 5/117'de Îsâ'nın, *ne zamân ki beni vefât ettirdin* sözünü, "ecelimi sona erdirip öldürdün" şeklinde tefsîr etmiştir. (Redaktör: E.Ö)

eliyle yazı yazmayı[109]}, ***hikmeti*** **{yani, helâli, harâmı ve sünneti}**, ***Tevrât'ı ve İncîl'i öğretecek ve*** **{onu}** ***İsrâîloğulları'na*** (şöyle diyen) ***rasûl*** {yapacak:} *"Gerçekten ben size Rabbinizden bir âyet* {yani, alâmet} *ile geldim.* {Bu âyet/alâmet şudur:} *Sizin için çamurdan kuş gibi birşey halqederim de* {yani, yaparım da} *ona üflerim, hemen bir kuş olur* {–böylece yarasayı halqetti–[110]}, *Allâh'ın izniyle ve yine Allâh'ın izniyle iyileştiririm: ekmehi* {yani, anasından kör olarak doğan çocuğu iyileştiririm: Allâh ona görmesini iâde eder} *ve abraşı* {yani, alaca hastalığına mübtelâ olanı iyileştiririm: Allâh'ın izniyle şifâ bulur} *ve Allâh'ın izniyle ölüleri diriltirim* {de yaşarlar}, {evlerinizde bulunan yemekleri ve} *evlerinizde yediğiniz ve biriktirdiğiniz şeyleri* {yani, ertesi güne neler ayırdığınızı} *haber veririm. Muhakkak ki şunda* {yani, size bildirdiğim bu husûslarda}, *sizin için bir âyet* {yani, alâmet} *vardır; eğer mü'minler* {yani, Îsâ'nın rasûl olduğunu tasdîq edenler} *iseniz ve önümdeki Tevrât'ı tasdîqleyici olarak ve size harâm kılınanların* {yani, et, yağ, tırnaklılar ve balık gibi} *bazısını helâl kılmak için..."*

İşte Îsâ'nın (a.s), –Cum'artesi yasağı dışında– İsrâîloğulları'na helâl kıldığı şeyler bunlardı. Onlar Cum'artesi yasağına uymayı devâm ettirdiler. Bunları İncîl'deki hükmlerle helâl kılmıştı.

..."*size Rabbinizden bir âyet* {yani, alâmet: Îsâ'nın Allâh'ın izniyle yaptığı hayret verici mu'cizeler} *ile geldim. Öyleyse Allâh'a ittiqâ edin* {yani, O'nun vahdâniyyetini kabûl edin} *ve bana itâ'at edin"* {yani, iyiliğiniz için emrolunduğunuz husûslarda: O'nun şerîki olmadığı husûsunda bana itâ'at edin}.

Yine Îsâ (a.s) onlara dedi ki:

51. *"Muhakkak ki Allâh benim de Rabbim, sizin de Rabbinizdir. Öyle ise O'na ibâdet edin* {yani, O'nu tevhîd edin}. *Bu, dosdoğru yoldur"* {yani, bu tevhîd, dosdoğru dîndir: İslâm'dır}.

Fakat onlar küfrettiler.

52. *Îsâ onlardan* {yani, İsrâîloğulları'ndan} *küfrü hissedince* {yani, görünce},...

---

109 Buradaki *el-kitâb*'ın, "eliyle yazı yazmak" olarak yorumlanması, uygun değildir. Bir nebî-rasûl için, eliyle yazı yazmak niçin zikre değer olsun ki!? (Redaktör: E.Ö)

110 Böyle gereksiz tahsîslere lüzûm yoktur. (Redaktör: E.Ö)

"Ehasse" fiilinin kullanımı bakımından, *Onlardan birini hissediyor musun* {yani, görüyor musun}? (Meryem, 19/98) buyruğu da buna benzemektedir.

> ...{Îsâ havârîlere: elbise yıkayan ve ağartan kimselere} *dedi ki: "Kim Allâh'a* [*ilâllâh*] *ensârım"* {yani, Allâh ile birlikte[111] [*me'al-lâh*] bana kim ittibâ eder}?...

İlâ lafzının "me'a" [birlikte/berâber] anlamında kullanılması açısından, *Hârûn'u gönder* {yani, benimle birlikte Hârûn'u da gönder} (Şu'arâ, 26/13) âyetiyle, *Onların mallarını mallarınızla yemeyin* {yani, onların mallarını mallarınızla birlikte yemeyin} (Nisâ, 4/2) âyeti de buna benzemektedir.

> *...Havârîler, "Biziz Allâh'ın ensârı. Biz Allâh'a* {yani, O'nun vahdâniyyetine} *îmân ettik. Sen de* {yani, ey Îsâ sen de} *bizim, kesinlikle teslîm olanlar* {yani, Allâh'ı ihlâsla tevhîd edenler} *olduğumuza şâhid ol" dediler.*

Ardından da eklediler:

53. *"Rabbimiz! İndirdiğine îmân ettik* {yani, Îsâ'ya indirdiğin İncîl'i tasdîq ettik} *ve o rasûl'e* {yani, dîni üzere Îsâ'ya} *tâbi olduk. Öyleyse bizi şâhidlerle berâber yaz"* {yani, bizi sâdıqlarla birlikte kıl/sâlihlere kat}!

Havârîlerin sözleri burada bitmektedir.

Bunun bir benzeri de Mâide sûresi'ndedir (111. âyet).

54. *Onlar* {yani, yahûdîler} *mekrettiler* {yani, Îsâ'yı öldürmek istediler}, *Allâh da mekretti* {yani, Îsâ'yı gözetlemek için görevlendirdikleri kişiyi: kendi arkadaşlarını öldürmelerini sağlamak sûretiyle[112] onların mekrlerine karşı mekretti}. *Allâh mekredenlerin en hayrlısıdır* {yani, O'nun mekri onlarınkinden daha üstündür}.

55. *Hani Allâh şöyle buyurmuştu: "Ey Îsâ! Muhakkak ben seni vefât ettireceğim ve seni Bana ref' edeceğim, seni o küfredenlerden* {yani, yahûdîlerden ve başkalarından} *temizleyeceğim ve* {ey Îsâ} *sana* {İslâm olan dînin üzere} *tâbi olanları qıyâmet günü'ne kadar o küfredenlerin* {yani, yahûdîlerin ve diğerlerinin} *üstünde tutacağım...*

---

[111] Örnek verilen âyetlerdeki *ilâ* lâfzının, *me'a* [berâber] anlamında kullanıldığı kabûl edilebilirse de, burada aynı anlama geldiği tartışılır. (Çeviren)

[112] Bu, delîlsiz bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)

İsâ'nın dînini kabûl edenler müslümandır ve onların dîni qıyâmete kadar bütün dînlerden üstün olacaktır. 63.

...*"Sonra hepinizin* {âhirette} ***dönüşü Banadır. İşte o zamân*** {dîn 64
ile ilgili} ***ihtilâf ettiğiniz husûslarda aranızda*** {yani, müslümanlarla diğer dîn mensubları arasında} ***hükmü Ben vereceğim."***

Hakkında ihtilâf edilen dîn, İslâm'dır. Bir kesim İslâm'a girmiş, bir kesim de kâfir olmuştu. Yüce Allâh âhirette her iki kesimin de konumunu haber vermek üzere buyuruyor ki:

56. *O küfr edenlere* {yani, Ehl-i Kitâb kâfirlerine} *dünyâda* {yani, öldürülmek yâhûd cizye vermekle dünyâda} *ve âhirette* {yani, cehennem azâbına ma'rûz bırakmakla âhirette} *şiddetli bir azâb ile azâb edeceğim. Onlar için yardımcılardan eser yoktur* {yani, ateşte azâb görmelerini önleyecek bir kimse olmayacaktır}.

57. *Îmân eden ve sâlih ameller işleyenlerin* {yani, ümmet-i Muhammed'in} *ecrlerini* {yani, mükâfâtlarını} *ise eksiksiz* {yani, âhirette eksiksiz/tastamâm} *verecektir. Allâh zâlimleri sevmez.*

58. *Şu* {yani, Allâh'ın bu âyetlerde zikredilenler} *var ya,* {ey Muhammed} *onu sana tilâvet ediyoruz; âyetlerden* {yani, beyândan} *ve hakîm* {yani, bâtıldan uzak muhkem} *zikrden.*

59. *Doğrusu Îsâ'nın meseli, Allâh indinde Âdem'in meseli gibidir. Onu topraktan halqetti, sonra ona "Ol!" dedi, hemen oluverdi.*

60. *O hakk* {yani, Allâh'ın Îsâ hakkında söyledikleri}, *Rabbindendir. Öyle ise mümterînden olma* {yani, ey Muhammed, Îsâ'nın durumunun, Âdem'in durumu gibi olduğu husûsunda şekk edenlerden/kuşku duyanlardan olma}.

61. *Sana gelen ilmin* {yani, bu âyetlerde Îsâ'nın durumu ile ilgili beyânın} *ardından kim seninle o'nun* {yani, Îsâ'nın} *hakkında çekişirse de ki: "Gelin oğullarımızı ve oğullarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı, kendimizi ve kendinizi çağıralım, sonra ibtihâl ile* {ihlâsla Allâh'a du'â edelim de}, *Allâh'ın la'netinin yalancıların üzerine olmasını dileyelim."*

62. *Doğrusu bu* {yani, Îsâ hakkında zikrettiklerim}, *hakk kıssa elbette odur,* {sizin söyledikleriniz ise bâtılın kendisidir}. *Allâh dışında ilâh yoktur. Kuşkusuz Allâh* {mülkünde} *azîzdir,* {annesinin karnında iken Îsâ hakkındaki emrinde} *hakîmdir.*

Yine yüz çevirirlerse {yani, la'netleşmeden kaçınırlarsa}, *muhakkak Allâh müfsidleri* {yani, yeryüzünde ma'siyetler işleyenleri} *bilendir.*

{Ey Muhammed onlara} *de ki: "Ey Ehl-i Kitâb! Bizimle sizin aranızda sevâ* {yani, âdil} *olan bir kelimeye* {yani, ihlâsa} *gelin, şöyle ki: Allâh'tan başkasına ibâdet etmeyelim. O'na* {yani, halqettiklerinden} *hiçbir şeyi ortak koşmayalım. Kimimiz kimimizi Allâh'ın dûnundan rabbler edinmesin,* {–çünkü onlar Îsâ'yı rabb edinmişlerdi–}. *Eğer yüz çevirirlerse* {yani, tevhîdi kabûl etmekten kaçınırlarsa}, *deyin* {yani, siz onlara deyin} *ki: "Şâhid olun ki biz hakîkaten teslîm olanlarız"* {yani, tevhîdi ihlâsla kabûl edenleriz}.

65. *Ey Ehl-i Kitâb! İbrâhîm hakkında* {yani, o'nun sizin dîniniz üzere olduğu husûsunda} *niçin ihticâc ediyorsunuz* {yani, hasımlaşıyorsunuz}? *Hâlbuki Tevrât da, İncîl de ancak o'ndan* {yani, İbrâhîm'in ölümünden} *sonra indirildi. Aqletmiyor musunuz?!*

66. *Haydi biraz ilminiz olan şeyde* {yani, Tevrât ve İncîl'de gelenler hakkında} *tartıştınız. Peki, hiçbir ilminiz olmayan şeyde* {yani, Tevrât ve İncîl'de bulunmayan husûslarda} *ne diye tartışıyorsunuz? Hâlbuki Allâh* {İbrâhîm'in yahûdî ve hristiyan olmadığını} *bilir, siz ise* {o'nun yahûdî ve hristiyan olmadığını} *bilmezsiniz.*

Sonra Allâh şunu haber veriyor:

67. *İbrâhîm ne bir yahûdî idi, ne de bir hristiyan; aksine teslîm olmuş* {yani, ihlâslı} *bir hanîf* {yani, hacceden bir kimse[113]} *idi; müşriklerden de* {yani, yahûdîlerden ve hristiyanlardan da[114]} *değildi.*

Sonra şöyle devâm etmektedir:

68. *İnsânların İbrâhîm'e en yakını* {yani, o'nun dîni üzere olanlar}, *o'na tâbi olanlar* {yani, dîni üzere o'na uyanlar} *bu Nebî ve îmân edenlerdir* {yani, dîni üzere Muhammed'e îmân edenlerdir}. *Allâh mü'minlerin* {yani, İbrâhîm ve Muhammed'e dînleri üzere uyanların} *velîsidir.*

---

113 *Hanîf*'in, "hacceden kimse" olduğu iddiâsı, dayanaktan yoksundur. (Redaktör: E.Ö)

114 Tercümeye esâs aldığımız nüshada da aynen bu şekildedir: *yani, mine'l-yahûd ve lâ mine'n-nasârâ* {yahûdîlerden ve hristiyanlardan da değildi} şeklindedir. (Çeviren)

69. ***Ehl-i Kitâb'dan bir tâife sizi dalâlete düşürmeyi*** {yani, dîniniz olan İslâm'dan uzaklaştırmayı} ***arzu ettiler. Şuûrunda değiller ki, onlar kendilerinden başkalarını dalâlete düşüremezler*** {yani, hakktan uzaklaştıramazlar; sâdece kendilerini saptırırlar}.

70. ***Ey Ehl-i Kitâb! Şâhid olduğunuz*** {yani, Muhammed'in Allâh'ın Rasûlü olduğunu, o'nun niteliklerinin berâberinizdeki Tevrât'ta bulunduğunu bildiğiniz} ***hâlde niçin Allâh'ın âyetlerine*** {yani, Qur'ân'a} ***küfrediyorsunuz?***

71. ***Ey Ehl-i Kitâb!*** {Muhammed'in bir rasûl ve nebî olduğunu} ***bildiğiniz hâlde niçin hakkı bâtıl ile lebs/telbis ediyorsunuz*** {yani, hakkı bâtılla karıştırıyorsunuz} ***da hakkı gizliyorsunuz?***

72-73. ***Ehl-i Kitâb'dan bir tâife dedi*** {yani, yahûdî olan Ka'b b. el-Eşref ile Mâlik b. ed-Dayf yahûdîlerin aşağı tabakadakilerine dedi} ***ki: "Îmân*** {yani, Qur'ân'ı tasdîq} ***edenlere indirilene, gündüzün vechinde*** {yani, gündüzün evvelinde/başında: sabâh namazı vaktinde} ***îmân edin, onun sonunda da küfr edin*** {yani, akşam olunca da onlara, "Biz Tevrât'a baktık, orada verilen niteliklerin Muhammed'de olmadığını gördük" deyin}. ***Umulur ki dönerler"*** {yani, dînlerinden dönmeleri: dînlerinden dönüp dîninize girmeleri için} ***ve dîninize tâbi olandan başkasına îmân etmeyin." De ki: "Doğrusu hidâyet, Allâh'ın hidâyetidir. Size verilenin benzeri birine veriliyor veya Rabbiniz indinde size karşı delîl getirecekler diye mi?"*** {Ey Muhammed} ***de ki: "Kuşkusuz ki lütuf*** {yani, İslâm ve nübüvvet} ***Allâh'ın elindedir. Onu dilediğine verir. Allâh vâsidir*** {yani, şunları verecek kadar lütfu geniş olandır}, ***alîmdir"*** {yani, lütfunu kime vereceğini çok iyi bilendir}.

74. ***"Rahmetini*** {yani, nübüvveti} ***dilediğine tahsîs eder. Allâh azîm fadl sâhibidir"*** {yani, İslâm'ı mü'minlere tahsîs etmekle büyük lütuf sâhibidir}.

75. ***Ehl-i Kitâb'dan*** {yani, ehl-i Tevrât'tan} ***öylesi*** {yani, Abdullâh b. Selâm ve arkadaşları gibileri} ***vardır ki, ona yüklerle*** {yani, ne kadar çok olursa olsun} ***emânet bıraksan onu sana öder. Onlardan öylesi*** {yani, kâfir yahûdîlerden: Ka'b b. el-Eşref ve onun taraftarları gibileri} ***de vardır ki, ona tek bir dinar emânet etsen, başına dikilmedikçe*** {yani, ısrarla hakkını istemeyi sürdürmedikçe} ***onu sana ödemez. Şu*** {yani, böyle davranmaları}, ***"Ümmîler*** {yani,

Arablar[115]} *hakkında aleyhimize bir yol yoktur" demeleri* {yani, emânete hıyânet etmeyi helâl kabûl etmeleri} *sebebiyledir...*

Câhiliyye döneminden kalma alacaklarını isteyen müslümanlara yahûdîler, "Onların alacaklarını vermemekte bizim için bir vebâl yoktur. Çünkü onlar dînimiz üzere değildirler" diyerek, bu şekilde hareket etmelerinin Tevrât'ta kendilerine helâl olduğunu iddiâ etmiş oluyorlardı. Buna muqâbil Yüce Allâh buyurdu ki:

> ...*Bile bile Allâh üzerine yalan söylüyorlar* {yani, Allâh'ın Tevrât'ta hakk ile olmadıkça kanları ve malları harâm kıldığını, İslâm'a girmeyi ve emâneti hakk sâhiblerine ödemeyi emrettiğini ve bu husûslara riâyet edeceklerine dâir onlardan söz aldığını bildikleri hâlde Allâh'a karşı yalan söylüyorlar}.

İşte Allâh'ın şu buyruğu bunu anlatmaktadır:

76. *Hayır, kim ahdini* {yani, Allâh'ın Tevrât'ta kendisinden aldığı ahdini} *yerine getirir* {yani, emâneti eksiksiz sâhibine iâde eder} *ve ittiqâ ederse* {yani, O'nun harâm kıldıklarından kaçınırsa}, *kuşku yok ki Allâh o muttaqîleri* {yani, harâm olan şeyleri helâl kabûl etmekten sakınan kimseleri} *sever.*

77. *Doğrusu Allâh'a olan ahdini* [*taahhüdünü*] *ve yemînlerini az bir semene* {yani, önemsiz bir dünyâlığa karşılık} *satanlar* {yani, yahûdî reisleri} *var ya, işte şunların âhirette hiçbir halâqı* {yani, nasîbi/payı} *yoktur. Allâh qıyâmet günü* {yani, hesâbın görülmesinin ardından} *onlarla konuşmaz, onlara bakmaz, onları temize çıkarmaz. Onlar için elîm* {yani, can yakıcı} *bir azâb vardır.*

78. *Onlardan* {yani, yahûdîlerden} *bir ferîq* {yani, Ka'b b. el-Eşref, Mâlik b. ed-Dayf, Ebû Yasir, Cudeyy b. Ahtab ve Şu'be b. Amr gibileri} *vardır ki, siz onu kitâbdan* {yani, Tevrât'tan} *sanasınız diye kitâb ile dillerini eğip bükerler* {yani, Muhammed'in durumuyla ilgili sözleri tahrif ederler}. *Hâlbuki o* {yani, Muhammed'in niteliklerini sildikten sonra yazdıkları şeyler} *kitâbdan* {yani, Tevrât'tan} *değildir. "O* {yani, gördüğünüz bu nitelikler} *Allâh indinden" derler. Hâlbuki o Allâh indinden değildir* {yani, onu

[115] *Ümmîler*'in, "Arablar"a tahsîs edilmesi uygun değildir. Zîrâ Qur'ân'da, yahûdîlerin avamı için de "ümmî" kelimesi kullanılmaktadır (bkz. Bakara, 2/78). (Redaktör: E.Ö)

kendileri yazmıştır} *ve Allâh üzerine bile bile* {yani, ileri sürdük-
leri bu niteliklerin Muhammed'in vasfı olmadığını bile bile} *ya-
lan söylerler.*

79. *Allâh kendisine kitâbı* {yani, Tevrât'ı ve İncîl'i}, *hükmü* {yani, feh-
mi/anlayışı} *ve nübüvveti verdikten sonra insânlara* {yani, İsrâ-
îloğulları'na}, *"Allâh'ın dûnundan/berisinden bana ibâdet edin"
demek hiçbir beşere* {yani, Îsâ ibn Meryem'e} *yakışmaz. Fakat on-
lara, "Öğrettiğiniz ve tedris ettiğiniz kitâb* {yani, Tevrât ve İncîl} *ile
rabbânîler* {yani, yalnızca Allâh'a ibâdete yönelenler} *olun" (der).*

80. *Size melekleri ve nebîleri* {yani, Îsâ'yı, Uzeyr'i} *rabbler edinmeni-
zi emretmez. Müslümanlar* {yani, ihlâs ile Allâh'ı tevhîd eden
kimseler} *olduktan sonra size küfrü* {yani, meleklere ve nebîlere
ibâdet etmeyi} *emreder mi hiç?!*

81. *Hani Allâh nebîlerin şöyle mîsâqını* {yani, Allâh Teâlâ nebîlerden,
Allâh'a ibâdet edeceklerine; qavmlerine, risâleti tebliğ edecekle-
rine; insânları Allâh'ın dînine çağıracaklarına dâir söz –İsrâîlo-
ğulları'na gönderilen ilk rasûl olan Mûsâ'ya indirilen Tevrât'ta
Muhammed'in durumu açıklanmış, onlar da bunu kabûl etmiş-
lerdi–} *almıştı: Size* {yani, İsrâîloğulları'na} *verdiğim kitâb* {yani,
Tevrât} *ve hikmetten* {yani, onda bulunan helâl ve harâmdan}
sonra size {yani, İsrâîloğulları'na}, *berâberinizdekini* {yani, Tev-
rât'ta elinizde bulunanları} *tasdîq eden bir rasûl* {yani, Muham-
med} *gelince o'na mutlak îmân edecek* {yani, nebî olarak gönde-
rildiğinde o'nu mutlaka tasdîq edecek} *ve o'na yardım edeceksi-
niz.* (Ardından da Allâh), *"Kabûl* {yani, Tevrât'ta Muhammed'i
tasdîq etme ve o'na yardım etme husûsundaki emrimi kabûl} *et-
tiniz mi ve şu ağır yükümlülüğümü üzerinize aldınız mı?" (de-
mişti. Onlar da,) "İkrâr ettik" demişlerdi. "Öyle ise* {kabûl ettiğini-
ze dâir kendinize} *şâhid olun, Ben de sizinle berâber* {sizin Mu-
hammed'i kabûl ettiğinize dâir} *şehâdet edenlerdenim."*

82. *Kim bunun arkasından* {yani, Tevrât'ta o'nu kabûl ettikten son-
ra} *tevelli ederse* {yani, Muhammed'e îmândan yüz çevirirse}, *iş-
te fâsıqlar* {yani, isyân edenler} *onlardır.*

83. *Allâh'ın dîninden başkasını mı arıyorlar? Hâlbuki göklerdekiler*
{yani, melekler} *ve yerdekiler* {yani, mü'minler} *ister-istemez O'na
teslîm olmuşlardır* {yani, bütün dîn mensubları Allâh'ın, rabb'le-

ri ve yaratıcıları olduğunu kabûl etmişlerdir –onların teslîm oluşları böyle idi. Hâlbuki başkalarını O'na ortak koşmuş oluyorlardı–} *ve O'na döndürüleceklerdir.*

De ki: "Biz îmân ettik Allâh'a {yani, O'nun vahdâniyyetini tasdîq ettik}, *bize* {yani, Muhammed vâsıtasıyla bize} *indirilene; İbrâhîm'e, İsmâîl'e, İshâq'a, Ya'qûb ve esbât'a indirilene; Mûsâ'ya, Îsâ'ya ve diğer nebîlere Rabb'lerinden verilenlere. Onlardan hiç birinin arasını* {yani, kimini inkâr, kimine îmân ederek aralarını} *ayırmayız. Biz O'na teslîm olmuşlarız* {yani, muslihleriz [ihlâsla O'na teslîm olmuşlarız]}.

85. *Kim islâmdan* [*teslîmiyetten*] *başka bir dîn ararsa, ondan aslâ kabûl olunmaz ve o âhirette hüsrâna uğrayanlardan olur.*

Âyet, İslâm'dan irtidad ederek Mekke kâfirlerine katılan Benî Sakr'dan sli Tu'me b. Ubeyrık el-Ensârî hakkında inmiştir.

86. *Rasûl'ün hakk olduğuna şehâdet etmiş, kendilerine beyyinât* {yani, beyân} *gelmiş iken, îmânlarının ardından küfreden bir qavmi Allâh nasıl hidâyete iletir* {yani, dînine hidâyet eder}? *Allâh zâlimler qavmini hidâyete iletmez.*

87. *İşte onların karşılığı, kuşkusuz Allâh'ın, meleklerin ve cümle insânların* {yani, bütün âlemlerin} *la'netinin üzerlerine olmasıdır.*

88. *Onun* {yani, o la'netin} *içinde hâlidlerdir* {yani, o la'netin içinde iqâmet edip duracaklardır}. *Onlardan azâb hafîfletilmez ve onlara nazar olunmaz* {yani, onlara verilen azâbın benzeri kimseye verilmez}.

89. *Şunun* {yani, küfrün} *arkasından tevbe edenler ve ıslâh olanlar* {yani, geri kalan ömürlerinde amellerini düzeltenler} *müstesnâdır* {yani, onlara, bundan dolayı azâb edilmeyecektir}. *Kuşkusuz Allâh ğafûrdur* {yani, böylesinin küfrünü bağışlayandır}, *rahîmdir* {yani, bundan sonraki hâlleri için merhamet gösterecek olandır}.

90. *Kuşkusuz îmânlarının ardından küfr etmiş, sonra küfrlerini artırmış olanların tevbeleri aslâ kabûl olunmaz. İşte onlar, dalâlette olanlar onlardır.*

Sonra Allâh, onlardan kâfirlerin durumlarını, âhirette onları nelerin beklediğini haber vermek üzere buyuruyor ki:

91. ***Doğrusu o küfr edenler ve kâfir olarak ölenler var ya, onların hiç birinden kurtuluş akçesi kabûl edilmez; isterse yeryüzü dolusu altın versin*** {yani, onlardan her biri, yeryüzü dolusu altın verip kendini azâbdan kurtarabilecek olsaydı, hiç tereddüdsüz onu fidye olarak verir, kendini kurtarmaya çalışırdı. Ne var ki, yeryüzü dolusu altını olsa da, onu kurtuluş akçesi olarak verseydi bile ondan kabûl olunmazdı}. ***İşte onlar için elîm*** {yani, can yakıcı} ***bir azâb vardır.***

Bunun bir benzeri de, *Onlar için yardımcılardan* {yani, azâb görmelerini önleyecek yardımcılardan} *eser yoktur* (Mâide, 5/36) âyetidir.

92. *Siz sevdiğiniz şeylerden* {yani, mallardan} *infâq edinceye* {yani, sadaqa olarak harcayıncaya} *kadar birr'e eremezsiniz* {yani, taqvânız kemâle ermez}. *Her ne infâq ederseniz* {yani, sadaqa olarak her ne harcarsanız}, *muhakkak ki Allâh ona alîmdir* {yani, (ne kadar infâq ettiğinizi ve) infâqtaki niyetinizi çok iyi bilendir}.

93. *Tevrât indirilmeden önce İsrâîl'in kendisine harâm kıldığından başka bütün yiyecekler İsrâîloğulları'na helâl idi.* {Yahûdîlere de} *de ki: "Eğer sâdıqlar* {yani, Tevrât'ta deve eti ile sütünün harâm kılındığı iddiânızda doğru söyleyenler} *iseniz, haydi Tevrât'ı getirin de onu tilâvet edin"* {yani, qırâ'at edin/okuyun}.

Allâh onları ayıblayarak buyuruyor ki:

94. *Kim şunun* {yani, bu beyânın} *ardından Allâh üzerine yalan uydurursa* {yani, Allâh'ın bunları Tevrât'ta harâm kıldığını söyleyerek Allâh'a yalan isnâd ederse}, *işte zâlimler onlardır.*

95. *De ki: "Allâh doğru söyledi* {yani, "İbrâhîm ne bir yahûdî idi, ne de bir hristiyan; aksine teslîm olmuş bir hanîf idi; müşriklerden de değildi" (Âl-i İmrân, 3/67) buyurmakla doğru söyledi}...

Hâlbuki hem yahûdîler, hem de hristiyanlar, İbrâhîm de dâhil bütün nebîlerin kendi dînleri üzere olduklarını iddiâ etmişlerdi. Nebî de onlara şu karşılığı vermişti: "Sizin de bildiğiniz gibi, İbrâhîm Beyt'i haccediyordu. O hâlde niçin Allâh'ın âyetlerini, yani, haccı inkâr ediyorsunuz?" İşte, *De ki: "Allâh doğru söyledi"* buyruğu bunu anlatmaktadır.

..."*O hâlde hanîf* {yani, hacceden birisi[116]} *olarak İbrâhîm mille*

116 *Hanîf* in, "hacceden kişiye" hasredilmesi uygun değildir. (Redaktör: E.Ö)

tine tâbi olun, ki o müşriklerden {yani, yahûdî de, hristiyan da} *değildi."*

96. *Kuşkusuz ki, insânlar* {yani, mü'minler} *için ilk vaz' edilen/kurulan ev Bekke'deki* {–ki Bekke denilmesi, tavâf esnâsında insânların bek etmelerinden [izdihamlarından] dolayıdır–} *o çok mübârek* {yani, bereketli: günâhların mağfiret edilmesine sebeb} *ve âlemlere hidâyet* {yani, orada namaz kılan mü'minler için dalâletten uzaklaştıran bir hidâyet} *olan* {ve fakat Beytu'l-Maqdîs'e doğru namaz kılanlar için de bir dalâlet olan} *Beyt'tir.*

Çünkü qıble husûsunda yahûdîlerle tartışan müslümanlar, "Kıble Ka'be'dir" demiş, yahûdîler de "Kıble Beytu'l-Maqdîs'dir" demişlerdi. Bunun üzerine Allâh, "Ka'be yeryüzündeki ilk mesciddir. Beytullâh da, Mescid-i Harâm'ın etrafında bulunanlar için bir qıbledir. Harem'in bütünü de yeryüzündekiler için bir qıbledir" hükmünü indirdi. Sonra Allâh Teâlâ şöyle buyurdu:

97. *Onda apaçık âyetler* {yani, vazıh alâmetler} *ve İbrâhîm'in maqâmı* {yani, eseri/izi} *vardır. Kim oraya girerse* {yani, câhiliyye döneminde girerse}, *emîn* {yani, oradan çıkana kadar güvende} *olur (idi). Onun yoluna gücü yetenlerin* {yani, binek ve azık te'min edebilenlerin} *Beyt'i haccetmesi, Allâh'ın insânlar* {yani, mü'minler} *üzerindeki bir hakkıdır. Kim* {yani, diğer dîn mensublarından kim} *küfr/nankörlük ederse* {yani, Beyt'e küfr/nankörlük ederse: haccın farziyyetini kabûl etmezse}, *doğrusu Allâh âlemlerden ğanidir.*

98. *De ki: "Ey Ehl-i Kitâb! Allâh bütün yaptıklarınıza şâhid iken, Allâh'ın âyetlerine* {yani, Qur'ân'a} *niçin küfr ediyorsunuz?"*

99. *De ki: "Ey Ehl-i Kitâb* {yani, ey yahûdîler}! *Allâh yolundan* {yani, İslâm dîninden} *niçin alıkoymaya çalışıyorsunuz, şâhid* {yani, İslâm'ın gerçek dîn, Muhammed'in de Allâh'ın Rasûlü ve Nebîsi olduğuna şâhid} *olduğunuz hâlde onu* {yani, millet-i İslâm'ı} *eğri göstermeye yeltenerek îmân eden kimseyi niçin Allâh yolundan* {yani, İslâm dîninden} *alıkoymaya çalışıyorsunuz? Allâh yaptıklarınızdan ğâfil değildir.*

100. *Ey o îmân edenler! Eğer Ehl-i Kitâb'dan herhangi bir ferîq'a* {yani, kendilerine kitâb: Tevrât verilmiş bir tâifeye} *itâ'at edecek olursanız, îmânınızın ardından döndürür sizi kâfir ederler.*

101. *Allâh'ın âyetleri* {yani, Qur'ân} *size tilâvet edilirken, içinizde de* {yani, aranızda da besbelli} *O'nun Rasûlü* {yani, Muhammed} *bulunurken nasıl küfr edersiniz? Kim Allâh'a sarılırsa/tutunursa* {yani, Allâh'ın himâyesine girip O'na güvenirse} *sırât-ı mustaqîme* {yani, İslâm dînine} *iletilir.*

102. *Ey o îmân edenler* {yani, Ensâr}! *Allâh'a ittiqâ edin, O'na hakkıyla ittiqâ* {yani, O'na itâ'at edin, isyân etmeyin; O'nu zikredin, unutmayın; O'na şükredin, nankörlük etmeyin} *ve ancak müslimler* {*teslîm olmuş kimseler*} {yani, tevhîde sımsıkı sarılmış olanlar} *olarak ölün.*

103. *Topluca Allâh'ın ipine* {yani, dînine} *sarılın ve ayrılmayın* {yani, Ehl-i Kitâb'ın ihtilâf ettiği gibi, siz de dîn husûsunda ihtilâf edip ayrılmayın}. *Allâh'ın üzerinizdeki ni'metini* {yani, İslâm ni'metini} *hatırlayın. Hani siz düşmanlar* {yani, câhiliyye döneminde birbirinizi öldüren düşmanlar} *idiniz de qalbleriniz arasında ülfet husûle getirdi de ni'metiyle* {yani, Allâh Teâlâ'nın rahmetiyle} *kardeş* {yani, İslâm'da kardeş} *oldunuz ve yine hatırlayın ki, siz ateşten bir çukurun kenarında* {yani, sizden şirk üzere ölenler cehennemlikti, hayâttakiler de ateşin kenarında olup bu hâlde ölseler cehenneme gidecekler} *iken O sizi ondan kurtardı* {yani, şirkten îmâna girmenize sebeb olarak sizi O kurtardı}. *Kezâlike* {yani, hakezâ=bu şekilde} *Allâh size âyetlerini* {yani, bu ni'metteki alâmetlerini: câhiliyye döneminde düşman iken İslâm'da sizi kardeş hâline getirmesini} *beyân ediyor ki hidâyete eresiniz* {yani, bu ni'metteki alâmetlerini tanıyasınız}.

104. *Siz hayra çağıran, ma'rûfu emreden, münkerden nehyeden bir ümmet* {yani, bir 'usbe/topluluk} *olun. İşte felâha erenler onlardır.*

Allâh Teâlâ, Ehl-i Kitâb gibi ihtilâfa düşmemelerini, dağılmamalarını öğütlemek üzere buyuruyor ki:

105. *Kendilerine gelen beyyinâtın* {yani, beyânın} *ardından ayrılan ve ihtilâf edenler* {yani, Mûsâ'nın ardından dîn husûsunda ihtilâfa düşerek âdetâ farklı dîne bağlananlar} *gibi olmayın. İşte azîm/büyük bir azâb onlar içindir.*

106. *Kimi yüzlerin ağaracağı, kimi yüzlerin de kararacağı gün, yüzleri kararanlara, "Îmânınızın* {yani, Muhammed'e nebî olarak gön-

derilmeden önceki îmânınızın} *ardından küfr ettiniz ha! O hâlde, küfretmeniz sebebiyle tadın azâbı!" (denecek).*

107. *Yüzleri ağaranlar ise Allâh'ın rahmeti içindedirler* {yani, cennetindedirler}. *Onlar orada hâlidlerdir* {yani, ölmezler}.

108. *İşte bunlar Allâh'ın âyetleridir, onları sana hakk ile tilâvet ediyoruz. Yoksa Allâh âlemlere zulm* {yani, zenbleri/günâhları olmadığı hâlde onlara azâb} *irâde etmez.*

109. *Göklerdekiler ve yerdekilerin tümü Allâh'ındır. Bütün işler de* {yani, kulların bütün işleri de âhirette} *Allâh'a döndürülür.*

110. *Siz insânlar için çıkarılmış en hayrlı bir ümmetsiniz* {yani, insânların insânlar için hayrlılarısınız}; *ma'rûfu emreder* {yani, insânlara îmânı emreder}, *münkerden nehyeder* {yani, zulmü engeller} *ve Allâh'a* {yani, O'nun tevhîdine} *îmân edersiniz. Eğer Ehl-i Kitâb da* {yani, yahûdîler de} *îmân etmiş* {yani, Muhammed'i ve o'nun getirdiği hakkı tasdîq etmiş} *olsalardı, hakklarında hayrlı* {yani, küfrden hayrlı} *olurdu. İçlerinde mü'minler* {yani, Abdullâh b. Selâm ve arkadaşları gibi tasdîq edenler} *varsa da, onların* {yani, yahûdîlerin} *çoğu fâsıqlardır* {yani, isyânkârlardır}.

111. *Size eziyetten* {yani, yahûdîler size dille eziyetten} *başka zarar veremezler. Eğer sizinle savaşırlarsa, arkalarını dönüp kaçarlar, sonra onlara yardım edilmez.*

Sonra yahûdîlerin durumlarını haber vermek üzere buyuruyor ki:

112. *Nerede bulunurlarsa bulunsunlar üzerlerine zillet* {yani, horluk, haqîrlik} *vurulur. Meğer ki Allâh'tan bir habl ve insânlardan bir habl olsun* {yani, nereye giderlerse gitsinler Allâh'tan ve insânlardan –yalnızca Nebî kasdedilmektedir– aldıkları bir ahid ile bağlı olmadıkları sürece güvende olamazlar}. *Döne dolaşa Allâh'tan bir ğazaba müstahakk oldular* {yani, ğazabı hakk ettiler} *ve üzerlerine meskenet* {yani, zillet ve faqîrlik} *vuruldu. Şu* {yani, başlarına gelen bu hâl}, *onların Allâh'ın âyetlerine küfr etmeleri, hakksız yere nebîleri öldürmeleri, isyân etmeleri ve* {dînlerinde} *aşırı gitmeleri sebebiyledir.*

113. *Hepsi bir değildir* {yani, kâfir ve sapık olan yahûdîler, onlarla aynı soydan gelen ve Allâh'ın dînini kabûl etmiş bulunan İbn Selâm ve arkadaşları konumunda değildir. Onlar hakk üzere olup

dosdoğrudur}. ***Ehl-i Kitâb'dan kâim*** {yani, hakk ile dosdoğru, Al-
lâh'ın dînî üzere adâletli} ***bir ümmet*** {yani, bir 'usbe/topluluk}
var ki,...

Allâh'ın dîni üzere adâletli bir şekilde "dosdoğru yürümektedir." Yahû-
dîler, İbn Selâm ve arkadaşlarına, "Siz dîninizi bırakıp başka bir dîne girdi-
ğiniz için hüsrâna uğradınız; oysa siz Allâh'a, dîninizden başka bir dîne gir-
meyeceğinize dâir söz vermiştiniz" demişlerdi. Bunun üzerine Allâh, *Hepsi
bir değildir* buyruğunu indirdi.

...gece boyunca Allâh'ın âyetlerini {yani, kelâmını} *tilâvet ederler
ve onlar secde ederler* {yani, namaz kılarlar},...

114. *...Allâh'a* {yani, Allâh'ın vahdâniyyetine} *ve âhiret günü'ne* {yani,
amellerin karşılığının görüleceği ölümden sonra dirilişe} *îmân*
{yani, tasdîq} *ederler. Ma'rûfu* {yani, Muhammed'e îmân etmeyi}
emreder, münkerden {yani, Muhammed'i yalanlamaktan} *nehye-
der ve hayrlarda* {yani, İslâm'ın şer'î hükmlerini yerine getirmek-
te} *yarışırlar. İşte onlar sâlihlerdendir.*

115. *Hayrdan ne yaparlarsa, ona nankörlük edilmeyecektir* {yani,
amelleri boşa çıkarılmayacak, aksine mükâfâtlandırılacaktır}. *Al-
lâh muttaqîleri* {yani, İbn Selâm ve arkadaşlarını} *bilendir.*

116. *Doğrusu o küfredenler var ya, onların mallarının ve evlâdlarının
Allâh'tan bir şeye karşı faydası olmaz. İşte onlar ateşin ashâbıdır;
orada hâlidlerdir.*

117. *Onların* {yani, kâfirlerin: avamdan yahûdîlerin} *bu dünyâ ha-
yât'taki infâqlarının meseli, kendilerine zulmeden bir qavmin
ekinine isâbet edip de onu helâk eden* {ve geriye hiçbir şey bırak-
mayan} *kavurucu soğukluğa sâhib bir rüzgâra* {yani, şiddetli bir
rüzgâra} *benzer. Allâh onlara zulmetmedi* {yani, onların harca-
malarını boşa çıkartmakla onlara zulmetmedi}. *Fakat onlar ken-
dilerine zulmediyorlar.*

118. *Ey o îmân edenler* {yani, ey Abdullâh b. Ubeyy, Mâlik b. ed-Duh-
şum el-Ensârî ve münâfıq arkadaşları}! *Kendinizden* {yani,
mü'minlerden} *başkasını* {yani, yahûdîleri} *bitâne* {içli-dışlı sırr-
daş} *edinmeyin. Onlar sizi şaşırtmakta* {yani, azdırmakta} *kusur
etmezler, size sıkıntı verecek* {yani, dîniniz için ve dîninizde gü-
nâh olacak} *şeyleri arzu ederler. Kinleri ağızlarından taşmakta*

{yani, düşmanlıklarını dilleriyle açıkça ifâde etmektedirler}, *göğüslerinde gizledikleri* {yani, sakladıkları aldatma duyguları} *ise daha büyüktür* {yani, dilleriyle açığa vurduklarından daha büyüktür}. *Size âyetleri beyân ettik* {yani, bu onlara dâir size bir beyândır/bildirmedir}, *şâyet aqlederseniz.*

119. *Bakın* {ey mü'minler topluluğu} *siz onları* {yani, yahûdîleri} *seversiniz* {yani, Muhammed'e ve o'nun getirdiklerine îmân ettiklerini açığa vurdukları için seversiniz}. *Hâlbuki onlar, kitâbın hepsine* {yani, Muhammed'e verilen kitâba da, ondan önceki kitâblara da} *îmân ettiğiniz hâlde sizi sevmezler,* {–çünkü gerçekte onlar sizin dîninize bağlı değildirler–}. {Yahûdîler} *sizinle karşılaştıklarında, "Biz îmân ettik" derler* {yani, Muhammed'i ve o'nun getirdiklerini tasdîq ettik diyerek yalan söylerler}...

Bunun bir benzeri de, *Size geldiklerinde, "Biz îmân ettik" derler. Hâlbuki onlar küfrle girmişler, onunla da çıkmışlardır...* (Mâide, 5/61) buyruğudur.

...*Fakat birbirleriyle başbaşa kaldıklarında, ğayzlarından* {yani, qalblerindeki kinlerinden} *aleyhinizde parmaklarını ısırırlar* {ve bir yolunu bulup size karşı düşmanca tutumlarını ortaya koymayı arzu ederler}. {Yahûdîlere de} *de ki: "Ğayzınızla geberin. Kuşkusuz Allâh göğüslerdekini bilendir"* {yani, mü'minlere karşı qalblerinde bulunan düşmanlık ve aldatma duygularını çok iyi bilendir}.

Sonra yahûdîler hakkında haber vererek buyurmaktadır ki:

120. *Size bir hasene* {yani, Bedir'deki gibi bir zafer ve ganîmet} *dokunursa, fenâlarına gider. Size bir seyyie* {yani, Uhud'daki gibi bir qatl ve hezîmet} *isâbet ederse, sevinirler...*

Sonra mü'minlere hitâben buyuruyor ki:

...*Şâyet* {Allâh'ın emri üzere} *sabreder ve* {ma'siyetten} *ittiqâ ederseniz, onların keydleri* {yani, sözleri} *size zarar vermez. Kuşkusuz Allâh bütün amellerine muhîttir* {yani, bütün amellerini/işlediklerini ihâta edendir/kuşatandır}.

121. *Hani sen* {yani, ey Muhammed sen}, *mü'minleri savaşa elverişli yerlere yerleştirmek* {yani, Hendek'te onlar oraya varmadan ve savaşa hazırlanmadan önce onlara uygun yerler hazırlamak} *için*

erkenden ehlinden {yani, Ahzâb [Hendek] günü[117] bineğinin üzerinde ehlinden} *ayrılmıştın. Allâh semîdir, alîmdir.*

122. *O zamân sizden iki tâife* {yani, Ensâr'dan iki kol olan Benû Hâris b. el-Hâris, Evs b. Kayzî, Ebû Arbe b. Evs b. Yâmîn, Benû Seleme b. Cuşem de bunlar arasında idi} *bozulmaya* {yani, yerleştirildikleri yerleri terk etmeye} *yüz tutmuştu. Hâlbuki Allâh onların velîsi idi. Mü'minler Allâh'a tevekkül etmelidir* {yani, O'na güvenip dayanmalıdır}.

123. *Andolsun ki siz zelîl* {yani, sayıca az} *iken, Allâh size Bedir'de yardım etmişti...*

Bununla onlara ni'metlerini hatırlatmaktadır.

...O hâlde Allâh'a ittiqâ edin ki, {Rabbinizin ni'metlerine} *şükretmiş olasınız.*

124. *O vakit sen* {yani, Uhud günü ey Muhammed sen} *mü'minlere, "Meleklerden indirilen* {yani, semâdan size indirilen} *üçbini ile Rabbinizin size yardım etmesi size yetmez mi?" diyordun?*

Bu, onların Allâh'tan yardım istedikleri vakit olmuştu.

Allâh bu soruya şöyle cevâb vermektedir:

125. *Evet* {yani, Rabbiniz size melekleriyle yardım edecektir}. *Siz sabreder* {yani, düşmanınıza karşı sabreder} *ve ittiqâ ederseniz* {yani, O'na isyân etmezseniz}, *onlar da sırada* {yani, bu cihetten} *size gelecek olurlarsa, Rabbiniz size, işâretli* {yani, atlarının perçemlerinde beyaz yün, kuyruklarında beyaz renkler, kendileri de uçlarını omuzları arasından sarkıtmış oldukları beyaz sarıklarla alâmetli[118]} *beşbin melekle yardım edecektir.*

---

117 Bu âyetin, Hendek gazâsıyla ilgili olduğuna dâir görüşü İbn Cerîr et-Taberî *Tefsîr*'inde (*Câmi'u'l-Beyân*, IV/70) zikrettikten sonra, Uhud savaşıyla ilgili olduğu kanaatinin daha doğru olduğunu belirtmekte; İbn Kesîr (II/90) de İbn Cerîr et-Taberî'nin, bu âyetin Ahzâb gazâsıyla ilgili olduğuna dâir kaydettiği rivâyetin itimad edilemeyecek kadar garîb olduğunu ifâde etmektedir. İbn Hişâm ise *Sîret*'inde (III/84 ve devâmı), Hendek/Ahzâb gazvesinden hiç söz etmeden âyetin Uhud savaşıyla ilgili olduğunu beyân etmektedir. Nitekim bundan sonrak âyette zikredilen hâdiseler de Uhud gazvesi'nde cereyan etmiştir. (Çeviren)

118 Bunlar, delîlsiz iddiâlar olup ğayb taşlamadır. (Redaktör: E.Ö)

126. *Allâh onu* {yani, melekleri yardımınıza göndermeyi} ***başka değil, müjde olsun ve qalbleriniz onunla mutma'in*** {yani, teskin olsun/sükûnet bulsun} *diye yaptı. Yoksa yardım, **başka değil azîz*** {yani, mülkünde zarar verilemeyen} *ve hakîm* {yani, emrinde hakîm} *Allâh indindendir* {yani, zafer sayıya bağlı değildir, Allâh'tandır. O, mü'minlerin zafer kazanmasına hikmeti gereği hükmetmiştir}.

Bunun bir benzeri de Enfâl sûresi'nde (10. âyet) geçmektedir.

127. *Ki küfr edenlerden* {yani, Mekkelilerden} *bir kısmını kessin yâhûd onları perişan* {yani, rezil ve rüsva} *etsin de hâib ü hâsir* {yani, herhangi bir zafer ve hayr elde etmeksizin elleri boş olarak} *dönsünler* {yani, Mekke'ye dönsünler}.

Fakat mü'minler sabretmeyip yerlerini terk ettiler, emre karşı geldiler. Bu sebeble de yardım kesildi, emre karşı gelmeleri dolayısıyla bozguna uğradılar. Âyet-i kerîmede bir taqdîm [bundan sonraki âyette işâret edilecek konudan daha önce olmuş bir hâdiseden bahis] söz konusudur.

128. *–O emrden/işten sana* {yani, ey Muhammed sana} *birşey yoktur– yâhûd tevbelerini kabûl etsin* {yani, onları dînine hidâyet etsin} *yâhûd zâlimlikleri* {yani, küfrleri} *sebebiyle onlara azâb etsin.*

Sonra Allâh zâtının azametini dile getirmek üzere buyurmaktadır ki:

129. *Göklerdekiler ve yerdekiler* {yani, bütün yaratılmışlar} *Allâh'ındır* {yani, O'nun kuludur ve O'nun mülkündedirler}; *dilediğine mağfiret eder, dilediğine de azâb. Allâh ğafûrdur, rahîmdir* {yani, Benî Süleym'den bu iki kabîleye azâbı geciktirmekle ğafûrdur, rahîmdir}.

130. *Ey o îmân edenler! Kat kat katlayarak ribâ yemeyin,...*

Alacaklı, vâdesi gelen alacağını istediğinde, ödeme zorluğu çeken borçlu, vâdenin uzatılması karşılığında borcunu arttırmayı teklif eder; her iki tarafın muvâfakatıyla işlem tamâmlanırdı.

Allâh onlara şöyle öğüt veriyor:

... {ribâ/fâiz husûsunda} *Allâh'a ittiqâ edin ki felâh bulasınız.*

Sonra onları korkutuyor:

131. *O ateşten ittiqâ edin, ki o, kâfirler için hazırlanmıştır.*

132. *Allâh'a ve Rasûl'e itâ'at edin, umulur ki merhamet olunursunuz* {yani, merhamet olunup da azâba uğramamanız için}.

Sonra onları teşvik ediyor:

133. *Rabbinizden bir mağfirete* {yani, günâhlarınızın bağışlanmasına} *ve muttaqîler için hazırlanmış –eni göklerle yer kadar olan– cennete koşun* {yani, sâlih ameller işleyerek cennete koşun}.

Ardından Allâh, muttaqîlerin niteliklerini zikrederek buyurmaktadır ki:

134. *Onlar ki serrâ ve darrâda* {yani, kolaylık ve zorlukta, darlıkta ve bollukta} *infâq ederler, ğayzlarını yutarlar* {yani, bir şeye kızdıklarında ma'siyet söz konusu ise öfkelerini yutarlar} *ve insânlardan afvederler* (ve kim böyle yaparsa ihsân etmiş olur}. *Allâh da muhsinleri sever.*

135. *Ve onlar ki bir fâhişe* {yani, zinâ[119]} *yaptıkları yâhûd nefslerini zulmettikleri* {yani, zinâdan daha düşük işler yaptıkları} *vakit Allâh'ı hatırlayarak hemen günâhları için mağfiret dilerler, –zâten günâhları da Allâh'tan başka kim mağfiret eder ki!– hem onlar yaptıklarında* {onun ma'siyet olduğunu} *bile bile ısrar etmezler* {yani, ma'siyetlerini sürdürmezler}.

136. *İşte bunların* {yani, mağfiret dileyenlerin} *karşılığı, Rabb'lerinden bir mağfiret* {yani, günâhlarına bağışlanma} *ve altından nehirler akan cennetlerdir, ki orada hâlidler olmak üzere* {yani o cennetlerde ölmemek üzere iqâmet edeceklerdir}. *Âmillerin* {yani, günâhlarından tevbe edenlerin} *ecri ne güzeldir!*

137. *Önceden sünnetler* {yani, geçmiş ümmetlere gelen azablar} *geçti...*

Allâh bu ümmeti, ibret alıp Kendisini tevhid etmeleri için geçmiş ümmetlerin uğradıkları azâb ile korkutuyor:

> *...Öyleyse yeryüzünde gezin de,* {rasûlleri} *yalanlayanların âqibeti nasıl olmuş bakın!*

Rasûlleri tekzîb eden {yalanlayan} geçmiş qavmlerin âqıbetleri azâb ile helâk olmak idi.

Arkasından Allâh onlara öğüt veriyor:

---

119 Fâhişe'nin, "zinâ"ya tahsis edilmesi uygun değildir. (Redaktör: E.Ö

138. *Bu* {yani, Qur'ân}, *insânlar için* {körlükten kurtaracak} *bir beyândır, muttaqîler için de* {dalâletten kurtaracak} *bir hidâyet ve* {cehl'den uzaklaştıracak} *bir mev'ızedir/öğüttür.*

139. *Gevşemeyin* {yani, düşmanınıza karşı za'fa düşmeyin}, *üzülmeyin* {yani, Uhud günü başınıza gelene: mağlûbiyyete ve içinizden kimilerinizin öldürülmesine üzülmeyin}. *Eğer mü'minler* {yani, tasdîq edenler} *iseniz, üstünsünüz.*

Sonra onları teselli ediyor:

140. *Eğer size bir yara dokunduysa, o qavme de benzeri bir yara dokundu* {yani, Uhud günü size bir yara isâbet etmişse, onlara da: Kureyş kâfirlerine de Bedir günü benzeri bir yara isâbet etmişti}. *O günleri biz insânlar arasında döndürürüz* {yani, Bedir'de zafer sizindi, Uhud'da ise aleyhinize döndü: biri mü'minlerin, diğeri kâfirlerin lehine idi. Böylece günleri mü'minlerin aleyhine, kâfirlerin lehine döndürdüğü gibi, mü'minleri kâfirler ile de sınar} *ki Allâh îmân edenleri bilsin* {yani, belâ esnâsında dînleri husûsunda kuşku duyup duymadıklarını tesbit edip îmânlarını görsün} *ve sizden şâhidler edinsin –Allâh zâlimleri* {yani, münâfıqları} *sevmez–*

141. *ve Allâh îmân edenleri* {belâ ile deneyerek sabrlarını görüp} *temizlesin, kâfirleri de etkisiz kılsın* {yani, kâfirlerin: münâfıqların şirke da'vetlerini ortadan kaldırsın da münâfıqlık ve küfrlerini açıkça ortaya çıkarsın}.

Sonra Allâh, mü'minlerin başına Allâh yolunda gelebilecek sıkıntı ve belâlara işâret ediyor:

142. *Yoksa, ey mü'minler, siz, cennete gireceğinizi mi sandınız: Allâh içinizden* {Allâh yolunda} *mucâhede edenleri ve* {belâ ve musîbet esnasında} *sabredenleri bilmeden* {yani, görmeden}?!

143. *Andolsun ki siz onunla karşılaşmadan önce ölümü* {yani, qıtâli/savaşı} *temenni ediyordunuz...*

Allâh Bedir'de öldürülenleri ve içinde bulundukları hayrlı hâli haber verince ashâbı, "Ey Allâh'ın nebisi! Bize de Bedir günü gibi bir gün göster" dediler. Allâh onlara Uhud gününü gösterdi, fakat bozguna uğradılar. Allâh da onlara sitem ederek, *Andolsun ki siz onunla karşılaşmadan önce ölümü temenni ediyordunuz* buyruğunu indirdi.

132. *Allâh'a ve Rasûl'e itâ'at edin, umulur ki merhamet olunursunuz* {yani, merhamet olunup da azâba uğramamanız için}.

Sonra onları teşvik ediyor:

133. *Rabbinizden bir mağfirete* {yani, günâhlarınızın bağışlanmasına} *ve muttaqîler için hazırlanmış –eni göklerle yer kadar olan– cennete koşun* {yani, sâlih ameller işleyerek cennete koşun}.

Ardından Allâh, muttaqîlerin niteliklerini zikrederek buyurmaktadır ki:

134. *Onlar ki serrâ ve darrâda* {yani, kolaylık ve zorlukta, darlıkta ve bollukta} *infâq ederler, ğayzlarını yutarlar* {yani, bir şeye kızdıklarında ma'siyet söz konusu ise öfkelerini yutarlar} *ve insânlardan afvederler* (ve kim böyle yaparsa ihsân etmiş olur}, *Allâh da muhsinleri sever.*

135. *Ve onlar ki bir fâhişe* {yani, zinâ[119]} *yaptıkları yâhûd nefslerine zulmettikleri* {yani, zinâdan daha düşük işler yaptıkları} *vakit Allâh'ı hatırlayarak hemen günâhları için mağfiret dilerler, –zâten günâhları da Allâh'tan başka kim mağfiret eder ki!– hem onlar yaptıklarında* {onun ma'siyet olduğunu} *bile bile ısrar etmezler* {yani, ma'siyetlerini sürdürmezler}.

136. *İşte bunların* {yani, mağfiret dileyenlerin} *karşılığı, Rabb'lerinden bir mağfiret* {yani, günâhlarına bağışlanma} *ve altından nehirler akan cennetlerdir, ki orada hâlidler olmak üzere* {yani, o cennetlerde ölmemek üzere iqâmet edeceklerdir}. *Âmillerin* {yani, günâhlarından tevbe edenlerin} *ecri ne güzeldir!*

137. *Önceden sünnetler* {yani, geçmiş ümmetlere gelen azâblar} *geçti...*

Allâh bu ümmeti, ibret alıp Kendisini tevhîd etmeleri için geçmiş ümmetlerin uğradıkları azâb ile korkutuyor:

> *...Öyleyse yeryüzünde gezin de,* {rasûlleri} *yalanlayanların âqıbeti nasıl olmuş bakın!*

Rasûlleri tekzîb eden {yalanlayan} geçmiş qavmlerin âqıbetleri, azâb ile helâk olmak idi.

Arkasından Allâh onlara öğüt veriyor:

---

119 *Fâhişe*'nin, "zinâ"ya tahsîs edilmesi uygun değildir. (Redaktör: E.Ö)

138. *Bu* {yani, Qur'ân}, *insânlar için* {körlükten kurtaracak} *bir beyândır, muttaqîler için de* {dalâletten kurtaracak} *bir hidâyet ve* {cehl'den uzaklaştıracak} *bir mev'ızedir/öğüttür.*

139. *Gevşemeyin* {yani, düşmanınıza karşı za'fa düşmeyin}, *üzülmeyin* {yani, Uhud günü başınıza gelene: mağlûbiyyete ve içinizden kimilerinizin öldürülmesine üzülmeyin}. *Eğer mü'minler* {yani, tasdîq edenler} *iseniz, üstünsünüz.*

Sonra onları teselli ediyor:

140. *Eğer size bir yara dokunduysa, o qavme de benzeri bir yara dokundu* {yani, Uhud günü size bir yara isâbet etmişse, onlara da: Kureyş kâfirlerine de Bedir günü benzeri bir yara isâbet etmişti}. *O günleri biz insânlar arasında döndürürüz* {yani, Bedir'de zafer sizindi, Uhud'da ise aleyhinize döndü: biri mü'minlerin, diğeri kâfirlerin lehine idi. Böylece günleri mü'minlerin aleyhine, kâfirlerin lehine döndürdüğü gibi, mü'minleri kâfirler ile de sınar} *ki Allâh îmân edenleri bilsin* {yani, belâ esnâsında dînleri husûsunda kuşku duyup duymadıklarını tesbit edip îmânlarını görsün} *ve sizden şâhidler edinsin –Allâh zâlimleri* {yani, münâfıqları} *sevmez–*

141. *ve Allâh îmân edenleri* {belâ ile deneyerek sabrlarını görüp} *temizlesin, kâfirleri de etkisiz kılsın* {yani, kâfirlerin: münâfıqların şirke da'vetlerini ortadan kaldırsın da münâfıqlık ve küfrlerini açıkça ortaya çıkarsın}.

Sonra Allâh, mü'minlerin başına Allâh yolunda gelebilecek sıkıntı ve belâlara işâret ediyor:

142. *Yoksa* {ey mü'minler} *siz, cennete gireceğinizi mi sandınız: Allâh içinizden* {Allâh yolunda} *mücâhede edenleri ve* {belâ ve musîbet esnâsında} *sabredenleri bilmeden* {yani, görmeden}?!

143. *Andolsun ki siz, onunla karşılaşmadan önce ölümü* {yani, qıtâli/savaşı} *temenni ediyordunuz...*

Allâh Bedir'de öldürülenleri ve içinde bulundukları hayrlı hâli haber verince ashâb, "Ey Allâh'ın nebîsi! Bize de Bedir günü gibi bir gün göster" dediler. Allâh onlara Uhud gününü gösterdi, fakat bozguna uğradılar. Allâh da onlara sitem ederek, *Andolsun ki siz onunla karşılaşmadan önce ölümü temenni ediyordunuz* buyruğunu indirdi.

...İşte onu gördünüz, bakıp duruyordunuz.

O gün, "Muhammed (s.a) öldürüldü" şâyiası yayıldı. Münâfıqlar da dediler ki:

— Haydi kardeşlerinizin yanına gidin de onlardan eman isteyin. Haydi ilk dîninize geri dönün.

Bunun üzerine Bişr b. en-Nadr[120] el-Ensârî –ki o, Enes b. Mâlik'in amcasıdır– dedi ki:

— Eğer Muhammed (s.a) öldürüldü ise, Muhammed'in Rabbi aslâ ölmez. Siz de, Rasûlullâh'ın uğrunda savaştığı şey için Allâh'ın huzûruna varıncaya kadar savaşmaz mısınız?!

Sonra da (Enes b.) en-Nadr ekledi:

— Ey Allâh! Bunların söylediklerinden ötürü Sana özür beyân ediyorum. Bunların yaptıklarından da uzak olduğumu bildiriyorum.

Arkasından da yalın-kılıç müşriklerin üzerine atılıp onlardan bazılarını öldürdü, nihâyet kendisi de şehîd oldu.

Münâfıqların zikri geçen sözleri üzerine Allâh şu buyrukları indirdi:

144. *Muhammed ancak bir rasûldür. Ondan evvel de rasûller gelip geçti* {yani, Muhammed öldürülecek olsa bile, kendinden önceki nebîlerin öldürülmesi gibi öldürülecektir}. *Eğer o* {yani, Muhammed} *ölür veya öldürülürse, ökçeleriniz üzerinde geriye mi döneceksiniz* {yani, evvelki dîniniz olan şirke mi döneceksiniz}? *İki ökçesi üzerinde geriye dönen* {yani, îmândan sonra şirke dönen} *kimse, Allâh'a bir şeyle zarar* {yani, bununla ancak kendisine zarar verir, Allâh'a zarar} *veremez. Allâh şâkirlere/şükrlülere* {yani, Allâh'ı tevhîd edenlere} *karşılık verecektir* {yani, Allâh âhirette mükâfât verecektir}.

145. *Allâh* {ölmesi husûsunda} izn *vermedikçe hiçbir kimse ölemez. O mü'eccel bir kitâbdır* {yani, levh-i mahfûzda vâdesiyle yazılmış olup muhâfaza edilmektedir}. *Kim dünyâ sevâbını irâde ederse* {–dünyâ sevâbını irâde edenden kasıd, Uhud günü yerleştirildik-

120 İsmi, "Bişr b. en-Nadr" diye verilen sahâbînin adı, "Bişr" değil, "Enes"tir. Tam adı ise, "Enes b. en-Nadr b. Damdam"dır (bkz. İbn Hişâm, *Sîret*, III/66 ve devâmı ve 97; İbnu'l-Esîr, *Usdu'l-Ğâbe*, 263 nolu tercüme; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 283 nolu tercüme). (Çeviren)

leri yeri bırakıp ganîmet peşine koşanlardır–}, *ona ondan veririz; kim de âhiret sevâbını irâde ederse* {–âhiret sevâbını irâde edenden kasıd, kumandanları Amroğulları'ndan Abdullâh b. Cubeyr el-Ensârî ile birlikte ölünceye kadar sebât gösterenlerdir–}, *ona da ondan veririz. Biz şükredenlere* {yani, muvahhidlere} *karşılık vereceğiz* {yani, âhirette muvahhidleri mükâfâtlandıracağız}.

Sonra onları teselli etmek ve sabretmelerini tenbih etmek için, kendilerinden önceki nebîlerle mü'minlerin karşılaştıkları sıkıntıları haber veriyor:

146. *Nice nebî* {yani, Muhammed'den önce pek çok nebî}, *berâberlerindeki birçok ribbiyyûn* {yani, topluluk} *ile birlikte savaştılar da Allâh yolunda kendilerine isâbet edenden dolayı vehen göstermediler/gevşemediler* {yani, nebîleri ve yaptıkları dolayısıyla başlarına gelenlerden ötürü acze düşmediler}, *za'fa uğramadılar ve boyun eğmediler* {yani, düşmanlarına boyun eğmediler: nebîlerinin öldürülüşünden sonra düşmanlarına boyun eğmeyip sabrettiler}. *Allâh sabredenleri sever.*

147. *Şundan başka da söyledikleri yoktu* {yani, nebîlerinin öldürülmesinden sonra tek söyledikleri şuydu}: *"Rabbimiz! Zenblerimizi/günâhlarımızı ve işimizdeki israfımızı* {yani, işlediğimiz büyük günâhları} *bağışla,* {düşmanla karşılaştığımız vakit kaymaması için} *ayaklarımıza iyice sebât ver ve kâfirler qavmine karşı bize yardım et!"*

O hâlde siz de onların söylediklerini söyleyip, savaştıkları gibi savaşıp, elde ettikleri gibi dünyâ ve âhiret mükâfâtını elde etmek istemez misiniz? İşte Allâh'ın şu buyruğu bunu dile getirmektedir:

148. *Neticede Allâh da onlara hem dünyâ sevâbını* {yani, dünyâda zafer ve ganîmeti}, *hem de âhiretin güzel sevâbını* {yani, cennet ve rızâsını} *verdi.* {Kim böyle yaparsa, ihsân etmiş olur}, *Allâh da muhsinleri sever.*

Allâh münâfıqların, bozguna uğrayan mü'minlere, "Haydi kardeşlerinize dönün, onların dinine girin" demeleriyle ilgili olarak da şöyle buyurmaktadır:

149. *Ey o îmân edenler! Eğer o küfredenlere* {yani, Ebû Süfyân'a dönmenizi tavsiye eden münâfıqlara} *itâ'at edecek olursanız, sizi ökçeleriniz üzerinde çevirirler* {yani, îmânınızın ardından kâfirler ola-

rak çevirirler} *de hâsirler olursunuz* {yani, ilk dîninize geri dönerek zarara uğrarsınız}.

150. *Hâlbuki Allâh sizin mevlânızdır* {yani, mevlânız: velîniz {dost ve yardımcınız} olan Allâh'a itâ'at edin} *ve O yardım edenlerin hayrlısıdır* {yani, Ebû Süfyân'dan, arkadaşlarından ve Uhud günü onunla berâber bulunan diğer kâfirlerden hayrlıdır}.

151. *Hakklarında bir sultân* {yani, şirke dâir ellerinde herhangi bir delîlin bulunduğu bir kitâb} *indirmediği şeyleri Allâh'a ortak koşmaları sebebiyle o küfredenlerin qalblerine korku ilqâ edeceğiz [bırakacağız]...*

Bundan dolayı kâfirler, belli bir sebeb olmaksızın geri çekildiler.

...Onların me'vâları {barınakları} *ateştir. Zâlimlerin* {yani, müşriklerin} *mesvâsı* {yani, cehennem ateşi} *ne kötüdür.*

152. *Andolsun ki Allâh va'dini doğruladı. Hani O'nun izniyle onları öldürüyordunuz* {yani, Uhud günü müşriklere karşı size zafer vermiş, siz de onları öldürüyordunuz}. *Fakat o sevdiğinizi* {yani, düşmanınıza karşı zaferi} *size gösterdikten* {ve müşriklerin sancaktarı öldürüldükten} *sonra gevşeklik gösterdiniz* {yani, bulunduğunuz konumda sebât etmediniz}, *emir hakkında çekiştiniz* {yani, bir kısmınız "Rasûlullâh'ın emri üzere burada kalalım" derken, bir kısmınız "Ganîmet toplamaya gidelim" dediniz} *ve isyân ettiniz. Kiminiz dünyâyı irâde ediyor* {yani, ganîmet elde etmeyi istiyor}, *kiminiz de âhireti irâde ediyordu* {yani, öldürülünceye kadar yerinde kalmayı istiyordu}. *Sonra sizi mübtelâ kılmak* {yani, bozguna uğramak ve qatledilmek sûretiyle sınamak} *için onlardan sarfettirdi* {yani, gâlib getirmesinin ardından geri çevirdi}. *Bununla birlikte sizden* {sizi} *afvetti* {yani, emre karşı gelmenize cezâ olmak üzere hepinizin öldürülmesine meydan vermedi}. *Allâh mü'minlere lütuf sâhibidir* {yani, mü'minlerin toptan imha edilmelerine fırsat vermemek sûretiyle cezâlandırmada lütufkâr davrandı da hepiniz öldürülmediniz}.

153. *Hani siz o sıra uzaklaşıyordunuz, hiçbir kimseye* {yani, Nebî'ye} *dönüp bakmadan* {yani, vâdiden Uhud'a doğru} *uzaklaşıp duruyordunuz. Rasûl ise sizi çağırıyordu* {yani, "Ey mü'minler topluluğu! Ben Allâh'ın Rasûlü'yüm (bana gelin)" diye arkanızdan nidâ ediyordu}. *Bunun üzerine Allâh size ğamm üstüne ğamm isâbet*

ettirdi ki kaybettiğinize* {yani, feth/zafer ve ganîmete} *ve size isâbet edene* {yani, qatl ve hezîmete} *üzülmeyesiniz. Zîrâ Allâh amellerinize habîrdir.

Birinci kederleri, elden kaçırdıkları zafer ve ganîmet ile mağlûbiyyet ve kardeşlerinin öldürülmesi; ikinci kederleri ise, Hâlid b. Velid'in dağın üzerinden gelip arkalarını kuşatmasıyla dehşet içinde kalmalarıydı. İşte bu ikinci kederle, içinde bulundukları birinci kederi unuttular.

154. *Sonra, o ğammın ardından* {yani, hezîmet ğammının ardından} *üzerinize, sizden bir tâifeyi saran bir emniyet duygusu, bir iç sükûneti inzâl etti...*

Allâh bazılarına bir iç sükûneti ilqâ ederek ğammlarını giderdi de böylece güvenlik içinde uyukladılar.

...Bir tâife {yani, iç sükûneti ilqâ edilmeyen (ve dolayısıyla da emniyet hissedemeyen) bir tâife} *de canlarının sevdâsına düşmüştü, Allâh'a karşı hakksız* {yani, yalan} *bir câhiliyye zannı besliyorlar da, "O emrden* {yani, nasr'dan/zaferden} *bizim için birşey var mı?" diyorlardı.* {Ey Nebî} *de ki: "Doğrusu o emr'in* {yani, nasr'ın/zaferin} *tümü Allâh'ındır." Onlar sana açamadıkları şeyi* {yani, dilleriyle sana söyleyemedikleri sözü} *nefslerinde* {yani, qalblerinde} *gizliyorlar da, "Bizim için bu emr'den birşey olsaydı, burada öldürülmezdik"* {yani, kendi aralarında, "İçimizden öldürülenler, burada öldürülmezlerdi"} *diyorlar.* {Ey Muhammed onlara} *de ki: "*{Söylediğiniz gibi} *evlerinizde de olsaydınız, hakklarında qatl yazılmış olanlar yine* {evlerinden çıkıp} *devrilecekleri yere çıkıp giderlerdi"...*

Buna göre, öldürülmesi taqdîr edilmiş olan kimse, aslâ tabii hâliyle ölmez. Tabii hâliyle ölmesi taqdîr edilmiş olan da, aslâ öldürülmez.

...ki Allâh göğüslerinizdekini yoklasın ve qalblerinizdekini ortaya çıkarsın. Zîrâ Allâh qalblerin özüne alîmdir {yani, Allâh qalblerdeki îmânı ve münâfıqlığı bildiği gibi, "Muhammed öldürüldü" ve "Eğer o emrden bizim için birşey olsaydı burada: bu yerde öldürülmezdik" dediklerini de çok iyi bilendir}.

İşte Allâh'ın onlar hakkındaki, *De ki: "Evlerinizde de olsaydınız, hakklarında qatl yazılmış olanlar yine devrilecekleri yere çıkıp giderlerdi"* buyruğu bunu dile getirmektedir.

155. *İki topluluğun* {yani, mü'minler topluluğu ile müşrikler topluluğunun} *karşılaştığı gün* {yani, Uhud günü}, *içinizden tevelli edenleri* {yani, bozguna uğrayarak arkalarını dönüp kaçanları}, *sâdece bazı kesbleri* {yani, günâhları: Nebî'ye isyân etmeleri ve kendilerini yerleştirdiği mevkiyi terketmeleri} *sebebiyle şeytân tökezletti. Bununla birlikte Allâh onlardan* {onları} *afvetti* {yani, Nebî'ye isyân etmelerine bir cezâ olarak hepsinin öldürülmesine izn vermeyerek onları afvetti}. *Doğrusu Allâh ğafûrdur* {yani, günâhları bağışlayandır}, *halîmdir* {yani, kaçmaları sebebiyle onları cezâlandırmayandır}.

Sonra Allâh mü'minlere –münâfıqlar gibi– şekk/kuşku ve tereddüde düşmemeleri husûsunda öğüt vermektedir:

156. *Ey o îmân edenler! Sakın şunlar gibi olmayın* {yani, söylediğiniz söz husûsunda şunlar gibi olmayın}: *Onlar ki küfrettiler* {yani, münâfıqlardır/münâfıqlık ettiler} *de yeryüzünde seyahat* {yani, ticâret maksadıyla yolculuk} *eden yâhûd gazâya giden kardeşleri için, "Yanımızda olsalardı,* {ticâret için gidenler} *ölmezlerdi yâhûd* {gazâ için gidenler} *öldürülmezlerdi" dediler* {yani, Abdullâh b. Ubeyy dedi}. *Allâh şunu* {yani, öldürülmeyi}, *qalblerinde bir hasret* {yani, bir keder} *yapsın diye. Hâlbuki* {ölüleri} *dirilten ve* {dirileri} *öldüren Allâh'tır* {yani, bunu O'ndan başkası yapamaz. Bu onların elinde değildir} *ve Allâh bütün amellerine basîrdir.*

157. *Andolsun ki, eğer Allâh yolunda öldürülür yâhûd* {öldürülmeksizin} *ölürseniz, Allâh'tan bir mağfiret* {yani, günâhlarınız için bir bağışlanma} *ve rahmet, onların (dünyâda kalıp) toplayacaklarından* {yani, toplayacakları mallardan} *daha hayrlıdır.*

Sonra onları qıyâmetten çekinmeleri için uyarıyor:

158. *Andolsun ki,* {öldürülmeksizin} *ölseniz de,* {Allâh yolunda} *öldürülseniz de Allâh'a haşr olunacaksınız* {ve O da size amellerinizin karşılığını verecektir}.

159. *Allâh'tan bir rahmet iledir ki sen onlara* {yani, münâfıqlara} *yumuşak davrandın* {yani, onlara yumuşak söz söylemen ve Uhud günü yaptıkları dolayısıyla tepki göstermekte acele etmemen Allâh'ın rahmetinin netîcesiydi}. *Şâyet katı qalbli bir kaba/kırıcı* {yani, dilinle kaba/kırıcı} *olsaydın,* {münâfıqlar} *etrafından dağılırlardı. O hâlde onlardan* {onları} *afvet* {yani, onlara ilişme} *de*

onlar için mağfiret {yani, Uhud günü yaptıklarından ötürü bağışlanma} *dile ve emr'de* [*umûmî işlerde*] *onlarla müşâvere et. Bir kere de azmettinmi* {yani, istişâreden sonra o konu hakkında Allâh'ın sana durumu apaçık göstermesinin ardından işini yapmaya koyul}, *artık Allâh'a tevekkül et* {yani, Allâh'a güvenip dayan}. *Kuşku yok ki Allâh mütevekkilleri* {yani, Kendisine güvenip dayananları} *sever.*

160. *Şâyet Allâh size yardım* [*nasr*] *ederse* {yani, düşmanlarınıza karşı sizi korursa}, *artık size gâlib gelecek* {yani, hezîmete uğratacak birisi} *bulunmaz. Eğer sizi bırakırsa, O'nun ardından kim size yardım* [*nasr*] *edebilir* {yani, Allâh'ın ardından sizi kim koruyabilir}? *Mü'minler Allâh'a tevekkül etsinler.*

161. *Bir nebî için hâinlik olur şey değil* {yani, Nebî'nin Uhud günü ganîmete hâinlik etmesi, ganîmetin paylaştırılmasında zulm yapması mümkün değildir}. *Kim hâinlik ederse, qıyâmet günü hıyânetiyle gelir. Sonra, herkese* {yani, berr/iyi ya da fâcir/günâhkâr herkese} *kesbettiği* {yani, hayr yâhûd şerrden yaptığı} *eksiksiz ödenir ve onlara* {amelleri husûsunda} *zulmedilmez.*

162. *Hiç Allâh'ın rıdvânına* {yani, Rabbinin rızâsına} *tâbi olan* {ve hâinlik etmeyen} *kimse, Allâh'tan bir hışma uğrayan* {yani, hâinlik ederek Allâh'tan bir hışmı hakk eden} *ve me'vâsı/barınağı* {yani, hâinlik edenin barınağı} *cehennem olan kimse gibi olur mu* {yani, elbetteki bunlar aynı olmazlar}...

Böylece Allâh Teâlâ, her ikisinin de karâr kılacakları yere işâret etmektedir.

...*O ne kötü bir dönüş yeridir* {yani, cehennem hâinlik edenler için ne kötü bir varış/dönüş yeridir}!

Sonra hâinlik etmeyenleri söz konusu ederek buyuruyor ki:

163. *Onlar Allâh indinde derece derecedirler* {yani, onlar için Allâh yanında fazîletler/lütuflar vardır}. *Allâh amellerinize basîrdir* {yani, sizden kimin hâinlik ettiğine, kimin etmediğine gâyet âşinâdır}.

164. *Andolsun ki Allâh mü'minleri minnettar kıldı, zîrâ içlerinde kendilerinden bir rasûl gönderdi, onlara âyetlerini* {yani, Qur'ân'ı} *tilâvet ediyor, onları tezkiye ediyor* {yani, ıslâh ediyor/düzeltiyor}, *onlara kitâbı* {yani, Qur'ân'ı} *ve hikmeti* {yani, Qur'ân'daki helâl

ve harâma dâir öğütleri ve sünneti[121]} *öğretiyor. Hâlbuki bundan evvel* {yani, Muhammed'in nebî olarak gönderilmesinden önce} *onlar apaçık bir dalâlet içinde idiler.*

Bunun bir benzeri de Cum'a sûresi'ndedir (âyet: 2).

165. *Böyle iken size, onların* {yani, müşriklerin} *başına* {Bedir'de} *iki katını getirdiğiniz bir musîbet isâbet edince* {yani, Nebî'ye isyân ederek yerleştirildiğiniz mevkiyi terk ettiğiniz için bir musîbet isâbet edince}, *"Bu nereden?!" mi diyorsunuz!...*

11 Şevval Cum'artesi günü Uhud'da müslümanlardan 70 kişi müşrikler tarafından öldürülmüştü. Bir sene önce de 17 Ramazân'da müslümanlar Bedir'de müşriklerden 70 kişiyi öldürmüş, 70 kişiyi de esir almışlardı. İşte, *Onların başına iki katını getirdiğiniz...* buyruğu buna işâret ediyor.

...De ki: "O, kendi yanınızdandır." Kuşkusuz ki Allâh her şeye qadîrdir {yani, yardım edip gâlib kılmaya da, hezîmete uğratmaya da güç yetirendir}.

166. *İki topluluğun* {yani, mü'minler topluluğu ile müşrikler topluluğunun} *karşılaştığı gün size isâbet eden* {yani, Uhud'da öldürülme ve hezîmete uğrama şeklinde size isâbet eden musîbet}, *Allâh'ın izniyle* {isâbet etmiş} *idi, ki hem mü'minleri bilsin* {yani, mü'minlerin îmânını ve sabrını görsün}...

167. *...hem de münâfıqlık edenleri* {yani, belâ ve şiddet esnâsında îmânda kuşku duyanları: Abdullâh b. Ubeyy b. Melek[122] –veya Mâlik– el-Ensârî ve onun münâfıq arkadaşlarını} *bilsin* {yani, görsün}. *Onlara* {yani, Abdullâh b. Ebî Melek [Abdullâh b. Ubeyy b. Selul] ve berâberindekilere}, *"Gelin, Allâh yolunda savaşın yâhûd kendinizi savunun"* {yani, müşriklere karşı diyârınızı ve evlâdlarınızı savunun} *denildiği vakit* {yani, Abdullâh ibn Rebâb[123] el-Ensârî Uhud günü, Abdullâh b. Ebî Melek [Abdullâh b. Ubeyy b. Selul] ve berâberindekileri savaşmaya çağırdığı vakit}, *"Eğer*

---

121 *Hikmet*'in, "sünnet" olduğu iddiâsı, su götürür. (Redaktör: E.Ö)

122 İbn Hişâm (*Sîret*, II/170 vd.), Nebî dönemindeki münâfıkları zikrettiği hâlde, Abdullâh b. Ubeyy b. Melek'ten söz etmez. Bununla, münâfıkların başı Abdullâh b. Ubeyy b. Selul'ün kasdedildiği açıktır. (Çeviren)

123 Doğrusu, Abdullâh b. Harâm'dır. Bu da, Câbir b. Abdullâh'ın babasıdır (bkz. Kurtûbî, IV/266; Taberî, IV/168). (Çeviren)

bir savaş {yani, bugün savaş olacağını} *bilsek, size tâbi olurduk" dediler* {Abdullâh b. Ubeyy ve berâberindekiler böyle dediler. Oysa ki onlar savaşacağınızı bilselerdi de size tâbi olmazlar, sizinle aslâ gelmezlerdi}. *Onlar o gün îmândan çok küfre yakındılar; ağızlarıyla qalblerinde olmayanı söylüyorlardı. Allâh onların gizlediklerini* {yani, yalan söylediklerini} *çok iyi bilendir.*

168. *Onlar ki* {savaşa gitmeyip} *oturdular ve* {dîn ya da velâyet bakımından değil de, neseb ve akrabalık bakımından} *kardeşleri için,...*

Nitekim Allâh'ın, *Semûd'a da kardeşleri Sâlih'i...* (Hûd, 11/61) buyruğu da böyledir. Zîrâ, Sâlih onların, dîn ve velâyet bakımından kardeşleri değil, neseb ve akrabalık bakımından kardeşleri idi.

..."Eğer bize itâ'at etselerdi öldürülmezlerdi" dediler. De ki: "Eğer doğru söyleyenler iseniz, haydi kendinizden ölümü defedin."

169. *Allâh yolunda* {Bedir'de müslümanlardan} *qatledilenleri sakın ölüler sanma!...*

O gün müslümanlardan qatledilenlerin sayısı 14 olup 6'sı Muhâcirlerden, 8'i de Ensâr'dan idi.

...Aksine onlar diridir, Rabb'leri indinde {yani, cennette –çeşitli meyvelerle–} *rızqlanırlar.*

170. *Allâh'ın lütfundan kendilerine verdiği ile* {yani, rızqlarla} *sevinç içindedirler ve arkalarından henüz kendilerine katılamayanlara* {yani, dünyâda geride bıraktıklarına, kendilerine kavuşmak için şehîd olmayı arzulayanlara} *da şunu müjdelerler: Onlara* {azâbdan yana} *bir korku yoktur ve* {ölüm esnâsında} *üzülmeyecekler onlardır.*

171. *Allâh'tan bir ni'met* {yani, bir rahmet}, *bir fadl* {yani, rızq} *ve Allâh'ın mü'minlerin ecrini* {yani, Allâh'ın vahdâniyyetini tasdîq edenlerin mükâfâtını} *boşa çıkarmayacağını müjdelerler.*

172. *Kendilerine isâbet eden bir yaranın arkasından Allâh'ın ve O'nun Rasûlü'nün çağrısına icâbet edenler... Onlardan ihsân edenler* {yani, işlerini ihsân ile yapanlar} *ve ittiqâ edenler* {yani, ona karşı gelmekten sakınanlar} *için azîm bir ecr* {yani, cennet} *vardır.*

173. *Onlar ki, insânlar* {yani, sâdece Nu'aym b. Mes'ûd} *kendilerine,*

"İnsânlar sizin için {yani, sizinle savaşmak için kalabalık} *topladılar. O hâlde onlara haşyet edin" dediler de bu onların îmânlarını* {yani, tasdîqlerini} *arttırdı ve, "Allâh bize yeter. O ne güzel vekîldir" dediler* {yani, Nebî ve o'nun ashâbı dediler}.

174. *Kendilerine* {düşmanlarından} *hiçbir kötülük dokunmaksızın Allâh'tan bir ni'met* {yani, rahmet} *ve fadl/lütuf* {yani, rızq} *ile* {Medîne'ye} *döndüler ve Allâh'ın rıdvânına tâbi oldular* {yani, Allâh ve O'nun Rasûlü'nün müşrikleri ta'kîb etme çağrısını kabûl ettiklerinden Allâh onlardan râzı oldu}. *Allâh* {Kendisine itâ'at edenlere} *büyük fadl/lütuf sâhibidir.*

175. *Şu şeytân sizi, sâdece kendi velîlerinden/dostlarından korkutuyor* {yani, onları, müşriklerden evliyâlarının/dostlarının çokluğuyla korkutuyor}. *Öyleyse onlardan korkmayın,* {emrimi terk etmeniz hâlinde} *Benden korkun; eğer mü'minlerseniz.*

176. *O küfrde yarışanlar* {yani, Uhud günü küfrde yarışan müşrikler} *seni üzmesin. Onlar Allâh'a aslâ zarar veremezler* {yani, küfrde yarışmaları dolayısıyla Allâh'ın mülkünü, saltanatını aslâ eksiltemezler. Onlar bu yolla sâdece kendilerine zarar verirler}. *Allâh onlar için âhirette bir hazz* {yani, cennette bir nasîb} *kılmamayı irâde ediyor ve onlar için azîm bir azâb vardır.*

Sonra Allâh onları kasdederek şöyle buyurmaktadır:

177. *Kuşku yok ki îmân karşılığında küfrü satın alanlar Allâh'a hiçbir zarar veremezler* {yani, küfrü îmâna tercih edenler sâdece kendilerine zarar vermiş olurlar. O'nun mülkünü, saltanatını aslâ eksiltemezler}. *Onlar için elîm* {yani, can yakıcı} *bir azâb vardır.*

178. *O küfredenler* {yani, Ebû Süfyân ve arkadaşları}, *kendilerine* {Uhud günü zafer kazanmalarına izn vererek} *mühlet vermemizi hakklarında hayrlı sanmasınlar. Onlara* {küfrde} *mühlet vermemiz, sâdece günâhlarını arttırmaları içindir. Onlar için mühîn* {yani, hor-haqîr düşürücü} *bir azâb vardır.*

179. {Ey kâfirler!} *Allâh mü'minleri bırakacak değildir,* {küfrden} *üzerinde bulunduğunuz hâl üzere. Nihâyet habîsi tayyibden* {yani, ilminde ehl-i küfrü ehl-i îmândan} *temyiz* {ayırd} *edecektir...*

Bunun bir benzeri Enfâl sûresi'nde (âyet: 37) bulunmaktadır.

Sonra Allâh şöyle buyurmaktadır:

...*Allâh sizi ğayba muttali kılacak değildir* {yani, Allâh sâdece nebîleri vahyle ğayba muttali kılar}. *Fakat Allâh rasûllerinden dilediğini seçer* {yani, onu rasûl yapar da bunları ona vahyeder. Dolayısıyla enbiyâdan başkasına vahy olmaz}. *O hâlde Allâh'a ve O'nun rasûllerine îmân edin* {yani, Allâh'ın vahdâniyyetini ve Muhammed'in risâletini tasdîq edin}. *Eğer îmân* {yani, Allâh'ın vahdâniyyetini tasdîq} *ve ittiqâ eder iseniz* {yani, şirkten ittiqâ ederseniz/korunursanız}, *sizin için azîm bir ecr vardır.*

180. *Allâh'ın fazlından* {yani, rızqından} *kendilerine verdiği şeylerde cimrilik edenler* {yani, zekât vermeyenler}, *onu hakklarında hayrlı sanmasınlar. Aksine o* {yani, cimrilik etmek} *onlar için bir şerrdir. Yarın qıyâmet günü cimrilik ettikleri şey, boyunlarına bir halka olarak geçirilecektir. Göklerin ve yerin mirâsı Allâh'ındır* {yani, onlar cimrilik edip zekât vermeyecek olurlarsa, Allâh gökteki ve yerdekilere mirâsçı olacağı gibi, onlara da mirâsçı olacaktır. Onlar helâk olacak, fakat O bâkîdir}. *Allâh amellerinize habîrdir* {yani, ey yahûdîler sizin işlediklerinizden: sadaqayı/zekâtı terk etmenizden haberdardır}.

181. *Andolsun ki Allâh, "Muhakkak Allâh faqîrdir, biz zenginiz" diyenlerin sözlerini işitti. Onların dediklerini yazacağız* {yani, Hafaza meleklerine, söylediklerini yazmalarını emredip yazdıracağız} *ve hakksız yere nebîleri öldürmelerini* {de yazacağız} *ve diyeceğiz* {yani, âhirette cehennemin bekçileri onlara diyecekler} *ki: "O harîq azâbını tadın!"*

182. *Şu* {yani, azâb}, *ellerinizin taqdîm ettiğidir* {yani, küfr ve tekzîbden önden gönderdiğidir}. *Doğrusu Allâh kullara aslâ zulmkâr değildir* {yani, günâhsız yere azâb etmez}.

Sonra Allâh Teâlâ, îmâna da'vet edilen yahûdîlerin durumunu haber veriyor:

183. *Onlar, "Allâh bize, ateşin yiyeceği bir qurbân getirinceye kadar hiçbir rasûle îmân etmememizi ahdetti" dediler.* {Ey Nebî! Onlara} *de ki: "Size benden evvel rasûller beyyinât* {yani, âyetleri beyân} *ile gelmiş ve dediğinizi* {yani, o qurbânı} *da getirmişlerdi. Sâdıklarsanız* {yani, sözünüzde doğru iseniz}, *onları niçin qatlettiniz"* {yani, Muhammed'den önce Allâh'ın nebîlerini ne diye öldürdünüz}?

184. {Ey Muhammed!} *Eğer seni tekzîb ediyorlarsa,...*

Allâh Teâlâ, Nebîsi'ni teselli ederek, onların yalanlamalarına karşı sabretmesini, yalanlanan ilk rasûlün kendisi olmadığını hatırlatmak üzere buyuruyor ki:

> *...senden evvel de beyyinât* {*apaçık delîller*} {yani, âyetler}, *zubur* {yani, onlardan öncekilerin durumlarına dâir sözler/açıklamalar ve öğütler} *ve kitâbi'l-münîr* {yani, Allâh'ın emir ve yasaklarının bulunduğu apaçık ve aydınlatıcı/ışık saçıcı kitâblar} *ile gelen rasûller de tekzîb edilmişti.*

Allâh onları korkutmak üzere şöyle buyurmaktadır:

185. *Her nefs ölümü tadacaktır. Qıyâmet günü ecrleriniz* {yani, amellerinizin karşılıkları} *eksiksiz verilecektir. O vakit ateşten uzaklaştırılıp* {yani, ateşe atılmayıp} *cennete sokulan kimse, murâda* {yani, necâta/kurtuluşa} *erecektir...*

Sonra onlara öğüt vererek buyuruyor ki:

> *...Dünyâ* {*yakın/şimdiki*} *hayât, aldanış metâ'ından* {yani, hiçbir değeri olmayan fânî/geçici faydadan} *başka birşey değildir.*

186. *Andolsun ki, mallarınız ve canlarınız husûsunda ibtilâ olacaksınız* {yani, belâ ve musîbetlerle imtihan olunacaksınız}. *Kuşku yok ki, sizden önce kitâb verilenlerden* {yani, "Muhakkak Allâh faqîrdir, biz zenginiz" diyenlerden} *ve şirk koşanlardan* {yani, Arab müşriklerinden} *birçok eziyet işiteceksiniz* {yani, dilleri ve fiilleriyle size birçok eziyette bulanacaklar}. *Eğer* {bu eziyetlere} *sabreder ve ittiqâ ederseniz* {yani, O'na isyân etmezseniz}, *doğrusu şu, azmedilmeye değer işlerdendir* {yani, şu sabr ve ittiqâ, Allâh'ın emrettiği hayrlı işlerdendir}.

187. *Hani bir vakit Allâh, kendilerine kitâb* {yani, Tevrât} *verilenlerin* {yani, yahûdîlerin} *şöyle mîsâqını* {*taahhüdünü*} *almıştı: "Onu* {yani, Muhammed'in Tevrât'taki emr'ini {işini/durumunu/niteliklerini}} *insânlara bildireceksiniz ve onu* {yani, o'nun emr'ini {işini/durumunu/niteliklerini}} *gizlemeyeceksiniz"* {ve o'na tâbi olacaksınız}. *Derken onlar onu sırtlarının arkasına nebzettiler/attılar* {"nebezûhu"=onu (sırtlarının arkasına) nebzettiler, yani, "ce'alûhu"=onu (sırtlarının arkasına atılmış) kıldılar/yaptılar} *ve onu* {yani, Muhammed'in emr'ini/durumunu gizlememe taah-

hüdünü} *bir semen-i qalîle iştirâ ettiler/sattılar* {(yani, az bir bedel karşılığında Muhammed'in durumunu gizlediler)}...

Zîrâ yahûdîlerin avamı, hasad zamânında meyve ve mahsullerinden reislerine pay veriyorlardı. Eğer (o reisler) Muhammed'e (s.a) (îmân edip) tâbi olsalardı, bu payı kaybedeceklerdi. Allâh bunun hakkında da buyuruyor ki:

...O ne kötü alış-veriştir!

188. {Ey Nebî!} *Sanma ki, yaptıklarıyla sevinen/mağrur olan ve yapmadıklarıyla hamd olunmayı/övülmeyi seven kimseler azâbdan kurtulacak! Onlar için elîm* {yani, can yakıcı} *bir azâb vardır.*

Sonra azîz ve celîl olan Allâh Teâlâ zâtını ta'zîm ederek buyurmaktadır ki:

189. *Göklerin ve yerin* {ve ikisi arasında bulunan mahlûqâtın} *mülkü Allâh'ındır* {yani, tüm mahlûqât Allâh'ın kulları olup O'nun mülkündedir} *ve Allâh her şeye qadîrdir.*

190. *Muhakkak ki göklerin ve yerin* {yani, bu iki azîm/azametli varlığın} *halqedilişinde [yaratılışında], gece ile gündüzün ihtilâfında [değişip durmasında], uli'l-elbâb* {yani, ehl-i lübb ve aql} *için âyetler vardır.*

191. *Onlar ki ayakta iken, otururken, yanları üstünde yatarken Allâh'ı zikreder, göklerin ve yerin halqedilişi [yaratılışı] husûsunda düşünürler (de derler ki:) "Rabbimiz! Bunları bâtıl olarak* {yani, maksadsız, boşu boşuna} *yaratmadın* {yani, onları mutlaka bir maksada binâen yaratmışsındır}. *Sen münezzehsin. Öyleyse bizi o ateş azâbından koru!"*

192. *"Rabbimiz! Kuşku yok ki, kimi o ateşe sokarsan* {yani, kimi ateşte kalıcı yaparsan} *onu haqîr kılarsın/rezîl-rüsvâ edersin* {yani, küçük düşürür, zelîl edersin}. *Zâlimler için yardımcılardan eser yoktur* {yani, müşrikleri ateş azâbından koruyacak kimse bulunmaz}.

193. *"Rabbimiz! Doğrusu biz, 'Rabbinize îmân edin!'* {yani, Rabbinizin vahdâniyyetini tasdîq edin} *diye îmâna nidâ eden bir münâdî* {yani, tasdîqa da'vet eden bir da'vetçi: Muhammed'in da'vetini} *işittik ve hemen îmân ettik* {yani, mü'minler o'nun da'vetine icâbet ederek, "Rabbimiz! Îmân ettik", yani, 'tasdîq ettik' diye cevâb

verdiler}. *Rabbimiz! Zenblerimizi/günâhlarımızı bağışla, seyyiâtımızı ört* {yani, hatâlarımızı sil}, *bizi ebrâr* {yani, itâ'atkârlar} *ile birlikte (ebrâr olarak) vefât ettir!"*

194. *"Rabbimiz! Rasûllerin vâsıtasıyla va'd ettiğini* {yani, rasûllerinin diliyle va'dettiğin cenneti} *bize ver ve qıyâmet günü bizi rezîl-rüsvâ* {yani, bize azâb} *etme! Kuşku yok ki Sen, mî'âdına hulfetmezsin"* {va'dinden dönmezsin}.

Allâh, onların yaptıklarını ve du'âlarını kabûl ettiğini, onlara verdiği sözü yerine getirdiğini haber vermek üzere buyuruyor ki:

195. *Rabb'leri de onlara* {onların du'âlarına} *şöyle icâbet etti: "Elbette Ben sizden: erkek veya dişiden –ki birbirinizdensiniz– amel* {yani, hayırdan amel} *işleyenin amelini zâyi etmem.* {Medîne'ye} *hicret edenlerin, diyârlarından çıkarılanların* {yani, Mekke kâfirleri tarafından Mekke'den çıkarılan mü'minlerin}, *Benim yolumda* {yani, dîn-i İslâm yolunda} *eziyet çekenlerin, qıtâl edenlerin* {yani, müşriklerle savaşanların} *ve qatledilenlerin* {yani, müşrikler tarafından öldürülenlerin}, *elbette onların seyyiâtını* {yani, kabâhatlerini} *örteceğim* {yani, sileceğim/imhâ edeceğim} *ve onları altından nehirler akan cennetlere* {yani, bostanlara} *sokacağım; Allâh indinden bir sevâb olmak üzere* {bütün bu anılanları onlara vereceğim}. *Sevâbın* {yani, cennetin} *güzeli de Allâh indindedir.*

Âyet, mü'minlerin annesi Umm Seleme bt. Ebû Umeyye el-Mahzûmî'nin (r.anha), "Biz kadınların Allâh indinde bir hayrı yoktur ve bizden hiçbir şekilde söz edilmiyor" demesi üzerine inmiştir.

Yine, *Kuşkusuz müslüman erkeklerle müslüman kadınlar, mü'min erkeklerle mü'min kadınlar...* (Ahzâb, 33/35) âyeti de –sonuna kadar– onun hakkında inmiştir.

Böylece Allâh, kadınların dünyâda sâlih amellerde, âhirette de sevâbda erkeklerle ortak olduklarını belirtmektedir.

196. *Küfredenlerin* {yani, Arab müşriklerinin} *beldelerde dolaşmaları* {ey Muhammed} *seni aldatmasın.*

197. {O,} *az bir metâdır* {faydalanmadır} {yani, bunlardan sâdece ecelleri bitene kadar yararlanacaklardır}. *Sonra me'vâları* {varacakları yer} *cehennem. Ne kötü yatak!*

Böylece Allâh Teâlâ, onların sonunda varacakları menzili bildirmekte, ardından da mü'minlerin âhiretteki menzillerini beyân etmektedir:

198. *Fakat Rabb'lerine ittiqâ edenlere* {yani, Rabb'lerini tevhîd edenlere} *gelince, onlar için altlarından nehirler akan cennetler vardır, orada hâlidler* {yani, ölmezler}. {Şu,} *Allâh indinden bir nüzuldür* [ikrâmdır/konukluktur]. *Allâh indindeki, ebrâr* {yani, itâ'atkârlar} *için daha hayrlıdır.*

199. *Doğrusu Ehl-i Kitâb'dan* {İbn Selâm gibi} *öyleleri vardır ki, Allâh'a, size indirilene* {yani, ümmet-i Muhammed'e indirilen Qur'ân'a} *ve kendilerine indirilene* {yani, Tevrât'a} *îmân ederler* {yani, Allâh'ı, Qur'ân'ı ve Tevrât'ı tasdîq ederler}. *Allâh'a hâşidirler* {yani, Allâh'a karşı alçak gönüllüdürler/mütevâzidirler}. *Allâh'ın âyetlerini* {yani, Qur'ân'ı} *bir semen-i qalîle* {yani, yahûdî reislerinin yaptıkları gibi –zîrâ yahûdî reisleri, hasad zamânında avamın mahsullerinden pay alıyorlardı– az bir dünyâlığa} *iştirâ etmezler/satmazlar. İşte onların* {yani, ehl-i Tevrât'tan îmân eden İbn Selâm ve arkadaşlarının} *ecrleri* {yani, âhiretteki mükâfâtları: cennet} *Rabb'leri indindedir. Kuşkusuz ki Allâh'ın hesâbı serîdir.*

Sanki hesâb vakti gelmiş de hesâb görülüyor gibidir.

200. *Ey o îmân edenler!* {Allâh'ın emir ve farzları üzere} *sabredin,* {Nebî ile birlikte} *sabrda yarışın, ribâtta bulunun* {yani, savaşta ve Allâh yolunda düşmanlara karşı hazırlıklı olun da dînlerini bırakıp dîninize girsinler} *ve Allâh'a ittiqâ edin* {yani, Allâh'a isyân etmeyin} *ki felâha eresiniz.* {Kim böyle hareket ederse felâha [murâda/amaca] erer}.

4. NİSÂ SÛRESİ

MEDENÎ, 176 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *Ey insânlar! Rabbinize ittiqâ edin* {yani, Rabbinize haşyet duyun –böylece onları korkutuyor–}. *O ki sizi tek nefsten* {yani, Âdem'-den[124]} *halqetti, onun zevcini de ondan* {yani, eşini de Âdem'in nefsinden: onun kaburga kemiğinden de Havva'yı[125]} *halqetti. O ikisinden de birçok erkek ve kadınlar türetti* {yani, o Âdem ve Havva'dan da pek çok erkek ve kadın yarattı} *O Allâh'a ittiqâ edin ki, O'nun ve rahmlerin hürmetine birbirinizden dileklerde bulunursunuz* {yani, Allâh adına birbirinizden hakklarınızın yerine getirilmesini ve ihtiyaçlarınızın karşılanmasını istiyorsunuz. Öyleyse akrabalık bağını koparmaktan da ittiqâ ederek/sakınarak akrabalık bağını gözetin}. *Kuşku yok ki Allâh üzerinizde raqîbdir* {yani, amellerinize hafîzdir [amellerinizi tesbit edendir, gözetleyendir]}.

2. {Ey vasîler! Himâyeniz altındaki} *yetîmlere mallarını verin* [*âtû*] [*el-evsıyâ*, yani "â'tû"] *ve tayyibi habîs ile değiştirmeyin* {yani, yetîmlerin sizin için harâm olan mallarını, helâl olan mallarınızla değiştirmeyin: helâli bırakıp da harâmı yemeye kalkışmayın}. *Onların mallarını mallarınıza* [*ilâ*] *karıştırarak* {yani, onların mallarını kendi mallarınızla birlikte [*me'a*]} *yemeyin...*

Allâh'ın, *Hârûn'u gönder* {yani, benimle berâber Hârûn'u da gönder} (Şu'arâ, 26/13) buyruğu da (*-ilâ* edatının "me'a" [birlikte/berâber] anlamında kullanılması bakımından–) buna benzemektedir.

> ...*Muhakkak ki bu büyük bir hûb'dur* {yani, ismdir/günâhtır –Habeş lügatinde *hûb*, "ism/günâh" demektir–}.

Ehl-i câhiliyye, *ism*'e [günâh'a], "el-hûb" adını verirlerdi.

---

124 *Nefs-i vâhid*'in [*tek nefs*'in], "Âdem" olduğu iddiâsı, dayanaktan yoksun bir varsayımdır. (Redaktör: E.Ö)

125 *Halaqa minha zevcehâ* [*onun zevcini de ondan halqetti*] ibâresinin, "eşi Havva'yı da Âdem'in nefsinden/kaburga kemiğinden yarattı" ma'nâsına geldiği iddiâsı, muharref Tevrât'ın aynen tekrarı olan bâtıl bir iddiâdır. (Redaktör: E.Ö)

4. NİSÂ SÛRESİ

MEDENÎ, 176 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *Ey insânlar! Rabbinize ittiqâ edin* {yani, Rabbinize haşyet duyun –böylece onları korkutuyor–}. *O ki sizi tek nefsten* {yani, Âdem'den[124]} *halqetti, onun zevcini de ondan* {yani, eşini de Âdem'in nefsinden: onun kaburga kemiğinden de Havva'yı[125]} *halqetti. O ikisinden de birçok erkek ve kadınlar türetti* {yani, o Âdem ve Havva'dan da pek çok erkek ve kadın yarattı} *O Allâh'a ittiqâ edin ki, O'nun ve rahmlerin hürmetine birbirinizden dileklerde bulunursunuz* {yani, Allâh adına birbirinizden hakklarınızın yerine getirilmesini ve ihtiyaçlarınızın karşılanmasını istiyorsunuz. Öyleyse akrabalık bağını koparmaktan da ittiqâ ederek/sakınarak akrabalık bağını gözetin}. *Kuşku yok ki Allâh üzerinizde raqîbdir* {yani, amellerinize hafîzdir {amellerinizi tesbit edendir, gözetleyendir]}.

2. {Ey vasîler! Himâyeniz altındaki} *yetîmlere mallarını verin* [*âtû*] [*el-evsıyâ*, yani "â'tû"] *ve tayyibi habîs ile değiştirmeyin* {yani, yetîmlerin sizin için harâm olan mallarını, helâl olan mallarınızla değiştirmeyin: helâli bırakıp da harâmı yemeye kalkışmayın}. *Onların mallarını mallarınıza* [*ilâ*] *karıştırarak* {yani, onların mallarını kendi mallarınızla birlikte {*me'a*]} *yemeyin...*

Allâh'ın, *Hârûn'u gönder* {yani, benimle berâber Hârûn'u da gönder} (Şu'arâ, 26/13) buyruğu da (–*ilâ* edatının "me'a" [birlikte/berâber] anlamında kullanılması bakımından–) buna benzemektedir.

...*Muhakkak ki bu büyük bir hûb'dur* {yani, ismdir/günâhtır –Habeş lügatinde *hûb*, "ism/günâh" demektir–}.

Ehl-i câhiliyye, *ism*'e [günâh'a], "el-hûb" adını verirlerdi.

---

124 *Nefs-i vâhid*'in [*tek nefs*'in], "Âdem" olduğu iddiâsı, dayanaktan yoksun bir varsayımdır. (Redaktör: E.Ö)

125 *Halaqa minha zevcehâ* [*onun zevcini de ondan halqetti*] ibâresinin, "eşi Havva'yı da Âdem'in nefsinden/kaburga kemiğinden yarattı" ma'nâsına geldiği iddiâsı, muharref Tevrât'ın aynen tekrarı olan bâtıl bir iddiâdır. (Redaktör: E.Ö)

3. *Eğer yetîmler hakkında qıst yapamayacağınızdan korkarsanız, hoşunuza giden* {yani, sizin için helâl olan} *kadınlardan ikişer, üçer, dörder nikâhlayın* {yani, dörde kadar nikâhlayın, dörtten fazlasını nikâhlamayın[126]}. *Şâyet adâlet* {yani, iki, üç ve dört kadın arasında günlerinizi paylaştırma ve nafaqa husûsunda adâlet} *yapamayacağınızdan* {ve bu yüzden de günâha gireceğinizden} *korkarsanız, o zamân bir tane* {ile evlenin} *yâhûd* {o bir taneye de iyi davranamayacağınızdan korkarsanız} *sağ ellerinizin sâhib olduklarından* {yani, câriyelerden edinin[127]}. *Şu, cevretmemenize daha uygundur* {yani, böylesi bir zevce almanız hâlinde onlara yapacağınız muâmele ve câriyeleri birbiri üstüne alma husûsunda hakktan sapmamanız için daha uygundur}.

4. *Kadınlara sadaqalarını/mehirlerini rızânızla/karşılık beklemeksizin* {yani, bir farz olmak üzere} *verin, eğer kendi rızâlarıyla size* {yani, kocalarına} *ondan birşey* {yani, mehri} *bırakırlarsa* [*tıbne*, yani "helâl ederlerse"] *onu da gönül rahatlığıyla* [*henîen*] {yani, helâlen merîen: tayyib/temiz olarak} *yeyin/yiyebilirsiniz.*

5. *Allâh'ın sizin için bir qıyâm* {yani, bir qıvâm: ma'îşetiniz için bir qıvâm [ma'îşetinizi ayakta tutan bir unsur]} *kıldığı mallarınızı sefîhlere vermeyin* {yani, mallarda hakkı bilemeyen câhillere: kadınlara ve çocuklara mallarınızı teslîm etmeyin}...

"Sefîh" lafzının kullanıldığı benzer bir buyruk da, *Eğer üzerinde hakk bulunan* [*borçlu*] *kişi sefîh ya da zayıf ise...* (Bakara, 2/182) âyetidir.

Küçük, malında ne gibi yükümlülüklerinin bulunduğunu bilmez.

...{Fakat} *onları ondan rızqlandırın* {yani, onlara ondan verin}, *onları giydirin ve onlara ma'rûf söz söyleyin* {yani, "Şimdilik bunları senin adına ben yapacağım, ama ileride malını sana teslîm edeceğim, sen de malında dilediğin gibi tasarruf edeceksin" gibi güzel va'dlerde bulunun}.

---

126 *İkişer, üçer, dörder nikâhlayın* ifâdesi, kesinlikle "dörde kadar nikâhlayın, dörtten fazlasını nikâhlamayın" ma'nâsına gelmez. (Redaktör: E.Ö)

127 "(Hürlerden) bir tâneye de iyi davranamayacağınızdan korkarsanız câriyelerden edinin" ifâdesi sakattır. Zîrâ, câriye ile evlenmek, ancak hür kadın ile evlenmeye güçleri yetmeyip de zinâya düşme korkusu olanlar için verilmiş bir ruhsattır. (Redaktör: E.Ö)

6. ***Yetîmleri*** **{yani, yetîmlerin aqıllarını}** ***nikâh*** **{yani, ergenlik[128] [*el-hulm*]}** ***çağına kadar deneyin. Şâyet onlardan bir rüşd*** **{yani, dînlerinde bir salâh ve mallarını koruma eğilimi}** ***tesbit ettiğinizde [ânestum]*** **{yani, ey velîler ve vasîler, siz tesbit ettiğinizde}** ***mallarını*** **{yani, yanınızda bulunan mallarını}** ***onlara teslîm edin. Büyüyecekler*** **{yani, yetîm bülûğ çağına ulaşacak, malını alacak}** ***diye onu israfla*** **{yani, hakksız yere}** ***yemeyin*** **{yani, böyle bir korkuyla mallarını yemekte elinizi çabuk tutmayın}...**

Sonra, yanında yetîme âit mal bulunan kimseye verdiği bir ruhsatı dile getiriyor:

...*İhtiyacı olmayan kimse iffetli davransın* {yani, onların mallarından yemesin}, *faqîr olan da ma'rûfa göre* {yani, borç olarak} *yesin* {ve eğer daha sonra eli bollaşırsa, ondan aldığını geri versin, veremediği taqdîrde onun için bir günâh yoktur}. {Ey velîler ve vasîler,} *mallarını kendilerine* {yani, ergenlik yaşına gelen yetîmlere} *teslîm* {yani, iâde} *ettiğiniz zamân da, onlara karşı* {yani, mallarını kendilerine verdiğinize dâir} *şâhid bulundurun. Hasîb* {yani, şâhid [hesâb görücü]} *olarak Allâh kâfîdir/yeterlidir* {yani, sizinle onlar arasında Allâh'tan daha üstün bir şâhid bulunamaz}.

7. *Ana-baba ile yakın akrabaların bıraktıklarından erkekler için bir nasîb* {yani, hazz [hisse/pay]} *vardır ve ana-baba ile yakın akrabaların bıraktıklarından kadınlar için de bir nasîb* {yani, hazz [hisse/pay]} *vardır; ondan* {yani, mirâstan} *–az veya çok olsun–*

---

[128] Ba'zıları, buradaki *beleğû'n-nikâh* [*nikâh çağına gelince*] ibâresinden hareketle kızların, "ergenlik çağı"ndan (–ki, hayız görmeye başladıkları vakittir–) önce evlendirilemeyeceğini iddiâ ediyorlar. Oysa ki, Talâlq, 65/4'te –Muqâtil b. Süleymân'ın açıklamalarıyla birlikte– şöyle buyuruluyor:

Kadınlarınızdan, hayızdan kesilenlere/ay hâlinden ümîd kesenlere {yani, ay hâli görmeyecek yaşa gelmiş olanlara} *gelince, –eğer kuşku duyarsanız–* {yani, iddetlerinin ne kadar olduğunu bilmeyecek olursanız}, {bilin ki, –onlara talâq verilmesi hâlinde–} *onların iddetleri üç aydır ve* {nikâhlandıktan sonra boşanan ve yaşları küçük olduğu için} *hayız görmeyenlerinki de öyledir* [*hayız görmeyen kızların-kadınların iddeti de üç aydır*].

Görüldüğü gibi Talâq/4'te, ergenlik yaşına gelmediği hâlde evlenip boşanan ve yaşının küçük olması sebebiyle de henüz hayız görmeyen kızların-kadınların iddetinden bahsedilmektedir. (Redaktör: E.Ö)

farz kılınmış bir nasîb {yani, ma'lûm/miktarı belli olan bir hazz [hisse/pay]}.

8. *Paylaştırma* {yani, mirâsı paylaştırma} *esnâsında...*

İfâdede taqdîm vardır.[129]

...yakınlık sâhibleri {yani, ölenin akrabaları}, *yetîmler ve miskînler de hazır bulunurlarsa, kendilerini ondan rızqlandırın* {yani, az da olsa mirâstan onlara bir şeyler verin –ki bunun ta'yîn edilmiş bir miktarı yoktur ve mirâs paylaştırılmadan önce verilir–} *ve onlara ma'rûf söz söyleyin* {yani, güzel va'dde bulunun: mirâsçılar yaşça küçük iseler, mirâsçıların velîleri paylaştırmayı yapanlara, "Onlara, reşîd olduğunuzda hakkınızı vermelerini ve Rabb'lerinin tavsiyesine uymalarını söyleyeceğiz. Şâyet onlar ölür de biz mirâsçı olursak, size hakkınızı veririz" desinler}.

9. *Arkalarında, kendileri hakkında* {telef olmaktan} *korkacakları dı'âf/zayıf* {yani, âciz-çâresiz} *zürriyyet bırakacak olanlar haşyet duysunlar...*

Dı'âf lafzının, "âciz" anlamında kullanıldığı benzeri bir âyet de Bakara sûresi'nde (266. âyet) geçmektedir.

...da {ölüm döşeğinde olanın yanında oturdukları vakit} *Allâh'a ittiqâ etsinler ve sedîd* {yani, adâlete uygun} *söz* {yani, yapacağı vasiyyette âdil olmasını, hakksızlığa meyletmemesini} *söylesinler.*

10. *Kuşku yok ki yetîmlerin mallarını zulmen* {yani, hakksızca/hakksız yere} *yiyenler, karınlarında sâdece bir ateş yerler. Onlar yakında bir sa'îre yaslanacaklar...*

Bundan sonra Allâh, mirâsın mirâsçılar arasında nasıl paylaştırılacağını beyân ediyor:

11. *Çocuklarınız hakkında Allâh size şunu tavsiye ediyor: Erkeğe iki dişi hazzı* [*payı*]. *Eğer kadınlar* {yani, Ümm Kuhha'nın kızları} *ikiden fazla iseler, mirâsın üçte-ikisi onlarındır. Şâyet tek* {yani, kız tek} *ise mirâsın yarısı onundur. (Ölenin) çocuğu varsa, anne ve babasının her birine mirâsın altıda-biri verilir. Çocuğu yok da, anne ve babası kendisine mirâsçı oluyorsa, üçte-biri annesinin-*

---

129 Yani, mirâs payları söz konusu edilmeden bu husûs dile getirilmektedir. (Muhakkik)

dir, {geriye kalan mal ise babasınındır}. *Şâyet kardeşleri varsa, o vakit altıda-biri annesinindir,* {geriye kalan da babasınındır}; *yaptığı vasiyyetten* {yani, üçte-bire kadar malından yaptığı vasiyyetten} *veya borcundan sonra* {ki, kefenden sonra, ölenin mirâsından önce borcu ödenir, sonra vasiyyeti yerine getirilir, sonra da terekesi paylaştırılır}. *Babalarınız ve oğullarınızın hangisinin menfaatce size daha yakın* {yani, âhirette kendisiyle berâber aynı derecede bulunma açısından daha yakın} *olduğunu bilemezsiniz. Allâh'tan bir farîzadır* {yani, sâbit/değişmez kâidelerdir}. *Kuşkusuz ki Allâh alîmdir* {yani, mirâs ile ilgili her şeyi bilendir}, *hakîmdir* {yani, mirâs paylaşımı husûsundaki hükmlerinde hikmetli olandır}.

12. *Çocukları yoksa eşlerinizin* {ölüp de} *geriye* {mirâs olarak} *bıraktıklarının yarısı sizindir. Şâyet çocukları varsa bıraktıklarının dörtte-biri sizindir; yaptığı vasiyyetten veya* {üzerlerinde bulunan} *borçtan sonra. Eğer çocuğunuz yoksa,* {öldükten sonra mirâs olarak} *bıraktığınızın dörtte-biri onlarındır. Şâyet çocuğunuz varsa, geriye* {mirâs} *bıraktığınız* {mal}*ın sekizde-biri onlarındır; yaptığınız vasiyyetten veya borçtan sonra. Eğer bir erkek veya kadına* {yani, erkek ya da kadından ölen kimseye} *kelâle olduğu hâlde* {yani, çocuğu, babası ve dedesi olmadığı hâlde} *mirâsçı olunuyor ve* {ana-bir erkek} *erkek veya kız kardeşi varsa, bunların her birine altıda-bir düşer* {yani, bu durumda erkek ile kız arasında fark yoktur}; *şâyet bundan daha çok iseler, terekenin üçte-birine ortaktırlar; zarar verme kasdı olmaksızın yapılan vasiyyetten veya borçtan sonra. Allâh'tan bir vasiyyettir/tavsiyedir* {yani, bu paylaştırma, Allâh'tan bir farizadır/farz kılınmış bir hükmdür}. *Allâh alîmdir* {yani, mirâs paylaşımı esnâsında başkasına zarar verenleri çok iyi bilendir}, *halîmdir* {yani, cezâlandırmakta acele etmeyendir}.

Hiçbir mirâsçıya vasiyyette bulunulmaması, mirâsçılara zarar vermek için üzerinde olmayan bir hakkın ikrar edilmemesi gerekir. İşte Yüce Allâh'ın, *Zarar verme kasdı olmaksızın...* buyruğu bunu anlatmaktadır.

13. *İşte bunlar* {yani, mirâs paylaşımı husûsundaki bu hükmler} *Allâh'ın sınırlarıdır* {yani, Allâh'tan bir farizadır/Allâh'ın farz kıldığı hükmlerdir}. *Kim* {mirâsın paylaştırılması husûsunda} *Allâh'a ve O'nun Rasûlü'ne itâ'at ederse, onu, altından nehirler akan cen-*

netlere sokar; onda hâlidler olarak {yani, ölmemek üzere}. *Şu* {yani, sevâb}, ***azîm bir fevzdir.***

14. *Kim de* {mirâsın paylaştırılması husûsunda} *Allâh'a ve O'nun Rasûlü'ne isyân eder ve O'nun sınırlarını aşarsa* {yani, O'nun emrine muhâlefet ederek mirâsı Allâh'ın emrettiği gibi paylaştırmayıp başka türlü paylaştırırsa}, *onu da bir ateşe sokar; onda hâlid olarak ve onun için mühîn* {yani, hor-haqîr kılıcı/küçültücü} *bir azâb vardır.*

15. *Kadınlarınızdan* {yani, evli olan/kocası bulunan kadınlarınızdan[130]} *o fâhişeyi irtiqâb edenlerin* {yani, o ma'siyeti: zinâyı işleyenlerin[131]} *aleyhine sizden* {adâletli} *dört şâhid getirin. Şâyet* {zinâ ettiklerine dâir} *şehâdet ederlerse, ölüm onları alıp götürünceye yâhûd Allâh onlar için bir yol açıncaya kadar* {yani, hapisten çıkıncaya kadar –ki o da recmdir–[132]} *onları evlerde tutun/alıkoyun.*

Nûr sûresi'nde zikredilen hadd, evlerde hapsedilme hükmünü nesh etmiştir.[133]

Sonra Allâh Teâlâ muhsan/evli olmayan bekârları söz konusu ederek şöyle buyurmaktadır:

16. *Sizden onu irtiqâb edenlerin* {yani, o fâhişeyi işleyenlerin: zinâ edenlerin[134]} *ikisine de eziyet edin* {yani, sâdece dille eziyet edin: onları ayıblayın, işlediklerinden ötürü onlara ağır söz söyleyin –fakat bunların hapsedilmeleri söz konusu değildir, çünkü bunlar bekârdır–}. *Eğer tevbe* {yani, işledikleri o fâhişeden: zinâdan

---

130 Tamâmen peşin bir kabûlün netîcesi olan bu sözün, âyetin lâfzı ve kasdı ile hiç bir alâkası yoktur. (Redaktör: E.Ö)

131 *Fâhişe* kelimesi burada kesinlikle "zinâ" ma'nâsına gelmez. Ebû Müslim el-İsfehânî'nin Mücâhid'e dayanarak ifâde ettiğine göre, "kadın kadına ilişki", ya "lezbiyenlik/sevicilik" anlamındadır. (Redaktör: E.Ö)

132 Qur'ân'da hiçbir suç için "recm" cezâsı öngörülmemiştir. Qur'ân'da, zinâ ed hür erkek ve kadınların cezâsı, –ister evli, ister bekâr olsunlar– yüz celde (Redaktör: E.Ö)

133 Qur'ân'ın hiçbir âyeti diğerini neshetmez {izâle/ibtal etmez, hükmünü kal maz}. (Redaktör: E.Ö)

134 Ebû Müslim el-İsfehânî'ye göre, burada da kasıd zinâ değil, "erkek erkeğe ki"dir {homoseksüellik'tir}. Bizce de, doğru olan budur. (Redaktör: E.Ö)

tevbe} *edip ıslâh olurlarsa* {yani, amellerini düzeltirlerse}, *o ikisini bırakın* {yani, tevbe ettikten sonra onlara eziyet etmeyin: ayıblamayın, ağır söz söylemeyin}. *Doğrusu Allâh tevvâbdır, rahîmdir.*

Sonra Allâh bekârlar hakkında bu âyeti nesh eden, *Zinâ eden erkek ve zinâ eden kadına celde vurun: o ikisinden her birine yüzer celde!* (Nûr, 24/2) âyetini indirince Nebî, "Allâhu ekber! İşte Allâh bir yol açtı: bekâr bekârla zinâ ettiğinde yüz sopa ve bir yıl sürgün, evli evliyle zinâ ettiğinde yüz sopa ve taş ile recm vardır" buyurdu. Bunun üzerine zinâ edenler hapis tutuldukları evlerden çıkartılarak kimine yüz celde vuruldu, kimine de hadd [recm haddi] tatbik edildi. İşte Yüce Allâh'ın, *...yâhûd Allâh onlar için bir yol açıncaya* {yani, hapisten çıkış yolunu gösterinceye} *kadar onları evlerde tutun/alıkoyun* buyruğu bunu anlatmaktadır, ki zikri geçen "çıkar yol", bekârlara celde vurulması, muhsanların/evlilerin ise recm edilmesidir.[135]

17. *Allâh'ın kabûl edeceği* {yani, sahîh ve muteber sayacağı/günâhlarını bağışlayacağı [et-tecâvez]} *tevbe, sâdece cehâletle bir seyyie işleyenler* {yani, mü'minin işlediği her günâh, ondan sâdır olan bir cehâlettir}, *sonra çok geçmeden* {yani, ölümden önce} *tevbe edenler içindir. İşte Allâh'ın tevbelerini kabûl edeceği* {yani, onlardan sahîh ve muteber sayacağı/günâhlarını bağışlayacağı} *kimseler bunlardır. Allâh alîmdir, hakîmdir.*

18. *Yoksa seyyiât/seyyieler* {yani, şirk} *işleyip işleyip de, nihâyet onlardan birine ölüm gelip çattığında, "Doğrusu ben şimdi tevbe ettim" diyenlerin* {yani, ölüm esnâsında tevbe edenlerin} *ve kâfirler olarak ölenlerin tevbesi yoktur* {yani, kâfir olarak ölenler için tevbe söz konusu değildir}. *İşte bunlar, evet Biz bunlar için elîm bir azâb hazırladık.*

19. *Ey o îmân edenler! Kadınlara kerhen/kurhen* {yani, onlar istemedikleri hâlde} *mirâsçı olmanız size helâl değildir* {yani, onlarla rızâlarıyla evlenin[136]}...

İfâde burada sona eriyor. Sonra Yüce Allâh şöyle devâm ediyor:

...Apaçık bir fâhişe işlemedikleri {yani, açıkça isyân/itâ'atsizlik:

---

135 Peygamber'e isnâd edilen bu sözler, Qur'ân'a aykırıdır ve Rasûlullâh, Qur'ân'a aykırı söz söylemekten münezzehtir. (Redaktör: E.Ö)

136 Bu, rivâyetlerden ve yorumlardan sâdece biridir. (Redaktör: E.Ö)

netlere sokar; onda hâlidler olarak {yani, ölmemek üzere}. *Şu* {yani, sevâb}, ***azîm bir fevzdir.***

14. ***Kim de*** {mîrâsın paylaştırılması husûsunda} ***Allâh'a ve O'nun Ra-sûlü'ne isyân eder ve O'nun sınırlarını aşarsa*** {yani, O'nun emri-ne muhâlefet ederek mîrâsı Allâh'ın emrettiği gibi paylaştırma-yıp başka türlü paylaştırırsa}, ***onu da bir ateşe sokar; onda hâlid olarak ve onun için mühîn*** {yani, hor-haqîr kılıcı/küçültücü} ***bir azâb vardır.***

15. ***Kadınlarınızdan*** {yani, evli olan/kocası bulunan kadınlarınız-dan[130]} ***o fâhişeyi irtiqâb edenlerin*** {yani, o ma'siyeti: zinâyı işle-yenlerin[131]} ***aleyhine sizden*** {adâletli} ***dört şâhid getirin. Şâyet*** {zinâ ettiklerine dâir} ***şehâdet ederlerse, ölüm onları alıp götü-rünceye yâhûd Allâh onlar için bir yol açıncaya kadar*** {yani, ha-pisten çıkıncaya kadar –ki o da recmdir–[132]} ***onları evlerde tu-tun/alıkoyun.***

Nûr sûresi'nde zikredilen hadd, evlerde hapsedilme hükmünü nesh et-miştir.[133]

Sonra Allâh Teâlâ muhsan/evli olmayan bekârları söz konusu ederek şöyle buyurmaktadır:

16. ***Sizden onu irtiqâb edenlerin*** {yani, o fâhişeyi işleyenlerin: zinâ edenlerin[134]} ***ikisine de eziyet edin*** {yani, sâdece dille eziyet edin: onları ayıblayın, işlediklerinden ötürü onlara ağır söz söyleyin –fakat bunların hapsedilmeleri söz konusu değildir, çünkü bun-lar bekârdır–}. ***Eğer tevbe*** {yani, işledikleri o fâhişeden: zinâdan

130 Tamâmen peşin bir kabûlün netîcesi olan bu sözün, âyetin lâfzı ve kasdı ile hiç bir alâkası yoktur. (Redaktör: E.Ö)

131 *Fâhişe* kelimesi burada kesinlikle "zinâ" ma'nâsına gelmez. Ebû Müslim el-İs-fehânî'nin Mücâhid'e dayanarak ifâde ettiğine göre, "kadın kadına ilişki", yani "lezbiyenlik/sevicilik" anlamındadır. (Redaktör: E.Ö)

132 Qur'ân'da hiçbir suç için "recm" cezâsı öngörülmemiştir. Qur'ân'da, zinâ eden hür erkek ve kadınların cezâsı, –ister evli, ister bekâr olsunlar– yüz celdedir. (Redaktör: E.Ö)

133 Qur'ân'ın hiçbir âyeti diğerini neshetmez [izâle/ibtal etmez, hükmünü kaldır-maz]. (Redaktör: E.Ö)

134 Ebû Müslim el-İsfehânî'ye göre, burada da kasıd zinâ değil, "erkek erkeğe iliş-ki"dir [homoseksüellik'tir]. Bizce de, doğru olan budur. (Redaktör: E.Ö)

tevbe} *edip ıslâh olurlarsa* {yani, amellerini düzeltirlerse}, *o ikisini bırakın* {yani, tevbe ettikten sonra onlara eziyet etmeyin: ayıblamayın, ağır söz söylemeyin}. *Doğrusu Allâh tevvâbdır, rahîmdir.*

Sonra Allâh bekârlar hakkında bu âyeti nesh eden, *Zinâ eden erkek ve zinâ eden kadına celde vurun: o ikisinden her birine yüzer celde!* (Nûr, 24/2) âyetini indirince Nebî, "Allâhu ekber! İşte Allâh bir yol açtı: bekâr bekârla zinâ ettiğinde yüz sopa ve bir yıl sürgün, evli evliyle zinâ ettiğinde yüz sopa ve taş ile recm vardır" buyurdu. Bunun üzerine zinâ edenler hapis tutuldukları evlerden çıkartılarak kimine yüz celde vuruldu, kimine de hadd [recm haddi] tatbik edildi. İşte Yüce Allâh'ın, *...yâhûd Allâh onlar için bir yol açıncaya* {yani, hapisten çıkış yolunu gösterinceye} *kadar onları evlerde tutun/alıkoyun* buyruğu bunu anlatmaktadır, ki zikri geçen "çıkar yol", bekârlara celde vurulması, muhsanların/evlilerin ise recm edilmesidir.[135]

17. *Allâh'ın kabûl edeceği* {yani, sahîh ve muteber sayacağı/günâhlarını bağışlayacağı [et-tecâvez]} *tevbe, sâdece cehâletle bir seyyie işleyenler* {yani, mü'minin işlediği her günâh, ondan sâdır olan bir cehâlettir}, *sonra çok geçmeden* {yani, ölümden önce} *tevbe edenler içindir. İşte Allâh'ın tevbelerini kabûl edeceği* {yani, onlardan sahîh ve muteber sayacağı/günâhlarını bağışlayacağı} *kimseler bunlardır. Allâh alîmdir, hakîmdir.*

18. *Yoksa seyyiât/seyyieler* {yani, şirk} *işleyip işleyip de, nihâyet onlardan birine ölüm gelip çattığında, "Doğrusu ben şimdi tevbe ettim" diyenlerin* {yani, ölüm esnâsında tevbe edenlerin} *ve kâfirler olarak ölenlerin tevbesi yoktur* {yani, kâfir olarak ölenler için tevbe söz konusu değildir}. *İşte bunlar, evet Biz bunlar için elîm bir azâb hazırladık.*

19. *Ey o îmân edenler! Kadınlara kerhen/kurhen* {yani, onlar istemedikleri hâlde} *mirâsçı olmanız size helâl değildir* {yani, onlarla rızâlarıyla evlenin[136]}...

İfâde burada sona eriyor. Sonra Yüce Allâh şöyle devâm ediyor:

...Apaçık bir fâhişe işlemedikleri {yani, açıkça isyân/itâ'atsizlik:

---

135 Peygamber'e isnâd edilen bu sözler, Qur'ân'a aykırıdır ve Rasûlullâh, Qur'ân'a aykırı söz söylemekten münezzehtir. (Redaktör: E.Ö)

136 Bu, rivâyetlerden ve yorumlardan sâdece biridir. (Redaktör: E.Ö)

nüşûz/serkeşlik etmedikleri} *sürece, onlara verdiğinizin* {yani, verdiğiniz mehrin} *bir kısmını geri almak için onları sıkıştırmayın...*

O kadına bir ihtiyacı olmadığı hâlde erkek, fidye verip kendisini kurtarması için onu da alıp çıkardı. İşte Yüce Allâh bu buyrukla, onlara/o kadınlara engel olmayı yasaklıyor. Ancak kadının serkeşlik etme durumunu bu hükmden istisnâ ediyor, ki bu taqdîrde fidye almanın helâl olduğunu belirtmiş oluyor.

...Onlarla ma'rûf {yani, güzellik/iyilik [ihsân]} *ile geçinin. Şâyet onları sevmiyorsanız* {ve ayrılmak istiyorsanız} *(şunu bilin:) olur ki siz bir şeyi sevmezsiniz de Allâh onda* {yani, sevmediğinizde/hoşlanmadığınızda} *bir çok hayr kılmıştır.*

Bazan erkek, hoşlanmadığı hâlde karısını nikâhı altında tutar, Allâh da ona ondan bir evlâd vererek karısına bağlanmasını taqdîr eder. Bazan da erkek, hoşlanmadığı karısını boşar, bir başkası onunla evlenir, Allâh da o adama bu kadınla evlendiği için bir çok hayr taqdîr eder, ondan evlâdlar ve bir çok iyilikler nasîb eder.

20. *Eğer bir eşi bırakıp da yerine bir başka bir eş almayı irâde ederseniz* {yani, erkek karısını boşayıp ondan başka biriyle evlenmek isterse}, *öncekine bir kıntâr* {yani, mehir olarak altından bir kıntâr: 1.200 dinara tekâbül eden bir servet} *vermiş olsanız bile, ondan birşey almayın* {yani, onu boşadığınız taqdîrde ondan hiçbir şey almayın –nikâhından kurtulmak için fidye vermeden kadına zarar vermeye kalkışmayın–}. *Onu bir bühtân/iftira ve açık [mübîn]* {yani, beyyin} *bir ism/günâh olarak alacak mısınız?*

21. *Onu nasıl alırsınız* {–hakksızca alınacak malın büyük bir vebâl olduğuna dikkat çekmektedir–} *birbirinize karışmış/geçmiş* {yani, cimâ ile birbirinize karışmış/geçmiş} *ve sizden ğalîz [ağır] bir mîsâk almışlar iken?!*

"Ğalîz mîsâk"tan maksad, kadınlar hakkında, *Onları ya ma'rûf ile tutun yâhûd ma'rûf ile bırakın* (Bakara, 2/231) âyetinde kocalara verilen emirdir. Buradaki *ğalîz* lafzı, "şedîd" [şiddetli, çetin, ağır] ma'nâsındadır. Qur'ân'daki her *ğalîz* lafzı, "şedîd" [şiddetli, çetin, ağır] anlamındadır.

22. *Babalarınızın geçmişte nikâhladığı kadınları nikâhlamayın, geçen müstesnâ. Kuşku yok ki o bir fâhişe* {yani, ma'siyet}, *bir maqt*

[redacted]

{yani, buğz [ilâhî ğazab ve nefrete sebeb olan iğrenç bir iş]} *ve kötü bir sebîl/yol* {yani, meslek/alışkanlık} *idi.*

Yüce Allâh'ın, *Geçen müstesnâ* buyruğundaki istisnânın sebebi, Arablardan üvey anneleriyle evli olanların bulunmasıydı. Sonra neseben ve sıhren akraba olanlar harâm kılındı, fakat bunlar hakkında, *Geçen müstesnâ* denmedi; çünkü Arablar neseben ve sıhren akraba olanlarla evlenmiyorlardı. Allâh sâdece iki kız kardeşin birlikte nikâhlanmaları hakkında, *Geçen müstesnâ* (Nisâ, 4/23) kaydını getiriyor; zîrâ İslâm'dan önce Arabların iki kız kardeşle evlendikleri oluyordu.

23. *Size şunlar harâm kılındı: Anneleriniz, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, erkek kardeşlerinizin kızları, kız kardeşlerinizin kızları,...*

Bunlar, neseben akrabalardır.

...sizi emziren süt anneleriniz, süt kız kardeşleriniz, eşlerinizin anneleri ve kendileri ile zifafa girdiğiniz [duhûl ettiğiniz] {yani, cimâ ettiğiniz} *kadınlarınızdan olup da hücrelerinizde bulunan [sizin evinizde kalan/yaşayan] üvey kızlarınız –eğer onlarla* {yani, üvey kızlarınızın anneleriyle} *zifâfa girmemişseniz* {yani, cimâ etmemişseniz}, *size bir cünâh* {yani, kızlarıyla evlenmenizde size bir harec/vebâl} *yoktur–, sulbünüzden gelen oğullarınızın halîleleri* {yani, evlâdlık olmayıp kendi sulbünden gelen oğullarınızın nikâhı geçmiş hanımları –ki bu da sıhrî akrabalıktır–} *ve iki kız kardeşin arasını birleştirmeniz* {yani, bir erkeğin iki kız kardeşi nikâhında cem'etmesi –ancak bunlardan birine câriye olarak mâlik olup, başkasıyla evlendirmesinde bir sakınca yoktur–}; *–geçen* {yani, harâm kılma hükmünden önce olanlar} *müstesnâ. Allâh elbette ğafûrdur* {yani, harâm kılınmadan önce iki kız kardeşin aynı kişinin nikâhında bulunmasını bağışlayandır}, *rahîmdir–...*

Sonra Allâh Teâlâ, evlenilmesi harâm olan kadınları şöyle beyân ediyor:

24. *...ve o kadınlardan muhsanât* {yani, –sözü geçen neseben ve sıhren akraba olanların harâm kılınanlarından başka– evli-(hür) kadınlar}...

Sonra Allâh, muhsanâttan [evli-(hür) kadınlardan] istisnâda bulunuyor:

> ...*Mâ meleket eymânukum* [*sağ ellerinizin sâhib oldukları*] {yani, ikişer, üçer, dörder nikâhladığınız hür kadınlar[137]} *müstesnâ*. *(Bunlar) Allâh'ın üzerinize kitâbıdır* [*yazdıklarıdır/hükmüdür*] {yani, dört kadın nikâhlama husûsunda[138] Allâh'ın sizin için fa- rîzasıdır}. *Şunun ötesindekiler* {yani, dördün dışındakiler[139]} *ise*, *sifahsız* {yani, alenen zinâ etmeksizin} *muhsinler* {yani, iffetli kimseler} *olarak mallarınızla aramanız/istemeniz için size helâl kılındı*...

Sonra mut'ayı [mut'a nikâhını] zikrediyor:

> ...*O hâlde onların hangisinden istifâde ettiyseniz* {yani, belli bir süreye kadar hangisiyle mut'a yaptıysanız[140]}, *farz olan/ta'yin*

---

137 Bu, hatâlı bir yorumdur. Nitekim Müellif de, Mü'minûn, 23/6'da, *mâ meleket eymânuhum* [*sağ ellerinin sâhib oldukları*] ibâresine, "câriyeler" ma'nâsı ver- mişti. Zîrâ burada, *mâ meleket eymânukum* [*sağ ellerinizin sâhib oldukları/ev- li olsalar bile câriyeler/harb esiri kadınlar*] ile evlenmek, *muhsanât* [*evli-hür kadınlar*] ile evlenme yasağından istisnâ edilmektedir. Muqâtil b. Süleymân'ın iddiâsına göre, "o kadınlardan muhsanât [evli olan hür kadınlar] da harâmdır, evli olduğunuz/nikâhladığınız hür kadınlar müstesnâ" denilmiş olur ki, bunun ma'kul ve anlaşılabilir bir tarafı yoktur. (Redaktör: E.Ö)

138 Bu, âyete-lâfza değil, peşin kabûle dayalı yanlış bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)

139 *Şunun ötesindekiler* ibâresindeki zamîr, –bundan hemen önce nikâhlanmaları harâm kılınanlardan söz edildiği için– "bu harâm kılınanların dışında kalan ka- dınlardan şu şu durumda olanları nikâhlayabilirsiniz" demektir. Nitekim Mu- qâtil b. Süleymân da, *Ahkâm Âyetleri Tefsîri* (İşaret Yay.) adıyla çevirdiğimiz ese- rinde (bkz. s. 148) aynı şeyi söylemektedir. (Çeviren)

140 Bir kadınla bir hafta, bir ay, bir yıl gibi belli bir süre için mut'a yapmak [mut'a nikâhı kıymak] ve ücreti/mehri arttırmak karşılığında süreyi uzatmak, Qur'ân ve İslâm dışı iğrenç bir uygulamadır. Zîrâ, "mut'a nikâhı" denilen şey, zinâ fu- huş olmanın ötesinde; Allâh'ın kitâbını, dînini ve hükmlerini tahrif etmek oyun-eğlence ittihaz etmektir. Dolayısıyla, *fe-mâ'stemte'tum bihi min-hunne fe-âtuhunne ucûrehunne* ibâresi, mut'a nikâhından ve onun ücretinden değil, ma'lûm ve meşrû olan nikâhtan-evlilikten bahsetmekte olup "onlardan, kadın- lardan istifâde ettiklerinize [nikâh kıydıklarınıza/evlendiklerinize] mehirlerini verin" anlamındadır. Sırf *mâ'stemte'tum... âtuhunne ucûrehunne* [*istifâde ettik- lerinize ecrlerini/ücretlerini verin*] ibâresinden hareketle üç-beş günlük ilişkile- rin meşrûiyyetine –adına "mut'a nikâhı" (!) denilse de– hükmedilemez. Zîrâ peşinen belirlenen birkaç günlük cinsel ilişki, adına "mut'a nikâhı" (!) demekle meşrûiyyet kazanmaz. Aksi taqdîrde, âyetin lâfzından, –*nikâh* kelimesi geçme-

> ***edilen ücretlerini*** {yani, mehirlerini} ***onlara verin. Onun ta'yîn edilmesinin ardından rızâlaştığınızda size cünâh*** {yani, mehri arttırmak karşılığında süreyi uzatmanızda sizin için harec/vebâl} ***yoktur. Kuşkusuz Allâh alîmdir*** {yani, yarattıklarını hakkıyla bilendir}, ***hakîmdir*** {yani, emrinde hakîmdir/hikmeti sonsuz olandır}.

Bunu, talâq/boşama (bkz. Bakara, 2/231) âyeti ile mirâs âyeti (bkz. Nisâ, 4/11-12) nesh etmiş; Rasûlullâh da bu âyetin nüzûlünün ardından mut'a nikâhını defalarca yasaklamıştır. Allâh da, ***Rasûl'ün verdiğini alın, nehy ettiğinden de kaçının*** (Haşr, 59/7) buyurmaktadır.[141]

Sonra Allâh buyuruyor ki:

> 25. *Sizden kim mü'min muhsanları nikâhlayacak* {yani, hür mü'min kadınlarla evlenecek} ***bir bolluğa*** [tavl] ***güç yetiremezse*** {yani, maldan genişlik bulamazsa/yeteri kadar mala sâhib değilse}, ***sağ ellerinizin sâhib olduğu mü'min fetâlardan*** {yani, câriyelerden (nikâhlasın/onlarla evlensin)}. ***Allâh îmânınıza alîmdir*** {yani, başkasından çok daha iyi bilendir}...

Bu nedenle müslüman kulun/erkeğin, Ehl-i Kitâb bir câriye ile evlenmesini hoş karşılamaz; çünkü bu durumda onun çocuğu da köle olur. Eğer onunla evlenip ondan çocuğu olursa, o, efendisinden –kabûl etsin etmesin– satın alınır ve bedelini ödemek için çalıştırılır.

> *...Siz birbirinizdensiniz* {yani, bu şunun, diğeri ötekinin câriyesiyle evlenir}. ***O hâlde sifahsız*** {yani, alenen zinâ etmeyen} ***muhsanât*** {yani, ferclerini koruyanlar} ***olarak onları ehl'lerinin*** {yani,

---

diği için– "nikâhsız olarak birkaç gün faydalandığınız/istifâde ettiğiniz kadınlara ücretlerini ödeyin veyâ ücretlerini ödemeniz hâlinde kadınlardan nikâhsız olarak istifâde etmenizde bir sakınca yoktur" sonucu çıkar ki bu da, ahlâksızlığa ve fuhşa/zinâya izin vermek olur. Ayrıca, Ehl-i Kitâb kadınlarıyla evlenme husûsunda kullanılan benzeri bir ibâre [*âteytumûhunne ucûrehunne* ibâresi] için bkz. Mâide, 5/5. (Redaktör: E.Ö)

141 Müellif, âyetten, olmayan mut'a nikâhını (!) çıkarıyor; sonra bunu başka âyetlerle [Bakara, 2/231; Nisâ, 4/11-12] neshettiriyor; ardından da Hz. Peygamber'e defalarca yasaklattırıyor. Bununla da yetinmiyor, Allâh'ın, ***Rasûl'ün verdiğini alın, nehy ettiğinden de kaçının*** (Haşr, 59/7) buyurduğunu söyleyerek, konuyla hiçbir alâkası bulunmayan bir âyetle de –âyeti bağlamından koparak– mut'a nikâhının yasaklığını güya te'kid ediyor. (Redaktör: E.Ö)

velîlerinin} *izniyle nikâhlayın* {yani, câriyelerle efendilerinin iznini alarak evlenin} *ve ücretlerini* {yani, mehirlerini} *onlara ma'rûf ile verin. Muhsan* {yani, müslüman[142]} *olduktan sonra bir fâhişe işlerlerse, onlara, muhsanâta verilen azâbın yarısı verilir* {yani, zinâ eden hür kadınlara uygulanan yüz celdenin yarısı: elli celde vurulur}. *Şu* {yani, câriyelerle evlenme ruhsatı}, *sizden* {dîninde} *günâha girmekten* {yani, zinâ etmekten} *haşyet duyanlar içindir. Eğer sabrederseniz* {yani, câriyelerle evlenmeyip sabrederseniz} *sizin için daha hayrlıdır* {yani, câriyelerle evlenmekten daha hayrlıdır}. *Allâh ğafûrdur* {yani, câriye ile evleneni bağışlayandır}, *rahîmdir* {yani, hür kadınla evlenecek mâlî genişliğe sâhib olmayanlara câriye ile evlenme ruhsatı vermekle merhamet edendir}.

26. *Allâh size beyân etmeyi, sizi sizden öncekilerin sünnetlerine* {yani, neseben ve sıhren akraba olanlarla evlilik husûsunda önceki mü'minlere bildirdiği şer'î hükmleri size de bildirerek hidâyete} *iletmeyi ve tevbelerinizi kabûl etmeyi* {yani, harâm kılınmadan önce yaptığınız akraba evliliklerinin günâhını bağışlamayı} *irâde eder. Allâh alîmdir, hakîmdir.*

27. *Allâh tevbelerinizi kabûl etmeyi irâde eder. Şehevâta/şevetlere ittibâ edenler* {yani, zinâya tâbi olanlar/zinâ edenler: baba-bir kız kardeşin kızını nikâhlamanın helâl olduğunu iddiâ eden yahûdîler[143]} *ise, azîm bir meyl ile meyletmenizi* {yani, baba-bir kız kardeşin kızının nikâhını helâl kabûl ederek hakktan sapmanızı} *irâde ederler.*

28. *Allâh sizden* {hür kadınla evlenebilecek mâlî bir genişliğe sâhib

---

142 Bu bir hatâ olmalı, zîrâ *muhsan olmak*, câriyenin "müslüman olması"na değil, zâten müslüman olan câriyenin "nikâhlanmış/evlenmiş olması"na delâlet emektedir. Zîrâ, âyetin başında, *Sizden kim hür-mü'min kadınları nikâhlayacak bir bolluğa güç yetiremezse, sağ ellerinizin sâhib olduğu mü'min fetâlardan/câriyelerden (nikâhlasın)* buyurulmuştur. Nitekim Muqâtil b. Süleymân da, bu âyetle ilgili izahında, "Bu nedenle müslüman kulun/erkeğin, Ehl-i Kitâb bir câriye ile evlenmesini hoş karşılamaz" diyor. Dolayısıyla, burada nikâhlandıktan/evlendikten sonra zinâ eden müslüman câriyelere yapılacak azâb (-ki 50 celdedir-) bildirilmektedir. (Redaktör: E.Ö)

143 Yahûdîlerin böyle iddiâda bulunduklarına ve âyetten kasdın bu olduğuna dâir bir delîl yoktur. (Redaktör: E.Ö)

olmayanlara câriye ile evlenme ruhsatı vermekle} *hafîfletmeyi irâde eder. İnsân zayıf halqedilmiştir* {yani, evlenmemeye sabredemez; evlenememek ona ağır gelir. Onun için, hür kadınla evlenmeye gücü yetmeyenlere –zinâ etmesinler diye– câriyelerle evlenmeyi helâl kıldık}.

29. *Ey o îmân edenler! Mallarınızı aranızda bâtıl ile yemeyin* {yani, mallarınızı ancak hakk olan yollarla yeyin}...

Meselâ: Müslüman kardeşinin, üzerinde bulunan hakkını inkâr etmek yâhûd yalan yemîn ile onun hakkını ele geçirmek, bâtıl ile yemek demektir.

Sonra Allâh, ticâret yoluyla müslüman kardeşinin malından sağlanan kârı –ki bunda bir sakınca yoktur– istisnâ ediyor:

...Karşılıklı rızâ ile gerçekleştirdiğiniz bir ticâret olması müstesnâ. Nefslerinizi qatletmeyin {yani, birbirinizi öldürmeyin[144] –çünkü siz aynı dînin mensublarısınız–}. *Kuşku yok ki Allâh size rahîmdir* {yani, bunları yasaklamakla size karşı merhametli olduğunu göstermiştir}.

30. *Kim udvan ve zulm ile* {yani, başkasının hakkına saldırarak ve kardeşine zulmederek} *şunu* {yani, can/kan ve mallara karşı hakksızlığı} *yaparsa, yakında onu bir ateşe yaslayacağız. Şu, Allâh'a kolaydır* {yani, böyle kişiye azâb etmek Allâh için çok kolaydır}.

31. *Eğer nehy edildiğiniz kebâirden* {yani, bu sûrenin başından bu âyete kadar yasaklananlardan [büyük günâhlardan]} *ictinâb ederseniz, sizden seyyiâtınızı* {yani, iki hadd arasındaki zenblerinizi [küçük günâhlarınızı]} *örteriz ve sizi kerîm bir medhale* {yani, güzel bir medhale/yere: cennete} *sokarız.*

32. *Allâh'ın kendisiyle kiminizi kiminize tafdîl ettiğini* {yani, mirâsta erkeklere kadınlardan fazla verdiğini[145]} *temenni etmeyin. Erkeklere kesb ettiklerinden* {yani, günâh olarak kazandıklarından/yaptıklarından} *bir nasîb olduğu gibi, kadınlara da kesb ettiklerinden* {yani, günâh olarak kazandıklarından/yaptıkların-

---

144 *Lâ taqtulû enfusekum* [*nefslerinizi qatletmeyin*] ibâresinin, bu bağlamda "birbirinizi öldürmeyin" anlamına gelmesi, son derece düşük bir ihtimaldir. (Redaktör: E.Ö)

145 Bu, delîlsiz bir tahsîstir. (Redaktör: E.Ö)

dan} *bir nasîb vardır. O hâlde* {ey erkek ve kadınlar}, *Allâh'tan, O'nun lütfundan isteyin. Kuşkusuz Allâh her şeye alîmdir* {yani, mirâs paylaşımıyla ilgili her şeyi çok iyi bilendir}.

33. *Anne-babanın ve yakın akrabaların geriye bıraktıklarından her biri için mevâlî* {yani, asabe: amca oğulları ve diğer yakın akrabalar(dan mirâsçılar)} *kıldık. Yemînlerinizin bağladığı kimseler, onlara da* {yani, yemînlerinizle mirâsçı kıldıklarınıza da} *nasîblerini verin. Doğrusu Allâh her şeye* {yani, amellerinize: onların paylarını vermenize yâhûd vermemenize} *şâhiddir.*

Bu durumda olan kimse mirâstan birşey almazdı. Nihâyet, *Rahm sâhibleri, onların bazısı bazısına evlâdır...* (Enfâl, 8/75) âyeti, *Yemînlerinizin bağladığı kimseler, onlara da nasîblerini verin* buyruğunu/hükmünü nesh etti.

34. *Erkekler kadınlar üzerine qavvâmdırlar* {yani, yöneticidirler/egemendirler [musallatûn]}.

Sonra Yüce Allâh kadınların niteliklerini söz konusu ederek buyuruyor ki:

...*Onun için sâlihât* {yani, dînde sâlih olan kadınlar} *qânittirler* {yani, Allâh'a ve kocalarına itâ'atkârdırlar} *ve Allâh'ın hıfzetmesi* {yani, kendilerini koruması} *cihetiyle ğayb için hâfizdirler* {yani, ferclerini/iffetlerini ve gıyâbında kocalarının mallarını muhâfaza edenlerdir}. *Nüşûzlarından korktuğunuz* {yani, kocalarına –(özellikle/öncelikle) Sa'd kasd edilmektedir– isyân ettiklerini bildiğiniz} *kadınlara,* {Allâh'ı hatırlatarak} *öğüt verin, yataklarında yalnız bırakın* {yani, öğüt dinmedikleri taqdîrde yataklarında yalnız bırakın: onlarla cimâ etmeyin} *ve onları dövün* {yani, öğütle ve yalnız bırakılmakla kocasına itâ'ate dönerse mesele yok, aksi taqdîrde yaralamayacak/iz bırakmayacak şekilde: hafîfçe onları dövün}. *Eğer size itâ'at ederlerse, aleyhlerine bir yol aramayın* {yani, kadına gücü yetmeyeceği şekilde seni sevmekle mükellef tutmak gibi birtakım bahâneler aramayın}. *Kuşku yok ki Allâh alîdir* {yani, yarattıklarının üstünde yücedir}, *kebîrdir.*

35. *Eğer o ikisinin şiqâqından* {yani, özellikle/öncelikle Sa'd ile karısının arasının açılmasından} *korkarsanız* {yani, bilirseniz} *o vakit* {yani, ittifâk etmeyecek olurlarsa, nüşûzun da/serkeşliğin de erkek tarafından mı, kadın tarafından mı olduğu bilinmiyorsa}

erkeğin ehlinden bir hakem, kadının ehlinden bir hakem gönderin {yani, ey hâkim/hâkimler, erkek ve kadının âilesinden birer hakem gönderin. Bu hakemler onların durumunu inceler, ikisine de öğüt verirler: nüşûz/serkeşlik erkekten; nafaqa veya kocanın hanımına zarar verme eğiliminden kaynaklanıyorsa erkeğe; kadından geliyorsa kadına öğüt verirler. Belki Allâh o ikisi vâsıtasıyla aralarını düzeltir}. *Eğer aralarını ıslâh etmeyi irâde ederlerse* {yani, o iki hakem irâde ederse}, *Allâh onların arasını bulur* {yani, onları barıştırır}. {İttifak edemeyip dînlerinin selâmeti açısından ayrılmalarının hayrlı olacağını görürlerse, karı-kocanın rızâsıyla hakemler onları ayırır}. *Kuşkusuz Allâh alîmdir* {yani, hakemlerin hükmlerini çok iyi bilendir}, *habîrdir* {yani, dînlerinde karı-kocanın iyiliğini istediklerinden haberdardır}.

36. *Allâh'a ibâdet* {yani, O'nu tevhîd} *edin, O'na* {yarattıklarından} *hiçbir şeyi ortak koşmayın!...*

Ehl-i Kitâb, Allâh'a ihlâssız olarak ibâdet ettikleri için Allâh, *O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın* buyurmaktadır.

...İhsân edin {yani, iyi davranın} *ana-babaya, (ihsân edin) akrabaya* {yani, akrabaya karşı akrabalık bağını gözetin}, *(ihsân edin) yetîmlere* {yani, tasadduq edin yetîmlere}, *(ihsân edin) miskînlere* {yani, tasadduq edin yoksullara}, *(ihsân edin) yakın komşuya* {yani, aranızda akrabalık bulunan komşuya}, *(ihsân edin) uzak komşuya* {yani, akraba olmayan komşuya}, *(ihsân edin) yakın arkadaşa* {yani, yolculukta ve iqâmet hâlindeki yakın arkadaşa}, *(ihsân edin) ibnü's-sebîle* {yani, sizde/yanınızda kalan misâfire} *ve (ihsân edin) sağ ellerinizin mâlik olduğuna* {yani, hizmetçilere ve diğerlerine}...

Alî b, Ebî Tâlib ve Abdullâh b. Mes'ûd, "*es-Sâhibi bi'l-cenb* [yakın arkadaş] ibâresiyle, *kadın/eş* kasd edilmiştir" demişlerdir. Allâh Teâlâ bütün bunlara ihsân/iyilik etmeyi emretmektedir.

...Doğrusu Allâh muhtâl-fahûr olan {yani, azgın-şımarık [bataran merihan], Allâh'ın ni'metlerine şükretmeyen} *kimseleri sevmez.*

37. *Onlar ki* {yani, yahûdîlerin reisleri} *hem buhl ederler, hem de insânlara buhlu emrederler...*

dan} *bir nasîb vardır. O hâlde* {ey erkek ve kadınlar}, *Allâh'tan, O'nun lütfundan isteyin. Kuşkusuz Allâh her şeye alîmdir* {yani, mirâs paylaşımıyla ilgili her şeyi çok iyi bilendir}.

33. *Anne-babanın ve yakın akrabaların geriye bıraktıklarından her biri için mevâlî* {yani, asabe: amca oğulları ve diğer yakın akrabalar(dan mirâsçılar)} *kıldık. Yemînlerinizin bağladığı kimseler, onlara da* {yani, yemînlerinizle mirâsçı kıldıklarınıza da} *nasîblerini verin. Doğrusu Allâh her şeye* {yani, amellerinize: onların paylarını vermenize yâhûd vermemenize} *şâhiddir.*

Bu durumda olan kimse mirâstan birşey almazdı. Nihâyet, *Rahm sâhibleri, onların bazısı bazısına evlâdır...* (Enfâl, 8/75) âyeti, *Yemînlerinizin bağladığı kimseler, onlara da nasîblerini verin* buyruğunu/hükmünü nesh etti.

34. *Erkekler kadınlar üzerine qavvâmdırlar* {yani, yöneticidirler/egemendirler [musallatûn]}.

Sonra Yüce Allâh kadınların niteliklerini söz konusu ederek buyuruyor ki:

...*Onun için sâlihât* {yani, dînde sâlih olan kadınlar} *qânittirler* {yani, Allâh'a ve kocalarına itâ'atkârdırlar} *ve Allâh'ın hıfzetmesi* {yani, kendilerini koruması} *cihetiyle ğayb için hâfizdirler* {yani, ferclerini/iffetlerini ve gıyâbında kocalarının mallarını muhâfaza edenlerdir}. *Nüşûzlarından korktuğunuz* {yani, kocalarına –(özellikle/öncelikle) Sa'd kasd edilmektedir– isyân ettiklerini bildiğiniz} *kadınlara,* {Allâh'ı hatırlatarak} *öğüt verin, yataklarında yalnız bırakın* {yani, öğüt dinmedikleri taqdîrde yataklarında yalnız bırakın: onlarla cimâ etmeyin} *ve onları dövün* {yani, öğütle ve yalnız bırakılmakla kocasına itâ'ate dönerse mesele yok, aksi taqdîrde yaralamayacak/iz bırakmayacak şekilde: hafifçe onları dövün}. *Eğer size itâ'at ederlerse, aleyhlerine bir yol aramayın* {yani, kadına gücü yetmeyeceği şekilde seni sevmekle mükellef tutmak gibi birtakım bahâneler aramayın}. *Kuşku yok ki Allâh alîdir* {yani, yarattıklarının üstünde yücedir}, *kebîrdir.*

35. *Eğer o ikisinin şiqâqından* {yani, özellikle/öncelikle Sa'd ile karısının arasının açılmasından} *korkarsanız* {yani, bilirseniz} *o vakit* {yani, ittifâk etmeyecek olurlarsa, nüşûzun da/serkeşliğin de erkek tarafından mı, kadın tarafından mı olduğu bilinmiyorsa}

erkeğin ehlinden bir hakem, kadının ehlinden bir hakem gönderin {yani, ey hâkim/hâkimler, erkek ve kadının âilesinden birer hakem gönderin. Bu hakemler onların durumunu inceler, ikisine de öğüt verirler: nüşûz/serkeşlik erkekten; nafaqa veya kocanın hanımına zarar verme eğiliminden kaynaklanıyorsa erkeğe; kadından geliyorsa kadına öğüt verirler. Belki Allâh o ikisi vâsıtasıyla aralarını düzeltir}. *Eğer aralarını ıslâh etmeyi irâde ederlerse* {yani, o iki hakem irâde ederse}, *Allâh onların arasını bulur* {yani, onları barıştırır}. {İttifak edemeyip dînlerinin selâmeti açısından ayrılmalarının hayrlı olacağını görürlerse, karı-kocanın rızâsıyla hakemler onları ayırır}. *Kuşkusuz Allâh alîmdir* {yani, hakemlerin hükmlerini çok iyi bilendir}, *habîrdir* {yani, dînlerinde karı-kocanın iyiliğini istediklerinden haberdardır}.

36. *Allâh'a ibâdet* {yani, O'nu tevhîd} *edin, O'na* {yaratıklarından} *hiçbir şeyi ortak koşmayın!...*

Ehl-i Kitâb, Allâh'a ihlâssız olarak ibâdet ettikleri için Allâh, *O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın* buyurmaktadır.

...İhsân edin {yani, iyi davranın} *ana-babaya, (ihsân edin) akrabaya* {yani, akrabaya karşı akrabalık bağını gözetin}, *(ihsân edin) yetîmlere* {yani, tasadduq edin yetîmlere}, *(ihsân edin) miskînlere* {yani, tasadduq edin yoksullara}, *(ihsân edin) yakın komşuya* {yani, aranızda akrabalık bulunan komşuya}, *(ihsân edin) uzak komşuya* {yani, akraba olmayan komşuya}, *(ihsân edin) yakın arkadaşa* {yani, yolculukta ve iqâmet hâlindeki yakın arkadaşa}, *(ihsân edin) ibnü's-sebîle* {yani, sizde/yanınızda kalan misâfire} *ve (ihsân edin) sağ ellerinizin mâlik olduğuna* {yani, hizmetçilere ve diğerlerine}...

Alî b, Ebî Tâlib ve Abdullâh b. Mes'ûd, "*es-Sâhibi bi'l-cenb* [yakın arkadaş] ibâresiyle, *kadın/eş* kasd edilmiştir" demişlerdir. Allâh Teâlâ bütün bunlara ihsân/iyilik etmeyi emretmektedir.

...Doğrusu Allâh muhtâl-fahûr olan {yani, azgın-şımarık [bataran merihan], Allâh'ın ni'metlerine şükretmeyen} *kimseleri sevmez.*

37. *Onlar ki* {yani, yahûdîlerin reisleri} *hem buhl ederler, hem de insânlara buhlu emrederler...*

Yahûdîlerin reisleri Ka'b b. el-Eşref ve diğerleri, aşağı tabakadaki yahûdîlere, Muhammed'in (s.a) durumunu –izhar ve beyân etmelerinden haşyet duyarak– gizlemelerini emrediyorlar, hattâ (o'nun niteliklerini) Tevrât'tan siliyorlardı.

...ve Allâh'ın fadlından {yani, ni'metinden} *kendilerine verdiğini* {yani, Tevrât'ta Muhammed'in emrinden [durumu ve niteliklerinden] kendilerine verdiğini} *gizlerler...*

Sonra Allâh, onların âhiretteki durumunu haber vermektedir:

{Ey Muhammed!} *Biz o kâfirler* {yani, yahûdîler} *için mühîn* {yani, küçültücü, haqîr kılıcı} *bir azâb hazırladık.*

Sonra Allâh onlardan haber veriyor:

38. *Onlar ki* {yani, yahûdîler} *Allâh'a* {yani, O'nun ortaksız bir ve tek olduğuna} *ve âhiret günü'ne* {yani, amellerin karşılıklarının görüleceği, ölümden sonra dirilişin gerçekleşeceğine} *îmân* {yani, tasdîq} *etmedikleri hâlde, mallarını insânlara gösteriş için infâq ederler. O şeytân da kime qarîn* {yani, sâhib/arkadaş} *olursa, artık ne kötü bir qarîndir* {yani, sâhibdir/arkadaştır}!

39. *Ne vardı onlar Allâh'a ve âhiret günü'ne* {yani, ba's'e [ölümden sonra dirilişe]} *îmân edip de Allâh'ın kendilerini rızqlandırdığını* {yani, rızqlandırdığı mallardan} *infâq etselerdi* {yani, O'nu tanıyarak îmânda infâq etselerdi}, *ziyân mı ederlerdi* [*mâ zâ aleyhim*, yani "mâ kâne aleyhim"]?! *Allâh onlara alîmdir* {yani, onların aslâ îmân etmeyeceklerini çok iyi bilendir}.

40. *Kuşkusuz Allâh zerre miskâli zulmetmez* {yani, mallarından zerreden daha küçük bile eksiltmez[146]}. *Eğer hasene* {yani, tek bir hasene/iyilik} *olursa, onu ziyâde eder* {yani, bir çok hasenât ile kat kat arttırır; hiçbir kimse Allâh'tan daha fazla iyiliklere iyilikle karşılık veremez} *ve ledünnünden* {yani, indinden/yanından} *azîm bir ecr* {yani, âhirette bir çok karşılık: cennet} *verir.*

Arkasından onları korkutmak üzere buyuruyor ki:

41. *Her ümmetten bir şâhid* {yani, Rabb'lerinden gelen risâleti ken-

---

146 Bu, zayıf bir yorumdur. Zîrâ burada, malların eksiltilip artırılmasından değil, infâkın-iyiliğin karşılığının eksiksiz ödeneceği, hattâ fazlasıyla verileceği beyân edilmektedir. (Redaktör: E.Ö)

dilerine tebliğ ettiğine dâir her ümmetin nebîsini şâhid} ***getirdiğimiz,*** **{ey Muhammed}** ***seni de onlar üzerine*** **{yani, Muhammed'in risâleti tebliğ ettiği ümmetin kâfirlerine}** ***şâhid getirdiğimiz zamân*** **{onların hâli}** ***nasıl olacak!***

Arkasından Yüce Allâh, Muhammed'in (s.a) tebliğde bulunduğu ümmetin kâfirlerinin durumunu haber veriyor:

42. *Küfredenler ve o Rasûl'e isyân edenler o gün, yerle bir edilmeyi arzu ederler, Allâh'a bir hadîsi/sözü gizleyemeyezler* {yani, organları aleyhlerine şâhidlik edeceği için hiçbir sözü gizleyemeyecekler-dir}.

43. *Ey o îmân edenler! Sarhoşken salâta/namaza yaklaşmayın,* {salâtınızda/namazınızda} *ne dediğinizi bilinceye kadar...*

Bu âyet nâzil olunca Nebî, "Allâh bize hamr'ı/içkiyi harâm kılacağını ifâde ediyor" buyurdu.[147]

...Cünüb iken de, gusledinceye kadar (namaza yaklaşmayın),...

Sonra, su bulamayan misâfiri [yolcuyu] istisnâ etti:

...âbiri's-sebîl [yolcu] olmanız müstesnâ! Eğer hasta {yani, su bulduğunuz hâlde yaralı} *veya seferde* {yani, yaralı olmadığınız/sağlıklı olduğunuz hâlde yolculukta} *iseniz...*

Buyruk, Abdurrahmân b. Avf hakkında inmiştir. O yaralı iken cünüb olmuş, gusletmek de kendisine ağır gelmiş ve zarar göreceğinden korkmuştu. Eğer yarası ağır veya çiçek hastalığı gibi bir hastalığa yakalanmış ise bu durumda kabûl edilir. İşte Allâh'ın, *Eğer hasta iseniz* {yani, su bulduğunuz hâlde yaralı iseniz} {teyemmüm edin} buyruğu bunu ifâde etmektedir.

Seferde {yani, hasta olmadığınız/sağlıklı olduğunuz hâlde yolcu} *iseniz* buyruğu da mü'minlerin annesi Âişe (r.anha) hakkında inmiştir.

...veya sizden biri ğâitten {yani, helâdan} *gelirse veya kadınlara*

---

147 İçkinin tedrîcen harâm kılındığına dâir yaygın bir kanaat ve kabûl varsa da, biz buna katılamıyoruz. Zîrâ Allâh, Mekkî bir sûre ve âyette, *De ki: "Rabbim sâdece şunları haram kıldı: Açık ve gizli bütün fevâhişi [çirkin ve iğrenç şeyleri] ve her türlü günâhı [el-ism]..."* (A'râf, 7/33) buyurduğu hâlde, Medenî olan Bakara sûresi'nde de, *Sana hamr [içki] ve meysir [kumar] hakkında soruyorlar. De ki: "O ikisinde büyük bir günâh [ismun kebîrun] vardır..."* (Bakara, 2/219) buyurduğu hâlde, nasıl olur da içkiyi harâm kılmamış olur?! (Redaktör: E.Ö)

lemseder {yani, kadınlarla cimâ eder} *de su bulamazsanız,* {yani, sizden hasta olmadığı hâlde su bulamayan ve su bulduğu hâlde hasta olan olursa} *tayyib bir sa'îde* {yani, tayyib / temiz ve helâl bir sa'îde / toprağa} *teyemmüm edin* [*toprağa yönelin/toprağı kasdedin*] *de yüzlerinizi ve ellerinizi* {yani, dirseklere kadar ellerinizi / kollarınızı} *meshedin! Kuşkusuz Allâh afuvvdur* {yani, sizi affedicidir}, *ğafûrdur* {yani, sarhoşken namaz kılma yasağından ve abdest yerine teyemmüm buyruklarından önce işlediklerinizi bağışlayandır}.

44. *Kendilerine kitâbdan* {yani, Tevrât'tan} *bir nasîb* {yani, hazz [pay/hisse]} *verilenlere* {yani, onların / yahûdîlerin: Yahûdî bilginlerinden olan Hureymele'nin iki oğlu Asbağ ve Râfi ve berâberindekilerin neler yaptıklarına} *bir bak: Dalâleti satın alıyorlar* {yani, nebî olarak gönderilmeden önce Muhammed'e olan îmânlarını bırakıp, karşılığında nebî olarak gönderilişinden sonra o'nu yalanlamayı tercih ediyorlar} *ve yolu şaşırmanızı* {yani, kendileri hidâyetten uzaklaştıkları gibi, sizin de hidâyet yolundan uzaklaşmanızı} *irâde ediyorlar.*

45. *Düşmanlarınızı* {yani, düşmanlarınız olan yahûdîleri ve onların size yaptığı düşmanlıkları} *Allâh çok iyi bilir. Velî olarak Allâh kâfidir* {yani, Allâh'tan daha efdal bir velî / dost yoktur}, *nasîr olarak da Allâh kâfidir* {yani, Allâh'tan daha efdal bir yardımcı yoktur}.

46. *Hâdû'dan* {yani, yahûdîlerden / yahûdîleşenlerden} *kelimeleri mevzilerinden/yerlerinden tahrif edenler vardır...*

*Tahrif*ten kasıd, "Muhammed'in (s.a) nitelikleri(nin değiştirilmesi)"dir. *Mevâzî*'den [mevzilerden] kasıd da, "Tevrât'taki beyânları dillerini eğip bükerek değiştirmeleri"dir.

...ve dillerini eğip bükerek dînde ta'n ederek {yani, İslâm dînine ta'n ederek, "Muhammed'in dîninin hiçbir değeri yoktur; asıl dîn bizimkidir" diyerek}. *"İşittik* {yani, ey Muhammed, dediklerini işittik} *ve isyân ettik* {yani, emrine isyân ettik}. *İşit/dinle* {yani, ey Muhammed, biz seninle konuşuyoruz, söylediklerimizi işit / dinle}, *işitilmiyor*[148] {yani, ey Muhammed, senin sözlerin işitilmi-

148 "İşitilmiyor" anlamı, Müfessir'in, *ğayra musma'ın* [işitmez olası] qırâati yerine, *musmu'in* qırâatini tercih etmesine göredir. (Çeviren)

yor: dediklerin kabûl edilmiyor} *ve râ'inâ"* {yani, bize işittirmeye bak} *diyorlar. Eğer onlar,* "{Dediklerini} *işittik/dinledik ve* {emrine} *itâ'at ettik.* {Bizim sözlerimizi de} *işit/dinle ve unzurnâ"* {yani, bizi de gözet –ki ey Muhammed, biz de seninle konuşabilelim–} *deselerdi, elbette kendileri için* {kelimeleri tahriften, dînde ta'ndan ve râ'inâ demekten} *daha hayrlı ve aqvam* {yani, dediklerinden daha doğru/isâbetli} *olurdu. Fakat küfrleri sebebiyle Allâh onları la'netlemiştir. O yüzden îmân etmezler, meğer ki pek az.*

Îmân ettikleri az şey ise, Allâh'ın rabb'leri, yaratıcıları ve rızq vericileri olduğunu bilmeleridir. Oysa Muhammed'i (s.a) ve o'nun getirdiklerini inkâr ediyorlardı. Âyet, yahûdîlerden Rifâ'a b. Zeyd b. es-Sâib, Mâlik b. ed-Dayf ve Ka'b b. Useyd hakkında inmiştir.

Bunun bir benzeri de sûrenin sonlarındadır (Nisâ, 4/155).

Sonra onları korkutarak buyurmaktadır ki:

47. *Ey kendilerine kitâb verilenler* {yani, Ka'b b. el-Eşref gibi Tevrât bilgisine sâhib olanlar}! *Birtakım yüzleri meshedip* {yani, milletlerini/dînlerini hidâyetten ve Muhammed'in rasûl olarak gönderilmesinden önceki îmânları sebebiyle sâhib oldukları basîretlerini değiştirip} *de arkalarına çevirmeden* {yani, hidâyetin ardından sapık kâfirlere döndürmeden} *yâhûd Cum'artesi ashâbını la'netlediğimiz* {yani, sizden evvelkileri maymunlara dönüştürdüğümüz} *gibi la'netlemeden* {yani, size de azâb etmeden} *önce, berâberinizdekini musaddıq* {yani, yanınızdaki Tevrât'ta bulunan Muhammed'i: o'nun bir nebî ve rasûl olduğunu tasdîqleyici} *olarak indirdiğimize* {yani, Allâh'ın Muhammed'e Qur'ân'dan indirdiklerine} *îmân edin. Allâh'ın emri fiile çıkarılagelmiştir* {yani, Allâh'ın emrinin yerine gelmesi kaçınılmazdır –ki bu bir tehdiddir–}.

48. *Doğrusu Allâh, Kendisine şirk koşulmasını* {yani, şirk üzere ölenleri: Yahûdîleri} *mağfiret etmez. Ondan* {yani, şirkten} *berisini dilediği* {yani, tevhîd üzere ölenlerden dilediği} *kimse için mağfiret eder...*

Allâh'ın bu mağfireti, –dilemesine bağlı olarak– tevhîd ehli için söz konusudur.

...Kim Allâh'a şirk koşarsa {yani, başkasını O'na ortak kılarsa},

lemseder {yani, kadınlarla cimâ eder} ***de su bulamazsanız,*** {yani, sizden hasta olmadığı hâlde su bulamayan ve su bulduğu hâlde hasta olan olursa} ***tayyib bir sa'îde*** {yani, tayyib/temiz ve helâl bir sa'îde/toprağa} ***teyemmüm edin*** {***toprağa yönelin/toprağı kasdedin***} ***de yüzlerinizi ve ellerinizi*** {yani, dirseklere kadar ellerinizi/kollarınızı} ***meshedin! Kuşkusuz Allâh afuvvdur*** {yani, sizi affedicidir}, ***ğafûrdur*** {yani, sarhoşken namaz kılma yasağından ve abdest yerine teyemmüm buyruklarından önce işlediklerinizi bağışlayandır}.

44. ***Kendilerine kitâbdan*** {yani, Tevrât'tan} ***bir nasîb*** {yani, hazz {pay/hisse}} ***verilenlere*** {yani, onların/yahûdîlerin: Yahûdî bilginlerinden olan Hureymele'nin iki oğlu Asbağ ve Râfi ve berâberindekilerin neler yaptıklarına} ***bir bak: Dalâleti satın alıyorlar*** {yani, nebî olarak gönderilmeden önce Muhammed'e olan îmânlarını bırakıp, karşılığında nebî olarak gönderilişinden sonra o'nu yalanlamayı tercih ediyorlar} ***ve yolu şaşırmanızı*** {yani, kendileri hidâyetten uzaklaştıkları gibi, sizin de hidâyet yolundan uzaklaşmanızı} ***irâde ediyorlar.***

45. ***Düşmanlarınızı*** {yani, düşmanlarınız olan yahûdîleri ve onların size yaptığı düşmanlıkları} ***Allâh çok iyi bilir. Velî olarak Allâh kâfidir*** {yani, Allâh'tan daha efdal bir velî/dost yoktur}, ***nasîr olarak da Allâh kâfidir*** {yani, Allâh'tan daha efdal bir yardımcı yoktur}.

46. ***Hâdû'dan*** {yani, yahûdîlerden/yahûdîleşenlerden} ***kelimeleri mevzilerinden/yerlerinden tahrif edenler vardır...***

Tahrif ten kasıd, "Muhammed'in (s.a) nitelikleri(nin değiştirilmesi)"dir. *Mevâzî*'den {mevzilerden} kasıd da, "Tevrât'taki beyânları dillerini eğip bükerek değiştirmeleri"dir.

...ve dillerini eğip bükerek dînde ta'n ederek {yani, İslâm dînine ta'n ederek, "Muhammed'in dîninin hiçbir değeri yoktur; asıl dîn bizimkidir" diyerek}. ***"İşittik*** {yani, ey Muhammed, dediklerini işittik} ***ve isyân ettik*** {yani, emrine isyân ettik}. ***İşit/dinle*** {yani, ey Muhammed, biz seninle konuşuyoruz, söylediklerimizi işit/dinle}, ***işitilmiyor***[148] {yani, ey Muhammed, senin sözlerin işitilmi-

148 "İşitilmiyor" anlamı, Müfessir'in, *ğayra musma'ın* {işitmez olası} qırâati yerine, *musmu'in* qırâatini tercih etmesine göredir. (Çeviren)

yor: dediklerin kabûl edilmiyor} *ve râ'inâ"* {yani, bize işittirmeye bak} *diyorlar. Eğer onlar, "*{Dediklerini} *işittik/dinledik ve* {emrine} *itâ'at ettik.* {Bizim sözlerimizi de} *işit/dinle ve unzurnâ"* {yani, bizi de gözet –ki ey Muhammed, biz de seninle konuşabilelim–} *deselerdi, elbette kendileri için* {kelimeleri tahriften, dînde ta'ndan ve râ'inâ demekten} *daha hayrlı ve aqvam* {yani, dediklerinden daha doğru/isâbetli} *olurdu. Fakat küfrleri sebebiyle Allâh onları la'netlemiştir. O yüzden îmân etmezler, meğer ki pek az.*

Îmân ettikleri az şey ise, Allâh'ın rabb'leri, yaratıcıları ve rızq vericileri olduğunu bilmeleridir. Oysa Muhammed'i (s.a) ve o'nun getirdiklerini inkâr ediyorlardı. Âyet, yahûdîlerden Rifâ'a b. Zeyd b. es-Sâib, Mâlik b. ed-Dayf ve Ka'b b. Useyd hakkında inmiştir.

Bunun bir benzeri de sûrenin sonlarındadır (Nisâ, 4/155).

Sonra onları korkutarak buyurmaktadır ki:

47. *Ey kendilerine kitâb verilenler* {yani, Ka'b b. el-Eşref gibi Tevrât bilgisine sâhib olanlar}! *Birtakım yüzleri meshedip* {yani, milletlerini/dînlerini hidâyetten ve Muhammed'in rasûl olarak gönderilmesinden önceki îmânları sebebiyle sâhib oldukları basîretlerini değiştirip} *de arkalarına çevirmeden* {yani, hidâyetin ardından sapık kâfirlere döndürmeden} *yâhûd Cum'artesi ashâbını la'netlediğimiz* {yani, sizden evvelkileri maymunlara dönüştürdüğümüz} *gibi la'netlemeden* {yani, size de azâb etmeden} *önce, berâberinizdekini musaddıq* {yani, yanınızdaki Tevrât'ta bulunan Muhammed'i: o'nun bir nebî ve rasûl olduğunu tasdîqleyici} *olarak indirdiğimize* {yani, Allâh'ın Muhammed'e Qur'ân'dan indirdiklerine} *îmân edin. Allâh'ın emri fiile çıkarılagelmiştir* {yani, Allâh'ın emrinin yerine gelmesi kaçınılmazdır –ki bu bir tehdiddir–}.

48. *Doğrusu Allâh, Kendisine şirk koşulmasını* {yani, şirk üzere ölenleri: Yahûdîleri} *mağfiret etmez. Ondan* {yani, şirkten} *berisini dilediği* {yani, tevhîd üzere ölenlerden dilediği} *kimse için mağfiret eder...*

Allâh'ın bu mağfireti, –dilemesine bağlı olarak– tevhîd ehli için söz konusudur.

...Kim Allâh'a şirk koşarsa {yani, başkasını O'na ortak kılarsa},

azîm bir ism/günâh uydurmuş olur {yani, bir kimsenin Allâh'a şirk/ortak koşması azîm bir zenbdir/günâhtır}.

49. *Elem tera* {yani, elem tunzur [bak bak]} *kendilerini tezkiye edenlere* {yani, Bahri b. Amr ve Merhab b. Zeyd gibi yahûdîlere: onların neler yaptıklarına}. *Hayır! Allâh dilediğini* {yani, kullarından dilediğini} *tezkiye eder* {yani, ıslâh eder/düzeltir}. *Onlara fetîl* {yani, hurma çekirdeğinin ortasındaki yarıkta bulunan beyaz ince fitil} *kadar zulmedilmez* {yani, onların amelleri eksiltilmez}.

50. {Ey Muhammed} *bak Allâh üzerine* {"Biz Allâh'ın oğulları ve sevgilileriyiz" diyerek} *nasıl yalan uyduruyorlar. Apaçık bir ism/günâh olarak o* {yani, söyledikleri} *kâfidir.*

51. *Görüyor musun şunları: kitâbdan* {yani, Tevrât'tan} *kendilerine bir nasîb* {yani, hazz [pay/hisse]} *verilenleri. Onlar cibt'e* {yani, Huyey b. Ahtab el-Kurazî} *ve tâğûta* {yani, Ka'b b. el-Eşref'e} *îmân ediyorlar ve* {Mekke ehlinden} *küfredenler için, "Bunlar îmân edenlerden yolca daha doğrudur" diyorlar.*

52. *İşte onlar* {yani, Ka'b ve arkadaşları} *Allâh'ın la'netlediği kimselerdir. Her kimi de Allâh la'netlerse, onun için bir nasîr/yardımcı bulunmaz.*

53. *Yoksa onlar* {yani, yahûdîler} *için mülkten bir nasîb* {yani, hazz [pay/hisse]} *mi var?! Öyle olsaydı* {yani, mülkten bir hazzları/payları olsaydı}, *insânlara bir naqîr bile vermezlerdi* {yani, cimriliklerinden, kıskançlıklarından ve hayırlarının azlığından ötürü insânlara, hurma çekirdeğinin arkasındaki çukurcuk -ki hurma ağacı ondan neş'et eder- kadar dahî birşey vermezlerdi}.

54. *Yoksa insânlara* {yani, Nebî'ye -sâdece o'na-}. *Allâh'ın fadlından verdiğine mi hased ediyorlar? Evet, Biz âl-i İbrâhîm'e hem kitâbı ve hikmeti* {yani, nübüvveti} *verdik, hem de onlara azîm bir mülk verdik.*

55. *Onlardan* {yani, âl-i İbrâhîm'den} *kimi ona îmân* {yani, o'nun getirdiği kitâbı tasdîq} *etti, kimi de ondan* {yani, kitâba îmândan, onu tasdîq etmekten} *sadd etti* {yani, yüz çevirdi}; *cehennem sa'îri kâfidir* {yani, İbrâhîm'in kitâbına küfreden kimselere azâb ve alevli ateş olarak cehennem yeterlidir -çünkü kâfirler için cehennem alevinden daha sıcak hiç birşey yoktur-}.

Sonra Yüce Allâh, kâfirlerin karâr kılacakları [sürekli kalacakları] yeri haber veriyor:

56. *Elbette âyetlerimize* {yani, Qur'ân'a} *küfredenleri* {yani, yahûdîleri} *yarın bir ateşe yaslayacağız. Derileri her piştikçe* {yani, yanıp kavruldukça}, {ateşin} *azâbı*{nı} *(daha fazla) tatmaları için derilerini başka derilerle değiştireceğiz* {yani, yenileyeceğiz –ateş onların derilerini yedikçe, bir dünyâ günü süresi içinde yedi defa değiştireceğiz–}. *Doğrusu Allâh* {intiqâm almakta} *azîzdir, hakîmdir* {yani, onlar hakkında cehennem hükmünü vermekle hikmeti sonsuz olandır}.

Arkasından, mü'minlerin varacakları yeri bildiriyor:

57. *Îmân eden ve sâlih ameller işleyenleri ise, içlerinde hâlidler* {yani, ölümsüzler} *olarak ebediyyen kalmak üzere altından nehirler akan cennetlere* {yani, bostanlara/bahçelere} *sokacağız. Onlar için orada mutahhar ezvâc* {yani, hayızdan, küçük-büyük abdestten ve her türlü pislikten temizlenmiş/arındırılmış kadınlar} *da vardır. Onları zıllen zalîle* {yani, köşklerin arasında, arada hiçbir boşluğu olmayan koyu bir gölgeye} *sokacağız.*

58. *Kuşkusuz Allâh size şunları emreder: Emânetleri ehline vermeyi, insânlar arasında hükmettiğiniz zamân adâletle hükmetmeyi. Doğrusu Allâh bununla size ne güzel öğüt veriyor. Allâh elbette semîdir* {yani, kimse O'ndan daha iyi işitemez}, *basîrdir* {yani, kimse O'ndan daha iyi göremez –dolayısıyla sikâyenin Abbâs b. Abdulmuttalib'e, hicâbenin de Osmân b. Talha'ya verilmesi adâletin bir gereği idi. Çünkü câhiliyye döneminde de bu görev onlara âitti–}.

59. *Ey o îmân edenler! Allâh'a itâ'at edin, Rasûl'e itâ'at edin ve sizden olan ulü'l-emr'e de!...*

Ulü'l-emr'den kasıd, Hâlid b. Velîd'dir. Çünkü Nebî onu başlarına kumandan ta'yîn etmişti. Bu sebeble Yüce Allâh, Rasûlullâh'ın ta'yîn ettiği askerî birlik kumandanlarına itâ'at edilmesini emretti.

...Eğer bir şeyde {yani, helâl ve harâma dâir herhangi bir husûsta} *nizâ ederseniz onu Allâh'a* {yani, Qur'ân'a} *ve Rasûl'e* {yani, Nebî'nin sünnetine} *reddedin* [*havâle edin*], *şâyet Allâh'a* {yani, O'nun ortağı bulunmayan bir ve tek olduğuna} *ve âhiret günü'ne*

{yani, amellerin karşılıklarının verileceği güne} *îmân* {yani, tasdîq} *ediyorsanız...*

Bunun bir benzeri Nûr sûresi'nde (51-52. âyetler) bulunmaktadır.

...*Bu* {yani, anlaşmazlık konusunun Allâh'a ve Rasûl'e reddedilmesi/havâle edilmesi}, *hem hayrlı, hem de te'vîl itibâriyle* {yani, âqıbetce/sonuç bakımından} *en güzelidir.*

60. *Bak bak şunlara:* {Qur'ân'dan} *sana indirilene ve senden evvel indirilene* {yani, önceki nebîlere indirilen kitâblara} *îmân* {yani, tasdîq} *ettiklerini zu'm* [*iddiâ*] *edenlere: Kendisine* {kâhinden-kâhinlikten uzak kalmak sûretiyle} *küfretmekle emr olundukları tâğuta* {yani, Ka'b b. el-Eşref'e –ki o kâhin idi–} *muhâkeme olunmayı irâde ediyorlar. Şeytân da onları ba'îd* {yani, tavîl [uzun/sürekli/dâimî]} *bir dalâl ile dalâlete düşürmeyi* {yani, hidâyetten saptırmayı} *irâde ediyor.*

61. *Onlara, "Allâh'ın* {kitâbında} *indirdiğine ve Rasûl'e gelin" denildiğinde, münâfıqların* {yani, Bişr'in}, {ey Muhammed} *senden saddettikce saddettiklerini* {yani, kendilerine hakksızlık yapacağından korkarak senden alabildiğine yüz çevirdiklerini, başka tarafa yöneldiklerini} *görürsün.*

62. *Ellerinin taqdîm ettiği* {yani, ma'siyetten taqdîm ettikleri/yaptıkları ma'siyetleri} *sebebiyle kendilerine bir musîbet* {yani, qatl[149]} *isâbet ettiği zamân* {münâfıqların} *hâlleri nasıl olacak?...*

İfâde burada tamâm oluyor. Sonra Allâh Teâlâ yeni bir ifâdeyle buyuruyor ki:

> ...*Sonra sana gelip Allâh'a yemîn edecekler: "Biz irâde etmedik, ihsân ve tevfîk* {yani, hayr ve savâb/doğru} *müstesnâ."*

Bunun bir benzeri olan, *"Biz irâde etmedik* {yani, qarâr[150] mescidini binâ etmekle}, *el-husnâ* [*en güzel*] {yani, hayr} *müstesnâ" diye yemîn ederler. Hâlbuki Allâh şehâdet eder ki, onlar mutlaka yalancılardır* {yani, hakkında

---

149 Bu bağlamda *musîbet* ile "qatl"in [öldürülme'nin] kasdedilmesi düşük bir ihtimaldir; zîrâ ibârenin devâmında, *Sonra sana gelip Allâh'a yemîn edecekler...* buyuruluyor. (Redaktör: E.Ö)

150 "Qarâr mescidi" yerine, "Dırar mescidi" olmalıdır. Nitekim, atıfta bulunulan âyet de bunu gerektirmektedir. (Çeviren)

yemîn ettikleri sözlerinde yalancıdırlar} (Tevbe, 9/107) buyruğu da onlar hakkında nâzil olmuştur.

63. *İşte bunlar Allâh'ın* {nifâqtan} *qalblerinde olanı bildiği kimselerdir. Onun için onlardan yüz çevir ve onlara* {dilinle} *öğüt ver ve onlara nefsleri hakkında beliğ bir söz söyle!*

64. *Biz hiç bir rasûlü, Allâh'ın izniyle kendisine itâ'at edilmesi dışında bir sebeble göndermedik* {yani, Allâh izn vermedikçe kimse Allâh'ın Rasûlü'ne itâ'at edemez}. *Keşke nefslerine* {yani, senin verdiğin hükme râzı olmayarak zenb/günâh ile kendilerine} *zulmettiklerinde, sana gelip Allâh'a istiğfar etselerdi* {yani, zenblerinden/günâhlarından dolayı bağışlanma dileselerdi}, *Rasûl de onlar için istiğfar etseydi Allâh'ı tevvâb, rahîm bulacaklardı.*

65. *Hayır, Rabbine andolsun ki îmân etmiş olmazlar, aralarındaki şecerlerde* {yani, ihtilâf ettikleri konularda} *seni hakem yapıp sonra da verdiğin hükmden dolayı nefslerinde hiçbir harec bulmadan* {yani, verdiğin hükmün hakk olduğuna dâir qalblerinde herhangi bir şekk/kuşku yer etmeden, lehlerine ya da aleyhlerine olsun verdiğin hükme} *tam bir teslîmiyyetle teslîm olmadıkça* {yani, ihtilâfları hakkında verdiğin hükme râzı olmadıkça îmânı hakk edemezler}.

66. *Şâyet onlara, "Nefslerinizi qatledin yâhûd diyârınızdan çıkın" diye yazsaydık* {yani, farz kılsaydık}, *onu yapmazlardı; onlardan pek azı müstesnâ. Kendilerine va'z olunanı* {yani, Qur'ân'daki öğütleri} *yapsalardı, o onlar için* {yani, onların dînlerinde} *hayrlı ve tesbitleri için eşedd* {yani, Allâh'ın emrindeki tasdîqleri daha sağlam} *olurdu.*

67-68. *Onlara ledünnümüzden* {yani, indimizden/yanımızdan} *azîm bir ecr* {yani, cenneti} *verirdik ve onları bir sırât-ı mustaqîme hidâyet ederdik.*

69. *Kim Allâh'a ve Rasûl'e itâ'at ederse, işte onlar Allâh'ın kendilerine ni'met* {yani, nübüvvet ni'meti} *verdiği nebîler, sıddîqlar* {yani, kendilerine gelen nebîleri ilk olarak tasdîq edenler}, *şehîdler* {yani, Allâh yolunda şehâdetle öldürülenler[151]}, *sâlihler* {yani, cen-

[151] *Şehîd*'in, "Allâh yolunda şehâdetle öldürülenler"e tahsîs edilmesi, uygun değildir. (Redaktör: F.Ö)

net ehli mü'minler} *ile birliktedirler. İşte onlar ne güzel refikadır* {*yoldaştır/yol arkadaşıdır*}.

70. *Şu* {yani, bu sevâb/mükâfât}, *o fadldır; Allâh'tandır ve Allâh kâfidir alîm olarak.*

71. *Ey o îmân edenler! Hazırlığınızı yapın* {yani, silâh gibi gereçlerinizi alın} *da seriyyeler* {yani, düşmanınıza karşı belli sayıda topluluklar/askerî birlikler} *hâlinde harekete geçin veya topluca* {yani, seferberlik îlân ettiği taqdîrde Nebî ile birlikte topluca} *harekete geçin.*

72. *Kuşku yok ki sizden ağırdan alacak* {yani, topluca savaşa katılmaktan geri kalacak/duracak} *olanlar var. Size bir musîbet* {yani, düşmandan bir belâ veya geçim darlığından bir şiddet/sıkıntı/zorluk} *isâbet ederse,* {münâfiq} *der ki: "Allâh'ın ni'meti sâyesinde onlarla berâber bulunmadım* {yani, onlarla birlikte bulunsaydım onlara isâbet eden belâdan musîbet bana da isâbet ederdi}.

73. *Şâyet size Allâh'tan bir fadl* {yani, rızq: ganîmet} *isâbet ederse,* {bu defa geride kaldığından/sefere katılmadığından nedâmet/pişmanlık duyarak} *derler ki: –sanki kendisiyle aranızda hiçbir meveddet* {yani, dîn ve velâyette hiçbir meveddet [dostluk/sevgi]} *yokmuş/olmamış gibi– "Keşke ben de onlarla berâber olaydım da azîm bir fevz'e ereydim"* {yani, ben de ganîmetten büyük bir pay ele geçireydim}.

74. *Artık dünyâ hayât'ı âhirete karşılık satanlar Allâh yolunda qıtâl etsinler. Kim Allâh yolunda qıtâl edip de qatledilir* {yani, Allâh yolunda öldürülür} *veya gâlib olursa* {yani, Allâh yolunda düşmanına gâlib gelirse}, *ona azîm bir ecr* {yani, cennette (büyük bir mükâfât)} *vereceğiz.*

75. *Size ne oluyor da qıtâl etmiyorsunuz* {yani, onlar için savaşmıyorsunuz}, *Allâh yolunda ve ricâl/erkek, kadın ve çocuklardan mustaz'aflar* {yani, makhurlar [güçten düşürülmüşler, qahredilmişler]} *uğrunda* {şartlar müsâit hâle gelinceye ve aralarından İslâm'a girmek isteyenler girinceye kadar savaşmıyorsunuz}? *Onlar ki, "Rabbimiz! Bizi, ehli zâlim olan bu qaryeden* {yani, Mekke'den} *çıkar, ledünnünden bize bir velî* {yani, indinden/yanından bir velî [dost-hâmi]} *kıl/yap ve ledünnünden bize bir nasîr*

{yani, Mekke halkına karşı yardım edecek bir yardımcı} *kıl/yap" diyorlar.*

"Mustaz'af ricâl"den maksad, mü'minlerdir.

76. *Îmân edenler, Allâh* {yani, Allâh'a itâ'at} *yolunda qıtâl ederler, küfredenler de tâğût* {yani, şeytâna itâ'at} *yolunda qıtâl ederler...*

Sonra Allâh mü'minleri teşvik etmek üzere buyuruyor ki:

...*O hâlde şeytânın evliyâsı/velîleri* {yani, Mekke müşrikleri} *ile qıtâl edin. Kuşkusuz şeytânın keydi* {yani, mekri [tuzağı/hilesi]} *zayıftır* {yani, güçsüzdür/gevşektir [vâhinâ]}.

Allâh Teâlâ'nın, *Allâh kâfirlerin keydini mûhîn'dir* {*zayıflatır*} (Enfâl, 8/18) âyeti de buna benzemektedir, ki "Allâh, kâfirlerin keydini {hilelerini/tuzaklarını] zayıflatandır" demektir.

77. *Görmüyor musun, kendilerine, "Ellerinizi çekin"* {yani, qıtâlden çekin} *denilenleri ve salâtı iqâme edin, zekâtı îtâ edin" (denilenleri)? Ne zamân ki onlara qıtâl yazıldı* {yani, Medîne'de savaş farz kılındı}, *onlardan bir ferîq, Allâh'a haşyet duyar gibi, hattâ daha şiddetli bir haşyetle insânlara* {yani, Mekke kâfirlerine} *haşyet duydular* {da onlarla savaşmadılar} *ve dediler ki: "Rabbimiz! Niçin bize qıtâli yazdın* {yani, farz kıldın}? *N'olurdu bizi yakın bir süreye kadar te'hir etseydin"* {yani, niye bizi ölünceye kadar savaşmaktan muaf tutmadın}?! *De ki: "Dünyâ metâı azdır* {yani, orada çok az yararlanırsınız}, *âhiret ise ittiqâ edenler için daha hayrlıdır* {yani, âhiret dünyâdan daha hayrlıdır: cennet dünyâdan daha üstündür} *ve size fetîl* {yani, hurma çekirdeğinin ortasındaki beyaz iplikçik} *kadar dahî zulmedilmez* {yani, güzel amellerinizde zulmedilmez. Bu kadarcık bir iyiliğinizin dahî karşılığı verilecektir}.

Sonra Yüce Allâh, ölümün yakalarına yapışmış olduğunu hatırlatarak onların savaştan hoşlanmadıklarını haber vermek üzere şöyle buyurmaktadır:

78. {Yeryüzünden her} *herede olursanız olun ölüm sizi idrak eder* {yani, size gelir}; *müşeyyed burclarda* {yani, semâya doğru yükseltilmiş uzun qasrlarda/kalelerde} *olsanız bile.*

Âdem oğullarından bir kimse bu yüksek yerlere çıkacak olsa bile, –kaçtığı ölüm– ölüm kendisini yakalar.

Uhud günü Ensâr'dan bazıları şehîd düşünce Abdullâh b. Ubeyy, "Onlar bize itâ'at etselerdi öldürülmezlerdi" dedi. Bunun üzerine, *Nerede olursanız olun, ölüm sizi idrak eder; müşeyyed burclarda olsanız bile* buyruğu indi.

Sonra Yüce Allâh, münâfiq Abdullâh b. Ubeyy ve arkadaşlarının durumunu haber vermek üzere buyurdu ki:

> ...*Eğer onlara* {yani, Abdullâh b. Ubeyy ve münâfiq arkadaşlarına} *bir hasene* {yani, Bedir'deki gibi bir hasene: ni'met –ki o da feth [başarı/zafer] ve ganîmettir–} *isâbet ederse, "Bu Allâh indindendir" derler...*

İşte münâfiqların başı Abdullâh b. Ubeyy ve arkadaşları, bunu kasd ederek, "Bu Allâh indindendir" derler.

> ...*Şâyet onlara bir seyyie* {yani, belâ: Uhud günündeki gibi bir qatl ve hezîmet} *isâbet ederse, "Bu senin indindendir"* {yani, ey Muhammed, bunu bize sen yükledin ve bu senin yüzünden oldu} *derler.* {Ey Nebî} *de ki: "Hepsi* {yani, rehâ/bolluk da, şiddet/sıkıntı da} *Allâh indindendir. Böyle iken o qavme* {yani, münâfıqlara: Abdullâh b. Ubeyy ve münâfiq arkadaşlarına} *ne oluyor ki, hiçbir hadîsi fiqhetmiyorlar* {yani, şiddet/sıkıntı/darlık ve rehâ'nın/bolluğun, iyilik ve kötülüğün Allâh'tan olduğunu anlamıyorlar/kavramıyorlar}.

Sonra Yüce Allâh Nebî'ye hitâben buyuruyor ki:

79. *Haseneden sana isâbet eden şey* {yani, Bedir günü'ndeki feth [başarı/zafer] ve ganîmet} *Allâh'tandır* {yani, Allâh'tan idi}. *Seyyieden sana isâbet eden şey* {yani, Uhud günü'nde düşmandan gelen belâ ve ayş'tan: şiddet/geçim darlığından olan sıkıntı} *ise nefsindendir* {yani, senin zenbindendir/günâhından ötürüdür: yerleştirildiğin konumu terk etmen dolayısıyladır}...

Abdullâh b. Mes'ûd ve Ubeyy b. Ka'b'ın mushaflarında, "Senin zenbinden/günâhından ötürüdür ve onu sana Ben taqdîr ettim" açıklaması da bulunmaktadır.

> ...*Seni insânlara bir rasûl olarak gönderdik. Şâhid olarak Allâh kâfidir* {yani, senin O'nun Rasûlü olduğuna dâir Allâh'tan daha efdal bir şâhid yoktur}.

80. *Kim Rasûl'e itâ'at ederse, Allâh'a itâ'at etmiş olur, kim de tevelli*

ederse {yani, o ikisine [Allâh'a ve Rasûl'e] itâ'at etmekten yüz çevirirse}, *zâten Biz seni onların üzerine bir hafîz* {yani, raqîb [gözetleyici, bekçi]} *göndermedik.*

Sonra Allâh münâfıqların durumunu haber vermek üzere şöyle buyurmaktadır:

81. *"İtâ'at ediyoruz"* {yani, Nebî kendilerine cihâdı emrettiği vakit, "İtâ'at ediyoruz"} *derler. Fakat* {ey Muhammed senin} *yanından ayrıldıklarında* {yani, çıktıklarında}, *onlardan bir tâife geceleyin söylediklerinin gayrı şeyler tasarlarlar. Allâh tasarladıklarını* {yani, hafaza melekleri onların söylediği yalanları} *yazıyor. Onun için onlardan yüz çevir* {yani, el-Cülâs b. Suveyd ve Amr b. Zeyd'den yüz çevir, onlara sitem dahî etme} *ve Allâh'a tevekkül et* {yani, güvenip dayan}. *Vekîl* {yani, başkalarına karşı koruyucu} *olarak Allâh kâfidir* {yani, kimse Allâh'tan daha iyi koruyamaz}.

Vekîl kelimesinin, "onların gizlediklerine şehîd/tanık" anlamında olduğu da söylenmiştir.

Sonra Allâh onlara öğüt veriyor:

82. *Hâlâ gereği gibi tedebbür etmeyecekler* {yani, işitmeyecekler/dinlemeyecekler} *mi o Qur'ân'ı?* {Muhakkak onu bilirlerdi,} *eğer o Allâh'ın gayrının indinden olsaydı, onda bir çok ihtilâf* {yani, yalanlar} *bulurlardı.*

83. *Onlara* {yani, münâfıqlara} *geldiği vakit emniyyetten* {yani, mü'minleri sevindiren bir emrden: feth/zafer ve hayrdan} *veya korkudan* {yani, eğer onlara belâ yâhûd şiddetten/sıkıntıdan birşey gelirse: mü'minlere inerse, kendilerine gelen hayrdan uzak durarak[152]}, *onu hemen yayıverirler* ["ezâ'û bihi" yani "efşûhu"], {müslümanlar bunu duydularını kuşku edecek hâle düşüyorlardı}. *Hâlbuki onu* {yani, o emri/işi} *Rasûl'e reddetseler* {yani, Rasûl'ün haber vermesi için Rasûl'e götürseler} *ve onlardan ûlü'l-emr'e* [*emir sâhiblerine*] *(götürseler)* {yani, askerî birlik [seriyye] kumandanlarına götürseler, ve onu haber verip yazanlar onlar olsaydı}, *onu bilirlerdi, onlardan onu istinbât edenler* {yani, onlardan onu açığa çıkaracak olanlar: onun hayr ve sevindirici yö-

[152] "Kendilerine ... durarak" ibâresi, anlam verilmesi güç olan *yusâru ammâ mine'l-hayr* ibâresine, verebildiğimiz en anlaşılır ma'nâdır. (Çeviren)

Uhud günü Ensâr'dan bazıları şehîd düşünce Abdullâh b. Ubeyy, "Onlar bize itâ'at etselerdi öldürülmezlerdi" dedi. Bunun üzerine, *Nerede olursanız olun, ölüm sizi idrak eder; müşeyyed burclarda olsanız bile* buyruğu indi.

Sonra Yüce Allâh, münâfiq Abdullâh b. Ubeyy ve arkadaşlarının durumunu haber vermek üzere buyurdu ki:

> ...*Eğer onlara* {yani, Abdullâh b. Ubeyy ve münâfiq arkadaşlarına} *bir hasene* {yani, Bedir'deki gibi bir hasene: ni'met –ki o da feth [başarı/zafer] ve ganîmettir–} *isâbet ederse, "Bu Allâh indindendir" derler...*

İşte münâfıqların başı Abdullâh b. Ubeyy ve arkadaşları, bunu kasd ederek, "Bu Allâh indindendir" derler.

> ...*Şâyet onlara bir seyyie* {yani, belâ: Uhud günündeki gibi bir qatl ve hezîmet} *isâbet ederse, "Bu senin indindendir"* {yani, ey Muhammed, bunu bize sen yükledin ve bu senin yüzünden oldu} *derler.* {Ey Nebî} *de ki: "Hepsi* {yani, rehâ/bolluk da, şiddet/sıkıntı da} *Allâh indindendir. Böyle iken o qavme* {yani, münâfıqlara: Abdullâh b. Ubeyy ve münâfiq arkadaşlarına} *ne oluyor ki, hiçbir hadîsi fiqhetmiyorlar* {yani, şiddet/sıkıntı/darlık ve rehâ'nın/bolluğun, iyilik ve kötülüğün Allâh'tan olduğunu anlamıyorlar/kavramıyorlar}.

Sonra Yüce Allâh Nebî'ye hitâben buyuruyor ki:

79. *Haseneden sana isâbet eden şey* {yani, Bedir günü'ndeki feth [başarı/zafer] ve ganîmet} *Allâh'tandır* {yani, Allâh'tan idi}. *Seyyieden sana isâbet eden şey* {yani, Uhud günü'nde düşmandan gelen belâ ve ayş'tan: şiddet/geçim darlığından olan sıkıntı} *ise nefsindendir* {yani, senin zenbindendir/günâhından ötürüdür: yerleştirildiğin konumu terk etmen dolayısıyladır}...

Abdullâh b. Mes'ûd ve Ubeyy b. Ka'b'ın mushaflarında, "Senin zenbinden/günâhından ötürüdür ve onu sana Ben taqdîr ettim" açıklaması da bulunmaktadır.

> ...*Seni insânlara bir rasûl olarak gönderdik. Şâhid olarak Allâh kâfidir* {yani, senin O'nun Rasûlü olduğuna dâir Allâh'tan daha efdal bir şâhid yoktur}.

80. *Kim Rasûl'e itâ'at ederse, Allâh'a itâ'at etmiş olur, kim de tevelli*

ederse {yani, o ikisine [Allâh'a ve Rasûl'e] itâ'at etmekten yüz çevirirse}, *zâten Biz seni onların üzerine bir hafîz* {yani, raqîb [gözetleyici, bekçi]} *göndermedik.*

Sonra Allâh münâfıqların durumunu haber vermek üzere şöyle buyurmaktadır:

81. *"İtâ'at ediyoruz"* {yani, Nebî kendilerine cihâdı emrettiği vakit, "İtâ'at ediyoruz"} *derler. Fakat* {ey Muhammed senin} *yanından ayrıldıklarında* {yani, çıktıklarında}, *onlardan bir tâife geceleyin söylediklerinin gayrı şeyler tasarlarlar. Allâh tasarladıklarını* {yani, hafaza melekleri onların söylediği yalanları} *yazıyor. Onun için onlardan yüz çevir* {yani, el-Cülâs b. Suveyd ve Amr b. Zeyd'den yüz çevir, onlara sitem dahî etme} *ve Allâh'a tevekkül et* {yani, güvenip dayan}. *Vekîl* {yani, başkalarına karşı koruyucu} *olarak Allâh kâfîdir* {yani, kimse Allâh'tan daha iyi koruyamaz}.

Vekîl kelimesinin, "onların gizlediklerine şehîd/tanık" anlamında olduğu da söylenmiştir.

Sonra Allâh onlara öğüt veriyor:

82. *Hâlâ gereği gibi tedebbür etmeyecekler* {yani, işitmeyecekler/dinlemeyecekler} *mi o Qur'ân'ı?* {Muhakkak onu bilirlerdi,} *eğer o Allâh'ın gayrının indinden olsaydı, onda bir çok ihtilâf* {yani, yalanlar} *bulurlardı.*

83. *Onlara* {yani, münâfıqlara} *geldiği vakit emniyyetten* {yani, mü'minleri sevindiren bir emrden: feth/zafer ve hayrdan} *veya korkudan* {yani, eğer onlara belâ yâhûd şiddetten/sıkıntıdan birşey gelirse: mü'minlere inerse, kendilerine gelen hayrdan uzak durarak[152]}, *onu hemen yayıverirler* ["ezâ'û bihi" yani "efşûhu"], {müslümanlar bunu duydularmı kuşku edecek hâle düşüyorlardı}. *Hâlbuki onu* {yani, o emri/işi} *Rasûl'e reddetseler* {yani, Rasûl'ün haber vermesi için Rasûl'e götürseler} *ve onlardan ûlü'l-emr'e* [*emir sâhiblerine*] *(götürseler)* {yani, askerî birlik [seriyye] kumandanlarına götürseler, ve onu haber verip yazanlar onlar olsaydı}, *onu bilirlerdi, onlardan onu istinbât edenler* {yani, onlardan onu açığa çıkaracak olanlar: onun hayr ve sevindirici yö-

---

[152] "Kendilerine ... durarak" ibâresi, anlam verilmesi güç olan *yusâru ammâ mine'l-hayr* ibâresine, verebildiğimiz en anlaşılır ma'nâdır. (Çeviren)

nünü bilecek olanlar onu bilirlerdi}. *Şâyet Allâh'ın fadlı ve rahmeti* {yani, ni'metiyle sizi münâfıqların sözlerinden koruması} *üzerinizde olmasaydı, pek azınız müstesnâ şeytâna tâbi olmuştunuz.*

84. *Öyleyse* {ey Nebî, sen tek başına} *Allâh yolunda qıtâl et/savaş –mükellef değilsin, nefsin müstesnâ* {yani, senin gayrının zenbi/günâhı sana âit değildir}– *ve mü'minleri de teşvik* [*harrıd*] {yani, düşmanla savaşmaya teşvik ve sevk} *et. Umulur ki* [*asâ*] *Allâh o küfredenlerin be'sini* {yani, qıtâlini} *defeder. Allâh'ın hem be'si* {yani, (azâb ile) yakalaması} *daha şiddetlidir, hem de tenkîli* {yani, nekâli: dilediğinde kâfirleri uqûbeti/cezâlandırması} *daha şiddetlidir.*

85. *Kim hasen bir şefâ'atte* {yani, müslüman kardeşine hayrlı bir şefâ'atte} *bulunursa, onun için ondan bir nasîb olur* {yani, onun için şefâ'ati süresince ecrden bir hazz [pay/hisse] vardır}. *Kim de seyyie bir şefâ'atte bulunursa* {yani, kim de müslüman kardeşinden kötüleyerek söz eder de, duyanların ona karşı kötü duygulara sâhib olmasına sebeb olursa}, *onun için de ondan bir kifl olur* {yani, onun için de bu şefâ'atinden ötürü bir ism/günâh vardır}. *Allâh* {hayvanlardan/canlılardan} *her şeye mukîttir* {yani, her canlının rızqı tükeninceye kadar kûtu [rızqı, gıdâsı] O'nun üzerinedir}.

86. *Bir tahiyye ile tahiyye edildiğinizde ondan daha güzeli ile tahiyye edin veya onu reddedin...*

Ondan daha güzeli ile tahiyye etmek, verilen selâma "Ve aleyke ve rahmetullâhi ve berekâtuhu" diye karşılık vermek; *Onu reddetmek* ise, verilen selâma misliyle mukâbele etmektir.

...Kuşkusuz Allâh her şeye {yani, tahiyye/selâmlaşma ile ilgili her şeye: selâma daha güzeliyle ya da misliyle mukâbele etmeye} *hasîbdir* {yani, şehîddir/tanıktır}.

87. *Allâh –ki O'nun dışında ilâh yoktur– qıyâmet günü sizi cem' edecektir. Onda* {yani, ba'sta/ölümden sonra dirilişte} *rayb* {yani, şekk/kuşku} *yoktur. Kim Allâh'tan daha doğru sözlüdür* {yani, ölümden sonra diriliş hakkında söylenen söz hakkında O'ndan daha doğru hiç kimse olamaz}.

88. ***Öyleyse münâfıqlar hakkında ne diye*** {birbiriyle tartışan} ***iki gruba ayrıldınız?!...***

Buyruk, Mekke'den Medîne'ye hicret etmiş -aralarında Mahreme b. Zeyd el-Kuraşî'nin de bulunduğu- dokuz kişi hakkında inmiştir. Bunlar Medîne'ye geldikten sonra geri dönmek istediler. Onların bazıları şöyle dediler:

— Bedevî imiş gibi çıkar, bizi fark etmezlerse Mekke'ye kadar devâm ederiz.

Böylece bir yerden kalkıp bir yere geçerek ve geceleyin yol alarak Medîne'den epeyce uzaklaştılar. Nihâyet Mekke'ye vardılar ve Nebî'ye şu mektubu yazdılar:

— Biz senden ayrıldığımız hâl üzereyiz, fakat şehrimizi ve Mekke'deki kardeşlerimizi özledik.

Sonra ticâret maksadıyla Şam'a gittiler. Mekkeliler de mallarını onlara kâr ortaklığı ile verdiler ve dediler ki:

— Siz Muhammed (s.a) ve o'nun ashâbının dînindensiniz; dolayısıyla size bir zarar gelmez.

Böylece yola koyuldular. Müslümanlar onların durumlarını haber alınca bazıları dediler ki:

— Haydi, önlerine çıkıp onlarla çarpışalım, berâberlerindeki malları alalım; çünkü bunlar hicret yurdunu terk ettiler, düşmanlarımıza destek verdiler.

Bazıları da şöyle dediler:

— Hayır, onların kanları da, malları da henüz bize helâl değildir. Ancak onlar bir fitne ile karşı karşıya kaldılar; belki vazgeçer, tevbe ederler.

Nebî ise sesini çıkarmıyordu. Yüce Allâh bu dokuz kişinin durumunu haber veren buyruklarını indirdi ve mü'minlere onlara karşı söz birliği içinde olmaları için öğüt verdi: *Münâfıqlar hakkında ne diye iki gruba* {yani, birbirinizle tartışan iki gruba} *ayrıldınız* buyurdu.

> *...Hâlbuki Allâh onları kesb ettikleri yüzünden baş aşağı çevirmiştir* {yani, onları dalâlete düşürmüş de küfre döndürmüştür}. *Allâh'ın dalâlete düşürdüğü kimseyi hidâyete iletmeyi mi irâde ediyorsunuz?! Allâh kimi dalâlete düşürürse, ona* {hidâyetten} *bir yol bulunmaz.*

Sonra Yüce Allâh bu dokuz kişinin durumunu haber vermek üzere şöyle buyurmaktadır:

89. *Arzu ettiler ki, kendilerinin küfrettiği gibi siz de küfredesiniz de* {siz ve onlar küfürde} *eşit olasınız. O hâlde Allâh yolunda hicret edinceye* {yani, hicret yurdu olan Medîne'ye muhâcir olarak gelinceye} *kadar onlardan evliyâ/velîler edinmeyin. Eğer tevelli ederlerse* {yani, hicret etmekten kaçınırlarsa}, *onları nerede bulursanız tutun* {yani, esir edin} *ve öldürün* {yani, Harem bölgesi içinde ya da dışında yeryüzünün neresinde bulup yakalarsanız öldürün} *ve onlardan velî ve nasîr* {yani, nâsır {yardımcı}} *edinmeyin.*

Sonra Allâh istisnâda bulunarak buyuruyor ki:

90. *Fakat şunlar müstesnâdır: Sizinle onlar arasında mîsâk* {yani, Huzâ'a ve Benî Huzeyme gibi aranızda ahid} *bulunan bir qavme vâsıl olanlar* {yani, irtidad eden dokuz kişi}...

Ve bunlar hakkında, *Müşriklerden muâhede yaptıklarınız müstesnâdır* {yani, Huzâ'a müstesnâdır; –bu dokuz kişinin, sizinle kendileri arasında antlaşma bulunan Huzâ'a'ya vâsıl olmaları/sığınmaları hâlinde yakalayıp öldürmeyin–} (Tevbe, 9/4) buyruğu da inmiştir. Hilâl b. Uveymir el-Eslemî, Surâka b. Mâlik b. Cuşum, Kinâne'den Hayyân, Benû Müdlic ve Benû Cezîme de bu antlaşmalılar arasındadır.

Allâh Teâlâ, bu antlaşmalı kabîlelerden birine sığınan, o dokuz kişiyi öldürülmeyi yasaklamıştır; çünkü Nebî, onların ve onlara sığınan müslümanların güvenlik içinde olacağına dâir barış antlaşması yapmıştı.

Buyruğun anlamı şudur: Bunlar olsun, başkaları olsun kendileriyle antlaşma yaptığınız kimselere sığınanlara da, antlaşma yapılan kimselere tanınan hakklar tanınmalıdır.

Sonra Allâh şöyle buyurmaktadır:

> *...veya* {bu dokuz kişiden} *hem sizinle, hem kendi qavmleriyle* {yani, Benî Cezîme'yle} *qıtâl etmekten göğüsleri sıkılarak* {*hasıret sudûruhum*} {yani, qalbleri sıkışarak/daralarak} *size gelenler (müstesnâdır). Allâh dileseydi elbette onları üzerinize musallat eder de sizinle qıtâl ederlerdi...*

Allâh bu buyruğuyla mü'minleri korkutmaktadır.

...Şâyet onlar {yani, Hilâl ve onun qavmi Huzâ'a} *sizden i'tizâl eder de* [*çekilir de/uzak durur da*] *sizinle qıtâl etmez ve silmi/selemi* {yani, sulhu} *size bırakırlarsa, Allâh size onların aleyhine bir sebîl kılmamıştır* {yani, onlarla savaşmak için bir yol bırakmamıştır}.

91. *Diğer bir takımını da bulacaksınız ki: hem size karşı* {yani, siz mü'minlere karşı –size karşı tevhîdi dilleriyle ikrar ettikleri için–} *emîn olmayı, hem kendi qavmlerine karşı* {yani, müşriklere karşı –onların dînleri üzere oldukları için–} *emîn olmayı irâde ederler. Fakat her ne zamân fitneye reddedilseler* {yani, şirke da'vet edilseler}, *onun içine baş aşağı çevrilirler/atılırlar* {yani, şirke dönerler}. *Şâyet sizden i'tizâl etmez* {yani, qıtâlde/savaşta çekilmez/uzak durmaz}, *silmi/selemi* {yani, sulhu} *size bırakmazlar ve ellerini menetmezlerse/çekmezlerse* {yani, size karşı qıtâlden ellerini çekmezlerse} *onları tutun* {yani, esir alın} *ve qatledin* {yani, Harem bölgesi içinde ya da dışında yeryüzünde onlara nerede yetişirseniz onları esir alın ve öldürün}, *yakaladığınız yerde! İşte böylelerine karşı sizin için mübîn bir sultân* {yani, beyyin/apaçık bir hüccet/delîl} *kıldık.*

92. *Bir mü'minin* {yani, Ayyâş b. Ebî Rabî'a b. el-Muğîre el-Mahzûmî} *bir mü'mini* {yani, Benî Âmir b. Luey'den el-Hâris b. Yezîd b. Ebî Uneyse'yi} *qatletmesi olamaz/olur şey değildir* {yani, öldürmesi yakışık almaz/öldürmemesi gerekir}; *hatâen olması müstesnâ. Kim bir mü'mini hatâen qatlederse, mü'min* {yani, Allâh için namaz kılan ve Allâh'ın vahdâniyyetini kabûl eden} *bir köleyi hürriyyetine kavuşturması ve onun ehline* {yani, maqtulün/öldürülenin ehline/akrabalarına} *teslîm edilecek bir diyet vermesi gerekir; onların tasadduq etmeleri müstesnâ* {yani, maqtulün velîlerinin qâtile diyeti tasadduq etmeleri hâric –bu onlar için daha hayırlıdır–}. *Şâyet o* {yani, qatledilen/öldürülen kişi}, *–mü'min olmakla berâber– size düşman* {yani, ehl-i harbden} *olan bir qavmden ise, o zamân (diyet ödemeksizin, sâdece) mü'min bir köleyi hürriyyetine kavuşturması yeterlidir...*

Bu durumda (yani, öldürülen kişinin mü'min olmakla berâber müslümanlara düşman olan bir qavmden olması durumunda, mü'min bir köle azad edilmesi gerekir, fakat onun için) diyet ödemek gerekmez.

...*Şâyet* {öldürülen kişi ve onun mirâsçıları (–kâfir olmakla birlikte–)} *kendileri ile aranızda bir mîsâk* {yani, ahid/antlaşma} *bulunan bir qavmden ise, o vakit onun ehline* {yani, maqtulün ehline: Mekke'deki mirâsçılarına} *diyet ödemek ve mü'min bir köleyi hürriyyetine kavuşturmak gerekir...*

Nebî ile Mekkeliler arasında o gün için bir ahid/antlaşma bulunuyordu.

...*Kim de bulamazsa* {yani, ödeyecek diyeti bulamazsa}, {ona da} *Allâh'tan bir tevbe olmak üzere iki ay aralıksız oruc vardır. Allâh alîmdir, hakîmdir* {yani, keffâret ve köle azad etme hükmünü koymakla hakîmdir}.

93. *Kim de bir mü'mini* {yani, Benî Fihr'den olan o zâtı} *kasden qatlederse, onun karşılığı cehennemdir, hem de orada hâlid olmak üzere. Allâh ona ğazab etmiş, la'net etmiş ve onun için azîm bir azâb vardır* {yani, diyet aldığı hâlde kasden öldürdüğü için azâbı büyük ve kesintisiz olacaktır}.

94. *Ey o îmân edenler! Allâh yolunda yürüdüğünüzde* {yani, Allâh yolunda gazâ etmek üzere sefere çıktığınızda} *açığa çıkarın* {yani, öldürmeden evvel durumu araştırıp açığa çıkarın}, *size selâm verene* {yani, Mirdâs'a –çünkü o onlara, "es-Selâmu aleykum, kuşkusuz ben mü'minim" demişti–} *dünyâ hayât'ın arazını* {yani, Mirdas'ın koyunlarını} *arzulayarak, "Sen mü'min değilsin" demeyin. Allâh indinde* {yani, âhirette ve cennette} *bir çok ganîmetler vardır.* {Hicretten} *önce siz de öyle idiniz* {yani, Mirdas'ın durumunda idiniz. –Nebî'nin ashâbı ile karşılaştığınız vakit, kelime-i tevhîd'i söyleyerek qavminiz arasında güven içinde yaşıyordunuz. O hâlde hicret etmeden önce, aynı sözü söyleyerek kendinizi emniyete aldığınızı hatırlayın da, aynı durumda olan başkalarını korkutmaya kalkışmayın}. *Allâh size minnet etti* {yani, hicreti lütfetti de hicret ettiniz}. *O hâlde açığa çıkarın* {yani, sefere çıktığınızda durumu araştırıp açığa çıkarın da müslüman birini öldürmeyin}! *Kuşkusuz Allâh amellerinize habîrdir.*

95. *Mü'minlerden* {Abdullâh b. Cahş el-Esedî ve İbn Umm Mektûm gibi} *mazeret sâhibi olmaksızın* {gazâya çıkmayıp} *oturanlarla Allâh yolunda malları ve canlarıyla mücâhid olanlar bir olmaz. Allâh malları ve canlarıyla mücâhid olanları,* {mazeret sâhibi olup da} *oturanlara derece itibâriyle tafdîl etti* {yani, oturanlara

üstün kıldı}. *Gerçi Allâh hepsine* {yani, mücâhidlere de, mazereti olup oturanlara da} *husnâyı* {yani, cenneti} *va'd etti, ama Allâh mücâhidleri* {mazereti bulunmayıp da} *oturanlara azîm bir ecr ile tafdîl etti,...*

96. ...*Kendinden derecelerle* {yani, Allâh'tan bir lütuf olarak cennette, ikisi arasında yetmiş yıllık mesâfe bulunan yetmiş derece ile üstün kıldı}; *bir mağfiretle* {yani, günâhlarını mağfiretle} *ve bir rahmetle (üstün kıldı). Allâh ğafûrdur, rahîmdir.*

97. *Doğrusu nefslerinin zâlimi olarak vefât ettirdikleri* [*canlarını aldıkları*] *o kimselere melekler* {yani, ölüm meleği –sâdece o–}, *"Ne durumda* {yani, hangi şeyde} *idiniz" derler* {yani, tek başına ölüm meleği der}. *Dediler ki: "Biz yeryüzünde mustaz'aflar idik"* {yani, Mekke'de makhurlar/kahredilmişler: baskı altında bulundurulanlar idik, îmânımızı ızhâr edemiyorduk}. {Melekler onlara} *dediler ki: "Allâh'ın arzı geniş değil miydi* {yani, Medîne, sizi darlıktan çıkaracak kadar geniş değil miydi}? *Oraya hicret edeydiniz ya!"...*

Soru ve cevâb faslının ardından Yüce Allâh şöyle buyurmaktadır:

> ...*İşte onların me'vâları/barınakları cehennemdir. Ne kötü* [*sâet*] *bir gidiştir* {yani, onlar gidip ne kötü [bi'se] bir yere vardılar}.

Sonra Allâh Teâlâ mazeret sebebiyle hicret edemeyenleri istisnâ ediyor:

98. *Erkek, kadın ve çocuklardan mustaz'aflar; çâresizler* {yani, Medîne'ye çıkıp gitmek için bolluk ve imkânı olmayanlar} *ve bir yola hidâyet bulamayanlar* {yani, Medîne'ye gidilecek yolu bilemeyenler} *müstesnâ* {yani, bunların varacakları yer cehennem olmayacaktır}.

99. *İşte bunlar, Allâh'ın onlardan afvetmesi umulur* [*asâ*]...

Burada *asâ* [umulur] tabiri, "Allâh'tan bir vâcib/gereklilik" [Allâh'ın bu va'dini gerçekleştireceği] ma'nâsındadır.

> ...*Allâh* {onlardan} *afvedicidir, ğafûrdur* {yani, mazeretleri dolayısıyla hicret etmedikleri için onları cezâlandırmayıp bağışlayıcıdır}.

100. *Kim Allâh yolunda* {yani, Allâh'a itâ'at için Medîne'ye} *hicret ederse, yeryüzünde gidecek bir çok yer* {yani, küfrden uzaklaşaca-

ğı bir çok yer} *de bulur, genişlik* {yani, rızqta genişlik} *de bulur. Kim Allâh'a ve O'nun Rasûlü'ne hicret maksadıyla evinden çıkar da sonra kendisine ölüm erişirse, onun ecrini vermek Allâh'a âittir. Allâh ğafûrdur, rahîmdir.*

101. *Arzda* {yani, Mekke vâdisinin iç taraflarındaki Benî Enmâr gazvesi için yeryüzünde} *darb ettiğinizde* {yani, yolculuğa/sefere çıktığınızda}, *küfredenlerin size fitnesinden* {yani, Mekkelilerin sizden bir tâifeyi qatletmesinden}...

Fitne kelimesi, *Fir'avn'dan ve onların melesinden* [*eşrafından/ileri gelenlerinden*] *korkuları, onların fitneleri sebebiyle* {yani, kendilerini qatledecekleri düşüncesiyle}... (Yûnus, 10/83) âyetinde de "qatl" ma'nâsında kullanılmıştır.

...korkarsanız, salâttan kasr [*namazı kısaltarak kılmanız*] *dolayısıyla size bir cünâh yoktur. Kuşkusuz kâfirler sizin için apaçık bir düşmandır.*

102. {Ey Nebî} *sen de içlerinde olup da onlara namaz kıldırdığında, onlardan bir tâife seninle birlikte (namaza) dursun ve silâhlarını da alsınlar* {yani, düşmanlarına karşı silâhlarını da yanlarına alsınlar ve tedbirli olsunlar}. *Bunlar secde ettiklerinde diğerleri (düşmana karşı) siper alsınlar/düşmanı kontrol altında tutup sizi korusunlar. (Sonra da) namaz kılmamış olan diğer kısım gelsin, seninle berâber namaz kılsınlar. Tedbirli olsunlar ve silâhlarını alsınlar. Kâfirler, silâhlarınızdan ve eşyânızdan ğâfilken* {yani, onları elinizde, yanınızda bulundurmuyorken} *size ânsızın* {yani, topluca/hep birlikte} *bir baskın* {yani, hamle} *yapmayı arzu ederler* {yani, siz farkında değilken el birliğiyle üzerinize hücum etmek isterler}.

Sonra Allâh, yağmur ya da hastalık hâlinde silâhlarını bırakabileceklerini bildiriyor:

...Eğer yağmurdan dolayı bir eziyet çekerseniz yâhûd hasta iseniz silâhlarınızı bırakmanızda sizin için bir cünâh {yani, harec/vebâl} *yoktur. Bununla birlikte son derece tedbirli* {yani, silâhlarınızı bıraktığınız taqdîrde düşmanlarınıza karşı ihtiyatlı} *olun. Kuşkusuz Allâh kâfirler için mühîn* {yani, el-hevân: hor/haqîr kılan} *bir azâb hazırlamıştır...*

103. *Salâtı* {yani, korku namazını} *qadâ ettiğinizde* [*tamâmladığınızda*], *ayakta iken, otururken ve yanlarınız üzere iken Allâh'ı zikredin* {yani, dil ile anın}. *İtmi'nâna erdiğinizde* {yani, beldenizde iqâmet hâlinde iken} *salâtı iqâme edin* {yani, namazı tam olarak kılın ve kısaltmayın}. *Kuşkusuz salât, mü'minler üzerine vakitli olarak yazılmıştır* {yani, ma'lûm bir farîzadır/belirli bir farzdır}.

Kitâb [yazılmak] kelimesi, *Qıtâl üzerinize yazıldı* {yani, savaş size farz kılındı} (Bakara, 2/216) âyetinde de, "farz kılınma" ma'nâsında kullanılmıştır.

104. *O qavmi ta'kîb etmekte gevşeklik* {yani, acze düşmeyin/âcizlik} *göstermeyin...*

Vehen kelimesi, *Vehen göstermediler* (Âl-i İmrân, 3/146) âyetinde de, "acze düşmediler/âcizlik göstermediler", yani, "Uhud savaşı'ndan sonra mü'minler, Ebû Süfyân ve arkadaşlarını ta'kîb etmekte acze düşmediler" ma'nâsında kullanılmıştır.

Müslümanlar, Uhud savaşı'nda aldıkları yaralardan dolayı Nebî'ye şikâyette bulunduklarında, Yüce Allâh şu buyrukları indirdi:

> *...Eğer siz acı çekiyorsanız* {yani, ağrı ve ıztırâb duyuyorsanız}, *kuşkusuz onlar da acı çekiyorlar* {onlar da sizin gibi ağrı ve ıztırâb duyuyorlar}, *sizin acı çektiğiniz gibi, üstelik siz Allâh'tan onların* {yani, Ebû Süfyân ve arkadaşlarının} *ümîd edemeyeceklerini* {yani, sevâb ve ecr/mükâfât} *ümîd ediyorsunuz. Allâh alîmdir* {yani, halqettiklerini çok iyi bilendir}, *hakîmdir* {yani, emrinde/işinde hakîmdir/hikmetlidir}.

105. *Muhakkak ki biz sana kitâbı* {yani, Qur'ân'ı} *hakk ile indirdik* {yani, onu bâtıl ve abes olarak [maksadsız, boş yere] indirmedik}; *insânlar arasında Allâh'ın sana gösterdiği şekilde* {yani, kitâbında öğrettiği gibi} *hükmetmen için* ["li-tahkume" yani "li-key tahkum"]...

Erâ [görmek/göstermek] fiilinin; "bilmek, öğrenmek" anlamında kullanıldığı diğer bir âyet de, *İlm verilenler görürler* {yani, bilirler}... (Sebe, 34/6) âyetidir.

> *...hâinler* {yani, Tu'me} *için savunucu olma!*

106. *Allâh'tan mağfiret dile* {yani, ey Muhammed, Tu'me'nin hırsızlıktan berî olduğunu söylediğin, onun adına başkalarını yalanlaya-

rak onu savunduğun için Allâh'tan bağışlanma dile}. *Kuşkusuz Allâh ğafûrdur, rahîmdir.*

107. *Nefslerine hâinlik edenlerden* {yani, Tu'me'den} *yana mücâdele etme, çünkü Allâh havvân, esîm* {yani, dîninde Rabbine karşı esîm/aşırı günâhkâr} *olan kimseyi sevmez.*

108. *İnsânlardan hafvederler* {yani, hıyânetlerini setrederler: Tu'me setreder} *de Allâh'tan hafvetmezler* {yani, hıyânetlerini setretmezler}. *Hâlbuki O'nun râzı olmayacağı sözü geceleyin tasarladıkları zamân O onlarla* {yani, kendi aralarında, "Nebî'ye gidelim, şöyle şöyle diyelim" diyerek Allâh'ın râzı olmadığı sözleri –arkadaşlarını savunmak amacıyla– tasarlayıp uyduran Katâde b. en-Nu'mân ve arkadaşlarıyla} *berâberdir. Allâh amellerine muhîttir* {yani, O'nun ilmi, onların: hâin Tu'me'nin qavminden olan Katâde b. en-Nu'mân ve arkadaşlarının amellerini kuşatmıştır}.

Sonra onları kasd ederek buyuruyor ki:

109. *Diyelim ki siz* {yani, hâinlik edenin taraftarları} *bu dünyâ [yakın/şimdiki] hayât'ta onlardan* {yani, Tu'me'den} *yana mücâdele ettiniz* {yani, Nebînize karşı onu savundunuz}, *peki qıyâmet günü Allâh'a karşı onlardan yana kim mücâdele edecek, onlara kim vekîl olacak* {yani, ey Tu'me'nin yakınları ve taraftarları, âhirette onu azâbdan kim koruyacak}?!

Sonra Tu'me'ye tevbe yolunu göstermek üzere şöyle buyuruyor:

110. *Kim bir sû [kötülük]* {yani, ism/günâh} *işler yâhûd nefsine/kendine* {yani, suçsuz olan Ebî Melîk'e iftira ederek} *zulmeder de sonra Allâh'tan mağfiret dilerse, Allâh'ı ğafûr, rahîm bulur.*

111. *Bir ism kesb eden [günâh işleyen] kimse* {yani, Tu'me}, *sâdece kendi nefsine/aleyhine kesb etmiş olur. Allâh alîmdir, hakîmdir* {yani, emrinde hakîmdir/hikmetlidir}.

112. *Bir hatîe yâhûd bir ism kesb eden* {yani, suçsuz biri için iftira düzenleyen}, *sonra da onu bir suçsuzun üstüne atan* {yani, emânetinde bulunan zırhı Ebî Melîk el-Ensârî'nin evine atan} *kimse, muhakkak bir bühtân* {yani, o suçsuza kazf/iftira} *ve mübîn bir ism* {yani, beyyin bir günâh} *yüklenmiş olur.*

113. *Eğer üzerinde* {yani, ey Nebî, senin üzerinde} *Allâh'ın fadl u rahmeti* {yani, Tu'me'nin durumunu beyân eden Qur'ân ni'metiyle

seni hâinleri tasdîq etmekten alıkoyması} *olmasaydı, onlardan bir tâife seni şaşırtmayı kurmuşlardı* {yani, hâinlerden bir kesim az kalsın ayağını kaydırıp seni hakktan uzaklaştıracaklardı}. *Hâlbuki kendileri hâric dalâlete düşüremezler* {yani, (hakktan) ayıramazlar/uzaklaştıramazlar} *ve sana hiçbir şeyden zarar veremezler* {yani, sâhib olduğun hiçbir ni'meti eksiltemezler; sâdece kendilerini eksiltir, zarar verirler}. *Allâh sana kitâbı ve hikmeti* {yani, helâl ve harâmı} *indirdi ve sana* {kitâb ve dîn ile ilgili} *bilmediklerini ta'lîm etti. Allâh'ın üzerindeki fadlı* {yani, nübüvvet ve kitâb vererek lütfetmesi} *azîmdir.*

114. *Onların* {yani, Tu'me'nin qavmi/taraftarları olan Kays b. Zeyd, Kinâne b. Ebi'l-Hukayk ve Ebû Râfi gibilerin –ki hepsi de yahûdîlerden olup Tu'me'nin işi/durumu hakkında aralarında konuşmuşlardı–} *necvâlarının [aralarındaki konuşmaların] bir çoğunda hayr yoktur; sadaqayı veya ma'rûfu* {yani, borç vermeyi[153]} *veya insânların arasını düzeltmeyi emredeninki müstesnâ. Kim Allâh'ın rızâsını gözeterek böyle yaparsa, ona azîm bir ecr* {yani, azîm/büyük bir karşılık/mükâfât} *vereceğiz.*

Şânı yüce Allâh onların sözleri ile ilgili olarak şu buyrukları indirdi:

115. *Kim de kendisine hidâyet tebeyyün ettikten sonra Rasûl'e şiqâq* {yani, muhâlefet} *eder, mü'minlerin yolunun* {yani, dîninin} *gayrısına tâbi olursa, onu,* {(uydurma) ilâhlardan} *tevelli ettiğine/döndüğüne tevelli ederiz/döndürürüz ve onu cehenneme yaslarız. Ne kötü* ["sâet" yani "bi'se"] *masîrdir [gidiştir/varıştır].*

116. *Kuşkusuz Allâh Kendisine şirk koşulmasını* {yani, Kendisine adl [denk] tutulmasını ve bu hâlde ölenleri} *mağfiret etmez. Onun dûnunu* {yani, şirkin mâdûnunu/şirkten daha aşağısını} *ise dilediğine* {yani, ehl-i tevhîd olan kimse için} *mağfiret eder. Kim Allâh'a şirk koşarsa, ba'îd bir dalâl* {yani, hidâyetten uzak bir dalâlet} *ile dalâlete düşer.*

117. *O'nun dûnundan [berisinden/aşağısından] du'â ettikleri, başka değil ünâstır* {yani, evsândır/putlardır: ölülerdir: Lât ve Uzzâ'dır –bunlar evsândır, dolayısıyla ne hareket eder, ne zarar verir, ne fayda sağlarlar, çünkü bunlar meytedir/cansız ölülerdir–} *ve baş-*

[153] *Ma'rûf* un, "borc vermeye" tahsîs edilmesi uygun değildir. (Redaktör: E.Ö)

ka değil merîd {yani, ma'siyette Rabbine karşı alabildiğine inadla direnen} *bir şeytâna* {yani, İblîs'e –ki İblîs onlara evsâna/putlara ibâdet husûsunda kendisine itâ'ati güzel göstermiştir–} *du'â ediyorlar* {yani, O'nun dûnundan/berisinden bir şeye ibâdet ediyorlar}.

118. *Allâh ona la'net etti* {yani, Âdem'e secde etmeyi kerih gördüğü vakit la'net etti}. {İblîs de Rabbine} *dedi ki: "Andolsun ki kullarından mefrûz* {yani, ma'lûm [belli/bilinen]} *bir nasîb* {yani, hazz/pay} *alacağım"* {yani, her bin kişiden biri cennette, diğerleri cehennemde olacaktır[154] –işte mefrûz bir nasîb [ma'lûm bir hazz/pay] budur–}.

119. {İblîs devâmla dedi ki}: *"Onları dalâlete düşüreceğim* {yani, hidâyetten uzaklaştırıp saptıracağım}, *onları ümniyyelere sevkedeceğim* {yani, bâtıl ile olmadık kuruntulara/dipsiz emellere daldıracağım. Ölümden sonra diriliş, cennet ve ateş/cehennem diye birşey olmadığını söyleyeceğim}, *onlara en'âmın* {yani, putlar için salınan develerin [bahîre]} *kulaklarını dilmelerini* {yani, kesmelerini} *emredeceğim ve onlara Allâh'ın halqını tağyir* {yani, dînini tebdîl} *etmelerini emredeceğim. Kim Allâh'ın dûnundan [berisinden/aşağısından] şeytânı* {yani, İblîsi} *velî* {yani, rabb} *edinirse, mübîn bir hasar ile hasar etmiş* {yani, beyyin bir dalâl ile dalâlete düşmüş} *olur.*

120. *Onlara va'd eder* {yani, İblîs onları aldatır: "ölümden sonra diriliş yok" diye} *ve onları ümniyyelere sevk eder* {yani, bâtıl ile olmadık kuruntulara/dipsiz emellere daldırır}. *Oysa şeytân onlara, başka değil ğurûr* {yani, bâtıl şeyler} *va'd eder.*

Şeytânı velî edinenlerin durumunu açıklıyor:

121. *İşte onların me'vâları/barınakları cehennemdir. Ondan bir mahîs* {yani, ondan kaçıp sığınacak bir yer} *bulamayacaklar.*

Sonra şeytânı velî edinmeyenlerin nerede olacaklarını haber veriyor:

122. *Îmân eden ve sâlih ameller işleyenlere gelince, onları altından nehirler akan cennetlere sokacağız, orada ebediyyen hâlidler olmak üzere. Bu Allâh'ın hakk* {yani, dosdoğru} *va'didir* {ve O mutlaka

---

[154] Bu oran, delilsiz bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)

onlara olan va'dîni gerçekleştirecektir}. *Kim Allâh'tan daha doğru sözlüdür* {yani, cennet, ateş/cehennem, ölümden sonra diriliş ve diğer bütün husûslarda O'ndan daha doğru sözlü hiçbir kimse yoktur}.

123. {Ey mü'minler,} *ne sizin ümniyyelerinizle* [*kuruntularınızla/temennilerinizle*], *ne de Ehl-i Kitâb'ın* {yani, yahûdî ve hristiyanların} *ümniyyeleriyledir. Kim bir sû* [*kötülük*] *işlerse, onun karşılığını görür ve onun için Allâh'ın dûnundan* [*berisinden/aşağısından*] *ne bir velî* {yani, kendisine faydası dokunacak bir yakın}, *ne de bir nasîr* {yani, Allâh'tan gelene karşı kendisini koruyacak bir yardımcı} *bulunur.*

124. *Erkek veya dişiden kim mü'min olarak* {yani, Allâh'ın vahdâniyyetine îmân ederek} *sâlih amellerden işlerse, işte onlar cennete girerler ve naqîr* {yani, hurma çekirdeğinin sırtındaki çukurcuk –ki hurma ağacı ondan yeşerir–} *kadar zulme ma'rûz kalmazlar* {yani, sâlih amellerinden, hurma çekirdeğinin arkasındaki çukurcuk kadar dahî mükâfâtını görmedikleri bir amelleri bırakılmaz}.

Sonra Allâh Teâlâ, dînlerden İslâm dînini ihtiyâr ettiğini bildirdi:

125. *Kim* {amelinde} *muhsin olarak vechini Allâh'a teslîm eden* {yani, dînini Allâh'a hâlis kılandan} *ve hanîf* {yani, muhlis/ihlâslı} *olarak millet-i İbrâhîm'e tâbi olan kimseden daha güzel dînlidir?! Allâh İbrâhîm'i halîl* {yani, muhib/sevgili dost} *edindi.*

Allâh onlar hakkında, *Bunlar* {yani, Ehl-i Kitâb'ın kâfirleri} *Rabb'leri hakkında da'vâlaşan iki hasımdırlar* {yani, müslümanlar ile yahûdî ve hristiyanlar Rabb'leri hakkında, kendilerinin Allâh'a daha yakın oldukları husûsunda da'vâlaşan iki hasımdırlar} buyurduktan sonra, kâfirlerin âqıbetini beyân etmektedir: *Küfredenler için ateşten elbiseler biçilir* {yani, onlara ateşten elbiseler hazırlanacaktır}... (Hacc, 22/19). Sonra da mü'minlerin âqıbetini beyân ediyor: *Muhakkak ki Allâh, îmân eden ve sâlih ameller işleyenleri altından nehirler akan cennetlere sokar...* (Hacc, 22/23).

Allâh İbrâhîm'i halîl edindi buyruğundaki *halîl* kelimesi, "habîb" ma'nâsındadır; zîrâ Yüce Allâh putları kırması, qavmiyle tartışması sebebiyle İbrâhîm'i sevmiştir. Allâh İbrâhîm'i, oğlunu boğazlamak istemesinden önce halîl edinmişti.

126. *Semâvât ve arzdakiler* {yani, yaratılmışlardan göklerde ve yerde

ne varsa} *Allâh'ındır* {yani, O'nun kullarıdır, O'nun mülkündedirler}. *Allâh her şeye muhîttir* {yani, her şeyi ilmiyle ihâta edendir}.

127. *Kadınlar hakkında senden fetvâ istiyorlar* {yani, Suveyd ve iki arkadaşı sana soruyorlar}. *De ki: "Onlar hakkında fetvâyı size Allâh veriyor: Kendileri için yazılanı* {yani, sûrenin evvelinde kısmetten beyân edilenleri} *onlara vermediğiniz ve nikâhlamaya rağbet etmediğiniz*[155] [*ettiğiniz*] {yani, çirkinlikleri dolayısıyla nikâhlamaya rağbet etmediğiniz} *yetîm kadınlar* {yani, Ümm Kuhha'nın kızları}, *vildândan mustaz'aflar* {yani, mirâs hakklarını vermediğiniz âciz çocuklar} *ve qıst* {yani, adâlet} *ile muâmele etmeniz gereken yetîmler hakkında kitâbda size tilâvet edilenler* {yani, sûrenin evvelinde mirâstan farz olan hakkları size beyân edilmiştir. Yetîm kadınlar [Umm Kuhha'nın kızları], âciz çocuklar ve yetîmler hakkında da size fetvâyı böyle vermiştir: hukûklarına riâyet edin, mirâstan hakklarını verin}. *Hayrdan ne yaparsanız* {yani, mirâsın paylaştırılmasıyla ilgili size verilen emirler çerçevesinde hayr türünden her ne yaparsanız}, *kuşkusuz ki Allâh ona alîmdir"* {yani, onun karşılığını size verecektir}.

Yetîm bir kızı ve malını himâyesinde bulunduran kimse, onunla evlenmek istemez, kız ölür de mirâsını başkası alır düşüncesiyle onun evlenmesine de engel olurdu. İşte Allâh'ın, *Nikâhlamaya rağbet etmediğiniz* [*ettiğiniz*] buyruğu bunu anlatmaktadır.

128. *Şâyet bir karı* {kasıd, Huveyle bt. Muhammed b. Mesleme'dir} *kocasının* {yani, eşinin} *nüşûzundan yâhûd yüz çevirmesinden* {yani, bir hastalık dolayısıyla kocasının kendisinden yüz çevirmesinden ve başkasına meyletmesinden} *korkarsa* {yani, bilirse}, *aralarını* {yani, koca ile yaşça büyük olan kadının aralarını} *sulh etmelerinde* {yani, yaşça büyük olan kadının, kocasının genç kumasının yanına kendisinden daha fazla gitmesine râzı olmasında} *o ikisine* {yani, koca ve yaşça büyük olan kadına} *bir cünâh* {yani, böyle bir paylaştırmada bir beis/sakınca} *yoktur. Sulh, hayrlıdır* {yani, böyle bir paylaştırmaya râzı olmak, ayrılıktan hayrlıdır}. *Nefsler ise şuhh'a hazırolagelmiştir* {yani, nefslerde

155 Lâfız, *nikâhlamaya rağbet etmediğiniz* değil, *nikâhlamaya rağbet ettiğiniz* şeklindedir. (Redaktör: E.Ö)

mala karşı hırs/aşırı düşkünlük mevcuttur –bununla, yaşça büyük olan kadının, malının bir kısmını ve kocasından nasîbini terk ederek onu hoşnud etmesi kasdedilmektedir. Böylece o da, mala olan tutkusu sebebiyle onu kabûl eder–}. *Eğer iyi geçinir* {yani, yaşça büyük olan kadından ayrılmaz} *ve ittiqâ ederseniz* {yani, genç kadına büsbütün meyledip de ötekine cevretmekten korunursanız/kaçınırsanız}, *kuşku yok ki Allâh amellerinize habîrdir* {yani, kadınlara ihsân ya da cevredip etmediğinizden haberdardır}.

129. *Ne kadar hırs gösterseniz de, kadınlar arasında adâletli davranmaya* {yani, sevgide adâletli davranmaya: qalblerinizde onlara karşı eşit sevgi beslemeye} *güç yetiremezsiniz* {yani, qâdir/muktedir olamazsınız}. *Öyleyse tam bir meyille meyledip* {yani, sevdiğiniz genç kadına büsbütün meyledip} *de ötekini muallakta bırakmayın* {yani, sürekli genç olan eşin yanına gidip ötekini: yaşça büyük olan kadını dulmu-evlimi belli olmayacak şekilde ortada bırakmayın ve lâkin paylaştırmada âdil olun}. *Eğer ıslâh eder* {yani, onların işlerini düzeltir} *ve ittiqâ ederseniz* {yani, birine meyledip de ötekine cevr etmekten korunursanız/kaçınırsanız}, *kuşku yok ki Allâh ğafûrdur* {yani, yaşça büyük olanın rızâsıyla genç olana meyletmenizi bağışlayandır}, *rahîmdir* {yani, sulh ruhsatı vermek sûretiyle size karşı merhamet gösterendir}.

Şâyet yaşça büyük olan kadın sulhu kabûl etmeyerek kendisiyle genç kadın arasında eşitlik sağlanmasını ya da boşanmasını isterse, bu da onun hakkıdır. Kadının bu tercihinden sonra kocasının onu boşaması ile ilgili olarak da şu buyruklar indi:

130. *Eğer ayrılırlarsa,* {yani, Râfi ile yaşlı karısı Huveyle birbirlerinden ayrılırlarsa}, *Allâh her birini* {yani, kocayı da, yaşlı kadını da} *sa'tinden* {yani, vâsi/geniş fadlından/lütfundan} *müstağni kılar. Allâh vâsidir* {yani, rızqı hepsine yetecek kadar vâsidir/geniştir}, *hakîmdir* {yani, birbirlerinden ayrılma hükmünü vermekte hakîmdir/hikmetlidir}.

131. *Semâvât ve arzdakiler* {yani, göklerde ve yerdeki bütün yaratıklar} *Allâh'ındır* {yani, O'nun kullarıdır, O'nun mülkündedir}. *Andolsun ki sizden evvel kendilerine kitâb verilenlere de, size de, "Allâh'a ittiqâ edin" diye tavsiye ettik. Eğer küfrederseniz, kuşkusuz*

ki semâvât ve arzdakiler Allâh'ındır. Allâh ğanidir {yani, kullarına ve yarattıklarına ihtiyacı yoktur}, *hamîddir* {yani, bütün yarattıkları tarafından, sultânı [hâkimiyet ve egemenliği] dolayısıyla hamîddir/hamdedilendir}.

132. *Semâvât ve arzdakiler Allâh'ındır. Vekîl* {yani, şehîd/tanık} *olarak Allâh kâfidir* {yani, göklerde ve yerde bulunanların hepsinin O'nun kulu ve O'nun mülkünde olduklarına dâir Allâh'tan daha üstün hiçbir şâhid/tanık bulunamaz}.

133. *Eğer dilerse, ey insânlar sizi giderir* {yani, öldürür}, *diğerlerini/başkalarını* {yani, sizden daha itâ'atkâr olan sizin gayrınızı} *getirir. Allâh şuna* {yani, O'na isyân etmeniz hâlinde sizi giderip/yok edip sizin gayrınızı [yerinize başkalarını] getirmeye} *qadîrdir.*

134. *Kim dünyâ sevâbını irâde ederse* {yani, ameli ile dünyâ sevâbını irâde ederse, âhireti için amel etsin}, *dünyâ sevâbı* {yani, dünyâda rızqı} *ve âhiret (sevâbı)* {yani, cennet} *Allâh'ın indindedir. Allâh semîdir* [*işitendir*], {amellerinize} *basîrdir.*

135. *Ey o îmân edenler! Qıst* [*adâlet*] *ile qavvâmlar* ["qavvâmîn" [ayakta tutanlar] yani "qavvâlîn" [adâletle konuşanlar] *olun da Allâh için şehâdeti iqâme edin* {yani, Allâh için adâletle şâhidlik yapın}: *gerek nefsleriniz* {yani, yapacağınız şehâdet kendinizin} *yâhûd ana-babanızın ve yakınlarınızın aleyhine olsun, gerekse ğani yâhûd faqîr* {yani, o ikisi zengin veya faqîr} *olsunlar. Çünkü Allâh o ikisine de evlâdır* {yani, zengine de, faqîre de başkasından evlâdır/yakındır}. *O hâlde hevâya tâbi olmayın* {yani, şehâdette ve akrabalıkta hevâya tâbi olmaktan ittiqâ edin}, *udûl etmeyin* {yani, hakktan sapmayın}. *Eğer çarpıtırsanız* {yani, şehâdeti tahrif ederseniz, şehâdeti ibtal etmek amacıyla dilinizi eğip bükerek dosdoğru şâhidlik etmezseniz} *veya yüz çevirirseniz* {yani, şehâdetten yüz çevirir de şâhidlik etmezseniz}, *kuşkusuz ki Allâh amellerinize* {yani, şâhidliği gizlemenize ve onu gerektiği gibi yerine getirmenize} *habîrdir.*

136. *Ey o îmân edenler!...*

Âyet, Ehl-i Kitâb'dan olup da îmân edenler hakkında inmiştir. Müslüman olduktan sonra onlar ile yahûdîler arasında tartışmalar oldu. Onlar, "Biz Muhammed'in (s.a) kitâbına îmân ediyor, onun dışındaki kitâbları inkâr ediyoruz" deyince Yüce Allâh şöyle buyurdu:

> ...*Allâh'a* {yani, O'nun tevhîdine/vahdâniyyetine}, *O'nun Rasûlü'ne* {yani, Muhammed'e}, *Rasûlü'ne indirdiği kitâba ve önceden* {yani, Muhammed'in kitâbından önce} *indirdiği kitâba îmân* {yani, tasdîq} *edin...*

Arkasından Ehl-i Kitâb'ın kâfirlerini söz konusu ederek âhiretten, yani, ölümden sonra dirilişten çekinmelerini, ona hazırlanmalarını hatırlatarak buyuruyor ki:

> ...*Kim Allâh'a* {yani, O'nun tevhîdine/vahdâniyyetine}, *meleklerine, kitâblarına, rasûllerine ve âhiret gününe* {yani, amellerin karşılığının görüleceği ölümden sonra diriliş gününe} *küfrederse, ba'îd bir dalâl* {yani, hidâyetten uzak bir dalâl/sapıklık} *ile dalâlete düşer.*

Sonra Ehl-i Kitâb'ı söz konusu ederek şöyle buyurmaktadır:

137. *Kuşkusuz* {Tevrât ve Mûsâ'ya} *îmân edip, sonra* {Mûsâ'nın ardından} *küfreden, sonra* {Îsâ ve İncîl'e} *îmân eden, sonra* {o'nun ardından} *küfreden, sonra küfrünü ziyâdeleştiren* {yani, Muhammed ve Qur'ân'ı inkâr ederek küfrünü artıran} *kimseler var ya, Allâh onları* {yani, onların bu hâllerini} *mağfiret etmeyecek, onları yola hidâyet etmeyecek/iletmeyecek.*

138. *Münâfıqları* {yani, Abdullâh b. Ubeyy, Mâlik b. Duhşum ve Cedd b. Kays'ı} *müjdele: doğrusu onlar için* {âhirette} *elîm* {yani, can yakıcı} *bir azâb vardır.*

Sonra Allâh, onların niteliklerini söz konusu ederek buyuruyor ki:

139. *Mü'minlerin dûnundan* [*berisinden*] *kâfirleri* {yani, yahûdîleri} *evliyâ ediniyorlar...*

Münâfıqlar, "Muhammed'in işi tamâmlanıp başarıya ulaşmaz" diyerek yahûdîlere tâbi oldular ve onları velî edindiler. Bundan dolayı Yüce Allâh şöyle buyurdu:

> ...*İzzeti onların yanında mı arıyorlar* {yani, münâfıqlar yahûdîlere sığınarak, zararlara karşı korunmayı, güç ve quvvet elde etmeyi mi umuyorlar}?!...

Yahûdiler, Arab müşriklerini Nebî ile savaşmaya teşvik ederek güçlenme amacı güdüyorlardı. Bunun üzerine Yüce Allâh, *İzzeti onların yanında mı arıyorlar?!* buyurdu.

...Hakîkat şu ki, izzet bütünüyle Allâh'ındır {yani, izzetin tümü Allâh'ın izniyledir}.

Münâfıqların, Qur'ân ile alay etmeleri üzerine Yüce Allâh Medîne'de şu yruğu indirdi:

140. *Kitâbda* {yani, Mekke'de En'âm sûresi'nde (68. âyet)} *size indirilen: Allâh'ın âyetlerine küfredildiğini ve onlarla alay edildiğini işittiğinizde, onun gayrı bir hadîse/söze dalıncaya* {yani, münâfıqlar başka sözlere geçinceye} *kadar onlarla berâber oturmayın. (Eğer oturursanız,) kuşkusuz o vakit siz de onlar gibisiniz* {yani, küfrde onlar gibisiniz demektir}...

Böylece Allâh müslümanlara, Qur'ân ile alay etmeleri hâlinde Mekke kâfirleri ve Medîne münâfıqları ile birlikte oturmayı yasakladı. Arkasından, onlarla birlikte oturmaları ve alaylarına ses çıkarmayıp râzı olmaları hâlinde, küfrde onlar gibi olacaklarını beyân ederek korkuttu.

...Doğrusu Allâh münâfıqları {yani, ehl-i Medîne'den Abdullâh b. Ubeyy, Mâlik b. Duhşum ve Cedd b. Kays gibilerini} *ve kâfirleri* {yani, ehl-i Mekke'den kâfirleri} *cehennemde cem' edecektir, hem de cümleten.*

Sonra Allâh Teâlâ, münâfıqların durumunu haber vermek üzere buyurdu ki:

141. *Onlar ki, sizi tarabbus ediyorlar* {yani, başınıza türlü musîbetlerin gelmesini gözetliyorlar}. {Ey mü'minler topluluğu,} *eğer size Allâh'tan bir feth* {yani, Bedir günü düşmanlarınıza karşı nasr [yardım, zafer]} *olursa, "Biz de sizinle berâber değil miydik"* {yani, düşmanlarınıza karşı sizinle berâber değil miydik? O hâlde ganîmetten bize de verin, çünkü sizin ganîmetteki hakkınız bizden fazla değildir} *derler...*

Allâh'ın, *Eğer Rabbinden bir nasr gelirse, "Kuşkusuz biz de sizinle berâberdik"* {yani, düşmanlarınıza karşı sizinle berâberdik} *derler* (Ankebût, 29/10) buyruğu da bunu dile getirmektedir.

...ve eğer kâfirlere bir nasîb olursa {yani, Uhud günü kâfirler mü'minlere gâlib gelirse}, {münâfıqlar kâfirlere} *derler ki: "Biz sizin gâlib gelmenizi sağlamadık mı* {yani, arkanızdan sizi sağlama almadık mı}, *mü'minlerden sizi korumadık mı* {yani, mü'minlerle sizin için mücâdele ederek, onların sizin üzerinize gelmelerini

engelleyip, onlara, bizim de sizinle birlikte olduğumuzu söylemedik mi}?...

Bu sözleri, onlardan çekindikleri için söylemişlerdi. Yüce Allâh da şöyle buyurmaktadır:

...*Qıyâmet günü aranızda Allâh hükm verecek ve Allâh, kâfirler için mü'minlerin aleyhine aslâ bir yol kılmayacaktır* {yani, kâfirlere ebediyyen bir hüccet/delîl vermeyecektir}.

142. *Doğrusu münâfıqlar,* {îmânlarını ızhâr edip tekzîblerini gizlemekle} *Allâh'a hud'a/hile yaparlar. Asıl Allâh onlara* {âhirette sırât üzerinde[156]} *hud'a yapar...*

Sonra münâfıqların durumunu haber veriyor:

...{Münâfıqlar} *namaza kalktıkları vakit de üşenerek kalkarlar* {yani, ağır hareket ederler, namazın üzerlerinde bir vazîfe olduğunu kabûl etmezler},...

Bunun bir benzeri de Tevbe sûresi'ndedir (75-77. âyetler).

...{gündüz namaza kalkarak} *insânlara gösteriş yaparlar ve Allâh'ı zikretmezler, az müstesnâ* {yani, riyakârlık yaparlar ve gizlide/tenhada [kimsenin görmediği yerlerde] namaz kılmazlar}.

143. *İkisi arasında müzebzebdirler* {yani, münâfıqlar mü'minlerle kâfirler arasında müzebzebdirler; yahûdîlerle birlikte olmadıkları için velâyetlerini ızhâr etmezler, velâyette mü'minlerle de berâber değildirler}; *ne bunlara, ne de onlara. Allâh kimi dalâlete düşürürse* {yani, hidâyetten şaşırtırsa/saptırırsa}, *onun için* {onu hidâyete iletecek} *bir yol bulunmaz.*

144. *Ey o îmân edenler!..*

Ey o îmân edenler!.. hitâbı onlara bir teşviktir. Bu buyruk Abdullâh b. Ubeyy, Mâlik b. Duhşum gibi münâfıqlar hakkında inmiştir. Onların yahûdîlerden mevâlileri: Asba' ve Râfi', müslüman oldukları için onları kınadılar, dînlerini terk etmeyi ve yahûdîleri velî edinmeyi onlara güzel gösterdiler. Bunun üzerine onlar, yahûdîlere karşı da yapmacık davranmaya başladılar. Yüce Allâh da buyurdu ki:

---

156 Bu, dayanaktan yoksun bir iddiâdır. Zîrâ, sırât [kıldan ince kılıçtan keskin sırât köprüsü] inancı, –Mecûsîlik gibi– başka dîn ve kültürlerden alınıp hadîs kılığına sokularak İslâm kültürüne idhâl edilmiştir. (Redaktör: E.Ö)

...Mü'minlerin dûnundan {*berisinden*} *kâfirleri* {yani, yahûdîlerden kâfirleri} *evliyâ edinmeyin. Aleyhinize Allâh'a mübîn bir sultân* {yani, beyyin bir hüccet/delîl} *yapmayı mı* {yani, yahûdîleri velî edinmek ve onlara karşı samimi/hayrhah olmakla aleyhinize Allâh'a beyyin/açık bir hüccet/delîl vermeyi mi} *irâde ediyorsunuz?*

145. *Kuşkusuz münâfıqlar ateşte* {yani, hâviyede} *en aşağıdadırlar. Onlar için bir nasîr* {yani, azâbdan menedici bir yardımcı} *bulunmaz.*

146. {Münâfıqlardan} *tevbe edenler, ıslâh olanlar* {yani, amellerini ıslâh edenler}, *Allâh'a sarılanlar* {yani, sığınanlar} *ve dînlerini* {yani, İslâm'ı} *Allâh için hâlis kılanlar* {yani, dînlerine şirk karıştırmayanlar} *müstesnâdır. İşte onlar* {velâyette} *mü'minlerle berâberdir. Allâh mü'minlere azîm bir ecr* {yani, bolca karşılık} *verecektir.*

147. *Eğer* {O'nun ni'metlerine} *şükreder ve îmân* {yani, tasdîq} *ederseniz, Allâh size azâbı ne yapsın* {yani, O şükreden, îmân eden bir kimseye aslâ azâb etmez}. *Allâh şâkirdir, alîmdir* {yani, onları çok iyi bilendir}.

148. *Allâh, hiçbir kötü sözün cehren söylenmesini* {yani, insânlardan hiç birinin böyle söylemesini} *sevmez, zulme uğrayan* {yani, kendisine hakksızlık yapılan} *müstesnâ* {yani, hakksızlığa uğrayan kimse, kendisine zulmedilen sözün benzeriyle intiqâmını alabilir, ona söylenen sözün benzerini söylemesinde onun için bir vebâl yoktur}. *Allâh semîdir* {yani, kötü sözün açıktan söylenmesini işitendir}, *alîmdir* {yani, onu çok iyi bilendir}.

Sonra Allâh Teâlâ, bağışlamanın, Allâh nezdinde karşılık verip intiqâm almaktan daha hayrlı olduğunu bildirmek üzere şöyle buyurdu:

149. *Bir hayrı açıklar* {yani, îlân eder} *veya onu hafvederseniz* {yani, setrederseniz/gizlerseniz} *yâhûd* {size yapılan} *bir kötülüğü afvederseniz, kuşkusuz Allâh afuvdur, qadîrdir* {yani, Allâh, arkadaşının hatâsını afvetmenden daha ileri derecede senin günâhını afvetmeye muktedirdir}.

150. *Kuşku yok ki o kimseler Allâh'a ve O'nun rasûllerine küfrederler* {yani, yahûdîler}, *Allâh ile O'nun rasûllerinin arasını ayırmayı*

irâde ederler ve, "Kimine {yani, Mûsâ'ya} *îmân ederiz, kimini* {yani, Îsâ ve Muhammed'i} *inkâr ederiz" derler, böyle arada bir yol* {yani, rasûllerin kimine îmân, kimini inkâr ederek arada bir dîn} *tutmayı irâde ederler.*

151. *İşte onlar gerçek kâfirlerdir* {yani, rasûllerin kimini inkâr ettikleri için kimine îmân etmelerinin faydasını göremeyecek kâfirlerdir}. *Biz o kâfirlere* {âhirette} *mühîn* {yani, hor ve haqîr kılıcı} *bir azâb hazırladık.*

Sonra mü'minleri söz konusu ederek buyuruyor ki:

152. *Allâh'a ve O'nun rasûllerine îmân edip onlardan hiç birinin arasını ayırmayanlara* {yani, rasûller arasında ayrım gözetmeksizin hepsini tasdîq edenlere} *gelince, işte onlara ecrlerini* {yani, amellerinin karşılığını} *verecektir. Allâh ğafûrdur, rahîmdir [lütf u ihsânı sürekli olandır].*

153. *Ehl-i Kitâb* {(yani, yahûdîler)} *senden kendilerine semâdan bir kitâb indirmeni istiyorlar. Mûsâ'ya şundan daha büyüğünü teklif etmişlerdi, "Allâh'ı bize cehreten* {yani, gözlerimizle görecek şekilde [mu'âyeneten]} *göster" demişlerdi de zulmleri* {yani, "Allâh'ı bize gözlerimizle görecek şekilde göster" demeleri} *yüzünden onları sâiqa* {yani, ölüm} *almıştı. Sonra, onlara gelen beyyinelerin* {yani, dokuz âyetin/mu'cizenin} *ardından buzağıyı (ilâh) edinmişlerdi. Şundan dolayı da afvetmiştik* {yani, buzağıyı ilâh edindikleri için cezâ olarak hepsini toptan imhâ etmemiştik} *ve Mûsâ'ya mübîn bir sultân* {yani, beyyin bir hüccet/delîl: el ve asâ mu'cizelerini} *vermiştik.*

154. *Tûr'u fevqlerine ref' etmiştik* {yani, Cebrâîl cebel'i/dağı başlarının üzerine kaldırmıştı[157] -kendileri dağın eteklerinde idi, dağ da başlarının üzerinde idi-}, *mîsâklarına (bağlanmaları için)* {yani, Tevrât'ta bulunan hükmleri ikrar etmeleri için}. *Ve onlara, "O kapıya* {yani, hıtta kapısına} *secde ederek girin" demiştik ve onlara, "Sebtte* {Cum'artesi günü balık avlayarak} *haddi aşmayın" demiştik ve onlardan ğalîz* {yani, şiddetli} *bir mîsâk almıştık* {yani, Allâh'ın Tevrât'ta onlara verdiği emirleri ikrar ve kabûl etme sözü almıştık}.

---

[157] Bu, dayanaktan yoksun bir iddiâdır. (Redaktör: E.Ö)

155. ***Fakat o mîsâqlarını naqzetmeleri*** **{yani, Tevrât'ta bulunanları kabûl ettikleri hâlde gereğini yerine getirmemeleri}**, ***Allâh'ın âyetlerine*** **{yani, İncîl ve Qur'ân'a}** ***küfretmeleri*** {yani, yahûdîlerin küfretmeleri}, ***hakksız yere enbiyâyı qatletmeleri ve "Qalblerimiz kılıflıdır"*** {yani, qalblerimiz örtüler/perdeler içinde olduğundan, senin söylediklerini kavrayamıyoruz ey Muhammed} *sözleri sebebiyle... Hayır, Allâh onun* {yani, qalblerinin} *üzerini tab' etmiştir* {yani, hatm etmiştir/mühürlemiştir} *küfretmeleri sebebiyle, artık onlar îmân etmezler, meğer ki az* {yani, onlar hiç îmân etmezler}...

156. *...ve yine küfretmeleri, Meryem'e azîm bir bühtânda bulunmaları...*

Yahûdîler, Meryem'in Yûsuf b. Mâsân ile zinâ ettiği iftirasında bulunmuşlardı.

157. *...ve, "Biz Rasûlullâh [Allâh'ın Rasûlü] Mesîh Îsâ ibn Meryem'i qatlettik" [öldürdük] sözleri sebebiyle...*

Onlar/yahûdîler (Îsâ ibn Meryem için), "Rasûlullâh" [Allâh'ın Rasûlü] demediler, velâkin Allâh "Rasûlullâh" dedi.

...Oysa o'nu qatletmediler [öldürmediler] ve o'nu salbetmediler [çarmıha germediler], velâkin onlar için şibihleşti {yani, qatlettikleri/öldürdükleri arkadaşları o'na benzedi[158]}. *Doğrusu o'nda* {yani, Îsâ hakkında} *ihtilâf ettiler* {yani, hristiyanların bir kısmı "Yahûdîler o'nu öldürdü" derken, bir kısmı da "O öldürülmedi" diyerek ihtilâf ettiler}. *Ondan yana* {yani, o'nun öldürüldüğünden yana} *kesinlikle şekk/kuşku içindedirler. Onların buna dâir bir ilimleri yoktur, zanna tâbi olmak dışında. Onu yaqînen qatletmediler* {yani, onlar o'nu qatlettikleri yolundaki zannlarını yaqîn [kesin/hakk] yerine koydular; oysa o'nu qatlettiklerinden emîn değildirler}.

Allâh, Îsâ'yı (a.s) qatlettikleri iddiâlarında yahûdîleri tekzîb ederek buyuruyor ki:

158. *Aksine Allâh o'nu Kendine ref' etti* {yani, Allâh Îsâ'yı Ramazân ayında, qadr gecesinde, otuzüç yaşında diri olarak Beytu'l-Maq-

158 Bu, dayanaktan yoksun bir iddiâdır. (Redaktör: E.Ö)

dîs dağından semâya/göğe ref' etti/yükseltti[159]}. *Allâh azîzdir* {yani, güçlü koruyucudur, çünkü Îsâ'yı qatlden/öldürülmekten korumuştur}, *hakîmdir* {yani, o'nu yükseltmeye dâir hükmünde hikmetlidir}.

159. *Ve Ehl-i Kitâb'dan* {yani, yahûdîlerden}, *hiç biri yoktur ki ölümünden* {yani, yahûdîlerden her biri ölümden/kendi ölümünden} *önce o'na* {yani, Îsâ'nın nebî-rasûl olduğuna} *mutlaka îmân edecek olmasın ve o qıyâmet günü onlar üzerine/aleyhine şehîd* {yani, onlara risâleti tebliğ ettiğine dâir tanık} *olacaktır.*

160. *Hâdûların* {yani, yahûdîlerin/yahûdîleşenlerin} *zulmleri sebebiyle onlara helâl olan tayyibâtı* {yani, en'âmı: etleri, yağları ve bütün tırnaklıları -ki bunlar onlara helâl idi-} *üzerlerine harâm kıldık* {bunlar onlara, Mûsâ'dan sonra Allâh tarafından harâm kılınmıştı}. *Bir çoklarını Allâh yolundan* {yani, İslâm dîninden ve Muhammed'den[160]} *alıkoymaları (sebebiyle bunu yaptık).*

Bir çoklarını Allâh yolundan alıkoymaları buyruğunda hazfedilmiş taqdîri lafızlar bulunmaktadır, şöyle ki: "Allâh yolundan alıkoymaları sebebiyle bunu yaptık."

161. *Ondan nehyedildikleri hâlde ribâ/fâiz almaları ve insânların mallarını bâtıl ile* {yani, hakk olmayan harâm yollarla} *yemeleri sebebiyle, onlardan* {yani, yahûdîlerden} *kâfirlere elîm* {yani, can yakıcı} *bir azâb hazırladık.*

İşte bu âyette söz konusu edilen zulmleri budur.

Sonra Yüce Allâh, Tevrât ehli arasından îmân edenleri söz konusu ederek şöyle buyurmaktadır:

162. *Fakat onlardan* {yani, yahûdîlerden} *ilimde râsih [sâbit/müte-*

---

159 "Allâh'ın Îsâ'yı Ramazân ayında, qadr gecesinde, 33 yaşında diri olarak Beytu'l-Maqdîs dağından semâya ref' ettiği/yükselttiği" iddiâsı, bâtıl hristiyan iddiâsının tekrârından başka birşey değildir. Zîrâ Îsâ, semâda ve diri olmadığı gibi, o'nun tekrar dünyâya gelmesi de söz konusu değildir. Îsâ da -her beşer ve nebî-rasûl gibi- vefât etmiştir-ettirilmiştir (bkz. Âl-i İmrân, 3/55; Mâide, 5/117), dirilişi de ancak âhirette olacaktır. Nietkim, Muqâtil b. Süleymân da Mâide, 5/117'de Îsân'nın, *ne zamân ki beni vefât ettirdin* sözünü, "ecelimi sona erdirip öldürdün" şeklinde tefsîr etmiştir. (Redaktör: E.Ö)

160 Bu yorumun hatâlı olduğu açıktır. (Redaktör: E.Ö)

mekkin} *olanlar* {yani, Tevrât ilmini tedris edenler/Tevrât'ı iyi bilenler:[161] Abdullâh b. Selâm ve arkadaşları} *ve mü'minler* {yani, Ehl-i Kitâb'dan olmayan Muhammed'in ashâbı} *sana indirilene* {yani, Qur'ân'a} *ve senden önce indirilene* {yani, diğer nebîlere indirilene: Tevrât'a ve İncîl'e} *îmân ederler,...*

Sonra Yüce Allâh onların niteliklerini belirterek şöyle buyurmaktadır:

...salâtı iqâme ederler, zekâtı îtâ ederler [*verirler*], *Allâh'a* {yani, O'nun ortaksız bir ve tek olduğuna} *ve âhiret günü'ne* {yani, amellerin karşılığının görüleceği ölümden sonra dirilişe} *îmân edenler. İşte onlara azîm bir ecr* {yani, büyük bir karşılık} *vereceğiz.*

163. *Doğrusu sana da vahyettik, tıpkı Nûh'a ve o'nun ardındaki nebîlere* {yani, Hûd ve Sâlih'e} *vahyettiğimiz gibi. İbrâhîm'e, İsmâîl'e, İshâq'a, Ya'qûb'a ve esbâta* {yani, Ya'qûb'un oğulları olan Yûsuf'a ve kardeşlerine İbrâhîm'in sâhifelerinde[162]} *vahyettiğimiz gibi. Îsâ'ya, Eyyûb'a, Yûnus'a, Hârûn'a ve Süleymân'a* {vahyettiğimiz gibi}. *Dâvûd'a da bir zebûr verdik.*

164. *Bundan evvel kıssalarını sana anlattığımız rasûllere...*

Bunlar [rasûllerin kıssaları], Mekke'de inen En'âm sûresi'nde ve diğer sûrelerde zikredilmişti. Bu sûre [Nisâ sûresi] ise Medenîdir.

...ve kıssalarını sana anlatmadığımız rasûllere de (vahyettik) ve Allâh Mûsâ ile de konuştu.

165. *Mübeşşir* {yani, cennetle müjdeleyici} *ve münzir* {yani, ateş/cehennem ile uyarıcı} *rasûller (olarak gönderdik) ki insânlar için*

---

161 *İlmde râsih olanlar*'ın, "Tevrât ilmini tedris edenler/Tevrât'ı iyi bilenler" olduğu iddiâsı, kesinlikle doğru değildir. Zîrâ, Tevrât ilmini tedris ettiği/Tevrât'ı iyi bildiği hâlde, Îsâ'ya ve İncîl'e, Muhammed'e ve Qur'ân'a îmân etmeyen birçok yahûdî vardı. Nitekim Muqâtil b. Süleymân da, Nisâ, 4/47'de, *kendilerine kitâb verilenler* ibâresini, –Kur'ân ve Peygamber düşmanı olarak öldürülen– "Ka'b b. el-Eşref gibi Tevrât bilgisine sâhib olanlar" şeklinde yorumlamıştır. Zâten Müellif'in zikrettiği isimlere bakıldığında da, *ilmde râsihler*'in, "tedris'ten/iyi bilmek"ten ziyâde, "ilm üzere mütemekkin/sâbit, değişmez, istikâmet üzere olmayı" ifâde ettiği anlaşılır. (Redaktör: E.Ö)

162 İbâreden, "İsmâîl'e, İbrâhîm'in sahîfelerinde vahyedildiği" anlaşılmakta ise de, ibâre, "İbrâhîm'e sahîfelerinde (vahyettik), diğer nebîlere de ayrı ayrı vahyettik" şeklinde anlaşılmalıdır. (Çeviren)

rasûllerin ardından bir hüccet olmasın {yani, qıyâmet günü, "Bize bir rasûl gelmedi" diyemesinler}. *Allâh azîzdir, hakîmdir* {yani, insânlara enbiyâ gönderilmesi hükmünde hikmetlidir}.

166. *Fakat Allâh sana* {Qur'ân'dan} *indirdiğiyle şehâdet eder ki, onu ilmiyle indirmiştir. Melekler de* {şuna [Qur'ân'ı ilmiyle indirdiğine]} *şehâdet ederler. Şâhid olarak Allâh kâfidir* {yani, sana Qur'ân'ı indirdiğine dâir Allâh'tan daha üstün hiçbir şâhid olamaz}.

Sonra Yüce Allâh onları kasdederek şöyle buyurmaktadır:

167. *Muhakkak ki o küfredenler* {yani, Muhammed'i ve Qur'ân'ı inkâr edenler}, *Allâh yolundan* {yani, İslâm dîninden} *alıkoyanlar* {yani, yahûdîler}, *ba'îd* {yani, hidâyetten tavîl [uzun/uzak]} *bir dalâl ile dalâlete düşmüşlerdir.*

168. *Doğrusu küfredenleri* {yani, Muhammed'i ve Qur'ân'ı inkâr eden yahûdîler} *ve zulmedenleri* {yani, Allâh'a şirk koşanları: yahûdîleri} *Allâh aslâ mağfiret edecek değil, hiçbir tarîke/yola iletecek de değildir.*

Sonra şu istisnâyı yapmaktadır:

169. *Cehennemin* {yani, küfrün} *tarîki/yolu müstesnâ, ki onlar orada ebediyyen hâlidlerdir* {yani, küfr onları ebediyyen hâlid olacakları [kalacakları/ölmeyecekleri] cehenneme götürür}. *Şu* {yani, onlara azâb edilmesi}, *Allâh'a pek kolaydır.*

170. *Ey insânlar! O Rasûl* {yani, Muhammed} *size Rabbinizden hakk* {yani, Qur'ân} *ile geldi. Öyleyse îmân edin, sizin için hayrlıdır* {yani, Qur'ân'ı tasdîq edin; o sizin için küfrden daha hayrlıdır}. *Eğer küfrederseniz, semâdakiler ve arzdakiler* {yani, bütün yaratılmışlar} *Allâh'ındır. Allâh ise alîmdir/bilendir, hakîmdir/hikmetlidir.*

171. *Ey Ehl-i Kitâb* {yani, ey hristiyanlar}! *Dîninizde* {yani, İslâm hakkında} *gulüvv etmeyin/aşırı gitmeyin* {yani, Allâh ve Îsâ ibn Meryem hakkında gerçek olmayan şeyleri söylemeyin}. *Allâh'a hakktan başkasını isnâd etmeyin. Mesîh Îsâ ibn Meryem sâdece Allâh'ın Rasûlü'dür* {yani, Allâh'ın çocuğu yoktur}, *Meryem'e ilqâ ettiği kelimesidir* {yani, Allâh'ın "Ol" demesiyle olan bir varlıktır} *ve O'ndan bir rûhtur* {yani, Îsâ, babasız doğmuştur}. *Öyleyse Allâh'a* {yani, O'nun ortaksız bir ve tek olduğuna} *ve O'nun rasûlle-*

rine {yani, Muhammed'in nebî ve rasûl olduğuna} *îmân* {yani, tasdîq} *edin de "Üçtür"* {yani, Allâh üçün üçüncüsüdür} *demeyin, kendi iyiliğiniz için vazgeçin. Allâh sâdece bir tek ilâhtır; çocuğu olmaktan* {yani, Îsâ'yı çocuk edinmekten/Îsâ'nın babası olmaktan} *münezzehtir. Semâdakiler ve arzdakiler* {yani, bütün yaratılmışlar} *O'nundur* {yani, Îsâ olsun, başkaları olsun O'nun kuludur ve O'nun mülkündedir}. *Vekîl* {yani, şuna şehîd/tanık} *olarak Allâh kâfidir.*

172. *Mesîh de, muqarreb melekler de Allâh'a kul olmaktan istinkâf etmezler* {"yestenkife" yani "ye'nef"}...

Sonra hristiyanları tehdid ederek buyuruyor ki:

> ...*Kim O'nun ibâdetinden istinkâf eder* {yani, Allâh'a ibâdetten kaçınır: O'nu tevhîd etmez} *ve istikbâr ederse* {yani, büyüklenirse: ibâdet etmezse}, *O onların hepsini Kendine toplayacaktır.*

Yüce Allâh mü'minlere, kendilerinin ve ibâdetten çekinenlerin konumlarını haber vererek şöyle buyuruyor:

173. *Îmân eden ve sâlih ameller işleyenlere gelince, onlara ecrlerini* {yani, amellerinin karşılıklarını} *eksiksiz verecektir. Hem de fadlından onlara ziyâdesini* {yani, amellerinin karşılıklarından fazlasını} *verecektir* {yani, cennette verecektir}. *O istinkâf edenlere ve istikbâr edenlere* {yani, Allâh'ı tevhîd etmeyip O'na ibâdetten büyüklenenlere} *ise, elîm* {yani, can yakıcı} *bir azâbla azâb edecek ve onlar için Allâh'ın dûnundan/berisinden bir velî* {yani, kendilerine fayda sağlayacak bir yakın} *ve bir nasîr* {yani, Allâh'ın azâbından koruyacak bir kimse} *bulunmayacaktır.*

174. *Ey insânlar! Rabbinizden size bir burhân* {yani, bir beyân: Qur'ân} *geldi ve size mübîn bir nûr* {yani, sizi körlükten kurtaran açık bir ziyâ/ışık: Qur'ân} *indirdik.*

175. *Allâh'a îmân edenlere* {yani, O'nun bir tek ve ortaksız olduğunu tasdîq edenlere} *ve O'na sarılanlara* {yani, Allâh'a sığınanlara} *gelince, onları Kendinden bir rahmetin* {yani, cennetin} *ve fadlın* {yani, cennette rızqın} *içine sokacak ve Kendine varan mustaqîm bir sırâta iletecektir.*

176. *Sana istifta ediyorlar* {*senden fetvâ istiyorlar*}. *De ki: "Allâh size kelâle* {yani, oğlu ve babası olmadığı hâlde ölen kimse} *hakkında*

fetvâ veriyor: "Eğer helâk olan {yani, ölen} *erkeğin çocuğu bulunmayıp da sâdece bir kız kardeşi varsa, terikenin* {yani, ölenin mirâsının} *yarısı onundur. O da,* {kendinden önce ölmesi hâlinde} *buna [çocuğu olmayan kız kardeşine] mirâsçı olur (ve terikenin tamâmını alır). Eğer onun [ölen erkeğin] çocuğu yok da iki kız kardeşi varsa, (bu iki kız kardeş, erkek kardeşin bıraktığının) üçte-ikisini alırlar. Şâyet (ölen erkeğin), erkekli-kadınlı kardeşleri varsa, o zamân erkeğe iki kadının payı vardır. Allâh şaşırmamanız* {yani, mirâs paylaşımında hatâ etmemeniz} *için size beyân ediyor. Allâh alîmdir* {yani, mirâs paylaşımı ile ilgili her şeyi çok iyi bilendir}.

Benzeri bir âyet de Enfâl sûresi'ndedir.[163]

---

163 Enfâl sûresi'nde mirâsla ilgili hükm ihtivâ eden tek âyet, 75. âyettir. (Çeviren)

5. MÂİDE SÛRESİ

MEDENÎ, 120 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *Ey o îmân edenler! Akidleri* {yani, sizinle müşrikler arasındaki ahidleri/antlaşmaları} *îfâ edin. Size tilâvet edilenler* {yani, Allâh'ın yenilmesini harâm kıldığı meyte/leş, (akıtılmış) kan, domuz eti, boğularak, vurularak, yukarıdan aşağıya düşerek ve toslanarak öldürülüp de yenilmesi Allâh tarafından harâm kılınanlar} *hâric, en'âm behîmesi* {yani, deve, inek-tosun-boğa-öküz, koyun-koç, keçi-teke ve bütün av hayvanlarının etleri} *sizin için helâldir.* {Hacc ya da umre sebebiyle} *ihrâmlı iken (–deniz, göl, nehir avı hâric–) avlanmak ise sizin için harâmdır* {zîrâ ihrâmlı iken de helâl olan deniz, (göl ve nehir) avı dışında bütün avlar ihrâmlıya harâmdır}. *Kuşkusuz Allâh dilediğine hükmeder* {yani, Allâh helâl olanlardan dilediğini harâm ve ihrâmda iken harâm kıldığı avlanmada dilediğini helâl kılar}.

2. *Ey o îmân edenler! Helâl saymayın: Allâh'ın şe'âirini* {yani, hacc ve umre menâsikini/amellerini},...

Hums'dan olan Kureyş, Huzâ'a, Kinâne ve Âmir b. Sa'sa'a Harâm aylarda ve gayrısında birbirlerine baskın düzenlemeyi helâl kabûl ediyorlardı. Safâ ile Merve arasında sa'y yapmadıkları gibi, Arafat'ta vakfe yapmayı da Allâh'ın şe'âirinden saymıyorlardı. Müslüman olduktan sonra Allâh onlara bunların Allâh'ın şe'âirinden olduğunu haber verdi. *Safâ ile Merve Allâh'ın şe'âirindendir* (Bakara, 2/158) buyurarak, Safâ ile Merve arasında sa'y yapılmasını emretti ve *Ey o îmân edenler! Helâl saymayın: Allâh'ın şe'âirini...* buyruğunu indirdi.

...*(Helâl saymayın:) Harâm ayı* {yani, Harâm ayda savaşmayı}, *hediye edilen qurbânlıkları* {yani, câhiliyye dönemi insânları gibi qurbânlıklara saldırmayı} *ve gerdanlıklıları* {yani, güvende olmak için kendilerine ve hayvanlarına gerdanlık takanlara saldırmak sûretiyle}. *(Helâl saymayın:) Rabb'lerinden bir fadl* {yani, hacc döneminde ticâret yoluyla bir rızq} *ve bir rızâ arayarak* {yani, hacclanı ile Allâh'ın kendilerinden râzı olmasını isteyerek –ancak Allâh müslüman olmadıkça onlardan râzı olmaz; çünkü

kılıç âyeti bu âyeti neshetmiştir–[164]} *Beyt-i Harâm'ı kasdedenleri* {yani, Beyt'e yönelerek gelenleri: Hacc için gelenlere hiçbir şekilde taarruz etmeyin}. *İhrâmdan çıktığınızda avlanın* [*avlanabilirsiniz*]. *Sizi Mescid-i Harâm'dan alıkoydukları* {yani, Hudeybiye yılı sizi Mekke'ye sokmadıkları, Ka'be'yi tavâf etmenizi engelledikleri} *için bir qavme karşı beslediğiniz kin* {yani, Mekkeli müşriklere olan düşmanlığınız} *sakın sizi haddi aşmaya* {yani, Allâh'a isyânı gerektiren işleri yapmaya} *sürüklemesin* {yani, hediyelik qurbânlıkları, gerdanlıklıları yakalamayı, Harâm ayda Yemâmeli Bekr b. Vâil hacılarına karşı çarpışmayı helâl kabûl etmeyin}. *Birr ve taqvâ üzere yardımlaşın. İsm/günâh ve udvân/düşmanlık üzere ise yardımlaşmayın. Allâh'a ittiqâ edin. Kuşkusuz Allâh'ın iqâbı şedîddir.*

3. *Size şunlar harâm kılındı: Meyte* {yani, leş eti yemek}, *kan* {(yani, akıtılan kan)}, *domuz eti, Allâh'ın ğayrı için boğazlanan* {yani, müşriklerin ve başkalarının putları için kestikleri hayvanlar –bunlar şer'î hükmlere uygun kesilse de kesilmese de harâmdır; çünkü bu hayvanlar Allâh'tan başkası adına tahsîs edilmişlerdir–}, *boğulan* {yani, ölünceye kadar boğazı sıkılarak veya başka bir şekilde boğularak ölen-öldürülen davarlar, sığır ve develer}, *vurulan* {yani, ölünceye kadar başına bir şeyle vurularak ölen hayvanlar}, *yüksek bir yerden yuvarlanan* {yani, dağ gibi bir yerden yuvarlanan yâhûd bir kuyuya düşüp de ölen hayvanlar}, *süsülen* {yani, bir başkası tarafından boynuzlanarak öldürülen hayvanlar}, *yırtıcı bir hayvan tarafından parçalanan* {yani, yırtıcı bir hayvan tarafından avlanıp öldürülen evcil ve yabanî hayvanlar}, *–canı çıkmadan kestikleriniz müstesnâ–* {yani, boğulan, başına vurulan, yuvarlanan, süsülen/boynuzlanan ve yırtıcı hayvanlar tarafından parçalananlardan henüz canları çıkmadan yetişip kesebildikleriniz hâric: bunlar helâldir}...

Bu gibilerinin canlarının henüz çıkmadığı, gözlerini kırpmalarından, damarlarının seğirmesinden, kuyruklarının hareket etmesinden anlaşılır. Bu hâlde ise tezkiye edilir [öngörülen usûle göre kesilir] ve yenilmeleri helâl olur.

---

164 Bu kılıç âyetiyle, ne kadar da çok âyetin nesholduğuna hükmetmişler. Hakikatte ise burada nesh de yoktur, teâruz [çatışma] da. (Muhakkik)

...dikili taşlar [nusub] üzerine boğazlananlar...

Nusub [dikili taşlar], câhiliyye döneminde "müşriklerin dikip ibâdet ettikleri taşlar"dır. Bunlar da kesinlikle harâmdır. Ka'be'nin koruyucuları, hayvanları bu taşlar adına keserlerdi.

> *...Ezlâm ile kısmet aramanız* {yani, fal oklarıyla işlerinizle ilgili kısmet aramanız da harâm kılındı}...

Bu fal okları [*el-ezlâm*], müşriklerin puthânelerindeki iki oktu. Birinin üzerinde, "Rabbim emretti", diğerinin üzerinde ise "Rabbim yasak etti" yazıyordu. Bir iş yapmak istedilermi puthâneye gider, ok çekerler, hangisi çıkarsa ona göre hareket ederlerdi. Meselâ, yola çıkmak istediklerinde bu puthâneye gelir, üzerine bir örtü kapatır, sonra da oklardan birini çekerlerdi. Şâyet "Rabbim emretti" yazılı ok çıkarsa yolculuğa çıkarlar, "Rabbim yasak etti" yazılı ok çıkarsa yolculuğa çıkmazlardı. İşte "fal okları" [*el-ezlâm*] denilen şey bu idi.

> *...Şunlar [yukarıda zikredilenler] birer fısqtır* {yani, harâm bir ma'siyettir}. *Bugün küfredenler dîninizden ümîdlerini kestiler. Öyleyse onlara* {yani, kâfirlerden} *haşyet duymayın, Bana haşyet duyun* {yani, emirlerimi terketmeniz hâlinde Bana haşyet duyun}. *Bugün* {yani, Arefe günü} *sizin için dîninizi* {yani, dîninizdeki helâl ve harâma dâir şer'î hükmleri} *ikmâl ettim, üzerinizdeki ni'metimi* {yani, İslâm'ı} *tamâmladım* {çünkü siz berâberinizde tek bir müşrik dahî olmaksızın haccettiniz} *ve size dîn olarak islâma rızâ verdim* {yani, Allâh'ın islâmdan başka râzı olacağı bir dîn yoktur}.

Nitekim Allâh, *Kim islâmdan başka bir dîn ararsa, ondan aslâ kabûl olunmaz ve o âhirette zarara uğrayanlardan olur* (Âl-i İmrân, 3/85) buyurmaktadır.

> *...Kim son derece aç ve çâresiz kalır da isme/günâha meyletmeksizin* {yani, ma'siyet kasdı gütmeksizin} *onlardan yemeye mecbur kalırsa, kuşkusuz Allâh ğafûrdur, rahîmdir* {çünkü aşırı derecede açlık ve çâresizlik sebebiyle meyte/leş ve domuz eti yemeye ruhsat vermiştir}.

4. *Sana, kendilerine* {avdan/av hayvanlarından} *neyin helâl kılındığını soruyorlar. De ki: "Size tayyibât* {yani, helâl olan şeyler} *helâl kılındı...*

Tayyibâtın/helâl olan şeylerin yanısıra, yetişilip kesilmesi şartıyla Allâh'ın helâl kıldığı av hayvanları da helâldir.

> ...*"Allâh'ın size öğrettikleri ile alıştırıp öğrettiğiniz* {yani, Allâh sizi nasıl eğitip hayrı ve şerri öğrettiyse, sizin de öylece eğittiğiniz} *avcı hayvanların* {yani, avlanmak için eğitilmiş köpeklerin[165]} *avladıkları da* {size helâl kılındı. O hâlde köpeklerinizi av husûsunda eğitin}. *Öyleyse onların size tuttuklarından yeyin* {yani, eğitilmiş köpeklerin size tuttuklarından yiyebilirsiniz}. *Üzerine* {yani, size av yakaladıktan sonra av hayvanını saldığınız vakit} *Allâh'ın adını zikredin ve Allâh'a ittiqâ edin* {yani, eğitilmiş köpeklerin avladıkları arasında tezkiye edilebilenler dışında meyte/leş durumundaki av hayvanlarını yemeyi helâl kabûl etmeyin}...

Sonra Allâh onları şöyle korkutmaktadır:

> ...*"Muhakkak Allâh'ın hesâbı serîdir/hızlıdır"* {yani, çâresiz/mecbur kalan kimse müstesnâ, av hayvanlarından meyte durumundakileri yemeyi helâl kabûl edenler için Allâh'ın hesâbı pek çabuktur}.

5. *Bugün size tayyibât* {yani, helâl olan şeyler: av hayvanlarından kesilenler} *helâl kılındı. Kendilerine kitâb verilenlerin taamı da* {yani, yahûdî ve hristiyanların erkek ve kadınlarının kestikleri de} *size helâldir. Sizin taamınız da* {yani, müslümanların erkek ve kadınlarının kestikleri de} *onlara* {yani, yahûdî ve hristiyanlara} *helâldir. Mü'min kadınlardan muhsanât da* {yani, iffetli olanlarla[166] evlenmek de} *size helâldir, önceden kitâb verilenlerden muhsanât da* {yani, hür yahûdî ve hristiyan kadınlardan iffetli olanlarla evlenmek de} *size helâldir* {yani, müslüman erkeklere helâldir}; *muhsınîn* [*muhsan erkekler*] {yani, ferclerini zinâdan koruyan kadınlar}, *ğayri musâfihîn* [*sifah yapmayan erkekler*] {yani, alenî zinâ etmeyen kadınlar}, *dost edinmeyen (erkek)ler*

---

165 Eğitilen veya eğitilecek olan hayvanlar, "köpekler" ile sınırlı değildir. (Redaktör: E.Ö)

166 Buradaki, *el-muhsanâtu mine'l-mü'minât*'ın [*mü'min kadınlardan muhsanât*'ın], "iffetli olan mü'min kadınlar" şeklinde anlaşılması uygun değildir. Zirâ, mü'min kadınlar zâten iffetli olacağından, ibârenin, "hür olan mü'min kadınlar" şeklinde anlaşılması daha uygun olur. (Redaktör: E.Ö)

{yani, gizli halîl/dost edinmeyen kadınlar[167]} *olarak ecrlerini/ücretlerini* {yani, mehirlerini} *vermeniz şartıyla* {yani, o kadınlar [yahûdî ve hristiyan kadınlar] zinâya karşı iffetlerini korudukları, açıkça zinâdan uzak durdukları ve gizlice dost edinmedikleri taqdîrde, onlarla evlenebilirsiniz, evlendiğiniz taqdîrde mehirlerini vermeniz gerekir}. *Kim* {yani, Ehl-i Kitâb kadınlarından kim} *îmâna* {yani, Allâh'ın vahdâniyyetine} *küfrederse, onun ameli heder olur ve o âhirette hâsirlerdendir* {yani, kâfirlerdendir}.

6. *Ey o îmân edenler! Salâta/namaza kalkacağınız vakit yüzlerinizi ve dirseklere kadar ellerinizi yıkayın, başlarınızı ve ka'beyne [iki aşık kemiğine/kemiklerine] kadar ayaklarınızı meshedin. Eğer cünüb iseniz* {yani, size cenâbet isâbet ettiyse} *temizlenin* {yani, gusledin}. *Şâyet hasta olmuş iseniz* {yani, ehliniz içinde mukîm olmakla birlikte bir yara/cerâhat, çiçek hastalığı yâhûd vücûdunuza bir irin isâbet eder de zarar görmekten yâhûd helâkten/ölmekten haşyet duyarsanız/korkarsanız; biri yüz, diğeri eller-kollar için olmak üzere iki vuruş ile (temiz bir) sa'îdi [toprağı] kasdedin/sa'îde [toprağa] yönelin} *veya seferde iseniz veya sizden biri ğâitten* {yani, seferde iken tuvâletten} *gelirse veya kadınlara messederseniz* {yani, seferde iken kadınlarla cimâ ederseniz}, *su da bulamazsanız, o vakit tayyib bir sa'îde yönelin/tayyib bir sa'îdi kasdedin, ondan* {yani, sa'îdden/topraktan} *yüzlerinize ve ellerinize meshedin...*

Toprağa iki vuruşun biri yüz için, diğeri de dirseklere kadar eller-kollar içindir. Teyemmümde başın meshedilmesi emredilmemiştir.

...Allâh size bir harec irâde etmez {yani, dîninizle ilgili bir darlık/sıkıntı vermeyi irâde etmez –onun içindir ki size teyemmüm ruhsatı vermiştir–}. *Fakat sizi temizlemeyi* {yani, dîninizle ilgili olarak hadeslerden ve cünüblükten temizlemeyi} *ve üzerinizdeki ni'metini tamâmlamayı irâde eder* {yani, yolculukta ve iqâmette

[167] Âyetten açıkca anlaşıldığı üzere muhsan olmak, zinâ etmemek, gizli dost tutmamak özellikleri, Ehl-i Kitâb kadınlar ile evlenecek müslüman erkeklerde aranmaktadır; çünkü kullanılan zamîrler müzekker [eril] zamîrlerdir. Nitekim, müfessirler de böyle açıklamışlardır. Ancak merhum Muqâtil, açıklamalarında bu özelliklerin Ehl-i Kitâb kadınlarda arandığını ifâde edecek zamîrler kullanmıştır. Bu, yanlış anlama veya yanılgı eseri olmalıdır. (Çeviren)

yaralı ve hasta olmanız hâlinde teyemmüm ruhsatı vermekle ni'metini tamâmlamayı irâde eder}, *ki şükredesiniz* {yani, size bu ni'metleri veren Rabbinize şükredesiniz, O'nu tevhîd edesiniz}.

7. ***Allâh'ın üzerinizdeki ni'metini ve "İşittik/dinledik ve itâ'at ettik" dediğiniz zamân sizi kendisiyle bağladığı mîsâqını*** {yani, Allâh'ı ve rubûbiyyetini tanıyacağınıza dâir İslâm ile mîsâqınızı aldığı günü} ***unutmayın/hatırlayın,...***

Allâh insânları Âdem'in sulbünden yarattığında kullarından ilk olarak mîsâk almıştır. İşte, *Hani Rabbin Âdemoğulları'nın sırtlarından zürriyyetlerini almış ve onları kendilerine şâhid tutup "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" (diye sormuştu). Onlar da, "Evet (Rabbimizsin), şâhidiz"* {yani, nefslerimize/kendimize şâhidiz} *demişlerdi* (A'râf, 7/172) âyeti bunu anlatmaktadır. Âdemoğulları'ndan kim amel edecek çağa erişir ve Allâh'a, âyetlerine, kitâblarına, rasûllerine, o kitâba,[168] meleklere, cennete, nâra/cehennem ateşine, helâle, harâma, emre ve nehye îmânı ikrar ve kabûl edip Allâh'ın emir ve nehiylerine riâyet eder, Allâh'a verdiği bu sözün gereğini yerine getirirse, Allâh da onu cennetine koyacağına dâir sözünü yerine getirir.

O hâlde karşımızda iki ahid/söz vardır. Biri, Allâh'a îmâna dâir verilen ahid/söz, diğeri amel etmeye dâir verilen ahid/söz. Allâh'ın, *İşittik/dinledik ve itâ'at ettik* {yani, biz Allâh'tan gelen Qur'ân'ı işittik/dinledik ve onda bulunanlara itâ'at ettik} (Bakara, 2/285) buyruğu ile *O hâlde gücünüzün yettiğince Allâh'a ittiqâ edin, dinleyin ve itâ'at edin* {yani, Muhammed'in, Allâh'tan getirmiş olduğu Qur'ân'ı dinleyin, Allâh'ın size verdiği emirlere itâ'at edin} (Teğâbün, 64/16) buyruğu bunu anlatmaktadır.

Kim ergenlik ve amelle mükellef olma yaşına ulaşır da Allâh'a, Rasûl'e ve kitâba îmân etmeyecek olursa, yarattığı vakit ondan aldığı –Allâh'a îmân ve amel edeceğine dâir verdiği– sözü naqzetmiş olur ve kâfirler arasına katılır. Ergenlik yaşına ulaşamadan ölen, dolayısıyla da Allâh'a verdiği îmân sözünü yerine getiremeyen kimsenin durumunun ne olacağını ise en iyi Allâh bilir.

...ve Allâh'a ittiqâ edin {yani, o mîsâqı/sözü naqzetmeyin}. ***Allâh göğüslerde gizlenene elbette alîmdir*** {yani, onların qalblerindeki îmân ve şekki/kuşkuyu en iyi bilendir}.

---

168 Tercümeye esâs aldığımız Arabca baskıda da aynen böyledir: *Kitâblarına* kelimesinden sonra, bir de *el-Kitâb* [o Kitâb] lâfzı bulunmaktadır. (Çeviren)

8. *Ey o îmân edenler! Allâh için qıst* {yani, adl/adâlet} *ile şehâdet eden qavvâmîn* {yani, qavvâlîn [adâletle söz söyleyenler]} *olun. Bir qavme olan kininiz* {yani, müşriklere: Mekke kâfirlerine olan düşmanlığınız} *sizi adâletsizliğe* {yani, Rabî'alı hacılara hücûm ederek onlardan ihrâmlı birine saldırmayı helâl kabûl ederek sizi adâletsizliğe} *sürüklemesin. Adâletli olun, o taqvâya* {yani, adâlet Allâh'tan korkmaya} *en yakındır. Allâh'a ittiqâ edin* {yani, adâletli olun}. *Allâh amellerinize elbette habîrdir* [*amellerinizden haberdardır*].

Böylece onlara hem öğüt veriyor, hem de onları sakındırıyor.

9. *Allâh, îmân edenlere ve sâlih ameller işleyenlere* {yani, farzları edâ edenlere} *va'detmiştir: Onlar* {yani, onların günâhları} *için bir mağfiret ve azîm bir ecr* {yani, güzel bir karşılık/mükâfât: cennet} *vardır.*

10. {Mekke halkından} *küfreden ve âyetlerimizi* {yani, Qur'ân'ı} *tekzîb edenlere gelince, işte cahîmin* {yani, büyük bir ateşin} *ashâbı onlardır.*

11. *Ey o îmân edenler! Allâh'ın üzerinizdeki ni'metini hatırlayın. Hani bir qavm* {yani, yahûdîler} *size ellerini uzatmak* {yani, kötülük yapmak için uzatmak} *istemişlerdi de onların ellerini sizden geri çekmişti. Allâh'a ittiqâ edin. Mü'minler Allâh'a tevekkül etsinler.*

12. *Andolsun ki Allâh İsrâîloğulları'ndan mîsâq almıştı –ve onlardan oniki naqîb* {yani, her sıbttan/koldan bir kişi olmak üzere qavmlerine oniki şâhid} *çıkarmıştık– ve Allâh* {oniki naqîbe} *demişti ki: "Kuşkusuz Ben sizinle berâberim, andolsun ki eğer salâtı iqâme eder, zekâtı îtâ eder,* {size gönderdiğim} *rasûllerime* {–ki Îsâ ve Muhammed de îmân edilmesi istenen rasûllerdendir–} *îmân eder,...*

Ancak onlar Îsâ ve Muhammed'i inkâr ettiler. Allâh, *Andolsun ki Allâh, Tevrât'ta bulunan hükmler gereğince amel edeceğinize dâir mîsâqınızı almıştı* buyurmaktadır ki buna göre nebîlere îmân etmek, Tevrât gereği amelin çerçevesi içerisinde bulunmaktaydı.

...onları müdâfaa/onlara yardım eder {yani, risâletlerini tebliğ etmek için onlara destek verir} *ve Allâh'a qarz-ı hasen verir iseniz* {yani, gönül hoşluğu ile tayyib bir borç verirseniz: nâfile infâqta

bulunursanız}, ***elbette sizden seyyiâtınızı*** {yani, hatâlarınızı} *örter* {yani, Bana karşı işlemiş olduğunuz günâhlarınızı mağfiret eder} ***ve sizi altından nehirler akan cennetlere*** {yani, bostanlara/bahçelere} ***sokarım. Şunun ardından sizden kim de küfrederse, sevâe's-sebîlden dalâlete düşmüş olur*** {yani, hidâyet tarîki/yolu olan tarîki/yolu isâbet ettirememiş olur}.

Netice olarak onlar ahdi ve mîsâqı naqzettiler/bozdular. İşte Allâh'ın şu buyruğu bunu dile getirmektedir:

13. *Mîsâqlarını naqzetmeleri* {yani, sözlerine bağlı kalmamaları} *sebebiyle onları la'netledik* {yani, mesh ile (sûretlerini değiştirerek) la'netledik} *ve qalblerini katılaştırdık* {yani, Muhammed'e îmân etmeye karşı qalblerine katılık geldi}. *Kelimeleri* {yani, Muhammed'in niteliklerine dâir sözleri[169]} *yerlerinden tahrif ederler. Kendisiyle hatırlatma yapılan-öğüt verilen şeylerden hazz almayı unuttular* {*nasîb almayı terkettiler*}. *Onlardan pek azı müstesnâ* {yani, Abdullâh b. Selâm ve arkadaşları gibi mü'minler hâric} *onlardan dâimâ hâinliklere muttali olursun* {–kasıd, Nebî'yi aldatmalarıdır–}. *Yine de sen onlardan afvet ve safhet* {yani, Allâh'ın Benî Kureyza ile Benî Nadîr hakkındaki emri gelene kadar onlardan vazgeç, onlara aldırma –Allâh'ın onlar hakkındaki emri ise öldürülmeleri, çoluk-çocuklarının esir alınması ve sürgüne gönderilmeleridir–}. *Doğrusu Allâh muhsinleri sever.*

Sonra Allâh ehl-i İncîl'i söz konusu ederek buyuruyor ki:

14. *"Kuşkusuz biz nasârayız" diyenlerin de mîsâklarını almıştık. Onlar da ihtar edildiklerinden* {*kendisiyle hatırlatma yapılan-öğüt verilen şeylerden*} *hazz almayı unuttular* {yani, Muhammed'e îmân ve o'nu tasdîq etmekle emrolundukları payı bir kenara bıraktılar –eğer îmân/tasdîq etmiş olsalardı, kendileri için daha hayrlı olurdu ve bu onların payı olurdu–}. *Biz de aralarına* {yani, hristiyanların arasına} *qıyâmet günü'ne kadar sürecek bir adâvet/düşmanlık ve buğz/kin soktuk/yerleştirdik. Allâh yakında* {yani, âhirette} *onlara san'atlarını* {yani, inkâr ve yalanlamalarını} *haber verecektir.*

---

[169] Yahûdîlerin, ***kelimeleri yerlerinden tahrif etmeleri***'ni, sâdece "Muhammed'in niteliklerine dâir sözleri tahrif etmeleri"ne tahsîs etmek uygun değildir. (Redaktör: E.Ö)

15. *Ey Ehl-i Kitâb! Kitâbdan* {yani, Tevrât'tan} *gizlediklerinizin bir çoğunu* {meselâ, recmi ve Muhammed'in durumunu[170]} *beyân eden, bir çoğundan da afveden/vazgeçen* {yani, gizlediklerinizin bir çoğunu da söz konusu etmeyen, gizlediğinizi bildirmeyen} *Rasûlümüz* {yani, Muhammed} *size geldi. Allâh'tan size bir nûr* {yani, karanlıkları aydınlatan bir ziyâ/ışık} *ve mübîn* [*açık/açıklayıcı*] {yani, beyyin} *bir kitâb geldi.*

16. *Allâh onunla rıdvânına* {yani, Muhammed'in dînine, İslâm dînine} *tâbi olan kimseyi selâmet yollarına* {yani, cennet yoluna} *hidâyet eyler ve izniyle* {yani, ilmiyle} *onları zulumâttan nûra* {yani, şirkten îmâna} *çıkarır ve onları sırât-ı mustaqîme hidâyet eyler.*

17. *Andolsun ki "Allâh, kesinlikle o Mesîh ibn Meryem'dir" diyenler* {yani, Mar-Ya'qûbîlerden olan ve aralarında es-Seyyid, el-Akîl ve diğerlerinin bulunduğu Necrân hristiyanları} *küfrettiler.* {Ey Muhammed! Onlara} *de ki: "Şâyet Mesîh ibn Meryem'i, anasını, ve arzdakilerin cümlesini helâk etmek* {yani, bir azâb ile yâhûd öldürerek helâk etmek} *isterse, kim Allâh'tan* {yani, O'nun azâbından} *bir şeye mâlik olabilir"* {yani, kim bu helâkın önüne geçebilir: kimse Allâh ile böyle bir helâkın arasında engel olamaz}...

Sonra Yüce Rabbimiz onların, *Kuşkusuz Allâh Mesîh ibn Meryem'dir* şeklindeki sözlerini reddedip zâtını ta'zîm etmek üzere buyuruyor ki:

> ...*Göklerin, yerin ve o ikisi arasındakilerin* {yani, bütün yaratılmışların} *mülkü* {yani, hükmranlığı/egemenliği} *Allâh'ındır; dilediğini* {meselâ, Îsâ'yı babasız olarak yarattığı gibi dilediğini} *yaratır. Allâh qadîrdir* {yani, Îsâ'yı babasız yaratmaya ve başka şeyler yaratmaya da gücü yetendir}.

Bunun bir benzeri de sûrenin (bkz. Mâide, 5/120) sonundadır.

18. *Yahûdiler* {yani, Medîne yahûdîleri –ki Ka'b b. el-Eşref, Mâlik b. ed-Dayf, Ka'b b. Esid, Bahri b. Amr, Şemmâs b. Amr ve gayrısı onlardandır–} *ve nasârâ* {yani, Necrânlı hristiyanlar –ki es-Seyyid, el-Akil ve berâberlerindekiler onlardandır–}, *"Biz Allâh'ın oğulları ve O'nun sevgilileriyiz" dediler. De ki* {yani, müslümanlara, on-

170 Bu, itimâda şâyân olmayan rivâyetlere istinad eden delîlsiz bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)

lara cevâb vermek üzere de ki}: *"Öyleyse zenblerinizlgünâhlarınız yüzünden niçin size azâb ediyor?!"* {Ey Nebî! Onlara} *de ki: "Hayır, siz de O'nun yarattığı beşerdensiniz* {yani, kullardansınız: Allâh'ın oğulları da değilsiniz, sevgilileri de}. *O dilediği kimseye mağfiret eder* {yani, dilediklerinin günâhlarını bağışlayarak dînine iletir}, *dilediği kimseye de azâb eder* {yani, küfr üzere canını alır ve cehenneme atar}. *Göklerin, yerin ve o ikisi arasındakilerin* {yani, bütün yaratılmışların} *mülkü Allâh'ındır* {yani, bunlar hakkında dilediği hükmü verir; hepsi O'nun kulu ve O'nun mülkiyeti altındadır}. *Sonunda dönüş* {yani, âhirette dönüş} *O'nadır* {ve O da, amellerinizin karşılığını size verecektir}.

19. *Ey Ehl-i Kitâb* {yani, ey yahûdîler –ki Râfi b. Ebî Hureymile ve Vehb b. Yahûda onlardandır–} *rasûllerin arasının kesildiği bir zamânda* [*fetret*] {–zîrâ Muhammed ile Îsâ arasında 600 yıl vardır–} *size beyân eden* {yani, dîni beyân eden} *Rasûlümüz* {yani, Muhammed} *geldi. "Bize bir beşîr* {yani, cennetle müjdeleyici} *ve nezîr* {yani, ateşten uyarıcı/sakındırıcı} *gelmedi" demeyesiniz. İşte size bir beşîr/müjdeci ve bir nezîr/uyarıcı* {yani, Nebî} *geldi. Allâh her şeye qadîrdir* {çünkü Muhammed'i rasûl olarak göndermiştir}.

20. *Hani Mûsâ qavmine* {yani, İsrâîloğulları'na} *demişti ki: "Ey qavmim! Allâh'ın üzerinizdeki ni'metini hatırlayın: içinizden nebîler yaptı*{ğı ni'metini hatırlayın} *ve sizi melikler* {yani, zenginler} *yaptı*{ğı ni'metini hatırlayın –ki kiminiz diğerinden daha zengin olup tıpkı dünyâ melikleri gibi böylelerinin huzûruna kimse izn almadan giremiyordu–}, *âlemînden hiç kimseye vermediğini size verdi"*{ği ni'metini hatırlayın –pek çok hayr, Tevrât, Tîh'te Allâh'ın onlara verdiği menn ve selvâ, bulutla onları gölgelendirmesi ve buna benzer başkalarına üstün oldukları diğer husûslar kasdedilmektedir–}.

21. *"Ey qavmim* {yani, ey İsrâîloğulları}! *Allâh'ın size yazdığı* {yani, girmenizi emrettiği} *Arz-ı Muqaddes'e* {yani, mutahhar arza} *girin...*

Arz-ı Muqaddes, Ürdün ve Filistin topraklarını teşkil eden Erîhâ'dır. Bu iki bölge de Arz-ı Muqaddes'tendir.

...*"Arkanıza dönmeyin* {yani, o arza girmeyi terk ederek arkanızı

dönüp geri gitmeyin}. *Yoksa hâsirler* {yani, zarar edenler} *olarak dönersiniz."*

22. *Dediler ki: "Ey Mûsâ!* {Biz oranın tıpkı Allâh'ın sana va'dettiği gibi süt ve bal akan mübârek bir yer[171] olduğunu gördük. Fakat} *doğrusu orada cebbârlar qavmi var* {yani, acımasızca öldüren bir qavm var, öyle ki onlardan biri tek başına bizden bir topluluğu öldürebilecek kadar güçlü bir qavm}. *Doğrusu onlar oradan* {yani, Erîhâ'dan} *çıkmadıkça biz oraya girmeyeceğiz. Eğer oradan çıkarlarsa biz de gireriz."*

Benyâmîn sıbtından Yûşâ b. Nûn ile Yahûda sıbtından Kâlib b. Yûkannâ ise şöyle dediler:

23. {Düşmanlarından} *korkanlardan Allâh'ın kendilerine* {İslâm ile} *ni'met verdiği* {o qavmden[172]} *iki adam dedi ki:* {Kalkın, yürüyüp şehri kuşatın, kapılarını tutun ve tekbir getirin. Kapıdaki çokluğunuzdan ötürü korkarlar, qalblerinde cesâret kalmaz, güç ve tâqatleri tükenir} *"Onların üzerine kapıdan girin. Oradan girdinizmi muhakkak gâlib gelirsiniz. Eğer mü'minlerseniz Allâh'a tevekkül edin"* {Allâh'ın ismiyle kendinizi onlardan koruyabilirsiniz. Allâh sizin ellerinizle onları öldürecek ve yeryüzünden onları başka tarafa sürecektir. Orası size mirâs kalacaktır}.

24. *Dediler ki: "Ey Mûsâ! "Kuşkusuz ki onlar orada bulundukça biz oraya ebediyyen girmeyeceğiz. Git, sen ve Rabbin savaşın* {onlara karşı Rabbin sana yardım edecektir}. *Biz burada* {yani, yerimizde} *oturuyoruz"* {çünkü bizim cebbârlarla savaşacak tâqatimiz yoktur}.

Mûsâ (a.s) onlara öfkelendi ve:

25. *Dedi ki: "Rabbim! Ben* {Sana itâ'at husûsunda} *kendimle kardeşimden* {yani, Hârûn'dan} *başkasına mâlik değilim. Öyleyse bizimle o fâsıqlar* {yani, düşmanlarıyla savaşma emrini kabûl etmeyen isyânkârlar} *qavminin arasını ayır"* {yani, aramızda hükmünü ver}.

---

171 Bu, İsrâiliyâta dayalı bir iddiâdır. (Redaktör: E.Ö)

172 *{Düşmanlarından} korkanlardan Allâh'ın kendilerine {İslâm ile} ni'met verdiği {o qavmden} iki adam* ibâresi, pek bir ma'nâ ifâde etmediği gibi, kendi içinde de tutarlı görünmüyor. (Redaktör: E.Ö)

lara cevâb vermek üzere de ki}: *"Öyleyse zenbleriniz/günâhlarınız yüzünden niçin size azâb ediyor?!"* {Ey Nebî! Onlara} *de ki: "Hayır, siz de O'nun yarattığı beşerdensiniz* {yani, kullardansınız: Allâh'ın oğulları da değilsiniz, sevgilileri de}. *O dilediği kimseye mağfiret eder* {yani, dilediklerinin günâhlarını bağışlayarak dînine iletir}, *dilediği kimseye de azâb eder* {yani, küfr üzere canını alır ve cehenneme atar}. *Göklerin, yerin ve o ikisi arasındakilerin* {yani, bütün yaratılmışların} *mülkü Allâh'ındır* {yani, bunlar hakkında dilediği hükmü verir; hepsi O'nun kulu ve O'nun mülkiyeti altındadır}. *Sonunda dönüş* {yani, âhirette dönüş} *O'nadır* {ve O da, amellerinizin karşılığını size verecektir}.

19. *Ey Ehl-i Kitâb* {yani, ey yahûdîler –ki Râfi b. Ebî Hureymile ve Vehb b. Yahûda onlardandır–} *rasûllerin arasının kesildiği bir zamânda* {*fetret*} {–zîrâ Muhammed ile Îsâ arasında 600 yıl vardır–} *size beyân eden* {yani, dîni beyân eden} *Rasûlümüz* {yani, Muhammed} *geldi. "Bize bir beşîr* {yani, cennetle müjdeleyici} *ve nezîr* {yani, ateşten uyarıcı/sakındırıcı} *gelmedi" demeyesiniz. İşte size bir beşîr/müjdeci ve bir nezîr/uyarıcı* {yani, Nebî} *geldi. Allâh her şeye qadîrdir* {çünkü Muhammed'i rasûl olarak göndermiştir}.

20. *Hani Mûsâ qavmine* {yani, İsrâîloğulları'na} *demişti ki: "Ey qavmim! Allâh'ın üzerinizdeki ni'metini hatırlayın: içinizden nebîler yaptı*{ğı ni'metini hatırlayın} *ve sizi melikler* {yani, zenginler} *yaptı*{ğı ni'metini hatırlayın –ki kiminiz diğerinden daha zengin olup tıpkı dünyâ melikleri gibi böylelerinin huzûruna kimse izn almadan giremiyordu–}, *âlemînden hiç kimseye vermediğini size verdi"*{ği ni'metini hatırlayın –pek çok hayr, Tevrât, Tîh'te Allâh'ın onlara verdiği menn ve selvâ, bulutla onları gölgelendirmesi ve buna benzer başkalarına üstün oldukları diğer husûslar kasdedilmektedir–}.

21. *"Ey qavmim* {yani, ey İsrâîloğulları}! *Allâh'ın size yazdığı* {yani, girmenizi emrettiği} *Arz-ı Muqaddes'e* {yani, mutahhar arza} *girin...*

Arz-ı Muqaddes, Ürdün ve Filistin topraklarını teşkil eden Erîhâ'dır. Bu iki bölge de Arz-ı Muqaddes'tendir.

...*"Arkanıza dönmeyin* {yani, o arza girmeyi terk ederek arkanızı

dönüp geri gitmeyin}. *Yoksa hâsirler* {yani, zarar edenler} *olarak dönersiniz."*

22. *Dediler ki: "Ey Mûsâ!* {Biz oranın tıpkı Allâh'ın sana va'dettiği gibi süt ve bal akan mübârek bir yer[171] olduğunu gördük. Fakat} *doğrusu orada cebbârlar qavmi var* {yani, acımasızca öldüren bir qavm var, öyle ki onlardan biri tek başına bizden bir topluluğu öldürebilecek kadar güçlü bir qavm}. *Doğrusu onlar oradan* {yani, Erîhâ'dan} *çıkmadıkça biz oraya girmeyeceğiz. Eğer oradan çıkarlarsa biz de gireriz."*

Benyâmîn sıbtından Yûşâ b. Nûn ile Yahûda sıbtından Kâlib b. Yûkannâ ise şöyle dediler:

23. {Düşmanlarından} *korkanlardan Allâh'ın kendilerine* {İslâm ile} *ni'met verdiği* {o qavmden[172]} *iki adam dedi ki:* {Kalkın, yürüyüp şehri kuşatın, kapılarını tutun ve tekbir getirin. Kapıdaki çokluğunuzdan ötürü korkarlar, qalblerinde cesâret kalmaz, güç ve tâqatleri tükenir} *"Onların üzerine kapıdan girin. Oradan girdinizmi muhakkak gâlib gelirsiniz. Eğer mü'minlerseniz Allâh'a tevekkül edin"* {Allâh'ın ismiyle kendinizi onlardan koruyabilirsiniz. Allâh sizin ellerinizle onları öldürecek ve yeryüzünden onları başka tarafa sürecektir. Orası size mirâs kalacaktır}.

24. *Dediler ki: "Ey Mûsâ! "Kuşkusuz ki onlar orada bulundukça biz oraya ebediyyen girmeyeceğiz. Git, sen ve Rabbin savaşın* {onlara karşı Rabbin sana yardım edecektir}. *Biz burada* {yani, yerimizde} *oturuyoruz"* {çünkü bizim cebbârlarla savaşacak tâqatimiz yoktur}.

Mûsâ (a.s) onlara öfkelendi ve:

25. *Dedi ki: "Rabbim! Ben* {Sana itâ'at husûsunda} *kendimle kardeşimden* {yani, Hârûn'dan} *başkasına mâlik değilim. Öyleyse bizimle o fâsıqlar* {yani, düşmanlarıyla savaşma emrini kabûl etmeyen isyânkârlar} *qavminin arasını ayır"* {yani, aramızda hükmünü ver}.

---

171 Bu, İsrâiliyâta dayalı bir iddiâdır. (Redaktör: E.Ö)

172 *{Düşmanlarından} korkanlardan Allâh'ın kendilerine {İslâm ile} ni'met verdiği {o qavmden} iki adam* ibâresi, pek bir ma'nâ ifâde etmediği gibi, kendi içinde de tutarlı görünmüyor. (Redaktör: E.Ö)

26. *Dedi ki: "Kuşkusuz artık orası* {yani, oraya girmek} *onlara kırk sene harâm kılındı* {yani, oraya ebediyyen giremeyeceklerdir -buyrukta taqdîm vardır-} *Arzda şaşkın şaşkın dolaşacaklardır. Artık o fâsıqlar qavmi için tasalanma"* {yani, fâsıqlar qavminin çölde küçücük bir alanda kaybolup yollarını bulamayışlarına üzülme[173]}.

27. *Ve onlara* {yani, Mekkelilere} *Âdem'in iki oğlunun* {yani, Hâbîl ile Kâbîl'in[174]} *haberini* {yani, onlara dâir haberi/hadîsi senin nübüvvetini tanımaları için} *hakk ile tilâvet et* {yani, ey Muhammed, sen tilâvet et}: *Hani birer qurbân/yakınlık sunmuşlardı da o ikisinden birininki kabûl edilmiş, diğerininki kabûl edilmemişti. (Kurbanı kabûl edilmeyen Kâbîl, Hâbîl'e), "Seni öldüreceğim" demişti. Öbürü, "Allâh sâdece muttaqîlerden kabûl eder" diye karşılık vermişti.*

28-29. *(Hâbîl sözlerini şöyle sürdürmüştü:) "Yemîn ederim ki sen beni öldürmek için elini bana uzatsan da, ben seni öldürmek için elimi sana uzatacak değilim; doğrusu ben rabbe'l-âlemîn Allâh'tan korkarım. Doğrusu ben irâde ederim ki, benim günâhımı ve kendi günâhını yüklenip ashâb-ı nâr'dan* {*ateşliklerden/ateşin mahkûmlarından*} *olasın* {yani, hem beni öldürmenin günâhını, hem de beni öldürmeden önceki işlediğin günâhları yüklenip cehennemliklerden olasın}. *Şu, zâlimlerin cezâsıdır"* {yani, suçsuz yere birisini öldürenin cezâsı böyledir}.

30. *Nihâyet nefsi ona, kardeşini öldürmeyi kolay* {yani, güzel} *gösterdi de, onu öldürüp hâsirlerden oldu.*

31. *Sonra ona kardeşinin cesedini nasıl gömeceğini göstermek için yeri eşeleyen bir karga gönderdi. (Kâbîl) "Veyl bana, şu karga kadar olup da kardeşimin cesedini gömemedim"* {yani, ben şu karga kadar bile bilgi sâhibi olamadığım için kardeşimin cesedini, karganın hem-cinsini gömdüğü gibi gömemedim} *dedi. Artık nâdimlerden* {yani, kardeşini öldürmesi sebebiyle pişmanlık duyanlardan} *olmuştu.*

32. *Şu sebebden* {yani, Âdemoğulları'nın başından geçen bu hâdise-

173 Bu, zayıf bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)
174 Bu, Tevrât'tan alınmıştır. (Redaktör: E.Ö)

den: hakksızca akıtılan kanın büyüklüğünden} *ötürü İsrâîloğulları'na* {Tevrât'ta} *yazdık ki: "Kim bir nefsi, bir nefs muqâbili veya arzda bir fesâdı olmaksızın* {yani, cehennemi gerektirecek şirk ve afvedilmeyip öldürülmesini gerektirecek bir iş yapmaksızın} *qatlederse* {yani, kasden öldürürse}, *bütün insânları qatletmiş gibi olur* {yani, bütün insânları öldüren kimse, cehennem ateşinde nasıl cezâlandırılacaksa öyle cezâlandırılır}. *Kim de onu diriltirse, bütün insânları diriltmiş gibi olur. Andolsun rasûllerimiz onlara beyyinât* {yani, emrine ve nehyine dâir beyân} *ile geldiler. Sonra onlardan bir çoğu şunun* {yani, bu beyânın} *arkasından arzda müsriflik ediyorlar* {yani, kan dökerek ve ma'siyetleri helâl sayıp işleyerek aşırıya kaçıyorlar/haddi aşıyorlar}.

33. *Allâh'a ve O'nun Rasûlü'ne muhârebe edenlerin* {–ki, muhârebeden kasıd şirktir–}...

Bunun bir benzeri de, *Allâh'a ve O'nun Rasûlü'ne harbedene gözetleme yeri...* (Tevbe, 9/107) âyetidir.

Allâh'a ve O'nun Rasûlü'ne muhârebe edenlerin {yani, müslüman olduktan sonra küfre girenlerin} *ve arzda fesâd çıkarmaya koşanların* {yani, insânları öldürüp malları hakksızca alarak fesâd çıkaranların} *cezâsı, sâdece öldürülmeleri veya asılmaları veya ellerinin-ayaklarının hilâftan* {yani, sağ elleriyle, sol ayaklarının çaprazlama} *kesilmesi* {–ki İmâm/devlet başkanı öldürme, asma, el ve ayakları kesme cezâlarından birini seçmekte muhayyerdir–[175]} *veya arzdan nefyedilmeleridir* {yani, müslümanların topraklarından çıkartılıp sürgüne gönderilmeleridir}. *Şu* {yani, onlara verilen şu hızy cezâsı/rezîl edici cezâ}, *onlar için dünyâda bir hızydir* {yani, el ve ayakların kesilmeleri, öldürülmeleri ve asılmaları bir horluktur}. *Âhirette ise onlara azîm bir azâb* {yani, kesintisiz, çok ve şiddetli bir azâb} *vardır.*

Sonra Allâh bir istisnâda bulunuyor:

34. *Onlara qâdir olmadan* {yani, onları yakalayıp onlara hadd cezâsı uygulamadan} *önce tevbe* {yani, şirkten tevbe} *edenler müstesnâdır* {yani, onların aleyhine bir uygulama yapamazsınız: yaka-

---

175 Bu, "bu cezâlardan birini uygulayın" anlamında bir hükmden ziyâde, durum tesbitidir. (Redaktör: E.Ö)

lanmadan müslüman olarak gelen olursa, kuşkusuz İslâm, kâfirken işlediği öldürme, gasb gibi suçların günâhını ortadan kaldırır[176]}. *Bilin ki Allâh ğafûrdur* {yani, böyle birinin kâfirken işlediklerini bağışlayandır}, *rahîmdir* {yani, tevbe edip İslâm'a dönene çok merhamet edendir}.

Müslüman olduğu hâlde adam öldürüp İslâm'dan dönen ve sonra tekrar müslüman olarak gelen kimse ise, qısâs ile cezâlandırılır.

35. *Ey o îmân edenler! Allâh'a ittiqâ edin, O'na vesîle arayın* {yani, sâlih ameller ve O'na itâ'at ile vesîle arayın} *ve O'nun yolunda* {yani, O'na itâ'at yolunda} *mücâhede* {yani, düşmanlara karşı cihâd} *edin, ki felâha eresiniz* {yani, bahtiyar olasınız –fevze/kurtuluşa eresiniz diye de açıklanmıştır–}.

36. *Kuşkusuz ki küfredenler* {yani, ehl-i Mekke'den küfredenler}, *arzdakilerin hepsi, hattâ onunla birlikte bir o kadarı daha onların olsa da qıyâmet günü'nün azâbından* {yani, cehennemden} *kurtulmak için onu fidye verecek olsalar* {yani, fidye verme imkânları olsa yeryüzündekilerin tümünü fidye olarak verseler} *yine de onlardan kabûl edilmez. Onlar için elîm bir azâb vardır.*

37. {Fidye vermek sûretiyle} *ateşten çıkmayı irâde ederler, ama ondan çıkamazlar* {yani, ebediyyen çıkamazlar}. *Onlar için muqîm* {yani, dâimî} *bir azâb vardır.*

38. *Hırsızlık eden erkekle, hırsızlık eden kadının, kazandıklarına* {yani, hırsızlıklarına} *karşılık, Allâh'tan bir nekâl* {yani, Allâh'tan bir cezâ} *olmak üzere* {sağ} *ellerini kesin. Allâh azîzdir, hakîmdir.*

39. *Fakat kim zulmünün* {yani, hırsızlığının} *ardından tevbe eder ve ıslâh olursa* {yani, geri kalan hayâtında amelini düzeltirse}, *kuşkusuz Allâh onun tevbesini kabûl eder. Allâh elbette ğafûrdur* {yani, günâhları bağışlayandır} *rahîmdir* {yani, ona karşı merhametli olandır}.

Hırsızın çaldığı malın, sâhibine iâde edilmesi gerekir.

40. {Ey Muhammed} *bilmez misin ki, semâvâtın ve arzın mülkü kuşkusuz Allâh'ındır* {yani, her ikisinde de dilediği hükmü verir}. *Di-*

[176] Bu izah, söz konusu cezâların hükm/hadd oldukları kabûlünden ve birtakım rivâyetlerden hareketle yapılmıştır ve bizce uygun değildir. (Redaktör: E.Ö)

lediği {yani, Kendisine isyân edenlerden dilediği} *kimseye azâb eder, dilediği* {yani, Kendisine îmân edenlerden dilediği} *kimseye de mağfiret eder. Allâh her şeye* {yani, azâba da, mağfirete de} *qadîrdir.*

41. *Ey Rasûl! Seni mahzun etmesin o küfrde yarışanlar: gerek qalbleriyle* {yani, sırrda/gizlide} *îmân etmedikleri hâlde ağızlarıyla îmân ettik* {yani, dilleriyle tasdîq ettik} *diyenlerden olsun, gerek hâdû'dan* {yani, yahûdîlerden/yahûdîleşenlerden} *olsun, onlar* {yani, Medîne yahûdîleri} *yalan dinlerler* {yani, sürekli yalan söylerler} *ve* {ey Muhammed} *sana gelmeyen diğer bir qavm* {yani, Hayber yahûdîleri} *adına dinlerler* {yani, Ka'b b. el-Eşref, Ka'b b. Esîd, Ebû Lubâbe, Sa'îd b. Mâlik, İbn Sûriyâ, Kinâne b. Ebi'l-Hukayk, Şâz b. Kays, Ebû Râfi b. Hureymile, Yûsuf b. Âzer ibn Ebî Âzib, Selûl b. Ebî Selûl, el-Behhâm b. Amr onlardandır. Bunlar hep Hayber yahûdîleri adına dinleyip casusluk yaparlardı}. *Kelimeleri* {yani, recm emrini[177]} *mevzilerinden* {yani, Tevrât'ta beyân edilmesinden} *sonra tahrif ederler:* {Hayber yahûdîleri, Medîne'deki yahûdîlere} *derler ki: "Eğer size bu verilirse onu alın* {(yani, celd/sopa ile hükmederse onu kabûl edin)} *ve eğer o verilmezse hazer edin"* {yani, eğer celd/sopa ile hükmetmezde recm ile hükmederse hazer edin/kaçının –ki ellerinizdeki selbolmasın–}. *Allâh kimin fitneye düşmesini irâde ederse, sen onun için Allâh'tan bir şeye mâlik olamazsın. Onlar* {yani, yahûdîler} *öyle kimseler ki, Allâh onların qalblerini tathîr etmeyi* {yani, küfrden temizlemeyi} *irâde etmemiştir* {zîrâ onlar, recm emrini ve Muhammed'in niteliklerini gizlediler}. *Onlar* {yani, yahûdîler: ehl-i Kureyza} *için dünyâda bir hızy vardır* {yani, qatl ve esâret vardır –ehl-i Nadîr için ise sürgün vardır: mallarını, bahçelerini bırakıp yurtlarından çıkmaları ve Şam'daki Ezri'ât ve Erîhâ'ya sürgüne gönderilmeleri vardır–}. *Âhirette de* {cehennem ateşinden} *azîm bir azâb vardır.*

---

177 Yahûdîlerin, *kelimeleri mevzilerinden sonra tahrif etmeleri*'nin, "recm emrini tahrif etmeleri"ne tahsîs edilmesi uygun değildir. Zîrâ bu, Tevrât'ta recm hükmü bulunduğuna, yahûdîlerin de bunu tahrif ettiklerine/değiştirdiklerine veya Hz. Peygamber'in huzûrunda Tevrât'ı okurken recm âyetinin üzerini eliyle kapattıklarına dâir birtakım rivâyetlerin yanısıra, İslâm'da da recm hükmünün mevcud olduğu vehmine dayanmaktadır. (Redaktör: E.Ö)

lanmadan müslüman olarak gelen olursa, kuşkusuz İslâm, kâfirken işlediği öldürme, gasb gibi suçların günâhını ortadan kaldırır[176]. *Bilin ki Allâh ğafûrdur* {yani, böyle birinin kâfirken işlediklerini bağışlayandır}, *rahîmdir* {yani, tevbe edip İslâm'a dönene çok merhamet edendir}.

Müslüman olduğu hâlde adam öldürüp İslâm'dan dönen ve sonra tekrar müslüman olarak gelen kimse ise, qısâs ile cezâlandırılır.

35. *Ey o îmân edenler! Allâh'a ittiqâ edin, O'na vesîle arayın* {yani, sâlih ameller ve O'na itâ'at ile vesîle arayın} *ve O'nun yolunda* {yani, O'na itâ'at yolunda} *mücâhede* {yani, düşmanlara karşı cihâd} *edin, ki felâha eresiniz* {yani, bahtiyar olasınız –fevze/kurtuluşa eresiniz diye de açıklanmıştır–}.

36. *Kuşkusuz ki küfredenler* {yani, ehl-i Mekke'den küfredenler}, *arzdakilerin hepsi, hattâ onunla birlikte bir o kadarı daha onların olsa da qıyâmet günü'nün azâbından* {yani, cehennemden} *kurtulmak için onu fidye verecek olsalar* {yani, fidye verme imkânları olsa yeryüzündekilerin tümünü fidye olarak verseler} *yine de onlardan kabûl edilmez. Onlar için elîm bir azâb vardır.*

37. {Fidye vermek sûretiyle} *ateşten çıkmayı irâde ederler, ama ondan çıkamazlar* {yani, ebediyyen çıkamazlar}. *Onlar için muqîm* {yani, dâimî} *bir azâb vardır.*

38. *Hırsızlık eden erkekle, hırsızlık eden kadının, kazandıklarına* {yani, hırsızlıklarına} *karşılık, Allâh'tan bir nekâl* {yani, Allâh'tan bir cezâ} *olmak üzere* {sağ} *ellerini kesin. Allâh azîzdir, hakîmdir.*

39. *Fakat kim zulmünün* {yani, hırsızlığının} *ardından tevbe eder ve ıslâh olursa* {yani, geri kalan hayâtında amelini düzeltirse}, *kuşkusuz Allâh onun tevbesini kabûl eder. Allâh elbette ğafûrdur* {yani, günâhları bağışlayandır} *rahîmdir* {yani, ona karşı merhametli olandır}.

Hırsızın çaldığı malın, sâhibine iâde edilmesi gerekir.

40. {Ey Muhammed} *bilmez misin ki, semâvâtın ve arzın mülkü kuşkusuz Allâh'ındır* {yani, her ikisinde de dilediği hükmü verir}. *Di-*

---

176 Bu izah, söz konusu cezâların hükm/hadd oldukları kabûlünden ve birtakım rivâyetlerden hareketle yapılmıştır ve bizce uygun değildir. (Redaktör: E.Ö)

lediği {yani, Kendisine isyân edenlerden dilediği} ***kimseye azâb eder, dilediği*** {yani, Kendisine îmân edenlerden dilediği} ***kimseye de mağfiret eder. Allâh her şeye*** {yani, azâba da, mağfirete de} ***qadîrdir.***

41. ***Ey Rasûl! Seni mahzun etmesin o küfrde yarışanlar: gerek qalbleriyle*** {yani, sırrda/gizlide} ***îmân etmedikleri hâlde ağızlarıyla îmân ettik*** {yani, dilleriyle tasdîq ettik} ***diyenlerden olsun, gerek hâdû'dan*** {yani, yahûdîlerden/yahûdîleşenlerden} ***olsun, onlar*** {yani, Medîne yahûdîleri} ***yalan dinlerler*** {yani, sürekli yalan söylerler} ***ve*** {ey Muhammed} ***sana gelmeyen diğer bir qavm*** {yani, Hayber yahûdîleri} ***adına dinlerler*** {yani, Ka'b b. el-Eşref, Ka'b b. Esîd, Ebû Lubâbe, Sa'îd b. Mâlik, İbn Sûriyâ, Kinâne b. Ebi'l-Hukayk, Şâz b. Kays, Ebû Râfi b. Hureymile, Yûsuf b. Âzer ibn Ebî Âzib, Selûl b. Ebî Selûl, el-Behhâm b. Amr onlardandır. Bunlar hep Hayber yahûdîleri adına dinleyip casusluk yaparlardı}. ***Kelimeleri*** {yani, recm emrini[177]} ***mevzilerinden*** {yani, Tevrât'ta beyân edilmesinden} ***sonra tahrif ederler:*** {Hayber yahûdîleri, Medîne'deki yahûdîlere} ***derler ki: "Eğer size bu verilirse onu alın*** {(yani, celd/sopa ile hükmederse onu kabûl edin)} ***ve eğer o verilmezse hazer edin"*** {yani, eğer celd/sopa ile hükmetmezde recm ile hükmederse hazer edin/kaçının –ki ellerinizdeki selbolmasın–}. *Allâh kimin fitneye düşmesini irâde ederse, sen onun için Allâh'tan bir şeye mâlik olamazsın. Onlar* {yani, yahûdîler} *öyle kimseler ki, Allâh onların qalblerini tathîr etmeyi* {yani, küfrden temizlemeyi} *irâde etmemiştir* {zîrâ onlar, recm emrini ve Muhammed'in niteliklerini gizlediler}. *Onlar* {yani, yahûdîler: ehl-i Kureyza} *için dünyâda bir hızy vardır* {yani, qatl ve esâret vardır –ehl-i Nadîr için ise sürgün vardır: mallarını, bahçelerini bırakıp yurtlarından çıkmaları ve Şam'daki Ezri'ât ve Erîhâ'ya sürgüne gönderilmeleri vardır–}. *Âhirette de* {cehennem ateşinden} *azîm bir azâb vardır.*

[177] Yahûdîlerin, *kelimeleri mevzilerinden sonra tahrif etmeleri*'nin, "recm emrini tahrif etmeleri"ne tahsîs edilmesi uygun değildir. Zîrâ bu, Tevrât'ta recm hükmü bulunduğuna, yahûdîlerin de bunu tahrif ettiklerine/değiştirdiklerine veya Hz. Peygamber'in huzûrunda Tevrât'ı okurken recm âyetinin üzerini eliyle kapattıklarına dâir birtakım rivâyetlerin yanısıra, İslâm'da da recm hükmünün mevcud olduğu vehmine dayanmaktadır. (Redaktör: E.Ö)

42. ***Onlar*** **{yani, yahûdîler –Ka'b b. el-Eşref, Ka'b b. Esîd, Mâlik b. ed-Dayf ve Vehb b. Yahûdâ onlardandır–}** ***yalan dinlerler*** {yani, yalan söylerler}, ***suht*** {yani, hükmde rüşvet} ***yerler.*** {Ey Muhammed} ***eğer sana gelirlerse*** {yani, recm husûsunda gelirlerse}, ***aralarında hükmet veya onlardan yüz çevir. Şâyet onlardan yüz çevirirsen, sana bir şeyle zarar veremezler. Eğer hükmedersen, aralarında qıst*** {yani, adl} ***ile hükmet. Doğrusu Allâh muqsitleri*** {yani, hükmde adâletli olanları} ***sever.***

43. ***Yanlarında Tevrât, onda da Allâh'ın hükmü*** {yani, zinâ eden muhsan [evli-hür] erkek ve kadına recm,[178] cana karşı işlenen suçlarda qısâs hükmü} ***dururken, nasıl olur da senin hükmüne başvuruyorlar? Sonra, şunun*** {yani, Tevrât'taki beyânın} ***ardından tevelli ediyorlar*** {yani, i'râz ediyorlar/yüz çeviriyorlar}. ***Onlar mü'min*** {yani, musaddıq/tasdîqleyici} ***değillerdir;*** {çünkü Tevrât'ta bulunanı tahrif etmişlerdir}.

Sonra Allâh Teâlâ (c.c), Tevrât'ın durumunu haber vererek şöyle buyurmaktadır:

44. *Kuşkusuz Tevrât'ı Biz indirdik, onda bir hidâyet ve nûr* {yani, karanlıklardan çıkaran bir ziyâ/ışık} *vardır. Teslîm olan* {yani, müslüman veya vechlerini Allâh'a teslîm eden} *nebîler, rabbânîler* {yani, Hârûn soyundan olan ehl-i Tevrât'tan âbidler} *ve ahbâr* {yani, onlardan kurrâ ve âlimler} *–Allâh'ın kitâbından muhâfazasına me'mûr olmaları hasebiyle– hâdûya* {yani, yahûdîlere/yahûdîleşenlere} *onunla* {yani, Tevrât'la} *hükmederlerdi...*

Sonra Allâh Teâlâ (c.c); Ka'b b. el-Eşref, Ka'b b. Esîd, Mâlik b. ed-Dayf ve arkadaşlarından oluşan Medîne yahûdîleri hakkında şöyle buyurmaktadır:

> *...Onun üzerine şâhiddiler. O hâlde insânlardan* {yani, (ey Medîne yahûdîleri,) Hayber yahûdîlerinden, recmi ve Muhammed'in niteliklerini onlara haber vermekten} *haşyet duymayın, Benden* {yani, bunları gizlediğiniz taqdîrde Benden} *haşyet duyun. Benim âyetlerimi bir semen-i qalîle* {yani, yahûdîlerin avamından aldığınız yiyecek ve mahsul gibi değersiz şeylere} *iştirâ etmeyin/satmayın. Kim Allâh'ın* {Tevrât'ta} *indirdiği ile hükmetmezse* {ya-

[178] Bu, rivâyetlere dayalı indî bir kabûlün, vahye [Tevrât'a ve Qur'ân'a] zorla yüklenmesinden başka birşey değildir. (Redaktör: E.Ö)

ni, muhsan olup da zinâ edene recm hükmünü vermezse,[179] Muhammed'in niteliklerini bildirip buna dâir şâhidlik etmezse}, *işte kâfirler onlardır.*

İşte bununla ilgili olarak Allâh Teâlâ, *Hâlâ câhiliyye hükmünü mü* {yani, İslâm'dan önceki hükmleri mi} *arıyorlar? Yaqîn sâhibi* {yani, Allâh'ın va'd ve va'îdlerine/tehdidlerine kesin olarak inanan} *bir qavm için hükmü Allâh'ın hükmünden daha güzel kim vardır* {yani, hükmü Allâh'ınkinden daha güzel hiç kimse yoktur} (Mâide, 5/50) buyurmaktadır.

45. *Biz onların üzerine onda* {yani, Tevrât'ta} *şunu yazdık* {yani, farz kıldık}: ...

Ketebe'nin [yazmanın], "farz kılmak" anlamında kullanıldığı benzeri bir âyet de, *Allâh yazdı* {yani, qadâ/hükm etti [farz kıldı]} (Mücâdele, 58/21) âyetidir.

...*Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş, yaralar da birbirine qısâstır. Fakat kim onu tasadduq ederse, o onun için keffâret olur* {yani, kim öldürme ve yaralamaların qısâsından vazgeçerek sadaqa olarak bağışlarsa, bu onun diğer günâhlarına keffâret olur –yaralanan yaralayanı afvedecek olursa, bu, yaralayanın yaralamaktan ötürü bağışlanması, qısâs ve diyetten kurtulması demektir–}. *Kim Allâh'ın indirdiği* {yani, zinâ eden muhsan için recm, qatl ve yaralamalar için qısâs gibi Tevrât'ta indirdiği hükmler} *ile hükmetmezse, işte onlar zâlimlerdir.*

Sonra Allâh ehl-i İncîl hakkında haber veriyor:

46. *Onların eserleri üzerine* {yani, onların ardından: ehl-i Tevrât'ın ardından} *Îsâ ibn Meryem'i qafyettik* {yani, ba'settik/gönderdik}; *Tevrât'tan önündekini musaddıq olarak* {yani, Îsâ Tevrât'ı tasdîq

---

179 Bu izahın, –birtakım rivâyetlerden hareketle– zinâ eden muhsan [evli-hür] erkek ve kadının recmedileceği hükmünün Tevrât'ta bulunduğu ve İslâm'da da zinâ eden evli-hür erkek ve kadınların recmedilmesi gerektiği, Hz. Peygamber'in de böylelerini recmettiği ve recmedilmesini emrettiği kabûlüne istinad ettiğini ifâde etmiştik. Oysa ki Qur'ân'da, –evli-bekâr ayrımı yapılmaksızın– zinâ eden hür erkek ve kadınlar için 100 celde hükmü verilmiştir. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in, zinâ eden hür-evli erkek ve kadınların –Qur'ân'a aykırı olarak– recmedileceğini söylemesi veya recmedilmesini emretmesi söz konusu bile değildir. (Redaktör: E.Ö)

ettü} *ve o'na İncîl'i verdik, onda* [*İncîl'de*] *bir hidâyet* {yani, dalâletten kurtaran bir hidâyet}, {karanlıktan aydınlığa çıkaran} *bir nûr vardır, Tevrât'tan önündekini musaddıqtır* {yani, İncîl, Tevrât'ı tasdîq ediyor}, *muttaqîler* {yani, şirkten sakınanlar} *için* {İncîl'de dalâletten kurtaran} *bir hidâyet ve bir mev'ize* {yani, cehâleti gideren bir öğüt} *vardır.*

47. {Ahbâr ve ruhbândan olan} *ehl-i İncîl de Allâh'ın onda* {yani, İncîl'de} *indirdiği* {yani, qâtilin yâhûd yaralayanın ve darbedenin afvedilmesini öngören hükmler} *ile hükmetsin. Kim Allâh'ın indirdiği* {yani, İncîl'de indirdiği afvetme hükmü} *ile hükmetmezse* {ve qâtile, yaralayana, darbedene qısâs uygularsa[180]}, *işte onlar fâsıqlardır* {yani, isyânkârlardır}.

48. *Sana* {yani, ey Muhammed, sana} *da kitâbı* {yani, Qur'ân'ı} *hakk ile indirdik* {yani, abes/boşu boşuna ve bâtıl/maksadsız olarak indirmedik}; *kitâbdan önündekini musaddıq, onun üzerine müheymin* {yani, şâhid} *olmak üzere...*

Çünkü Muhammed'e indirilen Qur'ân, daha önce indirilmiş bulunan kitâbların Allâh'tan gelmiş olduğuna şâhidlik etmektedir.

...O hâlde aralarında Allâh'ın {Qur'ân'da sana} *indirdiği ile hükmet. Sana gelen hakktan* {yani, Qur'ân'dan} *ayrılıp da onların* {yani, yahûdîlerin} *hevâlarına tâbi olma. Sizden her biriniz* {yani, müslümanlar ve Ehl-i Kitâb} *için bir şir'a* {yani, sünnet [izlenecek yol]} *ve bir minhâc* {yani, tarîk ve sebîl} *kıldık/yaptık. Eğer Allâh dileseydi, sizi* {yani, ümmet-i Muhammed'i ve Ehl-i Kitâb'ı [yahûdî ve hristiyanları]} *bir ümmet* {yani, İslâm dîni üzere hareket eden bir ümmet} *yapardı. Fakat* {Kitâb ve sünnetten size} *verdiği şeyle sizi imtihan edecek* {de Allâh'ın emir ve nehiylerine itâ'at edenler ile isyân edenleri ortaya çıkaracak}. *Öyle ise hayrlara müsâbaqa edin* {yani, ey Muhammed ümmeti, söz konusu yol ve sünnet [şir'a ve minhâc] ile ilgili anılanlar husûsunda sâlih amel-

180 "İncîl'de, qâtilin yâhûd yaralayanın ve darbedenin afvedilmesine hükmedildiği ve qâtile, yaralayana, darbedene qısâs uygulayanın fâsık olduğu-olacağı" iddiâsı, kesinlikle yanlış-bâtıl bir çıkarımdır-yorumdur. Nitekim Muqâtil b. Süleymân da bu sûrenin 66. âyetinde, "İncîl'deki zinâ, recm, qısâs ve öteki hükmler gereğince amel etselerdi..." diyerek burada söylediklerini yalanlamaktadır. (Redaktör: E.Ö)

ler işlemekte koşup yarışın}. *Hepinizin* {yani, sizin ve Ehl-i Kitâb'ın} *dönüşü* {âhirette dönüşü} *Allâh'adır, o vakit* {dînden} *ihtilâf ettiğiniz husûsta size haber verecektir.*

49. *Onların* {yani, yahûdîlerin} *arasında Allâh'ın* {kitâbda sana} *indirdiği ile hükmet. Onların* {yani, kanlar/cinâyetler ile ilgili husûslarda ehl-i Nadîr yahûdîlerinin} *hevâlarına tâbi olma. Onlara karşı hazer et; Allâh'ın sana indirdiğinin* {yani, cinâyetler hakkında adâletli olarak sana indirdiği hükmlerin} *bazısından seni fitneye düşürmesinler* {yani, alıkoymasınlar/engellemesinler}. *Şâyet tevelli ederlerse* {yani, senin hükmünü kabûl etmekten kaçınırlarsa} *bil ki, bazı zenbleri/günâhları* {yani, Muhammed'in nebî olarak gönderilmesinden önce aralarındaki cinâyetlerle/kanlarla ilgili günâhları} *sebebiyle Allâh onların başına bir musîbet getirmeyi* {yani, dünyâda öldürülmek, Medîne'den Şam topraklarına sürülmek sûretiyle onlara azâb etmeyi} *irâde ediyor. Doğrusu insânlardan bir çoğu* {yani, yahûdîlerin reisleri} *fâsıqtırlar* {yani, kanlar/cinâyetler hakkında Nebî'nin hakk ve adâlete uygun hükmünden hoşlanmadıkları için âsidirler/isyânkârdırlar}.

50. *Hâlâ câhiliyye hükmünü mü* {yani, Muhammed nebî olarak gönderilmeden önce uyguladıkları hakksız ve zâlim hükmleri mi} *arıyorlar? Yaqîn sâhibi* {yani, Allâh'a kesin olarak îmân eden} *bir qavm için, hükmü Allâh'ın hükmünden daha güzel kim vardır* {yani, hükmü Allâh'ın hükmünden daha güzel hiç kimse yoktur}.

51. *Ey o îmân edenler! Yahûdî ve hristiyanları evliyâ/velîler edinmeyin. Onların bazısı bazısının [yahûdîler yahûdîlerin, hristiyanlar da hristiyanların] evliyâsıdır. Sizden* {yani, mü'minlerden} *kim onları velî edinirse, muhakkak ki o da onlardandır* {yani, onlara katılır, onlarla birlikte olur –çünkü mü'minler kâfirleri velî edinmezler–}. *Kuşkusuz Allâh zâlimler qavmini hidâyete iletmez.*

Sonra Allâh, onları sâdece münâfıqların velî edineceğini zikrediyor, çünkü onların söylediklerinin doğruluğunu ancak münâfıqlar kabûl eder. Allâh buyuruyor ki:

52. *Qalblerinde maraz* {yani, şekk/kuşku} *bulunan kimselerin* {yani, münâfıqların}, *"Dâire bize isâbet eder* {yani, yahûdîler müslümanlara üstünlük [devlet] sağlar} *diye haşyet duyuyoruz" diyerek*

onların **{yani, velî edindikleri Medîne yahûdîlerinin}** *içine koşturklarını görürsün. Olur ki Allâh bir feth* {yani, onların ümîd kestikleri Muhammed'e bir nasr/zafer} *veya indinden bir emr* {yani, Benî Kureyza'nın öldürülmesi, Benî Nadîr'in Ezri'ât'a sürgün edilmesi şeklinde bir emr} *verir/ihsân eder de, nefslerinde gizlediklerine nâdim olurlar.*

Münâfıqlar, ehl-i Kureyza ile ehl-i Nadîr'in başına gelenleri görünce, o söylediklerine pişman oldular. Allâh, Nebîsi'ne münâfıqların durumunu haber verdikten sonra şu âyeti indirdi:

53. *Îmân edenler de* {birbirlerine} *derler ki:* "{Dîniniz üzere} *sizinle berâber olacaklarına dâir olanca yemînleri* [*cehde eymânihim*] {yani, Allâh adına yemînleri –ki "cehdu'l-yemîn" [olanca yemîn] budur–} *ile Allâh'a qasem edenler* {yani, münâfıqlar} *bunlar mıydı? Amelleri heder oldu* {çünkü amellerini Allâh'tan başkası için yapmışlardı} *ve hâsirlerden* {yani, dünyâda ziyân edenlerden} *oldular.*"

54. *Ey o îmân edenler! Sizden kim dîninden irtidad ederse, Allâh bir qavm getirir ki, (Allâh) onları sever, onlar da O'nu sever; mü'minlere karşı zilletli* {yani, merhametli ve yumuşak}, *kâfirlere karşı izzetli* {yani, ğalîz/katı ve şiddetli/sert}, *Allâh yolunda* {yani, Allâh'a itâ'at uğrunda} {düşmanlarına karşı} *cihâd ederler ve hiçbir kınayıcının kınamasından korkmazlar* {yani, hiçbir ğazab edenin ğazabına aldırmazlar}. *Şu* {yani, İslâm dîni}, *Allâh'ın fadlıdır, onu dilediği kimseye verir. Allâh vâsidir* {yani, fadlı/lütfu pek bol olandır}, *alîmdir* {yani, İslâm'ı kime vereceğini/nasîb edeceğini çok iyi bilendir}.

55. *Sizin velîniz sâdece Allâh, O'nun Rasûlü ve o îmân edenlerdir ki, onlar râki'ûn olarak* {*Allâh'a boyun eğerek*} *salâtı iqâme ederler, zekâtı îtâ ederler.*

56. *Kim Allâh'ı, O'nun Rasûlü'nü ve o îmân edenleri* {yani, Ali b. Ebî Tâlib'i[181]} *velî edinirse, kuşku yok ki Allâh'ın hizbi* {yani, Allâh'ın ve O'nun Rasûlü'nün şi'ası ve îmân edenler}; *gâlibler onlardır.*

57. *Ey o îmân edenler* {yani, ey münâfıqlar –ki bunlar, îmânın qalblerinde yer etmediği, sâdece dilleriyle îmân ettiklerini ikrar

---

181 **Bu, tefsîr değil, tahrîftir. (Redaktör: E.Ö)**

edenlerdir–}! *Sizden* {yani, ümmet-i Muhammed'den} *evvel kendilerine kitâb* {yani, Tevrât} *verilenlerden dîninizi* {yani, İslâm'ı} *hüzüvv ve la'ib edinenleri* {yani, dîninizle istihzâ edenleri ve onu bâtıl addedenleri} *ve küffârı* {yani, yahûdîlerin kâfirleri ile Arab müşriklerini} *evliyâ edinmeyin* {çünkü bu tür münâfıqlar onları velî ediniyordu}.

Sonra Allâh onları sakındırmak üzere şöyle buyurmaktadır:

...*Allâh'a ittiqâ edin, eğer mü'minlerseniz* {yani, musaddıqlarsanız –onları: Arab kâfirlerini evliyâ edinmeyin:–}.

Abdullâh b. Ubeyy, Abdullâh b. Nuteyl (veya Netîl[182]) Ebû Lubâbe ve gayrısı yahûdîlere –bir mektub yazarak– "Eğer siz çıkarılırsanız, biz de sizinle birlikte çıkarız" demişlerdi. Sonra Allâh yahûdîlerin durumunu haber vermek üzere şöyle buyurmaktadır:

58. *Salâta nidâ ettiğinizde onu hüzüvv ve la'ib edinirler* {yani, onunla istihzâ eder ve onu bâtıl addederler}...

Yahûdîler ezanı işitip müslümanların namaza kalktıklarını gördüklerinde, "Kalktılar, kalkamayasıcalar"; rükûa eğildiklerini gördüklerinde, "Rükû edemeyesiceler"; secde ettiklerini gördüklerinde de –gülerek– "Secde edemeyesiceler" derler ve alay ederlerdi. İşte bunun sebebi ile ilgili olarak Allâh buyuruyor ki:

...*Şu, onların aqletmez bir qavm olmalarındandır* {yani, aqletselerdi bu sözleri söylemezlerdi}.

59. *De ki: "Ey Ehl-i Kitâb! Bizi kusurlu bulmanızın sebebi başka değil; Allâh'a* {yani, O'nun bir, tek ve ortaksız olduğuna}, *bize indirilene* {yani, Muhammed'in Qur'ân'ına}, *bundan önce indirilene* {yani, Muhammed'in Qur'ân'ından önce Allâh'ın diğer nebîlere indirdiği kitâblara} *îmân etmemizdir* {yani, bunları tasdîq etmemizdir} *ve doğrusu ekseriniz fâsıqsınız"* {yani, çoğunuz isyânkârlarsınız}.

60. *De ki: "Allâh indinden, şundan daha şerrli bir musîbeti* {yani, sevâbı [karşılığı/cezâyı]} *size* {yani, ey mü'minler, size} *haber vere-*

---

182 İbn Hişâm, "Ensâr Arasındaki Münâfıklardan Yahûdîlerle Oturup Kalkanlar" başlığı altında bu ismi, Abdullâh b. Nebtel olarak vermektedir (*Sîret-i İbn Hişâm*). (Çeviren)

onların **{yani, velî edindikleri Medîne yahûdîlerinin}** *içine koşuklarını görürsün. Olur ki Allâh bir feth* {yani, onların ümîd kestikleri Muhammed'e bir nasr/zafer} *veya indinden bir emr* {yani, Benî Kureyza'nın öldürülmesi, Benî Nadîr'in Ezri'ât'a sürgün edilmesi şeklinde bir emr} *verir/ihsân eder de, nefslerinde gizlediklerine nâdim olurlar.*

Münâfıqlar, ehl-i Kureyza ile ehl-i Nadîr'in başına gelenleri görünce, o söylediklerine pişman oldular. Allâh, Nebîsi'ne münâfıqların durumunu haber verdikten sonra şu âyeti indirdi:

53. *Îmân edenler de* {birbirlerine} *derler ki:* "{Dîniniz üzere} *sizinle berâber olacaklarına dâir olanca yemînleri* [*cehde eymânihim*] {yani, Allâh adına yemînleri –ki "cehdu'l-yemîn" [olanca yemîn] budur–} *ile Allâh'a qasem edenler* {yani, münâfıqlar} *bunlar mıydı? Amelleri heder oldu* {çünkü amellerini Allâh'tan başkası için yapmışlardı} *ve hâsirlerden* {yani, dünyâda ziyân edenlerden} *oldular.*"

54. *Ey o îmân edenler! Sizden kim dîninden irtidad ederse, Allâh bir qavm getirir ki, (Allâh) onları sever, onlar da O'nu sever; mü'minlere karşı zilletli* {yani, merhametli ve yumuşak}, *kâfirlere karşı izzetli* {yani, ğalîz/katı ve şiddetli/sert}, *Allâh yolunda* {yani, Allâh'a itâ'at uğrunda} {düşmanlarına karşı} *cihâd ederler ve hiçbir kınayıcının kınamasından korkmazlar* {yani, hiçbir ğazab edenin ğazabına aldırmazlar}. *Şu* {yani, İslâm dîni}, *Allâh'ın fadlıdır, onu dilediği kimseye verir. Allâh vâsidir* {yani, fadlı/lütfu pek bol olandır}, *alîmdir* {yani, İslâm'ı kime vereceğini/nasîb edeceğini çok iyi bilendir}.

55. *Sizin velîniz sâdece Allâh, O'nun Rasûlü ve o îmân edenlerdir ki, onlar râki'ûn olarak* [*Allâh'a boyun eğerek*] *salâtı iqâme ederler, zekâtı îtâ ederler.*

56. *Kim Allâh'ı, O'nun Rasûlü'nü ve o îmân edenleri* {yani, Ali b. Ebî Tâlib'i[181]} *velî edinirse, kuşku yok ki Allâh'ın hizbi* {yani, Allâh'ın ve O'nun Rasûlü'nün şi'ası ve îmân edenler}; *gâlibler onlardır.*

57. *Ey o îmân edenler* {yani, ey münâfıqlar –ki bunlar, îmânın qalblerinde yer etmediği, sâdece dilleriyle îmân ettiklerini ikrar

---

181 Bu, tefsîr değil, tahrîftir. (Redaktör: E.Ö)

edenlerdir–}! *Sizden* {yani, ümmet-i Muhammed'den} *evvel kendilerine kitâb* {yani, Tevrât} *verilenlerden dîninizi* {yani, İslâm'ı} *hüzüvv ve la'ib edinenleri* {yani, dîninizle istihzâ edenleri ve onu bâtıl addedenleri} *ve küffârı* {yani, yahûdîlerin kâfirleri ile Arab müşriklerini} *evliyâ edinmeyin* {çünkü bu tür münâfıqlar onları velî ediniyordu}.

Sonra Allâh onları sakındırmak üzere şöyle buyurmaktadır:

> ...*Allâh'a ittiqâ edin, eğer mü'minlerseniz* {yani, musaddıqlarsanız –onları: Arab kâfirlerini evliyâ edinmeyin:–}.

Abdullâh b. Ubeyy, Abdullâh b. Nuteyl (veya Netîl[182]) Ebû Lubâbe ve gayrısı yahûdîlere –bir mektub yazarak– "Eğer siz çıkarılırsanız, biz de sizinle birlikte çıkarız" demişlerdi. Sonra Allâh yahûdîlerin durumunu haber vermek üzere şöyle buyurmaktadır:

58. *Salâta nidâ ettiğinizde onu hüzüvv ve la'ib edinirler* {yani, onunla istihzâ eder ve onu bâtıl addederler}...

Yahûdîler ezanı işitip müslümanların namaza kalktıklarını gördüklerinde, "Kalktılar, kalkamayasıcalar"; rükûa eğildiklerini gördüklerinde, "Rükû edemeyesiceler"; secde ettiklerini gördüklerinde de –gülerek– "Secde edemeyesiceler" derler ve alay ederlerdi. İşte bunun sebebi ile ilgili olarak Allâh buyuruyor ki:

> ...*Şu, onların aqletmez bir qavm olmalarındandır* {yani, aqletselerdi bu sözleri söylemezlerdi}.

59. *De ki: "Ey Ehl-i Kitâb! Bizi kusurlu bulmanızın sebebi başka değil; Allâh'a* {yani, O'nun bir, tek ve ortaksız olduğuna}, *bize indirilene* {yani, Muhammed'in Qur'ân'ına}, *bundan önce indirilene* {yani, Muhammed'in Qur'ân'ından önce Allâh'ın diğer nebîlere indirdiği kitâblara} *îmân etmemizdir* {yani, bunları tasdîq etmemizdir} *ve doğrusu ekseriniz fâsıqsınız"* {yani, çoğunuz isyânkârlarsınız}.

60. *De ki: "Allâh indinden, şundan daha şerrli bir musîbeti* {yani, sevâbı [karşılığı/cezâyı]} *size* {yani, ey mü'minler, size} *haber vere-*

---

[182] İbn Hişâm, "Ensâr Arasındaki Münâfıklardan Yahûdîlerle Oturup Kalkanlar" başlığı altında bu ismi, Abdullâh b. Nebtel olarak vermektedir (*Sîret-i İbn Hişâm*). (Çeviren)

onların **{yani, velî edindikleri Medîne yahûdîlerinin}** *içine koşturuklarını görürsün. Olur ki Allâh bir feth* {yani, onların ümîd kestikleri Muhammed'e bir nasr/zafer} *veya indinden bir emr* {yani, Benî Kureyza'nın öldürülmesi, Benî Nadîr'in Ezri'ât'a sürgün edilmesi şeklinde bir emr} *verir/ihsân eder de, nefslerinde gizlediklerine nâdim olurlar.*

Münâfıqlar, ehl-i Kureyza ile ehl-i Nadîr'in başına gelenleri görünce, o söylediklerine pişman oldular. Allâh, Nebîsi'ne münâfıqların durumunu haber verdikten sonra şu âyeti indirdi:

53. *Îmân edenler de* {birbirlerine} *derler ki:* "{Dîniniz üzere} *sizinle berâber olacaklarına dâir olanca yemînleri* [*cehde eymânihim*] {yani, Allâh adına yemînleri –ki "cehdu'l-yemîn" [olanca yemîn] budur–} *ile Allâh'a qasem edenler* {yani, münâfıqlar} *bunlar mıydı? Amelleri heder oldu* {çünkü amellerini Allâh'tan başkası için yapmışlardı} *ve hâsirlerden* {yani, dünyâda ziyân edenlerden} *oldular.*"

54. *Ey o îmân edenler! Sizden kim dîninden irtidad ederse, Allâh bir qavm getirir ki, (Allâh) onları sever, onlar da O'nu sever; mü'minlere karşı zilletli* {yani, merhametli ve yumuşak}, *kâfirlere karşı izzetli* {yani, ğalîz/katı ve şiddetli/sert}, *Allâh yolunda* {yani, Allâh'a itâ'at uğrunda} {düşmanlarına karşı} *cihâd ederler ve hiçbir kınayıcının kınamasından korkmazlar* {yani, hiçbir ğazab edenin ğazabına aldırmazlar}. *Şu* {yani, İslâm dîni}, *Allâh'ın fadlıdır, onu dilediği kimseye verir. Allâh vâsidir* {yani, fadlı/lütfu pek bol olandır}, *alîmdir* {yani, İslâm'ı kime vereceğini/nasîb edeceğini çok iyi bilendir}.

55. *Sizin velîniz sâdece Allâh, O'nun Rasûlü ve o îmân edenlerdir ki, onlar râki'ûn olarak* [*Allâh'a boyun eğerek*] *salâtı iqâme ederler, zekâtı îtâ ederler.*

56. *Kim Allâh'ı, O'nun Rasûlü'nü ve o îmân edenleri* {yani, Ali b. Ebî Tâlib'i[181]} *velî edinirse, kuşku yok ki Allâh'ın hizbi* {yani, Allâh'ın ve O'nun Rasûlü'nün şi'ası ve îmân edenler}; *gâlibler onlardır.*

57. *Ey o îmân edenler* {yani, ey münâfıqlar –ki bunlar, îmânın qalblerinde yer etmediği, sâdece dilleriyle îmân ettiklerini ikrar

---

181 Bu, tefsîr değil, tahrîftir. (Redaktör: E.Ö)

edenlerdir–}! *Sizden* {yani, ümmet-i Muhammed'den} *evvel kendilerine kitâb* {yani, Tevrât} *verilenlerden dîninizi* {yani, İslâm'ı} *hüzüvv ve la'ib edinenleri* {yani, dîninizle istihzâ edenleri ve onu bâtıl addedenleri} *ve küffârı* {yani, yahûdîlerin kâfirleri ile Arab müşriklerini} *evliyâ edinmeyin* {çünkü bu tür münâfıqlar onları velî ediniyordu}.

Sonra Allâh onları sakındırmak üzere şöyle buyurmaktadır:

> ...*Allâh'a ittiqâ edin, eğer mü'minlerseniz* {yani, musaddıqlarsanız –onları: Arab kâfirlerini evliyâ edinmeyin:–}.

Abdullâh b. Ubeyy, Abdullâh b. Nuteyl (veya Netîl[182]) Ebû Lubâbe ve gayrısı yahûdîlere –bir mektub yazarak– "Eğer siz çıkarılırsanız, biz de sizinle birlikte çıkarız" demişlerdi. Sonra Allâh yahûdîlerin durumunu haber vermek üzere şöyle buyurmaktadır:

58. *Salâta nidâ ettiğinizde onu hüzüvv ve la'ib edinirler* {yani, onunla istihzâ eder ve onu bâtıl addederler}...

Yahûdîler ezanı işitip müslümanların namaza kalktıklarını gördüklerinde, "Kalktılar, kalkamayasıcalar"; rükûa eğildiklerini gördüklerinde, "Rükû edemeyesiceler"; secde ettiklerini gördüklerinde de –gülerek– "Secde edemeyesiceler" derler ve alay ederlerdi. İşte bunun sebebi ile ilgili olarak Allâh buyuruyor ki:

> ...*Şu, onların aqletmez bir qavm olmalarındandır* {yani, aqletselerdi bu sözleri söylemezlerdi}.

59. *De ki: "Ey Ehl-i Kitâb! Bizi kusurlu bulmanızın sebebi başka değil; Allâh'a* {yani, O'nun bir, tek ve ortaksız olduğuna}, *bize indirilene* {yani, Muhammed'in Qur'ân'ına}, *bundan önce indirilene* {yani, Muhammed'in Qur'ân'ından önce Allâh'ın diğer nebîlere indirdiği kitâblara} *îmân etmemizdir* {yani, bunları tasdîq etmemizdir} *ve doğrusu ekseriniz fâsıqsınız"* {yani, çoğunuz isyânkârlarsınız}.

60. *De ki: "Allâh indinden, şundan daha şerrli bir musîbeti* {yani, sevâbı [karşılığı/cezâyı]} *size* {yani, ey mü'minler, size} *haber vere-*

---

182 İbn Hişâm, "Ensâr Arasındaki Münâfıklardan Yahûdîlerle Oturup Kalkanlar" başlığı altında bu ismi, Abdullâh b. Nebtel olarak vermektedir (*Sîret-i İbn Hişâm*). (Çeviren)

yim mi? Onlar {yani, yahûdîler} *ki Allâh kendilerine la'net etti, ğazab etti* {eğer öldürülmezlerse harac vermeyi kabûl eder ve ğazaba uğrarlar} *ve onlardan,* {balık avlama yasağını çiğnedikleri için} *maymunlar,* {Mâide'ye [Allâh'ın Hz. Îsâ'ya indiridiği yemekli sofraya} îmân etmemeleri dolayısıyla} *domuzlar ve tâğûta* {yani, şeytâna} *ibâdet edenler yaptı. İşte bunlar mekânca* {yani, dünyâdaki menzilce} *daha şerrli ve sevâi's-sebîlden dalâlete düşenlerdir"* {yani, bunlar mü'minlere göre doğru yolu tutturamamış kimselerdir}.

61. {Ey mü'minler! Yahûdîler} *size geldiklerinde, "Biz îmân ettik"* {yani, Muhammed'i tasdîq ettik} *dediler...*

Oysa onlar, içlerindeki küfrü gizleyerek o'nun huzûruna girdiler, yanından çıktıklarında da küfr ile birlikte çıktılar.

İşte Yüce Allâh'ın şu buyrukları bunu anlatmaktadır:

...Andolsun ki küfr ile girdiler ve onlar andolsun ki onunla da çıktılar {yani, küfr üzere hâllerini sürdürerek çıktılar}. *Allâh* {Muhammed'e karşı qalblerinde küfrden} *gizledikleri şeyleri çok iyi bilir.*

Bunun bir benzeri de Âl-i İmrân sûresi'nde (118-119. âyetler) bulunmaktadır.

Sonra Allâh onların hâllerini haber veriyor:

62. *Onlardan bir çoğunun ism* {yani, ma'siyet/isyânkârlık}, *udvân* {yani, zulm: şirk} *ve suht yemek* {yani, cevr ile hükm vermek için rüşvet almak –ki kasıd, Ka'b b. el-Eşref'tir–} *husûsunda yarıştıklarını görürsün. Amelleri ne kötüdür!*

Sonra Allâh Teâlâ, rabbânîlere [kendilerini ibâdete verenlere] ve ahbâra [kurrâ ve fukahâya] itâb/sitem ediyor:

63. *Keşke rabbânîler* {yani, kendilerini ibâdete verenler} *ve ahbâr* {yani, kurrâ ve fukaha –ki bunlar, Hârûn'un soyundan gelen qurbân sunucuları ve yahûdîlerin reisleridir–} *onları ism/günâh sözlerden* {yani, şirkten} *ve suht yemekten* {yani, hükmde rüşvet almaktan} *nehyetselerdi* {yani, onları böyle hareket etmekten alıkoymalı değiller miydi?} *San'atları ne kötüdür* {zîrâ rabbânîler ve ahbâr, onları şirkten ve suhttan: rüşvet alarak hükmde cevretmekten alıkoymadılar}.

64. *Yahûdîler* {yani, yahûdîlerden ikisi: İbn Sûriyâ ile Finhâs ve Âzer b. Ebî Âzer}, *"Allâh'ın eli bağlıdır"* {yani, Allâh'ın eli sıkıdır/Allâh cimridir: bize karşı elini sıkı tutuyor/cimrilik ediyor,[183] bize cömertçe hayr vermiyor} *dediler. Onların elleri bağlıdır* {yani, elleri hayrdan yana tutulmuştur} *ve dedikleri sebebiyle la'netlendiler. Aksine, O'nun iki eli de açıktır* {yani, hayr ile açıktır}. *Nasıl dilerse infâq eder* {yani, dilerse rızqı genişletir, dilerse kısar. Onlar O'nun yarattığı ve kulu olup O'nun kabzasındadırlar/hâkimiyeti altındadırlar}. *Andolsun ki Rabbinden sana indirilen* {yani, recm emri,[184] qısâsa dâir hükmler ve Muhammed'in nitelikleri} *onlardan* {yani, Benî Nadîr yahûdîlerinden} *bir çoğunun tuğyân ve küfrünü ziyâde etti* {yani, Qur'ân'a karşı cahdlarını ve onu inkârlarını artırdı}. *Onların arasına* {yani, yahûdîlerle hristiyanların arasına} *qıyâmet günü'ne kadar sürecek düşmanlık ve buğz/kin ilqâ ettik* {yani, aralarında bir şerr bıraktık, o nedenle birbirlerine buğzeder, ağır/kötü sözler söylerler, yahûdî hristiyanı, hristiyan yahûdîyi sevmez}. *Her ne zamân bir harb ateşi tutuşturmak isteseler Allâh onu söndürür* {yani, her ne zamân Muhammed'e savaş ile ilgili olarak bir mekr [hile ve tuzak] hazırlamak üzere ittifak etseler, Allâh onların ittifaklarını dağıtır, hile ve tuzaklarıyla yakmak istedikleri ateşi söndürür ve ebediyyen birşey elde edemezler}. *Arzda fesâda koşarlar* {yani, ma'siyetler işlerler}. *Allâh ise müfsidleri* {yani, ma'siyet işleyenleri} *sevmez.*

65. *Keşke Ehl-i Kitâb* {yani, yahûdî ve hristiyanlar} *da îmân etseler* {yani, Allâh'ın vahdâniyyetini tasdîq etseler} *ve ittiqâ etselerdi* {yani, şirkten ittiqâ etseler/sakınıp korunsalar idi}. *Onlardan seyyielerini örter* {yani, zenblerini/günâhlarını mahveder/siler} *ve onları na'îm cennetlerine sokardık.*

66. *Keşke onlar Tevrât'ı, İncîl'i ve Rabb'leri indinden kendilerine indirileni iqâme etselerdi* {yani, Tevrât ile İncîl'deki Muhammed'in

---

183 Bu, zayıf bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)

184 *Rabbinden Muhammed'e indirilen*'in içinde "recm emri" nerede? Allâh'ın kitâbında olmayan bir şeyi ona isnâd etmek çok tehlikeli ve mes'ûliyetlidir. Zîrâ Allâh Teâlâ şöyle buyurmaktadır: *Veyl o kimselere ki, elleriyle Kitâbı yazarlar da sonra birtakım dünyevî menfaatler için, "Bu Allâh indindendir" derler. Artık veyl ellerinin yazdıkları yüzünden onlara, veyl o kazandıkları yüzünden onlara!..* (Bakara, 2/79). (Redaktör: E.Ö)

nitelikleri ve o'na îmâna dâir buyrukları tahrif etmeyip Tevrât ve İncîl'deki zinâ, recm, qısâs ve öteki hükmler gereğince amel etselerdi} *fevqlerinden* {yani, yağmur ile üstlerinden} *ve ayaklarının altından* {yani, arzdan: yerden bitenlerden} *yerlerdi. Onlardan muktesid bir qavm varsa da* {yani, Tevrât ve İncîl ehlinden îmân edip, sözlerinde adâletten ayrılmayan bir topluluk var –bunlar, Tevrât ehlinden Abdullâh b. Selâm ve arkadaşları, İncîl ehlinden ise Îsâ ibn Meryem'in dîni üzere devâm edenlerdir, ki o sırada 32 kişi idiler–} *onlardan* {yani, Ehl-i Kitâb'dan: onların kâfirlerinden} *bir çoğunun amelleri ne kötü!*

67. *Ey Rasûl* {yani, ey Muhammed}! *Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer yapmazsan, O'nun risâletini tebliğ etmemiş olursun. Allâh seni insânlardan* {yani, yahûdîlerden} *'asam edecektir* [*koruyacaktır*] {yani, seni kimse öldüremeyecektir}. *Kuşkusuz Allâh kâfirler qavmini* {yani, yahûdîleri} *hidâyete iletmez.*

68. *De ki: "Ey Ehl-i Kitâb* {yani, ey yahûdî ve hristiyanlar}! *Tevrât'ı, İncîl'i ve Rabbinizden size indirileni* {yani, Muhammed ile ilgili husûsları tahrif etmeksizin} *iqâme etmedikçe* {yani, o ikisinin tilâvetini Yüce Allâh'ın indirdiği şekilde hakk ile tilâvet etmedikçe} *birşey* {yani, dîn adına birşey} *üzerinde değilsiniz"...*

İşte bu, Yüce Allâh'ın Ehl-i Kitâb'a tebliğ etmek üzere o'na verdiği bir emirdir.

> *...Andolsun ki Rabbinden sana indirilen* {yani, Qur'ân'daki buyruklar, recm[185] ve qısâsa dâir hükmler} *onlardan bir çoğunun tuğyân ve küfrünü Qur'ân'ı inkârlarını ziyâde etti* {yani, Qur'ân'a karşı cehudluklarını artırdı}. *Öyleyse o kâfirler qavmine te's etme* {yani, ey Muhammed senin söylediklerini yalanlayan o Ehl-i Kitâb için üzülme}.

69. *Doğrusu onlar ki îmân* {yani, tasdîq} *ettiler ve onlar ki hâdû* {ya-

---

185 Qur'ân'da recm'e dâir bir hükm yoktur. Bir müfessir nasıl böyle der, anlaşılır gibi değil. Rabbinden Muhammed'e indirilen'in içinde "recm emri" nerede? Allâh'ın kitâbında olmayan bir şeyi ona isnâd etmek çok tehlikeli ve mes'ûliyetlidir. Zîrâ Allâh Teâlâ şöyle buyurmaktadır: *Veyl o kimselere ki, elleriyle Kitâbı yazarlar da sonra birtakım dünyevî menfaatler için, "Bu Allâh indindendir" derler. Artık veyl ellerinin yazdıkları yüzünden onlara, veyl o kazandıkları yüzünden onlara!..* (Bakara, 2/79). (Redaktör: E.Ö)

ni, yahûdîler/yahûdîleşenler} *ve sâbiiler* {bunlar, Hristiyanlık'ta bilinen meşhur üç fırkadan ayrılıp Nûh dînine yönelen ve Nûh dîni üzere olduklarını zu'm ederek –zîrâ, Nûh da İslâm dîni üzere idi– hatâya düşen bir hristiyan fırkasıdır[186]} *ve nasârâ* {yani, hristiyanlar –bunlara "nasârâ" adının veriliş sebebi, onların bu dîni ilk olarak "Nâsıra" tesmiye edilen bir qaryede ortaya koymalarıdır–}. *Kim* {yani, bunlardan kim} *Allâh'a ve âhiret günü'ne îmân eder ve sâlih amel işlerse* {yani, Muhammed'in gönderilmesinden önce farzları edâ etmişse, ona cennet vardır. Muhammed'in nebî olarak gönderildikten sonra onlardan hayâtta olanların ise, Muhammed'i tasdîq etmeden îmânları geçerli değildir. Allâh'ın bir ve ortaksız olduğunu, Muhammed'in getirdiklerini, amellerin karşılıklarının görüleceği ölümden sonra dirilişi tasdîq edenlere gelince} *onlara bir korku* {yani, azâbdan yana bir korku} *yoktur ve mahzun olmayacaklar* {yani, ölümden dolayı üzülmeyecekler} *onlardır.*

70. *Andolsun biz İsrâîloğulları'ndan mîsâk aldık* {yani, içindeki hükmler gereğince amel edeceklerine dâir Tevrât'ta mîsâk aldık} *ve onlara rasûller gönderdik* {yani, Allâh onlara rasûller gönderdi}. *Her ne zamân onlara* {yani, yahûdîlere}, *nefslerinin hevâsına uymayan bir rasûl geldiyse, bir feriqı* {yani, yahûdîlerin bir feriqı} {Îsâ ve Muhammed gibi bazı rasûlleri} *tekzîb ettiler, bir feriqı da qatlettiler*[187] {yani, yahûdîler Zekeriyyâ ve Yahyâ gibi rasûllerden bir tâifeyi de öldürdüler}.

71. *Bir fitne olmayacak sandılar* {yani, yahûdîler şirk olmayacağını, belâlandırılmayacaklarını/sınanmayacaklarını, rasûlleri yalanladıkları için, nebîleri öldürdükleri için cezâlandırılmayacaklarını, yağmur kıtlığı gibi belâ ve sıkıntılarla sınanmayacaklarını sandılar} *da amâ* {yani, hakktan yana kör: onu görmez} *ve sağır* {yani, hakktan yana sağır: onu işitmez} *oldular. Sonra, Allâh on-*

---

186 Bu, dayanaktan yoksun bir iddiâdır. (Redaktör: E.Ö)

187 Muqâtil b. Süleymân'ın, "*Bir feriqı* {yani, yahûdîlerin bir feriqı}, {Îsâ ve Muhammed gibi bazı rasûlleri} *tekzîb ettiler, bir feriqı da qatlettiler* {yani, yahûdîler Zekeriyyâ ve Yahyâ gibi rasûllerden bir tâifeyi de öldürdüler}" şeklindeki yorumu, karışık ve tutarsızdır. Bu ibâre, "İsrâiloğulları, rasûllerin ba'zısını yalanladılar, ba'zısını da yalanlamakla yetinmeyip öldürdüler" şeklinde anlaşılabilir. (Redaktör: E.Ö)

lara döndü/onların tevbelerini kabûl etti {yani, onları afvetti, üzerlerindeki belâyı kaldırdı –fakat onlar, belânın kaldırılmasından sonra tevbe etmediler–}. *Sonra, onlardan bir çoğu yine a'mâ/kör ve sağır oldular. Allâh amellerine basîrdir* {yani, nebîleri öldürenleri, rasûlleri yalanlayanları görendir}.

72. *Andolsun o küfredenler, "Kuşkusuz Allâh, o Mesîh ibn Meryem'dir" dediler. Oysa Mesîh, "Ey İsrâîloğulları! Benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz olan Allâh'a ibâdet edin"* {yani, O'nun vahdâniyyetini, benim de Rabbim, sizin Rabbiniz olduğunu tanıyın} *demişti. Doğrusu kim Allâh'a şirk koşarsa* {yani, "Kuşkusuz Allâh, o Mesîh ibn Meryem'dir" deyip şirk üzere ölürse}, *andolsun ki Allâh ona cenneti harâm kıldı ve onun me'vâsı ise ateştir ve zâlimler için hiçbir ensâr* {yani, müşrikler için, kendilerini ateşten koruyacak hiçbir koruyucu} *yoktur.*

73. *Andolsun o küfredenler* {yani, Melkânîler}, *"Kuşkusuz Allâh, üçün üçüncüsüdür" dediler. Hâlbuki bir tek ilâhtan başka ilâh yoktur. Eğer söylediklerinden* {yani, bu şirkten} *vazgeçmezlerse, onlardan küfredenlere elîm* {yani, can yakıcı} *bir azâb* {yani, cezâ olmak üzere kılıçla öldürülmek, hayâtta kalanlar için de cizye ödemek şeklinde bir azâb} *messedecektir/dokunacaktır* {yani, isâbet edecektir}.

74. *Öyleyse Allâh'a dönmeyecek/tevbe etmeyecek ve O'na istiğfar etmeyecekler* {yani, şirkten ötürü O'ndan bağışlanma dilemeyecekler} *mi?* {Ki yaptıkları sebebiyle onları bağışlasın}. *Allâh ğafûrdur* {yani, onların zenblerini/günâhlarını bağışlayıcıdır}, *rahîmdir* {yani, onlara karşı merhametlidir}.

Sonra Allâh Teâlâ, Îsâ'nın durumunu haber veriyor:

75. *Mesîh ibn Meryem, başka değil bir rasûldür, ki o'ndan önce de rasûller gelip geçti. Onun anası da bir sıddîqa* {yani, mü'mine} *idi...*

Doğrusu o, sıddîq bir nebî idi (Meryem, 19/56) buyruğunda da *sıddîq* kelimesi, "mü'min" anlamında kullanılmıştır.

...İkisi de yemek yerlerdi {–eğer ilâh olsalardı yemek yemezlerdi–}. *Bak* {yani, ey Muhammed, bak}, *âyetleri onlara nasıl beyân ediyoruz* {yani, Meryem ve Îsâ'nın durumu ile ilgili alâmetleri: onların yemek yediklerini, ilâhların ise yemek yemediklerini nasıl

apaçık bildiriyoruz}, *sonra bak, (nasıl) çevriliyorlar* {yani, onlar nereden (tevhîdi) yalanlıyorlar! –Onlara, benim bir ve tek olduğumu bildir–}.

76. {Necrân hristiyanlarına} *de ki: "Allâh'ın dûnundan [berisinden/aşağısından] sizin için* {dünyâda} *bir zarara ve* {âhirette} *bir faydaya mâlik olmayana* {yani, Îsâ'ya} *mı ibâdet ediyorsunuz? Allâh, semî* {yani, onların, "Kuşkusuz Allâh, o Mesîh ibn Meryem'dir" ve "Kuşkusuz Allâh, üçün üçüncüsüdür" şeklindeki sözlerini işiten}, *alîm* {yani, onların söylediklerini çok iyi bilen} *O'dur.*

77. *De ki: "Ey Ehl-i Kitâb* {yani, ey Necrân hristiyanları}! *Dîninizde* {yani, İslâm dîninde[188]} *hakksız yere haddi aşmayın* {yani, Îsâ ibn Meryem hakkında uygunsuz şeyler söyleyerek haddi aşmayın}. *Bundan evvel* {hidâyetten sapıp} *dalâlete düşmüş ve* {insânlardan} *bir çoğunu da* {hidâyetten saptırıp} *dalâlete düşürmüş ve sevâu's-sebîlden dalâlete düşmüş* {yani, hidâyet yolunu bulamamış} *bir qavmin hevâlarına tâbi olmayın."*

78. *İsrâîloğulları'ndan* {yani, İsrâîloğulları sıbtından} *küfredenler* {yani, yahûdîler} *Dâvûd'un ve Îsâ ibn Meryem'in diliyle la'netlendiler. Şu,* {Allâh'ın emrini terk ederek} *isyân etmeleri ve* {dînlerinde} *haddi aşmaları sebebiyle idi.*

79. *Yaptıkları bir münkerden birbirlerini nehyetmezlerdi. Yaptıkları şey* {yani, münker işleyenleri vazgeçirmeye çalışmamaları} *ne kötüydü!*

80. *Onlardan bir çoğunu görürsün ki,* {Kureyş'ten} *küfredenleri velî edinirler. Onların nefsleri için taqdîm ettiği şey ne kötüdür.* {–Çünkü Kureyşliler kitâb sâhibi değillerdi–}. *Allâh onlara ğazab etti ve onlar azâbda hâlidlerdir.*

81. *Eğer Allâh'a* {yani, O'nun ortaksız, bir ve tek olduğuna}, *Nebî'ye* {(yani, Muhammed'e)} *ve* {Qur'ân'dan} *o'na indirilene îmân* {yani, indirileni tasdîq} *etmiş olsalardı, onları* {yani, Arab müşriklerini} *evliyâ edinmezlerdi* {yani, yahûdîler müşrikleri velîler edinmezlerdi}. *Fakat onlardan* {yani, yahûdîlerden} *bir çoğu fâsıqlardır* {yani, isyânkârlardır}.

188 Bu, zayıf bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)

82. *Îmân edenlere düşmanlıkta insânların en şiddetlisini, yahûdîler ve şirk koşanlar* {yani, Arab müşrikleri} *bulacaksın. Îmân edenlere meveddetce* {–kasıd, mü'minleri sevmeleri değil, îmâna icâbet etmeleridir–} *onların en yakınını da, "Biz nasârâyız"* {–çünkü onlar, Nâsıra adındaki bir qaryede bulunuyorlardı–} *diyenleri bulacaksın. Şu, onlardan kıssislerin/keşişlerin ve ruhbânların* {yani, savmalarda/manastırlarda ibâdete çekilen râhiblerin} *olmasından ve onların istikbâr* {yani, îmâna karşı tekebbür} *etmemelerindendir.*

83. *Rasûl'e* {Qur'ân'dan} *indirileni işittiklerinde, hakktan tanıdıkları sebebiyle gözlerinin yaşla dolup boşaldığını görürsün. Derler ki: "Rabbimiz! Îmân ettik* {yani, Qur'ân'ın Allâh'tan geldiğini tasdîq ettik}. *Öyleyse bizi şâhidlerle* {yani, muhâcirlerle: Muhammed'in ümmetiyle} *berâber yaz* {yani, kıl}."

Ketebe [yazmak] fiilinin "ce'ale" [kılmak/yapmak] anlamında kullanıldığının bir örneği de, *Qalblerinde îmânı yazdı* [*ketebe*] (Mücâdele, 58/22) buyruğudur, ki "îmânı: tevhîdi qalblerinde kıldı [ce'ale]", "yarattı, var etti" demektir.

Onlar du'âlarına şöyle devâm ettiler:

84. *"Biz niye îmân etmeyelim Allâh'a ve hakktan* {Muhammed ile} *bize gelene, ki Rabbimizin bizi sâlihler qavmiyle* {yani, ilk Muhâcirlerle[189]} *berâber* {cennete} *dâhil etmesini/sokmasını ümîd* [*natma'u,* yani "nercû"] *edip dururken?!"*

Çünkü onlar müslüman olup ülkelerine döndüklerinde, qavmlerinin kâfirleri onları kınayarak, "Siz Îsâ'nın ve atalarınızın dînini mi bıraktınız?!" demişlerdi. Onlar da, "Evet. Niye îmân etmeyelim Allâh'a ve hakktan bize gelene?!..." diye cevâb vermişlerdi.

85. *Allâh da* {tasdîqten yana} *söyledikleri sebebiyle onlara sevâb* {(yani, mükâfât)} *olarak altından nehirler akan cennetleri verdi, onda hâlidler olmak* {yani, ölmemek} *üzere. Şu* {sevâb/mükâfât}, *muhsinlerin karşılığıdır.*

86. *Küfredenlere ve âyetlerimizi* {yani, Qur'ân'ı} *tekzîb edenlere* {yani,

189 *Sâlihler qavmi*'nin, "Muhâcirler"e tahsîs edilmesi uygun değildir. (Redaktör: E.Ö)

onun Allâh'tan olmadığını söyleyenlere} *gelince, işte onlar* {yani, müslüman olup Nebî'ye uyanları kınayan kâfir hristiyanlar} *ashâbu'l-cahîmdir* {yani, muazzam ateşin mahkûmlarıdır}.

87. *Ey o îmân edenler! Allâh'ın size helâl kıldığı tayyibâtı* {yani, elbise ve kadından tayyibâtı} *harâm kılmayın ve (böylece) haddi aşmayın* {yani, O'nun helâlini harâm kılarak haddi aşmayın}. *Allâh haddi aşanları* {yani, O'nun helâl kıldığını harâm kılıp emrinde aşırıya gidenleri} *kesinlikle sevmez.*

88. *Yeyin Allâh'ın size rızqettiğini helâl-tayyib olarak* {yani, helâl-tayyib olarak elbiseleri giyin, kadınlarla evlenin ve yiyecekleri yeyin} *ve Allâh'a ittiqâ edin* {yani, Allâh'ın size helâl kıldığını harâm kılmaya kalkışmayın}, *ki siz O'na mü'minlersiniz* {yani, O'nu musaddıqlarsınız}.

89. *Allâh sizi yemînlerinizde lağv ile muâhaze etmez...*

Lağv, "kişinin yalan olan bir husûsta, doğru olduğu zannıyla yemîn etmesi"dir. Bu durumda onun için günâh ve kefâret olmaz.

...Fakat akdettiğiniz yemînlerinizle sizi muâhaze eder {yani, bile bile yalan yere ettiğiniz yemînlerden dolayı sizi sorumlu tutar}. *Bunun* {yani, bile bile yalan yere edilen yemînin} *keffâreti, ehlinize yedirdiğinizin evsatından* {yani, onlara yedirdiğinizin adlinden [denginden/mutedilinden]}...

Vasat/evsat kelimesi, *Sizi vasat* {yani, âdil/mutedil} *bir ümmet kıldık* (Bakara, 2/143) âyeti ile, *Onların evsatları* {yani, âdilleri/mutedilleri} *dedi ki:...* (Nûn, 68/28) âyetinde, "âdil/mutedil" anlamında kullanılmıştır.

...on miskîni doyurmak {yani, sizin yediğinizin en bayağısından da olmasın, en iyisinden de olmasın} *yâhûd onları giydirmek* {yani, her yoksula bir aba yâhûd bir elbise olmak üzere on yoksulu giydirmek} *yâhûd bir köle azad etmektir* {yani, müslüman olma şartı olmaksızın bir köle azad etmektir: Yahûdî, hristiyan, mecûsî, sâbii de olabilir}.

Yemîn keffâreti husûsunda kişi; köle azad etmek, on yoksulu doyurmak yâhûd onları giydirmek seçeneklerinden dilediğini seçmekte muhayyerdir.

...Fakat kim de {bu üç seçenekten birini yerine getirme imkânını} *bulamazsa, üç gün oruc vardır...*

İbn Mes'ûd'un qırâ'atinde, bu üç günlük orucun peşpeşe tutulması gerektiğini ifâde eden, "mutetâbi'ât" [aralıksız, peşpeşe] açıklaması da vardır.

> ...*Şu* {yani, Allâh'ın zikrettiği}, *yemîn ettiğinizde yemînlerinizin keffâretidir. Yemînlerinizi hıfzedin* {yani, kasden yalan yere yemîn etmeyin}. *Allâh âyetlerini size böylece beyân ediyor ki şükredesiniz* {yani, size bahşettiği bu ni'metler sebebiyle Rabbinize şükredesiniz –zîrâ zikredilen kefâret sâyesinde yemînleriniz hakkında size bir çıkış yolu göstermiş bulunmaktadır–}.

90. *Ey o îmân edenler! Hamr, meysir* {yani, bütün türleriyle kumar}, *ensâb* {yani, kendilerine qurbân kesilen dikili taşlar} *ve ezlâm* {yani, fal okları: bir işi yapıp yapmamayı kendileriyle karârlaştırdıkları iki ok}, *şeytânın amelinden bir ricstir* {yani, şeytân işi bir günâhtır}. *Öyleyse onu ictinab edin* {yani, onlardan kaçının: bütün çeşitleriyle içkiden, bütün türleriyle kumardan, dikili taşlardan ve fal oklarından, şeytânın bunları süslemelerinden kaçının} *ki felâha eresiniz.*

Bunun bir benzeri de, *Dedi ki: "Bu, şeytânın amelindendir/işindendir"* (Qasas, 28/15) âyetidir.

Onu ictinâb edin ifâdesi, harâm kılma amacı taşıyan bir nehiydir. Nitekim, *Şu hâlde, rics olan evsândan ictinâb edin* {doğrusu o harâmdır} (Hacc, 22/30) buyruğunda da böyledir.

91. *Doğrusu şeytân hamr ve meysirde aranıza sâdece düşmanlık ve buğz/kin bırakmayı* {yani, aranızda düşmanlığı ve kini harekete geçirip kışkırtmayı}{ve böylece sizi} *Allâh'ı zikrden ve salâttan alıkoymayı irâde ediyor* {yani, sarhoş olduğunuz taqdîrde Allâh'ı zikredemez, namaz kılamazsınız[190]}. *O hâlde vazgeçtiniz değil mi?*

Bu, harâm kılmanın ardından gelen bir tehdiddir. Bunun üzerine onlar, "Vazgeçtik Rabbimiz" dediler. Nebî de, "Ey o îmân edenler! Allâh size hamr'ı harâm kıldı. Kimin yanında ondan birşey varsa onu içmesin, satmasın, başkasına ikrâm etmesin" buyurdu.

92. {Hamrın, meysirin, ensâbın, ezlâmın –âyetin sonuna kadar belirtilen husûsların– harâm kılındığı husûsunda} *Allâh'a itâ'at edin*

---

190 Bu, zayıf bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)

ve Rasûl'e itâ'at edin ve hazer edin {yani, Allâh'a ve Rasûl'e karşı gelip isyân etmekten sakının}. *Eğer tevelli ederseniz* {yani, onlara itâ'at etmekten yüz çevirirseniz}, *bilin ki, Rasûlümüze* {yani, bunların harâm kılındığı husûsunda Muhammed'e} *düşen sâdece mübîn tebliğdir.*

93. *Îmân eden ve sâlih ameller işleyenlere,* {ma'siyetlere karşı} *ittiqâ ettikleri,* {tevhîde} *îmân ettikleri ve sâlih ameller işledikleri* {yani, bunların harâm kılınmasından önce farzları yerine getirdikleri}, *sonra* {ma'siyetlere karşı} *ittiqâ ettikleri ve* {nâsih ve mensuhtan gelenlere[191]} *îmân ettikleri, sonra* {harâm kılınışından sonra ma'siyetlere karşı} *ittiqâ ettikleri ve îmân* {yani, tasdîq} *ettikleri, sonra* {şirke karşı} *ittiqâ ettikleri ve ihsân ettikleri* {yani, harâm kılınışından sonra amellerini ihsân ile yaptıkları –ki, bunları yerine getirenler muhsindir–} *taqdîrde, tattıklarından dolayı* {yani, harâm kılınışından önce içtikleri hamrdan/içkiden ötürü[192]} *bir cünâh* {yani, harec} *yoktur. Allâh muhsinleri sever.*

94. *Ey o îmân edenler! Allâh, bi'l-ğayb* {yani, görmediği hâlde[193]} *Kendisinden korkanları bilmek* {yani, görmek} *için avdan ellerinizin* {yani, silâh kullanmaksızın küçük av hayvanlarına ellerinizin} *ve mızraklarınızın* {yani, büyük av hayvanlarına ok ve mızrak gibi silâhlarınızın} *erişebileceği bir şeyle size belâlandıracaktır* {yani, bu şekilde bir kısım av hayvanları ile sizi sınayacaktır}...

Bütün av hayvanlarını/tümı avlanmaları değil, özellikle kara avını zikretmiştir; çünkü deniz avı farklıdır. Bu şekilde av hayvanları ile sınanmaları, Nebî'nin Mekke'ye girmesinin engellendiği ve Ten'îm'de kaldığı Hudeybiye senesi olmuştu. Nebî Mekkelilerle, o sene geri dönmek, fakat ertesi sene ashâbı ile birlikte Mekke'ye girip üç gün iqâmet etmek üzere antlaşma yapmış ve ardından 100 deve kesmişti. Yırtıcı hayvanlar ve kuşlar gelip onları yiyordu. Allâh, Harem bölgesinde av hayvanlarının öldürülmesini yasakladı ve bu sınavı, ihrâmlı iken gıyâben Kendisinden korkanları diğerlerinden ayırdetmek için yaptı.

...Artık kim şunun ardından haddi aşarsa {yani, bu yasaktan sonra kim ihrâmda iken kasden av hayvanını yakalar ve öldürürse},

---

191 Bu, keyfî ve bâtıl bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)

192 Bu, –rivâyetlere dayalı– delîlsiz bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)

193 Bizce bu, zayıf bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)

ona elîm bir azâb vardır {yani, o, can yakacak şekilde dövülür, onun elbiseleri alınır ve tazminat ödetilir -ki bu husûsta hükm vermek İmâm'a âittir. İşte elîm azâb ile kasdedilen budur-}.

95. *Ey o îmân edenler! İhrâmlı iken avı qatletmeyin. Sizden kim onu amden/kasden qatlederse* {yani, ihrâmlı olduğunu unutarak öldürürse}, *cezâsı* {yani, avın karşılığı}, *qatlettiğinin* {yani, kasden, hatâen yâhûd ava işâreten öldürdüğünün} *en'âmdan* {yani, sekiz eş hayvandan: deve, sığır, davar cinsinden} *mislidir* {yani, benzeridir}; *Ka'be'ye ulaştırılacak* {yani, Mekke'de kesilecek} *bir qurbânlık olmak üzere; -ona sizden iki âdil kişi hükmeder-* {yani, fıqhı bilen, adâletli iki müslüman, avı öldüren kişinin cezâ olarak ödeyeceği kefâretin ne olacağı hakkında hükm verir}...

Eğer yabanî bir eşek yâhûd deve kuşu öldürmüşse, cezâ olarak Mekke'de bir deve kestirir ve yoksullara yedirir; ne kendisi, ne de arkadaşlarından kimse ondan yemez. Eğer öldürdüğü av geyik, dağ keçisi ve benzeri boynuzlulardan ise bunun cezâsı, yoksullar için bir inek kesmektir. Öldürdüğü kuş ve benzerlerinin cezâsı, bir yaşını tamâmlamış bir koyun kesmektir. Güvercinler için de bir koyun kesilir. Zarar verdiği güvercin yumurtası için de, eğer yumurtada yavru varsa bir dirhem, yoksa yarım dirhem tasadduq eder. Öldürülen yabanî eşek yavrusu için, onun benzeri bir deve yavrusu; deve kuşu yavrusu için onun benzeri bir deve yavrusu; geyik, dağ keçisi ve benzerlerinin yavrusu için de onların benzeri birer inek yavrusu, güvercin ve benzeri yavrularda ise bir kuzu; ceylan yavrusu için, onun benzeri bir kuzu kesilir. Bu cezâ qurbânları, Allâh Teâlâ'nın, *Sonra onların varacakları yer Beyt-i Atîk'tir* (Hacc, 22/33) buyurduğu üzere Harem topraklarında kesilir ve Mekke yoksullarına yedirilir.

...yâhûd ona denk bir keffârettir: miskînlere {yani, her miskîne (ve faqîre) yarımşar sâ' buğday olmak üzere} *yemek yedirmek yâhûd onun dengi oruc tutmaktır* {yani, hediye qurbânı bulamayan, onun için parası da olmayan ve yoksullara yemek de yediremeyen kimse, doyurması gereken her yoksula karşılık bir gün oruc tutar}...

Kurban kesemeyen ve miskînleri doyuramayan, bunun yerine oruc tutacak olan kimse, qurbânın değeri olan dirhemle -Mekke'deki fiyatları esâs alarak- ne kadar buğday alacağını tesbit eder ve doyurması gereken her yoksul için bir gün oruc tutar. Her yoksul için, yarım sâ' buğday hesâb eder.

...ta ki emrinin/yaptığı işin vebâlini tatsın {yani, zenbinin/günâhının karşılığını: av hayvanını öldürmenin cezâsını çeksin}. *Allâh geçmişi afvetmiştir* {yani, ihrâmlıyken avlanma harâm kılınmadan önce yapılanları: bu âyetin inişinden önce kasden av hayvanı öldürme türünden işlerini afvetmiştir}. *Fakat kim bir daha yaparsa* {yani, kim bu nehyin ardından av hayvanlarını öldürürse}, *Allâh ondan intiqâm alır* {yani, dövülmesi, fidye vermesi, elbiselerinin alınması sûretiyle intiqâm alır}. *Allâh azîzdir* {yani, mülkünde kimse O'na engel olamaz, zarar veremez}, *intiqâm sâhibidir* {yani, av hayvanlarını öldürerek O'na isyân edenlere karşı intiqâm sâhibidir}.

Bu âyet [Mâide, 5/95], bundan önceki, *Artık kim şunun ardından haddi aşarsa, ona elîm bir azâb vardır* (Mâide, 5/94) âyetinden önce inmiştir. Sonra Allâh şöyle buyuruyor ki:

96. *Bahr avı* {yani, (deniz, göl, nehirlerde) balık ve sâdece suda yavrulayan öteki su hayvanlarını avlamak} *ve onu yemek* {yani, yenecek şekilde hazırlanmış balıkları (ve öteki su hayvanlarını) yemek}, *sizin için helâl kılındı* {yani, bahr avı ve onu yemek ihrâmlı olanlarınız için de helâl kılındı}; *size* {yani, mukimlere} *ve seyyarlara* {yani, misâfirlere} *bir metâ* {yani, bir fayda} *olmak üzere. Kara avı ise ihrâmlı olduğunuz müddetçe size harâm kılındı. Allâh'a ittiqâ edin* {yani, ihrâmda iken avlanmayı helâl saymayın, onları öldürmekten kaçının}, *ki O'na haşrolacaksınız* {yani, âhirette O'nun huzûruna toplanacaksınız, O da size amellerinizin karşılığını verecek}.

97. *Allâh Ka'be'yi, Beyte'l-Harâm'ı insânlar için bir qıyâm kıldı* {yani, Harem bölgesi, onlar için emniyet/güvenlik ve câhiliyye döneminde hayâtlarını sürdürebilecekleri bir yerdi –onlardan biri suç işler yâhûd kötü bir fiil yapar da öldürüleceğinden korkarsa, Harem bölgesine girer ve orada emniyette olurdu. İşte bütün bu sayılanlar onlar için câhiliyye döneminde hayâtta kalmalarını ve güvenlik duymalarını sağlayan bir sebebdir–} *ve Harâm ayı* {yolculuk yapan kimse, Harâm aylar içinde olduğu müddetçe güvenlik içerisinde istediği yere gider-gelir; ne kendisine, ne de bineğine gerdanlık takardı. Yolculuk yapan kimse, Harâm aylarda değilse Harem'deki ağaç kabuklarından kendisine de, devesine de gerdanlık takar, yine güvenlik içerisinde gider-gelirdi}, *hedyi ve*

qalâidi de {insânlar için bir qıyâm sebebi kıldı –hedy/hediyelik qurbânlıklar ile qalâidden/boyunları gerdanlıklı qurbânlıklardan sûrenin baş tarafında da söz edilmişti–}. *Şu* {yani, bu [bütün bunlar]}, *bilmeniz içindir ki, Allâh semâvât u arzdakileri elbette bilir* {yani, meydana gelmeden önce ve ileride sizlerin neler işleyeceğinizi bilir} *ve doğrusu Allâh her şeye* {yani, kullarının amellerine} *alîmdir.*

Sonra, Yemâme hacılarına: Şureyh ve arkadaşlarına baskın düzenlemeyi helâl saymamaları için onları korkutmak üzere buyuruyor ki:

98. *Bilin ki, Allâh hakîkaten şedîdu'l-ıqâbdır* {yani, cezâlandırdığı taqdîrde cezâsı çok şiddetli olandır} *ve Allâh hakîkaten ğafûrdur, rahîmdir* {yani, nehyinin ardından Kendisine itâ'at eden kimselere karşı bağışlayıcıdır, merhametlidir}.

99. *Rasûl'e* {yani, Muhammed'e} *düşen, başka değil, tebliğdir* {yani, Yemâme hacıları: Şureyh b. Dubaya ve arkadaşları hakkındaki hükmü tebliğdir}. *Allâh açıkladığınızı* [*tübdûn*] {yani, Yemâme hacılarının durumu ve onlara baskın düzenlemek ile ilgili dillerinizle îlân ettiğinizi [*tu'linûn*]} *ve ketmettiğinizi* {yani, Yemâme hacılarının durumu ve onlara baskın düzenlemek ile ilgili gizlediğinizi} *bilir.*

100. {Ey Muhammed! Onlara} *de ki: "Habîs* {yani, harâm} *ile tayyib* {yani, helâl} *bir olmaz"...*

Âyet, mü'minlerin baskın düzenlemek istediği Yemâmeli hacılar hakkında inmiştir.

...*"Habîsin* {yani, harâmın} *çokluğu acâibine gitse bile"...*

Sonra Allâh onları sakındırarak buyuruyor:

...*"Öyleyse ey uli'l-elbâb* {yani, ey ehl-i lübb ve aql} *Allâh'a ittiqâ edin* {ve onlardan ihrâmlı olan bir kimseye saldırıyı helâl görmeyin} *ki felâha eresiniz."*

101. *Ey o îmân edenler! Size açılınca fenânıza gidecek şeylerden sormayın* {yani, sorduğunuz husûslar size beyân edilecek olursa, belki henüz hakkında Qur'ân inmemiş bu husûsta ağır bir hüküm iner ve sizin de buna gücünüz yetmez}. *Şâyet Qur'ân indirildiği vakit ondan sorarsanız* {yani, o şeylerden Qur'ân indirilirken sorduğunuz taqdîrde}, *size açılır* {yani, beyân edilir}. *Allâh ondan*

afvetti/vazgeçti {yani, Allâh bu gibi şeylerden vazgeçti, size onları zorunlu kılmadı}. *Allâh ğafûrdur, halîmdir* {yani, cezâlandırmakta acele etmeyendir}.

102. *Sizden önce* {İsrâîloğulları'ndan} *bir qavm onu* {yani, bu gibi şeyleri} *sordu* {ve onlara beyân edildi de} *sonra ona kâfirler oldular.*

103. *Allâh bahîre, sâibe, vasîle ve hâm diye birşey kılmamıştır* {yani, harâm kılmamıştır}...

Âyet, Arab müşrikleri –ki Kureyş, Kinâne, Âmir b. Sa'sa', Benû Müdlic, Benû Hâris, Âmir ibn Abdi Menât, Huzâ ve Sakîf onlardandır– hakkında inmiştir. Çünkü onlar, "Bunları bize Allâh emretti" diyorlardı. Bunları onlara câhiliyye döneminde Amr b. Rabî'a b. Luhay b. Kami'a b. Hındıf el-Huzâî emretmişti.

BAHÎRE: Dişi deve beş defa doğurup, beşincisi erkek olduğunda onu ilâhlara keserler; erkekler onun etinden yiyebildiği hâlde, kadınlara yedirmezlerdi. Şâyet beşinci doğumunda dişi bir yavru doğurursa, o vakit onun kulaklarını yarıp onu seyiblerler ve buna "bahîre" derlerdi. İnek de aynı uygulamaya tâbi tutulurdu. Bahîre'nin yünü kırpılmaz, sırtına binildiği yâhûd üzerine yük vurulduğu taqdîrde Allâh'ın adı anılmazdı. Sütünü erkekler içer, fakat kadınlar içemezdi.

SÂİBE: *Sâibe* ise, sâdece dişi en'âmdan [nâqa, düve/inek ve keçi ve koyundan] olurdu. Adam, ilâhlar için nâqadan, düveden/inekten ya da keçi ve koyundan dilediğini serbest bırakır, sırtlarına yük vurulmaz, yavruları, yünleri-kılları, sütleri ilâhlara âit kabûl edilirdi. Bunlardan kadınlar faydalanamaz, sâdece erkekler yararlanırdı.

VASÎLE: *Vasîle* ise, koyun türünden olurdu. Koyun yedi batın doğurur ve yedincisi erkek olursa, doğan yavruyu ilâhlar için keser, etini sâdece erkekler yer, kadınlar yiyemezdi. Şâyet dişi doğurursa, hayâtta bırakırlar ve koyunlara katarlardı.

Abdullâh [Ubeydullâh] b. Sâbit dedi: Babam dedi: Ebû Sâlih dedi: Muqâtil dedi: Şâyet yedinci batında ölü doğurursa, ölü doğan yavrunun etini erkekler ve kadınlar ortaklaşa yerlerdi. İşte, *Şâyet ölü (doğar) ise, onlar da ona ortak olurlar* (En'âm, 6/139) âyeti buna işârettir. Yedinci batında hem erkek, hem dişi olmak üzere ikiz doğurursa, "Dişi, erkek kardeşi ile birlikte geldi; onu da bize harâm kıldı" derler, her iki yavru da onlara harâm olurdu. Bunlardan kadınlar faydalanamaz, sâdece erkekler yararlanırdı.

HÂM: *Hâm* ise, erkek deveden olurdu. Eğer damızlık devenin yavrularının yavrusu da binilecek çağa gelirse –ki böylece o erkek devenin soyundan on ya da daha aşağı batın dünyâya gelmiş olurdu– onun için, "Bu artık sırtını himâyeye aldı ve kendisini korudu" diyerek ilâhlara âit olduğunu ilân ederler, bundan böyle sırtına yük vurulmaz, binilmez, herhangi bir meradan, sudan, koruluktan uzaklaştırılmaz, alıkonulmaz, kendiliğinden ölene kadar aslâ kesilmezdi.

İşte Allâh bunlar hakkında, *Allâh bahîre, sâibe, vasîle ve hâm diye birşey kılmamıştır* buyruğunu indirdi.

...*Fakat* {Kureyş ve Huzâ'dan: Arab müşriklerinden} *o küfredenler Allâh üzerine yalan uyduruyorlar* {–çünkü onlar, "Bunları harâm kılmayı bize emreden Allâh'tır" diyorlardı–}...

Nitekim, *Bunları* {harâm kılmayı} *bize Allâh emretti* (A'râf, 7/28) âyeti buna işâret etmektedir.

...*Onların ekserisi aqletmezler* {yani, Allâh'ın bunları harâm kılmadığını aqletmezler}.

104. *Onlara* {yani, Arab müşriklerine}, *"Allâh'ın indirdiğine* {yani, sizin kendi kendinize harâm kıldığınız bahîre, sâibe, vasîle ve hâm'ı bırakın; Allâh'ın, kitâbında helâl kıldığına} *ve Rasûl'e* {yani, Muhammed'e} *gelin" denildiğinde, "Atalarımızı üzerinde bulduğumuz bize yeter"* {yani, dîn ile ilgili olarak üzerinde bulduğumuz bize yeter; çünkü bize, onların ibâdet ettiklerine ibâdet etmemiz emredildi} *derler. Ya ataları* {yani, dîn nâmına} *birşey bilmeyen ve* {o husûsta} *hidâyette olmayan kimseler idiyse mi* {onlara uyacaklar}?

105. *Ey o îmân edenler! Nefsleriniz üzerine* {yani, kendinize bakın da âhiretinizde size nelerin faydalı olacağını düşünüp onu yapın}. *Siz hidâyet üzere olduğunuzda,* {ehl-i Hecer'den} *dalâlete düşenler size zarar veremez. Hepinizin mercii* {yani, âhirette mercii} *Allâh'adır. O vakit amellerinizi size haber verecektir.*

106. *Ey o îmân edenler! Biriniz ölüm hâlinde iken o vasiyyet zamânında* {yani, vasiyyetin yazıldığı zamânda}, *aranızdaki şehâdet* {yani, vasiyyet edenin vasiyyetine şâhidlik edecekler}, *sizden* {yani, dînlerini yaşama husûsunda müslümanlardan} *adâlet sâhibi iki kişi* {yani, Abdullâh b. Amr b. el-Âs es-Sehmî ile el-Muttalib b. Ebî

Vedâ'a es-Sehmî} *veya arzda darbettiğinizde* {yani, ey müslümanlar ma'şeri! Ticâret için yolculukta olduğunuzda} *ölüm musîbeti* {el-Âs b. Vâil es-Sehmî'nin mevlâsı Budeyl b. Ebî Mâriye'ye} *isâbet ettiyse, sizin gayrınızdan* {yani, dîninize mensub olmayanlardan: Hristiyan Temîm ed-Dârî ile Adî b. Bendâ [Beddâ] gibi} *diğer iki kişi. Eğer rayb ederseniz* {yani, şekkederseniz/kuşkulanırsanız: size getirilen malın, bundan daha çok olması gerektiğinden kuşkulanıyorsanız}, *o ikisini alıkoyun* {yani, o iki hristiyanı durdurun}, *salâtın* {yani, ikindi namazının} *ardından Allâh'a qasem etsinler:...*

"İnirtebtum" [eğer rayb ederseniz/kuşkulanırsanız] lafzı, aynı ma'nâda Talâq sûresi'nde (4. âyette) de geçmektedir.

...Onu bir semene satmayacağız/değişmeyeceğiz {yani, yemînlerimizi dünyâ arazına satmayacağız/değişmeyeceğiz}, *akrabamız* {yani, hakkında şehâdet ettiğimiz ölü, akrabamız} *dahî olsa Allâh'ın şehâdetini ketmetmeyeceğiz. O taqdîrde* {yani, maldan birşey gizlediğimiz taqdîrde} *âsimînden* [*aşırı günâhkârlardan*] *oluruz.*

107. *Eğer o iki kişinin* {yani, o iki hristiyanın} *bir ism/günâh işledikleri tahakkuk ederse* {yani, maldan birşey gizlediklerine yâhûd hâinlik ettiklerine muttali olunursa}, *o ikisinin* {yani, o iki hristiyanın} *yerine diğer iki kişi* {yani, ölenin hakksızlığa uğrayan velîlerinden iki kişi: Amr b. el-Âs es-Sehmî ile el-Muttalib b. Ebî Vedâ'a es-Sehmî} *kalkar ve, "Bizim* {yani, Abdullâh b. Amr b. el-Âs ile el-Muttalib b. Ebî Vedâ'a es-Sehmî'nin} *şehâdetimiz, o ikisinin* {yani, o iki hristiyanın} *şehâdetinden daha doğrudur. Biz* {yani, ölenin müslüman velîleri olarak bu şâhidliğimizle biz} *haddi aşmadık. O taqdîrde* [*şehâdette yalan söyleyerek haddi aştığımız taqdîrde*] *zâlimlerdeniz demektir" diye Allâh'a yemîn ederler.*

108. *Şu, şehâdeti* {ondan birşey gizlemeksizin} *olduğu gibi îtâ etmelerine* {yani, o iki hristiyanın şehâdeti yerine getirmelerine} *yâhûd yemînlerinin ardından yemînlerinin reddedilmesinden korkmalarına* {yani, hâinliklerine muttali olunmasına, şâhidliklerinin, ölenin velîlerinden iki müslümanın şehâdetiyle geri çevrileceğinden korkmalarına} *ednâ'dır* [*en yakındır*] {yani, daha uygundur/daha lâyıktır}...

Zâlike ednâ {şu, en yakındır} buyruğu, bu ma'nâda ["daha uygun/daha lâyık" ma'nâsında] Nisâ sûresi'nde (3. âyette) de geçmektedir.

Sonra Allâh Teâlâ benzer bir iş yapmamaları ve gözleriyle görmedikleri şeyler husûsunda tanıklık etmemeleri husûsunda öğüt vermek ve böyle yaptıkları taqdîrde alacağı intiqâmdan sakındırmak üzere buyuruyor ki:

> *...Allâh'a ittiqâ edin ve* {O'nun size verdiği öğütleri} *dinleyin. Allâh fâsıqlar qavmini hidâyete iletmez.*

109. *O gün Allâh, Rasûlleri* {yani, enbiyâyı/nebîleri –hepsine selâm olsun–} *cem' edecek/toplayacak da, "Size* {tevhîd husûsunda} *ne cevâb verildi" diye soracak, "Bizim ilmimiz yok. Kuşkusuz Sen, ğaybları çok iyi bilen Sensin" cevâbını verecekler.*

Sonra aqılları başlarına gelecek ve qavmlerine, Rabb'lerinden gelen risâleti tebliğ ettiklerine dâir şâhidlik edeceklerdir. İşte, *Şâhidler* {yani, nebîler} *de, "İşte bunlar, Rabb'leri üzerine yalan söyleyenlerdir" derler* (Hûd, 11/18) âyeti bunu ifâde etmektedir.

110. *O vakit* {yani, âhirette} *Allâh şöyle diyecek: "Ey Îsâ ibn Meryem! Sana ve anana* {yani, Meryem'e} *olan ni'metini hatırla: Hani seni Rûhu'l-Qudüs ile te'yid etmiştim* {–Allâh'ın Îsâ üzerindeki ni'meti, o'nu Rûhu'l-Qudüs: Cebrâîl ile desteklemesidir–}, *beşikte* {yani, sabî/bebek} *iken de insânlara kelâm ediyordun* {yani, İsrâîloğulları ile henüz beşikte bir bebek iken –annesi onu taşıyarak getirdiğinde– konuşuyordun}, *yetişkin iken de (insânlara kelâm ediyordun)* {yani, gücünü-quvvetini kazanıp sakalın tamâmlanınca da konuşuyordun}. *Hani sana kitâbı* {yani, elinle yazı yazmayı[194]}, *hikmeti* {yani, fehmi/anlayışı ve ilmi}, *Tevrât'ı(n) ve İncîl'i*{n ilmini} *öğretmiştim* {–Allâh o'nu İsrâîloğulları'na nebî ve rasûl olarak göndermişti–}. *Hani tîn'den/çamurdan kuş heyeti* {yani, yarasa} *gibi birşey halqediyor, Benim iznimle ona* {yani, o heyete/şekle} *üflüyordun da Benim iznimle kuş oluyordu. Benim iznimle ekmehi* {yani, anasından kör olarak doğan kişiyi}, *abrası iyileştiriyordun* {–Îsâ eliyle onları sıvazladığında iyileşiyorlardı–}. *Benim iznimle ölüleri çıkartıyordun* {yani, ölüleri diri olarak qa-

194 *Kitâb'ın öğretilmesi*'ni, "elle yazı yazmayı öğretmek" şeklinde yorumlamak uygun değildir. Bir nebî-rasûl için, "yazı yazmayı bilmek", neden zikre değer olsun ki!? (Redaktör: E.Ö)

birlerinden çıkarıyordun/qabirdeki ölüleri diriltiyordun}. *Hani onlara beyyinât ile* {yani, anadan doğma körü, abrası iyileştirme, ölüleri diriltme, kuş halqetme ve benzeri hayret verici şeylerle} *geldiğinde İsrâîloğulları'nı senden* {yani, seni öldürmekten} *defetmiştim* {yani, seni Kendime ref' etmiştim}. *Onlardan* {yani, Benî İsrâîl yahûdîlerinden} *küfredenler, "Bu* {yani, Îsâ'nın yaptığı bu hayret verici işler/mu'cizeler}, *başka değil, mübîn* {yani, beyyin/apaçık} *bir sihr" demişlerdi.*[195]

Benzeri bir buyruk da Saff sûresi'nde (6. âyette) bulunmaktadır.

111. *Hani havârîlere* {–bunlar, elbise ağartıcı kasarlardı–}, *"Bana* {yani, Benim ortağı bulunmayan bir ve tek olduğuma} *ve Rasûlüme* {yani, Meryem oğlu Îsâ'nın nebî ve rasûl olduğuna} *îmân* {yani, o'nu tasdîq} *edin" diye vahyetmiştim* {yani, ilham etmiştim: qalblerinde Allâh'ın ortaksız, bir ve tek olduğuna dâir tasdîq arzusu var etmiştim –"Bana ve Rasûlüme îmân edin" buyruğu da zâten bunu ifâde etmektedir–}. *"Îmân ettik* {yani, Îsâ'nın Allâh indinden getirdiğini tasdîq ettik, Allâh'ın ortağı bulunmayan bir ve tek olduğuna, Îsâ'nın da O'nun Rasûlü olduğuna şehâdet ettik}. *Bizim hakîkaten müslümanlar* [*teslîm olanlar*] {yani, tevhîdi ihlâsla kabûl edenler} *olduğunuza şâhid ol"* {yani, ey Îsâ, sen şâhid ol} *demişlerdi.*

112. *Hani havârîler, "Ey Îsâ ibn Meryem! Rabbinin bize semâdan bir mâide* [*yemekli sofra*] *indirmeye ıstıtaı var mı"* {yani, sana bunu vermeye Rabbinin kudreti yeter mi[196]}? *demişlerdi. "Allâh'a ittiqâ edin* {yani, O'ndan sizi sınamasını istemeyin –zîrâ bu istediğiniz mâide [yemekli sofra] inecek, siz de bunu yalanlayacak olursanız cezâya çarptırılırsınız–}, *eğer mü'minlerseniz" demişti.*

113. *Demişlerdi ki: "İrâde ediyoruz ki ondan yiyelim* {çünkü acıkmış bulunuyoruz[197]}, *qalblerimiz mutma'in olsun* {yani, qalblerimiz bizi kabûle da'vet ettiğine teskin olsun}, *bize doğru söylediğini*

---

195 Tercümeye esâs aldığımız Arabca baskıda da, Mâide, 5/100 âyetinin bir kısmı bu şekilde tekrar edilmiştir. (Çeviren)

196 Îmân etmiş olan havârîlerin, "Sana bunu vermeye/semâdan bir mâide indirmeye Rabbinin kudreti yeter mi?" demeleri, nasıl mümkün olabilir!? (Redaktör: E.Ö)

197 Bu bağlamda bu yorum/ilâve, zayıftır. (Redaktör: E.Ö)

bilelim {yani, nebî ve rasûl olduğuna dâir doğru söylediğini bilelim} ***ve şâhidlerden olalım"*** {yani, İsrâîloğulları'nın yanına geri döndüğümüzde mâidenin indirildiğine şehâdet edenlerden olalım}.

114. {Bunun üzerine} *İsâ ibn Meryem demişti ki: "Ey Allâh! Rabbimiz! Bize semâdan bir mâide/yemekli sofra indir, ki bizim için, hem öncekilerimiz, hem sonrakilerimiz için bir bayram* {yani, hem zamânımızdakiler: yemekli sofranın indiği vakitte yaşayanlar, hem de bizden sonrakiler için bir bayram} *ve* {o mâide/yemekli sofra} *Senden bir âyet olsun. Bizi* {mâide/yemekli sofra ile} *rızqlandır, çünkü Sen râzıkların* {yani, rızq verenlerin} {hepsinden} *hayrlısısın."*

115. *Allâh dedi ki: "Doğrusu Ben onu* {yani, o mâideyi/yemekli sofrayı} *size* {Pazar günü[198]} *indireceğim, sizden kim bunun* {yani, mâidenin/yemekli sofranın indirilişinin} *ardından küfrederse, kuşkusuz ona öyle bir azâb ederim ki, 'âlemînden hiç birine öyle bir azâbla azâb etmedim."*

116. *Hani Allâh dedi: "Ey İsâ ibn Meryem!* {Dünyâda iken} *insânlara* {yani, İsrâîloğulları'na}, *'Allâh'ın dûnundan* [*berisinden/aşağısından*] *beni ve anamı* {yani, Meryem'i} *iki ilâh edinin' diye sen mi söyledin?" (İsâ ibn Meryem) dedi ki: "Sübhâneke* [*Seni tesbîh ederim/Sen sübhânsın/münezzehsin*] {–onlara böyle bir emir vermekten Rabbi tenzih etmektedir–}. *Hakkım olmayanı* {yani, adâlete aykırı olanı: Senin ğayrına ibâdeti emreden sözü} *söylemek, benim için olacak şey değildir* [*bana yakışmaz*]. *Eğer ben onu* {onlara} *söyledim ise, Sen onu mutlaka bilirsin. Sen benim nefsimdeki* {yani, benim yaptıklarımı ve yapacaklarımı} *bilirsin, ama ben Senin nefsindekini bilmem* {yani, Senin ğaybına muttali olamam: Senin ilminde neler olduğunu, Sende ne olduğunu, ne olacağını da bilemem}. *Kuşkusuz Sen, ğaybları allâm* {yani, ğaybı, olmuşu ve olacağı çok iyi bilen} *Sensin."*

117. *"Ben* {–Senin de bildiğin gibi– dünyâda iken} *onlara, başka değil bana emrettiğini söyledim: 'Rabbim ve Rabbiniz Allâh'a ibâdet edin'* {yani, Allâh'ı tevhîd edin} ***dedim"...***

---

198 Bu, lüzûmsuz bir ilâvedir. (Redaktör: E.Ö)

Îsâ'nın (a.s) onlara bu sözleri söylediği, Meryem (36. âyette) ve Zuhruf sûresi'nde (64. âyette) de zikredilmektedir.

...*"Ben içlerinde bulunduğum müddetçe onlar üzerine* {İsrâîloğulları'na onlara risâleti tebliğ ettiğime dâir} *şehîd idim, ne zamân ki beni vefât ettirdin* {yani, ecelimi sona erdirip beni öldürdün}, *onlar üzerine raqîb* {yani, hafîz [hıfzedici/gözetleyici]} *Sen kaldın. Zâten Sen her şeye şehîdsin"* {yani, şâhidsin/tanıksın: benim onlara tevhîdi emrettiğime ve onların ne türlü iftiralarda bulunduklarına tanıksın}.

118. *"Eğer onlara* {küfr ve bühtandan söyledikleri üzere canlarını alır da} *azâb edersen, onlar elbette Senin kullarındır* {yani, onları yaratan Sensin} *ve eğer onlara mağfiret edersen* {yani, tevbelerini kabûl eder, onları îmâna hidâyet edersen –çünkü mağfiret îmâna hidâyetten sonradır–}, *doğrusu Sen; azîz* {yani, mülkünde azîz: kimsenin zarar veremeyeceği kadar güçlü}, ***hakîm*** {yani, emrinde hakîm: hikmetleri sonsuz olan} *Sensin."*

Âyetin son cümlesi, Abdullâh b. Mes'ûd'un qırâ'atinde, "Doğrusu Sen; ğafûr, rahîm Sensin" şeklindedir.[199]

Bunun bir benzeri de, İbrâhîm'in (a.s) ağzından dile getirilen, ...*kim de bana isyân ederse, kuşku yok ki Sen ğafûrsun, rahîmsin* (İbrâhîm, 14/36) âyetidir. Abdullâh b. Mes'ûd'un qırâ'atinde de aynı şekildedir.

119. *Allâh dedi: "Bu, sâdıqlara sıdqlarının* {yani, dünyâda nebîlerin söylediklerinin} *fayda vereceği gündür. Onlar* {yani, sâdıqlar} *için altından nehirler akan cennetler vardır, orada hâlidler* {yani, ölümsüzler} *olarak ebedîdirler. Allâh onlardan* {itâ'at ettikleri için} *râzı olmuş, onlar da O'ndan* {verdiği sevâb/mükâfât sebebiyle} *râzı olmuşlardır. Şu* {yani, sevâb/mükâfât}, *fevz-i azîmdir"* {yani, büyük kurtuluştur/başarıdır}.

Sonra azametli Rabb; zâtının, hristiyanların Kendisine attıkları iftiralardan ve isnâd ettikleri yalanlarından münezzeh olduğunu; onların iddiâ ettikleri gibi olmayıp, ortaksız bir ve tek olduğunu belirterek şöyle buyurmaktadır:

---

199 Bu, uydurulan ve İbn Mes'ûd'a isnâd edilen bir iftiradır. Bu tür rivâyetleri, tenkidsiz olarak nakletmek, kitâblara dercetmek, büyük bir vebâldir; zîrâ bunlar, Qur'ân'ın mevsûkiyyetine halel getirir. (Redaktör: E.Ö)

120. *Semâvât u arzın ve onlarda bulunan şeylerin mülkü/egemenliği Allâh'ındır* {yani, Meryem oğlu Îsâ'yı da, melekleri de, her şeyi de O yaratmıştır; hepsi O'nun kuludur ve O'nun mülkündedir}. *O her şeye* {yani, Îsâ'yı babasız yaratmaya da, başka şeylere de} *qadîrdir.*

6. EN'ÂM SÛRESİ

MEKKÎ, 165 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *Hamd Allâh'ındır* {–Allâh böylelikle Kendi zâtına hamdetmekte ve yarattıklarını vahdâniyyetine delîl olarak göstermektedir–} *ki semâvât u arzı halqetti* {yani, bunları boşuna yaratmayıp, gerçekleşmesini murâd ettiği bir maksad için yarattı}, *zulumât ve nûru* {yani, geceyi ve gündüzü} *yaptı. Sonra,* {Mekke ehlinden} *o küfredenler, Rabb'lerine adl ediyorlar* {yani, şirk koşuyorlar}.

2. *O ki sizi bir tînden* {yani, Âdem'i[200] –çünkü siz de onun zürriyyetisiniz– çamurdan} *halqetti. Sonra bir ecel qadâ etti* {yani, Âdemoğlu için doğumundan ölümüne kadar olan bir süre qadâ/ta'yîn etti}, *bir ecel de O'nun indinde müsemmâ* {yani, berzah –böylece Âdemoğlu'nun doğduğu günden öleceği güne ve qıyâmet günü'ne kadarki süresi belirlenmiştir–}. *Sonra, siz* {yani, siz Mekke kâfirleri} *hâlâ tereddüd ediyorsunuz* [*temterûn*] {yani, ölümden sonra dirilişten şekkediyorsunuz/kuşku duyuyorsunuz}.

3. *Semâvât u arzda Allâh O'dur* {kuşkusuz O tektir}, *sırrınızı da bilir, cehrinizi de* {yani, amellerinizin sırını/gizlisini de bilir, cehrini/açığını da} *ve ne kesbettiğinizi* {yani, hayr ve şerrden ne işlediğinizi/işleyeceğinizi} *de bilir.*

4. *Onlara, Rabb'lerinin âyetlerinden bir âyet* {yani, inşiqâq-ı qamer/ayın yarılması[201]} *gelmiyor ki, ondan i'râz etmesinler* {yani,

---

200 Bu, dayanaktan yoksun bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)

201 "Ayın yarılması" diye bir mu'cize yoktur. Hattâ Allâh Teâlâ, Rasûlullâh'a (s.a) hiçbir mu'cize vermemiş, dolayısıyla Rasûl-i Kerîm efendimiz de hiçbir mu'cize göstermemiştir. Nebî'ye (a.s) isnâd edilen mu'cizeler, daha sonradan icad edilmiş, asır be asır da katlanarak artırılmış, öyle ki sayısı binlere bâliğ olmuştur. Nitekim Muqâtil b. Süleymân da, İsrâ, 17/59'un tefsîrinde, *(Ey Nebî!) Senden istedikleri âyeti/mu'cizeyi getirdiğinde onu yalanlayacak olurlarsa, önceki nesiller gibi bunların* [*Mekke müşriklerinin*] *da helâk edilmesi gerekir. İşte bundan dolayı onlara* [*Mekke müşriklerine*] *mu'cize göndermedik* demek sûretiyle –farkında olmasa da– bu hakîkati itiraf etmektedir. Ayrıca mu'cize konusunda bkz. İsrafil Balcı, *Hz. Peygamber ve Mu'cize* (Ankara Okulu Yay.) (Redaktör: E.Ö)

gelen âyet üzerinde tefekkür edip de Allâh'ın vahdâniyyeti husûsunda ibret almazlar}.

5. O *hakkı* {yani, Qur'ân'ı}, *kendilerine* {yani, Mekke kâfirlerine} *geldiğinde tekzîb ettiler* {yani, Muhammed onu kendilerine getirdiği vakit, "O kesinlikle Allâh'tan değildir" diyerek Qur'ân ile alay ettiler}. *Fakat, kendisiyle alay ettiklerinin* {yani, azâbın} *nebeleri* {yani, hadîsi/haberi} *yakında onlara gelecektir* {zîrâ onlar, azâbın gelmeyeceğini iddiâ ederek alay ediyorlardı}.

Azâb Bedir'de gelip onları buldu.

Bunun bir benzeri de Şu'arâ sûresi'ndedir (6. âyet).

Sonra Allâh korkmaları için onlara öğüt veriyor:

6. *Görmediler mi ki, Biz onlardan önce* {yani, Mekke kâfirlerinden önce} *karndan kaçını* {yani, ümmetten kaçını} *helâk ettik? Arzda onları, sizi temkin etmediğimiz bir şekilde temkin etmiş* {yani, ey Mekkeliler! Onlara, hayrdan size vermediklerimizi vermiş ve beldelerde temkin etmiş [iktidar ve imkânlar vermiş]}, *üzerlerine semâyı bol bol* {yani, onlara peşpeşe yağmur} *göndermiş, altlarından akan nehirler kılmıştık. Öyle iken, zenbleri/günâhları* {yani, rasûlleri tekzîb etmeleri/yalanlamaları} *sebebiyle onları helâk ettik* {yani, onlara azâb ettik} *ve onların ardından başka karnlar inşâ ettik* {yani, onların helâkının ardından başka qavmler halqettik/yarattık}.

7. *Eğer sana kırtâsta bir kitâb indirseydik de onlar ona elleriyle dokunsalardı, yine de o küfredenler* {yani, Mekkelilerden küfredenler}, {onu tasdîq etmeyip} *"Bu* {yani, Qur'ân}, *başka değil, mübîn bir sihrdir" derlerdi.*

8. *Diyorlar ki: "Niçin o'na bir melek indirilmedi"* {yani, o'na yardım edecek, risâlet görevinde o'nu tasdîq edecek bir melek gönderilmedi}?..

Bunun bir benzeri de Furqân sûresi'ndedir (7. âyet).

> ...*Eğer bir melek indirseydik* {de onlar da onu görselerdi}, *emr qadâ edilirdi* {yani, üzerlerine azâb inerdi}. *Sonra, nazar ettirilmezlerdi* {yani, azâb edilecekleri vakte kadar da onlara zamân tanınmaz/mühlet verilmez, hemen azâb edilirdi –çünkü rasûller tekzîb edildiklerinde/yalanladıklarında melekler azâbı getirirler–}.

9. **_Eğer o'nu_ {yani, bu Rasûlü: (Muhammed'i)} _bir melek yapsaydık, o'nu bir adam yapardık_ {yani, adam sûretinde bir melek yapardık -ancak o zamân o'na bakmaya tâqatleri yeterdi, çünkü insânlarda meleklerin sûretine bakacak tâqat yoktur-} _ve onları lebs ettikleri_ {yani, şübhelendikleri} _lebse_ {yani, şübheye} _düşürürdük,_ {tıpkı, "Bu, başka değil sizin gibi bir beşerdir" demelerinde olduğu gibi}.**

10. *Andolsun ki senden* {yani, ey Muhammed, azâb husûsunda seninle istihzâ edildiği gibi senden} *önce geçen rasûllerle de istihzâ edildi de o istihzâ ettikleri hakk* {yani, azâb}, *onlardan* {"Üzerimize azâb inmeyecek" diyerek rasûllerle} *istihzâ edenleri kuşattı.*

Sonra, korksunlar diye onlara öğüt veriyor:

11. *De ki: "Arzda gezip dolaşın. Sonra, bir bakın: mükezziblerin* {yani, azâbı yalanlamakta ısrar edenlerin} *âqıbeti nasıl olmuş."*

Onlar sonunda helâk olmuşlardı. Böylece Allâh, Mekke kâfirlerini, geçmiş ümmetlerin uğradıkları azâbın bir benzerinin kendilerini gelip bulmasından sakındırmaktadır.

12. {Mekke kâfirlerine} *de ki: "Semâvât ve arzdakiler"* {yani, bunlardaki yaratıklar} *kimin?"...*

Bu soruya verdikleri cevâb, Ra'd sûresi'nde, *"Allâh" dediler* şeklindedir (Ra'd, 13/16). Ubeyy b. Ka'b ile İbn Mes'ûd'un qırâ'atinde *"Allâh" dediler* şeklinde olup bu da onların ölümden sonra dirilişi yalanlamaları ile ilgilidir.

...De ki: "Allâh'ındır. Rahmeti nefsi üzerine yazdı" {yani, azâbı onlardan te'hir etmek sûretiyle rahmeti Kendi üzerine yazdı}...

Yüce Allâh, ölümden sonra dirilişi yalanlamaları hakkında da şöyle buyuruyor:

...Sizi {yani, sizi ve geçmiş ümmetleri} *qıyâmet günü'ne toplayacaktır; onda rayb yoktur* {yani, ölümden sonra dirilişte şekk/kuşku yoktur: o mutlaka gerçekleşecektir}...

Sonra onların niteliklerini söz konusu ederek şöyle buyurmaktadır:

...Nefslerini hüsrâna uğratanlar {yani, kendilerini aldatanlar} *îmân etmezler* {yani, ölümden sonra dirilişin gerçekleşeceğini tasdîq etmezler}.

Sonra vahdâniyyetine îmân edilmesi için Kendi zâtını ta'zîm ederek buyuruyor ki:

13. *Gece ve gündüzde sâkin olan* {yani, karâr bulan} *her şey* {yani, yerdeki hayvanların, kuşların, denizdeki canlıların hepsi -ki bunların kimi gündüzün karâr bulup dinlenir, geceleyin etrafa dağılır; kimi de geceleyin karâr bulup dinlenir, gündüzün etrafa dağılır-} *O'nundur ve O semîdir* {yani, Mekkelilerin azâbı istediklerini işitendir}, *alîmdir* {yani, o azâb ile ilgili her şeyi bilendir}.

14. *De ki: "Semâvât ve arzın fâtırının gayrısını mı velî edineceğim?! Ki O yediriyor, yedirilmiyor"* {yani, herkesin muhtaç olduğu rızqı Allâh veriyor, Kendisi ise rızqa muhtaç olmaktan münezzeh bulunuyor}. {Onlara de} *de ki: "Doğrusu ben, teslîm olanların evveli* {yani, Mekkelilerden ihlâsla tevhîdi kabûl edenlerin ilki} *olmakla emrolundum."*

Sonra Nebî'ye vahyetti ki:

...Müşriklerden olma!

Kureyş'in Nebî'ye, "Atalarının dînine geri dön" demeleri sebebiyle Allâh, *Müşriklerden olma!* buyurdu.

15. {Ey Muhammed! Onlara} *de ki: "Eğer* {atalarımın dînine geri dönerek} *Rabbime isyân edersem doğrusu ben, azîm bir günün* {yani, o şiddetli qıyâmet günü'nün} *azâbından korkarım."*

İnnâ fetahnâ [doğrusu Biz feth verdik] (Feth, 48/1) buyruğu; *Doğrusu ben, azîm günün* {yani, o şiddetli qıyâmet günü'nün} *azâbından korkarım* buyruğunu neshetmiştir.[202]

16. *O gün* {yani, qıyâmet günü} *o, ondan sarf edilir* {yani, Allâh kimden azâbı sarf/bertaraf eder} *ise, ona rahmet etmiştir ve şu* {yani, azâbın sarf/bertaraf edilmesi}, *mübîn bir fevzdir* {yani, apaçık büyük bir necâttır/kurtuluştur}.

Sonra, Allâh'ın dînine sımsıkı sarılması için Nebî'yi korkutarak buyuruyor ki:

17. *Eğer Allâh sana bir darr messederse/dokundurursa* {yani, belâ ve şiddet isâbet ettirirse}, *onu keşfedecek yoktur* {yani, ilâh kabûl edilenlerden ve ğayrısından hiç kimsenin o belâ ve şiddeti gide-

202 Şirâze kaydımı böyle oluyor. Allâh akıl-fikir versin; ne diyelim. (Redaktör: E.Ö)

recek gücü yoktur}, *O müstesnâ* {yani, Allâh hâric}. *Eğer sana bir hayr messederse/dokundurursa* {yani, bir fadl/lütuf ve âfiyet isâbet ettirirse}, *O, her şeye qadîrdir* {yani, darr'dan [belâ ve şiddetten] ve hayr'dan her şeye gücü yetendir}.

Onların sözleri ile ilgili olarak Allâh Teâlâ, {Ey Muhammed} *de ki: "Doğrusu ben, Allâh'ın dûnundan [berisinden/aşağısından] du'â ettiklerinize* {yani, Allâh'ın dışında ibâdet ettiğiniz uydurma ilâhlara} *ibâdet etmekten nehyedildim." De ki: "Ben sizin hevâlarınıza* {yani, Allâh'ın dînini terketme husûsunda sizin hevâlarınıza} *tâbi olmam. O taqdîrde* {yani, dîninize tâbi olduğum taqdîrde}, *dalâlete düşmüş* {yani, dîninize tâbi olmuş} *ve ben mühtedînden* {yani, mürşidînden/doğru yolda gidenlerden} *olmamış olurum."* {Onlara} *de ki: "Kuşkusuz ben Rabbimden bir beyyine* {yani, Rabbimden bir beyân} *üzerindeyim."* (En'âm, 6/56-57); *De ki: "Her şeyin rabbi O iken, ben Allâh'ın gayrı bir rabb mı arayayım?!" Her nefsin kesbettiği, kendine...* (En'âm, 6/164-165) buyruklarını da indirdi.

18. *Ve O, kullarının fevqınde qâhirdir* {yani, O onların üstünde olup onları qahrederek yaratıklarına hükmünü geçirendir} *ve O hakîmdir* {yani, emrinde hakîmdir/hikmetlidir}, *habîrdir* {yani, yarattıklarına habîrdir/onlardan haberdardır}.

19. {Onlara} *de ki: "Hangi şey şehâdetçe en büyüktür?* {Ey Muhammed onlara} *de ki: "Benimle sizin aranızda Allâh şâhiddir* {yani, benim rasûl olduğuma Allâh şâhiddir}; *bu Qur'ân bana vahyolundu* {yani, Allâh indinden vahyolundu}, *onunla* {yani, Qur'ân ile} *sizi* {yani, ey Mekkeliler sizi} *ve ulaştığı kimseyi* {yani, o Qur'ân'ın insânlardan ve cinnlerden ulaştığı kimseleri –ki Qur'ân, qıyâmet günü'ne kadar onlar için bir nezîrdir–} *inzâr etmem/uyarmam için. Ya siz şimdi Allâh ile birlikte diğer ilâhların bulunduğuna gerçekten şehâdet mi ediyorsunuz?"*

Onlar, "Evet şehâdet ediyoruz" deyince, Allâh Nebî'ye şöyle buyurdu:

{Onlara} *de ki: "Ben* {sizin ettiğiniz gibi} *şehâdet etmem." De ki:* "{Fakat ben şehâdet ederim ki} *O, sâdece tek ilâhtır ve doğrusu ben sizin şirk koştuklarınızdan berîyim"* {yani, O'na başkalarını şirk koşmanızdan uzağım}.

Allâh müşriklerin, "Biz senin hakkında Ehl-i Kitâb'a sorduk. Ellerindeki kitâblarda senden söz edilmediğini iddiâ ettiler" şeklindeki sözleri hakkında da şu buyrukları indirdi:

20. *Kendilerine kitâb verdiğimiz kimseler, o'nu* {yani, Muhammed'i:[203] o'nun kendi kitâblarında zikredilen sıfatlarını/niteliklerini} *tanırlar, hem de oğullarını tanıdıkları gibi...*

Sonra Allâh onların niteliklerini şöylece zikretmektedir:

...*Nefslerini hüsrâna uğratanlar* {yani, kendi kendilerini aldatanlar} *îmân* {yani, Muhammed'in Allâh'ın Rasûlü olduğunu tasdîq} *etmezler.*

Yine Allâh, onların söyledikleri sözlerle alâkalı olarak, ...*Kendilerine kitâb verdiklerimiz de bilirler ki o* {yani, Qur'ân}, *kesinlikle Rabbinden hakk ile indirilmiştir. Öyleyse mümterînden* {yani, Qur'ân'ın Allâh'tan geldiği husûsunda şekkçilerden/kuşkuculardan} *olma* (En'âm, 6/114) buyruğunu da indirmiştir.

Bunun bir benzeri de Yûnus sûresi'ndedir (94. âyet).

21. *Allâh üzerine yalan uyduran* {yani, Allâh ile birlikte bir ortak olduğunu söyleyen –çünkü onlar, Allâh ile birlikte başka ilâhlar olduğunu iddiâ ediyorlardı–} *veya O'nun âyetlerini* {yani, Qur'ân'ı} *tekzîb eden* {yani, onun Allâh'tan olmadığını söyleyen} *kimseden, kim daha zâlimdir* {yani, böyle birinden daha zâlim kimse olamaz}. *Gerçek şu ki o zâlimler* {yani, müşrikler} {âhirette} *iflah olmazlar.*

Bu buyrukla Allâh onları ayıplamaktadır. Bunun bir benzeri de Yûnus sûresi'ndedir (17. âyet).

22. *O gün onların cümlesini haşredecek* [*hepsini bir araya getirecek*], *sonra şirk koşanlara, "Zu'm* [*iddiâ*] *ettiğiniz ortaklarınız nerede"* {yani, dünyâda Allâh'ın ortakları olduğunu iddiâ ettiğiniz ilâhlar nerede}? *diyeceğiz.*

23. *Sonra, "Rabbimiz Allâh hakkı için biz müşrikler değildik" demelerinden başka bir fitneleri* {yani, mazeretleri –onlar sorgulandıklarında mazeret olarak böyle bir yalan uydurup, şirkten uzak olduklarını ifâde edeceklerdir–} *olmayacak.*

24. *Bak nefsleri üzerine nasıl yalan söylediler ve (bak) uydurdukları* {yani, dünyâda şirk koştukları şeyler} *onlardan (nasıl) dâll oldu* {yani, âhirette nasıl kayboldu}.

---

203 Bu yorum, tercihe şâyan değildir. (Redaktör: E.Ö)

Çünkü Allâh, onların dillerini mühürleyecek de, azaları aleyhlerine: yalan söylediklerine ve şirk koştuklarına şâhidlik edecektir.

25. *Onlardan* {yani, Mekke kâfirlerinden} {Qur'ân'ı tilâvet ederken} *seni dinleyenler var. Biz onu* {yani, Qur'ân'ı} *fiqhetmesinler diye onların qalbleri üzerine ekinne* {yani, ğıtâ [perdeler/örtüler]} *ve kulaklarında bir vaqr* {yani, seqâl/ağırlık –bundan dolayı Qur'ân'ı işitemezler–} *yaptık. Her âyeti* {yani, ayın yarılması[204] ve duhân/duman mu'cizesini} *görseler bile ona îmân etmezler* {yani, ayın yarılması ve duman gibi mu'cizelerin Allâh tarafından gerçekleştirildiğini tasdîq etmezler}. *Hattâ sana geldiklerinde* {Qur'ân'ın Allâh'tan gelmediği husûsunda} *seninle mücâdele ederek der ki o küfredenler* {yani, en-Nadr b. el-Hâris}, *"Bu* {yani, Qur'ân}, *başka değil, esâtîru'l-evvelîndir"* {yani, ehâdisu'l-evvelîndir: Rüstem ve İsfendiyâr gibi öncekilerin hadîsidir/masalıdır}.

26. *Onlar hem ondan nehyeder, hem de ondan uzaklaşırlar. Bu şekilde, başka değil nefslerini* {yani, Ebû Tâlib kendini} *helâk ediyorlar, ama şu'ûrunda değiller.*

27. {Ey Muhammed, bir} *görsen, ateşin başında vaqfedilip de* {yani, şu Kureyş'in kâfirlerinin: ileri gelen reislerinin ateşin başında durdurulup da}, *"Ah bir reddedilsek/geri döndürülsek, Rabbimizin âyetlerini* {yani, Qur'ân'ı: onun Allâh'tan geldiğini} *tekzîb etmesek ve mü'minlerden* {yani, Qur'ân'ı musaddıqlardan/tasdîq edenlerden} *olsak" dediklerini* {yani, temenni ettiklerini}.

28. *Hayır, bundan evvel* {dilleriyle} *gizledikleri,* {azalarının açıklamasıyla} *karşılarına çıktı...*

Onlar, *"Rabbimiz Allâh hakkı için biz müşriklerden değildik* (En'âm, 6/23) dedikleri için Allâh, azalarına vahyetti de azaları aleyhlerine –gizledikleri şirklerini açıklayarak– tanıklık etti. İşte Allâh'ın, *Hayır, bundan evvel gizledikleri karşılarına çıktı* buyruğu bunu anlatmaktadır. Onlar, azaları dile gelerek şirk koştuklarını söylemeden önce şirk koştuklarını gizlemişlerdi. Azaları dile gelince, dünyâya geri döndürülmelerini temenni ettiler. İşte Allâh'ın, *Görsen, ateşin başında vakfedilip de "Ah bir reddedilsek/geri döndürülsek, Rabbimizin âyetlerini tekzîb etmezdik ve mü'minlerden olurduk" dediklerini* buyruğu bunu anlatmaktadır.

---

204 "Ay'ın yarılması" diye bir mu'cize bulunmadığını ifâde etmiştik. Bkz. 201. dipnot. (Redaktör: E.Ö)

Allâh onların hâllerini haber vererek şöyle buyurmaktadır:

...*Eğer* {bir ömür sürdükleri dünyâya, temenni ettikleri gibi} *reddedilseler, yine nehyedildiklerine* {yani, şirk ve tekzîbe} *geri dönerler. Doğrusu onlar,* {"Rabbimizin âyetlerini tekzîb etmezdik ve mü'minlerden olurduk" sözlerinde} *yalancıdır.*

Nebî Mekke kâfirlerine ölümden sonra dirilişi haber verince, o'nu yalanladılar.

29. *Dediler ki: "O, başka değil dünyâ hayâtımızdır ve biz* {ölümden sonra} *ba'sedilecek/diriltilecek değiliz."*

Bunun üzerine Allâh onların âhiretteki konumlarını bildirmek üzere buyurdu ki:

30. {Ey Muhammed!} *Bir görsen, Rabb'lerinin huzûrunda vakfedildekleri* {yani, O'na arz olundukları} *zamân, "Bu hakk değil mi?" diyecek, "Evet, Rabbimize yemîn olsun"* {o kesinlikle hakktır} *diyecekler. "Öyleyse* {azâbın gerçekleşmeyeceğini söyleyerek} *küfretmeniz sebebiyle tadın azâbı" diyecek.*

Bunun bir benzeri Ahqâf sûresi'nde (34. âyette) yer almaktadır.

31. *Allâh'a kavuşmayı* {yani, ölümden sonra dirilişi} *tekzîb edenler gerçekten hüsrâna uğramışlardır. Nihâyet Sâ'at* {yani, qıyâmet günü} *ânsızın geldiğinde derler ki* {Kureyş kâfirleri}: *"Orada yaptığınız kusurlardan dolayı yazıklar olsun bize"* {"Dünyâda Allâh'ı hatırlama fırsatlarını kaçırdığımızdan ötürü çok pişmanız" derler} *ve onlar, vizrlerini* {*ağır yüklerini/günâhlarını*} *sırtlarına yüklenmişlerdir. Dikkat edin ne kötü vizrler!*

32. *Dünyâ* {*yakın/şimdiki*} *hayât, başka değil bir la'ib* {yani, bâtıl} *ve* {dünyâdaki} *lehvdir. Âhiret* {yani, cennet} *yurdu ise,* {şirkten} *ittiqâ edenler için* {dünyâdan} *daha hayrlıdır* {yani, daha üstündür}. *Hâlâ* {âhiret yurdunun dünyâ yurdundan daha efdal olduğunu} *aqletmeyecek misiniz?*

Öteki yurda "âhiret" denmesi, dünyâ yurdundan sonra oluşu; bu yurda "dünyâ" denmesi ise, onun âhiret yurdundan bize ednâ {yakın/daha yakın} (–ki, dünyâ ile aynı köktendir–) oluşu sebebiyledir.

33. *Onların söylediklerinin seni mahzun ettiğini elbette biliyoruz...*

Âyet, el-Hâris b. Âmir b. Nevfel b. Abdi Menâf b. Kusay hakkında inmiş-

tir. Hâris, Nebî'yi alenen yalanlıyor, fakat güvendiği kimselerle baş başa kaldığında, "Muhammed yalan söyleyecek birisi değildir. Ben o'nun doğru söylediğine inanıyorum" diyordu. Nebî ile karşılaştığında da, "Biz senin söylediklerinin hakk olduğunu biliyoruz, fakat seninle birlikte hidâyete uymaktan bizi alıkoyan sebeb, insânların/Arabların Harem bölgesinin dışına çıktığımızda bizi topraklarımızdan uzaklaştıracaklarından korkmamızdır. Biz ise bir baş ile doyacak kadar azlığız. Bizim onlara karşı koyacak gücümüz yoktur" diyordu.

Bunun bir benzeri de, *Dediler ki: "Seninle birlikte hidâyete tâbi olursak, yerimizden çıkarılırız"* (Qasas, 28/57) âyetidir.

İşte el-Hâris'in bu sözleri üzerine Allâh, *Onların* {alenen senin iftiracı, yalancı olduğun şeklinde} *söylediklerinin seni mahzun ettiğini elbette biliyoruz* buyruğunu indirdi.

...*Onlar* {gizlide/yalnız kaldıklarında} *seni tekzîb etmiyorlar* {yani, senin nebî ve rasûl olduğunu itiraf ediyor, doğru söylediğini biliyorlar –eskiden beri senin doğru söylediğini deneyerek anlamışlardır–}. *Fakat o zâlimler Allâh'ın âyetlerine cahd ediyorlar* {yani, tanıdıkları/bildikleri hâlde Qur'ân'ı inkâr ediyorlar}.

34. *Andolsun ki senden önceki rasûller de tekzîb edildi. Fakat tekzîb ve ezâ edilmelerine sabrettiler. Nihâyet* {qavmlerini helâk etmek sûretiyle} *onlara nusret ettik.* {Mekkeliler de onlarla aynı durumdadır}. *Allâh'ın kelimelerini tebdîl edecek yoktur* {yani, Allâh'ın Muhammed'e yardım edeceğine dâir sözünü kimse değiştiremez –çünkü O'nun sözü hakkın ta kendisidir. Nitekim ondan önceki nebîlere de yardım etmiştir–}. *Andolsun ki sana,* {yalanlanıp eziyet edilmelerine sabreden ve Allâh'ın yardımına mazhâr olan} *mürsellerin* [*gönderilenlerin*] *nebesinden* {yani, hadîsinden/haberlerinden} *geldi.*

35. *Eğer onların* {hidâyetten} *i'râz etmeleri sana büyük* {yani, ağır} *geliyorsa* {ve seni yalanlamalarına sabredemiyorsan}, *arzda bir nefaq* {yani, tünel} *yâhûd* {buna gücün yetmiyorsa} *semâda bir merdiven ara da* {o merdivenle semâya yükselip} *onlara bir âyet getir, eğer gücün yetiyorsa* {hiç durma yap bunu}...

Sonra Allâh Nebî'yi yalanlamalarına karşı sabretmesi için teselli ederek buyuruyor ki:

...Allâh dileseydi, onları hidâyet üzere toplardı {yani, onları mühtedi yapardı}. *Öyleyse câhillerden olma.*

Arkasından mü'minlerin îmânını söz konusu ederek şöyle buyuruyor:

36. {Hidâyete: Qur'ân'a} *sâdece dinleyenler icâbet ederler. Ölülere* {yani, Mekke kâfirlerine} *gelince, Allâh onları* {âhirette} *ba'seder. Sonra, O'na rücû ettirilirler* {yani, reddedilirler de onlara amellerinin karşılığını verir}.

37. *Diyorlar ki: "Ona* {yani, Muhammed'e} *Rabbinden,* {diğer nebîlere indirildiği gibi} *bir âyet/mu'cize indirilmeli değil mi?!"* {Sen kâfirlere} *de ki: "Allâh bir âyet/mu'cize indirmeye elbette qâdirdir. Fakat onların çoğu,* {Allâh'ın o âyeti indirmeye qâdir olduğunu} *bilmezler."*

38. *Arzda* {yani, kara ve denizde} *bir dâbbe ve iki kanadıyla uçan bir kuş yoktur ki, emsâliniz bir ümmet* {yani, sizin gibi özel isimleriyle tanınan sınıf sınıf yaratıklar} *olmasınlar. Biz o kitâbda* {yani, levh-i mahfûzda} *hiçbir şeyden ifrat etmedik* {yani, zâyi etmedik}. *Sonra,* {âhirette} *Rabb'lerine haşrolunacaklar* {sonra, aralarında gerekli kısâsın tatbikinin ardından onlara, "Toprak olun" denilecek, onlar da toprak olacaklardır[205]}.

39. *Âyetlerimizi* {yani, Qur'ân'ı} *tekzîb edenler, zulumât* {yani, şirk} *içinde bulunup da* {hidâyeti işitmeyen} *sağır ve* {hidâyeti dile getirmeyen} *dilsizlerdir. Allâh kimi dilerse onu* {hidâyetten} *dalâlete düşürür, kimi de dilerse onu sırât-ı mustaqîm* {yani, İslâm dîni} *üzere kılar.*

Sonra Allâh Teâlâ onları korkutmak üzere Nebî'ye şöyle hitâb etmektedir:

40. *De ki: "Eğer* {O'nunla birlikte başka ilâhlar bulunduğu iddiâsında} *sâdıqlarsanız söyleyin bakalım: Size,* {geçmiş ümmetlere geldiği gibi dünyâda} *Allâh'ın azâbı gelirse yâhûd size Sâ'at gelirse,* {dünyâdaki azâbı sizden uzaklaştırmaları için} *Allâh'ın gayrına* {yani, ilâhlara} *mı du'â edersiniz?*

41. *Hayır, yalnızca O'na du'â edersiniz de dilerse, du'â ettiğiniz şeyi açar/giderir ve o ân* {Allâh'a} *şirk koştuklarınızı unutursunuz* {ya-

---

205 Bu, indî bir varsayım olup ğayb taşlamadır. (Redaktör: E.Ö)

ni, terkedersiniz de üzerinizden azâbı gidermeleri için onlara du'â etmezsiniz, aksine Allâh'a du'â edersiniz}.

42. **_Andolsun ki senden önceki ümmetlere de_ {rasûller} _gönderdik,_ {fakat Mekke kâfirlerinin seni yalanladıkları gibi, qavmleri de onları yalanladı}. _Onları be's ve darrâ ile muâhaze ettik ki_ {Rabb'lerine} _tazarru etsinler_ {O'na dönsünler/tevbe esinler}.**

43. *Hiç olmazsa be'simiz* {yani, şiddet ve belâ} *geldiğinde* {Allâh'a} *tazarru etselerdi* {yani, kendilerine gelen belâyı gidermesi için O'na dönselerdi/tevbe etselerdi}, *fakat qalbleri katılaştı* {yani, hakktan uzaklaştı, yumuşamadı} *ve şeytân* {şirk ve tekzîbden} *amellerini onlara güzel gösterdi.*

44. *Kendilerine hatırlatılanı unutunca* {yani, verilen emirleri: öğütleri terkedince: geçmiş ümmetler kendilerini da'vet eden rasûlleri yalanlayınca}, *üzerlerine her şeyin kapılarını fethettik/açtık* {yani, başlarına gelen türlü sıkıntıların ardından, onlara hayrdan her türlüsünü gönderdik}...

Bunun bir benzeri de A'râf sûresi'nde (96. âyette) geçmektedir.

...*Nihâyet kendilerine verilenler ile ferahlandıkları* {yani, onlara bağışlanan envaı hayrdan ve içinde bulundukları şaşkınlık verici şeylerden dolayı sevindikleri/azıttıkları} *sırada ânsızın onları yakaladık da* {yani, en güçlü oldukları bir zamânda azâb onlara ânsızın isâbet etti de} *müblisler oluverdiler* {yani, her türlü hayrdan ümîdsiz-mahrûm kalıverdiler}.

45. *Böylece zulmeden* {yani, şirk koşan} *qavmin dâbiri/arkaları* {yani, aslı/kökleri} *kesildi* {de geriye onlardan kimse kalmadı}. *Rabbi'l-âlemîn Allâh'a* {düşmanlarını helâk etmesi sebebiyle} *hamdolsun.*

Bu buyrukla Mekke kâfirlerini korkutmaktadır.

46. {Ey Muhammed! Mekke kâfirlerine} *de ki: "Söyleyin bakalım: Eğer Allâh sizin sem'inizi, ebsârınızı alır* {da birşey işitmez (ve görmez) olursanız} *ve qalblerinizi hatmeder* {yani, tab'eder/mühürler} *ise* {siz de bir şeyi aqledemez olursanız}, *onu size Allâh'ın gayrı verecek ilâh kimdir* {yani, Allâh'ın dûnundan/Allâh'tan başka onları size bir kimse geri verebilir mi}? *Bak* {ey Muhammed}, *âyetlerimizi nasıl tasrif ediyoruz* {yani, belirtilen husûslara

 [redacted]

dâir alâmetlerimizi nasıl türlü türlü beyân ediyoruz: işitmelerinin, görmelerinin alınması, qalblerinin mühürlenmesi ve geçmiş ümmetlere yaptıklarımız ile nasıl korkutuyoruz}. *Sonra onlar sadf ediyorlar* {yani, i'raz edip/yüzçevirip ibret almıyorlar}.

47. *De ki: "Söyleyin bakalım: Eğer Allâh'ın azâbı ânsızın* {yani, başınıza gelinceye kadar şuûrunda olmadan} *yâhûd cehreten* {yani, göz göre göre alenen –Bedir'de öldürülmeniz gibi–} *gelirse,* {bu azâb ile} *zâlimler qavminden* {yani, müşriklerden} *başkası mı helâk olur?!*

48. *Biz mürselleri, başka değil* {cennet ile} *mübeşşirler/müjdeleyiciler ve* {ateşten/ateşe karşı} *münzirler/uyarıcılar olarak gönderdik. O hâlde kim îmân* {yani, tasdîq} *eder ve* {amelini} *ıslâh ederse, onlara korku yoktur ve mahzun olmayacaklar onlardır.*

Bunun bir benzeri de A'râf sûresi'ndedir (94-96 âyetler).

49. *Âyetlerimizi* {yani, Qur'ân'ı} *tekzîb edenlere* {yani, Mekke kâfirlerine} *gelince, fısqları* {yani, isyânları} *sebebiyle onlara azâb messedecektir* {yani, isâbet edecektir}.

Nebî'nin kendilerini azâb ile korkutması üzerine, yalanlamak ve alay etmek amacıyla, "Bizi kendisiyle tehdid ettiğin bu azâb ne zamân gerçekleşecektir? Eğer doğru söyleyenlerden isen bize bildir" dediler. Allâh da Nebî'ye şöyle hitâb etti:

50. *De ki: "Ben size, 'Allâh'ın hazîneleri* {yani, azâbın inişiyle ilgili Allâh'ın anahtarları} *benim yanımdadır' demiyorum. Ğaybı da* {yani, ğayb olan azâbın üzerinize ne zamân ineceğini de} *bilmem. Size, 'Kuşkusuz ben bir meleğim' de demiyorum...*

Zîrâ onlar, "*Eğer Rabbimiz dileseydi melekleri* {rasûl olarak} *indirirdi* {de onlara îmân ederdik} (Fussilet, 41/14). Sana gelince ey Muhammed! Biz senin söylediklerinin doğru olduğunu kabûl etmiyoruz" demişlerdi.

..."Ben başka değil {Qur'ân'dan} *bana vahyolunana tâbi olurum." De ki: "*{Hidâyeti} *görmeyen/a'mâ* {yani, kâfir} *ile,* {hidâyeti} *gören/basîr* {yani, mü'min} *eşit olur mu?! Hiç tefekkür etmiyor musunuz"* {ki onların eşit olmadıklarını/olamayacaklarını bilesiniz}.

51. *Onunla* {yani, Qur'ân'la} *inzâr et onları ki Rabb'lerine haşrolacaklarından korkarlar* {yani, Rabb'lerinin huzûruna toplanacaklarını bilirler –mevâlî ve Arabların faqîrleri–}, *–ki onlar için O'-*

nun **{yani, Allâh'ın}** ***dûnundan [berisinden/aşağısından]*** ***bir velî*** **{yani, kendilerine fayda sağlayacak bir yakın}** ***yoktur ve bir şefî yoktur*** **{yani, Allâh'a isyân etmeleri hâlinde âhirette onlara şefâ'at edecek bir şefâ'atçi bulunmaz}–** ***gerektir ki onlar*** **{ma'siyetlere karşı}** ***ittiqâ ederler.***

52. *O'nun vechini* {yani, namazlarıyla Rabb'lerinin vechini/rızâsını} *arayarak sabâh-akşam* {yani, gündüzün başında ve sonunda[206]} *Rabb'lerine du'â edenleri* {yani, O'nun için namaz kılanları[207]} *tardetme/kovma. Onların hesâbından sana birşey düşmez, senin hesâbından da onlara birşey düşmez ki onları tardedesin de/kovasın da zâlimlerden olasın.*

53. *Böylece onların bazısını bazısı ile fitneye uğrattık* {yani, bu şekilde Arab ve mevâlîden olan faqîr müslümanlar ile Arab müşriklerinden olan Ebû Cehl, Velîd, Utbe, Ümeyye, Sehl b. Amr ve benzerlerini ibtilâ ettik [sınadık/denedik]} *ki, "Allâh aramızdan bunlara mı* {İslâm ni'metini nasîb ederek} *minnet etti" desinler. Allâh şâkirleri* {yani, sizden ve gayrınızdan muvahhidleri} *en iyi bilen değil midir?!*

Nitekim, *Biz bazınızı bazınıza bir fitne kıldık...* (Furqân, 25/20) âyeti de onlar hakkında inmiştir. Sonra Allâh Teâlâ onları kasdederek şöyle buyuruyor:

54. *Âyetlerimize îmân edenler* {yani, Qur'ân'ın Allâh'tan olduğunu tasdîq edenler} *sana geldiğinde onlara de ki: "Üzerinize selâm* {Allâh'ın mağfireti üzerinize} *olsun. Rabbiniz nefsi üzerine rahmeti yazdı. Sizden kim cehâletle kötü bir amel* {yani, şirk} *işler, sonra onun ardından tevbe eder ve* {amelini} *ıslâh ederse, elbette O ğafûrdur, rahîmdir.*

55. *Böylece âyetleri* {yani, dîn ile ilgili husûsları} *tafsîl ediyoruz* {yani, beyân ediyoruz} *ki mücrimlerin sebîli/yolu* {yani, kâfirlerin tarîki/yolu mü'minlerden} *seçilsin* {yani, sizin için açıkça belli olsun

---

206 *Bi'l-ğalâti ve'l-'aşiyyi [sabah ve akşam]* ibâresinin, "gündüzün başı ve sonu" olarak anlaşılması uygun değildir. (Redaktör: E.Ö)

207 *O'nun vechini arayarak sabâh-akşam Rabb'lerine du'â edenler* ibâresinin, "namazlarıyla Rabb'lerinin vechini/rızâsını arayanlar, O'nun için namaz kılanlar" olarak yorumlanması bizce uygun değildir. (Redaktör: E.Ö)

da bu günâhkâr kâfirleri: Ebû Cehl'i ve arkadaşlarını iyice tanıyasınız}.

56. ***De*** **{yani, ey Muhammed de}** ***ki: "Doğrusu ben, Allâh'ın dûnundan*** **[*berisinden/aşağısından*]** ***du'â ettiklerinize*** {yani, Allâh'ın dışında ibâdet ettiğiniz uydurma ilâhlara} *ibâdet etmekten nehyedildim." De ki: "Ben sizin* {(Allâh'ın dînini terketme husûsunda)} *hevâlarınıza tâbi olmam. O taqdîrde* {yani, hevâlarınıza (ve dolayısıyla dîninize) tâbi olduğum taqdîrde}, *dalâlete düşmüş ve ben mühtedînden* {yani, mürşidînden/doğru yolda gidenlerden} *olmamış olurum."*

Bu buyruk, Nebî'nin, atalarının dînine tâbi olmak üzere da'vet edilmesiyle ilgilidir.

57. {Onlara} *de ki: "Kuşkusuz ben Rabbimden bir beyyine* {yani, beyân} *üzerindeyim"* {yani, Rabbim bana, sâdece Kendisine ibâdet etmemi, putlara ibâdeti terketmemi emretti}.

Bu cevâb, müşriklerin Nebî'ye, *Eğer sâdıqlardan isen azâbı getir* demeleriyle ilgilidir.

...*"Siz ise onu* {yani, azâbı} *tekzîb ettiniz.* {Ey Mekke kâfirleri!} *Sizin acele ettiğiniz o şey* {yani, azâb} *benim indimde/yanımda değildir. O hükm, başkasının değil Allâh'ındır* {yani, dünyâda azâbın başınıza gelmesi hakkında qadâ [hükm ve taqdîr] yalnız O'na âittir}. *O yaqussu'l-haqq* [*hakkı qıssa eder*] {yani, hakkı anlatır}...

Buradaki *yaqussu'l-haqq* ibâresini, *yaqdi'l-haqq* diye okuyanların qırâ'atine göre ma'nâ, "Azâbı getirecek ve vakti gelince ertelemeyecek olan O'dur" şeklinde olur.

...*"ve O,* {benimle sizin aranızı} *fâsilînin/fasledenlerin* {yani, onlara azâbın gelişi husûsunda hükmedenlerin} *hayrlısıdır."*

58. {Onlara} *de ki: "Eğer* {azâbdan} *acele ettiğiniz o şey benim indimde/yanımda* {yani, elimde} *olsaydı, benimle sizin aranızdaki emr/iş* {yani, azâb işi} *qadâ edilmiş* [*bitirilmiş*] *olurdu* {fakat bu benim elimde olan birşey değildir}. *Allâh zâlimleri çok iyi bilendir."*

59. *Ğaybın anahtarları O'nun indindedir* {yani, azâbın hazîneleri Allâh'ın yanındadır}. *Onu* {yani, azâbın size ne zamân geleceğini} *O'ndan başkası bilmez. Kara ve denizde ne varsa* {hepsini} *bilir.* {Ağaçtan} *bir yaprak düşmez ve arzın karanlıklarında tek bir*

habbe yok ki O onu bilmesin. Yaş ve kuru yoktur ki, bir kitâb-ı mübînde {yani, levh-i mahfûzda} *olmasın.*

60. *O ki, gece sizi vefât ettirir* {yani, öldürür[208]} *ve gündüz ne cerhettiğini* {yani, hayr ya da şerr türünden ne kesbettiğinizi/işlediğinizi} *bilir. Sonra sizi onda ba'seder* {yani, gündüz menâmınızdan ba'seder [uykunuzdan uyandırır]} *ki müsemmâ bir ecel qadâ edilsin* {yani, belirlenmiş olan süre tamâmlansın}. *Sonra,* {âhirette} *merciiniz/dönüşünüz O'nadır. Sonra,* {dünyâda hayr ya da şerr türünden işlediğiniz} *amellerinizi size haber verir,* {ki bu bir tehdiddir}.

61. *O,* {yaratıklarına} *kâhirdir, kullarının fevqındedir/üstündedir. Ve sizin üzerinize hafaza* {yani, meleklerden hafazayı: Âdemoğulları'nın amellerini muhâfaza/tesbit eden kirâmen kâtibîn meleklerini} *gönderir. Nihâyet birinize,* {eceli sona erip de} *ölüm geldiğinde, rasûllerimiz* {yani, yalnızca ölüm meleği} *onu vefât ettirirler, onlar eksik yapmazlar* [lâ yüferritûn] {yani, kendilerine verilen emri yerine getirmezlik etmezler –ki kasdedilen, yalnızca ölüm meleğidir–}.

62. *Sonra onlar,* {ölümden sonra diriltilerek âhirette} *hakk mevlâları Allâh'a reddolunurlar/döndürülürler...*

Bu buyrukta taqdîm vardır.

...İyi bilin ki, hükm {yani, qadâ} *O'nundur ve O hâsiblerin serîidir* {yani, O'nun hesâb görmesi başkasından daha süratlidir}.

Allâh'ın, *Hâsibler/hesâbçılar olarak Biz kâfiyiz* (Enbiyâ, 21/47) buyruğu bunu anlatmaktadır.

63. {Ey Muhammed! Mekke kâfirlerine} *de ki: "Sizi kim necâta çıkarır kara ve denizin zulumâtından* {yani, yoğun gölgelerden/bulutlardan, karanlıklardan ve dalgalardan}, *tazarru* {yani, çâresizlik/zillet} *ve hufy ile* {yani, alçakgönüllülükle ve boyun eğerek} *"Bizi bundan* {yani, bu dehşetli hâlden} *necâta çıkarırsan andolsun şâkirînden* {yani, O'nu tevhîd ederek bu ni'metler dolayısıyla Allâh'a şükredenlerden} *oluruz/olacağız" diye O'na du'â ettiğiniz demler.*

---

[208] Âyetin devâmına göre buradaki *vefât* ile, "ölüm"ün kasdedilme ihtimâli son derece düşüktür. (Redaktör: E.Ö)

64. *De ki: "Ondan ve her kerbden* {yani, her dehşetli hâlden: her şiddetten/zorluktan} *sizi Allâh kurtarır. Sonra da siz* {rahat zamânlarınızda} *şirk koşarsınız."*

65. *De ki: "O size fevqınizden* {yani, –Lût qavmine yaptığı gibi– kimseyi bırakmamak üzere üstünüzden taş yağdırarak} *yâhûd ayaklarınızın altından* {Qârûn'a ve berâberindekilere yaptığı gibi yerin dibine geçirerek} *bir azâb ba'setmeye* [*göndermeye*] *ya da sizi şîy'alar* {yani, geçmiş ümmetlere yaptığı şekilde muhtelif hevâlar peşinde koşan fırka ve hizibler} *hâlinde birbirinize lebsetmeye/katmaya ve* {birbirinizi öldürerek, –çok az müstesnâ– sizden geriye tek kişi kalmayacak şekilde} *kiminize kiminizin be'sini tattırmaya qâdirdir."* {Ey Muhammed} *bak âyetleri nasıl tasrif ediyoruz* {yani, azâba dâir alâmetleri nasıl türlü türlü aktarıyoruz} *ki fiqhetsinler* {yani, Allâh'tan gelen alâmetleri iyice anlasınlar, O'ndan korkup O'nu birlesinler}.

66. *Qavmin onu* {yani, Qur'ân'ı} *tekzîb etti. Hâlbuki o,* {Allâh'tan gelen} *hakktır. De ki: "Ben sizin üzerinizde bir vekîl* {yani, mecbur edici bir zorba} *değilim.*

Kılıç âyeti, bunu neshetmiştir.[209]

67. *Her nebe/haber müsteqarrdır* {yani, her hadîsin/sözün bir hakîkati ve müntehâsı/sonunda varacağı bir yeri/hâli vardır: dünyâdaki azâbları olan Bedir'de öldürülmeleri ile âhiretteki cehennem ateşidir}. *Yakında bilirsiniz.*

Allâh bununla azâbı hatırlatarak onları tehdid etmektedir. Bunun bir benzeri de Qamer sûresi'ndedir (3. âyet).

68. {Ey Nebî,} *âyetlerimize dalanları* {yani, Qur'ân ile alay edenleri ve uygun olmayan sözler söyleyenleri} *gördüğünde, onun gayrı bir hadîse/söze dalıncaya kadar onlardan i'râz et* {yani, yanlarından kalk, Allâh ve O'nun zikri dışında başka şeyler konuşuncaya kadar onlarla birlikte oturma}. *Eğer şeytân sana unutturursa* {yani, bu yasaktan sonra, unuttuğun için onlarla oturacak olursan}, *hatırlamanın ardından hemen kalk, o zâlimler* {yani, müşrikler} *qavmiyle berâber oturma!*

---

209 Müellif, habire neshediyor; sanki müfessir değil, neshedici. (Redaktör: E.Ö)

69. ***İttiqâ edenler*** **{yani, Rabb'lerini tevhîd edenler}** ***üzerine, onların hesâbından birşey düşmez*** **{yani, Allâh'ın âyetlerine dalıp alay etmelerinden ötürü onlar için herhangi bir cezânın verilmesi söz konusu değildir}.** ***Fakat bir hatırlatma, ittiqâ etmeleri için*** **{yani, sizin yanlarından kalkıp gitmeniz, sizden utanmaları ve sizinle birlikte bulunmak arzuları dolayısıyla Allâh'ın âyetlerine dalmalarını ve alay etmelerini önler de, yanlarından kalkıp gideceğinizi hatırlayarak Allâh'ın âyetleriyle alay etmeyi terk ederler}.**

Bunu, *Kitâbda size indirilen: Allâh'ın âyetlerine küfredildiğini ve onlarla alay edildiğini işittiğinizde, onun gayrı bir hadîse/söze dalıncaya kadar onlarla berâber oturmayın (Eğer oturursanız), kuşkusuz o vakit siz de onlar gibisiniz* (Nisâ, 4/140) âyeti neshetmiştir.

70. *Bırak o dînlerini* {yani, İslâm'ı} *bir la'ib* {yani, bâtıl} *ve bir lehv* {yani, ondan ğâfil kalıp başka şeylerle oyalandıkları bir eğlence} *edinen ve dünyâ [yakın/şimdiki] hayât'ın kendilerini* {dînleri İslâm'dan uzaklaştırıp} *aldattığı kimseleri de, onunla hatırlat* {yani, Qur'ân ile öğüt ver}: *Bir nefs kesbiyle* {yani, şirk, tekzîb gibi amelleri dolayısıyla} *besâlet kabzasına* {yani, ateşe} *düşmeyegörsün, onun için Allâh'ın dûnundan [berisinden/aşağısından] bir velî* {yani, onlara faydası dokunacak bir yakın} *ve* {âhirette onlara şefâ'at edecek} *bir şefî' bulunmaz; her adli tadil etse/her adl ile adâlet etse* {yani, her şeyi: yer dolusu altını fidye verse} *dahî ondan alınmaz* {yani, kabûl edilmez}. *İşte onlar, kesbleri sebebiyle besâlet kabzasına düşmüşlerdir* {yani, cehennem ateşinde tutuklanmışlardır/habsolmuşlardır}. *Küfrettiklerinden dolayı onlar için hamîmden bir şarâb* {yani, harâreti en ileri dereceye kadar ulaşmış ateşten[210] [kaynar sudan] bir içecek} *ve elîm* {yani, can yakıcı} *bir azâb vardır.*

71. *De ki: "Allâh'ın dûnundan/berisinden bize bir fayda ve zarar veremeyene mi du'â edelim?...*

Mekke kâfirleri, İslâm olmaları sebebiyle müslümanlardan bazılarına işkence yaptılar ve onları küfre döndürmeye çalıştılar. Allâh Teâlâ Nebî'ye hitâben, *De ki: "Allâh'ın dûnundan [berisinden/aşağısından] sizin için bir zarara* {yani, dünyâda bir zarara} *ve bir faydaya* {yani, âhirette bir faydaya}

---

210 Muhtemelen Muhakkik, *el-mâ* [su] kelimesini, *en-nâr* [ateş] diye yanlış okumuştur. (Çeviren)

mâlik olmayana {yani, sahte ilâhlara: putlara} *mı ibâdet ediyorsunuz?* (Mâide, 5/76) buyurdu.

...*"Allâh'ın bizi* {dînî İslâm'a} *hidâyete iletmesinin ardından ökçelerimiz üzerinde tereddi mi edelim* {yani, şirke mi rücû edelim/dönelim}...

Kâfirler müslümanlara, "Muhammed'in (s.a) dînini bırakıp bizim dînimize tâbi olun" dedikleri vakit, müslümanlar onlara böyle cevâb vermişlerdir.

Allâh mü'minlere, şu meseli vermelerini de emretmektedir:

...*"o kimse gibi ki: arzda şaşkın şaşkın* {yani, nereye yöneleceğini bilmez vaziyette} *dolaşırken şeytânlar kendisini* {yani, Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Sıddîk'ı[211]} *ayartıp uçuruma çekmekte,* {hidâyet üzere olan} *arkadaşları* {yani, ana-babası} *ise, "Bize gel"* {çünkü biz hidâyet üzereyiz} *diye onu hidâyete da'vet etmektedir...*

İşte biz de Muhammed'in (s.a) dînini –İslâm yolu üzere olduğumuz hâlde– terkedecek olursak, doğru yol üzerinde olan arkadaşlarının kendisini, "Yanımıza gel, biz doğru yoldayız" diye hidâyete çağırmalarına rağmen, onlara icâbet etmeyen ve şeytân tarafından ayartılıp şaşkın vaziyette kalan kişinin durumuna düşeriz.

...{Onlara} *de ki: "Doğrusu hidâyet odur: Allâh'ın hidâyeti* {yani, İslâm: hidâyet odur, dalâlet ise şeytânların çağırdığı ve sizin gitmekte olduğunuz yoldur} *ve biz rabbu'l-âlemîne* {*göklerin, yerin ve ikisi arasınrakilerin; doğunun, batının ve ikisi arasındakilerin sâhibine*} *teslîm olmakla* {yani, ihlâs ile O'na yönelmekle} *emrolunduk"* {ve emrolunduğumuz gibi de yaptık}...

Sonra Yüce Allâh onlara amel işlemelerini emretmek üzere Nebî'ye şöyle hitâb etmektedir:

72. ...*"Ve (yine şöyle emrolunduk): Salâtı iqâme edin* {yani, vakitlerine riâyet ederek namazı dosdoğru kılın} *ve O'na ittiqâ edin* {yani, O'nu [yüce Allâh'ı] tevhîd edin}; *ki Kendisine haşrolunacağınız* [*huzûrunda toplanacağınız*] *O'dur."*

---

211 Birtakım rivâyetlere dayanarak böyle tahsîsler yapmak uygun değildir. (Redaktör: E.Ö)

Sonra Allâh Teâlâ onları korkutmak üzere buyuruyor ki:

73. ***O ki, semâvât u arzı** [gökleri ve yeri]* ***hakk ile halqetti*** **{yani, onları bâtıl/boş ve gereksiz yere, hiçbir maksad gözetmeksizin yaratmadı. Aksine onları bir amaç için yarattı}.** ***"Ol" dediği gün oluverir*** **{yani, Allâh ölülere, sâdece bir defa "Ol" dediğinde olur, emrini iki defa tekrarlamaz: ölüler hemen dirilir}.** ***Sözü hakktır*** **{yani, ölümden sonra diriliş için sözü hakktır/gerçektir ve mutlaka gerçekleşecektir}.** ***Sûra üfürüleceği*** **{yani, İsrâfîl tarafından sûra üfürüleceği}** ***gün mülk*** *[egemenlik/hükmranlık]* *O'nundur.* ***Âlimdir ğayba*** **{yani, bilendir olanı ve olmayanı}** ***ve şehâdete*** **{yani, her necvâya/fısıltıya ve her şeye tanıktır}.** ***O hakîmdir*** **{yani, ölümden sonra diriliş hükmünde hakîmdir/hikmetlidir},** ***habîrdir*** **{yani, ölümden sonra dirilişe ve onları ne zamân dirilteceğine habîrdir}.**

74. *Hani İbrâhîm babası Âzer'e* {–qavminin dilinde (İbrâhîm'in babasının) adı Târeh idi–[212]}, *"Esnâmı/putları ilâhlar mı ediniyorsun?! Doğrusu ben seni ve qavmini apaçık bir dalâlet içinde görüyorum" demişti.*

75. *Bu sûretle İbrâhîm'e, semâvât u arzın melekûtunu* {yani, yaratılışını ve o ikisi arasında bulunan âyetleri [delîl ve alâmetleri]} *gösteriyorduk ki* {Rabbin bir ve ortaksız olduğu husûsunda} *yaqîn hâsıl edenlerden olsun.*

76. *Ne zamân ki gece o'nun üzerini örttü* {yani, (İbrâhîm) bulunduğu mağaranın kapısına yaklaştı[213] –ayın son günleri idi–[214]}. *Bir kevkeb* {yani, gecenin ilk saatlerinde mağaranın kapısının aralığından ve kayanın arkasından yıldızların en güzellerinden olan Venüs'ü/Zühre'yi} *gördü. "Rabbim bu" dedi. Derken ufûl edince* {yani, ğâib/kayb olunca} *dedi* {yani, İbrâhîm dedi} *ki: "Ben sevmem ufûl edenleri"* {yani, ğâib olup/kaybolup gidenleri, benim Rabbim ne gider, ne kaybolur}.

77. *Ne zamân ki* {gecenin son saatlerinde} *ayı gördü bazğ ederken* {yani, kevâkibden/yıldızlardan daha ışıklı/aydınlık olan ayı tulû

---

212 Bu, Tevrât'a geçen isimdir. (Redaktör: E.Ö)

213 Bu, delîlsiz bir yakıştırmadır/varsayımdır. (Redaktör: E.Ö)

214 Ayın son günleri olduğunu nereden çıkardın? (Redaktör: E.Ö)

ederken/doğarken gördü de ona bakıp} ***"Rabbim bu" dedi. Derken ufûl edince*** **{yani, kaybolunca},** ***"Eğer Rabbim beni*** {dînine} ***hidâyet etmeseydi,*** **{hidâyetten uzak}** ***dalâlete düşenler qavminden olurdum" dedi.***

78. *Ne zamân ki güneşi gördü bazğ ederken* {yani, her tarafı aydınlatan güneşi tulû ederken/doğarken gördü}, *"Rabbim bu; çünkü bu ekberdir"* {*en/daha büyüktür*} {yani, Zühre yıldızından da, aydan da a'zâmdır/daha büyüktür} *dedi.*[215] *Derken ufûl edince* {yani, (gizlenip de) kaybolunca, –bütün bunları yaratanın dâima bâkî olduğunu anladı–[216]}. *Dedi ki: "Ey qavmim!* {Bir Rabbe ibâdet, bir çok rabbe ibâdetten hayırlıdır}. *Doğrusu ben sizin* {Allâh'a} *ortak koştuğunuz şeylerden* {yani, uydurma ilâhlardan} *berîyim/uzağım...*

79. *..."Kuşkusuz ben vechimi* {yani, dînimi} *hanîf* {yani, ihlâslı} *olarak semâvât u arzı fatr edene çevirdim ve ben müşriklerden değilim."*

80. *Qavmi o'nunla tartıştı* {yani, o'nunla hasımlaştı}. *Dedi ki: "Beni hidâyete* {yani, dînine} *ilettiği hâlde Allâh hakkında benimle tartışıyor musunuz? Ben O'na* {yani, Allâh'a} *ortak koştuğunuz şeylerden* {yani, uydurma ilâhlardan} *korkmam* {çünkü onlar işitemez, göremez, fayda ve zarar veremez. Siz onları ellerinizle yontuyorsunuz}. *Meğer ki Rabbim birşey dilemiş olsun,* {o vakit beni hidâyetten uzaklaştırır ve ben de bunun netîcesinde sizin ilâhlarınızın bana kötülük/zarar vereceğinden korkarım[217]}. *"Rabbim ilimce her şeyi kuşatmıştır* ["vâsi'a" yani "mele'e: doldurmuştur"]

---

215 İbrâhîm'in; yıldız, ay ve güneş için, *Rabbim bu* demesinin, ardından da onların ufûl etmelerine {kaybolmalarına/gizlenmelerine} dikkat çekerek, *Ben kaybolanları sevmem* demesinin, bunların insânın rabbi olamayacağını göstermek için muhâtablarına bir ta'rîz olduğuna; sözlerinin iltizâmî olmayıp ilzâmî ve inkârî olduğuna dikkat edilmelidir. Yani İbrâhîm; yıldızı, ay'ı ve güneşi hiçbir zamân rabb sanmamıştır. Aksine, bidâyetinden beri vahdâniyyet üzere olup; yıldızı, ay'ı ve güneşi de şirki ibtal, tevhîdi isbat için kavmine karşı delîl olarak kullanmıştır. (Redaktör: E.Ö)

216 Güneş ufûl edince mi yaratanın dâima bâkî olduğunu anladı?! Oysaki Müellif, *Biz İbrâhîm'e önceden rüşdünü verdik* (Enbiyâ, 21/51) âyetini, "İbrâhîm'ı henüz küçükken o'na hidâyetini verdik" şeklinde izah etmişti. (Redaktör: E.Ö)

217 Bu, sakat bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)

{hepsini bilir}. *Hâlâ tezekkür etmeyecek misiniz"* {yani, ibret almayacak mısınız}?

81. *Ben sizin şirk koştuklarınızdan* {yani, ilâhlardan Allâh'a ortak koştuklarınızdan} *nasıl korkarım;* {siz}, *kendileri hakkında size bir sultân* {yani, O'nunla birlikte bir ortağı bulunduğuna dâir içinde delîl bulunan bir kitâb} *indirmediği şeyleri Allâh'a şirk koşmaktan korkmazken?! Eğer biliyorsanız söyleyin bakalım: bu iki ferîqten/grubdan hangisi* {yani, ben mi, siz mi} *emniyette olmaya daha lâyıktır* {yani, bir tek İlâh'a ibâdet eden mi, yoksa küçük-büyük, erkek-dişi değişik rabblere ibâdet eden mi güven içinde olmaya daha lâyıktır: Küçükle eşit tutacak olursa büyük ilâhtan, dişiyle eşit tutacak olursa erkek ilâhtan nasıl korkmaz? Şimdi söyleyin bakalım, bu iki kesimden hangisi kötülükten yana kendisini güven içinde hissetmeye daha lâyıktır}?

Qavmi onun dediklerini reddedince de şöyle dedi:

82. *Îmân* {yani, tek Rabbe îmân} *edenlere ve îmânlarına zulm telbis/lebs etmeyenlere* {yani, tasdîqlerine şirk karıştırmayıp O'ndan başkasına ibâdet etmeyenlere} *gelince, işte onlar, emniyet onlar içindir ve mühtedûn da onlardır* {yani, dalâletten kurtulup hidâyete ermiş olanlar da onlardır}.

83. *İşte bu, qavmine karşı İbrâhîm'e verdiğimiz hüccetimizdir. Dilediğimiz kimseyi derecelerle refederiz/yükseltiriz. Kuşkusuz Rabbin* {emrinde} *hakîmdir,* {yarattıklarına} *alîmdir.*

84. *Ve o'na* {yani, İbrâhîm'e}, *İshâq ve Ya'qûb'u bağışladık. Her birini hidâyete* {yani, îmâna} *ilettik. Bundan* {yani, İbrâhîm'den} *önce de Nûh'u hidâyete* {yani, İslâm'a} *iletmiş ve zürriyyetinden* {yani, Nûh'un zürriyyetinden} *Dâvûd'u, Süleymân'ı, Eyyûb'u, Yûsuf'u, Mûsâ ve Hârûn'u da (hidâyete ilettik). Muhsinlere* {yani, Allâh'ın zikrettiği bu kimselere} *işte böyle karşılık veririz.*

85. *Zekeriyyâ'yı, Yahyâ'yı, Îsâ ve İlyâs'ı da (hidâyete ilettik). Her biri sâlihlerdendi.*

86. *İsmâîl'i, Elyesâ'ı, Yûnus ve Lût'u da (hidâyete ilettik). Her birini âlemîne* {yani, nübüvvet ile cinnlere ve insânlara} *tafdîl ettik.*

87. *Onların babalarından, zürriyyetlerinden ve kardeşlerinden bazılarını da (hidâyete ilettik) ve onları ictibâ ettik* {yani, nübüvvet ile

istihlas ettik/seçtik} *ve sırât-ı mustaqîme* {yani, İslâm'a} *hidâyet eyledik.*

88. *Şu Allâh'ın hidâyetidir. Onunla kullarından dilediği kimseyi* {–sözü edilen onsekiz nebîyi kasdetmektedir–} *hidâyete iletir* {yani, nübüvvet verir}. *Eğer* {Allâh'a} *şirk koşsalardı, amelleri heder olurdu/boşa giderdi.*

Sonra Allâh nebîlere verdiklerini zikrediyor:

89. *İşte bunlar, kendilerine kitâb* {yani, İbrâhîm'in kitâbını, Tevrât'ı, Zebûr'u ve İncîl'i}, *hükm* {yani, ilm ve fehm/anlayış} *ve nübüvvet verdiğimiz kimselerdir. Eğer şunlar* {yani, Mekkeliler} *ona küfrederler ise* {yani, Allâh'ın, sözü geçen nebîlere verdiği kitâbları inkâr ederlerse}, *Biz ona* {yani, kitâblara}, *ona küfretmeyen bir qavmi* {yani, Medînelilerden Ensâr'ı onlara} *vekîl kıldık.*

Sonra Allâh onsekiz nebîyi söz konusu ederek buyuruyor ki:

90. *İşte bunlar, Allâh'ın,* {dînine} *hidâyet ettiği kimselerdir. O hâlde* {ey Nebî} *sen de onların hidâyetlerine* {yani, sünnetlerine} *iktidâ et! De ki: "Ben ona* {yani, Qur'ân'a îmân etmeye} *karşılık sizden bir ecr* {yani, cemîl} *istemiyorum. O* {yani, Qur'ân} *başka değil, âlemîn için bir zikrdir* {yani, tezkiredir/öğüt ve hatırlatmadır}.

91. *Allâh'ın qadrini hakkıyla taqdîr edemediler* {yani, Allâh'ın azametini O'na yakışacak şekilde ta'zîm edemediler}, *çünkü dediler ki: "Allâh hiçbir beşere birşey indirmedi"* {yani, hiçbir rasûle kitâb nâmına birşey indirmedi –onlar Allâh'ın rasûllere kitâb indirdiğini yalanladıklarından O'nu ta'zîm etmiş olmadılar–}. *De ki: "Kim indirdi o Mûsâ'nın insânlar için bir nûr* {yani, karanlıklara karşı bir ziyâ/ışık} *ve* {dalâletten kurtaran} *hidâyet olmak üzere getirdiği kitâbı, ki siz onu kırtaslar* {yani, içinde birşey bulunmayan sahîfeler} *yaptınız; onun bir kısmını açıklıyor* {yani, ilân ediyor}, *bir çoğunu da* {yani, Tevrât'ta bulunan Muhammed'in durumu ve recm hükmü gibi birçok şeyleri de} *gizliyorsunuz. Üstelik size, sizin ve atalarınızın bilmediği şeyler öğretilmektedir."* {Mûsâ'ya onu indiren} *"Allâh" de. Sonra,* {seni tasdîq etmeyecek olurlarsa} *onları* {yahûdîleri[218]} *bırak, havdlarında* {yani, bâtıllarında} *oynasınlar* {yani, oyalansınlar}.

---

[218] Muhâtabın, "yahûdî" olduğu iddiâsı tartışmaya açıktır. (Redaktör: E.Ö)

92. *Bu da* {Muhammed'e} *indirdiğimiz bir kitâbdır;* {gereğince amel edenler için} *mübârektir* {ve o kitâb} *öncekileri tasdîqleyicidir* {yani, Allâh'ın ondan önce diğer nebîlere indirdiği kitâbları tasdîq eder} *ve ummu'l-qurâyı* {yani, Qur'ân ile qurâların aslını: Mekke'yi} *ve onun havâlisini* {yani, Mekke'nin etrafını: yeryüzünün bütün qurâlarını} *inzâr etmen* {yani, Qur'ân ile uyarman} *için indirdik. Âhirete îmân edenler* {yani, amellerin karşılıklarının verileceği ölümden sonra dirilişi tasdîq edenler} *ona da îmân ederler* {yani, Qur'ân'ın Allâh'tan geldiğini de tasdîq ederler}...

Sonra Allâh onların niteliklerini belirtiyor:

...*Ve onlar,* {vakitlerinde kılarak ve terketmeyerek} *salâtları üzerine muhâfızdırlar.*

93. *Kim daha zâlimdir* {yani, böyle birinden kimse daha zâlim değildir} *Allâh üzerine yalan uydurandan yâhûd kendisine birşey vahyolunmamışken, "Bana da vahyolundu" diyenden ve "Allâh'ın indirdiği gibi ben de indiririm" diyenden?! Görsen o zâlimleri* {yani, Mekke müşriklerini} *ölüm dalgaları* {yani, Bedir'de öldürüldükleri o ölüm sekerâtı/sarhoşluğu} *içinde boğulurken, melekler ellerini uzatarak* {yani, tek başına ölüm meleği ellerini uzatarak, –ölüm esnâsında onların yüzlerine ve arkalarına vurup–}; *"Nefslerinizi/canlarınızı çıkarın, bugün hûn* {yani, –re'fet ve rahmet olmaksızın– el-hevân/aşağılanma} *azâbıyla karşılık göreceksiniz...*

Bunun bir benzeri de Enfâl sûresi'ndedir (50. âyet).

...*"Çünkü* {dünyâda iken} *Allâh'a karşı hakk olmayanı* {yani, O'nunla berâber ortaklar olduğunu} *söylüyordunuz ve O'nun âyetlerinden istikbar ediyordunuz"* {yani, kibirlenip Qur'ân'a îmân etmiyordunuz}.

94. *Andolsun* {âhirette} *Bize cem oldunuz,* {berâberinizde dünyâdan birşey bulunmaksızın} *ferd ferd, sizi ilk defa halqettiğimiz* {yani, hiçbir şeye sâhib olmaksızın doğduğunuz} *gibi ve* {dünyâda} *size verdiklerimizi sırtınızın arkasında bıraktınız* {yani, size maldan bahşettiğimiz şeyleri arkanızda dünyâda bıraktınız}. *Berâberinizde* {meleklerden} *şefâ'atçilerinizi de görmüyoruz, ki* {dünyâda} *onların şerîkleriniz olduğunu zu'm ediyordunuz* {yani, Al-

lâh'ın indinde size şefâ'at edeceklerini dünyâda iken boş yere iddiâ ediyordunuz}...

Çünkü onlar, *Bunlar* {yani, melekler}, *Allâh indinde bizim şefâ'atçilerimizdir* (Yûnus, 10/18) diyorlardı.

...*Andolsun ki aranız(daki bağlar) kopmuştur* {yani, meleklerden ortak koştuklarınızla aranız: sevgi ve yakınlık ilişkileri kopmuştur} *ve* {dünyâda iken Allâh ile birlikte ortak olduğunu} *zu'm* {iddiâ} *ettikleriniz* {âhirette} *sizden dâll/kayb olmuşlardır.*

95. *Kuşkusuz Allâh hubbu/tâneyi* {yani, buğday, arpa, mısır gibi bütün hubûbâtı} *ve nevâyı* {yani, şeftali, Arabistan kirazı, kayısı, üzüm, erik gibi çekirdeği bulunan her türlü meyveyi} *falq* {yani, halq} *eder; ölüden diri çıkarır* {yani, insânları ve diğer hayvanları ölü olan nutfeden ve kuşları da ölü olan yumurtadan çıkarır}, *diriden ölü çıkarır* {yani, canlıdan ölü olan nutfe ve yumurtayı çıkarır}. *Allâh şudur* {yani, bu âyette zikredilenleri yaratan yalnızca Allâh'tır. –Bu san'atı, O'nun vahdâniyyetine delîldir–}. *Öyleyse nereden çevriliyorsunuz* {yani, Allâh'ın birliğini ve O'nun ortaksız olduğunu nasıl yalanlıyorsunuz}?

Sonra Allâh, san'atıyla vahdâniyyetine delîl olarak yarattıklarının bazılarını zikrediyor:

96. *Sabâhı falq* {yani, ilk ânlarından itibâren gündüzü halq} *eden, geceyi bir seken kıldı* {yani, bedenlerinin onda rahatlayıp sükûn bulmaları için onu halqetti}, *güneşi ve ay'ı da birer hüsbân* {kılandır} {yani, güneş ve ayın felekteki seyirlerini hesâblı olarak halqetti: bu yolla yılların sayısını ve hesâbı bilesiniz diye. –Çünkü Allâh güneş ve ay için dünyâ semâsında belirli konaklar taqdîr etmiştir–}. *Şu,* {mülkünde irâde ettiğini yapan} *o Azîz* {bir ölçüye göre yaratan} *Alîm'in taqdîridir.*

Bunun bir benzeri de Yûnus sûresi'ndedir (3. âyet).

97. *O ki kara ve denizin karanlıklarında kendisiyle* {yani, kevâkib/yıldızlar ile geceleyin} *yol bulasınız diye sizin için* {bir nûr olarak} *nücûmu/yıldızları yaptı* {yani, yolculuğunuzda yolunuzu tanıyasınız diye sizin için yıldızları halqetti}. *Andolsun ki Biz,* {Allâh'ın ortaksız bir ve tek olduğunu} *bilen bir qavm için âyetleri tafsîl ettik.*

Arkasından Yüce Allâh san'atı hakkında haber vererek buyuruyor ki:

98. *O ki sizi tek nefsten* {yani, Âdem'den[219]} *inşâ etti* {yani, halqetti}. {Kadınların rahmlerinde} *bir müsteqarr/karâr yeri ve* {henüz yaratmadığı, fakat vakti gelince yaratacağı kimseler için erkeklerin sulblerinde} *bir müstevdâ/emânet yeri vardır. Andolsun ki Biz âyetlerimizi tafsîl* {yani, beyân} *ettik, fıqheden [anlayan/kavrayan] bir qavm için.*

Sonra Allâh Teâlâ, vahdâniyyetinin bilinmesi için yarattıklarından haber veriyor:

99. *O ki semâdan bir su* {yani, yağmur} *indirdi. Onunla* {yani, yağmurla} *çıkardık her şeyin nebâtını* {yani, meyveleri, tahılları ve türlü bitkiyi}. *Ondan çıkardık* {bitkilerin başlangıcında} *bir yeşillik.* {Yine çıkardık} *ondan* {yani, sudan}, *müterâkib habbeler* {yani, birbirinin üstüne binmiş başak hâlinde taneler}. {Yine o su ile çıkardık} *hurma tomurcuğundan* {yani, meyvesinden} *dâniye* {yani, el ile toplanabilecek, yere bitişik salkımlar} *ve qınvân* {yani, kısa boylu hurma ağaçları}. {Yine o su ile çıkardık, görünüş itibâriyle} *birbirine benzeyen* {yani, zeytin ve nar ağacında olduğu gibi yaprakları birbirine benzeyen} *ve benzemeyen* {yani, renkleri ve tatları birbirinden farklı olan} *üzümlerden, zeytinden ve nardan cennetler* {yani, bostanlar}. *Bakın onun meyvesine, bir meyve verdiğinde* {yani, tâze olarak ilk ortaya çıktığında}, *bir de olgunlaştığında. Doğrusu şunlarda* {yani, zikredilen bu hayret ve ibret verici san'atlarda} *îmân* {yani, Allâh'ın vahdâniyyetini tasdîq} *eden bir qavm için âyetler vardır.*

100. {Meleklerden} *cinnleri* {(yani, melekleri)} *Allâh'a ortaklar kıldılar –oysa onları Allâh halqetti– ve bi-ğayri ilm* {yani, O'nun oğulları ve kızları olduğuna dâir bilgileri olmaksızın} *O'na oğullar ve kızlar saçmaladılar* {yani, delîlsiz zannda bulunup uydurdular}...

Yahûdîler, "Uzeyr Allâh'ın oğludur"; hristiyanlar, "Mesîh Allâh'ın oğludur"; Arablar da, "Melekler Allâh'ın kızlarıdır" diye iddiâ ettiler. Allâh ise buna mukabil buyurdu ki:

...*O sübhândır* {yani, Allâh onların iftiralarından münezzehtir},

[219] *Nefs-i vâhid*'in [*tek nefs*'in], "Âdem" olduğu, dayanaktan yoksun bir iddiâdır. (Redaktör: E.Ö)

vasıflandırmalarından {yani, yalanlarından} *müteâldir/yücedir* {yani, yüksektir}.

Böylece Allâh onların iftiralarından, yalanlarından berî olduğunu, bunlardan pek yüce olduğunu bildirip zâtını tenzih ve ta'zîm etmekte, sonra da kudretiyle ilgili olarak haber vermektedir ki:

101. *Semâvât u arzın bedî'idir* {yani, gökleri ve yeri ibtidâ/ilk olarak (yoktan) halqedendir}. *O'nun bir sâhibe'si* {yani, zevcesi/eşi} *yokken, ennâ* {yani, min-eyne [nereden/nasıl]} *bir oğlu olabilir?!* {Melekleri, Uzeyr'i, Îsâ'yı ve ğayrısı da dâhil} *her şeyi halqetti* {yani, bunların hepsi O'nun yarattıklarıdır, kullarıdır ve O'nun mülkündedirler} *ve O her şeye alîmdir.*

Allâh, kullarının Kendisini tevhîd etmeleri için yarattıklarını delîl göstermek üzere şöyle buyuruyor:

102. *İşte şu* {gökleri ve yeri yoktan yaratan, her şeyi yaratan, eşi ve çocuğu bulunmaktan münezzeh olan} *Allâh'tır rabbiniz...*

Arkasından, Kendisini tevhîd etmeyen Mekke kâfirlerine karşı vahdâniyyetini zikrederek şöyle buyurmaktadır:

...O hâric ilâh yoktur, her şeyin hâlıqıdır. Öyleyse O'na ibâdet {yani, tevhîd} *edin. O her şey üzerine vekîldir* {yani, her şeyin: zikredilen oğulların, kızların ve başkalarının rabbidir}.

Zâtını ta'zîm ederek buyuruyor ki:

103. *Ebsâr O'nu idrak edemez* {yani, yaratılmışlar O'nu dünyâda göremez[220]}. *O ise ebsârı idrak eder* {yani, dünyâda bulunan bütün mahlûqâtı görür}. *O latîftir* {yani, göklerde ve yerde onları gören, ilim ve kudreti bütün inceliklere vâqıf olandır}, {onların mekânlarına} *habîrdir.*

104. *Andolsun ki* {ey Mekkeliler} *Rabbinizden size besâir* {yani, beyân: Qur'ân} *geldi...*

Benzeri bir buyruk da A'râf sûresi'ndedir (201. âyet).

...Kim {Qur'ân'a îmân ederek} *basîretlenirse kendi lehine, kim de*

220 Bu söz, Allâh'ın âhirette görüleceği kabûlüne dayanmaktadır. Ancak bu kabûl, Qur'ân'a değil, itimâda şâyân olmayan rivâyetlere istinâd etmektedir. (Redaktör: E.Ö)

{Qur'ân'a îmân etmeyerek} *a'mâ kalırsa kendi aleyhinedir. Ben* {-kasıd, Muhammed'dir-} *üzerinize bir hafîz* {yani, raqîb/gözetleyici} *değilim.*

105. *İşte böylece* {zikri geçen çeşitli husûslarda} *âyetleri tasrif ediyoruz ki, "Sen ders almışsın"* {yani, ey Muhammed, sen başkaları ile karşılaşmış ve onlardan ilim öğrenmişsin} *desinler* {yani, "Sen başkalarından ders almışsın ve okuyorsun" demesinler}...

İşte bunun için Allâh, *İşte böylece âyetleri tasrif ediyoruz* buyruğunu indirmiştir.

...ve onu {yani, Qur'ân'ı} *beyân edelim, bilen bir qavm için.*

106. *Rabbinden sana vahyolunana tâbi ol!...*

Nebî, atalarının dînine uymaya da'vet edilince, Allâh o'na, *Rabbinden sana vahyolunana tâbi ol* buyruğunu indirdi.

...O hâric ilâh yoktur. Müşriklerden i'râz et.

Allâh Nebî'ye, "Madem ki onlar şirk koştular, sen de onlardan yüz çevir" diye hitâb etmektedir.

107. *Eğer Allâh dileseydi şirk koşamazlardı* {yani, onları şirk koşmaktan engellerdi}. *Biz seni onların üzerine bir hafîz* {yani, tevhîd etmediler diye raqîb/gözetleyici} *kılmadık ve sen onların üzerine bir vekîl de* {yani, zorlayıcı bir zorba da} *değilsin.*

108. *Allâh'ın dûnundan* [*berisinden/aşağısından*] *du'â ettiklerine* {yani, Allâh'ı bırakıp ibâdet ettiklerine} *sebbetmeyin/sövmeyin. Yoksa bi-ğayri ilm* {yani, Mekkeliler de O'nu bilmeksizin} *düşmanlıkla Allâh'a sebbederler. İşte böylece her ümmete amellerini* {yani, dalâletlerini} *güzel gösterdik. Sonra,* {âhirette} *dönüşleri Rabb'lerinedir. O da amellerini kendilerine haber verecektir.*

109. *Eğer kendilerine,* {önceki nebîlerin qavmlerine getirdiği gibi} *bir âyet/mu'cize gelirse, mutlaka ona* {yani, o âyete/mu'cizeye} *îmân edeceklerine olanca yemînleriyle* [*cehde eymânihim*] *Allâh'a qasem ettiler...*

Cehdu'l-yemîn, "Allâh adına yemîn etmek"tir, Allâh adına yemîn eden kimse, olanca yemîniyle qasem etmiş demektir. İşte Mekke kâfirleri Nebî'ye, böyle olduğu taqdîrde îmân edeceklerine dâir yemîn etmişlerdi. Allâh da Nebî'ye buyurdu ki:

...*De ki: "Âyetler/mu'cizeler sâdece Allâh'ın indindedir"* {yani, eğer dilerse onu/mu'cizeyi O gönderir; benim elimde değildir}. *O geldiğinde de îmân etmeyeceklerinin* {yani, –Allâh'ın ilminde bedbaht oldukları bilindiğinden– tasdîq etmeyeceklerinin} *şu'ûrunda değilsiniz* {yani, bilmiyorsunuz}.

110. *Onların fuâdlarını/gönüllerini* {yani, qalblerini} *ve ebsârını* {îmândan} *taklîb ederiz/çeviririz de ilk defa ona îmân etmedikleri gibi* {yani, geçmiş ümmetlerin isteyip durdukları âyetlere/mu'cizelere îmân etmedikleri gibi, Mekke kâfirleri de kendilerine bir âyet/mu'cize gelecek olsa onu tasdîq etmezler}, *onları tuğyânları* {yani, dalâletleri} *içinde körlüğe bırakırız* {yani, tereddüd içinde bocalamaya terk ederiz ve onları ondan ebediyyen çıkarmayız}.

Allâh, onlara dâir ilmini haber vererek şöyle buyurmaktadır:

111. *Eğer onlara melekler indirseydik* {de onlara arzu ettikleri şekilde Muhammed'in bir rasûl olduğunu haber verselerdi},...

Çünkü onlar [Kureyş'ten alay eden Ebû Cehl ve arkadaşları], *Bize melekler indirilmeli değil miydi?!* (Furqân, 25/21) demişlerdi.

...*ölüler kendileriyle konuşsalardı*...

Zîrâ onlar, "Bize atalarımızdan iki ya da üç kişiyi dirilt de onlara, senin bize ölümden sonra gerçekleşeceğine dâir anlattıklarının doğru olup olmadığını soralım" demişlerdi.

...*ve her şeyi karşılarına haşretseydik/toplasaydık* {yani, onları gözleriyle görselerdi ve onlara, senin söylediklerinin hakk olduğunu bildirselerdi},...

Ebû Muhammed (Abdullâh b. Sâbit) dedi ki: "*Qubulen* [karşılarına] lafzının, *qabelen* qırâ'atine göre bu lafız, *grub grub, grublar hâlinde* demek olur." Bunu Sa'leb rivâyet etmiştir.

...*yine de Allâh* {îmân etmelerini} *dilemedikçe îmân* {tasdîq} *etmezlerdi. Fakat onların* {yani, Mekkelilerin} *çoğu câhillik ediyor.*

112. *İşte böylece her nebî için* {qavminden} *ins* {Nebî'ye düşman olarak Ebû Cehl'i} *ve cinn şeytânlarını düşman kıldık*...

Meselâ, *Dediler ki: "Bu Rasûl'e ne oluyor ki yemek yiyor ve çarşılarda dolaşıyor"*... (Furqân, 25/7) âyeti buna örnektir.

...Onların bazısı bazısına vahyederler, aldatmak için sözün yaldızlısını {yani, bâtılı güzel gösterir ve bu yolla insânları ve cinnleri aldatırlar}. *Eğer Rabbin dileseydi onu yapamazlardı* {yani, Allâh dileseydi bu işi yapmalarını engellerdi}. *Öyleyse* {ey Nebî} *onları* {yani, Mekke kâfirlerini} *uydurdukları* {yani, kizbden/yalandan uydurdukları} *ile başbaşa bırak.*

113. *Tâ ki, âhirete îmân* {yani, amellerin karşılıklarının görüleceği ölümden sonra dirilişi tasdîq} *etmeyenlerin fuadları [ef'ide]* {yani, qalbleri} *ona aksın* {yani, bu yaldızlı ve aldatıcı sözlere meyletsin} *ve ona râzı olsun* {yani, sevsin} *ve ele geçirmekte olduklarını elde etsinler* {yani, işlemekte oldukları ma'siyetleri işlesinler}.

114. *O size kitâbı* {yani, Qur'ân'ı} *mufassalan indirmişken* {yani, helâlini, harâmını ve her husûsa dâir onda emrini, nehyini beyân etmişken}, *Allâh'ın gayrı bir hakem mi arayayım?!* {Çünkü Bedir' de azâbın indirilişi ile Allâh'tan daha güzel hükm verecek bir kimse yoktur}. *Kendilerine kitâb verdiklerimiz, onun muhakkak Rabbinden hakk ile indirildiğini bilirler. Öyleyse mümterînden olma!*

115. *Tamdır Rabbimin kelimesi* {yani, O'nun Bedir'de Muhammed'e yardım ve qavmine azâb edeceğine dâir hükmü adâletlidir} {va'd ettiklerinde} *doğruluk ve* {hükmettiklerinde} *adâlet bakımından. O'nun kelimelerini tebdîl edecek* {yani, Muhammed'e yardım edeceğine dâir sözünün hakk olduğunu değiştirecek} *yoktur. O,* {(Mekkeli müşriklerin) azâb istediklerine} *semîdir [azâb istediklerini işitendir]*, {onu istediklerine} *alîmdir [onu bilendir]*.

Çünkü onlar, *Eğer sâdıqlardan isen, üzerimize semâdan* {yani, semâ cânibinden} *bir kisef/parça düşür* (Şu'arâ, 26/187) diye istekte bulunmuşlardı.

116. {Ey Muhammed!} *Eğer arzda bulunanların çoğuna* {yani, atalarının milletine/dînine da'vetlerini kabûl ederek Mekke ahâlisine} *itâ'at edersen, seni Allâh'ın yolundan dalâlete düşürürler* {yani, İslâm dîninden uzaklaştırır, ayağını kaydırırlar}. *Onlar ancak zanna tâbi olur ve ancak atarlar* {yani, yalan söylerler}.

117. *Kuşku yok ki Rabbin, O'dur en iyi bilen yolundan* {yani, dîni İslâm'dan} *dalâlete düşeni ve O'dur en iyi bilen hidâyete erenleri.*

118. ***Şâyet O'nun âyetlerine mü'minler*** {yani, Qur'ân'ı tasdîq edenler} ***iseniz, üzerlerine Allâh'ın adı anılanlardan yeyin.***

119. ***Üzerine Allâh'ın adı anılanlardan yememenize sebeb ne? Hâlbuki size neyi harâm kıldığını tafsîl etmiştir*** {yani, size harâm olanın meyte/leş, (akıtılmış) kan ve domuz eti olduğunu bildirmiştir}...

Sonra istisnâda bulunarak buyuruyor ki:

...{Yemesi size yasaklanmış olanlardan} *kendisine muztarr/mecbur olduklarınız müstesnâ. Gerçekten* {insânlardan} *bir çoğu* {yani, Kureyş'in ileri gelenleri} *bi-ğayri ilm* {yani, kesim hakkında ilimleri olmaksızın} *hevâlarıyla dalâlete düşürüyorlar* {yani, Mekkelileri hidâyetten saptırıyorlar}. *Kuşkusuz Rabbin, O'dur en iyi bilen haddi aşanları.*

120. *Bırakın* {yani, terkedin} *ismin/günâhın zâhirini ve bâtınını* {yani, zinânın sırr ve alenî olanını[221]}. *Doğrusu ism/günâh kesbedenler* {yani, şirk koşanlar}, *garflarının* {yani, kesbettiklerinin/yaptıklarının} *karşılığını göreceklerdir* {yani, âhirette cezâsını çekeceklerdir}.

Allâh müşriklerin, "Allâh'ın öldürdüklerini niye yemiyorsunuz? Şeklindeki itirazları hakkında da şu buyrukları indirdi:

121. *Üzerine Allâh'ın adı anılmayanlardan yemeyin. Doğrusu o, bir fısqtır* {yani, meyte/leş yemek bir ma'siyettir}. *Doğrusu şeytânlar, sizinle* {kesilerek yenilen hayvanlar husûsunda} *mücâdele etmeleri için* {müşriklerden olan} *velîlerine vahyediyorlar. Eğer* {meyteyi helâl kabûl ederek} *onlara itâ'at ederseniz, muhakkak siz de* {onlar gibi} *müşriklersiniz demektir.*

Allâh'ın, *Her ümmet için bir mensek kıldık, onlar onun nâsikidirler. O hâlde emrde* {yani, hayvan kesimi husûsunda} *seninle nizâ etmesinler* (Hacc, 22/67) buyruğu da bunlar hakkında inmiştir.

122. *Ölü iken kendisini dirilttiğimiz* {yani, dalâlette iken hidâyete ilettiğimiz}...

Buyruk, Nebî hakkında inmiştir.

---

221 *İsm*'in {*günâh'ın*}, "zinâ"ya hasredilmesi uygun değildir. (Redaktör: E.Ö)

...ve insânlar arasında onunla yürümesi {yani, onunla hidâyet bulması} *için ona nûr* {yani, îmân} *kıldığımız kimse, içinden çıkamayacağı karanlıklar içinde bulunan kimsenin* {yani, aslâ hidâyet bulamayacağı şirk içindeki Ebû Cehl'in} *meseli gibi olur mu* {bu ikisi bir olamaz}. *İşte böyle güzel gösterildi kâfirlere* {yani, müşriklere: Ebû Cehl'e} *amelleri.*

123. *Böylece orada mekretsinler* {yani, ma'siyet işlesinler} *diye her qaryede onun mücrimlerini, büyükleri* {yani, Mekke'de Kureyş'ten alay edenler gibi oranın cebbârlarını, ileri gelenleri} *kıldık/yaptık. Hâlbuki onlar, başka değil kendilerine mekrederler* {yani, ma'siyetleri/isyânları ancak kendi aleyhlerinedir} *de şu'ûrunda değildirler.*

124. *Onlara bir âyet* {yani, ayın yarılması ve duman mu'cizesi} *geldiğinde, "Allâh'ın rasûllerine* {yani, Nebî'ye –yalnızca o'na–} *verilenin misli bize de verilmedikçe îmân etmeyeceğiz" derler...*

Allâh, (cevâb olmak üzere) şöyle buyurmaktadır:

...Risâletini nerede kılacağını {yani, o nübüvveti nerede/kime tahsîs edeceğini} *en iyi Allâh bilir. Cürüm işleyenlere, mekrleri sebebiyle Allâh indinde bir küçüklük* {yani, zillet} *ve şiddetli bir azâb isâbet edecektir.*

Onlar, "Bu Qur'ân hakk olsaydı, Velîd b. el-Muğîre'ye veya Ebî Mes'ûd es-Sakafî'ye inerdi" diyorlardı. Onların kanaatleri buydu. Nitekim, *Bu Qur'ân, iki qaryeden bir azîme/büyüğe indirilmeli değil miydi?* (Zuhruf, 43/31) âyeti de bunu dile getirmektedir.

125. *Allâh kimi* {dînine ileterek} *hidâyete erdirmeyi irâde ederse, islâm için onun sadrını/göğsünü şerheder* {yani, qalbini genişletir}...

Buyruk, Nebî hakkında inmiştir.

...Kimi de {dîninden saptırıp} *dalâlette bırakmayı irâde ederse, onun sadrını dıyq* {yani, tevhîde karşı Ebû Cehl'in qalbini dar/sıkışık –öyle ki tevhîd için barınacak yer kalmaz–} *harec* {yani, şekkli/kuşkulu} *yapar/kılar, sanki semâda yokuş tırmanıyormuş gibi* {böyle bir kimse, tıpkı semâya tırmanmak için kendini zorlayan, fakat buna aslâ güç yetiremeyen kişiye benzer}. *Allâh* {tevhîde} *îmân etmeyenlerin üzerine işte böyle rics* {yani, şerr} *kılar/yapar.*

126. ***Bu*** **{yani, tevhîd}** ***Rabbinin sırâtıdır*** {yani, dînidir}, ***mustaqîm-dir/dosdoğrudur. Biz âyetleri tafsîl ettik*** {yani, hidâyet ve dalâlet husûsunda qalblerin durumunu beyân ettik: qalbini islâm için genişlettiği kimse ile qalbini daralttığı kuşkulu kimsenin durumunu bildirdik}; {Allâh'ın tevhîdini} ***tezekkür eden bir qavm için.***

Sonra Allâh muvahhidler için hazırladıklarını zikrediyor:

127. ***Onlar için dâru's-selâm/esenlik yurdu*** {yani, Allâh'ın cenneti} ***vardır*** {âhirette} ***Rabb'leri indinde ve O, onların*** {âhirette} ***velîsidir;*** {dünyâdaki} ***amelleri sebebiyle*** {yani, Rabb'lerini tevhîd ettikleri için}.

128. ***Onların cümlesini haşredeceği*** {yani, insânların, şeytânların ve cinnlerin kâfirlerini tümünü cem' edeceği} ***gün, "Ey cinn ma'şeri!...***

Sonra şeytânlara hitâben:

> ***...İnsânlardan bir çoğunu kendinize uydurdunuz*** {yani, insânları dalâlete düşürdünüz, çok ileri gittiniz –çünkü insânların kâfirleri cinnleri velî edinmiş ve onlara sığınmışlardı–}. ***Onların*** {yani, cinnlerin}, ***insten velîleri*** {yani, insânların kâfirlerinden cinnlerin velîleri} ***de diyecek ki: "Rabbimiz! Bazımız bazımızdan faydalandık*** {yani, insânların cinnlerden faydalandıkları gibi}, ***ecelimizin sonuna*** {yani, ölüme} ***eriştik, Senin*** {dünyâda} ***bizim için ta'yîn ettiğin ecele."*** {Allâh onlara cevâb olmak üzere} ***diyecek ki: "Mesvânız*** {yani, kâfirlerin mesvâsı/barınağı} ***ateştir, onda hâlidlersiniz*** {yani, (ölümsüz olarak) ebedî kalıcılarsınız}; ***Allâh'ın dilemesi müstesnâ."...***

Allâh bu istisnâ ile tevhîd ehlini dışarıda tutmaktadır, çünkü muvahhidler cehennemde ebedî kalmazlar.[222]

---

222 Bu, bâtıl bir iddiâdır. Zîrâ, mü'minler, aslâ cehenneme/ateşe girmezler. Nitekim Allâh Teâlâ şöyle buyurmaktadır: *Şübhe yok ki hakklarında Bizden güzellik takdîr edilenler, (evet) bunlar ondan [cehennemden] uzaklaştırılmışlardır; onun [cehennemin] hışıltısını bile duymazlar/duymayacaklar, ve bunlar, canlarının istediği şeyler içinde (cennette) muhalled [sürekli] kalacaklardır. O en büyük dehşet bunları mahzûn etmeyecek ve bunları melekler şöyle diyerek karşılayacaklar: "Bu işte, sizin o gününüz ki va'dolunuyordunuz"* (Enbiyâ, 21/101-103). (Redaktör: E.Ö)

...Kuşkusuz Rabbin, {Kendisine isyân edenler hakkında ateş hükmünü vermekle} *hakîmdir,* {Kendisine isyân etmeyenlerin kimler olduğuna} *alîmdir.*

129. *Kesbleri* {yani, şirkten amelleri} *sebebiyle zâlimlerin bazısını bazısına* {yani, cinnlerin ve insânların kâfirlerini birbirlerine} *işte böyle velî yaparız.*

Allâh, zâlim insânları zâlim cinnlere; zâlim cinnleri de zâlim insânlara kötü amelleri sebebiyle velî yapmıştır. İşte, *Kesbleri sebebiyle...* ifâdesi bunu anlatmaktadır.

130. *Ey cinn ve ins ma'şeri* {yani, ey cinn ve insânların kâfirleri}! *Size sizden* {yani, kendi nefsinizden/cinsinizden: cinnlere cinnlerden, insânlara insânlardan} *rasûller gelmedi mi: size âyetlerimi* {yani, Qur'ân'ın âyetlerini} *anlatan ve bu gününüze* {yani, qıyâmet günü'ne} *kavuşacağınızı inzâr eden?! Dediler* {yani, insânlar ve cinnler dediler}: *"Nefslerimize/aleyhimize şehîdleriz"* {yani, dünyâda iken rasûllerin söylediklerini inkâr ettiğimize dâir aleyhimize tanıklık ederiz}...

Allâh, Nebî'ye hitâben buyuruyor ki:

...Dünyâ [yakın/şimdiki] hayât onları, {dînleri İslâm'dan/teslîmiyetten uzaklaştırarak} *ğururlandırdı/aldattı da nefslerine/kendi aleyhlerine* {âhirette} *tanıklık ettiler:* {dünyâda} *kâfirler olduklarına.*

131. *Şu, Rabbinin o qurâyı* {yani, qurâ halkını}, *ehli,* {azâbdan} *ğâfillerken zulm ile* {yani, dünyâda zenbleri/günâhları olmaksızın} *helâk* {yani, halklara azâb} *etmeyecek olması sebebiyledir.*

Allâh, her ülkenin ortasında onları azâb ile uyaran ve böylece onlara karşı delîli ortaya koyan bir rasûl göndermedikçe hiçbir ülkeyi helâk etmez.

132. *Her biri* {yani, cinnlerin ve insânların kâfirleri} *için,* {dünyâda işledikleri} *amellerine göre dereceler* {yani, âhirette azâbdan yana farklılıklar} *vardır. Rabbin amellerinden ğâfil değildir.*

Bu bir tehdiddir. Benzeri bir buyruk da Ahqâf sûresi'nde bulunmaktadır (19. âyet).

133. *Rabbin* {kullarının Kendisine ibâdet etmelerinden} *ğanidir, rahmet* {yani, ni'met} *sâhibidir,* {öyleyse Mekke kâfirlerinin azâba

uğratılması için acele etme}. *Eğer dilerse sizi* {helâk ile} *giderir, sizin ardınızdan dilediğini istihlâf eder* {yani, sizin helâkınızın ardından dilediği başkalarını halqeder de bunları dilerse sizin gibi, dilerse sizden daha iyi/daha çok Allâh'a itâ'at edenler kılar}; *sizi diğer bir qavmin* {yani, Nûh'un gemisindekilerin} *zürriyyetinden inşâ ettiği* {yani, halqettiği} *gibi.*

134. *Doğrusu size* {dünyâda azâbdan} *va'dolunan gelip çatacaktır* [*le-âtin*] {yani, gerçekleşecektir [*le-kâin*]} *Siz de âciz bırakamazsınız* {yani, habîs/kötü amellerinizle Allâh'ın önüne geçemezsiniz; O size amellerinizin karşılığını verecektir}.

135. *De ki: "Ey qavmim* {yani, ey Mekke kâfirleri}! *Mekânetinizle* {yani, gayret ve quvvetinizle [cedîltukum]} *amelinize âmil olun* [*yapacağınızı yapın*], *ben de* {Rabbimin bana emrettiği yolda} *amel edeceğim. Yurdun âqıbetinin* {yani, cennetin} *kimin* {yani, bizim mi, sizin mi} *olacağını yakında bileceksiniz.* {Ey Nebî!} *Kuşkusuz o zâlimler* {yani, müşrikler} *felâh bulmazlar* {yani, âhirette mutlu/bahtiyar olmazlar}.

Benzeri bir âyet de Qasas sûresi'nde (83. âyet) bulunmaktadır.

136. *Yarattığı hars/ekin ve en'âmdan/hayvanlardan Allâh için bir nasîb yaptılar da zu'mlarınca, "Bu* {yani, nasîb/pay} *Allâh için ve bu da şürekâmız/ortaklarımız* {yani, ilâhlarımız} *için" dediler...*

Allâh'ın en'âmın/hayvanların karınlarından çıkardığı yavrular ve hayvanların çalıştırılmaları sûretiyle ortaya çıkan ekinler için, "Bu Allâh'ındır" deyip, onu miskînlere/yoksullara sadaqa olarak dağıtırlar, Allâh'ın doğrudan çıkardığı mahsulleri ise ilâhları için harcarlardı. Şâyet ilâhlarına ayırdıkları pay çok olur, Allâh'a ayırdıkları pay az olursa, onu da ilâhlarına bırakırlar ve, "Allâh dileseydi Kendi payını çoğaltırdı" derlerdi. Eğer Allâh'ın payı çok olur, ilâhların payı az olur da hayvanları kötürüm kalırsa, toprakları kuraklaşırsa, verimleri azalırsa, "Putlarımıza bir şeyler harcamak kaçınılmaz bir şeydir" diyerek Allâh'ın payının yarısını yoksullara, yarısını da ilâhlara paylaştırırlardı. İşte Allâh'ın şu buyrukları bunu anlatmaktadır:

> *...Şerîkleri/ortakları için olan* {yani, uydurdukları ilâhları/putları için olan ekin ve en'âm} *Allâh'a* {yani, miskînlere/yoksullara} *ulaşmaz, ama Allâh için olan şeriklerine* {yani, ilâhlarına} *ulaşır. Ne kötü* ["sâe" yani "bi'se"] *hükmediyorlar* {yani, eğer dedikleri gibi, Benimle birlikte ortak varsa, Bana ayırdıklarından alıp (put-

larına aktarmak, putlarına ayırdıklarından ise) Bana vermemek sûretiyle adâletsiz bir paylaştırma yapıyorlar}.

137. *Bunun gibi, şerikleri müşriklerden bir çoğuna,* –{ekinleri ve hayvanları harâm kılmayı güzel gösterdikleri gibi}– *evlâdlarını öldürmeyi* {yani, kız çocuklarını diri diri gömmeyi} *de güzel gösterdi; onları helâk etmek ve dînlerini telbis/lebs etmek* {içinden çıkamayacakları bir şekilde karıştırmak} *için. Eğer Allâh dileseydi onu yapamazlardı* {yani, Allâh dileseydi onların bu uygulamalarını engellerdi}. *Öyleyse bırak onları,* {yalanlardan} *uydurduklarıyla.*

Zîrâ onlar (bu uygulamaları hakkında), *Onu bize Allâh emretti* (A'râf, 7/28) diyorlardı.

138. *Onlar zu'mlarınca diyorlar ki: "Bu en'âm ve hars/ekinler hicrdir* {yani, harâmdır/dokunulmazdır}. *Onları yiyemez* {yani, kadınlar yiyemez}, *dilediğimiz kimse müstesnâ* {yani, erkekler hâric}...

Zîrâ onlar, o etleri ve sütleri –kadınlar hâric– sırf erkeklere mahsûs kılmışlardı.

...(Yine zu'mlarınca dediler ki:) *"Bazılarının* {yani, hâm'ın} *da sırtları harâmdır." Birtakım en'âmın* {yani, bahîre'nin –yavrulaması veya boğazlanması esnâsında–} *üzerine de –O'nun üzerine uydurarak–* {yani, Allâh üzerine yalan uydurarak} *Allâh'ın ismini zikretmezler. Uydurduklarına* {yani, bunları bu şekilde harâm kılmayı kendilerine Allâh'ın emrettiğini iddiâ etmelerine} *mukabil onlara karşılıklarını verecektir.*

Nitekim onlar, *Onu bize Allâh emretti* (A'râf, 7/28) diyorlardı. Allâh onların durumlarını haber vermek üzere şöyle buyurmaktadır:

139. *Ve dediler ki: "Bu en'âmın* {yani, bahîre, sâibe ve vasîle'nin} *karınlarında bulunanlar* {yani, doğacak yavruları ve sütleri} *hâlis olarak* [*sâdece*] *erkeklerimiz içindir, eşlerimize ise harâmdır...*

Bahîre, sâibe ve vasîle diye adlandırdıkları bu hayvanlar, canlı bir yavru doğuracak olurlarsa, onu keser ve sâdece erkeklerin yemesine izn verirlerdi; kadınlar ondan yiyemezdi. Onların sütleri için de aynı uygulama yapılırdı. Şâyet yavru ölü doğarsa, erkekler ve kadınlar ondan birlikte yerdi. İşte Allâh'ın şu buyruğu bunu ifâde etmektedir:

...Şâyet ölü (doğar) ise, onda onlar [*erkek ve kadınlar*] *ortak olurlar. Onlara vasıflandırmalarının karşılığını verecek* {yani, Allâh

âhirette onlara, keyiflerince helâl ve harâm kılıp da Allâh'a isnâd etmelerine muqâbil azâb edecektir}. *Muhakkak ki O* {hakklarında azâb hükmünü vermekle} *hakîmdir, alîmdir.*

Allâh onları çocuklarını öldürmeleri, ekin ve en'âmı keyiflerince harâm kılmaları sebebiyle ayıblayarak buyuruyor ki:

140. *O kendilerini* {âhirette} *hüsrâna uğratıp da bi-ğayri ilm* [*ilimsiz/bir ilme dayanmaksızın: hevâdan kaynaklanan zannlarına göre*] *çocuklarını sefihçe* {yani, cehâletle} *qatledenler* {yani, kız çocuklarını diri diri gömenler} *ve* {hars/ekin ve en'âmdan} *Allâh'ın kendilerini rızqlandırdığını, Allâh üzerine uydurarak* {yani, onları harâm kılma emrini kendilerine Allâh'ın verdiğini iddiâ etmek sûretiyle Allâh üzerine yalan uydurarak} *harâm kılanlar, andolsun ki* {hidâyetten sapıp} *dalâlete düştüler ve mühtediler olmadılar.*

Rabî'a ve Mudar, kız çocuklarını diri diri gömüyorlardı. Fakat Benî Kinâne bunu yapmıyordu.

141. *Ma'rûş ve gayrı ma'rûş* {yani, asma ve benzeri çardaklı ve gövdeleri üzerinde ayakta duran çardaksız} *o cennetleri, tatları-yemişleri muhtelif o hurmaları, o ziraatı, o zeytini, o narı müteşâbih ve gayr-ı müteşâbih* {yani, görünüşte birbirine benzemekle birlikte –meselâ, zeytin yaprağı, nar yaprağına benzer– tadı ve yemişleri farklı –kiminin tadı, kiminden daha güzeldir–} *inşâ eden O'dur. Her biri meyve verdiğinde* {yani, taze iken} *meyvelerinden yeyin, hasad edildiği gün de hakkını verin ve* {hars ve en'âmı harâm kılma husûsunda ilâhları ortak koşmak sûretiyle} *israf etmeyin/haddi aşmayın. Doğrusu O, müsrifleri sevmez.*

142. *En'âm'dan* {deve ve sığır cinsinden} *hamûle'yi* [*yük taşıyanı*] *ve ferş'i de* {yani, sırtlarına yük vurulmayan küçük koyunları da} *(inşâ eden O'dur). Allâh'ın sizi merzuk kıldığını yeyin* {yani, Allâh'ın size rızq olarak verdiği en'âm ve harstan tayyib ve helâl olarak yeyin} *ve şeytânın adımlarına tâbi olmayın* {yani, şeytânın güzel göstermesine kanarak bunları harâm kılmayın}. *Doğrusu o, sizin için mübîn bir düşmandır.*

143. {Âdem'in yaratılışından önce[223]} *sekiz eş (yarattı):* {Erkek ve dişi

223 **Bu, delilsiz bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)**

> olmak üzere} ***dâ'n'dan*** {yani, koç ile koyundan} ***iki,*** {erkek ve dişi olmak üzere} ***ma'z'dan*** {yani, teke ile keçiden} ***iki,*** –{Ey Muhammed! Kimi zamân en'âmın erkeklerini, kimi zamân dişilerini harâm kılan ve bunu Allâh'a nisbet edenlere} ***de ki:*** "{Allâh size koyun ile koçtan, keçi ile tekeden} ***iki erkeği mi yoksa iki dişiyi mi*** {harâm kıldı}? ***Yoksa iki dişinin rahmlerindekini mi*** {yani, iki dişinin erkek ya da dişi olan yavrularını mı harâm kıldı}? ***Eğer sâdıqlar iseniz*** {yani, bunların harâm kılınış keyfiyetiyle ilgili olarak doğru söylüyorsanız} ***bana ilm ile haber verin."***–...

Denilmek istenen şudur: Bu harâm kılma hükmüne sebeb, hayvanların erkek olmaları ise, bütün erkeklerin harâm olması gerekir. Bu harâm kılma hükmüne sebeb, hayvanların dişi olmaları ise, bütün dişilerin veya rahmlerindeki yavruların harâm olmaları icab eder. O hâlde bu erkekli-dişili dört çift hayvan arasından bazılarını harâm kılmanıza sebeb nedir? Soru, inkâr tarzında bir sorudur.

> 144. ...{erkek ve dişi olmak üzere} *ibil'den* [*cemel ile nâqah'tan*] *iki,* {erkek ve dişi olmak üzere} *bakar'dan* [*boğa ile inek'ten*] *iki.*

İbil'den iki ibâresinden kasıd, "cemel/erkek deve ile nâqa/dişi deve"dir. *Bakar'dan iki* ibâresinden kasıd ise, "öküz/tosun/boğa ile inek"tir.

> {Ey Muhammed} *de ki:* "{Allâh deve ve sığırdan} *iki erkeği mi yoksa iki dişiyi mi veya iki dişinin rahmlerindekini mi* {(yani, iki dişinin erkek ya da dişi olan yavrularını mı)} *harâm kıldı"* {yani, En'âmı harâm kılmanızın sebebi, erkek olmaları mı yoksa dişi olmaları mı? Dişilerin rahîmlerindeki ya erkek olur ya dişi. Dişilerin rahmlerinde erkek ya da dişi yavrudan biri olduğuna göre, harâm kılmanızın sebebi nedir? Koyundan koyun doğar, deveden deve doğar; koyundan inek, inekten koyun doğmaz. Eğer dişilerin harâm olduğunu söyleyecek olurlarsa, hükmü özelleştirmiş olurlar ve en'âmın bütün dişileri harâm olur. Eğer erkeklerin harâm olduğunu söyleyecek olurlarsa, bu sefer de en'âmın bütün erkekleri harâm olur. Bu durumda, en'âmın bazılarını bazı durumlarda neye dayanarak harâm kılıyorsunuz}?...

Müşrikler, bu soruya cevâb veremeyip sessiz kaldılar. Bunun üzerine Allâh Nebî'ye hitâben, {Ey Nebî! Onlara} *de ki: "Eğer sâdıqlar* {yani, Allâh'ın bunu harâm kıldığına dâir doğru söyleyenler} *iseniz, bana ilm ile haber verin"* buyurdu.

âhirette onlara, keyiflerince helâl ve harâm kılıp da Allâh'a isnâd **etmelerine muqâbil azâb edecektir}.** *Muhakkak ki O* {hakklarında azâb hükmünü vermekle} *hakîmdir, alîmdir.*

Allâh onları çocuklarını öldürmeleri, ekin ve en'âmı keyiflerince harâm kılmaları sebebiyle ayıblayarak buyuruyor ki:

140. *O kendilerini* {âhirette} *hüsrâna uğratıp da bi-ğayri ilm* [ilimsiz/bir ilme dayanmaksızın: hevâdan kaynaklanan zannlarına göre] *çocuklarını sefîhçe* {yani, cehâletle} *qatledenler* {yani, kız çocuklarını diri diri gömenler} *ve* {hars/ekin ve en'âmdan} *Allâh'ın kendilerini rızqlandırdığını, Allâh üzerine uydurarak* {yani, onları harâm kılma emrini kendilerine Allâh'ın verdiğini iddiâ etmek sûretiyle Allâh üzerine yalan uydurarak} *harâm kılanlar, andolsun ki* {hidâyetten sapıp} *dalâlete düştüler ve mühtediler olmadılar.*

Rabî'a ve Mudar, kız çocuklarını diri diri gömüyorlardı. Fakat Benî Kinâne bunu yapmıyordu.

141. *Ma'rûş ve gayrı ma'rûş* {yani, asma ve benzeri çardaklı ve gövdeleri üzerinde ayakta duran çardaksız} *o cennetleri, tatları-yemişleri muhtelif o hurmaları, o ziraatı, o zeytini, o narı müteşâbih ve gayr-ı müteşâbih* {yani, görünüşte birbirine benzemekle birlikte –meselâ, zeytin yaprağı, nar yaprağına benzer– tadı ve yemişleri farklı –kiminin tadı, kiminden daha güzeldir–} *inşâ eden O'dur. Her biri meyve verdiğinde* {yani, taze iken} *meyvelerinden yeyin, hasad edildiği gün de hakkını verin ve* {hars ve en'âmı harâm kılma husûsunda ilâhları ortak koşmak sûretiyle} *israf etmeyin/ haddi aşmayın. Doğrusu O, müsrifleri sevmez.*

142. *En'âm'dan* {deve ve sığır cinsinden} *hamûle'yi* [yük taşıyanı] *ve ferş'i de* {yani, sırtlarına yük vurulmayan küçük koyunları da} *(inşâ eden O'dur). Allâh'ın sizi merzuk kıldığını yeyin* {yani, Allâh'ın size rızq olarak verdiği en'âm ve harstan tayyib ve helâl olarak yeyin} *ve şeytânın adımlarına tâbi olmayın* {yani, şeytânın güzel göstermesine kanarak bunları harâm kılmayın}. *Doğrusu o, sizin için mübîn bir düşmandır.*

143. {Âdem'in yaratılışından önce[223]} *sekiz eş (yarattı):* {Erkek ve dişi

---

223 Bu, delilsiz bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)

olmak üzere} *dâ'n'dan* {yani, koç ile koyundan} *iki*, {erkek ve dişi olmak üzere} *ma'z'dan* {yani, teke ile keçiden} *iki*, –{Ey Muhammed! Kimi zamân en'âmın erkeklerini, kimi zamân dişilerini harâm kılan ve bunu Allâh'a nisbet edenlere} *de ki:* "{Allâh size koyun ile koçtan, keçi ile tekeden} *iki erkeği mi yoksa iki dişiyi mi* {harâm kıldı}? *Yoksa iki dişinin rahmlerindekini mi* {yani, iki dişinin erkek ya da dişi olan yavrularını mı harâm kıldı}? *Eğer sâdıqlar iseniz* {yani, bunların harâm kılınış keyfiyetiyle ilgili olarak doğru söylüyorsanız} *bana ilm ile haber verin*."–...

Denilmek istenen şudur: Bu harâm kılma hükmüne sebeb, hayvanların erkek olmaları ise, bütün erkeklerin harâm olması gerekir. Bu harâm kılma hükmüne sebeb, hayvanların dişi olmaları ise, bütün dişilerin veya rahmlerindeki yavruların harâm olmaları icab eder. O hâlde bu erkekli-dişili dört çift hayvan arasından bazılarını harâm kılmanıza sebeb nedir? Soru, inkâr tarzında bir sorudur.

144. ...{erkek ve dişi olmak üzere} *ibil'den* [*cemel ile nâqah'tan*] *iki*, {erkek ve dişi olmak üzere} *bakar'dan* [*boğa ile inek'ten*] *iki*.

İbil'den iki ibâresinden kasıd, "cemel/erkek deve ile nâqa/dişi deve"dir. *Bakar'dan iki* ibâresinden kasıd ise, "öküz/tosun/boğa ile inek"tir.

{Ey Muhammed} *de ki:* "{Allâh deve ve sığırdan} *iki erkeği mi yoksa iki dişiyi mi veya iki dişinin rahmlerindekini mi* {(yani, iki dişinin erkek ya da dişi olan yavrularını mı)} *harâm kıldı*" {yani, En'âmı harâm kılmanızın sebebi, erkek olmaları mı yoksa dişi olmaları mı? Dişilerin rahîmlerindeki ya erkek olur ya dişi. Dişilerin rahmlerinde erkek ya da dişi yavrudan biri olduğuna göre, harâm kılmanızın sebebi nedir? Koyundan koyun doğar, deveden deve doğar; koyundan inek, inekten koyun doğmaz. Eğer dişilerin harâm olduğunu söyleyecek olurlarsa, hükmü özelleştirmiş olurlar ve en'âmın bütün dişileri harâm olur. Eğer erkeklerin harâm olduğunu söyleyecek olurlarsa, bu sefer de en'âmın bütün erkekleri harâm olur. Bu durumda, en'âmın bazılarını bazı durumlarda neye dayanarak harâm kılıyorsunuz}?...

Müşrikler, bu soruya cevâb veremeyip sessiz kaldılar. Bunun üzerine Allâh Nebî'ye hitâben, {Ey Nebî! Onlara} *de ki: "Eğer sâdıqlar* {yani, Allâh'ın bunu harâm kıldığına dâir doğru söyleyenler} *iseniz, bana ilm ile haber verin"* buyurdu.

...*Yoksa siz, Allâh bunu* {yani, bu tahrîmi} *size tavsiye ettiğinde şâhidler miydiniz/hazır mıydınız?! Bi-ğayri ilm* [*Allâh'tan gelen bir ilme dayanmaksızın*] *insânları idlâl için Allâh üzerine yalan uyduradan kim daha zâlimdir* {yani, hiç kimse böyle birinden daha zâlim olamaz}. *Kuşkusuz Allâh zâlimler qavmini hidâyete iletmez.*

145. *De ki: "Bana vahyolunanlar içinde, yiyecek bir kimse için harâm kılınmış birşey bulamıyorum, şunlar müstesnâ: Meyte/leş, veya akıtılmış kan, veya domuz eti –muhakkak ki o(nlar) bir ricstir–* {yani, ismdir/günâhtır} *veya Allâh'ın gayrı* [*sahte ilâhlar/putlar*] *için ses yükseltilen* [*boğazlanan/kesilen*] [ühille] *bir fısq* {yani, ma'siyet}. *Bununla birlikte, bâği ve 'âdi olmaksızın* {yani, helâl saymaksızın ve haddi aşmaksızın} *mecbur kalan* {yani, bu harâm kılınanlardan yemeye mecbur kalan} *kimseye karşı da kuşkusuz Rabbin* {mecbur olduğu için harâm olan bir şeyi yediğinden ötürü} *ğafûrdur,* {harâm olan bir şeyi çâresizlik hâlinde yemeye ruhsat vermekle} *rahîmdir.*

Ardından Allâh yahûdîlere harâm kıldıklarını açıklıyor:

146. *Hâdûya/yahûdîleşenlere her tırnaklıyı* {deve, deve kuşu, ördek, diğer hayvanlardan ve kuşlardan her tırnaklıyı} *harâm kıldık. Bakar* {yani, erkeği ve dişisiyle sığır cinsinin: ineğin, tosunun, boğanın, öküzün, dananın} *ve ğanemin* {yani, erkeği ve dişisiyle davar cinsinin: koyunun, koçun, keçinin, tekenin} *iç yağlarını da harâm kıldık...*

Sonra istisnâda bulunarak onlara helâl kılınanları zikrediyor:

...*O ikisinin* {yani, bakar ve ğanemin} *sırtlarında* {yani, butlarında ve kuyruklarında} *veya bağırsaklarında bulunan veya kemikle karışan müstesnâ* {yani, bunlar onlara helâldi}. *Şunu* {tahrîmi/harâm kılmayı}, *bağyleri* {yani, nebîleri öldürmeleri, Allâh'ın yolundan alıkoymaları, fâiz yemeleri, hakksız yere insânların mallarını helâl kabûl etmeleri –işte onların bağyleri bu idi–} *sebebiyle onlara bir karşılık* {yani, uqûbet/cezâ} *olarak yaptık. Kuşkusuz Biz sâdıqlarız* {yani, bu söylediklerimizde doğruyuz}.

Allâh'ın Nebîsi'ne vahyle bildirdiği harâmlar bunlardır. Bunlardan bir kısmı müslümanlara, bir kısmı da yahûdîlere harâmdır. Arab kâfirlerinin Nebî'ye, "Sen doğru söylemiyorsun" demeleri üzerine Allâh buyurdu ki:

147. *Eğer* {harâm kılınanlar husûsunda} *seni tekzîb edecek/yalanlayacak olurlarsa,* {Mekke kâfirlerine} *de ki: "Rabbiniz geniş bir rahmet sâhibidir* {yani, rahmeti her şeyi ihâta etmiştir. Bu sebeble sizi cezâlandırmakta acele etmez}. *O'nun be'si ise,* {söylediklerini yalanlayanları cezâlandırma vakti gelince} *mücrimler qavminden* {yani, Arab kâfirlerinden} *reddedilemez/geri çevrilemez."*

148. *Şirk koşanlar* {yani, Allâh ile birlikte ilâhlar bulunduğunu iddiâ edenler: Arab müşrikleri}, *"Allâh dileseydi, biz ve babalarımız şirk koşmazdık,* {hars ve en'âmdan} *hiçbir şeyi harâm kılmazdık,"* {lâkin Allâh onların harâm kılınmasını emretti} *diyorlar. Onlardan öncekiler* {yani, geçmiş ümmetler} *de böyle tekzîb etmişlerdi* {yani, önceki ümmetler de rasûllerini –tıpkı Mekke kâfirlerinin Muhammed'i tekzîb ettikleri gibi– tekzîb etmişlerdi}, *nihâyet azâbımızı tattılar. De ki: "Yanınızda ilimden birşey var mı ki, onu bize çıkarasınız* {yani, bunların harâm olduklarını bildiren bir Allâh'tan beyân var mı ki onu bize çıkarıp gösteresiniz}. *Başka değil zanna tâbi oluyorsunuz ve siz başka değil atıyorsunuz* {yani, yalan söylüyorsunuz}.

149. {Ey Muhammed onlara} *de ki: "Öyleyse hüccet-i bâliğa* [*tam ve yeterli hüccet*] *Allâh'ındır. Eğer dileseydi hepinizi* {dînine ileterek} *hidâyete erdirirdi.*

150. *De ki: "Haydi, Allâh'ın bunu* {yani, sözünü ettiğiniz hars ve en'âmı} *harâm kıldığına dâir şâhidlik edecek şâhidlerinizi getirin. Eğer* {Allâh'ın bunları harâm kıldığına} *şâhidlik ederlerse, sen onlarla berâber şâhidlik etme! Âyetlerimizi* {yani, onların harâm kıldıkları şeylerin helâl olduğunu bildiren Qur'ân'ı} *tekzîb edenlerin ve âhirete îmân etmeyenlerin* {yani, amellerin karşılıklarının görüleceği ölümden sonra dirilişi tasdîq etmeyenlerin} *hevâlarına tâbi olma. Onlar Rabb'lerine adl'ler/denkler tutuyorlar* {yani, şirk koşuyorlar}.

151. *De ki: "Gelin Rabbinizin size neleri harâm kıldığını tilâvet edeyim* {yani, qırâ'at edeyim/okuyayım}: *O'na* {yarattıklarından} *hiçbir şeyi ortak koşmayın; ana-babaya ihsân edin* {yani, o ikisine de birr yapın}; *imlâktan* {yani, faqîrlik haşyetiyle/endişesiyle} *evlâdınızı qatletmeyin* {yani, kızlarınızı diri diri gömmeyin} *–sizin de, onların da rızqını biz veriyoruz;– fevâhişe* {yani, zinâya} *yaklaş-*

mayın; onun zâhirine {yani, sifahın alenisine} *ve bâtınına* {yani, sırda/gizlide zinâya –kadın bir dost edinir, o da ona gizli gizli gider gelirdi–}; *Allâh'ın harâm kıldığı bir nefsi, hakk ile olması müstesnâ qatletmeyin* {yani, kısas için, evliyken zinâ ettiği için –ki bu durumda recmedilir– ve İslâm'dan irtidad ettiği için olması hâric, Allâh'ın harâm kıldığı canı öldürmeyin –bu sebeblerle öldürmek, istisnâ tutulan hakk ile öldürmelerdir–}. *İşte size bunları tavsiye etti, ki aqledeseniz"* {yani, Allâh'ın bu üç âyette zikredilenler dışında, bahîre, sâibe, vasîle ve hâm da dâhil hiçbir şeyi harâm kılmadığını aqlınızla kavrayasınız};

152. *"en güzel şekilde* {yani, yetîmin malını arttırmak için} *olması müstesnâ, en güçlü çağına* {yani, onsekiz yaşına} *varıncaya kadar yetîmin malına yaklaşmayın; mîzânı/terâziyi* [ölçüyü-tartıyı] *qıst* {yani, adl} *ile tam ve doğru yapın –bir nefse teklif etmeyiz, vus'u müstesnâ–* {yani, kimseyi tâqati dışında bir amel işlemekle yükümlü tutmayız}; *söz söylediğinizde, akrabanız dahî olsa adâletli olun* {yani, konuştuğunuz vakit, akrabanızın aleyhine dahî olsa hakkı söyleyin/gerçeği söyleyin}; *Allâh'ın ahdini* {yani, sizinle insânlar arasındaki ahidleri} *yerine getirin. İşte size bunları tavsiye etti, ki* {O'nun emri ve nehyi hakkında} *tezekkür edesiniz."*

153. *Kuşkusuz bu* {yani, bu âyetlerde dile getirilen Allâh'ın emir ve nehiyleri} *sırât-ı mustaqîmdir* {yani, dosdoğru dînimdir}. *Öyleyse ona tâbi olun, başka sebîllere/yollara* {yani, kendilerinin uydurarak harâmlar koydukları dalâlet tarîklerine/yollarına} *tâbi olmayın! Aksi taqdîrde sizi O'nun sebîlinden/yolundan tefrik ederler* {yani, O'nun dîninden idlâl ederler/saptırırlar}. *İşte size bunu tavsiye etti, ki ittiqâ edesiniz.*

İşte bunlar muhkem âyetlerdir ve bunlar, hiçbir kitâbdaki birşey tarafından neshedilmemiştir. Bu âyetlerdeki hükmler, Âdemoğulları'nın tümü için muhkemdir.

154. *Sonra, Mûsâ'ya o kitâbı* {yani, Tevrât'ı} *verdik ki* {onlardan dünyâ ve âhirette} *ihsân edenlere* {kerâmeti} *tamâmlamak,...*

Allâh İsrâîloğulları'na, *Biz ise irâde ediyorduk ki o arzda mustaz'aflara minnet edelim, onları imâmlar kılalım ve onları vârisler kılalım...* (Qasas, 28/5-6) şeklindeki va'dlerini eksiksiz olarak yerine getirmişti.

...her şeyi tafsîl etmek, {dalâletten kurtaran} *bir hidâyet ve* {azâb-

dan kurtaran} ***bir rahmet olmak üzere, ki Rabb'lerine kavuşacaklarına*** **{yani, amellerin karşılığının görüleceği ölümden sonra dirilişe}** ***îmân etsinler.***

155. ***Bu*** **{yani, Qur'ân}** ***da Bizim indirdiğimiz mübârek*** **[*çok faydalı/hayrlı*]** ***bir kitâbdır*** **{yani, bu kitâb îmân edenler için bir berekettir}.** ***Öyleyse ona tâbi olun*** **{yani, ona iktidâ edin}** ***ve*** **{Allâh'a}** ***ittiqâ edin, ki merhamet olunasınız*** **{da azâba uğratılmayasınız}.**

156. {Ey Mekke kâfirleri!} ***(Bu kitâbı size indirdik ki,) "Kitâb sâdece bizden önce iki tâifeye*** {yani, yahûdî ve hristiyanlara} ***indirildi ve biz onların tedrisâtından ğâfiller idik" demeyesiniz.***

Bu âyet, "Allâh yahûdî ve hristiyanları kahretsin. Nasıl da nebîlerini yalanladılar. Allâh'a yemîn ederiz ki, eğer bize bir nezîr [uyarıcı] ve bir kitâb gelirse, elbette onlardan daha hidâyette olurduk" diyen Mekke kâfirleri, hakkında inmiştir.

157. *Veya* {ey Mekke kâfirleri}, *"Bize kitâb indirilseydi, elbette onlardan* {yahûdî ve hristiyanlardan} *daha hidâyette olurduk" demeyesiniz diye. Andolsun ki size Rabbinizden bir beyyine* {yani, bir beyân olan Qur'ân} *ve* {dalâletten kurtaran} *bir hidâyet ve* {îmân eden bir qavm için azâbdan kurtaran} *bir rahmet geldi...*

Onlar onu [Qur'ân'ı] yalanladılar da şu buyruk indi:

> *...Allâh'ın âyetlerini* {yani, Qur'ân'ı} *tekzîb edenden ve ondan sadfedenden* {yani, Qur'ân âyetlerinden i'râz edenden/yüz çevirenden ve onlara îmân etmeyenden} *kim daha zâlimdir?!*

Allâh onları tehdid ederek buyurdu ki:

> *...Âyetlerimizden sadfedenlere* {yani, Qur'ân'a îmân etmekten i'râz edenlere/yüzçevirenlere}, *sadfetmeleri* {yani, Qur'ân'a îmân etmekten i'râz etmeleri/yüzçevirmeleri} *sebebiyle karşılık vereceğiz, hem de azâbın kötüsüyle* {yani, azâbın şedîdi/şiddetlisi ile}.

Sonra Allâh onları tehdid ederek buyuruyor ki:

158. *Onlar* {yani, Mekke kâfirleri} *başka değil,* {îmân etmek için}, *kendilerine meleklerin* {yani, ölüm ile tek başına ölüm meleğinin} *gelmesini veya Rabbinin* {qıyâmet günü'nde buluttan gölgeler içerisinde} *gelmesini veya Rabbinin âyetlerinin bazısının gelmesini* {yani, güneşin batıdan doğmasını} *bekliyorlar. Rabbinin*

âyetlerinin bazısı {yani, güneşin batıdan doğması} *geldiği gün, bundan önce îmân* {yani, güneşin batıdan doğuşundan önce tasdîq} *etmemiş veya îmânında bir hayr kesbetmemiş* {yani, güneşin batıdan doğuşundan önce iyi bir amelde bulunmamış} *olan kimseye îmânının bir menfaati olmaz* {yani, bu zikredilenler gerçekleştikten sonra îmân eden kâfire, îmân etmesinin bir faydası olmaz. Güneşin batıdan doğmasından önce sâlih ameller işlememiş olan kimsenin, îmânı da kabûl edilmez}. *De ki: "Bekleyin* {o azâbı}, *doğrusu biz de* {o azâbın size gelmesini} *bekliyoruz."*

159. *Dînlerini* {yani, kabûl etmekle emrolundukları İslâm'ı} *tefrikaya düşürenler* {yani, Muhammed'in nebî olarak gönderilmesinden önce başka bir dîne giren yahûdî ve hristiyanlar} *ve şiy'a şiy'a olanlar* {yani, yahûdî, hristiyan, sâbii ve gayrıları gibi çeşitli hiziblere bölünenler} *var ya,* {ey Muhammed} *senin onlarla hiçbir alâkan yoktur. Onların işi sâdece Allâh'a âittir. Sonra, yaptıklarını onlara haber verecektir.*

160. *Doğrusu kim* {âhirette} *hasene* {yani, tevhîd ve sâlih amel} *ile gelirse, onun için,* {ed'âfda/fazlalıkta} *onun on misli vardır. Kim de* {âhirette} *seyyie* {yani, şirk} *ile gelirse, başka değil* {büyüklükte} *onun misliyle karşılık verilir...*

En büyük günâh şirk, en büyük cezâ da cehennem ateşidir. İşte Allâh'ın, *Uygun bir karşılık* {yani, verilen cezâ amele uygundur} (Nebe, 78/26) buyruğu bunu anlatmaktadır.

...Onlara {yani, her iki kesime de} *zulmedilmez/hakkları yenmez.*

161. *De ki: "Kuşkusuz Rabbim beni sırât-ı mustaqîme* {yani, İslâm'a}, *kayyim bir dîne* {yani, kendisinde eğrilik bulunmayan mustaqîm/dosdoğru bir dîne} *hanîf* {yani, muhlis} *olan İbrâhîm'in milletine iletti.* {İbrâhîm} *müşriklerden* {yani, yahûdî ve hristiyanlardan} *değildi."*

162. {Ey Muhammed} *de ki: "Kuşkusuz benim salâtım* {yani, beş vakit namazım}, *nüsükim* {yani, zebhim [boğazlamam/kesmem]}, *hayât ve ölümüm rabbi'l-âlemîn Allâh içindir.*

163. *"O'nun şerîki/ortağı yoktur* {yani, O'nunla berâber bir ortak yoktur}. *Ben işte bununla emrolundum ve ben müslümanların* {yani, Mekke ehlinden muhlisînin/muhlislerin} *evveliyim."*

164. *(Ey Nebî!)* {Onlara} *de ki:* "{Göklerdeki ve yerdeki} *her şeyin rabbi O iken, ben Allâh'ın gayrı bir rabb mı arayayım?!"...*

Kureyş kâfirlerinin Nebî'ye, "Sen bu işten vazgeçersen, biz de bundan dolayı karşılaşacağın sıkıntıları gidermeye kefil oluruz" demeleri üzerine Allâh, *De ki: "Her şeyin rabbi O iken, ben Allâh'ın gayrı bir rabb mı arayayım?!* buyruğunu indirdi.

...Hiçbir nefs birşey kesbetmez, kendi üzerine olması müstesnâ {yani, kendine/kendi nefsi üzerine olması hâric: (her nefsin kesbettiği, kendi üzerinedir)}. *Vizr çeken bir vâzir, diğerinin vizrini çekmez* {yani, hiç kimse, başkasının hatîesini/günâhını yüklenmez}...

Çünkü Kureyşliler Nebî'ye, "Karşılaşacağın sıkıntıları gidermeye kefiliz" demişlerdi.

...Sonra, {âhirette} *dönüşünüz Rabbinizedir. O zamân size bu husûstaki ihtilâflarınızı* {yani, sizin ve önceki herkesin dîn husûsunda ayrılığa düştüğünüz şeyleri} *haber verecektir.*

Bunun bir benzeri de Rûm sûresi'ndedir.

165. *O sizi arzın halîfeleri kıldı/yaptı* {yani, geçmiş ümmetlerin helâk edilmesinden sonra sizi yeryüzünün halîfeleri yaptı} *ve bazınızı bazınızın derecelerle* {yani, fazîletler ve rızqla} *fevqıne ref'etti* [*üstüne yükseltti*] *ki sizi, size verdikleriyle belâlandırsın* {yani, ibtilâ etsin/denesin: size verdikleriyle sizi sınamak istiyor. Zengin mü'min zenginlikle, faqîr mü'min de faqîrlikle sınanıyor}...

Çünkü onlar Nebî'ye, "Bu getirdiğini bize karşı ileri sürmeye seni iten tek sebeb, faqîrlik ve ihtiyaçtır. Onun için biz de sana mallarımızdan toplayıp vereceğiz" demişlerdi. Bunun üzerine, *bazınızı bazınızın derecelerle* {yani, fazîletler ve rızqla} *fevqıne ref'etti* [*üstüne yükseltti*] *ki sizi, size verdikleriyle belâlandırsın/denesin* buyruğu nâzil oldu.

...Rabbinin iqâbı hakîkaten serîdir {yani, zengin ya da faqîr olsun Kendisine isyân edenleri cezâlandırması pek çabuktur –sanki cezâ bugün gelecekmiş gibi onları korkutmaktadır–}. *Muhakkak O,* {tevbenin ardından} *ğafûrdur, rahîmdir.*

7. A'RÂF SÛRESİ

MEKKÎ, 206 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *Elif-Lâm-Mîm-Sâd.*

2. *Sana indirilen bir kitâb* {yani, Qur'ân}. *Öyleyse ondan dolayı göğsünde bir harec* {yani, Qur'ân'ın Allâh'tan olduğu husûsunda qalbinde bir şekk/kuşku} *olmasın. Onunla* {yani, Qur'ân'daki tehdidlerle} *inzâr etmen için ve mü'minler* {yani, Qur'ân'ın Allâh'tan indirildiğini tasdîq edenler} *için de bir zikr* {yani, bir tezkire/hatırlatma}.

Sonra Allâh Mekke ehline hitâben buyuruyor ki:

3. *Rabbinizden size indirilene* {yani, Qur'ân'a} *tâbi olun. O'nun dûnundan/berisinden velîlere* {yani, rabblere} *tâbi olmayın...*

Ardından Allâh onların durumlarını haber veriyor:

...Ne kadar az tezekkür ediyorsunuz {yani, hiç aqledip ibret almıyorsunuz}.

Sonra onlara öğüt veriyor:

4. *Qaryeden kaçını* {azâb ile} *helâk ettik... Yatarlarken* {yani, geceleyin uyurlarken} *veya kaylûle yaparlarken* {yani, gündüzleyin dinlenirlerken-uyurlarken} *be'simiz ona* {yani, azâbımız o qaryelere/qaryelerin halkına} *geldi.*

5. *Be'simiz onlara geldiğinde* {yani, azâbımız onlara indiğinde}, *da'vâları* {yani, sözleri}, *"Başka değil, biz hakîkaten zâlimler idik" demekten ibâret oldu* {yani, o esnâda sâdece bu sözü söyleyebildiler}.

Mü'min sûresi'nde de belirtildiği gibi, onlar bu hâldelerken, *Allâh'a îmân ettik, O'nun vahdetine/birliğine* (Mü'min, 40/84) diyeceklerdir.

6. *Kendilerine (rasûl) gönderilenlere* {yani, (gönderdiğimiz rasûlleri inkâr edip de) dünyâda helâk edilmiş geçmiş ümmetlere} *soracağız* {yani, tevhîd husûsunda rasûllere ne cevâb verdiklerini âhirette soracağız} *ve mürsellere de* {yani, gönderilen rasûllere de}

soracağız {yani, tevhîd husûsunda kendilerine icâbet edilip edilmediğini âhirette soracağız}.

7. {Amellerini} ***onlara ilimle qıssa edeceğiz*** [*anlatacağız*]. *Biz ğâibler değiliz* {yani, dünyâda onların amellerinden ğâib/habersiz değiliz}.

8. *O gün vezn hakktır* {yani, âhirette amellerin adâletle vezni/tartılması hakktır}. *Kimin mîzânları/terâzileri* {yani, mü'minlerden kimin iyilikleri kötülüklerine zerre kadar[224]} *ağır basarsa, işte onlar müflihlerdir/felâha erenlerdir.*

9. *Kimin de mîzânları/terâzileri hafîf gelirse* {yani, kâfirlerden kimin de terâzileri hafîf gelirse[225]}, *işte onlar da –âyetlerimize zul-*

---

224 "Mü'minlerden kimin iyilikleri kötülüklerine ağır basarsa..." ifâdesi, Rasûl ve ashâb sonrasında oluşan sakat-bâtıl bir anlayışın ürünüdür. Zîrâ, terâzîsi ağır basan kimse mü'mindir veyâ mü'minin terâzîsi ağır basar. Nitekim, Muqâtil b. Süleymân da Qâri'a/6-7'de şöyle diyor:

İşte kimin mîzânları/terâzîleri {hasenâtı ile} *ağır basarsa, artık o râzı olunan* {yani, Allâh'ın kendisine aslâ kızmayacağı, ğazab etmeyeceği} *bir yaşayıştadır* {–ki bunlar muvahhidlerdir– yani, işte bunlar Allâh'ın rızâsı ile cennette yaşamaya mazhâr olacaklardır}.

Yine, Muqâtil b. Süleymân Mü'minûn/102'de şöyle diyor:

Kimlerin mîzânları/terâzîleri {sâlih amel ile} *ağır gelirse* {–ki, mîzânları ağır gelenler mü'minlerdir–}, *işte onlar felâh bulanların* {yani, umduklarını elde edenlerin} *ta kendileridir.*

Görüldüğü üzere, Muqâtil b. Süleymân da diğer âyetlerde doğru yorum yapmıştır. (Redaktör: E.Ö)

225 "Kâfirlerden kimin de mîzânları/terâzîleri hafîf gelirse" ifâdesi, saçmadır. Kâfirlerden, terâzisi ağır gelen de mi var?! Dolayısıyla, terâzîsi hafîf gelen kimse, kâfirdir veyâ kâfirin terâzîsi hafîf gelir. Nitekim, Muqâtil b. Süleymân da Qâri'a/8-9'da şöyle diyor:

Fakat kimin de mîzânları/terâzîleri {günâhları: şirki sebebiyle} *hafîf gelirse, artık onun umm'u* [*anası*] {yani, aslı/esâsı} *hâviye'dir* {yani, artık arz/yer onu taşımaz, semâ/gök onu gölgelendirmez. Onun için ateşten başka birşey yoktur}.

Yine, Muqâtil b. Süleymân Mü'minûn/103'de şöyle diyor:

Kimlerin de mîzânları/terâzîleri hafîf gelirse {–ki, mîzânları hafîf gelenler kâfirlerdir–}, *işte onlar kendilerini zarara uğratanlardır* {yani, aldatanlardır}, *cehennemde* {ölmemek üzere} *hâlidlerdir.*

Görüldüğü üzere, Müellif de diğer âyetlerde doğru yorum yapmıştır. (Redaktör: E.Ö)

mettikleri {yani, Qur'ân-ı Kerîm'in Allâh'tan geldiğini inkâr ettikleri} *için– nefslerini hüsrâna uğratanlardır* {yani, kendilerini aldatıp ateşi boylayanlardır}.

10. *Andolsun ki* {ey Mekkeliler} *sizi arzda temkîn ettik* {yani, size pek çok hayırlar verdik ve yeryüzünde yerleştirdik} *ve sizin için orada* {rızqtan} *ma'îşetler kıldık/yaptık* {ki Allâh'a şükredip O'nu tevhîd edesiniz diye. Fakat siz böyle yapmadınız}...

Ardından onların durumlarını haber veriyor:

...*Ne kadar az şükrediyorsunuz* {yani, bu ni'metlerin Rabbine şükretmiyor, O'nu tevhîd etmiyorsunuz}.

11. *Andolsun ki sizi* {yani, Âdem'i} *halqettik. Sonra sizi tasvîr ettik* {yani, Âdem'in zürriyyetinden gelenlere erkek, dişi, siyah, beyaz, hilqati mu'tedil olan ve olmayan olmak üzere sûret verdik}. *Sonra* {aralarında Allâh'ın düşmanı İblîs'in de bulunduğu yeryüzündeki[226]} *meleklere, "Âdem'e secde edin" dedik. Hemen* {ona} *secde ettiler...*

Sonra istisnâda bulunarak buyurdu ki:

...*İblîs müstesnâ.* {O, diğer meleklerle berâber} *secde edenlerden olmadı.*

12. *Sordu: "Sana emrettiğim hâlde seni secde etmekten alıkoyan nedir?" Cevâb verdi: "Kesinlikle ben ondan hayrlıyım; beni ateşten halqettin, onu ise tîn'den/çamurdan halqettin",* {ateş de tîn'e/çamura baskın gelir}.

13. *Buyurdu ki:* "{Ey İblîs!} *Öyleyse hemen in oradan* {yani, meleklerin sûretinden çıkarak çirkin bir sûrete bürün[227] ve cennetten çık}, *zirâ senin için orada tekebbür olamaz* {yani, senin cennette azamet taslamaman/büyüklenmemen gerekirdi}. *Hemen* {oradan} *çık. Kuşkusuz sen sâğirîndensin/küçüklerdensin* {yani, zelîllerdensin/zelîl kılınanlardansın}.

---

226 Bu söz, İblîs'in de –başlangıçta– meleklerden olduğu ön kabûlüne dayanmaktadır. Oysa ki, İblîs-şeytân, bidâyetinden beri böyle olup, aslâ meleklerden olmamıştır. (Redaktör: E.Ö)

227 Bu, bâtıl ve saçma bir iddiâdır. Zîrâ İblîs, hiçbir zamân meleklerden biri veyâ meleklerin sûretinde biri olmamıştır. (Redaktör: E.Ö)

14. {İblîs Rabbine,} *"Bana, ba's edilecekleri güne* {yani, Âdem'in ve zürriyyetinin diriltilecekleri gün olan son nefhaya} *kadar mühlet ver" dedi.*

15. {Allâh,} *"Doğrusu sen munzarîndensin/mühlet verilenlerdensin"* {yani, vakti ma'lûm bir güne: süresi bilinen ilk nefhaya [sûra ilk üfürüşe] kadar ölmeyeceksin} *dedi.*

16. *Dedi ki: "Andolsun ki beni azdırmana* {yani, dalâlete düşürmene} *karşılık, onlar için Senin sırât-ı mustaqîmine oturacağım"* {yani, Senin dosdoğru dîninden: İslâm'dan onları alıkoyacağım}.

17. *Sonra, onlara sokulacağım önlerinden* {yani, sokulacağım âhiret cihetinden de ba's'ı/dirilişi, cennet ve cehennemi tekzîb etmeyi güzel göstereceğim}, *(sokulacağım) arkalarından* {yani, sokulacağım dünyâ cihetinden de, onu gözlerine güzel göstereceğim, ona rağbetlerini arttıracağım ve böylece hiçbir hakk sâhibine hakkını vermeyecekler}, *(sokulacağım) sağlarından* {yani, sokulacağım dînleri cihetinden de, hidâyet üzere iseler onları tereddüde düşürünceye kadar kuşkulara düşüreceğim, sapık iseler sapıklığı onlara güzel göstereceğim} *ve (sokulacağım) sollarından* {yani, sokulacağım şehvetleri cihetinden de, ma'siyetlerden lezzet almalarını sağlayacağım ve onlara karşı kendilerinde arzu uyandıracağım} *ve onların çoğunu şükredenlerden bulmayacaksın* {yani, ni'metlerine şükredenlerden bulmayacaksın ve Seni tevhîd etmeyecekler}.

18. {Ona} *dedi ki: "Çık oradan* {yani, cennetten}; *mez'ûm-medhûr* {yani, nefyedilmiş-tardedilmiş} *olarak. Yemîn ederim ki, onlardan kim* {senin dînin üzere} *sana tâbi olursa, sizin tümünüzden* {yani, İblîs ile onun ve Âdem'in zürriyyetinden olan kâfirlerden} *cehennemi lebâleb ederim."*

19. *Ey Âdem! Sâkin ol/yerleş, sen ve eşin cennette de dilediğiniz yerden yeyin, fakat bu şecereye/ağaca* {yani, buğday başağına[228]} *yaklaşmayın. Aksi taqdîrde* {kendinize zulmeden} *zâlimlerden olursunuz.*

20. *Derken şeytân* {yani, tek başına İblîs}, *çirkin yerlerini* {yani, ken-

228 Bu şecerin/ağacın, "buğday başağı" olduğu iddiâsı, ğayb taşlamadır. (Redaktör: E.Ö)

dilerinden perdelenmiş avret yerlerini} ***kendilerine göstermek*** {yani, ızhâr etmek/zâhir kılmak} ***için o ikisine vesvese verdi ve dedi ki*** {İblîs o ikisine: "Doğrusu ben sizden önce yaratıldım ve sizden daha iyi bilirim. Bu sebeble bana itâ'at edin ki doğru yolu bulasınız"}. {Ve sözlerini şöyle sürdürdü:} ***"Rabbinizin sizi bu ağaçtan nehyetmesi, başka değil iki melek yâhûd hâlidlerden/ ölümsüzlerden olacağınız içindir"*** {yani, eğer (bu ağaçtan yerseniz,) iki melek olmasanız dahî, ölümsüz hâlidlerden/kalıcılardan olursunuz}.

21. *Ve o ikisine, "Ben sizin için kesinlikle nâsihlerdenim"* [*sizin iyiliğinizi isteyenlerdenim/size karşı hayrhâhım*] {yani, bunun ebedîlik ağacı olduğunu, ondan yiyenin ölmeyeceğini söyleyerek sizin iyiliğinizi istiyorum} *diye qasem etti* {yani, Allâh adına yemîn etti}.

22. *Onun üzerine o ikisini aldatarak tedelli ettirdi* {yani, İblîs onlara, "Siz iki melek yâhûd hâlidlerden/ölümsüzlerden olacaksınız" deyip, bu sözünün doğruluğuna da yemîn ederek bâtılı onlara güzel gösterdi ve yemîniyle onları aldattı}. *Ne zamân ki o ağacı tattılar, ikisine de çirkin yerleri açıldı* {yani, avret yerleri zâhir oldu} *ve cennet yapraklarından* {yani, cennetteki incir yapraklarından[229]} *üzerlerine üstüste yamıyorlardı* {yani, avretlerini örtüyorlardı}. *Rabb'leri o ikisine* {vahyederek}, *"Ben sizi o ağaçtan nehyetmedim mi ve size* {yani, ey Âdem ve Havva ikinize}, *'Doğrusu o şeytân* {yani, İblîs} *sizin için apaçık bir düşmandır' demedim mi?" diye nidâ etti.*

23. *"Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik. Eğer* {zenblerimizi/günâhlarımızı} *bize mağfiret etmez ve* {bizi afvederek} *bize merhamet etmez isen,* {uqûbet/cezâ içinde} *hâsirînden/zarara uğrayanlardan oluruz" dediler.*

Allâh o ikisine vahyetti:

24. *Buyurdu ki: "Bazınız bazınıza* {yani, İblîs o ikisine, o ikisi de İblîs'e} *düşman olarak inin* {yani, Âdem, Havva, İblîs ve yılan[230] cennetten inin}. *Sizin için yeryüzünde bir vakte* {yani, ecellerini-

---

229 Bu yaprakların, "incir yaprakları" olduğu iddiâsı, ğayb taşlamadır. (Redaktör: E.Ö)

230 Bu, hurâfedir. (Redaktör: E.Ö)

zin sona ereceği vakte –İblîs için ise ilk nefhaya–} *kadar bir müstekarr/karâr kılma ve bir metâ/faydalanma var."*

25. *Buyurdu ki: "Orada* {yani, yerde/yeryüzünde} *yaşayacak,* {ecelleriniz sona erince} *orada öleceksiniz ve* {qıyâmet günü} *oradan çıkarılacaksınız."*

26. *Ey Âdemoğulları!...*

Âyet; Sakîf, Benî Âmir b. Sa'sa', Huzâ'a, Benî Müdlic ve Abdi Menât'ın oğulları Âmir ile el-Hâris hakkında inmiştir. Onlar, "Biz günâh işlediğimiz elbiselerimizle Beyt-i Harâm'ı tavâf etmeyiz" diyorlar ve kıldan, yünden, tüyden ya da deriden yapılmış bir çadıra giriyorlar, Beyt'i [Ka'be'yi] çıplak tavâf ediyorlardı. Kadınları ise, geceleyin tavâf yapıyorlardı. Bunun üzerine Allâh Teâlâ şu buyrukları indirdi:

...Ey Âdemoğulları! Size avretlerinizi [çirkin yerlerinizi] örtecek bir libâs inzâl [lütf u ihsân] ettik {yani, yeryüzünde elbise Benim emrimle var oldu[231]} *ve bir rîş* {yani, mal} *(inzâl ettik). Takvâ libâsı* {yani, sâlih amel} *var ya, işte şu daha hayrlıdır* {yani, sâlih amel, elbise ve maldan daha hayrlıdır}. *Şu* {libâs/elbise ve mal}, *Allâh'ın âyetlerindendir* {ve O'nun san'atındandır/yaptıklarındandır}. *Gerektir ki tezekkür ederler* {yani, O'nun yarattıkları hakkında düşünüp ibret alırlar da O'nu birlerler}.

27. *Ey Âdemoğulları! Çirkin yerlerini* {yani, avretlerini} *kendilerine göstermek için elbiselerini soyarak ana-babanızı cennetten çıkardığı gibi, sakın şeytân* {siyâb/elbise ile ilgili olarak dîninizde} *sizi de fitneye düşürmesin* {yani, elbiselerinizden sıyrılmanızı sağlayarak avretlerinizin açılmasına sebeb olmasın}. *Kuşkusuz o ve kabîlesi sizi, sizin kendilerini göremeyeceğiniz yerden görürler* {yani, İblîs ve askerleri olan diğer şeytânlar, sizin onları göremeyeceğiniz bir yerden sizi görüyorlar}. *Doğrusu Biz şeytânları, îmân* {yani, tasdîq} *etmeyenlerin velîleri kıldık.*

28. *Onlar [müşrikler] bir fâhişe* {yani, keyiflerince harâm kılmaları yasaklanmış bulunan ekin, en'âm, elbise ve süt hakkında herhangi bir ma'siyet} *yaptıklarında, "Biz atalarımızı bunun üzerinde bulduk ve onu bize Allâh emretti"* {yani, bunları bize Allâh ha-

---

231 *İnzâl* kelimesinde, "yaratmak/var etmek" anlamı yoktur; ama "ikrâm, lütf u ihsân" ma'nâsı vardır. (Redaktör: E.Ö)

râm kıldı} *derler.* {Ey Muhammed} *de ki: "Allâh fahşâyı* {yani, ma'siyeti} *aslâ emretmez"* {aksine onları harâm kılar. Onlara de ki: "O'nun harâm kıldığını} *bilmediğiniz şeyleri,* {"Bunları bize Rabbimiz harâm kıldı" diyerek} *Allâh'a mı isnâd ediyorsunuz?*

29. {Onlara} *de ki: "Rabbim qıstı* {yani, adâleti} *emretti ve her mescid indinde* {yani, havra, kilise ya da gayrısında[232]} *yüzlerinizi* {namazda Ka'be'ye[233]} *doğrultun* {yani, Rabbim, yüzlerinizi qıbleye çevirmenizi emretti[234]} *ve O'na du'â edin, dîni O'na muhlis kılarak* {yani, muvahhidler olarak}. *Sizi ilkin yarattığı gibi* {yani, bahtiyar ve bedbaht olarak yarattığı gibi[235]} *döneceksiniz* {yani, aynı şekilde döneceksiniz}.

30. *Bir ferîqa,* {dînine ileterek} *hidâyet etti, bir ferîqa da dalâlet hakk oldu; çünkü onlar Allâh'ın dûnundan/berisinden şeytânları velîler* {yani, rabbler} *edindiler. Üstelik mühtediler* {yani, hidâyet üzere} *olduklarını sanıyorlar.*

Sonra Allâh Teâlâ onları kasdederek şöyle buyurmaktadır:

31. *Ey Âdemoğulları! Her mescid indinde* {yani, kilise, havra ya da başkasında[236]} *zînetinizi alın. Yeyin* {yani, ekinlerden ve en'âm'-dan/hayvânlardan yeyin}, *için* {yani, en'âm'ın sütlerinden için}, *israf etmeyin* {yani, haddi aşıp da size helâl kılınmış olan ekinleri, en'âm'ı, elbiseleri, sütleri harâm kılmak sûretiyle putları/uydurma ilâhları Allâh'a ortak koşmayın}. *Çünkü O, müsrifleri* {yani, müşrikleri} *sevmez.*

32. {Onlara} *de ki: "Allâh'ın zînetini* {yani, siyâbı/elbiseleri} *–ki onu kulları için çıkardı– ve rızqtan tayyibâtı* {yani, helâl rızqları: harsı, en'âmı/hayvânları ve sütü} *kim harâm kıldı?" De ki: "Bunlar dünyâ* {yakın/şimdiki} *hayât'ta îmân edenler için, qıyâmet günü ise hâlis olarak"* {yani, Allâh dünyâ {yakın/şimdiki} hayâtta hoş

---

232 Bu, zayıf bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)

233 Bu, zayıf bir yorumdur. Çünkü, Ka'be'nin kıble kılınması, Medîne'de oldu; bu sûre ve âyet ise Mekkî'dir. (Redaktör: E.Ö)

234 Bu, zayıf bir yorumdur. Çünkü, Ka'be'nin kıble kılınması, Medîne'de oldu; bu sûre ve âyet ise Mekkî'dir. (Redaktör: E.Ö)

235 Bu, zayıf bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)

236 Bu, zayıf bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)

ve temiz şeyleri hem mü'minlere hem de kâfirlere vermiştir. Fakat qıyâmet günü bunlar sâdece mü'minlere âit olacaktır}. ***Bilen*** **{yani, Allâh'ın tevhîdini bilen}** ***bir qavm için âyetleri*** {yani, bu **âyette söz konusu edilen husûsları}** ***işte böyle tafsîl*** {yani, beyân} ***ediyoruz.***

Sonra Allâh, kendilerine neleri harâm kıldığını bildiriyor:

33. ***De ki: "Rabbim sâdece fevâhişi*** {yani, zinâyı[237]} ***harâm kıldı; ondan*** {yani, zinâdan} ***zâhiri*** {yani, onun alenîsini/açıkça yapılanı} ***ve bâtını*** {sırrda ketmolunanını/gizleneni -çünkü onlar alenen zinâ etmez, ama gizlice zinâ yaparlardı-} {ve şarâb içmeyi harâm kıldı[238]} ***ve ism'i*** {yani, ma'siyetleri} ***ve hakksız yere bağyi*** {yani, hakk ile uygulanan qısâs dışında insânlara zulmetmeyi}, ***hakkında bir sultân*** {yani, O'nunla berâber bir ilâh olduğuna dâir hüccetinizin yer aldığı bir kitâb} ***indirmediği bir şeyi Allâh'a ortak koşmanızı*** {harâm kıldı ve O'nun harsı/ekinleri, en'âmı/hayvanları, sütleri, elbiseleri harâm kıldığını ileri sürerek} ***bilmediğiniz şeyleri Allâh'a isnâd etmenizi"*** {harâm kıldı}.

Sonra onları azâb ile korkutarak buyuruyor ki:

34. ***Her ümmet için*** {azâba uğratılma husûsunda} ***bir ecel/süre vardır. Ecelleri geldiğinde, ne bir sâ'at te'hir edilirler, ne de taqdîm edilirler*** {yani, azâblarını bir anlık bile erteleyemezler ve öne alamazlar; mutlaka tam vaktinde azâba ma'rûz kalırlar}.

Çünkü onlar Nebî'ye, azâba dâir suâl sormuşlardı.

35. ***Ey Âdemoğulları*** {yani, ey Arab müşrikleri}, ***size âyetlerimi*** {yani, Qur'ân'ı} ***kıssa*** {yani, tilâvet} ***edecek sizden rasûller*** {yani, Muhammed -sâdece o-} ***geldiğinde, kim*** {şirkten} ***ittiqâ eder ve*** {amelini} ***ıslâh*** {ve Allâh'a îmân} ***ederse, onlara bir korku yoktur ve*** {ölümden dolayı} ***mahzun olmayacaklar onlardır.***

36. ***Âyetlerimizi*** {yani, Qur'ân'ın Allâh'tan olduğunu} ***tekzîb edenler ve ondan istikbâr edenler*** {yani, Qur'ân âyetlerine îmânı büyüklüklerine/kibirlerine yediremeyenler} ***var ya, işte onlar ateşin ashâbıdır, onlar orada hâlidlerdir*** {(ölümsüz olarak kalıcılardır)}.

---

237 *Fevâhiş* kelimesinin, "zinâ"ya hasredilmesi uygun değildir. (Redaktör: E.Ö)
238 Bu sûre Mekkî'dir, içki [şarâb] ise Medîne'de harâm kılınmıştır. (Redaktör: E.Ö)

37. *Allâh üzerine* {O'nunla berâber bir ilâh bulunduğunu, harsı, en'âmı, sütleri ve giyecekleri harâm kılmayı O'nun emrettiğini ileri sürerek} *yalan uydurandan yâhûd O'nun âyetlerini* {yani, Qur'ân'ın âyetlerini} *tekzîb edenden kim daha zâlim olabilir* {yani, hiçbir kimse böylesinden daha zâlim olamaz}. *Onların kitâbdan nasîbleri* {yani, hazzları/payları} *kendilerine erişecektir...*

Bunun bir benzeri de, *Allâh üzerine yalan söyleyenleri, yüzleri kararmış görürsün* (Zümer, 39/60) âyetidir.

...Nihâyet elçilerimiz {yani, sâdece ölüm meleği} *vefât ettirmek üzere onlara geldiklerinde,* {cehennemin bekçileri âhirette cehenneme girmeden önce onlara} *diyecekler ki: "Allâh'ın dûnundan/berisinden du'â ettikleriniz* {yani, ibâdet ettiğiniz uydurma ilâhlar} *nerede"* {yani, ateşe girmenize engel olabiliyorlar mı}? *Cevâb verecekler: "Onlar bizden dâll oldu/kayboldu"* {yani, o ilâhlar bizden kayboldu/onları göremiyoruz}. *Ve kendi aleyhlerine kâfir olduklarına dâir şâhidlik edecekler.*

Bu, onların, *Rabbimiz Allâh'a yemîn olsun ki biz müşriklerden değildik* (En'âm, 6/23) dedikleri vakit gerçekleşecektir. O sırada dillerinin gizlemeye çalıştığı şirki ve küfrü azaları itiraf edip şâhidlik edeceklerdir.

Bunun bir benzeri de En'âm sûresi'nde geçmektedir (23. âyet).

38. {Cehennem bekçileri} *diyecek ki: "Cinn ve insânlardan sizden önce geçmiş ümmetlerin içinde ateşe girin." Her ümmet* {ateşe} *girdikçe kardeşine* {yani, dîndaşına} *la'net edecek. Nihâyet hepsi* {yani, önderler ve onlara uyanlar} *onda derk olduklarında* {yani, ateşte cem' olduklarında}, *sonrakileri* {yani, cehenneme sonradan giren ve önderlere uyan kimseler} *öncekiler* {yani, cehenneme önce giren önderleri} *için, "Rabbimiz! Bizi* {hidâyetten saptırıp} *dalâlete düşürenler işte bunlardır* {yani, bu önderlerdir}. *Onun için bunlara ateşten iki katlı azâb ver"* {yani, azâblarını kat kat katlayarak ver} *(diyecekler). Dedi* {yani, Allâh diyecek} *ki: "Her biriniz* {yani, uyanlar ve kendilerine uyulan önderler} *için* {azâb} *iki katlıdır* {yani, kat kat katlanacaktır}, *fakat bilmiyorsunuz."*

39. *Öncekiler* {yani, cehenneme daha önce giren önderler} *de, sonrakilere* {yani, cehenneme onlardan sonra giren tâbilerine}, *"Sizin* {hiçbir husûsta} *bize bir fadlınız/üstünlüğünüz yok,* {bizim dalâlete düştüğümüz gibi siz de dalâlete düştünüz}. *O hâlde kesbet-*

ve temiz şeyleri hem mü'minlere hem de kâfirlere vermiştir. Fakat qıyâmet günü bunlar sâdece mü'minlere âit olacaktır}. ***Bilen*** **{yani, Allâh'ın tevhîdini bilen}** ***bir qavm için âyetleri*** {yani, bu **âyette söz konusu edilen husûsları}** ***işte böyle tafsîl*** {yani, beyân} ***ediyoruz.***

Sonra Allâh, kendilerine neleri harâm kıldığını bildiriyor:

33. *De ki: "Rabbim sâdece fevâhişi* {yani, zinâyı[237]} *harâm kıldı; ondan* {yani, zinâdan} *zâhiri* {yani, onun alenîsini/açıkça yapılanı} *ve bâtını* {sırrda ketmolunanını/gizlenenini –çünkü onlar alenen zinâ etmez, ama gizlice zinâ yaparlardı–} {ve şarâb içmeyi harâm kıldı[238]} *ve ism'i* {yani, ma'siyetleri} *ve hakksız yere bağyi* {yani, hakk ile uygulanan qısâs dışında insânlara zulmetmeyi}, *hakkında bir sultân* {yani, O'nunla berâber bir ilâh olduğuna dâir hüccetinizin yer aldığı bir kitâb} *indirmediği bir şeyi Allâh'a ortak koşmanızı* {harâm kıldı ve O'nun harsı/ekinleri, en'âmı/hayvanları, sütleri, elbiseleri harâm kıldığını ileri sürerek} *bilmediğiniz şeyleri Allâh'a isnâd etmenizi"* {harâm kıldı}.

Sonra onları azâb ile korkutarak buyuruyor ki:

34. *Her ümmet için* {azâba uğratılma husûsunda} *bir ecel/süre vardır. Ecelleri geldiğinde, ne bir sâ'at te'hir edilirler, ne de taqdîm edilirler* {yani, azâblarını bir anlık bile erteleyemezler ve öne alamazlar; mutlaka tam vaktinde azâba ma'rûz kalırlar}.

Çünkü onlar Nebî'ye, azâba dâir suâl sormuşlardı.

35. *Ey Âdemoğulları* {yani, ey Arab müşrikleri}, *size âyetlerimi* {yani, Qur'ân'ı} *kıssa* {yani, tilâvet} *edecek sizden rasûller* {yani, Muhammed –sâdece o–} *geldiğinde, kim* {şirkten} *ittiqâ eder ve* {amelini} *ıslâh* {ve Allâh'a îmân} *ederse, onlara bir korku yoktur ve* {ölümden dolayı} *mahzun olmayacaklar onlardır.*

36. *Âyetlerimizi* {yani, Qur'ân'ın Allâh'tan olduğunu} *tekzîb edenler ve ondan istikbâr edenler* {yani, Qur'ân âyetlerine îmânı büyüklüklerine/kibirlerine yediremeyenler} *var ya, işte onlar ateşin ashâbıdır, onlar orada hâlidlerder* {(ölümsüz olarak kalıcılardır)}.

---

237 *Fevâhiş* kelimesinin, "zinâ"ya hasredilmesi uygun değildir. (Redaktör: E.Ö)
238 Bu sûre Mekkî'dir, içki [şarâb] ise Medîne'de harâm kılınmıştır. (Redaktör: E.Ö)

37. *Allâh üzerine* {O'nunla berâber bir ilâh bulunduğunu, harsı, en'âmı, sütleri ve giyecekleri harâm kılmayı O'nun emrettiğini ileri sürerek} *yalan uydurandan yâhûd O'nun âyetlerini* {yani, Qur'ân'ın âyetlerini} *tekzîb edenden kim daha zâlim olabilir* {yani, hiçbir kimse böylesinden daha zâlim olamaz}. *Onların kitâbdan nasîbleri* {yani, hazzları/payları} *kendilerine erişecektir...*

Bunun bir benzeri de, *Allâh üzerine yalan söyleyenleri, yüzleri kararmış görürsün* (Zümer, 39/60) âyetidir.

...Nihâyet elçilerimiz {yani, sâdece ölüm meleği} *vefât ettirmek üzere onlara geldiklerinde,* {cehennemin bekçileri âhirette cehenneme girmeden önce onlara} *diyecekler ki: "Allâh'ın dûnundan/berisinden du'â ettikleriniz* {yani, ibâdet ettiğiniz uydurma ilâhlar} *nerede"* {yani, ateşe girmenize engel olabiliyorlar mı}? *Cevâb verecekler: "Onlar bizden dâll oldu/kayboldu"* {yani, o ilâhlar bizden kayboldu/onları göremiyoruz}. *Ve kendi aleyhlerine kâfir olduklarına dâir şâhidlik edecekler.*

Bu, onların, *Rabbimiz Allâh'a yemîn olsun ki biz müşriklerden değildik* (En'âm, 6/23) dedikleri vakit gerçekleşecektir. O sırada dillerinin gizlemeye çalıştığı şirki ve küfrü azaları itiraf edip şâhidlik edeceklerdir.

Bunun bir benzeri de En'âm sûresi'nde geçmektedir (23. âyet).

38. {Cehennem bekçileri} *diyecek ki: "Cinn ve insânlardan sizden önce geçmiş ümmetlerin içinde ateşe girin." Her ümmet* {ateşe} *girdikçe kardeşine* {yani, dîndaşına} *la'net edecek. Nihâyet hepsi* {yani, önderler ve onlara uyanlar} *onda derk olduklarında* {yani, ateşte cem' olduklarında}, *sonrakileri* {yani, cehenneme sonradan giren ve önderlere uyan kimseler} *öncekiler* {yani, cehenneme önce giren önderleri} *için, "Rabbimiz! Bizi* {hidâyetten saptırıp} *dalâlete düşürenler işte bunlardır* {yani, bu önderlerdir}. *Onun için bunlara ateşten iki katlı azâb ver"* {yani, azâblarını kat kat katlayarak ver} *(diyecekler). Dedi* {yani, Allâh diyecek} *ki: "Her biriniz* {yani, uyanlar ve kendilerine uyulan önderler} *için* {azâb} *iki katlıdır* {yani, kat kat katlanacaktır}, *fakat bilmiyorsunuz."*

39. *Öncekiler* {yani, cehenneme daha önce giren önderler} *de, sonrakilere* {yani, cehenneme onlardan sonra giren tâbilerine}, *"Sizin* {hiçbir husûsta} *bize bir fadlınız/üstünlüğünüz yok,* {bizim dalâlete düştüğümüz gibi siz de dalâlete düştünüz}. *O hâlde kesbet-*

tiklerinize {yani, şirk ve tekzîbden söylediklerinize} *karşılık, azâbı tadın" diyecekler.*

40. *Âyetlerimizi* {yani, Qur'ân'ı} *tekzîb edenler ve ondan istikbâr edenler* {yani, Qur'ân âyetlerine îmânı büyüklüklerine yediremeyenler} *var ya, elbette onlar* {yani, onların rûhları[239] ve amelleri} *için semânın kapıları açılmaz* {yani, vefât eden mü'minlerin rûhları ve amellerine açıldığı gibi, semânın kapıları onlara açılmaz}. *Cemel/erkek deve iğne deliğinden geçmedikçe, cennete giremezler. Mücrimlerin karşılığı işte böyledir/budur:* {onlar cennete aslâ giremezler}.

Sonra Allâh, cehennemde onlar için hazırladıklarını zikrediyor:

41. *Onlar için cehennemden* {yani, ateşten} *bir mihâd* {yani, bir fi-râş/döşek} *vardır. Üstlerinden de örtüler* {yani, yorganlar: ateşten onları bürüyecek kalın koyu gölgeler} *vardır...*

Bu, *Onlar için fevqlerinden/üstlerinden ateşten gölgeler ve altlarından gölgeler vardır* (Zümer, 39/16) âyetinde dile getirilmektedir.

...Zâlimlerin karşılığı işte böyledir/budur {yani, cehennem ve içindeki çeşitli azâblardır}.

Sonra Allâh mü'minleri söz konusu ederek buyuruyor ki:

42. *Îmân eden ve sâlih ameller işleyenlere gelince –ki bir nefse vus'u hâricinde teklifte bulunmayız–* {yani, amelden tâqat getirebileceği kadarıyla mükellef tutarız}, *işte onlar cennet ashâbıdır, onlar orada* {ölmemek üzere} *hâlidlerdir/kalıcıdırlar.*

Sonra onların durumunu haber veriyor:

43. *Onların göğüslerinde ğıll'den* {yani, dünyâda qalblerinde birbirlerine karşı duydukları ğış'ten/kinden} *ne varsa nez' edeceğiz/söküp atacağız. Onların* {yani, o cennetlerin} *altlarından nehirler akar.* {Onlar orada,} *"Bizi buna* {yani, İslâm'a ve bu hayra} *hidâyet eden Allâh'a hamdolsun. Allâh bizi* {dînine} *hidâyet etmeseydi, biz* {O'nun dînine} *hidâyet bulamazdık. Andolsun ki Rabbimizin rasûlleri hakk ile* {yani, bugünün hakk olduğunu söyleyerek} *gelmişlerdi"* {biz de onları tasdîq ettik} *derler. Onlara, "Amellerinize karşılık vâris kılındığınız cennet işte budur" diye nidâ edilir.*

---

239 *Rûh* kelimesi Qur'ân'da bu ma'nâda kullanılmaz. (Redaktör: E.Ö)

44. *Cennet ashâbı cehennem ashâbına, "Rabbimizin bize* {dünyâda iken hayr ve sevâbdan} *va'd ettiğini hakk [gerçekleşmiş] bulduk. Siz de Rabbinizin size* {dünyâda iken azâbdan} *va'd ettiğini hakk [gerçekleşmiş] buldunuz mu?" diye nidâ ederler. "Evet" derler. Bunun üzerine aralarında bir müezzin* {yani, melek} *şöyle ezan verir* {yani, nidâ eder}: *"Allâh'ın la'neti* {yani, azâbı} *zâlimlerin* {yani, müşriklerin} *üzerinedir."*

Sonra Allâh Teâlâ onların (bu duruma sebeb olan) kötü amellerini zikrediyor:

45. *Onlar ki Allâh yolundan* {yani, İslâm dîninden} *alıkoyarlar ve onun* {yani, İslâm milletinin} *eğrilmesini arzu ederler* {yani, irâde ederler} *ve onlar âhirete* {yani, amellerin karşılıklarının verileceği ölümden sonra dirilişe} *kâfirlerdir.*

46. *O ikisi* {yani, cennet ile ateş/cehennem} *arasında bir hicâb* {yani, bir sûr/yüksek bir duvar} *ve a'râf* {yani, sûr(un en tepesi)} *üzerinde de onların* {yani, iki ferîqtan/grubdan} *her birini sîmâlarından tanıyan* {yani, cennetlikleri yüzlerinin aklığından, cehennemlikleri de yüzlerinin karalığından tanıyan} *birtakım ricâl/kimseler vardır. Cennet ashâbına, "Selâmun aleykum" diye nidâ ederler* {yani, a'râf'ta bulunanlar cennetliklere selâm verirler}. *Ona* {yani, cennete} *–ümîdvar* {yani, cennete girmek husûsunda ümîdvar} *oldukları hâlde– henüz girmemişlerdir* {yani, ashâb-ı a'râf cennete girmemişlerdir[240]}.

47. *Ebsârları* {yani, qalbleri ve yüzleri} *sarfedip de cehennem ashâbına [cehennemin mahkûmu olacaklara] liqâ ettiğinde* {yani, a'râf ashâbının nazarları ateş ehline yöneldiğinde[241]}, *"Rabbimiz! Bizi zâlimler* {yani, müşrikler} *qavmiyle* {ateşte} *berâber kılma!" derler.*

48. *A'râf ashâbı, sîmâlarından* {yani, yüzlerinin karalığından} *tanıdıkları* {ateşte bulunan} *birtakım ricâle* {yani, önder ve ileri gelen kimselere} *nidâ edip derler ki:* {Dünyâdaki} *topluluğunuzun ve istikbâr etmenizin size bir faydası olmadı* {yani, dünyâda büyüklenerek îmân etmeyişiniz size hiçbir fayda sağlamadı}.

240 Bu, zayıf bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)

241 Bunların, ümîdvar olmakla birlikte henüz cennete girmemiş olan ashâb-ı cennet olması da mümkündür. (Redaktör: E.Ö)

A'râf ehlini sırât üzerinde tutan melekler şöyle diyecekler:

49. {Ey ehl-i ateş!} "*Şunlar* {yani, a'râf ashâbı[242]} *mı, Allâh'ın rahmetine erdirmeyeceğine qasem ettiğiniz kimseler?"...*

Sonra melekler şöyle diyeceklerdir:

..."{Ey ashâb-ı a'râf![243]} *Girin cennete, size* {azâbdan yana} *korku yoktur ve siz* {ölümden dolayı} *mahzun olmayacaksınız."*

Muqâtil dedi: Ashâb-ı a'râf, hâsseten Muhammed'in (s.a) ümmetinden olup hasenâtları ile seyyiâtları eşit olduğundan günâhları sebebiyle sırât üzerinde alıkonulan, sonra da Muhammed'in (s.a) şefâ'atiyle cennete girecek olan kimselerdir.[244]

50. *Ateş ashâbı cennet ashâbına;* "{İçmemiz için} *sudan bize de ifaza edin* {yani, içmemiz için bir miktar su verin} *veya* {yememiz için} *Allâh'ın size ihsân ettiği rızqtan/yiyeceklerden" (bize de ifaza edin);* {çünkü aramızda bulunan birtakım kimseleri siz de tanıyorsunuz} *diye nidâ ederler.* {Ancak cennetlikler onlara} *şöyle cevâb verirler: "Doğrusu Allâh o ikisini* {yani, yiyecek ve içeceği} *kâfirlere harâm kıldı."*

Sonra Allâh onların niteliklerini söz konusu ederek buyuruyor ki:

51. *Dînlerini* {yani, İslâm'ı} *bir lehv ve bir la'ib* {yani, ondan/İslâm'dan uzaklaştıran bir lehv/eğlence ve bâtıl bir iş} *edinip de* {İslâm'dan başka bir dîne girerek} *dünyâ* [*yakın/şimdiki*] *hayât'ın kendilerini aldattığı* {ve böylece İslâm dîninden uzaklaştırdığı} *kimseleri, bu günlerine* {yani, ölümden sonra diriliş gününe} *kavuşacaklarını unuttukları ve âyetlerimize* {yani, Qur'ân'a} *cahd ettikleri* {yani, onun Allâh'tan olmadığını iddiâ ettikleri} *için, Biz*

---

242 Bu, zayıf bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)

243 Bu, zayıf bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)

244 Bu, bütünüyle saçma ve bâtıl bir iddiâdır. Nitekim, Muqâtil b. Süleymân da, İbrâhîm/31'in îzahında, "Dünyâda kişinin başına, hoşuna gitmeyecek bir hâl gelecek olursa ondan fidye kabûl edilebilir yâhûd dostu ona şefâ'atçi olabilir. Âhirette ise, bunların hiç biri olmayacak, sâdece amelleri ile başbaşa kalacaktır" diyor. Şefâ'at konusunda şu kitâblara mürâcaat edilebilir: Mehmed Durmuş, *Kur'ân'a Göre Şefaat* (Anlam Basın Yayın); Yaşar Düzenli, *Kur'ân ve Şefaat* (Pınar Yayınları); İbrahim Sarmış, *Şeytan Üçgeni –Bid'at-Tevessül-Şefaat–* (Düşün Yayıncılık). (Redaktör: E.Ö)

de bugün {âhirette} *onları unuturuz* {yani, onlar dünyâda îmânı terkettikleri için Biz de bugün âhirette onları ateşte/cehenneme terkederiz}.

52. *Andolsun ki onlara bir kitâb gönderdik, onu bir ilm üzere tafsîl* {yani, beyân} *ettik* {ve o Qur'ân, dalâletten kurtaran} *bir hudâ/hidâyet ve* {azâbdan kurtaran} *bir rahmettir; îmân* {yani, Qur'ân'ın Allâh'tan geldiğini tasdîq} *edecek bir qavm için.*

Sonra Allâh Teâlâ Qur'ân'a cahd [bile bile inkâr] edenleri korkutarak buyuruyor ki:

53. *Onun te'vîlinden başkasını mı bekliyorlar, onun te'vîli geldiği* {yani, âkıbeti: Allâh'ın Qur'ân'da va'dden, va'îdden/tehdidden, hayr ve şerrden rasûllerinin sünneti üzere va'dettiği gerçekleştiği} *gün, bundan evvel onu unutanlar* {yani, dünyâda iken ölümden sonra dirilişe îmân etmeyen, rasûllerin söylediklerinin gerçekleştiğini gözleriyle gören kimseler} *diyecekler* {yani, âhirette diyecekler} *ki: "Gerçekten de Rabbimizin rasûlleri hakk ile gelmişler* {yani, hakkın kendisi olan bu günün gerçekleşeceğini söylerken bize hakkı getirmişler}. *Acaba şimdi bizim için* {meleklerden, nebîlerden ve başkalarından} *şefâ'atciler bulunur mu ki bizim için şefâ'at etsinler veya* {dünyâya} *reddedilir miyiz [geri döndürülür müyüz] ki amellerimizin* {yani, şirk ve yalanlamalarımızdan} *ğayrısını* {yani, hayrlar} *işlesek. Onlar kendilerini gerçekten hüsrâna uğratanlardır* {yani, kendilerini aldatıp cehenneme gidenlerdir}. {Dünyâda} *uydurdukları şeyler* {yani, yalanlar}, {âhirette} *onlardan dâll/kayb olmuştur.*

54. *Kuşkusuz Rabbiniz o Allâh'tır ki, semâvât ve arzı [gökler ve yeri] altı günde halqetti. Sonra* {şundan önce} *arşın üzerine istivâ etti. Geceyi gündüze bürür* {yani, gündüzün aydınlığını, gecenin karanlığıyla örter}, *onu* {sür'atle} *teşvik eder/ta'kîb eder. Güneşi, ayı ve yıldızları emriyle* {Âdemoğulları'na} *musahhar kıldı. İyi bilin ki halq* {yani, her şeyi yaratma} *ve emr* {yani, yarattıklarıyla ilgili levh-i mahfûzda qadâ/hükm, dilediğini yaratma ve dilediğini emretme} *O'nundur. Rabbu'l-âlemîn Allâh tebârektir/uludur.*

Bu buyrukla Allâh Teâlâ (c.c) azametini ve kudretini haber vermektedir. Sonra Kendisine nasıl du'â edeceklerini belirtmek üzere şöyle buyurmaktadır:

55. *Rabbinize tazarru ederek* {yani, zilletle boyun eğerek} *ve gizlice* {yani, sükûnetle ve alçak sesle} *du'â edin...*

Allâh'ın, *Salâtını cehretme ve onu hafi de etme/gizleme* {yani, du'ânı sırr etme/büsbütün gizli de yapma} (İsrâ, 17/110) buyruğu da bunu andırmaktadır.

O'na du'â ederken ihtiyaçlarınızı isteyin. Fakat, sizin için helâl olmayan mü'min bir erkek veya bir kadına, "Allâhım! Onu rezil-rüsvâ et", "Allâhım! Ona la'net et", "Allâhım! Onu helâk et" ya da "Ona şunları şunları yap!" diye beddu'â ederek du'âda haddi aşmayın.

...Doğrusu O {yani, Allâh} *mu'tedîni/haddi aşanları sevmez.*

56. *Arzda –onun ıslâhının ardından– fesâd çıkarmayın* {yani, yeryüzünde itâ'atten sonra ma'siyetler işlemeyin}...

Allâh Teâlâ insânlara bir nebî gönderir, onlar da o'na itâ'at ederlerse, yeryüzü ve yeryüzündekiler ıslâh olmuş olur. Ma'siyetler ise, hayâtın fesâd bulmasına ve insânların helâk olmasına sebeb olur. Bu nedenle Allâh, "Yeryüzünde itâ'atten sonra ma'siyetler işlemeyin" demektedir.

...O'na, {azâbından} *korkarak ve* {rahmetini} *tama'/ümîd ederek du'â edin* {ki, muhsinler olasınız}. *Kuşkusuz Allâh'ın rahmeti* {yani, rahmet yağmuru} *muhsinlere yakındır* {yani, onlar için rahmet/rahmet yağmuru vardır}.

57. *Ve O ki rahmetinin önünde rüzgârları müjdeciler* [*büşran*] {yani, rüzgârları, bulutları neşrediciler [*neşran*[245]]} *olarak gönderir...*

Bu da, *Allâh odur ki rüzgârları gönderir de bir bulut kaldırırlar* {yani, bulutları rüzgârların önüne katarak yürütür} (Rûm, 30/48) buyruğunu andırmaktadır.

...Nihâyet {rüzgârlar, su/yağmur yüklü} *ağır bulutları kaldırdıklarında* {yani, yüklendiklerinde}, *onu ölmüş* {yani, bitkisi bulunmayan} *bir beldeye sevkederiz, derken onunla su indiririz, derken onunla* {yani, o su ile –yerden–} *her türlü semereden* [*üründen*] *çıkartırız. İşte ölüleri de* {yerden} *böyle* {yani, tıpkı yerden su ile bitki çıkardığımız gibi} *çıkaracağız. Gerektir ki tezekkür edersiniz*

245 Bu kelime, Hafs ve Âsım'ın qırâatinde *büşran* –ki *beşîr*'in [müjdecinin] çoğuludur– şeklindedir. Merhum Muqâtil ise, *nüşûr*'un [neşredicinin] çoğulu olan *neşran* qırâatini tercih etmiştir. (Çeviren)

{yani, ölümden sonra dirilişin gerçekleşeceğini düşünüp ibret alırsınız}.

Bunun bir benzeri de, Rûm sûresi (24. âyet) ile Fâtır sûresi'nde (9. âyet) bulunmaktadır.

Sonra Yüce Allâh mü'minlerle kâfirler için bir(er) mesel darbediyor. (Mü'minin meseli şöyle:)

58. *Tayyib beldenin nebâtı* {yani, verimli arazinin –yağmur aldığı zamânki– bitkisi} *Rabbinin izniyle çıkar* {verimli arazi yağmurdan yararlandığı gibi, bitki de ondan yararlanır}...

Sonra kâfirin meselini zikrediyor:

...{Beldeden} *habîsinki* {yani, kıraç arazinin –yağmur isâbet ettiği taqdîrde de– bitkisi} *ise çıkmaz; az/faydasız müstesnâ* {yani, ancak çok nâdir ve âdeta kuru bir bitkiden başkası çıkmaz, dolayısıyla ondan yararlanılmaz}...

İşte kâfir de böyledir. O îmân da'vetini işitir, fakat îmân edip îmânla konuşmaz ve îmânın ona faydası olmaz. Tıpkı kuru ve cılız bir bitkinin fayda sağlamadığı gibi.

...{Çeşitli husûslar hakkındaki} *âyetleri* {–bu iki âyette zikredilen husûslara dikkat çekmektedir–} *işte böyle tasrif ederiz, şükreden* {yani, Rabb'lerini tevhîd eden} *bir qavm için.*

59. *Andolsun Biz Nûh'u qavmine gönderdik de dedi ki: "Ey qavmim! Allâh'a ibâdet edin* {yani, Allâh'ı tevhîd edin}; *sizin için ilâhtan O'nun gayrı yoktur* {yani, O'nun gayrı Rabb yoktur}. *Doğrusu,* {O'na ibâdet etmeyecek olursanız} *ben korkuyorum, üzerinize* {dünyâda şiddeti} *azîm bir günün azâbından."*

60. *Qavminden o mele* {yani, önderler ve büyükler/ileri gelenler} *dedi* {yani, Nûh'a dediler} *ki: "Doğrusu biz seni mübîn/açık bir dalâlet içinde görüyoruz."*

61. *Dedi ki: "Ey qavmim! Bende bir dalâlet yok. Aksine ben rabbu'l-âlemînden [göklerin, yerin ve ikisi arasındakilerin; doğunun, batının ve ikisi arasındakilerin rabbinden/sâhibinden]* {size (gönderilmiş)} *bir rasûlüm"...*

62. ...*"Size Rabbimin* {dünyâda üzerinize inecek azâbına dâir} *risâletlerini tebliğ ediyorum ve* {bu husûsta} *sizin için hayrhâhım/si-*

zin iyiliğinizi istiyorum {ve sizi dünyâda O'nun azâbından sakındırıyorum} ***ve ben Allâh'tan,*** {size azâbın inişiyle ilgili} *sizin bilmediklerinizi biliyorum"...*

63. ..."*Sizi* {dünyâda azâb ile} *inzâr etmek için ve ittiqâ etmeniz* {yani, şirkten ittiqâ edip Rabbinizi tevhîd etmeniz} *için ve rahmete mazhar olmanız* {yani, azâba uğratılmamanız} *için sizden bir adam* {–kendisini kasdediyor–} *vâsıtasıyla Rabbinizden size bir zikr* {yani, beyân} *gelmesi acâibinize mi gitti?!"*

64. *Bunun üzerine o'nu,* {"Bize azâb gelmeyecektir" diyerek} *tekzîb ettiler/yalanladılar...*

Allâh, bunun nasıl bir sonuç verdiğini beyân etmek üzere şöyle buyurmaktadır:

...*Biz de o'nu* {yani, Nûh'u} *ve* {mü'minlerden} *gemide onunla birlikte bulunanları,* {tarafımızdan bir rahmet ile suda boğulmaktan} *kurtardık ve âyetlerimizi* {yani, azâbın ineceğini} *tekzîb edenleri garkettik* [*suda boğduk*]. *Doğrusu onlar kör bir qavm idiler* {yani, kendilerine gelecek olan suda boğulma azâbına karşı körlük ettiler}.

65. *Âd'a da kardeşleri* {yani, dînde değil, nesebde kardeşleri} *Hûd'u* {gönderdik}. *Dedi ki: "Ey qavmim! Allâh'a ibâdet edin* {yani, O'nu tevhîd edin}, *sizin için ilâh nâmına O'nun gayrı* {bir Rabb} *yoktur. Hâlâ ittiqâ etmeyecek misiniz"* {yani, şirkten uzaklaşıp Rabbinizi tevhîd etmeyecek misiniz}?

66. *Qavminden küfreden o mele* {yani, büyükler/ileri gelenler ve önderler}, {Hûd'a,} *"Doğrusu biz seni sefîhlik* {yani, ahmaklık} *içinde görüyoruz ve gerçekten biz seni yalancılardan* {yani, bize azâbın geleceğine dâir söylediklerinde yalancılardan} *zannediyoruz"* {yani, sanıyoruz} *dediler.*

67. *(Nûh,)"Ey qavmim! Bende bir sefîhlik* {yani, ahmaklık} *yok. Aksine ben rabbi'l-âlemînden* {size} *bir rasûlüm" dedi.*

68. *(Ve sözlerini şöyle sürdürdü): "Rabbimin* {dünyâda size azâbın ineceğine dâir} *risâletlerini tebliğ ediyorum ve ben sizin için emîn/güvenilir bir nâsihim* {yani, O'nun azâbından sizi sakındırmak sûretiyle size karşı hayrhâh davranıyorum/sizin iyiliğinizi istiyorum}.

Büyükler/ileri gelenler, zayıflara, "Bu, başka değil sizin gibi bir beşerdir. Öyleyse o'na tâbi olacak mısınız?!" dediler. Hûd onlara şu cevâbı verdi:

69. *Sizi* {dünyâ hayâtta azâb ile} *inzâr etmek için sizden bir adam* {–kendisini kasdediyor–} *vâsıtasıyla Rabbinizden size bir zikr* {yani, beyân} *gelmesi acâibinize mi gitti?! Hatırlayın ki sizi Nûh qavminin* {helâk edilmesinin} *ardından* {yeryüzünde} *halîfeler kıldı ve size hilqatte,* {gayrınız üzerine} *ziyâde bir inbisât verdi* {yani, başkalarına göre daha fazla boy-pos verdi}. *O hâlde Allâh'ın ni'metlerini hatırlayın* {ve O'nu tevhîd edin} *ki felâh bulasınız* {ve O'nun gayrına ibâdet etmeyin}.

70. *"Sen bize, atalarımızın ibâdet ettiklerini bırakarak* {yani, onlara ibâdeti terkederek} *Allâh'a: bir tek O'na ibâdet edelim diye mi geldin? O hâlde* {azâbdan} *bizi tehdid ettiğini bize getir, eğer* {üzerimize azâbın ineceği husûsunda} *sâdıqlardan isen" dediler.*

71. {Hûd} *dedi ki: "Andolsun ki Rabbinizden size bir ricz* {yani, ism/günâh} *ve bir ğazab* {yani, azâb} *vâqi oldu. Allâh'ın hakkında bir sultân* {yani, Allâh ile birlikte bir ortağın bulunduğuna dâir içinde lehinize bir hüccet bulunan bir kitâb} *indirmediği, kendinizin ve atalarınızın taktığı birtakım kuru isimler* {yani, uyduruk ilâhlar} *husûsunda benimle tartışıyor musunuz? Öyleyse* {azâbı} *intizâr edin/bekleyin. Kuşkusuz ben de sizinle birlikte* {başınıza gelecek azâbı} *intizâr edenlerdenim/bekleyenlerdenim."*

72. *Bunun üzerine o'nu* {yani, Hûd'u} *ve* {mü'minlerden} *o'nunla berâber olanları Bizden bir rahmet* {yani, bir ni'met} *ile necâta çıkardık* {yani, azâbdan kurtardık}. *Âyetlerimizi* {yani, azâbın ineceğine dâir âyetlerimizi} *tekzîb edenlerin ve mü'min olmayanların* {yani, şiddetli rüzgâr şeklinde üzerlerine gelecek azâbı tasdîq etmeyenlerin} *ise dâbirini/arkalarını kestik* {yani, o qavmi kökünden imha ettik}.

Sonra Allâh Sâlih'in qavmi Semûd'u söz konusu ederek buyurmaktadır ki:

73. *Semûd'a da kardeşleri* {yani, dînde değil, nesebde kardeşleri} *Sâlih'i* {gönderdik}. *Dedi ki: "Ey qavmim! Allâh'a ibâdet edin* {yani, Allâh'ı tevhîd edin}, *sizin için ilâh nâmına O'nun gayrı yoktur* {yani, sizin için O'nun gayrı Rabb yoktur}. *Size Rabbinizden bir beyyine* {yani, dişi deve} *geldi. Bu Allâh'ın dişi devesi sizin* {ibret

alarak Rabbinizi tevhîd etmeniz[246]} ***için bir âyet. Onu bırakın, Al-lâh'ın arzında yesin*** {yani, bırakın onu da nerede isterse otlasın –o size bir yük teşkil etmez–}. ***Ona bir kötülükle dokunmayın*** {yani, onu kesmeye kalkışmayın}, ***aksi taqdîrde sizi elîm bir azâb ahzeder/yakalar"*** {yani, size dünyâda acıklı bir azâb isâbet eder}.

74. *(Sâlih sözünü şöyle sürdürdü:) "Hatırlayın ki, Âd'ın* {helâkının} *ardından sizi halîfeler kıldı ve sizi arzda yerleştirdi* [*bevveekum*]; *onun ovalarından/düzlüklerinden saraylar/köşkler ediniyorsunuz ve dağlarından evler yontuyorsunuz* {yani, dağlarda taşlardan evler binâ ediyorsunuz}. *Öyleyse Allâh'ın ni'metlerini hatırlayın* {yani, Allâh'ın saraylardaki ve evlerdeki ni'metlerini hatırlayın da, O'nu tevhîd edin} *ve arzda isyân ile müfsidlik etmeyin* {yani, ma'siyetler işleyerek fesâd çıkarmayın}.

75. {Sâlih'in} *qavminden istikbâr eden o mele* {yani, îmândan tekebbür eden büyükler/ileri gelenler}, *onlardan îmân eden mustaz'aflara* {yani, tevhîdi tasdîq edenlere} *sordu(lar): "Gerçekten siz Sâlih'in Rabbi tarafından gönderildiğini biliyor musunuz?" Cevâb verdiler: "Doğrusu biz o'nunla gönderilene mü'minleriz."*

76. *O istikbâr edenler, "Doğrusu biz sizin îmân ettiğinize* {yani, tasdîq ettiğiniz azâb ve tevhîde} *kâfirleriz" dediler.*

77. *Derken o dişi deveyi hunharca öldürdüler. Rabb'lerinin emrinden* {yani, tevhîde} *büyüklenerek isyân ettiler ve "Ey Sâlih!* {Azâbdan} *bizi tehdid ettiğini bize getir, eğer mürselînden isen"* {yani, bize azâbın ineceği tehdidinde doğru söylüyor isen bize azâbı getir} *dediler.*

78. *Bunun üzerine onları recfe* [*şiddetli sarsıntı*] *ahzetti/yakaladı da* {yani, Cibrîl'in sayhasından/çığlığından azâb onlara isâbet etti de} *yurtlarında* {yani, menzillerinde} *diz üstü çökenler* {yani, hareketsiz ölüler} *oldular.*

79. *(Sâlih de) onlardan tevelli etti* {yani, azâbı yalanlamaları üzerine onlardan i'râz etti/yüzçevirdi} *ve "Ey qavmim! Ben size,* {dünyâ-

---

246 Âyetin devâmından da anlaşılacağı üzere bu dişi deve, –birtakım uydurma rivâyetlerde zikredildiği gibi olağan-üstü özelliklere sahib değildi– sıradan bir deve idi, onun bir âyet olması, onların helâk olup olmamalarının ona karşı davranışlarına bağlı olmasından ötürüydü. (Redaktör: E.Ö)

da üzerinize azâbın ineceği husûsunda} *Rabbimin risâletini tebliğ ettim ve ben size,* {O'nun azâbından sizi sakındırmakla} *hayrhâh davrandım/iyiliğinizi istedim. Fakat siz nâsihîni [hayrhâh davrananları/iyiliğinizi isteyenleri]* {–kendisini kasdediyor–} *sevmiyorsunuz" dedi.*

80. *Lût'u da* {gönderdik}. *Bir vakit qavmine dedi ki: "Sizi sebkeden* {yani, sizin öncenizde geçip giden} *âlemlerden hiç birinin yapmadığı o fâhişeyi mi yapıyorsunuz"* {yani, göz göre göre o ma'siyeti mi işliyorsunuz: kadınları bırakıp erkeklerle mi ilişki kuruyorsunuz}?

81. *Doğrusu siz o kadınların dûnundan şehvetle erkeklere varıyorsunuz. Hayır, siz müsrifler qavmisiniz* {yani, azîm/pek büyük zenb/günâh işleyen kimselersiniz}.

82. {Qavmini o fâhişeden nehyeden Lût'a} *qavminin şöyle demeleri dışında cevâbı olmadı: "Onları* {yani, âl-i Lût'u} *qaryenizden çıkarın. Doğrusu onlar fazla temiz insânlar* {yani, tek başına Lût: erkeklere yaklaşmaktan uzak duruyor}.

83. *Bunun üzerine o'nu ve ehlini* {azâbdan} *necâta çıkardık/kurtardık; ğâbirînden olan karısı müstesnâ* {yani, azâb içinde kalanlardan olan karısı hâric}.

84. *Onların üzerine bir yağmur* {yani, onların fevqlerinden/üzerlerinden taş} *yağdırdık...*

O {azâb ile} *inzâr edilenlerin yağmuru* {(yani, başlarına inen taş yağmuru)} *ne kötü!* (Şu'arâ, 26/173; Neml, 27/58).

...{Ey Muhammed!} *Bak mücrimlerin* {yani, Lût qavminin} *âqıbeti nasıl oldu?* {yani, onların âqıbeti taş yağmuruna tutulup yerin dibine geçirilmek oldu}.

85. *Medyen'e de kardeşleri* {yani, dînde değil, nesebde kardeşleri} *Şu'ayb'ı* {gönderdik}. *Dedi ki: "Ey qavmim! Allâh'a ibâdet edin* {yani, O'nu tevhîd edin}. *Sizin için ilâh nâmına O'nun ğayrı yoktur* {yani, sizin için O'nun ğayrı bir Rabb yoktur}. *Rabbinizden size bir beyyine* {yani, beyân} *geldi. Artık kile/ölçü ve terâziyi tam tutun. İnsânların eşyâsını eksik vermeyin* {yani, ölçü ve tartıyı noksanlaştırarak insânlara hakk ettiklerinden daha azını vermeyin}. *Arzda –onun ıslâhının ardından– fesâd çıkarmayın* {yani,

ölçü ve tartıda noksanlık husûsunda itâ'at olunmasından sonra yeryüzünde fesâd çıkarmayın. Çünkü ma'siyetler hayâtın fesâd bulması ve insânların helâk olması demektir}. *Şu, sizin için daha hayrlıdır* **{yani, ölçü ve tartıları tam tutmak, eksik ölçüp tartmaktan hakkınızda daha hayrlıdır},** *eğer mü'minler iseniz* **{yani, ölçü ve tartıyı tam tutma netîcesinde âhirette size verileceklerin, dünyâda ölçü ve tartıyı eksik tutmanın sağlayacağı faydadan daha hayrlı olduğuna îmân eden kimseler iseniz}.**

Bunun bir benzeri de Hûd sûresi'nde (89. âyette) geçmektedir.

86. *"Siz öyle her sırâtın/yolun başında oturup da* {yani, her tarîqı/yolu tarassut edip de} *O'na îmân edenleri* {yani, O'nun ortaksız bir ve tek olduğunu tasdîq eden ehl-i îmânı} *tehdid* {yani, öldürmekle tehdid} *ederek Allâh'ın sebîlinden/yolundan* {dîn-i İslâm'dan} *alıkoymayın ve onun eğriliğini arzu etmeyin* {yani, millet-i İslâm'ın eğriliğini irâde etmeyin}. *Hatırlayın ki vaktiyle siz az idiniz* {yani, geçmiş ümmetlerin azâba uğratılmalarından sonra siz sayıca çok az idiniz} *de sizi çoğalttı"* {yani, sayınızı artırdı}...

Böylece onlara ni'metlerini hatırlatmakta, sayıca onları çoğalttığını bildirmekte, sonra onlara geçmiş ümmetlerin azâbı gibi bir azâbı hatırlatarak öğüt verip korkutmak üzere buyurmaktadır ki:

...*"Bakın* {Nûh, Âd, Semûd ve Lût qavmlerinin azâba uğratılmasının ardından yeryüzünde ma'siyet işleyen} *müfsidlerin âqıbeti nasıl oldu!"*...

Bunun bir benzeri de Hûd sûresi'nde (89. âyette) geçmektedir.

87. ...*"Şâyet sizden bir tâife, benim* {azâbdan} *kendisiyle gönderildiğime îmân etmiş, bir tâife de îmân etmemişse* {yani, azâbın geleceğini tasdîq etmemişse}, *Allâh aramızda* {azâb husûsunda} *hükm* {yani, qadâ} *edinceye kadar sabredin. O hâkimlerin* {yani, hakklı ile hakksızı fasledenlerin/ayıranların} *hayrlısıdır"* {ki O da üzerlerine azâbın inmesini hükm ve taqdîr buyurdu}.

88. *Qavminden istikbâr eden mele* {yani, îmândan tekebbür eden büyükleri}, *"Ey Şu'ayb! Ya seni ve seninle berâber îmân edenleri qaryemizden çıkarırız ya da milletimize/dînimize dönersiniz"* {yani, şirke dönersiniz: milletimize girersiniz/müşrik olursunuz} *dediler.* {Şu'ayb onlara,} *dedi ki: "İstemesek de mi?"*...

Sonra Şu'ayb şöyle devâm etti:

89. ...*"Allâh'ın bizi ondan* {yani, şirk olan milletinizden} *kurtarmasının ardından milletinize/dîninize geri dönersek* {yani, dîninize girip şirk koşarsak}, *doğrusu Allâh üzerine yalan uydurmuş oluruz. Bizim için ona* {yani, dîniniz olan şirke} *dönmemiz olacak şey değildir* {yani, milletinize/dîninize girmemiz uygun değildir/yakışık almaz}. *Meğer ki Rabbimiz Allâh dileye* {de bizi milletinize soka}. *Rabbimiz ilimce her şeyi kuşatmıştır* {yani, doldurmuştur}. *Biz Allâh'a tevekkül ettik."*...

Çünkü onlar Şu'ayb'a, "Ya seni ve seninle berâber îmân edenleri qaryemizden çıkarırız ya da milletimize dönersiniz" demişlerdi. Sonra Şu'ayb şöyle du'â etti:

...*"Rabbimiz! Bizimle qavmimiz arasını hakk* {yani, adâlet} *ile fet-het* {yani, onlara azâb indirerek qadâ et/hükm ver}. *Sen fâtihlerin/fethedenlerin* {yani, qadâ edenlerin/hükm verenlerin} *hayrlısısın."*

90. *Qavminden Allâh'a küfreden o mele* {yani, onların büyükleri-güçlüleri zayıflarına} *dedi ki: "Şu'ayb'a* {dîni üzere} *tâbi olursanız, doğrusu o taqdîrde hüsrâna uğrayanlar* {yani, âcizler} *olursunuz" dediler.*

(*Hüsrân* lafzının, "âcizlik" anlamında kullanılması itibâriyle) bunun bir benzeri de, *"Biz bir usbe iken o'nu kurt yerse doğrusu biz hüsrâna uğrayanlar* {yani, âciz zâlimler} *oluruz" dediler* (Yûsuf, 12/14) âyetidir.

91. *Bunun üzerine o recfe* {yani, (şiddetli sarsıntı)/azâb} *onları yakalayıverdi de* {Cibrîl'in sayhasından/çığlığından ötürü} *yurtlarında* {yani, qaryelerinde/şehirlerinde} *câsimîn* {yani, hâmidîn/hareketsiz ölüler} *oldular.*

92. *Şu'ayb'ı tekzîb edenler sanki orada hiç yaşamamış* {yani, hiç var olmamış} *gibi oldular. Şu'ayb'ı tekzîb edenler, hüsrâna uğrayanlar onlar oldular.*

93. *Bunun üzerine* {yani, azâbı yalanlamaları dolayısıyla} *onlardan tevelli etti* {yani, i'raz etti/yüz çevirdi}...

Bunun bir benzeri de Hûd sûresi'nde (94-95. âyetler) yer almaktadır.

...*ve dedi ki: "Ey qavmim! Andolsun ki ben size* {dünyâda size azâb

ineceğine dâir} ***Rabbimin risâletlerini tebliğ ettim ve*** {O'nun azâbından sakındırmak sûretiyle} ***hayrhâh davrandım. Şimdi kâfir bir qavme nasıl acırım"*** {sayhanın ardından nasıl üzülürüm}!

94. ***Biz hangi qaryede bir nebî gönderdiysek*** {ve halkı da onu tekzîb ettiyse}, ***be'sâ'*** {yani, yağmur kıtlığı ve faqîrlik} ***ve darrâ*** {yani, şiddet: belâ} ***ile sıkıştırdık ki*** {Rabb'lerine} ***tazarru etsinler*** {yani, O'nu tevhîd etsinler ve böylece onlara rahmet buyursun}.

95. ***Sonra, seyyienin*** {yani, şiddet ve kıtlığın} ***yerini hasene*** {yani, bolluk} ***ile değiştirdik. Nihâyet afvoldular*** {yani, güçlenip çoğaldılar ve Rabb'lerine şükretmeyi terkederk cehâletleri ve sağlıklı değerlendirmeden yoksunlukları sebebiyle}, ***"Atalarımıza da,*** {bize isâbet ettiği gibi} ***darrâ ve serrâ'*** {yani, şiddet/darlık ve bolluk} ***messetmişti"*** {yani, isâbet etmişti de hiçbir şey olmamıştı} ***dediler. Bunun üzerine Biz de onları şu'ûrunda değillerken ânsızın*** {azâb ile} ***yakalayıverdik.***

En güçlü oldukları zamânda azâba uğratıldılar. Azâb tepelerine inmeden önce rasûlleri onları azâb ile inzâr etmişti. İşte Allâh'ın, *Şu, Rabbinin o qurâyı* {(yani, qurâ halkını)}, *ehli ğâfillerken zulm ile* {yani, şirk koşmaksızın} *helâk etmeyecek olması sebebiyledir* (En'âm, 6/131) buyruğu bunu anlatmaktadır.

Allâh bu ülkelerin ahâlilerinden haber vererek buyuruyor ki:

96. *Eğer* {azâba uğratılan} *o qurâ ehli* {Allâh'ı tevhîd ederek} *îmân edip de* {şirkten} *ittiqâ etselerdi,* {yağmur kesilmez, kıtlık olmaz}; *üzerlerine semâdan* {yağmur ile} *ve yerden* {bitki ve mahsuller ile} *bereketler açardık. Fakat onlar tekzîb ettiler. Biz de* {şirkten} *kazanmakta oldukları sebebiyle onları* {azâb ile} *yakalayıverdik.*

97. *Acaba o qurâ ehli geceleyin uyurken be'simizin* {yani, azâbımızın} *kendilerine gelmeyeceğinden emîn mi oldular?*

98. *Yine o qurâ ehli duhâ* [*kuşluk vakti*] {yani, gündüzleyin} *eğlenirlerken* {yani, oyun ve eğlence içindelerken} *be'simizin* {yani, azâbımızın} *kendilerine gelmeyeceğinden emîn mi oldular?*

(*Duhâ* lâfzının "gündüz" anlamında kullanılması itibâriyle) bunun bir benzeri de, *İnsânlar duhâ/kuşluk vakti* {yani, gündüzleyin} *toplansınlar* (Tâ-Hâ, 20/59) buyruğudur.

99. *Onlar Allâh'ın mekrinden* {(yani, azâbından)} *emîn mi oldular?*

Hâsirler qavminden başkası Allâh'ın mekrinden {yani, azâbından} *emîn olmaz.*

100. *Ehlinin* {helâk edilmesinin} *ardından yeryüzüne vâris olanları hâlâ hidâyet etmedi mi şu hakîkat: Eğer dileseydik günâhları sebebiyle onlara da* {azâbı} *isâbet ettirir ve qalblerini* {küfr ile} *mühürlerdik de* {îmânı} *işitmezlerdi.*

Bu buyrukla Mekke kâfirlerini korkutmakta, sonra tekrar azâba uğratılmış ülkelere dönerek şöyle buyurmaktadır:

101. *İşte o qurâlar... nebelerinden/haberlerinden sana qıssa ediyoruz* {yani, onların hadîsini sana anlatıyoruz}. *Andolsun ki rasûlleri onlara beyyineler* {yani, dünyâda azâbın geleceğine dâir bir beyân} *ile gelmişlerdi...*

Çünkü Nebî Mekke kâfirlerine azâbın gelip kendilerini bulacağını haber vermiş, onlarsa azâbın geleceği husûsunda o'nu yalanlamışlardı. Bunun üzerine Allâh şu buyrukları indirdi:

> *...Fakat önceden tekzîb ettiklerine îmân etmediler* {yani, tasdîq etmediler: Mekke kâfirleri de –tıpkı kendilerinden önce geçen ümmetlerin rasûlleri tarafından azâb ile inzâr edildiklerinde tasdîq etmedikleri gibi– dünyâda azâba uğratılacaklarını tasdîq etmediler}. *İşte Allâh kâfirlerin qalblerini* {küfr ile} *böyle tab' eder* {yani, hatm eder/mühürler}.

102. *Onların ekserisinde ahde vefâ bulmadık...*

Allâh, Âdem'in zürriyyetinden Kendisini tanıyacaklarına dâir ahid/söz almış, onlar da bunu kabûl etmişlerdi. Fakat amellerinden sorumlu olacakları döneme gelince bu ahidlerini bozdular.

> *...Onların ekserisini fâsıqlar bulduk.*

103. *Sonra, onların* {yani, rasûllerin} *ardından Mûsâ'yı âyetlerimizle* {yani, el ve asâ mu'cizeleriyle} *Fir'avn'a ve o'nun melesine gönderdik de onlara zulmettiler* {yani, âyetlere cahd ettiler, "Bunlar Allâh'tan değildir, bunlar sihrdir" dediler}. {Ey Muhammed!} *Bak müfsidlerin âqıbeti nasıl oldu* {yani, yeryüzünde ma'siyetler işleyerek fesâd çıkaranların sonu, suda boğulmak oldu}.

104. *Mûsâ dedi ki: "Ey Fir'avn! Kuşkusuz ben rabbi'l-âlemînden bir rasûlüm"...*

105. ..."Allâh üzerine hakktan başkasını söylememek üzerime bir borçtur {doğrusu beni rasûl olarak gönderen O'dur}. *Andolsun ki size Rabbinizden bir beyyine* {yani, benim rasûl olduğuma dâir el ve asâ (mu'cizeleri)} *ile geldim. Öyleyse İsrâîloğulları'nı* {Filistin'e götürmek üzere} *benimle gönder."*

106. {Fir'avn} *dedi ki: "Eğer bir âyet ile geldiysen* {ve âlemlerin rabbinin gönderdiği bir rasûl olduğun şeklindeki iddiânda} *sâdıqlardan isen haydi onu getir."*

107. *Bunun üzerine* {Mûsâ} *asâsını* {elinden} *bıraktı. Hemen mübîn bir su'bân* {yani, beyyin/apaçık bir yılan} *oluverdi.*

108. *Ve elini* {koynundan} *nez' etti* {yani, çıkardı}. *O hemen bakanlar için bembeyaz oluverdi* {yani, aşırı beyazlığından ötürü güneş ışınları gibi gözleri kamaştıracak kadar parlıyordu}.

109. *Fir'avn qavminden mele* {yani, ileri gelen kimseler}, *"Muhakkak bu* {yani, Mûsâ} *alîm* [*usta/mâhir*] *bir sihrbazdır"* {yani, bu, sihri çok iyi bilen bir sihrbazdır} *dedi* {yani, Fir'avn dedi, qavmi de onu tasdîq etti}.

Benzeri bir buyruk, Şu'arâ sûresi'nde (34. âyet) geçmektedir.

Sonra Fir'avn sözlerini şöyle sürdürdü:

110. *"Sizi arzınızdan* {yani, Mısr'dan} *çıkarmayı irâde ediyor. O hâlde ne emredersiniz"* {yani, fikriniz/görüşünüz nedir}?

111. {Qavminin ileri gelenleri ona cevâb vererek} *dediler ki: "Onu ve kardeşini alıkoy* {yani, bunlara karşı ne yapacağımızı düşünüp taşınmamız için onlara yapılacak uygulamayı ertele} *ve şehirlere toplayıcılar gönder de,"*

112. *"her alîm* [*usta/mâhir*] *sihrbazı sana getirsinler"* {yani, sihri iyi bilen bütün sihrbazları toplayıp sana getirsinler}.

113. *Sihrbazlar Fir'avn'a geldiler. Dediler ki: "Eğer biz* {Mûsâ'ya karşı} *gâlibler olursak bize bir ecr* {yani, mükâfât} *var değil mi?"*

114. {Fir'avn,} *"Evet, hem o vakit siz elbette muqarreblerden de* {yani, ileri gelenler dışında maqâm ve mevki itibâriyle yakınlaştırılmışlardan da} *olacaksınız" dedi.*

115. {Sihrbazlar Mûsâ'ya,} *"Ey Mûsâ!* {Elindekini: asânı/sopanı} *sen mi atacaksın yoksa* {ellerimizdeki halatları ve sopaları} *biz mi atalım?" dediler.*

116. {Mûsâ onlara, "Ne atacaksınız} *siz atın" dedi. Onlar* {halatlarını ve sopalarını} *atınca, insânların gözlerini büyülediler ve onları dehşete düşürdüler* {yani, korkuttular} *ve azîm/büyük bir sihr ortaya koydular.*

117. *Biz de Mûsâ'ya, "Asânı bırak" diye vahyettik* {o da bırakınca, bir yılan oluverdi} *de o onların ifklerini* {yani, yalandan ortaya koyduklarını, icad edip düzdüklerini} *yuttu.*

118. *Böylece hakk vâqi oldu* {yani, o'nun/Mûsâ'nın yaptıklarının bir sihr olmadığı gerçeği ortaya çıktı} *ve onların amelleri* {yani, yaptıkları sihrler} *boşa gitti.*

119. *Artık orada mağlûb oldular ve sağîrler/küçülmüşler* {yani, zelîller} *olarak* {menzillerine/yerlerine} *geri döndüler.*

120. *Sihrbazlar ise* {Allâh'a} *secdeye kapandılar.*

121. *Dediler ki: "Rabbu'l-âlemîne îmân ettik."*

Sihrbazlar devâmla dedi:

122. *"Mûsâ'nın ve Hârûn'un rabbine"* {îmân ettik}.

Fir'avn, kendisine bu şekilde cevâb vermelerine şaşırdı ve:

123. *Fir'avn* {sihrbazlara} *dedi ki: "Ben size izn vermeden önce o'na îmân* {yani, Mûsâ'yı tasdîq} *ettiniz ha?! Kuşku yok ki bu, ehlini oradan* {yani, Mısır topraklarından} *çıkarmak için şehirde kurduğunuz bir mekrdir* {yani, sizin îmân ettiğinize dâir o sözleriniz daha önce şehirde: Mısır ahâlisi arasında o'na tâbi olacağınıza dâir söylediğiniz bir sözdür}, *yakında bileceksiniz."*

Fir'avn sözlerini şu tehdidle sürdürdü:

124. *"Ellerinizi ve ayaklarınızı hilâftan* {yani, sağ eliniz ile sol ayağınızı yâhûd sağ ayağınız ile sol elinizi} *keseceğim. Sonra, topunuzu salbedeceğim/asacağım."*

125. {Sihrbazlar Fir'avn'a cevâb verip} *dediler: "Muhakkak biz Rabbimize döneceğiz."*

126. *"Senin bizden intiqâm almanın sebebi, bize geldiğinde Rabbimizin âyetlerine îmân etmemizdir"* {yani, el ve asânın Rabbimizden gelen iki âyet/mu'cize olduğunu tasdîq etmemizdir}...

Ardından da şöyle devâm ettiler:

..."*Rabbimiz!* {El ve ayaklarımız kesilip asılacağımız vakit} *üzerimize sabr yağdır ve bizi müslümanlar* {yani, Allâh'a karşı muhlisler/ihlâslılar} *olarak vefât ettir*" {ki karşılaşacağımız belâ, dînimizden dönmeye sebeb olmasın}.

127. {Sihrbazlar Mûsâ'ya îmân edince,} *Fir'avn qavminden mele* {yani, eşraf} *dedi ki: "Mûsâ'yı ve o'nun qavmini* {yani, o'na îmân etmiş olan İsrâîloğulları'nı} *arzda* {yani, Mısr'da} *ifsâd için* {yani, sizin o'nun qavmine yaptığınızın bir benzerini size yaparak oğullarınızı öldürüp, kızlarınızı hayâtta bırakarak fesâd çıkarsınlar diye}, *seni ve ilâhlarını* {yani, sana ibâdeti[247]} *terk etsinler diye mi bırakacaksın?"* {Bunun üzerine Fir'avn}, *"Onların oğullarını öldürür, kadınlarını* {yani, kızlarını} *hayâtta bırakırız. Kuşkusuz biz onların üzerinde kahredici bir güce sâhibiz" dedi.*

128. *Mûsâ qavmine,* "{Fir'avn'a ve onun qavmine karşı} *Allâh'tan yardım dileyin ve* {belâya} *sabredin. Kuşkusuz arz* {yani, Mısr toprakları} *Allâh'ındır; ona kullarından dilediğini vâris kılar. Âkıbet* {yani, cennet} *muttaqîlerindir"* {yani, muvahhidlerindir} *dedi.*

129. *"Sen bize* {risâlet ile} *gelmeden evvel de,* {risâlet ile} *geldikten sonra da eziyet olunduk"* {yani, senin yüzünden kızlarımız hayâtta bırakılarak oğullarımız öldürüldü, gücümüzü aşan işlerle mükellef tutulduk} *dediler.* {Mûsâ} *dedi ki: "Umulur ki Rabbiniz düşmanınızı* {yani, Fir'avn'ı ve onun qavmini} *helâk eder ve* {onların helâk edilmelerinin ardından} *sizi o arzda* {yani, Mısr arzında/topraklarında} *halîfeler kılar da nasıl amel işleyeceğinize bakar."*

130. *Andolsun ki biz âl-i Fir'avn'ı* {yani, Mısr halkını} *senelerce kuraklık* {yani, yağmur kıtlığı} *ve ürün kıtlığı ile sıkıntıya düşürdük* {de açlık musîbetine ma'rûz bıraktık} *ki tezekkür etsinler.*

131. *Fakat kendilerine bir hasene* {yani, hayr ve bolluk} *geldiğinde, "O bizimdir"* {yani, bu bizim hakkımızdır} *derlerdi. Eğer kendilerine bir seyyie* {yani, açlık, belâ, yağmur kıtlığı, ürün ve hayvanların telefi gibi bir kötülük} *isâbet ederse, Mûsâ'nın ve* {dînî üzere} *o'nun berâberindekilerin uğursuzluğuna yorarlardı* {yani, "Bize isâbet eden bu şerrin sebebi, Mûsâ'nın büyüsüdür" derlerdi}...

---

[247] Bu açıklama, *âlihetek* [senin ilâhlarını] lâfzının, *ilâhetek* [sana ibâdeti] şeklindeki qırâ'atine göre yapılmıştır. (Çeviren)

Allâh (onların bu iddiâlarını reddederek) şöyle buyurmaktadır:

> ...*İyi bilin ki onların uğursuzluğu* {yani, onlara isâbet eden bu musîbetler} *sâdece Allâh indindedir* {yani, Allâh'tandır}. *Fakat onların çoğu* {yani, Mısrlıların} *çoğu* {kendilerine isâbet eden bu musîbetin Allâh tarafından geldiğini} *bilmezler.*

132. *Ve, "Bizi büyülemek için âyetten her neyi* {yani, dokuz mu'cizeden hangisini} *getirirsen getir sana aslâ îmân* {yani, senin âlemlerin rabbinin rasûlü olduğunu tasdîq} *edecek değiliz" dediler.*

133. {Böyle dedikleri için} *Biz de onlara ayrı ayrı âyetler olmak* {ve her âyet/mu'cize arasında 30 günlük bir süre bulunmak[248]} *üzere* {kuraklık, mahsul ve bitki azlığı}, *tufan, çekirge, haşerat, kurbağa ve kan gönderdik. Fakat yine istikbâr* {yani, îmândan/îmâna karşı tekebbür} *ettiler ve mücrim bir qavm oldular.*

134. *Üzerlerine ricz vâqi olunca* {yani, azâb inince}, *"Ey Mûsâ! İndindeki ahdi hürmetine bizim için Rabbine du'â et. Şâyet bu riczi* {yani, azâbın tümünü} *bizden kaldırırsan, andolsun sana îmân edeceğiz ve İsrâîloğulları'nı seninle birlikte* {Filistin'e} *göndereceğiz" dediler.*

135. *Erişecekleri ecellerine* {yani, suda boğulma vaktine[249]} *kadar üzerlerinden riczi kaldırınca,* {Mûsâ'ya verdikleri} *ahdi bozdular.*

136. *Biz de onlardan intiqâm aldık da el-yemm'de boğduk...*

İbrânice *el-yemm*, "bahr" demektir, ki bu da "Mısr'daki bir nehir"dir.

> ...*Çünkü âyetlerimizi* {yani, dokuz âyeti/mu'cizeyi} *tekzîb ettiler ve onlardan yana ğâfillerdi* {yani, o âyetlerden yüz çevirenlerdi. Üzerlerinde düşünüp ibret almadılar}.

137. *Za'fa uğratılan* {yani, Mısr'da oğulları öldürülüp kadınları/kızları hayâtta bırakılan} *o qavmi de* {yani, İsrâîloğulları'nı da} *kendisinde bereketler kıldığımız* {yani, su ve bol ürün ile bereketlendirdiğimiz} *arzın doğularına ve batılarına* {yani, Ürdün ve Filistin'e} *vâris kıldık* {yani, onlara bu yerleri verdik}. *Böylece Rabbinin İsrâîloğulları'na olan o en güzel kelimesi* {yani, ni'metleri} *sabretmeleri sebebiyle tahakkuk etti...*

---

248 "Her âyet/mu'cize arasında 30 günlük bir süre bulunduğu" iddiâsı, dayanaktan yoksundur. (Redaktör: E.Ö)

249 Bu yorum zayıftır. (Redaktör: E.Ö)

Çünkü İsrâîloğulları Mısır'da köleleştirilmiş ve güçlerinin yetmeyeceği ağır işlerle yükümlü tutulmuşlardı. Buradaki *kelime* ile, Qasas sûresi'nde yer alan, *Biz ise o arzda mustaz'aflara lutfetmeyi...* (Qasas, 28/5-6) âyetlerinde ifâde edilenler kasdedilmektedir. Allâh onların düşmanlarını helâk etti, yeryüzünde onlara iktidar verdi. İşte sözü edilen *kelime,* İsrâîloğulları'na bütünüyle tahakkuk eden ni'met budur.

...*Fir'avn'ın ve onun qavminin* {yani, Kıbtîlerin} *masnûâtını* {yani, Mısır'da yaptıklarını} *ve yükselttiklerini* {yani, inşâ ettikleri evlerini, konaklarını} *yerle bir* {yani, helâk} *ettik.*

138. *İsrâîloğulları'nın bahr'ı* {yani, Nil'i: Mısır nehrini} *geçmelerini sağladık. Derken kendilerine mahsûs putların başını bekleyen* {yani, putlara ibâdet eden} *bir topluluğa* {yani, Amalikalılara} *rastladılar.* {Bunun üzerine İsrâîloğulları,} *"Ey Mûsâ! Onların* {ibâdet ettikleri} *ilâhları gibi bize de* {ibâdet edeceğimiz} *bir ilâh yap!" dediler.* {Mûsâ da} *dedi ki: "Siz gerçekten câhillik eden bir qavmsiniz."*

139. *"Kuşkusuz onların içinde bulundukları şey, yok olmaya mahkûmdur* {yani, yok olacaktır}, *amelleri de bâtıldır."*

140. *(Ardından da)* {Mûsâ onlara} *dedi ki: "O sizi âlemlere* {yani, sizi kurtarıp Mısır halkını helâk etmekle Mısır'da bulunan âlemlere} *tafdîl etmiş/üstün kılmış iken, ben sizin için* {rabb olarak} *Allâh'ın gayrı ilâh mı arayacak mışım?!"*

141. *Hani size* {yani, İsrâîloğulları'na} *azâbın kötüsünü* {yani, en ağırını} *yapan: oğullarınızı öldürüp kadınlarınızı hayâtta bırakan* {yani, kızlarınızı terkeden/kızlarınıza dokunmayan} *âl-i Fir'avn'dan kurtarmıştık. Şunda, sizin için Rabbinizden azîm* {yani, çok şiddetli} *bir belâ vardı* {yani, başınıza gelen bu ağır belâ Allâh'tandı[250]}.

142. *Mûsâ'ya* {Zilqâde ayında[251] Tûr dağı'nda} *otuz geceye va'd verdik ve onu* {Zilhicce'den[252]} *on gece ile de tamâmladık. Böylelikle Rabbinin mîqâtı kırk geceye tamâmlandı. Mûsâ* {dağa gitmek

---

250 Allâh'ın İsrâîloğulları'na lütuflarının zikredildiği bu bağlamda *belâ* kelimesiyle, "lütf u ihsân"ın kasdedildiği görüşü daha uygundur. (Redaktör: E.Ö)

251 Bu, dayanaktan yoksun bir iddiâdır. (Redaktör: E.Ö)

252 Bu, delîlsiz bir iddiâdır. (Redaktör: E.Ö)

üzere yola çıkarken} *kardeşi Hârûn'a, "Qavmim* {İsrâîloğulları} *içinde* {hayrlı bir şekilde} *yerime geç; ıslâh et* {yani, onlara yumuşak davran/rıfk ile muâmele et} *ve* {onlardan} *müfsidlerin yoluna tâbi olma!" dedi.*

(*S-l-h* kökünün, "yumuşak davranmak/rıfk ile muâmele etmek" anlamında kullanıldığı) benzeri bir âyet de, *Bununla birlikte sana meşakkat vermeyi irâde etmem. İnşallâh beni sâlihlerden* {yani, yumuşak davrananlardan/rıfk ile muâmele edenlerden} *bulacaksın* (Qasas, 28/27) âyet-i kerîmesidir.

143. *Ne zamân ki Mûsâ* {dağa} *mîqâtımız* {yani, kırk gün olarak ta'yîn ettiğimiz mîadımız} *için geldi ve Rabbi o'nunla konuştu* {yani, Rabbinin kelâmını işitince ondan büyük bir hazz aldı ve Rabbini görme şevki uyandı da}, *"Rabbim! Bana görün, Sana bakayım" dedi.* {Rabbi de o'na,} "{Doğrusu sen} *Beni aslâ göremezsin. Fakat* {senden daha güçlü olan bir şeyi: dağı Benimle senin aranda bir alâmet kılıyorum. Onun için} *şu dağa bak. Eğer o yerinde durabilirse, sen de Beni görebilirsin"* {şâyet dağ yerinde duramazsa, senin de Beni görmeye gücün yetmez} *dedi. Rabbi o dağa tecelli edince, onu paramparça etti* {yani, dağ parçalandı}. *Mûsâ da baygın düştü* {yani, öldü[253]}. *Ayılınca* {yani, o'na tekrar can verince} {Mûsâ} *dedi ki: "Seni,* {"Rabbim! Bana görün, Sana bakayım" sözümden ötürü} *tenzih ederim. Sana döndüm/tevbe ettim ve ben mü'minlerin* {yani, Senin dünyâda aslâ görülemeyeceğini[254] musaddıqların/tasdîq edenlerin} *evveliyim."*

144. {Rabbi o'na} *dedi ki: "Ey Mûsâ! Seni, risâletlerim ve kelâmım ile insânlar üzerine ıstıfâ ettim* {yani, İsrâîloğulları arasından risâlet için vahy yoluyla olmaksızın kelâm ile konuşarak seni seçtim}. *Şimdi sana verdiğimi* {quvvetle} *al* {yani, Tevrât'ı tam bir ciddiyet ve gayret ile sarılarak al} *ve* {bu ni'metlere: risâlet ve vahy yoluy-

253 Bu, zayıf bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)

254 Bu, Allâh'ın âhirette görüleceği kabûlüne dayalı bir yorumdur. Âhiretle alâkalı gaybî husûslarda, Rasûlullâh'ın (s.a) âlet edildiği birtakım rivâyetlerden haretketle –Allâh'ın âhirette ayın ondördü gibi görüleceği şeklinde– hükm vermek, îmân umdesi îcad etmek son derece mahzûrludur. İnsân kendini nasıl bu kadar değerli-üstün görebiliyor, âlemlerrin rabbi Allâh'a karşı nasıl bu kadar pervâsız ve cür'etkâr olabiliyor!.. (Redaktör: E.Ö)

la olmaksızın kelâm ile konuşma ni'metlerine} *şükredenlerden ol!"*

145. *Ve o'nun için o levhalarda her şeyden;* {cehâletten kurtaran} *öğüt ve* {emrden, nehy ve hadden} *her şeyin tafsîlini* {yani, beyânını} *yazdık. Haydi, onu quvvetle al* {yani, Tevrât'ı ciddiyetle ve tam bir gayretle al}, *qavmine de* {yani, İsrâîloğulları'na da} *onun en güzelini* {yani, içindekilerin en güzellerini} *almalarını/yerine getirmelerini emret. Yakında size fâsıqların yurdunu* {yani, Mısır halkına neler yaptığımı[255]} *göstereceğim.*

146. *Arzda hakksızlıkla* {yani, ma'siyetler işleyerek} *tekebbür edenleri* {yani, büyüklük ve azamet taslayanları: Mısırlıları} *âyetlerimden sarfettireceğim* {yani, onların; göklerin, yerin yaratılışı, o ikisinin arasında bulunan güneş, ay, yıldızlar, bulutlar, rüzgârlar, dağlar, felekler, denizler, ağaçlar, mahsuller, bitkiler ve benzeri âyetler üzerinde tefekkür etmelerine ve ibret almalarına fırsat vermeyeceğim}...

Kasdedilen şudur: Büyüklük taslayanlar tefekkür etmez, dolayısıyla ibret de almazlar.

...*Onlar her âyeti* {yani, el, asâ, tufan, çekirge, haşerât, kurbağa, kan, kıtlık, qalblerin mühürlenmesi mu'cizelerini} *görseler bile yine de ona* {yani, o âyetlerin/mu'cizelerin Allâh'tan geldiğine} *îmân* {yani, tasdîq} *etmezler. Rüşd sebîlini/yolunu* {yani, hidâyet tarîkini/yolunu} *görseler onu yol edinmezler* {yani, dîn kabûl ederek uymazlar}. *Fakat ğayy* {yani, dalâlet} *yolunu görseler onu yol edinirler* {yani, dîn edinip ona uyarlar}. *Şu, âyetlerimizi* {yani, dokuz âyeti/mu'cizeyi} *tekzîb etmelerinden ve onlardan ğâfil olmalarından* {yani, onlardan yüz çevirerek üzerlerinde tefekkür etmemelerinden} *ötürüdür.*

147. *Âyetlerimizi* {yani, Qur'ân'ı} *ve âhiretin liqâsını* {yani, amellerin karşılıklarının verileceği ölümden sonra dirilişi} *tekzîb edenlerin bütün amelleri boşa gitmiştir* {–çünkü yaptıkları ameller îmânsız ve Allâh'ın rızâsı murâd olunmaksızın yapılmıştır–}. *Onlar, amelleri dışında bir şeyle mi karşılık görecekler?!*

148. *Mûsâ'nın qavmi* {yani, İsrâîloğulları} *o'ndan sonra* {yani, Mû-

[255] Bu, zayıf bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)

sâ'nın Tûr'a gidişinden sonra} ***huliyyâtlarından bir buzağı, böğüren*** {yani, hayvan sesi gibi ses çıkaran –ki bu sâdece bir defa olmuştu–[256]} ***bir cesed*** {yani, buzağı sûretinde cansız bir heykel} ***edindiler. Onun*** {yani, buzağı heykelinin} ***kendileriyle konuşamadığını*** {yani, konuşma kâbiliyetinin bulunmadığını} ***ve onları sebîle*** {yani, tarîka/doğru yola} ***hidâyet etmediğini*** {İsrâîloğulları} ***görmediler mi?! Onu*** {yani, buzağıyı} {ilâh} ***edindiler ve zâlimler*** {yani, müşrikler} ***oldular.***

149. *Ne zamân ki ellerinde suqut etti* {yani, büyük bir nedâmetle nâdim oldular} *ve* {hidâyetten uzaklaşarak} ***dalâlete düştüklerini gördüler*** {yani, bildiler} ***ve "Eğer Rabbimiz bize merhamet ve mağfiret etmezse*** {yani, günâhlarımızdan vazgeçmezse}, {çekeceğimiz cezâ dolayısıyla} ***mutlaka hüsrâna uğrayanlardan olacağız" dediler.***

150. *Ne zamân ki Mûsâ,* {qavminin buzağıya ibâdet etmesi sebebiyle dağdan} *ğazablı-esefli* {yani, hüzünlü} *olarak qavmine rücû etti...*

Allâh Tûr'da iken o'na buzağının durumunu haber vermişti.

...*"Ardımdan bana ne kötü halef oldunuz! Rabbinizin emrini mi acele ettiniz"* {yani, benimle sözleştiği kırk günlük sürenin mi çabucak gelmesini istediniz}? *dedi ve levhaları attı ve kardeşinin* {yani, Hârûn'un} *başından tutup o'nu kendine doğru çekmeye başladı.* {Hârûn, Mûsâ'ya dedi ki:} *"Ey anamın oğlu! Doğrusu bu qavm beni zayıf buldular ve neredeyse öldüreceklerdi. Sen de bana düşmanları sevindirecek bir iş yapma ve beni o zâlimler qavmi ile bir tutma!"*

151. {Mûsâ} *dedi ki: "Rabbim! Bana ve kardeşime* {yani, Hârûn'a} *mağfiret et* {yani, bağışla} *ve bizi rahmetine sok. Sen merhametliler merhametlisisin."*

152. *Kuşkusuz buzağıyı* {ilâh} *edinenlere Rabb'lerinden bir ğazab* {yani, azâb} *ve dünyâ [yakın/şimdiki] hayât'ta bir zillet* {yani, mezellet/horluk} *erişecek* {de qıyâmet günü'ne kadar qahredilmiş olacaklardır}. *Biz müfterilere* {yani, iftira ederek, "Bu buzağı sizin de, Mûsâ'nın da ilâhıdır" diyenlere} *işte böyle karşılık veririz.*

---

256 Bunun bir defa olduğu, delîlsiz bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)

153. ***Seyyiât işleyip*** {yani, buzağıya ibâdet ederek şirk koşup} *sonra* ***onun*** {yani, şirkin} ***ardından tevbe ve îmân edenlere*** {yani, Allâh'ı, O'nun ortaksız, bir ve tek olduğunu tasdîq edenlere} *gelince,* ***Rabbin ondan*** {yani, şirk koşmalarından} *sonra* {onlar için} *elbette ğafûrdur, rahîmdir.*

154. *Ne zamân ki Mûsâ'dan ğazab sustu* {yani, Mûsâ'nın öfkesi yatıştı}, *levhaları* {–yere atmasının ardından geri–} *aldı. Onlardaki yazıda Rabb'leri için rehbet duyanlara* {yani, Allâh'tan korkanlara}, {dalâletten kurtaran} *bir hidâyet ve* {azâbdan kurtaran} *bir rahmet vardı.*

155. *Mûsâ mîqâtımız için qavminden yetmiş adam seçti...*

li-Mîqâtinâ [*mîqâtımız için*], "li-mî'âdinâ" [mî'adımız için] demek olup, bununla da (Mûsâ'ya va'd edilen) "kırk gün (kırk gece)" kasdedilmektedir. Mûsâ bu 70 kişiyi alıp dağa gitti. Onları dağın eteğinde bıraktı. Mûsâ dağdan inip yanlarına gelince o'na, "Allâh'ı bize açıkça göster" dediler. Bunun üzerine onları recfe/sarsıntı, yani, söylediklerine cezâ olmak üzere ölüm yakaladı.

> *...Ne zamân ki onları o recfe/şiddetli sarsıntı yakaladı. (Mûsâ) dedi ki: "Rabbim! Eğer dileseydin onları ve beni* {hep birlikte} *önceden* {yani, benimle birlikte gelmeden evvel} *helâk ederdin* {yani, öldürürdün}. *Bizden süfehânın/sefîhlerin yaptıkları yüzünden* {cezâ olarak} *bizi helâk mı edeceksin? O, başka değil Senin fitnendir* {yani, sınamandır}. *Sen onunla* {yani, o fitne ile} *dilediğini dalâlete düşürür, dilediğini de* {fitneden koruyarak} *hidâyete iletirsin. Sen bizim velîmizsin, o hâlde bize mağfiret et, bize merhamet eyle; çünkü Sen mağfiret edenlerin en hayrlısısın."*

156. *"Bizim için hem bu dünyâda bir hasene* {yani, mağfiret} *yaz, hem de âhirette"* {bir hasene: yani, cenneti yaz}. *Çünkü biz Sana hudnâ ettik* [*döndük*] {yani, tevbe ettik}. {Allâh} *dedi ki: "Azâbıma gelince, onu dilediğime isâbet ettiririm. Rahmetim ise, her şeyi kuşatmıştır"* {yani, doldurmuştur}. *Onu* {yani, rahmetimi} *ittiqâ edenlere* {yani, Rabb'lerini tevhîd edenlere} *(yazacağım), zekâtı verenlere* {yani, Muhammed ümmetine[257]} *ve âyetlerimize* {yani,

---

[257] Bu, delîlsiz bir yakıştırma olup ne lâfza, ne de bağlama uygundur. (Redaktör: E.Ö)

Qur'ân'a, onun Allâh tarafından gönderildiğine[258]} *îmân* {yani, tasdîq} *edenlere yazacağım.*

157. *Onlar ki yanlarındaki Tevrât'ta ve İncîl'de yazılı buldukları o Rasûl'e, o ümmî* {yani, kitâb okumamış, eliyle yazı yazmamış} *Nebî'ye* {yani, dîni üzere Muhammed'e} *ittibâ ederler, o onlara ma'rûfu* {yani, îmânı} *emreder, onları münkerden* {yani, şirkten} *nehyeder, onlara tayyibâtı* {yani, Allâh'ın harâm kılmadığı etleri, yağları} *helâl, habâisi* {yani, meyteyi [leşi], kanı ve domuz etini} *harâm kılar, sırtlarındaki ağır yükü* {yani, Allâh'ın kendilerine emrettiği etleri, yağları, tırnaklı her hayvanın etinin harâmlığı hükmünü} *ve üzerlerindeki zincirleri* {yani, kasden öldürenin öldürüleceği, ondan diyet alınıp afvedilmeyeceği;[259] hatâen öldüren kimsenin ise maqtulün velîsi tarafından afvedilmesi hâli dışında öldürüleceği[260] ve benzeri ağırlaştırılmış hükmleri} (daha hafîfleriyle değiştirip) *indirir. İşte o'na îmân edenler* {yani, Nebî'yi tasdîq edenler}, *o'nu azzer edenler* {yani, emri üzere o'na destek olanlar}, *o'na yardım edenler ve onun berâberinde indirilen nûra* {yani, Qur'ân'a} *tâbi olanlar var ya, işte müflihler/felâha erenler onlardır* {yani, bu zikredilenleri yapanlardır}.

158. *De ki: "Ey insânlar! Kuşkusuz ben sizin hepinize Allâh'ın Rasûlü'yüm. O ki semâvât u arzın mülkü O'nun, O'nun dışında ilâh yoktur ve O* {ölüleri} *diriltir,* {dirileri} *öldürür. O hâlde Allâh'a* {yani, O'nun ortaksız bir ve tek olduğuna}, *O'nun Rasûlü'ne; Allâh'a* {yani, O'nun ortaksız bir ve tek olduğuna} *ve O'nun kelimelerine* {yani, âyetlerine: Qur'ân'a} *îmân* {yani, tasdîq} *eden o ümmî Nebî'ye îmân* {yani, tasdîq} *edin ve o'na* {yani, Muhammed'e} *ittibâ edin ki* {dalâletten kurtulup} *hidâyete eresiniz."*

159. *Mûsâ'nın qavminden* {yani, İsrâîloğulları'ndan} *de hakka hidâyet eden* {yani, hakka da'vet eden} *ve onunla adâlet yapan bir ümmet* {yani, bir usbe/topluluk} *vardır.*

160. *Biz onları oniki sıbt'a, ümmetlere böldük* {yani, ayırdık}. *Qavmi* {Tîh'de iken} *o'ndan su istedikleri zamân Mûsâ'ya, "Asân ile o ta-*

---

258 Bu bağlamda, *âyetler* ile "Qur'ân"ın kasdedilmesi nasıl mümkün olabilir!? (Redaktör: E.Ö)

259 Bu, dayanaktan yoksun bir iddiâdır. (Redaktör: E.Ö)

260 Bu, dayanaktan yoksun bir iddiâdır. (Redaktör: E.Ö)

şa vur!" diye vahyettik, {söyleneni yapınca} *ondan oniki göz sızdılaktı* {yani, o taştan oniki pınar fışkırdı}. *İnsânların her kısmı* {yani, her sıbt} *su içeceği yeri bildi.* {İçinde yağmur suyu bulunan beyaz bir} *bulutla da onları* {gündüz vakti} *gölgelendirdik* {de o bulut Tîh'de iken onları güneşin sıcağından koruyordu}, *onlara menn* {yani, terencebîn [kudret helvası]} *ve selvâ* {yani, kırlangıcı andıran kırmızı bir kuş} *indirdik ki size rızq olarak verdiğimiz tayyibâttan* {yani, menn ve selvâdan helâl olarak} *yeyin.* {Fakat bu husûsta aşırıya kaçmayın}. *Onlar Bize zulmetmediler* {yani, Bize bir zararları olmadı, Bizden birşey eksiltmediler}. *Fakat nefslerine zulmettiler* {yani, kendilerine zarar verdiler, kendi paylarını eksilttiler}.[261]

161. *Ve* {hatırla ki} *bir vakit onlara şöyle denilmişti: "Bu qaryede* {yani, Beytu'l-Maqdîs'te} *sâkin olun/yerleşin. Ondan dilediğiniz yerde yeyin ve* {emrimize} *"Hıttâ" deyin ve secde ederek* {yani, eğilerek} *kapıya* {yani, o qaryenin/Beytu'l-Maqdîs'in kapısına} *girin ki sizin için hatâlarınızı mağfiret edelim* [*bağışlayalım*]. {Tâ'at ile sevâblarını/mükâfâtlarını artıran} *muhsinlere (sevâblarını/mükâfâtlarını daha da) arttıracağız."*

162. *Derken onlardan zulmedenler kendilerine söylenen sözü tebdîl ettiler/değiştirdiler* {yani, "Arpa içerisinde buğday tanesi" diyerek kıçları üstü sürünerek girdiler[262]}. *Biz de zulmetmeleri sebebiyle üzerlerine semâdan bir ricz* {yani, azâb} *gönderdik."*[263]

163. *Onlara* {yani, yahûdîlere}, *deniz kıyısındaki o qaryenin durumunu* {günâhları sebebiyle Allâh'ın onlara azâb edip etmediğini} *sor...*

Sonra onların günâhlarını bildirerek buyuruyor ki:

...Hani onlar Sebt'te haddi aşıyorlardı. Çünkü Sebt yaptıkları gün balıkları {avlanacaklarından korkmaksızın kıyılara çok yakın ve bol miktarda} *akın akın geliyorlar, Sebt yapmadıkları gün* {yani,

261 160. âyetin sonu ile 162. âyetin sonunun aynı kelime ile bitmesi sebebiyle olsa gerek, 161-162. âyetlerin tefsîri asıl nüshalarda atlanmıştır. O nedenle, 161-162. âyetlerin tefsîrleri *Tefsîr-i Celâleyn*'den nakledilmiştir. (Muhakkik)

262 Bu, komik bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)

263 *Tefsîr-i Celâleyn*'den iktibas burada sona ermektedir. (Muhakkik)

Sebt'in dışındaki günler} *ise gelmiyorlardı. İşte Biz fısqları* {yani, emre karşı gelerek isyân etmeleri} *sebebiyle onları böyle ibtilâ ediyorduk* {yani, Sebt/Cum'artesi günü balık avlamayı harâm kılmak sûretiyle onları sınıyorduk[264]}.

164. *Hani onlardan bir ümmet,* {zâlimlere öğüt verenlere,} *"Allâh'ın kendilerini helâk edeceği veya şiddetli bir azâb ile azâb edeceği bir qavme ne diye öğüt veriyorsunuz?!" dediği vakit,...*

Çünkü öğüt verenler, onları Cum'artesi günü balık avlamaktan vazgeçirmeye çalışıyor, aksi taqdîrde azâba ma'rûz kalacaklarını söyleyerek korkutuyorlardı. Zâlimler ise onların söylediklerine aldırmıyorlardı.

...{Zâlimlere öğüt verenler, onlara karşılık olmak üzere} *dediler ki: "Rabbinize karşı mazeret olması ve* {ma'siyetlerden vazgeçerek} *ittiqâ etmeleri* {yâhûd azâblarının ertelenmesi veya onlarla birlikte bizim de azâba uğramamamız} *için (öğüt veriyoruz)."*

165. *Onlar kendilerine hatırlatılan şeyi* {yani, Cum'artesi günü balık avlama husûsunda kendilerine edilen öğüdü} *unuttuklarında* {yani, terkettiklerinde}, *Biz de o kötülükten* {yani, ma'siyetlerden} *nehyedenleri* {azâbdan} *kurtardık. Zulmedenleri* {yani, isyân edenleri} *de yapageldikleri fısqları* {yani, isyânkârlıkları} *sebebiyle beîs bir azâb* {yani, mesh [hilqatlerini değiştirme]} *ile yakaladık.*

166. *Nehy edildiklerinden dolayı azgınlıklarını* {yani, isyânkârlıklarını} *artırdıkları* {yani, Cum'artesi günü balık avlama yasağını ısrarla çiğnedikleri} *vakit onlara* {geceleyin[265]}, *"Aşağılık/haqîr* {yani, sağîr [küçülmüş/zelîl]} *bir hâlde maymunlar (gibi) olun" dedik.*

167. *O vakit Rabbin şunu ezan verdi* {yani, dedi}: *Qıyâmet günü'ne kadar* {yani, dünyâ durdukça} *onların* {yani, İsrâîloğulları'nın} *üzerine, kendilerine* {yani, İsrâîloğulları'na} *azâbın kötüsünü tatbîk edecek* {yani, onlara en şiddetli azâb ile azâb edecek: qatledecek, rezîl-rüsvâ edecek} *kimseler* {yani, müslümanları[266]} *gönderecek. Kuşku yok ki Rabbin iqâbı serî olandır ve muhakkak ki O ğafûrdur, rahîmdir."*

264 Bu, zayıf bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)
265 Bu, lüzûmsuz bir ilâvedir. (Redaktör: E.Ö)
266 Bu, zayıf bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)

168. ***Onları*** **{yani, İsrâîloğulları'nı}** ***arzda ümmetlere böldük*** {yani, kısım kısım ayırdık}. ***Onlardan kimi sâlihlerden*** {yani, mü'minlerden}, ***kimi de bundan*** {yani, sâlihlerden} ***dûndur/aşağıdır*** {yani, kâfirlerdir}. {Tevbeye} ***rücû etmeleri için onları hasenât ve seyyiât*** {yani, bolluk ve darlık/sıkıntı} ***ile ibtilâ/imtihan ettik.***

169. *Onların* {yani, İsrâîloğulları'nın} *ardından gelen* {kötü} *kimseler* {yani, yahûdîler} *Kitâba* {yani, kendilerinden öncekilerden ve atalarından Tevrât'a} *vâris oldular. Bu en yakının* {–dünyâ, âhiretten daha yakın olduğu için böyle denilmiştir–} *arazını* {yani, hükmde rüşvet} *alırlar ve "Bize mağfiret olunacak" derler* {gündüz rüşvet alıp, "Gece bize mağfiret olunacak" diyorlardı[267]}. *Eğer onlara onun gibi bir araz* {yani, geceleyin bir rüşvet} *gelirse, onu da alırlardı* {"Gündüz bize mağfiret olunur" derlerdi}. *Allâh'a karşı hakktan başka birşey söylemeyeceklerine dâir* {Tevrât'ta} *kendilerinden kitâb mîsâqı alınmadı mı* {yani, onların iddiâ ettiklerinden farklı olarak Allâh Tevrât'ta onlardan, harâm hiçbir şeyi helâl kabûl etmeyeceklerine dâir söz/te'minât aldı}. *Ve onda* {yani, Tevrât'ta} *olanı tedris etmişler* {yani, okumuşlar} *idi. Âhiret yurdu* {yani, cennet}, {harâmları helâl kabûl etmeyip} *ittiqâ edenler* [*korunanlar*] *için daha hayrlıdır. Hâlâ aqletmeyecek misiniz?*

Arkasından Allâh, aralarındaki mü'minleri zikrederek şöyle buyurmaktadır:

170. *(Onlardan) kitâba* {yani, Tevrât'a} *sımsıkı sarılanlara* {yani, lâfızlarını yerlerinden değiştirmek sûretiyle onu tahrif etmeyenlere, harâmı helâl saymayanlara} *ve salâtı iqâme edenlere* {(yani, namazı vakitlerinde eksiksiz kılanlara)} *gelince, kuşkusuz Biz muslihlerin* [*ıslâh olup ıslâh edicilerin*] *ecrini zâyi etmeyiz.*

Bu, İbn Selâm ve arkadaşları hakkında inmiştir.

171. *Hani biz o dağı fevqlerine bir zulle* [*gölgelik ya da bulut*] *gibi kaldırmıştık ve zannetmişlerdi ki, muhakkak o kendilerine vâqi olacak* {yani, üzerilerine vâqi olacağına/düşeceğine kesin kanaat getirmişlerdi}. *Size verdiğimizi* {yani, Tevrât'ı} *quvvetle* {yani, tam bir gayret ve ısrarla} *alın. Onun içindekini hatırınızdan çıkarma-*

267 Bu, dayanaktan yoksun bir iddiâdır. (Redaktör: E.Ö)

yın {yani, ondaki emir ve nehiylere riâyet edin} *ki* {ma'siyetlerden korunarak} *ittiqâ edesiniz.*

172. *Hani Rabbin Âdemoğulları'ndan, onların sırtlarından* {Arafat'ın yakınlarında Nu'mân diye bilinen yerde[268]} *zürriyyetlerini aldı ve onları* {ikrarda bulunmaları sûretiyle} *kendilerine şâhid tutup, "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" diye sordu, "Evet"* {sen bizim Rabbimizsin, şâhidiz} *dediler...*

Allâh, dünyâda bu ümmetten olan kâfir Arablara diyor ki:

...Qıyâmet günü, "Biz bundan {yani, bizden alınan bu mîsâktan} *habersizdik" demeyesiniz* {diye sizi size şâhid tuttuk}...

173. *Yâhûd, "Önceden sâdece atalarımız şirk koşmuşlardı* {ve bizim şirk koşmamızdan önce onlar bu mîsâqı bozmuşlardı}. *Biz de onlardan sonra gelen bir zürriyyet idik"* {o yüzden onlara ve onların izledikleri yola uyduk}. *Şimdi o mubtillerin* [*bâtılı te'sis edenlerin*] {yani, tevhîdi yalanlayan atalarımızın} *yaptıkları yüzünden bizi helâk* {yani, bize azâb} *mı edeceksin?!" demeyesiniz (diye bu şâhidliği yaptırdı).*

"Mubtiller" ile "atalarını" kasdetmektedirler; Allâh'ın şu buyruğunda olduğu gibi: *Doğrusu biz atalarımızı bir ümmet üzere bulduk ve muhakkak biz de onların eserlerine iktida edenleriz* (Zuhruf, 43/23).

174. {Alınan mîsâka/söze dâir} *âyetleri,* {tevbeye} *rücû etmeleri* [*tevbeye dönmeleri/tevbe etmeleri*] *için böyle tafsîl* {yani, beyân} *ediyoruz.*

175. *Onlara* {yani, Mekkelilere} *o kimsenin* {yani, Bel'âm b. Bâ'ûrâ b. Mâs ibn Harâz b. Âzer'in[269]} *haberini* ["nebesini" yani "hadîsini"} *tilâvet et: Ona âyetlerimizi* {yani, ism-i a'zâmı[270]} *verdiğimiz hâlde onlardan sıyrılıp çıktı* {yani, Allâh kendisinden o âyetleri çekip aldı}, *derken şeytân onu ardına taktı da azgınlardan* {yani, dalâlete düşenlerden} *oldu.*

176. *Eğer dileseydik onu* {âhirette} *onlarla* {yani, ona öğrettiğimiz âyetlerin: dünyâda ism-i a'zâmın bilgisi ile} *yükseltirdik, fakat o*

---

268 Bu, delîlsiz bir varsayımdır. (Redaktör: E.Ö)
269 Bu, delîlsiz bir varsayımdır. (Redaktör: E.Ö)
270 Bu, delîlsiz bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)

> ***arza mıhlandı*** {yani, dünyâya râzı oldu ve ona meyletti} *ve hevâsına* {yani, kendi hevâsıyla birlikte hükmdarın hevâsına} *uydu. Artık onun meseli, o köpeğin meseli gibidir:* {Bizzat kendin ya da bineğinle kovalamak için} *üzerine varsan da dilini sarkıtıp solur, kendi hâline bıraksan da* {yani, hiçbir şekilde hamle yapmayıp onu terk etsen de} *dilini sarkıtıp solur...*

İşte kâfirin durumu budur. Ona öğüt verilse de o dalâlettedir, öğüt verilmeyip kendi hâline bırakılsa da dalâlettedir.

> *...Şu, âyetlerimizi* {Qur'ân-ı Kerîm'i} *tekzîb eden qavmin meseli. O hâlde qıssayı* {yani, onlara Qur'ân'ı: Allâh'ın darbettiği meselleri}, *tefekkür etmeleri* {ibret almaları ve îmân etmeleri} *için naklet!*

177. *Âyetlerimizi* {yani, Qur'ân'ı} *tekzîb eden ve kendilerine zulmeden* {yani, Qur'ân'ı yalanlayarak kendilerine zarar veren} *o qavmin* {yani, Mekke kâfirlerinin} *meseli ne kötü!*

178. *Allâh kimi hidâyete* {yani, dînine} *iletirse, işte odur hidâyete eren. Kimi de* {dîninden uzaklaştırarak} *dalâlette bırakırsa, işte onlar da hüsrâna uğrayanlardır.*

179. *Andolsun ki cinn ve insânlardan bir çoğunu cehennem için zer' ettik [yaratttık]. Onların qalbleri vardır, fakat onlarla fıqhetmezler; gözleri vardır, fakat onlarla görmezler; kulakları vardır, fakat onlarla işitmezler...*

Çünkü Cenâb-ı Hakk, *Allâh onların qalblerini ve sem'lerini/işitmelerini hatm etmiştir [mühürlemiştir] ve basarları/gözleri üzerinde bir perde/örtü vardır* (Bakara, 2/7) buyuruyor. İşte bundan dolayı onların qalbleri îmânı anlamaz, gözleri îmânı görmez ve kulakları da îmânı işitmez.

Sonra Allâh bir mesel darbediyor:

> *...İşte onlar en'âm [dört ayaklı hayvânlar] gibidir* {yani, yerler, içerler, âhirete hiç bakmazlar. Tıpkı en'âm'a benzerler. En'âm'ın da yemekten, içmekten, cinsel ilişkiden başka bir dertleri yoktur. Bunlar da tıpkı kâfirler gibi işitmezler, aqletmezler}. *Hattâ onlar* {yani, Mekke kâfirleri yol i'tibâriyle en'âm'dan/hayvânlardan} *daha dalâlettedir [şaşkındır]. İşte onlar ğâfillerdir* {zîrâ hayvânlar Rabb'lerini tanır, O'nu zikrederler, kâfirler ise Rabb'lerini tanımazlar, O'nu tevhîd etmezler}.

180. ***En güzel isimler*** **{yani, er-Rahmân, er-Rahîm, el-Melîk, el-Qud-dûs, es-Selâm, el-Mü'min, el-Müheymin, el-Azîz, el-Cebbâr, el-Mütekebbir, el-Hâlıq, el-Bârî, el-Musavvir ve benzeri nitelikler}** ***Allâh'ındır. O hâlde O'na onlarla du'â edin. O'nun isimlerinde il-hâda sapanları bırakın*** **{yani, O'nun isimlerinde hakktan uzakla-şarak ilâhlarına Lât, Uzzâ, Hubel, İsâf ve Nâile gibi isimler takan-ları bırakın}.** ***Onlar amellerinin karşılığını*** **{yani, âhirette azâbı}** ***göreceklerdir.***

181. *Halq ettiklerimizden öyle bir ümmet* {yani, usbe/topluluk} *vardır ki, hakk ile hidâyet ederler* {yani, hakka da'vet ederler} *ve onunla adâlet eylerler.*

182. *Âyetlerimizi* {yani, Qur'ân-ı Kerîm'i} *tekzîb edenleri, pek yakında bilemeyecekleri yerden istidrâc ile yuvarlayacağız* {yani, onları pek yakında bilmeyecekleri yerden azâb ile yakalayacağız}.

Sonra Kureyş'ten alay edenler hakkında şu buyruk nâzil oldu:

183. *Ben onlara mühlet veriyorum* {yani, acelecilik ederek hemen azâb etmiyorum}. *Doğrusu Benim keydim* {yani, azâb ile yakala-yışım} *metîndir* {yani, yakalayışım şiddetlidir}.

184. *Sâhiblerinde* {yani, Nebî'de} *cinnetten* {yani, cünûndan} *bir eser olmadığını düşünmediler mi? Doğrusu o* {yani, Muhammed}, *ancak mübîn bir nezîrdir* {yani, beyyin/apaçık bir rasûldür}.

Arkasından, Allâh'ın yarattıkları üzerinde ibretle düşünmelerini ve Kendisini tevhîd etmelerini [birlemelerini] öğütleyerek şöyle buyuruyor:

185. *Onlar semâvât u arzın [gökler ve yerin] melekûtu hakkında ve Al-lâh'ın* {onlarda} *halqettiği* {âyetlerden/işâretlerden} *bir şeye ve ecellerinin* {yani, helâklerinin} *yaklaştığına bakmazlar mı* {yani, gördükleri şeyleri yaratanın ortaksız bir ve tek rabb olduğunu anlayıp ibret almazlar mı}? *Artık ondan* {yani, bu Qur'ân'dan} *sonra hangi hadîse/söze îmân* {yani, sözü tasdîq} *edecekler?*

186. *Allâh kimi* {hidâyetten uzaklaştırarak} *dalâlette bırakırsa, artık onu hidâyete iletecek yoktur ve onları tuğyânları içinde bırakır da yuvarlanır giderler* {yani, dalâletleri içinde mütereddit dolaşır-lar}.

187. {Kureyş kâfirleri} *sana* {yani, ey Nebî, sana} *Sâ'at'i [kâinâtın den-gesinin alt-üst olacağı, tüm canlıların yok olacağı vakti], onun ne*

zamân demir atacağını soruyorlar. {Onlara} ***de ki: "Onun ilmi sâdece Rabbimin indindedir/yanındadır*** {benim ona dâir bir bilgim yoktur}. ***O'nun dışında,*** {geldiği taqdîrde} ***onun vaktini tecelli ettirecek*** {yani, keşfettirecek/açığa çıkaracak} ***yoktur...***

Sonra Sâ'atin durumunu haber vererek buyuruyor ki:

..."Semâvât u arzda {yani, onun ilmi her ikisinde bulunanlara} ***ağır gelmiştir. Başka değil size ânsızın gelir." Sanki sen araştırıp ondan haberdar olmuşsun gibi sana soruyorlar*** {yani, sanki onun ne zamân vukû bulacağını öğreninceye kadar sormuş da öğrenmişsin gibi sana soruyorlar}. ***De ki:*** "{Benim ona dâir bir ilmim yoktur}, ***onun ilmi sâdece Allâh'ın indindedir, fakat insânların*** {yani, Mekkelilerin} ***çoğu*** {onun vukû bulacağını} ***bilmezler."***

188. {Ey Muhammed! onlara} ***de ki: "Ben nefsim için ne bir faydaya, ne de bir zarara mâlikim*** {yani, benim kendime bir hayr celbetmeye gücüm olmadığı gibi, bana gelecek bir zararı da önlemeye gücüm yoktur; dolayısıyla Sâ'at'in ilmine nasıl sâhib olabilirim?!}. ***Allâh'ın dilemesi hâric,*** {işte o bana isâbet eder, beni bulur}. ***Eğer ğaybı bilseydim*** {yani, ğayb olan zarar ve faydanın ne zamân geleceğini bilseydim}, ***daha çok hayr*** {yani, fayda} ***elde ederdim ve bana hiçbir kötülük messetmezdi/dokunmazdı*** {yani, zarar isâbet etmezdi}. ***Doğrusu ben, başka değil, îman eden*** {tasdîq eden} ***bir qavm için*** {ateşe karşı} ***bir nezîr ve*** {cennet ile} ***beşîrim.***

189. ***O ki sizi bir nefsten*** {yani, bir tek Âdem'den[271]} ***halqetti, ondan da –kendisinde sükûn bulsun diye– eşini yaptı*** {yani, Cum'a günü uykuda iken Âdem'in kaburga kemiğinden de eşi Havva'yı yarattı[272]}. ***Ne zamân ki onu örtüp bürüdü*** {yani, Âdem eşiyle cimâ etti} ***de hafîf bir yük yüklendi*** {yani, hâmilelik ona kolay geldi}. ***Bir müddet bununla*** {karnındaki cenin ile} ***gitti geldi. Nihâyet ağırlaşınca*** {yani, cenin karnında büyüyüp ağırlaşınca/doğum vakti yaklaşınca}, ***o ikisi Rabb'leri Allâh'a şöyle du'â ettiler: "Eğer bize bir sâlih (evlâd) verirsen*** {yani, bu çocuğu yaratılışı düzgün/eksiksiz olarak verirsen}, {bu ni'met dolayısıyla} ***şükredenlerden oluruz."***

---

271 *Nefs-i vâhid*'in, "bir tek Âdem" olduğu iddiâsı, Tevrât ile zayıf-uydurma rivâyetlere dayalı delîlden yoksun bir iddiâdır. (Redaktör: E.Ö)

272 Bu, muharref Tevrât'ın bâtıl hikâyesinin tekrârıdır. (Redaktör: E.Ö)

190. *O ikisine bir sâlih (çocuk)* {yani, yaratılışı düzgün/eksiksiz bir çocuk} *verince, kendilerine verdiği hakkında O'na ortaklar koştular* {yani, ona Abdu'l-Hâris [Hâris'in kulu (-ki şeytânın adıdır-)[273]] adını vererek İblîs'i ortak koştular[274]}...

Bu, ibâdet söz konusu olmaksızın itâ'atte bir şirk idi. Başka bir deyişle, Rabb'lerine ibâdette bir şirk değildi.[275] İfâde burada sona ermektedir.

Mekke kâfirlerini söz konusu ederek âyetin başı ile ilgili olmak üzere Allâh şöyle buyurmaktadır:

...*Allâh onların şirk koşmalarından yücedir* {yani, Allâh'ın azameti Mekke müşriklerinin şirklerinden/ortak koşmalarından yücedir}.

191. *Kendileri* {uydurma ilâhları} *halq edilmiş* {yani, elleriyle onlar tarafından yontulup yapılmış} *olan ve hiçbir şey* {yani, sinek ya da başka bir varlık} *halq edemeyen* {uydurma ilâhları: Lât'ı, Uzzâ'yı, Menât'ı ve diğer ilâhları Allâh'la birlikte ilâh kabûl ederek} *ortak mı koşuyorlar?*

192. *Hâlbuki bunlar* {yani, putlar, uydurma ilâhlar} *kendilerine hiçbir şekilde yardım edemez* {yani, bu ilâhlar/putlar, kendilerine ibâdet eden Mekke kâfirlerinin başına gelen hiçbir kötülüğü önleyemezler}, *hattâ kendilerine bile yardım edemezler* {yani, bu putlar kendilerine kötülük yapmak isteyen kimselere bile engel olamazlar. Öyleyse, nasıl Rabbinize ibâdeti terkedip bu durumdaki varlıklara ibâdet edersiniz?}.

Sonra Allâh Nebî'ye hitâben şöyle buyurmaktadır:

193. *Eğer siz onları* {yani, Mekke kâfirlerini[276]} *hidâyete çağırsanız, size* {-kasıd yalnızca Nebî'dir-} *tâbi olmazlar. Onları* {hidâyete} *ça-*

---

273 Bu, delîlsiz bir iddiâdır. (Redaktör: E.Ö)

274 Hem Âdem'in peygamber olduğunu, hem de İblîs'i ortak koştuğunu iddiâ ediyorlar. Bu nasıl bir âlimlik, nasıl bir müfessirlik!? (Redaktör: E.Ö)

275 Bu, saçma bir izahtır. (Redaktör: E.Ö)

276 Bu âyet şöyle de anlaşılabilir: A) Ey müşrikler! Onların/putların size yardım etmeleri şöyle dursun, eğer siz onları doğru yola çağıracak olsanız size uymazlar; ha onları çağırmışsınız, ha çağırmayıp susmuşsunuz, aleyhinizde eşittir/birdir. B) Ey müşrikler! Size doğru yolu göstermeleri için onları/putları çağırsanız bile size icâbet edemezler. (Redaktör: E.Ö)

gırsanız da, sussanız da size karşı {durumları} *birdir* {zîrâ onlar size uymayacaklardır}.

Sonra Allâh sahte ilâhların durumunu haber vererek şöyle buyurmaktadır:

194. {Mekke kâfirlerine de ki:} *"Allâh'ın dûnundan/berisinden du'â ettikleriniz/çağırdıklarınız* {yani, ibâdet ettiğiniz o uydurma ilâhlar} *sizin emsâlinizdir* {yani, onlar ilâh değildir}. *Şâyet* {onların ilâh oldukları iddiânızda} *doğru iseniz, haydi onlara du'â edin* {yani, onlardan bir şeyler isteyin} *de size icâbet etsinler."*

195. *Onların yürüyecek ayakları, tutacak elleri, görecek gözleri, işitecek kulakları mı var?!* {Mekke kâfirlerine} *de ki: "Haydi şerîklerinizi* {yani, şirk koştuğunuz uydurma ilâhlarınızı} *çağırın. Sonra* {siz ve diğer bütün sahte ilâhlar} *bana keyd yapın/tuzak kurun ve bana göz açtırmayın."*

196. *"Doğrusu benim velîm, o Kitâbı* {yani, Qur'ân'ı} *indiren Allâh'tır ve o sâlihlerin velîsidir."*

197. {Ey Mekke kâfirleri!} *Sizin O'nun dûnundan/berisinden du'â* {yani, ibâdet} *ettiklerinizin* {yani, ilâh kabûl ettiklerinizin} *ise ne size, ne kendilerine yardım etmeye güçleri yeter* {yani, bu sahte ilâhlar, başınıza gelen kötülüğü önleyemedikleri gibi, kendilerine kötülük yapmak isteyenleri de engelleyemezler}.

198. {Ey Nebî!} *Eğer onları* {yani, Mekke kâfirlerini} *hidâyete çağırsanız,* {hidâyeti} *duymazlar. Onların sana baktıklarını görürsün, hâlbuki onlar* {hidâyeti} *görmezler.*

199. {Ey Nebî!} *Sen afvı* {yani, ihtiyaclarından arta kalandan verdikleri sadaqayı[277]} *al, urfu* {yani, ma'rûfu} *emret ve câhillerden* {yani, Ebû Cehl'den ve onun sana yaptığı câhillikten} *yüz çevir!*

Tevbe sûresi'ndeki sadaka âyeti (60. yâhûd 102. âyet), afv'ı [ihtiyactan arta kalanı tasadduk etmeyi]; kılıç âyeti de câhillerden yüz çevirmeyi neshetmiştir.[278]

---

277 Bu yorum, su götürür. (Redaktör: E.Ö)

278 Usûl âlimlerince tanımlandığı şekliyle "nesh" [izâle/ihtal, hükmünü kaldırma], öncekinde de, burada da tahakkuk etmemektedir. Çünkü, yüz çevirmenin de, kılıç kullanmanın da ayrı dönemleri olmuştur. Bu husûsta Muqâtil de çağdaşları gibidir. Zîrâ onlar, her kayıtlama veya tahsîs hakkında da "nesh" ta'birini

200. ***Sana şeytândan bir nezğ [tahrik] gelirse*** **{yani, Ebû Cehl'in durumu ile ilgili şeytândan bir fitne gelip seni bulacak olursa},** ***hemen Allâh'a istiâze et/sığın. Elbette O*** **{istiâzeye}** ***semîdir,*** **{ona}** ***alîmdir.***

Bunun bir benzeri de Fussilet sûresi'nde (26. âyette) yer almaktadır.

Sonra Ebû Cehl'in durumu hakkında Nebî'ye haber vererek mü'minler ile kâfirlerin âqıbetiyle ilgili olarak şöyle buyurmaktadır:

201. {Şirkten} *ittiqâ edenlere şeytândan bir tayf/vesvese geldiğinde, tezekkür ederler de onlar hemen basîretlerine sâhib olurlar* {yani, ittiqâ edenlere şeytândan bir vesvese gelecek olursa hemen hatırlar ve onun bir ma'siyet olduğunu anlayıp Allâh'tan korktukları için ondan uzaklaşırlar}.

Arkasından kâfiri söz konusu ederek şöyle buyurmaktadır:

202. *Kardeşleri* {yani, arkadaşları: Mekke kâfirlerinin kardeşleri olan şeytânlar} *ise onları gayyaya* {yani, şirke, dalâlet ve ma'siyete} *sürüklerler. Sonra onlar* {o işlerden} *ellerini çekmezler* {yani, ittiqâ edenler ma'siyetleri görüp anlar ve onlardan uzaklaşır, bunlar ise o ma'siyetleri görüp anlamazlar, onların içine dalarlar}.

203. *Onlara bir âyet* {yani, Qur'ân'dan bir hadîs} *getirmediğin vakit* {–bu, Mekke'de Qur'ân'ın nüzûlünde bir aranın meydana gelmesi hâli ile ilgilidir–}, *"Onu kendin uyduruverseydin ya" derler* {yani, Mekke kâfirleri, "Ey Muhammed! Onu niye sen uydurmadın" derler. Çünkü onlar, "Bundan başka bir Qur'ân getir ya da onu değiştir" diyorlardı}. {Sen Mekke kâfirlerine} *de ki: "Ben sâdece Rabbimden bana vahyolunana tâbi olurum* {yani, bana ne emir verilirse ona uyarım}. *Bu, Rabbinizden gelen basîretlerdir* {yani, bir burhândır: bu Qur'ân Rabbinizden gelen bir beyândır} *ve* {bu Qur'ân} *îmân eden* {yani, onun Allâh'tan geldiğini tasdîq eden} *bir qavm için* {dalâletten kurtaran} *bir hidâyet ve* {azâbdan koruyan} *bir rahmettir.*

204. *Qur'ân okunduğu zamân onu dinleyin ve susun ki merhamet olunasınız.*

---

kullanıyorlardı. Hattâ, istisnâ'ya bile, "nesh" adını veriyorlardı. Meselâ kılıç âyeti, câhillerden yüz çevirmeyi belli bir zamân ile sınırlandırmış, yani selefin ifâdesine göre onu neshetmiştir. (Muhakkik)

205. ***Rabbini*** {namazda qırâ'at ederek [Qur'ân okuyarak]} *içinden tazarru ile* {yani, müstekîn olarak [O'na boyun eğerek]} *ve* {azâbından} *korkarak yüksek olmayan bir sesle sabâh-akşam zikret ve* {namazda Qur'ân okumaktan uzak kalarak} *ğâfillerden olma!*

206. *Kuşkusuz Rabbinin indindekiler* {yani, melekler} *O'nun ibâdetinden,* {Mekke kâfirlerinin yaptıkları gibi} *istikbâr etmezler/büyüklenmezler. O'nu tesbîh ederler* {yani, Rabb'lerini zikrederler} *ve O'na secde ederler* {yani, salât ederler[279]}.

8. ENFÂL SÛRESİ

MEDENÎ, 75 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *Sana enfâli* {yani, onlara va'd ettiğin nâfileyi [fazladan vereceğin şeyleri]} *soruyorlar.* {Ey Muhammed onlara} *de ki: "Enfâl Allâh'ın ve o Rasûl'ündür. O hâlde Allâh'a ittiqâ edin ve aranızı ıslâh edin* {yani, aldığınız ganîmetleri geri verin}. *Eğer mü'minler* {yani, tevhîdi tasdîq edenler} *iseniz,* {aranızı ıslâh emek/düzeltmek husûsunda} *Allâh'a ve O'nun Rasûlü'ne itâ'at edin!*

Sonra onları şöyle nitelendirmektedir:

2. *Mü'minler sâdece Allâh anıldığı zamân qalbleri titreyen ve* {arayı düzeltmek husûsunda} *ve âyetleri onlara okunduğunda îmânları artan* {yani, Allâh'ın bundan önce Qur'ân'dan indirdiklerini tasdîq etmekle birlikte yeni indirdiklerini de tasdîq ederek îmânları artan} *ve Rabb'lerine tevekkül edenlerdir* {yani, O'na güvenip dayananlardır}.

Onların niteliklerini saymayı şöyle sürdürmektedir:

3. *Onlar ki salâtı iqâme ederler* {yani, namazı vakitlerinde kılarlar, rükûunu ve sücûdunu eksiksiz yaparlar} *ve* {Rabb'lerine itâ'at yolunda} *kendilerine rızq olarak verdiğimizden* {yani, mallardan} *infâq ederler.*

4. *İşte onlar gerçek mü'minlerdir* {yani, münâfıqlar gibi îmânlarında kuşku-tereddüd yoktur}. *Onlar için* {bundan dolayı âhirette cennette} *Rabb'leri indinde/yanında dereceler* {yani, üstün fazîletler}, {günâhları için} *bir mağfiret ve* {cennette} *kerîm* {yani, güzel} *bir rızq vardır.*

5. *Nitekim Rabbin seni hakk ile evinden çıkarmıştı ve mü'minlerden bir ferîq/kesim* {savaştan} *hoşlanmıyordu.*

İşte bu sebebden, *Allâh'a ittiqâ edin ve* {ganîmet husûsunda} *aranızı düzeltin* buyuruldu.

Görüldüğü gibi buyrukta taqdîm söz konusudur. Sonra şöyle buyuruyor:

6. *Tebeyyün etmesinin ardından hakk husûsunda* {yani, senin, Allâh'ın sana emrettiğini uyguladığın husûsta}, *göre göre ölüme sürükleniyorlarmış gibi seninle mücâdele ediyorlardı.*

7. *Hani Allâh size o iki tâifenin* {yani, kervanın veya müşrik ordusunun} *birini* {bozguna uğratmak şeklinde} *size va'd ediyordu, ki muhakkak o sizin olacak. Siz ise şevketsiz olanın* {yani, kervanın} *sizin olmasını arzu ediyordunuz. Oysa Allâh kelimeleriyle hakkı üstün kılmayı* {yani, sana indirdikleriyle İslâm'ı hakîkat olarak ortaya koymayı} *ve kâfirlerin arkasını* {yani, Bedir'de onların kökünü} *kesmeyi irâde ediyordu.*

8. *Tâ ki hakkı* {yani, İslâm'ı} *hakk tanıtsın ve bâtılı* {yani, şirki: şeytâna ibâdeti} *ibtal etsin. Mücrimler* {yani, Mekke kâfirleri} *hoşlanmasa da.*

9. *Hani siz* {nasr [yardım/zafer] husûsunda} *Rabbinize istiğâse ediyordunuz da, "Muhakkak* {Bedir günü} *birbiri ardınca bin melek ile imdad edeceğim" diye size icâbet etmişti.*

Buradaki *mürdifin* [birbiri ardınca] lafzı, (ma'nâ itibâriyle) *rusulenâ tetrâ* [rasûllerimizi birbiri ardınca] (Mü'minûn, 23/44); *tayran ebâbil* [arka arkaya sürüler hâlinde/bölük bölük kuşlar] (Fîl, 105/3) ve *yursili's-semâe aleykum midrâren* [ardı ardına üzerinize semâyı göndersin] (Hûd, 11/52) ibârelerine benzemektedir.

10. *Allâh onu* {yani, melekleri yardıma göndermeyi}, *başka değil bir müjde olsun ve onunla qalbleriniz itmi'nân bulsun* {yani, bu müjde sebebiyle qalbleriniz sükûnete ersin} *diye yaptı. Allâh'ın indinden olması hâric nasr/yardım yoktur* {yani, O'ndan başkasından yardım gelmez. Zafer, sayıya bağlı değildir, Allâh indindendir}. *Kuşku yok ki Allâh azîzdir* {yani, gücüne karşı konulamaz}, *hakîmdir* {yani, emrinde: zafer hükmünde hakîmdir}.

11. *Hani O'ndan bir emniyet olmak üzere sizi hafîf bir uykuya büründürüyor. Hani O'ndan* [Kendisinden] *bir emniyet olmak üzere sizi hafîf bir uykuya büründürüyor ve üzerinize semâdan bir su indiriyordu ki sizi onunla* {hadesten ve cünüblükten[280]} *arındırsın, şeytânın riczini* {yani, qalblerinize ilqâ ettiği vesvese ve üzüntüyü} *sizden gidersin, qalblerinize* {şeytânın korkutmalarına

280 Bu, zayıf bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)

karşı îmân ile} *râbıta versin ve onunla* {yani, yağmurla} *ayaklarınıza sebât versin.*

Allâh durumlarını anlattıktan sonra meleklere vahyini şöylece söz konusu etmektedir:

12. *Hani Rabbin meleklere şöyle vahy ediyordu: "Kuşkusuz Ben sizinle berâberim. Îmân edenlere* {zaferi müjdeleyerek} *sebât verin. "Ben* {Bedir günü Allâh'ın vahdâniyyetini inkâr eden} *kâfirlerin qalblerine korku salacağım. Artık onların boyunlarının üstüne vurun,...*

Arablar boynu kasdederek, "Başının üstüne vuracağım" derler.

...*"Onlardan her birinin parmağına* {yani, azalarına} {kılıçla} *vurun!"*

13. *Şu* {yani, başlarına gelen bu hâl}, *onların Allâh'a ve O'nun Rasûlü'ne karşı gelmeleri* {yani, Allâh'a ve O'nun Rasûlü'ne düşmanlık etmeleri} *sebebiyledir. Kim Allâh'a ve O'nun Rasûlü'ne karşı gelirse* {yani, düşmanlık ederse}, *doğrusu* {cezâlandırdığı taqdîrde} *Allâh'ın iqâbı şiddetlidir.*

14. *Şunu* {yani, Bedir günü dünyâdaki öldürülmeyi} *tadın.* {Allâh'ın vahdâniyyetini inkâr eden} *kâfirler için* {öldürülmenin ve meleklerin yüzlerine-sırtlarına vurmalarının yanısıra âhirette de} *ateş azâbı vardır.*

15. *Ey o îmân edenler!* {Allâh'ın tevhîdine} *küfredenlerle* {Bedir günü[281]} *toplu hâlde karşılaştığınız zamân onlara arkanızı dönmeyin.*

16. *Kim böyle bir günde, dönüp savaşmak* {yani, bir taktik gereği/bir savaş hilesi olarak tekrar hücum etmek üzere firar ediyor gibi görünmek} *veya başka bir bölüğe katılmak* {yani, Nebî'nin saflarına katılmak} *gâyesi ile olmaksızın arkasını çevirip kaçarsa, muhakkak o Allâh'ın ğazabına uğramış* {yani, Allâh tarafından kendisine ğazab edilmesini gerektirecek bir iş yapmış} *olur. Onun me'-*

[281] Bu, zayıf bir yorumdur. Zîrâ, 9. âyette, *Hani siz* {nasr {yardım/zafer} husûsunda} *Rabbinize istiğâse ediyordunuz da, "Muhakkak* {Bedir günü} *birbiri ardınca bin melek ile imdâd edeceğim" diye size icâbet etmişti* buyuruluyor, ki bu da, sûrenin ve âyetin Bedir'den sonra nâzil olduğunu gösterir. (Redaktör: E.Ö)

vâsı {yani, masîri [varacağı yer]} ***cehennemdir. O ne kötü bir masîrdir [varılacak yerdir]!***

17. ***Onları siz qatletmediniz*** {yani, öldürmediniz}, *fakat onları Allâh qatletti. Attığın zamân da sen atmadın, fakat Allâh attı. Mü'minleri Kendinden güzel bir imtihan ile* {yani, (müşriklerden) kimilerini öldürmek, kimilerini esir almak sûretiyle} *imtihan etmek için. Kuşkusuz ki Allâh* {Nebî'nin du'âsına} *semîdir,* {ona} *alîmdir.*

18. *Şu hâliniz* {yani, nasr/zafer} *(idi Allâh'ın murâdı) ve kuşkusuz Allâh kâfirlerin keydini zayıflatandır.*

19. *Eğer fetih istiyorsanız, işte size o fetih geldi* {yani, eğer siz yardım gelmesi için du'â ediyorsanız, işte dediğiniz yardım geldi ve Ben dediğiniz şekilde olanlara yardım ettim}. *Eğer vazgeçerseniz o, sizin için* {savaştan} *daha hayrlıdır. Yok tekrar* {onlarla savaşmaya} *dönerseniz, Biz de* {Bedir'de yaptığımız şekilde yenilgiye uğratarak bir kısmınızın öldürülmesini sağlayarak sizin aleyhinize} *döneriz. Topluluğunuzun çokluğu size fayda vermez, çünkü Allâh* {yardımıyla} *mü'minlerle berâberdir.*

20. *Ey o îmân edenler* {yani, Allâh'ın vahdâniyyetini tasdîq edenler}! {Ganîmet husûsunda[282]} *Allâh'a ve O'nun Rasûlü'ne itâ'at edin.* {Size verilen öğütleri} *işittiğiniz hâlde ondan yüz çevirmeyin!*

Sonra Allâh mü'minlere öğüt vererek buyuruyor ki:

21. *İşitmedikleri hâlde,* {îmânı} *"İşittik" diyenler* {yani, o münâfıqlar} *gibi olmayın.*

22. *Doğrusu Allâh indinde devvâbın [canlıların] en şerrlisi,* {îmândan yana} *sağırlar ve* {îmânı dilleriyle ifâde etmeyen} *dilsizlerdir, ki onlar* {yani, İbn Abduddâr b. Kusay, Ebu'l-Hâris b. Alkame, Talha b. Osmân, Osmân, Şâfii, Ebu'l-Culâs, Ebû Sa'd, el-Hâris, el-Kâsıt b. Şureyh ve Evtât b. Şurahbil} *aqletmezler.*

Sonra Allâh Teâlâ onların durumlarını haber vererek şöyle buyurmaktadır:

23. *Eğer Allâh onlarda bir hayr olduğunu bilseydi, onlara işittirirdi*

282 Bu bağlamda ganîmetten bahsedimesi, en azından *Allâh'a ve O'nun Rasûlü'ne itâ'at*'in, ganîmet husûsuna tahsîsi düşük bir ihtimaldir. (Redaktör: E.Ö)

{yani, onlara îmânı verirdi}. *Şâyet onlara işittirmiş* {yani, îmân vermiş} *olsaydı, yine tevelli ederlerdi* {yani, ondan/îmândan yüz çevirirlerdi}. *Zîrâ onlar yüz çevirenlerdir.*

24. *Ey o îmân edenler! Sizi, size hayât verecek şeylere* {yani, O, zelîlken size hayât verdi, zayıfken sizi korudu. İşte bu sizin için bir hayâttır} *çağırdığı* {yani, Allâh'ın size va'd ettiği harbe çağırdığı} *zamân, Allâh'a ve O'nun Rasûlü'ne* {savaşa dâir emrine itâ'at ederek} *icâbet edin. Bilin ki Allâh kişi ile qalbi arasına girer* {yani, mü'minin qalbi ile küfr arasına, kâfirin qalbi ile îmân arasına girer} *ve muhakkak* {âhirette} *O'na haşr olunacaksınız* [*O'nun huzûruna toplanacaksınız*] {ve O da size amellerinizin karşılığını verecektir}.

25. *Sizden hâsseten zulmedenlere erişmekle kalmayacak* {sizden sonrakilere isâbet edecek olan} *bir fitneye karşı ittiqâ* {yani, hazer} *edin...*

Arkasından Allâh onları şöylece sakındırıyor:

...ve bilin ki Allâh'ın iqâbı, {cezâlandıracak olursa} *kuşkusuz şiddetlidir.*

Onlara ni'metlerini hatırlatmak üzere de buyuruyor ki:

26. *Ve hatırlayın ki, siz* {yani, hâsseten Muhâcirler} *bir zamânlar yeryüzünde* {yani, Mekke'de} *mustaz'af* {yani, Mekkeliler tarafından za'fa uğratılmış} *bir azınlıktınız. İnsânların* {yani, Mekke kâfirlerinin} *sizi kapıvermesinden korkuyordunuz.*

Bu âyet Bedir savaşı'ndan sonra inmiştir. Allâh devâmla şöyle buyurmaktadır:

...O sizi {Medîne'de Ensâr arasında} *barındırdı. Yardımıyla sizi te'yid etti* {yani, Bedir günü verdiği zaferle sizi quvvetlendirdi} *ve tayyibâttan sizi rızqlandırdı* {yani, helâl rızqtan sizi rızqlandırdı ve Bedir'de size ganîmetler verdi} *ki* {bu âyette sözü edilen ni'metler sebebiyle Rabbinize} *şükredesiniz.*

27. *Ey o îmân edenler! Allâh'a ve O'nun Rasûlü'ne hâinlik etmeyin...*

Kasdedilen kişi, Ebû Lubâbe'dir. Bu âyet onun hakkında inmiştir.

("Hâinlik" lâfzının kullanılması açısından) bunun bir benzeri de, *O ikisine hâinlik ettiler* (Tahrîm, 66/10) âyetidir. Bu hâinlik ise, karılarının, dîn

vâsı {yani, masîri [varacağı yer]} *cehennemdir. O ne kötü bir masîrdir* [varılacak yerdir]!

17. *Onları siz qatletmediniz* {yani, öldürmediniz}, *fakat onları Allâh qatletti. Attığın zamân da sen atmadın, fakat Allâh attı. Mü'minleri Kendinden güzel bir imtihan ile* {yani, (müşriklerden) kimilerini öldürmek, kimilerini esir almak sûretiyle} *imtihan etmek için. Kuşkusuz ki Allâh* {Nebî'nin du'âsına} *semîdir,* {ona} *alîmdir.*

18. *Şu hâliniz* {yani, nasr/zafer} *(idi Allâh'ın murâdı) ve kuşkusuz Allâh kâfirlerin keydini zayıflatandır.*

19. *Eğer fetih istiyorsanız, işte size o fetih geldi* {yani, eğer siz yardım gelmesi için du'â ediyorsanız, işte dediğiniz yardım geldi ve Ben dediğiniz şekilde olanlara yardım ettim}. *Eğer vazgeçerseniz o, sizin için* {savaştan} *daha hayrlıdır. Yok tekrar* {onlarla savaşmaya} *dönerseniz, Biz de* {Bedir'de yaptığımız şekilde yenilgiye uğratarak bir kısmınızın öldürülmesini sağlayarak sizin aleyhinize} *döneriz. Topluluğunuzun çokluğu size fayda vermez, çünkü Allâh* {yardımıyla} *mü'minlerle berâberdir.*

20. *Ey o îmân edenler* {yani, Allâh'ın vahdâniyyetini tasdîq edenler}! {Ganîmet husûsunda[282]} *Allâh'a ve O'nun Rasûlü'ne itâ'at edin.* {Size verilen öğütleri} *işittiğiniz hâlde ondan yüz çevirmeyin!*

Sonra Allâh mü'minlere öğüt vererek buyuruyor ki:

21. *İşitmedikleri hâlde,* {îmânı} *"İşittik" diyenler* {yani, o münâfıqlar} *gibi olmayın.*

22. *Doğrusu Allâh indinde devvâbın* [canlıların] *en şerrlisi,* {îmândan yana} *sağırlar ve* {îmânı dilleriyle ifâde etmeyen} *dilsizlerdir, ki onlar* {yani, İbn Abduddâr b. Kusay, Ebu'l-Hâris b. Alkame, Talha b. Osmân, Osmân, Şâfii, Ebu'l-Culâs, Ebû Sa'd, el-Hâris, el-Kâsıt b. Şureyh ve Evtât b. Şurahbil} *aqletmezler.*

Sonra Allâh Teâlâ onların durumlarını haber vererek şöyle buyurmaktadır:

23. *Eğer Allâh onlarda bir hayr olduğunu bilseydi, onlara işittirirdi*

---

282 Bu bağlamda ganîmetten bahsedimesi, en azından *Allâh'a ve O'nun Rasûlü'ne itâ'at*'in, ganîmet husûsuna tahsîsi düşük bir ihtimaldir. (Redaktör: E.Ö)

{yani, onlara îmânı verirdi}. *Şâyet onlara işittirmiş* {yani, îmân vermiş} *olsaydı, yine tevelli ederlerdi* {yani, ondan/îmândan yüz çevirirlerdi}. *Zîrâ onlar yüz çevirenlerdir.*

24. *Ey o îmân edenler! Sizi, size hayât verecek şeylere* {yani, O, zelîlken size hayât verdi, zayıfken sizi korudu. İşte bu sizin için bir hayâttır} *çağırdığı* {yani, Allâh'ın size va'd ettiği harbe çağırdığı} *zamân, Allâh'a ve O'nun Rasûlü'ne* {savaşa dâir emrine itâ'at ederek} *icâbet edin. Bilin ki Allâh kişi ile qalbi arasına girer* {yani, mü'minin qalbi ile küfr arasına, kâfirin qalbi ile îmân arasına girer} *ve muhakkak* {âhirette} *O'na haşr olunacaksınız* [*O'nun huzûruna toplanacaksınız*] {ve O da size amellerinizin karşılığını verecektir}.

25. *Sizden hâsseten zulmedenlere erişmekle kalmayacak* {sizden sonrakilere isâbet edecek olan} *bir fitneye karşı ittiqâ* {yani, hazer} *edin...*

Arkasından Allâh onları şöylece sakındırıyor:

...ve bilin ki Allâh'ın iqâbı, {cezâlandıracak olursa} *kuşkusuz şiddetlidir.*

Onlara ni'metlerini hatırlatmak üzere de buyuruyor ki:

26. *Ve hatırlayın ki, siz* {yani, hâsseten Muhâcirler} *bir zamânlar yeryüzünde* {yani, Mekke'de} *mustaz'af* {yani, Mekkeliler tarafından za'fa uğratılmış} *bir azınlıktınız. İnsânların* {yani, Mekke kâfirlerinin} *sizi kapıvermesinden korkuyordunuz.*

Bu âyet Bedir savaşı'ndan sonra inmiştir. Allâh devâmla şöyle buyurmaktadır:

...O sizi {Medîne'de Ensâr arasında} *barındırdı. Yardımıyla sizi te'yid etti* {yani, Bedir günü verdiği zaferle sizi quvvetlendirdi} *ve tayyibâttan sizi rızqlandırdı* {yani, helâl rızqtan sizi rızqlandırdı ve Bedir'de size ganîmetler verdi} *ki* {bu âyette sözü edilen ni'metler sebebiyle Rabbinize} *şükredesiniz.*

27. *Ey o îmân edenler! Allâh'a ve O'nun Rasûlü'ne hâinlik etmeyin...*

Kasdedilen kişi, Ebû Lubâbe'dir. Bu âyet onun hakkında inmiştir.

("Hâinlik" lâfzının kullanılması açısından) bunun bir benzeri de, *O ikisine hâinlik ettiler* (Tahrîm, 66/10) âyetidir. Bu hâinlik ise, karılarının, dîn

husûsunda onlara muhâlefet etmeleridir. Yoksa iffet husûsunda kocalarına ihânet etmemişlerdi.

Ebû Lubâbe –ki asıl adı Mervân b. Abdu'l-Munzir'dir– Ensâr'dan Amr b. Avfoğulları'ndandır. Hâdise şöyle olmuştur: Nebî Kureyza yahûdîlerini 21 gün muhâsara etti. Nihâyet Benî Nadîr ile yaptığı barış antlaşmasının şartlarıyla: Şam [Sûriye] topraklarında bulunan Ezri'ât ve Erîhâ'dki dîn kardeşlerinin yanına gitmelerine izn verilmesi şartıyla barış istediler. Ancak Nebî, kayıtsız-şartsız teslîm olmaları dışında muhâsarayı kaldırmayı kabûl etmedi. Fakat onlar buna yanaşmayıp dediler ki:

— Sen bize Ebû Lubâbe'yi gönder.

Onlarla antlaşmalı olan Ebû Lubâbe, onlara karşı kötülük düşünmeyen birisi idi. Nebî onu Benî Kureyza'ya gönderdi. Benî Kureyza ona sordu:

— Ey Ebû Lubâbe! Muhammed'in (s.a) vereceği hükmü kabûl ederek silâhlarımızı bırakalım mı?

Ebû Lubâbe –eliyle boğazını göstererek– cevâb verdi:

— Hakkınızda verilecek hükm, ölümdür. Onun için silâhlarınızı bırakmayın.

Onlar da ona itâ'at ettiler. Ebû Lubâbe ve oğlu da onlarla birlikteydi. Böylece Ebû Lubâbe müslümanları aldatmış ve onlara hâinlik etmiş oldu.

İşte bu nedenle Ebû Lubâbe hakkında, *Ey o îmân edenler! Allâh'a ve O'nun Rasûlü'ne hâinlik etmeyin* buyruğu nâzil olmuştur.

> ...*ve* {hâinlik olduğunu} *bildiğiniz hâlde emânetlerinize de hâinlik etmeyin.*

28. *Bilin ki mallarınız ve evlâdlarınız sâdece bir fitnedir* {yani, belâ/imtihan vesîlesidir}...

Zîrâ Ebû Lubâbe'nin onlara karşı böyle hayrhah davranmasının tek sebebi, malı ve oğlu idi; oğlu onların elinde bulunuyordu.

> ...*ve muhakkak ki Allâh indindedir ecr* {yani, cezâ [karşılık/mükâfât]}: *(hem de) azîm* {yani, cennet}.

29. *Ey o îmân edenler! Eğer Allâh'a ittiqâ ederseniz* {yani, O'na isyân etmezseniz}, *sizin için* {şübhelerden çıkış yolu olarak} *bir furqân yapar/kılar ve sizden seyyielerinizi* {yani, hatâlarınızı} *örter* {yani, imhâ eder/siler} *ve size mağfiret eder* {yani, günâhlarınızı afveder}. *Allâh azîm/büyük fadl/lütuf sâhibidir.*

30. *Hani* {Kureyş'ten} *o küfredenler sana mekr ediyorlardı: Seni tutup bağlamak* {yani, bir evde hapsetmek –kasdedilen kişi bu görüşü ortaya koyan Ebu'l-Bahterî b. Hişâm'dır–} *yâhûd öldürmek* {–bu görüşün sâhibi de Ebû Cehl'dir–} *yâhûd* {Mekke'den} *çıkarmak için* {–bu görüşün sâhibi de Hişâm b. Amr idi–}. *Onlar* {Nebî'ye} *mekr ederlerken* {yani, bu kötü tuzağı kurarlarken}, *Allâh da onlara mekr ediyordu* {yani, onları Mekke'den çıkartıp Bedir'de bir kısmının öldürülmesini sağlayarak onlara tuzak kuruyordu}. *Allâh mekr edicilerin hayrlısıdır* {yani, O'nun mekri, onların mekrinden daha üstündür}.

Ayrıca Allâh (bu husûsta), *Yoksa emri ibrâm mı ettiler* {yani, bir emr [iş yâhûd söz] üzerinde karâr mı kıldılar}? *Doğrusu asıl ibrâm edenler Biziz* {yani, kuşkusuz Bedir'e gitmek üzere onları Mekke'den çıkarıp öldürülmelerini sağlayan veya âcilen rûhlarını cehenneme gönderen Biziz} (Zuhruf, 43/79) buyruğunu da indirdi.

31. *Onlara âyetlerimiz* {yani, Qur'ân} *tilâvet edildiği vakit, dediler ki: "İşittik, eğer dilesek biz de bunun* {yani, Qur'ân'ın} *benzerini söyleriz. Bu* {yani, Muhammed'in Qur'ân diye söyledikleri}, *başka değil evvelkilerin esâtîridir"* {yani, evvelkilerin hadîsleridir: Muhammed'in geçmiş ümmetlere dâir söyledikleridir/anlattıklarıdır. İşte ben de size Rüstem ve İsfendiyâr'a dâir hikâyeler anlatıyorum, tıpkı Muhammed'in anlattığı gibi}.

32. *Hani bir vakit de, "Ey Allâh! Eğer bu* {yani, Muhammed'in söyledikleri: Qur'ân} *Senin indinden hakk o ise, üzerimize semâdan taş yağdır veya bize elîm* {yani, can yakıcı} *bir azâb ver"*{yani, indir} *demişlerdi.*

Bunun üzerine Allâh şu buyrukları indirdi:

33. *Hâlbuki* {önceki qavmlerin nebîlerini çıkarttıkları gibi seni çıkartmadıkları sürece ve} *sen içlerinde bulunduğun müddetçe Allâh onlara azâb edecek olmadığı gibi, istiğfâr ettikleri* {yani, Allâh için namaz kıldıkları[283]} *sürece de Allâh onlara azâb edecek değildir.*

Burada olduğu gibi "istiğfâr etme", *Onlar seherlerde istiğfâr ederlerdi* (Zâriyât, 51/18) âyetinde de "namaz kılmak" ma'nâsında kullanılmıştır.

---

283 *İstiğfâr*'ın, "namaz"a tahsîs edilmesi uygun değildir. (Redaktör: E.Ö)

husûsunda onlara muhâlefet etmeleridir. Yoksa iffet husûsunda kocalarına ihânet etmemişlerdi.

Ebû Lubâbe –ki asıl adı Mervân b. Abdu'l-Munzir'dir– Ensâr'dan Amr b. Avfoğulları'ndandır. Hâdise şöyle olmuştur: Nebî Kureyza yahûdîlerini 21 gün muhâsara etti. Nihâyet Benî Nadîr ile yaptığı barış antlaşmasının şartlarıyla: Şam [Sûriye] topraklarında bulunan Ezri'ât ve Erîhâ'dki dîn kardeşlerinin yanına gitmelerine izn verilmesi şartıyla barış istediler. Ancak Nebî, kayıtsız-şartsız teslîm olmaları dışında muhâsarayı kaldırmayı kabûl etmedi. Fakat onlar buna yanaşmayıp dediler ki:

— Sen bize Ebû Lubâbe'yi gönder.

Onlarla antlaşmalı olan Ebû Lubâbe, onlara karşı kötülük düşünmeyen birisi idi. Nebî onu Benî Kureyza'ya gönderdi. Benî Kureyza ona sordu:

— Ey Ebû Lubâbe! Muhammed'in (s.a) vereceği hükmü kabûl ederek silâhlarımızı bırakalım mı?

Ebû Lubâbe –eliyle boğazını göstererek– cevâb verdi:

— Hakkınızda verilecek hükm, ölümdür. Onun için silâhlarınızı bırakmayın.

Onlar da ona itâ'at ettiler. Ebû Lubâbe ve oğlu da onlarla birlikteydi. Böylece Ebû Lubâbe müslümanları aldatmış ve onlara hâinlik etmiş oldu.

İşte bu nedenle Ebû Lubâbe hakkında, *Ey o îmân edenler! Allâh'a ve O'nun Rasûlü'ne hâinlik etmeyin* buyruğu nâzil olmuştur.

> *...ve* {hâinlik olduğunu} *bildiğiniz hâlde emânetlerinize de hâinlik etmeyin.*

> 28. *Bilin ki mallarınız ve evlâdlarınız sâdece bir fitnedir* {yani, belâ/imtihan vesîlesidir}...

Zîrâ Ebû Lubâbe'nin onlara karşı böyle hayırhah davranmasının tek sebebi, malı ve oğlu idi; oğlu onların elinde bulunuyordu.

> *...ve muhakkak ki Allâh indindedir ecr* {yani, cezâ [karşılık/mükâfât]}: *(hem de) azîm* {yani, cennet}.

> 29. *Ey o îmân edenler! Eğer Allâh'a ittiqâ ederseniz* {yani, O'na isyân etmezseniz}, *sizin için* {şübhelerden çıkış yolu olarak} *bir furqân yapar/kılar ve sizden seyyielerinizi* {yani, hatâlarınızı} *örter* {yani, imhâ eder/siler} *ve size mağfiret eder* {yani, günâhlarınızı afveder}. *Allâh azîm/büyük fadl/lütuf sâhibidir.*

30. *Hani* {Kureyş'ten} ***o küfredenler sana mekr ediyorlardı: Seni tutup bağlamak*** {yani, bir evde hapsetmek –kasdedilen kişi bu görüşü ortaya koyan Ebu'l-Bahterî b. Hişâm'dır–} ***yâhûd öldürmek*** {–bu görüşün sâhibi de Ebû Cehl'dir–} ***yâhûd*** {Mekke'den} ***çıkarmak için*** {–bu görüşün sâhibi de Hişâm b. Amr idi–}. ***Onlar*** {Nebî'ye} ***mekr ederlerken*** {yani, bu kötü tuzağı kurarlarken}, ***Allâh da onlara mekr ediyordu*** {yani, onları Mekke'den çıkartıp Bedir'de bir kısmının öldürülmesini sağlayarak onlara tuzak kuruyordu}. ***Allâh mekr edicilerin hayrlısıdır*** {yani, O'nun mekri, onların mekrinden daha üstündür}.

Ayrıca Allâh (bu husûsta), *Yoksa emri ibrâm mı ettiler* {yani, bir emr [iş yâhûd söz] üzerinde karâr mı kıldılar}? *Doğrusu asıl ibrâm edenler Biziz* {yani, kuşkusuz Bedir'e gitmek üzere onları Mekke'den çıkarıp öldürülmelerini sağlayan veya âcilen rûhlarını cehenneme gönderen Biziz} (Zuhruf, 43/79) buyruğunu da indirdi.

31. *Onlara âyetlerimiz* {yani, Qur'ân} *tilâvet edildiği vakit, dediler ki: "İşittik, eğer dilesek biz de bunun* {yani, Qur'ân'ın} *benzerini söyleriz. Bu* {yani, Muhammed'in Qur'ân diye söyledikleri}, *başka değil evvelkilerin esâtîridir"* {yani, evvelkilerin hadîsleridir: Muhammed'in geçmiş ümmetlere dâir söyledikleridir/anlattıklarıdır. İşte ben de size Rüstem ve İsfendiyâr'a dâir hikâyeler anlatıyorum, tıpkı Muhammed'in anlattığı gibi}.

32. *Hani bir vakit de, "Ey Allâh! Eğer bu* {yani, Muhammed'in söyledikleri: Qur'ân} *Senin indinden hakk o ise, üzerimize semâdan taş yağdır veya bize elîm* {yani, can yakıcı} *bir azâb ver"*{yani, indir} *demişlerdi.*

Bunun üzerine Allâh şu buyrukları indirdi:

33. *Hâlbuki* {önceki qavmlerin nebîlerini çıkarttıkları gibi seni çıkartmadıkları sürece ve} *sen içlerinde bulunduğun müddetçe Allâh onlara azâb edecek olmadığı gibi, istiğfâr ettikleri* {yani, Allâh için namaz kıldıkları[283]} *sürece de Allâh onlara azâb edecek değildir.*

Burada olduğu gibi "istiğfâr etme", *Onlar seherlerde istiğfâr ederlerdi* (Zâriyât, 51/18) âyetinde de "namaz kılmak" ma'nâsında kullanılmıştır.

---

283 *İstiğfâr*'ın, "namaz"a tahsîs edilmesi uygun değildir. (Redaktör: E.Ö)

Buyruk ile alâkalı olarak nakledildiğine göre Benî Abduddârr'dan birkaç kişi, "Biz Beyt'in yanında namaz kılıyoruz, dolayısıyla Allâh bize azâb etmez" demişlerdi.

34. ***Şimdi Allâh onlara niçin azâb etmesin?!*** **{Mü'minleri}** ***Mescid-i Harâm'dan menediyorlar. Hem O'nun*** **{yani, Allâh'ın}** ***evliyâsı da değiller. O'nun*** **{yani, Allâh'ın}** ***evliyâsı, muttaqîlerdir*** **{yani, şirkten sakınanlardan: Nebî'nin ashâbı olan mü'minlerden}** ***başkası değildir. Fakat onların çoğu bilmez*** **{yani, Mekkelilerin çoğu Allâh'ın tevhîdini bilmez}.**

Sonra Allâh, onların Beyt'in yanındaki salâtlarını haber vermek üzere şöyle buyurmaktadır:

35. *Onların Beyt'in* {yani, Ka'betu'l-Harâm'ın} *yanındaki salâtları, mukâ* [*ıslık çalmak*] *ve tasdiyeden* {yani, el çırpmaktan} *başka birşey değildir...*

Şöyle ki: Nebî Mescid-i Harâm'da namaz kıldığında, müşriklerden Benî Abdu'd-Dârr b. Kusay'dan iki kişi o'nun sağında duruyor ve mukâ adındaki kuşun ıslık çaldığı gibi ıslık çalıyorlardı. İki kişi de sol tarafında duruyor ve ellerini çırpıyorlardı. Böylece Nebî'yi namazında ve qırâ'atinde şaşırtmak istiyorlardı. Bunların dördü de Bedir'de Allâh'ın taqdîriyle qatledildiler. İşte Allâh onlara ve Benî Abduddâr'dan diğerlerine hitâben şöyle buyurmaktadır:

...Öyleyse {Allâh'ın tevhîdine} *küfretmeniz sebebiyle azâbı* {yani, Bedir'de qatledilme azâbını} *tadın.*

36. *Kuşkusuz o küfredenler, mallarını Allâh yolundan* {yani, Allâh'ın dîninden} *alıkoymak için harcıyorlar, onları yine harcayacaklar. Sonra onlara bir hasret* {yani, nedâmet/pişmanlık sebebi} *olacaktır. Sonra da mağlûb olacaklar* {yani, harcadıkları bu mallar sebebiyle pişman olacaklar, sonra da hezîmete uğrayacaklardır}...

Sonra Allâh, onların âhiretteki konumlarını haber veriyor:

...O küfredenler {yani, Allâh'ın vahdâniyyetini inkâr edenler}, {âhirette} *cehenneme haşr olunacaklar/toplanacaklar.*

37. *Ki Allâh habîsi tayyibden* {yani, kâfiri mü'minden} *ayırsın ve habisin tümünü* {âhirette} *birbiri üstüne yığsın da cehenneme koysun. İşte onlar hüsrâna uğrayanlardır.*

38. {Ey Muhammed} *o küfredenlere* {yani, tevhîdi inkâr edenlere} *de ki: "Eğer* {şirkten} *vazgeçerlerse* {ve tevbe ederlerse}, *onlar için geçmiş* {yani, İslâm'dan önceki şirkleri} *mağfiret olunur. Eğer* {tevbe etmeyip Nebî ile savaşmaya} *dönerlerse, evvelkilerin sünneti tatbik edilir* {yani, Bedir'de qatledilirler}.

Aynı işe dönmeleri hâlinde, Bedir'de isâbet eden musîbetin bir benzerinin gelip onları bulacağını bildirmekte, onun için ma'rûz kalacakları cezâdan sakınmaları gerektiğini hatırlatmaktadır. Sonra mü'minlere hitâben şöyle buyurmaktadır:

39. *Bir fitne kalmayıncaya* {yani, şirk kalmayıncaya ve Rabb'lerini tevhîd edinceye[284]} *ve dînin tümü Allâh'ın oluncaya* {yani, O'ndan başkasına ibâdet edilmeyinceye} *kadar onlarla savaşın. Eğer* {şirkten} *vazgeçerler* {ve Rabb'lerini tevhîd ederler} *ise, muhakkak Allâh amellerine basîrdir.*

40. *Ve eğer tevelli ederlerse* {yani, şirkten vazgeçerek tevbe etmeyi kabûl etmezlerse}, {ey mü'minler topluluğu} *bilin ki Allâh sizin mevlânızdır* {yani, velînizdir}. {Size yardım eden} *ne güzel mevlâ ve* {sizin için} *ne güzel yardımcıdır.*

Nitekim Bedir'de size yardım ederek zafer nasîb etmiştir.

Bedir gazvesi 17 Ramazân'da Cum'a arifesinde, Uhud gazvesi ise 10 Şevval Cum'artesi günü cereyan etmişti. Bedir ile Uhud arasında bir sene vardı.

Allâh mü'minlere haber veriyor ki:

41. *Bilin ki* {Bedir günü} *ganîmet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte-biri sâdece Allâh'a, Rasûl'e, zi'l-qurbâ* [*yakınlık sâhiblerine*] {yani, Nebî'nin akrabalarına[285]}, *yetîmlere, miskînlere ve ibnu's-*

---

284 Bkz. Bakara, 2/193 ile alâkalı not. (Redaktör: E.Ö)

285 Bizce *zi'l-qurbâ* [*qarâbet/yakınlık-akrabalık sâhiblerine*] ibâresinin, "Nebî'nin en yakın akrabalarına: Hâşim ve Muttalib oğullarına" tahsîs edilmesi uygun değildir. Nitekim şu âyette bu duruma açıklık getirilmektedir: *Allâh'ın qaryeler ahâlisinden Rasûlü'ne verdiği fey Allâh, Rasûl, zi'l-qurbâ* [*yakınlık sâhibleri*], *yetîmler, miskînler ve yolda kalanlar içindir, ki o sizden zengin olanlar arasında bir dûle olmasın. Hem Rasûl size (feyden) ne verdi ise onu alın, nehyettiği şeyden de sakının. Allâh'a ittiqâ edin. Çünkü Allâh cezâsı çok şiddetli olandır. (Evet, Allâh'ın Rasûlü'ne verdiği fey,) yurtlarından ve mallarından çıkartılıp*

***sebîl'e** (**yol oğluna/yolda kalmışa: misâfire**)* {yani, size gelip yanınızda konaklayan misâfirlere} *âittir. Eğer Allâh'a* {yani, Allâh'ın vahdâniyyetine}, *furqân* {yani, Allâh'ın Nebî'ye yardım edip zafer verdiği, müşriklerin mağlûb olduğu ve böylece hakk ile bâtılın arasını ayırdığı Bedir} *günü: iki topluluğun* {yani, mü'minler ile müşriklerin} *karşılaştığı gün kulumuza* {Qur'ân'dan} *indirdiklerimize îmân* {yani, tasdîq} *etmiş iseniz* {yani, eğer bütün bunları tasdîq etmişseniz, o günde alınan ganîmet hakkında Allâh'ın koyduğu hükmü ve ganîmetin beşte-birini vermeyi kabûl edin, aranızı düzeltin}. *Allâh her şeye qadîrdir* {yani, ganîmet ve hums'a (beşte-bire) dâir hükm verme kudretine sâhibdir}.

Sonra, mü'minlerin hâllerini bildirerek şöyle buyurmaktadır:

42. {Ey mü'minler topluluğu! Hatırlıyorsunuz değil mi?} *Hani siz en yakın udvede idiniz* {yani, vâdinin dûnunda (aşağısında/berisinde), Medîne tarafında} *idiniz. Onlar ise kusvânın udvesinde (en uzak udvede)* {yani, Mekke müşrikleri ise diğer cânibden Mekke tarafında} *idiler. Kervan/süvâriler* {yani, deniz kıyısına yakın kervanla birlikte bulunan 40 süvâri –ki Şam tarafından Mekke'ye giden yolda idiler. Kervanda Ebû Süfyân, Amr b. el-Âs, Mahreme b. Nevfel ve Amr b. Hişâm da bulunuyordu–} *ise sizden daha aşağıda idi. Eğer va'dleşse idiniz* {yani, siz ve müşrikler buluşmak üzere sözleşmiş olsaydınız}, *mî'âdda ihtilâfa düşerdiniz. Fakat* {Allâh, buluşma vaktini karârlaştırmadığınız hâlde sizinle Mekke müşriklerini bir araya getirdi}; *bir emri qadâ etmek için öyle yaptı* {yani, ilmini gerçekleştirmek için sizi bir araya getirdi. Bu emrin yerine gelmesi, böylece İslâm ve müslümanların azîz, şirk ve müşriklerin zelîl olması muqadderdi}. *Tâ ki helâk olan bir beyyine üzere helâk olsun,* {îmân ile} *yaşayan da bir beyyine üzere yaşasın. Kuşkusuz Allâh semîdir, alîmdir.*

43. {Ey Muhammed!} *Hani Allâh onları* {önceden} *menâmında/rüyânda sana az göstermişti...*

Şöyle ki: Nebî müşriklerle karşılaşmadan önce rüyâsında onların sayıca

---

uzaklaştırılmış olan ve Allâh'tan bir fadl ve bir rızâ arayan, Allâh'a ve O'nun Rasûlü'ne yardım eden Muhâcirlerin faqîrleri içindir. İşte sâdıqlar onlardır (Haşr, 59/7-8). (Redaktör: E.Ö)

az olduğunu görmüştü ve bu rüyâyı ashâbına da anlatmıştı. Onlar, "Nebî'nin rüyâsı hakktır ve onların sayıları gerçekten azdır" demişlerdi. Bedir'de müşriklerle karşılaşınca Allâh Nebî'nin rüyâsını tasdîq etmek üzere, müslümanların gözünde müşriklerin sayısını az gösterdi.

...*Eğer* {onlarla karşılaştığınızda} *onları, sana çok gösterseydi, elbette yılgınlığa düşecektiniz* {yani, safflan terk edecektiniz} *ve iş hakkında nizâ' edecektiniz* {yani, ihtilâfa düşecektiniz}; *fakat Allâh selâmete ulaştırdı* {yani, müslümanlar düşmanlarına karşı işlerini mükemmelleştirdiler ve Bedir'de onları yenik düşürdüler}. *Kuşkusuz O* {yani, Allâh} *göğüslerin özüne alîmdir* {yani, düşmanları hakkında mü'minlerin qalblerindekini çok iyi bilendir}.

44. {Ey müslümanlar topluluğu!} *Hani (harb meydanında) karşılaştığınız zamân onları* {yani, müşrikleri} *sizin gözlerinizde, sizi* {yani, mü'minleri} *de onların* {yani, müşriklerin} *gözlerinde az gösteriyordu...*

Bu, mü'minlerle müşriklerin Bedir'de karşı karşıya geldikleri zamân olmuştu. Allâh mü'minlerin gözünde düşmanlarının sayısını, müşriklerin gözünde de mü'minlerin sayısını az göstermişti. Böylece iki tarafın da cesâretlerinin artmasını sağlamıştı.

...*Ta ki Allâh* {ilminde} *fiile çıkarılması gereken emri qadâ etsin* {yani, İslâm'ı zaferle azîz edip, müşrikleri qatl ve hezîmet ile zelîl etmek için gerçekleşmesi gereken emri/işi yerine getirsin}. *Bütün umur* [*işler*] *Allâh'a irca olunur* {yani, bütün yaratılmışların dönüşü Allâh'adır}.

45. *Ey o îmân edenler* {yani, Allâh'ın vahdâniyyetini tasdîq edenler}! *Bir topluluk* {yani, Bedir'de Mekke kâfirleri[286]} *ile karşılaştığınızda,* {onlara karşı} *sebât edin ve Allâh'ı çokça zikredin ki felâha eresiniz.*

46. {Savaş husûsunda size verilen emirlerde} *Allâh'a ve O'nun Rasûlü'ne itâ'at edin ve* {savaş esnâsında ihtilâf ederek ederek} *nizâ et-*

---

286 Bu âyetler, Bedir savaşı'ndan sonra nâzil olmuştur; dolayısıyla, "{Bedir'de Mekke kâfirleri} *ile karşılaştığınızda,* {onlara karşı} *sebât edin*" şeklinde anlaşılamaz. Nitekim Müellif de, bu sûrenin 41. âyetinde, *Bilin ki* {Bedir günü} *ganîmet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte-biri sâdece Allâh'a, Rasûl'e... âittir*" diyerek bu durumu ifâde etmişti. (Redaktör: E.Ö)

meyin. Aksi taqdîrde yılgınlığa düşersiniz ve rîhiniz/rüzgârınız gider ve {düşmanınızla savaşmakta} *sabredin. Kuşkusuz Allâh sabredenlerle* {yani, mü'minlere yardımıyla} *berâberdir* {yani, günâhları ve amelleri sebebiyle kâfirlere karşı mü'minlere yardım eder}.

Allâh mü'minlere öğüt vererek şöyle buyurmaktadır:

47. *Diyârlarından çalım satarak ve insânlara gösteriş yaparak* {yani, çıkışlarını insânlar birbirlerine anlatsın diye gösteriş yaparak} *çıkanlar ve Allâh yolundan* {yani, Mekkelileri İslâm dînine girmekten} *alıkoyanlar gibi olmayın...*

Kasdedilenler, İbn Ümeyye ile İbnu'l-Muğîre el-Mahzûmî'dir. Bunlar Bedir gazvesi'nde müşriklerin başını çekiyorlardı. Kervan kurtulup Mekke yoluna koyulunca Ebû Cehl durumu sormuş, ona geri dönülmesi salık verilmişti, o ise, "Hayır, Bedir'de konaklayarak develer kesip şarkıcılar eşliğinde şarâb içmedikçe ve Arablar bizim bu yolculuğumuzu işitip anlatmadıkça olmaz" demişti. İşte Allâh'ın, *Çalım satarak ve insânlara gösteriş yaparak çıkanlar ve Allâh yolundan alıkoyanlar gibi olmayın* buyruğu bunu anlatmaktadır.

...Allâh onların amellerine muhîttir {yani, ilmiyle onların amellerini ihâta etmiştir}.

48. *Hani şeytân* {(Müdlic b. el-Hârisoğulları'ndan Sürâka b. Mâlik b. Cuş'um el-Kinânî sûretinde gelerek)} *onlara amellerini güzel göstermiş ve demişti ki: "Bugün insânlardan size gâlib gelecek yoktur." Ne zamân ki iki topluluk birbirini görünce* {yani, müşrikler (mü'minleri) görünce} *iki topuğu üstüne döndü* {yani, meleklere güç yetiremeyeceğini bildiğinden ardını döndü} *ve dedi ki: "Doğrusu ben sizden berîyim; kuşkusuz ben sizin görmediklerinizi görüyorum. Doğrusu ben Allâh'tan korkarım ve Allâh'ın iqâbı şiddetlidir."*

49. *O zamân münâfiqlar ve qalblerinde bir maraz/hastalık* {yani, küfr} *bulunanlar diyordu ki: "Bunları* {yani, Muhammed'in ashâbını} *dînleri aldattı."...*

Allâh cevâb olmak üzere buyuruyor ki:

...{Mü'minlerden} *kim Allâh'a tevekkül ederse* {yani, nasr [yardım-zafer] husûsunda güvenip dayanırsa}, *kuşkusuz Allâh* {mül-

künde Kendisine karşı konulamayan} *azîzdir,* {zafer hükmünü taqdîr etmekle} *hakîmdir.*

50. {Ey Muhammed!} *Meleklerin* {yani, tek başına ölüm meleğinin} *vefât ettirirken o küfredenlerin* {yani, Allâh'ın vahdâniyyetini inkâr edenlerin} {dünyâda} *yüzlerine ve arkalarına vurduklarını bir görseydin...*

İfâde burada sona ermektedir. Qıyâmet günü ise bunlar cehennem ateşine girecek ve cehennemin bekçileri onlara şöyle diyecektir:

...Harîq azâbını [*yakıp kavuran azâbı*] *tadın.*

51. *Şu* {yani, azâb}, *ellerinizin* {küfr ve tekzîbden} *taqdîm ettiği sebebiyledir ve kuşkusuz Allâh kullarına zulmkâr değildir* {yani, günâhsız oldukları hâlde Allâh onlara zulmedici değildir}.

Sonra onların niteliklerini belirtiyor:

52. {Bunlar da tekzîb ve cahd/inkâr bakımından} *tıpkı âl-i Fir'avn'ın ve onlardan öncekilerin* {yani, Fir'avn ve qavminden öncekilerin: Lût, Âd, Semûd, İbrâhîm ve Şu'ayb qavmlerinin} *gidişi gibi (azâba/helâka gidiyorlar). Allâh'ın âyetlerine küfretmişler* {yani, Allâh'ın azâbının dünyâda onların tepesine ineceğini inkâr etmişlerdi} *de Allâh onları zenbleri/günâhları* {yani, küfr ve yalanlamaları} *sebebiyle yakalamıştı* {yani, helâk etmişti}. *Kuşkusuz ki Allâh* {onlara azâb ettiğinde emrinde} *qavidir/güçlüdür,* {cezâlandırdığı vakit} *iqâbında şiddetlidir.*

53. *Bunun* {yani, azâbın} *sebebi şudur: Bir qavm nefslerinde olanı tağyir etmedikçe/değiştirmedikçe, kuşkusuz Allâh onlara in'âm/ihsân ettiği bir ni'meti tağyir etmez/değiştirmez ve kuşkusuz ki Allâh semîdir, alîmdir.*

54. {Mekkeli müşriklerin Bedir'de helâk olmaları}, *tıpkı âl-i Fir'avn'ın ve onlardan öncekilerin* {yani, âl-i Fir'avn'dan önce geçip giden ümmetlerin} *gidişi gibi(dir). Rabb'lerinin âyetlerini* {yani, Rabb'lerinin azâbının dünyâda tepelerine ineceğini} *tekzîb etmişlerdi de günâhları sebebiyle onları helâk ettik* {yani, günâhları, küfrleri/inkârları ve yalanlamaları sebebiyle onlara dünyâda azâb ettik} *ve âl-i Fir'avn'ı suda boğduk. Hepsi* {yani, âl-i Fir'avn ve geçmiş ümmetler –ki dünyâda tekzîb etmişlerdi–} *zâlimler* {yani, müşrikler} *idiler.*

55. *Kuşkusuz devvâbın* {*canlıların*} *Allâh indinde en şerrlisi, o küfredenlerdir* {yani, Allâh'ın vahdâniyyetini inkâr edenlerdir}. *Onun için onlar îmân etmezler.*

Bunlar ise Kureyza yahûdîleridir. Huyeyy b. Ahtab el-Yahûdî ile kardeşleri ve Mâlik b. ed-Dayf bunlar arasındadır. Ardından Allâh onların durumunu haber veriyor:

56. {Ey Muhammed!} *Onlar ki, kendilerinden ahid/söz aldığın hâlde her seferinde ahidlerini bozarlar...*

Çünkü yahûdîler, kendileri ile Nebî arasındaki ahdi bozmuş, Nebî ve ashâbına karşı savaşmak üzere Mekke müşriklerine silâhla destek vermişler, sonra da "Unuttuk, hatâ ettik" demişlerdi. Onlarla ikinci defa ahidleşmiş, yine ahidlerini bozmuşlardı. İşte Allâh'ın, *Her seferinde ahidlerini bozarlar* buyruğu bunu anlatmaktadır.

...ve onlar {ahdi naqzetmekten/bozmaktan} *ittiqâ etmezler.*

57. *Onun için onları ne zamân harbde yakalarsan* {yani, qıtâlde/savaşta onları esir alırsan}, *onlara yaptıklarınla arkalarındakileri dağıt* {yani, öteki düşmanların ve antlaşmalıların ibret almalarını sağlayacak şekilde onları cezâlandır} *ki tezekkür etsinler* {yani, bu ibretli cezâyı hatırlayıp ahidlerini bozmasınlar}.

58. *Ve eğer bir qavmin hıyânetinden* {yani, ahidlerini/antlaşmalarını bozacaklarından} *korkarsan, sevâ üzere onlara nebzet* {yani, açık bir şekilde ahidlerini bir kenara attığını/bozduğunu söyle/bildir}. *Kuşkusuz Allâh hâinleri* {yani, yahûdîleri} *sevmez.*

59. *O küfredenler* {yani, Allâh'ın vahdâniyyetini inkâr edenler: Arab kâfirleri} *sebq edeceklerini* {yani, habîs/kötü amelleriyle Allâh'tan önüne geçeceklerini/kurtulacaklarını} *sanmasınlar. Doğrusu onlar âciz bırakamazlar* {yani, kötü amelleriyle Allâh'a üstünlük sağlayamazlar. Söyledikleri sebebiyle Allâh onları cezâlandıracaktır}.

60. *Onlara karşı gücünüzün yettiği kadar quvvet* {yani, silâh –o da atıştır–} *ve bağlanıp beslenen atlar hazırlayın; onunla hem Allâh'ın düşmanını, hem sizin düşmanınızı* {yani, Arab kâfirlerini} *ve hem de onlardan başka sizin bilmeyip de Allâh'ın bildiği diğerlerini* {yani, yaptığınız bu hazırlıklarla Arab kâfirleri dışında başkalarını: ey Muhammed senin tanımadığın yahûdîleri} *korkutur-*

sunuz. Allâh yolunda {silâh ve at için} *ne infâq ederseniz, size eksiksiz ödenir* {yani, sizin için bu nafaqanın sevâbı biriktirilir} *ve size aslâ zulmedilmez* {yani, qıyâmet günü mükâfâtınız eksiltilmez}.

Sonra Kureyza yahûdîlerini zikrediyor:

61. *Ve eğer silme yanaşırlarsa, sen de ona yanaş* {yani, sulh/barış irâde ederlerse/isterlerse sen de onu irâde et}...

Nebî'ye de dedi ki:

...Allâh'a tevekkül et {yani, Allâh'a güvenip dayan, eğer sulhü bozacak olurlarsa, Allâh, yardımıyla seninle birliktedir}. *Doğrusu O, O'dur semî* {yani, sulhten ne murâd ettiklerini işiten}, *alîm* {yani, onu çok iyi bilen}.

62. {Ey Muhammed!} *Ve eğer* {sulh/barış ile} *sana hud'a yapmayı/seni aldatmayı irâde ederlerse* {yani, kendilerine ilişmemeni sağlayıp, Arab müşrikleri geldikleri vakit sana karşı onlara yardım edecek olurlarsa: Kureyza yahûdîleri böyle yaparsa}, *muhakkak Allâh sana yeter; ki O seni yardımıyla* {yani, Cibrîl ve onun berâberindekilerle} *ve* {Bedir günü Ensâr'dan} *mü'minlerle te'yid etmişti/desteklemişti* {yani, nasıl ki bunu yapmıştı, yine yapar: yardımıyla seni yine destekler, Kureyza yahûdîlerine karşı da sana yardım eder}.

Sonra Ensâr'ı zikrediyor:

63. *Ve onların qalblerinin arasını te'lif etti/birleştirdi* {yani, aralarındaki iş [kan da'vâsı] husûsunda Şemîr ve Hâtıb'ın qalblerini, düşmanlığın ardından birleştirdi}. *Sen* {yani, ey Muhammed sen onların qalblerini birleştirmek için} *yeryüzündeki her şeyi infâq etseydin/harcasaydın yine de onların qalblerini te'lif edemezdin, fakat Allâh onların aralarını te'lif etti* {yani, Şemîr ile Hâtıb arasındaki kan da'vâsı sebebiyle oluşan düşmanlığın ardından İslâm ile onların arasını birleştirdi/qalblerini kaynaştırdı}. *Doğrusu O azîzdir* {yani, mülkünde Kendisine karşı durulamayandır}, *hakîmdir* {yani, emrinde/işinde: düşmanlığın ardından Ensâr'ın qalblerini birleştirme husûsunda hikmetlidir}.

64. *Ey Nebî! Allâh sana ve mü'minlerden* {yani, Allâh'a îmân edenlerden} *sana ittibâ edenlere yeter.*

Âyet, qıtâlden önce Bedir gazvesi'nde Beydâ'da nâzil olmuştur ve ona **{zikredilen husûslara} bir taqdîm {sırası geçmiş bir durum}** söz konusudur.

> 65. *Ey Nebî! Mü'minleri* {Bedir'de[287]} *savaşa teşvik et. Eğer sizden sabrlı 20 kişi olursa, 200 kişiye gâlib gelirler* {yani, onlarla savaşırlar[288]} *ve eğer sizden 100 kişi olursa, küfredenlerin* {yani, tevhîdi inkâr eden Mekke kâfirlerinin} *1.000'ine* {Bedir'de} *gâlib gelirler* {yani, onlarla savaşırlar}. *Doğrusu onlar fıqhetmeyen bir qavmdir* {yani, bu haberin inceliklerini anlayamayan bir topluluktur}.

Allâh bu buyrukla 1 mü'minin 10 müşrikle savaşabileceğini ortaya koymaktadır. Ancak bu, mutlaka yerine getirilmesi gereken bir emir değil, sâdece 1 mü'minin 10 müşrike karşı savaşması için bir teşviktir. Nitekim mü'minler buna güç yetiremeyince, Bedir savaşı'ndan sonra Allâh onların yükümlülüklerini hafifletti ve şu buyrukları indirdi:

> 66. *Şimdi* {yani, Bedir savaşı'ndan sonra} *Allâh sizden* {yükümlülüğü} *hafifletti ve sizde bir za'f olduğunu bildi. O hâlde eğer sizden sabrlı 100* {kişi} *olursa, 200'e gâlib gelirler* {yani, 200 kişiyle savaşabilirler} *ve eğer sizden 1.000* {kişi} *olursa, –Allâh'ın izniyle– 2.000'e gâlib gelirler. Allâh* {düşmanlarına karşı onlara yardım etmek sûretiyle} *sabredenlerle berâberdir.*

Böylece Allâh bir müslümanın iki müşriğe karşı savaşmasını emir buyurmaktadır.

> 67. {Ey Muhammed! Senden önce}, *bir nebî için yeryüzünde* {düşmanlarına karşı} *ağır basmadıkça* {yani, onlara karşı üste çıkmadıkça} *esirleri olması olur şey değildir. Siz dünyâ arazını* {yani, malını: müşriklerden alınan fidyeyi} *irâde ediyorsunuz...*

Âyet, Bedir savaşı'ndan sonra inmiştir.

> *...Hâlbuki Allâh* {sizin için} *âhireti irâde ediyor. Allâh azîzdir* {yani, mülkünde Kendisine karşı konulamayandır}, *hakîmdir* {yani, emrinde hakîmdir}.

---

287 Bu, bir hatâ olmalıdır. Zîrâ bu âyetler Bedir'den sonraya âittir. Nitekim Müellif de, bu sûrenin 54. âyetinde, "{Mekkeli müşriklerin Bedir'de helâk olmaları}, *tıpkı âl-i Fir'avn'ın ve onlardan öncekilerin* {yani, âl-i Fir'avn'dan önce geçip giden ümmetlerin} *gidişi gibi(dir)*" diyerek bu husûsa işâret etmişti. (Redaktör: E.Ö)

288 Bu, zayıf bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)

68. *Eğer Allâh'tan* {ganîmetin Muhammed'in ümmetine helâl olacağına dâir O'nun ilminde levh-i mahfûzda[289]} *bir yazı geçmiş olmasaydı,* {sizden önceki mü'minlere muhâlefet ederek[290]} *aldığınıza* {yani, ganîmetten aldığınıza} *karşılık size azîm/büyük bir azâb messederdi/dokunurdu* {yani, isâbet ederdi}.

Sonra Allâh Teâlâ, ganîmetlerin onlara helâl olduğunu belirterek buyuruyor ki:

69. *Artık* {Bedir'de aldığınız} *ganîmetinizi helâl-tayyib olarak yeyin ve Allâh'a ittiqâ edin* {yani, O'na isyân etmeyin}. *Kuşkusuz ki Allâh ğafûrdur* {yani, helâl kılınmadan önce aldığınız ganîmete karşı bağışlayıcıdır[291]}, *rahîmdir* {yani, size ganîmetleri helâl kılmak sûretiyle size merhamet edendir}.

70. *Ey Nebî! Esirlerden elinizdekilere* {yani, el-Abbâs ile kardeşinin iki oğluna} *de ki: "Eğer Allâh qalblerinizde bir hayr* {yani, îmân} *olduğunu bilirse, size, sizden alınandan* {yani, sizden alınan fidyeden} *daha hayrlısını* {yani, onun yerine daha üstününü} *verir ve size* {zenblerinizi/günâhlarınızı} *mağfiret eder. Allâh* {işledikleri günâhlara ve şirklere karşı} *ğafûrdur,* {müslüman olduktan sonra da onlara karşı} *rahîmdir.*

Bu âyetteki (birinci) *hayr* kelîmesi "îmân" anlamında kullanıldığı gibi, *Allâh onlara hayr vermez...* (Hûd, 11/31) âyetinde de "îmân" anlamında kullanılmıştır.

71. *Şâyet sana ihânet etmeyi* {yani, müslüman olduktan sonra kâfir olmayı ve senin babalarından utanmanı[292]} *irâde ederlerse, onlar daha önce Allâh'a da ihânet ettiler* {yani, Bedir'de başlarına gelenlerden önce Allâh'a da küfrettiler} *de* {Allâh} *onlara karşı* {Nebî'ye} *imkân verdi* {yani, eğer onlar sana ihânet ederlerse, Ben de onlara karşı sana yine imkân veririm ve Bedir'de onlara yaptığın şekilde onların kimini öldürür, kimini esir alırsın}. *Allâh* {yarattıklarına} *alîmdir,* {emrinde} *hakîmdir* {yani, onlara karşı sana imkân verme hükmünde hakîmdir}.

289 Bu, delîlsiz bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)
290 Bu, dayanaktan yoksun bir iddiâdır. (Redaktör: E.Ö)
291 Bu, delîlsiz bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)
292 Bu ibâre, tercümeye esâs aldığımız Arabca baskıda da bu şekildedir: *Ve istihyâeke âbâuhum* [ve senin babalarından utanmanı]. (Çeviren)

72. ***Kuşkusuz onlar ki îmân ettiler*** {yani, Allâh'ın vahdâniyyetini tasdîq ettiler}, {Medîne'ye} ***hicret ettiler, mallarıyla ve canlarıyla Allâh yolunda*** {düşmana karşı} ***cihâd ettiler...***

Bunlar Muhâcirlerdir.

Arkasından Ensâr'ı zikrederek buyuruyor ki:

...ve onlar ki {Nebî'yi} *barındırdılar,* {o'na} *yardım ettiler...*

Bundan sonra da Muhâcirler ile Ensâr'ı topluca zikrederek şöyle buyurmaktadır:

...İşte onlar birbirlerinin {mirâsta[293]} *evliyâsıdır...*

Böylece onları hicrete rağbet ettirmektedir.

...Îmân edip {Allâh'ın tevhîdini tasdîq edip} *de* {Medîne'ye} *hicret etmeyenlere gelince,* {Medîne'ye} *hicret edene kadar sizin için* {mirâsta[294]} *onların velâyetinden hiçbir şey yoktur.* {Ey Muhâcirler topluluğu!} *Eğer onlar* {yani, yanınıza hicret etmeyen kardeşleriniz}, *dîn husûsunda yardımınızı isterlerse* {yani, müşrik düşmanları İslâm dîninden çevirmek amacıyla onlarla savaşırsa, onlar da sizden yardım isterlerse}, {onlara} *yardım etmek üzerinize borçtur* {bu sebeble onlara yardım edin}...

Arkasından istisnâda bulunarak şöyle buyuruyor:

...Sizinle aralarında mîsâk/antlaşma bulunan bir qavme karşı olması hâric {yani, Medîne'ye hicret etmeyenler, kendileriyle antlaşmanız bulunan kimselere karşı sizden yardım isteyecek olurlarsa, onlara yardım etmeyin}. *Allâh amellerinize basîrdir.*

73. *O küfredenler* {yani, Allâh'ın vahdâniyyetini inkâr edenler} *de* {mirâs ve yardımlaşma husûsunda} *birbirinin velîleridir. Eğer onu yapmazsanız* {yani, sizinle antlaşmaları bulunmayan müşriklere karşı, dîn husûsunda onlara yardım etmezseniz} *yeryüzünde bir fitne* {yani, küfr} *olur ve* {yeryüzünde} *büyük bir fesâd* {olur}.

74. *Onlar ki îmân ettiler* {yani, Allâh'ın vahdâniyyetini tasdîq ettiler},

---

293 Bu, zayıf rivâyetlerden hareketle yapılmış bir yorumdur. Yoksa âyetin lâfzından böyle bir netîce çıkmaz. (Redaktör: E.Ö)

294 Bu, delîlsiz bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)

{Mekke'den Medîne'ye} *hicret ettiler ve* {düşmanlara karşı} *Allâh yolunda* {yani, Allâh'a itâ'at uğrunda} *cihâd ettiler...*

Bunlar Muhâcirlerdir, ki onlara, müşrik qavmlerini terk ettikleri [hecr etmeleri] ve dînleri üzere olmadıklarından dolayı onlardan ayrıldıkları için "muhâcir" denmiştir.

...ve onlar ki barındırdılar {yani, Nebî'yi kendilerine katarak Medîne'de barındırdılar} *ve* {o'na} *yardım ettiler...*

Bunlar da Ensâr'dır.

Sonra Ensâr ile Muhâcirleri topluca zikrederek şöyle buyurmaktadır:

...İşte onlar, hakkâ mü'minlerdir {yani, gerçekten musaddıqlardır/tasdîq edenlerdir}. {Bundan dolayı} *onlar için* {yani, onların zenbleri/günâhları için} *bir mağfiret ve kerîm bir rızq vardır* {yani, âhirette güzel bir rızq: cennet vardır}.

75. *Onlar* {yani, muhâcirler ve Ensâr} *ki bunun ardından îmân ettiler,* {diyârlarından Medîne'ye} *hicret ettiler ve* {düşmana karşı} *sizinle berâber cihâd ettiler. Onlar da* {mirâs husûsunda} *sizdendir. Erham sâhibleri* [*akrabalar*] {mirâs husûsunda} *Allâh'ın kitâbında birbirlerine daha evlâdır...*

Böylece hicret etsin ya da etmesin müslümanlar rahm ve yakınlık esâsına göre birbirlerine mirâsçı oldular.

...Kuşkusuz Allâh her şeye alîmdir {yani, onları önce mirâstan mahrûm ederken de, tekrar mirâsa ortak kılarken de her şeyi çok iyi bilendir}.

9. TEVBE SÛRESİ

MEDENÎ, 127 ÂYET

1. {Ahidden gayrı dört ay dışında} *müşriklerden muâhede/antlaşma yaptıklarınıza, Allâh ve O'nun Rasûlü'nden bir berâettir {yükümsüzlük bildirisidir}.*

Âyet, Arablardan üç kabîle hakkında nâzil olmuştur. Huzâ'a, Hilâl b. Uveymir, –Sürâka b. Mâlik b. Has'am el-Kinânî'nin de aralarında bulunduğu– Müdlic ile Huzeyme b. Âmiroğulları hakkında inmiştir ki Müdlic ve Huzeymeoğulları Kinâne'ye mensub iki koldur. Nebî Hudeybiye'de onlarla, –onlar adına el-Mahş b. Huveylid b. Umâre b. el-Mahş'ın imzaladığı– iki yıllık bir barış antlaşması yapmıştı. İşte Allâh bu antlaşma kapsamında olanlara, Nahr gününden itibâren dört ay: Rebi'u'l-Âhir ayının 10'una kadar süre tanımıştır. Bu sebeble Allâh şöyle devâm etmektedir:

2. *Bundan böyle yeryüzünde dört ay* {dilediğiniz şekilde emniyetle} *dolaşın...*

Arkasından onları korkutarak şöyle buyurmaktadır:

> *...ve bilin ki, doğrusu siz Allâh'ı âciz bırakamazsınız ve muhakkak ki Allâh kâfirleri rüsvay edecektir.*

Bu âyetten sonra Nebî hiç kimseyle bir antlaşma yapmadı. Allâh antlaşmaları bulunmayan müşrikleri zikrederek buyuruyor ki:

3. *Ve Allâh ve O'nun Rasûlü'nden insânlara hacc-ı ekber günü* {yani, Nahr günü –ona hacc-ı ekber isminin veriliş sebebi, umreye hacc-ı asgar [küçük hacc] denmesidir–} *bir ezândır/ilândır: Kesinlikle Allâh ve O'nun Rasûlü müşriklerden* {yani, onlarla ahidden} *berîdir/uzaktır.* {Ey müşrikler topluluğu!} *Eğer* {şirkten} *tevbe ederseniz o, sizin için* {şirkten} *hayrlıdır. Eğer tevelli ederseniz* {yani, tevbe etmekten kaçınırsanız} *bilin ki, doğrusu siz Allâh'ı âciz bırakamazsınız* {yani, siz de habîs amelleriniz ile Allâh'ın önüne geçemezsiniz/cezâsından kurtulamazsınız. Mutlaka amellerinizin karşılığını verir}...

Allâh antlaşmalıları korkuttuğu gibi onları da korkutmaktadır:

> *...O küfredenleri* {yani, Allâh'ın tevhîdini inkâr edenleri} *elîm* {yani, can yakıcı} *bir azâb ile müjdele!*

Sonra, antlaşmaları bulunmayan kimselerin Muharrem ayı bitene kadar, Nahr gününden itibâren elli günlük bir süre tanıdı. Arkasından Huzâ'a, Benî Müdlic ve Benî Huzeyme için –daha önceki durumları söz konusu edilerek– şu istisnâda bulundu:

4. *Muâhede yaptığınız müşriklerden, (muâhededen) sonra size* {dört aylık süre içerisinde} *bir eksiklik yapmamış, aleyhinizde hiç kimseye müzâheret* {yani, sizinle savaşmak üzere müşriklerden hiç kimseye yardım} *etmemiş olanlar müstesnâdır...*

Allâh ve O'nun Rasûlü, bu dört aylık sürenin, onların ahidlerini geçersiz kılmadığını bildiriyor.

...{Eğer onlar bunu yapmayacak olurlarsa}, *o hâlde müddetlerine* {yani, dört aylık sürenin bitimine} *kadar onlara ahidlerini tamâmlayın. Kuşkusuz Allâh muttaqîleri* {yani, ahdi bozmaktan ittiqâ edenleri} *sever.*

Sonra Allâh elli günlük süre dışında bir ahdi bulunmayanları zikrederek şöyle buyurmaktadır:

5. *Harâm aylar* {yani, Zilhicce'nin son yirmi günü ile Muharrem'in otuz günü} *çıkınca, artık o müşrikleri* {yani, bu elli gün dışında herhangi bir ahidleri bulunmayan müşrikleri} *nerede bulursanız* {Harem bölgesi içinde olsun, dışında olsun} *öldürün, onları yakalayın* {yani, esir alın} *onları muhâsara edin* {araştırıp bulun} *ve onlar için her geçit yerini tutun* {yani, kâfir kaldıkları sürece her yol ağzında onları gözetleyin}. *Eğer* {şirkten} *tevbe eder, salâtı iqâme eder ve zekâtı ìtâ ederlerse, sebîllerini/yollarını tahliye edin* {yani, tarîklerini/yollarını terkedin, onlara zulmetmeyin}. *Gerçekten Allâh* {şirkte işlenen zenblere/günâhlar karşı} *ğafûrdur,* {müslüman olmalarından sonra onlara karşı} *rahîmdir.*

Sonra Allâ Teâlâ (c.c) Mekkeli kâfirleri/müşrikleri kasdederek şöyle buyurmaktadır:

6. *Eğer müşriklerden biri senden eman-himâye* {yani, herhangi bir müşrik elli günden sonra kendisine eman-himâye vermeni} *isterse* {sen de öldürülmeyeceğine dâir} *ona eman-himâye ver ki Allâh'ın kelâmını* {yani, Qur'ân'ı} *dinlesin. Sonra* {yani, Qur'ân'dakileri kabûl etmediği taqdîrde} *onu emîn olacağı yere kadar ulaştır* {yani, geldiği yere gönder. –Bundan sonra seninle çarpışır,

sen de onu ele geçirirsen öldürebilirsin–}. *Şu, onların* {Allâh'ın tevhîdini} *bilmeyen bir qavm olmaları sebebiyledir.*

Allâh yine Mekke müşriklerini zikrederek buyuruyor ki:

7. *Müşriklerin Allâh indinde/yanında ve O'nun Rasûlü indinde nasıl bir ahdi olabilir?!...*

Sonra dört aylık müddet verilen Huzâ'a, Benî Müdlic ve Benî Huzeyme'yi istisnâ ederek şöyle buyuruyor:

...Mescid-i Harâm yanında {yani, Hudeybiye'de} *muâhede yaptıklarınız müstesnâ,* {bunlar için ahid vardır}. *O hâlde onlar istiqâmet üzere oldukları* {yani, qurbân kesme gününden: Zilhicce'nin 10'undan itibâren 4 aylık süre tamâmlanıncaya ahidlerine bağlı kalarak size karşı doğru davrandıkları} *sürece, siz de onlara karşı* {ahde vefâ göstererek} *istiqâmet üzere olun. Kuşkusuz Allâh muttaqîleri sever.*

Bilâhare antlaşmalarını bozdukları için bir antlaşmaları kalmayan Mekke kâfirleri ile savaşmaya teşvik ederek şöyle buyurmaktadır:

8. *Nasıl* {onlarla savaşmazsınız ki} *size karşı üstünlük sağlarlarsa, hakkınızda hiçbir yemîn ve hiçbir zimmet* {yani, ahid} *gözetmezler* {yani, aranızdaki akrabalık bağına ya da ahde riâyet etmezler}. *Ağızlarıyla* {yani, dilleriyle} *sizi hoşnud etmeye çalışırlar, qalbleri ise ibâ eder* {yani, güzel söylerlerle mü'minlerin gönüllerini hoş etmeye çalışırlar, fakat qalblerindeki düşünce başka türlüdür}...

Allâh, *Ağızlarıyla sizi hoşnud etmeye çalışırlar, qalbleri ise ibâ eder* buyruğu ile onların söyledikleri ile ilgili durumlarını haber vermektedir.

...Onların çoğu fâsıqlardır.

Sonra onlardan haber vermektedir:

9. *Onlar Allâh'ın âyetlerini bir semen-i qalîle iştirâ ettiler/sattılar* {yani, Qur'ân'a îmânı, basit bir dünyevî menfaate değiştirdiler} *da* {insânları} *O'nun sebîlinden/yolundan* {yani, Allâh'ın yolundan: Allâh'ın dîni olan İslâm'dan} *alıkoydular. Gerçekten amelleri ne kötüdür* {yani, insânları İslâm'dan alıkoymakla çok kötü bir iş yaptılar}.

Yine onlardan haber vererek şöyle buyurmaktadır:

10. *Bir mü'min hakkında hiçbir yemîn ve hiçbir zimmet gözetmezler* {yani, bir mü'min hakkında akrabalığa ya da ahde riâyet etmezler}. *İşte onlar haddi aşanlardır.*

11. *Eğer* {şirkten} *tevbe eder, salâtı iqâme eder ve zekâtı îtâ ederlerse,* {yani, namaz kılmayı ve zekât vermeyi ikrar/kabûl ederlerse}, *artık dînde kardeşlerinizdir.* {Allâh'ın vahdâniyyetini} *bilen bir qavm için âyetleri tafsîl* {yani, beyân} *ediyoruz.*

12. *Eğer ahidlerinin ardından yemînlerini bozarlar* {yani, ahidlerine uymazlar} *da dîninize ta'n ederler* {yani, "Muhammed'in dîni birşey değildir" derler} *ise, küfrün imâmlarını* {yani, Ebû Süfyân b. Harb, el-Hâris b. Hişâm, Suheyl b. Amr, İkrime b. Ebî Cehl ve benzeri gibi Kureyş kâfirlerinin öncülerini} *hemen öldürün –doğrusu onların yemînleri yoktur–* {zîrâ onlar Hudeybiye antlaşması'nı bozdular}...

Şöyle ki: Nebî Mekke kâfirleri/müşrikleri ile –Huzâ'a'yı da kapsayan– bir barış antlaşması imzalamıştı, fakat onlar Huzâ'a ile savaşmaları için Kinâne'ye silâh yardımında bulunmuşlar, dolayısıyla da antlaşmayı bozmuşlardı. Bu yüzden Nebî onlarla savaşmayı helâl gördü. İşte Allâh'ın, *Eğer ahidlerinin ardından yemînlerini bozarlar da...* buyruğu buna işâret etmektedir.

...*ki* {ahdi bozmaktan} *vazgeçsinler* {ve bir daha ahdi bozmasınlar}.

Sonra onlarla savaşmak üzere mü'minleri teşvik ederek şöyle buyurmaktadır:

13. *Yemînlerini bozan* {yani, yapılan barışta Nebî tarafında yer alan Huzâ'a'ya karşı Kinâne'ye silâh ile yardım edip ahidlerini bozan}, *Rasûl'ü* {yani, Nebî'yi} {Mekke'den} *çıkarmaya kalkışan* {çünkü onlar Dâru'n-Nedve'de, Nebî'yi öldürmek veya hapsetmek veya Mekke'den sürmek üzere karâr almışlardı} *ve ilk evvel size taarruz eden* {yani, Bedir'de size karşı savaşmak üzere harekete geçen} *bir qavm ile savaşmaz mısınız? Onlara karşı haşyet mi duyuyorsunuz* {da onlarla savaşmıyorsunuz}? *Eğer mü'min* {yani, gerçekten siz Allâh'ın tevhîdini tasdîq ediyor} *iseniz,* {O'nun emrini terk etmek husûsunda} *asıl haşyet duymanız gereken Allâh'tır.*

Sonra Allâh Teâlâ onlara yardım edeceğini va'd ederek şöyle buyurmaktadır:

14. *Onlarla savaşın ki Allâh* {öldürülmelerini sağlayarak} *sizin ellerinizle onlara azâb etsin, onları rezil etsin ve yardımıyla sizi onlara muzaffer kılsın da mü'min bir qavmin göğüslerine* {yani, mü'min bir qavmin qalblerine: Huzâ'a'nın qalblerine} *şifâ versin...*

15. *ve qalblerindeki ğayzı* [*öfkeyi*] *gidersin...*

Allâh Benî Leys b. Bekr'in yaptıkları dolayısıyla Huzâ'a'nın qalblerine şifâ verdi/qalblerini rahatlattı ve qalblerindeki ğayzı [kini, öfkeyi] giderdi.

...Allâh dilediğine tevbe nasîb eder {yani, onları dînine hidâyet eyler}. *Allâh* {yarattıklarına} *alîmdir,* {emrinde} *hakîmdir.*

16. *Yoksa siz, Allâh sizden* {yolunda düşmana karşı} *cihâd edenleri, Allâh'ın dûnundan* [*berisinden/aşağısından*], *O'nun Rasûlü'nün* {dûnundan} *ve mü'minlerin* {dûnundan} *velî edinmeyenleri* {yani, müşrikleri dost ve sırrdaş edinmeyenleri} *bilmeden* {yani, (fiilen) görmeden} *kendi hâlinize bırakılıvereceğinizi* {yani, öldürülmekle sınanmadan îmân üzere öylece terk edileceğinizi} *mi sandınız? Allâh amellerinize habîrdir.*

17. *Küfrlerine kendileri şâhid iken* {Mekkeli} *müşriklerin Allâh'ın mescidlerini* {yani, Mescid-i Harâm'ı} *îmâr etmeleri kâbil değildir. Onların amelleri boşa gitmiştir* {yani, zikrettikleri iyilikleri dünyâda da, âhirette de boşa gitmiştir} *ve onlar ateşte hâlidlerdir* {yani, ölmeyeceklerdir/ateşte sürekli kalacaklardır}.

18. *Allâh'ın mescidlerini sâdece Allâh'a* {yani, Allâh'ın tevhîdine} *ve âhiret günü'ne* {yani, amellerin karşılıklarının görüleceği ölümden sonra dirilişin gerçekleşeceği güne} *îmân* {yani, tasdîq} *eden, salâtı iqâme eden* {yani, namazı vaktinde edâ eden, rükû ve sücûdunu eksiksiz yapan}, *zekâtı îtâ eden* {yani, malının zekâtını veren} *ve Allâh'tan başkasından haşyet duymayan* {yani, Allâh'tan başkasına ibâdet etmeyen} *kimseler îmâr eder. İşte bunların* {dalâletten kurtulup} *hidâyet bulmaları umulur.*

Sonra diğerlerini kasdederek şöyle buyurmaktadır:

19. *Siz hacılara su vermeyi* {el-Abbâs'ı kasdediyor} *ve Mescid-i Harâm'ı îmâr etmeyi* {Şeybe'yi kasdediyor}, *Allâh'a ve âhiret günü'ne îmân eden* {yani, Allâh'ın tevhîdini ve amellerin karşılıkla-

rının görüleceği ölümden sonra dirilişi tasdîq eden} *ve* {düşmana karşı} ***Allâh yolunda cihâd eden kimsenin yaptığı ile bir mi tuttunuz?! Bunlar*** {fazîlet bakımından} ***Allâh indinde bir değildir*** {yani, bunlar diğerlerinden daha üstündür}. ***Allâh zâlimler*** {yani, müşrikler} ***qavmini hidâyete iletmez*** {yani, kendilerini haklı çıkartacak bir hüccete iletmez. Çünkü onların bir hüccetleri yoktur}.

Sonra Muhâcirlerin niteliklerini belirterek şöyle buyurmaktadır:

20. ***Îmân eden*** {yani, Allâh'ın birliğini tasdîq eden}, {Medîne'ye} ***hicret eden ve*** {düşmana karşı} ***Allâh yolunda*** {yani, Allâh'a itâ'at için} ***malları ve canları ile cihâd eden kimselerin dereceleri*** {yani, fazîletleri}, {kâfir oldukları hâlde Beyt'i îmâr etmek ve hacılara su vermek gibi işlerle öğünen kimselerden} ***Allâh indinde/yanında daha büyüktür...***

Arkasından Muhâcirlerin mükâfâtını haber vererek buyuruyor ki:

...İşte fâizûn [*başarıya erenlerdir/umduklarına nâil olacak olanlar*] {yani, qıyâmet günü ateşten kurtulacak olanlar} *onlardır.*

21. ***Rabb'leri onları Kendinden bir rahmet*** {yani, cennet}, ***bir rıdvân*** {yani, Kendinden bir rızâ/râzı oluş} ***ve cennetler ile müjdeler, ki onlar için onda mukîm ni'metler*** {yani, tükenmez ve kalıcı ni'metler} ***vardır.***

22. ***Orada ebedî hâlidlerdir*** {yani, ölmemek üzere ebediyyen kalıcıdırlar}. ***Doğrusu Allâh, O'nun indindedir azîm bir ecr*** {yani. O'nun yanında büyük bir karşılık olarak cennet vardır}.

23. ***Ey o îmân edenler! Eğer îmâna karşılık küfrü severlerse*** {yani, küfrü tevhîde ihtiyar/tercih ederlerse} ***babalarınızı ve kardeşlerinizi evliyâ/velîler edinmeyin...***

Âyet, İslâm'dan irtidad ederek Medîne'den Mekke'ye giden yedi kişi hakkında inmiştir. Allâh onların velâyetlerinden nehyederek şöyle buyuruyor:

...{Ey mü'minler topluluğu!} ***Sizden kim onları velî edinirse, işte zâlimler*** {ve onlardan olanlar} ***onlardır.***

24. ***De ki: "Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, aşîretiniz elinize geçirdiğiniz*** {yani, kazandığınız} ***mallar, kesata uğ-***

ramasından haşyet duyduğunuz ticâret ve hoşunuza giden {yani, sâhib olmaktan ötürü beğenip sevinmenize sebeb olan} *meskenler size Allâh'tan, O'nun Rasûlü'nden ve O'nun yolunda bir cihâddan daha sevimli ise, o hâlde Allâh'ın* {Mekke'nin fethine dâir[295]} *emri gelinceye kadar tarabbus edin/gözetleyin. Allâh fâsıqlar qavmini hidâyete iletmez."*

25. *Andolsun ki Allâh bir çok mevzide* {yani, Bedir günü, Benî Kureyza günü, Benî Nadîr günü, Hayber günü, Hudeybiye günü, Mekke'nin fethi günü} *size yardım etti ve* {Tâif ile Mekke arasında bir vâdi olan} *Huneyn günü de* {size yardım etti}. *Hani çokluğunuz acâibinize gitmişti/sizi böbürlendirmişti de size hiçbir faydası olmamıştı. Yeryüzü genişliğine rağmen başınıza dar gelmişti. Nihâyet arkanızı dönmüştünüz* {yani, hiçbir şeye iltifat edip bakmadan kaçmıştınız}.

26. *Sonra Allâh, Rasûlü'ne ve mü'minlere sekînetini indirdi, görmediğiniz ordular* {yani, melekler} *indirdi ve o küfredenleri* {qatl ve hezîmet ile} *azâba uğrattı. Şu* {yani, azâb}, *kâfirlerin karşılığıdır.*

27. *Sonra Allâh bunun* {yani, qatl ve hezîmetin} *ardından dilediğine tevbe nasîb eder* {de onu dînine hidâyet eyler}. *Allâh ğafûrdur* {şirkte iken yapılanları bağışlayıcıdır}, *rahîmdir* {yani, İslâm'da onlara karşı çok merhametlidir}.

28. *Ey o îmân edenler! Müşrikler* {yani, Arab müşrikleri}, *sâdece bir necesdir...*

Neces, "tâhir olmayan"dır; *encâs* ise "pislikler"dir.

...*Onun için bu yıllarının* {yani, Ebû Bekr'in hacc emirliği yaptığı mevsimin} *ardından Mescid-i Harâm'a* {yani, Mekke topraklarına} *yaklaşmasınlar. Eğer faqîrlikten korkarsanız, Allâh dilerse sizi yakında lütfundan zenginleştirir. Kuşkusuz Allâh alîmdir, hakîmdir.*

29. *Kendilerine Kitâb verilenlerden* {yani, yahûdî ve hristiyanlardan}, *Allâh'a* {yani, O'nun vahdâniyyetine} *ve âhiret günü'ne* {yani, amellerin karşılığının verileceği ölümden sonra dirilişe} *îmân*

295 *Allâh'ın emri*'nin, "Mekke'nin fethine dâir emri" olduğu iddiâsı, bir sonraki âyette Müellif tarafından, "Allâh Mekke'nin fethi günü size yardım etti" denilerek tekzîb edilmektedir. (Redaktör: E.Ö)

{yani, tasdiq} *etmeyen, Allâh'ın ve O'nun Rasûlü'nün harâm kıldığını* {yani, içki, domuz eti gibi Qur'ân'da bildirilen harâmları} *harâm saymayan ve hakk dînini* {yani, İslâm'ı –çünkü İslâm dîni dışındaki dînler bâtıldır–} *dîn edinmeyen kimselerle, sâğirler* {yani, zelîller –çünkü kendiliklerinden verseler ecr almazlar, zorla alınsa sevâb kazanmazlar–} *olarak kendi elleriyle* {yani, kendiliklerinden} *cizye verinceye kadar savaşın!*

30. *Yahûdîler, "Uzeyr Allâh'ın oğludur" dediler. Hristiyanlar da, "Mesîh* {yani, Meryem oğlu Îsâ} *Allâh'ın oğludur" dediler. Şu, onların ağızlarındaki sözleridir* {yani, onlar herhangi bir ilme dayanmadan dilleriyle bu iddiâları yapıyorlar}, *ki önceden küfredenlerin* {yani, yahûdîlerin} *sözlerine benzetiyorlar* {yani, hristiyanlar Îsâ hakkında, "Mesîh Allâh'ın oğludur" demekle, sözlerini, yahûdîlerin "Uzeyr Allâh'ın oğludur" şeklindeki sözlerine benzetiyorlar, onların sözlerinin benzerini söylemiş oluyorlar}. *Allâh onları qatletsin* {yani, Allâh onlara la'net etsin}. *Nereden saptırılıyorlar* {yani, hristiyanlar neye dayanarak Allâh'ın vahdâniyyetini yalanlıyorlar}?

Arkasından hristiyanların durumunu bildirerek şöyle buyurmaktadır:

31. *Onlar Allâh'ın dûnundan/berisinden ahbârını/habr'larını* {yani, âlimlerini}, *rûhbânını/râhiblerini* {yani, dînde müctehidlerini: ashâbu'l-savâmi'yi [manastırlara çekilip kendilerini ibâdete verenleri]} *ve Meryem oğlu Mesîh'i rabbler edindiler* {yani, onlara itâ'at ettiler}. *Hâlbuki tek ilâha ibâdet etmekten başkasıyla emrolunmamışlardı* {yani, Îsâ onlara bundan başkasını emretmemişti}...

Îsâ İsrâîloğulları'na, *Gerçek şu ki, Allâh, benim de rabbimdir, sizin de rabbiniz O'dur. O hâlde O'na ibâdet edin. Bu, dosdoğru yoldur* (Meryem, 19/36 ve Zuhruf, 43/64) demişti. İşte Îsâ'nın İsrâîloğulları'na söylediği budur.

> *...O'nun dışında ilâh yoktur. O, onların şirklerinden [ortak koşmalarından-koştuklarından] münezzehtir.*

Allâh böylece zâtının onların iftiralarından münezzeh olduğunu bildiriyor, ardından da onların durumlarını haber vermek üzere buyuruyor ki:

32. *Allâh'ın nûrunu* {yani, İslâm dînini} *ağızlarıyla* {yani, dilleriyle

gizlemek sûretiyle} ***söndürmeyi irâde ediyorlar. Kâfirler*** {yani, tevhîdi inkâr eden Ehl-i Kitâb} ***hoşlanmasa da Allâh nûrunu*** {yani, dîni olan İslâm'ı} ***tamâmlamaktan*** {yani, üstün kılmaktan} ***başka bir şeye fırsat vermeyecektir.***

33. ***Rasûlü'nü*** {yani, Muhammed'i} ***hidâyet ve hakk dîn*** {yani, İslâm –çünkü İslâm dîni dışındaki dînler bâtıldır–} ***ile gönderen Odur. Onu*** {yani, İslâm dînini}, ***–müşrikler*** {yani, Arab müşrikleri} ***hoşlanmasa da– her dîne üstün kılmak için.***

34. *Ey o îmân edenler! Doğrusu ahbârdan* {yani, yahûdîlerin habr'larından/âlimlerinden} *ve ruhbandan* {yani, hristiyan müctehidlerinden} *bir çoğu insânların* {yani, milletlerinin ehlinin [kendi dînlerine müntesib olanların]} *mallarını bâtıl ile yerler...*

Çünkü alt tabakadakiler onlara her yıl birtakım yiyecek ve mahsuller taqdîm ederlerdi. Şâyet Muhammed'e (s.a) îmân etmiş olsalardı, bunlar ellerinden giderdi.

...ve Allâh yolundan {yani, dînlerine mensub olan kimseleri İslâm dîninden} *alıkorlar* {yani, menederler}. *Altın ve gümüşü biriktirip yığan ve onları* {yani, o hazîneleri} *Allâh yolunda* {yani, Allâh'a itâ'at için} *infâq etmeyenleri,* {âhirette görecekleri} *elîm* {yani, can yakıcı} *bir azâb ile müjdele!*

35. *O gün ki, bunlar cehennem ateşinde kızdırılacak da onların alınları, böğürleri ve sırtları bunlarla dağlanacak. "Bu, kendiniz için toplayıp biriktirdikleriniz. Öyleyse toplayıp biriktirdiklerinizi tadın" (denecek).*

36. *Doğrusu Allâh indinde/yanında ayların sayısı, Allâh'ın kitâbında* {yani, levh-i mahfûzda} *semâvât u arzı halqettiği günden beri oniki aydır. Onlardan dördü* {yani, Muharrem, Receb, Zilqâde ve Zilhicce} *Harâm aylardır. Şu, qayyim dîndir* {yani, doğru hesâbdır}. *O hâlde onlarda* {yani, Harâm aylarda} *nefslerinize zulmetmeyin* {yani, savaşı başlatanların Arab müşrikleri olması hâli dışında bu aylarda onlardan birini öldürerek kendinize zulmetmeyin}. *Müşriklerin* {yani, Mekke kâfirlerinin} *sizinle kâffeten* {yani, cümleten/topluca} *savaştıkları gibi, siz de onlarla kâffeten savaşın* {yani, onlar Harâm ayda sizinle savaşacak olurlarsa, siz de onlarla topluca savaşın}. *Bilin ki, doğrusu Allâh* {yardımıyla} *muttaqîlerle* {yani, şirkten sakınanlarla} *berâberdir.*

37. ***Nesi'*** **{yani, Muharrem ayına yapılan ziyâde}** ***sâdece küfrde bir ziyâdedir. Küfredenler onunla dalâlete düşürülür. Onu bir yıl helâl, bir yıl harâm sayarlar*** **{yani, onlar Muharrem ayını bir sene helâl kılarak bu ayda kanlar dökerler, hakksız yere başkalarının mallarını alırlar, diğer bir sene ise onu harâm kılarak bu ayda kan dökmez, başkalarının mallarını hakksızca almazlar ve bu gibi şeyleri bu ayda helâl saymazlar}** *ki Allâh'ın harâm kıldığının sayısına uydursunlar da Allâh'ın* {kan dökmek, hakksızca mal almak gibi} *harâm kıldığını* {Muharrem ayında} *helâl kılsınlar. Bu sûretle kötü amelleri onlara güzel gösterildi. Allâh kâfirler qavmini hidâyete iletmez.*

38. *Ey o îmân edenler! Size ne oldu ki, "Allâh yolunda seferber olun" denildiğinde ağırlaşıp yere çakıldınız?...*

Âyet, mü'minler hakkında inmiştir. Nebî insânlara, çok sıcak bir mevsimde Tebûk gazvesi için seferber olmalarını emretti. Onlar ise ağırdan aldılar.

> *...Âhirete karşılık dünyâ [yakın/şimdiki] hayâta râzı mı oldunuz? Fakat dünyâ hayât'ın metâı/faydası, âhirete göre pek azdır* {yani, ancak dünyâ saatlerinden bir saate [kısacık bir âna] tekâbül edebilir}.

Sonra onları korkutuyor:

39. *Eğer* {düşmanınıza karşı Tebûk gazvesi için} *seferber olmazsanız, elîm* {yani, can yakıcı} *bir azâb ile size azâb eder ve yerinize* {sizden daha iyi ve size göre Allâh'a daha çok itâ'at eden} *başka bir qavm getirir ve siz O'na hiçbir zarar veremezsiniz* {yani, O'na isyân etmek sûretiyle O'nun mülkünü hiçbir şekilde eksiltemezsiniz. Sâdece kendinizi zarara sokmuş olursunuz}. *Allâh* {irâde ettiği} *her şeye qadîrdir* {dilerse size azâb eder ve yerinize başkalarını getirir}.

40. *Eğer siz o'na* {yani, siz mü'minler Nebî'ye} *yardım etmezseniz, Allâh o'na yardım etmişti...*

Tevbe sûresi'nden ilk inen âyet budur. Münâfıqların kusurlarının zikredilmesi dolayısı ile bu sûreye el-Fâdiha [rezîl ü rüsvâ eden] adı verilirdi.

> *...Hani küfredenler* {yani, Allâh'ın vahdâniyyetini inkâr edenler} *o'nu* {Mekke'den} *çıkardıklarında ikinin ikincisi* {yani, Nebî ve

Ebû Bekr birlikte} *iken, o ikisi mağarada iken, ki o vakit arkadaşına* {yani, Nebî Ebû Bekr'e}, *"Mahzun olma, kuşkusuz Allâh* {bizi savunmak sûretiyle} *bizimle berâberdir" diyordu. Allâh o'nun* {yani, Nebî'nin} *üzerine sekînetini indirmiş, göremediğiniz ordularla* {yani, meleklerle} *o'nu* {Bedir günü, Ahzâb günü, Hayber günü} *desteklemiş ve küfredenlerin kelimesini* {yani, şirk da'vetini/çağrısını} *alçaltmıştı. Allâh'ın kelimesi* {yani, ihlâs(la Allâh'a ibâdet) da'veti} *ise, en yüce odur. Allâh* {mülkünde} *azîzdir,* {yani, müşriklerin da'vetini söndürmek, tevhîdi üstün kılmak şeklindeki hükmünde} *hakîmdir.*

41. *Hafif ve ağır* {yani, istekli ve isteksiz} *olarak seferber olun* {yani, Tebûk gazvesi'ne çıkın} *ve Allâh yolunda* {düşmanınıza karşı} *mallarınızla, canlarınızla cihâd edin. Eğer bilirseniz şu, sizin için* {oturmaktan} *hayrlıdır.*

42. *Eğer yakın bir araz* {yani, yakın/çabuk ele geçirilebilecek bir ganîmet} *ve qâsıd* {yani, kolay} *bir sefer olsaydı,* {çıktığın bu gazvede} *sana ittibâ ederlerdi. Fakat o meşakkatli mesâfe onlara uzun/uzak geldi. "Gücümüz yetseydi* {yani, yeterli mâlî bolluğa sâhib olsaydık}, {bu gazveye} *sizinle berâber çıkardık" diye yakında Allâh'a yemîn edecekler, böylece kendilerini helâka sürükleyecekler. Allâh biliyor ki, kuşkusuz onlar yalancılardır* {yani, onlar sizinle berâber çıkabilecek bolluğa sâhibdirler, fakat onlar çıkmak istemediler}.

43. {Ey Nebî!} *Allâh seni afvetsin. Doğrular* {yani, –aralarında oldukça şişman olan el-Mikdad b. el-Esved el-Kindî'nin de bulunduğu– özür sâhibi kimseler} *sana belli oluncaya ve yalancıları* {"Gücümüz yok" derken yalan söyleyenleri} *bilinceye kadar* {oturmak: gazâya çıkmamak husûsunda} *niçin onlara izn verdin?!*

44. *Allâh'a ve âhiret günü'ne îmân* {yani, Allâh'ın tevhîdini ve amellerin karşılıklarının verileceği ölümden sonra diriliş gününü tasdîq} *edenler, malları ve canları ile* {düşmana karşı cihâddan hoşlanmayarak} *cihâda gitmemek üzere senden* {özürsüz olarak} izn *istemezler. Allâh muttaqîlere alîmdir* {yani, şirkten sakınanları çok iyi bilendir}.

Sonra, münâfıqları zikrederek şöyle buyurmaktadır:

45. {Mesâfenin uzaklığı sebebiyle cihâda çıkmamak için} *senden sâ-*

dece Allâh'a ve âhiret gününe îmân {yani, Allâh'ın birliğini ve **amellerin karşılıklarının görüleceği ölümden sonra diriliş gününü tasdîq}** ***etmeyen ve qalbleri*** **{dîn husûsunda}** ***işkilli*** {yani, şekk/ **kuşku içinde}** ***olup da rayblarında bocalayıp duran kimseler izn isterler.***

Sonra, münâfıqlardan haber verip buyuruyor ki:

46. *Eğer* {düşmana karşı} *çıkmayı irâde etselerdi,* {en azından niyet etmek sûretiyle} *elbette onun için bir hazırlık yaparlardı. Fakat Allâh onların gitmelerini* {yani, çıkmalarını} *çirkin gördü de onları* {Tebûk gazvesi'ne çıkmaktan} *alıkoydu ve* {qalblerine gelen telkin ile}, *"Oturanlarla berâber oturun" denildi* {yani, savaşa çıkmayıp geride kalanlarla birlikte kalmaları ilhâm edildi}.

47. *İçinizde* {yani, sizinle berâber düşmana karşı} *çıksalardı, külfetinizi* {yani, sıkıntınızı} *arttırmaktan başka birşey yapmazlar ve sizi fitneye uğratmak maksadıyla aranızda koşarlardı* {yani, küfr sokmak kasdıyla koşarlardı. Onlardan bineği üzerindeki bir kişi, iki kişi arasına girer ve olmadık şeyler söylerdi}. {Ey mü'minler topluluğu!} *İçinizde onlara* {(yani, münâfıqlara)}, {münâfıq olmayanlardan} *kulak verenler de vardır* {yani, içinizde münâfıqların âdeta câsus edindikleri ve kendileriyle konuşup durdukları kimseler de bulunmaktadır}. *Allâh zâlimlere alîmdir.*

Sonra yine münâfıqlardan haber vererek şöyle buyurmaktadır:

48. *Andolsun ki bundan* {yani, Tebûk gazvesi'nden} *önce de fitne* {yani, küfr} *aradılar ve sana karşı birtakım işler çevirdiler* {yani, sana karşı nasıl bir tutum takınacaklarını düşünüp taşındılar}. *Nihâyet hakk* {yani, İslâm[296]} *geldi ve onlar* {İslâm'dan} *hoşlanmasa da Allâh'ın emri* {yani, İslâm dîni} *üstün geldi.*

49. *Onlardan* {yani, münâfıqlardan}, *"Bana izn ver, beni fitneye düşürme" diyenler de var. Bilmiş ol ki zâten fitnenin* {yani, küfrün} *içine* {yani, ortasına} *düşmüşlerdir. Kuşku yok ki cehennem kâfirleri çepeçevre kuşatmıştır.*

Bundan sonra mazeretsiz olarak savaşa katılmayıp geride kalanların hâlini haber vererek şöyle buyurmaktadır:

---

296 Bu, zayıf bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)

Eğer sana bir hasene {yani, Bedir günü gazâda bir ganîmet} *isâbet ederse, onların fenâlarına gider. Şâyet sana bir musîbet* {yani, Uhud günü düşmandan bir belâ: hezîmet ve şiddet/sıkıntı} *isâbet ederse, "Biz bundan* {yani, bu musîbet sana gelmeden} *önce emrimizi almıştık"* {yani, savaşa gitmeyip evimizde oturmak sûretiyle tedbirimizi almıştık} *derler ve* {başına gelen sıkıntıdan dolayı} *sevinçle dönüp giderler.*

{Ey Nebî} *de ki: "Allâh'ın* {şiddet/sıkıntı veya rahatlıktan} *bizim için yazdığından başkası bize isâbet etmez. O bizim mevlâmızdır* {yani, velîmizdir}. *Onun için mü'minler Allâh'a tevekkül etsinler"* {yani, güvenip dayansınlar}.

De ki: "Bize iki güzelliğin birinden {yani, dünyâda zafer ve ganîmet yâhûd dünyâda şehâdet ile âhirette cennet ve güzel rızqtan} *başkasını mı gözetliyorsunuz? Biz ise Allâh'ın indinden size bir azâb isâbet etmesini yâhûd bizim ellerimizle bir azâb vermesini* {yani, sizi qatletmeyi} *gözetliyoruz. Öyleyse* {siz bizim başımıza şerr/kötülük gelmesini} *gözetleyin. Doğrusu biz de sizinle berâber* {size gelecek azâbı} *gözetliyoruz.*

{Ey Muhammed! Münâfıqlara} *de ki: "Tav'an* {yani, kendiliğinizden} *veya kerhen* {yani, öldürülmek korkusuyla} *infâq edin. Sizden* {nafaqanız} *kabûl edilmeyecektir. Doğrusu siz fâsıqlar* {yani, isyânkârlar} *qavmisiniz.*

Nafaqalarının onlardan kabûl edilmesini engelleyen, onların Allâh'a küfretmelerinden {yani, Allâh'ın vahdâniyyetini inkâr etmelerinden}, *O'nun Rasûlü'ne (küfretmelerinden)* {yani, Muhammed'in rasûl olmadığını söylemelerinden} *ve salâta üşene üşene* {yani, namazın üzerlerine farz olduğu kanaatini taşımayıp ağırdan alarak} *gelmelerinden ve kerhen infâq etmelerinden* {yani, münâfıqların yaptıkları mâlî harcamaları isteksiz: ecr ü mükâfâtını ümîd etmeyerek yapmalarından} *başkası değildir.*

{Ey Muhammed!} *Öyleyse onların* {yani, münâfıqların} *malları ve evlâdları acâibine gitmesin/seni imrendirmesin. Doğrusu Allâh onlara dünyâ* {yakın/şimdiki} *hayât'ta bunlar dolayısıyla* {yani, onları toplayıp bir araya getirmek için çektikleri zorluk ve sıkıntılarla ve dünyâdaki türlü musîbetlerle} *sâdece azâb etmeyi ve nefslerinin kâfirler oldukları hâlde güçlükle çıkmasını* {yani, Al-

lâh'ın vahdâniyyetini inkâr edenler olarak ölmelerini ve ateşe girmelerini} *irâde ediyor.*

56. {Ey mü'minler!} ***Onlar muhakkak sizden*** {yani, dîniniz üzere} ***olduklarına dâir Allâh'a yemîn ederler. Hâlbuki onlar sizden*** {yani, dîniniz üzere} ***değildir. Fakat onlar*** {öldürülmekten} ***korkan bir qavmdir*** {bundan dolayı îmân ızhâr ediyorlar}.

Sonra Allâh onlardan haber veriyor:

57. *Eğer bir melce* {yani, kendisine sığınıp korunacakları bir yer} *veya* {dağlarda} *barınacak mağaralar veya bir medhal* {yani, yeryüzünde girdab türünden sokulacak bir delik} *bulsalardı* {ey Muhammed seni bırakır, sığınmak üzere} *hızlı bir şekilde ona yönelirlerdi.*

58. *Onlardan* {yani, münâfıqlardan}, *sadaqalar husûsunda sana lemz edenler* {yani, ta'n edenler, paylaştırmada adâletli davranmadığını iddiâ edenler} *de vardır. Eğer kendilerine onlardan verilirse râzı/hoşnud olurlar. Şâyet kendilerine onlardan verilmezse kızarlar.*

59. *Keşke onlar, Allâh'ın ve O'nun Rasûlü'nün kendilerine verdiğine râzı olsalar ve şöyle deselerdi: "Allâh bize yeter. Allâh bize fadlından yine verir* {yani, bizi muhtaç olmaktan kurtarır} *ve O'nun Rasûlü de* {–bunda bir taqdîm vardır–}. *Bizim rağbetimiz Allâh'adır."*

Arkasından Ebu'l-Havvâs'tan haber vererek, Ebu'l-Havvâs'tan başkalarının sadaqaya/zekâta daha hakk sâhibi olduklarını bildirmekte ve sadaqanın/zekâtın kimlere verilmesi gerektiğini beyân etmektedir:

60. *Sadaqalar sâdece* {insânlardan istemeyen[297]} *faqîrler,* {insânlardan isteyen[298]} *miskînler, onun üzerine âmil olanlar* {–bunlara, ihtiyaçlarını karşılamakla uğraşmayı terk edip zekât toplamakla meşğûl olmaları dolayısıyla zekâttan pay verilir–}, *qalbleri* {sadaqa ile} *ülfet* {yani, te'lif} *edilecekler* {–bunlara bu amaçla zekâttan pay verilir, ki Ebû Süfyân, Uyeyne b. Hısn ve Sehl b. Amr onlardandır–},...

297 *Faqîr*'in, "insânlardan istemeyenler"e tahsîs edilmesi uygun değildir. (Redaktör: E.Ö)

298 *Miskîn*'in, "insânlardan isteyenler"e tahsîs edilmesi uygun değildir. (Redaktör: E.Ö)

Bugün için qalbleri ülfet/te'lif edilecek kimseler yoktur. Ancak onların durumunda olan birtakım kimseler ortaya çıkar ve İslâm'a girerlerse, dîne da'vet etmeleri için qalblerini te'lif edecek şekilde onlara sadaqadan/zekâttan pay verilir.

...*raqabeler* {yani, efendileriyle kölelikten kurtulmak için antlaşma yapan köleler-câriyeler}, *ğârimler* {yani, malını fesad ve ma'siyet için harcamaksızın borca batmış kimseler}, *Allâh yolundakiler* {yani, gazâya katılmak için yetecek kadar cihâd eden kimseler} *ve ibnu's-sebîl* {yani, muhtaç düşmüş yolcular/misâfirler} *içindir.* {Bu şekilde onlara pay verilmesi} *Allâh'tan bir farîzadır* {çünkü zekât almaya lâyık olanlar bunlardır}. *Allâh* {yani, kimlerin zekât almaya müstahakk olduklarını çok iyi bilen} *alîmdir,* {yani, paylaştırma hükmünde} *hakîmdir.*

61. *Onlardan* {yani, münâfıqlardan}, *Nebî'ye eziyet eden ve "O* {yani, Nebî} *bir kulaktır" diyenler de vardır. De ki: "Sizin için bir hayr kulağıdır. Allâh'a îmân eder ve mü'minlere de imân eder* [*güvenir*] {yani, Allâh'ı da tasdîq eder, mü'minleri de tasdîq eder} *ve sizden îmân edenler için bir rahmettir"* {yani, Muhammed mü'minler için bir rahmettir}...

Allâh'ın, *Raûftur, rahîmdir* {yani, o Allâh'ın tevhîdini tasdîq eden kimseler için raûftur, rahîmdir} (Tevbe, 9/128) buyruğu gibi.

...*"Allâh'ın Rasûlü'ne eziyet edenler için elîm* {yani, can yakıcı} *bir azâb vardır."*

62. {Bugünden sonra} *sizi hoşnud etmek için yüzünüze karşı Allâh'a yemîn ederler. Oysa, Allâh ve O'nun Rasûlü daha hakk sâhibidir; O'nu hoşnud etmeleri gerekir,...*

Bu buyrukta bir taqdîm vardır.

...*eğer mü'min* {yani, Allâh'ın vahdâniyyetini tasdîq eden kimseler} *iseler.*

63. {Münâfıqlar} *bilmezler mi ki, doğrusu kim Allâh'a ve O'nun Rasûlü'ne karşı hudûd yarışına kalkışırsa* {yani, Allâh'a ve O'nun Rasûlü'ne düşmanlık ederse}, *onun için, içinde hâlidler* {yani, ölümsüzler} *olarak kalacakları cehennem ateşi vardır. Şu* {yani, azâb}, *azîm bir hızydir* [*büyük bir rüsvaylıktır*].

64. *Münâfıqlar, qalblerinde olanla/olanı* {yani, içlerindeki nifâqla/

nifâqı} *kendilerini/kendilerine haber verecek bir sûrenin"* {yani, Tevbe sûresi'nin} *üzerlerine indirilmesinden hazer ediyorlar. De ki: "Siz alay edin bakalım. Allâh hazer ettiğiniz/çekindiğiniz şeyi elbette* {apaçık} *çıkaracaktır."*

65. *Eğer onlara sorsan, "Biz sâdece eğlenip şakalaşıyorduk"* {yani, böylece oyalanıyorduk} *derler.* {Ey Muhammed} *de ki: "Allâh ile O'nun âyetleri ile ve O'nun Rasûlü ile mi eğlenip alay ediyordunuz?"*

Çünkü –Allâh'tan olmaları hasebiyle– Muhammed (s.a) ve Qur'ân ile eğlenip alay etmeleri, Allâh ile eğlenip alay etmeleri demektir.

66. *Boşuna mazeret beyân etmeyin. Îmânınızın* [*îmânınızı izhâr etmenizin*] *ardından küfrettiniz. Sizden bir tâifeyi* {yani, diğerleriyle aynı söze dalmayan el-Mahşî b. Humeyyir'i} *afvetsek bile, bir tâifeye* {yani, eğlenip alay edenlere} *azâb edeceğiz. Doğrusu onlar mücrimlerdir/suçlulardır.*

Allâh münâfıqların hâllerini haber vererek buyuruyor ki:

67. *Münâfıq erkeklerle, münâfıq kadınlar birbirlerindendir* {yani, nifâqta birbirlerinin evliyâsıdır}. *Münkeri* {yani, Muhammed'i yalanlamayı} *emreder, ma'rûftan* {yani, Muhammed'e ve o'nun getirdiklerine îmân etmekten} *nehyederler ve ellerini* {–hayr yolunda harcamaktan imtinâ ederek–} *sıkı tutarlar. Onlar Allâh'ı unuttular* {yani, Allâh'ın emri gereğince ameli terk ettiler}, *O da onları unuttu* {yani, Allâh da onları Kendisini zikretmekten alıkoydu}. *Münâfıqlara gelince, fâsıqlar kesinlikle onlardır.*

68. *Allâh erkek münâfıqlara, kadın münâfıqlara ve kâfirlere* {yani, Arab müşriklerine}, *içinde hâlidler* {yani, ölümsüzler} *olarak kalmak üzere cehennem ateşini va'd etti. Bu onlara yeter* {yani, şiddetli azâb olarak cehennem onlara yeter}. *Allâh onlara la'net etti ve muqîm* {yani, devâmlı} *bir azâb onlar içindir.*

69. {Ey münâfıq ve kâfirler!} *Siz de sizden öncekiler* {yani, daha önce geçmiş ümmetler} *gibisiniz. Hâlbuki onlar sizden quvvetçe* {yani, yakalayış itibâriyle} *daha şiddetli, mal ve evlâdca daha çok idiler. Onlar halâqları* {yani, dünyâdan nasîbleri} *kadar faydalandılar. Siz de sizden öncekilerin* {yani, geçmiş ümmetlerin} *halâqlarından faydalandıkları gibi faydalandınız* {yani, dünyâdan nasîbinizi aldınız}...

Halâq lafzının, "nasîb" anlamına kullanılması açısından bunun bir benzeri de, *Onların âhirette bir halâqları* {yani, nasîbleri} *yoktur* (Âl-i İmrân, 3/77) âyetidir.

...ve siz de {bâtıla ve tekzîbe} *o dalanlar gibi daldınız. İşte onların dünyâ ve âhirette amelleri boşa gitti* {yani, onların sevâbları olmaksızın amelleri bâtıl oldu –çünkü onlar bu amelleri îmânsız yapmışlardı–}. *İşte onlar hâsirlerdir/zarara uğrayanlardır.*

Allâh onları korkutmak üzere şöyle buyurmaktadır:

70. *Onlara, kendilerinden öncekilerin: Nûh qavminin, Âd'ın, Semûd'un, İbrâhîm qavminin,* {Şu'ayb'ın qavmi olan} *Medyen ashâbının, mu'tefikelerin* {yani, yalanlayıcıların: Lût qavminin nebî olarak gönderildiği dört kasaba halkının} {azâb} *haberi* {yani, hadîsi} *gelmedi mi?! Rasûlleri onlara beyyinât ile gelmişti* {yani, dünyâda azâbın üzerlerine ineceğini haber vermişlerdi, qavmleri ise onları yalanlamışlar da helâk edilmişlerdi}. *Allâh onlara* {günâhsız yere azâb etmek sûretiyle} *zulmetmiş değildi. Fakat onlar kendilerine zulmediyorlardı.*

Allâh Teâlâ mü'minleri ve onların taqvâlarını zikrederek şöyle buyurmaktadır:

71. *Mü'min* {yani, Allâh'ın vahdâniyyetini tasdîq eden} *erkekler ile mü'min* {yani, Allâh'ın vahdâniyyetini tasdîq eden} *kadınlar* {yani, Rasûlullâh'ın ashâbı} *birbirlerinin* {dîn husûsunda} *velîleridir. Ma'rûfu* {yani, Muhammed'e îmânı} *emreder, münkerden nehyeder, salâtı iqâme* {yani, beş vakit namazı eksiksiz edâ} *ederler, zekâtı îtâ ederler/verirler, Allâh'a ve O'nun Rasûlü'ne itâ'at ederler. İşte Allâh bunlara rahmet edecektir. Kuşkusuz Allâh* {mülkünde} *azîzdir,* {emrinde} *hakîmdir.*

72. *Allâh mü'min erkeklere ve mü'min kadınlara –içlerinde hâlidler olarak kalmak üzere– altından nehirler akan cennetler ve adn cennetlerinde tayyib meskenler* {yani, arşın altından esen tatlı bir rüzgârın, beyaz bir misk'in üzerlerinden geçerek ulaştığı yakut ve inciden köşkler} *va'd etti...*

Bunun bir benzeri de, *Nereye baksan büyük bir ni'met ve bir mülk* {yani, üst taraflarında beyaz misk yığınları} *görürsün* (İnsân, 76/20) âyetidir.

...Allâh'tan bir rıdvân {yani, Allâh'ın onlardan hoşnud olması}

ise, {cennette kendilerine bağışlanmış her türlü ni'met ve hayırdan} *daha büyüktür. Şu* {yani, sevâb/mükâfât}, *işte azîm fevz odur.*

73. *Ey Nebî! Kâfirlere* {yani, Arab kâfirlerine} *ve münâfıqlara karşı cihâd et* {yani, kılıçla cihâd et[299]} *ve onlara* {yani, münâfıqlara} *karşı sert ol* {yani, onlara dilinle sertlik göster}...

Ardından âhirette onların karâr kılacakları yeri zikrederek şöyle buyurmaktadır:

...*Onların* {yani, kâfir ve münâfıqların} *me'vâları* {yani, masîrleri [sonunda varacakları yerleri]} *cehennemdir.* {Ona varacakları zamân} *ne kötü varış yeridir!*

74. *Söylemediklerine dâir Allâh'a yemîn ederler. Andolsun ki o küfr kelimesini söylediler ve islâmlarının* {yani, îmân ettiklerini ikrar/ızhâr etmelerinin} *ardından küfrettiler ve başaramadıkları bir işe* {yani, Akabe'de Nebî'yi öldürmeye} *yeltendiler. Hâlbuki intiqâm almaya kalkışmaları için, Allâh'ın ve O'nun Rasûlü'nün kendilerini lütfuyla zenginleştirmiş olmasından başka bir sebeb de yoktu. Eğer tevbe ederlerse, onlar için hayrlı olur. Eğer* {tevbeden} *tevelli ederlerse/yüz çevirirlerse, Allâh onlara dünyâda ve âhirette elîm* {yani, şiddetli} *bir azâb ile azâb eder. Onlar için yeryüzünde* {kendilerini koruyacak} *ne bir velî vardır, ne de* {onları azâbdan kurtaracak/azâb edilmelerini engelleyecek} *bir nasîr vardır.*

75. *Onlardan* {yani, münâfıqlardan} *kimileri de Allâh'a şöyle ahd ettiler: "Eğer (Allâh) fadlından/lütfundan bize ihsân ederse, mutlaka sadaqa vereceğiz* {ve akrabalık bağını gözeteceğiz} *ve muhakkak sâlihlerden* {yani, mü'minlerden: Allâh'ın tevhîdine îmân edenlerden} *olacağız."*

76. *(Allâh) onlara lütfundan ihsân edince, ona cimrilik ettiler ve tevelli ettiler. Onlar i'râz edenlerdir/yüz çevirenlerdir.*

77. *Allâh'a olan va'dlerini yerine getirmedikleri ve yalan söyleyegeldikleri için, O'nun liqâsı gününe [O'na kavuşacakları güne]* {yani, qıyâmet günü'ne} *kadar onların âqıbetlerini qalblerinde bir nifâqa dönüştürdü.*

---

299 Bu, zayıf bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)

Sonra, Akabe ashâbını [dar geçitte Nebî'ye suikasd yapmak isteyenleri] zikrederek şöyle buyurmaktadır:

78. *Allâh'ın, onların sırrlarını ve necvâlarını* {yani, Nebî'yi öldürme karârlarını} *kesinlikle bildiğini bilmiyorlar mı? Doğrusu Allâh bütün ğaybları çok iyi bilendir.*

79. *Sadaqalarda, mü'minlerden gönüllerinden koparak bağışta bulunanlara* {yani, Abdurrahmân b. Avf ve Âsım gibilerine} *bir türlü, güçlerinin yettiğinden başkasını bulamayanlara* {yani, Ebû Akîl ile öteki mü'minlere} *diğer türlü laf atarak kaş-göz işâretleriyle alay edip eğlenenler var ya, asıl Allâh onlarla eğleniyor/alay ediyor* {yani, Allâh âhirette münâfıqlarla eğlenecektir/alay edecektir}. *Onlar için elîm* {yani, pek acıklı/can yakıcı} *bir azâb vardır.*

Sehira [eğlenmek/alay etmek] fiilinin kullanılması açısından bunun bir benzeri de, *Eğer bizimle alay ediyor/eğleniyor iseniz, bizimle alay ettiğiniz/eğlendiğiniz* [*tesharûn*] *gibi biz de sizinle alay edeceğiz/eğleneceğiz* [*nesharu*] (Hûd, 11/38) âyetidir.

80. *Onlar* {yani, münâfıqlar} *için ister istiğfâr et, ister istiğfâr etme. Onlar için yetmiş kere istiğfâr etsen de Allâh onlara mağfiret etmeyecektir. Şu, onların Allâh'a ve O'nun Rasûlü'ne küfr etmeleri sebebiyledir. Allâh fâsıqlar qavmini hidâyete iletmez.*

81. *Rasûlullâh'ın hilâfına geride kalanlar* {yani, kimisi zorluğu bahane ederek, kimisi başka gerekçeler ileri sürerek Tebûk gazvesi'ne katılmayanlar –ki 80 küsur kişidir–} *oturmalarına sevindiler ve Allâh yolunda mallarıyla, canlarıyla cihâd etmeyi kerih görüp* {birbirlerine, "Tebûk gazvesi için Muhammed ile} *bu sıcakta seferber olmayın" dediler* {yani, Ebû Lübâbe ve arkadaşlarından müteşekkil 7 kişi, birbirlerine, "Sıcak aşırı, yolculuk ise çok uzun" dediler}. {Ey Muhammed} *de ki: "Cehennem ateşinin sıcağı daha şiddetlidir. Keşke fıqhetselerdi.*

İbn Mes'ûd'un qırâ'atinde, *lev kânû yefqahûn* [keşke fıqhetselerdi] yerine, *lev kânû ya'lemûn* [keşke bilselerdi] şeklindedir.

82. *Artık kesb ettiklerinin* [*yapıp ettiklerinin*] *karşılığı olarak* {dünyâda} *az gülsünler* {yani, az istihzâ/alay etsinler –gülmeleri kesilecektir–}, {pişmanlıklarından ötürü âhirette ateşte} *çok ağlasınlar* {ağlamaları kesilmeyecektir}.

83. *Eğer Allâh seni* {Tebûk gazvesi'nden Medîne'ye} *onlardan bir tâifenin yanına döndürür de (sefere) çıkmak için senden izn isterlerse, de ki:* "{Bir gazâda} *benim ma'iyetimde ebediyyen çıkmayacaksınız ve benim ma'iyetimde bir düşmana karşı aslâ savaşmayacaksınız. Mâdem ki siz evvelki defa* {geride kalıp} *oturmaya râzı oldunuz, öyleyse şimdi de* {gazâdan geri kalıp da} *oturanlarla birlikte oturun."*

Kasdedilenler, münâfıqlar arasından savaştan geri kalan bir tâifedir. Yoksa Tebûk gazvesi'nden geri kalan herkes münâfıq değildi. Abdullâh b. Ubeyy, Cedd b. Kays ve Mu'attib b. Kuşeyr bunlardandır.

Münâfıqların başı Abdullâh b. Ubeyy'in oğlu, (babasının vefâtı üzerine) Nebî'ye gelip, "Allâh adına sana and veriyorum. Düşmanları hâlime sevindirme" diyerek o'ndan, babasının cenaze namazını kıldırmasını istedi. Nebî de namazını kıldırmak isteyince, şu âyet nâzil oldu:

84. *Onlardan* {yani, münâfıqlardan} *ölen hiç birinin üzerine ebediyyen salât etme ve qabrinin başında da durma! Doğrusu onlar Allâh'a küfrettiler* {yani, Allâh'ın vahdâniyyetini inkâr ettiler} *ve O'nun Rasûlü'ne* {küfrettiler: "O rasûl değildir" dediler} *ve fâsıqlar olarak öldüler.*

85. *Onların malları ve evlâdları acâibine gitmesin/seni imrendirmesin. Allâh bunlar dolayısıyla onlara dünyâda sâdece azâb etmeyi ve nefslerinin kâfirler oldukları hâlde güçlükle çıkmasını* {yani, küfr üzere ölmelerini} *irâde ediyor.*

86. *"Allâh'a îmân* {yani, Allâh'ı ve O'nun birliğini tasdîq} *edin ve O'nun Rasûlü ile birlikte* {düşmana karşı} *cihâd edin" diye bir sûre* {yani, bunları ihtivâ eden Tevbe sûresi} *indirildiği zamân, onlardan tavl sâhibi olanlar* {yani, münâfıqlardan mâlî bolluk içinde bulunanlar} *senden izn istediler ve* "{Ey Muhammed} *bizi bırak da* {gazâdan geri kalıp} *oturanlarla birlikte olalım" dediler.*

el-Cedd b. Kays ve Mu'attib b. Kuşeyr de geri kalanlardandır.

87. *Geri kalanlarla* {yani, kadınlarla} *birlikte olmaya râzı oldular ve qalbleri* {küfrle} *tab'edildi* {yani, hatm edildi/mühürlendi}. *Artık onlar* {tevhîdi} *fiqhetmezler/anlamazlar.*

Sonra, mü'minlerin niteliklerini zikrederek şöyle buyuruyor:

88. *Fakat Rasûl ve o'nun berâberindeki îmân edenler* {düşmana kar-

şı Allâh yolunda: Allâh'a itâ'at uğrunda} *malları ve canlarıyla cihâd ettiler. İşte onlar için hayrlar vardır ve işte müflihler/felâha erenler onlardır.*

89. *Allâh onlar için* {âhirette}, *içinde hâlidler olacakları* {yani, ölmeyecekleri} *altından nehirler akan cennetler hazırladı. Şu* {yani, zikredilen o sevâb/mükâfât} *fevz-i azîmdir.*

90. *Bedevîlerden özür beyân edenler,* {Nebî'ye}, *kendilerine* {oturmak üzere} *izn verilsin diye geldiler...*

Bunlar elli kişi olup, Ebu'l-Havvâs el-A'râbî de onlardandır.

...{Gazâya gitmeyip} *oturanlar ki Allâh'a küfrettiler* {yani, Allâh'ın tevhîdini inkâr ettiler} *ve O'nun Rasûlü'ne* {küfrettiler: "O Rasûl değildir" dediler}. *Onlardan küfredenlere* {yani, münâfıqlara} *elîm* {yani, pek acıklı/can yakıcı} *bir azâb isâbet edecektir.*

Sonra ruhsat verdiklerini zikredip buyuruyor ki:

91. *Allâh'a ve O'nun Rasûlü'ne karşı samimi/hayrhah olmak şartı ile zayıflara* {yani, kötürümlere ve ihtiyarlara}, *hastalara ve harcayacak birşey bulamayanlara,* {oturmaları dolayısıyla} *bir harec* {*mesuliyet*} *yoktur, muhsinlerin aleyhine bir yol olmaz. Allâh* {gazâdan geri kalmalarına karşı} *ğafûrdur,* {yani, onlara karşı: Cüheyne, Müzeyne ve Benî Uzre'ye karşı} *rahîmdir.*

92. *Kendilerine binek te'min etmen için sana gelip,* {senin de ey Muhammed onlara}, *"Sizi bindirecek bir binek bulamıyorum" dediğin vakit,* {çıkmak istedikleri bu gazâ için} *harcayacak birşey bulamadıklarından ötürü üzülüp gözlerinden yaş akıtarak geri dönenlere* {yani, senden sarfedenlere} *de* {bir harec/mesuliyet yoktur}.

Sonra Allâh bolluk ve imkân sâhibi olanları ayıblayarak şöyle buyurmaktadır:

93. *Yol sâdece, zengin oldukları hâlde senden izn isteyenlerin aleyhine vardır ki onlar* {yani, münâfıqlar} *geride* {yani, Medîne'de} *kalanlarla berâber olmaya râzı oldular. Allâh da onların* {yani, münâfıqların} *qalblerini* {küfrle} *tab'etti* {yani, hatm etti/mühürledi}. *O yüzden onlar bilmezler.*

Sonra onlardan haber verip buyuruyor ki:

94. {Gazânızdan} ***onlara/yanlarına rücû ettiğiniz/döndüğünüz vakit size özür beyân edecekler*** {yani, Abdullâh b. Ubeyy (ve hempası) özür beyân edecek}. *De ki: "Boş yere özür beyân etmeyin. Size as-lâ îmân etmeyiz/güvenmeyiz* {yani, sizin ileri süreceğiniz mazeretleri tasdîq etmeyiz/onların doğruluğunu kabûl etmeyiz}. *Allâh bize, haberlerinizden haber verdi* [*bildirdi*] {yani, Allâh sizden ve sizin söylediklerinizden bize haberler verdi}: "*İçinizde çıksalardı, külfetinizi arttırmaktan başka birşey yapmazlar ve sizi fitneye uğratmak maksadıyla aranızda koşarlardı*" (Tevbe, 9/47) buyruğu ile bize bunları bildirmiş bulunuyor. İşte Allâh'ın sizin haberlerinize dâir bize bildirdikleri bunlardır}. *Allâh ve O'nun Rasûlü amelinizi* {yani, niçin izn istediğinizi} *görecek, sonra ğayb ve şehâdeti bilene* {yani, her necvâya [gizli/özel konuşmaya] tanık olana} *iâde edileceksiniz de* {dünyâdaki} *amellerinizi* {âhirette} *haber verecektir.*

95. *Onlara/yanlarına* {yani, Medîne'ye} *inkılâb ettiğiniz* {yani, rücû ettiğiniz/döndüğünüz} *vakit, onlardan i'râz etmeniz/yüz çevirmeniz* {yani, niçin geride kaldıkları husûsunda onlardan yüz çevirmeniz} *için size karşı Allâh'a yemîn edeceklerdir. O hâlde onlardan i'râz edin. Kuşkusuz onlar bir ricsdir. Kesbettiklerinin/yaptıklarının karşılığı olarak me'vâları* [*varacakları yer/barınakları*] *cehennemdir.*

Onlardan 80 küsur kişi yemîn etti. Yemîn edenler arasında Cedd b. Kays, Mu'attib b. Kuşeyr, Ebû Lübâbe ve arkadaşları da vardı.

96. *Onlardan hoşnud olmanız için size yemîn edecekler. Siz onlardan* {yani, geride kalan münâfıqlardan} *hoşnud olsanız da, Allâh o fâsıqlar* {yani, isyânkârlar} *qavminden kesinlikle hoşnud olmaz.*

Medîne'ye dönüldüğünde Nebî, "Onlarla oturmayın ve konuşmayın" dedi.

97. *Bedevîler küfr ve nifâq bakımından daha eşeddir. Dolayısıyla da Allâh'ın, Rasûlü'ne indirdiklerinin hudûdunu* {yani, Allâh'ın, kitâbında Rasûlü'ne indirdiği sünnetleri [qânûnları]} *bilmemeye daha lâyıktırlar* {yani, onlar bu kabil sünnetleri [qânûnları], diğerlerine göre daha az anlayıp kavrayabilirler}. *Allâh alîmdir, hakîmdir.*

98. *Bedevîlerden kimi de vardır ki,* {Allâh yolunda} *infâq ettiğini, bir*

ğarem [*angarya/hakksızca alınmış bir cezâ*] *sayar* {yani, kendisinden zorla alınmış gibi infâqından sevâb ümîd etmez} *ve size dâireler gelmesini gözetler* {yani, Muhammed'in ölmesini bekler dururlar ve "Muhammed ölse de o'ndan kurtulup rahatlasak, mallarımızı o'na vermesek" der}. {Bu sözleri sebebiyle} *kötü dâire onlar üzerine olsun. Allâh* {onların sözlerine} *semîdir,* {onlara} *alîmdir.*

Bu da Müzeyne bedevîleri hakkında inmiştir.

99. *Bedevîlerden kimi de vardır ki, Allâh'a ve âhiret günü'ne îmân eder* {yani, Allâh'ı; O'nun ortaksız bir ve tek olduğunu tasdîq eder ve âhiret günü'nü; amellerin karşılıklarının verileceği ölümden sonra dirilişi tasdîq eder} *ve* {Allâh yolunda} *infâq ettiğini, Allâh indinde/yanında yakınlıklara ve Rasûl'ün salavâtına* {yani, Nebî'nin istiğfârına} *bir vesîle edinir* {yani, Allâh yolunda yaptığı infâqı ve Nebî'nin istiğfârını Allâh'ın yanında yakınlaştırıcı bir sebeb olarak görür}...

Buyrukta taqdîm vardır.

...İyi bilin ki, kuşkusuz o, onlar için {Allâh indinde/yanında} *bir yakınlıktır...*

Ardından Allâh onların sevâblarını/mükâfâtlarını haber vererek şöyle buyurmaktadır:

...Allâh onları rahmetine {yani, cennetine} *koyacaktır. Kuşkusuz ki Allâh* {onların zenblerine/günâhlarına} *ğafûrdur* {onlara} *rahîmdir.*

100. *Muhâcir ve Ensâr'dan* {İslâm'ı kabûl ederek} *sâbıkların* [*öne geçenlerin*] *evvelleri* {yani, her iki qıbleye doğru namaz kılan ilkleri} *ve* {İslâm dîni üzere} *ihsân ile onlara ittibâ edenler var ya, Allâh* {itâ'atleri sebebiyle} *onlardan râzı olmuş, onlar da O'ndan* {sevâbı/mükâfâtı sebebiyle} *râzı olmuşlardır. Onlar için* {âhirette}, *içinde hâlidler olacakları* {yani, ölmemek üzere kalacakları} *altından nehirler akan cennetler* {yani, bostanlar} *hazırlamıştır. Şu* {yani, sevâb/mükâfât}, *fevz-i azîmdir* [*büyük başarıdır*].

101. *Etrafınızdaki bedevîlerden* {yani, Cüheyne, Müzeyne, Eslem, Ğıfâr ve Eşca'dan} *münâfıqlar vardır. Medîne ehlinden de* {münâfıqlar vardır}. *Nifâqı âdet edinmişlerdir* {yani, bu husûsta bece-

rikli ve maharetlidirler}. {Ey Muhammed} *sen onları bilmezsin, onları Biz biliriz* {yani, ey Nebî, sen onların nifâqlarını tanımazsın, onların nifâqlarını Biz tanırız}. *Onlara iki kere azâb edeceğiz* {yani, ölüm hâlinde melekler yüzlerine ve arkalarına vuracak, qabirde de münker-nekir onlara azâb edecektir[300]}. *Sonra, azîm bir azâba* {yani, cehennem azâbına} *reddolunacaklar/iâde edilecekler.*

102. *Diğerleri de zenblerini/günâhlarını itiraf ettiler. Sâlih bir ameli* {yani, Tebûk gazvesi'nden önce Nebî ile birlikte bir gazâya katılma ameli}, *diğer bir seyyie/kötü* {yani, Tebûk gazvesi'nden geri kalmak} *ile karıştırtırdılar. Asâ* [*olur/umulur*] {yani, muhakkak} *ki Allâh onların tevbelerini kabûl eder. Muhakkak Allâh* {onların geri kalmalarına karşı} *ğafûrdur,* {onlara} *rahîmdir.*

Muqâtil dedi ki: *Asâ* [olur/umulur ki], Allâh'tan olunca [Allâh hakkında kullanılınca], vâcib olur [gereklilik/zorunluluk ifâde eder].

Bu âyet nâzil olunca Nebî onları çözdü. Onlar da gidip mallarını Nebî'ye getirdiler, "İşte bunlar senden geri kalmamıza sebeb olan mallarımız. Bunları sadaqa olarak dağıt" dediler. Fakat onların mallarını almak Nebî'nin hoşuna gitmedi. Bunun üzerine Allâh şu buyrukları indirdi:

103. *Onların* [*"mallarımızı al ve sadaka olarak dağıt" diyenlerin*] *mallarından bir sadaqa al, onunla onları* {yani, geride kalışlarından ötürü} *tezkiye edersin* {yani, onları ıslâh edersin} *ve onlara salât et* {yani, onlar için istiğfâr et}. *Doğrusu senin salâtın, onlar için bir sekendir* {yani, senin onlar için istiğfâr etmen, onların qalblerine bir seken/sükûnet ve onlar için bir itmi'nândır}. *Allâh* {yani, onların, "Mallarımızı al ve onları sadaqa olarak dağıt" dediklerine} *semîdir,* {ona} *alîmdir.*

104. *Bilmediler mi: Doğrusu Allâh, kullarından tevbeyi kabûl eden ve sadaqaları alan* {yani, kabûl eden} *O'dur. Muhakkak ki Allâh tevvâb-rahîmdir.*

Bunun üzerine Nebî onların mallarının üçte-birini aldı ve üçte ikisini bıraktı. Çünkü Allâh, *Onların mallarını al* buyurmamış, *Onların malların-*

---

300 Qur'ân'da, qabir azâbına dâir tek kelime bile olmadığı hâlde, zayıf ve uydurma rivâyetlere dayanılarak "qabir azâbı, münker-nekir" gibi îmân umdesi icad edilmiştir; ki bu, son derece tehlikelidir. (Redaktör: E.Ö)

dan al **buyurmuştur. İşte bundan dolayı mallarının tümünü almadı, sâdece üçte-birini aldı ve onu da tasadduq etti.**

105. {Ey Muhammed, onlara} *de ki: "Haydi* {yeniden bir daha} *amel edin. Allâh amellerinizi görecek, O'nun Rasûlü ve mü'minler de (görecek) ve ğayb ve şehâdeti bilene redd/iâde olunacaksınız da amellerinizi size haber verecektir.*

106. *Diğerleri de Allâh'ın emrine/emri için ircâ edilmişlerdir* {yani, tevbeleri Allâh'ın emri gelene kadar ertelenmişlerdir/bekletilmişlerdir}...

(*İrcâ* kökünün, "ertelemek, geri bırakmak, bekletmek, eğlemek" anlamında kullanılması açısından) bunun bir benzeri de, *Onu ve kardeşini ircâ et* {yani, o'nu ve kardeşini: Mûsâ ve Hârûn'u beklet/eğle, ki onların durumu hakkında düşünelim} (A'râf, 7/111 ve Şu'arâ, 26/36) buyruğudur. *Diğerleri de Allâh'ın emrine/emri için ircâ edilmişlerdir* buyruğu, Allâh'ın tevbelerinin kabûlüne dâir buyruğu gelene kadar bekletilmişlerdir demek olur. Bunlar Benî Zeyd'den Mürâre b. Rabî'a, Ensâr'dan ehl-i Kubâ'dan Benî Vâqıb'dan Hilâl b. Ümeyye, Benî Seleme'den şâir Ka'b b. Mâlik'tir. Bunlar Ebû Lübâbe'nin yaptığı gibi birşey yapmadılar. Onun için ne tevbelerinin kabûlü, ne de görecekleri cezâ söz konusu edilmemiştir. Bundan dolayı Allâh şöyle buyurmaktadır:

> *...Ya onlara azâb eder ya da* {bağışlayarak} *onların tevbelerini kabûl eder. Allâh alîmdir, hakîmdir.*

İbn Mes'ûd'un qırâ'atinde, "Allâh alîmdir, hakîmdir" yerine, "Allâh ğafûrdur, rahîmdir" şeklindedir.

107. *Onlar ki* {yani, münâfıqlar}, *bir mescid edindiler: zarar vermek* {qalblerinde} *küfretmek* {yani, nifâq çıkarmak}, *mü'minler arasına tefrika sokmak, önceden Allâh'a ve O'nun Rasûlü'ne harbeden kimseye* {yani, Râhib diye isimlendirilen Ebû Âmir'e} *bir gözetleme yeri olmak için. Ve "Husnâdan/iyilikten başka birşey irâde etmedik" diye yemîn edecekler. Allâh onların* {bu yemînlerinde} *yalancı olduklarına şehâdet eder.*

108. *Onun içerisinde* {yani, münâfıqların mescidinde} *ebediyyen* {namaz kılmak için} *durma! İlk günden* {yani, ta baştan beri} *taqvâ üzerine kurulan mescid* {yani, Medîne'de binâ edilmiş ilk mescid olan Kubâ mescidi}, *içinde* {namaz kılmak üzere} *durmana elbet-*

te daha lâyıktır. Onda {yani, Kubâ mescidinde}, {hadeslerden ve cünüblükten[301]} *temizlenmeyi seven kimseler vardır. Allâh da temizlenenleri sever.*

109. ***Binâsını*** {binâsının temelini: Kubâ mescidini} *Allâh'tan bir taqvâ ve rıdvân üzerine kuran* {bununla da bir hayr ve Rabbin rızâsını irâde eden} *kimse* {yani, Kubâ mescidi cemaati} *mi hayrlıdır, yoksa binâsını* {yani, binâsının temelini} *her an çökecek bir yar üzerine* {yani, bir kenar/çıkıntı üzerine –ki o (sağlam) bir temelden yoksundur–} *kurup da onunla birlikte cehennem ateşine yuvarlanan* {yani, binâ ile birlikte cehennem ateşine düşen} *kimse mi? Allâh zâlimler qavmini hidâyete iletmez.*

110. *Qalbleri parça parça oluncaya* {yani, ölünceye} *kadar kurdukları bina qalblerinde bir rayb olmaya devâm edecektir* {yani, onu binâ ettiklerinden ötürü qalblerinde dâimâ bir hasret ve sıkıntı olacaktır}. *Allâh alîmdir, hakîmdir.*

Sonra cihâda teşvik etmek üzere şöyle buyurmaktadır:

111. *Kuşkusuz Allâh mü'minlerden nefslerini* {yani, ecellerinin/ömürlerinin geri kalanını} *ve mallarını –cennet onların olmak üzere– satın aldı. Allâh yolunda savaşırlar,* {düşmanlarını} *öldürür ve* {sonra düşman tarafından} *öldürülürler. Tevrât'ta, İncîl'de ve Qur'ân'da yerine getirmeyi taahhüd ettiği hakk bir va'ddir* {yani, Allâh onlara va'd ettiğini gerçekleştirecek: cenneti –ki bu âyette onlara va'd etmiştir– verecektir. Çünkü Allâh'ın kullarına ahdi, Allâh yolunda öldürülene cenneti vereceği şeklindedir}. *Kim ahdine Allâh'tan daha vefâlıdır* {yani, hiç kimse ahdine O'ndan daha vefâlı değildir}. *Öyleyse O'nunla akdettiğiniz* {ve Rabbinize ikrar ettiğiniz} *bî'âtten dolayı müjdeler olsun. Şu* {sevâb/mükâfât}, *fevz-i azîm* {yani, azîm necât/kurtuluş: cennet} *odur.*

Sonra onların amellerinin niteliklerini belirterek şöyle buyurmaktadır:

112. {Zenblerden/günâhlardan} *tâibler* [*tevbe edenler*], *âbidler* [*ibâdet edenler*] {yani, muvahhidler} *hâmidler* [*hamd edenler*], *sâihler* {yani, sâimler/oruc tutanlar}, *râkiler ve sâcidler* {yani, farz namazlarda (rükû ve sücûd edenler)[302]}, *ma'rûfu* {yani, Allâh'ı vahdâ-

---

[301] Bu, zayıf, hattâ bozuk bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)
[302] *Râkiler ve sâcidler*'in, "farz namazlarda (rükû ve sücûd edenler)" şeklinde yorumlanması bizce uygun değildir. (Redaktör: E.Ö)

niyyetine îmânı} *emredenler, münkerden* {yani, şirkten} *nehyedenler ve Allâh'ın hudûdunu* {yani, Allâh'ın cihâd ehli için bu âyette zikrettiklerini} *muhâfaza edenler var ya, o mü'minleri müjdele* {yani, bu şarta sadâqat gösteren kimseleri cennetle müjdele}.

113. *Nebî ve îmân edenlerin, onların cehennem ashâbı oldukları tebeyyün ettikten sonra -akrabaları dahî olsalar- müşrikler için istiğfâr etmeleri olur şey değildir* {yani, Nebî'ye ve îmân edenlere, müşrikler için istiğfâr etmeleri yakışmaz/uygun olmaz}.

114. *İbrâhîm'in babası için istiğfâr etmesi, başka değil ona verdiği bir va'dden dolayı idi* {-çünkü İbrâhîm, babasına, onun için istiğfâr edeceğine dâir söz verdiği için istiğfâr etti-}. *Onun* {yani, babasının}, *Allâh'ın düşmanı olduğu* {kâfir olarak ölmesiyle} *kendisine* {yani, İbrâhîm'e} *tebeyyün edince, ondan teberri etti* {yani, onun için istiğfâr etmedi}. *Kuşkusuz İbrâhîm evvâh* {yani, -Habeşce'de- yaqîn sâhibi}, *halîm* {yani, taqî-zekî} *idi.*

115. *Onlara hidâyet etmesinin ardından ittiqâ edecekleri şeyleri* {sakınmaları/uzak durmaları gereken ma'siyetleri} *beyân etmedikçe [bildirmedikçe] Allâh bir qavmi dalâlete terketmez* {yani, Allâh, orada hazır bulunmayanlara, dönüp geldikleri vakit uzak durmaları gereken ma'siyetleri bildirmeden bir qavmi kendi hâline terk etmez}. *Kuşkusuz Allâh her şeye alîmdir* {yani, onlara Qur'ân'dan dilediği nesh edici buyruklar ile verdiği emirleri çok iyi bilendir. Böylece önceki hükmlerden dilediğini nesh eder, dilediğini nesh etmeksizin bırakır}.

116. *Semâvât u arzın mülkü elbette Allâh'ındır.* {Hayât sâhibi varlıkları} *diriltir ve öldürür.* {Ey kâfirler topluluğu!} *Sizin için Allâh'ın dûnundan/berisinden ne bir velî* {yani, yakın}, *ne bir nasîr* {yani, sizi azâba karşı koruyacak kimse} *vardır.*

Çünkü kâfirler, "Qur'ân Allâh indinden değildir, Muhammed kendiliğinden uyduruyor" diyorlardı.

Bunun bir benzeri de, *Biz bir âyeti nesh veya insâ edersek* {yani, bir âyeti tebdîl eder de onu tahrîm edersek}, *ondan daha hayrlısını* {yani, onun yerine sizin için daha üstün ve daha faydalı bir başka vahy} *veya onun benzerini getiririz* {yani, nesh ettiğimizin bir benzerini getiririz yâhûd onu insâ eder olduğu gibi bırakırız, nesh etmeyiz}. *Bilmez misin ki, Allâh her şeye* {ya-

ni, nesh eden âyeti de, nesh edilen âyeti de indirmeye} *qadîrdir* (Bakara, 2/106) **âyet-i kerîmesidir.**

117. ***Andolsun ki Allâh Nebî'ye ve zorluk saatinde*** {yani, Tebûk gazvesi'nde/savaşı'nda} ***–hem de onlardan bir ferîqın*** {yani, tâifenin} ***qalbleri*** {ma'siyete/itâ'atsizliğe} ***zeyğ*** {yani, meyl} ***etmek üzere iken– o'na tâbi olan Muhâcirler ile Ensâr'a döndü/teveccüh etti*** {yani, Allâh Teâlâ onların hatâlarından vazgeçti/hatâlarını bağışladı}. ***Sonra (Allâh) onlara bir kere daha döndü/teveccüh etti*** {yani, Allâh onların tevbelerini kabûl etti: onları afvetti}. ***Doğrusu O, onlara raûfdur, rahîmdir*** {yani, onlara: Ebû Lübâbe ve arkadaşlarına dönerek/teveccüh ederek: onların tevbelerini kabûl etmek sûretiyle kendilerine şefkat ve merhametle muâmele etmiştir}.

Sonra tevbeleri geriye bırakılan kimseleri (–ki bunlar Mürâre b. Rabî'a, Hilâl b. Ümeyye ve Ka'b b. Mâlik'tir–) zikrederek şöyle buyurmaktadır:

118. *Ve* {Allâh, Ebû Lübâbe ve arkadaşlarının tevbe etmelerinin ardından, tevbeleri} *geri bırakılan üç kişiye* {yani, Mürâre b. Rabî'a, Hilâl b. Ümeyye ve Ka'b b. Mâlik'e} *de* {döndü/teveccüh etti}.

Bunların tevbelerini ve cezâlarını zikretmemektedir. Çünkü bunlar, Ebû Lübâbe ve arkadaşlarının yaptıklarını yapmadılar. O yüzden de hakklarında bir ay herhangi bir vahy inmedi. Bu süre zarfında kimse, hattâ ehl'leri/âileleri bile onlarla konuşmuyor, oturup kalkmıyor, onlara birşey satmıyor, onlardan birşey almıyordu. Bundan dolayı yeryüzü onlara dar gelmeye başladı. Nihâyet Allâh bir ay veya birkaç ay sonra hakklarında, *Ve* {Allâh, Ebû Lübâbe ve arkadaşlarının tevbe etmelerinin ardından, tevbeleri} *geri bırakılan üç kişiye* {yani, Mürâre b. Rabî'a, Hilâl b. Ümeyye ve Ka'b b. Mâlik'e} *de* {döndü/teveccüh etti {o üç kişinin de tevbelerini kabûl etti[303]}} buyruğunu indirdi.

...Öyle ki arz/yüryüzü bütün genişliğine rağmen onlara dar geldi {yani, hiçbir kimsenin onlarla oturup kalkmaması sebebiyle bütün genişliğine rağmen yeryüzü onlara dar geldi}, *nefsleri de onları sıktıkça sıktı ve Allâh'tan, O'na sığınmaktan başka bir melce' olmadığını* {yani, Allâh'tan başka himâyesine sığınacak kimse bulunmadığını} *zannettiler* {yani, yaqîn edindiler/kesin olarak anlayıp inandılar}. *Sonra, dönmeleri/tevbe etmeleri için onlara*

303 Bilgi tekrârı, asıl nüshada da vardır. (Çeviren)

döndü/teveccüh etti {yani, hatâlarını bağışladı}. *Kuşkusuz Allâh* {tevbe edenlerden yana} *tevvâbdır,* {onlara karşı} *rahîmdir.*

119. *Ey o îmân* {yani, Allâh'ın vahdâniyyetini tasdîq} *edenler! Allâh'a ittiqâ edin* {yani, hicret husûsunda O'na isyân etmeyin} *ve* {îmânlarında} *sâdıqlarla berâber olun.*

Allâh sâdıqlardan haber vererek, *Mü'minler sâdece Allâh'a ve O'nun Rasûlü'ne îmân eden, sonra kuşkuya düşmeyen, malları ve canları ile Allâh yolunda cihâd eden kimselerdir. İşte sâdıqlar onlardır* (Hucurât, 49/15) buyurmaktadır.

Sonra Allâh Tebûk gazvesi'nden geri kalmayan mü'minleri zikrederek buyuruyor ki:

120. *Medîne ehlinin ve çevresindeki bedevîlerin Allâh'ın Rasûlü'nden* {yani, Tebûk gazvesi'nden} *tahallüf etmeleri [geri kalmaları] ve kendi nefslerini o'nun nefsine tercih etmeleri yaraşmaz. Çünkü onlar Allâh yolunda bir susuzluk, bir yorgunluk* {yani, bedenî bir meşakkat}, *bir mahmasa* {yani, açlık ve şiddet [darlık ve sıkıntı]} *çekmesinler,* {düzlük ya da dağlık olsun} *kâfirleri kızdıracak bir yere ayak basmasınlar, düşmandan* {yani, düşmanlarından -qatl, yaralanma veya baskından-} *bir şeye uğramasınlar ki, karşılığında kendilerine sâlih bir amel yazılmasın. Kuşkusuz Allâh muhsinlerin/ihsân sâhiblerinin ecrini* {yani, karşılığını} *zâyi etmez,* {aksine onlara ihsânlarının karşılığını verir}.

121. *Ve küçük-büyük* {yani, az-çok} *bir nafaqa infâq etmesinler [sarfetmesinler/harcamasınlar]*, {giderken ya da gelirken} *bir vâdiyi katetmesinler ki Allâh amellerinin en güzeliyle karşılık vermek için onlara yazmış olmasın.*

122. *Mü'minlerin* {düşmanlarına karşı} *kâffeten* {yani, cemî'an/topluca} *seferber olmaları gerekmez...*

Allâh Qur'ân'da Tebûk gazvesi'nden geri kalanları kınadığı için, "Artık Allâh bizim, Nebî'nin katıldığı bir gazâdan yâhûd gönderdiği bir seriyyeden geri kaldığımızı görmeyecektir" diyerek, -sevâb kazanma arzusuyla- Nebî'nin gönderdiği her seriyyeye katılmak istediler. Bunun üzerine Allâh, *Mü'minlerin kâffeten/topluca seferber olmaları gerekmez* buyruğunu indirdi.[304]

304 Bu, delîlsiz bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)

...*Onların her fırkasından* {yani, her usbesinden/kesiminden} *bir tâife* {yani, Nebî ile iqâmet eden bir tâife[305]} *dînde tefekkuh etmek* {–savaşa çıkmayıp yerlerinde kalanlar kasdedilmektedir–[306]} *ve* {gittikleri gazâdan[307]} *kendilerine döndükleri zamân qavmlerini inzâr etmek* {yani, kardeşlerini sakındırmak} *için seferber olsalar ya* {yani, bir kesim Nebî ile birlikte kalarak, Allâh'ın Nebîsi'ne indirdiği yeni emirleri, nehiyleri veya sünneti öğrenmeli ve gazâdan döndüklerinde kardeşlerine öğretmeli değiller mi[308]}?! *Umulur ki hazer ederler/sakınırlar* {yani, yasaklanmadan önce işledikleri ma'siyetlerden hazer etmeleri/sakınmaları için}.

123. *Ey o îmân* {yani, Allâh'ı tasdîq} *edenler! Kâfirlerden size yakın olanlarla* {yakınlıklarına göre} *savaşın. Sizde bir ğalîzlik* {yani, kendilerine karşı sözlerinizde bir şiddet/sertlik} *bulsunlar. Bilin ki, doğrusu Allâh muttaqîlerle* {yani, düşmanlarına karşı yardım etmek sûretiyle onlarla} *berâberdir.*

124. {Nebî'ye} *bir sûre indirildiğinde onlardan* {münâfıqlardan} *kimi, "Bu* {sûre} *hanginizin îmânını* {yani, tasdîqini} *ziyâde etti"* {yani, Allâh'ın daha önce Qur'ân'dan indirdikleriyle birlikte hanginizin tasdîqini arttırdı} *der. Îmân edenlerin îmânını ziyâde etmiştir/arttırmıştır ve onlar* {onun nüzûlüyle} *müjdelenirler/müjdeleşirler.*

125. *Qalblerinde bir maraz* {yani, Qur'ân-ı Kerîm hakkında bir şekk/kuşku} *bulunanlara* {yani, münâfıqlara} *gelince,* {bu sûre} *onların ricslerine rics* {yani, ismlerine/günâhlarına ism/günâh: bundan önceki nifâqlarına nifâq} *kattı ve onlar kâfir olarak öldüler.*

---

305 Bu, kesinlikle yanlıştır. (Redaktör: E.Ö)

306 Bu, kesinlikle yanlıştır. (Redaktör: E.Ö)

307 Bu, kesinlikle yanlıştır. (Redaktör: E.Ö)

308 Bizce bu yorum hatâlıdır. Tevbe, 9/122 âyeti şöyle anlaşılabilir: Medîne dışında yaşayan mü'minlerin topluca Medîne'ye Rasûlullâh'ın yanına akın etmeleri/gelmeleri gerekmez, her cemaatten bir kısmının/bir heyetin (veyâ bir kişinin) Medîne'ye/Rasûlullâh'a gelip dînde fıkhetmeleri [dîn hakkında derin bir anlayış/kavrayış sâhibi olmaları], sonra dönüp kabîlelerini uyarmaları daha uygundur/yeterlidir. (Redaktör: E.Ö)

Sonra, münâfıqlardan haber verip buyuruyor ki:

126. *Görmüyorlar mı ki onlar* {kimi zamân Muhammed'in nebî olduğunu tanıyıp, kimi zamân o'nu inkâr etmekle} *her yıl bir veya iki kere fitneye ma'rûz kalıyorlar [denemeye tâbi tutuluyorlar]. Sonra tevbe etmiyorlar ve* {Nebî'nin konuştuklarını kendilerine haber vermesi üzerinde} *tezekkür de etmiyorlar* {yani, o'nun nebî ve rasûl olduğunu bilip ibret de almıyorlar}.

127. *Bir sûre indirildiğinde onların bazısı bazısına bakarlar* {yani, münâfıqlar aralarında alay ederek: kaş-göz işâretleri yaparak birbirlerine bakarlar}: *Sizi/bizi* {Muhammed'in ashâbından} *birisi görüyor mu? diye. Sonra* {bu sûreye îmândan} *sarfederler* {yani, ona îmân etmekten i'râz ederler/yüz çevirirler}. *Allâh onların qalblerini* {Qur'ân'a îmân etmekten} *sarfettirmiştir. Doğrusu onlar fiqhetmeyen bir qavmdir.*

128. *Andolsun ki* {ey Mekkeliler} *size nefsinizden öyle bir rasûl* {-ki o'nu tanıyorsunuz ve o'nu tanıdığınızı inkâr edemezsiniz-} *geldi ki, azîz, sıkıntıya uğramanız* {yani, dîninizde isme/günâha girmeniz} *o'na pek ağır gelir. Sizin üzerinize harîstir* {yani, rüşd ve hudâya ermeniz husûsunda çok hırslıdır}. *Mü'minlere raûftur, rahîmdir* {yani, onlara karşı rikkatlidir ve merhametlidir: onları böyle çok sever}.

"Ra'fet", yani, rikkat ve rahmet, yani, birbirinize meveddetiniz/sevginiz; *Aralarında merhametlidirler* {yani, birbirlerini severler} (Feth, 48/29) buyruğundaki gibi.

129. *Eğer* {senden} *tevelli ederlerse/yüz çevirirlerse* {yani, ey Muhammed, îmân üzere sana ittibâ etmezlerse} *de ki: "Allâh bana yeter. O'nun dışında ilâh yoktur. Ben O'na tevekkül ettim* {yani, O'na güvenip dayandım} *ve O azîm arşın rabbidir"* {yani, O'nun arşı pek azametlidir}.

10. YÛNUS SÛRESİ

MEKKÎ, 109 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *Elif-Lâm-Râ. İşte bunlar* {yani, elif-lâm-râ} ***hakîm kitâbın âyetleridir*** {yani, muhkem/sapasağlam: bâtıldan muhkem Qur'ân'ın alâmetleridir; onda kizb/yalan ve ihtilâf yoktur}.

2. *Onlardan bir racule/adama* {yani, tanıdıkları ve garibsemedikleri bir adam olan Muhammed'e}, *"İnsânları inzâr et"* {yani, Kendisine isyân etmeleri hâlinde Allâh'ın cezâ ve intiqâmından insânları sakındır}; *îmân edenleri* {yani, Muhammed'i ve Qur'ân'daki sevâbı/mükâfâtı tasdîq edenleri} *Rabb'leri indinde kendileri için* {dünyâda iken önceden işledikleri amelleri sebebiyle} *bir qadem-i sıdk* {yani, gidip bulacakları önceden hazırlanmış bir hayr, doğruluğunda kuşku bulunmayan bir sevâb/mükâfât: cennet} *olduğunu müjdele" diye vahyetmemiz insânlar* {yani, Mekkeli kâfirler} *için bir acîbe* [*şaşılacak/hayretle karşılanacak bir şey*] *mi oldu da o kâfirler* {yani, Mekke ehlinden kâfirler: Ebû Cehl b. Hişâm, el-Velîd b. el-Muğîre, el-Âs b. Vâil es-Sehmî, Rabî'a'nın oğulları Utbe ve Şeybe ve ehl-i Mekke}, *"Kuşkusuz bu* {yani, Muhammed}, *mübîn* {yani, beyyin/açık} *bir sâhirdir/sihrbazdır" dediler.*

3. *Kuşkusuz Rabbiniz o Allâh'tır ki semâvâtı* {Pazar ve Pazartesi günü[309]} *ve arzı* {Salı ve Çarşamba günü –aralarında olanları da Perşembe ve Cum'a günü olmak üzere–[310]} *altı günde halqetti, sonra arş üzerine istivâ etti;...*

Buyrukta taqdîm vardır, şöyle ki: "Sonra arş üzerine istivâ etti, sonra semâvât u arzı halqetti."

...emri tedbir ediyor {yani, tek başına her hükmü qadâ ve işleri tedbîr ediyor/idâre edip yürütüyor. İşleri O'ndan başka idâre eden yoktur}. {Âdemoğulları için meleklerden} *hiçbir şefâ'atci yoktur, meğer ki O'nun izninden sonra ola* {yani, O'nun izni dı-

---

309 Bu, delîlsiz bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)
310 Bu, delîlsiz bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)

şında kimse şefâ'at edemeyeceği gibi, tevhîd ehlinden başkasına da şefâ'at edemez[311]}. ***Rabbiniz Allâh şudur*** [*budur/böyledir*]. ***Öyleyse O'na ibâdet edin*** {yani, O'nu tevhîd edin, O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın}. ***Artık*** {O'nun rubûbiyyeti ve vahdâniyyeti hakkında} ***tezekkür etmez misiniz?***

4. {Ölümün ardından} ***hepinizin dönüşü O'nadır. Allâh'ın hakk va'di. Kuşkusuz O, ilkin halqetti, sonra*** {ölümün ardından} ***onu iâde edecek*** {yani, halqı/yaratmayı tekrar edecek –bu yaratıkları önceden yokken nasıl yaratmışsa, ölümden sonra da aynı şekilde tekrar yaratacaktır–}; ***îmân*** {yani, tasdîq} ***eden ve sâlih ameller işleyenlere*** {yani, farzları yerine getirenlere} ***qıst*** {yani, hakk ve adâlet} ***ile karşılık vermek*** {yani, onların sevâbları olan cenneti vermek} ***için. Küfredenlere*** {yani, Allâh'ın tevhidini inkâr edenlere/onların karşılığına} ***gelince, –küfretmeleri*** {yani, Allâh'ın tevhidini inkâr etmeleri} ***sebebiyle– onlar için hamîmden/kaynar sudan bir şarâb/içecek ve elîm*** {yani, can yakıcı} ***bir azâb vardır.***

5. ***O ki*** {yeryüzünde yaşayanlar gündüz ışığıyla aydınlansınlar diye} ***güneşi bir ziya/ışık ve ayı*** {geceleyin} ***bir nûr kıldı ve onun menzillerini taqdîr etti*** {yani, güneşin ışığını ve ayın nûrunu artıp eksilen bir şekilde ölçülü yaptı} ***ki yılların sayısını ve hesâbı bilesiniz*** {yani, geceyi-gündüzü, yılların sayısını, hesâbı, Ramazân ayını, haccı, talâqı [boşama hâlinde iddetin vaktini] ve kullar arasındaki alış-veriş, borçlanma vâdelerini bilesiniz}. ***Allâh şunu*** {yani, güneş ve ayı} ***başka değil hakk ile halqetti*** {yani, o ikisini boş yere yaratmadı. Mutlaka gerçekleşecek bir iş için yarattı}. {O'nun san'atını görüp de Allâh'ın vahdâniyyetini} ***bilen bir qavm için âyetleri*** {yani, alâmetleri} ***tafsîl ediyor*** {yani, beyân ediyor}.

6. ***Elbette gece ve gündüzün ihtilâfında*** {yani, sizin üzerinize değişip durmasında}, ***Allâh'ın semâvât u arzda halqettiği şeylerde, it-***

---

311 Âhirette hiç kimse için şefâ'at-şefâ'atci olmadığı Kur'ân ile sâbittir: *Ey o îmân edenler! Size rızk olarak verdiğimiz şeylerden (Allâh için) infâk edin, gelmeden evvel bir gün ki, onda alım-satım* [*pazarlık-fidye*] *yok, dostluk yok, şefâ'at de yok* (Bakara, 2/254). Şefâ'at konusunda şu kitâblara mürâcaat edilebilir: Mehmed Durmuş, *Kur'ân'a Göre Şefaat* (Anlam Basın Yayın); Yaşar Düzenli, *Kur'ân ve Şefaat* (Pınar Yayınları); İbrahim Sarmış, *Şeytan Üçgeni –Bid'at-Tevessül-Şefaat-* (Düşün Yayıncılık). (Redaktör: E.Ö)

tiqâ eden {yani, Allâh'ın cezâlandırmasından sakınan} *bir qavm için âyetler vardır.*

7. *Doğrusu onlar ki Bize kavuşacaklarını* {yani, ölümden sonra diriltilip hesap vereceklerini} *ummazlar* {yani, bundan haşyet duymazlar}, *dünyâ* [*yakın/şimdiki*] *hayât'a râzı ve onunla mutma'in olmuşlardır* {yani, onun için çalışırlar} *ve onlar ki âyetlerimizden* {yani, bu sûrenin baş tarafında haber verilenlerden} *ğâfildirler* {yani, zikri geçen bu âyetlerdeki/alametlerdeki hârukulâde san'attan yüz çevirirler, îmân etmezler}.

Sonra Allâh onları âhirette nelerin beklediğini haber veriyor:

8. *İşte onların kesbettikleri* {yani, küfr ve yalanlamaları} *sebebiyle me'vâları* {yani, masîrleri [varacakları yer]} *ateştir.*

Sonra mü'minleri nelerin beklediğini haber veriyor:

9. *Îmân* {yani, Allâh'ı tasdîq} *eden ve sâlih ameller işleyenlere* {yani, Allâh'ın farzlarını yerine getirenlere} *gelince, îmânları sebebiyle* {yani, tasdîq ve tevhîd ettikleri için} *Rabb'leri onları hidâyete* {yani, farzları ifa etmeye} *iletir* {ve onları cennet ile mükâfâtlandırır}. *Naim cennetlerinde onların altlarından nehirler akar* {yani, onlar orada aslâ amel ile mükellef tutulmaz ve aslâ zorluk-sıkıntı çekmezler, köşklerinin altlarından –ki onların köşkleri nûr içinde nûr olup inci ile yakuttandır– nehirler akar}.

10. *Oradaki du'âları, sübhânekellâhümme'dir* [*Allâhım! Sen sübhânsın* [*her türlü eksiklikten münezzeh yüceler yücesisin*]. *Oradaki tahiyyeleri* {yani, Rabb indinden getirilen} *"Selâm"dır, du'âlarının sonu da* {yani, yemeyi ve içmeyi bitirdikleri vakit söyleyecekleri söz de}, *"el-Hamdu lillâhi rabbi'l-âlemîn"dir* [*hamd, rabbi'l-âlemîn Allâh içindir*].

11. *Şâyet Allâh insânlara, onların hayrı çabukça istedikleri gibi, şerri çabucak verseydi,...*

en-Nadr b. el-Hâris'in, *Bizim üzerimize semâdan taş yağdır veya bize elîm* [*acı/can yakıcı*] *bir azâb ver* {de bu azâb gelip bizi bulsun} (Enfâl, 8/32) demesi üzerine Allâh, *Şâyet Allâh insânlara, onların hayrı çabukça istedikleri gibi, şerri çabucak verseydi* buyruğunu indirdi. Allâh, istedikleri şerr ile karşı karşıya kalmaları durumunu şöyle dile getirmektedir:

...{Şâyet hayra dâir du'âlarının kabûl edilmesini istedikleri gibi,

şerre dâir du'âları da kabûl edilmiş olsaydı,} *onların* {dünyâdaki} ***ecelleri qadâ edilirdi*** **{yani, helâk edilmek sûretiyle ecellerine/sürelerine hükmedilirdi}.** ***Biz, Bize kavuşmayı ummayanları*** **{yani, bundan haşyet duymayanları}** ***tuğyânları*** {yani, dalâletleri} ***içinde bocalamaya*** {yani, mütereddid/şaşkın şaşkın dolaşmaya} ***bırakırız*** {yani, terkederiz –Allâh onları çıkarmadıkça– aslâ ondan çıkamazlar–}.

Âdemoğlu, kendisi için hayra du'â edip Allâh'ın bu isteğini çabucak vermesini arzu ettiği gibi, kendisi için şerre de du'â eder ve, "Allâhım! Eğer ben doğru isem şunu şunu yap!" der. İşte Allâh onun bu isteğini âcilen verecek olursa, onların ecellerine, yani, azâb ile helâk edilmelerine hükm verilir.

12. *İnsâna durr* {yani, hastalık, belâ veya şiddet/sıkıntı} *messettiği/dokunduğu vakit, yanı üzere iken* {yani, hastalığında yanı üzere yatarken} *veya otururken veya ayakta iken Bize du'â eder. Biz ondan durrunu* {yani, hastalığını} *açtıkmı/giderdiğimizde* {yani, hastalıktan şifâ bulduğunda}, *sanki kendisine dokunan bir durr için Bize du'â etmemiş gibi geçer gider* {yani, Bize du'â etmekten yüz çevirir. Rabbine muhtaç olduğu sürece O'na du'â eder, fakat ihtiyacı giderildiği vakit du'âyı keser. Allâh da, "Kulum istiğnâ ediyor" der}. *O müsriflere* {yani, o müşriklere} *amelleri* {yani, sıkıntılı hâllerde du'â etmek şeklindeki kötü amelleri} *işte böyle güzel gösterilir.*

13. *Andolsun ki Biz* {ey Mekkeliler} *sizden önceki qurûnu, zulmleri sebebiyle* {yani, şirk koştukları vakit} {dünyâda azâb ile} *helâk ettik...*

Râsûlü Muhammed'i (s.a) yalanlamamaları için Mekke kâfirlerini, geçmiş ümmetlerin başına gelen azâb gibi bir azâb ile uyarıp korkutmaktadır.

> *...Hâlbuki rasûlleri onlara beyyinât ile gelmişlerdi* {yani, rasûlleri onlara dünyâda azâbın üzerlerine ineceğini haber vermişlerdi}. *Onlar îmân etmezler* {yani, Mekke kâfirleri dünyâda azâbın üzerlerine ineceğini tasdîq etmezler}. *Mücrimler qavminin* {yani, geçmiş ümmetlerin müşriklerinin} *karşılığı* {yani, azâbı} *işte böyledir.*

Sonra Allâh Teâlâ bu ümmete [ümmet-i Muhammed'e] hitâben şöyle buyurmaktadır:

14. *Sonra,* {ey Muhammed ümmeti} ***nasıl amel edeceğinize bakmak için onların ardından sizi yeryüzünde halîfeler kıldık/yaptık.***

15. ***Âyetlerimiz*** {yani, Qur'ân} ***onlara beyyineler hâlinde tilâvet edildiği zamân, Bize kavuşmayı ummayanlar*** {yani, Bize kavuşacaklarını: ölümden sonra diriltileceklerini sanmayanlar}, "{İçinde savaşma emri bulunmayan} ***bunun gayrı bir qur'ân*** [***hitâbe***] ***getir veya onu değiştir" dediler.*** {Ey Muhammed} ***de ki: "Onu kendiliğimden değiştirmem, benim için olacak şey değil. Ben bana vahyolunana ittibâ ederim. Eğer Rabbime isyân edersem, doğrusu azîm/büyük bir günün azâbından korkarım."***

Sonra Nebî'ye, Mekkeli kâfirlere şöyle söylemesini emrediyor:

16. *De ki: "Şâyet Allâh dileseydi, onu size tilâvet etmezdim* {yani, bu Qur'ân'ı size okumazdım} *ve onu size idrâk ettirmezdi/ulaştırmazdı* {yani, bu Qur'ân'ın şu'ûruna vardırmazdı}. *Bundan* {yani, bu Qur'ân'ın indirilişinden} *önce içinizde* {kırk yıl süren uzunca} *bir ömür geçirdim* {size birşey okuduğumu hiç duydunuz mu?} *Öyleyse* {bu kitâbın tarafımdan size aktarılan birşey olmadığını, fakat Allâh'tan bana vahyedildiğini} *aqletmeyecek misiniz?"*

17. {Allâh ile birlikte ilâhlar olduğunu zu'm/iddiâ ederek} *Allâh üzerine yalan uyduran veya O'nun âyetlerini* {yani, Muhammed'i ve o'nun dînini} *tekzîb eden kimseden kim daha zâlimdir* {yani, kendine şiddetli bir şekilde zulmeden kimseden daha zâlim kimse yoktur}. *Muhakkak ki mücrimler/suçlular iflâh olmazlar* {yani, kâfirler Allâh'ın azâbından necât bulamazlar/kurtulamazlar}.

18. *Allâh'ın dûnundan* [*berisinden/altından*], {ibâdet etmedikleri taqdirde} *kendilerine bir zarar ve* {ibâdet ettikleri taqdîrde} *kendilerine bir fayda veremeyecek şeylere ibâdet ediyorlar ve, "Bunlar Allâh indinde şefâ'atçilerimizdir" diyorlar. De ki: "Siz Allâh'a semâvât u arzda bilmediği bir şeyi mi haber veriyorsunuz?! O, ortak koştuklarından münezzeh ve yücedir."*

19. *İnsânlar* {Âdem zamânında[312]} *başka değil tek ümmetti* {yani, mü'min olarak tek millettiler [tek dîne mensubdular], esnâmı ve evsânı [putları] tanımıyorlardı. Sonra putlara tapınmaya başladılar[313]}...

312 Bu, delîlsiz bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)
313 Bu, zayıf bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)

İşte Allâh'ın şu buyruğu bunu anlatmaktadır:

> ***...Sonra,*** **{îmânın ardından}** ***ihtilâf ettiler. Şâyet Rabbinden*** **{gazabdan önce}** ***bir kelime geçmiş olmasaydı,*** {her bir günâh sebebiyle onları azâb ile yakalardık ve} ***ihtilâf ettikleri şeyde*** {yani, îmândan sonraki ihtilâfları hakkında} ***aralarında hükm verilmiş olurdu.***

20. *"Ona Rabbinden* {onların istedikleri türden: İsrâîloğulları arasında görüldüğü şekilde} *bir âyet indirilmeli değil miydi" diyorlar. De ki: "Ğayb sâdece Allâh'ındır."...*

Bu da, *Eğer dilerse onu size sâdece Allâh getirir* (Hûd, 11/33) buyruğunda ifâde edilmektedir.

> *..."O hâlde* {benim ölümümü} *bekleyin. Ben de sizinle birlikte* {Bedir'de öldürülme azâbına uğratılacağınızı} *bekleyenlerdenim."*

21. *Kendilerine messeden/dokunan bir darrânın* {yani, yağmur ve mahsul kıtlığının} *ardından insânlara* {yani, Mekke kâfirlerine} *bir rahmet* {yani, yağmur} *tattırdığımızda* {yani, yağmur gönderdiğimizde}, *onların âyetlerimiz hakkında bir mekrleri olur* {yani, onlar Qur'ân'ı yalanlamak husûsunda yalanlayıcı ve alay edici sözler söylerler}. *De ki: "Allâh'ın mekri daha seridir"* {yani, rezîl ü rüsvâ etmesi daha şiddetlidir}. *Kuşkusuz* {hafazadan olan} *rasûllerimiz mekrlerinizi* {yani, amellerinizi} *yazıyorlar.*

22. *O ki sizi* {yani, devvâbın, develerin sırtında gideceğiniz tarîk ve sebîli [yolları] bulmanızı sağlayarak} *berr'de/karada ve bahr'da* {gemilerde su üzerinde} *seyrettirir* {yani, gemilere yükleyip taşır ve denizde size yıldızlarla yol gösterir}. *Hattâ fülk'te* {yani, sefîne'de/gemide} *bulunduğunuz ve onlar da içindekileri* {yani, gemide bulunanları} *tayyib bir rüzgâr* {yani, yavaş da esmeyen, şiddetli de esip fırtınaya dönüşmeyen elverişli bir rüzgâr} *ile seyrettirildikleri ve tam onunla* {yani, gemilerin elverişli bir rüzgârda seyretmesi durumuyla} *sevindikleri sırada ona* {yani, gemiye} *şiddetli bir fırtına gelip çatar; her taraftan* {yani, önlerinden, arkalarından, üstlerinden} *onlara dalgalar hücûm eder, kendilerinin ihâta edildiklerini* {yani, helâk edileceklerini: suda boğulacaklarını} *zannederler* {yani, buna kesin kanaat getirirler}. *İşte o vakit dîni O'na muhlis kılarak* {yani, Allâh'tan başka du'â ettikle-

ri onlardan kaybolur [onlar ilâhlarını unutarak, hatırlarına getirmeyerek]} *Allâh'a şöyle du'â ederler:...*

İşte, *Bahr'da/denizde size bir durr/sıkıntı messettiği/dokunduğu vakit, O'ndan başka du'â/ibâdet ettikleriniz kaybolur* (İsrâ, 17/67) âyeti de buna işâret ediyor.

..."Andolsun ki, eğer bizi bundan {bu defa da} *kurtarırsan, şâkirlerden/şükredicilerden oluruz"* {Seninle birlikte Senin gayrine du'â etmeyiz}.

23. *Fakat onları kurtarınca yeryüzünde hakksız yere taşkınlık ederler* {yani, Allâh ile birlikte O'nun gayrisine de ibâdet ederler}. *Ey insânlar! Taşkınlığınız sâdece kendi aleyhinizedir* {yani, âhirette zararı sizedir}. *(Bu faydalandığınız) dünyâ [yakın/şimdiki] hayât'ın metâıdır* {yani, onda, ecellerinizin biteceği vakte kadar az bir süre faydalanırsınız}. *Sonra* {âhirette} *dönüşünüz Bizedir. O vakit amellerinizi size haber vereceğiz.*

24. *Dünyâ [yakın/şimdiki] hayât'ın meseli, sâdece şunun gibidir: Bir su, onu semâdan indirdik, derken insânların ve hayvanların yediği arzın nebâtı onunla karıştı* {yani, dünyâ [yakın/şimdiki] hayât'ın meseli, yemyeşil iken ansızın kuruyan nebât meseli gibidir. İşte âhiret geldiğinde dünyâ da böyle olacaktır}. {Semâdan su indirilip onunla Âdemoğulları ve hayvanlar için türlü türlü nebât bitirilir}. *Nihâyet arz bütün zuhrufunu* {yani, güzelliğini ve zînetini} *takınıp* {nebât ile} *zînetlendiği/süslendiği* {ve güzelleştiği}, *onun ehli de onun üzerine* {kendi kanaatlerine göre} *qâdir olduklarını zannettikleri* {yani, buna kesin olarak inandıkları} *bir sırada geceleyin veya gündüzün emrimiz* {yani, azâbımız} *ona gelivermiş ve onu sanki dün yerinde yokmuşçasına bir hasid kılmıştır* {yani, bu ni'metlere sâhib olmamışlar gibi yok etmiştir}. *İşte* {dünyânın ve ni'metlerinin geçici olduğunu, bir gün insânların bunları kaybedeceklerini ve âhiretin geleceğini} *böylece, tefekkür eden* {yani, Allâh'ın hayret verici işleri ve rubûbiyyeti hakkında düşünen} *bir qavm için âyetleri* {yani, alâmetleri} *tafsîl ediyoruz* {yani, beyân ediyoruz/bildiriyoruz}.

25. *Allâh dâru's-selâma* {yani, Kendi yurduna: cennete –çünkü Allâh, es-Selâm O'dur–} *çağırır ve O* {tevhîd ehlinden} *dilediğini sırât-ı mustaqîme* {yani, İslâm dînine} *hidâyet eder.*

26. ***İhsân*** **{yani, Allâh'ı tevhîd}** ***edenlere, el-husnâ*** {yani, cennet} *ve bir ziyâde* {yani, cennetten başka, bir de kerîm olan Allâh'ın yüzüne bakma ni'meti[314]} *vardır. Onların yüzlerini ne bir kater* {yani, karalık}, *ne de bir zillet* {yani, ateşi gördüklerinde bedenlerini bir zillet/horluk} *gölgeler. İşte onlar* {yani, bu konumdakiler} *cennet ashâbıdır, onlar orada hâlidlerdir* {yani, ölmeyeceklerdir/sürekli kalıcıdırlar}.

27. *Seyyiât kesbedenlere* {yani, şirk işleyenlere} *gelince, seyyienin karşılığı onun misliyledir* {yani, şirkin cezâsı onun benzeriyledir: cehennemdir}. *Onları bir zillet* {yani, bedenlerinde bir zillet/küçülmüşlük} *kaplar. Onları Allâh'tan kurtaracak* {yani, onların azâba uğramalarını önleyecek} *yoktur. Yüzleri geceden kopkoyu kıtalarla* {yani, gecenin siyahlığının parçalarıyla} *kaplanmış gibidir. İşte onlar ateş ashâbıdır. Orada hâlidler* {yani, ölmeyecekler/sürekli kalacaklar} *onlardır.*

28. *O gün hepsini* {yani, bütün kâfirleri ve Allâh'tan başka ibâdet ettiklerini} *haşredecek/bir araya toplayacak, sonra şirk koşanlara, "Siz ve şerîkleriniz* {yani, uydurma ilâhlarınızla} *mekânınıza" diyeceğiz. Artık onların aralarını ayırmışız* {yani, iki cezâyı birbirinden ayırmışız[315]}. *Şerîkleri* {yani, ilâhları: putları} *derler ki: "Siz bize ibâdet etmiyordunuz."*

29. *"Bizimle sizin aranızda şâhid olarak Allâh kâfidir. Andolsun ki biz sizin* {bize} *ibâdetinizden ğâfildik"* {yani, sizin bize ibâdet ettiğinizin şu'ûrunda değildik}.

30. *Orada* {o esnâda} *her nefs geçmişiyle* {yani, öncesiyle/işlediğiyle} *belâlanacak* {yani, sınanacak/imtihan olunacak} *ve hakk mevlâları Allâh'a reddedilecekler* {*iâde edilecekler/döndürülecekler*}, *uydurdukları şeyler* {yani, dünyâda iken ibâdet ettikleri ilâhlar} *onlardan kaybolacaklar.*

31. {Kureyş kâfirlerine} *de ki: "Sizi semâdan* {yağmur ile} *ve arzdan* {nebât ve semerât/mahsuller ile} *rızqlandıran kim?!* {Öğütleri işitmelerini sağlayarak} *sem'a ve* {azameti göstererek} *ebsâra mâ-*

---

314 Bu, Qur'ânî bir söz değil, uydurma rivâyetlere dayalı mezhebî bir kabûldür. (Redaktör: E.Ö)

315 Bu, zayıf bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)

lik olan kim?! Ölüden diriyi {yani, nutfeden canlı varlığı} *çıkaran ve diriden ölüyü çıkaran kim?! Emri* {yani, dünyâ işlerini: kazâyı tek başına} *tedbîr eden kim?!"* {Kureyş müşrikleri} *hemen, "Allâh"* {bunları yapıyor} *diyeceklerdir.* {Bunu ikrar ve kabûl ettikleri taqdîrde ey Muhammed} *de ki: "O hâlde* {şirkten} *ittiqâ etmez misiniz"* {yani, O'nun sizi cezâlandırmasından, sizden intiqâm almasından hazer etmez misiniz/kaçınmaz mısınız}?

32. *İşte hakk Rabbiniz Allâh budur. Artık hakktan sonra dalâletten başka ne var* {yani, hakk olan ibâdet ve îmândan sonra bâtıldan başka ne var}?! *Öyleyse nasıl sarfediliyorsunuz!?*

33. *Rabbinin kelimesi fısqedenler üzerine şöyle hakk oldu: Kuşkusuz onlar îmân etmezler* {–onlar hakkındaki ezelî ilmiyle, onların îmân etmeyeceklerini haber vermektedir–}.

34. *De ki: "Şerîklerinizden* {yani, Allâh'tan başka ibâdet ettiğiniz uydurma ilâhlardan} *halqı ibda edecek, sonra onu iâde edecek kimse* {yani, Allâh'ın dışında örneksiz ve istişâresiz nutfeden bir varlık yaratan başka yaratıcı} *var mı?"...*

Onlar, Mü'minûn sûresi'nde belirtildiği gibi, *"Allâh" diyeceklerdir* (Mü'minûn, 23/85).

...{Sen ey Muhammed} *de ki: "Allâh halqı ibdâ eder, sonra onu iâde eder. O hâlde nasıl ifkediyorsunuz"* {yani, neye dayanarak Allâh ile birlikte başka bir ilâhın bulunduğunu zu'm/iddiâ edip Allâh'ın tevhîdini yalanlıyorsunuz}?

35. {Ey Muhammed kâfirlere} *de ki: "Şerîklerinizden* {yani, ibâdet ettiğiniz ilâhlarınızdan: Lât, Uzzâ ve Menât'tan} *hakka hidâyet edecek kimse* {yani, onlardan İslâm dînine iletecek biri} *var mı?!"* {Ey Muhammed} *de ki: "Allâh hakka* {yani, İslâm'a} *hidâyet eder. Acaba hakka hidâyet eden mi ittibâya lâyıktır, yoksa hidâyet edilmedikçe kendi kendine hidâyete eremeyen* {yani, esnâm ve evsân [putlar]} *mı?!"...*

Bu putların durumu, *O mevlâsına [sâhibine/efendisine] bütünüyle bir yüktür* (Nahl, 16/76) buyruğu ile beyân edilmektedir.

Sonra Allâh onları ayıblayarak buyuruyor ki:

...Neyiniz var, nasıl hükm veriyorsunuz {yani, size ne oluyor ki böyle zâlimce, hakksızca hükm verebiliyorsunuz}?

Bunun bir benzeri de, ***Neyiniz var, nasıl hükm veriyorsunuz*** **{yani, siz Benimle birlikte bir ortak bulunduğunu iddiâ ederek böyle zâlimce bir hükmü nasıl verebiliyorsunuz}? (Kâlem, 68/36) âyetidir.**

36. *Onların çoğu zanndan başkasına ittibâ etmezler* {yani, onlar bu ilâhların azâbı engelleyeceklerini ileri sürerken sâdece zanna tâbi oluyorlar}. *Doğrusu zann, hakktan* {yani, azâbdan} *bir şeye karşı* {onlardan yana} *fayda sağlamaz. Kuşkusuz Allâh yaptıklarına alîmdir.*

37. *Bu Qur'ân'ın Allâh'ın dûnundan* [*berisinden*] *uydurulması olacak şey değildir. Fakat o, önündekinin bir tasdîqi* {yani, Qur'ân Tevrât'ı, Zebûr'u ve İncîl'i tasdîq etmekte} *ve Kitâbın tafsîlidir* {yani, helâli ve harâmı tafsîl etmektedir}; *onda rayb* {yani, şekk/kuşku} *yoktur, rabbi'l-âlemîndendir.*

38. *Yine de, "Onu* {Muhammed} *uydurdu"* {ve Allâh'a isnâd etti} *diyorlar.* {Ey Muhammed} *de ki: "Öyle ise* {onu benim uydurduğum şeklindeki iddiânızı kanıtlamak üzere} *onun* {yani, bu Qur'ân'ın} *misli bir sûre getirin ve Allâh'ın dûnundan* [*berisinden*] {yani, uydurma ilâhlardan} *gücünüzün yettiğini de* {yardıma} *çağırın, eğer sâdıqlar iseniz* {yani, uydurma ilâhların azâba karşı sizi koruyacağını kabûl ediyorsanız}.

39. *Hayır,* {onlar, "Cennet, ateş/cehennem ve ba'S [ölümden sonra diriliş] yoktur" iddiâsında bulunmakla}, *ilmini ihâta edemedikleri ve te'vîli* {yani, beyânı [vukûu]} *kendilerine gelmemiş olan bir şeyi tekzîb ettiler. Onlardan öncekiler* {yani, geçmiş ümmetler} *de böyle tekzîb etmişlerdi. Bak, zâlimlerin* {yani, ölümden sonra dirilişi yalanlayanların} *âqıbeti nasıl oldu!*

40. *Onlardan o'na* {yani, Muhammed'e ve dînine} *îmân* {yani, Muhammed'i ve dînini tasdîq} *eden kimseler de var, onlardan o'na îmân etmeyen kimseler de var...*

Allâh, kimin o'na îmân edeceğini ve kimin o'na îmân etmeyeceğini –onları yaratmadan önce– bildiğini haber vererek şöyle buyurmaktadır:

...Rabbin müfsidleri çok iyi bilendir.

41. *Eğer* {Qur'ân husûsunda} *seni tekzîb ederlerse* {ve, "Onu sen uydurdun" derlerse, Kureyş'ten Abdullâh b. Ebî Ümeyye ve arkadaşları gibi alay edenlere} *de ki: "Benim amelim bana âittir, sizin*

ameliniz size âittir" {yani, ben Allâh'ın dîni üzereyim, üzerinde bulunduğunuz dîn sizin olsun}. *Siz benim amellerimden berîsiniz, ben de sizin amellerinizden berîyim* {yani, siz benim dînimden uzaksınız, ben de sizin dîninizden: küfrünüzden uzağım}.

Bunun bir benzeri de, *Kuşkusuz ben Allâh'ı şâhid tutuyorum, siz de şâhid olun ki, ben O'nun dûnundan* [*berisinden*] *şirk koştuklarınızdan berîyim...* (Hûd, 11/54-55) âyetleridir.

42. *Onlardan* {yani, Kureyş müşriklerinden} *seni*{n sözünü} *dinleyenler de vardır.* {Ey Muhammed} *sağırlara sen mi işittireceksin* {yani, sağırların duymadıkları, onlara sesini duyuramadığın gibi, Allâh'ın ilminde bedbaht olduğu bilinenlere de öğütlerini duyuramazsın}, *şâyet* {îmânı} *aqletmiyor iseler?!*

43. {Ey Muhammed!} *Onlardan sana bakanlar da var, körlere sen mi hidâyet edeceksin, şâyet basîretleri* {yani, hidâyeti görme yetileri} *yok ise?!*

44. *Kuşkusuz Allâh insânlara zerrece zulmetmez, fakat insânlar kendilerine zulmediyorlar* {yani, kötü amelleriyle nasîblerini/paylarını eksiltiyorlar; kendilerini mü'minlerin sevâbından/mükâfâtından mahrûm ediyorlar}.

45. *Onları, gündüzden bir sâ'ati* {yani, dünyâ günlerinden bir gün} *durmamışlar gibi* {qabirlerinden qıyâmete} *haşredeceği gün, aralarında tanışacaklar* {yani, biri diğerini tanıyacak/birbirlerini tanıyacaklar}...

Bu husûs, el-Fasl'da,[316] Me'âric sûresi'nde, *Onlar birbirlerine gösterilirler* {yani, onlar birbirlerini tanırlar} (Me'âric, 70/11) buyruğunda ifâde edilmektedir.

...Allâh'a kavuşmayı {yani, ölümden sonra dirilişi} *tekzîb edenler, ziyâna uğramışlar ve hidâyeti bulamamışlardır.*

46. *Onlara* {Bedir günü} *va'd ettiğimizin bazısını sana göstersek de veya* {Bedir gününden önce} *seni vefât ettirsek de* {âhirette} *onların dönüşü Bizedir* {ve Ben onlardan intiqâm alacağım}. *Sonra, Allâh* {küfr ve tekzîbden} *yaptıklarına şâhiddir.*

---

316 *el-Mufassal* [mufassal sûreler] kelimesinin, müstensih ya da muhakkik tarafından *el-Fasl* şeklinde yazıldığını zannediyoruz. (Çeviren)

47. ***Her ümmetin bir rasûlü vardır. Rasûlleri geldiği zamân aralarında qıst*** {yani, hakk: adâlet} ***ile hükmedilir ve onlara zulmedilmez*** {yani, iyilikleri eksiltilmez, kötülükleri ve dolayısıyla cezâları arttırılmaz: işlemedikleri kötülükler sebebiyle cezâlandırılmazlar}.

Çünkü Allâh, rasûlleri ümmetlerine, Allâh'a ibâdet etmeye, putlara [esnâma/sanemlere ve evsâna/vesenlere] ibâdeti terk etmeye da'vet etmek üzere göndermiştir. Allâh, onların da'vetlerini kabûl edenleri cennetle mükâfâtlandıracak, kabûl etmeyenleri de cehennemle cezâlandıracaktır. İşte, ...*Aralarında qıst ile hükmedilir ve onlara zulmedilmez* buyruğu buna işâret etmektedir, ki bu da azâb sırasında olacaktır.

48. {Kâfirler, nebîlerine,} *"Eğer sâdıqlar iseniz bu va'd ne zamân?" diyorlar.*

Nitekim, *Eğer sâdıqlardan isen Allâh'ın azâbını bize getir* (Ankebût, 29/29) buyruğu da aynı duruma işâret etmektedir.

49. *De ki: "Ben kendim için bir darrâ'ya* {yani, kötülüğe} *ve* {âhirette} *bir menfaate mâlik değilim; meğer ki Allâh dileye. Her ümmetin bir eceli vardır* {yani, vakti: her ecelin/sürenin bir vakti vardır. Çünkü Allâh'ın rahmeti ğazabını geçmiştir}. *Ecelleri* {yani, azâb edilme vakitleri} *geldiğinde, ne bir sâ'at/ân te'hir edilirler/edebilirler, ne de öne alınırlar/alabilirler"* {yani, azâbları bir ân dahî geciktirilmez, vaktinden önce de gelmez}.

50. *De ki: "Söyleyin bakalım, eğer O'nun azâbı yatarken* {yani, sabâha karşı} *veya gündüz size gelirse, o mücrimler ondan hangisini acele istiyorlar?"*

51. *Sonra vukû bulduğu* {yani, Qur'ân'ın söyledikleri gerçekleştiği} *zamân mı ona îmân edeceksiniz? Şimdi mi* {yani, size hiçbir fayda sağlamayacağı şu ân mı (îmân ediyorsunuz)}? *Hani siz onu* {yani, azâbı} *acele istiyordunuz?*

52. *Sonra zulmedenlere* {yani, küfredenlere}, *"Huld azâbını tadın. {Şirkten} kesbettiklerinizden başkasının karşılığını mı görüyorsunuz"* {yani, şirkin cezâsını çekiyorsunuz, o da cehennemdir} *denilecek.*

53. "O {kendisiyle bizi tehdid ettiğin azâb ve sana indirilen Qur'ân} *hakk mıdır?" diye sana haber soruyorlar* {yani, sana soruyorlar}. *De ki: "Evet ve Rabbim* {yani, evet ve ilâhım} *hakkı için elbette o*

{yani, azâb} *hakktır* {yani, gerçekleşecektir} *ve siz âciz bırakacak değilsiniz* {yani, âhiretten önce dünyâda habîs/kötü amellerinizle önüme geçecek/yakayı kurtaracak değilsiniz}.

54. *Doğrusu zulmeden her nefs* {yani, her kâfir}, *şâyet yeryüzündeki her şeye* {mal olarak} *sâhib olsaydı,* {qıyâmet günü cehennem azâbından kendisini kurtarmak için} *onu fidye olarak verirdi. Azâbı gördüklerinde* {yani, görecekleri vakit} *nedâmetlerini sırr yaparlar* [*pişmanlıklarını gösterecek mecâli kendilerinde bulamazlar*]. *Aralarında qıst ile hükmedilir* {yani, adâletle hükmedilir: şirkleri sebebiyle onlar cehenneme, îmânları sebebiyle mü'minler de cennete giderler} *ve onlara zulmedilmez.*

55. *İyi bilin ki, doğrusu semâvât u arzda ne varsa Allâh'ındır* {yani, o ikisinde bulunan herkesin, her şeyin rabbi O'dur}. *İyi bilin ki, kuşkusuz Allâh'ın va'di hakktır* {yani, O'nu tevhîd edeni cennetle mükâfâtlandıracak, O'na küfredenin âqıbeti ateş olacaktır}. *Fakat onların çoğu bilmezler* {yani, her bin kişiden dokuzyüz doksandokuzu ateşe, biri cennete gidecektir[317]}.

Sonra Yüce Allâh, tevhîd edilmesi için san'atını haber veriyor:

56. O {nutfeden} *hayât verir ve* {hayâtın ardından} *öldürür.* {Öyleyse hayât verene ve öldürene ibâdet edin} *ve* {ölümün ardından} *O'na döndürüleceksiniz* {ve O da âhirette amellerinizin karşılığını verecektir}.

57. *Ey insânlar! Size Rabbinizden bir mev'ize* {yani, beyyine: Allâh'ın Qur'ân'daki beyân ettiği şeyler} *ve göğüslerdekilere* {yani, (qalblerdeki) küfre ve şirke karşı} *bir şifâ ve* {bu Qur'ân, helâlini helâl, harâmını harâm sayan} *mü'minler için* {dalâletten kurtaran} *bir hidâyet ve rahmet geldi.*

58. *De ki:* "{Ey müslümanlar topluluğu!} *Allâh'ın lütfu* {yani, Qur'ân} *ve rahmeti* {yani, İslâm} *ile, evet şununla ferahlanın. O, onların* {maldan} *topladıklarından daha hayrlıdır."*

59. {Kureyş, Huzâ'a, Sakîf, Âmir b. Sa'sa'a, Abdi Menât'ın oğulları Benî Müdlic ve el-Hâris'in kâfirlerine} *de ki: "Allâh'ın rızqtan sizin için lütf u ihsân ettiği, sizin de ondan bir kısmını* {yani, bahîre'yi,

---

317 Böyle oranlamalar yapmaya lüzûm yoktur. (Redaktör: E.Ö)

sâibe'yi, vasîle'yi ve hâm'ı} ***harâm ve (bir kısmını) helâl** yaptığınız* **{yani, dilediklerinizi harâm, dilediklerinizi de helâl** kıldığınız} ***şeyler hakkında görüşünüz nedir?" De ki:** "Allâh mı size izn verdi, **yoksa Allâh üzerine uyduruyor musunuz?!"***

60. ***Allâh üzerine*** **{dünyâda}** *yalan uyduranlar* {yani, O'nun ortağı **bulunduğunu iddiâ edenler}** *qıyâmet günü'nü ne zannediyorlar?* ***Kuşkusuz ki Allâh insânlara karşı*** {işledikleri her günâh sebebiy**le onları hemen muâhaze etmemekle}** *fadl sâhibidir/lütufkârdır.* ***Fakat onların çoğu*** {bu ni'metlere} *şükretmezler.*

61. *Bir şe'n'de bulunsan, ondan qur'ân'dan* [onun/O'nun *hitâbesinden*] *birşey tilâvet etsen ve amelden bir amel işleseniz, ona daldığınızda Biz üzerinize şâhidiz* {yani, işlemenizden önce onu bildiğim gibi, işlediğinizde de Ben şâhidinizim}. *Arzda ve semâda zerre ağırlığınca birşey bile Rabbinden kaçmaz. Şundan daha küçüğü ve daha büyüğü yoktur ki bir kitâb-ı mübînde* {yani, levh-i mahfûzda} *olmasın.*

62. *İyi bilin ki, doğrusu Allâh'ın evliyâsına* {cehenneme gireceklerine dâir} *bir korku yoktur ve* {cennetten çıkartılacaklar diye ebediyyen [aslâ/hiçbir zamân]} *mahzun olmayacaklar onlardır.*

63. *Onlar ki îmân* {yani, tasdîq} *ettiler ve* {kebâire [büyük günâhlara] karşı} *ittiqâ ettiler.*

64. *Dünyâ hayât'ta* {sâlih rüyâlar[318]} *ve âhirette* {qabirlerinden çıkacakları vakit} *müjde onlar içindir. Allâh'ın kelimeleri için* {yani, O'na Kendisine ittiqâ edenlerin cennetle mükâfâtlandıracağına, O'na isyân edenlerin âqıbetlerinin ateş olacağına dâir va'dinde} *tebdîl yok. Şu* {yani, bu müjde}, *fevz-i azîm odur.*

65. {Ey Muhammed!} *Onların sözleri* {yani, eziyetleri} *seni üzmesin. Doğrusu izzet* {yani, quvvet dünyâda ve âhirette} *bütünüyle Allâh'ındır. O* {onların sözlerine} *semîdir,* {onlara/onların hâllerine} *alîmdir.*

66. *İyi bilin ki, semâvâtta kim varsa, arzda kim varsa kuşkusuz Allâh'ındır* {yani, O, onların rabbi, onlar da O'nun kullarıdır}. *Allâh'ın dûnundan* [*berisinden*] *şerîklere* {yani, meleklere} *du'â*

---

318 Bu, delîlsiz bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)

{yani, ibâdet} *edenler, zanndan başkasına ittibâ etmiyorlar* {yani, bu husûsta kesin bir kanaatleri yoktur, sâdece zanna tâbi oluyorlar} *ve onlar, başka değil* {yalan söyleyerek} *tahminlerde bulunuyorlar.*

Sonra ibret alıp düşünsünler ve Kendisini tevhîd etsinler diye san'atını delîl göstererek buyuruyor ki:

67. *O ki içinde sükûn bulasınız* {yani, gündüzün yorgunluğundan ona sığınasınız} *diye sizin için geceyi ve göresiniz diye gündüzü* {yani, onda geçiminizi sağlayasınız diye bir nûr ve ziyâ/aydınlık} *yaptı. Şunda,* {öğütlere} *kulak veren bir qavm için elbette âyetler* {yani, alâmetler} *vardır.*

68. *"Allâh veled/çocuk edindi" dediler. O münezzehtir, O ğanidir* {yani, O, veled/çocuk edinmekten münezzehtir ve çocuk edinmeye ihtiyacı yoktur}. *Semâvât u arzda ne varsa O'nundur. İndinizde buna* {yani, yanınızda O'nun çocuk edindiği şeklindeki iddiânıza} *dâir bir sultân* {yani, hüccet} *yoktur. Allâh üzerine bilmediğiniz birşey mi söylüyorsunuz?!*

69. {Ey Muhammed} *de ki: "Doğrusu, Allâh üzerine yalan uyduranlar felâh bulmazlar"* {yani, ateşe sevk edildiklerinde fevz bulmamış/umduklarına nâil olmamış olacaklar}.

70. *Dünyâda bir metâ/faydalanma* {yani, dünyâ hayât'ta onlar için taqdîr edilene ulaşma}. *Sonra* {âhirette} *dönüşleri Bizedir. Sonra* {"Melekler Allâh'ın çocuklarıdır" diyerek} *küfretmeleri sebebiyle onlara şiddetli azâbı tattıracağız.*

71. *Onlara Nûh'un nebesini/haberini* {yani, hadîsini} *tilâvet et* {yani, qırâ'at et/oku}. *Hani qavmine demişti ki: "Ey qavmim! Eğer benim maqâmım* {yani, içinizde uzun süre kalmam} *ve Allâh'ın âyetlerini hatırlatmam* {yani, sizi Allâh'ın cezâlandırmasına karşı uyarıp sakındırmam} *size büyük* {yani, azîm/ağır} *geliyorsa, -ki ben Allâh'a tevekkül ettim-* {yani, Allâh'ın korumasına girdim/O'na sığındım} *haydi siz ve şerîkleriniz* {yani, uydurma ilâhlarınız} *emrinizi/işinizi cem'edin* {ne yapacağınızı birlikte karârlaştırın}. *Sonra emriniz/işiniz size bir ğamm* {yani, kötülük} *olmasın. Sonra göz açtırmaksızın/mühlet vermeksizin bana qadâ edin"* {yani, karârınızı tatbîk etmek üzere üstüme gelin}.

72. *"Eğer tevelli* {yani, isyân} *ederseniz, zâten ben sizden bir ecr* {yani, bir karşılık/ücret} *istemedim. Benim ecrim* {yani, sevâbım/mükâfâtım}, *ancak Allâh'ın üzerinedir. Bana müslümanlardan* {yani, muvahhidlerden/Allâh'ı birleyenlerden} *olmam emrolundu."*

73. *Yine de o'nu tekzîb ettiler. Biz de o'nu ve* {mü'minlerden} *o'nunla birlikte olanları fülk'te* {yani, sefine'de [gemide]} *necâta çıkardık/kurtardık ve onları* {Nûh'un ardından yeryüzünde} *halîfeler kıldık. Âyetlerimizi* {yani, Nûh'u ve o'nun getirdiklerini} *tekzîb edenleri ise suda boğduk.* {Ey Muhammed!} *Münzirlerin/inzâr olunanların* {yani, muhzirlerin/sakındırılanların} *âqıbetinin nasıl olduğuna bir bak!*

74. *Sonra, o'nun* {yani, Nûh'un} *arkasından onların qavmine rasûller ba'settik/gönderdik de onlara beyyinât/açık delîller ile geldiler...*

Ardından Allâh Teâlâ, onlar hakkındaki ilmini haber vererek şöyle buyurmaktadır:

...Fakat {azâbın nüzûlünden/inişinden} *önce tekzîb ettikleri şeye* {yani, azâba} *îmân etmediler* {yani, onu tasdîq etmediler}. *Biz haddi aşanların* {yani, kâfirlerin} *qalblerini işte böyle tab' ederiz* {yani, hatm ederiz/mühürleriz}.

75. *Sonra onların* {yani, birtakım ümmetlerin} *ardından Mûsâ'yı ve Hârûn'u âyetlerimiz* {yani, alâmetlerimiz: el ve asâ mu'cizeleri} *ile Fir'avn'a ve onun melesine ba'settik/gönderdik. Fakat istikbâr* {yani, îmândan tekebbür} *ettiler, çünkü mücrimler* {yani, kâfirler} *qavmi idiler.*

76. *İndimizden/yanımızdan onlara hakk* {yani, Mûsâ ve berâberindeki âyetler} *geldiğinde, "Kuşkusuz bu mübîn* {yani, beyyin/açık} *bir sihrdir" dediler.*

77. *Mûsâ, "Hakk* {yani, el ve asâ mu'cizeleri} *ile –size geldiğinde– böyle mi diyorsunuz? Bu sihr mi? Hâlbuki sihrbazlar* {dünyâda ve âhirette} *iflâh olmazlar" dedi.*

78. *Dediler ki: "Sen bizi, atalarımızı üzerinde bulduğumuzdan* {yani, atalarımızın ibâdet ettiklerinden} *çeviresin* {yani, engelleyesin} *de arzda kibriyâ/büyüklük* {yani, mülk/hükmranlık} *ikinizin* {yani, Mûsâ ile Hârûn'un} *olsun diye mi geldin? Biz ikinize de îmân etmiyoruz"* {yani, ikinizi de tasdîq etmiyoruz}.

79. *Fir'avn, "Her alîm [usta/mâhir] sihrbazı bana getirin" dedi.*

80. *Sihrbazlar gelince Mûsâ onlara,* "{İp/halat ve sopadan} *ne atacaksanız siz atın" dedi.*

81. {İplerini ve sopalarını} *atınca,* {insânların gözlerini büyülediler}. *Mûsâ dedi ki: "Sizin bu yaptığınız sihrdir. Kuşkusuz Allâh onu ibtal edecektir/boşa çıkaracaktır* {yani, Allâh onu çürütecek ve kahredecektir}. *Elbette Allâh o müfsidlerin amelini ıslâh etmez* {yani, küfr ve ma'siyet ehline zafer vermez}.

82. *Allâh kelimeleri* {yani, tevhîd ve Nebîsini muzaffer kılmak sûreti} *ile –mücrimler kerih görse de– hakkı ihkâk edecektir [ortaya koyacaktır/gerçekleştirecektir].*

83. *Hâsılı, Fir'avn'dan ve onların/kendilerinin melesinden* {yani, onun qavminden onunla birlikte olan ebnâ eşraftan[319]} *korkuları: onların fitneleri sebebiyle* {yani, kendilerini qatledecekleri düşüncesiyle} *qavminin bir zürriyyeti* {yani, anaları Benî İsrâîl'den, babaları Kıbtî'lerden olan bir ehl-i beyt/âile[320]} *dışında Mûsâ'ya kimse îmân* {yani, Mûsâ'yı kimse tasdîq} *etmedi. Çünkü Fir'avn yeryüzünde gerçekten âli* {yani, cebbâr/zorba} *idi ve gerçekten o müsriflerden* {yani, (haddi aşan) müşriklerden} *idi.*

84. *Mûsâ, "Ey qavmim! Eğer siz Allâh'a îmân edenler, teslîm olanlar* {yani, tevhîdi ikrar edenler} *iseniz, O'na tevekkül edin* {yani, (güvenip dayanarak) sığının}.

85. *Dediler ki: "Biz Allâh'a tevekkül ettik. Rabbimiz! Bizi o zâlimler* {yani, kâfirler} *qavmi için bir fitne kılma"* {yani, bizden ötürü onlara azâb etme. Eğer onlara azâb edeceksen, bizi onlar için bir fitne kılma[321]}...

---

319 Muqâtil b. Süleymân'ın bu sözü mübhemdir. Eğer bununla, "Mûsâ'nın kavminden olduğu hâlde Fir'avn ile birlikte hareket eden eşrafın oğulları" kasdediliyorsa, yerinde bir tesbit olup, *meleihim [kendilerinin melesi]* kelimesi, "İsrâîloğulları'nın melesi" [Qârûn ve benzerleri] demek olur. (Redaktör: E.Ö)

320 Bu, delîlsiz bir yakıştırmadır. Bizce kasıd şudur: Fir'avn ile adamlarının ve kendi ileri gelenlerinin baskılarından, işkencelerinden ve öldürmelerinden korktukları için, İsrâîloğulları'nın çoğu da başlangıçta Mûsâ'ya îmân ettiklerini açığa vurmadılar-vuramadılar. (Redaktör: E.Ö)

321 Bizce bu yorum zayıftır. (Redaktör: E.Ö)

86. *"ve rahmetinle bizi o kâfirler qavminden kurtar."*

Bize Ubeydullâh tahdîs edip dedi: Ben Ebu'l-Huzeyl'in, *Rabbimiz! Bizi o zâlimler qavmi için bir fitne kılma* buyruğu hakkında şunları söylediğini işittim: Ben Ebû Sâlih'i şöyle dediğini işittim: "Rabbimiz! Onları bize karşı muzaffer kılma. Yoksa kendilerinin hakk, bizim bâtıl üzere olduğumuzu zannederler."

Dedi: Bir başka sefer de onun şöyle dediğini işittim: "Bizi belâ ile sınayıp da düşmanlarımızı sevindirme. Böyle bir belâdan bizi koru."

Dedi: Bir başka sefer de onun şöyle dediğini işittim: "Onlara bol rızq verip de bizi faqîrlikle fitneye düşürme/imtihan etme. O taqdîrde onlara muhtaç oluruz; bu da hem bizim, hem onlar için bir fitne olur."

87. *Mûsâ'ya ve kardeşine şöyle vahyettik: "Qavminiz* {yani, İsrâîloğulları} *için Mısr'da evler* {yani, mescidler[322]} *hazırlayın ve evlerinizi qıble yapın/kılın* {yani, mescidlerinizin qıblesi Mescid-i Harâm'a dönük olsun[323]} *ve* {o evlerde} *salâtı iqâme edin* {namazı vakitlerinde kılın} *ve mü'minleri müjdele!"*

88. *Mûsâ dedi ki: "Rabbimiz! Gerçekten sen Fir'avn'a ve onun melesine dünyâ* [*yakın/şimdiki*] *hayât'ta bir zînet* {yani, mülk/hükmranlık} *ve* {çeşitli/türlü türlü} *mallar verdin. Rabbimiz! Bunun sonucu olarak da Senin yolundan dalâlete düşürüyorlar"* {yani, Sen bunları onlara, sâdece şükretsinler ve Senin dînini inkâr etmesinler diye verdin, (onlar ise aksini yapıyorlar)}. {Mûsâ devâmla dedi ki:} *"Rabbimiz! Onların mallarını sil-süpür ve qalblerini sıkıştır* {yani, mühürle}. *Çünkü onlar, elîm azâbı görmedikçe îmân* {yani, tasdîq} *etmeyecekler."*

Elîm azâbı gördükleri taqdîrde îmân edecekler, fakat bunun kendilerine bir faydası olmayacaktır.

89. *Dedi ki: "Du'ânıza icâbet edildi. O hâlde* {Allâh'a giden yolda} *istiqâmet üzere yürüyün* {–böylece du'â eden ve 'âmin' diyen ortak olmuş oldu–} *ve bilmeyenlerin* {yani, Allâh'ın ortaksız bir ve tek olduğunu bilmeyenlerin: Mısr halkının} *sebîline* {yani, tarîkine {yoluna}} *ittibâ etmeyin/uymayın."*

90. *İsrâîloğulları'na bahr'ı geçirdik...*

---

322 Bu, zayıf bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)
323 Bu, delîlsiz-keyfî bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)

Bu, *Yetişilmekten korkmaksızın ve haşyet duymaksızın* {yani, Fir'avn'ın sana yetişeceğinden korkmaksızın ve suda boğulmaktan haşyet duymaksızın} *onlar için bahr'da kuru bir yol aç* (Tâ-Hâ, 20/77) âyetinde beyân ediliyor.

...Fir'avn ve onun ordusu bağy {yani, zulm} *ve düşmanlıkla* {yani, saldırganlıkla} *hemen onların peşine düştü. Nihâyet ğark onu idrâk edince* [*boğulacağı ân*] {yani, ölüm onu bürüyünce}, *"Îmân* {yani, tasdîq} *ettim, hakîkaten İsrâîloğulları'nın îmân* {yani, tevhîd ederek tasdîq} *ettiklerinden başka ilâh yoktur ve ben de O'na teslîm olanlardanım" dedi.*

91. *Şimdi mi* {yani, ölüm esnâsında mı} {îmân ediyorsun}? *Hâlbuki sen daha önce* {yani, azâbın inişinden önce} *isyân etmiş ve müfsidlerden* {yani, isyânkârlardan} *olmuştun!*

92. *Bugün seni bedeninle kurtaracağız ki haleflerine* {qıyâmet günü'ne kadar} *bir âyet* {yani, ilim/alâmet} *olasın. Kuşkusuz insânlardan bir çoğu âyetlerimizden* {yani, acâibliklerimizden [hayret verici işlerimizden] ve sultânımızdan} *ğâfildirler* {yani, onlara aldırış/dikkat etmezler}.

93. *Andolsun ki İsrâîloğulları'nı, bir sıdq mübevveine* {yani, sıdk menziline: Beytu'l-Maqdîs'e} *yerleştirdik* {yani, indirdik/konukladık} *ve onları tayyibâttan* {yani, yağmur ve bitkilerle} *rızqlandırdık. Kendilerine ilim gelinceye* {yani, Allâh Muhammed'i nebî olarak gönderinceye} *kadar ihtilâfa düşmediler* {yani, Tevrât ve İncîl ehli Muhammed'in nübüvveti husûsunda –o nebî olarak gelinceye kadar– ihtilâfa düşmediler, fakat nebî olarak gönderilince o'na hased ettiler ve o'nu inkâr ettiler}. *Muhakkak ki Rabbin, ihtilâfa düştükleri şeyler hakkında qıyâmet günü aralarında hükm verecektir.*

94. {Ey Muhammed!} *Eğer sana indirdiğimiz şeyde şekk'te/kuşkuda isen, senden önce Kitâbı okuyanlara* {yani, Abdullâh b. Selâm ve arkadaşlarına} *sor. Andolsun ki sana gelen hakk Rabbindendir. O hâlde mümterînden olma* {yani, Qur'ân husûsunda müşriklerden olma, –doğrusu o, Allâh'tan gelmiştir–}.

Müşriklerin, "Ona (Qur'ân'ı/vahyi) şeytân telkîn ediyor" demeleri üzerine, Allâh Nebî'yi sakındırarak buyuruyor ki:

 [redacted]

95. {Mekke kâfirlerinin tekzîb ettikleri gibi} *Allâh'ın âyetlerini* {yani, Qur'ân'ı} ***tekzîb edenlerden olma.*** *Aksi taqdîrde hâsirînden/hüsrâna uğrayanlardan olursun.*

96-97. *Doğrusu üzerlerine Rabbinin* {azâb} *kelimesi hakk* {yani, vâcib/gerekli} *olmuş olanlar* {yani, Allâh'ın ilminde bedbaht oldukları bilinenler} *îmân* {yani, tasdîq} *etmezler, –onlara her türlü âyet gelse bile– elîm azâbı görünceye kadar.*

Nitekim İsrâ sûresi'nde, *...ta ki bizim için arzdan bir pınar fışkırtmadıkça...* (İsrâ, 17/90) diyerek istedikleri gibi.

Benzeri isteklerini dile getiren, *Sizden önceki qurûndan ... olmalı değil miydi?* (Hûd, 11/116) buyruğu da buna benzemektedir.

Dedi: Qur'ân'da geçen her *fe-levlâ* [...malı/meli değil miydi] ibâresi, "fe-hellâ" anlamındadır. Bunun tek istisnâsı Yûnus sûresi (98. âyet) ile Hûd sûresi'nde (116. âyette) yer alan buyruklardır.

98. *Yûnus'un qavmi müstesnâ,* {azâbın nüzûlü esnâsında} *îmân edip de îmânı kendisine fayda veren bir qarye olmadı! Onlar îmân* {yani, tasdîq ve tevbe} *edince, dünyâ hayât'ta hızy/rüsvaylık azâbını onlardan açtık/giderdik ve onları bir vakte* {yani, ecellerinin nihâyetine} *kadar faydalandırdık.*

99. *Şâyet Rabbin dileseydi, yeryüzünde kim varsa hepsi topyekün îmân ederlerdi. Böyle iken, mü'min olsunlar diye insânları ikrâh mı edeceksin?*

Sonra Allâh ibret alıp Kendisini tevhîd etmeleri için san'atını, varlığına delîl göstererek şöyle buyuruyor:

100. *Bir nefs için –Allâh'ın izni dışında–* {yani, Allâh izn verinceye kadar} *îmân* {yani, Allâh'ın tevhîdini tasdîq} *etmek olamaz. Ricsi* {yani, ism'i/günâhı} *aqletmeyenler üzerine kılar.*

Sonra Mekke kâfirlerine öğüt vererek şöyle buyurmaktadır:

101. *De ki:* "{Güneş, ay, yıldızlar, bulut, yağmur gibi} *semâvâta/göklerde ve* {dağlar, ağaçlar, nehirler, ürünler, pınarlar gibi} *arzda/yerde neler var bir bakın!"*

Ardından Allâh onlar hakkındaki ilmini haber vererek şöyle buyurmaktadır:

...O âyât {yani, alâmetler} *ve nüzur* {yani, rasûller} *îmân etmeyecek bir qavme fayda vermez.*

Sonra onları geçmiş ümmetlerin azâbına benzer bir azâb ile korkutarak buyuruyor ki:

102. *Öyleyse onlar, kendilerinden önce geçmiş olanların* {yani, Nûh, Âd ve Semûd qavmi ile azâb edilmiş çeşitli kurûnun} *günleri gibi bir günden başkasını mı bekliyorlar? De ki: "O hâlde* {ölümü} *bekleyin. Doğrusu ben de sizinle berâber* {azâba uğratılacağınız zamânı} *bekleyenlerdenim."*

103. *Sonra rasûllerimizi ve* {onlarla birlikte} *îmân edenleri kurtarırız. Aynı şekilde mü'minleri* {âhirette ateşten, dünyâda zafer ile} *kurtarmak da üzerimize bir hakktır/borçtur.*

104. *(Ey Muhammed) de ki: "Ey insânlar! Eğer benim dînimden* {yani, İslâm'dan} *şekk'te/kuşkuda iseniz, ben sizin Allâh'ın dûnundan/berisinden ibâdet ettiklerinize* {yani, putlara, uydurma ilâhlara} *ibâdet etmem. Fakat, sizi vefât ettirecek olan Allâh'a ibâdet* {yani, Allâh'ı tevhîd} *ederim. Ben mü'minlerden* {yani, musaddıqlardan/tasdîq edenlerden} *olmakla emrolundum."*

105. *Ve yüzünü hanîf olarak* {yani, muhlis/ihlâslı bir şekilde} *dîne iqâme et ve müşriklerden* {yani, Allâh'a şirk/ortak koşanlardan} *olma!*

106. *Allâh'ın dûnundan/berisinden* {kendisine ihtiyaç duyduğun taqdîrde} *sana faydası ve* {dünyâda ibâdetini terkettiğin ve ona ibâdet etmediğin taqdîrde} *sana zararı olmayacak şeylere du'â etme/çağırma* {yani, Allâh ile birlikte O'nun gayri bir ilâha ibâdet etme}. *Eğer yaparsan* {yani, Allâh'ın gayrisine ibâdet edersen}, *o taqdîrde kuşkusuz zâlimlerden* {yani, müşriklerden/Allâh'a şirk/ortak koşanlardan} *olursun.*

Sonra, Allâh'ın dînine sımsıkı sarılması için o'nu korkutarak şöyle buyurmaktadır:

107. *Ve eğer Allâh sana bir durr* {yani, maraz/hastalık} *messederse/dokundurursa, onu* {yani, o durr'u: hastalığı} *–O* {yani, bizzat Rabbin kendisi} *hâric– açacak/giderecek yoktur. Ve eğer sana bir hayr* {yani, âfiyet ve lütuf} *idrâk ettirirse, O'nun lütfunu* {yani, hükm ve taqdîrini} *reddedecek/geri çevirecek kimse yoktur. Onu* {yani, şu lütfunu} *kullarından dilediğine isâbet ettirir ve O ğafûrdur, rahîmdir.*

95. **{Mekke kâfirlerinin tekzîb ettikleri gibi}** *Allâh'ın âyetlerini* {yani, Qur'ân'ı} ***tekzîb edenlerden olma. Aksi taqdîrde hâsirînden/hüsrâna uğrayanlardan olursun.***

96-97. ***Doğrusu üzerlerine Rabbinin*** {azâb} *kelimesi hakk* {yani, vâcib/gerekli} ***olmuş olanlar*** {yani, Allâh'ın ilminde bedbaht oldukları bilinenler} *îmân* {yani, tasdîq} *etmezler, –onlara her türlü âyet gelse bile– elîm azâbı görünceye kadar.*

Nitekim İsrâ sûresi'nde, *...ta ki bizim için arzdan bir pınar fışkırtmadıkça...* (İsrâ, 17/90) diyerek istedikleri gibi.

Benzeri isteklerini dile getiren, *Sizden önceki qurûndan ... olmalı değil miydi?* (Hûd, 11/116) buyruğu da buna benzemektedir.

Dedi: Qur'ân'da geçen her *fe-levlâ* [...malı/meli değil miydi] ibâresi, "fe-hellâ" anlamındadır. Bunun tek istisnâsı Yûnus sûresi (98. âyet) ile Hûd sûresi'nde (116. âyette) yer alan buyruklardır.

98. *Yûnus'un qavmi müstesnâ,* {azâbın nüzûlü esnâsında} *îmân edip de îmânı kendisine fayda veren bir qarye olmadı! Onlar îmân* {yani, tasdîq ve tevbe} *edince, dünyâ hayât'ta hızy/rüsvaylık azâbını onlardan açtık/giderdik ve onları bir vakte* {yani, ecellerinin nihâyetine} *kadar faydalandırdık.*

99. *Şâyet Rabbin dileseydi, yeryüzünde kim varsa hepsi topyekûn îmân ederlerdi. Böyle iken, mü'min olsunlar diye insânları ikrâh mı edeceksin?*

Sonra Allâh ibret alıp Kendisini tevhîd etmeleri için san'atını, varlığına delîl göstererek şöyle buyuruyor:

100. *Bir nefs için –Allâh'ın izni dışında–* {yani, Allâh izn verinceye kadar} *îmân* {yani, Allâh'ın tevhîdini tasdîq} *etmek olamaz. Ricsi* {yani, ism'i/günâhı} *aqletmeyenler üzerine kılar.*

Sonra Mekke kâfirlerine öğüt vererek şöyle buyurmaktadır:

101. *De ki:* "{Güneş, ay, yıldızlar, bulut, yağmur gibi} *semâvâta/göklerde ve* {dağlar, ağaçlar, nehirler, ürünler, pınarlar gibi} *arzda/yerde neler var bir bakın!"*

Ardından Allâh onlar hakkındaki ilmini haber vererek şöyle buyurmaktadır:

> *...O âyât* {yani, alâmetler} *ve nüzur* {yani, rasûller} *îmân etmeyecek bir qavme fayda vermez.*

Sonra onları geçmiş ümmetlerin azâbına benzer bir azâb ile korkutarak buyuruyor ki:

102. *Öyleyse onlar, kendilerinden önce geçmiş olanların* {yani, Nûh, Âd ve Semûd qavmi ile azâb edilmiş çeşitli kurûnun} *günleri gibi bir günden başkasını mı bekliyorlar? De ki: "O hâlde* {ölümü} *bekleyin. Doğrusu ben de sizinle berâber* {azâba uğratılacağınız zamânı} *bekleyenlerdenim."*

103. *Sonra rasûllerimizi ve* {onlarla birlikte} *îmân edenleri kurtarırız. Aynı şekilde mü'minleri* {âhirette ateşten, dünyâda zafer ile} *kurtarmak da üzerimize bir hakktır/borçtur.*

104. *(Ey Muhammed) de ki: "Ey insânlar! Eğer benim dînimden* {yani, İslâm'dan} *şekk'te/kuşkuda iseniz, ben sizin Allâh'ın dûnundan/berisinden ibâdet ettiklerinize* {yani, putlara, uydurma ilâhlara} *ibâdet etmem. Fakat, sizi vefât ettirecek olan Allâh'a ibâdet* {yani, Allâh'ı tevhîd} *ederim. Ben mü'minlerden* {yani, musaddıqlardan/tasdîq edenlerden} *olmakla emrolundum."*

105. *Ve yüzünü hanîf olarak* {yani, muhlis/ihlâslı bir şekilde} *dîne iqâme et ve müşriklerden* {yani, Allâh'a şirk/ortak koşanlardan} *olma!*

106. *Allâh'ın dûnundan/berisinden* {kendisine ihtiyaç duyduğun taqdîrde} *sana faydası ve* {dünyâda ibâdetini terkettiğin ve ona ibâdet etmediğin taqdîrde} *sana zararı olmayacak şeylere du'â etme/çağırma* {yani, Allâh ile birlikte O'nun gayri bir ilâha ibâdet etme}. *Eğer yaparsan* {yani, Allâh'ın gayrisine ibâdet edersen}, *o taqdîrde kuşkusuz zâlimlerden* {yani, müşriklerden/Allâh'a şirk/ortak koşanlardan} *olursun.*

Sonra, Allâh'ın dînine sımsıkı sarılması için o'nu korkutarak şöyle buyurmaktadır:

107. *Ve eğer Allâh sana bir durr* {yani, maraz/hastalık} *messederse/dokundurursa, onu* {yani, o durr'u: hastalığı} *-O* {yani, bizzat Rabbin kendisi} *hâric- açacak/giderecek yoktur. Ve eğer sana bir hayr* {yani, âfiyet ve lütuf} *idrâk ettirirse, O'nun lütfunu* {yani, hükm ve taqdîrini} *reddedecek/geri çevirecek kimse yoktur. Onu* {yani, şu lütfunu} *kullarından dilediğine isâbet ettirir ve O ğafûrdur, rahîmdir.*

108. *De ki: "Ey insânlar! Andolsun ki size Rabbinizden hakk* {yani, Qur'ân} *geldi. Artık kim hidâyete ererse, sâdece nefsi için* [*kendi lehine*] *hidâyete ermiş olur ve kim de* {Qur'ân'a îmân etmeyip} *dalâlette kalırsa, sâdece kendi aleyhine dalâlette kalmış olur. Ben sizin üzerinize bir vekîl değilim."*

109. *Sana* {helâl ve harâma dâir} *vahyolunana ittibâ et...*

Arkasından Nebîsi'ne, onların yalanlamalarına ve eziyetlerine karşı sabretmesi için tesellide bulunarak şöyle buyurmaktadır:

> *...ve* {ey Muhammed,} *Allâh hükmünü verinceye kadar* {eziyetlere} *sabret. O, hâkimlerin/hükm verenlerin hayrlısıdır.*

11. HÛD SÛRESİ

MEKKÎ, 123 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *Elif-Lâm-Râ. (Bu,) âyetleri* {yani, Qur'ân âyetleri} ***ihkâm edilmiş*** {yani, bâtıldan korunmuş}, ***sonra bir Hakîm-Habîr'in ledünnünden*** {yani, emrinde/işlerinde hakîmin/hikmetlinin, yaratılmışların amellerinden haberdar olanın indinden/yanından} ***tafsîl edilmiş*** {yani, beyân edilmiş: emrinin, nehyinin, haddlerinin, olacak ve olmuşa dâir şeylerin/işlerin bildirildiği} ***bir kitâbdır.***

2. {(Ey Nebî!) Mekke kâfirlerine de ki:} *"Allâh'tan başkasına ibâdet etmeyin* {yani, O'ndan başkasını tevhîd etmeyin}. *Kuşkusuz ben sizin için O'ndan* {yani, Allâh'tan} *bir nezîrim* {yani, O'nun azâbına karşı uyarıcıyım} *ve bir beşîrim"* {yani, cennet ile müjdeciyim}.

3. *"Rabbinize istiğfâr edin* {yani, şirkten ötürü bağışlanma dileyin}. *Sonra* {şirkten dolayı} *O'na tevbe edin ki müsemmâ bir ecele* {yani, ecellerinizin nihâyetine} *kadar sizi güzel bir metâ ile metâlandırsın* {yani, sizin dünyâda âfiyetle güzel bir şekilde yaşamanızı sağlasın ve sizi kıtlık ve başka cezâlara uğratmasın} *ve* {âhirette} *her fadl sâhibine* {dünyâdaki ameli itibâriyle} *fadlını* {yani, derecelerde üstünlüğünü} *versin. Eğer tevelli ederseniz* {yani, îmândan i'râz ederseniz/yüz çevirirseniz}, ***doğrusu ben sizin için zorlu/dehşetli bir günün azâbından korkarım."***

Ancak onlar tevbe etmediler. Allâh da yedi yıl süreyle onlara yağmur yağdırmadı, öyle ki kemikleri, mevtâyı/ölüleri, köpekleri, leşleri [cîfe] yiyecek hâle geldiler.

4. {Sizden hiç biri müstesnâ olmamak üzere âhirette} *dönüşünüz Allâh'adır ve O her şeye* {yani, ölümden sonra diriltmeye ve gayrisine} *qadîrdir."*

5. *İyi bilin ki, doğrusu onlar* {(yani, Mekke kâfirleri)} *ondan* {yani, Nebî'den} *gizlenmek için göğüslerini bükerler...*

Mekke kâfirleri Qur'ân'ı işittiklerinde –onu işitmekten hoşlanmadıkları için– başlarını göğüslerine doğru eğerlerdi. Allâh onların bu hâllerini biliyordu.

...İyi bilin ki, onlar siyâblarına/elbiselerine büründükleri vakit de {yani, başlarını elbiseyle örttükleri taqdîrde de} {Allâh} *onların* {qalblerinde} *gizlediklerini ve* {dilleriyle} *îlân ettiklerini bilir. Doğrusu O, göğüslerin özüne alîmdir* {yani, qalblerdeki küfrü ve onun gayrini çok iyi bilendir}.

6. *Arzdaki dâbbeden hiç biri yoktur ki, rızqı* {–her nereye yönelirse yönelsin–} *Allâh üzerine olmasın. Onun müstaqarrını da* {yani, geceleyin karâr kıldığı yeri de}, *müstevdasını da* {yani, ölümü esnâsında emânet edildiği yeri de} *bilir. Hepsi* {yani, her nefsin müstaqarrı [durduğu yer] ve müstevdası [emânet bırakıldığı yer]} *mübîn bir kitâbdadır* {yani, o, levh-i mahfûzda beyyindir/açıktır}.

7. *O ki semâvât u arzı* {ve o ikisi arasındakileri} *altı günde halqetti.* {Sonra arş üzerine istivâ etti: arş üzerinde karâr kıldı}; *–ve* {semâvât u arzı ve hiçbir şeyi yaratmadan önce} *O'nun arşı su üzerinde idi– hanginizin* {Rabbi için} *daha güzel amel işleyeceği husûsunda sizi sınamak için* {yani, Allâh gökleri ve yeri olacak şeyler için; her ikisindeki âyet/alâmet ve belgeleri de sizi sınamak için yarattı}. {Ey Muhammed! Mekke kâfirlerine}, *"Ölümün ardından muhakkak ba'sedileceksiniz/diriltileceksiniz" diyecek olsan,* {Mekkelilerden} *o küfredenler, "Bu, başka değil mübîn bir sihrdir"* {yani, "Muhammed'in bu söylediği, başka değil beyyin/açık bir sihrdir. Çünkü o bize ölümden sonra diriliş olacağını haber veriyor"} *derler.*

8. *Eğer onlardan* {yani, Mekke kâfirlerinden} *azâbı ma'dûd bir ümmete* {yani, ma'lûm/belli senelere: Bedir'de öldürülmelerine kadar} *te'hir etseydik,...*

("Ümmet" lâfzının bu ma'nâda kullanılması açısından) bunun bir benzeri de, *Bir ümmetin ardından* {yani, senelerin ardından/seneler geçtikten sonra} *hatırladı* (Yûsuf, 12/45) âyetidir.

...{ey Muhammed} *"Onu habseden/tutan nedir"* {yani, –azâbı yalanlamak sûretiyle– "Azâbı bizden men eden nedir"}? *derlerdi. İyi bilin ki,* {azâb} *onlara geleceği gün, onlardan sarf edilecek* [çevrilecek/döndürülecek] *değildir* {yani, gelecek azâbı onlardan sarf ettirecek/çevirecek biri yoktur}. {Onun kendilerine inmeyeceğini söyleyerek} *alay ettikleri şey* {yani, azâb} *onları saracaktır.*

9. *Eğer insâna Bizden bir rahmet tattırsak* {yani, bir ni'met: bir hayr ve âfiyet versek}, *sonra onu ondan alsak, muhakkak o,* {şiddet [darlık ve sıkıntı hâlinde] hayrdan yana} *ümîdsiz,* {ihsân ettiği bolluk ni'meti husûsunda Allâh'a karşı} *nankördür.*

10. *Ve eğer ona* {yani, kâfire} *messeden/dokunan bir darrânın* {yani, isâbet eden bir şiddet ve belânın} *ardından ona bir ni'met tattırsak* {yani, bir hayr ve âfiyet versek}, *"Seyyiât/kötülükler* {yani, başıma gelen sıkıntılar} *benden gitti" der. Doğrusu o ferahlanır* {yani, bolluk ve âfiyet hâlinde şımarır}, *fahûr olur* {yani, Allâh'ın ni'metleri içindeyken de şükretmeyip böbürlenir}.

Sonra istisnâda bulunarak şöyle buyuruyor:

11. {Darrâya [darlık ve sıkıntılara]} *sabreden ve sâlih ameller işleyenler müstesnâdır* {yani, onlar böyle değildir}. *İşte onlar var ya, onlar* {yani, onların günâhları} *için bir mağfiret ve* {cennette} *kebîr/büyük* {yani, azîm/muazzam} *bir ecr/mükâfât vardır.*

12. *Öyleyse sen, "Ona* {aramızda paylaştırmak üzere semâdan} *bir hazîne* {yani, mal} *indirilmeli veya o'nunla berâber* {eğer Muhammed rasûl olduğu iddiâsında doğru söyleyen biri ise sözleriyle o'nu tasdîq edecek ve o'na yardım edecek} *bir melek gelmeli değil miydi?!" diyorlar diye,* {bu husûsu tebliğ etmekten ötürü} *göğsün daralarak sana vahyolunanın bazısını* {yani, sana sahte ilâhların durumuyla ilgili olarak indirilenleri} *terk mi edeceksin?!...*

Böylece o'nu tebliğde bulunmaya teşvik etmeyi murâd etmiştir.

Kureyş kâfirleri Nebî'ye, "{İlâhlarımıza ibâdeti terk etmeyi ve onları ayıblayıp tenkid etmeyi ihtivâ etmeyen} *bunun gayrı bir qur'ân* [*hitâbe*] *getir veya onu* {kendiliğinden} *değiştir* (Yûnus, 10/15) demişlerdi. Nebî de, –kendisine ittibâ ederler ümîdiyle– onların tenkid edildikleri âyetleri onlara okumamayı içinden geçirecek gibi olunca, Allâh, *Öyleyse sen, "......." diyorlar diye, göğsün daralarak sana vahyolunanın bazısını terk mi edeceksin?!...* buyruğunu indirdi.

Sonra Allâh, tebliği tekrar söz konusu ederek şöyle buyurmaktadır:

> ...{Ey Muhammed! Tebliğ et!} *Sen sâdece bir nezîrsin. Allâh ise her şeye* {yani, senin Allâh'ın Rasûlü olduğuna da} *vekîldir* {yani, şâhiddir}.

13. *Bu yüzdendir ki, "Onu uydurdu"* {yani, bu Qur'ân'ı Muhammed kendiliğinden uydurup söylüyor} *diyorlar.* {Mekke kâfirlerine} *de ki: "Eğer* {Muhammed'in bunu kendiliğinden uydurduğu iddiânızda} *sâdıqlar iseniz, haydi onun misli* {yani, Qur'ân'ın benzeri} *uydurma/uydurulmuş* {yani, insânlar tarafından ortaya konulmuş} *on sûre getirin ve Allâh'ın dûnundan/berisinden* {yani, ibâdet ettiğiniz ilâhlardan} *gücünüzün yettiğini de* {isti'âneye/yardıma} *çağırın."*

Allâh bu sûrede, *Onun misli uydurma/uydurulmuş on sûre getirin* buyurarak onlara meydan okudu, fakat getiremediler. Sonra, *Onun misli/mislinden* {tek} *bir sûre getirin* (Yûnus, 10/38, Bakara, 2/23) buyurarak tekrar meydan okudu, fakat yine getiremediler. Allâh da, *Eğer yapamazsanız* {yani, yapamadığınıza göre} *–ki (aslâ da) yapamayacaksınız–* {yani, onun benzerini aslâ meydana getiremeyeceksiniz}, *öyleyse o ateşten ittiqâ edin/korunun, ki onun tutuşturucusu insânlar ve taşlardır, kâfirler* {yani, tevhîdi inkâr eden kimseler} *için hazırlandı* (Bakara, 2/24) buyurdu.

14. *Eğer size* {yani, tek başına Nebî'ye} *cevâb veremezlerse* {yani, ey Muhammed, bunu yapmayacak olurlarsa}, {Mekke kâfirlerine de ki:} *artık bilin ki* {bu Qur'ân} *sâdece Allâh'ın ilmiyle* {yani, izniyle –İbn Mes'ûd'un qırâ'ati: "Sâdece Allâh'ın izniyle..." şeklindedir–[324]} *indirilmiştir ve* {yine bilin ki,} *O'nun dışında ilâh* {yani, O'nun ortağı} *yoktur.* {Eğer bu Qur'ân'ın bir benzerini getirmeyecek olurlarsa onlara de ki:} *Artık teslîm* {yani, ihlâsla tevhîdi kabûl eden kimseler} *oluyor musunuz?*

15. {Fâcirlerden} *kim* {iyi amelleriyle} *dünyâ* [*yakın/şimdiki*] *hayâtı ve onun zînetini irâde eder* {fakat Allâh'ın vechini/rızâsını irâde etmez} *ise, orada* {yani, dünyâda} *onlara amellerini(n karşılığını)* {yani, sevâbını/mükâfâtını} {hayr/mal ve rızq vermek sûretiyle} *tamâmen öderiz...*

Benzeri bir buyruk da Şûrâ, 42/20 âyetinde yer almaktadır.

...ve orada onlara nasîb yoktur.

Sonra onların âhiretteki konumlarını haber veriyor:

16. *İşte onlar ki, onlar için âhirette ateşten başka birşey yoktur ve ora-*

---

324 Bu, İbn Mes'ûd'un, *bi-ilmi* [ilmiyle] lâfzını, *bi-izni* [izniyle] şeklinde okuduğu anlamında değil, tefsîrî bir îzah anlamında olmalıdır. (Redaktör: E.Ö)

da {yani, dünyâda} *san'atları [yapıp ettikleri]* {âhirette} ***boşa gitmiştir ve amelleri bâtıldır*** {yani, amelleri onlardan kabûl edilmemiştir, çünkü onlar o amelleri dünyâ için yapmışlardı. Bu sebeble bu amellerinin âhirette kendilerine hiçbir faydası olmayacaktır}.

17. *O hâlde o kimse gibi olur mu?! Rabbinden bir beyyine üzerinde bulunuyor ve onu* {yani, Qur'ân'ı} *tilâvet [ta'kîb] ediyor O'ndan bir şâhid* {yani, Cibrîl onu Muhammed'e okuyor ve Muhammed'in tilâvet ettiği Qur'ân'ın Allâh'tan geldiğine dâir Muhammed'in lehine şâhidlik ediyor[325]}. *Ondan önce de bir imâm* {yani, kendisine iktidâ edilen Tevrât} *ve bir rahmet* {yani, ona îmân eden kimseler için onları azâbdan uzaklaştıran bir rahmet} *olarak Mûsâ'nın kitâbı* {yani, Tevrât} *var* {yani, ey Muhammed, senin kitâbından önce Cibrîl Tevrât'ı Mûsâ'ya okudu}. *İşte onlar* {yani, ehl-i Tevrât}, *ona* {yani, Qur'ân'a} *îmân* {yani, onu tasdîq} *ederler...*

Bu da, *Kendilerine Kitâb'ı verdiklerimiz ona* {yani, Muhammed'in getirdiği Qur'ân'ın Allâh'tan olduğuna} *îmân ederler* (Ra'd, 3/36) âyetine benziyor.

...*O ahzâbdan/hiziblerden* {yani, İbn Ümeyye, İbnu'l-Muğîre, İbn Abdullâh el-Mahzûmî ve Âl-i Ebî Talha b. Abdu'l-Uzzâ'dan} *kim ona* {yani, Qur'ân'a} *küfrederse, onun mev'idi [gideceği yer] ateştir...*

Âyet şunu ifâde ediyor: Rabbinden bir beyâna göre amelde bulunan kimse, Qur'ân'ı inkâr edip mev'idi [gideceği yer] ateş olan kâfir ile bir/eşit değildir/olamaz.

...*Öyleyse bu husûsta ondan* {yani, Qur'ân'dan} *kuşku duyma...*

Kureyş kâfirlerinin, "Qur'ân Allâh'tan değildir. Onu sâdece Muhammed uyduruyor ve o'na bunu er-Rey adındaki şeytân Muhammed'in (s.a) lisânı üzere ilqâ ediyor" demeleri üzerine Allâh, *Öyleyse bu husûsta ondan kuşku duyma* buyruğunu indirdi.

...*Doğrusu o hakktır, Rabbindendir* {yani, Allâh'tandır ve Qur'ân Rabbinden bir hakktır}. *Fakat insânların* {yani, Mekkelilerin} *ço-*

[325] Bu, zayıf bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)

ğu îmân **{yani, Qur'ân'ın Allâh indinden olduğunu** tasdîq} *et-* ***mezler.***

Sonra, onları zikrederek buyuruyor ki:

18. {O'nunla birlikte bir ortak olduğunu iddiâ ederek} *Allâh üzerine yalan uydurandan kim daha zâlimdir* {yani, kimse ondan daha zâlim değildir}. *İşte onlar* {yani, o yalan söyleyenler/Allâh üzerine yalan uyduranlar} *Rabb'lerine arz olunacaklar ve şâhidler* {yani, nebîler –hafaza melekleri ve insânlar olduğu da söylenmiştir. Bu, Arabların kullandıkları, "Şâhidlerin başları üzerinde" tabirine benzemektedir–} *de, "İşte bunlar, Rabb'leri üzerine yalan söyleyenlerdir"* {yani, şâhidler: nebîler Rabb'lerine arz olunduklarında, "Biz sizin aleyhinize şâhidlik ediyoruz –ki biz hakk ile şâhidlik ettik–, onlar bizi yalanladı. Yine biz onların Rabb'leri üzerine yalan söylediklerine ve Allâh ile birlikte bir ortak olduğunu iddiâ ettiklerine de şâhidlik ediyoruz"} *derler. İyi bilin ki, Allâh'ın la'neti zâlimlerin* {yani, müşriklerin} *üzerinedir.*

Bunun bir benzeri de, *Allâh'ın la'neti zâlimlerin üzerinedir* (A'râf, 7/44) âyetidir.

Sonra Allâh onlardan haber vererek buyuruyor ki:

19. *Onlar ki Allâh yolundan* {yani, İslâm dîninden} *alıkorlar ve onun eğriliğini arzu ederler* {yani, İslâm milletinin bozulmasını irâde ederler} *ve onlar âhirete* {yani, amellerin karşılığının verileceği ölümden sonra dirilişe} *kâfirlerdir* {yani, onun gerçekleşmeyeceğini söyleyenlerdir}.

Sonra Allâh Teâlâ onların niteliklerini zikrederek şöyle buyurmaktadır:

20. *Onlar* {habîs amellerinin karşılığını görmekten kaçarak} *arzda âciz bırakacak* {yani, Allâh'ın önüne geçecek [Allâh'ın elinden kurtulacak]} *değillerdir. Onlar için Allâh'ın dûnundan* [*berisinden/aşağısından*] *evliyâdan eser yoktur* {yani, onları Allâh'ın azâbından kurtaracak akrabaları yoktur}. *Onlar için azâb katlanacaktır. Onların sem'e ıstıtaı yoktu* [*onlar işitmeye tahammül edemezlerdi*] {yani, onlar Qur'ân'a îmân etmek üzere dinlemezlerdi} *ve* {Qur'ân'a îmânı} *görmezlerdi/sezmezlerdi.* {Çünkü Allâh kulaklarına bir ağırlık koymuş, gözlerini perdelemişti}.

Onların niteliklerini sıralamaya devâm ederek buyuruyor ki:

21. *İşte bunlar nefslerini hüsrâna uğratanlardır* {yani, kendilerini aldatanlardır}. *Uydurdukları şeyler onlardan kayboldu.*

22. *Kuşkusuz âhirette en çok hüsrâna uğrayacaklar onlardır.*

Sonra Allâh mü'minlerden ve onlar için hazırladıklarından haber vererek şöyle buyuruyor:

23. *Îmân edenlere, sâlih amel işleyenlere ve Rabb'lerine ihbat edenlere* {yani, ihlâs ile bağlananlara} *gelince, işte onlar cennet ashâbıdır. Orada hâlidler* {yani, ölmeyecekler} *onlardır.*

Sonra Allâh mü'minler ve kâfirler için bir mesel darb ediyor:

24. *Bu iki ferîqın* {yani, mü'min ile kâfirin} *meseli,* {îmândan yana görmeyen} *kör ve* {îmândan yana} *sağır* {yani, onu işitmeyen –ki bu, kâfirin meselidir–} *ile* {îmânı} *gören/sezen ve* {îmânı} *işiten* {–ki bu da, mü'minin meselidir–} *gibidir. Bu ikisinin meseli bir/eşit olur mu* {yani, bu ikisi birbirine benzer mi}?!...

Onların, "Hayır" demeleri üzerine dedi ki:

...*O hâlde tezekkür etmez misiniz* {yani, o ikisinin birbirine eşit olamayacağını düşünüp de ibret almaz mısınız}?

Mekke kâfirleri Muhammed'in (s.a) risâletini yalanlayınca, Allâh Muhammed'e; Nûh'u, Hûd'u, Sâlih'i, Lût ve Şu'ayb'ı rasûl olarak gönderdiğini –bu sûrede– haber verdiği gibi, o'nu da rasûl olarak gönderdiğini haber vermektedir:

25. *Andolsun ki Biz Nûh'u qavmine gönderdik* {de onlara dedi ki:} *"Kuşkusuz ben sizin için mübîn* {yani, beyyin/açık} *bir nezîrim"* {yani, dünyâda azâba karşı bir uyarıcıyım}.

Bunun benzeri de Nûh sûresi'nde (2. âyette) geçmektedir.

26. {Sonra Nûh şöyle devâm etti:} *"Allâh'tan başkasına ibâdet etmeyin. Gerçekten ben sizin için* {dünyâda} *elîm* {yani, can yakıcı} *bir günün azâbından korkuyorum."*

27. *Bunun üzerine qavminden küfreden o mele* {yani, eşraf} *dediler ki: "Biz seni, başka değil bizim gibi bir beşer* {yani, bizden herhangi bir üstünlüğü olmayan bir Âdemoğlu} *görüyoruz ve sana ittibâ edenleri de hemen ilk bakışta* {yani, hemen onların} *rezillerimiz* {yani, sefîl insânlardan rezîller/aşağılıklar olduklarını} *görüyoruz. Sizin bize* {mülk, mal ya da herhangi bir husûsta} *bir üstün-*

lüğünüzü de görmüyoruz {ki sana –yani, Nûh'a– ittibâ edelim}. ***Aksine sizi*** {yani, bir nebî-rasûl olduğunu iddiâ etmen sebebiyle seni} ***yalancılar***{dan} ***zannediyoruz*** {yani, sanıyoruz}.

28. ***Dedi ki: "Ey qavmim! Söyleyin bakalım: Eğer ben Rabbimden bir beyyine*** {yani, beyân} ***üzerinde isem ve bana indinden bir rahmet*** {yani, ni'met: hidâyet} ***vermiş de siz kör kalmışsanız*** {yani, siz bu rahmeti fark edememişseniz}, ***siz onu*** {yani, rahmeti: ni'met ve hidâyeti} ***kerih gördüğünüz hâlde sizi ilzâm mı edeceğiz*** [*size zorla mı kabûl ettireceğiz*]?!"

29. *"Ey qavmim! Buna* {yani, îmâna} *karşılık sizden bir mal* {yani, bir ödeme yapmanızı} *istemiyorum. Benim ecrim* {yani, yaptıklarımın karşılığı}, {âhirette} *ancak Allâh üzerinedir. Ben îmân edenleri tard edecek* {yani, ben sizin sefîl/aşağılık gördüklerinizin îmânlarını kabûl etmeyecek/reddedecek} *değilim. Doğrusu onlar Rabb'lerine mülâqî olacaklar/kavuşacaklar"* {da îmânlarının karşılığını alacaklardır/îmânlarının karşılığı onlara verilecektir}...

Allâh'ın, *Onların hesâbı* {O'na mülâqî oldukları vakit} *ancak Rabbim üzerinedir; şâyet şu'ûrluysanız* {yani, biliyorsanız} (Şu'arâ, 26/113) buyruğu da buna benziyor.

...*"Fakat ben sizi* {size verdiğim emirlere ve getirdiklerime karşı} *câhillik eden bir qavm görüyorum."*

30. *"Ey qavmim! Ben onları tard edersem* {yani, aşağı tabakadan kabûl ettiklerinizin îmânını kabûl etmeyecek/reddedecek olursam}, *Allâh'a karşı bana kim yardım eder* {yani, beni kim korur}? *Öyleyse tezekkür etmez misiniz"* {yani, Allâh'a karşı kimsenin kimseyi koruyamayacağını düşünmez misiniz}?

31. *"Ben size, 'Allâh'ın hazîneleri* {yani, anahtarları: O'nun sizi bırakıp ayak takımı kabûl ettiğiniz kimselere hidâyet etmesi} *benim yanımdadır' demiyorum ve ğaybı da bilmiyorum"* {yani, ben size, "Allâh'ın onlara hidâyet edeceğine dâir ğayb benim yanımdadır" da demiyorum}...

Nûh'un (a.s) Şu'arâ sûresi'ndeki, *Ne yaptıklarına dâir benim bir ilmim yoktur* (Şu'arâ, 26/112) sözü de bu anlamı ifâde etmektedir.

...{Ardından Nûh onlara dedi ki:} "{Size}, *'Ben* {meleklerden} *bir meleğim de demiyorum'* {ben sâdece bir beşerim}...

Çünkü onlar, *Biz seni, başka değil bizim gibi bir beşer* {yani, bizden herhangi bir üstünlüğü olmayan bir Âdemoğlu} *görüyoruz ve sana ittibâ edenleri de hemen ilk bakışta rezillerimiz* {yani, sefil insânlardan reziller} *görüyoruz. Sizin bize* {mülk, mal ya da herhangi bir husûsta} *bir üstünlüğünüzü de görmüyoruz* {ki sana –yani, Nûh'a– ittibâ edelim}. *Aksine sizi* {yani, bir nebî-rasûl olduğunu iddiâ etmen sebebiyle seni} *yalancılar*{dan} *zannediyoruz* {yani, sanıyoruz} (Hûd, 11/27) demişlerdi.

..."*Gözlerinizin hor gördüğü* {yani, ayak takımı kabûl ettiğiniz} *kimseler için, 'Allâh onlara bir hayr* {yani, îmân} *vermez' de demiyorum. Allâh onların* {yani, aşağılık gördüğünüz kimselerin}, *nefslerindekini* {yani, qalblerindeki îmânı} *en iyi bilendir. Kuşkusuz ben o taqdîrde* {yani, onların îmânlarını kabûl etmediğim taqdîrde} *zâlimlerden olurum."*

32. *Dediler ki: "Ey Nûh! Andolsun ki bizimle cedelleştin* {yani, tartıştın}, *bizimle olan cedelini de* {yani, tartışmanı da} *çoğalttın/uzattın. Öyleyse haydi* {azâbdan} *bizi tehdid edip durduğunu getir, eğer sâdıqlardan* {yani, azâbın üzerimize ineceği sözünde doğrulardan} *isen."*

Allâh Teâlâ Nûh'a (a.s) –Nûh sûresi'nde de belirtildiği gibi– onları azâb ile inzâr etmesini emretti, Nûh da onları, *Gerçekten ben sizin için* {dünyâda} *elîm* {yani, can yakıcı} *bir günün azâbından korkuyorum* (Hûd, 11/26) diye uyardı, fakat onlar, *Öyleyse haydi* {azâbdan} *bizi tehdid edip durduğunu getir, eğer sâdıqlardan* {yani, azâbın üzerimize ineceği sözünde doğrulardan} *isen* diyerek o'nu yalanladılar. Bunun üzerine Nûh (a.s) onlara hitâb etti:

33. *Dedi ki: "Onu size sâdece Allâh getirir* {yani, bu benim elimde olan birşey değildir}, *eğer dilerse. Siz âciz bırakacak değilsiniz"* {yani, habîs/kötü amellerinizle Allâh'ın elinden kurtulamazsınız. O mutlaka size amellerinizin karşılığını/cezâsını verecektir}.

34. *"Allâh sizi iğvâ etmeyi* {yani, hidâyetten uzaklaştırıp dalâlette bırakmayı} *irâde ediyorsa, ben sizin iyiliğinizi irâde etsem de iyiliğinizi irâde etmemin* {sakındırdığım azâba karşı} *size bir faydası olmaz. Sizin Rabbiniz O'dur* {O'nun hiçbir ortağı yoktur} *ve* {ölümün ardından} *O'na döndürüleceksiniz"* {O da size amellerinizin karşılığını verecektir}.

Sonra Allâh, Muhammed'in (s.a) ümmeti arasındaki Mekkeli kâfirleri zikrederek şöyle buyurmaktadır:

35. ***Aksine/yine de, "Onu uydurdu" diyorlar...***

("Em" edatının kullanımı açısından) bunun bir benzeri de, *Aksine* {em}, ***"Ben, bundan hayrlıyım, ki o mühîn/hor-haqîr..."*** (Zuhruf, 43/52) âyetidir.

Onu uydurdu **ibâresi, müşriklerin/Mekkeli kâfirlerin** "Muhammed bu **Qur'ân'ı kendiliğinden icad etti; o Allâh'tan değildir"** demelerine işârettir.

> ...*De ki: "Eğer onu uydurduysam* {yani, onu kendiliğimden icad ettiysem}, *cürmüm* {yani, hatâm: Allâh üzerine yalan uydurmam} *bana âittir ve ben sizin cürmlerinizden berîyim"* {yani, sizin hatâlarınızdan: Allâh'a küfr etmenizden uzağım}.

Sonra Allâh Teâlâ tekrar Nûh'u (a.s) zikrederek şöyle buyurmaktadır:

36. *Nûh'a vahy olundu ki: "Qavminden, îmân edenlerden* {yani, Allâh'ın tevhîdini tasdîq edenlerden} *başka kimse îmân etmeyecektir. O hâlde yapmış olduklarına* {yani, Allâh'a küfretmelerine} *tasalanma"* {yani, üzülme}...

37. ...*"ve gözümüzle* {yani, ilmimizle} *ve vahyimizle* {yani, sana emrettiğimiz şekilde} *o gemiyi yap* {yani, onun için amel et/çalış} *ve o zulmedenler* {yani, şirk koşanlar -ki o'nun oğlu Ken'ân b. Nûh da zulmedenlerden/şirk koşanlardan idi-} *hakkında Bana hitâb etme* {yani, Bana mürâcaat etme}. *Kuşkusuz onlar ğark olacaklardır/suda boğulacaklardır."*

Çünkü Nûh (a.s), *Rabbim! Kuşkusuz oğlum da benim ehlimdendir ve kuşkusuz Senin va'dîn hakktır ve Sen ahkemu'l-hâkimînsin* (Hûd, 11/45) demişti.

38. *Gemiyi yaparken* {yani, onu yapmaya çalışırken}, *qavminin melesinden* {yani, eşrafından} *olanlar yanına uğradıkları* {yani, o'nun yanına geldikleri} *her seferinde o'nunla eğleniyorlardı.* {Nûh onlara} *dedi ki: "Eğer* {yaptığımız gemi dolayısıyla} *bizimle eğleniyorsanız,* {size suda boğulma azâbı indiğinde} *biz de sizinle -sizin eğlendiğiniz gibi- eğleneceğiz."*

39. *"Artık hızy azâbının* {yani, zelîl kılacak azâbın: suda boğulma azâbının} *kime gelip çatacağını ve muqîm/kalıcı azâbın* {yani, âhirette dâimî azâbın: azâb edilenlerin yakasını bırakmayacak kesintisiz/sürekli azâbın} *kimin üzerine olacağını* {yani, kimin için vâcib/gerekli olacağını} *yakında bileceksiniz."*

Bu bir tehdiddir.

40. *Nihâyet emrimiz* {yani, onlara azâbın inişi hakkındaki sözümüz} *geldiği ve tennûr/tandır feverân ettiği* {yani, içinde ekmek pişirilen tandırdan su kaynadığı –ki bu tandır, Şam'da Ayvnıverde'de bulunan Nûh'un evinin dib tarafında idi–[326]} *vakit dedik ki: "Her zevceynden ona ikişer* {yani, erkekli-dişili her çiftten gemiye} *yükle"...*

Zevceynisneyni, "erkek ve dişi olmak üzere iki tâne" demektir, ki buna *zevcân* [iki eş: dört tâne] denilir. Şâyet *isneyni* [iki] lâfzı kullanılmamış olsaydı, burada *zevcân* [iki eş], "dört" anlamına gelecekti.

...*"ve ehlini* {gemiye yükle}, *aleyhinde söz* {yani, azâb} *sebk etmiş* {yani, geçmiş} *olan müstesnâ* {yani, ehlinden olup da Levh-i Mahfûz'da aleyhinde azâb sözü geçmiş olan: Ken'ân b. Nûh hâric –onları berâberinde yükleme/gemiye bindirme. Ehlinden, oğlunu ve karısını istisnâ etmiştir–} *ve îmân edenleri* {yani, Allâh'ın tevhîdini tasdîq edenleri} *de"* {gemiye yükle}. *Zâten o'nun* {yani, Nûh'un} *berâberinde îmân eden çok azdı.*

41. *Dedi ki: "Binin onun* {yani, geminin} *içine Allâh'ın ismiyle* {yani, ona bindiğiniz vakit, 'bismillâh' [Allâh'ın ismiyle] deyin} *onun mecrâsı/akması* {yani, aktığı [suda yüzdüğü] vakit} *ve mürsâsı/durması* {yani, durduğu vakit} {(de 'bismillâh' [Allâh'ın ismiyle] deyin)}. *Kuşkusuz Rabbin* {zenblere/günâhlara} *ğafûrdur,* {bizi azâbdan kurtaran} *rahîmdir."*

42. *Ve o, içindekilerle berâber dağlar gibi dalgalar arasında akıp giderken Nûh,* {kendisinden uzakta} *ayrı bir yere çekilmiş olan oğluna nidâ etti* {yani, yedi defa[327] seslendi/bağırdı}: *"Ey oğulcağızım! Gel (îmân et de) bizimle berâber (gemiye) bin, kâfirlerle birlikte olma* {aksi taqdîrde onlarla berâber boğulursun}.

43. {Oğlu} *dedi ki: "Beni sudan koruyacak* {yani, suda boğulmamı önleyecek} *bir dağa sığınacağım."* {Nûh} *dedi ki: "Bugün Allâh'ın emrinden koruyacak yoktur"* {yani, suda boğulmayı önleyecek yoktur}...

326 Bu, tamâmen hurâfedir. (Redaktör: E.Ö)
327 Bu, delîlsiz bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)

Sonra istisnâda bulunarak buyuruyor ki:

...*{Rabbimin} ***rahmet ettiği kimse müstesnâ"*** **{yani, benimle birlikte gemiye binen mü'minler hâric, işte sâdece bunlar korunup kurtulacaklar, diğerleri suda boğulacaktır}.** ***Derken o ikisinin*** **{yani, Nûh ile oğlunun}** ***arasına dalgalar girdi*** **{yani, engel teşkil etti}** ***de (o da) suda boğulanlardan oldu.***

44. {Onların hepsi suda boğulduktan sonra,} *"Ey arz, suyunu yut ve ey semâ (suyunu) tut" denildi* {de yer içinden çıkan suları yuttu. Semâdan da tek damla su düşmedi}. *Böylece su çekildi* {yani, eksildi ve dağlar ortaya çıktı} *ve emr* {yani, kâfirler hakkındaki suda boğulma azâbı} *qadâ edildi/gerçekleşti* {de onlar boğuldular} *ve* {gemi} *cûdi* [*engince bir dağ*] *üzerine* {bir ay süreyle[328]} *istivâ etti/oturdu ve o zâlimler* {yani, müşrikler} *qavmine, "Uzak* {yani, helâk} *olun" denildi.*

45. *Nûh Rabbine nidâ etti/seslendi* {yani, du'â etti –buyrukta taqdîm vardır–} *de dedi ki: "Rabbim! Kuşkusuz oğlum da benim* {–kendilerini boğulmaktan kurtaracağını va'd ettiğin–} *ehlimdendir ve kuşkusuz Senin va'dîn hakktır* {yani, doğrudur ve va'dinin gerçekleşmemesi mümkün değildir} *ve sen ahkemu'l-hâkimînsin"* {yani, hâkimlerin hayrlısısın, verdiğin hükmde cevretmezsin/zulmetmezsin}.

46. {Allâh Teâlâ} *buyurdu ki: "Ey Nûh! Doğrusu o senin ehlinden* {yani, o, boğulmaktan kurtaracağıma dâir sana va'd ettiğim ehlinden} *değildir. Doğrusu o, gayr-i sâlih bir ameldir* {yani, o şirk işlemiştir}. *Öyleyse, hakkında ilmin bulunmayan bir şeyi Benden isteme. Kuşkusuz Ben sana,* {–Bana böyle bir suâl sorduğun/Benden böyle bir istekte/talebde bulunduğun için–} *câhillerden olmayasın diye öğüt veriyorum* {yani, seni edeblendiriyorum}.

47. *Dedi ki: "Rabbim! Doğrusu ben* {bu nehyden sonra}, *kendisi hakkında ilmim bulunmayan bir şeyi Senden istemekten Sana sığınırım. Eğer beni* {yani, benim zenbimi/günâhımı: söylediğim o sözü} *mağfiret etmez ve bana merhamet etmezsen* {yani, bana azâb edersen}, {vereceğin cezâ dolayısıyla} *hüsrâna uğrayanlardan olurum."*

---

328 Bu, delilsiz bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)

48. *Denildi ki: "Ey Nûh!* {Gemiden} *in, Bizden bir selâm* {–zîrâ, Allâh o'nu ve berâberindekileri suda boğulmaktan selâmete çıkarmıştır/kurtarmıştır–} *ve bereketler ile; sana ve* {gemide} *senin berâberindeki ümmetlere"...*

Bereket'ten kasıd, onların gemiden çıktıktan sonra "çocuk doğurmaları ve sayılarının çoğalması"dır.

...*"ve (başka) ümmetlere* {yani, Hûd, Sâlih, İbrâhîm, Lût ve Şu'ayb gibi Allâh'ın Nûh qavminden sonra dünyâda azâb ile helâk ettiği qavmlere} *(gelince), onları da* {dünyâda ecellerinin sonuna kadar} *faydalandıracağız. Sonra onlara, Bizden elîm* {yani, can yakıcı} *bir azâb messedecektir/dokunacaktır"* {yani, isâbet edecektir}.

49. {Ey Muhammed!} *Bunlar* {yani, bu kıssa}, *ğayb* {yani, senden gâib} *haberlerindendir, ki onu sana vahyediyoruz* {yani, sen bunlara tanık değildin, bunları bilmiyordun, bunları sana Bizden başkası vahy etmedi, sen ancak vahy ettiğimiz için biliyorsun}. *Bundan* {yani, Qur'ân'dan} *önce onu ne sen bilirdin, ne de qavmin (bilirdi)* {yani, Qur'ân'da onların: Nûh, Hûd, Sâlih qavminin ve diğerlerinin durumlarını sana bildirinceye kadar onları ne sen bilirdin, ne de qavmin bilirdi}. *O hâlde* {Mekke kâfirlerinin yalanlamalarına ve eziyetlerine} *sabret. Kuşkusuz âqıbet* {yani, cennet} *muttaqîlerindir* {yani, şirkten sakınıp korunanlarındır}.

50. *(Kavm-i) Âd'a da, onların kardeşleri Hûd'u* {gönderdik}. *Dedi ki: "Ey qavmim! Allâh'a ibâdet edin* {yani, Allâh'ı tevhîd edin/birleyin}; *sizin için O'nun ğayri bir ilâh* {yani, Rabb} *yoktur. Siz uyduruyorsunuz"* {yani, "Allâh'ın ortağı vardır" demekle yalan söylüyorsunuz}.

Çünkü onlar, nebîlerine, "Siz mallarımızı ele geçirmeyi irâde ediyorsunuz" demişlerdi. Nebîlerin onlara, *Buna karşılık sizden bir ecr* {yani, karşılık} *istemiyorum. Benim ecrim, rabbi'l-âlemînden başkasına âit değildir* (Şu'arâ, 26/127) demeleri buna işâret ediyor.

51. {Hûd da böyle diyen qavmine şöyle cevâb vermişti:} *"Ey qavmim! Buna karşılık sizden bir ecr istemiyorum. Benim ecrim* {yani, yaptığımın karşılığı} *beni fatr* {yani, halq} *edenden başkasına âit değildir. Hâlâ* {Allâh ile birlikte bir ortak olmadığını} *aqletmeyecek misiniz?"*

52. *"Ey qavmim!* {Şirkten dolayı} *Rabbinize istiğfâr edin. Sonra O'na dönün ki üzerinize semâyı bol bol göndersin"* {yani, ardı ardına yağmur yağdırsın}, *quvvetinize quvvet katarak sizi çoğaltsın/artırsın* {yani, sayınızı çoğaltsın, çocuklarınız doğsun da artasınız}. *Gelin mücrimler olarak tevelli etmeyin"* {yani, şirk koşarak tevhîdden yüz çevirmeyin}.

53. *Dediler ki: "Ey Hûd! Sen bize bir beyyine* {yani, Allâh'tan gönderilmiş bir rasûl olduğunu ortaya koyan bir beyân} *getirmedin. Biz senin sözünle ilâhlarımızı* {yani, putlara ibâdeti} *terk etmeyiz ve sana îmân* {yani, senin Allâh'ın rasûlü olduğunu tasdîq} *etmeyiz."*

54-55. *"Biz başka değil şunu deriz: İlâhlarımızın bazısı seni fenâ çarpmış"* {yani, bundan dolayı sen cinnlenmişsin}...

Demek istiyorlar ki: Bizim putlardan olan ilâhlarımız seni cinnlendiriyor veya tutuyor. Biz ise, senin başına böyle bir iş gelmesini yâhûd senin cinnlenmeni istemiyoruz. O hâlde sen esenlikle onlardan uzak dur.

[el-Ferrâ dedi ki: "*Be* harfi sâkin olarak *el-habl* [çarpma], 'bedeni felç eden ve hareketi engelleyen bir hastalık'tır. *Be* harfi harekeli olarak *el-habel* ise, 'delilik' demektir."[329]]

...{Hûd onlara} *dedi ki: "Gerçekten ben Allâh'ı şâhid tutuyorum, siz de şâhid olun ki ben şirk koştuklarınızdan berîyim/uzağım; O'nun dûnundan/berisinden* {uydurduğunuz ilâhlardan}. *Öyleyse hepiniz* {yani, siz ve ilâhlarınız} *bana keyd edin. Sonra bana göz açtırmayın"* {yani, mühlet vermeyin}.

56. *"Kuşkusuz ben, benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz olan Allâh'a tevekkül ettim* {yani, Allâh'a güvenip dayandım –putlarının kendisini çarpacağı tehdidini savurmaları üzerine böyle demişti–}. *Dâbbeden hiç biri yoktur ki, O onun nâsiyesini tutmuş olmasın* {yani, onların canını Allâh alacak olmasın}. *Doğrusu benim Rabbim mustaqîm bir sırât* {yani, bir hakk} *üzeredir."*

329 Ferrâ'dan yapılan bu nakil, Abdullâh'ın bir eklemesi olup Muqâtil'in sözlerinden değildir. Çünkü "Ferrâ" diye bilinen, *Me'âni'l-Qur'ân* isimli eserin sâhibi Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Ziyâd, hicrî 207 yılında vefât etmiş, Tefsîrimizin sâhibi Muqâtil ise hicrî 150 yılında vefât etmiştir.
Bu fazlalık, *Elif* nüshasında bulunduğu hâlde, *Lâm* nüshasında bulunmamaktadır. Çünkü *Lâm* nüshası, sâdece Muqâtil'in Tefsîrini kaydetmiştir. *Elif* nüshasında ise, râvîler tarafından yapılmış birtakım eklemeler de vardır. (Muhakkik)

57. *"Eğer tevelli ederseniz* {yani, îmândan yüz çevirirseniz}, *işte ben kendisiyle size gönderildiğim şeyi* {yani, dünyâda azâbın üzerinize ineceğini} *tebliğ ettim. Rabbim* {sizin helâk edilmenizden sonra} *sizin yerinize başka bir qavm getirir de* {onlar sizden daha iyi ve Allâh'a daha itâ'atkâr olurlar} *ve siz O'na zerrece zarar veremezsiniz* {yani, O'nun mülkünden birşey eksiltemezsiniz. Ancak kendinize zarar vermiş olursunuz}. *Kuşkusuz Rabbim* {amellerinizden} *her şey üzerine hafîzdir."*

58. *Ne zamân ki emrimiz* {yani, azâbın inmesine dâir sözümüz} *geldi, Hûd'u ve berâberindeki mü'minleri Bizden bir rahmet* {yani, Bizim onlara ihsân ettiğimiz bir ni'met} *ile necâta çıkardık* {yani, azâbdan kurtardık}. *Onları ğalîz* {yani, şiddetli} *bir azâbdan* {yani, onları helâk edinceye kadar dinmeyecek olan çok soğuk bir rüzgârdan} *kurtardık.*

59. *İşte Âd... Rabb'lerinin âyetlerine cahd ettiler* {yani, Allâh'ın azâbının dünyâda üzerlerine ineceğini inkâr ettiler}, *O'nun rasûllerine* {yani, sâdece Hûd'a} *âsi oldular, her inadcı cebbâra* {yani, tevhîdi kabûl etmeyi büyüklüğüne yediremeyen kimseye} *ittibâ ettiler.*

Böyle yapanlar, Hûd'u (a.s) yalanlayan büyüklerinin sözlerine uyan tâbilerdir.

Anîd [inadcı], "hakktan yüz çeviren kimse" demektir. Mü'minûn sûresi'nde belirtildiği üzere, ileri gelenler, kendilerine tâbi olan alt tabakadakilere, *Bu* {yani, Hûd}, *sizin gibi bir beşerden başka birşey değil; yediğinizden yer, içtiğinizden içer. Eğer sizin gibi bir beşere itâ'at ederseniz, elbette hâsirlersiniz* {yani, âciz kimselersiniz} *demektir* (Mü'minûn, 23/34) dediler, alt tabakadakiler de onların bu sözlerine uydular.

60. *Ve onları bu dünyâda bir la'net* {yani, azâb: helâk eden rüzgâr} *ta'kîb etti ve qıyâmet günü de (bir la'net* {yani, ateş azâbı} *ta'kîb edecek). İyi bilin ki Âd, Rabb'lerine küfretti* {yani, Rabb'lerinin vahdâniyyetini inkâr etti} *ve yine iyi bilin ki Hûd'un qavmi Âd, uzak oldu* {yani, helâk edilerek rahmetten uzak düştü}.

61. *Semûd'a da kardeşleri* {yani, –dînde kardeşleri değil– nesebde kardeşleri} *Sâlih'i* {gönderdik}. *Dedi ki: "Ey qavmim! Allâh'a ibâdet* {yani, Allâh'ı tevhîd} *edin; sizin için O'nun ğayri ilâh yok. Sizi arzdan O inşâ etti* {yani, halqetti} *ve sizi orada muammer etti* {yani, yaşattı}. *O hâlde* {şirkten dolayı} *O'na istiğfâr edin. Sonra* {yi-

ne ondan ötürü} *O'na dönün/tevbe edin. Kuşkusuz ki Rabbin* {size icâbet etme husûsunda} *yakındır, mucîbdir* {yani, du'âlarınıza **icâbet edendir}.**

Bu, *Kuşkusuz Ben yakınım; du'â ettiğinde du'âcının du'âsına icâbet ederim* (Bakara, 2/186) âyetine benzemektedir.

62. ***Dediler ki: "Ey Sâlih! Sen bundan*** {yani, da'vete başlamadan} ***evvel aramızda ümîd beslenen bir kimse idin*** {yani, bundan önce biz senin dînimize döneceğini ümîd ediyorduk. Şimdi senin bizi kendisine da'vet ettiğin şey de ne oluyor?} ***Şimdi sen bizi atalarımızın ibâdet ettiğine*** {yani, ilâhlara [putlara]} ***ibâdet etmekten nehiy mi ediyorsun? Doğrusu senin bizi da'vet ettiğin şeyden*** {yani, tevhîdden} ***murîb bir şekk içindeyiz."***

Burada "şekku'n-murîb" [tereddüde düşüren şekk/kuşku], onların şekklerinin/kuşkularının mâhiyetini bilemediklerini ifâde eder.

63. **{Sâlih}** ***dedi ki: "Ey qavmim! Ne dersiniz? Ben Rabbimden bir beyyine*** {yani, beyân} ***üzerinde isem ve Kendinden bana bir rahmet*** {yani, indinden/yanından bir ni'met: hidâyet} ***vermişse, O'na isyân ettiğim*** {yani, dîninize döndüğüm} ***taqdîrde Allâh'a karşı bana kim yardım edebilir*** {yani, O'nun azâbını benden kim geri çevirebilir}?...

Çünkü onlar Sâlih'e (a.s), *Ey Sâlih! Sen bundan* {yani, da'vete başlamadan} *evvel aramızda ümîd beslenen bir kimse idin* (Hûd, 11/61) demişlerdi.

...*"Bu durumda hasarımı artırmanın gayri bir katkınız olmaz* {yani, benim zararımı artırmaktan başka birşey yapmamış olursunuz}.

[el-Ferrâ dedi ki: "Sizi her da'vet edişimde benden daha da uzaklaşıyorsunuz. Böylece hüsrâna uğruyorsunuz" {yani, helâka gidiyorsunuz[330]}].

64. *"Ey qavmim! Bu Allâh'ın dişi devesi size bir âyet* {yani, ibret}; *öyleyse onu bırakın da Allâh'ın arzında otlasın* {yani, bu size bir külfet getirmediği gibi sizin ona yem vermenize de gerek yoktur}, *ona kötülükle dokunmayın* {yani, sakın onu kesmeye kalkışma-

330 Abdullâh'ın, el-Ferrâ'dan naklettiği bu ziyâde, Muqâtil'in sözü değildir ve bu nakil, –*Elif* nüshasında bulunmakla birlikte– *Lâm* nüshasında bulunmamaktadır. (Muhakkik)

yın}. *Aksi taqdîrde sizi* {dünyâda} *yakın bir azâb yakalar"* {da size mühlet verilmeden hemen azâba uğratılırsınız}.

65. *Derken* {Çarşamba gecesi[331] kılıçla} *ayaklarını keserek onu aqrettiler* {yani, öldürdüler}. *Bunun üzerine* {Sâlih onlara} *dedi ki: "Yurdunuzda* {yani, dünyâda bulunduğunuz mahâlde} *üç gün daha temettû edin [faydalanın]*. *Şu* {yani, azâb}, {Allâh'tan} *tekzîb edilmeyecek bir va'ddir* {yani, azâbın onlara üç gün sonra ineceği husûsunda en ufak bir yalan yoktur}.

66. *Ne zamân ki emrimiz* {yani, azâba dâir sözümüz} *geldi, Sâlih'i ve o'nun berâberinde îmân edenleri Bizden bir rahmet* {yani, Bizden onlara bir ni'met} *ile o günün hızyinden* {yani, azâbından} *necâta çıkardık/kurtardık. Kuşkusuz Rabbin,* {velîlerine/dostlarına yardım etmekte} *qavîdir,* {inkârcıları helâk etmekle mülkünde ve saltanatında} *azîzdir.*

67. *O zulmedenleri* {yani, şirk koşanları} *ise, o sayha* {yani, Cibrîl'in sayhası/çığlığı} *yakaladı da diyârlarında câsimîn oldular/dizüstü çökekaldılar* {yani, menzillerinde hâmidîn oldular/hareketsiz kaldılar}.

68. *Sanki orada* {yani, dünyâda} *kalmamışlardı* {yani, hiç bulunmamışlardı}. *İyi bilin ki Semûd, Rabb'lerine küfretti* {yani, Rabb'lerinin tevhîdini inkâr etti}. *Yine iyi bilin ki Semûd* {helâk edilerek} *uzak düştü.*

69. *Andolsun ki rasûllerimiz* {yani, Cibrîl ve onun berâberinde bulunan ölüm meleği ile Mikâîl[332]} *İbrâhîm'e bir müjde* {yani, dünyâda çocuk: İshâq ve Ya'qûb'un müjdesi} *ile geldiler, "Selâm" dediler* {yani, İbrâhîm'i bu şekilde selâmladılar}. {İbrâhîm de onları selâmlayarak,} *"Selâm" dedi* {yani, İbrâhîm güzel bir şekilde selâmlarını aldı}. {İbrâhîm, –beşer sûretinde olmaları sebebiyle– onların beşer olduklarını görüyordu [sanıyordu]}. {O nedenle İbrâhîm} *hemen gidip kızartılmış* {yani, pişmiş} *bir buzağı ile geldi.*

Âyet-i kerîmede geçen *hanîz* kelimesi, "etin –ateşte kızdırılan ve kapalı bir yere konulan taşların harâreti/sıcaklığı ile– pişirilip kızartılması"dır.

---

331 Dişi devenin ayaklarını "Çarşamba gecesi" kestikleri iddiâsı, hem gereksiz-faydasız bir ilâve, hem de ğayb taşlamadır. (Redaktör: E.Ö)

332 Bu, delîlsiz bir varsayımdır. (Redaktör: E.Ö)

70. ***Ellerinin ona*** {yani, buzağıya} ***uzanmadığını*** *görünce, onları yadırgadı* {yani, onların tavırlarını beğenmedi/hoşlanmadı ve şerrlerinden korktu} ***ve onlardan yana içinde bir hîfe/korku duydu*** {yani, onlardan ötürü qalbine giren korku ile titredi}. {Melekler} ***dediler ki: "Korkma, biz Lût qavmine*** {yani, onları/Lût qavmini helâk etmek için} ***gönderildik."***

71. ***Onun*** {yani, İbrâhîm'in –ki o oturuyordu–} ***ayakta duran karısı*** {yani, Sâre} ***güldü*** {yani, İbrâhîm'in üç kişiden korkup titremesi sebebiyle güldü[333]}. ***Biz de ona İshâq'ı ve İshâq'ın ötesinde de Ya'qûb'u müjdeledik.***

72. {Sâre} ***dedi ki: "Vay hâlime! Ben bir acûze ve bu da*** {70 yaşında[334]} ***bir şeyh/ihtiyar iken doğuracak mıyım? Doğrusu bu acîb birşey"*** {yani, iki ihtiyardan bir çocuk doğması şaşılacak/hayret verici bir iştir}.

73. ***Dediler*** {yani, Cibrîl dedi} ***ki: "Allâh'ın emrinden mi*** {yani, yaşlı karı-kocadan bir evlâd yaratmasına mı} ***taaccüb ediyorsun? Üzerinizde Allâh'ın rahmet ve bereketleri*** {yani, ni'meti ve bereketleri: Allâh'ın onlardan yaptığı zürriyyetler} ***var ey ehl-i beyt! Kuşkusuz O*** {halqedişinden dolayı} ***hamîddir, mecîddir*** {yani, kerîmdir/keremi pek bol olandır}.

74. ***Ne zamân ki İbrâhîm'den rav'/korku gitti ve o'na*** {çocuğu olacağına dâir} ***müjde geldi,*** {İbrâhîm} ***Lût qavmi hakkında Bize karşı mücâdeleye*** {yani, hasımlaşmaya/tartışmaya} ***koyuldu.***

Allâh hakkında mücâdele ederler (Ra'd, 13/13) ve ***Ey Nûh! Andolsun ki bizimle cedelleştin*** {yani, tartıştın}, ***bizimle olan cedelini de*** {yani, tartışmanı da} ***çoğalttın/uzattın*** (Hûd, 11/32) buyrukları da buna benzemektedir.

75. ***Doğrusu İbrâhîm halîm*** {yani, alîm}, ***evvâh*** {yani, yaqîn sâhibi}, ***munîb*** {yani, muhlis/ihlâslı} ***idi.***

76. {Cibrîl, İbrâhîm'e dedi ki:} ***"Ey İbrâhîm! Bundan*** {yani, "Aralarında bu kadar, şu kadar mü'min varken yine onları helâk eder misin?" deyip, tartışmaktan} ***vazgeç."*** {Sonra Cibrîl dedi ki:} ***"Doğru-***

---

333 Bu [İbrâhîm'in karısının, o'nun üç kişiden korkup titremesi sebebiyle güldüğü iddiâsı], delîlsiz-keyfî bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)

334 Bu [İbrâhîm'in 70 yaşında olduğu iddiâsı], delîlsiz bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)

su Rabbinin {onlara azâbın ineceğine dâir} *emri* {yani, sözü} *geldi. Kuşkusuz onlara, reddedilmesi gayr-i kâbil* {yani, onlardan geri çevirilmesi mümkün olmayan} *bir azâb* {yani, yerin dibine geçirilme ve üzerlerine taş yağdırılma azâbı} *gelip çatacaktır."*

77. *Rasûllerimiz* {yani, Cibrîl, Mikâîl, İsrâfîl ve ölüm meleği[335]} *Lût'a geldikleri vakit, onlar yüzünden kaygıya düştü,...*

Buna sebeb ise, qavminin erkeklere yaptığı işlerden hoşlanmayışı idi. Çünkü onlara da kötülük edeceklerinden korkuyordu.

...göğsü daraldı ve {bunun üzerine Cibrîl[336]} *dedi ki: "Bu asîb bir gündür"* {yani, korkunç, onların aleyhine kötülüğü yaygın bir gündür[337]}.

78. *Qavmi o'na zıpır zıpır* {yani, Lût'a hızlıca/koşa koşa} *geldiler. Bundan* {yani, Lût'un gönderilmesinden} *önce kötü ameller işliyorlardı* {yani, erkeklerle münâsebette bulunuyorlardı}.
{Lût} *dedi ki: "Ey qavmim! İşte kızlarım* {yani, kızlarım ile evlenin}, *onlar sizin için daha temizdir* {yani, erkeklere yaklaşmaktan, onlarla evlenmek sizin için daha temizdir; zîrâ onlar size helâldir}. *Öyleyse* {O'na ma'siyet husûsunda} *Allâh'a ittiqâ edin. Beni misâfirlerim hakkında küçük düşürmeyin. İçinizde reşîd* {yani, mürşid [doğruyu görüp gösterecek]} *bir kimse yok mu?"*

79. *Dediler ki: "Andolsun ki sen de biliyorsun ki senin kızlarında bizim hiçbir hakkımız* {yani, onlara bir hâcetimiz/ihtiyacımız} *yoktur ve doğrusu sen bizim ne irâde ettiğimizi* {yani, sana gelen misâfirleri istediğimizi} *bilirsin."*

80. *(Lût) dedi ki: "Keşke size karşı* {yani, sizi şiddetle yakalayabilecek} *bir quvvetim olsaydı veya şiddetli bir yere* {yani, güçlü bir koruyucuya: bir kabîleye, bir aşîrete} *sığınabilseydim* {o zamân yapmak istediklerinizi engellerdim}.

81. *Dediler* {yani, Cibrîl, Lût'a dedi} *ki: "Ey Lût! Doğrusu biz Rabbinin rasûlleriyiz. Onlar sana* {kötülük için} *ulaşamazlar. O hâlde gecenin bir kıtasında* {yani, gecenin bazısında/bir kısmında} *ehlinle*

---

[335] Bu, delîlsiz bir varsayımdır. (Redaktör: E.Ö)
[336] Bu, zayıf bir yorumdur. Zîrâ, lafzın zâhiri, bu sözün Lût'a âit olduğuna açıkca delâlet etmektedir. (Redaktör: E.Ö)
[337] Bu, zayıf bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)

{yani, karın[338] ve iki kızınla} *yürü. Sizden hiç biri iltifat etmesin/ arkasına bakması; karın hâric"* {yani, o iltifat edecektir/arkasına bakacaktır[339]}.

"Sizden hiç biri arkasına dönüp bakmasın" buyurduktan sonra, "Karın hâriç" diye istisnâda bulunarak onun iltifat edeceğini/geri dönüp bakacağını haber vermektedir.[340]

Muhakkak ki {azâbdan} *onlara* {yani, Lût qavmine} *isâbet edecek olan, ona da isâbet edecektir. Onların mev'ıdleri* [*onlara va'd olunan vakit*] *sabâhtır."* {Sonra helâk edilecekler}. *Sabâh da yakın değil mi?!"*

82. *Emrimiz* {yani, azâbın inişi hakkında sözümüz} *gelince, oranın altını, üstüne getirdik* {yani, onları yerin dibine geçirdik} *ve onların üzerine* {yani, yaşadıkları dört şehrin dışındaki o şehirlerin ahâlisine} *mendûd* {yani, taşı çamuruna yapışmış} *siccîlden* {yani, çamur ile taş karışık} *taş yağdırdık."*

83. *Rabbinin indinde/yanında işâretlenmişlerdi* {yani, Allâh indinden alâmetli, işâretli olarak gelmişlerdi} *ve bu, zâlimlerden uzak değildir* {yani, zâlimlere: Mekke müşriklerine yakındır: (mutlaka gerçekleşecek bir iştir)}.

Böyle bir şeyin yakın olduğunu haber vererek onları böyle bir âqıbetten korkutmaktadır, ki bu âhir zamânda olacaktır. Çünkü uzak olmayan şey, yakındır: gerçekleşecek olandır. Uzak ise, aslâ olmayacak/gerçekleşmeyecek olan şey demektir. İşte Allâh'ın, *Doğrusu onlar onu uzak* [*imkânsız*] *görürler. Biz ise onu yakın* {yani, gerçekleşecek bir iş olarak} *görürüz* (Me'âric, 70/6-7) buyruğu da böyledir.

338 *Ehlin* ibâresine, "karın ve kızların" şeklinde anlam taqdîri kesinlikle yanlıştır. *Ehl* kelimesi, "âile" olarak anlaşılsa bile, bununla -bağlam gereği- "îmân eden ehl/âile" anlaşılır; oysa ki Lût'un karısı îmân edenlerden değildi. Üstelik, -Muqâtil b. Süleymân'ın da kabûl ettiği üzere- *ehl* kelimesiyle, her zamân "âile" de kasdedilmez. (Redaktör: E.Ö)

339 Bu, zayıf-yanlış bir yorumdur. Eğer Müellif bununla, fizikî anlamda "arkaya dönüp bakma"yı kasdediyor ise -ki öyle görünüyor-, o zamân bu, delîlsiz bir yakıştırmadır. Daha doğrusu, uyduruk rivâyetlere göre -güya- bir îzahtır. (Redaktör: E.Ö)

340 Bu, saçma-sapan bir kurgudur. (Redaktör: E.Ö)

84. *Medyen'e* {dînde değil, nesebde} *kardeşleri Şu'ayb'ı* {gönderdik}. *Dedi ki: "Ey qavmim! Allâh'a ibâdet edin* {yani, Onu tevhîd edin}. *Sizin için O'nun ğayri bir ilâh* {yani, Rabb} *yoktur. Ölçüyü ve tartıyı* {yani, ölçüp tarttığınız taqdîrde ölçüyü ve tartıyı} *eksik tutmayın. Doğrusu ben sizi bir hayr* {yani, ni'met ve bolluk} *içinde görüyorum ve doğrusu* {dünyâda} *size kuşatıcı bir günün azâbından korkuyorum."*

Azâb onları her taraftan kuşatmış, kimse kurtulamamıştı.

85. *"Ey qavmim! Ölçü ve tartıyı qıst* {yani, adâlet} *ile îfâ edin. İnsânların eşyâlarına densizlik etmeyin* {yani, insânların hakklarını eksik vermeyin}. *Yeryüzünde müfsidlik ederek* {yani, ölçü ve tartıda eksiklik yaparak} *kötülük etmeyin"* {yani, orada ma'siyetler işlemeyin}.

86. *"Eğer mü'minler* {yani, Allâh'a îmân eden kimseler} *iseniz, Allâh'ın bakiyyesi* {yani, âhiretteki sevâbı/âhirette vereceği mükâfât} *sizin için daha hayrlıdır"* {yani, O'nun sevâbı/mükâfâtı, ölçü ve tartıyı eksik yapmaktan, (eksik yaparak fazla kâr elde etmekten) sizin için daha iyidir}...

Nitekim Allâh Teâlâ, *Sizin yanınızdakiler tükenir, Allâh'ın indindekiler* {yani, O'nun sevâbı/mükâfâtı} *ise bâkidir/kalıcıdır* (Nahl, 16/96) buyurmaktadır.

...*"Ben sizin üzerinize* {yani, amellerinizin üzerine} *bir hafîz* {yani, gözetleyici} *değilim."* {Amellerinizi koruyan, hıfzeden Allâh'tır}.

87. *Dediler ki: "Ey Şu'ayb! Bize atalarımızın ibâdet ettiklerini* {yani, putları} *terk etmemizi yâhûd mallarımızda dilediğimiz gibi tasarruf etmekten* {yani, dilediğimizde ölçü ve tartıyı eksik ölçüp tartmaktan, dilediğimizde tastamâm vermekten} *vazgeçmemizi* {yani, bu işten uzak durmamızı} *sana salâtın mı emrediyor? Kuşkusuz sen, halîmsin (!)* {–istihzâ yollu "halîmsin" diyerek sefîh olduğunu söylüyorlar–}, *reşîdsin" (!)* {–istihzâ yollu "reşîdsin" diyerek dalâlette olduğunu söylüyorlar–}.

88. *Dedi ki: "Ey qavmim! Söyleyin bakalım: Eğer ben Rabbimden bir beyyine üzerinde isem ve beni Kendinden güzel bir rızq* {yani, îmân: hidâyet} *ile rızqlandırmış ise? Sizi kendinden nehy ettiğim*

{yani, karın[338] ve iki kızınla} *yürü. Sizden hiç biri iltifat etmesin/arkasına bakması; karın hâric"* {yani, o iltifat edecektir/arkasına bakacaktır[339]}.

"Sizden hiç biri arkasına dönüp bakmasın" buyurduktan sonra, "Karın hâriç" diye istisnâda bulunarak onun iltifat edeceğini/geri dönüp bakacağını haber vermektedir.[340]

Muhakkak ki {azâbdan} *onlara* {yani, Lût qavmine} *isâbet edecek olan, ona da isâbet edecektir. Onların mev'ıdleri* [*onlara va'd olunan vakit*] *sabâhtır."* {Sonra helâk edilecekler}. *Sabâh da yakın değil mi?!"*

82. *Emrimiz* {yani, azâbın inişi hakkında sözümüz} *gelince, oranın altını, üstüne getirdik* {yani, onları yerin dibine geçirdik} *ve onların üzerine* {yani, yaşadıkları dört şehrin dışındaki o şehirlerin ahâlisine} *mendûd* {yani, taşı çamuruna yapışmış} *siccîlden* {yani, çamur ile taş karışık} *taş yağdırdık."*

83. *Rabbinin indinde/yanında işâretlenmişlerdi* {yani, Allâh indinden alâmetli, işâretli olarak gelmişlerdi} *ve bu, zâlimlerden uzak değildir* {yani, zâlimlere: Mekke müşriklerine yakındır: (mutlaka gerçekleşecek bir iştir)}.

Böyle bir şeyin yakın olduğunu haber vererek onları böyle bir âqıbetten korkutmaktadır, ki bu âhir zamânda olacaktır. Çünkü uzak olmayan şey, yakındır: gerçekleşecek olandır. Uzak ise, aslâ olmayacak/gerçekleşmeyecek olan şey demektir. İşte Allâh'ın, *Doğrusu onlar onu uzak* [*imkânsız*] *görürler. Biz ise onu yakın* {yani, gerçekleşecek bir iş olarak} *görürüz* (Me'âric, 70/6-7) buyruğu da böyledir.

---

338 *Ehlin* ibâresine, "karın ve kızların" şeklinde anlam taqdîri kesinlikle yanlıştır. *Ehl* kelimesi, "âile" olarak anlaşılsa bile, bununla -bağlam gereği- "îmân eden ehl/âile" anlaşılır; oysa ki Lût'un karısı îmân edenlerden değildi. Üstelik, -Muqâtil b. Süleymân'ın da kabûl ettiği üzere- *ehl* kelimesiyle, her zamân "âile" de kasdedilmez. (Redaktör: E.Ö)

339 Bu, zayıf-yanlış bir yorumdur. Eğer Müellif bununla, fizikî anlamda "arkaya dönüp bakma"yı kasdediyor ise -ki öyle görünüyor-, o zamân bu, delîlsiz bir yakıştırmadır. Daha doğrusu, uyduruk rivâyetlere göre -güya- bir îzahtır. (Redaktör: E.Ö)

340 Bu, saçma-sapan bir kurgudur. (Redaktör: E.Ö)

84. *Medyen'e* {dînde değil, nesebde} *kardeşleri Şu'ayb'ı* {gönderdik}. *Dedi ki: "Ey qavmim! Allâh'a ibâdet edin* {yani, Onu tevhîd edin}. *Sizin için O'nun ğayri bir ilâh* {yani, Rabb} *yoktur. Ölçüyü ve tartıyı* {yani, ölçüp tarttığınız taqdîrde ölçüyü ve tartıyı} *eksik tutmayın. Doğrusu ben sizi bir hayr* {yani, ni'met ve bolluk} *içinde görüyorum ve doğrusu* {dünyâda} *size kuşatıcı bir günün azâbından korkuyorum."*

Azâb onları her taraftan kuşatmış, kimse kurtulamamıştı.

85. *"Ey qavmim! Ölçü ve tartıyı qıst* {yani, adâlet} *ile îfâ edin. İnsânların eşyâlarına densizlik etmeyin* {yani, insânların hakklarını eksik vermeyin}. *Yeryüzünde müfsidlik ederek* {yani, ölçü ve tartıda eksiklik yaparak} *kötülük etmeyin"* {yani, orada ma'siyetler işlemeyin}.

86. *"Eğer mü'minler* {yani, Allâh'a îmân eden kimseler} *iseniz, Allâh'ın bakiyyesi* {yani, âhiretteki sevâbı/âhirette vereceği mükâfât} *sizin için daha hayrlıdır"* {yani, O'nun sevâbı/mükâfâtı, ölçü ve tartıyı eksik yapmaktan, (eksik yaparak fazla kâr elde etmekten) sizin için daha iyidir}...

Nitekim Allâh Teâlâ, *Sizin yanınızdakiler tükenir, Allâh'ın indindekiler* {yani, O'nun sevâbı/mükâfâtı} *ise bâkidir/kalıcıdır* (Nahl, 16/96) buyurmaktadır.

...*"Ben sizin üzerinize* {yani, amellerinizin üzerine} *bir hafîz* {yani, gözetleyici} *değilim."* {Amellerinizi koruyan, hıfzeden Allâh'tır}.

87. *Dediler ki: "Ey Şu'ayb! Bize atalarımızın ibâdet ettiklerini* {yani, putları} *terk etmemizi yâhûd mallarımızda dilediğimiz gibi tasarruf etmekten* {yani, dilediğimizde ölçü ve tartıyı eksik ölçüp tartmaktan, dilediğimizde tastamâm vermekten} *vazgeçmemizi* {yani, bu işten uzak durmamızı} *sana salâtın mı emrediyor? Kuşkusuz sen, halîmsin (!)* {–istihzâ yollu "halîmsin" diyerek sefîh olduğunu söylüyorlar–}, *reşîdsin" (!)* {–istihzâ yollu "reşîdsin" diyerek dalâlette olduğunu söylüyorlar–}.

88. *Dedi ki: "Ey qavmim! Söyleyin bakalım: Eğer ben Rabbimden bir beyyine üzerinde isem ve beni Kendinden güzel bir rızq* {yani, îmân: hidâyet} *ile rızqlandırmış ise? Sizi kendinden nehy ettiğim*

şeylerde, size muhâlefet etmeyi irâde etmiyorum" {yani, size bir işi **yasaklayıp da sonra kendim onu yapmak istemiyorum}...**

Çünkü onlar, Şu'ayb'a, ***...yâhûd milletimize/dînimize dönersiniz*** (A'râf, **7/88) demişlerdi.**

> ***..."Ben gücümün yettiği kadar ıslâhtan başkasını irâde etmiyorum.*** {Hayr ile ıslâhta} ***tevfîkim de Allâh iledir. Ben O'na tevekkül ettim"*** {yani, güvenip dayandım}...

Çünkü o'na, "Andolsun ki ey Şu'ayb, seni ve seninle birlikte îmân edenleri mutlaka qaryemizden çıkartacağız" demişlerdi.

> ***..."ve O'na inâbe ederim"*** {yani, ölümden sonra O'na dönerim[341]}...

89. ***..."Ey qavmim! Bana olan şiqâqınız*** {yani, düşmanlığınız} ***sebebiyle,*** {boğulmadan} ***Nûh qavmine veya*** {rüzgârdan} ***Hûd qavmine veya*** {sayhadan} ***Sâlih qavmine isâbet edenin benzeri*** {dünyâda} ***size de isâbet etmesin.*** {Yerin dibine geçirilmek ve taş yağdırılmak sûretiyle helâk edilen} ***Lût qavmi de sizden uzak değildir."***

Azâba uğratılan Lût qavmi, Şu'ayb qavmine, –diğerlerine göre– en yakın olanı idi.

90. "{Şirkten dolayı} *Rabbinize istiğfâr edin [Rabbinizden bağışlanma dileyin]. Sonra* {ondan/şirkten} *O'na dönün/tevbe edin. Kuşkusuz Rabbin* {Kendisine dönen/tevbe eden ve itâ'at eden kimseye karşı} *rahîmdir, vedûddur"* {yani, mucîbdir [du'âlara icâbet edendir]}.

91. *Dediler ki: "Ey Şu'ayb! Biz senin* {tevhîd, ölçü ve tartıyı eksiksiz yapmak gibi} *söylediklerinin bir çoğunu fiqhetmiyoruz* {yani, aqletmiyoruz/anlamıyoruz}. *Hem doğrusu biz seni içimizde zayıf* {yani, quvveti, çâresi olmayan zelîl bir kimse olarak} *görüyoruz. Şâyet senin rahtın* {yani, bizimle savaşacak aşîretin ve akrabaların} *olmasaydı, seni recm ederdik* {yani, öldürürdük}. *Zâten sen bizim üzerimize* {yani, bizim yanımızda} *azîz* {yani, azîm [büyük sayılan] bir kimse} *değilsin."*

Bu da sihrbazların, *Fir'avn'ın izzeti ile* (Şu'arâ, 26/44) demelerine benzer ki "Fir'avn'ın azameti ile" demektir. (Şu'ayb'ın qavmi de), "Sen bizim için değersizsin" demek istiyorlardı.

---

341 Bu, zayıf bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)

92. *Dedi ki: "Ey qavmim! Benim rahtım* {(yani, aşîret ve akrabalarım)} *sizin üzerinize Allâh'tan daha mı izzetli* {yani, sizin yanınızda Allâh'tan daha mı azîz} *ki O'nu sırtınızın arkasına atılan birşey edindiniz* {yani, siz qavminize itâ'at ederek Allâh'ı önemsiz birşey gibi arkanıza atıverdiniz; O'nu ta'zîm etmediniz; çünkü O'nu tevhîd etmeyen, ta'zîm etmemiş olur}. *Kuşkusuz Rabbim amellerinizi muhittir"* {yani, ölçü ve tartıyı eksik tutarak işlediğiniz amelleri ilmiyle ihâta etmiştir/kuşatmıştır}.

93. *"Ey qavmim! Elinizden geleni yapın* {–bu bir tehdiddir– yani, siz izlediğiniz bu yol üzere yapabileceklerinizi yapın}. *Muhakkak ben de yapacağım; yakında hızy azâbının* {yani, zelîl kılacak azâbın} *kime geleceğini ve* {üzerinize azâbın ineceği ile ilgili} *kimin yalancı olduğunu* {yani, benim mi, sizin mi yalancı olduğunu} *bileceksiniz* {–bu da bir tehdiddir; çünkü onlar, "Bize böyle bir azâb inmeyecektir" demişlerdi–}. *Gözleyin, doğrusu ben de sizinle berâber gözlüyorum"* {yani, azâbı bekleyin, doğrusu ben de dünyâda azâbın size inmesini bekliyorum}.

94. *Emrimiz* {yani, azâb hakkında sözümüz} *gelince, Şu'ayb'ı ve o'nun berâberindeki îmân edenleri Bizden bir rahmet* {yani, onlara Bizden bir ni'met} *ile necâta çıkardık/kurtardık. Zulmedenleri ise o sayha* {yani, Cibrîl'in çığlığı} *yakalayıverdi de diyârlarında câsimîn oldular* [*diz üstü çökekaldılar/hareketsiz kaldılar*] {yani, menzillerinde/bulundukları yerlerde öldüler}.

95. *Sanki orada hiç yaşamamışlardı* {yani, dünyâda hiç bulunmamışlardı}. *İyi bilin ki Semûd'un uzak* {yani, helâk} *olduğu gibi, Medyen de uzak* {yani, helâk} *oldu.*

Çünkü Medyen de, Semûd da sayha ile helâk edilmişti. Bundan dolayı diğer ümmetler arasında özellikle Semûd qavmi zikredildi.

96-97. *Andolsun ki biz Mûsâ'yı, âyetlerimiz* {yani, (koynundan çıkardığında parlayan) el ve (yılana dönüşen) asâ mu'cizeleri} *ile ve mübîn bir sultân ile gönderdik, Fir'avn'a ve onun melesine* {yani, onun/Fir'avn'ın qavminin eşrafına/ileri gelenlerine} *de, yine Fir'avn'ın emrine ittibâ ettiler/uydular...*

Bu, *Ben size gördüğümden başkasını göstermiyorum* (Mü'min, 40/29) sözü hakkında Fir'avn'a itâ'at ettikleri vakte işârettir. Allâh (Fir'avn'ın emri hakkında) buyuruyor ki:

...Fir'avn'ın emri {onlar için} *reşîd* {yani, hidâyete iletici} *değildi.*

98. *Qıyâmet günü* {Fir'avn}, *qavminin* {yani, Kıbtîlerin} *önüne düşer de onları* {ateşe götüren önlerindeki bir kumandan olarak} *ateşe vürûd ettirir* {yani, onlar da dünyâda arkasından gittikleri gibi onun peşinden giderler, o onları ateşe sokar}. *Ne kötü virddir o mevrûd* {yani, dâhil olacakları medhal/girecekleri yer}.

99. *Bir la'net* {yani, azâb: suda boğulma} *ile burada* [*dünyâda*] *ta'kîb edildiler ve qıyâmet günü de* {bir la'net: âhirette de ateş ile ta'kîb edilecekler}. *Ne kötü bir rifd o merfûd* [*yapılan bu bağış ne kötü bir bağıştır*]! {–Sanki bu iki la'netin biri diğerine eklenmiş gibidir–[342]}.

100. *Şu* {yani, bildirilen bu haber} *qurâ'nın nebelerinden* {yani, hadîsinden}, *onu sana qıssa ediyoruz.* {Sen de, geçmiş ümmetlerin azâbı gibi bir azâba ma'rûz kalmamaları için qavmini sakındır}. *Onlardan qâim* [*atakta*] *olan var, hasad edilen* [*biçilen*] *var* {yani, bu qurâlardan kimi ortada görülmekte, kimi ise yok olmuş, izleri-eserleri silinmiş, sönüp gitmiştir}.

101. *Biz onlara zulmetmedik* {yani, zenbsiz/günâhsız yere onları azâba uğratmadık}. *Fakat onlar kendilerine zulmettiler. Rabbinin emri* {yani, azâb hakkında sözü} *gelince, Allâh'ın dûnundan/berisinden du'â* {yani, ibâdet} *ettikleri ilâhları,* {azâba uğratıldıkları vakit} *onlara bir fayda sağlamadı ve* {ilâhları} *onların tetbîblerinin* {yani, hasarlarının/ziyânlarının} *ğayrini artırmaktan başka bir şeye yaramadılar* {yani, Allâh indinde onlara bir faydaları dokunmadı}.

[el-Ferrâ dedi ki: "Biz zulmetmeyecek kadar azîziz. Biz onlara zulmetmedik, Biz zulmetmeyecek kadar adâletliyiz."[343]]

102. *Rabbin zâlim* {yani, müşrik} *qurâları ahzettiğinde/yakaladığında işte böyle ahzeder. Kuşkusuz O'nun ahzı* {yani, batşı} *elîmdir* {yani, can yakıcıdır}, *şedîddir/şiddetlidir.*

---

342 Göründüğü kadarıyla merhum Muqâtil, *er-rifdu'l-merfûd*'u, *idrar* [birbiri arkasından yetiştirilen] köküyle alâkalı kabûl etmiştir. Eğer bu zannımız doğru ise, bu açıklamanın doğruluğunu kabûl etmek pek kolay değildir. (Çeviren)

343 el-Ferrâ'dan yapılan bu nakil, *Elif* nüshasında yer almakla birlikte, *Lâm* nüshasında bulunmamaktadır. (Muhakkik)

103. *Kuşkusuz şunda* {yani, helâk edilen qurâlarda}, *bir âyet* {yani, ibret} *vardır; âhiret azâbından korkanlar için. Şu, insânların kendisinde toplanacağı bir gündür; şu, meşhûd bir gündür* {yani, Rabb ve melekler, yaratıkların arz edilmelerine ve hesâblarının görülmesine şâhid olacaklardır}.

104. *Biz onu* {yani, qıyâmet günü'nü}, *ancak ma'dûd [sayılı]* {yani, muvaqqat [vakitli/vakti belli]} *bir ecele te'hir ediyoruz.*

105. *Gün* {yani, şu gün} *gelince, hiçbir nefs tekellüm edemez; meğer ki O'nun* {yani, Allâh'ın} *izni ile ola. Onlardan* {yani, insânlardan} *kimi şaqî, kimi sa'îddir.*

Sonra Allâh onların amellerinin karşılıklarını beyân ediyor:

106. *Şaqîler* {sürekli} *ateştedir. Onlar için orada* {yani, sürekli ateşte} *bir zefîr* {yani, eşeğin nehîqının/anırmasının sonundaki ses} *ve* {göğüslerde} *bir şehîq* {yani, eşeğin anırmasının başlangıcındaki ses} *vardır ki...*

Ebû Muhammed, yani, Abdullâh Ubeydullâh b. Sâbit dedi: Ebu'l-Abbâs Sa'leb dedi ki: "*Zefîr*, bedenin tümünden çıkar, *şehîq* ise yalnızca göğüsten çıkar.

107. *Orada hâlidlerdir* {yani, ölmeyeceklerdir}, *gökler ve yer durdukça* {yani, gökler ve yer dünyâdakiler için nasıl devâmlı ise ve onlar oradan çıkamıyor iseler, aynı şekilde şaqîler de ateşte devâmlı kalacaklardır}, *Rabbinin dilemesi müstesnâ [meğer ki Rabbin dileye]!...*

Sonra Allâh, *Rabbinin dilemesi müstesnâ [meğer ki Rabbin dileye]* buyurarak, cehennem ateşinde sürekli kalmayıp çıkacak olanları: muvahhidleri istisnâ etmektedir.[344]

---

344 Bu, yanlış ve sakat bir yorumdur. Zîrâ, muvahhidler/mü'minler, ateşe/cehenneme aslâ girmezler. Dolayısıyla da, çıkmalarından söz etmek abestir. Nitekim Allâh Teâlâ şöyle buyurmaktadır: *Şübhe yok ki hakklarında Bizden güzellik takdîr edilenler, (evet) bunlar ondan [cehennemden] uzaklaştırılmışlardır; onun [cehennemin] hışıltısını bile duymazlar/duymayacaklar, ve bunlar, canlarının istediği şeyler içinde (cennette) muhalled [sürekli] kalacaklardır. O en büyük dehşet bunları mahzûn etmeyecek ve bunları melekler şöyle diyerek karşılayacaklar: "Bu işte, sizin o gününüz ki va'dolunuyordunuz"* (Enbiyâ, 21/101-103). (Redaktör: E.Ö)

...*Rabbin, irâde ettiğini elbette yapandır.*

[Abdullâh b. Sâbit dedi: el-Ferrâ dedi ki: "*Rabbinin dilemesi müstesnâ* {*meğer ki Rabbin dileye*}, 'Rabbinin ateşte daha fazla bırakmak istediği kimseler hâriç' demektir."[345]]

108. *Sa'îdler ise cennettedir; orada hâlidlerdir, gökler ve yer durdukça* {yani, tıpkı göklerin ve yerin dünyâ ehli için devâmlı olması gibi onlar da orada devâmlı kalacaklardır. Sonra da oradan çıkmayacaklardır. İşte sa'îdler cennette bu hâlde olacaklardır}...

Sonra istisnâda bulunarak şöyle buyuruyor:

...*meğer ki Rabbin dileye* {yani, muvahhidler ateşten çıkarılacaktır[346]}. *Bir atâ ki, ğayr-i meczûz* {yani, bir bağış ki, ebediyyen onlardan kesilmeyecektir}.

109. *O hâlde* {ey Muhammed} *bunların ibâdet ettikleri şeyde* {yani, Mekke kâfirlerinin dalâlette olduğu husûsunda} *bir miryen* {yani, şekkin/kuşkun} *olmasın. Bundan önce* {yani, onlardan önce}, *başka değil atalarının ibâdet ettikleri gibi ibâdet ediyorlar. Muhakkak ki Biz de onlara nasîblerini eksiksiz vereceğiz* {yani, azâbdan paylarına düşeni tastamâm vereceğiz}.

110. *Andolsun ki biz Mûsâ'ya kitâbı* {yani, Tevrât'ı} *verdik de* {Mûsâ'dan sonra} *onda ihtilâf edildi* {yani, kimileri Tevrât'a îmân etti, kimileri onu inkâr etti}. *Şâyet* {ey Muhammed, azâblarının bir süreye kadar erteleneceğine dâir} *Rabbinden bir kelime sebqat etmeseydi/geçmeseydi,* {dînde anlaşmazlığa düştükleri vakit, dünyâda helâk edilmeleri için} *elbette aralarında hükm verilmiş olurdu. Doğrusu onlar ondan* {yani, kendilerine verilen kitâbdan} *yana mürîb* {yani, onlar mâhiyetini tanımadıkları/bilmedikleri} *bir şekk/kuşku içindedirler.*

Sonra, âyetin başına dönerek buyuruyor ki:

111. *Kuşkusuz Rabbin onların her birinin amellerini*{n karşılığını} *tam olarak onlara ödeyecektir* {yani, ödemek için beklemektedir}...

---

345 Bu iddiâ, kesinlikle doğru değildir. (Redaktör: E.Ö)

346 Bu, bâtıl bir yorumdur. Zîrâ, muvahhidler/mü'minler, ateşe girmezler ki, ateşten çıkarılacak olsunlar. (Redaktör: E.Ö)

Âyetteki "lemmâ", bir sıladır [ma'nâsı olmayan, fakat sözleri birbirine ulamak için getirilen zâid bir lafızdır].

...Elbette O amellerine habîrdir.

112. *Öyleyse* {ey Muhammed} *emrolunduğun gibi istiqâmet üzere ol* {yani, tevhîd üzere yürü}; *berâberinde* {şirkten} *tevbe edenler de* {seninle birlikte istiqâmet üzere olsunlar ve hep birlikte tevhîd üzere yürüyün} *ve* {bu husûsta} *aşırı gitmeyin* {yani, tevhîdde Allâh'a isyân ederek ona şekk/şübhe karıştırmayın}. *O amellerinize elbette basîrdir.*

113. *Ve o zulmedenlere eğilim göstermeyin* [*terkenû*] {yani, müşriklere meyletmeyin: onlara katılmayın}. *Aksi taqdîrde size ateş messeder/dokunur* {yani, isâbet eder} *ve sizin için Allâh'ın dûnundan* [*berisinden*] *evliyâ* {yani, sizi ateşten koruyacak yakınlar/akrabalar} *yoktur. Sonra size yardım olunmaz.*

114. *Gündüzün iki tarafında salâtı iqâme et* {yani, rükûuna ve sücûduna riâyet ederek Sabâh namazını, Öğle namazını ve İkindi namazını tastamâm kıl} *ve geceden de zülefte* {yani, Akşam ve Yatsı namazlarını (tastamâm kıl)}. *Kuşkusuz hasenât* {yani, beş vakit namaz} *seyyiâtı giderir* {yani, büyük günâhlardan uzak kalınması hâlinde zenbleri [küçük günâhları] örter}. *Şu* {yani, zikredilen gündüzün iki tarafında ve gecenin yakın sâ'atlerinde namaz kılmak}, *zâkirler için bir zikrdir.*

Bu, Allâh'ın, –Mûsâ'ya hitâben– *Zikrim için salâtı iqâme et* (Tâ-Hâ, 20/14) sözüne benzemektedir.

115. {Ey Muhammed, namaz husûsunda} *sabret. Kuşkusuz Allâh muhsinlerin* {yani, muhlislerin/ihlâs sâhiblerinin} *ecrini* {yani, karşılığını/mükâfâtını} *zâyi etmez.*

116. *Sizden önceki qurûndan yeryüzünde fesâddan* {yani, şirkten} *nehyeden bakiyye sâhibleri olmalı değil miydi?!* {Fakat olmadı: önceki nesiller arasında şirkten sonra yeryüzünde ma'siyetlerden nehyedenler olmadı}...

Sonra istisnâda bulunarak şöyle buyurmaktadır:

...*Onlardan necâta çıkardığımız pek azı müstesnâ* {yani, rasûller ve nebîlerle birlikte azâbdan kurtardığımız az kimse müstesnâ, yeryüzünde fesâddan nehyetmediler. Sâdece bunlar yeryüzünde

fesâddan nehyettiler}. ***Zulmedenler*** {yani, dünyâlarının izine/ peşine düşerek zulmedenler} ***ise, içinde bulundukları refaha ittibâ ettiler*** {yani, kendilerine verilen dünyâlığı âhiretlerine tercih ettiler} ***ve mücrimler oldular*** {yani, dünyâda yalanlayan ümmetler oldular}.

117. ***Rabbin o qurâ'yı, ehli muslihler*** {yani, mü'minler} ***iken zulmle*** {yani, günâhları olmadığı hâlde} ***helâk edecek*** {yani, dünyâda azâba uğratacak} ***değildi*** {yani, onlar mü'min olsalardı azâba uğratılmazlardı}.

Allâh şunu ifâde buyuruyor: Allâh'ın bu sûrede, azâba uğrattığını belirttiği Nûh, Âd, Semûd, İbrâhîm, Lût ve Şu'ayb qavmleri günâhsız oldukları hâlde azâba uğratılmadılar.

118. ***Rabbin dileseydi insânları*** {yalnızca İslâm milleti/dîni üzere} ***tek bir ümmet yapardı. Hâlâ ihtilâf içerisindedirler*** {yani, çeşitli dîn mensubları hâlâ İslâm dîni dışında dîn hakkında ihtilâf etmektedirler}.

Sonra onların bir kısmını istisnâ ederek buyuruyor ki:

119. ***Rabbinin merhamet ettikleri*** {yani, tevhîd ehli olanlar} ***müstesnâ*** {yani, onlar dîn husûsunda ihtilâf etmezler}. ***Onları şunun*** {yani, rahmet: İslâm[347]} ***için halqetti ve Rabbinin, "Andolsun ki cehennemi cinn ve insânlardan tümüyle dolduracağım" şeklindeki kelimesi tamâm oldu*** {yani, ihtilâf edenler hakkındaki azâbı, her iki kesimin tüm günâhkârları için hakk oldu/gerçekleşti}.

120. ***Sana rasûllerin*** {ve onların ümmetlerinin bu sûrede zikredilen} ***nebelerinden, fuâdını kendisiyle tesbit edeceğimiz*** {yani, onun hakk olduğuna dâir qalbine sebât vereceğimiz} ***şeylerin her türlüsünü qıssa ediyoruz. Bunda da*** {yani, bu sûrede de} ***sana*** {rasûllerin ve qavmlerinin durumları hakkında} ***hakk ve mü'minler*** {yani, Allâh'ın tevhîdini tasdîq edenler} ***için de bir mev'ize*** {yani, Allâh'ın geçmiş ümmetlerin azâbına dâir anlattıkları ile bu sûrede zikredilenler bir öğüt: bu ümmet için bir ibret} ***ve bir zikr*** {yani, tezkire/hatırlatma} ***geldi.***

121. ***Îmân*** {yani, Qur'ân'dakileri tasdîq} ***etmeyenlere de ki: "Elinizden***

347 Bu, zayıf bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)

geleni yapın {yani, -bu bir tehdiddir- tuttuğunuz yolda istediğinizi yapın}, *biz de yapıyoruz* {yani, biz de tuttuğumuz yolda giderek yapacağımızı yapıyoruz ve yapacağız}.

122. {Azâbı} *bekleyin. Doğrusu biz de* {size gelecek azâbı: Bedir'de öldürülmenizi, meleklerin yüzlerinize, arkalarınıza vurmalarını ve rûhlarınızın çabucak cehenneme ulaştırılmasını} *bekliyoruz.*

123. *Semâvât u arzın ğaybı Allâh'ındır* {yani, ğayb olan azâbın ne zamân ineceğine ve yerin ğaybına dâir bilgi Allâh'a âittir}. *Emrin tümü O'na döndürülür* {yani, kulların işleri qıyâmet günü Allâh'a dönecektir}...

Allâh'ın, *Umûr* [*işler*] *Allâh'a döndürülür* buyruğu ile de, kulların işleri kasdedilmiştir.

...*Öyleyse O'na ibâdet* {yani, O'nu tevhîd} *et ve O'na tevekkül et* {yani, Allâh'a güvenip dayan}. *Rabbin amellerinizden ğâfil değildir* {-bu da bir tehdiddir-}.

fesâddan nehyettiler}. ***Zulmedenler*** **{yani, dünyâlarının izine/peşine düşerek zulmedenler}** ***ise, içinde bulundukları refaha ittibâ ettiler*** **{yani, kendilerine verilen dünyâlığı âhiretlerine tercih ettiler}** ***ve mücrimler oldular*** **{yani, dünyâda yalanlayan ümmetler oldular}.**

117. ***Rabbin o qurâ'yı, ehli muslihler*** **{yani, mü'minler}** ***iken zulmle*** **{yani, günâhları olmadığı hâlde}** ***helâk edecek*** **{yani, dünyâda azâba uğratacak}** ***değildi*** **{yani, onlar mü'min olsalardı azâba uğratılmazlardı}.**

Allâh şunu ifâde buyuruyor: Allâh'ın bu sûrede, azâba uğrattığını belirttiği Nûh, Âd, Semûd, İbrâhîm, Lût ve Şu'ayb qavmleri günâhsız oldukları hâlde azâba uğratılmadılar.

118. *Rabbin dileseydi insânları* {yalnızca İslâm milleti/dîni üzere} *tek bir ümmet yapardı. Hâlâ ihtilâf içerisindedirler* {yani, çeşitli dîn mensubları hâlâ İslâm dîni dışında dîn hakkında ihtilâf etmektedirler}.

Sonra onların bir kısmını istisnâ ederek buyuruyor ki:

119. *Rabbinin merhamet ettikleri* {yani, tevhîd ehli olanlar} *müstesnâ* {yani, onlar dîn husûsunda ihtilâf etmezler}. *Onları şunun* {yani, rahmet: İslâm[347]} *için halqetti ve Rabbinin, "Andolsun ki cehennemi cinn ve insânlardan tümüyle dolduracağım" şeklindeki kelimesi tamâm oldu* {yani, ihtilâf edenler hakkındaki azâbı, her iki kesimin tüm günâhkârları için hakk oldu/gerçekleşti}.

120. *Sana rasûllerin* {ve onların ümmetlerinin bu sûrede zikredilen} *nebelerinden, fuâdını kendisiyle tesbit edeceğimiz* {yani, onun hakk olduğuna dâir qalbine sebât vereceğimiz} *şeylerin her türlüsünü qıssa ediyoruz. Bunda da* {yani, bu sûrede de} *sana* {rasûllerin ve qavmlerinin durumları hakkında} *hakk ve mü'minler* {yani, Allâh'ın tevhîdini tasdîq edenler} *için de bir mev'ize* {yani, Allâh'ın geçmiş ümmetlerin azâbına dâir anlattıkları ile bu sûrede zikredilenler bir öğüt: bu ümmet için bir ibret} *ve bir zikr* {yani, tezkire/hatırlatma} *geldi.*

121. *Îmân* {yani, Qur'ân'dakileri tasdîq} *etmeyenlere de ki: "Elinizden*

---

[347] Bu, zayıf bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)

geleni yapın {yani, –bu bir tehdiddir– tuttuğunuz yolda istediğinizi yapın}, *biz de yapıyoruz* {yani, biz de tuttuğumuz yolda giderek yapacağımızı yapıyoruz ve yapacağız}.

122. {Azâbı} *bekleyin. Doğrusu biz de* {size gelecek azâbı: Bedir'de öldürülmenizi, meleklerin yüzlerinize, arkalarınıza vurmalarını ve rûhlarınızın çabucak cehenneme ulaştırılmasını} *bekliyoruz.*

123. *Semâvât u arzın ğaybı Allâh'ındır* {yani, ğayb olan azâbın ne zamân ineceğine ve yerin ğaybına dâir bilgi Allâh'a âittir}. *Emrin tümü O'na döndürülür* {yani, kulların işleri qıyâmet günü Allâh'a dönecektir}...

Allâh'ın, *Umûr* [*işler*] *Allâh'a döndürülür* buyruğu ile de, kulların işleri kasdedilmiştir.

...*Öyleyse O'na ibâdet* {yani, O'nu tevhîd} *et ve O'na tevekkül et* {yani, Allâh'a güvenip dayan}. *Rabbin amellerinizden ğâfil değildir* {–bu da bir tehdiddir–}.

12. YÛSUF SÛRESİ

MEKKÎ, 111 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. ***Elif-Lâm-Râ. İşte bunlar mübîn*** **{yani, içinde bulunanlar beyân edilmiş}** ***kitâbın âyetleridir.***

2. ***Muhakkak ki Biz onu [Qur'ân'ı] Arabî bir qur'ân [hitâbe] olarak indirdik;*** **{onun içindekileri}** ***aqletmeniz için.*** **{–Çünkü Qur'ân Arabî olmasaydı, onu fehm edemez/anlayamaz ve aqledemezlerdi–}.**

3. ***Sana bu Qur'ân'ı vahy etmekle qıssaların en güzelini*** **{yani, Qur'ân'ı}** *qıssa ediyoruz...*

(*Bi-mâ* [...etmekle] lâfzının kullanımı açısından) bunun bir benzeri de, *Rabbimin bana mağfiret ettiğini [bi-mâ ğafera lî-rabbî]...* (Yâ-Sîn, 36/27) âyetidir.

...*Hâlbuki sen önceden* {yani, Qur'ân'ın sana inmesinden/indirilmesinden önce}, {ondan} *ğâfillerden idin.*

4. *Bir vakit Yûsuf babasına* {yani, Ya'qûb'a} *şöyle demişti: "Ey babacığım! Doğrusu ben* {düşümde} *onbir kevkeb/yıldız ile, güneş ve ayı* {semâdan arza inmiş} *gördüm. Onları gördüm ki bana secde ediyorlar."*

Onbir yıldız, Yûsuf'un kardeşlerini; güneş, Yûsuf'un annesini, ay da babasını: Ya'qûb b. İshâq b. İbrâhîm'i temsîl ediyor.

Babası [Ya'kûb ibn İsâk ibn İbrâhîm (a.s)], Yûsuf'un gördüğünün ta'bîrini biliyordu.

5. *Dedi ki: "Ey oğulcağızım! Rüyânı/gördüğünü kardeşlerine qıssa etme/anlatma,* {aksi taqdîrde sana hased ederler}. *Sonra sana bir keyd ile keyd ederler* {yani, sana karşı bir şerr işlerler}. *Doğrusu şeytân insân için mübîn* {yani, beyyin/açık} *bir düşmandır."*

6. {Ya'qûb devâmla Yûsuf'a dedi ki:} *"İşte öyle, Rabbin seni ictibâ edecek* {yani, işte böyle sana secde edilmesi [onbir kevkebin/yıldızın, ay ve güneşin sana secde etmesi] için Rabbin seni tahlis edecek/seçecek} *ve sana ehâdisin te'vîlini [nasıl gerçekleşeceğini]*

{yani, rü'yâların ta'bîrini[348]} *öğretecek. Sana ve âl-i Ya'qûb'a* {yani, kendisine, karısına ve onbir kardeşine} *ni'metini tamâmlayacak* {yani, âl-i Ya'qûb'u sana secde ettirecek}; *tıpkı bundan önce* {o ni'meti} *ataların* {yani, benim atalarım} *İbrâhîm'e* {düşte oğlu İshâq'ı boğazladığını gördüğü[349] ve atıldığı ateşten Allâh'ın kendisini kurtarmasıyla oğlunu kesmeyi irâde ettiği hâlde Allâh o'nu sücûd ile[350] kurtardığı vakit İbrâhîm'e} *ve İshâq'a* {yani, rü'yâda İbrâhîm'in İshâq'ı boğazladığını gördüğü esnâda İshâq'a} *tamâmladığı gibi. Kuşkusuz ki Rabbin alîmdir* {yani, onu/o ni'meti tamâmlamayı çok iyi bilendir}, *hakîmdir* {yani, ona qâdîdır/hükmedendir}.

7. *Andolsun ki Yûsuf'ta ve o'nun kardeşlerinde, soranlar için âyetler* {yani, alâmetler} *vardır.*

8. *Bir vakit demişlerdi* {yani, Yûsuf'un kardeşleri –yaşça onların en büyükleri olan Rûbîl– diğerlerine demişti} *ki:...*

Aql bakımından en büyükleri/en ilerileri ise Yahûdâ idi. Allâh'ın, *Onların kebîrleri/büyükleri dedi ki:...* (Yûsuf, 12/80) buyruğunda *kebîrleri/büyükleri* sözüyle, "yaşça büyükleri" değil, "aqlca büyükleri/görüş ve reyce ilerileri" kasdedilmiştir.

> ..."*Yûsuf ve kardeşi* {yani, Bünyâmîn} *babamıza bizden daha sevgili ve biz bir usbeyiz* {yani, on kişiyiz/güçlü bir topluluğuz}. *Doğrusu babamız mübîn bir dalâlet* {yani, açık bir hüsrân: şeqâvet/bedbahtlık} *içindedir.*"

(*Dalâl* kelimesinin kullanımı açısından) bunun bir benzeri de, *Doğrusu mücrimler dalâlet* {yani, şeqâvet/bedbahtlık} *içindedirler* (Qamer, 54/47) âyetidir.

Böyle demelerinin sebebi ise, Ya'qûb'un, oğlu Yûsuf'a beslediği sevgi ve sürekli o'nu anmasıdır.

9. {Sonra birbirlerine dediler ki:} "*Yûsuf'u öldürün yâhûd o'nu* {uzakça} *bir yere atıverin ki babanızın yüzü size kalsın* {yani, yü-

---

348 *Te'vîl*, "ta'bîr, yorum, şerh, îzah, tefsîr" ma'nâsına gelmez. (Redaktör: E.Ö)

349 Bu, yanlış bir tercihtir. Bkz. Sâffât, 37/101'in notu. (Redaktör: E.Ö)

350 Muhakkik'in her iki nüshada da böyle olduğunu belirttiği *bi's-sücûd* {sücûd ile} ibâresinin, burada bir anlamı yoktur. (Çeviren)

züyle yalnız size yönelsin [sizden başkasına iltifat etmesin]} *ve bunun ardından sâlih bir qavm olursunuz"* {yani, babanız yanında işiniz ve hâliniz ıslâh olur/düzelir}.

10. *Onlardan bir diyen* {yani, Yehûdâ b. Ya'qûb[351]} *dedi ki: "Yûsuf'u öldürmeyin* {çünkü o'nu öldürmek azîm [büyük/ağır] bir iştir} *ve* {lâkin} *o'nu ğayâbetu'l-cubbe* {yani, kuyunun gözden ırak, kimsenin görmediği bir yerine} *bırakın da kâfilenin biri o'nu lekit/buluntu olarak alsın* {yani, o'nu insânların gidip geldikleri yol üzerinde bulunan "ğayâbetu'l-cubbe" bırakın ki o'nu alsınlar, böylece sizin maksadınız da gerçekleşsin}. *Eğer* {ille de bu kötülüğü} *yapacaksanız böyle yapın."*

11. {Sonra da babaları Ya'qûb'a gelerek} *dediler ki: "Ey babamız! Sana ne oluyor da Yûsuf'u bize güvenmiyorsun? Doğrusu biz o'nun için nâsihleriz"* [*o'nun iyiliğini isteyenleriz*].

12. *"Yarın o'nu* [*Yûsuf'u*] *bizimle berâber gönder de gezsin ve oynasın"* {yani, neşelensin ve sevinsin}...

Arab, *ferahtu leke* [senden dolayı sevindim] ma'nâsına, *reta'tu leke* der.

...*"Elbette biz o'nu* [*Yûsuf'u*] {kaybolmaktan} *koruruz."*

Ya'qûb onlara, "Doğrusu ben o'na bir zarar gelmesinden korkuyorum" deyince, onlar babalarına, *Sana ne oluyor da Yûsuf'u bize güvenmiyorsun? Doğrusu biz o'nun için nâsihleriz"* [*o'nun iyiliğini isteyenleriz*]. *Elbette biz o'nu koruruz* demişlerdi.

13. {Babaları} *dedi ki: "Doğrusu o'nu* [*Yûsuf'u*] *götürmeniz beni mahzûn eder. Siz ondan ğâfilken* {yani, o'nun şuûrunda değilken} *kurdun o'nu yemesinden korkarım."*

Çünkü orası kurtları çok olan bir yerdi. Bundan dolayı Ya'qûb (a.s), "Kurdun o'nu yemesinden korkarım" demiştir.

14. {On kardeş de} *dediler ki: "Andolsun ki biz bir usbe* {yani, cemaat [güçlü bir topluluk]} *iken o'nu* [*Yûsuf'u*] *kurt yerse, doğrusu biz hâsirleriz"* {yani, âciz kimseleriz}.

15. *Nihâyet o'nu* {yani, Yûsuf'u} *alıp götürdüler ve* {üç fersah uzaklık-

---

351 Konuşan kişinin ismini tesbit edecek sağlam bir belge olmadığı gibi, onun ismini bilmenin bir faydası da yoktur. (Redaktör: E.Ö)

taki[352]} *ğayâbetu'l-cubbe'ye* {*kuyunun dibine bırakmaya*} *karâr verdiler* {ve o'nu kuyuya bıraktılar}. *Biz de o'na* {yani, Allâh da, kardeşleri çekip gittikten sonra Yûsuf'a}, *"Bu işlerini, –şu'ûrunda değiller* {yani, onlara, Yûsuf olduğunu haber verinceye kadar, onlar senin Yûsuf olduğunu farketmeyecekler} *iken– onlara haber vereceksin" diye vahyettik.*

Ebû Muhammed Abdullâh b. Sâbit dedi: Ben babamın el-Huzeyl'den, onun da Muqâtil'den naklen şunları söylediğini işittim: *Biz de o'na, "Bu işlerini, –şu'ûrunda değillerken– onlara haber vereceksin" diye vahyettik* buyruğundaki *şu'ûrunda değillerken* ifâdesi, "onlar senin Yûsuf olduğunu farketmeyecekler iken" demektir.

16. *'Işâ olduğunda* {yani, yatsı namazı vaktinde} *ağlayarak babalarına* {yani, Ya'qûb'a} *geldiler.*

17. *Dediler ki: "Ey babamız! Doğrusu biz müsâbaka yapmak* {yani, avlanmak} *için gitmiş, Yûsuf'u da* {korusun diye} *eşyâmızın yanında bırakmıştık, o'nu kurt yemiş. Biz* {söylediklerimizde} *sâdıqlar/doğru söyleyenler olsak da sen bize inanmazsın/güvenmezsin"* {yani, bizi(m doğru söylediğimizi) tasdîq etmezsin}.

18. *Bir de o'nun* {Yûsuf'un} *gömleğinin üstünde sahte bir kan getirdiler. "Hayır!" dedi, "Nefsleriniz sizi,* {size güzel göstererek} *bir işe sürüklemiş* {zâten bu sizin yapmak istediğiniz bir işti}. *Artık bana düşen, sabr-ı cemîldir* {yani, ben güzel bir sabrla sabredeceğim, tahammülsüzlük göstermeyeceğim}. *Sizin söylediklerinize karşı istiâne edilecek Allâh'tır"* {yani, sizin, o'nun kurt tarafından yenildiğini iddiâ etmenize karşılık ben Allâh'tan yardım dilerim}.

19. *Bir yolcu kafilesi* {yani, kervan} *gelip sucularını* {yani, Mâlik b. Du'r ile Avd b. Âmir adındaki iki kişiyi[353] suya} *gönderdiler de* {onlardan biri} *kovasını sarkıttı.* {Yûsuf kovaya asılınca, Mâlik b. Du'r öbür yolculara su veren Mâlik b. Avd b. Âmir'e[354]} *dedi ki: "Aaaa! Müjde* {yani, "Ey Mâlik! Müjdeler olsun bana ve sana"}! *Bu*

---

352 Kuyunun uzaklığının kaç fersah olduğunu ancak Allâh bilir. Ayrıca bunun tesbîtinin kimseye bir faydası da olmaz. (Redaktör: E.Ö)

353 Bu kişilerin isimlerini tesbit edecek sağlam bir kaynak olmadığı gibi, bunun bir gereği ve faydası da yoktur. (Redaktör: E.Ö)

354 Bu kişilerin isimlerini tesbit edecek sağlam bir kaynak olmadığı gibi, bunun bir gereği ve faydası da yoktur. (Redaktör: E.Ö)

bir gulâm/çocuk." Onu satmak üzere gizlediler {yani, suyun kenarına gelen diğer arkadaşlarından, o'nu kuyuda bulduklarını gizlediler[355]}...

Ve, "Bu, suyun sâhiblerine âit bir maldır, bunu Mısr'da onlar adına satacağız" dediler. Çünkü "o'nu biz bulduk" yâhûd "satın aldık" demiş olsalardı, diğerleri de o'na ortak olmak isteyeceklerdi.[356]

...Allâh ise amellerine alîmdir {yani, söyledikleri yalanı çok iyi bilendir}.

20. *Onu düşük bir bahs'e* {yani, kendileri için helal olmayan, harâm bir semen/bedel ile[357]} *ma'dûd dirhemlere* {yani, 20 dirheme[358]} *sattılar...*

Bu paranın onlara harâm oluş sebebi, hür bir kimsenin bedeli olmasıdır. Hür bir kimsenin, kendisi de harâmdır, satılması da harâmdır. Arab, alış-verişinde asgarî miktarı söz konusu ederdi; ödediği bedel 40 ise "ûkîye", daha aşağı ise "derâhime ma'dûde" [sayılı dirhemler] derlerdi.

...Onun {yani, satın aldıklarında Yûsuf[359]} *hakkında zâhidlerden [o'na karşı rağbetsiz] idiler* {yani, Yûsuf'un Allâh indindeki mevkiini, babasının kim olduğunu bilmiyorlardı, bilselerdi o'nu almazlardı[360]}.

21. *Mısr'dan o'nu [Yûsuf'u] satan alan* {yani, Kıtfîr b. Mîşâ[361]}, *karısına* {yani, Zelîhâ bt. Yemlihâ'ya[362]}, *"Ona iyi bak* {yani, o'nu güzel bir mevkide tut ve o'na değer ver}, *belki bize faydası dokunur* {yani, o'ndan hayr elde ederiz} *yâhûd o'nu veled/evlâd ediniriz" dedi. İşte böylece Yûsuf'u o arzda yerleştirdik* {yani, Yûsuf'a Mısr

---

355 Bu, zayıf bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)
356 Bu, delilsiz bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)
357 Bu, yorum su götürür. (Redaktör: E.Ö)
358 Kaç dirheme sattıklarını Allâh bilir. Bu husûsta söylenenler, ğayb taşlamadan başka birşey değildir. (Redaktör: E.Ö)
359 Müellif'in bu sözü, Yûsûf'u satın alana/alanlara mı, yoksa satanlara mı hamlettiği açık değil; söz, o'nu satanlarla ilgilidir. (Redaktör: E.Ö)
360 Bu, zayıf bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)
361 Bu kişinin ismini tesbit edecek sağlam bir kaynak olmadığı gibi, bunun bir gereği ve faydası da yoktur. (Redaktör: E.Ö)
362 Bu kişinin ismini tesbit edecek sağlam bir kaynak olmadığı gibi, bunun bir gereği ve faydası da yoktur. (Redaktör: E.Ö)

topraklarında mülk ve sultân hazırladık} *ve o'na ehâdisin te'vîlinden* {*rüyâda görülen hâdiselerin nasıl gerçekleşeceğinden*} {yani, rüyâ ta'bîrinden[363]} *öğrettik. Allâh emri üzerine gâlibdir* {yani, Allâh insânların bilmedikleri emrini Yûsuf için tamâmlayacaktır}. *Fakat insânların ekserisi* {şunu: Allâh insânların bilmedikleri emrini Yûsuf için tamâmlayacağını} *bilmezler.*

22. *O rüşdüne/güçlü çağına* {yani, onsekiz yaşına} *ulaşınca, o'na bir hükm* {yani, fehm [anlayış, kavrayış]} *ve ilim verdik. İşte muhsinlere böyle karşılık veririz* {yani, muhlislere/ihlâslılara bu şekilde: fehm ve ilm ile karşılık veririz}.

23. *Evinde bulunduğu kadın, o'nun nefsinden murâd almak istedi ve kapıları sımsıkı kapattı* {yani, Yûsuf ile zinâ etmek için kendisinin ve Yûsuf'un üzerine kapıları sımsıkı kapadı} *ve "Haydi senin" dedi...*

Kadın bununla, cimâ/zinâ etmek istediğini ifâde etmiş, bu sözleriyle de o'na galebe etmeye çalışmıştı.

...Dedi ki: "Ma'âzallâh {yani, e'ûzü billâh [Allâh'a sığınırım]}. *Doğrusu o benim rabbimdir* {yani, senin kocan benim efendimdir}, *bana güzel baktı* {yani, bana izzet ve ikrâmda bulundu: iyi bir mevki verdi}. *Gerçekten o zâlimler* {yani, ehli/karısı husûsunda efendisine zulmedenler} *felâh bulmaz."*

24. *Andolsun ki kadın o'na meyletmişti* {yani, kadın Yûsuf'la cimâ/zinâ etme arzusuyla yattı}, *Rabbinin burhânını* {yani, babası Ya'qûb'u, parmağını ısırmış bir hâlde[364]} *görmemiş olsaydı, o da ona meyledecekti* {yani, şalvarını çözüp, onun bacakları arasına oturunca Yûsuf da kadının istediğini yapacaktı[365]}. {Ama Yû-

---

363 *Te'vîl;* "ta'bîr, yorum, şerh, îzah, tefsîr" ma'nâsına gelmez. (Redaktör: E.Ö)

364 Bu, aslı-esâsı olmayan komik bir hurâfedir. (Redaktör: E.Ö)

365 Bu, bir tefsîr değil, aksine bir tahrîf ve Hz. Yûsuf'a atılan iğrenç bir iftirâdır. Zîrâ, nebîler-rasûller böyle günâhlardan berîdir. Ayrıca, Yûsuf, şalvarını çözüp kadının bacakları arasına oturduysa ve ancak babasını parmağını ısırmış bir hâlde gördüğü için zinâdan vazgeçtiyse, bunun övgüye değer bir yanı olmaz ki... Hâlbuki Allâh Yûsuf'u, muhsin olarak niteleyerek övmektedir. (Redaktör: E.Ö)

Muhakkik, Muhammed Reşîd Rızâ'nın, *el-Menâr* adlı Tefsîrinde bu husûstaki rivâyetlerin bâtıl ve İsrâiliyât kaynaklı olduğuna dikkat çektiğini belirten uzun-

suf, babasını parmağını ısırmış bir hâlde görünce,[366] hemen kaçtı, kadın da arkasından koştu}. *Ondan kötülüğü* {yani, ismi/günâhı} *ve fahşâyı* {yani, ma'siyetleri} *giderelim diye böyle yaptık. Doğrusu o, muhlasîn* {yani, nübüvvet ve risâlet ile ihlâsa erdirilmiş} *kullarımızdandır.*

(*el-Muhlasîn* lâfzının kullanımı açısından) bunun bir benzeri de, *Doğrusu Biz onları, o yurt zikriyle* {yani, nübüvvet ile} *hâlis olarak ihlâsa erdirdik* (Sâd, 38/46) âyetidir.

25. {Kaçmak için Yûsuf önde, kovalamak için kadın arkada} *ikisi birden kapıya koştular. Kadın* {o'na yetişip} *o'nun gömleğini arkasından yırttı* {yani, kadın Yûsuf'un gömleğinden yakaladı ve gömlek arkasından boylu boyunca yırtıldı}. *Kapıda kadının seyyidine* {yani, eşine/kocasına} {ve kocasıyla birlikte kadının amcasının oğlu Yemlihâ b. Ezlihâ'ya[367]} *rastladılar* {yani, buldular}...

(*Elfa* kökünün, "bulmak" anlamında kullanılması açısından) bunun bir benzeri de, *Hayır, biz atalarımızı üzerinde bulduğumuz* [*elfeynâ*] *şeye tâbi oluruz* (Bakara, 2/170) âyetidir.

...*Kadın dedi ki: "Ehline kötülük* {yani, ehlinle zinâ etmeyi} *irâde eden kimsenin karşılığı, zindana atılmaktan* {yani, sıkıntı içinde hapsedilmekten} *yâhûd elîm bir azâbdan* {yani, can yakıcı bir şekilde dövülmekten} *başka ne olabilir?!"*

26. {Yûsuf, kadının kocasına} *dedi ki: "Benden murâd almak isteyen odur." Kadının ehlinden bir şâhid de* {yani, kadının amcasının oğlu Yemlihâ da} *şöyle şâhidlik etti* {yani, zekîce ve aqıllıca şunları söyledi}: *"Eğer o'nun gömleği önden yırtılmışsa, kadın doğru*

---

ca bir nakilden sonra şu netîceye varmıştır: "Bu rivâyetler, güvenilmeyecek kadar tutarsızdır. Bu husûsta sağlam bir rivâyet yoktur; esâsen bu rivâyetler, hem nebîlerin bu gibi günâhlardan korunmuş olmaları, hem de âyetin *Rabbinin burhânını görmemiş olsaydı...* kısmı ile bağdaşmamaktadır." (Çeviren)

366 Bu, aslı-esâsı olmayan komik bir hurâfedir. Ayrıca, Yûsuf, şalvarını çözüp kadının bacakları arasına oturduysa ve ancak babasını parmağını ısırmış bir hâlde gördüğü için zinâdan vazgeçtiyse, bunun övgüye değer bir yanı olur mu?! Oysa ki Allâh Yûsuf'u, muhsin olarak niteleyerek övmektedir. (Redaktör: E.Ö)

367 Bu kişinin ismini tesbit edecek sağlam bir kaynak olmadığı gibi, bunun bir gereği ve faydası da yoktur. (Redaktör: E.Ö)

söylemiş, o ise yalancılardandır" {yani, eğer asıl murâd almak isteyen Yûsuf idiyse, kadın o'nun gömleğini önünden yırtıp parçalamış olmalıdır ve o taqdîrde kadının Yûsuf hakkında söyledikleri doğrudur, Yûsuf ise iddiâsında yalancıdır}.

27. *"Yok eğer o'nun gömleği arkadan yırtılmışsa, kadın yalan söylemiş, o ise doğrulardandır"* {yani, şâyet Yûsuf kadından kaçmış, kadın da o'nun gömleğini arkasından yırtmışsa, o vakit kadın Yûsuf'a iftira ediyor, Yûsuf ise söylediğinde doğrudur demektir}.

28. {Kadının kocası} *o'nun gömleğinin arkadan yırtılmış olduğunu görünce* {ona/kadına}, *"Kuşkusuz o* {yani, gömleğin yırtılması} *sizin keydinizdendir* {yani, –karısını kasd ederek– sizin yaptıklarınızdandır}. *Doğrusu sizin keydiniz* {yani, yaptıklarınız} *azîmdir/büyüktür" dedi.*

Çünkü kadın, büyük bir hatâya düşürünceye kadar erkeğin peşini bırakmaz.

29. {Sonra tanıklık eden kişi Yûsuf'a dedi ki:} *"Yûsuf, bundan* {yani, kadının sana yaptığından} *i'râz et"* {yani, onu kimseye anlatma}. {Arkasından da tanıklık eden kişi kadına şunları söyledi:} *"Sen de zenbine/günâhına istiğfar et* {yani, kocandan özür dile, seni cezâlandırmaması için ondan seni afvetmesini iste}. *Doğrusu sen hatâlılardansın."*

30. *Şehirde bazı kadınlar* {bunlar beş kadın idi: Ekmekçinin karısı, sâkînin karısı, hapishâne sorumlusunun karısı, ahır âmirinin karısı ve teşrifatçının karısı[368]} *dediler ki: "Azîzin karısı fetâsından* {yani, İbrânî: Ken'ânî kölesinden} *murâd almak istemiş; sevgisinden ötürü yüreğinin zarı çatlamış* {yani, aşırı sevgisinin etkisi altında kalmış, o'nun için helâk oluyor}. *Doğrusu biz onu mübîn bir dalâlet içinde* {yani, beyyin/açık bir hüsrân içinde: Yûsuf'a duyduğu aşktan ötürü bedbaht olduğunu[369]} *görüyoruz."*

31. {Zelîhâ} *o kadınların mekrlerini* {yani, kendisi hakkında söyledikleri: kendisini kınadıklarını} *işitince, onlara da'vetçi gönderdi* {onlar da yanına geldiler}. *Onlara mutteke* {yani, ağaç kavunu

---

368 Bunlar, gereksiz-faydasız ilâvelerdir. (Redaktör: E.Ö)
369 *Dalâl*'in/*dalâlet*'in, "Yûsuf'a duyulan aşktan ötürü bedbaht olmak" şeklindeki yorumu, bizce uygun değildir. (Redaktör: E.Ö)

–bıçakla kesilen ve yenilen her şeye de "mutteke" denilir–} *hazırladı. Onlardan her birine de birer bıçak verdi ve* {sonra, "Ey Yûsuf! Odadan} *onların karşısına çık!" dedi. Kadınlar o'nu, o'nun büyüklüğünü* {yani, o'nun azametini} *görünce, ellerini* {yani, parmaklarını} *kestiler ve dediler ki: "Hâşa! Allâh için* {yani, ma'âzallâh/Allâh'a sığınırız} *bu bir beşer* {yani, insân} *değildir. Bu, olsa olsa kerîm* {yani, çok güzel} *bir melektir."*

Kadınların yaptıkları ve söyledikleri hoşuna gittiğinden ötürü Zelîhâ onlara hitâben:

32. *Dedi ki:* "{Gönlümü kaptırdığım için} *kendisi hakkında beni ayıbladığınız işte budur. Andolsun ki ben ondan murâd almak istedim, fakat o imtinâ etti* {yani, cimâdan kaçındı}. *Eğer kendisine emrettiğimi yapmazsa, andolsun zindana atılacak ve sâğirînden* {yani, zelîllerden} *olacaktır."*

Kadınlar, "Ey Yûsuf! Bu kadının istediğini yerine getirmene engel olan nedir?" diye sordular. Yûsuf, Rabbine du'â etti:

33. *Dedi ki: "Rabbim! Zindan bana, bu kadınların beni kendisine da'vet ettikleri şeyden* {yani, zinâdan} *daha sevimli. Eğer bunların keydlerini benden savmazsan, onlara meylederim* {yani, yaklaşırım} *ve câhillerden* {yani, günâhkârlardan} *olurum."*

34. *Bunun üzerine Rabbi o'na icâbet etti de o kadınların keydlerini* {yani, mekrlerini ve şerrlerini} *o'ndan savdı. Doğrusu O, semî, alîm* {yani, Yûsuf'un du'âsını işiten, o'nun hâlini çok iyi bilen} *O'dur.*

35. *Sonra, âyetleri* {yani, gömleğinin arkasından yırtılması gibi o'nun suçsuzluğuna dâir bütün alâmetleri} *gördükleri hâlde yine de o'nu bir vakte kadar zindana atmak onlara* {yani, kadının kocasına} *uygun göründü.*

36. *Onunla birlikte zindana iki de* {yani, Şerham Esem isimli bir fırıncı ile Şerham Ekam isimli bir sâkî} *fetâ/delikanlı girdi. O ikisinden biri, "Doğrusu ben* {rüyâmda} *kendimi hamr* {yani, üzüm} *sıkıyor görüyorum"* {yani, bağa girdiğimi, bir asma üzerinde bulunan üç salkım üzümü sıkıp krala şarâb içirdiğimi gördüm} *dedi. Diğeri de, "Doğrusu ben de* {rüyâmda} *kendimi, başımda* {yani, başımın üzerinde} *ekmek götürüyor, kuşlar da ondan yiyor gö-*

rüyorum" {yani, başımın üstünde üç sefer tası ve bunların en üstünde de bir ekmek kabı olduğunu, kuşların da ondan yediğini gördüm} *dedi*...

(*Fevq* lafzının "üstünde/üzerinde" anlamında kullanıldığı) benzeri bazı buyruklar şunlardır: *Artık boyunlarının üstüne* [*fevqa*] *vurun* (Enfâl, 8/12); *Yerin üstünden* [*min-fevqa'l-arz*] *koparılmış*... (İbrâhîm, 14/26)

..."*Bize onun te'vîlini* [*nasıl gerçekleşeceğini*] {yani, rüyâda gördüklerimizin tefsîrini} *haber ver. Doğrusu biz seni muhsinlerden görüyoruz.*"

Onun zindandaki ihsânı/iyiliği, hastaları ziyâret edip onları tedâvi etmesi, sıkıntısı olanları teselli etmesi idi. Ayrıca Rabbine ibâdet eden biri olduğunu da görmüşlerdi. İşte o'nun ihsânından kasıd budur.

37-38. {Yûsuf} *dedi ki:* "{Ben size gördüğünüz rüyâdan daha şaşırtıcı olanını bildireyim mi?} *Size (düşünüzde), kendisiyle rızqlanacağınız bir yemek gelecek olmasın ki, ben onun te'vîlini* [*dış dünyâda neye tekâbül ettiğini/nasıl gerçekleşeceğini*] {yani, yemeğin türünü[370]} *size* {o yemek} *gelmeden evvel haber vermeyeyim. Şu, Rabbimin bana öğrettiğidir. Gerçekten ben Allâh'a îmân etmeyen ve âhireti inkâr eden* {yani, Allâh'ın vahdâniyyetini ve amellerin karşılıklarının görüleceği ölümden sonra dirilişi tasdîq etmeyen} *bir qavmin* {yani, o kâhinlerin ve sihrbazların: Mısr halkının} *milletini/dînini terk ettim ve atalarım İbrâhîm, İshâq ve Ya'qûb'un milletine/dînine ittibâ ettim. Allâh'a herhangi bir şeyi ortak koşmak, bizim için olacak birşey değildir. Şu, bize ve insânlara Allâh'ın fadlındandır/lütfundandır, fakat insânların çoğu şükretmezler.*"

39. "*Ey zindan arkadaşlarım* {yani, fırıncı ve sâkî}! *Müteferrik rabbler mi hayrlıdır* {yani, ibâdet ettiğiniz çeşitli ve farklı ilâhlar mı hayrlıdır: efdaldir}, *yoksa qahhâr olan* {yani, mahlûqâtına emrini geçiren} *bir Allâh mı?!*"

---

370 Bu, zayıf bir yorumdur. Zîrâ, yemek gelmeden önce yemeğin türünü haber vermekle, rü'yâ te'vîli arasında bir münâsebet yoktur. Ayrıca, birçok müfessirin iddiâ ettiği gibi bununla, "biraz sonra gelecek olan öğle yemeğiniz gelmeden evvel rü'yâlarınızı beş dakîkada hâllederim" de denilmek istenmiyor. (Redaktör: E.Ö)

Çünkü diğer bütün uydurma ilâhlar da Allâh'ın qahr u ğalebesi altındadır.

Bunun bir benzeri de, *Allâh mı hayrlıdır, yoksa* {uydurma ilâhlardan} *ortak koştukları mı?!* (Neml, 27/59) âyetidir.

Sonra Yûsuf (a.s) sözlerine şöyle devâm etti:

40. *"O'nun dûnundan/berisinden* {ilâhlardan} *ibâdet ettikleriniz, sizin ve atalarınızın* {ilâh diye} *isimlendirdiği birtakım isimlerden başka birşey değildir. Allâh onlara dâir, sultândan birşey indirmedi. Hükm* {yani, qadâ}, *başkasına değil Allâh'a âittir.* {Tevhîd husûsunda} *O'ndan başkasına ibâdet etmemenizi emretti* {yani, Allâh Kendisinin tevhîd edilmesini, yalnızca Kendisine ibâdet edilmesini emretti. Tevhîd O'na mahsûstur}. *Qayyım* {yani, mustaqîm/istiqâmet üzere olan} *dîn şudur* {–diğer dînler ise mustaqîm değildir–}. *Fakat insânların* {yani, Mısır halkının} *çoğu* {Rabb'lerinin tevhîd edilmesi gerektiğini} *bilmezler."*

41. *"Ey zindan arkadaşlarım! İkinizden biri* {yani, sâkî} *rabbine [efendisine/hükmdara] yine hamr sunacak"...*

Yûsuf ona, "Üç gün zindanda kalacak, sonra çıkacaksın ve eski işine dönüp efendine yine şarâb sunacaksın" demişti.

...*"Diğeri* {yani, fırıncı} *ise asılacak ve kuşlar başından yiyecektir"...*

Yûsuf ona da, "Üç gün zindanda kalacak, sonra zindandan çıkarılıp asılacaksın, kuşlar başından yiyecek" demişti.

...*"İşte istiftâ ettiğiniz/fetvâsını istediğiniz emr/iş qadâ edildi/hükme bağlandı"* {yani, ister görmüş olun, ister görmemiş olun, yaptığım bu ta'bîr [te'vîl] böyle gerçekleşecektir}.

42. {Yûsuf} *o ikisinden kurtulacağını* {yani, zindandan ve ölümden kurtulacağını} *zannettiği [bildiği] kimseye* {yani, sâkîye} *dedi ki: "Rabbinin* {yani, seyyidinin/efendinin [hükmdarın]} *yanında beni zikret/an [benim suçsuz yere zindana atıldığımı anlat]"* {çünkü beni zindandan çıkartması hoşuma gider}. *Fakat şeytân o'na Rabbinin zikrini unutturdu* {yani, Yûsuf Rabbine du'â etmeyi unuttu: kendisini zindandan çıkarması için semâdaki Rabbine du'â edeceği yerde, kendisi gibi birisinden: hükmdardan imdadına yetişmesini istedi. Zindandan çıkmayı, Allâh'tan başkasın-

dan ümîd etmesine cezâ olmak üzere Allâh o'nu bir süre daha zindanda bıraktı[371]}...

İşte Allâh'ın şu buyruğu bunu anlatmaktadır:

...*Bu yüzden senelerce* {yani, hükmdar bir rüyâ görünceye kadar: beş yıl daha} *zindanda kaldı.*

Bundan önce ise 7 yıl zindanda kalmıştı. Cezâ olarak o'na 5 yıl daha ilâve edildi. Böylece 12 yıl zindanda kalmış oldu.[372] İşte Allâh'ın, *Sonra, âyetleri* {yani, gömleğinin arkasından yırtılması gibi o'nun suçsuzluğuna dâir bütün alâmetleri} *gördükleri hâlde yine de o'nu bir vakte kadar zindana atmak onlara* {yani, kadının kocasına} *uygun göründü* (Yûsuf, 12/35) buyruğu bunu anlatmaktadır.

43. *Bir gün hükmdar dedi* {yani, qavminden meleye dedi} *ki: "Doğrusu ben rü'yâmda yedi zayıf sığırın, yedi semiz* {sığır}*ı yediğini görüyorum* {yani, gördüm}. *Bir de yedi yeşil başak ile yedi kuru"* (başak gördüm)...

{Sonra şöyle dedi:} *"Ey mele! Eğer rü'yâ ta'bîr ediyorsanız, rü'yâmı iftâ edin"* [*rü'yâm hakkında beni aydınlatın*].

O zamân bunlar yeryüzü ehlinin en âlimleri idiler.[373] Mısrlılar da en mahâretli kâhin ve arrâflardan idiler. Fakat onun rü'yâsının te'vîlini bilemediler.

44. *Dediler ki: "Edğâsu ahlâm"* {yani, bunlar karmakarışık yalan ahlâmdır}...

Sonra bunun belli bir ta'bîrinin olduğunu ve karmakarışık ahlâm olmadığını anladılar ve dediler ki:

...*"Biz böyle karmakarışık ahlâmın te'vîlini* [*neye tekâbül ettiğini/nasıl gerçekleşeceğini*] *bilmiyoruz."*

---

371 Bu, bir tefsîr değil, bir tahrîf ve Hz. Yûsuf'a atılan çirkin bir iftirâdır. Âyetin lâfzı son derece açıktır: Unutan kişi, zindandan çıkıp tekrar efendisinin yanına ve eski işine dönen kişidir; unuttuğu şey de, –Yûsuf'un kendisine tenbih ettiği üzere– Yûsuf'un suçsuz yere zindanda tutulduğunu efendisine bildirmeyi unutmasıdır. (Redaktör: E.Ö)

372 Yûsuf'un kaç yıl zindanda kaldığını ancak Allâh bilir. Böyle lüzûmsuz tahminlerin kimseye bir faydası yoktur. (Redaktör: E.Ö)

373 Bu, lüzûmsuz bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)

45. *O ikisinden,* {zindandan ve ölümden} *kurtulmuş olan da bir ümmetin akabinde dekr etti* {yani, bir vakit sonra hatırladı} *ve dedi ki: "Ben size onun te'vîlini* [*neye tekâbül ettiğini/nasıl gerçekleşeceğini*] {yani, bu rüyânın ta'bîrini[374]} *haber veririm. Hemen beni* {Yûsuf'a} *gönderin."*

46. (Yûsuf'un yanına varınca sâkî o'na dedi ki:) *"Yûsuf, ey sıddîq* {yani, ey benim ve arkadaşımın rüyâsı hakkında ta'bîri doğru çıkan kişi}! *Bize iftâ et: yedi semiz sığırı yiyen, yedi zayıf (sığır) ile yedi yeşil başak ve diğer (yedi) kuru?"...*

Dedi: Yedi semiz sığır ile yedi yeşil başak, verimli yedi yılı; yedi zayıf sığır ile yedi kuru başak ise kurak yılları ifâde eder.

Sonra sâkî dedi ki:

...*"Umulur ki insânlara* {yani, Mısr halkına} *dönerim de umulur ki onlar* {onun ta'bîrini: bu rüyânın ta'bîrini} *bilirler."*

Sonra Yûsuf onlara ne yapacaklarını anlattı:

47. *Dedi ki: "Yedi yıl âdetiniz üzere ekin. Yiyeceğiniz az bir miktarın dışında* {–ki bunların tânelerini başağından ayırabilirsiniz–}, *biçtiklerinizi başağında bırakın"* {yani, bunların tânelerini başağından ayırmayın ki kurtlanmasınlar}.

48. *"Sonra, bunun* {yani, verimli bu yedi yılın} *ardından yedi kurak yıl gelecek, saklayacağınız* {yani, depolarda koruyacağınız} *az bir miktarın dışında biriktirdiğinizi* {yani, geçmiş yıllarda bunları düşünerek sakladıklarınızı} *yeyip bitirecek."*

49. *"Sonra bunun* {yani, kurak bu yedi yılın} *ardından bir yıl gelecek ki insânlar* {yani, Mısrlılar} *onda* {yağmurla} *sıkıntıdan kurtulacak ve onda* {bolluktan dolayı üzümü, zeytini} *sıkacaklar."*

Bu kıtlık sonrası durumla ilgili sözler, hükmdarın rüyâsı ile ilgili değil, Yûsuf'un kendi sözleridir. Elçi dönerek hükmdara durumu anlattı.

50. {Anlatılanlara hayret eden} *hükmdar dedi ki: "Onu* {yani, Yûsuf'u} *bana getirin. Elçi* {yani, hükmdarın elçisi: sâkî} *o'na gelince, (Yûsuf)* {ona} *dedi ki: "Rabbine* {yani, seyyidine/efendine: hükmdara} *dön de,* {bıçakla} *ellerini* {yani, parmaklarını} *kesen*

---

374 *Te'vîl;* "ta'bîr, yorum, şerh, îzah, tefsîr" ma'nâsına gelmez. (Redaktör: E.Ö)

kadınlar {yani, o beş kadın} ***ile ilgili gerçeği ortaya çıkarmasını iste. Kuşku yok ki Rabbim onların keydlerine alîmdir"*** {yani, "Bu kadının istediğini yerine getirmene engel olan nedir?" derlerken ne söylediklerini çok iyi bilendir}.

Yûsuf (a.s) bununla, zindandan çıkmadan önce suçsuzluğunun hükmdar tarafından açıkça anlaşılmasını istemişti. Eğer Yûsuf, hükmdarın isteğine uyarak temize çıkmadan önce zindandan çıkmış olsaydı, hükmdarın nazarında ithâm altında kalmaya devâm ederdi. İşte bundan dolayı, *Rabbine/efendine dön de, ellerini kesen kadınlar ile ilgili gerçeği ortaya çıkarmasını iste. Rabbim onların keydlerine elbette alîmdir* dedi. Böylece bu kadınlar, azîzin karısının, *Andolsun ki ben ondan murâd almak istedim, fakat o imtinâ etti* (Yûsuf, 12/32) dediğine şâhidlik edeceklerdi. Hükmdar bu kadınlara sordu:

51. {Onlara} ***dedi ki: "Yûsuf'tan murâd almak istediğiniz zamân hâliniz ne idi"*** {yani, hangi durumda idiniz}...

Buyruk, *Ey gönderilenler! Durumunuz nedir?* (Hicr, 15/57; Zâriyât, 51/31) âyetine benzemektedir.

Kadınlar, odadan çıkıp yanlarına geldiğinde Yûsuf'a, "Bu kadının istediğini yapmanın sana ne gibi bir zararı olabilir ki?!" demişlerdi. Ancak o kadınların bu isteklerini kabûl etmemişti. İşte bu kadınlar, hükmdara şu cevâbı verdiler:

...Dediler ki: "Hâşa! Allâh için biz o'nun bir kötülüğünü bilmiyoruz" {yani, o'nun zinâ ettiğini söylemekten Allâh'a sığınırız}. ***Azîzin karısı*** {yani, Zelîhâ} ***da*** {onların bu sözlerini işitince} ***şöyle dedi: "Şimdi gerçek ortaya çıktı. Ben o'ndan murâd almak istedim. Kuşkusuz o*** {yani, Yûsuf} ***sâdıqlardandır"*** {yani, söylediklerinde doğrulardandır}.

Elçi gelip, zindanda bulunan Yûsuf'a kadınların hükmdarın huzûrunda söylediklerini haber verdi.[375]

52. {Bunun üzerine Yûsuf dedi ki:[376]} ***"Şu*** {yani, bu}, ***gıyâbında o'na***

---

375 Bu, delîlsiz bir varsayımdır. (Redaktör: E.Ö)

376 Bazı müfessirler, bu güzel sözlerin, azîz'in kötü karısına yakışmayacağı vehmiyle, âyetlerin insicâmını bozuyor, âyetler arasındaki bağı koparıyor, oluşan boşluğu doldurmak için de, "Elçi, zindanda bulunan Yûsuf'a gitmiş ve kadınların, hükmdarın huzûrunda söylediklerini o'na haber vermiş olmalı" tarzında

{âilesi husûsunda} *hıyânet* {ve bu konuda ona muhâlefet} *etmediğimi ve hakîkaten Allâh'ın hâinlerin keydini hidâyete erdirmeyeceğini* {yani, zinâkârların amelini ıslâh etmeyeceğini –ki Allâh zinâkârları yardımsız bırakır ve onları zinâ işlemekten korumaz–} *bilmesi içindir"* {yani, seyyidinin/efendisinin bilmesi içindir}.

Yûsuf sözlerine şunu da ekledi:

53. *"Bununla berâber, ben nefsimi* {yani, qalbimi} {böyle bir arzu beslemiş olmaktan yana} *tebrie etmiyorum/temize çıkarmıyorum* {çünkü ben ona bunu yapmak istemiştim}. *Kuşkusuz nefs* {yani, qalb} {bedene} *kötülüğü* {yani, ismi/günâhı} *emredicidir"...*

Sonra istisnâda bulunarak şöyle dedi:

...*"Rabbimin merhamet ettiği müstesnâ* {yani, koruduğu kimse hâric, nefs ona kötülüğü emretmez}. *Doğrusu Rabbim ğafûrdur* {yani, böylesinin ma'siyet işlemeyi içinden geçirmesini bağışlayandır[377]}, *rahîmdir"* {yani, onu koruyarak merhamet gösterendir}.

54. *Hükmdar, "Onu bana getirin, o'nu kendime hâss kılayım" dedi.* {Yûsuf ona getirilip de hükmdar} *o'nunla konuşunca* {Yûsuf'a} *şöyle dedi: "Doğrusu sen bugün ledünnümüzde mekînsin* {yani, indimizde/yanımızda sevgilisin/değerlisin}, *emînsin* {yani, sana verilen görev konusunda güvenilir bir kimsesin[378]}.

("Mekîn" kelimesinin kullanımı açısından) bunun bir benzeri de, *Arşın sâhibi indinde mekîndir [değerlidir]* (Tekvîr, 81/20) âyetidir.

55. {Sonra Yûsuf hükmdara} *dedi ki: "Beni arzın* {yani, Mısr'ın} *hazîneleri üzerine ta'yîn et. Doğrusu ben hafîzım* {yani, bana vereceğin bu işi iyi idâre ederim}, *alîmim"* {yani, tüm insânların dillerini bilirim[379]}.

---

bir mantık kurgusuyla bu sözlerin Hz. Yûsuf'a âit olduğunu iddiâ ediyorlar. Eğer, âyetlerin insicâmı bozulmaz, âyetler arasındaki bağ koparılmaz, sûrenin ve kıssanın mesajı göz ardı edilmez ise, 52-53. âyetlerdeki sözlerin de, –Hz. Yûsuf'a değil– azîz'in karısına âit olduğu anlaşılır. (Redaktör: E.Ö)

377 Bu, oluşturulan yeni kurguya meşrûiyyet kazandırma amacına yönelik –delîlsiz– bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)

378 Henüz görev verilmediği için, bu yorum zayıftır. (Redaktör: E.Ö)

379 Bu, bâtıl ve saçma bir iddiâdır. (Redaktör: E.Ö)

56. ***İşte böylece Yûsuf'u o arzda*** {yani, Mısr arzında/topraklarında} ***temkin ettik*** {yani, mülk verdik}; ***ondan dilediği yerde*** {iner} ***konaklardı. Rahmetimizi*** {yani, geniş lütuf ve ihsânımızı} ***dilediğimize nasîb ederiz. Muhsinlerin ecrini zâyi etmeyiz*** {yani, ona karşılığını/mükâfâtını eksiksiz veririz. –Allâh belâya ve ma'siyete karşı sabrı sebebiyle Yûsuf'u Mısr krallığıyla mükâfâtlandırdı[380]–}.

57. ***Âhiret ecri ise daha hayrlıdır*** {yani, daha büyüktür: âhirette verilecek olan mükâfât dünyâda o'na verilen mülkten daha efdaldir}, ***îmân eden*** {yani, tevhîdi tasdîq eden} ***ve*** {Yûsuf'un ittiqâ ettiği gibi şirkten} ***ittiqâ edenler için.***

58. ***Yûsuf'un kardeşleri*** {Ken'ân arzından} ***gelip o'nun*** {yani, Mısr'da bulunan Yûsuf'un} ***huzûruna girdiler.*** {Yûsuf} ***onları tanıdığı hâlde, onlar o'nu tanımadılar*** {yani, onlar/kardeşleri Yûsuf'u tanımadılar}.

59. {Yûsuf} ***onları cihazlarıyla techiz edince*** {yani, yiyecek ihtiyaçlarının bulunduğu yüklerini hazırlayınca} ***dedi ki: "Bana baba-bir kardeşinizi*** {yani, Bünyâmin'i –Bünyâmin onların baba-bir kardeşleri, Yûsuf'un ise ana-baba-bir kardeşi idi–} ***de getirin. Görüyorsunuz ki ben ölçeği*** {size} ***tam veriyorum ve ben münzilînin hayrlısıyım"*** {yani, Mısr'da misâfirlerini konuklayanların efdaliyim}.

60. ***"Eğer onu bana getirmezseniz, artık benim indimde/yanımda sizin için bir ölçek olmayacaktır*** {yani, size yiyecek satmayacağım} ***ve o vakit bana*** {ve beldeme} ***yaklaşmayın."***

61. ***Dediler ki: "Ondan dolayı babasının*** {yani, Ya'qûb'un} ***irâdesini almaya çalışacağız ve muhakkak*** {şunu: babasının irâdesini alma işini} ***yapacağız."***

62. {Yûsuf} ***fityanına*** {yani, yiyecek/zahire ölçen hizmetçilerine} ***dedi ki: "Ehllerine/âilelerine inkılâb ettikleri/döndükleri vakit onu tanımaları/farketmeleri için, yine*** {bize} ***rücû etmeleri/dönmeleri için bedellerini*** {yani, getirdikleri dirhemleri} ***yüklerinin içine*** {kaplarına} ***koyun.*** {Böylece dirhemleri/paraları kendilerine geri verilmiş olduğundan, parasızlıktan dolayı yanımıza dönmeme durumları olmaz}.

---

380 Yûsuf'un Mısr kralı olduğu iddiâsı, dayanaktan yoksundur. (Redaktör: E.Ö)

63. *Babalarına rücû ettiklerinde/döndüklerinde, "Ey babamız! Bizden ölçek* {yani, yiyecek/zahire-buğday} *men edildi. Onun için kardeşimizi* {yani, Bünyâmin'i} *de bizimle berâber gönder ki* {bedelini ödeyerek} *ölçüp alalım* {yani, yiyecek/zahire ölçüp alalım}. *Biz mutlaka onu* {kaybolmaktan} *koruruz" dediler.*

64. {Babaları} *dedi ki: "Onu size güvenir miyim, meğer ki bundan önce kardeşini güvendiğim gibi ola?"...*

İbn Mes'ûd'un qırâ'atinde, *Hel tahfuzûnehu illâ kemâ hafiztum ehâhu Yûsuf min-qabli* [bundan {yani, Bünyâmin'den} önce, kardeşi Yûsuf'u koruduğunuz gibi mi koruyacaksınız?] şeklindedir.

...*"Allâh en hayrlı koruyucudur* {yani, Allâh'ın koruması sizden-sizin korumanızdan hayrlıdır} *ve O merhametliler merhametlisidir"* {yani, merhamet edenlerin en efdalidir/en merhametlisidir}.

65. *Metâlarını* {yani, kaplarını} *açtıklarında, bedellerini* {yani, dirhemlerini/gümüş paralarını} *kendilerine iâde edilmiş buldular. Dediler ki: "Ey babamız!* {Bunun ardından} *daha ne isteriz? İşte bu bedelimiz* {yani, dirhemlerimiz}, *bize iâde edilmiş.* {Bize iâde edilen dirhemlerle} *ehlimize/âilemize yine erzak* {yani, yiyecek buğday} *getiririz, kardeşimizi* {yani, Bünyâmin'i} *de* {kaybolmaktan} *koruruz. Hem* {ondan dolayı da} *bir deve yükü fazla alırız"...*

Mısrlılar buğdayı, binek sayısına göre değil, adam sayısına göre satıyorlardı. Çünkü buğday çok nâdir bulunabiliyordu. İşte Yüce Allâh'ın, *Hem* {ondan dolayı da} *bir deve yükü fazla alırız* buyruğu buna işâret ediyor.

...*"Şu, az bir ölçektir"* {yani, getirdiğimiz bu erzak çabucak tükenir}.

66. {Babaları (Ya'qûb)} *dedi ki: "Onu* [*Bünyâmin'i*] *sizinle berâber aslâ göndermem, tâ ki ihâta edilmedikçe* {yani, helâkınızla sonuçlanacak bir tehlike ile kuşatılıp da hepiniz helâk olmadıkça} *onu* {yani, Bünyâmin'i} *bana getireceğinize dâir Allâh'tan sağlam bir mîsâk* {yani, bir ahd} *veresiniz. Ne zamân ki o'na sağlam mîsâklarını* {yani, ahidlerini} *verdiler.*
{Ya'qûb} *dedi ki: "Allâh söylediklerimize vekîldir"* {yani, benimle sizin aranızda şâhiddir}.

Bunun bir benzeri de, *Allâh söylediklerimize vekîldir* (Qasas, 28/28) âyetidir.

67. ***Dedi ki: "Ey oğullarım!*** {Mısr'a} ***bir kapıdan*** {yani, tek/aynı yoldan} ***girmeyin, müteferrik kapılardan*** {yani, farklı yollardan} ***girin. Bununla berâber Allâh'tan sizden*** {yani, size gelecek Allâh'ın qadâsından} ***hiçbir şeyi geri çeviremem. Hükm*** {yani, qadâ}, ***başka değil Allâh'ındır. Ben O'na tevekkül ettim*** {yani, dayandım}. ***Mütevekkiller de O'na tevekkül etsinler"*** {yani, dayananlar da O'na dayansınlar}.

68. *Ne zamân ki babalarının kendilerine emrettiği yerden girdiler* {yani, her biri ayrı bir yoldan olmak üzere değişik yollardan Mısr'a girdiler}. *Fakat bu* {yani, Ya'qûb'un bu tavsiyesi}, *Allâh'tan hiçbir şeyi onlardan geri çevirmedi, Ya'qûb'un nefsindeki bir hâceti qadâ etmesi müstesnâ...*

("Hâcet" kelimesinin kullanımı açısından) bunun bir benzeri de, *Sudûrlarında bir hâcet bulmazlar...* (Haşr, 59/9) âyetidir.

Bu, Arabların kullandıkları bir tabir olup, "Ancak Ya'qûb'un nefsinde meydana gelen bir emr/durum sebebi ile böyle olmuştu" demektir.

...Kuşkusuz o {yani, babaları}, *–kendisine öğrettiğimiz için– bir ilim sâhibi idi...*

Çünkü Allâh o'na, Allâh'ın hakklarında hükm ve taqdîr ettiğinden başka çocuklarının başına hiçbir şeyin gelmeyeceğini öğretmişti.

...Fakat insânların çoğu bilmezler.

69. *Yûsuf'un huzûruna girdiklerinde, kardeşini kendine aldı* {yani, kendisine kattı}. *"Hakîkat şu ki, ben senin kardeşinim. O bakımdan onların yapmış olduklarına tasalanma"* {yani, seni sirkat etmelerine/çalmalarına [babanı kandırarak getirmelerine] üzülme[381]} *dedi.*

70. *Onları cihazlarıyla techiz edince* {yani, yiyecek ihtiyaçlarının bulunduğu yüklerini hazırlayınca}, *su kabını* {–ki hükmdar onunla su içiyordu–} *kardeşinin* {yani, Bünyâmin'in} *yükünün içine koydu. Sonra bir müezzin* {yani, münâdî} *şöyle ezan verdi* {yani, nidâ etti}: *"Ey kâfile/kervan* {yani, refîka/arkadaşlar}! *Gerçekten hırsızlarsınız."*

Bu sebeble dizlerinin dermanı kesildi ve kötü şeyler düşünmeye başladılar.

381 Bu, yanlış ve sakat bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)

71. *Onlara* {yani, münâdîye} *dönerek, "Ne kaybettiniz" dediler.*

72. {Münâdî ve berâberindekiler Yûsuf'un kardeşlerine} *dediler ki: "Hükmdarın su kabını kaybettik"...*

O kap, askerî karârgâhlardaki gibi ölçek olarak kullanılırdı.

..."Onu getirene bir deve yükü var ve ben de ona za'îmim" {yani, kefilim}.

73. {Bunun üzerine kardeşleri münâdiye cevâb vererek} *dediler ki: "Tallâhi, andolsun ki sizin de bildiğiniz gibi biz arzda* {yani, Mısr topraklarında} {ma'siyetlerle} *fesâd çıkarmak için gelmedik ve biz hırsız da değiliz* {yani, kaplarımıza koyduğunuz dirhemleri size geri getirdik. Eğer hırsız olsaydık, onları size geri getirmezdik}.

74. {Münâdî ve berâberindekiler} *dediler ki: "Eğer yalancılar iseniz, onun* {yani, hırsızın (hırsızlığın)} *karşılığı nedir?"*

75. *Dediler ki: "Onun karşılığı, kimin yükünde* {yani, su tası kimin eşyâsı içinde} *bulunursa, onun karşılığı odur* {yani, hırsızlığına cezâ olmak üzere o kişinin alınmasıdır}. *Biz zâlimlere* {yani, hırsızlara} *böyle karşılık veririz."*

Allâh'ın, *Fakat kim zulmünün* {yani, hırsızlığının} *ardından tevbe eder...* (Mâide, 5/39) buyruğu da buna benzemektedir.

Mısr'da hırsızlığın hükmü şöyleydi: Hırsız, yaptığı hırsızlığın iki katı hizmet etmek üzere köle olarak istihdam edilir, sonra da serbest bırakılırdı. Ken'ân diyârında ise hükm şöyleydi: Hırsız, yaptığı hırsızlık kadar hizmet etmek üzere köle olarak istihdam edilir, sonra serbest bırakılırdı.

76. *Bunun üzerine* {münâdî} *kardeşinin yükünden önce onların yüklerini aramaya başladı. Sonra onu* {Yûsuf'un ana-baba-bir} *kardeşinin yükünden* {yani, eşyâları arasından} *çıkardı. İşte biz Yûsuf için böyle bir keydde bulunduk* {yani, yaptığı hırsızlık sebebiyle kardeşini kralın dînine: sultânına göre alıkoymamasını sağladık}. *Yoksa o, hükmdarın dînine* {yani, hükmüne} *göre kardeşini alıkoyacak değildi* {–çünkü hükmdarın hükmüne göre hırsız, yaptığı hırsızlığın iki katını tazminat olarak ödemek üzere istihdam edilir, sonra bırakılırdı–}; *meğer ki Allâh* {Yûsuf için bunu} *dileye. Biz dilediğimizi* {fazîlet bakımından} *derecelerle yükseltiriz* {–bu, Yûsuf'un, kardeşini alıkoyması hâline işârettir–}. *Her*

ilim sâhibi üstünde bir alîm vardır **{yani, yüce Rabb alîmdir/her şeyi bilendir}.**

"Her ilim sâhibi üstünde bir alîm vardır" buyruğu, Yûsuf, kardeşlerinin en bilgili olanıydı demektir.

77. {Sonra Yûsuf'un kardeşleri} *dediler ki: "Eğer o* {yani, Bünyâmin} *çalmış bulunuyorsa, bundan* {yani, Bünyâmin'den} *önce bir kardeşi de* {yani, Yûsuf da} *çalmıştı."* {Onların bu söylediklerini işiten} *Yûsuf onu içinde gizledi ve onu onlara açıklamadı.* {Kendi kendine, onlara duyurmadan,} *"Siz kötü bir durumdasınız"* {yani, sizin Yûsuf'a yaptıklarınız daha kötü idi}. *Allâh sizin ne isnâd ettiğinizi* {yani, Yûsuf'un çaldığına dâir sözlerinizin mâhiyetini} *çok iyi biliyor" dedi.*

78. {Yûsuf'un kardeşleri Yûsuf'a} *dediler ki: "Ey azîz* {–çünkü Mısır toprakları, hükmdarın hazînedarı iken Yûsuf'un eline geçmişti–}! *Doğrusu onun* {yani, Bünyâmin'in} *çok ihtiyar* {ve kaybetmiş olduğu oğlu için çok üzülen} *bir babası var. Bu nedenle, onun yerine birimizi alıkoy. Doğrusu biz seni muhsinlerden görüyoruz"* {şu isteğimizi yerine getir}.

79. {Yûsuf} *dedi ki: "Eşyâmızı yanında bulduğumuz kimseden başkasını almaktan* {yani, hırsızlık yapmayan bir kimseyi, başkasının hırsızlığı dolayısıyla alıkoymaktan} *Allâh'a sığınırız. Doğrusu o taqdîrde* {yani, suçlu yerine suçsuzu alıkoyduğumuz taqdîrde} *zâlimler oluruz."*

80. *Artık ondan* {yani, Bünyâmin'den} *ümîdlerini kesince, bir kenara çekilerek necvâya* {yani, kendi aralarında konuşmaya} *başladılar. Onların kebîrleri/büyükleri* {yani, azîmleri: yaşça en büyükleri değil, kendilerince en bilgili olanları/bilgice en ilerileri Yehûdâ} *dedi ki: "Babanızın aleyhinizde Allâh'tan* {Bünyâmin'i getireceğinize dâir} *mîsâk aldığını, bundan* {yani, Bünyâmin'den} *önce de Yûsuf hakkında işlediğiniz kusuru bilmiyor musunuz?! Artık babam* {geri dönmeme} *izn verinceye yâhûd Allâh benim için bir hükm verinceye* {ve böylelikle bana Bünyâmin'i iâde edinceye} *kadar kat'iyyen bu yerden* {yani, Mısır topraklarından} *ayrılmayacağım. O hâkimlerin hayrlısıdır"* {yani, qâdîlerin efdalidir}.

81. *"Siz babanıza dönün ve deyin ki": "Ey babamız! Gerçek şu ki, oğlun* {yani, Bünyâmin} *hırsızlık etti. Biz bildiğimizden* {yani, gör-

düğümüzden} *başkasına şâhidlik etmiyoruz* {yani, su tasının onun eşyâsı arasından çıkarıldığını gördük}. *Biz ğaybın bekçileri değiliz"* {yani, onun hırsızlık yapacağını bilmiyorduk, eğer bilseydik berâberimizde götürmezdik}.

82. *"İçinde bulunduğumuz qaryeye* {yani, Mısr'a/Mısr halkına} *ve berâber geldiğimiz/içinde döndüğümüz kafileye/kafiledekilere sor* {yani, eğer sorarsan, sana onun hırsızlık yaptığını onlar da söylerler}. *Biz gerçekten* {söylediklerimizde} *sâdıqlarız/doğru söyleyenleriz."*

Yûsuf (a.s), Bünyâmin'i alıkoymuş, Şem'ûn ve Yahûdâ da orada kalmıştı. Ya'qûb (a.s) çocuklarını ithâm etti:

83. *Dedi ki: "Hayır, nefsleriniz sizi* {size bunu güzel göstererek} *bir işe sürükledi* {ve bundan dolayı siz bu işi yaptınız}. *Artık bana düşen,* {tahammülsüzlük etmeksizin} *bir sabr-ı cemîldir* {yani, güzel bir sabrdır}. *Umulur ki Allâh onların hepsini* {yani, oğullarımın dördünü de} *bana getirir. Doğrusu O,* {mahlûqâtına} *alîmdir,* {hakklarında dilediği hükmü veren} *hakîmdir.*

84. {Ya'qûb} *onlardan* {yani, oğullarından} *tevelli etti* {yani, i'râz etti/yüz çevirip nefsine döndü} *ve "Ey Yûsuf'a duyduğum esef* {yani, o'nun hüznü/üzüntüsü} *dedi ve hüznünden gözleri beyazlaştı* {yani, Yûsuf için duyduğu hüzünden ötürü gözleri görmez oldu –altı yıl bu durumda kaldı–[382]}. *Artık o kazîm* {yani, qalbinde hüznün gidip geldiği kederli biri} *idi.*

85. {Oğulları o'nu tenkid ederek} *dediler ki: "Tallâhi, hâlâ Yûsuf'u anıp duruyorsun, sonunda ğammdan eriyenlerden* {yani, telef olanlardan} *yâhûd helâk olanlardan* {yani, ölenlerden} *olacaksın."*

86. {Babaları onlara} *dedi ki: "Ben bessimi* {yani, insânlarda olan onun bessini} *ve hüznümü* {yani, içimdeki hüznü} *sâdece Allâh'a şekvâ ederim. Ben* {Yûsuf'un rüyâsının tahaqquk edeceğine dâir} *Allâh'tan sizin bilmediğiniz şeyleri biliyorum."*

87. *"Ey oğullarım! Gidin Yûsuf ve kardeşinden* {yani, Bünyâmin'den} *bir tahassüste bulunun* {yani, araştırın} *ve Allâh'ın revhinden* {ya-

---

[382] Bu, delîlsiz bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)

ni, rahmetinden} *ümîd kesmeyin. Doğrusu kâfirler qavminden başkası Allâh'ın revhinden* {yani, rahmetinden} *ümîd kesmez."*

88. *Bunun üzerine* {kardeşleri Mısr'a giderek} *o'nun* {yani, Yûsuf'un} *huzûruna girip dediler ki: "Ey azîz! Bize ve ehlimize durr* {yani, açlıktan dolayı şiddet ve belâ} *messetti/dokundu. Pek değerli olmayan* {yani, ayarı bozuk/kalitesi düşük} *bir bedel* {yani, birtakım dirhemler} *ile de geldik,* {onları bizden kabûl et}. *Yine de bize* {ayarı bozuk/kalitesi düşük olmayan dirhemlerle gelmişiz gibi} *tam ölçek ver ve bize tasadduq et* {yani, bu senden bize bir sadaqa olsun: senin bizden ayarı bozuk/kalitesi düşük dirhemler kabûl etmen ve sağlam dirhemler getirmişiz gibi karşılığında bize yiyecek/zahire vermen bir iyiliktir}. *Doğrusu Allâh musaddıqlara* [*tasadduq edenlere*] *karşılığını verir."*

Doğrusu Allâh musaddıqlara [*tasadduq edenlere*] *karşılığını verir* cümlesinde, "dînimiz üzere olman durumunda" ibâresi ızmar edilmiştir. Eğer onun müslüman olduğunu bilmiş olsalardı şöyle diyeceklerdi: "Doğrusu Allâh, verdiğin sadaqa dolayısıyla sana karşılığını verir."

89. {Onların darlık ve sıkıntılarını duyan Yûsuf onlara} *dedi ki: "Siz câhiller* {yani, günâhkârlar} *iken Yûsuf'a* {yani, bana} *ve kardeşine* {yani, Bünyâmin'e} *ne yaptığınızı biliyor musunuz?"*

90. *"Aaa!.. Sen... sen Yûsuf'sun* (*veyâ Yûsuf musun?*)" *dediler. "Ben Yûsuf'um, bu da kardeşim. Andolsun ki Allâh bize minnet etti* {yani, ni'met ihsân etti}. *Doğrusu kim* {zinâdan} *ittiqâ eder ve* {eziyete} *sabrederse, kuşkusuz Allâh muhsinlerin ecrini zâyi etmez"* {yani, ihsân eden kimseye mutlaka ihsânının karşılığını tastamâm verir} *dedi.*

91. *Dediler ki: "Tallâhi* {yani, vallâhi}, *andolsun ki Allâh seni bize âser etti* [*üstün tuttu*] {yani, tercih etti}...

Buradaki *âsereke* lâfzı, Tâ-Hâ sûresi'ndeki, *len nu'sireke* (Tâ-Hâ, 20/72) ibâresine benzemektedir ki bu da, "len nehtâreke" [seni tercih etmeyiz] demektir.

Bu sözlerinden kasıdları şuydu: Allâh seni Ya'qûb indinde bize üstün kıldı, sana imkân verdi ve seni hükmdarlık maqâmına yükseltti.

..."*Biz* {işimizde/sana yaptığımızda} *hatâlılarız"* {–ve böylelikle hatâlarını ikrar ettiler–}.

92. {Yûsuf} *dedi ki: "Bugün size tesrîb* {yani, kınama} *yoktur* {–böylece yaptıkları çirkin işleri dolayısıyla onları ayıblamadı, hatâlarını başlarına kakmadı–}. *Allâh size* {yaptığınızı} *mağfiret etsin. O,* {O'nun gayrinden} *merhametliler merhametlisidir."*

93. *"Bu gömleğimle gidin de onu babamın vechine koyun/bırakın.* {(Gözlerinin) beyazlaşmasının ardından} *basîreti gelir. Bütün âilenizi* {–sizden hiç biri geride kalmamak üzere–} *bana getirin."*

94. *Kâfile* {Mısr'dan seksen fersah mesâfedeki Ken'ân'a doğru} *ayrılınca, babaları* {Ya'qûb, oğullarının oğullarına} *dedi ki: "Doğrusu ben, Yûsuf'un rîhini buluyorum, eğer bana bunaklık* {yani, cehâlet} *isnâd etmezseniz."*

95. {Torunları o'na} *dediler ki: "Tallâhi* {yani, vallâhi} *doğrusu sen hâlâ eski dalâlindesin."*

Allâh'ın, *Kuşkusuz o taqdîrde biz bir dalâlde ve su'ur* {yani, bir şeqâvet/bedbahtlık ve sıkıntı} *içinde oluruz* (Qamer, 54/24) buyruğu da buna benzemektedir.

Ya'qûb'un torunlarının, *Tallâhi doğrusu sen hâlâ eski dalâlindesin* sözleri de, "kaybolmasının üzerinden kırk sene geçmiş olmasına rağmen, Yûsuf'a olan sevginden ve o'nu devâmlı hatırlamandan ötürü sen bir bedbahtlık/sıkıntı içindesin" ma'nâsındadır.

96. *Müjdeci gelip de onu* {yani, gömleği} *o'nun* {yani, Ya'qûb'un} *vechine koyunca/bırakınca,* {(gözlerinin) beyazlaşmasının ardından} *basîreti hemen iâde oldu* {yani, rücû etti/döndü/geri geldi}...

Yûsuf'un kanlı gömleğini getiren kişi, bu sefer Ya'qûb'a müjdeci olarak geldi ve gömleği Ya'qûb'un yüzüne koydu/bıraktı.

...{Ya'qûb} *dedi ki:* "{Ey oğullarım!} *Ben size, sizin bilmeyeceğiniz şeyleri Allâh'tan muhakkak biliyorum dememiş miydim?"*

Çünkü Ya'qûb onlara, *Ben bessimi ve hüznümü sâdece Allâh'a şekvâ ederim. Ben* {Yûsuf'un rüyâsının tahakkuk edeceğine dâir} *Allâh'tan sizin bilmediğiniz şeyleri biliyorum* (Yûsuf, 12/86) demişti.

97. *"Ey babamız! Zenblerimiz/günâhlarımız için istiğfar et. Doğrusu biz* {Yûsuf hakkında} *hatâlılarız" dediler.*

98. {Babaları} *dedi ki:* "{Kuşkusuz ben} *sizin için Rabbime* {gecenin

seherinde[383]} ***istiğfar edeceğim. Muhakkak ki O,*** {zenblere/günâhlara} ***ğafûr,*** {mü'minlere} ***rahîm O'dur."***

99. ***Ne zamân ki*** {Ya'qûb ve ehli Mısr topraklarında} *Yûsuf'un huzûruna girdiler, babasını ve annesini bağrına bastı, kendine aldı ve* {onlara} ***dedi ki: "Mısr'a girin, Allâh'ın dilemesiyle*** {korkudan yana} ***emîn olarak."***

100. {Yûsuf} ***babasını ve annesini arşın*** {yani, serîrin/tahtın} *üzerine* ***ref' etti*** {–onlardan birini sağına, diğerini soluna yerleştirdi–}. ***Hepsi*** {yani, babası, üvey annesi/teyzesi[384] ve kardeşleri}, {anne ve babasını serîre/tahta çıkartmadan önce} *o'nun için secde ettiler"...*

Görüldüğü gibi buyrukta taqdîm vardır.

Ebû Sâlih dedi ki: "Bu ibâdet secdesi değil, bir tahiyye [selâmlama] secdesidir."

...{Yûsuf} *dedi ki: "Ey babacığım! Bu* {yani, sücûd}, *önceden (gördüğüm) rüyâmın te'vîlidir* {yani, tahakkukudur/gerçekleşmesidir}. *Rabbim onu hakk* {yani, doğru} *kıldı* {–Yûsuf'un rüyâsı ile onun tasdîq edilmesi arasında kırk yıl bulunmaktadır–} *ve beni zindandan çıkardığı vakit bana iyilikte bulundu ve sizi bedv'den* [*çölden*] *getirdi* {–çünkü onlar çadırlarda yaşıyor ve hayvancılıkla uğraşıyorlardı–}; *şeytânın benimle kardeşlerimin arasını nezğ* {yani, ezâğ} *etmesinin ardından. Kuşkusuz Rabbim meşiyetinde latîftir* {–çünkü o'nu kuyudan ve zindandan, çıkartmış, ayrılıktan sonra kendisiyle yakınlarını bir araya getirmiş, qalbinde kardeşlerine karşı şeytânın etkisiyle beslediği yanlış ve bozuk kanaatleri Cenâb-ı Allâh lütfuyla söküp çıkarmıştı–}. *Doğrusu O, alîm, hakîm O'dur."*

101. *(Yûsuf)* {dedi ki}: *"Rabbim! Bana* {Mısr halkı üzerine seksen sene[385] (hükmdarlık etmeyi nasîb etmek sûretiyle)} *mülkten verdin ve bana ehâdisin te'vîlinden* [*düşte görülen hâdiselerin nasıl gerçekleşeceğinden*] {yani, rüyâ ta'bîrini[386]} *öğrettin"...*

---

383 Bu, delîlsiz bir tahsisdir. (Redaktör: E.Ö)
384 Bu, delîlsiz bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)
385 Bu, delîlsiz bir varsayımdır. (Redaktör: E.Ö)
386 *Te'vîl*, "ta'bîr, yorum, şerh, îzah, tefsîr" ma'nâsına gelmez. (Redaktör: E.Ö)

Âyetteki *min-te'vîli* [te'vîlinden] ibâresindeki *min* [den] edatı, sıladır [fazladan gelmiş bir ulamadır].

...*"Semâvât u arzın fâtırı* {yani, göklerin ve yerin hâlıqı/yaratıcısı}! *Dünyâda da, âhirete de benim velîm Sensin* {yani, Sen ol}. *Beni müslim* {yani, Senin tevhîdin muhlis/ihlâslı} *olarak vefât ettir ve beni sâlihlere* {yani, babam Ya'qûb'a, dedelerim İshâq ile İbrâhîm'e} *ilhâq et."*

102. *Şu* {haber}, *ğayb nebelerindendir* {yani, ehâdistendir}, *onu sana vahy ediyoruz* {yani, ey Muhammed, Yûsuf'un, Ya'qûb'un ve oğullarının durumu ile ilgili bu bilgiler –Biz bunları sana vahyle bildirene kadar– senin için ğayb idi, sen bunları bilmiyordun ve bunlara tanık değildin. Bunları sana Biz vahy ettik}. *Yoksa onlar* {yani, Yûsuf'un kardeşleri}, *işlerine karâr verip* {Yûsuf'a karşı} *mekr ettikleri vakit sen onların yanında* [*ledeyye*] {yani, Yûsuf'un kardeşlerinin indinde} *değildin.*

103. *Sen ne kadar hırs göstersen de insânların* {yani, Mekke kâfirlerinin} *ekserisi mü'minler* {yani, musaddıqlar} *değildir.*

104. *Hâlbuki sen ona* {yani, îmân da'vetine} *karşılık onlardan bir ecr/ücret de istemiyorsun. O* {yani, Qur'ân} *âlemler için zikrden/hatırlatmadan başka birşey değildir.*

105. *Semâda* {güneş, ay, yıldızlar, bulutlar, rüzgârlar ve yağmur gibi} *ve arzda* {dağlar, denizler, ağaçlar, bitkiler, ardı arkasına gelen seneler gibi} *nice âyetler vardır ki üzerlerine uğrarlar da* {yani, onları görüp durdukları hâlde} *onlardan i'râz ederler/yüz çevirirler.* {Peki bunlar gözleriyle gördükleri Allâh'ın bu san'atları üzerinde tefekkür edip de O'nun vahdâniyyetine/birliğine niçin îmân etmezler?}.

106. *Onların* {yani, Mekke ehlinin} *ekserisi,* {îmânlarında} *şirk koşmaksızın Allâh'a îmân etmezler.*

Onlara, "Kendilerini ve her bir şeyi kim yarattı?" diye sorulacak olsa, "Allâh" derler. Ama putlara da ibâdet ederler. Allâh onları korkutarak şöyle buyurmaktadır:

107. *Öyleyse onlar, Allâh'ın azâbından* {dünyâda} *bir ğâşiyenin* [*örtüp saracak olanın*] {yani, onları saracak bir cezânın} *kendilerine gelmesinden yâhûd şu'ûrunda değillerken Sâ'atin ânsızın* {yani, ge-

leceğinin farkında olmadan birdenbire} ***kendilerine gelmesinden emîn/güvende midirler?!***

Bu büyük bir tehdiddir.

108. *De ki: "İşte bu* {yani, İslâm milleti/dîni}, *benim sebîlimdir/yolumdur* {yani, sünnetimdir [izlediğim yoldur]}. *Ben Allâh'a* {yani, Allâh'ı tanımaya/bilmeye: tevhîde} *çağırıyorum; bir basîret* {yani, bir beyân} *üzere; ben ve* {dînim üzere} *bana ittibâ edenler." -Ve subhânallâh-* {Rabb, kendi zâtını onların şirkinden tenzih etmektedir}. *"Ve ben müşriklerden değilim."*

109. *Senden önce gönderdiklerimiz de, başka değil qurâ ehlinden kendilerine vahy ettiğimiz ricâl idi...*

Çünkü kasaba ve şehirlerde yaşayanlar, çölde çadırlarda yaşayanlardan daha aqıllı ve bilgilidir. Zîrâ Mekke kâfirleri, "Allâh niçin melek bir rasûl göndermedi" demişlerdi.

...O hâlde arzda gezip de bakmadılar mı: kendilerinden {yani, Mekke halkından} *öncekilerin âqıbetleri nasıl olmuş?* {Onların: Hûd ve Semûd qavmi ile geçmiş diğer ümmetlerin dünyâdaki âqıbetleri helâktir}. *Âhiret yurdu,* {şirkten} *ittiqâ edenler için* {dünyâdan} *daha hayrlıdır* {yani, efdaldir}. *Öyleyse* {âhiretin dünyâdan daha efdal olduğu husûsunda} *aqletmeyecek misiniz?*

110. *Nihâyet o rasûller* {qavmlerinin îmân etmelerinden} *ümîdlerini kestikleri ve onların* {yani, -kendilerini dünyâda azâb ile tehdid eden; azâbın onlara ineceğini söyleyen- rasûllerinin} *yalan söylediklerini zannettiklerinde* {yani, onlar rasûllerin kendilerini tehdid ettikleri dünyâ azâbının kendilerine ineceğine dâir tehdidlerini yalanladıklarında} *onlara* {yani, rasûllere} *yardımımız geldi de dilediğimiz necâta/kurtuluşa erdirildi* {yani, rasûlleri ile birlikte mü'minlerden dilediğimiz azâbdan kurtarıldı. -İşte bu O'nun meşiyetidir-}. *Ama mücrimler/suçlular qavminden be'simiz geri çevrilmez* {yani, azâbımızı geri çevirmeye hiçbir kimsenin gücü yetmez}.

111. *Andolsun ki onların kıssalarında* {yani, haberlerinde: rasûllerin ilâhî yardıma mazhâr olduklarına ve Allâh'ın kitâbında haber verdiği şekilde qavmlerinin helâk edildiğine dâir haberlerde}, *ûli'l-elbâb* {yani, lübb ve aql ehli} *için bir ibret vardır...*

Nitekim Şu'arâ, Qamer, Hûd ve A'râf sûresi'ndeki kıssalarda da bu qavmlerin helâka uğradıkları dile getirilmektedir.

...{Bu Qur'ân}, *uydurulan bir hadîs* {yani, Mekkeli kâfirlerin dedikleri gibi, Qur'ân Muhammed'in kendiliğinden uydurduğu bir söz} *değildir. Fakat önündekilerin* {yani, önceki kitâbların} *tasdîqi* {yani, Muhammed'e indirilen Qur'ân, kendinden önceki bütün kitâbların Allâh'tan geldiğini tasdîq etmektedir} *ve her şeyin tafsîli* {yani, beyânı} *ve* {o} {dalâletten kurtaran} *hudâ ve* {azâbdan kurtaran} *rahmettir; îmân eden* {yani, Qur'ân'ın Allâh'tan olduğunu tasdîq eden} *bir qavm için.*

leceğinin farkında olmadan birdenbire} ***kendilerine gelmesinden emîn/güvende midirler?!***

Bu büyük bir tehdiddir.

108. *De ki: "İşte bu* {yani, İslâm milleti/dîni}, *benim sebîlimdir/yolumdur* {yani, sünnetimdir [izlediğim yoldur]}. *Ben Allâh'a* {yani, Allâh'ı tanımaya/bilmeye: tevhîde} *çağırıyorum; bir basîret* {yani, bir beyân} *üzere; ben ve* {dînim üzere} *bana ittibâ edenler." –Ve subhânallâh–* {Rabb, kendi zâtını onların şirkinden tenzih etmektedir}. *"Ve ben müşriklerden değilim."*

109. *Senden önce gönderdiklerimiz de, başka değil qurâ ehlinden kendilerine vahy ettiğimiz ricâl idi...*

Çünkü kasaba ve şehirlerde yaşayanlar, çölde çadırlarda yaşayanlardan daha aqıllı ve bilgilidir. Zîrâ Mekke kâfirleri, "Allâh niçin melek bir rasûl göndermedi" demişlerdi.

...O hâlde arzda gezip de bakmadılar mı: kendilerinden {yani, Mekke halkından} *öncekilerin âqıbetleri nasıl olmuş?* {Onların: Hûd ve Semûd qavmi ile geçmiş diğer ümmetlerin dünyâdaki âqıbetleri helâktir}. *Âhiret yurdu,* {şirkten} *ittiqâ edenler için* {dünyâdan} *daha hayrlıdır* {yani, efdaldir}. *Öyleyse* {âhiretin dünyâdan daha efdal olduğu husûsunda} *aqletmeyecek misiniz?*

110. *Nihâyet o rasûller* {qavmlerinin îmân etmelerinden} *ümîdlerini kestikleri ve onların* {yani, –kendilerini dünyâda azâb ile tehdid eden; azâbın onlara ineceğini söyleyen– rasûllerinin} *yalan söylediklerini zannettiklerinde* {yani, onlar rasûllerin kendilerini tehdid ettikleri dünyâ azâbının kendilerine ineceğine dâir tehdidlerini yalanladıklarında} *onlara* {yani, rasûllere} *yardımımız geldi de dilediğimiz necâta/kurtuluşa erdirildi* {yani, rasûlleri ile birlikte mü'minlerden dilediğimiz azâbdan kurtarıldı. –İşte bu O'nun meşiyetidir–}. *Ama mücrimler/suçlular qavminden be'simiz geri çevrilmez* {yani, azâbımızı geri çevirmeye hiçbir kimsenin gücü yetmez}.

111. *Andolsun ki onların kıssalarında* {yani, haberlerinde: rasûllerin ilâhî yardıma mazhâr olduklarına ve Allâh'ın kitâbında haber verdiği şekilde qavmlerinin helâk edildiğine dâir haberlerde}, *ûli'l-elbâb* {yani, lübb ve aql ehli} *için bir ibret vardır...*

Nitekim Şu'arâ, Qamer, Hûd ve A'râf sûresi'ndeki kıssalarda da bu qavmlerin helâka uğradıkları dile getirilmektedir.

> ...{Bu Qur'ân}, *uydurulan bir hadîs* {yani, Mekkeli kâfirlerin dedikleri gibi, Qur'ân Muhammed'in kendiliğinden uydurduğu bir söz} *değildir. Fakat önündekilerin* {yani, önceki kitâbların} *tasdîqi* {yani, Muhammed'e indirilen Qur'ân, kendinden önceki bütün kitâbların Allâh'tan geldiğini tasdîq etmektedir} *ve her şeyin tafsîli* {yani, beyânı} *ve* {o} {dalâletten kurtaran} *hudâ ve* {azâbdan kurtaran} *rahmettir; îmân eden* {yani, Qur'ân'ın Allâh'tan olduğunu tasdîq eden} *bir qavm için.*

13. RA'D SÛRESİ

MEKKÎ, 43 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *Elif-Lâm-Mîm-Râ. Bunlar Kitâbın âyetleridir. Sana Rabbinden indirilen hakktır...*

Çünkü Mekke kâfirleri, "Muhammed Qur'ân'ı kendiliğinden uyduruyor" demişlerdi.

...*Fakat insânların* {yani, kâfirlerin} *çoğu,* {Qur'ân'a: onun Allâh'tan geldiğine} *îmân etmezler.*

2. *Allâh odur ki, semâvâtı direksiz yükseltti, onu(n direksiz olduğunu) görüyorsunuz...*

Buyrukta taqdîm vardır.

...*Sonra* {o ikisini: gökleri ve yeri halqetmeden/yaratmadan önce} *arş üzerine istivâ etti; güneşi ve ayı teshîr etti; her biri müsemmâ bir ecel için* {yani, qıyâmet günü'ne kadar} *akıp gidiyor. Emri tedbir* {yani, qadâyı qadâ}, *âyetleri tafsîl ediyor* {yani, bu âyette zikrettiği san'atını beyân ediyor} *ki Rabbinize kavuşacağınıza yaqîn edinesiniz* {yani, dünyâda O'nun san'atından ibret alıp ölümden sonra dirilişe kesin olarak îmân edesiniz}.

3. *Ve O ki, arzı meddetti* {yani, yeryüzünü, Ka'be'nin altından itibâren bast etti[387] [yayıp döşedi]} *ve onda revâsi* {yani, onun üzerinde, üzerindekilerle birlikte yok olmasın diye arzı kendileriyle tesbit ettiği/sâbitlediği dağlar} *ve nehirler yaptı ve onda her türlü semerâttan* {her türden} *iki eş yaptı. Geceyi* {yani, gecenin karanlığını} *gündüze* {yani, gündüzün aydınlığına} *bürüyor. Muhakkak ki şunlarda âyetler* {yani, burada zikredilen O'nun san'atlarında ibretler} *vardır; tefekkür eden* {yani, Allâh'ın bu san'atları hakkında tefekkür edip O'nu tevhîd eden} *bir qavm için.*

4. *Ve o arzda mütecâvir* {yani, birbirine yakın} *kıtalar* {yani, çorak ve verimli araziler}, *üzümlerden* [*asmalardan*] *bahçeler, ekinler*

---

387 Bu, delîlsiz bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)

ve çatallı ve çatalsız hurmalıklar {yani, yerdeki gövdesi bir, fakat baş tarafındaki dalları farklı olan hurma ağaçları ve kökü/gövdesi ve dalları bir olan hurma ağaçları} *vardır ki* {bunların hepsi} *aynı su ile sulanır; ama yemişlerinde onların bazısını bazısına tafdîl ediyoruz* {yani, taşıdıkları/yüklendikleri (meyve) bakımından bazısı bazısından büyüktür/daha çoktur}. *Kuşkusuz şunlarda, âyetler* {yani, O'nun san'atından zikredilenlerde ibretler} *vardır; aqleden* {ve Rabb'lerini tevhîd eden} *bir qavm için.*

5. {Ey Muhammed! Sana vahyettiğimiz bu Qur'ân'dan ötürü} *eğer taaccüb ediyorsan,...*

(*Aceb* kelimesinin kullanımı açısından) bunun bir benzeri de, *Evet, sen taaccüb ediyorsun, onlar ise eğleniyorlar* (Sâffât, 37/12) âyetidir.

...onların {yani, Mekke kâfirlerinin} *şu sözlerine taaccüb et* {yani, asıl taaccüb edilecek/hayretle karşılanacak olan onların ölümden sonra dirilişi inkâr eden şu sözleridir}: *"Bir toprak olduğumuz vakit, gerçekten biz yeni bir halq/yaratılış içinde mi olacağız?!"...*

Bu sözleriyle ölümden sonra dirilişi yalanlıyorlardı. Sonra Allâh niteliklerini zikrederek şöyle buyurmaktadır:

...İşte onlar, Rabb'lerine küfredenlerdir. İşte onlar, boyunlarında demir halkalar olanlardır. İşte onlar, ateşin arkadaşlarıdır. Onlar onda hâlidlerdir {yani, ölmeyeceklerdir}.

6. *Ve senden, haseneden* {yani, âfiyetten} *önce seyyieyi* {yani, azâbı} *isti'câl ediyorlar* {yani, en-Nadr b. Hâris acele istiyor}...

Zîrâ en-Nadr b. el-Hâris, *Ey Allâh! Eğer bu* {(yani, Qur'ân)}, *Senin indinden hakk o ise, üzerimize semâdan taş yağdır veya bize elîm bir azâb ver"* (Enfâl, 8/32) demişti.

Bunun bir benzeri de, –Sâlih'in qavmine hitâben söylediği– *Niçin seyyieyi* {yani, azâbı} *haseneden* {yani, âfiyetten} *önce isti'câl ediyorsunuz* (Neml, 27/46) buyruğudur.

...Hâlbuki onlardan {yani, Mekkelilerden} *önce meseller geçti* {yani, kâfir ümmetlere verilen cezâlar geçti. Bu durumda bunlara da öncekilere inen azâbın bir benzeri inecek}. *Doğrusu senin Rabbin, zulmlerine* {yani, Allâh'a şirk koşmalarına} *rağmen insânlar* {yani, kâfirler} *için,* {azâblarını belli bir vakte ertelemek sûretiy-

le} *mağfiret sâhibidir* {ama, o vakit geldiğinde onlara ateş ile azâb edeceğiz} *ve kuşkusuz senin Rabbin, şedîdü'l-'ıqâbdır* {yani, vakti gelip de cezâlandırdığında cezâsı şiddetlidir}.

Benzeri bir buyruk da Fussilet sûresi'nde bulunmaktadır (40, 50, 53-54. âyetler).

7. *O küfredenler* {yani, Allâh'ın tevhîdini inkâr edenler} *diyorlar ki: "Ona* {yani, Muhammed'e} *Rabbinden bir âyet indirilmeli değil miydi?!*

Allâh buna şu cevâbı veriyor:

...{Ey Muhammed!} *Sen sâdece bir münzirsin* {yani, sen bu ümmet için sâdece bir uyarıcısın –dolayısıyla, bir mu'cize indirilmesi senin elinde değildir–} *ve her qavm için bir hâdi* [*kılavuz/rehber*] *vardır* {yani, geçmiş her qavm için, içlerinde senin gibi Allâh'ın dînine da'vet eden bir da'vetçi: enbiyâ gelip geçmiştir}.

8. *Allâh her dişinin,* {erkek ve dişiden} *ne yükleneceğini...*

Nitekim Lokmân sûresi'nde, *Ve rahmlerde olanı* {yani, gebe kalınan yavrunun hilqatinin tam mı eksik mi, erkek mi dişi mi olduğunu} *bilir* (Lokmân, 31/34) buyurmaktadır.

...ve rahmlerin neyi eksilteceğini...

Allâh'ın, *Su çekildi* [*eksildi*] (Hûd, 11/44) buyruğuna benzemektedir ki "suyun eksildiğini" anlatmaktadır. Burada da buyruk, rahmlerin neyi dokuz aydan daha eksik taşıyacaklarını belirtmektedir.

...neyi arttıracağını bilir. O'nun indinde her şey {yani, gebe kalınan yavrunun annesinin karnında tam veya fazla kalması ve benzeri hâller} *bir miktar [ölçü] iledir* {yani, yavrunun annesinin karnından çıkışını taqdîr etmiştir. Dışarı çıkana kadar annesinin karnında kalmasını sağlamıştır. İşte o bütün bunları bilir}.

9. *Ğaybı* {yani, çocuğun annesinin karnındaki ğayb hâlini ve her şeyin ğaybını} *ve şehâdeti* {yani, çocuğun ve başkalarının görünür âlemdeki durumlarını} *bilen kebîr-müte'âldir* {yani, Kendisinden daha azametlisi bulunmayan bir azîmdir, bütün mahlûqâtı üstünde pek yücedir}.

Allâh demek istiyor ki: Bütün bunları bildiğime göre, Ben, el-kebîr ve el-müte'âl olanım.

10. ***Sizden sözü gizleyen ile onu açıklayan, gece gizlenen ile gündüz belinen*** **{yani, gece karanlıkta gizlice ma'siyet işleyen ile gündüz açıktan ma'siyet işleyen}** ***kimse*** **{Allâh indinde/yanında}** *birdir* **{yani, bunları bilmek Allâh'ın ilmi açısından aynıdır}.**

Sonra Allâh gece gizlenen veya gündüz etrafta dolaşan kimseye şunları söylemektedir: Ben onun amelini bilirim, fakat bu kadar da değil:

11. ***Önünden ve arkasından onu*** **{meleklerden}** *ta'kîb edenler vardır;* ***onu Allâh'ın emrinden muhâfaza ederler*** {yani, bunlar insânlardan ve cinnlerden Allâh'ın emriyle taqdîr olunan dışında ona isâbet etmesi hükme bağlanmamış şeylere karşı onu korurlar. Allâh onun hâlini değiştirmeyi diledimi, bu koruyucuların ona hiçbir faydası olmaz}. *Gerçek şu ki, Allâh* {ni'metten} *bir qavme verdiğini, onlar* {yani, Mekke kâfirleri} *nefslerindekini tağyir etmedikçe tağyir etmez...*

Bunun bir benzeri de, *Bunun sebebi şudur: Bir qavm nefslerinde olanı tağyir etmedikçe/değiştirmedikçe Allâh onlara in'âm/ihsân ettiği bir ni'meti tağyir etmez/değiştirmez ve kuşkusuz ki Allâh semîdir, alîmdir* (Enfâl, 8/53) âyetidir. Burada sözü edilen ni'met şudur: O içlerinde kendilerinden bir rasûl gönderdiği, açken onları doyurduğu, korkuya karşı onlara emniyet verdiği hâlde onlar bu ni'meti değiştirme yoluna gidince, Allâh da onların hâlini değiştirdi. İşte şu buyruk bunu dile getirmektedir:

> *...Allâh bir qavme kötülük* {yani, azâb} *irâde ettiği vakit, artık onun geri çevrilmesine imkân yoktur. Onlar için O'nun dûnundan* [*berisinden*] *bir vâli* {yani, onlardan azâbı geri çevirecek bir velî [yakın-hâmi/dost-yardımcı]} *yoktur.*

12. *O ki size* {yolcu için yıldırımlardan} *korku ve* {iqâmet hâlinde bulunan ziraatçılar için yağmura dâir} *ümîd ile şimşek gösterir,* {sudan} *yüklü bulutları inşâ eder* {yani, halqeder/yaratır}.

Allâh'ın, *Akıp giden o münşeât* [*inşâ olunan gemiler*] {yani, halqedilen/yaratılan} *O'nundur* (Rahmân, 55/24) buyruğu da buna benzemektedir.

13. *Ra'd O'nu hamd ile tesbîh eder* {yani, Ra'd, O'nun emriyle zikreder, O'na hamdeder, –meleklerden bir melek olup bulutlarla görevli bulunan Ra'd adındaki meleğin sesi bir tesbîhtir.[388] O bu-

---

388 Bu, delîlsiz bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)

lutları sürükler ve onları birbirlerine kaynaştırır ve tesbîhiyle bu bulutları Allâh'ın yağmur yağdırmalarını taqdîr ettiği yere sürükler–} *ve melekler de* {onun bulutları sürüklemesiyle} *O'nun* {yani, Allâh'ın} *korkusundan* {tesbîh ederler}...

Allâh, Ra'd da meleklerden olduğu hâlde, diğer meleklerle Ra'd arasında bir fark gözetmektedir. Nitekim Bakara sûresi'nde (98. âyet) de, ikisi de meleklerden olmasına rağmen Cibrîl ile Mikâîl arasında ve meyvelerden hurma ile nar arasında bir fark gözetmiştir.

...Yıldırımları gönderir de onu dilediğine {yani, Erbed b. Kays'a[389]} *isâbet ettirir. Onlar ise Allâh hakkında mücâdele edip* {yani, hasımlaşıp} *duruyorlar. O'nun mihâli* {yani, Rabbin yakalaması} *şiddetlidir* {yani, O yakaladımı şiddetli bir şekilde yakalar}.

Bu buyruk, Nebî'yi öldürmek isteyen Âmir ile el-Erbed b. Kays hakkında inmiştir.

14. *Hakk da'vet* {yani, ihlâs kelimesi} *O'nun içindir. O'nun dûnundan/berisinden du'â ettikleri* {yani, Allâh'tan başka ibâdet ettikleri ilâhlar: putlar} *ise, onlara hiçbir şeyle icâbet edemezler. Onların durumu, başka değil ağzına gelsin diye suya doğru iki avucunu açan kimseye benzer* {yani, ilâhlar kendilerine ibâdet edenlerin du'âlarına icâbet edemez, onlara hiçbir fayda sağlayamazlar. Tıpkı bir kuyunun başında durarak elini suya doğru uzatıp suyun ağzına gelmesini bekleyen susamış kimseye suyun herhangi bir faydasının olmadığı gibi} *ki, o ona* {yani, susuzluktan ölünceye kadar su ona} *ulaşacak değildir* {işte putlar da, aynı şekilde du'âlara icâbet edemezler}...

Sonra, –putları kasdederek– "Onlara du'â edin!" demiş gibi, bunun sonucunu belirterek buyuruyor ki:

...İşte kâfirlerin du'âsı {yani, putlara ibâdeti}, *başka değil bir dalâl* {yani, hüsrân ve bâtıl} *içindedir.*

15. *Semâdakiler* {yani, melekler} *ve arzdakiler* {yani, mü'minler} *isteyerek ve onların* {yani, kâfirlerin} *gölgeleri de istemeyerek sabâh* {yani, güneş doğduğunda} *akşam* {yani, güneş zevâle erdiğinde –kâfirlerin gölgeleri istemese bile–} *Allâh'a secde ederler.*

---

389 Bu, lüzûmsuz bir tahsistir. (Redaktör: E.Ö)

16. **{Ey Muhammed! Mekke kâfirlerine}** ***de ki: "Semâvât u arzın Rabbi kimdir?" "Allâh'tır" de!...***

Ubeyy b. Ka'b ile İbn Mes'ûd (r.a) qırâ'atinde, "Allâh'tır derler" şeklinde-

> ***...De ki: "Öyleyse O'nun*** {yani, Allâh'ın} ***dûnundan*** {*berisinden*} ***kendilerine bir fayda ve bir zarara mâlik olmayan birtakım veliler mi*** {yani, kendilerine ibâdet ettiğiniz putlar mı} ***mı edindiniz?" De ki: "*** {Hidâyete karşı} ***kör ile*** {hidâyeti} ***gören*** {yani, kâfir ile mü'min} ***bir olur mu veya zulumât*** {yani, şirk} ***ile nûr*** {yani, îmân} ***bir olur mu?*** {Karanlıkta bulunan kimse, aslâ aydınlıkta olan gibi değildir}. ***Yoksa Allâh'a, O'nun*** {yani, Allâh'ın} ***yarattığı gibi yaratan ortaklar*** {yani, başka ilâhlar} ***buldular da*** {yani, böyle nitelediler de} ***yaratma kendilerine müteşâbih mi göründü"*** {yani, onlar uydurma ilâhların/putların yarattıkları ile Allâh'ın yarattıklarını birbirinden ayırd edemeyecek hâle mi düştüler? Oysa onlar birşey yaratamazlar. Peki, hiçbir şey yaratamayanlara, hiçbir şeye sâhib olamayan ve Allâh'ın yaptığı gibi hiçbir şey yapamayanlara nasıl ibâdet ederler}? {Ey Muhammed! Onlara} ***de ki: "Her şeyi yaratan Allâh'tır. O*** {ortağı olmayan} ***birdir, kahhârdır*** {ilâhlar ise kahredilmiş, zelîl edilmiş varlıklardır}.

Sonra Allâh, küfr ve îmân ile hakk ve bâtıl için bir mesel darbederek buyuruyor ki:

17. ***Semâdan bir su indirdi de vâdiler kendi miktarınca sel oldu,...***

Bu, Allâh'ın mü'minlere öğrettiği, kâfirlerin ise terk ettiği Qur'ân'ın meselidir. Büyük ve küçük vâdilerde genişlikleri oranında su akar: birinde çok, diğerinde az.

> ***...sel de yüze çıkan bir köpük yüklendi.*** {Altın ve gümüşten} ***bir zînet veya*** {bakırdan, demirden, kurşundan ve benzeri mâdenlerden} ***bir metâ yapmak için ateşte erittikleri şeylerden de onun gibi bir köpük çıkar*** {yani, bu selin üzerindeki köpükten herhangi bir fayda elde edilemez. Tıpkı ateşte eritildiğinde ham altın, gümüş ve diğer mâdenlerden çıkan köpük gibi. Oysa ham altından, gümüşten ve diğer mâdenlerden çıkan köpükten sonra bunlardan istifâde edilir}...

Su, **"Qur'ân"a misâldir, ki o da hakkın kendisidir.** *Vâdiler,* "qalbler"e mi-

sâl, *sel* ise "hevâlar"a misâldir. Su, süs eşyâsı ve diğer faydalı eşyâlar, Qur'ân'da bulunan hakka; suyun üzerindeki ve ateşte eritilen mâdenlerden çıkıp da kendilerinden faydalanılmayan işe yaramaz şeyler de bâtıla misâldir. Nasıl ki insânlar dünyâda, sudan ve gereksiz maddelerden arındırılan mâdenlerden istifâde ederlerse, hakk üzerinde bulunanlar da âhirete hakktan istifâde edeceklerdir. Köpükten ve gereksiz maddelerden arındırılmayan mâdenlerden dünyâda yararlanılmadığı gibi, bâtıl peşinden gidenler de âhirette bâtıldan yararlanamayacaklardır.

...*İşte Allâh hakk ile bâtılı böyle darbeder. Köpük atılır gider* {yani, selin faydası olmadığı gibi, onun da insânlara faydası olmaz}. *İnsânlara faydası olan ise arzda kalır* {yani, o sudan su ihtiyaçlarını karşılar, ekinlerini sular, ondan yararlanırlar}. *Allâh emsâlleri* {yani, benzer misâlleri} *işte böyle darbeder.*

Allâh, buradaki üç meseli bir tek meselde bir araya getirmektedir:

18. *Rabb'lerine icâbet edenlere,* {âhirette} *el-husnâ* {yani, cennet} *vardır.* {Îmân ile} *O'na icâbet etmeyenlere* {yani, kâfirlere} *gelince, yeryüzündekilerin tümü ve onunla berâber bir o kadarı daha kendilerinin olsa* {ve kendilerini azâbdan kurtarmak için onu fidye olarak verme imkânı bulsalardı}, *onu fidye olarak verirlerdi. İşte hesâbın kötüsü* {yani, günâhlarından hiçbir şeyin afvedilmeyeceği o çetin hesâb} *onlar içindir. Onların me'vâları* {yani, masîrleri [sonunda varacakları yer]} *cehennemdir ve o ne kötü mihâddır/yataktır* {yani, kendileri için ne kötü bir yatak hazırlamış oldular}.

Allâh, bir başka mesel darbederek buyurmaktadır ki:

19. *Sâdece Rabbinden sana indirilenin* {yani, Qur'ân'ın} *hakk olduğunu bilen kimse* {–bu kısmı, Ammâr ibn Yâsir hakkında inmiştir– Qur'ân'dan yana} *kör olan* {ve Qur'ân'dan indirilene îmân etmeyen} *kimse gibi olur mu* {–bu kısım ise Benî Mahzum'dan Ebû Huzeyfe b. el-Muğîre hakkında inmiştir– yani, bu iki kişi eşit olamazlar}. {Bu durum hakkında} *sâdece ûlü'l-elbâb* {yani, lübb ve aql ehli –Ammâr ibn Yâsir–} *tezekkür ederler.*

Bunun bir benzeri de, *Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?* (Zümer, 39/9) âyetidir. Âyet, Ammâr b. Yâsir ile Ebû Huzeyfe b. el-Muğîre hakkında inmiştir.

Sonra Allâh, lübb ehlinin niteliklerini şöyle dile getirmektedir:

20. *Onlar ki Allâh'ın* {tevhide dâir} *ahdini îfâ ederler/yerine getirirler.* {Allâh'ın Âdem döneminde kendilerinden almış olduğu} *mîsâqı* {yani, ahdi} *naqzetmezler/bozmazlar.*

Kasdedilenlerin, Ehl-i Kitâb'dan îmân edenler olduğu da söylenmiştir.

21. *Onlar ki Allâh'ın* {îmândan} *birleştirilmesini emrettiği şeyi* {yani, Muhammed'e ve bütün nebîlere ve kitâblara îmânı} *bitiştirirler ve* {bunları bitiştirmeyi terk etmek husûsunda} *Rabb'lerine haşyet duyarlar ve hesâbın kötüsünden* {yani, hiçbir günâhlarının bağışlanmayacağı ağır ve çetin hesâbdan} *korkarlar.*

22. *Onlar ki Rabb'lerinin vechini arzulayarak* {yani, Allâh'ın emirleri üzere sebât ile} *sabrederler* {bu, Muhâcirlerle Ensâr hakkında inmiştir}, *salâtı iqâme ederler* {(yani, namazı vaktinde ve tam olarak kılarlar)}, *kendilerine verdiğimiz rızqtan* {yani, mallardan} *gizli-açık infâq ederler ve seyyieyi/kötülüğü hasene/iyilikle savarlar* {yani, Mekke kâfirleri onlara eziyet ettiği taqdîrde onlara ma'rûf ile karşılık verirler}. *İşte onlar içindir, dârın/yurdun ukbâsı* {yani, âqıbeti}:

23. *Adn* {*iqâmet*} *cennetleri. Ona girecekler; atalarından, eşlerinden ve zürriyyetlerinden sâlih olanlar* {yani, tevhîde îmân edenler} *da* {onlarla birlikte girecekler}...

Benzeri bir buyruk da Mü'min sûresi'nde (8. âyette) geçmektedir.

...Melekler her kapıdan onların üzerine girecekler {yani, melekler, dünyâ günlerinden bir gün süresinde onüç defa –berâberlerinde Allâh tarafından Adn {iqâmet} cennetlerinden kendi cennetlerinde bulunmayan–[390] armağanlarla her kapıdan onların yanına girecekler –ve onlara diyecekler ki:–}...

24. {Dünyâda Allâh'ın emri üzere} *sabrettiğiniz şeylere karşılık selâmun aleykum. Dârın ukbâsı/âqıbeti ne güzel!*

Allâh dârın ukbâsı olan o cennetten övgüyle söz etmektedir. Onların güzel ve iyi davranışlarının âqıbeti cennet yurdu olacaktır.

25. *Onlar ki* {yani, Ehl-i Kitâb kâfirleri} *O'nun mîsâqının* {yani, Âdem ve zürriyyetinden söz alındığı günkü tevhîdi ikrarlarının} *ardın-*

---

390 Bu, aslı-esâsı bulunmayan bir ğayb taşlamadır. (Redaktör: E.Ö)

dan Allâh'ın ahdini naqzederler, Allâh'ın bitiştirilmesini emretti-ği şeyi **{yani, nebîlere, tevhîde ve kitâblara îmânı}** ***koparırlar ve yeryüzünde fesad çıkarırlar*** **{yani, ma'siyetler işlerler}.** ***İşte onlar içindir la'net ve onlar içindir dârın sûu {yurdun kötüsü}.***

26. ***Allâh dilediği kimseye rızqı bast eder*** **{yani, genişletir}** ***ve*** **{dilediği kimseye}** ***taqdîr eder {ölçülü verir}. Dünyâ {yakın/şimdiki} hayât ile ferahlandılar/şımardılar*** **{yani, ona râzı oldular}.** ***Hâlbuki dünyâ hayât âhirete nisbetle, başka değil bir metâdır*** **{yani, az bir şeydir}.**

27. {Mekkelilerden} *küfredenler* {–ki onlar, ileri gelenlerdir–}, *"Rabbinden o'na* {yani, Nebî'ye} *bir âyet indirilmeli değil mi"* {yani, "Niye bir âyet indirilmedi"}? *derler. De ki: "Kuşkusuz Allâh dilediği kimseyi* {hidâyetten alıkoyup} *dalâlette bırakır ve Kendisine inâbe edenleri* {yani, tevbe ederek rücû edenleri/dönenleri} *ise* {dînine} *hidâyet eyler.*

Bunların niteliklerini de şöyle dile getirmektedir:

28. *Onlar ki îmân ettiler ve qalbleri Allâh'ın zikri ile mutma'in oldu* {yani, qalbleri Qur'ân ile teskin oldu/sükûn buldu: Qur'ân'da nâzil olan sevâb ve ıkâb ile ilgili buyruklarla sükûn buldu}. *İyi bilin ki qalbler Allâh'ın zikriyle mutma'in olur* {yani, qalbler ancak Qur'ân ile huzûr ve sükûna kavuşur}.

Bunların mükâfâtlarını da bildirerek buyuruyor ki:

29. *Onlar ki îmân ettiler ve sâlih ameller işlediler, tûbâ* {yani, güzellik –demek olup Arabca bir kelimedir–} *ve hüsn-i meâb* {yani, en güzel dönüş yeri} *onlar içindir.*

30. *İşte böyle seni de, kendilerinden* {yani, Mekkelilerden} *önce nice ümmetler geçip gitmiş* {yani, helâk olmuş} *olan bir ümmet içinde gönderdik ki, sana vahyettiğimizi onlara –onlar Rahmân'a küfredip dururlarken– tilâvet edesin* {yani, Qur'ân'ı onlara okuyasın}. {Ey Muhammed} *de ki: "O* {yani, küfrettikleri o Rahmân} *benim rabbimdir. O'nun dışında ilâh yoktur. Ben O'na tevekkül ettim* {yani, güvenip dayandım} *ve metâbımı da* {yani, tevbem/dönüşüm de} *O'nadır.*

("Metâb" kelimesinin kullanımı açısından) bunun bir benzeri de, *Muhakkak ki o, Allâh'a bir metâb ile tevbe etmiş olur* (Furqân, 25/71) âyetidir.

31. *Şâyet kendisiyle dağların yürütüldüğü veya yerin yarıldığı veya ölülerin konuşturulduğu bir qur'ân* [*hitâbe*] *olsaydı* {yani, bu Qur'ân'dan önce kendisi aracılığıyla bunların yapılacağı bir qur'ân [hitâbe] bulunsaydı, hiç kuşkusuz bunu Muhammed'in Qur'ân'ı ile yapardık. Fakat bunlar [mu'cizeler] rasûllerime Benim verdiğim şeylerdir}. *Hayır/aksine bütün emr Allâh'ındır* {yani, bütün bu işler Allâh tarafından olan şeylerdir, Qur'ân tarafından yapılacak şeyler değildir}. *Îmân edenler hâlâ (kâfirlerden) ümîdlerini kesip şu gerçeği anlamadılar mı: şâyet Allâh dileseydi bütün insânları hidâyete iletirdi. O küfredenler* {yani, Mekkeliler} *yok mu, san'atları* {yani, Allâh'a küfretmeleri} *sebebiyle onlara bir musîbet inip duracak...*

Çünkü Nebî'nin, sürekli olarak gönderdiği seriyyeler Mekke çevresindekilere baskınlar yapıyor, kimilerini öldürüyor, hayvanlarını ganîmet alıyorlardı.

Buyrukta taqdîm vardır.

...veya yurtlarının yakınına konup duracaktır {yani, ey Muhammed, Hûdeybiye günü onların önüne ve onların yakınına gelecektir}. *Nihâyet Allâh'ın va'di* {yani, Mekke'nin fethedileceğine dâir va'di –ki Allâh Nebî'ye, Mekke'nin fethini nasîb edeceği va'dinde bulunmuştu–} *gelecek. Kuşkusuz Allâh mî'âdına hulfetmez* [*va'dinden dönmez*].

32. *Andolsun ki senden* {yani, Muhammed'den} *önceki rasûllerle de alay edilmişti...*

O rasûller, qavmlerine dünyâda azâbın üzerlerine ineceğini haber vermişler, onlar da üzerlerine herhangi bir azâbın inmediğini ve inmeyeceğini söyleyerek alay etmişlerdi. Mekke kâfirleri de, kendilerine azâb haberi veren Nebî ile alay ettiler. Bunun üzerine Allâh, azâb husûsunda kendisini yalanlamalarına sabretmesi için Nebî'ye teselli olmak üzere, *Andolsun ki senden önceki rasûllerle de alay edilmişti* buyruğunu indirdi.

...Ben de o küfredenlere mühlet verdim {yani, onları cezâlandırmakta acele etmedim}. *Sonra onları* {azâb ile} *yakalayıverdim. Nasıl oldu iqâbım* {yani, azâbım}? {Onu hakk bulmadılar mı?}

33. *Kimdir –O'dur– her nefsin üzerinde* {hayr ve şerr türünden} *kesbettiğiyle/kazandığıyla qâim olan?* {yani, Allâh, berr ve fâcir [iyi

ve kötü] herkes üzerinde kâimdir [görüp gözetendir]. Onların rızqları ve yiyecekleri Allâh'a âittir.} ***Hâlbuki Allâh'a şerikler yaptılar*** **{yani, Allâh'ın benzerlerini yapmaya kalkıştılar. Oysa O, ibâdete başkasından daha lâyıktır}. {Ey Muhammed! Onlara}** ***de ki: "Onları isimlendirin*** **{yani, şu ortakların isimleri nelerdir? Onlar nerede kalırlar? –Kasdedilenler meleklerdir, çünkü onlar meleklere de ibâdet ediyorlardı. Putlar olduğu da söylenmiştir. İsimlerini söylemiş olsalardı, yalan söyleyeceklerdi–}.** ***Siz yeryüzünde O'na,*** **{berâberinde ortak olduğu husûsunda}** ***bilmediği bir şeyi mi haber veriyorsunuz yoksa sözden bir zâhir mi söylüyorsunuz?*** **{Yani, aksine sizin bu sözleriniz bâtıldır}...**

("Em" edatının "bel" anlamında kullanılması açısından) bunun bir benzeri de, *Yoksa ben bundan hayrlı değil miyim* {yani, aksine ben bundan hayrlıyım} (Zuhruf, 43/52) âyetidir.

...*Bel* [*hayır/aksine*] {yani, lâkin} *o küfredenlere* {yani, Mekkelilere} *mekrleri* {yani, şirk sözleri} *güzel gösterildi ve sebîlden* {yani, Allâh'ın dîni İslâm'dan} {insânları} *alıkoydular.*[391] *Allâh kimi idlâl eder/dalâlette bırakır ise, artık onun için bir hâdi* {yani, dînine iletecek bir kılavuz/rehber} *yoktur.*

34. *Onlar için dünyâ* [*yakın/şimdiki*] *hayât'ta bir azâb* {yani, Bedir'de öldürülmek} *vardır. Âhiret azâbı ise* {Bedir'de öldürülmek musîbeti ile karşılaşmalarından, meleklerin yüzlerine ve arkalarına vurarak canlarını alelacele cehenneme yollamalarından} *daha zorludur. Onları Allâh'tan vikâye edecek* {yani, azâbdan koruyacak} *hiçbir kimse yoktur.*

35. *Muttaqîlere va'd olunan cennetin meseli:* {yani, fazîlet ve hayr bakımından cennet, azâbın şiddeti bakımından ateşe benzer}...

Arkasından Allâh cennetin niteliklerini belirterek şöyle buyurmaktadır:

...*Altından nehirler akar, yiyecekleri dâim* {yani, onun yemekleri/yiyecekleri kesilmez} *ve gölgesi de* {aynı şekilde dâimdir/devâmlıdır}. *İşte bu* {yani, cennet}, *ittiqâ edenlerin ukbâsıdır* {yani, ittiqâ edenlerin yaptıkları iyiliklerin âqıbeti cennettir}. *Kâfirlerin*

391 *Ve suddû 'ani's-sebîl* [doğru yoldan alıkondular] şeklindeki ibâre, *ve saddû 'ani's-sebîl* [doğru yoldan alıkoydular] diye okunmuş ve harekelenmiştir. (Çeviren)

{yani, Allâh'ın tevhîdini inkâr edenlerin} *uqbâsı* {yani, âqıbeti} *ise ateştir.*

36. *Kendilerine kitâb* {yani, Tevrât} *verdiğimiz kimseler* {yani, Abdullâh b. Selâm ve arkadaşları gibi Tevrât ehlinden olup da îmân edenler}, *sana* {Qur'ân'dan} *indirilen ile ferahlanırlar. Ahzâbdan* {yani, İbn Ümeyye, İbnu'l-Muğîre, âl-i Ebî Talha b. Abdu'l-Uzzâ b. Kusay gibi} *onun bazısını* {yani, Rahmân'ı, ölümden sonra dirilişi ve Muhammed'i} *inkâr eden de vardır. De ki: "Ben sâdece Allâh'a ibâdet etmek* {yani, Allâh'ı tevhîd etmek} *ve O'na* {hiçbir şeyi} *ortak koşmamakla emrolundum. Ben O'na* {yani, O'nu tanımaya –ki bu da tevhîddir–} *da'vet ederim, meâbım da* {yani, dönüşüm de} *O'nadır."*

37. *İşte böylece onu Arabî bir hükm olarak indirdik. Andolsun ki sana gelen ilmin* {yani, beyânın} *ardından onların hevâlarına* {yani, atalarının milletine/dînini kabûle da'vetlerine} *ittibâ edersen, senin için Allâh'tan aslâ bir velî* {yani, sana fayda verebilecek bir yakın} *ve bir vâq* {yani, seni azâba karşı koruyacak} *olmaz.*

38. *Andolsun ki senden önce de rasûller* {yani, nebîler} *gönderdik, onlar için de eşler* {yani, kadınlar} *ve zürriyyet* {yani, çocuklar} *yaptık/kıldık. Allâh'ın izni* {yani, emri} *olmaksızın* {qavmine} *bir âyet/mu'cize getirmek, bir rasûl için olacak şey değildir...*

Mekke kâfirlerinin Nebî'den bir âyet/mu'cize istemeleri üzerine Allâh Teâlâ, *Allâh'ın izni olmaksızın bir âyet/mu'cize getirmek, bir rasûl için olacak şey değildir* buyurmuştur.

...Her ecelin bir kitâbı vardır {yani, yazılmış olan hiçbir şey, eceli/süresi gelmedikçe semâdan inmez}.

39. *Allâh dilediğini imhâ eder* {yani, Allâh Qur'ân'dan dilediğini nesh eder[392]} *ve tesbit eder* {yani, nâsihin hükmünden, dilediği kısmı bırakır, onu nesh etmez}. *Ummu'l-kitâb* {yani, kitâbın aslı} *O'nun indindedir/yanındadır* {yani, kitâbın nâsih olanı da, mensuh olanı da ummu'l-kitâb'dadır: levh-i mahfûz'dadır}.

40. *Onlara va'd ettiğimizin* {yani, dünyâdaki azâbın: Bedir'de öldürülmenin ve ölümden sonra görecekleri diğer azâbın} *bazısını*

---

392 Bu, bozuk bir yorumdur. Qur'ân'ın hiçbir âyeti diğerini neshetmez {izâle/ibtal etmez, hükmünü kaldırmaz}. (Redaktör: E.Ö)

sana göstersek **{yani, ey Muhammed, sen hayâtta iken bunları görsen}** ***de yâhûd seni vefât ettirsek*** **{yani, dünyâda onlara: Mekke kâfirlerine azâb etmeden önce ey Muhammed seni öldürsek}** ***de sana düşen sâdece*** **{Allâh'tan geleni kullarına}** ***tebliğ etmektir, hesâb görmek ise Bize âittir*** **{yani, yaptıklarının karşılığını âhirette eksiksiz olarak vermek Bize âittir}.**

Bunun bir benzeri de, *Onların hesâbı, Rabbimden başkasına âit değildir* {yani, yaptıklarının karşılığını vermek, Rabbine âittir} (Şu'arâ, 26/113) âyetidir.

41. {Mekke kâfirleri} *görmediler mi ki Biz arza* {yani, Mekke topraklarına} *geliyoruz da onu etrafından* {yani, havalisinden} *eksiltiyoruz* {yani, Nebî ve mü'minler devâmlı olarak Mekke'nin etrafındaki topraklarda gâlibiyet sağlıyorlar.[393] Peki niçin küfr ehlinin eksilmekte olduğunu, müslümanların ise çoğalmakta olduğunu görerek ibret almıyorlar}. *Allâh hükmeder. O'nun hükmünü ta'kîb edecek yoktur* {yani, Allâh qadâ eder, kimse O'nun Mekke'nin etrafını eksiltme ve Muhammed'i muzaffer kılma husûsundaki kazâsını geri çeviremez}. *O'nun, hesâbı serîdir* {yani, sanki vakit gelmiş de onları hesâba çekmiş gibidir}.

42. *Andolsun ki onlardan öncekiler* {yani, Mekke kâfirlerinden önceki geçmiş ümmetler: Sâlih'in qavmi Sâlih'i öldürmek istediklerinde} *de mekr ettiler.* {İşte Mekke kâfirlerinin de durumu budur. Onlar da Muhammed'i öldürmek için Dâru'n-Nedve'de karâr aldılar}. *Fakat bütün mekr Allâh'a âittir* {yani, onların yaptıkları bütün mekrler, Allâh'ın izni iledir}. {Allâh} *her nefsin kesbettiğini* {yani, iyi ya da kötü her kişinin, hayr olsun şerr olsun her yaptığını} *bilir. Kâfirler de* {yani, Mekke kâfirleri de} {âhirette} *dârın uqbâsının* {yani, cennetin} *kime* {yani, kendilerine mi, mü'minlere mi} *âit olduğunu bileceklerdir.*

43. *O küfredenler* {yani, yahûdîler}, *"Sen gönderilmiş değilsin"* {yani, "Ey Muhammed! Allâh seni bir rasûl olarak göndermemiştir"} *dediler.* {Yahûdîlere} *de ki: "Benimle sizin aranızda* {benim nebî-rasûl olduğuma} *şâhid olarak Allâh kâfidir* {çünkü Allâh'tan da-

---

393 Muqâtil b. Süleymân, bu sûrenin Mekkî olduğunu kabûl ediyor. Eğer böyle ise, "Nebî ve mü'minlerin devâmlı olarak Mekke'nin etrafındaki topraklarda gâlibiyet sağlamaları" nasıl mümkün olabilir?! (Redaktör: E.Ö)

ha efdal bir şâhid olamaz} ***ve yanında kitâbın ilmi bulunan kimse (kâfidir)*** {yani, Tevrât'ı bilen Abdullâh b. Selâm da benim Tevrât'ta yazıldığı gibi bir nebî-rasûl olduğuma şâhidlik eder}.

14. İBRÂHÎM SÛRESİ

MEKKÎ, 52 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. ***Elif-Lâm-Râ.*** {Ey Muhammed!} ***Bir kitâb ki onu sana indirdik; insânları Rabb'lerinin izni*** {yani, emri} ***ile zulumâttan*** {yani, şirkten} ***nûra*** {yani, îmâna}; ***çıkarasın;*** {mülkünde} ***Azîz'in,*** {mahlûqâtı yanında emrinde} ***Hamîd'in sırâtına*** {yani, dînine}.

Sonra şânı yüce Rabbimiz, Kendi nefsine delâlet etmek üzere şöyle buyuruyor:

2. *Ki, göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur. Veyl olsun kâfirlere* {yani, Mekke kâfirlerinden Allâh'ın tevhîdini inkâr edenlere} *şiddetli azâbdan dolayı.*

Sonra Allâh Teâlâ, bu kâfirlerin durumunu haber vermek üzere buyuruyor ki:

3. *Onlar ki,* {fânî olan} *dünyâ* [*şimdiki*] *hayât'ı,* {bâkî olan} *âhirete tercih ederler, Allâh'ın sebîlinden/yolundan* {yani, İslâm dîninden} *alıkoyarlar ve onun* {yani, Allâh'ın yolunun} *eğrilmesini arzu ederler* {yani, İslâm milletinin/dîninin hakktan sapıp eğrilmesini irâde ederler}. *İşte onlar, uzak bir dalâl* {yani, uzun/sürüp giden bir hüsrân} *içindedirler.*

Zîrâ Mekke kâfirlerinin ileri gelenleri, insânları Muhammed'e (s.a) ve O'nun dînine uymaktan alıkoymaya çalışırlardı.

4. *Biz hiçbir rasûlü, qavminin lisânından başkasıyla göndermedik* {yani, qavmine tebliğ etmesi ve Rasûlullâh'ın sözünü anlamaları için –her rasûl gibi– o'nu da qavminin lisânıyla gönderdik}....

İşte Allâh'ın şu buyruğu bunun gerekçesini ifâde ediyor:

...*ki onlara beyân etsin [bildirsin/duyursun]...*

Ardından da buyuruyor ki:

...*Sonra Allâh dilediği kimseyi* {hidâyetin kendisi olan dîninden uzaklaştırarak} *idlâl eder ve dilediği kimseyi de hidâyete* {yani, dînine} *iletir...*

Sonra Allâh, meşîetin Kendisine âit olduğunu zikrederek buyuruyor ki:

...*ve O* {mülkünde} *azîzdir,* {dilediği kimseler hakkında dalâlet ve hidâyet hükmünü vermekte} *hakîmdir.*

5. *Andolsun ki biz Mûsâ'yı âyetlerimiz* {yani, el ve asâ mu'cizeleri} *ile gönderdik. Qavmini* {yani, İsrâîloğulları'nı} *zulumâttan* {yani, şirkten} *nûra* {yani, îmâna} *çıkar* {yani, da'vet et} *ve onlara "Allâh'ın günlerini hatırlat" diye* {yani, geçmiş ümmetlerin azâbına benzer bir azâb ile korkutarak öğüt ver ki, azâbdan sakınsınlar, îmân etsinler}. *Kuşkusuz şunda* {yani, geçmiş ümmetlerin helâk edilmesinde}, *âyetler* {yani, ibretler} *vardır; her sabbâr-şekûr* {yani, belâ ve şiddet esnâsında Allâh'ın emri üzere her çok sabrlı mü'min, ni'metleri dolayısıyla Allâh'a her çok şükrlü mü'min} *için.*

6. *Bir vakit Mûsâ, qavmine* {yani, İsrâîloğulları'na} *demişti ki: "Allâh'ın üzerinizdeki ni'metini hatırlayın. Hani sizi âl-i Fir'avn'dan* {yani, Mısr ehlinden} *necâta çıkarmıştı* {yani, kurtarmıştı}; *sizi azâbın kötüsüne* {yani, şiddetlisine} *sûm ediyorlardı* [*ma'rûz bırakıyorlardı*] {yani, size azâbın kötüsüyle azâb ediyorlardı}: {Annelerinin kucağındaki} *oğullarınızı boğazlıyor ve kadınlarınızı hayâtta bırakıyorlardı* {yani, oğulları öldürürken, kızları bırakıyorlardı} *ve şunda* {yani, size haber vermiş olduğu oğullarınızın öldürülüp, kızlarınızın bırakılmasında}, *Rabbinizden azîm/ağır bir belâ* {yani, nıqme [cezâ/intiqâm]} *vardı.*

Şu buyruklarda da "belâ" lâfzı kullanılmıştır: *Muhakkak bu, mübîn bir belâ* {yani, apaçık [beyyin] bir ni'met} *idi* (Sâffât, 37/106); *Biz onlara, içinde mübîn bir belâ* {yani, apaçık [beyyin] bir ni'met} *bulunan âyetler de vermiştik* (Duhân, 44/33).

7. *Ve yine bir vakit Rabbiniz şöyle ezan vermişti* [*îlân etmişti/bildirmişti*]:...

Bunun bir benzeri de, *O vakit Rabbin şunu ezan verdi* {yani, dedi}: *Qıyâmet günü'ne kadar...* (A'râf, 7/167) âyetidir.

..."*Andolsun ki, şükrederseniz*" {yani, Allâh'ı tevhîd ederseniz},...

Allâh Teâlâ'nın, *Allâh şâkirlere/şükrlülere* {yani, muvahhidlere/Allâh'ı tevhîd edenlere} *karşılık verecektir* {yani, âhirette mükâfât verecektir} (Âl-i İmrân, 3/144) buyruğu da buna benzemektedir.

...*"ziyâde ederim* (yani, sizin için dünyâda hayrları arttırırım) *ve eğer küfredersenız* (yani, Allâh'ın tevhîdini inkâr ederseniz), *kuşkusuz azâbım şedîddir"* (yani, Allâh'a küfr edenler için âhirette azâbım çok şiddetlidir).

8. *Mûsâ demişti ki: "Siz ve yeryüzündekilerin tümü küfretseniz de Allâh* (yarattıklarının ibâdetinden) *elbette ğanidir* [*onların ibâdetine ihtiyacı yoktur*], (saltanatında yarattıkları tarafından) *hamîddir"* [*hamdedilendir/hamde lâyık olandır*].

Allâh Mekke kâfirlerini, geçmiş ümmetlerin azâbına benzer bir azâb ile korkutarak Muhammed'i (s.a) yalanlamamaları için dikkatlerini çekmek üzere buyuruyor ki:

9. *Sizden öncekilerden* (yani, geçmiş ümmetlerden) *Nûh, Âd ve Semûd qavmlerinin ve onların ardındakilerin* (yani, Âd, Semûd, İbrâhîm qavmi, Lût qavmi ve diğer azâba uğratılmış ümmetlerin) *–ki onları*(n sayılarını) *Allâh'tan başkası bilmez– nebesi* (yani, hadîsi [onlara dâir anlatılanlar]) *size gelmedi mi?! Rasûlleri onlara beyyinelerle gelmişti* (yani, o rasûller qavmlerine azâbın ineceğini haber vermişlerdi)...

Bunun bir benzeri de, *Ve rasûlleri onlara beyyinelerle* (yani, dünyâda üzerlerine azâbın ineceğine dâir haberlerle) *gelmişlerdi* (Rûm, 30/9) âyetidir.

...*de ellerini ağızlarına götürüp* (yani, kâfirler ellerini ağızlarına götürüp rasûllere dediler ki: "Susun, siz yalancısınız. Dünyâda bize azâbın inmesi de söz konusu değildir") (ve yine rasûllere) *dediler ki: "Biz kendisiyle gönderildiğinize* (yani, tevhîde) *kesinlikle küfrettik ve hakîkaten biz, bizi kendisine çağırdığınız şey hakkında murîb bir şekk/kuşku içindeyiz."*

Rayb ile, "onların şekk ettiklerini tanımadıkları" ifâde edilmektedir.

10. *Rasûlleri* (onlara) *demişti ki: "Semâvât u arzın* [*gökler ve yerin*] *fâtırı* (yani, hâlıqı/yaratıcısı) *hakkında şekk edilir mi* [*kuşku duyulur mu*]*?! Günâhlarınızdan* ((yani, günâhlarınızı)) *mağfiret etmek için sizi* (O'nu ma'rifete [tanımaya/bilmeye]) *çağırıyor"...*

Buradaki *min-zünûbikum* [günâhlarınızdan] ibâresindeki *min* edatı, sıladır/zâiddir; (dolayısıyla "günâhlarınızı" anlamına gelir.) Tıpkı, *Dînden* [*mine'd-dîn*] *sizin için şerî'at yaptı* (Şûrâ, 42/13) âyetinde olduğu gibi.

Sonra Allâh, meşietin Kendisine âit olduğunu zikrederek buyuruyor ki:

...ve *O* {mülkünde} *azîzdir,* {dilediği kimseler hakkında dalâlet ve hidâyet hükmünü vermekte} *hakîmdir.*

5. ***Andolsun ki biz Mûsâ'yı âyetlerimiz*** {yani, el ve asâ mu'cizeleri} ***ile gönderdik. Qavmini*** {yani, İsrâîloğulları'nı} *zulumâttan* {yani, **şirkten**} ***nûra*** **{yani, îmâna}** ***çıkar*** {yani, da'vet et} *ve onlara "Allâh'ın günlerini hatırlat" diye* **{yani,** geçmiş ümmetlerin azâbına **benzer bir azâb ile korkutarak** öğüt ver ki, azâbdan sakınsınlar, **îmân etsinler}. *Kuşkusuz şunda*** {yani, geçmiş ümmetlerin helâk **edilmesinde}, *âyetler*** {yani, ibretler} *vardır; her sabbâr-şekûr* {yani, **belâ ve şiddet esnâsında Allâh'ın** emri üzere her çok sabrlı **mü'min, ni'metleri dolayısıyla Allâh'a** her çok şükrlü mü'min} ***için.***

6. ***Bir vakit Mûsâ, qavmine*** {yani, İsrâîloğulları'na} *demişti ki: "Allâh'ın üzerinizdeki ni'metini hatırlayın. Hani sizi âl-i Fir'avn'dan* **{yani, Mısr ehlinden}** ***necâta çıkarmıştı*** {yani, kurtarmıştı}; *sizi **azâbın kötüsüne*** {yani, şiddetlisine} *sûm ediyorlardı* [*ma'rûz bırakıyorlardı*] **{yani, size azâbın** kötüsüyle azâb ediyorlardı}: {An**nelerinin kucağındaki}** ***oğullarınızı*** *boğazlıyor ve kadınlarınızı **hayâtta bırakıyorlardı*** {yani, oğulları öldürürken, kızları bırakı**yorlardı}** ***ve şunda*** **{yani, size** haber vermiş olduğu oğullarınızın **öldürülüp, kızlarınızın** bırakılmasında}, *Rabbinizden azîm/ağır **bir belâ*** {yani, nıqme [cezâ/intiqâm]} *vardı.*

Şu buyruklarda da "belâ" lâfzı kullanılmıştır: *Muhakkak bu, mübîn bir **belâ*** **{yani, apaçık [beyyin]** bir ni'met} *idi* (Sâffât, 37/106); *Biz onlara, içinde **mübîn bir belâ*** **{yani, apaçık [beyyin]** bir ni'met} *bulunan âyetler de vermiş**tik*** **(Duhân, 44/33).**

7. *Ve yine bir vakit Rabbiniz şöyle ezan vermişti* [*îlân etmişti/bildirmişti*]:...

Bunun bir benzeri de, *O vakit Rabbin şunu ezan verdi* {yani, dedi}: *Qıyâmet günü'ne kadar...* (A'râf, 7/167) âyetidir.

..."Andolsun ki, şükrederseniz" {yani, Allâh'ı tevhîd ederseniz},...

Allâh Teâlâ'nın, *Allâh şâkirlere/şükrlülere* {yani, muvahhidlere/Allâh'ı **tevhîd edenlere}** *karşılık verecektir* {yani, âhirette mükâfât verecektir} (Âl-i İmrân, 3/144) **buyruğu da buna benzemektedir.**

..."ziyâde ederim (yani, sizin için dünyâda hayırları arttırırım) *ve eğer küfrederseniz* (yani, Allâh'ın tevhîdini inkâr ederseniz), *kuşkusuz azâbım şedîddir*" (yani, Allâh'a küfr edenler için âhirette azâbım çok şiddetlidir).

8. ***Mûsâ demişti ki: "Siz ve yeryüzündekilerin tümü küfretseniz de Allâh* (yaratıklarının ibâdetinden) *elbette ğanidir* [*onların ibâdetine ihtiyacı yoktur*], (saltanatında yaratıkları tarafından) *hamîddir"* [*hamdedilendir/hamde lâyık olandır*].**

Allâh Mekke kâfirlerini, geçmiş ümmetlerin azâbına benzer bir azâb ile korkutarak Muhammed'i (s.a) yalanlamamaları için dikkatlerini çekmek üzere buyuruyor ki:

9. *Sizden öncekilerden* (yani, geçmiş ümmetlerden) *Nûh, Âd ve Semûd qavmlerinin ve onların ardındakilerin* (yani, Âd, Semûd, İbrâhîm qavmi, Lût qavmi ve diğer azâba uğratılmış ümmetlerin) *-ki onları*(n sayılarını) *Allâh'tan başkası bilmez- nebesi* (yani, hadîsi [onlara dâir anlatılanlar]) *size gelmedi mi?! Rasûlleri onlara beyyinelerle gelmişti* (yani, o rasûller qavmlerine azâbın ineceğini haber vermişlerdi)...

Bunun bir benzeri de, *Ve rasûlleri onlara beyyinelerle* (yani, dünyâda üzerlerine azâbın ineceğine dâir haberlerle) *gelmişlerdi* (Rûm, 30/9) âyetidir.

...de ellerini ağızlarına götürüp (yani, kâfirler ellerini ağızlarına götürüp rasûllere dediler ki: "Susun, siz yalancısınız. Dünyâda bize azâbın inmesi de söz konusu değildir") (ve yine rasûllere) *dediler ki: "Biz kendisiyle gönderildiğinize* (yani, tevhîde) *kesinlikle küfrettik ve hakîkaten biz, bizi kendisine çağırdığınız şey hakkında murîb bir şekk/kuşku içindeyiz."*

Rayb ile, "onların şekk ettiklerini tanımadıkları" ifâde edilmektedir.

10. *Rasûlleri* (onlara) *demişti ki: "Semâvât u arzın* [*gökler ve yerin*] *fâtırı* (yani, hâlıqı/yaratıcısı) *hakkında şekk edilir mi* [*kuşku duyulur mu*]*?! Günâhlarınızdan* ((yani, günâhlarınızı)) *mağfiret etmek için sizi* (O'nu ma'rifete [tanımaya/bilmeye]) *çağırıyor"...*

Buradaki *min-zünûbikum* [günâhlarınızdan] ibâresindeki *min* edatı, sıladır/zâiddir; (dolayısıyla "günâhlarınızı" anlamına gelir.) Tıpkı, *Dînden* [*mine'd-dîn*] *sizin için şerî'at yaptı* (Şûrâ, 42/13) âyetinde olduğu gibi.

...*"ve sizi müsemmâ bir ecele* [*belirli bir süreye*] {yani, ecellerinizin sona ereceği vakte} *kadar* {kıtlıkla azâba uğratmadan âfiyet içinde} *te'hir ediyor."* {Bunun üzerine rasûllere karşılık vererek} *dediler ki: "Siz de, başka değil bizim gibi bir beşersiniz* {yani, hiçbir husûsta bize üstünlüğünüz yok}. *Bizi atalarımızın ibâdet ettiklerinden* {yani, atalarımızın dîninden} *alıkoymak* {yani, menetmek/engellemek} *istiyorsunuz. O hâlde bize mübîn bir sultân* {yani, apaçık bir hüccet/delîl} *getirin"* {yani, rasûllere, "Siz bize Allâh'tan geldiyseniz, sizin O'nun rasûlleri olduğunuza dâir içinde bir hüccet/delîl bulunan bir kitâb getirin. Eğer böyle birşey getirirseniz, bu, sizin O'nun tarafından gönderilmiş rasûl olduğunuza bir delîl olacaktır}.

11. *Rasûlleri onlara dedi ki: "Biz de, başka değil sizin gibi beşeriz. Fakat Allâh kullarından dilediğine minnet eder* {yani, ni'metini ihsân ederek nübüvvet ve risâlet verir}. *Allâh'ın izni* {yani, emri} *ile olmadıkça size bir sultân* {yani, Allâh'tan risâletimize dâir yazılı bir belge} *getirmek, bizim için olacak şey değildir. Mü'minler Allâh'a tevekkül etmelidir"* {yani, güvenip dayanmalıdır –çünkü qavmleri rasûllerine, "Sizi topraklarımızdan çıkaracağız" demişlerdi–}.

12. *"Hem bizi yollarımıza* {yani, dînimize} *hidâyet eylemişken, ne diye Allâh'a tevekkül etmeyelim* {yani, güvenip dayanmayalım}?! *Bize yaptığınız eziyetlere elbette sabredeceğiz. Artık mütevekkiller Allâh'a tevekkül etmelidir"* {yani, dayananlar Allâh'a dayanmalıdır}.

Rasûllere, şu sözlerle eziyet etmişlerdi:

13-14. *Küfredenler rasûllerine dediler ki: "Andolsun ki ya sizi arzımızdan* [*topraklarımızdan*] *çıkarırız yâhûd milletimize* {yani, dînimize –ki küfr dînidir–} *dönersiniz."* {İşte rasûllerin sabrettikleri eziyet bu idi}. *Bunun üzerine Rabb'leri onlara* {yani, rasûllere} *şöyle vahyetti: "*{Dünyâda} *o zâlimleri* {yani, müşrikleri} *helâk edeceğiz"* {ve size yardım edeceğiz} *ve onların* {yani, helâk edilmelerinin} *ardından sizi o yere iskân edeceğiz/yerleştireceğiz. Şu,* {dünyâda} *maqâmımdan* {yani, âhirette Rabbinin maqâmından/huzûrunda durmaktan} *korkanlar ve* {âhirette} *tehdidimden korkanlar içindir."*

15. ***Fetih istediler*** **(yani, aralarında Ebû Cehl'in de bulunduğu Mekke müşrikleri Rabb'lerine du'â ederek yardım istediler)** ***ve her anîd*** **(yani, îmândan yüz çeviren inadcı)** ***cebbâr*** **(*zorba*)** ***hâib oldu*** **(yani, Allâh'ın tevhidinden büyüklenen her mütekebbir, azâbın inmesi esnâsında hüsrâna uğradı)...**

Rasûller dünyâda qavmlerini azâb ile korkutup uyarmışlar, qavmleri ise onları yalanlayarak karşılık vermişler, ardından da, "Ey Allâh! Eğer bize gönderdiğin rasûller doğru iseler bize azâb et!" demişlerdi. İşte, *O hâlde* (azâbdan) *bizi tehdid ettiğini bize getir, eğer* (üzerimize azâbın ineceği husûsunda) *sâdıqlardan isen* (A'râf, 7/70; Hûd, 11/32; Ahqâf, 46/22) âyetleri buna işâret ettiği gibi, *Ve fetih istediler* buyruğu da bunu ifâde etmektedir. Allâh da Nebî'ye, *Her anîd cebbâr hâib oldu* diye haber vermektedir.

Anîd, "îmândan yüz çeviren kimse"dir. Bundan dolayı da onun dünyâdaki durumu *cebbâr*'dır.

16. *Onun arkasından* (yani, onların arkasından: ölümünün arkasından) *da cehennem vardır. Sadîd bir sudan sulanacak* (yani, şaqîler/bedbahtlar, kâfirlerin yaralarından çıkan kan ile irin karışımı su ile sulanacaklar).

17. *Onu yutmaya çalışacak, aslâ onu boğazından geçiremeyecek...*

Bunun bir benzeri de, *Elini çıkarsa, kesinlikle, aslâ onu göremeyecek* (Nûr, 24/40) âyetidir.

...Ölüm (ateşte) *ona her yandan gelecek, fakat o bir türlü ölmeyecek. Onun arkasından* (yani, bundan 21.000 sene sonra) *da ğalîz bir azâb* (yani, ondan dinmeyecek ağır ve şiddetli bir azâb).

18. *Rabb'lerine küfr* (yani, Rabb'lerinin tevhîdini inkâr) *edenlerin meseli, amelleri* (yani, îmândan kaynaklanmayan habis amelleri), *fırtınalı bir günde rüzgârın şiddetle savurduğu bir küle benzer* (yani, nasıl böyle bir günde, şiddetli rüzgârın savurduğu külden eser kalmazsa, kâfirlerin amellerinden de eser kalmaz). *Kesbettiklerinden hiçbir şeye qâdir olamazlar* (*hiçbir şey ellerine geçmez*) (yani, dünyâda işlediklerinin sevâbını/mükâfâtını alamazlar, amellerinin onlara bir faydası olmaz –çünkü bu ameller îmân ile yapılmış değildir–). *Şu* (küfr), *odur ba'îd/uzak* (yani, tavîl (uzun/süregiden)) *dalâl.*

19. *Görmez misin ki Allâh semâvât u arzı hakk ile halqetti* (yani, o

ikisini, bir maksad olmaksızın bâtıl olarak [boş yere] yaratmadı. Aksine o ikisini, gerçekleşecek olan bir iş için yarattı}...

Sonra Allâh Teâlâ bu ümmetten kâfir olanlara hitâb ederek buyuruyor ki:

...*Eğer dilerse sizi* {O'na isyân ettiğiniz taqdîrde helâk ile} *giderir ve yerinize yeni bir halk getirir* {yani, sizin gayriniz olan ve Allâh'a sizden daha çok itâ'at eden bir halk getirir}.

20. *Şu, Allâh'a aziz [güç] değildir* {yani, bu Allâh'a kolaydır}.

Bunun, yani, *Eğer (Allâh) dilerse sizi giderir ve yerinize yeni bir halk getirir* âyet-i kerîmesinin bir benzeri de, Fâtır sûresi'nde (15-17. âyetler) bulunmaktadır.

21. *Hepsi Allâh için ortaya çıkarlar* {yani, hepsi qabirlerinden çıkarak Allâh'ın huzûruna varırlar: onlardan, ölümden sonra diriltilmemiş hiç biri kalmaz}. *Zayıflar* {yani, Âdemoğulları'nın kâfirlerinden olup başkalarına [güçlülere, önder kabûl edilen şereflilere, zenginlere] uyanlar} *istikbâr edenlere* {yani, Allâh'a îmândan: tevhîdden tekebbür edenlere: büyüklere, şereflilere ve önder kabûl edilen zenginlere} *derler ki: "Biz* {dünyâda} *size* {yani, sizin dîninize} *tâbi idik. Şimdi siz* {ey büyükler topluluğu, vaktiyle size tâbi olduğumuz için} *Allâh'ın azâbından azıcık bir şeyi dahî olsa bizden uzaklaştırıp giderebilecek misiniz?" Onlar da* {yani, büyükler/istikbâr edenler de} *derler* {yani, zayıflara derler} *ki: "Şâyet Allâh bizi* {dînine} *hidâyet etseydi, biz de sizi hidâyete erdirirdik. Şimdi sızlansak da, sabretsek de bizim için birdir. Bizim için mahîsten (eser) yoktur"* {yani, oradan kurtulmamıza imkân yoktur}.

22. *Emr qadâ edilince* {yani, azâb qadâ edilince [tahaqquk ettiği vakit]} *şeytân da* {yani, İblîs de –berâberindekilerle birlikte cehenneme girdikten sonra ateş içerisinde kalkıp bir konuşma yaparak–} *der ki: "* {Ey cehennemlikler!} *Doğrusu Allâh'ın size* {rasûlleri aracılığı ile} *va'di, hakk va'd idi* {yani, bu günün gerçekleşeceğine dâir va'di doğruydu}. *Ben de size* {gerçekleşmeyecek} *bir va'dde bulunmuştum, size* {olan va'dime} *hulfettim. Zâten benim sizin üzerinizde bir sultânım* {yani, şirk husûsunda bir mülküm [iktidârım/egemenliğim]} *yoktu.* {Bu sebeble sizi bana: dînime ittibâ etmeye zorlayamazdım.} *Ben, başka değil sizi da'vet ettim* {yani, bu işi size güzel gösterdim}, *siz de* {Rabbinize itâ'ati bıra-

kıp} *bana* {itâ'at ile} *icâbet ettiniz. O hâlde* {bana uyduğunuz için} *beni kınamayın, aksine* {Rabbinizin emrini terkettiğiniz için} *kendinizi kınayın. Artık ne ben sizi kurtarabilirim, ne de siz beni kurtarabilirsiniz* {yani, ne siz benim imdadıma koşabilirsiniz, ne de ben sizin imdadınıza koşabilirim}. *Doğrusu ben bundan önce* {yani, dünyâda iken} *beni* {itâ'at husûsunda Allâh'ın berâberinde} *şirk koşmanıza küfretmiştim/ortak tutmanızı tanımamıştım"* {bugün de uzak olduğumu bildiriyorum}. *Gerçek şu ki zâlimler* {yani, müşrikler}, *evet onlar için elîm* {yani, can yakıcı} *bir azâb vardır.*

23. *Îmân eden* {yani, Allâh'ın tevhîdini tasdîq eden} *ve sâlih ameller işleyenler* {yani, farzları edâ edenler} *ise, Rabb'lerinin izni* {yani, "Cennete girin" emri} *ile altlarından nehirler akan* {yani, bostanlarının/bahçelerinin altından pınarların aktığı} *cennetlere konulacaktır. Orada hâlidlerdir* {yani, ölmeyeceklerdir}. *Onların orada tahiyyeleri* {yani, meleklerin cennette onlara selâmları} *selâmdır.*

24. *Allâh'ın tayyib bir kelimeyi* {yani, güzel bir kelimeyi: ihlâs kelimesini –ki o da tevhîd'dir–} *nasıl mesel darbettiğini görmez misin? Kökü* {yerde} *sâbit, dalları* {yani, üst tarafı} *semâda tayyib* {yani, güzel/hoş} *bir ağaç gibi* {yani, ağaçlar arasında diri ve hoş bir ağaç olan hurma ağacından daha tatlısı ve hoşu olmadığı gibi, sözler arasında da "Lâ ilâhe illâllâh vahdehu lâ şerîke leh" sözü ile ifâde edilen ihlâstan: tevhîdden daha güzeli ve hoşu yoktur}.

Bu meselle anlatılmak istenen şudur: İhlâs mü'minin qalbinde, hurma ağacının yerde bitmesi gibi biter. Mü'minin söylediği bu ihlâs sözü, başı semâya doğru yükselen hurma ağacı gibi semâya yükselir. Nasıl ki hurma ağacı uzunluğu, hoşluğu, tadı ve lezzeti itibâriyle diğer ağaçlardan üstün ise, ihlâs sözü de diğer sözlerden üstündür.

25. *Rabbinin izni* {yani, emri} *ile her vakit yemişini verir...*

Hurma ağacı altı ayda bir mahsul verir. Mü'min de aynı şekilde tevhîd sözünü gece-gündüz, sabâh-akşam söyler ve hayr amellerde bulunur. Bu da hurma ağacına benzer. İşte bu mü'minin meselidir.

...Allâh insânlar için meseller darbeder {yani, Allâh insânlar için eşyâyı vasfeder} *ki tezekkür etsinler* {yani, Allâh'ın meselleri üzerinde tefekkür edip, O'nu tevhîd etsinler}.

Sonra Allâh Teâlâ (c.c) kâfirler için diğer bir mesel darbederek buyuruyor ki:

26. *Habis bir kelimenin* {yani, şirk da'vâsının} *meseli de, toprağın üstünden cüsselenmiş/ictisâs olunmuş* {yani, sökülüp koparılmış, kökü bulunmayan} *karârı olmayan bir ağaç* {acı bir ağaç: Ebû Cehl karpuzu} *gibidir.*

İşte kâfirin sözü de böyledir, onun da kökü yoktur. Ebû Cehl karpuzu en kötü yemiş olduğu gibi, küfr sözü de en kötü da'vettir. Ebû Cehl karpuzunda meyve, bereket ve fayda bulunmadığı gibi, kâfirde de hayr nâmına birşey yoktur. Kâfirin amelinin yerde kökü olmadığı gibi, yükseleceği semâda bir uzantısı da yoktur. Kâfir de, kâfirin amelleri de, tıpkı rüzgârın savurduğu Ebû Cehl karpuzu gibidir. İşte Allâh'ın, *...Rüzgârın şiddetle* {sağa-sola, bazan bu tarafa, bazan öteki tarafa} *savurduğu bir küle benzer* (İbrâhîm, 14/18) buyruğu buna işâret etmektedir.

Arkasından tevhîde îmân eden mü'minlerin hayâttaki ve ölümden sonraki hâllerini zikrederek şöyle buyuruyor:

27. *Allâh îmân edenleri dünyâ* {yakın/şimdiki} *hayât'ta ve âhirette* {yani, qabirde –münker ve nekire tevhîd ile (cevâb vermek sûretiyle)–[394]} *sâbit söz* {yani, tevhîd} *ile tesbit eder/sâbit kılar. Allâh zâlimleri* {yani, müşrikleri} *idlâl eder* {yani, müşriklere kabirde, "Rabbin kim? Dînin ne? Nebîn kim?" sualleri sorulduğunda doğru cevab veremezler[395]} *ve Allâh* {her ikisi hakkında da} *dilediğini yapar* {yani, O'nun dilediği, mü'mine sebât vermek, kâfiri dalâlette bırakmaktır}.

28. *Bak bak şunlara: Allâh'ın ni'metini küfre değiştiler ve qavmlerini dâru'l-bevâr'a* {yani, helâk yurduna} *kondurdular:*

Bu ve bundan sonraki âyet Medenî'dir. Sûrenin geri kalan bölümü ise Mekkî'dir.

Allâh'ın ni'metini küfre değişenler, Benû Ümeyye ile Benû Muğîre el-Mahzûmî'dir. Allâh'ın ni'meti ise, açken Allâh'ın onları doyurması, esir alınmak ve öldürülmek korkusundan kurtarıp emniyet vermesidir. Sonra Allâh

---

394 Qur'ân'a göre, qabirde ne münker-nekir, ne sorgu-suâl, ne de azâb vardır. Bunlar, mevzu rivâyetlerden hareketle Qur'ân'a giydirilen aslı-esâsı olmayan şeylerdir. (Redaktör: E.Ö)

395 Bu, ğayb taşlamadır. (Redaktör: E.Ö)

içlerinde, onları bu büyük ni'metin Rabbini tanımaya da'vet eden bir Rasûl gönderdi. Onlar bu ni'meti inkâr ettiler ve şükr yerine nankörlükle karşılık verdiler. Bundan dolayı Allâh, *dâru'l-bevâra* {*helâk yurduna*} *kondurdular* buyuruyor. *Dâru'l-bevâr,* Umân lehçesindedir. İşte bunlar Bedir'de qavmlerinin helâk olmasına sebeb oldular. Qıyâmet günü de cehenneme gidecekler. İşte Allâh'ın şu buyruğu buna işâret ediyor:

29. ***(Dâru'l-bevâr'a* {yani, helâk yurduna} *kondurdular:) Cehenneme. Ona yaslanacaklar. Ne kötü karâr yeridir* {yani, müsteqarr [konak yeridir]}.**

Sonra Kureyş kâfirlerini zikrederek şöyle buyuruyor:

30. ***Allâh için endâd*** {yani, ortaklar} ***yaptılar*** {yani, vasfettiler/nitelediler [Allâh'ı ortakları bulunmakla nitelendirdiler]}; ***O'nun yolundan*** {yani, İslâm dîninden} ***idlâl etmek*** {yani, ayırmak, başkalarının ayaklarını kaydırmak} ***için. De ki:*** "{Yurdunuzda azıcık daha} ***faydalanadurun, kuşkusuz varacağınız yer ateştir."***

31. ***Îmân eden kullarıma de ki: "Salâtı iqâme etsinler*** {(yani, namazı vakitlerinde eksiksiz kılsınlar)} ***ve kendilerini rızqlandırdığımız şeylerden gizli-açık infâq etsinler; öyle bir gün gelmeden önce, ki onda ne alış-veriş*** {yani, fidye} ***var, ne halîl/dost"*** {yani, dostluk}.

Çünkü dünyâda kişinin başına, hoşuna gitmeyecek bir hâl gelecek olursa, ondan fidye kabûl edilebilir yâhûd dostu ona şefâ'atçi olabilir; (böylece o hâlden kurtulabilir).

Halîl, "muhibb" [kişiyi seven kimse] demektir. Âhirette bunların hiç biri olmayacak, sâdece amelleri ile başbaşa kalacaktır.

32-33. *O Allâh ki semâvât u arzı halqetti ve semâdan bir su* {yani, yağmur} *indirdi de onunla* {yani, yağmur ile} *size rızq için türlü semereler/mahsuller çıkardı ve emri ile denizde akıp gitsin diye gemileri size musahhar kıldı ve nehirleri size musahhar kıldı ve* {qıyâmet günü'ne kadar} *mutad hareket ve özellikleriyle güneşi ve ayı size musahhar kıldı, geceyi ve gündüzü size musahhar kıldı* {ki bunlarda Âdemoğulları için faydalar vardır}.

34. *Ve O'ndan istediğiniz* {ve istemediğiniz, taleb etmediğiniz, fakat rahmeti gereği size ihsân ettiği} *her şeyden size verdi* {ki insânlar için musahhar kılınan -zikri geçen- şeylerde âyetler/alâmetler vardır. Bütün bunlar ihsân olunan ni'metler arasındadır}. *Eğer*

Allâh'ın ni'metini saymak isteseniz, onu sayamazsınız. Gerçekten insân {günâhı sebebiyle kendine} *zalûmdur* {çok zâlimdir}, *keffârdır* {yani, zikri geçen ni'metler hakkında kâfirdir {çok nankördür} –ki O'na ibâdet etmiyor–}.

Bize Ubeydullâh tahdîs edip dedi: Bana babam tahdîs edip dedi: Ben Ebû Sâlih'i, *min-külli mâ se'eltumûhu* [O'ndan istediğiniz her şeyden] buyruğu hakkında şöyle dediğini işittim: "*A'tâkum mâ lem tes'elûhu* [O'ndan istemediğiniz şeyleri verdi]. Ancak buyruğu, *min* [*den*] edatı olmadan, *külli mâ se'eltumûhu* [istediğiniz her şeyi verdi] diye okuyanlar da bu okuyuşu, "Du'ânıza icâbet ederek O'ndan istediklerinizi size verdi" diye açıklarlar. Doğrusunu en iyi bilen Allâh'tır."

35. *Bir vakit İbrâhîm demişti ki: "Rabbim! Bu beldeyi* {yani, Mekke'yi} *emniyetli kıl* {–bu sebeble Mekke, câhiliyye döneminde de ahâlisi için emniyetli idi–}. *Beni ve oğullarımı* {yani, çocuklarımı} *esnâma* [*sanemlere/putlara*] *ibâdetten ictinâb ettir/uzak tut!"*

36. *"Rabbim! Çünkü onlar* {yani, asnâm/putlar} *insânlardan bir çoğunu idlâl ettiler* {yani, insânlardan bir çoğu onlara ibâdet etmekle dalâlete düştüler}. *Artık kim bana* {dînim üzere} *tâbi olursa, işte o bendendir* {yani, milletim/dînim üzeredir}. *Kim de bana isyân ederse* {yani, isyân edip küfrederse}, *doğrusu Sen ğafûrsun, rahîmsin"* {yani, ona tevbe etmeyi nasîb ederek tevhîde iletirsin}."

Bunun bir benzeri de, *Münâfıqlara da dilerse azâb eder veya tevbelerini kabûl eder. Doğrusu Allâh ğafûrdur, rahîmdir* (Ahzâb, 33/24) âyetidir.

37. *"Rabbimiz! Ben zürriyyetimden (bir kısmını)* {yani, hâsseten oğlum İsmâîl'i} *Senin Beyt-i Muharreminin* {yani, orada helâl olmayan birşey helâl kabûl edilmesin diye harâm kılınmış evinin} *yanında, ekin bitmez* {yani, herhangi bir ziraatin yapılmadığı, suyun bulunmadığı} *bir vâdiye* {yani, Mekke'ye} *iskân ettim/yerleştirdim. Rabbimiz! Salâtı iqâme etsinler* {(yani, namazı vakitlerinde ve eksiksiz kılsınlar)} *diye* {yani, beni ve evlâdlarımı putlara ibâdet etmekten uzak tut ki, Beyt-i Muharreminin/Harâm Beyti'nin yanında namaz kılıp Sana ibâdet etsinler}. *Öyleyse insânların gönüllerinden onlara bir meyil kıl/insânlardan bir kısmının gönüllerini onlara meylettir* {yani, insânlardan bir qavmin onlara: İsmâîl'e ve o'nun zürriyyetine meyletmelerini sağla} *ve onları*

ürünlerden/mahsullerden rızqlandır, ki şükretsinler/umulur ki şükrederler."

38. *"Rabbimiz! Doğrusu Sen, gizlediğimi* {yani, geçim sebeblerinin ve suyun olmadığı yabancı bir diyârda oğlum İsmâîl'i bıraktım diye içimden o'na karşı hissettiğim sabrsızlığı} *ve îlân ettiğimi* {yani, "Rabbimiz! Ben zürriyyetimden bir kısmını Senin Beyt-i Muharrem'inin yanında, ekin bitmez bir vâdiye: Mekke'ye iskân ettim/yerleştirdim" şeklindeki sözümü –işte îlân ettiği/açığa vurduğu bu idi–} *bilirsin ve arzda ve semâda hiçbir şey Allâh'a gizli kalmaz."*

39. *"Hamd o Allâh'a ki, ihtiyarlığıma rağmen bana İsmâîl'i ve İshâq'ı bağışladı"...*

İbrâhîm sözüne devâmla dedi ki:

..."Doğrusu Rabbim du'âyı işitendir [kabûl edendir]."

40. *"Rabbim! Beni salâtı iqâme edenlerden* {(yani, namazı vaktinde ve eksiksiz kılanlardan)} *kıl ve zürriyyetimden de* {yani, onları da namaz kılanlardan kıl}. *Rabbimiz! Du'âmı kabûl et* {yani, kendim ve zürriyyetim için namaz kılmaları hakkındaki du'âma icâbet et}!"

41. *"Rabbimiz! Mağfiret et bana, ana-babama ve mü'minlere; hesâbın iqâme edileceği/görüleceği gün!"*

42. {Ey Muhammed!} *Allâh'ı, o zâlimlerin* {yani, Mekke müşriklerinin} *işlediklerinden gâfil sanma! Onları sâdece* {dünyâdaki azâbdan} *bir gün için te'hir ediyor, ki onda basarlar dehşetten belerir/donakalır* {yani, gözler dehşetle açılır}.

Onlar ateşi gördükleri vakit bu hâle düşeceklerdir. Buyrukta taqdîm vardır: Gözleri dışarı fırlayacak ve gözlerini kırpmayacaklardır. Nitekim, *Bakışları kendilerine dönmez* {yani, gözlerini kırpamazlar} (İbrâhîm, 14/43) buyruğu da buna işâret ediyor.

43. *Başlarını dikerek koşarlar* {yani, kırpmaksızın gözlerini ateşe dikerek ona bakarlar}, *bakışları kendilerine dönmez ve gönülleri hava kesilmiştir/bomboş olmuştur.*

Kâfirler ateşi görünce, derinden derine hırıltılı bir şekilde öyle bir soluyuş soluyacaklar ki, qalbleri yerinden oynayacak ve gırtlaklarına dayanacak

da qalbleri, göğüsleri ile hançereleri arasında bomboş kalacak. Ağızlarından dışarı çıkamayacağı gibi, yerlerine de dönemeyecektir. İşte, *O vakit ki qalbler gamın ve kederle dolu olarak gırtlaklarına dayanacak* (Mü'min, 40/18) buyruğu buna işâret ediyor. Qalbleri gırtlaklarına dayanınca, sesleri kesilecek ve –yutulamayan bir lokma gibi– dilleri boğazlarına tıkanacaktır.

44. (Ey Muhammed!) *İnsânları* {yani, Mekke kâfirlerini}, *kendilerine* (âhirette) *o azâbın geleceği gün ile inzâr et. Zâlimler* {yani, Mekke müşrikleri} *diyecekler* {yani, dünyâya döndürülmelerini isteyecekler de âhirette diyecekler} *ki: "Rabbimiz! Bizi yakın bir ecele kadar te'hîr et* {–çünkü dünyâdan çıkıp gitmek yakındır–} *de* (tevhîde dâir) *da'vetine icâbet edelim, rasûllere* {yani, Nebî'ye} *ittibâ edelim. Fakat onlara diyecek ki: "Bundan önce* {yani, dünyâda iken}, *qasem* {yani, yemîn} *etmemiş miydiniz: sizin için zevâl* {yani, ölümden sonra diriliş} *yoktu hani!"*

İşte, *Olanca yemînleriyle, "Allâh ölen kimseyi diriltmez" diye Allâh'a qasem ettiler* (Nahl, 16/38) âyeti buna işâret ediyor.

45. *"Hattâ siz, kendilerine zulmedenlerin* {yani, dünyâda azâba uğratılan Hûd qavmi ve diğer geçmiş ümmetlerden kendilerine zarar verenlerin} *meskenlerinde sâkin oldunuz/yerleştiniz, onlara nasıl yaptığımız* {yani, onları nasıl azâba uğrattığımız} *da sizin için tebeyyün etmişti ve size meseller de darbetmiştik"* {yani, eşyâyı vasfetmiştik/çeşitli husûsları anlatmıştık ve Rabbinizi tevhîd etmeniz için size azâbı bildirmiştik}.

Bu buyrukda Allâh Mekke kâfirlerini, geçmiş ümmetlerin azâbına benzer bir azâb ile korkutmakta ve dolayısıyla da Muhammed'i (s.a) yalanlamamaları gerektiğini anlatmaktadır.

Sonra Allâh, zorba Nemrûd b. Ken'ân'ın yaptığını haber vererek buyuruyor ki:

46. *Andolsun ki onlar mekrlerini mekrettiler* {yani, yapacaklarını yaptılar: tâbûttaki/sandıktaki iki adam ile dört kartal[396]}. *Onların mekrleri* {yani, yaptıkları} *Allâh indindedir/yanındadır. Onların mekrleri neredeyse dağları yerinden oynatacaktı/isterse onların mekrleri dağları yerinden oynatacak olsun.*

---

396 Bu, delilsiz bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)

Bunun bir benzeri de, *Neredeyse seni fitneye düşüreceklerdi* (İsrâ, 17/73) âyetidir.

Akabinde Allâh Teâlâ (c.c), Mekke kâfirlerini korkutarak şöyle buyuruyor:

47. **(Ey Muhammed!) *Öyleyse Allâh'ı, rasûllerine olan va'dine* (yani, dünyâda Mekke kâfirlerinin üzerine azâbın ineceğine dâir va'dine) *hulfeder sanma. Kuşkusuz Allâh azîzdir* (yani, Mekke'de karşı konulamayandır), *intiqâm sâhibidir* (yani, Kendisine isyân edenlerden intiqâm alandır).**

48. *O gün arz başka bir arza tebdîl olunur* (yani, Âdemoğulları'nın üzerinde bulunduğu yerin sûreti, üzerinde kan dökülmemiş, hiçbir ma'siyet işlenmemiş, temiz ve beyaz bir toprağa dönüştürülür), *semâvât da* (tebdîl olunur –ve onda hiçbir şey olmaz–) *ve vâhid* (yani, ortağı bulunmayan), *qahhâr* (yani, mahlûqâtını emrine mahkûm eden: mahlûqâtını yenik düşürüp emrine mahkûm eden) *Allâh için fırlarlar* (yani, qabirlerinden çıkarlar –ve üzerinde dağ, yapı, bitki gibi hiçbir şey bulunmayan ve uzatılmış deriyi andıran dümdüz bir zemin üzerinde bir araya gelirler; Allâh'tan hiçbir şey ile kendilerini gizleyip saklayamazlar–).

49. *O gün mücrimleri* (yani, Mekke kâfirlerini), *birbirlerine çatılı bukağılara vurulmuş* (yani, onları sağlam bir şekilde zincirlere ve bukağılara vurulmuş, elleri demirlerle çenelerine bağlanmış) *görürsün.*

50. *Gömlekleri katrandandır* (yani, erimiş bakırdandır), *yüzlerini de ateş saracaktır/bürüyecektir* (–çünkü kendilerini ateşten ancak yüzleriyle korumaya çalışacaklardır–).

51. *Ki Allâh her nefse kesbettiği/kazandığı ile karşılık versin* (yani, Allâh'ın herkese: iyi ya da kötü herkese kazandığının: yaptığı hayr ve şerr amellerin karşılığını vermesi için onlar qabirlerinden çıkacaklar)...

Buyrukta taqdîm vardır.

...*Kuşku yok ki Allâh'ın hesâbı serîdir.*

Sanki hesâb gelmiş gibi onları korkutmaktadır. Allâh bütün mahlûqâtın hesâbını, yarım günde: dünyâ günlerinden yarım günde bitirecektir.

52. ***Bu, insânlar*** {yani, Mekke kâfirleri} ***için bir belâğdır/bildiridir. Onunla*** {yani, Qur'ân'da bulunanlarla} ***inzâr olunsunlar ve O'nun*** {ortağı bulunmayan} ***sâdece tek bir ilâh olduğunu bilsinler ve ûlû'l-elbâb*** {yani, lübb ve aql ehli kimseler} ***tezekkür etsinler*** {yani, Qur'ân'dan işittikleri öğütlerle tezekkür etsinler/öğüt ve ibret alsınlar}.

15. HİCR SÛRESİ

MEKKÎ, 99 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *Elif-Lâm-Râ. İşte bunlar kitâbın ve mübîn* {yani, içindekiler beyyin/apaçık olan} *bir qur'ân'ın âyetleridir.*

2. {Mekke ehlinden} *küfredenler,* {âhirette}, *müslümanlar* {yani, tevhîd ile dünyâda muhlisler/ihlâs sâhibi kimseler} *olmayı temenni ederler.*

3. {Ey Muhammed!} *Onları* {seni yalanlayan Mekke kâfirlerini} *bırak yesinler,* {dünyâlarında} *faydalansınlar. Emel* {yani, besledikleri tûl-i emel [uzun emel] âhiretten} *onları oyalasın; yakında bileceklerdir.*

Bu bir tehdiddir.

Sonra Mekke kâfirlerini geçmiş ümmetlerin azâblarının benzeriyle korkutarak buyuruyor ki:

4. *Biz hiçbir qaryeyi, ma'lûm/bilinen bir kitâbı* {yani, levh-i mahfûz'da belirlenmiş bir vakti} *olmaksızın helâk etmedik* {yani, azâb etmedik –Mekke kâfirlerinin azâbları için de belli bir süre tesbit edilmiştir: onların azâbları da Bedir'de öldürülmeleridir–}.

5. {Azâba uğratılmış} *ümmetten hiç biri, ecelinin önüne geçemez ve te'hir edemez* {yani, ne ecellerinden öne geçebilirler, ne de ondan sonraya kalabilirler}.

6. *Dediler ki: "Ey kendisine zikr* {yani, Qur'ân} *indirilen! Doğrusu sen* {yani, Nebî} *bir mecnûnsun."*

Âyet, Abdullâh b. Ümeyye b. el-Muğîre el-Mahzûmî, Benî Abdu'd-Dârr b. Kusay'dan en-Nadr b. el-Hâris b. Alkame ve Nevfel b. Huveylid b. Esed b. Abdi'l-Uzzâ –ki hepsi Kureyş'tendir– ile el-Velîd b. el-Muğîre hakkında inmiştir. Bunlar Nebî'ye, *Doğrusu sen bir mecnûnsun* demişlerdi. Yine onlar o'na şöyle demişlerdi:

7. *"Eğer* {senin mürsel bir nebî olduğun iddiâsında} *sâdıqlardan isen, bize* {senin mürsel bir nebî olduğunu haber verecek} *melekler getirmeli değil misin"* {yani, niçin bunları getirmiyorsun}?

Şâyet dedikleri gibi melekler inmiş olsaydı, onlara azâb ile ineceklerdi:

8. ***O melekler, başka değil hakk ile iner. O vakit munzarînler/kendilerine mühlet verilenler olmazlar*** {yani, melekler azâb ile indiklerinde onlara süre verilmez: Mekke kâfirlerine hemen azâb edilir}.

9. ***Kuşku yok ki o zikri*** {yani, Muhammed'e Qur'ân'ı} *Biz indirdik ve* ***elbette onu koruyan Biziz*** {yani, şeytânlar ona aslâ erişemezler}.

Mekkeliler müşrikler Nebî'ye, "Doğrusu sen bir mecnûnsun/cinnlenmişsin ve sana (Qur'ân'ı) er-Rey (adlı şeytân) öğretiyor" diyorlardı.

10. ***Andolsun ki*** {ey Muhammed} *senden önce evvelkilerin* {yani, geçmiş ümmetlerin} *şiy'aları* {yani, fırkaları} *içinde de* {rasûller} *gönderdik.*

11. ***Onlara*** {dünyâda kendilerini azâb ile uyaran} *rasûlden hiç biri gelmiyordu ki, onunla alay etmesinler.*

12. ***Ona böyle sülûk veririz*** {yani, onu bu şekilde yaparız: azâba küfretmeyi/azâbı inkâr etmeyi} *mücrimlerin/suçluların* {yani, Mekke kâfirlerinin} *qalblerinde.*

13. ***Ona*** {yani, azâba} *îmân etmezler. Hâlbuki evvelkilerin sünneti* [*evvelkilere tatbik edilen ilâhî qânûn*] *de geçmiştir* {yani, azâbın geleceği ile ilgili olarak rasûllerini yalanlayan ve bu sebeble de dünyâda azâb ile helâk edilen geçmiş ümmetlere/qavmlere ne yapıldığı da ma'lûmdur/bilinmektedir}.

14. *Şâyet onlara* {yani, Mekke kâfirlerine} *semâdan bir kapı açsak* {da meleklerin semâya nasıl yükseldiklerini gözleriyle görseler} *da onda urûc etseler/yukarı çıksalar* {yani, o kapı içinde yukarı çıktıklarını gözleriyle görseler bile},

15. *diyeceklerdi* {yani, küfrlerinden dolayı diyeceklerdi} *ki: "Sâdece gözlerimiz bağlandı* {yani, görmesinler diye önleri kapatıldı}, *hattâ biz sihrlenmiş bir qavmiz"* {o durumda bile bize sihr yapıldı}.

Bize Ubeydullâh tahdîs edip dedi: Bana babam tahdîs edip dedi: Bana el-Huzeyl tahdîs edip dedi: Bize Muqâtil'in Abdu'l-Kerîm'den, onun Hassan'dan, onun Câbir'den, onun da Nebî'den rivâyet ettiğine göre o'na, *Burçları olan semâya...* (Burûc, 85/1) âyeti hakkında suâl sorulmuş, "Onlar kevâkibdir/yıldızlardır" diye cevâb vermiştir. Yine o'na, *O ki semâda burclar*

yaptı/kıldı (Furqân, 25/61) âyeti hakkındaki soruya da, aynı şekilde: "Onlar kevâkibdir/yıldızlardır" diye cevâb vermiştir. Bunun bir benzeri de, *Müşeyyed burclarda* {yani, semâya doğru yükseltilmiş uzun/yüksek kasrlarda/köşklerde}... (Nisâ, 4/78) âyetidir.

16. *Andolsun ki biz semâda burclar* {yani, kevâkib/yıldızlar} *yaptık/kıldık ve onu* {yani, semâyı} *bakanlar* için {yani, ehl-i arz/yeryüzündekiler için kevâkib/yıldızlar ile} *süsledik.*

17. *Biz onu* {yani, semâyı} *her racîm* {yani, mel'un/la'netlenmiş} *şeytândan* {yıldızlarla} *koruduk* {ki, şeytânlar meleklerin sözlerini işitemesin}.

Sonra şeytânlardan bir istisnâda bulunarak buyuruyor ki:

18. *Kulak hırsızlığı yapan* {yani, meleklerin sözlerinden hırsızlama yoluyla bir şeyler kapıveren} *müstesnâ. Hemen onu mübîn/açık bir şihâb* {yani, ışık saçan bir kevkeb/yıldız: Sâqıb} *ta'kîb eder.*

Bunun bir benzeri de, *Hemen onu bir şihâb* {yani, sâqıb: ışık saçan} *ta'kîb eder* (Sâffât, 37/10) âyetidir.

19. *Arzı da meddettik* {yani, onu bast ettik: yaydık/döşedik}, *onda revâsi* {yani, arzda yüksek dağlar} *bıraktık –sizi sarsmasın/çalkalamasın diye–* {yani, yeryüzü altınızda çökmesin, üzerindekilerle çalkalanmasın diye bunu yaptık} (Nahl, 16/15; Enbiyâ, 21/31; Lokmân, 31/10) *ve onda mevzûn her şeyden bitirdik* {yani, yerden mevzûn/ölçülü her bir şeyi: bilinen her türlü nebâtı/bitkiyi çıkardık}.

20. *Onda* {yani, arzda/yerde} *sizin için ve râzıkı/rızqlandırıcısı olmadığınız* {yani, sizin kendilerini rızqlandırmadığınız, Allâh'ın rızqlandırdığı} *kimseler* {yani, devvâb [hayvanlar, böcekler, haşereler] ve kuşlar} *için* {üzerindeki çeşitli bitkiler ile} *geçim kaynakları kıldık/yaptık.*

21. {Rızqtan} *hiçbir şey yoktur ki, hazîneleri* {yani, anahtarları} *indimizde* {yani, ellerimizde} *bulunmasın. Biz onu* {yani, rızqı: yağmuru}, *başka değil, ma'lûm/belli bir qader/ölçü ile* {yani, mevkût ile [vakti ve miktarı belli olarak]} *indiririz.*

22. *Biz rüzgârları aşılayıcılar olarak gönderdik. Semâdan da bir su* {yani, yağmur} *indirip onunla sizi suvardık...*

Şâyet dedikleri gibi melekler inmiş olsaydı, onlara azâb ile ineceklerdi:

8. *O melekler, başka değil hakk ile iner. O vakit munzarînler/kendilerine mühlet verilenler olmazlar* {yani, melekler azâb ile indiklerinde onlara süre verilmez: Mekke kâfirlerine hemen azâb edilir}.

9. *Kuşku yok ki o zikri* {yani, Muhammed'e Qur'ân'ı} *Biz indirdik ve elbette onu koruyan Biziz* {yani, şeytânlar ona aslâ erişemezler}.

Mekkeliler müşrikler Nebî'ye, "Doğrusu sen bir mecnûnsun/cinnlenmişsin ve sana (Qur'ân'ı) er-Rey (adlı şeytân) öğretiyor" diyorlardı.

10. *Andolsun ki* {ey Muhammed} *senden önce evvelkilerin* {yani, geçmiş ümmetlerin} *şiy'aları* {yani, fırkaları} *içinde de* {rasûller} *gönderdik.*

11. *Onlara* {dünyâda kendilerini azâb ile uyaran} *rasûlden hiç biri gelmiyordu ki, onunla alay etmesinler.*

12. *Ona böyle sülûk veririz* {yani, onu bu şekilde yaparız: azâba küfretmeyi/azâbı inkâr etmeyi} *mücrimlerin/suçluların* {yani, Mekke kâfirlerinin} *qalblerinde.*

13. *Ona* {yani, azâba} *îmân etmezler. Hâlbuki evvelkilerin sünneti* [*evvelkilere tatbik edilen ilâhî qânûn*] *de geçmiştir* {yani, azâbın geleceği ile ilgili olarak rasûllerini yalanlayan ve bu sebeble de dünyâda azâb ile helâk edilen geçmiş ümmetlere/qavmlere ne yapıldığı da ma'lûmdur/bilinmektedir}.

14. *Şâyet onlara* {yani, Mekke kâfirlerine} *semâdan bir kapı açsak* {da meleklerin semâya nasıl yükseldiklerini gözleriyle görseler} *da onda urûc etseler/yukarı çıksalar* {yani, o kapı içinde yukarı çıktıklarını gözleriyle görseler bile},

15. *diyeceklerdi* {yani, küfrlerinden dolayı diyeceklerdi} *ki: "Sâdece gözlerimiz bağlandı* {yani, görmesinler diye önleri kapatıldı}, *hattâ biz sihrlenmiş bir qavmiz"* {o durumda bile bize sihr yapıldı}.

Bize Ubeydullâh tahdîs edip dedi: Bana babam tahdîs edip dedi: Bana el-Huzeyl tahdîs edip dedi: Bize Muqâtil'in Abdu'l-Kerîm'den, onun Hassan'dan, onun Câbir'den, onun da Nebî'den rivâyet ettiğine göre o'na, *Burçları olan semâya...* (Burûc, 85/1) âyeti hakkında suâl sorulmuş, "Onlar kevâkibdir/yıldızlardır" diye cevâb vermiştir. Yine o'na, *O ki semâda burclar*

yaptı/kıldı (Furqân, 25/61) âyeti hakkındaki soruya da, aynı şekilde: "Onlar kevâkibdir/yıldızlardır" diye cevâb vermiştir. Bunun bir benzeri de, *Müşeyyed burclarda* {yani, semâya doğru yükseltilmiş uzun/yüksek kasrlarda/köşklerde}... (Nisâ, 4/78) âyetidir.

16. *Andolsun ki biz semâda burclar* {yani, kevâkib/yıldızlar} *yaptık/kıldık ve onu* {yani, semâyı} *bakanlar* için {yani, ehl-i arz/yeryüzündekiler için kevâkib/yıldızlar ile} *süsledik.*

17. *Biz onu* {yani, semâyı} *her racîm* {yani, mel'un/la'netlenmiş} *şeytândan* {yıldızlarla} *koruduk* {ki, şeytânlar meleklerin sözlerini işitemesin}.

Sonra şeytânlardan bir istisnâda bulunarak buyuruyor ki:

18. *Kulak hırsızlığı yapan* {yani, meleklerin sözlerinden hırsızlama yoluyla bir şeyler kapıveren} *müstesnâ. Hemen onu mübîn/açık bir şihâb* {yani, ışık saçan bir kevkeb/yıldız: Sâqıb} *ta'kîb eder.*

Bunun bir benzeri de, *Hemen onu bir şihâb* {yani, sâqıb: ışık saçan} *ta'kîb eder* (Sâffât, 37/10) âyetidir.

19. *Arzı da meddettik* {yani, onu bast ettik: yaydık/döşedik}, *onda revâsi* {yani, arzda yüksek dağlar} *bıraktık –sizi sarsmasın/çalkalamasın diye–* {yani, yeryüzü altınızda çökmesin, üzerindekilerle çalkalanmasın diye bunu yaptık} (Nahl, 16/15; Enbiyâ, 21/31; Lokmân, 31/10) *ve onda mevzûn her şeyden bitirdik* {yani, yerden mevzûn/ölçülü her bir şeyi: bilinen her türlü nebâtı/bitkiyi çıkardık}.

20. *Onda* {yani, arzda/yerde} *sizin için ve râzıkı/rızqlandırıcısı olmadığınız* {yani, sizin kendilerini rızqlandırmadığınız, Allâh'ın rızqlandırdığı} *kimseler* {yani, devvâb [hayvanlar, böcekler, haşereler] ve kuşlar} *için* {üzerindeki çeşitli bitkiler ile} *geçim kaynakları kıldık/yaptık.*

21. {Rızqtan} *hiçbir şey yoktur ki, hazîneleri* {yani, anahtarları} *indimizde* {yani, ellerimizde} *bulunmasın. Biz onu* {yani, rızqı: yağmuru}, *başka değil, ma'lûm/belli bir qader/ölçü ile* {yani, mevkût ile [vakti ve miktarı belli olarak]} *indiririz.*

22. *Biz rüzgârları aşılayıcılar olarak gönderdik. Semâdan da bir su* {yani, yağmur} *indirip onunla sizi suvardık...*

Allâh rüzgârları gönderir, bunlar da dünyâ semâsından belli bir ölçü ile suyu alıp götürür. Sonra rüzgârlar ve bulutlar harekete geçer. Rüzgârlar, içinde bitki sularının da bulunduğu suyu bulutlara bırakır. Sonra rüzgârlar bulutları, Ra'd'ın yağmur yağdırılmasını emrettiği yere sürükler. İşte, *Semâdan da bir su* {yani, yağmur} *indirip onunla sizi suvardık* (Hicr, 15/22) buyruğu buna işâret ediyor.

...*Onu hazinelerde* {*depolarda*} *tutan da* {ey Âdemoğulları} *siz değilsiniz* {yani, anahtarları sizin ellerinizde bulunmadığı gibi, onu depo eden de siz değilsiniz, fakat onun anahtarları Benim elimde olduğu gibi, onu depo eden de Benim}.

23. *Doğrusu hayât veren/dirilten ve öldüren Biziz* {yani, ölüleri dirilten, dirileri öldüren Benim/Allâh} *ve vârisler de Biziz* {yani, bütün mahlûqâtı öldürürüz, geriye yüce Rabb kalacak ve onlara vâris olacaktır}.

24. *Andolsun ki sizden öne geçenler* {yani, Âdemoğulları'ndan ölenleri} *de ma'lûmumuz, andolsun ki te'hir edilenler de* {yani, sizden henüz ölmeyip geri kalanlar da} *ma'lûmumuz.*

Bunun bir benzeri de, *Arzın onlardan neyi eksilteceği ma'lûmumuz* (Qâf, 50/4) âyetidir.

25. {Ey Muhammed!} *Kuşku yok ki Rabbin, evet onları* {yani, onlardan öne geçenleri/ölenleri de, te'hir edilenleri de/geriye kalanları da} *haşredecek* {yani, onları âhirette cem'edecek/toplayacak} *O'dur. Hakîkaten O,* {ba's/ölümden sonra diriliş hükmünde} *hakîmdir,* {onların ba'sına} *alîmdir.*

26. *Andolsun ki Biz insânı* {yani, Âdem'i} *salsâldan* {yani, ceyyid bir tîn'den}, *hâme-i mesnûndan* {yani, kokuşmuş siyah bir çamurdan} *halqettik.*

Bize Ubeydullâh tahdîs etti, bana babam tahdîs etti, bana el-Huzeyl Muqâtil'den, ed-Dahhâk da İbn Abbâs'tan tahdîs etti ki: "*Salsâl*, 'suyu gidip çatlamaya başlamış ceyyid tîn/çamur' demektir, ki hareket ettirilecek olursa ses verir."

27. *Cânn'a* {yani, İblîs'e} *gelince, onu da önceden* {Âdem'den önce} *semûm bir ateşten* {yani, saf: dumansız ateşten} *halqetmiştik.*

"Cinn", çoğul için; "cann" ise tekil için kullanılır.

28. *Bir vakit Rabbin* (aralarında İblîs'in de bulunduğu yeryüzündeki) *meleklere,* (–Âdem'i yaratmadan önce–) *şöyle demişti: "Doğrusu Ben salsâldan, hâme-i mesnûn'dan* (yani, kokuşmuş siyah çamurdan) *bir beşer halqettim."*

29. *"O hâlde onu tesviye ettiğim* (yani, yaratılışını düzenlediğim) *vakit onun* (Âdem'in) *içine rûhumdan üflediğimde, onun* (yani, Âdem) *için sâcidler olun"* (yani, Âdem için secde edin).

30-31. (Arzda bulunan) *meleklerin hepsi toptan secde ettiler, İblîs müstesnâ. O,* (Âdem'e) *sâcidlerle berâber olmaktan ibâ etti* (*kaçındı*).

32. *Dedi ki: "Ey İblîs! Sen niye* (secde husûsunda) *sâcidlerle* (yani, Âdem'e secde eden meleklerle) *berâber olmadın."*

33. *(İblîs) dedi ki: "Benim, kendisini salsâldan* (yani, tînden/kurumuş çamurdan), *hâme-i mesnûndan* (yani, kokuşmuş siyah çamurdan) *halqettiğin bir beşere* (yani, Âdem'e) *secde etmem kâbil değil."*

34-35. *Dedi ki: "O hâlde oradan* (yani, semânın melekûtundan) *çık, artık sen* (ey İblîs) *kesinlikle racîmsin* (yani, mel'ûnsun/la'netlenmişsin) *ve hiç kuşkusuz Dîn Günü'ne kadar la'net senin üzerinedir."*

36. *(İblîs) dedi ki: "Rabbim! Öyleyse beni ba's olunacakları güne kadar beklet/bana ba's olunacakları güne kadar mühlet ver"* (yani, insânların ölümden sonra diriltilecekleri ikinci nefhaya kadar bana süre ver).

Nitekim Allâh'ın, *Bir kolaylığa kadar intizâr edin/bekleyin* (yani, bir kolaylığa kadar süre verin) (Bakara, 2/280) buyruğu da buna benziyor.

37-38. *Dedi ki: "Sen bekletilenlerdensin/mühlet verilenlerdensin* (yani, ölmeyeceksin); *vakti ma'lûm güne* (yani, belirlenmiş/ta'yîn edilmiş süreye: ilk nefhaya) *kadar."*

39. (İblîs) *dedi ki: "Rabbim! Beni iğvâ etmene* (yani, dalâlete düşürmene) *karşılık, yemîn ederim ki ben de yeryüzünde onlar için tezyînât yapacağım ve tümünü iğvâ edeceğim"* (yani, onların tümünü hidâyetten dalâlete düşüreceğim);

Sonra Allâh düşmanı İblîs istisnâ yaparak diyor ki:

40. *"onlardan muhlis kulların* (yani, tevhîd ehli olanlar) *müstesnâ."*

İblîs, dîni için birtakım kullarını Allâh'ın ihlâsa erdirdiğini ve kendisinin onlar üzerinde bir sultânının/nüfûzunun olamayacağını öğrenmişti. İşte, *Doğrusu Benim kullarım var ya, senin onlar üzerinde bir sultân'ın* {yani, onları hidâyetten dalâlete düşürme gücün/saltanatın} *yoktur* (Hicr, 15/42) buyruğu da buna işâret ediyor. *Vekîl olarak* {yani, kullarını koruyan ve onlar için sığınak olarak} *Rabbin kâfîdir.* (İsrâ, 17/65)

41. {Allâh} *dedi ki: "Bu bir sırâttır, Bana âittir* {yani, bu Bana giden hakk hidâyet tarîkidir/yoludur}, *mustaqîmdir"* {yani, hakktır}.

Allâh'ın, *İnsânlar üzerine* {yani, insânlar için[397]} *şâhidler olasınız* (Bakara, 2/143) âyeti de buna benziyor.

Bunun bir benzeri de, *Benim Rabbim elbette mustaqîm bir sırât* {yani, mübîn/apaçık bir hakk} *üzeredir* (Hûd, 11/56) âyetidir.

42. *"Doğrusu Benim (hâss) kullarım var ya, senin onlar üzerinde bir sultân'ın* {yani, onları hidâyetten dalâlete düşürme gücün/saltanatın} *yoktur; ğâvîlerden* {yani, dalâlete düşenlerden} *sana ittibâ eden kimseler müstesnâ."*

43. *"Kuşkusuz onların tümünün mev'idleri de cehennemdir"* {yani, cinnler ve insân kâfirleri ile İblîs ve zürriyyetinin tümüne va'dolunan yer de cehennemdir}.

44. *"Onun yedi kapısı vardır. Her kapı için onlardan taksim edilmiş bir cüz' vardır"* {yani, her kapı için cinn ve insân kâfirlerinden sayısı belli bir pay vardır}.

45. {Şirkten uzak duran} *muttaqîler ise, elbette cennetler* {yani, bostanlar/bahçeler} *ve pınarlar* {yani, akan nehirler} *içindedir.*

46. *Ona, selâm ile* {korkudan} *emniyyetle girin.*

Allâh işlerini onlara teslîm edecek ve kusurlarını bağışlayacaktır.

Benzeri bir buyruk da Vâqı'a sûresi'ndedir (26. âyet).

47. *Onların göğüslerindeki kini* {yani, dünyâda iken birbirlerine karşı qalblerinde yer etmiş bulunan kin duygularını} *söküp atacağız*

---

397 Müfessir burada *sırâtun 'aleyye* ibâresindeki *'alâ* edatının, *ilâ* anlamında kullanıldığını; Bakara, 2/143'teki *'ale'n-nâs* ibâresindeki *'alâ*'nın ise *kesreli lâm: li* anlamında kullanıldığını, dolayısıyla ibârenin *li'n-nâs* {insânlar için} ma'nâsına geldiğini ifâde etmektedir. (Çeviren)

{yani, çıkaracağız}, {böylece birbirlerini seven} *kardeşler olarak serirler üzerinde karşılıklı oturacaklar* {yani, ziyâretleşmelerinde tahtlar üzerinde birbirlerini görerek konuşup sohbet edecekler}.

Allâh onların durumlarını haber vererek şöyle buyuruyor:

48. ***Orada onlara* {yani, dünyâda olduğu gibi bedenlerine} *bir yorgunluk* {yani, bir zorluk, bir meşakkat} *dokunmaz ve onlar oradan* {yani, cennetten} {ebediyyen} *çıkarılmayacaklardır* {yani, orada ebediyyen ölmeyeceklerdir}.**

Allâh Nebî'ye hitâben şöyle buyuruyor:

49. ***Kullarıma haber ver: Doğrusu Ben,* {mü'minlerin zenblerine/günâhlarına karşı} *ğafûr,* {onlardan tevbe edenlere karşı} *rahîm Benim.***

50. *Ve* {yine onlara haber ver:} ***Kuşkusuz Benim azâbım da,* {Bana isyân edenler için} *o azâb-ı elîmdir* {yani, o can yakıcı azâbdır}.**

51. ***Onlara İbrâhîm'in konuklarından da*** {yani, biri Cebrâîl, diğeri Mikâîl olan iki melekten de} ***haber ver!***

52. *O vakit ki o'nun* {yani, İbrâhîm'in} *üzerine girip "Selâm" dediler* {yani, o'na selâm verdiler, o da selâmlarını aldı}. *(İbrâhîm,) "Doğrusu biz sizden korkuyoruz" dedi.*

Çünkü onlar, İbrâhîm'in ikrâm ettiği buzağıyı yememişler; bundan dolayı İbrâhîm de onlardan korkmuştu. İbrâhîm zamânında bir kimse birinin yanında yemek yiyecek olursa, onun şerrinden emîn olunurdu. İbrâhîm onların buzağıya el uzatmadıklarını görünce, şerrlerinden korktu.

53. {Cibrîl o'na,} *"Korkma, doğrusu biz sana alîm bir ğulâm/çocuk* {-ki o İshâq'tır-} *müjdeliyoruz" dediler.*

54. {İbrâhîm onlara} *dedi ki: "Beni mi müjdeliyorsunuz; bana ihtiyarlık dokunmuşken* {yani, yaşım bunca ilerlemişken}, *beni* {çocuğumun olacağına dâir} *ne sûretle müjdeliyorsunuz?"*

İbrâhîm (a.s), kendisinin ve karısının ihtiyarlığına rağmen çocukla müjdelenmesine hayret ettiği için böyle demişti.

55. *Dediler* {yani, Cibrîl dedi} *ki: "Seni hakk* {yani, çocuğunun doğacağına dâir gerçek} *ile müjdeliyoruz. Onun için* {ey İbrâhîm} *qânitînden olma"* {yani, ye'se düşme/ümîdsiz olma}.

İblîs, dîni için birtakım kullarını Allâh'ın ihlâsa erdirdiğini ve kendisinin onlar üzerinde bir sultânının/nüfûzunun olamayacağını öğrenmişti. İşte, *Doğrusu Benim kullarım var ya, senin onlar üzerinde bir sultân'ın* {yani, onları hidâyetten dalâlete düşürme gücün/saltanatın} *yoktur* (Hicr, 15/42) buyruğu da buna işâret ediyor. *Vekîl olarak* {yani, kullarını koruyan ve onlar için sığınak olarak} *Rabbin kâfidir.* (İsrâ, 17/65)

41. {Allâh} *dedi ki: "Bu bir sırâttır, Bana âittir* {yani, bu Bana giden hakk hidâyet tarîkidir/yoludur}, *mustaqîmdir"* {yani, hakktır}.

Allâh'ın, *İnsânlar üzerine* {yani, insânlar için[397]} *şâhidler olasınız* (Bakara, 2/143) âyeti de buna benziyor.

Bunun bir benzeri de, *Benim Rabbim elbette mustaqîm bir sırât* {yani, mübîn/apaçık bir hakk} *üzeredir* (Hûd, 11/56) âyetidir.

42. *"Doğrusu Benim (hâss) kullarım var ya, senin onlar üzerinde bir sultân'ın* {yani, onları hidâyetten dalâlete düşürme gücün/saltanatın} *yoktur; ğâvîlerden* {yani, dalâlete düşenlerden} *sana ittibâ eden kimseler müstesnâ."*

43. *"Kuşkusuz onların tümünün mev'idleri de cehennemdir"* {yani, cinnler ve insân kâfirleri ile İblîs ve zürriyyetinin tümüne va'dolunan yer de cehennemdir}.

44. *"Onun yedi kapısı vardır. Her kapı için onlardan taksim edilmiş bir cüz' vardır"* {yani, her kapı için cinn ve insân kâfirlerinden sayısı belli bir pay vardır}.

45. {Şirkten uzak duran} *muttaqîler ise, elbette cennetler* {yani, bostanlar/bahçeler} *ve pınarlar* {yani, akan nehirler} *içindedir.*

46. *Ona, selâm ile* {korkudan} *emniyyetle girin.*

Allâh işlerini onlara teslîm edecek ve kusurlarını bağışlayacaktır.

Benzeri bir buyruk da Vâqı'a sûresi'ndedir (26. âyet).

47. *Onların göğüslerindeki kini* {yani, dünyâda iken birbirlerine karşı qalblerinde yer etmiş bulunan kin duygularını} *söküp atacağız*

---

397 Müfessir burada *sırâtun 'aleyye* ibâresindeki *'alâ* edatının, *ilâ* anlamında kullanıldığını; Bakara, 2/143'teki *'ale'n-nâs* ibâresindeki *'alâ*'nın ise *kesreli lâm: li* anlamında kullanıldığını, dolayısıyla ibârenin *li'n-nâs* [insânlar için] ma'nâsına geldiğini ifâde etmektedir. (Çeviren)

{yani, çıkaracağız}, {böylece birbirlerini seven} *kardeşler olarak serirler üzerinde karşılıklı oturacaklar* {yani, ziyâretleşmelerinde tahtlar üzerinde birbirlerini görerek konuşup sohbet edecekler}.

Allâh onların durumlarını haber vererek şöyle buyuruyor:

48. *Orada onlara* {yani, dünyâda olduğu gibi bedenlerine} *bir yorgunluk* {yani, bir zorluk, bir meşakkat} *dokunmaz ve onlar oradan* {yani, cennetten} {ebediyyen} *çıkarılmayacaklardır* {yani, orada ebediyyen ölmeyeceklerdir}.

Allâh Nebî'ye hitâben şöyle buyuruyor:

49. *Kullarıma haber ver: Doğrusu Ben,* {mü'minlerin zenblerine/günâhlarına karşı} *ğafûr,* {onlardan tevbe edenlere karşı} *rahîm Benim.*

50. *Ve* {yine onlara haber ver:} *Kuşkusuz Benim azâbım da,* {Bana isyân edenler için} *o azâb-ı elîmdir* {yani, o can yakıcı azâbdır}.

51. *Onlara İbrâhîm'in konuklarından da* {yani, biri Cebrâîl, diğeri Mikâîl olan iki melekten de} *haber ver!*

52. *O vakit ki o'nun* {yani, İbrâhîm'in} *üzerine girip "Selâm" dediler* {yani, o'na selâm verdiler, o da selâmlarını aldı}. *(İbrâhîm,) "Doğrusu biz sizden korkuyoruz" dedi.*

Çünkü onlar, İbrâhîm'in ikrâm ettiği buzağıyı yememişler; bundan dolayı İbrâhîm de onlardan korkmuştu. İbrâhîm zamânında bir kimse birinin yanında yemek yiyecek olursa, onun şerrinden emîn olunurdu. İbrâhîm onların buzağıya el uzatmadıklarını görünce, şerrlerinden korktu.

53. {Cibrîl o'na,} *"Korkma, doğrusu biz sana alîm bir ğulâm/çocuk* {-ki o İshâq'tır-} *müjdeliyoruz" dediler.*

54. {İbrâhîm onlara} *dedi ki: "Beni mi müjdeliyorsunuz; bana ihtiyarlık dokunmuşken* {yani, yaşım bunca ilerlemişken}, *beni* {çocuğumun olacağına dâir} *ne sûretle müjdeliyorsunuz?"*

İbrâhîm (a.s), kendisinin ve karısının ihtiyarlığına rağmen çocukla müjdelenmesine hayret ettiği için böyle demişti.

55. *Dediler* {yani, Cibrîl dedi} *ki: "Seni hakk* {yani, çocuğunun doğacağına dâir gerçek} *ile müjdeliyoruz. Onun için* {ey İbrâhîm} *qânitînden olma"* {yani, ye'se düşme/ümîdsiz olma}.

56. {İbrâhîm} *dedi ki: "Rabbinin rahmetinden, dalâlettekilerden* {yani, müşriklerden} *başka kim ümîd keser?!"*

57. {İbrâhîm tekrar} *dedi ki: "Öyleyse hatbınız* {yani, emriniz [işiniz/durumunuz] *nedir ey mürseller/gönderilenler?"*

58-59. *Dediler* {yani, Cibrîl dedi} *ki: "Doğrusu biz mücrimler qavmine* {azâb ile} *gönderildik; âl-i Lût müstesnâ; kuşkusuz onların tümünü necâta çıkaracağız/kurtaracağız";...*

Sonra Cibrîl, Lût'un karısını istisnâ ederek dedi ki:

60. ...*"o'nun [Lût'un] karısı müstesnâ; onun mutlaka ğâbirînden* {yani, azâb içinde geride kalanlardan} *olmasını taqdîr ettik."*

Sonra (insân sûretinde gönderilenler) İbrâhîm'in (a.s) yanından, Arz-ı Muqaddes'ten çıkıp gittiler. Derken Sedûm topraklarında Lût'a vardılar. Tanımadığı için Lût (a.s) onların erkek olduklarını zannetti. İşte Allâh'ın şu buyruğu bunu anlatıyor:

61. *Nihâyet geldiler mürseller/gönderilenler âl-i Lût'a.*

Âyette taqdîm vardır, "Mürseller/gönderilenler [erkek sûretinde gönderilen melekler] âl-i Lût'a geldiler" demektir.

62. {Lût onlara} *dedi ki: "Doğrusu siz, münker bir qavmsiniz [tanınmayan kimselersiniz]."*

Lût onların melek olduklarını bilmedi/anlamadı, çünkü erkek sûretinde idiler.

63-64. *Dediler* {yani, Cibrîl dedi} *ki: "Hayır,* {andolsun ki} *biz sana* {ey Lût} *hakkında şekk ettikleri/kuşku duydukları şey ile geldik"* {yani, qavminin hakkında şekk ettikleri/kuşku duydukları, dünyâda üzerlerine inmeyeceğini zannettikleri azâbla geldik/azâbı getirdik} *ve hakk* {yani, sıdk [doğru-doğruluk]} *ile sana geldik ve elbette biz* {onlara azâb ile geldiğimizi söylerken} *sâdıqlarız/doğru söyleyenleriz."*

Sözlerine devâmla (mürseller/gönderilenler) Lût'a (a.s) şunları da söylediler:

65. *"Onun için, geceden bir kıtada* {yani, bir kısmında: seher vaktinde} *ehlini* {yani, karını, iki kızını} *yürüt/yola çıkar ve arkaları sıra ta'kîb et* {yani, ehlinin arkasından onları önünden yürüterek git}. *Sizden hiç biri* {kesinlikle} *iltifat etmesin* {yani, arkasına dönüp

bakmasın[398]} ***ve emrolunduğunuz yere*** **{yani, Şam'a doğru}** ***ilerleyin."***

66. ***Ve o'na şu emri*** **{yani, azâb emrini}** ***qadâ ettik*** **{yani, Lût'a şu ahdi verdik}:** ***Sabâha çıkarlarken onların*** **{yani, bu qavmin}** ***dâbiri/arkası*** **{yani, kökü}** ***mutlaka kesilecek*** **{yani, sabâh vakti üzerlerine azâb inecek}.**

67. ***Şehir ehli de*** {Lût'a [Lût'un evine] erkeklerin girip konuk olduğunu} ***müjdeleşerek geldiler.***

68. {Sonra Lût onlara} *dedi ki: "Amanın, onlar benim misâfirlerim. Artık beni* {bunlara yapacaklarınızla} *utandırmayın"* {–zîrâ, Lût onların erkek sûretinde olduklarını görüyor ve öyle sanıyordu–}.

69. *"Allâh'a ittiqâ edin ve beni* {onlara yapacaklarınızla} *rezîl etmeyin."*

70. *Dediler ki: "Biz seni âlemlerden* {yani, onlardan birini misâfir etmekten} *nehyetmedik mi?!"*

Lût onları, erkeklerle cinsî münâsebetten sakındırıyordu. Bu sebeble misâfirlerinden utandığından kızları ile evlenmelerini teklif etti. İşte Allâh'ın şu buyruğu bunu dile getiriyor:

71. *Dedi ki: "Şunlar kızlarım, eğer yapacaksanız"* {yani, onlarla evlenin}.

72. *Ömrün için/ömrüne yemîn olsun ki...*

Bu [*le-amruke:* ömrün için/ömrüne yemîn olsun ki], Arab kelâmında bir yemîn kelimesidir.

...hakîkaten onlar sarhoşlukları içinde debeleniyorlar {yani, dalâletleri içinde mütereddidler/serserice dolaşıyorlar}.

73. *Derken işrak vaktine erince* {yani, güneş doğunca} *onları o sayha* {yani, Cibrîl'in sayhası/çığlığı} *yakalayıverdi.*

74. *Böylece onun* {yani, Lût qavminin dört şehrinin} *üstünü altına getirdik ve onların üzerlerine* {yani, Sedûm, Dâmûrâ, Âmuvâ ve Sâbûrâ şehirlerin –ve şehirlerin dışında bulunanların– üzerine}

[398] Eğer bununla, fizikî anlamda bir "arkaya dönüp bakına" kasdediliyor ise –ki öyle görünüyor–, o zamân bu, delîlsiz bir yakıştırmadır. Daha doğrusu, uyduruk rivâyetlere göre –güya– bir îzahtır. (Redaktör: E.Ö)

siccîlden {yani, tîn/çamur ile karışık} *taş yağdırdık* {öyle ki, onlardan biri başka bir şehirde olsa bile taş onu bulup öldürüyordu}.

75. *Elbette şunda* {yani, Lût qavminin helâk edilmesinde}, *müteves-simler* {yani, kendilerinden sonra gelenler arasından durumu görüp onların âqıbetine benzer bir âqıbetten çekinenler} *için âyetler* {yani, ibret} *vardır.*

76. *Ve doğrusu o* {yani, helâk edilen Lût qavminin şehirleri} *mukîm bir yol üzerinde bulunuyor* {yani, Mekkelilerin de, başkalarının da üzerlerinden gidip geldikleri apaçık belli bir yol üzerinde bulunuyor. –Bu şehirler-kasabalar Mekke ile Şam arasındadır–}.

77. *Elbette şunda* {yani, Lût qavminin helâk edilmesinde}, *mü'minler* {yani, onlardan sonra gelip onların uğradıkları azâbın benzeri ile cezâlandırılmaktan çekinen musaddıqlar: Allâh'ın tevhîdini tasdîq edenler} *için bir âyet* {yani, ibret} *vardır.*

Bu buyrukla Allâh, Mekke kâfirlerini geçmiş ümmetlerin azâbının benzeri ile korkutuyor.

78. *Eyke ashâbı da* {yani, Şu'âyb'ın qavmi de} *zâlimler* {yani, müşrikler} *idi.*

Eyke, "ormanlık" demektir. Oradaki ağaçlar çoğunlukla ed-devm: ak güllük bitkisi/sedir ağacı idi.

79. *Bu sebeble onlardan* {azâb ile} *intiqâm aldık. Doğrusu o ikisi* {yani, Lût qavmi ve Şu'âyb qavmi} *de, mübîn* {yani, mustaqîm/dosdoğru} *bir imâm* {yani, tarîk/yol} *üzerindedir.*

İşte, *Bunun üzerine onları yevmu'z-zulle* [*gölgelik gününün*] *azâbı yakaladı. Gerçekten o azîm bir günün azâbı idi* (Şu'ârâ, 26/189) âyeti buna işâret ediyor.

80. *Andolsun ki Hicr ashâbı da* {yani, Sâlih qavmi de} *mürselleri/gönderilenleri* {yani, Sâlih'i} *tekzîb etti/yalanladı.*

Onların qaryelerinin [şehirlerinin] adı, Hicr olup Vâdi'l-Kurâ'da idi.

81. *Onlara âyetlerimizi* {yani, dişi deveyi} *vermiştik...*

Bu dişi deve, onlar için bir âyet/alâmet idi.

...de ondan i'râz ettiler {yani, dişi deve ve yavrusu hakkında tefekkür edip/düşünüp ibret almadılar}.

Allâh, onların durumlarını haber vererek buyuruyor ki:

82. ***Onlar dağlardan emniyetli evler yontuyorlardı* (yani, içlerini oydukları dağların üzerlerine düşeceklerinden yana güven içinde dağları yontup oyarak evler yapıyorlardı).**

83. ***Derken* (Cum'artesi günü) *sabâhleyin onları da o sayha* (yani, Cibrîl'in çığlığı) *yakalayıverdi* (ve hepsi hareketsiz kalıverdiler).**

84. **(Küfr ve tekzîbden) *kazandıkları şeyler, onları* (azâbdan) *müstağni kılmadı* (yani, onlara azâbın inmesini engellemedi).**

85. ***Biz semâvât u arzı ve o ikisi arasındakileri, başka değil hakk ile halqettik/yarattık*** (yani, Allâh onları bâtıl/boş yere yaratmadı. Aksine tahakkuk edecek bir iş için yarattı). *O Sâ'at* (yani, qıyâmet) ***muhakkak gelecek. O hâlde safh-ı cemîl ile safhet/davran.***

Nebî'ye, Mekke kâfirlerinden güzel bir şekilde yüz çevirmesini emrediyor.

86. *Kuşkusuz Rabbin odur ki* (ölümden sonra âhirette mahlûqâtı yaratacak) *hallâqtır,* (onların ölümden sonraki dirilişlerine) *alîmdir.*

87. *Andolsun ki sana mesânîden seb'a'yı/yediyi* (yani, Fâtihatu'l-Kitâb'ı[399] –ki o yedi âyettir–) *ve Qur'ân-ı azîmi* (yani, tümü mesânî olan Qur'ân'ın sâirini/geri kalanını) *verdik.*

88. *Sakın onlardan ezvâcını* (yani, çeşitli sınıflarını) *faydalandırdığımız şeylere* (yani, onlara verdiğimiz mala) ***gözünü dikme ve onlara karşı*** (eğer senden yüz çevirirlerse) ***üzülme. Mü'minlere kanadını indir*** (yani, yumuşak ol, onlara sert davranma).

89. *Ve* (Mekke kâfirlerine) *de ki: "Kuşkusuz ben, evet ben mübîn bir nezîrim"* (azâba karşı apaçık bir uyarıcıyım).

90. *Tıpkı o taksimcilere* ((yani, yahûdî ve hristiyanlara)) ***indirdiğimiz*** ((yani, Tevrât'ı ve İncîl'i indirdiğimiz)) ***gibi,*** ((mesânîden seb'a'yı/yediyi ve Qur'ân-ı azîm'i de indirdik)).

Buyrukta taqdîm vardır. Buna göre ma'nâ şöyle olur: Tevrât'ı ve İncîl'i hristiyan ve yahûdîlere indirdiğimiz gibi, mesânîden seb'a'yı/tekrarlanan

---

399 *Seb'an mine'l-mesânî* (*mesânîden seb'a'yı/yediyi*) ibâresinin, "Fâtihatu'l-Kitâb" (Fâtiha sûresi) olduğu iddiâsı, dayanaktan yoksundur. (Redaktör: E.Ö)

yediyi ve Qur'ân-ı azîm'i de indirdik. İşte el-muqtesimîn (taksimciler) onlardır. Bunlar kitâbı kısımlara ayırdılar. Bu sebeble yahûdîler Tevrât'a îmân ettiler, fakat İncîl ve Qur'ân'ı inkâr ettiler. Hristiyanlar ise İncîl'e îmân ettiler, fakat Qur'ân'ı ve Tevrât'ı inkâr ettiler. İşte onların taksimleri budur. Kendilerine indirilen kitâbın bir bölümüne îmân ettikleri hâlde, bir başka bölümünü inkâr ettiler.

Sonra Allâh yahûdîler ile hristiyanların niteliklerini zikrediyor:

91. *Onlar ki Qur'ân'ı* (kesilen devenin parça parça edilen azaları gibi) *parçalar yaptılar* (yani, bütün kitâblara îmân etmeyip kitâbı ayırdılar).

Bu sebeble Allâh zâtına yemîn ederek Nebî'ye dedi ki:

92-93. (Ey Muhammed!) *Rabbine andolsun ki, onların hepsine soracağız,* (küfr ve tekzîbden) *yapmakta oldukları şeyleri.*

94. *Öyleyse sen emrolunduğun şeyi açıkça bildir* (yani, sana emrolunan risâleti tebliğ görevini hiç durma yerine getir) *ve müşriklerden* (yani, müşriklerin sana eziyetlerinden) *i'râz et/yüz çevir* (yani, onların eziyetlerine aldırmayıp sabret).

95. *Doğrusu Biz müstehzîlere karşı sana kâfiyiz.*

Sonra Allâh bunların niteliklerini zikrederek buyuruyor ki:

96. *Onlar ki, Allâh ile birlikte diğer bir ilâh yaparlar/kılarlar. Yakında bilirler.*

Bu öldürülmelerinden sonra onlar için bir tehdiddir.

97. *Andolsun ki biliyoruz: onların söylediklerine* (yani, "O bir sihrbazdır, bir mecnûndur, bir kâhindir" ve "Bu bizim hâlimiz, bu da senin hâlin" demelerine) *mutlaka göğsün daralıyor.*

98-99. *O hâlde hemen Rabbini hamd ile tesbîh et* (yani, Rabbinin emriyle namaz kıl) *ve sâcidlerden* (yani, musallîlerden/namaz kılanlardan) *ol ve sana yaqîn gelinceye* (yani, ölüm hâlinde hayr ve şerr görününceye) *kadar Rabbine ibâdet et!*

16. NAHL SÛRESİ

MEKKÎ, 128 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *Allâh'ın emri geldi...*

Nebî, Mekke kâfirlerine Sâ'ati, onun mutlaka gerçekleşeceğini haber vererek korkuttu, fakat onlar onun gerçekleşeceğini yalanlayarak, "Ne zamân gerçekleşecek?" dediler. Bunun üzerine Allâh, {Ey Kullarım!} *Allâh'ın emri geldi* buyruğunu indirdi.

...Öyleyse onu isti'câl etmeyin {yani, Benim sizi kendisiyle tehdid ettiğim bir husûsun çabuk gelmesini istemeyin}...

Allâh, yine onların bu sözleri hakkında, *Ona îmân etmeyenler, onu isti'câl ederler* (Şûrâ, 42/18) buyruğunu indirdi.

...O onların {yani, Mekkelilerin} *şirklerinden sübhândır/münezzehtir ve a'lâdır* {yani, yücedir}.

Bu buyrukla Allâh zâtını, Mekkelilerin şirkinden tenzih ve ta'zîm ediyor.

2. *Kullarından* {yani, nebîlerden} *dilediğine emrinden* {yani, emriyle} *rûh* {yani, vahy} *ile melekler* {yani, Cibrîl'i} *indirir...*

Sonra Allâh nebîlere, insânları uyarmalarını emrederek buyuruyor ki:

...{Uyarın ki:} *Kuşkusuz O hâric ilâh yok. Hemen Bana ittiqâ* {ibâdet} *edin.*

3. *Semâvât u arzı hakk ile halqetti/yarattı* {yani, o ikisini bâtıl, maksadsız yaratmadı. Aksine onları mutlaka gerçekleşecek bir iş için yarattı}. *Onların şirklerinden* {yani, Kendisine ortak koşmalarından/ortak koştuklarından} *a'lâdır* {yani, yücedir}.

4. *İnsânı* {yani, Nebî'nin Uhud günü öldürdüğü Ubeyy b. Halef el-Cumâhî'yi} *bir nutfeden halqetti/yarattı da o mübîn/apaçık bir hasım kesildi.*

Nebî'ye, "Allâh bu kemikleri nasıl diriltecek" diyerek onları ufalayıp rüzgâra karşı savurmuştu.

Bunun bir benzeri de, *İnsân düşünmüyor mu: Biz onu bir nutfeden halqettik de şimdi o mübîn/apaçık bir hasım kesildi. Yaratılışını unutarak Bize*

bir mesel darbetti: "Çürümüş kemikleri kim diriltecek" dedi (Yâ-Sîn, 36/77-78) âyetleridir.

5. ***En'âmı da*** **(deve, sığır ve davar cinsini de)** *halqetti/yarattı, sizin* ***için onda/onlarda bir ısınma*** **(yani, yünleri, tüyleri ve kılları ile bir ısınma)** ***ve*** **(sırtlarına binmek, sütlerini sağmak sûretiyle)** ***birtakım menfaatler vardır. Ondan*** (yani, koyun etinden[400]) *yersiniz* ***de.***

6. ***Akşam*** **(onları meradan yanınıza)** *getirirken, sabâh* (otlamak **üzere yanınızdan)** ***salarken de onda/onlarda*** (yani, en'âmda) ***sizin için bir cemâl/güzellik vardır.***

7. ***Onlar*** **(yani, develer ve sığırlar)** ***ağırlıklarınızı da yüklenir, canlarınızın yarısını tüketmeden*** **(yani, pek çok zorluklara katlanmadan)** ***varamayacağınız bir memlekete götürürler. Kuşkusuz Rabbiniz sizin için raûftur*** **(yani, rıfk ile muâmele edendir),** *rahîmdir* **(yani, bu en'âmda sizin için birçok faydalar kılarak size ni'metiyle lütfedendir).**

Sonra Allâh Teâlâ, faydalı olan diğer hayvanları zikrederek buyuruyor ki:

8. ***Atları, katırları ve merkebleri*** (de yarattı); *hem onlara binersiniz* ***ve hem de zînettirler*** (yani, onlara binmek sizin için bir güzellik **ve zînettir)** ***ve*** (yaratıklardan) *bilmediğiniz şeyleri de halqetti/yarattı.*

Derken zîneti (yani, şâreti (süsü/ihtişâmı)) *içinde qavminin karşısına* ***çıktı*** **(Qasas, 28/79)** âyeti de bunun gibidir.

9. ***Sebîlin qasdı*** *(yolun mutedil olanını göstermek)* (yani, hidâyetin **beyânı/hidâyeti bildirmek)** *Allâh'a âittir ve ondan sapan* (yani, o **sebîlden/yoldan** sapıp hidâyet üzere olmayan) *da vardır. Şâyet* ***(Allâh) dileseydi hepinizi*** (dînine) *hidâyet ederdi/kılavuzlardı.*

10. ***O ki, semâdan/buluttan*** *bir su* (yani, yağmur) *indirdi; sizin için* ***ondan*** (yani, yağmurdan) *bir içecek ve ondan bir şecer* (çayır-çi-***men)*** *var ki onda otlatırsınız* (yani, en'âmınızı/hayvanlarınızı otlatırsınız).

---

400 **Sâdece "koyun"dan değil, sayılanların hepsinden** (*en'âm*'dan) yerler. (Redaktör: E.Ö)

11. ***Sizin için onunla** {yani, yağmurla} **ekin, zeytin, hurmalıklar, üzümler ve her türlü semereden/üründen bitirir. Doğrusu şunda*** {yani, nebâttan/bitkilerden size zikredilenlerde}, ***bir âyet*** {yani, ibret} ***vardır;*** {Allâh'ın tevhidi husûsunda} ***tefekkür eden bir qavm için.***

12. *Sizin için geceyi ve gündüzü, güneşi ve ayı musahhar kıldı. Yıldızlar da O'nun emriyle musahhardır. Doğrusu şunda* {yani, sizin için musahhar kılınanlarda/kılınmasında}, *âyetler* {yani, ibretler} *vardır;* {Allâh'ın tevhîdi husûsunda} *aqleden bir qavm için.*

13. *Ve yine sizin için yerde muhtelif renklerde halqettiği/yarattığı şeyler* {yani, devvâb/hayvanlar, kuşlar, ağaçlar}. *Doğrusu şunda* {yani, yeryüzünde yaratıldığı zikredilen şeylerde}, *bir âyet vardır;* {Allâh'ın tevhîdi husûsunda} *tezekkür eden bir qavm için.*

14. *Yine O ki, bahrı/denizi musahhar kıldı, ondan taze et yemeniz* {yani, avlayarak veya suyun canlı olarak kıyıya attığı balıkları yemeniz} *ve ondan giyeceğiniz/takınacağınız hilye* {yani, inci} *çıkarmanız için. Gemileri de görürsün ki onda* {yani, denizde} *akarlar/seyrederler* {aynı rüzgârla gidip gelirler}; *O'nun fadlından arayasınız* {yani, sizin için gemileri musahhar kıldı ki O'nun lütfundan arayasınız} *ve* {ni'metleri dolayısıyla Rabbinize} *şükredesiniz diye.*

15. *Sizi sarsmasın/çalkalamasın* {yani, yer altınızda göçmesin, üzerlerindekilerle birlikte başka tarafa meyletmesin} *diye arzda revâsi* {yani, dağlar} *ve* {akan} *nehirler ve yollar bıraktı ki, hidâyet bulasınız* {yani, yollarınızı tanıyasınız}.

16. *Ve alâmât/alâmetler* {yani, el-cibâl/dağlar} *(bıraktı).* {Onlar, o alâmetler/dağlar ile yollarını bulurlar, onlar vâsıtasıyla kara ve denizde yollarını tanırlar}...

Allâh Teâlâ'nın, *A'lâm* {yani, el-cibâl/dağlar} *gibi...* (Rahmân, 55/24) buyruğu da buna benzer.

...Onlar yıldız(lar) ile de hidâyet bulurlar {yani, yıldızlarla yollarını bulurlar, onlar vâsıtasıyla kara ve denizde yollarını tanırlar}.

Bize Ubeydullâh tahdîs edip dedi: Bana babam tahdîs edip dedi: Bize el-Huzeyl tahdîs edip dedi: Muqâtil dedi ki: Bundan maksad, küçük ve büyük ayı, oğlak, "el-ferkadân" diye bilinen küçük ve büyük ayıdaki iki parlak yıldız ve kutub yıldızlarıdır. Çünkü bunların yeri yaz-kış değişmez.

Nitekim Allâh'ın, *Bir yola hidâyet bulamayanlar* (Nisâ, 4/98) buyruğundan kasd da, "yol bilmeyenler"dir.

17. *Hiç halqeden* {yani, sûrenin başından bu âyete kadar zikredilen şeyleri yaratan (Allâh)}, *halqetmeyen* {yani, Allâh'ın dûnundan /berisinden} kendilerine ibâdet edilen sahte ilâhlardan Lât, Uzzâ, Menât ve Hubel} *gibi olur mu?! Artık tezekkür* {yani, Allâh'ın san'atından ibret alarak O'nu tevhîd} *etmeyecek misiniz?*

18. *Allâh'ın ni'metlerini saymaya kalksanız, onları sayamazsınız. Kuşkusuz Allâh* {azâbı onlardan te'hir etme husûsunda} *ğafûrdur,* {onları cezâlandırmakta acele etmemekle} *rahîmdir.*

19. *Allâh sırrınızı* {yani, qalblerinizde gizlediklerinizi/qalblerinizdeki sırrı} *ve* {dillerinizle} *ilân ettiklerinizi bilir.*

Sırlarını/qalblerinde gizledikleri ile, müşriklerin hacc mevsiminde insânların Nebî ile görüşmelerini engellemek için Mekke yollarında adam bekletmeleri ve bu keydi/tuzağı gizlice kurmaları kasdediliyor. *İlân ettiklerini/açıkladıkları* ile de, Nebî'ye, "Bizim yapacağımız bu, senin de yapacağın bu" demeleri kasdediliyor.

Sonra Allâh uydurma ilâhları zikrederek Mekke kâfirlerine diyor ki:

20. *Hâlbuki Allâh'ın dûnundan/berisinden du'â* {yani, ibâdet} *ettikleri* {yani, Lât, Uzzâ, Menât ve Hübel} *hiçbir şey* {yani, bir sinek ve başka birşey} *halqedemezler/yaratamazlar. Zîrâ onlar halqedilmişlerdir* {ve kendileri onları/putları elleriyle yontmaktadırlar}.

Sonra Allâh, onları/putları vasfederek şöyle buyuruyor:

21. {Onlar; konuşamayan, işitemeyen, göremeyen, fayda ve zarar veremeyen} *ölülerdir, diri değildirler* {yani, rûhları yoktur}...

Sonra Mekke kâfirlerini nitelendirerek buyuruyor ki:

...Ne zamân ba'solunacaklarının/diriltileceklerinin de şu'ûrunda değillerdir.

Bunun bir benzeri de, *Semâvât u arzda ğaybı Allâh'tan başka kimse bilmez ve ne zamân ba'solunacaklarının/diriltileceklerinin şu'ûrunda değillerdir* (Neml, 27/65) âyetidir.

Bunlar, el-harrâsûn'dur {hacıları karşılamak ve Muhammed (s.a) ile görüşmelerini engellemek üzere Mekke yollarına gönderilen kimselerdir}.

22. ***Sizin ilâhınız, tek bir ilâhtır.* (O hâlde O'ndan başkasına ibâdet etmeyin)...**

Sonra onları nitelendirerek buyuruyor ki:

...*Âhirete îmân etmeyenlerin* (yani, amellerin karşılıklarının görüleceği ölümden sonra dirilişi tasdiq etmeyenlerin) *qalbleri,* (Allâh'ın tevhîdine, O'nun birliğine) *münkirdir ve onlar,* (tevhîde karşı) *müstekbirlerdir.*

23. *Cerem yok* (yani, qasem olsun ki), *elbette Allâh* (onların qalblerindeki) *sırlarını/gizlediklerini* (yani, insânları Nebî ile görüşmekten alıkoymak amacıyla her yol ağzına gizlice birtakım kimseleri gönderdiklerini) *ve îlân ettiklerini* (yani, Nebî'ye karşı açıktan, "Biz böyle yapacağız, sen de böyle yap" dediklerini) *bilir. Doğrusu O, müstekbirleri* (yani, tevhîdden yana mütekebbirleri/tevhîde karşı büyüklenenleri) *sevmez.*

Sonra onları vasfederek şöyle buyuruyor:

24. *Onlara* (yani, el-harrâsûn'a [hacıları karşılamak ve Muhammed ile görüşmelerini engellemek üzere Mekke yollarına gönderilen kimselere]), *"Rabbiniz ne indirdi?" denildiği zamân, "Evvelkilerin esâtiri"* (yani, evvelkilerin hadîsini/sözlerini ve yalanlarını indirdi) *derler."*

25. (Böyle demeleri şunun için) *ki, qıyâmet günü kendi vizrlerini* (yani, hatâlarını) *kâmilen/eksiksiz yüklendikten başka, bi-ğayri ilm* [*bir ilme dayanmaksızın*] (yani, onu bilmeyerek) *dalâlete düşürdükleri* (yani, ayaklarını kaydırdıkları) *kimselerin vizrlerinden* (yani, hatâlarından) *bir kısmını da yükleneceklerdir. Dikkat edin, vizrleri* (yani, yüklendikleri/taşıdıkları: amelleri) *ne kötüdür!*

Sonra Nebî'ye hitâben buyuruyor ki:

26. *Onlardan öncekiler de* (yani, Mekke kâfirlerinden öncekiler de: yeryüzünün tümüne hâkim olan ve Bâbil'deki meşhur kuleyi inşâ ettiren cebbâr Nemrûd b. Ken'ân da[401]) *mekretmişlerdi* (yani, bu tür işler yapmışlardı). *Nihâyet Allâh binâlarına temellerinden geldi de tavan üstlerinden üzerlerine çöktü* (yani, üstlerindeki binânın üst kısmı başlarına yıkıldı) *ve şu'ûrunda değillerken azâb*

[401] Bu, delilsiz bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)

{yani, Cibrîl'in sayhası/çığlığı} *onlara geldi* {yani, bundan ve göğe yükselmek amacıyla Nemrûd'un kartalları edinmesinden[402] sonra geldi}.

Sonra, tekrar önceden zikri geçen el-Harrâsûn'a {hacıları karşılamak ve Muhammed (s.a) ile görüşmelerini engellemek üzere Mekke yollarına gönderilen kimselere} dönerek buyuruyor ki:

27. *Sonra qıyâmet günü de onları rezîl-rüsvâ edecek* {yani, onlara azâb edecek}...

Allâh'ın, *O gün Allâh Nebî'yi ve o'nun berâberinde îmân edenleri rezîl-rüsvâ* {yani, Allâh Nebî'ye ve mü'minlere azâb} *etmeyecek* (Tahrîm, 66/8) âyeti de bunun gibidir.

> ...*ve diyecek ki: "Hani nerede o sizin çekişip durduğunuz* {yani, hakklarında tartıştığınız} *şerîklerim/ortaklarım? Kendilerine ilim verilenler* {yani, hafaza melekleri}, *"Doğrusu bugün rezillik-rüsvaylık* {yani, alçaltılmak/aşağılanmak} *günüdür ve gelecek kötü hâl* {yani, azâb} *kâfirlerin üzerinedir" diyecekler.*

Sonra Allâh Tehalâ onların niteliklerini belirterek şöyle buyurmaktadır:

28. *Onlar ki, melekler* {yani, ölüm meleği ve onun yardımcıları -ki bunlar, üçü mü'minlerin, üçü de kâfirlerin rûhlarıyla görevli olan altı melektir-[403]} *onları, nefslerinin zâlimi olarak vefât ettirirler. O vakit teslîm olurlar* {yani, hudû ve istislâm gösterirler} {ve derler ki:} *"Biz bir fenâlık* {yani, şirk} *işlemiyorduk"...*

En'âm sûresi'nde de onların, *Rabbimiz Allâh hakkı için biz müşrikler değildik* (En'âm, 6/23) diyecekleri belirtilmektedir.

Allâh onların yalancı olduklarını ve cehennemin meleklerden olan bekçilerinin onlara şu şekilde cevâb vereceklerini bildirmektedir:

> ...*Hayır,* {siz kötülük işlediniz}. *Doğrusu Allâh sizin amellerinizi/işlediklerinizi* {yani, müşrik olduğunuzu} *çok iyi biliyor.*

Yine cehennem bekçileri onlara şöyle diyecektir:

29. *O hâlde, içinde hâlidler* {yani, ölümsüzler} *olmak üzere cehennemin kapılarına girin! Mütekebbirlerin* {yani, tevhîdi kabûl etme-

---

402 Bu, hurâfeden başka birşey değildir. (Redaktör: E.Ö)
403 Bu, ğayb taşlamadır. (Redaktör: E.Ö)

yerek büyüklenenlerin} *mesvâsı* {yani, me'vâsı [barınağı]} *ne kötüdür!*

Böylece Allâh, onların hem dünyâdaki hâllerini, hem de âhiretteki âqıbetlerini bize haber veriyor.

30. *İttiqâ* {yani, Rabb'lerine ibâdet} *edenlere, "Rabbiniz ne indirdi?" denildiğinde, "Hayr"* {indirdi} *dediler...*

İfâde burada sona eriyor.

Allâh Teâlâ devâmla buyuruyor ki:

...Bu dünyâda ihsân edenlere {yani, güzel amel işleyenlere} *bir hasene* {yani, âhirette bir hasene: cennet} *vardır. Âhiret yurdu* {yani, cennet} *ise daha hayrlıdır* {yani, ilk âyette sözü edilen ve müşriklere dünyâda verileceği belirtilen karşılıktan çok daha efdaldir/üstündür}. *Muttaqîlerin* {yani, şirkten ittiqâ edenlerin} *yurdu* {yani, cennet} *ne güzeldir:*

Sonra Yüce Allâh onlara, o yurdu beyân ederek buyuruyor ki:

31. *Adn* [*iqâmet*] *cennetleri. Ona/onlara girecekler. Onun/onların altından nehirler akar* {yani, nehirler bostanların/bahçelerin altından akar}. *Onlar için orada* {yani, cennetlerde} *diledikleri vardır. İşte Allâh muttaqîlere* {yani, şirkten ittiqâ edenlere} *böyle karşılık verir.*

Sonra Allâh Teâlâ onlardan haber vererek şöyle buyuruyor:

32. *Onlar ki, melekler* {yani, sâdece ölüm meleği} *onları* {dünyâda} *tayyibler olarak vefât ettirirler...*

İfâde burada tamâmlanmaktadır. Sonra Allâh, âhirette meleklerden olan cennet bekçilerinin onlara söyleyecekleri sözü haber veriyor:

...Derler ki: "Selâm size, {dünyâ yurdunda iken} *işleyegeldiklerinizin karşılığı olmak üzere girin cennete!"*

Sonra Allâh Teâlâ, tekrar Mekke kâfirlerini dönerek buyuruyor ki:

33. *Kendilerine o meleklerin* {yani, sâdece ölüm meleğinin –ölümü getirerek–} *gelmesinden yâhûd Rabbinin* {dünyâda azâba dâir} *emrinin gelmesinden başkasını mı bekliyorlar* {yani, başkasını beklemiyorlar}. *Onlardan öncekiler* {yani, onlardan önce la'netlenenler} *de böyle yapmışlardı* {yani, Mekke kâfirlerinden önce

{yani, Cibrîl'in sayhası/çığlığı} ***onlara geldi*** **{yani, bundan ve göğe yükselmek amacıyla Nemrûd'un kartalları edinmesinden[402] sonra geldi}.**

Sonra, tekrar önceden zikri geçen el-Harrâsûn'a [hacıları karşılamak ve Muhammed (s.a) ile görüşmelerini engellemek üzere Mekke yollarına gönderilen kimselere] dönerek buyuruyor ki:

27. ***Sonra qıyâmet günü de onları rezîl-rüsvâ edecek*** {yani, onlara **azâb edecek}...**

Allâh'ın, ***O gün Allâh Nebî'yi ve o'nun berâberinde îmân edenleri rezîl-rüsvâ*** **{yani, Allâh Nebî'ye ve mü'minlere azâb}** *etmeyecek* (Tahrîm, 66/8) **âyeti de bunun gibidir.**

> ...***ve diyecek ki:*** *"Hani nerede o sizin çekişip durduğunuz* {yani, **hakklarında tartıştığınız}** *şerîklerim/ortaklarım? Kendilerine ilim* ***verilenler*** **{yani, hafaza melekleri},** *"Doğrusu bugün rezillik-rüsvaylık* **{yani, alçaltılmak/aşağılanmak}** *günüdür ve gelecek kötü* ***hâl*** **{yani, azâb}** ***kâfirlerin üzerinedir"*** *diyecekler.*

Sonra Allâh Tehalâ onların niteliklerini belirterek şöyle buyurmaktadır:

28. ***Onlar ki, melekler*** {yani, ölüm meleği ve onun yardımcıları -ki **bunlar, üçü mü'minlerin,** üçü de kâfirlerin rûhlarıyla görevli olan **altı melektir-[403]}** *onları, nefslerinin zâlimi olarak vefât ettirirler.* ***O vakit teslîm olurlar*** {yani, hudû ve istislâm gösterirler} {ve derler **ki:}** ***"Biz bir fenâlık*** {yani, şirk} *işlemiyorduk"...*

En'âm sûresi'nde de onların, *Rabbimiz Allâh hakkı için biz müşrikler* ***değildik*** (En'âm, 6/23) diyecekleri belirtilmektedir.

Allâh onların yalancı olduklarını ve cehennemin meleklerden olan bekçilerinin onlara şu şekilde cevâb vereceklerini bildirmektedir:

> *...Hayır,* {siz kötülük işlediniz}. *Doğrusu Allâh sizin amellerinizi/* ***işlediklerinizi*** {yani, müşrik olduğunuzu} *çok iyi biliyor.*

Yine cehennem bekçileri onlara şöyle diyecektir:

29. ***O hâlde, içinde hâlidler*** {yani, ölümsüzler} *olmak üzere cehennemin* ***kapılarına girin! Mütekebbirlerin*** {yani, tevhîdi kabûl etme-

---

402 **Bu, hurâfeden başka birşey değildir.** (Redaktör: E.Ö)
403 **Bu, ğayb taşlamadır. (Redaktör: E.Ö)**

yerek büyüklenenlerin} *mesvâsı* {yani, me'vâsı (barınağı)} *ne kötüdür!*

Böylece Allâh, onların hem dünyâdaki hâllerini, hem de âhiretteki âqıbetlerini bize haber veriyor.

30. *İttiqâ* {yani, Rabb'lerine ibâdet} *edenlere, "Rabbiniz ne indirdi?" denildiğinde, "Hayr"* {indirdi} *dediler...*

İfâde burada sona eriyor.

Allâh Teâlâ devâmla buyuruyor ki:

> *...Bu dünyâda ihsân edenlere* {yani, güzel amel işleyenlere} *bir hasene* {yani, âhirette bir hasene: cennet} *vardır. Âhiret yurdu* {yani, cennet} *ise daha hayrlıdır* {yani, ilk âyette sözü edilen ve müşriklere dünyâda verileceği belirtilen karşılıktan çok daha efdaldir/üstündür}. *Muttaqîlerin* {yani, şirkten ittiqâ edenlerin} *yurdu* {yani, cennet} *ne güzeldir:*

Sonra Yüce Allâh onlara, o yurdu beyân ederek buyuruyor ki:

31. *Adn* [*iqâmet*] *cennetleri. Ona/onlara girecekler. Onun/onların altından nehirler akar* {yani, nehirler bostanların/bahçelerin altından akar}. *Onlar için orada* {yani, cennetlerde} *diledikleri vardır. İşte Allâh muttaqîlere* {yani, şirkten ittiqâ edenlere} *böyle karşılık verir.*

Sonra Allâh Teâlâ onlardan haber vererek şöyle buyuruyor:

32. *Onlar ki, melekler* {yani, sâdece ölüm meleği} *onları* {dünyâda} *tayyibler olarak vefât ettirirler...*

İfâde burada tamâmlanmaktadır. Sonra Allâh, âhirette meleklerden olan cennet bekçilerinin onlara söyleyecekleri sözü haber veriyor:

> *...Derler ki: "Selâm size,* {dünyâ yurdunda iken} *işleyegeldiklerinizin karşılığı olmak üzere girin cennete!"*

Sonra Allâh Teâlâ, tekrar Mekke kâfirlerini dönerek buyuruyor ki:

33. *Kendilerine o meleklerin* {yani, sâdece ölüm meleğinin –ölümü getirerek–} *gelmesinden yâhûd Rabbinin* {dünyâda azâba dâir} *emrinin gelmesinden başkasını mı bekliyorlar* {yani, başkasını beklemiyorlar}. *Onlardan öncekiler* {yani, onlardan önce la'netlenenler} *de böyle yapmışlardı* {yani, Mekke kâfirlerinden önce

geçmiş ümmetlerin kâfirleri de bunu beklemişlerdi, nihâyet **azâb onlara inmişti}.** ***Allâh onlara zulmetmedi*** {yani, günâhsız **yere azâb etmedi}.** ***Fakat onlar kendilerine zulmediyorlardı.***

34. ***Onun için*** **{dünyâda}** ***işlediklerinin seyyiâtı*** {yani, azâbı} *onlara* ***isâbet etti ve alay edip durdukları*** {yani, dünyâda üzerlerine inmeyeceğini **söyledikleri azâb}** *onları çepeçevre kuşatıverdi.*

35. **{O'nun gayrini Allâh ile birlikte}** *şirk koşanlar* {yani, Mekke kâfir**leri}** ***dediler ki: "Şâyet Allâh dileseydi,*** *biz ve atalarımız O'nun dû****nundan/berisinden hiçbir şeye*** {yani, uydurma ilâhlara} *ibâdet et****mezdik, O'nun dûnundan/berisinden*** *hiçbir şeyi* {yani, ekin ve **en'âmdan/hayvanlardan** hiçbir şeyi} *harâm kılmazdık.* {Fakat **bize bunları harâm** kılmayı Allâh emretti}...

Allâh onların bu iftiralarına karşılık buyuruyor ki:

> ...***Onlardan öncekiler*** {yani, geçmiş ümmetler} *de böyle yapmış****lardı*** {yani, Mekke kâfirlerinin yalanlaması gibi rasûllerini yalan**layarak** Allâh'ın helâl kıldığı ekinleri ve en'âmı harâm kılmışlardı}...

Nebî'yi yalanlamalarına karşılık Allâh şöyle buyuruyor:

> ...***Rasûller üzerine,*** *apaçık tebliğden başka bir görev mi var* {yani, Allâh Rasûlü'nün görevi, tebliğ etmek ve size Allâh'ın ekin ve en'âm'ı harâm kılmadığını beyân etmektir}.

36. ***Andolsun ki, Biz her ümmet içinde,*** *Allâh'a ibâdet edin* {yani, Allâh'ın vahdâniyyetini kabûl edin} *ve tâğûttan* {yani, putlara ibâdet etmekten} *ictinâb edin/kaçının diye bir rasûl ba'settik* [gönderdik]. *Sonra Allâh onlardan kimini* {dînine} *hidâyet etti, kiminin de üzerine dalâlet hakk* {yani, gerekli} *oldu. O hâlde yeryüzünde gezin de bakın:* {rasûllerini} *yalanlayanların âqıbeti nasıl oldu?*

Bunlara dünyâda dalâlet hakk oldu.

Bu buyrukla Mekke kâfirleri, geçmiş ümmetlerin azâbının bir benzeri ile tehdid edilip korkutulmakta ve dolayısıyla Allâh'ın cezâlandırmasından sakınmaları ve Muhammed'i (s.a) yalanlamamaları istenmektedir.

37. {Ey Muhammed!} *Onların hidâyete ermelerine hırslı olsan da* ***kuşkusuz Allâh dalâlette bırakacağı kimseyi*** {dînine} *hidâyet et****mez*** {yani, Allâh kimi dalâlette bırakırsa, ona kimse rehber ola-

maz}. *Onlar için yardımcılardan eser yoktur* {yani, onların azâba uğramalarını önleyecek kimse yoktur}.

38. ***Olanca yemînleriyle, "Allâh ölen kimseyi diriltmez" diye Allâh'a qasem ettiler* {yani, Allâh adına yemîn ederek yemînlerini alabildiğine pekiştirdiler –onların: Mekke kâfirlerinin Allâh adına yemîn etmeleri, yemînlerini pekiştirmeleridir–}...**

Ancak Allâh, onları yalanlayarak buyuruyor ki:

...*Hayır* {Allâh onları ölümden sonra tekrar diriltecektir}. ***Bu,*** *O'nun üzerine aldığı hakk bir va'ddir...*

Bunun bir benzeri de, *Evvel başladığımız gibi halqı/yaratmayı iâde edeceğiz* {yani, hiçbir şey değillerken onları ilkin yarattığım gibi, tekrar yaratacağım} (Enbiyâ, 21/104) âyetidir.

...*Fakat insânların* {yani, Mekkelilerin} *çoğu* {ölümden sonra diriltileceklerini} *bilmezler.*

39. {Allâh onları ölümden sonra diriltecek,} *ki hakkında ihtilâf ettikleri şeyi* {yani, ölümden sonra dirilişi} *onlara beyân etsin* {yani, âhirette aralarında hükm versin} *ve küfredenler* {yani, ölümden sonra dirilişi inkâr edenler} *de* {"Allâh ölüleri diriltmeyecektir" sözlerinde} *kendilerinin gerçekten yalancı olduklarını bilsinler.*

40. *Bir şeyi irâde ettiğimiz zamân sözümüz* {yani, ölümden sonra diriliş hakkında emrimiz}, *ona sâdece* {bir kere} *"Ol" dememizdir. Derhal oluverir* {Allâh sözünü iki defa tekrarlamaz}.

41. *Zulmedildikten sonra Allâh yolunda hicret edenlere* {yani, Allâh'a firar ederek qavmlerini bırakıp Medîne'ye hicret eden, müşriklerden ayrılıp dînlerini kurtaranlara} *gelince, elbette onları dünyâda güzel bir sûrette* {yani, güzel bol bir rızq ile} *barındıracağız* {yani, onlara bunu vereceğiz}. *Âhiret ecri* {yani, karşılığı/mükâfâtı: cennet} *ise en büyüktür* {yani, onlara dünyâda verilen rızqtan daha büyüktür}; *şâyet bilselerdi.*

Sonra niteliklerini belirterek şöyle buyuruyor:

42. *Onlar ki,* {dünyâda azâba/işkenceye} *sabrederler ve Rabb'lerine tevekkül ederler* {yani, O'na dayanırlar}.

43-44. *Biz senden önce de kendilerine vahyettiğimiz ricâlden başkasını göndermedik...*

Âyet, Ebû Cehl b. Hişâm, el-Velîd b. el-Muğîre ve Ukbe b. Ebî Mu'ayt hakkında inmiştir. Çünkü onlar –İsrâ sûresi'nde de belirtildiği üzere–, *Allâh* {melekleri bırakarak yeyip içen} *bir beşeri mi rasûl gönderdi* (İsrâ, 17/94) demişlerdi. Bunun üzerine Allâh, {Ey Muhammed!} *Biz senden önce de kendilerine vahyettiğimiz ricâlden başkasını göndermedik* buyruğunu indirdi.

...{Önceki rasûllerin de beşer olduğunu} *bilmiyorsanız, zikr* {yani, Tevrât} *ehline sorun!* {Onlar size, Allâh'ın insân dışında kimseden rasûl göndermediğini haber vereceklerdir}; {yani,} *beyyinât* {yani, âyetler} *ve zubur* {yani, hadîsi'l-kütüb [önceki kitâblara dâir bilgiler]} *ile (gönderdiğimizi). Sana da zikri* {yani, Qur'ân'ı} *indirdik; insânlara,* {Rabb'lerinden} *kendilerine indirileni beyân etmen ve onların da tefekkür* {ve îmân} *etmeleri için.*

Ardından Mekke kâfirlerini korkutarak buyuruyor ki:

45. *O kötü mekrler yapanlar* {yani, şirk sözlerini söyleyenler}, *Allâh'ın kendilerini yere* {yani, yerin bir tarafına} *batırmasından yâhûd* {bunun dışında} *şu'ûrunda olmadıkları bir sûrette* {yani, nereden geleceğini bilemeyecekleri bir cihetten} *kendilerine azâbın gelmesinden yana emîn mi oldular?!*

46-47. *Yâhûd onlar* {gece-gündüz} *dönüp dolaşırlarken kendilerini* {azâbın} *yakalayıvermesinden* {emîn mi oldular}? *–Onlar âciz bırakamazlar* {yani, habîs/kötü amelleri ile Allâh'ın önüne geçemezler; cezâlandırılmadan Allâh'ın elinden kurtulamazlar}*– yâhûd kendilerini korkuta korkuta* {yani, yakınlarındaki bir kasabayı azâb ile helâk edip, sıranın kendi kasabalarına ne zamân geleceği korku ve endişesi içinde bulunurlarken} *yakalayıvermesinden (emîn mi oldular)? Doğrusu Rabbiniz raûftur* {yani, onlara karşı pek şefkatlidir}, {onları çabucak cezâlandırmamakla} *rahîmdir.*

Sonra Allâh, san'atı/yarattıkları hakkında ibretle düşünmeleri için Mekke kâfirlerine şöyle öğüt veriyor:

48. *Herhangi bir şeyden Allâh'ın halqettiğinin* {yani, yerde yarattığı şeylerin} *gölgelerinin sağlarından ve sollarından dâhirler* {yani, sâğirûn/küçülmüşler} *olarak* {yani, güne göre gölgelerin de yer değiştirerek} *Allâh'a secde ettiklerini görmüyorlar mı?*

Şöyle ki: Ağaçların, binâların, dağların, canlıların ve her bir şeyin üzeri-

ne güneş doğduğunda gölgesi sağdan batıya doğru döner. Güneş zevâle erdiğinde ise gölgesi soldan batıya doğru döner. Bu da, yeryüzünde bulunan her şeyin gölgesinin, gündüz Allâh'a secde etmesi demektir İşte, *...Gölgelerinin sağlarından ve sollarından dâhirler/küçülmüşler olarak Allâh'a secde ettiklerini görmüyorlar mı?* buyruğu buna işâret ediyor.

49. {Meleklerden} *semâlarda ve arzda bulunanlar da Allâh'a secde eder; gerek dâbbeden/canlılardan olsun, gerek meleklerden...*

Dedi: Muqâtil –Allâh'ın rahmeti üzerine olsun– dedi ki: *Mâ fi's-semâvât* [göklerde bulunan şeyler] dendiği vakit, melekler ve onların gayri semâda ve yerde bulunan her şey –yer, dağlar, ağaçlar vb.– kasdedilir. *Men fi's-semâvât* [göklerde bulunan kimseler] dendiği vakit ise, semâlarda bulunan her rûh sâhibi melek, Âdem oğulları, kuşlar, vahşî/yabanî hayvanlar, canlılar, yırtıcılar, haşerât, sudaki balıklar ve rûh sâhibi her canlı kasdedilir.

Sonra Allâh meleklerin niteliklerini belirterek buyuruyor ki:

...ve onlar istikbâr etmezler {yani, secde etmekten tekebbür etmezler/büyüklenmezler}.

50. *Üstlerinden Rabb'lerinin korkusunu duyarlar* {–çünkü Allâh, her şeyin üstündedir, arşı yaratmıştır, arş da her şeyin üstündedir–} *ve emrolundukları şeyi yaparlar.*

51. *Allâh dedi ki: "İki ilâh edinmeyin. O sâdece tek bir ilâhtır. Onun için yalnızca Bana rehbet duyun"* {yani, tevhîdi terketme husûsunda yalnızca Benden korkun –kim tevhîd etmezse, o cehennem ile cezâlandırılacaktır–}.

Şanı yüce Rabbimiz, Kendisiyle birlikte başka bir ilâhın bulunmasının azametiyle bağdaşmadığını belirterek şöyle buyuruyor:

52. *Semâvât u arzda* {yaratılmışlardan} *ne varsa O'nundur* {yani, O'nun kullarıdır ve O'nun mülkündedirler} *ve dîn de* {yani, İslâm[404] da} *vâsib* {yani, dâim} *olarak O'nundur. Öyle iken* {ey Mekke kâfirleri} *Allâh'ın gayrına mı ittiqâ ediyorsunuz* {yani, Allâh'ın gayrinden uydurma ilâhlara mı ibâdet ediyorsunuz}?

Sonra onlara üzerlerindeki ni'metleri hatırlatarak şöyle buyuruyor:

53. *Size ni'metten* {yani, hayr ve âfiyetten} *ne varsa, Allâh'tandır* {ya-

---

404 *Dîn* ile "İslâm"ın kasdedilmesi, zayıf bir ihtimaldir. (Redaktör: E.Ö)

ni, bu ni'metlerin Rabbini tevhîd etmeniz içindir}. *Sonra, size bir durr* {yani, şiddet: açlık ve belâ –ki bu da Mekke'de yedi yıl süren yağmur kıtlığıdır–} *messettiğinde/dokunduğunda, hemen O'na feryad edersiniz* {yani, du'â ile tazarru edersiniz –size inen belâyı gidermesi için O'nun gayrine du'â etmezsiniz–}.

Söz konusu du'â, *Rabbimiz! Bizden o azâbı gider, doğrusu biz mü'minleriz* {yani, tevhîdi musaddıqlarız/tasdîqcileriz} (Duhân, 44/12) demeleridir.

54. *Sonra, sizden o durr'u giderdiği* {yani, şiddeti: açlığı sona erdirip semâdan size bol bol yağmur yağdırdığı} *vakit, sizden bir ferîq* [grub/tâife] *Rabb'lerine şirk koşarlar* {yani, darlık ve sıkıntı hâlinde O'nu tevhîd ettikleri hâlde, rahat ve bollukta Allâh'ı tevhîd etmeyi terk ederler, O'nun ğayrine ibâdet ederler}.

55. *Böylece de kendilerine verdiğimiz şeye küfr/nankörlük ederler* {yani, onlara verdiğimiz hayr ve bolluğa, sıkıntı ve açlıklarını gidermemize karşılık küfr/nankörlük etmemeleri (aksine şükretmeleri) gerekirdi}. *Şimdi* {ecellerinize kadar kısa bir süre} *faydalanın bakalım, yakında bileceksiniz.*

Bu bir tehdiddir.

Bunun benzerleri Rûm (34. âyet), İbrâhîm (42-52. âyetler) ve Ankebût sûresi'nde (66. âyet) de geçiyor.

56. *Kendilerine* {hars/ekin ve en'âmdan/hayvanlardan} *rızqettiğimizi,* {ilâh olduklarını} *bilmedikleri şeyler* {uydurma ilâhları} *için bir nasîb yapıyorlar/kılıyorlar* {yani, nitelendiriyorlar/vasfediyorlar}. {Ey Muhammed, onlara de ki:} *"Tallâhi* {yani, vallâhi} *uydurduğunuz şeyler sebebiyle* {yani, Allâh'ın size, ekinleri ve hayvânları harâm kılmanızı emrettiğini zu'm/iddiâ etmeniz dolayısıyla} {âhirette} *sorguya çekileceksiniz."*

57. *Ve* {"Melekler Allâh'ın kızlarıdır" diyerek} *Allâh için kızlar yapıyorlar/kılıyorlar* {yani, Allâh'ı kızları olmakla nitelendiriyorlar/vasfediyorlar}. *O* {onların söylediklerinden} *sübhândır/münezzehtir. Kendileri için ise* {oğullardan} *canlarının istediğini* {(yani, kendileri için oğul/erkek çocuk istiyorlar)}.

Sonra Allâh, onlardan haber vererek buyuruyor ki:

58. *Onlardan birine o dişi* {(yani, Allâh'a isnâd ettiği kız çocuk gibi,)

kendisinin de bir kızının doğduğu} *müjdesi verildiği vakit, hiddetinden/öfkesinden* {yani, keder ve üzüntüsünden} *yüzü simsiyah kesilir* {yani, rengi değişir}.

59. ***Kendisine verilen kötü müjdeden* {yani, böyle bir müjdeyi duymak istemediğinden} *ötürü qavminden gizlenir;...***

Sonra Allâh, bu durumdaki bir kimsenin, çocuğu hakkındaki düşüncelerini haber vererek buyuruyor ki:

...horluk üzere {*aşağılanmayı/zilleti göze alarak*} *onu tutsun mu, yoksa* {diri diri} *toprağa mı gömsün?...*

Allâh onun bu iki yoldan hangisini izleyeceğini biliyordu.

...Bak ne kötü hükmediyorlar {yani, kendilerinin hoşlanmadıkları kız çocuklarını Bana nisbet etmekle ne kötü hükm vermiş oluyorlar}.

Sonra Allâh, onlardan haber vererek şöyle buyuruyor:

60. *Âhirete îmân etmeyenler* {yani, amellerin karşılıklarının verileceği ölümden sonra dirilişi tasdîq etmeyenler} *için kötü mesel* {yani, kötü benzetme}, *Allâh için ise en yüce mesel var.* {Doğrusu O tek Rabbdir, ortağı ve çocuğu yoktur}. *O,* {onların, "Allâh ölümden sonra diriltmeye qâdir değildir" sözlerinin aksine} {mülkünde} *azîzdir,* {ölümden sonra diriliş emrinde} *hakîmdir.*

61. *Şâyet Allâh insânları* {yani, Mekke kâfirlerini} *zulmleri* {yani, küfr ve yalanlamaları} *sebebiyle muâhaze edecek* {yani, acele cezâlandıracak} *olsaydı, onun üzerinde* {yani, yerin üstünde} *dâbbeden/canlılardan hiç birini bırakmazdı* {yani, yağmur yağdırmaz ve böylece bütün canlılar ölüp giderdi}. *Fakat onları müsemmâ bir ecele* {yani, levh-i mahfûzda onlar için belirlenmiş bir süreye} *te'hir ediyor/erteliyor. Ama ecelleri* {yani, dünyâda azâba uğratılma vakitleri} *geldiğinde, ne bir sâat/ân te'hir edilirler, ne de öne geçebilirler* {yani, dünyâda azâb edilene kadar ecellerinden te'hir edilmezler}.

62. *Hoşlanmadıkları şeyleri* {yani, kız çocuklarını} *Allâh için kılıyorlar* {yani, Allâh'ı kız çocukları olmakla tavsif ediyorlar: "Kızlar Allâh'ındır" diyorlar}. *Dilleri de yalan tavsif yapıyor* {yani, söylüyor}: *Mutlaka el-husnâ* {yani, oğullar} *onlarınmış,* {kızlar ise Allâh'ınmış}. *Cerem yok* {yani, qasem olsun ki} *elbette ateş onlar*

içindir ve doğrusu onlar unutulacaklardır {yani, "Kızlar Allâh'ındır" dedikleri için ateşte terk edileceklerdir}.

63. *Tallâhi* {yani, vallâhi} *Biz senden önceki ümmetlere de rasûller gönderdik* {de onları yalanladılar}. *Şeytân onların amellerini* {yani, küfrü ve yalanlamayı} *onlara güzel gösterdi. Bugün de o onların velîsidir* {yani, şeytân âhirette onların velîsidir} *ve onlara elîm* {yani, can yakıcı} *bir azâb vardır.*

64. {Ey Muhammed!} *Biz sana Kitâbı* {yani, Qur'ân'ı}, *başka değil hakkında ihtilâf ettikleri şeyi onlara beyân edesin* {–çünkü Mekkeliler Qur'ân hakkında ihtilâf etmiş; kimi ona îmân ederken, kimi de onu inkâr etmiştir–} *ve îmân* {yani, Qur'ân'ın Allâh'tan geldiğini tasdîq} *eden bir qavm için* {dalâletten uzaklaştıran} *bir hidâyet ve* {Qur'ân'a îmân edenler için azâbdan kurtaran} *bir rahmet olsun diye indirdik.*

Sonra Allâh, tevhidinin bilinmesi için san'atını zikrederek buyuruyor ki:

65. *Allâh semâdan bir su* {yani, yağmur} *indirdi de onunla arzı ölümünün ardından* {bitkilerle} *diriltti. Şunda* {yani, semâdan indirilen yağmurla yerin bitkilerle diriltilmesinde}, {öğütleri} *dinleyen bir qavm için elbette bir âyet* {yani, yağmurda ve bitkide bir ibret} *vardır.*

66. *Sizin için en'âmda* [*sağmal hayvanlarda*] *da elbette bir ibret* {yani, tefekkür konusu} *vardır. Size onların karınlarında, dışkı ile kan arasından hâlis* {yani, pisliklerden: kan ve dışkıdan arınmış} *bir süt içiriyoruz, ki içenlerin boğazından kolaylıkla geçer.*

67. *Hurmalık ve üzümlüklerin semerâtından da* {yani, hurma ağacının ve bağın mahsullerinden/meyvelerinden de} *(içiriyoruz). Onlardan bir sekr* {yani, hurma ve üzümden sarhoşluk veren harâm bir içecek} *ve hasen/güzel* {yani, tayyib} *bir rızq edinirsiniz...*

Mâide sûresi'ndeki âyet (90-91. âyetler) bunu neshetmiştir[405] [tahsîs etmiştir].

Hasen lafzı, "gönül hoşluğuyla verilecek tayyib" anlamında, *qarzen hasenen* şeklinde başka âyetlerde de geçmektedir (bkz. Bakara, 2/245; Mâide, 5/12; Hadîd, 57/18. âyet).

405 Qur'ân'ın herhangi bir âyetinin, diğer bir âyetini neshetmesi [izâle/ibtâl etmesi, hükmünü kaldırması] söz konusu bile değildir. (Redaktör: E.Ö)

Mâide sûresi'ndeki âyetin neshi/tahsîsi dolayısıyla, sarhoşluk vermeyen içecekler ile bunların elde edildikleri meyveler, güzel rızqtır.

...*Kuşkusuz şunda* {yani, zikredilen süt ve mahsullerde}, *aqleden* {yani, Allâh'ın tevhîdini aqledip anlayan} *bir qavm için bir âyet* {yani, ibret} *vardır.*

68. *Rabbin bal arısına vahyetti* {yani, Allâh'tan bir ilham olmak üzere içine bir sâik yerleştirdi} *ki: Dağlardan, ağaçlardan ve kuracakları arşlardan* {yani, (insânların) binâ ettikleri çardaklardan} *evler edin.*

69. *Sonra, her semereden/üründen ye de* {dağlarda ve ağaçların arasında} *boyun eğerek Rabbinin yollarına/Rabbinin kolaylaştırdığı yollara* {–çünkü Allâh, istiqâmetinde gitmesi için bu yolları izlemeyi arıya kolaylaştırmıştır–} *sülûk et* {yani, gir/koy}. *Karınlarından muhtelif renklerde* {beyaz, sarı ve kızıl renklerde} *bir içecek* {yani, amel[406]} *çıkar. Onda insânlar için bir şifâ vardır* {yani, bal, bazı ağrılar, rahatsızlıklar için bir şifâdır}. *Kuşkusuz şunda* {yani, zikri geçen arının durumu ile arının karnından çıkan balda}, {Allâh'ın tevhîdi hakkında} *tefekkür eden bir qavm için bir âyet* {yani, ibret} *vardır.*

70. *Allâh* {ölümden sonra diriliş hakkında ibret almanız için yokken} *sizi halqetti/yarattı. Sonra* {ecelleriniz gelince} *sizi vefât ettirecek. Sizden kimi ömrün en rezîl zamânına reddediliyor* {yani, ihtiyarlık/düşkünlük çağına erdiriliyor} *da ilmin ardından hiçbir şey bilmez oluyor. Kuşkusuz Allâh* {ölümden sonra dirilişin gerçekleşeceğine} *alîmdir,* {onu gerçekleştirmeye} *qadîrdir.*

71. *Allâh rızq husûsunda kiminizi kiminize tafdîl etti/üstün kıldı* {yani, kiminizi köle, kiminizi hür kıldı/yaptı. İnsânların bazılarının rızqını geniş, bazılarınınkini ölçülü yaptı}. *Tafdîl edilenler* {yani, sâhib oldukları mal bakımından rızq husûsunda üstün kılınanlar}, *rızqlarını* {yani, mallarını}, *sağ ellerinin mâlik olduklarına* {yani, kölelerine} *reddediyorlar/aktarıyorlar da onlar onda eşit oluyorlar* {yani, hiç kölelerini mallarında kendilerine ortak ediyorlar} *mı?! O hâlde Allâh'ın ni'metine mi cahd ediyorlar* {yani, bunca ni'meti kendilerine veren Rabb O iken, Allâh'ın ortak-

[406] Büyük ihtimalle *asel* {bal} kelimesi, –hatt/resm benzerliği dolayısıyla– *amel* diye okunmuştur. (Çeviren)

sız bir ve tek olduğunu inkâr mı ediyorlar; nasıl melekleri ve başkalarını Benim mülküme ortak ediyorlar? Hâlbuki siz mallarınızda kölelerinizin size ortak olmasına râzı olmuyorsunuz. Siz nasıl kölelerinizi mallarınıza ortak etmiyorsanız, Ben de mülkümde [egemenliğimde/hâkimiyetimde] kullarımı Kendime ortak etmem].

Bu, Mekke kâfirlerinin ihrâma girerken söyledikleri, *Lebbeyke lâ şerîke leke illâ şerîken huve leke temlikuhu ve mâ melek* [buyur, Senin ortağın yoktur, bir ortak hâriç, ama Sen ona da, onun mâlik olduklarına da mâliksin] sözleriyle ilgilidir.

Bunun bir benzeri de, *Sizin için nefslerinizden bir mesel darbetti...* (Rûm, 30/28) âyetidir.

72. ***Allâh sizin için nefslerinizden eşler kıldı/yaptı*** [yani, bazınız bazınızdansınız], ***sizin için eşlerinizden de benîn/oğullar*** [yani, küçük oğullar] ***ve hafede*** [(yani, hizmet edenler)] ***kıldı/yaptı...***

"Hafede"den kasıd şudur: Kâfirler babalarına hizmet ederlerdi. Çünkü câhiliyye döneminde babalara, evlâdları hizmet ederdi.[407]

> ***...ve sizi tayyibâttan*** [yani, tahıllar, bal ve benzeri şeylerden] ***rızqlandırdı...***

Sizin dışınızdaki canlıların ve kuşların rızqları ise güzellik ve tayyiblik bakımından sizin rızqlarınıza benzemez.

> ***...Şimdi onlar bâtıla îmân edip*** [yani, Allâh ile birlikte ortak bulunduğu iddiâsıyla şeytânı tasdîq edip] ***Allâh'ın*** [–açken kendilerini doyurduğu, korkudan emniyete erdirdiği–] ***ni'metine*** [Allâh'ın tevhîdini inkâr ile] ***küfr/nankörlük mü ediyorlar?*** [Oysa, bu ni'metlerin Rabbine îmân edip O'nu tevhîd etmeleri gerekmez mi?!]

Sonra tekrar Mekke kâfirlerine dönmekte, onların meleklere ibâdet ettiklerini dile getirerek şöyle buyurmaktadır:

---

407 *Ha-fe-de* maddesiyle ilgili olarak Râğıb el-İsfehânî'nin *el-Müfredât*'ındaki şu bilgileri aktarmakta fayda vardır: "*Hafede* lâfzı, –*hafîd*'in çoğulu olup– "hareket eden, –ister akraba, ister yabancı olsun– bedelsiz/karşılıksız hizmet eden kimseler" demektir. Ötekilerin söylediklerine göre bunlar, "torunlar ve benzerleri"dir. Çünkü bunların hizmetleri daha içten olur. (Çeviren)

73. ***Allâh'ın dûnundan/berisinden kendilerine semâdan* {yani, yağmura/yağmurdan} *ve arzdan* {yani, bitkiye/bitkiden} *zerrece bir rızqa mâlik olmayan* {yani, muktedir olmayan} *ve buna güçleri de yetmeyen şeylere ibâdet ediyorlar.***

74. *Artık Allâh için meseller* {yani, benzerler} *darbetmeyin* {yani, Allâh ile birlikte ortak bulunduğunu söylemeyin –çünkü O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur–}. *Allâh* {ortağı bulunmadığını} *elbette bilir, siz ise* {Allâh'ın ortağının bulunduğunu} *bilmezsiniz.*

Sonra kâfirlere, ibret almaları için bir mesel darbediyor:

75. *Allâh bir mesel darbetti:* {(İki kişi düşünün ki biri,) Allâh'a itâ'at husûsunda hayr ve faydadan} *hiçbir şeye qudreti olmayan, başkasının mülkiyetinde bulunan bir köle* {yani, böyle bir kâfir, ölümden sonraki dirilişte faydasını göreceği hayrlı bir infâqta bulunamaz}, *(diğeri ise), Bizden/Kendimizden hesen/güzel* {yani, geniş/bol} *bir rızqla rızqlandırmışız da o ondan* {âhirette kendisine fayda verecek şekilde} *sırren/gizlice ve alenen* {yani, cehren/açıkça} *infâq edip duran* {mü'min} *kişi. Bunlar* {yani, âhireti için hayr nâmına birşey infâq etmeyen kâfir ile âhireti için hayrlı infâqlarda bulunan mü'min} *hiç eşit/bir olur mu?!...*

Sonra Allâh, hepsi hakkında şöyle buyurmaktadır:

...Hamd Allâh'ındır, ama onların ekserisi {Allâh'ın tevhîdini} *bilmezler.*

76. *Allâh* {ibret almaları için diğer bir mesel olarak da Kendi zâtını ve putu} *bir mesel darbetti* {yani, bir benzetme ile tavsif etti}: *"İki adam: O ikisinden biri ebkem/dilsiz* {yani, konuşamayan bir ahraz: put}, {menfaat ve hayrdan} *hiçbir şeye kudreti yok ve o sâhibine tamâmen bir yük* {yani, put, kendisine ibâdet eden kimsenin üzerine bir yüktür. Ona ibâdet eden kişi, onun için masraf eder, sıcağa/güneşe karşı onu himâye eder}. *Onu nereye gönderse* {yani, doğudan veya batıdan, geceden veya gündüzden onu çağırsa}, *hiçbir hayr getirmez* {yani, ona hiçbir faydası olmaz}. *Hiç o* {yani, bu put}, *adâlet* {yani, tevhîd} *ile emreden* {–Rabb, Kendisini kasdediyor–} *ve sırât-ı müstaqîm* {*dosdoğru bir yol*} *üzere bulunan kişi* {–yine Allâh, Kendini kasdederek, "Ben dosdoğru bir hakk üzereyim" diyor–} *ile bir olur mu?!*

77. *Semâvâtın ve arzın gaybı Allâh'ındır* {yani, Sâ'at'in gaybını, kullardan hiç biri bilemez}. *Sâ'atin emri* {yani, emrin gelişi: ba's {ölümden sonra dirilişi}}, *başka değil bir göz kırpma* {yani, göz kapağının yerine dönmesi} *gibidir veya o daha yakındır* {yani, hattâ göz kırpmadan daha hızlıdır}. *Kuşkusuz Allâh* {ölümden sonra diriltmekten ve gayrisinden} *her şeye qadîrdir.*

78. *Allâh sizi analarınızın karınlarından hiçbir şey bilmez bir hâlde çıkardı* {da bu cehlin ardından size öğretti}. *Sizin için sem* {işitme}, *ebsâr/basarlar ve ef'ide/fuâdlar* {yani, qalbler} *yaptı.* {Sizi bu şekilde güzel yaratan bu ni'metlerin Rabbine} *şükredesiniz* {ve O'nu tevhid edesiniz} *diye.*

Sonra, ibret almaları için Mekke kâfirlerine öğüt veriyor:

79. *Semâ boşluğunda* {yani, semânın ortasında} *musahhar kılınmış kuşları görmüyorlar* {yani, onlara bakmıyorlar} *mı? Onları,* {kanatlarını açarken ve kapatırken} *Allâh'tan başkası tutmuyor. Şunda* {yani, bunda}, *îmân eden* {yani, Allâh'ın tevhîdini tasdîq eden} *bir qavm için elbette âyetler* {yani, ibretler} *vardır.*

Sonra onlara ni'metlerini hatırlatarak şöyle buyuruyor:

80. *Allâh sizin için evlerinizden,* {onlarda sâkin olacağınız} *bir seken kıldı/yaptı ve sizin için, gerek göçtüğünüz gün* {yani, yolculuk yaptığınız zamân}, *gerek konduğunuz gün* {yani, yolculukta iken iqâmet ettiğiniz zamân} *hafîf hafîf taşıyacağınız* {yani, taşıması size hafîf gelen, kurması da ağır gelmeyen} *en'âm derilerinden* {yani, derilerinin üzerinde bulunan yünlerinden, tüylerinden, kıllarından odacıklar, çadırlar, büyük otağlar ve benzeri} *evler ve* {koyunların} *yünlerinden,* {develerin} *tüylerinden,* {keçilerin} *kıllarından bir vakte* {yani, çürüyünceye} *kadar bir esâs* {yani, onlardan edineceğiniz elbise} *ve bir metâ kıldı/yaptı.*

81. *Allâh halqettiği/yarattığı şeylerden sizin için gölgeler* {yani, evler ve yapılar} *yaptı ve sizin için dağlardan eknân* {yani, mesken edineceğiniz ev ve yapılar} *yaptı ve sizin için sıcaktan koruyacak serâbil* {yani, keten, pamuk ve yünden gömlek (ve benzeri giyecekler)} *ve be'sinizden* {yani, öldürülmekten, yaralanmaktan} *koruyacak serâbil* {yani, Allâh'ın izniyle sizi muhâfaza edecek demir zırhlar} *yaptı. Böylece üzerinizdeki ni'metini tamâmladı ki teslîm olasınız.*

Bunun bir benzeri de Sebe[408] ve Enbiyâ sûresi'nde geçmektedir: *Ve Biz o'na* [(yani, Dâvûd'a)], *sizin için, sizi be'sinizden muhâfaza etsin diye lebûs san'atını öğrettik. Hâlâ şükretmeyecek misiniz* (yani, tevhîd ile O'na ihlâslı olmak için muhlisler olmayacak mısınız)? (Enbiyâ, 21/80).[409]

82. ***Eğer tevelli ederler* (yani, tevhîdden i'râz ederler/yüz çevirirler) *ise, senin üzerine düşen sâdece mübîn bir belâğdır* (yani, ey Muhammed, senin üzerine düşen, onlara, Allâh'ın ortağı bulunmayan bir ve tek ilâh olduğunu apaçık tebliğ etmektir).**

83. ***Allâh'ın ni'metini tanırlar...***

"Ni'met" ile, *Allâh sizin için evlerinizden bir seken kıldı/yaptı ve sizin için, gerek göçtüğünüz gün gerek konduğunuz gün hafîf hafîf taşıyacağınız en'âm derilerinden evler ve yünlerinden, tüylerinden, kıllarından bir vakte kadar bir esâs ve bir metâ yaptı. Allâh halqettiği/yarattığı şeylerden sizin için gölgeler yaptı ve sizin için dağlardan eknân yaptı ve sizin için sıcaktan koruyacak serâbil ve be'sinizden koruyacak serâbil yaptı. Böylece üzerinizdeki ni'metini tamâmladı ki teslîm olasınız* (Nahl, 16/80-81) âyetlerinde zikredilen ni'metler kasdediliyor.

...Allâh'ın ni'metini tanırlar (yani, bu ni'metlerin tümünün Allâh'tan geldiğini tanırlar), *sonra onu inkâr ederler...*

Mekke kâfirlerine, "Bunca hayrı size veren kim?" diye sorulduğunda, "Allâh" diye cevâb verirlerdi. Fakat kendilerine bunları vereni tevhîd etmeye da'vet olunduklarında, "Biz onu atalarımızdan mirâs aldık" derlerdi. İşte, *Sonra onu inkâr ederler* buyruğu buna işâret ediyor.

...Onların ekserisi (bu ni'metlerin Rabbinin tevhîdine) *kâfirlerdir.*

84. *O gün her ümmetten bir şâhid/tanık* (yani, her ümmete, risâleti onlara tebliğ ettiğine dâir tanık olarak bir nebî) *ba'sedeceğiz* [*getireceğiz*]. *Sonra o küfredenlere* (i'tizâr [özür beyân etmek] için) *izn verilmeyecek ve onlara mühlet de verilmeyecek.*

---

408 Merhum Müfessir, Sebe, 34/15-19 arası âyetlere işâret etmektedir. (Muhakkik) Muhakkik'in işâret ettiği bu âyetlerin, tefsîr edilmekte olan bu âyetle bir ilgisini tesbit edemediğimiz gibi, Sebe sûresi'nde benzeri başka bir âyet de bulamadık. (Çeviren)

409 Sebe sûresi'nde lâfız i'tibâriyle bu âyete benzer başka bir âyet bulunmamakla birlikte, ma'nâ i'tibâriyle 15-19. âyetler buna yakındır. (Muhakkik)

Bunun bir benzeri de, *O gün zâlimlere ma'ziretleri/özür dilemeleri fayda vermez* (Mü'min, 40/52) âyetidir.

85. *O zulmedenler* (yani, küfredenler) *azâbı* (yani, ateşi) (gözleriyle) *gördükleri vakit, onlardan* (azâb) *hafifletilmez ve onlara nazar da edilmez* (yani, onlarla münâzara edilmez/konuşulmaz).

İşte, *O gün zâlimlere ma'ziretleri/özür dilemeleri fayda vermez* (Mü'min, 40/52) buyruğu da bunun gibidir.

86. *Şirk koşanlar,* (Lât, Uzzâ ve Menât gibi putlardan) *ortaklarını gördükleri vakit derler ki: "Rabbimiz! İşte şunlar, Senin dûnundan* (berisinden) *du'â* (yani, ibâdet) *ettiğimiz ortaklarımız. Onlar* (yani, ortakları) *da onlara şu sözü ilqâ edecekler/atacaklar* (yani, reddedecekler (döndürecekler/iâde edecekler)): *"Kuşkusuz siz yalancılarsınız"* (yani, "biz sizin ilâhınız değildik").

87. *Ve o gün Allâh'a teslim olacaklar* (yani, Mekke kâfirleri O'na boyun eğecekler ve O'na hudû duyacaklar). *Uydurdukları* (yani, dünyâda iken Allâh ile birlikte ortak olduklarını yalan yere iddiâ edip şirk koştukları) *şeyler,* (âhirette) *onlardan kaybolacaktır.*

88. *Küfretmiş* (yani, Allâh'ın vahdâniyyetini inkâr etmiş) *ve Allâh yolundan saddetmiş/alıkoymuş olanlara* (yani, insânları Allâh'ın dîni İslâm'dan menetmiş olanlara –ki onlar küfrde ileri gitmiş olanlardır: Mekke kâfirleridir–), *müfsidlik ettikleri* (yani, yeryüzünde ma'siyet işledikleri) *için, azâblarının üstüne azâb ziyâde ederiz.*

Yine, *Üzerinize ateşten bir yalın alev/şiddetli harâret ve erimiş bakır/alevsiz duman salınır, size yardım da olunmaz* (Rahmân, 55/35) buyruğu da buna işâret ediyor.

89. *O gün her ümmet içinde, nefslerinden/kendilerinden üzerlerine bir şâhid* (yani, nebîlerini, onlara risâleti tebliğ ettiklerine dâir ümmetleri üzerine tanık) *olarak ba's edeceğiz* (getireceğiz). *Seni de* (ey Muhammed) *şunlar üzerine* (yani, risâleti tebliğ ettiğine dâir ümmet-i Muhammed üzerine) *bir şâhid olarak getireceğiz. Sana Kitâbı* (yani, bu Qur'ân'ı) *indirdik ki,* (Allâh'ın emr ü nehyinden, va'd ü va'îdinden/tehdidinden ve geçmiş ümmetlerin haberlerinden) *her şeyi beyân edelim de* (dalâletten kurtaran) *bir hidâyet ve* (onunla amel edenler için, azâbdan kurtaran) *bir rah-*

met ve mü'minler {yani, muhlisler/ihlâslılar} *için* {elde edecekleri sevâb/mükâfât hakkında} *bir müjde olsun.*

90. *Kuşkusuz Allâh adâleti* {yani, tevhîdi}, *ihsânı* {yani, insânlardan afvetmeyi/vazgeçmeyi} *ve yakınlık sâhiblerine îtâyı* {yani, mal vermeyi, akrabalık bağını gözetmeyi} *emreder...*

Nitekim Allâh, *Yakınlık sâhiblerine de hakkını îtâ et* {yani, akrabalık bağını gözet} (İsrâ, 17/26) buyuruyor.

...Fahşâdan {yani, ma'siyetlerden}, *münkerden* {yani, şirk ve ma'rûf olmayan sözden} *ve bağyden* {yani, insânlara zulmetmekten} *nehyeder, size öğüt verir* {yani, sizi edeblendirir}, *tezekkür etmeniz* {yani, hatırlayıp bunlarla edeblenmeniz} *için.*

91. *Ahidleştiğiniz zamân Allâh'ın ahdini ifâ edin/yerine getirin ve onu pekiştirmenizin* {yani, şiddetlendirmenizin ve ağırlaştırmanızın} *ardından yemînleri naqzetmeyin/bozmayın; Allâh'ı üzerinize kefîl* {yani, ahdi yerine getireceğinize şâhid/tanık} *yapmışken. Kuşkusuz Allâh yaptıklarınızı* {yani, ahdinizi yerine getirdiğinizi veya naqzettiğinizi/bozduğunuzu} *bilir.*

Sonra Allâh, ahdini bozan kimseler için bir mesel darbediyor:

92. *Kuvvetle eğirmesinin ardından ipliğini söken/bozan kadın gibi olmayın...*

Burada kasdedilen kadın, ahmak ve deli bir kadındır. Ahmaklığı dolayısıyla ona "Ci'râne" adı verilmişti. O ipini ya da ketenini eğirdiğinde, onu tekrar söküp bozardı. Allâh, "O eğirdiği ipi söken/bozan ahmak kadın gibi, siz de pekiştirmenizin ardından ahidlerinizi bozmayın" demek istiyor. O kadın, eğirdiği ipten yararlanmadığı gibi, işini de bitirmiyordu. İşte ahid verip, sonra onu bozan kimsenin durumu da bunun gibidir. O kimse, –elinde olmasına rağmen– ne ahid vermekten uzak durur, ne de verdiği ahdi yerine getirir.

...Bir ümmet, diğer ümmetten ribâlı {daha çok} *diye yemînlerinizi* {yani, ahidlerinizi} *aranızda bir dehâl* {yani, ahdi naqzetmeyi helâl görerek mekr ve hud'a} *vesilesi edinmeyin! Allâh sizi onunla* {yani, çoklukla} *sâdece belâlandırır/imtihan eder ve qıyâmet günü,* {dînden} *hakkında ihtilâf ettiğiniz şeyi size mutlaka beyân eder* {yani, sizden ahdi yerine getirmeyenleri bildirir: aranızda hükm verir}.

93. ***Şâyet Allâh dileseydi, sizi*** {İslâm milleti/dîni üzere} ***tek bir ümmet yapardı. Fakat o dilediğini*** {İslâm'dan uzaklaştırarak} ***idlâl eder, dilediğini de*** {İslâm'a} ***hidâyet eder.*** {Dünyâda} ***işlediklerinizden*** {qıyâmet günü} ***mes'ûl olacaksınız/sorguya çekileceksiniz.***

94. ***Yemînlerinizi*** {yani, ahidlerinizi}, ***aranızda dehâl*** {yani, mekr/tuzak ve hud'a [hile/aldatma]} ***vesîlesi edinmeyin. Aksi taqdîrde sağlam basmışken bir ayak kayar*** {yani, ahdini bozan kimse, dosdoğru giden bir adamın ayağının kayması gibi dîninde kayar} ***ve Allâh yolundan saddettiğiniz*** {yani, insânları Allâh'ın dîni İslâm'dan menettiğiniz/engellediğiniz} ***için kötülüğü*** {yani, cezâyı} ***tadarsınız ve*** {âhirette de} ***size azîm bir azâb olur.***

Allâh onlara öğüt vererek şöyle buyuruyor:

95. ***Allâh'ın ahdini bir semen-i qalîle iştirâ etmeyin/satmayın*** {yani, basit bir dünyâlık karşılığında ahdi bozmayın}. ***Sâdece Allâh indindeki/yanındaki*** {yani, ahdini yerine getirenlere verilecek olan sevâb/mükâfât} ***sizin için*** {dünyâdakilerden} ***hayrlıdır; eğer bilirseniz!***

Sonra mala olan rağbetlerini azaltmak amacıyla buyuruyor ki:

96. ***Sizin indinizdeki/yanınızdaki*** {mallar} ***tükenir, ama*** {âhirette} ***Allâh'ın indindeki*** {sevâb/mükâfât} ***bâkidir*** {yani, devâmlıdır/dâimîdir, –sâhiblerinin elinden çıkmaz–}. {Ahde riâyet sûretiyle Allâh'ın emri üzere} ***sabredenlere*** {âhirette} ***ecrlerini/mükâfâtlarını*** {dünyâda} ***işlemiş oldukları şeyin en güzeliyle veririz*** {ve onların seyyielerinden vazgeçeriz de onları ebediyyen cezâlandırmayız}.

97. ***Erkek ve dişiden kim mü'min*** {yani, Allâh'ın tevhîdini musaddıq/tasdîqleyici} ***olarak sâlih amel işlerse, ona tayyib bir hayât*** {yani, dünyâda güzel bir hayât} ***yaşatırız ve*** {âhirette} ***ecrlerini/mükâfâtlarını*** {dünyâda} ***işlemiş oldukları şeyin en güzeliyle veririz*** {ve onların kötülüklerini de onlara bağışlayıp ebediyyen cezâlandırmayız}.

98. ***Qur'ân'ı*** {namazda} ***qırâ'at edeceğin/okuyacağın zamân, o racîm şeytândan*** {yani, mel'ûn/la'netlenmiş İblîs'ten} ***Allâh'a istiâze et/sığın.***

99. ***Doğrusu*** {şirkte iken Allâh'ın ilminde} ***îmân edenler ve Rabb'lerine tevekkül*** {yani, Allâh'a ittiqâ} ***edenler üzerinde onun bir sultâ-***

nı {yani, mülkü/egemenliği} *yoktur* {yani, onları hidâyetten uzaklaştırıp dalâlete düşüremez}.

100. *Onun sultânı* {yani, mülkü/egemenliği} *sâdece onu velî edinenler* {yani, emri üzerine ona uyup, dînleri İslâm'dan kendilerini saptırdığı kimseler} *ve onu (Allâh'a) ortak koşanlar üzerindedir.*

Allâh'ın: *Zâten benim sizin üzerinizde bir sultânım* {yani, mülküm [iktidarım/egemenliğim]: verdiğim emirde sizi itâ'ate zorlama gücüm} *yoktu.* (İbrâhîm, 14/22) buyruğu da buna işâret ediyor.

101. *Biz bir âyeti, bir âyete bedel yaptığımız* {yani, ağır hükmler ihtivâ eden bir âyeti neshettiğimiz ve onun yerine ondan daha hafîf/yumuşak bir başkasını getirdiğimiz} *vakit, –Allâh neyi indireceğini* {yani, değiştireceğini ve değiştirmeyeceğini} *en iyi bilen iken– derler* {yani, Mekke kâfirleri, Nebî'ye dediler} *ki: "Sen sâdece iftira ediyorsun/uyduruyorsun"* {yani, kendiliğinden yalan uydurup Allâh'a isnâd ediyorsun. –Sen kendin uydurarak şunları şunları söyledin, sonra onu çürütüp başkasını getirdin–[410]}. *Hayır, onların çoğu* {Allâh'ın bunu indirdiğini} *bilmezler.* {Kuşkusuz sen, sana söylenenlerden başkasını söylemiyorsun}.

102. {Ey Muhammed! Mekke kâfirlerine} *de ki: "Onu* {yani, bu Qur'ân'ı} *Rabbinden hakk ile* {yani, onu bâtıl olarak [boş yere/bir maksad gözetmeksizin] indirmedi} *Rûhu'l-Qudüs* {yani, Cibrîl} {senin üzerine} *indirdi, ki îmân edenleri* {yani, Qur'ân'daki sevâbları/mükâfâtları tasdîq edenleri} *tesbit etmek* {yani, onları kesin kanaat sâhibi [îmânda sâbit] kılmak} *ve müslümanlara* {yani, tevhîd ile muhlislere/ihlâslılara} {dalâletten kurtaran} *bir hidâyet ve* {içindeki rahmeti bildiren} *bir müjde olmak için.*

Ayrıca Allâh Teâlâ, *Allâh* {Qur'ân'dan} *dilediğini imhâ eder* {yani, Allâh Qur'ân'dan dilediğini nesh eder[411]} *ve tesbit eder* {yani, nâsihi tesbit eder [onu nesh etmez]}. *Ummu'l-Kitâb* [*kitâbın aslı*] *O'nun indindedir/yanındadır* (Ra'd, 13/39) buyuruyor.

---

410 Hz. Peygamber'in önce birşey getirip/söyleyip, sonra onu çürütüp başkasını getirmesi/söylemesi söz konusu bile olamaz. Bu, nesh iddiâcılarının, dolayısıyla, âyetler arasında zımnen çelişki olduğunu varsayanların vehmidir. (Redaktör: E.Ö)

411 Bu, sonraki dönemlerdeki kabûlün Qur'ân'a yüklenmesinden başka birşey değildir. (Redaktör: E.Ö)

103. *Andolsun ki onların, "Ona sâdece bir beşer öğretiyor" dediklerini biliyoruz...*

Âmir b. el-Hadramî el-Kuraşî'nin Arab olmayan ve Rûmca konuşan Yesâr -künyesi Ebû Fukeyhe'dir- isminde yahûdî bir gulâmı/kölesi vardı. Mekke kâfirleri, Nebî'nin onunla konuştuğunu gördükleri vakit, "Ona Yesâr öğretiyor" dediler. Bunun üzerine Allâh, *Andolsun ki onların, "Ona sâdece bir beşer öğretiyor" dediklerini biliyoruz* buyruğunu indirdi. Sonra onların yalan söylediklerini bildirerek şöyle buyuruyor:

> ...*Kendisine ilhâd ettikleri* {yani, meylettikleri} *kişinin* {yani, Ebû Fukeyhe'nin} *lisânı a'cemîdir* {yani, (Arabî değildir,) Rûmca'dır}...

("İlhâd" lafzının kullanımı açısından) bunun bir benzeri de, *Kim onda ilhâd irâde ederse* {yani, meylederse} (Hacc, 21/25) âyetidir.

> ...*Bu* {Qur'ân} *ise, mübîn bir Arabî lisândır* {yani, onu aqledip kavrayabilecekleri apaçık (bir Arabî lisân)dır}.

Bunun bir benzeri de, *Şâyet onu, a'cemî* {*Arabî olmayan*} *bir qur'ân* {*hitâbe*} *yapsa idik, "Onun âyetleri tafsîl edilmeli değil miydi? A'cemî ve Arabî mi"* {yani, Arab olan Muhammed'e a'cemî dilde [Arabî olmayan] bir Qur'ân mı}? *diyeceklerdi* (Fussilet, 41/44) âyetidir. İşte, *A'cemî bir qur'ân* {*hitâbe*}... (Fussilet, 41/44) buyruğu da bunun gibidir.

Efendisinin, "Muhammed'e sen öğretiyorsun" diyerek Ebû Fukeyhe'yi dövmesi üzerine, o şöyle dedi: "Hayır, aksine o bana öğretiyor." Allâh da onların bu sözleri hakkında, *Doğrusu o âlemlerin rabbinin tenzîlidir/indirmesidir. Onu Rûhu'l-Emîn indirdi/Onunla rûhu'l-emîn indi* (Şu'arâ, 26/192-193) buyruklarını indirdi. Çünkü onlar, "Muhammed'e sâdece Yesâr Ebû Fukeyhe öğretiyor" diyorlardı.

104. *Allâh'ın âyetlerine îmân etmeyenlere* {yani, Qur'ân'ın Allâh'tan geldiğini tasdîq etmeyenlere ve Muhammed'in Ebû Fukeyhe'den öğrendiğini iddiâ edenlere} *gelince, Allâh elbette onları* {dînine} *hidâyet etmez ve onlar için* {âhirette} *elîm* {yani, can yakıcı} *bir azâb vardır.*

Sonra müşriklerin Nebî'ye, *Sen sâdece iftira ediyorsun* {yani, bu Qur'ân'ı kendin uyduruyorsun} (Nahl, 16/101) şeklindeki sözlerine dönerek şu buyrukları indirdi:

105. *Sâdece Allâh'ın âyetlerine îmân* {yani, Qur'ân'ın Allâh'tan geldi-

ğini tasdîq} *etmeyenler o yalanı iftira ederler* {yani, uydururlar}. *İşte onlar* {yani, Nebî'ye, "Sen sâdece iftira ediyorsun/uyduruyorsun" diyenler} *yalancılardır.*

106. ***Kim îmânının ardından Allâh'a küfrederse, –qalbi îmân ile mutma'in* {yani, râzı/hoşnud} *olduğu hâlde* {küfre} *ikrâh edilen/zorlanan kimse değil, fakat küfr ile göğsü açılan/genişleyen kimse– işte onların üzerine Allâh'tan bir ğazab vardır ve onlar için azîm bir azâb vardır.***

Allâh'ın, {Küfre} *ikrâh edilen/zorlanan kimse müstesnâ, kim îmânının ardından Allâh'a küfrederse* buyruğu, Abdullâh b. Sa'd b. Ebî Serh el-Kuraşî, Mıqyas b. Dubâbe [Subâbe] el-Leysî, Benî Temîm b. Mürre' den Abdullâh b. Enes b. Hanzal Benî Zafer b. el-Hâris'ten Tu'me b. Ubeyrıq el-Ensârî, Kays b. el-Velîd b. el-Muğîre el-Mahzûmî ve Kays b. el-Fâkih b. el-Muğîre el-Mahzûmî –bu son ikisi Bedir'de öldürülmüştür– hakkında inmiştir. Bunlardan "qalbi îmân ile mutma'in olanlar" istisnâ edilmiştir. Ardından da, *fakat küfr ile göğsü açılan/genişleyen kimse, işte onların üzerine Allâh'tan bir ğazab vardır ve onlar için azîm bir azâb vardır* buyruğunda ve bundan sonraki üç âyette kasdedilenler, Abdullâh b. Sa'd b. Ebî Serh ve diğer müslümanlardır.

Allâh'ın, *Eğer ona bir hayr isâbet ederse, onunla mutma'in olur* (Hacc, 22/11) buyruğu da buna benziyor, ki bu da, Âmir b. el-Hadramî'nin yahûdî olan kölesi Cebr hakkında inmiştir. Yûsuf ve kardeşlerinin durumunu işitince müslüman olmuştu. Efendisi Yahûdîlik'e dönmesi için onu dövmüştü.

107. *Şu* {ğazab ve azâb}, *onların* {fâni olan} *dünyâ* [*yakın/şimdikî*] *hayâtı,* {bâki olan} *âhiret aleyhine sevmeleri* {yani, tercih etmeleri} *sebebiyledir. Kuşkusuz Allâh kâfirler qavmini* {dînine} *hidâyet etmez.*

Sonra onlardan haber vererek buyuruyor ki:

108. *İşte onlar, Allâh'ın* {küfrle} *qalblerinin, kulaklarının, sem'lerinin ve ebsârlarının üzerini tab' ettiği* {yani, hatm ettiği/mühürlediği} *kimselerdir* {onun için onlar, hidâyeti işitmez ve onu görmezler}. *İşte onlar,* {âhiretten} *ğâfiller onlardır.*

109. *Cerem yok* {yani, gerçekten qasem olsun ki}, *doğrusu onlar, evet âhirette hâsirler* [*hüsrâna uğrayanlar/ziyân-kayb edenler*] *onlardır.*

110. *Sonra, kuşkusuz Rabbin, fitneye uğratılmalarının* {yani, îmân et-

ukleri için Mekke'de işkence edilmelerinin} *ardından* {Mekke'den Medîne'ye Nebî'nin yanına} *hicret edenlere, sonra* {Nebî ile birlikte} *cihâd edenlere ve sabredenlere, evet kuşkusuz Rabbin onun* {yani, fitneye/işkenceye ma'rûz kalmalarının} *ardından* {geçmiş günâhlarına} *gafûrdur,* {bu husûsta onlara} *rahîmdir.*

111. *O gün her nefs/şahıs, kendi nefsinden yana mücâdele ederek* {yani, hasımlaşarak/davalaşarak} *gelecek ve her nefse/şahsa* {dünyâda iken berr [iyi/çok hayrlı] ya da fâcir [aşırı kötü/günâhkâr] olsun, hayr ya da şerr işlemiş olsun} *ameli(nin)/işlediği(nin karşılığı) tastamâm verilecek ve onlara* {amelleri husûsunda} *zulmedilmeyecek.*

Qur'ân'da, dünyâya döndürülmeyi isteyeceği belirtilen her nefs/kişi ile, sâdece kâfir kimseler kasdedilir.

112. *Allâh bir qaryeyi* {yani, Mekke'yi} *mesel darbetti* {yani, benzetme yaparak tavsif etti}: {Onun ahâlisi öldürülmekten ve esir alınmaktan} *emîn ve mutma'in idi. Rızqı da ona her mekândan* {yani, Yemen'den, Şam'dan, Habeşistan'dan, her taraftan} *bol bol* {diledikleri gibi} *geliyordu...*

Sonra Allâh Teâlâ, içlerinde Muhammed'i (s.a) rasûl olarak gönderdi. O da onları, bu ni'metlerin Rabbini tanımaya ve O'nu tevhîd etmeye [birlemeye] da'vet etti. Çünkü O'nu tevhîd etmeyen, O'nu tanımamış demektir.

...Derken {O'nu tevhîd etmeyerek} *Allâh'ın ni'metlerine küfr/nankörlük ettiler...*

Hâlbuki Allâh onlara câhiliyye döneminde bile rızq ve güvenlik ihsân etmişti.

Bunun bir benzeri de, *Ledünnümüzden* [*nezdimizden/yanımızdan*] *bir rızq olarak ona her şeyin semerâtı toplanacak bir haremi onlar için emniyetli bir mekân kılmadık mı?!* (Qasas, 28/57) âyeti ile; *Çevrelerinde insânlar kapılıp götürülürken, onlar için emniyetli bir harem kıldığımızı görmediler mi?* (Ankebût, 29/67) âyetidir.

...Allâh da ona {yani, o qaryenin ahâlisine}, *san'atları* {yani, küfr ve tekzîbden/yalanlamadan yana yapmakta oldukları amelleri} *sebebiyle* {yedi sene} *açlık ve korku* {yani, öldürülme} *libâsını tattırdı* {yani, câhiliyye döneminde def ettiği şeyleri İslâmiyet döneminde tattırdı}.

113. ***Andolsun ki, onlara, onlardan*** **(yani, kendisini tanıdıkları ve nükretmedikleri)** ***bir rasûl*** **(yani, Muhammed)** ***geldi de o'nu tekzîb ettiler/yalanladılar. Bu sebeble onları azâb*** **(yani, yedi yıl süren açlık)** ***yakaladı ve onlar zâlimlerdir.***

114. **(Ey müslümanlar topluluğu,)** ***öyleyse*** **(Kureyş'in, Saqîf'in, Huzâ'a'nın, Benû Müdlic'in, Âmir b. Sa'sa'nın, el-Hâris'in ve Âmir b.** Abdi Menât'ın ilâhlar [putlar] için hars/ekin ve en'âmdan/hayvanlardan harâm kıldıkları gibi (siz de harâm kılmayın)) ***Allâh'ın sizi rızqlandırdığı şeyleri helâl ve tayyib [hoş/temiz] olarak yeyin ve eğer sâdece O'na ibâdet ediyorsanız, Allâh'ın ni'metine*** (yani, hars/ekin ve en'âmdan/hayvanlardan helâl kılmak sûretiyle sizi rızqlandırmasına) ***şükredin*** (ve Allâh'ın size helâl kıldığı hars/ekin ve en'âmı/hayvanları harâm kılmaya kalkışmayın).

Sonra Allâh Teâlâ, neleri harâm kıldığını beyân etmek üzere buyuruyor ki:

115. *Size sâdece meyteyi/leşi, (akan/akıtılmış) kanı, domuz etini ve ona Allâh'ın gayri* (yani, uydurma ilâhlar) *için ses yükseltilmiş* (yani, boğazlanmış) *olanı harâm kıldı. Bununla birlikte kim de mecbur kalır* (ve Allâh'ın bu âyette harâm kıldıklarından herhangi bir şeye muhtaç olur) *ise,* (onu dîninde helâl kılarak) *bâği olmaksızın [taşkınlık etmeksizin] ve* (mecbur kalıp ihtiyaç duymadığı bir şeyi yiyerek) *haddi aşmaksızın yerse, kuşkusuz Allâh* (yediği o harâma karşı) *ğafûrdur,* (mecburiyyet hâlinde bunları helâl kılmak sûretiyle onlara karşı) *rahîmdir.*

Sonra Allâh Teâlâ, helâl kıldıklarını harâm sayanları ayıblayarak buyuruyor ki:

116. *Dillerinizin yalan yere tavsif ettiği/nitelediği* (yani, söylediği) *şeyler* (yani, hars/ekin ve en'âm/hayvanlar) *için,* (ilâhlarınız/putlarınız adına helâl ve harâm kılarak) *"Bu helâldir ve bu da harâmdır" demeyin. Çünkü o yalanı Allâh'a iftira/isnâd etmiş olursunuz.*

Zîrâ onlar, hars/ekin ve en'âmı/hayvanları bu şekilde harâm kılmayı kendilerine Allâh'ın emrettiğini iddiâ ediyorlardı. Bu sebeble şânı yüce Rabbimiz onları korkutarak şöyle buyuruyor:

...Kuşku yok ki, (onları harâm kılmayı Allâh'ın emrettiğini söyle-

yerek} *o yalanı Allâh'a isnâd edenler,* {âhirette} *iflâh olmazlar* {yani, fevze eremezler/kurtulamazlar}.

Sonra Allâh yeni bir husûsu dile getirerek buyurmaktadır ki:

117. *Az bir metâ* {yani, dünyâda az bir istifâde, hepsi bu} *ve onlar için elîm bir azâb vardır* {yani, onlar âhirette can yakıcı bir azâbla karşılaşacaklar}.

Sonra Allâh, yahûdîlere neleri harâm kıldığını beyân ederek şöyle buyuruyor:

118. *Sana anlattığımız şeyleri önceden* {yani, Nahl sûresi'nden önce En'âm sûresi'nde} *hâduya* {*yahûdîlere/yahûdîleşenlere*} *harâm kılmıştık...*

Allâh Teâlâ, *Hâdûya* {*yahûdîlere/yahûdîleşenlere*} *her tırnaklıyı harâm kıldık. Bakarın* {*sığır cinsinin: öküzün, tosunun, boğanın, ineğin, düvenin, erkeği ve dişisiyle dananın*} *ve ğanemin* {*davar cinsinin: koçun, koyunun, tekenin, keçinin*} *iç yağlarını da harâm kıldık. O ikisinin* {yani, bakar/sığır ve ğanem/davar cinsinin} *sırtlarında veya bağırsaklarında bulunan veya kemikle karışan müstesnâ* {yani, bunlar onlara helâldir} (En'âm, 6/146) buyurmuştur.

Bunlar onlara, Nahl sûresi'nden önce de helâldi.

...Biz {yağları, etleri ve tırnaklıları harâm kılmakla} *onlara* {*yahûdîlere*} *zulmetmedik, fakat onlar* {nebîleri öldürmek, fâizi ve kendilerine harâm olan malları helâl saymak, insânları Allâh'ın dîninden alıkoymak ile} *nefslerine/kendilerine zulmediyorlardı.*

119. *Sonra, kuşkusuz Rabbin, cehâletle bir kötülük işleyen, sonra şunun* {yani, o kötülüğün} *arkasından tevbe edenlere ve ıslâh olanlara* {yani, amelini düzeltenlere}, *evet elbette Rabbin onun arkasından* {yani, fitneye ma'rûz kaldıktan sonra işlemiş oldukları günâhlarına karşı} *ğafûrdur,* {bundan sonrası için de onlara} *rahîmdir.*

Âyet, İbnu'l-Hadramî'nin kölesi Cebr hakkında inmiştir. O, müslüman olduktan sonra küfre zorlanmış ve qalbi îmân ile mutma'in olduğu hâlde küfretmek zorunda kalmıştı. Nebî onu satın aldı ve bağlarını çözdü. O da tevbe etti.

120. *Hakîkaten İbrâhîm, qânit* {yani, mutî'/itâ'atkâr} *bir ümmet* {yani,

muallim: hayrda kendisine iktidâ edilen/uyulan bir imâm/önder}, *Allâh için bir hanîf* {yani, muhlis/ihlâslı} *idi. Müşriklerden* {yani, yahûdî veya hristiyan} *değildi.*

121. *O'nun* {yani, Allâh'ın} *ni'metlerine şâkir/şükrlü idi. Onu ictibâ etmiş* {yani, İbrâhîm'i risâlet ve nübüvvet için istihlâs etmiş/beğenip seçmiş} *ve o'nu sırât-ı müstaqîme* {yani, mustaqîm [dosdoğru] dînîne: İslâm'a} *hidâyet etmişti.*

122. *Biz o'na, dünyâda bir hasene verdik* {yani, ateşe atıldığı, putları kırdığı, oğlu İshâq'ı boğazlamak istediği, Rabbinin rızâsı üzere sabrettiği için İbrâhîm'e dünyâda güzel bir söz ve bütün dîn müntesibleri tarafından güzel övgüyle söz edilmeyi ihsân ettik. –Dîn müntesiblerinin tümü o'nu velî edinirler. Onlardan hiç kimse, o'ndan teberri etmez–}. *Kuşkusuz o, âhirette de sâlihlerdendir.*

123. *Sonra,* {Ey Muhammed} *sana, "Hanîf* {yani, muhlis/ihlâslı} *olan ve aslâ müşriklerden olmayan İbrâhîm'in milletine* {yani, İslâm'a} *ittibâ et/uy!" diye vahyettik.*

124. *Sebti, sâdece onda* {yani, Sebt gününde} *ihtilâf edenlere* {yani, Sebt gününün Cum'a günü mü, yoksa Cum'artesi günü mü olması gerektiği husûsunda ihtilâf edenlere} *yaptık. Kuşkusuz Rabbin, ihtilâf etmekte oldukları şey* {yani, Sebt} *hakkında qıyâmet günü aralarında hükmedecektir.*

Sonra Allâh, Nebî'ye şöyle hitâb ediyor:

125. *Rabbinin sebîline/yoluna* {yani, dînine: İslâm'a} *hikmet* {yani, Qur'ân} *ve güzel öğüt* {yani, ondaki [Qur'ân'daki] emir ve nehiyler} *ile da'vet et ve onlara* {yani, Ehl-i Kitâb'a}, *o en güzel* {yani, Qur'ân'daki emir ve nehiyler} *ile mücâdele et. Kuşkusuz Rabbin, evet O, yolundan* {yani, dîni İslâm'dan} *dâll olanı [sapanı] iyi bilir ve O, mühtedileri* {yani, başkaları arasından kendilerine hidâyet taqdîr ettiği kimseleri} *de iyi bilir.*

126. *Eğer 'ıkâb ederseniz/cezâlandırırsanız, 'ıkâb edildiğinizin/cezâlandırıldığınızın misli ile 'ıkâb edin/cezâlandırın* {yani, onlar sizden öldürülenlerin azalarını kesmişlerdi, siz de (yapacaksanız böyle yapın), canlı oldukları hâlde onların azalarını kesmeye kalkışmayın}. *Eğer* {müsle'den [sizden qatledilenlerin azalarının ke-

silmesine karşılık vermeden]} *sabrederseniz, andolsun ki o, sabrlılar için* {müsle'den [sizin de onların ölülerinin azalarını kesmenizden]} *daha hayrlıdır.*

Bu âyet, Ensâr hakkında inmiştir.

Sonra, amcası Hamza b. Abdulmuttalib'e (a.s) müsle yapılmış [bazı azaları kesilmiş] bulunan Nebî'ye şöyle hitâb ediyor:

127. {Sen de yapılan müsle'ye [amcanın azalarının kesilmiş olmasına]} *sabret. Senin sabrın, başka değil Allâh iledir* {yani, sana sabretmeyi Ben ilham edeceğim}. {Eğer senden yüz çevirip îmâna icâbet etmezlerse} *onlara üzülme ve mekrlerine sıkılma/daralma* {yani, mekrleri: Mekke kâfirlerinin söyledikleri sözlerden dolayı göğsün sıkışmasın/daralmasın}.

128. *Elbette Allâh* {şirkten} *ittiqâ edenler/korunanlar ve* {îmânlarında} *muhsinler ile* {onlara avn ve nasr etmek [yardım etmek ve zafer vermek] sûretiyle} *berâberdir.*

17. İSRÂ SÛRESİ

MEKKÎ, 111 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *O sübhân* {yani, ne acâib/hayret verici} *ki, kulunu* {yani, Nebî'yi} *bir gece* {Receb ayında[412]} *Mescid-i Harâm'dan, çevresini mübârek kıldığımız* {yani, su, ağaç ve hayr ile bereketlendirdiğimiz} *Mescid-i Aqsâ'ya* {yani, –hicretten bir sene önce– Beytu'l-Maqdîs'e[413]} *isrâ ettirdi/yürüttü; o'na* {Burâk, (belirli) adamlar, melekler ve nebîlere namaz kıldırmak gibi[414]} *âyetlerimizden gösterelim diye. Kuşkusuz O semîdir, basîrdir.*

2. *Biz Mûsâ'ya da Kitâbı* {yani, Tevrât'ı} *verdik ve onu* {yani, Tevrât'ı} *İsrâîloğulları için* {dalâletten kurtaran} *bir hudâ/hidâyet kıldık/yaptık. "Benden başka bir vekîl* {yani, velî} *edinmeyin" diye (emrettik).*

Bunda taqdîm vardır.

3. {Ey} *Nûh ile birlikte* {gemide} *taşıdığımız kimsenin/kimselerin* {yani, Âdem'in} *zürriyyeti!* {Benden başka bir vekîl: velî edinmeyin}...

Sonra, Nûh'u (s.a) överek şöyle buyuruyor:

...*Kuşkusuz o, çok şükreden bir kul idi.*

4. *Biz Kitâbda* {yani, Tevrât'ta} *İsrâîloğulları'na qadâ ettik* {yani, ahdettik} *ki: "Siz yeryüzünde iki defa fesâd çıkaracaksınız"* {yani, helâk olacaksınız} *ve büyük bir ululukla ululanacaksınız* {yani, zelîl edilinceye kadar şiddetli bir şekilde kahredildikce kahredileceksiniz}.

Buna sebeb ise, Allâh'a karşı isyân etmeleri idi. İşte Allâh'ın şu buyruğu bunu dile getirmektedir:

---

412 Hangi ay'da olduğunu ancak Allâh bilir. (Redaktör: E.Ö)

413 *İsrâ*'nın [gece yürütülme'nin], fizikî olup olmadığı tartışmalı olduğu gibi, *Mescid-i Aqsâ*'nın da, Kudüs'teki "Beytu'l-Maqdîs" olduğu iddiâsı, sâbit değildir. (Redaktör: E.Ö)

414 Bunlar, uydurma rivâyetlere dayalı hurâfelerdir. (Redaktör: E.Ö)

5. *İşte o ikisinden ilkinin va'di* {yani, o iki helâkten ilkinin vakti} *geldiğinde, üzerinize çok güçlü kullarımızı* {yani, Bâbil kralı Mecûsî Buhtu'n-Nasr ve adamlarını} *ba'settik/gönderdik de diyârların aralarına kadar girip araştırdılar* {yani, insânları sokaklarda öldürdüler, çoluk-çocuklarını esir aldılar, Beytu'l-Maqdîs'i tahrib ettiler, oraya leşleri attılar, Tevrât'ı yaktılar, aldıkları esirleri Bâbil'e götürdüler}...

İşte Allâh'ın şu buyruğu bunu anlatmaktadır:

> *...ve (bu) fiile çıkarılmış* {yani, gerçekleşmiş/gerçekleşen} *bir va'd oldu.*

Bâbil'de yetmiş yıl kaldılar. Sonra Allâh onları, Kirûs b. Mazdek el-Fâris vâsıtasıyla esâretten kurtardı ve Beytu'l-Maqdîs'e geri dönmelerini sağladı. Allâh'ın şu buyruğu buna işâret ediyor:

6. *Sonra, size onlara karşı tekrar reddettik/iâde ettik* {üstünlük verdik} *ve size mallar ve oğullar ile imdad ettik* {de sayınız çoğaldı}...

İşte Allâh'ın şu buyruğu bunu ifâde ediyor:

> *...ve sizi nefirce daha da çoğalttık* {yani, bundan öncekinden daha fazla adamlarınız oldu}.

7. *Eğer ihsân* {bu defadan sonra Allâh için amel} *ederseniz, kendiniz için ihsân etmiş olursunuz* {da helâk olmazsınız}. *Ve eğer kötülük* {yani, isyân} *ederseniz, o da onadır* {yani, kendi aleyhinize isyân etmiş olursunuz}...

Onlar ikinci defa da ma'siyet işlemeye döndüler. Allâh da onlara, Nînovâ arzı melîki Antibâhus[415] b. Sîsis er-Rûmî'yi musallat etti. İşte şu buyruk bunu dile getirmektedir:

> *...Derken diğerinin va'di* {yani, iki helâkten sonrakinin vakti} *geldiğinde, yüzlerinizi kötülemeleri* {yani, yüzlerinizi çirkinleştirmeleri –onları öldürdüler, çoluk-çocuklarını esir aldılar, Beytu'l-Maqdîs'i tahrib ettiler, oraya leşlerini attılar, âlimlerini öldürdüler, Tevrât'ı yaktılar–} *ve evvelki defa ona girdikleri gibi mescide girmeleri* {yani, Antiyâhus b. Sîsis ve berâberindekilerin, tıpkı Mecûsî Buhtunnasr ve arkadaşlarının bundan önce girdikleri gibi Beytu'l-Maqdîs'e girmeleri} *ve üstün gelip her şeyi mahvettik-*

415 Burada, "Antibâhus", birkaç satır sonra "Antiyâhus" şeklinde yazılmış. (Çeviren)

çe mahvetmeleri {yani, ellerine ne geçirirlerse yerlebir etmeleri} *için* (düşmanları size tekrar musallat ettik).

(*Tedbîr* ve *tedmîr* kökünden türeyen lâfızların kullanımı açısından), *Ve her birini bir tedbîr ile tebber ettik* [*mahvettikçe mahvettik/mahv u helâk*] {yani, yerlebir ettikçe yerlebir ettik} (Furqân, 25/39) âyeti de bunun gibidir.

8. *Ola ki Rabbiniz size merhamet eder* {de öldürüp esir alacak kimseleri size musallat etmez}...

Sonra Allâh onları, el-Mıqyâs vâsıtasıyla kurtarıp Beytu'l-Maqdîs'e dönmelerini sağladı. Onlar da orayı îmâr ettiler. Allâh onları tekrar birbirleriyle kaynaştırdı. İçlerinde nebîler gönderdi. Sonra onlara şöyle dedi:

...*Eğer siz dönerseniz, Biz de döneriz* {yani, siz tekrar ma'siyet işlemeye dönerseniz, Biz de daha önce size isâbet eden öldürülme ve esir alınma musîbetlerinden daha ağırı ile döneriz}...

Onlar yine küfre döndüler ve Yahyâ b. Zekeriyyâ'yı öldürdüler. Allâh da onlara Romalı Titus b. İstâtûs'u –Astafâbûs da denilir– musallat etti. O da Yahyâ b. Zekeriyyâ'nın kanının üzerinde yahûdîlerden 180.000 kişiyi qatletti. Titus bunların çoluk-çocuklarını esir aldı, Tevrât'ı yaktı, Beytu'l-Maqdîs'i tahrib etti, oraya leşleri attı ve orada domuzları boğazladı. İslâm gelip de müslümanlar orayı îmâr edinceye kadar harâbe hâlinde kaldı.

...*ve Biz cehennemi kâfirler için bir hasîr* {yani, ondan ebediyyen çıkamayacakları bir mahbus/zindan} *yaptık.*

(*Hasîr* kelimesinin kullanımı açısından) bunun bir benzeri de, *Allâh yolunda ihsar olmuş/olunmuş* {yani, kendilerini Allâh yolunda habsetmiş [cihâda hasretmiş, adamış]} *faqîrler içindir ki...* (Bakara, 2/273) âyetidir.

9. *Gerçekten bu Qur'ân, aqvam* {yani, asvab [en doğru]} *olana hidâyet* {yani, da'vet} *eder ve* {o Qur'ân} *sâlihât işleyen* {yani, sevâb kazandıran işler yapan} *mü'minler* {yani, musaddıqlar/tasdîqleyiciler}, *muhakkak onlar için kebir/büyük bir ecr* {yani, âhirette azîm/büyük bir karşılık} *olduğunu müjdeler.*

10. *Âhirete* {yani, amellerin karşılıklarının verileceği ölümden sonra dirilişe} *îmân etmeyenlere gelince, kuşkusuz onlar için de elîm* {yani, can yakıcı} *bir azâb hazırladık.*

11. *İnsân,* {kendisine} *hayr ile du'â edercesine* {yani, ediyor gibi} *şerr ile* {kendisine} *du'â eder...*

5. *İşte o ikisinden ilkinin va'di* (yani, o iki helâktan ilkinin vakti) *geldiğinde, üzerinize çok güçlü kullarımızı* (yani, Bâbil kralı Mecûsî Buhtu'n-Nasr ve adamlarını) *ba'settik/gönderdik de diyârların aralarına kadar girip araştırdılar* (yani, insânları sokaklarda öldürdüler, çoluk-çocuklarını esir aldılar, Beytu'l-Maqdis'i tahrib ettiler, oraya leşleri attılar, Tevrât'ı yaktılar, aldıkları esirleri Bâbil'e götürdüler)...

İşte Allâh'ın şu buyruğu bunu anlatmaktadır:

> ...*ve (bu) fiile çıkarılmış* (yani, gerçekleşmiş/gerçekleşen) *bir va'd oldu.*

Bâbil'de yetmiş yıl kaldılar. Sonra Allâh onları, Kirûs b. Mazdek el-Fâris vâsıtasıyla esâretten kurtardı ve Beytu'l-Maqdis'e geri dönmelerini sağladı. Allâh'ın şu buyruğu buna işâret ediyor:

6. *Sonra, size onlara karşı tekrar reddettik/iâde ettik* (üstünlük verdik) *ve size mallar ve oğullar ile imdad ettik* (de sayınız çoğaldı)...

İşte Allâh'ın şu buyruğu bunu ifâde ediyor:

> ...*ve sizi nefirce daha da çoğalttık* (yani, bundan öncekinden daha fazla adamlarınız oldu).

7. *Eğer ihsân* (bu defadan sonra Allâh için amel) *ederseniz, kendiniz için ihsân etmiş olursunuz* (da helâk olmazsınız). *Ve eğer kötülük* (yani, isyân) *ederseniz, o da onadır* (yani, kendi aleyhinize isyân etmiş olursunuz)...

Onlar ikinci defa da ma'siyet işlemeye döndüler. Allâh da onlara, Nînovâ arzı meliki Antibâhus[415] b. Sîsîs er-Rûmî'yi musallat etti. İşte şu buyruk bunu dile getirmektedir:

> ...*Derken diğerinin va'di* (yani, iki helâkten sonrakinin vakti) *geldiğinde, yüzlerinizi kötülemeleri* (yani, yüzlerinizi çirkinleştirmeleri –onları öldürdüler, çoluk-çocuklarını esir aldılar, Beytu'l-Maqdis'i tahrib ettiler, oraya leşlerini attılar, âlimlerini öldürdüler, Tevrât'ı yaktılar–) *ve evvelki defa ona girdikleri gibi mescide girmeleri* (yani, Antiyâhus b. Sîsîs ve berâberindekilerin, tıpkı Mecûsî Buhtunnasr ve arkadaşlarının bundan önce girdikleri gibi Beytu'l-Maqdis'e girmeleri) *ve üstün gelip her şeyi mahvettik-*

---

415 Burada, "Antibâhus", birkaç satır sonra "Antiyâhus" şeklinde yazılmış. (Çeviren)

ça mahvetmeleri (yani, ellerine ne geçirirlerse yerlebir etmeleri) *için* (düşmanları size tekrar musallat ettik).

(*Tedbîr* ve *tedmîr* kökünden türeyen lâfızların kullanımı açısından). *Ve her birini bir tedbîr ile tebbîr ettik* [*mahvettikçe mahvettik/mahv u helâk*] yani, yerlebir ettikçe yerlebir ettik] (Furqân, 25/39) âyeti de bunun gibidir.

8. *Ola ki Rabbiniz size merhamet eder* (de öldürüp esir alacak kimseleri size musallat etmez)...

Sonra Allâh onları, el-Mıqyâs vâsıtasıyla kurtarıp Beytu'l-Maqdis'e dönmelerini sağladı. Onlar da orayı îmâr ettiler. Allâh onları tekrar birbirleriyle kaynaştırdı. İçlerinde nebîler gönderdi. Sonra onlara şöyle dedi:

...*Eğer siz dönerseniz, Biz de döneriz* (yani, siz tekrar ma'siyet işlemeye dönerseniz, Biz de daha önce size isâbet eden öldürülme ve esir alınma musîbetlerinden daha ağırı ile döneriz)...

Onlar yine küfre döndüler ve Yahyâ b. Zekeriyyâ'yı öldürdüler. Allâh da onlara Romalı Titus b. İstâtûs'u –Astafâbûs da denilir– musallat etti. O da Yahyâ b. Zekeriyyâ'nın kanının üzerinde yahûdîlerden 180.000 kişiyi qatletti. Titus bunların çoluk-çocuklarını esir aldı, Tevrât'ı yaktı, Beytu'l-Maqdis'i tahrîb etti, oraya leşleri attı ve orada domuzları boğazladı. İslâm gelip de müslümanlar orayı îmâr edinceye kadar harâbe hâlinde kaldı.

...*ve Biz cehennemi kâfirler için bir hasîr* (yani, ondan ebediyyen çıkamayacakları bir mahbus/zindan) *yaptık*.

(*Hasîr* kelimesinin kullanımı açısından) bunun bir benzeri de, *Allâh yolunda ihsar olmuş/olunmuş* (yani, kendilerini Allâh yolunda habsetmiş [cihâda hasretmiş, adamış]) *faqîrler içindir ki*... (Bakara, 2/273) âyetidir.

9. *Gerçekten bu Qur'ân, aqvam* (yani, asvab [en doğru]) *olana hidâyet* (yani, da'vet) *eder ve* (o Qur'ân) *sâlihât işleyen* (yani, sevâb kazandıran işler yapan) *mü'minler* (yani, musaddıqlar/tasdîqleyiciler), *muhakkak onlar için kebîr/büyük bir ecr* (yani, âhirette azîm/büyük bir karşılık) *olduğunu müjdeler*.

10. *Âhirete* (yani, amellerin karşılıklarının verileceği ölümden sonra dirilişe) *îmân etmeyenlere gelince, kuşkusuz onlar için de elîm* (yani, can yakıcı) *bir azâb hazırladık*.

11. *İnsân,* (kendisine) *hayr ile du'â edercesine* (yani, ediyor gibi) *şerr ile* (kendisine) *du'â eder*...

Kastedilen kişi, ...*Bize elîm bir azâb ver* (Enfâl, 8/32) diyen en-Nadr b. el-Hâris'dir.

...*İnsân* (yani, Âdem[416]) *pek acelecidir.*

12. *Biz gece ve gündüzü iki âyet* (yani, ışık saçan iki alâmet) *kıldık/yaptık. Sonra gece âyetini* (yani, ay alâmetini) *mahvettik/sildik ve gündüz âyetini* (yani, gündüz alâmeti olan güneşi) *mubsıra/gösterici kıldık/yaptık* (yani, onun ışığını onda sâbit bıraktık) *ki Rabbinizden bir fadl/lütuf* (yani, rızq) *arayasınız ve* (onun vâsıtasıyla) *senelerin sayısını ve hesâbı bilesiniz. Biz her şeyi tafsîlâtıyla tafsîl ettik* (yani, apaçık beyân ettik).

13. *Her insânın tâirini* (yani, hayr veya şerr olsun amelini), (hesâba çekilinceye kadar kendisinden ayrılmayacak şekilde) *boynunda ilzâm ettik. Qıyâmet günü onun için, yayılmış hâlde onu karşılayacak bir kitâb çıkarırız.*

14. *Oku kitâbını! Bugün hasîb* (yani, bir şâhid/tanık) *olarak üzerine nefsin kâfidir* (yani, sana karşı kendinden daha iyi bir şâhid/tanık olamaz).

Çünkü onlar, *Rabbimiz Allâh hakkı için biz müşrikler değildik* (En'âm, 6/23) dediklerinde, Allâh Teâlâ dillerini mühürleyecek ve azalarına emir verecek de azalar sâhibleri aleyhine, Allâh'a şirk koştuklarına, rasûlleri yalanladıklarına dâir şâhidlik edecekler. İşte, *Bugün hasîb olarak üzerine nefsin kâfidir* buyruğu ile; *Hayır, insân nefsi üzerine basîrdir* (yani, azaları, elleri, ayakları kendileri aleyhine şâhidlik edecektir) (Qıyâme, 75/14) buyruğu buna işâret ediyor.

15. *Kim hidâyete ererse, sâdece nefsi/kendisi için* (hayra) *hidâyete ermiş olur. Kim de* (hidâyetten uzaklaşarak) *dalâlete düşerse, o da sâdece onadır* (yani, nefsi/kendisi aleyhine dalâlete düşmüş olur: dalâletinin günâhı kendisine âittir). *Bir vâzir diğerinin vizrini vizretmez* (yani, kimse bir başkasının günâhını yüklenmez). *Biz* (dünyâda îmân etmedikleri taqdirde kendilerine azâbın ineceğini bildirerek uyarıp korkutan) *bir rasûl göndermedikçe* (dünyâda kimseye) *azâb etmeyiz.*

Bunun bir benzeri de, *Biz inzâr edicileri* [*uyarıcıları*] *olmaksızın hiçbir qaryeyi* [*kasabayı-şehri*] (dünyâda) *helâk etmedik* (Şu'arâ, 26/78) âyetidir.

---

416 Bu, dayanaktan yoksun bir iddiâdır. (Redaktör: E.Ö)

16. ***Bir qaryeyi/memleketi*** **(dünyâda azâb ile)** ***helâk etmeyi irâde ettiğimiz zamân, onun mütreflerine*** **(yani, zorbalarına)** ***emrederiz*** **(yani, onların zorbalarını sayıca çoğaltırız –onlar da ma'îşetlerinde azgınlaşırlar–)** ***de onlar orada fisq ederler*** **(yani, o qaryede Allâh'a isyân ederler).** ***Bunun üzerine üzerlerine söz hakk olur*** **(yani, Allâh'ın ilminde haklarında taqdîr edilmiş olanın gelmesi vâcib olur)** ***da onu tedmîr eder de ederiz*** **(yani, azâb ile helâk eder de ederiz).**

Böylece Allâh Teâlâ Mekke kâfirlerini, şirk koşan ve tekzîb eden geçmiş ümmetlerin azâbına benzer bir azâba uğratmakla tehdîd edip korkutuyor.

17. *Nûh'dan sonra nice qarnları (nesilleri)* (dünyâda azâb ile) *helâk ettik. Kullarının* (yani, Mekke kâfirlerinin) *zenblerine/günâhlarına Rabbinin habîr (günâhlarından haberdar), basîr (âşinâ) olması kâfîdir* (yani, kullarının: Mekke kâfirlerinin günâhlarını Allâh'tan daha iyi bilen hiç kimse yoktur, olamaz).

18. *Kim* (dünyâda) *âcileyi/peşini irâde ederse, onun için onda/orada* (yani, dünyâda) *irâde ettiğimiz kimseye* (maldan) *dilediğimiz şeyi âcilen/peşin veririz. Sonra, onun için cehennemi kılarız* (yani, onu cehenneme vardırırız); *mezmûm, medhûr* (yani, Allâh indinde matrûd/tardedilmiş) *olarak ona* (ateşte) *yaslanır.*

19. *Kim de mü'min* (yani, Allâh'ın tevhîdini tasdîq edici) *olarak âhireti* (yani, ebrârdan kim de mü'min olarak güzel amellerle âhiret yurdunu) *irâde eder ve onun için sa'y ile sa'y ederse* (yani, âhiret için gereği gibi amel işlerse), *işte onların sa'yları meşkûr olur* (yani, Allâh onların sa'ylarını mükâfâtlandırır ve amellerine karşılık olarak cenneti verir).

20. *Her birine: bunlara da, şunlara da* (yani, berr'e de fâcire de: Müslümanlara da, Sakîflilere de) *Rabbinin a'tâsından* (yani, rızqından) *imdad ederiz ve Rabbinin a'tâsı* (yani, rızqı) *mahzûr değildir* (yani, tutulmuş/alıkonmuş: menedilmiş (cimrilik edilerek verilmemiş) değildir).

21. *Onların ba'zısını ba'zısına* (yani, fâcirleri: Sakîfli kâfirleri, dünyâ hayâtı'ta rızq bakımından diğer ba'zılarına: Bilâl b. Rebâh'a (Bilâl-i Habeşî'ye) ve berâberindeki ebrâra) *nasıl tafdîl ettiğimize bir bak. Elbette âhiret, derece itibâriyle de en büyüktür* (yani, âhiretteki âhiret fazîletleri daha azîmdir/büyüktür) *ve tafdîl itibâ-*

riyle de ekberdirler büyüktür {yani, dünyâdaki fazîlet/üstünlük sebeblerinden de daha azîmdir/büyüktür –Bilâl ve berâberindeki mü'minlere âhirette, dünyâ hayât'ta fâcirlere: Sakîflilere verilenlerden çok daha büyük fazîletler, üstünlükler verilecektir–}.

22. {Ey Nebî!} *Allâh'ın berâberinde diğer bir ilâh kılma/yapma!...*

Bu, Nebî'nin, atalarının dînine dönmesine da'vet edilmesi üzerine söylenmiştir.

...Aksi taqdîrde mezmûm/zemmedilmiş, {yani, insânlar tarafından levmedilmiş/kınanmış} *mahzûl* {yani, Allâh'ın azâbında yardımsız kendi başına bırakılmış} *olarak kalırsın.*

Bize 'Ubeydullâh tahdîs edip dedi: Bana babamın el-Huzeyl'den, onun Muqâtil'den, onun ed-Dahhâk'tan, onun da İbn Mes'ûd'dan naklettiğine göre, (bundan sonraki âyetin başında bulunan) *ve vassâ rabbuke* {ve Rabbin tavsiye etti} ifâdesindeki *vav,* kendisinden sonraki *sad* harfine bitişmiştir; (o nedenle de *ve qadâ rabbuke* şekline gelmiştir).[417]

23. *Rabbin qadâ etti/hükmetti* {yani, ahdetti}: *O'ndan başkasına ibâdet etmeyin* {yani, yalnızca O'nu tevhîd edin}, *ana-babaya ihsân edin. O ikisinden* {yani, ana-babadan} *biri veya ikisi yanında ihtiyarlarsa, onlara, "Üff" deme* {yani, onların işlerini görürken, rahatsız edici pisliklerini temizlerken, "Allâhım! Beni onlardan kurtar" gibi bayağı sözler söyleme}, *onları azarlama* {yani, işlerini görürken onlara karşı sert sözler sarfetme}, *onlara kerîm* {yani, yumuşak ve güzel} *söz söyle.*

24. *İkisine de rahmetten alçak gönüllülük kanadını indir* {yani, onlara karşı merhametli ol ve yumuşak davran –fakat şirk husûsunda onlara itâ'at etme, zîrâ şirk koşmanı istediklerinde onlara itâ'at etmemen, kötü davrandığın anlamına gelmez–} *ve* {onların ihtiyaçlarını karşılarken} *de ki: "Rabbim! Onların beni küçükken terbiye etmelerine mukâbil* {yani, küçükken benim ihtiyaçlarımı karşılamalarına mukâbil}, *onlara merhamet et* {yani, onlara lütfunla muâmele et}.

---

417 Mütevâtir olan Mushaf hattı [resm] ortada dururken, bu ve benzeri iddiâlar, –kime isnâd edilirse edilsin, kim söylerse söylesin– kabûl edilemez, ciddiye alınamaz. Kaldı ki, İbn Mes'ûd'un böyle dediği sâbit olmadığı gibi, demesi de –bizce– mümkün değildir. (Redaktör: E.Ö)

Allâh'ın, *Nebî ve îmân edenlerin, onların cehennem ashâbı oldukları tebeyyün ettikten sonra –akrabaları dahî olsalar– müşrikler için istiğfâr etmeleri olur şey değildir* {yani, Nebî'nin ve îmân edenlerin müşrikler için istiğfâr etmesi yakışmaz/uygun olmaz} (Tevbe, 9/113) buyruğu, *Rabbim! Onların beni küçükken terbiye ettikleri gibi/için, onlara merhamet et* buyruğunu nesh/tahsîs etmiştir.

25. *Rabbiniz nefslerinizdekini* {yani, O nefslerinizde saklı tuttuğunuz, yanınızda ihtiyarlamaları hâlinde ana-babanıza karşı beslediğiniz iyilik duygularını} *en iyi bilendir. Eğer salâhlı kimseler olursanız* {yani, onlardan çektiğiniz sıkıntılara karşı ecrinizi Allâh'tan bekler veya beklemezseniz}, *kuşkusuz O, evvâblar* {yani, günâhlardan anne-babaya itâ'ate dönenler} *için ğafûrdur/bağışlayıcıdır.*

26. *Yakınlık sâhiblerine hakkını ver* {yani, akrabalık bağını gözet}, *miskîne (hakkını ver)* {yani, isteyene/ihtiyacını arzedene tasadduq et}, *ibnu's-sebîle (hakkını ver)* {yani, sizde konaklayan misâfire iyilik ve ihsânda bulunarak hakkını ver}. *Ama tebzir ile tebzir etme* [*saçıp savurma*] {yani, hakk olmayan yolda infâq etme/harcama}.

27. *Doğrusu tebzirciler* [*saçıp savuranlar*] {yani, hakk olmayan alanlarda mallarını harcayanlar: Mekke kâfirleri}, {ma'siyette} *şeytânların kardeşleridir. Şeytân* {yani, tek başına İblîs} *ise, Rabbine karşı kefûrdur/çok nankördür* {yani, âsidir}.

Sonra Allâh Teâlâ, miskînlere ve yolculara tekrar dönerek şöyle buyuruyor:

28. *Şâyet Rabbinden umduğun bir rahmeti* {yani, Allâh'tan sana geleceğini ümîd ettiğin bir rızqı} *araman* {yani, beklemen} *sebebiyle onlardan yüz çevirirsen, o taqdîrde onlara meysûr bir söz söyle* {yani, "Bir şey olduğunda, size vereceğim" tarzında ma'rûf bir söz söyle: güzel bir va'dde bulun}.

Allâh infâq husûsunda nasıl davranılacağını öğretmek üzere buyuruyor ki:

29. *Elini boynuna bağlanmış kılma* {yani, hakk yolda infâqta bulunmayarak cimrilik etme, eli sıkı davranma} *ve onu* {yani, bir şeyler verirken, yanında hiçbir şey bırakmayacak şekilde elini} *büsbü-*

nün açma {çünkü o taqdîrde, isteyenlere verecek birşey bulamazsın}...

Bunun bir benzeri de, (yahûdîlerin söylediği,) *Allâh'ın eli bağlıdır* (Mâide, 5/64) âyetidir.

...*O taqdîrde* {insânlar tarafından} *levmedilmiş/kınanmış, mahsûr kalırsın* {yani, tek başına yapayalnız kalırsın/kimse yanına yaklaşmaz}.

Bunun bir benzeri de, *Ve o bir hasîr* {yani, tek başına yapayalnız} (Mülk, 67/4) âyetidir.

30. *Kuşkusuz Rabbin dilediği kimse için rızqı hem bast eder* {yani, genişletir} *hem de ölçülü verir* {yani, dilediği kimseye de bir ölçüye göre verir}. *Elbette O, kullarına* {rızq işinde genişletmek ve bir ölçüye göre vermek husûsunda} *habîrdir* [*haberdardır*], {ona/buna} *basîrdir* [*âşinâdır*].

31. *İmlâq haşyetiyle* {yani, faqîrlik korkusuyla} *çocuklarınızı qatletmeyin/öldürmeyin* {yani, kız çocuklarınızı diri diri gömmeyin[418]}, *-onları da, sizi de Biz rızqlandırıyoruz- onları qatletmek/öldürmek, büyük bir hatâdır* {yani, ismdir/günâhtır}.

32. *Zinâya yaklaşmayın, doğrusu o bir fâhişedir* {yani, ma'siyettir} *ve kötü bir yoldur* {yani, meslektir/gidişâttır}.

O gün için Medîne'de -Nûr sûresi'ndeki âyet nâzil oluncaya kadar- zinâ ile ilgili bir hadd [cezâ] yoktu.

33. *Allâh'ın* {bağyederek öldürülmesini} *harâm kıldığı nefsi, hakk ile olmadıkça* {yani, başkasını öldürdüğü için öldürme hâli dışında} *öldürmeyin. Kim mazlûmen öldürülürse, Biz onun* {yani, maqtulün} *velîsine bir sultân kıldık* {yani, maqtulün velîsini qâtile karşı bir güç ve otorite sâhibi kıldık -dilerse onu öldürür, dilerse afveder, dilerse de diyet alır-}. *Öyleyse o da* {yani, maqtulün velîsi de} *öldürmekte israf etmesin* {yani, qâtilden başkasını öldürmesin}, *çünkü o* {Allâh'ın, kitâbında kendisine böyle bir yetki vermesi dolayısıyla} *yardıma mazhar olmuştur.*

---

418 Bu ibârenin, "kız çocuklarını diri diri gömmeye" hasredilmesi uygun değildir. Zîrâ, kız çocukları fakîrlik korkusundan ziyâde, başka sebeblerle öldürülüyordu. (Redaktör: E.Ö)

34. *Güçlü çağına* {yani, onsekiz yaşına} *erinceye kadar –en güzel şekilde olması müstesnâ–* {yani, malını arttırıp geliştirmek için olması dışında} *yetîmin malına yaklaşmayın...*

Bunu, *Şâyet onlarla ihtilât ederseniz [karışırsanız]* {yani, birlikte yeyip içerek, hizmetçi ve binekleri birlikte kullanarak aynı meskende yaşarsanız}... (Bakara, 2/220) âyeti neshetmiştir [tahsîs etmiştir].

...ve {sizinle diğer insânlar arasındaki} *ahdi îfâ edin/yerine getirin. Doğrusu* {naqzedildiğinde/bozulduğunda} *ahid mes'ûliyettir* {yani, Allâh bundan/ahidden dolayı âhirette sizi sorguya çekecektir}.

35. *Ölçtüğünüzde ölçüyü îfâ edin/yerine getirin ve dosdoğru qıstâs* {yani, terâzi –Rûmca'da "qıstâs", "terâzi" demektir–} *ile tartın. Şu* {yani, eksiksiz ölçmek ve tartmak}, {eksik ölçüp tartmaktan} *hayrlıdır ve te'vîlce en güzeldir* {yani, âhiretteki âqıbeti itibâriyle de hayrlıdır}.

36. *Bilmediğin bir şeyin ardına düşme* {yani, şirki gerektiren şeyler söyleme –çünkü Benim bir ortağım bulunduğuna dâir senin bir bilgin yoktur–}.

Sonra onları sakındırarak şöyle buyuruyor:

...Doğrusu sem' [*işitme/kulak*], *basar* [*görme/göz*] *ve fuâd* {yani, qalb}, *bunların her biri ondan* {şirkten} *mes'ûldür* {yani, âhirette sorumludur}.

37. *Yeryüzünde merah ile* {yani, azametle, böbürlenerek ve büyüklenerek} *yürüme. Doğrusu sen* {böbürlenerek ve büyüklenerek yürüsen de} *yeri hark edemezsin/yarıp yırtamazsın ve* {tekebbür ederek} *boyca da* {başınla} *dağlara erişemezsin.*

38. *Şunların hepsinin* {yani, Allâh'ın 23. âyetten bu âyete kadarki emir ve nehiylerinin} *kötüsü* {yani, bu âyetlerde verilen emirlerin terkedilmesi ve nehiylerin çiğnenmesi} *Rabbinin indinde/yanında mekruhtur/hoşlanılmayan şeylerdir.*

39. {Ey Muhammed!} *Şunlar* {yani, 23. âyetten bu âyete kadarki Allâh'ın emir ve nehiyleri} *Rabbinin sana vahyettiği hikmettendir.* {Ey Nebî!} *Allâh ile berâber bir ilâh kılma/yapma.* {Eğer bunu yaparsan} *levmedilmiş* {yani, o gün kendini kınayan} *medhûr* {yani, tardedilmiş} *olarak cehenneme atılırsın.*

Bunun bir benzeri de, *Her taraftan itilip kakılarak* [*duhûran*] {yani, tardedilerek} *şiddetle atılırlar* (Sâffât, 37/8-9) âyetidir.

40. {Ey Muhammed! Mekke kâfirlerine de ki:} *"Demek Rabbiniz sizi oğullarla* [*sizin için oğulları*] *ıstıfâ etti* [*seçti*] *de,* {Kendisi için} *meleklerden dişiler* {yani, kızları} *edindi öyle mi?"...*

Bu âyet, *De ki: "Şâyet dedikleri* {yani, Arab müşriklerinin, "Melekler Allâh'ın kızlarıdır" dedikleri} *gibi O'nun berâberinde ilâhlar olsaydı"...* (İsrâ, 17/42) diye başlayan âyetlerden sonra inmiştir. Kasdedilenler ise, "Melekler Allâh'ın kızlarıdır" diyen Arab müşrikleridir.

...*"Hakîkaten siz,* {"Melekler Allâh'ın kızlarıdır" demekle} *azîm* [*büyük/ağır*] *bir söz söylüyorsunuz."*

41. *Andolsun ki biz bu Qur'ân'da* {çeşitli husûslarda} *tasrîf ettik; tezekkür etsinler* {yani, ibret alsınlar} *diye. Fakat o* {Qur'ân} *onların, başka değil nüfûrunu* [*ürküp kaçmalarını*] *artırdı* {yani, onların, başka değil Qur'ân'a îmândan uzaklaşmalarını sağladı}.

("Nüfûr" kelimesinin kullanımı açısından) bunun bir benzeri de, *Hayır, azgınlık ve nüfûr* {yani, uzaklaşma} *içinde inada dalmışlar* (Mülk, 67/21) âyetidir.

42. {Mekke kâfirlerine} *de ki: "Şâyet dedikleri gibi O'nun berâberinde ilâhlar olsaydı* {yani, "Melekler Rahmân'ın kızlarıdır" ve "Bu ilâhlar âhirette Allâh indinde bize şefâ'at edecekler" sözleri doğru olsaydı}, *o vakit arşın sâhibine* {O'nu mağlûb etmek için} *bir yol ararlardı"* {yani, tıpkı yeryüzündeki hükmdarların birbirlerine yaptıkları gibi, onlar da Allâh'a üstünlük sağlamak isterler, bunun için çeşitli yöntemlere başvururlardı}.

43. *O onların söylediklerinden* {yani, bühtanlarından/iftiralarından} *münezzeh* {–Allâh, onların bühtanlarından nefsini tenzih ediyor–} *ve yücedir* {yani, yüksektir}; *hem de kebîr/büyük bir uluvv/ululuk-yücelik ile.*

Bunun bir benzeri de, Mü'minûn sûresi'nde (91. âyet) geçmektedir.

Allâh Teâlâ, nefsini ta'zîm ederek buyuruyor ki:

44. *Yedi semâ, arz ve onlarda bulunanlar O'nu tesbîh ederler* {yani, zikrederler} *ve O'nu, hamdi* {yani, emri} *ile tesbîh etmeyen hiçbir şey yoktur* {yani, herşey O'nun emri ile Allâh'ı zikreder}.

Her bitki kendi mâdeninde {kaynağında}, *Rabb'lerini hamd* {yani, O'nun emri} *ile tesbîh ederler* (Zümer, 39/75; Mü'min, 40/7; Şûrâ, 42/5)}; *Ra'd* [*gök gürültüsü*] *O'nu hamd* {yani, O'nun emri} *ile tesbîh eder* (Ra'd, 13/13). Bitki, canlı veya cansız her mahlûq böyledir.

...*Fakat siz onların tesbîhlerini fıqhetmezsiniz* {yani, onların Allâh'ı zikretmelerini işitemezsiniz}. *Kuşkusuz O,* {şirklerine rağmen onlara karşı} *halîmdir,* {sözleri dolayısı ile onlara} *ğafûrdur* {zîrâ, O'nun berâberinde ilâhlar bulunduğunu, meleklerin Allâh'ın kızları olduğunu söylemelerine rağmen, Allâh onları dünyâda âcilen cezâlandırmayıp belirlenen süreye kadar azâbı ertelemek sûretiyle onlara karşı ğafûr olduğunu gösteriyor}.

Bunun bir benzeri de, *Muhakkak ki Allâh semâvât u arzı zevâl bulmasınlar diye tutuyor... Doğrusu O halîmdir* {yani, şirklerini görmezden gelmekle halîmdir} *ğafûrdur* {yani, azâblarını belirlenen süreye ertelemekle ğafûrdur} (Fâtır, 35/41) âyetidir.

45. {Namazda veya namaz dışında} *Qur'ân'ı qırâ'at ettiğin/okuduğun vakit, seninle âhirete îmân etmeyenlerin* {yani, amellerin karşılıklarının görüleceği ölümden sonra dirilişi tasdîq etmeyenlerin} *arasına mestûr bir hicâb* [*görünmez bir perde/örtü*] *kılarız/yaparız.*

"Mestûr bir hicâb" [görünmeyen bir perde] ile kasdedilen şey, bir sonraki âyette dile getirilmiştir:

46. *Ve onların qalblerinin üzerine, onu* {yani, Qur'ân'ı} *fıqhetmesinler diye bir ekinne* {yani, qalbleri üzerine ğıtâ'/perdeler} *ve kulaklarında* {Qur'ân'ı duymasınlar diye} *bir vaqr* {yani, ağırlık} *kılarız/yaparız. Qur'ân'da Rabbini tek olarak* {yani, lâ ilâhe illâllâh diyerek} *zikrettiğin vakit, nefretle/ürkerek* [nüfûran] *arkalarına tevelli ederler* [*döner giderler*] {yani, tevhîdden hoşlanmadıkları için ondan yüz çevirerek kaçar, uzaklaşırlar}.

47. {Ey Muhammed! Qur'ân okurken} *seni dinlediklerinde onu ne sûretle dinlediklerini ve onların necvâlarını* [*kendi aralarında ne konuştuklarını*]...

Onların necvâları [aralarındaki konuşmaları], *Zulmedenler* {aralarında} *o necvâyı sırrlaştılar: "Bu da, başka değil sizin gibi bir beşer değil midir? Öyleyse siz sezip dururken sihre mi kapılacaksınız?"* (Enbiyâ, 21/3) âyetinde beyân ediliyor.

Allâh'ın, şu buyruğu da bunu dile getirmektedir:

> **...*ve o zâlimlerin*** **{yani, el-Velîd b. el-Muğîre** ve arkadaşlarının}, ***"(Eğer Muhammed'e ittibâ ederseniz), başka değil*** *sihrlenmiş* {yani, **aqlı başından gitmiş}** ***bir adama ittibâ*** *etmiş olursunuz" dediklerini* ***Biz çok iyi biliyoruz.***

Bunun bir benzeri de, ***Zâlimler, "(Eğer*** *Muhammed'e ittibâ ederseniz),* ***başka değil sihrlenmiş bir adama ittibâ*** *etmiş olursunuz" dediler.* (Furqân, **25/8) âyetidir.**

48. ***Bak senin için nasıl meseller darbettiler*** {yani, "Sen bir sihrbazsın" **diyerek nebîleri** nasıl tavsif ettiler} *de* {hidâyetten uzaklaşıp} ***dalâlete düştüler.*** *Artık bir sebîle istitaaları yoktur* {yani, bir yol **bulamazlar:** senin için, "Sen bir sihrbazsın" sözlerinden dolayı **bir çıkışa** güçleri yetmez}.

49. *Ve dediler ki: "Biz bir yığın kemik ve rufât* {yani, turâb/toprak} *olduğumuz zamân mı, biz mi* {ölümden sonra} *yeni bir halq ile ba's edileceğiz/diriltileceğiz?"*

50. {Ey Muhammed! Onlara} *de ki: "İster* {quvvet itibâriyle} *taş, ister* {şiddet/sertlik itibâriyle} *demir olun,* {yakında sizi öldürecek, sonra sizi diriltecek: ölümden sonra size hayât verecektir};

51. *isterse göğsünüzde büyüyen* {yani, qalbinizde azametli olan} *herhangi bir yaratık olun,* {hattâ isterse ölümün kendisi olun, yine de sizi öldürecek ve ölümden sonra âhirette diriltecektir}. *Hemen, "Bizi kim iâde edecek"* {yani, ölümden sonra bize kim hayât verecek} *diyecekler. "Sizi evvelki defa fatreden"* {yani, hiçbir şey değilken dünyâda sizi ilk olarak halqeden var ya, işte âhirette de sizi diriltecek olan O'dur} *de.*{Bunun üzerine, yeniden dirilişi tekzîb ve onunla alay etmek maksadıyla} *sana başlarını sallayacaklar ve, "O ne vakit"* {yani, ölümden sonra diriliş [ba's]} ne zamân gerçekleşecek} *diyecekler. De ki:* "{Ölümden sonra dirilişin} *yakın olması umulur."*

Sonra Allâh, onlardan haber vererek şöyle buyuruyor:

52. *Sizi* {âhirette qabirlerinizden} *çağıracağı gün, O'nun hamdi* {yani, O'nun emri} *ile* {çağırana} *icâbet edeceksiniz ve zannedeceksiniz* {yani, sanacaksınız} *ki:* {qabirde}, *başka değil pek az kaldınız.*

53. *Kullarıma söyle: En güzeli söylesinler* {yani, kendilerine şetmede-

ne [kötü/ağır sözler söyleyene] hayırlı sözlerle karşılık versinler}...[419]

Bunun bir benzeri de, *İmân edenlere söyle: Allâh'ın günlerini ümîd etmeyenleri mağfiret etsinler...* (Câsiye, 45/14) âyetidir.

...*–Doğrusu şeytân aralarına nizâ sokar* {yani, aralarını bozar}. *Kuşkusuz şeytân, insân için mübîn/apaçık bir düşmanıdır.–*

54. *Rabbiniz sizi* {başkasından} *daha iyi bilir. Dilerse* {tevbenizi kabûl ederek} *size merhamet eder veya dilerse* {küfr üzere canınızı alarak} *size azâb eder...*

Bunun bir benzeri de, *Tâ ki Allâh münâfiq erkekler ve münâfiq kadınlara azâb etsin* (Ahzâb, 33/73) âyetidir.

...*Biz seni onlara bir vekîl* {yani, onlara zorbalık edecek bir kimse} *olarak göndermedik.*

55. *Rabbin semâvât u arzdakileri çok iyi bilir. Andolsun ki nebîlerin bazısını bazısına tafdîl ettik...*

Allâh onlardan kimiyle konuştu; kimini halîl/dost edindi; kimine kuşları ve dağları musahhar kıldı; kimine büyük bir mülk verdi; kimine ölüleri diriltme, anadan doğma körü ve abraşı iyileştirme mu'cizesi verdi ve semâya yükseltti. Nebîlerin her biri, diğerine verilmeyen bir özellikle üstün kılınmıştır. İşte bazılarının bazılarına tafdîl edilmesinin mahiyeti budur.

...*ve Dâvûd'a da bir zebûr* [*ilâhî bir kitâb*] *verdik.*

56. {Mekke kâfirlerine} *de ki: "O'nun* {yani, Allâh'ın} *dûnundan/berisinden* {ilâh olduklarını} *zu'm/iddiâ ettiklerinize* {yani, meleklere} *du'â edin/çağırın* {bakalım, sizden o durr'u: karşı karşıya kaldığınız yedi yıl süren açlığınızı giderebilecekler mi?!}...

Sonra Allâh, ibâdet ettikleri meleklerin durumunu haber vererek buyuruyor ki:

...*Sizden o durr'u* {yani, Mekke'de meyteyi [ölüyü], köpek ve cîfe-

[419] Bu âyet, 54. âyetle birlikte şöyle de anlaşılmıştır: *(Ey Rasûl! Mü'min) kullarıma söyle, (o müşriklere) en güzel olan kelimeyi [sözü] söylesinler; –çünkü şeytân aralarını gıcıklar, çünkü şeytân insâna açık bir düşmândır– (şöyle ki:) "Rabbiniz sizi daha çok bilir; dilerse size merhamet buyurur, dilerse size azâb eder."* (Redaktör: E.Ö)

yi [kokuşmuş leşleri] yiyecek hâle gelene kadar yedi yıl süreyle karşı karşıya kaldığınız açlığı] *gidermeye mâlik olamayacakları gibi, tahvil de edemezler* {yani, melekler sizin üzerinizdeki bu durr'u/açlığı başkasıyla da değiştiremezler. –Peki nasıl onlara ibâdet ediyorsunuz?!–}.

Bunun bir benzeri de, *De ki: "Allâh'ın dûnundan/berisinden (ilâh olduğunu) zu'm/iddiâ ettiklerinize du'â edin/çağırın (bakalım. Onlar) semâvât u arzda bir zerre-i misqâle* {yani, en küçük karıncaya –ki o, kırmızı karınca diye bilinir ve neredeyse görülemeyecek kadar küçüktür–} *mâlik değillerdir* (Sebe, 34/22) âyetidir.

Sonra Allâh, onlara öğüt vererek şöyle buyuruyor:

57. *Onların o du'â ettikleri/çağırdıkları* {yani, o melekler} *Rabb'lerine hangisi* {yani, derece itibâriyle Allâh'a} *daha yakın olacak diye vesîleyi* {yani, itâ'atleriyle zulfeyi: yakınlığı} *ararlar,...*

Bunun bir benzeri de, *O'na vesîleyi* {yani, Allâh'a yakınlığı} *arayın* (Mâide, 5/35) âyetidir.

...ve O'nun rahmetini {yani, cennetini[420]} *umarlar...*

Bunun bir benzeri de, *İşte onlar Allâh'ın rahmetini* {yani, cennetini} *umarlar* (Bakara, 2/218) âyetidir.

...ve O'nun azâbından korkarlar {yani, melekler korkarlar}. *Doğrusu Rabbinin azâbı hazer edilmeye değer* {yani, korkup hazer ederler}.

O hâlde, meleklerin O'na yakın olmayı aradığı gibi, siz de O'na yakın olmanın yollarını arayın. Onların O'nun azâbından korktukları gibi, siz de korkun. Onların ümîd ettikleri gibi, siz de O'nun rahmetini ümîd edin. "Doğrusu Rabbinin azâbı hazer edilmeye değer."

58. *Qıyâmet günü öncesinde helâk etmeyeceğimiz veya şiddetli bir azâb ile azâb etmeyeceğimiz* {iyi ya da kötü} *hiçbir qarye yoktur* {yani, iyi olanlar ölüm ile, kötü olanlar ise dünyâdaki azâb ile yakalanırlar}. *Şu* {yani, iyi olanların ölüm ile kötü olanların ise dünyâda azâb ile helâk edilmeleri}, *kitâb'da* {yani, ummu'l-kitâb'da: levh-i mahfûz'da} *yazılıdır* {yani, hangi ülkenin ölümle, hangi ülkenin azâb ile helâk edileceği levh-i mahfûz'da yazılıdır}.

---

420 Meleklerin cenneti umması ne demektir?! (Redaktör: E.Ö)

59. ***Bizi,*** **{qavminin istedikleri gibi}** ***âyetleri göndermekten meneden, başka değil evvelkilerin*** **{yani, geçmiş ümmetlerin}** ***onları tekzîb etmiş/yalanlamış olmalarıdır*** **{ve Allâh'ın da kendilerine azâb etmiş olmasıdır. Eğer senden istedikleri âyeti/mu'cizeyi getirdiğinde onu yalanlayacak olurlarsa, önceki nesiller gibi bunların [Mekke müşriklerinin] da helâk edilmesi gerekir. İşte bundan dolayı onlara [Mekke müşriklerine] âyet/mu'cize göndermedik}.** *Nitekim Semûd'a, bir mubsıra olmak üzere* {yani, gözleriyle görebildikleri} *o dişi deveyi verdik de ona zulmettiler* {yani, o devenin Allâh'tan olmadığını iddiâ ederek inkâr ettiler, sonra onu kestiler}. *Hâlbuki biz âyetleri, başka değil* {insânları} *korkutmak için göndeririz.* {Eğer onlara îmân etmezlerse, dünyâda azâba uğratılırlar}.

60. *Hani sana, "Kuşkusuz Rabbin o insânları ihâta etmiştir"* {yani, "Mekkelileri ilmiyle kuşatmıştır; sana [Nebî'ye], Mekke'nin fethini müyesser kılacaktır"} *demiştik. Sana gösterdiğimiz o rüyâyı/görüntüyü* {yani, geceleyin Beytu'l-Maqdîs'e yürütülmeni[421]} *ve Qur'ân'da la'netlenen o ağacı* {yani, zaqqûm ağacını} *da insânlar* {yani, Mekkeliler} *için bir fitne kılmıştık/yapmıştık* {yani, olmuştu}. *Biz onları* {onunla: ateş ve zaqqûm ile} *korkutuyoruz, fakat o* {korkutma} *onlara, başka değil kebîr/büyük* {yani, şedîd/şiddetli} *bir tuğyân* {yani, dalâlet} *ziyâde ediyor.*

61. *Hani Biz meleklere* {-İblîs de onlardandır-[422]}, *"Âdem'e secde edin" dedik, hemen secde ettiler...*

Sonra Allâh istisnâda bulunarak buyuruyor ki:

...İblîs müstesnâ. (O) {büyüklenerek} *dedi ki: "Ben, bir tînden/çamurdan halqettiğin/yarattığın kimseye secde mi edeceğim?!* {Oysa beni ateşten yarattın.}

62. {Sonra İblîs Rabbine} *dedi ki: "Bu bana tekrîm ettiğin* {yani, kendisine secde edilmesini emrederek bana üstün kıldığın Âdem} *de kim oluyor?!* {Ben ateşe, o ise çamura mensub}. *Eğer beni qıyâ-*

421 *Rüyâ*'nın/*görüntü*'nün, "geceleyin fizikî olarak Kudüs'teki Beytu'l-Maqdîs'e yürütülme" olduğu iddiâsı, i'timâda şâyân olmayan rivâyetlere dayalı bir varsayımdır. (Redaktör: E.Ö)

422 Bu, Qur'ân'a bütünüyle aykırı bâtıl bir iddiâdır. (Redaktör: E.Ö)

met günü'ne kadar te'hir edersen {yani, hayâttan faydalandırırsan}, *onun* {yani, Âdem'in} *zürriyyetine, pek azı müstesnâ gem takarım"* {onları avucuma alırım da bana itâ'at ederler}.

İstisnâ ettiği pek az kimseler ise, *Doğrusu Benim hâss kullarım üzerinde senin bir sultân'ın* {yani, bir egemenliğin/hâkimiyetin} *yoktur* (Hicr, 11/42) âyetinde kasdettikleridir.

63. (Allâh) *dedi ki: "Haydi git. Onlardan* {yani, Âdem'in zürriyyetinden} *kim* {dînin üzere} *sana ittibâ ederse, kuşkusuz* {habîs amelleriniz sebebiyle} *karşılığınız cehennemdir,* {küfre} *tam bir karşılık"* {-ki onlardan azâb aslâ hafifletilmeyecektir-}.

64. *"Onlardan gücünün yettiği kimseleri sesinle* {yani, onları da'vetinle} *istifzâz et* {yani, ayaklarını kaydır}; *süvârilerin* {yani, İblîs'in ma'siyetinde yol alan her binekli} *ve piyâdelerin* {yani, Allâh'a ma'siyet yolunda yürüyen ve onlardan sana itâ'at eden cinn ve insânlardan her kişi vâsıtası} *ile üzerlerine baskın düzenle* {yani, onların yardımını al}; *mallarına ve evlâdlarına ortak ol"* {yani, harâm olan her malı ve onların harâm kıldıkları hars/ekin ve en'âmı onlara güzel göster}...

Bize Ubeydullâh tahdîs edip dedi: Bize babam el-Huzeyl'den, o Muqâtil'den, o ed-Dahhâk'tan, o da İbn Abbâs'tan naklen dedi ki: "Kuşkusuz zinâ, gasb[423] ve harâm yoldan gelen her evlâd, İblîs'e itâ'at etmekten ve onu Allâh'a şirk koşmaktan kaynaklanır."

...*"Onlara,* {"Ölümden sonra diriliş yoktur" diyerek, gururdan/aldanıştan ibâret olan} *va'dlerde bulun! -Fakat şeytân onlara, başka değil bir gurur/aldanış* {yani, hiçbir şey olmayan bir bâtıl} *va'deder-."*

65. *"Doğrusu Benim* {muhlis/ihlâslı} *kullarım üzerinde senin bir sultânın* {yani, onları hidâyetten saptırarak küfr ve şirke sürükleyecek bir hâkimiyyetin} *yoktur. Vekîl* {yani, koruyucu ve sığınılacak maqâm} *olarak Rabbin kâfîdir"* {yani, kimse Allâh'tan daha iyi koruyamaz. İşte İblîs kötülüğünü bunlara ulaştıramaz}.

66. *Rabbiniz o ki, fadlından* {yani, rızqından} *arayasınız diye sizin için bahrda* [*denizde, gölde, nehirde*] *gemileri yürütüyor/yüzdü-*

423 *Lâm* nüshasında "ğazab" şeklindedir. (Muhakkik)

rüyor {yani, sevkediyor}. *Kuşkusuz O, size karşı çok merhametlidir.*

67. *Bahrda* [*denizde*] *size bir durr messettiği/dokunduğu* {yani, isâbet ettiği} *zamân, du'â* {yani, ibâdet} *ettiğiniz kimseler dâll/kayb* {yani, yok} *olur; yalnızca O müstesnâ* {yani, sıkıntı esnâsında yalnızca Allâh kaybolmaz, yok olmaz; –öyleyse onlara du'â/ibâdet etmeyin, yalnızca Allâh'a du'â/ibâdet edin–}.

Bunun bir benzeri de, *Onların amelleri dâll/kayb* {yani, yok} *olur* (Muhammed, 47/1) âyetidir.

...*Fakat* {o Rabb Teâlâ} *sizi* {bahrdan/denizden} *kurtarıp karaya çıkardığında* {yani, rahatlık zamânınızda}, {O'na du'â: ibâdet etmekten} *i'râz edersiniz/yüz çevirirsiniz. Zâten insân* {Allâh'ın kendisini bahrdaki/denizdeki dehşetli hâllerden kurtarıp karaya çıkartmak sûretiyle ihsân ettiği ni'metlerine karşı} *kefûrdur/çok nankördür* {O'na ibâdet etmez}.

Allâh onları korkutarak şöyle buyuruyor:

68. {Sizi denizden çıkartıp sahile kavuştuğunuzda} *kara tarafından sizi yere geçirmesinden yâhûd* {karada} *üzerinize bir hâsib* {yani, taşlar} *yağdıran bir kasırga göndermesinden emîn misiniz?! Sonra kendinize bir vekîl* {yani, Allâh'ın azâbından sizi koruyacak bir koruyucu} *bulamazsınız.*

69. *Yoksa sizi tekrar* {yani, diğer bir defa daha} *ona* {yani, denize} *iâde edip...*

(Kullanılan lâfızlar bakımından) bunun bir benzeri de, *Sizi ona iâde edeceğiz ve tekrar ondan çıkaracağız* (Tâ-Hâ, 20/55) âyetidir.

...*üstünüze bir qâsıf* {yani, 'âsıf [şiddetli bir fırtına]} *gönderip de küfretmeniz/nankörlüğünüz* {yani, denizde boğulmaktan kurtarmasının ardından karada ahdi bozmanız} *sebebiyle sizi suda boğmasından emîn misiniz?! Sonra Bize karşı ona dâir bir tebî* {yani, size isâbet ettirdiğimiz bu azâbdan ötürü Bizi sorumlu tutacağınız herhangi bir husûs} *bulamazsınız.*

Sonra onlara ni'metlerini hatırlatarak şöyle buyurmaktadır:

70. *Andolsun ki Biz Âdemoğulları'nı tekrîm ettik* {yani, melekler dışında onları bütün canlılardan üstün kıldık. –çünkü Âdemoğul-

ları elleriyle/elleri vâsıtasıyla yeyip içerken, diğerleri: kuşlar ve **canlılar doğrudan ağızlarıyla yeyip içerler–}.** *Onları karada* {**binekler üzerinde**} *ve denizde* {yani, suyun/denizin içlerini ıslatmadığı **gemilerde**} *taşıdık, onları* {diğer canlıların rızqından farklı olarak[424]} *tayyibâttan rızqlandırdık ve onları yarattıklarımızın çoğundan* {yani, canlılardan} *bir tafdîl ile tafdîl ettik* {yani, elleriyle/elleri vâsıtasıyla yemelerini sağlamak sûretiyle üstün kıldık[425]}.

71. *Günün birinde her insânı imâmları* {yani, her ümmeti kitâbları: dünyâda işlediği hayr ve şerrin kaydedildiği kitâbları} *ile çağıracağız...*

("İmâm" lâfzının kullanımı açısından) bunun bir benzeri de, *Biz her şeyi mübîn bir imâmda* {yani, levh-i mahfûz'da} *ihsâ* [*zabt/tesbit*] *ettik* (Yâ-Sîn, 36/12) âyetidir.

...Kimin kitâbı sağ eli ile verilirse, işte onlar {dünyâda iken işlediklerinin yazılı olduğu} *kitâblarını okurlar ve bir fetîl* {yani, hurma çekirdeğinin yarığı üzerindeki ince zar} *kadar zulme uğramazlar.*

72. *Kim de bunda* {ni'metlere karşı} *kör ise* {yani, kâfir/nankör ise, bunları gördüğü hâlde tanımaz, Allâh'tan geldiklerini bildiği hâlde onların sâhibi olan Rabbine şükretmez, O'nu tanıyıp tevhîd etmezse}, *o âhirette de kördür* {yani, onun için ğayb olan ölümden sonra diriliş, hesâb, cennet ve ateş gibi âhiretle ilgili husûslarda da daha ileri derecede kördür} *ve sebîlce de* [*yolca da*] *en dalâlettedir* {yani, tarîkçe de [yolca da] en hatâlıdır}.

73. *Neredeyse seni, sana vahyettiğimizden gayrisini Bize iftira etmen için fitneye düşüreceklerdi* {yani, Sakîfliler seni, sana gönderdiğimiz vahyden alıkoyacaklardı}...

("Fitne" kelimesinin kullanımı açısından) bunun bir benzeri de, *Onlara karşı hazer et; Allâh'ın sana indirdiğinin bazısından seni fitneye düşürmesinler* {yani, alıkoymasınlar} (Mâide, 5/49) âyetidir.

...O taqdîrde seni halîl {yani, muhibb [sevilen/sevgili]} *edinecek-*

---

424 Bu, zayıf bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)
425 Bu, zayıf bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)

lerdi {yani, yapmanı istedikleri husûsları kabûl edip onlara itâ'at etmiş olsaydın o taqdîrde seni seveceklerdi}.

("Halîl" kelimesinin kullanımı açısından) bunun bir benzeri de, *Filanı halîl* {yani, muhibb [sevilen/sevgili]}... (Furqân, 25/28) âyetidir.

74. *Şâyet Biz sana sebât vermeseydik* {yani, ey Muhammed, susmanı sağlamak sûretiyle sana sebât vermeseydik, sen de putların kırılmasını emretmeseydin, o taqdîrde ma'siyete yaklaşacak}, *neredeyse az da olsa onlara meyledecektin* {yani, kısa bir an onlara meyletmeyi istedin: kısacık bir an böyle bir eğilimin oldu}.

("Rükn" kelimesinin kullanımı açısından) bunun bir benzeri de, *...rüknüyle* {yani, meyliyle} *tevelli etti/yüz çevirdi* (Zâriyât, 51/39) âyetidir.

75. *O taqdîrde* {yani, istediklerinde onlara itâ'at ederek az da olsa onlara meyletseydin}, *sana hayâtın da, ölümün de katmerlisini tattırırdık* {yani, dünyâda da, ölümünden sonra da sana kat kat azâb tattırırdık}. *Sonra Bize karşı bir nasîr* {yani, Bizden, Bizim azâbımızdan seni koruyacak hiçbir kimse} *bulamazdın.*

76-77. *Neredeyse seni o arzdan/yerden* {yani, Medîne topraklarından} *istifzâz edeceklerdi* {yani, ayıracaklardı/uzaklaştıracaklardı[426]}, *ondan çıkarmak için. O taqdîrde kendileri de senin arkandan, başka değil pek az kalacaklardı* {yani, eğer bunu yapsalardı, senin ardından pek az bir süre geçtikten sonra dünyâda mutlaka onlara azâb edilirdi}; *senden önce gönderdiğimiz rasûllerimizin sünneti veçhile* {yani, Allâh'ın ma'siyet işleyenler hakkındaki sünneti: geçmiş ümmetlerin rasûllerini yalanlamaları hâlinde azâba uğratılmalarıdır}. *Sen Bizim sünnetimizde hiçbir tahvîl/değişiklik bulamazsın* {kuşkusuz Allâh'ın azâba dâir sözü hakktır: bu sünnet, öncekiler ve sonrakiler hakkında birdir}.

78. *Güneşin dülûkundan gecenin ğasaqına kadar salâtı iqâme et* {yani, güneşin semânın ortasından kaymasından sonra öğle ve ardından da ikindi namazını; güneşin batış yerindeki kırmızılık

426 Bu, delîlsiz bir tahmindir. Zîrâ, üç âyette geçen bu kelimeye, İsrâ/103'te anlam verilmemiş, diğer iki âyette ise iki farklı anlam verilmiştir: İsrâ/64'te, "ayaklarını kaydır"; İsrâ/76'da, "ayıracaklardı/uzaklaştıracaklardı". Ayrıca, İsrâ/76'nın, *Neredeyse seni o arzdan/yerden ayıracaklardı/uzaklaştıracaklardı, ondan çıkarmak için* şeklindeki çevirisi de, kendi içinde tutarsızdır. (Redaktör: E.Ö)

 [redacted]

kaybolduktan sonra gece karanlığında akşam ve ardından da yatsı namazını dosdoğru kıl} *ve fecrin qur'ân'ını* {yani, sabâh namazının qur'ân'ını/okumasını} *da! Kuşkusuz fecrin qur'ân'ı* {*okuması*} *meşhûddur* {yani, gece ve gündüz melekleri hazır bulunurlar}.

Böylece Allâh bu âyette beş vakit namazın hepsini cem'etmiştir.

79. *Geceden de sana mahsûs bir nâfile* [*fazlalık*] *olarak* {günâhlarının bağışlanmasından sonra} *onunla teheccüd et...*

("Nâfile" kelimesinin kullanımı açısından) bunun bir benzeri de, *Biz* {çocuk isteyince} *o'na İshâq'ı ve nâfile* {yani, istediğinden fazla} *olarak Ya'qûb'u bağışladık/bahşettik* (Enbiyâ, 21/73) âyetidir.

...Rabbinin seni mahmûd bir maqâma {yani, a'râf ashâbı hakkında şefâ'at etme maqâmına[427]} *çıkarması umulur.*

Bu durumda bütün mahlûqât O'na hamdeder.

Allâh'ın, Kendisi hakkında kullandığı *asâ* [umulur] lafzı, vücûb ifâde eder.

80. *Ve de ki: "Rabbim! Beni sıdk/doğruluk girdirmi* {yani, yahûdîlere rağmen güvenlik içerisinde Medîne'ye} *girdir, sıdk/doğruluk çıkarışı* {yani, Mekke kâfirlerine karşı zafer kazanmış olarak ve onlara rağmen güvenlik içerisinde Medîne'den Mekke'ye} *çıkar ve benim için ledünnünden* {yani, indinden/yanından} *nasîr bir sultân kıl"* {yani, Mekkelilere karşı bana yardım ve zafer ihsân et}.

81. *De ki: "Hakk* {yani, İslâm} *geldi, bâtıl yok oldu* {yani, şeytâna: putlara ibâdet gitti}. *Kuşkusuz bâtıl* {yani, şeytâna: putlara ibâdet} *yok olucudur/yok olmaya mahkûmdur"* {yani, gidicidir/gitmeye mahkûmdur}.

Bunun bir benzeri de, *Bakarsın ki o yok olmuştur* {yani, gitmiştir} (Enbiyâ, 21/18) âyetidir.

82. *Qur'ân'dan mü'minler için* {qalblere} *bir şifâ* {yani, helâl ve harâm için bir beyân} *ve* {Qur'ân'a îmân eden kimseler için azâbdan kurtaran} *bir rahmet indiriyoruz.* {Qur'ân} *zâlimlerin ise, başka değil hasarını artırıyor.*

---

427 Bu, bâtıl ve saçma bir iddiâdır. (Redaktör: E.Ö)

83. *İnsâna* {yani, kâfire} {hayr ile} *ni'met* {yani, bir rızq} *verdiğimiz zamân,* {du'âdan} *yüz çevirir ve yan çizer* {yani, uzaklaşır}. *Ona bir şerr* {yani, faqîrlik} *messettiği/dokunduğu* {yani, isâbet ettiği} *zamân ise,* {hayırdan yana} *pek ümîdsiz olur.*

84. *De ki: "Her biri kendi uyarınca hareket ediyor* {yani, iyilik yapan da, kötülük yapan da sâhib olduğu tabiata, yoğrulduğu mayaya göre hareket ediyor}. *Rabbiniz kimin sebîlce/yolca en hidâyette olanı daha iyi bilir."*

85. *Sana rûhu soruyorlar. De ki: "Rûh Rabbimin emrindendir"...*

Rûh, "insân sûretinde pek büyük bir melek"tir. Arşın dışındaki mahlûkâtın tümünden daha büyüktür. O melekler üzerinde bir bekçidir, yüzü insân yüzü gibidir.[428]

..."Size ilimden, ancak az birşey verilmiştir {yani, çok zannettiğiniz sizin yanınızdaki ilim, Benim yanımdakine göre pek azdır}.

86. *Andolsun ki, dilersek* {Qur'ân'dan} *sana vahyettiğimizi gideririz...*

Bu, Nebî'nin atalarının dînine da'vet edilmesi üzerine inmiştir.

...Sonra Bize karşı bir vekîl {yani, sana bunu yapmamızı engelleyecek bir kimse} *bulamazsın.*

Allâh şunu istisnâ ediyor:

87. *Rabbinden bir rahmet olması müstesnâ* {yani, Qur'ân Rabbinin sana özel olarak ihsân ettiği bir rahmettir}. *O'nun sana olan fadlı hakîkaten kebîrdir/büyüktür* {yani, azîmdir –özel olarak böyle bir rahmeti ihsân ettiği için pek büyüktür–}.

88. *De ki: "Andolsun ki, eğer insânlar ve cinnler bu Qur'ân'ın mislini getirmek için toplansalar, onun mislini getiremezler* {yani, getirmeye kudretleri yetmez}; *birbirine zahîr de* [*destek de/yardımcı da*] *olsalar."*

Allâh, *De ki: "Haydi onun misli uydurma on sûre getirin"* (Hûd, 11/13) buyruğunu da indirmiş, fakat buna da tâqatleri yetmemişti. Sonra Allâh onlara, *Haydi onun misli bir sûre getirin* (Yûnus, 10/38) diye meydan okudu, fakat buna bile tâqatleri yetmedi. Allâh Nebî'ye haber vererek, *De ki: "Andol-*

428 Bu, saçma bir iddiâdır ve ğayb taşlamadır. (Redaktör: E.Ö)

sun ki, eğer insânlar ve cinnler bu Qur'ân'ın mislini getirmek için toplansalar, onun mislini getiremezler, birbirine zahîr de** (destek de/yardımcı da) **olsalar" buyurdu.

89. ***Andolsun ki, Biz bu Qur'ân'da insânlar için her meselden tasrîf*** (yani, darb) ***ettik*** (yani, çeşitli işlere dâir her benzetmeden yaptık) ***da insânların çoğu küfrden başkasını kabûl etmekten kaçındılar*** (yani, Qur'ân'ı inkâr ettiler).

90-93. ***Dediler ki: "Bize arzdan*** (yani, Mekke toprağından) ***bir pınar*** (yani, akan bir pınar) ***fışkırtmadıkça sana imân etmeyeceğiz veya senin için hurmalıklardan, üzümlüklerden bir cennet*** (yani, bostan) ***olsun da aralarından*** (yani, hurmalıklar ile üzümlükler arasından) ***şarıl şarıl nehirler*** (yani, akıp duran pınarlar) ***akıtasın veya iddiâ ettiğin gibi semâyı üzerimize bir kisef olarak*** (yani, bir parça olarak/semânın bir tarafını) ***düşüresin yâhûd bir kabîl*** (yani, kefîl) ***olarak Allâh'ı ve melekleri*** (gözlerimizle görecek şekilde) ***getiresin veya altından bir evin olsun veya semâya çıkasın, ama*** (semâdan) ***bize*** (senin, O'nun Rasûlü olduğunu belirten) ***okuyacağımız bir kitâb/mektub*** (yani, Allâh'tan bir kitâb/mektub) ***indirmediğin sürece çıktığına da aslâ îmân etmeyiz"...***

Bunun üzerine Allâh buyurdu ki:

...(Ey Rasûl! Mekke kâfirlerine) ***de ki: "Rabbimi tenzih ederim! Ben, beşer bir rasûlden başka birşey miyim?"***

Allâh onların, "Allâh Muhammed'i bir rasûl olarak göndermemiştir" **şeklindeki** yalanlamalarından Kendini tenzih ederek, o'na, "Ben, beşer bir **rasûlden başka birşey değilim"** demesini emrediyor.

94. ***Kendilerine hidâyet*** (yani, beyân: Qur'ân –ki o, dalâletten kurtaran bir hidâyettir–) ***geldiği zamân, insânları*** (yani, Mekke kâfirlerinin reislerini) ***îmân etmekten*** (yani, Qur'ân'ı tasdîq etmekten) ***alıkoyan şey onların, "Allâh bir beşeri mi rasûl olarak gönderdi?!" demeleridir.***

95. ***De ki: "Şâyet arzda mutma'in*** (yani, orada iqâmet eden) ***yürüyen/dolaşan melekler olsaydı, Biz de onlara semâdan melek bir rasûl indirirdik."***

(***Mutma'in-itmi'nân*** lâfzının kullanımı açısından) bunun bir benzeri ***de, itmi'nâna erdiğinizde*** (yani, mukîm olduğunuzda/iqâmet hâlinde iken) ***salâtı iqâme edin*** (*namazı dosdoğru kılın*) (Nisâ, 4/103) âyetidir.

96. *De ki: "Benimle sizin aranızda şâhid olarak Allâh kâfîdir* {yani, benim Allâh'ın Rasûlü olduğuma dâir, Allâh'tan daha üstün bir şâhid yoktur}. *Doğrusu O kullarına* {-özellikle Muhammed'e risâleti vermekle-} *habîrdir* {*haberdardır*}, *basîrdir"* {*âşinâdır*}.

97. *Allâh kimi* {dînine} *hidâyet ederse, hidâyete eren odur. Kimi de* {dîninden} *dalâlete düşürürse, artık onlar için O'nun dûnundan/berisinden* {dalâletten kurtarıp İslâm'a hidâyet edecek} *velîler* {yani, arkadaşlar} *bulamazsın. Onları qıyâmet günü* {hesâbdan sonra} *yüzü koyun haşrederiz; kör, dilsiz ve sağır olarak... Me'vâları* {yani, varacakları yer} *cehennemdir. Alevi her habt ettikce* {*dindikce/sâkinleştikce*}, *onlara bir sa'îr* {*alev*} *ziyâde ederiz* {yani, ateşin alevini artırırız}.

Cehennemin ateşi, kemikleri dışında birşey kalmamak üzere onları yeyip kömür hâline getirmedikçe sâkinleşmez. İşte "el-habt" budur. Çünkü ateş onları yedikten sonra, onlara yeni deriler verilecek ve ateş tekrar alevlendirilecek ve bu hâlleri ebediyyen böylece sürüp gidecektir. İşte, *Her habt ettikçe* {*dindikçe/sâkinleştikçe*}, *onlara bir sa'îr* {*alev*} *ziyâde ederiz* buyruğu buna işâret ediyor.

98. *Şu* {azâb ve ateş}, *onların karşılığıdır. Doğrusu onlar âyetlerimize küfrettiler* {yani, Qur'ân âyetlerini inkâr ettiler} *ve "Bir yığın kemik ve ufalanmış toz* {yani, toprak} *olduğumuz vakit mi, sâhi biz yeniden mi halqedilip/yaratılıp ba's olunacağız"* {*diriltileceğiz*} *dediler.*

Onlar, ilk yaratılış gibi yeniden diriltilmeyi kasdetmektedirler.

Allâh ibret almaları için şöyle buyuruyor:

99. *Semâvât u arzı halqetmiş/yaratmış olan Allâh'ın onların mislini halqetmeye/yaratmaya qâdir* {yani, âhirette onlar gibisini yaratma gücüne sâhib} *olduğunu görmediler mi* {yani, bilmiyorlar mı -onlar kendilerini yaratanın Allâh olduğunu biliyorlar, itirâf ve kabûl ediyorlar-}...

Nitekim bu, *Andolsun ki, onlara, "Semâvât u arzı kim yarattı?" diye sorsan, elbette, "Allâh" derler* (Lokmân, 31/25) âyetinden de açıkça anlaşılıyor.

Esâsen bundan başka verecekleri bir cevâb da yoktur. Buna rağmen onlar Allâh'tan başkasına ibâdet ediyorlar. Oysa ki -onların da itiraf ettiği üzere- kendilerini ve semâvât u arzı Allâh yaratmıştır. Semâvât u arzın yaratıl-

ması ise, kuşkusuz insânın yaratılmasından daha azametlidir, daha büyüktür.

...*ve onlar için* {ölümden sonra diriltilecekleri müsemmâ/belirli} *bir ecel kıldı/yaptı, ki onda rayb* {yani, ölümden sonra dirilişin gerçekleşeceğinde bir şekk/kuşku} *yoktur. Fakat zâlimler* {yani, Mekke müşrikleri} *küfrden* {yani, ölümden sonra dirilişi inkârdan} *başkasına bakmıyorlar.*

100. *De ki: "Şâyet Rabbimin rahmet hazînelerine* {yani, rızqın anahtarlarına: göklerin kilidlerine} *siz sâhib olsaydınız* {yani, rızq elinizde bulunsaydı ve onu paylaştıran siz olsaydınız}, *harcayıp tüketme* {yani, faqîr düşme, muhtaç olma} *haşyetiyle tutardınız* {yani, muhâfaza eder tutardınız/alıkoyardınız}. *Zâten insân* {yani, kâfir} *çok qatûrdur* {yani, bahîldir/cimridir}.

101. *Andolsun Biz Mûsâ'ya dokuz âyâtı beyyinât* {yani, parlayan el ve asâ, tûfân, çekirge, haşerat, kurbağa, kan, kıtlık yılları, dinar ve dirhemlerin üzerlerinin silinmesi[429] mu'cizelerini} *verdik. İsrâîloğulları'na* {bunları} *sor.* {Mûsâ} *onlara* {hidâyetle} *geldiğinde, Fir'avn o'na, "Doğrusu ben seni ey Mûsâ, sihrlenmiş* {yani, aqlı başından gitmiş} *zannediyorum"*{yani, sanıyorum} *dedi.*

102. {Mûsâ da, Fir'avn'a} *dedi ki: "Andolsun ki bunları* {yani, bu dokuz mu'cizeyi} *basîretler* {yani, gözleri açan basîret ve hatırlatma} *olmak üzere semâvât u arzın rabbinden başkasının indirmediğini biliyorsun* {yani, hiç kimse bu âyetlerin benzerini dahi getirmeye güç yetiremez}. *Doğrusu ben de seni ey Fir'avn mesbûr* {yani, mel'ûn} *zannediyorum* {yani, sanıyorum}.

103. *Bunun üzerine onları o arzdan* {yani, Mısr topraklarından} *istifzâz etmeyi irâde etti...*

("İstifzâz" lâfzının kullanımı açısından) bunun bir benzeri de, *Neredeyse seni o arzdan* {yani, Medîne topraklarından} *istifzâz edeceklerdi* {yani, ayıracaklardı/uzaklaştıracaklardı}, *ondan/oradan çıkarmak için...* (İsrâ, 17/76) âyetidir.

...*Biz de onu, berâberindekilerle* {yani, ordusuyla/askerleriyle} *birlikte tümünü suda boğduk.*

---

429 Bu [dinar ve dirhemlerin üzerlerinin silinmesi], delîlsiz bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)

104. *Onun* {yani, Fir'avn'ın} *ardından İsrâîloğulları'na,* {onlar Çin nehri ötesinde oldukları,[430] berâberlerinde de Tevrât bulunduğu hâlde} *dedik ki: "O arza yerleşin"...*

Bu, Mûsâ'dan ve Yûşâ b. Nûn'dan sonra olmuştur.

..."Âhiret va'di {yani, âhiret mîqâtı: qıyâmet günü} *gelince, sizi* {yani, Mûsâ qavmini} *lefîf* {yani, toplu} *olarak getireceğiz.*

105. *Biz onu* {yani, Qur'ân'ı} {levh-i mahfûz'dan Muhammed'e} *hakk olarak indirdik. O da hakk olarak indi* {yani, Cibrîl onu, bir amaç bulunmadan bâtıl olarak indirmedi}. *Seni de, ancak* {cennet ile} *müjdeleyici ve* {ateşten} *uyarıcı olarak gönderdik.*

106. *Biz onu bir qur'ân [hitâbe] olmak üzere ayırdık* {yani, onu bir defada cümleten [topluca/toptan] indirmedik, parça parça beyân ettik –onun ilki ile sonu arasında 25 yıllık bir süre bulunuyor–[431]},...

Bunun bir benzeri de, *O Qur'ân o'na cümleten [topluca/toptan] indirilmeli değil miydi?!* (Furqân, 25/32) âyetidir.

...ki insânlara onu muks {yani, –hafaza için– tertîl} *üzere okuyasın ve onu tenzîlen inzâl ettik* {yani, Qur'ân âyetlerini ardı arkasına bölümler hâlinde indirdik}.

107. {Mekke kâfirlerine} *de ki: "Ona* {yani, Qur'ân'a} *îmân edin veya îmân etmeyin* {yani, Qur'ân'ı ister tasdîq edin, ister tasdîq etmeyin}. *Kuşkusuz ondan* {yani, bu Qur'ân'dan} *önce kendilerine* {Tevrât ile} *ilim verilenlere* {yani, Abdullâh b. Selâm ve arkadaşlarına} {Qur'ân} *tilâvet edilince, çeneleri* {yani, yüzleri} *üstü kapanıp secde ederler"...*

108. *...ve "*{Qur'ân'ı indiren} *Rabbimizi tenzih ederiz* {o, Allâh'tandır}. *Hakîkaten Rabbimizin* {Tevrât'taki} *va'di, fiile çıkarılmıştır"* {yani, onu Muhammed'e indireceğine dâir va'dini gerçekleştirmiştir} *derler...*

109. *...ve ağlayarak çeneleri üstü* {yani, yüzleri üstü secde ederek} *kapanırlar ve bu, onların huşûunu ziyâde eder* {yani, Qur'ân: Qur'ân'daki va'd ve va'îdler/tehdidler onların tevâzuunu arttırır}.

[430] Bu [Çin nehri ötesinde oldukları], delîlsiz bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)

[431] Bu [Qur'ân'ın inmeye başlamasıyla sona ermesi arasında 25 yıllık bir süre bulunduğu], rivâyetlerden sâdece biridir. (Redaktör: E.Ö)

110. *De ki: "Allâh diye du'â edin veya Rahmân diye du'â edin. Hangisi ile du'â ederseniz edin* (yani, o ikisinden hangisi ile du'â ederseniz edin, du'ânızda o ikisinden hangisini söylerseniz söyleyin), *en güzel isimler* (yani, Haşr sûresi'ndeki ve Qur'ân'ın diğer yerlerindeki en güzel isimler) *O'nundur." Bununla berâber, salâtını cehretme. Bununla berâber, salâtını cehretme* (yani, müşriklerin duyup da sana eziyet edecekleri şekilde namazında qırâ'atini yükseltme) *ve onu gizleme* (yani, ashâbının duyamayacağı kadar Qur'ân'ı gizli okuma); *şu ikisi arası* (yani, sesini yükseltmek ile alçaltmak arasında) *bir yol tut!*

111. *Ve de ki: "Hamd* (bana bu âyeti öğreten) *o Allâh'a ki, bir veled edinmedi* (yani, ne Uzeyr'i, ne de İsâ'yı çocuk edindi), *mülkünde* (meleklerden) *O'na bir ortak da yoktur ve O'na zül'den bir velî de yoktur"* (yani, hoşlarına gitmeyen bir işle âniden karşılaştıkları vakit insânların yardım umdukları gibi, âcizliğinden ötürü yardımına ihtiyaç duyacağı bir yakını, arkadaşı da yoktur)...

Çünkü yahûdîler, "Uzeyr Allâh'ın oğludur"; hristiyanlar, "Mesîh Allâh'ın oğludur"; Arablar ise, "Allâh'ın meleklerden ortağı vardır" diyordu. Allâh onların yalancı olduklarını belirterek, söylediklerinden Kendini tenzîh edip, *Ve de ki: "Hamd* (bana bu âyeti öğreten) *o Allâh'a ki, bir veled edinmedi* (yani, ne Uzeyr'i, ne de İsâ'yı çocuk edindi), *mülkünde* (meleklerden) *O'na bir ortak da yoktur ve O'na zül'den bir velî de yoktur"* (yani, hoşlarına gitmeyen bir işle âniden karşılaştıkları vakit insânların yardım umdukları gibi, âcizliğinden ötürü yardımına ihtiyaç duyacağı bir yakını, arkadaşı da yoktur) buyruğunu indirdi.

> ...*O'nu tekbir ettikçe et* (yani, ey Muhammed O'nu edebildiğin kadar ta'zîm et. Kuşkusuz kim Allâh'ın bir çocuğu ya da ortağı olduğunu iddiâ ederse, O'nu ta'zîm etmiş olmaz. O bakımdan sen O'nu hristiyanların, yahûdîlerin ve Arabların isnâdlarından tenzîh et).

18. KEHF SÛRESİ

MEKKÎ, 110 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *Hamd o Allâh'adır ki, kuluna o Kitâbı* (yani, Qur'ân'ı) *indirdi, onda bir 'ıwec* (yani, ihtilâf/tutarsızlık) *kılmadı/yapmadı.*

2. (Onu) *qayyim* (yani, mustaqîm/dosdoğru) *olarak* (indirdi), *ki* (Muhammed Qur'ân'da bulunanlarla) *O'nun ledünnünden* (yani, indinden/yanından) *şiddetli bir be's* (yani, azâb) *ile inzâr etsin ve sâlih ameller işleyen mü'minlere* (yani, sözü geçen bu kimselere) (Qur'ân'da bulunan sevâbları/mükâfâtları) *müjdelesin: onlar için hasen/güzel bir ecr* (yani, kerîm bir karşılık: cennet) *vardır.*

3-4. *Ebediyyen onda* (yani, karşılık olarak o cennette) *kalacaklar* (yani, onda mukîm olacaklar/iqâmet edecekler)

Sonra yahûdîleri zikrederek buyuruyor ki:

4. *ve* (Muhammed), *"Allâh veled* (yani, Uzeyr'i çocuk/oğul) *edindi" diyen* (yahûdî)*leri inzâr etsin.*

Allâh onlara şöyle cevâb veriyor:

5. *Oysa onların ve atalarının ona* ((yani, Allâh'ın veled edindiğine)) *dâir bir ilmi yoktur. Ağızlarından çıkan kelime* (yani, "Uzeyr Allâh'ın oğludur" sözü) *ne büyük* (yani, azametli/ağır). *Başka değil bir yalan söylüyorlar.*

Allâh, onların sözlerine üzülen Nebî'ye buyurdu ki:

6. *Şimdi bu hadîs'e îmân* (yani, Qur'ân'ı tasdîq) *etmiyorlar diye eserleri üzerine esef ederek* (yani, onlara üzülerek) *belki kendine kıyacaksın* (yani, onların bu yaptıklarına üzüldüğünden ötürü az kalsın kendini öldüreceksin).

Bunun bir benzeri de, *Mü'min olmuyorlar diye* (üzüntüden) *belki kendine kıyacaksın* (yani, kendini öldüreceksin) (Şu'arâ, 26/3) âyetidir.

7. *Biz arzdaki şeyleri* (yani, bitkileri –yıl be yıl–) *onun için bir zînet yaptık/kıldık, ki onları belâlandıralım* (yani, ibret almalarını sağlayalım); *hangisi* ((ibret alıp da)) *daha güzel amel işleyecek diye.*

110. ***De ki: "Allâh diye du'â edin veya Rahmân diye du'â edin. Hangisi ile du'â ederseniz edin*** {yani, o ikisinden hangisi ile du'â ederseniz edin, du'ânızda o ikisinden hangisini söylerseniz söyleyin}, ***en güzel isimler*** {yani, Haşr sûresi'ndeki ve Qur'ân'ın diğer yerlerindeki en güzel isimler} *O'nundur." Bununla berâber, salâtını cehretme. Bununla berâber, salâtını cehretme* {yani, müşriklerin duyup da sana eziyet edecekleri şekilde namazında qırâ'atini yükseltme} *ve onu gizleme* {yani, ashâbının duyamayacağı kadar Qur'ân'ı gizli okuma}; *şu ikisi arası* {yani, sesini yükseltmek ile alçaltmak arasında} *bir yol tut!*

111. *Ve de ki: "Hamd* {bana bu âyeti öğreten} *o Allâh'a ki, bir veled edinmedi* {yani, ne Uzeyr'i, ne de Îsâ'yı çocuk edindi}, *mülkünde* {meleklerden} *O'na bir ortak da yoktur ve O'na zül'den bir velî de yoktur"* {yani, hoşlarına gitmeyen bir işle âniden karşılaştıkları vakit insânların yardım umdukları gibi, âcizliğinden ötürü yardımına ihtiyaç duyacağı bir yakını, arkadaşı da yoktur}...

Çünkü yahûdîler, "Uzeyr Allâh'ın oğludur"; hristiyanlar, "Mesîh Allâh'ın oğludur"; Arablar ise, "Allâh'ın meleklerden ortağı vardır" diyordu. Allâh onların yalancı olduklarını belirterek, söylediklerinden Kendini tenzîh edip, *Ve de ki: "Hamd* {bana bu âyeti öğreten} *o Allâh'a ki, bir veled edinmedi* {yani, ne Uzeyr'i, ne de Îsâ'yı çocuk edindi}, *mülkünde* {meleklerden} *O'na bir ortak da yoktur ve O'na zül'den bir velî de yoktur"* {yani, hoşlarına gitmeyen bir işle âniden karşılaştıkları vakit insânların yardım umdukları gibi, âcizliğinden ötürü yardımına ihtiyaç duyacağı bir yakını, arkadaşı da yoktur} buyruğunu indirdi.

...*O'nu tekbir ettikçe et* {yani, ey Muhammed O'nu edebildiğin kadar ta'zîm et. Kuşkusuz kim Allâh'ın bir çocuğu ya da ortağı olduğunu iddiâ ederse, O'nu ta'zîm etmiş olmaz. O bakımdan sen O'nu hristiyanların, yahûdîlerin ve Arabların isnâdlarından tenzih et}.

18. KEHF SÛRESİ

MEKKÎ, 110 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *Hamd o Allâh'adır ki, kuluna o Kitâbı* {yani, Qur'ân'ı} *indirdi, onda bir 'ıvec* {yani, ihtilâf/tutarsızlık} *kılmadı/yapmadı.*

2. {Onu} *qayyim* {yani, mustaqîm/dosdoğru} *olarak* {indirdi}, *ki* {Muhammed Qur'ân'da bulunanlarla} *O'nun ledünnünden* {yani, indinden/yanından} *şiddetli bir be's* {yani, azâb} *ile inzâr etsin ve sâlih ameller işleyen mü'minlere* {yani, sözü geçen bu kimselere} {Qur'ân'da bulunan sevâbları/mükâfâtları} *müjdelesin: onlar için hasen/güzel bir ecr* {yani, kerîm bir karşılık: cennet} *vardır.*

3-4. *Ebediyyen onda* {yani, karşılık olarak o cennette} *kalacaklar* {yani, onda mukîm olacaklar/iqâmet edecekler}

Sonra yahûdîleri zikrederek buyuruyor ki:

4. *ve* {Muhammed}, *"Allâh veled* {yani, Uzeyr'i çocuk/oğul} *edindi" diyen* {yahûdî}*leri inzâr etsin.*

Allâh onlara şöyle cevâb veriyor:

5. *Oysa onların ve atalarının ona* {(yani, Allâh'ın veled edindiğine)} *dâir bir ilmi yoktur. Ağızlarından çıkan kelime* {yani, "Uzeyr Allâh'ın oğludur" sözü} *ne büyük* {yani, azametli/ağır}. *Başka değil bir yalan söylüyorlar.*

Allâh, onların sözlerine üzülen Nebî'ye buyurdu ki:

6. *Şimdi bu hadîs'e îmân* {yani, Qur'ân'ı tasdîq} *etmiyorlar diye eserleri üzerine esef ederek* {yani, onlara üzülerek} *belki kendine kıyacaksın* {yani, onların bu yaptıklarına üzüldüğünden ötürü az kalsın kendini öldüreceksin}.

Bunun bir benzeri de, *Mü'min olmuyorlar diye* {üzüntüden} *belki kendine kıyacaksın* {yani, kendini öldüreceksin} (Şu'arâ, 26/3) âyetidir.

7. *Biz arzdaki şeyleri* {yani, bitkileri –yıl be yıl–} *onun için bir zînet yaptık/kıldık, ki onları belâlandıralım* {yani, ibret almalarını sağlayalım}; *hangisi* {(ibret alıp da)} *daha güzel amel işleyecek diye.*

8. ***Bununla berâber Biz onun*** {yani, arzın} ***üzerindeki şeyleri*** {âhirette} ***cürüz bir sa'îd kılacağız/yapacağız*** {yani, dümdüz ve pürüzsüz bir toprak yapacağız –üzerinde ilk yaratıldığı gibi ne bir dağ, ne bir bitki kalacak–}.

9. ***Yoksa sen kehf ü raqîm ashâbının, Bizim âyetlerimizden bir acîbe olduklarını mı sandın*** {yani, Biz sana geçmiş ümmetlerin durumlarına dâir vahyler gönderdik, insânların çeşitli hâlleriyle ilgili bilgiler öğrettik. Ashâb-ı Kehf'ten önce ve sonra olanları da anlattık. Bizim bu anlattıklarımız Ashâb-ı Kehf'in durumundan daha hayret vericidir. Ashâb-ı Kehf'e dâir anlatılanlar Bizim sana vahyettiklerimizden daha hayret verici, şaşırtıcı değildir}.

Kehf, "dağda bulunan mağara gibi (büyük) oyuklar"a denilir. *Raqîm* ise, "bir yazı"dır [kitâbdır/kitâbedir]. Nitekim Allâh, *Hayır, doğrusu füccârın kitâbı siccîndedir. Siccîni sana ne idrak ettirdi? Merqûm bir kitâb* {yani, yazılmış bir kitâb} (Mutaffifîn, 83/7-9) buyuruyor.

10. *Hani o fitye* [genç yiğitler] *o kehf'e* [geniş mağaraya] *çekildiler de dediler ki: "Rabbimiz! Bize ledünnünden* {yani, indinden/yanından} *bir rahmet* {yani, bir rızq} *ve bizim için işimizden bir reşed* {yani, kolaylık} *ver."*

Buyrukta taqdîm vardır {(yani, "işimizden bir reşed ver ve bize indinden bir rahmet gönder" taqdîrindedir)}.

11. *Bunun üzerine Biz de nice seneler* {yani, 309 sene[432]} *mağarada* {uyutarak} *onların kulakları üzerine darbettik.*

12. *Sonra,* {uykularının ardından} *onları ba'settik/uyandırdık, ki iki hizbden* {yani, onların mü'min ve müşriklerinin} *hangisinin* {uykuda iken} *bekledikleri süreyi/müddeti daha iyi hesâb ettiğini bilelim* {yani, görelim}.

Onların mü'minleri –ki o genç delikanlıların durumlarını yazanlardır– bunların [ashâb-ı kehf'in] mağarada kaldıkları/uykuda geçirdikleri süreyi o toplumun kâfirlerinden daha iyi biliyorlardı. Gençler uykularından uyandırılınca, qaryeye/şehre gittiler ve bütün şehir ahâlisi teslîm oldu.

13. *Biz sana onların nebelerini/haberlerini hakk ile kıssa ediyoruz: "Doğrusu onlar Rabb'lerine îmân eden* {yani, Rabb'lerinin tevhî-

---

432 Bu, gaybı taşlayanların sözüdür. (Redaktör: E.Ö)

dîni tasdîq eden) *fitye idiler (genç yiğitlerdi)*. *Biz de* (qavmlerinden ayrılıp uzaklaştıkları vakit) *hidâyetlerini ziyâde ettik/artırdık...*

14. *...ve qalblerine* (îmân ile) *rabtettik. O vakit ki dikilip de* (yani, ayakları üzerine kalkıp da/qıyâm edip de) *dediler ki: "Bizim Rabbimiz* (odur ki), *semâvât u arzın [gökler ve yerin] rabbidir. O'nun dûnundan/berisinden ilâhlara* (yani, Allâh'ın gayri bir rabbe) *du'â etmeyiz/çağırmayız* (yani, qavmimizin yaptığı gibi Allâh'ın gayri bir rabbe ibâdet etmeyiz). (Eğer böyle birşey yapacak olursak) *o taqdîrde* (Allâh'a karşı) *şatat* (yani, cevr [zulm]) *söylemiş oluruz."*

("Şatat" lafzının kullanımı/ma'nâsı açısından), *Şatat yapma ve bizi hidâyete ilet* (Sâd, 38/22) ile, *Doğrusu bizim sefîhimiz Allâh'a karşı bir şatat söylüyormuş* (Cinn, 72/4) âyet-i kerîmeleri de bunun benzeridir.

15. *"Şu bizim qavmimiz O'nun dûnundan/berisinden* (kendilerine ibâdet ettikleri sahte/uydurma) *ilâhlar edindiler. Onlara* (yani, bu sahte/uydurma ilâhların ilâh olduklarına) *dâir beyyin/açık bir hüccet/delîl getirselerdi ya! Artık* (O'nunla birlikte başka ilâhlar bulunduğunu iddiâ ederek) *Allâh üzerine bir yalanı uydurandan [Allâh'a yalan isnâd edenden] kim daha zâlimdir"* (yani, hiç kimse ondan daha zâlim değildir/olamaz).

16. *"Madem ki Allâh müstesnâ, onlardan ve onların* (Allâh'ın dûnundan/berisinden) *ibâdet ettiklerinden* (yani, uydurma ilâhlardan) *i'tizâl ettiniz/ayrıldınız"...*

"Allâh müstesnâ" diye yaptıkları istisnâ, O'nu tanımaktan ayrılmayın" demektir. Çünkü onlar Allâh'ın rabb'leri olduğunu, kendilerini ve eşyânın tümünü O'nun yarattığını biliyorlardı.

..."o hâlde mağaraya çekilin" (yani, ulaşın/varın)...

(Aynı kökten gelen lafzın kullanımı açısından), *Hani o kayaya çekildiğimiz [aveynâ] vakit...* (Kehf, 18/63) âyeti de buna benziyor.

..."Rabbiniz sizin için rahmetinden (yani, rızqından) *neşretsin* (yani, bastetsin [yaysın]) *ve sizin için işinizden rıfk* (yani, size kolay) *olanı hazırlasın"* (Allâh da onlar için mağarada uyumayı hazırladı).

Bunlar genç yiğitlerin söyledikleri sözlerdi.

17. ***Doğduğu zaman güneşin mağaralarından sağ tarafa yöneldiğini*** **(yani, onlara değmeyip mağaralarından yana meylettiğini)**, ***batığında da*** **(güneşin onlara değmeden)** ***onların sol tarafından kaydığını ve onların da onun genişçe bir yerinde*** **(yani, mağaranın bir zâviyesinde/köşesinde)** ***bulunduklarını görürdün. Şu*** **(yani, bu genç yiğitlerin durumu ile ilgili zikredilenler)**, ***Allâh'ın âyetlerindendir*** **(yani, alâmetlerinden ve san'atındandır)**. ***Allâh kimi*** **(dînine)** ***hidâyet ederse, o mühtedidir*** **[*hidâyettedir*]** ***ve kimi de*** **(dîni olan İslâm'dan)** ***idlâl ederse, artık onun için bir mürşid*** **[*irşadçı*]** ***bulamazsın*** **(yani, onu hidâyete irşad edecek (bir velî) bulamazsın –çünkü onun velîsi de dalâlette onun benzeridir–)**.

18. ***Onları*** **(gözleri açık olduğu hâlde bir yandan öbürüne çevrildikleri vakit)** ***uyanık sanırdın. Hâlbuki onlar uyuyorlardı ve*** **(uyurken)** ***onları*** **(kendileri şuûrunda olmaksızın)** ***sağa-sola çeviriyorduk ve onların*** **(Qımtîr adındaki[433])** ***köpekleri*** **(–ki Mekselmînâ'ya âit idi–[434])** ***de girişte*** **(yani, mağaranın kapısındaki boşlukta)** ***iki kolunu*** **[*ön ayaklarını*]** ***uzatmıştı.*** **(Ey Nebî!)** ***Onları*** **(çevirirken)** ***üzerlerine çıkavarsaydın/onlara muttali olsaydın, onlardan geri dönüp kaçardın ve onlardan dehşet dolardın.***

19. ***Yine şunun gibi/senelerce uyuttuğumuz gibi onları ba'settik de*** **(yani, uykularından kaldırdık/uyandırdık da)**, ***aralarında sormaya başladılar. Onlardan bir qâil*** **(yani, yaşça en büyükleri olan Mekselmînâ[435])**, "**(Uykuda)** ***ne kadar durdunuz?" diye sordu. "Bir gün veya bir günün birazı durduk" cevâbını verdiler. Dediler*** **(yalnızca Mekselmînâ dedi)** ***ki: "Ne kadar*** **(yani, uykunuzda ne kadar)** ***durduğunuzu Rabbiniz daha iyi*** **(yani, sizden daha iyi)** ***bilir"...***

Böylece bu husûstaki ilmi Allâh'a havâle ettiler. Sonra Mekselmînâ sözüne şöyle devâm etti:

..."Şimdi birinizi bu gümüş paranız **(yani, berâberinizdeki dirhemler)** ***ile medineye/şehre gönderin*** **(–onlar da Yemlihâ'yı gönderdiler–[436])** ***de baksın hangi yemek/yiyecek ezkâ/daha temiz*** **(ya-**

---

433 Köpeklerinin adını ancak Allâh bilir. (Redaktör: E.Ö)
434 Bu, İsrâiliyâta dayalı bir iddiâdır. (Redaktör: E.Ö)
435 Bu, delilsiz bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)
436 Bu, delilsiz bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)

ni, tayyib/hoş} *ise, size ondan bir rızq getirsin ve aman çok dikkatli hareket etsin* {yani, kimsenin onu fark etmemesi için normal hareket etsin}, *sakın sizi birine fark ettirmesin"* {yani, insânlardan hiç birine yerinizi belli etmesin}.

20. *"Kuşkusuz onlar size karşı üstünlük sağlarlarsa, sizi recmederler* {yani, öldürürler} *yâhûd milletlerine* {yani, küfr olan dînlerine} *iâde ederler/döndürürler. O taqdîrde ebediyyen iflâh olmazsınız."*

Bu sözler, Mekselmînâ'nın diğer gençlere/arkadaşlarına söylediği sözlerdendir.

21. *Yine şunun [senelerce uyuttuğumuz, sonra uyandırdığımız] gibi, onlara vukûf peydâ ettirdik* {yani, onlara muttali olunmasını sağladık}; *ki* {onların kâfirleri ve ölümden sonra dirilişi yalanlayanlar onlara nazar ederek} *Allâh'ın va'dinin* {yani, ölümden sonra dirilişin} *hakk olduğunu* {yani, onun kesinlikle gerçekleşeceğini} *ve hakîkaten Sâ'ati* {yani, Sâ'atin gelip dikileceğini [kâinatın dengesinin bozulup altüst olacağını]} *–ki onda rayb* {yani, qıyâmetin kopacağı husûsunda şekk/kuşku} *yoktur– bilsinler* {ki o, mutlaka gerçekleşecektir}. *Hani onlar işlerini aralarında nizâ ediyorlardı/tartışıyorlardı da dediler ki: "Üzerlerine bir binâ yapın. Rabb'leri onları* {yani, yapacakları işle ilgili sözleri husûsunda ihtilâf ettiklerini} *daha iyi bilir"...*

Aralarındaki anlaşmazlık şu idi: "Biz bu genç yiğitlere ne yapalım" dediklerinde bazıları, "Üzerlerine bir bina yapalım" derken, bazıları da –ki bunlar mü'minlerdir– şu teklifte bulundular:

...Onların işine gâlib gelenler ise, "Biz onların üzerine bir mescid edineceğiz" dediler {ve mağaranın kapısı önünde bir mescid binâ ettiler}.

22. {Necran hristiyanları}, "{O genç yiğitlerin sayısı} *üçtür* {yani, onlar üç kişidir}, *dördüncüleri köpekleridir" derler. "Beştir, altıncıları köpekleridir" derler. –Bu gaybı taşlamaktır–* {yani, onlar zann ile atıyorlar; bu husûsta yaqînleri yoktur}. {Yine onlar,} *"Yedidir, sekizincileri köpekleridir" derler...*

Burada *ve sâminuhum* [sekizincileri] lâfzının başına "vav" getirilmesi, bundan önce kelâmın inkıtâı sebebiyledir. Ebu'l-Abbâs Sa'leb dedi ki: "Buradaki *vav*, hâl vav'ıdır." Buna göre anlam, köpeğin zikredilmesi esnâsında

onların hâli budur demek olur. Bu da, Necran hristiyanlarının –ki es-Seyyid ve el-Âkib onlardandır– ve Mar-Ya'qûbîlerin –ki bunlar da hristiyan grublarından birisidir– sözleridir.

...{Hristiyanlara} ***de ki: "Rabbim onların sayısını*** {başkasından} ***daha iyi bilir. Onları*** {yani, onların sayılarını} *bilmezler;...*

Sonra istisnâda bulunuyor:

...***pek az müstesnâ*** {yani, o genç yiğitlerin sayısını, hristiyanların **bir başka hizbini teşkil eden** Nastûrîlerden pek azı bilir}...

Onların işine gâlib gelen kimseler ise, "Üzerlerine bir binâ yapın" diyen **Bendâsis es-Sulh ve berâberindeki kimselerdi.**

...*O* ***hâlde*** {ey Muhammed,} *onlar* {yani, bu genç yiğitlerin durumu} ***hakkında, zâhir*** {yani, Qur'ân'daki hakk} *dışında* {hristiyanlara karşı} ***münâkaşa etme*** {yani, onların durumu ile ilgili olarak kıssa olarak anlattıklarımız sana yeter} *ve onlar hakkında onlar-* ***dan birine birşey sorma*** {yani, bu gençlerin durumu hakkında hristiyanlardan kimseye bir suâl sorma}.

23. ***Hiçbir şey için, "Ben bunu yarın mutlaka yapacağım" deme;***

24. ***Allâh'ın dilemesi(ne bağlaman)*** *müstesnâ. Unuttuğun zamân* ***Rabbini an*** {yani, istisnâ yapmayı hatırladığın taqdîrde "inşallâh" diyerek istisnâ yap}...

Nebî'ye yönelik olan Allâh'ın bu buyruğu, Ashâb-ı Kehf hakkında vahy **inmeden önce "inşâallah" demesi gerektiğini ifâde ediyor.**

...ve de ki: "Umulur ki Rabbim beni bundan daha yakın bir reşede hidâyet eder."

Çünkü Nebî onlara, "Yarın gelin sorunuza cevâb vereyim" demişti. Allâh da Nebî'ye, "Sen onlara, 'Umulur ki Rabbim beni, bu mî'âddan daha çabuk bir reşede irşad eder' de" buyuruyor.

25. {Hristiyanlar dediler ki:} *"Onlar mağaralarında üçyüz sene durdular* {yani, uyudular}, *dokuz da ziyâde ettiler."*

Buyrukta taqdîm vardır.

26. *De* {yani, ey Muhammed, Necran hristiyanlarına de} *ki: "Allâh ne kadar durduklarını* {yani, uyuduklarını} *daha iyi bilir. Semâvât u arzın ğaybı* {yani, göklerde ve yerde olan şeyler} *O'nundur. O ne*

güzel görür, ne güzel işitir (yani, onların uyuyarak ne kadar süre kaldıklarını Allâh'tan daha güzel gören ve daha güzel işiten kimse yoktur). *Onların* (yani, hristiyanların) *O'nun dûnundan/berisinden bir velîleri* (yani, kendilerine fayda sağlayacak yakınları) *yoktur. O* (yani, Allâh) *kimseyi hükmünde ortak etmez."*

27. *Rabbinin kitâbından sana vahyolunanı tilâvet et* (yani, Ashâb-ı Kehf hakkında sana suâl soran Mekkeli kâfirlere, Bizim sana onların durumuyla ilgili olarak bildirdiğimiz vahyleri birşey eklemeksizin ve eksiltmeksizin aynen bildir). *O'nun kelimelerini tebdîl edecek/değiştirecek yoktur* (yani, kimse O'nun sözünü tahvil edemez/değiştiremez –çünkü Allâh'ın buyrukları hakktır–)...

Sonra Allâh, birşey eklemek ve eksiltmekten Nebî'yi sakındırarak buyuruyor ki:

...*O'nun dûnundan/berisinden bir multehad* (yani, medhal [sığınacak bir yer]) *bulamazsın* (yani, Ashâb-ı Kehf hakkında sana söylenenden başkasını söyleme; çünkü sen Allâh'ın dûnundan/berisinden seni Bize karşı koruması için sığınacak hiçbir melce/yer bulamazsın).

28. *Sabâh-akşam* (yani, gündüzün başında ve sonunda) *Rabb'lerinin vechini irâde ederek* (namaz ve oruçlarıyla Rabb'lerinin vechini/rızâsını arayarak) *du'â edenlerle* (yani, O'nun için namaz kılarak Rabb'lerine ibâdet edenlerle) *berâber sabret. Dünyâ [yakın/şimdiki] hayât'ın zînetini irâde ederek gözlerin onlardan kaymasın. İtâ'at etme o kimseye ki, qalbini zikrimizden* (yani, Qur'ân'dan) *gaflette bırakmışız, hevâsına ittibâ etmiş* (yani, hevasına uymayı tercih etmiş) *ve* (şerefini ve hasebini söz konusu ederek) *işi ifrat olmuştur* (yani, qıyâmette zâyi olmuştur).

Furutan [*ifrat*] kelimesinin kullanımı açısından, *Biz o kitâbda hiçbir şeyden ifrat etmedik* (yani, zâyi etmedik) (En'âm, 6/38) âyeti de bunun bir benzeridir.

29. *De ki: "O hakk* (yani, Qur'ân) *Rabbinizdendir. Artık dileyen îmân etsin, dileyen küfretsin"* (yani, dileyen Qur'ân'ı tasdîq etsin, dileyen ondakileri inkâr etsin)...

Bu bir tehdiddir.

Bunun bir benzeri de, *Dilediğinizi işleyin. Doğrusu O işlediklerinize basîrdir* (Fussilet, 41/45) âyetidir.

Sonra kâfir ve mü'minin varacağı yeri zikrederek şöyle buyuruyor:

...*Gerçekten Biz zâlimler için öyle bir ateş hazırladık ki,* sürâdıqı *|alev batmanları| onları ihâta eder/kuşatır...*

Cehennem ateşinden bir alev çıkacak ve onların etrafını kuşatacaktır. İşte "sürâdıq" budur.

...*Eğer istiğâse ederlerse, erimiş maden gibi* {yani, zeytinyağı tortusunu andıran katı ve siyah} *yüzleri kavuran bir su ile yardımlarına varılır...*

Bu suyu ağzına yaklaştırdığında, aşırı harâretinden ötürü yüzü kavrulacaktır.

...*Ne fenâ içecek ve ne kötü mürtefaq* |*konak/durak*|.

Sonra mü'minlerin âqıbetini zikrederek buyuruyor ki:

30. *İmân eden ve sâlih ameller işleyenlere gelince, kuşkusuz Biz iyi/güzel amel işleyenin ecrini zayi etmeyiz* {yani, güzel amel işleyenin ecrini/mükâfâtını zâyi etmeyiz; iyilikleri karşılığında onu mükâfâtlandırırız}.

31. *İşte onlara, evet onlar için altlarından* {yani, bostanlarının altından} *nehirler akan adn* |*iqâmet*| *cennetleri vardır. Orada altından* {ve inciden} *bileziklerle süslenecekler, sündüs ve istebraqtan* |*ince ve kalın ipekten*| *yeşil elbiseler giyecekler, orada* {yani, o cennetlerde} *erikeler üzerine* {yani, üzerlerine perdeler gerilmiş tahtlara} *kurulacaklar...*

İstebraq, Fars dilinde "dibac" |kalın ipek| demektir.

...{Ebrârın amellerine karşılık olmak üzere o cennet} *ne güzel sevâb ve ne güzel mürtefaq* |*konak/durak*|.

Buyrukta taqdîm vardır. Buna göre demek olur ki: Biz ebrârın amellerini karşılıksız bırakmayacağımız gibi, güzel amel işleyenleri de mükâfâtsız bırakmayacağız.

32. *Onlar* {yani, Mekkeliler} *için iki adamı mesel darbet* {yani, onlara benzeterek/benzetmeyle vasfet}: *O ikisinden birine* {yani, kâfir olana}, *üzümden iki cennet* |*bağ/bostan/bahçe*| *ve o ikisinin* |*iki bağın/bostanın/bahçenin*| *etrafını hurmalık yaptık ve o ikisinin arasında da bir ekinlik yaptık.*

33. ***O iki cennet de yemişini*** **{yani, semerelerini [mahsulünü]} {tamâmen}** ***verdi, ondan birşey zulmetmedi*** ***[eksiltmedi/noksanlaştırmadı/kısmadı]*** **{yani, mahsulünden hiçbir şey kısmadı/noksanlaştırmadı: bol bol verdi}...**

("Zulm" kökünün kullanımı açısından) bunun bir benzeri de, ***Onlar Bize zulmetmediler*** {yani, Bizden birşey eksiltmediler/noksanlaştırmadılar}... (Bakara, 2/57) âyetidir.

...O ikisinin arasında {yani, iki cennetin/bahçenin ortasında} *bir de nehir fışkırttık* {yani, akıttık}.

34. *Onun ayrıca bir de semereleri* {yani, kâfirin altın, gümüş ve daha başka çeşitli türden malları da} *vardı. Bu yüzden* {kâfir}, *–ona muhâvere ederek–* {yani, ona cevâb vererek} *arkadaşına* {yani, mü'mine} *dedi ki: "Ben malca senden çoğum/zenginim ve neferce izzetliyim"* {yani, çocuk bakımından çoğum/çocuğum senin çocuklarından çoktur}.

35. {O kâfir} *nefsinin zâlimi olarak cennetine* {yani, bağına/bostanına/bahçesine} *girdi, dedi ki: "Bunun* {yani, cennetin/bağın-bahçenin} *ebediyyen yok olacağını* {yani, helâk olacağını} *zannetmiyorum"* {yani, sanmıyorum}

36. *"ve Sâ'atin qâim olacağını* {yani, senin dediğin gibi qıyâmetin kopacağını} *da zannetmiyorum. Eğer* {âhirette} *Rabbime reddedilirsem/döndürülürsem, –döneceğim yer itibâriyle– bundan daha hayrlısını* {yani, bahçemden daha efdalini/üstününü} *bulurum."*

37. {Mü'min de} *–ona muhâvere ederek–* {yani, cevâb vererek} *sâhibine/arkadaşına dedi ki: "Seni* {yani, (baban) Âdem'i} *bir topraktan* {çünkü onun ilk yaratılışı topraktan olmuştu}, *sonra bir nutfeden halqeden, sonra da seni bir racul/adam olarak düzeltene/sana bir adam olarak düzen verene* {yani, seni halqedip yapana} *küfr mü ediyorsun?!"*

38. *"Fakat ben* {diyorum ki:} *"O Allâh benim Rabbimdir ve ben Rabbime kimseyi ortak koşmam."*

Sonra mü'min kâfire dedi ki:

39. *"Cennetine* {yani, bostanına/bahçene} *girdiğin zamân, 'Allâh'ın dilemesiyledir, quvvet ancak Allâh iledir' demeliydin"* {yani, "Ni-

çin bunlar bana, benim quvvetimin herhangi bir katkısı olmadan Allâh'ın meşiyetiyle verildi" demedin?)...

Devâmla mü'min kâfire dedi ki:

..."*Eğer mal ve çocuk bakımından beni kendinden az görmene gelince*":

40-41. *"Belki Rabbim bana senin cennetinden* (*bağından/bostanından/bahçenden*) *daha hayrlısını* (yani, efdalini/üstününü) *verir ve onun* (yani, senin bahçenin) *üzerine de semâdan bir husbân* (yani, azâb) *gönderir* (bahçen) *yalçın bir sa'îd* (yani, üzerinde hiçbir şey bulunmayan düzlük) *olur veya onun suyu çekilir* (yani, arzın içine gider) *de bir daha onu* (yani, o suyu) *bulmaya ıstıtâın* (yani, kudretin/gücün) *olmaz."*

Sonra birbirlerinden ayrıldılar. Onun, *Bunun ebediyyen yok olacağını zannetmiyorum ve Sâ'atin kâim olacağını da zannetmiyorum* (Kehf, 18/35-36) demesi sebebiyle Allâh geceleyin semâdan bir azâb gönderdi de onun bağı-bahçesi yandı, suyu da yerin dibine çekildi.

42. *Ve onun semeri* (*serveti*) *ihâta edildi/kuşatıldı* (yani, helâk oldu)...

Sabâhleyin bağının-bahçesinin yok olduğunu görünce, yaptığı harcamalara pişmanlık duyarak bir elini diğerine vurdu. İşte Allâh'ın şu buyruğu buna işâret ediyor:

...*Bunun üzerine ona harcadıkları sebebiyle avuçlarını ovuşturmaya* (yani, pişmanlıkla ellerini birbirine vurmaya) *başladı. O (bağın-bahçenin) çardakları üzerine çökmüştü* (yani, üstünden düşmüştü) *ve diyordu ki: "Ah ne olaydım, Rabbime bir ortak koşmayaydım."*

43. *Ona Allâh'ın dûnundan/berisinden yardım edecek bir fieti* (yani, bağının-bahçesinin üzerine inen azâbı engelleyecek tarafları) *olmadı ve kendi kendine de yardım edemedi* (yani, koruyamadı/kurtaramadı).

44. *İşte burada velâyet* (yani, sultân) *hakk olan Allâh'ındır* (yani, o gün sultân [saltanat, egemenlik] O'nun gayri kimsenin değildir)...

Bunun bir benzeri de, *Emir o gün yalnız Allâh'ındır* (yani, O gün Allâh'tan başkasının emri yoktur) (İnşiqâq, 82/19) âyetidir.

Esâsen dünyâda da emir O'nundur, ama Allâh dünyâda emir veren krallar da yaratmıştır.

"Vav" harfini üstün okuyanlar *velâyet* lafzını *el-muvâlât*'tan gelmiş kabûl ederler. *İşte burada velâyet Allâh'ındır:* Furtus'un inkâr ettiği ölümden sonra diriliş Allâh'ındır, kimse buna mâlik değildir ve bu husûsta kimse O'nunla nizâ edemez/çekişemez.

...O sevâbca da hayrlıdır {yani, efdaldir/üstündür}, *ukbâca da hayrlıdır* {yani, âqıbetçe de efdaldir/üstündür: bu mü'minin sevâbı da, âqıbeti de ateşe dönecek olan bu kâfirden hayrlıdır/üstündür}.

45. *Onlar* {yani, Mekke kâfirleri} *için dünyâ [yakın/şimdiki] hayât'ın meselini darbet: Bir su gibi, Biz onu semâdan indirdik, derken arzın nebâtı onunla* {yani, su ile} *ihtilât etti/karıştı, derken* {o bitki} *rüzgârın savurduğu* {kupkuru} *bir çöp kırıntısı oldu...*

Allâh dünyâyı [dünyâ hayât'ı], (kuruyup çöpe dönen) bitkiye benzetmiştir. O yeşilken kurur ve yok olup gider. İşte âhiret geldiğinde dünyâ da böyle yok olacaktır.

...Allâh her şeye {yani, ölümden sonra dirilişe de, başka şeylere de} *muqtedirdir.*

46. *Mal ve oğullar dünyâ [yakın/şimdiki] hayât'ın zînetidir* {yani, güzelliğidir}, *bâkî kalacak sâlihât* {yani, sübhânallâhi ve'l-hamdulillâhi ve lâ ilâhe illâllâhu vallâhu ekber (demek)} *ise, Rabbinin indinde* {âhirette} *sevâbca da hayrlıdır* {yani, efdaldir/üstündür}, *emelce de* {yani, kâfirin umdukları şeylerden emel itibâriyle de} *hayrlıdır* {yani, efdaldir/üstündür. –Çünkü kâfirin dünyâdan elde edeceği ateştir ve onlar ona döneceklerdir–}.

47-48. *O Gün dağları* {yerlerinden} *yürüteceğiz ve arzı* {dağ, ağaç, binâ ve başka şeyler bulunmaksızın} *bâriz [çukursuz ve tümseksiz] göreceksin. Onları da –onlardan hiç birini bırakmaksızın– haşredeceğiz* {yani, geride onlardan tek kişi kalmaksızın hepsini bir araya toplayacağız} *ve saff hâlinde* {yani, cümlesi/hepsi/topluca} *Rabbine arzedilecekler...*

Bunun bir benzeri de, *Sonra saff hâlinde* {yani, cümleten/hep birlikte/topluca} *gelin* (Tâ-Hâ, 20/64) âyetidir.

...Andolsun ki, sizi ilk defa halqettiğimiz {yani, hiçbir şeye sâhib

olmaksızın doğduğunuz vakitki} *gibi* {berâberinizde dünyânızdan hiçbir şey bulunmaksızın tek başınıza} *Bize geldiniz. Oysa siz* {dünyâda}, *sizin için bir mev'id* {yani, âhirette diriltileceğiniz bir mülkü} *yapmayacağımızı zu'm/iddiâ etmiştiniz.*

49. *Ve kitâb* {yani, dünyâda iken işlediklerini bildiren kitâb ellerine} *konulmuştur, mücrimleri görürsün ki onun içindekiler* {yani, ma'siyetleri} *sebebiyle irkiliyorlar/titreşiyorlar ve diyorlar ki: "Veyl bize* {–kendilerine veyl ile beddu'â ediyorlar–}, *bu kitâba ne oluyor, küçük-büyük hiçbir şeyi bırakmamış saymış"* {yani, hiçbir kötülüğü geride bırakmamış}. *İşlediklerini* {yani, hiçbir şey dışarıda tutulmaksızın yaptıkları bütün amelleri: kötülükleri} *hazır bulmuşlardır. Rabbin* {iyi amellerini karşılıksız bırakarak} *kimseye zulmetmez.*

50. *Hani Biz meleklere, "Âdem'e secde edin" demiştik, hemen secde ettiler...*

Sonra Allâh Teâlâ istisnâda bulunarak şöyle buyuruyor:

...Cinnlerden {yani, kendilerine cinn denilen meleklerden bir koldan} *olan İblîs müstesnâ. O* {İblîs}, *Rabbinin emrinden fısq etti* {yani, Rabbinin Âdem'e secde emrine karşı büyüklenerek isyân etti}. *Şimdi siz Benim dûnumdan* {berimden} *onu* {yani, İblîs'i} *ve zürriyyetini* {yani, şeytânları} *evliyâ* {yani, ilâhlar} *mı ediniyorsunuz; onlar* {ey Âdemoğulları} *sizin düşmanınız iken? Zâlimler* {yani, müşrikler} *için ne kötü bedel* {yani, Allâh'a ibâdeti, İblîs'e ibâdetle değiştirmek ne kötü bir değişikliktir. Bu ne kötü bir bedeldir}.

51. *Ben onları* {yani, İblîs'i ve onun zürriyyetini} *semâvât u arzın halqedilişine ve kendilerinin halqedilişine şâhid kılmadım* {yani, onları hazır bulundurmadım} *ve Ben mudilleri* {dalâlete düşürücüleri} {yani, Âdemoğulları'nı ve onların zürriyyetini saptıranları} *bir adud* {yani, göklerin ve yerin yaratılışı ile kendilerinin yaratılışında yardımcı ve kendilerinden güç alacağım varlıklar} *yapmadım.*

52. *O Gün denir* {yani, müşriklere denir} *ki: "Zu'm ettiğiniz şeriklerime* {yani, berâberimde ortaklar olduğunu iddiâ ettiğiniz ilâhlara} *nidâ edin"* {yani, o uydurma ilâhlara sorun, onlardan isteyin}. *Derken onlara du'â ettiler/onları çağırdılar, fakat onlar bunlara*

icâbet etmediler {yani, onlara seslenip sordular, fakat onlar bunlara cevâb vermedi, ilâh olduklarını söylemediler} ve aralarına {yani, onlar ile ortak koştukları ilâhların arasına} bir mevbiq {yani, cehennemde derin bir vâdi} yaptık.

53. *Mücrimler ateşi gördüler de kesinlikle ona vâqi olacaklarını zannettiler* {yani, kesinlikle ona/ateşe gireceklerini bildiler/anladılar}...

("Zann" kelimesinin kullanımı/ma'nâsı açısından) bunun bir benzeri de, *Ve Allâh'tan, O'na sığınmaktan başka bir melce olmadığını zannettiler* {yani, bildiler/anladılar} (Tevbe, 9/118) âyet-i kerîmesidir.

...*de ondan bir masrif* {yani, cehennemi kendilerinden uzaklaştırabilecek ilâhlardan birini} *bulamadılar.*

54. *Andolsun ki Biz bu Qur'ân'da insânlara her meseli* {yani, çeşitli husûslara dâir her benzetmeden} *tasrif ettik* {yani, niteledik/nitelendirdik: vasfettik}. *İnsân ise cedelce her şeyin ekseri olmuştur.*

55. *Kendilerine hidâyet* {yani, beyân: dalâletten hidâyete ileten Qur'ân} *geldikten sonra insânları* {yani, müstehzîleri [alaycıları] ve mut'imleri [Bedir gazvesi'nde savaşçılara yemek yedirenleri]}, *îmân etmekten* {yani, Qur'ân'ı tasdîq etmekten} *ve Rabb'lerine* {şirkten dolayı} *istiğfar etmekten meneden, başka değil evvelkilerin sünnetinin kendilerine de gelmesi* {yani, geçmiş ümmetlere dünyâda inen azâbın bir benzerinin gelip kendilerini de bulması} *veya o azâbın karşılarına* {yani, gözleri önüne} *gelmesidir.*

56. *Biz o mürselleri, başka değil* {cennetle} *mübeşşirler/müjdeleyiciler ve* {ateşten} *münzirler/uyarıcılar olarak irsâl ederiz/göndeririz...*

Çünkü Mekke kâfirleri Nebî'ye, *Allâh bir beşeri mi rasûl olarak gönderdi?!* (İsrâ, 17/94) demişlerdi.

...{Mekke halkından} *o küfredenler ise, bâtılla mücâdele ederler* {onlar rasûllere, "Siz, başka değil bizim gibi bir beşersiniz, siz Allâh'ın rasûlleri değilsiniz" diyerek bâtıl ile cedel ederler}; *onunla hakkı kaydırmak* {yani, sözleriyle rasûllerin getirdikleri hakkı ibtal etmek} *için...*

Bunun bir benzeri de, *Bâtılla mücâdele ederler; onunla hakkı kaydırmak* {yani, ibtal etmek} *için* (Mü'min, 40/5) âyetidir.

...Âyetlerimi {yani, Qur'ân'ın âyetlerini} *ve inzâr olundukları şeyi eğlence edinirler* {yani, Qur'ân'da bulunan ve kendisi ile uyarıldukları tehdidleri alaya alırlar. –Qur'ân'ın ve kendilerine yöneltilen tehdidlerin Allâh'tan olmadığını söylerler–}.

57. *Rabbinin âyetleri hatırlatıldığı* {yani, Qur'ân ile kendisine öğüt verildiği} *hâlde onlardan i'râz eden/yüz çeviren* {yani, îmândan yüz çevirerek Qur'ân'a îmân etmeyen} *ve ellerinin taqdîm ettiğini unutan* {yani, önceden işlemiş olduğu günâhlardan ve şirkten dolayı mağfiret dilemeyip onları öylece bırakan} *kimseden daha zâlim kim olabilir?! Doğrusu Biz onların qalbleri üzerine, onu* {yani, Qur'ân'ı} *fiqhetmesinler diye bir ekinne* {yani, ğıtâ [perde]} *ve* {Qur'ân'ı işitmesinler diye} *kulaklarında bir vaqr yaptık.* {Ey Muhammed!} *Onları* {yani, Mekke kâfirlerini} *hidâyete da'vet etsen bile o hâldelerken* {yani, qalblerinde perde, kulaklarında vaqr/ağırlık varken} *ebediyyen hidâyete eremezler.*

58. *Rabbin* {onlardan azâbı te'hir edip onlara göz yummakla} *ğafûrdur,* {onları çabucak cezâlandırmadığı için} *rahmet* {yani, ni'met} *sâhibidir. Şâyet onları,* {zenblerden/günâhlardan} *kesbleri/kazandıkları sebebiyle muâhaze etseydi, onlara* {dünyâda} *azâbı çabuklaştırırdı. Fakat onlar* {yani, onların azâbı} *için bir mev'ıd [belirlenmiş bir vakit]* {yani, mîkât} *vardır* {onda azâba uğratılırlar}. *O'nun dûnundan/berisinden bir mev'il* {yani, kendisine sığınacakları bir sığınak} *bulamazlar.*

59. *İşte o qurâ, Biz onları zulmettikleri* {yani, şirk koştukları} *vakit* {dünyâda azâb ile} *helâk ettik ve* {azâb ile} *helâkleri için de bir mev'ıd [belli bir vakit]* {yani, mîkât} *yaptık.* {Aynı şekilde Mekke kâfirlerinin helâk vakti de Bedir'dir}.

60. *Hani Mûsâ fetâsına* {yani, Yûşâ b. Nûn'a} *demişti ki: "Durmayacağım* {yani, Hızır'ı aramaya devâm edeceğim –ki o İsrâîloğulları'ndan Âmîl'in soyundandır–}, *ta ki* {biri Erreş, diğeri Elker diye bilinen, bir araya gelip tek bir nehir olan, sonra Azerbaycan'ın arka taraflarından denize dökülen} *iki bahrın [iki denizin veya iki nehrin] cem'olduğu yere varacağım yâhûd bir hukb* {yani, dehr [uzun bir süre]} *geçireceğim.*

61. {Mûsâ ile Yûşâ b. Nûn} *o ikisinin* {yani, iki bahrın arasının} *cem' olduğu yere vardıklarında balıklarını unuttular. Denizde bir se-*

râb olarak sebîlini/yolunu tutmuştu **{yani, balık denizde bir serâb/tünel -ki bu, bir kırbanın ağzını andırıyordu- şeklinde tarîkini/yolunu tutturmuş gidiyordu}.**

62. *Ne zamân ki (orayı) geçtiler.* {Mûsâ} *fetâsına* {yani, Yûşâ b. Nûn'a}, *"Kuşluk yemeğimizi getir, andolsun ki bu seferimizden nasab bulduk"* {yani, bedenlerimizde meşakkat oluştu} *dedi.*

(*N-s-b* kökünün kullanımı açısından) bunun bir benzeri de, *Doğrusu şeytân bana nusb* {yani, meşakkat} *ve azâb ile dokundu* (Sâd, 38/41) âyetidir.

63. *Dedi* {yani, Yûşâ, Mûsâ'ya dedi} *ki: "Bak şu işe, o kayaya çekildiğimiz* {yani, suyun içindeki o kayaya vardığımız} *zamân, doğrusu ben balığı* {yani, balığın durumunu sana hatırlatmayı} *unuttum. Onu hatırlamamı bana şeytândan başkası unutturmadı. O* {yani, Mûsâ[437]} *şaşılacak bir şekilde denizde sebîlini/yolunu* {yani, tarîkini/yolunu} *tuttu."*

64. {Mûsâ} *dedi ki: "İşte aradığımız şey o ya!" Hemen izlerini ta'kîb ederek gerisin geri döndüler* {yani, geri dönüp izlerini ta'kîb etmeye başladılar}.

Qasas sûresi'ndeki *qussîhi* (Qasas, 28/11) kelimesi de, "o'nun izine ittibâ et" [o'nun izini ta'kîb et] demektir.

65. *Kendisine indimizden bir rahmet* {yani, ni'met: nübüvvet} *verdiğimiz ve ledünnümüzden* {yani, indimizden/yanımızdan} *bir ilim öğrettiğimiz kullarımızdan* {ayakta namaz kılan[438]} *bir kul buldular.*

66. *Mûsâ ona, "Sana öğretilenden bana bir rüşd* {yani, ilim} *öğretmen şartıyla sana ittibâ edebilir miyim?" dedi.*

67. *(Allâh'ın, indinden bir rahmet ve ledünnünden bir ilim öğrettiği kul) dedi ki: "Doğrusu sen benim berâberimde sabretmeye güç yetiremezsin."*

Mûsâ, "Neden?" diye sordu. O da şöyle cevâb verdi: "Çünkü ben senin uygun görmeyeceğin birtakım işler yaparım ve sen de suâl sormaksızın onlara katlanamazsın."

437 Yanlışlıkla, "Mûsâ" denilmiş olmalıdır. (Redaktör: E.Ö)
438 Bu, delîlsiz atmak ve gaybı taşlamaktır. (Redaktör: E.Ö)

68. *"İhâta edemeyeceğin* [iç yüzünü kavrayamayacağın] *bir hubr'e* {yani, ilme} *nasıl sabredeceksin?!"*

69. *(Mûsâ) dedi ki: "İnşallâh beni sabrlı bulacaksın. Senin emrine* {yani, bana emredeceğin yâhûd beni kendisinden nehyedeceğin hiçbir husûsta} *isyân etmeyeceğim."*

70. {Hızır[439]} *dedi ki: "Eğer bana ittibâ edeceksen, bana hiçbir şeyden suâl etmeyeceksin; ta ki ben sana ondan bir zikr tahdîs edinceye kadar"* {yani, sana onun durumunu beyân edinceye kadar}.

71. *Bunun üzerine ikisi bir gittiler/yola koyuldular. Nihâyet bindikleri bir gemide delik açtı. (Mûsâ) dedi ki: "Onun ehlini* [geminin içindekileri] *ğarketmek için mi onu deldin? Andolsun ki sen vahim bir iş yaptın"* {yani, görülmedik kötü bir iş yaptın}.

72. *(Allâh'ın, indinden bir rahmet ve ledünnünden bir ilim öğrettiği kul) dedi ki: "Doğrusu sen benim berâberimde sabretmeye güç yetiremezsin* {yani, göreceğin hayret verici şeylere dayanamazsın} *demedim mi?!"*

73. {Mûsâ} *dedi ki: "Unuttuğum şeyle beni muâhaze etme ve* {sözümden dolayı} *bana işimden zorluk çıkarma"* {yani, beni zora sokma}.

74. *Yine gittiler/yola koyuldular. Nihâyet bir ğulâma* [erkek çocuğa] *rastladılar.* {Hızır} *hemen onu öldürdü...*

Böyle bir münkeri gören Mûsâ, karşı çıkmadan edemedi:

...{Mûsâ Hızır'a} *dedi ki: "Tertemiz* {yani, günâhsız ve öldürülmesi gerekmeyen} *bir nefsi, bir nefs muqâbili olmaksızın öldürdün mü? Gerçekten sen çirkin birşey yaptın* {yani, korkunç bir iş işledin}.

75. {Hızır, Mûsâ'ya} *dedi ki: "Doğrusu sen benim berâberimde sabretmeye güç yetiremezsin demedim mi?"*

76. {Mûsâ} *dedi ki: "Eğer bundan* {yani, bu nefsi öldürmenden} *sonra sana birşey soracak olursam, artık bana musâhib olma* [benimle arkadaşlık/yoldaşlık etme], *ledünnümden* [tarafımdan] *özre erdin"* {yani, özründe hakklı görürüm}.

---

439 "Hızır" diye bir şahsiyet yoktur; zamân içinde hayâlî-efsânevî bir kişilik icad edilmiş ve ona olağan-üstü güç ve fiiller isnâd edilerek bu kıssadaki/temsildeki kul ile özdeşleştirilmiştir. (Redaktör: E.Ö)

77. ***Yine gittiler/yola koyuldular. Nihâyet bir qaryenin ehline vardılar. Onun ehlinden yiyecek/yemek istedikleri hâlde, Fakat o ikisini misâfir etmekten*** {yani, onlara yemek vermekten} ***kaçındılar. Orada yıkılmayı irâde eden*** {***yıkılmaya yüz tutmuş/ha yıkıldı ha yıkılacak***} {yani, çamurunu/harcını yoğurmuş oldukları[440]} ***bir duvar buldular.*** {Hızır} ***hemen onu iqâme etti*** {yani, düzeltti/doğrulttu}. {Mûsâ} ***dedi ki:*** "{Sen bize yemek vermeyen, bizi misâfir etmeyen bir qavmin duvarını, onlardan bir ücret, bir yiyecek ya da başka birşey almaksızın iqâme ettin/düzelttin}. ***Şâyet dileseydin ona karşılık bir ecr/ücret alabilirdin"*** {yani, karşılığında sana bir şeyler verilirdi}.

78. {Hızır} *dedi ki: "Bu, benimle senin aranın firaqıdır/ayrılmasıdır. Sabretmeye güç yetiremediğin şeylerin te'vîlini* {yani, âqıbetini [iç yüzünü]} *sana haber vereyim":*

(*Te'vîl* kelimesi,) *Onun te'vîli* [*vukûu*] *geldiği gün* (A'râf, 7/53) buyruğunda da "âqıbet" ma'nâsında kullanılmıştır.

Sonra Hızır, Mûsâ'ya (–ikisine de selâm olsun–) dedi ki:

79. *"O gemi, denizde çalışan miskînlerindi. Ben onu* {delerek} *kusurlu yapmayı irâde ettim. Çünkü verâlarında* {yani, önlerinde} *bir melik/hükmdar vardı;"...*

(*Verâ* kelimesinin kullanımı açısından) bunun bir benzeri de, *Saqîl* [*ağır*] *bir günü verâlarında bırakırlar* (İnsân, 76/27) âyetidir.

..."*her* {sâlih, sahîh, seviyy [düzgün, sağlam/eksiksiz, uygun]} *gemiyi* {sâhiblerinden} *gasben/zorla alıyordu."*

Sâlih kelimesi, *O ikisine bir sâlih (çocuk) verince* (A'râf, 7/190) buyruğunda da "düzgün/eksiksiz" ma'nâsında kullanılmıştır.

Hızır bu sözleriyle demek istiyor ki: "Gemiyi delmemin sebebi, bu gemiyi de sâhiblerinin elinden zulmen almaması içindi. Bu kadarcık bir deliğin ise onlara bir zararı olmazdı."

80. *"Ğulâma* [*erkek çocuğa*] *gelince, onun ana-babası mü'minlerdi. Onun için o ikisini tuğyân* {yani, zulm} *ve küfr ile sarmasından* {yani, örtmesinden} *haşyet duyduk"* {yani, küfrle saracağını/örteceğini bildik}.

---

440 Bu, keyfî bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)

Nitekim, *Şâyet bir kadın, kocasının nüşûzundan yâhûd yüz çevirmesinden havfederse/korkarsa* {*bilirse*}... (Nisâ, 4/128) ve, *Eğer o ikisinin şiqâqından havfederseniz/korkarsanız* {*bilirseniz*}... (Nisâ, 4/35) âyetlerinde de *havf* kelimesi, "ilim/bilmek" anlamında kullanılmıştır.

Ubeyy b. Ka'b'ın qırâ'atinde[441] de, "Rabbin havfetti [korktu]", yani "Rabbin bildi" şeklindedir.

81. *"Bu bakımdan irâde ettik ki, Rabb'leri o ikisine* {yani, çocuğun ana-babasına}, *ona bedel* {yani, öldürülen çocuklarına karşılık, —ameli itibâriyle—} *temizlikçe ondan daha hayrlısını ve merhametçe ondan daha yakınını versin* {yani, ondan daha güzel, ana-babasına iyi davranan bir çocuk versin}."

Arablar, *ğulâm* [erkek çocuk] ta'bîrini, 'sakalı bitmemiş erkek çocuk" için kullanırlar.

82. *"O duvara gelince, o medînedeki* {yani, qaryedeki [şehirdeki]} *iki yetîm ğulâma* [*erkek çocuğa*] *âitti, onun* [*duvarın*] *altında da o ikisine âit bir kenz* [*define/hazîne*] *vardı. Babaları da sâlih* {yani, emânet sâhibi [emîn/güvenilir]} *bir kimse idi. Bu sebeble Rabbin irâde etti ki, o ikisi güçlü* [*eşüdd*] *çağlarına* {yani, onsekiz yaşına} *ersinler ve kenzlerini* [*definelerini/hazînelerini*] *çıkarsınlar; Rabbinden bir rahmet* {yani, o iki çocuğa bir ni'met} *olarak. Ben bunları kendiliğimden yapmadım* {aksine bunları bana Allâh emretti}. *Şu* [*yukardan beri anlatılanlar*], *sabretmeye güç yetiremediğin şeylerin te'vîlidir"* {yani, gördüğün hayret verici işlerin âqıbetidir}.

Nitekim *te'vîl* kelimesi, *Onun* {yani, Allâh'ın Qur'ân'da zikrettiği tehditlerin} *te'vîlinden başkasını mı bekliyorlar...* (A'râf, 7/53) buyruğunda da, "âqıbet" ma'nâsında kullanılmıştır.

83. *Sana Zülqarneyn'i* {yani, kayser İskender'i[442]} *soruyorlar...*

Ona, "Zülqarneyn" [iki qarn/boynuz sâhibi] denilmesinin sebebi ise, doğu ve batıda güneşin iki qarn'ına [boynuzuna] ulaşmış olmasıdır.

> *...De ki: "*{Ey Mekkeliler!} *Size ondan bir zikr* {yani, ilim} *tilâvet edeceğim."*

---

[441] *Qırâ'at* ile, "açıklama notu" kasdedilmiş olmalıdır. (Redaktör: E.Ö)

[442] *Zülqarneyn*'in, "Kayser İskender" [Makedonyalı Büyük İskender] olması imkânsızdır. Zîrâ, eldeki bilgilere göre İskender putperestti, Zülqarneyn ise mü'mindi. (Redaktör: E.Ö)

84. ***Gerçekten Biz onun için arzda bir miknet hazırladık ve ona her şeyin sebebinden/her şeyden bir sebeb* (yani, ilmin sebeblerini, yerin menzillerini [konaklama yerlerini] ve yollarını) *verdik.***

85. ***Derken bir sebebe ittibâ etti [bir sebebi ta'kîb etti].***

86. *Nihâyet güneşin battığı yere ulaşınca, onu balçıklı* (yani, sıcak, kapkara) *bir aynda [gözde: gözede/pınarda] batıyor buldu. Onun yanında da bir qavm buldu. Dedik* (yani, Allâh ona vahyetti. Cibrîl ona gelerek ona haber verdi:[443] dedi) *ki: "Ey Zülqarneyn! Azâb edebilirsin ve hakklarında bir güzellik ittihâz edebilirsin"* (yani, onlardan afv edebilirsin/vazgeçebilirsin).

Bütün bunlar, Allâh'ın ona emrettiği ve seçmekte serbest bıraktığı husûslardandır.

87. (Zülqarneyn) *dedi ki: "Kim zulmederse ona azâb ederiz* (yani, öldürürüz), *sonra o Rabbine reddedilecek/döndürülecek, O da ona,* (âhirette ateşte) *tanınmadık/görülmedik* (yani, son derece şiddetli, dehşetli) *bir azâb ile azâb eder."*

88. *"Kim de îmân* (yani, Allâh'ın vahdâniyyetini tasdîq) *eder ve sâlih amel işlerse, onun için de en güzel karşılık* (yani, cennet) *vardır ve onun için emrimizden kolay olanı söyleriz"* (yani, ma'rûf/güzel va'dlerde bulunuruz).

89. *Sonra, bir (başka) sebebe ittibâ etti [bir sebebi ta'kîb etti]* (yani, arzın menzillerinin [konaklama yerlerinin] ve yollarının ilmine tâbi oldu).

90. *Nihâyet güneşin doğduğu yere ulaştığında, onu bir qavmin üzerine doğuyor buldu; ki onlar için onun* (yani, güneşin) *dûnundan/berisinden bir sitre yapmamıştık...*

Bunlar, aşırı sıcak sebebiyle yerdeki dehlizlerde kalıyorlardı. Onların yaşadıkları yerde binâ yapma imkânı yoktu. Ancak güneş kaybolduğunda geçimlerini sağlamak için dehlizlerden dışarı çıkarlardı.[444]

91. *Şunun gibi* (yani, güneşin battığı yere ulaştığı gibi, aynı şekilde doğduğu yere de ulaştı) *ve andolsun ki Biz onun elinde bulunan*

443 Bu, zayıf-yanlış bir yorum olup, Qur'ân uslûbu dikkate alınmaksızın sâdece lâfzın zâhirinden hareketle yapılmıştır. (Redaktör: E.Ö)

444 Bunlar, dayanaktan yoksun birtakım yakıştırmalardır. (Redaktör: E.Ö)

şeyleri ilmimizle [hubren] *ihâta etmiştik* {yani, onun yanındaki şeyleri bilgimizle kuşatmıştık}.

92. *Sonra, bir (başka) sebebe (daha) ittibâ etti/tâbi oldu* {yani, arzın menzillerinin [konaklama yerlerinin] ve yollarının ilmine tâbi oldu}.

93. *Nihâyet iki sedd* {yani, iki dağ} *arasına ulaştığında, o ikisinin dûnundan/o ikisinden beride bir qavm buldu; ki neredeyse hiçbir sözü fıqhetmiyorlardı/anlamıyorlardı* {yani, neredeyse kimse lügatlerini/dillerini tanımıyordu/bilmiyordu}.

94. *Dediler ki: "Ey Zülqarneyn! Gerçekten Ye'cûc ve Me'cûc arzda müfsidlik ediyorlar* {yani, müslümanların topraklarında qatl ile fesad yapıyorlar}. *Onlarla bizim aramıza* {bize ulaşmalarını engelleyen} *bir sedd yapman şartıyla sana bir harc* {yani, belli bir ücret} *verelim mi?"*

95. {Zülqarneyn} *dedi ki: "Rabbimin beni içinde bulundurduğu mik-net* {yani, bana verdiği hayrlar, sizin bana vereceğinizden} *daha hayrlıdır. O bakımdan, siz bana quvvet* {yani, adam sayısı} *ile yardım edin"...*

("Quvvet" kelimesinin kullanımı açısından,) ... *quvvetinize quvvet katarak sizi çoğaltsın/artırsın* {yani, sayınıza sayı katsın} (Hûd, 11/52) âyeti de buna benziyor.

..."ki sizinle onların arasına {size ulaşmalarını engelleyecek} *bir redm* [*sedd*] *yapayım."*

96. *"Bana demir züberleri* [*kütleleri*] {yani, kıtaları/tabakaları} *getirin." Nihâyet iki sadefin* {yani, dağın} *arasını* {yani, iki yanını –demir ile–} *denkleştirdiği vakit* {–çünkü bu iki dağ arasında büyük bir vâdi vardı–}, "{Demiri} *körükleyin" dedi. Onu bir ateş hâline getirince, "Getirin bana, üzerine erimiş bakır dökeyim"* {yani, bana erimiş bakır verin de birbirine kaynaştırması için demirin üzerine dökeyim de onu daha bir sağlamlaştırsın} *dedi.*

97. *Artık ne ona zâhir olmaya* {yani, üstünden geçip onu aşmaya},...

("Zâhir" kelimesinin kullanımı açısından), *Üzerlerine zâhir olacakları* {yani, tırmanıp yükselecekleri} *me'âric/merdivenler...* (Zuhruf, 43/33) âyeti de buna benziyor.

...ne de onu delmeye güç yetirebildiler.

98. **{Zülqarneyn seddin inşâsını bitirince} *dedi ki: "Bu* {yani, redm/ sedd}, *Rabbimden bir rahmettir* {yani, müslümanlar için bir ni'mettir –onlar artık müslümanların bulundukları yere çıkamayacaklardır–}. *Rabbimin* {geri dönüşlerine dâir} *va'di gelince* {sedd yıkılır}, *onu dümdüz eder* {de onlar da müslümanların topraklarına/memleketlerine çıkarlar}. *Rabbimin,* {seddin yıkılacağına dâir} *va'di de hakktır* {yani, doğrudur: mutlaka vukû bulacaktır/ gerçekleşecektir}.**

Sonra Allâh haber veriyor ki:

99. *O gün onları bırakmışız da bir kısmı diğer kısmının içinde dalgalanıyordur* {yani, Zülqarneyn'in o seddi bitirdiği gün, onlar [Ye'cûc-Me'cûc] seddin arka tarafında birbirleri içinde dalgalandılar –fakat ondan dışarıya çıkmaya/onu aşmaya güçleri yetmedi–}. *Sûra da üfürülmüştür de onların cümlesini cem'etmişizdir* {yani, onlardan hiç birini bırakmaksızın onların hepsini toplamışızdır}.

100. *O gün cehennemi kâfirlere* {Mekkelilerden Qur'ân'ı inkâr edenlere} *bir arzediş arzetmişiz* {yani, onlardan ğıtâ'yı [perdeyi/örtüyü] açıp arzedeceğiz}.

101. *Onlar ki Benim zikrimden gözleri ğıtâ [perde/örtü] içinde idi* {yani, gözleri üzerinde Qur'ân'a îmân etmelerini engelleyen perdeler vardı da Qur'ân-ı Kerîm ile hidâyet yolunu göremiyorlardı}, *sem'e güç yetiremiyorlardı* {yani, Qur'ân'a îmânı işitemiyorlardı}.

Yüce Allâh'ın, *...Doğrusu Biz onların qalbleri üzerine, onu* {yani, Qur'ân'ı} *fiqhetmesinler diye bir ekinne* {yani, ğıtâ [perde]} *ve* {Qur'ân'ı işitmesinler diye} *kulaklarında bir vaqr* {yani, ağırlık} *yaptık* (Kehf, 18/57) buyruğu da buna benziyor.

102. {Mekkelilerden} *o küfredenler Benim dûnumdan [berimden/aşağımdan/altımdan] kullarımı evliyâ edineceklerini* {yani, o uydurma ilâhların kendilerine fayda sağlayacaklarını, kendilerine şefâ'at edeceklerini} *mi sandılar?!...*

Sonra onların âhiretteki menzillerini/konumlarını haber vererek buyuruyor ki:

...Kuşkusuz Biz cehennemi o kâfirler için bir nüzül {yani, menzil [konaklayacakları yer]} *olarak hazırladık.*

103. **De ki: "Amelleri en çok hüsrâna/ziyâna uğrayanları** (yani, hristiyanlardan savâmi ashâbını[445] [manastır ehlini]) *size haber vereyim mi?"*

Sonra Allâh Teâlâ, bunların niteliklerini zikrederek şöyle buyuruyor:

104. *"Onlar ki, dünyâ* [*yakın/şimdiki*] *hayâtta sa'yları dâll oldu* (yani, amelleri habt oldu [heder oldu/boşa gitti]), *onlar ise kendilerinin muhakkak iyi san'at yaptıklarını sanarlar."*

105. *İşte onlar ki, Rabb'lerinin âyetlerine* (yani, Qur'ân'a) *ve O'nun liqâsına* (yani, amellerin karşılıklarının verileceği ölümden sonra dirilişe) *küfretmişlerdir de amelleri habt olmuştur* (yani, güzel amelleri batal olmuştur [ibtal olmuştur/boşa çıkmıştır] –güzel amellerinin hiç biri kabûl edilmez, çünkü îmân olmaksızın yapılmıştır–). *Biz qıyâmet günü onlar için* (sivri sineğin kanadı ağırlığınca bile hayr nâmına) *bir vezn/ölçü iqâme etmeyeceğiz/tutturmayacağız.*

106. *Şu* (yani, bu), *onların cezâsı/karşılığı: cehennem; küfretmeleri* (yani, Qur'ân'ı inkâr etmeleri), *âyetlerimi* (yani, Qur'ân'ı) *ve rasûllerimi* (yani, Muhammed'i) *eğlence edinmeleri* (yani, Qur'ân ve Muhammed ile alay etmeleri, bunların Allâh'tan olmadığını iddiâ etmeleri) *sebebiyle.*

Sonra Yüce Allâh mü'minleri ve onlar için hazırladıklarını zikrederek buyuruyor ki:

107. *Onlar ki, hakîkaten îmân* (yani, tasdîq) *ettiler ve sâlih ameller işlediler, onlar için nüzül* ((yani, menzil)) *ise firdevs cennetleridir.*

Firdevs, Rûmca'da "etrafı duvarlarla çevrili bahçe" demektir.

108. *Orada* [*firdevs cennetlerinde*] *hâlidlerdir* (yani, ölmeyeceklerdir/ölümsüz olarak orada kalacaklardır). *Oradan ayrılmayı arzu etmezler* (yani, onun gayri bir yere götürülmeyi istemezler).

109. *De ki: "Şâyet Rabbimin kelimeleri* (yani, ilmi) *için deniz mürekkeb olsa, hattâ onun bir misli de meded olarak getirilse* (yani, insânların mürekkebleri de getirilip katılsa) *idi, Rabbimin kelimeleri* (yani, ilmi) *tükenmeden o deniz tükenirdi."*

---

445 Bu, keyfî bir tahsîstir. (Redaktör: E.Ö)

110. *De ki: "Ben sâdece sizin gibi bir beşerim. Bana, ilâhınızın* (yani, Rabbinizin) *sâdece bir ilâh* (yani, Rabb) *olduğu vahyediliyor. Öyleyse kim Rabbinin liqâsını ümîd ediyorsa* (yani, âhirette ölümden sonra diriltilmekten haşyet duyuyorsa) *amel işlesin, sâlih bir amel ve Rabbine ibâdetine hiçbir şirk koşmasın."*

19. MERYEM SÛRESİ

MEKKÎ, 98 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *Kâf-Hâ-Yâ-Ayn-Sâd.*

Kâf "kâfi", *hâ* "hâdi" [rehber/kılavuz], *'ayn* "âlim", *sâd* "sâdık" (demektir).[446]

Bu, Rabb Teâlâ'nın zâtını senâsıdır/övmesidir. O mahlûkâtına kâfi, kullarına hâdidir. Buradaki "yâ", el-hâdi'den gelmektedir. O yarattıklarına âlimdir, sözü sâdıktır doğrudur.[447]

2. {Ey Muhammed! (Bu,)} *Rabbinin, rahmetini/rahmetiyle* {yani, ni'metini/ni'metiyle} *bir zikr* [*hatırlama/hatırlaması*] *kulu Zekeriyyâ'ya/Zekeriyyâ'yı* {çünkü Allâh, kulu Zekeriyyâ {b. Berhiyâ}yı rahmet ile anmıştır}.

3. *Hani Rabbine, nidâ etmişti; gizli* [hafi] *bir nidâ* {yani, Rabbine du'â etmişti; gizli bir du'â}.

4. *Demişti ki: "Rabbim! Doğrusu ben, kemik vehene uğradı* {yani, zayıfladı} *benden ve baş şeyben* [*ağararak*] *alev aldı* {yani, saçlarım bembeyaz oldu}. *Sana du'â ile ise Rabbim şaqîyy olmadım"* {yani, geçmişte hüsrâna uğramadım/elim boş dönmedim –du'âlarıma hep icâbet ettin. O hâlde çocuk için yaptığım bu du'âma da icâbet et–}.

5-6. *"Gerçekten ben verâmdan* [*arkamdan gelecek*] *mevâlimden korkuyorum, karım da kısırdır* {yani, ben kelâle durumuna düşmekten: ben öldükten sonra asabemin [erkek akrabalarımın] malıma mirâscı olmalarından korkuyorum}. *Bundan dolayı bana ledünnünden bir velî* {yani, indinden/yanından bir çocuk} *bağışla, ki hem bana* {yani, benim malıma} *vâris olsun, hem de âl-i Ya'qûb* {b. Mâsân}*a* {yani, ahbarda onların ilim ve riyâsetlerine} *vâris olsun!"...*

Ya'qûb ve Meryem'in babası İmrân, Mâsân'ın oğulları olup kardeş idiler. Meryem de Mâsân oğlu İmrân'ın kızı idi.

---

446 Bunlar, dayanaktan yoksun bâtıl birtakım yakıştırmalardır. (Redaktör: E.Ö)
447 Bunlar, dayanaktan yoksun birtakım yakıştırmalardır. (Redaktör: E.Ö)

...*"hem de onu radiyy* [*râzı olunan*] {yani, sâlih} *kıl Rabbim."*

Allâh, Zekeriyyâ'nın çocuk sâhibi olmak için ettiği du'âya icâbet etti. Namaz kılmakta iken Cibrîl o'na gelerek dedi ki:

7. *Ey Zekeriyyâ! Gerçekten Biz seni, ismi Yahyâ olan bir ğulâm* [*çocuk*] *ile müjdeliyoruz. Önceden bir semiyy yapmadık ona* {yani, geçmiş insânlardan adı Yahyâ olan kimse yoktu}.

Ona Yahyâ adını veriş sebebi, oldukça yaşlı bir koca ile kısır ve acûze bir kadından o'na hayât vermiş olmasıdır.

8. *Dedi ki: "Rabbim! Benim için bir ğulâm mı* [*çocuk mu*] {yani, benim için nereden bir çocuk olacak}; *karım âqır* {yani, doğum yapamaz [kısır]}, {ben de} *ihtiyarlıktan kağşama derecesine vardım?*

9. {Cibrîl o'na} *dedi ki: "Şunun gibi. Rabbin dedi ki": "O* {yani, senin oğlunun olması} *Bana pek kolaydır. Nitekim önceden* {yani, sen benden çocuk istemeden önce}, *sen birşey değilken seni halqetmiştim/yaratmıştım."*

10. {Zekeriyyâ} *dedi ki: "Rabbim! Benim için bir âyet* {yani, (karımın) hâmileliğ(in)e bir alâmet} *yap!...*

O, Cibrîl ile görüşmesinin ardından bir âyet istemişti.

...{Cibrîl} *dedi ki: "Senin âyetin sapasağlam olduğun hâlde insânlara üç gece söz söylememendir* {yani, temizken cimâ etmenin ardından eşinin hâmile kalması durumunda o gecenin sabâhında dilsiz ya da hasta olmadığın: sapasağlam olduğun hâlde konuşmaya güç yetirememendir}.

11. *Nihâyet* {Zekeriyyâ} *mihrâbdan* {yani, mescidden} *qavminin* {yani, İsrâîloğulları'nın} *karşısına çıkıp onlara, "Sabâh-akşam tesbîh* {yani, salât [du'â]} *edin" diye vahyetti* {yani, eliyle bir yazı yazdı. –İşte onlara vahyetmesi, bu idi–}.

12-13. *"Ey Yahyâ! Kitâbı* {yani, Tevrât'ı} *quvvetle* {yani, ciddiyet ve ısrar ile} *al/tut" (dedik) ve o'na daha sabî/çocuk iken hükm* {yani, üç yaşında iken ilim ve fehm [kavrayış/anlayış]} *verdik ve ledünnümüzden bir qalb inceliği* {yani, indimizden/yanımızdan bir rahmet} *ve bir temizlik/arınmışlık (verdik)* {yani, o'nu sâlih kıldık ve zenblerden/günâhlardan arındırdık} *ve o bir taqî/korunan* {yani, müslim/teslîm olmuş bir kimse} *idi.*

14. *Ana-babasına berr [ihsânkâr-hayrhâh/itâ'atkâr] idi* {yani, o'nu ana-babasına itâ'atkâr kıldık} *ve cebbâr* {yani, Allâh'a ibâdetten/ibâdet husûsunda mütekebbir} *ve isyân eden* {yani, Rabbine âsi} *değildi.*

15. *Doğduğu gün* {yani, vakit}...

("Yevm" [gün] kelimesinin kullanımı açısından), *Allâh indinde/yanında ayların sayısı, Allâh'ın kitâbında* {yani, levh-i mahfûzda} *semâvât u arzı halqettiği günden* {yani, vakitten} *beri oniki aydır* (Tevbe, 9/36) âyeti de buna benzer.

(Yine, "yevm" [gün] kelimesinin kullanımı açısından) Îsâ'nın (a.s) dilinden, *Doğduğum gün, öleceğim gün ve diri olarak ba'solunacağım [çıkarılacağım] gün selâm bana* (Meryem, 19/33) buyurulmuştur ki buradaki *yevm* [gün] kelimeleri de "hîn" [vakit] demektir.

...*öldüğü gün* {yani, vakit} *ve diri olarak ba'solunacağı [çıkarılacağı] gün* {yani, ölümün ardından ba'sedileceği/diriltileceği vakit} *selâm o'na.*

16. {Mekkelilere} *Kitâbda* {yani, Qur'ân'da} *Meryem'i* {yani, Süleymân b. Dâvûd neslinden Ya'qûb b. Mâsân ile İmrân b. Mâsân'ın kızı Meryem'i –hepsine selâm olsun–} *de an. Hani ehlinden şark/doğu tarafında bir mekâna çekilmişti* {yani, kış mevsimi olduğundan ötürü tek başına doğu tarafında bir yere çekilmişti}.

17. *Sonra onların dûnundan/berisinden bir hicâb* {yani, dağ} *edinmişti* {yani, perde vazîfesi görecek şekilde bir dağı, kendisiyle onlar arasında kılmıştı/arasına almıştı –onlardan kimse onu göremiyordu–}...

("Hicâb" kelimesi), *Nihâyet o hicâba gizlendi...* (Sâd, 38/32) âyetinde de "cebel/dağ" ma'nâsında kullanılmıştır.

...*Derken Biz ona rûhumuzu* {yani, Cibrîl'i} *gönderdik de ona seviyy bir beşer sûretinde temessül etti* {yani, tüysüz, siyah dalgalı saçlı, genç, hilqati eksiksiz bir insân sûretinde göründü –onu görünce bir insân sandı–}.

18. *Dedi ki: "Doğrusu ben senden Rahmân'a sığınırım; eğer bir taqî* {yani, ihlâsla Allâh'a ibâdet eden bir kimse} *isen (bana yaklaşmaktan sakınırsın)."*

19. {Cibrîl} *dedi ki: "Ben sâdece sana* {Allâh'ın emri ile} *temiz* {yani, muhlis/ihlâslı: sâlih} *bir gulâm/çocuk bağışlamak için Rabbinin resûlüyüm."*

20. {Meryem} *dedi ki: "Bana bir beşer messetmemiş/dokunmamış* {yani, ben evli değil} *ve ben bir bağî değil* {yani, fâhişe {zinâ} etmemiş} *iken, benim bir gulâmım* {yani, benim nereden bir çocuğum} *nasıl olacak?*

21. {Cibrîl} *dedi ki: "Şunun gibi. "Rabbin dedi ki":* "{Eşin olmaksızın/bir erkek dokunmaksızın bir çocuğun olacak} *ve o Bana* {yani, Allâh'a} *pek kolaydır* {yani, bir beşer dokunmaksızın senin karnında bir çocuk yaratmak Allâh'a çok kolaydır} *ve o'nu insânlar için* {yani, Benî İsrâîl'de} *bir âyet* {yani, ibret} *ve Bizden* {dîni üzere o'na tâbi olacak kimseler için} *bir rahmet* {yani, ni'met} *kılacağız"...*

{*Rahmet* kelimesi,} *Biz seni âlemler için, başka değil bir rahmet olarak gönderdik* (Enbiyâ, 21/107) âyetinde de, "ni'met: dîni üzere o'na tâbi olan kimseler için ni'met" ma'nâsında kullanılmıştır.

..."*Qadâ edilmiş bir emirdir"* {yani, sana bir beşer dokunmaksızın Îsâ'nın yaratılmasını Allâh levh-i mahfûzda hükme bağlamıştır}.

22. *Bu sûretle* {annesi Meryem –selâm ona–} *o'na hâmile kaldı. Onunla uzak bir mekâna çekildi* {yani, Îsâ ile tek başına, dağın arka tarafında ehlinden uzakça bir yere çekildi}.

23. *Derken doğum sancısı onu kuru* {yani, yaprakları olmayan} *bir hurma ağacına dayanmaya* {yani, oraya sığınmaya} *mecbûr etti.* {Babasız çocuk doğuracak olması netîcesinde karşılaşacağı muâmeleden, insânlara karşı duyacağı utançtan ötürü} *dedi ki: "Ah ne olaydım, bundan* {yani, çocuğun doğumundan} *evvel öleydim de büsbütün unutulaydım"* {yani, aslâ hatırlanmayan, helâk/yok olup giden birşey olsaydım}.

24. {Cibrîl[448]} *altından* {yani, bulunduğu yerin alt tarafından –ki o yüksekçe bir tepe üzerinde bulunuyordu–} *ona* {şu sözlerle} *nidâ etti: "Üzülme* {–ölümü temenni etmesi üzerine ona böyle dedi–}. *Rabbin senin altında bir ark yaptı"* {yani, küçük bir nehir akıttı}.

---

[448] Bizce bu, yanlış bir tercihtir. (Redaktör: E.Ö)

25. **"*Hurma ağacını kendine doğru silkele* (yani, hareket ettir), *üzerine olgunlaşmış taze hurma dökülsün.*"**

Bunlar, Cebrâîl'in Meryem'e söylediği sözlerdir. Allâh'ın bunu taqdîr buyurması ise, Îsâ'nın durumuna îmân etmesi ve bundan dolayı şaşırmaması içindir.

Bize Ubeydullâh tahdîs edip dedi: Bana babam tahdîs edip dedi: Bize el-Huzeyl tahdîs edip dedi: Muqâtil dedi: Leys b. Ebî Süleym'den bana haber verildiğine göre o İkrime'den, o da İbn Abbâs'tan nakletti ki o, *Doğrusu ben Rahmân için savm nezrettim* (Meryem, 19/26) buyruğunu, "susma/konuşmama [samt] adadım" diye açıklamıştır.

26. *"Artık* (hurmadan) *ye,* (tatlı sudan) *iç,* (çocuğun sebebiyle) *gözün aydın olsun. Eğer beşerden birini görürsen de ki: "Doğrusu ben Rahmân için savm* (yani, susma/konuşmama) *nezrettim/adadım. Onun için bugün hiçbir inse/insâna* (Îsâ hakkında) *söz söylemeyeceğim."*

27. *Onu* (yani, çocuğunu) *taşıyarak qavmine* (yani, kucağında beze sarılmış olduğu hâlde İsrâîloğulları'na) *getirdi. Dediler ki: "Ey Meryem! Andolsun ki sen çok kötü birşey* (yani, münker bir iş) *getirdin."*

28. *"Ey Hârûn'un* (yani, Mûsâ'nın kardeşi Hârûn'un) *kız kardeşi!"*...

Bize Ubeydullâh tahdîs edip dedi: Bana babam el-Huzeyl'den tahdîs edip dedi: Muqâtil dedi: Rasûlullâh, "Onlar, Mûsâ'nın kardeşi Hârûn'u kastetmişlerdi; çünkü Meryem o'nun soyundan geliyordu" demiştir.

...*Senin baban* (İmrân) *kötü* (yani, zinâkâr) *bir adam değildi*,...

(*Sû* [kötü/kötülük] kelimesi,) *Ehline kötülük* [*sû*] *irâde eden kimsenin*... (Yûsuf, 12/25) ve *Biz o'nun bir kötülüğünü* [*sû*] *bilmiyoruz* (Yûsuf, 12/51) âyetlerinde de "zinâ" ma'nâsında kullanılmıştır.

...*anan* (Hanne) *da bir bağiy* (yani, zinâkâr) *değildi.* (Peki, bu çocuk nereden?)

29. *Bunun üzerine o'na* (yani, oğlu Îsâ'ya –onunla konuşması için–) *işâret etti. Dediler* (yani, qavmi dedi) *ki: "Beşikteki* (yani, annesinin kucağında bezlere sarılı bulunan) *bir sabî/çocuk ile nasıl konuşuruz?!"*

30-32. (Bunun üzerine çocuk) *dedi ki: "Doğrusu ben Allâh'ın kuluyum"*

{ve hristiyanlar iddiâlarında yalancıdır[449] –böylece çocuk ilk olarak, Allâh'ın ubûdiyyetini ikrar etti–}. *Bana kitâb verdi* {yani, İncîl'i verip öğretti} *ve beni bir nebî kıldı/yaptı ve beni* {yeryüzünde} *her nerede olsam mübârek* {yani, hayırda öğretici ve edeblendirici} *kıldı ve hayâtta olduğum sürece bana salâtı* {iqâme etmeyi}, *zekâtı* {îtâ etmeyi} *tavsiye etti ve beni anama berr kıldı* {yani, annem Meryem'e itâ'atkâr olmamı tavsiye etti} *ve beni cebbâr* {yani, Allâh'a ibâdetten tekebbür eden} *bir şaqî* {yani, Allâh'a isyân eden bir kişi} *yapmadı."*

33. *"Doğduğum gün* {yani, vakit} *öleceğim gün* {yani, vakit} *ve diri olarak ba'solunacağım* {yani, ölümden sonra âhirette diri olarak çıkarılacağım} *gün* {yani, vakit} *selâm bana."*

34. *Hakkında imtirâ ettikleri* {yani, hristiyanların hakkında kuşkuya düştükleri} *Meryem oğlu Îsâ, hakk söze göre şudur* {yani, âdil: doğru söze göre budur}.

35. *Allâh'ın çocuk edinmesi* {yani, Îsâ'yı evlâd edinmesi} *olacak şey değildir. O sübhândır* {yani, münezzeh ve yücedir}. {İlminde olan} *bir emri* {yani, Îsâ'yı} *qadâ edince, ona sâdece "Ol!" der, olu-verir* {bir defa söyler, ikinci defa tekrar etmez}.

Bize Ubeydullâh tahdîs edip dedi: Bana babam el-Huzeyl'den tahdîs edip dedi: Bana Muqâtil ed-Dahhâk'tan, o da İbn Abbâs'tan naklen dedi ki: *"Kün fe-yekûn* ibâresi, Farsça'da, 'sözü iki defa tekrarlamaz; bir defa söylediımi derhal olur' ma'nâsındadır."[450]

36. {Sonra Îsâ, İsrâîloğulları'na dedi ki:} *"Kuşkusuz Allâh benim de rabbim, sizin de rabbinizdir. O hâlde O'na ibâdet edin* {yani, O'nu tevhîd edin}. *Bu* {tevhîd} *sırât-ı mustaqîmdir* {yani, İslâm dîni dosdoğru bir yoldur –İslâm dîni dışındaki yollar ise eğridir, doğru değildir–}.

37. *Sonra onların arasından ahzâb* {yani, hristiyanlar(ın fırkaları)} *ihtilâf ettiler...*

---

449 Bu söz, bebek olan Îsâ'ya âit olamaz, zîrâ bu esnâda henüz hristiyan yoktur. Dolayısıyla bu sözle, ya Meryem'i zinâ ile suçlayan İsrâîloğulları kasdedilmekte, ya da Müellif bu sözü Îsâ sonrasında o'nu ilâhlaştıran hristiyanlar için kullanmaktadır. (Redaktör: E.Ö)

450 Bu, tuhaf bir iddiâdır. (Redaktör: E.Ö)

İsâ (a.s) hakkında üç fırkaya ayrıldılar. Nastûrîler, "İsâ Allâh'ın oğludur" dediler. *O onların söylediklerinden* {yani, bühtanlarından/iftiralarından} *münezzeh ve yücedir* (İsrâ, 17/43); Mar-Ya'qûbîler, "İsâ, Allâh'ın kendisidir" dediler. *O onların söylediklerinden* {yani, bühtânlarından/iftiralarından} *münezzeh ve yücedir* (İsrâ, 17/43); Melkânîler ise, "Allâh üçün üçüncüsüdür" (Mâide, 5/73) dediler. Allâh Teâlâ ise, Kendisinin ortaksız, bir ve tek olduğunu ifâde buyuruyor.

...Artık veyl olsun o küfredenlere {yani, İsâ hakkında hiziblere ayrılanlara}, *azîm bir günün* {yani, O'nun nezdinde hazır olacakları qıyâmet günü'nün} *görülmesinden/hazır olmasından dolayı.*

38. *Bize gelecekleri gün neler işitecek, neler görecekler* {yani, daha önce âhirete dâir kendilerine yapılan tehdidleri qıyâmet günü kimsenin işitmediği kadar işitecekler, görmediği kadar görecekler-dir}...

İşte, *Rabbimiz! Gördük ve işittik. Artık bizi geri döndür, sâlih amel işleyelim. Gerçekten biz yaqîn edindik* (Secde, 32/12) âyeti de buna işâret ediyor.

...Fakat zâlimler bugün {yani, müşrikler bugün dünyâda} *apaçık bir dalâlet içindedirler* {yani, bugün âhirette olacakları ne işitiyor, ne görüyorlar}.

39. *Emrin* {yani, azâbın} *qadâ edileceği o hasret günü(nün gelip çatması husûsunda)* {ölümün beyaz bir koç gibi boğazlanacağı gün hakkında} *onları* {yani, Mekke kâfirlerini} *inzâr et/uyar. Hâlbuki onlar* {bugün} *gaflet içindedirler; îmân etmiyorlar* {yani, âhirette olacakları tasdîq etmiyorlar}.

40. *Doğrusu Biz, arza ve üzerindekilere Biz vâris olacağız* {yani, onları öldüreceğiz, sâdece Rabb kalacaktır. Semâ ehline de, arz ehline de Biz vâris olacağız} *ve* {ölümden sonra âhirette} *Bize döndürülecekler.*

41. {Ey Muhammed! Mekke ehline} *kitâbda* {yani, Qur'ân'da} *İbrâhîm'i de* {yani, İbrâhîm'in durumunu da} *zikret. Doğrusu o bir sıddîq* {yani, Allâh'a mü'min}, *bir nebî idi.*

("Sıddîq" kelimesi), *Onun anası da bir sıddîqa idi* (Mâide, 5/75) âyetinde de "mü'mine" ma'nâsında kullanılmıştır.

42. *Hani babasına* {yani, babası Âzer'e} *demişti ki: "Ey babacığım!*

{Hiçbir sesi} *işitmeyen,* {hiçbir şeyi} *görmeyen ve sana* {âhirette} *hiçbir faydası olmayan şeye* {yani, putlara} *niçin ibâdet ediyorsun?"*

43. *"Ey babacığım! Doğrusu bana ilimden* {yani, beyândan}, *sana gelmeyen* {yani, ölümden sonra olacak şeyler} *geldi.* {Dînim üzere} *bana ittiba et ki seni seviyy bir sırâta hidâyet edeyim"* {yani, âdil bir tarîke/yola: İslâm dînine ileteyim}.

44. *"Ey babacığım! Şeytâna ibâdet etme* {yani, ibâdet husûsunda şeytâna itâ'at etme}. *Kuşkusuz şeytân Rahmân'a âsi oldu"* {yani, isyân etti, la'netlendi}.

45. *"Ey babacığım! Doğrusu ben korkarım ki sana Rahmân'dan* {âhirette} *bir azâb messeder/dokunur da* {yani, isâbet eder de} *şeytânın velîsi* {yani, âhirette yakını} *olursun."*

46. {Babası o'na cevâb vererek} *dedi ki: "Sen benim ilâhlarımdan vaz mı geçiyorsun/hoşlanmıyor musun ey İbrâhîm? Eğer vazgeçmezsen* {yani, susmazsan} *seni recmederim* {yani, sana şetmederim [ağır-çirkin sözler söylerim]}. *Beni terket/benden uzak dur, meliyyen* {yani, hayâtın boyunca}.

Bunun, "uzun süre benden ayrıl, ayrı dur, uzak kal" anlamında olduğu da söylenmiştir. Bu hâric, Qur'ân'da geçen *seni recmederim* ifâdeleri, "seni qatlederim/öldürürüm" ma'nâsındadır.

Bize Ubeydullâh tahdîs edip dedi: Bana babam Ebû Sâlih'ten o Muqâtil'den, o da İbn Abbâs'tan tahdîs etti: (İbn Abbâs bu ibâreyle ilgili şöyle dedi:) "Benden sana herhangi bir sıkıntı isâbet etmeden, benden yana esenlikte olduğun hâlde şeref ve haysiyyetinle beni bırak, benden uzaklaş."

47. {İbrâhîm} *dedi ki: "Selâm sana, senin için Rabbime istiğfâr edeceğim. Doğrusu O bana hafiyydir"* {yani, latîftir, merhametlidir}.

48. *"Sizi ve Allâh'ın dûnundan/berisinden du'â* {yani, ibâdet} *ettiklerinizi* {uydurma ilâhlarınızı} *terkediyorum"...*

İbrâhîm'in onlardan ayrılması, onları terketmesi, Kusa'dan Arz-ı Muqaddes'e hicret etmesidir.

...*"ve* {senin için istiğfârda bulunarak} *Rabbime du'â ediyorum. Umulur ki Rabbime du'â ile şakiyy olmam"* {yani, senin için istiğfârda bulunduğum du'âmın boşa gitmeyeceğini ümîd ederim}.

49. *İbrâhîm onları ve Allâh'ın dûnundan/berisinden ibâdet ettikleri-ni terkedince* {yani, ilâh edindikleri putları terkedip hicret edince}, *o'na* {Arz-ı Muqaddes'e hicret ettikten sonra} *İshâq'ı ve Ya'qûb'u bağışladık ve her birini* {yani, İbrâhîm'i, İshâq ve Ya'qûb'u} *nebî yaptık.*

50. *Ve onlara rahmetimizden* {yani, ni'metimizden} *bağışladık ve onlar için yüce bir sıdk lisânı kıldık* {yani, güzel ve üstün bir senâ/övgü verdik –onlardan sonra gelen bütün dîn müntesibleri onları över–}.

51. {Mekkelilere} *kitâbda Mûsâ'yı da zikret/an. Doğrusu o muhlas/ihlâsa erdirilmiş* {yani, müslim, muvahhid} *idi, bir rasûl, bir nebî idi.*

52. *Biz o'na, Tûr'un cânib-i eymeninden [sağ tarafından]* {yani, cebelin/dağın yan tarafından] *nidâ ettik* {yani, Cum'a gecesi[451] o'nu çağırdık} *ve o'nu bir neciyy olarak yakınlaştırdık* {yani, o'nunla yakından konuştuk –aralarında gizli bir hicâb vardı.–}.

53. *Ve rahmetimizden o'na kardeşi Hârûn'u da bir nebî olarak bağışladık.*

Mûsâ (a.s) Rabbinden istekte bulunarak, *Bana ehlimden bir vezir yap; kardeşim Hârûn'u* (Tâ-Hâ, 20/29-30) ve *Onun için Hârûn'u gönder* (Şu'arâ, 26/13) diye istekte bulunduğu vakit Allâh da o'na kardeşi Hârûn'u (bir vezir ve nebî olarak) bağışlamıştı.

54. {Mekkelilere} *kitâbda* {yani, Qur'ân'da} *İsmâîl'i de zikret* {yani, İbrâhîm'in oğlu İsmâîl'in durumunu da an}. *Doğrusu o, va'dine sâdıq idi, bir rasûl, bir nebî idi.*

55. *Ehline* {yani, qavmine} *emrederdi;...*

(*Ehl* kelimesi,) *Ehline emret* (Tâ-Hâ, 20/132) âyetinde de "qavm" ma'nâsında kullanılmıştır.

...salât ve zekât ile/salâtı ve zekâtı...

İbn Mes'ûd'un qırâ'atinde, "Qavmine salât ve zekât ile/salâtı ve zekâtı emrederdi" şeklindedir.

...ve Rabbi indinde/yanında merdıyy [râzı olunan bir kimse] idi.

56. {Mekkelilere} *kitâbda* {yani, Qur'ân'da} *İdrîs'i de zikret. Doğrusu*

451 Bu nidâ'nın, hangi gün ve gecede olduğunu ancak Allâh bilir. (Redaktör: E.Ö)

o, bir sıddîq {yani, Allâh'ın tevhîdine îmân eden}, *bir nebî idi.*

57. *Biz o'nu yüce bir mekâna ref' ettik* {yani, dördüncü semâdaki bir yere yükselttik[452]}.

58. *İşte bunlar Allâh'ın kendilerine* {nübüvvet ile} *in'am ettiği nebîlerden; Âdem'in* {sonra İdrîs'in[453]} *zürriyyetinden ve Nûh ile beraber* {gemide} *taşıdıklarımızdan* {yani, gemide Nûh ile birlikte taşıdıklarımızın zürriyyetinden –ki o İbrâhîm'dir–} *İbrâhîm'in zürriyyetinden* {İsmâîl'in, İshâq'ın, Ya'qûb'un} *ve İsrâîl'in* {zürriyyetinden –ki o Ya'qûb, Mûsâ ve Hârûn'dur–} *ve* {İslâm için} *hidâyete ilettiğimiz ve ictibâ ettiğimiz* {yani, risâlet ve nübüvvet için istihlas ettiğimiz} *kimselerdendir. Onlara Rahmân'ın âyetleri tilâvet edildiğinde* {yani, Rahmân'ın kelâmı: Qur'ân[454] okunduğunda}, *ağlayarak* {yüzleri üstü} *secdeye kapanırlardı.*

Bu buyruk, Tevrât ehlinden îmân eden Abdullâh b. Selâm ve arkadaşları hakkında inmiştir.

Bunun benzerleri de, *Çeneleri üstü kapanıp secde ederler* (İsrâ, 17/107) ile *Ve ağlayarak çeneleri üstü kapanırlar* (İsrâ, 7/109) âyetleridir.

59. *Nihâyet onlardan sonra kötü bir güruh halef oldu* {yani, nebîlerden sonra kötü halefler: yahûdîler geldi}, *bir halef ki, salâtı zâyi ettiler* {yani, vakitlerinden sonraya bıraktılar}, *şehevâta ittibâ ettiler* {yani, baba-bir kız kardeşin kızıyla evlenmeyi helâl kabûl ettiler[455]}...

Bu, Allâh'ın ümmet-i Muhammed için darbettiği bir meseldir, ki "siz yahûdîler gibi kötü halef olmayın" ma'nâsını ifâde eder.

Bunun bir benzeri de, *Şehevâta/şehvetlere* {yani, zinâya} *ittibâ edenler...* (Nisâ, 4/27) âyetidir.

...Bunlar {âhirette} *ğayyaya* {yani, cehennemdeki bir vâdiye[456]} *kavuşacaklardır.*

---

452 Bu, dayanaktan yoksun bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)

453 Bu, lüzûmsuz bir ilâvedir. (Redaktör: E.Ö)

454 Burada zikredilenler, Rasûlullâh'tan (s.a) önceki nebîler-rasûller olduğundan, *Rahmân'ın âyetleri* ifâdesiyle, "Qur'ân"ın kasdedilmesi mümkün değildir. (Redaktör: E.Ö)

455 Bu, delîlsiz bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)

456 Bu, dayanaktan yoksun bir iddiâdır. (Redaktör: E.Ö)

60. {Şirkten} ***tevbe eden,*** {Muhammed'e} ***îmân eden*** {yani, Allâh'ın tevhîdini de tasdîq eden} ***ve sâlih amel işleyenler müstesnâ. İşte onlar cennete girecekler ve hiçbir şekilde zulmedilmeyecekler*** {yani, güzel amellerinden hiçbir şey naqzedilmeyecek, karşılığını görmedikleri hiçbir iyi amelleri bırakılmamak üzere Rabb'leri onlara karşılıklarını verecek: onları mükâfâtlandıracak}.

61. *Rahmân'ın* {dünyâda rasûlleri vâsıtasıyla mü'min} *kullarına bi'l-ğayb* {yani, görmedikleri hâlde} *va'dettiği adn* [*iqâmet*] *cennetleri(ne girecekler). Kuşkusuz O'nun va'di gerçekleşecektir* {yani, va'dinden cayma söz konusu olmaksızın gelecektir}.

62. *Orada* {yani, cennette} *bir lağv işitmezler* {yani, dünyâdakilerin içtikleri vakit yemîn ettikleri gibi orada yemîn edilmez, içki içenlerin yemîn etmesini işitmezler},...

Bunun benzerleri Vâqı'a ve Sâffât sûresi'nde (47. âyet) geçiyor.

...*bir selâm müstesnâ* {yani, orada meleklerin onlara verdikleri selâmı işitirler}. *Onlar için orada sabâh-akşam rızqları* {yani, dünyâda gündüzün tarafı miktarı aralıklarla verilecek olan meyveler} *vardır.*

Sonra Allâh onlardan vererek şöyle buyuruyor:

63. *İşte o cennete, kullarımızdan taqî* {yani, Allâh'a muhlis [ihlâslı]} *olan kimseyi vâris kılarız.*

64. {Semâdan} *inmeyiz. Rabbinin emri ile olması müstesnâ. Önümüzdeki* {yani, âhirete dâir işler}, *arkamızdaki* {yani, dünyâya dâir işler} *ve şu ikisi* {yani, dünyâ ile âhiret: iki nefha} *arasındaki şeyler O'nundur ve Rabbin unutkan değildir* {yani, Mekke kâfirlerinin, "Rabbi o'nu unuttu ve terk etti" şeklindeki sözlerini unutmayacaktır: ey Muhammed, Rabbin seni unutmadı-unutmayacaktır}.

65. *Semâvât u arzın* {yani, arzların/yerlerin} *ve* {yaratıklardan} *o ikisi arasındakilerin rabbi. O hâlde O'na ibâdet et* {yani, O'nu tevhîd et} *ve O'nun ibâdetinde sebâtla sabret* {yani, Allâh'ı tevhîd üzere sabret. Emrim gelinceye kadar acele etme}. {Ey Nebî!} *O'na bir semiyy biliyor musun* {yani, uydurma ilâhlardan ismi Allâh olan birini biliyor musun}?

66. *İnsân* {-ki o, Ubeyy b. Halef el-Cumâhî'dir-}, *"Öldüğüm vakit*

{yani, ölümün ardından} {yerden} *diri olarak çıkarılacak mıyım?!"* *diyor.*

Böylece, ölümden sonra dirilişi tekzîb ediyor/yalanlıyor. Allâh, ibret alması **için ona öğüt vererek buyuruyor ki:**

67. ***Peki, insân önceden hiçbir şey değilken Bizim kendisini*** {ilk yaratılışta yoktan} ***halqettiğimizi/yarattığımızı*** {ve kendisini tekrar yaratacağımızı} ***tezekkür etmiyor mu?***

Sonra Rabbimiz, âhirette onları dirilteceğine qasem ederek şöyle buyuruyor:

68. ***Rabbin hakkı için*** {ey Muhammed,} *onları ve* {onlarla birlikte kendilerini dalâlete düşüren} *şeytânları* {âhirette} *haşredeceğiz* {yani, cem'edeceğiz [toplayacağız/bir araya getireceğiz]}. *Sonra, onları*{ın cümlesini} *dizleri üstü* {çökmüş olarak} *cehennemin etrafına* {yani, cehennemin içinde} *ihzar/hazır edeceğiz.*

69. *Sonra, her şiy'adan* {yani, her milletten/dînden} *Rahmân'a karşı en fazla serkeşlik edenleri* {yani, küfrde ileri gidenleri: küfrün önderlerini} *nez'edeceğiz* [*ayıracağız*] {yani, onları çıkaracağız ve ateşte/cehennemde azâb edeceğiz}.

70. *Sonra, ona atılmaya kimlerin daha lâyık olduğunu* {yani, küfrün önderlerini} *Biz iyi biliriz.*

71. *Doğrusu (ey kâfirler) sizden hiç biri müstesnâ olmamak üzere ona vürûd edecektir* {yani, berr ya da fâcir sizden ona/cehenneme girmeyecek kimse yoktur[457]}...

Bize Ubeydullâh tahdîs edip dedi: Bana babam tahdîs edip dedi: Bize el-Huzeyl Muqâtil'den, o ed-Dahhâk'tan, o da İbn Abbâs'tan naklen dedi ki: "Qur'ân'da dört yerde geçen *vürûd,* 'duhûl' [girmek] ma'nâsındadır."

---

457 Bu, Qur'ân'a bütünüyle aykırı bâtıl bir iddiâdır. Berr [mü'min-muttakî] olanların ateşe/cehenneme girmeleri şöyle dursun, –Allâh'ın va'di gereği– cehennemin sesini/hışıltısını bile duymazlar: *Şübhe yok ki hakklarında Bizden güzellik takdîr edilenler, (evet) bunlar ondan* [*cehennemden*] *uzaklaştırılmışlardır: onun* [*cehennemin*] *hışıltısını bile duymazlar/duymayacaklar ve bunlar, canlarının istediği şeyler içinde (cennette) muhalled [sürekli] kalacaklardır. O en büyük dehşet bunları mahzûn etmeyecek ve bunları melekler şöyle diyerek karşılayacaklar: "Bu işte, sizin o gününüz ki va'dolunuyordunuz"* (Enbiyâ, 21/101-103). Redaktör: E.Ö)

"Vürûd" kelimesinin geçtiği dört âyete gelince: I. *Sizden hiç biri müstesnâ olmamak üzere ona vürûd edecektir* {yani, girecektir} (Meryem, 19/71); II. *Onları ateşe vürûd ettirir* {yani, girdirir/sokar} (Hûd, 11/98); III. *Cehennemin odunusunuz. Siz ona vâridlersiniz* {yani, gireceksiniz} (Enbiyâ, 21/98); IV. *Şâyet bunlar ilâh olsalardı ona vürûd etmezlerdi* {yani, girmezlerdi} (Enbiyâ, 21/99).

...*(Bu,) Rabbinin üzerine gerekli bir kaziyyedir/hükmdür* {yani, yerine getirilmesi vâcib bir hükm olarak levh-i mahfûzda kayıtlıdır ve kaçınılmaz olarak gerçekleşecektir}.

Fakat nebîler (hepsine selâm olsun) bundan istisnâdır. Mü'minler için ise cehennem ateşi, sevinç ve selâmet olacaktır.

72. *Sonra,* {şirkten} *ittiqâ edenleri necâta çıkarırız* {yani, tevhîd ehlini cehennemden çıkartırız[458]}, *zâlimleri* {yani, müşrikleri} *ise orada* {yani, cehennemde} *dizleri üstü* {çökmüş olarak} *bırakırız.*

73. *Âyetlerimiz* {yani, Qur'ân} *onlara beyyinât hâlinde* {yani, açık açık} *tilâvet edildiği vakit, o küfredenler* {yani, en-Nadr b. el-Hâris b. Alkame ve başkaları} *îmân edenlere dediler ki: "Bu iki fırkanın hangisi maqâmca daha hayrlı* {yani, efdaldir/üstündür: Mekke'deki meskenlerin en iyilerinde kimler oturuyor?}...

(*Maqâm* kelimesi,), ...*kerîm* {yani, tayyib [hoş-güzel]} *maqâmlar...* (Duhân, 44/26) âyetinde de "meskenler" ma'nâsında kullanılmıştır.

...*ve nediyyce* {yani, meclisce} *en güzel?*

("Nâdî" kelimesinin kullanımı açısından,) *Ve siz nâdîlerinizde* {yani, meclislerinizde} *münkere mi gideceksiniz?* (Ankebût, 29/29) âyeti de buna benziyor.

Allâh onları korkutarak buyuruyor ki:

---

458 Bu, kesinlikle yanlıştır; zîrâ tevhîd ehli/mü'minler, –Allâh'ın va'di gereği– aslâ ateşe/cehenneme girmezler ki ondan/oradan çıkarılacak olsunlar. Nitekim Allâh Teâlâ şöyle buyurmaktadır: *Şübhe yok ki hakklarında Bizden güzellik takdîr edilenler, evet bunlar ondan [cehennemden] uzaklaştırılmışlardır; onun [cehennemin] hışıltısını bile duymazlar/duymayacaklar, ve bunlar, canlarının istediği şeyler içinde (cennette) muhalled/sürekli kalacaklardır. O en büyük dehşet bunları mahzûn etmeyecek ve bunları melekler şöyle diyerek karşılayacaklar: "Bu işte, sizin o gününüz ki va'dolunuyordunuz"* (Enbiyâ, 21/101-103). (Redaktör: E.Ö)

74. ***Onlardan*** **{yani, Mekkelilerden}** ***önce karndan*** {yani, ümmetten} ***kaçını*** **{dünyâda azâb ile}** ***helâk ettik; hem onlar esâs*** {yani, eşyâlarının konforu} ***ve görünüş*** [*ri'yen*] ***itibâriyle daha güzel/üstün idiler*** {yani, manzara itibâriyle Mekkelilerden daha güzel/üstün idiler –Allâh onların mallarını ve sûretlerini helâk etti–}.

("Qarn" kelimesinin kullanımı açısından,) *O qarnları* {yani, geçmiş ümmetleri} ***helâk ettik*** (Yûnus, 10/13) âyeti de buna benziyor.

75. {Onlara} ***de ki: "Kim dalâlette*** {yani, şirk içinde} ***ise, Rahmân onun için*** {hayrda} ***meddini ne kadar meddederse etsin*** [*verdiği mühleti ne kadar uzatırsa uzatsın*],...

Çünkü onlar mü'minlere, *Bu iki fırkanın hangisi maqâmca daha hayrlı ve nediyyce* {yani, meclisçe} *en güzel?* (Meryem, 19/73) demişlerdi.

...nihâyet va'dolundukları şeyi: azâbı {yani, dünyâda azâbı: Bedir'de öldürülmeyi} ***ya da Sâ'ati*** {yani, qıyâmeti} ***gördüklerinde, mekân*** {menzil} ***itibâriyle kimin şerrli ve cünd*** [*taraftar/yandaş*] {yani, cemaat/topluluk} ***itibâriyle kimin daha zayıf olduğunu*** {yani, kendilerinin mi, mü'minlerin mi daha zayıf olduğunu} ***bileceklerdir.***

76. ***Allâh*** {dalâletten uzak olan} ***hidâyettekilerin hidâyetini*** {yani, îmânını} ***arttırır. Bâkiyât sâlihâttır*** [*kalıcı olan sâlih amellerdir*]...

Bunlar da şu dört kelimedir: "Subhânallâhi ve'l-hamdu lillâhi ve lâ ilâhe illâllâhu vallâhu ekber."

...{Kim bunları söylerse o} ***Rabbinin indinde/yanında sevâb itibâriyle de hayrlıdır*** {yani, efdaldir/üstündür}, {âhirette} ***reddedilme/döndürülme itibâriyle de hayrlıdır*** {yani, kâfirin karşılık olarak göreceği ateşten ve onların oraya dönüşlerinden daha efdaldir/üstündür}.

77. ***Bak bak şu âyetlerimize*** {yani, Qur'ân âyetlerine} ***küfredene ve,*** "{Cennette: âhirette[459]} ***bana*** {dünyâda verilenden daha üstün} ***mal ve çocuk verilecek" diyene!***

---

[459] Âhirete/cennete îmân etmeyen müşriğin, "Âhirette/cennette bana, dünyâda verilenden daha üstün mal ve çocuk verilecek" demesi mümkün değildir; meğer ki –Kehf/36'daki gibi– "âhiret/cennet varsa" kaydıyla söylemiş ola. Müellif, alay maksadıyla böyle dediğini ifâde ediyorsa da bu, rivâyete dayalı bir yorum olup kesinlik arzetmez. Zîrâ, rivâyet olmasaydı, âyetin lâfızlarından böyle bir

Zîrâ el-Âs, alay etmek maksadıyla (–alacağını isteyen bir mü'mine: Habbâb b. el-Eret'e–) "Âhirette borcumu ödeyeceğim" demişti. Çünkü o, Qur'ân-ı Kerîm'de zikredilen sevâb/mükâfât ve cezâya îmân etmiyordu.

78. {Acaba el-Âs, âhirette kendisine de mü'minlere verilenlerin verileceğini söylerken} *ğayba muttali mi oldu, yoksa Rahmân'dan* {yani, Rahmân indinden, tevhîde i'tikâd etmiş de onun için} *bir ahid mi aldı?*

79. *Hayır* {el-Âs'a, mü'minlere verilenler verilmeyecektir}. *Biz onun dediğini* {yani, el-Âs'ın, "Cennette mü'minlere verilenler bana da verilecek" dediğini hafaza melekleri vâsıtasıyla} *yazacağız ve onun için azâbdan meddini meddedeceğiz* [*onun azâbını uzattıkça uzatacağız*] {yani, inkıtaya uğramayacak/kesintisiz devâm edecek}.

80. *Onun dediği şeylere* {yani, cennette mü'minlere verilenlerin kendisine de verileceğine dâir sözlerine[460]} *vâris olacağız* {ve onları başkasına vereceğiz} *ve* {el-Âs, âhirette berâberinde dünyâlığından (mal, evlâd, taraftar, yardımcı ve güç nâmına) hiçbir şey bulunmaksızın} *Bize tek başına gelecek.*

Sonra Allâh Teâlâ, Mekke kâfirlerinden/müşriklerinden el-Âs b. Vâil b. Hişâm b. Sa'd b. Sa'îd b. Amr b. Husays b. Ka'b b. Lüey es-Sehmî, en-Nadr, Ebû Cehl ve benzerlerini zikrederek şöyle buyuruyor:

81. *Allâh'ın dûnundan/berisinden ilâhlar* {yani, Lât, Uzzâ, Menât ve Hubel isimli putları} *edindiler ki onlar için izzet olsun* {yani, bu uydurma ilâhlar/putlar kendilerini Allâh'tan korusun-kurtarsın[461]}.

Bunun bir benzeri de, *Allâh'ın dûnundan/berisinden (uydurma) ilâhlar edindiler ki yardım olunsunlar* {yani, kendileri vâsıtasıyla korunsunlar, onlar tarafından kurtarılsınlar} (Yâ-Sîn, 36/74) âyet-i kerîmesidir.

---

sonuç çıkarılması zor olurdu. Dolayısıyla âyet dünyâya yönelik olarak da anlaşılabilir, ki siyâk da bunu te'yid etmektedir. (Redaktör: E.Ö)

460 Burada "onun sözlerine" değil, kendisine verileceğini iddiâ ettiği "mal ve çocuğa" vâris olunacağından bahsedilmektedir. (Redaktör: E.Ö)

461 Bu yorum kabûl edilemez; zîrâ, müşrikler putları, kendilerini Allâh'tan korumaları veya kurtarmaları için değil, bilakis kendilerini Allâh'a yakınlaştırmaları (Zümer, 39/3) ve Allâh indinde kendilerine şefâ'at etmeleri (Yûnus, 10/18) için edinmişlerdir. (Redaktör: E.Ö)

82. *Hayır* (o uydurma) ilâhları kendilerini Allâh'tan koruyamayacaklar). *Onların ibâdetlerine küfredecekler* (yani, ilâh diye kabûl ettikleri o varlıklar âhirette, dünyâda kendilerine ibâdet etmiş olan herkesten uzak olduklarını söyleyecekler) *ve onlar üzerine zıdd olacaklar* (yani, ilâhları o gün onlar için düşman kesilecekler).

Bu âyet-i kerîmedeki *alâ* lafzı, -tıpkı ...*insânlar üzerine* [*'alâ'n-nâs*] (yani, insânlar için [*li'n-nâs*]) *şâhidler/tanıklar olasınız* (Bakara, 2/143) âyet-i kerîmesi ile ...*dikili taşlar üzerine* [*'alâ'n-nusub*] (yani, dikili taşlar için [*li'n-nusub*]) *zebhedilenler/kesilenler*... (Mâide, 5/3) âyet-i kerîmesinde olduğu gibi- "kesreli lâm" [*li*=için] anlamında kullanılmıştır.

83. *Bilmez misin ki Biz şeytânları kâfirler* (yani, Kureyş'ten alaycılar) *üzerine göndeririz*...

Nitekim Allâh, İblîse -ki o şeytândır-, *Onlardan gücünün yettiği kimseleri sesinle* (yani, da'vetinle) *istifzâz et* (yani, ayaklarını kaydır)... (İsrâ, 17/64) demişti.

...*onları teşvik ettikçe teşvik ederler* (yani, işlemekte oldukları şirki onlara güzel gösterip, alabildiğine anlatırlar ve "Sizin tutturduğunuz bu yol kuşkusuz hakktır" diye telkinlerde bulunurlar).

84. *Öyleyse* (ey Nebî,) *onların üzerine acele etme* (yani, onlar için azâb ile acele etme/onlar için azâbın çabuk gelmesini isteme). *Onlar için sâdece sayılarını* (yani, ecellerini: nefeslerini) *sayıyoruz.* (Sonra onlara azâb inecek).

85. *O gün ki, muttaqîleri* (yani, şirkten korunanları: muvahhidleri) *vefd hâlinde* (yani, üzerlerindeki eğerlerin yeşil örtülerden oluştuğu asîl develer üzerinde) *Rahmân'a haşredeceğiz.*

86. *Mücrimleri ise susuz olarak cehenneme süreceğiz* (-onlar susamış oldukları hâlde cehenneme gireceklerdir-).

87. *Şefâ'ate mâlik olamayacaklardır;*...

Melekler dahî kimseye şefâ'at edemeyeceklerdir. Sonra istisnâda bulunarak buyuruyor ki:

...*Rahmân'ın indinden ahid almış* (yani, Rahmân'ın yanında tevhîde i'tikâd etmiş: Allâh'tan başka bir ilâh olmadığına, O'nun ortaksız, bir ve tek olduğuna şehâdet getirmiş) *olan müstesnâ.*

88. *"Rahmân* (meleklerden) *veled* (çocuk) *edindi" dediler.*

Onlar, "Melekler Allâh'ın kızlarıdır" diyorlardı.

89. *Andolsun ki siz pek çirkin birşey ile geldiniz/birşey getirdiniz* (yani, azîm bir (pek büyük/ağır) bir söz söylediniz).

Bunun bir benzeri de, *Doğrusu siz,* ("Melekler Rahmân'ın kızlarıdır" demekle) *azîm bir söz söylediniz* (İsrâ, 17/40) âyetidir.

90. *Ondan dolayı* (yani, "Melekler Rahmân'ın kızlarıdır" dediklerinden: iftiralarından ötürü) *neredeyse semâvât fatrolacak/çatlayacak, arz* (etrafından) *şaqqolacak/yarılacak ve dağlar yıkılıp yere geçecek;*

Gökleri, yeri ve dağları zikretmesi, azametleri ve sağlamlıkları sebebiyledir.

91. *Rahmân'a veled/çocuk iddiâ ettiler diye* (yani, "Rahmân'ın veledi/çocuğu vardır" dediler diye).

92. *Hâlbuki veled/çocuk edinmek Rahmân için yaraşmaz/yakışmaz.*

93. (Melekler ve gayrisinden) *semâvât ve* (Uzeyr, Îsâ ve Meryem ve gayrisinden) *arzda hiçbir kimse yoktur ki, Rahmân'a kul olarak* (yani, O'nun kulu olduğunu ikrar ve itiraf ederek) *gelecek olmasın.*

94. *Andolsun ki onları ihsa etmiş* (yani, levh-i mahfûzda onların isimlerini sayıp kaydetmiş) *ve onları sayısıyla saymıştır* (yani, sayılarını bilmiştir).

95. *Onların her biri qıyâmet günü tek başına* (yani, onunla birlikte dünyâsından hiçbir şeyi bulunmaksızın tek olarak) *gelecektir.*

96. *Kuşkusuz îmân eden ve sâlih ameller işleyenler için Rahmân bir vüdd kılacaktır/yapacaktır* (yani, onların muhabbetini/sevgisini diğer mü'minlerin qalbinde var edecek, onlar da onları sevecekler[462]).

97. (Ey Muhammed!) *Onu* (yani, Qur'ân'ı) *senin lisânınla gerçekten kolaylaştırdık* (yani, senin lisânın üzere beyân ettik) *ki onunla* (yani, Qur'ân'daki şeylerle) *muttaqîleri* (yani, şirkten korunanları: muvahhidleri) *tebşîr edesin/müjdeleyesin ve onunla* (yani,

462 Bu, zayıf bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)

Qur'ân'daki tehdidlerle} *inadçı/tartışmacı/sert* [*lüdd*] *bir qavmi* {yani, bâtıl ile cedel eden hasımları/hasmâne cidâl eden/aşırı düşmanlıkla tartışanları} *inzâr edesin/uyarasın.*

("Lüdd" kelimesinin kullanımı açısından) bunun bir benzeri de, *Hâlbuki o, hasımların en yamanıdır/sertidir/tartışmacısıdır* [*eledd*] {yani, bâtıl ile cedel eden/tartışan birisidir –kasdedilen kişi el-Ahnes b. Şerîk'tir–} (Bakara, 2/204) âyetidir.

Sonra Allâh Mekke kâfirlerini korkutarak şöyle buyuruyor:

98. *Onlardan* {yani, Mekke kâfirlerinden} *önce* {dünyâda azâb ile} *qarndan* {yani, ümmetten} *kaçını* {dünyâda azâb ile} *helâk ettik;* {ey Nebî,} *onlardan birini hissediyor* {yani, görüyor} *musun veya onların fısıltısını* {yani, sesini} *işitiyor musun?!*

Bu buyrukla Mekke kâfirlerini, Muhammed'i (s.a) tekzîb etmemeleri için geçmiş ümmetlerin azâbının benzeriyle sakındırmaktadır.

20. TÂ-HÂ SÛRESİ

MEKKÎ, 135 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *Tâ-Hâ* {(yani, ey adam[463])}!

2. *Biz sana Qur'ân'ı bedbaht olman/meşakkat* [*güçlük ve sıkıntı*] *çekmen için indirmedik.*

3-4. *Aksine* {Allâh'a karşı} *haşyet duyan kimse için bir tezkire* [*hatırlatma-öğüt*] *olması için bir tenzîl* [*lütf u ihsân*] *olarak indirildi,* {bütün} *arzı/yeri ve yüksek semâvâtı/gökleri* {yani, arzdan yüksek yedi semâyı} *halqeden/yaratan kimseden.*

5. *Rahmân arşa istivâ etti* {yani, karâr kıldı}.

Sonra yüce Rabbimiz Kendini ta'zîm ederek buyuruyor ki:

6. *Semâvât u arzdaki, o ikisi arasındaki ve serânın* [*yerin/toprağın*] *altındaki şeyler O'nundur.*

Serâ'dan maksad, "süflî arz"dır [arzın alt tabakasıdır]. Onun altında da kaya, melek, öküz, balık ve su bulunmaktadır.[464] Rüzgâr da boşlukta esmektedir.

7. {Ey Nebî!} *Sözü cehr etsen* {yani, îlân etsen} *de muhakkak O sırrı* {yani, kulun nefsinde/içinde gizlediği şeyi} *ve ahfâyı* [*en hafiyi/gizlinin en gizlisini*] {yani, sırrdan daha hafi/gizli olanı} *bilir* {yani, kulun kendisi için gizli olup, yapacağını bilmediği şeyleri dahî Allâh bilir}.

Sonra Allâh, Mekke kâfirleri Kendisini tevhîd etmedikleri için zâtını tevhîd ederek şöyle buyuruyor:

8. *Allâh -ki O müstesnâ ilâh yoktur- en güzel isimler O'nundur.*

Bu en güzel isimler [vasıflar/nitelikler] [*el-esmâu'l-husnâ*], Haşr sûresi'nin sonlarında bulunan buyruklar (22-24. âyetler) ile benzeri buyruklardır. Çünkü onlar Nebî'ye, "Senin ilâhın ile birlikte başka bir ilâh bulunmadığına dâir bize bir belge getir" demişlerdi.

---

463 Bu, delîlsiz bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)

464 Bunlar, ipe-sapa gelmez hurâfelerdir. (Redaktör: E.Ö)

9. ***Sana Mûsâ'nın hadîsi verilmedi mi*** {yani, (Mûsâ'nın başından **geçen hâdiseler) gelmiş bulunuyor**}.

10. ***Hani o*** **{kışın Arz-ı Muqaddes'te}** *bir ateş görmüştü de ehline* {yani, **karısına/hanımına** ve **çocuğuna**[465]} *demişti ki:* "{Mekânınızda/**yerinizde**} ***bekleyin/durun. Doğrusu*** *gözüme bir ateş ilişti* {yani, **doğrusu ben bir** ateş gördüm –gördüğü ateş, âlemlerin rabbinin **nûru idi–**}. *Umulur ki size ondan bir kor getiririm* {yani, soğuktan **korunup** ısınmanız için size bir kor getiririm} *veya ateşin üzerinde* [*yanında/başında*] *bir rehberlik eden bulurum*" {yani, **hangi yolu izlemem gerektiğini** söyleyen birini bulurum}.

Mûsâ (a.s), geceleyin şaşırıp yolunu kaybetmişti.

11. *Ona vardığında* {yani, ona müntehi olduğunda}, *nidâ edildi/seslenildi: "Ey Mûsâ!"*

12. *"Hakîkaten Benim Ben, Rabbin. Hemen* {ayaklarından} *pabuçlarını çıkar!*

Zîrâ ayağındaki pabuçları, temiz olmayan ölmüş bir eşeğin derisinden **yapılmıştı**. Mûsâ (a.s) onları çıkartıp vâdinin öte tarafına bıraktı.[466]

Doğrusu sen muqaddes {yani, mutahhar/tertemiz} *bir vâdidesin: Tuvâ'dasın"*

Tuvâ, vâdinin ismidir.

13. *"ve* {ey Mûsâ,} *Ben seni* {risâlet için} *ihtiyâr ettim/seçtim. O hâlde* {sana} *vahyolunanı dinle."*

Vahyolunan ise, Allâh'ın zikrettiği üzere şudur:

14. *"Kuşkusuz Benim, Ben Allâh, Benden başka ilâh yoktur. Öyleyse Bana ibâdet et* {yani, Beni tevhîd et –çünkü Benimle birlikte bir ilâh yoktur–} *ve zikrim için salâtı iqâme et"* {yani, ey Mûsâ, onunla [bu yolla] Beni hatırlaman için salâtı iqâme et [namazı vakitlerinde **eksiksiz kıl**]}!"

Sonra Allâh ayrı bir husûsa geçerek buyurmaktadır ki:

---

465 **"Mûsâ'nın çocuğu olduğu"** iddiâsı, dayanaktan yoksundur. Nitekim Muqâtil b. **Süleymân da, Neml**, 27/7'de, *li-ehlihi* [*ehline*] kelimesini, sâdece "hanımı" diye **açıklıyor. (Redaktör: E.Ö)**

466 **Bunlar, dayanaktan yoksun boş iddiâlardır.** (Redaktör: E.Ö)

15. *Kuşkusuz Sâ'at gelecek* {yani, Sâ'at kesinlikle gelecek, gerçekleşecek}. *Neredeyse onu* {Kendimden bile} *gizleyeceğim...*[467]

İbn Mes'ûd'un qırâ'atinde (şu da vardır): Onu neredeyse Kendimden dahî gizleyecek iken, yaratılmış biri onun vaktini nasıl bilebilir?!

...*ki,* {berr ve fâcir} *her nefs/şahıs* {Sâ'at geldiği vakit} *sa'yinin* {yani, dünyâda yaptığı amellerin} *karşılığını görsün.*

16. *Öyleyse ona* {yani, onun/Sâ'atin gerçekleşeceğine} *îmân etmeyen* {yani, onu tasdîq etmeyen} *ve hevâsına ittibâ eden kimse* {ey Muhammed} *seni ondan* {yani, Sâ'ate îmân etmekten} *alıkoymasın. O taqdîrde* {ey Nebî} *uçuruma yuvarlanırsın* {yani, eğer onlar seni Sâ'ate îmân etmekten alıkoyacak olurlarsa helâk olursun}.

Buyrukta bir taqdîm vardır. Sonra Allâh, tekrar Mûsâ'ya (a.s) hitâb ediyor:

17. *"O sağ elindeki nedir ey Mûsâ?"*

Bununla, sağ elinde bulunan asâsını [sopasını/değneğini] kasdediyor. Asâsını bir yılana dönüştürmeyi irâde ettiği için Mûsâ'ya böyle demişti.

18. {Mûsâ} *dedi ki: "O asâmdır [sopamdır/değneğimdir],* {yürürken} *ona dayanırım, onunla koyunlarıma* {ağaçlardan} *yaprak silkerim* {de yapraklar yere düşer, koyunlarım da onları yer –koyunları ağaca uzanamadıkları için Mûsâ asâsı ile ağaçların dallarına vurarak yaprakları yere düşüyor, koyunları da o yaprakları yiyordu–} *ve benim onda* {yani, asâda [sopada/değnekte]} *diğer hâcetlerim de vardır"* {yani, onunla başka ihtiyaçlarımı da görürüm}.

19. {Allâh} *dedi ki: "Onu bırak ey Mûsâ!"*

20. *Onu* {sağ elinden} *bıraktı, o hemen* {karnı üzerinde} *sa'y [hızlıca hareket] eden bir yılan oluverdi.*

21. {Rabbi o'na} *dedi ki: "Onu al ve* {ondan} *korkma. Biz onu ilk sîretine [hâline]* {yani, önceki hâli olan asâya/sopaya} *iâde ederiz/döndürürüz"* {de tekrar evvelki gibi olur}.

22. "{Asânın/sopanın (yılana dönüşmesi) dışında} *diğer bir âyet/*

467 Bu ibârenin, *Neredeyse onu [Sâ'at'i] {Kendimden bile} gizleyeceğim* şeklinde anlaşılması, bizce uygun değildir. Dolayısıyla ibâre şöyle anlaşılabilir: A) Neredeyse onu/Sâ'at'i ızhâr deceğim/açığa çıkaracağımı/qıyâmeti koparacağım... B) Onun/Sâ'at'in vaktini gizledim/gizlemeyi irâde ettim... (Redaktör: E.Ö)

mu'cize olmak üzere de elini cenâhına zammet {yani, yanına kavuştur}; ***kötü bir hâl olmaksızın*** {yani, baras hastalığı söz konusu olmaksızın} ***bembeyaz çıkacaktır.***"

O da elini koynundan çıkardı. Eli koynundan, güneş ışığı gibi gözleri kamaştıran bir aydınlık ile çıkmıştı.

23. ***"Böylece sana en büyük âyetlerimizden gösterelim."***

(Koynundan çıkardığında parlayan) el mu'cizesi, (yılana dönüşen) asâ **mu'cizesinden** daha büyük ve daha hayret verici idi.

İşte, *(Mûsâ) ona* [*Fir'avn'a*] *en büyük âyeti gösterdi* (Nâzi'ât, 79/20) âyetindeki "en büyük âyet" ile de, "el mu'cizesi"ne işâret ediliyor.

24. *"Fir'avn'a git; doğrusu o tuğyân etti"* {yani, isyân etti –onu, Bana ibâdet etmeye da'vet et.–}.

25-35. {Mûsâ} *dedi ki: "Rabbim! Sadrımı şerhet"* [*göğsüme inşirah ver*] {yani, qalbimi genişlet} *ve işimi kolaylaştır"* {yani, Fir'avn'a ve qavmine tebliğ işini bana kolaylaştır, zorlaştırma} *ve lisânımdan bir düğüm çöz* (–çünkü lisânında bir ağırlık vardı. Bu açıklama Muhammed b. Hânî'den alınmıştır–) *ki sözümü* {yani, kelâmımı} *fiqhetsinler"* [*iyi anlasınlar*] *ve benim için* {Fir'avn'ın huzûruna girmek ve Fir'avn'ın tasdîq etmesi için} *ehlimden bir vezir* {yani, yardımcı} *yap: kardeşim Hârûn'u. Onunla ezrimi şiddetlendir* {yani, sırtımı sağlamlaştır ve bana yardımcı olsun} *ve o'nu* {bana emretmiş olduğun} *işimde bana ortak yap"* {ki muhâtablarımız emrimizden öğüt alsınlar ve biz de birbirimize yardımcı olalım} *ki Seni* {salâtta/namazda[468]} *çok tesbîh edelim ve Seni* {dillerimizle} *çok zikredelim. Doğrusu Sen bize basîrsin"* {yani, bize en basîr olansın/bizi en iyi görensin}.

36-37. {Allâh} *dedi ki: "Sana istediğin verildi* {yani, kendin için istediğin dilinden bir düğümün çözülmesi de, kardeşin için istediğin hayr da verildi} *ey Mûsâ, andolsun ki sana diğer bir defa daha minnet etmiştik"* {yani, nübüvvet ile birlikte sana in'âm etmiştik/ni'met ihsân etmiştik}.

Sonra Allâh bu ni'meti beyân ediyor:

38-39. *"Hani anana* {onun ismi Yûhâned idi} *şu vahyi vahyetmiştik:"*

---

468 *Tesbîh*'in, "namaz"a hasredilmesi uygun değildir. (Redaktör: E.Ö)

"Onu tâbût/sandık içine koy da yemm'e {yani, Mısr nehrine: Nil'e} *bırak, yemm de onu sâhile* {yani, yemm'in kıyısına} *bıraksın/çıkarsın. Hem Bana düşman, hem o'na düşman biri* {yani, Fir'avn} *o'nu alsın." "Ve senin üzerine Benden bir muhabbet bıraktım"...*

Allâh Mûsâ üzerine muhabbet [sevilmeyi] bırakmıştı; görür görmez o'nu sevmişlerdi. İşte bir diğer ni'met de budur.

..."gözümün önünde yetiştirilesin diye."

Sandığın yemm'e [Nil nehrine] bırakılması, yemm'den çıkarılması ve (Mûsâ'nın) beslenmesi, bütün bunlar Allâh'ın gözetimi altında olmuştu. Mûsâ yemm'den çıkartıldığında hiçbir kadının memesini emmedi.

40. *"Şunu da hatırla: Kız kardeşin* {Meryem} *gidip* {âl-i Fir'avn'a} *demişti ki": "Sizi, o'na iyi bakacak* {yani, o'nu sizin için bağrına basacak ve süt emzirecek} *birine delâlet edeyim mi?"*

Onların "Evet" demesi üzerine, kız kardeşi gidip annesini getirdi, Mûsâ da onun memesini kabûl etti. İşte Allâh'ın şu buyruğu bunu anlatıyor:

..."Böylece seni anana döndürdük ki gözleri aydın olsun ve {senin için} *üzülmesin. Hem sen* {güçlü-quvvetli zamânında: onsekiz yaşında iken Mısr'da} *bir nefsi qatletmiştin/öldürmüştün de seni ğammdan kurtardık* {yani, qısâsen öldürülmekten kurtarmıştık –çünkü öldürdüğü kişinin yerine öldürülmek korkusuyla üzüntülü idi–} *ve seni fitneden fitneye uğrattık* {yani, ardı arkasına belâlarla sınadık –bu belâlardan kasıd, doğduğundan rasûl olarak gönderilmesine kadar karşı karşıya kaldığı türlü sıkıntılardır–}. *Bu sebeble ehl-i Medyen arasında* {Şu'ayb ile birlikte olduğun vakit[469]} *senelerce* {yani, on sene} *kaldın. Sonra,* {süresi tesbit edilmiş} *bir taqdîr gereği geldin ey Mûsâ."*

41-42. *"Seni Kendim için yetiştirdim"* {yani, Kendime rasûl olarak seçtim –o vakit Mûsâ 40 yaşında idi–[470]}. *Sen ve kardeşin* {Hârûn} *âyetlerimle* {yani, el ve asâ mu'cizeleriyle} *gidin"...*

Hârûn o sırada yanında değil, Mısr'da idi. Mûsâ ile Hârûn –ikisine de selâm olsun– Fir'avn'ın yanına varmadan önce karşılaştılar.

---

469 Bu kişinin, "Şu'ayb" olduğu iddiâsı, dayanaktan yoksundur. (Redaktör: E.Ö)
470 Mûsâ'nın o sırada kaç yaşında olduğunu ancak Allâh bilir. (Redaktör: E.Ö)

...*"Benim zikrimde gevşeklik* {yani, Benim emrimde [emrimi yerine getirmekte] za'f/zayıflık} *göstermeyin."*

İbn Mes'ûd'un qırâ'atinde, "Fir'avn'a tebliğ esnâsında, Benim zikrimde gevşek [*tehinâ*] davranmayın" anlamındadır.

Allâh bu hitâbıyla Fir'avn'a karşı onları yüreklendiriyor.

43-44. *"Fir'avn'a gidin, doğrusu o tuğyân etti"* [*pek azdı*], *ona leyyin* [*yumuşak*] *söz söyleyin"* {yani, ona (adıyla değil) künyesi ile hitâb ederek leyyin söz söyleyin}...

Leyyin [*yumuşak*] *söz*'den kasıd da, *Tezekkî etmek/arınmak ister misin: Seni Rabbine hidâyet edeyim de haşyet duyasın?* (Nâzi'ât, 79/18-19) demeleridir.

...*"tezekkür etmesi veya haşyet duyması için."*

45. *Dediler ki: "Rabbimiz! Doğrusu biz, bize karşı ifrat etmesinden/aşırı gitmesinden* {yani, bizi çabucak qatletmesinden/öldürmesinden} *veya tuğyân etmesinden* {yani, isyânını ileriye götürmesinden} *korkarız."*

46. *Dedi ki: "*{Öldürülmekten} *korkmayın, kuşkusuz Ben* {sizi müdâfaa husûsunda} *sizinle berâberim"...*

Allâh'ın, *Size ulaşamayacaklar* (Qasas, 28/35) buyruğu da bunu ifâde etmektedir.

..."{Fir'avn'ın size vereceği cevâbı} *işitir ve görürüm"* {yani, neler söylediğini bilirim}.

(*Erâ* [*görmek*] fiilinin kullanımı açısından) bu, *...insânlar arasında Allâh'ın sana gösterdiği şekilde* {yani, bildirdikleri gereğince} *hükmetmen için* (Nisâ, 4/105) âyetine benziyor.

47-48. *"Haydi varıp ona deyin ki": "Biz gerçekten senin Rabbinin rasûlüyüz"...*

Allâh'ın Mûsâ'ya (a.s) söyledikleri burada bitiyor.

İkisi bir Fir'avn'ın yanına gittiler. Mûsâ Fir'avn'a dedi ki:

...*(Mûsâ Fir'avn'a dedi ki:) "Artık İsrâîloğulları'nı bizimle* {yani, Benim ve kardeşim Hârûn ile} *berâber gönder ve onlara azâb etme* {yani, onları angarya işlerde çalıştırıp köleleştirme}. *Biz sana Rabbinden bir âyet* {yani, el ve asâ mu'cizeleri} *ile geldik. Selâm*

hidâyete ittibâ {yani, Allâh'a îmân} *eden kimsenin üzerine. Bize hakîkaten şöyle vahyolundu:* {Âhirette} *azâb,* {Allâh'ın vahdâniyyetini} *yalanlayan ve tevelli eden* {yani, ondan/tevhîdden yüz çeviren} *kimseyedir."*

49. {Fir'avn} *dedi ki: "Sizin Rabbiniz kim ey Mûsâ?"*

50. *(Mûsâ) dedi ki: "Rabbimiz her şeye* {yani, bütün canlılara} *hilqatini* {yani, ona uygun sûretini} *veren, sonra da hidâyet edendir"* {yani, onu ma'îşetine ve mer'asına iletendir –onlardan kimi tâne, kimi et yer–}.

51. {Fir'avn} *dedi ki: "*{Ey Mûsâ!} *Öyleyse önceki qarnların hâli ne?"*

52. *(Mûsâ) dedi ki: "Onların ilmi Rabbimin indinde/yanında bir kitâbdadır* {yani, levh-i mahfûz'dadır}, *Rabbim şaşmaz ve unutmaz"* {yani, Rabbimin bu kitâbında hatâ yoktur ve O bu kitâbda neler olduğunu unutmaz}.

Sonra Mûsâ (a.s), Fir'avn'ın ibret alması için Allâh'ın yarattıklarını zikrederek dedi ki:

53-54. *"O ki arzı/yeri size bir beşik* {yani, döşek} *yaptı, sizin için onda sebîller/yollar açtı* {yani, arzda/yeryüzünde tarîkler/yollar yaptı} *ve semâdan bir su [yağmur] indirdi. İşte onunla* {yani, yağmurla} *çeşitli nebâttan ezvâc çıkardık/çıkarıyoruz"* {yani, arzdan türleri muhtelif bitkiler çıkardık/çıkarıyoruz –bunların kimilerini hayvanlar yer, kimileri de insânlar içindir–}, *yeyin ve en'âmınıza [hayvanlarınıza] yedirin. Şunda* {yani, bu âyette sözü edilenlerde}, *nühâ* {yani, aql} *sâhibleri için elbette âyetler* {yani, Allâh'ın tevhîdine dâir ibretler} *vardır."*

Bunlar, Mûsâ'nın (a.s) Fir'avn'a söyledikleridir. Sonra Allâh şöyle buyuruyor:

55. *Sizi ondan halqettik* {yani, sizi ilk olarak yerden, bundan önceki âyette zikredilen topraktan yarattık} *ve* {öldüğünüzde} *sizi ona iâde ederiz ve sizi* {qıyâmet günü ölümden sonra dirilterek} *diğer bir defa daha ondan çıkarırız.*

56. *Andolsun Biz ona* {yani, Fir'avn'a} *âyetlerimizin hepsini* {yani, tûfân, çekirge, haşerât, kurbağa, kan, mallarının yerin dibine geçmesi, ardı arkasına gelen kıtlık yılları, asâ ve el mu'cizelerini} *gösterdik de o* {Allâh'tan olmadığını ileri sürerek onları} *yalanladı ve*

...*"Benim zikrimde gevşeklik* {yani, Benim emrimde [emrimi yerine getirmekte] za'f/zayıflık} *göstermeyin."*

İbn Mes'ûd'un qırâ'atinde, "Fir'avn'a tebliğ esnâsında, Benim zikrimde gevşek [*tehinâ*] davranmayın" anlamındadır.

Allâh bu hitâbıyla Fir'avn'a karşı onları yüreklendiriyor.

43-44. *"Fir'avn'a gidin, doğrusu o tuğyân etti"* [*pek azdı*], *ona leyyin* [*yumuşak*] *söz söyleyin"* {yani, ona (adıyla değil) künyesi ile hitâb ederek leyyin söz söyleyin}...

Leyyin [*yumuşak*] *söz*'den kasıd da, *Tezekkî etmek/arınmak ister misin: Seni Rabbine hidâyet edeyim de haşyet duyasın?* (Nâzi'ât, 79/18-19) demeleridir.

...*"tezekkür etmesi veya haşyet duyması için."*

45. *Dediler ki: "Rabbimiz! Doğrusu biz, bize karşı ifrat etmesinden/aşırı gitmesinden* {yani, bizi çabucak qatletmesinden/öldürmesinden} *veya tuğyân etmesinden* {yani, isyânını ileriye götürmesinden} *korkarız."*

46. *Dedi ki: "* {Öldürülmekten} *korkmayın, kuşkusuz Ben* {sizi müdâfaa husûsunda} *sizinle berâberim"...*

Allâh'ın, *Size ulaşamayacaklar* (Qasas, 28/35) buyruğu da bunu ifâde etmektedir.

..." {Fir'avn'ın size vereceği cevâbı} *işitir ve görürüm"* {yani, neler söylediğini bilirim}.

(*Erâ* [*görmek*] fiilinin kullanımı açısından) bu, ...*insânlar arasında Allâh'ın sana gösterdiği şekilde* {yani, bildirdikleri gereğince} *hükmetmen için* (Nisâ, 4/105) âyetine benziyor.

47-48. *"Haydi varıp ona deyin ki": "Biz gerçekten senin Rabbinin rasûlüyüz"...*

Allâh'ın Mûsâ'ya (a.s) söyledikleri burada bitiyor.

İkisi bir Fir'avn'ın yanına gittiler. Mûsâ Fir'avn'a dedi ki:

...*(Mûsâ Fir'avn'a dedi ki:) "Artık İsrâîloğulları'nı bizimle* {yani, Benim ve kardeşim Hârûn ile} *berâber gönder ve onlara azâb etme* {yani, onları angarya işlerde çalıştırıp köleleştirme}. *Biz sana Rabbinden bir âyet* {yani, el ve asâ mu'cizeleri} *ile geldik. Selâm*

hidâyete ittibâ {yani, Allâh'a îmân} *eden kimsenin üzerine. Bize hakîkaten şöyle vahyolundu:* {Âhirette} *azâb,* {Allâh'ın vahdâniyyetini} *yalanlayan ve tevelli eden* {yani, ondan/tevhîdden yüz çeviren} *kimseyedir."*

49. {Fir'avn} *dedi ki: "Sizin Rabbiniz kim ey Mûsâ?"*

50. *(Mûsâ) dedi ki: "Rabbimiz her şeye* {yani, bütün canlılara} *hilqatini* {yani, ona uygun sûretini} *veren, sonra da hidâyet edendir"* {yani, onu ma'îşetine ve mer'asına iletendir –onlardan kimi tâne, kimi et yer–}.

51. {Fir'avn} *dedi ki:* "{Ey Mûsâ!} *Öyleyse önceki qarnların hâli ne?"*

52. *(Mûsâ) dedi ki: "Onların ilmi Rabbimin indinde/yanında bir kitâbdadır* {yani, levh-i mahfûz'dadır}, *Rabbim şaşmaz ve unutmaz"* {yani, Rabbimin bu kitâbında hatâ yoktur ve O bu kitâbda neler olduğunu unutmaz}.

Sonra Mûsâ (a.s), Fir'avn'ın ibret alması için Allâh'ın yarattıklarını zikrederek dedi ki:

53-54. *"O ki arzı/yeri size bir beşik* {yani, döşek} *yaptı, sizin için onda sebîller/yollar açtı* {yani, arzda/yeryüzünde tarîkler/yollar yaptı} *ve semâdan bir su* [*yağmur*] *indirdi. İşte onunla* {yani, yağmurla} *çeşitli nebâttan ezvâc çıkardık/çıkarıyoruz"* {yani, arzdan türleri muhtelif bitkiler çıkardık/çıkarıyoruz –bunların kimilerini hayvanlar yer, kimileri de insânlar içindir–}, *yeyin ve en'âmınıza* [*hayvanlarınıza*] *yedirin. Şunda* {yani, bu âyette sözü edilenlerde}, *nühâ* {yani, aql} *sâhibleri için elbette âyetler* {yani, Allâh'ın tevhîdine dâir ibretler} *vardır."*

Bunlar, Mûsâ'nın (a.s) Fir'avn'a söyledikleridir. Sonra Allâh şöyle buyuruyor:

55. *Sizi ondan halqettik* {yani, sizi ilk olarak yerden, bundan önceki âyette zikredilen topraktan yarattık} *ve* {öldüğünüzde} *sizi ona iâde ederiz ve sizi* {qıyâmet günü ölümden sonra dirilterek} *diğer bir defa daha ondan çıkarırız.*

56. *Andolsun Biz ona* {yani, Fir'avn'a} *âyetlerimizin hepsini* {yani, tûfân, çekirge, haşerât, kurbağa, kan, mallarının yerin dibine geçmesi, ardı arkasına gelen kıtlık yılları, asâ ve el mu'cizelerini} *gösterdik de o* {Allâh'tan olmadığını ileri sürerek onları} *yalanladı ve*

yüz çevirdi (yani, bunların sihr olduğunu iddiâ ederek tasdîq etmekten kaçındı).

57-58. (Fir'avn Mûsâ'ya) *dedi ki: "Sihrinle* (yani, el ve asâ mu'cizesiyle) *bizi topraklarımızdan çıkarmaya mı geldin ey Mûsâ? Öyleyse biz de sana onun benzeri bir sihr getiririz. Bizimle senin aranda bir mev'id* (yani, vakit) *belirle, ki senin ve bizim cayamayacağımız denk* (yani, mikdâr: âdil (mutedil-denk)) *bir mekân/yer olsun."*

Nitekim (*suvâ-sevî* (s-v-y) kelimesi,) *O sevî sırâtın ashâbı...* (Tâ-Hâ, 20/135) buyruğunda da, "âdil" (mutedil-denk) ma'nâsında kullanılmıştır.

59. (Mûsâ Fir'avn'a) *dedi ki: "Mev'idimiz (sizinle karşılaşma vaktimiz) zînet günüdür* (yani, sizin senede bir yaptığınız bayram günü olan Neyrûz (Nevrûz) günüdür); *insânlar duhâ (kuşluk vakti)* (yani, bayram günü gündüzleyin/gündüz vakti) *toplansınlar"* (yani, insânlar bayram günü gündüz toplansınlar).

Duhâ (kuşluk vakti) kelimesi, *Be'simiz/azâbımız duhâ (kuşluk/gündüz vakti)...* (A'râf, 7/98) buyruğunda da "gündüz (vakti)" anlamındadır.

Fir'avn güvenlik görevlilerini göndererek sözleşilen vakit ve yerde toplanmalarını sağladı.

60. *Fir'avn tevelli etti* (yani, da'vet olunduğu hakktan yüz çevirdi) *de keydini* (yani, sihrlerini-sihrbazlarını) *cem'etti/topladı. Sonra geldi.*

61. *Mûsâ onlara dedi ki: "Veyl size! Allâh üzerine bir yalan uydurmayın* (–çünkü onlar, "El ve asâ mu'cizeleri Allâh'tan değildir; birer sihrdir" diyorlardı–). *Yoksa bir azâb ile kökünüzü kazır (yeshıtekum)* (yani, cümlenizi/topunuzu helâk eder) *ve iftira eden* (yani, Allâh'a karşı yalan uyduran) *hâib oldu/olur"* (yani, zarar eder).

62. *İşleri husûsunda aralarında nizâ ettiler* (yani, aralarındaki konuşmalarında ihtilâfa düştüler)...

Bunun bir benzeri de, *Hani onlar işlerini aralarında nizâ ediyorlardı/tartışıyorlardı* (Kehf, 18/21) âyetidir.

...ve necvâyı sırrlaştılar (başbaşa gizlice konuştular) (yani, necvâlarını Mûsâ ve Hârûn'dan gizli yaptılar/tuttular).

63. *Dediler ki: "Doğrusu bunlar iki sihrbaz; sihrleriyle sizi arzınızdan* (yani, Mısır topraklarından) *çıkarmayı ve müslâ olan bu tarîkatınızı/yolunuzu gidermeyi irâde ediyorlar"* (yani, bunlar adam çok-

luğu ve emsâlleri -ki "aql u şeref sâhibi, mümtaz kişi" demek olan *emsel*'in çoğuludur- ile sizi geride bırakmayı, böylece bunların kendilerine (Mûsâ ve Hârûn'a) tâbi olmalarını, seni (Fir'avn'ı) terketmelerini istiyorlar).

64. **(Fir'avn, qavminin ileri gelen sihrbazlarına dedi ki:) *"O bakımdan keydinizi* (yani, sihrinizi) *cem'edin/toplayın, sonra saff hâlinde* (yani, topluca, hep birlikte) *gelin. Çünkü bugün üstün* (yani, gâlib) *gelen felâh bulur"* (yani, mutlu, bahtiyâr olur).**

65. *Dediler ki: "Ey Mûsâ! Sen mi* (elinden asânı) *bırakırsın, yoksa ilk bırakan* (biz) *mı olalım?"*

66. *Dedi ki: "Hayır, siz bırakın."* (Onlar bırakınca,) *onların ipleri ve sopaları sihrlerinden ötürü o'na* (yani, Mûsâ'ya) *hareket ediyorlarmış gibi tahayyül ettirildi* (-oysa bunlar hiçbir şekilde hareket etmeyen birtakım iplerdi-).

67. *Mûsâ nefsinde/içinde bir korku duydu* (yani, onların kendisinin yaptığının bir benzerini yapmaları hâlinde kendisi hakkında kuşkuya düşeceklerinden ve kendisine uymayacaklarından, uyanların da hakkında kuşkuya kapılacaklarından korktu).

68. *Biz o'na dedik ki: "Korkma, kuşkusuz sen, evet sen el-a'lâsın"* [*en üstünsün veya en üstün olacaksın*] (yani, gâlibsin, gâlib geleceksin).

Bunun bir benzeri de, *Eğer mü'minler* (yani, tasdîq edenler) *iseniz, en üstünsünüz* (yani, gâlibsiniz veya gâlib olacaksınız) (Âl-i İmrân, 3/139) âyetidir.

69. *"Sağ elindekini* (yani, asânı (sopanı/değneğini)) *bırak.* (O da denileni yaptı, derhal bir yılan oluverdi). *Onların yaptıklarını* (yani, sihrlerini: iplerini ve değneklerini) *yutar. Onların yaptıkları sâdece bir sihrbaz keydidir/hilesidir* (yani, onların yaptıkları bir sihrbazın yaptığı iştir. -Kasdedilen kişi, onların ileri gelenleridir. Mûsâ'nın yaptığı ise bir sihr değildir-). *Sihrbaz ise nereye gitse iflâh olmaz"* (yani, umduğunu bulamaz).

70. *Derken sihrbazlar* (Allâh için) *secdeye kapandılar da dediler ki: "Hârûn ve Mûsâ'nın Rabbine îmân* (yani, tasdîq) *ettik."*

71. (Fir'avn) *dedi ki: "Ben size izn vermeden* (yani, Mûsâ'ya îmân etmenizi emretmeden) *önce o'na îmân mı ettiniz* (yani, Mûsâ'yı tasdîq mi ettiniz)? *Muhakkak o size sihri öğreten büyüğünüzdür*

{yani, sihirbazlıkta aranızda en büyük, en ileri olanınızdır}. *Andolsun ki hilâfından ellerinizi ve ayaklarınızı keseceğim* {yani, sağ el ve sol ayaklarınızı keseceğim} *ve sizi hurma dallarında* {(yani, hurma dalları üzerinde/üzerine)} *asacağım*"...

Fî edatının kullanımı açısından, bu da, *Yoksa onların kendisinde* (*fîhi*) *dinledikleri* {yani, üzerinde dinledikleri/üzerine çıkıp dinledikleri} *merdivenleri mi var?* (Tûr, 52/38) buyruğuna benzemektedir.

—*"Hangimizin azâbının daha şiddetli ve kalıcı olduğunu mutlaka bileceksiniz"* {yani, benim azâbımın mı yoksa Mûsâ ve Hârûn'un Rabbinin azâbının mı daha şiddetli ve kalıcı olduğunu anlayacaksınız}.

72. {Sihirbazlar} *dediler ki: "Bize gelen beyyinâta* {yani, el ve asâ mu'cizelerine} *ve bizi fatredene* {yani, halqedene/yaratana, yoktan var eden Rabbimize} *seni üstün tutamayız* {yani, bunlara seni tercih edemeyiz}. *Artık* {hakkımızda} *ne hükm vereceksen ver* {yani, el ve ayaklarımızı mı keseceksin, bizi asacak mısın, istediğin hükmü ver}. *Sen sâdece bu dünyâ* {*yakın/şimdiki*} *hayât'ta hükmedebilirsin."*

73. *"Gerçekten biz Rabbimize îmân ettik* {yani, Allâh'ın vahdâniyyetini tasdîq ettik} *ki hatâlarımızı* {yani, sihrimizi} *ve bizi ikrâh* {mecbûr} *ettiğin sihri mağfiret etsin. Allâh hem daha hayrlıdır, hem de daha kalıcıdır"* {yani, Allâh'ın zâtı senden daha üstündür ve kalıcıdır ey Fir'avn; sen öleceksin, Rabb ise bir ve tek olarak bâkî kalacaktır –çünkü Fir'avn onlara, "Hangimizin azâbının daha şiddetli ve kalıcı olduğunu mutlaka bileceksiniz" (Tâ-Hâ, 20/71) demişti–}.

74. *Gerçek şu ki, kim* {âhirette} *Rabbine mücrim* {yani, müşrik} *olarak gelirse* {–işte sen de böyle birisisin ey Fir'avn–}, *ona cehennem vardır. Orada ölmez* {ki dinlensin} *ve yaşamaz* {ki hayât ona fayda versin}.

Benzeri bir âyet de A'lâ sûresi'nde (13. âyet) bulunmaktadır.

75-76. *Kim de* {âhirette} *O'na mü'min* {yani, Allâh'ın vahdâniyyetini tasdîq etmiş} *olarak sâlih amel işlemiş hâlde gelirse, işte onlar için en yüksek dereceler* {yani, cennette amellerinden ötürü üstün ve yüce mertebeler} *vardır: adn* {*iqâmet*} *cennetleri. Altından* {yani,

bostanlarının/bahçelerinin altlarından] ***nehirler akar, orada hâlidlerdir*** **[yani, ölmezler].** ***Şu*** **[yani, hulud/sürekli kalma],** ***tezekkî edenlerin/arınan kimselerin karşılığıdır.***

77. ***Andolsun ki Biz Mûsâ'ya şunu vahyettik: "Kullarımla*** **[Mısır topraklarından]** ***isrâ et de*** **[geceleyin yürü/yola koyul da]** ***onlar için bahrda/denizde kuru bir yol aç*** **[âl-i Fir'avn'ın arkandan]** ***yetişmesinden korkmaksızın ve*** **[önünde karşılaşacağın denizde boğulmaktan]** ***haşyet duymaksızın."***

İsrâîloğulları Mûsâ'ya, "İşte Fir'avn askerleriyle bize yetişti, deniz de bizi örtüp kaplayacak. Artık kurtuluşumuz kalmadı" dediler. Bunun üzerine, ***Yetişmesinden korkmaksızın ve haşyet duymaksızın*** **buyruğu indi. Böylece Allâh onları kurtarmayı üstlendi.**

78. *Fir'avn ordusuyla/askerleriyle onları ta'kib etti de, onları el-yemm'den kaplayan kapladı* [yani, suda boğuldular].

79. *Fir'avn, qavmini* [yani, Kıbtîleri] *dalâlete düşürdü ve hidâyete iletmedi* [yani, onları hidâyete iletemedi].

Mü'min sûresi'nde de belirtildiği üzere Fir'avn, *Ben size, başka değil gördüğümü gösteriyorum ve ben sizi, başka değil reşâd yoluna hidâyet ediyorum* (Mü'min, 40/29) demişti. Fakat Fir'avn onları saptırdı, onları hidâyete iletmedi.

İşte Allâh'ın, *Hidâyete iletmedi* buyruğu buna işâret ediyor.

80. *Ey İsrâîloğulları! Gerçekten sizi düşmanınızdan* [yani, Fir'avn'dan ve qavminden] *kurtardık ve size Tûr'un sağ yanında* [yani, Mûsâ yetmiş kişi ile birlikte dağın sağ tarafına doğru yürüyüp gittiğinde o'na Tevrât verildiği zamân] *va'd verdik ve* [Tîh'de] *üzerinize menn ve selvâ indirdik.*

Menn, "kudret helvası" diye bilinen bir yiyecektir. Geceleyin gözlerinin önünde ağaçlar üzerinde bembeyaz kar gibi parlardı, bal gibi tatlı idi. Bu, Mûsâ (a.s) ile birlikte Tîh'de [çölde] bulundukları sırada kendilerine verilmiş bir şeydi. *Selvâ* ise bir kuştur. Tîh'de [çölde] bulundukları sırada İsrâîloğulları'nın kendisinden et istemeleri üzerine Mûsâ (a.s) da Rabbinden diledi. Allâh da, "Onlara eti en az olan kuş etini vereceğim" buyurdu ve gönderdiği bir bulut, yaklaşık bir mil boyunca ve bir mızrak yüksekliğince yağmur gibi bıldırcın yağdırdı. Rüzgâr bu kuşları güneye doğru topladı. Bunlar Mısır yollarında görülen kırmızı renkli kuşlardır.

81. ***Size rızq olarak verdiğimiz tayyibâttan*** {yani, helâl rızqtan} *yeyin ve o husûsta tuğyân etmeyin* {yani, rızq husûsunda isyân etmeyin: rızq olarak size ihsân ettiğimiz menn ve selvâ husûsunda isyâna sapıp emre karşı gelerek ertesi güne onlardan birşey ayırıp saklamayın[471]}...

Nitekim Allâh'ın Fir'avn hakkındaki, *O tuğyân etti* (Tâ-Hâ, 20/24, 43) buyruğu da, "isyân etti" anlamındadır.

...*O taqdîrde üzerinize ğazabım iner* {yani, azâbım vâcib/gerekli olur}. *Her kime de ğazabım inerse* {yani, azâbım vâcib/gerekli olursa}, *yıkıma uğrar* {yani, helâk olur}.

82. *Bununla berâber kuşkusuz Ben* {buzağıya ibâdetten, şirkten} *tevbe eden, îmân eden* {yani, Allâh'ın vahdâniyyetini tasdîq eden} *ve sâlih amel işleyen, sonra da hidâyet üzere olan* {yani, amelinin sevâbını göreceğini/karşılığının olduğunu bilen/tanıyan} *kimse için ğaffârım* [*çok mağfiret ediciyim*].

Hidâyet kelimesi, *Ve onlar yıldız(lar) ile de hidâyet bulurlar* (Nahl, 16/16) âyetinde de "yollarını tanımak/bilmek" ma'nâsında kullanılmıştır.

83. *Qavminden* {yani, qavminden seçtiğin yetmiş kişiden} *erken gelmek için seni aceleye getiren nedir ey Mûsâ!*

84. {Mûsâ} *dedi ki: "Onlar benim eserim üzereler* {yani, benden sonra gelecekler[472]}. *Rabbim, râzı olasın diye ben Sana (gelmek için) acele ettim."*

85. {Allâh} *buyurdu ki: "Senden sonra Biz qavmini* {yani, o yetmiş kişi dışında Hârûn ile birlikte deniz kıyısında bıraktığın kimseleri} {buzağı ile} *fitnelendirdik ve Sâmirî* {buzağıya tapmalarını emredip} *onları dalâlete düşürdü."*

86. *Mûsâ* {dağdan onlara} *kızgın ve* {buzağıya tapınmış olmalarıyla da üzüntülü ve} *kederli bir şekilde qavmine geri döndü.* {Onlara}

---

471 Buradaki *tuğyân*'ın, "menn ve selvâ husûsunda isyâna sapıp ertesi güne onlardan birşey ayırıp saklamak" olduğu şeklindeki iddiâ, dayanaktan yoksun bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)

472 *Onlar benim eserim üzereler* ibâresine, "Onlar benim izim üzere ardımdan geliyorlar, biraz sonra burada olurlar" şeklinde bir anlam yüklemek, kesinlikle yanlış, hattâ komiktir. (Redaktör: E.Ö)

dedi ki: "Rabbiniz size hasen **{yani, hakk}** ***bir va'dde bulunmadı mı"*** **{yani, içinde her şeyin açıklaması bulunan Tevrât'ı vereceğine dâir va'dde bulunmadı mı}?...**

Nitekim Allâh Bakara sûresi'nde de, *İnsânlara husn [hasen]* {yani, Muhammed (s.a) hakkında hakkı} *söyleyin* (Bakara, 2/83) buyurmuştur.

...*"Yoksa size va'dolunan süre uzun mu geldi yoksa üzerinize Rabbinizden bir ğazab gelmesini mi* {yani, azâbın vâcib olmasını mı} *irâde ettiniz?"...*

Nitekim, *Üzerinize Rabbinizden bir ricz ve bir ğazab gelmiş bulunuyor* (A'râf, 7/71) buyruğunda da, *ğazab* kelimesi, "azâb" ma'nâsındadır.

...*"Bana olan va'dinizde* {yani, kırk günlük sürede} *bunun için mi durmadınız?"*

87. *Dediler ki: "Kendiliğimizden* {yani, kendimize ve irâdemize hâkim olduğumuz hâlde} *va'dine muhâlefet etmedik, fakat o qavmin zînetinden birtakım vizirler* {yani, günâhlar} *yüklendik. Onları attık, Sâmirî de böylece* {o süs/zînet eşyâlarını ateşe} *attı."*

88. *Onlara böğüren* {yani, ses çıkaran} *bir buzağı cesedi* {yani, rûhu bulunmayan bir cisim} *çıkardı. Dediler* {yani, tek başına Sâmirî dedi} *ki:* "{Ey İsrâîloğulları!} *Bu sizin ilâhınızdır, Mûsâ'nın da ilâhıdır; fakat o unuttu"* {yani, Mûsâ, asıl rabbi olan bu buzağıyı terk etti, bırakıp gitti de Rabbinin kendisine hitâb edeceğini iddiâ etti}.

89. *Onun [buzağı heykelinin], hiçbir sözlerine karşılık veremediğini* {yani, buzağının kendileriyle konuşamadığını}, *onlara bir zararının dokunmadığını/dokunamadığını* {yani, buna güç yetiremediğini} *ve bir fayda* {yani, bir menfaat} *sağlayamadığını* {yani, onlara bir hayr veremediğini} *görmezler mi?* {Buzağı heykelinin, onlardan herhangi bir kötülüğü kaldırmaya veya onlara herhangi bir iyiliği celbetmeye güç yetiremediğini görmezler mi}?

90. *Andolsun ki daha önce* {yani, Mûsâ Tûr'dan/Sînâ dağı'ndan yanlarına gelmeden önce} *Hârûn onlara şöyle demişti: "Ey qavmim! Muhakkak siz bununla* {yani, buzağı heykeli ile} *ancak fitneye ma'rûz kaldınız* {yani, mübtelâ oldunuz/sınandınız}. *Muhakkak ki sizin rabbiniz Rahmân'dır. O hâlde* {dînim üzere} *bana ittibâ edin, emrime* {yani, söylediklerime} *itâ'at edin."*

91. ***Onlar, "Mûsâ bize dönünceye kadar buna*** {yani, buzağıya/buzağı heykeline} ***ibâdet etmeye mutlaka devâm edeceğiz" dediler.***

(Buradaki ***len nebraha*** buyruğu,) ***Ben iki denizin cem'olduğu/birleştiği yere ulaşıncaya kadar devâm edeceğim*** [***lâ ebrahu***] (Kehf, 18/60) buyruğuna benzemektedir.

92-93. {Mûsâ geri dönünce Hârûn'a} ***dedi ki: "Ey Hârûn! Onların dalâlete düştüklerini*** {yani, şirk koştuklarını} ***gördüğün vakit, seni alıkoyan ne oldu bana uymaktan*** {yani, niçin emrime uymadın da onların bu yaptıklarına karşı koymadın}? *Yoksa emrime karşı mı* ***geldin"*** {yani, benim söylediklerimi terk mi ettin}?

Nitekim Allâh, *Siz müsriflerin* [*haddi aşanların*] *emrine itâ'at etmeyin* (Şu'arâ, 26/151) buyuruyor.

94. {Hârûn, Mûsâ'ya} ***dedi ki: "Anamın oğlu! Sakalıma, başıma yapışma,*** {eğer ben onlara karşı çıkmış olsaydım, birbirini öldürecek iki gruba ayrılırlardı}. ***Ben, bana 'İsrâîloğulları arasında tefrika çıkardın ve benim sözüme uymadın'*** {yani, benim tavsiyelerime riâyet etmedin} ***diyeceğinden korktum."***

Söz konusu tavsiye ise Mûsâ'nın Hârûn'a söylediği, *Qavmim içinde bana halef ol, ıslâh et, müfsidlerin yoluna tâbi olma* (A'râf, 7/142) sözüdür.

95. *(Mûsâ) dedi ki: "Senin bu yaptığın nedir ey Sâmirî"* {yani, seni bu gördüğüm işe sürükleyen nedir}?

96. {Sâmirî} ***dedi ki: "Ben onların*** [*İsrâîloğulları'nın*] ***görmediklerini gördüm*** {yani, fark edemediklerini fark ettim: Cibrîl'in atının durumu hakkında onların bilmediklerini bildim[473]}. ***Bunun için Rasûl'ün*** {atının} ***eserinden*** {yani, Cibrîl'in atının ayağının altından[474]} ***bir avuç almıştım ve onu*** {süsleri topladıktan sonra süslerin arkasından ateşe} ***attım/bıraktım. Nefsim bana böyle süsle-***

---

473 Bu [Cibrîl, Cibrîl'in atının durumu], bütünüyle hurâfe olup tefsîr değil, tahrîftir. (Redaktör: E.Ö)

474 Bu, tamâmen hurâfe olup tefsîr değil, tahrîftir. Haydi *Rasûl* kelimesinden, büyük bir mahâretle (!) "Cibrîl"i çıkardın diyelim, "Cibrîl'in atını ve atının ayağının altını" nereden çıkardın be adam!? Bu ne biçim bir yorum!? Bir müslümanın, yüce Rabbinin azîz kitâbı hakkında konuşurken biraz düşünmesi, dikkat etmesi gerekmez mi?! Bu konuyla ilgili bkz. Hikmet Zeyveli, *Kur'ân ve Sünnet Üzerine Makaleler* (Birun Yayıları). (Redaktör: E.Ö)

di/güzel gösterdi" {yani, bana bunu yapmamı nefsim süslü/güzel gösterdi}.

97-98. *Dedi ki: "Haydi git, çünkü sen hayâtta oldukça* {yani, ölene kadar} *"Lâ misâs [temâs yok]" denecek/denilecek* {yani, insânlarla karışmayacaksın, onlarla bir araya gelmeyeceksin}. *Sana* {âhirette} *yerilmiş ve aslâ kendisinden geri bırakılmayacağın* {yani, kendisinden gizlenip saklanamayacağın, qıyâmet günü kendisiyle karşılaşacağın} *bir vâde vardır. Şimdi başını bekleyip* {ibâdet edip} *durduğun ilâhına* {yani, buzağıya} *bir bak. Biz onu andolsun* {ateşte} *yakacak, sonra da* {eğelerle törpüleyip} *el-yemm'de savurup darmadağın edeceğiz. Sizin ilâhınız sâdece Allâh'tır –ki O'ndan başka ilâh yoktur–, her şeyi ilmen vâsidir"* {yani, doldurmuştur}.

99. *İşte* {ey Muhammed, senden önceki ümmetler arasından} *geçmiş olanların haberlerinden sana böylece qıssa ediyoruz. Sana doğrusu indimizden bir zikr* {yani, nezdimizden/yanımızdan her şeye dâir bir açıklama [tıbyân, beyân]: Qur'ân} *verdik.*

100. *Kim ondan* {yani, Qur'ân'a îmân etmekten} *yüz çevirirse, muhakkak o kimse qıyâmet günü bir vizr yüklenecektir* {yani, Qur'ân'dan yüz çevirmesi dolayısıyla sırtında taşıyacağı bir günâh yüklenmiş olur}.

101. *O kimseler onda* {yani, o günâh sebebiyle cehennem ateşinde} *ebediyyen kalacaklardır. Qıyâmet günü o* {yani, ism ve vizr: büyük günâh [hatâ]} *onlar için ne kötü bir yüktür!*

102. *Sûra üfürüleceği gün biz mücrimleri* {yani, müşrikleri} {yüzleri} *göğermiş/morarmış hâlde* {cehennem ateşine} *haşrederiz.*

103. *Kendi aralarında gizlice, "Siz ancak on* {gün} *eğlendiniz" diye fısıldaşırlar* {yani, bu husûsta birbirlerine böyle diyerek suâl sorarlar}.

104. *Biz onların ne söylediklerini çok iyi biliriz. Onların yolca emsâlleri* {yani, fısıldaşırken dile getirdikleri görüşleri itibâriyle en üstün olanları} *der ki: "Siz* {qabirlerinizde} *ancak bir gün eğlendiniz."*

105. *Sana dağları sorarlar. De ki: "Rabbim onları* {yerden} *köklerinden koparıp parça parça dağıtacaktır"...*

106. *..."yerlerini* {topraksız ve bitkisiz} *dümdüz edecektir."*

107. *"Sen orada bir ivec* {yani, alçaklık} *ve bir emt* {yani, yükseklik/tümsek} *görmeyeceksin."*

108. *O gün da'vetçiye uyarlar...*

İvec kelimesi, *Onun yolunun ivecini* {yani, bir tarafa; sağa-sola meyletmesini, eğrilmesini} *isteyerek...* (Âl-i İmrân, 3/99) âyetinde de aynı ma'nâda kullanılmıştır.

...Onun bir iveci yoktur {yani, onlar ondan başka bir tarafa sapmayacaklardır; sâdece sese doğru gideceklerdir}...

Bunun bir benzeri de, *Ve onda bir ivec* [*eğrilik*] *komayan...* (Kehf, 18/1) buyruğudur.

...Rahmân'ın huzûrunda sesler kısılmış olacak. Sen orada ancak bir hems {yani, sâdece ayak sesleri gibi gizli sesler} *duyacaksın.*

109. *O gün Rahmân'ın* {kendisine şefâ'at edilmesi için} *izn vereceği ve sözünden* {yani, tevhîdden} *râzı olacağı kimseninki müstesnâ,*[475] *şefâ'atin* {yani, meleklerin şefâ'atinin} *hiçbir faydası olmayacaktır.*

110. *O* {yani, Allâh} *onların ellerinin önündekini de, arkalarındakini de* {yani, melekleri yaratmadan önce olanları da, onları yarattıktan sonra olanları da} *bilir. Onlar ise O'nu* {yani, Allâh'ı} *bilgileri ile kuşatamazlar* {çünkü O bundan daha büyüktür}.

111. *Yüzler* {aslâ ölmeyen/ölümsüz} *hayy'a ve* {her şeyin varlığını koruyan} *qayyûma zilletle boyun eğmiş* {yani, teslîm olmuş} *olacaktır. Zulm yüklenenler gerçekten hüsrâna* {yani, qıyâmet günü'nde sırtında şirk taşıyarak gelen kimseler zarara} *uğrayacaklardır.*

112. *Kim mü'min olduğu* {yani, Allâh'ın tevhîdini tasdîq ettiği} *hâlde sâlih ameller işlerse,* {âhirette} *o bir zulm'den* {yani, hasenâtının tümünün karşılığını görmeyerek hasenâtı husûsunda zulme

---

475 Burada, Allâh'ın bazı kimselere şefâ'at için yetki vereceği yâhûd bazı kimselerin şefâ'atcilerin şefâ'atinden fayda göreceği değil, şefâ'atin olmayacağı, kimsenin şefâ'atle kurtulamayacağı ve kimseye de böyle bir yetkinin verilmediği-verilmeyeceği vurgulanmaktadır. Şefâ'at konusunda şu kitâblara mürâcaat edilebilir: Mehmed Durmuş, *Kur'ân'a Göre Şefaat* (Anlam Basın Yayın); Yaşar Düzenli, *Kur'ân ve Şefaat* (Pınar Yayınları); İbrahim Sarmış, *Şeytan Üçgeni -Bid'at-Tevessül-Şefaat-* (Düşün Yayıncılık). (Redaktör: E.Ö)

ma'rûz kalmaktan} *ve bir hedm'den/eksiltilmekten* {yani, hasenâtından, mükâfâtından bir şeyler eksiltilmesinden} *korkmaz.*

Bu da, *O behs'den/eksiltilmekten ve rehq'ten/kendisine zulmedilmesinden korkmaz* (Cinn, 72/13) buyruğu gibidir.

113. *Böylece onu* {iyice anlasınlar diye} *Arabî bir qur'ân [hitâbe] olarak indirdik ve onda* {dünyâ hayât'ta kıtlık, yerin dibine geçirilmek, suda boğulmak, sayhayla helâk edilmek gibi geçmiş ümmetlere yapılmış} *tehdidlerimizi* {yani, Qur'ân'daki türlü tehdidleri} *tekrar ettik* {işte bu tehdid de onlara yapılmıştır} *ki ittiqâ etsinler* {yani, Qur'ân'daki bu tehdidler sebebiyle ihlâslı bir şekilde tevhîde bağlansınlar} *yâhûd o* {tehdid} *onlar için zikr* {yani, öğüt} *tahdis etsin* {de korkup îmân etsinler}.

114. *Hakk melîk olan Allâh yücedir* {O'ndan başka bütün ilâhlar bâtıldır}. *Sana onun vahyi tamâmlanmadan* {yani, Cibrîl sana Qur'ân'dan vahyettiğini tamâmlamadan[476]} *önce Qur'ân'ı acele etme!...*

Çünkü Nebî, Cibrîl'in getirdiği bir vahyi bitirmeden onu tekrarlamaya koyulurdu.[477] Bunun üzerine Allâh, *Qur'ân'ı acele etme* buyurdu.

...ve de ki: "Rabbim ilmimi {yani, Qur'ân'ı} *arttır."*

115. *Andolsun ki Biz daha önce* {yani, Muhammed'den önce}, *Âdem'e* {ağaçtan yememesi husûsunda} *ahidde bulunmuştuk, fakat o unuttu* {yani, Âdem bu ahde uymadı}...

Allâh'ın, *...Mûsâ'nın da ilâhıdır, o unuttu* {yani, terk etti} (Tâ-Hâ, 20/88) âyeti; *Biz de sizi unuttuk* {yani, terk ettik} (Secde, 32/14) âyeti ve *...Pay almayı unuttular* {yani, terk ettiler} (Mâide, 5/14) âyetinde, *unutmak* kelimeleri, "terk etmek" anlamındadır.

İşte Âdem'in bu ahdi unutması [nesiye] sebebiyle, insâna da (aynı kökten) *insân* [unutan] adı verildi. Unuttuğundan ötürü o yasak ağaçtan yedi.

...Biz onu azmli bulmadık {yani, ağaçtan yememe husûsunda Âdem'in sabrlı olduğunu görmedik}.

---

476 Bu, zayıf bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)

477 Eğer böyle birşey olsaydı, bu sûrede değil, vahyin başlangıcı esnâsında veyâ ilk sûrelerin nüzûlü sırasında olurdu; zîrâ bu sûreden önce onlarca sûre nâzil olmuştu. Ayrıca Allâh daha önce, *Sana okutacağız da unutmayacaksın* (A'lâ, 87/6) buyurmamış mıydı?! (Redaktör: E.Ö)

116. ***Hani* {ona rûh üflendiğinde} *meleklere, "Âdem'e secde edin" demiştik de hepsi secde etmişlerdi...***

Sonra Allâh istisnâda bulunarak buyuruyor ki:

...İblîs müstesnâ {yani, o secde etmedi}. *O* {secde etmekten} *yüz çevirmişti.*

117. *Dedik ki: "Ey Âdem! Kuşkusuz bu sana ve eşine* {yani, Havvâ'ya} *düşmandır. Sakın sizi cennetten çıkarmasın. Sonra sıkıntıya uğrarsın"* {yani, ellerinle çalışmak zorunda kalırsın. –Hâlbuki o, cennette el emeği söz konusu olmaksızın rahat bir şekilde yiyordu. Fakat bu yasağa uymayıp, günâhı işleyince çalışıp yemek zorunda kaldı–}.

118. *"Çünkü* {ey Âdem} *sen orada aç da, çıplak da kalmazsın"...*

119. *..."ve sen orada susuz da kalmazsın* {yani, cennette susuzluk çekmezsin}. *Güneş sıcağına da ma'rûz kalmazsın"* {yani, güneşin sıcağı sana isâbet ederek sana rahatsızlık vermez}.

120. *Şeytân* {yani, İblîs} *ona vesvese verip dedi ki: "Ey Âdem! Sana huld'un ağacını* {yani, ondan yediğin taqdîrde cennette ebedî kalmanı ve ölmemeni sağlayacak olan ağacı} *ve sonu gelmez* {yani, yok olmaz} *bir mülkü göstereyim mi?"*

121. *Bunun üzerine ikisi de ondan yediler. Hemen kendilerine ayıb yerleri* {yani, avretleri} *görünüverdi. Cennetin yapraklarını yamayarak üstlerini örtmeye başladılar* {yani, yaprakları üst üste yapıştırarak örtünmeye koyuldular}. *Âdem Rabbine âsî ve ğâvî oldu* {yani, saptı, Rabbine itâ'atten yüz çevirdi}.

122. *Sonra Rabbi onu ictibâ etti* {yani, seçti}. {Günâhından dolayı} *tevbesini kabûl etti ve* {tevbe etme yolunu göstererek} *ona hidâyet etti.*

123. *Dedi ki: "Hepiniz* {yani, Âdem ve İblîs} *oradan inin. Kiminiz kiminize düşman olacaktır* {yani, İblîs ve soyundan gelecek olanlar Âdem'e ve onun soyundan gelecek olanlara düşmanlık edecektir}. *Fakat Benden size* {yani, Âdem'in soyundan gelecek olanlara} *bir hidâyet* {yani, berâberlerinde gerekli açıklamaların bulunduğu kitâblar bulunan rasûller} *geldiğinde, kim Benim hidâyetime* {yani, rasûllerime ve kitâbıma} *uyarsa, o* {dünyâda} *dalâlete düşmez,* {âhirette} *şaqî* [*bedbaht*] *olmaz."*

124. *"Kim benim zikrimden* {yani, Qur'ân'a îmân etmekten} *yüz çevirirse, gerçekten onun için dar bir geçim* {yani, kötü bir hayât} *vardır* {–çünkü böyle bir hayât Allâh'a ma'siyetlerle geçmiştir–} *ve onu qıyâmet günü kör olarak* {yani, lehine delîl getirmesini bilemeyecek bir hâlde} *haşrederiz."*

125. *Der ki: "Rabbim beni* {delîl getiremeyecek şekilde} *niçin kör haşrettin? Hâlbuki ben* {dünyâda iken} *görüyordum* {yani, delîlimi biliyordum}.

Bu da, *Benim sultânım elimden kaybolup gitti* (Hâqqa, 69/29) buyruğuna benzemektedir ki "ben delîlimi kaçırdım, unuttum" demektir.

O bu sözlerini, şirk koştuğuna ve kâfir olduğuna dâir azaları tanıklık edeceği vakit söyleyecektir.

126. {Allâh} *der ki: "İşte böyle, çünkü sana âyetlerimiz* {yani, Qur'ân'ın âyetleri} *geldiğinde onları unutmuştun* {yani, Qur'ân âyetlerine îmân etmeyi terk etmiştin}. *Bugün de sen böylece unutulursun"* {yani, âhirette cehennemde bırakılacaksın, oradan aslâ çıkmayacaksın ve Biz seni anmayacağız}.

127. *İsrâf edip* {yani, dünyâda şirk koşup} *Rabbinin âyetlerine* {yani, Qur'ân'a} *îmân etmeyenlere böyle karşılık veririz* {yani, dünyâda iken şirk koşanları âhirette bu şekilde cezâlandırırız}. *Âhiret azâbı ise elbette* {dünyâdaki Bedir'de öldürülme musîbetinden} *daha şiddetli ve daha kalıcıdır.*

Arkasından (Allâh Teâlâ) Mekke kâfirlerini korkutarak şöyle buyurmaktadır:

128. *Meskenlerine uğrayıp geçtikleri kendilerinden önceki nice nesilleri* {azâb ile} *helâk edişimiz onlar için bir hidâyet sebebi olmadı mı?* {yani, Biz onlara bütün bunları açıklamadık mı? Onlar bu helâk edilen nesillerin: Âd, Semûd, Lût ve Şu'ayb qavmlerinin yaşadıkları şehirlerin yakınlarından geçip gitmektedirler. Onların helâk olduklarını görmektedirler.} *Şunda* {yani, dünyâda azâb ile helâk edilmelerinde}, *nuhâ sâhibleri* {yani, aqıllı kimseler} *için elbette âyetler* {yani, ibretler} *vardır* {–aql sâhibleri onlardan ibret alsınlar da onların âqıbetlerine benzer bir âqıbete uğramaktan sakınsınlar–}.

129. *Eğer Rabbinden,* {azâblarının o belirli süreye kadar erteleneceği-

ne dâir} *bir söz geçmemiş olsaydı ve belli bir vâde* {yani, qıyâmet **günü} *olmasaydı, azâb lâzım olurdu*** {yani, tıpkı bir alacaklının **borçlusunun yakasına yapışması gibi dünyâ hayât'ta azâb da onlara yapışırdı}.**

130. *O hâlde* {ey Muhammed,} *söylediklerine* {yani, senin azâba dâir söylediklerini yalanlamalarına} *sabret. Güneşin doğmasından ve batmasından önce* {sabâh namazı ile öğle ve ikindi namazlarını kılarak} *Rabbini hamd ile tesbîh et* {yani, Rabbinin emri ile namaz kıl}, *gecenin sâ'atlerinde* {akşam ve yatsı namazlarını kılarak} *ve gündüzün çeşitli vakitlerinde de tesbîh et ki râzı olasın/rızâya ersin* {yani, âhirette Allâh'ın sana vereceği sevâbdan hoşnud kalırsın}.

131. *Onlardan* {yani, Mekke kâfirlerinden} *bir kısmını bunlarla* {yani, çeşitli mallar, rızqlar vermek sûretiyle} *fitneye uğratalım* {yani, sınayıp imtihan edelim} *diye dünyâ hayât'ın zehresini/çiçeğini* {yani, süsünü} *verip faydalandırdığımız şeylere* {yani, bu amaçla kendilerine verdiklerimize} *gözlerini dikme. Rabbinin rızqı* {yani, âhirette cennet} *daha hayrlı ve daha kalıcıdır* {yani, Mekke kâfirlerine verilmiş bulunanlardan daha üstün, daha devâmlı ve kalıcıdır}.

132. *Sen ehline* {yani, qavmine} *salâtı emret...*

Ehl kelimesi, *O ehline salâtı ve zekâtı emrederdi* (Meryem, 19/55) âyetinde de "qavm" ma'nâsında kullanılmıştır.

> *...Kendin de sabrla ona* {yani, namaza} *devâm et. Biz senden hiç bir rızq istemiyoruz* {ancak ibâdet etmeni istiyoruz}, *seni rızqlandıran Biziz. Âqıbet ise taqvânındır* {taqvânın âkıbeti de cennet yurdudur}.

Allâh başka bir yerde de, *Ben cinnleri ve insânları ancak Bana ibâdet etsinler diye yarattım. Onlardan bir rızq da istemiyorum, Bana yedirmelerini de istemiyorum* {onlardan istediğim sâdece ibâdettir} (Zâriyât, 51/56-57) buyuruyor.

133. *Onlar* {yani, Mekke kâfirleri} *"Rabbinden bize bir âyet* {yani, önceki peygamberlerin kendi qavmlerine getirdikleri gibi kendisinin de bir rasûl ve bir nebî olduğunu böylelikle bilebileceğimiz bir belge} *getirmeli değil miydi?" dediler. Önceki sahîfelerde bulu-*

nan beyyine onlara gelmedi mi {yani, Muhammed'in kitâbından önce İbrâhîm ve Mûsâ'nın kitâblarındaki beyânlar/açık delîller onlara gelmemiş miydi}?

134. *Biz onları bundan* {yani, Qur'ân'dan} *önce* {dünyâda} *helâk etmiş olsaydık, elbette* {âhirette} *şöyle diyeceklerdi: "Rabbimiz niçin bize* {berâberinde kitâb bulunan} *bir rasûl göndermedin? Böylece zelîl olmadan* {yani, küçültülmeden, alçaltılmadan} *ve rüsvay olmadan* {dünyâ hayât'ta azâba uğratılmadan} *önce âyetlerine* {yani, Qur'ân'ın âyetlerine} *uysaydık."*

Benzeri bir buyruk da Qasas sûresi'ndedir (47. âyet).

135. {Mekke kâfirlerine} *de ki: "Herkes tarabbus ediyor"* {yani, siz Muhammed'in ölmesini bekliyorsunuz, Muhammed de sizin dünyâda azâba uğratılmanızı bekliyor}...

Nebî'nin Mekke kâfirlerini dünyâda azâb ile tehdid etmesi üzerine onlar, "Biz Muhammed'in (s.a) ölümünü bekliyoruz" [tarabbus ediyoruz] demişlerdi. Allâh bunun üzerine, {Mekke kâfirlerine} *de ki: "Herkes tarabbus ediyor"* buyruğunu indirdi.

...*"Siz de tarabbus edin. Dosdoğru* {yani, mutedil} *yolun sâhibleri kimdir* {yani, siz mi, biz mi} *ve hidâyet bulmuş olan kimdir* {yani, siz mi, biz mi} *bileceksiniz."*

21. ENBİYÂ SÛRESİ

MEKKÎ, 112 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. ***İnsânların hesâba çekilecekleri vakit yaklaştı...***

Buyruk, Mekke kâfirleri hakkında inmiştir.

...Onlar ise gaflet içerisinde yüz çeviricidirler **{yani, ona: qıyâmet günü'nde hesâba îmân etmiyorlar}.**

Sonra Allâh Teâlâ onların niteliklerini belirterek şöyle buyurmaktadır:

2. ***Kendilerine Rabb'lerinden muhdes*** **{yani, Allâh'ın Nebî'ye Qur'ân'dan hadîs {yeni} olarak indirdiği –muhdes, "Allâh indinde sonradan ihdâs edilen değil"dir–}** ***bir zikr*** **{yani, beyân: Qur'ân}** ***geldiği her seferinde mutlaka onu alay ederek*** **{yani, Qur'ân'dan ğâfil olup başka şeylerle oyalanarak}** ***dinlerler.***

3. ***Qalbleri lehv eder hâldedir*** **{yani, qalbleri Qur'ân'dan ğâfildir}.** ***Zulmedenler*** **{yani, Ebû Cehl, el-Velîd b. el-Muğîre, Ukbe b. Ebî Muayt}** ***aralarında gizlice danışıp*** **{şöyle demişlerdi:}** ***"Bu*** **{yani, Muhammed}** ***sizin gibi bir beşerden başka mıdır?*** **{Onun size bir üstünlüğü yok ki o'na uyasınız}.** ***Siz*** **{onun bir sihr olduğunu}** ***görüp dururken sihre*** **{yani, Qur'ân'ı}** ***kabûle nasıl yanaşırsınız?***

4. **{Ey Muhammed onlara}** ***de ki: "Rabbin gökte ve yerde söylenen sözü*** **{yani, aranızda gizlice söylediklerinizi dahî}** ***bilendir ve O*** **{onların gizlediklerini}** ***işitendir,*** **{onu}** ***çok iyi bilendir."***

5. ***Dediler ki: "Edğâsu ahlâmdır"*** **{yani, Qur'ân Muhammed'in gördüğü karmakarışık ve yalan rüyâlardan ibârettir. O bize onları haber veriyor}.** ***Hayır, onu kendisi*** **{yani, Qur'ân'ı Muhammed}** ***uydurdu. Hayır, o*** **{yani, Muhammed}** ***bir şâirdir.*** **{Eğer söyledikleri doğru ise}** ***o hâlde öncekilerle gönderildiği gibi o da bize bir âyet getirsin"*** **{yani, önceki nebîlerin qavmlerine âyetlerle gönderildiği gibi o da bize böyle birşey getirsin. Mûsâ'ya, Îsâ'ya, Dâvûd ve Süleymân'a âyetler ve hayret verici mu'cizeler ile risâlet verildiği gibi o'na da verilsin}.**

6. ***Bunlardan*** **{yani, Mekke kâfirlerinden}** ***önce*** **{dünyâda azâb ile}**

helâk ettiğimiz hiçbir qarye {yani, geçmiş ümmetlerin kâfirleri} **îmân** {yani, âyetleri tasdîq} **etmedi. Şimdi bunlar** {yani, Mekke kâfirleri} **mı îmân edecek** {yani, âyetleri tasdîq edecek? Kendilerinden önceki ümmetler tasdîq etmeyip bu âyetleri yalanlamışlardı}.

Sonra Furqân sûresi'nde,[478] *Allâh bunu mu rasûl gönderdi* {yani, melekler dururken Allâh yeyip içen birini mi rasûl olarak gönderdi}? (İsrâ, 17/94) dedikleri belirtilmektedir.

Allâh Teâlâ onların bu sözleri hakkında şöyle buyurmaktadır:

7. *Senden önce gönderdiklerimiz de ancak kendilerine vahyettiğimiz ricâl idiler.* {Ey Mekke kâfirleri!} *Eğer* {rasûllerin insânlardan olduğunu} *bilmiyorsanız, zikr ehline* {yani, Tevrât ehli mü'minlere} *sorun.* {Onlar size, Allâh'ın beşerden olmayan hiçbir rasûl göndermediğini bildireceklerdir}.

Onların, *Allâh* {melekleri bırakıp, yeyip içen birisini mi:} *bunu mu rasûl olarak gönderdi* {niçin meleklere risâlet vermedi} sözleri hakkında da şânı yüce Allâh şöyle buyurmaktadır:

8. *Onları* {yani, enbiyâyı} *yemeyen* {ve içmeyen} *bir cesed* {yani, rûhsuz bir beden} *yapmadık* {aksine onları rûh sâhibi bedenler yaptık –yerler, içerler ve ölümü tadarlar–}...

Cesed kelimesi, *Cesed hâlinde bir buzağı...* (Tâ-Hâ, 20/88) buyruğunda da, "rûhsuz bir beden" ma'nâsındadır.

İşte Allâh'ın şu buyruğu da bunu anlatmaktadır:

...Onlar {dünyâda} *ebedî de kalmadılar.*

9. *Sonra, onlara* {yani, rasûllere} *verdiğimiz va'di doğru çıkardık* {yani, dünyâda qavmlerinin azâba uğratılacakları va'dini gerçekleştirdik}. *Onları* {yani, rasûlleri} *ve dilediğimiz kimseleri* {yani, mü'minleri} {azâbdan} *kurtarıp müsrifleri* {yani, müşrikleri} *helâk ettik* {yani, dünyâda azâba uğrattık}.

[el-Ferrâ dedi ki: "Biz onları, ancak yemek yesinler diye bir cesed kıldık" demektir.[479]]

---

478 Muhakkik'in belirttiğine göre, bütün yazma nüshalarda böyledir. (Çeviren)

479 Bu cümle, Muqâtil b. Süleymân'a âit değil, râvîlerden birinin –Ferrâ'dan naklen– ilâvesidir. (Redaktör: E.Ö)

10. *Andolsun ki* {ey Mekkeliler} *Biz size, sizin zikrinizin* {yani, şerefinizin} *bulunduğu bir kitâb indirdik. Hiç aqletmez misiniz?*

Zikr kelimesi, *Kuşkusuz ki o hem senin, hem de qavmin için bir zikrdir...* (Zuhruf, 44) buyruğunda da "şeref" ma'nâsında kullanılmıştır.

11. {Mekke ehlinden önce} *zâlim olan nice qaryeleri* {dünyâda azâb ile} *helâk ettik ve onlardan* {yani, geçmiş ümmetlerin helâk edilmesinden} *sonra başka qavmler yarattık.*

12. *Onlar* {yani, Hadûr halkı} *Bizim be'simizi* {yani, azâbımızı} *gördüklerinde, hemen oradan kaçışıyorlardı* {yani, qaryelerini bırakıp kaçışmaya koyuldular}.

13. {Melekler alay edercesine onlara dedi ki:} *"Kaçışmayın, içinde bulunduğunuz terefe* {yani, size verilen mallara} *ve meskenlerinize* {yani, kaçtığınız qaryenize} *dönün, çünkü siz* {azâbın indirilişinden önce îmân etmeniz istendiği gibi} *sorguya çekileceksiniz."*

14. {Azâbı gördüklerinde} *onlar, "Veyl bize, çünkü biz gerçekten zâlimlerdik" dediler.*

15. *Biz onları tırpanla biçilmiş bir ekin, alevi sönmüş bir ateş hâline getirinceye kadar feryadları bu oldu* {yani, onları kılıçla biçilmiş, sönüp dinen ateş gibi tamâmıyla hareketsiz kalıncaya kadar hep "Veyl bize" deyip durdular}.

16. *Biz semâvât u arzı* {yani, yedi göğü ve yedi yeri} *ve o ikisi arasında olanları* {yani, aralarındaki mahlûqâtı} *lâib* [*oyun-eğlence*] *olsun diye halq etmedik* {yani, herhangi bir amaç gözetmeksizin boş yere yaratmadık. Onları gerçekleşecek bir iş için yarattık}.

17. *Eğer bir lehv* {yani, evlâd} *edinmek isteseydik, elbette onu Kendi indimizden* {(yani, meleklerden)} *edinirdik. Fakat Biz fâiller* {yani, bir evlâd edinecek[480]} *değiliz.*

Bunun bir benzeri de Zuhruf sûresi'ndedir.[481]

---

480 *Levh*'in, "evlâd/çocuk edinmek"e hasredilmesi tartışmaya açıktır. Siyâktan da anlaşılacağı üzere, konu hakk-bâtıl, tevhîd-şirk ile ilgildir. (Redaktör: E.Ö)

481 Yazma nüshaların ikisinde de, "Zuhruf sûresi'ndedir" şekline yazılmıştır. Ancak, işâret edilen âyet, Zümer sûresi'ndedir: *Eğer Allâh bir çocuk edinmek isteseydi, elbette yarattıklarından dilediğini seçerdi. O, bundan münezzehtir...* (Zümer, 39/4). Bununla birlikte, Zuhruf, 43/59-64 âyetlerinde de aynı düşünce farklı lâfızlarla dile getirilmektedir. (Muhakkik)

18. ***Bilakis Biz hakkı*** **{yani, Allâh'ın, "Fakat Biz yapanlar değiliz"** diye **söz konusu ettiği buyruğunu}** ***bâtıl üzerine bırakırız*** {-bâtıldan **kasıd da, "Allâh'ın bir evlâdı vardır"** demeleridir-} ***da hakk*** *onun* ***beynini darmadağın eder.*** *O da derhal can verir* {yani, yok olur, **gider}.** *Nitelendirmenizden ötürü veyl size* {yani, Allâh'ın evlâdı **olduğu iftiranızdan ötürü âhirette** size veyl vardır}.

19. ***Göklerde ve yerde kim varsa*** *O'nundur* {yani, O'nun kullarıdır ve O'nun mülkündedirler; Îsâ b. Meryem de, Uzeyr de, melekler de, **başkaları da}.** *O'nun yanında olanlar* {yani, melekler} *O'na ibâdete karşı büyüklenmezler* {yani, büyüklük taslamazlar} *ve istihsâr etmezler* {yani, yorulmazlar}.

Nitekim, *Ve o hasir olarak...* (Mülk, 4) buyruğu da bu anlamda: "yorgun, **bitkin" anlamındadır.**

20. *Gece ve gündüz {dâimâ} tesbîh ederler* {yani, Allâh'ı zikrederler}, *fütûr etmezler* {yani, Allâh'ı zikretmeye ara vererek dinlenmezler. Onlar Allâh'ı zikre ne ara verirler, ne bundan usanırlar}.

21. *Buna rağmen onlar yerden ilâhlar edindiler? Sanki neşri onlar yapacak!*

22. *Eğer o ikisinde Allâh'tan başka ilâhlar* {yani, pek çok ilâhlar} *olsaydı, ikisi de fesâd bulurdu* {yani, gökler, yer ve onlarda bulunanlar helâk olur giderdi}. *Arşın rabbi Allâh onların nitelendirmelerinden münezzeh ve yücedir* {Allâh onların, Allâh ile birlikte başka bir ilâh olduğu şeklindeki sözlerinden zâtını tenzih etmektedir}.

23. *O, yaptıklarından/işlediklerinden sorumlu tutulmaz* {yani, Allâh'a, mahlûqâtına yaptıklarından ötürü suâl sorulmaz}. *Hâlbuki onlara sorulur* {yani, Allâh âhirette meleklere şöyle soracaktır: "Bu kullarımı siz mi saptırdınız, yoksa onlar mı yollarını şaşırdılar?" (Furqân, 25/17). Allâh onlara böyle soracak, meleklere de, "Bunlar size mi ibâdet ediyorlardı?" (Sebe, 34/40) diyecektir}.

24. *Yoksa O'nun dûnundan/berisinden ilâhlar mı edindiler?* {Mekke kâfirlerine} *de ki: "Burhânınızı* {yani, iddiâ ettiğiniz gibi Allâh'la birlikte başka bir ilâh bulunduğuna dâir delîlinizi} *getirin! Bu, benimle berâber olanların da zikridir, benden öncekilerin de zikridir"* {yani, bu Qur'ân'da, benimle birlikte bulunanların da habe-

ri, benden önceki kitâbların da haberi bulunmaktadır. Bu kitâbda sizin iddiâ ettiğiniz üzere Allâh ile birlikte başka bir ilâh olduğuna dâir hiçbir şey yoktur}. *Bilakis onların* {yani, Mekke kâfirlerinin} *çoğu hakkı* {yani, tevhîdi} *bilmezler. Bundan ötürü de* {ondan: tevhîdden} *yüz çeviricidirler.*

Allâh'ın, *Bilakis o hakkı getirmiştir...* (Sâffât, 37/37) buyruğuna benzemektedir ki, "tevhîdi getirmiştir" demektir.

25. *Senden önce gönderdiğimiz her rasûle mutlaka şunu vahyettik: "Benden başka ilâh yoktur. O hâlde yalnız Bana ibâdet* {yani, Beni tevhîd} *edin."*

26. {Aralarında en-Nadr b. el-Hâris'in de bulunduğu Mekke kâfirleri}, *"Rahmân veled/çocuk edindi"* {yani, Melekler Allâh'ın kızlarıdır} *dediler.*

Şânı yüce Rabbimiz onların bu sözlerinden zâtını tenzih ederek şöyle buyurmaktadır:

...*O bundan münezzehtir. Bilakis onlar* {yani, melekler –Rabb'lerine ibâdetleri dolayısıyla–} *mükerrem kullardır* {Rahmân'ın kızları değildir. Aksine Allâh onları Kendisine ibâdet etmekle kerîm yapmıştır}.

Sonra Allâh meleklerin durumunu haber vermek üzere şöyle buyurmaktadır:

27. *Sözleri ile O'nun önüne geçemezler* {yani, melekler hiçbir husûsta Rabb'lerinin önüne geçemezler: Melekler, Mekkelilere, kendilerine ibâdet etmelerini emretmemişlerdir} *Onlar* {yani, melekler} *O'nun emri gereğince iş görürler* {yani, O'nun emri olmadan melekler hiçbir iş yapmazlar}.

Böylece Allâh, meleklerin Rabb'lerinden korkan, O'nu taqdîs eden ve O'na ibâdet eden kullar olduklarını haber vermektedir.

28. *Onların önündekini de, arkalarındakini de bilir* {yani, azîz ve celîl olan Rabbimiz melekleri yaratmadan önce olanları da, onları yarattıktan sonra olanları da bilir}. *Şefâ'at edemezler, meğer ki râzı olduğu kimse için ola* {yani, melekler ancak Allâh'ın kendisine şefâ'at edilmesine râzı olacağı kimselere şefâ'at edeceklerdir –ki bunlar da tevhîd ehli olup, "Melekler Allâh'ın kızlarıdır" demeyenlerdir, çünkü Mekke kâfirleri meleklerin âhirette Allâh'ın nez-

dinde kendilerine şefâ'at edeceklerini iddiâ ediyorlardı–[482]}. *Onlar* {yani, melekler} ***O'nun haşyetinden müşfiktirler*** {yani, korkarlar}.

29. ***Onlardan*** {yani, meleklerden} ***kim, "Ben O'nun*** {yani, Allâh'ın} ***gayri ilâhım" derse, Biz böylesini*** {yani, "Ben Allâh'ın gayri ilâhım" diyen kimseyi} ***cehennemle cezâlandırırız. İşte zâlimleri böyle*** {ateş ile} ***cezâlandırırız.***

Çünkü onlar, Allâh ile birlikte bir başka ilâh olduğunu iddiâ etmişlerdi. Melekler arasında küfrün başı ve Allâh'ın düşmanı olan İblîs dışında hiç biri böyle birşey söylemiş değildir.

30. ***Acaba*** {Mekkeli} ***o küfredenler görmedi*** {yani, bilmedi} ***mi? Gökler ile yer birleşik/bitişik*** {yani, birbirine yapışık} ***idi de Biz onları ayırdık. Canlı her şeyi sudan yarattık*** {yani, suyu, su içen her şey için hayât kaynağı yaptık}. ***Hâlâ îmâna gelmezler mi*** {yani, Allâh'ın gördükleri bu san'atından hareketle Allâh'ın tevhîdini tasdîq etmezler mi}?

31. ***Ve yer onları çalkalamasın*** {yani, yer onlarla birlikte zevâl bulmasın} ***diye orada revâsî*** {yani, dağlar} ***yarattık*** {–bu dağlar yere kazık gibi bırakıldı ve yer dağlarla tesbit edildi–}. ***Orada*** {yani, dağlarda} ***yol bulabilsinler*** {yani, yollarını bulup öğrensinler} ***diye de ficâc*** {yani, geçit veren dağın} ***arasından*** {geçen bütün} ***yolları açtık.***

32. ***Ve gökyüzünü*** {meleklerin sözlerini işitip, insânlara bildirmesinler diye şeytânlara karşı} ***korunmuş*** {ve yükseltilmiş} ***bir tavan yaptık. Onlar ise O'nun âyetlerinden*** {yani, güneş, ay, yıldız ve daha başkalarından} ***yüz çevirirler*** {yani, O'nun var ettiğini gördükleri san'atı üzerinde düşünmezler ve O'nun vahdâniyyetini kabûl etmezler}.

---

482 Bu, kesinlikle yanlıştır. Zîrâ; âhireti, ölümden sonra dirilişi, hesâba çekilmeyi, cennet ve cehennemi inkâr eden Mekke kâfirlerinin/müşriklerin, "meleklerin âhirette Allâh nezdinde kendilerine şefâ'at edeceklerini iddiâ etmeleri" nasıl mümkün olabilir?! Dolayısıyla, müşriklerin şefâ'at iddiâ ve talebleri, dünyevîdir. Âhirette ise, şefâ'at yoktur; zâten –olsa bile– kâfiri şefâ'at kurtaramaz, mü'minin de şefâ'ate ihtiyacı olmaz. Şefâ'at konusunda şu kitâblara mürâcaat edilebilir: Mehmed Durmuş, *Kur'ân'a Göre Şefaat* (Anlam Basın Yayın); Yaşar Düzenli, *Kur'ân ve Şefaat* (Pınar Yayınları); İbrahim Sarmış, *Şeytan Üçgeni –Bid'at-Tevessül-Şefaat–* (Düşün Yayıncılık). (Redaktör: E.Ö)

33. *O, gece ve gündüzü, güneşi ve ayı halqetti. Her biri* {yani, güneş ve ay} *bir felekte* {yani, dönüşte [yörüngede]} *yüzerler* {yani, ay ve güneş batı tarafından batarlar, yerin altından akarak doğu tarafından çıkarlar. Sonra semâdan batıya doğru akar giderler. İşte onların deverânı [dönmeleri] böyledir}.

34. *Senden önce hiçbir beşer* {yani, nebîlerden herhangi bir nebî} *için huld yapmadık.* {Ey Muhammed!} *Sen ölürsen onlar hâlidler mi olacaklar?!* {Hayır, onlar da ölecekler.}

35. {Nebî olsun, başkaları olsun} *her nefs ölümü tadacaktır. Biz sizi* {sabretmeniz için} *şerr* {yani, darlık ve sıkıntı ile} *ve* {şükretmeniz için} *hayr* {yani, bolluk} *ile fitne olmak üzere ibtilâ ederiz* {yani, sınarız}...

Allâh, "fitne olmak üzere" buyurarak, her ikisinin de bizim kendileriyle sınandığımız birer belâ [sınama aracı] olduğunu ifâde etmiş olmaktadır.

...*Sonunda* {ölümden sonra âhirette} *Bize döndürüleceksiniz* {Biz de size amellerinizin karşılığını vereceğiz}.

36. *O küfredenler* {yani, Ebû Cehl} *seni gördüklerinde ancak eğlenirler.* {Ebû Cehl, Nebî'yi görünce dedi ki:} *"Bu mu ilâhlarınızı* {yani, Lât'ı, Uzzâ ve Menât'ı} *(kötülükle) zikreden?" Hâlbuki onlar, Rahmân'ın zikrine* {yani, O'nun tevhîdine} *kâfirler onlardır.*

37. *İnsân* {yani, beşerin babası Âdem[483]} *aceleden yaratılmıştır...*

Âdem (a.s) da Cum'a günü başı tarafından kendisine rûh üflenmesi tamâmlanmadan önce acele ederek oturmak istemişti; rûh henüz ayaklarına ulaşmadan göbeğine doğru vardığında, hilqatinin güzelliğine bakıp yarısı henüz çamurken oturmak istemişti.[484] Mekke kâfirleri de dünyâda azâbın acele gelmesini isteyince Allâh, *İnsân aceleden yaratıldı* buyruğunu indirdi, çünkü onlar da onun [Âdem'in] soyundan gelmektedirler.

...{Ey Mekke kâfirleri!} *Yakında size âyetlerimi* {yani, azâbım olan öldürülmeyi} *göstereceğim. Benden* {azâbı} *acele istemeyin.*

38. *"Eğer doğru söyleyenler iseniz bu va'd ne zamân gerçekleşecektir?" derler.*

483 Bu, dayanaktan yoksun bir iddiâdır. (Redaktör: E.Ö)
484 Bu, gayb taşlayan bir hurâfedir. (Redaktör: E.Ö)

Mekke kâfirleri, azâbı yalanlamak ve alay etmek üzere Nebî'ye, "Bizi kendisiyle tehdid ettiğin bu azâb ne zamân gerçekleşecek. Eğer bu tehdidinde doğru isen söyle" demişlerdi.

39. O {Mekke ehlinden} *küfredenler, ateşi yüzlerinden ve sırtlarından geri çeviremeyecekleri ve kendilerine yardım da olunmayacağı zamânı bir bilselerdi* {yani, kendilerini kimsenin azâbdan kurtaramayacağını da bilselerdi –eğer onlar bunu bilmiş olsalardı azâbın gelişini acele istemezlerdi–}.

Kâfirlerin elleri boyunlarına bağlanacak, boyunları üzerine de kibritten bir kaya yerleştirilecek ve o kaya parçası alev alıp yanacaktır. Kendilerini ateşten ancak yüzleriyle korumaya çalışacaklardır. İşte Allâh'ın, *qıyâmet günü azâbın kötüsünden yüzünü koruyan/yüzüyle korunmaya çalışan kimse mi...* (Zümer, 39/24) buyruğu ve *Ateşi yüzlerinden ve sırtlarından geri çeviremeyecekleri...* buyruğu bunu anlatmaktadır.

40. *Bilakis o* {qıyâmet} *onlara ânsızın gelip kendilerini hayrete düşürecektir* {yani, beklemedikleri bir vakitte onları yakalayacaktır}. *Onu geri çevirmeye güçleri de olmayacak ve onlara bir mühlet de verilmeyecektir* {yani, azâbları geciktirilmeyecek, vaktinde azâba uğratılacaklardır}.

41. *Andolsun ki* {ey Muhammed, seninle alay edildiği gibi} *senden önceki birçok rasûl ile de alay edildi...*

Bununla Allâh Nebî'yi teselli etmekte, haber verdiği azâbı yalanlamalarına sabretmesini sağlamak istemektedir. Çünkü geçmiş ümmetlerin yalanlayıcıları da kendi rasûllerini yalanlamış ve dünyâda başlarına azâbın inmeyeceğini söylemişlerdi. Nebî, Mekke kâfirlerine azâbın geleceği haberini verince, onlar da azâbı yalanlayarak o'nunla alay ettiler.

...Onlarla alay edenleri alay ettikleri şey {yani, gelip kendilerini bulmayacağını söyledikleri azâb} *çepeçevre kuşattı* {yani, onları her bir yandan sardı}.

42. *De ki: "Gece ve gündüz Rahmân'dan* {yani, Rahmân'ın azâbından} *sizi kim koruyabilir"* {yani, himâye edebilir}? *Hayır, onlar Rabb'lerinin zikrinden* {yani, Qur'ân'dan} *yüz çevirenlerdir.*

43. *Yoksa onların Bizim dûnumuzdan/berimizden kendilerini* {azâbdan} *meneden/koruyan ilâhları mı var?!...*

Bu âyet ile, *İlâhını hevâsı edineni gördün mü?* (Furqân, 25/43) âyeti, el-

Hâris b. Kays es-Sehmî hakkında nâzil olmuştur. Âyette (lâfzı itibâriyle) bir taqdîm vardır. Sonra bu ilâhlarından haber vererek şöyle buyurmaktadır:

...Onlar kendi kendilerine bile yardım edemezler **{yani, bu ilâhlar bizzat kendilerini, kendilerine yapılmak istenen kötülüklere karşı koruyamazlar}.** ***Onlara*** **{yani, bu ilâhlara ibâdet edenlere}** ***Bizden musâhabe olunmaz*** **{yani, onlar tarafımızdan himâye olunmazlar: hiç kimse Bana karşı onları himâye edemez ve Bana karşı onlara güvenlik veremez}.**

44. *Aksine* [*durum sandıkları gibi değildir*] *Biz bunları da* {yani, Mekke kâfirlerini de}, *atalarını da faydalandırdık, hattâ o ömür üzerlerine uzun geldi. Bizim arzı* {yani, Mekke topraklarını} *etrafından eksilttiğimizi* {yani, Mekke civârında bulunan arâzileri ellerinde tutmalarına imkân vermeyecek şekilde onları yenik düşürdüğümüzü[485]} *görmüyorlar mı? Acaba üstün gelenler onlar mı* {yani, Mekke kâfirleri mi} {yoksa Nebî ile mü'minler mi? Elbetteki Nebî ve ashâbı onlara gâlib gelenlerdir. Hamd o'nun Rabbinedir}.

45. {Mekke kâfirlerine} *de ki: "Ben sizi ancak vahy* {yani, Qur'ân'da bulunan tehdidler} *ile inzâr ediyorum."* {Ey Muhammed!} *Hâlbuki sağırlar inzâr olundukları zamân yapılan çağrıyı işitmezler.*

Bu Allâh'ın kâfirlere dâir verdiği bir örnektir. Yani, sağır bir kimsenin sesleneni işitmediği gibi, kâfir de yapılan tehdidi ve hidâyeti işitmez.

46. *Eğer Rabbinin azâbından onlara bir nefha* [*azıcık birşey*] {yani, bir cezâ} *dokunursa, elbette, "Veyl bize! Çünkü biz gerçekten zâlimlerden olduk" diyeceklerdir.*

47. *Qıyâmet günü'ne hâss qıst* {yani, adâlet} *terâzileri* {yani, amelleri tartacak terâziler} *koyarız. Hiçbir nefse, hiçbir şeyle zulmedilmez* {yani, amellerinden birşey eksiltilmez}. *Bir hardal tânesi ağırlığınca olsa bile onu* {yani, o tâneyi} *getirir (terâziye) koyarız. Hesâba çekenler olarak* {yani, hesâbın hızlıca görülmesi için} *Biz yeteriz.*

48. *Andolsun Biz Mûsâ ile Hârûn'a furqân'ı* {yani, Tevrât'ı} *muttaqî-*

---

485 Müellif, bu sûrenin Mekkî olduğunu ifâde ediyor. Bu durumda, müşrikler nasıl yenik düşürülmüş olabilir?! (Redaktör: E.Ö)

lere {yani, şirkten uzak kalanlara} ***bir ziyâ*** {yani, sapıklıktan kurtaran **bir nûr}** ***ve bir zikr*** **{yani, tefekkür için}** *verdik.*

Sonra bu muttaqîleri nitelendirerek şöyle buyurmaktadır:

49. ***Onlar ki Rabb'lerine bi'l-ğayb haşyet duyarlar*** {yani, O'nu görmedikleri hâlde[486] O'na itâ'at ederler}. *Hem Sâ'at'ten* {yani, qıyâmetten} ***de müşfiq olanlar*** {yani, endişe içinde olanlar, korkanlar} ***onlardır.***

50. ***Bu*** {söz}, ***indirdiğimiz mübârek bir zikrdir*** {yani, beyândır}. {Ey Mekkeliler!} ***Siz onu inkâr mı ediyorsunuz?*** {yani, onu tanımıyor ve ona îmân etmiyorsunuz}.

51. ***Andolsun ki Biz İbrâhîm'e önceden*** {yani, Mûsâ ve Hârûn'dan önce} {–İbrâhîm henüz küçükken–} *rüşdünü* {yani, hidâyetini} ***verdik ve Biz o'nu biliyorduk*** {yani, İbrâhîm'in Bize itâ'at eden (ve edecek olan) birisi olduğunu biliyorduk}.

52. ***Hani babasına*** {yani, Âzer'e} *ve qavmine demişti ki: "Başına toplanıp* [*ibâdet edip*] *durduğunuz bu temâsil* [*putlar/heykeller*] *de ne oluyor?"*

53. *"Atalarımızı-babalarımızı bulduk: onlara ibâdet ediyorlar" dediler.*

54. *"Andolsun ki siz de, atalarınız da apaçık bir dalâlet içindesiniz" dedi.*

55. *"Sen bize hakkı mı getirdin, yoksa lâ'iblerden misin"* {yani, senin söylediğin bu sözler ciddi mi yoksa şaka mı yapıyorsun ey İbrâhîm}? *dediler.*

56. {İbrâhîm} *dedi ki: "Hayır/aksine, sizin Rabbiniz göklerin ve yerin rabbidir; O ki onları fatr etti* {yani, yarattı} *ve ben buna* {yani, size söylediğim Rabbinizin gökleri ve yeri yaratmış olduğu hakîkatine} *şâhidlerdenim."*

57. *(Kendi kendine dedi ki:) "Tallâhi* {yani, vallâhi} *siz arkanızı dönüp* {bayram törenine} *gittikten sonra putlarınıza mutlaka* {kötü} *bir tuzak kuracağım"* {yani, onları kıracağım}.

---

486 *Bi'l-ğayb* ibâresinin, "O'nu görmedikleri hâlde" ma'nâsında olduğu tartışılır. (Redaktör: E.Ö)

58. ***Derken,* {törenden döndüklerinde} *ona* {yani, bu büyük puta} *başvururlar diye büyükleri dışında onların hepsini paramparça* [*cüzâza*] *etti.***

Allâh'ın, *Meczûz olmayan* {yani, kesilmeyen, bölünmeyen} *bir bağış* (Enbiyâ, 21/57) buyruğu da buna benzemektedir.

59. *Dediler* {yani, yalnız Kenan oğlu Nimruz [Nemrût] dedi[487]}: *"Bunu bizim putlarımıza kim yaptıysa şübhesiz ki o,* {bize karşı böyle bir hakksızlıkta bulunduğu için} *zâlimlerdendir."*

60. *Dediler ki: "İbrâhîm adında bir gencin bunları* {kötü bir şekilde} *zikrettiğini* [*diline doladığını*] *işittik"* {yani, İbrâhîm'in, "Vallâhi siz arkanızı dönüp gittikten sonra putlarınıza bir tuzak kuracağım" dediğini işiten o adam dedi ki: "Ben İbrâhîm adındaki bir gencin bunları diline doladığını işitmiştim"}.

61. *Dediler* {yani, zorba Nemrût dedi} *ki: "Onu insânların gözü önünde* {herkesin göreceği bir şekilde} *getirin. Belki* {yaptıkları husûsunda o'na karşı[488]} *şâhidlik ederler* {ve o'na verilecek cezâya tanık olurlar}.

62. {Onu getirdiklerinde} *dediler* {yani, Nemrût dedi} *ki: "Ey İbrâhîm! İlâhlarımıza bunu sen mi yaptın"* {yani, onları kıran sen misin}?

63. {İbrâhîm} *dedi ki: "Aksine onların büyüğü bunu yapmıştır* {yani, şu elinde balta bulunan[489] en büyük put bu işi yapmıştır. Kendisini diğer küçük putlarla eşit gördüğünüz için öfkelenip o putları parçalamıştır}; *eğer konuşabilirlerse onlara sorun"* {yani, kırılıp parçalanmış putlara, kendilerini kimin kırıp parçaladığını sorun; konuşmaya güçleri yetiyorsa (size söylerler/söylesinler)}.

64. *Kendi nefslerine dönerek* {yani, kendi kendilerini kınayarak} *dediler* {yani, birbirlerine dediler} *ki: "Muhakkak* {balta şu büyük putun elinde bulunuyorken diğer putları İbrâhîm'in parçaladığını söylemekle} *asıl zâlimler sizlersiniz."*

Sonra, "Peki bu büyük put diğerleri gibi iken onları nasıl kırabilir?" dediler. İşte Allâh'ın şu buyruğu bunu dile getirmektedir:

487 Bu, dayanaktan yoksun bir iddiâdır. (Redaktör: E.Ö)
488 Bu, zayıf bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)
489 Bu, delîlsiz bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)

65. ***Sonra baş aşağı edildiler*** **{yani, birinci sözlerinden vazgeçtiler}** *ve* **{İbrâhîm'e}** ***dediler ki: "Sen de çok iyi bilirsin ki bunlar konuşamazlar"*** **{dolayısıyla kendilerini kimin kırdığını söyleyemezler}.**

66. **{Bunun üzerine İbrâhîm onlara}** ***dedi ki: "Peki, Allâh'ın dûnundan/berisinden*** **{kendilerine ibâdet etmeniz hâlinde}** ***size fayda ve*** **{ibâdet etmemeniz hâlinde de}** ***zarar veremeyen şeylere*** **{yani, uydurma ilâhlara}** ***ibâdet eder misiniz?"***

67. **{Sonra İbrâhîm onlara dedi ki}**: ***"Üff size!*** {"üff"ten maksad, onlara bayağı ve âdi sözler söylemektir} *ve sizin Allâh'ın dûnundan/berisinden ibâdet ettiklerinize* {yani, putlara}; *hâlâ aqlınızı başınıza almayacak* {ve bunların ilâh olmadıklarını anlamayacak} *mısınız?"*

68. *Dediler ki: "Eğer* {o'na birşey} *yapacaksanız o'nu* {ateşle} *yakın. İlâhlarınıza yardım etmiş olursunuz."*

Bunun üzerine İbrâhîm'i (a.s) ateşe attılar.

69. *"Ey ateş! İbrâhîm'e karşı* {sıcaktan uzak} *serin ve selâmet ol"* {yani, soğuktan yana da o esenlikte bulunsun} *dedik.*

Eğer, "Ve selâmet ol" demeseydi, ateşin soğukluğu o'nu helâk edecekti.[490]

70. {Ateşten çıktıktan sonra} *o'na* {yani, İbrâhîm'e} *bir keyd yapmak istediler. Biz de onları en büyük zarara uğrayanlar kıldık.*

71. *Biz o'nu* {İbrâhîm'i} *ve Lût'u* {Kusa diyârından berâberlerinde Sağra da bulunduğu hâlde zorba Kenan oğlu Nemrût'un şerrinden} *âlemler* {yani, insânlar} *için bereketlendirdiğimiz arza* {yani, Arz-ı Muqaddes'e} *götürüp kurtardık.*

Oranın mübârek kılınması; su, ağaç ve bitkiler iledir.

72. *Ve o'na* {yani, İbrâhîm'e} *İshâq'ı bağışladık, Ya'qûb'u da nâfile olarak* [*fazladan*] {yani, o'nun İshâq hakkındaki du'âsından ayrı bir fazl olarak Ya'qûb'u da ihsân ettik}. *Onların* {yani, İbrâhîm'in, İshâq'ın ve Ya'qûb'un} *her birini de sâlih kimseler kıldık.*

73. *Onları emrimizle hidâyete götüren imâmlar kıldık* {yani, onları, insânları Allâh'ın emrine da'vet eden hayrın önderleri yaptık}.

---

[490] Bu, dayanaktan yoksun bir iddiâdır. (Redaktör: E.Ö)

Onlara hayrlar yapmayı {yani, sâlih ameller işlemeyi} *salâtı iqâme etmeyi ve zekâtı îtâ etmeyi vahyettik. Onlar yalnızca Bize ibâdet eden* {muvahhid} *kimselerdi.*

74. *Lût'a da hikmet* {yani, anlayış ve aqlî kavrayış} *ve ilim* {verdik}. *Onu kötülükler işleyen* {yani, erkeklere arkadan yaklaşan} *o qaryeden* {yani, Sedum'dan} *kurtardık.* {Allâh Lût'u ve ehlini kurtardı, o qaryeyi de taş yağmuru ve yerin dibine geçirilmek ile azâblandırdı.} *Doğrusu onlar kötü bir qavm: fâsıq idiler.*

75. *Ve Biz o'nu rahmetimize* {yani, ni'metimize –ki o, nübüvvettir–} *soktuk/dâhil ettik, çünkü o sâlihlerdendir.*

Nitekim Allâh, *O ancak kendisini* {yani, nübüvvetle} *ni'metlendirdiğimiz bir kuldur...* (Zuhruf, 43/59) buyurmaktadır.

76. *Nûh'u da (zikret/an). Hani o önceden* {yani, İbrâhîm'den, Lût ve İshâq'tan önce} *Bize,* {"Ben mağlûb oldum, bana yardım et" (Qamer, 54/10) diye} *nidâ etmişti. Biz de o'na* {du'âsını kabûl ederek} *icâbet etmiştik. Hem o'nu, hem de ehlini o büyük sıkıntıdan* {yani, o dehşetli hâl olan suda boğulmaktan} *kurtarmıştık.*

77. *Âyetlerimizi* {yani, dünyâda üzerlerine azâbın ineceğini} *yalanlayan qavminden o'nun intiqâmını aldık...*

Ubeyy b. Ka'b'ın okuyuşuna göre, "Qavmine karşı o'na yardım ettik" anlamındadır. Allâh'ın o'na yardımı, qavmini helâk etmek şeklinde olmuştur.

...Çünkü onlar kötü bir qavm idiler. Bundan ötürü hepsini suda boğduk {onlardan kimseyi kurtarmadık}.

78. *Dâvûd'u ve Süleymân'ı da (zikret/an). Hani qavmin koyunlarının geceleyin girdiği-yayıldığı ekin* {yani, bağ} *hakkında hükm veriyorlardı...*

Davarların gece yayılmasına "nefş", gündüz yayılmasına da "serh" denilir.

...Biz onların hükmlerine {yani, Dâvûd ve Süleymân'ın koyunların sâhibi ile bağın sâhibi hakkında verdikleri hükmlerine} *şâhid idik.*

79. *Biz onu* {yani, hakkında hükm verilen mes'eleyi} *hemen Süleymân'a kavratmıştık...*

Maksad, hükm değil, hakkında hükm verilen mes'eledir. Eğer maksad **hükm olsaydı, müennes zamîri yerine müzekker zamîr** kullanılarak "fe-fe-**hemnâhu" denilirdi.**

...***Bununla berâber her birine*** {yani, hem Dâvûd'a, hem de Süley**mân'a}** ***hükm*** **{yani, kavrayış}** *ve ilim verdik...*

Allâh böylece hem Süleymân'ın verdiği hükmün doğruluğuna işâret et**miş, hem de Dâvûd'u azarlamamıştır.**

...*Dâvûd'a, o'nunla birlikte tesbîh etsinler diye dağları musahhar kıldık* {yani, o Rabbini zikrettikçe dağlar da o'nunla birlikte Rabbini zikrediyorlardı} *ve kuşları da* {o'na} *musahhar kıldık.* {Dâvûd'a bunları} *yapanlar Biziz.*

80. *Biz o'na, sizin faydanıza sizi be'sinizden/savaşlarınızdan* {yani, savaşlarda öldürülmekten ve yaralanmaktan} *korusun diye giyecek* {yani, demirden zırh yapma} *san'atını öğrettik* {–Dâvûd zırh yapan ilk kimsedir–}. *Acaba* {ni'metleri dolayısıyla Rabbinize} *şükredecek* {yani, O'nu tevhîd edecek} *misiniz?*

{el-Ferrâ dedi ki: "Şükredecek misiniz?" ifâdesi, emir ma'nâsına olup "şükredin" demektir. "Vazgeçtiniz mi?" (Mâide, 5/91) ifâdesi de bunun gibidir, "vazgeçin" demektir.[491]}

81. *Süleymân'a da şiddetli rüzgârı* {yani, Süleymân'ın emrine de şiddetli rüzgârı verdik}. *Onun emriyle* {sular ve ağaçlarla} *bereket verdiğimiz* {yani, sulu ve ağaçlı} *toprağa* {yani, Arz-ı Muqaddes'e} *hızlıca götürürdü. Biz* {onlara verdiğimiz} *her şeyi bilenleriz.*

82. *Şeytânlardan o'nun* {yani, Süleymân} *için denize dalanları* {ve bunları –ki denizden inci çıkartan ilk kişi odur–} *ve bundan* {yani, dalgıçlıktan} *başka işler görenleri de* {o'nun} *emrine vermiştik.* {Ona heykeller, büyük binâlar, kazan gibi büyük çömlekler, sâbit kazanlar da yapıyorlardı}. *Onları* {yani, şeytânları} *gözetenler* {yani, dağılmasınlar diye Süleymân için kollayanlar} *Bizdik.*

83. *Eyyûb'u da (an). Hani Rabbine, "Rabbim! Bana durr* {yani, belâ} *gelip çattı* {yani, isâbet etti} *ve Sen merhametliler merhametlisisin" diye nidâ* {yani, du'â} *etmişti.*

---

491 **Bu cümle, Muqâtil b. Süleymân'a âit değil, râvîlerden birinin –Ferrâ'dan naklen– ilâvesidir. (Redaktör: E.Ö)**

84. *Biz de o'na icâbet ettik* {yani, du'âsını kabûl ettik} *de başındaki sıkıntıyı açıp giderdik. Ayrıca o'na indimizden hem bir rahmet* {yani, ni'met}, *hem de âbidlere bir zikra* {yani, muvahhidlere bir tefekkür sebebi} *olmak üzere ehlini ve onlarla birlikte onların bir mislini verdik.*

85. *İsmâîl'i, İdrîs ve Zülkifl'i de (an). Onların her biri sabredenlerdendi.*

86. *Biz onları rahmetimize* {yani, nübüvvet olan ni'metimize} *soktuk/dâhil ettik. Gerçekten onlar sâlihlerden* {yani, mü'minlerden} *idiler.*

87. *Ve Zünnûn'u* {yani, Yûnus'u} *da (an). Hani o* {kendi qavmini, Hazkiye b. Ecar ile İsrâîloğulları'ndan onunla birlikte bulunanları} *öfkelendirip gitmiş ve Bizim kendisini aslâ sıkıştırmayacağımızı* {yani, yaptığından ötürü o'nu cezâlandırmayacağımızı} *zannetmişti. O bakımdan karanlıklarda* {yani, gecenin, denizin ve balığın karnındaki karanlık safhalarında}, *"Senden başka ilâh yoktur* {diyerek Rabbini tevhîd etmiş}. *Seni tenzîh ederim* {diyerek kendisine zulmetmekten Rabbini tenzîh etmiş}. {Sonra da nefsine zulmedenin bizzat kendisi olduğunu itirâf ederek,} *Gerçekten ben zulmedenlerden oldum" diye* {Rabbine} *nidâ etmişti* {yani, du'â etmişti}.

88. *Biz de o'na* {du'âsını kabûl edip} *icâbet ettik. Kendisini ğammdan* {yani, balığın karnından} *kurtardık. Biz mü'minleri işte böyle kurtarırız.*

[el-Ferrâ dedi ki: "Bizim kendisini sıkıştırmayacağımızı..." ifâdesi, kudret/güç yetirmekten değil, bir şeyi taqdîr etmek, tesbit etmek, daraltmaktan gelmektedir. Nitekim, *Onun aleyhine rızqını daralttı...* (Fecr, 89/16) buyruğu da buna benzemektedir, ki bu da kudretten değil, az vermek anlamındaki taqdîrden gelmektedir.[492]]

89. *Zekeriyyâ'yı da (an). Hani, "Rabbim! Beni bir başıma bırakma* {yani, yalnız bırakma, bana mirâsçı olarak bir velî [yakın akraba] bağışla}. *Sen vârislerin* {yani, kullara mirâsçı olanların} *en hayrlısısın" diye nidâ etmişti.*

492 Bu parağraf, Muqâtil b. Süleymân'a âit değil, râvîlerden birinin –Ferrâ'dan naklen– ilâvesidir. (Redaktör: E.Ö)

Âl-i İmrân (38. âyet) ve Meryem sûrelerinde (2-6. âyetler) belirtildiği gibi **Rabbine du'â etmişti.**

90. ***Biz o'na*** **{du'âsını kabûl ederek}** *icâbet ettik ve o'na Yahyâ'yı bağışladık. Zevcesini de o'nun için ıslâh ettik* {yani, yaşlılıktan ötürü hayızdan kesilen hanımı hayız görmeye başladı}. *Kuşkusuz bunlar* {yani, Zekeriyyâ ve hanımı} *hayrlı işlere* {yani, sâlih ameller işlemeye} *koşarlar ve* {Allâh'ın sevâbını} *ümîd ederek ve* {Allâh'ın azâbından} *korkarak Bize du'â ederlerdi. Onlar Bizim için hâşi* {yani, Allâh için mütevâzi olan} *kimselerdi.*

91. *Irzını* {hayâsızlıklardan} *koruyan o kızı da* {yani, kendisine iftira edilen İmrân'ın kızı ve Îsâ'nın annesi Meryem'i de} *(zikret/an). Biz ona rûhumuzdan üfledik* {yani, Cibrîl elbisesinin yakasına üfledi ve Cibrîl'in üflemesi dolayısıyla[493] Îsâ'ya hâmile kaldı}. *Onu ve oğlunu* {yani, Îsâ'yı} *âlemlere bir âyet* {yani, İsrâîloğulları'na bir ibret} *kıldık.*

Her ikisi de birer âyet idi, çünkü Meryem (a.s), insân eli değmeden hâmile kalmış ve babasız olarak Îsâ'yı (a.s) doğurmuştur.

92. *Şübhe yok ki bu sizin ümmetiniz tek bir ümmettir* {yani, sizin şu ânda izlemekte olduğunuz milletiniz: İslâm şeri'atı tek bir millettir. –Bütün nebîler ve Allâh'ın azâbından kurtulmuş mü'minler bu millete [şerî'ate] uyuyorlardı–}. *Rabbiniz de Benim. O hâlde yalnız Bana ibâdet edin* {yani, Beni tevhîd edin}.

93. *Buna rağmen onlar emrlerini* {yani, aralarında uygulamakla emrolundukları dînleri olan İslâm'ı fırka fırka ayırıp} *parça parça ettiler* {yani, çeşitli fırkalara bölündüler}. *Fakat* {yani, çeşitli dînlere uyanların} *hepsi* {âhirette} *Bize dönecekler.*

94. *Kim mü'min olduğu* {yani, Allâh'ın tevhîdini tasdîq ettiği} *hâlde sâlih ameller işlerse, onun sa'yine* {yani, ameline} *küfrân olmaz* {yani, Allâh onun amelini mükâfâtlandırır}. *Biz onu muhakkak yazarız* {yani, yaptıklarını onun için hafaza melekleri yazarlar}.

95. {Geçmişte dünyâda azâb ederek} *helâk ettiğimiz bir qaryenin* {ahâlisinin} *dönmemeleri imkânsızdır.*

Allâh, Mekke kâfirlerini geçmiş ümmetlerin azâbına benzer bir azâba uğramakla korkutmaktadır.

---

493 Bu, dayanaktan yoksun bir iddiâdır. (Redaktör: E.Ö)

96. *Nihâyet Ye'cûc ve Me'cûc açılıp her yüksekçe tepeden hızlıca indiklerinde* {yani, onlar dağ, arz, şehir gibi her yerden çıkacaklardır. Çıkışları da qıyâmetin kopuşuna yakın bir zamânda olacaktır}...

İşte Allâh'ın şu buyruğu bunu dile getirmektedir:

97. ...*ve hakk olan va'd* {yani, ölümden sonra gerçekleşecek olan diriliş va'di} *yaklaştığında,* {ölümden sonra dirilişi kabûl etmeyen} *o küfredenlerin gözleri* {dünyâda iken inkâr ettikleri acâib hâlleri görmeleri sebebiyle} *dehşetle açılacaktır. "Veyl bize! Gerçekten biz bundan* {yani, bugünden} *ğâfil idik"...*

Sonra, rasûllerin dünyâda iken kendilerine ölümden sonra dirilişin hakk olduğunu hatırlatan sözlerini hatırlayarak şöyle diyecekler:

...*"Hayır biz, meğer zâlimler imişiz"* {çünkü bugünün gerçekleşeceği bize bildirildiği hâlde biz onu yalanlamıştık}.

98. {Ey Mekke kâfirleri!} *Gerçekten siz de, Allâh'ın dûnundan/berisinden ibâdet ettikleriniz de* {yani, putlarınız da} *cehennemin hasabısınız* {yani, (küçük taşlar gibi) cehenneme atılacak şeylersiniz}. *Siz oraya gireceksiniz.*

99. *Eğer bunlar* {yani, bu putlar} *ilâh olsalardı oraya* {yani, cehenneme} *girmezlerdi* {bunlar oraya girmeyi kabûl etmezlerdi}. *Hepsi* {yani, putlar da, onlara ibâdet edenler de} *orada* {yani, cehennemde} *ebediyyen kalacaklardır.*

100. *Onların orada bir zefîrleri* {"zefîr", eşeğin anırmasının sonunda çıkardığı sesin adıdır} *vardır. Onlar orada* {hiçbir ses} *işitmezler de.*

Sonra Allâh, kendilerine ibâdet edildiği hâlde cehenneme girmeyecekleri istisnâ etmek üzere şöyle buyurmaktadır:

101. *Kuşkusuz kendileri için daha önceden tarafımızdan el-husnâ* {yani, cennet} *taqdîr edilmiş olanlar, işte onlar oradan* {yani, cehennemden} *uzaklaştırılmışlardır* {yani, Îsâ, Uzeyr, Meryem ve melekler ondan/cehennemden uzak tutulacaklardır}.

102. *Onlar* {yani, sözü edilen bu kimseler} *onun* {yani, ateşin} *hasîsini/sesini dahî işitmezler. Nefslerinin* {canlarının/içlerinin} *arzu ettiği şeyler arasında hâlidlerdir* {yani, onlar ölmeyeceklerdir}.

103. ***En büyük korku onları üzmez. Melekler*** {yani, Âdemoğulları'nın amellerini yazan hafaza melekleri} {qabirlerinden çıktıkları vakit} ***onları karşılayıp*** {şöyle diyecekler:} *"İşte bu* {kendisinde, cennetin} *size va'dolunduğu gündür."*

104. ***Gökleri, kitâbların*** {yani, yazılı sahîfelerin} *katlandığı/dürüldüğü gibi katlayacağımız/düreceğimiz günü (zikret/an). İlk yaratmaya başladığımız gibi onu tekrar iâde ederiz* {yani, Biz onları dünyâda yarattığımız gibi, âhirette de yaratmayı iâde ederiz}...

Çünkü Mekke kâfirleri olanca yemînleriyle Allâh adına, *Allâh ölenleri diriltmeyecektir* (Nahl, 16/38) diye yemîn etmişlerdi. Allâh onların yalancı olduklarını belirterek, *Hayır, Allâh diriltecektir. Bu O'nun üzerindeki hakk bir va'ddir* (Nahl, 16/38) buyuruyor.

...Biz bunu va'dedip üzerimize almıştık. Kuşkusuz Biz (va'dimizi) yaparız.

105. *Andolsun ki Biz Zikr'den* {yani, levh-i mahfûz'dan} *sonra Zebûr'da* {yani, Tevrât'ta, İncîl ve Zebûr'da} *da, "Arza* {–ki o Allâh'ındır–} *sâlih* {yani, mü'min} *kullarım mirâscı olacak" diye yazdık.*

106. *Gerçekten bunda* {yani, Qur'ân'da}, *ibâdet eden* {yani, muvahhid olan} *bir qavm için kesinlikle bir belâğ* {yani, cennete ulaştıran bir beyân} *vardır.*

107. {Ey Muhammed} *Biz seni ancak âlemlere* {yani, cinnlere[494] ve insânlara} *bir rahmet olarak gönderdik.*

Çünkü dîni üzere Muhammed'e (s.a) tâbi olan kimselere o bir rahmettir. Bu buyruk, –Allâh'ın Meryem oğlu Îsâ (a.s) hakkında söylediği– *Ve Bizden* {dîni üzere o'na tâbi olan kimselere} *bir rahmet olmak üzere...* (Meryem, 19/21) buyruğuna benzemektedir.

Dînini kabûl ederek o'na uymayan kimselerden ise, gelecekte onları bekleyen birtakım belâlar uzaklaştırılır. İşte Allâh'ın, *Sen aralarında iken Allâh onlara azâb edecek değildir...* (Enfâl, 8/33) buyruğu bunu anlatmaktadır.

108. *De ki: "Bana sizin ilâhınızın, sâdece tek bir ilâh* {yani, Rabbinizin ancak bir ve tek} *olduğu vahyolunuyor. Artık siz müslüman* {yani, ihlâs sâhibi kimseler} *olacak mısınız?"*

---

494 İnsân dışında, irâde ve tercih sâhibi olup emre-nehye/harâma-helâle muhâtab başka bir varlık yoktur. (Redaktör: E.Ö)

109. *Eğer yüz çevirirlerse* {yani, îmânı kabûl etmeyecek olurlarsa}, {Mekke kâfirlerine} *de ki* {ey Muhammed}: *"Ben size eşit olarak bildirdim* {yani, iki yolu da göstererek seslendim}. *Size va'dolunan* {yani, dünyâda size azâbın gelip inmesi} *yakın mı, uzak mı bilmiyorum."*

110. *Kuşkusuz ki O cehren* {yani, açıkça, alenî olarak} *söylenen sözü de bilir, gizlediğinizi de* {yani, azâbı yalanlamanızı da} *bilir.*

Açıkça söyledikleri şudur: Nebî, Mekke kâfirlerine azâbı haber verince, *Eğer doğru söyleyenler iseniz, bu va'd ne zamân gerçekleşecek?* (Sebe, 34/29; Yâ-Sîn, 36/48) dediler. Gizledikleri ise, "Azâb diye birşey olmayacaktır" şeklindeki sözleridir.

111. {Ey Muhammed onlara de ki:} *"Bilmiyorum belki de o* {yani, dünyâda azâbın: Bedir'de öldürülmenizin ertelenmesi} *sizin için bir fitne"* {yani, "Eğer bu tehdid olunduğumuz azâb gerçek olsaydı, elbette gelir bizi bulurdu" demeniz için}...

Bunun benzeri de Cinn sûresi'nde (10. âyet) bulunmaktadır.

...ve bir süreye kadar bir metâdır" {yani, sizin için ta'yîn edilmiş olan ecellerinize ulaşmanız içindir. –Bundan sonra ise Bedir'de azâb gelip sizi bulacaktır–}.

112. *Dedi ki: "Rabbim! Hakk ile hükmet* {yani, bizimle Mekke kâfirleri arasında adâletle hükm ver. –Allâh da onların Bedir'de öldürülmeleri hükmünü verdi–}. *Rabbimiz Rahmân'dır, sizin niteleyegeldiklerinize karşı yardımı istenen O'dur."*

22. HACC SÛRESİ[495]

MEKKÎ, 78 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *Ey insânlar! Rabbinize ittiqâ edin* {–Allâh insânları korkutmakta ve "Rabbinizden korkun" buyurmaktadır–}. *Sâ'at'in zelzelesi* [*sarsıntısı*], *hakîkaten azîm* [*çok dehşetli/fecî*] *bir şeydir.*

2. *Onu göreceğiniz gün, bütün emzikliler emzirdiklerini unuturlar* {yani, qıyâmet sâ'atinin korku ve dehşetinin şiddetinden ötürü çocuklarını terk ederler} *ve her hâmile yükünü bırakır* [*korkudan düşük yapar*]...

Bu birinci üfürüşten önce olacaktır. Dünyâ semâsından bir münâdî, "Ey insânlar! Allâh'ın emri geldi" diye seslenecek, onun sesini yeryüzündekilerin tamâmı işitecek ve büyük bir korkuya kapılacaklar. Dalgalar gibi birbirine karışacaklar. Çocukların saçları ağaracak, büyükler sarhoş olacak, hâmileler bebeklerini düşürecek. Süt emzirenler, aşırı korkudan ötürü yavrularını terkedecekler. İşte Allâh'ın, *Onu göreceğiniz gün, bütün emzikliler emzirdiklerini unuturlar. Her hâmile yükünü bırakır* [*korkudan düşük yapar*] buyruğu bunu anlatmaktadır. İster kadın, ister hayvan olsun her hâmile aşırı korkudan yükünü bırakacaktır.

...*Sen insânları* {korkudan ötürü} *sarhoş görürsün, hâlbuki onlar* {içkiden dolayı} *sarhoş değillerdir, fakat Allâh'ın azâbı şedîddir.*

3. *İnsânların bazısı Allâh hakkında bi-ğayri ilm* [*hiçbir ilme dayanmaksızın*] *mücâdele eder ve mârid* {yani, itâ'atin dışına çıkmış, azgın} *her şeytâna tâbi olur.*

4. *Onun hakkında şu yazılmıştır* {yani, şeytân onun hakkında şu hükmü vermiştir[496]}: *"O kendisini velî edinen herkesi* {yani, şey-

495 Bu sûrenin, bütünüyle Mekkî olması mümkün değildir; zîrâ, *İzin verildi o kendilerine karşı savaşılanlara, çünkü onlara zulmolundu ve şübhesiz ki Allâh onları muzaffer kılmaya elbette kadîrdir; onlar ki, "Rabbimiz Allâh'tır" demelerinden başka bir sebeb, bir hakk olmaksızın diyârlarından çıkarıldılar...* (Hacc, 22//39-40) âyetlerinin Medenî olduğu açıktır. Dolayısıyla sûre, ya bütünüyle Medenî'dir, ya da bir kısmı Mekkî, bir kısmı Medenî'dir. (Redaktör: E.Ö)

496 Bu, zayıf bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)

tâna uyanı} ***mutlaka*** **{hidâyetten uzaklaştırarak}** *saptırır ve onu* ***sa'îrin [alevli ateşin] azâbına hidâyet eder"*** {yani, çağırır}.

Ardından, ölümden sonra diriliş husûsunda ibret almaları için Allâh, **san'atını söz konusu ederek şöyle** buyurmaktadır:

5. ***Ey insânlar*** **{yani, Mekke kâfirleri}!** ***Eğer*** *ba'stan [öldükten sonra* ***diriltilmekten] yana rayb*** {yani, ölümden sonra ba's hakkında bir **şekk/kuşku}** ***içerisinde iseniz,*** {yaratılışınızın başlangıcına bakın}, ***Biz sizi*** {henüz birşey değilken} *topraktan yarattık. Sonra bir* ***nutfeden, sonra*** {kan gibi} *bir aleqadan, sonra şekli belli* {nutfeden, sonra şekillenen} *belirsiz* {–annesinin karnından çıkanın bazan sûreti belli, bazan belirsiz olur–} *bir çiğnem etten (yarattık); size beyân edelim diye. Rahmlerde de dilediğimizi belli bir zamâna kadar durduruyoruz...*

Bu nutfe düşmez ve annesinin karnından çıkacağı vakte kadar bırakılır. **Böylece Allâh**, ölümden sonra diriliş hakkında ibret almalarını ve kendilerini **ilk olarak** yaratanın, ölümden sonra diriltmeye de kudretinin yeteceği husûsunda şekk etmemelerini istemektedir.

> *...Sonra sizi* {annelerinizin karnından} *bir tıfl/bebek olarak çıkarıyoruz. Sonra* {onsekiz ile kırk yaş arasındaki} *en güçlü ve olgun çağınıza ermeniz için (bunu yapıyoruz). Sizden kimi* {en güçlü çağına ulaşmadan önce} *vefât ettirilir, sizden kimi de* {gençlikten sonra} *erzel-i ömre* {yani, yaşlanarak kocamışlığa} *reddedilir; böylece bir ilmden sonra birşey bilmez olur...*

Allâh önce ilk yaratılışı, sonra ölmüş arâziyi nasıl diriltti̇ğini söz konusu ederek ölümden sonra diriliş hakkında ibret almalarını istemiştir. Çünkü ölümden sonra diriltmek, yaratmayı ilk olarak başlatmaktan ve arzı ölümünden sonra diriltmekten daha zor değildir. İşte Allâh'ın şu buyrukları da bunu anlatmaktadır:

> *...Sen yeryüzünü kupkuru* {yani, üzerinde bitki bulunmayan, ölmüş, kırılmış, dökülmüş} *görürsün. Biz üzerine suyu* {yani, yağmuru} *indirdiğimizde,* {yer} *hareketlenir* {yani, bitkiler ile harekete geçer},...

Allâh'ın, *Sanki o bir yılanmış gibi sarsılıyordu* (Qasas, 28/31) buyruğunu andırmaktadır.

Sonra Allâh arz hakkında buyuruyor ki:

...*kabarır* {yani, kat kat bitki verir} *ve her çeşit güzel bitkiden bitirir* {yani, her tür güzel bitkiyi yetiştirir}.

6. *Şu* {yani, işte O'nun yaptıkları bunlardır, sözü edilen bu husûslar O'nun san'atıdır. O'nun san'atı da vahdâniyyetine delîldir}. *Doğrusu Allâh, hakk O'dur* {diğer ilâhlar ise bâtıldır} *ve O* {âhirette} *ölüleri mutlaka diriltir, O her şeye* {yani, ölümden sonra diriltmeye de, başka şeylere de} *kesinlikle qadîrdir* {yani, gücü yetendir}.

7. *Ve o Sâ'at kesinlikle gelecektir. Onda* {yani, onun gerçekleşeceğinde} *rayb yoktur ve Allâh* {âhirette} *qabirlerdekileri* {yani, ölüleri} *muhakkak diriltecektir.* {Öyleyse ölümden sonra diriliş hakkında şekk etmeyin.}

8. *İnsânlardan kimisi* {yani, en-Nadr b. el-Hâris b. Alkame b. Kelede b. es-Seyyâr b. Abdu'd-Dârr b. Kusay b. Kilâb b. Murre ve bazı insânlar}, *Allâh hakkında bi-ğayri ilm* {*hiçbir ilme dayanmaksızın*}, *hidâyet olmaksızın* {yani, söyledikleri hakkında berâberinde Allâh'tan bir beyân bulunmaksızın} *ve aydınlatıcı bir kitâbı* {yani, Allâh'tan gelmiş ve meleklerin Allâh'ın kızları olduğunu gösteren bir delîl ihtivâ eden aydınlatıcı bir kitâbı} *olmaksızın mücâdele eder* {yani, bu hâliyle mücâdeleye, tartışmaya kalkışır}.

{el-Ferrâ ve Ebû Ubeyde, *Büyüklenerek yana döner/yüzçevirir* (Hacc, 22/9) buyruğu hakkında, "Büyüklendiği için böbürlenerek yürür" demişlerdir.[497]}

9. *Allâh'ın yolundan saptırmak* {yani, başkalarının ayağını İslâm dîninden kaydırmak} *için büyüklenerek* {îmândan} *yüz çevirir* {yani, boynunu başka tarafa döndürür}. *Dünyâda onun için rüsvaylık* {yani, Bedir'de öldürülmek} *vardır. Qıyâmet günü de Biz ona harîqın azâbını tattırırız* {yani, onu ateşle yakarız}.

10. *Şu* {azâb}, *iki elinin taqdîm ettiği* {küfr ve yalanlama} *sebebiyledir ve Allâh'ın kullarına kıl kadar zulmedici* {yani, günâhsız kimseyi azâblandırıcı} *olmadığı içindir.*

11. *İnsânlardan bazıları bir harf* {yani, kuşku} *üzere Allâh'a ibâdet eder. Eğer ona bir hayr isâbet ederse, onunla mutma'in olur* {yani,

---

497 Bu cümle, Muqâtil b. Süleymân'a âit değil, râvîlerden birinin –Ferrâ'dan naklen– ilâvesidir. (Redaktör: E.Ö)

İslâm'dan hoşnud olur}. ***Şâyet ona bir fitne*** {yani, belâ} *isâbet* ***ederse yüz üstü döner*** **{yani, kâfir olarak eski dînine geri döner};** ***dünyâyı da, âhireti de kaybeder*** {yani, sevdiği dünyâsını kaybetmiş olur, dünyâdan çıkıp gittikten sonra da hiçbir şeyi bulunmaksızın âhirete ulaşır}. *Şu, apaçık hüsrân* {yani, aldanış} *odur.*

Sonra Allâh, İslâm dîninden dönen kimsenin durumunu şöylece haber vermektedir:

12. ***Allâh'ın dûnundan/berisinden*** {dünyâda ona ibâdet etmediği taqdîrde} ***kendisine zarar veremeyen ve*** {ona ibâdet ettiği taqdîrde de} ***kendisine fayda veremeyen şeye*** {yani, putlara} *du'â eder* {yani, Allâh'ı bırakıp onlara tapar}. *Şu, uzak* {yani, alabildiğine uzun} ***dalâlet odur.***

13. O {âhirette} *zararı,* {dünyâda} *faydasından daha yakın* {yani, muhtemel[498]} *olana du'â* {yani, ibâdet} *eder. O ne kötü mevlâ* {yani, velî, dost/hâmi, yardımcı}, *ne kötü aşîr* {yani, arkadaş}!

Nitekim Allâh, *O kadınlarla ma'rûf yolla muâşere edin* (Nisâ, 4/19) buyurmaktadır, ki "onlarla ma'rûf bir şekilde musâhabe [arkadaşlık/yoldaşlık] edin" demektir.

Sonra Allâh, sâlih kimselere hazırladıklarını söz konusu ederek şöyle buyurmaktadır:

14. *Muhakkak Allâh îmân edip sâlih amel işleyenleri altlarından nehirler akan* {yani, bahçelerin altından pınarların aktığı} *cennetlere sokar/girdirir. Doğrusu Allâh dilediği şeyi irâde eder.*

15. *Allâh'ın o'na* {yani, Nebî'ye} *dünyâda ve âhirette yardım etmeyeceğini zanneden kimse semâya* {yani, evin tavanına} *bir sebeb uzatsın. Sonra kessin* {yani, kendisini boğmaya kalkışsın} *de baksın; keydi* {yani, yapacak olursa yaptığı bu iş} *öfkelendiği şeyi giderecek mi* {yani, qalbinde Muhammed'in yardıma mazhâr olmayacağından ötürü duyduğu öfkeyi giderecek mi} *bir baksın* {yani, qalbindeki öfkeyi bu yolla giderip gideremeyeceğini görsün}.

16. *İşte Biz onu* {yani, Qur'ân'ı} *böyle apaçık âyetler hâlinde indirdik. Muhakkak Allâh irâde ettiğini* {dînine} *hidâyet eder.*

---

498 Burada, *muhtemel* kelimesi uygun değildir. (Redaktör: E.Ö)

17. *Kuşkusuz îmân edenler, yahûdîler, sâbiîler* {yani, meleklere ibâdet eden, qıbleye doğru namaz kılan ve Zebûr okuyanlar[499]}, *nasarâ, mecûsîler* {yani, güneşe, aya ve ateşe ibâdet edenler} *ve müşrikler* {yani, putlara ibâdet eden Arab müşrikleri –buna göre dînler altıdır: Biri Allâh'ın dîni olup adı İslâm'dır, diğerleri de şeytâna âittir–}. *Allâh qıyâmet günü aralarını kesinlikle fasl edecektir* {yani, aralarında hükm verecektir}. *Allâh* {yaptıkları} *her şeye elbette şâhiddir.*

18. *Görmedin* {yani, bilmedin} *mi: Göklerde ve yerde olan herkes* {yani, melekler ve başkaları}, *güneş, ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanlar ve insânlardan bir çoğu* {yani, mü'minler} *Allâh'a secde ederler. Bir çoğuna da* {yani, cinn[500] ve insânların kâfirlerine de} *azâb hakk olmuştur* {–bunların/kâfirlerin secde etmeleri, gölgelerinin secde etmesiyle olur–}. *Allâh'ın hor-haqîr ettiği kimseyi mükrim [değerli/şerefli] edecek yoktur. Doğrusu Allâh* {mahlûqâtı hakkında} *dilediğini yapar.*

19. *Bunlar Rabb'leri hakkında da'vâlaşan iki hasımdırlar...*

Buyruk, mü'minlerle Ehl-i Kitâb hakkında inmiştir.

Sonra Allâh birbirinin hasmı olan bu iki kesim hakkında hazırladıklarını beyân ederek şöyle buyurmuştur:

> ...*Küfredenler* {yani, yahûdî ve hristiyanlar[501]} *için ateşten elbiseler biçilir* {yani, ateşten, bakırdan gömlekler hazırlanmıştır}.

Buyrukta taqdîm vardır.

> ...*Başları üzerinden hamîmden dökülür* {yani, melek elindeki balyozla kafasına vurunca kafası delinir.[502] Sonra da onun içinden harâreti en son dereceye varmış olan hamîm denilen (kaynar) sudan dökülür}.

499 Bu, dayanaktan yoksun bir iddiâdır. (Redaktör: E.Ö)

500 İnsân dışında, irâde ve tercih sâhibi olup emre-nehye/helâle-harâma muhâtab başka bir varlık yoktur. (Redaktör: E.Ö)

501 Bu bağlamda *küfredenler*'in, "yahûdîler ve hristiyanlar"a hasredilmesine lüzûm yoktur. (Redaktör: E.Ö)

502 Hiç kimsenin bilmediği ve bilemeyeceği bu gibi ğaybî husûslarda böyle ayrıntılara girmek uygun değildir. (Redaktör: E.Ö)

İslâm'dan hoşnud olur}. ***Şâyet ona bir fitne*** {yani, belâ} *isâbet ederse yüz üstü döner* **{yani, kâfir olarak eski dînine geri döner};** ***dünyâyı da, âhireti de kaybeder*** {yani, sevdiği dünyâsını kaybetmiş olur, dünyâdan çıkıp gittikten sonra da hiçbir şeyi bulunmaksızın âhirete ulaşır}. ***Şu, apaçık hüsrân*** {yani, aldanış} *odur.*

Sonra Allâh, İslâm dîninden dönen kimsenin durumunu şöylece haber vermektedir:

12. ***Allâh'ın dûnundan/berisinden*** {dünyâda ona ibâdet etmediği taqdîrde} ***kendisine zarar veremeyen ve*** {ona ibâdet ettiği taqdîrde de} ***kendisine fayda veremeyen şeye*** {yani, putlara} *du'â eder* {yani, Allâh'ı bırakıp onlara tapar}. *Şu, uzak* {yani, alabildiğine uzun} ***dalâlet odur.***

13. **O {âhirette}** *zararı,* {dünyâda} *faydasından daha yakın* {yani, muhtemel[498]} *olana du'â* {yani, ibâdet} *eder. O ne kötü mevlâ* {yani, velî, dost/hâmi, yardımcı}, *ne kötü aşîr* {yani, arkadaş}!

Nitekim Allâh, *O kadınlarla ma'rûf yolla muâşere edin* (Nisâ, 4/19) **buyurmaktadır, ki** "onlarla ma'rûf bir şekilde musâhabe [arkadaşlık/yoldaşlık] **edin" demektir.**

Sonra Allâh, sâlih kimselere hazırladıklarını söz konusu ederek şöyle **buyurmaktadır:**

14. *Muhakkak Allâh îmân edip sâlih amel işleyenleri altlarından nehirler akan* {yani, bahçelerin altından pınarların aktığı} *cennetlere sokar/girdirir. Doğrusu Allâh dilediği şeyi irâde eder.*

15. *Allâh'ın o'na* {yani, Nebî'ye} *dünyâda ve âhirette yardım etmeyeceğini zanneden kimse semâya* {yani, evin tavanına} *bir sebeb uzatsın. Sonra kessin* {yani, kendisini boğmaya kalkışsın} *de baksın; keydi* {yani, yapacak olursa yaptığı bu iş} *öfkelendiği şeyi giderecek mi* {yani, qalbinde Muhammed'in yardıma mazhâr olmayacağından ötürü duyduğu öfkeyi giderecek mi} *bir baksın* {yani, qalbindeki öfkeyi bu yolla giderip gideremeyeceğini görsün}.

16. *İşte Biz onu* {yani, Qur'ân'ı} *böyle apaçık âyetler hâlinde indirdik. Muhakkak Allâh irâde ettiğini* {dînine} *hidâyet eder.*

---

498 Burada, *muhtemel* kelimesi uygun değildir. (Redaktör: E.Ö)

17. *Kuşkusuz îmân edenler, yahûdîler, sâbiîler* {yani, meleklere ibâdet eden, qıbleye doğru namaz kılan ve Zebûr okuyanlar[499]}, *nasarâ, mecûsîler* {yani, güneşe, aya ve ateşe ibâdet edenler} *ve müşrikler* {yani, putlara ibâdet eden Arab müşrikleri –buna göre dînler altıdır: Biri Allâh'ın dîni olup adı İslâm'dır, diğerleri de şeytâna âittir–}. *Allâh qıyâmet günü aralarını kesinlikle fasl edecektir* {yani, aralarında hükm verecektir}. *Allâh* {yaptıkları} *her şeye elbette şâhiddir.*

18. *Görmedin* {yani, bilmedin} *mi: Göklerde ve yerde olan herkes* {yani, melekler ve başkaları}, *güneş, ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanlar ve insânlardan bir çoğu* {yani, mü'minler} *Allâh'a secde ederler. Bir çoğuna da* {yani, cinn[500] ve insânların kâfirlerine de} *azâb hakk olmuştur* {–bunların/kâfirlerin secde etmeleri, gölgelerinin secde etmesiyle olur–}. *Allâh'ın hor-haqîr ettiği kimseyi mükrim [değerli/şerefli] edecek yoktur. Doğrusu Allâh* {mahlûqâtı hakkında} *dilediğini yapar.*

19. *Bunlar Rabb'leri hakkında da'vâlaşan iki hasımdırlar...*

Buyruk, mü'minlerle Ehl-i Kitâb hakkında inmiştir.

Sonra Allâh birbirinin hasmı olan bu iki kesim hakkında hazırladıklarını beyân ederek şöyle buyurmuştur:

> ...*Küfredenler* {yani, yahûdî ve hristiyanlar[501]} *için ateşten elbiseler biçilir* {yani, ateşten, bakırdan gömlekler hazırlanmıştır}.

Buyrukta taqdîm vardır.

> ...*Başları üzerinden hamîmden dökülür* {yani, melek elindeki balyozla kafasına vurunca kafası delinir.[502] Sonra da onun içinden harâreti en son dereceye varmış olan hamîm denilen (kaynar) sudan dökülür}.

499 Bu, dayanaktan yoksun bir iddiâdır. (Redaktör: E.Ö)
500 İnsân dışında, irâde ve tercih sâhibi olup emre-nehye/helâle-harâma muhâtab başka bir varlık yoktur. (Redaktör: E.Ö)
501 Bu bağlamda *küfredenler*'in, "yahûdîler ve hristiyanlar"a hasredilmesine lüzûm yoktur. (Redaktör: E.Ö)
502 Hiç kimsenin bilmediği ve bilemeyeceği bu gibi ğaybî husûslarda böyle ayrıntılara girmek uygun değildir. (Redaktör: E.Ö)

20. ***Onunla*** **{yani, hamîm ile}** ***karınlarında ne varsa kaynatılır*** **{yani, eritilir},** ***deriler de*** **{alabildiğine pişer}.**

21. ***Onlar için demirden topuzlar da vardır.***

22. ***Her ne zamân oradan, onun bir ğammıdan çıkmak irâde etseler, her seferinde oraya iâde olunurlar. "Harîq*** *[yakıcı ateşin]* ***azâbını tadın."***

Sonra Allâh mü'minlere neler hazırladıklarını söz konusu ederek şöyle buyurmaktadır:

23. ***Allâh îmân eden ve sâlih amel işleyenleri elbette altından nehirler akan*** **{yani, bahçelerinin altından pınarlar akan}** ***cennetlere sokar. Onlar orada altından bileziklerle ve incilerle*** {yani, inciden **bileziklerle}** ***bezenirler. Orada giyecekleri de ipektir*** {yani, tene de**ğen astar ipekten, yüzü ise kalın ipek olan sündüs ve istebraktandır}.**

24. *Onlar hem* {dünyâda} *güzel söze* {yani, lâ ilâhe illâllâh vahdehû lâ şerîke leh'e: tevhîde}...

Allâh'ın, *Hoş [tayyib] bir kelime* {yani, tevhîd}... (İbrâhîm, 24) buyruğunda olduğu gibi.

...hidâyet olunurlar, hem de Hamîd'in {yani, mahlûqâtı nezdinde dostları tarafından Kendisine hamd edilenin, övülenin} *yoluna* {yani, dîn-i İslâm'a} *hidâyet olunurlar.*

25. *Doğrusu o küfredenler,* {insânları} *Allâh'ın yolundan ve Mescid-i Harâm'dan alıkoyarlar* {yani, insânları Allâh'ın dînine girmekten engellerler}. *Oysa Biz orayı insânlar –gerek orada âkif* {yani, Harem bölgesinde iqâmet eden Mekkeliler}, *gerek bâdiye–* {yani, Mekke ehlinden olmayıp oraya girenler} *için eşit yaptık. Kim orada zulm ile ilhâdı irâde ederse* {yani, bir şirk sebebiyle Harem bölgesine sığınırsa}, *Biz ona elîm* {yani, can yakıcı} *bir azâbdan tattırırız.*

26-28. *Hani Biz İbrâhîm'e Beyt'in* {yani, Beyt-i Ma'mûr'un} *mekânını [yerini] ta'yîn etmiştik* {yani, göstermiştik}...

O da oğlu İsmâîl ile birlikte Beyt'i binâ etmişti. İşte el-Beytu'l-Ma'mûr odur. Azîz ve celîl olan Allâh İbrâhîm'e demişti ki:

..."Bana hiçbir şeyi ortak koşma! {Beyt'i} *tâifler [tavâf edenleri],*

qâimler {yani, Mekke halkından orada iqâmet edenler} *ve* {Mekke halkından olsun, başkalarından olsun beş vakit namazı kılarken[503]} *rükû ve sücûd edenler için Beytimi* [*Evimi/Ka'be'yi*] {putlardan} *temizle"* {onun etrafında bir put, bir heykel bırakma} *ve* {ey İbrâhîm} *insânlar* {yani, mü'minler} *arasında haccı ilân et de hem yaya olarak* {yani, yürüyerek}, *hem de her uzak yoldan* {yani, yerden} *gelecek yorgun-argın ve zayıf düşmüş binekler* {yani, develer} *üstünde sana gelsinler de, kendileri için menfaatlere* {yani, yaptıkları hacc ibâdetleri dolayısıyla âhirette alacakları ecre} *şâhid olsunlar ve belirli günlerde* {yani, Kurban bayramının 1., 2. ve 3. günü güneş batımına kadarki zamânda} *Allâh'ın kendilerine rızq olarak verdiği qurbân edilen hayvanlar üzerine Allâh'ın adını ansınlar. –Artık onlardan yeyin ve bâise* {yani, yürüyemeyen kötürümlere}, *faqîre* {yani, hiçbir şeyi olmayanlara} *yedirin"–*

29. *"Sonra kirlerini gidersinler* {yani, başlarını traş etsinler, qurbânlarını kessinler, cemrelere taş atsınlar}, *adaklarını* {yani, hacc ya da umre yaparken yerine getirmeyi adayarak kendilerine vâcib kıldıkları hediye qurbânlığı ya da buna benzer adaklarını} *yerine getirsinler ve Beyt-i Atîk'i tavâf etsinler."*

Bu ev, câhiliyye döneminde de öldürülmekten, esir alınmaktan ve tahrib edilmekten yana azad edilmiştir.

[el-Ferrâ dedi ki: "Fırkaların tasallutundan, herhangi bir zorbanın ona kral olduğu iddiâsından azad edilmiştir."[504]]

Atîk'in "kadim" [eski] anlamına olduğu da söylenmiştir.

30. *Bu böyledir. Kim Allâh'ın hurumâtına* {yani, hacc menâsikinin [ibâdetlerinin] tamâmına} *tâzim gösterirse, o, Rabbi indinde* {âhirette} *kendisi için hayrlıdır. Size* {En'âm sûresi'nde belirtildiği üzere müşriklerin tanrıları dolayısı ile harâm kabûl ettikleri} *en'âm helâl kılındı;* {Mâide sûresi'nin baş tarafında (1., 3-5. âyetler) harâm kılındıkları belirtilerek} *tilâvet edilenler müstesnâ. Şu hâlde ricsin/pisliğin ta kendisi olan evsândan/putlardan kaçı-*

---

503 *Rükû ve sücûd*'un, "namaz kılarken rükû ve sücûd etme"ye tahsîs edilmesi uygun değildir. (Redaktör: E.Ö)

504 Bu cümle, Muqâtil b. Süleymân'a âit değil, râvîlerden birinin –Ferrâ'dan naklen– ilâvesidir. (Redaktör: E.Ö)

nın/uzak durun {yani, Lât, Uzzâ ve Menât'a ibâdetten sakının} *ve zûr sözden* {yani, yalan söylemekten: şirkten} *kaçının.*

Bize Ebû Muhammed tahdîs edip dedi: Bana babam tahdîs edip dedi: Bize el-Huzeyl Muqâtil'den, o Muhammed b. Alî'den tahdîs etti ki: "*Zûr söz*, 'yalan'dır; bu da, telbiye getirirken 'Allâh'a şirk koşmak'tır."

Bu sebeble Allâh, *Zûr sözden kaçının* {yani, şirk sayılan bu tür yalan sözler söylemekten uzak durun} buyruğunu indirdi.

31. *Allâh için, O'na şirk koşmayan hanîfler* {yani, tevhîd ile Allâh'a ihlâsla yönelenler} *olun...*

Sonra şirkin ne kadar büyük (bir vebâl) olduğunu beyân etmek üzere şöyle buyurmaktadır:

> *...Kim Allâh'a şirk koşarsa, o sanki semâdan düşüp kuşların* {yani, kartalların} *kaptığı* {yani, alıp uzaklaştırdığı} *yâhûd rüzgârın kendisini uzak bir yere attığı kimseye benzer.*

İşte Allâh'tan uzaklığı bakımından şirkin misâli budur.

32. *Bu böyledir* {yani, putlardan kaçınmaya dâir emir budur}. *Kim Allâh'ın şeâirini* {yani, qurbânlık develeri} *tâzim ederse* {yani, qurbân etmek için en cüsselilerini, en semizlerini seçerse}, *kuşkusuz ki o qalblerin taqvâsındandır* {yani, ihlâsındandır}.

33. *Onlarda* {yani, qurbânlık develerde} *sizin için belirli bir süreye* {yani, (qurbânlık oldukları anlaşılsın diye) onlara gerdanlık takılıncaya yâhûd alâmetler/nişânlar konuluncaya ya da hedy [hediye qurbânlığı] diye adlandırılıncaya} *kadar faydalar* {yani, sırtlarına binerek, sütlerini içerek faydalanmak} *vardır...*

İşte kasdedilen belirli süre budur. Kurbanlıklara bunlardan biri uygulandığında, çâresiz kalmak dışında ona yük vurulmaz, ma'rûf bir şekilde sırtlarına binilebilir, yavrularından artan süt içilebilir, ama bedenlerini zayıf düşürecek şekilde sağılmazlar.

> *...Sonra onların varacakları yer Beyt-i Atîk'dir* {yani, kesilecekleri yer olan Harem arâzisinin tümüdür}.

Nitekim Yüce Allâh'ın, *Artık Mescid-i Harâm'a* {yani, Harem topraklarının tümüne} *yaklaşmasınlar* (Tevbe, 9/28) âyet-i kerîmesi de bunun gibidir.

Bundan sonra qurbânını –deveden, sığırdan veya davar cinsinden dilediğini– keser; kendisi yiyebileceği gibi, başkasına da yedirebilir; isterse bir

miktarını kendisi için alıkoyabilir, isterse de tamâmını tasadduq edebilir. Çünkü câhiliyye dönemi insânları kestikleri develerden yemezlerdi. Onun içindir ki Allâh Teâlâ, *Artık onlardan yeyin ve yedirin* (Hacc, 22/28) buyruğunu indirdi. Bununla birlikte bu qurbânlıklardan yemek vâcib değil, ruhsattır. Tıpkı, *İhrâmdan çıktığınız vakit avlanın* {(yani, avlanabilirsiniz)} (Mâide, 5/2) buyruğunda olduğu gibi; ihrâmdan çıktıktan sonra avlanmak vâcib değil, ruhsattır; (isteyen avlanır, istemeyen avlanmaz).

34. *Biz her ümmet* {yani, geçmişteki mü'minlerden her topluluk} *için...*

Bunun bir benzeri de, *Bir ümmet diğer bir ümmetten* {yani, bir qavm diğer bir qavmden} *daha çoktur diye...* (Nahl, 16/92) âyet-i kerîmesidir.

...bir mensek {yani, kan akıtmak sûretiyle qurbân kesimi} *kıldık/yaptık ki Allâh'ın kendilerine rızq olarak verdiği en'âm behimesi üzerine Allâh'ın adını ansınlar...*

Allâh Teâlâ'nın, "behimeler" [behâim: dilsiz hayvanlar] arasından özellikle "en'âm"ı zikretmesi, "behâim" arasında "en'âm"dan olmayan hayvanların da bulunması sebebiyledir. Bunlara "behâim" denilmesinin sebebi ise, konuşamamalarıdır.

...İlâhınız tek bir ilâhtır {yani, O'nun hiçbir ortağı yoktur, Rabbiniz tek bir rabbdir}. *Yalnız O'na teslîm olun. Sen (ey Muhammed), muhbitleri* {yani, ihlâs sâhibi kimseleri} {cennetle} *müjdele.*

Sonra Allâh Teâlâ onların niteliklerini belirtmek üzere şöyle buyurmaktadır:

35. *Onlar ki Allâh anılınca qalbleri titrer* {yani, korkar}. *Kendilerine* {Allâh'ın emri olarak} *isâbet edenlere karşı sabreder, salâtı iqâme eder ve kendilerine rızq olarak verdiklerimizden* {yani, mallardan} *infâq ederler.*

36. *Budn'leri [qurbânlık develeri] de sizin için Allâh'ın şe'âirinden* {yani, menâsikten [haccta yapılan ibâdetlerden]} *kıldık. Onlarda sizin için bir hayr vardır* {yani, onları kesmek sûretiyle âhirette sizin için ecr, dünyâda da bir menfaat vardır}.

el-Budn, "kendilerine gerdanlık takılan, alâmetler konulan ve bu hâlleriyle Mekke'ye götürülen qurbânlıklar"dır. *Hedy*, "gerdanlık takılmayan, alâmet konulmayan ve Mekke'de kesilen qurbânlıklar"dır. *Cezur* ise, "bedene ve hediye olmayan develer"dir.

...*Onlar savâff iken* {yani, sol ön ayakları bağlı ve üç ayağı üzerinde Ka'be'ye yönelmiş olarak durduklarında} *üzerlerine Allâh'ın ismini* {kesildikleri vakit} *zikredin...*

{el-Ferrâ dedi ki: "*Savâff*, 'onun sol ön ayağını bağladıktan sonra kesmek' demektir. İşte bu Allâh'ın öğrettiği bir şekildir, dileyen onları yanları üzere yatırarak da kesebilir."[505]}

...*Artık yanları üzere düşünce* {yani, boğazlandıktan sonra yanı üzere yere yıkılıp can verdikten sonra} *etinden yeyin ve ondan kani'* {yani, kendisine verilene râzı olan kimseye -ki dilencidir-} *ve mu'ter olana* {yani, dilenmek için teşebbüse geçmekle birlikte herhangi bir söz söyleyemeyen kimseye} *yedirin...*

İşte bu, Allâh'ın öğrettiği bir usûldür; dileyen onların etinden yer ve yedirir, dileyen de yemeyip hepsini yedirebilir.

...*Onları* {azîz ve celîl olan Rabbinize ni'metleri dolayısıyla} *şükredesiniz diye böylece size musahhar kıldık* {yani, emrinize âmâde kıldık/boyun eğdirdik}.

37. *Onların etleri de, kanları da Allâh'a ulaşmaz...*

Çünkü Arab kâfirleri câhiliyye döneminde zemzeme yakın develeri kestiklerinde kanlarını alıp Ka'be'ye doğru saçarlar ve "Allâhım! Bizden kabûl buyur" derlerdi. Müslümanlar da aynı şeyi yapmak isteyince, Allâh, *Onların etleri de, kanları da Allâh'a ulaşmaz* buyruğunu indirdi.

...*Fakat sizden O'na taqvâ ulaşır* {yani, qurbânlıkları kesmeniz O'na karşı taqvâlı olmanız demektir. Allâh'a ulaşan ve katına yükselttiği taqvânızdır. Etleri ve kanları ise O'na yükseltmez}. *Bu şekilde O, onları* {yani, qurbânlıkları} *size musahhar kıldı ki sizi* {dînine} *hidâyet ettiği için Allâh'ı tekbir* {yani, tâzim} *edesiniz. Muhsinleri* {cennetle} *müjdele.*

Allâh'ın bu âyetlerde sözünü ettiği işleri yapan kimseler, ihsân etmiş olur.

38. *Muhakkak Allâh* {Mekke'de bulunan} *îmân edenleri* {Mekke kâfirlerine karşı} *savunur...*

---

505 Bu cümle, Muqâtil b. Süleymân'a âit değil, râvîlerden birinin -Ferrâ'dan naklen- ilâvesidir. (Redaktör: E.Ö)

Bu, Allâh'ın mü'minlere, hicretten önce kendilerine eziyet etmeleri sebebiyle onlara ilişmemeyi emrettiği zamânla ilgilidir. Nebî ile onlarla çarpışmak husûsunda istişare etmişler, Allâh da onlara bunu yasaklamıştı.

...Doğrusu Allâh havvân'ın/hâinlerin {yani, isyânkârların}, *kefûrun/nankör kâfirlerin* {yani, Allâh'ın vahdâniyyetini inkâr edenlerin: Mekke kâfirlerinin} *hiç birini sevmez.*

Medîne'ye geldikleri vakit Allâh Mekke'deki nehiyden sonra mü'minlere savaşmak üzere izn verdi.

39. *Kendileri ile savaşılanlara, zulme uğratıldıklarından* {yani, Mekke kâfirleri kendilerine zulmettiğinden} *dolayı* {Allâh yolunda savaşmak için} *izn verildi. Allâh onlara yardım etmeye elbette qâdirdir* {–Allâh savaşmayı yasakladıktan sonra onları Mekke kâfirlerine karşı zafere ulaştırdı–}.

Sonra Allâh Mekke kâfirlerinin zulmünü haber vererek şöyle buyurmaktadır:

40. *Onlar ki yurtlarından hakksız yere çıkarıldılar,...*

Çünkü Mekkeliler onların bazılarına işkence yapmışlar, bazılarını da dilleriyle rahatsız etmişlerdi. Sonunda onlar Mekke'den Medîne'ye kaçmışlardı.

...sırf "Rabbimiz Allâh'tır" dedikleri için {yani, Mekke kâfirlerinin, mü'minleri yurtlarından çıkarmalarının tek sebebi, onların "Rabbimiz Allâh'tır" demeleri ve böylelikle O'nu tanıyıp tevhîd etmeleri idi}. *Eğer Allâh insânların bir kısmıyla, diğer bir kısmını savmasaydı* {yani, Allâh müslümanlar aracılığıyla müşrikleri bertaraf etmemiş olsaydı –müşrikler gâlib gelir, müslümanları öldürürdü–}, *elbette* {râhiblerin bulunduğu} *manastırlar,* {hristiyanlara âit} *kiliseler,* {yahûdîlere âit} *salâvât/havralar ve içlerinde Allâh'ın adının çokça anıldığı* {müslümanlara âit} *mescidler yıkılırdı* {yani, harâb olur giderdi}...

Sözü geçen bu dîn mensûbları, mescidlerinde Allâh'ın adının anılmasını severler. Allâh Teâlâ müslümanlar aracılığı ile bu gibi yerlere verilecek zararları önlemiştir.

...Allâh Kendine {yani, Allâh'ın tevhîd edilmesi için} *yardım edene,* {düşmanına karşı} *elbette yardım eder. Mutlaka Allâh* {dostlarına yardımcı olan} *qavidir,* {mülk ve saltanatında Kendisine za-

rar verilemeyen} ***azîzdir*** **{kuşkusuz ki O yarattıklarından daha qavi ve daha azîzdir}.**

Benzeri bir buyruk da, ***...Allâh Kendisine kimin yardım edeceğini*** **{yani, Kendisini kimin tevhîd edeceğini}** ***ortaya çıkarsın...*** (Hadîd, 57/25) âyetidir.

Benzeri başka buyruklar Ahzâb ve Hûd sûresi'nde de yer almaktadır.

41. *O kimselere yeryüzünde* {yani, mü'minlere Mekke'deki mağlûbiyyetlerinden sonra Medîne topraklarında} *bir iktidar imkânı verirsek,...*

Allâh onların ne şekilde hareket edeceklerini haber vererek şöyle buyurmaktadır:

> *...salâtı iqâme ederler, zekâtı îtâ ederler, ma'rûfu* {yani, bilinen hakîkat olan tevhîdi} *emreder, münkerden* {yani, ma'rûf olmayan şirkten} *nehyederler. İşlerin âqıbeti* {yani, âhirette kulların işlerinin âqıbeti} *Allâh'ındır.*

42-44. *Eğer* {ey Muhammed} *seni yalanlıyorlarsa...*

Allâh Teâlâ onların/kâfirlerin (tehdid edildikleri) gelecek olan azâbı yalanlamalarına karşı sabretmesi için Nebî'yi teselli ederek şöyle buyurmaktadır:

> *...onlardan* {yani, Mekkelilerden} *önce Nûh qavmi, Âd ve Semûd qavmi de tekzîb etmişti/yalanlamıştı, İbrâhîm'in qavmi ve Lût'un qavmi de (yalanlamıştı), Medyen ashâbı da* {yani, Şu'ayb'ın qavmi de yalanlamıştı: bunların hepsi kendilerine gönderilen rasûlleri yalanlamıştı}, *Mûsâ da yalanlanmıştı* {yani, Mûsâ'ya da karşı çıkılmıştı}. *Ben de o kâfirlere mühlet verdim* {yani, acele ederek onları çabucak azâba çarptırmadım}. *Sonra onları* {yani, mühlet verdikten sonra onları –azâb ile–} *yakaladım. Benim nekîrim* {yani, hâllerini değiştirmem} *nasılmış* {yani, O'nun/Allâh'ın hakkı olduğunu görmediler mi}?

Geçmiş ümmetler(in kâfirlerinin) yalanladıkları gibi, Mekke kâfirleri de yalanlamış bulunmaktadır.

45. *Zâlim iken helâk ettiğimiz nice qarye vardır* {yani, dünyâda azâb ettiğimiz nice şehir-kasaba bulunmaktadır}. *Bu yüzden oralar çökmüş,* {üstten} *arşları* {yani, evlerin çatıları} *üzerine düşmüştür ve orası bomboştur* {yani, harâb olmuştur, oralarda hiçbir mes-

ken kalmamıştır}; *kuyuları* {kullanılmaz, kimsenin gidip gelmediği} *muattal bir hâlde kalmıştır ve nice yüksek köşk* {yani, göğe doğru yükselen uzun binâlarda hiç kimse bulunmamaktadır}.

46. *Acaba onlar* [*Mekke kâfirleri*] *yeryüzünde gezmediler mi ki* {yani, keşke yeryüzünde dolaşıp tefekkür etselerdi de} *kendileri ile aqledecek* {yani, öğüt alacak} *qalbleri, kendileriyle işitecekleri kulakları olsun; çünkü (sâdece) gözler kör olmaz, asıl göğüslerdeki qalbler kör olur.*

47. *Senden azâbı çabucak getirmeni isterler. Allâh va'dinden* {yani, azâb sözünden: onlardan öldürülecek kimselerin Bedir'de öldürüleceğine dâir verdiği sözden} *aslâ caymaz. Gerçek şu ki Rabbinin yanında bir gün, sayacağınız bin yıl gibidir.*

Söz konusu günler, Allâh'ın gökleri ve yeri yarattığı altı gündür. Allâh'ın bunu dile getirmesi, onların azâbın çabucak gelmesini istemeleri sebebiyledir. Çünkü Allâh nezdinde bir gün, bin yıl gibidir. Bundan dolayı şöyle buyurmaktadır:

48. *Zâlim oldukları hâlde kendilerine mühlet verdiğim* {yani, onları azâba uğratmakta acele etmediğim} *nice qarye vardır. Sonra* {yani, mühletin bitiminden sonra} *onları azâb ile yakaladım. Dönüş yalnız Banadır* {yani, Allâh'adır: hepsi Allâh'a döneceklerdir}.

49. *De ki: "Ey insânlar* {yani, Mekke kâfirleri}! *Ben size ancak mübîn* {yani, apaçık} *bir nezîrim."*

50. *Şu îmân edip sâlih amel işleyenler için mağfiret ve kerîm bir rızq vardır.*

51. *Biri diğerini âciz bırakırcasına âyetlerimizi* {yani, Qur'ân'a uymaktan başkalarını alıkoymak için} *ibtal etmeye çalışanlar* {yani, insânları Qur'ân'a îmân etmekten alıkoymak için çalışan Mekke kâfirleri} *ise cahîmin ashâbıdır.*

52. *Senden önce gönderdiğimiz hiçbir rasûl ve nebî yoktur ki, birşey ümniyye/temenni ettiğinde* {yani, kendi içinden birşey geçirdiğinde} *şeytân onun ümniyyesine/temennisine* {yani, içinden geçirdiklerine} *mutlaka birşey ilqâ etmiş olmasın...*

Nitekim Allâh, *Onlardan kimileri ümmîdir, emânileri müstesnâ kitâbı bilmezler* (Bakara, 2/178) buyuruyor, ki maksad onların söz konusu ettikleri şeylerdir, yani Tevrât'tan anlattıklarıdır.

Nebî (s.a) Maqâm-ı İbrâhîm'e yakın bir yerde namazda Kur'ân okurken uyukladı ve, "Şu Lât ve 'Uzzâ'yı bir de üçüncüleri olan Menât'ı gördünüz mü? İşte bunlar pek yüksek heykellerdir. Onların nezdinde şefâat umulur" dedi. Mekke kâfirleri putlarının şefâat hakklarının olduğunu işitince sevindiler.[506]

...*Allâh şeytânın* {Muhammed'in dili üzerine} *ilqâ ettiğini neshe-der* {*ibtal eder*}. *Sonra Allâh* {şeytânın Muhammed'in dili üzerine bıraktığı bâtılı[507] gidererek} *âyetlerini muhkemleştirir. Allâh alîmdir, hakîmdir.*

53. *Tâ ki şeytânın* {Nebî'nin dili üzerine} *ilqâ ettiği şeyi* {ve onların uydurma ilâhlarından ümîd ettikleri şefâ'ati[508]} *qalblerinde hastalık* {kuşku ve tereddüd} *bulunan ve qalbleri gâyet kasvetli* {yani, îmândan alabildiğine uzak olduğu için aslâ îmâna karşı yumuşamayan} *kimseler için Allâh bir fitne kılsın. Muhakkak zâlimler* {yani, Mekke kâfirleri} *uzak bir şiqâq* {yani, hakktan alabildiğine uzak bir dalâlet/sapıklık} *içindedirler.*

Sonra Allâh Teâlâ mü'minleri söz konusu ederek şöyle buyurmaktadır:

54. *Ve kendilerine ilim verilenler* {yani, Allâh'ı bilip tanıyanlar} *bunun* {yani, Qur'ân'ın} *Rabbinden gelen hakk olduğunu bilsinler ve ona îmân etsinler* {yani, onu tasdîq etsinler} *de qalbleri onunla ihbât olsun* {yani, ihlâsla inansın}. *Muhakkak Allâh îmân*

---

506 Bu, Rasûl-i Kerîm'in (s.a) nübüvvetini ve Qur'ân-ı azîm'in mevsûkiyyetini zedelemek için zındıkların uydurduğu, rivâyet-perestlerin de –ahmaklıkları sebebiyle– kitâblarına aldıkları iğrenç iftiralardandır. Bu konuya tahsîs edilmiş bir kitâb için bkz. Aksekili Ahmed Hamdi, *Efendimize Atılan En Çirkin İftira –Ğaraniq Safsatası–* (Özgü Yay.). (Redaktör: E.Ö)

507 Görüldüğü üzere, Müellif, zındık uydurması rivâyeti nakletmekle de yetinmiyor, âyeti de bu doğrultuda yorumluyor. Akıl alır gibi değil, bir müfessir, bir müslüman, Peygamberinin –şeytânın dili üzerine ilqâ etmesi netîcesinde– "Lât, 'Uzzâ ve Menât pek yüksek heykellerdir. Onların nezdinde şefâat umulur" dediğini nasıl nakledebilir/söyleyebilir!? Bu nasıl bir vahy ve nübüvvet anlayışıdır, bu nasıl bir müslümanlıktır, bu nasıl bir müfessirliktir!? Âlimimiz (!) böyle yaparsa, câhilimiz ne yapmaz!? Böyle dostu (!) olan için düşmâna ne hâcet!? (Redaktör: E.Ö)

508 Müellif, önce Hz. Peygamber'e putları övdürüp onların şefâ'atlerinin umulacağını –hâşâ– söylettiriyor, sonra da bu durumdan hikmet (!) çıkarıyor. (Redaktör: E.Ö)

edenleri sırât-ı mustaqîm'e {yani, dosdoğru olan bir dîne} *hidâyet edendir.*

55. *O küfredenler* {yani, Mekke halkından Ebû Cehl ve arkadaşları} *Sâ'at ânsızın kendilerine gelinceye yâhûd kendilerine akîm bir günün azâbı* {yani, Bedir'de öldürülmek şeklindeki acımasız azâb} *gelinceye kadar ondan yana* {yani, Qur'ân hakkında} *bir mirye* [*şekk/kuşku*] *içinde kalmaya devâm edeceklerdir.*

Arkasından Allâh daha önce sözü geçen gün hakkında şöyle buyurmaktadır:

56. *O gün* {yani, qıyâmet günü} *mülk/egemenlik Allâh'ındır* {kimse bu husûsta O'nunla çekişemeyecektir. Bugün ise dünyâda başkaları O'nun mülkünde, O'nunla çekişmeye kalkışmaktadır}. *Aralarında o hükmedecektir...*

Sonra Mekke kâfirleri hakkındaki hükmünü beyân ederek şöyle buyurmaktadır:

...Îmân eden ve sâlih amel işleyenler na'îm cennetlerindedirler.

57. {Allâh'ın tevhîdini/birliğini inkâr ederek} *küfreden ve âyetlerimizi* {yani, Qur'ân'ın Allâh'tan gelmiş olduğu hakîkatini} *yalanlayanlara gelince, onlar için mühîn* {yani, küçük düşürücü} *bir azâb vardır.*

58. *Allâh yolunda* {Medîne'ye} *hicret eden, sonra öldürülen yâhûd ölenleri Allâh elbette* {âhirette} *güzel* {yani, pek cömert} *bir rızqla rızqlandıracaktır. Çünkü rızq verenlerin hayrlısı kuşkusuz Allâh'tır.*

Müslümanlardan bir kesim Nebî'ye, "Biz müşriklerle savaşıyor, onlardan birtakım kimseleri öldürüyor, fakat şehîd olamıyoruz" demişlerdi. Bu sebeble Allâh hepsinin cennette mükâfâta erişme husûsunda ortak olduğunu belirtti. Onlar hakkında 2 âyet-i kerîme (Hacc, 22/58-59. âyetleri) nâzil oldu.

59. *Onları elbette râzı olacakları bir yere girdirecektir. Doğrusu Allâh* {söylediklerini çok iyi bilen} *alîmdir,* {onlara karşı} *halîmdir.*

Çünkü onlar, "Biz savaştığımız hâlde şehîd düşmüyoruz" demişlerdi.

60. *Bu böyledir. Kim kendisine yapılan uqûbete onun misliyle mukâbele eder de,...*

Muharrem'in son gününde müslümanlarla karşı karşıya gelen Mekke müşrikleri birbirlerine, "Muhammed'in ashâbı Harâm ay'da savaşmayı hoş görmez. Haydi onlara hamle yapın" dediler. Müslümanlar, Harâm ay'da savaşmamaları gerektiğini söyledilerse de müşrikler savaştan başka bir yol kabûl etmediler ve hakksızca müslümanlara saldırdılar. Müslümanlar da karşılık verdiler. Azîz ve celîl olan Allâh müslümanlara yardım ederek zafer verdi, fakat Harâm ay'da savaşmaktan ötürü müslümanların içinde bir tereddüd doğdu. Bunun üzerine Allâh buyurdu ki:

...Bu böyledir. Kim kendisine yapılan uqûbete onun misliyle mukâbele eder de {yani, bu hakksızlığa aynı şekilde karşılık verir de} *sonra yine ona saldırılırsa, elbette Allâh ona yardım eder. Allâh elbette* {onların günâhlarını afveden} *afuvdur,* {harâm ayda savaşmalarını bağışlayan} *ğafûrdur.*

61. *Bu böyledir* {yani, O'nun bu işi (afv ve mağfiret etmesi) kudretinin bir eseridir}...

Sonra Allâh kudretini beyân ederek şöyle buyurmaktadır:

...Çünkü Allâh geceyi gündüze sokar, gündüzü de geceye sokar...

Kasdedilen şey, onların birinin diğerini eksiltmesidir. Nihâyet gündüz onbeş sâ'at, gece de dokuz sâ'ati bulur ve bu her sene böyle olur.

...ve doğrusu Allâh {onların amellerini işiten} *semîdir,* {yaptıklarını gören} *basîrdir.*

62. *Bu* {yani, O'nun bu yaptıkları}, {vahdâniyyetinin delîlidir}. *Çünkü Allâh hakkın ta kendisidir. O'nun dûnundan/berisinden başka du'â ettikleri* {yani, O'nun dışında ibâdet ettikleri uydurma ilâhlar} {ise, hiçbir şey olmayan ve onlara ibâdet etmelerinin faydasını göremeyecekleri} *bâtılın ta kendisidir...*

Arkasından Allâh –ismi mübârek olsun– zâtını tâzim ederek şöyle buyurmaktadır:

...Allâh kesinlikle alîdir {yani, mahlûqâtı üstünde yücedir}, *kebîrdir* {yani, O'ndan büyük hiçbir şey yoktur}.

63. *Görmedin mi Allâh gökten bir su* {yani, yağmur} *indirir de yeryüzü* {bitkiler ile} *yemyeşil oluverir. Muhakkak Allâh* {bitkileri çıkarmakla} *latîftir, habîrdir.*

64. *Göklerde olanlar da, yerde olanlar da yalnız O'nundur* {yani,

O'nun kullarıdır, O'nun mülkündedirler}. *Allâh elbette* {yaratıklarının ibâdetine muhtaç olmayan} *ğanidir,* {saltanatı ve hakîmiyyetinde mahlûqâtı nezdinde övülmeye değer olan} *hamîddir.*

65. *Görmedin mi Allâh yerde olanları da emriyle denizde akıp giden gemileri de size musahhar kılandır. O'nun izni olmadıkça yerin üzerine düşmesin diye semâyı O tutuyor. Allâh insânlara elbette raûftur* {yani, çok şefkatlidir}, {onlara bunları musahhar kılmakla ve semâ üzerlerine düşmesin ve helâk olmasınlar diye semâyı tutmakla onlara karşı çok merhametli olan} *rahîmdir.*

66. *Sizi dirilten/size hayât veren* {yani, hiçbir şey değilken sizi yaratan}, *sonra sizi* {ecelleriniz gelince} *öldürecek olan, sonra da sizi* {ölümünüzden sonra âhirette} *diriltecek olan O'dur. Kuşkusuz ki insân,* {Allâh'ın güzel yarattıklarındaki pek çok ni'metleri dolayısıyla O'nu tevhîd etmediği için} *çok nankördür.*

67. *Her ümmet* {yani, geçmiş bulunan her qavm} *için bir mensek* {yani, bayramlarında qurbân kesip kan akıtmak} *ta'yîn ettik ki ona göre nâsik olurlar* {yani, ona göre qurbânlarını keserler}...

Bunun bir benzeri de, *Muhakkak benim salâtım ve nüsukum* {yani, qurbân kesmem}... (En'âm, 6/162) buyruğudur.

...*O hâlde bu husûsta* {yani, hayvan (ve qurbân) kesimi husûsunda} *seninle aslâ çekişmesinler* {çünkü bu işi senin doğru bilmen, Huzâ'a kâfirleri ile diğerlerine göre daha uygundur}...

Âyet, Huzâ'alı Budeyl b. Verka ile Bişr b. Süfyân ve el-Hâris b. Abdi Menâfoğulları'ndan Yezîd b. el-Hulleys hakkında, onların en'âm ile ilgili olarak müslümanlara söyledikleri şu sözler dolayısıyla inmiştir: "Siz kendi ellerinizle öldürdüklerinize helâl, fakat Allâh'ın öldürdüğüne (ki meyteyi kasdediyorlar) harâm diyorsunuz."

...*Sen Rabbine* {yani, Rabbini bilip tanımak demek olan tevhîde} *da'vet et. Muhakkak sen dosdoğru bir hidâyet/beyân* {yani, dîn} *üzeresin.*

68. {Hayvan kesimi husûsunda} *seninle tartışırlarsa* {–sözü geçen kimseleri kasdetmektedir–} *de ki: "Allâh yapmakta olduklarınızı* {senin de neler yaptığını} *en iyi bilendir."*

Çünkü onlar zebâih [şeri'ata uygun kesimi yapılan hayvanlar] husûsunda ihtilâfa düşmüşlerdi. İşte Allâh'ın şu buyruğu bunu anlatmaktadır:

69. ***Hakkında*** **{dîn ile ilgili}** ***anlaşmazlığa düştüğünüz husûslara dâir qıyâmet günü Allâh aranızda hükm verecektir.***

70. **{Ey Muhammed!}** ***Bilmez misin ki Allâh gökte ve yerde olan şeyleri bilir. Şu*** **{yani, ilmi[509]}** ***kesinlikle bir kitâbdadır*** {yani, levh-i **mahfûzdadır}. *Şu* {yani, bunların (levh-i mahfûzda kayıdlı olması) yazılması, (dolayısıyla da Allâh'ın onları bilmesi)}** *Allâh'a elbette kolaydır.*

71. ***Onlar Allâh'ın dûnundan/berisinden hakklarında herhangi bir sultân*** **{yani, ilâh olduklarına dâir içinde bir delîl bulunan semâdan herhangi bir kitâb}** ***indirmediği ve kendilerinin*** **{onların ilâh olduklarına dâir}** ***herhangi bir bilgilerinin bulunmadığı şeylere*** **{yani, uydurma ilâhlara}** ***ibâdet ederler. Zâlimler için hiçbir yardımcı*** **{yani, müşriklerin azâba uğratılmalarını engelleyecek hiçbir kimse}** *yoktur.*

72. ***Onlara âyetlerimiz apaçık tilâvet edildiği zamân o küfredenlerin inkârlarını*** {yani, Qur'ân'ın Allâh'tan geldiğini kabûl etmediklerini} ***yüzlerinden tanırsın/anlarsın.*** *Neredeyse onlar âyetlerimizi tilâvet edenlerin üzerine hücûm edip çullanacaklar* {yani, Qur'ân'dan hoşlanmadıkları için neredeyse Muhammed'in üzerine atılacaklar}...

Onların, "Muhammed ve arkadaşları bu işe bizden daha lâyık değildir. Allâh'a andolsun ki onlar Allâh'ın yarattıklarının en şerrlileridir" demeleri üzerine Allâh şu buyrukları indirdi:

...{Ey Muhammed! Onlara} *de ki: "O yaptığınızdan* {yani, Muhammed ve ashâbı hakkında söylediklerinizden} *daha şerrlisini size haber vereyim mi? Ateştir o. Allâh onu o küfredenlere va'd etmiştir* {yani, asıl Allâh'ın kendilerine cehennem ateşini va'd ettiği ve cehenneme gidenler: kâfirler Allâh'ın yarattıklarının en şerrlileridir}. *O ne kötü bir dönüş yeridir"* {yani, dönecekleri vakit cehennem ateşi ne kötü bir yerdir}.

Yine onlar hakkında, *Yüzleri üzere cehenneme haşrolunacaklar, işte onlar yerleri en kötü ve yolları en sapık olan kimselerdir* (Furqân, 25/34) âyeti inmiştir.

---

509 Bizce bununla, "gökte ve yerde olanların bilgisi"nin kasdedildiği görüşü daha uygundur. (Redaktör: E.Ö)

73. *Ey insânlar* {yani, Mekke kâfirleri}! *Bir misâl verildi* {yani, bir benzetme yapıldı –bu misâl de put ile alâkalıdır–}. *Onu iyi dinleyin...*

Sonra Allâh onun hakkında şöylece haber vermektedir:

> *...Allâh'ın dûnundan/berisinden kendilerine du'â ettikleriniz* {yani, putlar: Lât, Uzzâ, Menât ve Hubel} *bu iş için bir araya toplansalar dahî kesinlikle bir sinek bile yaratamazlar* {yani, bütün uydurma ilâhlar bir sinek yaratmak için toplansalar buna güçleri yetmez}. *Sinek onlardan* {yani, putlar üzerinde bulunan elbiseler, süs eşyâları yâhûd hoş kokulardan} *birşey alsa bunu ondan geri alamazlar* {yani, uydurma ilâhların sineğin kendilerinden aldığını kurtarmaya güçleri yetmez}. *İsteyen de* {yani, sinek kendisinden birşey aldığı hâlde ona karşı direnemeyen put da}, *kendisinden istenen* {yani, sinek} *de âciz.*

Allâh putun hiçbir gücünün ve başvuracağı bir çâresinin bulunmadığını haber vermektedir. Peki siz bir sinek dahî yaratamayan ve bir sineğe karşı kendisini koruyamayan bir şeye nasıl ibâdet edersiniz?!

74. *Onlar Allâh'ı gereği gibi taqdîr edemediler* {yani, şirk koştukları, tevhîd etmedikleri için Allâh'ı hakkıyla tâzim edemediler}. *Muhakkak Allâh* {emrinde güçlü olan} *qavidir,* {mülkünde Kendisine zarar verilemeyen} *azîzdir.*

75. *Allâh meleklerden rasûller seçer* {bunlar Cibrîl, Mikâîl, İsrâfil, ölüm meleği ve Âdemoğulları'nın amellerini yazan hafaza melekleridir}, *insânlardan da* {rasûller seçer –ki Muhammed onlardandır– ve onlara nebîlik verir}. *Muhakkak Allâh* {onların söylediklerini işiten} *semîdir,* {kimleri rasûl olarak seçeceğini çok iyi bilen} *basîrdir.*

76. *Onların önlerindekini de, arkalarındakini de bilir* {yani, melekleri ve enbiyâyı yaratmadan önce olanları da, onlardan sonra olanları da bilir}. *Bütün işler* {âhirette} *Allâh'a döner.*

77. *Ey o îmân edenler! Rükû ve secde edin* {yani, namaz kılın[510]},

---

510 *Rükû ve secde etmenin*, "namaz kılmaya" tahsîs edilmesi, uygun değildir. Müellif, hem buradaki *Rükû ve secde edin* ibâresine "namaz kılın" anlamı vermekte, hem de bir sonraki âyette geçen, *salâtı iqâme edin* ibâresine, "namaz kılın" anlamı vermektedir. (Redaktör: E.Ö)

Rabbinize ibâdet edin **{yani, Rabbinizi tevhîd edin}. {Size emrettiği şekilde}** ***hayr işleyin ki felâh bulasınız*** **{yani, kim bunları yaparsa felâh bulur}.**

78. ***Allâh uğrunda hakkıyla cihâd edin*** {yani, Allâh için hakkıyla hayrlı ameller işleyin}. *Sizi O seçti* {yani, dîni için sizi O başkaları arasından seçip ayırdı}. *Dînde* {yani, İslâm'da} *size bir harec* {yani, darlık} *vermedi.* {Aksine dîninizi geniş kıldı. O dîn}, *atanız İbrâhîm'in milletidir.* {Muhammed'in Qur'ân'ından} *önce de,* {indirilmiş olan ilk kitâblarda da,} *bunda da* {yani, Qur'ân'da da} *size müslimler adını O verdi* {yani, size müslümanlar diye ad veren O'dur}, *tâ ki Rasûl* {yani, Nebî} *size* {risâletini tebliğ ettiğine dâir} *şâhid olsun, siz de* {yani, ey Muhammed'in ümmeti: o'nun tebliğ ettiği ümmetten îmân edenler de} *insânlara karşı* {kendi qavmlerine risâleti tebliğ ettiklerine dâir rasûllerin lehine} *şâhidlik edesiniz. İmdi, salâtı iqâme edin* {yani, namazı eksiksiz kılın}, *zekâtı îtâ edin* {yani, mallarınızın zekâtını verin} *ve Allâh'a i'tisâm edin* {yani, Allâh'a güvenin}. {Bunları yapacak olursanız} *mevlânız O'dur. O ne güzel mevlâ ve ne güzel yardımcıdır* {yani, O sizin için ne güzel bir mevlâdır ve sizin için ne iyi bir yardımcıdır}!

23. MÜ'MİNÛN SÛRESİ

MEKKÎ, 118 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *Mü'minler felâh buldu* {yani, Allâh'ın tevhîdini tasdîq edenler mutlu ve bahtiyar oldu}.

Sonra Allâh Teâlâ onların niteliklerini söz konusu ederek şöyle buyurmaktadır:

2. *Onlar ki salâtlarında huşûludurlar* {yani, mütevâzidirler: namazda sağında ve solunda kimin bulunduğunu bilmezler[511]}.

3. *Onlar lağvden* {yani, Mekke kâfirlerinden işittikleri sövmelerinden ve rahatsızlık verici sözlerinden} *yüz çevirirler.*

Nitekim, *Lağvin yanından şereflice geçip giderler* {yani, ona iltifat etmez, yüz çevirir giderler}... (Furqân, 25/72) buyruğu da onlar hakkında inmiştir.

4. *Onlar o zekât için fâildirler* {yani, mallarının zekâtını verirler}.

5. *Onlar fenclerini* {fuhşiyâttan, hayâsızlıklardan} *korurlar.*

Sonra istisnâda bulunarak şöyle buyurmaktadır:

6. *Eşlerine* {yani, kendilerine helâl olanlara} *yâhûd sağ ellerinin sâhib olduklarına* {yani, câriyelerine} *karşı müstesnâ! Çünkü onlar bundan dolayı* {yani, helâl olan şeylerden ötürü} *levm edilmezler* {yani, kınanmazlar}.

7. *Artık her kim bunun ötesini isterse, işte onlar sınırı aşan kimselerdir* {yani, helâlden sonra kim hayâsızlıkların peşine düşerse o kişi sınırı aşmış bir kimsedir}.

8. *Onlar emânetlerine ve ahidlerine riâyet ederler* {yani, emâneti eksiksiz yerine getirmeye ve ahde vefâkârlık göstermeye dikkat ederler}.

9. *Onlar salâtlarını* {vakitlerinde kılmak sûretiyle} *muhâfaza ederler.*

---

511 Bu, dayanaktan yoksun bir iddiâdır. (Redaktör: E.Ö)

Sonra Allâh sevâblarını söz konusu ederek şöyle buyurmaktadır:

10. *İşte vârisler onlardır.*

Arkasından neye mirâsçı olacaklarını beyân ederek buyuruyor ki:

11. *Firdevse* {yani, etrafı duvarlarla çevrili bahçeye -ki "firdevs", Rumca'dır-} *vâris olanlar. Onlar orada* {yani, cennette ölmemek üzere} *hâlidlerdir/kalıcıdırlar.*

12. *Andolsun ki Biz insânı* {yani, Âdem'i} *bir çamur sülâlesinden halq ettik.*

Âyet-i kerîmedeki *sülâle* kelimesi, "avuçta sıkıldığı vakit çamurun parmakların arasından su ve çamur hâlinde süzülüp çıkması" anlamındadır.

13. *Sonra onu* {yani, Âdem'in zürriyyetini} *sağlam bir karârgâhta* {yani, rahmde} *bir nutfe yaptık* {-nutfe rahmde sağlamca bir yer edinir-}.

14. *Sonra o nutfeyi bir aleqa halq ettik* {yani, döl suyunu kana dönüştürdük}. *Sonra o aleqayı bir mudğa olarak halq ettik* {yani, kanı da bir çiğnem ete dönüştürdük}. *O mudğayı kemik olarak halq ettik, kemiğe de et giydirdik. Sonra onu bambaşka bir halq/hilqat olarak inşâ ettik* {yani, hilqatten/yaratılıştan sonra ona rûh üfledik}. *Halq edenlerin en güzeli olan Allâh'ın şânı ne mübârektir* {yani, O, heykel ve benzeri hareket edemeyen şeyleri yapan sûret yapıcılarıyla kıyaslanamayacak şekilde sûret verenlerin en güzelidir}.

15. *Şundan* {yani, insânın hilqatinin zikredilen şekilde tamâmlanmasından} *sonra da kuşkusuz* {ecellerinizin bitiminde} *öleceksiniz.*

16. {Ölümden} *sonra da qıyâmet günü ba's olunacaksınız* {yani, ölümden sonra diriltileceksiniz}.

17. *Andolsun ki sizin üstünüzde yedi tarîk/yol* {yani, semâ} *halq ettik. Biz* {göğü/semâyı ve daha başka şeyleri} *halqtan/yaratmaktan ğâfil değiliz.*

18. *Gökten bir miktar ile* {yani, geçiminize yetecek kadar} *su indirdik* {yani, pınarlar oluşturduk[512]} *ve o suyu yerde durdurduk. Gerçek-*

512 *Pınarlar* açıklaması, "indirilen su" ibâresi için değil, "o suyun yerde durdurulması" ibâresi için daha uygundur. (Çeviren)

ten Bizim onu gidermeye de gücümüz yeter. {O taqdîrde o su yerin dibine çekilir de ondan yararlanılamaz}.

19. *Onun* {yani, o su} *ile sizin için hurma ve üzümden bağlar* {bahçeler} *inşâ ettik* {yani, yarattık}. *Onlarda sizin için çok çeşitli meyveler vardır ve onlardan yersiniz de.*

20. *Ve Tûr-i Sînâ'dan çıkan* {yani, Allâh'ın Mûsâ ile konuştuğu dağın dibinde yetişen}, *yağ veren* {yani, içinde yağ bulunan mahsul çıkartan} *ve yiyenlere katık olan bir ağaç da* {yarattık}.

Kasdedilen ağaç, zeytin ağacıdır. Allâh bu ağacın mahsulünün yağlı olduğunu söylerken şunu kasdetmektedir: Bu ağaç su içer ve zeytinyağı verir. Böylece Allâh bu ağacın içinde hem bir katık, hem de bir yağ yaratmış olmaktadır. Meyvelerin yetiştiği her dağ "seynâ" [sînâ] diye adlandırılır, ki "güzel" demektir.

21. *Sizin için en'âmda* {yani, deve, sığır ve davar cinsinde} *gerçekten bir ibret vardır. Onların karınlarında olandan* {yani, karınlarından çıkan sütü} *size içiririz. Sizin için onlarda* {sırtlarına binmek ve yük vurmak, sütlerinden, tüylerinden, yünlerinden ve kıllarından yararlanmak sûretiyle} *birçok faydalar da vardır. Onların* {yani, bu en'âmın/hayvanların} *etinden de yersiniz.*

22. *Bir de hem onların* {(özellikle) develerin}, *hem de gemilerin üzerinde* {yolculuk yaptığınız vakit} *taşınırsınız.*

İşte bu âyetlerde sözü edilen husûslarda Rabbi tevhîd etmek için ibretler vardır.

23. *Andolsun ki Nûh'u qavmine rasûl olarak gönderdik. Dedi ki: "Ey qavmim! Allâh'a ibâdet* {yani, Allâh'ı tevhîd} *edin. Sizin için O'ndan başka ilâh* {yani, Rabb} *yoktur. Hiç ittiqâ* {yani, Allâh'a ibâdet} *etmez misiniz?"*

24. *Qavminden küfreden o mele [soylular, eşraf], "Bu* {yani, Nûh} *ancak sizin gibi bir beşerdir* {yani, o'nun herhangi bir husûsta size üstünlüğü yok ki o'na uyasınız}. *O* {yani, Nûh} *size karşı üstünlük sağlamak istiyor. Allâh dileseydi elbette* {rasûl olarak} *melekler indirirdi* {yani, melekleri bize gönderir ve onlar O'nun rasûlleri olurdu}. *Evvelki atalarımız arasında böyle birşey* {yani, tevhîdi} *işitmedik."*

25. *"O ancak kendisinde cinnet bulunan* {yani, kendisinde delîlik

olan} ***bir adamdır. O hâlde bir zamâna*** {yani, ölünceye} *kadar* ***o'nu tarabbus edin*** **[*gözetleyin/bekleyin*].**"

26. **{Nûh}** ***dedi ki: "Rabbim! Beni yalanlamalarına karşı bana yardım et"*** **{yani, dünyâda üzerlerine azâbın ineceği husûsundaki sözümü gerçekleştirerek bana yardım et}.**

27. ***Biz de o'na şunu vahyettik:*** *"Vahyimizle ve gözetimimiz altında* **{yani, sana emrettiğimiz şekilde}** *gemiyi yap. Emrimiz geldiğinde* **{yani, dünyâda onlara azâbın:** suda boğulma azâbının inişine **dâir buyruğumuz** gelince} *ve tennûr* {yani, su} *kaynadığında,...*

Sözü geçen tennûr [tandır], Nûh'un evinin en uzak yerinde idi. Bu, için**de ekmek pişirilen tandır olup,** Şam'da Ayn Verde denilen yerde idi.[513]

...ona [*gemiye*] *her iki zevcten* {yani, biri erkek, biri dişi olmak üzere her hayvândan} *ve ehlinden sülûk ettir"* {yani, onları berâberinde gemide taşı}.

Sonra Allâh, ehlinden istisnâda bulunarak şöyle buyurmaktadır:

..."Aralarından aleyhlerine söz {yani, hakklarında azâb sözü} *geçmiş olanlar* {yani, oğlun ve karın} *müstesnâ"...*

Sonra Allâh şöyle buyurmaktadır:

..."Zulmedenler {yani, şirk koşanlar} *hakkında Bana birşey söyleme* {yani, bu husûsta Benden bir ricâda bulunma}. *Çünkü onlar suda boğulacaklardır."*

"Bana birşey söyleme" buyruğu ile kasdedilen, Nûh'un (a.s) azîz ve celîl olan Rabbine söylediği, *Ve kuşkusuz oğlum ehlimdendir* (Hûd, 11/45) sözüdür. Allâh demiş oluyor ki: "Oğlun Ken'an hakkında Bana başvurma, çünkü o zulmedenlerdir."

28-29. *"Sen ve* {mü'minlerden} *berâberinde bulunanlar gemiye bindiğinizde de, 'Bizi zâlimler* {yani, müşrikler} *topluluğundan kurtaran Allâh'a hamdolsun' de ve de ki": "Rabbim! Beni* {gemiden} *mübârek bir yere indir. Sen* {başkalarına göre} *indirenlerin en hayrlısısın"* {yani, beni bereketle indir. –Böylece onların çocukları oldu ve sayıları çoğaldı–}.

30. *Kuşkusuz bunda elbette âyetler vardır* {yani, Nûh qavminin suda

---

513 **Bu, bütünüyle hurâfedir. (Redaktör: E.Ö)**

boğularak helâk edilmesinde, onlardan sonra gelecekler için elbette bir ibret vardır}. ***Biz elbette*** **{suda boğmak ile}** ***mübtelâ edenleriz.***

31. *Bunlardan* {yani, Nûh qavminden} *sonra başka bir qarn* {yani, Hûd qavmini} *inşâ ettik* {yani, yarattık}.

32. *Aralarında onlardan* {yani, kendilerinden} *bir rasûl gönderdik. "Allâh'a ibâdet edin* {yani, Allâh'ı tevhîd edin}, *sizin için O'ndan başka bir ilâh* {yani, Rabb} *yoktur. Acaba ittiqâ etmez misiniz"* {yani, Allâh'a ibâdet etmez misiniz}? *diyen* {bir rasûl}.

33. *Onun qavminden* {Allâh'ın tevhîdini inkâr edip kâfir olan} *âhirete kavuşmayı* {yani, amellerin karşılıklarının verileceği ölümden sonra dirilişi} *yalanlayan ve dünyâ hayât'ta kendilerine teref verdiğimiz* {yani, varlık ve servet ihsân ettiğimiz} *mele* {yani, soylu ve eşraf bilinen kimseler} *dedi ki: "Bu* {yani, Hûd} *ancak sizin gibi bir beşerdir* {yani, o'nun size bir üstünlüğü yoktur}; *yediğinizden yer, içtiğinizden içer."*

34. *"Eğer kendiniz gibi bir beşere itâ'at ederseniz, elbette hâsir olanlar* {yani, âciz kimseler} *olursunuz."*

Benzeri bir buyruk da Yûsuf sûresi'ndedir (14. âyet).

35. *"Acaba siz toprak ve kemik olduktan sonra* {Hûd} *sizi, 'Muhakkak siz* {ölümden sonra diri olarak yerden} *çıkartılacaksınız' diye tehdid mi ediyor?"*

36. *"Tehdid olunduğunuz şeye heyhat heyhat"* {yani, bu, söz konusu edilmeye değmez; izi-etkisi olmayan bir sözden ibârettir}.

37. *"O ancak bu dünyâ* [*şimdiki*] *hayâtımızdır. Ölürüz, diriliriz* {yani, biz ölürken sulbümüzden başkaları hayâta gelmektedir. Bu hâlimiz ebediyyen böylece sürüp gidecektir}. *Yoksa biz tekrar* {ölümden sonra} *ba's olunacak değiliz."*

Benzeri bir buyruk da Câsiye sûresi'ndedir (24. âyet).

38. *"Bu ancak Allâh üzerine yalan uyduran bir adamdır. Biz o'na îmân etmeyiz."*

39. *O dedi ki: "Rabbim! Beni yalanlamalarına karşılık bana yardım et."*

Çünkü Hûd (a.s) dünyâ [yakın/şimdiki] hayât'ta azâbın üzerlerine ine-

ceğini haber vermiş, onlar da o'nu yalanlamışlardı. Bu sebeble o da, "Rabbim! **Azâb husûsunda beni yalanladıkları için bana yardım et"** diye du'â etmişti.

40. *Buyurdu ki: "Az zamân* {yani, kısa bir süre} *sonra elbette nâdim olacaklardır."*

41. *Sayha* {yani, Cibrîl'in çığlığı} *onları hakk ile aldı* {yani, o bir çığlık attı ve hepsi toptan öldü; onlardan geriye hiç kimse kalmadı}. *Biz de onları süprüntü* {yani, çürümüş bitkiler ve selin sürüklediği şeyler gibi} *yaptık* {da onların cesedlerini çürümüş bir şeye benzettik}. *Zulmeden* {yani, şirk koşan} *qavme* {helâk ile} *uzak kalmak vardır.*

42. *Sonra onların ardından başka qarnlar* {yani, qavmler} *inşâ ettik* {yani, yarattık} {ve onları da dünyâda azâb ile helâk ettik}.

43. *Hiç bir ümmet ecelini ne öne alabilir, ne de* {ecelinden} *geriye kalabilir.*

44. *Sonra rasûllerimizi* {yani, nebîleri} *birbiri ardınca* {yani, birini diğerinin izinden} *gönderdik. Her ümmete rasûlü geldikçe onu yalanladılar* {yani, tasdîq etmediler}. *Biz de onları* {cezâlandırmakta} *birbirinin arkasına kattık ve onları* {kendilerinden sonra gelecek insânlar için hâlleri ve durumlarını konuşup söz konusu edecekleri} *hikâyeler kıldık. Îmân etmeyen* {yani, Allâh'ın tevhîdini tasdîq etmeyen} *bir qavm artık* {helâk olmak sûretiyle} *uzak dursun.*

45. *Sonra Mûsâ ve kardeşi Hârûn'u âyetlerimiz* {yani, el ve asâ mu'cizeleri} *ile ve apaçık bir sultân* {yani, hüccet/delîl} *ile gönderdik:*

46. *"Fir'avn'a* {ki adı, Kaytus idi} *ve onun melesine* {yani, eşrafına}. *Zâ Ama onlar* {Allâh'a îmâna karşı büyüklenerek} *istikbâr ettiler. Zâten onlar kendilerini üstün sayan* {yani, Allâh'ı tevhîde karşı büyüklenen, mütekebbirce hareket eden} *bir qavm idiler.*

47. *Onun için dediler ki: "Qavmleri* {yani, İsrâîloğulları} *bize kulluk etmekte iken bizim gibi iki beşere îmân mı edeceğiz"* {yani, bize herhangi bir üstünlükleri olmayan bizim gibi iki insânı tasdîq mi edeceğiz}?!

48. *Bu sebeble o ikisini yalanladılar ve sonunda* {suda boğulmak sûretiyle} *helâk edilenlerden oldular.*

49. *Andolsun ki Biz,* {İsrâîloğulları dalâletten kurtulup} *hidâyet bulsunlar diye Mûsâ'ya kitâbı* {yani, Tevrât'ı} *verdik.*

Çünkü Tevrât, Fir'avn ve qavminin helâkından sonra inmiştir.

50. {Ve Biz} *Meryem oğlunu da, anasını da* {yani, Îsâ ve annesi Meryem'i de} *birer âyet* {yani, İsrâîloğulları'na birer ibret} *kıldık* {–çünkü Meryem beşer eli değmeden gebe kalmış ve onun oğlu da babasız olarak yaratılmıştır–} *ve onları* {Arz-ı Muqaddes'te} *bir rabve'de* {yani, Şam topraklarındaki Dımaşk'ta Ĝota denilen yerde –"rabve", tümsek, yerde yüksekçe olan kısım demektir–} *ve akarsuyu olan bir karâr yerinde* {yani, rahatlıkla yerleşebilecekleri bir mekânda} *barındırdık.*

51. *Ey rasûller* {yani, ey Muhammed}! *Tayyibâttan* {yani, helâl rızqlardan} *yeyin ve sâlih amel işleyin, çünkü Ben yaptıklarınızı elbette çok iyi bilenim.*

52. *Ve gerçekten sizin bu ümmetiniz, tek bir ümmettir* {yani, sizin izlemekte olduğunuz bu millet: İslâm milleti tek bir millettir. –Önceki nebîler de, Allâh'ın bu sûrede söz konusu ettiği azâbdan kurtarılmış mü'minler de bu millet üzere idiler–}. *Ben de sizin Rabbinizim; o hâlde yalnız Bana ittiqâ edin* {yani, ihlâsla Bana ibâdet edin}.

53. *Ama onlar emrlerini* {yani, kendi aralarında uygulamakla emrolunduklarını dînlerini} *zubur ettiler* {yani, parçalara ayırdılar}...

Nitekim Allâh, *Bana demir zuberini* {yani, kütlelerini, parçalarını} *verin...* (Kehf, 18/96) buyurmaktadır.

...*Fırkalara ayrıldılar* {böylelikle yahûdî, sâbii, mecûsî ve daha başka çeşitli hiziblere ayrılıp bölük bölük oldular}. *Her hizib ellerinde bulunandan dolayı memnundur* {yani, her fırka sâhib oldukları dînlerinden hoşnud bulunmaktadır}.

Sonra Mekke kâfirlerini söz konusu ederek Allâh Nebî'ye hitâben şöyle buyurmaktadır:

54. *Şimdi sen onları bir süreye kadar gamreleri içinde bırak* {yani, Bedir'de canlarını alıncaya kadar gafletleri içerisinde terk et}.

55-56. *Zannederler mi ki Biz kendilerine mal ve oğullar ile yardım etmekle* {yani, mal ve oğullar vermekle} *iyilikleri* {yani, mal ve ev-

lâdı} *kendilerine* {Allâh nezdinde değerli oldukları için} *çabucak ulaştırıyoruz. Hayır onlar* {kendilerine vermiş olduğumuz mal ve evlâdların bir şerr olduğunun} *farkında değiller.* {Onlara mühlet vermemiz, ancak günâhlarını arttırmaları içindir (Âl-i İmrân, 3/ 178)}.

Sonra Allâh mü'minleri söz konusu ederek şöyle buyurmaktadır:

57-60. *Şübhe yok ki Rabb'lerinin haşyetinden* {yani, azâbından} *müşfiq olanlar, Rabb'lerinin âyetlerine îmân* {yani, Qur'ân'ın Allâh'tan geldiğini tasdîq} *edenler, Rabb'lerine* {O'nunla birlikte başkasını ortak tutarak} *şirk koşmayanlar* {aksine Rabb'lerini tevhîd edenler}, *verdiklerini* {yani, sadaqalarını [zekâtlarını] ve hayrlı işlerini} *verirlerken qalbleri titreyenler* {yani, Allâh'ın azâbından korku duyanlar}, {bilirler ki} *muhakkak onlar* {âhirette} *Rabb'lerine dönecekler dir.* {Bu sebeble bilgi üzere amel ederler. O da amellerinin karşılığını verir. İşte mü'min bu şekilde Allâh'tan, O'nun haşyetinden korkarak infâq ve tasadduq eder}.

Sonra Allâh onların niteliklerini zikretmektedir:

61. *İşte bunlar hayrlarda yarışırlar* {yani, bu âyette onların yaptıkları zikredilen sâlih amellerde birbirleriyle yarışırlar} *onlar bu işler de* {yani, yarıştıkları hayrlı işlerde} *ellerini çabuk tutanlardır.*

62. *Kimseye vüs'atinden fazlasını teklif etmeyiz* {yani, kimseyi tâqatinden fazla bir amel ile yükümlü tutmayız}. *İndimizde* {yaptıkları amellerin bulunduğu} *hakk ile konuşan bir kitâb* {yani, levh-i mahfûz} *vardır. Onlara* {amelleri husûsunda} *zulmedilmez.*

63. *Bilakis onların* {yani, kâfirlerin} *qalbleri bundan* {yani, bu Qur'ân'a îmân etmekten} *yana bir ğaflet içindedir* {yani, ondan habersizdir}. *Onların bundan başka amelleri de vardır* {yani, bu âyette ve ilk âyette mü'minlerin işledikleri zikredilen sâlih amellerin dışında sâlih olmayan kötü amelleri de vardır}. *Onlar bunları işlerler* {yani, onlar bu kötü amelleri yaparlar. -Levh-i mahfûzda onların bu amelleri işleyecekleri tesbit edilmiştir. Bu amelleri işlemeleri kaçınılmazdır-[514]}.

64. *Nihâyet onların mütref olanlarını* {yani, zenginlerini ve zorbala-

514 Bu, yanlış-sakat bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)

rını} *azâb* {yani, Bedir'de öldürülmeleri sûreti} *ile aldığımızda, hemen feryadı basarlar* {yani, üzerlerine azâb inince bağıra-çağıra Allâh'a yönelirler}.

Allâh ise şöyle buyurur:

65. *Bugün feryad etmeyin* {yani, bağırıp çağırmayın}, *çünkü tarafımızdan size yardım olunmaz* {yani, tarafımızdan korunmazsınız, siz Bedir'de öldürüldükten sonra da azâba uğratılacaksınız}.

66. *Âyetlerim* {yani, Qur'ân} *size* {yani, Mekke kâfirlerine} *okunuyordu da topuklarınız üstünde gerisin geri dönüyordunuz* {yani, Qur'ân'ı yalanlayarak ona îmân etmekten kaçıyordunuz}.

Sonra onları şöyle nitelendirmektedir:

67. *Onunla büyükleniyordunuz* {yani, Beyt-i Harâm'ın ehli olduğunuz için Harem bölgesinde kendinizi emniyette görüyordunuz}. *Geceleyin hecr ediyordunuz* {yani, geceleyin bâtıl konuşuyordunuz} {ve orada emniyet içerisinde bulunuyor, fakat Qur'ân'dan uzak duruyor, ona îmân etmiyordunuz}.

Bu buyruk, Ebû Tâlib'e mürâcaat eden Kureyş'in ileri gelenleri hakkında inmiştir.

68. *Onlar o sözü düşünmediler mi* {yani, Qur'ân-ı Kerîm'e dikkatle kulak vermediler mi}? *Yoksa bunlara, önceden gelip geçen atalarına gelmeyen birşey mi geldi?* {Yani, kendilerinden önceki atalarına uyarılar geldiği gibi, Mekkelilere de uyarılar gelmiştir}.

69. *Yoksa onlar rasûllerini* {yani, siması ve nesebiyle Muhammed'i} *tanımadılar da onun için mi o'nu inkâr ediyorlar?* {inkârları, o'nu tanımadıklarından değil, çünkü o'nu tanıyorlar}.

70. *Yoksa, "Onda* {yani, Muhammed'de} *bir cinnet vardır" mı* {yani, bir delîlik vardır"} *diyorlar? Bilakis o* {Muhammed} *kendilerine hakkı* {yani, tevhîdi} *getirmiştir. Hâlbuki onların çoğu hakktan* {yani, tevhîdden} *hoşlanmıyor.*

71. *Eğer hakk onların hevâlarına tâbi olsaydı* {yani, Allâh Mekke kâfirlerinin hevâlarına uyarak zâtıyla birlikte bir ortak var etmiş olsaydı}, *gökler ile yer ve içlerinde bulunanlar* {yani, içlerinde bulunan bütün mahlûqât} *fesâda uğrardı* {yani, helâk olur giderdi}. *Hayır, Biz onlara zikrlerini* {yani, şereflerini: Qur'ân-ı Kerîm'i}

verdik. Fakat onlar zikrlerinden {yani, Qur'ân-ı Kerîm'den} *yüz çeviricidirler* {yani, ondan yüz çeviriyor, ona îmân etmiyorlar}.

72. *Yoksa* {ey Muhammed} *sen onlardan* {Qur'ân-ı Kerîm'e îmân etmeleri karşılığında/ettikleri taqdîrde} *bir ücret mi istiyorsun?! Rabbinin haracı* {yani, vereceği ecr [ücret/mükâfât]} *daha hayrlıdır* {yani, onların verecekleri haractan [ücretten] daha hayrlıdır ve daha üstündür} *ve O* [*Allâh*] *rızq verenlerin en hayrlısıdır.*

73. *Sen onları kuşkusuz ki sırât-ı mustaqîme* {yani, hiçbir eğriliği bulunmayan İslâm'a} *da'vet ediyorsun.*

74. *Muhakkak ki âhirete îmân* {yani, ölümden sonra dirilişi tasdîq} *etmeyenler, sırâttan* {yani, doğru dînden} *sapanlardır* {yani, uzaklaşanlardır}.

75. *Eğer Biz onlara merhamet edip, içinde bulundukları sıkıntılarını* {yani, Mekke'de yedi yıl boyunca süren kıtlık sebebiyle kendilerine isâbet eden açlıklarını} *açarsak* [*kaldırsak/giderirsek*],...

Çünkü onlar, *Rabbimiz! Üzerimizden azâbı aç* [*kaldır/gider*]. *Kuşkusuz biz îmân edeceğiz* (Duhân, 44/12) demişlerdi. Onların bu sözü boyun eğmek değildi, tevbe de değildi; sırf bir yalandı. Tıpkı Fir'avn ve qavminin Mûsâ'ya, *Andolsun bu azâbı üzerimizden açacak* [*kaldıracak/giderecek*] *olursan, kuşkusuz sana îmân edeceğiz* (A'râf, 7/134) derken yalan söyledikleri gibi.

Allâh Mekke kâfirlerinin durumunu haber vererek buyuruyor ki:

...onlar yine tuğyânları içinde şaşkınlıklarına devâm ederler {yani, sapıklıkları içerisinde kalmaya devâm eder ve onda gider gelirler, îmân etmezler}.

76. *Andolsun ki onları azâb* {yani, açlık} *ile aldığımız hâlde yine de Rabb'lerine itâ'atle boyun eğmediler* {yani, Rabb'lerine boyun eğerek teslîm olmadılar}, *yalvarıp yakarmadılar* {yani, Allâh'a du'â etmek istemediler}.

77. *Nihâyet üzerlerine şiddetli bir azâb kapısı* {yani, açlık} *açtığımızda* {yani, üzerlerine saldığımızda}, *o zamân onun içinde şaşkın ve ümîdsiz kalıverirler* {yani, hayrdan ve rızqtan yana ümîdlerini keserler}.

Benzeri bir buyruk da Rûm sûresi'ndedir (49. âyet).

78. *Size kulak, gözler ve qalbler inşâ eden* {yani, yaratan} *O'dur.* {Siz

bu ni'metlere} *ne kadar az şükrediyorsunuz* {yani, bu ni'metlerin Rabbine şükretmiyor, O'nu tevhîd etmiyorsunuz}.

79. *Sizi yeryüzünde yaratıp yayan O'dur.* {Âhirette} *O'na haşredileceksiniz.*

80. {Ölüleri} *dirilten ve* {hayâtta olanları} *öldüren O'dur. Gece ve gündüzün değişmesi O'nundur. O hâlde aqletmez misiniz* {yani, O'nun gördüğünüz san'atı üzerinde ibretle düşünüp Rabbinizi tevhîd etmez misiniz}?

81. *Aksine bunlar da öncekilerin dedikleri gibi dediler* {yani, şu Mekke kâfirleri de geçmiş ümmetlerin söyledikleri gibi söylediler}.

82. {Sorup öğrenmek için değil, hayret ve inkâr amacıyla} *dediler ki: "Ölüp toprak ve kemik olduğumuz zamân, gerçekten biz ba's olunacak mıyız?"*

83. *"Andolsun ki biz de, babalarımız da bundan önce bununla* {yani, ba's [ölümden sonra diriliş] ile} *tehdid olunmuş idik. Bu* {Muhammed'in söylediği}, *ancak evvelkilerin esâtîridir"* {yani, öncekilere dâir anlatılan sözler ve onların yalanlarıdır}.

84. {Mekke kâfirlerine} *de ki: "Yer ve onun içindekiler* {yani, onun içinde bulunan yaratıklar} *kimindir?"* {Allâh'ın tevhîdini inkâr etmeleri üzerine bu soruyu sorması emredildi.} *Eğer* {onları kimin yarattığını} *biliyorsanız (söyleyin bakalım)."*

85. *Onlar, "Allâh'ındır" diyeceklerdir. Sen de de ki: "O hâlde* {Allâh'ın tevhîdi husûsunda} *tezekkür etmez misiniz"* {ve böylelikle O'nu tevhîd etmez misiniz}?

86. {Onlara} *de ki: "Yedi göğün ve büyük arşın rabbi kimdir?"*

87. *"Allâh'ındır" diyeceklerdir. De ki: "O hâlde ittiqâ* {yani, Allâh'a ibâdet} *etmez misiniz?"*

88. *De ki: "Her şeyin melekûtu* {yani, yaratılması} *elinde bulunan, himâye eden fakat Kendisine karşı kimsenin himâye altına alınmasına imkân tanımayan* {yani, Kendisi eman verdiği hâlde, O'na karşı kimseye eman verilemeyen} *kimdir? Eğer biliyorsanız."*

89. *Onlar, "Allâh'ındır" diyeceklerdir. De ki: "Öyle ise* {O'nun her şeyi yarattığını ikrar ve itiraf ettiğiniz hâlde} *nasıl sihrleniyorsunuz"* {da Allâh'ın ortaksız, bir ve tek olduğunu inkâr ediyorsunuz}?

Allâh, Kendisine şirk koştuklarından ötürü onları yalanlayarak şöyle **buyurmaktadır:**

90. ***Hayır, Biz onlara hakkı*** **{yani, tevhîdi}** *verdik. Onlar ise,* {"Melekler Allâh'ın kızlarıdır" derken} *mutlaka yalancıdırlar.*

91. ***Allâh*** {meleklerden} ***hiçbir evlâd edinmedi. Onunla birlikte herhangi bir ilâh*** {yani, ortak} ***da yoktur.*** {Eğer O'nunla birlikte bir ilâh bulunsaydı,} *o taqdîrde her bir ilâh yarattığını alır gider, kimisi kimisine üstünlük sağlardı* {yani, dünyâ hükmdarlarının yaptığı gibi biri diğerini kahredip yenik düşürmenin yollarını arardı}...

Sonra onların söylediklerinden zâtını tenzîh ederek buyuruyor ki:

...***Allâh*** *onların niteleyegeldiklerinden* {yani, "Melekler Rahmân'ın kızlarıdır" şeklindeki sözlerinden} *münezzehtir.*

92. *O ğaybı* {yani, ğayb olan geçmiş şeyleri} *ve şehâdeti* {yani, olacakları} *bilendir. Şirk koşmalarından* {yani, "Melekler Allâh'ın kızlarıdır" sözlerinden} *çok yücedir* {yani, pek üstündür}.

93. *De ki: "Rabbim! Eğer onların tehdid olundukları şeyi* {yani, azâbı: Bedir'de öldürülmelerini} *bana göstereceksen,*

Nebî, Mekke kâfirlerine beddu'â etmek istemişti.

94. *"o hâlde beni o zâlimler topluluğu arasında kılma Rabbim."*

95. *Biz onları tehdid edegeldiğimizi* {yani, azâbı} *sana göstermeye elbette qâdiriz.*

Sonra Allâh, eziyetlere sabretmesi için Nebî'yi teselli ederek şöyle buyurmaktadır:

96. *Sen kötülüğü en güzel olan ile sav...*

Âyet, Nebî ile Ebû Cehl –Allâh'ın la'neti üzerine olsun– hakkında, onun Nebî'ye karşı câhilce davranması üzerine inmiştir.

...*Biz onların ne ile nitelendirmekte olduklarını* {yani, onların yalanlamalarını} *çok iyi biliyoruz.*

Sonra Cenâb-ı Hakk, şeytândan Allâh'a sığınmasını emrederek şöyle buyurmaktadır:

97-98. *Ve de ki: "Rabbim! Şeytânların vesveselerinden, kışkırtmalarından* {yani, Ebû Cehl husûsunda şeytânlardan} *Sana sığınırım. Rabbim! Yanımda hazır olmalarından da sana sığınırım."*

99. *Onların* {yani, kâfirlerin} *her birine ölüm geldiğinde* {yani, ölüm meleğini gördüğünde} *der ki: "Rabbim! Beni* {dünyâya} *döndür."*

Dili tutulur ve ölümden önce yaptığı kötülükleri görür. Bu hâlde rezîl-rüsvâ edici hâlleriyle karşılaşınca, sâlih amel işlemek üzere dünyâya döndürülmeyi ister. İşte, *Rabbim! Beni döndür* buyruğu bunu anlatmaktadır.

100. *"Belki geride bıraktığımda sâlih amel işlerim"* {yani, îmân ederim}.

Ancak Allâh şöyle der:

...*Hayır* {dünyâya geri döndürülmeyecektir}...

Sonra yeni bir cümle ile şöyle buyurmaktadır:

...*Kuşkusuz bu* {yani, "Rabbim beni geri döndür" sözü}, *onun söylemiş olduğu bir sözden ibârettir. Onların önlerinde* {yani, ölümden sonra} *ba's olunacakları* {yani, ölümden sonra haşredilecekleri} *güne kadar bir berzah* {yani, belli bir süre} *vardır.*

101. *Sûra* {ikinci defa} *üfürüldüğü zamân, o gün aralarında neseb* {yani, aralarında amca, amca oğlu, kardeş, kardeş oğlu ve buna benzer bir akrabalık} *olmayacaktır. Birbirlerini de sormazlar* {yani, hiçbir candan dost ve arkadaş, arkadaşını sormaz}.

102. *Kimlerin mîzânları* {sâlih amel ile} *ağır gelirse* {ki, mîzânları ağır gelenler mü'minlerdir}, *işte onlar felâh bulanların* {yani, umduklarını elde edenlerin} *ta kendileridir.*

103. *Kimlerin de mîzânları hafîf gelirse* {ki, mîzânları hafîf gelenler kâfirlerdir}, *işte onlar kendilerini zarara uğratanlardır* {yani, aldatanlardır}. *Cehennemde* {ölmemek üzere} *hâlidlerdir.*

104. *Onların yüzlerini ateş yalar* {yani, kavurur}; *orada kâlihlerdir* {yani, azı dişlerini örtemeyecek şekilde üst dudakları gerilip çekilmiş, yüzleri asık, alt dudakları da karınlarına değecek, dişleri ağızlarından dışarıya fırlamış olacaktır}.

Mekke kâfirlerine şöyle denilecek:

105. *Âyetlerim* {yani, bugüne ve bugünde başınıza geleceklere dâir Qur'ân-ı Kerîm} *size okunmuyor muydu ve siz onları yalanlamıyor muydunuz?*

Benzeri bir buyruk Zümer sûresi'ndedir (71. âyet).

106. *Derler ki: "Rabbimiz!* {Hakkımızda yazmış olduğun} bedbahtlığımız bize gâlib geldi ve biz {hidâyetten uzaklaşmış} *dalâlet içinde bir topluluk idik"...*

107. *..."Rabbimiz! Bizi buradan* {yani, cehennem ateşinden} *çıkar. Eğer* {küfre ve tekzîbe/yalanlamaya} *dönersek, kuşkusuz biz zâlimleriz."*

108. *Buyurur ki: "Yıkılın içerisine* {yani, cehennem ateşinde küçülmüş olarak kalın}, *Bana söz söylemeyin."*

109. *"Gerçek şu ki,* {mü'min} *kullarımdan, "Rabbimiz! Îmân ettik* {yani, tevhîdi tasdîq ettik}, *bize mağfiret ve rahmet buyur, Sen rahmet edenlerin hayrlısısın" diyen bir topluluk vardı."*

110. *"Siz onları alaya aldınız"...*

Kureyş kâfirlerinden Ebû Cehl, Utbe, Velîd, Ümeyye ve benzerleri, Nebî'nin Habbab, Ammâr b. Yâsir, Bilâl-i Habeşî, Ebû Huzeyfe'nin azadlısı Sâlim gibi faqîr ashâbıyla alay ediyor, onlara gülüyor, onları küçümsüyorlardı.

..."Nihâyet onlar size Beni zikretmeyi unutturdu {yani, onlarla alay ettiğiniz için Qur'ân'a îmânı terk ettiniz}. {Ey Kureyş kâfirleri!} *Siz onlara* {yani, faqîr mü'minlere} *gülüyordunuz"* {yani, onlarla alay ediyordunuz}.

Benzeri bir buyruk da Sâd sûresi'nde (63. âyet) geçmektedir.

111. *"İşte onları* {yani, faqîr Arabları ve köleleri sizin işkence ve alaylarınıza} *sabrettikleri için bugün* {âhirette} *mükâfâtlandırdım. Onlar fevz bulanlardır"* {yani, kurtulanlardır}.

112. {Allâh kâfirlere} *diyecek ki: "Arzda* {yani, dünyâda: qabirlerde} *kaç yıl kaldınız?"*

113. *Onlar derler ki: "Bir gün yâhûd bir günün bir bölümü eğlendik"...*

Kabirlerinde kaldıkları süreyi azımsayacaklar ve bu sürenin ancak bir gün yâhûd bir günün bir bölümü olduğunu zannedeceklerdir. Sonra kâfirler, Allâh'a ya da başkasına diyecekler ki:

..."Sayanlara sor" {yani, ölüm meleğine ve yardımcılarına bunun hesâbını sor}.

114. *Diyecek ki: "Siz* {qabirlerinizde} *ancak az bir süre eğlendiniz; eğer gerçekten bilmiş olsaydınız"* {o zamân ancak pek az bir süre kal-

mış olduğunuzu da bilecektiniz. Fakat siz qabirlerde ne kadar kaldığınızı/kalacağınızı bilmiyordunuz}...

115. ...*"Acaba siz Bizim sizi abes yere* {yani, herhangi bir maksad gözetmeden, kâfir olsanız bile azâb etmemek üzere oyun olsun diye boş yere} *yarattığımızı ve sizin* {âhirette} *Bize döndürülmeyeceğinizi mi zannettiniz?"*

116. *Melîk ve hakk olan Allâh'ın şânı yücedir* {yani, O boş ve eğlence olsun diye birşey yaratmış olmaktan yücedir, münezzehtir. Mutlaka gerçekleşecek bir maksad için yaratmıştır}...

Sonra yüce Rabbimiz, şânı yüce ve mübârek zâtını tevhîd ederek şöyle buyurmaktadır:

...*O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Kerîm arşın Rabbi O'dur.*

117. *Kim buna dâir bir burhânı* {yani, küfre dâir bir hücceti/delîli} *bulunmaksızın Allâh ile birlikte başka bir ilâha du'â ederse* {yani, Allâh ile birlikte başka bir ilâhın bulunduğunu söylerse}, *onun hesâbı ancak Rabbinin katındadır* {yani, qıyâmet günü onun ileri sürecek bir mazereti yoktur}. *Gerçek şu ki kâfirler iflâh olmaz* {yani, kâfirlerin cezâsı iflâh olmamaktır: Rabbi huzûrunda âhirette mutlu olmayacaklardır}.

118. *Ve de ki: "Rabbim!* {Günâhlarımı} *mağfiret ve rahmet buyur. Zâten Sen merhamet edicilerin en hayrlısısın"* {yani, Allâh'ın kullarına merhameti, diğer merhamet edenlerden hiç kuşkusuz daha ileri ve daha hayrlıdır}.

24. NÛR SÛRESİ

MEDENÎ, 64 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *(Bu) bir sûredir* {yani, bir farîza ve bir hükmdür}. *Onu Biz indirdik ve farz kıldık* {yani, beyân ettik}. *Onda apaçık âyetler indirdik* {yani, onda Qur'ân'dan apaçık âyetler indirdik. –Bu âyetler onun haddlerini, emir ve nehiylerini açıklamaktadır–}; *ki tezekkür edesiniz* {yani, ondaki haddlere ve nehiylere uyasınız}.

2. {Eğer muhsan değillerse[515]} *zinâ eden dişi ile zinâ eden erkeğin her birine yüzer celde vurun...*

Erkeğe celde, üzerinde bir izar [belden aşağısını örten elbise] bulunduğu hâlde doğrudan tenine vurulur. Kadına celde ise, üzerinde gömleği [üst elbisesi] bulunduğu ve oturduğu hâlde vurulur.

...Allâh'ın dîni husûsunda her ikisine de acıyacağınız tutmasın {yani, onlara Allâh'ın haddlerini uygulamanızı engelleyecek şekilde Allâh'ın emri husûsunda onlara karşı yumuşaklık göstermeyin}. *Eğer Allâh'a ve* {amellerin karşılıklarının verileceği} *âhiret gününe îmân ediyorsanız* {haddleri uygulamamazlık etmeyin}. *Mü'minlerden bir tâife de* {yani, iki erkek ve daha fazlası da} *azâblarına* {yani, onlara celde vurulmasına} *tanık olsunlar* {ki, bu onlar için ibretli bir cezâ, mü'minler için de bir öğüt olur}.

[el-Ferrâ dedi ki: "*Tâife*, bir ve yukarısı hakkında kullanılır."[516]]

3. *Zinâ eden bir erkek* {yani, kitâb ehlinden zinâkâr kişi}, *ancak* {kitâb ehlinden} *zinâ eden yâhûd* {kitâb ehlinden olmayıp, Arablardan} *müşrik bir kadını nikâh edebilir...*

Bundan kasıd ise, ücret karşılığı açıkça zinâ yapan câriyelerdir. Amr b.

---

515 Allâh Teâlâ, evli-bekâr, erkek-kadın ayrımı yapmaksızın, zinânın cezâsını yüz celde olarak belirlediği hâlde, sonrakiler birtakım rivâyetlere dayanarak Allâh'ın hükmünü bekârlara tahsîs etmiş, evliler için ise rivâyetlerden hareketle yeni bir cezâ icad etmişler: recm [taşlayarak öldürmek]. (Redaktör: E.Ö)

516 Bu cümle, Muqâtil b. Süleymân'a âit değil, râvîlerden birinin –Ferrâ'dan naklen– ilâvesidir. (Redaktör: E.Ö)

Umeyr el-Mahzûmî'nin câriyesi Umm Şerîk, Ebu's-Sa'îd b. Anid'in (bazı nüshalara göre Âid ve Âiz şeklindedir) câriyesi Umm Mehzûl, Zemaa b. Esved'in câriyesi Şerîfe, Suheyl b. Amr'ın câriyesi Cellâle, Hişâm b. Amr'ın câriyesi Kureybe, Abdullâh b. Hatal'ın câriyesi Ferşa, Safvan b. Ümeyye'nin câriyesi Umm Uleyt/Alîd (bir nüshaya göre Galiz); el-Âs b. Vâil'in câriyesi Hanne el-Kıbtiyye, Abdullâh b. Ubeyy'in câriyesi Umeyme, Abdullâh b. Nufeyl'in câriyesi Ümeyye kızı Museyke bunlardandır. Bu kadınların her biri zinâkâr olduğunun bilinmesi için baytarın bayrağı gibi kapısına bir bayrak dikmişti.

(Buyruğun nüzûl sebebine gelince,) mü'minlerden bazıları Medîne'de Nebî'den bunlarla evlenmek izn istemişler ve demişlerdi ki: "Onlarla evlenmek için bize izn ver, çünkü bunlar Medînelilerin en varlıklı kadınları ve en cömertleridir. Medîne'de ise fiyatlar pahalı, ekmek azdır. Biz de açlıktan sıkıntı çekiyoruz. Allâh bize hayr ihsân ederse biz de onları boşar, mü'min hanımlarla evleniriz." Bunun üzerine Allâh, *Zinâ eden erkek ancak zinâ eden veya müşrik olan bir kadını nikâh edebilir* buyruğunu indirdi.

> *...Zinâ eden kadını da ancak zinâ eden yâhûd müşrik olan bir erkek nikâhlayabilir. Böylesi* {yani, zinâ eden kadınlarla evlenmek} *mü'minlere harâm kılınmıştır.*

4. *Muhsan hanımlara* {yani, mü'minlerin hanımlarına} {"zinâ ettiler" diye} *iftira edenlere, sonra* {bu sözlerine dâir erkeklerden} *dört şâhid getiremeyenlere seksener celde vurun* {zinâ iftirası atana orta yollu celde vurulur} *ve şâhidliklerini ebediyyen* {yani, hayâtta kaldıkları sürece} *kabûl etmeyin. Onlar fâsıqların* {yani, iftiraları sebebiyle isyân etmiş olanların} *ta kendileridir.*

Sonra Allâh istisnâda bulunarak şöyle buyurmaktadır:

5. *Ancak bundan* {yani, iftirada bulunduktan} *sonra tevbe edenler ve* {amellerini} *ıslâh edenler müstesnâ* {yani, onlar fâsıq değildirler}. *Şübhesiz Allâh* {onların iftira günâhlarını bağışlayan} *ğafûrdur,* {onlara karşı merhametli olan} *rahîmdir.*

Ensâr'dan Asım b. Adiy, Cum'a günü hutbede bu iki âyeti okuyan Nebî'ye dedi ki: "Allâh için sana fedâ olayım. Eğer bizden bir adam karısının üzerinde başka bir adamı görecek olur da bunu açıklarsa, ona seksen celde vurulacak, müslümanlar arasında şehâdeti ebediyyen kabûl olunmayacak, müslümanlar ona fâsıq diyecekler. Böyle bir durumda bir kimse nasıl dört şâhid bulabilsin?! Nasıl gidip dört şâhid arasın?! O zamâna kadar adam işi-

ni bitirir." Bunun üzerine şu âyetler, *–Eşlerine* {zinâ} *isnâd eden...* âyetinden, *Eğer o doğru söyleyenlerden ise Allâh'ın ğazabının kendi üzerine olmasını dilemesidir* âyetine kadar– nâzil oldu:

6. *Eşlerine zinâ isnâd edip kendilerinden başka şâhidleri de bulunmayanların her birinin* {yani, kocanın} *şâhidliği dört defa: Kendisi muhakkak doğru söyleyenlerdendir diye Allâh adına şehâdet etmesidir.*

7. *Beşincisinde de, eğer yalancılardan ise Allâh'ın la'neti üzerime olsun diye şehâdet eder.*

8. *Kadının, "Billâhi o muhakkak yalancılardandır" diye dört defa şâhidlik etmesi, o zevceden azâbı* {bu şehâdeti yaptıktan sonra haddi} *savar* {yani, uzaklaştırır}.

9. *Beşincisinde de, Eğer o* {yani, kocası} *doğru söyleyenlerden ise Allâh'ın ğazabının kendi üzerine olmasını dilemesidir.*

La'netleşen karı-koca birbirlerinden ayrılırlar ve ebediyyen bir araya gelemezler. Eğer kadın kocasının doğru söylediğini kabûl ederse, la'netleşme yapılmaz. Kocası onunla gerdeğe girdikten sonra cimâ etmiş ise, kadın recm edilir ve kocası ona mirâsçı olur. Eğer onunla cimâ etmemişse, kadına yüz celde vurulur ve onun karısı olarak kalmaya devâm eder.

Şâyet koca la'netleşmeyi bitirmeden önce sözünden dönecek olursa, ona 80 celde vurulur ve (zinâ isnâd ettiği kadın) karısı olarak kalmaya devâm eder.

10. *Eğer üzerinizde Allâh'ın lütf u rahmeti* {yani, ni'meti} *ve Allâh gerçekten* {tevbe edenlerin tevbelerini kabûl eden} *tevvâb ve* {sapasağlam mülâane hükmünü koyan} *hakîm olmasaydı?* {O taqdîrde hiç şübhesiz la'netleşenlerden kimin yalan söylediğini ortaya çıkartırdı}.

11. *O olmadık iftirada bulunanlar* {yani, o yalanı söyleyenler} *sizden bir topluluktur. Siz bunu kendiniz için kötü birşey sanmayın* {çünkü siz hakkınızda söylenen eziyet verici sözlerden dolayı ecr alırsınız}. *Bilakis o sizin için* {işi sağlamca araştırmak ve öğüt almak ile emrolunduğunuzdan ötürü} *hayrlıdır. Onlardan her birinin kazandığı günâh* {–Âişe ile Savfan b. el-Muattal es-Sülemî hakkında daldığı kadarıyla–} *kendisinindir. Aralarında sözün en büyüğünü söyleyene ise* {yani, bu olmadık iftirada bulunanlar

arasında münâfıqların başı Abdullâh b. Ubeyy'e –ki "Ne Âişe ondan temiz kurtulabildi, ne de o Âişe'den temiz kurtulabildi" diyendir–} *çok büyük* {yani, çok çetin} *bir azâbı vardır.*

Bu âyet-i kerîmeden anlaşılıyor ki: Toplumda işlenen bir günâhta bütün müslümanlar için bir ibret vardır. Bu günâh ile ilgili olarak bir fiil yapan, açık veya üstü kapalı bir söz söyleyen, onu beğenen yâhûd ondan hoşlanan kimse o günâha ortaktır. Sözün en büyüğünü söyleyen, yani günâhı bizzat işleyen kimsenin ise Allâh nezdinde günâhı daha büyüktür ve asıl sorgulanacak kişi odur. Müslümanlar arasında işlenen günâhtan, tanık olduğu hâlde hoşlanmayan kişi tanık olmamış gibidir. Tanık olmadığı hâlde işlenen günâhtan râzı olan kimse ise tanık olan kişi gibidir.

Sonra Allâh, Âişe (r.anha) hakkında söze dalanlara öğüt vererek şöyle buyurmaktadır:

12. *Onu* {yani, Âişe ile Safvân hakkındaki iftirâyı} *işittiğinizde, mü'min erkekler ve mü'min kadınlar* {–çünkü aralarında Cahş kızı Hanne de vardı–}, *kendileri hakkında hayr zannda bulunmalı* {yani, bunu yalanlamalı} *değiller miydi?* {Onların böyle birşey yapmadıklarını düşünmeli ve} *"Bu apaçık bir ifktir" demeli değiller miydi* {Niçin "Bu bir iftiradır, apaçık bir yalandır" demediler}?

Sonra Âişe'ye (r.anha) iftirada bulunanları söz konusu ederek şöyle buyurmaktadır:

13. *Buna dâir* {yani, iftira hakkında} *dört şâhid getirmeli değiller miydi?* {Dört} *şâhid getiremediklerine göre onlar Allâh indinde/nezdinde* {sözlerinde: Âişe'ye attıkları iftirada} *yalancıların ta kendileridir.*

14. *Eğer dünyâ ve âhirette Allâh'ın size lütf u rahmeti* {yani, ni'meti} *olmasaydı, içine daldığınızdan ötürü* {yani, söylediğiniz iftiralar sebebiyle} *size elbette büyük bir azâb* {yani, söylediklerinizden ötürü dünyâda ve âhirette büyük bir cezâ} *dokunurdu.*

Buyrukta taqdîm vardır.

15. *O zamân siz o sözü birbirinizin dilinden alıp duruyordunuz* {yani, biriniz diğerinden nakledip rivâyet ediyordunuz}. *Hakkında hiçbir bilginizin olmadığı bir şeyi* {yani, söylediğiniz iftiranın hakk olduğunu bilmeksizin} *ağızlarınızla* {yani, dillerinizle} *söylüyordunuz. Bunu basit birşey sanıyordunuz* {yani, bu iftiranın

önemsiz bir günâh olduğunu zannediyordunuz}. *Hâlbuki o Allâh katında* {günâhı itibâriyle} *çok büyüktür.*

Sonra Allâh Âişe'nin (r.anha) durumu hakkında ileri-geri konuşanlara öğüt vererek şöyle buyurmaktadır:

16. *Bu sözü* {yani, iftirayı} *işittiğinizde, "Böyle söz söylemek bize yakışmaz* {yani, "Bizim bu husûsta konuşmamamız gerekir"}. *Seni tenzîh ederiz* {yani, niçin azîz ve celîl olan Rabbinizi isyândan tenzîh etmediniz}, *bu* {söylenen sözler} *büyük bir iftiradır" demeli değil miydiniz* {yani, niçin Sa'd b. Mu'az'ın (r.a) dediği gibi demediniz; çünkü Sa'd, Âişe'nin durumu ile ilgili söylenenleri işitince, "Seni tenzîh ederim, bu büyük bir iftiradır" demişti. Niçin siz de, "Seni tenzîh ederiz, bu büyük bir iftiradır" demediniz}?

Bühtân [iftira], "kişiyi şaşırtıp dehşete düşüren şey" demektir. Dolayısıyla olmadık bir şeyi iftira ederek ya da başka bir yolla söylemektir.

Sonra Âişe'nin (r.anha) durumu hakkında ileri-geri konuşanlara öğüt vererek şöyle buyurmaktadır:

17. *Bunun gibisine* {yani, zinâ iftirası atmaya} *ebediyyen dönmeyesiniz diye Allâh size öğüt verir, eğer mü'minler iseniz.*

18. *Allâh size âyetleri* {yani, emirlerini} *açıklıyor. Allâh alîmdir, hakîmdir.*

19. *Kuşku yok ki mü'minler arasında* {Safvân ile Âişe hakkında} *fuhşiyâtın* {yani, zinânın} *yayılmasını sevenlere* {yani, Âişe hakkında çıkan kötü dedi-kodulardan ötürü sevinenlere} *dünyâda da, âhirette de* {cehennem ateşi ile} *can yakıcı bir azâb vardır. Allâh bilir, siz bilmezsiniz.*

20. *Eğer Allâh'ın size lütf u rahmeti* {yani, ni'meti} *olmasaydı,* {Âişe hakkında söylediklerinizden ötürü sizi cezâlandırırdı} *ve eğer Allâh gerçekten raûf* {yani, size karşı şefkatli} *ve rahîm olmasaydı* {yani, sizi afvederek merhametini göstermemiş ve böylelikle Âişe'nin durumu sebebiyle sizi cezâlandırmayı terk etmemiş olsaydı (elbette sizi cezâlandırırdı)}.

21. *Ey o îmân edenler! Şeytânın adımlarını* {yani, Âişe'ye iftirayı size süslü ve güzel göstermesini} *izlemeyin. Kim şeytânın adımlarını izlerse şunu bilsin ki o, fuhşiyâtı* {yani, ma'siyet olan işleri} *ve münkeri* {yani, ma'rûf olmayan, uygun görülmeyen işleri} *emre-*

der. Eğer Allâh'ın üzerinizde lütfu ve rahmeti {yani, ni'meti} *ol-* ***masaydı, sizden hiçbir kimse ebediyyen tezekkî*** *etmezdi* {yani, hiç **kimsenin hâli düzelmezdi}**. ***Fakat Allâh dilediğini*** *tezkiye eder* **{yani, ıslâh eder}**. ***Allâh*** **{Âişe'nin sözlerini çok iyi işiten}** *semîdir,* **{onları çok iyi bilen}** ***alîmdir.***

22. ***Sizden fazîlet sâhibi*** **{yani,** varlıklı olan kimseler} *ile* {rızq i'tibâ- **riyle}** ***bolluk içinde bulunanlar*** {yani, Ebû Bekr es-Sıddîk} *yakın* ***akrabalara*** **{yani, Mıstah b. Usâse b. Abbâd b.** el-Muttalib b. Ab- **di Menâf'a –ki teyzesinin oğludur;** annesi de Ebû Cendel b. Neh- **şel kızı Esma'dır–}** ***ve miskînlere*** {çünkü Mıstah faqîr idi} *ve Allâh* ***yolunda hicret edenlere*** {çünkü Mıstah Medîne'ye hicret etmiş **muhâcirlerden idi}** ***infâq*** *etmemeye yemîn etmesinler, afvetsinler* **{yani, ilişmesinler}** ***ve*** *görmezlikten gelsinler* {yani, Mıstah'ı ba- **ğışlayıversinler}**. ***Allâh'ın*** *size* {yani, ey Ebû Bekr, sana} *mağfiret* ***etmesini sevmez misiniz? Allâh*** {büyük günâhları bağışlayan} *ğa-* ***fûrdur,*** {mü'minlere karşı merhametli} *rahîmdir.*

23. ***Şübhesiz*** {namus ve iffetlerini koruyan} *muhsan olan ve* {hayâ- sızlıklardan} ***haberi*** *olmayan mü'min* {yani, tasdîq eden} *kadın-* ***lara*** {yani, Âişe'ye} ***iftira*** *edenlere, muhakkak dünyâda ve âhiret-* ***te la'net edilmiştir*** {yani, dünyâda seksen celde ile azâba uğratıl- mışlar, âhirette de cehennem ateşiyle azâb olunacaklardır. –Âhi- rette azâba uğratılacak: cehennem ateşi ile azâb edilecek kimse, Abdullâh b. Ubeyy'dir; çünkü o bir münâfıqtır–}. *Onlar için pek* ***büyük bir azâb da vardır.***

Sonra Nebî Abdullâh b. Ubeyy'e, Hassan b. Sâbit'e, Mıstah'a ve Zeyneb bt. Cahş'a, Âişe'ye iftiraları dolayısıyla 80'er celde vurdurdu.

24. ***O gün onların dilleri, elleri ve ayakları yaptıklarını söyleyerek aleyhlerine şehâdet edeceklerdir.***

25. ***O gün*** {yani, âhirette} *Allâh onlara hakk olan dînlerini eksiksiz* ***verecektir*** {yani, adâletle onları hesâba çekecek, onlara zulmedil- meyecektir} *ve Allâh'ın apaçık hakkın ta kendisi olduğunu* {yani, adâletinin açık ve seçik bir şekilde gerçekleştiğini} *bileceklerdir.*

26. ***Habîsât*** {yani, kötü sözler} *habîsler* {yani, Âişe'ye iftira eden erkek ve kadınlar} ***için, habîsler de*** {yani, Âişe'ye iftira eden erkek ve ka- dınlar da} ***habîsât*** {yani, kötü sözler} *içindir. Tayyibât* {yani, güzel sözler} ***tayyibler*** {yani, güzel erkek ve kadınlar} *için* {–Allâh mü'-

min erkek ve kadınlar hakkında hayrlı zannda bulunan kimseleri kasdetmektedir–}, *tayyibler de* {yani, güzel erkek ve kadınlar da} *tayyibât* {yani, güzel sözler} *içindir. İşte onlar, o müfterilerin dediklerinden uzak olanlardır* {yani, Âişe'ye iftira eden o iftiracıların söylediklerinden uzaktırlar: onlar kötü ve çirkin sözlerden berîdirler}. *Onlar için bir mağfiret* {yani, onların günâhlarına bir bağışlanma} *ve kerîm bir rızq* {yani, cennette güzel bir rızq} *vardır.*

27. ***Ey o îmân edenler! Kendi evlerinizden başka evlere istînâs etmeden* {yani, izn almadan} *ve o ev halkına selâm vermeden girmeyin...***

İfâdede bir taqdîm vardır, yani, izn almadan önce selâmla söze başlayın demektir. Çünkü onlar câhiliyye döneminde birbirlerine, "Sabâhın yâhûd akşamın canlı olsun" derlerdi. İşte bu âyet nâzil oluncaya kadar aralarındaki tahiyyeleri [selâmlaşmaları] böyle idi.

...*Bu* {selâm ve izn istemek}, *sizin için daha hayrlıdır* {yani, iznsiz girmekten daha iyidir}. *Olur ki* {selâm verip izn istemenin sizin için hayrlı olduğunu} *tezekkür edersiniz* {ve bu emri yerine getirirsiniz. Böylece içerdeki ev halkı da gereken şekilde tedbirlerini alırlar}.

28. *Eğer onların* {yani, evlerin} *içinde kimseyi bulamazsanız, size* {girmek için} izn *verilinceye kadar oralara girmeyin. Eğer size, "Geri gidin" denilirse geri dönüp gidin* {insânların kapıları önünde oturmayın, dikilmeyin –çünkü onların birtakım ihtiyaçları vardır–}. *Bu* {yani, dönmek} *sizin için* {onların kapılarında oturup dikilmekten} *daha temizdir. Allâh sizin ne yaptığınızı* {yani, iznli ya da iznsiz girdiğinizi çok iyi bilen} *alîmdir.*

Sâhiblerinin izni olmaksızın bir eve giren kimseye, onun amellerini yazan iki melek, "Yazık sana, hem isyân ettin, hem eziyet ettin" yani, "Allâh'a karşı geldin, âile halkına da eziyet verdin" derler.

Evler hakkında selâm vermek ve izn istemek âyeti nâzil olunca Ebû Bekr es-Sıddîk Nebî'ye, "Peki yollarda bulunan ve içinde hiç kimsenin bulunmadığı Mekke ile Medîne ve Şam arasındaki evlerin [hanların] durumu nasıldır?" diye sordu. Bunun üzerine Allâh şu buyruğu indirdi:

29. *Oturulmayan* {yani, içinde kimse kalmayan} *ve içlerinde size âit bir metâ* {yani, soğuktan, sıcaktan korunmak gibi birtakım fay-

dalar} bulunan evlere {yani, han ve otellere} *girmenizde* size bir *günâh* **{yani, harec, sıkıntı}** *yoktur. Allâh açıkladıklarınızı* {yani, **dillerinizle açığa vurduğunuzu}** *da, gizlediğinizi de* {yani, qalblerinizde sakladığınızı da} *bilir.*

30. *Mü'min erkeklere söyle: Gözlerini sakınsınlar* {yani, bakılması helâl olmayan şeylerin tümünden gözlerini korusunlar}...

Bu buyruktaki "min" [den] edatı bir sıladır.

...*Ferclerini* {fuhşiyâttan} *korusunlar. Böylesi* {yani, gözlerin sakınması ve fercin korunması} *onlar için daha temizdir* {yani, gözlerini sakınmamaktan ve ferclerini korumamaktan daha hayrlıdır}. *Şübhe yok ki Allâh yaptıklarına* {yani, gözleriyle ve fercleriyle işlediklerinden haberdar olan} *habîrdir.*

31. *Mü'min kadınlara söyle: Gözlerini sakınsınlar* {(yani, bakılması helâl olmayan şeylerin tümünden gözlerini korusunlar –buradaki "min" [den] edatı bir sıladır–)}, *ferclerini korusunlar. Onlardan zâhir/açıkta olanlar* {yani, yüz, eller ve bilezik takılan yerler} *hâric zînetlerini* {yani, takı takılan bileklerini} *açmasınlar-göstermesinler. Başörtülerini yakalarının* {yani, göğüslerinin} *üzerinde darbetsinler. Zînetlerini göstermesinler* {yani, üzerlerinden cilbâbı kaldırmasınlar}; *zevclerine* {yani, kocalarına} *yâhûd babalarına yâhûd kocalarının babalarına yâhûd kendi oğullarına yâhûd kocalarının oğullarına yâhûd kendi kardeşlerine yâhûd kardeşlerinin oğullarına* {göstermeleri müstesnâ} *yâhûd kendi kadınlarına* {yani, bütün mü'min kadınlara} *yâhûd sağ ellerinin mâlik olduklarına* {yani, câriyelerine} *yâhûd kadınlara meyli* {yani, ihtiyacı} *olmayan* {kocamış yaşlı, erkekliği olmayan, hayaları burulmuş kimselerle benzerlerinden} *tâbi olanlara* {yani, kişinin köleleri dışında kendisiyle birlikte bulunup, arkasından giden bu kabilden kimselere} *yâhûd kadınların avret yerlerini henüz anlamayan* {yaşı küçük} *çocuklara müstesnâ* {yani, kadının bu âyette zikredilen kimselerin önünde üzerinden cilbâbı çıkarmasında ya da cilbâb ile örtünmemesinde bir sakınca yoktur}. *Gizledikleri zînetleri* {yani, halhalları[517]} *bilinsin diye ayaklarını yere vurmasınlar* {yani, ayaklarını bu şekilde hareket ettirmesinler}...

---

[517] Bizce bu, zayıf bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)

Çünkü ayağında halhal bulunan kadın, halhalın sesi duyulsun diye ayaklarını kasden yere vura vura yürürdü. İşte Allâh'ın, *Ayaklarını yere vurmasınlar* buyruğu buna işâret ediyor.

...{Bu sûrede söz konusu edilen işlediğiniz günâhlardan} *cümleniz Allâh'a tevbe edin ki ey mü'minler felâh bulasınız.*

32. *İçinizden evli olmayanlar* {yani, erkek yâhûd kadın hür olan mü'min bekârlar} *ile köle ve câriyelerinizden sâlih olanları* {yani, mü'min köle ve câriyelerinizi} *evlendirin,* {ki bu, gözü harâmdan daha çok korur, ferci de daha iyi muhâfaza eder}.

Sonra tekrar hürleri söz konusu ederek –buna göre âyette taqdîm vardır– şöyle buyurmaktadır:

...*Eğer onlar faqîr* {yani, evlenecek kadar elleri bol değil} *ise Allâh onları* {geniş olan} *lütfu ile zengin kılar* {yani, evlendikleri taqdîrde onlara bolluk verir}. *Allâh* {bütün mahlûqâtının ihtiyaçlarını karşılayan} *vâsidir,* {onları çok iyi bilen} *alîmdir.*

33. *Nikâh* {yani, evlenebilecek kadar genişlik} *bulamayanlar, Allâh lütfundan kendilerine zenginlik verinceye* {yani, rızq ihsân edip hür kadınlarla evlenebilecek hâle gelinceye} *kadar iffetlerini korusunlar* {yani, zinâdan uzak dursunlar. –Bir diğer görüşe göre de, câriyelerle evlenerek bunu gerçekleştirsinler–}. *Sağ ellerinizin mâlik olduklarından* {yani, köleleriniz arasından} *sizden yazışma isteyenler ile mükâtebede bulunun. Eğer onlarda bir hayr* {yani, mal} *olduğunu bilirseniz...*

Sonra Allâh, kölelikten kurtulmak isteyenlere yardımcı olmalarını şöylece emir buyurmaktadır:

...*Onlara Allâh'ın size verdiği maldan verin. Câriyeleriniz kendilerini korumak isterken* {yani, hayâsızlıktan uzak durarak iffetlerini korumak isterken} *dünyâ hayât'ın geçici metâını kazanmak için* {onların helâl olmayan kazançlarını ve zinâ yoluyla doğuracakları çocuklarını ele geçirmek maksadıyla} *onları biğâya* {yani, câriyelerinizi zinâya[518]} *zorlamayın. Kim onları* {zinâya} *zorlar-*

518 Bizce bu yorum, doğru değildir. Ashâb'ın, para kazanmak ya da doğuracakları çocuklara sâhib olmak için –Allâh'ın zinâyı harâm kılmış olmasına rağmen– câriyelerini zinâya zorladıkları nasıl düşünülebilir veya iddiâ edilebilir?! (Redaktör: E.Ö)

sa, şübhe yok ki Allâh onların zorlanmalarından dolayı {-Abdullâh b. Mes'ûd'un qırâ'atinde "onların" anlamına gelecek lâfız da vardır- günâhlarını bağışlayan} ***ğafûrdur,*** {onlara karşı merhamet gösteren} ***rahîmdir.*** {-Çünkü onlar zorlanmış kadınlardır-}.

34. ***Andolsun ki Biz size açıklayıcı âyetler*** {yani, helâle, harâma, hadlere, emre ve nehye dâir sûrenin başından bu âyete kadar açıklanan hükmler}, ***sizden önce geçmiş olanlardan misâller*** {yani, rasûllerini yalanlamış geçmiş ümmetlerin azâbına dâir sünnetler} ***ve muttaqîlere bir mev'ize*** {yani, öğüt} ***indirdik.***

35. ***Allâh göklerin ve yerin nûrudur*** {yani, Allâh göklerde ve yerde bulunanları doğru yola hidâyet edendir}...

Burada ifâde tamâm olmaktadır. Sonra Allâh Nebî'nin niteliklerini ve o'na dâir verilen bir misâli dile getirerek şöyle buyurmaktadır:

> ***...Onun*** {yani, Muhammed'in} ***nûrunun misâli*** {yani, babası Abdullâh b. Abdu'l-Muttalib'in sulbünde bulunduğu hâlde Muhammed'in nûrunun misâli}, ***içinde kandil bulunan*** {ve dışarıya açık bir pencere türünden değil de, duvar içinde bu maksadla bırakılmış bir yuva olan} ***bir kandil yuvasına benzer. O kandil de*** {tam anlamıyla berrak} ***bir cam içindedir...***

Burada "duvardaki boşluk"tan kasıd, Muhammed'in (s.a) babası Abdullâh'ın sulbü, "cam"dan kasıd Muhammed'in (s.a) bedenindeki îmândır. "Kandil"den maksad ise, Muhammed'in (s.a) bedenindeki îmândır. İşte, içindeki kandil, yuvasından dışarı çıktığında, artık o kandil yuvası kararır, ondaki aydınlık gider. Kandil yuvası, Abdullâh'a misâldir. Sonra cam, Muhammed'in (s.a) diğer nebîlerin kitâblarındaki hâline benzetilmiştir. Oldukça parlak bir yıldızın ışığı gibi apaçıktır. Söz konusu edilen bu parlak yıldız ise Venüs'tür. Bunun Jüpiter olduğu da söylenmiştir.

> ***...Mübârek bir zeytin ağacından tutuşturulur*** {yani, Muhammed, İbrâhîm'den güzel bir itâ'atle tutuşturulmuştur; Muhammed o'nun zürriyyetindendir}...

Mübârek ağaç'tan kasıd, "İbrâhîm Halîlu'r-Rahmân'dır." İbrâhîm'den (a.s), "zeytin ağacı" diye söz etmektedir ki bu da "güzel itâ'at" demektir.

> ***...Doğuya da, batıya da nisbeti yoktur*** {yani, İbrâhîm hristiyanların yaptığı gibi doğuya doğru yönelerek de namaz kılmıyordu, yahûdîlerin yaptığı gibi batıya dönerek de namaz kılmıyordu.

Aksine o Ka'be'ye doğru dönerek namaz kılıyordu}. *Onun yağı, neredeyse kendisine ateş dokunmasa dahî aydınlık verecektir* {yani, İbrâhîm'in ilmi neredeyse aydınlatacaktır}...

Ben Allâh'ın, *Onun yağı, ...neredeyse aydınlık verecektir* buyruğu hakkında Ebû Sâlih'ten şunları söylediğini nakleden birisini işittim: "Muhammed (s.a) kendisine vahy gelmeden önce bile neredeyse nübüvvete uygun konuşacaktı."

...*Ona ateş değmese dahî* {yani, o'na nübüvvet gelmemiş olsaydı bile o'nun yaptığı itâ'atler, diğer nebîlerin itâ'atleriyle birlikte olacaktı}. *Nûr üstüne nûrdur* {yani, Muhammed bir nebînin: İbrâhîm'in sulbünden gelmiş bir nebîdir}. *Allâh dilediği kimseyi nûruna hidâyet eder* {yani, Allâh kullarından dilediklerini dînine hidâyet eder}...

Bu temsilde kandil yuvası Abdullâh b. Abdu'l-Muttalib'in, kandil îmânın, cam Muhammed'in (s.a) bedeninin, inci gibi parıldayan yıldız Muhammed'in (s.a) îmânının, mübârek ağaç da İbrâhîm'in (a.s) misâli gibidir. İşte Allâh'ın şu buyruğu buna işârettir:

...*Allâh insânlar için misâller verir. Allâh her şeyi* {çok iyi bilen} *alîmdir.*

36. *Allâh'ın yükseltilmelerine* {yani, binâ edilerek yüceltilmelerine –Cenâb-ı Hakk, Allâh için yapılacak mescidlerin yükseltilip, îmâr edilmesini emretmektedir–} *ve içlerinde adının anılmasına* {yani, Allâh'ın tevhîd edilmesine} *izn verdiği* {yani, emrettiği} *evlerdedir...*

Bunun bir benzeri de Bakara sûresi'ndedir (203. âyet).

...*Onlarda sabâh-akşam O'na tesbîh ederler* {yani, Allâh için namaz kılarlar};

37. *birtakım ricâl...*

Bu buyruktaki sabâh ve akşam anlamındaki lafızlarda taqdîm vardır.[519]

Sonra Allâh bu erlerin niteliklerini belirterek şöyle buyurmaktadır:

---

519 Yani, *ricâl* kelimesinin –dil kuralları açısından– daha önce gelmesi gerektiğine işâret ediyor. "Takdim ve te'hir vardır" ifâdeleri ile, genellikle bu gibi önceliklere ya da sonralıklara işâret etmektedir. (Çeviren)

...Kendilerini bir ticâret {yani, alım} *ve bir bey'* {yani, satım} *Allâh'ı zikretmekten* {yani, farz namazdan}, *namazı dosdoğru kılmaktan ve zekâtı vermekten alıkoymaz...*

Sonra Allâh onların durumlarını şöylece haber vermektedir:

...Onlar qalblerin tekallub edeceği {yani, göğüslerdeki yerlerinden oynayıp, gırtlaklarına, hançerelerine dayanacağı} *ve gözlerin* {değişerek} *mavileşeceği* [*moraracağı*] *bir günden korkarlar.*

38. *Çünkü Allâh onları işlediklerinin en güzeli ile* {yani, en iyi hayırların karşılığını vererek} *mükâfâtlandıracak.* {Birtakım günâhların da bulunduğu hâlde onlar dolayısıyla kendilerini cezâlandırmayacak} *ve onlara fazlından* {amellerinin karşılıklarından başka, daha} *fazlasını verecektir. Allâh dilediğine hesâbsız rızq verir.*

Cenâb-ı Hakk'ın, *Allâh dilediğine hesâbsız rızq verir* buyruğu şu demektir: Benim üzerimde Beni hesâba çekecek bir hükmdar yoktur. Hükmdar sâdece Benim, dolayısıyla dilediğim kimseye hesâbsız rızq veririm, kimsenin Beni hesâba çekeceğinden korkmam.

39. {Allâh'ın tevhîdini inkâr ederek} *küfredenlerin* {kötü} *amelleri*{nin misâli}, *dümdüz çöldeki bir serâb* {yani, dümdüz bir arâzide güneş sıcağında görülen serâb} *gibidir. Susamış olan kimse onu su zanneder* {ve ona ulaşmaya çalışır. O suyu elde edebileceğini sanır}. *Nihâyet onun yanına gelince* {yani, ona varınca}, bir-şey *olmadığını görür...*

İşte kâfir de qıyâmet günü ameline ulaştığı vakit amelinin kendisine hiçbir fayda sağlamadığını görecek, çünkü o bu amellerini îmânsız işlemişti. Nitekim susamış olan bir kimse serâbın yanına varınca, onun hiçbir şey olmadığını görür, ona ulaşınca da susuzluktan ölür. Kâfir de bu şekilde qıyâmet günü susuz kimsenin serâba ulaşınca helâk oluşu gibi helâk olacaktır.

...Hâlbuki kendisi onun {yani, amelinin} *yanında Allâh'ı bulmuştur* {yani, Allâh'ın kendisini gözetlemiş olduğunu anlayacaktır}. *O da hemen onun hesâbını ona tamâmen öder* {yani, Allâh ona amelinin karşılığını verir ve ona zulmetmez}. *Allâh hesâbı çok çabuk görendir.*

Sanki olup bitmişçesine onu hesâb ile korkutmaktadır.

Âyet, Şeybe b. Rabî'a b. Abdi Şems b. Abdi Menâf hakkında inmiştir. O

câhiliyye döneminde bir dîn arayışında olup, sufr[520] giyerdi. Fakat İslâm gelince kâfir oldu.

Sonra Allâh Şeybe ile onun îmânı inkâr edişine bir başka örnek vererek şöyle buyurmaktadır:

40. *Yâhûd derin bir denizdeki karanlıklar gibidir...*

Çünkü denizin derinliği arttıkça karanlığı da artar. Karanlıklardan kasıd ise, kâfirin içinde bulunduğu küfr karanlığıdır. Derin denizden kasıd da, kâfirin qalbidir.

...Onu {yani, suyun üstünü} *bir dalga örter...*

Sonra bu dalga gider, arkasından birinci dalganın yerine bir başka dalga gelir. İşte Yüce Allâh'ın, *Onu bir dalga örter* buyruğu bunu anlatmaktadır.

...Onu da üstünden bir dalga kaplar, onların üzerlerinde ise bulutlar vardır. Birbiri üstünde karanlıklar {yani, dalganın karanlığı, gecenin karanlığı, denizin karanlığı, bulutların karanlığı; üst üste yığılmış karanlıklar. –İşte kâfirin qalbi de bu şekilde karanlık bir bedende, karanlık bir göğüste yer alır; îmân nûrunu göremez–}. {Nitekim böyle bir denizde bulunan bir kimse} *elini çıkarsa neredeyse* {suyun karanlıklarında} *onu dahî göremeyecektir* {yani, hiçbir şey göremediği gibi, elini bile göremez}...

İşte Allâh'ın şu buyruğu bunu dile getirmektedir:

...Allâh kime nûr vermemişse {yani, îmâna hidâyet eylememişse}, *onun nûru* {yani, hidâyeti} *olmaz.*

Elini çıkarsa neredeyse onu dahî göremeyecektir buyruğu, "elini görmeye dahî yaklaşamayacaktır" demektir, ki "O hedefi isâbet ettirmesi şöyle dursun, ona yakın bile atış yapamamıştır" demeye benzer.

41. *Görmedin* {yani, bilmedin} *mi ki göklerde* {bulunan melekler} *ve yerde olanlar* {yani, insânların ve cinnlerin mü'minleri} *ile* {kanatlarını açıp kapatarak} *saff saff dizilen kuşlar Allâh'ı tesbîh*

520 *Sufr* [sarı şeyler, sarı elbiseler] kelimesinin burada tutarlı bir anlam ifâde etmediği kanaatindeyiz. Muhtemelen bu kelime *suf* [yün] kelimesinin yanlış yazılması veya yanlış okunması netîcesinde bu hale gelmiştir. Ayrıca âyetle ilgili rivâyetlerin yer aldığı Taberî'nin *Câmi'u'l-Beyân*'ı ve Suyûtî'nin *ed-Durru'l-Mensûr*'u gibi eserlerde bu âyetin Muqâtil'in belirttiği gigi Şeybe b. Rabî'a hakkında indiğine dâir bir rivâyet de tesbit edemedik. (Çeviren)

ederler **{yani, anarlar}.** ***Onların*** **{yani, göklerde ve yerde bulunanların}** ***her biri kendi salâtını ve tesbîhini bilir*** **{yani, melekler de, cinnlerden ve insânlardan îmân edenler de salât ve tesbîhini bilir: insânların ve cinnlerin kâfirleri dışındaki bütün yaratılmışlar kendi dilleriyle O'nu anarlar}.** *Allâh onların yaptıklarını* {çok iyi bilen} *alîmdir.*

42. *Göklerle yerin mülkü Allâh'ındır ve* {âhirette} *dönüş yalnız Allâh'adır.*

43. *Görmez* {yani, bilmez} *misin ki Allâh bir bulut sürer. Sonra aralarını birleştirir,* {onların bir kısmını bir kısmına katar}. *Sonra onu üst üste yığar* {yani, biri diğerinin arkasından yükletilmişçesine parçalar hâline sokar: bulutların üst üste yığılmasından sonra onları birbirlerine katar} *da yağmurun aralarından çıktığını görürsün* {yani, yağmurun bulutların arasından çıktığını görürsün}. *Ve gökten içinde dolu bulunan bazı dağlardan dolu indirir de onu* {yani, doluyu} *dilediğine isâbet ettirir* {de onların ekinlerine, meyvelerine zarar verir}. *Onu dilediğinden de uzak tutar* {da onların ekinine ve meyvesine zarar vermez}. *Onun şimşeğinin parıltısı nerdeyse gözleri alıverecek.*

44. *Allâh gece ve gündüzü evirip çevirir* {yani, gece ve gündüzü değiştirip durur; geceyi getirirken, gündüzü alır götürür, gündüzü getirirken, geceyi alır götürür}. *Şübhesiz ki bunda* {yani, söz konusu edilen ilâhî san'atlarda} *basîret sâhibleri* {yani, Allâh'ın emirleri husûsunda açık basîrete sâhib olan kimseler} *için bir ibret vardır.*

45. *Allâh her bir dâbbeyi* [bütün canlıları] *sudan yarattı. Onların bazısı* {yani, haşerât} *karnı üzerinde yürür, bazısı* {yani, insânlar, cinnler ve kuşlar} *iki ayak üzerinde yürür, bazısı* {yani, binek hayvanları, en'âm [sağmal hayvanlar], yabanî hayvanlar ve yırtıcı hayvanlar} *da dört ayak üzerinde yürür. Allâh dilediğini yaratır. Muhakkak Allâh her şeye* {yani, her şeyi yaratmaya güç yetiren} *qadîrdir.*

46. *Andolsun ki Biz* {içinde emirler ve nehiyler bulunan} *açıklayıcı âyetler indirdik. Allâh dilediğini sırât-ı mustaqîme* {yani, dosdoğru olan bir dîne: İslâm'a –ki İslâm dışındaki dînler mustaqîm değildir–} *hidâyet eyler.*

47. *"Biz Allâh'a* {yani, Allâh'ın tevhîdine} *ve Rasûl'e* {yani, Muhammed'e, Muhammed'in Allâh tarafından gönderildiğine} *îmân* {yani, tasdîq} *ve* {sözlerine} *itâ'at ettik" derler.*

Âyet, münâfıq Bişr hakkında inmiştir.

...Sonra da onlardan bir kısmı {yani, Allâh'a ve O'nun Rasûlü'ne îmân ettikten sonra onlardan bir kesim} *geri dönerler* {yani, Allâh'a ve O'nun Rasûlü'ne itâ'atten yüz çevirirler}. *Onlar* {yani, Bişr} *mü'min değillerdir.*

Sonra onun durumunu şöylece haber vermektedir:

48. *Aralarında hükmetmek için onlar Allâh'a ve O'nun Rasûlü'ne çağırıldıklarında onlardan* {yani, münâfıqlardan} *bir kısmı* {Nebî'den} *yüz çevirir* {Ka'b b. el-Eşref'e yönelir}.

49. *Eğer hakk kendilerinin* {yani, münâfıq olan Bişr'in} *ise, o'na iz'ân ile* {yani, Nebî'ye itâ'atle ve hızlıca} *giderler.*

50. *Acaba qalblerinde bir hastalık mı* {yani, küfr mü} *vardır bunların yoksa şübheye mi düştüler* {yani, Qur'ân hakkında şübhe ve tereddüd mü ediyorlar} *yoksa Allâh ve O'nun Rasûlü kendilerine hakksızlık yapar* {yani, zulmeder} *diye mi korkuyorlar? Hayır, onlar zulmedenlerin ta kendileridir.*

Sonra Allâh îmânlarında doğru ve samimi olanların niteliklerini belirtmek üzere şöyle buyurmaktadır:

51. *Aralarında hükmetmek üzere Allâh'a ve O'nun Rasûlü'ne da'vet olunduklarında* {yani, Allâh'ın kitâbına ve O'nun Rasûlü'nün emrine çağırıldıklarında}, *mü'minlerin sözleri ancak,* "{Nebî'nin sözünü} *işittik ve* {emrine} *itâ'at ettik" demekten ibârettir. İşte felâha ulaşanlar* {*başarıya ulaşanlar/umduklarına nâil olanlar*} *bunlardır.*

52. *Kim* {hükm ile ilgili husûslarda} *Allâh'a ve O'nun Rasûlü'ne itâ'at eder,* {işlediği günâhlar husûsunda da} *Allâh'a karşı haşyet duyar ve O'na* {yani, Allâh'a karşı bundan böyle} *ittiqâ eder* {yani, O'na itâ'atsizlik ve isyân etmez} *ise, işte fevz bulanlar* {yani, cehennem ateşinden selâmette olup kurtuluşa erenler} *onlardır.*

Azîz ve celîl olan Allâh Teâlâ münâfıqların, Nebî'nin hükmünden hoşlanmadıklarını beyân ettikten sonra o'nun huzûruna gelerek şöyle dediler:

"Allâh'a yemîn olsun ki, eğer bize mallarımızı, topraklarımızı ve kadınlarımızı **terk etmemizi dahî emredecek olsan,** onları terk ederiz. Biz mi senin **hükmüne râzı olmuyoruz?"** Bunun üzerine Allâh Teâlâ Nebî'ye, onların **yaptıkları yemînle ilgili** olarak şu buyrukları indirdi:

53. *Andolsun ki* {ey Nebî, o münâfıqlar} *sen onlara emredersen, muhakkak* {yurtlarından ve mallarından vazgeçerek} *çıkacaklarına dâir var güçleriyle Allâh adına yemîn ettiler* {–Allâh adına yemîn eden kimse, var gücüyle yemîn etmiş demektir–}. *De ki: "Yemîn etmeyin,* {sizden istenen} *ma'rûf bir itâ'attir* {yani, Nebî'ye güzel bir şekilde itâ'at etmektir}. *Şübhesiz Allâh yaptıklarınızdan* {yani, îmân ve şirk türünden işlediklerinizden} {haberdar olan} *habîrdir."*

Sonra Allâh Teâlâ, Kendisi'ne ve Rasûlü'ne itâ'at etmelerini emrederek buyuruyor ki:

54. *De ki:* "{Size verilen emirler husûsunda} *Allâh'a itâ'at edin, Rasûl'e de itâ'at edin. Eğer yüz çevirirseniz* {yani, onlara itâ'ati kabûl etmeyecek olursanız}, *o'na düşen* {yani, Nebî'nin görevi} *ancak o'na yükletilendir. Size düşen de size yükletilendir* {yani, Muhammed'in görevi, emrolunduğu şekilde risâleti tebliğ etmektir. Sizin göreviniz de Allâh'a ve O'nun Rasûlü'ne itâ'at etmektir}. *Ona* {yani, Nebî'ye} *itâ'at ederseniz,* {sapıklıktan kurtularak} *hidâyet bulursunuz. Rasûl'e düşen apaçık tebliğden başkası değildir"* {yani, eğer o'na karşı gelecek olursanız Rasûlümüz Muhammed'e düşen apaçık tebliğden başkası değildir: o'nun vazîfesi yalnızca tebliğ etmek ve açıklamaktır}.

55. *Allâh içinizden îmân edip, sâlih ameller işleyenlere şunu va'd etti: Onlardan öncekileri* {yani, İsrâîloğulları'nı ve başkalarını} *halîfe yaptığı gibi, andolsun ki onları da muhakkak arzda* {yani, Mekke topraklarında} *halîfe yapacaktır...*

Allâh bu buyruğuyla, Mekke kâfirlerini helâk ettikten sonra onları halîfe yapacağını va'd etmektedir.

...Kendileri için beğenip seçtiği dînlerini {yani, İslâm'ı} *onlar için iktidâr yapacak* {yani, İslâm dînini yaygınlaştıracak}, *önceki korkularını* {yani, Mekke kâfirlerinden yana hissettikleri korkuyu} *güvene çevirecektir* {yani, kimseden korkmayacaklardır}. *Onlar Bana hiçbir şeyi* {yani, uydurma ilâhlardan hiç birini} *ortak koş-*

maksızın ibâdet etsinler {yani, Beni tevhîd etsinler}. *Şundan* {yani, arzda onlara iktidar verilmesinden} *sonra artık kim küfrederse, işte fâsıqlar* {yani, isyânkârlar} *onlardır.*

56. *Salâtı iqâme edin* {yani, namazı eksiksiz kılın}, *zekâtı îtâ edin ve* {emrettiği husûslarda} *Rasûl'e itâ'at edin ki rahmete kavuşturulasınız* {da azâba uğratılmayasınız}.

57. *Sakın* {Mekke halkından} *o küfredenlerin yeryüzünde âciz bırakacaklarını* {yani, Allâh'ın elinden kurtulacaklarını} *sanma.* {Allâh onlara mutlaka küfrlerinin cezâsını verecektir}. *Onların varacağı yer ateştir. O ne kötü bir dönüş yeridir!*

58. *Ey o îmân edenler! Sağ ellerinizin sâhib olduğu* {köleler ve câriyeler her zamân evlerinizde} *sizden izn istesinler ve sizden baliğ olmayanlar* {yani, hür çocuklar} *da üç vakitte* {izin istesinler: –çünkü söz konusu bu vakitler, habersiz olunabilecek ve başkalarının görmesi arzu edilemeyen hâllerde bulunulabilecek zamânlardır–[521]}. *Sabâh namazından önce, öğle vaktinde* {yani, günün ortasında} *elbisesiz olabileceğiniz vakit ve yatsı namazından sonra, ki bunlar sizin üç avretinizdir* {yani, bu vakitler gaflet ve gayret[522] vakitleridir}. *Bunlardan* {yani, bu üç avret [elbisesiz olabileceğiniz] zamânlarından} *sonra* {ey mü'minler: ev sâhibleri} *size de, onlara da* {yani, hizmetçiler ile küçük çocuklara da} *bir vebal yoktur. Onlar üzerinize tavvâftırlar* {yani, gece-gündüz yanlarınıza girip çıkan, girip çıkmak için sizden izn istemeyen kimselerdir}. *Her biriniz bu şekilde birbirinizin yanına girer-çıkarsınız. Allâh âyetleri* {yani, izn istemeye dâir emir ve nehyini} *size böyle açıklar. Allâh alîmdir, hakîmdir* {ve bundan dolayı da bu âyetteki izn isteme hükmlerini koymuştur}.

59. *Sizden olan* {hür} *çocuklar da bâliğ olduklarında, kendilerinden öncekilerin* {yani, kişinin yaşça büyük çocukları ve akrabalarının

521 "Başkasının görmesi arzu edilmeyecek hâller" diye tercüme ettiğimiz *ğayruhu* kelimesinin, bu bağlamda bir ma'nâsı olmadığından, sonündaki "he" harfinin iki noktalı yuvarlak "te" olma ihtimalini düşünerek, önceki iki kelime ile birlikte "gaflet ve gayret zamânları", yani, giren-çıkandan habersiz kalınabilecek ve kıskançlık sebebiyle başkalarının görmesi istenilmeyecek zamânlar anlamına geldiğini tercih ediyoruz. (Çeviren)

522 Bir önceki nota bakınız. (Çeviren)

–bir görüşe göre de kölelerinin–} izn *istedikleri gibi izn istesinler. **Allâh size âyetlerini*** {yani, emrini} ***böyle beyân eder. Allâh alîmdir, hakîmdir*** {ve bu nedenle de çocukların ergenlik yaşına geldiklerinde üç avretin [elbisesiz, ihtiyatsız olunabilecek üç zamânın] dışında da izn isteme hükmünü koymuştur}.

60. ***Nikâh*** {yani, evlenme} ***ümîdi kalmayan*** {yani, hayızdan kesilen} ***oturmuş kadınlar*** {yani, yaşlandığından ötürü hayız görmeyen, yaşı büyük kadınlar} *için zînetlerini göstermeksizin elbiselerini* {yani, himarın üstündeki cilbâblarını –İbn Mes'ûd'un qırâ'atinde "elbiselerinin bir kısmını" anlamındadır–} *bırakmakta onlar üzerine vebâl yoktur.* {Fakat bu cilbâbı üzerine almamakla zîneti-ni: süs eşyâlarını göstermek amacında olmamalıdır}. *Bununla berâber iffet etmeleri* {yani, cilbâblarını bırakmamaları} *onlar için* {cilbâblarını bırakmaktan} *hayrlıdır. Allâh semîdir, alîmdir.*

61. *A'mâ/kör üzerine harec yoktur, topal üzerine harec yoktur, hasta üzerine harec yoktur* {yani, onlarla birlikte yemek yemekte bir vebâl yoktur[523]}...

Buyruk Ensâr hakkında inmiştir. Şöyle ki: *Zulmle yetîmlerin mallarını yiyenler, şübhesiz karınlarına ancak ateş yemiş olurlar. Onlar yakında alevli bir ateşe de gireceklerdir* (Nisâ, 4/10) âyeti ile, *Ey o îmân edenler! Mallarınızı aranızda bâtıl yollarla yemeyin* (Nisâ, 4/29) âyeti nâzil olunca Ensâr, "Medîne'de, yemekten daha değerli bir mal yoktur" dediler ve a'mâ, topal ve hasta ile birlikte yemek yemediler. Çünkü a'mâ yemeği görmüyor, topalın kalabalığa girme tâqati bulunmuyor, hasta da sağlıklı kimsenin yiyebildiği gibi yemek yiyemiyordu. Onlardan biri arkadaşlarını, akrabalarını, candan sevdiklerini yemeğe da'vet eder, fakat diğeri, "Bu yemeği benden daha çok muhtaç olana yedir. Çünkü ben insânların mallarını bâtıl yollarla yemek istemiyorum. Yemek ise malların en üstünüdür" derdi. Bunun üzerine Allâh, *A'mâ için bir harec yoktur* diye başlayan buyruğu indirdi.

...Kendi evlerinizden veya babalarınızın evlerinden veya analarınızın evlerinden veya kardeşlerinizin evlerinden veya kız kardeşlerinizin evlerinden veya amcalarınızın evlerinden veya halalarınızın evlerinden veya dayılarınızın evlerinden veya teyzelerinizin evlerinden veya anahtarlarını elinizde bulundurduğunuz kimse-

---

523 Bu yorum, su götürür. (Redaktör: E.Ö)

lerin {yani, hazînelerinin anahtarlarını elinde bulundurduğunuz kimselerin: kölelerinizin ve câriyelerinizin} *evlerinden veya dostlarınızın evlerinden veya dostlarınızın evlerinden yemek yemenizde bir sakınca yoktur* {çünkü herkesin belli bir ölçüde yemek yemesi söz konusudur}...

"Dostlarınızın" buyruğu, Mâlik b. Zeyd hakkında inmiştir. Onun dostu olan el-Hâris b. Amr gazâya çıkmış ve âilesine, malına ve çocuklarına bakmak üzere Mâlik'i vekîl bırakmıştı. Geri döndüğünde Mâlik'in oldukça güçsüz ve tâqatsiz kaldığını görüp "Sana ne oldu? diye sorunca, o, "Yanımda hiçbir şey yoktu. Senin malından birşey yemek de bana helâl olmazdı" cevâbını verdi.

...*Topluca yâhûd ayrı ayrı yemenizde de günâh yoktur...*

Çünkü onlar ayrı ayrı yemek yiyorlar, topluca yemek yemelerinin günâh olduğunu düşünüyorlardı. Allâh ise, *Topluca yâhûd ayrı ayrı yemenizde de bir günâh yoktur* buyurmaktadır. Leys b. Bekroğulları'ndan herhangi bir kimse, kendisiyle birlikte yemek yiyecek birisi bulmadıkça veya açlık sebebiyle büsbütün tâqatsiz kalmadıkça yemek yemezdi. Tek başına yemek yemekten çekindiği için harbesini yere diker ve üzerine bir örtü bırakırdı. İslâm gelince de aynı şeyi yaptılar. Müslümanlar yolculuklara çıkınca onlardan bir grub bir araya gelir, nafaqalarını ve yemeklerini bir yerde toplardı. Onlardan birisi görülmediğinde arkadaşları, günâh olur korkusuyla geri dönünceye kadar yemek yemezlerdi. Bunun üzerine, *Sizin için* {eğer topluluk hâlinde iseniz} *topluca yâhûd* {dağınık iseniz} *ayrı ayrı yemenizde de vebâl yoktur* buyruğu nâzil oldu.

...*Ne zamân ki* {müslümanlara âit} *evlere girerseniz, kendinize Allâh tarafından mübârek* {–çünkü selâm verene ecr vardır. İşte bereket budur–} *ve pek hoş* {bir hasene} *olmak üzere selâm verin* {yani, birbirinize: sizinle aynı dînden olanlara selâm verin}. *Allâh size, aqledesiniz diye âyetleri* {yani, yemek ve selâm husûsundaki emrini} *böyle beyân ediyor.*

62. *Mü'minler sâdece Allâh'a ve O'nun Rasûlü'ne îmân edenlerdir.* {Aynı zamânda onlar} *câmi* [*kuşatıcı, kapsayıcı*] *bir emr* {yani, Allâh'a itâ'at olan bir iş} *için o'nunla* {yani, Nebî ile} *birlikte bulunduklarında, o'ndan izn almadıkça* {Nebî'nin yanından ayrılıp} *gitmezler. Senden izn isteyenler, kuşkusuz Allâh'a ve O'nun Rasûlü'ne îmân edenlerdir. Bazı işleri için* {yani, kendilerini ilgilendi-

ren bazı husûslar için} ***senden izn istediklerinde onlardan*** {yani, **mü'minlerden}** ***kime istersen izn ver ve onlar*** {yani, mü'minler} ***için Allâh'a istiğfâr et. Allâh elbette ğafûrdur, rahîmdir.***

63. ***Rasûl'e çağırmanız, aranızda birbirinizi çağırdığınız gibi olmasın*** **{yani, birbirinizi "Ey filan", "Ey filanın oğlu" diye adıyla çağırdığınız gibi adıyla hitâb ederek "Ey Muhammed", "Ey Abdullâh'ın oğlu" diye Nebî'yi çağırmayın. Aksine o'nu ta'zîm edin, onu teşrif edin. "Ey Allâh'ın Rasûlü", "Ey Allâh'ın Nebîsi" diye çağırın}...**

Bunun bir benzeri de, Hucurât sûresi'ndedir (2. âyet).

> *...Aranızda, birbirinin arkasına gizlenerek sıvışıp gidenleri muhakkak Allâh bilir...*

Münâfıqlar, câmi' [Allâh'a itâ'at olan] bir iş üzere Allâh Rasûlü ile birlikte bulunduklarında Nebî'nin Cum'a günü söyledikleri ve anlattıkları onlara ağır gelir, bundan dolayı –Nebî'ye görünmemek için– mescidden çıkıncaya kadar birilerinin veya direklerin arkasına sığınarak sıvışır giderlerdi ve ayrıca o'na adıyla "Ey Muhammed", "Ey Abdullâh'ın oğlu" diye de hitâb ederlerdi. Bunun üzerine, *Aranızda, birbirinin arkasına gizlenerek sıvışıp gidenleri* ***muhakkak Allâh bilir*** buyruğu nâzil oldu ve Allâh onları cezâsı ile korkutmak üzere de şöyle buyurdu:

> *...Artık O'nun* {yani, Allâh'ın} *emrine muhâlefet edenler, kendilerine bir fitnenin* {yani, küfrün} *isâbet etmesinden yâhûd kendilerine elîm* {yani, can yakıcı} *bir azâbın isâbet etmesinden çekinsinler* {yani, dünyâda öldürülmek azâbından korksunlar}.

Sonra Allâh, zâtını ta'zîm ederek şöyle buyurmaktadır:

64. *Dikkat edin! Göklerde ve yerdekiler* {yani, bütün yaratılmışlar} *kesinlikle Allâh'ındır* {yani, O'nun kullarıdır ve O'nun mülkündedirler}. *O sizin* {îmân yâhûd münâfıqlık hâllerinden} *neyin üzerinde olduğunuzu çok iyi bilir.* {Âhirette} *O'na* {yani, Allâh'a} *döndürülecekleri gün, onlara* {hayr ya da şerr olsun} *neler yaptıklarını haber verecektir. Allâh* {amellerinize dâir} *her şeye alîmdir.*

25. FURQÂN SÛRESİ

MEKKÎ, 77 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *Kuluna furqânı* {yani, kulu Muhammed'e şübhelerden kurtaran Qur'ân'ı} *indiren ne mübârektir;...*

Bize Ebû Ca'fer Muhammed b. Hanî tahdîs edip dedi: Bize Ebu'l-Kâsım el-Huseyn b. Avn tahdîs edip dedi: Bize Ebû Sâlih el-Huzeyl b. Habîb ez-Zeydânî tahdîs edip dedi: Bize Muqâtil b. Süleymân Allâh'ın "Tebâreke" buyruğu hakkında şunları anlattı: "Tebâreke" lafzı, "bereket"den itteale vezninde bir kelimedir.

...ta ki {Muhammed Qur'ân ile} *âlemlere* {yani, insânlara ve cinnlere} *bir nezîr olsun diye.*

Bunun bir benzeri de, *Âlemlerin rabbi* (Fâtiha, 1/2) buyruğudur.

Sonra azîz ve celîl olan Rabb, zâtını, onların şirk koşmalarına karşı ta'zîm ederek şöyle buyurmaktadır:

2. *Ki göklerin ve yerin mülkü* {bir ve tek olarak} *yalnız O'nundur ve O bir çocuk edinmemiştir...*

Çünkü yahûdîler, "Uzeyr Allâh'ın oğludur"; hristiyanlar da, "Mesîh Allâh'ın oğludur" diyorlardı.

...Mülkte {meleklerden} *bir ortağı da yoktur...*

Çünkü Arablar, "Şübhesiz Allâh'ın meleklerden bir ortağı vardır" diyor, onlara ibâdet ediyorlardı. Allâh onların yalan söylediklerini ifâde etmektedir.

Bunun bir benzeri de İsrâ sûresi'nin (111. âyet) sonlarındadır.

...Her şeyi yarattı da onu bir taqdîr ile taqdîr etti {yani, yaratması gerektiği şekilde yarattı}.

3. {Mekke kâfirleri} *O'nun dûnundan -hiçbir şey* {yani, sinek ya da başka birşey} *yaratamayan-* {Lât'ı ve Uzzâ'yı ibâdet ettikleri} *ilâhlar edindiler. Onlar yaratılırlar* {yani, uydurma ilâhlar hiçbir şey yaratamazlar, kendileri yaratılmışlardır. Elleriyle onları yontuyor, sonra ibâdet ediyorlar}...

Benzeri buyruklar Meryem, Yâ-Sîn ve Ahqâf sûrelerinde de geçmektedir.

Sonra Allâh sahte ilâhların durumunu şöylece haber vermektedir:

> *...Kendi kendilerine bile bir zarara ve bir faydaya mâlik değiller* {yani, bu sahte ilâhlar kötülük yapmak isteyenlere karşı kendilerini koruyamazlar, kendilerine bir fayda celbedemezler}. {Kimse için} *(mâlik değiller) ölüme, hayâta* {yani, bu ilâhlar herhangi bir kimseye hayât vermeye} *ve nüşûra* {yani, ölüleri diriltmeye}. {O hâlde siz bu kabilden hiçbir şeye güç yetiremeyen varlıklara nasıl ibâdet eder de bütün bunları yapan Rabbinize ibâdeti terk edersiniz?!}

4. *O küfredenler dediler ki: "Bu ancak o'nun uydurduğu bir ifktir"...*

Abdu'd-Dârroğulları'ndan en-Nadr b. el-Hâris, "Bu Qur'ân ancak Muhammed'in (s.a) kendiliğinden uydurduğu bir yalandan ibârettir" demişti. Sonra da, "Ona başka bir topluluk da bunun için yardım etmiştir" demiş, bununla da Ehl-i Kitâb'dan olan Huveytıb b. Abdu'l-Uzzâ'nın azadlısı Addas'ı, en-Nadir b. el-Hadramî'nin kölesi Yesar'ı ve Âmir b. el-Hadramî'nin azadlısı Cebr'i kasdetmişti. Bu azadlı köle yahûdî iken müslüman olmuştu.

> *...Muhakkak onlar zulmettiler, asılsız bir iddiâda bulundular* {yani, onlar, meleklerin Allâh'ın kızları olduğunu, Qur'ân'ın Allâh'an gelmediğini, onu Muhammed'in uydurduğunu iddiâ etmekle şirk koşmuş ve yalan söylemişlerdir}.

5. *Ve dediler* {yani, en-Nadr dedi} *ki: "Bu evvelkilerin esâtîridir* {yani, Qur'ân Rüstem ve İsfendiyâr gibilerine dâir anlatılan sözlerdir [hikâyelerdir]}. {Muhammed} *onu başkalarından alıp yazmıştır. Onlar sabâh-akşam kendisine okunmaktadır"* {yani, bu üç kişi Muhammed'e, günün iki tarafı olan sabâh ve akşam bunları öğretmektedir}.

6. {Ey Muhammed, onlara} *de ki: "Onu göklerdeki ve yerdeki gizlilikleri bilen Allâh indirdi"...*

Çünkü onlar Mekke'de iken gizlice, *"Bu ancak sizin gibi bir beşer değil midir.* {O da sizin gibi bir insân evlâdıdır. Hattâ o bir sihrbazdır.} *Siz görüp dururken büyüyü kabûle nasıl yanaşırsınız..."* (Enbiyâ, 21/3-4) demişlerdi. Bunun üzerine Allâh, *De ki: "Onu göklerle ve yerde olan gizlilikleri bilen Allâh indirmiştir"* buyruğunu indirdi.

... *"Muhakkak ki O,* {onların azâblarını erteleyen} *ğafûrdur,* {onları cezâlandırmakta acele etmeyen} *rahîmdir."*

7. *Ve şöyle dediler: "Bu* {Muhammed} *nasıl bir rasûldür?! Yemek yer ve pazarlarda dolaşır. Ona, kendisi ile birlikte nezîr olmak üzere berâberinde bir melek indirilmeli değil miydi* {yani, Muhammed'in getirdiklerini tasdîq eden bir rasûlün de gelmesi gerekmez miydi}?!

8. *"Yâhûd o'na bir hazîne bırakılmalı* {yani, semâdan bir servet indirilip onu aramızda paylaştırmalı} *ya da kendisinden yiyeceği bir bahçesi olmalı değil miydi?" Zâlimler* {yani, sözü edilen bu kimseler}, *"Siz ancak büyülenmiş* {yani, aqlı başından gitmiş} *bir adama tâbi oluyorsunuz" dediler.*

Allâh, Nebî hakkında söyledikleri, "O yemek yiyor, çarşı pazarlarda dolaşıyor" sözleri hakkında, *Bizim senden* {yani, Muhammed'den} *önce gönderdiğimiz rasûller de muhakkak yemek yerler ve pazarlarda dolaşırlardı* (Furqân, 25/20) buyruğunu indirdi. Onların, "Muhammed büyülenmiştir" sözleri ile ilgili olarak da şu buyruklar nâzil oldu:

9. *Bir bak, onlar sana nasıl misâller getirdiler* {yani, senin bir büyücü olduğunu iddiâ ederken onların eşyâyı nasıl nitelendirdikleri üzerinde bir düşün}. *Bu sebeble* {hidâyetten uzaklaşarak} *dalâlete düştüler. Artık onlar hiçbir yol bulamazlar* {yani, senin büyücü olduğuna dâir söyledikleri sözleri için bir çıkış ve bundan bir kurtuluş bulamazlar}.

"Ona bir hazîne bırakılmalı yâhûd kendisinden yiyeceği bir bahçesi bulunmalı değil mi?" sözleri ile ilgili olarak da şanı yüce Rabbimiz şöyle buyurmaktadır:

10. *Dilerse sana bunlardan* {yani, dünyâdaki hazîneden ve bağ-bahçeden daha üstün olmak üzere âhirette} *daha hayrlı, altından* {yani, aralarında} *nehirler akan bahçeler verecek olan ve senin için qusûr [qasrlar]* {yani, cennette yüksek evler} *verecek olan Allâh ne mübârektir!*

Allâh'ın "qusûr" (*qasr*'ın çoğulu *qusûr*) demesinin sebebi, Kureyşlilerin çamurdan yapılmış evlere bu ismi vermeleridir.

11. *Fakat onlar Sâ'ati* {yani, qıyâmeti} *yalanladılar. Sâ'ati yalanlayan kimselere de Biz bir saîr* {yani, şiddetli alevle yanan bir ateş} *hazırladık.*

12. ***Onları*** **{o alevli ateş olan cehennem}** ***uzaktan*** {yani, yüz yıllık bir **mesâfeden}** ***görünce, onun büyük bir öfkesini ve zefirini*** {yani, **onlar, onun aşırı öfkesinden ötürü,** anırmasının sonuna doğru **eşeğin çıkardığı** sesin bir benzerini} *işiteceklerdir.*

13. ***Onlar elleri boyunlarında*** {şeytânlarla birlikte demir zincirlere **vurulmuş hâlde}** ***bağlanıp onun dar bir yerine*** {yani, mızrağın ar**ka kısmına** yerleştirilen ve arka kısmının içine girdiği demirin **darlığı kadar** dar olan bir yerine} *atıldıklarında, orada subûra **du'â ederler*** {yani, o vakit "Veyl" [yetiş ey ölüm] diye yalvaracak**lardır}.**

Cehennem bekçileri de onlara şöyle diyecektir:

14. *Bugün bir defa subûr* {yani, veyl [yetiş ey ölüm]} *değil, birçok kere subûr temenni edin* {yani, veylin [ölümün] gelmesini isteyin. (Faydası olmayacaktır), çünkü azâbınız ebedî olacaktır}.

15. {Mekke kâfirlerine} *de ki: "Acaba bu mu* {yani, sözü edilen ateş azâbı mı} *hayrlıdır, yoksa muttaqîlere va'dolunan ebedîlik cenneti mi* {yani, kesintisi olmayan, sonu gelmeyen cennet mi}? {Güzel amelleri dolayısıyla cennet} *onlar için bir mükâfât ve bir masîrdir* {yani, dönüş yeridir}.

16. *Orada onlar için –kendileri de orada hâlidler olmak* {yani, ölmeksizin kalmak} *üzere– diledikleri her şey vardır. Bu, Rabbinin* {dünyâda iken verdiği ve} *yerine getirmesi istenen bir va'didir* {yani, âhirette muttaqîler O'ndan dünyâda iken kendilerine va'd ettiğini gerçekleştirmesini isteyeceklerdir, ki O'nun va'd ettiği cennettir}.

17. *Onları* {yani, Mekke kâfirlerini} *ve Allâh'ın dûnundan/berisinden ibâdet ettiklerini* {yani, melekleri} *haşr edeceği* {yani, bir araya getirip toplayacağı} *gün,* {meleklere} *der ki: "Benim bu kullarımı siz mi saptırdınız* {yani, kendinize ibâdet etmelerini onlara siz mi emrettiniz}, *yoksa kendileri mi yolu şaşırdılar"* {yani, kendileri mi hidâyeti bulamadılar}?

Melekler bundan uzak olduklarını belirtirler.

18. *Derler ki: "Sübhânek* {yani, şanı yüce Allâh ile birlikte başka ilâhlar olmasından Seni tenzîh ederiz}. *Senden başkalarını veliler edinmek bize yaraşmaz* {yani, bizim Senden başka bir veli edin-

memiz olacak şey değildir. Bizim velîmiz onlar değil, Sensin}. ***Fakat Sen onları*** **{yani, Mekke kâfirlerini}** ***ve*** **{onlardan önce de}** ***atalarını metâlandırdın/faydalandırdın. Sonunda zikri*** **{yani, Qur'ân'a îmân etmeyi}** ***unuttular*** **{yani, terk ettiler}** ***ve helâk olan bir qavm oldular."***

Allâh Mekke kâfirlerine hitâben şöyle buyuracaktır:

19. *İşte* {melekler} *söylediklerinizde* {yani, onların size, kendilerine ibâdet etmenizi emrettikleri iddiânızda} *sizi yalanladılar. Artık* {üzerinizdeki azâbı} *ne defedebilirsiniz, ne de* {başkalarından} *yardıma güç yetirebilirsiniz.*[524] *Sizden kim zulmederse* {yani, dünyâda Allâh'a ortak koşup şirk üzere ölürse} *ona* {âhirette} *büyük* {yani, çok şiddetli, çetin} *bir azâb tattırırız.*

Nitekim İsrâ sûresi'ndeki, *Ve siz büyük* {yani, oldukça şiddetli, aşırı} *bir şekilde büyükleneceksiniz* (İsrâ, 4) buyruğu da bunu andırmaktadır.

20. *Senden önce gönderdiğimiz rasûller de muhakkak yemek yerler ve pazarlarda dolaşırlardı...*

Çünkü Mekke kâfirleri, Nebî'nin yemek yemesini, çarşı ve pazarlarda dolaşmasını yadırgamışlardı.

...Biz bazınızı bazınıza {yani, sizi birbirinize} *bir fitne kıldık* {yani, birbirinizle sınadık}...

Ebû Zerr el-Ğıfârî (r.a), Abdullâh b. Mes'ûd, Ammâr b. Yâsir, Suhayb, Bilâl, Habbab b. el-Eret ile Âmir b. el-Hadramî'nin azadlısı Cebr, Ebû Huzeyfe'nin azadlısı Sâlim, en-Nemir b. Kâsıt, Âmir b. Fuheyre, Mihca' b. Abdullâh ve benzeri faqîrler müslüman olunca, Ebû Cehl, Ümeyye, Velîd, Ukbe ve Suheyl ile Kureyş'ten olan ve alay eden kimseler olarak tanınanlar, "Şu Muhammed'e, bizim azadlılarımızdan, yardımcılarımızdan ve her kabîlenin ayak takımından uyanlara bir bakın" diyerek onları küçümsemişlerdi. Bunun üzerine Allâh Arablardan ve azadlılardan olan bu faqîrlere şöyle hitâb etti:

---

524 Merhum Muqâtil'in, âyette yer alan ve kâfirlere hitâb kipine uygun olarak gelen lâfzı *testetiûne* değil, *yestetiûne* diye okuduğu anlaşılmaktadır. Çünkü bu son kısmı kâfirlere hitâb olarak değil, melekler hakkında bir değerlendirme olarak şöyle tefsîr etmiştir: "Melekler sizden azâbı geri çeviremezler ve sizin azâb görmenizi de engelleyemezler. (Çeviren)

> ...***Bakalım*** **(eziyetlere ve alaylara karşı)** *sabredecek misiniz? Rab-* ***bin basîrdir*** **(yani, sizin sabrınızı görendir).**

Onlar da sabrettiler ve tahammülsüzlük göstermediler. Bunun üzerine **Allâh hakklarında şu buyrukları** indirdi: *İşte Ben onları* {Kureyş kâfirlerinin **eziyetlerine, işkencelerine, alaylarına}** *sabretmelerine karşılık mükâfâtlan-* ***dırdım. Onlar fevz bulanlardır*** {yani, azâbdan kurtulanlardır} (Mü'minûn, **23/111).**

21. ***Bizimle karşılaşacaklarını ümîd etmeyenler*** {yani, ölümden sonra **dirilmekten çekinmeyenler}** *dediler ki: "Bize melekler indiril-* ***meli*** {ve onlar bize rasûl olmalı} *yâhûd Rabbimizi görmeli* {ve **bizzat** Kendisi senin bir rasûl olduğunu bize haber verip bunu O'ndan duymalı} *değil miydik?"...*

Ancak Allâh bunu şöyle cevâblandırmaktadır:

> *...Andolsun ki onlar kendi kendilerine büyüklendiler. Azgınlıkta çok ileri gittiler* {yani, onlar "Rabbimizi görmeli değil miydik?" derken çok ileri bir şekilde haddlerini aşarak olmadık sözler söylediler}.

Çünkü büyüklenmenin netîcesi söylenecek sözler bu türden olabilir.

22. *Melekleri görecekleri gün, işte o gün mücrimlere müjde yoktur...*

Mekke kâfirleri qabirlerinden çıktıklarında hafaza melekleri kendilerine, "Ey mücrimler! –es-Secde sûresi'nde mü'minlere verileceği belirtilen müjde gibi– sizin Bizi göreceğiniz vakit, size herhangi bir müjdenin verilmesi yasak mı yasaktır" diyecekler. İşte Allâh'ın şu buyruğu bunu ifâde etmektedir:

> *...ve* {hafaza melekleri kâfirlere}, *"Hicran mahcûran"* {yani, "Ey mücrimler! –Mü'minler gibi– size müjde verilmesi kesinlikle yasaktır} *diyeceklerdir.*

23. *İşledikleri amellere yöneldik* {yani, amellerinin yanına vardık} *da onu havaya saçılmış toz zerrecikleri hâline* {yani, bineklerin toynaklarından yükselen toza benzer bir hâle} *getirdik.*

24. *O gün cennetliklerin karâr kılacakları* {yani, cennette konaklayacakları} *yer çok hayrlı ve kaylûle yapacakları* {yani, gün ortası dinlenecekleri} *yer* {–kâfirlerin dinlenmeye çekilecekleri yerden–} *çok daha güzeldir.*

25. *O gün* {yedi} *gök, bulutlarla yarılacak* {yani, gökler, bulutların üzerinden yarılacaklar}, *melekler de* {yarılması hâlinde semâdan arza} *ardı arkasına* {insânları ve cinnleri hesâba çekmek için} *indirileceklerdir.*

Allâh Bakara sûresi'nde de, *Onlar, buluttan gölgeler içinde Allâh'ın... kendilerine gelivermesinden... başkasını mı bekliyorlar?* (Bakara, 2/210) buyurulmaktadır.

26. *O gün hakk mülk* {yalnız} *Rahmân'ın olacaktır.* {Oysa bugün (dünyâda) kâfirler emri husûsunda O'na karşı gelmektedir}. *O gün kâfirlere çok zordur* {yani, qıyâmet günü'nün şiddeti ve zorlukları dolayısıyla o gündeki çeşitli konumlar onlara çok ağır ve zor gelecektir}. {Mü'minlere ise en kısa süren bir namaz gibi çok kolay gelecektir}.

27. *O gün zâlim* {pişmanlıktan ötürü} *ellerini ısırıp der* {yani, temenni eder} *ki: "Keşke Peygamber'le birlikte* {hidâyete doğru giden} *bir yol tutmuş olsaydım."*

28. *"Veyl bana!* {diyerek veyl [ölmek] için du'â eder}. *Keşke filanı* {yani, Ümeyye'yi} *dost edinmeseydim* {keşke filanı: Ümeyye b. Halef'i dinlemeseydim, ona itâ'at etmeseydim}.

29. *"Andolsun ki bana geldikten sonra* {yani, bana gelince} *beni zikrden* {yani, Qur'ân'a îmân etmekten} *o saptırdı"* {yani, geri çevirdi}. *Zâten şeytân* {âhirette} *insânı* {yani, Ukbe'yi} *yardımsız bırakır* {yani, ondan uzak olduğunu, onunla bir ilişkisinin bulunmadığını îlân eder}.

30. *Rasûl, "Ey Rabbim! Gerçekten qavmim* {yani, Kureyşliler} *bu Qur'ân'ı mehcûr ittihâz etti"* {yani, Qur'ân'a îmânı terk ettiler. Böylece Qur'ân'dan uzaklaştılar}.

Azîz ve celîl olan Allâh Teâlâ, Nebî'yi teselli ederek şöyle buyurmaktadır:

31. *İşte böylece Biz her nebîye mücrimlerden düşmanlar kıldık* {yani, bu sana ağır gelmesin, çünkü senden önceki bütün nebîler de bu şekilde qavmleri tarafından yalanlanmışlardır}. {Dînine iletip} *hidâyet veren ve nasîr* {başkalarına karşı koruyucu} *olarak Rabbin sana yeter* {yani, kimse Allâh'tan daha çok hidâyet veremez ve O'ndan daha iyi koruyamaz}.

32. *O küfredenler dediler ki: "Bu Qur'ân o'na,* {Mûsâ ve İsâ'nın getirdikleri kitâblar gibi[525]} *topluca bir defada indirilmeli değil miydi?"...*

Allâh onlara şöylece cevâb vermektedir:

> *...Biz onunla qalbine sebât verelim* {yani, Qur'ân'ı qalbine iyice yerleştirelim} *diye böyle yaptık ve onu tam anlamıyla tertîl ettik* {yani, onu birtakım âyetler hâlinde kısım kısım indirdik}.

Allâh'ın, *Biz onu insânlara ağır ağır okuyasın diye bölüm bölüm ayırdığımız bir Qur'ân olarak (indirdik). Biz onu kısım kısım inzâl ettik* (İsrâ, 17/106) buyruğu da bunu ifâde ediyor.

33. *Onlar sana* {yani, seninle mücâdele ve tartışmak için} *bir mesel getirdikleri her seferinde...*

Bu buyrukla onların, "Bu Qur'ân o'na topluca bir defada indirilmeli değil miydi?" sözlerine ve Qur'ân'da söz konusu edilen Nebî ile tartışmak için ileri sürdükleri benzeri iddiâlarına işârette bulunmaktadır. Allâh onların bu sözlerini reddederek şöyle buyurmaktadır:

> *...muhakkak ki sana* {tartışmada kendilerini susturabileceğin şekilde} *hakkı ve daha güzel bir tefsîri* {yani, açıklamayı} *getirmişizdir* {de sen bununla onların iddiâlarını çürütmüşsün}.

Sonra Allâh onların âhirette kalacakları yeri haber vermek üzere şöyle buyurmaktadır:

34. *Yüzleri üzere cehenneme haşr olunacaklar, işte onlar, yerleri en kötü ve yolları en sapık olan* {yani, mü'minlerin aksine dünyâda hidâyet yolunu şaşıran, tutturamayan} *kimselerdir.*

35. *Andolsun ki Biz Mûsâ'ya kitâbı* {yani, Tevrât'ı} *verdik. Onunla berâber kardeşi Hârûn'u da vezir* {yani, o'na yardımcı} *yaptık.*

Burada ifâde tamâm olmaktadır. Arkasından Allâh Muhammed'e (s.a) haber vermek üzere şöyle buyurmaktadır:

36. *"Âyetlerimizi* {yani, dokuz mu'cizeyi} *yalanlayan o qavme* {yani, Mısr halkına} *gidin" dedik. Sonunda Biz onları tümden helâk ettik* {yani, gönderdiğimiz azâb ile yok ettik: suda boğduk}.

37. *Nûh qavmi rasûlleri* {yani, sâdece Nûh'u} *yalanlayınca, Biz de*

---

525 Bu, dayanaktan yoksun bir iddiâdır. (Redaktör: E.Ö)

onları suda boğduk ve onları insânlara bir âyet {yani, kendilerinden sonra geleceklere bir ibret} *kıldık. Zâlimler için de elîm* {yani, çok acıklı} *bir azâb hazırlamışızdır.*

38. *Âd'ı, Semûd'u, ashâb-ı Ress'i* {yani, Şam [Sûriye] topraklarında bulunan Antakya'daki kuyu sâhiblerini –ki Yâ-Sîn sûresi'nde söz konusu edilmişlerdir–} *ve bunların* {yani, Âd ile Ress ashâbının} *arasında bir çok qavmleri de* {helâk ettik}.

39. *Her birine meseller verdik ve onların hepsini* {azâb ile} *bir tedbîr ile tebber* [*mahv u helâk*] *ettik.*

40. *Muhakkak onlar* {taşlar ile} *belâ yağmuruna tutulan beldeye* {yani, Lût kasabasına} *uğramışlardır* {–ki onlara yağdırılan taşların her birinin büyüklüğü bir insân kadardı–}. *Acaba bunlar orayı görmediler mi?* {Niye ibret almıyorlar?} *Hayır, onlar nüşûr* {yani, ölümden sonra dirilişi} *ümîd etmezler* {yani, ondan korkmazlar}.

Bunun bir benzeri de, *...ve nüşûr* {yani, diriliş} *yalnız O'nadır* (Mülk, 67/15) buyruğudur.

41. *Onlar* {ey Nebî} *seni gördüklerinde mutlaka, "Allâh'ın rasûl olarak gönderdiği bu mudur?" diye seni alaya alırlar.*

42. *"Eğer* {ibâdet etmek husûsunda} *üzerlerine sabr* {yani, sebât} *göstermeseydik az kalsın bizi ilâhlarımızdan* {yani, onlara ibâdet etmekten} *saptıracaktı"* {yani, ayağımızı kaydıracak, uzaklaştıracaktı, bizi kendi dînine sokacaktı}. *Yakında* {âhirette} *azâbı gördüklerinde, yolca kimin daha dalâlette olduğunu* {yani, hidâyet yolunu kimin: kendilerinin mi mü'minlerin mi kaybettiğini} *bileceklerdir.*

43. *İlâhını hevâsı edinen kimseyi gördün mü?* {Ey Muhammed!} *O kimseye sen mi vekîl* {yani, söz geçiren} *olacaksın* {yani, sen hidâyet ve dalâlet ile ilgili ilâhî meşieti [kuralı/kânûnu-ilkeyi] değiştirmek mi istiyorsun}?

44. *Sen onların çoğunu* {hidâyete kulak verip} *dinleyen ve* {hidâyeti} *aqleden kimseler mi sanırsın?...*

Sonra Allâh onları hayvanlara benzeterek şöyle buyurmaktadır:

...Onlar ancak {yemek, içmek ve âhirete iltifat etmemek cihetiyle} *hayvanlar gibidir. Hattâ onlar yolca daha dalâlettedirler* {ya-

32. *O küfredenler dediler ki: "Bu Qur'ân o'na,* {Mûsâ ve Îsâ'nın getirdikleri kitâblar gibi[525]} *topluca bir defada indirilmeli değil miydi?"...*

Allâh onlara şöylece cevâb vermektedir:

> *...Biz onunla qalbine sebât verelim* {yani, Qur'ân'ı qalbine iyice yerleştirelim} *diye böyle yaptık ve onu tam anlamıyla tertîl ettik* {yani, onu birtakım âyetler hâlinde kısım kısım indirdik}.

Allâh'ın, *Biz onu insânlara ağır ağır okuyasın diye bölüm bölüm ayırdığımız bir Qur'ân olarak (indirdik). Biz onu kısım kısım inzâl ettik* (İsrâ, 17/106) buyruğu da bunu ifâde ediyor.

33. *Onlar sana* {yani, seninle mücâdele ve tartışmak için} *bir mesel getirdikleri her seferinde...*

Bu buyrukla onların, "Bu Qur'ân o'na topluca bir defada indirilmeli değil miydi?" sözlerine ve Qur'ân'da söz konusu edilen Nebî ile tartışmak için ileri sürdükleri benzeri iddiâlarına işârette bulunmaktadır. Allâh onların bu sözlerini reddederek şöyle buyurmaktadır:

> *...muhakkak ki sana* {tartışmada kendilerini susturabileceğin şekilde} *hakkı ve daha güzel bir tefsîri* {yani, açıklamayı} *getirmişizdir* {de sen bununla onların iddiâlarını çürütmüşsün}.

Sonra Allâh onların âhirette kalacakları yeri haber vermek üzere şöyle buyurmaktadır:

34. *Yüzleri üzere cehenneme haşr olunacaklar, işte onlar, yerleri en kötü ve yolları en sapık olan* {yani, mü'minlerin aksine dünyâda hidâyet yolunu şaşıran, tutturamayan} *kimselerdir.*

35. *Andolsun ki Biz Mûsâ'ya kitâbı* {yani, Tevrât'ı} *verdik. Onunla berâber kardeşi Hârûn'u da vezir* {yani, o'na yardımcı} *yaptık.*

Burada ifâde tamâm olmaktadır. Arkasından Allâh Muhammed'e (s.a) haber vermek üzere şöyle buyurmaktadır:

36. *"Âyetlerimizi* {yani, dokuz mu'cizeyi} *yalanlayan o qavme* {yani, Mısır halkına} *gidin" dedik. Sonunda Biz onları tümden helâk ettik* {yani, gönderdiğimiz azâb ile yok ettik: suda boğduk}.

37. *Nûh qavmi rasûlleri* {yani, sâdece Nûh'u} *yalanlayınca, Biz de*

---

[525] Bu, dayanaktan yoksun bir iddiâdır. (Redaktör: E.Ö)

onları suda boğduk ve onları insânlara bir âyet {yani, kendilerinden sonra geleceklere bir ibret} *kıldık. Zâlimler için de elîm* {yani, çok acıklı} *bir azâb hazırlamışızdır.*

38. *Âd'ı, Semûd'u, ashâb-ı Ress'i* {yani, Şam [Sûriye] topraklarında bulunan Antakya'daki kuyu sâhiblerini –ki Yâ-Sîn sûresi'nde söz konusu edilmişlerdir–} *ve bunların* {yani, Âd ile Ress ashâbının} *arasında bir çok qavmleri de* {helâk ettik}.

39. *Her birine meseller verdik ve onların hepsini* {azâb ile} *bir tedbîr ile tebber* [*mahv u helâk*] *ettik.*

40. *Muhakkak onlar* {taşlar ile} *belâ yağmuruna tutulan beldeye* {yani, Lût kasabasına} *uğramışlardır* {–ki onlara yağdırılan taşların her birinin büyüklüğü bir insân kadardı–}. *Acaba bunlar orayı görmediler mi?* {Niye ibret almıyorlar?} *Hayır, onlar nüşûr* {yani, ölümden sonra dirilişi} *ümîd etmezler* {yani, ondan korkmazlar}.

Bunun bir benzeri de, *...ve nüşûr* {yani, diriliş} *yalnız O'nadır* (Mülk, 67/15) buyruğudur.

41. *Onlar* {ey Nebî} *seni gördüklerinde mutlaka, "Allâh'ın rasûl olarak gönderdiği bu mudur?" diye seni alaya alırlar.*

42. *"Eğer* {ibâdet etmek husûsunda} *üzerlerine sabr* {yani, sebât} *göstermeseydik az kalsın bizi ilâhlarımızdan* {yani, onlara ibâdet etmekten} *saptıracaktı"* {yani, ayağımızı kaydıracak, uzaklaştıracaktı, bizi kendi dînine sokacaktı}. *Yakında* {âhirette} *azâbı gördüklerinde, yolca kimin daha dalâlette olduğunu* {yani, hidâyet yolunu kimin: kendilerinin mi mü'minlerin mi kaybettiğini} *bileceklerdir.*

43. *İlâhını hevâsı edinen kimseyi gördün mü?* {Ey Muhammed!} *O kimseye sen mi vekîl* {yani, söz geçiren} *olacaksın* {yani, sen hidâyet ve dalâlet ile ilgili ilâhî meşieti [kuralı/kânûnu-ilkeyi] değiştirmek mi istiyorsun}?

44. *Sen onların çoğunu* {hidâyete kulak verip} *dinleyen ve* {hidâyeti} *aqleden kimseler mi sanırsın?...*

Sonra Allâh onları hayvanlara benzeterek şöyle buyurmaktadır:

...Onlar ancak {yemek, içmek ve âhirete iltifat etmemek cihetiyle} *hayvanlar gibidir. Hattâ onlar yolca daha dalâlettedirler* {ya-

ni, hayvanlardan da daha çok yollarını şaşırmış, kaybetmişlerdir. –Çünkü hayvanlar Rabb'lerini tanır ve O'nu anarlar; Mekke kâfirleri ise Rabb'lerini tanımaz, tevhîd etmezler–}.

45. *Rabbinin* {sabâh tan yerinin doğuşundan güneşin doğuşuna kadar} *gölgeyi nasıl uzattığına bakmaz mısın? Dileseydi onu hareketsiz kılardı* {yani, dileseydi Allâh gölgeyi devâmlı kılar ve qıyâmet günü'ne kadar bırakırdı}. *Sonra güneşi ona* {yani, gölgeye} *delîl kıldık* {yani, güneş arkasından gelir, onu geriletir ve nihâyet gölgenin tamâmını izâle eder}.

46. *Sonra onu* {yani, gölgeyi} *yavaş yavaş* {yani, azar azar} *Kendimize çektik.*

47. *Geceyi sizin için bir elbise* {yani, rahat edip dinleneceğiniz bir zamân}, *uykuyu da sübât* {yani, insânın adeta bir ölü gibi aqletmeyerek hareketsiz kaldığı bir vakit} *kılan O'dur. O gündüzü bir nüşûr* {yani, insânların rızq aramak için etrafa yayıldıkları zamân} *kıldı.*

48. *Ve O rüzgârları rahmetinin* {yağmurun} *önünde müjdeci* {yani, bulutları yağmur müjdesi getiren olarak} *gönderendir ve gökten* {mü'minler için} *tertemiz bir su* {yani, yağmur} *indirdik.*

49. *Onun* {yani, yağmur} *ile ölü* {yani, bitki olmayan} *bir beldeyi canlandıralım.* {o beldede bulunan} *yarattığımız nice hayvanatı* {ve yine o beldedeki} *pek çok insânı onunla* {yani, rüzgârların sürüklediği o bulutlardaki yağmur ile} *sulayalım diye.*

50. *Andolsun Biz onu onlar* {yani, yağmuru insânlar} *arasında* {ilâhî san'at üzerinde} *tezekkür etsinler* {yani, Allâh'ın vahdâniyyeti hakkında ibret alarak O'nu tevhîd etsinler} *diye evirip çevirdik* {yani, bazan bu beldeye, bazan şu beldeye yağdırdık ki tezekkür etsinler}. *Hâlbuki insânların çoğu küfr* {yani, Allâh'ın ni'metlerini inkâr} *etmekten başka bir yol izlemediler.*

51. *Eğer dileseydik* {ey Muhammed, senin zamânında} *her qaryede elbette bir nezîr* {yani, rasûl} *gönderirdik.* {Fakat Biz seni bütün qaryelere [şehirlere] bir rasûl olarak gönderdik ve sana bu özellikli görevi verdik.}

52. *O hâlde kâfirlere* {yani, seni atalarının dînine da'vet eden Mekke kâfirlerine} *itâ'at etme ve onlara karşı bununla* {yani, Qur'ân ile} *büyük* {yani, çetin bir} *cihâd yap!*

53. ***İki denizi*** **{yani, tuzlu suyu, tatlı suyun üzerine}** ***salıveren O'dur. Bu tatlı mı tatlı*** **{yani, hoş ve güzel içimli},** ***bu ise tuzlu ve acıdır*** **{yani, aşırı tuzlu olduğundan dolayı acı bir tadı vardır}.** ***İkisi arasında da bir berzah*** **{yani, ecel}** ***ve hicren mahcûran kıldı*** **{yani, görülmeyen bir hicab [perde] var etti. Birbirlerine karışmazlar ve tatlı suyun da tadı bozulmaz}.**

54. *Ve O, sudan* {yani, nutfeden} *bir beşer* {yani, insân} *yaratan, onu* {yani, insânı} *bir neseb ve bir sıhr yapandır...*

Neseb yoluyla akrabalar; anneler, kızlar, halalar, teyzeler, erkek kardeşin kızları ve kız kardeşin kızları olmak üzere yedi türdür. Sıhr yoluyla akrabalar ise; süt anne, süt kız kardeş, eşlerin anneleri, kendileri ile gerdeğe girilen eşlerin başka kocadan olma üvey baba himâyesindeki kızları, –ki eğer onların anneleriyle gerdeğe girilmemiş ise, o kızlarla evlenme husûsunda bir vebâl yoktur– ve oğulların eşleri olmak üzere beş tür kadındır.

...Rabbin {dilediğini yerine getirebilecek olan} *qadîrdir.*

55. *Hâlbuki onlar* {Allâh'ın dûnundan/berisinden kendilerine ibâdet ettikleri taqdîrde âhirette} *kendilerine fayda ve* {ibâdet etmedikleri taqdîrde dünyâda} *bir zarar veremeyen şeylere* {yani, meleklere} *ibâdet ederler. Kâfir* {yani, Ebû Cehl} *Rabbine karşı* {müşriklere, Allâh'ı tevhîd etmemeleri için} *yardımcı olandır.*

56. *Biz seni ancak* {cennet ile} *bir müjdeleyici ve* {cehennem ateşine karşı uyaran} *bir nezîr olmak üzere gönderdik.*

57. *Deki: "Ona* {yani, îmâna} *karşılık sizden ücret istemem. Ancak Rabbine doğru yol tutan* {yani, O'na itâ'at yolunda gitmek isteyen} *kimseler müstesnâ.*

58. *Asla ölmez, hayy olana tevekkül et...*

Bu buyruk, Nebî'nin atalarının dînine dönmeye da'vet edilmesi üzerine inmiştir.

...ve O'nu hamdiyle {yani, Rabbini hamd ile} *tesbîh et* {yani, emri gereği zikret}. *Kullarının* {yani, Mekke kâfirlerinin} *günâhlarından haberdar olarak O yeter* {yani, kulların günâhlarını Allâh'tan daha iyi kimse bilemez}.

Arkasından şânı yüce ve mübârek olan zâtının azametine dikkat çekerek şöyle buyurmaktadır:

59. ***O göklerle yeri ve aralarında olanları altı günde yaratan,*** *sonra* **{yani, bundan önce}** ***arş üzerine istivâ edendir, Rahmândır. Sen bunu*** **{ey Muhammed soracağın kim ise}** ***bir bilene sor.***

60. ***Onlara*** **{yani, Mekke kâfirlerine},** ***"Rahmân'a secde edin"*** {yani, **Rahmân'a namaz kılın}** ***denildiğinde, onlar*** {O'nu inkar ederek}, ***"Rahmân da neymiş? Senin bize emrettiğin şeye mi secde edelim"*** **{yani, Müseylime için mi namaz kılalım[526]}?** ***dediler ve bu, nefretlerini*** **{yani, Rahmân'ın** anılışı, onların îmândan uzaklaşmalarını} ***arttırdı.***

61. ***Göklerde*** {aydınlık saçan} *burçlar var eden... ne yüce, ne mübârektir.*[527]

62. {Azîz ve celîl olan Allâh'ı anarak} *tezekkür etmek yâhûd* {gece ve gündüz hakkında düşünüp} *şükretmek isteyenler için gece ve gündüzü bir hilfe yapan* {yani, ihtiyacı bulunan ve meşğûl olan kimseler için gündüzü gecenin yerine geçiren} *O'dur.*

63. *Rahmân'ın kulları yeryüzünde hevn ile* {yani, orta yollu ve halîm bir şekilde} *yürürler. Câhiller* {yani, beyinsizler} *onlara hitâb ettiğinde* {yani, Mekke kâfirleri, müslüman oldukları için ağır sözler söylediklerinde, eziyet verici ifâdeler kullandıklarında}, *"Selâm" derler* {yani, güzel bir şekilde karşılık verirler}.

64. *Onlar ki, gecelerini Rabb'lerine secde ve qıyâm ile* {yani, namaz kılarak} *geçirirler.*

65. *Onlar ki, "Rabbimiz! Bizden cehennem azâbını geri çevir, çünkü gerçekten onun azâbı bir ğarâmdır"* {yani, kişinin yakasını bırakmayan, ondan ayrı kalmayan bir hâldir} *derler.*

---

526 Bu, komik bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)

527 61. âyet ve tefsîri ile alâkalı olarak Muqâtil'in *Tefsîr*'inin elimizdeki tahkikli baskısında kaydedilenler bunlardan ibârettir. Âyetin devâmı şöyledir: *Orada bir kandil ve nûr saçan bir ay yaratanın şânı ne yüce, ne mübârektir.* Muhtemelen *mudîen* {aydınlık saçan, aydınlatıcı} lâfzı da baskıda gösterildiği şekilde *burûc*'un tefsîri değil, âyette ayın sıfatı olarak zikredilen *munîr* lâfzının tefsîri olarak kaydedilmiştir. Yanlışlığın menşei, yazma nüshalar olabileceği gibi, Muhakkik'in yanılgısı da olabilir. Ahmed Ferid'in tahkiki ile hazırlandığı belirtilen Dâru'l-Kütüb-i İlmiyye, Beyrut-Lübnan 2002/1424 târihli yeni baskı da metin itibâriyle bu tahkikli baskının aynısıdır. (Çeviren)

66. *Gerçekten o ne kötü bir karâr yeri ve mukâmdır* {yani, ne kötü kalınacak bir yer ve ne kötü bir ebedîliktir}!

Nitekim Allâh'ın, *dâru'l-mukâme* {yani, ebedîlik yurdu} (Fâtır, 35/35) buyruğu da buna benzemektedir.

67. *Ve onlar ki, infâq ettiklerinde,* {hakk olmayan harcamalarda bulunarak} *isrâf da etmezler,* {hakk olan bir yolda eli sıkılık ederek} *cimrilik de etmezler. Bunun arasında* {yani, isrâf ile cimrilik arasında} *bir kavâm* {yani, orta bir yol} *tutarlar.*

68. *Onlar ki, Allâh ile birlikte başka bir ilâha du'â* {yani, ibâdet} *etmezler. Hakk ile* {yani, kısasen} *olması dışında Allâh'ın öldürülmesini harâm kıldığı nefsi de öldürmezler, zinâ da etmezler. Kim bunu* {yani, bunların hepsini} *işlerse o,* {cezâ olmak üzere cehennemde bir vâdi olan} *esâm ile karşılaşır.*

69. *Qıyâmet günü onun azâbı kat kat verilir ve onda* {yani, azâbda} *ebediyyen mühân* {yani, küçültülmüş, tahkir edilmiş} *bir hâlde kalır.*

70. *Ancak* {şirkten} *tevbe eden, îmân eden* {yani, Allâh'ın tevhîdini tasdîq eden} *ve sâlih amel işleyenler müstesnâ. İşte Allâh bunların seyyiâtını, hasenâta değiştirir* {yani, onların günâhlarını iyiliklere dönüştürür; kötü amelden, sâlih amele doğru amellerinde değişiklik yaptırır}. *Allâh* {şirk hâlinde yapılanları bağışlayan} *ğafûrdur,* {müslüman olduktan sonra böyle bir kimseye merhamet eden} *rahîmdir.*

Buradaki [68. âyet], *hakk ile olması dışında Allâh'ın öldürülmesini harâm kıldığı nefsi de öldürmezler* (Furqân, 25/68) âyeti ile Nisâ sûresi'ndeki, *Kim de bir mü'mini kasden öldürürse, cezâsı orada ebediyyen kalmak üzere cehennemdir* (Nisâ, 4/93) âyeti arasında sekiz yıllık bir süre geçmiştir.

71. *Kim* {şirkten} *tevbe edip, sâlih amel işlerse muhakkak o, Allâh'a metâb ile* {yani, o günâha bir daha dönmemek üzere samimiyetle} *tevbe etmiş olur.*

72. *Ve onlar ki, zûr şâhidlik yapmazlar* {yani, günâh işlenirken: şirk koşulurken hazır bulunmazlar}, *lağve rastladıklarında kerîm kimseler olarak geçerler* {yani, müslüman oldukları için Mekke kâfirlerinden rahatsızlık veren sözler ve sövgüler işittikleri vakit kerîm bir şekilde: onlardan yüz çevirerek geçer giderler}.

Allâh'ın, *Ve onlar lağv işittiklerinde ondan yüz çevirirler* (Qasas, 28/55) buyruğu da buna benzemektedir.

73. ***Onlara Rabb'lerinin âyetleri hatırlatıldığında*** {yani, Qur'ân âyetleri ile öğüt verildiğinde}, ***bunlara karşı sağır ve kör kimseler olarak yıkılmazlar*** {yani, onları işitmeyen sağırlar ve onları görmeyen körler gibi karşılarında dikilmezler. –Mekke müşriklerinin yaptıkları gibi yapmazlar, aksine onlar bu âyetleri işitir, görür ve bu öğütle faydalanırlar–}.

74. ***Ve onlar, "Rabbimiz! Eşlerimizden ve çocuklarımızdan bize gözlerimizin aydınlığı olanlar ver*** {yani, onları sâlih kimseler kıl ki böylelikle gözlerimiz aydın olsun} *ve bizi muttaqîlere imâm yap"* {yani, hayırda bizi uyulacak önderler kıl} *derler.*

Ebû Muhammed dedi: Ben bu âyet hakkında Ebû Sâlih'e sordum. Dedi ki: Muqâtil şöyle dedi: Bizi sâlih geçmişlerimize uyanlar kıl ki, bizden sonra gelecekler de bize uysun.

75. *İşte bunlar, sabretmelerinden* {yani, Allâh'ın emri üzere sebât göstermelerinden} *ötürü cennetin yüksek köşkleri ile mükâfâtlandırılırlar ve onlar orada tahiyye ve selâm ile karşılanırlar.*

Âyetteki *tahiyye*'den kasıd, "selâm"dır. *Selâm*'dan kasıd ise, Allâh'ın onların işlerini selâmete [esenliğe] kavuşturması, günâhlarını bağışlamasıdır. Bunun, meleklerin onlara selâm vermesi anlamında olduğu da söylenmiştir.

Bunun bir benzeri de, *Onlar için konaklar birbirleri üzerine binâ olunmuş... köşkler vardır* (Zümer, 39/20) buyruğudur.

76. *Onlar orada* {ölmemek üzere} *ebedî kalıcıdırlar.* {Oradaki kalınacak yer} *ne güzel müstekarrdır ve ne güzel mukamdır* {yani, oradaki ebedîlik ne güzeldir}.

77. *De ki: "Eğer du'ânız* {yani, ibâdetiniz} *olmasaydı, Rabbimin yanında ne değeriniz olurdu* {yani, Rabbim sizi ne yapsın}? *Şimdi siz* {ey Mekke kâfirleri, Nebî'yi} *yalanladınız. Artık yakında lizâm olacaktır* {yani, Bedir'de azâb sizi yakalayacaktır}.

26. ŞU'ÂRÂ SÛRESİ

MEKKÎ, 227 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *Tâ-Sîn-Mîm.*

2. *Bunlar mübîn* {yani, Allâh'ın emrini ve nehyini, helâlini ve harâmını beyân ettiği} *kitâbın âyetleridir.*

3. *Mü'min olmuyorlar* {yani, Mekke kâfirleri Qur'ân-ı Kerîm'in Allâh'tan geldiğini tasdîq etmiyorlar ve seni yalanlıyorlar} *diye belki kendine kıyacaksın* {yani, üzüntüden helâk olup gideceksin}.

Bunun bir benzeri de, *Bu hadîs'e îmân etmiyorlar diye eserleri üzere/üzerine esef ile belki kendine kıyacaksın* (Kehf, 18/6) âyet-i kerîmesidir.

4. *Eğer istesek gökten üzerlerine bir âyet indiririz de boyunları ona* {yani, o âyete doğru îmân edenler olarak} *eğilekalır.*

5. *Onlara Rahmân'dan muhdes bir zikr gelmesin ki* {yani, Allâh Nebî'ye Qur'ân'dan yeni buyruklar indirdiğinde}, *ondan* {yani, Qur'ân'a îmân etmekten} *i'râz etmiş/yüz çevirmiş olmasınlar.*

6. *Evet, andolsun ki* {hakkı: Muhammed'in kendilerine getirdiği Qur'ân'ı} *yalanladılar. Alay ettikleri şeyin haberi kendilerine gelecektir.*

Onlar Qur'ân'ı yalanlayınca, Yüce Allâh da Bedir'de onları öldürülmekle tehdid etti. Sonra ibret almaları için onlara öğüt vererek şöyle buyurdu:

7. *Onlar yere bakmazlar mı ki Biz orada her güzel çiftten nice bitkiler bitirdik* {yani, Biz yeryüzünde her türlü güzel bitkiden nicelerini çıkardık}.

8. *Muhakkak şunda bir âyet* {yani, çıkan bitkilerde Allâh'ın tevhîdi: O'nun bir ve tek olduğu husûsunda bir ibret} *vardır. Hâlbuki onların* {yani, Mekkelilerin} *ekserisi mü'min* {yani, tevhîdi tasdîq eden kimseler} *değildirler.*

9. *Muhakkak Rabbin* {Bedir'de onlardan intiqâm almak gücüne sâhib olan} *azîzdir,* {onlar için belirlenmiş olan vakte kadar cezâlarını bırakarak onları cezâlandırmakta acele etmeyen} *rahîmdir.*

10-11. ***Hani*** **{ey Muhammed,}** ***Rabbin Mûsâ'ya şöyle nidâ*** *etmişti/seslenmişti* **{yani, şunu emretmişti}:** *"Git o zâlimler* {yani, müşrikler} ***qavmine: Fir'avn qavmine!"*** **{-ki, onlar Mısr'da bulunuyordu- ve ey Mûsâ, onlara de ki:},** *"İttiqâ* {yani, Allâh'a ibâdet} *etmezler mi?"*

12-13. **{Mûsâ}** ***dedi ki: "Rabbim!*** *Ben* {söyleyeceğim husûslar hakkında} ***doğrusu beni yalanlarlar diye*** *korkarım ve göğsümün* {yani, qalbimin} ***daralmasından,*** {yapacağım tebliğ için} *dilimin çözülmemesinden* {korkarım}. *Onun için Hârûn'u gönder"* [*fe-ersil ilâ hârûn*] {yani, benimle birlikte Hârûn'u da gönder}.

Nisâ sûresi'ndeki, *Onların mallarını kendi mallarınızla birlikte yemeyin* **(Nisâ, 4/2) buyruğunda da** *ilâ* [...e, ...a], "me'a" [berâber, birlikte] anlamındadır.

14. *"Ayrıca onlara karşı üzerimde bir zenb* {yani, bana isnâd ettikleri bir suç –onlardan birini öldürdüğünü kasdetmektedir-} *vardır. Onun için beni öldürmelerinden korkuyorum."*

15. *Dedi ki: "Hayır, hayır! Haydi* {öldürülmekten korkmaksızın} *ikiniz bir âyetlerimizle gidin. Biz muhakkak sizinle birlikteyiz, işiticiyiz."*

16. *İkiniz Fir'avn'a gidin ve deyin ki: "Biz* {yani, ben [Mûsâ] ve Hârûn} *gerçekten âlemlerin rabbinin rasûlleriyiz."*

Bu Allâh'ın, *Artık ona varıp deyin ki: "Biz* {yani, ben [Mûsâ] ve Hârûn} *gerçekten senin Rabbinin rasûlüyüz* (Tâ-Hâ, 20/47) buyruğuna benzemektedir.

Çünkü Fir'avn, rabb ve ilâh olduğunu iddiâ ediyordu.

Burada ifâde sona ermektedir. Sonra Mûsâ (s.a) Mısr'a gitmek üzere yola koyuldu. Hârûn da bu sırada Mısr'da bulunuyordu. İkisi bir Fir'avn'ın yanına vardılar. Onun huzûruna girdiklerinde Mûsâ Fir'avn'a -kendini kasdederek- "Ben ve Hârûn âlemlerin rabbinin rasûlleriyiz" dedi.

17. *"İsrâîloğulları'nı bizimle* {Filistin topraklarına} *gönderesin* {ve onları artık köleleştirmeyesin} *diye.*

Fir'avn, sarayında büyüttüğü Mûsâ'yı tanıdı, birini öldürüp Mısr'dan kaçan, şimdi de yanına bir teklifle gelen Mûsâ'ya hitâben;

18-19. *Dedi ki: "Çocukken seni bizde besleyip büyütmedik mi? Ömrün-*

den nice seneler {yani, otuz yıl[528]} *bizde kalmadın mı? Ve o yaptığını yaptın. Sen o nankörlerdensin."*

20. *Dedi ki: "Onu yaptığım vakit ben dâllînden* {yani, câhillerden} *idim."*

İbn Mes'ûd'un qırâ'atinde, "Onu yaptığım vakit ben câhillerden idim" anlamındadır.

21. "{Beni öldürürsünüz diye} *sizden korkunca, sizden* {Medyen'e} *kaçtım. Derken Rabbim bana bir hükm* {yani, ilim ve anlayış} *ihsân etti ve beni* {size gönderilen} *mürelînden yaptı."*

Sonra Fir'avn'a şunları söyledi:

22. "{Ey Fir'avn!} *Sen İsrâîloğulları'nı köleleştirdiğin için bunu ni'met diye başıma kakıyorsun"* {yani, kendi iddiâna göre bana yaptığın iyiliği başıma kakıyor, fakat İsrâîloğulları'nı köleleştirdiğini, onları qavmin Kıbtîlere köle yaptığını unutuyorsun}.

23. *Fir'avn* {Allâh'ı inkâr ederek, Mûsâ'ya}, *"Âlemlerin rabbi dediğin nedir/kimdir?" dedi.*

24. {Mûsâ} *dedi ki:* "{O} *göklerle yerin ve onların arasında olanların* {yani, hayret verici yaratılmışların} *rabbidir. Eğer gerçekten* {Allâh'ın tevhîdine} *yaqîn besleyen* {yani, kat'î olarak inanan} *kimseler iseniz."*

25. {Fir'avn,} *etrafında bulunanlara* {ki etrafında, eşraf ve başkalarına tercih edilip öne geçirilen kimseler vardı}, *"İşitmiyor musunuz"* {yani, Mûsâ'nın bu dediklerini duymuyor musunuz}? *dedi.*

26. {Mûsâ} *dedi ki:* "{O,} *sizin de Rabbinizdir, sizden önceki atalarınızın da Rabbidir."*

27. {Fir'avn onlara} *dedi ki: "Size gönderilen bu Rasûlünüz* {yani, Mûsâ} *mutlaka bir mecnûndur."*

28. {Mûsâ} *dedi ki: "O doğunun ve batının* {gece ve gündüz senede iki defa eşitlenir ve o sıradaki burcu, terâzi adını alır} *ve onların aralarında olanların* {yani, doğu ile batı arasında bulunan dağ, yapı, ağaç gibi her şeyin} *Rabbidir. Eğer* {Allâh'ın vahdâniyyetini} *aqlederseniz.*

528 Ne kadar kaldığını ancak Allâh bilir. (Redaktör: E.Ö)

29. ***(Fir'avn) dedi ki: "Eğer benden başka bir ilâh*** {yani, bir rabb} ***edinirsen, elbette seni zindana atılanlardan*** {yani, habsedilenlerden} ***yaparım."***

30. **{Mûsâ}** ***dedi ki: "Ben sana apaçık birşey*** **{yani, sana gerçek durumumu isbatlayacak el ve asâ mu'cizeleri}** *ile gelmişsem de mi?"* **{O taqdîrde beni tasdîq eder misin?}**

31. **{Fir'avn}** ***dedi ki: "Sâdıqlardan*** **{yani, âlemlerin Rabbinin bize gönderdiği Rasûlü olduğun iddiânda doğrulardan}** ***isen haydi onu getir."***

32. ***Bunun üzerine*** {Mûsâ elindeki} *asâsını bıraktı. O da hemen apaçık bir su'bân oluverdi* {yani, sarı, boynu kıllı ve evi dolduracak kadar büyük erkek bir yılana dönüştü}.

33. *Elini* {koynundan} *çıkardığında bakanlara,* {aşırı derecede aydınlığından ötürü gözleri kamaştıran güneş ışığı gibi ışık saçan bir şekilde} *bembeyaz görünüverdi.*

34-35. {Fir'avn} *etrafındaki meleye* {yani, eşrafa, ileri gelenlere} *dedi ki: "Doğrusu bu* {yani, Mûsâ}, *mutlaka* {sihri çok iyi bilen} *alîm* [*usta/mahâretli*] *bir sihrbazdır. Sizi sihriyle yerinizden* {yani, Mısr'dan} *çıkarmak istiyor, ya siz ne emredersiniz?"* {yani, "Bana bu husûstaki görüşünüzü bildirin."}

Qavminin melesi, yani, eşrafı görüşlerini bildirdiler:

36-37. *Dediler ki: "Onu ve kardeşini beklet* {yani, durumlarının ne olduğunu görmek için onları öldürmeyip habset} *ve şehirlere* {yani, yerleşik yerlere} *toplayıcılar* {yani, büyücüleri toplayacak kimseler} *gönder. Alîm* [*usta/mahâretli*] *bütün sihrbazları sana getirsinler."*

38. *Böylece sihrbazlar belirli günün bir vaktinde bir araya getirildi.*

Süresi belirli bir gün olan, ta'yîn edilmiş bulunan bayramları tören yaptıkları gün idi. Bu sihrbazların 72'si Farslardan, diğerleri ise İsrâîloğulları'ndan idi.

39. *Ve insânlara* {yani, Mısr halkına} *da, "Siz de* {sihrbazların etrafında} *toplanır mısınız?" denildi.*

40. *"Umulur ki sihrbazlar gâlib gelirlerse* {yani, Mûsâ'yı ve kardeşini yenik düşürürlerse} *biz de* {o işlerinde} *onlara uyarız."*

41. *Sihrbazlar geldiklerinde Fir'avn'a dediler ki: "Eğer biz* {Mûsâ ve kardeşini yenik düşürüp} *gâlib olursak bize bir ücret* {yani, bir ödül} *var değil mi?"*

42. {Fir'avn} *dedi ki: "Evet* {size bir ödül olacaktır}. *O taqdîrde siz* {benim yanımda, ödülün dışında maqâm ve mevki itibâriyle de} *elbette yakınlaştırılacaklardan olacaksınız."*

43. *Mûsâ onlara dedi ki: "Siz* {ellerinizde bulunan halat/ip ve asâlardan} *ne atacaksanız atın."*

44. *İplerini ve asâlarını/sopalarını bıraktılar ve dediler ki: "Fir'avn'ın izzeti* {yani, azameti, büyüklüğü} *hakkı için muhakkak biz gâlibleriz."*

Azîz kelimesinin kullanımı açısından, {Ey Şu'ayb!} *Sen bizim için azîz biri değilsin* (Hûd, 11/91) buyruğu da buna benzemektedir, ki "bizim için büyük biri değilsin" demektir.

Onların yere attıkları halat ve sopalar, insânlara yılan şeklinde göründü. Mûsâ ve Hârûn da onların, hızlıca kendilerine doğru geldiklerini zannettiler. Oysa bunlar hiçbir şekilde hareket etmeyen halat ve sopalardan ibâretti. Mûsâ korktu, Cibrîl Mûsâ'ya (a.s), "Asânı yere bırak" dedi. O da başıyla ufku kapatan muazzam bir ejderha oluverdi. Sonra Mûsâ'nın yılanı ağzını açarak oradaki yılanları yutmaya koyuldu ve onlardan hiçbir şey kalmadı. İşte Allâh'ın şu buyruğu bunu dile getirmektedir:

45. *Mûsâ asâsını bırakır bırakmaz onların yaptıkları ifki* {yani, onların yalan olan sihrlerini} *yutuverdi.*

Sonra Mûsâ (a.s) o yılanın kuyruğunu yakaladı, derhal eskisi gibi asâ oluverdi. Sihrbazlar birbirlerine, "Eğer bu bir sihr olsaydı, ipler ve sopalar kalırdı" dediler. İşte Allâh'ın şu buyruğu buna işâret ediyor:

46. *Sihrbazlar hemen* {Allâh için} *secdeye kapanıverdiler.*

47-48. *Dediler ki: "Îmân ettik âlemlerin rabbine; Mûsâ ve Hârûn'un rabbine."*

49. {Fir'avn} *dedi ki: "Ben size izn vermeden* {yani, o'na îmân etmenizi emretmeden} *önce mi îmân ettiniz"* {yani, Mûsâ'yı tasdîq ettiniz}? *Demek ki o size sihri öğreten büyüğünüz* [*ustanız*] *imiş."* {Bu sizin birlikte hazırladığınız bir tuzaktır}...

Şunu demek istiyor: Bu, sizin, yani sihrbazlar ile Mûsâ'nın şehirde:

Medyen[529] halkı arasında söylediğiniz bir sözdür. Maksadınız ise, oranın **ahâlisini şehirden çıkarmaktır.**

Sonra Fir'avn dedi ki:

...“Yakında bileceksiniz”...

Bu, onun yaptığı bir tehdid idi. Onları ne ile tehdid ettiğini de şöylece **haber vermektedir:**

...“Mutlaka el ve ayaklarınızı çaprazlama {yani, sağ elinizle sol ayağınızı keseceğim} *ve hepinizi toptan* {hurma ağaçlarına} *asacağım.”*

Kendilerini öldürmek ve asmak ile tehdid edince sihrbazlar da ona şu **cevâbı verdiler:**

50-51. *Dediler ki: “Olsun zararı yok.* {Çünkü senin yapabileceğin bizi öldürmekten ibârettir}. *Zâten biz* {âhirette} *Rabbimize dönücüleriz. Biz gerçekten ilk îmân edenler* {yani, Mısr halkından Allâh'ın tevhîdini ilk tasdîq edenler} *olduğumuz için Rabbimizin günâhlarımızı* {yani, sihrimizi} *bağışlayacağını ümîd ederiz.”*

52. *Biz Mûsâ'ya, “Kullarım* {yani, İsrâîloğulları} *ile geceleyin yola çık. Muhakkak izleneceksiniz”* {yani, Fir'avn ve qavmi sizi ta'kîb edecektir} *diye vahyettik.*

53. *Fir'avn şehirlere* {Mûsâ ile Hârûn'u ve İsrâîloğulları'nı ta'kîb etmek için asker toplamak üzere} *toplayıcı adamlar gönderdi.*

54-56. *“Gerçekten bunlar* {yani, İsrâîloğulları} *az bir topluluktur. Onlar* {bizim büyük/ilk çocuklarımızı öldürüp bizden kaçmak sûretiyle[530]} *bizi gerçekten kızdırdılar. Biz ise tedbirini almış* {yani, silâhlanmış} *bir topluluğuz.”*

57-58. *Böylece onları bostanlarından,* {akıp duran} *akarsularından* {Mısr'dan} *çıkardık ve* {altın ve gümüş türü taşınabilir mallardan oluşan} *hazînelerden* {–Allâh'ın hakkının bunlardan verilmemesi sebebiyle bunlara “kenz” [hazîne] denilmiştir. Allâh'ın hakkı verilmeyen her mal kenzdir. İsterse bu açıkta olsun–}, *şerefli maqâmlardan* {yani, güzel meskenlerden} *çıkardık.*

---

529 Bu bağlamda, Medyen'den bahsetmenin bir anlamı yoktur. (Redaktör: E.Ö)

530 Bu, Tevrât kaynaklı bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)

59. *İşte böyle* {Mısr'dan, içinde bulundukları bolluk ve bereketten çıkmalarını sağladık} *ve onlara İsrâîloğulları'nı vâris/mirâscı kıldık.*

Çünkü Allâh Fir'avn'ı ve kavmini suda boğduktan sonra İsrâîloğulları'nı Mısır'a geri döndürmüştü.[531]

60. *Sonra* {Fir'avn ve qavmi} *güneş doğarken* {yani, kuşluk vakti} *onların ardından gittiler.*

61. *İki topluluk* {yani, Mûsâ'nın berâberindeki İsrâîloğulları ile Fir'avn'ın berâberindeki Mısrlılar} *birbirini görünce, Mûsâ'nın ashâbı dedi ki: "Kesinlikle idrak edildik [kıstırıldık-yakalandık]"* {yani, Fir'avn ve qavmi arkadan bize yetişti, önümüzde ise deniz bizi kaplayacak; bizi ondan kimse kurtaramaz}.

62. {Mûsâ} *dedi ki: "Aslâ* {onlar bize yetişemeyeceklerdir}. *Muhakkak Rabbim benimledir. O bana hidâyet edecektir"* {yani, bana yolumu gösterecektir}.

63. *Biz de Mûsâ'ya, "Asân ile denize vur" diye vahyettik"* {yani, Cibrîl o'na gelip "Asân ile denize vur" dedi. O da günün dört ayrı sâ'atinde asâsıyla denize vurdu[532]}. *Ardından deniz ayrıldı* {yani, denizdeki su(lar ayrıldı ve denizde) kupkuru oniki ayrı yol oldu}...

Her bir yolun uzunluğu iki fersah, eni iki fersahtı.[533] Açılan yolların sağ ve solunda da sular büyük dağlar gibi yükselmişti. İşte Allâh'ın şu buyruğu bunu anlatmaktadır:

...*Her bir tarafı büyük bir dağ gibi oldu* {yani, büyük ve karşılıklı iki dağ gibi oldu}.

64. *Diğerlerini de oraya yanaştırdık* {yani, Fir'avn ve askerlerini de İsrâîloğulları'nın gittikleri yollara yaklaştırdık}.

65. *Mûsâ'yı ve o'nunla birlikte olanların hepsini* {suda boğulmaktan} *kurtardık* {yani, onlardan kurtulmadık kimse kalmadı}.

---

531 Bu, dayanaktan yoksun bir iddiâ olup kesinlikle bâtıldır. (Redaktör: E.Ö)

532 Mûsâ'nın, günün dört ayrı sâ'atinde asâsıyla denize vurduğu, dayanaktan yoksun bir iddiâdır. (Redaktör: E.Ö)

533 Açılan, her bir yolun uzunluğunun ve eninin 2 fersah olduğu iddiâsı, delîlsiz bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)

66. ***Sonra diğerlerini*** **{yani, Fir'avn'ı ve onun qavmini günün dokuzuncu sâ'atinin bitiminde[534]}** ***suda boğduk.***

67. ***Şübhesiz ki bunda*** {yani, Fir'avn'ın ve qavminin helâkında} ***bir âyet*** {yani, onlardan sonrakiler için bir ibret} *vardır. Fakat çoğu îmân* {yani, Mısr halkının çoğunluğu Allâh'ın tevhîdini tasdîq} *etmediler.*

68. ***Şübhe yok ki Rabbin*** {düşmanlardan intiqâm almakta} *azîzdir,* {kendilerini azâbdan kurtarmakla da mü'minlere karşı merhametli olan} *rahîmdir.*

69. ***Onlara*** {yani, Mekke halkına} *İbrâhîm'in haberini* {yani, o'na dâir söylenecekleri} *de oku.*

70. ***Hani o babasına*** {yani, Azer'e} *ve qavmine, "Neye ibâdet edersiniz?" demişti.*

71. ***Onlar,*** "{Altından, gümüşten, demirden, bakırdan, keresteden yapılmış} *birtakım putlara* {–ki, sayıları 72 idi–[535]} *ibâdet ederiz ve onlara* {ibâdet etmeye} *devâm eder gideriz" dediler.*

72-73. {İbrâhîm} *dedi ki: "Acaba bunlar* {yani, bu putlar} {kendilerine} *du'â ettiğiniz zamân sizi işitirler* {yani, du'âlarınızı kabûl ve icâbet ederler} *mi? Yâhûd* {kendilerine ibâdet ettiğiniz taqdîrde} *size fayda veya* {onlara ibâdet etmediğiniz taqdîrde size} *zarar verebilirler mi?"*

74. *Dediler ki: "Hayır ama biz atalarımızı böyle yapar bulduk"* {yani, onların bu şekilde putlara ibâdet ettiklerini gördük}.

75-77. {İbrâhîm} *dedi ki: "Gördünüz mü şu ibâdet ettiklerinizi* {yani, putlarınızı}; *sizin ve önceki atalarınızın? Onlar benim düşmanımdır"* {yani, ben sizin ibâdet ettiklerinizden uzağım}...

Sonra İbrâhîm (a.s) ibâdet ettikleri varlıklardan, âlemlerin rabbini ve Allâh'a ibâdetlerini istisnâ etti. Çünkü onlar Allâh'ın rabb'leri olduğunu, kendilerini O'nun yarattığını biliyorlardı.

..."{İbâdet ettiğiniz varlıklar arasından} *âlemlerin rabbi* [*göklerin, yerin ve ikisi arasındakilerin, doğunun, batının ve ikisi arasında-*

534 Böyle delîlsiz ve de lüzûmsuz ayrıntıları tefsîrden uzak tutmak gerekir. (Redaktör: E.Ö)

535 Bu, delîlsiz bir iddiâdır. (Redaktör: E.Ö)

kilerin sâhibi] müstesnâdır {yani, ben O'ndan aslâ uzaklaşmıyorum}.

Onların, kendilerini yaratanın Allâh olduğunu, Allâh'ın rabb'leri olduğunu ve O'nun kulları olduklarını kabûl etmeleri doğru bir kabûl idi. Sonra İbrâhîm (a.s) onlara âlemlerin Rabbinin ni'metlerini hatırlatarak dedi ki:

78-82. *"O beni yaratandır ve bana hidâyet edendir.* {Acıktığımda} *beni yediren ve* {susadığımda} *bana içiren O'dur. Hastalandığımda bana şifâ veren O'dur.* {Dünyâda} *beni öldüren, sonra* {ölümden sonra âhirette} *diriltecek olan da O'dur. Dîn* {yani, hesâb} *günü bana günâhımı bağışlamasını umduğum* {yani, ümîd ettiğim} *O'dur"* {dolayısıyla, ben bana bunları yapana ve yapacak olana ibâdet ederim; O'ndan başkasına ibâdet etmem}.

İbrâhîm'in (a.s) günâhı, üç kere yalan söylemesidir. Birincisi, –Sare hakkında– "Bu benim kız kardeşimdir" demesi; ikincisi, "Ben hastayım" demesi; üçüncüsü de, "Bu putları, büyükleri olan şu put kırdı" demesidir. Bunların biri kendisi için, ikisi ise azîz ve celîl olan Allâh Teâlâ için söylenmişti.[536]

İbrâhîm (a.s) şânı yüce Rabbine du'â ederek dedi ki:

83-84. *"Ya Rabb! Bana bir hükm* {yani, anlayış ve ilim} *bağışla ve beni sâlihlere kat* {yani, nebî yap}. *"Sonrakiler arasında bana bir sıdq lisânı* {yani, güzel bir övgü} *bağışla"* {yani, sonraki insânlar arasında benden güzel övgülerle söz edilsin}...

Allâh o'na bu isteğini verdi. O nedenle bütün dîn mensûbları İbrâhîm'i (a.s) bu şekilde övüyor ve o'ndan övücü sözlerle bahsediyorlar.

Sonra şunları söyledi:

85-87. ...*"ve beni na'îm cennetinin mirâsçılarından* {yani, beni cennete mirâsçı olacaklardan} *kıl ve babama mağfiret eyle, çünkü o dâllîndendir"* {yani, şirk koşan kimselerdendir}. *Ba's olunacakları* {yani, ölümden sonra insânların diriltilecekleri} *günde beni mahcub etme"* {yani, bana azâb etme}...

Sonra İbrâhîm (a.s) o günün niteliklerini zikrederek şöyle diyor:

---

536 Bu, ahmakca bir iftiradır. Zîrâ, Allâh'ın rasûlleri yalan söylemekten münezzehtir. Yalan olarak değerlendirilen üç şeyin ilki, muharref Tevrât'ın bâtıl iddiâsının tekrârıdır; diğer ikisi ise, Kur'ân uslûbunun anlaşılmamasının veyâ yanlış anlaşılmasının netîcesidir. (Redaktör: E.Ö)

88-89. ..."*O gün* {yani, ölümden sonra diriliş günü}, {azâba karşı} *malın da, evlâdın da hiç faydası olmaz;* {âhirette şirkten uzak, tevhîd ile Allâh'a ihlâsla yönelmiş} *selîm bir qalb ile gelmiş olanlar müstesnâ*" {yani, işte bunlara ölümden sonra diriliş günü mallarının ve evlâdlarının faydası olacaktır[537]}.

90. *Cennet muttaqîlere izlaf edilecektir* {yani, yakınlaştırılacaktır}.

91. *Cehennem ise* {Âdemoğulları'nın kâfirleri arasından} *ğâvî* [azgın] *olanlara* {üzerindeki örtüler açılarak} *bâriz bir şekilde gösterilecektir.*

Ğavî olanlar, "hidâyet yolunu şaşıran, dalâlete düşenler"dir.

92-93. *Onlara denilir ki: "O sizin ibâdet ettikleriniz nerede; Allâh'ın dûnundan/berisinden"* {yani, Allâh'tan başka ibâdet ettiğini şeytânlar nerede}?...

Bu buyruğun bir benzeri de Sâffât sûresi'ndedir (20-40. âyetler).

..."*Size yardım edebiliyor veya kendilerine yardımları dokunuyor mu*" {yani, onlar sizin ateşle azâblandırılmanızı yâhûd kendilerinin azâba uğratılmalarını önleyebiliyorlar mı}?

94. *Onlar* {cehennemin bekçileri tarafından} *oraya* {yani, cehennem ateşine} *yüzleri üstü atılırlar. Onlar* {yani, Âdemoğulları'nın kâfirleri} *ve ğâvîler* {yani, Âdemoğulları'nı iğva eden [azdıran] şeytânlar –hep birlikte cehennem ateşine atılacaklardır–}.

95. *İblîs'in orduları da hep birlikte* {yani, İblîs'in soyundan gelenlerin hepsi de oraya atılacaktır}.

96. *Onlar orada* {yani, cehennem ateşinde} *tartışarak derler ki:...*

Buyrukta taqdîm vardır, çünkü Âdemoğulları'ndan kâfir olanlar şeytânlara şöyle diyecektir:

97-98. ..."*Allâh'a yemîn olsun ki, biz gerçekten apaçık bir dalâlette idik. Çünkü* {ey şeytânlar topluluğu} *biz sizi* {itâ'at bakımından} *âlemlerin rabbi ile bir tutmuştuk.*"

---

537 Bu, bozuk ve sakat bir yorumdur. Buradaki vurgu, âhirette mal ve evlâdın değil, ancak selîm qalbin fayda vereceğidir. Dolayısıyla, âhirette mal ve evlâdın hiç kimseye bir faydası olmaz, zâten selîm bir qalb ile gelenin de başka hiçbir şeye ihtiyacı olmaz. (Redaktör: E.Ö)

İşte onların tartışmaları budur.

Sonra Âdemoğulları'ndan olan Mekke kâfirleri şöyle diyecektir:

99. *"Bizi* {hidâyetten uzaklaştırarak} *dalâlete düşüren mücrimlerden* {yani, şeytânlardan} *başkası değildir."*

Arkasından pişmanlıklarını açığa vurarak şöyle diyeceklerdir:

100. *"Artık bize* {meleklerden ve nebîlerden} *şefâ'at edecek bir kimse de yoktur",*

101. *"candan bir dostumuz* {yani, bize şefkat gösterecek bir yakınımız} *da yoktur"* {yani, bunlar bize, –mü'minlere şefâ'at edileceği gibi–[538] şefâ'at edemeyeceklerdir}.

102. *"Ne olurdu bir kere* {dünyâya} *dönme imkânımız olsaydı da mü'minlerden* {yani, tevhîdi tasdîq edenlerden} *olsaydık."*

103. *Doğrusu şunda* {yani, İbrâhîm qavminin helâk edilmesinde[539]}, {onlardan sonra gelecekler için} *elbette bir âyet* {yani, ibret} *var. Fakat onların ekserisi mü'min olmadı/değillerdi,* {eğer onların çoğu mü'min olsalardı, dünyâda azâba uğratılmazlardı}.

104. *Doğrusu Rabbin* {intiqâm alışında güçlü olan} *azîzdir,* {mü'minlere merhametli olan} *rahîmdir.*

İbrâhîm kavminin sayha [çığlık] ile helâk edilişinin tefsîri [açıklaması] Ankebût sûresi'nde (40. âyet) geçmektedir.

105. *Nûh qavmi rasûlleri* {yani, sâdece Nûh'u} *yalanladılar.*

Benzeri bir buyruk da Qamer sûresi'ndedir (9-10. âyetler).

106. *Hani* {–dînde değil– nesebde} *kardeşleri Nûh onlara demişti ki: "İttiqâ etmez misiniz"* {yani, Allâh'tan korkmaz mısınız}?

107. *"Ben size* {sizinle Rabbiniz arasında} *emîn bir rasûlüm."*

108. *"Artık Allâh'a ittiqâ* {yani, Allâh'a ibâdet} *edin,* {size emrettiğim ve iyiliğinize olan husûslarda} *bana itâ'at edin."*

---

538 Qur'ân-ı Kerîm'in, âhirette, mü'minler için de şefâ'atin olmadığını-olamayacağını açık ve net bir şekilde belirttiğini ifâde etmiştik. (Redaktör: E.Ö)

539 İbrâhîm qavminin helâk edildiğine dâir Qur'ân'ın hiçbir yerinde açık bir ibâre mevcut değildir. Dolayısıyla bununla, İbrâhîm qıssasına işâret edildiği görüşü daha uygundur. (Redaktör: E.Ö)

109. *"Bunun için sizden hiçbir ücret* {yani, ödül, mükâfât} *istemem"...*

Çünkü onlar nebîlere, "Siz sâdece aleyhimize olmak üzere mallarımıza sâhib olmak istiyorsunuz" demişlerdi. Enbiyâ onlara karşılık vererek, "Hayır **biz sizden buna karşılık, yani îmâna karşılık bir ücret, bir mükâfât istemiyoruz" demişlerdi.**

...*"Benim ecrimi* {yani, yaptığım işin karşılığını} *vermek, ancak âlemlerin rabbine âittir."*

110. *"O hâlde Allâh'a ittiqâ* {yani, ibâdet} *edin.* {Size emrettiğim ve iyiliğinize olan husûslarda} *bana itâ'at edin."*

111. {Nûh'a} *dediler ki: "Sana en aşağılık* {yani, ayak takımından} *olan kimseler tâbi olmuş iken îmân mı edelim"* {yani, senin sözlerini doğru mu kabûl edelim}?!

112. {Nûh} *dedi ki: "Onların yaptıkları hakkında benim bir ilmim/bilgim yoktur"* {yani, ben Allâh'ın aranızdan onlara îmânı nasîb ederek hidâyet vereceğini ve sizi bu hâlde bırakacağını bilmiyordum}.

Sonra Nûh (a.s) onlara dedi ki:

113. *"Onların hesâbı* {yani, sizin bayağı ve ayak takımı kabûl ettiğiniz kimselerin amellerinin karşılıklarını vermek} *ancak Rabbime âittir. Eğer inceden inceye kavrayan kimseler iseniz."*

114. *"Ben mü'minleri kovacak"* {yani, ben sizin kendi değerlendirmelerinize göre aşağılık olduklarını iddiâ ettiğiniz kimselerin îmân etmelerini reddedecek} *değilim.*

115. *"Ben ancak apaçık bir nezîrim"* {yani, rasûlüm}.

116. *Dediler ki: "Ey Nûh! Eğer vazgeçmezsen* {yani, yakamızı bırakmazsan} *muhakkak taşlananlardan* {yani, öldürüleceklerden} *olacaksın."*

117. {Nûh} *dedi ki: "Rabbim! Qavmim beni* {yani, ölümden sonra dirilişe dâir verdiğim haberi} *yalanladı."*

118. *"Artık benimle onlar arasında Sen bir fetihte bulun* {yani, benimle onlar arasında hükmünü ver: azâbını gönder}. *Beni ve berâberimdeki mü'minleri* {suda boğulmaktan} *kurtar."*

Azîz ve celîl olan Allâh Teâlâ da o'nu [Nûh'u] (ve mü'minleri) kurtardı.

119. *Biz de o'nu ve o'nunla birlikte olanları* {yani, o'nunla birlikte bulunan insânları, kuşları ve diğer canlıları -ki onların her birinden erkekli-dişili birer çift vardı-[540]} *dopdolu olan o gemi içerisinde kurtardık.*

120. *Sonra* {gemiye binmeyip} *geri kalanları* [*kâfirleri*] *suda boğduk.*

121. *Muhakkak bunda* {yani, suda boğulmak sûretiyle Nûh qavminin helâk edilmesinde} {bu ümmetten olup, onlardan sonra gelecekler için} *bir âyet* {yani, ibret} *vardır.* {Öyleyse onlar, ibret alsınlar da Nûh qavminin uğramış olduğu âqıbetin bir benzerine uğramaktan çekinsinler}. *Onların çoğu îmân etmediler* {yani, Allâh'ın tevhîdini tasdîq etmediler: onların çoğu tevhîdi inkâr eden kâfirlerdi}.

Eğer çoğu îmân eden kimseler olsaydı, dünyâda azâba uğratılmazlardı.

122. *Muhakkak Rabbin* {onları suda boğmak sûretiyle onlardan intiqâm almakta} *azîzdir,* {mü'minleri suda boğulmaktan kurtarmak sûretiyle} *rahîmdir.*

Allâh'ın, geçmiş ümmetlerin rasûllerini yalanlamalarını söz konusu etmesinin sebebi, Kureyş kâfirlerinin Nebî'nin risâletini yalanlamış olmalarıdır. Allâh Nebî'ye, daha önce Nûh'a, Hûd'a, Sâlih'e, Lût'a ve Şu'ayb'a risâlet verdiği gibi, kendisine de risâlet verdiğini ve onların da kendisi gibi qavmleri tarafından yalanladığını bildirdi. Daha önce rasûllerini yalanlamış bulunan qavmlerin cezâlarını zikretmek suretiyle de Kureyş kâfirlerinin Muhammed'i (s.a) yalanlamamaları gerektiğine dikkatlerini çekti ve geçmiş ümmetlerin azâbı gibi bir azâba uğramaktan onları sakındırdı.

123. *Âd da rasûlleri yalanladı.*

124. *Hani* {-dînde değil- nesebde} *kardeşleri* [*qavmdaşları*] *Hûd onlara demişti ki: "İttiqâ etmez misiniz"* {yani, Allâh'tan korkmaz mısınız}?

125. *"Muhakkak ben size* {yani, sizinle Rabbiniz arasında} *güvenilir bir rasûlüm."*

126. *"Artık Allâh'a ittiqâ* {yani, ibâdet} *edin ve bana* {yani, size emretmiş olduğum samimi öğütlerime} *itâ'at edin."*

540 Bu, tûfânın umûmî olduğu [bütün yeryüzünü kapladığı] vehmine istinâd eden bir iddiâdır. (Redaktör: E.Ö)

127. *"Buna karşılık sizden hiçbir ücret* {yani, îmâna karşılık sizden herhangi bir mükâfât, karşılık} *istemiyorum. Benim ücretim ancak âlemlerin rabbine âittir."*

128. *"Siz her rî'de* {yani, yolda} *bir âyet* {yani, alâmet} *inşâ edip, abes iş mi yaparsınız"* {yani, oyun oynayıp eğlenir misiniz}?

Çünkü onlar yolculuk yaptıklarında yollarını ancak yıldızlarla buluyorlardı. Bundan ötürü de boşu boşuna yüksek köşkler binâ ettiler: Yollarını bulmak için her yolda büyük bir alamet, bir binâ yaptılar.

129. *"Ve* {sanki dünyâda ölmeyecek ve} *ebedî kalacakmışçasına sapasağlam kaleler* {yani, büyük köşkler} *mi yapar durursunuz"* {yani, sonradan gelenler, "Burası filân oğullarının konağı" desinler diye mi bunu yapıyorsunuz}?

130. *"Yakaladığınız zamân cebbârlar olarak mı yakalarsınız"* {yani, birini yakalayıp da –cebbârların [zorbaların]– yaptığı gibi hakksızca öldürür müsünüz –çünkü cebbâr, hakksızca öldüren kimseye denir–}?

131. *"Artık Allâh'tan ittiqâ edin ve bana itâ'at edin."*

132. *"Size bildiğiniz şeylerle* {yani, türlü hayrlarla} *destek verenden* {yani, bu kadar hayrı veren Allâh'tan} *ittiqâ edin"* {yani, O'ndan sakının}.

Allâh şöyle buyurmaktadır:

133. *O size hem en'âm* [*hayvanlar*], *hem benîn* [*oğullar*] *ile imdad etti.*

134. *Hem de bahçeler ve pınarlar ile* {yani, O size akıp duran pınarlar da verdi}. {Size bütün bu hayrları veren O'dur}.

Onlara Nûh qavminin suda boğularak helâk edildiğini haber verdikten sonra dedi ki:

135. {Eğer îmân etmeyecek olursanız,} *gerçekten sizin için büyük bir günün azâbından* {yani, dünyâda üzerinize şiddetli ve çetin bir azâbın ineceğinden} *korkarım."*

136. *Dediler ki: "Sen* {azâbı hatırlatarak} *öğüt versen de, öğüt verenlerden olmasan da bizim için eşittir/birdir."*

137. *"Bu ancak evvelkilerin huluqundan* {yani, ey Hûd, senin söz ko-

nusu ettiğin bu azâb ancak öncekilerin anlatageldikleri sözlerden} *ibârettir."*

138. *"Biz azâb olunacaklardan da değiliz."*

139. *Böylece o'nu* {dünyâda azâba uğratılmak husûsunda} *yalanladılar. Biz de onları* {rüzgâr ile} *helâk ettik. Doğrusu şunda* {yani, onların rüzgâr ile helâk edilmelerinde}, {bu ümmetten olup, onlardan sonra gelecekler için} *elbette bir âyet* {yani, ibret} *vardır.* {O hâlde onların benzeri bir âqıbete uğramaktan sakınsınlar}. *Onların ekserisi mü'min olmadı/değillerdi"* {şâyet onların çoğu îmân etmiş olsaydı dünyâda azâba uğratılmazlardı}.

140. *Muhakkak Rabbin* {rüzgâr ile helâk etmek sûretiyle düşmanlarından intiqâm alışında} *azîzdir,* {onları azâbdan kurtarmak sûretiyle de mü'minler hakkında} *rahîmdir.*

141. *Semûd (qavmi) rasûlleri* {yani, sâdece Sâlih'i} *yalanladı.*

142. *Hani* {–dînde değil– nesebde} *kardeşleri Sâlih onlara demişti ki: "İttiqa etmez misiniz"* {yani, Allâh'tan korkmaz mısınız}?"

143. *"Ben sizin için* {yani, sizinle Allâh arasında} *emîn bir rasûlüm."*

144. *"O hâlde Allâh'tan ittiqâ edin ve* {size emrettiğim husûslarda} *bana itâ'at edin."*

145. *"Buna* {yani, îmân etmenize} *karşılık sizden bir ecr* {yani, bir karşılık/mükâfât} *istemem. Benim ecrim* {yani, işimin karşılığı} *ancak âlemlerin Rabbine âittir."*

146. *"Siz burada* {yani, bu hayrlar içinde ölümden yana} *güven içinde bırakılacağınızı mı sanıyorsunuz?"*

Sonra bu hayrların ne olduğunu bildirmek üzere şöyle buyurmaktadır:

147. *"Bahçelerde ve akarsular arasında",*

148. *"ekinler ve* {mahsul çokluğundan ötürü birbiri üstüne} *meyveleri olgunlaşmış hurma ağaçları arasında"*

149. *"dağlardan fârihler* {yani, yontmada usta kimseler} *olarak evler yontuyorsunuz."*

150. *"Artık Allâh'a ittiqâ edin ve* {size emrettiğim ve sizin için nasihat olan husûslarda} *bana itâ'at edin."*

151. *"Şu müsriflerin* {yani, dişi deveyi kesen dokuz kişinin} *emrine itâ'at etmeyin."*

Sonra bunların niteliklerini şöylece dile getirmektedir:

152. *"Onlar yeryüzünde fesad çıkartırlar, ıslâh etmezler"* {yani, onlar yeryüzünde Allâh'a isyân ederler ve kendilerine vermiş olduğu emirler husûsunda Allâh'a itâ'at etmezler}.

153. *Dediler ki: "Muhakkak sen aşırı bir şekilde büyülenmişlerdensin."*

[Ebû Ubeyde ve el-Ferrâ tahdîs etti: "*el-Musahhar*, 'yaratılmış' demektir. Aynı şekilde yedikleri boğazının aşağı kısmında toplanıp biriken ve böylelikle "sehar"i bulunan kimseye de denilir. Çünkü boynun yarısı nehâr, diğer yarısı ise sehârdır."[541]]

154. *"Sen ancak bizim gibi bir beşersin* {yani, konum itibâriyle bizim gibi bir beşerden ibâretsin. Herhangi bir husûsta bizden üstün değilsin, melek de değilsin, rasûl de değilsin}. *Eğer* {senin Allâh tarafından bize gönderilmiş bir rasûl olduğuna dâir iddiânda} *doğru söyleyenlerden isen haydi bir âyet getir."*

155. *Dedi ki: "İşte bu* {benim Allâh'ın Rasûlü olduğuma dâir Allâh'ın size âyet olarak gönderdiği} *dişi devedir. Onun belli bir su içme nöbeti vardır, sizin de belirli bir günde su içme nöbetiniz vardır"* {yani, dişi devenin su içmek için bir günü, sizin de bir gününüz vardır}. {Bırakın onu Allâh'ın arzında otlasın}.

Dişi devenin su içme gününde onlar diledikleri kadar süt alabiliyorlardı. Fakat su hakkları yoktu. Ancak onların su içme gününde, devenin su içmesi söz konusu olmuyordu. Günün biri şehir halkına ve hayvanlarına, diğeri ise dişi deveye âitti.

156. *"Ona kötülükle el sürmeyin* {yani, onu kesmeye kalkışmayın}. *O zamân sizi* {dünyâda} *büyük bir günün azâbı yakalar."*

157. *Derken onu boğazladılar da* {deve öldü, onlar da boğazladıkları için} *pişman oldular.*

158. *Bunun üzerine* {Cum'artesi günü[542] Cibrîl'in sayhası [çığlığı] sebebiyle} *azâb onları yakaladı* {da hepsi öldüler}. *Muhakkak bunda* {yani, bir sayha ile helâk edilmelerinde} *bir âyet* {yani, bu üm-

---

541 Bu paragraf, Mukâtil b. Süleymân'a âit olmayıp, râvîlerden birinin ilâvesidir. (Redaktör: E.Ö)

542 Böyle delîlsiz ve de lüzûmsuz ayrıntılar tefsîrden uzak tutulmalıdır. (Redaktör: E.Ö)

metten olup, onlardan sonra gelen kimseler için bir ibret} *vardır.* {Öyleyse Mekke kâfirleri ibret alsınlar da onların azâbına benzer bir azâbdan sakınsınlar}...

Sonra Allâh şöyle buyurmaktadır:

...*Ama onların çoğu îmân etmediler"* {eğer, çoğu îmân etmiş olsaydı, dünyâda azâba uğratılmazlardı}.

159. *Muhakkak senin Rabbin* {düşmanlarından intiqâm almakta} *azîzdir,* {mü'minlere merhamet gösteren} *rahîmdir.*

160. *Lût qavmi rasûlleri* {yani, yalnızca Lût'u} *yalanladılar.*

161. *Hani kardeşleri Lût onlara demişti ki: "İttiqâ etmez misiniz"* {yani, Allâh'tan korkmaz mısınız}?

162. *"Gerçekten ben size emîn bir rasûlüm."*

163. *"Artık Allâh'a ittiqâ edin ve* {sizin için nasihat olan size emrettiğim husûslarda} *bana itâ'at edin."*

164. ...*"Bunun için sizden bir ecr* {yani, îmâna karşılık sizden bir ödül} *istemem. Benim ecrim* {yani, amelimin karşılığı} *ancak âlemlerin Rabbine âittir"...*

165. *"Âlemler arasından erkeklere yaklaşırsınız* {yani, onlarla cinsel ilişkide bulunursunuz} *ha!"*

166. *"Rabbinizin sizin için yarattığı eşlerinizi*{n ferclerini} *terk edersiniz demek. Siz adâvette bulunan* {yani, haddi aşan} *bir qavmsiniz."*

167. *Dediler ki: "Andolsun vazgeçmezsen* {yani, eğer bize karşı dilini tutup susmazsan} *ey Lût elbette* {şehrimizden} *çıkartılanlardan olacaksın."*

168. {Lût} *dedi ki: "Ben sizin yaptıklarınıza* {yani, erkeklere yaklaşmanıza} *buğz* {yani, nefret} *edenlerdenim."*

169. *"Rabbim! Beni ve ehlimi yaptıklarından* {yani, işledikleri kötülüklerden} *kurtar."*

170. *Biz de o'nu ve ehlini cümleten kurtardık.*

Sonra istisnâda bulunarak şöyle buyurmaktadır:

171. *Ancak bir kocakarı* {-ki, bu o'nun karısı idi-} *geride* {yani, azâb içerisinde} *kalanlardan oldu.*

Sonra bunların niteliklerini şöylece dile getirmektedir:

152. ***"Onlar yeryüzünde fesad çıkartırlar, ıslâh etmezler"*** **{yani, onlar yeryüzünde Allâh'a isyân ederler ve kendilerine vermiş olduğu emirler husûsunda Allâh'a itâ'at etmezler}.**

153. ***Dediler ki: "Muhakkak sen aşırı bir şekilde büyülenmişlerdensin."***

{Ebû Ubeyde ve el-Ferrâ tahdîs etti: "*el-Musahhar,* 'yaratılmış' demektir. Aynı şekilde yedikleri boğazının aşağı kısmında toplanıp biriken ve böylelikle "sehar"i bulunan kimseye de denilir. Çünkü boynun yarısı nehâr, diğer yarısı ise sehârdır."[541]}

154. ***"Sen ancak bizim gibi bir beşersin*** **{yani, konum itibâriyle bizim gibi bir beşerden ibâretsin. Herhangi bir husûsta bizden üstün değilsin, melek de değilsin, rasûl de değilsin}.** ***Eğer*** **{senin Allâh tarafından bize gönderilmiş bir rasûl olduğuna dâir iddiânda}** ***doğru söyleyenlerden isen haydi bir âyet getir."***

155. ***Dedi ki: "İşte bu*** **{benim Allâh'ın Rasûlü olduğuma dâir Allâh'ın size âyet olarak gönderdiği}** ***dişi devedir. Onun belli bir su içme nöbeti vardır, sizin de belirli bir günde su içme nöbetiniz vardır"*** **{yani, dişi devenin su içmek için bir günü, sizin de bir gününüz vardır}. {Bırakın onu Allâh'ın arzında otlasın}.**

Dişi devenin su içme gününde onlar diledikleri kadar süt alabiliyorlardı. Fakat su hakkları yoktu. Ancak onların su içme gününde, devenin su içmesi söz konusu olmuyordu. Günün biri şehir halkına ve hayvanlarına, diğeri ise dişi deveye âitti.

156. ***"Ona kötülükle el sürmeyin*** **{yani, onu kesmeye kalkışmayın}.** ***O zamân sizi*** **{dünyâda}** ***büyük bir günün azâbı yakalar."***

157. ***Derken onu boğazladılar da*** **{deve öldü, onlar da boğazladıkları için}** ***pişman oldular.***

158. ***Bunun üzerine*** **{Cum'artesi günü[542] Cibrîl'in sayhası [çığlığı] sebebiyle}** ***azâb onları yakaladı*** **{da hepsi öldüler}.** ***Muhakkak bunda*** **{yani, bir sayha ile helâk edilmelerinde}** ***bir âyet*** **{yani, bu üm-**

---

541 Bu paragraf, Mukâtil b. Süleymân'a âit olmayıp, râvîlerden birinin ilâvesidir. (Redaktör: E.Ö)

542 Böyle delilsiz ve de lüzûmsuz ayrıntılar tefsîrden uzak tutulmalıdır. (Redaktör: E.Ö)

metten olup, onlardan sonra gelen kimseler için bir ibret} ***vardır.*** **{Öyleyse Mekke kâfirleri ibret alsınlar da onların azâbına benzer bir azâbdan sakınsınlar}...**

Sonra Allâh şöyle buyurmaktadır:

...Ama onların çoğu îmân etmediler" {eğer, çoğu îmân etmiş olsaydı, dünyâda azâba uğratılmazlardı}.

159. *Muhakkak senin Rabbin* {düşmanlarından intiqâm almakta} *azîzdir,* {mü'minlere merhamet gösteren} *rahîmdir.*

160. *Lût qavmi rasûlleri* {yani, yalnızca Lût'u} *yalanladılar.*

161. *Hani kardeşleri Lût onlara demişti ki: "İttiqâ etmez misiniz"* {yani, Allâh'tan korkmaz mısınız}?

162. *"Gerçekten ben size emîn bir rasûlüm."*

163. *"Artık Allâh'a ittiqâ edin ve* {sizin için nasihat olan size emrettiğim husûslarda} *bana itâ'at edin."*

164. ...*"Bunun için sizden bir ecr* {yani, îmâna karşılık sizden bir ödül} *istemem. Benim ecrim* {yani, amelimin karşılığı} *ancak âlemlerin Rabbine âittir"...*

165. *"Âlemler arasından erkeklere yaklaşırsınız* {yani, onlarla cinsel ilişkide bulunursunuz} *ha!"*

166. *"Rabbinizin sizin için yarattığı eşlerinizi*{n ferclerini} *terk edersiniz demek. Siz adâvette bulunan* {yani, haddi aşan} *bir qavmsiniz."*

167. *Dediler ki: "Andolsun vazgeçmezsen* {yani, eğer bize karşı dilini tutup susmazsan} *ey Lût elbette* {şehrimizden} *çıkartılanlardan olacaksın."*

168. {Lût} *dedi ki: "Ben sizin yaptıklarınıza* {yani, erkeklere yaklaşmanıza} *buğz* {yani, nefret} *edenlerdenim."*

169. *"Rabbim! Beni ve ehlimi yaptıklarından* {yani, işledikleri kötülüklerden} *kurtar."*

170. *Biz de o'nu ve ehlini cümleten kurtardık.*

Sonra istisnâda bulunarak şöyle buyurmaktadır:

171. *Ancak bir kocakarı* {-ki, bu o'nun karısı idi-} *geride* {yani, azâb içerisinde} *kalanlardan oldu.*

172. ***Sonra da diğerlerini yıkıp yok ettik*** **{yani, yerin dibine geçirmekle ve gökten yağan taşlarla helâk ettik}.**

İşte Allâh'ın şu buyruğu bunu dile getirmektedir:

173. ***Ve onların üzerine bir yağmur*** {yani, taş yağmuru} *yağdırdık. O* ***inzâr edilenlerin*** **{yani, azâb ile uyarılıp korkutulanların}** *yağmuru ne kötü idi.*

Allâh Lût qavminin şehirlerini yerin dibine geçirdi ve bu şehirlerin dışında bulunanların üzerine de taşlar yağdırdı.

174. ***Muhakkak şunda*** {yani, onların yerin dibine geçirilmek ve taş yağmuruna tutulmak sûretiyle helâk edilmelerinde}, {bu ümmet için} ***bir âyet*** {yani, ibret} *vardır. Onların ekserisi mü'minler olmadı.* {Eğer onların çoğunluğu mü'min olsaydı dünyâda azâb edilmezlerdi}.

175. *Ve muhakkak Rabbin* {intiqâm alışında} *azîzdir,* {mü'minlere karşı} *rahîmdir.*

Allâh'ın, *Andolsun ki onları yakalayıverişimizle inzâr etmiş idi* (Qamer, 54/36) buyruğu da buna işâret etmektedir ki yakalamaktan kasıd, azâbdır.

176. *Ashâbu'l-Eyke* {yani, ağaçları bol yerde bulunanlar -ki bunların ağaçları çoğunlukla ak günlük bitkisi denilen bir bitki idi[543]-} *rasûlleri* {yani, yalnızca Şu'ayb'ı} *yalanladılar.*

177. *Hani Şu'ayb onlara" demişti ki:...*

Şu'ayb onlarla aynı nesebden olmadığı için Allâh burada "kardeşleri Şu'ayb" buyurmamıştır. O, Medyen'in soyundan gelen başka bir ümmete rasûl olarak gönderilmişti.

...*"İttiqâ etmez misiniz"* {yani, Allâh'tan korkmaz mısınız}?

178. *"Gerçekten ben size emîn bir rasûlüm."*

179. *"Artık Allâh'a ittiqâ edin ve* {size nasihat olmak üzere emrettiğim husûslarda} *bana itâ'at edin."*

180. *"Ben sizden bunun için* {yani, îmâna karşılık} *herhangi bir ecr* {yani, karşılık, ödül/mükâfât} *istemiyorum. Benim ecrim* {yani, alacağım karşılık/mükâfât} *ancak âlemlerin rabbine âittir."*

---

543 **Bu, delilsiz ve lüzûmsuz bir ilâvedir.** (Redaktör: E.Ö)

181. *"Ölçüyü* {eksiksiz ve} *tam yapın ve zarar verenlerden* {yani, ölçüyü eksiltenlerden} *olmayın."*

182. *"Mustaqîm qıstâs* {yani, dosdoğru terâzi} *ile tartın"...*

Rûmca'da terâziye, "qıstâs" adı verilir.

183. ...*"ve insânların eşyâsından birşey eksiltmeyin* {yani, ölçü ve tartıda insânlara hakklarını eksik vermeyin} *ve yeryüzünde* {ma'siyetler işleyerek fesâdçılar olarak} *çalışmayın"* {yani, fesâd ve bozgunculuk olan işler yapmayın}.

184. *"Sizi ve önceki nesilleri* {yani, dünyâda azâba uğratılmış bulunan Nûh, Hûd, Sâlih ve Lût qavmi gibi önceki ümmetleri} *yaratana karşı ittiqâ edin"* {yani, dünyâda size de azâb etmesinden korkun}.

185. *Dediler ki: "*{Ey Şu'ayb!} *Sen ancak musahharlardansın/sihrlilerdensin"* {yani, bizim gibi bir beşersin; ne bir meleksin, ne de bir rasûl}.

İşte Allâh'ın şu buyruğu bunu anlatmaktadır.

186. *"Sen ancak bizim gibi bir beşersin* {yani, herhangi bir husûsta bizden üstün değilsin ki sana tâbi olalım} *ve muhakkak* {ey Şu'ayb} *biz seni* {yani, bir nebî ve bir rasûl olduğunu iddiâ etmen sebebiyle seni} *yalancılardan sanıyoruz"* {yani, senin hakkında düşüncemiz budur}.

187. *"Eğer* {azâbın üzerimize ineceği husûsunda} *doğru söyleyenlerden isen, semâdan/gökten üzerimize parçalar* {yani, semânın bir tarafını} *indir."*

Hûd sûresi'nde de, *Ben sizin için çepeçevre kuşatıcı bir günün azâbından korkuyorum* buyurulmuştu.

188. {Şu'ayb} *dedi ki: "Rabbim sizin yaptıklarınızı* {yani, ölçü ve terâziyi eksik tutmanızı –başkalarından/herkesten–} *çok daha iyi bilir."*

189. *Derken* {azâb husûsunda} *o'nu yalanladılar. Bunun üzerine yevmu'z-zulle azâbı gelip onları yakaladı...*

Şöyle ki: Allâh onlara rüzgâr göndermiyor ve gölge de olmuyordu. Bundan dolayı aşırı sıcakla karşı karşıya kalarak evlerinden dışarıya çıktılar. Allâh, yedi gün sonra içinde azâb bulunan bir bulut yükseltti. Onlar altında

gölgelenmek üzere o bulutun altına çekildiler. Allâh onları sıcaktan ve keder içerisinde bulutun altında öldürdü. İşte "yevmu'z-zulle azâbı" budur.

...Gerçekten o {çok çetin olmasından ötürü} *büyük bir günün azâbı idi.*

190. *Muhakkak ki bunda* {yani, onların sıcaklık ve keder ile helâk edilişlerinde}, {onlardan sonra gelenler için} *bir âyet* [*işâret-ibret*] *vardır...*

Bununla, Muhammed'in (s.a) ümmeti olan Mekke kâfirlerini sakındırmaktadır. Sonra şöyle buyurmaktadır:

...Onların çoğu zâten mü'min değildi {yani, onların çoğu mü'min olmuş olsaydı, dünyâda onlara azâb edilmezdi}.

191. *Muhakkak Rabbin* {düşmanlarından intiqâm alışında} *azîzdir,* {mü'minlere karşı} *rahîmdir.*

192. *Muhakkak ki o* {yani, Qur'ân} *âlemlerin rabbinin* [*göklerin, yerin ve ikisi arasındakilerin; doğunun, batının ve ikisi arasındakilerin sâhibi*] *tenzîlidir.*

Mekke kâfirlerinin, "Muhammed (s.a) Qur'ân'ı Ebû Fukeyhe'den öğreniyor, o Qur'ân'ı o'na er-Rey adındaki şeytân getiriyor ve Muhammed'in (s.a) diline bırakıyor" demeleri üzerine Allâh onların yalan söylediklerini ifâde etmek üzere, *Muhakkak o âlemlerin Rabbi tarafından indirilmiştir* buyurdu.

193. *Onu Rûhu'l-Emîn* {yani, Cibrîl} *indirdi* [*rûhu'l-emîn onunla indi*] {-ki o, Allâh'ın kendisine emânet olarak verdiği ve nebîlere götürmekle yükümlü olduğu risâlet husûsunda emîndir-}.

194. {Ey Muhammed! Bu Qur'ân'ı} *senin qalbin üzerine* {Cibrîl indirdi; qalbine sebât vermek için ve} *inzâr edicilerden olman için* {Cibrîl indirdi}.

195. *apaçık Arabî bir lisân ile* {ki içinde bulunanları iyice anlasınlar}.

Çünkü onlar, "Qur'ân'ı o'na Ebû Fukeyhe öğretiyor" diyorlardı. Ebû Fukeyhe ise Arab değildi.

196. *Şübhesiz ki o* {yani, Muhammed'in durumu ve nitelikleri} *öncekilerin zuburunda* {yani, kitâblarında} *da vardır.*

197. *Acaba İsrâîloğulları âlimlerinin* {yani, İbn Selâm ve arkadaşları-

nın} *onu* {yani, Muhammed'i[544]} *bilmeleri, onlar* {yani, Mekke kâfirleri} *için bir âyet değil midir?*

198. *Eğer biz onu* {yani, Qur'ân'ı} *Arabça bilmeyen biri üzerine* {yani, Ebû Fukeyhe'ye: dili Arabça olmayan bir adama} *indirseydik,*

199. *o da onu onlara* {yani, Mekke kâfirlerine} *qirâ'at etseydi, onlar yine* {"Biz onun söylediğini anlamıyoruz" der ve} *ona îmân* {yani, Qur'ân'ın Allâh'tan gönderilmiş olduğunu tasdîq} *etmezlerdi.*

200. *Biz onu* {yani, Qur'ân'ı inkâr etmeyi} *mücrimlerin qalblerine öyle sokup yerleştirdik.*

201. *Onlar elîm* {yani, acıklı} *azâbı görünceye kadar ona* {yani, Qur'ân'a} *îmân etmezler.*

202. {Azâb} *onlara ansızın* {yani, birden} *gelecek ve farkında bile olmayacaklar.* {Bundan ötürü de geri döndürülmeyi ve kendilerine mühlet verilmesini temenni edecekler}.

İşte Allâh'ın şu buyruğu bunu anlatmaktadır:

203. *Hemen ardından* {Mekke kâfirleri}, *"Acaba bize mühlet verilir mi"* {yani, böylelikle vazgeçer, geri dönme imkânını bulur muyuz}? *derler.*

Nebî onları azâb ile tehdid edince, o'nu yalanlamak amacıyla "Bu azâb ne zamân olacak?" demişlerdi. Buna karşılık Allâh şöyle buyurmaktadır:

204. *Acaba bunlar azâbımızın mı çabuk gelmesini isterler?*

205. *Biz onları* {dünyâda} *senelerce faydalandırsak,...*

206. {bundan} *sonra onlara tehdid olundukları (azâb) gelse,*

207. *faydalandırıldıkları* {dünyâ} *ni'metlerin*{in} *onlara* {azâba karşı} *bir yararı olmaz.*

Sonra onları korkutarak şöyle buyurmaktadır:

208. *Biz inzâr ediciler* {yani, dünyâda azâbın gelip kendilerini bulacağını söyleyerek uyaran rasûller} *olmaksızın hiçbir qaryeyi* {dünyâda daha önce azâb ile} *helâk etmiş değiliz.*

209. *Zikrâ* {yani, azâb bir hatırlatmadır ve düşündürücüdür}. *Biz zâ-*

544 Siyâka daha uygun olan, bildiklerinin "Qur'ân" olmasıdır. (Redaktör: E.Ö)

lim değiliz {yani, bir günâhları olmaksızın zulm ile onlara azâb etmedik}.

Kureyşliler Qur'ân-ı Kerîm'i, –şeytânı kasdederek– Rey getiriyor ve **Muhammed'in (s.a) dili üzere bırakıyor" dediler ve o'nun getirdiği Qur'ân-ı Kerîm'i yalanladılar. Bunun üzerine azîz ve celîl olan Allâh Teâlâ şöyle buyurdu:**

210. *Onu şeytânlar indirmedi.*

211. *Bu* {yani, Qur'ân'ı indirmek} *onlara yakışmaz ve esâsen buna güçleri de yoktur.*

Çünkü melekler ve yıldızlar ile yapılan yakıcı atışlar vâsıtasıyla onlar semâdan ve semâdaki konuşmaları dinlemekten engellenmiştir. Şeytânlar, Muhammed (s.a) peygamber olarak gönderilmeden önce semâdan meleklerin konuşmalarını dinlemeye kalkışıyorlardı. Fakat Muhammed (s.a) peygamber olarak gönderilince melekler onlara yakıcı alevler atmaya başladı. İşte Yüce Allâh'ın şu buyruğu bunu dile getirmektedir:

212. *Doğrusu onlar,* {melekler ve yakıcı yıldızlar ile} *işitmekten kesinlikle azledilmişlerdir* [*uzak tutulmuşlardır*].

213. *O hâlde Allâh ile birlikte başka bir ilâha du'â* {yani, ibâdet} *etme!...*

Çünkü o [Muhammed], atalarının dînine girmeye da'vet olunmuştu. Bunun üzerine Cenâb-ı Hakk, *Allâh ile birlikte başka bir ilâha du'â etme!* buyurdu.

...O taqdîrde azâb edilenlerden olursun.

214. *En yakın aşîretini* {yani, akrabanı} *inzâr et.*

Bu âyet nâzil olunca Nebî, "Ben bütün insânlara rasûl olarak gönderildim. Bununla birlikte ey Hâşimoğulları, ey Muttaliboğulları özellikle size rasûl olarak gönderildim" dedi. İşte Nebî'nin en yakın akrabaları bunlardı. Hâşim ile Muttalib, Abdi Menâf'ın oğulları olup kardeş idiler.

215. *Sana tâbi olan mü'minlere kanadını indir* {yani, onlara karşı yumuşak davran}.

216. {Hâşimoğulları ile Muttaliboğulları} *sana isyân ederler* {ve senin îmân da'vetini kabûl etmezler} *ise, "Muhakkak Ben yaptıklarınızdan* {yani, şirkten ve küfrden} *berîyim"* {yani, uzağım} *de.*

217. {İntiqâm almakta} *Azîz'e,* {çabuk cezâlandırmamak sûretiyle onlara karşı} *Rahîm'e tevekkül et* {yani, azîz ve celîl olan Allâh'a güvenip dayan}.

Bu buyruk da, atalarının dînine dönmeye da'vet edilmesi üzerine gelmiştir. Sonra Allâh şöyle buyurmaktadır:

218. *O seni* {tek başına namaz için} *kalkınca da görür.*

219. *Secde edenler* {yani, cemaat ile namaz kılanlar} *arasındaki teqallubunu* {yani, rükûa ve sücûda varmanı, qıyâmını –işte teqallub budur–} *da görür.*

220. *Muhakkak ki O,* {atalarının dînine çağırıldığında söyledikleri sözleri işiten} *semîdir,* {Mekke kâfirlerinin dediklerini bilen} *alîmdir.*

221. *Size şeytânların kimin üzerine indiğini haber vereyim mi?*

Çünkü onlar, "Qur'ân'ı Rey adındaki bir şeytân getiriyor ve onu Muhammed'in (s.a) diline bırakıyor" diyorlardı.

222. *Her effâk* {yani, çok yalancı}, *esîm* [*aşırı günâhkâr*] *üzerine inerler.*

Bunlardan biri, Müseylimetu'l-Kezzâb, diğeri de Ka'b b. el-Eşref'tir.

223. *Onlar kulak verirler ve onların* {yani, şeytânların} *çoğu* {kâhinlere, "Yeryüzünde şunlar şunlar olacaktır" diye haber verirken} *yalancıdır.*

Şeytânlar, meleklerin konuşmalarını dinlemek üzere semâya kulak kabartırlar. Çünkü Allâh yeryüzündekilerle ilgili bir emir murâd edecek olursa onu semâdaki meleklere bildirir. Onlar da bu husûsta konuşurlar. Konuşuklarına kulak kabartan şeytânlara da alevli ateşler atarlar. Bu arada hırsızlama bazı sözler öğrenmiş olan şeytânlar kâhinlere (duyduklarından hareketle) "Yeryüzünde şunlar şunlar olacak" diye haber verirler, ancak yalan söylerler.

224. *Şâirlere de, ğâvîler* [*azgınlar*] *tâbi olur.*

225. *Görmedin mi onlar her vâdide yehîmdirler* {yani, onlar her bir yolda: her türlü söz ve ifâde şeklini alıp kullanırlar}.

226. *Ve gerçekten onlar yapmadıkları şeyi söylerler* {yani, yalancı oldukları hâlde "Şunu şunu yaptık" derler}.

Hepsi de Ensâr'dan olan müslüman şâirler, müşriklere aynı şekilde karşılık vermek için izn istediler. Abdullâh b. Revâha, Hassân b. Sâbit, Seleme b. Husemoğulları'ndan Ka'b b. Mâlik bunlardan idi. Nebî onlara izn verdi, onlar da müşrikleri hicvetti, Nebî'yi övdüler. Bunun üzerine Allâh, *Şâirlere de, ğâvîler tâbi olur* buyruğundan itibâren iki âyet daha indirdi. Arkasından Allâh müslüman şâirleri istisnâ ederek şöyle buyurdu:

227. *Ancak îmân edip, sâlih ameller işleyen, Allâh'ı çokça zikreden ve kendilerine zulmedildikten sonra* {müşriklerden} *öclerini alanlar* {yani, müşrik şâirlerden (hicvederek) öc alan müslüman şâirler} *müstesnâdır. Zulmedenler* {yani, şirk koşanlar} *yakında nasıl bir yere devrileceklerini bileceklerdir* {yani, âhirette bunlar hüsrân ile karşılaşacaklardır}.

27. NEML SÛRESİ

MEKKÎ, 93 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *Tâ-Sîn. Bunlar Qur'ân'ın ve mübîn* {yani, içinde bulunan emir ve nehiyleri apaçık olan} *kitâbın âyetleridir.*

2. *Mü'minler* {yani, Qur'ân'ın Allâh'tan geldiğini tasdîq eden kimseler} *için* {gereğince amel ettikleri taqdîrde dalâleti} *hidâyet*{ten ayırdedici} *ve* {içinde bulunan sevâblarla/mükâfâtlarla} *müjdeleyicidir.*

Sonra Allâh Teâlâ mü'minlerin niteliklerini şöylece beyân etmektedir:

3. *Onlar* {farz olan} *salâtı iqâme ederler* {yani, eksiksiz kılarlar}, {farz olan} *zekâtı îtâ ederler. Hem onlar âhirete* {yani, amellerin karşılıklarının görüleceği ölümden sonraki dirilişe} *yaqîn edinirler* [*kesin olarak itikâd ederler*].

4. *Kuşkusuz âhirete îmân* {yani, ölümden sonra dirilişi tasdîq} *etmeyenlerin amellerini* {yani, sapıklıklarını} *kendilerine güzel gösterdik. Bu sebebden onlar* {sapıklıkları içerisinde mütereddid bir şekilde} *şaşkındırlar.*

5. *İşte* {âhirette} *azâbın en kötüsü bunlaradır. Âhirette en çok hüsrâna uğrayacaklar da onlardır.*

6. *Muhakkak sen Qur'ân'ı,* {emrinde} *Hakîm,* {yarattıklarının emellerini çok iyi bilen} *Alîm'den telaqqî etmektesin* {yani, Qur'ân sana O'nun tarafından verilmiştir}.

Nitekim, *Buna ancak sabredenler mülâqî olur* (Fussilet, 41/35) buyruğuda buna benzemektedir, ki "ancak onlara verilir" anlamındadır.

7. *Hani Mûsâ,* {ateşi görünce} *ehline* {yani, hanımına} *demişti ki: "Ben gerçekten bir ateş gördüm. Size ondan* {yolun nerede olduğuna dâir} *bir haber getiririm* {–çünkü yolunu kaybetmiş ve yoldan ayrılmış idi–} *veya* {şâyet bana yolu haber verecek birini bulamayacak olursam soğuktan korunup} *ısınmanız için size parlak bir qabes* {yani, şûle/etrafı aydınlatacak bir ateş parçası} *getiririm."*

8. *Ona* (yani, ateşe –ki o gerçekten azîz Rabbin nûru idi–[545]) *yanın-da (kendisine) nidâ edildi: "Ateşin yanında ve onun çevresinde olanlar* (yani, melekler) *mübârek kılındı. Âlemlerin rabbi Allâh münezzehtir."*

9. *"Ey Mûsâ! Doğrusu O; azîz, hakîm Allâh Benim"* (yani, senin gördüğün nûr[546]).

10. *"Asânı bırak." (Mûsâ, asâsını bıraktı,) onun bir cânn* (bir yılan) *gibi ihtizâz* (yani, hareket) *ettiğini görünce,* (yılandan korktuğu için) *arkasına bakmaksızın* (yani, arkasına dönmeden) *dönüp gitti...*

Allâh devâmla buyurdu ki:

..."Ey Mûsâ! (Yılandan) *korkma, çünkü Benim indimde* (yani, yanımda) *risâlet verilenler korkmaz."*

11. (Rasûllerden, nefsine) *zulmedenler müstesnâ"* (yani, ancak o kimseler korkabilir –ki Âdem, Yûnus, Süleymân, Yûsuf'un kardeşleri[547] ve bir canı öldürmesi sebebiyle Mûsâ bunlardandır–[548]). *Sonra da kötülüğün ardından iyilikle değiştirene* (yani,

---

545 Bu, delilsiz bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)

546 Merhum Muqâtil'in, *Kuşkusuz ki Ben Allâh'ım* ibâresini, "o gördüğün nûr Benim" diye tefsîr etmesi, oldukça tartışılır. Çünkü burada, *innehu* [kuşkusuz ki O] lâfzındaki *hu* zamîri, zamîru'ş-şan'dır [durum bildiren zamîrdir]. Dolayısıyla bu lâfzın, "gerçek şu ki/durum şu ki" diye tercüme edilmesi gerekir. Bu nedenle Muqâtil'in buradaki zamîri, *nûr*'a göndermesi, nahiv açısından ciddi bir hatâ olup, "senin gördüğün o nûr Benim" gibi bir anlam ile Allâh hakkında teczîm vehmi vermektedir. (Çeviren)

547 Âlim kabûl edilenlerin bazıları, –hangi akla hizmet ise– Yûsuf'un kardeşlerinin de peygamber olduklarını iddiâ ediyorlar. Qur'ân'a rağmen böyle bir iddiâda bulunmak, herhâlde ancak rivâyet-perestlikle mümkün olabilir. Zîrâ, kardeşleri olan Yûsuf'u öldürmeyi düşünen, bu düşüncelerini gerçekleştirmek için peygamber olan babaları Ya'qûb'u kandıran, kardeşleri Yûsûf'u kuyuya atıp babalarına yalan söyleyen ve bu yalanlarını da yıllar boyu sürdüren Yûsuf'un kardeşleri nasıl rasûl olabilir?! Rasûl olmaları şöyle dursun, tevbe edinceye kadar iyi insânlar bile değillerdi. (Redaktör: E.Ö)

548 Muqâtil'in, "Rasûllerden, nefsine zulmedenler müstesnâ" diye anladığı ifâdedeki istisnâ, munkatı istisnâdır; yani, kendisinden istisnâ olunan kelime, bir önceki âyetin son kelimesi olan *el-murselûn* [gönderilenler/rasûller] değildir. Bunun, kendisinden istisnâ olunan lâfzı, rasûllerin de içinde bulunduğu ve

yaptığı kötülükten sonra ihsânda bulunup iyilik yapan kimseye} ***muhakkak Ben ğafûrum, rahîmim."***

12. **"{Sağ}** ***elini de yakana*** **{yani, göğsün tarafında bulunan gömleğinin yakasının iç tarafına}** ***sok.*** **{Elin yakandan güneş ışığı gibi parıldayan bir hâlde}** ***bembeyaz ve herhangi bir hastalık*** **{yani, maraz}** ***söz konusu olmaksızın çıkacaktır"...***

Burada ifâde tamâm olmaktadır. Ardından Allâh Muhammed'e (s.a) hitâben buyuruyor ki:

...dokuz âyet arasında {yani, o'na verilen el, asâ, tufan, çekirge, haşerât, kurbağa, kan, kıtlık yılları, tams [qalblerinin sıkıştırılması ve mallarının yere geçirilmesi] mu'cizeleri arasında}.

Bu mu'cizelerin ikisi: el ve asâ mu'cizeleri Mûsâ'ya (a.s) Arz-ı Muqaddes'te rasûl olarak Fir'avn'a gönderildiğinde verilmişti. Mısr halkının yalanlamasına üzerine de Mısr topraklarında o'na yedi mu'cize daha verilmişti. Ona verilen mu'cizelerin ilki el, sonuncusu ise tams idi.

Allâh devâmla şöyle buyurmaktadır:

...Fir'avn'a ve qavmine {yani, Mısr halkına}. *Kuşkusuz onlar fâsıq* {yani, isyânkâr} *bir qavmdir.*

13. *Âyetlerimiz kendilerine mubsir olarak* {yani, onların göreceği şekilde açık-seçik ve rahatlıkla görülebilen bir şekilde} *geldiğinde onlar,* "{Ey Mûsâ!} *Bu* {senin getirdiklerin} *açık bir sihrdir" dediler.*

Ancak Allâh onların gerçek durumlarını şöyle ifâde ediyor:

14. *Nefslerinin* {bunların Allâh'tan geldiğine ve bir büyü olmadığına} *yaqîn edinmesine rağmen onlara* {yani, iyice bilip tanıdıkları hâlde âyetlere} *cahd ettiler* [*onları ile bile inkâr ettiler*]; *zulmen* {yani, şirk koşarak} *ve ulüvven* {yani, büyüklenerek}. {Yeryüzünde ma'siyetler işleyen} *müfsidlerin âqıbetinin nasıl olduğuna bir bak!*

Onların âqıbeti suda boğulmak olmuştu. Onların, bu âyetlerin Allâh'tan geldiğine kesinlikle inanmaları, üzerlerindeki azâbın Mûsâ'nın Rab-

mahzuf kabul edilmesi gereken "insânlar" lâfzıdır. İnsânlar arasında zulmedenlerin bulunacağı ise kuşkusuzdur. Rasûller arasında nefsine zulmeden kimselerin bulunması düşünülemez. Doğrusunu en iyi bilen Allâh'tır. (Çeviren)

8. ***Ona*** **{yani, ateşe –ki o gerçekten azîz Rabbin nûru idi–[545]}** *varınca (kendisine) nidâ edildi: "Ateşin yanında ve onun çevresinde olanlar* **{yani, melekleri}** *mübârek kılındı. Âlemlerin rabbi Allâh münezzehtir."*

9. *"Ey Mûsâ! Doğrusu O; azîz, hakîm Allâh Benim"* {yani, senin gördüğün nûr[546]}.

10. *"Asânı bırak." (Mûsâ, asâsını bıraktı,) onun bir cânn [bir yılan] gibi ihtizâz* {yani, hareket} *ettiğini görünce,* {yılandan korktuğu için} *arkasına bakmaksızın* {yani, arkasına dönmeden} *dönüp gitti...*

Allâh devâmla buyurdu ki:

..."Ey Mûsâ! {Yılandan} *korkma, çünkü Benim indimde* {yani, yanımda} *risâlet verilenler korkmaz."*

11. {Rasûllerden, nefsine} *zulmedenler müstesnâ"* {yani, ancak o kimseler korkabilir –ki Âdem, Yûnus, Süleymân, Yûsuf'un kardeşleri[547] ve bir canı öldürmesi sebebiyle Mûsâ bunlardandır–[548]}. *Sonra da kötülüğün ardından iyilikle değiştirene* {yani,

---

545 Bu, delilsiz bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)

546 Merhum Muqâtil'in, *Kuşkusuz ki Ben Allâh'ım* ibâresini, "o gördüğün nûr Benim" diye tefsîr etmesi, oldukça tartışılır. Çünkü burada, *innehu* [kuşkusuz ki O] lâfzındaki *hu* zamîri, zamîru'ş-şan'dır [durum bildiren zamîrdir]. Dolayısıyla bu lâfzın, "gerçek şu ki/durum şu ki" diye tercüme edilmesi gerekir. Bu nedenle Muqâtil'in buradaki zamîri, *nûr*'a göndermesi, nahiv açısından ciddi bir hatâ olup, "senin gördüğün o nûr Benim" gibi bir anlam ile Allâh hakkında teczim vehmi vermektedir. (Çeviren)

547 Âlim kabûl edilenlerin bazıları, –hangi akla hizmet ise– Yûsuf'un kardeşlerinin de peygamber olduklarını iddiâ ediyorlar. Qur'ân'a rağmen böyle bir iddiâda bulunmak, herhâlde ancak rivâyet-perestlikle mümkün olabilir. Zîrâ, kardeşleri olan Yûsuf'u öldürmeyi düşünen, bu düşüncelerini gerçekleştirmek için peygamber olan babaları Ya'qûb'u kandıran, kardeşleri Yûsûf'u kuyuya atıp babalarına yalan söyleyen ve bu yalanlarını da yıllar boyu sürdüren Yûsuf'un kardeşleri nasıl rasûl olabilir?! Rasûl olmaları şöyle dursun, tevbe edinceye kadar iyi insânlar bile değillerdi. (Redaktör: E.Ö)

548 Muqâtil'in, "Rasûllerden, nefsine zulmedenler müstesnâ" diye anladığı ifâdedeki istisnâ, munkatı istisnâdır; yani, kendisinden istisnâ olunan kelime, bir önceki âyetin son kelimesi olan *el-murselûn* [gönderilenler/rasûller] değildir. Bunun, kendisinden istisnâ olunan lâfzı, rasûllerin de içinde bulunduğu ve

yaptığı kötülükten sonra ihsânda bulunup iyilik yapan kimseye} ***muhakkak Ben ğafûrum, rahîmim."***

12. "{Sağ} *elini de yakana* {yani, göğsün tarafında bulunan gömleğinin yakasının iç tarafına} *sok.* {Elin yakandan güneş ışığı gibi parıldayan bir hâlde} *bembeyaz ve herhangi bir hastalık* {yani, maraz} *söz konusu olmaksızın çıkacaktır"...*

Burada ifâde tamâm olmaktadır. Ardından Allâh Muhammed'e (s.a) hitâben buyuruyor ki:

...dokuz âyet arasında {yani, o'na verilen el, asâ, tufan, çekirge, haşerât, kurbağa, kan, kıtlık yılları, tams [qalblerinin sıkıştırılması ve mallarının yere geçirilmesi] mu'cizeleri arasında}.

Bu mu'cizelerin ikisi: el ve asâ mu'cizeleri Mûsâ'ya (a.s) Arz-ı Muqaddes'te rasûl olarak Fir'avn'a gönderildiğinde verilmişti. Mısr halkının yalanlamasına üzerine de Mısr topraklarında o'na yedi mu'cize daha verilmişti. Ona verilen mu'cizelerin ilki el, sonuncusu ise tams idi.

Allâh devâmla şöyle buyurmaktadır:

...Fir'avn'a ve qavmine {yani, Mısr halkına}. *Kuşkusuz onlar fâsıq* {yani, isyânkâr} *bir qavmdir.*

13. *Âyetlerimiz kendilerine mubsir olarak* {yani, onların göreceği şekilde açık-seçik ve rahatlıkla görülebilen bir şekilde} *geldiğinde onlar,* "{Ey Mûsâ!} *Bu* {senin getirdiklerin} *açık bir sihrdir" dediler.*

Ancak Allâh onların gerçek durumlarını şöyle ifâde ediyor:

14. *Nefslerinin* {bunların Allâh'tan geldiğine ve bir büyü olmadığına} *yaqîn edinmesine rağmen onlara* {yani, iyice bilip tanıdıkları hâlde âyetlere} *cahd ettiler* [*onları ile bile inkâr ettiler*]; *zulmen* {yani, şirk koşarak} *ve ulüvven* {yani, büyüklenerek}. {Yeryüzünde ma'siyetler işleyen} *müfsidlerin âqıbetinin nasıl olduğuna bir bak!*

Onların âqıbeti suda boğulmak olmuştu. Onların, bu âyetlerin Allâh'tan geldiğine kesinlikle inanmaları, üzerlerindeki azâbın Mûsâ'nın Rab-

---

mahzuf kabul edilmesi gereken "insânlar" lâfzıdır. İnsânlar arasında zulmedenlerin bulunacağı ise kuşkusuzdur. Rasûller arasında nefsine zulmeden kimselerin bulunması düşünülemez. Doğrusunu en iyi bilen Allâh'tır. (Çeviren)

bine du'â etmesi üzerine kalkması sebebiyledir. Onlar bunun gerçeğini böylece bilip öğrenmişlerdi.

15. *Andolsun Biz Dâvûd'a ve Süleymân'a* {adâletli hükm verme, kuş dilini ve diğer hayvanların dilini bilme şeklinde} *bir ilm verdik. İkisi de, "Bizi mü'min kullarının bir çoğuna tafdîl eden Allâh'a hamdolsun" dediler.*

Onlar Allâh'ın kendilerini verdiği hükm, nübüvvet, kitâb, hayvanların dilini bilmek ve hükmdarlık ile üstün kılınmışlardı. Süleymân'ın mülkü Dâvûd'dan daha büyüktü ve Süleymân Dâvûd'dan daha ince anlayışlı idi. Dâvûd ise Süleymân'dan daha çok ibâdet ederdi.

16. *Süleymân, Dâvûd'a vâris oldu* {yani, Süleymân, Dâvûd'un ilmini de mülkünü/hükmranlığını da mirâs aldı}. {Süleymân, İsrâiloğulları'na} *dedi ki: "Ey insânlar! Bize tayrın mantıqı dili öğretildi ve bize her şeyden verildi* {yani, hükmdarlık, nübüvvet, kitâb, emrimize âmâde rüzgâr ve musahhar kılınan şeytânlar, hayvanların dilini bilmek, yüksek binâlar inşâ etmek, büyük heykeller yapmak, büyük havuzları andıran çanaklar ve yerlerinde sapasağlam duran kazanlar yapmak, bakır pınarı verildi}. *Doğrusu bu* {bize verilenler}, *apaçık fadlın ta kendisidir.*

17. *Süleymân'ın huzûruna haşredilen* {yani, toplanan} *cinnlerden, insânlardan ve tayrdan* [*kuşlardan*] *orduları* {düzenli bir şekilde} *sevk olunurlardı.*

Süleymân onların üzerine, öndekilerin sonrakiler ile birlikte hareket etmelerini sağlayacak askerler görevlendirmişti. İnsânlar uyuyuncaya kadar bunu yapalardı.

18. *Nihâyet* {Şam topraklarında} *karınca vâdisine geldiklerinde, bir karınca,* {o sırada yuvalarının dışında olan karıncalara} *dedi ki: "Ey karıncalar! Yuvalarınıza* {yani, evlerinize} *girin. Süleymân ve askerleri* {sizin helâk olduğunuzu} *fark etmeyerek sizi kırıp geçirmesin* {yani, helâk olmanıza sebeb olmasın –eğer fark ederse, sizi kırıp geçirmez–}.

19. *Sözünden dolayı tebessüm etti* {yani, Süleymân, karıncanın hükmdarlık ve idâresindeki adâleti dolayısıyla övgüsünden dolayı güldü [gülümsedi/tebessüm etti]}...

Burada gülmek'ten kasıd, sâdece dudakların gülümserken açılmasın-

dan [tebessüm etmekten] ibârettir. Sonra bütün canlıların konuşmalarını kendisine öğrettiği ve dolayısıyla da karıncanın sözlerini işittiği için azîz ve celîl olan Rabbine hamdetti:

...*Dedi ki: "Rabbim! Beni, bana ve* {benden önce de} *ana-babama ihsân ettiğin ni'mete şükretmeye yönelt* {yani, bana bu ilhamı ver}. *Bana râzı olacağın sâlih amel işlemeyi de* {ilham et} *ve rahmetin* {yani, ni'metin} *ile beni sâlih kullarının arasına* {yani, onlarla birlikte cennete} *dâhil et/sok."*

20. *Bir de kuşları teftiş etti* {yani, Beytu'l-Maqdîs'ten Yemen'e doğru yola koyulunca Hüdhüd'ü araştırdı}. {Konaklamak isteyince} *dedi ki: "Neden Hüdhüd'ü göremiyorum, yoksa kayıblara mı karıştı?"*

Buradaki "em" [yoksa] edatındaki "mim" sıladır [zâiddir, fazladan gelmiştir], tıpkı *Yoksa ğayb onlar indinde de yazanlar onlar mı?* (Tûr, 52/41 ve Kâlem, 68/47) âyetlerinde olduğu gibi.

21. *"Ben onu elbette çetin bir azâb ile azâblandırırım* {yani, onun tüylerini yolarım ve bir sene boyunca diğer kuşlarla berâber uçmasına izn vermem[549]} *yâhûd muhakkak onu keserim* {yani, öldürürüm} *ya da bana mübîn bir sultân* {yani, onu ma'zûr görebileceğim apaçık bir hüccet/delîl} *getirir."*

22. *Aradan çok geçmeden* {yani, kısa bir süre sonra Hüdhüd} *geldi* {ve Süleymân'ın önüne kondu. Sonra Süleymân'a} *dedi ki: "Ben senin ihâta etmediğin* {yani, bilemediğin} *şeyi ihâta ettim* {yani, bildim} *ve sana* {Yemen'deki} *Sebe'den* {yani, Sebe topraklarından} *yaqîn bir haber getirdim."*

Ben senin de, askerlerinin de ulaşamadığı o yere ulaştım ve sana yaqîn bir haber getirdim, yani hakkında hiçbir şübhe olmayan bir söz söyleyeceğim. Süleymân, "O nedir?" diye sorunca, Hüdhüd dedi ki:

23. *"Gerçekten ben bir kadın buldum; onlara* {yani, Sebelilere} *hükmdarlık ediyor. Kendisine* {Yemen'de} *her şeyden* {yani, ilim, mal, asker, saltanat, süs ve türlü türlü hayrlar} *verilmiş. Onun büyük de bir tahtı var."*

549 Hakkında delîl bulunmayan bu gibi husûslarda ayrıntıya girmeye lüzûm yoktur. (Redaktör: E.Ö)

Hüdhüd sözlerine şöyle devâm etti:

24. *"Onu ve qavmini buldum; Allâh'ın dûnundan/berisinden güneşe secde ediyorlar. Şeytân onlara kötü amellerini* {yani, güneşe secde etmelerini} *süslü göstermiş; –ve onları doğru yoldan* {yani, hidâyetten} *alıkoymuş. Onun için onlar hidâyete gelemiyorlar– göklerde ve yerde olan gizliyi* {yani, yağmuru} *açığa çıkartan,* {qalblerinizde} *gizlediğiniz ve* {dillerinizle} *açıkladığınız şeyleri bilen Allâh'a secde etmesinler diye."*

26. *Allâh odur ki, O'ndan başka ilâh yoktur. Azîm arşın rabbidir.*

"Azîm", burada arşın sıfatıdır.

27. {Süleymân, Hüdhüd'e} *dedi ki:* "{Sen şimdi bize suyu göster[550]}. *Bakacağız* {söylediklerinde} *doğru mu söyledin yoksa yalan söyleyenlerden misin?"*

Allâh'ın, *Siz insânlar için çıkartılmış en hayrlı bir ümmetsiniz* (Âl-i İmrân, 3/110) buyruğu da buna benziyor.[551]

Süleymân, Hüdhüd'e dedi ki:

28. *"Bu mektubumu götür ve onu kendilerine* {yani, Sebe halkına} *bırak. Sonra da onlardan geri çekil* {yani, uzaklaş}, *ne şekilde karşılık* {yani, cevâb} *vereceklerine bak."*

29. {Bunun üzerine kadın onlara} *dedi ki: "Ey mele* {yani, eşraf}! *Bana hakîkaten kerîm* {yani, çok güzel} *bir kitâb* [*mektub*] *bırakıldı."*

30-31. *"O doğrusu Süleymân'dandır ve o doğrusu rahmân, rahîm Allâh'ın adıyla"*{dır}: *"Bana karşı üstünlük taslamayın, teslîm olanlar/boyun eğenler olarak bana gelin."*

Sonra kadın ileri gelenlerle istişâre etti:

32. *Dedi ki: "Ey mele!* {yani, eşraf –ki bunlar onun kumandanları ve danışmanları idiler–}. *"Benim bu işim hakkında bana görüş be-*

---

550 Bu, delîlsiz ve lüzûmsuz bir ilâvedir. (Redaktör: E.Ö)

551 Muhtemelen Muqâtil burada Neml sûresi'nin bu âyetindeki *künte* lâfzı ile Âl-i İmrân sûresi'nde bulunan *küntüm* lâfzındaki *kâne* fiillerinin nâkıs, yani fiil ma'nâsıyla kullanılmamış ve isim cümlesinin anlamını haber olarak ifâdelendiren bir lâfız olduğuna dikkat çekmektedir. (Çeviren)

lirtin. Ben siz yanımda hazır olmadıkça {yani, benim huzûrumda bulunmadıkça} *hiçbir işi kestirip atmış* {yani, hükme bağlamış} *değilim."*

33. *Onlar* {kadına} *dediler ki: "Biz bir quvvet sâhibiyiz"* {yani, çok sayıda adamlarız}...

Nitekim Allâh'ın, *Bana quvvet ile yardım edin* (Kehf, 18/95) buyruğu da, "adam sayısıyla yardım edin" demektir.

..."*ve şedîd bir be's sâhibiyiz* {yani, çetin savaşçılarız: kahraman kimseleriz}. *Bununla berâber emr senindir* {yani, biz sana neye sâhib olduğumuzu bildirdik. Fakat senin söylediğinin dışına da çıkmayız}. *Artık ne emredeceğini* {yani, bize nasıl bir yol göstereceğini} *sen düşün, karâr ver."*

Bu, Fir'avn'ın qavmine, *Ne emredersiniz?* (A'râf, 7/110) ile Şu'arâ, 26/35) buyruklarına benzemektedir ki "bana ne işâret edersiniz, ne gösterirsiniz" demektir.

34. *Dedi ki: "Kuşkusuz hükmdarlar bir qaryeye* [*memlekete*] *girdikleri vakit orayı ifsâd* {yani, helâk} *ederler"*...

"Fesâd" kelimesinin kullanımı açısından, *Elbette göklerle yer fesâd bulurdu* {yani, helâk olurdu} (Bakara, 2/251) buyruğu da bunun gibidir.

..."*oranın ehlinin azîzlerini zelîl ederler"* {yani, eşrafını ve büyüklerini küçük düşürürler -ki işlerin dizginlerini ellerinde tutabilsinler-}...

Allâh şöyle buyurmaktadır:

...*-Gerçekten de* {kadının dediği gibi} *böyle yaparlar.-*

Sonra kadın istişâre ettiği kimselere dedi ki:

35. *"Muhakkak ben onlara bir hediye göndereceğim* {yani, eğer dünyâ ehli kimseler ise hükmdarlığımı korumak için onlara karşı iyi davranacağım}. *Gönderilenlerin* {o'ndan} *ne ile* {yani, nasıl bir cevâb ile} *döneceklerine bir bakacağım."*

36. *Süleymân'a geldiğinde o,* {heyete} *dedi ki: "Bana mal ile mi yardım ediyorsunuz? Hâlbuki Allâh'ın bana verdiği size verdiğinden daha hayrlıdır* {yani, Allâh'ın bana verdiği İslâm, nübüvvet, hükmdarlık ve askerler size verdiklerinden üstündür}. *Siz ise hediyeniz sebebiyle seviniyorsunuz"* {yani, birbirinize hediye verdi-

ğiniz vakit sevinseniz dahî ben bu hediye sebebiyle sevinmem. Ben sizden müslüman olmanızı istiyorum}.

Sonra Süleymân heyetin başkanına dedi ki:

37. **"{Getirdiğiniz hediyelerle}** *dön onlara, andolsun üzerlerine karşı koyamayacakları* {yani, cinnlerden ve insânlardan oluşan güç yetiremeyecekleri} *ordularla geleceğiz. Andolsun ki onları oradan zelîl ve sağîrler/küçülmüşler* {yani, insânlar ve cinnler tarafından zelîl düşürülmüşler} *olarak çıkartacağız."*

38. {Sonra} *dedi ki: "Ey mele! Onlar bana müslimîn* {yani, ihlâsla tevhîdi kabûl edenler[552]} *olarak gelmezden önce o kadının arşını/tahtını hanginiz bana getirebilir?"*

Allâh, kadının müslüman olacağını Süleymân'a vahiy yoluyla bildirdiği için, "Onlar bana müslümanlar olarak gelmezden önce ve tahtını ele geçirmek bana harâm olmazdan önce" demişti.[553]

39. *Cinnlerden bir ifrit* {yani, cinnlerden ele-avuca sığmayan biri} *dedi ki: "Ben onu* {yani, kadının tahtını} *sana, sen maqâmından* {yani, bu oturduğun yerden} *kalkmazdan önce getirebilirim ve doğrusu ben onun üzerine* {yani, o tahtı taşımaya} *kesinlikle qadiviyim,* {o tahtta bulunan servet değerindeki mücevherat için de} *emînim."*

Süleymân, "Ben bundan daha çabuk istiyorum" dedi.

40. *İndinde kitâbdan bir ilm bulunan kişi* {yani, İsrâîloğulları'ndan Allâh'ın ism-i a'zâmını bilen Asaf b. Berhiya b. Şer'iya b. Danyal[554]} *dedi ki: "Ben onu* {yani, tahtı} *sana, gözünü kırpmadan getiririm"* {yani, sen daha onu gözünün değdiği en son noktada görürken o sana gelmiş olacak}...

Bu esnâda gönderdiği heyet dönmüş, kadın da Süleymân'a gitmek üze-

---

552 *Müslimîn* kelimesinin bu bağlamda "ihlâsla tevhîdi kabûl edenler" anlamına gelmesi uzak ihtimaldir. Zîrâ, bu esnâda Sebe melikesi hâlâ şirk üzeredir. Ancak bu anlam, aşağıda 44. âyette Sebe melikesi'nin hakîkati görüp anladıktan sonra, *Süleymân'la birlikte âlemlerin rabbi Allâh'a teslîm oldum* şeklindeki sözünde gelecektir. (Redaktör: E.Ö)

553 Bu, delîlsiz keyfî bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)

554 Bu, delîlsiz bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)

re yola koyulmuştu. Tahtını da, biri diğerini kapsamak üzere içiçe yedi odadan oluşan odaların en içinde olanına koymuş, demirden kilitlerle kilitleyerek Yemen'de bırakmıştı. Bu yedi odanın anahtarlarını da yanına almıştı.[555]

> ...{Süleymân} *onun* {yani, tahtın} *yanında durduğunu görünce,* {hayret etti ve} *dedi ki: "Bu* {yani, taht}, *Rabbimin* {bana olan} *fadlındandır. Acaba* {kadının tahtı bana getirilince ni'metleri dolayısı ile Allâh'a} *şükr mü ederim yoksa* {benden daha alt mertebede olan bir kimseyi görünce Allâh'ın ni'metlerine} *nankörlük mü ederim diye beni ibtilâ etmesi* {yani, denemesi} *içindir"...*

Azîz ve celîl olan Allâh da o'na şükretmesi ilhamını verdi. Bunun için Allâh şöyle buyurmaktadır:

> ..."*Kim* {ni'metleri dolayısıyla} *şükrederse kendi lehine şükreder* {yani, kendisinin faydasına bir iş yapmış olur}, *kim de* {ni'metlere} *nankörlük ederse, Rabbim elbette* {kullarının ibâdetine muhtaç olmayan} *ğanidir, kerîmdir."*

Bunun bir benzeri de, *Allâh elbette ğanidir, hamîddir* (Lokmân, 31/12) buyruğudur.

41. {Süleymân} *dedi ki: "O kadın için arşını tanıyamayacağı bir şekle sokun* {yani, arşa ilâveler yapın, ondan bir şeyler eksiltin}. *Bakalım* {geldiğinde} *hidâyet bulacak mı yoksa hidâyet bulamayacaklardan mı olacak"* {yani, tahtını tanıyacak mı yoksa onu tanımayanlardan mı olacak}?

42-43. {Kadın} *geldiğinde* {ona} *denildi ki: "Senin arşın böyle midir?"* {Kadın onlara cevâb vererek} *dedi ki: "Bu sanki o!"...*
...{Süleymân dedi ki:} *"O ilim bize ondan* {yani, tahtın getirilmesinden, köşkten ve diğer şeylerden} *önce verildi ve biz müslümanlar"* {yani, ondan önce de ihlâsla tevhîd edenler} *olduk/idik. Daha önce Allâh'ın dûnundan/berisinden ibâdet ettiği şeyler* {yani, güneşe ibâdet etmesi}, *ona/o kadına* {İslâm'a girme husûsunda} *engel oldu. Doğrusu o kadın, kâfirler qavmindendir."*

44. *O kadına, "Köşke gir" denildi...*

Söz konusu köşk, altında balıklar bulunan, suyun üzerinde sırçadan bir köşktü.

---

555 Bunlar, hayâlî yakıştırmalardır. (Redaktör: E.Ö)

...Onu görünce derin bir su {yani, su dolu bir havuz} *sandı. Sâqın-dan keşfetti* {yani, Süleymân'ın yanına varmak için sudan geçmek üzere ayaklarını açtı}...

Zira Süleymân (a.s) evin ön tarafında tahtın üzerinde idi. Kadın gelince cinnler, "Süleymân bizi yorabildiği kadar yordu. Eğer Süleymân ve bu kadın ile onun sâhib olduğu bilgi bir araya gelecek olursa, kuşkusuz helâk oluruz" dediler. Çünkü kadının annesi cinnlerden idi. Ardından da, "Gelin bu kadını Süleymân'a yerelim ve onun ayakları atların ayakları gibidir diyelim" dediler. Cinnler bu dediklerini yapınca, Süleymân emretti de onun için suyun üzerinde sırçadan bir köşk yapıldı. Köşkün altındaki suya da -onun gerçekten su olduğunu sanması için- balıklar salındı. Böylece kadın ayaklarının üzerini açacak, Süleymân da cinnlerin kendisine doğru mu yalan mı söylediklerini görecekti. Kendi tahtını da evin [sarayın] ön tarafına koydurmuştu. Kadın köşkü görünce, onu derin bir su zannetti ve bacaklarını açtı. Süleymân onun, insânların en güzel ayaklılarından olduğunu gördü. Bu arada bacaklarındaki tüylerin de çok olduğunu gördü ve bundan hoşlanmadı. Kadın, "Tadına bakmadıkça narın ne olduğu anlaşılamaz" dedi. Süleymân da, "Göze hoş gelmeyen, ağza da tat vermez" diye karşılık verdi. Cinnler Süleymân'ın kadının bacaklarını gördüğünü anlayınca kadına, "Bacaklarını açma" dediler.[556]

...(Süleymân) dedi ki: "Gerçekten o billurdan yapılmış, iyice düzeltilmiş bir köşktür"...

Tahtı ve sarayı gören kadın, Süleymân'ın mülküne göre kendi mülkünün birşey olmadığını ve Süleymân'ın mülkünün Allâh tarafından verilmiş olduğunu anladı.

...{Kadın köşke girince} *dedi ki: "Rabbim! Ben* {güneşe ibâdet etmek sûretiyle} *nefsime zulmettim ve Süleymân'la birlikte* {ihlâs ve tevhîd ile} *âlemlerin rabbi Allâh'a teslîm oldum."*

Bunları söyleyerek Allâh için secdeye kapandı ve şirkinden Allâh'a tevbe etti.

45. *Andolsun ki Semûd'a kardeşleri Sâlih'i, "Allâh'a ibâdet edin"* {yani, Allâh'ı tevhîd edin} *diye rasûl gönderdik. Bunlar* {biri mü'min, diğeri kâfir} *iki fırka olup birbirleriyle çekişmeye başladılar.*

---

556 Bunlar, bütünüyle saçma-sapan hurâfelerdir. (Redaktör: E.Ö)

Onların birbirleriyle çekişip tartışmaları, A'râf sûresi'nde dile getirilmektedir: *Qavminden müstekbir olanların ileri gelenleri* [*mele*], *kendilerince zayıf kabûl ettiklerine* [*mustaz'aflara*] {yani, aralarından îmân edenlere} *şöyle dediler: "Sâlih'in gerçekten Rabbi tarafından gönderilmiş bir rasûl olduğunu biliyor musunuz?" Onlar da, "Doğrusu biz onunla gönderilene îmân edenleriz" dediler. O müstekbirler, "Doğrusu biz şu sizin îmân ettiğinizi inkâr edenleriz" dediler. Derken o dişi deveyi hunharca öldürdüler...* (A'râf, 7/75-77).

Sâlih onları azâb ile tehdid edince, *Ey Sâlih! Eğer sen gönderilmiş rasûllerden isen, bizi tehdid edip durduğunu getir* (A'râf, 7/77) demişlerdi. Sâlih onlara şöyle karşılık verdi:

46. *Dedi ki: "Ey qavmim! Haseneden önce ne diye seyyienin* {yani, âfiyet ve esenlikten önce niçin azâbın} *çabucak gelmesini istiyorsunuz?* {Şirkinizden dolayı} *Allâh'a istiğfâr etmeli değil misiniz? Belki size merhamet olunur"* {da dünyâda azâba uğratılmazsınız}.

47. *Dediler ki: "*{Ey Sâlih!} *Sen ve seninle berâber olanları* {yani, dînine uyanları} *uğursuz bulduk"...*

Çünkü yağmur yağmamaya başlamış ve aç kalmışlardı. Bunun üzerine, "Bu kötülük bize, senin ve arkadaşlarının uğursuzluğundan dolayı isâbet etti" dediler.

...{O da kendilerine} *dedi ki: "Sizin uğursuzluğunuz Allâh indindedir* {yani, size gelen bu musîbet sizin hakkınızda yazılmış bir şeydir}. *Esâsen siz fitneye ma'rûz kalan* {yani, sınanan} *bir qavmsiniz"* {yani, günâhlarınız dolayısıyla belâya ma'rûz kalıyorsunuz}.

48. *O şehirde* {yani, Sâlih'in şehri Hicr'de} *yeryüzünde fesâd çıkartan* {yani, ma'siyetler işleyip duran}, *fakat ıslâh etmeyen* {yani, orada Allâh'a itâ'at etmeyen} *dokuz kişi vardı.*

49. *Onlar kendi aralarında –Allâh'a qasem ederek– dediler ki: "Ona* {yani, Sâlih'e} *ve ehline* {öldürmek üzere} *gece baskın yapalım (ve öldürelim). Sonra da* {durumunu soracak olurlarsa} *velîsine* {yani, Sâlih'in akrabalarına}, *"Biz ehlinin helâkına tanık olmadık* {yani, "Biz Sâlih'i ve o'nun âilesini kimin öldürdüğünü bilmiyoruz, qâtilleri tanımıyoruz"}. *Gerçekten biz, elbette sğadıqlarız" diyelim.*

50. ***Onlar*** **{Sâlih'i ve âilesini öldürmek isteyince}** ***bir mekrde bulundular. Biz de*** **{dağ bütün azametiyle üzerlerine kaldırılınca[557]}** ***onlar fark etmeksizin bir mekrde bulunduk.***

51. {Ey Muhammed!} *Mekrlerinin* {yani, işlerinin ve yaptıklarının} *âqıbeti nasıl oldu bir bak! Çünkü Biz onları* {yani, o dokuz kişiyi} *ve qavmlerini* {onlardan tek kimse bırakmamak üzere Cibrîl'in sayhası/çığlığı ile üzerlerine dağı çökerterek} *top-yekun helâk ettik.*

52. *İşte zulmleri* {yani, şirk koşmaları} *sebebi ile onların bomboş* {yani, sâkini bulunmayan ve harâbeye dönüşmüş} *evleri... Şunda* {yani, onların helâk edilmelerinde}, {Allâh'ın tevhîdini} *bilen bir qavm için elbette bir âyet* {yani, ibret} *vardır.*

53. *Îmân* {yani, tasdîq} *edenleri ve* {şirkten sakınarak} *ittiqâ edenleri de* {azâbdan} *kurtardık.*

54. *Lût'u da (gönderdik). Hani o qavmine demişti ki: "Siz o fâhişeyi* {yani, ma'siyetleri: kadınları bırakıp şehvetle erkeklere yaklaşmayı} *bile bile mi işlersiniz?"*

55. *"Siz kadınların dûnundan şehvetle erkeklere mi yaklaşırsınız? Doğrusu siz[558] câhillik eden bir qavmsiniz."*

56. {Lût'un} *qavminin* {–onların ma'siyetlerden vazgeçmelerini istemesi üzerine–} *cevâbı* {birbirlerine} *şöyle demelerinden başka birşey olmadı: "Âl-i Lût'u* {yani, Lût'u ve o'nun iki kızını} *memleketinizden çıkarın, çünkü onlar* {yani, yalnızca Lût} *temizlik taslayan* {yani, erkeklere yaklaşmaktan uzak duran} *kimselerdir."* {Biz ise aramızda, yaptığımız bu işten vazgeçmemizi söyleyecek birilerinin olmasını istemiyoruz.}

Bunun bir benzeri de A'râf sûresi'nde (82. âyet) geçmektedir.

Sonra Allâh şöyle buyurmaktadır:

57. *Biz de o'nu ve ehlini* {yani, kızları Risa ve Zeğusa'yı[559]} {azâbdan}

---

557 Bu, delîlsiz ve lüzûmsuz bir ilâvedir. (Redaktör: E.Ö)

558 Tahkikli metinde, 54. âyetin son kısmı ile 55. âyetin *Doğrusu siz* kısmına kadar olan bölüm kaydedilmemiştir. (Çeviren)

559 Bu, delîlsiz ve lüzûmsuz bir ilâvedir. Zîrâ, Lût'un kaç kızı bulunduğunu ve kızlarının isimlerinin ne olduğunu ancak Allâh bilir. Ayrıca, bunun kimseye bir faydası da yoktur. (Redaktör: E.Ö)

kurtardık, karısı müstesnâ {yani, onu kurtarmadık}. *Onun kalanlardan olmasını* {yani, öylece terk edilmesini} *taqdîr ettik.*

58. *Üzerlerine bir yağmur* {yani, taş yağmuru} *yağdırdık. İnzâr olunanların* {yani, azâb ile uyarılıp korkutulanların} *yağmuru ne kötüdür.*

İşte, *Andolsun onları yakalayıverişimizle* {yani, azâbımızla} *inzâr etmişti* (Qamer, 54/36) buyruğu da bunu dile getirmektedir.

59. {Ey Muhammed!} *De ki:* "{Geçmiş ümmetlerin helâkı dolayısıyla} *Allâh'a hamdolsun* {yani, bu sûrede söz konusu edilen Fir'avn ve qavminin, Semûd ve Lût qavminin helâkı dolayısıyla sözü geçen bu husûsları sana öğreten "Allâh'a hamdolsun" de}, *seçtiği kullarına da* {yani, Allâh'ın risâleti için seçtiği kimselere de} *selâm olsun"* {yani, Allâh'ın selâmı enbiyâya/nebîlere olsun}...

Sonra Allâh şöyle buyurmaktadır:

...{Ey Mekke kâfirleri!} *Allâh mı hayrlıdır, yoksa* {O'na ortak olduklarını iddiâ ederek} *şirk koştukları mı* {yani, şânı yüce ve mübârek olan Allâh mı daha üstündür, yoksa sizin tapındığınız ilâhlar mı}?!

Nebî bu âyeti okuduğu vakit şöyle derdi: "Aksine Allâh daha hayrlı, daha kalıcı, daha celîl ve daha kerîmdir."

60. *Semâvât u arzı halq eden ve sizin için semâdan bir su indiren mi?! Onunla göz alıcı* {yani, çok güzel hurma ve diğer ağaçlardan} *bahçeler bitirdik. Onların ağaçlarını bitirmek sizin için mümkün olmaz.* {O hâlde Allâh'ın yağmur ile yerden sizin için çıkarmış olduklarından ilâhlara nasıl bir pay ayırırsınız?} *Allâh ile birlikte bir ilâh mı var* {yani, bunları yapmak üzere O'na yardım eden birisi mi var}?! {O bundan münezzehtir.} *Hayır, onlar* {yani, Mekke kâfirleri} {şirk koşarak} *eş koşan bir topluluktur.*

61. *Yoksa yeri karâr kılınacak* {yani, üzerindekiler ile sarsılıp sallanmayan, istikrarlı} *bir hâlde yapan, hilâlinde* [*aralarında*] {yani, arzın çeşitli yerlerinde durmadan akan} *nehirler yapan, orada sâbit kazıklar* {yani, dağlar} *yapan* {ve böylece üzerindekilerle berâber yok olup gitmesin diye arzı sağlamlaştıran} *ve* {tuzlu su ile tatlı sudan oluşan} *iki bahr arasında hâciz/engel yapan* {yani, emriyle bu iki suyun birbirine karışmasını önlemek üzere engel

50. ***Onlar*** **{Sâlih'i ve âilesini öldürmek isteyince}** ***bir mekrde bulundular. Biz de*** **{dağ bütün azametiyle üzerlerine kaldırılınca[557]}** ***onlar fark etmeksizin bir mekrde bulunduk.***

51. **{Ey Muhammed!}** ***Mekrlerinin*** {yani, işlerinin ve yaptıklarının} ***âqıbeti nasıl oldu bir bak! Çünkü Biz onları*** {yani, o dokuz kişiyi} ***ve qavmlerini*** {onlardan tek kimse bırakmamak üzere Cibrîl'in sayhası/çığlığı ile üzerlerine dağı çökerterek} *top-yekun helâk ettik.*

52. *İşte zulmleri* {yani, şirk koşmaları} *sebebi ile onların bomboş* {yani, sâkini bulunmayan ve harâbeye dönüşmüş} *evleri... Şunda* {yani, onların helâk edilmelerinde}, {Allâh'ın tevhîdini} *bilen bir qavm için elbette bir âyet* {yani, ibret} *vardır.*

53. *Îmân* {yani, tasdîq} *edenleri ve* {şirkten sakınarak} *ittiqâ edenleri de* {azâbdan} *kurtardık.*

54. *Lût'u da (gönderdik). Hani o qavmine demişti ki: "Siz o fâhişeyi* {yani, ma'siyetleri: kadınları bırakıp şehvetle erkeklere yaklaşmayı} *bile bile mi işlersiniz?"*

55. *"Siz kadınların dûnundan şehvetle erkeklere mi yaklaşırsınız? Doğrusu siz[558] câhillik eden bir qavmsiniz."*

56. {Lût'un} *qavminin* {–onların ma'siyetlerden vazgeçmelerini istemesi üzerine–} *cevâbı* {birbirlerine} *şöyle demelerinden başka birşey olmadı: "Âl-i Lût'u* {yani, Lût'u ve o'nun iki kızını} *memleketinizden çıkarın, çünkü onlar* {yani, yalnızca Lût} *temizlik taslayan* {yani, erkeklere yaklaşmaktan uzak duran} *kimselerdir."* {Biz ise aramızda, yaptığımız bu işten vazgeçmemizi söyleyecek birilerinin olmasını istemiyoruz.}

Bunun bir benzeri de A'râf sûresi'nde (82. âyet) geçmektedir.

Sonra Allâh şöyle buyurmaktadır:

57. *Biz de o'nu ve ehlini* {yani, kızları Risa ve Zeğusa'yı[559]} {azâbdan}

---

557 Bu, delîlsiz ve lüzûmsuz bir ilâvedir. (Redaktör: E.Ö)

558 Tahkikli metinde, 54. âyetin son kısmı ile 55. âyetin *Doğrusu siz* kısmına kadar olan bölüm kaydedilmemiştir. (Çeviren)

559 Bu, delîlsiz ve lüzûmsuz bir ilâvedir. Zîrâ, Lût'un kaç kızı bulunduğunu ve kızlarının isimlerinin ne olduğunu ancak Allâh bilir. Ayrıca, bunun kimseye bir faydası da yoktur. (Redaktör: E.Ö)

kurtardık, karısı müstesnâ {yani, onu kurtarmadık}. *Onun kalanlardan olmasını* {yani, öylece terk edilmesini} *taqdîr ettik.*

58. *Üzerlerine bir yağmur* {yani, taş yağmuru} *yağdırdık. İnzâr olunanların* {yani, azâb ile uyarılıp korkutulanların} *yağmuru ne kötüdür.*

İşte, *Andolsun onları yakalayıverişimizle* {yani, azâbımızla} *inzâr etmişti* (Qamer, 54/36) buyruğu da bunu dile getirmektedir.

59. {Ey Muhammed!} *De ki:* "{Geçmiş ümmetlerin helâkı dolayısıyla} *Allâh'a hamdolsun* {yani, bu sûrede söz konusu edilen Fir'avn ve qavminin, Semûd ve Lût qavminin helâkı dolayısıyla sözü geçen bu husûsları sana öğreten "Allâh'a hamdolsun" de}, *seçtiği kullarına da* {yani, Allâh'ın risâleti için seçtiği kimselere de} *selâm olsun"* {yani, Allâh'ın selâmı enbiyâya/nebîlere olsun}...

Sonra Allâh şöyle buyurmaktadır:

...{Ey Mekke kâfirleri!} *Allâh mı hayrlıdır, yoksa* {O'na ortak olduklarını iddiâ ederek} *şirk koştukları mı* {yani, şânı yüce ve mübârek olan Allâh mı daha üstündür, yoksa sizin tapındığınız ilâhlar mı}?!

Nebî bu âyeti okuduğu vakit şöyle derdi: "Aksine Allâh daha hayrlı, daha kalıcı, daha celîl ve daha kerîmdir."

60. *Semâvât u arzı halq eden ve sizin için semâdan bir su indiren mi?! Onunla göz alıcı* {yani, çok güzel hurma ve diğer ağaçlardan} *bahçeler bitirdik. Onların ağaçlarını bitirmek sizin için mümkün olmaz.* {O hâlde Allâh'ın yağmur ile yerden sizin için çıkarmış olduklarından ilâhlara nasıl bir pay ayırırsınız?} *Allâh ile birlikte bir ilâh mı var* {yani, bunları yapmak üzere O'na yardım eden birisi mi var}?! {O bundan münezzehtir.} *Hayır, onlar* {yani, Mekke kâfirleri} {şirk koşarak} *eş koşan bir topluluktur.*

61. *Yoksa yeri karâr kılınacak* {yani, üzerindekiler ile sarsılıp sallanmayan, istikrarlı} *bir hâlde yapan, hilâlinde [aralarında]* {yani, arzın çeşitli yerlerinde durmadan akan} *nehirler yapan, orada sâbit kazıklar* {yani, dağlar} *yapan* {ve böylece üzerindekilerle berâber yok olup gitmesin diye arzı sağlamlaştıran} *ve* {tuzlu su ile tatlı sudan oluşan} *iki bahr arasında hâciz/engel yapan* {yani, emriyle bu iki suyun birbirine karışmasını önlemek üzere engel

50. *Onlar* {Sâlih'i ve âilesini öldürmek isteyince} *bir mekrde bulundular. Biz de* {dağ bütün azametiyle üzerlerine kaldırılınca[557]} *onlar fark etmeksizin bir mekrde bulunduk.*

51. {Ey Muhammed!} *Mekrlerinin* {yani, işlerinin ve yaptıklarının} *âqıbeti nasıl oldu bir bak! Çünkü Biz onları* {yani, o dokuz kişiyi} *ve qavmlerini* {onlardan tek kimse bırakmamak üzere Cibrîl'in sayhası/çığlığı ile üzerlerine dağı çökerterek} *top-yekun helâk ettik.*

52. *İşte zulmleri* {yani, şirk koşmaları} *sebebi ile onların bomboş* {yani, sâkini bulunmayan ve harâbeye dönüşmüş} *evleri... Şunda* {yani, onların helâk edilmelerinde}, {Allâh'ın tevhîdini} *bilen bir qavm için elbette bir âyet* {yani, ibret} *vardır.*

53. *Îmân* {yani, tasdîq} *edenleri ve* {şirkten sakınarak} *ittiqâ edenleri de* {azâbdan} *kurtardık.*

54. *Lût'u da (gönderdik). Hani o qavmine demişti ki: "Siz o fâhişeyi* {yani, ma'siyetleri: kadınları bırakıp şehvetle erkeklere yaklaşmayı} *bile bile mi işlersiniz?"*

55. *"Siz kadınların dûnundan şehvetle erkeklere mi yaklaşırsınız? Doğrusu siz[558] câhillik eden bir qavmsiniz."*

56. {Lût'un} *qavminin* {–onların ma'siyetlerden vazgeçmelerini istemesi üzerine–} *cevâbı* {birbirlerine} *şöyle demelerinden başka birşey olmadı: "Âl-i Lût'u* {yani, Lût'u ve o'nun iki kızını} *memleketinizden çıkarın, çünkü onlar* {yani, yalnızca Lût} *temizlik taslayan* {yani, erkeklere yaklaşmaktan uzak duran} *kimselerdir."* {Biz ise aramızda, yaptığımız bu işten vazgeçmemizi söyleyecek birilerinin olmasını istemiyoruz.}

Bunun bir benzeri de A'râf sûresi'nde (82. âyet) geçmektedir.

Sonra Allâh şöyle buyurmaktadır:

57. *Biz de o'nu ve ehlini* {yani, kızları Risa ve Zeğusa'yı[559]} {azâbdan

557 Bu, delîlsiz ve lüzûmsuz bir ilâvedir. (Redaktör: E.Ö)

558 Tahkikli metinde, 54. âyetin son kısmı ile 55. âyetin *Doğrusu siz* kısmına kadar olan bölüm kaydedilmemiştir. (Çeviren)

559 Bu, delîlsiz ve lüzûmsuz bir ilâvedir. Zîrâ, Lût'un kaç kızı bulunduğunu ve kızlarının isimlerinin ne olduğunu ancak Allâh bilir. Ayrıca, bunun kimseye bir faydası da yoktur. (Redaktör: E.Ö)

kurtardık, karısı müstesnâ {yani, onu kurtarmadık}. *Onun kalanlardan olmasını* {yani, öylece terk edilmesini} *taqdîr ettik.*

58. *Üzerlerine bir yağmur* {yani, taş yağmuru} *yağdırdık. İnzâr olunanların* {yani, azâb ile uyarılıp korkutulanların} *yağmuru ne kötüdür.*

İşte, *Andolsun onları yakalayıverişimizle* {yani, azâbımızla} *inzâr etmişti* (Qamer, 54/36) buyruğu da bunu dile getirmektedir.

59. {Ey Muhammed!} *De ki:* "{Geçmiş ümmetlerin helâkı dolayısıyla} *Allâh'a hamdolsun* {yani, bu sûrede söz konusu edilen Fir'avn ve qavminin, Semûd ve Lût qavminin helâkı dolayısıyla sözü geçen bu husûsları sana öğreten "Allâh'a hamdolsun" de}, *seçtiği kullarına da* {yani, Allâh'ın risâleti için seçtiği kimselere de} *selâm olsun"* {yani, Allâh'ın selâmı enbiyâya/nebîlere olsun}...

Sonra Allâh şöyle buyurmaktadır:

> ...{Ey Mekke kâfirleri!} *Allâh mı hayrlıdır, yoksa* {O'na ortak olduklarını iddiâ ederek} *şirk koştukları mı* {yani, şânı yüce ve mübârek olan Allâh mı daha üstündür, yoksa sizin tapındığınız ilâhlar mı}?!

Nebî bu âyeti okuduğu vakit şöyle derdi: "Aksine Allâh daha hayrlı, daha kalıcı, daha celîl ve daha kerîmdir."

60. *Semâvât u arzı halq eden ve sizin için semâdan bir su indiren mi?! Onunla göz alıcı* {yani, çok güzel hurma ve diğer ağaçlardan} *bahçeler bitirdik. Onların ağaçlarını bitirmek sizin için mümkün olmaz.* {O hâlde Allâh'ın yağmur ile yerden sizin için çıkarmış olduklarından ilâhlara nasıl bir pay ayırırsınız?} *Allâh ile birlikte bir ilâh mı var* {yani, bunları yapmak üzere O'na yardım eden birisi mi var}?! {O bundan münezzehtir.} *Hayır, onlar* {yani, Mekke kâfirleri} {şirk koşarak} *eş koşan bir topluluktur.*

61. *Yoksa yeri karâr kılınacak* {yani, üzerindekiler ile sarsılıp sallanmayan, istikrarlı} *bir hâlde yapan, hilâlinde [aralarında]* {yani, arzın çeşitli yerlerinde durmadan akan} *nehirler yapan, orada sâbit kazıklar* {yani, dağlar} *yapan* {ve böylece üzerindekilerle berâber yok olup gitmesin diye arzı sağlamlaştıran} *ve* {tuzlu su ile tatlı sudan oluşan} *iki bahr arasında hâciz/engel yapan* {yani, emriyle bu iki suyun birbirine karışmasını önlemek üzere engel

yaratan} ***mı? Allâh ile birlikte*** {yaptıklarında O'na yardım eden} ***bir ilâh mı var? Hayır, onların*** {yani, Mekke halkının} ***ekserisi*** {Rabb'lerinin tevhîdini} ***bilmezler.***

62. ***Yoksa du'â ettiğinde muztarr'a*** [*çâresiz kalmışa*] ***icâbet edip o kötülüğü*** {yani, onun darlığını, sıkıntısını} ***keşfeden/açan-gideren ve sizi yeryüzünün halîfeleri yapan mı?! Allâh ile birlikte*** {yaptıklarında O'na yardım eden} ***bir ilâh mı var? Ne kadar az tezekkür ediyorsunuz*** {yani, düşünüyorsunuz}.

63. ***Yoksa karanın ve denizin karanlıklarında size hidâyet eden*** {yani, kara ve denizin dehşetli durumlarında size doğru yolu gösteren} ***ve rahmetinin önünde rüzgârları müjdeci gönderen mi*** {yani, yağmurdan önce bulutları yayan mı}?...

Nitekim, *Ve rahmetini neşreden/yayan* (Şûrâ, 42/28) buyurmaktadır ki "yağmur ile rahmetini neşreden/yayan" demektir.

> ...*Allâh ile birlikte* {yaptıklarında Kendisine yardımcı olan} *bir ilâh mı var?! Allâh şirk koştuklarından* {yani, onların O'na ortak koştukları uydurma ilâhlardan} *çok yücedir* {yani, pek üstündür}.

Böylece yüce zâtını ta'zîm etmektedir.

64. *Yoksa halqı ibdâ eden, sonra onu iâde edecek olan* {yani, ilk olarak yaratmaya başlayıp, hiçbir şey değilken onları yaratan ve âhirette onları tekrar iâde edecek olan}, *gökten* {yağmur ile}, *yerden* {bitkiler ile} *size rızq veren mi?! Allâh ile berâber* {yaptıklarında Kendisine yardımcı olan} *başka bir ilâh mı var?* {Mekke kâfirlerine} *de ki: "Eğer* {Allâh ile birlikte başka ilâhlar: meleklerden ilâhlar olduğu iddiânızda} *sâdıqlar iseniz burhânınızı* {yani, bunlardan herhangi birini, Allâh'tan başka ilâhların yaptığını ortaya koyan delîlinizi} *getirin* {de bu, Allâh'a karşı göstereceğiniz delîliniz olsun}.

65. *De ki: "Göklerde ve yerde ğaybı* {yani, ölümden sonra dirilişi: qıyâmetin ğayb bilgisini} *kimse* {yani, meleklerden ve insânlardan kimse} *bilmez, Allâh müstesnâ"* {yani, bunu yalnızca O/Allâh bilir}.

Sonra Allâh şöyle buyurmaktadır:

> ...*Onlar ne vakit ba's olunacaklarının da* {yani, Mekke kâfirleri ölümden sonra ne zamân diriltileceklerinin de} *şu'ûrunda değil-*

ler. {Çünkü onlar zâten ölümden sonra dirilişi inkâr etmektedirler}.

66. *Fakat âhiret hakkında ilmleri ardarda (kendilerine) ulaştırılmıştır* {yani, onlar âhireti gördükleri vakit, dünyâda iken hakkında şübhe ettikleri ve görmezlikten geldikleri şeyleri bileceklerdir}. *Hâlbuki onlar* {bugün} *ondan* {yani, qıyâmet sâ'atinden} *yana şekk içindedirler. Hattâ onlar* {dünyâda} *ondan yana kördürler.*

67. *O küfredenler dediler ki: "Biz ve atalarımız toprak oldğumuz vakit, biz gerçekten* {diri olarak qabirlerden} *çıkartılacak mıyız?"*

68. *"Andolsun ki önceden* {yani, bizden önce} *biz de, atalarımız da bununla* {yani, Muhammed'in söylediği ölümden sonra diriliş ile} *tehdid olunduk. Bu* {yani, Muhammed'in söyledikleri [ölümden sonra diriliş, hesâb ve amellere karşılık]}, *evvelkilerin esâtîrinden* {yani, onlara dâir anlatılanlardan ve onların yalanlarından[560]} *başka birşey değildir."*

69. {Mekke kâfirlerine} *de ki: "Yeryüzünde gezip mücrimlerin* {yani, geçmiş ümmetlerin kâfirlerinin} *âqıbetinin nasıl olduğuna* {yani, onların dünyâda sonunda nasıl helâk edilmiş olduklarına} *bir bakın".*

Bununla Allâh Teâlâ Mekke kâfirlerini, geçmiş ümmetlerin azâbı gibi bir azâba uğramakla korkutmaktadır ki Muhammed'i (s.a) yalanlamasınlar. Çünkü onlar Lût qavminin, Âd ve Semûd qavminin helâk edildiğini biliyor ve yolculuklarında onların yurtlarının harâbelerini görüyor idiler.

Sonra Allâh Nebî'ye hitâben şöyle buyurmaktadır:

70. {Senden yüz çevirip, senin da'vetini kabûl etmeyecek olurlarsa,} *onlara* [*onların inkârlarına karşı*] {yani, Mekke kâfirlerine} *üzülme. Mekrleri sebebiyle de dayq/darlık içinde olma* {yani, onların hacc mevsiminde, "Bizim de yapmayı alışkanlık hâline getirdiğimiz budur, sen de bunu yapıp duruyorsun" demelerinden dolayı qalbin daralmasın}.

Bunlar, el-Harrâsûn ve Müstehziûn diye bilenen kimselerdir.

---

560 Müşriklerin, *esâtiru'l-evvelîn* [*evvelkilerin esâtiri*] dedikleri şey, "onlara/evvelkilere dâir anlatılanlar ve onların yalanları" değil, "ölümden sonra diriliş" hakîkatidir. (Redaktör: E.Ö)

71. *Derler ki: "Eğer sâdıqlar iseniz* {yani, ey Muhammed, azâbın gelip bizi bulacağı iddiânda doğru söylüyor isen} *bu va'd* {yani, azâb} *ne zamân"* {olacaktır}?

72. *De ki: "O acele ettiğinizin bir kısmının ensenize binmiş olması* {yani, size pek yakın olması} *umulur."*

Çünkü azâbın bir kısmı olan Bedir'de ileri gelenlerinin öldürülmesi pek yakındı. Azâbın diğer bölümü ise ölümden sonra gerçekleşecektir.

73. *Rabbin elbette insânlara* {yani, Mekke kâfirlerine} {istemelerine rağmen azâblarını çabuklaştırmamakla} *kesinlikle bir fadl/lütuf sâhibidir. Fakat onların* {yani, Mekkelilerin} *ekserisi* {azâblarını geciktirdiği için Rabb'lerine} *şükretmezler.*

74. *Muhakkak Rabbin göğüslerinin gizlediklerini de* {yani, qalblerinde sakladıklarını da}, {dilleriyle} *açığa vurduklarını da elbette bilir.*

75. *Gökte ve yerde ğâib olan hiçbir şey yoktur ki* {yani, ğayb bilgisi kapsamında azâba dâir olan her şey}, {–azâbı acele istemelerine rağmen–} *bir kitâb-ı mübînde* {yani, levh-i mahfûzda} {açıkça tesbit edilmiş} *olmasın.*

76. *Bu Qur'ân hakîkaten İsrâîloğulları'na, hakkında anlaşmazlığa düştükleri şeylerin* {yani, Qur'ân ile ilgili ihtilâflarının} *ekserisini qıssa eder/anlatır* {yani, bu Qur'ân, Ehl-i Kitâb'a –anlaşmazlığa düştükleri konulara dâir– açıklamalar getirmiştir}.

77. *Muhakkak o,* {Qur'ân'ın Rabbinden geldiğine inanan} *mü'minlere* {dalâletten kurtaran} *bir hidâyet ve* {ona îmân eden kimseler için azâbdan kurtaran} *bir rahmettir.*

78. *Rabbin onların* {yani, İsrâîloğulları'nın} *arasında hükmünü elbette qadâ edecektir ve O azîzdir, alîmdir.*

79. *O hâlde sen Allâh'a tevekkül et* {yani, güvenip dayan}...

Çünkü Nebî, atalarının dînine dönmeye da'vet edilmişti. Bunun üzerine Allâh o'na, Allâh'a güvenmesini ve Mekkelilerin söylediklerinden korkmamasını emretti.

...Sen doğrusu mübîn bir hakk {yani, besbelli, apaçık bir dîn olan İslâm} *üzeresin.*

Sonra Allâh Mekke kâfirlerine bir örnek vererek buyuruyor ki:

80. **(Ey Muhammed!) *Sen,* (yüksek sesle söylesen bile) *ölülere kesinlikle işittiremezsin,...***

Yüce Allâh, Mekke kâfirlerini ölülere benzetiyor: Nasıl ki ölü, seslenişi işitemez ise, kâfirler de kendilerine seslenileni işitmez, onu anlamazlar.

...arkalarını dönüp gittikleri vakit sağırlara da da'vetini/çağrını işittiremezsin **(yani, sağır bir kimse arkasını dönüp gitse ve sonra sen ona seslenecek olsan, senin çağrını işitmez. Kâfir de îmâna da'vet edildiğinde bu da'veti işitmez).**

Sonra Allâh Nebî'ye hitâben şöyle buyurmaktadır:

81. *Ve sen, körlere de dalâletlerinden* (yani, küfrlerinden) (kurtarıp îmâna getirerek) *hidâyet veremezsin. Sen ancak âyetlerimize îmân edenlere* (yani, Qur'ân'ın Allâh'tan geldiğini tasdîq edenlere) *işittirirsin* (yani, îmânı ancak onlara işittirebilirsin); *müslümanlar* [*teslîm olan kimseler*] (yani, Allâh'ın tevhîdini ihlâsla kabûl eden kimseler) *onlardır.*

82. *O söz* (yani, azâb) *aleyhlerine gerçekleşince* (yani, gelip onları bulunca) *Biz onlara yerden* (yani, Mekke'de Safâ'dan[561]) *bir dâbbe çıkartırız da onlara* (Arabça konuşarak) *insânların* (yani, Mekke kâfirlerinin) *âyetlerimize* (yani, bu dâbbenin çıkacağına[562]) *îmân etmediklerini söyler.*

83. *Âyetlerimizi yalanlayan her ümmetten bir fevc* (yani, birtakım zümreler) *haşr edeceğimiz gün onlar* (cehennem ateşine doğru) *sürülürler.*

84. *Nihâyet geldiklerinde der ki: "Benim âyetlerimi* (yani, qıyâmet sâ'atini) (bâtıl olduğuna dâir bir bilginiz olmadığı ve) *bir ilme dayanarak kavramadığınız hâlde yalanladınız öyle mi? Yoksa ne yapıyordunuz?"*

85. *Zulmetmeleri* (yani, şirk koşmaları) *sebebi ile söz* (yani, azâbın inmesi) *aleyhlerine gerçekleşti. Artık onlar* (orada) *konuşamazlar.*

Sonra Allâh Teâlâ, san'atı ve yaptıkları hakkında ibretle düşünüp Allâh'ı tevhîd etmeleri (birlemeleri) için Mekke kâfirlerine öğüt vererek şöyle buyurmaktadır:

---

561 Bu, delîlsiz bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)
562 Bu, zayıf bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)

86. ***Bizim, içinde dinlensinler diye geceyi yaptığımızı, gündüzü de aydınlık kıldığımızı görmediler mi? Muhakkak şunda*** {yani, bu ikisinde {dinlenmeleri için geceyi yapmamızda ve gündüzü aydınlık kılmamızda}}, ***îmân eden*** {yani, Allâh'ın tevhîdini tasdîq eden} ***bir qavm için elbette âyetler*** {yani, ibretler} *vardır.*

87. ***Sûra üfürüldüğü gün, göklerde ve yerdeki kimseler -Allâh'ın dilediği kimseler*** {yani, Cibrîl, Mikâîl, İsrâfîl ve ölüm meleği} *hâric-* {korkunun şiddetinden} ***dehşete düşerler*** {ve ölürler. İyileri ve kötüleri ile} ***hepsi O'na dâhirler/hor-haqîr kimseler olarak gelirler.***

88. ***Sen dağları görür ve onları câmid*** {yani, yerinde duruyor} ***sanırsın. Hâlbuki onlar bulutların gitmesi gibi giderler*** {ve yerde karâr kılarlar}. ***Her şeyi itqan eden*** {yani, son derece muhkem yapan} ***Allâh'ın san'atı. O, yaptıklarınıza elbette habîrdir*** {yani, yaptıklarınızı çok iyi bilendir}.

Benzeri bir buyruk da Rûm sûresi'ndedir.

89. ***Kim(ler)*** {âhirette} ***hasene*** {yani, lâ ilâhe illâllâh} ***ile gelirse, on(lar)a ondan bir hayr vardır...***

Buyrukta ("hayr" lafzının) taqdîmi söz konusudur, buna göre ma'nâ, "ondan ona bir hayr verilecek" demek olur.

...Hem onlar o gün dehşetli korkudan yana güvendedirler.

Bana el-Huzeyl Muqâtil'den tahdîs etti, o Sâbit el-Bunânî'den, o Ka'b b. Ucre'den, o da Nebî'den tahdîs etti ki: *Kim hasene ile gelirse* buyruğu ile, *Kim seyyie ile gelirse* buyruğu hakkında dedi ki: "Bu kurtarır, öbürü ise helâka götürür."

90. ***Kim(ler) de seyyie*** {yani, şirk} ***ile gelirse, onların yüzleri ateşte sürtülür.*** {Cehennem bekçileri de onlara der ki:} *"Amellerinizden* {yani, şirkten} *başkası ile mi cezâlandırılırsınız?!"*

91. ***(Ey Muhammed! De ki:) "Ben ancak bu beldeyi*** {yani, Mekke'yi: Mekke'de öldürmeyi, esir almayı, hudûdları içerisinde avlanmayı[563]} ***harâm kılan*** {ve buna benzer yapılması helâl olmayan şeyleri yasaklayan} ***ve her şey***{in mülkü} ***Kendisinin olan bu beldenin***

---

563 Bu, dayanaktan yoksun bir iddiâdır. Zîrâ, Harem dâhilinde avlanmanın, -ihrâmlı olan kimse müstesnâ- serbest olduğu Allâh'ın kitâbıyla sâbittir: *...ihrâmdan çıktığınız zamân istersenîz avlanın* (Mâide, 5/2). (Redaktör: E.Ö)

Rabbine ibâdet etmekle emrolundum. Müslümanlardan {yani, ihlâsla tevhîde îmân edenlerden} *olmakla emrolundum."*

92. "{Ey Mekkeliler!} *Qur'ân'ı* {size} *tilâvet etmekle de* {emrolundum}. *Kim hidâyet bulursa ancak kendisi lehine hidâyet bulur. Kim de* {Qur'ân'a îmân etmekten uzak kalarak} *dalâlete düşerse,...*

Benzeri bir buyruk da Zümer sûresi'nde (41. âyet) yer almaktadır.

..."de ki: "Ben sâdece münzirlerdenim" {yani, diğer rasûllerden herhangi birisi gibi rasûl olarak gönderilmiş birisiyim}.

93. *Ve* {ey Muhammed} *de ki: "Hamdolsun Allâh'a, O size âyetlerini* {yani, dünyâda azâbı: Bedir'de öldürülmeyi} *gösterecek de, siz onları* {yani, onların hakk olduklarını} *tanıyacaksınız...*

Nebî onlara azâbın üzerlerine ineceğini haber vermiş, ancak onu yalanlamışlardı. Bunun üzerine, *O size âyetlerini gösterecek* buyruğu nâzil oldu. Bu azâb size ineceğine göre, artık onu acele istemeyin.

...Rabbin amellerinize gâfil değildir.

Bu bir tehdiddir. Allâh Teâlâ onları öldürülmekle azâblandırdı, melekler de yüzlerine ve arkalarına vurarak rûhlarını çabucak cehenneme ulaştırdı.

28. QASAS SÛRESİ

MEKKÎ, 88 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *Tâ-Sîn-Mîm.*

2. *Bunlar* {içindekiler apaçık olan} *mübîn kitâbın* {yani, Qur'ân'ın} *âyetleridir.*

3. *Îmân eden* {yani, Qur'ân'ı tasdîq eden} *bir qavm için Biz sana* {ey Muhammed}, *Mûsâ ve Fir'avn'ın nebesinden bazısını hakk ile tilâvet edeceğiz.*

Sonra Fir'avn'a dâir haber vererek şöyle buyurmaktadır:

4. *Kuşkusuz Fir'avn arzda* {yani, Mısr arzında/topraklarında} *üstünlük sağlamaya* {yani, büyüklenmeye} *kalkıştı ve oranın ehlini* {yani, Mısr halkını} *şiy'a şiy'a* {yani, grub grub} *yaptı. Onlardan bir tâifeyi* {yani, İsrâîloğulları'nı} *zayıf düşürmek istiyor; oğullarını* {yani, İsrâîloğulları'nın erkek çocuklarını} *boğazlatıyor* {yani, öldürtüyor}, *kadınlarını hayâtta bırakıyordu* {yani, onları öldürtmüyordu}. *O* {yani, Fir'avn} *hakîkaten müfsidlerdendi* {yani, o arzda ma'siyetler işliyordu}.

5. *Biz ise o arzda mustaz'aflara* {yani, İsrâîloğulları'na} *lütfetmeyi* {yani, ni'met ihsân etmeyi: onları âl-i Fir'avn'dan kurtarmayı}, *onları imâmlar* {yani, hayrlı işlerde kendilerine uyulacak önderler} *yapmayı ve onları* {Fir'avn'ın helâkından sonra Mısr topraklarına[564]} *vârisler yapmayı irâde ediyorduk.*

6. *Ve (yine irâde ediyorduk ki,) onlara arzda* {yani, Mısr arzında} *miknet* [*güç ve imkân*] *verelim de; Fir'avn'a, Hâmân'a ve o ikisinin ordularına* {yani, Kıbtîlere}, *onlardan* {yani, İsrâîloğulları'ndan} *yana korkageldiklerini gösterelim* {yani, İsrâîloğulları'ndan doğacak bir kimse sebebiyle helâk oluşlarını gösterelim}.

7. *Mûsâ'nın anasına,* {Cibrîl vâsıtasıyla} *"Onu emzir. Onun adına bir tehlikeden* {yani, o'nun öldürülmesinden} *korkarsan, o'nu hemen yemm'e* {yani, Nil nehrine} *bırak.* {Onun telef olacağın-

564 Bu, zayıf-yanlış bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)

dan} *korkma ve* {öldürülür diye} *üzülme. Biz o'nu sana kesinlikle döndürecek ve o'nu* {Mısır halkına} *gönderilenlerden* [*rasûllerden*] *yapacağız" diye vahyetti.*

Anası bunu tasdîq etti. Allâh da va'dini gerçekleştirdi.

8. *Sonra âlu Fir'avn o'nu* {el-yemm'den, su ve ağacın bir arada bulunduğu bir yerden} *aldı...*

Mûsâ tâbûtta [sandıkta/sandukada] idi. Su ile ağacın bir arada bulunduğu bir yerden alındığından ötürü o'na, "Mûsâ" adı verildi, çünkü Kıbtî dilinde *mû* "su", *sâ* da "ağaç" ma'nâsındadır.

...Çünkü sonunda onlara {yani, onların helâk oluşlarına sebeb olacak} *bir düşman ve* {ilk çocuklarının öldürülmesi husûsunda[565]} *bir tasa* {yani, öfke sebebi} *olacaktı...*

İşte, *Onlar,* {bizim ilk çocuklarımızın öldürülmesine sebeb olmak sûretiyle} *bizi gerçekten kızdırdılar* (Şu'arâ, 26/55) buyruğu ile kasdedilen budur.

...Fir'avn, Hâmân ve o ikisinin cünûdu doğrusu hâtıîn [*pek günâhkâr*] *idiler.*

9. *Fir'avn'ın karısı dedi ki: "Benim için de, senin için de bir gözbebeğidir.* {–Çünkü o bize bir başka yerden gelmiş bulunuyor, İsrâiloğulları'ndan da değildir–[566]}. *Onu öldürmeyin. Belki bize menfaati olur* {yani, o'ndan bir hayr elde ederiz} *yâhûd o'nu veled/evlâd ediniriz"...*

Allâh şöyle buyurmaktadır:

...Onlar {o'nun sebebiyle helâk olacaklarının} *şu'ûrunda değillerdi.*

10. *Mûsâ'nın annesi qalbi bomboş sabâhı etti. Şâyet mü'minlerden* [*güvenenlerden*] {yani, "Onu sana döndürecek ve rasûllerden kılacağız" buyururken Allâh'ın tevhîdini tasdîq edenlerden} *olsun diye qalbine* {îmân ile} *sebât vermemiş olsaydık, az kalsın o'nu açıklayıverecekti* {yani, neredeyse Mûsâ'nın kendi oğlu olduğunu Mısrlılara söyleyecekti}.

Çünkü o, dalgaların tâbûtu [Mûsâ'nın içinde bulunduğu sandığı/san-

565 Bu, Tevrât'a istinâd eden bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)

566 Bu, delîlsiz bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)

dukayı] yukarı-aşağı kaldırıp indirdiğini görünce, o'nun suda boğulacağından korkarak şefkatinden ötürü az kalsın feryad edecekti. İşte Allâh'ın, *Az kalsın o'nu açıklayıverecekti* buyruğu bunu ifâde etmektedir.

11. {Mûsâ'nın anası, Mûsâ'nın Meryem adındaki} *kız kardeşine dedi ki: "Git, o'nun izini ta'kîb et* {yani, suyun üstünde akıp giden tâbûtta/sandıkta bulunan Mûsâ'nın denizdeki izini ta'kîb et ve o'nu kimin aldığını öğren}. *Onlar* {Mûsâ'nın kız kardeşinin kendilerini gözetlediğinin} *farkında olmaksızın o'nu uzaktan [an cünübin] gözetledi* {yani, sanki o'nu gözetlemiyormuş gibi onlardan uzakta duruyor; başka bir qavmdenmiş gibi davranıyor, yüzü ile başka tarafa bakmakla birlikte gözünü tâbûttan/sandıktan ayırmıyordu}.

Nitekim, *el-câri'l-cünüb [uzak komşu]* (Nisâ, 4/36) buyruğunda da *el-cünüb* [uzak] lafzı geçmektedir.

12. *Önceden* {yani, anasına dönmeden önce} *Biz o'nun, süt anaların memesini emmemesini sağladık* {da o hiçbir süt annenin memesini kabûl etmedi}. {Kız kardeşi Meryem} *bunun üzerine dedi ki: "Sizin için o'na bakacak* {yani, o'na süt emzirecek}, *hem de o'na* {yani, çocuğa} *nâsih olacak* {yani, başkasına göre o'na daha çok şefkat gösterecek, o'na daha iyi davranacak} *bir ehl-i beyt [kadın] göstereyim mi?"*

Onların, "Evet" demesi üzerine annesine haber gönderdi. O da geldi. Çocuk annesinin kokusunu alınca memesini aldı. İşte Allâh'ın şu buyruğu bunu anlatmaktadır.

13. *Böylece Biz o'nu anasına reddettik [iâde ettik/döndürdük] ki gözü aydın olup üzülmesin ve Allâh'ın va'dinin mutlaka hakk olduğunu [gerçekleşeceğini] bilsin...*

Çünkü Allâh, *Biz o'nu kuşkusuz sana döndürecek ve o'nu rasûllerden kılacağız* demişti.

...Velâkin onların {yani, Mısır halkının} *ekserisi* {Allâh'ın va'dinin hakk olduğunu} *bilmezler.*

14. {Mûsâ} *eşüddüne* {yani, 18 yaşına[567]} *ulaşıp istivâ edince* {yani, 40 yaşına varınca[568]} *o'na hükm ü ilm* {yani, ilm ve kavrayış} *ver-*

567 Bunun, sâdece bir yorum olduğu unutulmamalıdır. (Redaktör: E.Ö)
568 Bunun, sâdece bir yorum olduğu unutulmamalıdır. (Redaktör: E.Ö)

dik. Biz muhsinleri [*ihsân edicileri/güzel hareket edenleri*] {yani, Allâh'a îmân edenleri} *böyle mükâfâtlandırırız.*

Mûsâ, iki fersah uzakta Hanim diye bilinen bir qaryede idi.[569] Günün ortasında gelip şehre girdi. İşte Allâh'ın şu buyruğu bunu anlatmaktadır:

15. *Medîneye* {yani, şehre/kasabaya} *ehlinin gaflette olduğu bir vakitte* {yani, dinlendikleri bir zamân olan gün ortasında} *girdi. Orada birbiri ile qıtâlleşen* [*dövüşen*] {kâfir} *iki adam buldu. Bu, şî'asından* {yani, Mûsâ'nın qavmi İsrâîloğulları'ndan}, *bu ise düşmanından* {yani, Kıbtîlerden} *idi. Şî'asından olan düşmanından olana karşı kendisinden yardım istedi. Mûsâ da ona bir yumruk vurup işini bitirdi* {yani, ölümüne sebeb oldu}. {(Sonra yaptığına pişman olan Mûsâ)} *dedi ki: "Bu şeytânın işindendir* {yani, onun süslü gösterdiği şeylerdendir}. *O kesinlikle apaçık saptırıcı bir düşmandır."*

16. *"Rabbim! Gerçekten ben nefsime/kendime zulmettim* {yani, bir canı öldürmekle kendime zarar verdim}. *Onun için bana mağfiret eyle" dedi. O da o'na mağfiret etti. Doğrusu O, ğafûr,* {yarattığı kullarına} *rahîm O'dur.*

17. *Dedi ki: "Rabbim! Bana verdiğin ni'met hakkı için* {yani, günâhımı bağışlayıp, öldürmem dolayısıyla beni cezâlandırmadığın için} *artık mücrimlere arka çıkmayacağım"* {yani, bugünden sonra kâfirlere yardımcı olmayacağım –çünkü Mûsâ'nın yardım ettiği kişi de bir kâfir idi–}.

18. *Nihâyet* {ertesi gün Mûsâ} *şehirde korku ile gözetleyerek* {yani, aranıp ta'kîb edilmeyi bekleyerek} *sabâhı etti. Baktı ki dün kendisinden yardım isteyen yine o'na feryad ediyor* {yani, ikinci bir defa daha Kıbtîlerden bir başka kâfire karşı yardımını istiyor}. *Mûsâ ona* {yani, dün yardım ettiği İsrâîloğulları'na mensûb olan kimseye}, *"Sen hakîkaten apaçık azgın bir kimsesin"* {yani, sen apaçık saptırıcı birisisin. Dün senin yüzünden bir adam öldürdüm} *dedi.*

19. *İkisinin de düşmanı olanı* {yani, hem Mûsâ'ya, hem de İsrâîloğulları'na düşman olan Kıbtîyi} {yine} *yakalamak isteyince,* {İsrâîloğulları'ndan olan kişi, Mûsâ'nın kendisini yakalamak istediği-

---

569 Mesâfe ve yer/mekân ile alâkalı bu gibi belirlemelere fazla i'tibâr edilmemelidir. (Redaktör: E.Ö)

ni zannederek[570] –çünkü Mûsâ ona, "Sen hakîkaten apaçık azgın bir kimsesin" demişti–} *dedi ki: "Ey Mûsâ! Dün bir kişiyi öldürdüğün gibi beni de mi öldürmek istiyorsun? Sen yeryüzünde ancak bir cebbâr* {yani, başkalarını hakksızca öldüren birisi} *olmak istiyorsun, ıslâh edicilerden* {yani, yeryüzünde Allâh'a itâ'atkâr olanlardan} *olmak istemiyorsun."*

Mısır halkı, İsrâîloğulları'ndan olan bu kişinin Mûsâ'nın aleyhine yaptığı açıklamayı işitinceye kadar qâtilin kim olduğunu bilmiyordu. Bunu işiten Kıbtî, gidip onlara qâtilin Mûsâ olduğunu haber verdi. Onlar da Mûsâ'yı öldürmeyi karârlaştırdılar.

20. *Derken şehrin en uzak tarafından bir racul/adam* {ayakları üzerinde} *sa'y ederek geldi. Dedi ki: "Ey Mûsâ! Doğrusu* {Mısır halkından} *o mele* [*eşraf*], {Kıbtîyi öldürmene karşılık} *seni öldürmek için hakkında mes'eleyi görüşüyorlar.* {Bu şehirden} *çık git. Ben kesinlikle senin iyiliğini isteyenlerdenim."*

21. *Bunun üzerine* {Mûsâ} *korku ile etrafı gözetleyerek* {yani, onlardan kaçarken arkasından ta'kîb edilmeyi bekleyerek öldürülmek korkusu ile} *o şehirden çıktı. "Rabbim! Beni o zâlimler qavminden* {yani, müşrik Mısır halkından} *kurtar" diye du'â etti.*

22. *Medyen'e doğru* {bir yol gösterici olmadan} *yönelince,* {yolu kaybedeceği korkusuyla} *dedi ki: "Umarım Rabbim beni doğru yola iletir"* {yani, bana Medyen'e götürecek doğru yolu gösterir, irşad eder}.

Sonunda Medyen'e ulaştı. İşte şu buyruk bunu anlatmaktadır:

23. *Medyen suyuna varınca* {–o su Medyen'e âit olduğundan oraya nisbet edilmiştir–}, *onun üzerinde insânlardan bir ümmet buldu: suluyorlar* {yani, Mûsâ suyun üzerinde bir topluluk gördü; koyunlarına su veriyorlardı}. *Onların dûnundan ise karışmasın diye* {koyunlarını engellemeye çalışarak} *kollayan iki imra'e* [*kız*] *buldu...*

Nebî Şu'ayb'ın[571] iki kızı, çobanların hayvanlarından artacak su ile koyunlarını sulamak için bekliyorlardı.

---

570 Bu yorum, su götürür. (Redaktör: E.Ö)

571 Söz konusu iki kızın babalarının, "Hz. Şu'ayb" olduğu iddiâsı, İsrâîliyyât kaynaklıdır. (Redaktör: E.Ö)

...{Mûsâ onlara} *"Hâliniz* {yani, durumunuz} *nedir?" diye sordu.* *"Çobanlar* {koyunlarını sulamayı bitirip otlatmaya} *gidinceye kadar biz* {koyunlarımızı} *sulamayız* {yani, onlardan arta kalan suyu koyunlarımıza veririz}. *Babamız ise çok yaşlı bir ihtiyardır"* {yani, yaşlılığından ötürü koyunları kendisi sulayamıyor} *dediler.*

24. *Sonra (Mûsâ) onlar için* {koyunlarını} *suladı. Sonra bir gölgeye* {yani, aşırı sıcaktan bir ağacın gölgesine} *çekildi* {ve aç olması sebebiyle,} *"Rabbim! Doğrusu bana indireceğin hayra* {yani, ihsân edeceğin bir yiyeceğe} *muhtâcım" dedi.*

O iki kızdan büyük olanı (babasının/Şu'ayb'ın emri ile) Mûsâ'yı (a.s) çağırmak üzere geri döndü. İşte Allâh Teâlâ'nın şu buyruğu bunu anlatmaktadır:

25. *Sonra onlardan biri* {yani, kızlardan büyük olanı[572]} *utana utana yürüyerek* {–ki bu, Mûsâ'nın daha sonra kendisi ile evlendiği kızdır–[573]} *o'na gelip dedi ki: "Bize sulamanın ücretini sana vermek üzere babam seni çağırıyor"...*

Mûsâ ona, arkasından gelmesini ve sesiyle yolu kendisine göstermesini söyledi, çünkü kimsenin gidip gelmediği bir yolda bulunuyorlardı ve ona bakmak istemiyordu.

...{Mûsâ} *o'nun* {yani, Şu'ayb'ın[574]} *yanına gelip kıssayı o'na* {yani, Şu'ayb'a} *anlatınca* {yani, İsrâîloğulları'nın çocuklarını öldüren ebeleri, doğunca tâbûtun/sandığın içerisinde denize bırakılmasını, daha sonra süt annelerin durumunu, Kıbtîlerden bir adamı öldürdüğünü, kısacası başından geçenlerin hepsini anlatınca}, {Şu'ayb o'na,} *"Korkma! O zâlimler* {yani, müşrikler} *kavminden kurtuldun" dedi.*

26. *O ikisinden biri* {yani, kızlardan yaşça büyük olanı[575]} *dedi ki: "Babacığım! Onu ücretle tut, ücretle tuttuklarının en iyisi elbette o güçlü ve emîn kişidir."*

---

572 Bu, delîlsiz bir varsayımdır. Mesaj açısından da hiçbir önemi yoktur. (Redaktör E.Ö)
573 Bu, delîlsiz bir varsayımdır. Mesaj açısından da hiçbir önemi yoktur. (Redaktör E.Ö)
574 Bu kişinin, "Şu'ayb" olduğu iddiâsı, dayanaktan yoksundur. (Redaktör E.Ö)
575 Bu, delîlsiz bir varsayımdır. Mesaj açısından da hiçbir önemi yoktur. (Redaktör E.Ö)

Bunun üzerine Şu'ayb, Mûsâ'ya şöyle hitâb etti:

27. *Dedi ki: "Sekiz yıl bana hizmet etmen üzere bu iki kızımdan birini sana nikâhlamayı* {yani, onlardan birini seninle evlendirmeyi} *irâde ediyorum. Eğer on'a* {yani, hizmet süreni on yıla} *tamâmlarsan, o da senin indinden* [*senden bir lütuf olur*]. *Bununla berâber* {on yıla tamâmlamanı isteyerek} *sana zorluk çıkarmayı da irâde etmiyorum. İnşallâh beni sâlihlerden* {yani, sana karşı yumuşak davrananlardan} *bulacaksın."*

Nitekim Mûsâ da kardeşi Hârûn'a, *Qavmim içinde yerime geç, ıslâh et* (A'râf, 7/142) demişti, ki bu da, "onlara karşı yumuşak davran" demektir.

28. {Mûsâ} *dedi ki: "Şu, seninle benim aramdadır. İki süreden* {yani, sekiz veya on yıldan} *hangisini bitirirsem/tamâmlarsam bana karşı bir düşmanlık* {yani, bir yol} *olmasın. Allâh da söylediğimize vekîldir"* {yani, aramızdaki bu sözleşmeye tanıktır}.

Nitekim, *Vekîl olarak Allâh yeter* (Nisâ, 4/84, 132, 171) buyruğundaki *vekîl* de, "şâhid/tanık" demektir.

29. *Mûsâ* {on yıllık} *süreyi tamâmlayıp ehli ile yola koyulunca, tûr'un* {yani, dağın} *yan tarafından bir ateş* {yani, Arz-ı Muqaddes'teki nûru[576]} *gördü.* {Bunun üzerine} *ehline, "Siz* {burada yerinizde} *durun. Çünkü ben bir ateş gördüm. Belki ateşten* {yolun nerede olduğuna dâir} *size bir haber* {–çünkü geceleyin yolunu şaşırmıştı–} *veya* {bana yolun nerede olduğunu bildirecek kimse bulamazsam}, {soğuktan} *ısınmanız için ateşten bir cezve* {yani, bir şûle [meşâle]} *getiririm" dedi.*

Şûle, "bir kısmı yanmış odun [meşâle]" demektir.

30. *Oraya* {yani, ateşin yanına} *varınca, vâdinin* {yani, dağın} *sağ kıyısından* {yani, geceleyin mübârek vâdinin sağ yanından} *o mübârek buq'ada* [*bölgede*] *ağaçtan nidâ edildi:...*

Oranın mübârek oluşu, Allâh Teâlâ'nın o bölgede Mûsâ (a.s) ile konuşması sebebiyledir.

..."Ey Mûsâ! Doğrusu Ben benim, {sana seslenen} *Allâh, âlemlerin rabbi."*

---

576 Bu, delîlsiz bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)

Bu Allâh'ın Mûsâ'ya (a.s) kelâmıdır.

31. *"Asânı* {elinden} *bırak/yere at." (Bırakıp da,) onu bir yılan gibi hareket ediyor görünce,...*

el-Huzeyl, Muqâtil'den ve başkasından, *Onu bir yılan* [*cânn*] *gibi...* buyruğunu, "şeytân gibi" diye açıkladıklarını nakletmektedir.

...arkasına bakmaksızın {yani, korkusundan dolayı arkasına bakmadan} *dönüp kaçtı.* {Allâh o'na şöyle seslendi:} *"Ey Mûsâ! Geri gel ve* {yılandan} *korkma. Sen* {yılandan yana} *elbette güvende olanlardansın."*

32. "{Sağ} *elini yakana sok* {–o da gömleğinin göğüs tarafından elini yakasına soktu–}; *hastalıksız* {yani, baras hastalığı olmaksızın} *bembeyaz* {yani, gözü kamaştıracak şekilde güneş gibi parıldayan bir şekilde} *çıksın ve ürkmeden dolayı cenâhını* {yani, kolunun pazu kısmını} *kendine doğru çek. İşte bunlar Fir'avn'a ve onun melesine* [*ileri gelenlerine/eşrafına*] *Rabbinden iki burhândır* {yani, Rabbin tarafından iki âyet {mu'cize} olan el ve asâdır}. *Onlar kesinlikle fâsıqlar* {yani, isyânkârlar} *qavmidir."*

33-34. *Dedi ki: "Rabbim! Ben onlardan bir kişi öldürdüm. Beni öldürmelerinden korkarım. Kardeşim Hârûn... o lisânca benden fasihtir. Onu benim ma'iyetimde gönder* {yani, bana yardım etsin} {ki Fir'avn[577]} *beni tasdîq etsin.* {–Hârûn o sırada Mısır'da bulunuyordu.–} *Ben doğrusu, beni yalanlamalarından korkuyorum."*

35. *Dedi ki: "Pazunu* {yani, sırtını} *kardeşin* {Hârûn} *ile pekiştireceğiz ve size bir sultân vereceğiz* {yani, âyetlerimiz ile bir hüccet; el ve asâ mu'cizelerini vereceğiz –ifâdede taqdîm vardır–} *de âyetlerimiz sâyesinde* {Fir'avn ve qavmi} *size ulaşamayacaklar"...*

Çünkü Mûsâ ile Hârûn, –Tâ-Hâ sûresi'nde belirtildiği üzere– *Rabbimiz! Biz, bize karşı aşırı gitmesinden veya azgınlığını arttırmasından korkarız* (Tâ-Hâ, 20/45) demişlerdi. İşte Allâh'ın, *Size ulaşamayacaklar* buyruğu bunu ifâde etmektedir.

..."Siz ve size tâbi olanlar gâliblersiniz."

36. *Mûsâ onlara* {–Tâ-Hâ ve Şu'arâ sûresi'nde belirtilen–} *apaçık âyetlerimizle* {yani, el ve asâ mu'cizeleriyle} *gelince dediler ki: "Bu*

---

577 Bu, bir hatâ olmalı; zîrâ ibâre Hârûn ile ilgilidir. (Redaktör: E.Ö)

Mûsâ! {Senin} *bu* {getirdiğin} *ancak uydurulmuş bir sihrdir* {yani, bunu sen ve Hârûn birlikte uydurdunuz}. *Biz önceki atalarımız arasında böylesini* {yani, el ve asâ gibisini} *işitmedik."*

37. {Getirdiklerini yalanlamaları üzerine} *Mûsâ dedi ki: "Rabbim, kimin O'nun indinden* {yani, Allâh tarafından} *hidâyetle geldiğini ve yurdun* {yani, cennetin} *âqıbetinin kimin olacağını* {yani, bu güzel âqıbetin bizim mi yoksa sizin mi olacağını} *en iyi bilir."*

Sonra Allâh şöyle buyurmaktadır:

...Doğrusu o ki, zâlimler iflâh olmazlar {yani, müşrikler âhirette umduklarını elde edemezler: mutlu ve bahtiyar olamazlar}.

38. *Fir'avn dedi ki: "Ey mele* {yani, qavmimin şereflileri, ileri gelenleri}! *Sizin benden başka bir ilâhınız olduğunu bilmiyorum. Ey Hâmân! Benim için çamura ateş yak da bana yüksek bir kule yap* {yani, çamur üzerinde ateş yak ki bu çamur pişmiş kireçten tuğla hâline gelsin, onunla bana yüksek bir saray yap}. *Olur ki Mûsâ'nın ilâhına muttali olurum. Hem ben o'nu* [*Mûsâ'yı*] *kesinlikle yalancılardan sanıyorum"* {yani, semâda bir ilâh olduğunu iddiâ eden Mûsâ'nın yalan söylediğini zannediyorum}.

39. *O* {yani, Fir'avn} *da, onun cünûdu da o arzda* [*o topraklarda/Mısr'da*] *hakksız yere* {ma'siyetler/itâ'atsizlikler ile îmândan yüz çevirerek} *kibirlendiler/büyüklendiler ve Bize döndürülmeyeceklerini* {yani, âhirette –ölümden sonra– diriltilmeyeceklerini} *zannettiler.*

40. *Bunun üzerine onu ve ordularını yakalayıp yemm'e attık* {yani, onları Mısr'daki Nil nehrine attık}. *Zâlimlerin* {yani, Mısr halkından olan o müşriklerin} *âqıbetlerinin nasıl olduğuna bir bak* {yani, onlar suda boğuldular}.

41. *Biz onları* {yani, Fir'avn'ı ve melesini/ileri gelenlerini} *ateşe* {yani, şirke} *da'vet eden imâmlar* {yani, şirkte önderler} *yaptık.* {Mısr halkı da onlara tâbi oldu}. *Qıyâmet günü ise onlara yardım olunmaz* {yani, kimse azâba uğratılmalarının önüne geçemez}.

42. *Bu dünyâda arkalarına bir la'net* {yani, suda boğulmak} *taktık. Qıyâmet günü de* {ateşte} *qabihlerden olacaklar onlardır.*

43. *Andolsun önceki qarnları* {yani, Mûsâ'dan önceki Nûh qavmini, Âd qavmini, Semûd qavmini, İbrâhîm qavmini, Lût qavmini,

Şu'ayb qavmini ve daha başka qavmleri} *helâk ettikten* {yani, dünyâda onları azâba uğrattıktan} *sonra Mûsâ'ya o kitâbı* ({yani, Tevrât'ı)} *insânlara* {yani, geçmiş ümmetlerin helâk edilmesi husûsunda İsrâîloğulları'na} *basîretler,* {gereğince amel eden kimseler için Tevrât'ı} *bir hidâyet ve* {ona îmân eden kimseler için de azâbdan kurtuluşa sebeb olan} *bir rahmet olmak üzere verdik. Olur ki, öğüt alırlar* {ve Allâh'ın tevhîdine/yüceler yücesi Allâh'tan başka hiçbir ilâh bulunmadığına îmân ederler}.

44. {Ey Muhammed!} *Biz Mûsâ'ya o emri* {yani, Fir'avn ve qavmi için o risâleti} *vahy ettiğimizde* {yani, o'na bu ahdi verdiğimizde} *sen batı cânibinde* {yani, Arz-ı Muqaddes'in tarafında: güneşin battığı cihet olan dağın batı tarafında} *değildin,* {o emre/işe} *şâhid olanlardan da değildin.*

Nitekim, *Kara cânibine...* (İsrâ, 17/68) buyruğunda da *cânib* kelimesi "taraf" ma'nâsındadır.

45. *Fakat Biz çeşitli qarnlar* {yani, nesiller} *inşâ ettik de* {yani, yarattık da} *onların ömürleri uzadı ve sen Medyenliler arasında da değildin ki onlara âyetlerimizi okuyasın* {yani, Medyen de hazır bulunmadın ki Mekkelilere onların durumunu okuyasın} *Fakat rasûl olarak gönderen Biziz* {yani, Mekkelilere Medyenlilerin durumunu haber veresin diye sana risâleti veren Biziz}.

46. *Biz* {Mûsâ ile konuşup o'na} *seslendiğimizde* {ve Tevrât'ı verdiğimizde} *sen Tûr'un cânibinde* {yani, Allâh'ın Mûsâ ile konuştuğu dağın bir tarafında} *değildin. Fakat* {Qur'ân ve nübüvvet} *Rabbinden bir rahmet* {yani, ni'met} *olmak üzere* [illegible] {Çünkü Biz sana, senin nübüvvetini inkâr edenleri tanıman için onların durumunu vahyettik}...

İşte Allâh'ın şu buyruğu bunu anlatmaktadır:

> ...*Senden önce kendilerine nezîr* {yani, rasûl} *gelmemiş bir qavmi* {yani, Mekkelileri} {Qur'ân ile} *inzâr edesin diye. Umulur ki* [illegible] *tezekkür ederler* {de îmân ederler}.

47. *Eğer ellerinin taqdîm ettikleri şeyler* {yani, Mekke kâfirlerinin işledikleri ma'siyetleri} *sebebi ile kendilerine* {dünyâda} *bir musîbet* {yani, azâb} *gelip çattığında, "Rabbimiz! Bize bir rasûl göndermeli değil miydin? O taqdîrde biz de Senin âyetlerine* [illegible]

Qur'ân'a} *tâbi olur ve mü'minlerden* {yani, tasdîq edenlerden} *olurduk" diyecek olmasalardı.*

Buyrukta taqdîm vardır. Buna göre ma'nâ şöyle olur: "Eğer onlar, 'Rabbimiz! Bize bir rasûl göndermeli değil miydin? O taqdîrde biz de Senin âyetlerine tâbi olur ve mü'minlerden olurduk' demeyecek olsalardı, ellerinin taqdîm ettikleri sebebiyle onlara bir musîbet gelirdi."

48. ***Ama onlara indimizden hakk* {yani, Qur'ân} *gelince dediler ki: "Mûsâ'ya verilen şeyin misli o'na da* {yani, Mûsâ'ya Tevrât nasıl verildiyse Muhammed'e de Qur'ân yazılı olarak ve bir defada[578]} *verilmeli değil miydi?" Onlar önceden* {yani, Muhammed'in Qur'ân'ından önce} *Mûsâ'ya verilen şeye küfr etmemişler miydi? "İki sihr* {yani, Qur'ân ile Tevrât} {dalâlet üzere} *tezâhür etti"* {yani, onların biri diğerini doğruladı/destekledi} *dediler. "Biz onların hepsine kâfirleriz"* {yani, Tevrât'a da, Qur'ân'a da îmân etmiyoruz} *dediler.***

Buradaki *sihrâni* {iki sihr: Tevrât ile Qur'ân} lafzını, *sâhirâni* {iki sihrbaz} diye okuyanların qırâ'atine göre maksad, "Mûsâ ile Muhammed"dir.

Allâh da Muhammed'e (s.a) şöyle hitâb etmektedir:

49. **{Mekke kâfirlerine} *de ki: "Eğer siz* {onların birbirlerini destekleyen iki sihr oldukları iddiâsında} *doğru söyleyenler iseniz, o hâlde Allâh indinden o ikisinden daha çok hidâyete ulaştırıcı bir kitâb getirin. Ben de ona tâbi olayım."***

50. ***Eğer sana cevab veremezlerse* {yani, Tevrât ve Qur'ân'ın benzerini getiremeyecek olurlarsa} *bil ki onlar ancak* {bilgisizce} *hevâlarına uymaktadırlar. Allâh'tan bir hidâyet olmaksızın hevâsına tâbi olandan daha sapık kim olabilir ki* {yani, böylesinden daha sapığı olamaz}. *Allâh zâlimler topluluğunu* {dînine} *aslâ hidâyet etmez.***

51. ***Andolsun ki Biz onlara, tezekkür etsinler* {de korkup îmân etsinler} *diye sözü birbiri ardınca uladık* {yani, Mekke kâfirlerine, geçmiş ümmetlerin rasûllerini yalanlamaları sebebiyle nasıl azâba uğratıldıklarını Qur'ân da geniş geniş beyân ettik}.**

---

578 Burada, –vahyin veriliş biçimi yerine– Mûsâ'ya verilen mu'cizelere işâret edilmesi mümkündür. (Redaktör: E.O.)

52. *Ondan* {yani, Qur'ân'dan} *önce kendilerine kitâb* {yani, İncîl} *verdiğimiz kimseler ona* {yani, Qur'ân'a} *îmân ederler* {yani, onun Allâh'tan geldiğini tasdîq ederler}.

Buyruk, İncîl ehlinden müslüman olan 40 kişi hakkında inmiştir. Bunların bir kısmı Ca'fer b. Ebî Tâlib (r.a) ile birlikte Habeşistan'dan; bir kısmı da –ki 8 kişidir– Şam'dan Medîne'ye gelmişlerdi.

Allâh onların niteliklerini söz konusu ederek şöyle buyurmaktadır:

53. *Onlara* {âyetlerimiz} *tilâvet edildiği* {yani, Qur'ân okunduğu} *vakit dediler ki: "Biz ona îmân* {yani, Qur'ân'ı tasdîq} *ettik, çünkü o Rabbimizden gelen hakktır. Muhakkak biz ondan* {yani, Qur'ân'dan} *önce de müslümanlardan* {yani, Allâh'ı ihlâs ile tevhîd edenlerden} *idik."*

Bunların durumu hakkında Allâh şöyle buyurmaktadır:

54. *İşte bunlara sabrettikleri için ecrleri iki kere verilir* {yani, biri Muhammed'i idrak ettiklerinde İslâm'a sarılmaları ve ona îmân etmeleri, diğeri de Nebî'ye îmân etmeleri dolayısıyla hakk ettikleri ecrdir}...

Nebî'ye tâbi olmaları üzerine qavmlerinin kâfirleri onlara ağır sözler söylediler. Kendileri ise onları afvetti, onlara güzel bir şekilde karşılık verdiler. Bunun üzerine Allâh şu buyruklarını indirdi:

...*Hem onlar kötülüğü* {yani, qavmlerinden işittikleri eziyet verici sözleri} *iyilikle savarlar ve kendilerine verdiğimiz rızqtan* {yani, mallardan} {Allâh'a itâ'at uğrunda} *infâq ederler [harcarlar sarfederler].*

55. *Onlar* {qavmlerinden} *lağv* {yani, kötü sözler, hakâretler, eziyet verici sözler} *işittiklerinde, ondan* {yani, lağv'den} *yüz çevirirler* {yani, onlara lağv ile karşılık vermezler} *de derler ki: "Bizim amellerimiz bize, sizin amelleriniz size"* {yani, bizim dînimiz bize, sizin dîniniz size}...

Bu sözleri, dînleri sebebiyle kendilerini ayıblamaları üzerine söylemişlerdir. Qavmlerinden kâfir olanlara da dediler ki:

..."*Selâm olsun size* {diyerek, onlara iyi sözlerle karşılık verdiler. Ardından da dediler ki:} *Bizim câhillerle işimiz yok"* {yani, biz câhil ve beyinsiz kimselerle birlikte olmak istemeyiz}.

56. *Muhakkak ki sen* {ey Muhammed,} *sevdiklerini hidâyete erdiremezsin* {yani, İslâm'a iletemezsin}. *Fakat Allâh dilediğine hidâyet verir ve O hidâyet bulacakları* {yani, O, kimin hakkında hidâyeti taqdîr ettiğini} *en iyi bilendir.*

57. *Dediler ki: "Seninle birlikte hidâyete tâbi olursak, hemen yerimizden çıkarılırız"...*

Buyruk, Kureyşli el-Hâris b. Nevfel b. Abdi Menâf hakkında inmiştir. O Nebî'ye dedi ki: "Senin söylediklerinin hakk olduğunu biz çok iyi biliyoruz, bizim seninle birlikte hidâyete uymamızı engelleyen şey, Arabların bizi yurdumuzdan, yani Mekke'den çıkartmalarından korkmamızdır. Çünkü biz Arablara göre, bir baş yeyip doyacak kadar azınlığız ve bizim onlara karşı koyacak gücümüz yoktur."

Allâh ise buna karşılık şöyle buyurmaktadır:

> ...*Biz onları, ledünnümüzden bir rızq olmak üzere her şeyin mahsullerinin* {yani, türlü türlü mahsullerin} *toplandığı* {yani, Harem bölgesine taşınıp getirildiği} *güven dolu bir Harem'de yerleştirmedik mi?! Fakat onların* {yani, Mekkelilerin} *ekserisi bilmezler* {yani, onlar Benim verdiğim rızqı yedikleri hâlde, Benden başkasına ibâdet ediyorlar. Harem bölgesinde öldürülmekten, esir alınmaktan yana güvenlik içerisinde oldukları hâlde, müslüman oldukları taqdîrde bu imkânlara sâhib olamayacaklarından nasıl korkarlar? Biz müşrik oldukları hâlde onlara güvenilir bir Harem vermişken, müslüman olduktan sonra mı onları korkuya teslîm edeceğiz?! Müslüman oldukları taqdîrde böyle bir şeyi onlara aslâ yapmayız}.

Sonra Allâh onları korkutarak şöyle buyurmaktadır:

58. *Biz geçimlerinde şımarmış nice qaryeyi* [*qarye halkını*] *helâk ettik...*

Bunlar Allâh'ın kendilerine verdiği rızqları azgınca ve şımarıkça tükettiler, verdiği ni'metlere karşılık Allâh'a şükretmediler. Bu sebeble de Allâh onları azâb ile helâk etti.

> ...*İşte onların meskenleri... Onlardan* {yani, o meskenlerdekilerin helâk edilmesinden} *sonra çok azı müstesnâ* {yani, çok az miktardaki meskenler dışında} *kimse o meskenlerde* {yani, onların bir kısmında} *oturmadı...* {Helâk oluşlarından sonra bir kısmında

kalınıyor olabilir}. ***Vâris olanlar*** {yani, helâk edilmelerinden sonra geriye bıraktıklarını mirâs alanlar} ***Biz olduk Biz.***

Allâh bu buyruklarıyla Mekke kâfirlerini, geçmiş ümmetlerin azâbına benzer bir azâba uğramakla korkutmaktadır. Çünkü onlar, "Biz Mekke'den çıkartılmaktan korkuyoruz" demişlerdi.

59. ***Rabbin ana şehirlerinde*** {yani, çevredeki şehirlerin en büyüğü olan Mekke'de[579]} ***onlara âyetlerimizi okuyan*** {îmân etmedikleri taqdîrde dünyâda azâbın üzerlerine ineceğini haber veren} ***bir rasûl göndermedikçe qaryeleri*** {yani, geçmiş şehir ahâlisini} ***helâk edici*** {yani, azâblandırıcı} ***değildir ve Biz halkı/ahâlisi zâlimler*** {yani, günâhkârlar} ***olmadıkça qaryeleri*** {yani, bu qaryelerde [şehir ve kasabalarda] yaşayanları} {dünyâda} ***helâk edenler*** {yani, azâba uğratanlar} ***değiliz*** {yani, günâhsız yere onları helâk etmeyiz}.

60. {Ey Mekke kâfirleri!} ***Size*** {hayrdan} ***verilen her şey dünyâ*** [***şimdiki***] ***hayât'ın bir metâı ve bir zînetidir*** {yani, dünyâ hayâtınızdaki günler zarfında onlardan yararlanırsınız; fakat bu metâ ve zînetler sonunda yok olacaktır}. ***Allâh'ın yanında olan*** {sevâb} ***ise daha hayrlı ve kalıcıdır*** {yani, dünyâda size verilenlere göre, onun sâhibi olacak kimseler için daha üstün ve daha süreklidir}. ***Hiç*** {bâkî olanın fânî olandan daha hayrlı olduğunu} ***aqletmez misiniz?***

61. ***Kendisine güzel bir va'dde bulunduğumuz*** {yani, dünyâda Allâh'ın kendisine cenneti va'dettiği} ***bir kimse*** {yani, Nebi} ***–ki o elbette onunla karşılaşacaktır–*** {yani, onu görecektir; elde edecektir}, ***dünyâ*** [***şimdiki***] ***hayât'ta kendisine geçimlik*** {yani, mal} ***verdiğimiz, sonra qıyâmet günü*** {ateşte} ***hazır edilecek kimse*** {yani Ebû Cehl} ***gibi olur mu*** {yani, elbette bu ikisi birbirine eşit olmaz}.

Bunun bir benzeri de En'âm sûresi'ndedir.

62. ***Onlara*** {yani, Mekke kâfirlerine} ***o gün nidâ edecek de diyecek ki:*** "{Dünyâda iken Benimle ortak olduğunu} ***iddiâ ettiğiniz ortaklarım nerede?"***

---

579 *Mekke'de* lâfzı, devâmındaki ibârelerle uyuşmuyor. (Redaktör: E.Ö)

63. *Aleyhlerine söz hakk olanlar* {yani, hakklarında azâb sözü gerekli olan şeytânlar}...

Allâh'ın İblîs'e, *Yemîn ederim ki cehennemi hep sizden olanlarla dolduracağım* (A'râf, 7/18) buyurduğu gibi, aleyhlerinde söz hakk oldu.

...{âhirette} *diyecekler ki: "Rabbimiz! İşte* {Âdemoğulları'ndan} *azdırdığımız kimseler* {yani, kâfir olanlar}, *biz azdığımız gibi onları da azdırdık* {yani, kendimiz gibi, saptırdığımız kimseler işte bunlardır}. *Biz Sana* {ey Rabbimiz onlardan} *teberri ettik* [*uzak olduğumuzu bildiriyoruz*]. *Onlar bize ibâdet etmiyorlardı."*

Böylece şeytânlar dünyâda kendilerine ibâdet edenlerden uzaklaşacaklardır.

64. *Ve onlara* {yani, Âdemoğulları'ndan kâfir olanlara} *şöyle denilecek: "Ortaklarınıza* {yani, ilâh olduklarını iddiâ ettiklerinize} *du'â edin"* {yani, ilâh olup olmadıklarını sorun}. *Bunun üzerine onlara du'â edecekler de kendilerine icâbet edemeyecekler/cevâb veremeyecekler* {yani, onlara sordukları vakit bu uydurma ilâhlar kendilerine cevâb vermeyecektir}...

Benzeri bir buyruk da Kehf sûresi'ndedir.

...*Üstelik azâbı da görürler. Keşke* {dalâletten uzak durup} *hidâyet bulmuş olsalardı* {yani, onlar dünyâda iken hidâyet bulmuş olsalardı âhirette azâbı görmeyeceklerdi}.

65. *O gün onlara nidâ edecek* {yani, Allâh Mekke kâfirlerine o gün soracak} *de diyecek ki: "Mürsellere* [*gönderilenlere/rasûllere*] {tevhîd konusunda} *ne cevâb verdiniz?"*

66. *O gün haberler* {yani, delîller} *onlara karşı a'mâ/kör kesilecek, bu sebeble birbirlerine suâl de soramayacaklardır* {yani, biri diğerine delîl hakkında birşey soramayacaktır –çünkü Allâh onların delîllerini çürütmüş, dillerinde de güç ve tâqat bırakmamış olacaktır–}.

İşte, *O gün haberler onlara karşı a'mâ kesilecek, bu sebeble birbirlerine suâl de soramayacaklardır* buyruğu bunu anlatmaktadır.

67. *Ama kim* {şirkten} *tevbe edip îmân* {yani, Allâh'ın tevhîdini tasdîq} *eder ve sâlih amel işlerse, onun felâh bulanlardan olması umulur* [*o felâh bulanlardan olur*].

Asâ [umulur] lafzı, Allâh için kullanıldığında, bu husûsu gerçekleştireceğini ifâde eder.

68. *Rabbin dilediğini halqeder ve* {risâlet ve nübüvvet için dilediğini} *ihtiyâr eder...*

Çünkü el-Velîd, *Bu Qur'ân iki qaryeden bir büyüğe indirilmeli değil miydi?* (Zuhruf, 43/31) demiş ve bununla da kendisini ve Saqifli Ebû Mes'ûd'u kasdetmişti. İşte Allâh'ın, *Dilediğini ihtiyâr eder* buyruğu bunu anlatmaktadır.

Azîz ve celîl olan Allâh, risâlet ve nübüvveti Muhammed'e (s.a) vermeyi dilemiştir. Nübüvvet ve risâlet onların değil, Allâh'ın elindedir.

...İhtiyâr onlara âit değildir {yani, onların yapacakları bir iş değildir}...

Sonra Allâh el-Velîd'in, *Muhammed bunca ilâhı tek bir ilâh mı yaptı? Muhakkak ki bu çok şaşılacak bir şeydir* (Sâd, 38/5) diyerek Allâh'ın tevhîdini inkâr edip şirk koşmasından Kendi zâtını tenzîh etmek üzere şu buyruğunu indirdi:

...Allâh {Kendisine başkasını} *şirk koşmalarından münezzeh ve yücedir.*

69. *Rabbin qalblerinin neyi gizlediklerini ve* {dilleriyle} *neyi açığa vurduklarını bilir.*

Benzeri bir buyruk da Neml sûresi'ndedir.

Sonra Mekkeli kâfirlerden el-Velîd ve arkadaşlarının Kendisini tevhid etmemeleri sebebiyle zâtının vahdâniyyetini dile getirerek şöyle buyurmaktadır:

70. *Ve Allâh, O, –Kendisinden başka ilâh yoktur– dünyâ da âhirette de hamd yalnız O'nundur* {yani, dünyâda O'nun velîleri/dostları O'na hamd ederler, âhirette de cennet ehli O'na hamd edecektir}, *hükm de O'nundur ve* {ölümden sonra âhirette} *O'na döndürüleceksiniz* {O da size amellerinizin karşılığını verecektir}.

71. {Ey Muhammed! Mekke kâfirlerine} *de ki: "Ne dersiniz, eğer Allâh qıyâmet günü'ne dek üzerinize geceyi kesintisiz sürdürürse* {ve böylece karanlığı devâm edecek olursa}, *Allâh'ın ğayrı size* {gündüzün} *aydınlığını getirecek kimdir? Hâlâ* {verilen öğütleri} *dinlemeyecek* [*kabûl etmeyecek*] *misiniz?"*

72. {Onlara} *de ki: "Ne dersiniz, eğer Allâh qıyâmet günü'ne kadar üzerinize gündüzü kesintisiz sürdürürse, Allâh'ın ğayrı size için-de* {yorgunluğunuzdan} *rahat bulacağınız geceyi getirecek ilâh kimdir? Hâlâ görmeyecek misiniz?"*

Sonra Allâh yarattıkları hakkında haber vererek buyuruyor ki:

73. *Geceyi ve gündüzü sizin için, içinde sükûn bulasınız* {yani, karâr kılasınız: geceleyin dinlenip yorgunluğunuzu atasınız} *ve* {gün-düz} *lütfundan* {rızq} *arayasınız diye yaratmış olması O'nun rah-metindendir. Olur ki* {ni'metleri dolayısıyla Rabbinize} *şükreder-siniz* {de O'nun vahdâniyyetini tasdîq edersiniz}.

74. *O gün onlara nidâ edecek* {yani, soracak} *de diyecek ki:* "{Dünyâ-da iken} *iddiâ ettiğiniz ortaklarım nerede?"*

75. *Her ümmetten birer şâhid* {yani, tebliğ ettiğine, onlara risâleti ulaştırdığına dâir ümmetine karşı şâhidlik edecek birer rasûl ve nebî} *çıkarır ve* {kâfirlere}, *"Haydi burhânınızı* {yani, Benimle birlikte ortak bulunduğuna dâir delîlinizi} *getirin" deriz,* {ancak onların ileri sürecekleri bir delîlleri olmaz}. *Böylece hakkın ger-çekten Allâh'ın olduğunu* {yani, tevhîdin sâdece Allâh için oldu-ğunu} *bilecekler ve iftirâ edegeldikleri* {yani, dünyâda Allâh ile birlikte ortak bulunduğuna dâir uydurdukları} *şeyler de* {âhirette} *önlerinden kaybolup gidecektir.*

76. *Doğrusu Qârûn Mûsâ'nın qavminden* {yani, İsrâîloğulları'ndan} *idi. Fakat onlara bağy [azgınlık] etti* {yani, Qârûn malını yığıp bi-riktirmesi sebebiyle İsrâîloğulları'na karşı azdı}. *Biz ona öyle ha-zîneler* {yani, mallar} *vermiştik ki, onların* {yani, onun hazînele-rinin} *anahtarları, güçlü bir usbeye ağır gelirdi* {yani, o hazînele-ri güçlü bir usbe [10 ilâ 40 kişi] taşımaktan âciz kalırdı}...

Usbe, "10 kişiden 40 kişiye kadar olan adam sayısı" hakkında kullanılır. 40 kişi olduklarında, güç sâhibi kimseler de olurlar.

...*Hani qavmi* {yani, İsrâîloğulları} *ona şöyle demişti: "Şımarma* {yani, sana verilen mallar dolayısıyla azıp böbürlenme}, *çünkü Allâh şımaranları* {yani, azıp böbürlenenleri} *sevmez."*

77. {Ona şunları da söylediler:} *"Allâh'ın sana verdiği* {yani, mallar} *ile âhiret yurdunu* {yani, cenneti} *ara, dünyâdan da* {yani, orada}

nasîbini {yani, âhiret için amelde bulunmayı[580]} *unutma* {yani, payını terk etme}. *Allâh'ın sana ihsân ettiği gibi* [*etmesine muqâbil*] *sen de ihsân et* {yani, sadaqalar ver ve Allâh'ın râzı olacağı alanlarda hayrlar yap} *ve yeryüzünde* {Allâh'ın sana ihsân ettikleriyle} *fesâd isteme* {yani, orada ma'siyetler işleme}, *çünkü Allâh müfsidleri sevmez."*

Qârûn, Allâh'ın verdiği mal ve emirler husûsunda Allâh'a itâ'at etmeyi tavsiye eden qavmine şöyle karşılık verdi:

78. *Dedi ki: "Bu* {yani, mal/servet} *bana, ancak bende olan bir ilim dolayısıyla verilmiştir"* {yani, Allâh bende olduğunu bildiği bir hayrdan ötürü bunu bana vermiştir}. *O* {yani, Qârûn} *bilmedi mi ki, kuşkusuz Allâh ondan* {yani, Qârûn'dan} *önce quvvetçe* {yani, yakalayış itibâriyle} *kendisinden güçlü, topladıkları* {mallar itibâriyle} *daha çok nice nesilleri* {rasûllerini yalanlamaları sebebiyle zorba Nemrut ve başkalarını azâb ile} *helâk etmiştir. Mücrimlere/suçlulara günâhları sorulmaz* {yani, bu ümmetin günâhkârlarına, dünyâda azâba uğratılmış geçmişteki ümmetlerin günâhlarından sorulmayacaktır. –Çünkü Allâh onların kötü amellerini tesbit etmiş ve bilmiştir–}.

79. *Derken* {Qârûn} *zîneti içinde* {yani, güzel ve debdebeli görünüşüyle} *qavminin* {yani, İsrâîloğulları'nın} *karşısına çıktı...*

Qârûn, erguvanlar takmış, eğer takımı altın olan beyaz bir katıra binmişti. Berâberinde de kendileri ve binekleri üzerinde erguvanlar bulunan 4.000 süvâri ile takılar takınmış, kırmızı elbiseler giyinmiş, beyaz katırlar üzerinde 300 beyaz câriye vardı.[581] Mü'minler bu zînete ve güzelliklere bakınca, tevhîd ehli oldukları hâlde şöyle arzu ettiler:

...Dünyâ hayât'ı isteyenler dediler ki: "Keşke Qârûn'a verilen {mallar} *gibi bize de verilseydi. Gerçekten o büyük bir nasîb* {yani, dünyâda pek büyük bir pay} *sâhibidir."*

80. *Kendilerine* {Allâh'ın âhiretteki va'dleri ile ilgili} *ilim verilenler ise,* {Qârûn'a verilenlerin benzerini temenni eden kimselere} *derler ki: "Vah size, îmân edip* {yani, Allâh'ın tevhîdini tasdîq edip} *sâlih amel işleyenler için Allâh'ın sevâbı,* {dünyâda Qârûn'a veri-

580 *Âhiret yurdunu/cenneti ara* ibâresi, bu ma'nâyı zâten ifâde etmektedir. (Redaktör: E.Ö)

581 Qârûn ile alâkalı bu sözler, delîlsiz yakıştırmalardan ibârettir. (Redaktör: E.Ö)

len şeylerden} *daha hayrlıdır. Ona* {yani, sâlih amellere ve ona verilen mükâfâtlara} *ancak sabredenler kavuşturulur."*

81. *Sonra Biz onu* {yani, Qârûn'u} *da, evini de yere geçirdik. Allâh'a* {yani, Allâh'ın azâbına} *karşı ona* {yani, Qârûn'a} *yardım edecek* {yani, onu koruyacak} *bir fieti olmadı.* {Qârûn} *kendisine* {–başına gelen yerin dibine geçirilme musîbetine karşı–} *yardım edebileceklerden* {yani, kendisini koruyabilenlerden} *olmadı.*

82. *Dün onun yerinde olmayı temenni edenler,* {yerin dibine geçirilmesinden sonra} *sabâh şöyle diyorlardı: "Vay, demek ki Allâh kullarından dilediğine rızqı genişletir ve daraltır* {yani, dilediği kimselerin rızqını genişletir, dilediklerinin rızqını da kısar}. *Eğer Allâh bize lütfetmeseydi* {yani, îmân ni'metini ihsân etmeseydi}, *bizi de elbette yere geçirirdi"...*

Sonra Allâh şöyle buyurmaktadır:

...*Vay, demek ki kâfirler iflâh* {yani, mutlu/bahtiyâr} *olmazlar.*

83. *İşte âhiret yurdu* {olan cennet}... *Biz onu yeryüzünde ğulüvv* {yani, tevhîde, îmâna karşı büyüklenmeyi} *ve fesâdı* {yani, ma'siyetler işlemeyi} *irâde etmeyenler için hazırladık.* {Âhirette} *âqıbet,* {dünyâda iken şirkten sakınan} *muttaqîlerindir.*

84. *Kim hasene* {yani, ihlâs sözü olan "lâ ilâhe illâllâh vahdehu lâ şerîke leh" [Allâh'tan başka ilâh yoktur. O bir ve tektir, O'nun ortağı yoktur] sözü} *ile gelirse, onun için ondan bir hayr vardır...*

Buyrukta taqdîm vardır, buna göre ma'nâ, "ona ondan ötürü bir hayr vardır" demek olur.

...*Kim de* {âhirete} *seyyie ile* {yani, şirk ile: şirk koşmuş olarak} *gelirse, seyyiât* {yani, şirk} *işleyenlere ancak amellerinin* {yani, işledikleri şirkin} *karşılığı verilir.*

Şirkin karşılığı ise, cehennem ateşidir. Şirkten daha büyük bir günâh, cehennem ateşinden de daha büyük bir azâb yoktur.

Bize Muhammed tahdîs edip dedi: Bize Ebu'l-Kâsım tahdîs edip dedi: Bize el-Huzeyl tahdîs etti, o Muqâtil'den, o Alkame b. Mersed'den dedi ki: Nebî, *Kim hasene ile gelirse* buyruğu ile *Kim seyyie ile gelirse* buyruğunu söz konusu etti ve dedi ki: "İşte bu kurtarır, bu da helâk eder."

Muqâtil'in dediğine göre ona Ka'b b. Ucre'den şöyle dediği ulaşmıştır: Nebî'yi şöyle buyururken dinledim: "*Kim hasene ile gelirse* buyruğundaki

hasene'den kasıd, "lâ ilâhe illâllâh"tır. *Kim seyyie ile gelirse* buyruğundaki *seyyie*'den kasıd da "şirk"tir; biri kurtarır, öbürü helâk eder."

85. *Sana Qur'ân'ı farz kılan, elbette seni bir dönüş yerine geri çevirecektir* {yani, Mekkelilere karşı zafer kazanmış olarak Mekke'ye dönmeni sağlayacaktır}. *De ki: "Rabbim hidâyetle geleni de en iyi bilendir"* {yani, benim hidâyetle geldiğimi en iyi bilen Allâh'tır}...

Çünkü Mekke kâfirleri Muhammed'i (s.a) yalanlamış ve "Kuşkusuz sen dalâlettesin" demişlerdi. Bunun üzerine Allâh, *De ki: "Rabbim hidâyetle geleni de en iyi bilendir"* buyruğunu indirdi.

...*"ve apaçık bir sapıklıkta olanı da"* {en iyi bilendir: bizim mi sapıklıkta olduğumuzu, yoksa sizin mi sapıklıkta olduğunuzu en iyi bilen Allâh'tır}.

86. *Sen* {ey Muhammed,} *bu kitâbın* {yani, Qur'ân'ın} *sana verileceğini ümîd etmiyordun...*

Bununla Rasûlü'ne ni'metlerini hatırlatmaktadır.

...{Ey Muhammed! Bu kitâb sana} *ancak Rabbinden* {özel olarak verilmiş} *bir rahmettir* {yani, ni'mettir}.

Nebî'nin, atalarının dînine dönmeye da'vet edilmesi üzerine Allâh buyurdu ki:

...*O hâlde sen aslâ kâfirlere* {dînleri üzerinde} *yardımcı olma!*

87. *Sana indirildikten sonra sakın* {Mekke kâfirleri} *seni Allâh'ın âyetlerinden* {yani, Qur'ân'a îmân etmekten} *alıkoymasınlar ve* {insânları} *Rabbine* {yani, O'nu tanımaya: tevhîde} *da'vet et.*

Sonra, atalarının dînine da'vet edilen Nebî'yi sakındırmak üzere buyurdu ki:

...*Ve aslâ müşriklerden olma!...*

Devâmla şöyle buyurdu:

88. *Ve Allâh ile birlikte başka bir ilâha du'â* {ve ibâdet} *etme* {çünkü O bir tek ilâhtır, O'nun bir ortağı yoktur}. *O'ndan başka ilâh yoktur. O'nun vechinden* {yani, zâtından} *başka her şey helâk olacaktır* {yani, bütün canlılar ölecektir}. *Hükm* {yani, yargılama} *O'nundur ve* {âhirette diriltilerek} *O'na döndürüleceksiniz* {O da size amellerinizin karşılığını verecektir}.

29. ANKEBÛT SÛRESİ

MEKKÎ, 69 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *Elif-Lâm-Mîm.*

2. *İnsânlar, "Îmân ettik"* {yani, "Allâh'ın tevhîdini tasdîq ettik"} *demeleri ile bırakılıvereceklerini ve fitneye ma'rûz bırakılmayacaklarını* {yani, îmânları dolayısıyla belâya ma'rûz bırakılarak sınanmayacaklarını} *mı sandılar?!*

Âyet, Ömer b. el-Hattâb'ın (r.a) azadlısı Mihca b. Abdullâh'ın şehîd edilmesiyle ilgili olarak inmiştir. Bedir günü müslümanlardan öldürülen ilk kişidir.

Allâh böylece müslümanlara, Allâh için birtakım belâ ve zorluklara katlanmalarının kaçınılmaz olduğunu beyân etmiştir.

Nebî o gün, "Şehîdlerin efendisi Mihca'dır" buyurdu. Âmir b. el-Hadramî ona bir ok atmış ve ölümüne sebeb olmuştu. İşte bundan ötürü Allâh Mihca'nın babası Abdullâh ile annesi hakkında, *Elif-Lâm-Mîm. İnsânlar, "Îmân ettik" demeleri ile bırakılıvereceklerini ve fitneye ma'rûz bırakılmayacaklarını mı sandılar?* buyruğunu indirdi.

3. *Andolsun onlardan öncekileri* {yani, bu ümmetten önceki mü'minleri} *de fitneye ma'rûz bıraktık* {yani, onları da belâlara uğratarak sınadık}. *Allâh elbette* {bu ümmet arasından belâlara ma'rûz kaldıkları hâlde} *sâdıq[doğru]ları da* {ve Allâh'ın hükmü karşısında sabredenleri de} *bilir,* {îmânlarında} *yalancıları da* {yani, belâ esnâsında şübheye düşenleri de} *bilir* {ve onları ortaya çıkarır}.

Sonra Arab kâfirlerine öğüt vererek şöyle buyurmaktadır:

4. *Yoksa seyyiât* {yani, şirk} *işleyenler, önümüze geçeceklerini mi* {yani, dünyâda kötü amelleri dolayısıyla onları cezâlandırmadan bırakacağımızı ve böylelikle Bizden kaçıp kurtulacaklarını mı} *sandılar? Ne kötü hükm veriyorlar* {yani, Abdi Şems b. Abdi Menâfoğulları'nın bu yargıları, değerlendirmeleri ne kötüdür}!

5. *Kim Allâh'ın liqâsını [Allâh'a kavuşmayı] ümîd ediyorsa* {yani,

ölümden sonra dirilmekten korkuyorsa}, {o gün için gerektiği gibi amel etsin}. ***Allâh'ın eceli*** {yani, belirli olan qıyâmet günü} ***elbette gelecektir ve O semîdir*** {yani, Abdu Şems b. Abdi Menâfoğulları'nın, "Âhirette mü'minlere ne verilecekse, bize de verilecektir" dediklerini[582] işitendir}, *alîmdir* {yani, Hâşimoğulları ile Abdulmuttalib b. Abdi Menâfoğulları'nın dediklerini bilendir}.

6. *Kim cihâd ederse ancak kendisi için cihâd eder* {yani, kim hayr işlerse ancak kendisi için işler: amelleri kendileri içindir}. *Kuşkusuz Allâh âlemlerden ğanidir* {yani, Abdi Menâf'ın oğulları olan Hâşimoğulları ile Abdulmuttaliboğulları'nın amellerine muhtaç değildir}.

Sonra Allâh yine onları kasdederek şöyle buyurmaktadır:

7. *Îmân eden ve sâlih amel işleyenlere gelince, andolsun ki Biz onların kötülüklerini elbette örteriz ve elbette onları yapageldikleri amellerin daha güzeli ile mükâfâtlandırırız* {yani, Allâh onların iyiliklerinin karşılığında onlara mükâfât verecektir, ama kötülükleri dolayısıyla onları cezâlandırmayacaktır}.

8. *Biz insâna, ana-babasına iyi davranmasını tavsiye ettik. Eğer onlar, hakkında bilgin olmayan bir şeyi* {yani, uydurma ilâhları} *Bana ortak koşman için sana* {yani, ey Sa'd sana} *baskı yaparlarsa, onlara* {şirk husûsunda} *itâ'at etme.* {Âhirette} *dönüşünüz Banadır, yaptıklarınızı size haber vereceğim.*

Sa'd (r.a) müslüman olunca annesi, –en çok sevdiği oğlu– Sa'd İslâm'dan dönünceye kadar birşey yememeye, içmemeye ve herhangi bir çatı altında barınmamaya yemîn etti. Annesine karşı dâima iyi davranan Sa'd, onu râzı ve iknâ etmeye çalıştıysa da kabûl etmedi. Bunun üzerine (r.a), Nebî'nin yanına giderek durumunu anlattı. Nebî de ona, annesinin rızâsını almasını ve yemesi-içmesi için onu iknâ etmeye çalışmasını emretti. Fakat annesi kabûl etmedi. Nihâyet Sa'd annesinden ümîdini kesti.

9. *Îmân edip sâlih amel işleyenleri elbette sâlihler arasına katacağız.*

---

582 Ölümden sonra dirilişi inkâr ettikleri, âhirete îmân etmedikleri için müşriklerin böyle demesi mümkün değildir. Ancak, "Olmaz a, faraza diriliş gerçekleşir, hesâb-cezâ-mükâfât olur ise..." kaydıyla veyâ alay maksadıyla demeleri müstesnâ. (Redaktör: E.Ö)

10. *İnsânlardan bazısı, "Biz Allâh'a îmân* {yani, Allâh'ın tevhîdini tasdîq} *ettik" derler. Fakat Allâh uğrunda bir eziyete uğradıklarında* {yani, kardeşleri: Ebû Cehl ile el-Hâris tarafından dövüldüklerinde}, *insânların fitnesini* {yani, insânların dünyâda yaptıkları azâb ve işkenceyi} *Allâh'ın azâbı gibi sayarlar* {yani, Allâh'ın âhiretteki azâbı gibi değerlendirirler}...

Nitekim, *O gün onlar ateş üzerinde fitneye ma'rûz kalırlar* (Zâriyât, 51/13) buyruğunda da *fitne* kelîmesi, "azâb" ma'nâsında kullanılmıştır.

Arkasından Allâh yeni bir cümle ile şöyle buyurmaktadır:

...*Eğer Rabbinden* {Mekke'de veya başka bir yerde düşmanına karşı sana} *bir yardım gelirse* {ve mü'minler muzaffer olursa[583]}, *andolsun ki* {münâfıqlar mü'minlere}, *"Kuşkusuz biz sizinle berâberdik"* {yani, düşmanınıza karşı yanınızda yer almıştık} *diyeceklerdir.* {Fakat kâfirlerin üstünlük sağladıklarını görecek olurlarsa, îmânları hakkında şübheye düşerler}. *Allâh âlemlerin* [*insânların*] *göğüslerinde olanı* {yani, îmânı ve nifâqı} *en iyi bilen değil midir?*

11. *Allâh mü'minleri de* {yani, belâ ve sıkıntı zamânlarında îmânlarında samîmi ve sâdıq olanları da} *elbette bilir* {yani, onları ortaya çıkaracaktır}, *münâfıqları da* {yani, münâfıqlık edip, belâ ve sıkıntı zamânlarında îmânlarında şekke/şübheye düşenleri de} *elbette bilir* {yani, onları da ortaya çıkaracaktır}.

12. *O küfredenler* {yani, Ebû Süfyân}, *o îmân edenlere dediler* {yani, dedi} *ki: "Bizim yolumuza tâbi olun da hatâlarınızı biz yüklenelim." Hâlbuki onlar ötekilerin hatâlarından birşey yüklenecek değillerdir. Onlar* {söylediklerinde} *elbette yalancıdırlar.*

13. *Andolsun onlar hem kendi ağırlıklarını taşıyacaklar, hem de kendi ağırlıklarıyla birlikte başka ağırlıkları da yükleneceklerdir* {yani, kendi işledikleri günâhlarını taşıyacakları gibi, onlarla birlikte başka günâhları da yükleneceklerdir}...

Çünkü onlar mü'minlere, *Bizim yolumuza uyun...* demişlerdi. Buyruktaki *me'a* [birlikte] lafzı, "ilâ" anlamındadır, ki "kendilerinin işlemiş oldukları günâh yüklerinin yanında" demektir.

583 Bu sûre ve âyet Mekkî olduğundan ve Mekke'de –bilinen anlamda– münâfık bulunmadığından ve mü'minler ile müşrikler arasında savaş yapılmadığından ötürü bu îzahlar uygun değildir. (Redaktör: E.Ö)

...*İftirâ ettikleri* {*uydurdukları*} *şeylerden* {yani, söyledikleri yalanlardan} *qıyâmet günü muhakkak sorumlu tutulacaklardır.*

Çünkü onlar, "Allâh'ın sizi sorumlu tutması dolayısıyla karşı karşıya kalacağınız her şeyin kefili biziz" demişlerdi.

14. *Andolsun Biz Nûh'u qavmine rasûl gönderdik. O da onlar arasında elli yıl eksik olmak üzere bin yıl kaldı.* {Onları Allâh'a îmâna da'vet edip durdu, fakat o'nu yalanladılar}. *Derken zâlimler oldukları hâlde tufan onları aldı* {yani, su her şeyi kapladı ve suda boğuldular}.

15. *Fakat Biz o'nu* {yani, Nûh'u} *ve o gemi ashâbını* {suda boğulmaktan} *kurtardık ve onu* {yani, gemiyi} *âlemler için bir âyet* {yani, onlardan sonra gelen insânlar için (bir ibret)} *kıldık.*

16. *İbrâhîm'i de... Hani o qavmine şöyle demişti: "Allâh'a ibâdet* {yani, O'nu tevhîd} *edin, O'na ittiqâ edin* {yani, O'ndan korkun}. *Şu* {yani, Allâh'a ibâdet etmek}, *sizin için* {putlara tapınmaktan} *daha hayrlıdır. Eğer bilirseniz"* {fakat bilmiyorsunuz}...

17. ...*"Siz ancak Allâh'ın dûnundan/berisinden birtakım evsâna/putlara* {yani, heykellere} *ibâdet ediyor ve bir ifk* {çok çirkin bir yalan} *halqediyorsunuz/uyduruyorsunuz"...*

Bu putları kendi ellerinizle yapıyorsunuz. Sonra da onları kendiniz yonttuğunuz hâlde yalan yere bunların ilâh olduklarını iddiâ ediyorsunuz. İşte, *Sizi de,* {ellerinizle} *yaptıklarınızı* {yani, putlarınızı} *da yaratan Allâh'tır* (Sâffât, 37/96) buyruğu bunu anlatmaktadır.

...*"Şu Allâh'ın dûnundan/berisinden ibâdet ettikleriniz* {yani, sahte ilâhlar} *size bir rızq vermeye mâlik değiller* {yani, buna güçleri yetmez}. *O hâlde rızqı Allâh indinde arayın ve O'na ibâdet* {yani, O'nu tevhîd} *edin ve O'na* {yani, ni'metleri dolayısıyla Allâh'a} *şükredin. Çünkü* {ölümden sonra diri olarak} *O'na döndürüleceksiniz."*

18. {Ey Mekke kâfirleri!} *Eğer* {Muhammed'in ölümden sonra dirilişe ve azâba dâir söylediklerini} *yalanlarsanız, sizden* {yani, Mekke kâfirlerinden} *önce geçen ümmetler*{in kâfirleri} *de* {rasûllerinin azâba dâir söylediklerini} *yalanlamışlardı. Hâlbuki rasûle apaçık tebliğ etmekten başka birşey düşmez* {yani, Nebî'nin üzerindeki görev size azâbın durumunu beyân etmekten ibârettir}.

19. *Görmediler mi Allâh halqı nasıl ibdâ ediyor? Sonra da onu* {kendilerini daha önce yaratmış olduğu gibi} *iâde edecektir* {yani, Mekke kâfirleri, Allâh'ın insânı ilk olarak bir nutfeden, sonra bir aleqadan [asılıp tutunan bir pıhtıdan], sonra bir çiğnem etten nasıl yaratmaya başladığını, sonra onları kemiğe dönüştürdüğünü, arkasından kemiğe et giydirdiğini görmediler mi? Oysa daha önce hiçbir şey değillerdi. Sonra da ölüp gidiyorlar. Âhirette de onları tekrar yaratacaktır}. *Şu* {yani, âhirette onların tekrar yaratılmaları}, *elbette Allâh'a kolaydır.*

20. {Onlara} *de ki:* "{Ölümden sonra diriliş hakkında ibret almak için} *yeryüzünde gezip dolaşın da halqı* {yani, gökleri, yeri ve onlardaki mahlûqâtı} *nasıl ibdâ ettiğine* [*örneksiz olarak yarattığına*] *bir bakın.* {–Çünkü onlar her şeyi Allâh'ın yaratmış olduğunu biliyorlardı–}. *Sonra, Allâh âhiretin neş'esini inşâ edecektir"* {yani, birinci yaratmayı iâde edecektir: sonraki yaratışı da ilkin yaratmayı başlattığı gibi tekrar yapacaktır: ölümden sonra dirilişi gerçekleştirecektir}...

Sonraki neş'eyi [*en-neş'etu'l-âhira*] zikretmesi, onun birinci yaratmadan sonra olması sebebiyledir.

...*Allâh her şeye* {yani, ölümden sonra diriltmeye de, başka şeylere de} *elbette qadîrdir.*

21. *Dilediğine azâb eder, dilediğine de rahmet eder ve* {ölümden sonra qıyâmet günü} *O'na döndürüleceksiniz* {ve O da size amellerinizin karşılığını verecektir}.

22. {Ey Mekke kâfirleri!} *Yerde de, gökte de* {nerede olursanız olun} *âciz bırakabilecekler değilsiniz* {yani, Allâh'ın önüne geçemezsiniz: kötü amellerinizin karşılığı olarak sizi cezâlandırmasından kurtulamazsınız}. *Sizin için Allâh'ın dûnundan/berisinden bir velî* {yani, size faydalı olacak yakın bir kimse} *ve bir yardımcı* {yani, Allâh'a karşı duracak ve azâb olunmanızı engelleyecek bir kimse} *da yoktur.*

23. *Allâh'ın âyetlerini* {yani, Qur'ân'ı} *ve O'na kavuşmayı* {yani, ölümden sonra dirilişi} *inkâr edenler var ya, onlar Benim rahmetimden* {yani, cennetimden} *ümîd kestiler ve işte elîm* {yani, can yakıcı} *bir azâb onlar içindir.*

Sonra tekrar İbrâhîm'i (a.s) söz konusu ederek buyuruyor ki:

24. *Bunun üzerine qavminin cevâbı* {yani, İbrâhîm kendilerini Al-lâh'a çağırıp, putlara tapmaktan vazgeçmelerini söyleyince o'na verdikleri cevâb}, *"Onu öldürün yâhûd o'nu* {ateşte} *yakın" demelerinden başka birşey olmadı.* {Bunun üzerine o'nu ateşe attılar.} *Allâh da o'nu ateşten kurtardı. Muhakkak bunda* {yani, ateşin İbrâhîm'i yakmamasında}, *îmân eden* {yani, Allâh'ın tevhîdini tasdîq eden} *bir qavm için âyetler* {yani, ibretler} *vardır.*

25. {İbrâhîm onlara} *dedi ki: "Siz dünyâ* [*şimdiki*] *hayât'ta aranızda* {yani, tâbi olanlarla, ileri gelen önderler arasında} *sâdece bir meveddet/dostluk* {yani, putlara ibâdet üzere bir sevgi bağı kurmak} *için Allâh'ın dûnundan/berisinden birtakım evsân/putlar* {yani, putlardan ilâhlar} *edindiniz. Sonra qıyâmet günü kiminiz kiminize küfredecektir* {yani, önderler, kendilerine uyanlardan uzak olduklarını bildireceklerdir} *ve bazınız bazınıza la'net edecektir"* {yani, tâbi olanlar da önderlerini la'netleyecektir}...

Bu durum, geçmiş ümmetler için böyle olduğu gibi, bu ümmet için de böyle olacaktır.

...*"Yeriniz* {yani, sonunda varacağınız yer} *de cehennemdir. Yardımcılarınız* {yani, sizi azâba karşı koruyacak, azâba uğratılmanızı engelleyecek kimseleriniz} *da olmayacaktır."*

26. *Bunun üzerine Lût o'na îmân* {yani, Lût, İbrâhîm'i tasdîq} *etti ve* {İbrâhîm} *dedi ki: "Doğrusu ben Rabbime* {yani, Rabbimin rızâsına/rızâsı için} *hicret edeceğim"...*

İbrâhîm (a.s), müşrik olan qavmini bırakarak, Lût ve o'nun kız kardeşi Sara ile birlikte Kûsâ'dan Arz-ı Muqaddes'e hicret etti.

Sâffât sûresi'nde de İbrâhîm'in ağzından, *Ben Rabbime gidiyorum* {yani, Rabbimin rızâsına/rızâsı için gidiyorum}. *Bana hidâyet edecektir* (Sâffât 37/99) dediği ifâde edilmektedir. Böylece o, 75 yaşında olduğu hâlde hicret etti.[584]

...*"O elbette azîzdir, hakîmdir."*

27. *Ve Biz* {Arz-ı Muqaddes'te} *o'na* {yani, İbrâhîm'e} *İshâq'ı ve İs-*

584 Hicret ettiğinde İbrâhîm'in kaç yaşında olduğunu ancak Allâh bilir. (Redaktör E.Ö)

hâq'ın oğlu} *Ya'qûb'u da bağışladık ve nübüvveti ve kitâbı* {yani, İbrâhîm'in sahîfelerini} *o'nun* {İbrâhîm'in} *zürriyyetinde* {yani, İsmâîl, İshâq ve Ya'qûb'da} *kıldık. Ona ecrini* {yani, amelinin karşılığını}, {ateşe atıldığında Allâh'ın rızâsı üzerinde sebât göstermesi, putları kırması, oğlunu boğazlama emrini yerine getirmekte tereddüd etmemesi sebebiyle bütün dîn mensûblarının o'nun hakkında güzel övgülerde bulunmasını ve güzel sözler söylemesini sağlayarak} *dünyâda verdik.* {O nedenle bütün dîn mensûbları, "İbrâhîm bizdendir" diyor, kimse o'ndan uzak olduğunu söylemiyor}. *Âhirette de o* {yani, İbrâhîm} *elbette sâlihlerdendir.*

Bunun bir benzeri de Nahl sûresi'nde (122. âyet) geçmektedir.

28-29. *Ve Lût'a da (nübüvvet verdik). Hani o qavmine demişti ki: "Siz, sizden önce âlemlerden* {yani, geçmiş ümmetlerden} *kimsenin işlemediği o fâhişeyi* {yani, ma'siyeti: geceleyin erkeklere arkalarından yaklaşma işini} *yapmaktasınız; siz erkeklere yaklaşıp, yol kesmeye"...*

Zîrâ, meclislerinde oturduklarında yolculara taş ve çakıl taşı atarlar, yolcunun yolunu keserlerdi.

...ve toplantı yerinizde {yani, meclislerinizde} *münkeri işlemeye* {yani, taş atmaya[585]} *devâm edip duracaksınız öyle mi?" Qavminin cevâbı* {yani, kendilerine hayâsızlıktan ve meclislerinde bu münkeri işlemekten vazgeçmelerini söyleyen Lût'a qavminin cevâbı} *şunları söylemekten ibâret oldu: "Eğer* {dünyâda azâbın üzerimize ineceği husûsunda} *sâdıqlardan isen, Allâh'ın azâbını bize getir."*

Bunun üzerine Lût (a.s) Rabbine du'â etti:

30. *Dedi ki: "Rabbim! Müfsidler* {yani, isyânkârlar: kadınları bırakıp erkeklerle cinsel ilişkiye girenler} *qavmine karşı bana yardım et"* {yani, azâb haberini yalanlayan bu topluluğu dünyâda azâba uğratarak bana yardım et}.

Çünkü onlar, dünyâda azâbın üzerlerine inmeyeceğini söyleyerek o'nu yalanlamışlardı. Allâh da onları yerin dibine geçirmek ve taş yağmuruna tutmak sûretiyle helâk etti. Lût (a.s) ise azâbı hatırlatarak onları korkutup

585 Bu, delilsiz bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)

uyarmıştı. İşte, ***Andolsun ki onları yakalayışımız*** {yani, azâbımız} ***ile inzâr etmiş idik*** (Qamer, 54/36) buyruğu bunu anlatmaktadır.

31. ***Rasûllerimiz*** {yani, melekler} ***İbrâhîm'e*** {çocuğunun olacağına dâir} ***müjde ile geldiklerinde dediler ki: "Muhakkak biz bu qaryenin ehlini*** {yani, Lût'un bulunduğu kasabanın halkını} ***–zâlimlikleri sebebiyle– helâk edeceğiz."***

32. ***(İbrâhîm) dedi ki: "Ama orada Lût da var." Onlar dedi ki: "Biz orada olanları daha iyi biliriz. Biz o'nu*** {yani, Lût'u} ***ve ehlini elbette kurtaracağız, ancak karısı müstesnâ; doğrusu o geride*** {yani, azâbın içinde} ***kalacaklardandır."***

33. ***Rasûllerimiz*** {yani, melekler} ***Lût'a geldiklerinde,*** {onların insân olduklarını zannederek} ***onlar için tasalandı*** {yani, qavminin erkeklere yaptıklarından ötürü gelişlerinden hoşlanmadı} ***ve onlar için elinden birşey gelmedi*** {yani, onlara çirkin bir iş yapacaklar korkusuyla meleklerin misâfir olarak gelmelerinden hoşlanmadı}...

Qavmi o'nu tehdid etmiş ve "Senin yanında gözlerimizi büyüleyen adamlar var. Onların bizden neler çekeceğini göreceksin"[586] demişlerdi. Bunun üzerine elçi melekler Lût'a (a.s) hitâb ettiler:

> *...Dediler ki: "Korkma ve üzülme! Biz seni ve ehlini elbette kurtaracağız, ancak karın müstesnâ; o geride* {yani, azâbın içinde} *kalacaklardandır."*

Bunun sonucunda Lût qavmi helâk oldu, Lût'un (a.s) karısı da ondan sonra kendisine isâbet eden ve ölümüne sebeb olan bir taş ile öldü.

34. ***"Biz bu qarye ehlinin üzerine –fısqları*** {yani, isyânkârlıkları} ***sebebiyle– gökten muhakkak bir ricz*** {yani, azâb} ***indireceğiz"*** {yani, Lût qavmini yerin dibine geçirmek için yaşadıkları şehirler üzerine taş yağdıracağız}.

35. ***Andolsun Biz*** {Allâh'ın tevhîdine/Allâh'tan başka ilâh bulunmadığını} ***aqleden bir qavm için oradan*** {yani, Lût qavminin şehrinden/kasabasından} ***apaçık bir âyet*** {yani, alâmet –kasıd, helâk edilmeleridir–} ***bıraktık.***

---

586 Bu son cümlenin tam karşılığı, "Onların, göreceğin azâblarını pek yakında bileceksin" şeklinde anlamsız bir ifâde olduğundan, karine yoluyla bu şekilde tercüme ettik. (Çeviren)

Lût qavminin kasabası [kasabaları] Medîne ile Şam arasında idi.

36. *Medyen'e de kardeşleri Şu'ayb'ı* {nebî olarak gönderdik}. *Dedi ki: "Ey qavmim! Allâh'a ibâdet* {yani, Allâh'ı tevhîd} *edin ve âhiret günü'nü ümîd edin* {yani, amellerin karşılıklarının görüleceği ölümden sonra diriliş gününden korkun}. *Yeryüzünde* {ölçü ve tartıyı eksik yapmak sûretiyle ma'siyetlerde bulunarak} *fesâdcılar olarak koşmayın.*

Onların [Medyenlilerin] yeryüzündeki fesâdları, ölçü ve tartıda hile yapmaktı.

37. *Ama* {dünyâda azâbın gelip kendilerini bulacağı tehdîdi üzerine} *o'nu yalanladılar. Bunun üzerine onları sarsıntı yakaladı/aldı. Yurtlarında* {yani, konakladıkları yerlerde ve karârgâhlarında} *dizleri üzere çökekaldılar.*

Yanarken söndürülen alevli bir ateş gibi, hareketsiz kalıp öldüler. Hayâtta iken bedenlerinde bulunan rûhları, alevli ateşe; helâkleri de söndürülen ateşe benzetilmiştir. Zîrâ Cibrîl onların üzerine feryâdı basınca hep birlikte ölü olarak düşüverdiler.

38. *Âd ve Semûd qavmini de* {helâk ettik}. {Ey Mekkeliler,} *bu size, onların meskenlerinden* {yani, kaldıkları/oturdukları yerlerden} *açıkça belli olmaktadır* {yani, onların helâk edilmelerinde ve meskenlerinde sizin için bir âyet [işâret/alâmet/ibret] vardır}. *Şeytân onlara* {kötü} *amellerini süsledi/güzel gösterdi de onları* {hidâyete götüren} *yoldan alıkoydu. Hâlbuki onlar* {dînleri husûsunda} *basîretli görünüyorlardı* {yani, kendilerinin hidâyet üzere olduklarını zannediyorlardı}.

39. *Qârûn'u, Fir'avn'ı ve* {Fir'avn'ın danışmanı ve en gözde adamı olan} *Hâmân'ı da* {helâk ettik}. *Andolsun ki Mûsâ onlara beyyinât ile gelmişti* {yani, onlara dünyâda üzerlerine azâbın ineceğini haber vermişti, onlarsa o'nu yalanlamış ve dünyâda azâbın üzerlerine inmeyeceğini iddiâ etmişlerdi} *de onlar o yerde büyüklendiler. Hâlbuki onlar ileriye geçemediler* {yani, günâhları: rasûlleri yalanlamaları sebebiyle büyüklendiler}.

Nitekim, *Onlar günâhlarını itirâf ettiler* (Tevbe, 9/102) buyruğunda da, aynı ma'nâ mevcuttur, yani "rasûlleri yalanladıklarını kabûl ettiler ve onlara kâfir oldular" demektir.

Yine, ***Bunun üzerine Rabb'leri günâhları sebebiyle onlara azâb*** *gönderiverdi* (Şems, 91/14) buyruğunda da aynı ma'nâdadır, yani "günâhları sebebiyle" ifâdesi, "sâlihleri yalanlamaları sebebiyle" demektir.

40. *Derken Biz her birini zenbi/günâhı ile yakaladık. Kimilerinin* {yani, Lût qavminin} *üzerine taş yağdırdık, kimilerini* {yani, Sâlih, Şu'ayb, Hûd ve İbrâhîm qavmlerini} *o sayha* {yani, Cibrîl'in çığlığı} *yakaladı. Onlardan kimilerini* {yani, Qârûn ve arkadaşlarını} *yere geçirdik, kimilerini* {yani, Nûh qavmini ve Fir'avn qavmini} *de suda boğduk. Allâh onlara zulmetmiyordu* {yani, günâhsız yere onları azâblandırmıyordu}. *Fakat onlar kendi nefslerine zulmediyorlardı.*

Bununla Allâh Mekke kâfirlerini, Muhammed'i (s.a) yalanlamamaları için geçmiş ümmetlerin azâbına benzer bir azâb ile korkutmaktadır.

41. *Allâh'ın dûnundan/berisinden velîler* {yani, uydurma ilâhlar: Lât, Uzzâ, Menât ve Hubel putları} *edinenlerin meseli, kendine yuva yapan örümceğin meseli gibidir. Yuvaların en gevşeği* {yani, en zayıfı} *ise elbette örümcek yuvasıdır* {–işte putun zayıflığı da böyledir. Hattâ o, örümcek yuvasından da zayıftır–}, *eğer bilselerdi,* {fakat bilmiyorlar}.

Bununla Allâh, putların zayıfsızlık ve güçsüzlüğüne bir örnek vermekte; putlara tapanların, sığınanların durumunu, korunmak/sığınmak için yuva yapan örümceğin durumuna benzetmektedir.

42. *Allâh, Kendisinin dûnundan/berisinden her neye du'â ediyorlarsa* {yani, putlara du'â ettiklerini} *muhakkak bilir ve O* {mülkünde} *azîzdir,* {emrinde hikmeti sonsuz} *hakîmdir.*

43. *İşte misâller. Biz bunları insânlara veriyoruz* {yani, sözü geçen put ile ilgili benzetmelerle Mekke kâfirlerine açıklamalar yapıyoruz}. *Onları âlimlerden* {yani, Allâh'ın verdiği misâlleri aqledip kavrayanlardan} *başkası aqletmez.*

44. *Allâh göklerle yeri hakk ile halqetti* {yani, onları maksadsız boşu boşuna bâtıl yere yaratmadı; mutlaka gerçekleşecek bir iş için yarattı}. *Doğrusu şunda* {yani, onların yaratılmasında}, *mü'minler* {yani, Allâh'ın tevhîdini tasdîq edenler} *için bir âyet* {yani, ibret} *vardır.*

45. *Sana o kitâbdan vahyolunanı tilâvet et* {yani, Ehl-i Kitâb'a sana

indirilen Qur'ân'ı oku}, *salâtı da iqâme et* {yani, tam ve eksiksiz kıl}, *çünkü salât fahşâdan* {yani, ma'siyetlerden} *ve münkerden* {yani, ma'rûf olmayan [uygun görülmeyen] şeylerden} *alıkor* {yani, insân Allâh için namaz kıldığı sürece fahşâdan ve münkerden uzak kalır; namazda olduğu sürece bu işleri yapmaz[587]}. *Allâh'ı zikretmek elbette daha büyüktür* {yani, Allâh için namaz kılıp, O'nu anarsan Allâh da seni hayr ile anar. Allâh'ın seni anması, senin namazda O'nu anmandan daha üstündür}. *Allâh* {namazda} *ne yaptığınızı bilir.*

46. *Ehl-i Kitâb* {yani, onların arasından îmân edenlerden olan Abdullâh b. Selâm ve arkadaşları} *ile ancak en güzel yol ile mücâdele edin,...*

Buyrukta taqdîm vardır. Buna göre ma'nâ şöyle olur: Sen onlara Qur'ân ile söyleyeceklerini söyle ve onlara Qur'ân'a dâir haber ver.

...aralarından zulmedenler müstesnâ! Ve {yahûdîlerden zâlim olanlara} *deyin ki: "Bize indirilene de* {yani, Qur'ân'a da}, *size indirilene de* {yani, Tevrât'a da} *îmân ettik. Bizim ilâhımız da, sizin ilâhınız da* {yani, bizim Rabbimiz de, sizin Rabbiniz de} *birdir. Biz ancak O'na teslîm olanlarız"* {yani, tevhîd ve ihlâs ile îmân edenleriz}.

47. {Ehl-i Kitâb'a beyân için: haber vermek için Tevrât'ı indirdiğimiz gibi} *sana da böylece kitâbı indirdik...*

Sonra azîz ve celîl olan Allâh Ehl-i Kitâb'dan [yahûdîlerden] îmân eden Abdullâh b. Selâm ve arkadaşlarını söz konusu ederek şöyle buyurmaktadır:

...Kendilerine kitâbı verdiklerimiz {yani, İbn Selâm ve arkadaşları} *ona* {yani, Muhammed'in Qur'ân'ına, onun Allâh tarafından gönderilmiş olduğuna} *îmân* {yani, tasdîq} *ederler...*

Sonra Mekkeli müslümanları söz konusu ederek şöyle buyurmaktadır:

...Bunlar arasından da ona îmân eden kimseler vardır {yani, Mekkeliler arasından da Muhammed'in Qur'ân'ının Allâh'tan geldiğini tasdîq edenler vardır}. {Bilip tanıdıktan sonra} *âyetlerimizi* {yani, Qur'ân âyetlerini} *ancak* {yahûdîler arasından} *kâfirler bile bile inkâr ederler.*

---

587 Bu, zayıf bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)

Yine, *Bunun üzerine Rabb'leri günâhları sebebiyle onlara azâb gönderiverdi* (Şems, 91/14) buyruğunda da aynı ma'nâdadır, yani "günâhları sebebiyle" ifâdesi, "sâlihleri yalanlamaları sebebiyle" demektir.

40. *Derken Biz her birini zenbi/günâhı ile yakaladık. Kimilerinin* {yani, Lût qavminin} *üzerine taş yağdırdık, kimilerini* {yani, Sâlih, Şu'ayb, Hûd ve İbrâhîm qavmlerini} *o sayha* {yani, Cibrîl'in çığlığı} *yakaladı. Onlardan kimilerini* {yani, Qârûn ve arkadaşlarını} *yere geçirdik, kimilerini* {yani, Nûh qavmini ve Fir'avn qavmini} *de suda boğduk. Allâh onlara zulmetmiyordu* {yani, günâhsız yere onları azâblandırmıyordu}. *Fakat onlar kendi nefslerine zulmediyorlardı.*

Bununla Allâh Mekke kâfirlerini, Muhammed'i (s.a) yalanlamamaları için geçmiş ümmetlerin azâbına benzer bir azâb ile korkutmaktadır.

41. *Allâh'ın dûnundan/berisinden velîler* {yani, uydurma ilâhlar: Lât, Uzzâ, Menât ve Hubel putları} *edinenlerin meseli, kendine yuva yapan örümceğin meseli gibidir. Yuvaların en gevşeği* {yani, en zayıfı} *ise elbette örümcek yuvasıdır* {–işte putun zayıflığı da böyledir. Hattâ o, örümcek yuvasından da zayıftır–}, *eğer bilselerdi,* {fakat bilmiyorlar}.

Bununla Allâh, putların zayıfsızlık ve güçsüzlüğüne bir örnek vermekte; putlara tapanların, sığınanların durumunu, korunmak/sığınmak için yuva yapan örümceğin durumuna benzetmektedir.

42. *Allâh, Kendisinin dûnundan/berisinden her neye du'â ediyorlarsa* {yani, putlara du'â ettiklerini} *muhakkak bilir ve O* {mülkünde} *azîzdir,* {emrinde hikmeti sonsuz} *hakîmdir.*

43. *İşte misâller. Biz bunları insânlara veriyoruz* {yani, sözü geçen put ile ilgili benzetmelerle Mekke kâfirlerine açıklamalar yapıyoruz}. *Onları âlimlerden* {yani, Allâh'ın verdiği misâlleri aqledip kavrayanlardan} *başkası aqletmez.*

44. *Allâh göklerle yeri hakk ile halqetti* {yani, onları maksadsız boşu boşuna bâtıl yere yaratmadı; mutlaka gerçekleşecek bir iş için yarattı}. *Doğrusu şunda* {yani, onların yaratılmasında}, *mü'minler* {yani, Allâh'ın tevhîdini tasdîq edenler} *için bir âyet* {yani, ibret} *vardır.*

45. *Sana o kitâbdan vahyolunanı tilâvet et* {yani, Ehl-i Kitâb'a sana

indirilen Qur'ân'ı oku}, ***salâtı da iqâme et*** {yani, tam ve eksiksiz kıl}, ***çünkü salât fahşâdan*** {yani, ma'siyetlerden} ***ve münkerden*** {yani, ma'rûf olmayan [uygun görülmeyen] şeylerden} ***alıkor*** {yani, insân Allâh için namaz kıldığı sürece fahşâdan ve münkerden uzak kalır; namazda olduğu sürece bu işleri yapmaz[587]}. ***Allâh'ı zikretmek elbette daha büyüktür*** {yani, Allâh için namaz kılıp, O'nu anarsan Allâh da seni hayr ile anar. Allâh'ın seni anması, senin namazda O'nu anmandan daha üstündür}. ***Allâh*** {namazda} ***ne yaptığınızı bilir.***

46. *Ehl-i Kitâb* {yani, onların arasından îmân edenlerden olan Abdullâh b. Selâm ve arkadaşları} *ile ancak en güzel yol ile mücâdele edin,...*

Buyrukta taqdîm vardır. Buna göre ma'nâ şöyle olur: Sen onlara Qur'ân ile söyleyeceklerini söyle ve onlara Qur'ân'a dâir haber ver.

...aralarından zulmedenler müstesnâ! Ve {yahûdîlerden zâlim olanlara} *deyin ki: "Bize indirilene de* {yani, Qur'ân'a da}, *size indirilene de* {yani, Tevrât'a da} *îmân ettik. Bizim ilâhımız da, sizin ilâhınız da* {yani, bizim Rabbimiz de, sizin Rabbiniz de} *birdir. Biz ancak O'na teslîm olanlarız"* {yani, tevhîd ve ihlâs ile îmân edenleriz}.

47. {Ehl-i Kitâb'a beyân için: haber vermek için Tevrât'ı indirdiğimiz gibi} *sana da böylece kitâbı indirdik...*

Sonra azîz ve celîl olan Allâh Ehl-i Kitâb'dan [yahûdîlerden] îmân eden Abdullâh b. Selâm ve arkadaşlarını söz konusu ederek şöyle buyurmaktadır:

...Kendilerine kitâbı verdiklerimiz {yani, İbn Selâm ve arkadaşları} *ona* {yani, Muhammed'in Qur'ân'ına, onun Allâh tarafından gönderilmiş olduğuna} *îmân* {yani, tasdîq} *ederler...*

Sonra Mekkeli müslümanları söz konusu ederek şöyle buyurmaktadır:

...Bunlar arasından da ona îmân eden kimseler vardır {yani, Mekkeliler arasından da Muhammed'in Qur'ân'ının Allâh'tan geldiğini tasdîq edenler vardır}. {Bilip tanıdıktan sonra} *âyetlerimizi* {yani, Qur'ân âyetlerini} *ancak* {yahûdîler arasından} *kâfirler bile bile inkâr ederler.*

---

587 Bu, zayıf bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)

Çünkü onlar, Muhammed'in (s.a) nebî olduğunu, Qur'ân'ın da Allâh'ın gelen hakk olduğunu bilirler.

48. ***Sen* {ey Muhammed,} *bundan* {yani, Qur'ân'dan} *önce bir kitâb okumuş değildin ve sağ elinle de onu yazmamıştın* {yani, ey Muhammed, şâyet sen daha önce kitâb okumuş yâhûd onu yazmış birisi olsaydın, yahûdîler hiç kuşkusuz "Bunu kendiliğinden yazdı" diyeceklerdi}. *O zamân bâtıl söyleyenler* {yani, yalancılar: Yahûdîlerden kâfir olanlar} *elbette şübhe ederlerdi* {yani, ey Muhammed senin hakkında şübheye düşerler ve "Bizim Tevrât'ta niteliklerini bulduğumuz kimse ümmîdir. Ne kitâb okumasını bilir, ne de eliyle yazar" derlerdi}.**

Sonra Tevrât ehlinden îmân edenleri söz konusu ederek şöyle buyurmaktadır:

49. **{Ey Muhammed,} *aksine o, kendilerine* {Tevrât ile} *ilim verilmiş olanların* {yani, Abdullâh b. Selâm ve arkadaşlarının} *göğüslerinde* {yani, qalblerinde} *apaçık âyetlerdir* {yani, Muhammed'in kitâb okumasını bilmeyen, eliyle yazmayan ümmî birisi olduğuna dâir apaçık alâmetlerdir}. *Âyetlerimizi* {yani, Tevrât'ta yer alan Muhammed'in kitâb okumasını bilmeyen, eliyle de onu yazmamış olan ümmî birisi olduğuna dâir âyetlerimizi} *ancak zâlimler* {yani, yahûdî kâfirleri} *bile bile inkâr eder.***

Çünkü Tevrât'ta nitelikleri yazılı olduğu hâlde Muhammed'in durumunu gizlediler ve inkâr ettiler. İşte Allâh'ın, *Âyetlerimizi ancak zâlimler bile bile inkâr eder* buyruğu bunu dile getirmektedir.

50. **{Mekke kâfirleri} *dediler ki: "Üzerine Rabbinden âyetler indirilmeli değil miydi"* {yani, "Muhammed'in üzerine de, diğer rasûllerin qavmlerine getirdikleri gibi Rabbinden bize getireceği âyetler/mu'cizeler indirilmeli değil miydi}? {Onlara} *de ki: "Âyetler ancak Allâh'ın indindedir/yanındadır* {yani, O dilerse bunları gönderir, benim elimde değildir}. *Ben ancak apaçık bir nezîrim* {*uyarıcıyım*}."**

Allâh, Nebî'den mu'cize taleb edenlere hitâbını şöyle sürdürüyor:

51. ***Kendilerine karşı okunup duran* {ve içinde öncekilerin de, sonrakilerin de haberi bulunan} *sana indirdiğimiz bu kitâb* {yani, Qur'ân} *onlara yetmedi mi? Şübhe yok ki bunda, îmân* {yani,**

Qur'ân'ın Allâh'tan geldiğini tasdîq} ***eden bir topluluk için bir rahmet*** **{yani, ona îmân edip gereğince amel edenler için bir rahmet}** ***ve bir zikrâ*** **{yani, öğüt ve hatırlatma}** ***vardır.***

Fakat onlar Qur'ân'ı yalanladılar. Bunun için Allâh'ın şu buyruğu nâzil oldu:

52. *De ki: "Benimle sizin aranızda şâhid olarak Allâh yeter* {yani, aramızda Allâh'tan daha üstün bir şâhid olamaz}. *O göklerle yerde olanı bilir. Bâtıla îmân edip* {yani, şeytâna ibâdeti tasdîq edip} *Allâh'a* {yani, Allâh'ın tevhîdini inkâr ile} *küfredenler, işte onlar hüsrâna uğrayanların ta kendileridir."*

53. *Ve* {alay etmek ve yalanlamak üzere} *senden azâbı çabucak isterler...*

Âyet, en-Nadr b. el-Hâris hakkında inmiştir. Zîrâ o –yalanlamak ve alay etmek için–, *Üzerimize semâdan taş yağdır yâhûd bize elîm bir azâb getir* (Enfâl, 8/32) demişti. Bunun üzerine, *Ve senden azâbı çabucak isterler* buyruğu nâzil oldu.

...Eğer {âhirette[588]} *belli bir vâde olmasa idi,* {onların acele gelmesini istedikleri} *azâb* {dünyâda iken} *onlara elbette gelirdi. Andolsun onlar farkında olmaksızın* {yani, azâb üzerlerine ininceye kadar bilmeyecekleri bir şekilde âhirette azâb[589]} *kendilerine ansızın gelecektir.*

54. *Senden azâbı çabucak isterler* {yani, en-Nadr b. el-Hâris senden azâbı çabucak getirmeni ister}. *Muhakkak cehennem kâfirleri kuşatıcıdır.*

Sonra Allâh, qıyâmet günü konaklayacakları yerleri haber vererek şöyle buyurmaktadır:

55. {Onlar ateşte iken} *o gün azâb onları hem üstlerinden, hem ayaklarının altından bürüyecektir...*

Yine, *Onların üstlerinde de ateşten tabakalar, altlarında da ateşten tabakalar vardır* (Zümer, 39/16) buyruğunda da aynı durum dile getirilir.

Bu da onların cehennem ateşinin iki tabakası [katmanı] arasında kalacakları anlamına gelir.

---

588 "Vâde'nin âhirette olduğu" yorumu, su götürür. (Redaktör: E.Ö)
589 Azâbın, âhirette ânsızın gelmesini izah etmek zordur. (Redaktör: E.Ö)

...**Ve {cehennem bekçileri onlara}** ***şöyle diyecektir: "Yapmakta olduğunuzu*** **{yani, küfr ve yalanlamanın cezâsını}** ***tadın."***

56. ***Ey o îmân eden kullarım!...***

Âyet, Mekkeli zayıf müslümanlar hakkında inmiştir.

...{Eğer Mekke'de îmânınızı açığa vurmakta zorlanıyor iseniz,} ***kuşkusuz arzım*** {yani, Allâh'ın Medîne'deki arzı} *geniştir* {yani, dar değildir}. ***O hâlde yalnız Bana ibâdet edin*** {yani, hicret edip Medîne'de açıkça Benim vahdâniyyetimi ortaya koyun}.

Sonra hicret etmeleri için onları ölümle korkutarak şöyle buyurmaktadır:

57. ***Her nefs ölümü tadıcıdır.*** {Ölümden} *sonra* {âhirette} ***Bize döndürüleceksiniz,*** {Biz de amellerinizin karşılığını size vereceğiz}.

Sonra Allâh Muhâcirleri söz konusu ederek şöyle buyurmaktadır:

58. ***Îmân eden ve sâlih amel işleyenleri Biz elbette cennette altından nehirler akan köşklere yerleştiririz*** {yani, onları orada konaklatırız}; ***öyle ki onlar orada hâlidler*** {yani, cennette aslâ ölmezler}. ***Amel işleyenlerin ecri*** {yani, karşılıkları} *ne güzeldir.*

Onların niteliklerini belirterek şöyle buyurmaktadır:

59. ***Onlar ki*** {hicretin zorluklarına} *sabrederler ve* {hicretlerinde} ***Rabb'lerine tevekkül ederler*** {yani, O'na güvenirler}.

Zîrâ, onlardan herhangi biri Mekke'de iken, "Ben Medîne'ye hicret edeceğim ama orada benim ne malım, ne de geçimimi sağlayabileceğim bir alanım var" derdi. Bu sebeble Allâh ibret almaları için onlara şöyle öğüt vermektedir:

60. {Yeryüzünde} *kendi rızqını* {berâberinde} *taşımayan nice dâbbe/canlı* {veya kuş} *vardır ki* {o canlılar yoluna koyulunca} ***Allâh onları rızqlandırır,*** {Medîne'ye hicret ettiğiniz taqdîrde} ***sizi de rızqlandırır ve O*** {onların, "Medîne'de harcayacak birşey bulamayacağız" şeklindeki sözlerini işiten} *semîdir, alîmdir.*

Arkasından Allâh Nebî'ye hitâb etmektedir:

61. ***Andolsun ki onlara*** {yani, Mekke kâfirlerine}, ***"Gökler ve yeri kim halqetti/yarattı, güneşi ve ayı kim musahhar kıldı?" diye sorsan, onlar elbette*** "{Onları yalnız başına} *Allâh* {yarattı}" *diyeceklerdir.*

***O hâlde nasıl yüz çevirip döndürülüyorlar* {yani, neye dayanarak Benim tevhîdimi yalanlıyorlar}?**

Sonra tekrar, hicrete teşvik ettiği, "Medîne'de harcayacak birşey bulamayacağız" diyenleri söz konusu ederek şöyle buyurmaktadır:

62. ***Allâh kullarından dilediği kimseye rızqı yayar* {yani, genişletir}, *bazan da ona daraltır* {yani, onun rızqını kısar}. *Kuşkusuz ki Allâh her şeye alîmdir* {yani, kime geniş rızq vereceğini, kimin de rızqını kısıp daraltacağını çok iyi bilir}.**

63. *Andolsun eğer onlara* {yani, Mekke kâfirlerine} *"Semâdan bir su* {yani, yağmur} *indirip, onunla yeri ölümünden sonra dirilten kimdir?" diye sorsan, onlar elbette,* "{Bunu yapan} *Allâh'tır" derler.* {Onların bunu ikrar ve itirâf etmeleri dolayısıyla} *"Allâh'a hamdolsun" de. Fakat onların çoğu* {Allâh'ın her şeyi tek başına yarattığını ikrar ve kabûl etmelerine rağmen Rabb'lerinin tevhîdini} *aqletmezler.*

64. *Bu dünyâ* [*yakın*] *hayât ancak bir lehv ve oyundan* {yani, bâtıldan} *ibârettir. Âhiret yurduna* {yani, cennete} *gelince, asıl hayât* {yurdu} *işte orasıdır,* {çünkü orada ölüm yoktur}, *bilmiş olsalardı,* {fakat bilmiyorlar}.

Allâh, Mekke kâfirlerinin ibret ve öğüt almaları için onların başına gelen hâdiseden hareketle buyuruyor ki:

65. *Onlar* {yani, Mekke kâfirleri} *gemiye bindiklerinde dîni yalnız Allâh'a hâlis kılanlar* {yani, yalnızca O'nu tevhîd edenler} *olarak O'na yalvarırlar. Onları karaya çıkarınca da bakarsın ki onlar ortak koşarlar* {yani, denizde iken tevhîd ettikleri gibi O'nu tevhîd etmezler}.

66. *Böylece kendilerine verdiğimize nankörlük ederler* {yani, kendilerini belâdan, suda boğulmaktan kurtarıp esenliğe kavuşturarak onlara ihsân ettiğimiz âfiyet ve esenliğe –inkâr ederek küfre saplanmamaları ve nankörlük etmemeleri gerekirken– nankörlük ederler} *ve* {ecellerinin sonuna kadar} *yararlanırlar. Yakında bilecekler.*

Bu [*Yakında bilecekler* ifâdesi] bir tehdîddir.

Sonra Allâh ibret almaları için onlara öğüt vermek üzere şöyle buyurmaktadır:

67. **{Mekke kâfirleri} *çevrelerinde insânların zorla kapılıp götürülmesine rağmen {kendilerine} güvenli, kutsal bir belde yaptığımızı görmezler mi* {yani, etraflarında bulunanlar öldürüldükleri, esir alındıkları hâlde Ben onları savunuyorum. Benden başkasına ibâdet ettikleri hâlde Ben onları rızqlandırıyorum. Durum böyle iken müslüman oldukları taqdîrde onlara düşmanlarını musallat eder miyim hiç}?!...**

Âyet, Kureyşli el-Hâris b. Nevfel hakkında inmiştir.

Benzeri bir buyruk da, el-Qasas sûresi'nde (57. âyet) geçmektedir.

Sonra Allâh onların nelere ibâdet ettiklerini beyân ederek şöyle buyurmaktadır:

> ...***Hâlâ bâtıla îmân edip*** {yani, şeytânın Allâh'ın ortağı olduğuna dâir telkinini tasdîq edip} ***Allâh'ın ni'metine*** {yani, açken onları doyurmasına, korkularından kurtarıp güvenliğe kavuşturmasına nankörlük ederek} ***küfr*** {***nankörlük***} ***mü ediyorlar*** {yani, niçin bu ni'metlerin Rabbine îmân edip O'nu tasdîq etmiyorlar}?

68. ***Allâh'a karşı/Allâh üzerine yalan uydurandan veya kendisine hakk*** {yani, tevhîd} ***gelince onu yalanlayandan daha zâlim kim olabilir?*** {yani, bundan daha zâlim kimse olamaz}. ***Kâfirler*** {yani, tevhîdi inkâr edenler} ***için cehennemde kalacak yer mi yok?!***

69. ***Uğrumuzda cihâd edenleri*** {yani, Allâh için hayr işleyenleri},...

Bunun benzeri bir buyruk da Hacc sûresi'nin (78. âyet) sonlarında geçmektedir.

> ...***Biz elbette yollarımıza*** {yani, dînimize} ***hidâyet eyleriz. Muhakkak ki Allâh muhsinlerle*** {onlara yardımcı olmak sûretiyle} ***berâberdir.***

30. RÛM SÛRESİ

MEKKÎ, 60 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *Elif-Lâm-Mîm.*

2-4. *Rûmlar mağlûb oldular* {yani, Farslar, Rûmlara gâlib geldiler}, *yakın bir yerde* {yani, Ürdün ve Filistin topraklarında: Ezriât'ta}. *Onlar* {yani, Rûmlar} *bu yenilgilerinden sonra* {Farslara} *gâlib geleceklerdir, bıd'ı sînîn* {yani, beş yâhûd yedi yâhûd dokuz yıl} *içinde.* {Farsların Rûmlara gâlib gelmesinin} *öncesinde de,* {Rûmların Farslara gâlib gelmesinin} *sonrasında da emir Allâh'ındır. O gün mü'minler sevineceklerdir.*

Farslar Rûmlara/Bizanslılara gâlib gelince Mekke kâfirleri sevinmiş ve şöyle demişlerdi: "Bizim gibi kitâbsız olan Farslar, sizin gibi kitâblı olan Rûmlara gâlib geldiler. Farsların Rûmları yendikleri gibi biz de sizi yeneceğiz."

Bedir günü müslümanlar Mekke kâfirlerine gâlib geldikleri gibi, Nebî ve mü'minler Hudeybiye'de bulundukları sırada Rûmların Farslara gâlib geldiği haberi ulaştı. Müslümanlar da bundan dolayı sevindiler. İşte, *O gün mü'minler sevineceklerdir* buyruğu bunu işâret ediyor.

5. *Allâh'ın yardımıyla. O dilediğine yardım eder...* {yani, Allâh Farslara karşı Rûmlara yardım etti, Bedir günü de müşriklere karşı mü'minlere yardım etti}.

Ebû Muhammed dedi: Ben Ebu'l-Abbâs Sa'leb'e *bıd'* ve *meyyif*'e dâir sordum da şöyle dedi: "*Bıd'*, 'üçten dokuza kadar', *meyyif* ise 'birden beşe kadar'dır. Bazan da bunların biri diğerinin yerine kullanabilir ve dolayısıyla onun ifâde ettiği anlamı beriki ifâde edebilir."

...*O* {mülkünde Kendisine karşı konulamayan} *azîzdir,* {mü'minlere yardımı etmek sûretiyle onlara karşı} *rahîmdir.*

6. *Allâh'ın va'di. Allâh* {Rûmların Farslara gâlib geleceğine dâir} *va'dinden caymaz...*

Çünkü Allâh bu sûrenin başında mü'minlere, Rûmların Farslara gâlib geleceğini, *Onlar bu mağlûbiyyetlerinden sonra gâlib geleceklerdir* buyruğu

ile va'detmişti. İşte, *Allâh'ın va'di. Allâh va'dinden caymaz* buyruğu buna işâret ediyor.

...*Fakat insânların çoğu* {yani, Mekke kâfirleri} *bilmezler.*

7. *Onlar dünyâ hayât'tan bir zâhir bilirler* {yani, mesleklerini, işleri için başvuracakları yolları, ekinlerinin ne zamân olgunlaşacağını, dünyâlarının düzelmesi için geçimleri husûsunda neyin elverişli olduğunu bilirler}. *Fakat âhiretten yana ğâfil olanların ta kendileridirler.*

Âhirete îmân etmediklerinden ötürü böyle nitelendirilmişlerdir. Arkasından ibret almaları için onlara öğüt vererek şöyle buyurmaktadır:

8. *Onlar kendileri hakkında düşünmezler mi? Allâh gökleri, yeri ve aralarında olanı ancak hakk ile yarattı* {yani, Allâh bunları boşuna, amaçsız olarak yaratmadı, gerçekleşecek bir iş için yarattı} *ve belli bir süre ile (yarattı)* {yani, göklerin ve yerin sonunda varacakları nihâî bir süresi vardır ki bu da qıyâmet günü'dür}. *İnsânların çoğu* {yani, Mekke kâfirleri} *ise* {ölümden sonra diriltilmek sûretiyle} *Rabb'lerine kavuşmayı inkâr ediyorlar* {yani, onun gerçekleşeceğine inanmıyorlar}.

Allâh onları korkutarak şöyle buyurmaktadır:

9. *Yeryüzünde gezmezler mi ki, kendilerinden önce geçenlerin* {yani, önceki ümmetlerin} *âqıbetinin nasıl olduğuna baksınlar* {ki, onların âqıbeti dünyâ hayât'ta azâba uğratılmak olmuştur}. *Onlar* {yani, geçmişteki ümmetler} *quvvet bakımından bunlardan* {yani, Mekkelilerden} *üstün idiler. Onlar yeri sürüp, altüst ettiler ve bunların yeri îmâr ettiklerinden* {yani, Mekke kâfirlerinin orada yaşadıklarından} *daha çok îmâr ettiler* {yani, yeryüzünde yaşadılar}. *Rasûlleri onlara* {yani, geçmiş ümmetlere} *apaçık delillerle gelmişlerdi* {ve onlara azâbın durumunu haber vermişlerdi}. *Allâh onlara zulmetmiyordu* {yani, onları günâhsız yere azâblandırmıyordu}. *Fakat onlar kendi nefslerine zulmettiler.*

10. *Sonra kötülük edenlerin* {yani, şirk koşanların} *âqıbeti,* {dünyâda azâba uğratıldıktan sonra} *kötü oldu, çünkü Allâh'ın âyetlerini* {dünyâda kendilerine azâb gelmeyeceğini söyleyerek} *yalanladılar. Üstelik onlarla* {azâbın gerçekleşmeyeceğini söyleyerek} *alay da ederlerdi.*

11. *Allâh yaratmayı başlatır, sonra onu iâde eder* {yani, Allâh insânları ilk defa yarattığı gibi, ölümden sonra da âhirette onları diriltecektir: tekrar/ikinci defa yaratacaktır}. *Sonra da* {âhirette} *O'na döndürüleceksiniz* {ve O da size amellerinizin karşılığını verecektir}.

12. *Sâ'at'in qıyâm edeceği* {yani, qıyâmetin kopacağı} *gün mücrimler* {yani, Mekke kâfirleri}, {meleklerin şefâ'atinden} *ümîdlerini keseceklerdir.*

13. *Onların* {melekler arasında} *ortak koştuklarından şefâ'atçileri bulunmayacak* {yani, onlara şefâ'at etmeyeceklerdir} *ve ortak koştuklarını inkâr edeceklerdir* {yani, melekler kendilerine ibâdet edenlerden uzak olduklarını açıklayacaklardır}.

14. *Sâ'atin qıyâm edeceği* {yani, qıyâmetin kopacağı} *gün, işte o gün* {hesâba çekildikten sonra kimi cennete, kimi cehenneme} *ayrılıp dağılırlar* {ve bir daha ebediyyen bir araya gelemezler}.

Arkasından Allâh her iki kesimin kalacakları yerin durumunu haber vermek üzere şöyle buyurmaktadır:

15. *Îmân edip sâlih amel işleyenlere gelince, onlar bir bahçede* {yani, bahçelerde: cennette} *sevinirler.* {Onlara orada ikrâm olunur, ni'met içerisinde yaşarlar.}

16. {Allâh'ın tevhîdini inkâr ile} *küfredip, âyetlerimizi* {yani, Qur'ân'ı} *ve âhirete kavuşmayı* {yani, ölümden sonra dirilişi} *yalanlayanlara gelince, işte onlar azâbda hazır tutulurlar.*

17. *Akşamladığınızda* {yani, akşam namazı ile yatsı namazı vaktinde} *ve sabâhladığınızda Allâh'ı tesbîh edin* {yani, Allâh için namaz kılın}.

18. *Göklerde ve yerde hamd yalnız O'nundur* {yani, göklerde melekler, yerde mü'minler O'na hemdeder}, *gündüzün sonunda* {yani, ikindi namazında} *ve öğle vaktine vardığınızda* {yani, öğle namazında} *da (Allâh'ı tesbîh edin).*

19. *Ölüden diriyi* {yani, insânları, diğer canlıları ve kuşları ölü olan nutfeden} *çıkartır, diriden de ölüyü* {yani, insânlardan, diğer hayvanlardan ve kuşlardan da nutfeyi} *çıkartır. Arzı da ölümünden sonra* {su ile} *diriltir* {ve onunla otları yeşertir. İşte arzın diriltilmesi budur}. *İşte siz de* {ey Âdemoğulları qıyâmet günü arzdan}

böyle {yani, tıpkı otun su ile yerden çıkarılması gibi} *çıkarılacaksınız.*

20. *O'nun* {yani, Rabbinizin} *âyetlerinden* {yani, –siz O'nu görmeseniz ve san'atını tanımasanız da– birliğinin alâmetlerinden} *biri de sizi* {yani, Âdem'i} *topraktan* {yani, çamurdan} *yaratmış olmasıdır. Sonra da siz* {Âdem'in zürriyyetinden} *bir beşer olursunuz,* {arzda} *intişâr edersiniz* {yani, arzda/yeryüzünde yayılırsınız}.

Azîz ve celîl olan Allâh Teâlâ'nın, *Ve rahmetini neşreder* (Şûrâ, 42/28) buyruğunda da *neşr* kelimesi, "yayma" ma'nâsında kullanılmıştır.

21. *O'nun âyetlerinden* {yani, –görmeseniz dahî– tevhîdini/Kendisinden başka ilâh olmadığını bilmenizi sağlayan alâmetlerinden} *biri de, sizin için nefslerinizden* {yani, birbirinizden} *kendileri ile sükûn bulacağınız ve aranızda* {yani, sizlerle eşleriniz arasında} *muhabbet ve* {arasınızda bir akrabalık bulunmadığı hâlde} *merhamet kıldığı eşler yaratmış olmasıdır. Muhakkak bunlarda tefekkür eden* {yani, Allâh'ın tevhîdi hakkında ibretle düşünen} *bir topluluk için âyetler* {yani, sözü geçen husûslarda ibretler} *vardır.*

22. *O'nun âyetlerinden* {yani, yüce Rabbinizin bir olduğunu san'atı ile bilmenizi sağlayan alâmetlerden} *biri de, göklerle yerin yaratılması* {ki siz de bunu biliyorsunuz} *ile...*

Nitekim Allâh'ın, *Andolsun ki, onlara "Gökleri ve yeri kim yarattı?" diye sorarsan, elbette "Allâh" diyeceklerdir* (Zümer, 39/38) buyruğu da buna benzemektedir.

...dillerinizin {Arabca, Acemce ve daha başka diller gibi} *ve renklerinizin* {beyaz, kırmızı ve siyah gibi} *farklı olmasıdır. Kuşkusuz bunlarda* {yani, sözü edilen bu husûslarda} {Allâh'ın tevhîdi, Allâh'tan başka ilâh olmadığı husûsunda} *âlimler için âyetler* {yani, ibretler} *vardır.*

23. *Geceleyin ve gündüzün uyumanız ve O'nun fazlından lutfundan* {rızq} *aramanız da O'nun âyetlerindendir* {yani, san'atını ve vahdâniyyetini bilebileceğiniz yüce Rabbin alâmetlerindendir}. *Muhakkak bunlarda,* {verilen öğütleri} *işiten* {ve Rabb'lerini tevhîd eden} *bir topluluk için âyetler* {yani, ibretler} *vardır.*

24. *Korku ve* {rahmetini: yağmuru} *ümîdle* {düz arâzide bulunan

kimselere gök gürültüleri arasından} *size şimşeği göstermesi de, semâdan bir su* {yani, yağmur} *indirerek yeryüzünü ölümünden sonra onunla* {yani, yağmurla} {bitkileri yeşerterek} *canlandırması da O'nun âyetlerindendir* {yani, –Kendisini görmeseniz dahî– san'atı ile Rabbin tevhîdini bilebileceğiniz alâmetlerindendir}...

Bunun bir benzeri de Ra'd sûresi'ndedir (12. âyet).

...*Muhakkak bunda* {yani, sözü edilen husûslarda}, *aqlını kullanan* {yani, Allâh'tan gelenleri aqledip, O'nu tevhîd eden} *bir topluluk için âyetler* {yani, ibretler} *vardır.*

25. *Göklerin ve yerin* {yani, yedi semâ ile yedi arzın} *O'nun emri ile kaim olması da...*

İbn Mes'ûd, "Gökler de, yer de direksiz olarak kâimdirler" [durmaktadırlar] demiştir.

...*O'nun âyetlerindendir* {yani, san'atıyla Allâh'ın tevhîdini bileceğiniz alâmetlerindendir}. *Sonra O sizi bir tek çağırışla çağırınca* {yani, İsrâfil Beytu'l-Maqdîs'teki sahradan [kayadan] sûra üfürüp de Allâh'ın emri ile çağırdığında} *hemen yerden çıkıverirsiniz.*

İşte Allâh'ın san'atı olan bütün bu zikredilenlerde, Allâh'ın vahdâniyyeti hakkında düşünüp ibret almayı gerektiren husûslar vardır.

Sonra Allâh, zâtının azametini dile getirerek şöyle buyurmaktadır:

26. *Göklerle yerde olanlar* {yani, göklerdeki melekler, yerdeki cinnler, insânlar ve Allâh'tan başkasına ibâdet edenler} *O'nundur* {yani, onların hepsi O'nun kulları ve O'nun mülkündedirler}. *Hepsi O'na qânitlerdir* {yani, göklerde ve yerde bulunan bütün yaratıklar Allâh'a ubûdiyyetlerini ikrar ve kabûl ederler. Allâh'ın Rabb'leri olduğunu, hiçbir şey değilken kendilerini yarattığını, sonra yaratmayı iâde edeceğini; ölümlerinden sonra âhirette tekrar diriltileceğini kabûl ederler}.

27. *Halqı ibdâ eden, sonra da onu tekrar iâde eden O'dur* {yani, yaratmayı –kasıd Âdem'in yaratılmasıdır– ilk olarak başlatan ve henüz birşey değilken onları ilk olarak yaratan, sonra yaratmayı iâde edecek olan; ölümlerinden sonra âhirette tekrar onları diriltecek olan O'dur} *ve bu O'na, (sizce) daha kolaydır* {yani, ey kâfirler siz,

ölümden sonra diriltmenin, hiç yoktan yaratmaya göre daha kolay olduğunu itiraf edersiniz}...

Onların nutfe olarak yaratılmaya başlanması, sonra aleqaya, sonra bir çiğnem ete dönüştürülmesi, sonra kemikleri oluşturup onlara et giydirilmesi de, ilk yaratma için verilen misâlin kapsamı içerisindedir. İşte Allâh'ın şu buyruğu da bunu anlatmaktadır:

> ...*Göklerde ve yerde en yüksek mesel O'nundur* {yani, o şanı yüce ve mübârek olan, ortağı bulunmayan bir ve tek Rabdir}. *O* {mülkünde} ***azîzdir*** {–çünkü onlar, "Allâh ölümden sonra diriltmeye qâdir değildir" diyorlardı–}, {emrinde: ölümden sonra diriliş hükmünde} ***hakîmdir.***

28. *Size kendi nefslerinizden bir misâl* {yani, ey hür Kureyş kâfirleri, size bir misâl: kölelerinizden benzer bir durum} *getirdi*...

Âyet, Kureyş kâfirleri hakkında inmiştir, çünkü onlar ihrâma girdikleri vakit, *Lebbeyk lâ şerîke lek, illâ şerîke huve lek, temlikuhû ve mâ melek* {buyur emrine geldim. Senin hiçbir ortağın yoktur, Sana âit olan bir ortak dışında. Sen ona da, onun mâlik olduğuna da mâliksin} diyorlardı. Bunun için Allâh, *Size kendi nefslerinizden bir misâl getirdi* buyurmaktadır.

> ...*Size rızq olarak verdiklerimizde* {yani, mallarda} *sağ ellerinizin mâlik olduklarının* {yani, kölelerinizin} *size ortak olup onda* {yani, o rızqta} *hep birlikte eşit olmayı ve kendiniz gibi olanlardan korktuğunuz gibi onlardan da korkmayı kabûl eder misiniz* {yani, öldükten sonra hür mirâsçılarınızın size mirâsçı oldukları gibi, kölelerinizin de size mirâsçı olmalarından korkmayı kabûl eder misiniz}?...

Bu suâli sorması üzerine Nebî'ye, "Hayır" diye cevâb verdiler. Nebî de kendilerine, "Peki kendi mallarınızda ortaklığı hoş görmezken, mülkünde Allâh'a nasıl ortak koşabiliyorsunuz?" dedi. Bunun üzerine Nebî'ye cevâb veremeyip sustular.

Müşriklerin telbiyede, yani "Senin bir ortağın yoktur, Sana âit olan bir ortak dışında. Sen ona da, onun mâlik olduğuna da mâliksin" sözlerinde kasdettikleri ortaklar, meleklerdir.[590]

---

590 Bu kısa paragrafın, âyetin ilk kısmının tefsîrinde, ihrâma girdiklerinde getirdikleri telbiye nakledilirken zikredilmesi daha uygun olurdu. (Çeviren

Bunun üzerine (Allâh Rasûlü), "O hâlde nasıl kölelerinizin size mirâsçı olmaları söz konusu değilse, Allâh'ın da bir ortağının olması söz konusu değildir" dedi.

> ...*İşte* {Allâh'ın verdiği misâlleri} *aqleden* {ve O'nu tevhîd eden} *bir qavme âyetleri böylece açıklarız.*

Allâh onlara öğüt verip, şöylece hatırlatmada bulunmaktadır:

29. *Aksine zulmedenler,* {O'nun ortağı olduğuna dâir herhangi bir} *hiçbir ilme dayanmaksızın* [*bi-ğayri 'ılm*] *hevâlarına uydular. Allâh'ın dalâlete düşürdüğü kimseye kim hidâyet verebilir* {yani, Allâh'ın tevhîdinden uzaklaştırdığı kimseyi kim tevhîde iletebilir}? *Onlar için hiçbir yardımcı olmaz* {yani, Allâh'a karşı onları kimse koruyamaz}.

30. {Ey Nebî! Mekke kâfirleri Rabb'lerini tevhîd etmeyecek olurlarsa sen Rabbini tevhîd et ve} *yüzünü hanîf olarak dîne* {yani, ihlâslı bir şekilde Allâh'a teslîm olmak sûretiyle dînini hâlis kılarak} *Allâh'ın insânları üzerinde yarattığı fıtratına* {yani, İslâm dînine: tevhîde} *iqâme et...*

Sonra da Âdemoğulları'ndan mîsâk aldı: ...*Hani Rabbin Âdemoğulları'ndan, onların sırtlarından zürriyyetlerini aldı ve onları kendilerine şâhid tutup, "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" diye sordu, "Evet (Rabbimizsin şâhidiz)" dediler,* {O'nun rubûbiyyetini kabûl edip O'nu rabb tanıdılar}. (A'râf, 7/172)

> ...*Allâh'ın yaratışını değiştirmek söz konusu değildir* {yani, Allâh'ın dîni olan İslâm'ı: tevhîdi kaydırmak, başkasıyla değiştirmek imkânsızdır}. *Dosdoğru dîn işte budur* {yani, tevhîd dosdoğru dînin kendisidir}. *Fakat insânların çoğu* {yani, Mekke kâfirleri} {Allâh'ın tevhîdini} *bilmezler.*

Sonra Allâh Teâlâ Mekke kâfirlerine, küfrden vazgeçip Kendisi'ne dönmelerini ve namaz kılmalarını emretti:

31-32. *O'na dönenler olarak* {yani, küfrden Allâh'ı tevhîde dönün} *O'na ittiqâ edin* {yani, O'ndan korkun}, *salâtı iqâme edin* {yani, tam ve eksiksiz kılın} *ve müşriklerden olmayın, o dînlerini parça parça edenlerden* {yani, dînlerini bölüp parçalayan diğer dîn mensûblarından} {olmayın}, *fırkalara ayrılanlardan* {yani, dînde hizibleşenlerden: yahûdî, hristiyan, mecûsî ve benzeri dînlere tutunan-

lardan} {olmayın}. *Bununla berâber her hizib* {yani, her dîn mensûbu} *ellerinde bulunandan memnundur* {yani, tutturdukları yoldan, dîn diye kabûl ettikleri şeyden hoşnuddurlar}.

33. *İnsânlara* {yani, Mekke kâfirlerine} *bir sıkıntı* {yani, açlık -ki bu, yağmur yağmaması sonucu yedi yıl süren kıtlıktır-} *isâbet etse, hemen Rabb'lerine yönelenler olarak O'na du'â ederler* {yani, hemen O'na dönüp üzerlerindeki bu sıkıntıyı gidermesi için du'â ederler}...

Nitekim Allâh onların böyle bir durumda, *Rabbimiz! Üzerimizden azâbı* {yani, açlığı} *aç* {yani, gider}. *Kuşkusuz biz îmân edenler olacağız* (Duhân 44/12) dediklerini bildirmektedir.

...*Sonra onlara indinden bir rahmet tattırsa* {yani, ni'met: yağmur verse}, *bakarsın ki onlardan bir fırka* {darlık zamânında O'nu tevhîd etmiş iken, bolluk zamânında Rabb'lerini tevhid etmeyi terkederek} *Rabb'lerine şirk koşarlar.*

34. *Kendilerine verdiklerimize* {yani, sıkıntılarını: açlıklarını gidermek sûretiyle onlara verdiğimiz hayr husûsunda} *küfretsinler* {yani, nankörlük etsinler} *diye (böyle yaparlar).* {Ecellerinin gelmesine kadar az birşey} *faydalanın bakalım. Yakında bileceksiniz.*

Bu bir tehdiddir.

Sonra onların şirklerini söz konusu ederek şöyle buyurmaktadır:

35. *Yoksa Biz onlara* {yani, Mekke kâfirlerine} *bir* [illegible] {yani, [illegible] dan bir kitâb} *indirdik de onların O'na ortak koş*[illegible] *lüyor* {yani, onların söyledikleri şirkleri o mu [illegible]

Sonra onlara öğüt vererek, hatırlatmalarda bulunarak şöyle buyurmaktadır:

36. *İnsânlara* {yani, Mekke kâfirlerine} *bir rahmet tattırsak* {yani, [illegible] yağmur versek}, *ondan dolayı şımarırlar.* [illegible] *gönderdikleri* {günâhlar} *sebebi ile de onlara bir seyyie* {yani, [illegible] lâ: açlık yâhûd yağmur yağmaması sebebiyle yedi yıl süren k[illegible] tan dolayı bir sıkıntı} *gelip çatarsa hemen ümidsizliğe* [illegible] {yani, yağmurdan yana ümidlerini keserler}.

Arkasından ibret almaları için onlara öğüt vererek buyuruyor k[illegible]

37. *Görmezler mi ki, kuşkusuz Allâh dilediğinin rızqını geniş tutar* {–bu, yedi yıl sonra onlara yağmur yağdırıldığı zamâna işârettir–} *ve* {dilediğininkini de} *daraltır. Kuşkusuz bunda* {yani, rızqın genişletilmesinde ve daraltılmasında}, *îmân* {yani, Allâh'ın tevhîdini tasdîq} *eden bir topluluk için âyetler* {yani, bir ibret} *vardır.*

38. *Akrabaya* {yani, Nebî'nin akrabalarına –akrabalık hakkı, yakınlık ve sıla hakkıdır–}, *yoksula* {yani, dilenciye –onun hakkı ise, ona tasadduqta bulunmaktır–} *ve yolcuya* {–yolcunun hakkı ise, sende konakladığında ona gerekli iyiliklerde bulunmandır–} *hakkını ver. Bu* {yani, zikredilenlere hakkını vermek}, *Allâh'ın vechini isteyenler için,* {onlara hakklarını vermeyip esirgemekten} *daha hayrlıdır* {yani, daha üstündür}. *İşte onlar felâha erenlerin ta kendileridir.*

39. *İnsânların malları arasında artış göstersin* {yani, insânların mallarında sizin için artış olsun} *diye verdiğiniz herhangi bir riba* {yani, herhangi bir bağış} *Allâh katında artmaz* {yani, insânlardan lehinize bir artış elde etmek amacıyla herhangi birşey verecek olursanız bu: böyle bir bağış Allâh nezdinde kat kat çoğalmaz}...

Bu şekilde verilen malda artış olmaz, ancak bundan dolayı günâh da olmaz.

Buyruk, Nebî'nin ashâbından hâli-vakti yerinde olan kimseler hakkında inmiştir.

Arkasından Allâh, hangi tür harcamaların artış göstereceğini beyân etmek üzere şöyle buyurmaktadır:

...*Fakat Allâh'ın vechini arayarak verdiğiniz zekâta* {yani, sadaqaya} *gelince,* {işte bunda kat kat artış [mükâfât] söz konusudur}. *İşte onlar kat kat arttıranlardır* {yani, bunlara bire karşılık on ve daha fazlası verilecektir}.

Allâh, tevhîdinin bilinmesi için yaptıklarını haber vermek üzere şöyle buyurmaktadır:

40. *Allâh,* {yokken} *sizi yaratan, sonra size rızq veren, sonra* {ecelleriniz gelince} *sizi öldüren, sonra da* {âhirette} *sizi diriltecek olandır. Sizin Allâh'a koştuğunuz ortaklardan* {yani, kendilerine ibâdet ettiğiniz meleklerden} *bunlardan* {yani, bu âyette söz konusu

edilen yaratmak, rızq vermek, ölümden sonra diriltmek gibi işlerden} *birini olsun yapabilen var mıdır?...*

Arkasından Allâh, ortağı bulunmaktan zâtını tenzîh ederek şöyle buyurmaktadır:

...O onların koştukları ortaklardan yüce ve münezzehtir.

Sonra Allâh onlara, çöllerde yağmur ve bitki kıtlığı, nehirlerin aktığı kasabalarda mahsul kıtlığı gibi durumlarla karşılaşmalarının tevhîdi terketmeleri sebebiyle olduğunu haber vererek şöyle buyurmaktadır:

41. *İnsânların kendi elleri ile kazandıklarından ötürü* {yani, Mekke kâfirlerinin işledikleri ma'siyetler sebebiyle} *karada* {yani, çadırlarda yaşanan çöllerde, nehirlerin akmadığı yerlerde} *ve denizde* {yani, nehirlerin aktığı köylerde, kasabalarda} *fesâd* {yani, yağmur, bitki ve mahsul kıtlığı} *başgösterdi.* {Allâh} *işlediklerinin bazısını onlara tattırsın* {yani, küfr ve yalanlamaları sebebiyle yedi kıtlık yılı boyunca açlıkla başbaşa bıraksın} *diye. Belki* {küfrden îmâna} *dönerler.*

Allâh onları korkutarak şöyle buyurmaktadır:

42. *De ki: "Yeryüzünde gezip dolaşın da sizden önce geçenlerin* {yani ey Mekke kâfirleri sizden önce geçmiş bulunan ümmetlerin} *âkıbetlerinin nasıl olduğuna bir bakın. Onların çoğu muşriklerdi.* {Âkıbetleri de dünyâda helâk edilmek oldu.}

43. {Hiçbir kimsenin geri çevirmeye gücünün yetmeyeceği} *aslâ geri çevirilemeyecek ve onların da bölük bölük ayrılacağı* {yani, hesâbdan sonra kimi cennete, kimi cehenneme gitmek üzere birbirinden ayrılacağı} *o gün* {yani, qıyâmet günü} *gelmezden evvel yüzünü o dosdoğru dîne çevir* {yani, ihlâsla dosdoğru İslâm'a bağlan}. {Çünkü İslâm'ın dışındaki hiçbir din dosdoğru değildir.}

44. *Kim* {Allâh'ı inkâr ile} *küfrederse, küfrü*{nün günâhı} *kendi aleyhine olur. Kim de sâlih amel işlerse, onlar da kendileri için* {önceden} *hazırlamış olurlar.*

45. *Ta ki* {Allâh, O'nun tevhîdine} *îmân edip, sâlih amel işleyenlere* {qıyâmet günü} *Kendi lütfundan karşılık versin; çünkü O* {Allâh'ın tevhîdini inkâr eden} *kâfirleri sevmez.*

46. *Rahmetinden size tattırmak* {yani, ni'met-yağmur vermek ...

milerin —emri ile— {denizde} *akıp gitmesi ve O'nun lütfundan* {denizde rızqı} *aramanız için rüzgârları müjdeleyiciler* {yani, yağmur ümîdiyle insânların sevindiği bir sebeb} *olarak göndermesi de O'nun âyetlerindendir* {yani, Kendisini görmeseniz dahî san'atı ile tevhîdini bilmeniz için bunlar O'nun tevhîdinin alâmetlerindendir}. {Sözü edilen bütün bu husûslar rüzgârlarla gerçekleşir.} *Olur ki* {bu ni'metlerin Rabbine} *şükredersiniz* {de O'nu tevhîd edersiniz}.

Nebî'yi yalanlamamaları için Mekke kâfirlerini korkutarak şöyle buyurmaktadır:

47. *Andolsun ki Biz senden önce qavmlerine rasûller gönderdik. Onlar da qavmlerine beyyinât ile gelmişlerdi* {yani, qavmlerine, îmân etmedikleri taqdîrde dünyâda azâbın üzerlerine ineceğini bildirmişlerdi}. {Onlar ise rasûllerinin azâb tehdidini yalanlayarak, dünyâda azâba çarptırılmayacaklarını iddiâ etmişlerdi}. *Bunun üzerine Biz de cürm işleyenlerden* {yani, şirk koşanlardan} {azâb ile} *intiqâm aldık. Mü'minlere* {yani, nebîlerin azâb haberini tasdîq edenlere} *yardım etmek ise zâten üzerimize bir hakktır.*

Allâh'ın onlara yardım etmesi, onları da rasûllerle birlikte azâbdan kurtarması sûretiyle olmuştu.

Allâh, tevhîdinin bilinmesi için yaptıklarını haber vererek şöyle buyurmaktadır:

48. *Allâh rüzgârları gönderir de onlar bir bulut kaldırırlar. Sonra semâda nasıl dilerse öyle yayar, parça parça da eder* {yani, rüzgâr bulutları parça parça eder, sonra onları üstüste koyarak birbirine katar}...

Sonra Allâh semâda rüzgârı nasıl dilerse öyle yayar; dilerse bulutu birkaç sâ'atlik, dilerse bir günlük, dilerse birkaç günlük mesâfe boyunca yayar ve onlara yağmur yağdırır. Şu buyruk bunu anlatmaktadır:

> ...*Yağmurun onların* {yani, bulutların} *hilâlinden/arasından çıktığını görürsün. Onu* {yağmuru} *kullarından dilediğine isâbet ettirince, onlar hemen* {üzerlerine yağmur yağması sebebiyle} *seviniverirler.*

49. *Hâlbuki onlar önceden, onun* {yani, yağmurun} *üzerlerine inişin-*

den önce {yedi yıl kıtlık boyunca} *gerçekten* {yağmurun yağacağından} *ümîd kesmişlerdi.*

50. {Ey Muhammed!} *Allâh'ın rahmet eserlerine* {yani, yağmurun etkisiyle yeşeren bitkilere} *bir bak! O ölümünden sonra* {yağmur ile} *arzı nasıl diriltiyor* {yani, kupkuru bir hâle gelen ve üzerinde bitki bulunmayan toprakta nasıl bitkiler yeşertiyor}?...

Arkasından Kendi zâtına delîl göstererek şöyle buyurmaktadır:

...*Şu* {gördüğünüzü yapan zât, âhirette} *ölüleri de elbette diriltecektir.* {O hâlde ey Mekke kâfirleri, ölümden sonra dirilişi yalanlamayın}. *O her şeye* {yani, ölümden sonra diriltmeye de, başkalarına da gücü yeten} *qadîrdir.*

Ardından da ibret almaları için onlara öğüt veriyor:

51. *Andolsun eğer Biz* {bu yeşil bitki üzerine} *bir rüzgâr göndersek, onlar onu* {yani, o bitkiyi} *sararmış* {yani, soğuktan ötürü daha önce yeşilken sararmış} *görseler, bundan sonra onlar muhakkak* {bu ni'metlerin Rabbini inkâr ile} *küfrederler.*

Arkasından Yüce Allâh Mekke kâfirlerini ayıblayarak onlara bir misâl vermektedir:

52. {Ey Muhammed!} *Bu yüzden kuşkusuz sen ölülere* {seslenişini} *işittiremezsin* {yani, ölü nasıl seslenişi işitmez ise, kâfirler de îmânı işitmez ve fıqhetmezler [anlamazlar]. –Allâh kâfirleri ölülere benzetmektedir–} *Yüz çevirip geri gittiklerinde sağırlara da da'vetini işittiremezsin* {yani, sağır bir kimse arkasını dönüp gitse, sen de ona seslenecek olsan o seslenmeni duymaz. İşte kâfir de îmâna da'vet edildiği vakit o da'veti işitmez. –Allâh kâfirleri, geri dönüp giden sağırlara benzetmektedir–}.

53. {Ey Nebî!} *Sen kör olanları* {yani, îmâna karşı kör kesilenleri} *dalâletlerinden* {yani, tutturdukları küfr yolundan} {çevirip} *hidâyete iletecek değilsin...*

Nebî'ye, îmânı kimlerin işitip dinleyeceğini haber vermek üzere şöyle buyurmaktadır:

...*Sen ancak âyetlerimize* {yani, Qur'ân'ın Allâh'tan geldiğine} *îmân edip* {yani, onu tasdîq edip} *teslîm olanlara* {yani, ihlâsla tevhîdi kabûl edenlere} {îmânı} *işittirirsin.*

Allâh, ölümden sonra dirilişi inkâr edenlerin kendi yaratılışları üzerinde tefekkür etmelerini sağlamak amacıyla insânın yaratılışına dikkat çekerek şöyle buyurmaktadır:

54. ***Allâh sizi bir za'ftan*** **{yani, nutfeden}** ***yaratan, sonra zayıflığın ardından bir quvvet*** **{yani, hilqatin olgunluk hâli olan bir güç},** ***sonra quvvetin ardından zayıflık*** **{yani, gençlikten sonra ihtiyarlık}** ***ve*** **{saçların ağarması demek olan}** ***ihtiyarlık kılandır. Dilediğini yaratır*** **{yani, işte O bu şekilde insânı dilediği şekilde yaratır}.** ***O*** **{yani, yüce Rabbiniz}** ***alîmdir,*** **{ölümden sonra dirilişi bilen ve ona güç yetiren}** ***qadîrdir.***

55. *Sâ'atin* {yani, qıyâmetin} ***kopacağı gün mücrimler*** {qabirlerinde} ***bir sâ'atten başka eğlenmediklerine yemîn edeceklerdir.*** {Çünkü onlar geçmiş süreyi çok az göreceklerdir.} ***Onlar işte böyle döndürülüyorlardı*** {yani, dünyâda iken ölümden sonra dirilişi yalanladıkları gibi, qabirlerinde ancak bir sâ'at eğlendiklerini söyleyerek de kaldıkları süreyi yalanlayacaklardır}.

56. *Kendilerine ilim ve îmân verilmiş olanlar* {yani, ölüm meleği}, {qıyâmet günü'nde: âhirette kâfirlere} *şöyle diyeceklerdir* {yani, diyecektir}: *"Andolsun ki Allâh'ın kitâbında diriliş gününe kadar eğlendiniz. İşte bu,* {sizin gerçekleşmeyeceğini söyleyerek yalanladığınız} *ba's günüdür. Fakat siz* {qabirlerde ne kadar kaldığınızı} *bilmiyorsunuz."*

57. *O gün, zulmedenlere* {yani, şirk koşanlara} *mazeret bildirmelerinin bir faydası olmaz ve onlardan* {âhirette} *Rabb'lerini râzı etmeleri de istenmez.* {O bakımdan böyle bir hâlleri de olmayacaktır.}

58. *Andolsun ki Biz bu Qur'ân'da insânlara her meselden* {yani, her türlü benzer hâlden} *darbettik* {yani, niteliklerini anlattık, açıkladık}...

Benzeri bir buyruk da Zümer sûresi'ndedir (27. âyet).

> ...*Andolsun* {ey Muhammed,} *eğer onlara* {yani, Mekke kâfirlerine} {onların istedikleri gibi} *bir âyet getirsen o küfredenler* {sana, yani Nebî'ye} *elbette, "Siz ancak bâtıl şeyler uyduranlarsınız"* {yani, ey Muhammed, sen ancak bir yalancısın; bu âyet Allâh'tan gelmiş değildir} *diyeceklerdir.*

Nitekim, ayın yarılma mu'cizesini[591] de, ***Bu bir sihrdir*** **(Qamer, 54/2) diyerek yalanlamışlardı.**

59. ***İşte*** **[Allâh'ın tevhidini]** ***bilmeyenlerin qalbleri üzerine Allâh*** **[küfr ile]** ***böyle mühür vurur.***

Dünyâda üzerlerine azâb ineceğini haber veren Nebî'yi yalanlamaları üzerine Allâh şu buyruğu indirdi:

60. ***O hâlde*** **[ey Muhammed, onların azâb husûsunda seni yalanlamalarına]** ***sabret...***

Allâh sabretmesi için Nebî'yi teselli etmekte ve bu sebeble "sabret" buyurmaktadır.

...Muhakkak ki Allâh'ın va'di **[yani, dünyâda azâbın onları gelip bulacağı]** ***hakktır*** **[yani, onu tasdîq et]...**

Abdu'd-Dârr b. Kusayoğulları'ndan olan Kureyşli en-Nadr b. el-Hâris Nebî'ye, "Eğer doğru söylüyor isen, dünyâda azâbın bize çabucak gelmesini sağla" demişti. Bu sebeble Allâh şu buyrukları indirdi:

...[Dünyâda azâbın üzerlerine ineceğine] ***yaqîni olmayanlar/kesin olarak inanmayanlar seni aslâ hafifliğe/aceleciliğe sürüklemesin*** **[yani, kendilerine gelecek azâbın çabuklaştırılması husûsunda seni gereksiz iş yapmaya itmesinler].**

Allâh, ileri gelenlerinin öldürülmesi sûretiyle Bedir'de onları azâblandırdı. Melekler yüzlerine ve arkalarına vurup geciktirmeden rûhlarını cehenneme ulaştırdılar.

---

591 **"Ayın yarılma mu'cizesi"** diye bir mu'cize yoktur. Hattâ Allâh Teâlâ, Rasûlullâh'a **hiçbir mu'cize vermemiş,** dolayısıyla Rasûl-i Kerîm efendimiz de hiçbir mu'cize **göstermemiştir.** Rasûl-i Kerîm'e isnâd edilen mu'cizeler, daha sonradan icad **edilmiş,** asır be asır da katlanarak artırılmıştır. Nitekim Müellif de, İsrâ, 17/59'un **tefsîrinde şöyle** diyor: *(Ey Nebî!) Eğer senden istedikleri âyeti/mu'cizeyi getirdiğinde onu yalanlayacak olurlarsa, önceki nesiller gibi bunların [Mekke müşriklerinin] da helâk edilmesi gerekir. İşte bundan dolayı onlara [Mekke müşriklerine] âyet/mu'cize göndermedik.* Ayrıca mu'cize konusunda bkz. İsrafil Balcı, *Hz. Peygamber ve Mucize* (Ankara Okulu Yay.) (Redaktör: E.Ö)

31. LOQMÂN SÛRESİ

MEKKÎ, 44 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *Elif-Lâm-Mîm.*

2. *Bunlar* {bâtıla karşı Allâh tarafından muhkem kılınmış} ***hakîm*** *kitâbın âyetleridir.*

3. *(Bunlar) muhsinler* {yani, muttaqîler} *için* {dalâletten kurtaran} *bir hidâyet ve* {azâbdan uzak tutan} *bir rahmettir.*

Allâh Teâlâ, ihsân edicilerin niteliklerini belirterek şöyle buyurmaktadır:

4. *Onlar ki salâtı iqâme ederler* {yani, namazı eksiksiz kılarlar},...

Allâh'ın, *Nihâyet itmi'nâna kavuşunca salâtı iqâme edin* (Nisâ, 4/103) buyruğunda da, *salâtı iqâme etmek,* "eksiksiz/tam kılmak" anlamındadır.

...{mallarından} *zekâtı îtâ ederler ve âhirete* {yani, amellerinin karşılıklarının görüleceği ölümden sonra dirilişe: onun gerçekleşeceğine} *yaqîn edinenler/kesin olarak inananlar onlardır.*

5. *İşte onlar* {yani, bunları yerine getirenler} *Rabb'lerinden bir hidâyet* {yani, beyân/açıklama} *üzeredirler ve felâh bulanlar* [*başarıya erişenler/umduğuna nâil olanlar*] *onlardır.*

6. *İnsânlardan kimi* {yani, en-Nadr b. el-Hâris} *bi-ğayri 'ilm* [*ilimsiz/hiçbir ilme dayanmaksızın*] {yani, bir bilgiye sâhib olmadığı hâlde} *Allâh'ın yolundan saptırmak için* {bâtıl sözlerle Allâh'ın yolu İslâm'dan, başkalarının ayaklarını kaydırmak için} *lehv* {yani, bâtıl} *olan sözleri satın alır* {yani, bâtıl sözleri: (İranlı) Rüstem ve İsfendiyâr hikayelerini Qur'ân-ı Kerîm'e tercih eder}. ***Üstelik*** *onları alaya almak ister* {yani, Qur'ân-ı Kerîm'in âyetlerini, Qur'ân-ı Kerîm ile alay olsun diye (İranlı) Rüstem ve İsfendiyâr hakkında anlatılanlar gibi değerlendirir. Öncekiler hakkında Qur'ân-ı Kerîm'de anlatılanların, Rüstem ve İsfendiyâr ile ilgili anlatılanlar gibi olduğunu iddiâ eder}...

İşte, "Bu Qur'ân geçmişlerin efsânelerinden başka birşey değildir" diyen de en-Nadr b. el-Hâris'tir. O ticâret maksadıyla Hire'ye gitmiş, orada

Rüstem ve İsfendiyâr ile ilgili anlatılanlarla karşılaşmış, bu sözleri satın alarak Mekkelilere taşımış ve şöyle demişti: "Size Âd'dan ve Semûd'dan bahseden Muhammed'in anlattıkları Rüstem ve İsfendiyâr ile ilgili anlatılanlara benzemektedir."

...*İşte onlar için horlayıcı* {yani, can yakıcı} *bir azâb vardır.*

Sonra Yüce Allâh Nadr'ın durumunu haber vererek şöyle buyurmaktadır:

7. *O kimseye âyetlerimiz* {yani, Qur'ân-ı Kerîm} *tilâvet edildiği zamân, güya iki kulağında ağırlık varmış* {ve bundan dolayı sağırmış da, Qur'ân-ı Kerîm âyetlerini} *işitmemiş gibi büyüklenerek* {yani, Qur'ân-ı Kerîm'e îmân etmeyi kibirine/büyüklüğüne yediremeyerek} *yüz çevirir. Sen ona elîm* [acı/can yakıcı] *bir azâbı müjdele.*

Sonunda o [en-Nadr b. el-Hâris], Alî b. Ebî Tâlib (a.s) tarafından Bedir'de öldürdü.

8. *Muhakkak îmân edip, sâlih amel işleyenler için* {âhirette} *na'îm cennetleri vardır.*

9. *Onlar orada hâlidlerdir* {yani, ölmezler}, *Allâh'ın hakk* {yani, doğru} *va'didir* {ve mutlaka gerçekleşecektir}. *O* {mülkünde} *azîzdir,* {onların cennetle mükâfâtlandırılması hükmünü vermekle} *hakîmdir.*

10. *O gökleri* {yani, yedi göğü}, *onları gördüğünüz şekilde direksiz yarattı* {yani, onların direkleri bulunmamaktadır}. *Sizi çalkalamasın* {yani, yerin üzerinde durabilesiniz} *diye yere de revâsî* {yani, dağlar} *koydu. Orada* {yani, yerde} *her* {türlü} *canlıdan yaydı. Semâdan da bir su* {yani, yağmur} *indirdik. Orada* {yani, yerde} {suyun gerektiği gibi yol bulmasını sağlayarak} *her güzel türden* {yani, çeşitli bitkiler} *bitirdik.*

11. *Bunlar* {yani, bu anılanlar} *Allâh'ın yarattığıdır* {ve O'nun yaptığıdır}. *Haydi* {ey Mekke kâfirleri, du'â ettiğiniz: ibâdet ettiğiniz} *O'ndan başkasının* {yani, meleklerin} *ne yarattığını gösterin bana...*

Benzeri bir buyruk da Sebe ve Ahqâf sûrelerinde geçmektedir.

Sonra yeni bir ifâdeyle şöyle buyurmaktadır:

...Hayır, zâlimler **{yani, müşrikler}** ***apaçık bir dalâlet*** **{yani, hüsrân}** ***içindedir.***

12. ***Andolsun Biz Lokmân'a hikmet*** **{yani, -nübüvvet vermeksizin, bir ni'met olarak- ilim ve anlayış}** ***verdik.*** **{Ona}** ***"Allâh'a şükret" diye (söyledik)*** **{yani, sana verdiğimiz hikmet sayesinde diğer ni'metlerine de şükret}.** ***Kim şükrederse*** **{yani, ni'metleri dolayısıyla Allâh'a şükredip, O'nu tevhîd ederse}** ***kendisi için şükreder*** **{yani, kendisi için hayr işlemiş olur}.** ***Kim de*** **{ni'metlere karşı}** ***nankörlük ederse*** **{ve Rabbini tevhîd etmezse},** ***muhakkak Allâh*** **{kullarının ibâdetine muhtaç olmayan}** ***ğanidir,*** **{saltanat ve hâkimiyyetinde mahlûqâtı arasında hamdedilen/övülen}** ***hamîddir.***

13. *Hani Lokmân, oğluna öğüt verirken* {yani, onu te'dib ederken} *şöyle demişti: "Oğulcuğum! Allâh'a* {O'nun yanında başkasını} *şirk koşma. Muhakkak şirk büyük bir zulmdür."*

14. *-Biz insâna ana-babasını tavsiye ettik. Annesi onu güçsüzlük üstüne güçsüzlükle* {yani, zayıflık üstüne zayıflıkla} *taşımıştır. Onun sütten kesilmesi de iki yılda olmuştur.* {Seni İslâm'a hidâyet ettiğim için} *Bana* {yani, Allâh'a} *ve* {sana yaptıkları iyilikler için de} *ana-babana şükret. Dönüş yalnız Banadır"* {sana amelinin karşılığını Ben vereceğim} *dedik.-*

15. *-Eğer onlar* {Benimle ortak olduğunu} *bilmediğin bir şeyi Bana ortak koşman için seni zorlarlarsa onlara,* {Bana şirk koşma husûsunda} *itâ'at etme. Bununla birlikte dünyâda onlarla ma'rûf* {yani, iyilik} *ile geçin ve Bana dönenlerin* {yani, başka şeylerden yüz çevirenlerin: Nebî'nin} *yoluna* {yani, dînine} *uy. Sonra* {âhirette} *dönüşünüz Bana olacaktır. Ben de size neler yapmakta olduğunuzu haber vereceğim.-*

16. *"Oğulcuğum! Eğer o* {yaptığın} *bir hardal* {yani, zerre} *ağırlığınca dahî olsa ve* {sen} *bir kaya* {yani, yerin en altındaki kaya -ki bu, yeşil bir kaya olup içi oyuktur. Semânın renginde üç şubesi vardır-[592]} *içinde olsa* {yani, olsan} *yâhûd* {o zerre} *göklerde* {yani, yedi semâda} *ya da yerde olsa, Allâh onu* {yani, o taneyi} *getirir. Muhakkak Allâh* {onu ortaya çıkarmakta} *latîftir,* {yerini çok iyi bilen} *habîrdir."*

---

[592] Bu, delîlsiz bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)

Lokmân oğluna öğüt vermeye devâm ediyor:

17. *"Oğulcuğum! Salâtı iqâme et, ma'rûfu* (yani, tevhîdi) *emret, münkerden* (yani, bilinmeyen, kabûl edilecek birşey olmayan şirkten) *nehyet.* (Bu sebeble) *sana isâbet edene* (yani, karşılaşacağın eziyetlere) *de sabret; çünkü bunlar azmle yerine getirilmesi gereken işlerdendir* (yani, iyiliği emrederken ve münkerden alıkoyarken karşılaşacağın eziyetlere sabretmek, Allâh'ın emrettiği ve kesin olarak istediği hakk işlerdendir).

Lokmân oğluna öğüdünü sürdürüyor:

18. *"İnsânlardan yüz çevirme* (yani, seninle konuşmak isteyen faqîrlere karşı böbürlenip büyüklenerek yüzünü onlardan başka tarafa çevirme), *yeryüzünde şımarıklıkla yürüme, çünkü Allâh büyüklük taslayan ve böbürlenen kimseleri sevmez"* (yani, verdiği ni'metleri dolayısıyla Allâh'a şükretmeyerek böbürlenen kimseleri sevmez).

Lokmân öğüdünü şöyle tamâmladı:

19. *"Yürüyüşünde mutedil ol* (yani, büyüklenerek, böbürlenerek yürüme –çünkü bu helâl değildir–), *sesini alçalt"* (yani, alçak sesle konuş)...

Lokmân oğluna, yürüme ve konuşmada mutedil davranmayı emretmiş olmaktadır. Sonra yüksek ses için şu örneği verdi:

...*"Çünkü seslerin en çirkini eşeklerin sesidir"* (zîrâ eşeklerin sesi çok yüksektir).

Arablar, "Bunlar eşeklerin sesleridir" deyip, hem *esvât* [sesler] lafzını, hem *hamîr* [eşekler] lafzını çoğul getirdikleri gibi, *savt* lafzını tekil, *hamîr* [eşekler] lafzını da çoğul getirerek, "Bu eşeklerin sesidir" de derler. Aynı şekilde *savt*'ı [sesi] hem tekil getirerek "Bu tavukların sesidir" derler, hem de çoğul getirerek [*esvât*], "Bu tavukların sesleridir" de derler. Yine, "Bu kadınların sesidir" ve "Bunlar kadınların sesleridir" de derler.

20. *Göklerde olanları* (yani, güneşi, ayı, yıldızları, bulutları, rüzgârları) *da, yerde olanları* (yani, dağları, nehirleri, yüzen gemileri, ağaçları, bitkileri) *de Allâh'ın size musahhar kıldığını, açık* (yani, güzel bir hilqat, rızq ve İslâm ile) *ve gizli* (yani, Âdemoğulları'nın gizleyip sakladığı, kimsenin bilmediği ve bundan dolayı da cezâlandırmadığı günâhlar) *olarak ni'metlerini üzerinize bol bol ta-*

mâmlamış **(yani, size oldukça fazla ni'metler vermiş)** ***olduğunu görmediniz mi?...***

Bütün bunlar, gerçekten ni'metlerdendir. Bundan dolayı Allâh'a pek çok hamd olsun. Dünyâda da, âhirette de ni'metlerini tamâmlamasını dileriz. O her türlü iyiliği verendir.

> *...Bununla birlikte insânlar arasında Allâh hakkında bi-gayri ilm* {yani, meleklerin Allâh'ın kızları olduğunu bir bilgiye dayanmaksızın iddiâ etmek sûretiyle} *bir yol gösterici ve aydınlatıcı bir kitâb olmaksızın* {yani, berâberinde Allâh'tan gelmiş bir açıklama: meleklerin Allâh'ın kızları olduğuna dâir içinde bir delîl bulunan aydınlatıcı bir kitâb olmaksızın} *tartışan* {yani, mücâdele eden} *kimseler* {yani, en-Nadr b. el-Hâris} *vardır.*

21. *Onlara* {yani, en-Nadr b. el-Hâris'e} *"Allâh'ın indirdiğine uyun"* {yani, Qur'ân'a îmân edin} *denildiğinde onlar* {yani, en-Nadr b. el-Hâris}, *"Hayır, biz atalarımızı üzerinde bulduğumuz* {dîn}*a uyarız" derler* {yani, der}. *Şeytân onları* {yani, en-Nadr b. el-Hâris'i} *saîr* {yani, alev alev yanan} *ateş azâbına çağırıyorsa da mı* {atalarına uyacaklar}?

Benzeri bir buyruk da Hacc sûresi'nde bulunmaktadır.

Sonra Allâh muvahhidlerin durumunu bildiriyor:

22. *Kim* {amelinde} *muhsin olarak vechini Allâh'a teslîm ederse* {yani, dînini Allâh'a hâlis kılarsa},...

Nitekim, *Herkesin bir vichesi vardır* (Bakara, 2/148) buyruğunda da, *viche* kelimesi, "dîn" ma'nâsında kullanılmıştır.

> *...muhakkak sapasağlam* {yani, kopması söz konusu olmayan} *bir kulpa tutunmuş* {yani, onu iyice yakalamış} *olur. İşlerin âqıbeti* {yani, âhirette kulların işleri} *Allâh'ındır* {yani, Allâh'ın huzûruna çıkacaktır ve O da amellerinin karşılığını verecektir}.

23. *Kim* {Qur'ân'ı inkâr ile} *küfrederse, onun küfrü seni üzmesin...*

Çünkü Mekke kâfirleri, *O* {yani, Muhammed}, {Qur'ân'ı Allâh'tan getirdiğini iddiâ ederek} *Allâh üzerine yalan uydurdu* (Şûrâ, 42/24) demişlerdi. Onların bu sözleri Nebî'ye ağır geldi ve çok üzüldü. Bunun için Allâh, *Kim de küfrederse onun küfrü seni üzmesin...* buyruğunu indirdi.

> *...Dönüşleri Bizedir.* {Ma'siyet olarak} *neler yaptıklarını kendileri-*

ne bildireceğiz. Allâh göğüslerin özünü elbette bilendir {yani, Allâh, kâfirlerin söylediklerinden ötürü Muhammed'in qalbinde üzüntünün ne kadar yer ettiğini çok iyi bilir}.

Allâh onların durumu hakkında da haber veriyor:

24. *Biz onları* {dünyâda ecelleri sona erinceye kadar} *azıcık faydalandırırız. Sonra onları galîz* {yani, aslâ kesilmeyecek oldukça ağır} *bir azâba mahkûm ederiz* {yani, böyle bir azâbla karşı karşıya bırakırız}.

25. *Andolsun onlara, "Gökleri ve yeri kim yarattı?" diye sorsan, onlar elbette "Allâh" diyeceklerdir. "Allâh'a hamdolsun" de. Hayır,* {fakat} *onların çoğu* {Allâh'ın tevhîdini} *bilmezler.*

Allâh, zâtını ta'zîm ederek şöyle buyurmaktadır:

26. *Göklerde ve yerde olanlar* {yani, bütün yaratılmışlar} *O'nundur* {yani, O'nun kullarıdırlar ve O'nun mülkündedirler}. *Muhakkak Allâh* {yarattıklarının ibâdetine muhtaç olmayan} *ganidir,* {mahlûqâtı nezdinde saltanat ve hâkimiyeti itibâriyle} *hamîddir.*

27. *Eğer yerde olan bütün ağaçlar qalem olsa ve denizler de mürekkeb, ardından yedi deniz daha ona katılsa, yine de Allâh'ın sözleri* {yani, ilmi} *tükenmezdi* {yani, yeryüzünde gövdesi olan bütün ağaçlar yontularak qalem yapılsaydı, yedi deniz de mürekkeb olsaydı, bütün yaratılanlar da bu qalemler ve mürekkeb olan bu denizler ile Allâh'ın ilmini ve O'nun hayret verici san'atını yazacak olsalardı, yeryüzündeki ağaçlardan tümünden yapılan kâlemler ve mürekkeb olan bu denizler tükenir, fakat Allâh'ın ilmi, kelimeleri ve hayret verici san'atı tükenmezdi}. *Muhakkak Allâh* {mülkünde} *azîzdir,* {emrinde} *hakîmdir.*

Böylece Allâh insânlara, hiç kimsenin Allâh'ın ilmini idrak edemeyeceğini, (Allâh'ın öğrettiğinden fazlasını bilemeyeceğini) haber vermektedir.

28. {Ey insânlar!} *Sizin* {hep birlikte} *yaratılmanız da, öldükten sonra* {hep birlikte} *diriltilmeniz de* {O'nun kudreti açısından, Allâh için} *ancak bir tek nefs gibidir* {yani, bir tek nefsin yaratılması ve bir tek nefsin diriltilmesi gibidir}...

Âyet, Kureyşli Ubeyy b. Halef ve asıl adı Esîd b. Kelede olan Ebu'l-Eşed b. el-Haccac b. es-Sebbak b. Huzeyfe es-Sehmî'nin oğulları Münebbih ve Nubey hakkında inmiştir. Onlar Nebî'ye, "Allâh bizi nutfeden, aleqadan, bir

çiğnem etten, sonra da çeşitli aşamalardan geçirerek yaratmıştır. Böyleyken sen bizim hepimizin yeni bir hilqat ile yeniden yaratılacağımızı, ölümden sonra diriltileceğimizi iddiâ ediyorsun. Bu nasıl olabilir?!" dediler. Bunun üzerine Allâh, *Sizin yaratılmanız da, öldükten sonra diriltilmeniz de ancak bir tek nefs gibidir* buyurdu.

> *...Muhakkak Allâh,* {onların yaratmak ve diriltmek husûsunda söylediklerini işiten} *semîdir, basîrdir.*

29. {Ey Muhammed,} *görmedin mi ki, Allâh geceyi gündüze bitiştirir, gündüzü geceye bitiştirir* {yani, gece gündüzü, gündüz de geceyi eksiltip durur, sonunda biri onbeş sâ'at, diğeri yedi sâ'at olur}. *Güneşi ve ayı da* {Âdemoğulları'na} *musahhar kıldı. Her biri belirli bir süreye kadar akıp gider. Muhakkak ki Allâh* {her ikisinde: gecede ve gündüzde} *yaptığınızdan haberdardır.*

30. *Bunun* {yani, Allâh'ın söz konusu edilen gece ve gündüz, güneş ve ay hakkındaki taqdîrinin} *sebebi şudur: Çünkü Allâh hakkın ta kendisidir* {–böylece Allâh, san'atı ile tevhîdine delîl göstermektedir–}. *Onların o'nun dûnundan/berisinden du'â ettikleri* {yani, ilâh diye ibâdet ettikleri} *ise bâtıldır* {yani, onlara ibâdet etmenin bir değeri ve faydası yoktur}...

Yüce zâtını ta'zîm ederek şöyle buyurmaktadır:

> *...Muhakkak Allâh alîdir* {yani, mahlûqâtının üstünde pek yücedir}, kebîrdir {yani, büyüklerin en büyüğüdür}.

Allâh, tevhîdini ve san'atını söz konusu ederek buyuruyor ki:

31. *Size âyetlerinden* {yani, alâmetlerinden} *bir kısmını göstermek için Allâh'ın ni'meti* {yani, rahmeti} *ile gemilerin* {rüzgârlar vâsıtasıyla} *denizde akıp gittiğini görmez misin?* {yani, siz bu ni'metlerle iç içesiniz: O'nun denizdeki san'atını, şaşkınlık verici ni'metlerini görmekte ve orada rızq ve süs eşyası arayıp bulmaktasınız}. *İşte bunda* {yani, denizde gördüğünüz bu hâllerde}, *çok sabreden* {yani, denizde karşılaştığı belâlarla karşı Allâh'ın emri üzerinde direnen} *ve* {denizin dehşetli hâllerinden kendisini kurtardıktan sonra ni'metleri dolayısıyla Allâh'a} *çok şükreden herkes için muhakkak âyetler* {yani, ibretler} *vardır.*

32. *Onları* {denizde iken} *dağlar gibi bir dalga kapladığında, dînlerini yalnız O'na hâlis kılanlar* {yani, O'nu tevhîd edenler} *olarak*

O'na du'â ederler. Onları {denizden} ***kurtarıp karaya çıkarınca kimileri orta yolu tutar*** {yani, tevhîde dâir Allâh'a verdiği ahde, denizde olduğu gibi karada da bağlı kalmakta mutedil hareket eder –ki bu, mü'min kimsedir–}...

Sonra denizde ihlâsla Allâh'a du'â edip Allâh'ı tevhîd eden, karada ise tevhîdi terkedip ahdini bozan müşriki söz konusu ederek şöyle buyurmaktadır:

...*Âyetlerimizi ise çok gaddar* {yani, ahidlerini çok bozan} *ve* {karada tevhîdi terk etmek sûretiyle Allâh'ın ni'metlerine karşı nankörlük eden çok} *nankörlerden başkası bile bile inkâr etmez* {yani, ahdini terk etmez}.

33. *Ey insânlar* {yani, ey kâfirler}! *Rabbinize ittiqâ edin* {yani, Rabbiniz olan Allâh'ı tevhîd edin}. *Babanın oğluna, oğlun babasına hiçbir fayda sağlayamayacağı o güne karşı haşyet duyun. Muhakkak ki Allâh'ın* {ölümden sonra dirilişin gerçekleşeceğine dâir} *va'di hakktır. O hâlde dünyâ hayât sakın sizi aldatmasın* {yani, İslâm'dan uzaklaştırmasın}. *O çok aldatıcı da* {yani, bâtıl, yani şeytân: İblîs de} *sakın sizi Allâh ile aldatmasın.*

34. *Sâ'atin ilmi* {yani, qıyâmetin kopacağı günün bilgisi} *muhakkak Allâh'ın indindedir* {yani, onu O'ndan başkası bilmez}. *Sâ'atin ilmi* {yani, qıyâmetin kopacağı günün bilgisi} *muhakkak Allâh'ın indindedir. Yağmuru O indirir. Rahmlerde olanı* {n erkek mi, dişi mi olduğunu; hilqatinin düzgün olup olmadığını} *O bilir.* {İyi olsun kötü olsun} *hiçbir kimse* {hayr ve şerr türünden} *yarın ne kazanacağını bilemez. Hiçbir nefs de nerede* {yani, ovada mı, dağda mı, karada mı, denizde mi} *öleceğini bilmez. Muhakkak Allâh* {bu âyette sözü edilen bütün husûsları bilen} *alîmdir, habîrdir.*

32. SECDE SÛRESİ

MEKKÎ, 30 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *Elif-Lâm-Mîm.*

2. *Kitâbın* {yani, Qur'ân'ın} *indirilmesi -ki onda rayb* {yani, şekk/şübhe} *yoktur- âlemlerin rabbindendir* {yani, O'nun tarafından indirildiğinde hiçbir şübhe yoktur}.

3. *Buna rağmen onlar,* "{Muhammed} *onu* {kendiliğinden} *uydurdu?" diyorlar...*

Allâh onları yalanlayarak şöyle buyurmaktadır:

> *...Hayır o* {yani, Qur'ân} *Rabbinden gelen hakktır.* {Şâyet Rabbinden gelmemiş olsaydı, hakk olmaz, bâtıl olurdu}. *Senden önce* {ey Muhammed,} *kendilerine bir nezîr* {yani, rasûl} *gelmemiş bir qavmi* {yani, Kureyş kâfirlerini} *inzâr edesin diye. Olur ki* {dalâletten kurtulup} *hidâyet bulurlar.*

4. *Allâh göklerle yeri ve onların arasında bulunanları* {yani, bulutları, rüzgârları, dağları, güneşi, ayı ve yıldızları} *altı günde yaratan* {-ki bunlarla san'atını varlığına delîl göstermektedir-}, *sonra* {yani, gökleri ve yeri yaratmadan önce ve her şeyden önce} *arşa istivâ edendir. O'nun dûnundan/berisinden* {ey Mekke kâfirleri} *sizin hiçbir velîniz* {yani, âhirette size fayda verecek hiçbir yakınınız} *yoktur,* {meleklerden} *bir şefâ'at edici de. Artık tezekkür etmez misiniz* {yani, Allâh'ın söz konusu ettiği san'atından, yarattıklarından ibret alıp O'nu tevhîd etmez misiniz}?

5. *O işleri* {yani, ilâhî hükmleri yalnız başına} *gökten yere tedbir eder* {yani, hükme bağlar} {ve Cibrîl bunları indirir}. *Sonra miktarı* {yani, süresi} *sizin saymanıza göre bin yıl olan* {dünyâ günlerinden} *bir günde O'na yükselir.*

6. *Şu* {yani, söz konusu edilen bu şeyleri yapan}, *ğaybı ve şehâdeti bilen,* {mülkünde} *azîz,* {mahlûqâtına karşı} *rahîmdir.*

Bunun bir benzeri de, *İşte bu Azîz, Alîm'in taqdîridir* {Yâ-Sîn, 36/38} âyetidir.

Allâh, zâtı hakkında da şunları söylemektedir:

> ...*O ki yarattığı her şeyi (veya her şeyin yaratılışını) güzel yaptı* {yani, kimse O'na öğretmeksizin her şeyi nasıl yaratacağını bilendir}. *İnsânı* {yani, Âdem'i} *yaratmaya da tîn'den* [çamurdan] *başladı.*

İlk durumu çamur olan Âdem'e rûh üfleyince, eti-kemiği ve kanı oluştu.

8. *Sonra onun soyunu* {yani, Âdem'in zürriyyetinden gelenleri} *bayağı bir sudan* {yani, zayıf, güçsüz bir nutfeden} *meydana gelen bir sülâleden* {yani, insândan süzülen bir nutfeden} *kıldı.*

Arkasından yine –taqdîm bakımından [önce yaratılması itibâriyle]– Âdem'e (a.s) dönerek şöyle buyurmaktadır:

9. *Sonra O, onu* {yani, onun hilqatini} *düzeltip tamâmladı. Ona rûhundan üfürdü...*

Arkasından Âdem'in (a.s) soyundan gelenleri ele alarak şöyle buyurmaktadır:

> ...{Ey Âdem'in soyundan gelenler,} *sizin için* {nutfeden sonra} *kulaklar, gözler ve qalbler yarattı. Ne kadar az şükrediyorsunuz?* {yani, sizin için bu ni'metleri yaratan, size güzel bir hilqat veren Rabbinize şükretmiyorsunuz, O'nu tevhîd etmiyorsunuz}.

Çünkü Arablar, "Senin anlayışın azdır" sözüyle, "anlamıyorsun/kavramıyorsun" demek isterler.

10. {Ölümden sonra dirilişi inkâr etmek üzere} *dediler ki: "Biz yerde kaybolduğumuz* {yani, ölüp toprak olduğumuz} *vakit, gerçekten biz yeni bir yaratılış içinde mi olacağız"* {yani, ölümden sonra tekrar diriltilecek miyiz}?

Onların bu inkâr tarzındaki sorularına Allâh cevâben şöyle buyurmaktadır:

> ...*Evet* {Biz onları dirilteceğiz}. *Onlar* {ölümden sonra diriltilerek} *Rabb'lerinin liqâsına* {îmân etmeyen} *kâfirlerdir.*

Benzeri bir buyruk da Kaf sûresi'ndedir.

11. *De ki: "Size vekîl kılınan ölüm meleği sizi vefât ettirir. Sonra da* {ölümden sonra diriltilerek} *Rabbinize döndürüleceksiniz"* {ve O da size amellerinizin karşılığını verecektir}.

12. {Ey Muhammed!} *Mücrimleri* {yani, Mekke kâfirlerini} *Rabb'lerinin indinde başlarını eğip, "Rabbimiz! Gördük, işittik* [*anladık, kabûl ettik*]. *Artık bizi* {dünyâya} *geri döndür de sâlih amel işleyelim. Gerçekten biz* {ölümden sonra dirilişe} *yaqîn edindik" diyecekleri vakit bir görsen.*

13. *Eğer Biz dileseydik* {fâcir} *her nefse elbette hidâyetini* {yani, ona gerekli beyânı} *verirdik. Fakat Benden şu söz hakk* {yani, azâb vâcib} *oldu: Cehennemi bütünü ile* {kâfir olan} *cinnlerden ve insânlardan elbette dolduracağım.*

Allâh'tan hakk/vâcib olan söz, Âdem'e secde etme emrine karşı geldiği gün İblîs'e söylediği şu sözdür: *Andolsun ki cehennemi senden ve onlar arasından sana uyanların hepsinden dolduracağım* (Sâd, 38/85).

Cehenneme girecekleri vakit cehennem bekçileri onlara şöyle diyecektir:

14. *O hâlde siz bu gününüze* {yani, ölümden sonra dirilişe} *kavuşmayı unuttuğunuz* {yani, bu güne îmânı terk ettiğiniz} *için* {azâbı} *tadın. Gerçekten biz* {cehennem bekçileri} *de sizi unuttuk* {yani, biz de sizi azâbda bırakacağız}. *Şimdi işleyegeldiklerinize* {yani, küfr ve yalanlamanıza} *karşılık olarak* {ardı arkası kesilmez, sürekli} *huld azâbını tadın.*

15. *Bizim âyetlerimize* {yani, Qur'ân'a}, *ancak kendilerine o âyetler hatırlatıldığında* {yani, Qur'ân âyetleriyle kendilerine öğüt verildiğinde} {yüzleri üzere} *secdeye kapanan ve Rabb'lerini hamd ile tesbîh eden* {yani, emri üzere Allâh'ı zikredip anan} *kimseler îmân* {yani, tasdîq} *eder. Hem onlar,* {secde etmeyi büyüklüklerine yediremeyen Mekke kâfirleri gibi secdeye karşı} *büyüklük de taslamazlar.*

16. *Yanları yataklarından uzak kalır* {yani, onlar akşam ile yatsı arasında nâfile namaz kılarlar[593]}. {Azâbından} *korkarak ve* {rahmetini} *ümîd ederek Rabb'lerine du'â ederler. Onlara verdiğimiz rızqtan* {yani, mallardan} {Allâh'a itâ'at uğrunda} *infâq ederler.*

Allâh bunlar için hazırladığı mükâfâtları bildirmek üzere şöyle buyurmaktadır:

---

593 Bu, delîlsiz bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)

17. *Onlara o işlediklerine karşılık olmak üzere gözleri aydınlatan* {yani, Adn cennetlerinde hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir kimsenin qalbinden geçirmediği} *ne ni'met-ler gizlendiğini hiçbir kimse bilemez.*

18. *Mü'min, fâsıq [itâ'atten çıkıp isyâna dalan] gibi midir? Bunlar eşit olmazlar.*

Allâh, mü'minlerin ve fâsıq kâfirlerin âhiretteki konumlarını bildirmek üzere şöyle buyurmaktadır:

19. *Îmân edip sâlih amel işleyenlere gelince, amelleri sebebi ile onlar için* {âhirette} *ağırlanmak üzere me'vâ cennetleri vardır* {yani, mü'minlerin barınacakları yerler vardır}.

20. *Fâsıqlara* {yani, isyânkârlara: kâfirlere} *gelince, onların me'vâsı* {yani, sonunda varacakları yer} *ateştir. Oradan her çıkmak iste-diklerinde tekrar oraya geri çevrilirler ve onlara şöyle denilir:* "{Ölümden sonra dirilişi ve azâbın gerçekleşeceğini} *yalanladı-ğınız için o ateşin azâbını tadın."*

21. *Andolsun ki Biz onlara* {yani, Mekke kâfirlerine} *belki* {küfrden îmâna} *dönerler* {yani, dönsünler} *diye en büyük azâbdan* {yani, Bedir'de öldürülmek azâbından –çünkü bu, onlara isâbet eden açlık azâbından daha büyüktür–} *önce yakın azâbdan* {yani, Mekke'de yedi yıl boyunca çektikleri açlıktan} *mutlaka tattıraca-ğız.*

Nitekim –Nebî'yi [Hz. Muhammed'i (s.a)] yalanlamalarının bir cezâsı olarak– kıtlıktan dolayı kemik, leş, kokuşmuş leş ve köpek yemek zorunda kalmışlardı.

22. *Rabbinin âyetleri kendisine hatırlatıldıktan* {yani, Qur'ân âyetle-ri ile kendisine öğüt verildikten} *sonra, onlardan* {–îmân etmeye-rek–} *yüz çeviren kimseden daha zâlim kim olabilir?!* {yani, hiç kimse böylesinden daha zâlim olamaz}. *Muhakkak ki Biz müc-rimlerden/suçlulardan* {yani, Mekke kâfirlerinden} *intiqâm alan-larız.*

Bu buyruk, Kureyşliler arasından mut'imûn [yemek yedirenler] ile müs-tehziûn [alay edenler] hakkında inmiştir. Allâh Bedir'de onların öldürülme-lerini taqdîr ederek intiqâm almış, melekler yüzlerine ve sırtlarına vurmuş, rûhları da alelacele cehenneme götürülmüştür.

23. *Andolsun ki Biz Mûsâ'ya da kitâbı* {yani, Tevrât'ı[594]} *verdik* –{ey Muhammed!} *O hâlde sen ona kavuşmaktan* {yani, Mûsâ'nın Tevrât'a kavuşmasından [o'na Tevrât'ın verilmiş olmasından]} *şübhe etme.* {Kuşkusuz Allâh'ın o'na kitâbı: Tevrât'ı vermiş olması bir hakîkattir}– *ve onu* {yani, Tevrât'ı} *İsrâîloğulları'na* {dalâletten uzaklaştıran} *bir hidâyet kıldık.*

24. *Ve onlardan,* {Mısr'da altından kalkamayacakları işleri yapmakla yükümlü tutulduklarında} *sabrettikleri zamân Bizim emrimizle* {insânları Allâh'ın emrine} *hidâyete ileten* {yani, da'vet eden, hayra götüren} *imâmlar* {yani, önderler} *kıldık/yaptık.*

Onların bu duruma getirilmelerinin sebebi ise, Allâh'ın dîni üzere Mûsâ'ya (a.s) tâbi olmalarıdır.

...*Onlar âyetlerimize* {yani, Mûsâ'ya verilen dokuz mu'cizeye, onların Allâh'tan geldiğine} *kesin olarak inanıyorlardı.*

25. *Kuşkusuz Rabbin* {dîn husûsunda} *anlaşmazlığa düştükleri şeyler hakkında qıyâmet günü aralarında* {yani, İsrâîloğulları arasında} *bizzat ayırd edici hükmünü verecektir.*

Sonra Allâh Mekke kâfirlerini korkutarak şöyle buyurmaktadır:

26. *Meskenlerinde gezip dolaştıkları* {yani, kasabalarının üzerinden gidip geldikleri} *kendilerinden önceki nice qarnları* {yani, geçmiş ümmetleri: Lût, Sâlih ve Hûd qavmlerini} {azâb ile} *helâk etmemiz* {onların da gidip gelirken bunların helâk olduklarını görmeleri} *onlar için hidâyet* {yani, gerekli beyân} *olmuyor mu? Muhakkak şunda, âyetler* {yani, ibretler} *vardır. Hâlâ* {öğütlerle tehdidleri} *dinlemeyecekler mi?*

Arkasından Allâh Teâlâ, tevhîde yönelmeleri için onlara şöyle öğüt vermektedir:

27. *Görmezler mi ki Biz suyu, kupkuru* {yani, bitkisi bulunmayan dümdüz} *yere salarız da onunla* {yani, o su ile} *hayvanlarının ve kendilerinin yedikleri ekini bitiririz. Hâlâ* {bu hayret verici işleri} *görmezler* {ve Rabb'lerini tevhîd etmezler} *mi?*

594 Tevrât, Mûsâ'ya değil, İsrâîloğulları peygamberlerine verilen vahiylerin toplamına verilen bir isimdir. Mûsâ'ya verilen "kitâb-suhuf-elvâh" da Tevrât'a dâhildir. (Redaktör: E.Ö)

28. {Ölümden sonra dirilişi yalanlamak, onun gerçekleşmeyeceğini ifâde etmek üzere} *derler ki: "Eğer doğru söyleyenler iseniz* {yani, ey Muhammed doğru söylüyor isen} *bu fetih* {yani, ayırd edici hükm: ölümden sonra diriliş} *ne zamân olacak?"* {Eğer ölümden sonra diriliş bir gerçekse, gerçekleştiği gün tasdîq ederiz}.

Mü'minlerin, "Bizim ni'mete kavuşacağımız ve dinleneceğimiz bir günümüz olacaktır" demeleri üzerine Mekke kâfirleri de, *Eğer doğru söylüyor iseniz bu fetih ne zamân olacak?* dediler. Bunun üzerine Allâh şu buyruklarını indirdi:

29. {Ey Muhammed,} *de ki: "Fetih* {yani, hükm} *günü kâfirlere,* {ölümden sonra dirilişe} *îmân etmeleri fayda vermez"...*

Çünkü Nebî'ye, "Eğer senin iddiâ ettiğin ölümden sonra diriliş bir gerçekse, gerçekleştiği gün îmân ederiz" demişlerdi. İşte Allâh'ın, *Fetih günü kâfirlere îmân etmeleri fayda vermez* buyruğu bunu anlatmaktadır.

..."Onlara mühlet de verilmez" {yani, bir söz söyleyecek kadar dahî azâbları geciktirilmez}.

Bu âyet nâzil olunca Nebî bir haberci göndererek, onlara karşılık vermek ve durumu bildirmek istedi. Allâh indirdiği buyrukla Nebî'yi teselli etmek üzere buyurdu ki:

30. *Artık onlardan yüz çevir ve* {onlara gelecek azâbı: Bedir'de öldürülmelerini} *bekle. Çünkü onlar da* {Bedir'de öldürülmeyi} *bekliyorlar.*

Allâh onların öldürülmelerine hükmetti, melekler yüzlerine ve arkalarına vura vura canlarını çıkardı. Allâh da rûhlarını cehenneme çabucak ulaştırdı.

33. AHZÂB SÛRESİ

MEDENÎ, 73 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *Ey Nebî! Allâh'a ittiqâ et! Kâfirlere* {yani, Ebû Süfyân, İkrime ve asıl adı Amr b. Süfyân olan Ebu'l-Aver'e} *ve münâfiqlara* {yani, Abdullâh b. Ubeyy, Abdullâh b. Sa'd b. Ebî Serh ve Tu'me b. Ubeyrik'e} *itâ'at etme. Muhakkak Allâh alîmdir, hakîmdir.*

2. *Rabbinden sana vahyolunana* {yani, Qur'ân'da bulunanlara} *tâbi ol. Allâh yaptıklarınızdan muhakkak haberdardır.*

3. *Allâh'a tevekkül et* {yani, işittiğin rahatsız edici sözler husûsunda Allâh'a güven}. *Vekîl olarak* {yani, yardımcı, koruyucu, velî ve zararları önleyen olarak} *Allâh yeter* {yani, Allâh'tan daha iyi kimse koruyamaz}.

4. *Allâh hiçbir adamın içinde iki qalb yapmamıştır. Zıhâr yaptığınız ["Sen bana anamın sırtı gibisin" diyerek kendinize harâm kıldığınız] zevcelerinizi/eşlerinizi de analarınız kılmamıştır...*

Kasdedilen kişi, Avf b. el-Hazrecoğulları'ndan Evs b. es-Sâmit b. Kays b. es-Sâmit el-Ensârî'dir. Hanımı da Amr b. Avf b. el-Hazrecoğulları'ndan Kays b. Salebe b. Mâlik b. Asran b. Huzaa kızı Havle'dir.

...Evlâd edindiğiniz kimseleri de öz oğullarınız kılmadı/yapmadı {yani, aynı adamın nasıl iki qalbi olmuyorsa, bir kimsenin edindiği evlâdlık da öz evlâdı olmaz}...

Nebî, Zeyd b. Hârise'yi evlâdlık edinmiş, insânlar da ona Zeyd b. Muhammed diyorlardı. Allâh bu husûsta insânlara bir örnek göstererek, *Allâh hiçbir adamın içinde iki qalb yaratmamıştır. (...) Evlat edindiğiniz kimseleri de öz oğullarınız kılmamıştır* {yani, aynı adamın nasıl iki qalbi olmuyorsa, bir kimsenin edindiği evlâdlık da öz evlâdı olmaz} buyurdu. Maksad Nebî ile Zeyd b. Hârise b. Kurra b. Şurahbil el-Kelbî olup, Abdi Muddoğulları'ndandır. Nebî câhiliyye döneminde onu evlâd edinmiş, İslâm döneminde de Hamza b. Abdulmuttalib ile kardeş yapmış, böylece de [faqîri zengine kardeş yapmak sûretiyle de] ona gereken desteğin verilmesini sağlamak istemişti. Nebî, daha önce Zeyd b. Hârise'nin nikâhı altında bulunan Zeyneb bt. Cahş ile evlenince yahûdîler ile münâfıqların, "Muhammed oğlunun ha-

nımı ile evlendi. Oysa o bize bunu yasaklamaktadır" demeleri üzerine bu âyet nâzil oldu ve şânı yüce Allâh buyurdu ki:

> ...*Evlâd edindiğiniz kimseleri* {yani, Nebî'nin Zeyd'i evlâd edinip, "O benim oğlumdur" demesiyle} *de öz oğullarınız kılmadı/yapmadı* {yani, Allâh evlâd edindiklerinizi, sizin oğullarınız kılmadı/yapmadı}. *Bunlar* {yani, onu Muhammed'in oğlu Zeyd diye çağırmanız} *ağızlarınızla söylediğiniz sözlerden ibârettir* {yani, siz bunları ancak dillerinizle söylediniz}. *Allâh ise* {Zeyd b. Hârise ile ilgili olarak} *hakk olanı söyler, doğru yola hidâyet eden de O'dur* {yani, hakk yolu gösteren de O'dur}.

Sonra Allâh Zeyd b. Hârise'nin durumu ile ilgili olarak neler söyleyeceklerini şöylece haber vermektedir:

5. *Onları babalarına nisbet edip çağırın* {yani, "Zeyd b. Hârise" deyin ve onu babasından başkasına nisbet etmeyin}. *Bu, Allâh'ın nezdinde daha qısttır* {yani, adâletlidir}...

Bu âyet indikten sonra müslümanlar onu {Zeyd'i} babasına nisbet ederek çağırdılar, Zeyd de, "Ben Hârise'nin oğluyum, mezhebim de bilinen bir mezhebdir" dedi.

> ...*Eğer babalarını bilmiyor iseniz, dînde kardeşleriniz ve mevlâlarınızdır* {yani, eğer Zeyd'in kendisini nisbet edeceğiniz babasını bilmiyor iseniz, o sizin dînde kardeşinizdir ve sizin mevlânızdır}...

Çünkü, "Filan filanın mevlâsıdır" denir.

> ...{Nehyedilmeden önce ve bilmeyerek birini babasından başkasına nisbet ettiğiniz hâllere gelince,} *hatâ etmenizden dolayı size bir günâh yoktur, ama* {nehiyden sonra} *qalblerinizin kasdettiği müstesnâdır* {yani, onda günâh vardır}. *Allâh* {nehiyden önceki "Zeyd, Muhammed'in oğludur" şeklindeki sözlerini bağışlayan} *ğafûrdur,* {geri kalan husûslar hakkında da} *rahîmdir*.

Müslümanlardan biri bu konu hakkında konuşunca Allâh şu buyruklarını indirdi:

6. *Nebî* {kendisine itâ'at edilmek husûsunda} *mü'minler için kendi öz nefslerinden* {yani, birbirlerine itâ'at etmelerinden} *önce gelir...*

Bu âyet nâzil olunca Nebî şöyle buyurdu: "Ödenmesi gereken bir borç bırakanın borcunu ödemeye, bakıma muhtaç çoluk-çocuk bırakanın çoluk-çocuğuna bakmaya ben herkesten daha lâyığım. Fakat bir mal bırakanın malı mirâsçılarınındır."

> ...*Onun zevceleri de onların analarıdır* {yani, müslümanların Nebî'nin hanımlarıyla evlenmesi ebediyyen helâl değildir}. *Akrabalar da Allâh'ın kitâbı gereğince diğer mü'minlerden* {yani, Ensâr'dan} *ve Muhâcirlerden* {yani, Medîne'ye Ensâr'ın yanına hicret edenlerden} {mirâs husûsunda} *birbirlerine daha yakındırlar. Velîlerinize bir ma'rûf yapmanız müstesnâ* {yani, hicret etmeyen müslüman akrabalarınızdan –Mekke'de ya da başka bir yerde bulunsunlar– mirâsınızdan vasiyet etmeniz müstesnâ}. *Bu* {yani, mü'minler mirâs husûsunda kâfirlerden önceliklidir hükmü} *kitâbda* {yani, levh-i mahfûzda} *yazılıdır.*

Azîz ve celîl olan Allâh Teâlâ, el-Enfâl sûresi'nin sonlarında, {müslüman olan} *akrabalar Allâh'ın kitâbınca birbirlerine* {Muhâcir olsun-olmasın mirâs husûsunda} *daha yakındırlar. Kuşkusuz Allâh her şeyi* {çok iyi bilen} *alîmdir* (Enfâl, 8/75) buyurmaktadır.

7. *Hani Biz nebîlerden;* {ey Muhammed} *senden, Nûh'tan, İbrâhim'den, Mûsâ'dan ve Meryem oğlu Îsâ'dan ahidlerini almıştık. Evet onlardan sağlam bir ahid* {yani, söz} *almıştık...*

8. *Ta ki o doğru sözlü kimselere* {yani, nebîlere} *doğruluklarına* {yani, risaleti tebliğ ettiklerine} *dâir suâl sorsun.* {Rasûlleri inkâr eden} *kâfirler için ise elîm* {yani, can yakıcı} *bir azâb hazırlamıştır.*

9. *Ey o imân edenler! Allâh'ın üzerinizdeki ni'metini* {düşmanlarınızı sizden defetme ni'metini} *hatırlayın...*

Ebû Süfyân b. Harb ve berâberindeki müşrikler Hendek günü Nebî ve ashâbına karşı karârgâh kurmuş; üç koldan harekete geçmişlerdi. Allâh geceleyin üzerlerine soğuk bir rüzgâr ve melekler gönderdi. Rüzgâr çadırlarının iplerini kopardı, ateşlerini söndürdü, atları birbirine girdi. Sonunda müşrikler savaşmaksızın geri dönüp kaçtılar. İşte Allâh onlara bunu hatırlatmak üzere buyuruyor ki:

> ...*Ey o imân edenler! Allâh'ın üzerinizdeki ni'metini hatırlayın. Hani size* {müşriklerden: Ebû Süfyân ve ona uyanlardan müte-

şekkil} *ordular gelmişti. Biz de üzerlerine* {şiddetli} *bir rüzgâr ve* {aralarında Cebrâîl'in de bulunduğu 1.000 melekten oluşan} *görmediğiniz ordular göndermiştik. Allâh ne yaptığınızı çok iyi görendir.*

Allâh onların durumlarını haber vererek şöyle buyurmaktadır:

10. *Hani onlar size hem üstünüzden* {yani, başlarında Mâlik b. Avf el-Basrî bulunduğu hâlde doğudan vâdinin yukarı taraflarından} *gelmişlerdi,...*

Uyeyne b. Hısn el-Fezarî de Gatafanlılardan 1.000 kişi ile berâberdi. Onlarla birlikte Fuleyha b. Huveylid el-Esedî ve Kureyza yahûdîleri ile birlikte yahûdî Huyey b. Ahtab, Hevâzinlilerle berâber de Âmir b. et-Tufeyl gelmişti.

...hem de alt tarafınızdan {yani, merkezde Ebû Süfyân b. Harb'in, sağ ve sol cenâhın başında da Yezîd b. Huneys ile el-Aver es-Sülemî'nin bulunduğu Kureyşliler de batıdan, vâdinin içlerinden; hendek tarafından} *(gelmişlerdi). O vakit gözler* {korkudan dolayı} *yerlerinden kaymış, yürekler gırtlaklara dayanmıştı. Allâh hakkında* {yani, yardımdan ümîd kesmek, işlerin tersine döndüğü gibi} *türlü zannlarda bulunuyordunuz.*

İşte bu husûsta Allâh şöyle buyurmaktadır:

11. *İşte orada mü'minler* {savaş ve kuşatılmak ile} *ibtilâ olundu ve şiddetli bir şekilde sarsıldılar.*

Allâh mü'minlerin içinde bulundukları sıkıntı ve zaafı görünce (Ahzâbın) üzerlerine rüzgâr ve meleklerden ordular gönderdi. Bunlar onların ateşlerini söndürdü, çadırların kazıklarını söktüler, çadırlarını yıktılar, kazanlarını devirdiler, yüzlerine kum savurdular. Netice de binekleri birbirine girdi. Fuleyha b. Huveylid el-Esedî, "Kuşkusuz Muhammed, artık size (karşı koyamayacağınız bir şekilde) zarar vermeye başladı. Haydi kendinizi kurtarmaya bakın" dedi. Bunun üzerine her qavmin başı, "Yola koyulun" diye seslendi. Geceleyin sâdece hafif eşyalarını alıp gerisini bırakarak kaçtılar. Aşırı rüzgâr ve karanlıktan dolayı birşey göremiyorlardı. Böylece darmadağın olup geri çekildiler. İşte, *Allâh kâfirleri hiçbir hayr elde etmeksizin öfkeleri ile geri çevirdi. Allâh savaşta* {rüzgâr ve melekler ile} *mü'minlere yetti. Allâh qavidir, azîzdir* {yani, onları bozguna uğratırken mülkünde Kendisine karşı konulamayandır} (Ahzâb, 33/25) buyruğu bunu dile getirmektedir

12. *O zamân* {aralarında Evs b. Kayzi ve Attib b. Kuşeyr el-Ensârî'nin de bulunduğu} *münâfiqlar ve qalblerinde hastalık* {yani, şübhe, tereddüd ve küfr} *bulunanlar, "Allâh ve O'nun Rasûlü bize bir ğurûrdan [aldatıştan/aldanıştan] başka birşey va'd etmemiş" diyorlardı.*

Müşriklerin Mekke'den geldikleri haberini alan Nebî hendek kazılmasını emretti. Her babanın çocukları kendileri adına belli bir bölüm kazdı.

13. *Hani onlardan* {yani, Sâlimoğulları'ndan olan münâfiqlardan} *bir tâife de* {yorulmuş ve korkmuşlar da birbirlerine} *şöyle demişti: "Ey Yesribliler! Burası sizin için durulacak yer değildir* {yani. sizinle birlikte kimse kalmaz}. *Hemen* {Medîne'ye} *dönün." İçlerinden bir kısmı* {yani, Medînelilerden Hârise b. Harboğulları ile Seleme b. Cuşemoğulları} *da Nebî'den izn isteyerek diyordu ki: "Gerçekten evlerimiz bir avrettir* {yani, boş ve savunmasızdır}...

Bunların evleri Medîne'nin kenarında idi. Bu sebeble, "Evlerimiz korumasızdır, onlardan bir şeylerin çalınmasından korkuyoruz" demişlerdi.

...*Hâlbuki evleri avret* {yani, korumasız} *değildir. Onlar ancak* {savaştan} *kaçmak istiyorlardı.*

Bu buyruk, Hâriseoğulları ile Seleme b. Cuşemoğulları diye bilinen Ensâr'dan iki kabîle hakkında inmiştir. Bunlar Hendek'teki yerlerini terk etmek istemişlerdi. Nitekim, *O zamân içinizden iki tâife bozulmaya yüz tutmuştu. Hâlbuki Allâh onların velîsi idi. Mü'minler ancak Allâh'a güvenip dayanmalıdır* (Âl-i İmrân, 3/122) buyruğu da onlar hakkında inmiştir. Bu âyet nâzil olduktan sonra şöyle dediler: "Biz öyle bir şeyi içimizden geçirmemiş olmayı temenni etmiyoruz. Çünkü Allâh bizim velîmiz idi."

14. *Eğer etrafından üzerlerine girilmiş olsaydı* {yani, Ahzâb Medîne'nin çevresinden, değişik yerlerinden Medîne'ye girseydi}, *sonra onlardan fitne* {yani, şirk koşmaları} *istenseydi, elbette onu yaparlardı* {yani, derhal şirk koşarlardı} *ve bu husûsta ancak az bir süre gecikirlerdi* {yani, onlar şirk koşma emrini az bir gecikme ile yerine getirirler ve böylelikle kendilerini korumaya çalışırlardı}.

Allâh durumlarını haber vererek şöyle buyurmaktadır:

15. *Hâlbuki onlar, önceden* {yani, Hendek savaşı'ndan önce Akabe gecesinde Nebî'yi koruyacaklarını taahhüd etmiş} *yüz çevirme-*

mek {yani, bozguna uğrayıp arkalarını dönmemek} *üzere Allâh'a söz vermişlerdi...*

Bunlar yetmiş kişi olup, Akabe gecesi Nebî'ye demişlerdi ki:

— Rabbin için de, kendin için de dilediğin şartı koş!

Nebî de şöyle demişti:

— Rabbim için, yalnız O'na ibâdet etmenizi ve hiçbir şeyi ortak koşmamanızı şart koşuyorum. Kendim için de beni, kendinizi, çocuklarınızı ve hanımlarınızı koruduğunuz gibi korumanızı şart koşuyorum.

Onlar da sordular:

— Ey Allâh'ın Nebîsi! Bu dediklerini yapacak olursak bizim için ne var?

Nebî cevâb verdi:

— Bunları yaparsanız sizin için dünyâda zafer, âhirette de cennet vardır.

Onlar da şöyle karşılık verdiler:

— Biz de şartınıza uyacağız.

İşte Allâh'ın, *Hâlbuki onlar, önceden yüz çevirmemek üzere Allâh'a söz vermişlerdi* buyruğu bunu anlatmaktadır. Çünkü Nebî'yi kendilerini, çocuklarını ve mallarını korudukları şekilde koruyacaklarını belirterek bî'âtleşmişlerdi. Bu nedenle Allâh buyuruyor ki:

...Allâh'a verilen söz sorulur {yani, Allâh qıyâmet günü ahdi/sözü bozmaktan dolayı sorguya çekecektir}.

16. *De ki: "Eğer siz ölümden yâhûd öldürülmekten kaçıyorsanız, kaçışınızın size aslâ faydası olmaz* {yani, ömrünüzü arttıramazsınız}. *O taqdîrde de* {dünyâda} *ancak pek az* {yani, kısacık ömrünüz sona erene/eceliniz gelene kadar} *faydalandırılırsınız"* {ve ömrünüze birşey eklenmesini sağlayamazsınız}.

17. *De ki: "Hakkınızda bir fenâlık* {yani, yenilgi} *dilerse yâhûd sizin için bir rahmet* {yani, hayr: zafer} *murâd ederse, sizi Allâh'a karşı kim koruyabilir"* {yani, kötülüğü savmaya ve hayrı gerçekleştirmeye kimin gücü yeter}?...

Bunun bir benzeri de, *De ki: "Eğer Allâh size bir zarar gelmesini dilerse yâhûd sizin bir fayda görmenizi isterse O'na karşı sizin için kim ne yapabilir?"* (Feth, 48/11) âyetidir.

> ***...Onlar kendileri için Allâh'ın dûnundan/berisinden bir velî*** **{yani, kendilerine fayda sağlayacak bir yakın}** ***ve bir yardımcı*** **{yani, yenilgiye uğramalarını önleyecek bir kimse}** ***bulamazlar.*** **{Hakkınızda bir kötülük diler yâhûd bir rahmet murâd ederse (O'na kim karşı durabilir?)}**
>
> 18. *İçinizden engelleyenleri* {yani, Abdullâh b. Ubeyy'i ve ashâbını} *ve kardeşlerine* {yani, yahûdîlerden münâfıq kardeşlerine}, *"Yanımıza gelin" diyenleri Allâh elbette bilir...*

Yahûdîler Hendek günü münâfıqlara haber göndererek dediler ki: "Ebû Süfyân ve berâberindekiler aracılığı ile kendinizi ölüme teslîm etmeye sizi iten nedir? Çünkü onlar bu sefer güçleri yeterse sizden kimseyi bırakmayacaklardır. Biz sizin için korkuyoruz, siz bizim kardeşlerimizsiniz, biz de sizin komşularınızız." Bunun üzerine münâfıqlardan Abdullâh b. Ubeyy ile onun bir arkadaşı mü'minleri engellemeye, Ebû Süfyân ve berâberindekiler ile onları korkutmaya koyuldular ve dediler ki: "Eğer bu defa size karşı üstünlük sağlayacak olurlarsa sizden kimseyi bırakmayacaklardır. Siz Muhammed'den ne bekliyorsunuz ki? Allâh'a yemîn olsun, o bize hayr nâmına birşey getiremez. Onda da bir hayr yoktur. Onun bütün yapacağı bizim burada öldürülmemize sebeb olmaktır. Onunla arkadaşlığınızın hiçbir faydası olmaz. Haydi gelin -yahûdîleri kasdederek- kardeşlerimizin ve arkadaşlarımızın yanına gidelim."

Ancak münâfıqların söyledikleri bu sözler mü'minlerin îmânlarını, teslîmiyyetlerini ve Allâh'tan ecr bekleyişlerini arttırmaktan başka bir işe yaramadı. İşte Allâh'ın, *İçinizden engelleyenleri ve kardeşlerine "Yanımıza gelin" diyenleri Allâh elbette bilir* buyruğu bunu anlatmaktadır.

> *...Zâten bunlar* {yani, münâfıqlar} *ancak pek az savaşırlar* {yani, ecrini Allâh'tan beklemeksizin sâdece riyâkârlık ve başkaları duysun diye savaşa katılırlar}.

Arkasından münâfıqların durumunu haber vererek buyuruyor ki:

> 19. *Onlar sizin üzerinize kıskançtırlar* {yani, ey mü'minler, münâfıqlardan bazıları sizi engellemeye çalışmakla güya size şefkat gösteriyorlar}...

Arkasından Allâh onların savaştaki hâllerini haber vererek insânlar arasında qalbleri en korkak, yaqînleri en zayıf, Allâh hakkında zannları en kötü olan kimseler olduğunu belirtmektedir:

...Korku geldiğinde, ölümden üstüne baygınlık çökmüş kimse gibi gözleri dönmüş hâlde sana baktıklarını görürsün. O korku gidince {ve ganîmet paylaşımına gelince} *de hayra* {yani, ganîmete} *oldukça düşkün kimseler olarak keskin dillerle* {yani, kötülükle ve hiçbir sınır tanımadan dillerini uzatarak} *sizi incitirler...*

Kasdedilenler, Abdullâh b. Ubeyy ve arkadaşlarıdır. Bunlar, "Ganîmetten bize de pay verin, çünkü biz de sizinle birlikteydik. Bu ganîmete siz bizden daha hakk sâhibi değilsiniz" derler.

...İşte bunlar, îmân etmemiş {yani, Allâh'ın tevhîdini ve Nebî'yi tasdîq etmemiş} *kimselerdir. Bu sebeble Allâh onların amellerini ihbat etmiştir* {yani, cihâdlarını ibtal etmiş, boşa çıkarmıştır}. {–Çünkü onların amelleri kötüdür, cihâdları da îmândan kaynaklanmıyor.–} *Bu* {yani, amellerinin boşa çıkarılması}, *Allâh için pek yesîrdir* {yani, kolaydır}.

Arkasından münâfıqları söz konusu ederek şöyle buyurmaktadır:

20. *Bunlar ahzâb'ın henüz gitmediğini sanırlar...*

Ahzâb, Nebî ile ashâbı aleyhine Hendek gazvesi'nde bir araya gelip birleşen hiziblerdir/grublardır. Ebû Süfyân b. Harb Mekkelilerin; Yezîd b. el-Hulleys el-Huzaî Huzaalılardan bir kol olan Mustalıkoğulları'nın; Mâlik b. Avf en-Nadri Hevâzinlilerin; Uyeyne b. Hısn b. Bedr el-Fezârî, Gatafanoğulları'nın; Tuleyha b. Huveylid ise Esedoğulları'nın başında idi. Bunların dışında bir de yahûdîler vardı. Allâh onların qalblerine korku, üzerlerine de saba rüzgârını saldı. Bu rüzgâr onların ateşlerini söndürdü, çadırlarını söktü. Görmedikleri meleklerden de askerler indirdi. Allâh'ın, melekler vâsıtasıyla Ahzâbın qalblerine korku salmasıyla, "Muhammed kötülük yapmaya başladı" deyip, dehşet içinde Mekke'ye doğru kaçtılar.

...Eğer Ahzâb tekrar gelse {yani, Ahzâb savaşmak için tekrar geri dönse}, {münâfıqlar} *çölde bedevîler arasında bulunup* {savaşa katılmayarak} *haberlerinizi sormak isterlerdi* {yani, sizin başınızdan geçenleri soruştururlar, Muhammed'in ve ashâbının neler yaptığını öğrenmeye çalışırlardı}. *Eğer* {o münâfıqlar} *aranızda olsalardı* {ve savaşa katılsalardı} *ancak pek az savaşırlardı* {yani, ecrini Allâh'tan beklemeksizin sâdece riyakârlık olsun ve işitilsin diye savaşırlardı}.

21. *Andolsun ki sizin için Allâh'ı ve âhiret günü'nü ümîd eden* {yani,

Allâh'tan ve amellerin karşılıklarının görüleceği ölümden sonra dirilişten korkan} *ve Allâh'ı çokça anan kimseler için Rasûlullâh'ta güzel bir örnek vardır.*

Çünkü savaşta o'nun küçük azı dişi kırılmış, kaşının üstünden yaralanmış, amcası Hamza öldürülmüştü. Savaşta ve zorlu zamânlarda o sizin iyiliğinizi gözetmeye gayret göstermişti.

Allâh mü'minlerin niteliklerini belirterek şöyle buyurmaktadır:

22. *Mü'minler ise* {Hendek günü} *Ahzâb'ı* {yani, Ebû Süfyân'ı ve arkadaşlarını} *gördüklerinde* {yani, zor ve sıkıntılı hâllere düşüp savaşın zorlukları ile karşılaştıklarında}, *dediler ki: "Allâh'ın ve O'nun Rasûlü'nün bize va'd ettiği budur"...*

"Va'd edilen"den kasıd, *Yoksa siz, sizden önce geçenlerin hâllerinin bir benzeri başınıza gelmeden cennete girivereceğinizi mi sandınız? Onlara öyle yoksulluklar ve sıkıntılar gelip çattı ve öyle sarsıldılar ki nihâyet peygamber kendisine îmân edenlerle birlikte "Allâh'ın yardımı ne zamân gelecek" dediler. Haberiniz olsun ki Allâh'ın yardımı pek yakındır* (Bakara, 2/214) âyetidir.

...*"Allâh da, O'nun Rasûlü de* {Bakara sûresi'nde} *doğru söylemiştir" ve* {Hendek gazvesi'ndeki sıkıntı ve belâ} *onların ancak îmânlarını* {yani, Bakara sûresi'nde Allâh'ın kendilerini sıkıntılarla ibtilâ edeceğine dâir va'dini tasdîq etmelerini} *ve* {Allâh'ın emrine ve hükmüne} *teslîmiyyetlerini arttırdı.*

Allâh mü'minlerin niteliklerini belirterek şöyle buyurmaktadır:

23. *Mü'minler arasında Allâh'a* {Mekke'de Akabe gecesi} *verdikleri sözde samimiyyetle sebât gösteren nice yiğitler vardır. Onlardan kimisi adağını yerine getirdi* {yani, Hamza ve arkadaşları Uhud günü bu ahidlerine olan bağlılıklarını sürdürerek öldü}, *kimisi de beklemektedir* {yani, mü'minlerden bazıları da ahdine vefâ gösterecek şekilde ecelini beklemektedir}. *Onlar* {münâfıqların yaptığı gibi ahidlerinden} *hiçbir şeyi değiştirmemişlerdir.*

24. *Çünkü Allâh* {ahdine bağlı kalan} *sâdıqları sadâqatleri sebebi ile* {yani, îmân ve teslîmiyyetleri dolayısıyla} *mükâfâtlandıracak. Münâfıqları da* {ahidlerini bozdukları için} *dilerse azâblandıracak yâhûd* {onları nifâqtan çıkarıp îmâna hidâyet etmekle} *tevbelerini kabûl edecek. Muhakkak Allâh ğafûrdur, rahîmdir.*

25. ***Allâh o küfredenleri*** {yani, Ebû Süfyân ve etrafında toplanan Ahzâb'ın diğer kesimlerini} ***hiçbir hayr elde etmeksizin ğayzları/öfkeleri ile geri çevirdi. Allâh savaşta mü'minlere yetti. Allâh*** {mülkünde çok güçlü olan} ***qavidir,*** {hükmünde} ***azîzdir.***

Sonra Allâh, Hendek günü Nebî'ye karşı müşriklere yardım eden Kureyza yahûdîlerini; Huyeyy b. Ahtâb ve berâberindekileri söz konusu ederek şöyle buyurmaktadır:

26. ***Kitâb ehlinden onlara yardım edenleri*** {yani, Nebî ve mü'minlere karşı Ebû Süfyân ve müşriklere yardım eden yahûdîleri} ***de qalblerine korku salarak kalelerinden indirdi.***

Nebî, Kureyza oğulları yahûdîlerinin üzerine yürüdü ve onları 21 gün muhâsara etti. Sonra Ensâr'dan Sa'd b. Mu'âz'ın vereceği hükmü kabûl ederek kalelerinden indiler. Sa'd da onlar hakkında, savaşçılarının öldürülmesi, kadın ve çocukların esir edilmesi hükmünü verdi. Nebî tekbîr getirerek, "Andolsun azîz ve celîl olan Allâh da hükmünü verdi ve andolsun Allâh arşı üzerinde Sa'd'ın verdiği hükmden râzı oldu" dedi. İşte Allâh'ın, *Kitâb Ehlinden onlara yardım edenleri de qalblerine korku salarak kalelerinden indirdi* buyruğu buna işâret ediyor.

...*Onlardan bir kısmını* {yani, bir kesimi} *öldürüyordunuz* {–onlardan 450 kişi öldürüldü–}, *bir kısmını da esir alıyordunuz* {yani, bir kesim de esir alındı –ki sayıları 750 idi–}.

27. *Onların yerlerini, yurtlarını, mallarını ve ayak basmadığınız yerleri* {yani, Hayber'i} *size mirâs verdi. Allâh her şeye* {yani, kasabalar halkına ve başkalarına} *qadîrdir* {yani, onların müslümanlar tarafından fethedilmelerini sağlayandır}.

28-29. *Ey Nebî! Zevcelerine de ki: "Eğer dünyâ* [*şimdiki*] *hayât'ı ve onun zînetini istiyorsanız, gelin* {hanımını boşayan erkeğin mehrin dışında verdiği mut'a [bir miktar bağış] gibi} *size bağışta bulunayım ve sizi güzellikle* {yani, bir zarar vermeksizin güzel bir şekilde} *salıvereyim. Yok eğer Allâh'ı, O'nun Rasûlü'nü ve âhiret yurdunu* {yani, cenneti} *istiyorsanız, muhakkak Allâh aranızdan muhsinâta büyük bir ecr* {yani, cenneti} *hazırlamıştır."*

Nebî'nin kendilerini bu şekilde muhayyer bırakması üzerine Âişe bt. Ebû Bekr es-Sıddîk dedi ki: "Biz Allâh'ı ve âhiret yurdunu tercih ediyoruz. Bizim dünyâyla işimiz ne? Dünyâ yurdu geçicidir, âhiret ise kalıcıdır ve biz

onu geçici olandan daha çok seviyoruz." Nebî'nin bütün hanımları da Âişe'nin (r.anha) söylediklerini tasdîq etti.

30. *Ey Nebî'nin kadınları! Sizden kim apaçık bir fâhişe işlerse* {yani, Nebî'ye itâ'at etmezse}, *ona azâbı* {âhirette} *iki kat arttırılır. Şu, Allâh'a göre pek kolaydır* {yani, onu azâblandırmak Allâh'a oldukça kolaydır}.

31. *Sizden kim Allâh'a ve O'nun Rasûlü'ne qânit olur* {yani, itâ'at eder} *ve sâlih amel işlerse, Biz de ona ecrini* {âhirette} *iki defa veririz* {yani, her namaz, oruc, tekbir ya da tesbîh karşılığında bir hasene yerine yirmi hasene yazılır}. *Hem Biz ona kerîm* {yani, güzel} *bir rızq* {yani, cennet} *hazırlamışızdır.*

32. *Ey Nebî'nin kadınları! Siz diğer kadınlardan herhangi biri gibi değilsiniz. Eğer* {Allâh'a} *ittiqâ edenler iseniz* {yani, ey Nebî'nin hanımları, siz vahyin inişine tanık oluyorsunuz; dolayısıyla insânlar arasında en taqvâlı olması gerekenler sizlersiniz}, *edâlı ve yumuşak söylemeyin* {yani, hayâsızlığa götüren bir sözü îmâ dahî etmeyin}. *O taqdîrde qalbinde hastalık bulunan* {yani, zinâ gibi bir günâha niyetlenen} *kimse umutlanır...*

Allâh böylece erkeklerle konuşmaları noktasında onları uyarmakta, onlara iffetli olmayı emretmektedir. Ayrıca onlara bir de hicâb emri vermektedir.

...Siz ma'rûf söz söyleyin {yani, bilinen güzel söz söyleyin, hayâsızca ifâdeler kullanmayın}.

Bir nebîye yâhûd bir nebî hanımına iftirada bulunan kimseye, imâmın öngöreceği sürgüne gönderme dışında iki hadd cezâsı uygulanır.

33. *Evlerinizde oturun* {hicâbdan çıkmayın}, *ilk câhiliyyeninki* {yani, Muhammed'in peygamber olarak gönderilmesinden önceki dönemde olduğu} *gibi teberrüc etmeyin...*

Teberrüc, "kadının, başının üzerinden örtüsünü çıkarması, dolayısıyla da küpelerinin ve gerdanlığının görülmesi"dir. *İlk câhiliyye* ifâdesi de, *İlk Âd...* (Necm, 53/50) buyruğuna benzemektedir.

Allâh onlara iffeti emrettiği gibi, hicâb arkasında olmalarını da emretmiştir.

...Salâtı iqâme edin, zekâtı îtâ edin. Allâh'a ve O'nun Rasûlü'ne

itâ'at edin. Ey ehl-i beyt {yani, ey Nebî'nin kadınları-eşleri -çünkü onlar o'nun beytindedirler {evindedirler}-}, *Allâh'ın irâdesi, sizden sadece ricsi* {yani, Allâh'ın bu âyetlerde kendilerine yasaklamış olduğu günâh olan fiilleri} *giderip, sizi* {bu âyetlerde sözü edilen günâhlardan} *tam anlamıyla temizlemektir.*

Allâh'ın kendilerine verdiği emirleri ihtivâ eden âyetleri indirmesi de onlardan ricsi {günâhı} uzaklaştırmasının kapsamı içerisindedir.

Bana babam el-Huzeyl'den tahdîs edip dedi: Muqâtil b. Süleymân dedi ki: Allâh, *ehl-i beyt* ifâdesiyle, "Nebî'nin bütün hanımları"nı kasdetmektedir. Onlarla birlikte erkeklerden bir kişi dahî yoktur.

34. *Evlerinizde tilâvet edilen Allâh'ın âyetlerini* {yani, Qur'ân'ı} *ve hikmeti* {yani, O'nun Qur'ân'daki emir ve nehyini} *hatırlayın...*

Bununla düşünsünler diye onlara öğüt vermekte, sonra da onlara olan lütfunu şöylece hatırlatmaktadır:

...Muhakkak Allâh latîftir, habîrdir.

Onlara karşı latîf olduğu için yumuşak ve edâlı söz söylemelerini yasakladı ve onların bu şekilde söz söylemelerinden haberdar olduğunu belirtti.

35. *Doğrusu müslüman erkeklerle, müslüman kadınlar* {yani, tevhîd husûsunda ihlâslı olan erkeklerle, ihlâslı olan kadınlar}, *îmân eden erkeklerle, îmân eden kadınlar* {yani, tevhîdi tasdîq eden erkeklerle, tevhîdi tasdîq eden kadınlar}, *qânit erkeklerle, qânit kadınlar* {yani, itâ'atkâr erkeklerle, itâ'atkâr kadınlar}, {îmânlarında} *sâdıq olan erkeklerle* {îmânlarında} *sâdıq olan kadınlar,* {Allâh'ın emri üzere} *sabreden erkeklerle* {Allâh'ın emri üzere} *sabreden kadınlar,* {Allâh'a karşı} *hâşî olan erkeklerle,* {Allâh'a karşı} *hâşî olan kadınlar* {yani, alçak gönüllü olan erkeklerle, alçak gönüllü olan kadınlar}, {malını} *sadaqa veren erkeklerle* {malını} *sadaqa veren kadınlar, oruc tutan erkeklerle oruc tutan kadınlar, ferclerini* {fuhşiyâttan} *koruyan erkeklerle ferclerini* {fuhşiyâttan} *koruyan kadınlar,* {dille} *Allâh'ı çokça anan erkeklerle* {dille} *Allâh'ı çokça anan kadınlar için Allâh* {âhirette günâhları için} *bir mağfiret ve büyük bir ecr* {yani, mükâfât olarak cenneti} *hazırlamıştır.*

36. *Allâh ve O'nun Rasûlü bir işi hükme bağladığı zamân hiçbir mü'min erkek* {yani, Esed oğulları'ndan Abdullâh b. Cahş b. Re-

bah b. Sabra b. Murre b. Gumm b. Cudan} ***ve hiçbir mü'min kadın*** **{yani, Cahş'ın kızı, Abdullâh'ın da kız kardeşi Zeyneb[595]}** ***için o işlerinde istediklerini yapma hakkları yoktur. Kim Allâh'a ve O'nun Rasûlü'ne isyân ederse, kuşkusuz apaçık bir dalâletle sapmış olur.***

37. *Hani sen* {ey Muhammed} *Allâh'ın kendisine* {İslâm ile} *ni'met verdiği, senin de kendisine* {kölelikten azad etmek sûretiyle} *ni'met ettiğin kimseye,...*

Çünkü bedevî olan Zeyd câhiliyye döneminde köle, sonra da bir azadlı olmuştu. O esir alınmış ve köle olarak satılmıştı. Sonra Nebî'nin eline geçmiş ve Nebî de onu azad etmişti.

..."Zevceni [eşini] nikâhında tut ve Allâh'tan kork" diyordun. Allâh'ın {üzerine Qur'ân'ı indirmesi hâlinde} *açığa çıkaracağı şeyi* {yani, "keşke Zeyd Zeyneb'i boşasa" temennisini[596]} *ise içinde gizliyordun* {yani, qalbinde saklıyordun}, *insânlardan* {yani, onların Zeyneb husûsunda ileri-geri konuşmalarından} *korkuyordun. Hâlbuki* {Zeyneb hakkında} *Allâh'tan korkman daha uygundu. Nihâyet Zeyd'in o kadın [Zeyneb bt. Cahş] ile bir bağı kalmayınca* {ey Nebî} *Biz onu seninle evlendirdik...*

Zeyd b. Hârise onu [Zeyneb bt. Cahş'ı] boşadı. İddeti bittikten sonra Nebî onunla evlendi.

...Böylece evlâdlıklarının eşleri ile herhangi bir bağı {yani, ihtiyacı olan cimâ ilişkisi} *kalmayınca onlarla evlenmek husûsunda* {yani, kişinin kendi sulbünden olmayıp da evlâd edindiği kişinin (boşadığı) hanımı ile evlenmesinde} *mü'minlere bir vebâl olmasın. Allâh'ın emri elbette yerini bulur.*

Bu buyruğun anlamı şudur: Nebî'nin (Zeyneb ile) evlenmesi taqdîr edilmiş bir iştir.

Nebî onunla evlenince Enes, "Muhammed oğlunun hanımı ile evlendi. Oysa o bize çocuklarımızın hanımlarıyla evlenmeyi yasaklıyor" dedi. Bunun üzerine Allâh, onların bu sözleriyle ilgili olarak şu buyrukları indirdi.

---

595 Bizce bu yorum, yanlıştır. (Redaktör: E.Ö)

596 Bu, Rasûl-i Kerîm'e iftirâdır. Rivâyet-perestlik işte böyledir; kaş yapayım derken, göz çıkarır. (Redaktör: E.Ö)

38. *Nebî lehine Allâh'ın farz* {yani, Allâh'ın o'nun için helâl} *kıldığı şeylerde o'na hiçbir harec/vebâl yoktur. Bu Allâh'ın önce geçenler hakkındaki sünnetidir* {yani, Allâh'ın Muhammed'den önce geçmiş olanlar hakkındaki sünneti de böyle idi}.

Kasıd, Dâvûd'un (a.s) kendisi sebebiyle fitneye ma'rûz kaldığı bir kadına, Orya b. Hannan'ın karısına âşık olmasıdır.[597] Allâh daha sonra Dâvûd ile sevdiği kadını bir araya getirdi. İşte Allâh Muhammed (s.a) ile Zeyneb'i de aynı şekilde bir araya getirmiş bulunmaktadır. Çünkü Dâvûd (a.s) hakkında olanın benzerini o'nun hakkında da taqdîr etmiştir. Çünkü, *Allâh'ın emri mutlaka yerini bulan bir qaderdir* {yani, Allâh Dâvûd ve Muhammed'e sözü geçen hanımlarla evlenmelerini taqdîr buyurmuştur}.

39. *Onlar* {yani, özel olarak Nebî} *Allâh'ın risâletlerini tebliğ ederler. O'ndan korkarlar* {yani, Nebî insânlardan değil, Allâh'ın açığa vurduğu Zeyneb bt. Cahş'ın durumu hakkındakileri gizlemek husûsunda Allâh'tan korkar –çünkü Allâh Rasûlü Zeyneb'e âşık olmuştu–[598]}. {Allâh'tan aldıklarını tebliğ husûsunda} *Allâh'tan başka bir kimseden korkmazlar. Hasîb olarak* {yani, Zeyneb'in durumu hakkında –çünkü ona âşık olmuştu–[598] şâhid olarak} *Allâh yeter* {yani, O'ndan daha üstün bir şâhid olamaz}.

Azîz ve celîl olan Allâh Teâlâ insânların, "Muhammed, oğlunun hanımı ile evlendi" şeklindeki dedi-koduları ile ilgili olarak da şu buyrukları indirdi:

40. *Muhammed sizin adamlarınızdan kimsenin* {yani, Zeyd b. Hârise'nin} *babası değildir. Fakat o* {yani, Muhammed} *Allâh'ın Rasûlü ve nebîlerin hâtemidir* [*sonuncusudur*] {yani, Muhammed'den sonra başka nebî gelmeyecektir}...

Eğer Muhammed'in oğullarından biri yaşıyor olsaydı, o da nebî ve rasûl olacaktı.[599] Bundan dolayı Yüce Allâh, "O nebîlerin sonuncusudur" buyurmaktadır.

---

597 Bu, çirkin bir ifâdedir. Ne idüğü belirsiz birtakım rivâyetlere dayanarak bir peygamber hakkında böyle ifâdeler kullanmak, bir müslümana yakışmaz. (Redaktör: E.Ö)

598 "Allâh Rasûlü Zeyneb'e âşık olmuştu" sözü, Rasûl-i Kerîm'e atılmış çirkin-iğrenç bir iftirâdır. (Redaktör: E.Ö)

599 Bu, hiçbir dayanağı olmayan saçma bir iddiâdır. (Redaktör: E.Ö)

...Allâh her şeyi çok iyi bilendir **{yani, eğer Zeyd b. Hârise Muhammed'in oğlu olsaydı, o da bir nebî ve rasûl olacaktı[600]}.**

41. *Ey o îmân edenler!* {Diliniz ile} *Allâh'ı pek çok zikredin/anın.*

42. *Sabâh-akşam O'nu tesbîh edin* {yani, Allâh için sabâh namazını, öğle ve ikindi namazlarını kılın[601]}.

43. *O ki sizin üzerinize salât eder/ediyor, melekleri de* {yani, O size mağfiret edendir ve meleklere de sizin için mağfiret dilemelerini emreder[602]}, *sizi karanlıklardan nûra* {yani, şirkten îmâna} *çıkarmak için. O mü'minlere pek merhametlidir.*

44. *O'na kavuşacakları gün onların tahiyyeleri* {yani, âhirette yüce Rabbin huzûruna çıkacakları vakit meleklerin onları selâmlamaları}, *"Selâm" diyedir. Onlar için kerîm* {yani, cennette güzel bir ecr} *de hazırlamıştır.*

45. *Ey Nebî! Şübhe yok ki Biz seni* {risâleti tebliğ ettiğine dâir bu ümmete karşı} *bir şâhid,* {cenneti ve dünyâda muhâlif olanlara karşı zaferi} *bir müjdeleyici ve* {ateşten korkutup uyaran} *bir nezîr olarak gönderdik.*

46. *İzni* {yani, emri} *ile Allâh'a* {yani, Allâh'ı tevhîd ile bilmeye} *çağıran ve nûr saçan* {insânlar için aydınlatıcı bir hidâyet olan} *bir kandil olarak da.*

47. *Mü'minlere de, muhakkak onlar için Allâh'tan büyük bir lütuf* {yani, cennet} *ve ihsân olduğunu müjdele.*

48. {Mekke ehlinden Ebû Süfyân b. Harb, İkrime b. Ebî Cehl, Ebu'l-A'ver es-Sülemî gibi} *kâfirlere ve* {Abdullâh b. Ubeyy, Abdullâh b. Sa'd, Tu'me b. Ubeyrik gibi} *münâfıqlara itâ'at etme. Onların* {"Bizim ilâhlarımızın şefâ'at etme hakkları vardır" diyerek sana} *eziyet etmelerine aldırma. Allâh'a tevekkül et* {yani, Allâh'a güven}, *vekîl olarak* {yani, başkalarının zararını önleyici olarak} *Allâh yeter.*

49. *Ey o îmân edenler! Mü'min kadınları nikâhlayıp* {yani, Allâh'ın

600 "Zeyd b. Hârise Muhammed'in oğlu olsaydı, o da bir nebî ve rasûl olacaktı" iddiâsı, saçmalığın daniskasıdır. (Redaktör: E.Ö)

601 Bu, zayıf bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)

602 Bu, zayıf bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)

tevhîdini tasdîq edenlerle evlenip] ***sonra kendilerine dokunmadan*** **[yani, onlarla cimâ etmeden]** ***onları boşarsanız,*** *sizin için* ***onlar aleyhine sayacağınız bir iddet yoktur*** [dolayısıyla arzu **ederlerse boşandıkları gün evlenebilirler].** *Ayrıca onlara mut'a* ***verin ve onları güzel bir şekilde*** [yani, onlara zarar vermeksizin] ***salıverin.***

50. ***Ey Nebî! Muhakkak Biz sana mehirlerini verdiğin zevcelerini*** [ya**ni, nikâhın altında bulunan hanımları]** *sana helâl kıldık. Allâh'ın* ***sana fey' olarak verdiklerinden*** *sağ elinin mâlik olduklarını da* **[sana helâl kıldık]...**

Kasdedilenler, câriye olarak mâlik olduğu İbrâhîm'in annesi Mariye el-**Kıbtiyye ile esir alınmış olan** yahûdî Amr'ın kızı Reyhâne'dir.

...[Ayrıca] ***seninle berâber*** [Medîne'ye] *hicret eden amcalarının* ***kızlarını, halalarının*** *kızlarını, dayılarının kızlarını ve teyzeleri****nin kızlarını da*** [sana helâl kıldık]...

Eğer kadın hicret etmemiş ise onunla evlenmek helâl olmaz.

...Bir de ***nefsini*** *Nebî'ye bağışlayan mü'min kadını; eğer Nebî onu* ***nikâhlamak isterse*** [yani, mehir vermeksizin[603] onunla evlen**meyi dilerse].**

Şâyet yahûdî, hristiyan ya da bedevî bir kadın kendisini Nebî'ye bağış**layacak olursa** Nebî'nin onunla evlenmesi helâl olmaz.[604]

...Bunu [yani, bu bağışı, hibeyi], *diğer mü'minler bir yana yalnız* ***sana*** [yani, ey Muhammed özellikle sana] *hâss olmak üzere helâl* ***kıldık*** [yani, kadının mehirsiz olarak senin dışında mü'minler**den bir kimseye** kendisini bağışlaması helâl değildir[605]]...

Allâh mü'minlerin durumunu haber vererek buyuruyor ki:

...Biz onlara [yani, mü'minlere] *eşleri ve mâlik oldukları câriyele-*

---

603 ***Nefsini Nebî'ye bağışlamak*** ifâdesinin, "mehirsiz/mehir vermeksizin" şeklinde **anlaşılması** uygun değildir. Zîrâ, bütün kadınlar, hakkları olan mehri, kocalarına bağışlayabilir; mehir almaksızın evlenebilirler. (Redaktör: E.Ö)

604 **Bedevî** bir kadın, eğer mü'min ise ve kendisini Nebî'ye bağışlayacak olursa, Nebî'nin onunla evlenmesi niçin helâl olmasın. (Redaktör: E.Ö)

605 Mü'min bir kadın, mehir almaksızın mü'min bir erkekle evlenebilir. (Redaktör: E.Ö)

ri husûsunda neleri farz kıldığımızı biliyoruz **{yani, onlara ancak mehir ve beyyine [şâhid] huzûrunda nikâhlayacakları dört kadını[606] ve ayrıca sağ ellerinin mâlik oldukları câriyeleri ile cimâı helâl kıldık}.** ***Ta ki sana*** **{ey Muhammed, mehirsiz hibe husûsunda}** ***darlık olmasın. Allâh*** **{Nebî'ye mehir vermeksizin evlenmek husûsunda}** ***ğafûrdur,*** **{bunu o'na helâl kılmak sûretiyle}** ***rahîmdir.***

51. ***Onlardan*** **{yani, amca, hala, dayı ve teyze kızlarından}** ***kimi dilersen geri bırakabilir*** **{yani, onunla evlenmeyebilir}, {onlardan}** ***kimi dilersen yanına alabilirsin*** **{yani, onunla evlenebilirsin}...**

Böylece Allâh Nebî'yi akrabalarla evlenmek husûsunda muhayyer bırakmıştır.

...{Aralarından} *geri bıraktıklarından kimi yanına almak* {yani, onunla evlenmek} *istersen sana cünâh/vebâl* {yani, yasak, darlık} *yoktur. Bu onların* {yani, Nebî'nin nikâhı altında bulunan o'nu tercih etmiş hanımların} *gözlerinin aydın olmasına daha yakındır* {yani, daha uygundur} *ve* {senin onlar üzerine sana helâl kıldığımız yakın akrabalarla evlenme dışında evlenmeyeceğini bilip üzülmeyeceklerdir} *ve kendilerine verdiğin* {nafaqa} *ile hepsinin* {yani, dokuz hanımın} *râzı olmalarına* {daha uygundur –çünkü nafaqalarında biraz darlık vardı–}. *Allâh qalblerinizde olanı bilir. Allâh alîmdir,* {kusurları bağışlayan} *halîmdir.*

Sonra Allâh Nebî'ye, kendisini seçen dokuz hanım dışındakilerle evlenmeyi harâm kılarak şöyle buyurmaktadır:

52. *Sonra* {nikâhın altında bulunan dokuz zevcen dışında} *kadınlar sana helâl olmaz* {yani, artık bunlardan fazlasıyla evlenmen helâl değildir}. *Bunların* {yani, bu dokuz hanımın} *birini başka zevcelerle değiştirmen de güzellikleri hoşuna gitse bile* {helâl değildir}...

Kasdedilen hanım, Has'amlı Umeys kızı Esma'dır, ki zülcenâheyn Ca'fer'in hanımı idi.

...*Sağ elinin mâlik olduğu* {yani, köle olarak velâyetin altında bulunan} *müstesnâ...*

606 Evlenilecek kadın sayısının dört ile sınırlı olduğu iddiâsı, Qur'ân'a değil, birtakım zayıf rivâyetlere ve sonraki kabûllere istinâd etmektedir. (Redaktör: E.Ö)

Bundan sonra Nebî'yi, hanımları hakkında olmaması gereken uygulamaları yapmaktan sakındırarak şöyle buyurmaktadır:

...*Allâh her şeyin* (yani, her amelin) *üzerinde bir raqîbdir* (yani, gözetleyicidir).

53. *Ey o îmân edenler! Nebînin evlerine, sizin için yemeğe izn verilmeden girmeyin. Yemeğin pişmesini beklemeyin. Fakat da'vet olunduğunuzda* (Nebî'nin huzûruna) *girin. Yemeği yediğiniz vakit –söze dalmaksızın– hemen dağılın* (yani, yanından kalkıp ayrılın)...

Çünkü onlar yemekten önce ve sonra Nebî'nin yanında kalıyorlardı. Bu olay mü'minlerin annesi Umm Seleme bt. Ebû Ümeyye'nin evinde olmuş, uzun süre konuşup durmuşlardı. Bu durum Nebî'yi rahatsız ediyor, fakat onlara, "Kalkın" demekten sıkılıyordu. İşte, *Söze dalmaksızın hemen dağılın* buyruğu bunu anlatmaktadır.

...*Çünkü bu Nebî'yi rahatsız etmekte, ama o sizden utanmaktadır/hayâ etmektedir. Allâh ise hakktan* [*hakkı söylemekten*] *utanmaz/hayâ etmez.*

Sonra Allâh Nebîsi'ne, hanımlarını hicâb (perde) arkasına almasını emretti. Hanımlarına tercih serbestisi ve teyemmüm ile ilgili buyruklar Âişe'nin başından geçen olay sebebiyle indi.

Hicâb ile ilgili buyruk ise Cahş kızı Zeyneb'in durumu hakkında indi. Allâh mü'minlere Nebî'nin hanımlarıyla ancak perde arkasından konuşabileceklerini söyledi. İşte Allâh'ın şu buyruğu bunu anlatmaktadır:

...*Onun hanımlarından ihtiyaç olan birşey istediğinizde hicâb arkasından isteyin. Bu* (şübheli hâllerden yana) *sizin qalbleriniz için de, onların qalbleri için de daha temizdir. Sizin Allâh'ın Rasûlü'ne eziyyet vermeniz de, ondan sonra zevcelerini nikâhlamanız da ebediyyen olacak birşey değildir. Çünkü bu Allâh'ın yanında çok büyük bir iştir.*

Zîrâ Allâh Nebî'nin hanımlarını mü'minlere –tıpkı anneleri gibi– harâm kılmıştır. Bundan dolayı Allâh mü'minlere, o'nun hanımlarıyla evlenmeyi çok büyük bir iş olarak göstermiş, sonra da gizlediklerini ve açığa vurduklarını bildiğini söylemiştir:

54. *Siz* (kendinizle alâkalı) *bir şeyi açıklar* (bununla Talha'nın, "Muhammed bizim amcamızın kızlarının yanına girmemize engel

oluyor" sözünü açık açık söylemesini kasdetmektedir} *yâhûd onu gizlerseniz* {yani, qalblerinizde saklarsanız –çünkü o, "Nebî'nin ölümünden sonra Âişe ile evleneceğim" sözünü içinde gizli tutmuştu–}, *kuşkusuz ki Allâh* {gizli olsun, açık olsun} *her şeyi bilendir.*

55. *Hanımlar için babaları, oğulları, kardeşleri, kardeşlerinin oğulları, kız kardeşlerinin oğulları, kendi kadınları* {yani, müslüman olan hür kadınlar} *ve sağ ellerinin mâlik oldukları* {yani, Nebî'nin hanımlarının köleleri} *hakkında* {yani, hicâb olmadan huzûrlarına girmelerinde} *günâh yoktur* {yani, bundan dolayı onlar için bir vebâl yoktur}...

Hem onları, hem de onların yanına hicâb söz konusu olmaksızın girebilecekleri sakındırıp uygunsuz bir hâlde olmamalarını emrederek hanımlara şunları söylemiştir:

...{Anılanların yanınıza girebilmeleri husûsunda} *Allâh'a ittiqâ edin. Şübhe yok ki Allâh her şeye* {yani, bütün amellerinize} *şehîddir* {yani, hanımların ya da huzûrlarına girenlerin uygunsuz hâlleri olursa Allâh'ın gözünden kaçmaz}.

56. *Muhakkak Allâh ve melekleri Nebî'ye salât ederler...*

Allâh'ın Nebî'ye salât etmesi, mağfirette bulunmasıdır. Meleklerin salât etmesi ise Nebî için mağfiret dilemeleridir.

...*Ey mü'minler! Siz de o'na salât edin* {yani, Nebî için mağfiret dileyin, gerektiği gibi o'na salât ve selâm getirin[607]}.

57. *Allâh'a ve O'nun Rasûlü'ne* {yani, Muhammed'e} *eziyet edenlere,...*

Buyruk, Medîneli yahûdîler hakkında inmiştir. Onların Allâh'a eziyetleri, Allâh'ın evlâdı olduğunu iddiâ etmeleri ve Allâh'ın yarattığı gibi kendilerinin de –heykel ve sûretleri kasdederek– yarattıklarını iddiâ etmeleridir. Nebî'ye eziyetleri ise, Muhammed'in bir sihrbaz, bir mecnûn, bir şâir, bir yalancı olduğunu iddiâ etmeleridir.

...*Muhakkak Allâh onlara dünyâ ve âhirette la'net etti...*

Dünyâda la'netten maksad; azâb edilmeleri, öldürülmeleri, sürgüne

607 Bu, dayanaktan yoksun bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)

gönderilmeleridir. Âhiret'te la'netten kasıd ise, Allâh'ın onları cehennem ateşi ile azâblandırmasıdır. İşte Allâh'ın şu buyruğu buna işâret ediyor:

> *...ve onlar için muhîn* {yani, küçültücü/hor-hakîr kılıcı} *bir azâb hazırladı.*

58. *Mü'min erkeklere ve mü'min kadınlara, kesbetmedikleri şeyleri isnâd ile eziyet edenler var ya, muhakkak onlar bir bühtan* {yani, olmadık bir şey} *ve apaçık bir günâh yüklenmiş olurlar.*

59. *Ey Nebî! Zevcelerine, kızlarına ve mü'minlerin kadınlarına söyle: "Cilbâblarını üzerlerine idnâ eylesinler"...*

Cilbâb'dan kasıd, hımâr'ın [baş örtüsünün] üzerindeki kina'dır [yüz örtüsüdür].[608] Şöyle ki: Medîne'ye hanımlarıyla birlikte gelen Muhâcirler, Ensâr'ın evlerinde konuk oldular. Evler dar gelmeye başladı. Kadınlar da geceleyin tabii ihtiyaçlarını karşılamak için hurmalıklara giderlerdi. Kötü niyetli kimseler ise geceleyin kadınları gözetliyor, onların yanına yaklaşıyor ve onları elleriyle ta'ciz ediyorlardı. Eğer kadın cimâa râzı olursa, ona ücretini verip ihtiyacını karşılıyordu. Kadın iffetli birisi ise bağırıyordu, adam da kaçıp gidiyordu. Bu gibi kimseler çoğunlukla câriyelerin peşine takılırlardı. Geceleyin ise câriye ile hür kadın ayırd edilemiyordu. Mü'minlerin hanımları bunu kocalarına anlattılar, geceleyin zinâkârlardan çektiklerini dile getirdiler. Onlar da durumu Nebî'ye söyleyince, *Ey Nebî! Zevcelerine, kızlarına ve mü'minlerin kadınlarına söyle: "Cilbâblarını üzerlerine idna eylesinler"* buyruğu indi.

> *...Bu onların* {kılıkları itibâriyle kötülük yapacak kadınlardan olmayan iffetli kadınlar olduklarının} *tanınmaları,* {geceleyin} *incitilmemeleri* {ve kimsenin onlarla kötü iş yapma umuduna kapılmaması} *için daha uygundur. Allâh* {azâblarını geciktirmekte} *ğafûrdur,* {onları cezâlandırmakta acele etmediği için de} *rahîmdir.*

Sonra Allâh onları tehdid ederek Nebî'ye hitâben şöyle buyurmaktadır:

60. *Eğer o münâfıqlar* {münâfıqlıklarından} ve *qalblerinde* {günâhkârlığa sevkeden} *hastalık bulunanlar* {yani, zinâkârlar}...[608b]

---

608 Bu, dayanaktan yoksun bir iddiâdır. (Redaktör: E.Ö)

608b *Qalblerinde maraz/hastalık bulunanlar*'ın, "zinâkarlar"a tahsîs edilmesi uygun değildir. (Redaktör: E.Ö)

Kötü amellerini söz konusu ederek nitelendirmek üzere de şöyle buyurmaktadır:

> *...ve Medîne'de/şehirde yalan haber yayanlar* {-ki münâfıqlar mü'minlere düşmanları ile ilgili hoşlarına gitmeyecek haberler veriyorlardı-} *vazgeçmezlerse* {yani, bunlar günâhkârlıklarından, yalan haberler yaymaktan ve münâfıqlıklarından vazgeçmeyecek olurlarsa}, *andolsun ki* {ey Muhammed} *seni onlara musallat ederiz* {yani, sana onları öldürmeni emrederiz}. {Hattâ seni buna mecbûr kılarız.} *Sonra da onlar orada ancak az bir süre sana komşuluk ederler.*

61. {Onları} *la'nete uğramışlar* {yaparız}. *Nerede ele geçirilirlerse yakalanırlar* {-Allâh nerede bulunur ve nerede yakalanırlarsa her durumda onların la'netlenmesini öngörmüştür-} *ve alabildiğine öldürülürler* {yani, onları yakalayın ve savaşıp öldürün}.

Bunun üzerine münâfıqlar öldürülmek korkusuyla bu işlerden vazgeçtiler.

62. *Daha önce geçenler hakkında* {yani, Bedir'e katılan müşrikler hakkında} *Allâh'ın sünneti bu idi.* {İşte bu zinakârlar ve yalan haberler yayanlar da yaptıklarından vazgeçmeyecek olurlarsa aynı şey başlarına gelir}. *Sen Allâh'ın sünnetinde aslâ bir değişme* {yani, bir kayma} *bulamazsın* {çünkü Allâh'ın öldürülmelerine dâir emri hakkın ta kendisidir}.

63. *İnsânlar sana Sâ'ati* {yani, qıyâmeti} *sorarlar...*

Nebî hutbe îrâd ederken bir adam o'na Sâ'at hakkında soru sordu. Allâh da Nebî'ye vahyetti ki:

> *...De ki: "Onun ilmi sâdece Allâh'ın indindedir. Ne bilirsin belki de o Sâ'at* {yani, qıyâmet} *pek yakındır."*

64. *Muhakkak Allâh kâfirlere* {yani, Mekke kâfirlerine} *la'net etti ve onlar için bir saîr* {yani, alevli bir ateş} *hazırladı.*

65. *Onlar orada* [*cehennemde/saîr'de*] *ebediyyen kalıcıdırlar. Hiçbir velî* {yani, azâb edilmelerini önleyecek hiçbir yakın} *ve yardımcı* {yani, azâba karşı onları kollayacak hiçbir yardımcı} *da bulamayacaklardır.*

66. *Yüzlerinin ateşte evirilip çevirileceği o gün diyecekler ki: "N'olay-*

dı keşke biz Allâh'a ve Rasûl'e {yani, Muhammed'e} *itâ'at edeydik."*

67. **Ve** {ileri gelenlerine itâ'at eden Mekkeli Arab müşrikleri} *diyecekler ki: "Rabbimiz! Gerçekten biz yöneticilerimize ve büyüklerimize itâ'at ettik"...*

Buyruk, Bedir günü yemek yedirenler [el-mut'imûn] hakkında inmiştir. Bunlar, aralarında Ebû Cehl b. Hişâm, Rabî'a'nın iki oğlu Utbe ve Şeybe'nin de bulunduğu oniki kişi hakkında inmiştir.

Büyüklerden kasıd ise, küfrde ileri gelen yaşlı-başlı kimseler/[reisler]-dir.

...*"Onlar da bizi yoldan saptırdılar"* {yani, hidâyet yolundan: tevhîdden bizi uzaklaştırdılar}.

Kasdedilenler, Bedir günü yemek yedirenler ile Kureyş'ten alay ediciler olarak tanınan kimselerdir.

Sonra tâbi olanlar şöyle diyeceklerdir:

68. *"Rabbimiz! Onlara* {yani, Kureyş kâfirlerinin önder ve başkanlarına} *azâbdan iki kat ver ve onları büyük bir la'netle la'netle"* {yani, ardı ardına gelen ve kesilmeyen la'netlerle la'netle}.

69. *Ey o îmân edenler! Siz Mûsâ'ya eziyet edenler gibi olmayın. Allâh o'nu dediklerinden* {yani, hayalarının şişik olduğu iddiâlarından[609]} *temize çıkardı. O Allâh indinde* {yeri üstün} *itibârlı ve değerli idi.*

70. *Ey o îmân edenler! Allâh'a ittiqâ edin ve dosdoğru söz* {yani, adâletli söz olan tevhîdi} *söyleyin.*

71. *O da* {tevhîd ile} *amellerinizi lehinize olmak üzere düzeltsin,* {sizin için tertemiz etsin ve} *günâhlarınızı da mağfiret etsin. Kim Allâh'a ve O'nun Rasûlü'ne* {yani, Muhammed'e} *itâ'at ederse, büyük bir fevz bulmuş* {yani, o hayr ile kurtulmuş ve hayrdan pek büyük bir pay almış} *olur.*

72. *Biz emâneti* {yani, itâ'ati} *göklere, yere ve dağlara arz ettik* {yani, hakklarında sevâb ve cezânın söz konusu olmasını, iyiliklerine mükâfât, isyânkârlıklarına cezâ teklif ettik} *de onlar onu yüklen-*

609 Bu, İsrâiliyâta dayalı bir hurâfedir. (Redaktör: E.Ö)

mek istemediler **(yani, sevâb ve iqâb şartı ile itâ'at etmeyi kabûl etme gücünü bulamadılar),** ***bundan*** **(yani, itâ'ati terketme korkusuyla azâbdan)** ***endişeye düştüler*** **(yani, korktular).** ***Ama onu insân*** **(yani, Âdem)** ***yüklendi. Çünkü o*** **(günâhı sebebiyle nefsine karşı)** ***çok zâlim ve*** **(itâ'atin kapsamındaki sevâb ve iqâbın âqıbetini bilmemek husûsunda)** ***çok câhildir.***[609b]

73. ***Tâ ki Allâh münâfıq erkeklerle münâfıq kadınları, müşrik erkeklerle müşrik kadınları azâblandırsın*** **(yani, emâneti insâna teklif etmemizin sebebi, münâfıq erkek ve kadınlara, müşrik erkek ve kadınlara Allâh'ın azâb etmesi içindir)...**

609b Mukâtil b. Süleymân'ın Ahzâb, 33/72 âyetiyle ilgili izahı yeteri kadar net olmadığından veyâ merâmı anlatmakta yetersiz kaldığından, Ahzâb, 33/72 âyetinin ma'nâsını -ki bu ma'nâyı Mukâtil b. Süleymân da, "Çünkü onlar emânete ihânet ettiler, rasûlleri yalanladılar, ikrar edip kabûl ettikleri ahdi bozdular" demek sûretiyle desteklemektedir– daha açık ve net olarak beyân eden müfessirlerden hareketle yeniden vermek istiyoruz:
Buradaki *emânet,* varlığa/fıtrata tevdi edilen kânûnlara ve dolayısıyla da Allâh'a itâ'at sorumluluğudur. *Emânetin arzedilmesi/sunulması* da, irâde ve tercih sâhibi olan insânlar için teklîfî/şer'î, irâde ve tercih sâhibi olmayan varlıklar için ise tekvînî/tabii sorumluluğun tevdi edilmesidir. *Emânet'in hamli* [*yüklenilmesi*], onun gereğini yapmamak, boynunda taşımak, edâ etmemektir. Zîrâ, Arab dilinde, *Fulânun hâmilun li'l-emâneti ev muhtemilun lehâ* [*Filân, emâneti yüklenmiş veyâ onu üzerinde taşımakta*] ifâdesiyle, "emânete hiyânet edildiği, sâhibine iâde edilmediği, boynunda bir borç olarak kaldığı" anlatılmak istenir. O hâlde emânete ri'âyet etmek için, onu hamletmemek [yüklenmemek], zimmetinde tutmamak gerekir. Yâni, *emânetin hamlinden* [*emâneti yüklenmekten*] *kaçınmak,* "emânete ri'âyet etmektir, emâneti hakk sâhibine iâde etmek"tir. Bu durumda gökler, yer, dağlar vb. seçme irâdesi olmayan varlıklar, kendi tabiatlarına arzedilen Allâh'ın kânûn ve nizâmına tam bir teslîmiyyetle ri'âyet etmişlerdir. Yâni, *emâneti yüklenmekten;* emânetin boyunlarında kalmasından, emânete ihânetten kaçınmışlar, korkmuşlardır. Nitekim, göklerin ve yerin, Allâh'ın, *İsteyerek veyâ istemeyerek gelin!* (Fussılet, 41/11) emrine karşı, *İsteyerek geldik* (Fussılet, 41/11) şeklindeki teslîmiyyetleri sembolik bir dille ifâde edilmiştir. İnsân ise, kendisine bahşedilen tercih kâbiliyyetini yanlış kullanmış; itâ'at etmesi gerekirken isyân etmiştir. Yâni, yukarıdaki anlamda *emâneti yüklenmekte:* emânete ihânet etmekte, onu bir yük/vebâl olarak boynunda taşımakta, Rabbine itâ'at şeklinde edâ etmemektedir. Bundan dolayı da insân, *Doğrusu o, çok zâlim, çok câhildir* şeklinde nitelendirilmektedir. Ayrıca *emânet* için bkz. Mü'minûn, 23/8. (Redaktör: E.Ö)

Çünkü onlar emânete ihânet ettiler, rasûlleri yalanladılar, ikrar edip kabûl ettikleri ahdi bozdular. Allâh onları Âdem'in (a.s) sırtından çıkartıp, *"Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" diye sormuş, onlar da "Evet" (Rabbimizsin) demişlerdi* (A'râf, 7/172). Ancak onlar bu itirâfı naqzettiler, itâ'ati, yani tevhîdi terkettiler.

...Mü'min erkeklerle mü'min kadınların da {emâneti yerine getirdikleri ve ahidlerini bozmadıkları için} *tevbelerini kabûl etsin* {diye bu emâneti arzettik}. *Allâh* {günâhlarını bağışlayan} *ğafûrdur,* {onlara karşı merhametli olan} *rahîmdir.*

34. SEBE SÛRESİ

MEKKÎ, 54 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *Göklerde olanlar da, yerde olanlar da* {yani, bütün yaratılmışlar} *yalnız Kendisinin olan Allâh'a hamdolsun...*

Mekke kâfirleri ölümden sonra dirilişi inkâr edince şânı yüce Rabbimiz zâtını överek, *Allâh'a hamdolsun* buyurdu.

...Âhirette de hamd yalnız O'nundur {yani, O'nun dostları âhirette cennete girecekleri vakit O'na hamd edeceklerdir}...

Yine O'nun dostları âhirette cennette girecekleri vakit, *Bize olan va'dini yerine getiren Allâh'a hamdolsun* (Zümer, 39/74) ve, *Bizi buna ileten Allâh'a hamdolsun* (A'râf, 7/43) diyeceklerdir.

...O {ölümden sonra diriliş hükmünü vermiş olan} *hakîmdir,* {onu çok iyi bilen} *habîrdir.*

2. *O yere gireni* {yani, yağmuru}, *ondan çıkanı* {yani, bitkiyi}, *gökten ineni* {yani, yağmuru} *ve oraya yükseleni* {yani, semâya yükselen melekleri[610]} *bilir. O* {onlara azâbı göndermekte acele etmeyen} *rahîmdir, ğafûrdur.*

3. *Kâfirler* {yani, Ebû Süfyân} {Mekke kâfirlerine, "Lât'a ve Uzzâ'ya yemîn olsun ki} *Sâ'at* {ebediyyen} *bize gelmeyecek" dediler.* {Ey Muhammed} *de ki: "Hayır* {qıyâmet sâ'atinin} *ğaybı*{nı} *bilen Rabbim hakkı için o* {Sâ'at: qıyâmet} *elbette size gelecektir. Göklerde ve yerde zerre* {yani, karıncaların en küçük türü} *ağırlığınca birşey O'na gizli kalmaz. Bundan* {yani, bu zerre ağırlığından} *küçük yâhûd* {zerre ağırlığından} *büyük ne varsa muhakkak apaçık bir kitâbdadır* {yani, levh-i mahfûzda apaçık bellidir}.

4. *Bu, îmân* {yani, tasdîq} *edip sâlih amel işleyenleri* {yani, adâletli davrananları} {qıyâmet günü} *mükâfâtlandırması içindir. İşte onlar için* {günâhları dolayısıyla} *bir mağfiret ve* {cennette} *kerîm* {yani, güzel} *bir rızq vardır.*

---

610 Bu yorum, su götürür. (Redaktör: E.Ö)

Mekke kâfirlerini söz konusu ederek şöyle buyurmaktadır:

5. *Âyetlerimiz* {yani, Qur'ân} ***hakkında âciz bırakmak*** {yani, insânları Qur'ân'a îmân etmekten uzaklaştırmak} *için çalışanlar* {yani, bu yolda uğraşanlar} *var ya,...*

Benzeri bir buyruk da Hacc sûresi'nde (51. âyet) bulunmaktadır.

...işte onlar için elîm ricsten bir azâb vardır.

Benzeri bir buyruk da Câsiye sûresi'ndedir (11. âyet).

6. *Kendilerine* {Allâh'ı tanımaya dâir} *ilim verilenler* {yani, Kitâb Ehli'nin îmân edenleri}...

Bu buyruk İbn Mes'ûd'un qırâ'atinde, "Kendilerine önceden hikmet verilenler" şeklindedir.

...bilir ki, {ey Nebî} *Rabbinden sana indirilen* {Qur'ân} *hakkın ta kendisidir ve o* {mahlûqâtı arasında övülen} *Hamîd'in,* {mülkünde} *Azîz'in yoluna* {yani, dînine} *hidâyet eder* {yani, da'vet eder}.

7. {Ölümden sonra dirilişi inkâr eden} *o küfredenler dediler* {yani, Ebû Süfyân Mekke kâfirlerine dedi} *ki: "'Siz çürüyüp paramparça olduktan* {yani, yeryüzünde dağılıp et ve kemikleriniz yok olup gittikten} *sonra muhakkak yeniden yaratılırsınız'* {yani, ölümden sonra diriltilirsiniz} *diye haber veren bir adamı gösterelim mi size?"*

Sonra Ebû Süfyân devâmla dedi ki:

8. *"Acaba o* {yani, Muhammed} *Allâh üzerine* {bizim ölümden sonra diriltileceğimizi söylerken} *yalan mı uydurdu, yoksa o'nda* {yani, Muhammed'de} *bir cinnet mi var?"...*

Allâh Teâlâ onlara şöyle cevâb vermektedir:

...Hayır, asıl âhirete îmân etmeyenler {yani, amellerin karşılıklarının görüleceği ölümden sonra dirilişi tasdîq etmeyenler}, {âhirette} *azâb içinde ve uzak bir dalâlettedirler* {yani, pek uzun bir bedbahtlık içerisindedirler}.

Bunun bir benzeri de Qamer sûresi'nin (42-48. âyetler) sonlarındadır.

Sonra onları korkutarak şöyle buyurmaktadır:

9. *Gökte ve yerde önlerinde ve arkalarında ne olduğuna bakmazlar mı?...*

Sonra bunları beyân ederek şöyle buyurmaktadır:

> *...Dilersek onları yere geçiririz* {ve yer de onları yutar} *yâhûd semâdan/gökten üzerlerine parçalar* {yani, göğün bir tarafını} *düşürürüz* {ve bunlarla onları helâk ederiz}. *Muhakkak bunda münîb* {yani, ihlâsla tevhîdi kabûl eden} *her kul için bir âyet* {yani, ibret} *vardır.*

10. *Andolsun ki Dâvûd'a Bizden bir fazl* {yani, nübüvvet, zebûr, kendisine musahhar kılınan dağları, kuşları ve demiri} *verdik...*

Nitekim Nebî'ye hitâb eden, *Allâh'ın senin üzerindeki fazlı* {yani, sana lütfettiği nübüvvet ve kitâb} *pek büyüktür* (Nisâ, 4/113) âyeti de buna benziyor.

Sonra Allâh o'na verdiklerini beyân ederek şöyle buyurmaktadır:

> *..."Ey dağlar! Siz de o'nunla* {yani, Dâvûd ile} *berâber tesbîh edin"* {yani, Rabbi zikredin -bu da tesbîhtir-} *dedik. Ve "Ey kuşlar siz de" (dedik). Ona demiri de yumuşattık.*

11. *Uzun, geniş zırhlar yap...*

Dâvûd'a buyurdu ki:

> *...Dokumada işini sağlam tut* {yani, çivileri halkaların içinden sağlamca geçir}, {fakat çiviler büyük olmasın ki halkalar delinmesin. Çivileri halkaların içerisinden örgü gibi de geçirme ki (halkalar) incelmesin}...

Sonra Allâh Dâvûd hanedanına hitâben buyuruyor ki:

> *..."sâlih amel işleyin* {yani, "el-Hamdulillâh" deyin}, *çünkü Ben yaptıklarınızı çok iyi görenim" diye emrettik.*

Sonra Allâh, Dâvûd'un oğlu Süleymân'ı ve o'na verdiği hayr ve ikrâmları söz konusu ederek şöyle buyurmaktadır:

12. *Süleymân'a da rüzgârı* {musahhar kıldık}. *Sabâh esişinde bir aylık yol alırdı* {yani, onun aldığı mesâfe bir aylık süre idi -rüzgâr onları Beytu'l-Maqdîs'ten taşıyıp Istahr'a götürüyordu-}, *akşam da* {Zabulistan'a} *bir aylık* {uzaklıktaki yere} *giderdi* {üstlerinden bir kuş, altlarından bir yaprak geçmez ve bu rüzgâr toprağı da kaldırmazdı}. *Biz o'na erimiş bakır pınarını akıttık* {yani, Süleymân için Yemen topraklarında suyun aktığı gibi akan bakır pınarını üç gün süre ile çıkardık}. *Cinnlerden bir kesim de* {Süley-

mân'ın azîz ve celîl olan} *Rabbinin emri ile* {Süleymân'ın} *önünde iş görürlerdi* {yani, Biz Süleymân'a cinnlerden böylelerini de musahhar kılmış, emrine vermiştik}. *Onlardan kim verdiğimiz emirden saparsa* {yani, Süleymân'ın emrinin dışına çıkarsa}, *Biz ona* {dünyâ hayâtı'ta alevli} *saîr azâbından tattırırdık* {yani, elinde ateşten kamçı bulunan bir melek Süleymân'ın emri dışına çıkanı kamçılardı –işte saîr azâbı budur–}.

13. *Onlar kendisine* {yani, cinnler Süleymân'a} *mihrablardan* {yani, mescidlerden}, {Arz-ı Muqaddes ve Istahr'da bakır ve mermerden yapılan ve kendilerine ibâdet edilmeyen} *heykellerden, büyük havuzları andıran çanaklardan* {yani, büyüklükleri itibâriyle develerin su içtikleri havuzları andıran Yemen topraklarından kemikten tencerelerden –ki her birinin üzerinde 1.000 kişi oturur ve onlardan yemek yerlerdi–} *ve yerlerinde sâbit* {yani, hareket etmeyen, üzerinde yükseldiği ayakları bulunan pek büyük} *kazanlardan istediğini yaparlardı...*

Devâmla Allâh şöyle buyurmaktadır:

...Ey âl-i Dâvûd! {Size verilen hayrlar sebebiyle} *siz de şükrederek çalışın. Kullarımdan* {Rabb'lerine} *şükreden ise azdır.*

14. *Biz* {Süleymân'ın} *o'nun üzerine ölümü qadâ edince* {–çünkü Süleymân'ın yaşı ilerlemişti. O sırada Beytu'l-Maqdîs'te bulunuyordu–}, *asâsını* {alt tarafından} *yiyen bir dâbbe'den başkası onlara* {yani, cinnlere –Süleymân'ın–} *o'nun ölümüne delâlet etmedi. Nihâyet* {Süleymân} *yıkılıp yere düşünce,* {insânlar tarafından} *açıkça anlaşıldı ki, eğer onlar* {yani, cinnler} *ğaybı* {yani, ğayb olan Süleymân'ın ölümünü} *bilmiş olsa idiler* {bir sene boyunca} *bu horlayıcı azâb içinde* {yani, Beytu'l-Maqdîs'in yorucu inşâasında çalışmaya} *devâm etmezlerdi.*

Cinnlere bu adın veriliş sebebi, insânlardan gizlenip saklanmaları ve onlar tarafından görülmemeleridir.

15. *Andolsun ki Sebeliler için kendi meskenlerinde bir âyet vardır.* {Biri Arim vâdisinin} *sağında* {diğeri ise Arim vâdisinin} *solunda iki bahçe vardır...*

Allâh bu bahçe sâhiblerine buyurdu ki:

...Rabbinizin {bahçelerdeki} *rızqından yeyin ve O'na* {yani, size

ihsân ettiği bu rızq dolayısıyla Allâh'a} *şükredin.* {Sebe toprakları, güzel meyveler veren} *hoş bir belde ve* {Rabbiniz de, size vermiş olduğu rızq dolayısıyla şükrettiğiniz taqdîrde günâhları bağışlayan} *ğafûr bir rabb.*

Sebe toprakları ve Sebelilerin bahçeleri çok verimliydi. Yağmur yağdığı vakit, günlerce uzaklıktaki mesâfelerden el-Arim vâdisine seller gelirdi. Bunun için iki dağ arasındaki geçide kayalar ve ziftler ile bir sedd yaptılar. Nihâyet sular vâdinin iki tarafında yükseldi. Böylece bu vâdilerde çeşitli meyveler ve üzüm bağları yetişti. Onlarsa Rabb'lerine isyân ettiler, O'na şükretmediler. Allâh'ın şu buyrukları bunu anlatmaktadır:

16. *Fakat onlar* {hakktan} *yüz çevirdiler. Biz de onlara Arim selini gönderdik...*

Sel, "gelen su"dur. *Arim* de "vâdinin adı"dır. Allâh'ın, onların inşâ ettikleri sedde musallat ettiği el-Huld isimli fare seddi oydu ve su dışarı çıkmaya başladı. Böylece bahçeleri kurudu.

...ve iki bahçelerinin yerine buruk yemişli {erak adındaki ağacı} *acı ılgınlı* {ağaçları olan ve ondan taze ok sapları yapılan et-Tarfâ adındaki} *ağaç ile içinde Arabistan kirazından da az birşey bulunan iki bahçe verdik.*

17. *İşte nankörlük etmeleri sebebi ile onları böyle cezâlandırdık. Zâten Biz nankörlük edenlerden başkasını cezâlandırır mıyız?* {yani, Allâh'ın ni'metlerine nankörlük eden kimselerden başkası kötü amelleri sebebiyle cezâlandırılmaz.}

18. *Onlar* {yani, Sebeliler} *ile* {ağaçlar ve su ile} *bereket verdiğimiz memleketler* {olan Arz-ı Muqaddes'teki Ürdün ve Filistin} *arasında ardarda* {yani, birbirine bitişik} *kasabalar var ettik...*

Böylece onlar Yemen toprakları ile Şam toprakları arasında ticâret yapıyorlardı. Her milde bir kasaba ve bir pazar vardı. Şam'dan Yemen'e geri dönünceye kadar yüklerini çözmelerine gerek bulunmuyordu. İşte Allâh'ın şu buyruğu buna işâret ediyor:

...Oralarda {gecelemek ve gündüz ortasında istirahat etmek için bir kasabadan diğerine} *gidip gelmelerini taqdîr etti. Oralarda güvenlik içinde geceler ve gündüzler boyunca gezin* {yani, açlıktan, susuzluktan, yırtıcı hayvanlardan yana güvenlik içerisinde gidip gelin}.

Fakat Rabb'lerine şükretmeyip, O'ndan kasabaların ve konaklama yerlerinin birbirlerinden daha uzak olmasını istediler.

19. ***"Rabbimiz! Yolculuklarımızın arasını uzaklaştır" diye du'â ettiler ve nefslerine zulmettiler. Biz de onları*** **{insânlara}** ***anlatılan hikâyeler kıldık ve onları darmadağın ettik*** **{yani, onların her tarafa dağılmalarını sağladık}...**

Böylece onlar Sebe topraklarından çıkıp yola koyuldular; Ezdliler Bahreyn ve Umman'a, Huzaalılar Mekke'ye, Ensâr'ı teşkil eden Evs ve Hazrec Medîne'ye, Gassanlılar ise Şam'a yerleştiler. İşte darmadağın olmaları budur. Allâh'ın, *Biz de onları anlatılan masallar kıldık ve onları darmadağın ettik* buyruğu bunu ifâde etmektedir.

> *...Kuşkusuz bunda* {yani, bahçelerinin yok edilmesinde ve etrafa dağılmalarında} *çok sabreden* {yani, bu ümmetin mü'minlerinden bir kimse Sebe halkının karşı karşıya kaldığı belânın benzeri ile karşılaşacak olursa çok sabredenlerden olur}, *çok şükreden herkese âyetler* {yani, ibretler} *vardır.*

Şekûr, "ni'metleri dolayısıyla Allâh'a çok şükreden kişi" demektir.

20. *Andolsun İblîs onlar aleyhindeki zannını gerçekleştirdi...*

İblîs dumansız ateşten, Âdem ise çamurdan yaratıldı. Sonra İblîs, "Kuşkusuz ateş çamuru yenik düşürecektir" dedi. Ardından da, "Bu sebeble, *Andolsun onların hepsini azdıracağım, ancak onlardan ihlâsa erdirilmiş kulların müstesnâ"* (Hicr, 15/39-40) diye and içti. İşte bundan dolayı onlar aleyhindeki zannı da gerçekleşmiş oldu.

> *...de mü'minlerden bir kesim dışında* {yani, Allâh'ın ihlâsa erdirdiği kulları müstesnâ} *ona uydular,* {bunlar ise şirk husûsunda ona uymadılar}.

Bunlar, Allâh'ın hakklarında, *Muhakkak Benim kullarım üzerinde senin hiçbir tasallutun olmaz* (Hicr, 15/42) dediği kimselerdir.

21. *Hâlbuki onun* {yani, İblîsin} *onlar üzerinde bir sultânı* {yani, onları hidâyetten saptırıp dalâlete götürecek şekilde bir hâkimiyeti} *yoktu. Ancak Biz âhirete îmân eden kimse ile ondan yana şübhede olanları bilmek* {yani, mü'mini kâfirden ayırd etmek} *için böyle yaptık. Rabbin* {îmân ve şübhe türünden de olsa} *her şeyin üzerinde hafîzdir* {yani, koruyucu, gözetleyicidir}.

22. {Mekke kâfirlerine} ***de ki: "Allâh'ın dûnundan/berisinden*** **{ilâh olduklarını}** ***iddiâ ettiklerinize*** **{yani, kendilerine ibâdet ettiğiniz meleklere}** ***du'â edin bakayım*** **{da onlar yedi yıl boyunca ma'rûz kaldığınız açlık musîbetini ve sıkıntısını üzerinizden gidersinler}...**

Buna benzer bir buyruk İsrâ sûresi'ndedir.

Allâh meleklerin durumunu haber vermek üzere de şöyle buyurmaktadır:

> ...*Onlar göklerde de* {yani, göklerin yaratılışında da}, *yerde de zerre ağırlığınca* {yani, karıncaların en küçük türü olanlardan birisi ağırlığınca dahî} *bir şeye sâhib değildirler* {yani, bunu dahî yaratmaya güçleri yoktur}. {Nasıl olur da sizin karşı karşıya kaldığınız sıkıntıları giderebilirler}. *Onların bu ikisinde* {yani, meleklerin göklerin ve yerin yaratılmasında} *hiçbir ortaklığı da yoktur ve O'nun bunlardan* {yani, meleklerden} {herhangi bir iş için} *hiçbir yardımcısı da yoktur.*

Sonra Allâh, Mekkelilerin fayda umduğu melekleri söz konusu ederek şöyle buyurmaktadır:

23. *O'nun indinde şefâ'at* {yani, meleklerin şefâ'ati}, *kendisine* {tevhîd ehlinden şefâ'at edilmesi için} izn *verdiklerinden başkasına* {yani, başka hiçbir kimseye} *fayda vermez...*

Sonra Allâh meleklerin korkularını söz konusu etmekte, vahyi işittikleri vakit qıyâmetin kopacağı korkusuyla secdeye kapandıklarını belirtmektedir. Peki bu durumda olan varlıklara nasıl ibâdet ediyorlar? Ne diye meleklerin de korktukları zâta ibâdet etmiyorlar?

> ...*Nihâyet qalblerinden korku giderilince* {yani, qalblerindeki korku ve dehşet açılınca}, {secdeden kalktılar ve melekler birbirlerine Cibrîl'in bildirdiğine göre,} *"Rabbimiz ne buyurdu?" dediler. Onlar, "Hakk"* {yani, vahy} *diye cevâb verdiler. O alîdir* {yani, pek yücedir}, *kebîrdir* {yani, pek büyüktür, O'ndan büyük yoktur}.

24. {Meleklere ibâdet eden Mekke kâfirlerine} *de ki: "Göklerden* {yağmur ile} *ve yerden* {bitkiler ile} *sizi rızqlandıran kimdir?"...*

Onların verdikleri cevâb şudur: *"Allâh"* {bizi rızqlandırıyor} (Yûnus, 10/31).

Ardından Allâh, Nebî'ye hitâben buyurdu ki:

..."{Sizi rızqlandıran} *Allâh'tır" de...*

Burada ifâde tamâm olmaktadır.

...Şübhe yok ki biz yâhûd siz bir hidâyet üzereyiz veya apaçık bir dalâlet içindeyiz.

Âyetin son kısmına, yani *Şübhe yok ki biz yâhûd siz bir hidâyet üzereyiz veya apaçık bir dalâlet içindeyiz* ifâdesine gelince: Mekke kâfirleri Nebî'ye şöyle dedi: "Gelin, ma'îşetimize bir bakalım; dünyevî imkânlar bakımından biz mi üstünüz yoksa siz mi? Biz üstün olduğumuza göre, siz dalâlet üzeresiniz." Nebî de onlara şöyle cevâb verdi: "Sizinle biz aynı durumda değiliz. Kuşkusuz iki kesimden biri {yani, ben ve ashâbım hidâyet üzeredir} veya apaçık bir dalâlettedir" {yani, siz/Mekke kâfirleri de dalâlettedir}.

Buradaki *ev* {veya/yâhûd} edatındaki *elif* bir sıladır [fazladan gelmiştir]. Tıpkı, *Onlardan günâhkâr yâhûd pek nankör kimseye itâ'at etme* (İnsân, 76/24) buyruğunda olduğu gibi.

25. *De ki: "Siz bizim işlediğimiz günâhlardan sorumlu olmazsınız, biz de sizin işlediklerinizden dolayı sorumlu olmayız."*

26. {Ey Muhammed, Mekke kâfirlerine} *de ki: "Rabbimiz* {âhirette} *bizi* {ve sizi} *bir araya toplayacak. Sonra aramızda hakk* {yani, adâlet} *ile fethedecektir* {yani, hükm verecektir}. *O* {adâletli hükm veren} *fettâhdır,* {verdiği hükmü çok iyi bilen} *alîmdir."*

27. {Mekke kâfirlerine} *de ki: "O'na* {yani, Allâh'a} {meleklerden} *kattığınız ortakları bana gösterin"* {bakalım, birşey yaratabilmişler midir?}...

Allâh buyuruyor ki:

...Hâşâ {onlar hiçbir şey yaratmamışlardır}. *Bilakis o* {her şeyi yaratan} *Allâh'tır.* {Mülkünde} *azîzdir,* {emrinde hikmeti sonsuz} *hakîmdir.*

Benzeri bir buyruk da Ahqâf sûresi'ndedir (2. âyet).

28. *Biz seni* {ey Muhammed} *ancak insânların kâffesi için* {aralarından onun çağrısını kabûl edenleri cennet ile} *müjdeleyici ve* {kendisine karşı gelenleri de ateş ile} *inzâr edici olarak gönderdik. Fakat insânların* {yani, Mekke halkının} *çoğu bilmezler.*

29. *Onlar, "Eğer doğru söyleyenler iseniz* {yani, azâbın dünyâ/şimdiki hayât'ta bizim üzerimize ineceği iddiânda doğru söylüyor isen ey Muhammed} *bu tehdid ettiğin* {yani, bize va'd edip tehdid ettiğin azâb} *ne zamân gerçekleşecek?" derler.*

30. *De ki: "Sizin* {azâb için belirlenmiş} *va'dolunan bir gününüz vardır. Ondan* {yani, o belirli süreden} *ne bir an geri kalırsınız, ne de ileri geçersiniz"* {yani, ondan uzaklaşamazsınız, daha önce de gelmesini sağlayamazsınız}.

31. *O küfredenler* {yani, el-Esved b. Abdi Yeğus ile Saleb -ki ikisi de Abdu'd-Dârr b. Kusay oğulları'ndan el-Hâris b. Sebbak'ın oğullarıdır-} *dediler ki: "Biz bu Qur'ân'a da îmân etmeyiz* {yani, seni de, Qur'ân'ı da tasdîq etmeyiz}, *bundan önce gelen* {yani, Qur'ân'dan önce indirilen} *kitâblara da* {yani, Tevrât'a, İncîl'e, Zebûr'a da {îmân etmeyiz: onları da tasdîq etmeyiz}. {Ey Muhammed} *sen o zâlimleri* {yani, Mekke müşriklerini} *Rabb'leri huzûrunda* {âhirette} *durdurulmuş, sözü birbirlerine döndürürlerken* {yani, biri diğerine söylerken} *bir görsen...*

Sonra onların neler söyleyeceklerini şöylece haber vermektedir:

...Zayıf görülenler {ki bunlar, tâbi olanlardır} *müstekbirlere* {yani, îmâna karşı büyüklenen küfrün önderlerine}, *"Siz olmasaydınız biz elbette îmân edenler olurduk"* {yani, "Siz ey büyük kimseler, siz olmasaydınız biz mü'min olurduk: Allâh'ın tevhîdini tasdîq ederdik} *diyecekler.*

Önderleri olan büyükler de, kendilerine uyan zayıf kimselere şu şekilde karşılık verecekler:

32. *Büyüklük taslayanlar güçsüz bırakılanlara der ki: "Size geldikten sonra hidâyetten* {yani, îmân etmekten} *sizi biz mi alıkoyduk* {yani, engelledik}? *Hayır, siz zâten mücrim kimseler idiniz."*

Zayıflar da büyüklere şu şekilde karşılık verecekler:

33. *Güçsüz bırakılanlar büyüklük taslayanlara derler ki: "Hayır, gece-gündüz hilekârlıklar* {yani, gece ve gündüz yalanlar söylüyordunuz}. *Çünkü siz bize Allâh'a* {yani, O'nun tevhîdini inkâr ederek} *küfretmemizi, O'na ortaklar koşmamızı emrederdiniz.* {Âhirette} *azâbı* {gözleriyle} *gördükleri vakit* {içlerinde} *nedâmetlerini sırr yaparlar* [*pişmanlıklarını gösterecek mecâli kendilerinde bula-*

maslar). ***Biz de kâfirlerin boyunlarına tasmalar koyarız*** (yani, Allâh cehennem bekçilerine, Allâh'ın tevhîdini inkâr edip kâfir olanların boyunlarına tasmalar koymalarını emredecektir). (Cehennem bekçileri de onlara şöyle diyecektir:) *Ya onlar* (âhirette, dünyâda iken) *işleyegeldiklerinden* (yani, küfrden) *başkası ile mi cezâlandırılacaklar?!*

34. ***Biz hangi qaryeye bir nezîr*** (yani, rasûl) *göndermiş isek mutlaka oranın mütrefleri* (yani, zenginleri ve zorbaları) (rasûllere), *"Biz sizinle gönderilenleri* (yani, tevhîdi) *inkâr edenleriz" demişlerdi.*

35. ***Ve*** (yine müslüman faqîrler hakkında) *dediler ki:* "(Bunlar bizden hayırlı mıdır yoksa Allâh'a bizden daha mı yakındırlar?) *Biz malca da, evlâdça da daha çokluğuz. Biz azâb edileceklerden değiliz."*

36. ***De ki: "Muhakkak Rabbim rızqı dilediğine genişletip yayar ve*** (dilediği kimseninkini) *daraltır* (ve kısar). *Fakat insânların çoğu* (yani, Mekke kâfirleri), (rızqı yaymanın da, genişletip kısmanın da azîz ve celîl Allâh'ın elinde olduğunu) *bilmezler."*

37. ***Sizi Bize yaklaştıracak olan*** (yani, Bize daha yakın olmanızı sağlayacak olan) *mallarınız da değildir, evlâdlarınız da değildir. Îmân edip* (yani, Allâh'ı tasdîq edip) *sâlih amel işleyenler müstesnâ. İşte onların amellerine karşılık mükâfâtları kat kattır* (yani, bir haseneye on katıyla ve daha fazlasıyla mükâfât veririz). *Hem onlar* (cennetin) *yüksek köşkler*(in)*de* (ölümden yana) *güvenlik içindedirler.*

38. ***Bizi âciz bırakacaklarını sanarak âyetlerimizden alıkoymakta yarışanlar*** (yani, Qur'ân'a îmânı engellemek için Qur'ân'ı yalanlayanlar) *var ya, işte onlar azâbda* (yani, cehennem ateşinde) *hazır edileceklerdir.*

39. ***De ki: "Gerçekten Rabbim rızqı kullarından dilediğine genişletip yayar*** (yani, dilediğine bol rızq verir), *dilediğininkini de daraltır* (yani, kısar). *Her ne infâq ederseniz onu halef veren O'dur* (yani, O sâhibleri başkası iken sizi ona halef yaptı: o malı size O verdi). *O rızq verenlerin en hayrlısıdır."*

Allâh'ın, *Sizi başlarına halîfe kıldığı şeylerden de infâq edin* (Hadîd, 57/7) buyruğu da buna benzemektedir.

40. ***O gün onların hepsini haşredecek*** (yani, Melekleri ve onlara ibâ-

det edenleri âhirette bir araya toplayacak). *Sonra da meleklere şöyle diyecek: "Bunlar size mi ibâdet ediyorlardı"* (yani, bunlar sizin emriniz üzerine mi size ibâdet etmişlerdi).

Melekler, Rabb'lerini ortaktan tenzîh edecekler:

41. *Diyecekler ki: "Tenzih ederiz Seni. Bizim velîmiz onlar değil, Sensin.* (Biz onlardan beriyiz. Onlara bize ibâdet etmelerini emretmedik.) *Aksine onlar cinnlere ibâdet ediyorlardı* (yani, onlar cinnlere ibâdet husûsunda şeytânlara itâ'at ediyorlardı). *Bunların çoğu onlara* (yani, şeytânlara) *îmân ediyorlardı"* (yani, şeytânları tasdîq ediyorlardı).

42. *Bugün* (âhirette) *kiminiz kiminize ne bir fayda, ne de bir zarar verebilir* (yani, melekler kendilerine ibâdet etmiş olanlara hiçbir fayda sağlayamaz ve onlara gelecek hiçbir kötülüğü önleyemezler). *Zulmedenlere de diyeceğiz ki* (yani, Allâh cehennem bekçilerine, Mekkeli müşriklere şöyle demelerini emredecek): *"Haydi yalanladığınız ateş azâbını tadın."*

43. *Onlara âyetlerimiz* (yani, Qur'ân'ın emir ve nehiyleri) *beyyinât olarak tilâvet edildiği vakit dediler ki: "Bu* (yani, Nebî) *ancak atalarımızın ibâdet edegeldiği şeylerden sizi alıkoymayı irâde eden bir adamdır. Yine dediler ki: "Bu* (Qur'ân) *uydurulmuş bir ifk'ten başka birşey değildir"* (yani, onu Muhammed kendiliğinden uydurmuştur). (Mekke halkından) *o küfredenler, hakk* (yani, Qur'ân) *kendilerine geldiğinde, "Bu* (Qur'ân) *ancak apaçık bir sihrdir" dediler.*

44. *Hâlbuki Biz onlara* (Allâh ile berâber bir ortak bulunduğunu gösteren) *okuyacakları kitâblar göndermemiştik...*

Bunun bir benzeri de, *Yoksa Biz onlara bundan önce bir kitâb verdik de şimdi onlar buna mı tutunuyorlar?* (Zuhruf, 43/21) âyet-i kerîmesidir.

Yine bunun bir benzeri de Fâtır sûresi'ndedir (32. âyet).

> ...(Ey Muhammed) *senden önce bunlara* (yani, Mekkelilere) *bir nezîr* (yani, rasûl) *de göndermemiştik.*

45. *Bunlardan* (yani, Mekke kâfirlerinden) *öncekiler* (yani, geçmiş ümmetler) *de* (kendilerine gönderilen rasûlleri) *yalanlamışlardı. Hem bunlar onlara verdiğimizin onda-birine bile ulaşamamışlardır* (yani, Mekke kâfirleri geçmiş ümmetlere vermiş olduğu-

nız mal, araç-gereç, ömür ve gücün onda-birine dahi ulaşamamıştır}. *Fakat yine de rasûllerimizi yalanladılar.* {Biz de rasûlleri yalanlamaları üzerine onları dünyâda azâb ile helâk ettik}. *Benim mekrim nasılmış?* {yani, kötülüğü nasıl değiştirdiğime bakın ve ey Mekkeliler, geçmiş ümmetlerin azâbı gibi bir azâbdan sakının}.

46. {Mekke kâfirlerine} *de ki: "Ben size sâdece tek bir öğüt veriyorum* {yani, tek bir sözü: ihlâs kelimesini öğütlüyorum}: *Yalnızca* {hakk olan} *Allâh için ikişer ikişer, birer birer kalkın. Sonra tefekkür edin* {yani, sizden bir kimse tek başına ve arkadaşı ile birlikte düşünüp, bilmez mi? Göklerin, yerin yaratılışı ve ikisi arasındakiler üzerinde tefekkür etmez mi? Allâh'ın bunca şeyi tek başına yarattığını, Muhammed'in de doğru olup, o'nda hiçbir şekilde cinnet bulunmadığını anlamaz mı?}; *{o vakit anlarsınız ki} sâhibinizde cinnetten eser yoktur. O* {Nebî} *ancak sizin için apaçık* {ve âhiretteki} *şiddetli bir azâbın öncesinde bir nezîrdir."*

47. *De ki: "Sizden istediğim herhangi bir ücret varsa o sizin olsun"...*

Nebî (s.a) Mekke kâfirlerinden, Allâh'tan aldığı risâleti tebliğ husûsunda kendisine eziyet etmemelerini istedi, onlar da birbirlerine, "O sizden imkânsız birşey istemiyor, o'na ilişmeyin" dediler. Nebî'nin bir gün Qur'ân'da Lât ve Uzzâ'dan söz ettiğini duyunca da, "Bu adam bizim ilâhlarımızı ayıblamaktan vazgeçmeyecek mi? Bizden kendisini rahatsız etmememizi istedi, biz de dediğini yaptık. Ondan, ilâhlarımız dolayısıyla bize eziyet etmemesini istedik, fakat o yapmadı" dediler ve bu husûsta işi ileriye götürdüler. Bunun üzerine Allâh, *De ki: "Sizden istediğim herhangi bir ücret varsa o sizin olsun"* buyruğunu indirdi.

..."Benim ecrim {yani, mükâfâtım} *Allâh'a âittir. O her şeye* {ve benim bir nezîr olduğuma, bende bir cinnet bulunmadığına} *şâhiddir."*

48. *De ki: "Rabbim muhakkak hakkı yerleştirendir* {yani, O vahy ile konuşur}. *O ğaybları çok iyi bilendir"* {yani, her ğaybı bilir}.

Allâh ğaybın âlimi olduğunu söylediği yerlerde bütün ğayblar, tekil olarak ifâde edilmiş olur.

49. *De ki: "Hakk* {yani, İslâm} *geldi, bâtıl ne yeniden birşey var edebilir, ne de geri getirebilir"* {yani, şeytân yoktan bir şeyi yaratamaz.

Âhirette onları yeniden yaratıp, ölümden sonra diriltemez. Allâh ise bütün bunları yapandır}.

50. *De ki: "Eğer ben sapmışsam* **{–çünkü Mekke kâfirleri Nebî'ye, "Sen atalarının dînini terk edince sapıtmış oldun" demişlerdi–}** *ancak kendi aleyhime sapmış olurum* **{yani, benim sapmam benim aleyhimedir}.** *Şâyet hidâyet bulmuşsam o Rabbimin* **{bana Qur'ân'dan}** *vahyetmekte olduğundan ötürüdür. O* **{du'âları işiten}** *semîdir,* **{onları kabûl eden pek yakın}** *qarîbdir."*

51. *Onları korkuya kapıldıklarında bir görsen* {yani, azâbı gördüklerinde korkularını bir görsen}. *Artık kurtuluş olmayacaktır ve yakın yerden* {yani, ayaklarının altından} *yakalanmış olacaklardır.*

52. {Azâbı gördükleri vakit} *"Ona* {yani, Qur'ân'a} *îmân ettik" diyecekler. Ama onlar için uzak bir yerden ona el atmaları ne mümkün?* {yani, azâbı gördükleri vakit tevbeye dönüş onlardan oldukça uzaktır, çünkü tevbeleri kabûl edilmeyecektir}.

53. *Hâlbuki önceden* {yani, Allâh Muhammed'i peygamber olarak gönderdikten sonra, azâbın gelişinden önce} *onu* {yani, Qur'ân'ı} {inkâr ile} *kâfir olmuşlardı. Üstelik uzak bir yerden ğayb hakkında rastgele zannlarda bulunuyorlardı* {yani, onlar kendilerinden oldukça uzak bir hâlde iken îmânı gerektiren sözler söylemek ve tevbe etmek isteyecekler, ama onlardan kabûl olunmayacaktır. Çünkü azâbın nüzûlü hâlinde îmân onlardan uzaklaştırılır. Bundan dolayı dünyâda üzerlerine azâbın inmesi hâlinde îmân etmeye güçleri olmaz}.

54. *Daha önce benzerlerine yapıldığı* {yani, bunlardan önce geçmiş ümmetlerden olanların azâba uğratıldığı} *gibi bunlar ile arzuladıkları şeyler arasına* {yani, azâb geldiğinde tevbelerinin kabûl edilmesi arasında} *bir engel konacaktır. Çünkü onlar rayb'a düşüren bir şekk/şübhe içinde idiler.*

Rayb'a düşüren şekk/şübhe'den kasıd, "onların şekk/şübhe ettiklerini bilmeyişleri"dir.

Denildiğine göre, burada sözü edilen azâb, Bedir günü kılıçla gelmiştir. *"Ona îmân ettik" dediler/diyecekler* ifâdesindeki zamir de, "Qur'ân"a râcidir.

35. FÂTIR SÛRESİ

MEKKÎ, 45 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *Hamd* {yani, şükr}, *göklerin ve yerin fâtırı* {yani, yaratıcısı} *olan, melekleri ikişer, üçer ve dörder kanatlı rasûller kılan Allâh'a mahsûstur. O yaratılışta dilediğini ziyâde eder. Gerçekten Allâh her şeye* {yani, kanatları yaratmaya ve arttırmaya} *qadîr olandır* {yani, o dilediğine dört kanattan fazlasını da verir}.

2. *Allâh insânlara herhangi bir rahmeti* {yani, rızqı} *açarsa,...*

Rahmet kelimesinin "rızq" ma'nâsında kullanımı açısından bunun bir benzeri de, *Şâyet Rabbinden umduğun bir rahmeti arayarak...* (İsrâ, 17/28) âyetidir.

...onu tutacak olmaz {yani, kimse o rahmeti engelleyemez}. *Tuttuğunu da* {yani, vermediği rızqı da} *O'ndan* {yani, Allâh'tan} *sonra salıverecek olmaz. O* {mülkünde} *azîzdir,* {emrinde} *hakîmdir.*

3. *Ey insânlar* {yani, ey Mekkeliler}! *Allâh'ın üzerinizdeki ni'metini hatırlayın...*

Sonra onlara ni'metlerini bildirerek şöyle buyurmaktadır:

...Gökten {yağmur ile} *ve yerden* {bitki ile} *size Allâh'ın gayrı rızq veren herhangi bir yaratıcı var mıdır?*

Arkasından zâtını tevhîd ederek şöyle buyurmaktadır:

...O'ndan başka bir ilâh yoktur. Böyleyken nasıl oluyor da çevriliyorsunuz/döndürülüyorsunuz?

4. *Eğer seni yalanlıyorlarsa* {bununla, onların kendisini yalanlamalarına karşı sabretmesi için Nebî'yi teselli etmektedir}, *doğrusu senden önce de nice rasûller yalanlanmıştır.* {Kulların} *işler*{i âhirette} *ancak Allâh'a döndürülür.*

5. *Ey insânlar* {yani, Mekke kâfirleri}! *Allâh'ın* {ölümden sonra dirilişin gerçekleşeceğine dâir} *va'di elbette hakktır. O hâlde sakın sizi dünyâ* {şimdiki} *hayât aldatmasın* {yani, İslâm'dan uzaklaştır-

masın} *ve o çok aldatıcı* {yani, bâtıl: şeytân} *da sakın sizi Allâh ile aldatmasın.*

6. *Şübhe yok ki şeytân* {size Allâh'ı inkâr etmeyi emrettiği için} *sizin düşmânınızdır. O hâlde siz de onu düşman tutun* {yani, Allâh'a itâ'at ederek ona düşmanlık yapın}. *O kendi hizbini* {yani, taraftarlarını} *ancak saîrin* {yani, alevli ateşin} *ashâbından olsunlar diye* {Allâh'ın vahdâniyyetini inkâr etmeye çağırarak} *da'vet eder.*

Sonra Allâh kâfirler ile mü'minlerin karâr kılacakları yerleri beyân ederek şöyle buyurmaktadır:

7. *O küfredenler* {yani, Allâh'ın tevhîdin inkâr edenler} *için* {âhirette} *çok şiddetli bir azâb vardır.* {Allâh'ın tevhîdini tasdîq edip} *îmân ederek sâlih ameller işleyenlere* {yani, farzları edâ edenlere} *ise* {günâhları için} *bir mağfiret ve* {mükâfât olarak Rabb'leri yanında cennette} *büyük bir ecr vardır.*

8. *Acaba kötü ameli kendisine süslü gösterilip...*

Buyruk, Ebû Cehl b. Hişâm hakkında inmiştir.

...de bu sebebden onu güzel gören kimse (böyle midir?) *Kuşkusuz Allâh dilediğini* {hidâyetten uzaklaştırarak} *saptırır* {yani, onu İslâm'a hidâyet etmez}, *dilediğine de* {dînine ileterek} *hidâyet verir. O hâlde* {ey Nebî} *onlar için hasretler duyarak kendini bitirme* {yani, Mekkeliler için pişmanlıklar duyarak kendini öldürme}. *Çünkü Allâh onların ne yapmakta olduklarını çok iyi bilendir.*

9. *Allâh odur ki rüzgârları gönderip, bulutları kaldırır. Sonra onu* {yani, bulutları} *ölmüş bir beldeye* {yani, hiçbir bitkisi yeşermemiş bir yere} *sevkederiz. Onunla* {yani, o su ile} *yeri ölümünden sonra canlandırırız* {yani, üzerinde hiçbir bitki yokken bitki yeşerir}. *İşte nüşûr da böyledir* {yani, Allâh ölümünden sonra yeri su ile dirilttiği gibi qıyâmet günü sizi de böyle diriltileceklerdir}.

10. *Kim* {putlara ibâdet ile} *izzeti* {yani, güçlü olmayı} *irâde ediyorsa,* {o Allâh'a itâ'at ederek azîz olsun ve} *bilsin ki gerçekten izzet bütünüyle Allâh'ındır* {yani, izzet bulanların hepsi ancak Allâh'ın izniyle azîz olurlar}. *O tayyib kelime* {yani, tevhîd/Allâh'tan başka ilâh olmadığı} *O'na yükselir. Onu da sâlih amel yükseltir* {yani, Allâh'tan başka hiçbir ilâh olmadığına dâir şehâdet, sâlih ameli semâda Allâh'a yükseltir}...

Naklettiklerine göre İbn Abbâs, "Sâlih ameli de yükseltir" demiştir, ki Allâh ameli Kendisine yükseltir demektir.

Allâh Kendisini tevhîd etmeyenleri söz konusu ederek şöyle buyurmaktadır:

> ...*Kötülüklerle tuzak kuranlar* {yani, şirk sözünü söyleyenler} *var ya, onlar için* {âhirette} *çok şiddetli bir azâb vardır...*

Arkasından Allâh onların şirklerinin durumunu haber vererek şöyle buyurmaktadır:

> ...*Ve onların tuzağı boşa çıkar* {yani, söyledikleri şirk sözleri âhirette yok olup gider}.

Allâh zâtına delîl göstererek şöyle buyurmaktadır:

11. *Allâh sizi* {yani, Âdem'i} *topraktan yarattı* {yani, yaratılmanızı oradan başlattı}. *Sonra bir nutfeden* {yani, onun neslini bir nutfeden var etti}. *Sonra sizi* {yani, Âdem'in soyundan gelenleri} *eşler kıldık. Onun ilmi dışında hiçbir dişi ne hâmile kalır* {yani, hiçbir kadın çocuğa gebe kalmaz}, *ne de* {çocuğu} *doğurur. Ömür verilenin ömrünün uzun olması da* {yani, ömrü az ya da çok olsun herkesin eceli yazılıdır}, *ömrünün kısa olması da* {her gün eceli bitene kadar ömrünün süresinin azalması da} *ancak bir kitâbdadır* {yani, Levh-i Mahfuz'da daha o yaratılmadan önce yazılmıştır}. *Kuşkusuz şu* {yani, eceli Allâh'ın Levh-i Mahfûz'da yazması}, *Allâh'a göre pek kolaydır.*

12. *İki bahr* {yani, tatlı su kütlesi ile tuzlu su kütlesi} *bir olmaz. Bu tatlı, içimi hoş ve kolaydır* {yani, kolaylıkla boğazdan geçer}; *diğeri ise acı* {olup bitkiyi yeşertmez} *ve tuzludur. Bununla birlikte her ikisinden de* {yani, tuzlu sudan da, tatlı sudan da} *taze et* {yani, balık} *yersiniz, giyeceğiniz bir süs* {yani, inci} *çıkartırsınız. O'nun fazlından/lütfundan* {yani, denizde rızqından} *aramanız ve şükretmemiz için gemilerin onda suyu yararak gittiğini görürsün.*

el-Mevâhir {suyu yararak giden} ile, biri diğerinin aksi istiqâmetinde, fakat aynı rüzgârın etkisiyle akıp giden gemiler kasdedilmektedir. Biri gelirken öbürü gider.

13. *Geceyi gündüze bitiştirir, gündüzü de geceye bitiştirir* {yani, biri diğerini eksiltir –sonunda biri dokuz sâ'at, diğeri onbeş sâ'at

olur-}. *Güneşe ve aya da* {Âdem oğulları için} *boyun eğdirdi. Hepsi de belli bir süreye kadar akıp giderler* {yani, ikisi de qıyâmet günü'ne kadar kendilerine hâss düzenlerinde akıp gideceklerdir}...

Allâh, zâtına delîl olmak üzere şöyle buyurmaktadır:

> ...*İşte bunları yaratan Rabbiniz Allâh'tır, mülk de O'nundur.* {O hâlde siz de yaptıklarından ibret alarak O'nun tevhîdini bilin}...

Sonra uydurma ilâhların kusurlarını söz konusu ederek şöyle buyurmaktadır:

> ...*Onun dûnundan/berisinden du'â ettikleriniz* {yani, tapındığınız putlar} *ise bir kıtmîre* {yani, hurma çekirdeği üzerindeki incecik zara} *dahî sâhib değildirler.*

Sonra Allâh Teâlâ; Lât, Uzzâ ve Menât gibi uydurma ilâhların durumunu haber vermek üzere şöyle buyurmaktadır:

14. *Onlara* {yani, putlara} *du'â etseniz du'ânızı işitmezler. İşitseler* {yani, putların işittiklerini farzetsek} *dahî* {onlar sizin} *istediğinizi yerine getiremezler. Qıyâmet günü ortak koşmanızı da inkâr edeceklerdir* {yani, qıyâmet günü bu putlar sizin kendilerine ibâdet etmenizden uzak olduklarını belirtecekler ve size "Biz size bize ibâdet etmenizi emretmemiştik" diyeceklerdir}...

Bunun bir benzeri de, *Bizimle sizin aranızda şâhid olarak Allâh yeter. Kuşkusuz biz sizin ibâdetinizden habersizdik* (Yûnus, 10/29) âyetidir.

Sonra azîz ve celîl olan Allâh Nebî'ye hitâben şöyle buyurmaktadır:

> ...*Habîr olan* {yüce Rabbin} *gibi kimse sana haber veremez* {yani, kimse O'ndan daha iyi bilemez}.

15. *Ey insânlar* {yani, ey Mekke kâfirleri}! *Allâh'a* {yani, Allâh'ın nezdinde bulunanlara} *muhtaç olan sizlersiniz. Allâh ise* {sizin ibâdetinize ihtiyacı olmayan} *ğanidir,* {yarattıkları nezdinde övülen} *hamîddir.*

16. *Eğer dilerse* {ey insânlar, isyân ettiğiniz taqdîrde} *sizi* {helâk ederek} *giderir ve* {sizin dışınızda, sizden daha itâ'atkâr} *yeni bir halk getirir.*

17. *Ve bu, Allâh'a göre zor değildir* {yani, bunu yapmak Allâh için çok kolaydır}.

18. *Yük taşıyan bir kimse başka bir kimsenin yükünü yüklenmez* {yani, hiçbir kimse diğerinin günâhını taşımaz}. *Eğer* {günâhtan dolayı} *ağır yüklü bir kimse onu* {yani, günâhlarının bir kısmını} {kendi yerine taşıması için başkasını} *çağırırsa o* {günâh} *yükünden hiçbir şey yüklenilmez. O akraba olsa dahî* {yani, isterse aralarında akrabalık bulunsun, yük taşıması için çağırılan, çağıranın günâh yükünden hiçbir şey yüklenmez}. *Sen ancak gıyâben [bi'l-ğayb] Rabb'lerinden haşyet duyanları* {yani, O'nu görmedikleri hâlde O'na îmân eden mü'minleri} *ve salâtı iqâme edenleri* {yani, farz namazı eksiksiz îfâ edenleri} *inzâr edersin. Kim temizlenirse ancak kendisi için temizlenmiş olur* {yani, kim hâlini düzeltirse bu düzeltmenin faydası ona âittir}. *Dönüş yalnız Allâh'adır* {O da âhirette amellerin karşılığını verecektir}.

Mü'min ve kâfire bir örnek vererek şöyle buyurmaktadır:

19. {Üstünlük ve amel itibâriyle} *bir olmaz kör* {yani, hidâyete karşı kör olan kâfir} *ile gören* {yani, hidâyeti gören mü'min}.

20-22. *Karanlıklar* {yani, şirk] *ile nûr* {îmân} *da, gölge* {yani, cennet} *ile sıcak da* {yani, cehennem ateşi de} *bir olmaz. Diriler* {yani, mü'minler} *ile ölüler* {yani, kâfirler} *de bir olmaz...*

Gören, gölge, nûr ve diri; mü'min için misâldir. Kör, karanlık, sıcak ve ölü de kâfir için misâldir.

...Kuşkusuz Allâh dilediği kimseye {îmânı} *işittirir. Sen ise* {ey Muhammed} *qabirde olanlara işittiremezsin.*

Allâh, îmâna da'vet olundukları hâlde bu da'veti işitmeyen kâfirleri, çağrıları işitemeyen qabirdeki ölülere benzetmektedir.

23. *Sen* {ey Nebî} *ancak bir nezîrsin* {yani, (uyarıcı bir) rasûlsün}.

24. *Kuşkusuz* {ey Muhammed} *Biz seni* {itâ'at ehline cenneti} *müjdeleyen,* {Allâh'a isyân eden kimseleri de ateş azâbı ile uyaran} *bir nezîr olarak hakk ile gönderdik* {yani, seni boş yere hiçbir maksad gözetmeksizin göndermiş değiliz}. *Aralarında bir nezîrin gelip geçmediği* {geçmiş ümmetlerden} *hiçbir ümmet yoktur* {yani, Muhammed ümmeti dışında onların hepsine bir rasûl gelmiştir. –Fakat senin ümmetine, senden önce bir rasûl gelmediği gibi qıyâmet günü'ne kadar da gelmeyecektir–}.

25. *Eğer seni yalanlıyorlarsa, onlardan öncekiler* {yani, geçmiş üm-

metler} *de yalanlamışlardı.* {Allâh sabretsin diye Nebîsi'ne teselli vermekte ve "Sen yalanlanan ilk rasûl değilsin" demektedir.} *Rasûlleri onlara beyyinelerle* {yani, yaptıkları ve haber verdikleri **âyetlerle {mu'cizelerle}}, *zuburla*** {yani, onlardan öncekilere dâir **öğüt verici haberleri bildirerek}** *ve münîr* {yani, içinde Allâh'ın **emir ve yasaklarının bulunduğu** aydınlatıcı} *kitâblarla gelmişlerdi.*

26. *Sonra o küfredenleri* {azâb ile} *yakaladım. Nekîrim* {yani, kötülüklerini reddedip değiştirmem} *nasılmış?*

27. *Allâh'ın gökten/buluttan bir su* {yani, yağmur} *indirdiğini görmedin mi? Biz onunla* {yani, o su ile} {beyaz, kırmızı ve sarı gibi} *çeşitli renklerde meyveler çıkardık. Dağlarda da beyaz, kırmızı çeşitli renklerde cuded* {yani, yollar} *vardır ve* {onların bir kısmı da} *son derece siyahtır* {siyah ve uzun olanlarını kasdetmektedir}.

28. *İnsânlardan, yerde yürüyen devvâbdan ve en'âmdan da bunun gibi çeşitli renklerde* {yani, tıpkı meyvelerin renklerinin farklılığı gibi beyaz, kırmızı, sarı, siyah renklerde} *olanlar vardır. Kulları arasında Allâh'tan âlimler sâdece haşyet duyar...*

Bu buyrukta taqdîm vardır. Buna göre ma'nâ, "insânlar arasında Allâh'tan en çok haşyet duyanlar, Allâh'ı en iyi bilenlerdir" şeklinde olur.

...Kuşkusuz Allâh {mülkünde} *azîzdir,* {mü'minlerin günâhlarını bağışlayan} *ğafûrdur.*

29. *Doğrusu Allâh'ın kitâbını tilâvet edenler,* {vakitlerinde kılarak} *salâtı iqâme edenler ve kendilerine verdiğimiz rızqtan* {yani, mallardan} *gizli ve açık infâq edenler, aslâ durgunlaşmayacak* {yani, yok olmayacak} *bir ticâret umabilirler.*

Bunlar, Allâh'ın kendilerinden söz ettiği mü'minlerden bir topluluktur.

30. *Ta ki onlara ecrlerini tastamâm versin* {yani, amellerini onlar için saklasın}. *Hattâ lütfundan onlara* {amellerinden} *fazlasını da* {cennette} *versin. Çünkü O* {büyük günâhları bağışlayan} *ğafûrdur,* {onların hasenatını karşılıksız bırakmayıp mükâfâtlandıran} *şekûrdur.*

31. *Sana kitâbdan vahyettiğimiz, kendinden öncekileri doğrulayıcı olmakla berâber hakkın da ta kendisidir* {yani, Muhammed'in getirdiği Qur'ân, ondan önce Allâh'ın diğer nebîlere indirmiş ol-

duğu kitâbları doğrulayıcıdır}. *Muhakkak Allâh kullarına* {yani, onların amellerine} *habîrdir,* {onları gören} *basîrdir.*

32. *Sonra kitâbı* {yani, Muhammed'in Qur'ân'ını} {bu ümmet arasındaki} *kullarımızdan seçtiklerimize mirâs verdik. Onlardan kimisi* {tevhîd ehlinden olduğu hâlde büyük günâh işleyerek[611]} *nefsine zulmedicidir, kimisi orta yolludur* {yani, sözleri âdil ve dengelidir}, *kimisi de Allâh'ın izni* {yani, emri} *ile hayrlarda öne geçmiştir* {ki bunlar, sâlih ameller işlemekte ve nebîleri tasdîq etmekte öne geçenlerdir}. *İşte bu* {yani, cennete girmek} *büyük lütfun ta kendisidir.*

Allâh onların mükâfâtlarını haber vererek şöyle buyurmaktadır:

33. {Altından nehirler akan} *adn* [*iqâmet*] *cennetleridir ki* {bu üç sınıf} *oraya girerler. Orada altından bileziklerle* {yani, üç bilezikle} *ve incilerle süslenirler. Orada elbiseleri de ipektir.*

34. *Ve diyeceklerdir ki: "Bizden üzüntüyü gideren Allâh'a hamdolsun* {onlar henüz Allâh'ın kendilerine ne yapacağını bilmiyorlar}. *Muhakkak Rabbimiz* {büyük günâhları bağışlayan} *ğafûrdur,* {ne kadar az olursa olsun hasenatı mükâfâtlandıran} *şekûrdur.*

Bir başka açıklamaya göre *şekûr,* "pek az olan ameli dahî mükâfâtlandıran" demektir.

Sonra sözlerine şöyle devâm edecekler:

35. {Allâh'a hamdolsun} *ki O lütfu ile bizi iqâmet* {yani, ebedîlik} *yurduna yerleştirdi.* {–Onlar orada ebediyyen iqâmet edecek, aslâ ölmeyecekler ve oradan bir başka yere aslâ taşınmayacaklardır–}. *Burada bize hiçbir yorgunluk değmeyecek* {yani, cennette bedenlerimize herhangi bir yorgunluk isâbet etmeyecek}, *hiçbir usanç da dokunmayacak* {yani, dünyâda ibâdetten ötürü yorgun düştüğümüz gibi cennette herhangi bir usanç ve yorgunluk bize isâbet etmeyecek}.

36. *O* {Allâh'ın tevhîdini inkâr edip} *küfredenlere gelince, onlar için cehennem ateşi vardır. Onlar hakkında hükm verilmez ki ölsünler. Onlardan cehennem azâbından hiçbir şey de hafifletilmez. İş-*

611 *Nefsine zulmedenler*'in, "tevhîd ehlinden olduğu hâlde büyük günâh işleyenler" olduğu, zayıf bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)

te Biz küfrde ısrar eden {yani, îmânı inkâr eden} *herkesi böyle cezâlandırırız.*

37. *Ve onlar orada feryad ederler* {yani, yardım isterler ve şöyle seslenirler}: *"Rabbimiz! Bizi çıkar ki önceden işlediğimizden başka türlü sâlih bir amel işleyelim"* {yani, şirk koşmayalım}. {Ancak onlara şöyle denilecek:} *Sizi* {dünyâda} *düşünecek kimsenin öğüt alabileceği kadar* {uzun} *yaşatmadık mı ve size nezîr* {yani, rasûl: Muhammed} *gelmedi mi? O hâlde şimdi* {azâbı} *tadın. Zâlimler* {yani, müşrikler} *için hiçbir yardımcı* {yani, onları Allâh'ın azâbından koruyacak hiçbir kimse} *yoktur.*

38. *Şübhe yok ki Allâh göklerin de, yerin de ğaybını bilendir* {yani, bunlarda olanları da, onların qalblerindeki ğaybı da bilir. –Eğer bu sözleri söyleyenler geri döndürülecek olursa, yine onlara yasak kılınmış olan şeyleri işleyeceklerdir–} *Çünkü O göğüslerde* {yani, qalblerde} *olanı çok iyi bilendir.*

39. *O sizi yeryüzünde* {geçmiş ümmetlerden sonra} *halîfeler yapandır. Artık kim* {Allâh'ın tevhîdini inkâr ile} *küfrederse, küfrü*{nün âqıbeti} *kendi aleyhinedir. Kâfirlere küfrleri, Rabb'lerinin indinde aşırı bir buğzdan başka birşey arttırmaz* {yani, kâfirler, amelleri ile ancak Allâh'ın kendilerine olan öfkesini, buğzunu arttırırlar}. *Kâfirlere küfrleri, zarardan başka birşey arttırmaz* {yani, kâfirler, amelleri ve küfrleri sebebiyle sâdece hüsrânlarını, ziyânlarını arttırmış olurlar}.

40. {Ey Muhammed, Mekke kâfirlerine} *de ki: "Allâh'ın dûnundan/berisinden du'â/ibâdet ettiğiniz ortaklarınızı gördünüz mü? Yerden ne yarattılar* {yani, eğer bu ibâdet ettiğiniz melekler gerçekten ilâh iseler Allâh'ın yarattığı gibi neleri yarattılar}? *Yoksa onların* {yani, meleklerin} {Allâh ile birlikte saltanat ve hâkimiyetinde} *göklerde bir ortaklıkları mı vardır? Yoksa Biz onlara bir kitâb verdik de kendileri ondan apaçık bir delîl üzerinde midirler"* {yani, Biz Mekke kâfirlerine böyle bir kitâb verdik de onlar ona dayanarak Allâh ile birlikte meleklerden bir ortak bulunduğunu mu söylüyorlar}?...

Ancak Allâh şöyle buyurmaktadır:

...Hâlbuki zâlimler birbirlerine aldatmaktan başka bir va'dde bulunmazlar {yani, şeytânın Âdemoğulları'nın kâfirlerine, âhirette

meleklerin şefâ'at edeceklerine dâir va'di[612] bâtıl bir va'dden başka birşey değildir}.

Allâh onların şirkinden münezzeh olduğunu belirtip, zâtını ta'zîm ederek şöyle buyurmaktadır:

41. *Muhakkak ki Allâh gökleri ve yeri zevâl bulmasınlar* {yani, yerlerinden ayrılıp yok olmasınlar} *diye tutar. Eğer zevâl bulsalar* {yani, Allâh onları tutmayıp bıraksa} *andolsun ki O'ndan sonra* {yani, Allâh'ın dışında} *hiçbir kimse onları tutamaz...*

Sonra da daha önce işâret edilen sözleri hakkında da şöyle buyurmaktadır:

...*Muhakkak O halîmdir* {yani, "Melekler Allâh'ın kızlarıdır" demeleri dolayısıyla onları çabucak cezâlandırmayandır}, {kusurları bağışlayan} *ğafûrdur.*

42. *Onlar yemînlerinin en büyüğü/olanca kuvvetleri ile Allâh adına yemîn ettiler...*

Mekke kâfirleri, *Bize kitâb indirilseydi elbette onlardan daha hidâyette olurduk* (En'âm, 6/157) demişlerdi.[613] Onların yemîni de şu idi:

---

612 "Şeytânın kâfirlere-müşriklere, âhirette meleklerin şefâ'at edeceklerine dâir va'di..." ifâdesi, esâsen âhirette –en azından mü'minler için– şefâ'atin olduğu-olacağı kabûlüne dayanmaktadır. İlk olarak, müşriklerin, şefâ'at iddiâ ve talebleri-beklentileri, –ölümden sonra dirilişi ve âhireti inkâr etmeleri hasebiyle– uhrevî değil, dünyevîdir. İkinci olarak da, *Ey o îmân edenler! Size rızk olarak verdiğimiz şeylerden (Allâh için) infâk edin* [*harcayın*], *gelmeden evvel bir gün ki, onda alım-satım* [*pazarlık-fidye*] *yok, dostluk yok, şefâ'at de yok* (Bakara, 2/254) âyeti ve benzeri âyetler, îmân edenler için de âhirette şefâ'atin olmadığını açıkça bildirmektedir. Ayrıca, Allâh Teâlâ'nın, mü'min olduğuna hükmettiği kimse, zâten kimsenin şefâ'atine ihtiyaç duymaksızın –Allâh'ın va'di gereği– cennete girer. Nitekim, Muqâtil b. Süleymân da, İbrâhîm, 14/31'in îzahında, "Dünyâda kişinin başına, hoşuna gitmeyecek bir hâl gelecek olursa ondan fidye kabûl edilebilir yâhûd dostu ona şefâ'atçi olabilir. Âhirette bunların hiç biri olmayacak, sâdece amelleri ile başbaşa kalacaktır" diyor. Şefâ'at konusunda şu kitâblara mürâcaat edilebilir: Mehmed Durmuş, *Kur'ân'a Göre Şefaat* (Anlam Basın Yayın); Yaşar Düzenli, *Kur'ân ve Şefaat* (Pınar Yayınları); İbrahim Sarmış, *Şeytan Üçgeni –Bid'at-Tevessül-Şefaat–* (Düşün Yayıncılık). (Redaktör: E.Ö)

613 Bu âyet, Mekke kâfirlerinin böyle dediklerini değil, böyle dememeleri-diyememeleri için kitâbın indirildiğini ifâde etmektedir. (Redaktör: E.Ö)

> ...*Eğer kendilerine bir nezîr* {yani, rasûl} *gelse, mutlaka o ümmetlerin* {yani, yahûdî ve hristiyanların} *herhangi birinden daha çok hidâyette olacaklar...*

Allâh bu durumları hakkında şöylece haber vermektedir:

> ...*Fakat onlara bir nezîr* {yani, Muhammed} *geldiğinde, bu* {yani, rasûlün gelişi ve onları da'vet etmesi}, *onların uzaklaşmalarından* {yani, hidâyetten, îmândan kaçmalarından} *başka bir şeylerini arttırmadı.*

43. *Yeryüzünde büyüklenmelerinden ve kötü mekrlerinden* {yani, şirk sözlerinden} *başka bir şeylerini arttırmadı. Kötü mekr* {yani, şirk sözü} *ise ancak sâhibini kuşatır* {yani, onu söyleyenin etrafını çevirir}...

Nitekim, *Etraflarını sardı, kuşattı* [*hâq*] {yani, –Hûd, 11/8 âyetinde de aynı kökten gelen kelime kullanılmıştır– "başkaları etraflarını çevirdi"}.

Allâh onları korkutarak şöyle buyurmaktadır:

> ...*Acaba onlar geçmiş olanların sünnetinden* {yani, geçmiş ümmetlerin başlarına inen azâb ve cezâlardan} *başkasını mı gözlüyorlar* {yani, bundan başkasını gözlemiyorlar. –Nitekim Bedir'de, kendilerinden öncekilerin başına gelenlerin bir benzeri bunların da başına gelmiştir–}. *Sen Allâh'ın sünnetinde* {yani, azâbı göndermesinde} *aslâ bir değişiklik bulamazsın ve sen Allâh'ın sünnetinde aslâ bir değiştirme bulamazsın* {yani, kimse onlara gelecek olan azâbı geri çeviremez}.

Allâh onlara öğüt vererek şöyle buyurmaktadır:

44. *Onlar kendilerinden öncekilerin* {yani, Âd, Semûd ve Lût qavmlerinin} *âqıbetinin/sonlarının nasıl olduklarını görmeleri için yeryüzünde gezip dolaşmadılar mı? Hem onlar bunlardan* {yakalayışları ve güçleri itibâriyle} *daha çetin bir güce sâhib idiler* {ama Biz yine de onları helâk ettik}. *Allâh'ı hiçbir şey* {yani, hiçbir kimse} *âciz bırakamaz* {yani, kimse O'nun hükmünden kaçıp kurtulamaz, kimse O'nun hükmünün önüne geçemez}. *Göklerde olsun, yerde olsun* {kimse O'ndan kurtulamaz, mutlaka ona amelinin cezâsını/karşılığını verir}. *Muhakkak O* {onları çok iyi bilen} *alîmdir,* {dilediği taqdîrde onlara azâbı indirme gücüne sâhib} *habîrdir.*

Allâh'ın, *Eğer eşlerinizden kâfirlere birşey geçerse...* (Mümtehine, 60/11) ile, *Rahmân hiçbir şey indirmedi...* (Yâ-Sîn, 36/15) buyruklarında da *şey* lafzı, "kimse" ma'nâsında kullanılmıştır.

45. *Eğer Allâh, kazandıkları* {yani, günâhları: şirkleri} *sebebiyle insânları* {yani, Mekke kâfirlerini} *sorgulayacak olsaydı,* {kuşkusuz onları çabucak azâblandırırdı}...

İşte Allâh'ın şu buyruğu bunu anlatmaktadır:

> ...*Onun* {yani, yeryüzünün} *sırtında dolaşanlardan hiç birini bırakmazdı* {yani, tüm canlılar yağmur kıtlığı sebebiyle helâk olur giderdi}. *Fakat O bunları belirlenmiş bir vakte* {yani, Levh-i Mahfuz'da belli olan bir süreye} *kadar geri bırakıyor. Onların ecelleri* {yani, dünyâda üzerlerine azâbın ineceği zamân} *gelince... Muhakkak Allâh kullarına basîrdir* {yani, Allâh her zamân kullarını görendir}.

36. YÂ-SÎN SÛRESİ

MEKKÎ, 83 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *Yâ-Sîn* {yani, ey insân[614]}!
2. *Hakîm Qur'ân hakkı için.*
3. *Muhakkak sen* {ey Muhammed} *gönderilenlerdensin* [*rasûllerdensin*].
4. *Mustakîm bir sırât* {yani, yol: İslâm dîni –çünkü İslâm dışındaki dînler mustaqîm değildir–} *üzerindesin.*
5. {Bu Qur'ân, mülkünde} *Azîz,* {yaratıklarına karşı} *Rahîm'in tenzîli.*
6. {Önceki} *ataları inzâr olunmadığı için kendileri ğâfiller olan bir qavmi* {Qur'ân'daki tehdidlerle} *inzâr edesin diye.*
7. *Andolsun ki onların* {yani, Mekkelilerin} *çoğunun üzerine o söz* {yani, azâb} *hakk* {yani, vâcib} *olmuştur...*

Çünkü Allâh İblîs'e, *Andolsun ki cehennemi senden ve onlar arasından sana uyanların hepsinden dolduracağım* (Sâd, 38/85) demişti.

...*Artık onlar îmâna gelmezler* {yani, Qur'ân'ı tasdîq etmezler}.

8. *Şübhe yok ki Biz onların boyunlarına, çenelerine kadar varan demir halkalar koyduk. O bakımdan başları kalkmış hâldedirler.*
9. *Hem Biz onların önlerinden bir sedd* {yani, Nebî'yi görmelerini engelleyen bir karanlık} *ve arkalarından da bir sedd çektik* {de Nebî'yi göremediler}. *Gözlerini de perdeledik, artık onlar görmezler.*
10. *Onları inzâr etsen de, etmesen de* [*uyarsan da, uyarmasan da*] {ey Muhammed} *onlar için eşittir/birdir:* {Qur'ân'ın Allâh'tan geldiğine} *îmân etmezler.*
11. *Ancak sen zikre* {Qur'ân'a} *uyan ve* {görmediği hâlde} *bi'l-ğayb*

---

614 Müellif, *Tâ-Hâ* için de, "ey insân" demişti, burada da, *Yâ-Sîn* için "ey insân" diyor. Ancak, her ikisi de, dayanaktan yoksun iddiâlardır. (Redaktör: E.Ö)

[gayb ile/gıyâben] ***Rahmân'a haşyet duyan*** (yani, Rahmân'ın azâbından korkan) ***kimseleri inzâr edersin. İşte böylesini de*** (günâhları için) ***bir mağfiret ve*** (cennette güzel bir mükâfât olarak) ***kerîm bir ecr ile müjdele.***

12. ***Muhakkak Biz*** (âhirette) ***ölüleri diriltiriz. Onların*** (dünyâ hayâtlarında işledikleri hayr ya da şerr türünden olup) ***önden gönderdiklerini de, geride bıraktıklarını da*** (yani, işlemeyi âdet hâline getirdikleri hayr ve şerr husûsunda ölümlerinden sonra onlara uyanları da) ***yazarız...***

İşte bu husûslarda onlara da, onların izinden gidenlerin işledikleri amelin ecri gibi ecr verilir ve diğerlerinin ecrinden de hiçbir şey eksilmez. Şâyet yolları kötü ise o kötülük ile amel edenlerin günâhı gibi onlara da günâh yazılır ve diğerlerinin günâhından da birşey eksiltilmez. İşte Yüce Allâh'ın, *O gün insâna taqdîm ettiği şeyler ile geriye bıraktığı şeyler haber verilir* (Qıyâme, 75/13) buyruğu buna işâret ediyor.

...Biz her şeyi (yani, onların bütün işlediklerini) ***bir imâm-ı mübîn'de*** (yani, Levh-i Mahfuz'da) *tesbit ettik* (yani, gerektiği gibi açıkladık).

13. (Ey Muhammed,) *onlara* (yani, Mekke halkına) (helâk bakımından bir benzer olmak üzere) *o qarye ashâbını* (yani, Antakyalıları[615]) *mesel darbet: Hani gönderilenler oraya gelmişti.*

14. *O zamân Biz onlara* (Tuman ve Yûnus'u[616]) *rasûl göndermiştik de onlar o ikisini yalanlamıştı. Biz de üçüncü bir kişi ile taʻzîz etmiştik* (yani, onları güçlendirmiştik: o iki rasûlü üçüncü birisi [Şem'un] ile güçlendirmiştik) *de, "Elbette biz size gönderildik" dediler.*

15. (Bunun üzerine halk rasûllere) *dediler ki: "Siz ancak bizim gibi birer beşersiniz* (yani, sizin herhangi bir husûsta bize üstün olduğunuzu görmüyoruz), *Rahmân da hiçbir şey indirmemiştir* (yani, Rahmân kimseyi rasûl olarak göndermemiştir). *Siz ancak yalan söylüyorsunuz."*

---

615 Sözkonusu *qarye*'nin, "Antakya" olduğu, rivâyetlere dayalı bir varsayımdır. (Redaktör: E.Ö)

616 Gönderilen iki rasûl'ün, "Tuman ve Yûnus" olduğu, İsrâîlî rivâyetlere dayalı bir varsayımdır. (Redaktör: E.Ö)

Havârilerden olan Şem'un[617] onlara, *"Elbette biz size gönderildik"* {yani, semâda bulunan Rabbiniz bizi size göndermiştir} *demişti.*

16-17. {Rasûller} *dediler ki: "Rabbimiz bizim gerçekten size rasûl olarak gönderilmiş kimseler olduğumuzu biliyor.* {Eğer bizi yalanlayacak olursanız} *bize düşen apaçık tebliğden başkası değildir"* {yani, bizim görevimiz size tebliğde bulunmak, size öğretmek, Allâh'ın ortağı bulunmayan bir ve tek olduğunu açıklamaktır}.

18. {Ancak şehir halkı rasûllere} ***dediler ki: "Gerçekten biz sizi uğursuz belledik*** {yani, bu kötülüğün: yağmurun yağmayışının sebebi sizsiniz, sizin uğursuzluğunuzdur –zîrâ onlara yedi yıl yağmur yağmamıştı–}. *Şâyet vazgeçmezseniz sizi elbette taşlarız* {yani, susmayacak olursanız mutlaka sizleri öldürürüz} *ve hiç kuşkusuz size bizden elîm* {yani, can yakıcı} *bir azâb dokunacaktır* {yani, isâbet edecektir}.

19. {Bunun üzerine rasûller} *dediler ki: "Sizin uğursuzluğunuz* {yani, size gelen bu musîbet} *sizinle birliktedir* {yani, hakkınızda yazılıp taqdîr edilmiş olan size isâbet etmiştir}. *Size öğüt verilirse de mi* {yani, Allâh hatırlatılırsa da mı yine başınıza gelenleri bizim uğursuzluğumuzdan kabûl edeceksiniz}? *Hayır, siz müsrif* {yani, şirk koşan} *bir topluluksunuz.*

Çünkü şirk, günâhların en aşırısıdır.

20. *Derken şehrin uzak bir yerinden bir adam* {ayakları üzere} *koşarak geldi dedi ki: "Ey qavmim! Rasûllere* {yani, Tuman, Yûnus ve Şem'un'a[618]} *tâbi olun."*

21. *"Sizden hiçbir ücret istemeyenlere uyun. Hem onlar hidâyet bulmuş kimselerdir."*

22. *"Ben, beni yaratana ne diye ibâdet etmeyeyim ki? Üstelik siz yalnız O'na döndürüleceksiniz."*

23. *"Ben O'nun dûnundan/berisinden ilâhlar edinir miyim? Eğer Rahmân bana bir zarar vermek dilerse, onların [o ilâhların] şefâ'atinin bana hiçbir faydası olmaz* {yani, bu uydurma ilâhlar ba-

617 Üçüncü rasûl'ün, "Havârilerden olan Şem'un" olduğu iddiâsı, rivâyetlere dayalı bir varsayımdır. (Redaktör: E.Ö)

618 Bu isimlerin, delîlsiz yakıştırmalar olduğunu ifâde etmiştik. (Redaktör: E.Ö)

ne şefâ'at edip, üzerimdeki sıkıntıyı gideremez} *ve onlar beni* {o sıkıntıdan} *kurtaramazlar."*

24. *"Bu taqdîrde* {yani, Allâh'tan başka ilâhlar edindiğim taqdîrde} *ben muhakkak apaçık bir dalâlet* {yani, hüsrân} *içinde olurum"* {yani, hiç kuşkusuz zararda olurum}.

25. "{Ey qavmim!} *Kuşkusuz ben Rabbinize îmân ettim. Artık bana kulak verin."*

26. *"Cennete gir" denildi.* {Habîb'in rûhu cennete gidip[619] de içindeki ni'metleri görünce, temennide bulunarak} *dedi ki: "Keşke qavmim* {yani, İsrâîloğulları} *bilse idi."*

27. *"Rabbimin* {neden dolayı} *bana mağfiret ettiğini ve beni* {rasûllere tâbi olduğum için} *ikrâm olunanlardan kıldığını"* {yani, eğer onlar bunu bilselerdi hiç kuşkusuz rasûllere îmân ederlerdi}.

Allâh Teâlâ ondan sonraki hâli bildirmek üzere şöyle buyurmaktadır:

28. *Ondan* {yani, Habîb en-Neccâr'ın öldürülmesinden} *sonra Biz qavminin üzerine gökten bir ordu indirmedik.* {Melekler} *indirecekler de değildik.*

29. *O ancak* {Cibrîl tarafından} *tek bir sayhadan ibâretti.* {Bunun ikincisi ya da geriye döndürülmesi imkânsızdı}. *Hemen söndüler* {yani, söndükten sonra sesi duyulmayan ateşi andıran ölüler oluverdiler}.

30. *Ey şu kullara hasret* {yani, bu kullar dünyâda rasûlleri alaya aldıkları için âhirette pişman olacaklardır}. *Kendilerine her kadar rasûl geldi ise muhakkak onunla alay ederlerdi.*

Mekke kâfirlerini korkutmak üzere de şöyle buyurmaktadır:

31. *Görmezler* {yani, bilmezler} *mi kendilerinden* {yani, Mekke kâfirlerinden} *önce nice qarnlar* {yani, Âd, Semûd, Lût qavmi gibi nice ümmetler} *helâk ettik.* {Bunun sonucu olarak Mekke halkı helâk edildiklerini görüp} *onların kendilerine* {yani, dünyâya} *geri dönmediğini de* {görmüyorlar mı?}.

---

619 *Şehrin uzak bir yerinden koşarak gelen adam*'ın, "Habîb (en-Neccâr)" olduğu, i'timâda şâyân olmayan birtakım rivâyetlere dayalı bir varsayımdır. Ayrıca, "öldürülen Habîb'in rûhunun cennete gittiği" iddiâsı da, Qur'ânî bir ifâde değildir. (Redaktör: E.Ö)

32. *Hepsi de* {âhirette} *mutlaka huzûrumuza ihzâr edilecekler* {*yaka-paça getirileceklerdir*}.

Mekke kâfirlerine öğüt vererek de şöyle buyurmaktadır:

33. *Onlar için âyetlerden* {yani, alâmetlerden} *biri de kendisini* {yağmur ile} *canlandırdığımız ve ondan tane* {yani, buğday, arpa ve bütün tanelileri} *çıkardığınız ölü topraktır. İşte ondan yemektedirler.*

34. *Biz orada* {yani, yerde} *hurma ağaçlarından ve üzüm bağlarından bahçeler var ettik. Orada* {akıp duran} *pınarlar fışkırttık.*

35. *Meyvesinden yesinler diye. Hâlbuki onu elleri yapmamıştır* {yani, bu onların ellerinin yaptığı birşey değildir. Bizim yaptığımız bir şeydir}. *Hâlâ* {bu ni'metlerin Rabbine} *şükretmezler* {ve O'nu tevhîd etmezler} *mi?*

36. *Yerin bitirdiklerinden* {yani, yerde biten türlü bitki ve ağaçlardan çıkanları}, *nefslerinden* {erkeği ve dişiyi} *ve bilmedikleri nice şeylerden* {mahlûqâttan} *bütün çiftleri* {yani, türleri, çeşitleri} *yaratan münezzehtir.*

37. *Onlar için bir diğer âyet* {yani, yüce Rabbin Mekkelilere gösterdiği –çünkü onlar görmüyorlar– bir diğer alâmet} *de gecedir. Ondan gündüzü soyup çıkarırız* {yani, sıyırırız} *da onlar hemen* {gece ile} *karanlığa giriverirler.*

Bunun bir benzeri de, *Kendisine âyetlerimizi verdiğimiz hâlde onlardan sıyrılıp çıkmış kimse...* (A'râf, 175) buyruğudur.

38. *Güneş kendisi için belirlenmiş bir karâr yerine* {yani, qıyâmet günü olan ve onun için ta'yîn edilmiş olan vakte} *kadar akıp gider. İşte bu* {yani, söz konusu edilen gecenin, gündüzün, güneş ve ayın onlar için taqdîr edilen şekilde ve onları yarattığı gibi akıp gitmeleri} *Azîz, Alîm'in taqdîridir.*

39. *Qamer'e gelince,* {semâda artan, sonra eşitlenen, ayın sonuna doğru da eksilmeye başlayan bir sûrette} *Biz onun için de konaklar taqdîr ettik. Sonunda o qadîm/eski* {yani, üzerinden bir yıl geçmiş} *hurma dalı gibi olur* {yani, ilk çıktığı hilâl hâline döner, ince bir ip gibi olur}.

Urcûn, "bükülmüş kuru hurma dalı"na denilir.

40. ***Güneşin aya erişip yetişmesi*** **{yani, ay ile birlikte ışık saçması}** ***gerekmediği gibi*** **{çünkü güneş gündüzün sultânı, ay da gecenin sultânıdır},** ***gece de gündüzü geride bırakıcı değildir*** **{yani, gecenin karanlığı, gündüzün aydınlığına erişerek onun aydınlığını karartmaz}.** ***Hepsi*** **{yani, gece ve gündüz}** ***de birer felekte yüzerler*** **{yani, belli bir deverân ile qıyâmet günü'ne kadar akarlar: güneş ve ay batı tarafından yerin altına girerler ve sonra yerin altından doğudan çıkarlar. Sonra batı tarafında batıncaya kadar semâda akarlar. İşte onların deverânı budur}.**

41. *Onlar* {yani, Mekke kâfirleri} *için bir diğer âyet* {yani, alâmet} *de Bizim zürriyyetlerini* {yani, Mekke halkının zürriyyetini} {babalarının sulblerinde iken} *meşhûn* {yani, insânlar ve diğer canlılar ile dopdolu} *gemide taşımış olmamızdır.*

42. *Ve kendileri için bunun gibi* {içine} *binecekleri şeyleri de* {yani, Nûh'un gemisinin benzeri olanları da} *yaratmış bulunmamızdır.*

43. *Eğer dilersek onları* {suda} *boğarız da ne kimse onların imdadına yetişir, ne de* {suda boğulmaktan} *kurtarılırlar.*

44. *Ancak* {onları suda boğmayacak olursak} *Bizden bir rahmet* {yani, ni'met} *olarak ve bir vakte* {yani, ecellerinin sonuna} *kadar geçinmeleri için (suda boğmuyoruz).*

45. *Onlara, "Ellerinizin önündekinden* {yani, sizden önceki ümmetlerin azâbı gibi bir azâbın gelip size isâbet etmesinden} *ve arkanızdakinden ittiqâ edin* {yani, sizden sonraki ümmetlerin azâbından sakının –dolayısıyla Muhammed'i yalanlamayın–}. *Olur ki rahmet olunursunuz" denildiğinde (aldırmazlar).*

46. *Rabb'lerinin âyetlerinden onlara her ne zamân bir âyet gelse, mutlaka ondan yüz çevirenler oldular* {ve düşünmediler}.

47. *Onlara* {yani, Kureyş kâfirlerine}, *"Allâh'ın size verdiği rızqtan infâq edin" denilirse,...*

Mü'minler, Mekke'de Kureyş kâfirlerine: Ebû Süfyân'a ve diğerlerine, "Sizin kendi iddiânıza göre Allâh'a âit kabûl ettiğiniz kısımdan yoksullara infâq edin" dediler. Çünkü Mekkeliler ekin ve hayvanlardan ilâhlara ve yoksullara birer pay ayırıyorlar ve yoksullara ayırdıkları pay için, "Bu Allâh'ındır" diyorlardı. Eğer diğer ilâhlara ayırdıkları ekin ve hayvanlardan iyi verim alamazlar, buna karşılık Allâh'a tahsis ettikleri kısım iyi mahsul verirse, put-

lar için belli bir harcamaya ihtiyaç olduğundan Allâh için ayırdıkları mahsulden alıp putlarınkine katarlardı. (Onlara, "Faqîrlere verin" denildiğinde,) "Allâh dileseydi Kendi payını bol ve verimli kılardı" derler ve tanrıları için gelen mahsulden yoksullara birşey vermezlerdi. İşte bundan dolayı mü'minler Kureyş kâfirlerine, *Allâh'ın size verdiği rızqtan infâq edin* demişlerdi.

...*o küfredenler* {yani, Kureyş kâfirleri} *îmân edenler için derler ki: "Dilese idi Allâh'ın kendilerini yedirebileceği* {yani, yiyeceklerini rızq olarak verebileceği} *kimseleri* {ilâhlara âit olanları yoksullara vermek sûretiyle biz} *mi yedirelim?"* {Nebî'nin ashâbına da,} *"Siz ancak apaçık bir dalâlet içindesiniz"* {dediler}.

48. *Ve derler ki: "Eğer* {dünyâda azâbın üzerimize ineceği husûsunda} *doğru söyleyenler iseniz, bu va'd ettiğiniz ne zamân olacaktır?"*

49. *Onlar,* {çarşı-pazarlarında, meclislerinde olabildikleri kadar güçlü oldukları bir durumda} *birbirleri ile çekişirlerken* {yani, konuşurlarken} *kendilerini alacak* {ve ikincisi söz konusu olmayacak} *bir tek sayhadan başkasını gözlemiyorlar.*

50. *Onlar ne bir tavsiyede bulunabilirler* {yani, ne vasiyyet yapacak kadar bir vakit bulabilirler –zîrâ ölüverirler–}, *ne de ehl'lerine dönebilirler* {yani, çarşı-pazardan evlerine geri dönebilirler}.

Allâh ilk çığlıkta ne ile karşılaşacaklarını haber verdikten sonra, ikinci çığlıkta ölümden sonra diriltildiklerinde nelerle karşılaşacaklarını şöylece haber vermektedir:

51. *Sûra da üfürüldüğünde hemen qabirlerden Rabb'lerine doğru süratle gidecekler* {yani, diriltilmiş olarak Rabb'lerinin huzûruna gitmek için qabirlerinden çıkacaklar}.

Azâbı gördükleri vakit, dünyâda rasûllerin kendilerine söyledikleri ölümden sonra dirilişin hakk olduğu hakkındaki sözlerini hatırlayacaklar ve âh edecekler:

52. *"Vay bize! Yattığımız yerden* [*qabirden*] *kim kaldırdı bizi" diyecekler...*

İbn Mes'ûd'un qırâ'atinde [açıklama notunda], "Ölümümüzden (kim kaldırdı bizi)" şeklindedir.

...**{Hafaza melekleri ise onlara,}** ***"Bu, Rahmân'ın*** {rasûller aracılığıyla} ***va'd ettiğidir"*** **{diyecekler. Allâh da,}** ***"Rasûller doğru söylemişlerdir"*** **{buyuracaktır}.**

Allâh Teâlâ, ikinci nefhayı [üfürmeyi] söz konusu ederek şöyle buyurmaktadır:

53. O {İsrâfîl tarafından koparılacak} *tek bir sayhadan/çığlıktan ibârettir. Hepsi* {yani, bütün yaratılmışlar} *artık huzûrumuza* {Filistin'de: Arz-ı Muqaddes'te hesâba çekilmek için[620]} *getirileceklerdir.*

54. *O gün* {yani, âhirette} *hiçbir nefse/kişiye en ufak bir zulm yapılmaz. Siz ancak işlediğinizin* {yani, küfrünüzün} *karşılığını görürsünüz* {–kâfirin cezâsı ise cehennem ateşidir–}.

55. *Muhakkak o gün* {yani, âhirette} *cennetlikler sevinç içinde* {yani, içinde bulundukları ni'met ve lütuflardan memnûn olarak} *meşğûl olacaklar.*

56. *Onlar ve eşleri* {yani, kendilerine helâl olan hûru'l-ıyn} *gölgelerde* {yani, üstleri örtülü} *erâik üzerine yaslanacaklar.*

Yâ-Sîn, 36/55. âyetin son kelîmesini *fâkihûn* [meşğûl olacaklar] diye okuyanların qırâ'atine göre ma'nâ, "büyük köşklerin gölgelerinde ni'metler içerisinde olacaklardır" demek olur.

57. *Onlar için orada* {yani, cennette} *meyveler ve istedikleri* {yani, hayr nâmına dileyip temenni ettikleri} *her şey vardır.*

58. *Rahîm bir Rabb'den selâm sözü* {yani, Melekler cennetliklerin üzerine her kapıdan girecekler ve "Ey cennet ehli! Rahîm Rabbinizden selâm size" diyecekler}.

59. *Ey mücrimler! Size gelince, bugün* {âhirette, sâlihlerden} *ayrılın* {yani, ayrı durun, uzaklaşın}.

60-61. *Ey Âdem oğulları!* {Dünyâda iken,} *"Şeytâna* {yani, İblîs'e} *ibâdet etmeyin* {yani, şirk husûsunda ona itâ'at etmeyin}. *Çünkü o sizin için apaçık bir düşmandır"* {yani, düşmanlığı açıkça ortadadır} *diye size ahid vermemiş miydim? Ve "Bana ibâdet edin"* {yani, Beni tevhîd edin} *diye* (size and vermemiş miydim?) *İşte bu* {yani,

620 Bu, delîlsiz bir iddiâdır. (Redaktör: E.Ö)

tevhîd}, *sırât-ı mustaqîmdir* {yani, İslâm dinidir –çünkü İslâm dini dışındaki yollar mustaqîm değildir–}.

62. *Andolsun ki o* {yani, İblîs} *sizden pek çok kimseyi* {hidâyetten} *saptırdı. Niçin aqletmiyordunuz?*

Ateşe yaklaşacakları vakit cehennem bekçileri onlara diyecek ki:

63. *İşte* {dünyâda iken} *va'dolunduğunuz cehennem budur.*

Ateşe atılacakları vakit de bekçiler onlara şöyle diyecek:

64. {Dünyâda} *küfretmenizden ötürü bugün* {âhirette} *ona girin.*

65. *Bugün Biz ağızlarını mühürleriz...*

Onlara, "Sizin ortak olduklarını iddiâ ettiğiniz ortaklarınız nerede?" diye sorulacak, onlar ise, "Rabbimiz Allâh hakkı için biz şirk koşmuyorduk" diyecekler. Bunun üzerine Allâh ağızlarını mühürleyecek, elleri ve ayakları şirk koştuklarını söyleyecektir. İşte, *Bugün biz ağızlarını mühürleriz* buyruğu bunu anlatmaktadır.

...Ve neler kazandıklarını elleri bize söyler ve ayakları {şirk olarak neler söylediklerine} *şâhidlik eder.*

66. *Eğer dileseydik gözlerini silme kör ederdik* {yani, dileseydik, gözlerini dalâletten hidâyete doğru çevirirdik} *de yolda didişip dururlardı* {yani, eğer küfrü silip kaldırsaydık, onlar yola girmek için birbirleriyle yarışırlardı: hidâyet yolunu görürlerdi}. *Artık nasıl görebilecekler* {yani, eğer dalâlet yolunu onlar için muammaya dönüştürmeyecek olsaydım onlar nereden görebileceklerdi}?

Buyruk, Mekke kâfirleri hakkında inmiştir.

Sonra azîz ve celîl olan Allâh Teâlâ onları korkutmak üzere şöyle buyurmaktadır:

67. *Ve eğer dileseydik oldukları yerde* {yani, evlerinde} *onların suratlarını değiştirirdik de* {yani, rûhsuz ve cesed hâlinde taş yapardık da} *devâm etmeye de, geri gelmeye de güçleri yetmezdi* {yani, ne ileri, ne de geri hareket edebilirlerdi}.

68. *Kime* {uzun} *ömür verirsek, yaratılışta onu baş aşağı çeviririz. Aqletmiyorlar mı?*

69. *Biz o'na şiir öğretmedik...*

Buyruk, Ukbe b. Ebî Muayt ve arkadaşları hakkında inmiştir. Onlar, "Qur'ân bir şiirdir" demişlerdi.

...*Ona* {şiir} *yakışmaz da/gerekmez de. O* {yani, Qur'ân} *ancak bir zikr* {yani, tefekkür sebebi} *ve apaçık bir qur'ân'dır* [*hitâbedir*].

70. *Ta ki o diri olan kimseleri inzâr etsin* {yani, ey Muhammed, Qur'ân'da bulunan tehdidlerle Allâh'ın ilminde hidâyete ulaşacağı bilinen kimseleri inzâr edesin} *ve* {Allâh'ın tevhîdini inkâr eden} *kâfirler aleyhine söz* {yani, azâb} *hakk* {yani, vâcib} *olsun.*

71. *Görmezler mi ki Biz onlar için Kendi ellerimizle en'âm* {yani, deve, sığır ve davar cinsini} *halqettik* {yani, yarattık}. *İşte kendileri bunlara sâhibdirler* {yani, onları zabt u rabt altında tutarlar}.

72. *Onları kendilerine zelîl ettik* {yani, bu en'âm üzerinde yüklerini taşırlar, onları diledikleri gibi sürerler ve bu hayvanlar onlara karşı koymazlar}

Allâh'ın, *Devşirilmeleri alabildiğine zelîl* (İnsân, 76/14) buyruğu da buna benzemektedir.

...*Hem binekleri bunlardandır* {yani, yükleri develere ve sığır türüne taşıtırlar}, *hem de onlardan* {yani, koyunlardan} *yerler.*

73. *Onlarda* {yani, en'âmda} *kendileri için* {üzerlerine binmek, üzerlerinde yük taşımak, yünlerinden, kıllarından, tüylerinden yararlanmak gibi} *faydalar ve* {onlarda} *içecekleri vardır* {yani, onların sütlerini içerler}. *Hâlâ şükretmezler mi?*

74. {Mekke kâfirleri,} *Allâh'ın dûnundan/berisinden* {Lât, Uzzâ ve Menât'ı} *ilâhlar edindiler; kendilerine belki yardım olunur* {yani, bu uydurma ilâhlar kendilerini korur} *diye.*

75. *Onlar kendilerine yardım edemezler* {yani, uydurma ilâhlar onlara gelecek azâbı önleyemezler}. *Hâlbuki kendileri* {yani, Mekke kâfirleri} *onlar* {yani, uydurma ilâhlar} *için hazırlanmış askerlerdir* {yani, o uydurma ilâhları için kızar, öfkelenir ve dünyâ hayât'ta onların huzûrlarına gelirler}.

76. *O hâlde onların* {yani, Mekke kâfirlerinin} *söyledikleri seni üzmesin. Muhakkak Biz onların gizlediklerini de* {yani, içten içe seni yalanladıklarını da}, *açıkladıklarını da* {yani, dilleriyle açıkça söylediklerini de} *biliyoruz.*

Nebî'ye açıktan açığa, "Allâh bu kemiği nasıl diriltecektir?" diye sormuşlardı.

Buyruk, Ubeyy b. Halef el-Cumâhî hakkında, onun "Allâh bu kemiği nasıl diriltecektir?" diye sorması üzerine inmiştir. Söylediği bu sözlerle müşrikleri güldürmüştü. İşte bu onların açığa vurduklarıdır.

Ebû Cehl, el-Velîd b. el-Muğîre, Rabî'a'nın iki oğlu Utbe ile Şeybe, Ukbe ve el-Âs b. Vâil otururlarken Ubeyy b. Halef –Kureyş'ten başkalarının da bulunduğu bir sırada– onlara, "Muhammed Allâh'ın ölüleri dirilteceğini iddiâ ediyor. Ben o'na bir kemik alıp gideceğim ve Allâh'ın bunu nasıl dirilteceğini soracağım" demiş, sonra da gidip çürümüş, içi boşalmış, delik-deşik olmuş bir kemik getirerek, "Ey Muhammed! Sen Allâh'ın çürüyen ve toprak olan kemiklerimizi dirilteceğini iddiâ ediyorsun. Allâh'ın bizi yeniden yaratıp dirilteceğini söylüyorsun" demişti. Ardından da hem elindeki kemiği ufalayıp rüzgâra savuruyor, hem de "Ey Muhammed bunu kim diriltecek?" diye sormaya devâm ediyordu. Nebî de, "Allâh o kemiği diriltecek. Seni de öldürecek ve sonra diriltecek, sonra da cehennem ateşine koyacak" dedi. Bunun üzerine Ubeyy b. Halef hakkında Allâh şu buyruğu indirdi:

77. *İnsân görmez* {yani, bilmez} *mi ki Biz kendisini bir nutfeden yarattık. Böyle iken o apaçık bir hasım olup çıkıyor* {yani, Nebî ile ölümden sonra dirilişi tartışırken açık bir şekilde husûmet gösteriyor}.

78. *Kendi yaratılışını unutarak* {yani, daha önce hiçbir şey değilken nutfeden yaratılması sûretiyle kendisinin yaratılışının nasıl başladığı üzerinde düşünmeyip} *Bize bir misâl getirip dedi ki: "Çürümüş hâldeki kemikleri kim diriltecek?"*

79. {Ey Muhammed! Ubeyy'e} *de ki: "Onları ilk defa* {birşey değilken dünyâda} *inşâ eden* {yani, yaratan} *kim ise,* {qıyâmet günü de} *O diriltecektir. O her türlü yaratmayı bilendir"* {yani, dünyâda onların yaratılışlarını da, âhirette ölümden sonra yeniden yaratılışlarını da çok iyi bilir}.

80. *O sizin için yeşil ağaçtan bir ateş çıkarandır. Hemen ondan ateş yakıyorsunuz* {yani, yeşil ağaçtan ateş çıkartan, ölümden sonra diriltmeye de qâdir olandır}.

Sonra Allâh yaratılışı itibâriyle insândan daha büyük olan bir varlığı söz konusu ederek şöyle buyurmaktadır:

81. *Gökleri ve yeri yaratan* {ki bu insânın yaratılışından daha büyük bir yaratmadır} *onların mislini* {yani, kendilerinin dünyâdaki yaratılışları gibisini} *yaratmaya qâdir değil midir?...*

Sonra Kendisi cevâb vermektedir:

...Evet {buna qâdirdir} *ve O hallâkdır, alîmdir* {yani, âhirette onların hilqatlerini çok iyi bilendir, onları diriltecek olandır}.

82. *O bir şeyi* {yani, ölümden sonra diriltme ve başkasını} *dilediğinde ona emri, sâdece* {yani, yalnızca bir defa} *"Ol" demesidir. O oluverir* {ve aslâ emrini tekrarlamaz}.

Sonra Allâh, onların söylediklerinden pek büyük olduğunu dile getirmektedir:

83. *Her şeyin* {yani, ölümden sonra diriltmenin ve daha başkalarının} *melekûtu* {yani, yaratması} *elinde bulunanın şânı ne yücedir!* {Ölümden sonra} *yalnız O'na* {yani, Allâh'a} *döndürüleceksiniz.*

Çünkü onlar bunu yalanlamışlardı.

37. SÂFFÂT SÛRESİ

MEKKÎ, 182 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *Andolsun saff saff duranlara* {yani, saff saff olan meleklere}.
2. *Haykırdıkça haykıranlara* {yani, meleklere}.
3. *Bir zikr tilâvet edenlere* {yani, meleklere: tek başına –nebîlere Rabb'lerinden Qur'ân tilâvet eden– Cibrîl'e}.

İşte, *Zikr ilqâ edenlere* (Mürselât, 77/5) buyruğuyla kasdedilen de odur. O zikri enbiyâya bırakır.

Mekke kâfirleri, "Muhammed bütün ilâhları bir tek ilâh yapıyor" diye i'tirâz ettiler. Allâh da sözü geçen bütün bu meleklere yemîn ettikten sonra buyurdu ki:

4. *Doğrusu sizin ilâhınız* {yani, Rabbiniz} *elbette birdir* {yani, O'nun ortağı yoktur}.

Allâh, onların şirk koşmalarından münezzeh ve yüce olduğunu beyân etmek üzere de buyuruyor ki:

5. *Semâvât u arzın ve o ikisi arasındakilerin rabbi* {yani, Ben, göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunan her şeyin rabbi olduğum gibi, ilâh oldukları iddiâ edilenlerin de, başkalarının da rabbiyim} *ve* {Ben} *doğuların da, bâtıların* {da} *rabbi*{yim}.

Doğular ve batılardan maksad, bir sene boyunca 177 meşrık [doğuş yeri] ve 177 mağribdir [batış yeridir].[621]

6. *Muhakkak Biz dünyâ [en yakın] semâyı* {–ona bu ad, yeryüzüne en yakın semâ olması sebebiyle verilmiştir–} *yıldızlarla süsledik.*

Yıldızlar, kandil şeklinde semâda asılıdır.

7. *Ve her mârid* {yani, Allâh'a karşı ma'siyet ile kafa tutan} *şeytândan koruduk* {ve semâyı yıldızlarla süsledik}.

---

621 Yazma nüshaların birinde şu fazlalık vardır: "Ebû Muhammed dedi ki:" "Burada maksad, Qamerî senenin doğuş ve batış yerleridir. Çünkü hilâl hesâbına göre 1 yıl 354 gündür." (Muhakkik)

8. ***Onlar mele-i a'lâ'yı*** **(yani, melekleri)** ***dinleyemezler*** (–Muhammed'in nebî olarak gönderilmesinden önce, meleklerin sözlerini işitebiliyorlardı–) ***ve her taraftan kazf olunurlar*** (yani, onlara atış yapılır).

9. ***Yıldızlardan*** **(ateşler ile)** ***kovularak uzaklaştırılırlar*** (–sonra yıldızlar yine yerlerine dönerler–). ***Onlar*** (yani, şeytânlar) ***için sürekli bir azâb da vardır.***

Bunun bir benzeri de, ***Andolsun Biz dünyâ*** *(en yakın)* ***semâyı kandillerle süsledik. Onları şeytânlar için rücûm yaptık. Ayrıca onlara saîr azâbını hazırladık*** (Mülk, 67/5) âyetidir.

10. ***Meğer ki*** **(şeytânlardan)** ***hızlıca hırsızlayıp*** (meleklerden) ***birşey kapan olsun. Hemen arkasından*** (melekler tarafından) ***delici bir şihâb*** (yani, aydınlatıcı bir ateş (meşâle)) ***yetişir.***

Şihâb kelimesi, ***Yâhûd ısınmanız için size bir şihâb getiririm*** (Neml, 27/7) âyetinde de "aydınlatıcı bir ateş (meşâle)" ma'nâsında kullanılmıştır. Bu husûsta daha önce açıklama yapılmıştı.

11. ***Şimdi*** (sen ey Muhammed) ***sor onlara*** *(müşriklere)*: ***Yaratılış itibâriyle kendileri mi daha güçlüdür*** (yani, ölümden sonra diriltilmek husûsunda en çetin yaratıklar kendileri midir –çünkü onlar ölümden sonra dirilişi inkâr ediyorlardı–) ***yoksa (öteki) yarattıklarımız mı*** (yani, göklerin, yerin ve onlar arasındakilerin, doğuların ve batıların yaratılması mı)?!...

Çünkü onlar bütün bunları Allâh'ın yarattığını biliyorlardı.

Akabinde insânın yaratılışını haber vermek üzere buyuruyor ki:

> ***...Biz onları*** (yani, Âdem'i) ***lâzib*** (yani, yapışkan) ***bir tînden/çamurdan halqettik/yarattık.***

Ölümden sonra dirilişi yalanlayan kimselere göre böyle bir yaratma, göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların, doğuların ve batıların yaratılmasından daha kolaydır.

Bu buyruk da Ebu'l-Eşeddîn hakkında inmiştir. ***Sizi*** (ölümden sonra diriltererek) ***yaratmak mı daha zor, yoksa göğü (yaratmak) mü, ki onu binâ etti*** (Nâzi'ât, 79/27-28).

12. ***Evet*** (ey Muhammed) ***sen*** (sana vahyedildiği sırada Qur'ân'dan ötürü) ***şaşırmıştın.***

Bunun bir benzeri de, *Eğer* {Qur'ân'dan ötürü} *şaşıyorsan, asıl şaşılacak onların, "Bir toprak olduğumuz vakit, gerçekten biz yeni bir halk/yaratılış içinde mi olacağız?!" demeleridir* {yani, asıl onların ölümden sonra dirilişi inkâr eden sözlerine şaşmalısın} (Ra'd, 13/5).

...*Onlar* {yani, Mekke kâfirleri} *ise alay ediyorlar* {–Nebî'den Qur'ân'ı işitince alay ettiler–}.

13. *Onlara* {Qur'ân ile} *öğüt verilse öğüt almazlar.*

14. *Bir âyet* {yani, Mekke'de ayın ikiye bölünme mu'cizesini[622]} *görseler alay ederler.*

Alay ettiler ve, "Bu da sihrbazların/büyücülerin bir işidir" dediler. İşte Allâh'ın şu buyruğu buna işâret ediyor:

15. *Ve derler ki: "Bu ancak apaçık bir sihrdir/büyüdür."*

Bunun bir benzeri de, *Eğer bir âyet görseler yüz çevirirler ve "Devâm edip giden bir sihrdir/büyüdür" derler* (Qamer, 54/2) âyetidir.

Ardından da hayret ederek sözlerini şöyle sürdürürler:

16-17. *"Biz ölüp toprak ve kemik olduğumuz vakit* {yani, ölümden sonra} *gerçekten biz tekrâr diriltilecek miyiz? Ya önceki atalarımız da mı"* {diriltilecek}?

18. {Ey Nebî! Mekke kâfirlerine} *de ki: "Evet, hem de siz dâhirler* {yani, küçülmüşler} *olarak"* {diriltileceksiniz}.

19. *O ancak* {ikincisine gerek olmayan} *tek bir sayhadır/çığlıktır* {yani, İsrâfîl'in sayhasıdır}. *Hemen onlar bakınacaklar* {yani, yalanladıkları ölümden sonra dirilişi görecekler ve rasûllerin, "Ölümden sonra diriliş hakktır" sözünü hatırlayacaklar}.

20. *Ve diyecekler ki: "Veyl bize, bu dîn günüdür"* {yani, Nebî'nin bize haber verdiği hesâb günüdür}.

Hafaza melekleri onlara şöyle diyeceklerdir:

---

622 Böyle bir mu'cize olmadığını belirtmiştik. Nitekim Muqâtil b. Süleymân da İsrâ, 17/59'un tefsîrinde, "(Ey Nebî!) Eğer senden istedikleri âyeti/mu'cizeyi getirdiğinde onu yalanlayacak olurlarsa, önceki nesiller gibi bunların [Mekke müşriklerinin] da helâk edilmesi gerekir. İşte bundan dolayı onlara [Mekke müşriklerine] mu'cize göndermedik" demek sûretiyle –farkında olmasa da– bu hakîkati i'tirâf ediyor. Ayrıca Rasûlullâh'ın (s.a) mu'cizesi konusunda bkz. İsrafil Balcı, *Hz. Peygamber ve Mucize* (Ankara Okulu Yay.). (Redaktör: E.Ö)

21. *Bu sizin önceden* [gerçekleşeceğini] *yalanladığınız fasl* [yani, hükm] *günüdür.*

22-23. *Toplayın* [Âdemoğulları'ndan] *zulmedenleri* [yani, şirk koşanları] *ve onlara eş olanları* [yani, onları saptıran ve onlar ile eş kadar yakın şeytânları –her kâfir bir şeytân ile birlikte aynı zincire vurulacaktır–] *ve ibâdet ettiklerini* [yani, İblîs ve askerlerini] *Allâh'ın dûnundan/berisinden!...*

Buyruk, Kureyş kâfirleri hakkında inmiştir.

Bunun bir benzeri de, *"Ey Âdemoğulları! Şeytâna* [yani, İblîse] *ibâdet etmeyin" diye ahid vermemiş miydim?* (Yâ-Sîn, 36/60) âyetidir.

...Onlara cahîmin yolunu gösterin [yani, cahîme: Allâh'ın yarattığı pek büyük ateşe giden yola çağırın].

24. *Ve durdurun onları, çünkü onlar sorgulanacaklardır.*

Cehenneme sürülüp götürülecekleri vakit durdurulacak ve cehennem bekçileri onlara, "Rasûlleriniz size apaçık delîllerle gelmemişler miydi?" diye soracaklar. Onlar da, "Evet gelmişlerdi, fakat kâfirlere azâb sözü hakk olmuştur" diyeceklerdir. Hâzin de şöyle diyecek:

25. *Ne oluyor size? Neden yardımlaşmıyorsunuz?!*

Bunun bir benzeri de, [(Hâzin) kâfirlere, "Ortak koştuğunuz şeytânlar] *size yardım edebiliyorlar mı"* [yani, niçin azâb edilmenizi engellemiyorlar]? (Şu'arâ, 26/93) diyecek.

Allâh Muhammed'e (s.a) buyuruyor ki:

26. *Bilakis onlar bugün* [azâba] *teslîm olmuşlardır.*

27. *Onlar karşılıklı suâl ederler* [yani, konuşurlar].

28. *Derler* [yani, kâfirlerden biri, ortak koştukları şeytânlara diyecek] *ki: "Gerçekten siz bize yemînden* [yani, hakk tarafından] *gelirdiniz"* [yani, izlediğimiz yolu bize güzel gösterirdiniz, bu yolun hakk olduğunu söylerdiniz].

Bunun bir benzeri de, *Ondan yemîn ile alırız* [yani, [ondan] hakk ile [intiqâm alırız]][623] (Hâqqa, 69/45) âyetidir.

---

623 Köşeli parantez içine alınan lâfızlar, Muqâtil'in Hâqqa sûresi'nde burada iktibas ettiği bölüm ile alâkalı verdiği açıklamalardan alınmıştır. (Çeviren)

29-30. *Onlar* {yani, şeytânlar} *da* {onlara} *derler ki: "Hayır, siz mü'minler* {yani, Allâh'ın tevhîdini tasdîq edenler} *değildiniz. Bizim sizin üzerinizde bir sultânımız* {yani, egemenliğimiz} *yoktu* {ki sizi bize uymaya zorlayabilelim}. *Bilakis siz tuğyân* {yani, isyân} *eden bir qavm idiniz."*

Sonra şeytânlar şöyle diyecek:

31-32. *"Rabbimizin sözü üzerimize hakk oldu"...*

Kasdedilen söz, Allâh'ın İblîs'e söylediği, *Andolsun ki cehennemi senden... Hepsinden dolduracağım* (Sâd, 38/85) sözüdür.

> ...*"biz muhakkak tadıcılarız. Çünkü biz sizi iğvâ ettik* {yani, hidâyetten uzaklaştırıp saptırdık}. *Zâten biz ğâvî kimseler* {yani, dalâlette olanlar, sapıklar} *idik."*

Allâh (hepsinin durumlarını anlatmak üzere) buyuruyor ki:

33. *Onlar* {yani, kâfirler ve şeytânlar} *o gün azâbda elbette ortaktırlar.*

34. *Biz mücrimlere muhakkak böyle yaparız.*

Allâh Teâlâ, onların durumu hakkında haber vermek üzere de buyuruyor ki:

35. *Çünkü onlara, "Allâh'tan başka ilâh yoktur" denildiğinde büyüklük taslarlardı* {yani, hidâyete karşı büyüklenirlerdi}.

36. *Ve derler ki: "Biz ilâhlarımızı mecnûn bir şâir için mi terk edeceğiz?"*

37. *Hayır, o* {yani, Muhammed} *hakk* {yani, tevhîd} *ile gelmiş ve* {kendinden önceki} *mürselleri tasdîq etmiştir.*

38. *Muhakkak siz elbette elîm* {yani, can yakıcı} *azâbı tadacaksınız.*

39. *Size* {dünyâda iken} *işlemiş olduğunuz* {şirkin cezâsı olan ateş}*den başka bir cezâ verilmeyecektir.*

Sonra mü'minleri istisnâ ederek buyuruyor ki:

> ...*Ancak Allâh'ın* {tevhîd ile} *muhlis kulları müstesnâ* {yani, onlar azâbı tatmayacaklardır}.

Sonra Yüce Allâh onlar için hazırladığı mükâfâtları zikrederek buyuruyor ki:

41-43. ***Onlar için ma'lûm*** {yani, canları çektiği vakit kendilerine gelen} ***bir rızq var: meyveler ve mükrimler onlardır; na'îm cennetlerinde.***

44. ***Serîrler üzerinde karşılıklı oturdukları hâlde*** {yani, ziyâretleşmeleri sırasında (böyle oturacaklardır)}.

45. ***Etraflarında dolaştırılır;*** {hizmetkâr ğılmanın elleri üzerinde akıp duran} ***bir pınardan kadehler*** {yani, şarâb kadehleri} ***(dolaştırılır).***

46. ***İçenlere lezzet veren beyaz (bir şarâb/içecek).***

47. ***Onda bir ğavl yoktur*** {yani, dünyâ içkilerinin etkilediği gibi başın ağrımasına sebeb teşkil edecek bir gâilesi yoktur}. ***Onlar ondan sarhoş da olmazlar*** {yani, dünyâ içkilerinde olduğu gibi sarhoş olarak aqılları başlarından gitmez}.

48. ***Yanlarında bakışlarını hasretmiş în vardır*** {yani, eşleri dışında başka erkeklere bakmaktan kendilerini koruyan ve ileri derecedeki aşklarından dolayı kocalarından başkasını görmeyen, gözleri güzel eşler vardır}.

Sonra onları, sarısı ortasında bulunan yumurtanın beyazlığına benzeterek buyuruyor ki:

49. *Sanki onlar sarılıp sarmalanmış yumurta gibidirler.*

50. *Birbirlerine yönelip karşılıklı suâl sorarlar* {yani, cennetlikler bu hâlde konuşacaklar}.

51-53. {Birbirleriyle konuşacak ve} *aralarından birisi diyecek ki: "Doğrusu benim bir qarînim vardı. O bana derdi ki": "Gerçekten sen* {ölümden sonra dirilişi} *kesinlikle tasdîq edenlerden misin? Biz ölüp toprak ve kemikler olduğumuz zamân* {amellerimiz dolayısı ile} *gerçekten biz mi hesâba çekilip cezâlandırılacağız?"*

Mü'min cennetteki kardeşlerine hitâb edecek:

54. *Diyecek ki: "Siz de* {ateşe doğru} *bakar mısınız?"* {Böylece kardeşimin konumunu görürsünüz}.

55. {Mü'min} *baktı ve onu* {yani, kardeşini} *cehennemin ortasında* {yüzü kararmış, gözleri morarmış, şeytânıyla aynı zincire vurulmuş hâlde} *gördü.*

56. {Mü'min} *dedi ki: "Vallâhi az kalsın beni de helâk edecektin"* {yani, iğvâ edip azdıracaktın ve ben de cehennemde seninle birlikte aynı yere konulacaktım}.

57. *"Eğer Rabbimin ni'meti olmasaydı* {yani, eğer Allâh bana İslâm ni'metini nasîb etmeseydi}, *ben de* {cehennem ateşinde} *hazır edilenlerden olurdum."*

Mü'min ile kâfir kardeşin konuşması burada sona ermektedir.

Mü'min arkadaşlarına dönerek diyecek ki:

58. *"İşte biz ölümü tatmayacağız",*

Çünkü mü'min, ölümün söz konusu olması hâlinde her ni'metin eksik kalacağını bilmiştir.

59. "{dünyâ hayât'ta tattığımız} *ilk ölümümüzden sonra. Hem bize azâb da edilmiyor."*

Ona, "Kuşkusuz sen burada ölmeyeceksin" denilecek. O vakit şöyle devâm edecek:

60. *"Kuşkusuz ki bu pek büyük fevzdir."*

Burada mü'minin sözleri sona ermektedir.

61. *İşte amel edenler* {yani, ellerini çabuk tutanlar}, *böylesi için* {yani, bundan önceki, "Onlar için bilinen bir rızq vardır" (Sâffât, 37/41) âyetinde söz konusu edilen ni'metler için} *çalışsınlar* {yani, acele etsinler}.

62. {Mü'minler için hazırlanan} *şu ziyâfet mi hayrlı, yoksa* {kâfirler için hazırlanan} *zaqqûm ağacı mı?*

Bu, Nebî'nin, kendilerine emrettiği "lâ ilâhe illâllâh" kelime-i tevhîdini söylemeyi kibirlerine yedirmeyen kimseler için hazırlanmış ateş azâbıdır.

63. *Biz onu* {yani, zaqqûm ağacını} *zâlimler* {yani, Mekke müşrikleri –Abdullâh b. ez-Zibârî, Ebû Cehl b. Hişâm ve Ebû Tâlib'in yanına giden Kureyş'in ileri gelenleri bunlar arasındadır–} *için bir fitne kıldık.*

64. *Muhakkak o cehennemin dibinde çıkan* {yani, yetişen, biten} *bir ağaçtır.*

65. *Onun meyvesi şeytânların başları gibidir.*

66. ***İşte muhakkak onlar bu ağaçtan*** {yani, onun meyvesinden} *yiyecekler **ve ondan*** {yani, onun meyvesinden} *karınlarını doyuracaklar.*

67. ***Sonra onun üzerine kaynamış sudan bir katkıları*** {yani, üzerine katacakları içecekleri} *olacaktır* {yani, zaqqûmdan sonra harâreti en son noktaya ulaşmış olan hamîmden içeceklerdir}.

68. *Sonra dönüşleri* {yani, zaqqûmu yeyip, hamîmi içtikten sonra dönecekleri yer} *muhakkak cahîmedir.*

İşte Allâh'ın, *Onlar bununla hamîm* [*son derece sıcak su*] *arasında gidip geleceklerdir* (Rahmân, 55/44) buyruğu bunu dile getirmektedir.

69. *Doğrusu onlar atalarını da* {hidâyetten uzak} *dalâlette bulmuşlardı.*

70. *Yine de onların izleri üzerine hızlıca ve ısrarla koşturuyorlar* {yani, atalarının amelleri gibi amelde bulunmaya gayret ediyorlar}.

71. *Andolsun ki onlardan* {yani, Mekkelilerden} *öncekiler, evvelkilerin* {yani, evvelki ümmetlerin} *ekserisi sapıtmıştı.*

72. *Ve andolsun onların içinde münzirler* {yani, onları azâb ile korkutan rasûller} *göndermiştik,* {fakat onlar rasûlleri yalanladı. Allâh da dünyâda onları azâblandırdı}.

Şu buyruk bunu dile getirmektedir:

73. *Bir bak, o inzâr edilenlerin âqıbeti nasıl olmuş?*

Bu buyrukla Mekke kâfirlerini Muhammed'i (s.a) yalanlamaktan sakındırmaktadır. Aksi taqdîrde dünyâda onlara da azâb inecektir.

Sonra istisnâda bulunarak buyuruyor ki:

74. *Ancak Allâh'ın muhlis* {yani, muvahhid} *kulları müstesnâ* {yani, onlar tevhîd sâyesinde azâbdan kurtulmuşlardır}.

75. *Andolsun ki Nûh Bize nidâ etmişti...*

Nûh, *Ben gerçekten mağlûb oldum. Artık bana yardım et* (Qamer, 54/10) diye seslenmişti. Ayrıca Enbiyâ sûresi'nde (76. âyet) de du'âsı zikredilmiştir.

...{Rabbi o'nu kurtardı, qavmini ise su ile boğdu.} *Biz ne güzel icâbet edenleriz.*

76. *Ve Biz o'nu ve ehlini o azîm kerbden* {yani, son derece dehşetli olan suda boğulmaktan} *kurtardık.*

77. *Zürriyyetini de* {yani, Nûh'un soyundan gelen çocukları da} ***bâki kalanlar kıldık.***

78. *Sonra gelenler arasında o'na* {yani, Nûh'a} {vefâtından sonra güzel bir övgü} *bıraktık* {yani, o'ndan sonra gelecekler arasında hakkında hayrlı şeyler söylenmektedir}.

Allâh'ın şu buyruğu bunu ifâde eder:

79. *Âlemler içinde Nûh'a selâm olsun.*

Selâm'dan kasıd, "o'ndan sonra insânlar arasında o'nun için kalıp devâm eden güzel övgüler"dir.

80. *Muhakkak Biz muhsinleri böyle* {yani, ihsân eden herkesi bu şekilde} *mükâfâtlandırırız.*

Allâh'ın, o'nun ihsânına karşı mükâfâtı, âlemler arasında hakkındaki güzel övgülerdir.

81. *Muhakkak o Bizim mü'min* {yani, tevhîdi tasdîq eden} *kullarımızdandır.*

82. *Sonra diğerlerini* {yani, Nûh qavmini} *suda boğduk.*

83. *Doğrusu İbrâhîm de o'nun şîasındandır* {yani, İbrâhîm de Nûh'un dîni üzeredir}.

[el-Ferrâ dedi ki: "İbrâhîm, Muhammed'in şî'asındandır."[624]]

Ebû Muhammed dedi: 'Ben Ebu'l-Abbâs'a buna dâir suâl sordum da şu cevâbı verdi': "Bir adamın dîni üzere olan herkes onun şî'asındandır. Her nebî İbrâhîm'in şî'asındandır, o'nun sâhibidir/arkadaşıdır."

Buna göre İbrâhîm, Muhammed'in şî'asından, Muhammed de İbrâhîm'in şî'asındandır (İkisine de selâm olsun).

84. *Çünkü o Rabbine selîm* {yani, şirkten arınmış ihlâslı} *bir qalb ile gelmişti.*

85-87. *Hani babasına* {yani, babası Azer'e} *ve qavmine demişti ki:* "{Put türünden} *nelere ibâdet ediyorsunuz? İfk ile* [*iftira ederek*] *Al-*

---

624 İbâreden açıkca anlaşıldığı gibi, el-Ferrâ'nın görüşü, onun bu tefsîrini rivâyet edenlerden biri tarafından eklenmiştir. Çünkü Muqâtil, zamîri, "Nûh"a (a.s) göndermiştir. el-Ferrâ'nın açıklamasına göreyse zamîr "Muhammed"e (a.s) âittir. (Çeviren)

lâh'ın dûnundan/berisinden ilâhlar mı irâde ediyorsunuz? {Başkasına ibâdet etmiş olarak huzûruna çıkacağınız vakit} *âlemlerin rabbi hakkında zannınız nedir?"*

88. *Derken* {İbrâhîm} *yıldızlara bir baktı.* {Çünkü o sırada bir yıldızın doğmakta olduğunu gördü}.

89. *Bunun üzerine* {qavminin ileri gelenlerine}, *"Ben saqîmim"* {yani, ağrım vardır[625]} *dedi.*

{el-Ferrâ dedi ki: "Eksiklikten etkilenen, yok oluşa ma'rûz kalan ve ölümü bekleyen herkes saqîmdir."[626]}

Allâh'ın şu buyruğu bunu anlatmaktadır:

90. *Ondan yüz çevirip uzaklaştılar.*

Bu sırada ilâhlarının önüne de yiyecek ve içecek koymuşlardı.

91-92. *Sonra* {puthânede bulunan büyük} *putlarına vardı.* {Uydurma ilâhlara} *dedi ki: "Önünüzdeki yemekleri yemez misiniz? Size ne oldu ki konuşmuyorsunuz"* {yani, ne birşey söylüyorsunuz, ne cevâb veriyorsunuz. Yiyecek misiniz, yemeyecek misiniz}?

93. *Sonra onlara* {yönelerek} *sağı ile vurdu* {yani, sağ elindeki balta ile onları kırdı}.

94. {Bayramlarını yapıp döndüklerinde} *hızlıca o'na* {yani, İbrâhîm'e} *geldiler* {yani, elleri ile yakalamak üzere yürüyüp geldiler}.

95-96. {İbrâhîm onlara,} *dedi ki: "Elinizle yonttuğunuz şeylere mi* {yani, putlara mı} *ibâdet ediyorsunuz? Hâlbuki sizi de, yaptıklarınızı da* {yani, yonttuğunuz putlarınızı da} *Allâh yarattı."*

{Ebû Muhammed dedi ki: el-Ferrâ dedi ki: *Onlara sağ eliyle vurdu* (Sâffât, 37/93) buyruğu, o'nun yemîn ettiği husûsu ifâde eder. Çünkü, *Vallâhi siz arkanızı dönüp gittikten sonra bu putlarınıza bir tuzak kuracağım* (Enbiyâ, 21/57) demişti."[627]}

97. *Dediler ki: "Onun için bir binâ yapın, sonra da o'nu cahîme* {yani, pek büyük bir ateşe} *atın."*

625 Bu yorum, su götürür. (Redaktör: E.Ö)

626 Bu cümle, Muqâtil b. Süleymân'a âit değil, râvîlerden birinin –Ferrâ'dan naklen– ilâvesidir. (Redaktör: E.Ö)

627 Bu paragraf, Muqâtil b. Süleymân'a âit değil, râvîlerden birinin –Ferrâ'dan naklen– ilâvesidir. (Redaktör: E.Ö)

Allâh da, *Ey ateş! İbrâhîm'e serin ve selâmet ol* (Enbiyâ, 21/69) buyurmuştur.

98. *Ona bir keyd* {(yani, kötülük)} *yapmak istediler. Biz de onları en aşağılıklar yaptık.*

99. {Bâbil'de iken İbrâhîm[628]} *dedi ki: "Ben Rabbime* {yani, Rabbimin rızâsı için Arz-ı Muqaddes'e[629]} *gidiyorum* {yani, hicret ediyorum}, *beni hidâyete iletecektir* {yani, beni dînine hidâyet edecektir}.

İlk hicret eden kişi o'dur. Berâberinde Lût ve Sağra da vardı. Arz-ı Mukkades'e varınca, kendisine bir evlâd vermesini isteyerek dedi ki:

100. *"Rabbim! Bana sâlihlerden* {bir evlâd} *bağışla."*

Rabbi de o'nun du'âsını kabûl buyurdu.

101. *Biz de o'na halîm* {yani, oldukça bilgili} *bir oğul* {yani, İshâq'ı[630] –ki Sare'nin oğludur–} *müjdeledik.*

102. *O o'nunla* {yani, babası ile birlikte} *yürümeye* {yani, dağa yürümeye} *başlayınca dedi ki: "Oğulcağızım! Gerçekten ben düşümde seni boğazladığımı görüyorum"* {yani, düşümde seni boğazlamam emrediliyor –çünkü bu husûsta o'nun bir adağı vardı–}; *bak artık sen ne düşünürsün?"* {İshâq da o'na} *dedi ki: "Babacığım! Emrolunduğun şeyi yap"* {ve Rabbine itâ'at et}...

Bundan dolayı İshâq İbrâhîm'e, "Gördüğün düşü gerçekleştir" demedi. İbrâhîm bu düşü peşpeşe üç gece gördü. İshâq da boğazlanma işinden önce oruc tutmuş, namaz kılmıştı.

628 Bu, delîlsiz bir varsayımdır. (Redaktör: E.Ö)

629 Bu, delîlsiz bir varsayımdır. (Redaktör: E.Ö)

630 Muqâtil b. Süleymân'ın iddiâsının aksine, halîm olan ve boğazlanmak istenen oğulun "İshâq" olması uzak bir ihtimaldir, hattâ imkânsızdır; zîrâ, Sâffât/101'de, *Biz de o'na* [*İbrâhîm'e*] *halîm bir oğul (olan İsmâîl'i) müjdeledik* buyuruluyor; Sâffât/112'de ise, *Bir de o'nu* [*İbrâhîm'i*], *sâlihînden bir nebî olmak üzere İshâq ile müjdeledik* buyuruluyor ve ardından da, *Hem o'na* [*İsmâîl'e*], *hem İshâq'a bereketler verdik; o ikisinin* [*İsmâîl ile İshâq'ın*] *zürriyyetinden de, hem muhsin* [*güzel davranan mü'min*] *var, hem de nefsine açık zâlim* [*kâfir/müşrik*] *var* buyuruluyor. Dolayısıyla, Sâffât/101-106'da müjdelenen ve boğazlanmak istenen oğul, İsmâîl'dir. Sâffâf/112'de müjdelenen oğul ise, –açıkca ifâde edildiği üzere– İshâq'tır. Aksi takdirde, İshâq'ın, peşpeşe iki kere müjdelendiği iddiâ edilmiş olur. (Redaktör: E.Ö)

..."*İnşallâh* {boğazlanmaya karşı} *beni sabredenlerden bulacaksın.*"

103. *Böylece ikisi de* {Allâh'ın emrine ve O'na itâ'ate} *teslîm oldular ve (İbrâhîm) o'nu alnı üzere yıkınca* {yani, o'nu boğazlamak için alnını yakalayınca}, {Allâh her ikisinin de doğru olduklarını ortaya çıkarmış oldu}.

{el-Ferrâ dedi ki: "*Mâzâ terâ* [ne düşünürsün?] ifâdesini, *mâzâ turi* [ne gösterirsin?] şeklinde *te* harfi ötreli olarak okuyanların okuyuşuna göre anlam şudur: Allâh'a itâ'at üzerinde ne derece sabr ve metânet göstereceksin? *Turi* yerine *terâ* diye okuyanlara göre İbrâhîm o'nun bu husûstaki karârlılığını öğrenmek istemişti. Sonra da Allâh'ın emrettiği şekilde oğlunu boğazlama işini karârlı bir şekilde sonuçlandırmak istedi."[631]}

104. *Biz o'na şöyle seslendik: "Ey İbrâhîm!"*

105. *"Sen* {oğlunu boğazlamak şeklindeki} *rüyanı gerçekleştirdin.* {Onun yerine koçu al.} *Biz muhsinleri böyle mükâfâtlandırırız"* {yani, ihsân eden herkese mükâfâtımız böyledir –Allâh, ihsânı ve itâ'ati karşılığında oğlu İshâq'ı boğazlamaktan o'nu muaf tutmakla mükâfâtlandırdı–}.

106. *Muhakkak bu apaçık bir belâ idi* {yani, Allâh, oğlunu boğazlamaktan o'nu muaf tutup yerine koç göndermek sûretiyle o'na apaçık ni'met ihsân etti}.

107. *Biz de o'na büyük bir qurbânlıkla fidye verdik.*

108. *Sonra gelenler arasında o'na* {güzel bir övgü} *bıraktık:*

Bu güzel övgüler yeryüzünde vefâtından sonra o'nun için söylenir. İşte Allâh'ın şu buyruğu bunu anlatmaktadır:

109. *İbrâhîm'e selâm olsun.*

Selâm'dan maksad, kendisinden sonra bütün insânlar arasında ve bütün dîn mensûbları tarafından o'ndan güzel övgülerle söz edilmesidir.

110. *Muhsinleri böyle mükâfâtlandırırız.*

111. *Muhakkak o, îmân eden* {yani, tevhîdi tasdîq eden} *kullarımızdandı.*

---

631 Kurtûbî (XV/103) bu okuyuşlara ve Ferrâ'nın açıklamalarına işâret ettikten sonra, Zeccâc'ın, Ondan başka hiç kimse böyle bir açıklama yapmamıştır" dediğini nakletmektedir. (Çeviren)

112. *Ve o'na sâlihlerden bir nebî olmak üzere İshâq'ı müjdeledik* {yani, biz İbrâhîm'e, o'nu boğazlamaktan muaf tuttuktan sonra İshâq'ın nebî olacağı müjdesini de verdik[632]}.

113. *Onu* {yani, İbrâhîm'i[633]} *ve İshâq'ı mübârek kıldık. O ikisinin* {yani, İbrâhîm ile İshâq'ın[634]} *zürriyyetinden de muhsin* {yani, mü'min} *de var, nefsine apaçık zâlim* {yani, müşrik} *de var.*

114. *Andolsun Mûsâ ve Hârûn'a minnet ettik* {yani, onlara nübüvveti vermek, düşmanlarını da helâk etmekle ni'mette bulunduk}.

115. *Onları ve qavmlerini* {yani, İsrâîloğulları'nı} *pek büyük bir sıkıntıdan kurtardık.*

116. *Ve onlara* {düşmanlarına karşı} *yardım ettiğimiz için* {Fir'avn'a ve qavmine karşı} *gâlib gelenler onlar oldular.*

117. *İkisine apaçık gösteren kitâbı* {yani, muhtevası apaçık olan Tevrât'ı} *verdik.*

118. *O ikisini de sırât-ı mustaqîm'e* {yani, İslâm dînine} *hidâyet ettik.*

119. {Onlardan} *sonra gelenler arasında onlara* {arkalarından söylenen güzel övgü} *bıraktık* {yani, bu övgünün kalmasını sağladık}.

Bu da Allâh'ın şu buyruğunda dile getirilmektedir:

120. *Mûsâ ve Hârûn'a selâm olsun.*

Selâm'dan kasıd, "güzel övgü"dür.

121. *Muhakkak Biz muhsinleri* {yani, ihsânda bulunan herkesi} *böyle mükâfâtlandırırız.*

122. *Muhakkak ikisi de îmân eden kullarımızdandı.*

123. *Muhakkak İlyâs da rasûl olarak gönderilmişlerdendi.*

124. *O qavmine demişti ki: "İttiqâ* {yani, ibâdet} *etmez misiniz?"*

---

632 Bu, keyfî bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)

633 Bizce burada kasdedilen "İbrâhîm" değil, "müjdelenen ve boğazlanmak istenen halîm oğul"dur, yani "İsmâîl"dir. (Redaktör: E.Ö)

634 Bizce burada kasdedilen "İbrâhîm ile İshâq" değil, "İsmâîl ile İshâq"tır. Zîrâ, *o ikisinin zürriyyeti* ifâdesi, ancak İsmâîl ile İshâq için uygun düşer; İbrâhîm ile İshâq için uygun düşmez; çünkü İshâq, İbrâhîm'in zürriyyetindendir. (Redaktör: E.Ö)

125. *"Ba'le du'â* {yani, ibâdet} *edip de",*

Yemen lehçesinde ilâha, "ba'l" adı verilir. Bu, Şam {Sûriye} topraklarında "Ba'le Bekke" denilen yerde bir put idi.

...*"halqedenlerin en güzelini* {yani, yaratanların en güzeli olan Allâh'a ibâdeti} *bırakır mısınız?"*

126. *"Sizin de, önceki atalarınızın da rabbi Allâh'ı?"*

127. *Ama onlar o'nu* {nebî İlyâs'ı} *yalanladılar. Bu sebebden onlar* {cehennem ateşinde} *elbette hazır edilecekler.*

Sonra istisnâda bulunarak buyuruyor ki:

128. *Ancak Allâh'ın ihlâsa erdirilmiş* {yani, tasdîq edip îmân eden} *kulları müstesnâ* {yani, onlar cehennemde hazır edilmezler}.

129. *Sonrakilerde üzerine bıraktık:*

130. *İlyâsîn'e selâm olsun.*

Selâm'dan kasıd, "güzel övgü ve sonra gelenler arasında onun hakkında söylenen hayırlı sözler"dir.

131. *Muhsinleri* {yani, ihsân edici herkesi} *böyle mükâfâtlandırırız.*

132. *Gerçekten o îmân eden* {yani, tevhîdi tasdîq eden} *kullarımızdandı.*

{el-Ferrâ, Hayyân el-Kelbî'den naklen dedi ki: "*İlyâsîn* denildiğinde, nebî olan zât kasdedilir; *Âl-i Yâsîn'e selâm olsun* denildiğinde ise, Muhammed'in (s.a) âline selâm olsun demek olur. Her nebînin âli, dîni üzere ona tâbi olanlardır. Âl-i Fir'avn da, dîni üzere ona tâbi olanlar demektir. Tıpkı, *Âl-i Fir'avn'ı en çetin azâba sokun...* (Mü'min, 40/46) buyruğunda olduğu gibi."[635]}

133. *Kuşkusuz Lût da rasûllerdendir.*

134. *Hani Biz o'nu ve ehlini* {yani, kızları Risâ ve Zaunâ'yı[636]} *kurtarmıştık.*

---

635 Bu paragraf, Muqâtil b. Süleymân'a âit değil, râvîlerden birinin –Ferrâ'dan naklen– ilâvesidir. (Redaktör: E.Ö)

636 *Lût'un ehli* ifâdesiyle, "Lût'un kızları" kasdedilebilirse de, Lût'un kızlarının isimini {Risâ ve Zaunâ} tesbit edecek sahîh bir kaynak yoktur; zâten gereği de yoktur. (Redaktör: E.Ö)

Sonra bir kadını istisnâ ederek buyuruyor ki:

135. *Ancak* {azâb içerisinde} *kalan bir kocakarı müstesnâ.*

136. *Sonra diğerlerini* {yani, daha sonra onlardan geri kalanları} {yerin dibine geçirmek ve taş yağmuru ile} *helâk ettik.*

Bunun bir benzeri de, ...*Diğerlerini*... (Şu'arâ, 26/172) âyetidir.

137. *Muhakkak siz* {ey Mekke halkı} *geçiyorsunuz onların yakınından sabâhleyin...*

138. ...*ve geceleyin* {yani, Şam bölgesine ticâret amacıyla gittiğiniz vakit siz bu kasabaların yakınından gece-gündüz, sabâh-akşam geçiyorsunuz}. *Hâlâ aqıllanmayacak mısınız?*

139. *Muhakkak Yûnus da* {-ki Ninova halkından Metta'nın oğludur-} *mürsellerden* {yani, İsrâîloğulları'ndan[637]} *idi.*

140. *Hani o* {insân ve hayvan ile dolu} *yüklü gemiye kaçmıştı.*

141. *Kur'a çekmişti de kaybedenlerden olmuştu* {yani, o çekilen kur'ayı kaybetmişti}.

142. *Kendini kınayıcı olduğu* {yani, Rabbine teslîmiyetini arzettiği} *hâlde balık o'nu yuttu.*

[el-Ferrâ dedi ki: "Kişi levmedilmeyi [kınanmayı] hakk edecek olursa, *elâme* fiili kullanılır. Bu şekilde kınanan kimseye de *mulîm* denir."[638]]

[(el-Ferrâ) dedi ki: "Yaptığı bir iş sebebiyle (kınanan kişi hakkında) *lîme* [kınandı] denilir. Bu iş dolayısıyla kınanmasını anlatmak için de *melum* denilir."[639]]

143. *Eğer o,* {balık kendisini yutmadan önce} *tesbîh edenlerden* {yani, ma'siyetten önce namaz kılanlardan, Allâh'ı zikredenlerden} *olmasaydı,...*

144. ...{insânların} *diriltilecekleri güne kadar* {bir cezâ olarak} *onun karnında kalırdı.*

---

637 *Mine'l-mürselîn* [mürsellerden/gönderilenlerden] ibâresi, "İsrâîloğulları'ndan" ma'nâsına gelmez; meğer ki, "İsrâîloğulları'ndan olup da mürsellerden/gönderilenlerden idi" anlamı kasdedilmiş olsun. (Redaktör: E.Ö)

638 Bu cümle, Muqâtil b. Süleymân'a âit değil, râvîlerden birinin -Ferrâ'dan naklen- ilâvesidir. (Redaktör: E.Ö)

639 Bu cümle, Muqâtil b. Süleymân'a âit değil, râvîlerden birinin -Ferrâ'dan naklen- ilâvesidir. (Redaktör: E.Ö)

145. *Biz o'nu* [*Yûnus'u*] *saqîm* {ve ağrılı} *olduğu hâlde arâ'ya* {yani, herhangi bir bitkisi bulunmayan dümdüz, apaçık bir çöle} *bıraktık.*

146. *Üzerine yaqtînden bir ağaç bitirdik.*

Yaqtîn, "kabak" demektir, ki Yûnus (a.s) ondan yer ve gölgesinde barınırdı. Belli aralıklarla aksatmadan yanına gelen bir keçinin de sütünü içerdi.[640]

147. {Balığın yutmasından önce} *Biz o'nu yüzbine ev* [*veya/yâhûd*] {yani, hattâ} *daha fazlasına gönderdik.*

"Ev" [veya/yâhûd] edatı, *Böylece iki yay kadar ev* [*veya/yâhûd*] *daha da yaklaştı* (Necm, 53/9) buyruğunda da "hattâ" ma'nâsında kullanılmıştır.

Allâh o'nu Ninova'ya rasûl olarak göndermişti.

148. *Onlar îmân ettiler* {yani, Allâh'ın tevhîdini tasdîq ettiler}. *Biz de onları* {dünyâda} *bir zamâna* {yani, ecellerinin bitimine} *kadar metâlandırdık.*

Bize Abdullâh tahdîs edip dedi: Bana babam tahdîs edip dedi: Bize el-Huzeyl tahdîs edip dedi: Muqâtil dedi ki: Kabak, yer asması, acur, küsküt otu gibi yerde yayılan her bir bitkiye *yaqtîn* adı verilir.

[el-Ferrâ dedi: 'İbn Abbâs dedi ki': "Çatlayan ve düzgün bir şekilde büyüyüp olgunlaşan her yaprak *yaktîn* adını alır."[641]]

Ebû Ubeyde dedi ki: "Gövdesi üzerinde yükselmeyen her ağaç/bitki, *yaktîn*'dir."

149. {Ey Nebî!} *Şimdi onlara* {yani, aralarında en-Nadr b. el-Hâris'in de bulunduğu Mekke kâfirlerine/müşriklerine} *sor: "Kız çocukları* {yani, melekler} *Rabbinin, erkek çocukları da kendilerinin mi?"*

150. *Yoksa Biz melekleri dişi olarak yarattık da onlar da* {buna: meleklerin dişi olarak yaratılmış olduklarına} *tanık mı oldular?!*

Benzeri bir buyruk da Zuhruf sûresi'ndedir (19. âyet).

640 "Belli aralıklarla aksatmadan yanına gelen bir keçinin de sütünü içtiği" iddiâsı dayanaktan yoksun bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)

641 Bu cümle, Muqâtil b. Süleymân'a âit değil, râvîlerden birinin –Ferrâ'dan naklen– ilâvesidir. (Redaktör: E.Ö)

151. *İyi bilin ki onlar iftiralarından* {yani, yalanlarından} *dolayı derler ki:...*

152. *..."Allâh doğurdu." Kuşkusuz onlar elbette* {bu sözleriyle} *yalancıdırlar.*

153. *Yoksa erkekler dururken* {yani, erkekler kızlardan üstün iken} *(Allâh) kızları mı üstün tutup seçti?*

154. *Ne oluyor size,* {kızların Allâh'a, erkeklerin size âit olduğunu iddiâ ederek} *nasıl* {böyle zâlimce} *hükm veriyorsunuz?*

155. *Hiç* {O'nun kızları erkeklere tercih etmeyeceğini} *düşünmez misiniz?*

156. *Yoksa* {Meleklerin Allâh'ın kızları olduğunu belirten Allâh tarafından gelmiş} *apaçık bir sultânınız* {yani, kitâbınız} *mı var?*

157. *Doğru söyleyenler iseniz kitâbınızı getirin.*

158. {Meleklerin Allâh'ın kızları olduğunu söylemekle} *O'nunla cinnler* {yani, Rabb ile melekler} *arasında bir neseb uydurdular. Andolsun ki muhakkak cinnler de kendilerinin hazır edileceklerini bilmişlerdir* {yani, meleklerden olan bu kabîle ve "Bunlar Allâh'ın kızlarıdır" diyenler cehennem ateşinde kuşkusuz hazır edileceklerdir}.

159. *–Allâh onların nitelendirmelerinden* {yani, söyledikleri yalanlardan} *münezzehtir.–*

160. *Allâh'ın ihlâsa erdirilmiş* {muvahhid} *kulları müstesnâ* {yani, onlar cehennemde hazır edilmezler}.

161. *"Muhakkak siz ve ibâdet ettikleriniz* {yani, uydurma ilâhlar},...

162. *...O'nun aleyhine kimseyi* {ilâhlarınız/tapındığınız putlar ile} *fitneye sürükleyemezsiniz* {yani, saptıramazsınız},

163. *kendisi cehenneme girecek olan* {yani, Allâh'ın cehenneme gireceğini taqdîr ettikleri ve bedbaht olacakları tercih edilmiş olanlar} *müstesnâ.*

164. *(Melekler derler ki:) "Bizden her birimiz için bilinen bir makâmı olmayan yoktur."*

165. *"Muhakkak biz* {yani, melekler,} {semâlarda namaz için} *saf saf duranlarız"...*

166. ...*"ve kuşkusuz biz tesbîh edenleriz"* (yani, namaz kılanlarız).

Cibrîl Nebî'ye, onların Rabb'lerine ibâdet ettiklerini haber vermektedir. Durum böyle olduğuna göre Mekke kâfirleri onlara nasıl ibâdet ederler?

167. (Mekke kâfirleri) *muhakkak diyorlardı ki:...*

168. ...*"Eğer bizde de öncekilerden bir zikr* (yani, geçmiş ümmetlerin nasıl helâk edildiklerine ve durumlarının nasıl olduğuna dâir bir haber) *olsa idi",...*

169. ...*"biz de elbette* (tevhîd ile) *Allâh'ın ihlâsa erdirilmiş kulları olurduk."*

Bu âyet, Kureyş'in ileri gelenleri hakkında inmiştir. Allâh onlara öncekilerin haberini de, sonrakilere dâir ilmi de bildirdi.

170. *Şimdi de ona* (yani, Qur'ân'a) *kâfir oldular. Yakında bileceklerdir.*

Bu onlara bir tehdid olup Bedir'de öldürülecekleri kasdedilmektedir.

171. *Andolsun ki rasûl olarak gönderdiğimiz kullarımıza* (yani, nebîlere) *önceden* (yardım ve zafer) *sözümüz verilmiştir.*

Bu söz, *Andolsun ki Ben ve rasûllerim mutlaka gâlib geleceğiz* (Mücâdele, 58/21) buyruğunda dile getirilmiştir. İşte rasûllere önceden verilmiş olan söz budur.

172. *Muhakkak onlar, elbette onlar* (Kureyş kâfirlerine karşı) *zafere erdirilecek olanlardır.*

173. *Muhakkak Bizim ordumuz* (yani, hizbimiz: mü'minler), *elbette onlar gâlib olanlardır* (yani, dünyâ ve âhiret azâbından kurtulanlardır).

174. *Artık* (ey Nebî) *bir vakte* (yani, azâb gelene: Bedir'de öldürülecekleri zamâna) *kadar onlardan* (yani, Mekke kâfirlerinden) *yüz çevir.*

175. (Bedir'de üzerlerine azâb indiğinde) *onlara göster. Onlar da yakında* (azâbı) *göreceklerdir.*

Nebî'yi yalanlamak amacıyla, "Bu va'd ettiğin tehdid ne zamân gerçekleşecek?" diye sormaları üzerine Allâh Teâlâ şu buyruğu indirdi:

176. *Ya şimdi Bizim azâbımızı mı acele istiyorlar?*

Allâh Teâlâ tekrar Rasûlü'ne hitâba dönerek buyuruyor ki:

177. *Onların alanlarına* {yani, hazır bulundukları yere} *inince, o inzâr olunanların* {yani, azâb ile korkutulanların} *sabâhı ne kötü olur!*

178. *Artık bir zamâna* {yani, Bedir'de öldürülecekleri vakte} *kadar onlardan yüz çevir.*

179. {Azâbı} *gör. Onlar da yakında* {azâbı} *göreceklerdir.*

Allâh teâlâ onların söylediklerinden zâtını tenzîh ederek şöyle buyuruyor:

180. *İzzetin* {yani, dünyâ hükmdarlarının kendisiyle güç kazandıkları kabûl edilen izzetin} *sâhibi olan senin Rabbin onların niteleyegeldiklerinden* {yani, "Melekler Allâh'ın kızlarıdır" şeklindeki yalan sözlerinden} *münezzehtir.*

181. *Rasûl olarak gönderilenlere* {yani, Allâh'tan tevhîdi tebliğ edenlere} *selâm olsun.*

182. {Rabb'lerini tevhîd etmeyen diğerlerinin helâkı dolayısıyla da} *âlemlerin Rabbi Allâh'a da hamdolsun.*

38. SÂD SÛRESİ

MEKKÎ, 88 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *Sâd. Zikr* {yani, beyân} *sâhibi Qur'ân'a andolsun.*

2. *Aksine kâfirler* {yani, Mekkelilerden tevhîdi inkâr edenler} *bir izzet* {yani, hamiyet}...

İzzet kelimesi, *İzzet kendisini günâh işlemeye sürükler* (Bakara, 2/206) âyetinde de "hamiyyet" ma'nâsında kullanılmıştır.

...ve muhâlefet {yani, ayrılık ve ihtilâf} *içindedirler.*

Sonra Allâh onları korkutarak buyuruyor ki:

3. *Onlardan* {yani, Mekke kâfirlerinden} *önce nice qarnları* {yani, geçmiş ümmetlerden nicelerini} {dünyâda azâb ile} *helâk ettik. Onlar da* {azâb geldiğinde} *feryad ettiler. Hâlbuki kurtulma vakti* {yani, bu, huzûr bulacak bir zamân} *değildi.*

Allâh bu buyruklarla Muhammed'i (s.a) yalanlamamaları için Mekke kâfirlerini korkutmaktadır.

4. *Onlara kendilerinden bir inzâr edici* {yani, rasûl: Muhammed} *geldi diye hayret ettiler de* {Mekke halkından} *kâfirler dediler ki: "Bu,* {iki kişinin arasını ayıran, aralarına tefrika düşüren} *bir sihrbazdır, bir yalancıdır."*

5. *"Acaba o* {yani, Muhammed} *bunca ilâhı tek bir ilâh mı yaptı? Muhakkak bu çok şaşılacak bir şeydir"* {yani, hayret edilecek bir iştir –bunca ilâh bir tek ilâh olur mu?–}.

Ömer b. el-Hattâb'ın (r.a) müslüman olması Kureyş'e ağır gelmiş, mü'minler ise bundan dolayı sevinmişti.

6. *Aralarından mele* {–ki bunlar onyedi kişi idiler–} *fırladı,...*

Mele, Arab dilinde "eşraf" anlamındadır. el-Velîd b. el-Muğîre, Ebû Cehl b. Hişâm, Halef'in oğulları Ümeyye ve Ubeyy ve başkaları bunlardandır.

... "Yürüyün {Ebû Tâlib'e ve} *ilâhlarınız*{a ibâdet} *üzere sabredin"* {yani, sebât gösterin}...

Bunun bir benzeri de, ***Eğer onların üzerinde sabretmemiş*** {yani, sebât göstermemiş} ***olsaydık***... (Furqân, 25/42) âyetidir. Allâh cevâben, *Şimdi onlar sabretseler de ateş onların yurdudur* (Fussilet, 41/24) buyurmaktadır.

...*"Kuşkusuz ki bu* {durum} *istenen bir şeydir."*

7. *"Biz bunu* {yani, Muhammed'in bu söylediklerini} *öbür millette* {yani, hristiyan milletinde: dîninde} *işitmedik"*...

Hristiyan milleti, (Muhammed'in (s.a) milletinden önceki) son millettir. Çünkü hristiyanlar Allâh ile birlikte Meryem oğlu Îsâ'nın da ilâh olduğunu iddiâ ediyorlardı.

...*"Bu* {Qur'ân} *ancak* {Muhammed'in kendiliğinden düzdüğü} *bir uydurmadır."*

8. {Biz yaşça büyük, şeref itibâriyle üstün olduğumuz hâlde} *bu zikr aramızdan o'na mı* {yani, Nebî'ye mi} *indirildi?"*

Allâh, Velîd'in, *Bu, ancak bir uydurmadır* sözü dolayısıyla buyuruyor ki:

...*Hayır, onlar Benim zikrimden* {yani, Qur'ân'dan} *şübhededirler. Hayır, onlar henüz azâbımı tatmadılar.*

("Lemmâ" {henüz} edatının kullanımı açısından), *Îmân henüz* {lemmâ} *qalblerinize girmemiştir* (Hucurât, 49/14) buyruğu da buna benzemektedir, ki îmân qalblerinize girmemiştir demektir.

9. *Yoksa* {mülkünde} *azîz,* {Muhammed'e risâlet ve nübüvveti bağışlayan} *vehhâb Rabbinin rahmet hazîneleri* {yani, ni'meti: nübüvvet} *onların yanında mıdır?* {yani, nübüvvet ve risâletin anahtarları onların elinde de onlar mı diledikleri yere bırakıyorlar? –Hayır, o anahtarlar onların elinde değildir. Aksine mülkünde azîz, risâlet ve nübüvveti Muhammed'e bağışlayan vehhâbın elindedir–}.

Bunun bir benzeri de, *Rabbinin rahmetini* {yani, nübüvveti} *onlar mı paylaştırılıyorlar?* (Zuhruf, 43/32) âyetidir.

10. *Yâhûd göklerle yerin ve aralarında olanların mülkü onların mıdır* {yani, göklerle yerin mülkü ve onlarla ilgili işlerin idâresi Kureyş kâfirlerine mi âittir, onların elinde midir? –Bilakis Allâh risâleti vahy yoluyla dilediğine verir–}? *O hâlde sebeblere yükselsinler* {yani, haydi onlar da semâdaki kapılara çıksınlar; Allâh Nebî'ye vahyettiği vakit vahyi dinlemeye çalışsınlar, eğer Muhammed'in

Qur'ân'ı kendiliğinden uydurduğu iddiâlarında doğru söylüyor iseler böyle yapsınlar}.

Bundan sonra durumlarını şöylece bildirmektedir:

11. *Onlar burada ahzâbdan* {yani, Benî Muğîre ile Benî Ümeyye ve Ebû Talha'nın soyundan gelenlerden} *yenilgiye uğratılmış bir ordu.*

Allâh Teâlâ onların Bedir'deki yenilgi ve bozgunlarını haber vermektedir.

Tıpkı, *Yakında o topluluk* {Bedir'de} *bozguna uğrayacaktır* (Qamer, 54/45) âyetinde olduğu gibi.

12. *Onlardan önce Nûh'un qavmi, Âd ve kazıklar sâhibi Fir'avn da yalanladı.*

13. *Semûd, Lût qavmi ve ashâbu'l-Eyke de (yalanladı)...*

Eyke, "ormanlık yer" demektir. Sedir ağaçlarıyla kaplı olan bu yer Şu'ayb'ın kasabasının adıdır.

Allâh bu buyrukla Nebî'yi, Mekke kâfirlerinin yalanlamalarına karşı sabretmesi için teselli etmektedir. Çünkü ondan önceki rasûller de yalanlanmış ve sabretmişlerdi.

...İşte onlar ahzâbdır {yani, geçmiş ümmetlerdir}.

14. *Onların her biri rasûlleri yalanladılar. Bu sebeble azâbım hakk* {yani, Benim de onları azâblandırmam vâcib} *oldu.* {Dolayısıyla ey Mekkeliler siz de benzeri bir azâbdan sakının da Muhammed'i yalanlamayın.}

Dünyâ ve âhirette gelecek azâb husûsunda o'nu yalanladılar ve "Bu azâb ne zamân gelecek?" dediler. Bunun üzerine Allâh şu buyrukları indirdi:

15. *Bunlar* {yani, Mekke kâfirleri} *devenin iki sağımlığı kadar dahî gecikmesi olmayan* {hiçbir şekilde geri çevirilemeyen, dönüşü olmayan} *bir çığlıktan* {yani, ikincisi olmayan birinci nefhadan: azâbdan} *başkasını beklemiyorlar.*

Bunun bir benzeri de, *Onlar birbirleri ile çekişirlerken kendilerini alacak bir tek sayhadan/çığlıktan başkasını gözlemiyorlar* (Yâ-Sîn, 36/49) âyetidir.

16. *Ve dediler ki: "Rabbimiz! Hesâb gününden önce payımızı bize çabucak ver"* {yani, Ebû Cehl, "Âhirette bize verileceğini iddiâ ettiğin kitâbımızı çabuklaştır; hesâb gününden önce ver" dedi}.

Allâh, Hâqqa sûresi'nde insânlara kimilerinin kitâblarının sağ taraflarından, kimilerininki de sol taraflarından verileceğini söz konusu edince, Ebû Cehl -o günü yalanlamak amacıyla-, "Payımızı bize çabuk ver" dedi. Allâh da şu buyruğu indirdi:

17. *Onların* {yani, Ebû Cehl'in} *dediklerine sabret...*

Onların yalanlamalarına karşı sabretmesi için Allâh Nebî'yi teselli ediyor.

...ve {ibâdette} *güçlü kulumuz Dâvûd'u hatırla. Çünkü o evvâb* {yani, itâ'atkâr} *idi.*

18. *Gerçekten Biz dağları akşamleyin ve kuşluk vakti o'nunla birlikte tesbih eder hâlde musahhar kıldık.*

Dâvûd (a.s) Allâh'ı zikrettiği vakit, dağlar da o'nunla birlikte zikreder ve dağların tesbîhi (o'nun tarafından) anlaşılırdı.

19. *Toplanıp gelen kuşları da* {o hâlleriyle musahhar kılmıştık}. *Her biri o'na evvâb idi* {yani, bütün kuşlar Dâvûd'a itâ'at ederdi}.

20. *Onun mülkünü de pekiştirdik, o'na hikmet* {yani, anlayış ve ilm} *ve fasle'l-hitâb verdik* {yani, hükm verirken haklıyı hakksızdan ayırma imkânını: delîl getirmenin da'vâcıya, yemînin ise inkâr edene düştüğü ilkesini vermiştik}.

21. *Sana şu hasımların haberi* {yani, onlara dâir anlatılanlar} *geldi mi? Hani onlar duvarı tırmanarak mihrabına inmişlerdi.*

22. *Hani onlar Dâvûd'un yanına girmişlerdi de o bunlardan korkmuştu...*

Dâvûd onların duvarı aşıp mihrâba geldiklerini görünce korktu.

...Onlar{dan biri Dâvûd'a} *dedi ki: "Korkma! Biz iki da'vâcıyız. Birimiz diğerine hakksızlık etmiştir. Aramızda hakk* {yani, adâlet} *ile hükmet ve zulmetme* {yani, hükmünde hakksızlık yapma} *ve bizi dosdoğru yola ilet"* {yani, bize doğru ve mutedil olan yolu göster}.

Devâmla dedi ki:

23. **{Melek, yanındaki diğer meleği kasdederek,} *"Bu benim kardeşimdir. Onun doksandokuz koyunu* {yani, doksandokuz hanımı[642]} *vardır. Benim ise bir koyunum* {yani, bir eşim} *vardır. 'O koyunu da bana ver' dedi ve söz söylemede beni yendi"* {yani, tartışmada beni yenik düşürdü: Eğer birilerini yardıma çağıracak olsa yardımcıları benden çoktur; beni zorla yakalayacak olsa benden daha güçlüdür; konuşacak olursa tartışmada benden daha açık-seçik konuşur}.**

24. {Dâvûd} *dedi ki: "Andolsun ki o senin bir koyununu da, kendi koyunlarına (katmak) istemekle sana zulmetmiş* {yani, senin tek koyununu alıp, kendisine âit olan doksandokuz koyuna katmak istemesi bir hakksızlıktır}. *Muhakkak katanların* {yani, ortakların} *çoğu kuşkusuz birbirlerine hakksızlık ederler* {yani, zulmederler}; *îmân edip, sâlih amel işleyenler müstesnâ* {yani, onlar kimseye zulmetmezler}. *Böyleleri ise ne de azdır"* {yani, böyleleri pek azdır}. *Bunun üzerine Dâvûd, Bizim kendisini fitneye ma'rûz bıraktığımızı* {yani, sınadığımızı} *zannetti* {yani, bilip anladı}. *Hemen Rabbine isiğfâr etti, rükû ederek yere kapandı* {yani, kırk gün, kırk gece secdeye durdu[643]} *ve döndü* {yani, Allâh'a tevbe ederek günâhından döndü}.

Allâh'ın, *Rükû ederek yere kapandı* buyruğu, *Kapıdan secde ederek girin* (Bakara, 2/58) buyruğuna benzemektedir ki "rükû ederek girin" demektedir.

25. *Biz de o'na bunu* {yani, günâhını} *mağfiret ettik...*

Arkasından âhirette o'na nelerin verileceğini haber vererek buyuruyor ki:

...Kuşkusuz nezdimizde o'nun bir yakınlığı ve güzel bir dönüş yeri vardır.

---

642 Görüldüğü gibi Muqâtil de bu husûsta, enbiyânın değerini azaltan, onlara birtakım ma'siyetler nisbet eden İsrâiliyâtın peşinden gitmiş bulunmaktadır. Oysa Allâh enbiyâyı, nehyettiği bir işi işlemekten zâhirleri ve bâtınları ile korumuştur. Kuşkusuz nebîler beşeriyetin hidâyet önderleri ve güzel örnekleridir. Allâh onlat hakkında, *İşte onlar, Allâh'ın kendilerine hidâyet verdiği kimselerdir. Sen de onların hidâyetien uy* (En'âm, 6/90) buyurmuştur. Dolayısıyla Qur'ân'ın nebîler-rasûller ile ilgili öngördüğü ve itiqad edilmesi gereken ilkelere aykırı olduğundan, bu tür rivâyetler kabûl edilemez. (Muhakkik)

643 Bu, delîlsiz bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)

26. *Ey Dâvûd! Biz seni gerçekten yeryüzünde bir halîfe kıldık. O hâlde insânlar arasında hakk* (yani, adâlet) *ile hükmet. Sakın hevâya uyma* (ve hakk olmayan bir şekilde hükm verme). *O taqdîrde seni Allâh'ın yolundan saptırır* (yani, heva seni Allâh'a itâ'atten uzaklaştırır, ayağını kaydırır). *Muhakkak Allâh'ın yolundan* (yani, İslâm dîninden) *sapanlara hesâb gününü unuttuklarını* (yani, îmânı terk ettikleri) *için çok çetin bir azâb vardır.*

27. *Biz göğü, yeri ve onların aralarında olanı bâtıl olarak* (yani, herhangi bir maksad olmaksızın) *yaratmadık* (fakat Ben onları gerçekleşecek bir iş için yarattım). *Bu,* (Mekkelilerden) *kâfirlerin zannıdır* (yani, onlar bunları boşuna yarattığımı sanıyorlar). *Cehennem ateşinden dolayı veyl onlara!*

Allâh, *Muhakkak ki muttaqîler için Rabb'leri yanında na'îm cennetleri vardır* (Kâlem, 68/34) buyruğunu indirince Kureyş kâfirleri mü'minlere, "Âhirette size verilecek hayr neyse, bize de o verilecektir" dediler. Bunun üzerine Allâh şu buyrukları indirdi:

28. *Îmân edip, sâlih amel işleyenleri, yeryüzünde* (ma'siyetler işleyerek) *fesâd çıkaranlar gibi mi yaparız yâhûd* (âhirette) *muttaqîleri, füccâr gibi mi yaparız?!*

29. (Ey Muhammed, bu) *sana indirdiğimiz mübârek* (yani, içindekiler gereğince amel edenler için bereket) *olan bir kitâbdır; âyetleri üzerinde iyice düşünsünler* (yani, Qur'ân âyetlerini dinlesinler), *ûlû'l-elbâb* (yani, iyice düşünen ve aql sâhibi olanlar) (içindeki öğütlerden) *öğüt alsınlar diye.*

30. *Ve Biz Dâvûd'a Süleymân'ı lutfettik...*

Allâh Süleymân'ı (a.s) överek buyuruyor ki:

...O ne güzel kuldu. Çünkü o evvâb (yani, itâ'atkâr) *idi.*

31. *Hani o'na öğleden sonra sâfinâtü'l-ciyâd arzedilmişti.*

"At'ın, ön ayaklarından birini dikip, üç ayağı üzerinde durması"na *esufn* denilir. *el-Ciyâd* ise, "hızlıca gidenler" demektir.

Allâh'ın, *Onlar ayakları üzere iken* (yani, bir ayağı bağlı, üç ayağı üzerinde ayakta durduğu hâlde) *üzerlerine Allâh'ın adını anın* (Hacc, 22/36) buyruğu da buna benzemektedir.

32. *Ve demişti ki: "Ben doğrusu hayr* (yani, malın: atların) *sevgisini*

Rabbimin zikrinden **{yani, ikindi namazından[644]}** ***dolayı sevdim...***

Allâh'ın, ***Kendilerini ticâretin de, alış-verişin de Allâh'ı zikretmekten*** **{yani, beş vakit namaz kılmaktan}** ***alıkoymadığı yiğitler...*** **(Nûr, 24/37)** buyruğu da buna benzemektedir.

...Nihâyet o hicâbın arkasına girince, (Süleymân) **{dedi ki:}**

Buradaki *hicâb*'dan [perde'den] kasıd, Kaf'ın berisinde bir yıllık mesâfedeki bir dağın adıdır. Güneş onun arkasında batmaktadır.[645]

33. *Onları bana geri getirin. Boyunlarını ve ayaklarını sıvazlamaya başladı* {yani, kılıçla boyunlarını, ayaklarını kopardı[646]}.

34. *Andolsun Biz Süleymân'ı* {yirmi yıl hükmdarlık sürdükten sonra} *fitneye tâbi tuttuk* {yani, kırk gün süreyle sınadık[647]}. *Bu sebeble tahtı üzerine bir ceset* {yani, Sa'd b. Ufeyr b. Amr b. Şurahbil adında cinnlerden bir adam[648]} *bıraktık.* {Kırk gün[649]} *sonra* {tekrar mülküne ve saltanatına} *döndü.*

35. *(Süleymân) dedi ki: "Rabbim! Bana mağfiret buyur ve benden sonra hiç kimseye nasîb olmayacak bir mülk ver; çünkü Sen vehhâbsın."*

Allâh da o'na, daha önce kendisinin de, babası Dâvûd'un da sâhib olmadıkları mülkü ve yanısıra da rüzgârları ve şeytânları emrine verdi. İşte Allâh'ın şu buyruğu bunu anlatmaktadır:

---

644 *Rabbimin zikri* ifâdesinin, "ikindi namazı" olduğu iddiâsının hiçbir dayanağı yoktur. (Redaktör: E.Ö)

645 *Hicâb*'dan [perde'den] kasdın, "Kaf'ın berisinde bir yıllık mesâfedeki bir dağın adı olup güneşin onun arkasında battığı" iddiâsı, bütünüyle hurâfedir. (Redaktör: E.Ö)

646 "Süleymân'ın, kılıçla atların boyunlarını ve ayaklarını kopardığı" iddiâsının, bir dayanağı yoktur. (Redaktör: E.Ö)

647 "Süleymân'ın, kırk gün süreyle sınandığı" iddiâsının, bir dayanağı yoktur. (Redaktör. E.Ö)

648 *Süleymân'ın tahtı üzerine bırakılan cesed*'den maksadın, "Sa'd b. Ufeyr b. Amr b. Şurahbil adında cinnlerden bir adam" olduğu iddiâsı, bütünüyle hurâfedir. (Redaktör: E.Ö)

649 "Süleymân'ın kırk gün sonra mülküne ve saltanatına tekrar döndüğü" iddiâsının, hiçbir dayanağı yoktur. (Redaktör: E.Ö)

36. **Biz de emriyle** {Süleymân'a itâ'at edip, istediği istiqâmette} *istediği yere yumuşacık akıp giden rüzgârı o'nun için musahhar kıldık.*

37. *Ve* {o'na} *şeytânları, her binâ ustasını ve dalgıçları da* {musahhar kıldık}...

Bunlar o'na dilediği binâları inşâ ediyorlardı. Söz konusu binâlar ise yüksek köşkler ve heykeller idi. Onun için denize dalıyorlar ve inci çıkartıyorlardı.

38. *Zincirlere bağlanmış* {yani, zincirlere vurulmuş} *olan* {azgın şeytânlardan –ki bu lafızlar taqdîri olarak vardır–} *diğerlerini de (musahhar kıldık).*

39. *İşte bu Bizim bağışımızdır. Artık* {şeytânlardan dilediğin kimseleri zincirlerini çözerek karşılıksız} *serbest bırak. Dilersen* {çalışmaları için} *tut* {ve dilediklerini zincirlere bağlanmış olarak tutmaya devâm et, bundan dolayı âhirette senin için} *hesâba çekilmek söz konusu değildir* {yani, karşılıksız serbest bıraktıkların dolayısıyla da, çalışması için alıkoydukların dolayısıyla da hesâba çekilmeyeceksin}.

Sonra Yüce Allâh, Süleymân'ın âhiretteki konumunu söz konusu ederek buyuruyor ki:

40. *Kuşkusuz o'nun indimizde/yanımızda elbette bir yakınlığı ve güzel bir dönüş yeri vardır.*

41. *Kulumuz Eyyûb'u da zikret [hatırla/hatırlat]. Hani o Rabbine şöyle seslenmişti* {yani, demişti}: *"Şeytân bana yorgunluk* {yani, bedenimde meşakkat} *ve azâb* {yani, malımda eksiklik} *ile dokundu."*

42. *Ayağını* {yere} *vur. Bu* {pınar} *hem yıkanacak, hem* {suyundan} *içilecek soğuk bir sudur.*

43. *Biz o'na Bizden/Kendimizden bir rahmet* {yani, ni'met} *ve elbâb* {yani, özlü aql} *sâhibleri için de bir zikrâ* {yani, tefekkür sebebi} *olmak üzere ehlini ve onlarla birlikte onların bir mislini daha bahşettik.*

Allâh Teâlâ (c.c) Eyyûb'a (s.a), daha önce sâhib olduklarının iki katını verdi.

44. ***Eline bir demet sap al, onunla vur ve hânis olma*** **(yani, yemînini bozarak günâha girme[650]).**

Sonra Allâh Teâlâ Eyyûb'dan (a.s) övgüyle söz ederek buyuruyor ki:

> ***...Gerçekten Biz o'nu*** **(belâlara karşı)** ***sabredici bulduk. O ne güzel kuldu, o bir evvâb*** **(yani, Allâh'a itâ'atkâr)** ***idi.***

45. (Ey Muhammed!) *Eller ve gözler sâhibi* (yani, ibâdette güçlü ve basîret sâhibi: Allâh'ın emrinde ve dîninde basîretli olan) *kullarımız İbrâhîm'i*(n ateşe atıldığı zamânki sabrını), *İshâq'ı*(n boğazlanmaya karşı sabrını) *ve Ya'qûb'u*(n gözlerini kaybetmesine karşı sabrını) *hatırla.*

Burada İbrâhîm'in oğlu İsmâîl'in söz konusu edilmemesi, o'nun bir şeyle mübtelâ olmaması [sınanmaması] sebebiyledir.

Sonra Allâh bu üçünü, yani İbrâhîm'i, oğlu İshâq ve İshâq'ın oğlu Ya'qûb'u söz konusu ederek buyuruyor ki:

46. *Çünkü Biz onları bir hasletle* (yani, nübüvvet ve risâletle) *ihlâslı kıldık ki bu da yurdu anmaktır.*

Bize Ebû Ca'fer tahdîs edip dedi: Bize Dâvûd b. Reşîd tahdîs edip dedi: Bize el-Velîd'in, İbn Câbir'den tahdîs ettiğine göre Atâ el-Horasanî, *Güçlü ve basîretli kullarımız* buyruğunu, "ibâdette güçlü, dînde basîretli" diye; *Biz onları bir hasletle ihlâslı kıldık ki bu da yurdu anmaktır* buyruğunu ise, "Biz onları insânlar arasında âhiret yurdunu, yani cenneti en çok zikreden kimseler kıldık" diye açıklanmıştır.

47. *Muhakkak onlar indimizde/yanımızda elbette seçkin ve hayrlılardan idi* (yani, Allâh onları bilgisine binâen risâlet için seçmişti).

48. *İsmâîl'i*(n –ki Eşuvil b. Halkana'dır– sabrını), *Elyesa'ı*(n sabrını) *ve Zülkifl'i*(n sabrını) *de an. Hepsi de hayrlılardandı* (yani, Allâh nübüvvet için onları seçmişti). (O hâlde ey Muhammed, bu altı nebînin belâlara sabrettiği gibi sen de eziyetlere sabret).

49. *Bu bir zikrdir* (yani, Allâh'ın bu sûrede enbiyânın durumu ile alâkalı olarak zikrettikleri bir beyândır). *Kuşku yok ki* (bu ümmet

650 *Hânis olma* ifâdesinin, "yemînini bozarak günâha girme" ma'nâsına geldiği iddiâsı, dayanaktan yoksundur. (Redaktör: E.Ö)

arasından) *muttaqîler için* (âhirette) *elbette güzel bir meâb* (yani, dönüş yeri) *vardır.*

50. *Kendileri için kapıları açılmış hâldeki Adn* (iqâmet) *cennetleri.*

51. *Onlar* (cennette tahtlar üzerinde) *yaslananlar olarak orada çokça meyve ve içecek isterler.*

52. *Yanlarında da aynı yaşta* (yani, otuzüç yaşında) *yalnız eşlerine bakanlar olarak* (yani, onlar eşlerinin dışında kimseye bakmazlar –çünkü kocalarına aşıktırlar–) *dilberler vardır.*

53. *İşte* (bu âyette sözü edilenler bir zikrdir: cennette bulunan hayırlara dâir bir açıklamadır) *hesâb günü* (yani, amellerin karşılıklarının görüleceği gün) *için size va'dolunan budur.*

54. *İşte muhakkak bu* (yani, cennetteki hayr) *Bizim rızqımızdır* (yani, bu rızq muttaqîler içindir), *tükeneceği yoktur.*

Sonra kâfirleri söz konusu ederek buyuruyor ki:

55. *Bu böyledir. Tuğyân edenler için muhakkak en kötü dönüş yeri vardır:*

Sonra Yüce Allâh, bu dönüş yerinin durumunu haber vermek üzere buyuruyor ki:

56. *Cehennem. Onlar oraya girecekler. O ne kötü bir mihâddır* (yani, onlar kendileri için ne kötü bir azâb hazırlamışlardır).

57. *Bu, tatsınlar onu. Bu bir hamîmdir* (yani, son derece kaynamış bir sudur) *ve ğassâqdır* (yani, oldukça soğuktur).

Bunun bir benzeri de, *Ancak bir hamîm ve bir ğassâq...* (Nebe, 78/25) buyruğudur.

Cehennemde azâb gören kişi, o kaynar sudan soğuk suya gidecek, derileri parçalanacak, kemikleri çatlayacak ve ateşin sıcağının yaktığı gibi onları yakacaktır.

58. *O türden başka, çeşit çeşit daha vardır* (yani, hamîm ve ğassâq türünden, hamîmde birbirine benzeyen türlü azâblar vardır).

59. (Cehennem bekçileri, ateşteki kâfir önderlere,) *Bu da* (yani, size tâbi olanlar da) (ateşe) *atılırcasına sizinle birlikte giren bir grubdur.*

Küfrde önder olup, Bedir gazvesi'nde yemek yedirmekle ün salmış kişi-

ler ile Kureyş'in ileri gelenlerinden alay ediciler kendilerine tâbi olanlardan önce cehenneme gireceklerdir. Cehennem bekçileri de önderlere ateşin içindelerken, *Bu da atılırcasına sizinle birlikte giren bir grubdur* diyeceklerdir. Önderler de diyecek ki:

> *...Merhaba yok onlara!* {Cehennem bekçileri de,} *Kuşkusuz onlar* {sizinle birlikte} *ateşi boylayacaklardır* {diyeceklerdir}.

Mekke kâfirlerinden tâbi olanlar önderlere karşılık verecekler:

60. *Diyecekler ki: "Hayır, asıl size merhaba olmasın. Bunu önümüze siz getirdiniz* {yani, bu küfrü bize süsleyenler sizlersiniz –çünkü siz bize, Sebe sûresi'nde (33. âyet) de belirtildiği gibi, Allâh'a küfr ile O'nu inkâr etmemizi ve O'na eş ve ortaklar koşmamızı emretmiştiniz–}. *Ne kötü bir duraktır burası"* {yani, ne kötü kalınacak yerdir burası}!

61. {Yine tâbi olanlar} *diyecekler ki: "Rabbimiz! Bunu önümüze kim sürdü* {yani, bunu bize kim süsledi: bu küfre girmemize kim sebeb oldu} *ise onun ateşteki azâbını kat kat arttır."*

62-63. *Diyecekler ki: "Kendilerini şerrlilerden saydığımız adamları* {yani, mü'minlerin faqîrlerini: Ammâr, Habbâb, Suheyb, Bilâl, Sâlim ve benzerlerini} *ne diye göremiyoruz? Biz onları* {dünyâda iken} *alaya aldık"...*

Bunun bir benzeri de, *Siz ise onları alaya aldınız* (Mü'minûn, 23/110) âyetidir.

> *..."Yoksa gözler onlardan başka tarafa mı kaymıştır"* {yani, biz onları göremeyecek durumda mıyız? Bizimle birlikte ateşte oldukları hâlde mi onları göremiyoruz}?

64. *Cehennem ehlinin bu da'vâlaşmaları* {yani, bu âyette söz konusu edilen önderlerle onlara uyanların bu tartışmaları} *hiç kuşkusuz bir hakktır* {yani, onların bu tartışma esnâsında birbirlerine söyleyecekleri sözler bir gerçektir}.

Benzeri bir durum da, {O vakit} *sonrakileri, öncekileri için, "Rabbimiz! İşte bizi bunlar saptırdılar"* {yani, hidâyetten uzaklaştırdılar} (A'râf, 7/38) buyruğu ile *Ateşin içinde birbirleriyle tartışacaklarında...* (Mü'min, 40/47) buyruğunda dile getirilmektedir.

65. {Mekke kâfirlerine} *de ki: "Ben ancak bir nezîrim* {yani, rasûlüm}.

Bir ve tek (yani, ortaksız) (bütün mahlûqâtına) *qahhâr olan Allâh'tan başka ilâh yoktur."*

Allâh Teâlâ onların şirk koşmalarına karşı zâtını ta'zîm ederek buyuruyor ki:

66. *Göklerin, yerin ve aralarında olanların Rabbidir* (yani, her ikisinde kime tapılıyor ise bilsin ki her ikisinin rabbi de Benim, her ikisinde bulunanların rabbi de Benim). (Mülkünde) *azîzdir,* (tevbe edenler için) *gafûrdur.*

67. *De ki: "O* (yani, Qur'ân) *büyük bir haberdir"* (yani, pek büyük bir sözdür -çünkü o Allâh'ın kelâmıdır-).

68. *Siz ise* (ey Mekke kâfirleri) *ondan* (yani, Qur'ân'a îmân etmekten) *yüz çevirenlersiniz.*

69. *Onlar birbirleri ile tartışırlarken mele-i a'lâ'ya* (yani, oradaki meleklerden bir kısmının tartışmalarına) *dâir bir bilgim yoktur.*

Tartışmadan kasıd, yüce Rabbin meleklere, *Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım* diye buyurmasına karşılık meleklerin, *Biz Seni hamdinle tesbîh ve taqdîs edip dururken orada fesâd çıkartacak, kanlar dökecek bir kimse mi yaratacaksın?* demeleri idi. Allâh da onlara, *Sizin bilmediğinizi her hâlde Ben bilirim* (Bakara, 2/30) demişti. İşte tartışmaları bu idi.

70. *Bana, ben ancak mübîn bir nezîr* (yani, apaçık bir rasûl) *olduğum için vahyolunuyor.*

71. *Rabbin o zamân meleklere demişti ki: "Kuşkusuz ki Ben çamurdan bir beşer* (yani, Âdem'i) *yaratacağım."*

72. *"Ben onu tamâmlayıp, ona rûhumdan üflediğim zamân hemen ona secde edin."*

73. (Yeryüzünde bulunan) *meleklerin tümü secde ettiler.*

Sonra İblîs'i meleklerden istisnâ etti. İsyân edince ona İblîs -yani, hayırdan yana ümîdi kesilen- adı verildi.

74. *İblîs müstesnâ. O büyüklük tasladı* (yani, Âdem'e secde etmeye karşı büyüklendi) *ve o* (Allâh'ın ilminde) *kâfirlerdendi.*

75. *Buyurdu ki: "Ey İblîs! Kendi ellerimle yarattığıma secdeden seni ne alıkoydu* (yani, ne diye secde etmedin)? *Büyüklendin mi yoksa yücelerden* (yani, kendisini büyük görenlerden) *mi oldun?"*

76. ***Dedi ki: "Ben ondan hayırlıyım. Beni ateşten yarattın, onu ise çamurdan yarattın"*** **{-ateş ise çamuru mağlûb eder-}.**

77-78. ***Buyurdu ki: "Defol oradan*** **{yani, cennetten};** ***çünkü sen artık racîmsin"*** **{yani, la'netlendin}** ***ve dîn gününe kadar da la'netim kuşkusuz senin üzerinedir."***

79. ***Dedi ki: "O hâlde Rabbim, tekrar diriltilecekleri güne*** **{yani, ikinci nefhaya}** ***kadar bana mühlet ver."***

80-81. *Buyurdu ki: "O hâlde sen kendisine mühlet verilenlerdensin; o ma'lûm vaktin gününe* {yani, vakti belirlenmiş olan süreye: birinci nefhaya} *kadar."*

82. {İblîs Rabbine} *dedi ki: "İzzetin* {yani, azametin} *hakkı için hepsini iğvâ edeceğim"* {yani, hidâyetten mutlaka saptıracağım}.

Sonra İblîs istisnâda bulundu:

83. *"Aralarından* {tevhîd ile} *ihlâsa erdirilmiş kulların müstesnâ"* {yani, ben onları azdırmayacağım}.

84. {Allâh} *buyurdu ki: "Hakk budur. Ben de şu hakkı söyleyeyim"* {yani, O'nun sözü hakkın kendisidir}.

Buyrukta bir taqdîm vardır.

"Ben de şu hakkı söyleyeyim" buyruğu ise, Allâh'ın şu buyruğuna işârettir:

85. *"Andolsun ki cehennemi senden* {ey İblîs senden ve senin zürriyetinden olan şeytânlardan} *ve onlar arasından* {yani, her iki kesimden} *sana uyanların* {yani, dînin üzere sana uyan kâfir Âdemoğulları'ndan} *(ve diğerlerinin) hepsinden dolduracağım."*

86-88. *De ki: "Buna karşılık sizden hiçbir ecr* {yani, mükâfât, bedel} *istemiyorum ve ben* {bu Qur'ân'ı kendiliğimden} *kendimi zorlayarak uyduranlardan değilim. O* {yani, Qur'ân} *ancak âlemlere bir zikrdir"* {yani, beyândır}. {Ey Mekke kâfirleri,} *andolsun onun* {yani, Qur'ân'ın} *haberini bir süre sonra elbette bileceksiniz."*

Bu, onların Bedir'de öldürüleceklerine dâir bir tehdiddir.

Bu, *Artık bir vakte* {yani, Bedir'de öldürülecekleri zamâna} *kadar onlardan yüz çevir* (Sâffât, 37/174) buyruğuna benzemektedir.

39. ZÜMER SÛRESİ

MEKKÎ, 75 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. ***Kitâbın indirilmesi*** {mülkünde} ***Azîz,*** {emrinde} ***Hakîm'dendir.***

2. ***Muhakkak Biz kitâbı*** {yani, Qur'ân'ı} ***sana hakk ile indirdik*** {yani, bâtıl yere, herhangi bir amaç gözetmeksizin indirmedik}. ***O hâlde Allâh'a, dîni*** {tevhîd ile} ***yalnız O'na hâlis kılarak ibâdet*** {yani, Allâh'ı tevhîd} ***et.***

3. *Dikkat edin, hâlis dîn* {yani, tevhîd} *yalnız Allâh'ındır.* {Diğer dînler ise hâlis değildir.} *O'nun dûnundan/berisinden evliyâ/velîler edinenler* {dediler ki:}...

"O'nun dûnundan/berisinden evliyâ/velîler edinenler" buyruğunda, "dediler ki" lafzı saklıdır.

> ..."*Biz bunlara* {yani, bu ilâhlara} *ancak bizi Allâh'a yakınlaştırsınlar* {yani, mevki olarak bizi O'na yakınlaştırsınlar ve böylece Allâh huzûrunda bizim için şefâ'atçi olsunlar} *diye ibâdet ediyoruz*"...

Bunun bir benzeri de, *O'nun dûnundan/berisinden evliyâ/velîler edinenlere gelince, Allâh onların üzerinde bir hafîzdir* (Şûrâ, 42/6) buyruğudur.

Çünkü Arab kâfirleri meleklere ibâdet ediyor ve "Biz onlara ancak bizi Allâh'a yakınlaştırsınlar diye ibâdet ediyoruz" diyorlardı.

> ...*Muhakkak Allâh* {dînden} *ihtilâf edip durdukları şeyler hakkında aralarında hükm verecektir. Şübhe yok ki Allâh yalan söyleyen, kâfir olan hiç kimseyi* {dînine ileterek} *hidâyete ulaştırmaz.*

4. *Eğer Allâh bir veled/çocuk edinmeyi* {yani, Meryem oğlu Îsâ'yı evlâd edinmeyi} *irâde etseydi, elbette yarattıklarından* {yani, meleklerden –çünkü melekler Îsâ'dan daha pak, daha temizdir–} *dilediğini seçerdi...*

Bu buyruk, *Eğer Biz bir lehv* {yani, evlâd: Îsâ'yı evlâd} *edinmek isteseydik, elbette onu nezdimizden* {yani, yanımızdaki meleklerden} *edinirdik* (Enbiyâ, 21/17) buyruğuna benzemektedir.

Sonra Allâh onların iftiralarından zâtını tenzîh ederek buyuruyor ki:

> ...*O bundan münezzehtir.* O {hiçbir ortağı bulunmayan} *bir tek Allâh'tır, kahhârdır.*

Sonra da zâtını ta'zîm ederek buyuruyor ki:

> 5. *Göklerle yeri hakk ile yarattı* {yani, onları boş yere, amaçsız yaratmadı}. *Geceyi, gündüzün üzerine tekvîr eder* {yani, salar}, *gündüzü de gecenin üzerine tekvîr eder* {yani, salar –her biri diğerini eksiltir–}. *Güneşi ve ayı* {Âdem oğullarına} *musahhar kıldı. Her biri* {yani, güneş ve ay} *belirli bir süreye* {yani, qıyâmet günü'ne} *kadar akıp gitmektedir...*

Allâh, vahdâniyyetinin bilinmesi için yaptıklarını zâtına delîl göstermektedir:

> ...*Dikkat edin. O* {mülkünde} *azîzdir,* {Kendisine tevbe edip dönenlere} *ğaffârdır.*

> 6. *Sizi bir nefsten* {yani, Âdem'den[651]} *halqetti. Sonra, onun eşini* {yani, Havva'yı[652]} *de ondan yaptı ve sizin için en'âmdan sekiz eş* {yani, sekiz tür: dördü erkek [cemel/erkek deve, tosun/boğa, teke, koç], dördü de dişi [nâqah/dişi deve, düve/inek, keçi, koyun] olmak üzere deve, sığır ve davar cinsini} *inzâl etti* {yani, emri ile size bunları verdi[653]}...

Allâh'ın, *Ey Âdem oğulları! Size elbise inzâl ettik* (A'râf, 7/26) ve, *Demiri de inzâl* {yani, var} *ettik* (Hadîd, 57/25) âyetleri de buna benzemektedir.

> ...*Sizi analarınızın karnında üç karanlık* {yani, karın, rahîm ve çocuğun içinde bulunduğu meşîme karanlıkları} *içinde bir yaratılıştan sonra öbür yaratılışa geçirerek yaratıyor* {yani, önce nutfe iken, sonra aleqa, sonra bir çiğnemlik et, sonra kemik hâline getiriyor}. *İşte bunları* {yani, bunca şeyleri} {yaratan} *Rabbiniz Allâh'tır. Mülk yalnız O'nundur. O'ndan başka ilâh yoktur. Böyle iken nasıl döndürülüyorsunuz*" {yani, nasıl olur da O'nu bırakıp başkasına yöneliyorsunuz}?

---

651 *Nefs-i vâhid*'in [*bir/tek nefs*'in], "Âdem" olduğu iddiâsı, delîlsiz bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)

652 Bu, mevzu rivâyetlere dayalı bir kabûldür. (Redaktör: E.Ö)

653 *İnzâl* kelimesinde, "yaratmak/varetmek, emri ile vermek" anlamı yoktur. ama "ikrâm, lütf u ihsân" ma'nâsı vardır. (Redaktör: E.Ö)

Mekke kâfirlerine de şöyle hitâb etmektedir:

7. *Eğer* {Allâh'ın tevhîdini inkâr ile} *küfrederseniz, kuşkusuz Allâh size* {yani, sizin ibâdetinize} *muhtaç değildir. Bununla birlikte O, kullarının küfrüne râzı olmaz...*

Bunlar, Yüce Allâh'ın hakklarında İblîse, *Doğrusu Benim kullarım üzerinde senin hiçbir tasallutun olamaz* (Hicr, 15/42) buyurduğu kimselerdir.

...Eğer şükr {yani, Allâh'ı tevhîd} *ederseniz faydanız için ondan râzı olur. Yük yüklenici hiçbir kimse başkasının yükünü yüklenmez* {yani, kimse kimsenin günâhını taşımaz}. *Sonra* {âhirette} *dönüşünüz Rabbinizedir. O size neler yaptığınızı haber verecektir; çünkü O göğüslerin özünü çok iyi bilendir.*

8. *İnsâna* ({yani, müşriğe)} *bir zarar* {yani, belâ ya da darlık} *dokunsa* {yani, isâbet etse} *Rabbine dönerek* {yani, şirkinden tevhîde geçip Allâh'a dönerek} *O'na du'â eder* {yani, "Ey Allâh! Üzerimdeki bu sıkıntıyı gider" der}. *Sonra* {Allâh} *ona Kendinden bir ni'met* {yani, hayr} *verirse, evvelce O'na yalvarmasını unutur* {yani, du'â etmeyi terk eder} *ve yolundan saptırmak* {yani, başkalarının ayaklarını da İslâm dîninden kaydırmak} *için Allâh'a eşler* {yani, ortaklar} *koşar. De ki:* "{Ecelin gelinceye kadar} *küfrünle* {dünyâda} *biraz metâlan* [*faydalan*]. *Muhakkak sen cehennemliklerdensin."*

Allâh mü'minleri söz konusu ederek buyuruyor ki:

9. *Yoksa* {namazında} *qânit* {yani, Allâh'a itâ'atkâr} *olarak, gece sâ'atlerinde secde ederek* {namazında} *qıyâmda durarak âhiretten* {yani, azâbdan} *korkan, Rabbinin rahmetini* {yani, cennetini} *uman kimse* {bunları yapmayan kimse} *gibi olur mu?"* {Bunlar aynı değildir.}
De ki: "Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?" {Va'dettiği ve âhirette saklı bulunan mükâfât ve iqâb elbetteki hakktır.} *Ancak elbâb sâhibleri* {yani, özlü aql sâhibi} *öğüt alır.*

10. *De ki: "Ey o îmân eden kullarım! Rabbinize ittiqâ edin.* {Amellerini} *bu dünyâda güzel yapanlara bir güzellik* {yani, cennet} *vardır. Allâh'ın arzı* {yani, Medîne} *geniştir. Sabredenlere ecrleri* {yani, mükâfâtları olan cennette rızqları} *hiç kuşkusuz hesâbsız verilir."*

11. {Ey Muhammed,} *de ki: "Ben Allâh'a, dîni* {yani, tevhîdi} *yalnız*

O'na hâlis kılarak {yani, O'nu tevhîd ederek} *ibâdet etmekle emrolundum"...*

Kureyş kâfirleri Nebî'ye sormuşlardı: "Önümüze getirdiklerini ortaya koymana seni iten nedir? Niçin baban Abdullâh'ın, deden Abdulmuttalib'in dînine, qavmimin ileri gelenlerine bakmıyorsun. Onlar Lât'a, Uzzâ ve Menât'a ibâdet ediyorlardı. Sen de bunu yapsana." Bunun üzerine Allâh, *De ki: "Ben Allâh'a, dîni yalnız O'na hâlis kılarak Allâh'a ibâdet etmekle emrolundum"* buyruğunu indirdi.

12. *"Müslümanların* {yani, Allâh'ı ihlâsla tevhîd edenlerin} *evveli olmakla emrolundum."*

13. {Onlara} *de ki: "Ben Rabbime isyân edersem* {yani, atalarımın dînine dönersem}, *gerçekten büyük bir günün azâbından korkarım."*

14. {Ey Muhammed, onlara} *de ki: "Ben dînimi O'na hâlis kılarak ancak Allâh'a* {O'nu tevhîd ederek} *ibâdet ederim."*

15. *Artık* {siz} *O'nun dûnundan/berisinden dilediğiniz şeye* {yani, ilâhlara} *ibâdet edin...*

Yine onlar hakkında, *De ki: "Ey câhiller! Bana Allâh'tan başkasına ibâdet etmemi mi emredeceksiniz?"* (Zümer, 39/64) âyeti de nâzil olmuştur.

..."{Ey Muhammed,} *de ki: "Gerçekten zarar edenler qıyâmet günü hem kendilerini, hem de bağlılarını kaybedenlerdir* {yani, kendileri cehennem ateşine gittikleri gibi eşlerini, yardımcı ve hizmetçilerini de kaybederek hüsrâna uğrayanlardır}. *İyi bilin ki, işte bu apaçık hüsrânın ta kendisidir"* {yani, kendileri de, yakınları da dünyâda Rabb'lerini tevhîd etmediklerinden ötürü apaçık ziyândadırlar}.

16. *Onların üzerlerinde ateşten tabakalar* {alev alev yanar} *ve altlarında da tabakalar* {yani, cehennem ateşinden bir yatak} *vardır. İşte Allâh bununla* {yani, sözü geçen cehennem tabakalarıyla} *korkutuyor. Ey Benim kullarım! Benden ittiqâ edin* {yani, Beni tevhîd edin}.

17. *Tağut'a* {yani, putlara –müennes bir lâfızdır–} *ibâdet etmekten sakınıp Allâh'a dönenler* {yani, putlara ibâdeti bırakıp Allâh'a ibâdete yönelenler} *var ya, işte onlara müjde* {yani, cennet} *vardır. O hâlde sen de müjde ver* {yani, kullarıma cenneti müjdele}:

Allâh onların niteliklerini de şöylece belirtiyor:

18. *Onlar ki sözü* {yani, Qur'ân'ı} *işitip, en güzeline* {yani, Qur'ân'daki en güzel buyruklar olup Allâh'a itâ'ati emreden buyruklara} *uyarlar* {da ma'siyetlere uymazlar}...

Allâh'ın, *Rabbinizden size indirilenin en güzeline* {yani, O'na itâ'ate} *uyun* (Zümer, 39/55) âyetine benzemektedir.

...*İşte bunlar Allâh'ın kendilerini* {dînine ileterek} *hidâyet verdiği kimselerdir ve işte bunlar elbâb sâhibidir* {yani, onlar Qur'ân'ı işitip, onun emir ve nehiylerinin en güzeline tâbi oldukları için aqıllı kimselerdir: onlar Qur'ân'da bulunan emir ve nehiylerin en güzeline uyarlar, fakat başkaları hakkında söz konusu ettiği kötü şeylere ve hâllere uymazlar}.

19. *Ya aleyhine azâb sözü hakk* {yani, vâcib} *olmuş kimse de mi?...*

Buyrukta İblîs'e, *Andolsun ki Ben cehennemi cinn ve insânlarla dolduracağım* (Hûd, 11/119) sözlerini söylediği günü kasdetmektedir.

...*Ateşte bulunan kimseyi sen mi kurtaracaksın?!*

20. *Fakat Rabb'lerine ittiqâ edenler* {yani, O'nu tevhîd edenler} *için konaklar vardır. Onların üzerinde de yine konaklar vardır.* {Onlar} *binâ olunmuşlardır...*

Âyette taqdîm vardır.

...*Altlarından* {yani, bu konakların altından} *akan nehirler vardır. Allâh'ın va'didir* {yani, bu hayrı O va'detmiştir}. *Allâh* {onlara verdiği} *va'dinden caymaz.*

21. *Görmez misin ki Allâh gökten bir su indirip onu yeryüzünde kaynaklara yerleştirmektedir.* {Böylelikle o suyu pınarlar ve suların biriktiği su kaynakları hâlinde bulundurur.} *Sonra onunla* {yani, o su ile} *renkleri türlü türlü ekinler çıkarmakta, sonra o ekinler kurumaktadır.* {Daha önce yeşil iken} *sen onu sararmış görürsün. Sonra onu kırılıp ufalanmış çöplere döndürür...*

Bunun bir benzeri de, *Süleymân ve askerleri sizi kırıp geçirmesin* {yani, helâk etmesin} (Neml, 27/18) âyetidir.

Bu, Allâh'ın dünyâ hayât'a dâir verdiği bir misâldir. İşte bu hayât, bitkiye benzer; önceleri yeşilken ânsızın değişiverir, kurur, sonra telef olur gider. İşte dünyâ da aynı şekilde göz alıcı, süslü ve parlak iken yok olur gider.

...*Muhakkak bunda elbâb sâhibleri için bir zikrâ* {yani, tefekkür} *vardır.*

22. *Acaba kendisi* {yani, Nebî} *Rabbinden gelmiş bir nûr* {yani, hidâyet} *üzere bulunup da Allâh'ın, göğsünü İslâm* {yani, qalbini tevhîd} *için genişlettiği bir kimse mi?.. Allâh'ı anmaktan* {yani, tevhîdden} *yana qalbleri kaskatı* {yani, katılaşmış} *olanların vay hâline! İşte bunlar* {yani, Ebû Cehl} *apaçık bir sapıklık içindedirler.* {Allâh Nebî'ye diyor ki:} *Allâh'ın tevhîdine qalbinde genişlik bulunan bir kimse katı qalbli gibi değildir, bunlar eşit olamazlar.*

23. *Allâh sözün en güzelini* {yani, Qur'ân'ı} *müteşâbih* {yani, bir kısmı diğerine benzer} *ve mesâni bir kitâb hâlinde indirmiştir...*

Qur'ân-ı Kerîm'de bir emrin; iki, üç ya da daha fazla tekrar edildiği vâriddir. Nitekim geçmiş ümmetler ile önceki nebîlerden de bu şekilde [birkaç kez/tekrar tekrar] söz edilmiştir. Âdem'den (a.s), İblîs'ten, cennet ve cehennemden, ölümden sonra dirilişten, hesâbdan, bitki ve yağmurdan, azâbdan, Mûsâ (a.s) ve Fir'avn'dan tekrar tekrar söz edilmesi de bu türdendir.

...*Ondan* {yani, Qur'ân'da bulunan tehdidlerden} *dolayı Rabb'lerine karşı haşyet duyanların* {yani, Rabb'lerinin azâbından korkanların} *derileri ürperir, sonra Allâh zikredildiği için* {cennet ve ondaki sevâblar dolayısıyla} *derileri ve qalbleri yumuşar. Bu* {yani, Qur'ân'da sözü edilen bu husûslar} *Allâh'ın hidâyetidir. Onunla* {yani, Qur'ân'la} *dilediğini* {dînine} *hidâyet eder. Allâh'ın saptırdığı kimseyi hidâyete* {yani, dînine} *kimse iletemez* {yani, Allâh'ın hidâyetten uzaklaştırıp saptırdığı bir kimseyi tekrar Allâh'ın hidâyetine kimse getiremez}.

24. *Qıyâmet günü azâbın kötüsünden* {yani, şiddetinden} *yüzünü korumaya (veya, yüzüyle korunmaya) çalışan kimse* {yani, yüzünü ateşten korumaya çabalayan dalâletteki sapık kimse}, *ateşin yüzüne ulaşamayacağı hidâyet bulan bir kimse gibi midir?* {Yani, bu ikisi eşit olamazlar.}

Kâfir, azâbın şiddetinden yüzünü korumaya çalışır. Oysa o cehennem ateşinde elleri boynuna bağlı bir hâldedir.

...*Zâlimlere,* {cehennem bekçileri tarafından,} *"Kazandıklarınızı* {yani, küfr ve tekzîbinizin/yalanlamanızın cezâsı olan azâbı} *tadın" denilir.*

25. *Onlardan* {yani, Mekke kâfirlerinden/müşriklerinden} *öncekiler tekzîb etmişlerdi de* {yani, âhirette azâba uğratılacaklarına dâir rasûllerinin verdiği haberleri yalanlamışlardı da} *fark etmedikleri yerden* {yani, kendisinden ğâfil oldukları hâlde} *azâb onlara geliverdi.*

26. *Bu sebebden Allâh dünyâ* [*şimdiki*] *hayât'ta onlara rüsvaylığı* {yani, azâbı} *tattırdı. Âhiret azâbı ise elbette* {dünyâda onlara isâbet edenden} *daha büyüktür. Eğer bilselerdi* {fakat bilmiyorlar}.

27. *Andolsun ki Biz insânlar için bu Qur'ân'da her meselden* {yani, her benzer hâlden} *darbettik* {yani, örnekler gösterdik}; *tezekkür* {yani, ona îmân} *etsinler diye.*

28. {Biz} *hiçbir eğriliği* {yani, hiçbir tutarsızlığı} *olmayan, aksine tutarlı ve dosdoğru olan Arabî bir qur'ân* [*hitâbe*] *olarak* {onu vasfettik/nitelendirdik ki iyice anlasınlar}; *ittiqâ etmeleri için.*

29. *Allâh bir mesel darbetti...*

Kureyş kâfirleri Nebî'yi, atalarının dînine dönmeye Lât, Uzzâ ve Menât'a ibâdet etmeye çağırdı. Allâh onlara ve Allâh'ın dışında ibâdet ettikleri tanrılarına bir misâl gösterdi ve şöyle buyurdu:

> ...*Allâh bir mesel darbetti: Kötü huylu* {yani, birbiriyle anlaşamayan} *ortak birkaç efendisi* {yani, sâhibi} *olan bir adam ile yalnızca bir efendiye âit olan diğer bir adam* {yani, bu diğer adam katıksız olarak sâdece birisine âittir. Kimsenin onda bir ortaklığı yoktur}. *Peki bu ikisi eşit olurlar mı* {yani, birbirlerinden farklı ilâhlara ibâdet edenler: kâfirler ile, tek Rabbe ibâdet edenler: mü'minler bir olur mu}?

İşte, *Bu ikisi örnek olarak eşit olurlar mı?!* buyruğu bunu anlatmaktadır. Onlar, "Bunlar birbirlerine benzemezler" deyince, Nebî tartışma konusunda onları yenik düşürmüş oldu. Allâh da şöyle buyurdu:

> ...*De ki: "Hamd yalnız Allâh'ındır* {–çünkü onları susturdu–}. *Fakat onların çoğu* {Rabb'lerini tevhîd etmeyi} *bilmezler."*

30. {Ey Nebî!} *Elbette sen de öleceksin, hiç kuşkusuz onlar da* {yani, Mekkeliler de} *öleceklerdir.*

31. *Sonra muhakkak siz* {yani, ey Muhammed sen ve ey Mekke kâfirleri siz} *qıyâmet günü Rabbinizin huzûrunda muhâkeme olacaksınız.*

32. **{Ortağı olduğunu iddiâ ederek}** ***Allâh'a karşı yalan söyleyenden ve sıdq*** **{yani, tevhîdin kendisi demek olan hakk}** ***kendisine geldiğinde yalanlayandan daha zâlim kimdir? Kâfirler için cehennemde*** **{kalacak}** ***yer mi yok?***

33. ***Sıdqı*** **{yani, hakkı: tevhîdi}** ***getiren*** {Nebî} ***ve onu tasdîq eden*** **{yani, Muhammed'in getirdiği tevhîdi tasdîq edenler: Nebî'nin ashâbı olan mü'minler}** ***ise, muttaqîlerin ta kendileridir.***

34. ***Onlar için*** {cennette} ***Rabb'lerinin yanında*** {hayır türünden} ***diledikleri her şey vardır. İşte bu ihsân edenlerin*** {yani, muvahhidlerin} ***mükâfâtıdır.***

35. ***Tâ ki Allâh yaptıklarının en kötü olanlarını*** {yani, işledikleri kötülükleri tevhîd ile silerek} ***örtsün ve yapageldiklerinin en güzeli*** {olan tevhîd} ***ile onlara ecrlerini*** {yani, mükâfâtlarını} ***versin*** {yani, yaptıkları iyilikler ile onları mükâfâtlandıracak, fakat kötülükleri sebebiyle onları cezâlandırmayacaktır}.

36. ***Allâh,*** {düşmanlarına karşı} ***kuluna*** {yani, Nebî'ye} ***kâfi değil mi?! Hâlbuki onlar seni O'nun dûnundakiler/berisindekiler*** {yani, tapındıkları Lât, Uzzâ ve Menât} ***ile korkutuyorlar.***

Mekke kâfirleri Nebî'ye, "Biz ilâhlarımızın: Lât'ın, Uzzâ ve Menât'ın seni delirteceklerinden yâhûd onların çarpması sonucu bunayacağından korkarız" demişlerdi.

> ***...Allâh kimi*** {hidâyetten} ***saptırırsa, onu*** {İslâm'a} ***hidâyet edecek kimse bulunmaz.***

37. ***Allâh kimi*** {dînine} ***hidâyete iletirse, onu dalâlete düşürecek olmaz*** {yani, kimse onu saptıramaz}. ***Allâh*** {mülkünde Kendisine karşı konulamayan} ***azîz,*** {düşmanlarından: Mekke kâfirlerinden intiqâm almaya qâdir} ***intiqâm sâhibi değil midir?***

38. ***Andolsun ki*** {ey Muhammed} ***onlara, "Gökleri ve yeri kim halq etti/yarattı?" diye sorsan,...***

Nebî onlara, "Bunları kim yarattı?" diye sorunca onlar, "Allâh yarattı" dediler.

> ***...Elbette, "Allâh" diyeceklerdir. De ki*** {ey Nebî}: ***"Bana haber verin. Allâh'ın dûnundan/berisinden du'â ettikleriniz*** {yani, ibâdet ettiğiniz ilâhlar}, ***Allâh bana bir zarar*** {yani, belâ ya da sıkıntı} ***ver-***

mek dilerse {yani, bana Allâh'tan böyle birşey isâbet ederse}, *onlar* {yani, bu ilâhlar} *O'nun zararını açabilirler* {yani, benim başıma gelen bu sıkıntıyı bu ilâhlar giderebilirler} *mi yâhûd bana bir rahmet* {yani, hayr ve âfiyet} *dilerse, onlar* {yani, bu ilâhlar} *O'nun rahmetini tutabilirler* {yani, bu ilâhlar bu rahmetin bana ulaşmasını engelleyebilirler} *mi?"...*

Bunun üzerine Nebî onlara bu husûsları sordu. Onlar ise sustular, cevâb veremediler. Allâh Nebî'ye buyurdu:

> *...De ki: "Bana Allâh yeter. Tevekkül edenler* {yani, güvenip dayananlar} *yalnız O'na tevekkül ederler* {yani, güvenip dayanırlar}.

39-40. *De ki: "Ey qavmim! Haliniz* {yani, bulunduğunuz durum ve vaziyet} *üzere yapabileceğinizi yapın. Doğrusu ben de* {emrolunduğum şekilde} *yapacağım. Pek yakında bileceksiniz"* (–bu bir tehdiddir–}; *kendisini* {dünyâda} *rezîl edecek* {yani, küçültecek, haqîr düşürecek} *azâbın kime geleceğini* {yani, kimin için vâcib olacağını} *ve* {âhirette kişinin yakasını bırakmayacak türden} *kalıcı* {yani, daimi} *azâbın kimin üzerine ineceğini* {yani, vâcib olacağını}.

41. *Kuşkusuz Biz sana kitâbı* {yani, Qur'ân'ı} *insânlar için hakk ile indirdik. Artık kim* {Qur'ân ile} *hidâyet bulursa kendi lehine, kim de* {Qur'ân'a îmân etmekten uzak kalarak} *dalâlete düşerse kendi aleyhine dalâlete düşmüş olur.* {Ey Muhammed,} *sen onların üzerinde bir vekîl* {yani, zorlayıcı, mecbûr edici} *değilsin.*

42. *Allâh nefsleri, ölümleri vaktinde* {ecelleri gelmişse} *vefât ettirir,...*

Maksad, hakkında ölüm taqdîr edilmiş olan nefslerdir. Eğer ecelleri gelmişse rûhlarını alıkoyar, cesede geri salmaz.

Âyette taqdîm vardır.

> *...ölmeyeni de menâmında* {ki bu, rûhu tekrar cesede gönderip saldığı diğeridir}. *Hakkında ölüm hükmünü verdiğininkini tutar, diğerini ise belirli bir süreye kadar salıverir. Muhakkak şunda* {yani, ölümden sonra diriliş üzerinde}, *tefekkür eden bir qavm için elbette âyetler* {yani, alâmetler} *vardır.*

43. *Yoksa onlar Allâh'ın dûnundan/berisinden şefâ'atçiler mi edindiler?...*

Âyet, Mekke kâfirleri hakkında inmiştir. Onlar meleklerin şefâ'at yetkilerinin olduğunu iddiâ etmişlerdi.

...{Ey Muhammed onlara} ***de ki: "Ya onlar*** {şefâ'at nâmına} ***bir şeye mâlik olmasalar ve*** {sizin kendilerine ibâdet ettiklerine} ***aqledemeseler de mi?"***

Benzeri bir âyet de En'âm sûresi'ndedir.

44. ***De ki: "Bütün şefâ'at Allâh'ındır"*** {yani, şefâ'at edeceklerin hepsi ancak Allâh'ın izni ile şefâ'at edebilir[654]}...

Allâh, zâtını ta'zîm etmek üzere buyuruyor ki:

...*"Göklerle yerin mülkü* {ve aralarında bulunan melekler ve diğerleri} *Allâh'ındır* {yani, O'nun kullarıdırlar ve O'nun mülkündedirler}. *Sonra O'na döndürülürsünüz."*

45. ***Allâh bir olarak anılsa, âhirete îmân etmeyenlerin*** {yani, amellerin karşılığının görüleceği ölümden sonra dirilişi tasdîq etmeyenlerin: Mekke kâfirlerinin} *qalbleri tiksinir* {yani, sıkıntıya düşer –tevhîdden dolayı nefret eder diye de açıklanmıştır–}. *O'nun dûnundakiler/berisindekiler* {yani, tapındıkları uydurma ilâhlar-putlar} *anılsa,* {onlar anıldığı için} *hemen yüzleri güler.*

Bu husûs Nebî'nin (s.a) Mekke'de Necm sûresi'ni okuması üzerine ortaya çıkmıştır. Mekke kafirleri Nebî'nin (s.a), *"Gördünüz mü Lât'ı, 'Uzzâ'yı ve üçüncüleri olan Menât'ı?* İşte onlar yüksek putlardır ve onlar nezdinde şefâ'at umulur" diye okuduğunu işitince sevindiler.[655]

46. {Ey Nebî} *de ki: "Ey gökleri ve yeri yaratan, ğaybı ve şehâdeti bilen Allâh! Ayrılığa düştükleri şeyler hakkında kullarının arasında Sen hükm vereceksin."*

---

654 Sanki müşrikler, "Şefâ'atcilerimiz, Allâh izin vermese de bize şefâ'at edebilir" mi diyorlar ki, "Şefâ'at edeceklerin hepsi ancak Allâh'ın izni ile şefâ'at edebilir" densin. O nedenle bu yorum kesinlikle yanlıştır. Zîra burada, hiç kimsenin şefâ'at edemeyeceği vurgulanmaktadır. Şefâ'at konusunda şu kitâblara mürâcaat edilebilir: Mehmed Durmuş, *Kur'ân'a Göre Şefaat* (Anlam Basın Yayın); Yaşar Düzenli, *Kur'ân ve Şefaat* (Pınar Yayınları); İbrahim Sarmış, *Şeytan Üçgeni –Bid'at-Tevessül-Şefaat–* (Düşün Yayıncılık). (Redaktör: E.Ö)

655 Bunun, iğrenç bir iftira olduğunu, zındıklar tarafından uydurulduğunu ve rivâyet-perest ahmaklar tarafından da yayıldığını ifâde etmiştik. Bu konuya tahsis edilmiş bir kitâb için bkz. Aksekili Ahmed Hamdi, *Efendimize Atılan En Çirkin İftira –Ğaraniq Safsatası–* (Özgü Yay.). (Redaktör: E.Ö)

47. *Eğer yeryüzünde olanların hepsi ve onunla birlikte bir o kadarı daha* {qıyâmet günü} *zulmedenlerin* {yani, Mekke müşriklerinin} *olsa, qıyâmet günü azâbın kötüsünden* {yani, şiddetinden} *dolayı mutlaka onları fidye verirlerdi. Hâlbuki Allâh'tan* {dünyâda iken âhirette başlarına geleceğini} *ummadıkları şey* {ölümden sonra diriltilecekleri vakit} *kendilerine görünecektir* {yani, onlar tarafından açıkça görünecektir}.

48. *Kazandıkları amellerin seyyiâtı* {yani, âhirette ölümden sonra diriltilecekleri vakit dünyâda iken işledikleri şirkin kötülükleri} *kendilerine görünecek...*

Bu, azalarının, şirk koştuklarına dâir aleyhlerine şâhidlik edeceği vakit gerçekleşecektir. Çünkü onlar, *Rabbimiz Allâh hakkı için biz müşrik değildik* (En'âm, 6/23) diyeceklerdir.

...ve alaya aldıkları şey {yani, azâb} *onları çepeçevre sarıp kuşatacaktır* {yani, "Bize azâb olunmayacak" diye yalanlayıp, onunla alay etmeleri dolayısıyla hakklarında azâb vâcib olacaktır}.

49. ({Müşrik)} *İnsâna bir zarar* {yani, belâ ya da darlık, sıkıntı} *dokunduğunda* {yani, isâbet ettiğinde} *Bize du'â eder* {yani, Rabbine yönelerek: ihlâslı bir şekilde tevhîdi kabûl ederek üzerindeki bu zararın: darlık ve sıkıntının giderilmesi için Rabbine du'â eder}. *Sonra Biz ona tarafımızdan bir ni'met lütfedersek* {yani, hayr verecek olursak}, *"Bu* {hayr} *bana ancak bir bilgi üzere verilmiştir"* {yani, Allâh benimle ilgili olarak bildiği bir bilgiye dayanarak bunu vermiştir} *der. Aksine o bir fitnedir* {yani, bu ni'met onun kendisi ile sınanacağı bir belâdır: imtihan aracıdır}. *Fakat onların çoğu* {bunu} *bilmezler.*

50. *Gerçekten onlardan önce geçenler de bunu demişlerdi* {yani, Ebû Huzeyfe b. el-Muğîre'den önce Qârûn da, *Bu bana ancak bende olan bir ilim dolayısı ile verilmiştir* {yani, "Allâh bende bir hayr olduğunu bildiği için bunu vermiştir" (Qasas, 28/78) demişti}. *Ama onların kazandıkları şeyler* {yani, küfr ve yalanlama}, {azâba –(Qârûn için) yerin dibine geçirilmeye– karşı} *kendilerine bir fayda vermedi* {yani, onların küfrü, azâb edilmelerine karşı hiçbir fayda sağlamadı}.

51. *Sonunda da kazandıkları amellerin kötülükleri* {yani, işledikleri şirkin cezâsı} *kendilerine gelip çattı. Bunlardan zulmedenleri de,*

kazandıklarının kötülükleri yakında gelip bulacaktır. Onlar âciz bırakamazlar **{yani, onlar kötü amelleriyle Allâh'ın elinden kurtulamazlar. Bu amelleri dolayısıyla onları mutlaka cezâlandıracaktır}.**

Sonra Allâh'ı tevhîd husûsunda gerektiği gibi ibret almaları için onlara öğüt verildi. Bu da yedi yıl kıtlıktan sonra kendilerine yağmur yağdırıldığı vakit olmuştu. Allâh şöyle buyuruyor:

52. ***Bilmezler mi ki muhakkak Allâh rızqı dilediğine yayar*** {yani, genişletir} ***ve kısar*** {yani, dilediği kimseninkini de daraltır}. *Kuşkusuz bunda, îmân eden* {yani, Allâh'ın tevhîdini tasdîq eden} *bir qavm için âyetler* {yani, alâmetler} *vardır.*

53. ***De ki: "Ey nefsleri aleyhine isrâf eden*** {yani, şirk koşan –ki şirkten daha büyük bir günâh yoktur–, adam öldüren ve zinâ eden} *kullarım! Allâh'ın rahmetinden ümîd kesmeyin* {çünkü onlar tevbelerinin kabûl edilmeyeceğini zannetmişlerdi}. *Muhakkak Allâh bütün günâhları* {yani, Furqân sûresi'nde söz konusu edilen şirki, adam öldürmeyi ve zinayı} *mağfiret eder. Muhakkak O,* {bunlardan tevbe eden kimselere} *ğafûrdur, rahîmdir."*

Sonra onları tevbe etmeye da'vet ederek buyurdu ki:

54. ***Rabbinize*** {yani, Allâh'a} *inâbe edin* {yani, günâhlardan vazgeçip, dönün} *ve yalnız O'na teslîm olun* {yani, ihlâsla O'nu tevhîd edin};...

Sonra onları korkutarak buyuruyor ki:

...size azâb gelmezden önce. Sonra size yardım olunmaz {yani, azâba uğramanız kimse tarafından engellenemez}.

55. *Rabbinizden size indirilenin* {yani, söz konusu edilen itâ'at, helâl ve harâmlarla ilgili olanların} *en güzeline* {yani, Qur'ân'a} *uyun;* {ansızın geldiği için} *farkında olmadan ansızın azâb size gelmeden önce.*

56. *Ta ki kimse Allâh'a karşı* {yani, Allâh'ı hatırına getirmeyerek}, *"İşlediğim kusurlardan* {yani, riâyet etmediğim hakklardan} *dolayı hasret bana* {yani, yazık ki pişman oldum} *ve gerçekten ben* {dünyâda iken Qur'ân ile} *alay edenlerdendim"* {yani, eğlenenlerdendim} *demesin.*

57. *Yâhûd, "Eğer Allâh bana hidâyet verse idi, elbette muttaqîlerden olurdum" demesin.*

58. *Ya da azâbı gördüğü vakit, "Eğer benim için* {dünyâya} *bir dönüş imkânı olsaydı, muhsinlerden* {yani, Allâh'ı tevhîd edenlerden} *olurdum" demesin.*

Allâh onun bu temennisini reddetmek üzere buyuruyor ki:

59. *Evet, sana âyetlerim* {yani, Qur'ân'ın âyetleri} *gerçekten gelmiş idi. Sen ise onları* {"Allâh'tan değildir" diye} *yalanlamış,* {onlara îmân etmeyi kendine yedirmeyerek} *büyüklenmiş ve kâfirlerden olmuş idin.*

Sonra Allâh böyleleri için âhirette neler olacağını haber veriyor:

60. *Qıyâmet günü'nde Allâh üzerine/Allah'a karşı* {O'nunla birlikte bir ortak olduğunu iddiâ ederek} *yalan söyleyenleri yüzleri kararmış göreceksin.* {Tevhîde karşı} *büyüklenen kimselere* {ve Allâh'ın tevhîdini yalanlayanlara} *cehennemde* {barınacak} *yer mi yok?*

61. *Allâh ittiqâ edenleri kendi mefâzlarıyla* {yani, sâlih amelleri sebebiyle kurtuluşa erdikleri için cehennemden} *kurtarır. Onlara kötülük* {yani, azâb} *dokunmaz* {yani, isâbet etmez} *ve onlar üzülmezler.*

62. *Allâh her şeyin hâlıqıdır/yaratıcısıdır. O her şeye vekîldir* {yani, bütün yarattıklarının Rabbidir}.

63. *Göklerin ve yerin kilidleri O'nundur. Allâh'ın âyetlerine* {yani, Qur'ân âyetlerine,} {Mekkelilerden inkâr ile} *küfredenler ise, onlar hüsrâna uğrayanların* {yani, cezâlandırılarak ziyân edenlerin} *ta kendileridir.*

64. *De ki: "Artık ey câhiller bana Allâh'ın gayrına ibâdet etmemi mi emrediyorsunuz?"*

Çünkü Kureyş kâfirleri Nebî'yi atalarının dînine dönmeye çağırmışlardı. Allâh da Nebî'yi onların dînine uymaktan sakındırmak üzere buyuruyor ki:

65. *Andolsun sana ve senden öncekilere* {yani, senden önce gelmiş bütün nebîlere} *vahyolundu ki: "Eğer* {tevhîdden sonra} *şirk koşarsan, andolsun ki* {güzel} *amelin habt olur* {yani, boşa çıkar} *ve muhakkak* {cezâlandırılmak sûretiyle} *zarar edenlerden olursun."*

66. ***Bel*** **(işte bundan ötürü)** ***Allâh'a ibâdet et*** **(yani,** O'nu tevhid et) ve **(diğer ni'metleri arasında nübüvvet ve risâlet** ni'metlerinden **ötürü)** ***şâkirlerden (şükredenlerden) ol.***

67. ***Onlar Allâh'ı hakkıyla taqdîr*** **(yani, hakk ettiği şekilde** Allâh'ı **ta'zîm)** ***edemediler...***

Âyet, müşrikler hakkında inmiştir.

...Hâlbuki qıyâmet günü arz bütünü ile O'nun kabzasındadır, gökler ise O'nun sağında **(yani, sağ kabzasında)** ***dürülmüş olacaktır*** **(yani, qıyâmet günü sağında dürülmüş olacaklardır)...**

Âyette taqdîm vardır. Her ikisi de O'nun sağında olacaktır.

Allâh onların şirk koşmalarından zâtını tenzîh ederek buyuruyor ki:

...O (Kendisine) ***şirk koştuklarından münezzehtir ve çok yücedir.***

68. ***Sûr'a*** **(yani, boynuza)** *üfürüldüğü vakit, Allâh'ın dilediği kimse* **(yani, Cibrîl ve Mikâîl[656])** *müstesnâ göklerde ve yerde kim varsa* ***sa'iq*** **(yani, ölmüş)** *olacaktır* (yani, sesin şiddetinden ve dehşetin **ileri derece oluşundan dolayı** oralarda bulunan bütün canlılar **ölecektir).** *Sonra ona ikinci bir defa üfürülür, o ânda onlar* (ayak**ları üzerinde)** *ayağa kalkar* (dünyâda iken yalanladıkları, ölüm**den sonra dirilişe)** *bakınırlar.*

Yüce Allâh'ın, *O gün insânlar âlemlerin rabbine qıyâm edecekler* (Mu**taffifîn, 83/6) âyeti de bunu anlatmaktadır.**

69. *Yer Rabbinin* (yani, O'nun baldırının[657]) *nûruyla aydınlanacaktır...*

---

656 **Ba'zı kimselerin ölmeyeceğini îmâ eder tarzda,** *Allâh'ın dilediği kimse müstesnâ* **şeklindeki çeviri uygun değildir.** Ba'zıları, *illâ* edatı ile "meleklerin" (Cibrîl ve **Mikâîl'in), ba'zıları da "Allâh'ın"** istisnâ edildiğini iddiâ etmişlerse de bizce *illâ* ***men yeşâellâh*** **ibâresi,** ba'zı kimselerin ölümden istisnâ olduklarını-olacakları**nı değil, hiç** kimsenin ölümden istisnâ olmadığını-olamayacağını, herkesin **öleceğini te'kidli** olarak ifâde etmektedir: Eğer, ölmeyecek bir kimse bulunsaydı, **bu da ancak** Allâh'ın dilemesiyle mümkün olurdu; ne var ki Allâh böyle di**lememiş, herkesin** ölmesini dilemiştir. Nitekim Müellif de –burdakini aksine– **Zelzele, 99/2'nin tefsirinde, "Çünkü** birinci nefha gerçekleştiğinde bütün yara**tılmışlar ölecektir"** diyor. (Redaktör: E.Ö)

657 ***Rabbinin nûru*** **ifâdesinin,** "O'nun baldırının nûru" olduğunu iddiâ etmek, da**yanaktan yoksun** çirkin bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)

İşte Allâh'ın, *O gün baldırın üzeri açılacak* (Qâlem, 68/42) âyeti bunu anlatmaktadır.

...{İşledikleri amellerin kaydedildiği} *kitâb,* {okumaları için ellerine} *konulacak. Nebîler ve şâhidler* {yani, nebîler onlara tebliğ ettiklerine, hafaza melekleri de işledikleri amellere dâir} *getirilecek, aralarında hakk* {yani, adâlet} *ile hükm verilecek. Onlara* {amelleri husûsunda} *zulmedilmez.*

70. *Ve* {iyi-kötü} *her nefse* {dünyâda iken hayr ya da şerr türünden} *işlediğinin karşılığı eksiksiz ödenecek. O yapmakta olduklarını en iyi bilendir* {yani, yüce Rabbimiz onların amellerini nebîlerden de, hafaza meleklerinden de daha iyi bilir}.

71. *O küfr* {yani, Allâh'ın tevhîdini inkâr} *edenler de zümreler* {yani, her ümmetin kâfirleri ayrı grublar} *hâlinde cehenneme sürülecek. Nihâyet onlar oraya* {yani, cehenneme} *vardıklarında onun* {kilidli olan} *kapıları* {ve dürülü sahîfeler} *açılacak ve* {cehennemin} *bekçileri onlara şöyle diyecektir: "Size sizden* {yani, içinizden} *Rabbinizin âyetlerini* {yani, Qur'ân'ı} *tilâvet eden ve bu gününüze kavuşacağınıza* {yani, ölümden sonra dirileceğinize/diriltileceğinize} *dâir sizi inzâr eden rasûller gelmedi mi?" Onlar, "Evet"* {geldiler} *diyeceklerdir. Fakat azâb sözü* {yani, İblîs'e söylenen, "Andolsun ki cehennemi senden ve onlar arasından sana uyanların hepsinden dolduracağım" (Sâd, 38/85) sözü} *kâfirler aleyhine hakk* {yani, vâcib} *oldu.*

72. {Cehennem bekçileri tarafından onlara} *denilecek ki: "*{Ölmemek üzere} *ebedî olduğunuz hâlde cehennemin kapılarından girin.* {Tevhîde karşı} *büyüklük taslayanların yeri ne kötüdür!"*

73. *Rabb'lerine ittiqâ edenler de zümreler* {yani, grublar} *hâlinde cennete sevkedilecek. Nihâyet oraya gelip kapıları açıldığında* {–cennetin kapıları sekiz tane olup, ebediyyen açıktır–} *cennetin bekçileri onlara diyecek ki: "Selâm olsun size, tertemiz geldiniz. Hemen oraya ebedîler* {yani, ölmeyecekler} *olarak girin."*

74. {Cennete girecekleri vakit} *diyecekler ki: "Bize olan va'dini yerine getiren, cennetten dilediğimiz yere konmak* {yani, istediğimiz gibi yerleşmek} *üzere arzı* {yani, amellerimiz dolayısıyla cennet arzını} *bize mirâs veren Allâh'a hamdolsun"...*

Böylece cennette konaklayacakları yerlerden hoşnud olacaklarını ifâde etmiş olacaklardır. Ardından Allâh buyuruyor ki:

..Amel işleyenlerin mükâfâtı ne güzeldir?

Bu sûrede, *Bize olan va'dini yerine getiren ..... arzı bize mirâs veren Allâh'a hamdolsun* buyurulmuş, Enbiyâ sûresi'nde ise, *Andolsun ki biz zikrden sonra Zebûr'da, "Arza* {yani, cennet arzına} *sâlih kullarım mirâsçı olacaktır" diye yazdık* (Enbiyâ, 21/105) buyurulmuştur.

75. {Ey Muhammed!} *Melekleri arşın etrafını* {yani, arşın altını} *kuşatmış* {yani, doldurmuş} *görürsün. Rabb'lerini hamd ile tesbih ederler* {yani, Rabb'lerinin emriyle O'nu zikrederler}. *Aralarında hakk ile hükmolunacak ve "Âlemlerin Rabbi Allâh'a hamdolsun" denilecektir.*

Allâh yaratmayı hamd ile başlatmış, sonunu da hamd ile bitirmiştir. *Gökleri ve yeri yaratan... Allâh'a hamdolsun* (En'âm, 6/1) buyurarak hamd ile başlamış, şu buyruğu ile de hamd ile bitireceğini dile getirmiştir: *Aralarında hakk* {yani, adâlet} *ile hükmolunacak ve "Âlemlerin rabbi Allâh'a hamdolsun" denilecektir.*

Bize Ebû Ca'fer tahdîs edip dedi: Bize Ebu'l-Kâsım tahdîs edip dedi: el-Huzeyl dedi ki: Bana Cerîr b. Abdu'l-Hamid Atâ b. es-Saib'den tahdîs etti. O İbn Zubeyr'den naklen, *Allâh nefsleri ölümleri vaktinde vefât ettirir. Ölmeyeni de menâmında. ...Muhakkak şunda, tefekkür eden bir qavm için elbette âyetler vardır* (Zümer, 39/42) âyeti hakkında dedi ki: "Öleceklerin rûhu kabzedilir, hayâtta kalacakların rûhu ise belli bir süreye kadar geri salınır kabzedilmez."

40. MÜ'MİN SÛRESİ

MEKKÎ, 85 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *Hâ-Mîm.*

2. *Kitâbın indirilmesi*{ne dâir hükm,} {mülkünde} *azîz,* {yarattıklarını çok iyi bilen} *alîm Allâh'tandır.*

3. *O zenbi* {yani, şirki} *mağfiret eden, tevbeleri kabûl eden,* {Kendisini tevhîd etmeyenleri} *cezâlandırması pek çetin olan ve* {Kendisini tevhîd etmeyenlere muhtaç olmayan} *zu't-tavl'dır...*

Sonra zâtını tevhîd ederek buyuruyor ki:

...O'ndan başka ilâh yoktur. Dönüş {yani, âhirette kulların dönüşü} *O'nadır* {ve amellerinin karşılığını O verecektir}.

4. *Allâh'ın âyetleri* {yani, Qur'ân âyetleri} *hakkında ancak o küfredenler* {yani, Sehm oğulları'ndan el-Hâris b. Kays} *mücâdele eder* {yani, tartışır}. {Ey Muhammed!} *O hâlde onların* {yani, Mekke kâfirlerinin} *şehirlerde dönüp dolaşması seni aldatmasın* {yani, içinde bulundukları hayrlar ve bol rızq seni aldatmasın, çünkü bu azıcık bir faydalanmadır. Dünyâda ecellerinin bitimine kadar ondan yararlanacaklardır}.

Sonra onları, Muhammed'i (s.a) yalanlamamaları için geçmiş ümmetlerin azâbına benzer bir azâba uğratılmakla korkutmak üzere buyuruyor ki:

5. *Onlardan* {yani, Mekkelilerden} *önce Nûh'un qavmi* {rasûlleri Nûh'u}, *onlardan* {yani, Nûh qavminden} *sonra da ahzâb* {yani, geçmiş ümmetler rasûllerini} *yalanladılar, her ümmet kendi rasûllerini yakalamak* {yani, öldürmek} *istedi ve hakkı çürütmek* {yani, rasûllerin getirdikleri hakkı ibtal etmek} *kasdıyla bâtılı ileri sürüp mücâdele ettiler* {yani, rasûlleriyle tartıştılar: Rasûllerine, "Siz de ancak bizim gibi bir beşersiniz. Niçin Allâh melekleri rasûl olarak göndermedi" dediler. –İşte Nebî'ye de söyledikleri gibi onların tartışmaları bu idi–}. *Sonunda Ben de onları* {azâb ile} *yakaladım. Benim iqâbım* {yani, azâbım} *nasılmış* {yani, onun hakk olduğunu gördüler değil mi}?!

6. *İşte böyle* {onları azâblandırdım ve bu şekilde} *kâfirler hakkında Rabbinin sözü* {yani, Rabbin tarafından azâb edilmelerine dâir söz} *hakk* {yani, gerçekleşmesi vâcib} *oldu. Elbette onlar cehennemliklerdir.*

Çünkü İblîs'e, *Andolsun ki cehennemi senden ve onlar arasından sana uyanların hepsinden dolduracağım* (Sâd, 38/85) demişti.

7. *Şu arşı yüklenenler ve etrafında bulunanlar* {yani, arşın etrafında bulunan melekler}...

Buyrukta hazfedilmiş ifâdeler vardır. Arşı yüklenenler, Allâh'ın meleklerden ilk yarattıklarıdır. Allâh, *Melekler de Rabb'lerine hamd ile tesbîh ederler, yeryüzünde olanlar için mağfiret dilerler* (Şûrâ, 42/5) buyuruyor ve Mü'min sûresi'nde de o arşı taşıyanların meleklerden olduğunu bildiriyor ve yeryüzündeki mü'minler için meleklerin mağfiret dilediğini de belirtiyor:

> ...*Şu arşı yüklenenler ve etrafında bulunanlar* {yani, arşın etrafında bulunan melekler} *Rabb'lerini hamd ile tesbîh ederler* {yani O'nun emriyle Allâh'ı zikrederler}, *O'na îmân da ederler* {yani Allâh'ın ortağı bulunmayan, bir ve tek olduğunu tasdîq ederler} *ve mü'minler için de mağfiret dilerler...*

Bu da onların, *Tevbe edenlere mağfiret buyur* (Mü'min, 40/7) âyetinde dile getirilmektedir. Melekler derler ki:

> ...*"Rabbimiz! Rahmetin* {yani, ni'metin} *ve ilmin* {yani, göklerde ve yerde bulunan yaratıklara dâir bilgin} *her şeyi* {yani, göklerde ve yerde bulunan bütün canlıları} *kuşatmıştır.* {Şirkten} *tevbe edenlere ve Senin yolunu* {yani, dînini} *izleyenlere mağfiret buyur ve onları cehennem azâbından koru."*

8. *"Rabbimiz! Onları; babalarından, eşlerinden ve zürriyyetlerinden* {şirkten uzak durarak Allâh'ı tevhîd eden/birleyen ve îmân eden} *sâlih olanları da kendilerine* {rasûller aracılığıyla} *va'd ettiğin adn* [*iqâmet*] *cennetlerine girdir/sok. Doğrusu Sen azîzsin, hakîmsin."*

9. *"Bir de onları seyyiâttan* {yani, şirkten} *koru. Sen kimi* {dünyâda} *seyyiâttan korursan o gün* {yani, âhirette} *o kimseye rahmet etmiş olursun. Bu* {yani, söz konusu edilen sevâb} *ise büyük kurtuluşun ta kendisidir."*

10. *Kuşkusuz kâfirlere şöyle seslenilir: "Allâh'ın buğzu sizin kendinize*

olan buğzunuzdan elbette daha büyüktür. Çünkü siz îmâna çağırılıyordunuz da küfrediyordunuz."

11. *Derler ki: "Rabbimiz! Bizi iki kere öldürdün, iki kere dirilttin"...*

Önce nutfe idiler, Allâh onları yarattı, ki bu, bir ölüm ve bir diriliştir. Sonra ecelleri gelince onları öldürdü, sonra âhirette onları diriltecektir. İşte bu da diğer bir ölüm ve diğer bir diriliştir. Böylece iki defa ölüm, iki defa da diriliş söz konusu olmaktadır.

...İşte günâhlarımızı {yani, ölümden sonra dirilişin hakk olduğunu} *itiraf ettik. Artık çıkış için bir yol* {yani, dünyâya geri dönme imkânımız} *var mı?"*

Benzeri bir âyet de Şûrâ sûresi'ndedir (44. âyet).

12. *Sizin bu hâlinizin* {yani, az önce söz konusu edilen buğzun} *sebebi şudur: Bir olarak Allâh'a du'â edildiği vakit* {yani, Allâh bir olarak anıldığında} *küfrederdiniz* {yani, O'nun tevhîdini inkâr ederdiniz}. *Eğer O'na şirk koşulsa, îmân ederdiniz* {yani, birileri O'na denk koşulacak olursa tasdîq ederdiniz}. *İşte hükm* {mahlûqâtı üstünde} *alî,* {azîm} *kebîr olan Allâh'ındır* {O'ndan daha azîm birşey yoktur}.

13. *O âyetlerini* {yani, gökleri, yeri, güneşi, ayı, yıldızları, rüzgârları, bulutları, geceyi, gündüzü, denizdeki gemileri, bitkileri ve her yıl ortaya çıkan mahsulleri} *size gösteren ve gökten size bir rızq* {yani, yağmur} *indirendir. Buna rağmen ancak inâbe edenler* {yani, dönenler} {bu san'at üzerinde} *tezekkür eder* {ve Rabbini tevhîd ederler}.

Sonra Allâh Teâlâ mü'minlere Kendisini tevhîd etmelerini emrederek buyuruyor ki:

14. *Öyle ise* {Mekkelilerden} *kâfirler hoş görmese de dîni* {yani, tevhîdi} *yalnız O'na hâlis kılanlar* {yani, muvahhidler} *olarak O'na du'â edin.*

Sonra Allâh zâtının, onların şirk koşmalarından yüce olduğunu belirtmek üzere buyuruyor ki:

15. *O, dereceleri yüksek* {yani, Ben göklerin üstündeyim, çünkü gökler üzerinde yedi semâ vardır} *arşın sâhibidir* {yani, O arşın üzerindedir}. *Rûhu* {yani, semâdan vahyi} *emri* {yani, izni} *ile kulla-*

rundan (yani, nebîlerden) *dilediği kimsenin üzerine bırakır* (İnsanın ile yaratanın karşılaşacağı) *karşılaşma günü* (ve Qur'ân-ı Kerîm'deki tehdîdleri) *ile* (nebîler) *inzâr etsinler/uyarsınlar diye.*

Arkasından Allâh Teâlâ bugünü söz konusu ederek şöyle buyuruyor:

16. *O gün onlar* (qabirlerinden yerin üzerine) *çıkarlar* (da yayılmış deri gibi olurlar). *Onların hiçbir şeyleri* (yani, onlardan hiçbir kimse) *Allâh'a gizli kalmaz.* (Şânı yüce ve mübârek Rabbimiz buyuracak ki:) *"Bugün* (yani, gökleri ve yeri sağ elinde tutacağı qıyâmet günü) *mülk/egemenlik kimindir?"* (Ancak kimse O'na cevâb veremeyecektir. Bunun üzerine Kendisi cevâb verecek:) *"Bir ve tek* (yani, ortaksız,) (mahlûqâtını dirilttiği için) *qahhâr Allâh'ındır."*

17. *Bugün* (yani, âhiret günü –iyi-kötü–) *herkese* (hayr ya da şerr) *kazandığının karşılığı verilir* (yani, bugün zulmetmek yoktur). *Kuşkusuz Allâh hesâbı pek çabuk görendir* (yani, Allâh onların hesâblarını dünyâ günlerinden yarım günlük bir süre zarfında tamamlayacaktır).

18. (Ey Nebî!) *Onları* (yani, Mekkelileri) *âzife günü ile inzâr et* (yani, qıyâmetin yaklaşmış olduğunu belirterek uyar). *O vakit qalbler gırtlaklara dayanacaktır* (yani, kâfirler âhirette cehennemi gördükleri vakit gözleri yuvalarından fırlayacak, gözlerini kırpamayacaklar, korkudan dolayı onları şiddetli bir titreme tutacaktır. Öyle bir iç geçirerek nefes alacaklardır ki qalbleri yerlerinden oynayacak ve gırtlaklarına dayanacaktır, fakat ağızlarından çıkmayacağı gibi, ebediyen de yerlerine dönmeyecektir)...

İşte, *O vakit qalbler gırtlaklara dayanacaktır* âyeti buna işâret ediyor.

...(Son derece kederli oldukları hâlde) *kederlerini saklayacaklardır. Zâlimlerin* (yani, müşriklerin) (kendilerine fayda sağlayacak yakın) *bir dostları da yoktur,* (hakklarında yapılacak şefâ'ati) *kabûl edilir bir şefâ'atçisi de yoktur.*

19. *O, gözlerin hâin bakışını* (yani, helâl olmayan şeye ve ma'siyete bakışını) *ve göğüslerin gizlediklerini* (yani, qalblerin sakladıkları kötülükleri) *bilir.*

20. *Allâh hakk* (yani, adâlet) *ile hükmeder. O'nun dûnundan du'â ettikleri* (uydurma ilâhlar ise) *hiçbir şeye hükmedemezler* (yani,

Mekke kâfirlerinin Allâh'tan başka ibâdet ettikleri putlar hiçbir şeye hükm veremezler}. *Muhakkak Allâh semîdir, basîrdir.*

Bundan sonra sakınsınlar ve yüce Rabbi tevhîd etsinler diye geçmiş ümmetlerin azâbına benzer bir azâba uğramakla onları korkutarak buyuruyor ki:

21. *Acaba yeryüzünde gezip dolaşarak kendilerinden önce geçenlerin* {yani, Âd, Semûd ve Lût qavmi gibi geçmiş ümmetlerin} *âqıbetlerinin nasıl olduğuna bakmazlar mı? Onlar güç* {yani, yakalayış} *ve yeryüzündeki eserleri* {yani, amelleri ve mâlik olup hükm sürmeleri} *itibâriyle bunlardan* {yani, Mekke kâfirlerinden} *daha üstün idiler. Allâh yine de onları günâhları sebebiyle yakaladı* {yani, onları azâblandırdı}. *Allâh'a karşı onları* {azâba uğratılmaktan} *koruyan da olmadı.*

22. *Buna* {yani, onlara azâbın inmesine} *sebeb şuydu: Rasûlleri onlara beyyinât* {yani, açıklamalar/açık delîller} *ile geliyorlardı da onlar* {tevhîdi inkâr ile} *küfrettiler. Bunun üzerine Allâh da onları* {azâb ile} *yakaladı. Çünkü O* {emrinde} *qavidir, iqâbı* {yani, cezâlandırması hâlinde cezâsı: geçmiş ümmetleri cezâlandırması} *şiddetlidir.*

23-24. *Andolsun Biz Mûsâ'yı âyetlerimiz* {yani, el ve asâ mu'cizeleri} *ve apaçık bir sultân* {yani, delîl} *ile gönderdik; Fir'avn'a, Hâmân'a ve Qârûn'a.* {Onlar el ve asâ mu'cizelerini görünce, "Bunlar Allâh'tan değildir. Aksine Mûsâ elini bembeyaz olarak çıkartırken de, asâsını yılana dönüştürürken de bir sihrbazlık yapmaktadır" dediler.} *"Çok yalancı bir sihrbaz" dediler.*

Mûsâ, kendisinin âlemlerin rabbi tarafından gönderilmiş bir rasûl olduğunu söyleyince, onlar da böyle dediler.

25. *İşte o* {yani, Mûsâ} *kendilerine indimizden hakk* {yani, el ve asâ mu'cizeleri} *ile geldiğinde* {İsrâîloğulları o'na îmân etti ve} *dediler* {yani, tek başına Fir'avn, qavminin ileri gelenlerine: eşrafa dedi} *ki: "Onunla* {yani, Mûsâ ile} *berâber îmân edenlerin oğullarını öldürün, kadınlarını diri bırakın"* {yani, erkek çocuklarını öldürün, kız çocuklarını bırakın}...

Onlar bunu yapmak istediklerinde Allâh onlara bunu gerçekleştirme imkânı vermedi. Denizi geçmelerini sağlayarak İsrâîloğulları'nı kurtardı.

...Hâlbuki kâfirlerin keydi ancak bir dalâl {yani, ziyân ve kayboluş} *içindedir* {yani, İsrâîloğulları'nın erkek çocuklarını öldürüp, kız çocuklarını hayâtta bırakmak isteyen Fir'avn'ın keydi ancak bir dalâl, bir hüsrân içindedir}.

26. *Fir'avn* {qavmi olan Kıbtîlere} *dedi ki: "Bırakın beni* {yani, bana ilişmeyin ki} *Mûsâ'yı öldüreyim. O da varsın Rabbini çağırsın* {da Rabbi o'nun öldürülmesini engellesin}. *Çünkü ben o'nun dîninizi* {yani, bana olan ibâdetinizi} *değiştirmesinden veya yeryüzünde* {yani, Mısr arzında} *fesâd çıkarmasından* {yani, Mûsâ'nın da –bizim qavmine yaptığımız gibi– oğullarınızı öldürüp kızlarınızı hayâtta bırakmasından} *korkuyorum."*

Fir'avn qavmine, "Bırakın beni Mûsâ'yı öldüreyim" deyince, Mûsâ Allâh'a sığındı.

27. *Mûsâ dedi ki: "Gerçekten ben hesâb gününe îmân etmeyen* {–Fir'avn kulların hesâba çekileceği günü tasdîq etmeyen birisi idi–} *her mütekebbir* {yani, îmân etmeye: tevhîde karşı büyüklenen} *kimseden benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz olana sığınırım."*

28. *Fir'avn âlinden* {yani, Fir'avn gibi Kıbtî} *olup îmânını gizleyen* {yani, Fir'avn'ın Mûsâ'yı öldüreceğine dâir sözünü işitinceye kadar yüz yıl boyunca îmânını gizleyen} *mü'min bir adam dedi ki: "Siz 'Rabbim Allâh'tır' dedi diye bir adamı öldürür müsünüz? Hâlbuki o size Rabbinizden apaçık beyyineler* {yani, el ve asâ} *ile gelmiştir. Eğer o* {yani, Mûsâ} *yalancı ise yalanı kendi aleyhinedir. Eğer* {sözlerinde} *doğru ise* {ve siz de o'nu yalanlıyorsanız} *o'nun size va'd ettiğinin* {yani, va'dettiği azâbın} *bir bölümü gelir sizi bulur. Kuşkusuz Allâh haddi aşan ve yalan söyleyen* {yani, şirk koşan ve fitneler çıkartan} *kimseleri* {dînine} *hidâyet etmez."*

Mü'min devâmla şunları söyledi:

29. *"Ey qavmim!* {–Çünkü o da onlar gibi Kıbtî idi–} *Bugün bu yerde* {yani, Mısr topraklarında burada yaşayanlar üzerinde} *üstünlük sağlayanlar olarak mülk sizindir. Eğer Allâh'ın be'si* {yani, azâbı} *bize gelirse, bize kim yardım eder"* {yani, Allâh'ın azâbından bizi kim kurtarır}? {Mü'minin bu sözlerini işiten Allâh'ın düşmanı} *Fir'avn* {o vakit qavmine} *dedi ki: "Ben size ancak gördüğümü* {yani, kendim için öngördüğüm hidâyeti} *gösteriyorum ve ben si-*

zi doğru yoldan {yani, hidâyet olan yoldan} *başkasına da iletmiyorum."*

Oysa Fir'avn'ın onlara gösterdiği yol, sapıklıktan başkası değildir.

30-31. *Îmân eden* {yani, Allâh'ın vahdâniyyetini tasdîq eden} *o kimse dedi ki: "Ey qavmim! Muhakkak ben* {Mûsâ'yı yalanladığınız taqdîrde} *sizin için o ahzâb günü gibi* {yani, rasûllerini yalanlayan geçmiş ümmetlerin azâb edildiği günler gibi} *bir günden korkuyorum: Nûh qavmi, Âd, Semûd ve onlardan sonra gelenlerin başına gelenin benzeri gibi* {bir azâbdan korkuyorum}. *Allâh kullara* {günâhsız yere azâblandırmak sûretiyle} *zulm dilemez."*

Sonra mü'min, onları âhiret azâbından sakındırmak üzere dedi ki:

32. *"Ey qavmim! Muhakkak ki ben sizin için bağırışıp çağırışma gününden korkarım"* {yani, o gün cennetlikler cehennemliklere, "Biz Rabbimizin bize va'd ettiğinin hakk olduğunu gördük" (A'râf, 7/44) diye seslenecek, buna karşılık cehennemlikler de cennetliklere, "Bize biraz su ya da Allâh'ın size ihsân ettiği rızqtan akıtın" (A'râf, 7/50) diye sesleneceklerdir}.

Sonra mü'min kişi o güne dâir haber vererek dedi ki:

33. *"O gün arkanızı dönüp gideceksiniz"* {yani, hesâbınız görüldükten sonra cehenneme gideceksiniz}...

Ondan yüz çevirip, arkalarını dönerek uzaklaştılar {yani, onu bırakıp bayramlarına gittiler} (Sâffât, 37/90) âyeti de buna benzer.

..."*ve sizi Allâh'a karşı koruyacak kimseniz olmayacaktır* {yani, Allâh'ın azâbına karşı sizi kimse himâye edemeyecektir}. *Allâh'ın* {hidâyete iletmeyerek} *dalâlete düşürdüğüne* {Allâh'ın dînine iletip} *hidâyet verecek kimse bulunmaz."*

Bundan sonra düşünsünler diye onlara öğüt vererek dedi ki:

34. *"Andolsun önceden* {yani, Mûsâ'dan önce} *Yûsuf size beyyinât ile gelmiş* {yani, hükmdarın gördüğü yedi ineği, yedi kıtlık yılı olarak ta'bîr etmiş[658]} *idi* {bu mü'min kişi, o'nu görmemişti}. *O zamân da size getirdiğinden* {yani, rüyanın gerçekliğine dâir size verdiği

---

658 Bu, zayıf bir yorumdur. Ayrıca, Yûsuf rü'yaları, *ta'bîr* değil, *te'vîl* ediyordu. *Te'vîl* ise, "ta'bîr, yorum, şerh, izah, tefsîr" ma'nâsına gelmez. (Redaktör: E.Ö)

haberden} şüphe edip durmuştunuz. Nihâyet o vefât ettiğinde de, 'Allâh o'ndan sonra artık aslâ bir daha rasûl göndermez' dediniz. Allâh müsrif **{yani, müşrik, murtad: Allâh hakkında kuşkulanıp Allâh'ı tevhîd etmeyen}** ***kimseleri işte böyle*** **{hidâyetten uzaklaştırarak}** ***dalâlete düşürür."***

35. ***Onlar ki kendilerine*** **{Allâh'tan}** ***gelmiş bir sultân*** **{yani, delîl, belge}** ***olmaksızın Allâh'ın âyetleri hakkında tartışırlar. Gerek Allâh yanında, gerek îmân edenler yanında buğz ne de büyüktür...***

Buyruk, Kureyşlilerden alay edenler hakkında inmiştir.

...Allâh mütekebbir **{yani, Allâh'a ibâdete karşı büyüklenen: O'nu tevhîd etmeyen Fir'avn'ın}** ***ve cebbâr olan*** **{yani, çokça adam öldüren}** ***herkesin qalbini işte böyle*** **{küfr ile}** ***mühürler.***

Nitekim, ***Sen ancak yeryüzünde bir cebbâr olmak*** **{yani, çokça adam öldürmek}** ***istersin*** **(Qasas, 28/19) âyeti de buna benzemektedir.**

36-37. ***Fir'avn dedi ki: "Ey Hâmân! Benim için*** **{kireçten alabildiğine}** ***yüksek bir köşk yap. Belki o sebeblere ulaşırım: göklerin sebeblerine*** **{yani, semâvatın yedi kapısına: her semânın kapısından itibâren yedinci semânın kapısına kadar (belki ulaşırım)}.** ***Sonunda belki Mûsâ'nın ilâhının yanına çıkarım. Doğrusu şu ki, ben o'nu*** **{yani, Mûsâ'yı, semâda ilâh bulunduğu iddiâsında}** ***yalancı sanıyorum." İşte böylece Fir'avn'ın kötü ameli*** **{yani, Mûsâ'nın ilâhına çıkmak istemesi}** ***kendisine süslü gösterildi ve doğru yoldan alıkonuldu*** **{yani, Fir'avn insânlara, "Ben size ancak gördüğümü gösteriyorum" deyince, onları hidâyete uymaktan alıkoymuştu[659]}.** ***Fir'avn'ın keydi ancak bir hüsrân ile iç içe idi*** **{yani, Fir'avn'ın, Mûsâ'nın ilâhına çıkacağına dâir sözleri ancak bir hüsrândan ibâretti}.**

Sonra mü'min kişi qavmine şöyle öğüt vermektedir:

38-39. ***O îmân eden kişi dedi ki: "Ey qavmim! Bana uyun, sizi doğru yola*** **{yani, hidâyet yoluna}** ***eriştireyim. Ey qavmim! Bu dünyâ*** **{şimdiki}** ***hayât ancak bir metâdır*** **{yani, az bir geçimliktir},** ***âhiret ise***

---

659 **Hafs qırâati,** ***sad*** **harfi ötreli olarak** ***suda*** **{alıkonuldu} şeklinde olup, "Allâh o'nu doğru yolu görmekten alıkoydu" demektir. Ancak bazı qırâatlerde (müfessirin açıklamasına uygun olarak)** ***sadda*** **{(Fir'avn başkasını) alıkoydu} okunmuştur. (Muhakkik)**

***karâr kılınacak* {yani, herkesin yerinde kalacağı, ayrılmayacağı} *yurdun ta kendisidir"* {yani, dünyâ hayât'ta kısa bir süre yararlanacaksınız, sonra âhirette cennetlikler cennette, cehennemlikler de cehennemde karâr kılacaklardır}.**

Sonra her iki kesimin karâr kılacakları yerin mâhiyeti hakkında haber vermek üzere Allâh buyuruyor ki:

40. *Kim bir seyyie* {yani, şirk} *işlerse ona ancak onun misli ile karşılık verilir* {yani, şirkin karşılığı ateş azâbıdır}...

Her ikisi de pek büyüktür.[660] Allâh'ın, *Uygun bir karşılık olmak üzere* (Nebe, 78/26) buyruğu da buna benzemektedir.

...*Erkek veya kadın kim mü'min olarak sâlih amel işlerse işte onlar cennete girerler. Onlar orada hesâbsız rızqlanırlar* {yani, cennette cennetliklere verilecek olan hayrlar dolayısıyla herhangi bir sorumluluk olmayacaktır}.

41-42. {Sonra (mü'min kişi) dedi ki:} *"Ey qavmim! Ne oluyor ki ben sizi* {ateşten} *kurtuluşa* {yani, tevhîde} *çağırıyorum, siz ise beni ateşe* {yani, şirke} *çağırıyorsunuz. Siz beni Allâh'a küfretmeye ve bilmediğim şeyi* {yani, ortağının olduğuna dâir bilgim olmadığı hâlde} *O'na ortak koşmaya çağırıyorsunuz. Hâlbuki ben sizi* {müşriklerden intiqâm almakta} *Azîz ve* {tevhîd ehlinin günâhlarını bağışlayan} *Ğaffâr'a da'vet ediyorum."*

Sonra da başka ilâhlara ibâdet etme arzularını ortadan kaldırmak üzere buyuruyor ki:

43. *"Cerem yok* {gerçek şu ki} *beni kendilerine* {ibâdet etmeye} *da'vet ettiğiniz şeylerin* {yani, uydurma ilâhların} *dünyâda ve âhirette size fayda sağlayacak* {kabûl edilebilir} *bir da'vetleri yoktur. Dönüşümüz muhakkak Allâh'adır* {yani, ölümden sonra hiç kuşkusuz âhirette Allâh'a döneceğiz}. *Müsrifler* {yani, şirk koşanlar –o gün–} *kesinlikle nârın ashâbıdır* [*ateşin mahkûmlarıdır*]."

Onun öğütlerine karşı durdular. Bunun üzerine mü'min kişi dedi ki:

44. *"Yakında benim size söylediğimi* {yani, bu öğüdümü}, {azâb gelip sizi yakaladığında} *hatırlayacaksınız"*...

---

660 Muhtemelen, şirkin pek büyük bir günâh, ateşin de pek büyük bir azâb olduğuna işâret etmektedir. (Çeviren)

Onlarsa kendisini tehdid ettiler, bunun üzerine dedi ki:

...*"Ben işimi Allâh'a ısmarlıyorum. Muhakkak Allâh kulları çok iyi görendir."*

45. *Sonunda Allâh mekrlerinin kötülüklerinden* {yani, ona yapmak istedikleri kötülükten} *onu korudu. Âl-i Fir'avn'ı ise azâbın kötüsü* {yani, suda boğulma azâbı} *kuşattı* {yani, Kıbtîlere böyle bir azâb vâcib oldu. Fir'avn da onlar gibi Kıbtî idi}:

46. *Ateş, onlar* {dünyâ durdukça[661]} *sabâh-akşam ona arzolunurlar...*

Âl-i Fir'avn'ın rûhları ile her bir kâfirin rûhuna günde iki defa (cehennemde) kalacakları yerleri arzedilir, gösterilir.[662] Sonra Allâh âhirette onların karâr kılacakları yeri de haber vererek buyuruyor ki:

...*Sâ'atin* {yani, qıyâmetin} *başa dikileceği gün* {şöyle denilecektir:} *"âl-i Fir'avn'ı azâbın* {yani, müşriklerin azâbının} *en şiddetlisine sokun."*

Sonra Allâh onların cehennemdeki tartışmalarını haber vererek buyuruyor ki:

47. *Ateşin içinde karşılıklı delîller getirip tartışacakları* {yani, karşılıklı iddiâlarda bulunacakları} *vakit, zayıf olanlar* {yani, uyanlar} *büyüklük taslayanlara* {yani, îmân etmeye karşı büyüklenen önderlere} *şöyle diyecekler: "Biz size* {dîniniz üzere} *uyan kimseler idik. Şimdi siz* {ey önderler topluluğu, size uyduğumuz için} *bu ateşin bir kısmını olsun bizden kaldırabilir misiniz?"*

48. *O büyüklük taslayanlar* {yani, önderler,} {zayıflara} *diyecekler ki: "Muhakkak hepimiz* {yani, siz de, biz de} *bunun içindeyiz. Kuşkusuz Allâh kullar arasında hükm vermiş bulunuyor"* {yani, bizi cehennemde kalacağımız bu yerlere, sizi de cehennemde kalacağınız o yerlere koydu}.

49. *Ateşte olanlar* {yani, cehennemlikler} {azâbın şiddetini tadınca} *cehennem bekçilerine diyecekler ki: "Rabbinize du'â edin* {yani, bizim için Rabbinizden dileyin} *ki, üzerimizden* {dünyâ günlerinden} *bir gün olsun azâbı hafîfletsin."*

661 Bu, lüzûmsuz bir ilâve olup kabir azâbına dâir ğayb taşlamadır. (Redaktör: E.Ö)
662 Bu, ğayb taşlamadır. (Redaktör: E.Ö)

Ancak cehennem bekçileri onlara şu cevâbı verecektir:

50. *Diyecekler ki: "Rasûlleriniz* **{yani, sizden olan rasûller}** *size beyyinât* **{yani, gerekli açıklamalar}** *ile gelmediler mi?" Onlar, "Evet"* **{rasûller bize geldi}** *diyecekler. Bunun üzerine bekçiler onlara şöyle diyecek: "Şimdi siz du'â edin. Kâfirlerin du'âsı ne olursa olsun dalâldedir."*

51. *Muhakkak Biz rasûllerimize ve îmân edenlere dünyâ [yakın/şimdiki] hayât'ta* {berâberlerinde kullara getirdikleri delîl ile yardım edip} *ve şâhidlerin* {yani, hafaza meleklerinin rasûllerin tebliğ ettiklerine, kâfirlerin de yalanladıklarına dâir} *qıyâm edecekleri günde* {yani, âhirette} *mutlaka yardım ederiz.*

Allâh Teâlâ'nın îmân edenlere yardımı, onları rasûller ile birlikte dünyâ azâbından kurtarması, âhiret azâbından da korumasıdır.

Akabinde bu gün hakkında şöylece haber vermektedir:

52. *O gün zâlimlere* {yani, müşriklere} *özür dilemeleri fayda vermez. Hem la'net* {yani, azâb} *onlaradır, hem yurdun kötüsü* {yani, dalâlet, cehennem ateşi} *onlarındır.*

53. *Andolsun Biz Mûsâ'ya hidâyet* {yani, sapıklıktan hidâyete ileten Tevrât'ı} *verdik. İsrâîloğulları'na da* {Mûsâ'dan sonra} *kitâbı mirâs bıraktık.*

54. *Lübb* {yani, özlü aql} *sâhiblerine* {dalâletten kurtaran} *bir hidâyet ve bir zikrâ* {yani, tefekkür} *olmak üzere.*

55. *O hâlde sabret. Kuşkusuz Allâh'ın va'di hakktır* {yani, O'nun azâba dâir va'di gerçekleşecektir. (Müşriklerin) Bedir'de öldürülmeleri, meleklerin de yüzlerine ve sırtlarına vurarak rûhlarının çabucak cehenneme ulaştırılması sûretiyle bu azâb gerçekleşecektir}...

Allâh Nebî'ye, Qur'ân'ın iki âyetinde dünyâda Mekke kâfirlerine azâb edeceğini va'd etti. Onlar da –alay ve yalanlama amacıyla– Nebî'ye, "Bizi kendisiyle tehdid ettiğin bu azâb ne zamân gerçekleşecek?" diye sordular. Bunun üzerine Yüce Allâh Nebî'yi (s.a) hem teselli etmek için, hem de o'nun azâb husûsunda onların yalanlamalarına sabretmesi için, *O hâlde sen sabret. Kuşkusuz Allâh'ın va'di hakktır* buyruğunu indirdi.

...Günâhın için de mağfiret dile, akşam ve sabâh Rabbini hamd

ile tesbîh et **{yani, Rabbinin emriyle sabâhleyin: sabâh namazını ve ikindi namazını kıl[663]}.**

56. ***Kendilerine*** **{Allâh tarafından}** ***bir sultân*** {yani, delîl: Deccal'in **dedikleri gibi olduğuna dâir bir delîl[664]}** *gelmemiş iken Allâh'ın* ***âyetleri*** **{yani, Allâh'ın** âyetlerinden olan Deccal[665]} *hakkında* ***tartışanlar*** **{yani,** ileri-geri iddiâlarda bulunanlar} *var ya, kuşku-* ***suz onların göğüslerinde*** *aslâ kendisine ulaşamayacakları bir ki-* ***birden başka birşey*** *yoktur* {yani, onların qalblerinde olan sâdece **böyle bir kibirdir** –çünkü onlar, "Deccal yerin tümüne hâkim ola- **cak" derler**–}. {Ey Muhammed, Deccal'in fitnesinden[666]} *derhal* ***Allâh'a sığın, doğrusu*** *O* {yahûdîlerin sözlerini işiten} *semîdir,* **{onu gören}** ***basîrdir.***

57. ***Gökler ile*** *yerin yaratılması, andolsun ki insânların* {yani, Dec- **cal'in[667]}** *yaratılmasından daha büyüktür. Fakat insânların ekse-* ***risi*** {yani, yahûdîler} *bilmezler.*

Allâh mü'min ve kâfire dâir bir misâl vererek buyuruyor ki:

58. ***Kör*** {yani, kâfir} *ile gören* {yani, mü'min} {üstünlük bakımından} *bir olmaz. Îmân edip, sâlih amel işleyenler ile günâhkâr olan da* {yani, iyilik yapan mü'min ile kötülük yapan kâfir de fazîlet itibâ- riyle eşit olamaz}. *Ne az tezekkür ediyorsunuz!*

59. *Sâ'at mutlaka gelecektir. Bunda hiç şübhe yoktur* {yani, onun ger- çekleşeceğinde hiç kuşku yoktur}. *Fakat insânların* {yani, Mekke kâfirlerinin} *ekserisi* {ölümden sonra dirilişe} *îmân etmezler* {ya- ni, ölümden sonra dirilişi tasdîq etmezler}.

60. *Rabbiniz* {Yemenlilere} *buyurdu ki: "Bana du'â edin, du'ânızı ka- bûl edeyim"...*

Sonra Mekke kâfirlerini söz konusu ederek buyuruyor ki:

...Kuşkusuz Bana ibâdeti kibirlerine yedirmeyenler {yani, tevhîde karşı büyüklenenler} {âhirette} *yakında hor-haqîr* {yani, küçül- müşler} *olarak cehenneme gireceklerdir.*

---

663 **Bu, delîlsiz bir tahsîstir.** (Redaktör: E.Ö)

664 **"Deccâl" diye** birşey yoktur. Bu, uyduruk rivâyetlere dayalı bir hurâfedir. (Re- **daktör: E.Ö)**

665 **Bu, tefsîr değil, tahrîftir.** (Redaktör: E.Ö)

666 **Bu, tefsîr değil, tahrîftir.** (Redaktör: E.Ö)

667 **Bu, tefsîr değil, tahrîftir.** (Redaktör: E.Ö)

Arkasından ni'metleri söz konusu ederek buyuruyor ki:

61. ***Allâh, içinde sükûn bulmanız için geceyi yaratandır. Gündüzü de*** {rızq aramanız için} ***aydınlık*** {kılandır}...

İşte bu Allâh'ın bir lütfudur ve şu buyruk da bunu dile getiriyor:

> ...***Muhakkak Allâh insânlara*** **{yani, Mekke kâfirlerine}** ***lütuf sâhibidir, fakat insânların ekserisi*** **{ni'metleri dolayısıyla Rabb'lerine}** ***şükretmezlerler*** {ve O'nu tevhîd etmezler}.

Sonra Allâh, Kendisini tevhîd etmeleri için onlara san'atını göstererek zâtına delîl getirmektedir:

62. *İşte* {gökleri ve yeri yaratan} *Rabbiniz Allâh şudur. Her şeyin yaratıcısıdır. O'ndan başka ilâh yoktur. O hâlde nasıl döndürülüyorsunuz* {yani, O'nun ortağı olmayan, bir ve tek olduğu hakîkatini neye dayanarak yalanlıyorsunuz}?

63. *Allâh'ın âyetlerini* {yani, Qur'ân âyetlerini} *cahd [bile bile inkâr] edenler işte böyle döndürülürler* {yani, tevhîdi yalanlarlar}.

64. *Allâh odur ki, arzı/yeri sizin için bir karârgâh, semâyı/göğü bir binâ yaptı,* {rahîmlerde} *size sûret verdi* {yani, sizi yaratmış}, *sûretlerinizi güzelleştirdi* {yani, sizi diğer hayvânlar ve kuşlar sûretinde yaratmamış} *ve tayyibâttan* {yani, hayvânların, kuşların yedikleri dışındaki hoş şeylerden} *sizi rızqlandırdı...*

Azîz ve celîl olan Allâh Teâlâ, zâtını delîl göstererek şöyle buyuruyor:

> ...*İşte şudur* {gökleri ve yeri yaratan, size güzel bir hilqat veren ve sizi güzel şeylerle rızqlandıran} *rabbiniz Allâh! Âlemlerin rabbi Allâh'ın şânı ne mübârektir.*

65. *O hayy'dır [ölümsüz diridir]. O'ndan başka bir ilâh yoktur...*

Allâh Teâlâ (c.c), Kendisinin tevhîd edilmesini emrederek şöyle buyuruyor:

> ...*O hâlde dîni yalnız O'na hâlis kılanlar* {yani, tevhîdi yalnız O'na tahsis eden muvahhidler} *olarak O'na du'â edin. Âlemlerin [semânın, arzın ve ikisi arasındakilerin; doğunun, batının ve ikisi arasındakilerin] rabbi Allâh'a hamdolsun.*

66. {Ey Muhammed, Mekke kâfirlerine} *de ki: "Rabbimden bana beyyinât gelince Allâh'ın dûnundan/berisinden du'â* {yani, ibâdet}

edindiklerinize (yani, uydurma ilâhlara) *ibâdet etmekten nehyedildim ve âlemlerin rabbine teslim olmakla* (yani, ihlâsla tevhid etmekle) *emrolundum.*"

Kureyş kâfirleri -Yüce Allâh'a ibâdeti terketmesi için- Nebî'ye dediler ki: "Bu bize getirdiklerini ortaya koymana seni iten nedir? Niçin baban Abdullâh'ın, deden Abdulmuttalib'in dînine, qavminin ileri gelenlerine bakmıyorsun. Onlar Lât'a, Menât'a ve Uzzâ'ya ibâdet ediyorlar. Sen de onların gittikleri yoldan git. Seni bu iddiâlarda bulunmaya iten, içinde bulunduğun ihtiyaç ve faqirlikten başka birşey değildir. Bunun için mallarımızdan bir kısmını toplayıp sana verelim." Bunun üzerine Allâh Teâlâ, *De ki: "Rabbimden bana apaçık delîller gelince Allâh'ın dûnundan/berisinden du'â ettiklerinize ibâdet etmekten nehyedildim ve ben âlemlerin rabbine teslim olmakla emrolundum"* âyet-i kerîmesini indirdi.

67. *O ki sizi halqetti bir topraktan...*

Mekke kâfirlerinin, ölümden sonra dirilişi yalanlamaları hasebiyle Allâh ölümden sonra diriliş husûsunda ibret almaları için onlara ilk olarak nasıl yaratıldıklarını haber vererek buyuruyor ki:

...O ki sizi (yani, Âdem'i) *halqetti bir topraktan, sonra* (onun zürriyyetini) *bir nutfeden, sonra* (kan gibi) *bir aleqadan. Sonra sizi bir tıfl/bebek olarak çıkarıyor. Sonra güçlü çağınıza* (yani, onsekiz yaşına) *ulaşmanız* (-çünkü insânın en güçlü dönemi, onsekiz ile kırk yaş arasıdır-), *sonra da ihtiyar olmanız -sizden kimi önceden* (yani, yaşlanmadan) *vefât ettirilir-* (yaşlınızla, gencinizle) *belirli bir ecele ulaşmanız için ve aqletmeniz* (yani, yaratılmanızdaki bu eserler üzerinde aqlınızı kullanıp, O'nun sizi ilkin yarattığı gibi, ölümden sonra tekrar diriltmeye de qâdir olduğunu idrak edesiniz) *için.*

68. *O* (Allâh'tır) *ki* (ölüleri) *diriltir ve* (dirileri) *öldürür.* (İlminde belli *zamân* olan) *bir işe* (yani, ölümden sonra dirilişe) *hükmettiği zamân ona yalnız "Ol" der, o da hemen oluverir* (yani, ona sâdece bir defa emir verir ve emrini tekrar etmez).

69. *Allâh'ın âyetleri* (yani, Qur'ân âyetlerinin Allâh'tan gelmediği) *hakkında tartışanları* (yani, Mekke kâfirlerini) *görmez misin? Nasıl da döndürülüyorlar* (yani, nasıl olur da O'nu bırakıp, başkasına yöneliyorlar)?!

Onların durumunu haber vermek üzere buyuruyor ki:

70. ***Kitâbı*** **(yani, Qur'ân'ı)** ***ve rasûllerimizle gönderdiklerimizi*** **(yani, Muhammed ile gönderilen tevhîdi)** ***yalanlayanlar, yakında*** **(âhirette)** ***bileceklerdir*** **(–bu bir tehdiddir–).**

Sonra tehdidin mâhiyetini haber vererek buyuruyor ki:

71-72. *O zamân boyunlarında tasmalar ve zincirler bulunacak,* (yüzleri üzere) *sürüklenecekler hamîmde/son derece kaynar suda* (yani, ateşin sıcağında). *Sonra ateşte yakılacaklar* (yani, tutuşturulacaklar ve böylece onlar tutuşturucu yakıt olacaklar).

73-74. *Sonra onlara* (cehenneme girmeden önce cehennem bekçileri tarafından) *denilecek ki: "Hani nerede şirk koştuklarınız* (yani, ibâdet ettikleriniz) *Allâh'ın dûnundan/berisinden* (yani, bu ibâdet ettiğiniz ilâhlar ateş azâbından sizi kurtarabiliyorlar mı)? *Onlar, "Önümüzden kaybolup gittiler* (o ilâhları göremez olduk). *Hayır, biz zâten önceden hiçbir şeye du'â etmiyorduk"* (yani, bundan önce dünyâda bir şeye ibâdet ediyor değildik. Bizim ibâdet ettiğimiz şeyler esâsen bâtıldı, hiçbir şey değildi) *diyecekler. Allâh kâfirleri işte böyle şaşırtır.*

75. *Bu hâlinizin* (yani, zincirlerin, tasmaların, sürüklenmenizin) *sebebi şudur: Siz yeryüzünde hakksız yere şımarıyor ve taşkınlık ediyordunuz* (yani, büyükleniyor, böbürleniyor, yeryüzünde isyân ediyordunuz).

76. *Cehennemin kapılarından* (yani, yedi kapısından) *–orada hâlidler olarak* (yani, ölmemek üzere)*– girin.* (Îmâna karşı) *mütekebbir olanların mesvâsı* (yani, barınakları) *ne kötüdür!*

77. *Bu sebeble sabret. Muhakkak Allâh'ın va'di hakktır* (yani, O'nun azâba dâir va'di gerçektir, Bedir'de bu azâb onları yakalayacaktır)...

Nebî Mekke kâfirlerine, azâbın gelip kendilerini bulacağını haber vermiş, onlar da o'nu yalanlamışlardı. Bunun üzerine Allâh sabretmesi için Nebî'yi teselli etmek üzere, *Bu sebeble sabret. Muhakkak Allâh'ın va'di hakktır* buyruğunu indirdi.

...*Eğer onlara va'd ettiğimizin bazısını* (sen hayâtta iken dünyâdaki azâbın bir kısmı olan Bedir'de öldürülmelerini) *sana gösterirsek* (–ki diğer bölümü de ölümden sonra azâba uğrayacaktır–)

yâhûd seni {ey Muhammed dünyâda azâba uğratılmalarından önce} ***vefât ettirirsek, sonunda*** {yani, âhirette} *onlar Bize döndürülecekler* {Biz de amellerinin karşılığını onlara vereceğiz}.

78. ***Andolsun*** {ey Muhammed} *Biz senden önce de rasûller gönderdik. Onlardan kiminin kıssalarını sana anlattık, kiminin de kıssalarını sana anlatmadık* {yani, onlardan söz etmedik}. *Allâh'ın izni* {yani, emri} *ile olmadıkça hiçbir rasûlün kendiliğinden bir âyet/mu'cize getirmesi mümkün olmaz* {yani, bu ona âit birşey değildir}...

Mekke kâfirlerinin/müşriklerinin Nebî'den, kendilerine bir âyet/mu'cize getirmesini istemeleri üzerine Allâh Teâlâ, *Hiçbir rasûlün kendiliğinden bir âyet/mu'cize getirmesi mümkün olmaz, meğer ki Allâh'ın izni ile ola* buyurdu.

...*Allâh'ın emri* {yani, azâb buyruğu} *geldiğinde* {yani, Bedir'de öldürülme vakitleri geldiği vakit,} {azâb edilmelerine dâir} *hakk ile hükmolunur* {yani, azâb edildikleri için onlara zulmedilmiş olmaz}. *İşte mubtiller* {yani, dünyâda azâbın gerçekleşmeyeceğini söyleyen tekzîbciler/yalanlayıcılar} *orada hüsrâna uğrayanlar.*

Arkasından Allâh ibret alıp Kendisini tevhîd etsinler diye yaptıklarını hatırlatarak buyuruyor ki:

79. *Allâh en'âmı* {yani, deve ve sığır cinsini} *bazısına binesiniz, bazısını da* {yani, davar cinsini de} *yiyesiniz diye sizin için yaptı.*

80. *Ve sizin için onlarda* {–sırtlarına binmek, yük taşıtmak, sütlerinden, yünlerinden, tüylerinden, kıllarından yararlanmak sûretiyle– en'âm'da/hayvanlarda} *faydalar vardır. Göğüslerinizdeki* {yani, qalblerinizdeki} *arzuya onların üzerinde* {yani, deve ve sığır türünün üzerine binerek} *ulaşmanız için hem onların* {yani, deve ve sığır türünün} *üzerinde, hem gemilerin üzerinde taşınırsınız.*

81. *Size âyetlerini gösteriyor* {yani, söz konusu edilen gemiler, en'âm O'nun âyetlerindendir. O hâlde O'nun yaptıklarından, O'nun vahdâniyyetini bilin, O'nu görmeseniz dahî}. *Allâh'ın âyetlerinden hangisini* {"Bunlar Allâh tarafından değildir" diye} *inkâr ediyorsunuz?*

Sonra Allâh, Mekke kâfirlerini, sakınsınlar ve Kendisini tevhîd etsinler diye geçmiş ümmetlerin azâbına benzer bir azâb ile korkutarak buyuruyor ki:

82. *Kendilerinden* {yani, Mekke halkından} *öncekilerin* {yani, daha önce geçen ümmetlerin: Âd, Semûd ve Lût qavminin} *âqıbetlerinin nasıl olduğuna bakmaları için yeryüzünde gezip dolaşmadılar mı? Onlar bunlardan* {yani, Mekke halkından} {sayıca} *daha çok, quvvet* {yani, yakalayış} *ve yerde eserleri itibâriyle* {yani, yaptıkları, yeryüzündeki mülkleri bakımından} *daha güçlü ve çetin idiler* {fakat sonunda âqıbetleri azâb oldu}. *Kazanageldikleri şeyler* {yani, onların kötü amelleri –dünyâda üzerlerine azâb inince–} *onlara fayda vermedi* {yani, onlardan azâbı uzaklaştıramadı}.

83. *Rasûlleri onlara beyyinât* {yani, azâbın üzerlerine ineceğine dâir haber} *ile geldiğinde, onlar yanlarındaki ilim dolayısıyla* {dünyâda} *şımardılar* {yani, o kadarına râzı oldular ve "Biz aslâ azâba uğratılmayız" dediler} *ve alay edegeldikleri şey* {yani, gerçekleşmeyecek dedikleri azâb} *onları kuşatıverdi* {yani, hakklarında vâcib oldu}.

84. *Onlar Bizim be'simizi* {yani, dünyâdaki azâbımızı} *gördüklerinde, "Allâh'a, O'nun vahdetine* {yani, ortaksız olduğuna} *îmân ettik. O'na şirk koşmakta olduğumuz şeylere küfr ettik" dediler.*

Yüce Allâh onların durumlarını haber vererek buyuruyor ki:

85. *Fakat Bizim be'simizi* {yani, dünyâdaki azâbımızı} *gördüklerinde îmânları onlara fayda vermedi* {yani, azâbımızı görünce tevhîdi tasdîq etmelerinin onlara faydası olmadı}. *Bu Allâh'ın kulları hakkında geçerli olagelen sünnetidir* {yani, azâbı gören daha önce geçen ümmetler hakkında azâba dâir Allâh'ın sünneti budur. Onların îmân etmelerinin bu hâlde kendilerine faydası olmadı; Yûnus qavmi müstesnâ} *ve kâfirler* {yani, Allâh'ın tevhîdini inkâr edenler} *işte burada hüsrâna uğradı* {yani, aldandıkları ortaya çıktı}. {O hâlde ey Mekke kâfirleri, siz de geçmiş ümmetlere dâir sünnetin sizin hakkınızda da gerçekleşmesinden sakının da Muhammed'i yalanlamayın}.

41. FUSSİLET SÛRESİ

MEKKÎ, 54 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *Hâ-Mîm.*

Levh-i mahfûz'da hamlolan, yani taqdîr edilip hükme bağlanan husûslar anlamındadır.[668a]

2. *Rahmân-Rahîm'den indirildi.*

"Rahmân" ve "rahîm", incelikli anlam ihtivâ eden iki isim-sıfat olup "er-

---

[668a] Anlaşılsın, tezekkür ve tefekkür edilsin, öğüd ve ibret alınsın diye indirilen; uyarmak, korkutmak, müjdelemek, rehberlik [hidâyet] etmek, hakk ile bâtılı ayırmak, kalblerdeki hastalıklara şifâ olmak üzere gönderilen bir Kitâb'da anlaşılmayan, anlaşılamayacak olan lâfızlar bulunması, sırr-esrâr ve şifreler olması mümkün değildir; Allâh Teâlâ, muhâtabları tarafından anlaşılmayan-anlaşılamayan bir Kitâb göndermekten ve ondaki emirler-nehyler ile onları sorumlu tutmaktan münezzehtir. Nitekim, Kur'ân'ın ilk muhâtablarının, özellikle de Rasûlullâh ve ashâbının böyle bir mes'elesi aslâ olmamıştır. O nedenle, "bu harfler [huruf-ı mukatta'a] ile ne kasdedildiğinin veyâ bu harflerin ne işlev gördüğünün veyâ neye delâlet ettiğinin bilinemeyeceği; bunların Allâh ile O'nun Rasûlü arasında bir sırr, bir şifre olduğu; her kitâbın bir sırrının bulunduğu gibi, bu harflerin de Kur'ân'ın sırrı olduğu" iddiâsı, Kur'ân'ın indiriliş amacına aykırı bâtıl bir iddiâdır. Kezâ, yehûdilerden mirâs alınan *ebced* [harflere sayısal değerler vermek], *cummel* ve sâbiîlerden mirâs alınan *cifr* gibi -bir nevi falcılık olan- yöntemlerle huruf-ı mukatta'a üzerinden ümmet-i Muhammed'in ömrü veyâ hükümranlık süresi yâhud es-Sâ'at [Kıyâmet'in kopma vakti] hakkında ğaybı taşlamak, kehânette bulunmak da bâtıl olup Kur'ân'ı oyun ve eğlence ittihâz etmektir.
Elbette bu harfler ilk muhâtabları için bir ma'nâya veyâ bir işleve veyâ bir delâlete sâhibdi; fakat zamân içinde bu uslûbun kullanımı azaldı ve insânlar bunların ne ifâde ettiğini anlamaz hâle geldiler; ardından da indî tahminler, keyfî yakıştırmalar, saçma-sapan iddiâlar başgösterdi. Huruf-ı mukatta'a'nın ma'nâsını veyâ işlevini veyâ delâletini belirleyecek bir kaynak, bir delîl, bir kâide ve bir kural olmadığı hâlde Allâh'ın Kitâbı, indî tahminler, keyfî yakıştırmalar, saçma-sapan iddiâlar için hedef tahtası hâline getirildi. Öyle ki, mûteber ve büyük kabûl edilen âlimlerin kitâbları bile bunlarla dolup taştı. (Redaktör: E.Ö)

rahmân", mahlûqâtına karşı şefkatli, merhametli demektir. "er-Rahîm", er-rahmân'dan daha incelikli olup, onlara karşı çok latif demektir.

3. {İçindekileri} *bilen bir qavm için âyetleri* {onu iyice anlasınlar diye} *tafsîl edilmiş Arabî bir qur'ân* [*hitâbe*] *olarak (indirildi).*

Eğer Arabça olmasaydı onu bilemezlerdi.

4. {Qur'ân, cennet ile} *müjdeleyici,* {cehennem ateşinden} *inzâr edicidir, ama onların* {yani, Mekkelilerin} *ekserisi* {Qur'ân'dan} *yüz çevirmiştir. Bundan dolayı onlar* {ona îmânı} *işitmezler.*

5. *Dediler ki: "Bizi kendisine da'vet ettiğin şeye karşı qalblerimiz ör-tüler içindedir* {dolayısıyla senin ne dediğini anlamıyoruz}. *Kulaklarımızda bir ağırlık vardır"* {dolayısıyla senin ne söylediğini işitmiyoruz}. *Bizimle senin arandа bir perde* {yani, örtü -ki bu Ebû Cehl'in gerdiği elbisesidir–[668]} *vardır. O hâlde* {ey Muhammed} *sen* {seni rasûl olarak gönderen ilâhın için} *yapacağını yap,* *kuşkusuz biz de* {tapındığımız ilâhlarımız için yapacağımızı} *yapanlarız."*

6. {Ey Muhammed, Mekke kâfirlerine} *de ki: "Ben de sâdece sizin gibi bir beşerim. Bana vahyolundu ki: 'İlâhınız sâdece tek ilâh*

Çünkü onlar Rasûlullâh'a, "Sen kendi ilâhın için yapacağını yap, biz de ilâhlarımız için yapacağız" demişlerdi. Rasûlullâh şöyle buyurdu

..."*O hâlde* {tevhîd ile} *dosdoğru O'na yönelin ve* {şirkten} *O'na istiğfâr edin"*...

Sonra onları tehdid ederek şirkten tevbe etmedikleri takdirde [illegible] gelecekleri bildirdi:

..."*Veyl o müşriklere*" {yani, Kureyş kâfirlerine}

7. *Onlar ki zekâtı* {yani, sadaqayı [illegible] vermezler}. *Hem âhirete* {yani, amellerin karşılığının [illegible] ölümden sonra dirilişi "Âhiret yoktur" diye inkâr eden [illegible] *onlardır.*

8. *Kuşkusuz ki îmân edip* {yani, tevhîdi tasdîq edip [illegible] *yenler için* {âhirette} *eksilmeyen bir ecr vardır.*

9. *De ki: "Siz hakîkaten arzı iki günde halqedeni* [illegible] tevhîd [illegible]

668 Bu, zayıf bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)

gerçekten küfr mü ediyorsunuz ve O'na ortaklar mı {yani, eşler mi} *koşuyorsunuz? Şu* {yeri iki günde yaratan}, *âlemlerin* {yani, bütün insânların} *rabbidir.*

10. *Orada üstünden revâsî yaptı* {yani, dağları yerin üzerinden, üzerindekilerle zevâl bulmasın diye arz için sağlam kazıklar olarak koydu}. *Orayı bereketlendirdi* {yani, arzda ekin, mahsul, bitki ve diğer şeyler ile bereket ihsân etti}. *Orada gıdâlarını dört günde taqdîr etti* {yani, arzda insânların ve hayvanların rızqlarını taksim etti}; *isteyenler (veya soranlar) için müsâvî olarak* {yani, rızq dileyenler için adâletli bir şekilde}.

11. *Sonra* {yani, bundan önce} *duman hâlinde bulunan semâya yöneldi de ona ve yere,* "{Bana ibâdeti ve Beni bilip tanımayı} *isteyerek ya da istemeyerek gelin" dedi. İkisi de, "İsteyerek geldik"* {yani, "Biz itâ'at ederek geldik"} *dediler.*

12. *Böylece onları yedi gök olmak üzere* {yani, yedi göğü} *iki günde qadâ etti. Herbir göğe ona âit olan* {dilediği} *emri vahyetti* {ve emretti}. *Dünyâ* {en yakın} *semâyı da* {–çünkü göklerin yeryüzüne en yakın olanı odur–} *kandillerle* {yani, yıldızlarla} *süsledik ve* {yıldızlarla hırsızlama yoluyla semâdan işitmesinler diye şeytânlara atılan yakıcı-alevli ateşle} *koruduk. Şu* {yani, bu âyette söz konusu edilen O'nun san'atı}, {mülkünde} *Azîz'in,* {yaratıklarını bilen} *[illegible] taqdîridir.*

13. *Eğer* {onlar tevhidden} *yüz çevirirlerse de ki: "Ben* {dünyâda} *Âd ve Semûd'un sâiqası gibi bir sâiqa ile sizi inzâr ediyorum"* {yani, Âd ve Semûd'un azâbına benzer bir azâbla sizi korkutuyorum}.

Diğer ümmetler [illegible] özellikle Âd ve Semûd'u söz konusu etmesi, [illegible] kâfirlerin [illegible] Hicr'de onların nasıl helâk edildiklerini görmüş olmalarındandır.

Muqâtil dedi ki: [illegible] bir hastalık ya da öldürülmek sûretiyle ölen [illegible] ile ölmüş demektir}.

14. *Hani onlara* {yani, qavimlerine} *rasûller önlerinden ve arkalarından* {yani, onlardan önce ve sonra} "Allâh'tan başkasına ibâdet etmeyin {yani, Allâh'ı tevhid edin} *diye gelmişlerdi. Onlar* {rasûllere} *"Eğer Rabbimiz dileseydi elbette melekler indirirdi* {böylece

onlar bize rasûl olurdu}. ***Bu sebebden muhakkak biz*** *sizinle gönderilenlere* **{yani, tevhîde}** {îmân etmeyen} *kâfirleriz" dediler.*

15. ***Âd qavmine gelince, yeryüzünde*** {îmâna karşı} *hakksız yere büyüklendiler* **{ve kötü işler yaptılar. Hûd'un azâb ile korkutmasına karşılık}** ***onlar, "Quvvetce kim bizden daha şiddetli"*** {yani, kimin yakalayışı bizden daha güçlü}?!" *dediler. Allâh'ın –ki onları O yarattı– quvvetce* {yani, yakalayışca} *onlardan daha şiddetli olduğunu görmezler* {yani, bilmezler} *mi? Onlar âyetlerimizi* {yani, azâbı} *bilerek inkâr ediyorlardı.* {Bu azâbın kendilerine gelmeyeceğini söylüyorlardı. Allâh da üzerlerine rüzgâr saldı ve bu rüzgâr onları helâk etti}.

İşte Allâh'ın şu buyruğu bunu anlatmaktadır:

16. *Biz de* {yani, Allâh da} *üzerlerine uğursuz* {yani, oldukça zorlu, sıkıntılı, şiddetli} *günlerde sarsar* {yani, çok soğuk} *bir rüzgâr* {yani, batıdan esen ve debur denilen bir rüzgâr} *gönderdik ki dünyâ* {şimdiki} *hayât'ta onlara horluk azâbını tattıralım. Âhiret azâbı ise elbette daha horlayıcıdır* {yani, daha çetindir, dünyâda onları helâk eden rüzgârdan daha küçültücüdür}. *Onlara* {azâba karşı} *yardım da olunmaz.*

Abdullâh dedi ki: 'Ben Ebu'l-Abbâs Yahyâ b. Ahmed'i şöyle derken dinledim': "*Sarsar,* ses çıkartan, soğuk rüzgâr demektir."

Sonra azîz ve celîl olan Allâh Teâlâ Semûd'u söz konusu ederek buyuruyor ki:

17. *Semûd'a gelince, onlara hidâyet* {yani, beyân} *ettik, ama onlar körlüğü hidâyetten daha sevimli buldular* {yani, küfrü îmâna tercih ettiler}. *Bunun üzerine kazandıkları* {yani, şirkleri} *sebebiyle hor-hakîr eden azâbın sâiqası/yıldırımı* {yani, Cibrîl'in çığlığı/sayhası} *onları yakaladı/aldı.*

18. *Îmân* {yani, tevhîdi tasdîq} *edip ittiqâ edenleri* {yani, şirkten sakınanları} *ise* {aralarından kâfir olanlara isâbet eden azâbdan} *kurtardık.*

19. *Allâh'ın düşmanları ateşe haşredilecekleri/sevkedilecekleri gün hepsi tevkif edilirler.*

20. *Nihâyet onlar oraya* {yani, cehenneme} *geldiklerinde* {ve onu gördüklerinde}...

Nihâyet onlar cehenneme geldiklerinde ve onu gördüklerinde kendilerine, "Dünyâda iken ortağımız olduklarını iddiâ ettikleriniz nerede?" diye sorulacak. O vakit onlar, *Rabbimiz Allâh hakkı için yemîn ederiz ki biz müşrik değildik* (En'âm, 6/23) diyeceklerdir. Bu sefer Allâh onların ağızlarını mühürleyecek, azalarına vahyedecek. Azaları da dillerinin gizledikleri şirki söyleyeceklerdir. İşte Allâh'ın şu buyruğu bunu dile getirmektedir:

> ...*kulakları, gözleri, derileri,* {elleri ve ayakları} *işlediklerini bildirerek aleyhlerine şâhidlik edeceklerdir* {yani, yaptıkları şirklerini söyleyeceklerdir}.

21. {Azaları aleyhlerine şâhidlik edince} *derilerine* {yani, dilleri azalarına}, *"Niçin aleyhimize şâhidlik ettiniz?" diyecekler. Onlar*{ın azaları, dillerine} *diyecekler ki:* "{Bugün} *her şeyi* {yani, hayvanları ve başkalarını} *konuşturan Allâh bizi de konuşturdu. Sizi ilk defa yaratan O'dur* {yani, bundan önce biz bugün konuşmadan dünyâda iken sizi ilkin konuşturan O'dur}. *İşte yalnız O'na döndürülüyorsunuz"* {yani, âhirette Allâh'a döndürüleceksiniz ve size amellerinizin karşılığını verecektir}.

Daha önce sözü geçen o üç kişi Ka'be'nin gölgesinde konuşuyorlardı. Onlardan biri, "Allâh söylediğimizi biliyor mu?" dedi. Diğeri, "Eğer alçak sesle konuşursak bilemez, fakat yüksek sesle konuşursak bilir" dedi. Üçüncüleri ise, "Allâh yüksek sesle konuştuğumuzu işitiyorsa, alçak sesle konuştuğumuzu da işitir" dedi. Onların bu konuşmalarını işiten Abdullâh b. Mes'ûd Nebî'ye konuştuklarını aktardı. Allâh da onların bu konuşmaları hakkında şu buyruğu indirdi:

22. *Kulaklarınız, gözleriniz, derileriniz aleyhinizde şâhidlik eder diye gizlenmiyordunuz* {yani, böyle bir inancınız yoktu. –Bunu gizleyip saklayamıyordunuz diye de açıklamışlardır–}. *Fakat Allâh yaptıklarınızın bir çoğunu bilmez zannettiniz* {yani, öyle saydınız. –Söz konusu bu üç kişinin, "Allâh bizim söylediğimizi işitiyor mu?" sorusuna verdikleri cevâblar kasdediliyor–}.

23. *Rabbiniz hakkındaki bu zannınız* {yani, bu kesin kanaatiniz: Allâh'ın organlarınızı aleyhinize şâhid tutmayacağına, bunların konuşmayacaklarına, Allâh'ın kötü amelleriniz dolayısıyla sizi cezâlandırmayacağına dâir kesin kanaatiniz} *sizi helâk etti de ziyân edenlerden* {yani, kötü zannınız dolayısıyla hüsrâna uğrayanlardan: cehennemliklerden} *oldunuz.*

(*Erdâkum* lafzı), *feterda* (Tâ-Hâ, 20/16) âyetinde de "helâk olmak" ma'nâsında kullanılmıştır.

24. *Şimdi onlar* {ateşe karşı} *sabretseler de ateş onların yurdudur* {yani, barınaklarıdır}. {Âhirette} *kendilerinden râzı olunmasını isterlerse, onlardan râzı olunmaz* {yani, âhirette Rabb'lerinden afvedilmeyi isteyecek olsalar bu istekleri kabûl edilmeyecek ve onlar afvedilmeyeceklerdir}.

25. *Biz onlara* {dünyâda iken şeytânlardan} *qarînler kıldık* {yani, dünyâda onlara pek yakın arkadaşlar hazırladık}. *Onlar da önlerinde olanı* {yani, âhiret ile alâkalı olarak ölümden sonra diriliş, hesâb, sevâb, cezâ gibi husûsların gerçekleşmeyeceğini telkin ederek} *arkalarında olanı* {yani, dünyâlığı} *kendilerine süslediler* {yani, âhiret ile alâkalı bu husûsları yalanlamayı güzel gösterdikleri gibi, dünyâyı da gözlerine güzel gösterdiler, onlara sevdirdiler; ta ki bir hayr işlemesinler}. *Kendilerinden* {yani, Mekke kâfirlerinden} *önce geçmiş ümmetler arasında* {onlarla berâber} *söz hakk olmuş* {yani, üzerlerine azâb icâb etmiş bulunan kâfir} *cinnlerden ve* {geçmiş ümmetlerden olan kâfir} *insânlardan. Hâsirler* {*ziyân edenler*} *elbette onlardır.*

26. *O küfredenler* {yani, Ebû Cehl ve Ebû Süfyân} {Kureyş kâfirlerine} *dediler ki: "Bu Qur'ân'ı dinlemeyin* {*kabûl etmeyin*} *ve onun hakkında (redd ü i'tirâz ile konuşun ve) yaygara yapın"* {yani, şiirler okuyun, çeşitli sözler söyleyin}, *belki baskın çıkarsınız* {yani, böylece onları yenik düşürürsünüz, onlar da susarlar}.

Allâh Teâlâ onların âhirette karâr kılacakları yeri haber vererek buyuruyor ki:

27. *Biz küfredenlere* {yani, Ebû Cehl ve arkadaşlarına} *elbette şiddetli azâbı tattıracağız ve onları amellerinin en kötüsü ile* {yani, şirkten dolayı} *cezâlandıracağız.*

28. *Şu* {azâb}, *Allâh düşmanlarının* {yani, Ebû Cehl ve arkadaşlarının} *cezâsı: ateş. Onlar için orada* {ölmemek üzere} *huld yurdu vardır; âyetlerimizi* {yani, Qur'ân'ın âyetlerini} *bile bile inkâr etmelerine* {–ki onlar Qur'ân'ın Allâh'tan gelmediğini söylüyorlardı. Oysa Muhammed'in doğru söylediğini biliyorlardı–} *karşılık olarak.*

29. *Küfredenler diyecekler ki: "Rabbimiz! Cinn ve insânlardan bizi saptıran o ikisini bize göster, ki* {cehennem ateşinde} *en aşağıda* {yani, cehennemin en altında} *olanlardan olsunlar diye onları ayaklarımızın altına alalım."*

Arkasından mü'minlerin durumunu haber vermek üzere buyuruyor ki:

30. *Muhakkak "Rabbimiz Allâh'tır" deyip* {O'nu tanıyanlar}, *sonra istiqâmet* {yani, bu tanıma} *üzere devâm eden* {ve bundan geri dönmeyen}*lerin üzerine melekler* {âhirette semâdan –ki bunlar hafaza melekleridir–}, *"Korkmayın, üzülmeyin ve size va'dolunan cennetle sevinin" diye inerler.*

31. *Dünyâ* [*şimdiki*] *hayât'ta da,* {bugün} *âhirette de sizin velîleriniz biziz. Orada* {yani, cennette} *sizin için canlarınız neyi arzu ediyorsa, neyi istiyorsanız* {yani, neyi temenni ediyorsanız} *vardır.*

32. {Allâh'ın size bu va'd ettiği,} *Ğafûr, Rahîm'den bir ikrâm olmak üzere* {verilmiştir}.

33. *Allâh'a* {yani, tevhîde} *da'vet eden, sâlih amel işleyen ve "Kuşkusuz ben müslümanlardanım"* {yani, ihlâs sâhibi kimselerdenim –Nebî'yi kasdetmektedir–} *diyen kimseden daha güzel sözlü kim olabilir?!*

34. *Hasene ile seyyie bir olmaz. Sen en güzel olan ile defet.* {Sen bunu yaptığın taqdîrde} *o zamân seninle kendisi arasında düşmanlık olan kimse* {yani, Ebû Cehl} {bakarsın ki senin için dînde sanki} *bir velî* {ve neseb itibâriyle sana karşı şefkatli} *bir hâmi olur.*

Sonra Allâh Nebî'ye şunu haber vermektedir:

35. *Buna* {yani, sâlih amellerden olan afvedip bağışlamaya} *ancak* {öfkesini yutmaya} *sabredenler kavuşturulur* {yani, bu haslet onlara verilir}, *buna da ancak* {cennette} *büyük bir pay sâhibi olanlar kavuşturulur* {yani, bu onlara verilir}.

Böylelikle Allâh Ebû Cehl'in durumu ile ilgili olarak o'na sabretmesini ve şeytândan Allâh'a sığınmasını emir buyurmaktadır.

36. *Eğer şeytândan bir lağv* {yani, fitne} *seni nezğ ederse* {yani, Ebû Cehl'in durumu hakkında ve ona karşılık vermekle ilgili olarak fitneye düşürecek olursa} *hemen Allâh'a sığın. Doğrusu O,* {sığınmayı işiten} *semî,* {onu bilen} *alîm ancak O'dur.*

Bunun bir benzeri de, *Kuşkusuz onların göğüslerinde aslâ kendisine ulaşamayacakları kibirden başka birşey yoktur. Derhal Allâh'a sığın...* (Mü'min, 40/56) âyetidir.

A'râf sûresi'nde (200. âyet) de Ebû Cehl'in durumu ile ilgili bir âyet yer almaktadır.

37. ***O'nun âyetlerinden*** {yani, Kendisini görmeseniz dahî yaratıklarıyla tevhîdi bilmenizin delîllerinden} *bir kısmı da gece ile gündüz, güneş ile aydır. Güneşe de secde etmeyin, aya da. Eğer yalnız O'na ibâdet ediyorsanız, onları yaratan Allâh'a* {yani, bütün bu âyetleri/belgeleri yaratana} *secde edin.*

38. ***Şâyet*** {Allâh'a secde etmeye karşı} *büyüklenecek olurlarsa, Rabbinin yanında bulunanlar* {yani, melekler} *hiç usanmadan* {O'nu zikretmekten, O'na ibâdet etmekten bıkmadan} *gece ve gündüz O'nu tesbîh eder dururlar* {yani, ne ara verirler, ne de usanırlar}.

39. *O'nun âyetlerinden* {yani, siz O'nu görmeseniz dahî yaratıklarıyla tevhîdi bilmenize sebeb olan alâmetlerinden} *biri de yeri kupkuru* {üzerinde bitkiden eser bulunmayan çerçöp ile} *görmendir. Biz üzerine suyu* {yani, yere yağmuru} *indirdiğimizde* {canlanıverir, bitkileri bitirir, yeşillenerek} *sarsılır ve* {kat kat bitki vererek} *kabarır. Onu* {ölümünden sonra} *dirilten, kuşkusuz ki* {âhirette} *ölüleri de diriltıcidir.* {O hâlde ölümden sonra diriliş husûsunda şübhe eden kimse bundan ibret almalıdır.} *Çünkü O her şeye* {yani, ölümden sonra diriltmeye de, başka şeylere de} *qadîrdir.*

40. *Âyetlerimiz hakkında ilhâda sapanlar* {yani, şiirlerle ve bâtıllarla Qur'ân'a îmândan sapıp uzaklaşanlar –Ebû Cehl kasdedilmektedir–}, *onlar Bize elbette gizli kalmazlar...*

Allâh onun âhirette varacağı yeri de şöylece haber vermektedir:

> *...O hâlde ateşe atılacak kimse* {yani, Ebû Cehl} *mi hayrlıdır, yoksa qıyâmet günü emîn olarak gelecek kimse* {yani, Nebî} *mi?...*

Arkasından Mekke kâfirlerine hitâb ederek buyurdu ki:

> *...Dilediğinizi yapın* {–bu bir tehdiddir–}, *doğrusu O, yaptıklarınıza* {yani, şirk ya da başkasına} *basîrdir.*

41. *Muhakkak ki kendilerine geldiğinde o zikre* {yani, Qur'ân'a}, {inkâr ile} *küfredenler* {yani, Ebû Cehl ve Mekke kâfirleri}... *Hâlbuki*

***o kuşkusuz azîz* {yani, bâtıla karşı korunmuş} *bir kitâbdır.* {Bu kitâb aslâ küçük düşürülemez, çünkü o Allâh'ın kelâmıdır}.**

42. ***Önünden de, arkasından da bâtıl ona erişemez* {yani, Qur'ân önündekileri yalanlamaz; aksine kendisinden önceki kitâbları: Tevrât'ı, İncîl'i ve Zebûr'u tasdîq eder. Bâtıl arkasından da ona erişmez: ondan sonra bu kitâbı ibtal edip çürütecek, onu yalanlayacak bir kitâb gelmez}. {Aksine o, emrinde hikmeti sonsuz} *Hakîm'den,* {mahlûqâtı nezdinde övülen} *Hamîd'den indirildi.***

43. {Ey Muhammed,} *sana söylenen şeyler* {yani, "Qur'ân sana indirilmemiştir" diyerek seni yalanlayanlar}, *senden önceki rasûllere* {qavmleri tarafından} *söylenmiş olan şeylerden başkası değildir...*[669]

Çünkü qavmleri onları yalanlayarak üzerlerine azâbın inmeyeceğini iddiâ etmişlerdi. Bu buyrukla Allâh Nebî'yi, eziyet ve yalanlamalara sabretmesi için teselli emektedir.

...Doğrusu Rabbin hem bir mağfiret sâhibidir {yani, onlar azâbın dünyâ hayât'ta gelmesini istediklerinde, O, belli vakte kadar azâblarını erteleyerek afvedendir}. {Fakat vakit geldiğinde} *hem de elîm* {yani, can yakıcı} *bir iqâb sâhibidir.*

Allâh'ın, *Eğer siz elemleniyorsanız* {yani, canınız yanıyorsa}... (Nisâ, 4/104) buyruğuna benzemektedir.

44. *Eğer Biz onu a'cemî* {yani, Arab olmayanların dili ile} *bir qur'ân* [*hitâbe*] *yapsaydık,...*

Kureyş kâfirleri Nebî'nin, Âmir b. Hadramî'nin kölesi olan yahûdî Yesar b. Ebî Fukeyhe'nin yanına gittiğini görüyorlardı. Bu şahsın dili ise Arabça değildi. Onunla konuştuğunu gördüklerinden, "Olsa olsa Yesar b. Ebû Fukeyhe o'na öğretiyor" dediler. Bu sebeble efendisi, Ebû Fukeyhe'yi dövdü ve ona, "Sen Muhammed'e (s.a) öğretiyorsun" dedi. Yesar [Ebû Fukeyhe] ise, "Hayır, aksine o bana öğretiyor" diye cevâb verdi. Bunun üzerine Allâh buyurdu ki:

...Eğer Biz onu a'cemi {yani, Arab olmayanların dili ile} *bir qur'ân*

669 Bu âyet, şöyle de anlaşılmıştır: *(Ey Muhammed!) Sana, senden evvelki rasûllere denilenden başka birşey denilmiyor; (ki o da şudur:) "Doğrusu Rabbin hem bir mağfiret sâhibidir, hem de elîm* [*çok acı*] *bir iqâb* [*cezâ*]." (Redaktör: E.Ö)

{hitâbe} *yapsadık, elbette* {Mekke kâfirleri} *şöyle diyeceklerdi: "Âyetleri* {Arabî olarak} *tafsîl edilmeli* {yani, genişçe beyân edilmeli} *değil miydi"* {tâ ki Muhammed'in ne dediğini bilelim}?...

Yine, *"A'cemi* {yani, Muhammed'e (s.a) indirilen Qur'ân (Arabça değil) a'cemidir}. *Hâlbuki* {o} *bir Arab'dır"* diyeceklerdi.

...*De ki: "*{Allâh onu Arabça olarak indirdi ki iyice anlasınlar ve O'na karşı bir delîlleri olmasın.} *O îmân edenler için* {dalâletten kurtaran} *bir hidâyettir,* {ihtivâ ettiği beyân dolayısıyla qalblerde bulunanlar için} *bir şifâdır. Îmân etmeyenlerin* {yani, âhireti: amellerin karşılıklarının görüleceği ölümden sonra dirilişi tasdîq etmeyenlerin} *ise kulaklarında bir ağırlık vardır.* {Bundan dolayı Qur'ân'a îmânı işitmezler} *ve o, onlar için bir körlüktür* {yani, Qur'ân'a karşı kör kesildiler. Bu sebeble onu göremiyor, anlayamıyorlar}. *İşte onlara uzak bir yerden nidâ edilir* {îmân edilecek husûsların gerçekleşmeyeceği bildirilir. Çünkü onlar îmâna karşı sağırdırlar, kördürler, kulaklarında da ağırlık vardır}.

45. *Andolsun Biz Mûsâ'ya kitâbı* {yani, Tevrât'ı} *verdik de hakkında ihtilâfa düşüldü* {bazıları onu inkâr ile kâfir oldu}. *Eğer Rabbinden*[670] *bir söz geçmiş olmasa idi* {-bu da onların azâblarının ertelenmesi ile ilgili ayırd edici sözdür-} *bunların da aralarında elbette hükmolunurdu* {yani, îmân edenler ile ihtilâfa düşen ve kitâbı inkâr edenler arasında hükm verilirdi. Şâyet bu husûstaki belli vâde bulunmamış olsaydı, dünyâ hayât'ta üzerlerine azâb inerdi}. *Hâlbuki onlar bundan* {yani, kitâbdan} *yana tereddüdlü bir şekk içindedirler* {yani, onlar şübhelerini dahî bilmiyorlar}.

46. *Kim sâlih bir amel işlerse lehine, kim de kötü* {bir amel} *işlerse aleyhinedir* {yani, kötülüğü kendi nefsinin aleyhine olur}. *Rabbin kullarına aslâ zulmedici değildir.*

47. {(Yahûdîler Nebî'ye, "Bize Sâ'at hakkında bilgi ver. Eğer sen iddiâ ettiğin gibi bir rasûl isen onun ne zamân kopacağını bilirsin" de-

---

670 Burada, âyetin devâmı imiş gibi tırnak içerisinde, "belli bir süreye kadar" ibâresi ile, onun tefsîri mâhiyetinde "yani, qıyâmet günü eğer bu vâde olmasaydı demek istemektedir" kısmı yer alıyor. Bu, bir yanılgı veya Müstensih'in âyetten zannıyla dercettiği bir kısım olmalıdır. Doğrusunu en iyi bilen Allâh'tır. Âyetten olmayan ibâre ile, onun tefsîri mâhiyetinde olan kısmı metinde zikretmedik. (Çeviren)

> yine, Allâh buyurdu ki:)} ***O Sâ'at'in ilmi O'na havâle olunur ve O'nun ilmi dışında hiçbir meyve tomurcuğundan çıkmaz*** {yani, hiçbir meyve içten dışarıya çıkmaz}, ***hiçbir dişi*** {yani, erkek ya da dişi olarak hilqati düzgün olsun ya da olmasın} ***ne gebe kalır, ne de doğurur*** {yani, bir kadının çocuğuna gebe kalması da, onu doğurması da ancak O'nun ilmi ile olur}. ***Onlara, "Benim ortaklarım nerede?" diye nidâ edeceği gün onlar, "Bizden*** {Senin ortağın olduğuna dâir} ***şehâdet edecek kimse olmadığını Sana arzederiz"*** {yani, duyururuz} ***derler.***

Bu sözleriyle o gün Allâh ile birlikte bir ortağının bulunduğu iddiâsından uzak olduklarını belirteceklerdir.

Yüce Allâh'ın, *Rabbine arzettiği* [*ezine*]... (İnşiqâq, 84/2) ibâresi de, "kulak verdiği, işittiği" demektir.

48. *Önceden du'â* {yani, ibâdet} *ettikleri şeyler* {yani, dünyâda iken ibâdet ettikleri varlıklar} *önlerinden* {âhirette} *kaybolur. Kaçacak bir yerlerinin* {yani, ateşten kurtulmak için gidecekleri bir yerlerinin} *bulunmadığını zannederler* {yani, kesin olarak bilirler}.

49. *İnsân* {yani, kâfir} *hayra du'â etmekten usanmaz* {yani, Rabbinden hayr ve âfiyet dileyip durur}. *Eğer ona şerr* {yani, belâ ve sıkıntı} *dokunursa hemen* {hayrdan, iyilikten} *ümîdini keser ve* {rahmetten yana} *ye'se düşer.*

50. *Andolsun ki kendisine dokunan bir darrâdan* {yani, ona isâbet eden bir belâ ve sıkıntıdan} *sonra ona Bizden bir rahmet* {hayr ve âfiyet} *tattırsak* {yani, versek}, *o elbette şöyle der: "Bu elbette benimdir* {yani, zâten ben buna lâyık birisiyim}. *Ben Sâ'at'in* {yani, qıyâmet'in} *qâim olacağını da zannetmiyorum. Eğer* {âhirette -ki âhiret varsa-} *Rabbime döndürülürsem, benim için O'nun yanında elbette el-husnâ* {yani, cennet} *vardır"* {yani, dünyâda bana (hayr ve ni'met) verildiği gibi (orada da bana cennet) verilecektir}...

Allâh ise buyuruyor ki:

> *...Andolsun Biz o küfredenlere* {kötü işlerden} *amellerini haber vereceğiz ve andolsun onlara galîz bir azâbdan* {yani, ardı arkası kesilmeyen ve kendilerinin kurtuluştan yana ümîd kesecekleri şekilde çetin bir azâbdan} *tattıracağız.*

51. ***İnsâna* {hayr ve âfiyet ile} *ni'met verdiğimizde*** {Bize du'â etmekten} ***yüz çevirir* {yani, Rabbine du'â etmez}, *yan çizip uzaklaşır* {yani, rahat ve bolluk zamânında** du'âdan yan çizerek uzaklaşır}. ***Eğer ona şerr* {yani, belâ** ya da sıkıntı} *isâbet ederse bu sefer de* ***enine-boyuna du'â eder*** {yani, pek çok du'â ve niyâzda bulunur, **Rabbinden içinde bulunduğu** sıkıntıları açıp gidermesini diler}.

52. **{Ey Muhammed, Mekke** kâfirlerine} *de ki: "Söyleyin bana, eğer* **{bu Qur'ân}** ***Allâh** indinden ise, sonra da siz ona küfretmiş iseniz,...*

Çünkü onlar Nebî'ye, "Bu Qur'ân ancak senin kendiliğinden uydurduğun **bir şeydir.** Sen bizim en haqîrimiz, en zayıfımız, adam sayısı itibâriyle **en azımız olduğun** hâlde senden başka rasûl olarak gönderecek bir kimse **bulamadı mı** ya da niye bir meleği rasûl olarak göndermedi. Senin bu getirdiğin **pek** büyük bir iştir" demişlerdi.

...alabildiğine uzak bir ayrılıkta bulunandan {yani, uçsuz-bucaksız bir dalâlete düşenden} *daha dalâlette kim olabilir"* {yani, daha sapık kimse olamaz}.

53. *Âyetlerimizi* {yani, azâbımızı} *onlara hem âfâkta* {yani, Yemen ile Şam arası topraklarda Âd qavminin, Semûd'un ve Lût qavminin başına gelen azâbı göstereceğiz -ki bunların yurtlarından giderlerdi-} *hem kendi nefslerinde* {yani, Bedir'de öldürülmeleri sûretiyle} *göstereceğiz. Tâ ki onun* {yani, bu Qur'ân'ın} {Allâh'tan gelmiş} *hakkın ta kendisi olduğu kendilerine apaçık belli oluncaya kadar. Rabbinin* {-bu Qur'ân'ın Allâh'tan geldiğine dâir-} *her şeye şâhid olması yetmez mi?!*

En'âm sûresi'ndeki, *De ki: "Allâh benimle sizin aranızda bir şâhiddir..."* (En'âm, 6/19) âyetine benzemektedir.

54. *İyi bilin ki muhakkak onlar Rabb'lerinin liqâsından* {yani, ölümden sonra dirilişten ve başka husûslardan} *bir miryel/şübhe içindedirler. İyi bilin ki, muhakkak O her şeyi ihâta edendir.*

42. ŞÛRÂ SÛRESİ

MEKKÎ, 53 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *Hâ-Mîm.*

2. *Ayn-Sin-Qâf.*

Buyrukta taqdîm vardır. Bundan dolayı Allâh buyuruyor ki:

3. {Ey Muhammed,} *sana ve senden öncekilere* {yani, nebîlere} *işte böyle vahyeder* {yani, rasûlleri yalanladıkları taqdîrde qavmlerinin başına azâbın ineceğini bildirir}.

Sonra Allâh zâtını ta'zîm ederek o'na hitâben buyuruyor ki:

...{Ey Muhammed, bu ancak mülkünde} *azîz,* {emrinde} *hakîm olan Allâh*{ın vahyi iledir}.

4. *Semâda/göklerde olanlarla, arzda/yerde olanlar yalnız O'nundur. O alîdir* {yani, mahlûqâtının üstündedir}, *azîmdir* {yani, O'ndan büyük yoktur}.

5. *Gökler nerede ise üstlerinden* {yani, üstlerinde bulunan Rabbin azametinden dolayı} *çatlayacaklar. Melekler de Rabb'lerine hamd* {yani, Rabb'lerinin emri} *ile tesbîh* {yani, du'â} *ederler; yeryüzünde olanlar için mağfiret dilerler.*

Mü'min sûresi'nde bu meleklerin hangileri olduğunu beyân ederek, *Arşı yüklenenler ve etrafında bulunanlar...* buyuruyor. Arkasından kimlere mağfiret dilediklerini de beyân ederek, *Mü'minler için de mağfiret dilerler* (Mü'min, 40/7) buyuruyor. Bu durumda bu âyet, Mü'min sûresi'ndeki âyet ile nesh [tahsîs] edilmiştir.[671]

...*Şunu bilin ki muhakkak Allâh* {mü'minlerin günâhlarını bağışlayan} *ğafûrdur,* {onlara karşı} *rahîmdir.*

6. *O'nun* {yani, Allâh'ın} *dûnundan/berisinden* {ibâdet etmek üzere} *evliyâ/velîler edinenlere gelince, Allâh onların üzerinde bir hafîzdir* {yani, gözetleyicidir}. {Ey Muhammed,} *sen ise onların üze-*

---

671 Bu, usûl-i fıkıhçıların açıkladığı şekilde bir nesh değil, umûmî bir lâfzın tahsîs edilmesi kabilindendir. (Muhakkik)

rinde bir vekîl **{yani, onlara söz geçiren, tahakküm eden/zorlayan bir zorba}** ***değilsin.***

7. ***Böylece sana*** **{içindeki buyrukları iyice anlasınlar diye}** *Arabî bir* ***qur'ân*** **{*hitâbe*}** ***vahyettik.*** {Ey Muhammed bu Qur'ân ile} *ümme'l-qurâyı* **{yani, Mekke'yi}** {ve ey Muhammed, yine Qur'ân ile} ***onun etrafında bulunanları*** {yani, Mekke'nin etrafında bulunan **diğer şehirleri**: yeryüzündeki şehirlerin, (kasabaların, köylerin, **beldelerin, yerleşim alanlarının)** tamâmını} *inzâr etmen için ve* ***yine*** **{Qur'ân ile}** *cem' günü* {yani, göklerde bulunanlarla yerde **bulunanların bir araya** getirilip toplanacağı gün} *ile inzâr edesin* ***diye. Onda bir rayb*** {yani, ölümden sonra dirilişin gerçekleşeceğinde bir şekk/şübhe} *yoktur.* {Sonra bu toplanmanın arkasından **dağılacaklar ve**} *bir kısmı cennette, bir kısmı saîrde* {yani, **alevli ateşte**} *olacaktır.* {Sonra da ebediyyen bir araya gelemeyeceklerdir}.

Ardından da şöyle buyurdu:

8. *Eğer Allâh dileseydi onları* {yani, Mekke kâfirlerini –yalnızca İslâm dîni üzere–} *tek bir ümmet yapardı, fakat dilediği kimseyi rahmetine* {yani, İslâm dînine} *sokar. O zâlimlerin* {yani, Mekke müşriklerinin} *ise hiçbir velî* {yani, âhirette kendilerine fayda verecek bir yakınları} *ve hiçbir yardımcıları* {yani, cehennem ateşinin azâbından kendilerini koruyacak bir koruyucuları} *yoktur.*

9. *Yoksa onlar* {yani, Huzaalılar ve başkaları –ki meleklere ibâdet ediyorlardı–} *O'nun dûnundan/berisinden* {birtakım melekleri} *velîler mi* {yani, ilâhlar mı} *edindiler? İşte Allâh, asıl velî* {yani, Rabb} *O'dur. Ölüleri de* {âhirette} *O diriltir. O* {ölümden sonra dirilişe ve başka} *her şeye gücü yetendir.*

Sonra buyuruyor ki:

10. *Herhangi birşey hakkında anlaşmazlığa düşerseniz, onun hakkında hükm vermek Allâh'a âittir...*

Çünkü Mekkelilerin bir kısmı Qur'ân'a küfretmiş, bir kısmı da îmân etmişti. Onun için Allâh Teâlâ, "Sizin hakkında anlaşmazlığa düştüğünüz husûs ile ilgili hükm vermek Bana âittir. Onun hakkında Ben hükm vereceğim" buyurmuştur.

Sonra Allâh yarattıklarını zâtına delîl göstermek üzere buyuruyor ki:

...İşte benim rabbim Allâh odur. **{O ölüleri diriltir, hayâtta olanları da O öldürür. Sizi diriltecek olan da O'dur}.** ***Ben yalnız O'na tevekkül ederim*** **{yani, güvenip dayanırım}** ***ve ben yalnız O'na inâbe ederim*** **{yani, yönelirim/dönerim}.**

11. *Göklerin ve yerin fâtırıdır* {yani, yaratanıdır}. *Size kendi nefslerinizden* {kendileriyle sükûn bulasınız diye} *eşler yarattı* {yani, bir kısmınızı bir kısmınıza eş kıldı –ki maksad, birbirlerine helâl olanlardır–}. *En'âmdan da* {erkek ve dişi olmak üzere} *eşler* {yarattı}. *O sizi bu yolla üretip çoğaltıyor* {yani, en'âmdan var ettiği erkekler ve dişiler ile sizin hayâtınızı devâm ettirmenizi sağlıyor}...

Sonra zâtını ta'zîm ederek buyuruyor ki:

...O'nun {kudrette} *benzeri yoktur. O* {Mekke kâfirlerinin sözlerini işiten} *semîdir,* {yarattıklarını gören} *basîrdir.*

12. *Gökler ile yerin mekâlidi/kilidleri* {yani, –Nabat lehçesinde– anahtarları –ki göklerin anahtarı yağmur, yerin anahtarı bitkilerdir–} *O'nundur. Dilediğine rızqı yayar ve daraltır* {yani, kullarından dilediği kimselerin rızqını geniş tutar, dilediğininkini de kısar}. *Çünkü O her şeyi* {yani, yaymayı da, kısmayı da} {çok iyi bilen} *alîmdir.*

13. *O dînden Nûh'a tavsiye ettiğini, sana vahyettiğimizi, İbrâhîm'e, Mûsâ ve Îsâ'ya tavsiye ettiğimizi, size de şerî'at yaptı* {yani, beyân etti –ki İslâm'ın eserlerini size yol yaptı diye de açıklanmıştır–}...

Bu âyetteki *mine'd-dîn* [dînden] lafzındaki *min* [den] edatı sıladır/zâiddir.

...Dîni {yani, tevhîdi} *iqâme edin, onda tefrikaya düşmeyin.* {Ey Muhammed} *senin onları kendisine da'vet ettiğin şey müşriklere büyük/ağır geldi...*

Mekke müşrikleri onu çok büyük birşey gördüler, çünkü onlar, *Acaba o bunca ilâhı tek bir ilâh mı yaptı? Muhakkak bu* {tevhîd} *çok şaşılacak bir şeydir* (Sâd, 38/5) demişlerdi.

Sonra Allâh hâss velîleri hakkında buyuruyor ki:

...Allâh dilediği kimseyi buna seçer {yani, dilediği kimseleri özel olarak dîni için seçer} *ve O inâbe edeni* {yani, tevbe edip döneni} *buna* {yani, dînine} *hidâyet eder.*

14. ***Onlar ancak kendilerine ilim*** {yani, beyân} ***geldikten sonra aralarındaki bağy sebebiyle ihtilâfa düştüler. Eğer Rabbinden belirli bir süreye*** {yani, qıyâmet günü'ne} ***kadar bir söz geçmiş olmasaydı*** {yani, ey Muhammed, eğer âhirette ayırd edici hükmü vereceğine ve azâblarının erteleneceğine dâir bir söz geçmemiş olsaydı} ***elbette aralarında*** {yani, îmân edenler ile küfredenler arasında} ***hükm verilirdi*** {yani, eğer böyle olmasaydı, yalanlamaları ve ihtilâfa düşmeleri üzerine dünyâda iken üzerlerine azâb inerdi}. ***Onlardan*** {yani, Nûh, İbrâhîm, Mûsâ ve Îsâ qavminden} ***sonra kendilerine kitâb mirâs verilenler de*** {yani, kitâba mirâsçı kılınan yahûdîler ve hristiyanlar da} ***ondan yana*** {yani, ellerinde bulunan kitâb hakkında} ***muhakkak kuşkulu bir şekk içindedirler.***

15. ***İşte sen*** {ey Muhammed, Ehl-i Kitâb'ı} ***buna*** {yani, tevhîde} ***da'vet et ve emrolunduğun gibi*** {tevhîd ile} ***dosdoğru ol*** {yani, öylece devâm et}...

Zümer sûresi'ndeki, *O hâlde dîni yalnız O'na hâlis kılarak Allâh'a ibâdet et* (Zümer, 39/2) âyetine benzemektedir.

...{Da'vette bulunmayı terk etmek husûsunda} *onların hevâlarına tâbi olma* {–çünkü Ehl-i Kitâb o'nu kendilerinin dînine da'vet etmişlerdi–}. {Ehl-i Kitâb'a da} *de ki: "Ben Allâh'ın indirdiği bütün kitâblara îmân ettim* {yani, Qur'ân'ı, Tevrât'ı, İncîl'i, Zebûr'u tasdîq ettim}. *Aranızda* {yani, Ehl-i Kitâb arasında –söz söylediğim taqdîrde–} *adâlet yapmakla emrolundum* {yani, ben Allâh'ın kitâbında bana verdikleri ile adâletli olanı yaparım. –Adâlet ise o'nun kendilerini dînine da'vet etmesidir–}. *Allâh bizim de Rabbimizdir, sizin de Rabbinizdir. Bizim amellerimiz bize, sizin amelleriniz de sizedir* {yani, izlediğimiz dîn bize, izlediğiniz dîn de sizedir}. *Bizimle sizin aranızda* {ey Ehl-i Kitâb, dîn husûsunda} *bir hüccet* {yani, husumet} *yoktur. Allâh* {âhirette} *hepimizi bir araya toplayacak* {ve bize de, size de amellerinize göre karşılık verecektir}, *dönüş yalnız O'nadır."*

16. *O'nun* {yani, Allâh'ın} {îmâna dâir} *çağrısı kabûl edildikten sonra Allâh hakkında tartışanların* {yani, da'vâlaşanların: Nebî henüz Mekke'de iken o'nun yanına gelen yahûdîlerin} *delîlleri, Rabb'leri indinde bâtıldır* {yani, yahûdîlerin müslümanlara, "Dînimiz dininizden, nebîmiz de nebînizden faziletlidir" diyerek kendi din-

lerinin İslâm dîninden daha faziletli olduğunu iddiâ etmeleri esnâsında ileri sürdükleri delîlleri bâtıldır}. *Onların üzerine* {Allâh'tan} *bir ğazab ve onlar için çok şiddetli bir azâb vardır.*

17. ***Allâh hakk ile kitâbı ve mîzânı*** **{yani, adâleti}** ***indirendir*** **{yani, O, kitâbı boşuna ve amaçsız indirmemiştir}. {Ey Muhammed}** ***ne bilirsin o Sâ'at*** **{yani, qıyâmet}** ***belki de yakındır.***

Nebî, Sâ'at'ten söz etti. Yanında Ebû Fâtıma b. el-Bahterî, Ferqad b. Sumâme ve Safvân b. Ümeyye de vardı. Bunlar Nebî'ye, –Sâ'at'i yalanlamak amacıyla– "Sâ'at ne zamân gerçekleşecek?" diye sordular. Bunun üzerine Allâh, *Ne bilirsin o Sâ'at belki de yakındır* buyurdu.

18. *Ona* {yani, Sâ'at'e} *îmân etmeyenler* {yani, onu tasdîq etmeyenler –ki az önce zikredilen üç kişidir–}, {qıyâmetin kopması sırasında meydana gelecek şeylerden korkmadıkları için} *onun çabucak gelmesini isterler. Îmân edenler ise, ondan yana korku içindedirler.* {Bunlar Nebî'nin qıyâmet hakkında söylediklerini tasdîq ettiler, her ne kadar bunlar qıyâmet esnâsında neler ile karşılaşacaklarını bilmiyor iseler de} *onun hiç kuşkusuz hakk olduğunu* {yani, Sâ'at'in mutlaka kopacağını} *bilirler...*

Sonra Sâ'at'e îmân etmeyenleri söz konusu ederek buyuruyor ki:

...Bilin ki o Sâ'at hakkında tartışanlar {yani, az önce zikredilen üç kişi qıyâmet hakkında şekk/şübhe etmektedirler}. *Elbette (onlar) uzak* {yani, sürüp giden} *bir sapıklık içindedirler.*

19. *Allâh* {iyileriyle, kötüleriyle} *kullarına çok lütufkârdır* {yani, onları açlıktan helâk etmez}...

Zîrâ, *Biz o azâbı az bir süre açıp kaldıracağız...* (Duhân, 44/15) buyurmuştur.

...Dilediğine rızq verir. O {Bedir'de onları helâk etme gücüne sâhib} *qavidir,* {onlardan intiqâm almak husûsunda} *azîzdir.*

20. *Kim* {güzel ameli ile} *âhiret harşını/ekinini* {yani, iyilerden: Bilâl ve arkadaşlarından kim güzel ameliyle âhiret sevâbını} *isterse, onun harsını/ekinini* {yani, amelini} *arttırırız. Kim de* {günâhkârlardan: yukarda sözü geçen üş kişiden olup ameli ile} *dünyâ harsını/ekinini isterse, kendisine ondan veririz, âhirette* {yani, cennette} *ise onun için hiçbir nasîb* {yani, pay/hisse} *yoktur.*

Sonra, *Kîm âcileyi/peşini* {yani, dünyâyı} *irâde ederse, ona burada peşin veririz; irâde ettiğimiz kimseye dilediğimiz şeyi* (İsrâ, 17/18) buyruğu, bu âyeti neshetti[672] [tahsîs etti].

21. *Yoksa onların Allâh'ın izn vermediği şeyleri* {yani, Mekke kâfirlerinin uydurma ilâhları Allâh'ın izn vermediği husûsları} *kendilerine dînden şeri'at yapan* {yani, sünnet/kanun olarak koyan} *ortakları mı vardır? Eğer* {Allâh'tan âhirette onları azâblandıracağına dâir ayırd edici} *bir söz* {yani, bu vâde} *olmasaydı, muhakkak aralarında hükm verilmişti* {yani, dünyâda azâb üzerlerine inmişti}. *Doğrusu zâlimler* {yani, müşrikler} *için elîm* {yani, can yakıcı} *bir azâb vardır.*

Sonra Allâh mü'minlerle kâfirlere, âhirette karâr kılacakları yeri haber vermek üzere buyuruyor ki:

22. *Kazandıkları şeylerden* {yani, şirkten} *ötürü zâlimleri korkuya düşmüş görürsün. Hâlbuki o* {yani, -az önce söz konusu edilen- azâb} *tepelerine inecektir. Îmân edip, sâlih amel işleyenlere gelince, onlar cennetlerin bahçelerindedir. Onlar için Rabb'leri yanında istedikleri her şey vardır. İşte bu* {yani, cennet ni'metlerinden söz konusu edilenler} *büyük fazlın* [*lütuf ve ihsânın*] *ta kendisidir.*

23. *İşte Allâh'ın îmân* {yani, tasdîq} *edip sâlih ameller işleyen kullarına müjdelediği şey budur* {yani, cennetin söz konusu edilen ni'metleridir}. *De ki: "Ben sizden buna* {yani, îmân etmenize} *karşılık bir ecr istemem; akrabalıkta sevgiden başka"* {yani, sâdece akrabalık bağını gözetmenizi ve bana uymanızı, bana eziyet emekten vazgeçmenizi istiyorum}...

Sonra, *De ki: "Sizden istediğim herhangi bir ecr varsa o sizin olsun..."* (Sebe, 34/47) âyeti bunu neshetmiştir.

---

672 Zikri geçen âyetlerden birinin diğerini neshettiği iddiâsı, hayret vericidir. Oysâ her iki âyette de, "kim şöyle yaparsa ona böyle yaparız" anlamında bir şart ve bu şartın cevâbı söz konusudur. Dolayısıyla, anlamları birbirlerine paralel olan bu âyetler arasında nesh bulunduğu söylenemez. Kaldı ki neshi kabûl edenlerin nesh için ön gördüğü şartlardan biri de, âyette söz konusu edilen hükmlerin uhrevî, ğaybî, ahlâkî ya da kıssalara âit olmayıp, teşrîî hükmlere âit olmasıdır. Bu âyetlerde ise, böyle bir şart söz konusu değildir. (Çeviren)

...Kim bir hasene kazanırsa {yani, kim tek bir iyilik yaparsa} *Biz de kendisine onun güzelliğini arttırırız* {yani, tek bir haseneyi onun için on kat ve daha fazlasıyla katlandırırız}. *Muhakkak Allâh* {böylelerinin günâhlarını bağışlayan} *ğafûrdur,* {onların bir hasenesini on kat ve daha fazlasıyla mükâfâtlandırdığı için pek az iyiliklerini dahî mükâfâtlandıran} *şekûrdur.*

24. *Yoksa onlar* {yani, Mekke kâfirleri}, {Qur'ân'ın Allâh tarafından olduğunu söyleyen Muhammed için} *"Allâh üzerine yalan uydurdu" mu diyorlar?...*

Onların bu sözleri ve kendisini yalanlamaları Nebî'ye ağır geldiğinden Allâh buyuruyor ki:

...Allâh dilerse senin qalbini mühürler {yani, senin qalbine sebât verir ve onların, "Muhammed yalancı ve iftiracı biridir" şeklindeki sözlerinden dolayı qalbine herhangi bir zorluk ve sıkıntı girmez}. *Ve Allâh* {dilerse} *bâtılı* {yani, onların senin yalancı ve iftiracı olduğuna dâir sözlerinin qalbindeki etkisini} *mahveder ve* {Allâh} *hakk olanı* {yani, İslâm dînini} *kelimeleri* {yani, sana indirdiği Qur'ân} *ile gerçekleştirir. Çünkü O göğüslerin özünü* {yani, qalbleri} *çok iyi bilendir* {yani, O Muhammed'in qalbinde, onların o'nu yalanlamalarından ötürü var olan hüznü, kederi çok iyi bilir}.

25. *O kullarından tevbeyi kabûl eden, kötülükleri afveden* {yani, kendisinden tevbe ettikleri şirki bağışlayan} *ve* {hayr ya da şerr olsun} *ne işlemekte olduğunuzu bilendir.*

26. *Îmân edip sâlih amel işleyenlere icâbet eder ve onlara lütfundan daha fazlasını da verir.* {Mekke ehlinden} *kâfirlere gelince, onlar için* {aslâ dinmeyen kesintisiz} *şedîd* [*çok şiddetli*] *bir azâb vardır.*

27. *Eğer Allâh kullarına* {bir sâ'at için dahî} *rızqı yaysaydı* {yani, genişletseydi} *yeryüzünde elbette azgınlık* {yani, isyân} *ederlerdi...*

Âyette taqdîm vardır.

...Fakat O dilediğini bir qader/ölçü ile indirir, muhakkak O kullarına habîrdirdir {yani, onların hâllerinden haberdardır}, *basîrdir.*

28. *O ümîdsizliğe düşmelerinden sonra ğaysı* {yani, Mekke'de yedi yıl süren yağmur kıtlığından sonra yağmuru} *indiren ve rahmetini* {yani, yağmur sâyesinde ni'metini} *yayandır. O* {mü'minler için}

Sonra, ***Kim âcileyi/peşini*** **{yani, dünyâyı}** ***irâde ederse, ona burada peşin veririz; irâde ettiğimiz kimseye dilediğimiz şeyi*** **(İsrâ, 17/18) buyruğu, bu âyeti neshetti**[672] **[tahsîs etti].**

21. *Yoksa onların Allâh'ın izn vermediği şeyleri* {yani, Mekke kâfirlerinin uydurma ilâhları Allâh'ın izn vermediği husûsları} *kendilerine dînden şeri'at yapan* {yani, sünnet/kanun olarak koyan} *ortakları mı vardır? Eğer* {Allâh'tan âhirette onları azâblandıracağına dâir ayırd edici} *bir söz* {yani, bu vâde} *olmasaydı, muhakkak aralarında hükm verilmişti* {yani, dünyâda azâb üzerlerine inmişti}. *Doğrusu zâlimler* {yani, müşrikler} *için elîm* {yani, can yakıcı} *bir azâb vardır.*

Sonra Allâh mü'minlerle kâfirlere, âhirette karâr kılacakları yeri haber vermek üzere buyuruyor ki:

22. *Kazandıkları şeylerden* {yani, şirkten} *ötürü zâlimleri korkuya düşmüş görürsün. Hâlbuki o* {yani, –az önce söz konusu edilen– azâb} *tepelerine inecektir. Îmân edip, sâlih amel işleyenlere gelince, onlar cennetlerin bahçelerindedir. Onlar için Rabb'leri yanında istedikleri her şey vardır. İşte bu* {yani, cennet ni'metlerinden söz konusu edilenler} *büyük fazlın [lütuf ve ihsânın] ta kendisidir.*

23. *İşte Allâh'ın îmân* {yani, tasdîq} *edip sâlih ameller işleyen kullarına müjdelediği şey budur* {yani, cennetin söz konusu edilen ni'metleridir}. *De ki: "Ben sizden buna* {yani, îmân etmenize} *karşılık bir ecr istemem; akrabalıkta sevgiden başka"* {yani, sâdece akrabalık bağını gözetmenizi ve bana uymanızı, bana eziyet emekten vazgeçmenizi istiyorum}...

Sonra, *De ki: "Sizden istediğim herhangi bir ecr varsa o sizin olsun..."* (Sebe, 34/47) âyeti bunu neshetmiştir.

---

672 Zikri geçen âyetlerden birinin diğerini neshettiği iddiâsı, hayret vericidir. Oysa her iki âyette de, "kim şöyle yaparsa ona böyle yaparız" anlamında bir şart ve bu şartın cevâbı söz konusudur. Dolayısıyla, anlamları birbirlerine paralel olan bu âyetler arasında nesh bulunduğu söylenemez. Kaldı ki neshi kabûl edenlerin nesh için ön gördüğü şartlardan biri de, âyette söz konusu edilen hükmlerin uhrevî, ğaybî, ahlâkî ya da kıssalara âit olmayıp, teşriî hükmlere âit olmasıdır. Bu âyetlerde ise, böyle bir şart söz konusu değildir. (Çeviren)

...Kim bir hasene kazanırsa {yani, kim tek bir iyilik yaparsa} *Biz de kendisine onun güzelliğini arttırırız* {yani, tek bir haseneyi onun için on kat ve daha fazlasıyla katlandırırız}. *Muhakkak Allâh* {böylelerinin günâhlarını bağışlayan} *ğafûrdur,* {onların bir hasenesini on kat ve daha fazlasıyla mükâfâtlandırdığı için pek az iyiliklerini dahî mükâfâtlandıran} *şekûrdur.*

24. *Yoksa onlar* {yani, Mekke kâfirleri}, {Qur'ân'ın Allâh tarafından olduğunu söyleyen Muhammed için} *"Allâh üzerine yalan uydurdu" mu diyorlar?...*

Onların bu sözleri ve kendisini yalanlamaları Nebî'ye ağır geldiğinden Allâh buyuruyor ki:

...Allâh dilerse senin qalbini mühürler {yani, senin qalbine sebât verir ve onların, "Muhammed yalancı ve iftiracı biridir" şeklindeki sözlerinden dolayı qalbine herhangi bir zorluk ve sıkıntı girmez}. *Ve Allâh* {dilerse} *bâtılı* {yani, onların senin yalancı ve iftiracı olduğuna dâir sözlerinin qalbindeki etkisini} *mahveder ve* {Allâh} *hakk olanı* {yani, İslâm dînini} *kelimeleri* {yani, sana indirdiği Qur'ân} *ile gerçekleştirir. Çünkü O göğüslerin özünü* {yani, qalbleri} *çok iyi bilendir* {yani, O Muhammed'in qalbinde, onların o'nu yalanlamalarından ötürü var olan hüznü, kederi çok iyi bilir}.

25. *O kullarından tevbeyi kabûl eden, kötülükleri afveden* {yani, kendisinden tevbe ettikleri şirki bağışlayan} *ve* {hayr ya da şerr olsun} *ne işlemekte olduğunuzu bilendir.*

26. *Îmân edip sâlih amel işleyenlere icâbet eder ve onlara lütfundan daha fazlasını da verir.* {Mekke ehlinden} *kâfirlere gelince, onlar için* {aslâ dinmeyen kesintisiz} *şedîd* [*çok şiddetli*] *bir azâb vardır.*

27. *Eğer Allâh kullarına* {bir sâ'at için dahî} *rızqı yaysaydı* {yani, genişletseydi} *yeryüzünde elbette azgınlık* {yani, isyân} *ederlerdi...*

Âyette taqdîm vardır.

...Fakat O dilediğini bir qader/ölçü ile indirir, muhakkak O kullarına habîrdirdir {yani, onların hâllerinden haberdardır}, *basîrdir.*

28. *O ümîdsizliğe düşmelerinden sonra ğaysı* {yani, Mekke'de yedi yıl süren yağmur kıtlığından sonra yağmuru} *indiren ve rahmetini* {yani, yağmur sâyesinde ni'metini} *yayandır. O* {mü'minler için}

velîdir, {onlara yağmur yağdırdığı için mahlûqâtı nezdinde övülen} ***hamîddir.***

29. ***Göklerle yerin yaratılışı ve onlarda yaydığı her bir canlı*** {yani, göklerdeki melekler ve yeryüzündeki çeşitli mahlûqât} ***O'nun âyetlerindendir*** {yani, Rabbin tevhîdini ve san'atını –Kendisini görmeseniz dahî– kendileriyle bileceğiniz alâmetlerindendir} ***ve O dilediği zamân*** {âhirette} ***onları toplamaya qadîrdir.***

30. ***Size isâbet eden her musîbet*** {yani, dünyâda mü'minlere gelen her belâ, hattâ damarın seğirmesi, değneğin deriyi çizmesi, taşın yaralaması, ayağın tökezlemesi ve daha büyük her bir şey} ***ellerinizle kazandıklarınız*** {yani, ma'siyetleriniz} ***sebebi iledir.*** {Günâhların pek} ***çoğunu da afveder*** {yani, görmezden gelir ve dünyâda bunlardan ötürü cezâlandırmaz}.

Dedi: Bu iki âyet dünyâda mü'minler içindir.

31. ***Siz yeryüzünde*** {kötü amelleriniz ile} ***âciz bırakabilecekler*** {yani, kaçarak Allâh'tan kurtulabilecekler} ***değilsiniz*** {yani, Allâh mutlaka kötü amellerinizin cezâsını verecektir}. ***Sizin Allâh'tan başka ne bir velîniz*** {yani, size fayda sağlayacak bir yakınınız}, ***ne de bir yardımcınız*** {yani, Allâh'ın azâbına karşı sizi koruyacak kimseniz} ***vardır.***

32. ***Denizde alemler gibi akıp giden*** {gemi}***ler de O'nun âyetlerindendir*** {yani, Kendisini görmeseniz bile yarattıklarıyla tevhîdini bilmenizi sağlayan alâmetlerinden birisi de, rüzgârlarla denizde alemler [dağlar] gibi akıp giden gemilerdir. –Allâh denizdeki gemileri, karadaki dağlara benzetmektedir–}.

33. ***Dilerse rüzgârı durdurur da*** {o gemiler} ***onun üstünde akmaksızın*** {yani, suyun üstünde oldukları yerde} ***kalırlardı. Kuşkusuz ki bunlarda*** {yani, akıp gittiklerinde de, durduklarında da gemilerde} {Allâh'ın emirleri üzerinde} ***çokça sabr gösteren ve*** {bu ni'met dolayısıyla Allâh'a çok şükreden} ***şekûr herkes için âyetler*** {yani, ibretler} ***vardır.***

34. ***Yâhûd kazandıkları*** {yani, işledikleri şirk} ***sebebi ile onları helâk eder*** {yani, o gemileri telef eder}. ***Bir çoğunu*** {yani, günâhlarının pek çoğunu} ***da afveder*** {ve böylelikle suda boğulup helâk olmaktan onları kurtarır}.

35. *Ta ki âyetlerimiz hakkında tartışanlar, kendileri için kaçacak* {yani, kurtulacak} *bir yer olmadığını bileler.*

36. *Size verilmiş herhangi birşey dünyâ [şimdiki] hayât'ın* {kendisiyle kısa bir süre yararlanacağınız} *metâıdır. Allâh'ın indindekiler ise îmân edip, Rabb'lerine tevekkül edenler* {yani, güvenenler} *için* {dünyâda size verilenlerden} *daha hayrlı ve daha kalıcıdır* {yani, daha süreklidir}.

37. *Onlar ki büyük günâhlardan* {yani, sonu ateş olan her günâhtan} *ve fuhşiyâttan* {yani, dünyâda cezâ olarak hadd uygulanan günâhlardan} *uzak dururlar. Öfkelendiklerinde de bağışlarlar* {yani, zulmedenleri cezâlandırmayıp öfkelerini yenerek afvederler}.

Buyruk, Mekke'de iken kendisine ağır sözler söylenmesi üzerine Ömer b. el-Hattâb b. Nufeyr b. Adi'l-Uzzâ b. Farat b. Vâzih b. Adiyy b. Lueyy hakkında inmiştir. İşte, *Îmân edenlere de ki: "Allâh'ın günlerini ummayanlara mağfiret etsinler"* {yani, onların kusurlarını bağışlasınlar} (Câsiye, 45/14) âyeti bunu ifâde etmektedir.

38. {Îmân husûsunda} *Rabb'lerinin çağrısını kabûl ederler, salâtı iqâme ederler* {yani, beş vakit namazı eksiksiz kılanlar –Ensâr hakkında inmiştir– ve ona devâm edenler}, *işleri de aralarında şûrâ iledir,...*

İslâm'dan ve Nebî'nin Medîne'ye hicretinden önce aralarında çıkan herhangi bir mesele veya yapacakları herhangi bir iş için toplanırlar, aralarında istişâre ederler ve bunun sonucunda varılan karârı kabûl ederlerdi. Allâh bu sebeble onlardan hayrlı bir şekilde söz edip onları övmektedir.

...ve kendilerine verdiğimiz rızqtan {yani, mallardan} *Allâh'a itâ'at yolunda infâq ederler.*

39. *Ve onlar kendilerine bağy* {yani, zulm} *isâbet ettiğinde, birbirlerine yardım ederler* {yani, yaralı olan kimse zâlime karşı yardım alır ve ona qısâs yapar}.

40. *Bir kötülüğün cezâsı onun misli bir kötülüktür* {yani, yaralanan kimse tıpkı yaralayanın kendisine yaptığı gibi ona kısas uygular ve ondan fazlasını istemez}. *Kim afvedip* {yaralıyı terk ederek, ona kısas uygulamaz} *ıslâh ederse* {yani, amelini düzeltirse –buna göre afvetmek sâlih amellerdendir–} *artık onun ecri* {yani, yaptığının karşılığı} *Allâh'a âittir. Şübhe yok ki O zâlimleri* {yani,

öncelikle zulmü başlatıp, onu işlemek cesâretini gösterenleri} sevmez.

41. *Kim de zulme uğradıktan sonra intiqâmını alırsa* {yani, yaralı intiqâm alıp yaralayana qısâs uygularsa}, *işte onların* {yani, yaralayan kimselerin} *aleyhine bir yol* {yani, yaralayandan intiqâmını aldığı için ona hakksızlık edip, saldırmayı gerektiren bir sebeb} *yoktur.*

42. *Yol* {yani, onlara karşılık vermek} *sâdece insânlara zulmedenler, yeryüzünde hakksız yere bağyedenler* {yani, orada ma'siyetler işleyenler} *üzerinedir. İşte elîm* {yani, can yakıcı} *azâb onlar içindir.*

Sonra sabredip afvetmenin Allâh tarafından daha çok sevilen bir iş olduğunu ve kendileri için bunun daha faydalı olduğunu açıklıyor, arkasından da tekrar yaralayanı söz konusu ederek buyuruyor ki:

43. *Bununla berâber kim de sabreder* {yani, qısâs uygulamaz} *ve mağfiret eder* {yani, afveder} *ise, şu* {yani, sabr ve afvediş}, *azmolunacak işlerdendir* {yani, Allâh'ın emretmiş olduğu hakk işlerdendir}.

44. *Allâh kimi* {hidâyetten uzaklaştırıp} *dalâlete düşürürse, artık onun için hiçbir velî* {yani, Allâh'ın hidâyetten saptırdığı kimse için kendisini Allâh'ın dînine hidâyet edecek bir yakın} *olmaz...*

Benzeri bir âyet de Câsiye sûresi'ndedir.

> *...Azâbı gördüklerinde* {âhirette} *zâlimlerin* {yani, müşriklerin}, *"Acaba geri dönüşün* {yani, tekrar dünyâya gelmenin} *bir yolu var mı?" dediklerini görürsün.*

45. *Onları ona* {yani, ateşe} *arzolunduklarında, zilletten boyunlarını bükmüş, göz ucuyla gizlice baktıklarını* {yani, fark ettirmemeye çalışarak gizliden gizliye baktıklarını} *görürsün. Îmân edenler derler* {yani, yalnızca Nebî der} *ki:...*

Zümer sûresi'nde de geçmektedir.

> *..."Muhakkak hüsrâna uğrayanlar qıyâmet günü hem kendilerini, hem yakınlarını ziyâna uğratanlardır* {yani, kendilerini aldatarak cehenneme gittikleri gibi, âilelerini ve yakınlarını da cennette bırakanlar ve böylelikle yakınları başkalarına âit olanlardır. –Eğer cennete girmiş olsalardı, yakınları onların olurdu, fakat cehenneme girdikleri için cennette bulunanlardan mahrûm kalır-

lar ve yakınları da başkalarına âit olur–}. *Haberiniz olsun ki muhakkak zâlimler* {yani, müşrikler} *muqîm* {yani, yakalarını aslâ bırakmayan devâmlı} *bir azâb içindedirler."*

Benzeri bir âyet de Rûm sûresi'ndedir.

46. *Onların, Allâh'ın dûnundan/berisinden kendilerine yardım edecek hiçbir velîleri olmaz* {yani, onların Allâh'tan gelecek azâba karşı kendilerini koruyacak yakınları olmaz}. *Allâh'ın* {hidâyetten uzaklaştırıp} *dalâlete düşürdüğü kimselerin* {hidâyete giden} *bir yol bulmalarına imkân yoktur.*

47. *Allâh'tan geri çevrilmesi* {yani, qıyâmet günü geldiği taqdîrde kimsenin geri çevirme gücü bulması} *mümkün olmayan bir gün gelmezden önce Rabbinizin* {îmân: tevhîd} *da'vetine icâbet edin...*

Sonra o günkü durumlarını haber vermek üzere buyuruyor ki:

...O gün sizin sığınacak {yani, sizi azâbdan koruyacak} *bir yeriniz de olmaz,* {azâbdan yana} *bir mekriniz de olmaz.*

48. *Eğer* {hidâyetten} *yüz çevirirlerse, Biz seni onlar üzerine bir hafîz* {yani, gözetleyici} *göndermedik. Sana düşen* {ey Muhammed} *ancak tebliğdir. Muhakkak Biz insâna tarafımızdan bir rahmet* {yani, yağmur} *tattırdığımızda* {yani, ona tarafımızdan bir rahmet/yağmur değdiğinde –İbn Mes'ûd'un qırâ'atinde, "Muhakkak Biz insânlara tarafımızdan bir rahmet tattırırsak, ondan dolayı sevinirler" anlamındadır–} *bundan dolayı sevinir. Şâyet ellerinin önden gönderdikleri* {küfr} *sebebi ile onlara bir kötülük isâbet etse* {yani, yağmur yağmayıp da Mekke kâfirleri kıtlık ve açlıkla karşı karşıya kalsa} *o zamân insân kuşkusuz kefûrdur.*

İfâdede taqdîm vardır. Buna göre ma'nâ şöyle olur: Rabbinin üzerindeki sıkıntıyı giderme ni'metine karşı nankörlük eder.

Benzeri bir âyet de Rûm sûresi'ndedir (36. âyet).

Sonra yüce Rabbimiz zâtını ta'zîm ederek buyuruyor ki:

49. *Göklerle yerin mülkü yalnız Allâh'ındır.* {Rahmde} *dilediğini yaratır. Dilediğine dişiler* {yani, kız çocuklar} *ihsân eder, dilediğine de erkek evlâd* {yani, aralarında kız olmaksızın oğullar} *ihsân eder.*

50. *Yâhûd onlara erkekler ve dişiler olarak her ikisinden de verir* {ya-

ni, dilerse onlara iki türden de verir; bazan erkek çocukları, bazan kız çocukları olur}. *Dilediğini de kısır bırakır* {hiçbir çocuğu vermez}. *Muhakkak O* {yarattığını bilen} *alîmdir,* {kısır bırakma ve başka husûslarda gücü yeten} *qadîrdir.*

51. *Allâh bir beşer* {yani, herhangi bir nebî} *ile ancak vahy yolu ile konuşur...*

Yahûdîler Nebî'ye, "Mûsâ'nın Allâh ile konuştuğu ve O'na baktığı gibi, sen de –eğer doğru sözlü isen– niçin Allâh ile konuşmuyor, O'na bakmıyorsun? Allâh bunları sana vermedikçe biz de sana îmân etmeyiz" dediler. Bunun üzerine Allâh, "Ben Mûsâ'ya böyle birşey yapmadım" deyip *Allâh bir beşer* {yani, herhangi bir nebî} *ile ancak vahy yolu ile konuşur* buyruğunu indirdi.

...{Böylece o da sesini duyar ve vahy yoluyla kendisine söyleneni iyice anlar} *yâhûd perde arkasından* {yani, Mûsâ ile olduğu gibi} *ya da bir rasûl gönderip izniyle dilediğini vahyeder* {yani, Benden ona bir vahy gelir, ona emrederim, o rasûl/elçi de vahyi bildirir}. *Kuşkusuz ki O* {mahlûqâtı üzerinde yüksek olan} *âlidir,* {emrinde} *hakîmdir.*

52. *Sana da böylece emrimizden bir rûh vahyettik* {yani, Biz senden önceki nebîlere vahyettiğimiz gibi, sana da emrimizle vahy gönderdik}.

Allâh, kendisinden önceki peygamberleri söz konusu ettikten sonra, *Allâh bir beşer ile ancak vahy ile konuşur* buyruğu ile âyetin sonuna kadar vahyi(n şekillerini) el aldı.

...{Ey Muhammed, sen vahyden önce} *kitâbın da, îmânın da ne olduğunu bilmezdin. Fakat Biz onu* {yani, Qur'ân'ı} *bir nûr* {yani, körlükten kurtaran bir aydınlık} *kıldık. Onunla* {yani, Qur'ân ile} *kullarımızdan dilediğimizi* {dalâletten} *hidâyete iletiriz ve muhakkak ki sen mustaqîm bir sırâta hidâyet edersin* {yani, mustaqîm bir dîne: İslâm'a da'vet edersin}.

53. *Allâh'ın sırâtına* {yani, dînine} *ki göklerde ne var, yerde ne varsa O'nundur* {yani, O'nun tarafından yaratılmıştır; Onun kullandır. O'nun kabzasındadırlar}. *Şunu bilin ki bütün işler Allâh'a döner.* O {yani, bütün yaratılmışların işleri âhirette yalnız O'na döner. O da onlara amellerinin karşılıklarını verir}. {Allâh kulların günâhlarını bağışlayan ğafûrdur, onlara karşı rahîmdir}.

43. ZUHRUF SÛRESİ

MEKKÎ, 89 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *Hâ-Mîm.*
2. *Mübîn* {yani, içindekiler apaçık olan} *kitâb hakkı için.*
3. *Doğrusu Biz onu Arabî bir qur'ân* [*hitâbe*] *kıldık* {ki içindeki hükmleri iyice anlasınlar. Şâyet Arabça olmasaydı onu aqledip kavrayamazlardı}. *Onu* {yani, içinde bulunanları} *aqledesiniz diye.*
4. *Muhakkak ki o ummu'l-kitâbdadır...*

Mekkelilere diyor ki: "Eğer siz bu Qur'ân'ı yalanlıyor iseniz, şunu bilin ki onun asıl nüshası, kitâbın esâsını teşkil eden levh-i mahfûzdadır."

...Yanımızda {yani, nezdimizde} *elbette pek yücedir, hakîmdir* {yani, bâtıldan uzak muhkemdir, sapasağlamdır}.

5. *Siz müsrif* {yani, müşrik} *bir qavmsiniz diye zikri size bildirmekten vaz mı geçelim?*

Mekkelilere diyor ki: "Siz boşuna indirdiğimizi iddiâ edip Qur'ân'ı yalanladığınız için sorgulanmayacağınızı mı zannediyorsunuz?"

6. *Hâlbuki öncekiler arasında da pek çok nebîler gönderdik.*
7. *Onlara* {kendilerini azâbla inzâr eden} *bir nebî geldikçe muhakkak onunla* {yani, azâb ile, onun üzerlerine ineceği tehdidiyle} *alay ederlerdi.*
8. *Biz* {azâb ile yakalama husûsunda güçleri bakımından} *onlardan daha çetin olanları dahî helâk ettik. Öncekilerin* {rasûllerini yalanlamaları üzerine cezâlandırılmalarına dâir} *misâli* {bir benzeri} *daha evvel geçmiştir* {yani, ey Muhammed, helâk bakımından senin ümmetinin durumu da geçmiş ümmetler hakkında uygulanmış olan sünnete uygun olacaktır}.

Allâh Nebî'ye hitâben diyor ki:

9. *Andolsun ki onlara* {yani, Mekke kâfirlerine}, *"Göklerle yeri kim yarattı?" diye sorsan elbette, "Onları* {mülkünde} *Azîz,* {mahlûqâtını çok iyi bilen} *Alîm yarattı" diyeceklerdir.*

Sonra Allâh vahdâniyyetinin bilinmesi için yarattıklarını varlığına delil göstermek üzere buyuruyor ki:

10. *O ki yeri size bir döşek kılmış ve hidâyet bulmanız* {yani, yollarınızı bulup izlemeniz} *için orada size* {gidip geleceğiniz} *yollar açmıştır.*

11. *O gökten belli bir miktar ile bir su* {yani, yağmur} *indirendir. Onunla ölmüş bir beldeyi canlandırdık* {yani, o su ile bitkisi olmadığı için ölü olan bir beldeyi dirilttik –oraya su isâbet edince o beldede bitki yeşerdi–}. *İşte siz de* {yerden bitkinin su ile çıkarılması gibi} *böylece çıkarılırsınız.*

12. *Ve O bütün ezvâcı/eşleri* {yani, çeşitleri} *yarattı ve sizin için gemilerden ve en'âmdan* {yani, deve ve sığır türünden} *bineceğiniz şeyler yaptı.*

13. *Tâ ki onların* {yani, erkeğiyle, dişisiyle develerin} *sırtlarına binip kurulasınız, sonra onların üzerine yerleşince* {yani, onların sırtları üzerinde, "el-Hamdu lillâh" diyerek} *Rabbinizin ni'metini hatırlayasınız ve şöyle diyesiniz: "Bunları* {yani, bu binekleri} *bize musahhar kılan* {yani, itâ'atkâr kılan, boyun eğdiren} *her türlü eksiklikten münezzehtir. Yoksa bizim bunlara tâqatimiz* {yani, gücümüz} *yetmezdi."*

14. *Ve yine şöyle diyesiniz: "Ve esâsen biz muhakkak Rabbimize döneceğiz."*

15. *O'na kullarından* {yani, meleklerden} *bir parça* {yani, O'na denk olan evlâd} *isnâd edip yakıştırdılar* {yani, "Melekler Allâh'ın kızlarıdır" dediler}. *Muhakkak insân* {bu sözleri söylemekle} *apaçık bir kefûrdur* {yani, küfrü apaçıktır}.

Allâh onların bu kanaatlerini reddederek buyuruyor ki:

16. *Yoksa O* {yüce Rabb} *Kendisi için yarattıklarından kızlar edinip de oğlanları* {özellikle} *size mi ayırıp seçti?*

Âyette bir taqdîm ve bir soru vardır, yani "O yarattıkları arasından süs içinde yetiştirilmekte olan ve tartışma sırasında açıklayamayanları/kızları mı evlâd edindi?"

Sonra Allâh önceden söz konusu edilen kızlar hakkında haber vermek üzere buyuruyor ki:

17. ***Onlardan birine Rahmân'a mesel olarak* {yani, benzeri diye} *isnâd ettiği şeyin müjdesi verilirse* {yani, onlardan birine dişi evlâd müjdesi verildiği taqdîrde (Nahl, 16/58) –çünkü onlar, "Melekler Allâh'ın kızlarıdır" demişlerdi–}, *ğamm ve kederle dolarak* {yani, üzüntülü bir şekilde} *yüzü simsiyah kesilir* {yani, değişiverir}.**

18. ***Süs içinde yetiştirilmekte olan* {yani, kadınlarla birlikte süslenerek büyüyen kimseler: kızlar} *ve tartışma sırasında açıklayamayanları mı (evlâd edinmiştir)* {yani, sözünü ettikleri bu dişi evlâd zayıftır, çâresizdir, tartışma ve savaş esnâsında güçsüzdür}.**

Sonra Allâh onların durumlarını haber vermek üzere buyuruyor ki:

19. *Ve onlar Allâh'ın kulları olan melekleri de dişiler kabûl ettiler* {yani, böyle nitelendirdiler –çünkü onlar, "Melekler Allâh'ın kızlarıdır" diyorlardı–}...

Allâh Nebî'ye hitâben soruyor:

...Acaba kendileri onların yaratılışlarına şâhid mi oldular?

Onlara bu husûs sorulunca, "Hayır" dediler. Bunun üzerine Nebî kendilerine, "Peki onların dişi olduklarını nereden biliyorsunuz?" diye sordu Onlar, "Biz bunu atalarımızdan işittik" dediler ve böylece onların yalan söylemediklerine ve meleklerin dişi olduklarına şâhidlik ettiler. Ancak Allâh buyuruyor ki:

...Onların bu şehâdetleri {yani, meleklerin Allâh'ın kızları olduklarına dâir bu şâhidlikleri dünyâda} *yazılacaktır ve* {"Melekler Allâh'ın kızlarıdır" diye şâhidlik ettiklerinden ötürü de âhirette bu husûsta onlar} *sorgulanacaklardır.*

20. *Ve dediler ki: "Rahmân dilese idi, biz onlara* {yani, meleklere} *ibâdet etmezdik." Onların bu husûsta hiçbir bilgileri yoktur* {yani, onlar, "Melekler Allâh'ın kızlarıdır" derken ancak yalan söylemektedirler}. *Onlar ancak hars ediyorlar* {yani, yalan söylüyorlar}.

21. *Yoksa Biz onlara bundan* {yani, Qur'ân'dan} *önce* {Allâh'tan başkasına ibâdet edebileceklerine dâir} *bir kitâb verdik de şimdi onlar buna mı tutunuyorlar?* {Hayır, Biz onlara böyle bir kitâb vermedik.}

22. *Aksine* {yani, fakat} *onlar, "Biz atalarımızı bir ümmet üzere bul-*

duk ve gerçekten biz onların izleri üzerinde hidâyete erdirilenleriz" dediler.

Âyet-i kerîme, el-Velîd b. el-Muğîre, Sahr b. Harb, Ebû Cehl b. Hişâm ve Rabî'a'nın oğulları Utbe ile Şeybe hakkında inmiştir ki hepsi Kureyşlidir.

23. ***İşte böyle, senden önce hangi qaryeye bir nezîr*** (yani, geçmişte bir rasûl) ***gönderdiysek mutlaka oranın mütref olanları*** (yani, zorbaları ve ileri gelenleri, –tıpkı Mekke kâfirlerinin söyledikleri gibi–) ***"Biz atalarımızı bir ümmet*** (yani, millet (dîn)) ***üzere bulduk ve muhakkak biz onların izlerine*** (yani, amellerine) ***uyanlarız" demişlerdir.***

24. ***Dedi ki: "Ya ben size atalarınızı*** (dîn nâmına) ***üzerinde bulduğunuzdan daha doğrusunu getirdi isem de mi"*** (bana uymayacaksınız)? ***Onlar*** (Nebî'ye cevâb verip) ***dediler ki: "Muhakkak biz sizinle gönderilen şeyleri*** (yani, tevhîdi) (inkâr ile) ***kâfir olanlarız.***

Sonra geçmiş ümmetleri tekrar söz konusu ederek –ki buna göre buyrukta taqdîm vardır– buyuruyor ki:

25. ***Bunun üzerine Biz de onlardan*** (azâb ile) ***intiqâm aldık.*** (Azâbı) ***yalanlayanların âqıbetlerinin nasıl olduğuna bir bak.***

Azîz ve celîl olan Allâh Teâlâ (c.c) Mekke kâfirlerini, Muhammed'i (s.a) yalanlamamaları için geçmiş ümmetlerin azâbı ile korkutmaktadır.

26. ***Hani İbrâhîm babasına*** (yani, babası Azer'e) ***ve qavmine demişti ki: "Muhakkak ben sizin ibâdet etmekte olduğunuz şeylerden uzağım."***

Sonra İbrâhîm (a.s) –onların (babasının ve qavminin), Allâh'ın rabb'leri olduğunu bilmemeleri hasebiyle– (yaratıcısını,) yüce Rabbimizi istisnâ etti:

27. ***"Ancak beni yaratan müstesnâ*** (yani, O'ndan uzaklaşmıyorum). ***Gerçekten O beni hidâyete kavuşturacaktır"*** (yani, dînine iletecektir).

28. ***Böylece onu*** (o sözü) ***kendisinden sonra gelecekler arasında*** (yani, o'nun zürriyyetinde: İbrâhîm'in soyu arasında) ***kalacak bir kelime kıldı*** (yani, tevhîdin kalıcılığı ile bu söz de kalmaya devâm edecektir). ***Belki/umulur ki tekrar*** (küfrden îmâna) ***dönerler diye***

Tevhîd (*lâ ilâhe illâllâh*=Allâh'tan başka ilâh yoktur), qıyâmet günü'ne kadar İbrâhîm'in (a.s) zürriyyeti arasında kalmaya devâm edecektir.

29. *Gerçekten Ben onları* (yani, Mekke kâfirlerini) *ve babalarını kendilerine hakk* (yani, Qur'ân) *ve mübîn bir rasûl* (yani, durumu apaçık ortada olan Muhammed) *gelinceye kadar metâlandırdım/faydalandırdım.*

30. *Hakk* (yani, Qur'ân) *onlara gelince, "Bu* (Qur'ân) *bir sihrdir. Muhakkak biz ona kâfirleriz"* (yani, ona îmân etmeyenleriz) *dediler.*

Buyruk, Ebû Süfyân b. Harb, Ebû Cehl b. Hişâm ile Utbe ve Şeybe hakkında inmiştir.

Sonra el-Velîd b. el-Muğîre şöyle dedi: "Eğer bu Qur'ân hakk olsaydı ya bana ya da Sakifli Ebû Mes'ûd'a -ki asıl adı Amr b. Umeyr b. Avf olup el-Muhtar es-Sakafî'nin dedesidir- inerdi. Allâh el-Velîd b. el-Muğîre'nin bu sözleri hakkında şu buyrukları indirdi:

31. *Ve dediler ki: "Bu Qur'ân iki qaryeden* (yani, Mekke ile Tâif'ten) *bir azîme/büyüğe indirilmeli değil miydi* (yani, neden onlardan birine indirilmedi)?

Velîd, şeref itibâriyle Mekke halkının en büyüğü, Ebû Mes'ûd da Tâif halkının en büyüğü idi.

32. *Rabbinin rahmetini onlar mı paylaştırıyorlar* (yani, risâletin anahtarları onların elinde de onlar bu anahtarları diledikleri yere mi bırakıyorlar)? (Hayır, o anahtarlar Benim elimdedir; Ben risâlet için kullarım arasından dilediğimi seçerim.) *Dünyâ [şimdiki] hayât'ta geçimliklerini aralarında Biz paylaştırdık* (yani, el-Velîd ile Ebû Mes'ûd'a verdiğimiz zenginliği Allâh nezdindeki üstün değerleri dolayısıyla vermiş değiliz. Aksine bu Allâh tarafından aralarında yapılmış bir paylaştırmadır. Sebebine gelince:) *Onların bir kısmı* (yani, hür olanları) *diğer kısmına* (yani, hizmetçilere ve kölelere) *iş gördürsün diye kimini kimine derecelerle* (yani, zenginlik bakımından farklı üstünlük mertebelerinde) *yükselttik. Rabbinin rahmeti* (olan cennet) *ise onların toplayageldiklerinden* (yani, kâfirlerin ellerindeki mallardan) *hayrlıdır.*

Sonra Allâh, nezdinde dünyânın ne kadar değersiz olduğunu söz konusu ederek buyuruyor ki:

33. *Eğer insânlar tek bir ümmet* (yani, küfr üzere tek bir millet [dîn]) *olmayacak olsalardı* (yani, eğer insânlar kâfirlerin hayr ve rızq bakımından bir bolluk içerisinde olduklarını görüp de küfre rağ-

bet etmeyecek olsalardı], [dünyânın nezdimdeki değersizliğinden ötürü] *Rahmân'a küfredenlerin evlerinin tavanlarını, üzerlerine çıkacakları* [yani, evlerinin damlarına çıkacakları] *merdivenleri gümüşten yapardık.*

34. *Evlerinin kapılarını* [gümüşten yapardık] *ve yaslandıkları tahtlarını* [yani, üzerlerinde uyudukları tahtlarını] *da* [aynı şekilde gümüşten yapardık].

35. [Sâhib olup kullandıkları her bir şeyi] *altından* [yapardık]. *Bunların hepsi* [yani, sözü edilenlerin tümü] *dünyâ* [şimdiki] *hayât'ın* [kendisiyle azıcık yararlanabilecekleri] *metâından başka birşey değildir. Âhiret* [yani, cennet] *ise, Rabbinin indinde muttaqîlerindir* [yani, özellikle onlarındır].

36. *Kim Rahmân'ın zikrini görmezden gelirse* [yani, Rahmân'ın zikrine karşı kör olursa], *Biz ona bir şeytânı musallat ederiz. Artık bu onun* [dünyâ hayâtta] *ayrılmaz arkadaşıdır* [yani, bu arkadaşı ona azgınlığı süsleyip durur].

37. *Muhakkak bunlar* [yani, şeytânlar] *onları yoldan* [yani, hidâyet yolundan] *alıkoyarlar ve onlar* [yani, Âdemoğulları] *kendilerinin hidâyette olduklarını* [yani, hidâyet yolunda ilerlediklerini] *sanırlar.*

38. *Nihâyet o* [yani, Âdemoğlu ve onun arkadaşı] [âhirette] *Bize geldiğinde* [her ikisi de bir zincire vurulmuş oldukları hâlde Âdemoğlu arkadaşına: şeytâna] *diyecek ki: "Keşke benimle senin aranda iki doğu kadar* [yani, yazın senenin en uzun gününün doğuş yeri ile kışın senenin en kısa gününün doğuş yeri kadar] *uzaklık olsaydı." O ne kötü bir arkadaştır* [yani, cehennemde onunla birlikte aynı zincirde ona ne kötü bir arkadaş olacaktır].

39. *Bugün* [âhirette özür beyân etmek] *size aslâ fayda vermeyecektir. Çünkü siz zulmettiniz* [yani, dünyâda iken şirk koştunuz]. *Elbette siz* [şeytânlardan olan ve sizinle birlikte zincire vurulmuş bulunan arkadaşlarınız ile] azâb*da ortaksınız.*

40. *O sağırlara* [yani, îmânı işitmeyen kâfirlere] *sen mi işittireceksin yâhûd* [îmânı görmeyen] *körlere ve mübîn bir dalâlda* [yani, apaçık bir sapıklıkta] *olanlara sen mi hidâyet vereceksin?*

Buyruk, Mekke kâfirlerinden bir adam hakkında inmiştir.

41. *Eğer seni alıp götürsek* {yani, ey Muhammed canını alsak} *dahî kuşkusuz onlardan* {yani, Mekke kâfirlerinden} {senden sonra Bedir günü onları öldürmekle} *intiqâm alacak Biziz.*

42. *Yâhûd* {sen hayâtta iken} *onları tehdid ettiğimiz azâbı* {yani, Bedir'deki azâbı} *sana gösteririz, çünkü Biz onlara güç yetirenleriz.*

43. *O hâlde* {Qur'ân'dan} *sana vahyolunana quvvetle sarıl, çünkü sen mustaqîm bir sırât* {yani, dosdoğru bir dîn} *üzeresin.*

44. *Muhakkak o* {Qur'ân} *sana ve senin qavmine* {yani, onlardan îmân edenlere} *bir zikrdir* {yani, bir şeref kaynağıdır}. *Yakında* {yani, âhirette} {onu yalanlayanlar hakkında} *size sorulacaktır.*

45. *Senden önce rasûl olarak gönderdiğimiz kimselere* {yani, kendilerine risâlet verdiklerimize} *sor. Rahmân'dan başka ibâdet edilecek ilâhlar kılmış mıyız* {yani, ey Muhammed, Ehl-i Kitâb'dan îmân edenlere sor. Onlara, kendilerini Allâh'tan başkasına ibâdete da'vet eden bir rasûl gelmiş mi}?

46. *Andolsun ki Biz Mûsâ'yı âyetlerimizle* {yani, el ve asâ mu'cizeleriyle} *Fir'avn'a ve onun melesine gönderdik. "Muhakkak ki ben âlemlerin rabbinin rasûlüyüm" dedi.*

47. *Onlara âyetlerimizle geldiğinde onlar* {alay etmek ve yalanlamak sûretiyle} *bunlara gülüverdiler.*

48. *Bizim onlara gösterdiğimiz her âyet mutlaka diğerinden daha büyüktü* {yani, el mu'cizesi, asâ mu'cizesinden daha büyüktü –beyaz elin güneş parıltısı gibi bir ışığı vardı, gözleri kamaştırıyordu–}, *belki dönerler* {yani, küfrden îmâna geri dönerler} *diye onları azâb ile aldık* {yani, üzerlerine tufanı, çekirgeyi, haşerâtı, kurbağaları, kanı saldık, mallarını mahvettik, uzun kıtlık yılları ile karşı karşıya bıraktık}.

49. {Mûsâ'ya,} *dediler ki: "Ey sihrbaz! Bizim için Rabbine du'â et; sana olan ahdi gereği* {bizden azâbı gidermesini iste}. *"Gerçekten biz hidâyet bulanlar* {yani, sana îmân edenler} *oluruz."*

Zîra Allâh Mûsâ'ya (a.s), eğer îmân ederlerse azâblarını gidereceğine dâir ahid vermişti. İşte, *Sana olan ahdi gereği* buyruğu buna işâret etmektedir.

Bunun üzerine Mûsâ Rabbine du'â etti, Allâh da onların azâblarını giderdi, fakat îmân etmediler. İşte şu buyruk bunu anlatmaktadır:

50. *Ama Biz azâbı üzerlerinden kaldırınca hemen verdikleri sözü* (yani, Mûsâ ile antlaşarak "Şâyet bu azâbı bizden kaldırırsan andolsun sana îmân edeceğiz" (A'râf, 7/134) sözünü) *bozdular.*

51. (Kıbtî olan) *Fir'avn, qavmi arasında* (Kıbtîlere) *seslenip dedi ki: "Ey qavmim!* (Kırk fersaha kırk fersah boyunca) *Mısr mülkü ve altından akan şu nehirler benim değil mi? Görmez misiniz?"* (Onların böyle bahçeleri ve nehirleri var mıdır?)

Sonra Fir'avn şunları söyledi:

52. *Yoksa ben şu aşağılık olandan* (yani, zayıf ve zelîl olan Mûsâ'dan) *ve neredeyse beyân edemeyenden* (yani, dilindeki ağırlık nedeniyle delilini beyân edemeyenden) *daha hayrlı değil miyim?"* (Elbetteki ben o'ndan hayrlıyım.)

Ancak Mûsâ'nın, *Dilimden bir düğüm çöz* (Tâ-Hâ, 20/27) demesi üzerine Allâh düğümü çözmüştü. Çünkü Allâh, *İstediğin sana verildi ey Mûsâ* (Tâ-Hâ, 20/36) buyurmuştur.

Fir'avn devâmla şunları söyledi:

53. *Hem* (eğer rasûl olduğu iddiâsında doğru söylüyor ise, o'nu gönderen Rabbi tarafından) *üzerine altın bilezikler bırakılmalı yâhûd o'nunla birlikte* (yerine getirmek üzere gönderilmiş olduğu görevinde o'na yardım etmek üzere) *melekler gelmeli değil miydi?"*

54. *Qavmini* (yani, Kıbtîleri) *böylece hafife aldı. Onlar da* (yalanlama husûsunda) *ona itâ'at ettiler...*

Çünkü o onlara, *Ben size ancak gördüğümü gösteriyorum ve ben sizi doğru yoldan başkasına iletmiyorum* (Mü'min, 40/40) demiş, onlar da kendilerine emrettiği husûsta ona itâ'at etmişlerdi.

...Çünkü onlar fâsıqlar (yani, isyânkârlar) *topluluğu idi.*

55. *Nihâyet onlar Bizi eseflendirince* (yani, öfkelendirince, gazablandırınca) *kendilerinden intiqâm aldık ve onların hepsini suda boğduk* (da onlardan kimse kurtulamadı).

56. *Böylece onları sonra gelenler için* (azâb edilip geçmiş) *bir selef ve* (kendilerinden sonra gelenler için ibret alınacak) *bir mesel kıldık.*

57. *Meryem oğlu bir misâl olarak verilince, hemen senin qavmin*

bundan dolayı bağrışıp çağrışmaya* (yani, Abdullâh b. ez-Zibârî ile birkaç arkadaşının Îsâ'yı söz konusu etmesini beğenerek gülmeye) *koyuldu.

Söz konusu mesel, onların "Melekler Allâh'ın kızlarıdır" şeklindeki iddiâlarıdır.

58. *Ve dediler ki: "Bizim ilâhlarımız mı hayrlı, yoksa o mu"* (yani, Îsâ mı)? (Îsâ'ya ibâdet edildiğinden ötürü bizim ilâhlarımız ondan hayrlı olamaz.[673]) (Fakat onlar) *bunu sana ancak tartışmak üzere darbettiler* (yani, Îsâ'yı sana söz konusu etmelerinin tek sebebi, o'nu ileri sürerek seninle tartışmaktır). *Hattâ onlar düşmanlığı yol edinmiş bir topluluktурlar.*

59. *O* (yani, Îsâ) *ancak kendisini* (nübüvvetle) *ni'metlendirdiğimiz bir kuldur ve Biz o'nu İsrâîloğulları'na bir mesel kıldık* (yani, o babasız olarak doğduğu için ibret alsınlar diye o'nu bir âyet/alâmet ve ibret kıldık).

60. *Eğer dilersek sizden melekler yaparız da yeryüzünde halef* (yani, onlar sizden sonra yerinize gelenler) *olurlardı.*

Sonra tekrar az önce söz konusu edilen Îsâ'ya (a.s) dönerek buyuruyor ki:

61. *Doğrusu o* (yani, o'nun/Îsâ'nın semâdan nüzûlü/inişi[674]), *Sâ'at için kesinlikle bir ilmdir* (yani, qıyâmet için bir alâmettir). *Onda* (yani, Sâ'at'in: qıyâmet'in gerçekleşeceği hakkında) *şekk etmeyin/şübheye düşmeyin. Bana tâbi olun, bu mustaqîm bir sırâttır.*

62. *Şeytân sizi* (hidâyetten) *alıkoymasın. Doğrusu o, sizin için apaçık bir düşmandır.*

---

673 Muhakkik'in de belirttiği gibi cümle tutarlı ve sağlam kurulmamıştır. İbâreden kasıd şu olabilir: Îsâ'ya da, bizim ilâhlarımıza da ibâdet edildiğine göre, Îsâ'ya azâb edilmeyip bizim ilâhlarımıza azâb edilmesini gerektiren ne olabilir ki?! (Çeviren)

674 "Îsâ'nın, semâdan nüzûlünün/inişinin, qıyâmet için bir alâmet" olduğu iddiâsı, uydurma rivâyetlere dayalı bâtıl bir iddiâdır. Îsâ, semâda ve diri olmadığı gibi, o'nun tekrar dünyâya gelmesi de söz konusu değildir. Zîrâ, Îsâ da –her beşer ve nebî-rasûl gibi– vefât etmiştir (bkz. Âl-i İmrân, 3/55; Mâide, 5/117). diriliși de ancak âhirette olacaktır. Nitekim, Muqâtil b. Süleymân da Mâide, 5/117'de Hz. Îsâ'nın, *ne zamân ki beni vefât ettirdin* sözünü, "ecelimi sona erdirip öldürdün" şeklinde tefsîr etmiştir. (Redaktör: E.Ö)

63-64. ***Îsâ onlara*** {yani, İsrâîloğulları'na} ***beyyineler*** {yani, İncîl} *ile geldiğinde dedi ki: "Muhakkak ben size hikmeti* {yani, içinde helâl ve harâma dâir beyânların bulunduğu İncîl'i} *getirdim ve hakkında anlaşmazlığa düştüğünüz* {helâl ve harâma dâir} *bazı şeyleri size beyân edeyim diye geldim. Artık Allâh'a ittiqâ edin* {yani, O'ndan başkasına ibâdet etmeyin} *ve bana* {yani, size verdiğim ve sizin de hayrınıza olan emirlerime} *itâ'at edin"* {Çünkü Allâh'ın hiçbir ortağı yoktur}. *Gerçek şu ki Allâh benim de Rabbimdir, sizin de Rabbinizdir. O hâlde yalnız O'na ibâdet edin* {yani, O'nu tevhîd edin}. *Bu* {yani, tevhîd} *mustaqîm bir sırâttır"* {yani, dîndir}.

65. *Sonra ahzâb* {yani, Nastûrîler, Mâr-Ya'qûbîler ve Melkânîler} *kendi aralarında* {dîn ile ilgili olarak} *anlaşmazlığa düştüler...*

Bunlar Îsâ (a.s) hakkında kendi aralarında hizblere [fırkalara] ayrıldılar. Nastûrîler, "Îsâ Allâh'ın oğludur"; Mâr-Ya'qûbîler, "Kuşkusuz Allâh Meryem oğlu Îsâ'nın kendisidir"; Melkânîler ise, "Allâh üçün üçüncüsüdür" dediler.

...Elîm bir günün {yani, qıyâmet günü'nün –bu güne "elîm" denmesinin sebebi ise, oldukça şiddetli ve çetin olmasıdır–} *azâbından dolayı zulmedenlerin* {yani, Îsâ hakkında sözü edilen kanaatleri ortaya koyanların} *vay hâline!*

Sonra tekrar Kureyş kâfirlerini söz konusu ederek buyuruyor ki:

66. *Onlar farkında olmayarak* {yani, geldiğini fark etmeksizin} *Sâ'at'in* {yani, qıyâmet'in} *ânsızın kendilerine gelmesinden başka birşey mi bekliyorlar?*

67. *O gün* {yani, âhirette}, {dünyâda iken} *dost olanlar birbirlerine düşmandır; muttaqîler* {yani, muvahhidler} *müstesnâ.*

68. *Ey (muttaqî) kullarım! Bugün* {yani, qıyâmet günü} *sizin için bir korku yoktur* {yani, Allâh mü'minlerden korkuyu kaldırmıştır} *ve siz üzülmezsiniz de!*

69. *(Siz ey) âyetlerimize îmân eden ve teslîm olan kimseler* {yani, Qur'ân'ı tasdîq ederek ihlâsla tevhîd edenler} *(bu sizin için söz konusudur).*

70. *Siz ve* {size helâl olan[675]} *eşleriniz sevinç ve neşe içinde cennete girin* {ey tevhîd ehli, size ikrâmlar edilecek, ni'metler verilecektir.

675 Bu, lüzûmsuz bir ilâvedir. (Redaktör: E.Ö)

71. *Onlara* {gılman'ın ellerinde} *altından tabaklar ve* {gümüşten} *ekvâb* [*testiler/sürahiler*] *dolaştırılır.*

Âyette geçen *ekvâb* [testiler], "kulpları bulunmayan, üst tarafları yuvarlak ve cam gibi saydam olan sürahiler"dir.

...Orada canların çektiği, gözlerin lezzet aldığı şeyler de vardır. Siz orada {ölmemek üzere} *hâlidlersiniz.*

72. *İşte bu cennet yapageldiğiniz ameller sebebi ile size mirâs verilmiştir.*

73. *Sizin için orada bir çok meyveler vardır. Siz onlardan yersiniz.*

74. *Mücrimler* {yani, haddi aşan müşrikler} *kesinlikle cehennem azâbında* {ölmemek üzere} *hâlidlerdir.*

75. {Azâb} *onlara* {göz açıp kapatacak kadar bir süre dahî} *hafifletilmez. Onlar onda* {yani, azâbda} *ümîdsiz kalacaklardır* {yani, her türlü hayrdan yana ümîdlerini kesmiş, azâbın her türlüsüne dûçâr olacaklarından yana kesin olarak emîn olmuş, her türlü kötülükle müjdelenmiş, gözleri göğermiş, yüzleri kararmış olacaklardır}.

76. *Biz onlara zulmetmedik* {ki günâhsız yere onlara azâb etmiş olalım}, *fakat onlar bizzât zâlimler idiler.*

77. {Cehennemde, cehennemin bekçisine} *"Ey Mâlik!* {diye seslenecekler. O da onlara, "Ne istiyorsunuz?" diye soracak, onlar da,} *Rabbin hakkımızda hükm versin"* [*bizi öldürsün de kurtulalım bu azâbdan*] *diyecekler.* {Allâh Mâlik'e onlara cevâb vermesi için vahyedecek, Mâlik de onlara,} *"Siz muhakkak* {azâbda} *kalacaklarsınız"* {yani, siz cehennemde kalmaya devâm edeceksiniz} *diyecektir.*

78. {Yine Mâlik şöyle diyecek:} *"Andolsun biz size* {dünyâda iken} *hakkı* {yani, tevhîdi} *gönderdik. Fakat çoğunuz hakktan hoşlanmayanlar idiniz."*

79. *Yoksa onlar sağlam bir iş için mi birlikte karâr aldılar* {yani, hep birlikte birşey mi karârlaştırdılar}. *Gerçekten Biz de sağlam karâr verenleriz.*

80. *Yoksa onlar* {kendi aralarında} *sırrlarını ve* {seni bir evde hapsetmek yâhûd Mekke'den çıkarmak yâhûd öldürmek amacıyla ka-

râr aldıkları} necvâlarını işitmez miyiz sanırlar? Öyle değil {Biz onların bu konuştuklarını} işitiyoruz. Hattâ rasûllerimiz {yani, hafaza melekleri} de yanlarındadır {yani, yanıbaşlarındadır} yazıp duruyorlar.

81. {Ey Muhammed} de ki: "Rahmân'ın bir veledi/çocuğu olsaydı {yani, O'nun çocuğu yoktur}. Ben o ibâdet edenlerin {yani, Mekkeliler arasında O'nun çocuğu olmadığını söyleyip tevhîde îmân edenlerin[676]} evveliyim."

Abdu'd-Dârr b. Kusayoğulları'ndan en-Nadr b. el-Hâris, "Melekler Allâh'ın kızlarıdır" dedi, bunun üzerine Allâh da, *Rahmân'ın bir veledi yoktur* buyruğunu indirdi.

Arkasından yüce Rabbimiz onların söyledikleri yalanlardan zâtını tenzîh edip onları azâb ile inzâr etmektedir:

82. *Göklerin ve yerin rabbi ile arşın rabbi, onların nitelendirmelerinden* {yani, Rabb'leri hakkında söyledikleri küfrlerden} *münezzehtir.*

Çünkü Mekke kâfirleri, âhirette azâbı yalanlamışlardı. Allâh da dünyâda rasûller aracılığıyla azâbın mutlaka gerçekleşeceğini ve onları bulacağını söyleyerek tehdid etmiştir.

83. *Bırak onları* {bâtıllarında} *dalsınlar,* {dünyâlarında} *oyalansınlar. Kendisi ile tehdid olundukları* {ve azâba uğratılacakları} *günlerine* {âhirette} *kavuşuncaya kadar.*

84. *O gökte de ilâhtır, yerde de ilâhtır* {yani, semâda da tevhîd olunandır, yerde de tevhîd olunandır[677]}...

Onların söylediklerinden zâtını ta'zîm ederek buyuruyor ki:

...*O* {mülkünde} *hakîmdir,* {mahlûqâtının durumlarından haberdar olan, onları çok iyi bilen} *alîmdir.*

Sonra şirklerinden uzak olduğunu belirtip, zâtını ta'zîm etmek üzere buyuruyor ki:

---

676 Bu, delîlsiz bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)

677 Bu yorum, tartışmaya açıktır. Zîrâ, insânların çoğunun küfr ve şirk içinde olmaları hasebiyle yerde genellikle tevhîd olunmamaktadır; meğer ki insânların dışındaki mahlûkât kasdedilmiş olsun. (Redaktör: E.Ö)

85. *Göklerle yerin ve ikisi arasında olanların mülkü yalnız Kendisinin olan ne kadar mübârektir! Sâ'at'in* {yani, qıyâmet'in} *ilmi de yalnız O'nun indindedir ve* {âhirette} *yalnız O'na döndürüleceksiniz* {ve O da size amellerinizin karşılığını verecektir}.

86. *O'nun dûnundan/berisinden du'â ettikleri şefâ'ate mâlik değiller* {yani, Allâh'ın dışında ibâdet ettikleri melekler şefâ'at edemezler, buna güçleri yetmez};...

en-Nadr b. el-Hâris ile onunla birlikte birkaç kişi, "Eğer Muhammed'in dediği gerçek ise biz de melekleri velî edinmişiz. Onların şefâ'at etmeleri Muhammed'e (s.a) göre daha uygundur" dediler. Bunun üzerine Allâh, *O'nun dûnundan/berisinden du'â ettikleri şefâ'ate mâlik değiller* buyurdu. Sonra istisnâda bulunarak dedi ki:

...{Allâh'ın bir ve tek olduğunu} *bilerek* {Âdemoğulları'ndan} *hakk* {yani, tevhîd} *ile şehâdet edenler müstesnâ* {yani, işte meleklerin şefâ'atleri bunlara olacaktır[678]}.

87. *Andolsun ki sen onlara* {yani, Mekkeli kâfirlere}, *kendilerini kimin yarattığını sorsan, elbette "Allâh" diyeceklerdir...*

Sûrenin baş taraflarında (10-11. âyetlerde) Allâh'ın gökleri ve yeri yarattığından söz eden âyetler nâzil olmuştu, sonlarında ise, *Andolsun ki sen onlara, kendilerini kimin yarattığını sorsan...* buyruğu nâzil oldu. Nebî onlara, "Sizi kim yarattı, göklerden ve yerden size rızq veren kimdir?" diye sordu. Onlar da, "Her şeyi yaratan Allâh'tır, bizi de O yarattı" dediler. Allâh da Nebî'ye buyurdu ki:

---

678 *Ey o îmân edenler! Size rızk olarak verdiğimiz şeylerden (Allâh için) infâk edin* [*harcayın*], *gelmeden evvel bir gün ki, onda alım-satım* [*pazarlık-fidye*] *yok, dostluk yok, şefâ'at de yok* (Bakara, 2/254) âyeti ve benzeri âyetler, îmân edenler için de âhirette şefâ'atin olmadığını açıkca bildirmektedir. Ayrıca, Allâh Teâlâ'nın, mü'min olduğuna hükmettiği kimse, zâten kimsenin şefâ'atine ihtiyaç duymaksızın –Allâh'ın va'di gereği– cennete girer. Nitekim, Muqâtil b. Süleymân da, İbrâhîm, 14/31'in izahında, "Dünyâda kişinin başına, hoşuna gitmeyecek bir hâl gelecek olursa ondan fidye kabûl edilebilir yâhûd dostu ona şefâ'atci olabilir. Âhirette bunların hiç biri olmayacak, sâdece amelleri ile başbaşa kalacaktır" diyor. Şefâ'at konusunda şu kitâblara mürâcaat edilebilir: Mehmed Durmuş, *Kur'ân'a Göre Şefaat* (Anlam Basın Yayın); Yaşar Düzenli, *Kur'ân ve Şefaat* (Pınar Yayınları); İbrahim Sarmış, *Şeytan Üçgeni –Bid'at-Tevessül-Şefaat–* (Düşün Yayıncılık). (Redaktör: E.Ö)

...[Onlara de ki:] *O hâlde nasıl olur da çevriliyorlar* [yani, her şeyin yaratıcısının, kendilerini de yaratanın Allâh olduğunu, yarattıklarında, mülkünde kimsenin O'na ortak olmadığını itiraf ettikleri hâlde, neye dayanarak O'nun ortaksız, bir ve tek olduğunu yalanlıyorlar ve O'ndan başkasına ibâdet ediyorlar]?

Nebî, "Yâ Rabbî" deyince, Allâh şöyle buyurdu:

88. *Onun, "Yâ Rabbî [ey Rabbim]" demesine yemin olsun ki muhakkak bunlar* [yani, Mekke kâfirleri] *îmân* [yani, Qur'ân'ın Allâh'tan geldiğini tasdiq] *etmeyen bir qavmdir.*

Yine Nebî, *Ey Rabbim! Gerçekten qavmim bu Qur'ân'ı mehcûr ittihâz etti* (Furqân, 25/30) demiş, Allâh da o'nun söylediği bu sözleri duyduğunu belirtmiştir. Buyrukta (böyle) bir taqdîm söz konusudur.

Allâh Nebî'ye hitâben buyuruyor ki:

89. *Artık sen de onlardan yüz çevir...*

Buyrukta bir taqdîm vardır.

...*ve "Selâm" de* [yani, onlara uygun bir şekilde karşılık ver], *yakında* [üzerlerine azâb inince] *bileceklerdir.*

Bu bir tehdiddir. Onların tehdid edildikleri şey ise, *O zamân boyunlarında tasmalar ve zincirler bulunacak, sürüklenecekler hamîm de, sonra ateşte yakılacaklar* (Mü'min, 40/71-72) buyruğunda dile getirilmiştir.

44. DUHÂN SÛRESİ

MEKKÎ, 59 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *Hâ-Mîm.*

2-3. *Mübîn* {yani, içindekiler apaçık olan} ***kitâba yemîn olsun ki kuşkusuz Biz onu*** {yani, Qur'ân'ı} {**Levh-i Mahfûz'dan dünyâ [en yakın] semâya, oradan sefere [levhten yazan] meleklere**[679]} ***mübârek bir gecede indirdik. Muhakkak Biz*** {**Qur'ân ile**} ***inzâr edenleriz.***

4-5. *O gecede hikmetli her iş ayırd edilir* {yani, **Allâh Kadr gecesinde bâtıla karşı son derece muhkem olan her emri hükme bağlayarak gelecek senenin aynı gecesine kadar o sene meydana gelecek hayra, şerre, musîbete, darlık ve bolluğa dâir hükmünü verir**}; ***indimizden olan her emir. Muhakkak Biz mürselleriz/irsâl edenleriz*** {yani, Qur'ân'ı (gönderip) indirenleriz}.

6. {Biz o Qur'ân'ı} *Rabbinden* {ona îmân eden kimseler için} ***bir rahmet olarak*** {indirdik}. *Gerçekten O* {sözlerini işiten} ***semîdir,*** {onu çok iyi bilen} *alîmdir.*

7. *Semâvât u arzın ve o ikisi arasındakilerin rabbine* {yani, yüce Rabbin tevhîdine} *yaqîn edinenler iseniz.*

Zâtını tevhîd ederek buyuruyor ki:

8. *O'ndan başka ilâh yoktur.* {Ölüleri} *diriltir ve* {dirileri} ***öldürür. Sizin de rabbinizdir, evvelki atalarınızın da rabbidir.***

9. *Ama onlar* {bu Qur'ân'dan yana} *şübhe içindedirler.* {Ondan yana gaflet içinde} *oyalanıp eğlenirler.*

10. *O hâlde semânın açık bir duman ile geleceği günü gözet/bekle* {ey Muhammed}!

Nebî Kureyş kâfirlerine beddu'â ederek, "Ey Allâh! Yûsuf dönemindeki kıtlık seneleri gibi yedi kıtlık yılıyla onlara karşı bana yardım et" diye Allâh'a yalvarmıştı. Bu sebeble onlar ağır bir kıtlık musîbetine uğradılar. Öyle ki aşırı

679 Bu, dayanaktan yoksun bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)

...[Onlara de ki:] *O hâlde nasıl olur da çevriliyorlar* [yani, her şeyin yaratıcısının, kendilerini de yaratanın Allâh olduğunu, yaratıklarında, mülkünde kimsenin O'na ortak olmadığını itiraf ettikleri hâlde, neye dayanarak O'nun ortaksız, bir ve tek olduğunu yalanlıyorlar ve O'ndan başkasına ibâdet ediyorlar]?

Nebî, "Yâ Rabbî" deyince, Allâh şöyle buyurdu:

88. *Onun, "Yâ Rabbî [ey Rabbim]" demesine yemîn olsun ki muhakkak bunlar* [yani, Mekke kâfirleri] *îmân* [yani, Qur'ân'ın Allâh'tan geldiğini tasdiq] *etmeyen bir qavmdir.*

Yine Nebî, *Ey Rabbim! Gerçekten qavmim bu Qur'ân'ı mehcûr ittihâz etti* (Furqân, 25/30) demiş, Allâh da o'nun söylediği bu sözleri duyduğunu belirtmiştir. Buyrukta (böyle) bir taqdîm söz konusudur.

Allâh Nebî'ye hitâben buyuruyor ki:

89. *Artık sen de onlardan yüz çevir...*

Buyrukta bir taqdîm vardır.

> *...ve "Selâm" de* [yani, onlara uygun bir şekilde karşılık ver], *yakında* [üzerlerine azâb inince] *bileceklerdir.*

Bu bir tehdiddir. Onların tehdid edildikleri şey ise, *O zamân boyunlarında tasmalar ve zincirler bulunacak, sürüklenecekler hamîm de, sonra ateşte yakılacaklar* (Mü'min, 40/71-72) buyruğunda dile getirilmiştir.

44. DUHÂN SÛRESİ

M E K K Î , 5 9 Â Y E T

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *Hâ-Mîm.*

2-3. *Mübîn* {yani, içindekiler apaçık olan} *kitâba yemîn olsun ki kuşkusuz Biz onu* {yani, Qur'ân'ı} {Levh-i Mahfûz'dan dünyâ [en yakın] semâya, oradan sefere [levhten yazan] meleklere[679]} *mübârek bir gecede indirdik. Muhakkak Biz* {Qur'ân ile} *inzâr edenleriz.*

4-5. *O gecede hikmetli her iş ayırd edilir* {yani, Allâh Kadr gecesinde bâtıla karşı son derece muhkem olan her emri hükme bağlayarak gelecek senenin aynı gecesine kadar o sene meydana gelecek hayra, şerre, musîbete, darlık ve bolluğa dâir hükmünü verir}; *indimizden olan her emir. Muhakkak Biz mürselleriz/irsâl edenleriz* {yani, Qur'ân'ı (gönderip) indirenleriz}.

6. {Biz o Qur'ân'ı} *Rabbinden* {ona îmân eden kimseler için} *bir rahmet olarak* {indirdik}. *Gerçekten O* {sözlerini işiten} *semîdir,* {onu çok iyi bilen} *alîmdir.*

7. *Semâvât u arzın ve o ikisi arasındakilerin rabbine* {yani, yüce Rabbin tevhîdine} *yaqîn edinenler iseniz.*

Zâtını tevhîd ederek buyuruyor ki:

8. *O'ndan başka ilâh yoktur.* {Ölüleri} *diriltir ve* {dirileri} *öldürür. Sizin de rabbinizdir, evvelki atalarınızın da rabbidir.*

9. *Ama onlar* {bu Qur'ân'dan yana} *şübhe içindedirler.* {Ondan yana gaflet içinde} *oyalanıp eğlenirler.*

10. *O hâlde semânın açık bir duman ile geleceği günü gözet/bekle* {ey Muhammed}!

Nebî Kureyş kâfirlerine beddu'â ederek, "Ey Allâh! Yûsuf dönemindeki kıtlık seneleri gibi yedi kıtlık yılıyla onlara karşı bana yardım et" diye Allâh'a yalvarmıştı. Bu sebeble onlar ağır bir kıtlık musîbetine uğradılar. Öyle ki aşırı

679 Bu, dayanaktan yoksun bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)

açlıktan dolayı kemikleri, köpekleri, leşleri yediler. Açlığın etkisiyle kendileri ile semâ arasında bir duman görecek hâle geldiler. İşte, *O hâlde gökyüzünde* ***besbelli bir dumanın geleceği günü bekle*** buyruğu bunu anlatmaktadır.

11. ***İnsânları*** {yani, Mekkelileri} ***bürüyecek (bir duman ile). Bu*** {açlık} ***elîm*** {yani, pek acıklı} ***bir azâbdır.***

Sonra Ebû Süfyân b. Harb, Utbe b. Rabî'a, el-Âs b. Vail, Mut'im b. Adiyy, Süheyl b. Amr ve Şeybe b. Rabî'a –ki hepsi Kureyşlidir– Nebî'ye (s.a) gidip, "Ey Muhammed! Bizim için yağmur dile" dediler. Ardından da Allâh'a şöyle nidâ ettiler:

12. ***Rabbimiz! Bizden bu azâbı*** {yani, açlığı} ***kaldır, çünkü biz îmân edeceğiz*** {yani, Rabbin tevhîdini tasdîq edeceğiz}.

13. ***Onlar nerede, zikrâ nerede*** {yani, kendilerine isâbet eden açlıktan öğüt ve ibret almak nerede}? ***Hâlbuki onlara mübîn*** {yani, durumu apaçık} ***bir rasûl*** {yani, Muhammed} {hidâyetle} ***gelmişti.***

14. ***Sonra yine o'ndan*** {yani, Muhammed'den} ***yüz çevirdiler*** {yani, dalâlete yöneldiler} ***ve "Öğretilmiş bir mecnûn" dediler.***

Çünkü Utbe b. Muayt, "Muhammed bir mecnûndur" demişti. Yine Mekkeliler, "Ona Âmir b. el-Hadramî'nin kölesi Cebr öğretiyor. Şâyet Âmir b. el-Hadramî'nin kölesi Cebr bundan vazgeçmeyecek olursa, andolsun onu efendisinden satın alacağız, sonra da onu azâba uğratacağız. Baksın bakalım Muhammed'in ona faydası olur mu yâhûd ona gelecek herhangi bir zararı önleyebilir mi?" dediler.

Bunun üzerine Nebî, "Ey Allâh! Bizim imdadımıza yetişecek bir yağmur yağdır. Bize bol ve verimli bir sene nasîb et. Âfiyet ve huzûr içinde geçsin. Göndereceğin yağmur çabuk gelsin gecikmesin, fayda versin zarar vermesin" diye du'â etti de Allâh üzerlerindeki azâbı kaldırdı. İşte Allâh'ın şu buyruğu bunu dile getirmektedir:

15. ***O azâbı*** {yani, açlığı} ***az bir zamân*** {yani, Bedir günü'ne kadar} ***açıp kaldıracağız, fakat siz kuşkusuz yine*** {küfre} ***döneceksiniz.***

Gerçekten de geri döndüler, Allâh da Bedir'de onlardan intiqâm alıp onları öldürdü. İşte şu buyruk da bunu ifâde etmektedir:

16. ***En büyük yakalayışla yakalayacağımız gün*** {yani, Bedir günü –ki Mekke'de onlara isâbet eden açlıktan daha büyüktü–} ***Biz intiqâm alıcılarız*** {–ki öldürmek ve meleklerin yüzlerine, arkalarına

vurmaları ile onlardan intiqâm alındı ve Allâh rûhlarını alelacele cehenneme ulaştırdı–}.

17. *Andolsun onlardan önce Fir'avn qavmini* {Mûsâ vâsıtasıyla} *fitneye ma'rûz bıraktık.*

Mekkelilerin Nebî'yi küçümseyip alay ettikleri gibi onlar da o'nu küçümseyip o'nunla alay ettiler. Nebî de, Mûsâ'nın (a.s) Fir'avn ve qavmi için bir fitne sebebi oluşu gibi, qavmi için bir fitne sebebi olmuştu. Kureyşliler, "Sen aramızda en zayıf ve başvurabileceği çâreler en az olan kimsesin" demişlerdi. İşte onların Nebî'yi bu şekilde küçümseyişleri, tıpkı Fir'avn ve qavminin Mûsâ'yı (a.s) küçümseyerek o'na, *Çocuk iken seni bizde besleyip büyütmedik mi?* (Şu'arâ, 26/18) demelerine benziyordu. Bundan dolayı bu hâl onlar için bir fitne sebebi idi. Bu sebeble diğer ümmetler arasında Fir'avn (ve ümmeti) söz konusu edilmiştir.

Bunun bir benzeri de, *Muhakkak Biz Fir'avn'a bir rasûl gönderdiğimiz gibi, size de bir rasûl gönderdik* (Müzzemmil, 73/15) âyetidir.

Allâh'ın, *Andolsun ki onlardan önce Fir'avn qavmini de fitneye ma'rûz bıraktık* buyruğu, "Kureyş'i Muhammed (s.a) ile fitneye ma'rûz bıraktığımız gibi, onları da fitneye ma'rûz bıraktık" demektir; çünkü her ikisi de kendi qavmleri arasında doğup büyümüşlerdi.

...*Onlara kerîm bir rasûl gelmişti* {yani, kerîm bir ahlâka sâhib olup afveder, bağışlardı, zîrâ Mûsâ da Rabbinden Mısr halkı üzerinden çekirge ve haşerâtın giderilmesini istemişti}.

18-19. {Mûsâ Fir'avn'a,} *"Allâh'ın kullarını bana iâde edin* {yani, İsrâîloğulları'nı benimle birlikte gönderin; onları serbest bırakın, çünkü onlar hürdür; onları köleleştirmeye kalkışmayın}. *Kuşkusuz ki ben sizin için* {Allâh tarafından gönderilmiş ve benimle Rabbim arasında} *emîn bir rasûlüm ve Allâh'a karşı* {O'nu tevhîd etmeyerek} *yücelik taslamayın* {yani, büyüklenmeyin}, *doğrusu ben size apaçık bir sultân* {yani, delîl: el ve asâ mu'cizeleri} *ile geldim" diyerek* {gelmişti, fakat onlar o'nu yalanladılar}.

Bunun üzerine Fir'avn, *Bırakın beni Mûsâ'yı öldüreyim* (Mü'min, 40/26) demişti. Mûsâ ondan Allâh'a sığınarak şöyle demişti:

20-21. *"Muhakkak ki ben, beni recm etmenizden* {yani, öldürmenizden} *Rabbime ve Rabbinize* {–sâdece Fir'avn'u kasdetmektedir–} *sığındım. Eğer bana îmân* {yani, beni tasdîq} *etmiyorsanız* {–yine

açlıktan dolayı kemikleri, köpekleri, leşleri yediler. Açlığın etkisiyle kendileri ile semâ arasında bir duman görecek hâle geldiler. İşte, *O hâlde gökyüzünde besbelli bir dumanın geleceği günü bekle* buyruğu bunu anlatmaktadır.

11. *İnsânları* (yani, Mekkelileri) *bürüyecek (bir duman ile). Bu* (açlık) *elîm* (yani, pek acıklı) *bir azâbdır.*

Sonra Ebû Süfyân b. Harb, Utbe b. Rabî'a, el-Âs b. Vail, Mut'im b. Adiyy, Süheyl b. Amr ve Şeybe b. Rabî'a –ki hepsi Kureyşlidir– Nebî'ye (s.a) gidip, "Ey Muhammed! Bizim için yağmur dile" dediler. Ardından da Allâh'a şöyle nidâ ettiler:

12. *Rabbimiz! Bizden bu azâbı* (yani, açlığı) *kaldır, çünkü biz îmân edeceğiz* (yani, Rabbin tevhîdini tasdîq edeceğiz).

13. *Onlar nerede, zikrâ nerede* (yani, kendilerine isâbet eden açlıktan öğüt ve ibret almak nerede)? *Hâlbuki onlara mübîn* (yani, durumu apaçık) *bir rasûl* (yani, Muhammed) (hidâyetle) *gelmişti.*

14. *Sonra yine o'ndan* (yani, Muhammed'den) *yüz çevirdiler* (yani, dalâlete yöneldiler) *ve "Öğretilmiş bir mecnûn" dediler.*

Çünkü Utbe b. Muayt, "Muhammed bir mecnûndur" demişti. Yine Mekkeliler, "Ona Âmir b. el-Hadramî'nin kölesi Cebr öğretiyor. Şâyet Âmir b. el-Hadramî'nin kölesi Cebr bundan vazgeçmeyecek olursa, andolsun onu efendisinden satın alacağız, sonra da onu azâba uğratacağız. Baksın bakalım Muhammed'in ona faydası olur mu yâhûd ona gelecek herhangi bir zararı önleyebilir mi?" dediler.

Bunun üzerine Nebî, "Ey Allâh! Bizim imdadımıza yetişecek bir yağmur yağdır. Bize bol ve verimli bir sene nasîb et. Âfiyet ve huzûr içinde geçsin. Göndereceğin yağmur çabuk gelsin gecikmesin, fayda versin zarar vermesin" diye du'â etti de Allâh üzerlerindeki azâbı kaldırdı. İşte Allâh'ın şu buyruğu bunu dile getirmektedir:

15. *O azâbı* (yani, açlığı) *az bir zamân* (yani, Bedir günü'ne kadar) *açıp kaldıracağız, fakat siz kuşkusuz yine* (küfre) *döneceksiniz.*

Gerçekten de geri döndüler, Allâh da Bedir'de onlardan intiqâm alıp, onları öldürdü. İşte şu buyruk da bunu ifâde etmektedir:

16. *En büyük yakalayışla yakalayacağımız gün* (yani, Bedir günü –ki Mekke'de onlara isâbet eden açlıktan daha büyüktü–) *Biz intiqâm alıcılarız* (–ki öldürmek ve meleklerin yüzlerine, arkalarına

vurmaları ile onlardan intiqâm alındı ve Allâh rûhlarını alelacele cehenneme ulaştırdı–}.

17. ***Andolsun onlardan önce Fir'avn qavmini*** **{Mûsâ vâsıtasıyla}** ***fitneye ma'rûz bıraktık.***

Mekkelilerin Nebî'yi küçümseyip alay ettikleri gibi onlar da o'nu küçümseyip o'nunla alay ettiler. Nebî de, Mûsâ'nın (a.s) Fir'avn ve qavmi için bir fitne sebebi oluşu gibi, qavmi için bir fitne sebebi olmuştu. Kureyşliler, "Sen aramızda en zayıf ve başvurabileceği çâreler en az olan kimsesin" demişlerdi. İşte onların Nebî'yi bu şekilde küçümseyişleri, tıpkı Fir'avn ve qavminin Mûsâ'yı (a.s) küçümseyerek o'na, *Çocuk iken seni bizde besleyip büyütmedik mi?* (Şu'arâ, 26/18) demelerine benziyordu. Bundan dolayı bu hâl onlar için bir fitne sebebi idi. Bu sebeble diğer ümmetler arasında Fir'avn (ve ümmeti) söz konusu edilmiştir.

Bunun bir benzeri de, *Muhakkak Biz Fir'avn'a bir rasûl gönderdiğimiz gibi, size de bir rasûl gönderdik* (Müzzemmil, 73/15) âyetidir.

Allâh'ın, *Andolsun ki onlardan önce Fir'avn qavmini de fitneye ma'rûz bıraktık* buyruğu, "Kureyş'i Muhammed (s.a) ile fitneye ma'rûz bıraktığımız gibi, onları da fitneye ma'rûz bıraktık" demektir; çünkü her ikisi de kendi qavmleri arasında doğup büyümüşlerdi.

...*Onlara kerîm bir rasûl gelmişti* {yani, kerîm bir ahlâka sâhib olup afveder, bağışlardı, zîrâ Mûsâ da Rabbinden Mısır halkı üzerinden çekirge ve haşerâtın giderilmesini istemişti}.

18-19. {Mûsâ Fir'avn'a,} *"Allâh'ın kullarını bana iâde edin* {yani, İsrâiloğulları'nı benimle birlikte gönderin; onları serbest bırakın, çünkü onlar hürdür; onları köleleştirmeye kalkışmayın}. *Kuşkusuz ki ben sizin için* {Allâh tarafından gönderilmiş ve benimle Rabbim arasında} *emîn bir rasûlüm ve Allâh'a karşı* {O'nu tevhîd etmeyerek} *yücelik taslamayın* {yani, büyüklenmeyin}, *doğrusu ben size apaçık bir sultân* {yani, delîl: el ve asâ mu'cizeleri} *ile geldim" diyerek* {gelmişti, fakat onlar o'nu yalanladılar}.

Bunun üzerine Fir'avn, *Bırakın beni Mûsâ'yı öldüreyim* (Mü'min, 40/26) demişti. Mûsâ ondan Allâh'a sığınarak şöyle demişti:

20-21. *"Muhakkak ki ben, beni recm etmenizden* {yani, öldürmenizden} *Rabbime ve Rabbinize* {–sâdece Fir'avn'u kasdetmektedir–} *sığındım. Eğer bana îmân* {yani, beni tasdîq} *etmiyorsanız* {–yine

tek başına Fir'avn kasdedilmektedir–} ***o hâlde benden i'tizâl edin"*** **{yani, beni öldürmeyin}.**

Mûsâ, Rabbine du'â ederek, ***Rahmetinle bizi*** {yani, beni ve İsrâîloğulları'nı} ***o kâfirler topluluğundan kurtar*** (Yûnus, 10/86) demiş, Allâh da Mısırlıların üzerine azâb salıvermişti.

22. *Rabbine, "Kuşkusuz bunlar* {yani, Mısır halkı} *mücrim* {yani, îmân etmeyen} *bir qavmdir" diye du'â etti.*

Allâh bu buyruğunda o'nun sözü geçen du'âsını kabûl ettiğini bildirmektedir. Bu sebeble Allâh o'na şunu vahyetti:

23. *O hâlde geceleyin kullarımı* [*İsrâîloğulları'nı*] *yürüt. Muhakkak siz ta'kîb olunacaksınız* {yani, Fir'avn ve qavmi sizin arkanızdan gelecektir}.

24. *Bahrı rahven* {yani, saff saff, dizi dizi: hareketsiz[680]} *terket. Çünkü onlar* {yani, Fir'avn ve qavmi} *ğarqolacak bir cünddür/ordudur.*

Allâh onları Mısır ırmağında [Nil nehrinde] boğdu. O gün eni 2 fersahtı.

25. *Onlar* {yani, Fir'avn ve qavmi} *bahçeleri,* {akar} *pınarları terkettiler* {yani, arkalarında bıraktılar}.

26. *Ekinleri ve kerîm* {yani, pek güzel} *maqâmları* {yani, meskenleri} *de (terkettiler).*

27. *Zevk ve safâ sürdükleri* {yani, Mısır topraklarında kendilerini beğenerek yararlandıkları} *ni'metleri* {yani, ni'metlerle dolu bir hayâtı da} *(terkettiler).*

28. *İşte böyle* {Biz Mısır'dan çıkışlarında onlara bunu yaptık}. *Biz ona* {yani, Mısr diyârına} *diğer bir qavmi* {yani, İsrâîloğulları'na} *vâris kıldık* {yani, Mısr'dan çıkışlarından sonra onları tekrar oraya döndürdük[681]}.

29. *Gök ve yer ağlamadı onlar için. Onlar mühlet verilenler de olma-*

---

680 Bununla ne kasdedildiği açık değildir. (Redaktör: E.Ö)

681 *Biz ona/Mısr diyârına diğer bir qavmi vâris kıldık/Biz onu/Mısr diyârını diğer bir qavme mirâs bıraktık* ifâdesinin, "İsrâîloğulları'nı Mısr'a vâris kıldık ve onları Mısr'dan çıkışlarından sonra tekrar oraya döndürdük" şeklinde yorumlanması uygun değildir. Zîrâ, Fir'avn'ın ve ordusunun boğulmasından sonra İsrâîloğulları'nın Mısr'a döndüklerine dâir bir delîl mevcûd değildir. (Redaktör: E.Ö)

dı {yani, suda boğularak azâb olundukları vakte kadar dokuz mu'cizeyi görmelerinden sonra onlara bir mühlet verilmedi, bir süre tanınmadı}.

30-31. *Andolsun Biz İsrâîloğulları'nı o mühîn* {yani, alçaltıcı, küçültücü: erkek çocuklarının öldürülmesi, kız çocuklarının diri bırakılması şeklindeki} *azâbdan kurtardık; Fir'avn'dan* {(yani, Fir'avn'ın azâbından)}, *doğrusu o* {tevhîde karşı} *üstün müsrif lerden* {yani, müşriklerden} *idi.*

Sonra İsrâîloğulları'nı tekrar söz konusu ederek buyuruyor ki:

32. *Andolsun Biz onları bir ilm üzere* {yani, Allâh ne durumda olacaklarını bildiği için onları} *âlemlerin* {yani, o dönemin âlemlerinin} *üzerine ihtiyâr etmiştik/seçmiştik.*

33. *Ve onlara içinde mübîn* {yani, apaçık} *bir belâ* {yani, ni'metler} *bulunan bir kısım âyetler de vermiştik.*

Allâh'ın, *Muhakkak bu apaçık bir belânın ta kendisidir* (Câsiye, 45/24) buyruğunda da *belâ*'dan kasıd, "ni'metler"dir.

Söz konusu âyetler ise, onlar için denizin yarılması, düşmanları olan Fir'avn'ın helâk etmesi, onları bulutla gölgelendirmesi, üzerlerine men ve selvâ indirmesi, (kollar sayısınca suyun kaynadığı) taş, direk ile her şeye dâir açıklamanın bulunduğu Tevrât'tır. Bütün bunlar Allâh'ın kendilerini mübtelâ kıldığı [ni'met olarak verdiği] hayırdır, fakat onlar Rabb'lerine şükretmediler. İşte Allâh'ın, *Ve onlara kendilerinde apaçık bir belâ bulunan bir kısım âyetler de vermiştik* buyruğu bunu anlatmaktadır.

34-36. *Kuşkusuz bunlar* {yani, Mekke kâfirleri} *diyorlar ki: "O ancak bizim ilk ölümümüzdür"* {yani, hayât, sâdece dünyâ hayâtımızdan ibârettir} *ve biz* {ölümden sonra} *neşr olunmayacağız"* {yani, diriltilmeyeceğiz}. *Eğer* {ölümden sonra diriltileceğimiz husûsunda} *sâdıqlar iseniz haydi atalarımızı getirin."*

Bunun bir benzeri de, *Dediler ki: "O dünyâ hayâtımızdan başka birşey değildir. Ölürüz, diriliriz ve bizi ancak dehr helâk etmektedir"* (Câsiye, 45/24) âyetidir.

Bu sebeble Allâh onları, geçmiş ümmetlerin uğradıkları azâbın bir benzeriyle korkutarak buyuruyor ki:

37. *Bunlar mı hayrlı, yoksa Tubbâ'ın qavmi* {-ki helâk edilen qavm-

lerin Mekke kâfirlerine en yakını, Tubbâ qavmi idi–} *ve onlardan* ***öncekiler*** **{yani, geçmiş ümmetlerden helâk edilenler}** *mi? Biz* ***onları*** **{azâb ile}** ***helâk ettik. Doğrusu onlar mücrimler*** **{yani, şirk üzere devâm eden, bunda alabildiğine ileri giden günâhkârlar}** ***idiler.***

38. *Biz semâvât u arzı ve o ikisinin arasındakileri oyunculuk için* {yani, boş yere, herhangi bir amaç gözetmeden} *halqetmedik* {yani, onları boş yere yaratmadık, tahakkuk edecek bir iş için yarattık}.

39. *Biz o ikisini* [*semâvât u arzı*] *ancak hakk ile halqettik, fakat onların* {yani, Mekke kâfirlerinin} *ekserisi* {bunların boş yere yaratılmamış olduklarını} *bilmezler.*

Onları korkutarak buyuruyor ki:

40. *Muhakkak fasl günü* {yani, ayırd edici hükmün verileceği gün} *onların hepsinin mîqâtıdır* {yani, onlar için belirlenmiş bir süredir}.

41. *O gün* {yani, qıyâmet günü} {öncekiler de, sonrakiler de: bu ümmet de, diğer ümmetler de o gün bir araya geleceklerdir}. {O gün, kâfirlerden} *hiçbir mevlânın mevlâsına bir faydası olmaz* {yani, hiçbir velînin velîsine faydası olmayacaktır. Yakın bir kimse yakın olan kâfir akrabasına en ufak bir menfaat sağlayamayacaktır}. *Onlara yardım da edilmez* {yani, kimse onların azâblarını önleyemez}.

Sonra mü'minleri istisnâ ederek buyuruyor ki:

42. *Allâh'ın* {mü'minlerden} *rahmet ettikleri müstesnâ* {yani, onlara şefâ'atte bulunulacaktır[682]}. *Kuşkusuz ki O* {şefâ'ate nâil olmaya-

---

682 Mü'minlerin şefâ'ate ihtiyacı yoktur ve olmayacaktır. *Ey o îmân edenler! Size rızk olarak verdiğimiz şeylerden (Allâh için) infâk edin* [*harcayın*], *gelmeden evvel bir gün ki, onda alım-satım* [*pazarlık-fidye*] *yok, dostluk yok, şefâ'at de yok* (Bakara, 2/254) âyeti ve benzeri âyetler, âhirette şefâ'atin olmadığını açıkca bildirmektedir. Nitekim, Muqâtil b. Süleymân da, İbrâhîm, 14/31'in izahında, "Dünyâda kişinin başına, hoşuna gitmeyecek bir hâl gelecek olursa ondan fidye kabûl edilebilir yâhûd dostu ona şefâ'atci olabilir. Âhirette ise, bunların hiç biri olmayacak, sâdece amelleri ile başbaşa kalacaktır" diyor. Şefâ'at konusunda şu kitâblara mürâcaat edilebilir: Mehmed Durmuş, *Kur'ân'a Göre Şefaat* (Anlam Basım Yayın); Yaşar Düzenli, *Kur'ân ve Şefaat* (Pınar Yayınları); İbrahim Sarmış, *Şeytan Üçgeni –Bid'at-Tevessül-Şefaat–* (Düşün Yayıncılık). (Redaktör: E.Ö)

cak olan düşmanlarından intiqâm almakta} *azîzdir,* {bu âyette istisnâ ettiği mü'minlere} *rahîmdir.*

43-44. *Kuşkusuz ki zaqqûm ağacı o el-esîm'in* {yani, Rabbine karşı pek günâhkâr olan kişinin: Ebû Cehl'in} *yiyeceğidir.*

İbn Mes'ûd, *esîm*'i, "fâcir" ile tefsîr edilmiştir.

45-46. *O muhl gibidir* {yani, siyah zaqqûm, zeytinyağı tortusu gibi kalındır}, *karınlarda kaynar; hamîmin kaynaması gibi.*

Hamîm, Berberîlerin ve Afrikalıların dilinde, "aşırı sıcak su" demektir.

Allâh cehennem bekçilerine şöyle diyecektir:

47. *Yakalayın onu* {yani, Ebû Cehl'i}, *cahîmin ortasına* {–ki bu cehennem ateşinin altıncı kapısıdır–[683] yüz üstü} *sürükleyin onu.*

48. *Sonra da onun* {yani, Ebû Cehl'in} *başının üstüne hamîm azâbından*[684] *dökün.*

49. *Tat* {azâbı} *bakalım,* {ey bir zamânlar kendini izzetli ve üstün gören kişi}. *Doğrusu sen azîzsin* {yani, dünyâda iken kendisine kimsenin zarar veremeyeceği güçlü bir kimse idin}, *kerîmsin* {yani, kendisini değerli kabûl eden biri idin}.

50. *Muhakkak ki bu sizin önceden şübhe edegeldiğiniz şeydir* {yani, dünyâda iken bunun olmayacağı husûsunda şübheniz vardı. İşte kâfirlerin kalacakları yer budur}.

Sonra mü'minlerin kalacakları yeri söz konusu ederek buyuruyor ki:

51. *Muttaqîler ise muhakkak emîn bir maqâmdadırlar* {yani, korkudan ve ölümden yana güvenlik içinde meskenlerde olacaklardır}.

52. *Cennetlerde* {yani, bahçelerde} *ve* {akıp duran} *pınarlardadırlar.*

53. *Sündüs ve istebraqdan* {yani, ince ve kalın ipekten} *giyerler.* {Ziyâretleşmelerinde} *karşılıklı otururlar.*

54. *İşte böyle, hem Biz hûru'l-în'i* {yani, beyaz yüzlü, güzel gözlüleri} *de kendilerine eş yaptık.*

---

683 Bu, delîlsiz bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)

684 Âyette, *hamîm azâbından* ibâresine tekâbül eden bölüm, tercümeye esâs aldığımız tahkikli nüshada bulunmadığından tarafımızdan ilâve edilmiştir. (Çeviren)

lerin Mekke kâfirlerine en yakını, Tubbâ qavmi idi–} *ve onlardan öncekiler* **{yani, geçmiş ümmetlerden helâk edilenler}** *mi? Biz onları* **{azâb ile}** *helâk ettik. Doğrusu onlar mücrimler* {yani, şirk üzere devâm eden, bunda alabildiğine ileri giden günâhkârlar} *idiler.*

38. *Biz semâvât u arzı ve o ikisinin arasındakileri oyunculuk için* {yani, boş yere, herhangi bir amaç gözetmeden} *halqetmedik* {yani, onları boş yere yaratmadık, tahakkuk edecek bir iş için yarattık}.

39. *Biz o ikisini* {*semâvât u arzı*} *ancak hakk ile halqettik, fakat onların* {yani, Mekke kâfirlerinin} *ekserisi* {bunların boş yere yaratılmamış olduklarını} *bilmezler.*

Onları korkutarak buyuruyor ki:

40. *Muhakkak fasl günü* {yani, ayırd edici hükmün verileceği gün} *onların hepsinin mîqâtıdır* {yani, onlar için belirlenmiş bir süredir}.

41. *O gün* {yani, qıyâmet günü} {öncekiler de, sonrakiler de: bu ümmet de, diğer ümmetler de o gün bir araya geleceklerdir}. {O gün, kâfirlerden} *hiçbir mevlânın mevlâsına bir faydası olmaz* {yani, hiçbir velînin velîsine faydası olmayacaktır. Yakın bir kimse yakın olan kâfir akrabasına en ufak bir menfaat sağlayamayacaktır}. *Onlara yardım da edilmez* {yani, kimse onların azâblarını önleyemez}.

Sonra mü'minleri istisnâ ederek buyuruyor ki:

42. *Allâh'ın* {mü'minlerden} *rahmet ettikleri müstesnâ* {yani, onlara şefâ'atte bulunulacaktır[682]}. *Kuşkusuz ki O* {şefâ'ate nâil olmaya-

---

682 Mü'minlerin şefâ'ate ihtiyacı yoktur ve olmayacaktır. *Ey o îmân edenler! Size rızk olarak verdiğimiz şeylerden (Allâh için) infâk edin* [*harcayın*], *gelmeden evvel bir gün ki, onda alım-satım* [*pazarlık-fidye*] *yok, dostluk yok, şefâ'at de yok* (Bakara, 2/254) âyeti ve benzeri âyetler, âhirette şefâ'atin olmadığını açıkca bildirmektedir. Nitekim, Muqâtil b. Süleymân da, İbrâhîm, 14/31'in izabında, "Dünyâda kidişinin başına, hoşuna gitmeyecek bir hâl gelecek olursa ondan fidye kabûl edilebilir yâhûd dostu ona şefâ'atci olabilir. Âhirette ise, bunların hiç biri olmayacak, sâdece amelleri ile başbaşa kalacaktır" diyor. Şefâ'at konusunda şu kitâblara mürâcaat edilebilir: Mehmed Durmuş, *Kur'ân'a Göre Şefaat* (Anlam Basın Yayın); Yaşar Düzenli, *Kur'ân ve Şefaat* (Pınar Yayınları); İbrahim Sarmış, *Şeytan Üçgeni –Bid'at-Tevessül-Şefaat–* (Düşün Yayıncılık). (Redaktör: E.Ö)

cak olan düşmanlarından intiqâm almakta} ***azîzdir,*** **{bu âyette istisnâ ettiği mü'minlere}** ***rahîmdir.***

43-44. ***Kuşkusuz ki zaqqûm ağacı o el-esîm'in*** **{yani, Rabbine karşı pek günâhkâr olan kişinin: Ebû Cehl'in}** ***yiyeceğidir.***

İbn Mes'ûd, *esîm*'i, "fâcir" ile tefsîr edilmiştir.

45-46. *O muhl gibidir* {yani, siyah zaqqûm, zeytinyağı tortusu gibi kalındır}, *karınlarda kaynar; hamîmin kaynaması gibi.*

Hamîm, Berberîlerin ve Afrikalıların dilinde, "aşırı sıcak su" demektir.

Allâh cehennem bekçilerine şöyle diyecektir:

47. *Yakalayın onu* {yani, Ebû Cehl'i}, *cahîmin ortasına* {–ki bu cehennem ateşinin altıncı kapısıdır–[683] yüz üstü} *sürükleyin onu.*

48. *Sonra da onun* {yani, Ebû Cehl'in} *başının üstüne hamîm azâbından*[684] *dökün.*

49. *Tat* {azâbı} *bakalım,* {ey bir zamânlar kendini izzetli ve üstün gören kişi}. *Doğrusu sen azîzsin* {yani, dünyâda iken kendisine kimsenin zarar veremeyeceği güçlü bir kimse idin}, *kerîmsin* {yani, kendisini değerli kabûl eden biri idin}.

50. *Muhakkak ki bu sizin önceden şübhe edegeldiğiniz şeydir* {yani, dünyâda iken bunun olmayacağı husûsunda şübheniz vardı. İşte kâfirlerin kalacakları yer budur}.

Sonra mü'minlerin kalacakları yeri söz konusu ederek buyuruyor ki:

51. *Muttaqîler ise muhakkak emîn bir maqâmdadırlar* {yani, korkudan ve ölümden yana güvenlik içinde meskenlerde olacaklardır}.

52. *Cennetlerde* {yani, bahçelerde} *ve* {akıp duran} *pınarlardadırlar.*

53. *Sündüs ve istebraqdan* {yani, ince ve kalın ipekten} *giyerler.* {Ziyâretleşmelerinde} *karşılıklı otururlar.*

54. *İşte böyle, hem Biz hûru'l-în'i* {yani, beyaz yüzlü, güzel gözlüleri} *de kendilerine eş yaptık.*

683 Bu, delîlsiz bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)

684 Âyette, *hamîm azâbından* ibâresine tekâbül eden bölüm, tercümeye esâs aldığımız tahkikli nüshada bulunmadığından tarafımızdan ilâve edilmiştir. (Çeviren)

Onların hâllerini haber vererek buyuruyor ki:

55. ***Onlar orada*** **{ölümden yana}** ***güven içinde her türlü*** {yani, her çeşit} ***meyveden isterler.***

56. ***Onlar orada*** **{dünyâdaki}** ***ilk ölümden başka ölüm*** {ebediyyen} ***tatmazlar.*** **{Şânı yüce Rabb'leri}** ***onları cahîm azâbından korumuştur.***

57. **{İşte söz konusu edilen bu cennet ni'metleri}** *Rabbinden bir lütuf* ***olarak*** **{verilecektir}**. ***Şu, azîm fevz*** {yani, pek büyük kurtuluş} ***odur.***

58. ***Onu*** **{yani, Qur'ân'ı}** ***sâdece tezekkür etsinler*** {ve böylece Qur'ân'a **îmân etsinler}** ***diye senin lisânınla*** {yani, senin dilin üzere} *kolaylaştırdık.*

Ancak onlar Qur'ân'a îmân etmediler. Bunun için Allâh Teâlâ buyuruyor ki:

59. **O *hâlde*** **{onlara gelecek olan azâbı}** *gözetle, çünkü onlar da* **{kendilerine gelecek olan azâbı}** *gözetlemektedirler.*

45. CÂSİYE SÛRESİ

MEKKÎ, 37 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *Hâ-Mîm.*

2. *Kitâbın indirilmesi,* {mülkünde} *o azîz,* {emrinde} *hakîm Allâh'tandır.*

3. *Doğrusu göklerde ve yerde* {–ki her ikisi de pek büyük birer yaratıktır–} *mü'minler* {yani, Allâh'ın tevhîdini tasdîq edenler} *için elbette âyetler vardır.*

4. *Sizin yaratılışınızda da* {–çünkü siz önce nutfe idiniz, sonra aleqa [pıhtı], sonra mudğa [bir çiğnem et], sonra kemik, sonra et oldunuz, sonra da rûh üflendi–}, *yaydığı* {yani, yarattığı} *her bir canlıda da* {Allâh'ın tevhîdine} *yaqîn edinen* {yani, kesin olarak inanan} *bir qavm için âyetler vardır.*

5. *Gece ve gündüzün ihtilâfında/değişip durmasında* {–ki ikisi de birer âyettir–}, *Allâh'ın semâdan bir rızq* {yani, yağmur} *indirip onunla yeri ölümünden sonra ihyâ etmesinde/diriltmesinde* {yani, bitkileri yeşertmesinde}, *rüzgârları* {rahmet ve azâb ile} *evirip çevirmesinde,* {evet bütün bunlarda Allâh'ın tevhîdini} *aqleden bir qavm için âyetler vardır.*

Sonra Allâh, sûrenin başında az önce geçen husûsları tekrar söz konu-ederek buyuruyor ki:

6. *İşte bunlar Allâh'ın* {yani, Qur'ân'ın} *âyetleridir.* {Ey Muhammed,} *Biz onları sana hakk ile tilâvet ediyoruz.* {Eğer bu Qur'ân'a îmân etmeyecek olurlarsa,} *artık onlar Allâh'tan* {yani, O'nu tevhîd etmekten} *ve O'nun* {yani, Qur'ân'ın} *âyetlerinden sonra hangi hadîse îmân ederler* {yani, hangi sözü tasdîq ederler}.

7. *Effâk* {yani, "Qur'ân geçmişlerin: Rüstem ve İstendibaz'ın [İsfendiyâr'ın] masallarıdır" diyen aşırı yalancı Abdu'd-Dârr oğulları'ndan en-Nadr b. el-Hâris el-Kuraşî'ye} *ve esîm* {yani, Rabbine karşı çok günâhkâr} *olan herkese veyl olsun!*

8. *O, Allâh'ın âyetleri* {yani, Qur'ân} *kendisine tilâvet edilirken işitir de, sonra onları* {yani, Qur'ân'ın âyetlerini ve içinde bulunanları}

işitmemiş gibi müstekbir olarak ısrar eder {yani, Qur'ân âyetlerini inkâr ederek küfrü üzerinde diretir. Büyüklenerek o âyetlerden: Qur'ân'ın âyetlerine îmân etmekten yüz çevirir}. *Öyleyse **onu elîm*** {yani, çok acıtıcı, can yakıcı} *bir azâb ile müjdele!*

en-Nadr b. el-Hâris Bedir'de öldürüldü. Sonra Allâh onun durumunu haber vermek üzere buyuruyor ki:

9. ***Âyetlerimizden birşey öğrendiğinde*** {yani, Qur'ân âyetlerinden birşey işittiğinde} ***de o, onları alaya alır*** {yani, o âyetlerle alay eder –çünkü onun iddiâsına göre Qur'ân'da anlatılanlar Rüstem ve İsfendibaz [İsfendiyâr] hakkında anlatılanlar gibidir–}. *İşte **mühîn bir azâb*** {yani, dünyâda Bedir günü'ndeki azâb} *onlar* {yani, en-Nadr b. el-Hâris ve arkadaşları –ki hepsi de Kureyşli-dir–} ***içindir.***

10. ***Onların*** {yani, en-Nadr b. el-Hâris ve arkadaşlarının} *verâlarında **da cehennem*** {yani, onlar dünyâda Bedir'de öldürülecekler, sonra da âhirette cehenneme atılacaklardır}. *Kazandıklarının* {yani, toplayıp bir araya getirdikleri mallarının} *da, Allâh'ın dûnun**dan/berisinden edindikleri** velîlerin de* {yani, Allâh'tan başka ibâdet ettikleri ilâhların da} {cehennem azâbına karşı kendilerine} ***hiçbir faydası olmaz. Azîm*** {yani, çetin, şiddetli olduğundan ötürü pek büyük} ***bir azâb** onlar içindir.*

11. ***Bu*** {yani, Qur'ân} *bir hidâyettir* {yani, dalâletten hidâyete götüren bir beyândır}. {Mekke halkından} *Rabb'lerinin âyetlerine* {yani, Qur'ân'ı –inkâr ile–} *küfredenlere gelince, elîm bir riczden **azâb*** {yani, cehennemde can yakıcı azâb türünden bir azâb} *onlar **içindir.***

Sonra Allâh onlara ni'metlerini hatırlatarak buyuruyor ki:

12. ***Allâh o ki, denizi** sizin için musahhar kıldı; orada* {yani, denizde} *gemiler **emriyle*** {yani, izniyle} *akıp gitsin diye ve O'nun lütfun**dan*** {denizde rızq} *arayasınız ve* {bu ni'metler dolayısıyla Allâh'a} ***şükredesiniz*** {ve O'nu tevhîd edesiniz} *diye.*

13. {Allâh} *göklerde ve yerde bulunanların tümünü Kendinden size **musahhar** kıldı. **Doğrusu** şunlarda* {yani, Allâh'ın yarattıklarında}, ***tefekkür eden*** {ve sonunda O'nu tevhîd eden} *bir qavm için elbette âyetler vardır.*

14. ***İmân edenlere söyle: Mağfiret etsinler*** **{yani, afvetsinler}; *Allâh'ın günlerini ümîd etmeyenleri*** **{yani, geçmiş ümmetlerin azâba uğratıldığı gibi Allâh'ın cezâlandırmasından korkmayanları}. *Kim afveder, ıslâh ederse onun ecrini vermek Allâh'a âittir. Doğrusu Allâh bir qavme kesbettikleri şeylerin*** **{yani, afvedip bağışlamak sûretiyle işledikleri hayrın}** ***karşılığını verecektir.***

15. *Kim sâlih bir amel işlerse lehinedir, kim de* {amelini} *kötü yaparsa aleyhinedir* {yani, kötülüğü kendi zararınadır}. *Sonra* {âhirette} *Rabbinize döndürüleceksiniz* {ve O da amellerinizin karşılığını verecektir}.

16. *Andolsun ki Biz İsrâîloğulları'na kitâbı* {yani, Tevrât'ı}, *hükmü* {yani, Tevrât'ta bulunanları kavramayı ve ilmi} *ve nübüvveti vermiştik* {-ki onlar arasında ilki Mûsâ, sonuncusu da Îsâ olmak üzere 1.000 nebî geçmiştir-[685]}. *Kendilerine tayyibâtı* {yani, helâl olan rızqı: menn ve selvayı} *rızq olarak vermiş ve onları âlemlere* {yani, o dönemin âlemleri üzerine} {her şeyin tafsilatı ve açıklaması bulunan Tevrât'ı, menn ve selvâyı, (her kolun ayrı ayrı su içtikleri su pınarlarının fışkırdığı) taşı, bulutla gölgelendirmeyi, geceleyin yürüdükleri vakit önlerini aydınlatan amudu [aydınlık saçan direği] vererek[686]} *üstün kılmıştık.* {Öyle ki elbiseleri de onlarla birlikte büyüyor, eskimiyor ve yırtılmıyordu[687]}.

17. *Onlara emre dâir beyyinât* {yani, apaçık âyetler} *verdik* {yani, onlara Tevrât'ta helâle, harâma ve sünnete dâir açıklamalar yaptık. Onlardan öncekilere dâir beyânlarda bulunduk}. {Fakat kendileri Yûşâ b. Nûn'dan sonra cinn husûsunda anlaşmazlığa düştüler;[688] bir kısmı îmân etti, bir kısmı kâfir oldu}. *Onlar ancak kendilerine ilim* {yani, beyân} *geldikten sonra aralarındaki kıskançlıktan dolayı anlaşmazlığa düştüler. Muhakkak Rabbin ayrılığa düştükleri şeyler hakkında* {yani, dîne dâir ayrılığa düştükleri husûslarda} *qıyâmet günü'nde aralarında hükm verecektir.*

685 "1.000 nebînin geçtiği" iddiâsı, aslı-esâsı olmayan bir ğayb taşlamadır. (Redaktör: E.Ö)
686 Bu, dayanaktan yoksun bir iddiâdır. (Redaktör: E.Ö)
687 Bu, delîlsiz bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)
688 "Cinn husûsunda anlaşmazlığa düştükleri" iddiâsı, delîlsiz bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)

18. *Sonra Biz seni emrden* {yani, İslâm'dan} {apaçık} *bir şerî'at üzere kıldık. Sen de artık ona uy...*

Kureyş kâfirleri Nebî'ye, "Sen baban Abdullâh'ın, deden Abdulmuttalib'in ve qavminin ileri gelenlerinin dînine geri dön" demişlerdi. Bunun üzerine Allâh Nebî'ye, *Sonra Biz seni emrden bir şeri'at üzere kıldık. Sen de artık ona uy* buyurdu.

...*Bilmeyenlerin* {yani, Allâh'ın tevhîdini tanımayanların: Kureyş kâfirlerinin} *hevâlarına uyma.* {Eğer onlara uyarsan, seni Allâh'ın emrinden uzaklaştırırlar}.

19. *Çünkü onların Allâh'a karşı sana hiçbir faydaları olmaz. Kuşkusuz ki zâlimler* {yani, Mekke müşrikleri} {qıyâmet günü'nde} *birbirlerinin velîleridir. Allâh ise* {şirkten sakınan} *muttaqîlerin velîsidir.*

20. *Bu* {yani, Qur'ân} *insânlar için basîretlerdir* {yani, dalâletten uzaklaştıran bir basîrettir} *ve* {Qur'ân'ın Allâh tarafından gönderildiğine dâir kesin bir kanaate sâhib olan} *yaqîn sâhibi bir topluluk için de* {dalâletten uzaklaştıran} *bir hidâyet ve* {ona îmân eden kimseler için azâbdan kurtaran} *bir rahmettir.*

21. *Yoksa kötülük işleyenler* {yani, şirk koşanlar: Adi Şemsoğulları'nın kâfirleri} *kendilerini,* {Hamza, Alî b. Ebî Tâlib, Ubeyde b. el-Hâris ve Ömer b. el-Hattâb gibi} *îmân edip sâlih amel işleyenler gibi kılacağımızı ve* {dünyâ ni'metleri bakımından} *hayâtları ile* {âhiret ni'metleri bakımından} *ölümlerinin bir olacağını mı sandılar? Ne kötü hükm veriyorlar* {yani, onlar âhirette mü'minlere verilenlerin bir benzerinin kendilerine de verileceği kanaatine sâhib olmakla son derece hakksız ve kötü bir hükm veriyorlar}. {Cennette dereceler vardır ve onun ni'metleri mü'minlere âittir. Kâfirler ise cehennem ateşinde azâb göreceklerdir}.

22. *Allâh gökleri ve yeri hakk ile yarattı* {yani, bunları amaçsız, boş yere yaratmadı. Aksine gerçekleşecek bir amaç için yarattı}. *Ve bir de her kişiye* {dünyâda hayr ya da şerr türünden} *kazandığının* {yani, yaptığının} *karşılığı verilsin diye* {yarattı}. *Onlara* {amelleri husûsunda} *zulmedilmez* {yani, onların hasenâtlarından birşey eksiltilmez, seyyiâtlarına da birşey ilâve edilmez}.

23. *İlâhını hevâsı edinmiş, Allâh'ın da kendisini bir ilm* {yani, Al-

lâh'ın ona dâir bilgisi} *üzere dalâlete düşürdüğü, kulağını ve qalbini mühürlediği* {ve bu sebeble hidâyeti işitip aqletmez hâle gelen} *ve gözü üzerine de perde gerdiği kimse* {yani, el-Hâris b. Kays es-Sehmî –ki alay edicilerden olan bu kişi putları sevmiş ve onlara ibâdet etmişti–} *hakkında ne dersin? Artık onu* {yani, Allâh onu saptırmışken} *Allâh'tan sonra kim hidâyete iletebilir?! Hiç tezekkür etmez misiniz* {yani, Allâh'ın yarattıklarından ibret alıp, O'nu tevhîd etmez misiniz}?

24. *"O dünyâ hayâtımızdan başka birşey değildir. Ölürüz, diriliriz* {yani, biz ölürken başkaları dirilir: Bizim soyumuzdan çıkarlar ve bizim bu hâlimiz sürüp gider} {ve biz ölümden sonra aslâ diriltilmeyeceğiz}, *bizi ancak dehr helâk eder"* {yani, bizim ölümümüzün sebebi sâdece uzun ömürdür, gece ve gündüzün ardı arkasına uzun bir süre gelip geçmesidir} *dediler. Hâlbuki onların buna dâir* {yani, ölümden sonra diriltilmeyecekleri hakkında} *bir bilgileri yoktur. Onlar ancak zannediyorlar* {yani, bu konuda kesin bir kanaate sâhib değiller, sâdece zanna dayanarak söz söylüyorlar}.

25. *Âyetlerimiz* {yani, Qur'ân} *onlara beyyineler hâlinde* {yani, helâl ve harâma dâir apaçık olarak} *tilâvet edildiğinde, onların* {Nebî'ye karşı} *hüccetleri, "Eğer sâdıqlar iseniz, haydi atalarımızı* {yani, atalarımızdan –biri Kusay b. Kilab olmak üzere– iki veya üç kişiyi diriltip} *getirin" demekten ibârettir.*

Bu, Ebû Cehl'in Nebî'ye söylediği bir sözdür. Allâh Teâlâ ise buyuruyor ki:

26. {Ey Muhammed! Onlara} *de ki: "Allâh sizi* {bir nutfe iken} *diriltiyor. Sonra sizi* {ecelleriniz gelince} *öldürüyor. Sonra, kendisinde rayb bulunmayan* {yani, ölümden sonra dirilişin gerçekleşeceğine dâir şekk/şübhe olmayan} *qıyâmet günü'ne* {ilkinizden, sonuncunuza kadar} *sizi toplayacaktır. Fakat insânların ekserisi* {âhirette diriltileceklerini} *bilmezler.*

Sonra yüce Rabbimiz, ölümden sonra diriltmeye qâdir olmadığı şeklindeki sözlerine karşılık, yüce zâtını ta'zîm etmek üzere buyuruyor ki:

27. *Gökler ve yerin mülkü Allâh'ındır. Sâ'at'in* {yani, qıyâmetin} *qıyâm edeceği gün, işte o gün mubtiller* {yani, ölümden sonra dirilişi yalanlayanlar} *hüsrâna uğrayacaklardır.*

28. *Her ümmeti* {yani, hesâbının görüleceği vakit her kişiyi} *diz üstü çökmüş göreceksin. Her ümmet* {dünyâda yapmış olduğu hayr ya da şerrin bulunduğu} *kitâbına çağrılacak* {sonra da amellerinin karşılıkları onlara verilecektir}...

İşte şu buyruk bunu dile getirmektedir:

...*Bugün* {âhiret günü} {dünyâda} *işlediğiniz amellerin cezâsı* {yani, karşılığı} *size verilecektir.*

29. *İşte bu size hakkı söyleyen kitâbımızdır. Esâsen Biz işlediklerinizi* {daha onları işlemeden önce levh-i mahfûz'dan} *istinsâh ediyorduk.*

Bize Abdullâh[689] [Ubeydullâh] dedi: Bana babam tahdîs edip dedi: Bana el-Huzeyl Muqâtil'den tahdîs edip dedi: İbn Abbâs dedi ki: "Nesh [istinsâh] ancak bir kitâbdan yapılır."

30. *O îmân eden ve sâlih amel işleyenlere gelince, Rabb'leri onları rahmetinin içine* {yani, cennetine} *sokacaktır. Şu* {yani, cennete giriş}, *mübîn fevz odur.*

31. *O küfredenlere gelince,* {yüce Rabb onlara şöyle diyecektir:} *"Âyetlerim* {yani, Qur'ân} *size tilâvet edilmedimi mi?! Siz de* {Qur'ân'a îmân etmeye karşı} *büyüklük taslayıp mücrimler qavmi* {yani, günâhkâr müşrikler} *olmadınız mı?!*

32. *"Muhakkak Allâh'ın va'di* {(yani, ölümden sonra diriliş)} *hakktır"...*

Nebî onlara, "Muhakkak ölümden sonra diriliş hakktır" dedi.

...*"Sâ'ate* {yani, qıyâmete} *gelince, onda* {yani, onun gerçekleşeceğinde} *bir rayb yoktur" denildiğinde* {ey Mekke halkı} *derdiniz ki: "Sâ'atin ne olduğunu bilmiyoruz. Biz ancak* {kesin bir kanaate sâhib olmadan} *bir zanndır zannediyoruz ve biz* {Sâ'atin gerçekleşeceği husûsunda} *yaqîn edinenler değiliz."*

33. {Âhirette organları aleyhlerine şâhidlik edince} *onlara,* {dünyâda} *amellerinin kötülükleri* {yani, şirk koşmaları} *yüz gösterdiğinde,* {olmayacağını iddiâ ederek} *alay edegeldikleri şey* {yani,

689 Doğrusunun, "Ubeydullâh" olduğu, Tefsîr'in başındaki senedden bildiğimiz bir husûstur. (Çeviren)

azâb} *kendilerini kuşatmış* {yani, azâb onlara vâcib olmuş} *olacaktır.*

34. {Âhirette cehennem bekçileri tarafından da onlara} *denecek ki: "Sizin bu gününüze kavuşacağınızı unutmanıza* {yani, bugüne: ölümden sonra dirilişe îmân etmeyi terk etmenize} *muqâbil, bugün de biz sizi –o ateş me'vânız olmak üzere– unutacağız* {yani, azâb içerisinde bırakacağız} *ve sizin için yardımcılardan* {yani, ateşe karşı sizi koruyacaklardan} *eser yoktur."*

35. *Sizin bu hâlinizin* {yani, âhirette size azâb edilmesinin} *sebebi, Allâh'ın âyetlerini* {yani, Allâh'ın kelâmını} *eğlence edinmeniz* {yani, "Sihrdir, şiirdir, evvelkilerin esâtiridir" deyip alay etmeniz} *ve dünyâ [şimdiki] hayât'ın sizi aldatmasıdır* {yani, böylece sizi İslâm'dan uzaklaştırmasıdır}. *Artık bugün* {âhirette} *onlar oradan çıkarılmazlar ve onlardan râzı etmeleri de istenmez.*

36. *İşte hamd* {yani, şükr} *göklerin rabbi, yerin rabbi ve âlemlerin* {yani, qıyâmetin} *rabbi Allâh'a mahsûstur.*

37. *Kibriyâ* {yani, azamet}, *göklerde ve yerde yalnız O'nundur. O* {mülkünde} *azîzdir,* {emrinde} *hakîmdir.*

Kibriyâ, yani azamet ve saltanat, quvvet ve qudret göklerde ve yerde yalnız O'nundur. O mülkünde azîzdir. Hükmettiği emirlerinde de hikmeti sonsuzdur [hakîmdir].

46. AHQÂF SÛRESİ

MEKKÎ, 35 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *Hâ-Mîm.*

2. *Kitâbın indirilmesi* {yani, Qur'ân'ın indirilmesinin taqdîr edilmesi, mülkünde} *azîz,* {emrinde} *hakîm Allâh tarafındandır.*

3. *Biz semâvât u arzı ve o ikisi arasındakileri* {yani, güneşi, ayı, yıldızları, bulutu ve rüzgârları}, *ancak hakk ile* {yani, boşuna değil, ileride gerçekleşecek belli bir maksad ile} *ve müsemmâ bir ecel için yarattık...*

Ben onları duyarlıkların sonuna kadar ulaşacakları bir süreye kadar yarattım. Söz konusu bu süre qıyâmettir. Müsemmâ [belirlenmiş] ecel işte budur.

...O küfredenler {yani, Mekke halkından inkâr edenler} *ise* {Qur'ân'da kendisi ile} *inzâr olundukları şeyden* {yani, azâbdan} *yüz çevirmektedirler* {ve bu sebeble de hakkında düşünmemektedirler}.

4. {Ey Muhammed! Mekkelilere} *de ki: "Haber verin, Allâh'tan başka* {ilah diye kabûl ettiğiniz meleklerden} *kendilerine du'â* {yani, ibâdet} *ettikleriniz yeryüzünde neyi yaratmışlar* {yani, onlar gerçekten ilâh iseler yerde Allâh'ın yarattığı gibi yarattıkları birşey var mıdır}? *Yoksa onların göklerde* {yani, onların, mülkünde Allâh ile birlikte} *bir ortaklığı mı var?"* {Bunların, mülkünde ortaklıkları bulunmadığı gibi, O'nun saltanat ve egemenliğinde de ortaklıkları yoktur}...

Allâh'ın, *Onların o ikisinde hiçbir ortaklığı da yoktur* (Sebe, 34/22) buyruğuna benzemektedir.

...Eğer sâdıqlar {yani, Lât, Uzzâ ve Menât'ın Allâh'ın ortakları olduğu iddiânızda doğru söylüyor} *iseniz, bundan önce bir kitâb yâhûd bilgiden bir eser var ise bana getirin* {yani, bu Qur'ân'dan önce O'nun ortağının bulunduğuna dâir diğer nebîlerden gelmiş bir rivâyet varsa getirin}.

5. ***Allâh'ın dûnundan/berisinden*** {ilâh diye kabûl edilen ve du'â etmeleri hâlinde} ***qıyâmete kadar kendisine icâbet edemeyecek kimselere –ki onlar kendilerinin du'âsından ğâfildir– du'â*** {yani, ibâdet} ***eden kimseden daha dalâlette kim olabilir?*** {yani, hiç kimse ondan daha dalâlette olamaz. Zîrâ putlar ebediyyen kendilerine du'â edenlere karşılık veremeyecekleri gibi, kendilerine du'â edenlerin ibâdetinden de ğâfildirler}.

Allâh böylece dünyâda onların durumunu haber verdikten sonra, âhiretteki hâllerini haber vermek üzere buyuruyor ki:

6. ***İnsânlar*** {âhirette} ***haşredildiklerinde*** {yani, bir araya getirilip toplandıklarında} ***onlar kendilerine düşman kesilir*** {yani, ilâh kabûl edilen varlıklar kendilerine ibâdet etmiş olanlara düşman olurlar} ***ve onların ibâdetlerine kâfir olurlar*** {yani, ilâhlar kendilerine ibâdet etmelerinden uzak olduklarını belirtirler}.

İşte Allâh'ın, *Bizimle sizin aranızda şâhid olarak Allâh yeter. Kuşkusuz biz sizin ibâdetinizden habersizdik* (Yûnus, 10/29) buyruğu buna işâret ediyor.

7. ***Âyetlerimiz*** {yani, Qur'ân} ***kendilerine beyyinât hâlinde*** {yani, helâli ve harâmı açıklar sûrette} ***tilâvet edildiği vakit*** {Mekke halkından inkârcı} ***küfredenler, kendilerine geldiğinde o hakk için, "Bu apaçık bir sihrdir"*** {yani, Qur'ân kendilerine gelince, "Bu apaçık bir büyüdür"} ***dediler.***

8. ***Bilakis, "Onu o uydurdu" diyorlar?*** {Ey Muhammed onlara} ***de ki: "Eğer onu*** {kendiliğimden} ***uydurmuş isem, siz Allâh'a karşı bana hiçbir fayda sağlayamazsınız*** {yani, bana gelecek azâbın bir kısmını dahî benden uzaklaştırmaya gücünüz yetmez}. ***O sizin onun hakkında ne kadar ileri gittiğinizi en iyi bilendir*** {yani, Allâh Qur'ân hakkında söylediklerinizi çok iyi bilir}. ***Benimle sizin aranızda*** {Qur'ân'ın Allâh'tan geldiğine dâir} ***şâhid olarak O yeter*** {yani, Allâh'tan daha üstün bir şâhid bulunamaz}. ***O*** {kendilerinden azâbı geciktirmek sûretiyle} ***ğafûrdur,*** {dünyâda onları cezâlandırmakta acele etmeyen} ***rahîmdir."***

Mekke kâfirlerinin, "Senden başka gönderecek bir rasûl bulamadı mı?" sözleri hakkında da buyuruyor ki:

9. {Ey Muhammed, onlara} ***de ki: "Ben rasûllerden bir bid'a değilim***

{yani, "Ben gönderilen ilk rasûl değilim. Benden önce pek çok rasûller gönderilmiştir}. *Bana ve size ne yapılacağını* {yani, bana ve size rahmet mi, yoksa azâb mı edileceğini} *bilemem. Ben ancak bana vahyolunana* {yani, Qur'ân'a} *tâbi olurum* {yani, bana ne emir verilirse onu yaparım, bana verilmeyen emri de kendiliğimden ortaya koymam}. *Ben ancak apaçık bir nezîrim* {*uyarıcıyım*}."

10. *De ki: "Bana haber verin* {ey yahûdîler,} *eğer o Allâh'tan gelmiş de siz onu inkâr etmişseniz ve İsrâîloğulları'ndan bir şâhid de* {yani, Abdullâh b. Selâm da} *onun bir benzeri üzere* {yani, Yamil b. Yamil'in yaptığı tanıklığa benzer bir tanıklıkta bulunarak} *şâhidlik edip îmân etmiş* {yani, Nebî'yi tasdîq etmiş} *olduğu hâlde* {çünkü Yamil –ki, İsrâîloğulları arasında Tevrât'ı iyi bilenlerden idi– Abdullâh b. Selâm'dan önce îmân etmiştir} *siz büyüklük taslamış iseniz* {yani, İbn Selâm, Nebî'yi tasdîq ederken, siz hidâyete uymayı büyüklüğünüze yedirmediniz, îmâna karşı büyüklük tasladınız}. *Allâh zâlimler qavmine* {yani, yahûdîlere –kendilerini savunabilecekleri bir delîl göstererek–} *aslâ hidâyet etmez."*

Benzeri bir buyruk da Tevbe sûresi'ndedir.[690]

11. *O küfredenler* {yani, Mekke halkından inkâr edenler}, *îmân edenler* {yani, Huzâa'lılar} *için dediler ki: "Eğer o hayr olsaydı, bizden önce ona ulaşamazlardı"...*

Mekkeliler şöyle demişti: "Muhammed'in getirdiği Qur'ân gerçekten Allâh tarafından indirilmiş olsaydı, Muhammed'in (s.a) ashâbının bizden önce îmân etmeleri söz konusu olmazdı.

...{Onunla hidâyet bulmadıkları için de,} *"Bu* {Qur'ân} *eski* {yani, Muhammed'den de önce} *bir uydurmadır" diyeceklerdir.*

12. *Hâlbuki önceden* {yani, Qur'ân'dan önce} *de Mûsâ'nın kitâbı* {onunla hidâyet bulan kimseler için} *bir imâm* {ve yine onunla hidâyet bulan kimseler için azâbdan kurtarıcı} *bir rahmetti...*

Oysa onlar, Qur'ân'dan önce Tevrât'ı da yalanlamışlardı. Çünkü Qasas sûresi'nde belirtildiği gibi, *Biz hepsini inkâr edenleriz* (Qasas, 28/48) demişlerdi.

690 Bkz. Tevbe, 9/19, 109 âyetlerindeki, *Allâh zâlimler qavmine hidâyet etmez* buyrukları. (Çeviren)

...*Bu* {Qur'ân} ***da, zulmedenleri*** {yani, Mekke'nin müşrik kâfirlerini, –içindeki tehdidlerle–} *inzâr etmek ve muhsinleri* {yani, muvahhidleri –Qur'ân'a îmân edenler için hazırlanmış mükâfât ve sevâbları ihtivâ eden–} *müjdelemek üzere Arabî bir lisân ile* {yani, içindeki buyrukları iyice anlasınlar diye Arabça bir Qur'ân olarak} *indirilmiş* {ve kendisinden önceki kitâbları} *tasdîq eden bir kitâbdır.*

13. *Muhakkak ki, "Rabbimiz Allâh'tır" deyip* {Rabb'lerini tanıyanlar}, *sonra da* {Allâh'ı tanımak üzere} *istiqâmet bulanlar* {ve bu istiqâmetten geri dönmeyenler} *için* {azâba uğratılma diye} *bir korku yoktur, onlar* {ölümden yana} *üzülmezler de.*

Sonra onların mükâfâtlarını haber veriyor:

14. *İşte onlar cennet ashâbıdır. Orada* {ölmemek üzere} *ebediyyen kalıcıdırlar; yaptıklarına bir karşılık olmak üzere.*

15. *Biz insâna, ana-babasına* {iyi davranmasını} *tavsiye ettik. Annesi onu zorlukla taşımış, zorlukla bırakmıştır* {yani, annesi ona zorlukla gebe kalmış, zorlukla doğurmuştur}. *Onun* {annesinin karnında} *taşınması* {dokuz ay}, *sütten kesilmesi* {yirmibir aydır, ki bu} *da* {toplam} *otuz aydır. Nihâyet o yiğitlik ve olgunluk çağına* {yani, onsekiz yaşına} *ulaşınca ve kırk yaşına varınca* {–insân 18 yaşından 40 yaşına kadar güçlü ve quvvetlidir. Ebû Bekr (r.a) kırk yaşına varınca Nebî'yi tasdîq etti–[691]} *dedi ki: "Rabbim bana* {müslüman olmayı nasîb ettin}. *Ana-babama* {yani, babam Ebû Kuhâfe ile annem Umm el-Hayr'a[692]} *verdiğin ni'mete şükretmemi ilham et ve Senin râzı olacağın sâlih amel işlememi de"* {bana ilham et}, *zürriyyetimi de benim için ıslâh et* {yani, çocuklarımı da mü'min eyle –ki çocuklarının hepsi de müslüman oldular–}...

Bunun bir benzeri de, *Babalarından, eşlerinden... sâlih olanları da* (Mü'min, 40/8) buyruğudur.

..."*Kuşkusuz ben Sana* {şirkten dönerek} *tevbe ettim ve ben müslümanlardanım"* {tevhîdi ihlâs ile kabûl edenlerdenim}.

Sonra müslümanların niteliklerini şöylece dile getirmektedir:

---

691 Bu, i'timâda şâyân olmayan rivâyetlere dayalı bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)
692 Bu, i'timâda şâyân olmayan rivâyetlere dayalı bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)

16. ***İşte bunlar, yaptıklarını en güzeli ile kabûl ettiklerimizdir*** **{yani, onların iyiliklerinin karşılığını verdiğimiz hâlde, kötülükleri sebebiyle onları cezâlandırmayız}...**

Fakat kâfirleri, yaptıkları kötülükler sebebiyle cezâlandıracak, onların iyiliklerini de boşa çıkartacaktır. Çünkü onlar îmâna dayanmayan işler yaparlar. Sonra tekrar mü'minleri söz konusu ederek buyuruyor ki:

...*Cennetlikler arasında* {onlarla birlikte} *kötülüklerini afvederiz.* {Oysa Allâh kâfirlere böyle bir uygulama yapmayacaktır.} *Kendilerine verilmiş gerçek bir va'ddir bu* {yani, bu onlara verilmiş hakk bir va'ddir, –ki bu da cennettir. Allâh dünyâda iken rasûller vâsıtasıyla onlara âhirette cenneti va'd etmiştir–}.

17. *Ana-babasına, "Öff size* {yani, –bu kötü ve bayağı bir söz olup– siz ne çirkin şey söylüyorsunuz}. *Benden önce nice qarnlar* [ümmetler] *gelip geçmiş* {ve ben onlardan kimsenin diriltilmiş olduğunu görmemiş} *iken beni* {ölümden sonra Allâh tarafından dirilterek yerin altından} *çıkarılmakla mı tehdid ediyorsunuz?"* {Nerde Abdullâh b. Cud'ân, nerde Osmân b. Amr, nerde Âmir b. Amr. –Bunların hepsi de onun ataları olup Kureyşlidir– Ben onlardan birinin bile bize geri döndüğünü göremiyorum}. *Anası-babası Allâh'a yalvararak* {yani, ona hidâyet verip, qalbini Allâh'a çevirmesi için Allâh'a du'â ederek,} *"Veyl sana, îmâna gel* {yani, amellerin karşılıklarının görüleceği ölümden sonra dirilişi tasdîq et}. *Kuşkusuz ki Allâh'ın va'di hakktır" diyorlardı. O* {yani, Ebû Bekr'in oğlu Abdu'r-Rahmân[693]} *ise diyordu ki: "Bu öncekilerin esâtirinden başka birşey değildir"* {yani, sizin bu söyledikleriniz öncekiler hakkında anlatılanlara ve onların yalanlarına benzemektedir, başka bir şeye değil}.

18. *İşte bunlar* {yani, –Ebû Bekr'in oğlu Abdu'r-Rahmân'ın söz konusu ettiği–[694] üç kişi} *cinn ve insânlardan* {kâfir olarak} *kendilerinden önce geçen ümmetler arasında* {yani, onlarla birlikte} *aleyhlerine söz* {yani, azâb} *hakk* {yani, vâcib} *olmuş kimselerdir. Çünkü bunlar hüsrâna uğramış olanlardır.*

19. *Bunların her biri için işlediklerine göre* {yani, amellerine uygun

693 Bu, i'timâda şâyân olmayan rivâyetlere dayalı bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)
694 Bu, i'timâda şâyân olmayan rivâyetlere dayalı bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)

olarak} *dereceler* {yani, üstün faziletler} *vardır ve ta ki kendilerine* {amelleri husûsunda} *zulmedilmeksizin amellerini* {yani, mükâfâtlarını} *tastamâm versin.*

Siz dünyâ hayâtınızda tayyibâtınızı giderdiniz/tükettiniz ve onlarla faydalandınız **(Ahqâf, 46/20)**

20. *Küfredenlerin* {yani, Mekke kâfirlerinin} *ateşe* {ateşin üzerindeki perde kaldırıldığında} *arzolunacakları* {ve ona bakacakları} *o gün onlara şöyle denilecektir: "Siz dünyâ hayâtınızda tayyibâtınızı* {yani, içinde bulunduğunuz rızq ve ni'metlerinizi} *giderdiniz/tükettiniz.* {Bunların şükrlerini yerine getirmediniz} *ve onlarla faydalandınız.* {Artık bugün sizin bir ni'metiniz kalmamıştır.} *Bugün yeryüzünde* {îmâna karşı} *hakksız yere* {ma'siyetlerle} *büyüklenmeniz ve fısq işlemeniz* {yani, isyân etmeniz} *sebebi ile hûn* {yani, haqîr düşürecek olan} *azâbı ile* {dünyâdaki kötü amellerinizin cezâsı olarak âhirette} *cezâlandırılacaksınız."*

21. {Ey Muhammed, Mekkelilere,} *Âd qavminin kardeşini de* {yani, neseb itibâriyle kardeşi Hûd'u da –çünkü onlarla dîn kardeşi değildi–} *an. Hani o qavmini Ahqâf* {–Ahqâf, Yemen bölgesinde Hadramevt'te oldukça ince kumlu bir çöldür–} *denilen yerde inzâr etmişti. Önünden ve arkasından nice nezîrler de gelip geçmiştir* {yani, Hûd'dan önce qavmlerine gönderilmiş olan rasûller gelip geçmişti}; *"Allâh'tan başkasına ibâdet etmeyin" diyerek* {yani, Hûd'dan önce olsun, sonra olsun Allâh'ın gönderdiği bütün rasûller Allâh'a ibâdeti emretmişlerdir}. *"Çünkü ben sizin için* {dünyâ hayât'ta} *büyük bir günün* {oldukça zorlu ve şiddetli olacağından ötürü} *azâbından korkarım"* {diyerek qavmini korkutmuş ve uyarmıştı}.

22. {Yahûdîler[695]} *dediler ki: "Sen bizi ilâhlarımızdan* {yani, onlara ibâdet etmekten} *döndürmek için mi bize geldin* {yani, onlara ibâdetten bizi alıkoymak ve bizleri yalanlamak için mi geldin}? *Eğer* {üzerimize azâbın ineceği iddiânda} *doğru söyleyenlerden isen, o hâlde bizi kendisi ile tehdid etmekte olduğun şeyi* {yani, azâbı} *getir."*

---

695 Bu bir hatâ olmalı; zîrâ burada, "yahûdîler"den değil, "müşrik olan Âd qavminden: Hûd'un qavmi Âd"dan bahsedilmektedir. Zâten bu, siyâktan da, lâfızdan da rahatlıkla anlaşılmaktadır. (Redaktör: E.Ö)

23. *(Hûd) dedi ki: "İlim* {yani, size gelecek olan azâbın bilgisi} *ancak Allâh'ın yanındadır* {yani, ne zamân dilerse onu o zamân indirir}. *Ben size benimle* {üzerinize azâbın ineceğine dâir} *gönderilenleri tebliğ ediyorum. Fakat ben sizi* {azâbı bilmezlikten gelen ve} *câhillik eden bir topluluk görüyorum."*

24. *Onlar onu* {yani, azâbı} *vâdilerine yönelmiş bir ârız* {yani, yağmuru fark edilen ve göğün tamâmını kapatmayan bir parça bulut} *hâlinde gördüklerinde* {Hûd'a,} *"Bu bize yağmur indirecek bir ârızdır" dediler.* {Ancak Hûd onlara} *dedi ki: "Hayır,* {bu gördüğünüz ârız [bulut] size yağmur yağdırmayacaktır}. *Aksine o sizin acele gelmesini istediğiniz şeydir,* {üzerinize esecek} *bir rüzgârdır ki onda elîm* {yani, can yakıcı} *bir azâb vardır."*

25. {Rüzgâr gelince Hûd onlara dedi ki: "O} *Rabbinin emri ile her şeyi helâk eder* {yani, Rabbinden aldığı emir üzerine Âd qavminin insânlarını, onlara âit malları ve hayvanları Rabbinin izniyle helâk eden bir rüzgârdır}...

Allâh Muhammed'e (s.a) hitâben şöyle devâm etmektedir:

> ...*Sabâhı ettiklerinde onların* {ağaçlardaki} *meskenlerinden başka hiçbir şey görülmez oldu* {yani, onlara âit hiçbir şey kalmadı}. *Biz mücrimler topluluğunu* {azâb ile} *işte böyle cezâlandırırız.*

Arkasından Allâh Mekke kâfirlerini korkutarak buyuruyor ki:

26. *Andolsun* {ey Mekkeliler,} *size verdiğimiz imkânları* {yani, yeryüzünde size verdiğimiz dünyâlık hayrları ve imkânları} *onlara da vermiştik. Onlara* {yeryüzünde verdiğimiz hayr ve imkânlar ile birlikte} *gözler ve qalbler de vermiştik* {tıpkı size vermiş olduğumuz gibi ey Mekkeliler}. *Fakat kulakları, gözleri ve qalbleri* {azâba karşı} *onlara hiçbir fayda vermedi* {yani, onlara gönderdiğimiz azâba karşı bunların faydasını göremediler}. *Çünkü onlar Allâh'ın âyetlerini* {yani, azâbını} *bile bile inkâr ediyorlardı. Alay edegeldikleri şey* {olan azâb} *onları çepeçevre kuşattı* {yani, kötü azâb bu sebeble onların hakkında vâcib oldu}.

Bu, Allâh'ın Kureyşlilere, "Azâb gelmeyecektir" demeleri üzerine verdiği bir misâldir.

27. *Andolsun ki etrafınızda bulunan qurâları/qaryeleri* {yani, Nûh qavmi, Sâlih qavmi, Lût qavmi gibi nesilleri –azâb ile–} *helâk ettik...*

Lût qavminin bulunduğu yer, Medîne ile Şam arasında idi. Âd qavmi ise **Yemen'de bulunuyordu.**

...*ve onlara* {çeşitli husûslara dâir} *âyetleri tasrîf ettik* {yani, ümmetlere gönderdiğimiz her nebîyi, başkalarına verilenden farklı bir mu'cize ile gönderdik[696]}; {küfrden îmâna} *dönmeleri için.* {Fakat tevbe etmedikleri için Allâh onları azâb ile helâk etti}.

28. *Yakınlık için/kendilerini yaklaştırsın diye Allâh'ın dûnundan/berisinden edindikleri ilâhlar onlara yardım etmeli değil miydi* {yani, bu uydurma ilâhları başlarına gelen azâbı niye engellemedi}? *Bilakis onlar* {yani, uydurma ilâhları} *kendilerinden dâll/kayb oldular* {yani, azâbın üzerlerine inmesi esnâsında onlara bir fayda sağlayamadılar}. *Şu, onların ifkleri* {yani, ilâh olduklarına dâir söyledikleri yalanları} *ve* {şirk olan sözleri söyleyerek} *uydurdukları şeylerdir.*

29. {Ey Muhammed!} *Hani sana cinnden bir neferi/grubu Qur'ân'ı dinlesinler diye sarfetmiş* {yani, sana doğru yönlendirmiş} *idik...*

Bunlar, cinnlerin Nasibî diye adlandırılan Yemen'deki bir kasaba halkının eşrafından ve ileri gelenlerinden idi. O sırada Rasûlullâh Batnu Nahle denilen yerde sabâh namazında Qur'ân okuyordu.

...*Ne zamân ki ona hazır oldular* {yani, Nebî'nin huzûruna geldiler}, {birbirlerine,} *"Susun* {Qur'ân'ı dinleyin}*" dediler* {ve onu dinlemekten duydukları aşırı şevkten dolayı neredeyse o'nun üzerine çıkacaklardı}...

İşte, *Neredeyse etrafında bir keçe (gibi) olacaklardı* (Cinn, 72/19) buyruğu bunu dile getirmektedir.

---

696 Bu, keyfî bir yakıştırmadır; zîrâ, *âyetleri tasrîf ettik* ibâresine, "ümmetlere gönderdiğimiz her nebîyi, başkalarına verilenden farklı bir mu'cize ile gönderdik" şeklinde bir ma'nâ taqdîri, ne lâfza uygundur, ne de vâqı'aya; çünkü, her nebîye-rasûle, mu'cize verilmemiştir. Nitekim Müellif de, İsrâ, 17/59'un tefsîrinde şöyle diyor: "(Ey Nebî!) Eğer senden istedikleri âyeti/mu'cizeyi getirdiğinde onu yalanlayacak olurlarsa, önceki nesiller gibi bunların [Mekke müşriklerinin] da helâk edilmesi gerekir. İşte bundan dolayı onlara [Mekke müşriklerine] âyet/mu'cize göndermedik." Ayrıca Rasûlullâh'ın mu'cizesi olup olmadığı konusunda bkz. İsrafil Balcı, *Hz. Peygamber ve Mucize* (Ankara Okulu Yay.) (Redaktör: E.Ö)

...*Qadâ edilince* {yani, Nebî namazını bitirince[697]}, {cinnler} *inzâr ediciler* {yani, mü'minler} *olarak qavmlerine döndüler* {yani, öylece ayrılıp gittiler}.

30. *Ve (qavmlerine) dediler ki: "Ey qavmimiz! Biz Mûsâ'dan sonra* {Muhammed'e} *indirilmiş olan bir kitâb* {yani, Muhammed'in okuduğu hayret verici bir kitâb olan Qur'ân} *dinledik.* {Bu kitâb} *kendisinden öncekileri doğrulayan* {yani, Muhammed'in kitâbı daha önceki nebîlere indirilmiş kitâbları doğrulayan}, *hakka* {yani, hidâyete} *ve dosdoğru yola ileten bir kitâbdır"* {yani, bu kitâb dosdoğru dîn olan İslâm'a da'vet etmektedir}.

31. *"Ey qavmimiz! Allâh'ın da'vetçisine icâbet edin ve o'na îmân edin* {yani, Muhammed'in îmâna da'vetini kabûl edin, o'nu tasdîq edin} *ki günâhlarınızdan bir kısmını mağfiret etsin ve sizi elîm bir azâbdan kurtarsın"* {yani, can yakıcı bir azâbdan yana sizi güvenliğe kavuştursun}.

32. *"Kim Allâh'ın da'vetçisine* {yani, Muhammed'in îmâna da'vet çağrısına} *icâbet etmezse o, yeryüzünde Allâh'ı âciz bırakamaz* {yani, Allâh'tan kurtulamaz. Yeryüzünde onun için kaçıp sığınmaya imkân yoktur. Mutlaka kötü amelinin karşılığını ona verir}. *Onun için O'nun dûnundan/berisinden velîler de olmaz* {yani, Allâh'a karşı onu koruyacak yakınları da bulunmaz}. *İşte onlar* {yani, îmân da'vetini kabûl etmeyenler} *apaçık bir dalâlet içindedirler."*

Bunlar, gelen 9 cinnin sözleridir. Ertesi sene o 9 cinn ile birlikte, cinnler tarafından inzâr edilenlerden 70 kadar cinn daha geldi ve Nebî ile Batha denilen yerde buluştular. Nebî onlara Qur'ân okudu, emir ve nehiyleri bildirdi.

Nebî namaz kılmak üzere kalktı. İbn Mes'ûd ile cinnlerden olan iki

---

697 *Fe-lemmâ qudiye* [*qadâ edilince/ne zamân ki qadâ edildi*] ibâresinin, "Nebî namazını bitirince" şeklinde anlaşılması uygun değildir. İbârenin, "Qur'ân'ın okunması tamâmlanınca" veya "Nebî'nin-Rasûl'ün Qur'ân okuması sona erince" şeklinde anlaşılması daha uygundur. Nitekim, Müellif'in, 32. âyetin akabinde söylediği şu sözler de bunu te'yid etmektedir: "Bunlar, gelen 9 cinnin sözleridir. Ertesi sene o 9 cinn ile birlikte, cinnler tarafından inzâr edilenlerden 70 kadar cinn daha geldi ve Nebî ile Batha denilen yerde buluştular. Nebî onlara Qur'ân okudu, emir ve nehiyleri bildirdi." (Redaktör: E.Ö)

adam da Nebî'nin arkasında durdu ve o'nunla birlikte namaz kıldılar. İşte, *Allâh'ın kulu O'na ibâdet etmek için kalktığı zamân neredeyse etrafında bir keçe (gibi) olacaklardı* (Cinn, 72/19) buyruğu bunu anlatmaktadır. Buna sebeb ise o'na duydukları sevgi idi. Sonra îmân etmişler olarak yanından ayrılıp gittiler.

33. *Gökleri ve yeri yaratmış* {–çünkü onlar, tek başına gökleri ve yeri Allâh'ın yarattığını kabûl ediyorlardı–} *ve onları yaratmaktan dolayı yorulmamış olan Allâh'ın* {âhirette} *ölüleri diriltmeye de qâdir olduğunu görmezler mi* {yani, bilmezler mi}?...

Benzeri bir buyruk Yâ-Sîn sûresi'ndedir (81. âyet).

Sonra Allâh Nebî'ye buyuruyor ki:

...*Evet* {onları diriltecektir}. *Muhakkak O her şeye* {yani, ölümden sonra diriltmeye de, başka şeylere de} *güç yetirendir.*

Mekkeliler azâbı inkâr ederek küfre sapınca, Allâh onlara âhiretteki durumlarını haber vermek üzere buyurdu ki:

34. *Kâfirlerin* {ateş üzerindeki perde kaldırılıp da ona bakarak} *ateşe arzolunacakları günde* {Allâh onlara şöyle diyecektir:} *Bu* {gördüğünüz azâb} *hakk değil miymiş? Onlar, "Rabbimize andolsun ki evet* {hakkın kendisidir} *diyecekler.* {Allâh} *buyuracak ki: "O hâlde* {azâbın gerçekleşmeyeceğini söyleyip} *küfretmeniz sebebiyle azâbı tadın."*

35. {Ey Muhammed! Eziyetlere ve yalanlamalarına karşı} *sabret;...*

Bu buyrukla Allâh, sabretmesi için Nebîsi'ni teselli etmektedir.

...*azm sâhibi* {yani, çokça sabreden} *rasûllerin sabrettiği gibi* {yani, İbrâhîm'in, Eyyûb'un, İshâq'ın ve Ya'qûb'un[698] sabrettikleri gibi sen de sabret}...

Bu âyet, Uhud günü nâzil oldu. Allâh Nebî'ye, karşı karşıya kaldığı musîbete sabretmesini ve qavmine beddu'â etmemesini emretti.

Allâh'ın, *Andolsun ki Biz daha önce Âdem'e ahdetmiştik, fakat o unuttu, Biz onu azîmli bulmadık* (Tâ-Hâ, 20/115) buyruğu da buna benziyor.[699]

---

698 *Azm sâhibi rasûller*'in, "İbrâhîm, Eyyûb, İshâq ve Ya'qûb" (a.s) ile sınırlandırılması uygun değildir. (Redaktör: E.Ö)

699 Bu âyet ile, açıklanmakta olan âyet arasında –*azîm* lâfzının kullanımı dışında– nasıl bir benzerlik olduğunu biz tesbit edemedik. (Çeviren)

Devâmla şöyle buyurdu:

...ve bunlar için acele etme...

Nebî Mekke kâfirlerine azâbın geleceğini haber verince onlar, "Bizi kendisiyle tehdid ettiğin bu azâb ne zamân gelecek?" diye sordular. Allâh ise Nebî'ye, "Onlar için azâbın çabuk gelmesini isteme" buyurdu.

...Onlar kendisiyle tehdid olundukları şeyi görecekleri günde, sanki {dünyâda} *yalnızca gündüzün* {yani, dünyâ günlerinden bir gündüzün} *bir sâ'ati [ânı] kadar kalmışlar gibi gelecek onlara.* {Bu} *bir belâğdır* {yani, bunda bir tebliğ vardır: bu emir bu husûsta onlar için yeterli bir tebliğdir}. *Fâsıqlar* {yani, Allâh'ın kendilerine vermiş olduğu emir ve yasaklara uymayarak Allâh'a karşı isyân edenler} *qavminden başkası* {azâb ile} *helâk edilir mi?*

Şöyle de açıklanır: Bu durum onlar için bir tebliğdir. Hattâ bu, sizin acele gelmesini istediğiniz elîm [can yakıcı] azâbı ihtivâ eden bir rüzgârdır. Çünkü onlar Hûd'a, *O hâlde doğru söyleyenlerden isen bizi kendisiyle tehdid ettiğin şeyi getir* (A'râf, 7/70) demişlerdi.

Allâh'ın, *O seni kalkınca da görür, secde edenler arasındaki dolaşmanı da* (Şu'arâ, 26/218-219) buyruğu, "senin cemaatle namaz kılanlarla birlikte namaz kılışını görür" demektir. (Çünkü) O seni, erkeklerin sulblerinden ve kadınların rahîmlerinden geçirerek Abdullâh'ın sulbünden hoş ve temiz olarak çıkartmıştır.

47. MUHAMMED SÛRESİ

MEDENÎ, 38 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. {Allâh'ın tevhîdine} *küfredenlerin ve* {insânları} *Allâh'ın yolundan alıkoyanların* {yani, insânları İslâm dîninden engelleyen Mekke kâfirlerinin} *amellerini boşa çıkarmıştır* {yani, Allâh onların amellerini ibtâl etmiştir}.

2. *Îmân edip* {yani, Allâh'ın tevhîdini tasdîq edip} *sâlih amel işleyenlerin ve Muhammed'e indirilene* {yani, o'na indirilen Qur'-ân'a} *-ki o* {yani, Qur'ân} *Rabb'lerinden gelen hakkın ta kendisidir- îmân* {yani, tasdîq} *edenlerin ise günâhlarını* {yani, tasdîqleri sebebiyle şirklerini ve diğer günâhlarını} *bağışlar ve hâllerini* {tevhîd ile geniş rızq vermek sûretiyle} *ıslâh eder.*

3. *Bu* {yani, amellerinin boşa çıkartılması}, *küfredenlerin* {yani, Allâh'ın tevhîdini inkâr edenlerin} *bâtıla* {yani, şeytâna} *uymuş* {yani, ibâdet etmiş} *olmaları sebebiyledir. Îmân edenler* {yani, Allâh'ın tevhîdini tasdîq edenler} *ise, Rabb'lerinden gelen hakka* {yani, Qur'ân'a} *uymuşlardır. İşte Allâh* {kâfirlerin amellerini boşa çıkartıp, mü'minlerin günâhlarını bağışlamak sûretiyle} *insânlara misâllerini böyle açıklar.*

Sonra Allâh Teâlâ mü'minlere, kâfirlere ne yapacaklarını öğretmek üzere buyuruyor ki:

4. *O küfredenlerle* {yani, Allâh'ın tevhîdini inkâr eden Arab müşrikleriyle} *karşılaştığınızda boyunlarını vurun. Onlardan çokça öldürüp qahrettiğinizde* {yani, kılıçla onlara boyun eğdirip üstünlük sağladığınızda} *artık* {esir almak için} *bağı sıkıca bağlayın.* {Esir aldıktan} *sonra da ya lütfederek karşılıksız salın* {yani, onları serbest bırakın} *yâhûd fidye alın* {yani, müslümanlar müşriklere karşı güç kazansınlar diye onları serbest bırakmak için mâlî bir fidye alın}. *Savaş ağırlıklarını bırakıncaya kadar* {yani, şirki terk edinceye, Arablar arasında müşrik kalmayıncaya kadar[700]}...

[700] *Ağırlıklarını bırakıncaya kadar* ifâdesinin, "şirki terk edinceye, Arablar arasında müşrik kalmayıncaya kadar" şeklindeki yorumu zayıftır. (Redaktör: E.Ö)

Sonra Allâh yeni bir ifâde olmak üzere buyuruyor ki:

...{Emir} ***budur*** {yani, karşılıksız serbest bırakmak ve fidye almak husûsunda Allâh'ın emri budur}...

Saff sûresi'nde de, *Biz de îmân edenleri düşmanlarına karşı destekledik de* {Arablar müslüman olarak Muhammed (s.a) ile} *üstün gelenler oluverdiler.* (Saff, 61/14) buyurulmaktadır.

...*Eğer Allâh dileseydi elbette onlardan intiqâm alırdı. Fakat kiminizi kiminizle ibtilâ etmek için* {kâfirler ile savaşmakla sınamaktadır}. *Allâh yolunda* {Bedir'de} *öldürülenlerin* {güzel} *amellerini* {boşa çıkartarak} *ibtâl etmez.*

5. *Onlara hidâyet verecektir* {yani, qabirde onları tevhîde yöneltecektir[701]}. {Âhirette de} *hâllerini ıslâh edecektir.*

6. *Ve onları kendilerine tanıttığı cennete girdirecektir.*

7. *Ey o îmân edenler! Eğer siz Allâh'a yardım ederseniz* {yani, Allâh tevhîd edilsin diye Allâh'a, dînine ve Rasûlü'ne yardım ederseniz}, *Allâh da size yardım eder ve ayaklarınıza* {zafer için} *sebât verir* {ve ayaklarınızı kaydırmaz}.

8. *Küfredenlere gelince, yüzleri üzere düşüp helâk olmak hakkıdır onların* {yani, onlar baş aşağı düşsünler, hüsrâna uğrasınlar. –Bu, bozguna uğradıkları vakit onlara söylenecek bir sözdür–}. *Amellerini de boşa çıkartmıştır.*

9. *Şu* {yani, amellerinin boşa çıkması}, *onların* {yani, Mekkelilerden öldürülen kâfirlerin} *Allâh'ın* {Nebî'ye Qur'ân'dan} *indirdiklerini* {yani, onlara îmân etmeyi} *hoş karşılamamalarından dolayıdır. Bundan dolayı amellerini boşa çıkartmıştır.* {Çünkü îmân ile yapılmış ameller değildi.}

Sonra ibret almaları için Mekke kâfirlerine geçmiş ümmetlerin azâbı gibi bir azâbı hatırlatmaktadır.

10. *Acaba onlar* {yani, Mekke kâfirleri} *yeryüzünde gezip kendilerinden öncekilerin* {yani, geçmiş ümmetlerden Âd, Semûd ve Lût qavminin} *âqıbetlerinin nasıl olduğuna bakmadılar mı? Allâh*

---

701 Bu, delilsiz bir yakıştırma olup qabir ile alâkalı münker-nekir gibi bâtıl kabûllere dayanmaktadır. (Redaktör: E.Ö)

onları **{çeşitli azâblarla}** ***toptan helâk etmiştir. Kâfirlere*** **{yani, bu ümmetin kâfirlerine}** ***de onların emsâli/benzerleri*** **{yani, geçmiş ümmetlerin azâbına benzer bir azâb}** ***vardır.***

11. *Bu* {yani, daha önce Bedir'deki yardım ve zafer} *böyledir. Çünkü Allâh îmân edenlerin velîsidir* {yani, Allâh'ın tevhîdini tasdîq edenlere yardım edip, onların dostu olmuştur}. *Kâfirlerin ise velîsi yoktur* {yani, yardım edecek bir velîleri bulunmaz}.

Arkasından âhirette mü'minlerle kâfirlerin kalacakları yeri söz konusu ederek buyuruyor ki:

12. *Kuşkusuz ki Allâh îmân edip, sâlih amel işleyenleri* {bahçelerinin} *altından nehirler akan cennetlere sokar. Kâfirler ise, onlar metâlanırlar ve* {âhirete bakmaksızın} *hayvanların yediği gibi yerler* {yani, onların dünyâda yemek ve içmek dışında bir düşünceleri yoktur}. *Ateş ise kalacakları yerdir onların* {yani, ateş onların sığınacakları yerleridir}.

Sakınmaları için onları korkutarak buyuruyor ki:

13. {Geçmişte} *seni çıkartan qaryenden* {yani, Mekke'den} *daha güçlü nice qarye vardır* {yani, onlar, Nebî'yi Mekke'den çıkarttıkları sırada Mekke halkından daha güçlü, sayıca daha çok idiler}...

Ardından daha önce söz konusu edilmiş olan geçmiş ümmetleri tekrar ele alarak şöyle buyurulmaktadır:

...*Biz yine de onları* {rasûlleri yalanlamaları üzerine} *azâb ile helâk ettik. Onların yardımcıları olmadı* {yani, başlarına azâb inince kimse azâb edilmelerini engelleyemedi}.

14. *Rabbinden bir beyyine* {yani, beyân} *üzere olan kimse* {yani, Nebî}, *kötü ameli kendisine süslü gösterilen ve hevâlarına uyan kimseler* {yani, Ebû Cehl b. Hişâm ile Ebû Huzeyfe b. el-Muğîre} *gibi midir?*

15. {Şirkten sakınan} *muttaqîlere va'dolunan cennetin meseli şudur:...*

Allâh cehennem ateşinin şiddeti ve çeşitli azâbları hakkında benzetmeler yaptığı gibi, cennetin de üstünlüğü ve hayrlı oluşu husûsunda benzetmeler yapmıştır. Sonra cennetliklere hazırladığı içecekler ile cehennemliklerin içeceklerini söz konusu ederek buyuruyor ki:

...Orada (yani, cennette) *kokusu-tadı değişmeyen sudan nehirler* (yani, dünyâdaki gibi kokusu, tadı değişen, bozulup kokan suya benzemeyip değişikliğe uğramayan, bozulup kokmayan nehirleri, *tadı değişmeyen sütten nehirler* (yani, dünyâdaki gibi değişip ekşimeyen süt nehirleri); *içenlere lezzetli gelen* (ve dünyâ içkisi gibi sarhoşluk vermeyen, baş ağrısı yapmayan, içenlere lezzet veren) *şarâbdan nehirler*, (dünyâdakiler gibi herhangi bir tortusu ve renk bulanıklığı olmayan) *süzülmüş baldan nehirler vardır. Onlar için orada meyvelerin her türlüsünden ve Rabb'lerinden* (günâhları için) *bir mağfiret*[702] *dahi vardır...*

Bu, dünyâda iken şirkten sakınan muttaqîlere âhirette verilecek mükâfatdır.

Arkasından kâfirlerin kalacakları yeri söz konusu etmek üzere buyuruyor ki:

...Ateşte ebediyyen kalan ve bağırsaklarını paramparça eden kaynar sudan içirilen kimseler (yani, Mahzûm oğulları'ndan Ebû Cehl b. Hişâm ve Ebû Huzeyfe ile onlar gibi cehennemde ebediyyen kalan kimseler) *gibi midir? Onlar son derece sıcak bir sudan içecekler* (ve içinde bulundukları cehennem ateşi de üzerlerine alevlendirilecektir. Orası göklerle yerin yaratıldığından beri kaynayıp durmaktadır). *İşte içtikleri bu su bağırsaklarını paramparça eden bu kimselerin durumu ile* (aşırı sıcaktan korkmak bakımından) *diğerlerinin durumu aynı olabilir mi?*

16. *Onlardan* (yani, Rifaa b. Zeyd, el-Hâris b. Amr ve Halîf b. Zühre gibi münâfıqlardan) *gelip seni*(n ey Muhammed Qur'ân okumanı) *dinleyenler de vardır. Yanından* (yani, Cum'a'dan) *çıktıklarında, kendilerine ilim* (yani, hidâyet: Qur'ân) *verilmiş olanlara* (yani, Abdullâh b. Mes'ûd el-Huzlî'ye), *"Az önce* (Muhammed) *ne söyledi?" derler. İşte bunlar Allâh'ın qalblerini* (küfr ile) *mühürlediği* (için îmânı aqletmeyen) *ve* (küfr husûsunda) *hevâlarına uyup gitmiş kimselerdir.*

Sonra mü'minleri zikrederek şöyle buyuruyor:

---

702 Muttaqîler, günâhları bağışlandığı için cennete girmişlerdir, cennette de günâh işlemek söz konusu olamayacağından, buradaki *mağfiret*'in, "günâhları için bağışlanma var" şeklinde anlaşılması uygun olmaz. (Redaktör: E.Ö)

17. (Dalâletten kurtularak) *hidâyet bulanların (ise) hidâyetlerini* (ilk emri neshedin muhkem buyruk[703] ile) *artırmış ve kendilerine taqvâlarını vermiştir* (yani, muhkem ile amel etmek üzere onlara taqvânın gereği olan açıklamayı yapmıştır ve onlar da muhkem olan buyruklar gereğince amel etmişlerdir).

Akabinde Mekke kâfirlerini korkutarak buyuruyor ki:

18. *Artık onlar Sâ'atin* (yani, qıyâmetin) *kendilerine ansızın* (yani, beklemedikleri bir vakitte) *gelmesinden başkasını mı gözlüyorlar? İşte onun şartları* (yani, ayın yarılması, Deccâl'in çıkması,[704] Nebî'nin gelmesi gibi alâmetleri) *gelmiş* (ve onlar da bütün bunları gözleriyle görmüş) *bulunuyor. O hâlde onlara geldiğinde öğüt almalarının kendilerine ne faydası olur ki?*

Buyrukta bir taqdîm vardır, yani onlar bu husûsta kusurlu hareket etmişken, qıyâmet gelip çatacak olursa nasıl öğüt ve ibret alacaklar, tevbe edebilecekler?

19. *Onun için bil ki Allâh'tan başka hiçbir ilâh yoktur. Hem kendi günâhın, hem de mü'min erkeklerle, mü'min kadınlar için mağfiret dile* (yani, Allâh'ın tevhîdini tasdîq eden mü'min erkekler ve mü'min kadınların günâhları için bağışlanma dile). *Allâh tekallüb ettiğiniz* (yani, gündüzün gidip geldiğiniz) *yeri de, mesvânızı da* (yani, geceleyin barındığınız yeri de) *bilir.*

20. *Îmân edenler* (yani, Qur'ân'ı tasdîq edenler) *der ki: "Bir sûre indirilmeli değil miydi?"...*

Mü'minler, vahyin inişine özlem duyunca, "Bir sûre indirilmeli değil miydi?!" demişlerdi. Allâh da şöyle buyurdu:

...Muhkem (yani, içinde helâl ve harâm hükmleri bulunan) *bir sûre indirilip de içinde qıtâl zikredilirse* (ve Allâh'a, Nebî'ye itâ'at ile güzel söz, ma'rûf söz söylemek söz konusu edilirse), (mü'minler bundan dolayı sevinir)...

Buyrukta taqdîm vardır.

Sonra münâfıqları söz konusu etmektedir:

---

703 Bu, delilsiz bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)

704 Bu, zayıf ve uydurma rivâyetlere dayalı keyfî bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)

...*Qalblerinde hastalık* {yani, Qur'ân hakkında kuşku bulunanların –Abdullâh b. Ubeyy, Rifaa b. Zeyd ve el-Hâris b. Amr gibilerinin– Qur'ân'ın nüzûlünden hoşlanmadıkları ve bundan ötürü üzüldükleri için} *üzerlerine ölüm baygınlığı gelmiş gibi sana baktıklarını görürsün. O da onlara evlâdır/yakındır.*

"O da onlara evlâdır/yakındır" buyruğu bir tehdiddir.

21. *Bir itâ'at ve ma'rûf bir söz, ama iş azm olunca* {yani, önemli ve hassas durumlarda iş ciddiye binince} *eğer onlar* {Nebî ve getirdikleri husûsunda} *Allâh'a karşı sadâqat gösterselerdi bu onlar için* {şirkten} *elbette daha hayrlı olurdu.*

22. {Ey münâfıq yahûdîler!} *Sizden beklenen, yönetimi ele alırsanız yeryüzünde* {ma'siyetlerle} *fesâd çıkartmak ve akrabalık bağlarınızı paramparça etmek değil midir ki?*

Kendileri ile Ensâr arasında birtakım akrabalıklar vardı.

23. *İşte böyleleri, Allâh'ın kendilerini la'netlediği, sağırlaştırdığı* {ve bu sebeble hidâyeti işitmeyen}, *gözlerini kör ettiği* {ve dolayısıyla hidâyeti görmeyen} *kimselerdir.*

24. *Onlar Qur'ân'ı tedebbür etmezler* {yani, dinlemezler} *mi? Yoksa qalbleri üzerinde kilidler mi vardır?* {–Maksad, qalblerinin mühürlü oluşudur.–}

Yahûdîleri zikrederek buyuruyor ki:

25. *Muhakkak hidâyet* {yani, Muhammed'in bir nebî ve bir rasûl olduğuna dâir Tevrât'taki açıklamalar kendileri tarafından açıkça görülüp} *kendilerine besbelli olduktan* {ve bunu bildikten} *sonra* {Muhammed'e} *îmândan gerisin geri* {kâfirler olarak topukları üzerinde} *irtidad edenlere, şeytân kötü amellerini süslü göstermiş* {yani, hidâyeti: Muhammed'e îmân edip hidâyet bulmayı terk etmeyi güzel göstermiş} *ve* {Allâh da} *onları uzun emellerle oyalamıştır.*

26. *Bu böyledir...*

Buyrukta bir taqdîm vardır. Allâh, "Muhammed nebî değildir" demeleri üzerine onlara mühlet verdi, azâb etmekte acele etmedi. Fakat daha sonra Kureyzalıların savaşçıları öldürülüp de Nadîroğulları sürgüne gönderilince onlardan intiqâm aldı.

...{İşte başlarına gelen bu öldürülme ve sürgün musîbetinin sebebi,} *Allâh'ın* {Qur'ân'dan} *indirdiklerinden hoşlanmayan kimselere* {yani, îmânı terk edenlere: münâfıqlara, gizlice} *"Biz bazı işlerde* {yani, Muhammed'i yalanlama husûsunda} *size itâ'at edeceğiz" demeleridir...*

İşte Allâh'ın şu buyruğu buna işâret ediyor:

> ...*Hâlbuki Allâh onların gizlediklerini* {yani, yahûdîlerle münâfıqların sakladıklarını} *bilir.*

Onları korkutmak üzere şöyle buyuruyor:

27. *Peki ya* {ölüm esnâsında} *melekler* {–kasıd, sâdece ölüm meleğidir–} *onların yüzlerine ve arkalarına vura vura kendilerini vefât ettirirken hâlleri nasıl olacak?*

28. *Bu* {yani, ölüm hâlinde meleklerin onlara vurma musîbeti} *onların Allâh'ı ğazablandıran şeylere* {yani, Nebî Muhammed'i inkâr ile kâfir olmaya} *uymalarındandır. Üstelik O'nun rızâ oluşunu hoş karşılamadılar* {yani, Muhammed'e îmân husûsunda Allâh'ın râzı olmasını gözetmeyi terk ettiler}. *Bu sebeble amellerini* {yani, îmân olmadan yaptıkları amellerini} *boşa çıkardı.*

Allâh Teâlâ; Abdullâh b. Ubeyy, Rifaa b. Zeyd ve el-Hâris b. Amr'ı tekrar söz konusu ederek buyuruyor ki:

29. *Yoksa qalblerinde hastalık* {yani, Qur'ân hakkında şekk/kuşku} *bulunanlar* {–ki bunlar münâfıqlardır–}, *Allâh'ın kinlerini aslâ meydana çıkarmayacağını mı sandılar* {yani, Allâh'ın mü'minlere karşı qalblerindeki aldatma kasıdlarını açığa çıkarmayacağını mı düşündüler}?

30. *Eğer dilersek onları sana gösteririz* {yani, bildiririz, öğretiriz}...

Nitekim Cenâb-ı Hakk'ın, *Allâh'ın sana gösterdiği şekilde...* (Nisâ, 4/105) buyruğunda da, "Allâh'ın sana öğrettiği şekilde" anlamındadır.

> ...*Sen de onları muhakkak sîmâlarından* {yani, kötü alâmetlerinden, belirtilerinden} *tanırdın. Yine sen onları* {ey Nebî} *andolsun* {huzûrunda yalan} *söyleyişlerinden de bilirsin...*

Bu âyetten sonra hiçbir münâfıq Nebî'ye gizli kalmadı.[705]

---

705 Bu, delîlsiz bir varsayımdır. (Redaktör: E.Ö)

Sonra Yüce Allâh, tevhîd ehli mü'minleri söz konusu ederek şöyle buyuruyor:

...Allâh [hayır ve şerr türünden] yaptıklarınızı bilir.

31. Andolsun ki [ey müslümanlar topluluğu, qıtâl ile] *sizi imtihan edeceğiz. İçinizden mücâhidleri ve sabredenleri* [yani, sizden kimlerin cihâd ettiğini, kimlerin de Allâh'ın emri üzere sabrettiğini] *bilelim* [yani, görelim] *diye ve haberlerinizi sınayalım* [yani, amellerinizi [amelleriniz vâsıtasıyla sizi] deneyelim] *diye.*

32. *Doğrusu o küfredenler* [yani, yahûdîler] *Allâh'ın yolundan* [yani, İslâm dîninden] *alıkoyanlar ve* [Tevrât'ta] *hidâyet* [yani, Muhammed'in rasûl ve nebî olduğu hakîkati] *kendilerine apaçık göründükten sonra Rasûl'e karşı gelenler* [yani, Allâh'ın Nebîsi'ne düşmanlık edenler], *aslâ Allâh'a bir zarar veremezler* [yani, Rasûlü'ne muhâlefet edip, insânları İslâm'dan alıkoymakla Allâh'ın mülkünü, kudretini eksiltmiş olmazlar. Sâdece kendilerine zarar verirler] *ve O* [âhirette] *bunların* [dünyâda işledikleri] *amellerini boşa çıkaracaktır.*

33. *Ey o îmân edenler! Allâh'a itâ'at edin, Rasûl'e de itâ'at edin...*

Esed b. Huzeymeoğulları'na mensûb bedevîlerden birtakım kimselerin, Medîne'ye Nebî'nin huzûruna gelip o'na, "Biz savaşmaksızın kendiliğimizden ve itâ'at ederek çoluk-çocuğumuzla birlikte sana geldik. Mallarımızı, akrabalarımızı terk ettik. Oysa Arabların diğer kabîleleri istemeyerek müslüman oluncaya kadar seninle savaştılar. Bu sebeble bizim senin üzerinde bir hakkımız vardır. Dolayısıyla sen de bu hakkımızı bil" demeleri üzerine Allâh, *Onlar İslâm'a girdiler diye sana minnet ediyorlar...* (Hucurât, 49/17) diye başlayan iki âyetin yanısıra, *Ey o îmân edenler! Allâh'a itâ'at edin, Rasûl' de itâ'at edin* buyruğunu indirdi.

...Amellerinizi [minnet etmek sûretiyle] *boşa çıkarmayın* [aksine amellerinizi Allâh için ihlâslı yapın].

34. *Doğrusu* [Allâh'ın tevhîdini kabûl etmeyerek] *o küfredenlere,* [insânları] *Allâh'ın yolundan* [yani, İslâm dîninden] *alıkoyanlara, sonra da kâfir olarak ölenlere Allâh aslâ mağfiret etmeyecektir.*

35. *Bu sebeble vehen göstermeyin* [yani, zaafa düşmeyin] *ve siz üstün* [yani, onları yenik düşürmüş, onlara gâlib gelmiş] *iken sulha* [yani, barışa ve ateşkese ilk olarak siz] *çağırmayın.* [Ey mü'minler

topluluğu!) *Allâh* (yapacağı yardım ile) *sizinledir. Amellerinizi* (yani, güzel işlerinizi) *asla eksiltmez* (yani, boşa çıkarmaz).

36. *Dünyâ* [şimdiki] *hayâtı, ancak bir oyun ve bir eğlencedir. Eğer îmân eder* (yani, Allâh'ın bir, tek ve ortaksız olduğunu tasdîq eder) *ve ittiqâ ederseniz* (yani, Allâh'a ma'siyet olan işlerden sakınırsanız), (âhirette) *ecrlerinizi* (yani, amellerinizin karşılığını) *verir ve sizden mallarınızı(n tamamını) istemez.*

37. *Eğer o sizden onları* (yani, mallarınızı(n tamamını)) *istese,...*

Bu âyet, bundan önceki, *Sizden mallarınızı(n tamamını) istemez* buyruğunu nesh/tahsis etmiştir.

...ve bu husûsta sizi (ısrarla mallarınızı(n tamamını) vermenizi isteyerek) *zora koşsa, o taqdîrde cimrilik ederdiniz, bu da kinlerinizi* (yani, qalblerinizde bulunan mal sevgisi, aldatma ve kandırma duygularınızı) *açığa çıkarırdı.* (Fakat O size az miktarda mal harcamayı farz kılmıştır.)

38. (Ey mü'minler topluluğu!) *İşte siz Allâh yolunda* (yani, Allâh'a itâ'at uğrunda) (mallarınızı) *infâqa çağırılanlarsınız. Sizden kimi* (Allâh yolunda harcamada bulunmak husûsunda) *cimrilik etmektedir. Kim* (infâq husûsunda) *cimrilik ederse ancak* (hayr ve lütuf, âhiretteki mükâfâtlar bakımından) *kendi aleyhine cimrilik eder* (çünkü Allâh'ın hakkı olan infâqı yapacak olursa Allâh da âhirette ona cenneti verecektir). *Allâh* (elinizde bulunan mallara ihtiyacı olmayan) *ganidir.* (O'nun nezdindeki hayr, rahmet ve berekete muhtaç olan) *faqîrler sizlersiniz. Şâyet* (Allâh'ın hakkı olarak size hâss kılınmış olanları yerine getirmekten) *yüz çevirirseniz, yerinize sizden başka* (yani, sizden daha iyi, Allâh'a sizden daha çok itâ'at eden başka) *bir qavmi getirir. Sonra onlar* (ma'siyetler işlemek husûsunda) *sizin gibi olmazlar* (aksine sizden daha hayrlı, daha itâ'atkâr olurlar). *Eğer* (tevhîd edilinceye kadar) *Allâh'a yardım ederseniz, O da size* (düşmanınıza karşı) *yardım eder, ayaklarınıza sebât verir* (de düşmanla karşılaşmanız hâlinde ayaklarınız tevhîdden kaymaz).

48. FETH SÛRESİ

MEDENÎ, 29 ÂYET

Medîne'de inen Feth sûresi, Kûfiyyûna göre 29 âyettir.

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *Gerçekten Biz senin için* {Hudeybiye günü} *mübîn bir feth fethettik* {yani, senin için apaçık bir şekilde bir fethi hükm ve taqdîr ettik –kasdedilen İslâm'dır–}.

2. *Ki, Allâh* {İslâm ile câhiliyye döneminde} *geçmiş ve* {nübüvvetten sonra} *gelecek zenbini mağfiret etsin,*[706] *üzerindeki ni'metini tamâmlasın ve seni mustaqîm bir sırâta* {yani, dosdoğru bir dîne} *iletsin diye.*

3. *Ve Allâh seni* {düşmanına karşı İslâm ile} *azîz bir nasr* {yani, aslâ zelîl düşmeyeceğin güçlü, zarar verilemeyecek şekilde bir zafer} *ile nasretsin diye.*

İşte Allâh'ın o'nun hakkındaki taqdîri bunlardır: Günâhlarının bağışlanması, ganîmet, İslâm ve zafer. Böylece bu âyet-i kerîme ile, *Bana ve size ne yapılacağını bilmem* (Ahqâf, 46/9) buyruğu neshedildi. Allâh bu buyrukla Nebî'ye neler yapacağını haber verdi.

4. *Îmânları ile birlikte* {yani, Allâh'ın kitâbında kendilerine emretmiş olduğu tasdîq ile berâber} *bir îmân* {yani, tasdîq} *arttırmaları için mü'minlerin qalbine sekîneti* {yani, rahatı, huzûru} *indiren O'dur. Göklerin ve yerin orduları Allâh'ındır. Allâh* {yarattıklarını çok iyi bilen} *alîmdir,* {emrinde hikmeti sonsuz} *hakîmdir.*

5. *Mü'min erkeklerle, mü'min kadınları* {İslâm sâyesinde} *altlarından* {yani, bahçelerinin altından} *nehirler akan cennetlere –oralarda* {ölmemek ve} *hâlidler olmak üzere– soksun ve onlardan kötülüklerini örtsün* {yani, silsin} *diye. Şu* {hayır}, *Allâh indinde fevzu'l-azîmdir.*

---

706 Bu âyet, *ki Allâh, gerek hicretten önce sana isnad edilen zenbleri [kusurları, suçları], gerekse hicretten sonra sana isnad edilecek zenbleri [kusurları, suçları] senden uzaklaştırsın*...şeklinde de anlaşılmıştır ki, bizce de uygundur. Krş. Mâide, 5/29. (Redaktör: E.Ö)

Böylece Allâh Nebîsi'ne, mü'minlere neler yapacağını haber vermiş oldu.

6. *Ve Allâh hakkında kötü zann besleyen* {Medîneli Abdullâh b. Ubeyy ve arkadaşlarından oluşan} *münâfıq erkekler ile münâfıq kadınları,* {Mekke halkından da} *müşrik erkekler ile müşrik kadınları azâblandırsın diye...*

Onların besledikleri kötü zann, "Lât ve Uzzâ'ya yemîn ederim ki biz de, o da Allâh nezdinde aynı konumdayız. Kuşkusuz Muhammed'e de yardım olunmayacaktır" demeleridir.

...Kötü âqıbet onların üzerine olsun. Allâh da onlara ğazab etmiş, onları la'netlemiş ve {âhirette} *onlar için cehennemi hazırlamıştır. O ne kötü dönüş yeridir* {yani, varılacak yer olarak orası ne kadar kötüdür}!

Allâh, Abdullâh b. Ubeyy'in, "O kim, Farsları ve Rûmları yenmek kim?" şeklindeki sözleri hakkında da şu buyrukları indirdi:

7. *Gökler ve yerin orduları* {yani, göklerde melekler, yerde mü'minler[707]} *Allâh'ındır.* {Bunlar Farslardan da, Rûmlardan da daha çoktur.} *Allâh* {mülkünde} *azîzdir,* {emrinde} *hakîmdir.*

Böylece Allâh Nebî'nin gâlib geleceğine hükmetti, Abdullâh b. Ubeyy'in sözleri hakkında da, Allâh, *Allâh yazdı* [*hükme bağladı*]: *Ben kesinlikle gâlibim; Ben ve rasûllerim* {yani, tek başına Muhammed (s.a)}. *Allâh elbette qavidir, azîzdir* {yani, Farslardan ve Rûmlardan daha güçlü ve daha azîzdir} (Mücâdele, 58/21) buyruklarını indirdi.

8. *Muhakkak Biz seni* {ey Muhammed, bu ümmete karşı risâlet ile} *bir şâhid,* {dünyâda zafer, âhirette cenneti bildiren} *bir müjdeleyici ve* {ateşe karşı uyaran} *bir nezîr olmak üzere* {risâlet ile} *gönderdik.*

9. *Allâh'a* {yani, O'nun ortaksız bir ve tek olduğuna} *ve O'nun Rasûlü'ne* {yani, Muhammed'e} *îmân* {yani, tasdîq} *edesiniz, o'na yardım edesiniz* {yani, bütün işlerinde o'nu destekleyesiniz}, *o'nu ta'zîm edesiniz* {yani, Nebî'yi büyük görerek gerektiği gibi saygı gösteresiniz}, *sabâh-akşam O'nu tesbîh edesiniz* {yani, sabâh-akşam Allâh için namaz kılasınız[708]} *diye.*

707 Bu yorum, su götürür. (Redaktör: E.Ö)
708 Bu, zayıf bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)

"Tuazzirûhu" [o'nu tazîm edesiniz] buyruğu, *Ona îmân edenler, o'nu ta'zîr edenler* [*ta'zîm edenler*] (A'râf, 7/157) buyruğuna benzemektedir.

10. *Muhakkak ki sana* {Hudeybiye günü Harem bölgesinde o ağacın altında} *bî'ât edenler* {-ki bu Rıdvân bî'âtidir-} *Allâh'a bî'ât etmiş olurlar...*

O gün müslümanlar 1.400 kişi idiler. Savaşmak ve düşmandan kaçmamak üzere Nebî'ye bî'ât ettiler. Allâh, *Allâh'a bî'ât etmiş olurlar* buyurmaktadır.

> *...Allâh'ın eli* {yani, onlara va'd ettiği hayrı eksiksiz vermesi}, *onların* {yani, Nebî'ye, "Biz seninle kaçmamak ve savaşmak üzere bî'ât ediyoruz, sen de bizim bu durumumuzu bil" dedikleri zamân onların} *eli üzerindedir. Kim bozarsa* {yani, bî'âtin gereklerini yerine getirmezse}, *ancak kendi aleyhine bozmuş olur. Kim de Allâh ile ahid ettiği şeye* {yani, bî'âte} *vefâ gösterirse, ona pek yakında* {âhirette} *azîm bir ecr* {yani, cennette karşılık olmak üzere pek bol, pek büyük bir pay, mükâfât} *verecektir.*

11. *Bedevîlerden* {savaştan korktukları için} *geri bırakılanlar* {yani, Muzeyne, Cuheyne, Eslem, Ğıfâr ve Eşca kabîleleri} *sana diyecekler ki: "Mallarımız ve ehlimiz bizi meşğûl etti* {yani, geri kalmamıza/savaşa katılamamıza sebeb oldu -bunların konakladıkları yerler Mekke ile Medîne arasında idi-}. *O sebeble bizim için istiğfâr et." Onlar,* {istiğfar ile ilgili} *qalblerinde olmayan şeyleri dilleri ile söylerler* {yani, sâdece konuşurlar, Nebî'nin kendileri için mağfiret dileyip dilemediğine aldırmazlar}. {Ey Muhammed, onlara} *de ki: "Eğer Allâh size bir zarar* {yani, hakkınızda bir bozgun} *irâde ederse yâhûd size bir fayda* {yani, fetih ve zafer kazanmanızı} *irâde ederse, O'ndan sizin için kim bir şeye mâlik olabilir"* {yani, size gelecek olan zararı kim önleyebilir veya Allâh'tan size gelecek faydayı kim engelleyebilir? -Kimse bunları sağlayamaz. Bütün bunları sağlayabilecek olan Allâh'tır-}.

Sonra yeni bir cümle ile buyuruyor ki:

> *...Hayır, Allâh yapmakta olduklarınıza habîrdir* {yani, O, geri kalışınızı da, "Muhammed ve arkadaşları tâqat getiremeyecekleri şeyle yükümlü kılındılar ve artık ebediyyen geri dönmeyecekler" dediğinizi de bilir}.

Nebî onların bulundukları yerlerden geçerken savaşa katılmalarını istemiş, fakat birbirlerine, "Muhammed ve ashâbı, Mekkelilere nisbetle ancak bir baş yeyip doyacak kadar az sayıdadırlar. O da, ashâbı da ebediyyen geri dönemeyecektir. Siz nereye gidiyorsunuz? Kendinizi ölüme mi atıyorsunuz? Dolayısıyla onun durumunun nereye varacağını görünceye kadar bekleyin" demişlerdi.

Azîz ve celîl olan Allâh Teâlâ, onların Nebî'ye söyledikleri, "Mallarımız ve âilelerimiz bizi meşgûl etti" sözleri ile ilgili olarak buyuruyor ki:

12. *Hayır, Rasûl'ün ve mü'minlerin* {Hudeybiye'den} *ehl'lerine ebediyyen/aslâ dönmeyeceklerini zannettiniz.* {–İşte sizin yola koyulmanızı engelleyen budur.–} *Üstelik bu qalblerinizde süslendi ve kötü zannda bulundunuz* {yani, Muhammed'in ve arkadaşlarının ebediyyen/aslâ geri dönmeyecekleri kanaati qalblerinize güzel gösterildi, onların dönüşlerinden yana ümîdinizin kesilmesi ne kadar kötü bir zanndır}.

Bunun bir benzeri de, *Ve Allâh hakkında türlü türlü zannlar besliyordunuz* (Ahzâb, 33/10) buyruğudur, ki "yardım ve zaferden yana ümîd kesmek" demektir.

...Siz esâsen bûr [*helâk olmuş/helâkı hakk etmiş*] *bir qavmdiniz.*

Âyette geçen *bûr* kelimesi, Uman lehçesinde "helâk olmuş kimseler" anlamındadır. Allâh'ın, *Ve qavmlerini bevâr* {yani, helâk} *yurduna kondurdular* (İbrâhîm, 14/28) âyeti ile, *Aslâ bevâr* {yani, helâk/yok} *olmayacak bir ticâret* (Fâtır, 35/29) buyruğu da buna benzemektedir.

13. *Kim Allâh'a* {yani, Allâh'ın tevhîdine} *ve O'nun Rasûlü'ne* {yani, Muhammed'e} *îmân etmez* {yani, Muhammed'i tasdîq etmez} *ise, Biz o kâfirler için* {âhirette} *elbette bir sa'îr* [*çok alevli bir ateş*] *hazırladık.*

Allâh Teâlâ, zâtını ta'zîm ederek kullarına hiçbir ihtiyacının bulunmadığını belirtmek üzere buyuruyor ki:

14. *Gökler ve yerin mülkü Allâh'ındır. Dilediğine mağfiret eder, dilediğine de azâb. Allâh* {mü'minlerin günâhlarını bağışlayan} *ğafûrdur,* {onlara acıyan} *rahîmdir.*

15. *Geri bırakılanlar* {yani, öldürülmek korkusuyla Hudeybiye'ye katılmayanlar}, *ganîmetler almak üzere* {Hayber'e} *gittiğinizde, "Bırakın bizi de peşinizden* {biz de Hayber'e} *gelelim" diyecekler.*

Allâh Teâlâ, Hudeybiye'de iken Nebî'ye Hayber fethini müyesser kılacağını va'detmiş ve Hudeybiye'den geri kalanların o'nunla birlikte yola koyulmasını yasaklamıştı. Nebî Hudeybiye'den dönüp Hayber üzerine yürümek isteyince Hudeybiye'den geri kalanlar/Hudeybiye seferine katılmayanlar, "Bizi bırakın da arkanızdan gelelim, biz de sizinle birlikte ganîmet alalım" demişlerdi. Ancak Yüce Allâh buyurdu ki:

> *...Allâh'ın kelâmını tebdîl etmeyi irâde ederler* {yani, **onlar, Allâh'ın Nebî'ye verdiği emri değiştirmek istiyorlar. –Bu emir, (Hudeybiye'den geri kalanlardan) kimsenin o'nunla birlikte yola çıkmayacağı idi–**}. *De ki: "Siz aslâ peşimizden gelmeyeceksiniz. Daha önce* {yani, Hayber'e gidilmeden önce Hudeybiye'de} *Allâh hakkınızda böyle* {yani, Hayber'e gitmek üzere arkamızdan gelmeyeceksiniz diye} *buyurmuştur." Onlar* {mü'minlere, "Kuşkusuz Allâh size böyle bir emir vermiş değildir,} *siz bizi kıskanıyorsunuz"* {yani, sizinle birlikte ganîmet alacağız diye bizi kıskandığınız için bize engel oluyorsunuz} *diyecekler. Bilakis onlar* {aralarında} *pek az dışında* {Allâh'ın yasaklama hükmünü} *fıqhetmezler.*

16. *Geri bırakılan bedevî Arablara* {yani, öldürülmek korkusuyla Hudeybiye'den geri kalanlara} *de ki: "Yakında çetin savaşçı bir qavme* {yani, Yemâmelilere: Hanîfe oğulları'na: Müseylime b. Habîb el-Kezzâb ve qavmine} *karşı* {yapılacak savaşa} *çağrılacaksınız"...*

Ebû Bekr (r.a) onları; Cuheyne, Muzeyne, Eşca, Ğıfâr ve Eslem'den oluşan bu beş kabîleyi Yemâmelilere karşı savaşmak üzere çağırdı.

> *...ve onlarla savaşacaksınız yâhûd onlar İslâm'a gireceklerdir. Eğer itâ'at ederseniz* {yani, onlarla savaşmak üzere Ebû Bekr'in çağrısını kabûl ederseniz[709]} *Allâh size* {âhirette} *güzel bir ecr verecektir* {yani, cennette pek şerefli bir şekilde mükâfâtlandıracaktır}. *Şâyet bundan önce* {Hudeybiye günü kâfirlerle savaşmaktan} *yüz çevirdiğiniz* {yani, savaşmayı kabûl etmediğiniz} *gibi, geri dönerseniz* {yani, Yemâmelilerle savaşmayı kabûl etmeyecek olursanız, Allâh} *sizi* {âhirette} *elîm* {yani, can yakıcı} *bir azâb ile azâblandıracaktır."*

Sonra Allâh, özürlülerin ma'zûr olduklarını bildirmek üzere buyuruyor ki:

---

709 Bu, zayıf bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)

17. *Köre harec yoktur, topala harec yoktur, hastaya harec yoktur* {yani, Hudeybiye'den geri kalmaları dolayısıyla bunlar vebâl altında değildirler. Dolayısıyla özürlü olup da Hudeybiye'den geri kalanlardan sizinle Hayber'e gelmek isteyenler gelsin}. *Kim* {gazâ husûsunda} *Allâh'a ve O'nun Rasûlü'ne itâ'at ederse, onu altlarından nehirler akan cennetlere koyar. Kim de yüz çevirirse* {yani, ma'zeretsiz olarak savaşa çıkmamak sûretiyle Allâh'a ve O'nun Rasûlü'ne itâ'at etmeyi kabûl etmezse}, *onu elîm* {yani, can yakıcı} *bir azâb ile azâblandırır.*

18. *Andolsun ki* {Hudeybiye'deki} *ağacın altında sana bî'ât ederlerken Allâh mü'minlerden* {yani, onların sana bî'ât etmelerinden} *râzı oldu. Qalblerinde olanı* {yani, bî'ât ederken dile getirilen kaçmaksızın savaşmak üzere bî'âtten hoşlanmamalarını} *bilip de üzerlerine sekîneti indirdi ve onları yakın bir fetih* {yani, Hayber ganîmetleri} *ile mükâfâtlandırdı* {onlara bu ganîmetleri verdi}.

19. *Ve alacakları birçok ganîmetleri de. Allâh azîzdir* {yani, O'na zarar verilemez}. {Emrinde} *hakîmdir* {ve bu sebeble Hayberliler hakkında kimilerinin öldürülmesi, kimilerinin de esir alınması hükmünü vermiştir}.

20. *Allâh size* {Nebî ile birlikte ve o'ndan sonra qıyâmet günü'ne kadar} *alacağınız çok ganîmetler va'd etti. Bununla birlikte Allâh size bunu* {yani, Hayber ganîmetlerini} *âcilen verdi ve sizden insânların* {yani, Hayberliler ile antlaşmalı bulunan Esedliler ve Gatafanlıların} *ellerini çektirdi...*

Nadîr oğulları'ndan Mâlik b. Avf ile Fezâreli Uyeyne b. Hısn ve berâberlerinde bulunan Esedliler ile Gatafanlılar Hayberlilere yardım etmek üzere gelmişlerdi. Ancak Allâh qalblerine korku salarak onları geri döndürmüştü. İşte Allâh'ın, *Sizden insânların ellerini çektirdi* buyruğu buna işâret ediyor.

...Mü'minlere bir âyet {yani, savaşmaksızın bozguna uğramaları bir alâmet} *olsun ve sizi mustaqîm bir yola iletsin diye* {yani, Allâh'ın Qur'ân'da va'd etmiş olduğu fetih ve ganîmetin gerçekleştiğini görüp İslâm'a tasdîqiniz daha çok artsın diye}.

Bunun bir benzeri de, *Ve îmân edenlerin îmânı daha bir artsın* {yani, Muhammed'i (s.a) ve o'nun, cehennem zebânîleri hakkında getirdiklerini tasdîqiniz daha da artsın} *diye...* (Müddessir, 74/31) buyruğudur.

21. ***Henüz kendisine güç yetiremediğiniz diğerlerini*** **{yani, Fars, Rûm ve diğerlerine âit quvvetleri}** ***de. Allâh ise onları*** **{mü'minler vâsıtasıyla fethedileceklerine dâir ilmiyle}** ***kuşattı. Allâh her şeye*** **{yani, bütün şehirlerin, ülkelerin fethini sağlamaya}** ***qadîrdir.***

22. *Eğer kâfirler sizinle savaşmış olsalardı, elbette* {bozguna uğrayarak} *geri dönüp kaçacaklardı. Sonra da hiçbir velî ve hiçbir yardımcı bulamayacaklardı* {yani, bozguna uğramalarını engelleyecek kimse olmazdı –zâten böyle olmuştur–}.

23. *Allâh'ın öteden beri süregelen bir sünneti* {yani, Mekke kâfirleri nasıl Bedir'de bozguna uğradılarsa, bunlar için de aynı durum söz konusudur}. *Sen Allâh'ın sünnetinde aslâ bir değişiklik* {yani, başka bir şekil} *bulamazsın.*

24. *O sizi kendilerine karşı muzaffer kıldıktan sonra...*

Mekkeliler Nebî ile savaşmak üzere çıkmış, o da mızraklar ve oklarla onları bozguna uğratarak Mekke evlerine girmeye mecbûr etmişti.

...Batn-ı Mekke'de {yani, tüm Mekke topraklarının batnında [içinde] –Harem'in tamâmı da Mekke diye adlandırılır–} *onların* {yani, Hudeybiye günü Mekke kâfirlerinin} *ellerini sizden, sizin ellerinizi de onlardan çekti. Allâh amellerinize basîrdir.*

25. *Onlar* {yani, Mekke kâfirleri}, *o küfredenler sizi Mescid-i Harâm'dan* {yani, onu tavâf etme arzunuzdan}, *hedylerinizi* {yani, qurbân edilmek üzere beklettiğiniz qurbânlarınızı Hudeybiye günü yapmak istediğiniz umreden alıkoyarak} *yerlerine varmaktan alıkoyanlardır...*

Nebî, Hudeybiye yılında umre yapmak üzere yola çıktığında, berâberinde yüz deveden oluşan hediyelik qurbân götürmüştü. Yetmiş deve olduğu da söylenmiştir. Ancak Kureyşliler o'nu engellediler, hediyelik qurbânlarının yerlerine, yani kesilmesi gereken yere ulaşmalarına mâni oldular.

...Eğer {Mekke'de mü'min olduklarını} *bilmediğiniz mü'min erkekler ile mü'min kadınlar olmasaydı ve siz onları* {bilmeyerek öldürmek sûretiyle} *çiğnemeyecek ve onlardan dolayı size bir vebâl isâbet etmeyecek olsaydı, bu sebeble de sıkıntıya düşmeyecek olsaydınız,* {bu yıl sizin Mekke'ye girmenizi sağlardı}. *Ta ki Allâh dilediği kimseyi rahmetine soksun. Eğer onlar* {yani, Mekke'de bulunan mü'minler kâfirlerden} *ayrılmış olsalardı, ötekilerden o*

küfredenleri {yani, Mekke kâfirlerini} *elbette elîm* {yani, can yakıcı} *bir azâb* {yani, kılıçla öldürülmek sûreti} *ile azâblandırırdık.*

26. *Hani* {Mekke halkından} *o küfredenler, qalblerine o hamiyyeti, câhiliyye hamiyyetini koymuşlardı...*

Nebî, Hudeybiye yılının Zilqâde ayında berâberinde hediyelik qurbânlar olduğu hâlde umre yapmak maksadıyla geldiğinde, Mekke kâfirleri şöyle dediler: "Bu babalarımızı, kardeşlerimizi öldürdü. Şimdi de kalkmış, biz evlerimizde hanımlarımızın yanında iken buraya girmek istiyor. Eğer girerse, Arablar, o'nun bize rağmen girdiğini söyleyecekler. Allâh'a yemîn ederiz ki, biz Mekke'de iken o yanımıza girmeyecektir." İşte sözü edilen qalblerindeki hamiyyet budur.

...Allâh da hemen sekînetini Rasûlü'nün ve mü'minlerin üzerine indirmişti. Onlara {yani, Muhammed ve ümmetine} *taqvâ sözü* {yani, ihlâs kelimesi olan lâ ilâhe illâllâh} *üzerinde sebât vermişti. Onlar zâten buna,* {Mekke kâfirlerine göre} *lâyık ve* {Allâh'ın ilminde de} *ehil idiler. Allâh her şeye* {yani, Allâh'ın ilminde onların tevhîd ehli olduklarına dâir bilgi dâhil} *alîmdir.*

27. *Andolsun ki Allâh, Rasûlü'nün rüyâsını hakk ile tasdîq etti...*

Allâh Nebî'ye, Hudeybiye'ye çıkmadan önce Medîne'de bir rüyâ göstermişti. Buna göre o ve ashâbı başlarını –kimisi tamâmen, kimisi kısmen– traş etmişti. Nebî bunu ashâbına bildirince sevindiler, bir müjde kabûl ettiler ve o yıl Mescid-i Harâm'a gireceklerini zannettiler, "Nebî'nin rüyâsı hakktır" dediler. Fakat Allâh Mescid-i Harâm'a girmelerini değil, Hayber ganîmetini almalarını nasîb etti. Münâfıqlardan Abdullâh b. Ubeyy, Abdullâh b. Vesel ve Rıfâa b. et-Tâbût, "Allâh'a yemîn ederiz, ne saçlarını traş eden oldu, ne kısaltan, ne de Mescid-i Harâm'ı gördük" dediler. Bunun üzerine Allâh, *Andolsun Allâh, Rasûlü'nün rüyâsını hakk ile tasdîq etti* buyruğunu indirdi.

...İnşallâh [*Allâh dilerse*] *elbette Mescid-i Harâm'a* {gelecek sene} *gireceksiniz...*

Allâh'ın burada, zâtî irâdesi hakkında istisnâda bulunması (yani, "inşallâh/Allâh dilerse" demesi), *Sana okutacağız da unutmayacaksın, meğer ki Allâh dileye* (A'lâ, 87/6-7) buyruğuna benziyor. Bu ifâde, mü'minlerin işlerini Allâh'ın irâdesine havâle etmek husûsunda istisnâda bulunmayı [inşallâh demeyi] terk etmemeleri için bir te'dibdir [edeblendirmedir].

...Düşmandan yana {emniyet içinde} *başlarınızı traş ettirmişler*

ve {saçlarınızı} *kısaltmışlar olarak,* {düşmanınızdan} *korkmayarak* {gireceksiniz. Allâh} *sizin bilmediğinizi* {yani, bundan önce Hayber'i fethetmeyi size nasîb edeceğine dâir bilmediğiniz şeyi} *bilip ondan önce* {yani, başlarınızı traş ettirip, saçlarınızı kısaltmadan önce} *yakın bir fetih* {yani, Hayber'in fethini ve ganîmetlerini} *nasîb etti.*

Hayber dönüşünden sonra ertesi sene Allâh, o'nun ve ashâbının Mescid-i Harâm'a girmelerini sağladı. Mekke'de üç gün kaldılar. Kimi saçlarını traş ettirdi, kimi kısalttı. Böylece Nebî'nin rüyası da doğrulanmış oldu.

28. *O, Rasûlü'nü* {yani, Muhammed'i} {dalâletten kurtaran} ***hidâyet ve hakk dîn*** {yani, İslâm dîni} ***ile gönderendir*** {–çünkü İslâm'ın dışındaki bütün dînler bâtıldır–}; ***onu bütün dînlere üstün kılmak için*** {yani, bütün dîn mensûblarına üstün getirmek için –Allâh bunu gerçekleştirmiştir ve nihâyet bunların kimisi öldürülmüş, kimisi de cizye ödemeye mecbûr edilmiştir. İslâm da her dîne üstünlük sağlayıp gâlib gelmiştir–}. *Müşrikler* {yani, müşrik Arablar} *hoş karşılamasa bile. Şâhid olarak Allâh yeter* {yani, Muhammed'in Allâh'ın Rasûlü olduğuna dâir Allâh'tan daha üstün bir şâhid olamaz}.

29. *Muhammed Allâh'ın Rasûlü'dür. Onunla birlikte olanlar* {yani, mü'minler} *kâfirlere karşı şiddetli* {yani, sert ve haşin}, *kendi aralarında merhametlidirler* {yani, birbirlerini candan severler}. *Sen onları rükû ediciler, secde ediciler görürsün* {yani, onları gördüğün taqdîrde onların namazlarında rükû ve sücud eden kimseler olduklarını bilirsin[710]}. *Allâh'tan bir lütuf* {yani, rızq} *ve rızâ isterler* {yani, Rabb'lerinin râzı olmasını dilerler}. *Sücûdun* {yani, namazın[711]} *eserinden sîmâları* {yani, alâmetleri} *yüzlerindedir* {yani, onların hidâyet üzere olup güzel bir yaşantıya sâhib oldukları yüzlerinden anlaşılır}. *Onların Tevrât'taki misâlleri budur* {yani, Muhammed ümmetinin, sözü edilen bu nitelikleri Tevrât'ta geçmektedir}...

Arkasından onların İncîl'deki niteliklerini zikrederek buyuruyor ki:

...İncîl'deki mesellerine gelince, o önce filizini {–ki bu, bitkinin ilk çıktığı hâldir–} *yarıp çıkarmış, sonra onu gittikçe quvvetlendirmiş*

710 Bu, zayıf bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)
711 Bu, zayıf bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)

(yani, ashâbı Muhammed'e yardım etmiş, bitkinin sapı, filizi birbirini nasıl güçlendiriyorsa, Muhammed de filiz gibi güçlenmiştir. Bitki tek başına çıktığı gibi, o da tek başına ortaya çıkmış, bitki gibi mü'minler de bir araya toplanmıştır. Ekinin ilk başta çok küçük oluşu gibi bunlar da oldukça az idiler. Sonra ekinin gelişip artması, ilk filizin gücünü pekiştirmiştir}, *sonra kalınlaşmış* {yani, ekinin kalınlaştığı gibi, mü'minler de kendi da'vâları uğrunda güçlenmişler, olgunlaşmışlar}, *gövdesi üzerine doğrulmuştur. Ekincilerin hoşuna giden bir ekindir. Bununla kâfirleri öfkelendirmek için* {yani, ekincilerin olgunlaşıp sapları üzerinde duran güzel bir ekinden hoşlandıkları gibi, mü'minlerin çokluğu ve birlikte oluşları da kâfirleri öfkelendirir}. *Allâh, îmân* {yani, tasdîq} *eden ve sâlih amel işleyenlere de* {günâhları için} *bir mağfiret ve büyük bir ecr* {yani, cennet} *va'd etmiştir.*

Bize Abdullâh [Ubeydullâh] tahdîs edip dedi: Bana babam tahdîs edip dedi: el-Huzeyl, Muhammed b. İshâq'dan şöyle dediğini nakletti: "(25. âyetteki) *el-mearra* [vebâl] lafzı, "diyet" demektir. "Kötülük ve hoşa gitmeyen hâl" olduğu da söylenmiştir."

49. HUCURÂT SÛRESİ

MEDENÎ, 18 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *Ey o îmân edenler! Allâh'ın ve O'nun Rasûlü'nün önüne geçmeyin* {yani, Nebî'nin emrini almadan kimseyi öldürmekte ya da herhangi bir husûsu yerine getirmekte acele etmeyin} *ve* {ma'siyetler işlemek husûsunda} *Allâh'a ittiqâ edin. Muhakkak Allâh* {sözlerinizi işiten} *semîdir,* {yarattıklarını bilen} *alîmdir.*

2. *Ey o îmân edenler! Sesinizi* {yani, konuşurken seslerinizi} *Nebî'nin sesinden fazla yükseltmeyin* {yani, siz o'nun huzûrunda konuşmanıza dikkat edin}. *Birbirinize yüksek sesle hitâb ettiğiniz gibi* {yani, sizden herhangi bir kimsenin arkadaşını, "Ey filan oğlu filan" diye çağırdığı gibi} *o'na da yüksek sesle hitâb etmeyin.* {Bunun yerine o'nu ta'zîm edin, o'na saygı gösterin, o'nu yücelttiğinizi belirten ifâdeler kullanın; o'na "Ya Rasûlallâh, ya Nebiyallâh" diye hitâb edin. –Böylece onlara edeb öğretmektedir–}...

Yine, *Rasûl'ü çağırmanızı (veyâ Rasûl'ün çağırmasını), aranızda birbirinizi çağırmanız gibi yapmayın* (Nûr, 24/63) âyeti de Sâbit b. Kays b. Şemmâs hakkında nâzil olmuştur.

...*Yoksa haberiniz olmadan* {yani, bu işin amellerinizi boşa çıkaracağını bilmeden} *amelleriniz boşa gidiverir* {yani, Nebî'nin huzûrunda seslerinize dikkat etmez, o'nu ta'zîm etmez, yüceltmez ve o'nu "Yâ Rasûlallâh, ya Nebiyallâh" diye çağırmaz iseniz amellerinizin, yani iyiliklerinizin boşa çıkmasına sebeb olabilirsiniz}.

3. *Muhakkak Rasûlullâh'ın huzûrunda seslerini alçaltanlar* {yani, alçak sesle konuşanlar} *Allâh'ın qalblerini taqvâ için imtihan ettiği* {yani, Allâh için ihlâslı kıldığı} *kimselerdir. Onlar için* {günâhlarına} *bir mağfiret ve büyük bir ecr* {yani, mükâfât olarak cennet} *vardır.*

4. *Muhakkak ki hücrelerin arkasından sana seslenenlerin çoğu aqletmezler.*

5. *Eğer onlar, sen kendilerinin yanına çıkana kadar sabretselerdi,*

kendileri için elbette daha hayırlı olurdu **{yani, onlar sen kendiliğinden yanlarına çıkana kadar sabretmiş olsalardı, fidye vermeden de esirlerini alacaklardı}.** ***Allâh ğafûrdur, rahîmdir*** {yani, onların "Ey Muhammed! Yanımıza çıkmıyor musun?" sözlerini bağışlayandır, onlara merhamet edendir}.

6. ***Ey o îmân edenler! Eğer bir fâsıq size bir haber getirirse*** {yani, yalancının biri size bir yalan söylerse}, ***cehâletle*** {yani, siz onların: Mustalık oğulları'nın durumunu bilmeksizin} ***bir qavme sataşırsınız da*** {onlardan bazılarını öldürürsünüz}, ***sonra yaptığınıza pişman olursunuz*** {(öyleyse) pişman olmamanız için iyice araştırın}.

7-8. ***Ve bilin ki Allâh'ın Rasûlü sizin aranızdadır. Eğer o, işlerin çoğunda size itâ'at etseydi*** {yani, siz Mustalık oğulları'yla savaşmaya hazırlandığınızda Nebî size itâ'at etmiş olsaydı, dîninizde} ***zorluğa düşerdiniz*** {yani, günâhkâr olurdunuz}...

Arkasından onlara ni'metlerini hatırlatarak buyuruyor ki:

...***Fakat Allâh size îmânı*** {yani, tasdîqi} ***sevdirdi, onu qalblerinizde*** {size va'd ettiği sevâb ve mükâfât ile} ***süsledi ve küfrü, fâsıqlığı*** {yani, günâhkârlığı} ***ve isyânı size çirkin gösterdi*** {yani, yapanlara, işleyenleri tehdid ettiği cezâ sebebiyle her türlü ma'siyetten nefret etmemizi sağladı. İşte sizden kim buna uygun amel eder ve kendisine yasaklanan şeyleri terk ederse,} ***işte râşidler onlardır*** {yani, hidâyet bulmuş olanlar onlardır}; ***Allâh'tan bir lütuf ve bir ni'met olmak üzere*** {yani, Allâh'ın size sevdirdiği îmân, O'nun bir lütfu ve bir ni'metidir: rahmetidir}. ***Allâh*** {yarattıklarının durumunu çok iyi bilen} ***alîmdir,*** {emrinde} ***hakîmdir.***

9. ***Eğer mü'minlerden iki tâife*** {yani, Evs ile Hazrec[712]} ***qıtâl ederlerse, onların aralarını*** {Allâh'ın kitâbı gereğince} ***ıslâh edin...***

Bazılarının barışmak istememesi durumuyla ilgili olarak da buyuruyor ki:

---

712 Bu yorum, şu götürür. Öncelikle bunun, "Evs ile Hazrec arasındaki qıtâl"e tahsîs edilmesi problemlidir. İkinci olarak, *tâife* kelimesi, her zamân "topluluk/grub" anlamına gelmez. Üçüncü olarak da, *qıtâl* kelimesi, mutlaka "iki grub arasındaki savaş" ma'nâsına gelmez; bazan –Qasas, 28/15 âyetinde olduğu gibi– "iki kişi arasındaki kavga" için de kullanılır. (Redaktör: E.Ö)

...***Eğer onların biri diğerine karşı bağy ediyorsa*** **(ve sulh ile barışa dönmüyorsa),** ***bağyeden tâife ile Allâh'ın emrine gelinceye kadar*** **(yani, o barışa dönmeyen tâife ile kılıçla)** ***savaşın*** **(yani, Allâh'ın emrettiği sulha/barışa dönünceye kadar bunu sürdürün).** ***Eğer*** **(sulh ile barışa)** ***dönerse, ikisinin arasını adâletle düzeltin ve qıst yapın*** **(yani, adâletli olun),** ***çünkü Allâh qıst yapanları*** **(yani, insânlar arasında adâletli olanları)** ***sever.***

10. *Mü'minler sâdece kardeştir. O hâlde iki kardeşinizin* (yani, Evs ile Hazrec'in) *arasını ıslâh edin. Allâh'a ittiqâ edin* (yani, aranızda olan şeyler dolayısıyla O'na isyân etmeyin). *Belki rahmet olunursunuz* (da aranızda olanlar dolayısıyla azâba uğratılmazsınız).

11. *Ey o îmân edenler! Bir qavm [erkekler topluluğu], başka bir qavm [erkekler topluluğu] ile alay etmesin; onlar* (Allâh nezdinde) *diğerlerinden hayrlı olabilirler. Kadınlar da kadınlarla (alay etmesin); onlar [alay edilenler] diğerlerinden [alay edenlerden] hayrlı olabilirler...*

Sonra buyuruyor ki:

...*Nefslerinizi [birbirinizi] ayıblamayın* (yani, biriniz diğerini küçültecek şekilde tenkid etmesin –çünkü bu bir ma'siyettir–) *ve birbirinizi lakablarla çağırmayın* (yani, bir kimse müslüman kardeşini müslüman olmadan önce mensûb olduğu dîni dolayısıyla ayıblamasın, onu kendi dîndaşlarına verilebilecek isimlerden başkasıyla adlandırmasın). (Çünkü) *îmândan sonra fâsıqlık ismi ne çirkindir* (yani, tevbe edip Allâh'a îmân ettikten sonra ona küfr adı ile hitâb etmek, ne kötü bir isimle hitâb olur). *Kim* (söylediği sözlerden) *tevbe etmezse, işte onlar zâlimlerin ta kendileridir.*

12. *Ey o îmân edenler! Zannın bir çoğundan kaçının* (yani, zannı hakîkat gibi kabûl etmeyin); *çünkü zannın bir kısmı günâhtır...*

Müslüman kardeşinin, çirkin bir söz söylediğini işiten veya kötü bir maksadla iş yaptığını gören bir kimse, onun hakkında kötü zann beslese bile bunu söylemedikçe bir sakınca yoktur. Eğer bu zannını sözle ifâde edecek olursa günâhkâr olur. İşte Allâh'ın, *Çünkü zannın bir kısmı günâhtır* buyruğu bunu anlatmaktadır.

...*Tecessüs de yapmayın* (yani, herhangi bir kimse, müslüman

kardeşinin ayıblarını araştırmasın –bu da bir ma'siyettir–}. *Kiminiz kiminizin gıybetini yapmasın. Sizden biriniz ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı?!...*

Hazır bulunmayan bir müslümandan kötü bir şekilde söz etmek, ölünün ardından söz etmek gibidir; çünkü o da ölü gibi hakkındaki ayıblamayı işitmemektedir. İşte, *Sizden biriniz ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı?* buyruğu bunu anlatmaktadır.

> ...*İşte bundan tiksindiniz* {yani, ölmüş bir kimsenin etini yemekten tiksindiğiniz gibi kardeşlerinizin gıybetini yapmaktan da öylece tiksinin}. *Allâh'a* {gıybet husûsunda} *ittiqâ edin* {de insânların gıybetini yapmayın}. *Çünkü Allâh* {tevbe edenlerin tevbelerini kabûl eden} *tevvâbdır,* {tevbeden sonra da onlara acıyan} *rahîmdir.*

Gıybet, "hazır bulunmayan müslüman kardeşinden ondaki kusurları zikrederek söz etmek"tir. Onda olmayan şeyler söz konusu edilecek olursa bu, iftira olur. Onun hakkında kendisine ulaşanları söylemek ise, ifk [yalan, iftira] olur.

13. *Ey insânlar! Biz sizi bir erkekle, bir dişiden* {yani, Âdem ile Havvâ'dan[713]} *yarattık, sizi şuub* {yani, kabîlelerin başları olan Rabî'a, Mudar, Temîm oğulları ve Ezdliler} *ve kabîleler* {yani, Sa'd oğulları, Âmil oğulları, Kays oğulları ve buna benzer boylar} *kıldık.* {Neseb yoluyla} *birbirinizle tanışasınız diye. Kuşkusuz ki Allâh yanında en kerîm olanınız, sizin etqâ* [*en taqvâlı*] *olanınızdır. Muhakkak Allâh alîmdir, habîrdir.*

14. *A'râb* [*bedevîler/bedevî Arablar*], *"Îmân* {yani, tasdîq} *ettik" dediler.* {Ey Muhammed, onlara} *de ki: "Siz îmân* {yani, tasdîq} *etmediniz, fakat "Teslîm olduk"* {yani, dil ile ikrar ettik ve mallarımız zarar görmesin diye müslüman olduğumuzu (teslîmiyyet gösterdiğimizi) ifâde ettik} *deyin. Îmân* {yani, tasdîq} *henüz qalblerinize girmedi. Eğer Allâh'a ve O'nun Rasûlü'ne* {Yemâmelilerle savaşmak husûsunda} *itâ'at ederseniz,...*

713 İnsânların, Âdem ile Havvâ'dan; Âdem ile Havvâ'nın çocuklarının birbirleriyle [kardeşin kardeşle] evlenmeleri yoluyla türetildiği iddiâsı, İsrâiliyâta dayalı bâtıl bir iddiâdır. Kitâb-ı azîzinde, kardeşin kardeşle evlenmesini harâm kılan Allâh'ın, insânları bu yolla türettiğini iddiâ etmek, olur şey değildir. (Redaktör: E.Ö)

Çünkü Feth sûresi'nde, ***Yakında çetin savaşçı bir qavme*** **{yani, Müseylime b. Habîb el-Kezzâb ile onun qavmi olan Hanîfe oğulları'na}** ***karşı*** **{savaşa}** ***çağrılacaksınız*** **(Feth, 48/16) buyurararak buna işâret etmiştir.**

> ...*Eğer* {onlarla savaşmak üzere çağırıldığınız vakit} ***Allâh'a ve O'nun Rasûlü'ne itâ'at ederseniz,*** {güzel} ***amellerinizden*** {yani, Ebû Bekr, Yemâmeliler ile savaşmak üzere çağırdığında cihâd uğrundaki amellerinizden[714]} ***herhangi bir şeyinizi eksiltmez. Çünkü Allâh ğafûrdur*** {yani, Hudeybiye günü'nden önce yapılmış olan bütün işleri bağışlayandır, istenenleri yaptıkları taqdîrde onlara} *rahîmdir.*

Bunun bir benzeri de Feth sûresi'ndedir (16. âyet).

Sonra bedevî Arabların, Îmân ettik" şeklindeki sözleri dolayısıyla mü'minlerin durumunu ve niteliklerini belirterek buyuruyor ki:

15. *Mü'minler* {yani, îmânlarında tasdîq edenler}, *ancak Allâh'a* {yani, O'nun bir ve ortaksız olduğuna} *ve O'nun Rasûlü'ne* {yani, Muhammed'in nebî ve rasûl olduğuna, getirdiği kitâbın hakk olduğuna} *îmân* {yani, tasdîq} *eden ve sonra da reyb'e düşmeyen* {yani, îmân ettikten sonra dînlerinde şekk/kuşku ve tereddüde düşmeyen, Nebî ile birlikte düşmana karşı} *mallarıyla ve canlarıyla* {yani, bizzat canlarını ortaya koyarak savaşa giren}, *Allâh yolunda* {yani, Allâh'a itâ'at uğrunda} *cihâd eden kimselerdir. İşte onlar* {îmânlarında} *sâdıq olanların ta kendileridir.*

16. {Ey Muhammed! Cuheyne, Muzeyne, Eslem, Ğıfâr ve Eşcalılara} *de ki: "Dîninizi Allâh'a siz mi öğreteceksiniz"...*

Çünkü dilleriyle "Îmân ettik" dediklerinde, qalblerinde îmân yoktu. Onlara qalblerinde ve göklerde neler olduğunu haber vererek buyurdu ki:

> ..."*Hâlbuki Allâh göklerde olanı* {yani, onların ğaybını: göklerde bulunan meleklerin içinde bulunanı} *ve yerde bulunanları bilir* {yani, yerde bulunanların qalblerindeki tasdîqi de, başka hâlleri de bilir}. *Allâh her şeyi* {yani, qalblerindeki tasdîqi ya da başkasını çok iyi bilen} *alîmdir.*"

17. *Onlar teslîm olmalarını* {ey Muhammed} *sana minnet ediyorlar* {*senin başına kakıyorlar*}...

---

714 Bu, zayıf bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)

Buyruk, Esed b. Huzeyme oğulları'na mensûb birtakım bedevîler hakkında inmiştir. Bunlar Nebî'nin huzûruna gelerek şöyle demişlerdi: "Biz, itâ'at arzederek, bizimle savaşa gerek kalmaksızın kendiliğimizden çolukçocuğumuzla huzûruna geldik; mallarımızı, aşîretimizi geride bıraktık, oysa bütün Arab kabîleleri seninle savaşmadan müslüman olmadılar. O hâlde bizim senin üzerinde hakkımız vardır, sen de bunu bize tanı." Bunun üzerine hakklarında, *Onlar teslîm olmalarını sana minnet ediyorlar* [*senin başına kakıyorlar*] buyruğu nâzil oldu.

...*De ki: "İslâmınızı bana minnet etmeyin* [*benim başıma kakmayın*]. *Bilakis sizi îmâna* {yani, tasdîqe} *hidâyet etti diye Allâh size minnet eder. Eğer siz* {îmân iddiânızda} *doğru söyleyenler iseniz."*

18. *Allâh göklerin ve yerin ğaybını elbette bilir* {yani, göklerde bulunan meleklerin qalblerindeki ğaybı, yerde bulunanların qalblerindeki tasdîqi ya da başka şeyleri bilir}. *Allâh yapmakta olduklarınızı* {yani, tasdîqi ve başka hâlleri gören} *basîrdir.*

50. QÂF SÛRESİ

MEKKÎ, 45 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *Qâf* {(-ki, yeşil zümrütten olup dünyânın etrafını kuşatan bir dağdır-[715])}. *Mecîd Qur'ân'a yemîn olsun.*

2-3. *Hani onlar kendilerine içlerinden bir inzâr edici* {yani, Muhammed} *geldi diye hayret ettiler de* {Mekkelilerden} ***o kâfirler dediler ki: "Bu*** {iş} *şaşılacak bir şeydir"* {yani, Muhammed'in rasûl olması hayret edilecek bir iştir}; ***biz öldükten ve toprak olduktan sonra mı*** {hayât bulacakmışız}? *Bu* {hayâta} *uzak bir dönüştür"* {çünkü ölümden sonra diriliş olmayacaktır}.

4. *Biz yerin onlardan neyi eksilteceğini muhakkak biliriz* {yani, yerin ölenlerin etinden, damarlarından, kemiklerinden neler yediğini biliriz. Ben onların bütün hâllerini bilirim}. *Üstelik yanımızda hafîz bir kitâb da* {yani, şeytânlardan korunmuş: levh-i mahfûz da} *vardır.* {De ki: "Allâh onları ölümden sonra tekrar diriltecektir."}

Sonra yeni bir cümle ile buyuruyor ki:

5. *Hayır, onlar hakkı* {yani, Qur'ân'ı} *kendilerine geldiğinde* {yani, Muhammed onu kendilerine getirdiğinde} *yalanladılar. Bu sebebden onlar pek merîc bir iş içindedirler* {yani, farklı, karmakarışık, içinden çıkılmaz bir durumla karşı karşıyadırlar}.

Sonra Yüce Allâh ibret almaları için Mekke kâfirlerine öğüt vererek buyuruyor ki:

6. *Peki onlar üstlerindeki göğe, onu nasıl binâ ettiğimize* {direksiz olarak yükselttiğimize, yıldızlarla}, *süslediğimize bakmadılar mı? Hem onun hiçbir yarığı* {yani, çatlağı, tutarsızlığı} *yoktur.*

7. *Arzı ise yayıp döşedik. Ona sâbit dağlar bıraktık ve orada* {yani, yerde} *göze hoş gelen* {güzel} *her çiftten* {yani, her bitki türünden} *bitkiler bitirdik.*

[715] Bu, tamâmen hurâfedir. (Redaktör: E.Ö)

8. ***Münîb*** **(yani, qalbinden gelen bir ihlâsla muvahhid olan)** ***her kulun basîretini açması ve ibretle tefekkür etmesi için*** (yani, söz konusu edilen bu varlıkları, basîretler açılsın ve üzerlerinde tefekkür edilsin diye yarattı).

9. ***Ve Biz gökten mübârek bir su*** (yani, her şeyin hayât kaynağı olan, bereket ihtivâ eden yağmur) *indirdik. Onunla* (yani, o yağmur ile) *cennetler* (yani, bahçeler) *ve* (başağından çıktığı vakit) *biçilen tâneler bitirdik.*

10. ***Ve*** (o su ile) ***yüksek hurma ağaçları*** (yani, uzun boylu hurma ağaçlarını) ***da*** (bitirdik). *Onun üst üste binmiş tomurcukları* (yani, meyveleri) *vardır.*

Meyveleri üst üste binmiş muz ağaçları (Vâqı'a, 56/9) buyruğu da buna benzemektedir.

11. (İşte Biz bütün bunları) *kullara rızq olmak üzere* (yarattık). *Ve Biz onunla* (yani, o su ile) *ölmüş bir beldeyi* (yani, üzerinde bitki olmayan bir yeri bitkisini yeşerterek) *dirilttik. İşte çıkış da böyledir* (yani, su ile yerden bitki çıkarıldığı gibi, siz de qabirlerinizden su ile[716] çıkarılacaksınız).

Bütün bunlar, O'nun yaratması iledir. Bunların hatırlatılmasından kasıd ise, Rabbin vahdâniyyetini ve ölümden sonra dirilişe qâdir olduğunu bilmeleridir.

12. ***Onlardan*** (yani, Mekke halkından) *önce Nûh qavmi ve Ress ashâbı* (yani, –Yâ-Sîn sûresi'nde sözü edilen– Habîb en-Neccâr'ın öldürüldüğü Kalec adındaki kuyunun yanında bulunanlar) *ve Semûd qavmi de yalanlamışlardı.*

13. *Âd (qavmi), Fir'avn ve Lût'un kardeşleri de (yalanlamışlardı).*

14. *Ashâb-ı Eyke* (yani, ağaçlık bir bölgede bulunan ve ağaçları çoğunlukla akgünlük bitkisi olan Şu'ayb qavmi) *ve Tubba* (b. Ebî Şerâh –ki Şerâhil el-Himyerî de denilmektedir–) *qavmi de (yalanlamıştı. Evet) bunların hepsi rasûlleri yalanladı. Benim azâbım da hakk oldu* (yani, Benim de onlara azâbım vâcib oldu/icâb etti, bu sebeble onları azâba dûçâr ettim. O hâlde ey Mekkeliler, siz

---

716 "İnsânların qabirlerinden su ile çıkarılacağı" iddiâsı, dayanaktan yoksundur. (Redaktör: E.Ö)

de geçmiş ümmetlerin azâbına benzer bir azâbdan sakının da Muhammed'i yalanlamayın}.

Mekke kâfirlerinin/müşriklerinin, ***Bu uzak bir dönüştür* (Qâf, 50/3)** demeleri üzerine Allâh Teâlâ şöyle buyurdu:

15. {Sûrenin baş tarafında dile getirilen kanaatlerine göre} *ilk yaratmaktan âcizlik mi gösterdik?...*

Mekke kâfirleri, ölümden sonra dirilişi yalanladıkları için Allâh, "Ben onları ilkin hiçbir şey değilken yarattığımda acze mi düştüm ki ölümden sonra diriltmekten âciz olayım?" dedi. Onların yine de tasdîq etmemeleri üzerine Allâh, "Hayır, Allâh ölümden sonra onları diriltecektir" buyurdu ve akabinde dedi ki:

...Fakat onlar yeni bir yaratıştan yana bir lebs içindedirler {yani, ölümden sonra dirilişten yana şekk/kuşku duyuyorlar}.

Sonra buyuruyor ki:

16. *Andolsun ki insânı Biz yarattık. Nefsinin* {yani, qalbinin} *ona ne vesveseler vermekte olduğunu da biliriz. Biz ona verîd damarından* {yani, qalbine ulaşan damardan} *daha yakınız* {yani, Allâh'ın ilmi insân qalbine, bu damardan daha yakındır}.

17. *Hani* {hasenâtı yazan} *sağında ve* {seyyiâtı yazan} *solunda oturan yaptıklarını tesbit eden iki* {melek} *vardır.*

18. *O* {yani, Âdemoğlu} *bir söz söylemeye dursun, mutlaka onun yanında bir rakîb atîd* {yani, oturan ve tesbit eden} *vardır.*

19. *Derken ölüm baygınlığı hakk olarak gelmiş olacaktır* {yani, bu gerçekleşecek bir hakktır}. *Kendisinden nefret edip kaçtığın şey budur* {yani, sen ey Âdemoğlu ölümden kaçıyordun: hoşlanmıyordun}.

20. *Sûra da* {son üfürüş ile} *üfürülmüş olacak. İşte bu tehdid olunan gündür* {–tehdidden kasıd, âhiretteki azâbdır–}.

21. *Her nefs* {yani, kâfir her kişi} {âhirette} *bir sürücü* {yani, onu mahşer yerine sürükleyen bir melek} *ve* {amelleri husûsunda aleyhine şâhidlik edecek melekten} *bir şâhid bulunduğu hâlde gelecektir.*

22. *Andolsun sen* {ey kâfir,} *bundan* {yani, bugünden} *gaflet içinde idin. Şimdi senden* {âhiret üzerindeki} *örtüyü kaldırdık. Bugün*

gözün pek keskindir {yani, gözleri yerinden fırlayacak, devâmlı bakacak ve âhirette dünyâda iken yalanladıkları her şeyi tamâmen görünceye kadar gözünü kırpmayacaktır}.

23. {Âhirette} *onun qarîni* {yani, arkadaşı ve dünyâda iken kötü amelini yazan melek} *der ki: "Benim yanımdaki atîd işte budur"* {yani, Rabbine şöyle der: "Dünyâda iken Sen beni onun üzerine görevlendirmiştin. İşte artık o işlemiş olduğu kötü amelleri ile birlikte hazırlanmış ve huzûra gelmiş bulunmaktadır. Ben ameliyle birlikte onu Sana getirmiş bulunuyorum}.

Âyet, Mahzûm oğulları'ndan el-Velîd b. el-Muğîre hakkında inmiştir.

24. *İkiniz cehenneme atın* {yani, yakalayın},...

İkiniz ifâdesi ile, "cehennem bekçisi" kasdedilmiştir, ki Arab dilinde böyle bir hitâb, görülen bir şeydir. Meselâ ikil hitâbı kullanarak tek kişiye hitâb edilebilir.

...*inadcı her kâfiri* {yani, Allâh'ı tevhîd etmekten yüz çeviren her kişiyi: el-Velîd b. el-Muğîre'yi}.

Sonra onun amelini söz konusu ederek buyuruyor ki:

25. *O hayrı* {yani, kardeşinin oğlunun ve âilesinin İslâm'a girmesini[717]} *alabildiğine engelleyeni.* {Allâh'ın hakkını îfâ etmek uğrunda da hiçbir bağışta bulunmayan, kabalığı ve zulmü içinde saklayan} *o zâlim ve kuşkucu olanı* {yani, Allâh'ın tevhîdi husûsunda kuşku edeni: el-Velîd'i}.

Arkasından onun niteliklerini söz konusu ederek buyuruyor ki:

26. *O kimse ki* {dünyâda iken} *Allâh ile birlikte başka bir ilâh edinendir. Şimdi ikiniz* {yani, cehennem bekçisi} *onu şiddetli azâba* {yani, cehennem azâbına} *atın.*

27. *Onun qarîni* {yani, bâtılı ve şerri dünyâda iken ona süslü ve güzel gösteren şeytânı, arkadaşı –Rabbine karşı özür beyân ederken–} *diyecek ki: "Rabbimiz! Onu ben tuğyâna sürüklemedim.* {Esâsen benim onun üzerinde herhangi bir baskı kurarak, onu saptırabilecek bir gücüm de yoktur.} *Fakat o uzak bir dalâlet içinde idi* {yani, Mahzûm oğulları'ndan el-Velîd b. el-Muğîre dünyâda upuzun bir hüsrân içinde ve uzak bir sapıklıkta idi}.

---

717 Âyetin bu şekilde sınırlandırılması, uygun değildir. (Redaktör: E.Ö)

28. **{Allâh Âdemoğlu'na ve onu azdıran şeytânına} *buyuracak ki: "Benim huzûrumda* {yani, yanımda} *çekişmeyin. Çünkü Ben size önceden tehdidimi göndermiştim"* {yani, dünyâda iken âhiretteki azâbımı size haber vermiştim}.**

29. *Benim yanımda söz* {yani, dünyâda iken hükm ve taqdîr etmiş olduğun tehdid} *değiştirilmez ve Ben* {dünyâda günâhları olmadığı hâlde onları azâblandırmak sûretiyle} *kullara zulmedici değilim."*

30. *O gün Biz* {yani, yüce Rabb} *cehenneme, "Doldun mu?" diye soracağız. O da, "Daha var mı?" diyecek* {ve böylece cehennem, kendisine geleceklerin eksik olduğunu ifâde edecek[718]}.

31. *Cennet ise,* {şirkten sakınan} *muttaqîlere uzak olmayıp, yakınlaştırılmış olacaktır* {ve onlar da arşın sağında cennet dikileceği vakit daha oraya girmeden ona bakacaklardır}.

32. *İşte bu* {hayr}, *evvâb* {yani, itâ'atkâr} *ve* {Allâh'ın emrini koruyup} *hafîz olan herkes için va'doluna geldiğinizdir.*

33. *Rahmân'dan ğaybda haşyet duyan* {yani, O'nu görmediği hâlde O'na itâ'at eden} *ve* {âhirette} *münîb* {yani, ihlâslı} *bir qalbe sâhib olan herkes içindir.*

34. *Oraya* {yani, cennete} *selâm ile girin* {yani, Yüce Allâh onlara selâm verecek, günâhlarını mağfiret edecek, az miktardaki sâlih amellerini fazlasıyla mükâfâtlandıracaktır}. *İşte bu,* {cennette} *ebedîlik günüdür* {yani, orada: cennette ölüm olmayacaktır}.

35. *Orada onlara diledikleri her şey vardır. Nezdimizde ise fazlası da vardır.*

Arkasından Mekke kâfirlerini korkutarak buyuruyor ki:

36. *Biz bunlardan* {yani, Mekke kâfirlerinden} *önce kendilerinden* {yani, Mekkelilerden} *yakalayışı daha çetin* {yani, daha güçlü} *nice qarnlar* {yani, ümmetler} *helâk ettik. Onlar yeri delik-deşik ettiler* {yani, ülkelerde bir yerden bir başka yere kaçıp durdular}. *Kaçıp sığınacak* {yani, karâr kılacak} *yer buldular mı?*

---

718 Bu açıklama, elimizdeki nüshada *fe-muntakas* ya da *fe-yentakis* şeklinde okunabilecek bir kelime olup "eksiltilecek" ya da "eksiltecek" gibi bir anlama gelir. Fakaf biz çeviriyi lâfzî değil, âyetin ve Müfessir'in açıklamalarının muhtevâsını göz önünde bulundurarak yaptık. (Çeviren)

37. ***Muhakkak ki bunda*** **(yani, dünyâda helâk edilmelerinde)** ***qalbi olan*** **(yani, hayrı kavrayan diri bir qalbe sâhib olan)** ***veya kendisi şâhid olarak*** **(yani, qalbi gâfil olmayıp, hazır ve tanık** olan birisi **olarak)** ***dikkatle kulak veren*** **(yani, kulaklarıyla dikkat** kesilip din**leyen)** ***kimse için elbette bir öğüt*** (yani, hatırlatma) *vardır.*

38. ***Andolsun ki semâvât u arzı ve o ikisi arasındakileri*** *Biz altı gün**de yarattık*** **(-ki bu günlerden her birinin süresi,** sizin bir seneniz **kadardır-**[719]). ***Bize bir yorgunluk da dokunmadı*** (yani, bundan **dolayı Bize bir yorgunluk, bitkinlik isâbet** etmedi).

Yahûdîler şöyle demişti: "Allâh gökleri, yeri ve aralarında bulunanları **altı günde yarattı, yaratma işini bitirdikten** sonra yedinci gün olan Cum'ar**tesi günü istirahat edip dinlendi."** Bundan dolayı onlar Cum'artesi günü **hiçbir şey yapmazlar.**

39. **(Ey Nebî! Onların, "Allâh** yedinci günü dinlendi" şeklindeki) *söy**lediklerine sabret.*** *Güneşin doğmasından önce de, batmasından **önce de Rabbini hamd ile tesbîh et*** (yani, Rabbinin emri gereği **namaz kıl:** Sabâh namazını, öğle ve ikindi namazlarını kıl).

40. ***Gecenin bazısında*** (akşam ve yatsı namazlarını kıl) *ve secdelerin **ardlarında*** (akşam namazından sonraki iki rekatta[720]) *da O'nu **tesbîh et*** (yani, namaz kıl).

Söz konusu bu iki rekatin vakti, batıda şafak (kızıllık) kaybolmadığı sü**rece devâm eder.**

41. (Ya Muhammed!) *Nidâ edenin* (yani, İsrâfil'in son nefhayı üfüre**rek)** *yakın bir yerden* (yani, arzdan) *sesleneceği güne kulak ver.*

Bunun bir benzeri de, *Ve yakın bir yerden* (yani, ayaklarının altından) ***yakalanmış olacaklar*** (Sebe, 54) buyruğudur.

42. *O **sayhayı*** (yani, İsrâfil'in ikinci üfürüşünü) *hakk ile* (yani, onun **hakk ile gerçekleşeceğini)** *işitecekleri gün, işte o* (qabirlerden) *çı**kış günüdür.***

43. ***Muhakkak ki*** (ölüleri) *dirilten de Biziz,* (hayâtta olanları) *öldüren **de Biziz. Dönüş*** (yani, âhirette bütün mahlûqâtın dönecekleri **yer)** ***de yalnız Bizedir.***

---

719 **Bu, delilsiz bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)**
720 **Bu, delilsiz bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)**

44. ***O gün yer üzerlerinden yarılır. {Sese doğru} hızlıca çıkarlar...***

Bunun bir benzeri de, Meâric sûresi'ndedir (43. âyet).

> ***...Bu Bizim için çok kolay bir haşrdır* {yani, mahlûqâtı toplamak Bizim için oldukça kolaydır}.**

Sûr üfürülecek, çağrı îlân edilecek ve qabirlere şöyle diyecektir: "Ey çürümüş kemikler, ey parçalanmış etler, ey kopup dağılmış damarlar, ey darmadağın olmuş saçlar! İçinize rûhunuzun üflenmesi için çıkın. Amellerinizin karşılığını göreceksiniz." Melek bu sesleni̇şini sürdürüp gidecektir. Al-lâh'ın, *Hakk ile o sayhayı işitecekleri gün, işte o çıkış günüdür* (Kâf, 50/42) buyruğu bunu anlatmaktadır.

45. *Onların* {yani, Mekke kâfirlerinin} {gizli gizli Nebî'nin hoşuna gitmeyen} *neler söylemekte olduklarını Biz en iyi bilenleriz. Sen* {ey Muhammed,} *üzerlerinde bir cebbâr* {yani, onlara tasallut edip öldürecek biri} *değilsin. Şimdi sen Benim tehdidimden* {yani, âhiretteki azâbımdan} *korkanlara* {ve böylece ma'siyetlerden sakınanlara} *Qur'ân*{ın tehdidleri} *ile öğüt ver.*

51. ZÂRİYÂT SÛRESİ

MEKKÎ, 60 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *Andolsun tozutup savuranlara* {yani, tozutup savuran rüzgârlara}.

2. *Ağır yük taşıyanlara* {yani, su ile ağırlaşmış bulutlara}.

3. *Kolaylıkla akanlara* {yani, kolaylıkla akıp giden gemilere}.

4. *Emri paylaştıranlara* {–ki bunlar dört melektir: Cibrîl, Mikâîl, İsrâfîl ve ölüm meleği.[721] Bunlar işleri yaratılmışlar arasında paylaştırırlar. Allâh'ın emri ile O'nun ülkesinde işleri çekip çeviren onlardır–}.

Allâh bu âyetler ile şuna yemîn etmektedir:

5. *Kuşkusuz va'd olunduğunuz* {yani, size va'd olunan qıyâmet} *elbette sâdıqtır* {yani, gerçeğin, hakkın kendisidir}.

Allâh şuna dâir de yemîn etmiştir:

6. *Ve kuşkusuz dîn* {yani, hesâba çekilmek} *elbette vâqi olacaktır* {yani, gerçekleşecektir}.

7. *Hubuklü* {yani, rüzgârın etkisi ile kumda meydana gelen yollar ve üzerinde rüzgâr esen ve birbiri üstüne binen su gibi yolları bulunan} *gök hakkı için.*

Bize Abdullâh [Ubeydullâh] tahdîs edip dedi: Bana babam tahdîs edip dedi: Bana Ebû Sâlih tahdîs edip dedi: "*Hubuklü* ibâresi, 'yaratılışı güzel' diye açıklamıştır."

8. *Gerçekten siz* {ey Mekkeliler, Qur'ân hakkında} *birbirini tutmayan sözler içindesiniz* {yani, kuşku içindesiniz: Kiminiz ona îmân ederken, kiminiz onu inkâr etmektedir}.

9. *Ondan döndürülenler döndürülür* {yani, onu yalanlayan kimseler Qur'ân'a îmân etmekten başka tarafa çevrilir –kasdedilenler ise, türlü yalanlar söyleyen ve "el-Harrâsûn" diye bilinen yalancılardır–}.

---

721 Bu, delîlsiz bir tahsîstir. (Redaktör: E.Ö)

10. *Kahrolasıca el-harrâsûn* {yani, el-harrâsûna la'net olsun}.

Bunun bir benzeri de Nahl sûresi'ndedir.

Bunlar onyedi kişi idiler. Mahzûm oğulları'ndan el-Velîd b. el-Muğîre onlara, "Hacc mevsiminde sizden her dört kişi, insânları Muhammed'e (s.a) îmân etmekten alıkoymak için her bir yolun başına otursunlar" dedi. Onların teharrusları {yalanları} ise insânlara söyledikleri şu sözlerdi: "O bir sihrbazdır, mecnûndur, şâirdir, kâhindir, yalancıdır." Velîd'in kendisi ise Mekke'de kaldı ve söyledikleri ile onları doğruladı.

Allâh onların niteliklerini söz konusu ederek buyuruyor ki:

11. *Onlar ki bir ğamre* {yani, ğaflet} *içinde sehvedenlerdir* {yani, Allâh'ın emrini dinlemeyip başka şeylerle oyalanıp duranlardır}.

12. *"Dîn* {yani, hesâba çekilme} *günü ne zamândır" diye* {ey Nebî sana} *sorarlar* {yani, el-Harrâsûn diye bilinen bu kimseler ey Muhammed, "Bizi kendisiyle tehdid ettiğin şey ne zamân olacak?" diyor ve bu sözleriyle de, o'nun hesâb hakkında söylediklerini yalanlamak istiyorlardı}.

Allâh bugünün durumunu haber vererek buyuruyor ki:

13. *O gün, ateş üzerinde fitnelenecekler* {yani, ateşle azâblandırılacak, yakılacak olanlar} *onlardır.*

Nitekim Yüce Allâh'ın, *Kuşkusuz mü'min erkeklerle, mü'min kadınları fitnelendirenler* {*onlara baskı ve işkence yapanlar*} (Burûc, 85/10) buyruğu da buna benzemektedir.

Cehennemin bekçileri onlara şöyle diyeceklerdir:

14. *Fitnenizi* {yani, azâbınızı} *tadın. İşte bu* {azâb} *dünyâda iken* {onunla alay etmek ve gerçekleşeceğini yalanlamak maksadıyla} *acele gelmesini istediğinizdir.*

Çünkü onlar dünyâda iken Nebî'ye, "Bizi kendisiyle tehdid ettiğin bu azâb ne zamân gerçekleşecek?" diyorlardı.

15. *Kuşkusuz muttaqîler cennetlerde* {yani, bahçelerde} *ve* {akıp duran} *pınarlardadırlar.*

16. *Rabb'lerinin kendilerine verdiğini* {yani, âhirette Rabb'lerinin kendilerine vereceği cennetteki hayr ve lütufları} *alırlar...*

Sonra onlardan övgüyle söz ederek buyuruyor ki:

...Çünkü onlar bundan {yani, bu mükâfâttan} *önce* {dünyâda amellerini güzel yapan} *muhsinler idi.*

17. {Ve çünkü onlar} *gecenin az bir bölümünde uyurlardı.*

18. *Seherlerde* {yani, gecenin son vakitlerinde} *de istiğfar ederlerdi* {yani, namaz kılarlardı}.

19. *Mallarında sâil* {yani, yoksul} *ve mahrûm* {yani, hiçbir payı bulunmayan faqîr} *için de bir hakk vardır.*

20. *Yaqînleri olanlar için yeryüzünde âyetler vardır* {yani, yerde bulunan dağlar, denizler, ağaçlar, meyveler ve bitkilerde yaqînleri olanlar: yüce Rabbe kesin olarak inananlar için ibretler vardır, ki böylece O'nun yarattıklarını bilip, O'nu tevhîd edesiniz}.

21. *Kendi nefslerinizde de* {yani, kendinizin yaratılışında da (âyetler/ibretler vardır. Çünkü siz önce nutfe idiniz, sonra aleqa, sonra bir çiğnemlik et, sonra kemik oldunuz, sonra ete büründünüz, daha sonra rûh üflendi. İşte bütün bunlarda birer âyet vardır}. *Artık* {sizi ilkin yaratan yüce Rabbin, ölümden sonra sizi tekrar diriltmeye qâdir olduğunu} *görmez misiniz?*

22. *Rızqınız* {yani, yağmur} *ve va'dolunduğunuz* {yani, size va'd olunan qıyâmet[722]} *semâdadır.*

Sonra Rabbimiz, zâtına yemîn ederek buyuruyor ki:

23. *Göğün ve yerin rabbine andolsun ki o* {yani, qıyâmet} *sizin konuştuğunuz gibi kesin bir gerçektir* {yani, sizin konuşmanız ne kadar gerçekse, qıyâmette o kadar gerçektir ve gerçekleşecektir}.

24. *İbrâhîm'in ikrâma mazhar olmuş misâfirlerinin* {yani, Cibrîl'in, Mikâîl'in ve bir başka meleğin[723]} *haberi* {ey Muhammed} *sana geldi mi?* {Yani, onlara dâir haber sana gelmiş bulunuyor}.

25. *Hani yanına geldiklerinde selâm demişlerdi. O da* {yani, İbrâhîm de onların selâmlarını alarak,} *"Selâm" demişti. Sonra, "Tanımadık bir topluluk" demişti.* {yani, İbrâhîm onları tanımamış, onların insânlardan olduğunu zannetmişti}.

26. *Hemen ehline gidip* {onlara} *semiz bir buzağı getiriverdi.*

---

722 Bu, tartışmaya açık bir iddiâdır. Başka türlü de anlaşılmıştır. (Redaktör: E.Ö)
723 Bu şekilde tahsîse gerek yoktur. (Redaktör: E.Ö)

27. [İbrâhîm] *onu* [kızarmış olduğu hâlde] *önlerine yaklaştırıp, "Yemez misiniz?" dedi.* [Onlar, "Ey İbrâhîm! Biz bedel ödemedikçe yemeyiz" dediler. İbrâhîm, "Yeyin ve bedelini de ödeyin" dedi. "Bedeli nedir?" diye sordular. O da, "Yemeğe başladığınızda 'Bismillâh', bitirdiğinizde 'el-hamdu lillâh' deyin" dedi. Melekler o'nun söylediklerine hayret ettiler.[724]]

28. [İbrâhîm ellerinin buzağıya ulaşmadığını görünce,] *içinde onlardan gizli bir korku duydu* [yani, korktu ve titremeye başladı]. *"Korkma" dediler ve o'na alîm* [yani, halîm] *bir oğul* [yani, İshâq'ın doğacağı] *müjdesini verdiler.*

Ayakta duran hanımı Sare de İbrâhîm'in titremesine güldü, kendi kendine, "Yanında hanımı, çocukları, hizmetçileri bulunuyor; bunlar ise üç kişidirler" dedi.[725] Cibrîl (a.s) Sare'ye, "Ey sâliha kadın! Pek yakında bir erkek çocuk doğuracaksın" dedi. İşte Allâh'ın şu buyruğu bunu dile getirmektedir:

29. *Bunun üzerine karısı* [Sâre] *feryad ile yönelip, "Vay hayreti gerektiren şu işe" deyip elini yüzüne vurdu* [yani, şaşkınlığından dolayı eliyle alnına ya da yanağına vurdu] *ve "Kısır* [yani, çocuk doğuramayan] *bir kocakarı"* [yani, yaşlanmış bir kadın] *dedi.*

30. *Dediler* [yani, Cibrîl dedi] *ki: "Bu böyledir. Rabbin* ["Sen bir erkek çocuk doğuracaksın"] *buyurdu. Kuşkusuz ki O hakîmdir* [yani, Sâre'nin karnında çocuğun var olması emrini hükme bağlamıştır], *alîmdir"* [yani, mahlûqatını/halkettiklerini çok iyi bilendir].

31. [Onların melek olduklarını gören/anlayan İbrâhîm onlara,] *"Ey elçiler! O hâlde asıl işiniz* [yani, durumunuz, hâliniz] *nedir?" dedi.*

32. *Onlar dediler* [yani, Cibrîl dedi] *ki: "Kuşku yok ki biz mücrim* [yani, kâfir ve zâlim] *bir topluluğa* [yani, Lût qavmine] *gönderildik"...*

33-34. *..."Üzerlerine çamurdan* [yani, taşa yapışmış taş ve çamur karışımından] *taşlar gönderelim* [yani, atalım] *diye; Rabbinin nezdinde müsrifler* [yani, aşırı giden müşrikler] *için işâretlenmiş* [yani, alâmetlenmiş] *olan* [taşlar].

724 Bu, ğayb taşlamadır. (Redaktör: E.Ö)
725 Bu, komik bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)

Şirk, günâhların en aşırısı ve en büyüğüdür.

35. ***Biz orada*** **{yani, Lût qavminin şehirlerinde-kasabalarında}** ***bulunan mü'minleri*** **{yani, Allâh'ın tevhîdini tasdîq edenleri}** ***çıkardık.***

36. *Ama orada müslümanlardan* {yani, ihlâslı olanlardan[726]} ***bir ev halkından*** {yani, Lût ve o'nun iki kızından} ***başkasını bulamadık.***

37. *Ve orada elîm* {yani, can yakıcı} ***azâbdan korkanlar için bir âyet*** {yani, kendilerinden sonra gelenler için bir ibret} ***bıraktık.***

Bunun bir benzeri de Hûd sûresi'ndedir (26. âyet).

38. *Mûsâ'da da* {(bir âyet vardır)}. *Hani o'nu Fir'avn'a mübîn bir sultân* {yani, apaçık ve besbelli bir delîl: el ve asâ mu'cizesi} ***ile göndermiştik.***

39. *O bütün rüknü ile yüz çevirdi* {yani, Fir'avn kendilerine, "Ben size ancak gördüğümü gösteriyorum ve ben sizi doğru yoldan başkasına da iletmiyorum" (Mü'min, 40/29) diyerek hakktan: îmândan uzaklaşıp yüz çevirdi ve Mûsâ'ya,} *"Bir sihrbaz veya mecnûn" dedi.*

Allâh ise buyuruyor ki:

40. *Onu* {yani, Fir'avn'ı} *da, ordularını da alıp yemm'e* {yani, Mısr'daki Nil nehrine} *attık* {da hep birlikte suda boğuldular}. *O* {yani, Fir'avn} *kendisini levm ettiği hâlde* {yani, Rabbine karşı kendisini kınayan bir günâhkâr oldu}.

41. *Âd qavminde de* {(bir âyet vardır)}. *Hani onların üzerine* {Yemen'de} *kısır rüzgârı göndermiştik.*

42. *O* {rüzgâr; canlarından, mallarından, hayvanlarından} *her neye uğradıysa, mutlaka onu ramîm gibi ediyordu.*

Onlar önce içi boşalmış hurma kütükleri gibi oldular, sonra da toprak gibi çürüyüp, un ufak hâle geldiler.

43. *Semûd'da da* {bir âyet/ibret vardır}. *Hani onlara, "Bir süreye* {yani, ecellerinizin nihâyetine} *kadar faydalanın" denilmişti* {yani, nebîleri Sâlih böyle demişti}.

---

726 Bu, zayıf bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)

44. ***Onlar da Rabb'lerinin emrine uymayıp, baş kaldırmışlardı*** {yani, isyân etmişlerdi}. ***Bu yüzden sâiqa*** {yani, Cibrîl'in çığlığından ötürü gerçekleşen ölüm şeklindeki azâb} *bakınırlarken onları yakalayıvermişti.*

45. ***Ayağa da kalkamadılar*** {yani, azâb onları sarıp bürüyünce ayağa kalkacak güçleri olmadı}. *Onlara yardım da edilmedi* {yani, azâb edilmeleri esnâsında helâk olmalarını kimse önleyemedi}.

46. {Bu sözü geçenlerden} *öncesinden de Nûh qavmi*{nde bir âyet/ibret vardır}. *Çünkü onlar fâsıq* {yani, isyânkâr} *bir qavm idiler.*

47. ***Semâ***{da} ***da*** {bir âyet vardır}. *Biz onu bir eyd* {yani, quvvet} ***ile binâ ettik ve muhakkak*** *Biz genişlik verenleriz* {yani, dilediğimiz gibi onu genişletmeye qâdir olanlarız}.

48. ***Yer***{de} ***de*** {bir âyet vardır}. *Biz onu* {uzunluğu ve eni 500'er yıllık mesâfe ile Ka'be'nin altından itibâren[727]} *döşedik. Ne güzel döşeyenleriz.*

49. ***Her şeyden iki zevc*** {yani, tür} *yarattık;* {gece-gündüz, dünyâ-âhiret, güneş-ay, kara-deniz, yaz-kış, soğuk-sıcak, düzlükler-dağlıklar, kıraç arazi-verimli arazi gibi. Allâh'ın yarattıkları üzerinde} ***iyi düşünürsünüz*** {de O'nun dengi ve benzeri olmadığını kavrayıp, O'nu tevhîd edersiniz} *diye.*

50. ***O hâlde*** {günâhlarınızdan} *Allâh'a kaçın. Muhakkak ben size O'ndan* [*O'nun tarafından gönderilen*] *açık bir nezîrim/uyarıcıyım*}.

51. ***Allâh ile birlikte başka bir ilâh yapmayın.*** {Eğer böyle yapacak olursanız,} *muhakkak ben sizi O'ndan* {yani, O'nun azâbından korkutup uyaran} *mübîn bir nezîrim.*

Onlar ise, "Sen mecnûn bir sihrbazsın" diye karşılık verdiler.

Allâh Teâlâ buyuruyor ki:

52. *Onlardan öncekilere* {yani, geçmiş ümmetlere} *gelen rasûllerin her birine de* {bu ümmetlerin hepsi kendi rasûlleri için} *böyle* {yani, Mekke kâfirlerinin Muhammed'e söyledikleri gibi} *"Sihrbaz" yâhûd "mecnûn/cinnlenmiş" derlerdi.*

---

727 Bu, delilsiz bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)

53. ***Acaba bunu birbirlerine*** **{yani, öncekiler sonrakilere, rasûllerine böyle demeyi}** ***tavsiye*** **{ve telkin}** ***mi ettiler? Hayır, onlar tuğyân*** **{yani, isyân}** ***eden bir qavm idiler.***

54. ***Sen yüz çevir onlardan*** **{yani, onlara iltifat etme –çünkü sen tebliğini yaptın ve onların ileri sürebilecekleri bir mazeretlerini bırakmadın–}.** ***Artık*** **{ey Muhammed, sen}** ***kınanacak değilsin*** **{yani, kınanmazsın}.**

Nebî, üzerlerine azâb ineceği korkusuyla üzüldü. Bu sefer Allâh şu buyruğu indirdi:

55. *Ama sen öğüt verip hatırlat, çünkü öğüt ve hatırlatma muhakkak mü'minlere fayda verir.*

Nebî, Qur'ân'ın tehdidlerini hatırlatarak Mekke kâfirlerine öğütler verdi.

56. *Ben cinnleri ve insânları ancak Bana ibâdet etsinler* {yani, Beni tevhîd etsinler –"Beni bilsinler" şeklinde de açıklanmıştır–} *diye yarattım* {yani, Ben onlara ibâdetten başka bir emir vermedim. Onlar ibâdet için yaratıldıklarına göre, göz açıp kırpacak kadar bir süre dahî Allâh'a isyân etmemelidirler}.

Bize Abdullâh {Ubeydullâh} tahdîs edip dedi: Bana babam Ebû Sâlih'ten tahdîs edip dedi: "*Ancak Bana ibâdet etsinler* ifâdesi, 'ancak Beni tevhîd etsinler' demektir."

Ebû Sâlih dedi ki: "Verilen emre karşı gelinip isyân edilebilir, fakat yaratma dolayısıyla isyân söz konusu olmaz."

57. *Ben onlardan bir rızq istemiyorum* {yani, onlardan, herhangi bir kimseyi rızqlandırmalarını istemiyorum}. *Bana yedirmelerini* {yani, Beni rızqlandırmalarını} *da istemiyorum.*

58. *Çünkü kuşkusuz ki Allâh'tır o rezzâq ve quvvet sâhibi,* {Bedir'de onları helâk etmek için şiddetle yakalayan} *metîn* {yani, pek güçlü} *olan.*

59. *Muhakkak onların ashâbının azâbdan* {yani, dünyâ azâbından} *bir payları olduğu gibi, zulmedenlerin* {yani, Mekke müşriklerinin} *de azâbdan bir payları vardır* {yani, geçmiş dönemlerde dünyâda azâba uğratılan ümmetlerin şirk koşmalarından ötürü bir payları olduğu gibi, bunların da dünyâ azâbından bir payları

44. ***Onlar da Rabb'lerinin emrine uymayıp, baş kaldırmışlardı*** {yani, isyân etmişlerdi}. ***Bu yüzden sâiqa*** {yani, Cibrîl'in çığlığından ötürü gerçekleşen ölüm şeklindeki azâb} *bakınırlarken onları yakalayıvermişti.*

45. ***Ayağa da kalkamadılar*** {yani, azâb onları sarıp bürüyünce ayağa kalkacak güçleri olmadı}. *Onlara yardım da edilmedi* {yani, azâb edilmeleri esnâsında helâk olmalarını kimse önleyemedi}.

46. {Bu sözü geçenlerden} *öncesinden de Nûh qavmi*{nde bir âyet/ibret vardır}. *Çünkü onlar fâsıq* {yani, isyânkâr} *bir qavm idiler.*

47. *Semâ*{da} *da* {bir âyet vardır}. *Biz onu bir eyd* {yani, quvvet} *ile binâ ettik ve muhakkak Biz genişlik verenleriz* {yani, dilediğimiz gibi onu genişletmeye qâdir olanlarız}.

48. *Yer*{de} *de* {bir âyet vardır}. *Biz onu* {uzunluğu ve eni 500'er yıllık mesâfe ile Ka'be'nin altından itibâren[727]} *döşedik. Ne güzel döşeyenleriz.*

49. *Her şeyden iki zevc* {yani, tür} *yarattık;* {gece-gündüz, dünyâ-âhiret, güneş-ay, kara-deniz, yaz-kış, soğuk-sıcak, düzlükler-dağlıklar, kıraç arazi-verimli arazi gibi. Allâh'ın yarattıkları üzerinde} *iyi düşünürsünüz* {de O'nun dengi ve benzeri olmadığını kavrayıp, O'nu tevhîd edersiniz} *diye.*

50. *O hâlde* {günâhlarınızdan} *Allâh'a kaçın. Muhakkak ben size O'ndan* [*O'nun tarafından gönderilen*] *açık bir nezîrim/uyarıcıyım*].

51. *Allâh ile birlikte başka bir ilâh yapmayın.* {Eğer böyle yapacak olursanız,} *muhakkak ben sizi O'ndan* {yani, O'nun azâbından korkutup uyaran} *mübîn bir nezîrim.*

Onlar ise, "Sen mecnûn bir sihrbazsın" diye karşılık verdiler.

Allâh Teâlâ buyuruyor ki:

52. *Onlardan öncekilere* {yani, geçmiş ümmetlere} *gelen rasûllerin her birine de* {bu ümmetlerin hepsi kendi rasûlleri için} *böyle* {yani, Mekke kâfirlerinin Muhammed'e söyledikleri gibi} *"Sihrbaz" yâhûd "mecnûn/cinnlenmiş" derlerdi.*

727 Bu, delîlsiz bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)

53. ***Acaba bunu birbirlerine*** **{yani, öncekiler sonrakilere, rasûllerine böyle demeyi}** ***tavsiye*** **{ve telkin}** ***mi ettiler? Hayır, onlar tuğyân*** **{yani, isyân}** ***eden bir qavm idiler.***

54. *Sen yüz çevir onlardan* {yani, onlara iltifat etme –çünkü sen tebliğini yaptın ve onların ileri sürebilecekleri bir mazeretlerini bırakmadın–}. *Artık* {ey Muhammed, sen} *kınanacak değilsin* {yani, kınanmazsın}.

Nebî, üzerlerine azâb ineceği korkusuyla üzüldü. Bu sefer Allâh şu buyruğu indirdi:

55. *Ama sen öğüt verip hatırlat, çünkü öğüt ve hatırlatma muhakkak mü'minlere fayda verir.*

Nebî, Qur'ân'ın tehdidlerini hatırlatarak Mekke kâfirlerine öğütler verdi.

56. *Ben cinnleri ve insânları ancak Bana ibâdet etsinler* {yani, Beni tevhîd etsinler –"Beni bilsinler" şeklinde de açıklanmıştır–} *diye yarattım* {yani, Ben onlara ibâdetten başka bir emir vermedim. Onlar ibâdet için yaratıldıklarına göre, göz açıp kırpacak kadar bir süre dahî Allâh'a isyân etmemelidirler}.

Bize Abdullâh [Ubeydullâh] tahdîs edip dedi: Bana babam Ebû Sâlih'ten tahdîs edip dedi: "*Ancak Bana ibâdet etsinler* ifâdesi, 'ancak Beni tevhîd etsinler' demektir."

Ebû Sâlih dedi ki: "Verilen emre karşı gelinip isyân edilebilir, fakat yaratma dolayısıyla isyân söz konusu olmaz."

57. *Ben onlardan bir rızq istemiyorum* {yani, onlardan, herhangi bir kimseyi rızqlandırmalarını istemiyorum}. *Bana yedirmelerini* {yani, Beni rızqlandırmalarını} *da istemiyorum.*

58. *Çünkü kuşkusuz ki Allâh'tır o rezzâq ve quvvet sâhibi,* {Bedir'de onları helâk etmek için şiddetle yakalayan} *metîn* {yani, pek güçlü} *olan.*

59. *Muhakkak onların ashâbının azâbdan* {yani, dünyâ azâbından} *bir payları olduğu gibi, zulmedenlerin* {yani, Mekke müşriklerinin} *de azâbdan bir payları vardır* {yani, geçmiş dönemlerde dünyâda azâba uğratılan ümmetlerin şirk koşmalarından ötürü bir payları olduğu gibi, bunların da dünyâ azâbından bir payları

olacaktır}. *Artık* {azâbı yalanlayarak onu} ***acele etmesinler*** {yani, **istemesinler}.**

Kâfirlere **{yani, Mekke kâfirlerine}** ***veyl olsun!*** {Âhirette} *tehdid* ***olundukları*** **{azâb}** ***günlerinden dolayı.***

52. TÛR SÛRESİ

MEKKÎ, 49 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

Dedi ki: "Mekke kâfirleri yalanlayınca Allâh Teâlâ yemîn ederek şöyle buyurdu":

1. *Andolsun Tûr'a* {yani, dağa –ki *tûr,* Nabat dilinde "dağ" demektir. Bu dağ da, Arz-ı Muqaddes'te Allâh'ın Mûsâ ile üzerinde konuştuğu dağdır–}.
2. *Satır satır yazılmış kitâba* {yani, Âdemoğulları'nın amellerinin yazılı olduğu kitâba –ki qıyâmet günü amelleri onlara çıkarılıp gösterilecektir–};
3. *Yayılmış bir raq* {yani, deriden sahîfeler} *içinde.*
4. *Ve Beyt-i Ma'mûr'a.*
5. *Ve yükseltilmiş tavana.*
6. *Ve bahr-i mescûr'a* {yani, su ile dopdolu arşın altında hayât denizine[728] –ki Allâh bununla iki nefha arasında ölüleri diriltecektir–}.

Bize Abdullâh [Ubeydullâh] tahdîs edip dedi: Bana babam tahdîs edip dedi: el-Huzeyl dedi ki: Ben el-Mübârek b. Fedâle'nin el-Hasen'den naklen, *bahr-i mescur'u,* "dopdolu deniz" diye açıkladığını işittim. Allâh'ın, *Sonra onlar ateşte secr edilecekler* (Mü'min, 40/72) buyruğunda olduğu gibi.

Allâh bu âyetler ile, (sözü geçenlere) yemîn ettikten sonra buyuruyor ki:

7. *Rabbinin* {kâfirlere} *azâbı elbette vâqi olacaktır.*
8. *Onu önleyebilecek* {yani, âhirette bu azâblarını onlardan uzaklaştırabilecek} *yoktur.*

Sonra Allâh azâblarının ne zamân gerçekleşeceğini şöylece haber vermektedir:

9. *O gün gök mevredip duracaktır* {yani, korkudan dolayı dönüp duracak ve bir kısmı diğer kısmını harekete geçirecektir}.

---

728 *Bahr-i mescûr*'un, "arşın altında hayât denizi" olduğu iddiâsı, delîlsiz bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)

10. ***Dağlar da,*** **{yer uzatılmış bir deri parçası gibi dümdüz oluncaya kadar yerlerinden}** ***bir şekilde yürüyecektir.***

11. ***Artık o gün*** **{azâbı}** ***yalanlayanlara veyl olsun!***

Bunların niteliklerini belirterek buyuruyor ki:

12. ***Ki onlar daldıkları bâtıl içinde oynar dururlar*** {yani, bâtılda oyalanmaktadırlar}.

13. {Yine onlara} *cehennem ateşine doğru şiddetle sürülecekleri gün* {veyl olsun, çünkü cehennem bekçileri, hesâba çekildikten sonra kâfirlerin ellerini boyunlarına bağlarlar ve sırtlarının arka tarafından alınlarını ayaklarının yanına getirirler ve yüzüstü onları cehenneme şiddetlice iterler}.

Cehenneme yaklaştıkları vakit cehennem bekçileri onlara şöyle diyecektir:

14. *İşte bu sizin* {dünyâda iken} *yalanladığınız ateştir.*

15. *Bu* {yani, görmekte olduğunuz şu azâb} *bir sihr midir?* {Çünkü siz dünyâda iken rasûllerin büyücü olduklarını iddiâ ediyordunuz.} *Yoksa siz mi görmüyorsunuz?*

Cehenneme atılacakları vakit onun bekçileri onlara şöyle diyecektir:

16. *Girin oraya! İster sabredin, ister sabretmeyin; sizin için birdir. Siz ancak yaptıklarınızın* {yani, dünyâdaki küfr ve yalanlamalarınızın} *karşılığını alacaksınız.*

17. *Doğrusu* {şirkten sakınan} *muttaqîler cennetler* {yani, bahçeler} *ve ni'metler içindedirler.*

18. *Rabb'lerinin* {cennette} *kendilerine verdiği* {hayr ve lütuflar sebebi} *ile fâkihlerdir* [*fâkihîn*] {yani, onları alabildiğine beğenmiş hâldedirler}...

Kelimeyi *fekihîn* [*fekihlerdir*] diye okuyanların qırâ'atine göre, "ni'met ve huzûr içerisindedirler" anlamına gelir.

...Rabb'leri onları cahîm azâbından da korumuştur.

19. {Dünyâda iken} *işleyegeldiğiniz sebebiyle âfiyetle yeyin,* *için* {yani, bundan dolayı herhangi bir zorluğa katlanmanız, herhangi bir yükümlülüğünüz yoktur; helâl olarak yeyin. Bundan dolayı hesâba çekilmeyeceksiniz}.

20. **Sıra sıra dizili serirlere** **{yani, çadırlarda bu şekilde dizilmiş tahtlara}** ***yaslanmışlar olarak, onları hûrîn 'în ile de tezevvüc ettik.***

Hûri, **"beyaz tenli, gözleri çok güzel kadın" demektir.**

Sonra zamân sıralaması itibâriyle daha önceki durum hakkında buyuruyor ki:

21. *Îmân edenlerin ve zürriyyetlerinden îmân ile onlara uyanların* {yani, Âdemoğulları'nın mü'minlerinin evlâdlarından mükellef olma yaşına gelip de sâlih amel işleyenleri de cennette kendileriyle berâber olacaktır} *zürriyyetlerini de kendilerine katarız* {yani, mü'minlerin amel ile mükellef olma yaşına gelmeden önce ölen çocukları da, dünyâdaki eşleri de gözlerinin aydın olması için aynı derecede olacaktır[729]}. *Amellerinden de birşey eksiltmeyiz* {yani, evlâdları ile birlikte olan babaların amellerinden de birşey eksiltmeyiz}. *Her kişi* {yani, kâfir} *kendi kazandıkları* {yani, şirk kabilinden yaptıkları[730]} *karşılığında bir rehinedir* {yani, cehennem ateşinde ameli karşılığında rehin olarak alıkonulacaktır}.

Arkasından yine îmân edenlere dönerek buyuruyor ki:

22. *Onlara, canlarının çektiği* {yani, isteyip, tercih ettikleri} *meyve ve* {kuş} *eti*{ni} *ardarda vereceğiz.*

23. *Orada* {yani, cennette} {hizmetçilerin sundukları şarâb dolu} *kadehleri elden ele dolaştırırlar. Onda* {yani, içtiklerinden ötürü} *ne saçmalamaları, ne de günâh kazanmaları söz konusudur* {yani, onların içki içmeleri hâlinde yemîn etmeleri, günâh kazanmaları söz konusu değildir: dünyâda şarâb içenlerin yaptıkları gibi yapmazlar}.

Bunun bir benzeri de Vâqı'a sûresi'ndedir (18-19. âyetler).

24. *Etraflarında, sedefleri içindeki incileri andıran* {ve ebediyyen yaşları büyümeyen} *delikanlı hizmetçiler dolaşıp durur.*

---

729 Bu, dayanaktan yoksun bir iddiâdır. (Redaktör: E.Ö)

730 Buradaki, *her kişi*'nin "kâfir"; *kendi kazandıkları*'nın da "şirk kabilinden yaptıkları"; *rehine olma*'nın ise, "cehennem ateşinde ameli karşılığında rehin olarak alıkonulacak" olduğu iddiâsı, delîlsiz bir tercihtir ve siyâka da aykırıdır. (Redaktör: E.Ö)

Bu hizmetçiler, ellerin değmediği, gözlerin görmediği, kimsenin hatırından geçirmediği, sedefinde sarılıp sarmalanmış inci gibi güzel ve beyazdırlar.

25. *Birbirlerine dönerek karşılıklı suâl sorarlar* (yani, cennette birbirleriyle ziyâretleştiklerinde, aralarında dünyâda iken azâba uğratılmak korkuları hakkında birbirlerine suâl sorarlar).

İşte Allâh'ın şu buyruğu bunu dile getirmektedir:

26-27. *Derler ki: "Gerçekten biz daha önce âilelerimiz arasında* (iken azâbdan) *korku içinde idik. Allâh* (günâhlarımızı bağışlayarak) *lütfetti de bizi semûm azâbından korudu."*

"Semûm azâbı"ndan kasıd, cehennemdeki sıcak rüzgâr ile çeşitli azâblardır.

28. *"Kuşkusuz ki biz önceden* (yani, dünyâda iken) *O'na* (yani, yüce Rabbimize) *ibâdet ediyorduk." O, evet O, elbette el-berr* (yani, sözünde duran, sözünde sâdıq) *olandır,* (mü'minlere acıyan) *rahîmdir.*

29. *Artık sen* (ey Muhammed, Mekkelilere) *öğüt ver. Sen Rabbinin ni'meti* (yani, rahmeti olan Qur'ân) *sâyesinde* (vahy almadan kendiliğinden bilgi adına bir şeyler uyduran) *bir kâhin değilsin,* (Mekke kâfirlerinin dedikleri gibi) *bir mecnûn da değilsin.*

30. *Yoksa onlar, "O bir şâirdir.* (Bu sebeble) *biz o'nun hakkında raybe'l-menûn'u* (yani, ölümün musîbetlerini/ıztırâblarını) *bekliyoruz" mu diyorlar?*

31. (Ey Nebî!) *de ki: "*(Benim ölmemi) *bekleyedurun. Kuşkusuz ben de sizinle birlikte* (başınıza gelecek olan azâbı) *bekleyenlerdenim."*

Allâh Bedir'de bunların öldürülmesini sağladı.

32. (Ey Nebî! Sor bakalım) *yoksa onlara bunu* (yani, o'nun mecnûn, şâir ve kâhin olduğunu söylemeyi) *hilmleri mi emrediyor? Yoksa* (yani, bilakis) *onlar tuğyân* (yani, isyân) *eden bir topluluk mudur?*

33. *Yoksa onlar, "Onu* (yani, Qur'ân'ı Muhammed) *kendisi uydurdu" mu diyorlar? Hayır, onlar îmân etmezler* (yani, Qur'ân'ı tasdîq etmezler).

34. *Eğer* (onu Muhammed'in uydurduğu şeklindeki iddiâlarında)

doğru söyleyenler iseler, haydi o'nun gibi **{yani, Muhammed kendiliğinden getirdiği gibi onlar da kendiliklerinden}** ***bir hadîs*** **{yani, söz}** ***getirsinler.***

35. ***Yoksa onlar bir şeysiz mi yaratıldılar*** **{yani, yoktan mı var edildiler}**, ***yoksa yaratanlar onlar mıdır*** **{yani, bütün bu mahlûqâtı onlar mı yaratmıştır}?**

36. *Yoksa göklerle yeri onlar mı yarattılar* {yani, göklerle yeri yaratanlar onlar mıdır}? *Hayır, onlar yaqînsizdirler* {yani, kendilerini yaratan Allâh'ın ortaksız, bir ve tek olduğunu ifâde eden tevhîde inanmazlar}.

37. *Yoksa Rabbinin hazîneleri onların yanında mıdır* {yani, Rabbinin hazîneleri onlarda mıdır: Rabbinin risâlet anahtarları onların elinde midir; ki onu diledikleri yere koysunlar? Fakat Allâh risâlet için kullarından dilediğini seçer}...

Çünkü onlar, *Aramızdan bu zikr o'nun üzerine mi indirildi?* (Sâd, 38/8) demişlerdi. Allâh da buna karşılık şu buyruğu indirdi:

...*Yoksa egemen olanlar onlar mıdır* {yani, insânlara zorbaca egemen olanlar onlar mıdır; ki onları diledikIerini yapmaya mecbûr etsinler ve dilediklerinden de alıkoysunlar}?

38. *Yoksa onların dinlemek için üzerinde tırmandıkları* {yani, tırmanıp semâya çıktıkları} *merdivenleri mi var?...*

Burada olduğu gibi, Allâh'ın, *Andolsun sizi hurma ağaçlarında asacağım* (Tâ-Hâ, 20/61) buyruğunda da, "hurma ağaçlarının üzerine asacağım" demektir.[731]

...{Böylece onlar, Allâh'ın Nebî'ye gönderdiği vahyi} *işitiyorlar mı? O hâlde onların dinleyenleri* {yani, vahyi dinleyen arkadaşları}, *apaçık bir sultân* {yani, onun Allâh'tan vahyi dinleyebilme gücüne sâhib olduğuna dâir apaçık bir delîl} *getirsin.*

39. *Yoksa kızlar O'nun da, oğullar sizin mi?*

Onlar, "Melekler Allâh'ın kızlarıdır" diyorlardı. Allâh Nebî'ye, *Şimdi onlara sor: Kızlar Rabbinin, oğullar da kendilerinin mi?* (Sâffât, 37/119) buyurarak müşriklere sormasını emretti. Nebî de bu sûrede onlara, *Yoksa kızlar*

731 Muqâtil b. Süleymân burada, *fîhi* {onda/onun içinde} lâfzındaki *fî* harf-i cerrinin, *'alâ* {üzerinde} yerine kullanıldığına işâret ediyor. (Çeviren)

O'nun da, oğullar sizin mi? diye sordu. Allâh Necm sûresi'nde, *Erkekler sizin, dişiler O'nun mu? O taqdîrde bu insafsızca bir paylaştırmadır* (Necm, 53/21-22) buyurdu.

40. *Yoksa sen onlardan* (îmân etmeleri karşılığında) *bir ecr mi* (yani, bir ücret, haraç mı) *istiyorsun da, bu nedenle onlar borçtan dolayı ağır bir yük altına mı girmişler* (yani, borç yükü onlara ağır geldiğinden ötürü, bu ağır borç sebebiyle mi îmân edemiyorlar)?

41. *Yoksa ğayb* (yani, Allâh'ın onları ölümden sonra diriltmeyeceğine, Muhammed'in söylediklerinin olmayacağına dâir ğayb bilgisi) *onların yanında* (ve elinde bu husûsta bir kitâb bulunmaktadır) *da onlar mı* (istediklerini) *yazıyorlar?!*

42. *Yoksa onlar bir keyd mi* (yani, Dâru'n-Nedve'de Muhammed'e bir tuzak mı) *kurmak istiyor? Fakat o kâfirlerin* (yani, Mekkelilerin) *kendileridir asıl keyde düşenler* (yani, asıl kendilerine tuzak kurulmuştur. –Nitekim Allâh Bedir'de onların öldürülmelerini sağladı–).

43. *Yoksa onların Allâh'ın ğayrı* (Bizim onlara kurduğumuz tuzaklardan kendilerini koruyan) *ilâhları mı var?!...*

Sonra Allâh, berâberinde bir ortağın bulunmasından zâtını tenzîh ederek buyuruyor ki:

> *...Allâh,* (onların, Kendisiyle berâber) *ortak koşmalarından münezzehtir.*

Sonra qalblerinin katılıklarını söz konusu ederek buyuruyor ki:

44. *Eğer gökten bir parçanın* (yani, semâdan bir cihetin helâk edilmeleri için üzerlerine) *düştüğünü görseler,* (yalanladıklarından ötürü bu) *"Üst üste yığılmış* (yani, biri diğerinin üstüne binmiş) *bir buluttur" diyeceklerdir.*

45. *Şimdi onları* (azâbdan) *baygın düşüp yıkılacakları* (âhiretteki) *günleri ile karşılaşana kadar bırak.*

Sonra bu güne dâir haber vererek buyuruyor ki:

46. *O gün* (âhirette) *keydlerinin* (yani, Muhammed'e tuzak kurmalarının) *kendilerine* (azâb husûsunda) *hiçbir faydası olmaz. Onlara yardım da olunmaz* (yani, azâba uğratılmaları engellenemez).

Arkasından dünyâda da onları azâb ile tehdid ederek buyuruyor ki:

47. *O zulmedenler* {yani, Mekke kâfirleri} *için de muhakkak bundan* {yani, âhiret azâbından} *önce* {dünyâda} *bir azâb vardır* {yani, onlar Bedir'de öldürüleceklerdir}. *Fakat onların çoğu* {azâbın gelip kendilerini bulacağını} *bilmezler.* {Bundan dolayı onu yalanlıyorlar.}

Allâh Nebî'yi teselli etmek üzere buyuruyor ki:

48. *Rabbinin hükmüne* {yani, onların seni yalanlamaları karşılığında Rabbinin onlar hakkında taqdîr ettiği hükme} *sabret. Muhakkak sen Bizim gözlerimiz önündesin* {yani, Allâh'ın gözü önündesin, Allâh'ın gözetimindesin}. *Kalktığın vakit* {yani, farz namaz için kalktığında} *Rabbini hamd ile tesbîh et* {yani, Rabbinin emri ile namaz kıl}.

49. *Gecenin bir kısmında* {akşam ve yatsı namazlarını kılarak}, *yıldızların kaybolması vaktinde* {yani, fecrden/tan yerinin ağarmasından sonra giren sabâh namazından önce} *de* {iki rekât namaz kılarak[732]} *O'nu tesbîh et.*

Allâh'ın, *O'nu hamd ile tesbîh etmeyen hiçbir şey yoktur...* (İsrâ, 17/44) âyetiyle, *Sizi da'vet edeceği gün hamd ile (da'vetine) icâbet edeceksiniz* (İsrâ, 17/52) âyeti de buna benziyor.

---

732 Bu, delîlsiz bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)

53. NECM SÛRESİ

MEKKÎ, 62 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *Yukardan aşağıya indiği zamân necme* {yani, (Qur'ân'ın) semâdan Muhammed'e indiği zamâna} *andolsun.*

Allâh'ın, *Necmlerin düştükleri yerlere yemîn olsun...* (Vâqı'a, 56/75) buyruğu da buna benzemektedir. Qur'ân Muhammed'e (s.a) nücûm hâlinde [kısım kısım, bölüm bölüm] üç âyet, dört âyet ve buna benzer, bir sûre ve iki sûre şeklinde iniyordu.

2. *Arkadaşınız* {Muhammed} aslâ *sapmadı, ğâvî de olmadı* {yani, bâtıl birşey de söylemedi}.

3. *O* {yani, Muhammed} {bu Qur'ân'ı} *hevâsından söylemez* {yani, kendiliğinden uydurmaz}.

4. *Onun söyledikleri, ancak* {o'na} *bildirilen bir vahydir* {yani, bu Qur'ân ancak Cibrîl vâsıtasıyla Allâh'tan gelen bir vahydir}.

5. *Ona şedîd quvvetler sâhibi* {yani, her husûsta güçlü ve quvvetli olan Cibrîl} *öğretti.*

6. *O* {yani, Cibrîl} *mirre* {yani, quvvet} *sâhibidir. Hemen istivâ etti* {yani, güzel ve eksiksiz hilqati ile göründü[733]}.

7. *Ve o en yüksek ufukta* {yani, güneşin doğduğu yerde} *idi.*

8. *Sonra* {yüce Rabb[734] Muhammed'e} *yaklaşıp sarktı.*

9. *Böylece qâbe qavseyni* {yani, Arab yaylarından yayın iki ucu arasındaki mesâfe kadar}, *ev ednâ oldu* {yani, bundan daha da yakın oldu}.

Bize Abdullâh [Ubeydullâh] tahdîs edip dedi: Ben Ebu'l-Abbâs'ı şöyle derken işittim: "Qâbe qavseyn [iki yay kadar] ibâresi, Arab yaylarından iki yayın uzunluğu kadar demektir."

10. *Kuluna* {yani, Muhammed'e} *vahyettiğini vahyetti.*

733 Bu, dayanaktan yoksun bir iddiâdır. (Redaktör: E.Ö)

734 Bu, indî bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)

11. ***Gözüyle gördüğünü qalb* (yani, Muhammed'in qalbi o gece Rabbinin emriyle gördüklerini) *yalanlamadı.***

12. ***Şimdi siz gördükleri hakkında o'nunla tartışıyor musunuz?***

13. ***Andolsun ki onu diğer bir inişte daha görmüştü*** (yani, Muhammed Rabbini bir defa daha qalbiyle görmüştü[735]).

14. **(Onu)** ***sidretu'l-müntehâ'nın yanında*** (görmüştü).

15. ***Cennetu'l-me'vâ da onun yanındadır.***

16. ***O vakit sidreyi bürüyen bürüyordu.***

17. **(Muhammed'in)** ***göz(ü) başka yere kaymadı*** (yani, yönelmedi) ***ve tuğyân da etmedi*** (yani, zulm de etmedi, Muhammed o gece gördüklerini anlatırken doğruyu söyledi).

18. ***Andolsun ki*** (Muhammed) ***Rabbinin büyük âyetlerinden görmüştür.***

19-20. ***Şimdi haber verin; Lât ve Uzzâ'dan ve diğer üçüncüleri olan Menât'tan.***

21. ***Erkekler sizin, dişiler O'nun mu?***

Çünkü onlar, "Melekler Allâh'ın kızlarıdır" diyorlardı.

22. ***O taqdîrde bu*** (yani, erkeklerin kendilerinin, dişilerin Allâh'ın olması), ***insafsızca*** (yani, zâlimce ve doğru olmayan) ***bir paylaştırmadır.***

Sonra Allâh Teâlâ, onların ilâhlarını/putlarını söz konusu ederek buyuruyor ki:

23. ***Onlar*** (yani, ilâhlarınız/putlarınız) ***ancak sizin ve atalarınızın taktığı ve Allâh'ın*** (ilâh olduklarına dâir) ***hakklarında bir sultân (delîl) indirmediği birtakım isimlerden ibârettir...***

Allâh'ın, *Yoksa sizin mübîn bir sultânınız* (yani, içinde lehinize dâir delîl bulunan bir kitâbınız) *mı var?* (Sâffât, 37/156) buyruğu ile, *Yoksa Biz onların üzerine bir sultân* (yani, içinde lehlerine dâir bir delîlin bulunduğu bir kitâb) *mı indirdik?* (Rûm, 30/35) buyruğu da buna benzemektedir.

...Onlar ancak zanna uyarlar (yani, onların ilâh olduklarına dâir bunların zann dışında hiçbir bilgileri yoktur. Onlar Lât'ın, Uz-

---

735 Bu, delîlsiz-keyfî bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)

zâ'nın ve Menât'ın ilâh olduklarından emin değildirler} ***ve nefislerin*** **{yani, qalblerin}** ***hevâsına*** **{uyarlar}.** ***Hâlbuki andolsun Rabb'lerinden kendilerine hudâ*** **{yani, (beyân olan) Qur'ân}** ***gelmiştir.***

24. ***Yoksa insâna temenni ettiği her şey*** **{yani, meleklerin kendilerine şefâ'at edeceği}** ***var mı?***

Nebî (s.a) Necm ve Leyl sûrelerini Mekke'de açıkça okudu. *Şimdi haber verin Lât ve 'Uzzâ'dan ve diğer üçüncüleri olan Menât'tan...* buyruğunu okuyunca uyukladı. Şeytân o'nun lisânı üzerine, *Diğer üçüncüleri olan var ya, işte onlar ğarâniqi'l-'ulâ, onların* {yani, meleklerin} *şefâatleri umulur* cümlesini ilqâ etti. Mekke kâfirleri buna sevindiler ve meleklerin şefâat edecekleri ümidine kapıldılar. Sûrenin sonuna varınca mü'minler Allâh'ı tasdîk etmek için Nebî (s.a) ile birlikte secde ederken, Mekke kâfirleri de uydurma ilâhları zikredildiğinden secde ettiler. Ancak çok yaşlı olması hasebiyle el-Velîd b. el-Muğîre yerden toprak alıp alnına götürdü ve böylece secde etti.[736]

Allâh, *Andolsun ki hepinizi hakkında hiç kuşku olmayan qıyâmet günü'nde toplayacaktır* (En'âm, 6/12) ve *Kötülük edenleri yaptıkları karşılığında cezâlandırması, güzel amel işleyenleri de daha güzeli ile mükâfâtlandırması için* (Necm, 53/31) buyuruyor.

Meleklerin şefâ'at edebilecekleri ümîdine kapılmaları üzerine Allâh şu buyrukları indirdi.

25. *Âhiret ve ûlâ* {yani, dünyâ ve âhiret} *Allâh'ındır.*

26. *Göklerde nice melek vardır ki şefâ'atleri hiçbir işe yaramaz* {yani, hiçbir fayda sağlamaz}...

Sonra istisnâda bulunarak buyuruyor ki:

736 Bunun, iğrenç bir iftira olduğunu, zındıklar tarafından uydurulduğunu ve rivâyet-perest ahmaklar tarafından da nakledilerek yayıldığını ifâde etmiştik. Ayrıca Müellif, burada -hem kendi içinde çelişkili bir cümle kuruyor, hem de kendisiyle çelişerek- şefâ'ati umulanların "melekler" olduğunu söylüyor; başka yerlerde {Hacc, 22/52-53; Zümer, 39/45} ise, şefâ'ati umulanların "putlar" olduğunu söylemişti. Bu konuya tahsîs edilmiş bir kitâb için bkz. Aksekili Ahmed Hamdi, *Efendimize Atılan En Çirkin İftira -Ğaraniq Safsatası-* (Özgü Yay.). (Redaktör: E.Ö)

...***Allâh'ın dilediği kimselere*** {yani, Âdemoğulları'ndan hakkında **şefâ'at edilmesini dilediklerine**} ***ve*** {Allâh'ın tevhîd dolayısıyla} ***râzı olduğu kimseye izn verdikten sonra*** {şefâ'at etmesi} *müstesnâ.*

27. ***Kuşku yok ki âhirete îmân etmeyenler*** {yani, amellerin karşılıklarının görüleceği ölümden sonra dirilişi tasdîq etmeyenler} ***meleklere dişi adı takarlar.***

Çünkü müşrikler/putperestler, meleklerin dişi [tanrıça/ilâhe] olduklarını ve kendilerine şefâ'at edeceklerini iddiâ ediyorlardı.[737] Ancak azîz ve celîl olan Allâh Teâlâ onların iddiâ ve kanaatlerini şöylece reddetmektedir:

28. ***Hâlbuki onların buna*** {yani, meleklerin dişi olduklarına} ***dâir hiçbir bilgileri yoktur. Onlar ancak zanna uyarlar*** {yani, ancak zannın peşinden gitmektedirler, meleklerin dişi olduklarından kesin olarak emîn değildirler}. ***Zann ise kuşkusuz hakktan birşey ifâde etmez*** [*hakkın yerini tutmaz*].

29. ***O hâlde zikrimizden*** {yani, Qur'ân'a îmân etmekten} ***yüz çeviren ve dünyâ*** [*şimdiki*] ***hayât'tan başkasını istemeyen kimselerden sen de yüz çevir.***

30. ***Onların ilimde varabildikleri son nokta işte budur*** {yani, meleklerin dişi olduklarına ve kendilerine şefâ'at edeceklerine dâir görüşlerinin ulaşabildiği nokta bundan ibârettir}. ***Kuşkusuz Rabbin yolundan*** {yani, hidâyetten} ***sapanı*** {ve başkasına yöneleni} ***da bilendir ve O,*** {aranızdan} ***hidâyet bulanı da bilendir.***

Sonra Allâh onların da, meleklerin de, diğer kullarının da ibâdetlerine muhtaç olmayacak kadar azametli ve mülkünde ğani olduğunu beyân ederek buyuruyor ki:

31. ***Semâvât u arzdakiler Allâh'ındır. Kötülük edenleri*** {âhirette} ***cezâlandırması*** ... ***amellerinin karşılığında*** {yani, dünyâdaki şirkleri dolayısıyla} ***cezâlandırması için...***

Çünkü azîz ve celîl olan Allâh Teâlâ, *Andolsun ki hepinizi* {gerçekleşeceği hakkında} *kendisinde rayb bulunmayan qıyâmet* {yani, ölümden sonra diriliş} *günü'nde toplayacaktır* (En'âm, 6/12, Nisâ, 4/87) buyurmuştur.

737 Müşriklerin, –âhirete: ölümden sonra dirilişe, hesâba, cezâya, cennet ve cehenneme îmân etmemeleri hasebiyle– şefâ'at iddiâ ve taleblerinin de dünyevî olduğu unutulmamalıdır. (Redaktör: E.Ö)

...ve ihsân edenleri {yani, dünyâda iken tevhîde îmân edenleri} *el-husnâ* {yani, cennet} *ile mükâfâtlandırması için.*

Allâh Teâlâ, muttaqîlerin niteliklerini belirtmek üzere buyuruyor ki:

32. *Onlar ki büyük günâhlardan* {yani, sonunda cehennem azâbı söz konusu olan her günâhtan} *uzak dururlar. Fevâhişten de* {yani, haddin söz konusu olduğu her günâhtan da}; *lemem* {yani, iki sınır arasında kalan günâhlar} *müstesnâ. Gerçekten Rabbin* {tevbe eden kimselere} *mağfireti geniş olandır. O sizi yerden* {yani, topraktan} *inşâ ettiği zamân* {da başkasına göre} *daha iyi bilir, analarınızın karnında ceninler iken de* {yani, herkes annesinin karnında cenin hâlinde iken de} {sizi daha iyi bilir}. *Öyleyse kendinizi tezkiye etmeyin. O kimin en fazla ittiqâ ettiğini iyi bilir.*

Müslümanlardan bazıları kendilerini tezkiye ederek, "Biz namaz kıldık, oruc tuttuk, şunları şunları yaptık" deyince Allâh, "Kendinizi tezkiye etmeyin. O kimin en fazla ittiqâ ettiğini iyi bilir" buyurdu.

33. *Şimdi sen gördün mü* {hakktan} *yüz çevireni* {yani, el-Velîd b. el-Muğîre'yi}?

34. *Ve az birşey verip* {yani, diliyle az bir hayr söyleyip} *sımsıkı tutanı* {yani, (akrabalık bağını) keseni}?

35. *Ğaybın ilmi* {yani, Allâh'ın ölümden sonra onu tekrar diriltmeyeceğine dâir bilgi} *yanındadır da* {küfr üzere kalmayı} *o mu uygun görüyor?*

Bunun bir benzeri de, *Yoksa ğayb onların yanındadır da onlar mı yazıyorlar?* (Tûr, 52/41; Qalem, 68/47) âyetleridir.

36-37. *Yoksa ona Mûsâ'nın sahîfelerinde* {yani, Mûsâ'nın kitâbı olan Tevrât'ta[738]} *neler olduğu haber verilmedi mi* {yani, anlatılmadı mı}? *Ve* {Allâh için tebliği yerine getirip, qavmine de Allâh'ın emirlerini tebliğ ederek} *eksiksiz yerine getiren İbrâhîm'in* {sahîfelerinde olan ona bildirilmedi mi?} (Mûsâ ve İbrâhîm'in sahîfelerindeki söz konusu hükmler şunlardır:)

38-41. *Yük taşıyıcı hiçbir kimse başkasının yükünü yüklenmeyecek* {yani, kimse bir başkasının günâhını taşımayacak}; {âhirette} *insân için kendi sa'yinden* {yani, dünyâda yapıp ettiklerinden} *başkası*

738 Tevrât'ın, Mûsâ'nın (a.s) kitâbı olmadığını ifâde etmiştik. (Redaktör: E.Ö)

olmayacak; sa'yi **{yani, dünyâda yapıp ettikleri}** ***de ileride*** **{yani, âhirette} {ameline bakacağı vakit}** ***muhakkak görülecek; sonra ona karşılığı tastamam verilecek*** **{yani, dünyâdaki amelinin karşılığı eksiksiz olarak verilecek}.**

Sonra ona, şunları söylediği insânın durumu hakkında haber vermek üzere buyuruyor ki:

42. *Kuşkusuz son gidiş Rabbinedir* {yani, amelinle sonunda O'na gideceksin}.

Sonra yaptıklarını haber vererek buyuruyor ki:

43. {Kimini: cennet ehlini} *güldüren* {yani, güldürecek olan} *ve* {kimini: cehennem ehlini} *ağlatan* {yani, ağlatacak olan} *da elbette O'dur.*

44. {Hayâtta olanları} *öldüren de,* {ölüleri} *dirilten de elbette O'dur.*

45-46. *İki eşi* {yani, erkek ve kadını –çünkü her biri diğerinin zevcidir [eşidir]–}, *erkeği ve dişiyi de O yarattı; döküldüğü* {yani, meni dışarı atıldığı} *zamân bir nutfeden* {yarattı}.

47. *Diğer meş'et de* {yani, âhirette ölümden sonra diriliş demek olan diğer yaratma da} *O'na âittir.*

48. *Zengin yapan da O'dur, faqîr yapan da O'dur* {yani, kimilerine çokça mal verip, verdiklerine râzı eden}.

Sonra buyuruyor ki:

49. *Şi'râ yıldızının rabbi de kuşkusuz O'dur.*

Muqâtil dedi ki: Şi'râ yıldızı Yemen tarafında oldukça parlak bir cenub yıldızı olup ikizlerden sonra gelir. Ona el-Muzrı ve el-Aduvv adı da verilir. Huzaalılardan, Gassan ve Gatafanlılardan birtakım bedevîler ona ibâdet ediyorlardı. Bu Cevza [ikizler] diye bilinen yıldızdan sonra çıkan bir yıldızdır. Allâh ise, "Onun da rabbi Benim, o hâlde Bana ibâdet edin" buyurmaktadır.

50. *İlk Âd'ı* {azâb ile} *helâk eden de elbette O'dur.*

51. *Semûd'u da* {azâb ile helâk edip, onlardan hiçbir kimseyi de} *bırakmadı.*

52. *Önceden* {yani, Âd ve Semûd'un helâk edilmesinden önce} *de Nûh qavmini* {suda boğmakla helâk etti}; *doğrusu onlar,* {Âd ve

Semûd'dan} *daha zâlim ve daha tâğî idiler.*

Devâmla şöyle buyurmuştur:

53-54. *Mu'tefike'yi de* {yani, yalanlamış olan Lût qavminin şehirlerini-kasabalarını da} *yerin altına geçirdi; sardırdı da onalara sardırdığını* {yani, şehirlerin-kasabaların dışında bulunan yâhûd ekinleri başında ya da hayvanlarıyla berâber bulunan kimseleri taşlarla örtüp bürüdüğünü}.

55. *Şimdi* {ey Âdemoğlu,} *Rabbinin ni'metlerinden hangisi hakkında kuşku duyarsın?*

56. *İşte bu da önceki inzârlardan bir nezîrdir* {yani, geçmiş ümmetlerden Nûh qavminin, Âd'ın, Semûd'un ve Lût qavminin helâk edilmelerini haber veren bu buyruklar da bir inzârdır}.

Bununla Mekke kâfirlerini, Kendisine isyân etmekten sakınmaları için korkutmaktadır.

57. *Âzife* {yani, Sâ'at: qıyâmet} *yaklaştı.*

58. *Onu Allâh'ın dûnundan/berisinden açacak yoktur* {yani, Allâh'ın dışında ilâh kabûl edilenlerden qıyâmet saatini açacak hiçbir varlık yoktur}.

59. *Şimdi siz bu hadîsten* {yani, Qur'ân'dan onu yalanlayacak sûrette} *mi taaccüb ediyorsunuz?*

60. {Alay ederek} *gülüyorsunuz da ağlamıyorsunuz* {yani, ey Mekke kâfirleri, içinde bulunan tehdidlerden dolayı ağlamak yerine gülüyor musunuz}?

61. *Ve siz sâmidlersiniz* {yani, –Yemen lehçesi ile– Qur'ân'dan başka şeylerle oyalanıyorsunuz}.

62. *Haydi artık Allâh'a secde edin* {yani, O'nun için beş vakit namazı kılın} *ve ibâdet edin* {yani, şânı yüce Rabbi tevhîd edin}.

54. QAMER SÛRESİ

MEKKÎ, 55 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *Sâ'at* {yani, qıyâmet} *yaklaştı ve qamer* [ay] *şaqq oldu.*

2. *Eğer bir âyet* {yani, ayın yarılma mu'cizesini[739]} *görseler yüz çevirirler ve "Devâm edip giden"* {yani, sürüp giden} *bir büyüdür" derler.*

3. *Hem de* {ayın yarılmasının Allâh'tan olmadığını söyleyerek bu âyeti [mu'cizeyi]} *yalanladılar ve hevâlarına uydular. Her işin karârlaştırılmış bir vâdesi vardır* {yani, her sözün sonunda varacağı bir yeri ve bir hakîkati vardır –ki bununla dünyâda Bedir'de öldürülmeleri sûretiyle azâb edilecekleri ve âhirette de cehennem azâbına çarptırılacakları kasdedilmektedir–}.

"Her işin karârlaştırılmış bir vâdesi vardır" ifâdesi, bir tehdiddir.

4. *Andolsun onlara, kendisinde alıkoymak özelliği olan* {yani, onlar için öğüt ihtivâ eden} *haberler gelmiştir* {yani, Qur'ân'dan gelen bu haberler Mekkeliler için bir öğüttür –ki bunlar, kendilerine gelen ve ma'siyet işlemekten uzak kalmalarını emreden buyruklardır–}.

---

739 Bu, kendi kabûlünü-vehmini Qur'ân'a söyletmektir. Müşriklerin talebleri üzerine Hz. Peygamber'in eliyle işâret ederek ay'ı ikiye ayırdığı, herkesin de bunu gördüğü şeklinde bir rivâyet icad edilmiş, ardından da Qur'ân'a yüklenmiştir. "Ayın yarılması" diye bir mu'cize yoktur. Hattâ Allâh Teâlâ, Rasûlullâh'a (s.a) hiçbir mu'cize vermemiş, dolayısıyla Rasûl-i Kerîm efendimiz de hiçbir mu'cize göstermemiştir. Nebî'ye (a.s) isnâd edilen mu'cizeler, daha sonradan icad edilmiş, asır be asır da katlanarak artırılmış, öyle ki sayısı binlere bâliğ olmuştur. Nitekim Muqâtil b. Süleymân da, İsrâ, 17/59'un tefsîrinde, *(Ey Nebî!) Eğer senden istedikleri âyeti/mu'cizeyi getirdiğinde onu yalanlayacak olurlarsa, önceki nesiller gibi bunların [Mekke müşriklerinin] da helâk edilmesi gerekir. İşte bundan dolayı onlara [Mekke müşriklerine] âyet/mu'cize göndermedik* demek sûretiyle –farkında olmasa da– bu hakîkati itiraf etmektedir. Ayrıca mu'cize konusunda bkz. İsrafil Balcı, *Hz. Peygamber ve Mucize* (Ankara Okulu Yay.) (Redaktör: E.Ö)

5. **Bu** {yani, Qur'ân} ***en ileri derecede bir hikmettir*** {yani, Ben onlara rasûl gönderdiğim, onları inzâr ettiğim hâlde onlar kendilerine gelen beyânı inkâr ettiler}...

Bunun bir benzeri de, ***İmân etmeyen bir qavme âyetlerin ve inzârların faydası yoktur*** (Yûnus, 10/101) buyruğudur.

...Fakat inzârlar fayda vermiyor.

6. ***O hâlde onlardan*** {yani, Mekke kâfirlerinden} *yüz çevir. O da'vetçinin* {yani, İsrâfîl'in –ikinci defa sûra üfleyeceği–} *bilinmedik* {yani, son derece korkunç} *bir şeye çağıracağı o gün* {yani, o güne kadar onlardan yüz çevir}.

7. {Cehennemi gördükleri vakit} *gözleri hâşîler* {yani, zilletle önlerine eğilmişler} *olarak darmadağın çekirgeler gibi qabirlerinden çıkarlar;*

İnsânların qabirlerinden çıkacakları zamânki hâlleri, çekirgelerin yuvalarından çıkıp yayılmalarına benzetilmektedir.

8. *da'vetçiye hızlıca koşarak. Kâfirler, "Bu, zorlu bir gündür" diyecekler.*

9. ***Bunlardan*** {yani, Mekkelilerden} *önce Nûh'un qavmi de yalanlamıştı. Onlar kulumuzu* {yani, Nûh'u} *yalanladılar da* {Nûh için,} *"O mecnûndur" dediler ve o zecrolundu* {yani, qalbleri o'ndan rahatsız oldu, o'nu dövdüler ve öldürülmekle tehdid ettiler}.

Ebû Muhammed dedi: Ebu'l-Abbâs dedi ki: "Zecrolundu", "onlardan istediği kabûl olunmadı, reddolundu" demektir.

10. *Nihâyet o Rabbine du'â etti: "Ben gerçekten mağlûb oldum, bana yardım et."*

Allâh da o'nun du'âsını kabûl buyurdu:

11. *Biz de göğün kapılarını* {kırk gün süreyle} *sağanak sağanak suyla* {yani, çok yoğun bir şekilde yağan yağmurla} *açtık.*

12. *Yeri de* {kırk gün süreyle} *kaynaklar hâlinde fışkırttık da su önceden taqdîr edilmiş bir emir üzere birbirine kavuştu* {yani, semâdan yağan yağmur suyu ile yerden fışkıran su Allâh'ın taqdîriyle birleşti –ki ikisi eşit miktarda idi: semâdan yağan yağmur, yerden fışkıran sudan fazla değildi. Semâdan yağan yağmur kar gibi soğuk, yerden fışkıran su ise hamîm gibi sıcak idi–}.

13. ***Onu*** **{yani, Nûh'u}** ***levhaları*** **{yani, sac (tik) ağacından olan**[740] **tahtaları}** ***ve çivileri olan*** **{gemi}** ***üzerinde taşıdık.***

14. ***O gözlerimizle akıyordu*** **{yani, gemi suda Allâh'ın gözetimi altında akıp gidiyordu}. {Allâh Nûh qavmini ise suda boğdu. İşte bu** suda boğma,} ***kendisine kâfir olunana*** **{yani, inkâr ile karşılanan** Nûh'a} *mükâfât olmak üzere.*

15. *Andolsun ki Biz onu bir âyet* {yani, **onlardan sonra gelen insânlara** gemiyi bir ibret} *olarak bıraktık.*

Bunun bir benzeri de, *O hâlde var mı tezekkür eden* **{yani, düşünerek,** ibret alarak bunun hakk olduğunu bilen ve Allâh'ın **azâbından korkan}** {Hakka, 69/11-12; Sâffât, 37/14 veya 72-74 ve Ankebût, 29/14-15} **âyetleri**dir.

16. *Ya Benim azâbım ve inzârım nasılmış?*

17. *Andolsun ki Biz Qur'ân'ı zikr* {yani, içinde bulunanları **tezekkür** etmeleri} *için kolaylaştırdık. O hâlde var mı tezekkür eden* **{yani,** onun üzerinde ibretle düşünen}?

18. *Âd qavmi* {azâb husûsunda Hûd'u} *yalanladı. Ya azâbım ve inzârım nasılmış* {yani, o'nun kendi qavmini korkutup uyardığı husûsun hakk olduğunu görmediler mi}?

Allâh onların nasıl bir azâba uğratıldıklarını haber vererek buyuruyor ki:

19. *Muhakkak Biz onların üzerlerine sarsar* {yani, son derece soğuk} *bir rüzgâr gönderdik; nahs* {yani, son derece çetin} *bir günde ve devâm edip giden bir hâlde* {yani, bu rüzgâr, yedi gece sekiz gün boyunca durup dinmeden kesintisiz olarak devâmlı esip durdu}.

20. {Bu rüzgâr} *insânları* {yani, insânların rûhlarını cesedlerinden} *koparıyordu* {yani, cansız olarak cesedlerini yere yıkıyordu}...

Bu hâllerini bir benzetme ile şöylece ifâde etmektedir:

...*Sanki onlar kökünden kopmuş hurma kütükleri idiler* {yani, kökünden koparılan bir hurma kütüğünü andırıyorlardı}.

Azâbın şiddetinden yere yıkılmalarını, dalları bulunmayan yerin üzeri-

---

740 Nûh'un gemisinin, "sac/tik ağacından" olduğu iddiâsı, dayanaktan yoksundur. (Redaktör: E.Ö)

ne yıkılmış hurma ağacına benzetmektedir. Onları bu şekildeki hurma ağacına benzetmesinin sebebi, boylarının uzunluğu idi.

21. *Ya azâbım ve inzârım nasılmış?*

22. *Andolsun ki Biz Qur'ân'ı zikr için kolaylaştırdık. O hâlde var mı tezekkür eden?*

23. *Semûd qavmi de nezîrleri* {yani, rasûlleri} *yalanladı.*

24. *Dediler ki: "Bizden tek bir insâna mı, o'na mı* {yani, Sâlih'e mi} *uyacağız? O taqdîrde hiç kuşkusuz biz bir dalâlet ve bir çılgınlık içinde oluruz"* {yani, Sâlih'e uyarsak oldukça bedbaht oluruz, oldukça sıkıntı çekeriz}.

25. *Zikr* {yani, vahy} *aramızdan o'na mı* {yani, Sâlih'e mi} *bırakıldı?"*...

Yine Sâlih'i (a.s) kasdederek, "Oysa biz Allâh nezdinde makam ve mevki itibâriyle o'ndan daha üstünüz" demişlerdi.

Devâmla dediler ki:

..."*Hayır o eşir* {yani, mağrur ve şımarık} *bir yalancıdır.*"

26. {Sâlih dedi ki: "Azâbın geleceği vakit} *yarın kimin* {yani, benim mi, kendilerinin mi} *eşir bir yalancı olduğunu bilecekler.*"[741]

27. *Gerçekten Biz onlara, onlar için bir fitne olmak üzere* {yani, kendisi vâsıtasıyla onları deneyelim diye} *o nâkayı* {yani, dişi deveyi} *göndereceğiz. Artık onları murâkabe et* {yani, onları gözetleyip bekle –çünkü azâb gelip onları bulacaktır–} *ve* {eziyetlere} *sabret.*

28. *Ve suyun aralarında* {yani, bir gün dişi deveye, bir gün şehir halkına olmak üzere} *pay edilmiş olduğunu onlara haber ver. Her biri su içme sırasında hazır bulunsun* {yani, bir gün onların, bir gün de devenin olduğuna göre, su içme hakkı deveye âit olduğu gün gelip suyunu içecektir. Onların içme gününde de onlar su ihtiyaçlarını karşılayacaklardır}.

29. *Bunun üzerine arkadaşlarını çağırdılar. O da alacağını aldı ve ayaklarını biçip devirdi* {yani, kılıçla devenin ayaklarını kesti}.

---

741 Anlaşıldığı kadarıyla Muqâtil b. Süleymân, *seya'lemûne* (–ki biz, bilecekler" diye çevirdik–) lâfzının, *seya'lemûne* [bileceksiniz] şeklindeki okunuşunu tercih etmiştir. (Çeviren)

30. *Ya azâbım ve inzârım* {yani, qavmini kendisiyle korkuttuğu ve uyardığı husûs} *nasılmış?* {Onun hakk ve gerçek olduğunu görmediler mi?}

Allâh, onların azâblarına dâir haber vererek buyuruyor ki:

31. *Biz onların üzerine* {Cibrîl'den} *tek bir sayha gönderdik* {yani, o, kasabalarının bir kenarında durup, bir sayha [çığlık] attı}, *hep birlikte hareketsiz kalıverdiler* {yani, hayvan ağılına koyulan çer-çöp gibi oldular}.

Helâk oluşlarını, çürümüş çer-çöpe, koyunlar için ağıl yapmak üzere kullanılan kamış ve benzerlerine benzetmektedir. Bunlar yağmurun ve güneşin tesiriyle zamân içinde çürüyüp giderler.

Ebû Muhammed dedi ki: Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Yahyâ dedi ki: "(Âyetteki) *el-heşim* [çer-çöp], uzun zamân geçen ve güneş ışığı isâbet eden bitkilerdir. Kendisine dokunulduğu taqdîrde hiçbir şey olmadığını görülür."

32. *Andolsun Biz Qur'ân'ı zikr için kolaylaştırdık. Peki, var mı tezekkür eden?*

33. *Lût qavmi de nezîrleri* {yani, rasûlleri} *yalanladı.*

Onların uğradıkları azâbı bildirerek buyuruyor ki:

34. *Biz üzerlerine ufak taş* {yani, üst taraflarından taşlar} *gönderdik;...*

Sonra istisnâda bulunarak buyuruyor ki:

...âl-i Lût {yani, iki kızı} *müstesnâ. Onları* {azâbdan} *seher vaktinde* {yani, gecenin son vakitlerindeki bir bölümde} *kurtardık.*

35. {Bu ise} *tarafımızdan* {âl-i Lût'u kurtardığı için Allâh'tan âl-i Lût'a} *bir ni'met olmak üzere* {gerçekleşmişti}. *İşte şükredenleri* {yani, Allâh'ı tevhîd edip, rasûllerin getirdiklerini tasdîq edenleri} *Biz böyle* {kurtarmak sûretiyle} *mükâfâtlandırırız.*

Yüce Allâh (c.c) onları dünyâda müşriklerle birlikte azâba uğratmadı.

Allâh Teâlâ'nın, *Allâh şükredenleri* {yani, muvahhidleri} *mükâfâtlandıracaktır* (Âl-i İmrân, 3/144) buyruğu da buna benzemektedir.

Devâmla Allâh buyuruyor ki:

36. *Andolsun ki* {Lût} *onları Bizim yakalayışımız* {yani, azâb} *ile inzâr etmiş idi. Fakat onlar inzârları kuşku ile karşılamışlardı* {ya-

ni, dünyâda azâbın kendilerini bulacağı husûsunda kuşku duymuşlardı}.

37. ***Andolsun onlar, o'nun misâfirlerine*** {yani, Cibrîl ile berâberindeki iki meleğe} ***dahî kötülük yapmak istediler de gözlerini silme kör ettik*** {yani, daha önce görüyor iken gözleri görmez oldu, kör oldular. –Çünkü onlar kapıyı kırıp, elçilerin bulundukları yere girmiş ve başkalarına yaptıkları gibi onlara da kötülük yapmak istemişlerdi. Cibrîl kanadı ile onlara bir şamar indirince, gözleri görmez oldu–[742]}. ***Şimdi azâbımı ve inzârlarımı tadın*** {yani, bu kendisiyle inzâr olunup, korkutuldukları husûsun hakk olduğunu görmediler mi?}

38. ***Andolsun ki karâr bulmuş*** {yani, sabâh vakti onların üzerine yerleşip çökmüş} ***bir azâb sabâhleyin erkenden onları bastırdı.***

39. ***Şimdi azâbımı ve inzârlarımı tadın*** {yani, inzâr edilip/uyarılıp korkutuldukları bu husûsun gerçek olduğunu görmediler mi?}

40. ***Andolsun Biz Qur'ân'ı zikr için kolaylaştırdık. Peki var mı tezekkür eden?***

41. ***Andolsun Âl-i Fir'avn'a*** {yani, Kıbtîlere –ki Fir'avn da Kıbtî idi–} ***nezîrler*** {yani, rasûller: Mûsâ ve Hârûn} ***gelmişti.***

42. ***Âyetlerimizin hepsini*** {yani, dokuz mu'cizeyi: el, asâ, mallarının mülklerinin yerin dibine geçirilmesi, kıtlık yılları, tufan, çekirgeler, haşerat, kurbağalar ve kan mu'cizelerini} ***yalanladılar. Biz de onları*** {intiqâmında} ***azîz,*** {onları helâk etmeye} ***muktedir olanın yakalayışı ile yakaladık.***

Sonra Mekke kâfirlerini korkutarak buyuruyor ki:

43. ***Sizin kâfirleriniz onlardan hayrlı mıdır*** {yani, Muhammed'in ümmetinden kâfir olanlar, bu sûrede sözü edilen geçmiş ümmetlerin kâfirlerinden –ki Ben rasûlleri yalanladıkları için onları azâb ile helâk ettim– hayrlı mıdır ki Muhammed'i yalanladığınız taqdîrde sizi azâb ile helâk etmeyeyim}? ***Yoksa sizin için zebûrlarda bir berat mı var*** {yani, kitâbda sizin geçmiş ümmetlere isâbet eden azâbın isâbet etmeyeceğine dâir sizin için bir ibra ve taahhüt mü var}?

742 Bu, delîlsiz bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)

Allâh onları Bedir'de öldürülmek ile azâblandırdı.

44. ***Yoksa onlar, "Biz* {düşmanımız Muhammed ve arkadaşlarından} *intiqâm alacak olan bir topluluğuz" mu diyorlar?***

Allâh Teâlâ Nebî'ye (s.a) şöyle hitâb etmektedir:

45. *Yakında* {Bedir'de} *o topluluk yenilecektir ve arkalarını dönerek* {hiçbir şeye aldırış etmeden} *kaçacaklardır.*

Arkasından Yüce Allâh onları tehdîd ederek buyuruyor ki:

46. *Hayır, onlara* {öldürülmelerinden sonra} *va'dolunan vakit Sâ'at-tir* {yani, qıyâmet günü'dür}. *Sâ'at* {yani, qıyâmet} *ise* {öldürülmekten} *daha büyük* {yani, daha korkunç} *bir musîbettir ve daha acıdır* {yani, Bedir'de öldürülmek ona göre kolaydır. Cehennem azâbı ise onlar için Bedir'de öldürülmekten daha dehşetli bir musîbet ve acı olacaktır}.

Sonra Allâh Teâlâ, onların durumu hakkında haber vererek buyuruyor ki:

47. *Muhakkak ki* {dünyâda} *mücrimler bir dalâl* {yani, bedbahtlık} *ve bir su'ur* {yani, meşakkat ve zorluk} *içindedirler.*

Âhirette karâr kılacakları yeri de haber vererek buyuruyor ki:

48. *O gün yüzleri üzere* {-hesâblarının görülmesinden sonra melekler tarafından-} *sürüklenirler.* {Cehennem bekçileri de onlara,} *"Seqarın dokunuşunu* {yani, azâbını} *tadın"* {derler}.

49. *Çünkü Biz her şeyi bir qader ile yarattık* {yani, Allâh onlara azâbı ve sekara girmeyi taqdîr etmiştir}.

50. *Emrimiz* {qıyâmet saatinde} *ancak birdir* {yani, sâdece bir defa emrederiz, onu tekrarlamayız} *ve bir göz kırpması* {yani, göz kapağının inip kalkması} *gibidir.*

51. *Andolsun Biz* {ey Mekkeliler, azâb ile} *sizin şîanızı helâk ettik* {yani, kardeşlerinizi ve dîndaşlarınızı: rasûllerini yalanlayan eski ümmetleri azâblandırdık}. *O hâlde var mı tezekkür eden* {yani, düşünüp de bunun hakk olduğunu bilecek, ibret alacak, korkacak ve bu sebeble Muhammed'i yalanlamaktan vazgeçecek kimse bulunur mu}?

52-53. *Onların* {yani, geçmiş ümmetlerin} *işledikleri her şey zuburdadır*

{yani, yaptıkları her şey levh-i mahfûzda yazılıdır}, *küçük-büyük her şey satır satır yazılıdır.*

54. *Muhakkak ki muttaqîler cennetlerde* {yani, bahçelerde} *ve neherdedir* {yani, akan ırmak/nehir başlarındadır}.

Neher kelimesinin "genişlik, bolluk, ferahlık" anlamında olduğu da söylenmiştir.

Kehf sûresi'ndeki, *Ve o iki bahçe arasında bir neher* [*ırmak/nehir*] *akıttık* (Kehf, 18/33) buyruğu buna benzemektedir.

55. *Bir sıdk meclisinde, muktedir bir melîkin indindedirler* {yani, dilediğini yapmaya qâdir olanın nezdindedirler}.

55. RAHMÂN SÛRESİ

MEKKÎ, 78 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. {Onların inkâr ettikleri} *er-Rahmân* {odur ki,}
2. *Qur'ân'ı öğretti,*
3. *İnsânı* {yani, Âdem'i} *yarattı,*
4. *Ona beyânı* {yani, her şeye dâir açıklamayı} *öğretti.*
5. *Güneş de, ay da hesâb iledir* {yani, onların doğuşları ve batışları 180'erdir –ki böylece yılların sayısını ve hesâbı bilesiniz–}.

Sonra buyuruyor ki:

6. *Necm* {yani, gövdesi olmayan bütün bitkiler} *ve ağaçlar* {yani, gövdesi olan bütün bitkiler ve ağaçlar} *secde ederler.*

Bunların secdeleri, günün iki tarafında güneşin doğduğu ve zevâle erdiği vakit gerçekleşir. Ağacın secdesi, gölgesinin başka tarafa geçmesidir.

7. *Göğe gelince, onu da yükseltti ve* {insânların kendisi ile tarttıkları} *mîzânı koydu;*

Allâh mîzânı, insânlar arasında adâleti gerçekleştirmek üzere koymuştur.

8. *mîzânda tuğyân etmeyesiniz* {yani, mîzânda, ölçekte birbirinize zulmetmeyesiniz} *diye.*
9. *Tartıyı qıst ile* {yani, mîzânın dillerini dengede tutarak} *dosdoğru yapın ve tartıyı eksik yapmayın.*
10. *Yere gelince, onu da enâm* {yani, yeryüzünde yaşayan yaratıklar} *için alçalttı.*
11. *Orada* {yani, yerde} *meyveler ve kapçıklı* {yani, yuvaları bulunan} *hurma ağaçları vardır.*

Allâh'ın, *O'nun ilmi dışında hiçbir meyve kapçığından çıkmaz* (Fussilet, 41/47) buyruğu buna benzemektedir.

Kasdedilen, yemişlerini alabildiğine yüklenmiş hurma çiçeğinin kapçıklarıdır.

12. *Samanlı taneler* {yani, başağı içerisinde buğday ve arpa} *ve reyhân* {yani, rızq} *da vardır.*

Bunun bir benzeri de, *Ravh ve reyhân vardır* (Vâqı'a, 56/89) buyruğudur, ki "reyhân" Himyerlilerin lehçesinde, taneden çıkartılan un, sevik [kavurt] ve buna benzer rızq demektir.

Allâh yaratmış olduğu ni'metleri zikrettikten sonra buyuruyor ki:

13. *O hâlde ikiniz* {yani, cinnler ve insânlar} *Rabbinizin ni'metlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz* {yani, Rabbinizin ni'metlerinden hangisini "Allâh'tan değildir" diye yalan sayabilirsiniz}?

14. *İnsânı* {yani, Âdem'i} *fehhâr gibi salsâldan* {yani, o pişirilmeden önce kurumuş, ses veren bir çamurdan} *yarattı.*

Salsâl, "berâberinde katıksız çamur bulunan kumlu toprak" demektir.

İbn Abbâs der ki: "*Salsâl*, 'suyu çekildikten sonra çatlamaya başlayan iyi çamur'dur. Hareket ettirildiği vakit ses çıkartır. Allâh Âdemoğlu'na rûh üfürmeden önce o içi boş, pişirilmiş bir çamur mesâbesinde idi."

15. *Cânn'ı* {yani, İblîs'i} *da ateşten bir mâricden* {yani, dumanı bulunmayan yalın ateş alevinden} *yarattı.*

16. *O hâlde Rabbinizin ni'metlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?*

17. *İki doğunun da* {yani, yılın en uzun gününün –ki onbeş saattir– meşrıkı [güneşin doğduğu yer] ile yılın en kısa gününün meşrıkının [güneşin doğuş yerinin] –ki dokuz saattir–} *Rabbidir, iki batının da* {yani, yılın en uzun gecesinin mağribi ile yılın en kısa gecesinin mağribinin de} *Rabbidir.*

Böylece bunlar, bir yılda iki gün etmektedir. Sonra Allâh bunları çoğul olarak kullanarak, *Meşrıkların da mağriblerin de Rabbi...* (Me'âric, 70/40) buyurmuştur.

18. *O hâlde Rabbinizin ni'metlerinden hangisini* {"Allâh'tan değildir" diye} *yalanlayabilirsiniz?*

19. *İki denizi merc etti* {yani, birinin suyu tatlı, diğerinin suyu tuzlu olan iki büyük su kütlesinin birini diğerinin üzerine salıverdi}, *birbirleriyle çatışırlar.*

Ebû Muhammed dedi: Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Yahyâ dedi ki: "Merc etmek, yaratmak demektir."

[el-Ferrâ dedi ki: "*Mercetmek*, 'salıvermek' demektir."[743]]

[Ebû Ubeyde dedi ki: "Bunun mecâzî anlamı, 'merecet ed-dabbetu', yani 'at boynunu (yularından) kurtardı' demektir."[744]]

20. ***Ama aralarında bir berzah vardır*** **{yani, Allâh'ın kudretiyle birini diğerinden alıkoyduğu bir engel vardır},** ***biri diğerine karışmaz*** **{yani, biri diğerine üstünlük sağlayarak birbirlerine karışmazlar, tatları değişmez}.**

İşte bu da ni'metlerdendir. Bundan dolayı Allâh buyuruyor ki:

21. *O hâlde Rabbinizin ni'metlerinden* {"Allâh'tan değildir" diye} *hangisini yalanlayabilirsiniz?*

22. *O ikisinden* {yani, her iki sudan: tuzlu sudan da, tatlı sudan da, semâdan gelen sudan da} *inci* {yani, küçük inci} *ve mercan* {yani, büyük inci} *çıkar.*

23. *O hâlde Rabbinizin ni'metlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?*

Bütün bunlar, Allâh'ın ni'metlerdendir.

24. *Denizde a'lemler gibi* {yani, karadaki dağları andıran şekilde} *inşâ edilmiş* {yani, yapılmış}, *akıp gidenler* {yani, gemiler} *O'nundur.*

Buna göre gemiler de ni'metlerdendir. Bundan dolayı buyuruyor ki:

25. *O hâlde Rabbinizin ni'metlerinden hangisini yalanlarsınız* {yani, bu ni'metlerden hangisini yalanlayabilirsiniz}?

26. *Onun* {yani, yerin} *üzerindeki herkes* {yani, her canlı, her diri} *fânidir* {yani, helâk olacaktır}.

27. *Celâl ve ikrâm sâhibinin vechi* {yani, Allâh} *ise bâkîdir.*

28. *O hâlde Rabbinizin ni'metlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?*

29. *Göklerde ve yerde bulunan herkes O'ndan diler* {yani, yerde olanlar rızqı Allâh'tan dilerler, melekler de onlar için hem rızq, hem mağfiret diler}. *O her gün* {yani, Cum'artesi günü de, diğer günlerde de} *bir şe'ndedir.*

743 Bu cümle, Muqâtil b. Süleymân'a âit değil, râvîlerden birinin –Ferrâ'dan naklen– ilâvesidir. (Redaktör: E.Ö)

744 Bu cümle, Muqâtil b. Süleymân'a âit değil, râvîlerden birinin –Ebû Ubeyde'den naklen– ilâvesidir. (Redaktör: E.Ö)

Yahûdîler, "Kuşkusuz Allâh Cum'artesi günü herhangi bir hükm taqdîr etmez" dediler. Bunun üzerine Allâh, *O her gün bir şe'ndedir* buyurdu.

O'nun şe'n'de olması, mahlûqâtında dilediğini yaratması, dilediği azâbı, darlığı, rahmeti, bolluğu, rızqı, hayâtı, ölümü taqdîr edip yaratmasıdır.

Ölenin ise levh-i mahfûzdaki adı silinir.

30. *O hâlde Rabbinizin ni'metlerinden hangisini* {"Allâh'tan değildir" diye} *yalanlayabilirsiniz?*

31. *Ey sekalân* {ey cinnler ve insânlar}! *Yakında sizin için fâriğ olacağız* {yani, insânların ve cinnlerin hesâbını âhirette göreceğiz}.

Bununla, şeytânlar kasdedilmemiştir. Çünkü insânları ve cinnleri iğva edenler [azdırıp şaşırtanlar] onlardır. Bu Arabların kullandıkları bir ta'bir olup, fâriğ olduğu [bir meşgûliyeti bulunmadığı] hâlde, "Senin için fâriğ olacağım" [başka işlerimi bırakıp, senin işine bakacağım] derler, ki bu bir tehdiddir. Çünkü Allâh'ı hiçbir şey meşgûl etmez.

Bize Ubeydullâh tahdîs edip dedi: Bana babam tahdîs edip dedi: Ebû Sâlih dedi ki: Sa'îd b. Cubeyr, *Sizin için fâriğ olacağız* buyruğunu, "sizin hesâbınıza bakacağım" diye tefsîr etti.

32. *O hâlde Rabbinizin ni'metlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?*

33. *Ey cinn ve ins ma'şeri* {ecelleriniz gelmiş demektir}...

Bu Allâh'tan bir tehdiddir.

Allâh, *Ey cinn ve ins ma'şeri! Size aranızdan rasûller gelmedi mi?* (En'âm, 6/130) buyurmaktadır. Çünkü şeytânlar her ikisini de saptırdı. Bu sebeble Allâh onlara, aralarından rasûller göndermiştir.

> *...Eğer göklerle yerin aktârından* {yani, iki tarafından} *kaçmaya gücünüz yetiyorsa kaçın* {yani, ölümden kaçmak amacıyla göklerin ve yerin köşe bucaklarından kaçabiliyorsanız kaçın}, *ama bir sultân ile olmadıkça* {mülkümden} *kaçamazsınız.* {Çünkü nereye yönelirseniz orası Benim mülküm altındadır ve Ben sizi ölümle yakalayacağım}.

34. *O hâlde Rabbinizin ni'metlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz* {yani, Allâh'tan başka bunlara herbangi bir kimsenin güç yetirebileceğini (nasıl söyleyebilirsiniz)?

35. *Üzerinize ateşten bir şuvâz ve nuhâs* {yani, âhirette cinn ve insân

kâfirleri üzerine dumansız ateş alevi ile eritilmiş bakır} ***salınır. Size yardım da olunmaz*** **{yani, sizden azâbı kimse engelleyemez}.**

36. *O hâlde Rabbinizin ni'metlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?*

37. *Artık gök yarılıp* {yani, mecerradan patlayıp –mecerra, semânın ortasında görülen beyazlık [saman yolu], ki bu oradakilerin: Rabbin ve meleklerin inmesi için semâdaki bir yarıktır–, semâ korkudan} *yağ gibi bir gül olur.*

Allâh Teâlâ, onun değişmesini ve rengini katıksız gül yağına benzetmektedir.

Ebû Sâlih der ki: "Allâh Teâlâ semânın rengini, gül yağı rengine: baharda siyaha yakın kumral, kışın kırmızı, soğuk artınca da dumanımsı bir renk alan atın rengine benzetmiştir. Semânın durumlarının değişmesi dolayısıyla aldığı rengi bu şekilde çeşitli dönemlerde değişen atın rengine benzetmektedir."

[el-Ferrâ dedi ki: "*Verdeten keddihan* [dihan gibi bir yerde] buyruğundan maksad şudur: *Verde*'den kasıd, 'el-feresu'l-verd' diye bilinen at türüdür. Bu atın rengi baharda sarıya çalar, soğuklar arttığında kırmızılaşır. Sonra ise toprak rengine meyleder. Böylece göğün renklerinin değişmesini 'el-verd' diye bilinen at türünün renginin değişmesine benzetmektedir. *Verde*'yi [gülü] de, değişik renkleri itibâriyle yağa [gül yağına] ve onun değişik renklerine benzetmektedir. 'Sahtiyan rengi gibi' diye de açıklanmıştır."[745]]

38. *O hâlde Rabbinizin ni'metlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?*

39. *O gün ne insâna, ne cinne* {ameli hakkında} *sorulacak.* {Çünkü yüce Rabb herkesin amelini eksiksiz zabt ve tesbit etmiştir}.

40. *O hâlde Rabbinizin ni'metlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?*

41. *Mücrimler* {hesâba çekildikten sonra} *sîmâlarından* {yani, yüzlerinin siyahlığı ve gözlerinin göğermiş olmasından} *tanınacak da, alınlar(ın)dan ve ayaklar(ın)dan yakalanacaklar.*

Cehennem bekçileri hesâbdan sonra ellerini boyunlarına bağlayacak, ardından da sırtları tarafından alınları ve ayakları bir araya getirilerek bağlanacaklar, sonra da yüzleri üstü cehenneme itilecekler. Cehenneme yak-

---

745 Bu paragraf, Muqâtil b. Süleymân'a âit değil, râvîlerden birinin –Ferrâ'dan naklen– ilâvesidir. (Redaktör: E.Ö)

laştıkları vakit cehennem bekçileri onlara, *İşte bu sizin yalanladığınız* {yani, dünyâda iken yalanladığınız} *ateştir* (Tûr, 52/14) diyecekler.

42. ***O hâlde Rabbinizin ni'metlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?***

43. ***İşte bu, o mücrimlerin* {yani, dünyâdaki kâfirlerin} *yalanladığı cehennemdir.***

44. ***Onlar bununla* {yani, cehennem ile} *oldukça sıcak hamîm* {yani, son derece kaynamış sıcak su} *arasında gidip geleceklerdir.* {Bir an olsun sıkıntı ve kederden rahat edip dinlenemeyeceklerdir. Üzerlerine çeşitli azâblar ile gelinecektir.}**

Allâh'ın, *Sonra* {zaqqûm ve hamîm denilen aşırı sıcak sudan içeceklerinden} *dönüşleri muhakkak cahîme olacaktır* (Sâffât, 37/68) buyruğu bunu anlatmaktadır. Cehennemlik kişi, bir defa zaqqûma, sonra cahîme, sonra da cehennemdeki kalacağı yere götürülür. İşte Allâh'ın, *Onlar bunun ile oldukça sıcak hamîm arasında gidip geleceklerdir* buyruğu da bunu anlatmaktadır.

45. *O hâlde Rabbinizin ni'metlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?*

46. *Rabbinin maqâmından* {âhirette, qıyâmet günü'nde} *korkana da iki cennet* {yani, adn cenneti ile na'îm cenneti} *vardır.*

Bunlar; sıddîqlara, şehîdlere, muqarreblere ve sâbikûna verilecektir.

47. *O hâlde Rabbinizin ni'metlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?*

Sonra bu iki cennetin niteliklerini belirterek buyuruyor ki:

48. *İkisinin de dalları vardır.* {İkisinin dalları da tıpkı asmalar gibi biri diğerinin içine girmiştir.}

49. *O hâlde Rabbinizin ni'metlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?*

50. *Her ikisinde de akar iki pınar vardır.* {(Her) pınarda da tadı bozulmayan sudan kanallar (açılır)}.

51. *O hâlde Rabbinizin ni'metlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?*

52. *İkisinde de her meyveden* {yani, her meyve çeşidinden} *çifter çifter* {yani, iki çeşit} *vardır.*

53. *O hâlde Rabbinizin ni'metlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?*

54. *Astarları kalın ipekten firaşlara yaslanmışlar olarak...*

Yüzleri yeşil ipekten olan ipek yaygılar üzerinde yaslanacaklardır.

(*İstebrak* [kalın ipek]) Fârisîce'dir.

Bunun bir benzeri de, sûrenin sonunda yer almaktadır: *Yeşil refrefe* (yani, döşekler üzerindeki yeşil yastıklara) *yaslanarak* (Rahmân, 55/76).

> ...*Her iki cennetin* (yani, ağaçlarının, yemişlerinin) *toplanışı yakındır* (yani, o iki cennette toplanacak meyveler oldukça yakındır. Meyve toplayacak olana ağacın boyu yakın olacaktır. Adam bu toplayacağı meyveyi dilerse oturarak, dilerse yaslanarak, dilerse ayakta iken toplayabilecektir).

55. *O hâlde Rabbinizin ni'metlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?*

56. *Onlarda* (yani, bu dört cennette[746]), *gözlerini yalnız eşlerine dikmiş kadınlar vardır* (yani, bu kadınlar erkeklere bakmaktan gözlerini korurlar; kocaları dışında kimseye bakmazlar, onlar dışında kimseyi arzulamazlar)...

(Bu iki cennetten) öncelikle söz etmiştir. Diğer iki cennetle birlikte bunlar; Adn cenneti, Na'îm cenneti, Firdevs cenneti ve Me'vâ cennetidir. Bu dört cennette ise ağaç yaprakları ve semânın yıldızları kadar çok cennet vardır. O bakımdan Allâh, *Onlarda gözlerini yalnız eşlerine dikmiş kadınlar vardır* buyurmuştur.

> ...*Kendilerinden önce ne bir ins, ne de bir cânn* (yani, cennet ehlinden önce ne bir insân, ne de bir cinn) *onlara dokunmuştur* (–çünkü o kadınlar cennette yaratılmışlardır–).

Bize Abdullâh [Ubeydullâh] tahdîs edip dedi: Babam dedi: Ebû Sâlih dedi: Muqâtil dedi ki: "Onlara dokunmamıştır" demek, "onları kanatmamıştır" demektir.

[el-Ferrâ dedi ki: *"et-Tams,* 'kan' demektir. *Tamestuhâ* ifâdesi ise, 'onu kanattım' anlamındadır."[747]]

---

746 Şimdiye kadar söz konusu edilen bu "iki cennet" için hep ikil zamîr kullanıldığı hâlde, burada çoğul zamîr kullanılması –ki bu, üç ve yukarısı için kullanılan bir zamîrdir– sebebiyle Muqâtil b. Süleymân, 62. âyetten itibâren söz konusu edilecek olan "iki cennet"i de bu kapsamda değerlendirmiş ve böylece de burada ikil zamîr yerine, çoğul ve dişil zamîrin niçin kullanıldığına güzel bir şekilde işâret etmiştir. (Çeviren)

747 Bu cümle, Muqâtil b. Süleymân'a âit değil, râvîlerden birinin –Ferrâ'dan naklen– ilâvesidir. (Redaktör: E.Ö)

57. *O hâlde Rabbinizin ni'metlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?*

Sonra cennet kadınlarının niteliklerini anlatarak buyuruyor ki:

58. *Onlar sanki* {saydamlıkta kırmızı} *yakut,* {beyazlıkta} *mercândır* {yani, büyük incidir}.

59. *O hâlde Rabbinizin ni'metlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?*

60. {Dünyâda yapılan} *ihsânın karşılığı,* {âhirette} *ihsândan başkası olabilir mi* {yani, tevhîd ehlinin âhiretteki mükâfâtı cennetten başkası olabilir mi}?

61. *O hâlde Rabbinizin ni'metlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?*

Sonra Allâh, ashâbu'l-yemînin cennetlerini zikrediyor:

62. *O ikisinden başka (veya daha alt mertebede)* {yani, muqarreblerin, sıddîqların ve şehîdlerin cennetlerinden fazîletçe daha aşağı} *iki cennet daha* {yani, Firdevs ve Me'vâ cenneti} *vardır.*

63. *O hâlde Rabbinizin ni'metlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?*

Sonra bu iki cennetin niteliklerini belirtiyor:

64. *Her ikisi de mudhâmmedir* {yani, fazla sulanmaktan ve koyu yeşillikten siyaha çalarlar}.

65. *O hâlde Rabbinizin ni'metlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?*

66. *İkisinde de suları durmaksızın coşan iki pınar vardır.* {Her türlü hayrla dolup taşan ve eksilmeyen iki pınar.}

67. *O hâlde Rabbinizin ni'metlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?*

68. *İkisinde de meyve, hurma ve nar vardır.*

69. *O hâlde Rabbinizin ni'metlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?*

70. *İçlerinde* {yani, bu dört cennetin[748] içinde} *hayrlı ve güzel* {yani, ahlâkları itibâriyle iyi, yüzleri itibâriyle güzel} *kadınlar vardır.*

71. *O hâlde Rabbinizin ni'metlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?*

Sonra bu dört cennetin niteliklerini zikrediyor:

72. *Çadırlar içinde örtülerle gizlenmiş hûriler vardır.*

el-Hûr, "beyaz" anlamındadır. *Maksûrât* {gizlenmiş} ise, "çadırlar içerisinde yalnızca kocaları için kalan kadınlar" demektir.

---

748 56. âyetle ilgili olarak düştüğümüz nota bakınız. (Çeviren)

73. *O hâlde Rabbinizin ni'metlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?*

74. *Bunlara, onlardan önce ne bir ins dokunmuştur, ne de bir cinn* {yani, cennet ehlinden önce onlara bir insân da yaklaşmamıştır, bir cinn de yaklaşmamıştır –çünkü onlar cennette yaratılmışlardır–}

75. *O hâlde Rabbinizin ni'metlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?*

76. {Yaygılar üzerindeki} *yeşil yastıklara ve güzel döşemelere yaslanarak* {–maksad, yaslanmak için yapılan örtülü, süslü yastıklardır–}.

77. *O hâlde Rabbinizin ni'metlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?*

78. *Celâl* {yani, pek azîm} *ve ikrâm sâhibi* {yani, Kendisinden daha kerîmi olmayan} *Rabbinin adı ne yücedir!*

Yüce ve mübârek zât, Kendini övmektedir.

56. VÂQI'A SÛRESİ

MEKKÎ, 96 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *O vâqı'a vâqi olduğu* {yani, birinci nefha [üfürüş] olan o sayha [çığlık] meydana geldiği} *zamân.*

2. *Onun vuqûa gelmesini* {yani, onun sayhasını} *yalanlayacak yoktur* {yani, onun gerçekleşmesini kimse yalanlayamaz –ki o ikilenmeyecek ve geri dönmeyecek bir emirdir–}.

3. *O hem alçaltıcıdır, hem yükselticidir.* {Bu tek sayha uzakta olana da, yakında olana da sesini işittirmiştir}.

[el-Ferrâ, el-Kelbî'den şöyle dediğini nakletti: "O kimilerini cehenneme alçaltıcıdır, kimilerini de cennete yükselticidir."[749]]

Başkası ise, "O yeryüzündekilere sesini işittirecek şekilde alçaltıcıdır, göktekilere de işittiren yükselticidir" diye açıklamıştır.

4. *Yeryüzü şiddetle sarsıldığı* {yani, yer kendine hâss o zelzelesiyle şiddetle sarsıldığı},

Ki yer öyle bir sarsılacak/çalkalanacak ki içinde ne varsa üstüne çıkarmadıkça sâkinleşmeyecek, dünyâ zelzeleleri gibi dinmeyecektir. Beşikteki çocuğun sallanıp sarsılması gibi sarsılacak ve üzerinde bulunan dağ, şehir, yapı ve ağaç kabilinden ne varsa hepsi kırılıp dökülecektir. Ondan çıkmış bulunan ağaç ya da bitki olsun her şey tekrar içine geri dönecek, içindeki ölüleri, hazîneleri (maden ve benzerlerini) dışına çıkaracaktır.

5-6. *dağlar parça parça ufalandığı* {yani, darmadağın edildiği}, *dağılmış toz hâline geldiği,*

Kökleri yerin en alt tabakası olan yedinci arza kadar uzanan, tepeleri arzın en üstünde bulunan çetin ve güçlü dağlar korkudan, evin penceresinden içeri giren güneş ışığında görülen toz zerreciklerine dönüşecektir.

Âyette geçen *el-münbess* [darmadağın], "hiçbir şey olmayan" demektir. *Hebâ* ise, "atların toynaklarından yükselen, etrafa dağılan toz" demektir. Bu açıklamayı Abdullâh [Ubeydullâh] yapmıştır.

749 Bu cümle, Muqâtil b. Süleymân'a âit değil, râvîlerden birinin –Ferrâ'dan naklen– ilâvesidir. (Redaktör: E.Ö)

56. VÂQI'A SÛRESİ

MEKKÎ, 96 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *O vâqı'a vâqi olduğu* {yani, birinci nefha [üfürüş] olan o sayha [çığlık] meydana geldiği} *zamân.*

2. *Onun vuqûa gelmesini* {yani, onun sayhasını} *yalanlayacak yoktur* {yani, onun gerçekleşmesini kimse yalanlayamaz –ki o ikilenmeyecek ve geri dönmeyecek bir emirdir–}.

3. *O hem alçaltıcıdır, hem yükselticidir.* {Bu tek sayha uzakta olana da, yakında olana da sesini işittirmiştir}.

[el-Ferrâ, el-Kelbî'den şöyle dediğini nakletti: "O kimilerini cehenneme alçaltıcıdır, kimilerini de cennete yükselticidir."[749]]

Başkası ise, "O yeryüzündekilere sesini işittirecek şekilde alçaltıcıdır, göktekilere de işittiren yükselticidir" diye açıklamıştır.

4. *Yeryüzü şiddetle sarsıldığı* {yani, yer kendine hâss o zelzelesiyle şiddetle sarsıldığı},

Ki yer öyle bir sarsılacak/çalkalanacak ki içinde ne varsa üstüne çıkarmadıkça sâkinleşmeyecek, dünyâ zelzeleleri gibi dinmeyecektir. Beşikteki çocuğun sallanıp sarsılması gibi sarsılacak ve üzerinde bulunan dağ, şehir, yapı ve ağaç kabilinden ne varsa hepsi kırılıp dökülecektir. Ondan çıkmış bulunan ağaç ya da bitki olsun her şey tekrar içine geri dönecek, içindeki ölüleri, hazîneleri (maden ve benzerlerini) dışına çıkaracaktır.

5-6. *dağlar parça parça ufalandığı* {yani, darmadağın edildiği}, *dağılmış toz hâline geldiği,*

Kökleri yerin en alt tabakası olan yedinci arza kadar uzanan, tepeleri arzın en üstünde bulunan çetin ve güçlü dağlar korkudan, evin penceresinden içeri giren güneş ışığında görülen toz zerreciklerine dönüşecektir.

Âyette geçen *el-münbess* [darmadağın], "hiçbir şey olmayan" demektir. *Hebâ* ise, "atların toynaklarından yükselen, etrafa dağılan toz" demektir. Bu açıklamayı Abdullâh [Ubeydullâh] yapmıştır.

---

749 Bu cümle, Muqâtil b. Süleymân'a âit değil, râvîlerden birinin –Ferrâ'dan naklen– ilâvesidir. (Redaktör: E.Ö)

Sonra Allâh buyuruyor ki:

7. *siz de* {âhirette} *üç zevc* {yani, üç sınıf} *olduğunuz* {yani, iki sınıfınızın cennette, bir sınıfınızın da cehennemde olduğu} *zamân.*

Devâmında bunların durumunu haber vermektedir:

8. *Meymene ashâbı, ne meymene ashâbıdır* {yani, yemîn sâhiblerine cennette verilecek olan hayr ve ikrâmlar ne kadar çoktur}.

9. *Meş'eme ashâbı, ne meş'eme ashâbıdır* {yani, cehennem ateşinde meş'eme ehline yapılacak kötülükler ne büyüktür}.

10. *es-Sâbiqûn* {yani, öncelikle nebîlere îmân ederek öne geçenler}, *sâbiqûndur* {yani, bunlar, her ümmetten Allâh'a ve O'nun Rasûlü'ne îmân etmekte elini çabuk tutarak öne geçenler olup cennete sebqat edecek [öncelikle girecek] olanlardır}.

Durumlarını haber vererek buyuruyor ki:

11. *İşte onlar* {Allâh nezdinde derece ve fazîlet itibâriyle} *muqarreblerdir* {*yakınlaştırılmışlardır*}.

12. *Na'îm cennetlerinde.*

Sonra es-sâbikûnu kasdederek buyuruyor ki:

13. *Öncekilerden bir sülle* {yani, öncekilerden bir topluluk: geçmiş ümmetler arasında öncelikle îmân edenler –ki bunlar, enbiyâyı görenler ve onlar hakkında bir göz açıp kırpacak kadar bir süre dahî kuşku etmeyenlerdir. İşte sâbiqûn [öne geçenler] bunlardır–}.

14. *Birazı da sonrakilerdendir* {yani, ümmet-i Muhammed'dendir –onlar geçmiş ümmetler arasındaki sâbikûndan daha azdır–}.

Sonra Allâh sâbikûn için hazırlamış olduğu na'îm cennetlerindeki hayrları söz konusu etmektedir:

15. *İşlenmiş serirler üzerinde.*

Boncuğun ipe dizilmesi gibi işlenmiş olmalarından maksad, ortaları inci, yakut ve zebercet ile süslenip püslenmiş olmalarıdır.

16. *Onlar üzerinde* {yani, üzerlerinde döşekler bulunan tahtlar üzerinde} *karşı karşıya yaslananlar olarak* {yani, birbirleriyle ziyâretleştiklerinde böyle oturacaklardır}.

17. ***(Ayrıca) etraflarında muhalled* {yani, ölmeyen ve yaşlanmayan} *vildân dolaşır.***

18. **{Bu evlâdların ellerinde} *maîn'den* {yani, akan şarâb pınarından} *testilerle, ibriklerle, kâselerle.***

el-Ekvâb [testiler], "gümüşten olup baş tarafları yuvarlak olan, emzikleri ve kulpları olmayan büyük kaplar"dır. İbrikler de, tıpkı billur gibi şeffaf gümüştendir. İşte, *Etraflarında gümüşten testiler ve billurdan sürâhiler dolaştırılır. Gümüşten billur kaplar* (İnsân, 76/15-16) buyruğunda anlatılan budur. *Maîn* ise, "akan şarâb pınarı" demektir. Qur'ân'da geçen her *maîn*, "akan su, pınar" anlamındadır. Ancak Mülk sûresi'ndeki müstesnâdır; burada, "zemzem suyu" kasdedilmiştir: *Eğer suyunuz yerin dibine geçiriliverse size kim bir maîn* {yani, kovalar ile alınabilecek açıktan akan bir su} *getirebilir?* (Mülk, 67/30). Yine Qur'ân'da geçen her *ke's*'den [kâseden] kasıd da "şarâb"dır.

19. *Ondan başları da ağrımaz.* {Ondan dolayı} *aqılları da giderilmez.*

20. *Seçip beğendiklerinden* {yani, istedikleri, tercih ettikleri türden} *meyveler.*

21. *Canlarının çektiğinden* {yani, dilerlerse közde kızartılmış, dilerlerse kurutulmuş} *kuş eti*{nden onlara ikrâm edilir ve her kuş Allâh dostuna niteliklerini ve özelliklerini anlatır}.

22. *Ve hûr-i în* {yani, güzel ve iri gözlü, beyaz tenli kadınlar}.

23. *Sarmalanıp gizlenmiş inciler misâli.*

Allâh onların, örtüleri içerisindeki hâllerini, üzerinde sadefi kapalı saklı incilere benzetmektedir. Bu incilere el değmediği gibi, gözler de onları görmemiştir, hiçbir insânın hatırından da böylesi geçmemiştir. Âhirette onlara verileceği zikredilen bu şeyler, olabileceğinin en güzelidir.

24. {Dünyâda iken} *yapageldiklerine bir karşılık olarak.*

25. *Onlar orada* {yani, cennette} *ne bir lağv, ne de bir te'sim işitirler* {yani, cennette birbirlerinden boşu boşuna yapılan yemîn [lağv] işitmeyecekleri gibi, şarâb içen dünyâ ehlinin şarâb içtiklerinde yaptıkları gibi, te'sîm de [yalan da, günâha sokan söz de] işitmeyeceklerdir}.

26. *"Selâm selâm" diye bir sözden başka.*

Kasdedilen, meleklerin onlara çokça selâm verecekleridir.

Bunun bir benzeri de, ***Melekler de her kapıdan onların yanına*** girip, ***"Sabrettiğiniz şeylere karşılık selâm size" derler*** (Ra'd, 13/23-24) buyruğudur.

27. ***Ve ashâbu'l-yemîn, ne ashâbu'l-yemîndir*** (yani, ashâb-ı yemîne **verilecek hayırlar ne de çoktur**).

Sonra Allâh âhirette onlar için hazırladığı hayırları zikrediyor:

28. ***Dikensiz bir sidrde*** **(yani,** dünyâ ehlinin sidri [Arabistan kirazı] **gibi dikenli olmayacaktır).**

29. ***Meyveleri güzelce dizilmiş*** (yani, biri diğerinin üstüne gelmiş) ***muz ağaçları içinde.***

Bunun bir benzeri de, *Ve tomurcukları üst üste binmiş...* (Kaf, 50/10) **âyetidir, ki bu da aynı anlamdadır.**

30. *Yayılmış* (yani, zeval bulmayan, dünyâdaki gibi gölgeleri kaybolmayan ve güneşi de olmayan) *gölgelerde.*

31. *Ve sürekli akan* (yani, bol bol akıp dökülen) *bir su yanında.*

32. *Pek çok meyve.*

33. (Ebediyyen) *ardı arkası kesilmeyen* (yani, her an, her dem onlara âit olan) *ve aslâ engellenmeyen* (yani, ondan yararlanmaları için engel olunmayan meyveler).

34. *Ve yükseltilmiş döşeklerde* (yani, tahtlar üzerinde –ki bunlar, üst üste konulmuş olup dünyâ odalarının yetmiş katı miktarındadır–).

35. *Kuşkusuz Biz onları* (yani, bundan önce söz konusu edilen elhûru'l-ıyni) *yeniden yarattık.*

Burada, daha önce kendilerinden söz edilen hûrileri nitelendirmektedir.

36. *Hem onları bâkireler kıldık* (yani, hepsini aynı yaşta: otuzüç yaşında genç kadınlar olarak bâkireler kıldık).

37. *Hem eşlerine düşkünler ve hep bir yaştadırlar.*

38. (İşte bu sözü edilen ni'metler) *ashâbu'l-yemîn içindir.*

Sonra onların durumlarını şöylece haber vermektedir:

39. *Öncekilerden* {yani, geçmiş ümmetlerden} *de bir sülle* {yani, topluluk} *vardır.*

40. *Sonrakilerden* {yani, Muhammed ümmetinden} *de bir sülle vardır.*

41. *Ashâbu'ş-şimâl, ne ashâbu'ş-şimâldir* {yani, onlar için ne kötülükler vardır}.

Sonra Allâh, âhirette onlar için hazırlamış olduğu kötülükleri söz konusu ederek buyuruyor ki:

42. {Onlar} *bir semûm* {yani, cehennemdeki kayadan çıkan yüzü ve vücuttaki diğer etleri paramparça eden sıcak bir rüzgâr} *ve hamîm* {yani, harâreti son dereceye ulaşmış aşırı sıcak} *içindedirler.*

43. *Ve yahmûmdan bir gölgededirler* {yani, siyah bir gölgede olacaklardır}.

Benzeri bir buyruk da Mürselât sûresi'ndedir.

Bu siyah gölge, cehennemden çıkan duman şeklindedir. Onlar surâdikte üç fırka hâlinde iken bu siyah duman gölgesi tepeleri üzerinde üç kola ayrılacaktır. İşte, *Üç kolu bulunan bir gölgeye gidin* (Mürselât, 77/30) buyruğu bunu anlatmaktadır. Bu gölge süradikte olacaktır: İşte, *Onun sürâdiki* {yani, cehennem ateşinden çıkacak ve kâfirlerin etrafını kuşatacak bir alev} *onları kuşatmış olacaktır* (Kehf, 18/29) buyruğu da bunu anlatmaktadır: Onlar, surâdikin, yani cehennem ateşinden çıkacak ve kâfirlerin etrafını kuşatacak alevin sıcağından bu gölgenin altında dinlenmeye çekilecekler iken mideleri bulanacak, bağırsakları paramparça olacaktır. Sonra diğer taraftan başka bir alev çıkacak ve onun ucu öbürüne ulaşacak. Böylece surâdik her yandan onları kuşatmış olacaktır. İşte, *Onun sürâdiki onların etrafını kuşatmış olacaktır* buyruğu bunu anlatmaktadır. *Yahmûm'dan bir gölge de,* kâfirlerin başları üzerinde üç bölük olacak ve cehenneme girmeden önce o gölgede dinlenmeye çekileceklerdir. *Allâh cennetlikler için de, o gün cennetliklerin kalacakları yer çok hayırlı ve* {cennette eşleriyle birlikte} *dinlenecekleri yer çok güzeldir* {yani, kâfirlerin surâdikteki yahmûm'dan gölge altında dinlenmelerinden daha üstündür} (Furqân, 25/24) buyurmaktadır.

Sonra gölgenin niteliklerini söz konusu ederek buyuruyor ki:

44. O {dinlendikleri yer, gölge} *serin de değildir, kerîm de değildir* {yani, konaklamak için güzel bir yer değildir}.

Arkasından Allâh, sözü geçen cehennem azâbını kendileri hakkında taqdîr etmesine sebeb teşkil eden amellerinin niteliklerini söz konusu ederek buyuruyor ki:

45. *Çünkü bunlar daha önce* {yani, dünyâda iken} *mütref idiler* {yani, ni'metler içinde oldukları hâlde Allâh'ın emrini terk ediyorlardı}.

46. *Ve o azîm hıns üzerinde ısrar ediyorlardı* {yani, büyük günâh olan şirki sürdürüp gidiyorlardı}.

Bunun bir benzeri de, *Ve yaptıkları üzerinde ısrar etmezler* {yani, onu devâm ettirmezler, ayak diretmezler} (Âl-i İmrân, 3/135) ve, *Israr edip durdular* {yani, sürdürüp gittiler} (Nûh, 71/7) ve, *Sonra müstekbir olarak ısrar eder* {yani, büyüklenerek tekebbür ederek böylece devâm eder gider} (Câsiye, 45/8) âyetleridir.

47-48. {Ve şirkleri ile birlikte dünyâda iken, hayret ederek} *derlerdi ki: "Biz ölüp toprak ve kemik olduktan sonra mı, gerçekten biz mi tekrar diriltileceğiz? Ya önceki babalarımız da mı diriltilecek?"*

49-50. {Ey Muhammed onlara} *de ki: "Muhakkak öncekiler* {yani, geçmiş ümmetler} *de, sonrakiler de"* {yani, Muhammed'in ümmeti de} {âhirette} *bilinen bir günün belli bir vaktinde elbette toplanacaklardır."*

Ardından Allâh âhiretteki yiyecek ve içeceklerini söz konusu ederek buyuruyor ki:

51. *Sonra gerçekten siz ey* {hidâyetten uzaklaşmış} *dalâlette olan yalanlayıcılar* {yani, ey Mekkeli müşrikler ve ölümden sonra dirilişi inkâr eden yalanlayıcılar –çünkü onlar, "Önceki atalarımız da mı diriltilecek?" demişlerdi–}.

52. *Siz elbette zaqqûm ağacından yiyeceksiniz.*

53. *Ve ondan* {yani, onun yemişinden, meyvesinden} *karınlarınızı dolduracaksınız.*

54. *Onun* {yani, yediğinizin} *üzerine de hamîmden* {yani, son derece sıcak içecekten} *içeceksiniz.*

55. *Hîm'in* {yani, susuzluk illetini tutulup bir türlü suya kanmayan develerin} *içişi gibi içeceksiniz.*

Cehennemlikler öyle susatılacak ki, her gün iki defa (hamîm'den) hîm'in içişi gibi içmek zorunda kalacaklardır.

56. ***İşte bu* {yani, sözü edilen zaqqûm ve şarâb}, *dîn* {yani, hesâba çekilme} *günü kendilerine çekilecek ilk ziyâfettir.***

57. *Sizi* **{hiçbir şey değilken}** ***Biz yarattık*** **{ki bunu biliyorsunuz}.** ***O hâlde*** **{ölümden sonra dirilişi}** ***tasdîq etmeniz gerekmez mi?***

Sonra ibret almaları için yarattıkları hakkında haber vererek buyuruyor ki:

58. *Dökmekte olduğunuz* {yani, hızlıca bıraktığınız sudaki nutfeyi ihtivâ eden} *meniden haber verin.*

59. *Onu* {bir beşer olarak} *siz mi yaratıyorsunuz, yoksa* {onu} *yaratan Biz miyiz?* {Elbetteki onu yaratan Biziz.}

60. *Aranızda ölümü Biz taqdîr ettik* {de, kiminiz küçükken ölür, kiminiz büyüdükten sonra ölür, kiminiz genç, kiminiz yaşlı ölür, kiminiz de ömrün en düşkün hâline ulaşır}...

Arkasından onları korkutarak buyuruyor ki:

...*Kimse Bizim önümüze geçemez* {yani, Biz bunu dileyecek olursak kimse Bizi âciz bırakamaz}.

61. *Yerinize benzerlerinizi* {yani, sizin gibilerini ya da sizden iyilerini} *getirip* {yani, yaratıp} *değiştirmek ve sizi bilmediğiniz bir şekilde* {yani, sizin bu hilqatinizden başka türlü bir hâlde, başka bir sûrette} *yeniden yaratmak husûsunda (kimse Bizi âciz bırakamaz).*

62. *Andolsun ki ilk yaratılışı bildiniz* {yani, ilk olarak bir nutfeden, sonra bir aleqadan, sonra bir mudğadan hiçbir şey değilken yaratılmış olduğunuzu biliyorsunuz}. *Tezekkür etmeli değil misiniz* {yani, Allâh'ın sizi hiçbir şey değilken ilk olarak yarattığı gibi, ölümden sonra tekrar diriltmeye de qâdir olacağını düşünmez misiniz}?

63. *Ektiğiniz tohumdan bana haber verin.*

64. *Onu siz mi bitiriyorsunuz, yoksa bitirenler Biz miyiz* {yani, onu Biz koruyoruz: onun yeşerip bitmesini sağlayanlar siz misiniz, Biz miyiz}?

65. {Hem} *dileseydik onu* {olgunlaştığı sırada} *çer-çöp yapardık* {yani, telef ederdik}. *Siz de hayret ederdiniz* {yani, şaşırır kalırdınız}.

66-67. {Ve derdiniz ki:} *"Doğrusu biz kesinlikle borca batırıldık"* {yani,

borç bizi bastırdı ve elbette biz bunun hayrından mahrûm bıra-kıldık). *Daha doğrusu biz mahrûm bırakıldık."*

68. ***İçtiğiniz su hakkında ne dersiniz.***

69. ***Onu bulutlardan siz mi indirdiniz, yoksa indiren Biz miyiz?***

70. ***Dileseydik onu*** **(tatlı iken)** ***ucâc*** (yani, aşırı tuzlu olduğundan acı) ***kılardık. Peki*** **(bu ni'metlerin Rabbine)** *şükretmeniz* (ve böylece **size içecek tatlı su verdiği** için O'nu tevhîd etmeniz) *gerekmez mi?*

71. ***Şimdi*** **(ağaçlar, taşlar hunnâb kamışlardan)** *yakmakta olduğu-**nuz ateşten Bana haber verin.***

72. ***Onun ağacını siz mi inşâ ettiniz*** (yani, yarattınız) *yoksa inşâ eden* **(yani, yaratan)** ***Biz miyiz?***

73. ***Onu*** **(yani, dünyâdaki** bu ateşi cehennemdeki büyük ateş için) ***bir hatırlatma olmak üzere ve konup göçenler için bir fayda*** (ya-**ni,** ıssız **bir yerde** bulunan yolcular ve bedevîler için yararlana-**caklan bir metâ)** *kılan Biziz.*

74. **(Ey Muhammed,)** ***Rabbinin azîm*** (yani, pek büyük -ki ondan bü-**yüğü yoktur-)** ***adıyla tesbîh et*** (yani, tevhîdi zikret).

75. ***Hayır, nücûmun mevkilerine*** (yani, kısım kısım inen Qur'ân'ın **düştükleri yerlere)** *yemîn ederim.*

Bunun bir benzeri de, *Çok değerli ve emre itâ'atkâr seferenin elleriyle...* **(Abese, 80/15-16)** âyetleridir.

Sonra Allâh bu yemînin büyüklüğüne dikkat çekiyor:

76. *Ve eğer bilirseniz gerçekten bu büyük bir yemîndir.*

77. *Kuşkusuz o kerîm bir Qur'ân'dır.*

Allâh bu Qur'ân'ın pek kerîm (şânı yüce ve şerefli) olduğuna yemîn et-mektedir. Fussilet sûresi'nde de, *Ve muhakkak o azîz bir kitâbdır* (Fussilet, 41/41) buyurmaktadır. Allâh onun keremini ve izzetini arttırsın. Qur'ân hakkında buyuruyor ki:

78. *O meknûn bir kitâbdadır.*

Mahlûqâtına karşı gizlenmiştir.

79. *Ona ancak mutahhar olanlar dokunur* (yani, bu kitâba ancak

günâhlardan tertemiz ve arınmış olanlar dokunabilir; bunlar da, dünyâ semâsındaki sefere melekleridir].

Devâmla buyuruyor ki:

80. [Bu kitâb] *âlemlerin Rabbinden indirilmiştir.*

81. *Şimdi siz bu sözü mü* [yani, Qur'ân'ı mı] *idhân* [yani, inkâr] *ediyorsunuz?*

Allâh'ın, *Keşke sen idhân etsen de onlar da idhân etselerdi diye arzu ettiler* (Qalem, 68/9) buyruğu da buna benzemektedir.

82. *Ve rızqınızı yalanlamaktan ibâret mi kılıyorsunuz?*

83-84. *Hele* [bu can] *bir boğaza gelince* [yani, gırtlağa gelip dayanınca], *o vakit siz de* [Benim emrimi ve saltanatımı bekleyerek] *bakıp dururken...*

85. *Evet, o zamân Biz ona* [yani, rûhunu kabzetmek için ona gelmiş olan ölüm meleğine] *sizden daha yakınız, ama göremezsiniz.*

86. *Eğer siz gerçekten medîn olmayacak* [yani, hesâba çekilmeyecek] *olsaydınız.*

[Aynı kökten olup aynı ma'nâya gelmesi hasebiyle], *Dîn Günü'nün* [yani, hesâb gününün] *mâliki* (Fâtiha, 1/4) ve, *Dîni* [yani, hesâba çekilmeyi] *yalanlayanı gördün mü?* (Mâ'ûn, 107/1) ve, *Muhakkak dîn vâqi olacaktır* [yani, hesâba çekilme gerçekleşecektir] (Zâriyât, 51/6) ve, *Gerçekten biz mi medîn olacağız* [yani, hesâba çekileceğiz] (Sâffât, 37/53) âyetleri de bunun benzeridir.

87. *Doğru söyleyenler iseniz onu geri çevirebilirdiniz.*

88-89. *Eğer o* [yani, ölen kişi] *muqarreblerden* [yani, Allâh nezdinde dereceleri ve üstün fazileti itibâriyle yakınlaştırılmışlardan] *ise, artık* [ona] *rahatlık, reyhân* [–Himyer lehçesinde, "cennetteki rızq" demektir–] *ve naîm cenneti vardır.*

90-91. *Ve eğer o* [yani, ölen şahıs] *yemîn ashâbından ise, yemîn ashâbından sana selâm olsun* [yani, Allâh onların günâhları dolayısıyla onları selâmete kavuşturdu, günâhlarını bağışlayıp afvetti, iyiliklerini kabûl etti].

92-94. *Eğer o* [yani, ölen şahıs, ölümden sonra dirilişi] *yalanlayan* [ve hidâyeti izleyip] *dalâlet içinde olanlardan ise, ona hamîmden*

{yani, son derece sıcak sudan} *bir ziyâfet ve cahîme* {yani, pek büyük ateşe} *bir atılış (vardır).*

95. *Kuşkusuz ki bu* {yani, muqarrebler, ashâbu'l-yemîn ve dalâlette olan yalancılar için bu anlatılanlar}, *yaqîn* {yani, hiç kuşku olmayan} *hakkın ta kendisidir.*

96. *O hâlde* {ey Muhammed} *azîm Rabbinin ismiyle tesbîh et* {yani, Rabbini tevhîd ile zikret! O'ndan daha azîm [büyük] yoktur}.

Bu buyrukla şânı yüce Rabbimiz, Kendi zâtını ta'zîm etmektedir.

57. HADÎD SÛRESİ

MEDENÎ, 29 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *Göklerde olanlar* {yani, melekler ve diğerleri; güneş, ay ve yıldızlar} *ve yerde olanlar* {yani, dağlar, denizler, nehirler, ağaçlar, yerde hareket eden canlılar, kuşlar, bitkiler, gökle yer arasındaki rüzgârlar, bulutlar, ve her ikisindeki bütün yaratılmışlar} *Allâh'ı tesbîh eder* {zikreder, fakat siz onların tesbîhlerini anlamazsınız}. *O* {mülkünde} *azîzdir,* {emrinde} *hakîmdir.*

2. *Göklerin* {yani, göklerde bulunanların} *ve yerin mülkü Allâh'ındır.* {Ölüleri} *diriltir ve* {dirileri} *öldürür ve O* {diriltmek ve öldürmek dâhil} *her şeye* {gücü yeten} *qadîrdir.*

3. *O* {her şeyden önce olan} *el-evveldir,* {mahlûqâttan sonra kalacak olan} *el-âhirdir,* {her şeyin: semâvatın üstünde olan} *ez-zâhirdir,* {her şeyden gizli olan, yerlerin altında olanları dahî bilen} *el-bâtındır. O her şeyi* {çok iyi bilen} *alîmdir.*

4. *O gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra* {yani, gökleri ve yeri yaratmadan önce} *arş üstünde istivâ edendir. O yere gireni* {yani, yağmuru}, *oradan çıkanı* {yani, bitkiyi}, *semâdan ineni* {yani, semâdan inen melekleri}, *oraya yükseleni* {yani, semâvata yükselen melekleri} *de bilendir.* {Yerin} *neresinde olursanız O* {ilmiyle} *sizinle berâberdir. Allâh yaptıklarınızı* {çok iyi gören} *basîrdir.*

5. *Göklerin ve yerin mülkü yalnız O'nundur. Bütün işler* {yani, yaratılmışların işleri} {âhirette} *Allâh'a döndürülür.*

6. *Geceyi, gündüze bitiştirir, gündüzü de geceye bitiştirir...*

Kasdedilen, bunların her birinin artması ve eksilmesidir. Nitekim, *Geceyi gündüze dolar, gündüzü de geceye dolar* (Zümer, 39/5) âyeti de bunu; yani bunların her birinin diğerinin zamânından aldığını ve sonunda gecenin onbeş saat, gündüzün de dokuz saat oluncaya kadar böyle devâm ettiğini anlatmaktadır.

...O göğüslerin özünü {yani, onlarda hayr ve şerr nâmına olanları} *en iyi bilendir.*

7. *Allâh'a* {yani, Allâh'ın tevhîdine} *ve O'nun Rasûlü'ne* {yani, Muhammed'e} *îmân* {yani, tasdîq} *edin ve* {Allâh yolunda: Allâh'a itâ'at uğrunda} *sizi başlarında halîfe kıldığı şeylerden* {yani, Allâh'ın sizi başkalarının yerine başına geçirmiş olduğu mallardan} *infâq edin. Sizden îmân edip, infâq edenler için büyük bir ecr* {yani, cennette güzel bir mükâfât} *vardır.*

8. *O Rasûl* {yani, Muhammed} *sizi Rabbinize îmân etmeniz için da'vet edip dururken ve* {sizi Âdem'in sulbünden çıkardığı gün} *sizden kesin söz de almış bulunuyorken* {ve siz de O'nun rubûbiyyetini tanıyacağınızı itirâf etmiş iken} *size ne oluyor da Allâh'a îmân etmiyorsunuz? Eğer îmân edenlerseniz* {yani, çünkü siz îmân etmiş kimselersiniz}.

9. *O, kuluna* {yani, Muhammed'e} *apaçık âyetler* {yani, içindeki emir ve nehiyleri apaçık olan Qur'ân'ı} *indirendir; sizi zulumâttan nûra* {yani, şirkten îmâna} *çıkarmak için. Muhakkak Allâh size elbette raûfdur, rahîmdir.* {Çünkü sizi dînine hidâyet eyledi, aranızda Muhammed'i nebî olarak gönderdi, üzerinize de kitâbını indirdi.}

10. *Ne oluyor size ki Allâh'ın yolunda* {yani, Allâh'a itâ'at uğrunda –eğer mü'min iseniz–} *infâq etmiyorsunuz?...*

O hâlde Allâh yolunda infâq edin. Eğer cimrilik edecek olursanız, gerçek şu ki Allâh size de, göklerde ve yerde bulunanlara da mirâsçı olacaktır.

İşte şu buyruk bunu dile getirmektedir:

> *...Göklerin ve yerin mirâsı Allâh'ındır* {yani, hepsi yok olur, bâkî olan sâdece yüce Rabbimizdir. Kullar birbirlerine mirâsçı olur, fakat Rabbimiz bâkî kalır ve onlara mirâsçı olur}. *Sizden fetihten* {yani, Mekke'nin fethinden} *önce* {malını} *infâq edip* {düşmana karşı} *qıtâl edenler,* {fazîlet ve öne geçmek bakımından} *bir olmaz. İşte bunlar derece itibâriyle,* {Mekke'nin fethinden} *sonra infâq edip* {düşman ile} *qıtâl edenlerden daha büyüktür. Bununla birlikte Allâh hepsine* {yani, her iki kesime} *de el-husnâyı* {yani, cenneti} *va'd etti. Allâh yaptıklarınıza* {yani, mallarınızdan yaptığınız infâqı} {bilen} *habîrdir.* {O sizin mevlânızdır: velînizdir.}

11. *Kim Allâh'a qarz-ı hasen* {yani, gönül hoşluğu} *ile* {yani, muhtaç-

lara (infâq etmek sûretiyle)} ***qarzederse*** **{borç verirse},** ***(Allâh) onu onun için ziyâdeleştirir. Ayrıca onun için kerîm bir ecr de*** **{yani, cennette pek güzel bir karşılık da}** ***vardır.***

12. ***O gün*** {ey Muhammed} ***mü'min erkekler ile mü'min kadınları*** {sırât üzerinde} ***nûrları*** **{cennete yol gösterici olarak}** ***önlerinde ve sağlarında koşar görürsün*** **{yani, dünyâdaki tasdîqleri sebebiyle onlara âhirette sırât üzerinde nûr verilecektir –çünkü onlar Allâh'ın tevhîdini tasdîq etmişlerdi–. Hafaza melekleri onlara şöyle diyecek:}** ***"Bugün sizin müjdeniz, içlerinde*** **{ölmemek ve}** ***hâlidler olmak üzere altından nehirler akan cennetlerdir. Şu, azîm fevz [kurtuluş] odur."***

13. ***O gün münâfiq erkekler ile münâfiq kadınlar*** {sırât üzerinde} ***mü'minlere, "Bize bakın/bizi bekleyin*** {yani, bizi gözetleyin} ***de nûrunuzdan istifâde edelim"*** {ve sizinle birlikte yürüyelim} ***diyecekler.*** {Melekler tarafından onlara,} ***"Arkanıza dönün de nûr arayın"*** {yani, geldiğiniz yere gidin, orada karanlıktan kurtulmak için nûr arayın} ***denilecek.*** {Allâh tarafından} ***aralarına*** {yani, a'râftakiler ile münâfiqların arasına}, ***kapısı olan bir sûr*** {yani, cennetlikler ile cehennemlikler arasında kapısı bulunan bir duvar} ***çekilecek. Onun*** {yani, bu sûrun/duvarın} ***iç tarafında*** {yani, cennete bakan tarafında} ***rahmet,*** {cehenneme bakan} ***dış tarafında ise azâb vardır.***

Bu, cennetlikler ile cehennemlikler arasına çekilecek olan hicâbdır, ki sûr da budur. *A'râf* ise "sûrun yüksek kısmı"na denir.

14. {Münâfiqlar} *onlara* {surun arkasından} *şöyle seslenirler: "Biz* {dünyâda} *sizinle berâber değil miydik?" Onlar, "Evet* {zâhiren bizimle berâber idiniz} *ama siz kendi nefslerinizi fitneye düşürdünüz* {yani, ni'metleri inkâr ederek kâfir oldunuz ve dîninizi ihmal ettiniz, Muhammed'in ölmesini} *bekleyip durdunuz.* {"Muhammed çok geçmeden ölür, biz de ondan rahata kavuşuruz" dediniz}, *kuşkuya düştünüz* {yani, Muhammed'in nebî olduğu husûsunda tereddüd ettiniz}. *Emânî sizi* {dîninizden uzaklaştırıp} *aldanışa itti* {de "Çok geçmeden Muhammed ölür, İslâm yok olur gider, biz de rahat ederiz" dediniz}. *Nihâyet Allâh'ın* {ölüm} *emri geldi, o ğarûr* {yani, çok aldatıcı şeytân} *sizi Allâh ile aldattı.*

15. *İşte bugün* {âhirette ey münâfiqlar topluluğu} *sizden de,* {Allâh'ın

tevhîdini inkâr eden} ***o küfredenlerden de*** {yani, Arab müşriklerinden de} ***hiçbir fidye alınmaz. Me'vânız*** [*barınağınız*] *ateştir* {yani, cehennem ateşi münâfıqlar için de müşrikler için de kalınacak yerdir}. *O sizin mevlânızdır* {yani, sizin velînizdir/dostunuzdur}. *O ne kötü dönüş yeridir!*

16. ***Îmân edenlerin qalblerinin Allâh'ın zikrine*** {yani, Qur'ân'a} *huşû duymaları vakti gelmedi mi?...*

Âyet, hicretten altı ay sonra münâfıqlar hakkında nâzil oldu. Şöyle ki: Onlar bir gün Selmân-ı Fârisî'ye, "Bize Tevrât'ta neler olduğunu anlat. Onda hayret verici şeyler varmış" dediler. Bunun üzerine, *Elif-Lâm-Râ. Bunlar mübîn kitâbın âyetleridir. Doğrusu Biz onu, aqledesiniz diye Arabî bir qur'ân* [*hitâbe*] *olarak indirdik. Biz bu Qur'ân'ı vahyetmekle en güzel kıssayı sana anlatacağız* (Yûsuf, 12/1-3) âyetleri indi. Böylece Allâh Teâlâ onlara Qur'ân'ın başkalarından daha iyi olduğunu: onlar için daha yararlı olacağını haber verdi. Yüce Allâh'ın dilediği kadar bir süre Selmân'a soru sormadılar. Sonra tekrar Selmân'a, "Bize Tevrât'tan anlat. Onda hayret verici şeyler varmış" dediler. Bunun üzerine, *Allâh sözün en güzelini müteşabih ve mesani bir kitâb* {yani, Qur'ân} *hâlinde indirmiştir. Ondan dolayı Rabb'lerine qalbden huşû duyanların derileri ürperir. Sonra Allâh zikredildiği için derileri ve qalbleri yumuşar* (Zümer, 39/23) âyeti nâzil oldu. Yüce Allâh'ın dilediği kadar bir süre Selmân'a soru sormaktan vazgeçtiler. Sonra tekrar ona, "Bize Tevrât'tan bahset, onda hayret verici şeyler varmış" dediler. Bu sefer, *Îmân edenlerin* {yani, îmân ettiklerini söyleyen münâfıqların} *qalblerinin Allâh'ın zikrine karşı huşû duymaları* {–huşûa nâil olınadılar mı, yani Allâh'ın zikri dolayısıyla qalbleri incelmedi mi? diye de açıklanmıştır–} *vakti gelmedi mi* {yani, Allâh zikredildiğinde qalbleri yumuşamalı değil mi}? buyruğu indi.

...Ve hakktan {yani, Qur'ân'dan} *inene karşı...*

Onlara öğüt vererek buyuruyor ki:

...Ve {qalb katılığı bakımından} *kendilerine önceden* {yani, Muhammed nebî olarak gönderilmeden önce} *kitâb verilenler gibi olmamaları (gerekmiyor mu?) Üzerlerinden uzun bir zamân geçti.*

Söz konusu uzun zamân, ondan önceki dönem ile Nebî'nin ortaya çıkışı arasındaki süredir. Münâfıqların qalbleri Allâh'ın zikrine karşı yumuşamıyordu.

...Bu sebeble qalbleri katılaştı {yani, yumuşamadı}, *onlardan bir çoğu fâsıqtırlar.*

17. *Şunu bilin ki muhakkak Allâh ölümünden sonra yeri diriltir. Aqledeseniz* {yani, ölümden sonra diriliş üzerinde tefekkür edip aqlınızla kavrayasınız} *diye sizlere âyetleri beyân ettik/bildirdik.*

18. *Kuşkusuz ki* {mallarından} *sadaqa veren erkeklerle, sadaqa veren kadınların ve Allâh'a karz-ı hasenle* {yani, gönül hoşluğuyla, ecrini Allâh'tan bekleyerek} *borç verenlerin, kendilerine (ecrleri) kat kat arttırılır ve onlar için kerîm bir ecr* {yani, cennette güzel bir karşılık} *vardır.*

Faqîrlerin, "Bizim kendisiyle cihâda katılacağımız ya da sadaqa vereceğimiz herhangi bir malımız yok" demeleri üzerine şu buyruklar nâzil oldu:

19. *Allâh'a* {yani, Allâh'ın tevhîdine} *ve* {bütün} *O'nun rasûllerine îmân* {yani, tasdîq} *edenler* {var ya}, *işte* {hakklarında bir an dahî kuşku duymaksızın Allâh'ı ve O'nun Rasûlü'nü tasdîq eden} *sıddîqlar onlardır...*

Sonra Allâh yeni bir cümle ile buyuruyor ki:

...ve şehîdler {yani, onlardan şehîd düşenler} *(onlardır), Rabb'lerinin indinde. Onların ecrleri* {yani, karşılıkları ve fazîletleri} *ve nûrları vardır. Küfreden ve âyetlerimizi* {yani, Qur'ân'ı} *yalanlayanlara gelince, işte cahîmin* {yani, pek büyük ateşin} *ashâbı onlardır.*

20. *Bilin ki dünyâ* [şimdiki] *hayât...*

Allâh, rağbet etmesinler diye dünyâya karşı zâhid olmalarını sağlamak amacıyla dünyâyı söz konusu ederek buyuruyor ki:

...{Onda} *bir oyun, bir lehv, zînet, aranızda karşılıklı övünme, mallar ve evlâd çokluğuyla övünme vardır...*

Ev, bark, binek ve benzeri şeylerde dünyânın ve dünyâyı âhirete tercih edenlerin misâli şuna benzer:

...Ekini kâfirlerin hoşuna giden gays {yani, meralar bitiren yağmur} *gibidir. Sonra o ekin gürleşir de arkasından onu sararmış görürsün* {yani, o yeşilken bir de bakarsın ki sararıvermiş}. *Sonra da o ufalanıp çer-çöp olur* {yani, hiçbir ekin kalmaz, telef olur gider. İşte dünyâ [şimdiki] hayât'ı âhiretten üstün tutanın hâli de

budur. Sonra da böyle bir kimse için} ***âhirette şedîd bir azâb vardır...***

Sonra buyuruyor ki:

...{Mü'minler için ise} ***Allâh'tan bir mağfiret ve bir ridvân vardır. Dünyâ*** **[*şimdiki*]** ***hayât,*** {fânî olan} ***ğurûr*** [*aldanış*] *metâından* ***başka birşey değildir.***

21. {Sâlih ameller ile –ki bunlar beş vakit namazdır–} *Rabbinizden* {günâhlarınız için} *bir mağfirete ve eni yer ile gök arası kadar olan bir cennete koşun* {yani, yedi semâ birbirine, yedi arz da birbirine bitiştirilse, sonra da gökler ve yerler birbirlerine bitiştirilse cennetlerin eni bunlar kadar olacaktır –ancak Allâh uzunluğunu zikretmemektedir–}. *Bu (cennet) Allâh'a* {yani, Allâh'ın tevhîdine} *ve rasûllerine* {yani, Muhammed'in nebî olduğuna} *îmân* {yani, tasdîq} *edenler için hazırlanmıştır. Şu, Allâh'tan bir fadldır, (Allâh) onu* {kullarından} *dilediği kimseye verir* {ve bunu onlara özel olarak bağışlar}. *Allâh azîm fadlın sâhibidir.*

22. {Yağmur, bitki ve mahsul kıtlığı gibi} *ister yerde,* {belâ ve haddlerin uygulanması gibi} *ister nefslerinizde meydana gelen her musîbet mutlaka bir kitâbdadır* {yani, orada: levh-i mahfûzda yazılıdır}; *Biz onu* {yani, bu nefsi} *yaratmadan önce* {böyledir}. *Şu* {yani, kitâbda: levh-i mahfûzda ona isâbet edeceği tesbit edilen şey}, *Allâh'a göre yesîrdir* {yani, O'nun için hiç zor değildir}.

23. *Ele geçiremediğiniz* {hayr ve ganîmet}*e tasalanmayasınız ve size verdiğine* {yani, size verdiği hayra} *sevinmeyesiniz* {yani, böbürlenip kibirlenmeyesiniz} *diye.*

Bundan dolayı Allâh buyuruyor ki:

...*Allâh muhtâl ve fahûr olan* {yani, Allâh'ın ibâdetine karşı büyüklenen ve Allâh'ın ni'metleri ile öğünüp böbürlenerek şükretmeyen} *hiç kimseyi sevmez.*

24. *Onlar* {yani, yahûdîlerin ileri gelenleri} *ki, cimrilik ederler* {yani, Muhammed'e karşı tutumlarında cimrilik ederler; o'nun hakkında gerçeği gizlerler. Böylece yahûdîlerin ayak takımlarının artakalan mallarını alıp ele geçirmek isterler} *ve insânlara* {yani, yahûdîlerin ayak takımına} *da cimriliği emrederler* {yani, Muhammed'in durumunu gizlemeyi emrederler}. *Kim* {Muham-

med'den} *yüz çevirir* {ve cimrilik eder: o'na dâir hakkı gizler} *ise, Allâh elbette ğanidir,* {yani, yanınızda bulunanlara ihtiyacı olmayandır}, *hamîddir* {yarattıkları tarafından övülendir}.

25. *Andolsun Biz rasûllerimizi beyyinât* {yani, âyetler [mu'cizeler, belgeler]} *ile gönderdik. Onlarla birlikte kitâbı ve mîzânı* {yani, adâleti} *inzâl ettik; insânlar qıstı* {yani, adâleti} *ayakta tutsunlar diye. Ayrıca demiri de inzâl ettik; –onda hem şiddetli bir be's vardır* {yani, savaşta, demirde çetin bir gücün bulunması Benim emrimin bir gereğidir}, *hem de insânlar için* {geçimlerinde} *menfaatler* {vardır}.– *ta ki Allâh Kendisine ve* {düşmanlarına karşı} *rasûllerine* {yani, yalnızca Nebî'ye} *–bi'l-ğayb–* {da'vâsında üstün gelinceye kadar} *kimin yardım edeceğini bilsin* {yani, görsün}. *Allâh elbette* {emrinde} *qavidir,* {mülkünde} *azîzdir.*

26. *Andolsun ki Biz Nûh'u ve İbrâhîm'i irsâl ettik. Nübüvveti ve kitâbı* {yani, dört kitâbı: Tevrât'ı, İncîl'i, Zebûr ve Furqân'ı} *o ikisinin zürriyyetinde kıldık. Onlardan hidâyette olanlar vardır, ama onlardan bir çoğu fâsıqtırlar* {yani, isyânkârdırlar}.

27. *Sonra onların eserleri üzere/üzerinde* {yani, Nûh, İbrâhîm ve onların soyundan gelenlerden sonra diğer ümmetlere de} *rasûllerimizi ardarda gönderdik. Meryem oğlu Îsâ'yı da gönderdik. Ona* {annesinin karnında iken} *İncîl'i verdik. Ona* {yani, Îsâ'ya} *tâbi olanların qalblerinde bir re'fet ve rahmet kıldık/yaptık* {yani, sevgi yerleştirdik}...

Allâh'ın, *Aralarında merhametlidirler* {yani, birbirlerini çok severler} (Feth, 48/29) buyruğunda olduğu gibi. Allâh mü'minlerin qalblerine karşılıklı olarak bunu yerleştirmiştir.

Sonra yeni bir ifâde olmak üzere buyuruyor ki:

> ...*Bir de onlar* {ibâdet maksadıyla her şeyden el etek çekerek} *kendiliklerinden ruhbanlık ortaya koydular...*

Meryem oğlu Îsâ'dan sonra müşrikler çoğalıp da mü'minleri zayıf düşürerek yenilgiye uğratınca mü'minler insânlardan uzaklara çekilip manastırlar edindiler. Bu hâlleri uzayıp gitti. Onların bir kısmı Îsâ'nın (a.s) dîninden döndü ve kendiliklerinden Nasrânîlik'i ortaya koydular. Bu sebeble Allâh, *Bir de onlar* {ibâdet maksadıyla her şeyden el-etek çekerek} *kendiliklerinden ruhbanlık ortaya koydular* buyuruyor.

> ...*Biz onu onlara yazmamıştık* {yani, onlara böyle birşey emretmemiştik}. *Ancak Allâh'ın rızâsını aramak için yaptılar, sonra da ona gereği gibi riâyet etmediler* {yani, onlar kendilerine verilen emre riâyet etmediler. Bu husûsta bana itâ'at etmedikleri gibi Yahûdîlik'i ve Nasrânîlik'i kabûl edince de iyi bir iş yapmamış oldular}...

Onların bir kısmı ise Îsâ'nın (a.s) dîni üzere kalmaya devâm etti. Nihâyet Muhammed'e (s.a) yetişenleri oldu ve o'na îmân ettiler. Bunlar, 32'si Habeşistan'dan, 8'i Şam'dan olmak üzere 40 kişi idiler. Allâh'ın şu buyruğunda kasdettiği kimseler bunlardır:

> ...*Onlardan îmân* {yani, tasdîq} *edenlere ecrlerini* {yani, karşılıklarını: cenneti} *verdik. Onlardan bir çoğu* {yani, yahûdîleşen ve Nasranileşenler} *ise fâsıqlardı.*

Allâh, İncîl ehlinden olup Muhammed'e (s.a) îmân eden kimselere ilk kitâba ve Muhammed'in (s.a) kitâbına îmân etmeleri dolayısıyla ecrlerini iki defa vermiştir.

28. *Ey o îmân edenler! Allâh'a ittiqâ edin* {yani, O'nu tevhîd edin}, *Rasûlü'ne îmân edin* {yani, Muhammed'in bir nebî ve bir rasûl olduğunu tasdîq edin} *ki rahmetinden size iki pay* {yani, iki ecr} *versin. Sizin için onunla* {hidâyet bulacağınız, yolunuzu göreceğiniz, cennete giden sırât üzerinde} *yürüyebileceğiniz bir nûr versin,* {günâhlarınızı} *size mağfiret etsin. Allâh* {mü'minlerin günâhlarını bağışlayan} *ğafûrdur,* {onlara} *rahîmdir.*

29. *Ta ki Ehl-i Kitâb* {yani, söz konusu edilen İncîl ehlinden bu kırk kişi} *Allâh'ın lütfundan* {yani, İslâm'dan –O'nun rahmeti ile olmadıkça–} *hiçbir şeye nâil olamayacaklarını ve muhakkak fazlın/lütfun* {yani, İslâm'ın} *Allâh'ın elinde olduğunu, onu* {kullarından} *dilediğine verdiğini bilsinler. Allâh pek büyük fazl/lütuf sâhibidir.*

Böylece Allâh, mü'minleri de iki kat pay, iki ecr almak husûsunda İncîl ehline ortak etti.

Allâh'ın, *Biz onu üzerlerine yazmadık* (Hadîd, 57/28) buyruğu, "Biz onlara onu [ruhbanlığı] emretmedik" demektir; *Allâh'ın sizin için yazdığı* {yani, Allâh'ın size emrettiği} *muqaddes arza girin* (Mâide, 5/21) buyruğunda olduğu gibi.

57. HADÎD SÛRESİ

Bize Abdullâh [Ubeydullâh] tahdîs edip dedi: Bana babam tahdîs edip dedi: Bana el-Huzeyl el-Müseyyeb'den, o Ebû Ravk'tan naklen, *Sonra onlar gereği gibi riâyet etmediler* (Hadîd, 57/27) buyruğu hakkında dedi ki: "Bu husûsta Beni tevhîd etmediler demek istemektedir."

58. MÜCÂDELE SÛRESİ

MEDENÎ, 22 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. {Ey Nebî!} ***Kocası hakkında seninle mücâdele eden*** {yani, konuşan} ***ve Allâh'a şikâyet eden*** {yani, yalvarıp yakaran} ***kadının*** {yani, Evs b. es-Sâmit'in hanımı Havle'nin} ***sözünü Allâh elbette işitti*** [***kabûl etti***]. ***Allâh sizin konuşmanızı zâten işitiyordu. Çünkü Allâh*** {ikinizin konuşmasını işiten} ***semîdir, basîrdir.***

Amr b. Avf b. el-Hazrec oğulları'ndan Ensâr'dan Sa'lebe b. Mâlik b. Ahrem'in kızı Havle'ye öfkelenen kocası Evs b. Sâmit el-Ensârî, "Sen benim için annemin sırtı gibisin" dedi. Havle, Nebî'nin yanına gelerek dedi ki: "Ey Allâh'ın Rasûlü! Kocam benimle ben gençken, malım, âilem varken evlendi; malımı yedi, gençliğimi tüketti. Ben yaşlanıp kemiklerim zayıflayınca beni kendisi için annesinin sırtı gibi kıldı [bana zıhâr yaptı]. Sonra da pişman oldu. Benimle onu tekrar bir araya getirmeye imkân var mı?" Nebî ona cevâb vermedi. Zîrâ eşine, "sen bana annemin sırtı gibisin" demek [zıhâr], eşiyle cinsî münasebette bulunmamaya yemîn etmek [ilâ] ve "yıldızların sayısı kadar boşadım" demek câhiliyye dönemi boşama şekillerindendi. İlâ husûsunda Allâh dört aylık süre belirledi, zıhârda keffareti öngördü, yıldızlar sayısınca boşamayı da üç boşama ile sınırladı.

Havle'nin şikâyeti üzerine Allâh şu buyrukları indirdi:

2. *Aranızdan hanımlarına zıhâr yapanların zevceleri, onların anaları değildir. Onların anaları ancak kendilerini doğuranlardır. Şübhe yok ki bunlar elbette münker ve zûr [yalan] bir söz söylüyorlar* {yani, zıhâr, münker ve ma'rûf olmayan, bilinmeyen sözlerdendir}. *Allâh* {onu cezâlandırmadığı için} *elbette afuvdur,* {helâli harâmı kılmasına rağmen onu bağışlayan} *ğafûrdur.*

3. *Hanımlarına zıhâr yapıp, sonra da o sözlerinden dönenler* {yani, kendilerine harâm kıldıkları cimâa avdet edenler}, *eşleri ile temâs etmezden* {yani, cimâ etmeden} *önce bir köle azad etmelidirler. İşte size bununla öğüt veriliyor* {yani, bu husûsta Allâh size böylece öğüt verdi}. *Allâh yaptıklarınıza* {yani, keffâret ile ilgili olarak işlediklerinizi bilen} *habîrdir.*

Ebû Muhammed dedi: Ebû Abbâs Yahyâ b. Ahmed'i şöyle derken işittim: "**Daha önce yaptıkları yemîni bozdukları için,** *Sonra da o sözlerinden dönenler* **buyurulmuştur."**

4. *Ama kim* {azad edecek köle} *bulamazsa, o hâlde birbirleriyle temâs* {yani, cimâ} *etmeden önce aralıksız iki ay oruc tutmalıdır. Kim* {oruc tutmaya} *güç yetiremezse, o zamân* {her yoksula yarımşar sâ buğday olmak üzere} *altmış yoksul doyurmalıdır. Bu* {yani, söz konusu edilen keffâret (şekilleri)} *Allâh'a ve O'nun Rasûlü'ne îmân edesiniz* {yani, Allâh'ı ve O'nun Rasûlü'nü tasdîq edesiniz} *diyedir. Bunlar Allâh'ın hudûdudur* {yani, Allâh'ın keffâret husûsunda sünneti ve emridir}. {Yahûdî ve Nasrânîlerden} *kâfirler için elîm bir azâb vardır.*

5. *Muhakkak Allâh' ve O'nun Rasûlü'ne hadd yarışına kalkışanlar* {yani, düşmanlık edenler}, *kendilerinden öncekilerin* {yani, geçmiş ümmetlerin} *kebt edildikleri* {yani, rezîl ü rüsvâ edildikleri} *gibi kebt edildiler* {yani, rezîl ü rüsvâ edildiler}. *Andolsun ki Biz apaçık âyetler* {yani, içinde Allâh'ın emrinin ve nehyinin beyânı, açıklaması bulunan Qur'ân} *indirdik. Kâfirler için mühîn* {yani, hor ve haqîr kılıcı} *bir azâb vardır.*

Âyet, yahûdî ve münâfıqlar hakkında inmiştir.

Mühîn, "horluk ve haqîrlik" demek (olan *el-hevân*'dan gelmekte)dir.

6. *Allâh'ın hepsini* {yani, öncekileri de, sonrakileri de ölümden sonra} *dirilteceği gün...*

Âyet, münâfıqların münâcaat {Peygamber ile özel olarak konuşmak} hakkında (söyledikleriyle) ilgili olarak inmiştir.

...ne yaptıklarını onlara bildirecektir. Allâh onu eksiksiz saymış {yani, onların kötü amellerini hıfzetmiş, tesbit etmiş}, *onlarsa onu* {yani, amellerini, yaptıklarını} *unutmuşlardır. Allâh* {yaptıkları amellerden} *her şeye şehîddir* {yani, tanıktır}.

7. *Görmedin mi Allâh gökte ve yerde olan her şeyi muhakkak bilir* {yani, O'nun ilmi bunların hepsini kuşatmıştır}. *Üç kişi fısıldaşmayıversin, muhakkak O onların dördüncüsüdür* {yani, gizlice fısıldaştıklarında ilmi onlarla berâberdir}. *Beş kişi olmayıversinler, mutlaka O onların altıncılarıdır* {yani, ilmi onlarla berâberdir}. *İster bundan* {yani, üçten} *daha az* {yani, iki kişi} *olsunlar, is-*

ter daha çok {yani, ister beş kişi} *olsunlar.* {Yerde} *nerede bulunurlarsa bulunsunlar O mutlaka* {ilmiyle} *onlarla berâberdir. Sonra qıyâmet günü yaptıklarını* {yani, ne hakkında gizlice konuştuklarını} *kendilerine haber verir. Allâh* {amellerinden} *elbette her şeye alîmdir* {yani, her şeyi çok iyi bilendir}.

8. *Kendilerine fısıldaşmak yasaklandıktan sonra yine kendilerine yasaklanan şeylere dönen, günâhı* {yani, ma'siyeti}, *Rasûl'e düşmanlığı* {yani, zulmü ve kendilerine yasakladığı hâlde o'na isyân etmeyi} *fısıldaşan kimseleri görmedin mi?...*

Yahûdîlerle Muhammed (s.a) arasında ateşkes imzalanmıştı. Buna rağmen yahûdîler bir müslümanı tek başına gördükleri vakit, aralarında gizlice fısıldaşır, konuşurlardı. Müslüman da, kendisini öldürmek için yâhûd hoşuna gitmeyecek şeylere dâir fısıldaştıklarını zanneder ve korkarak yolunu değiştirirdi. Durum Nebî'ye ulaşınca, onlara fısıldaşmalarını yasakladı. Ancak onlar bu yasağa uymadılar ve fısıldaşmaya devâm ettiler. Bunun üzerine Allâh, *Kendilerine fısıldaşmak yasaklandıktan sonra, yine kendilerine yasaklanan şeylere dönen, günâhı* {yani, ma'siyeti}, *Rasûl'e düşmanlığı* {yani, zulmü ve kendilerine yasakladığı hâlde o'na isyân etmeyi} *fısıldaşmakta olan kimseleri görmedin mi?* buyurdu.

Sonra onların durumlarını haber vererek buyuruyor ki:

> ...*Onlar* {yani, Ka'b b. el-Eşref, Huyey b. Ahtab, Ka'b b. Esîd, Ebû Yâsir ve daha başkaları gibi yahûdîler} *sana geldiklerinde, Allâh'ın seni selâmlamadığı sözlerle seni selâmlar ve kendi aralarında derler ki:* "{Nebîsi'ne ve ashâbına} *söylediğimiz sebebiyle Allâh bize azâb etmeli değil mi?"...*

Allâh da buyuruyor ki:

> ...*Cehennem* {yani, cehennem azâbının şiddeti} *yeter onlara. Oraya girecekler! O ne kötü dönüş yeridir* {yani, cehenneme dönüş ne kötüdür}!

9. *Ey o îmân edenler* {yani, sâdece dilleriyle ikrar edenler Abdullâh b. Ubeyd, Abdullâh b. Sa'd b. Ebî Serh ve başka münâfıqlar}! *Birbirinizle gizli konuştuğunuz vakit; günâh, düşmanlık* {yani, ma'siyet, zulm} *ve Rasûl'e ma'siyeti fısıldaşmayın* {–çünkü Nebî onlara böyle yapmayı yasaklamıştı–}; *birr ve taqvâyı fısıldaşın* {yani, itâ'ati ve ma'siyeti terk etmeyi konuşun}...

Sonra onları korkutarak buyuruyor ki:

...ve (ölümden sonra) ***ancak huzûrunda haşrolacağınız*** (ve size **amellerinizin karşılığını verecek olan)** *Allâh'a ittiqâ edin.*

10. ***O necvâ*** **(yani, münâfıqların fısıldaşmaları)** ***sâdece şeytândandır*** **(yani, onun bu işi süslü göstermesindendir);** *îmân edenleri kederlendirmek için. Hâlbuki Allâh'ın izni ile olmadıkça bu onlara* ***hiçbir zarar vermez*** (yani, Allâh'ın onun zarar görmesine izn vermesi hâli müstesnâ). *O hâlde mü'minler* (yani, tasdîq edenler) ***yalnız Allâh'a tevekkül etsinler*** (yani, Allâh'a güvensinler).

11. ***Ey o îmân edenler! Meclislerde size, "Yer açın"*** (yani, genişletin) ***denildiğinde genişletin ki Allâh da size genişlik versin. Kalkın denildiğinde de kalkıverin*** (yani, Nebîniz size, "Meclisten kalkın" diyecek olursa kalkın –kuşkusuz Nebî'ye itâ'at etmeniz hâlinde Allâh size ecr verecektir–) *ki Allâh sizden îmân edenleri* (yani, Bedir'e katılmış olanları) *yükseltsin.* (Aranızdan) *kendilerine ilim* (yani, Qur'ân) *verilmiş olanları da derecelerle* (yükseltsin: cennette vereceği üstün fazîletlerle Qur'ân'ı bilmeyen Muhâcir ve Tâbiîn gibi onların dışındakilere göre derecelerle yükseltsin). *Allâh* (meclisle ilgili husûslarda ve başka husûslarda) *yaptıklarınıza habîrdir.*

12. ***Ey o îmân edenler! Rasûl*** (yani, Nebî) *ile necvâ yapmak* (özel/başbaşa konuşmak) *istediğiniz vakit, necvânızdan* (özel/başbaşa konuşmanızdan) *önce bir sadaqa verin. Bu* (yani, sadaqa vermek) *sizin için* (onu alıkoymaktan) *daha hayrlıdır ve* (günâhlarınız için) *daha temizdir. Eğer* (faqîrlere verecek sadaqa) *bulamazsanız, Allâh* (verecek sadaqa bulamayan kimseler için) *elbette ğafûrdur, rahîmdir.*

Çünkü zenginler Nebî ile gizlice, çokça konuşurlar, böylece Nebî'nin meclisinde faqîrlerden öne geçerlerdi. Nebî ise onlarla uzun boylu oturmayı ve gizlice, çokça konuşmayı hoş karşılamıyordu. Gizlice konuşmak istedikleri taqdîrde sadaqa vermekle emrolunmaları üzerine bu işten uzak durdular. Böylece faqîrler de Nebî ile konuşabilir, o'nunla oturup kalkabilir oldular. Fakat aradan uzun bir süre geçmeden Allâh şu buyrukları indirdi:

13. ***Yoksa gizli konuşmanızdan önce sadaqa vermekten korktunuz mu?*** (Yani, bu size ağır mı geldi ey varlıklı kimseler? Eğer bunu yapsaydınız sizin için hayrlı olurdu.) *Mâdem ki yapmadınız, -ki*

Allâh tevbenizi kabûl etti- **{Allâh sizi afvetti, bağışladı.}** ***O hâlde salâtı*** **{vakitlerinde kılarak}** ***iqâme edin, zekâtı*** **{zamânı gelince}** ***îtâ edin. Allâh'a ve O'nun Rasûlü'ne itâ'at edin. Allâh yaptıklarınıza habîrdir.***

14. ***Allâh'ın kendilerine ğazab ettiği bir qavmi velî edinen*** **{yani, ey Muhammed, velî edinmek sûretiyle yahûdîlere samimiyetle bağlı olan}** ***kimseleri*** **{yani, münâfıq Abdullâh b. Nuteyl'i[750]}** ***görmedin mi?...***

Allâh bunların durumları hakkında buyuruyor ki:

...Bunlar {yani, münâfıqlar, Allâh nezdinde ey müslümanlar} *sizden de değildir, onlardan da* {yani, dîn ve velâyet husûsunda yahûdîlerden de} *değildir. Üstelik* {yalancı olduklarını} *bildikleri hâlde yalan yere yemîn ederler.*

15. *Allâh* {âhirette} *onlara şiddetli bir azâb hazırlamıştır. Onların yapageldikleri şeyler hakîkaten kötüdür.*

16. *Onlar yemînlerini* {öldürülmeye karşı} *bir kalkan edindiler de Allâh yolundan* {yani, Allâh'ın dîni olan İslâm'dan} *insânları alıkoydular. Bu sebeble onlar için mühîn bir azâb vardır.*

17. {Qıyâmet günü'nde} *malları da, evlâdları da Allâh'a karşı kendilerine hiçbir şekilde fayda sağlayamaz. İşte onlar ateşin ashâbıdır. Onda/orada hâlidler* {yani, hep cehennem ateşinde iqâmet edecekler, ölmeyecekler} *onlardır.*

18. *Allâh onların* {yani, münâfıqların} *hepsini dirilteceği gün, size yemîn ettikleri gibi O'na da yemîn edecekler de kendilerinin gerçekten* {dîn nâmına} *birşey üzerinde olduklarını sanacaklar.* {Ancak bunun Allâh'a karşı kendilerine hiçbir faydası olmayacaktır.} *İyi bilin ki onlar,* {söylediklerinde} *yalancıların ta kendileridir.*

19. *Şeytân onlara gâlib ve üstün geldi* {yani, onlara baskın geldi} *de onlara Allâh'ı zikretmeyi dahî unutturdu. İşte bunlar şeytânın hizbidir* {yani, taraftarıdır}. *İyi bilin ki şeytânın hizbi* {yani, taraftarları}, *hâsirler/hüsrâna uğrayanlar onlardır.*

20. *Doğrusu Allâh'a ve O'nun Rasûlü'ne hadd yarışına kalkışanlar* {yani, Allâh'a ve O'nun Rasûlü'ne düşmanlık besleyenler}, *işte onlar zillet* {yani, helâk} *içindedir.*

---
750 Doğrusu, Abdullâh b. Nebtel'dir. (Çeviren)

21. ***Allâh yazdı*** **(yani, hükmetti):** ***Ben kesinlikle gâlibim; Ben ve rasûllerim*** **(yani, Nebî).** ***Allâh elbette qavidir, azizdir*** (yani, O Şam, **Rûm ve Fars halkından daha qavi ve daha azizdir)**

22. ***Allâh'a ve âhiret günü'ne îmân eden*** (yani, Allâh'ın ortaksız bir ve **tek olduğunu, amellerin karşılıklarının** verileceği ölümden sonra **dirilişi tasdîq eden)** ***bir qavmin, Allâh'a ve O'nun Rasûlü'ne hadd yarışına kalkışan kimseleri aslâ sever*** (yani, Allâh'a ve O'nun Ra**sûlü'ne düşman olanlara karşı** iyi ve samîmi olarak) *bulamazsın...*

Âyet, Hâtıb b. Ebî Beltaa el-Ansî'nin Mekkelilere mektub yazması üze**rine inmiştir.**

> ***...İsterse bunlar babaları, oğulları, kardeşleri yâhûd aşîretleri olsun. İşte bunlar*** **(yani,** böyle bir işi yapmayanlar) *qalblerine îmânı* **(yani, tasdîqi)** *yazmış* (yani, koymuş) *olduğu...*

Bunun bir benzeri de, ***Bizi şâhidlerle berâber yaz*** (Âl-i İmrân, 3/53) buy**ruğu ile,** ***Ben onu ittiqâ edenlere yazacağım*** (yani, onlara taqdîr edeceğim, **kılacağım} (A'râf, 7/156)** buyruğudur.

> ***...ve kendilerini nezdinden bir rûh ile desteklemiş olduğu*** (yani, **dünyâda onlara** acilen verilen Allâh'tan bir rahmet ile güçlerine **güç kattıkları)** *kimselerdir.* (Âhirette de) *onları ebediyyen* (yani, **cennette ölmemek üzere)** *kalıcılar* (yani, iqâmet edenler) *olmak üzere altından* (kesintisiz olarak) *nehirler akan cennetlere* (yani, **bahçelere)** *sokacaktır. Allâh onlardan* (güzel amellerinden ötürü) *râzı olmuştur. Onlar da O'ndan* (yani, verdiği mükâfâtlar ve um**dukların**ı elde etmeleri sebebiyle Allâh'tan) *râzı olmuşlardır. İşte bunlar* **(yani, bu sözü geçenler)** *Allâh'ın hizbidir* (yani, taraftarlarıdır). *Haberiniz olsun muhakkak Allâh'ın hizbi* (yani, taraftarları) *iflâh olanların* (yani, umduklarını elde edenlerin) *ta kendileridir.*

59. HAŞR SÛRESİ

MEDENÎ, 24 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *Göklerde ve yerde olanlar Allâh'ı tesbîh etmektedir* {yani, göklerdeki melekler ile yerde bulunan mahlûqât Allâh'ı zikretmektedir}. *O* {mülkünde} *azîzdir,* {emrinde} *hakîmdir.*

2. *Kitâb Ehlinden o küfredenleri* {yani, Nadîroğulları yahûdîlerini Uhud savaşından sonra} *haşr'in evvelinde* {yani, ilk savaşta –ikinci haşr ise qıyâmettir–} *yurtlarından çıkarandır* {yani, Medîne'den Şam ve Ezriat'a sürülmelerini sağlayandır}. *Siz ise* {ey mü'minler} *onların çıkacaklarını sanmamıştınız* {yani, öyle birşey zannetmiyordunuz}. *Onlar da hisarlarının kendilerini Allâh'a karşı gerçekten koruyacağını sanmışlardı, ama Allâh onlara hesâba katmadıkları bir taraftan* {yani, Ka'b b. el-Eşref'in öldürülmesi cihetiyle} *geldi ve qalblerine korku saldı* {yani, Ka'b b. el-Eşref'in öldürülmesiyle Allâh qalblerini korkuttu –çünkü o başları ve efendileri idi–}. *Ey basîret sâhibleri* {yani, Allâh'ın emri [işleri] ve Nadîroğulları'nın durumu hakkında basîret sâhibi olan mü'minler}! *İbret alın.*

3. *Eğer Allâh onların hakkında* {Medîne'den} *sürgünü yazmamış* {yani, taqdîr etmemiş, hükme bağlamamış} *olsaydı,...*

Bunun bir benzeri de, *Allâh, "Andolsun ki Ben ... gâlib geleceğim" diye yazdı* {yani, taqdîr etti/hükmetti} (Mücâdele, 58/21) buyruğudur.

...onları elbette dünyâda {ellerinizle öldürülmek sûretiyle} *azâblandırırdık. Bununla birlikte âhirette onlar için ateş azâbı vardır.*

4. *Bunun* {yani, başlarına gelen sürgünün} *sebebi, onların Allâh'a ve Rasûlü'ne şâqq* {yani, düşmanlık} *etmeleridir. Kim Allâh'a* {ve Rasûlü'ne} *şâqq* {yani, düşmanlık} *ederse, muhakkak Allâh* {cezâlandırdığı taqdîrde} *cezâsı pek çetin olandır.*

Bunun bir benzeri de, *Ey qavmim! Bana şâqqınız* {yani, düşmanlığınız} *sakın sizi ..... sebeb olmasın* (Hûd, 11/89) buyruğudur.

5. *Herhangi bir hurma ağacını kesmeniz yâhûd onu kökleri üzere*

dikili bırakmanız {iki köklerinden kasıd tamâmıdır}, *hep Allâh'ın izni* {yani, emri} *ile olmuştur ve fâsıqları* {yani, yahûdîleri} *alçaltması* {yani, küçültmesi} *içindir.*

Hurma ağaçlarının kesilmesiyle onları alçalttı. Çünkü hurma ağaçlarının kesilmesi onlar için bir zillet ve bir aşağılanmaktır.

{el-Ferrâ dedi ki: "Acve türü dışında bütün hurma ağaçları türlerine (âyet-i kerîmedeki lafzıyla) *el-liyn* adı verilir."[751]}

{el-Ferrâ dedi: Bana Hassan tahdîs etti, o el-Kelbî'den, o Ebû Sâlih'ten, o da İbn Abbâs'tan dedi ki: "Nebî, acve türü dışında o gün bütün hurma ağaçlarının kesilmesini emretti. Bu sebeble acve dışındaki her çeşit hurma ağacı 'el-liyn' diye bilinir."[752]}

{Ebû Muhammed dedi: Ebû Ubeyde de dedi ki: "*el-Lîn* –tekili, *lîne* diye gelir–, acve ve el-berni dışındaki hurma ağacı çeşitleridir."[753]}

6. *Allâh'ın onlardan* {yani, Nadîroğulları'nın mallarından} *Rasûlü'ne verdiği feye gelince, siz onun için* {yani, o feyi ele geçirmek için} *ne at oynattınız, ne de deveye bindiniz* {yani, at sırtına da, deve sırtına da binmediniz. Bunun yerine yürüyerek gittiniz ve orayı fethettiniz}. *Fakat Allâh rasûllerini* {yani, Nebîsi Muhammed'i} *dilediği kimselere musallat eder. Allâh her şeye* {yani, yardım etmeye de, fetih nasîb etmeye de gücü yeten} *qadîrdir.*

7. *Allâh'ın qaryeler ahâlisinden* {yani, Kureyza, Nadîr, Hayber, Fedek ve Ureynelilere âit iki kasabadan} *Rasûlü'ne verdiği fey Allâh'a, Rasûl'e, akrabalara* {yani, Nebî'nin akrabalarına}, *yetîmlere, miskînlere ve yolda kalanlaradır, ta ki o* {yani, o mal} *sizden zengin olanlar arasında bir dûle olmasın* {yani, zenginler fey husûsunda faqîrlere baskın gelerek kendi aralarında paylaştırmaya kalkışmasın}. *Hem Rasûl size ne verdi ise* {yani, rasûl Muhammed feyden size ne verirse} *onu alın, nehyettiği şeyden de sakının. Allâh'a ittiqâ edin...*

---

751 Bu cümle, Muqâtil b. Süleymân'a âit değil, râvîlerden birinin –Ferrâ'dan naklen– ilâvesidir. (Redaktör: E.Ö)

752 Bu paragraf, Muqâtil b. Süleymân'a âit değil, râvîlerden birinin –Ferrâ'dan naklen– ilâvesidir. (Redaktör: E.Ö)

753 Bu cümle, Muqâtil b. Süleymân'a âit değil, râvîlerden birinin –Ebû Ubeyde'den naklen– ilâvesidir. (Redaktör: E.Ö)

Bununla Allâh onları ma'siyet işlemekten sakınmaları için korkutuyor, ardından da cezâsıyla onları korkutmak üzere buyuruyor ki:

...*Çünkü Allâh* {ma'siyet işleyenleri cezâlandırdığı taqdîrde} *cezâsı çok şiddetli olandır.*

Sonra feyi söz konusu ederek buyuruyor ki:

8. *Yurtlarından ve mallarından* {Mekke kâfirleri tarafından} *çıkartılıp uzaklaştırılmış olan ve Allâh'tan bir fadl* {yani, cennette O'ndan kendilerini rızqlandırmasını[754]} *ve bir rızâ* {yani, Rabb'-lerinin râzı olmasını} *arayan, Allâh'a ve O'nun Rasûlü'ne* {yani, Muhammed'e} *yardım eden Muhâcirlerin faqîrleri içindir. İşte onlar* {îmânlarında} *sâdıq olanların ta kendileridir.* {Onlar münâfıqlar gibi îmânlarında yalancı değildir.}

Sonra Ensâr'ı söz konusu ederek onlardan da övgüyle söz etti. Çünkü fey, kendileri dışarıda tutularak Muhâcirlere verilmiş, onlar da bunu gönül hoşluğu ile karşılamışlardı. Onun için Allâh buyuruyor ki:

9. *Onlardan evvel o yurda yerleşen* {yani, Muhâcir mü'minlerin kendilerine hicret etmelerinden uzun yıllar önce Medîne'yi yurt ve vatan edinen} *ve îmâna sâhib olanlar* {yani, Muhâcirlerin hicretinden önce Medîne'de yer tutmuş olan Ensâr}, *kendilerine hicret eden* {mü'min}*leri severler ve onlara verilen şeylerden* {yani, Muhâcir kardeşlerine verilen feyden} *ötürü göğüslerinde* {yani, qalblerinde} *bir çekememezlik duymazlar. Kendileri ihtiyaç içinde bulunsalar dahî* {Muhâcirleri} *kendilerine tercih ederler* {yani, muhtaç olsalar bile, içlerinde bir sıkıntı ve darlık duymadan fey husûsunda Muhâcirleri kendilerine tercih ederler}. *Kim nefsinin cimriliğinden korunursa* {yani, Allâh kimi nefsinin hırsından korursa -ki feyin Muhâcir kardeşlerine verilmesini gönül hoşluğu ile karşılayan Ensâr kasdedilmiştir-}, *işte onlar felâh bulanların ta kendileridir.*

10. *Bunlardan sonra gelenler* {yani, Muhâcirler ile Ensâr'dan sonra gelip, qıyâmet günü'ne kadar İslâm'a girecek olanlar[755] -ki tâbiûn bunlardandır-} *derler ki: "Rabbimiz! Bize ve bizden önce îmân etmiş kardeşlerimize mağfiret buyur* {yani, bizi ve bizden önce

754 Bu, zayıf bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)
755 Bu, zayıf bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)

geçmiş bulunan Muhâcirler ile Ensâr'ı bağışla –ki bu bir istiğfardır–}, *qalblerimizde îmân edenlere karşı hiçbir kin bırakma. Rabbimiz! Kuşkusuz ki Sen raûfsun, rahîmsin."*

Münâfiqların yahûdîlere gizlice haber göndererek, "Biz sizinle berâberiz. Hem size yardım edeceğiz, şâyet çıkartılırsanız sizinle berâber çıkarız" demeleri ile ilgili olarak da şu buyruk indi:

11. ***Görmedin mi o münâfiqlık edenleri, onlar Kitâb Ehlinden*** {yani, **yahûdîlerden**} ***küfreden kardeşlerine*** {yani, Huyey b. Ahtab, el-Cedd, Ebû Yasir, Mâlik b. ed-Dayf ve Kureyza halkına} *dediler ki:* ***"Eğer siz çıkartılırsanız*** {yani, Muhammed Nadîrlileri çıkardığı gibi sizi de Medîne'den çıkartacak olursa}, *kesinlikle biz de sizinle çıkarız. Sizin hakkınızda* {yani, sizi yardımsız bırakmak hususunda} ***hiçbir kimseye*** {yani, Muhammed'e} *ebediyyen [aslâ] itâ'at etmeyiz. Eğer sizinle savaşılırsa, mutlaka size yardım ederiz* {yani, biz de sizinle birlikte savaşırız}...

Ancak Allâh onların yalancı olduklarını belirterek buyuruyor ki:

...Allâh da şâhidlik eder ki doğrusu onlar kesinlikle yalancılardır.

12. ***Eğer onlar*** {Medîne'den Nadîr oğulları'nın çıkartıldığı gibi} ***çıkartılırlarsa, onlarla birlikte çıkmazlar. Eğer onlarla savaşılırsa*** {yani, müslümanlar onlarla savaşacak olursa}, *onlara yardım etmezler* {yani, destek vermezler}. *Onlara yardım etseler* {yani, destek verseler} *bile muhakkak gerisin geri dönerler, sonra da kendilerine yardım olunmaz.*

Münâfiqlar böylelikle onları aldatmış oldu. Bundan dolayı kalelerinin dışına çıkamadılar. Sonunda kimileri öldürüldü, kimileri esir alındı ve nihâyet Sa'd b. Mu'âz'ın şu hükmünü kabûl ederek kalelerinden indiler: Savaşçıları öldürülecek, kadın ve çocukları esir alınacaktır. Onlardan 400 erkek öldürüldü, 750 erkek esir alındı. İşte, *Bir kesimini* {yani, savaşçı olan 450 kişiyi} *öldürüyor, bir kesimini* {yani, 750 kişiyi} *esir alıyordunuz* (Ahzâb, 33/26) buyruğu bunu anlatmaktadır.

Devâmla buyuruyor ki:

13. *Gerçekten* {ey müslümanlar} *sizin rehbetiniz onların göğüslerinde* {yani, münâfıqların qalblerinde} *Allâh'tan eşeddir. Şu, onların aslâ fıqhetmeyen* {yani, anlayıp ibret almayan} *bir qavm olmalarındandır.*

14. ***Onlar sizinle topluca savaşamazlar, müstahkem kalelerde yâhûd duvarlar/sûrlar arkasından olması müstesnâ. Kendi aralarında be'sleri şiddetlidir...***

Allâh Nebî'ye hitâben buyuruyor ki:

...{Ey Muhammed!} *Sen onları* {yani, münâfıqlar ile yahûdîleri} *bir arada sanırsın, ama qalbleri darmadağınıktır* {yani, anlaşmazlık içerisindedir, ihtilâf hâlindedir}. *Bu onların* {Allâh'tan geleni} *aqletmeyen* {ve dolayısıyla O'nu tevhîd etmeyen} *bir qavm olmalarındandır.*

15. *Bunların meseli, kendilerinden öncekilerinki gibidir* {yani, daha önce Bedir'de savaşanlara benzer –Bedir savaşı bundan iki sene önce olmuştu–}. *Onlar emrinin* [işlerinin/yaptıklarının] *vebâlini tattılar* {yani, günâhlarının cezâsı olarak Bedir'de kimileri öldürüldü} *ve onlar için elîm bir azâb da vardır.*

Sonra Allâh yahûdîleri aldatıp, zorlu ve sıkıntılı zamânlarında onlardan uzak duran ve onları teslîm eden münâfıqlara bir misâl vererek buyuruyor ki:

16. *(Münâfıkların meseli,) insâna, "Küfret" diyen, küfredince de, "Ben senden kesinlikle berîyim, ben doğrusu âlemlerin rabbi Allâh'tan korkarım" diyen şeytânın meseli gibidir.*

17. *Netîce itibâriyle o ikisinin* {yani, şeytânın ve insânın: râhibin} *âqıbetleri, ateşte –onda hâlidler olarak– kalmaktır. Şu, zâlimlerin cezâsıdır.*

Münâfıqların ve yahûdîlerin görecekleri karşılık cehennem ateşidir. Arkasından Allâh mü'minleri, yahûdîleri velî edinmekten sakındırıyor:

18. *Ey o îmân edenler! Allâh'a ittiqâ edin. Herkes yarın için ne hazırladığına* {yani, qıyâmet günü için ne amel işlediğine} *bir baksın* {yani, bunu iyi bilsin}. *Allâh'a ittiqâ edin* {de yahûdîleri velî edinmekten sakının}. *Allâh* {hayr olsun, şerr olsun, yahûdîlere yardımcı olmak türünden olsun} *elbette yaptıklarınızı* {haber alan} *habîrdir.*

Emrini terk etmemeleri ve Ehl-i Kitâb'ın konumuna düşmemeleri için mü'minlere öğüt vererek buyuruyor ki:

19. *Allâh'ı unuttukları* {yani, Allâh'ın emrini terk ettikleri} *için Al-*

geçmiş bulunan Muhâcirler ile Ensâr'ı bağışla -ki bu bir istiğfardır-}, *qalblerimizde îmân edenlere karşı hiçbir kin bırakma. Rabbimiz! Kuşkusuz ki Sen raûfsun, rahîmsin.*"

Münâfıqların yahûdîlere gizlice haber göndererek, "Biz sizinle berâberiz. Hem size yardım edeceğiz, şâyet çıkartılırsanız sizinle berâber çıkarız" demeleri ile ilgili olarak da şu buyruk indi:

11. ***Görmedin mi o münâfıqlık edenleri, onlar Kitâb Ehlinden*** {yani, yahûdîlerden} ***küfreden kardeşlerine*** {yani, Huyey b. Ahtab, el-Cedd, Ebû Yasir, Mâlik b. ed-Dayf ve Kureyza halkına} *dediler ki: "Eğer siz çıkartılırsanız* {yani, Muhammed Nadîrlileri çıkardığı gibi sizi de Medîne'den çıkartacak olursa}, *kesinlikle biz de sizinle çıkarız. Sizin hakkınızda* {yani, sizi yardımsız bırakmak husûsunda} *hiçbir kimseye* {yani, Muhammed'e} *ebediyyen* [aslâ] *itâ'at etmeyiz. Eğer sizinle savaşılırsa, mutlaka size yardım ederiz* {yani, biz de sizinle birlikte savaşırız}...

Ancak Allâh onların yalancı olduklarını belirterek buyuruyor ki:

...Allâh da şâhidlik eder ki doğrusu onlar kesinlikle yalancılardır.

12. *Eğer onlar* {Medîne'den Nadîr oğulları'nın çıkartıldığı gibi} *çıkartılırlarsa, onlarla birlikte çıkmazlar. Eğer onlarla savaşılırsa* {yani, müslümanlar onlarla savaşacak olursa}, *onlara yardım etmezler* {yani, destek vermezler}. *Onlara yardım etseler* {yani, destek verseler} *bile muhakkak gerisin geri dönerler, sonra da kendilerine yardım olunmaz.*

Münâfıqlar böylelikle onları aldatmış oldu. Bundan dolayı kalelerinin dışına çıkamadılar. Sonunda kimileri öldürüldü, kimileri esir alındı ve nihâyet Sa'd b. Mu'âz'ın şu hükmünü kabûl ederek kalelerinden indiler: Savaşçıları öldürülecek, kadın ve çocukları esir alınacaktır. Onlardan 400 erkek öldürüldü, 750 erkek esir alındı. İşte, *Bir kesimini* {yani, savaşçı olan 450 kişiyi} *öldürüyor, bir kesimini* {yani, 750 kişiyi} *esir alıyordunuz* (Ahzâb, 33/26) buyruğu bunu anlatmaktadır.

Devâmla buyuruyor ki:

13. *Gerçekten* {ey müslümanlar} *sizin rehbetiniz onların göğüslerinde* {yani, münâfıqların qalblerinde} *Allâh'tan eşeddir. Şu, onların aslâ fıqhetmeyen* {yani, anlayıp ibret almayan} *bir qavm olmalarındandır.*

14. ***Onlar sizinle topluca savaşamazlar, müstahkem kalelerde yâhûd duvarlar/sûrlar arkasından olması müstesnâ. Kendi aralarında be'sleri şiddetlidir...***

Allâh Nebî'ye hitâben buyuruyor ki:

...{Ey Muhammed!} *Sen onları* {yani, münâfıqlar ile yahûdîleri} *bir arada sanırsın, ama qalbleri darmadağınıktır* {yani, anlaşmazlık içerisindedir, ihtilâf hâlindedir}. *Bu onların* {Allâh'tan geleni} *aqletmeyen* {ve dolayısıyla O'nu tevhîd etmeyen} *bir qavm olmalarındandır.*

15. *Bunların meseli, kendilerinden öncekilerinki gibidir* {yani, daha önce Bedir'de savaşanlara benzer –Bedir savaşı bundan iki sene önce olmuştu–}. *Onlar emrinin* [*işlerinin/yaptıklarının*] *vebâlini tattılar* {yani, günâhlarının cezâsı olarak Bedir'de kimileri öldürüldü} *ve onlar için elîm bir azâb da vardır.*

Sonra Allâh yahûdîleri aldatıp, zorlu ve sıkıntılı zamânlarında onlardan uzak duran ve onları teslîm eden münâfıqlara bir misâl vererek buyuruyor ki:

16. *(Münâfıkların meseli,) insâna, "Küfret" diyen, küfredince de, "Ben senden kesinlikle berîyim, ben doğrusu âlemlerin rabbi Allâh'tan korkarım" diyen şeytânın meseli gibidir.*

17. *Netîce itibâriyle o ikisinin* {yani, şeytânın ve insânın: râhibin} *âqıbetleri, ateşte –onda hâlidler olarak– kalmaktır. Şu, zâlimlerin cezâsıdır.*

Münâfıqların ve yahûdîlerin görecekleri karşılık cehennem ateşidir. Arkasından Allâh mü'minleri, yahûdîleri velî edinmekten sakındırıyor:

18. *Ey o îmân edenler! Allâh'a ittiqâ edin. Herkes yarın için ne hazırladığına* {yani, qıyâmet günü için ne amel işlediğine} *bir baksın* {yani, bunu iyi bilsin}. *Allâh'a ittiqâ edin* {de yahûdîleri velî edinmekten sakının}. *Allâh* {hayr olsun, şerr olsun, yahûdîlere yardımcı olmak türünden olsun} *elbette yaptıklarınızı* {haber alan} *habîrdir.*

Emrini terk etmemeleri ve Ehl-i Kitâb'ın konumuna düşmemeleri için mü'minlere öğüt vererek buyuruyor ki:

19. *Allâh'ı unuttukları* {yani, Allâh'ın emrini terk ettikleri} *için Al-*

> ***lâh'ın da kendilerini, kendilerine unutturduğu*** {yani, kendileri için dünyâda iken hayr işlemelerini unutturduğu} *kimseler gibi de olmayan. İşte onlar fâsıqların* {yani, isyânkârların} *ta kendileridir.*

Sonra her iki kesimin sonunda varacakları yeri söz konusu ederek buyuruyor ki:

> **20.** ***Ateş ashâbı ile cennet ashâbı*** {qıyâmet günü'nde sevâb/mükâfât ve mevki itibâriyle} ***bir olmaz.*** *Cennet ashâbı, fevz bulanların* {yani, ateşten kurtulanların} ***ta kendileridir.*** {Ateş ashâbı ise orada ebedî kalmak üzere ateştedir.}

Yine onlara öğüt vererek buyuruyor ki:

> **21.** ***Biz*** {içinde emirleri, yasakları, va'dleri, tehdidleri, harâmı ve helâli bulunan} ***bu Qur'ân'ı bir dağa indirse*** {ve ona taşıtsa} *idik,* {ey Muhammed} *muhakkak ki Allâh'ın haşyetinden onun hâşi* {yani, boyun eğmiş} *olarak parça parça olduğunu görürdün.* {Durum böyleyken nasıl olur da insânın qalbi incelmez, Allâh'a karşı haşyet duymaz. Oysa insânlar cansız dağdan daha zayıftır. Çünkü dağın kökü, yerin yedi kat dibinde; başı semâdadır. İnsân bu Qur'ân'ı haşyetle ve metânetle anmalı, huşû duyarak önünde eğilmelidir}...

İşte Allâh buna dâir bu misâli verdikten sonra buyuruyor ki:

> *...İşte Biz bu meselleri insânlara* {Allâh'ın misâlleri üzerinde} *tefekkür etsinler* {ve rubûbiyyet üzerinde ibret ile düşünsünler} *diye veriyoruz.*

Sonra yüce Rabbimiz, zâtının vahdâniyyetini dile getirmek üzere buyuruyor ki:

> 22. *O Allâh ki O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Ğaybı* {yani, olanın ve olacak olanın ğaybını, gizlisini} *ve şehâdeti* {yani, her şey hakkındaki hakk ile şâhidliği} *bilendir. O rahmândır, rahîmdir.*

"Rahmân" ve "rahîm", biri diğerinden daha rikkatli, daha incelikli iki isimdir. (...) Yüce Rabbin adı Allâh'tır. Allâh, bütün mahlûqâtına qâhir olan rubûbiyyetin adıdır. Diğer isimleri ise O'nun fiillerini ifâde eder.

> 23. *O Allâh ki O'ndan başka bir ilâh yoktur...*

Zâtını tevhîd ettikten sonra, zâtı hakkında buyuruyor ki:

> ***...el-melik'dir*** **{yani, Kendisi dışındaki her şeyin mâlikidir},** ***el-quddûs'dur*** **{yani, pak ve temizdir},** ***es-selâm'dır*** **{yani, kullar O'nun kendilerine zulmetmesinden yana salimdirler, esenliktedirler},** ***el-mü'min'dir*** **{yani, dostlarına, kendilerine azâb etmeyeceği husûsunda eman vermiştir},** ***el-müheymin'dir*** **{yani, hayr ya da şerr olsun kullarının ameli husûsunda onlara şâhiddir}...**

Nitekim, *Ve onun üzerinde bir müheymin olmak üzere* (Mâide, 5/48) ve *Size bir şâhid olarak* {yani, kullarının hayr ya da şerr amellerine karşı şâhiddir –Muhammed'e (s.a) indirdiği kitâbını da tasdîq edendir–} (Müzzemmil, 73/15) buyurmaktadır.

> *...el-azîzdir* {yani, mülkünde kudretiyle Kendisine hiçbir şekilde zarar verilemeyendir}, *el-cebbârdır* {yani, mahlûqâtı hakkında dilediği her husûsta qahredici güce sâhib olandır}, *el-mütekebbir'dir* {yani, her şeyden azametlidir}. *Allâh* {Kendisi ile birlikte} *ortak koşmalarından* {yani, Kendisi ile birlikte başka bir ortağın bulunmasından} *münezzehtir.*

Böylece Rabbimiz onların iftiralarından zâtını tenzîh etmektedir.

Sonra Kendisi hakkında buyuruyor ki:

24. *O Allâh ki el-hâlıq'tır* {yani, her şeyi yaratandır –nutfeyi de O yaratmıştır, mudğayı da O yaratmıştır–}, *el-bâri'dir* {yani, mudğayı [bir çiğnem eti] bir insân olarak yaratan ve bütün insânları yaratan ve insâna iki göz, iki kulak, iki el, iki ayak veren O'dur}, *el-musavvir'dir* {yani, rahîmlerde dilediği gibi sûret veren O'dur –erkek, dişi, siyah, beyaz, hilqati tam veya değil–}, *el-esmau'l-husnâ yalnız O'nundur* {yani, er-rahmân, er-rahîm, el-azîz, el-cebbâr, el-mütekebbir ve buna benzer diğer isimler: bu sûrede zikredilen isimler O'nundur}. *Göklerde ve yerde olanlar O'nu tesbîh eder* {yani, göklerde, yerde bulunanlar ve ikisi arasındaki bütün yaratılmışlar O'nu zikreder, O'nu tevhîd eder[756]}. *O* {mülkünde} *azîzdir,* {emrinde} *hakîmdir.*

"er-Rahîm" lafzı, "er-Rahmân"dan daha ince olup merhametle, yarattıklarına rahmetiyle atıfette bulunan demektir.

---

756 Müellif, başka yerde aynı ibâreye, "kâfirler hâric" kaydını koymuştu (bkz. Teğâbun, 64/1). (Redaktör: E.Ö)

59. HAŞR SÛRESİ

Bize Abdullâh [Ubeydullâh] tahdîs edip dedi: Bana babam tahdîs edip dedi: Bize el-Huzeyl el-Müseyyeb'den tahdîs edip dedi: "Subhânallâh, Allâh'ın kötülüklerden tenzîh edilmesi demektir."

el-Huzeyl dedi: Muqâtil dedi ki: "Qur'ân'da bulunan her *subhânallâh* lafzı ile Allâh zâtını kötülükten tenzîh etmektedir. Ancak, *Subhânellezi esrâ bi-'abdihi* [kulunu geceleyin yürütenin şânı ne yücedir] buyruğu müstesnâ olup burada hayret bildirmektedir. *Subhânellezi halaqa'l-ezvâc* [bütün çiftleri yaratan münezzehtir] buyruğu da, "çiftleri yaratanın bu işi hayret vericidir" anlamındadır. Ayrıca, *subhânallâhi hıyne tulsun* [akşamladığınız zamân sübhânallâh] buyruğu da "Allâh için namaz kılın" demektir.

60. MÜMTEHİNE SÛRESİ

MEDENÎ, 13 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *Ey o îmân edenler! Benim de düşmanım, sizin de düşmanınız olanları evliyâ edinmeyin...*

Nebî insânlara cihâda çıkma emri vererek askerî hazırlıklara başladı. Hâtıb b. Ebî Beltaa Mekkelilere, "Muhammed askerî hazırlık yapıyor. Gördüğüm kadarıyla da sizin üzerinize gelmek istiyor. Dolayısıyla tedbirinizi alın" diye bir mektub yazarak Ebû Amr b. Sayfî b. Hâşim'in câriyesi Sâre –ki Sâre Mekke'den Medîne'ye gelmişti– ile 10 dinar karşılığında gönderdi.

Durumu öğrenen Rasûlullâh, Hâtıb b. Ebî Beltaa'ya, "Düşmanımızı uyarmana seni iten sebeb nedir?" diye sordu.

Hâtıb dedi ki:

— Allâh seni afvedesice, afvet beni! Üzerine kitâbı indirene yemîn ederim ki müslüman olduğumdan beri kâfir olmadım. Seni tasdîq ettiğimden beri seni yalanlamadım. Seni sevdiğimden beri senden nefret etmedim. Onlara da düşmanlık ettiğimden beri dostluk etmiş, onları velî edinmiş değilim. Biliyorum ki benim mektubumun onlara bir faydası olmayacak, sana da zararı olmayacak. Mazeretimi kabûl buyur. Allâh için sana fedâ olayım. Çünkü senin ashâbından Mekke'deki malını, aşîretini koruyacak kimseleri olmayan yoktur, fakat ben öyle değilim. Ben onlara antlaşma ile katılmış birisiyim; bizzat onlardan değilim. Benimle antlaşmalı olanların hepsi de hicret etmiş bulunuyor. Benim Mekke'de çok malım var. Müşriklerin malıma zarar vereceklerinden korktum. Onun için bu mektubu yazarak bu yolla onlara kendimi yakın göstermek, beni sevmelerini sağlamak istedim ve böylece de malıma gelecek zararı önlemeye çalıştım. Allâh'ın onları rüsvay edeceğini, onlardan intiqâm alacağını, mektubumun onlara hiçbir fayda sağlamayacağını bilmişimdir.

Rasûlullâh söylediklerinde onu tasdîq etti. Allâh da mü'minlere öğüt olsun ve Hâtıb b. Ebî Beltaa'nın yaptığına benzer bir işi tekrarlamasınlar diye şu buyruklarını indirdi:

...Ey o îmân edenler! Benim de düşmanım, sizin de düşmanınız olanları evliyâ edinmeyin. Siz onlara meveddet ile (sırlar ihtivâ

eden mektub) ilqâ ediyorsunuz. Oysa ki onlar hakktan size gelene {yani, Qur'ân'a} *küfr ettiler ve yalnızca Rabbiniz Allâh'a îmân ettiğiniz için* {öz yurdunuz olan Mekke'den} *Rasûl'ü ve sizi çıkardılar. Eğer siz Benim yolumda ve rızâmı aramak üzere cihâd için çıkmış iseniz onlara meveddet ile sırr* {yani, onların iyiliğine olacak haberler ihtivâ eden mektub} *ulaştırmaya kalkışmayın. Ben gizlediğinizi de* {yani, qalbinizde gizlediğiniz sevgi ve velî edinme duygularını da}, *açıkladığınızı da* {yani, onlara açıktan gösterdiğinizi velâyeti de} *bilirim. Sizden kim bunu yaparsa* {yani, kâfirlere gizlice sevgi beslerse}, *kuşkusuz yolun ortasından sapmış olur* {yani, hidâyet yolunun tam ortasından uzaklaşmış olur}.

Hâtıb hakkında ayrıca, *Allâh'a ve âhiret gününe îmân eden bir qavmin Allâh ve O'nun Rasûlü ile sınır mücâdelesi yapanlara sevgi beslediklerini göremezsin* (Mücâdele, 58/22) âyeti sonuna kadar inmiştir.

Sonra Allâh, Mekke kâfirlerinin kendilerine olan düşmanlıklarını mü'minlere haber vermek üzere buyuruyor ki:

2. *Onlar size karşı zafer kazanırlarsa size düşmanlık ederler* {yani, siz onlardan ayrılmış, İslâm üzere olmuş olduğunuz hâlde size gâlib gelirlerse böyle davranırlar} *ve* {öldürmek için} *size ellerini ve* {sövüp saymak için} *dillerini kötülükle uzatırlar ve* {size üstün olurlarsa}, *küfretmenizi şiddetle arzu ederler* {yani, dînlerine dönmenizi temenni ederler}.

3. {Ancak bunu yapacak olursanız,} *akrabanızın da, evlâdınızın da size hiç faydası olmaz. Qıyâmet günü'nde sizin aranızı* {adâletle} *ayıracaktır. Allâh yaptıklarınızı* {en iyi gören} *basîrdir.*

4. *İbrâhîm'de ve* {mü'minlerden} *o'nunla berâber olanlarda sizin için gerçekten uyulacak güzel bir örnek vardır. Hani onlar qavmlerine şöyle demişti: Muhakkak biz sizden ve Allâh'ın dûnundan/berisinden ibâdet ettiğiniz şeylerden* {yani, ilâhlardan} *teberri ettik. Size küfr ettik* {yani, sizden teberri ettik, uzaklaştık}. *Yalnızca Allâh'a îmân edinceye* {yani, Allâh'ı tasdîq edinceye} *kadar bizimle sizin aranızda ebediyyen düşmanlık ve kin baş gösterdi. İbrâhîm'in babasına, "Andolsun senin için mağfiret dileyeceğim" demesi müstesnâ.*

Allâh şunu demektedir: Siz de qavminizin kâfirlerinden uzak olduğunuzu ortaya koyun. Çünkü qavmlerinden uzak olduklarını ortaya koymak-

ta İbrâhîm'de ve o'nunla birlikte olan mü'minlerde sizin için güzel bir örnek vardır. Fakat müşriklere mağfiret dilemek husûsunda sizin için güzel örneklik söz konusu değildir. İbrâhîm, *Andolsun senin için mağfiret dileyeceğim* demişti. Ancak bu, babasının İbrâhîm'e verdiği bir söze binâen söylenmişti. Çünkü o, oğluna îmân edeceğini söylemişti.[757] Fakat ölümü esnâsında artık onun Allâh düşmanı olduğunun açıkça ortaya çıkması ve şirk üzere ölmesi üzerine İbrâhîm ondan uzak olduğunu belirtmiş ve ona mağfiret dilemeyi kesmişti. Sonra İbrâhîm (a.s) şunları söylemişti:

..."Ama Allâh'a karşı sana hiçbir fayda sağlayamam. Rabbimiz! Yalnız Sana tevekkül ettik, yalnız Sana yöneldik ve dönüşümüz de yalnız Sanadır."

5. *"Rabbimiz! Bizi küfredenler için bir fitne kılma* {yani, bizim rızqımızı kısıp da onlara bol rızq vererek bizi onlara muhtaç etme! O taqdîrde bu bizim için bir fitne olur[758]} *ve bize mağfiret et! Rabbimiz! Çünkü Sen azîzsin, hakîmsin."*

Benzeri bir buyruk da Mâide sûresi'nin (118. âyet) sonlarındadır.

6. *Andolsun ki onlarda* {yani, İbrâhîm'de ve o'nunla birlikte olanlarda} *sizin için, Allâh'ı ve âhireti umanlar* {yani, Allâh'tan ve amellerin karşılığının görüleceği ölümden sonra dirilişten korkanlar} *için* {onlara uymak husûsunda} *güzel bir örnek vardır. Kim* {hakktan} *yüz çevirirse, kuşkusuz ki Allâh* {kullarına muhtaç olmayan} *ğanidir,* {yarattıkları tarafından saltanatında övülen} *hamîddir.*

7. *Olur ki Allâh onlardan* {yani, Mekke kâfirlerinden} *düşmanlık ettikleriniz ile sizin aranızda bir meveddet meydana getirir...*

Allâh mü'minlere, İbrâhîm (a.s) ve o'nunla birlikte îmân edenlerin qavmlerinden uzaklaştıklarını haber vererek, onların da Mekke kâfirlerinden uzaklaşmaları gerektiğini bildirdi. Bunun üzerine onlar da akrabalarına, yakınlarına düşmanlık ettiler ve düşmanlıklarını da ızhâr ettiler. Allâh mü'minlerin bu husûsta hissettiklerini bildiğinden ötürü, *Olur ki Allâh onlardan düşmanlık ettikleriniz ile sizin aranızda yakın bir dostluk meydana*

---

757 İbrâhîm'in, babası için mağfiret dilemesinin, babasının, îmân edeceğine dâir İbrâhîm'e verdiği söze binâen olduğu iddiâsı, dayanaktan yoksun bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)

758 Bu yorum, şu götürür. (Redaktör: E.Ö)

getirir buyruğunu indirdi. Mekkeliler müslüman olunca, müslümanlar onlarla içli-dışlı oldu, onlarla evlendiler. Nebî de Ebû Süfyân'ın kızı Ümm Habîbe ile evlendi.[759] İşte Allâh'ın söz konusu ettiği sevgi ve dostluk budur. Allâh Nebî'ye şöyle hitâb etmektedir:

...*Allâh* {(aranızda) sevgi var etmeye gücü yeten} *qadîrdir. Allâh* {tevbe edip İslâm'a giren Mekke kâfirlerinin günâhlarını bağışlayan} *ğafûrdur,* {İslâm'a girişlerinden sonra da onlara karşı} *rahîmdir.*

Sonra müslümanlara karşı savaşmamış ve müşriklere yardım etmemiş kimseleri görüp gözetmeye müsâde ederek buyuruyor ki:

8. *Sizinle dîn husûsunda savaşmamış, sizi yurtlarınızdan* {yani, Mekke'den} *çıkarmamış olanlara iyilik yapmanızı* {yani, onlarla aranızdaki bağları gözetmenizi} *ve onlara qıst* {yani, adâlet} *yapmanızı* {yani, onlarla olan ahidlerinizin gereğini yerine getirmenizi} *Allâh size yasaklamaz. Çünkü Allâh qıst yapanları* {yani, insânlar arasında adâleti uygulayanları} *sever.*

Âyet, Hilâl b. Uveymir'in mensûb olduğu Huzaalılar, Huzeyme oğulları, Surâka b. Mâlik, Abdi Yezîd b. Abdi Menât ve el-Hâris b. Abdi Menât'ın müntesib bulunduğu Müdlic oğulları hakkında inmiştir.

9. *Allâh ancak sizinle dîn sebebiyle savaşmış, sizi* {yani, İslâm'dan hoşlanmadıkları için Nebî'yi ve ashâbını} *yurtlarınızdan* {yani, Mekke'den} *çıkarmış* {Mekke kâfirlerini} *ve çıkarılmanıza* {yani, çıkarılmanız husûsunda Mekke kâfirlerine} *yardım etmiş kimseleri velî edinmenizi size yasaklar.* {Sizden} *kim onları velî edinirse, işte onlar zâlimlerin ta kendileridir.*

10. *Ey o îmân edenler! Mü'min kadınlar, hicret edenler olarak size geldiklerinde, onları imtihan edin...*

Nebî Hudeybiye günü Mekkelilerle barış antlaşması yaptı, antlaşma şartlarından biri de, "Müslümanlardan Mekkelilere giden kimseler iâde

759 Bu ifâdelerden, Peygamber efendimizin Ümm Habîbe ile Mekke'nin fethinden sonra evlendiği gibi bir sonuç çıkmakta ise de yanlıştır. Ümm Habîbe Mekke'de erken bir dönemde müslüman olmuş, kocası Ubeydullâh b. Cahş ile birlikte Habeşistan'a hicret etmiş ve Habeşistan'da iken kocası vefât etmişti. Ümm Habîbe Habeşistan'da iken Nebî (s.a) ile hicrî 6. veya 7. yılda nikâhlanmıştır. Bkz. İbn Hacer el-Askalanî, *Tehzibu't-Tehzib*, XII/448. (Çeviren)

edilmeyecek, fakat Mekkelilerden Nebî'ye giden kimseler Mekkelilere iâde edilecek" şartı idi. Mekke kâfirlerinden Sayfî b. er-Râhib'in nikâhı altında olan Subeya bt. el-Hâris el-Eslemiyye isimli bir kadın bu barış döneminde Nebî'nin yanına geldi. Kocası, kadının iâde edilmesini istedi. Nebî'ye, "Onu bize geri ver, çünkü bizimle senin aranda böyle bir şart var" dedi. Nebî, "Söz konusu şart erkekler hakkında idi, kadınlar hakkında değildi" dedi. Bunun üzerine Allâh, *Mü'min kadınlar hicret edenler olarak size geldiklerinde, onları imtihan edin* buyruğunu indirdi.

Nebî onu imtihan edip dedi ki: "Qavminin arasından çıkman, işlediğin bir suç veya kocandan hoşlanmayışın veya ondan nefret edişin sebebiyle olmadığına, sâdece İslâm'a olan bağlılığın ve ona duyduğun arzu olduğuna, bundan başka bir maksadının olmadığına Allâh adına yemîn eder misin?" İşte âyette sözü geçen mihnet [imtihan] budur. Allâh buyuruyor ki:

> *...Allâh onların îmânlarını en iyi bilendir. Şâyet* {mihnetten önce} *onların mü'min kadınlar olduğunu görürseniz, onları kâfirlere* {yani, kâfir kocalarına} *geri döndürmeyin. Çünkü bu kadınlar o erkeklere helâl değildir, o erkekler de bu kadınlara helâl olmaz* {yani, mü'min bir kadın kâfir bir erkeğe, kâfir bir erkek de mü'min bir kadına helâl değildir}. *O erkeklere infâq ettiklerini verin* {yani, kâfir kocalarına kadınlara infâq etmiş oldukları mehri ödeyin –bu mehri müslümanlar arasından o kadın ile evlenecek olan erkek öder. Şâyet müslüman erkeklerden kimse onunla evlenmeyecek olursa, eski kâfir kocasının alacak bir şeyi de olmaz–}. *O kadınlara mehirlerini verdiğiniz taqdîrde onları nikâhlamanızda size bir günâh* {yani, bir harec [darlık]} *yoktur. Kâfir zevceleri de nikâh* {akdi} *altında tutmayın* {yani, kâfir olan hanımınızı, eşiniz olarak değerlendirmeyin, çünkü o sizin için eş olamaz. –Kasdedilen, hicret eden kadın ile evlenen erkektir. Çünkü (bazan) kâfir bir kadının qavmi arasında önemli bir yeri bulunur, akrabası çok olurdu, (müslüman olan) kocası da onun yakınları ve qavmi vâsıtasıyla güçlü olmak isteğiyle onu nikâhı altında tutmaya devâm ederdi–}. *Siz de yaptığınız infâqı isteyin* {yani, müslümanlardan birinin hanımı kâfirlere gidecek ve evlenecek olursa, o müslüman erkek onunla evlenen kimseden kadına verdiği mehri istesin}. *Onlar da yaptıkları infâqı istesinler* {yani, verdikleri mehri geri istesinler: Mekkelilerden bir kadın müslümanlara hicret ederek gelecek olursa, o kadın ile evlenecek olan erkek

onun mehrini ilk kocasına verin. Eğer müslüman olarak gelen ve size sığınan kadın evlenmeyecek olursa, eski kocasına, hanımı evleninceye kadar mehir verilmez. Şâyet Mekke kâfirleri kendi istekleriyle mehri ödemezlerse, onlara gâlib geldiğiniz taqdîrde onlardan mehri alın. Bu, barış antlaşması gereği yalnızca Mekkeliler için konulmuş bir hükmdü. –Allâh'ın şu buyruğu bunu dile getirmektedir: –} *Bunlar Allâh'ın hükmüdür. Aranızda O hüküm verir* {yani, nafaqa husûsunda müslümanlarla kâfirler arasında hükmü O verir}. *Allâh* {yaratıklarını çok iyi bilen} *alîmdir,* {nafaqaya dâir (mehir ile ilgili) verdiği hükmü ile emrinde} *hakîmdir.*

Sonra Allâh nafaqa ile ilgili olarak buyuruyor ki:

11. *Eğer zevcelerinizden birşey* {yani, herhangi biri} *kâfirlere geçerse* {yani, mü'min bir kadın kâfirlere iltihak ederse: Müslümanlar ile kendileri arasında savaş bulunmayan ve kocası müslüman olan bir kadın kâfirlere sığınırsa}, *siz de muâkabede bulunursanız* {yani, ganîmet alır ve ardı arkasına Allâh size mal almayı nasîb ederse}, *eşleri gitmiş olanlara infâq ettikleri gibisini* {yani, verdikleri mehrin aynısını} *verin* {yani, elde ettiğiniz ganîmetten, beşte-bir alınmadan önce verin. –Sonra (devletin payı olan) beşte-bir alınır, bundan sonra da ganîmet müslümanlar arasında paylaştırılır–}. *Îmân* {yani, tasdîq} *ettiğiniz Allâh'a ittiqâ edin* {yani, size verdiği emirlerde O'na isyân etmeyin}.

12. *Ey Nebî! Mü'min kadınlar sana bî'ât etmeye geldiklerinde, onlarla Allâh'a hiçbir şeyi şirk koşmamak, hırsızlık yapmamak, zinâ etmemek, evlâdlarını öldürmemek, elleri ve ayakları arasında iftira edecekleri bir bühtan ile gelmemek* {yani, kadının kocasından başkasından olma bir çocuğu, kocasından olduğunu iddiâ ederek kocasına, "Bu ondan değil, sendendir" dememek}, *hiçbir ma'rûfta* {yani, Allâh'a itâ'at olan ve Nebî'nin yasakladığı ağıt yakmak, bu maksadla şiir söylemek, elbiseleri parçalamak yâhûd mukimken yabancı biriyle halvette kalmak, berâberinde mahremi bulunmadıkça üç günden fazla yolculuğa çıkmamak ve buna benzer Nebî'nin nehyettiği husûslarda} *sana isyân etmemek üzere bî'âtleş ve onlar için Allâh'a istiğfar et. Doğrusu Allâh* {daha önceki şirki bağışlayan} *ğafûrdur,* {bundan sonrası için} *rahîmdir.*

Böylece kadınlar Nebî'nin kendilerinden aldığı sözleri kabûl ve ikrar ettiler.

İşte, *...üzere sana bî'ât etmeye geldikleri vakit, bî'âtlerini kabûl et ve onlar için Allâh'a istiğfar et. Doğrusu Allâh* (daha önceki şirki bağışlayan) *ğafûrdur,* (bundan sonrası için) *rahîmdir* buyruğu bunu dile getirmektedir.

13. *Ey o îmân edenler! Allâh'ın kendilerine ğazab ettiği bir qavmi* (yani, yahûdîleri) *velî edinmeyin...*

Âyet, Abdullâh b. Ubeyy ve Mâlik b. Duhşum hakkında inmiştir. Yahûdîler onlara, İslâm'ı terk edip, ondan uzaklaşmayı güzel göstermişti. Müslümanlardan faqîr bazı kimseler de yahûdîlere, müslümanlara dâir birtakım haberler götürüyorlardı. Böylece onlarla iyi ilişkilerini devâm ettirmek, onların mahsullerinden, yiyeceklerinden istifâde etmek istiyorlardı. Allâh bunu nehyetti.

Sonra buyuruyor ki:

> *...Çünkü onlar* (yani, yahûdîler) *kâfirlerin qabirdekilerden ümîd kestikleri gibi âhiretten ümîd kesmişlerdir.*

61. SAFF SÛRESİ

MEKKÎ, 14 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. ***Göklerde*** {bulunan melekler} ***ve yerde bulunan*** {cinn ve insân kâfirleri dışındaki yaratılmışlar} ***Allâh'ı tesbîh eder*** {yani, zikreder}. ***O*** {mülkünde} ***azîzdir,*** {emrinde} ***hakîmdir.***

2. *Ey o îmân edenler! Yapmayacağınız şeyi niçin söylersiniz?*

3. *Yapmayacağınız şeyi söylemeniz, Allâh'ın yanında büyük bir maktı* {yani, büyük bir ğazabı} *gerektirir.*

Bununla, böyle bir işin büyüklüğü anlatılmaktadır.

4. *Gerçek şu ki Allâh Kendi yolunda* {yani, O'na itâ'at uğrunda} *birbirine rabtedilmiş* {yani, saffta birbirine bitişmiş, kaynamış} *binâ gibi saff bağlayarak çarpışanları sever.*

Bununla Allâh, îmândan sonra en sevdiği ameli onlara haber verdi. Onlar ise savaşmaktan/çarpışmaktan hoşlanmadılar. Allâh bunun üzerine onlara öğüt vermek, te'dib etmek üzere, *Yapmayacağınız şeyi niçin söylersiniz?* buyurdu.

Bu âyet, aralarında Abdullâh b. Revâha ve başkalarının da bulunduğu Ensâr: Evs ve Hazrec hakkında inmiştir.

5. *Hani Mûsâ qavmine* {yani, qavminden îmân edenlere –ki bunlar oniki sıbtın meydana getirdiği esbât(ın soyundan gelenler)di–}, *"Ey qavmim! Benim Allâh'ın size gönderdiği Rasûlü olduğumu bildiğiniz hâlde niçin bana eziyet ediyorsunuz?"...*

Çünkü Mûsâ'nın hayalarının şişik olduğunu söylemişlerdi.[760]

Bunun bir benzeri de, *Mûsâ'ya eziyet edenler gibi olmayın* (Ahzâb, 33/69) âyetidir.

...Onlar {hakktan uzaklaşıp başka tarafa kayarak} *sapıp eğrilince Allâh da qalblerini çevirdi* {yani, uzaklaştırdı, kaydırdı}. *Allâh fâsıqlar* {yani, isyânkârlar} *topluluğunu* {dalâletten kurtararak dînine} *hidâyet etmez.*

---

760 Bu, İsrâiliyâta dayalı bir hurâfedir. (Redaktör: E.Ö)

6. ***Hani Meryem oğlu Îsâ da şöyle demişti: "Ey İsrâîloğulları! Muhakkak ben Allâh'ın size gönderdiği Rasûlü'yüm. Benden önceki Tevrât'ı doğrulayıcı ve benden sonra gelecek ve adı Ahmed*** {–Süryânîce'de Fâriqlît–} ***olan bir rasûlü müjdeleyici olarak geldim.*** {Îsâ} ***onlara beyyinât*** {yani, gösterdiği hayret verici şeyler: çamurdan kuş halqetmesi, anadan doğma körü ve abraş denilen alacalıyı iyileştirmesi, ölüleri diriltmesi gibi husûslar} *ile gelince, onlar* {yani, yahûdîler} *"Bu* {yani, Îsâ'nın yaptıkları} *apaçık bir büyüdür"* {yani, büyü olduğu apaçık ortadadır} *dediler.*

7. ***İslâm'a da'vet edildiği hâlde Allâh'a*** *karşı yalan uydurandan* {yani, yahûdîlerden –çünkü o'nun büyücü olduğunu iddiâ etmişlerdi–} ***daha zâlim kimdir?*** {Yani, daha zâlim kimse olamaz}. *Allâh* {ilminde} ***zâlimler*** *topluluğunu* {dalâletten çıkarıp, dînine ileterek} ***hidâyete iletmez.***

8. {Muhammed'in Tevrât ve İncîl'deki durumunu, dîni ile ilgili bilgileri gizlemiş olan yahûdî ve hristiyanlar} *ağızlarıyla* {yani, dilleriyle} *Allâh'ın nûrunu* {yani, dînini} *söndürmek isterler. Hâlbuki Allâh nûrunu* {yani, dînini} *tamâmlayacaktır* {yani, gâlib ve üstün getirecektir}; *kâfirler* {yani, yahûdîlerle hristiyanlar} *hoş görmese bile.*

9. *O, Rasûlü'nü* {yani, Muhammed'i} *hidâyet ve hakk dîn* {yani, İslâm –ki İslâm: Muhammed'in getirdiği dîn dışındaki her dîn bâtıldır–} *ile gönderendir. Çünkü onu bütün dînlere üstün kılacaktır;...*

Allâh, onlardan kiminin öldürülmesini, kiminin de zelîl olup o'na cizye ödemesini sağlamak sûretiyle bunu gerçekleştirdi; Muhammed'in (s.a) getirdiği dîni bütün dîn sâhiblerine karşı üstün kıldı.

Allâh'ın, *Biz de îmân edenleri düşmanlarına karşı destekledik de üstün gelenler oluverdiler* (Saff, 61/14) buyruğu da buna benzemektedir.

...müşrikler {yani, Arablardan müşrik olanlar: Kureyş kâfirleri} *hoş görmese bile.*

10. *Ey o îmân edenler! Sizi elîm* {yani, can yakıcı} *bir azâbdan kurtaracak bir ticâreti size göstereyim mi?*

11. *Allâh'a ve O'nun Rasûlü'ne îmân* {yani, Allâh'ın tevhîdini, Muhammed'in bir nebî ve rasûl olduğunu tasdîq} *edersiniz, malla-*

rınız ve canlarınızla Allâh yolunda **{yani, Allâh'a itâ'at uğrunda}** ***cihâd edersiniz. Eğer bilirseniz bunlar*** **{yani, îmân ve cihâd}** ***sizin için*** **{başka şeylere göre}** ***daha hayrlıdır.***

12. **{Bunu yaptığınız taqdîrde}** ***zenblerinizi size mağfiret eder ve sizi altından nehirler akan cennetlere ve Adn cennetlerindeki*** **{-ki Adn cenneti, cennetlerin en üstünüdür-}** ***çok hoş*** **{yani, cennetin yerleşilecek yerlerindeki çok güzel}** ***meskenlere koyar. İşte bu*** **{mükâfât},** ***büyük fevzdir [kurtuluştur].***

13. *Ve sevdiğiniz bir diğeri daha* {yani, dünyâda size cennetin dışında verilmiş bir va'd daha vardır, ki o da şudur: Cihâd ettiğiniz taqdîrde düşmanlara karşı} *Allâh'tan bir yardım ve yakın* {yani, dünyâda çabucak gelen} *bir fetih* {bir zafer. Ey Muhammed! Zaferi: dünyâda zafere erişmeyi, âhirette de cenneti} *mü'minlere müjdele!*

Nebî onlara bu müjdeyi verince hamd ettiler.

14. *Ey o îmân edenler! Allâh'ın ensârı olun* {yani, Allâh'ın (dîninin) yardımcıları olun -ki Allâh yolunda savaşan, O'nun kelimesi olan "lâ ilâhe illâllâh"ın yücelmesini ve hiçbir şey ortak koşulmamak üzere Allâh'a ibâdet edilmesini isteyen kimse Allâh'a yardım etmiş demektir-}...

Demek istiyor ki: Sayıca sizden daha az olan havârîlerin -ki *havâriyyûn*, Nabatî dilinde "elbise ağartıcıları" demektir- Meryem oğlu Îsâ'ya (a.s) yardım ettikleri gibi, siz de Muhammed'e (s.a) yardım edin.

> ...*Nitekim Meryem oğlu Îsâ havârîlere, "Allâh'a* {yani, Allâh ile birlikte[761]} *benim yardımcılarım kim olacak?"* {yani, Allâh'tan beni kim korur[762]} *dedi.* {Îsâ'nın da'vetini kabûl eden} *havârîler de, "Allâh'ın yardımcıları biziz" dediler. Bunun üzerine İsrâîloğulları'ndan bir tâife* {yani, havârîler Îsâ'ya} *îmân etti, bir tâife de küfretti...*

İfâde burada tamâm olmaktadır.

---

761 Buradaki *ilâ* lâfzının, *me'â* [berâber] anlamında kullanıldığı tartışılır. (Redaktör: E.Ö)

762 Bu açıklamanın doğru olduğu söylenemez. Ancak bununla, "Allâh yolunda görevimi yerine getirirken bana gelecek zararlara karşı beni koruyarak kim yardımcı olacak?" anlamını kasdetmesi müstesnâ. (Çeviren)

...***Biz de*** {Muhammed'e} ***îmân edenleri düşmanlarına*** *karşı* ***des-tekledik de*** {Muhammed ile} ***üstün gelenler*** {yani, diğer dîn mensûblarına karşı üstünlük sağlayanlar} *oluverdiler.*

{Îsâ} ***onlara beyyinelerle,*** yani, çamurdan kuş yaratması, anadan doğma körü ve abraş denilen alacalıyı iyileştirmesi, ölüleri diriltmesi gibi husûslarla ***gelince,*** yahûdîler, Îsâ'nın bu yaptıkları için, *"Bu, apaçık bir sihr" dediler.*

62. CUM'A SÛRESİ

MEDENÎ, 11 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *Göklerde* {(olan melekler)} *ve* {insân ve cinnlerin kâfirleri dışında} *yerde olanlar Allâh'ı tesbîh eder* {yani, Allâh'ı zikreder}.

Sonra şanı yüce Rabbimiz, niteliklerini belirterek buyuruyor ki:

...O, el-meliktir {yani, her şeyin mâlikidir}, *el-kuddûsdür* {yani, tertemiz, paktır}, {mülkünde} *azîzdir,* {emrinde} *hakîmdir.*

2. *O ümmîler* {yani, kitâb okumayan, elleriyle yazı yazmayan Arablar[763]} *arasında kendilerinden bir rasûl* {yani, nebî Muhammed'i} *gönderendir. Onlara karşı O'nun âyetlerini* {yani, Qur'ân'ın âyetlerini} *okuyor, onları tezkiye ediyor* {yani, durumlarını ıslâh ederek Allâh'ı tevhîd etmelerini sağlıyor}, *onlara kitâbı ve hikmeti* {yani, Qur'ân'ın helâl ve harâma dâir mev'izelerini} *öğretiyor* {–bunun için de onlara Qur'ân'ı okuyor–}. *Hâlbuki daha önceden* {yani, Allâh, Muhammed'i göndermeden önce} *apaçık bir dalâlet* {yani, şirk} *içinde idiler.*

3. *Ve onlardan* {yani, bu ümmetten geriye kalanlar arasından} *henüz kendilerine* {yani, ilkleri olan Nebî'nin ashâbına} *kavuşmamış olanlara da. O,* {mülkünde} *azîzdir,* {emrinde} *hakîmdir.*

4. *İşte bu* {yani, İslâm} *Allâh'ın lütfudur. Onu* {yani, Allâh'ın lütfu olan İslâm'ı} *dilediği kimseye verir. Allâh* {İslâm ile kurtularak fevz bulmalarını [umduklarını elde etmelerini] sağlamak sûretiyle} *büyük lütuf sâhibidir.*

5. *Kendilerine Tevrât yükletilip* {yani, Tevrât'taki hükmler gereğince amel etmek mes'ûliyeti yükletilip ve bunun için onu okuyup} *sonra onu yüklenmeyenlerin/taşımayanların* {yani, içindeki hükmler gereğince amel etmeyenlerin} *meseli, kocaman es-*

---

763 *Ümmîlik,* "bir qavme mensûb [Arab] olmaktan, okuma-yazma bilmemekten" ziyâde, "ilâhî bir kitâba sâhib olmamak veyâ ilâhî kitâbı bilmemek" anlamındadır. Nitekim, yahûdîlerin Tevrât'ı bilmeyenlerine de "ümmî" (Bakara, 2/78) denilmektedir. (Redaktör: E.Ö)

fâr/sifrler [*kitâblar*] *yüklenen/taşıyan eşeğin meseline benzer* {yani, içinde ne olduğunu bilmeden kitâb taşıyan eşek gibidirler. İşte Tevrât'ta bulunanlar gereğince amel etmeyen yahûdîlerin durumu budur}...

Allâh onlara bu misâli verdikten sonra buyuruyor ki:

...*Allâh'ın âyetlerini* {yani, Qur'ân'ı} *yalanlayan topluluğun meseli ne kötüdür! Allâh* {ilminde} *zâlimler topluluğunu* {dalâletten kurtarıp, dînine ileterek} *hidâyete ulaştırmaz.*

6. {Yahûdîlere} *de ki: "Ey yahûdîler! Eğer siz bütün insânlar bir tarafa, gerçekten yalnız kendinizin* {âhirette} *Allâh'ın velîleri* {ve sevdikleri} *olduğunuzu* {dolayısıyla da Allâh'ın sizi cezâlandırmayacağını} *iddiâ ediyorsanız* {ve iddiânızda da} *doğru söyleyenler iseniz, haydi ölümü temenni edin."*

Sonra Allâh Teâlâ bu husûsta onların durumlarını şöylece bildirmektedir:

7. *Ama ellerinin önden gönderdiklerinden* {yani, günâhlarından, Allâh'ı ve Rasûlü yalanladıklarından} *ötürü onu ebediyyen temenni etmezler. Allâh zâlimlere* {yani, yahûdîlere} *alîmdir* {yani, onları çok iyi bilendir}.

8. {Ey Muhammed, onlara} *de ki: "Doğrusu o ölüm, ki onlar ondan firâr ediyorlar* {yani, tiksiniyorlar}, {(fakat o,) kaçınılmaz olarak} *elbette onlara mülâqi olacaktır. Sonra ğaybı da, şehâdeti de bilen* {yani, ğayb olan her şeyi bilen ve her türlü gizli konuşmaya ve fısıltıya şâhid olan} *Allâh'a* {âhirette} *reddolunacaklar/döndürülecekler, O da yaptığınız şeyleri size haber verecektir."*

9. *Ey o îmân edenler! Cum'a günü...*

Buradaki *min-yevmi'l-cumu'ati* [*Cum'a gününden*] ibâresindeki *min* [*den*] edatı, sıladır [fazladan gelmiş bir ulama edatıdır].

...*salât için nidâ olunduğunda* {yani, imâm minbere oturup da nidâ edildiğinde} *Allâh'ın zikrine sa'y edin* {yani, farz olan namazı kılmaya gidin} *ve alış-verişi bırakın. Bu* {yani, namaz} *sizin için* {alış-verişten} *daha hayrlıdır; eğer bilirseniz.*

10. *Artık o namaz* {yani, Cum'a namazı} *kılındığı vakit, yeryüzüne dağılın...*

Bu dağılma emri, nehiyden sonra verilen bir ruhsat olup, namazdan sonra rızq aramayı helâl kılmaktadır. Dileyen namazdan sonra çıkıp ticâret yapabilir, dileyen yapmaz. İşte Allâh'ın şu buyruğu bunu anlatmaktadır:

...Allâh'ı {dille} *çok zikredin ta ki felâh bulasınız.*

11. *Onlar bir ticâret yâhûd bir lehv gördüklerinde,...*

Medîne'ye gelen kervanları davul çalarak, el çırparak karşılıyorlardı. Oniki erkek ve kadın müstesnâ, mescidde bulunanlar da kervanı karşılamaya çıktı. Sonra bir başka kervan geldi. Yine oniki erkek ve kadın dışında (herkes kervanı karşılamaya) çıktı. Sonra Âmir b. Avf oğulları'ndan Dıhye b. Halîfe el-Kelbî –müslüman olmadan önce– Şam'dan çeşitli ticâret malları getirdi. Medîneliler onu davul çalarak, el çırparak karşıladı. Medîne'ye gelişi, Nebî'nin minberde ayakta hutbe îrâd ettiği Cum'a gününe denk geldi. Bunun üzerine şânı Allâh şu buyruğu indirdi:

...Onlar bir ticâret yâhûd bir lehv gördükleri zamân seni {minber üzerinde} *ayakta bırakıp, ona doğru yöneldiler. De ki: "Allâh'ın yanındaki, lehvden de* {yani, davuldan ve el çırpmaktan da}, *ticâretten de* {yani, Dıhye'nin getirdiği ticâret mallarından da} *hayrlıdır. Allâh rızq verenlerin* {arasında başkalarının} *en hayrlısıdır.*

63. MÜNÂFIQÛN SÛRESİ

MEDENÎ, 11 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *Münâfiqlar sana geldiklerinde, "Şehâdet* {yani, yemîn} *ederiz ki, muhakkak sen Allâh'ın Rasûlü'sün" derler. Allâh da biliyor ki, sen elbette O'nun Rasûlü'sün ve Allâh şâhidlik* {yani, yemîn} *eder ki münâfiqlar* {yemînlerinde} *kesinlikle yalancıdır.*

2. *Onlar yemînlerini* {yani, senin Allâh'ın Rasûlü olduğuna dâir yaptıkları yemîni} {öldürülmeye karşı} *kalkan edindiler ve* {insânları} *Allâh'ın yolundan* {yani, İslâm dîninden} *alıkoydular. Gerçekten de onların bu yaptıkları* {münâfiqlık} *ne kötüdür!*

3. *Şu, onların îmân* {yani, ikrar} *ettikten sonra küfretmelerindendir. Bunun için de qalblerine* {küfr ile} *mühür vuruldu ve bu yüzden onlar fiqhetmezler.*

4. *Onları gördüğün zamân cüsseleri hoşuna gider,...*

Kasıd, Abdullâh b. Ubeyy'dir. İri-yarı, güzel görünüşlü, tatlı dilli birisi idi. Konuştuğu vakit Nebî onun konuşmasını dinlerdi.

> *...Söz söylerlerse sözlerini dinlersin. Hâlbuki onlar dayandırılmış keresteler (veyâ elbise giydirilmiş keresteler/korkuluklar) gibidir...*

İfâdede taqdîm vardır. Şöyle demektir: Onların bedenleri sanki biri diğerinin üstünde ayakta duran, fakat birşey işitmeyen ve aqletmeyen rûhsuz kerestelere benzer. İşte münâfiqlar da, keresteler gibi îmânı işitmez ve aqletmezler. Onların qalblerinde îmân yoktur. Böylece onların bedenlerini keresteye benzetmiştir.

> *...Her sayhayı kendi aleyhlerine* {koparıldı} *sanırlar...*

Meselâ, asker arasında bir münâdî yüksek sesle nidâ edecek yâhûd bir binek dizginlerinden kurtulacak yâhûd bir kayıb i'lânı yapılacak olsa, qalblerindeki korkudan ötürü kendilerinin kasdedildiğini zannederler.

> *...Düşmanın ta kendileri onlardır. Bu sebeble onlardan sakın! Allâh onları qatletsin* {yani, onlara la'net etsin}. *Nasıl da döndürülüyorlar* {yani, yalanlıyorlar}!

5. *Onlara* {yani, Abdullâh b. Ubeyy'e}, *"Gelin Allâh Rasûlü sizin için mağfiret dilesin" denilince, onlar* {yani, Abdullâh b. Ubeyy} *başlarını çevirirler* {yani, kendilerine mağfiret dilenmesini istemediklerinden ötürü başlarını başka tarafa döndürürler} *ve sen onların büyüklenerek* {mağfiret dilenmesinden} *yüz çevirdiklerini* {yani, bunu kabûl etmeyip başka tarafa yöneldiklerini} *görürsün.*

Abdullâh b. Ubeyy b. Selûl, mağfiret dilemesi için kendisini Nebî'ye çağıran adama, duymamışçasına "Ne dedin?" demişti.

6. *Onlar için mağfiret dilesen de, dilemesen de hakklarında birdir. Allâh onlara aslâ mağfiret etmez. Kuşkusuz ki Allâh fâsıqlar* {yani, isyânkârlar} *qavmini* {yani, Abdullâh b. Ubeyy'i} {dalâletten kurtarıp dînine ileterek} *hidâyete erdirmez.*

7. *"Rasûlullâh'ın yanındakilere infâq etmeyin ki dağılıp gitsinler" diyenler onlardır. Hâlbuki göklerin ve yerin hazîneleri Allâh'ındır* {yani, rızqın anahtarları, yağmur, bitki O'nundur}. *Fakat münâfıqlar fıqhetmezler* {yani, hayrı anlamazlar}.

Devâmla –Abdullâh b. Ubeyy'i kasdederek– şöyle buyuruyor:

8. *Derler ki: "Eğer Medîne'ye dönersek elbetteki en azîz* {yani, en güçlü} *olan en zelîl* {daha zelîl/güçsüz} *olanı oradan mutlaka çıkartacaktır." Hâlbuki izzet Allâh'ın, O'nun Rasûlü'nün ve îmân edenlerindir* {yani, bunlar hiç kuşkusuz münâfıqlardan daha azîzdir}, *fakat münâfıqlar* {bunu} *bilmezler.*

Nebî yola koyuldu ve devesi üzerinde etrafı inceleyip duruyordu. Nihâyet Zeyd'e yetişti. Kulağını yakalayıp, yüzü kızarıncaya kadar kulağını parmakları ile ezdi ve "Müjde sana; Allâh senin suçsuzluğunu bildirdi, kulağını korudu, seni tasdîq etti" dedi. Ardından ona ve diğer insânlara karşı bu iki âyeti okudu. Böylece Zeyd'in doğru söylediğini, Abdullâh'ın da yalancı olduğunu herkes öğrendi.

9. *Ey o îmân edenler* {yani, dilleriyle îmân ikrarında bulunanlar: münâfıqlar}! *Mallarınız ve evlâdlarınız sizi Allâh'ı zikretmekten* {yani, farz namazı kılmaktan[764]} *alıkoymasın. Kim bunu yaparsa*

---

764 Bu, zayıf bir yorumdur. Zîrâ Allâh münâfıklar hakkında, *...namaza kalktıkları vakit de üşene üşene kalkarlar, halka gösteriş yaparlar; yoksa Allâh'ı pek az zikrederler...* (Nisâ, 4/142) buyurarak üşenerek de olsa namaza kalktıklarını ifâde etmiştir. (Redaktör: E.Ö)

{yani, namazı terk ederse}, *işte onlar hüsrâna uğrayanların ta kendileridir.*

10. *Herhangi birinize ölüm gelip de* {yani, sizden herhangi bir münafığa ölüm gelip de ölüm esnâsında malının zekâtını verip dünyâda Allâh'ın emri gereğince amelde bulunmak üzere tekrar dünyâya geri döndürülmeyi istemeden ve} *"Rabbim! Beni yakın bir zamâna kadar geciktirseydin de* {–çünkü dünyâdan çıkış yakındır: ne olursa olsun ecel uzak sayılmaz–} *sadaqa verseydim* {yani, malımın zekâtını verseydim} *ve sâlihlerden* {yani, mü'minlerden} *olsaydım" diyeceği bir zamân gelmeden önce size verdiğimiz rızqtan* {yani, mallardan} *infâq edin.*

Allâh'ın, *İçlerinden kimi de, "Eğer bize lütfundan ihsân ederse, andolsun ki sadaqa vereceğiz ve muhakkak sâlihlerden* {yani, mü'minlerden} *olacağız" diye Allâh'a söz vermişti* (Tevbe, 9/75) buyruğu da buna benzemektedir.

11. *Hâlbuki eceli geldiğinde Allâh hiçbir nefsi aslâ geri bırakmaz. Allâh* {hayr ya da şerr olsun} *yaptıklarınıza habîrdir* {yani, münâfıqların yaptıklarından haberdardır}.

64. TEĞÂBUN SÛRESİ

MEDENÎ, 18 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *Semâdakiler* {yani, melekler}, *arzdakiler* {yani, cinn ve insânlardan kâfir olanların dışında bütün yaratılmışlar} *Allâh'ı tesbîh eder* {yani, zikreder}. *Mülk yalnız O'nundur* {yani, O'ndan başka kimse mâlik değildir}, *hamd de yalnız O'nundur* {mahlûqatı nezdinde saltanatında hamd de O'nundur}. *O* {dilediği} *her şeye qadîrdir.*

2. *Sizi* {Âdem ile Havvâ'dan[765] –ki onların ilk yaratılışı topraktandır–} *halq eden O'dur. Kiminiz kâfir, kiminiz mü'min* {yani, Allâh'ın tevhîdini tasdîq eden} *oluyor. Allâh yaptıklarınızı basîrdir.*

3. *Semâvât u arzı hakk ile halq etti* {yani, onları bâtıl, boş yere yaratmadı; aksine gerçekleşecek bir iş için yarattı}. *Size sûret verdi* {yani, sizi rahîmlerde yarattı}, *sûretlerinizi de güzel yaptı* {yani, sizi hayvanların ve kuşların sûretinde yaratmayıp, sûretlerinizi: yaratılışınızı pek güzel yaptı. Âhirette} *dönüş yalnız O'nadır.*

4. *Semâvât u arzdakileri bilir.* {Amellerinizden qalblerinizde} *gizlediğinizi de,* {dillerinizle onlardan} *açıkladığınızı da bilir. Allâh göğüslerin* {yani, qalblerin} *içinde olanı* {hayr ya da şerr olsun çok iyi bilen} *alîmdir.*

5. {Ey Mekkeliler!} *Önceden küfredenlerin nebesi* {yani, rasûllerini yalanladıkları için geçmiş ümmetlerin nasıl azâba uğratıldıklarına dâir haber/anlatılanlar} *size gelmedi mi? Onlar bu sebebden emirlerinin vebâlini tattılar* {yani, amellerinin karşılığı olarak dünyâda azâbı tattılar}. *Onlar için (âhirette de) elîm bir azâb da vardır.*

6. *Bunun* {yani, dünyâda başlarına gelen bu azâbın} *sebebi şudur: Rasûlleri kendilerine beyyinât* {yani, açıklamalar} *ile geliyorlardı da onlar, "Bizi beşer olanlar mı hidâyete götürecek" diyerek küfrettiler ve* {îmândan} *yüz çevirdiler. Allâh da ğani olduğunu* {yani,

[765] Bu, muharref Tevrât'ın tekrarıdır. (Redaktör: E.Ö)

onların ibâdetlerine ihtiyacı olmadığını} ***gösterdi. Allâh*** **{yaratıklarının ibâdetine muhtaç olmayan}** ***ğanidir,*** **{mahlûqâtı nezdinde saltanatında övülen}** ***hamîddir.***

7. ***O küfredenler ba's olunmayacaklarını*** **{yani, ölümden sonra diriltilmeyeceklerini}** ***zu'm*** **[*iddiâ*]** ***ettiler...***

Allâh onların yalan söylediklerini beyân etmek üzere buyurdu ki:

...{Ey Muhammed! Mekkelilere} ***de ki: "Hayır, Rabbim hakkı için elbette ba's olunacaksınız. Sonra*** **{dünyâda iken}** ***yaptığınız ameller*** **{âhirette}** ***size haber verilecektir. Bu*** **{yani, ba's ve hesâb}** ***Allâh'a göre pek kolaydır."***

8. ***O hâlde Allâh'a*** {yani, O'nun ortaksız bir ve tek olduğuna}, ***O'nun Rasûlü'ne*** {yani, Muhammed'e} ***ve indirdiğimiz nûra*** {yani, Qur'ân'a} ***îmân edin. Allâh*** {hayr yâhûd şerr türünden} ***yaptıklarınıza habîrdir.***

9. ***Sizi o toplanma gününe toplayacağı gün*** {göklerde olanları da, yerde olanları da bir araya getirmiş, toplamış olacaktır}, ***işte o gün teğâbun günüdür*** {yani, hidâyet ehli olanlar, dalâlet ehlini ğabn edeceklerdir.[766] –Bundan daha büyük bir ğabn olmaz. Kimileri cennette, kimileri sa'îrde [alevli cehennem ateşinde] olacaktır–}. ***Kim Allâh'a*** {yani, O'nun ortaksız bir ve tek olduğuna} ***îmân eder ve sâlih ameller işlerse, kötülüklerini örter, onu altından nehirler akan cennetlere sokar; orada*** {ölmemek ve} ***ebedî kalıcılar olmak üzere. İşte bu*** {yani, Allâh'ın söz konusu ettiği mükâfât ve sevâb} ***büyük kurtuluştur.***

10. ***Küfredip, âyetlerimizi*** {yani, Qur'ân'ı} ***yalanlayanlara gelince, onlar ateş ashâbıdır. Orada ebedî kalıcıdırlar. O ne kötü dönüş yeridir!***

11. ***Allâh'ın izni ile olmadıkça*** {Âdemoğlu'na} ***hiçbir musîbet isâbet etmez. Kim Allâh'a îmân ederse, onun qalbine hidâyet verir*** {yani, kim musîbet husûsunda Allâh'ı tasdîq eder ve musîbetin Allâh'tan geldiğini bilir ve Allâh'ın emrine teslîm olursa Allâh da ona istircada bulunma yolunu gösterir. O da "innâ lillâh ve innâ

---

766 **Burada *ğabn* [aldatmak] mecâzdır.** Mü'min, kâfirin cennetteki yerini, kâfir de mü'minin cehennemdeki yerini alacağından, mü'min kâfiri ğabn etmiş [bir nevi aldatmış] gibi olacaktır. (Muhakkik)

ileyhi râciûn" der –işte "qalbine hidâyet verir" buyruğu bu demektir–}...

Bakara sûresi'nde de, *İşte Rabb'lerinden salâvât ve bir rahmet hep onların üzerinedir ve hidâyete* {yani, istircada bulunmaya} *iletilenler onlardır* (Bakara, 2/151) buyurulmaktadır.

...*Allâh* {bu türden} *her şeyi* {bilen} *alîmdir.*

12. *Allâh'a itâ'at edin, Rasûl'e de itâ'at edin. Eğer* {her ikisine de itâ'atten} *yüz çevirirseniz, Rasûlümüze* {yani, Muhammed'e} *düşen mübîn tebliğden başkası değildir.*

13. *Allâh (odur ki) O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O hâlde mü'minler yalnız Allâh'a tevekkül etsinler* {yani, güvenip dayananlar yalnız O'na güvenip dayansınlar}.

14. *Ey o îmân edenler!...*

Buyruk, el-Eşca hakkında inmiştir.

...*Muhakkak ki eşlerinizden ve çocuklarınızdan size* {günâh olan şeyleri emretmek sûretiyle} *düşman olanlar vardır. O hâlde onlardan sakının* {yani, hicreti terk etmek husûsunda onlara itâ'at etmeyin}...

Adam hicret etmek isteyince hanımı, çocukları ona, "Allâh adına gitme. Hanımımı, çoluk-çocuğunu, malını bırakma. Sen gidersen biz kaybolur gideriz. Medîne'de geçimimiz olmaz, muhtaç düşeriz" deyip onu vazgeçirmek isterdi. Bunun üzerine kimileri hicret etmekten vazgeçer, kimileri âilesine itâ'at etmez, onları dinlemez, hicret eder ve "Bizi hicretten vazgeçirmeye mi çalışıyorsunuz? Andolsun ki Allâh bizi sizinle tekrar bir araya getirecek olursa, sizi cezâlandırırız, sizi gözetmeyiz, bizden hayr nâmına birşey göremezsiniz" derlerdi. İşte, *O hâlde onlardan sakının* buyruğu, "hicreti terk etmek husûsunda onlara itâ'at etmekten uzak durun" demektedir. Sonra onlara afv, bağışlama ve görmezlikten gelme yolunu tutmalarını emrederek şöyle buyurmaktadır:

...*Bununla berâber şâyet* {onları} *afveder* {yani, onlara ilişmez, onlardan {onları cezâlandırmaktan} yüz çevirir, onları bağışlar}, *kusurlarına bakmaz* {ve hatâlarını örter} *iseniz* {sizin için hayrlı olur}. *Muhakkak Allâh* {mü'minlerin günâhlarını bağışlayan} *ğafûrdur,* {mahlûqâtına merhamet eden} *rahîmdir.*

Sonra Allâh onlara öğüt vermektedir:

15. ***Mallarınız da, evlâdlarınız da bir fitnedir*** **(yani, âhiret ile uğraşmayı önleyen bir meşgâle ve bir sınamadır).** *Büyük mükâfât* **(olan cennet)** ***ise Allâh indindedir.***

16. ***O hâlde gücünüzün yettiği kadar*** **(yani, güç yetirebildiğiniz kadarıyla emirleri ve nehiyleri husûsunda)** *Allâh'a ittiqâ edin;* (O'nun **öğütlerini)** ***dinleyin,*** (emirlerine) *itâ'at edin. Kendi nefsleriniz* ***için hayr olmak*** **(yani,** mallarınızdan Allâh'ın hakkını yerine ge**tirmek)** ***üzere de infâq edin...***

Sonra infâq etmek için onları teşvik ederek şöyle buyurmaktadır:

...***Kim nefsinin*** *cimriliğinden korunursa, işte onlar felâh bulan**lardır*** **(yani,** malındaki Allâh'ın hakkını yerine getirenlerdir).

17. ***Eğer Allâh'a*** *güzel bir şekilde* (yani, ecrini umarak ve gönül hoş**luğu ile)** *bir qarzda bulunacak olursanız* (yani, nâfile sadaqa ve**rirseniz)** *onu size* (yani, o qarzı(n sevâbını) sizin için) *kat kat arttırır ve* (o sadaqa sebebiyle) *size mağfiret eder. Allâh* (verdiğiniz sadaqaları sizin için kat kat arttıran) *şekûrdur,* (günâhlarınızı ve verdiği sadaqayı başa kakan, ecrini beklemeyen kimseleri bağışlayan[767]) *halîmdir.*

18. *Ğaybı da, şehâdeti de bilendir* (yani, O bütün ğayb âlemini bilendir: verdiği sadaqayı başa kakanın qalbindeki illeti, Allâh'a karşı haşyetinin azlığını bildiği gibi, her türlü gizli konuşma ve fısıldaşmalara da şâhiddir. Mülkünde Kendisine zarar verilemeyen) *azîzdir,* (emrinde) *hakîmdir.*

---

767 Bu, zayıf bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)

65. TALÂQ SÛRESİ

MEDENÎ, 12 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *Ey Nebî! Kadınları boşadığınızda iddetleri vaktinde* {yani, temiz iken ve onlarla cimâ etmeksizin} *boşayın ve o iddeti sayın, Rabbiniz olan Allâh'a ittiqâ edin* {yani, size emrettiği husûslarda O'na isyân etmeyin} *O kadınları (iddet sona ermeden) evlerinden çıkarmayın, onlar da* {iddet içerisinde bulundukları ve ric'at yapılabileceği süre içinde kendiliklerinden} *çıkmasınlar. Apaçık bir fâhişe yapmaları* {yani, apaçık bir şekilde karşı gelmeleri –ki bu da nüşûzdur [serkeşliktir]–} *müstesnâ. İşte bunlar Allâh'ın haddleridir* {yani, Allâh'ın sünneti ve emridir; yani, kadın iddet için hayızlı olmadığı bir zamânda, temizlik döneminde onunla cimâ edilmemiş olarak boşanmalıdır}.
Kim Allâh'ın haddlerini {yani, sünnetini ve emrini} *aşar* {ve iddetin başlama süresini hesâba katmadan talâq verir} *ise nefsine zulmetmiş olur. Bilemezsin belki Allâh bundan* {yani, birinci ve ikinci talâqtan} *sonra bir iş* {yani, kadına ric'at yapıp dönmeyi} *peyda ediverir.*

2. *O kadınlar ecellerinin* {yani, gusletmeden önce iddetlerinin} *sonuna geldiklerinde* {onlara dönecek olursanız} *ya ma'rûf ile* {yani, Allâh'a itâ'ate uygun bir şekilde} *onları tutun yâhûd ma'rûf ile* {yani, onlara zarar vermeksizin Allâh'a itâ'ate uygun olarak} *onlardan ayrılın* {–işte ihsân [iyilik ile tutmak ya da bırakmak] budur–. Talâqa da, ric'at yapmaya da} *aranızdan adâlet sâhibi iki kişiyi şâhid tutun...*

Sonra şâhidlere şöyle buyurmaktadır:

> *...Şâhidliği Allâh için* {uygun şekliyle} *dosdoğru yapın. İşte bu* {yani, Allâh'ın söz konusu ettiği talâq ve ric'at} *Allâh'a ve âhiret gününe îmân edenlere* {yani, Allâh'ın ortaksız bir ve tek olduğunu, amellerin karşılıklarının görüleceği ölümden sonra dirilişi tasdîq edenlere} *verilen öğüttür;* {o hâlde Allâh'ın emrini yerine getirsin}. *Kim Allâh'a ittiqâ eder* {ve sabreder} *ise, ona bir çıkış* {yani, darlık ve sıkıntıdan kurtuluş} *ihsân eder.*

Sonra Allâh onlara öğüt vermektedir:

15. ***Mallarınız da, evlâdlarınız da bir fitnedir*** {yani, âhiret ile uğraşmayı önleyen bir meşgâle ve bir sınamadır}. *Büyük mükâfât* {olan cennet} ***ise Allâh indindedir.***

16. ***O hâlde gücünüzün yettiği kadar*** {yani, güç yetirebildiğiniz kadarıyla emirleri ve nehiyleri husûsunda} *Allâh'a ittiqâ edin;* {O'nun öğütlerini} ***dinleyin,*** {emirlerine} *itâ'at edin. Kendi nefsleriniz* ***için hayr olmak*** {yani, mallarınızdan Allâh'ın hakkını yerine getirmek} ***üzere de infâq edin...***

Sonra infâq etmek için onları teşvik ederek şöyle buyurmaktadır:

...Kim nefsinin cimriliğinden korunursa, *işte onlar felâh bulan-* ***lardır*** {yani, malındaki Allâh'ın hakkını yerine getirenlerdir}.

17. ***Eğer Allâh'a güzel bir şekilde*** {yani, ecrini umarak ve gönül hoşluğu ile} ***bir qarzda bulunacak olursanız*** {yani, nâfile sadaqa verirseniz} ***onu size*** {yani, o qarzı(n sevâbını) sizin için} *kat kat arttırır ve* {o sadaqa sebebiyle} *size mağfiret eder. Allâh* {verdiğiniz sadaqaları sizin için kat kat arttıran} *şekûrdur,* {günâhlarınızı ve verdiği sadaqayı başa kakan, ecrini beklemeyen kimseleri bağışlayan[767]} *halîmdir.*

18. ***Ğaybı da, şehâdeti de bilendir*** {yani, O bütün ğayb âlemini bilendir: verdiği sadaqayı başa kakanın qalbindeki illeti, Allâh'a karşı haşyetinin azlığını bildiği gibi, her türlü gizli konuşma ve fısıldaşmalara da şâhiddir. Mülkünde Kendisine zarar verilemeyen} *azîzdir,* {emrinde} *hakîmdir.*

767 Bu, zayıf bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)

65. TALÂQ SÛRESİ

MEDENÎ, 12 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *Ey Nebî! Kadınları boşadığınızda iddetleri vaktinde* {yani, temiz iken ve onlarla cimâ etmeksizin} *boşayın ve o iddeti sayın, Rabbiniz olan Allâh'a ittiqâ edin* {yani, size emrettiği husûslarda O'na isyân etmeyin} *O kadınları (iddet sona ermeden) evlerinden çıkarmayın, onlar da* {iddet içerisinde bulundukları ve ric'at yapılabileceği süre içinde kendiliklerinden} *çıkmasınlar. Apaçık bir fâhişe yapmaları* {yani, apaçık bir şekilde karşı gelmeleri –ki bu da nüşûzdur [serkeşliktir]–} *müstesnâ. İşte bunlar Allâh'ın haddleridir* {yani, Allâh'ın sünneti ve emridir; yani, kadın iddet için hayızlı olmadığı bir zamânda, temizlik döneminde onunla cimâ edilmemiş olarak boşanmalıdır}. *Kim Allâh'ın haddlerini* {yani, sünnetini ve emrini} *aşar* {ve iddetin başlama süresini hesâba katmadan talâq verir} *ise nefsine zulmetmiş olur. Bilemezsin belki Allâh bundan* {yani, birinci ve ikinci talâqtan} *sonra bir iş* {yani, kadına ric'at yapıp dönmeyi} *peyda ediverir.*

2. *O kadınlar ecellerinin* {yani, gusletmeden önce iddetlerinin} *sonuna geldiklerinde* {onlara dönecek olursanız} *ya ma'rûf ile* {yani, Allâh'a itâ'ate uygun bir şekilde} *onları tutun yâhûd ma'rûf ile* {yani, onlara zarar vermeksizin Allâh'a itâ'ate uygun olarak} *onlardan ayrılın* {–işte ihsân [iyilik ile tutmak ya da bırakmak] budur–. Talâqa da, ric'at yapmaya da} *aranızdan adâlet sâhibi iki kişiyi şâhid tutun...*

Sonra şâhidlere şöyle buyurmaktadır:

...*Şâhidliği Allâh için* {uygun şekliyle} *dosdoğru yapın. İşte bu* {yani, Allâh'ın söz konusu ettiği talâq ve ric'at} *Allâh'a ve âhiret gününe îmân edenlere* {yani, Allâh'ın ortaksız bir ve tek olduğunu, amellerin karşılıklarının görüleceği ölümden sonra dirilişi tasdîq edenlere} *verilen öğüttür;* {o hâlde Allâh'ın emrini yerine getirsin}. *Kim Allâh'a ittiqâ eder* {ve sabreder} *ise, ona bir çıkış* {yani, darlık ve sıkıntıdan kurtuluş} *ihsân eder.*

Sonra Allâh onlara öğüt vermektedir:

15. ***Mallarınız da, evlâdlarınız da bir fitnedir*** (yani, âhiret ile uğraşmayı önleyen bir meşgâle ve bir sınamadır). *Büyük mükâfât* (olan cennet) *ise Allâh indindedir.*

16. ***O hâlde gücünüzün yettiği kadar*** (yani, güç yetirebildiğiniz kadarıyla emirleri ve nehiyleri husûsunda) *Allâh'a ittiqâ edin;* (O'nun öğütlerini) *dinleyin,* (emirlerine) *itâ'at edin. Kendi nefsleriniz için hayr olmak* (yani, mallarınızdan Allâh'ın hakkını yerine getirmek) *üzere de infâq edin...*

Sonra infâq etmek için onları teşvik ederek şöyle buyurmaktadır:

...Kim nefsinin cimriliğinden korunursa, işte onlar felâh bulanlardır (yani, malındaki Allâh'ın hakkını yerine getirenlerdir).

17. *Eğer Allâh'a güzel bir şekilde* (yani, ecrini umarak ve gönül hoşluğu ile) *bir qarzda bulunacak olursanız* (yani, nâfile sadaqa verirseniz) *onu size* (yani, o qarzı(n sevâbını) sizin için) *kat kat arttırır ve* (o sadaqa sebebiyle) *size mağfiret eder. Allâh* (verdiğiniz sadaqaları sizin için kat kat arttıran) *şekûrdur,* (günâhlarınızı ve verdiği sadaqayı başa kakan, ecrini beklemeyen kimseleri bağışlayan[767]) *halîmdir.*

18. *Ğaybı da, şehâdeti de bilendir* (yani, O bütün ğayb âlemini bilendir: verdiği sadaqayı başa kakanın qalbindeki illeti, Allâh'a karşı haşyetinin azlığını bildiği gibi, her türlü gizli konuşma ve fısıldaşmalara da şâhiddir. Mülkünde Kendisine zarar verilemeyen) *azîzdir,* (emrinde) *hakîmdir.*

767 Bu, zayıf bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)

65. TALÂQ SÛRESİ

MEDENÎ, 12 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *Ey Nebî! Kadınları boşadığınızda iddetleri vaktinde* {yani, temiz iken ve onlarla cimâ etmeksizin} *boşayın ve o iddeti sayın, Rabbiniz olan Allâh'a ittiqâ edin* {yani, size emrettiği husûslarda O'na isyân etmeyin} *O kadınları (iddet sona ermeden) evlerinden çıkarmayın, onlar da* {iddet içerisinde bulundukları ve ric'at yapılabileceği süre içinde kendiliklerinden} *çıkmasınlar. Apaçık bir fâhişe yapmaları* {yani, apaçık bir şekilde karşı gelmeleri –ki bu da nüşûzdur [serkeşliktir]–} *müstesnâ. İşte bunlar Allâh'ın haddleridir* {yani, Allâh'ın sünneti ve emridir; yani, kadın iddet için hayızlı olmadığı bir zamânda, temizlik döneminde onunla cimâ edilmemiş olarak boşanmalıdır}.

Kim Allâh'ın haddlerini {yani, sünnetini ve emrini} *aşar* {ve iddetin başlama süresini hesâba katmadan talâq verir} *ise nefsine zulmetmiş olur. Bilemezsin belki Allâh bundan* {yani, birinci ve ikinci talâqtan} *sonra bir iş* {yani, kadına ric'at yapıp dönmeyi} *peyda ediverir.*

2. *O kadınlar ecellerinin* {yani, gusletmeden önce iddetlerinin} *sonuna geldiklerinde* {onlara dönecek olursanız} *ya ma'rûf ile* {yani, Allâh'a itâ'ate uygun bir şekilde} *onları tutun yâhûd ma'rûf ile* {yani, onlara zarar vermeksizin Allâh'a itâ'ate uygun olarak} *onlardan ayrılın* {–işte ihsân [iyilik ile tutmak ya da bırakmak] budur–. Talâqa da, ric'at yapmaya da} *aranızdan adâlet sâhibi iki kişiyi şâhid tutun...*

Sonra şâhidlere şöyle buyurmaktadır:

...*Şâhidliği Allâh için* {uygun şekliyle} *dosdoğru yapın. İşte bu* {yani, Allâh'ın söz konusu ettiği talâq ve ric'at} *Allâh'a ve âhiret gününe îmân edenlere* {yani, Allâh'ın ortaksız bir ve tek olduğunu, amellerin karşılıklarının görüleceği ölümden sonra dirilişi tasdîq edenlere} *verilen öğüttür;* {o hâlde Allâh'ın emrini yerine getirsin}. *Kim Allâh'a ittiqâ eder* {ve sabreder} *ise, ona bir çıkış* {yani, darlık ve sıkıntıdan kurtuluş} *ihsân eder.*

3. ***Ve ona ummadığı*** **{yani, beklemediği, ümîd etmediği}** ***bir yerden rızq verir...***

Devâmla şöyle buyurmaktadır:

...***Kim*** **{rızq husûsunda}** ***Allâh'a tevekkül eder*** {yani, güvenir} *ise* ***O kendisine yeter. Kuşkusuz ki Allâh*** {o kimsenin karşı karşıya **kaldığı sıkıntı ve belâ husûsunda}** *emrini yerine getirir. Allâh* **{darlık ve rahatlık dâhil}** ***her şey için bir qader ta'yîn etti*** {yani, şu **zenginin ne zamân** faqîr olacağını, bu faqîrin ne zamân zengin **olacağını Allâh taqdîr buyurdu** –dolayısıyla öne de alınmaz, geri**ye de bırakılmaz–**}.

Allâh'ın, ***Boşanan*** [*talâq verilen*] ***kadınlar*** *kendiliklerinden üç qur' bek-****lerler*** **(Bakara, 2/228) âyeti** nâzil olunca bir adam Nebî'ye, "Ay hâli olmayan/**hayızdan kesilen kadının** iddeti nedir?" diye sordu. Ensâr'dan olan Hallad **da, "Yaş küçüklüğünden** dolayı ay hâli olmayanın iddeti nedir ve gebe kadı**nın iddeti nedir?"** diye sordu. Bunun üzerine Allâh şu buyruğu indirdi:

4. *Kadınlarınızdan, hayızdan kesilenlere/ay hâlinden ümîd kesenlere* {yani, ay hâli görmeyecek yaşa gelmiş olanlara} *gelince –eğer kuşku duyarsanız–* {yani, iddetlerinin ne kadar olduğunu bilmeyecek olursanız}, {bilin ki, onlara talâq verilmesi hâlinde} *onların iddetleri üç aydır ve* {nikâhlandıktan sonra boşanan ve yaşları küçük olduğu için} *hayız görmeyenlerinki de öyledir* [*hayız görmeyen kızların-kadınların iddeti de üç aydır*]...

Sonra şöyle buyurmaktadır:

...*Hâmile olanların ecelleri* {yani, iddetleri} *ise, yüklerini bırakmalarıdır* {yani, talâq verilen kadın hâmile ise onun iddeti, doğum yapmasıdır/doğum yapmasıyla sona erer}...

Sonra yine talâqı söz konusu ederek şöyle buyurmaktadır:

...*Kim* {talâq husûsunda} *Allâh'a ittiqâ ederse, ona işinde kolaylık verir* {yani, kim Allâh'a ittiqâ edip, Allâh'ın kendisine emrettiği şekilde talâq verir, nafaqa ve mesken husûslarında Allâh'a itâ'at ederse, Allâh onun işlerini kolaylaştırır ve ona sâlih amelde bulunmak tevfikini verir}.

5. *Şu* {yani, söz konusu edilen talâq, nafaqa ve mesken husûsu}, *Allâh'ın size indirdiği emridir. Kim* {sözü geçen husûslarda Allâh'ın kendisine verdiği emirlerle ilgili} *Allâh'a ittiqâ ederse,* {Allâh}

onun günâhlarını örter {yani, mağfiret eder} *ve onun ecrini* {yani, mükâfâtını} *büyütür* {yani, onun için kat kat arttırır}.

6. *O kadınları* {yani, bir ve iki defa talâq verilmiş olan kadınları} *gücünüz yettiğince* {yani, nafaqa ve mesken husûslarında içinde bulunduğunuz bolluğa uygun olarak} *sâkin olduğunuz yerin bir kısmında iskan edin. Onları sıkıştırmak için onlara zarar vermeye kalkışmayın. Eğer hâmile iseler* {yani, kendisine talâq verilmiş olan kadın hâmile ise} *yüklerini bırakıncaya kadar onlara nafaqa verin. Eğer onlar sizin için* {doğumdan sonra çocuklarınızı} *emzirirlerse, onlara ücretlerini verin.* {Erkek ve kadın} *aranızda ma'rûf ile müşâvere yapın* {ki böylece ma'rûf ölçüler içerisinde nafaqayı tesbit etmiş olursunuz}. *Eğer güçlükle karşılaşırsanız* {yani, erkek ve kadın arasında güçlük ortaya çıkarsa, erkek kadının istediği nafaqadan daha azını vermek ister ve bir husûs üzerinde ittifak edemezlerse} *o hâlde onun* {yani, erkek} *için (çocuğu) başka bir kadın emzirir* {yani, çocuğa öz annesi dışında bir sütanne aranır}.

7. {Mâlî bakımdan} *bolluk içinde olan,* {süt annelere} *bolluğuna uygun* {yani, Allâh'ın kendisine verdiği bolluk miktarına göre} *nafaqa versin. Rızqı kendisine daraltılan* {yani, kısılan} *da...*

Allâh'ın, *Hani o* {(yani, kendi qavmini, Hazkiye b. Ecar ile İsrâîloğulları'ndan o'nunla birlikte bulunanları)} *öfkelendirip gitmiş ve Bizim kendisini aslâ sıkıştırmayacağımızı* {yani, balığın karnını kendisine daraltmayacağımızı} *sanmıştı* (Enbiyâ, 21/87) buyruğu da buna benzemektedir.

...Allâh'ın kendisine verdiğinden {yani, verdiği rızqtan} {süt emzireceklere tâqatine göre} *infâq etsin* {yani, faqîrliğine göre nafaqasını versin}. *Allâh* {nafaqa husûsunda} *hiçbir kimseye, ona verdiğinden* {yani, vermiş olduğu rızqtan} *başkasını yüklemez. Allâh güçlüğün arkasından kolaylık* {yani, faqîrlikten sonra rızq genişliği} *ihsân eder.*

8. {Geçmiş dönemlerde} *Rabbinin ve rasûllerinin emrine karşı baş kaldıran* {yani, muhâlefet eden} *nice qarye vardır ki Biz onu [o qaryelerin halkını] şiddetli bir şekilde hesâba çektik* {yani, Allâh dünyâda o şehir-kasaba halkını hesâba çekti ve azâb ile cezâlandırdı} *ve onları görülmemiş* {yani, korkunç} *bir azâbla azâblandırdık.*

9. *Sonunda onlar* {dünyâda} *yaptıklarının vebâlini* {yani, işledikleri günâhın cezâsı olan dünyâda azâbı} *tattılar. İşlerinin sonu da* {yani, onların yalanlamaları üzerine dünyâda da, âhirette de âkıbetleri} *hüsrân/ziyân oldu.*

Sonra Allâh dünyâda da, âhirette de onlara neler hazırlamış olduğunu haber vererek şöyle buyurmaktadır:

10. *Allâh onlar için* {âhirette} *çok şiddetli bir azâb hazırladı. Ey o îmân etmiş olan elbâb sâhibleri* {yani, özü ya da aqlı bulunanlar}! *Allâh'a ittiqâ edin* {yani, işittiğiniz bu tehdidlerden ibret alın; Allâh'ın verdiği mev'izelerden/öğütlerden yararlanın}...

Bununla Mekke kâfirlerini korkutarak Muhammed'i (s.a) yalanlamamalarını öğütlemektedir. Aksi taqdîrde rasûllerini yalanlayan geçmiş ümmetlerin karşılaştığı dünyâ ve âhiret azâbı gelip sizi de bulacaktır. Sonra Allâh îmân edenlere, *Ey o îmân etmiş olan elbâb sâhibleri! Allâh'a ittiqâ edin* diye hitâb etmekte ve onların da niteliklerini dile getirmektedir.

...Doğrusu Allâh size bir zikr {yani, Qur'ân} *indirdi.*

11. {İlminde} *îmân eden ve sâlih amel işleyenleri zulumâttan nûra* {yani, şirkten îmâna} *çıkarmak için Allâh'ın mübeyyin âyetlerini size okuyan bir rasûl (gönderdi). Kim Allâh'a îmân eder* {yani, O'nun ortaksız bir ve tek olduğunu tasdîq edip mü'min olur} *ve sâlih amel işlerse, onu altından nehirler akan cennetlere* {yani, bahçelere} *koyar* {yani, bu bahçelerin altından nehirler akar}. *Orada ebediyyen hâlidlerdir/kalıcıdırlar* {yani, sürekli iqâmet edeceklerdir}. *Allâh ona gerçekten çok güzel bir rızq* {yani, cennet} *verir.*

12. *Allâh yedi gök ve yerden de onlar gibisini yarattı. Emir bunlar arasında* {yani, vahy en yüce semâdan, en aşağı yere kadar} *iner durur. Allâh'ın gerçekten her şeye qadîr olduğunu ve muhakkak Allâh'ın ilmi ile her şeyi kuşatmış olduğunu kesinlikle bilesiniz diye.*

66. TAHRÎM SÛRESİ

MEDENÎ, 12 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *Ey Nebî! Allâh'ın sana helâl kıldığı şeyi niçin harâm edersin; zevcelerinin* {yani, Hafsa'nın} *hoşnudluğunu arayarak? Allâh* {ettiğin bu yemîne karşı} *ğafûrdur, rahîmdir.*

Maksad, Rasûlullâh'ın, Hafsa'nın gününde ve Hafsa'nın odasında, oğlu İbrâhîm'in annesi Mariye el-Kıbtiyye ile birlikte olması ve Hafsa'ya yakalanması, Peygamber'in de, bu durumu kimseye söylememesini tenbihleyip Mariye'ye ebediyyen yaklaşmayacağına dâir söz vermesidir.[768]

2. *Allâh size yemînlerinizi çözme yolunu farz etmiştir* {yani, Allâh size bunu beyân etmiş, açıklamıştır}...

Bunun bir benzeri de Nûr sûresi'ndedir (1. âyet).

Yine, *Yemîn ettiğiniz vakit yemîninizin keffâreti budur. Yemînlerinizi muhâfaza edin/koruyun* (Mâide, 5/89) âyeti de buna benzemektedir.

Bunun üzerine Nebî, Mariye'yi kendisine harâm kılması dolayısıyla bir köle azad etti.

...Allâh sizin mevlânızdır. O {yaratıklarını en iyi bilen} *alîmdir,* {keffâret hükmü ile ilgili buyruklarında} *hakîmdir.*

3. *Hani Nebî zevcelerinden/eşlerinden ba'zısına/birine* {yani, Hafsa'ya} *sırr olarak bir söz söylemişti de o* {yani, Hafsa} *da bunu haber vermişti* {yani, Nebî'nin, Mariye'nin durumu ile ilgili olarak gizlice söylediğini Âişe'ye bildirmişti}. *Allâh da o'na bunu zâhir kılmıştı* {yani, Allâh Nebî'ye, Hafsa'nın Âişe'ye söylediğini açıklamıştı}...

Nebî de onu çağırarak, Âişe'ye söylediklerinin bir kısmını ona bildirdi, fakat hepsini söylemedi. İşte Yüce Allâh'ın şu buyruğu buna işâret ediyor:

...O da {yani, Nebî de} *o sözün bir kısmını bildirdi,* {sözün} *bir kısmından da* {yani, kendisinden sonra Ebû Bekr ve Ömer'in ba-

---

768 Bu tür rivâyetlere fazla itibâr edilmemeli, hele hele âyetler bu gibi rivâyetler esâs alınarak yorumlanmamalıdır. (Redaktör: E.Ö)

şa geçeceklerine dâir bölümünden de[769]} *yüz çevirdi. O bunu* **{yani, Nebî açıkladıklarını}** ***eşine haber verince*** {Hafsa Nebî'ye,} ***"Bunu*** **{yani, bu söylediklerini}** ***sana kim haber verdi?" dedi.*** {Nebî de,} *"* **{Gizlilikleri bilen}** ***Alîm, Habîr haber verdi" dedi.***

4. ***Eğer ikiniz*** **{yani, Hafsa ve Âişe}** ***Allâh'a tevbe ederseniz ne a'lâ! Çünkü qalbleriniz meyletmiş bulunuyor. Şâyet o'nun aleyhine birbirinize yardım ederseniz*** {yani, Nebî'ye karşı gelmek ve o'na eziyet etmek üzere birbirinize destek verirseniz}, *muhakkak ki **Allâh o'nun velîsidir, Cibrîl de, mü'minlerin sâlihleri de, bundan sonra melekler de*** {Nebî'ye} *destekcidir* {yani, eğer siz o'na karşı birbirinizle yardımlaşırsanız, bunlar da size karşı Nebî'ye yardımcıdırlar}.

5. ***Eğer o*** {yani, Nebî} *sizi boşarsa,* {Muhammed'in} *Rabbi sizin yerinize, o'na sizden daha hayrlı zevceler/eşler verir...*

Ardından Allâh bu hanımların niteliklerini şöylece belirtmektedir:

...Müslimeler {yani, ihlâslı kadınlar}, *mü'mineler* {yani, Allâh'ın vahdâniyyetini tasdîq eden kadınlar}, *qâniteler* {yani, itâ'atkâr kadınlar}, *tâibeler* {yani, günâhlardan tevbe eden kadınlar}, *âbideler* {yani, tevhîd eden kadınlar}, *sâiheler* {yani, oruc tutan kadınlar} *seyyibeler* {yani, kocaları olmayan dul kadınlar} *ve bakireler* {yani, kimse tarafından kendisine el değmemiş kadınlar} *olmak üzere.*

6. *Ey o îmân edenler! Tutuşturucusu* {yani, ehli} *insânlarla taşlar olan* {yani, kâfirin boynuna kibrit/kükürt dağı gibi asılıp harâretiyle ateşi yüzüne doğru yandığı taşlar olan} *o ateşten nefslerinizi ve ehl'lerinizi koruyun. Onun"* {yani, o ateşin} *üzerinde gılâz-şedîd* {yani, pek güçlü} *melekler*{den ondokuz bekçi} *vardır. Bunlar* {yani, cehennemin bekçileri} *kendilerine verdiği emirlerde Allâh'a isyân etmezler; ne emrolunurlarsa onu yaparlar.*

7. *Ey o küfredenler* {yani, Mekke kâfirleri}! *Bugün* {yani, qıyâmet günü} *özür dilemeyin. Size* {âhirette} *ancak* {dünyâda iken} *yaptıklarınızın karşılığı verilecektir.*

---

769 Bu, –rivâyet-perestlikten ve tahkik yoksunluğundan kaynaklanan– bâtıl bir iddiâdır. (Redaktör: E.Ö)

8. **Ey o îmân edenler! Allâh'a nasûh bir tevbe ile tevbe edin** {yani, tevbenizde samimi olun, içtenlikle tevbe etmiş olduğunuz günâha geri dönmeyi ebediyyen düşünmeyin} *ki* {–asâ, Allâh tarafından gereklilik ifâde eder–} *Rabbiniz sizden seyyiâtınızı tekfir etsin* {yani, günâhlarınızı size mağfiret etsin}, *sizi* {âhirette, bahçelerinin} *altından nehirler akan cennetlere* {yani, bahçelere} *soksun. O gün Allâh Nebî'yi ve o'nunla berâber îmân edenleri* {zâlimleri cezâlandırdığı gibi} *mahcub etmeyecektir* {yani, Allâh onları azâblandırmayacaktır}, *nûrları* {sırât üzerinde[770] cennete götüren bir kılavuz olarak} *önlerinde ve sağlarında koşacaktır.* {Dünyâda iken tevhîdi tasdîq ettikleri için, âhirette cennete gitmekle onlara kurtuluş nasîb olacaktır.} *Diyecekler ki: "Rabbimiz! Bize nûrumuzu tamâmla ve bize mağfiret et* {–bunlar, hasenâtı ve seyyiâtı eşit olan a'râf'taki kimselerdir–[771]}. *Çünkü Sen her şeye* {yani, kurtuluşa erdirmeye de, mağfirete de gücü yeten} *qadîrsin.*

9. *Ey Nebî! Kâfirlerle* {kılıç ile} *ve münâfıqlarla* {söz ile} *cihâd et*[772] *ve onlara karşı* {ağır sözler söyleyerek} *sert davran. Varacakları yerleri cehennemdir onların. O ne kötü dönüş yeridir!*

10. *Allâh o küfredenler için Nûh'un karısı ile Lût'un karısını bir mesel darbetti* {yani, müslüman bir kimsenin kâfir bir kadın ile evli olmasına onu örnek verdi}. *Bunların ikisi de kullarımızdan iki sâlih kulun nikâhı altında idiler. İkisi de* {dîn husûsunda} *koca-*

---

770 Sırât [kıldan ince kılıçtan keskin sırât köprüsü] inancı, –Mecûsîlik gibi– başka dîn ve kültürlerden alınıp hadîs kılığına sokularak İslâm kültürüne idhâl edilmiştir. (Redaktör: E.Ö)

771 Bu yorum, hem siyâka aykırıdır, hem de bâtıldır. Zîrâ, *"Rabbimiz! Bize nûrumuzu tamâmla ve bize mağfiret et [bizi her türlü olumsuzluktan muhâfaza buyur/âzâde et]" diyecekler.* ayrı bir grub değil, yukarıda zikredilenlerdir; nûrları önlerinde ve sağlarında koşacak olanlardır. Dolayısıyla, "Hasenâtı ve seyyiâtı eşit olan kimselerin –cennete veyâ cehenneme girmeyip– a'râfta olacağı/kalacağı" iddiâsı, –Hıristiyanlık gibi– başka dîn ve kültürlerden alınıp İslâm kültürüne idhâl edilen Qur'ân-İslâm dışı bâtıl bir iddiâdır. Çünkü, Qur'ân'a-İslâm'a göre, sâdece iki sınıf [mü'min ve kâfir] ve bu iki sınıfın gideceği iki yer [cennet ve cehennem] vardır ve bu iki yerden –hiçbir şekilde– çıkış da yoktur. (Redaktör: E.Ö)

772 Bir kelime (–ki burada *cihâd* kelimesi–), tek kullanımda (–*kılıç ile* ve *söz ile* şeklinde–) iki ayrı ma'nâya gelmez. (Redaktör: E.Ö)

larına hâinlik **{yani, muhâlefet}** ***ettiler de kocalarının*** *kendilerine* **{yani, Nûh ve Lût, küfrleri dolayısı ile karılarına}** *Allâh'a karşı* ***hiçbir faydaları olmadı*** **{yani, karılarına bir fayda sağlayamadılar}.** ***O ikisine de, "Ateşe girenlerle berâber siz de girin"*** *denilecek* **{çünkü onlar isyân etmişlerdi}.**

Allâh böylece Nebî'ye karşı birbirlerine destek verdikleri için Âişe ile **Hafsa'yı korkutmaktadır. Eğer** Âişe ve Hafsa da Rabb'lerine isyân edecek **olurlarsa Muhammed'in (s.a)** onlara, Allâh'a karşı hiçbir faydası olmaz.

Devâmla şöyle buyurmaktadır:

11. ***Allâh o îmân edenler için de*** *Fir'avn'ın karısını bir mesel darbetti* **{yani, kâfir bir koca ile** evli bulunan müslüman kadına bunu misâl verdi –kocasının kâfir olmasının, kendisi müslüman olduğu **taqdîrde ona bir** zararı olmaz–}...

Âişe ile Hafsa'ya da şunu söylemektedir: Siz ma'siyet husûsunda Lût'un **karısı gibi olmayın,** aksine itâ'at husûsunda Fir'avn'ın karısı ve Meryem gibi **olun.**

> ...***Hani o*** {(yani, Fir'avn'ın karısı)} *şöyle demişti: "Rabbim! Benim* ***için indinde*** {yani, cennette} *bir ev yap. Fir'avn'dan ve onun* {şirk} ***amelinden*** *beni kurtar ve o zâlimler* {yani, müşrikler} *qavminden* {yani, Mısr ahâlisinden} *beni esenliğe çıkar."*

12. *Ve (Allâh) fercini* {fuhşiyâta karşı} *sapasağlam koruyan İmrân kızı Meryem'i de (îmân edenler için bir mesel yaptı)...*

Fercini sapasağlam korumakla tavsif edilmiş olması, ona zinâ iftirası **atılmış olması** sebebiyledir.

> *...Biz ona rûhumuzdan üfürdük...*

Rûhumuz'dan kasıd, "Cibrîl"dir. Cibrîl parmağı ile gömleğini çekti, **sonra da yakasının** içine üfledi.[773]

> *...O da Rabbinin kelimelerini* {yani, Îsâ'nın Allâh'ın nebîsi olduğunu} *ve kitâblarını* {yani, İncîl'i} *tasdîq etti ve o* {yani, Meryem} *qânitlerdendi* {yani, Rabbine itâ'atkâr kadınlardandı}.

---

773 Bu, delîlsiz bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)

67. MÜLK SÛRESİ

MEKKÎ, 30 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *Mülk elinde bulunan ne mübârektir!...*

Tebâreke kelimesi, *bereket* kelimesinin ifteale vezninde kullanılmış şeklidir.

...O {dilediği} *her şeye* {gücü yeten} *qadîrdir.*

2. *O ki, ölümü ve hayâtı halqetti* {yani, hayâtta olanları öldürür, ölüleri de bir nutfeden, sonra aleqadan, sonra ona rûh üfleyerek diriltir}; *hanginiz daha güzel amelde bulunacak diye sizi ibtilâ etmek* {yani, sınamak/denemek} *için...*

Bize Abdullâh [Ubeydullâh] b. Sâbit tahdîs edip dedi: Bana babam tahdîs edip dedi: Bize Ebû Sâlih tahdîs edip dedi: Bana Muqâtil b. Süleyman ed-Dahhak b. Müzâhim'den, o da Abdullâh b. Abbâs'tan haber verip dedi ki: "Hanginizin farîzayı [Allâh'ın farz kıldıklarını] daha eksiksiz yapacağı husûsunda sizi denemek için."

...O {mülkünde ve Kendisine isyân edenlerden intiqâm almakta} *azîzdir,* {mü'minlerin günâhlarını bağışlayan} *ğafûrdur.*

Sonra Allâh tevhîdini bilmeleri için yarattıklarının durumunu haber vererek şöyle buyurmaktadır:

3. *O tabaka tabaka* {yani, biri diğerinin üstünde, her biri arasında 500 yıllık mesâfe ve her birinin kalınlığı 500 yıllık mesâfe olmak üzere[774] iki günde} *yedi gök yaratandır. Rahmân'ın yaratışında bir düzensizlik göremezsin* {yani, ey Âdemoğlu! Göklerin yaratılmasında bir kusur göremezsin}. *Haydi, gözü çevir* {yani, ikinci bir defa daha göklere tekrar bak ey Âdemoğlu, göklerde} *bir çatlak görecek misin?*

4. *Sonra gözünü iki*{nci} *defa çevir, tekrar tekrar (bak).* {Ey Âdemoğlu!} *Göz hor ve haqîr* {yani, küçülmüş –göz ileri derecede yorula-

---

774 "Her gök arasında 500 yıllık mesâfe olduğu ve her birinin kalınlığının da 500 yıllık mesâfe olduğu" iddiâsı, delîlsiz bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)

cak olursa ona su iner–) *ve yorulmuş olarak* {yani, gökte bir kusur ve bir çatlak görmeksizin yorgun ve bitkin düşmüş olarak} *yine sana dönecektir.*

5. *Andolsun Biz dünyâ* [*en yakın*] *semâyı* {–çünkü bu semâ, diğerlerine göre yeryüzüne daha yakındır– korumak için} *mesâbihle/kandillerle* {yani, yıldızlarla} *süsledik. Onları* {yani, yıldızları} *şeytânlar için rücûm* {yani, semâya yükseldikleri vakit onlara atacak tâneler} *yaptık. Ayrıca onlara* {yani, şeytânlara} *sa'îr* {yani, alevli ateş} *azâbını hazırladık.*

6. *Rabb'lerine küfredenlere* {yani, Allâh'ın tevhîdini inkâr eden kâfirlere} *de* {âhirette} *cehennem azâbı vardır* {yani, onlara da bu azâbı hazırladık}. *O,* {oraya varacakları vakit} *ne kötü bir dönüş yeridir!*

7. *Oraya* {yani, cehenneme} *atıldıklarında* {cehennem bekçileri kancalarla onları kapacaktır}. *Onun kaynayıp coşarken şehîkini* {yani, eşek anırmasını andıran sesini} *işitirler.*

8. {Cehennem kâfirlere} *öfkesinden neredeyse* {onların üzerinde} *çatlayacak* {yani, parçalanacak} *olur* {(ve bu öfke ile) onları yakalar}. *İçine her bir grub* {yani, zümre} *atıldığında* {bekçileri kancalarla onları: Arab müşriklerini, yahûdîleri, hristiyanları, mecûsîleri ve diğer kâfirleri kapar}, *onun* {yani, cehennemin} *bekçileri onlara, "Size bir nezîr* {yani, bir rasûl: Muhammed} *gelmedi mi?" diye sorarlar?*

9. *Onlar* {cehennem bekçilerine}, *"Evet, gerçekten bize bir nezîr geldi. Fakat biz* {o nezîri: Nebî'yi-Rasûl'ü: Muhammed'i} *yalanladık ve* {Nebî'ye-Rasûl'e: Muhammed'e} *Allâh hiçbir şey indirmemiştir* {yani, Allâh kimseyi rasûl-nebî olarak göndermemiştir}. *Siz ancak büyük bir dalâlet* {yani, bir ayrılık} *içindesiniz dedik" diye cevap verirler.*

10. *Yine derler ki: "Eğer biz dinleseydik veya* {verilen öğütleri} *aqletseydik, saîr ashâbı arasında olmazdık."*

11. *Böylece günâhlarını* {yani, rasûlleri yalanlamış olduklarını} *itiraf edecekler. Sa'îrde* {yani, alevli ateşte} *olanlara suhq olsun* {Allâh'ın rahmetinden uzak olsunlar}.

12. *Muhakkak ki Rabb'lerine bi'l-ğayb* {yani, O'nu görmedikleri hâl-

de[775]} *haşyet duyanlar* {yani, îmân edenler} *var ya, işte onlar* {yani, onların günâhları} *için bir mağfiret ve büyük bir ecr* {yani, cennette büyük bir karşılık/mükâfât} *vardır.*

13. {Ey Mekke kâfirleri! Nebî hakkında} *sözünüzü ister* {qalblerde} *gizli tutun, ister açık söyleyin* {yani, açıkça konuşarak onu dile getirin}. *Çünkü O göğüslerin özünü* {yani, qalblerde bulunanı} *çok iyi bilendir.*

14. *Yaratan bilmez mi hiç* {yani, qalblerde sırrı (gizliliği) yaratan Benim. Dolayısıyla qalblerde yarattığım sırrı bilmeyecek miyim}? *O latifdir* {yani, ilminin incelikleriyle qalblerde olanı bilir}, *habîrdir* {yani, qalblerdeki sırrlardan da, vesveselerden de haberdardır}.

15. *O yeri sizin için zelûl kıldı* {yani, üzerindekilerle berâber kayıp gitmesin diye dağlarla onu sağlamlaştırdı}. *O hâlde omuzlarında yürüyün* {yani, dilediğiniz gibi güvenlikle köşesinde, bucağında, etrafında, kıyısında yürüyün, gidip gelin}, {helâl olan} *rızqından yeyin. Nüşûr yalnız O'nadır* {yani, ölümden sonra qabirlerinizden diri olarak kaldırılıp O'nun huzûruna getirileceksiniz}.

Sonra Mekke kâfirlerini korkutarak şöyle buyurmaktadır:

16. *Semâdaki* [*yüce*] *kimsenin* {yani, yüce Rabb'in –çünkü O en yüksek semâdadır–} *sizi yere geçirmesinden* {ve bu yolla cezâlandırmasından} *emîn mi oldunuz? O zamân o durmadan çalkalanmaktadır* {yani, o vakit o yer, sizi yerin en alt tabakasına götürmek üzere çalkalanır durur}.

Allâh'ın, *O gün gök döne döne çalkalanacaktır* (Tûr, 52/9) buyruğu da buna benzemektedir.

17. *Yâhûd semâdakinin* {yani, yüce Rabb'in} *üzerinize* {–Arab kâfirlerinden önce Lût qavmine ve diğerlerine yaptığı gibi– semâdan} *bir taş yağmuru göndermesinden* {ve böylece sizi cezâlandırmasından} *emîn mi oldunuz? Benim nezîrim* {yani, azâbım} *nasılmış,* {azâb geldiği vakit} *bileceksiniz* {ey Mekkeliler}.

18. *Andolsun ki onlardan öncekiler de yalanlamışlardı* {yani, Mekke kâfirlerinden önceki ümmetler de rasûllerini yalanlamışlardı da

---

775 *Rabb'lerine bi'l-gayb haşyet duyanlar* ibâresinin, "O'nu görmedikleri hâlde haşyet duyanlar" şeklindeki izahı, bizce uygun değildir. (Redaktör: E.Ö)

Biz onlara azâb etmiştik}. *Benim nekîrim* {yani, hâlleri değiştirmem ve tepki göstermem} *nasılmış?* {Azâbın hakk olduğunu görmediler mi?}

Bununla Mekke kâfirlerini korkutmaktadır. Sonra yarattıklarından ibret alarak Allâh'ı tevhîd etmeleri için onlara şöylece öğüt vermektedir:

19. *Üstlerinde* {kanatlarını} *saff saffîsıra sıra dizenlaçan ve* {inmek istediklerinde kanatlarını} *kapayan kuşları görmediler mi?* {Kanatlarını kaparken de, açarken de} *onları Rahmân'dan başkası tutmuyor. O* {yarattıkları ile alâkalı} *her şeye basîrdir.*

Sonra onları korkutarak şöyle buyurmaktadır:

20. {Ey Mekkeliler!} *Rahmân'ın dûnundan/berisinden size yardım edecek o cünd* {yani, taraftarlar topluluğu} *de kimmiş* {yani, azâb geldiğinde O'na karşı sizi kim koruyabilir}? *Kâfirler ancak bir gurûr/aldanış* {yani, hiçbir şey ifâde etmeyen bir bâtıl} *içerisindedirler.*

İbret almaları için onları korkutmak üzere de şöyle buyurmaktadır:

21. *Eğer O rızqını* {yani, yağmuru} *kesiverse* {yani, size yağmur yağdırmazsa} *size rızq verebilecek kimdir* {yani, Benim dışımda ilâh edindiklerinizden size kim bu rızqı verebilir? Haydi yağmur yağdırsınlar bakalım? –Allâh, "Rezzâq olan Benim" demek istemektedir–}. *Hayır, onlar bir ürküntü ve nüfûr içerisinde kalmayı sürdürüp giden* {yani, îmândan uzaklaşıp duran} *bir hâl içindedirler.*

22. *Yüzüstü sürünerek giden kimse mi* {yani, Ebû Cehl b. Hişâm mı –ki kâfir, küfr içerisinde qalbi kör ve sapık olarak yürür–} *daha çok hidâyettedir, yoksa mustaqîm bir sırât* {yani, İslâm yolu} *üzerinde mutedil olarak* {yani, qalbi temiz, hidâyet bulmuş ve mü'min olarak} *yürüyen kimse mi* {yani, Nebî mi}?

23. *De ki: "Sizi inşâ eden* {yani, yaratan}, *sizin için sem, ebsâr ve fuâdlar yapan O'dur. Ne kadar az şükrediyorsunuz"* {yani, aqletmiyorsunuz –akletmedikleri için de Rabbin bu güzel yaratılışlarındaki apaçık ni'metlerine şükretmiyor ve O'nu tevhîd etmiyorlar–}.

24. *De ki: "O sizi yeryüzünde zer' edendir* {yani, yaratandır}. {Âhirette} *O'nun* {yani, Allâh'ın} *huzûruna haşredileceksiniz"* {ve O da amellerinizin karşılığını verecektir}.

25. *"Eğer* {dünyâda iken azâbın üzerimize ineceği husûsunda} *doğru söyleyenler iseniz bu va'd ne zamân"* {yani, bizi kendisiyle tehdid ettiğiniz bu va'd ne zamân}? *derler.*

Bunun üzerine Allâh, Nebî'ye hitâben şöyle buyurmaktadır:

26. {Mekke kâfirlerine} *de ki: "O ilm* {yani, üzerinize Bedir'de azâbın ineceğine dâir bilgi} *ancak Allâh'ın yanındadır* {O benim elimde değildir}. *Ben ancak apaçık bir nezîrim."*

27. *Artık onu* {yani, âhirette cehennem ateşini ve azâbı} *yakından gördüklerinde o küfredenlerin hoşlanmadıkları yüzlerinden belli olur* {yani, bundan dolayı yüzlerinde kötü ifâdeler belirir} *ve "Bu* {azâb} *sizin* {dünyâda iken} *kendisini da'vet ettiğinizdir"* {yani, hakkında şübhe ettiğinizdir} *denilir* {yani, cehennem bekçileri onlara böyle diyecektir}.

28. {Ey Muhammed! Mekke kâfirlerine} *de ki: "Bana haber verin. Eğer Allâh beni ve benimle berâber olanları* {yani, mü'minleri} *helâk etse* {yani, azâblandırsa} *yâhûd* {bizi azâblandırmayıp} *rahmet buyursa, ya kâfirleri elîm* {yani, acıklı} *bir azâba karşı kim himâye edebilir"* {yani, sizi kim güvenlik altına alabilir}?

29. *De ki: "O* {bunu yapan} *rahmândır. Biz O'na îmân ettik* {yani, O'nun vahdâniyyetini tasdîq ettik –dilerse bizi helâk eder, dilerse azâblandırır–} *ve yalnız O'na* {yani, Allâh'a} *tevekkül ettik* {yani, güvenip dayandık}...

Onlar Nebî'ye, "Siz ancak apaçık bir dalâlettesiniz" demişler. Nebî de onlara şöyle cevâb vermişti:

..."{Azâbın ineceği vakit} *artık kimin* {yani, bizim mi, sizin mi} *apaçık bir dalâlette* {yani, hiçbir şey ifâde etmeyen bâtıl içerisinde} *olduğunu pek yakında bileceksiniz."*

Benzeri bir buyruk da Tâ-Hâ sûresi'ndedir.

Sonra Mekke ahâlisine şöyle demesini emretti:

30. *De ki: "Bana haber verin, eğer suyunuz* {yani, zemzem suyu ve başkaları} *yerin dibine geçiriliverirse* {yani, su kaybolup gitse ve siz o sudan yararlanamayacak olursanız} *size kim ma'în* {yani, açıktan akan, kovalarla alınabilen} *bir su getirebilir?"*

68. QALEM SÛRESİ

MEKKÎ, 52 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *Nûn. Qaleme ve satıra dizdiklerine* {yani, meleklerin yazdıkları Âdemoğulları'nın amellerine} *andolsun.*

Nûn'dan kasıd, "balık"tır. Bu balık, yerin en altındaki bir denizdedir.[776] Söz konusu "qalem" ise, kendisiyle yazı yazılan nûrdan bir qalem olup, onunla levh-i mahfûz'u yazmıştır.

Mekke kâfirleri, Ebû Cehl b. Hişâm, Utbe b. Rabî'a, Şeybe b. Rabî'a ve başkaları, "Muhakkak Muhammed bir mecnûndur" deyince, Allâh balığa, qaleme ve meleklerin Âdemoğulları'nın amelini satır satır yazmalarına yemîn ederek dedi ki:

2. {Ey Muhammed!} *Sen Rabbinin ni'meti* {yani, rahmeti} *sâyesinde bir mecnûn değilsin.*

3. *Ve gerçekten senin için elbette kesilmeyecek* {yani, eksilmeyecek ve başına kakılmayacak} *bir ecr vardır.*

4. *Doğrusu sen, elbette azîm bir huluq* {yani, İslâm dîni} *üzeresin.*

5-6. *Yakında sen de göreceksin* {ey Muhammed} *onlar da* {yani, Mekkeliler de} *görecekler; o meftûnluk hanginizde imiş* {yani, Bedir'de üzerlerine azâb ineceği vakit deliliğin sende mi, yoksa Mekkelilerde mi olduğunu}.

Bu bir tehdiddir. Bedir'deki azâb ise öldürülmeleri, meleklerin yüzlerine ve arkalarına vurmasıdır.

Devâmla şöyle buyurmaktadır:

7. *Senin Rabbin, evet O, yolundan* {yani, hidâyetten} *sapan kimseyi de elbette bilir ve O, hidâyette olanları da* {başkalarından} *elbette bilir.*

8. *Artık yalanlayanlara* {yani, babalarının dînine ve milletine da'vet edenlere} *itâ'at etme.*

---

776 Bu, hem bütünüyle hurâfedir, hem de ğayb taşlamadır. (Redaktör: E.Ö)

Benzeri bir buyruk da Furqân sûresi'ndedir (52. âyet).

9. *Onlar senin kendilerine idhân etmeni arzu ettiler* (yani, atalarının dînine da'vet ettikleri zamân da'vete icâbet etmeni istediler[777]). *Onlar da idhân edeceklerdi* (yani, ey Muhammed, sen kâfir olsaydın, kendileri de kâfir kalıp îmân etmeyeceklerdi).

10. *Sakın itâ'at etme çokça yemîn eden, aşağılık ve değersiz her kişiye* (yani, Mahzûm oğulları'ndan el-Velîd b. el-Muğîre'ye).

11. *Hemmâz* (yani, gıybet yapan), *onun-bunun sözünü taşıyan* (-ki o lâf alıp götüren birisi idi-) *kimseye*.

12. *Hayra* (yani, İslâm'a girmeye) *durmadan engel olana...*

Kardeşinin oğlunun ve yakınlarının İslâm'a girmelerine engel olmuştu.

...(Zulm ve kabalıkta) *haddi aşana ve çok günâhkâr olana* (yani, kabalığı ve zâlimliği dolayısıyla Rabbine karşı günâhları pek çok olana).

Benzeri bir buyruk da Mutaffifîn sûresi'ndedir (12. âyet).

13. *Utüll ve üstelik* (bu niteliklerle birlikte) *zenîm olana*.

Utüll (câhil ve kaba); "karnı geniş, hayr nâmına birşey söylemeyen, çok yeyip içen, çok kaba, çok zâlim kimse" demektir. *Zenîm* ise, -koyunun çene kısmının alt tarafındaki gibi- "asılı duran ve bir çeşit guddeyi andıran kulağının dip tarafında yaratılışta bir fazlalık"tır.

14. *O mal ve oğullar sâhibi oldu diye.*

15. (el-Velîd'in) *karşısında âyetlerimiz* (yani, Qur'ân) *okunduğunda, "Evvelkilerin esâtiridir"* (yani, öncekilerin anlattıkları ve yalanlarıdır: Rüstem ve İsfendibaz (İsfendiyâr) hakkında anlatılanlardır) *der.*

16. *Biz onu* (yani, el-Velîd'i) *hortumu üzere* (siyahlıkla) *damgalayacağız* (da onun yüzü kararacak, gözleri göğerecek, yüzü önüne eğilecek, zincirlere bağlanacaktır -cehenneme girişinden önceki hâli budur-).

Sonra başka bir husûsa geçerek şöyle buyurulmaktadır:

17. *Gerçek şu ki Biz o bahçe sâhiblerini* (bahçeleri yok olunca açlık-

---

777 Bizce bu yorum zayıftır. (Redaktör: E.Ö)

(a) *ibtilâ ettiğimiz (sınadığımız) gibi, bunları da* (yani, Mekkelileri de) (açlıkla) *ibtilâ ettik. Hani sabâh vaktinde mutlaka* (yani, sabâh olunca mutlaka mahsullerini) *devşireceklerine yemin etmişlerdi.*

18. *İstisnâ da yapmıyorlardı* (yani, inşallâh da demiyorlardı).

19-20. (Ey Muhammed!) *Onlar uyurlarken hemen onu* (yani, o bahçeyi), (geceleyin) *Rabbin tarafından dört bir yanından bir belâ* (yani, azâb) *sardı da kapkara kesiliverdi* (yani, o bahçe gece gibi simsiyah oluverdi).

21-22. *Sabâh erkenden birbirlerine seslendiler* (yani, sabâh olunca biri diğerine dedi ki): *"Eğer* (bahçenizin ekinini) *devşirecekseniz, erkence mahsulünüzün başına gidin"* (yani, ekini, meyveleri toplayın, biçilecekleri biçin).

Onlar, bahçelerinin geceleyin yandığını bilmiyorlardı.

23-24. *Birbirleri ile gizlice konuşarak gittiler* (yani, kendi aralarında gizli konuşarak danışıp gittiler ve gizlice) *şöyle dediler: "Bugün hiçbir yoksul karşınıza çıkıp oraya girmesin."*

25. *Güçleri yetiyormuş gibi* (yani, bahçelerinin mahsullerini toplayabileceklermiş gibi, kendi kendilerine zannederek) *erkenden gittiler.*

26. *Onu* (yani, orada hiçbir şey olmadığını) *gördüklerinde* (yolu şaşırdıklarını zannettiler ve) *dediler ki: "Muhakkak biz* (bahçemizin) *yolunu şaşıranlarız."*

Sonra oradaki belirtileri fark ettiler, bu işin bir cezâ olduğunu anladılar ve dediler ki:

27. *"Hayır, aksine biz mahrûm bırakılanlarız"* (yani, bu bahçenin hayrından, mahsullerinden mahrûm edildik).

28. *Onların evsatı/vasatları* (yani, en mutedil görüş belirtip konuşanları),...

Bunun bir benzeri de, *Vasat* (yani, mutedil) *bir ümmet...* (Bakara, 2/143) buyruğudur.

...*"Ben size demedim mi, Allâh'ı tesbîh etmeli* (yani, inşallâh demeli) *değil miydiniz?" dedi.*

29. *"Rabbimiz münezzehtir. Gerçekten biz zâlimlermişiz" dediler.*

30. *Birbirlerine yönelerek, birbirlerini kınamaya başladılar* [yani, yoksulların haklarının verilmemesi husûsunda birbirlerini kınamaya koyuldular].

31. *Dediler ki: "Veyl bize! Gerçekten biz tuğyân edenlermişiz"* [yani, Allâh'ın ni'meti husûsunda gerçekten haddi aşmış kimselermişiz].

Devâmla şöyle dediler:

32. *"Rabbimizin bize ondan* [yani, telef olan bu bahçemizden] *daha hayrlısını ihsân etmesi umulur. Muhakkak biz Rabbimizden dileyenleriz"* [yani, O'na du'â edenleriz].

Allâh şöyle buyurmaktadır:

33. *İşte azâb* [yani, bahçelerinin telef edilmesi] *böyledir. Âhiret azâbı ise elbette* [tevbe etmedikleri taqdîrde dünyâda kendilerine isâbet edenden] *daha büyüktür; eğer bilselerdi.*

34. *Muttaqîler için Rabb'leri indinde/yanında elbette na'îm cennetleri vardır.*

35. *Biz müslümanları* [âhirette hayr bakımından] *mücrimler gibi yapar mıyız hiç?!*

Allâh devâmla soruyor:

36. *Ne oldu size, nasıl hükm veriyorsunuz?* [yani, âhirette müslümanlara verilen hayr gibi size de verilmesi hükmü, hiç şübhesiz zâlimce bir hükmdür, adâletli değildir.]

37. *Acaba sizin için* [ey Mekkeliler] *bir kitâb var da onda mı okuyorsunuz?!*

38. *Doğrusu beğenip seçtiğiniz şey* [yani, bu söyledikleriniz âhirette] *sizin için mutlaka vardır* [yani, size verilecektir] *onda diye* [yani, orada: o kitâbda mı okuyorsunuz (böyle olduğunu)?!]

39. [Ey Muhammed onlara de ki:] *Yoksa sizin için üzerimizde yeminler* [yani, size karşı yerine getirmemiz gereken sözler] *mi var; qıyâmet günü'ne kadar sürecek olan* [yani, Biz qıyâmet günü'ne kadar kesintisiz olarak devâm edecek yeminler mi verdik size]: *Ne hükm verirseniz* [yani, hayr nâmına kendiniz için neye hükme-

dersenizl (âhirette[778]) *muhakkak sizindir* (diye bir sözümüz mü var?!)

40. ***Sor onlara. Buna hangileri kefil*** **(yani, âhirette müslümanlara verilecek olan hayrın, kendilerine de verileceğine dâir bunlardan kim kefil)?**

41. ***Yoksa onların ortakları mı var*** **(yani, söylediklerine dâir kendileri dışında şâhidleri mi var)?!** ***Eğer*** **(müslümanlara âhirette verilecek olan hayrın kendilerine de verileceğine dâir söylediklerinde)** ***doğru söyleyenler iseler, o hâlde ortaklarını*** **(yani, şâhidlerini)** ***getirsinler*** **(de söylediklerinin lehine şâhidlik etsinler).**

42. ***Baldırın açılacağı o gün*** **(yani, zorluk ve sıkıntının doruk noktaya çıkacağı âhirette)...**

Kasıd Allâh'ın, *Ve yer Rabbinin nûruyla aydınlanacak* (Zümer, 39/69) buyruğudur.

...onlar secde etmeye da'vet edilecekler de (secde) edemeyecekler.

Zîrâ kâfirlerin eklemleri donacak ve ineklerin kuyruklarını andıran şekilde tek bir kemik olacaktır. Çünkü dünyâda iken secde etmemişlerdi.

43. (Cehennemi görecekleri vakit) *gözleri önlerine eğilmiş, kendilerini de bir zillet kaplamış* (yani, bir horluk sarmış-sarmalamış) *olarak. Hâlbuki onlar sağ-salim iken secdeye çağrılıyorlardı* (yani, esenlikte iken dünyâda beş vakit namaz kılmaları emrolunuyorlardı[779]), (fakat yapmıyorlardı, artık kemikleri demir çubuklar gibi olduğu için isteseler de yapamazlar).

Muqâtil dedi ki: İbn Abbâs (r.a) şöyle demiştir: "*Baldırın açılacağı o gün* buyruğu ile anlatılan, 'âhiretin zorluk ve sıkıntıları olup âhiretin üzerindeki örtü perdesi ve dehşetler açılmış olacaktır' demektir. Nitekim bir kimsenin, 'Savaş baldırı üzerinde kalktı' demesi de buna benzer."

44. *Artık Beni ve bu sözü* (yani, Qur'ân'ı) *yalanlayanı başbaşa bırak* (yani, Ben onu helâk ederim).

Bu, "Tek başıma Ben onları helâk ederim" ma'nâsında bir tehdiddir.

---

778 Müşrikler âhirete îmân etmedikleri için bu ibâre (*âhirette* ibâresi) uygun değildir. Zîrâ, müşriklerin rağbetleri dünyâyadır, taleblerinin tümü de dünyevîdir. (Redaktör: E.Ö)

779 Bu, zayıf bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)

...Biz onları bilmeyecekleri bir yerden istidrâc edeceğiz {yani, bilmedikleri bir cihetten onları azâb ile yakalayacağız}.

45. *Ben onlara mühlet veriyorum* {yani, onları azâblandırmakta acele etmiyorum}. *Benim keydim elbette metîndir* {yani, azâb ile yakalayışım çok çetindir}.

Bu âyet Kureyşlilerden "alay ediciler" hakkında inmiştir.

46. *Yoksa sen onlardan* {îmân etmelerine karşılık} *bir ücret istiyorsun da onlar bir borçtan dolayı ağır bir yük altında mı bırakıldılar* {yani, borç yükü onlara ağır geldiğinden ötürü daha fazlasını kaldıramıyorlar mı}?

47. *Yoksa ğayb* {yani, Allâh'ın onları ölümden sonra diriltmeyeceği, Muhammed'in söylediklerinin gerçekleşmeyeceğine dâir bilgi} *onların yanında da* {yani, bu husûsta onların nezdinde bir kitâb var da} *onlar mı* {dilediklerini} *yazıyorlar?*

48. {Ey Nebî!} *Artık Rabbinin hükmüne* {yani, gelip seni bulacak olan hükmüne kadar} {eziyetlere} *sabret ve o balık sâhibi gibi olma* {yani, Yûnus gibi olma: Yûnus'un sabr göstermeyip bıkıp usandığı gibi sen usanma, Yûnus'un acele ettiği gibi sen acele etme, Yûnus'un kızıp öfkelendiği gibi sen kızıp öfkelenme}. {Aksi taqdîrde Yûnus'un cezâlandırıldığı gibi sen de cezâlandırılırsın}. *Hani o* {balığın karnında iken} *ğammla dolu olarak nidâ etmişti* {yani, "Senden başka bir ilâh yoktur. Seni tenzîh ederim. Gerçekten ben zâlimlerden oldum" (Enbiyâ, 21/82) demişti}.

49. *Eğer o'na Rabbinden bir ni'met erişmemiş olsa idi, bomboş bir alana/çöle kınanmış bir hâlde atılacaktı.* {Fakat Rabbinden bir ni'met: rahmet o'na yetişti de o'nu hasta olarak el-ara'ya: tenha/ıssız çöle bıraktık. Aksi taqdîrde böyle bir yere kınanmış olarak atılacaktı.}

50. *Sonra Rabbi o'nu seçti de sâlihlerden kıldı.*

51. *Gerçek şu ki o kâfirler* {yani, Kureyş'ten alay ediciler} *zikri* {yani, Qur'ân'ı} *işittiklerinde,* {ondan hoşlanmadıkları için} *neredeyse seni gözleriyle devireceklerdi* {yani, uzaklaştıracaklardı} *ve "Doğrusu o* {yani, Muhammed} *kesinlikle bir mecnûn" diyorlar.*

52. *Hâlbuki o* {yani, Qur'ân} *ancak âlemler için bir zikrdir* {yani, bir tezkiredir [hatırlatma ve öğüttür]}.

69. HÂQQA SÛRESİ

MEKKÎ, 52 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *el-Hâqqa.*

2. *Nedir el-hâqqa?*

Sonra el-hâqqa'nın, yani amellerin hakîkatlerinin ortaya çıkacağı Sâ'at'in [qıyâmet'in] mâhiyetini açıklamaktadır, ki, mü'minlere de kâfirlere de amelleri(nin karşılığı) hakk olur.

Arkasından Nebî'ye soruyor:

3. *Ve hâqqa'nın ne olduğunu sana ne bildirdi?*

Maksad, ona, onun şiddet ve dehşetinin büyüklüğüne dikkat çekmektir.

el-Hâqqa, aynı zamânda "el-qâri'a ve sâ'at"tir.

4. *Semûd ve Âd, qâri'ayı yalanladı.*

Benzeri bir buyruk da Qâri'a sûresi'ndedir (1-2. âyetler).

Ona *el-Qâri'a* adının veriliş sebebi, Allâh'ın azâb ile düşmanlarını dövmesidir.

Arkasından Allâh Âd ve Semûd'un durumu hakkında haber vererek şöyle buyurmaktadır:

5. *Semûd'a gelince, onlar tâğiye ile helâk edildiler* {yani, tuğyânları sebebi ile azâba uğratıldılar –tuğyânları kendilerini nebî Sâlih'i yalanlamaya itmişti–}.

6. *Âd'a gelince, onlar da sarsar* {yani, çok soğuk}, *azgın* {yani, acımasız, görevlileri tarafından bile zabtedilmesi güç,[780] son derece çetin} *bir fırtına ile helâk edildiler.*

7. {Şânı yüce Rabbimiz} *onu onlara yedi gece, sekiz gün peşpeşe* {yani, sürekli ve durup dinlenmeksizin} *musahhar* {yani, musallat}

---

[780] Bu ["görevlileri tarafından bile zabtedilmesi güç" ifâdesi], lüzûmsuz bir abartıdır. (Redaktör: E.Ö)

...Biz onları bilmeyecekleri bir yerden istidrâc edeceğiz {yani, bilmedikleri bir cihetten onları azâb ile yakalayacağız}.

45. *Ben onlara mühlet veriyorum* {yani, onları azâblandırmakta acele etmiyorum}. *Benim keydim elbette metîndir* {yani, azâb ile yakalayışım çok çetindir}.

Bu âyet Kureyşlilerden "alay ediciler" hakkında inmiştir.

46. *Yoksa sen onlardan* {îmân etmelerine karşılık} *bir ücret istiyorsun da onlar bir borçtan dolayı ağır bir yük altında mı bırakıldılar* {yani, borç yükü onlara ağır geldiğinden ötürü daha fazlasını kaldıramıyorlar mı}?

47. *Yoksa ğayb* {yani, Allâh'ın onları ölümden sonra diriltmeyeceği, Muhammed'in söylediklerinin gerçekleşmeyeceğine dâir bilgi} *onların yanında da* {yani, bu husûsta onların nezdinde bir kitâb var da} *onlar mı* {dilediklerini} *yazıyorlar?*

48. {Ey Nebî!} *Artık Rabbinin hükmüne* {yani, gelip seni bulacak olan hükmüne kadar} {eziyetlere} *sabret ve o balık sâhibi gibi olma* {yani, Yûnus gibi olma: Yûnus'un sabr göstermeyip bıkıp usandığı gibi sen usanma, Yûnus'un acele ettiği gibi sen acele etme, Yûnus'un kızıp öfkelendiği gibi sen kızıp öfkelenme}. {Aksi taqdîrde Yûnus'un cezâlandırıldığı gibi sen de cezâlandırılırsın}. *Hani o* {balığın karnında iken} *ğammla dolu olarak nidâ etmişti* {yani, "Senden başka bir ilâh yoktur. Seni tenzîh ederim. Gerçekten ben zâlimlerden oldum" (Enbiyâ, 21/82) demişti}.

49. *Eğer o'na Rabbinden bir ni'met erişmemiş olsa idi, bomboş bir alana/çöle kınanmış bir hâlde atılacaktı.* {Fakat Rabbinden bir ni'met: rahmet o'na yetişti de o'nu hasta olarak el-ara'ya: tenha/ıssız çöle bıraktık. Aksi taqdîrde böyle bir yere kınanmış olarak atılacaktı.}

50. *Sonra Rabbi o'nu seçti de sâlihlerden kıldı.*

51. *Gerçek şu ki o kâfirler* {yani, Kureyş'ten alay ediciler} *zikri* {yani, Qur'ân'ı} *işittiklerinde,* {ondan hoşlanmadıkları için} *neredeyse seni gözleriyle devireceklerdi* {yani, uzaklaştıracaklardı} *ve "Doğrusu o* {yani, Muhammed} *kesinlikle bir mecnûn" diyorlar.*

52. *Hâlbuki o* {yani, Qur'ân} *ancak âlemler için bir zikrdir* {yani, bir tezkiredir [hatırlatma ve öğüttür]}.

69. HÂQQA SÛRESİ

MEKKÎ, 52 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *el-Hâqqa.*

2. *Nedir el-hâqqa?*

Sonra el-hâqqa'nın, yani amellerin hakîkatlerinin ortaya çıkacağı Sâ'at'in [qıyâmet'in] mâhiyetini açıklamaktadır, ki, mü'minlere de kâfirlere de amelleri(nin karşılığı) hakk olur.

Arkasından Nebî'ye soruyor:

3. *Ve hâqqa'nın ne olduğunu sana ne bildirdi?*

Maksad, ona, onun şiddet ve dehşetinin büyüklüğüne dikkat çekmektir.

el-Hâqqa, aynı zamânda "el-qâri'a ve sâ'at"tir.

4. *Semûd ve Âd, qâri'ayı yalanladı.*

Benzeri bir buyruk da Qâri'a sûresi'ndedir (1-2. âyetler).

Ona *el-Qâri'a* adının veriliş sebebi, Allâh'ın azâb ile düşmanlarını dövmesidir.

Arkasından Allâh Âd ve Semûd'un durumu hakkında haber vererek şöyle buyurmaktadır:

5. *Semûd'a gelince, onlar tâğiye ile helâk edildiler* {yani, tuğyânları sebebi ile azâba uğratıldılar –tuğyânları kendilerini nebî Sâlih'i yalanlamaya itmişti–}.

6. *Âd'a gelince, onlar da sarsar* {yani, çok soğuk}, *azgın* {yani, acımasız, görevlileri tarafından bile zabtedilmesi güç,[780] son derece çetin} *bir fırtına ile helâk edildiler.*

7. {Şânı yüce Rabbimiz} *onu onlara yedi gece, sekiz gün peşpeşe* {yani, sürekli ve durup dinlenmeksizin} *musahhar* {yani, musallat}

---

780 Bu ["görevlileri tarafından bile zabtedilmesi güç" ifâdesi], lüzûmsuz bir abartıdır. (Redaktör: E.Ö)

etti {yani, rüzgâr ile onları her gün azâblandırdı ve nihâyet sekizinci günü ölüp gittiler}. *O qavmi sen* {ey Muhammed} *o süre içinde* {yani, bu günler zarfında} *içleri boşalmış hurma kütükleriymiş gibi* {yani, başları bulunmayan, içleri boşalmış gövdeler gibi –uzunluklarından ötürü onları hurma ağaçlarına benzetti–} *yere yıkılmış* {yani, ölüler olarak yığılmış} *görürdün.*

Bu hâlleriyle onları tepeleri bulunmayan, gövdeleri kalmış, boyun kısımları [yukarıları] gitmiş, çürümüş hurma ağacı kütüklerine benzetti.

8. *Şimdi onlardan geriye kalanı görüyor musun?* {yani, o azâb onlardan geriye kimseyi bırakmadı.}

9. *Fir'avn da, ondan öncekiler* {yani, berâberindekiler[781]} *de, mu'tefikeler* {yani, yalanlayıcılar[782]} *de hep hatâ ile geldiler.*

(*Mu'tefikât/mu'tafikeler* ile) kasdedilenler, Lût qavminin dört kasabası olup isimleri Sedûm, Âmûrâ, Sâbûrâ ve Dâmûrâ idi.

10. *Böylece Rabb'lerinin rasûlüne* {yani, Lût'a} *isyân ettiler. O* {yani, Allâh} *da kendilerini şiddetli bir yakalayışla yakalayıverdi* {yani, yaptıkları ma'siyetlerinden/isyânlarından daha çetin bir şekilde onları bastırdı}.

11. *Doğrusu o su tuğyân ettiği vakit* {yani, her şeyin üstüne 40 zirâ yükseldiğinde[783]} *sizi akan* {gemi}*de Biz taşıdık* {yani, siz onların sulblerinde iken babalarınızı gemide Biz taşıdık}.

12. *Onu* {yani, Nûh qavminin helâk edilmesini} *sizin için bir tezkire* {yani, bir öğüt} *kılalım diye* {–ey onların çocukları olanlar! Nûh qavminin helâk edilmesinde sizin için ve sizden sonra gelecek insânlar için bir ibret vardır–} *ve onu belleyen kulaklar bellesin* {yani, işittiğini iyice öğrenen, işittiği öğütlerden yararlanan bir kulak bunu bellesin} *diye.*

13-15. *Artık sûra bir defa* {yani, son üfürüşten sonra tekrar edilmemek üzere} *üfürüldüğünde, yer ve dağlar* {yani, yerin üzerindeki su, ağaç gibi her ne varsa, dağlarla birlikte yerlerinden} *kaldırılıp*

---

781 Bu, zayıf bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)

782 Müellif, *mu'tefikât*'ın [*mu'tefikeler*'in], "yalanlamış olan Lût qavminin şehirleri-kasabaları" (Necm, 53/53) olduğunu ifâde etmişti. (Redaktör: E.Ö)

783 O suyun [tufanın], "her şeyin üstüne 40 zirâ yükseldiği" iddiâsı, dayanaktan yoksun keyfî bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)

{yani, yere çalınıp} *birbirlerine bir defa çarpılarak toz olduklarında* {yani, kırılıp dökülerek dümdüz bir deriyi andıran bir şekilde olduklarında}, *işte o gün vâqı'a vukûa gelmiştir* {yani, son sayha: son nefha da gerçekleşmiş olacaktır}.

16. *Gök yarılmış ve o gün o gevşemiş olacaktır.*

17. *Melek de onun çevresinde olacaktır* {yani, şânı yüce ve mübârek olan Rabbin ve orada bulunan meleklerin inişi için dünyâ semâsının köşe bucakları, etrafı açılmış olacaktır}. *O gün üstlerinde* {yani, başlarının üzerinde} *bulunan* {kerrûbînden olan} *sekiz* {melek} *Rabbinin arşını yüklenir.*

18. *O gün* {Allâh'a} *arz olunacaksınız.* {O da amellerinizle sizi hesâba çekecektir}. *Sizden hiçbir şey gizli kalmaz* {yani, arz olunduğunuzda sizden sâlih olan da, olmayan da açığa çıkarılacak, gizli kalmayacaktır}.

19-20. *Kitâbı sağından verilecek olan kimse...*

Amelini yazan melek, açılmış beyaz bir sahîfede kitâbını ona verecektir.

Bu âyet, Ebû Seleme b. Abdu'l-Esved el-Mahzûmî hakkında inmiştir. Ebû Seleme'nin annesinin adı Berre bt. Abdulmuttalib idi.

...der ki: "İşte alın okuyun kitâbımı. Ben zâten hesâbıma kavuşacağımı biliyordum."

21. *Artık o hoşnûd bir yaşantı içindedir* {yani, cennette râzı olacağı, hoşlanacağı bir yaşantı içinde olacaktır}.

22-23. {Bu sebeble o,} *yüksek bir cennette* {yani, oldukça yüksek köşklerde}, *devşirilecek meyveleri yakındır* {yani, devşireceği meyveler birbirine yakındır; isterse oturarak, isterse yaslanmış olarak alır}.

24. *Geçmiş günlerde* {yani, dünyâda iken} *yaptıklarınız* {yani, işlediğiniz amelleriniz} *sebebi ile âfiyetle yeyin, için.*

25. *Kitâbı sol tarafından verilecek olan kimse ise* {-ki amellerini yazan melek, dünyâda amellerini yazdığı kitâbını ona verecektir-}...

Bu âyet de Mahzûmı oğulları'ndan el-Esved b. Abdu'l-Esved hakkında inmiştir. Onu Hamza b. Abdulmuttalib Bedir'de su havuzundan içerken öldürdü.

...der {yani, âhirette temenni eder} ki: ***"Keşke kitâbım verilmeseydi."***

26. ***"Keşke hesâbımın ne olduğunu bilmeseydim."***

27. ***"Keşke o (ölüm) iş bitiren olsaydı"*** {yani, (dirilmemek üzere) ölseydim/hep ölü olarak kalsaydım}.

28. ***"Malımın*** {ateş azâbına karşı} ***bana bir faydası olmadı."***

29. ***"Sultânım da beni bırakıp gitti"*** {yani, –o gün azaları şirk koştuğuna dâir aleyhine şâhidlik edeceği vakit– ileri sürecek delîlim de beni bırakıp gitti, kaybolup gitti}.

Allâh cehennem bekçilerine şöyle buyuracaktır:

30. ***Yakalayın onu,*** {ellerini boynunda} *zincirlere bağlayın.*

31. ***Sonra*** {cehennemin altıncı kapısı olan[784]} *cahîme ulaştırın onu.*

32. ***Sonra onu*** {bir arşını boyunda olmak üzere[785]} *yetmiş arşın uzunluğunda bir zincire vurun.*

33. *Çünkü o azametli Allâh'a* {yani, O'nun ortaksız bir ve tek olduğuna} *îmân etmezdi* {yani, Allâh'ın vahdâniyyetini/birliğini-biricikliğini tasdîq etmezdi}.

34. *Yoksulu yedirmeye* {bizzat} *teşvik etmezdi* {yani, dünyâda iken kendisi yoksula yemek yedirmediği gibi, başkasına da sözlü olarak teşvikte bulunmazdı –İbn Mes'ûd'un açıklamasına göre–}.

35. *Artık bugün* {âhirette} *onun hiçbir hamîmi* {yani, ona şefâ'at edecek bir yakını} *yoktur.*

36. *Ğıslînden* {yani, cehennemliklerden akan kan ve irinden} *başka hiçbir yiyeceği de yok* {ve cehennemin dibinde bir pınar olan hamîmin[786] dışında bir içeceği de yok[787]}.

37. *Onu ancak hatâ işleyenler* {yani, suçlular, günâhkârlar} *yer.*

---

784 Bu, lüzûmsuz bir ilâvedir. (Redaktör: E.Ö)

785 Bu, lüzûmsuz bir ilâvedir. (Redaktör: E.Ö)

786 *Hamîm*'in, "cehennemin dibinde bir pınar olduğu" iddiâsı, delîlsiz bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)

787 Bu son cümlenin, bir önceki âyetle ilgili bir tefsîr olarak kabûl edilmesi daha uygun olur. (Çeviren)

38-39. ***Hayır yemîn ederim gördüğünüz şeylere*** **{yani, gördüğünüz mahlûqâta}** ***ve görmediğiniz şeylere*** **{yani, yaratıklara}.**

Çünkü el-Velîd b. el-Muğîre, "Muhammed bir büyücüdür"; Ebû Cehl b. Hişâm, "O bir mecnûndur"; Utbe b. Ebî Muayt, "O bir şâirdir"; en-Nadr (b. el-Hâris), "O bir kâhindir"; Ubeyy (b. Halef), "O bir yalancıdır" demişti. Allâh Muhammed'in, onların söyledikleriyle hiçbir ilgisinin bulunmadığını beyân buyurarak bütün mahlûqâta yemîn edip şöyle buyurdu:

40. *Muhakkak ki o* {yani, Qur'ân}, *kerîm* {yani, Allâh için çok üstün} *bir rasûlün* {yani, Cibrîl'in} *sözüdür* {yani, Allâh'tan aldığı-getirdiği bir sözdür}.

41. *O bir şâir sözü değildir* {–çünkü Utbe ve Ebû Cehl böyle demişti–}. *Ne kadar az îmân ediyorsunuz* {yani, Qur'ân'a îmân etmiyorsunuz}.

42. {Qur'ân} *bir kâhin sözü de değildir, ne kadar az tezekkür ediyorsunuz* {yani, ne kadar az ibret alıyorsunuz}.

Allâh onların yalan söylediklerini ortaya koyarak şöyle buyurmaktadır:

43. {Bilakis Qur'ân} *âlemlerin rabbinden indirilmedir.*

44-45. *Eğer* {Muhammed} *bazı sözleri uydurup* {yani, Bizim söylemediklerimizi kendiliğinden söyleyip} *Bize isnâd etseydi, Biz o'nu elbette yemîn ile alırdık* {yani, hakk ile o'ndan intiqâm alırdık}.

Allâh'ın, *Bize yemînden* {yani, hakk cihetinden} *gelirdiniz* (Sâffât, 37/28) buyruğunda olduğu gibi, bize hakk üzere olduğunuzu gösterirdiniz demektir.

46. *Sonra da o'nun vetînini elbette koparırdık.*

Vetîn, "qalbde olan bir damar"dır. Qalbin asılı bulunduğu bağ olup, koptuğu taqdîrde kişi ölür.

47. *O zamân sizden hiçbir kimse o'na bunu yapmamıza engel olamazdı* {yani, sizden hiçbir kimse azîz ve celîl olan Rabbin bunu yapmasına engel olamazdı}.

48. *Doğrusu o* {yani, bu Qur'ân}, *muttaqîler için elbette bir hatırlatmadır/öğüttür.*

49. {Ey Mekkeliler!} *Biz, aranızda yalanlayanlar olduğunu da elbette biliriz.*

50. *Doğrusu o* {qıyâmet günü'nde}, *kâfirler için elbette bir hasrettir.*

51. *Doğrusu o* {yani, bu Qur'ân'ın Allâh'tan gelmiş olduğu}, *elbette haqqa'l-yaqîndir* {*yaqînin en ileri derecesidir/kesin gerçektir*}.

52. *O hâlde* {ey Muhammed} *azîm Rabbini ismiyle tesbîh et* {yani, Rabbinin adını: tevhîdi zikret}.

Sonra "azîm" buyurmaktadır ki, "azîm rabbi" demektir; çünkü O'ndan büyük yoktur.

70. ME'ÂRÎC SÛRESÎ

MEKKÎ, 44 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. ***İsteyen biri, vâqi olacak bir azâbı istedi.***
2. {O} *âhirette kâfirler içindir. Onu defedecek yoktur* {yani, azâb gelip onları bulduğunda, kimse o azâbı onlardan uzaklaştıramayacaktır}.
3. *O me'âric* {yani, dereceler -ki bu da, semâvâttır-} ***sâhibi Allâh'tan.***

Sonra Allâh zâtını ta'zîm buyurarak, *Me'âric/dereceler sâhibi Allâh'tan* buyurmaktadır. *Me'âric*, "dereceler" demektir, bu da "semâvat"tır. Arş da semâvâtın üzerindedir, Allâh da arşın üzerindedir.[788] Allâh'ın, *Üzerine çıkıp yükselecekleri me'âricleri...* (Zuhruf, 43/34) buyruğu da buna benzemektedir.

4. *Melekler* {semâdan arşın semâsına} *ve rûh* {yani, Cibrîl de} *oraya* {dünyâda yedi semânın rızqı ile} *miktarı ellibin yıl olan bir günde yükselir.*
5. {Ey Muhammed!} *O hâlde sen güzel bir sabr ile sabret.*

Allâh, onların, "Azâb diye birşey yoktur" diyerek seni yalanlamalarına, tahammülsüzlüğün bulunmadığı bir sabr ile sabret" diyerek Nebî'yi teselli ediyor.

6. *Çünkü onlar* {yani, Mekke kâfirleri} *onu* {yani, azâbı olmayacak zannıyla} *uzak* [*imkânsız*] *görürler.*
7. *Biz ise onu yakın* {yani, gerçekleşecek/vukû bulacak} *görürüz.*

Arkasından, bu azâbın ne zamân gerçekleşeceğini haber vererek şöyle buyurmaktadır:

8. {Onların azâbları} *göğün* {korkudan} ***muhl gibi olacağı günde*** {gerçekleşecek}.

---

[788] Bu, kelâmî/mezhebî bir kabûl olup, yanlış anlaşılmaya müsâiddir; dolayısıyla da uygun bir ta'bîr/yorum değildir. (Redaktör: E.Ö)

Muhl, "aşırı kaynamış zeytinyağının siyah ve katı tortusu"dur.

9. *Dağlar da* {yumuşaklık ve güçsüz hâlleri ile} *'ıhn gibi olacak* {yani, sağlam iken atılmış yün gibi yumuşak ve gevşek olacaklar –çünkü yünün en gevşek hâli atılmış hâlidir–}.

10. *Ve bir hamîm* {yani, yakın bir dost} *bir hamîmi* {yani, bir yakınını} *sormayacak* {yani, dehşetli hâllerden ötürü kimse yakınlarını sormayacak, onlarla konuşmayacaktır}.

11-14. *Onlar bunlara gösterilirler* {yani, onları tanıdıkları hâlde onlarla konuşmazlar, birbirlerine suâl sormazlar}...

İşte, *Gözleri önlerine eğilmiş* (Qalem, 68/43) buyruğu bunu anlatmaktadır. Ateşi göreceklerinde gözleri zilletle eğilmiş olacaktır.

...Her mücrim {yani, kâfir} *o günün* {yani, qıyâmet günü'nün} *azâbından (kurtulmak için) fidye vermeyi temenni eder: oğullarını, eşini, kardeşini, kendisini barındıran fasîlesini* {yani, kendilerine müntesib olduğu en yakın boylarını, akrabalarını} *ve yeryüzünde olanların hepsini* {yani, her şeyi} *ve sonra kendisini kurtarsın diye.*

Ancak Allâh şöyle buyurmaktadır:

15. *Hayır* {bütün bunları fedâ edecek [fidye olarak verecek] olsa dahî kendisini kurtaramaz}. *Çünkü o lezâdır.*

"Lezâ" ile, onun üzerlerine atılacağını ve onlara muktedir olup güç yetireceğini anlatmaktadır. Kasdedilen de cehennem ateşidir.

16. *O deriyi soyup çıkarandır* {yani, cehennem ateşi başı da, azaları da soyup çıkarır, hiçbir şey bırakmaz}.

17. *Çağırır arkasına dönen ve tevelli eden* {yani, îmâna arkasını dönerek küfre yönelen} *kimseyi,...*

Qıyâmet günü cehennem ateşi, "Benim ehlim: cehennemlikler bana doğru gelsin" diyecektir. Onun, îmândan yüz çeviren kimseleri çağırması böyle olacaktır.[789]

18. *...toplayıp kaba dolduranı* {yani, çokça mal toplayıp cimrilik eden, o maldaki Allâh'ın hakkını ödemeyen kimseyi}.

---

789 Ğaybî husûslarda, bu tür ayrıntılara girilmemeli ve böyle belirlemelere gidilmemelidir. (Redaktör: E.Ö)

19. *Gerçekten o insân* {yani, Ümeyye b. Halef el-Cumâhî} *helû* {yani, sabrsız ve tahammülsüz} *halqedildi.*

Arkasından onu şöylece nitelemektedir:

20. *Kendisine şerr dokunursa* {yani, kötülük isâbet ederse} *cezû'dur* {feryad edip, tahammülsüzlük gösterir}.

21. *Ona bir hayr dokunursa* {yani, mal verilirse} *alıkoyup engeller* {yani, o maldan başkasının yararlanmasını engeller, Allâh'ın hakkını yerine getirmekte cimrilik gösterir}.

Sonra şöyle buyurmaktadır:

22. *Musallîler müstesnâ* {yani, onlar böyle değildir}.

Sonra Allâh onların niteliklerini şöyle dile getiriyor:

23. *Onlar ki* {gece-gündüz terk etmeksizin} *salâtlarında* {yani, beş vakit namaza} *dâimdirler.*

24-25. *Onlar ki mallarında ma'lûm* {yani, farz olan} *bir hakk vardır; sâil* {yani, yoksul} *ve mahrûm* {yani, ganîmetin beşte-birinde ve fey'de payı bulunmayan faqîr[790]} *için.*

26. *Onlar ki dîn günü'nü* {yani, hesâba çekilme gününün gerçekleşeceğini} *tasdîq ederler.*

27. *Ve onlar ki Rabb'lerinin azâbından* {yani, bu azâbın kendilerine isâbet edeceğinden} *korkarlar.*

28. *Çünkü Rabb'lerinin azâbından yana güven altında olunmaz* {yani, korktukları ve çekindikleri için, azâbdan yana kendilerini güvende görmezler}.

29. *Onlar ki ferclerini* {hayâsızlıklardan} *muhâfaza ederler.*

30. *Eşlerine yâhûd sağ ellerinin sâhib olduklarına* {yani, câriyelerine} *karşı müstesnâ. Çünkü onlar* {helâlden dolayı} *kınanmazlar.*

31. *Ama kim bundan ötesini* {yani, eşlerinden, câriyelerinden sonra kendisi için helâl olmayan şeyi –ki o da zinâdır–} *isterse, işte bunlar* {dînlerinde} *sınırı aşanlardır.*

32. *Onlar ki emânetlerine ve ahidlerine riâyet ederler* {yani, emâneti ve ahdi eksiksiz yerine getirirler}.

---

790 Mekkî olan bir sûrede, "ganîmetin beşte-birinde ve fey'de payı bulunmayan faqîr"den bahsedilmesi, nasıl mümkün olabilir?! (Redaktör: E.Ö)

"Riâyet ederler" buyurulması, koyunlarına karşı şefkat ve merhamet besleyen, koyunlarının tehlikeye düştükleri yerlere dikkat eden, onlara göz-kulak olan râi [çoban] (-ki aynı kökten gelmektedir-) gibi, mü'minlerin de emânetlerine dikkat gösterdiklerini anlatmak içindir.

33. *Onlar ki şehâdetleri ile qâimdirler* {yani, şâhidliklerini hakka uygun bir şekilde yerine getirirler, ona engel olmazlar, şâhidlik yapmaları için da'vet olunduklarında onu gizlemezler}.

34. *Onlar ki salâtlarını* {yani, beş vakit namazı} *muhâfaza ederler* {yani, vakitlerinde edâ ederler}.

35. *İşte bunlar* {yani, amelleri bu olanlar}, *cennetlerde ikrâma mazhâr olurlar* {yani, orada onlara ikrâm edilir}.

36. *O küfredenlere ne oluyor ki,* {ey Nebî} *sana doğru hızlıca geliyorlar* {yani, sağından bakıyorlar}?

Bu âyet, Kureyşlilerden müstehziûn [alaycılar] ile mut'imûn [Bedir gazvesi'nde savaşçılara yemek yedirenler] hakkında inmiştir.

37. *Sağdan ve soldan bölük bölük sarıyorlar* {yani, halkalar hâlinde oturuyorlar, fakat Nebî'ye yaklaşıp, onun meclisinde oturmaktan yararlanmıyorlar}.

38. *Acaba onların* {yani, Kureyşlilerin} *her biri na'îm cennetine konulmayı* {yani, mü'minler gibi, ona da cennet verileceğini} *mı ümîd eder?...*

Onların her biri -alay etmek maksadıyla- "Kuşkusuz benim cennette bir hakkım var" der.

Ancak Allâh şöyle buyurmaktadır:

...Hayır {cennete giremeyecektir}.

39. *Biz onları bildikleri o şeyden* {yani, nutfeden, sonra aleqadan, sonra mudğadan [bir çiğnemlik etten]} *yarattık.*

40-41. *Hayır, qasem ederim meşrıklerin ve mağriblerin* {-180 meşrık ve 180 mağrib vardır. Güneş her konakta senede iki gün doğar ve batar-} *Rabbine.*

İşte Allâh bu doğuş ve batış yerlerine yemîn ettikten sonra şöyle buyurmaktadır:

...Mutlaka Biz qâdiriz; onların yerine onlardan hayrlı olanları ge-

tirmeye {yani, onlardan daha iyi, Allâh'a daha çok itâ'at eden, O'nu daha çok râzı edecek kimseleri yaratmaya gücümüz yeter}...

Sonra şöyle buyurmaktadır:

...*Ve Biz önüne geçilecek değiliz* {yani, murâd ettiğimiz taqdîrde, kimse Bizi onu gerçekleştirmekten âciz bırakamaz}.

42. *Artık* {ey Muhammed} *bırak onları* {bâtılda} *dalsınlar, oynasınlar* {yani, dünyâlarında oyalansınlar}; *kendilerine va'd olunan günleri* {âhirette azâb} *ile karşılaşıncaya kadar.*

Sonra Allâh, azâblandırılacakları güne dâir Mekke kâfirlerine haber vererek şöyle buyurmaktadır:

43. *O gün onlar hızlıca qabirlerden çıkarlar. Sanki dikilmiş bir şeye süratle gidiyorlarmış* {yani, sanki kendileri için dikilmiş bir aleme [bayrağa] hızlıca koşuyorlarmış} *gibi.*

44. *Gözleri* {cehennem ateşini gördüklerinde} *horlukla* {yani, zilletle} *aşağıda, kendilerini de bir zillet sarmış* {yani, bir zelîllik bürümüş} *olacaktır. İşte bu* {yani, qıyâmetle ilgili bu anlatılanlar}, *onlara va'd edilen gündür* {yani, dünyâda azâb ile karşılaşacakları belirtilen gündür –çünkü Allâh dünyâda iken rasûller aracılığı ile azâbın mutlaka gerçekleşeceğini bildirip tehdid etmişti–}.

Mekke kâfirleri Nebî'yi yalanlayınca Allâh şöyle buyurdu:

...*Artık onları* {yani, Kureyşlileri} *bırak. Kendilerine va'd olunan* {azâb edilecekleri} *günleri ile karşılaşıncaya kadar dalsınlar, oynasınlar.*

71. NÛH SÛRESİ

MEKKÎ, 28 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *Doğrusu Biz Nûh'u qavmine gönderdik...*

Nûh, Süryânîce'de "arzın kendisi için sükûn bulduğu, sâkin olan kişi" demektir.

...Qavmini, kendilerine {dünyâda} *elîm* {yani, can yakıcı} *bir azâb gelmeden önce* {azâb: suda boğulma azâbı ile} *inzâr et diye.*

2. *O da dedi ki: "Ey qavmim! Kuşkusuz ben size mübîn* {yani, apaçık} *bir nezîrim"* {yani, sizi azâb ile uyarıyorum}.

3-4. *"Şöyle ki: Allâh'a ibâdet edin* {yani, Allâh'ı tevhîd edin}, *O'na ittiqâ edin* {yani, O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın} *ve* {size verdiğim emirlerde: O'nun ortağı olmadığına dâir verdiğim öğütte} *bana itâ'at edin ki zenblerinizden* {yani, zenblerinizi/günâhlarınızı} *mağfiret buyursun"...*

Buradaki *min-zünûbikum* [zenblerinizden/günâhlarınızdan] ibâresindeki *min* [den/dan] edatı, sıla olup "size zenblerinizi/günâhlarınızı mağfiret etsin" demektir.

..."ve sizi belli bir süreye {yani, ecellerinizin sonuna} *kadar geciktirsin* {de kıtlık ya da başka birşey ile cezâlandırmasın}. *Kuşkusuz ki Allâh'ın eceli* {yani, dünyâdaki azâbı olan suda boğulmak} *geldiği vakit geri bırakılmaz. Keşke bilseydiniz!"* {Fakat bilmiyorsunuz.}

5. *Dedi ki: "Rabbim! Gerçekten ben qavmimi gece-gündüz da'vet ettim"* {da'vetimi dinlesinler diye}.

6. *"Fakat benim da'vetim, kaçıştan* {yani, îmândan uzaklaşmaktan} *başka bir şeylerini arttırmadı."*

7. *"Gerçekten ben onları, kendilerini mağfiret etmen için* {îmâna: mağfiret dilemeye} *ne zamân da'vet ettiysem* {da'vetimi işitmemek için} *parmaklarını kulaklarına tıkadılar, elbiselerine büründüler,* {yalanlamalarını sürdürerek} *ısrar ettiler ve* {îmâna karşı} *büyüklendikçe büyüklendiler."*

8. ***"Sonra ben gerçekten onları yüksek sesle*** {yani, sesimi yükselterek ve açıktan açığa} ***da'vet ettim."***

9. ***"Sonra muhakkak ben hem açık îlân ettim*** {yani, açıkça onlara yüksek sesle bağırdım}, ***hem de kendilerine*** {evlerinde} *gizli gizli* ***söyledim."***

10. ***"Gelin" dedim, "Rabbinizden*** {şirkten dolayı} *mağfiret dileyin, çünkü O* {günâhları bağışlayan} *ğaffârdır"* {yani, ezelden beri öyle olduğu gibi, şimdi de günâhları bağışlayandır}.

11. ***"Böylece semâyı üzerinize bol bol salıverir"*** {yani, size ardı ardına yağmur yağdırır}.

12. ***"Size mallar ve oğullar ile imdâd eder, sizin için cennetler*** {yani, bahçeler} *yapar ve sizin için nehirler yapar."*

Sonra buyurdu ki:

13. ***Size ne oluyor ki Allâh'ın azametinden hiç korkmuyorsunuz*** {yani, Allâh'ın azametinden hiç çekinmiyorsunuz, ondan hiç korkmuyorsunuz. Niçin Allâh'tan korkup, tevhîd ederek O'nu ta'zîm etmiyorsunuz? Çünkü O'nu tevhîd etmezseniz, ta'zîm de etmiş olmazsınız}.

14. ***Hâlbuki O sizi tavır tavır yarattı*** {yani, nutfeden, sonra aleqadan [pıhtıdan], sonra mudğadan [bir çiğnemlik etten] yaratmış, sonra et ve kemik olarak vücûda getirmiştir –işte tavırlar bunlardır–}.

Sonra yarattıkları üzerinde ibretle durmaları için onlara öğüt vererek şöyle buyurmaktadır:

15. *Görmez misiniz Allâh yedi göğü nasıl* {birbiri üstünde} *tabaka tabaka yarattı.*

16. *Onların arasında* {yani, onlarla birlikte} *ayı bir nûr kıldı,...*

Allâh göklerle yeri yaratmakla berâber, güneşi ve ayı da yaratmıştır. Bunları yeryüzündekiler için bir nûr kılmıştır. Ayın nûru geceleyindir.

> *...güneşi de* {gündüzleyin yeryüzündekileri aydınlatan} *bir kandil yaptı* {da gündüzleyin onun aydınlığında etrafa dağılmaktadırlar}.

17. *Ve Allâh sizi yerden bir bitki gibi bitirdi* {yani, sizin ilk yaratılışınızı topraktan bitirerek: yaratarak gerçekleştirdi}.

18. *Sonra sizi yine* {öldüğünüz taqdîrde} *oraya iâde edecek ve sizi* {oradan son nefhanın akabinde diriler olarak} *bir defa daha çıkaracak* {ve O'na döndürüleceksiniz}.

19. *Allâh yeri sizin için bir sergi kıldı.*

20. *Tâ ki onun geniş yollarında gidesiniz* {yani, dağlarla kumluklar arasındaki yolları izleyesiniz}.

21-24. *Nûh dedi ki: "Rabbim! Gerçek şu ki bunlar bana isyân ettiler. Malı ve veledi kendisine zarardan başkasını arttırmayacak kimselere tâbi oldular* {yani, qavmim ve onların faqîrleri, malları ve çocukları çok olan büyüklerine: şereflilerine uydular. Fakat mal ve çocuklarının çokluğu zararlarından başka bir şeylerini arttırmadı} *ve onlar* {yani, büyük kabûl edilenler ve önderler} *büyük büyük mekrler kurdular* {yani, pek büyük sözler söylediler} *ve* {onların zayıflara söyledikleri büyük sözleri şu idi} *'İlâhlarınızı sakın bırakmayın* {yani, onlara ibâdetten vazgeçmeyin}; *Ved, Suvâ, Yeğûs, Yeûk ve Nesr* {isimli tanrılarınızı} *bırakmayın'* {yani, bunların herhangi birisine ibâdeti terk etmeyin} *dediler. Kuşkusuz ki onlar* {insânlardan} *birçok kimseyi dalâlete düşürdüler. Zâlimlerin dalâletinden* {yani, hüsrânlarından} *başka şeylerini arttırma."*

25. *Onlar da hatîelerinden ötürü* {işledikleri günâhları ve küfrleri sebebiyle} {suda} *boğuldular da* {âhirette} *ateşe girdiler/sokuldular, onlar Allâh'ın dûnundan/berisinden ensâr/yardımcılar bulamadılar* {yani, suda boğulmaktan, âhirette de cehenneme girmekten kendilerini koruyacak bir engelleyici bulamadılar}.

26. *Nûh dedi ki: "Rabbim! Yeryüzünde kâfirlerden bir deyyâr bırakma"* {yani, hiçbir kâfiri bırakma}.

Zîrâ Allâh Nûh'a (a.s), *Qavminden daha evvel îmân etmiş olanlardan başkası îmân etmeyecektir* (Hûd, 11/36) diye vahyetmişti. Kendisine bu haber verilince o da onlara beddu'â ederek, *Rabbim yeryüzünde kâfirlerden bir deyyâr bırakma* dedi.

27-28. *Çünkü eğer Sen onları* {hakklarında verdiğin "îmân etmişlerin dışında kimse îmân etmeyecek" hükmüne rağmen bu hâl üzere} *bırakırsan, kullarını dalâlete düşürürler ve bir fâcirden, bir keffârdan başkasını da doğurmazlar. Rabbim! Bana, ana-babama* {–ki ana-babası müslüman idi–}, *mü'min olarak evime girene,*

kadın mü'minlere ve erkek mü'minlere mağfiret buyur, zâlimlerin ise tebârdan başka şeylerini arttırma!"

Tebâr, "azâb" demektir. Nitekim, *Onların hepsini bir tedbîr ile tebber ettik* (Furqân, 25/39) buyruğu da buna benzemektedir, ki "kırıp döktük" demektir.

Allâh îmân etmeyenleri suda boğdu.

İlâhların adlarına gelince, Ved, Dûmetu'l-Cendel'de Kelblilerin; Suva deniz kıyısında Huzeylilerin; Yeğus, Muradlıların bir kolu olan Gutayf oğulları'nın; Yeuk Hemezanlılarındır; Nesr ise Himyerlilerden Zulkelalıların idi. Nûh qavminin ibâdet ettiği bu ilâhlara, Arablar da ibâdet etti. Lât, Sakiflilerin; Uzzâ, Suneyliler ile Gatafanlıların; Ğaşn, Nasr b. Maube ve Sa'd b. Bekrlilerin; Menât ise Mekke ile Medîne arasında Kudeyt'e âit idi. Yesar, Naile ve Hubel ise Mekke halkına âitti. Yesar Haceru'l-Esved'in, Nâile Rükn-i Yemânî'nin karşısında, Hubel ise Ka'be'nin içinde bulunuyordu, uzunluğu da 18 arşın idi.

72. CİNN SÛRESİ

MEKKÎ, 28 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *De ki: "Bana, dinleyen o cinnlerden bir neferin [grubun/topluluğun] (qavmlerine döndüklerinde şöyle) dedikleri vahyolundu:"* {Gelen dokuz cinn} *dediler ki: "*{Ey qavmimiz!} *Doğrusu biz acaib [hayrete düşüren]* {yani, benzeri görülmeyen azîz} *bir qur'ân [hitâbe] dinledik."*

2. *"O rüşde hidâyet ediyor* {yani, hidâyete da'vet ediyor}. *Bundan ötürü biz de ona* {yani, Qur'ân'ın Allâh'tan geldiğine} *îmân ettik. Rabbimize* {ibâdette, O'nun yarattıklarından} *kimseyi ortak tutmayacağız."*

3. *"Doğrusu Rabbimizin şânı pek yücedir* {yani, zikri ve azameti pek üstündür}. *O ne bir zevce/eş edinmiştir, ne de bir veled/çocuk."*

4. *"Doğrusu bizim sefihimiz* {yani, câhilimiz: aramızda kâfir olanlar} *Allâh'a karşı şatat* {yani, Allâh ile birlikte ortak olduğunu söyleyerek zulm} *söylüyormuş."*

Nitekim Allâh, *Şatat etme ve bizi... ilet* (Sâd, 38/22) buyurmaktadır, ki "vereceğin hükmde zulme sapma ve bizi... ilet" demektir.

5. *"Doğrusu biz, ins u cinn* {"O'nunla berâber bir ortak vardır" diyerek} *Allâh üzerine aslâ yalan söylemez zannetmiştik."*

6. *"Ve doğrusu insden bazı ricâl, cinnden bazı ricâle* {Allâh'ı bırakıp} *sığınırlardı da onların rahaqını arttırırlardı"* {yani, insânlar, onlara sığınmak sûretiyle cinnlerin azgınlıklarını arttırdılar. Bu sebeble cinnler de kendi qavmleri arasında daha bir övünecek konuma çıktılar}.

7. *"Ve gerçekten onlar da sizin zannettiğiniz gibi zannettiler"* {yani, câhiliyye döneminde cinnlerin ba'zılarına sığınan insânların kâfirleri de, ey cinnler arasındaki kâfirler topluluğu, sizin sandığınız gibi sanmışlardı}: *Allâh'ın* {Meryem oğlu Îsâ'dan sonra} *hiçbir kimseyi* {rasûl olarak} *göndermeyeceğini"* {zannetmişlerdi}.

Cinnler devâmla dediler ki:

8. ***"Gerçekten biz göğe doğru yükselmek istedik de onun*** {meleklerden} ***güçlü bekçilerle ve*** {yıldızlardan} ***şihâblarla doldurulmuş olduğunu gördük."***

9. ***"Hâlbuki gerçekten biz*** {Muhammed nebî olarak gönderilmeden ve semâ korunmaya başlanmadan önce semâdan} *dinlemek için orada bir yer bulup oturuyor idik. Şimdi ise kim* {semâda} *dinlemeye kalkışsa* {artık Muhammed nebî olarak gönderildiğinden meleklerden} *kendisini gözetleyen* {ve yıldızlardan atılacak olan} *bir şihâb bulur."*

10. *"Doğrusu biz* {Muhammed'in rasûl olarak gönderilmesiyle} *yerde bulunanlar için şerr mi murâd edildi* {–çünkü o'nu yalanlayacak olurlarsa helâk olurlar–}, *yoksa Rabb'leri onlar hakkında bir reşed mi* {yani, îmân etmelerini ve hidâyet bulmalarını mı} *murâd etti bilmiyoruz."*

11. *"Gerçekten biz kimimiz sâlih kimseleriz, kimimiz bundan aşağıdadır"* {yani, müslüman değil, kâfirdir}...

İşte şu buyruk bunu açıklamaktadır:

...*"Biz çeşit çeşit yollara ayrılmışız"* {yani, mü'min, kâfir, yahûdî, hristiyan gibi farklı farklı dînlere mensûbuz}.

12. *"Şunu da zannettik* {yani, bildik} *ki yeryüzünde Allâh'ı aslâ âciz bırakamayız* {yani, yerde Allâh'ın önüne geçip O'ndan kurtulamayız}, *kaçmakla da O'nu aslâ acze düşüremeyiz"* {yani, O'nun önüne geçip, O'ndan kurtulamayız}.

13. *"Gerçekten biz hudâyı/hidâyeti* {yani, Qur'ân'ı} *işittiğimizde ona îmân ettik* {yani, onun Allâh'tan geldiğini tasdîq ettik}. *Kim Rabbine îmân ederse* {yani, Allâh'ın tevhîdini tasdîq ederse} *o behs'ten* {yani, âhirette hasenâtından herhangi bir şeyin eksiltilmesinden} *de korkmaz, rehq'ten* {yani, hasenâtının tümünün mükâfâtı verilmeyerek kendisine zulmedilmesinden} *de"* {korkmaz}.

Nitekim Allâh bir başka yerde, *O* {hasenâtı eksiltilmek sûretiyle} *zulmden de korkmaz,* {bir kısmı mükâfâtsız bırakılarak hasenâtının} *hedm'den/eksiltilmesinden de* {korkmaz} (Tâ-Hâ, 20/112) buyurmaktadır.

Dokuz cinn sözlerine şöyle devâm ettiler:

14. **"*Gerçekten kimimiz müslümanlarız* {yani, ihlâs sâhibi kimseleriz}, *kimimiz zâlimleriz"* {yani, Allâh'a ortak koşanlarız –ki bunlar cinnlerin azgın olanlarıdır–}. *Müslüman olanlara* {yani, cinnler arasından Allâh'a ihlâs ile bağlananlara} *gelince, işte onlar bir reşed* {yani, doğrulukla ihlâs} *arayanlardır."***

15. *"Qâsıtlara* {yani, Allâh'a eş koşanlara} *gelince, onlar cehenneme* {tutuşturucu} *odundurlar."*

Bütün bunlar, mü'min olan o dokuz cinnin sözlerindendir.

Sonra baş taraflarda olduğu gibi tekrar Mekke kâfirlerine dönerek buyurdu ki:

16. *Ve eğer onlar o yol* {yani, hidâyet yolu} *üzere istiqâmetle gitselerdi, elbette Biz onlara* {semâdan} *bol su içirirdik* {yani, yedi yıl süren yağmur kıtlığından sonra onlara yağmur yağdırırdık da hayrları [verimleri] çoğalırdı}.

17. *Onları bu konuda fitneye ma'rûz bırakalım* {yani, bolluk ve hayr ile onları sınayalım} *diye...*

A'râf sûresi'ndeki, *Eğer o qaryeler halkı îmân* {yani, tasdîq} *edip ittiqâ etselerdi, üzerlerine gökten* {yağmur ile} *ve yerden* {bitki ile} *nice bereketler açardık* (A'râf, 7/96) buyruk da buna benzemektedir.

Sonra şöyle buyurmaktadır:

...Kim Rabbinin zikrinden {yani, Qur'ân'dan} *yüz çevirirse, onu zorlu* {yani, aslâ rahatın söz konusu olmadığı çetin} *bir azâba sokar.*

18. *Doğrusu o mescidler* {yani, kiliseler, havralar ve mescidler} *Allâh'a mahsûstur. Onun için Allâh ile birlikte hiçbir kimseye du'â etmeyin.*

Yahûdîler ile nasrânîler kilise ve havralarındaki salâtlarında [du'âlarında] şirk koştukları için Allâh mü'minlere, Kendisini tevhîd etmelerini emretmektedir.

Sonra yine cinnlerden îmân eden dokuz kişiyi söz konusu ederek şöyle buyurmaktadır:

19. *Şu da bir gerçek ki Allâh'ın kulu* {yani, Nebî} *kalkıp O'na du'â edince* {yani, Mekke ile Tâif arasında Batn-ı Nahle'de O'na ibâdet edince}, *neredeyse* {beğenip hayrete düştükleri Qur'ân'dan dinle-

diklerini ezberlemek arzu ve isteği ile} *etrafında bir keçe olacaklardı* {yani, o dokuz cinn âdetâ üstüne çıkacaklardı}.

İfâde burada sona ermektedir. Sonra Allâh şöyle buyurmaktadır:

20. *De ki: "Ben ancak Rabbime du'â ederim ve hiç kimseyi O'na* {yani, O'nunla birlikte} *ortak koşmam."*

Kureyş kâfirleri Mekke'de Nebî'ye, "Kuşkusuz sen, benzerini aslâ duymadığımız pek büyük bir iş getirdin. Bütün insânlara düşman kesildin. Bu işten vazgeç, seni himâye edelim" dediler. Bunun üzerine Allâh, *De ki: "Ben ancak Rabbime du'â ederim ve hiç kimseyi O'na ortak koşmam"* buyruğunu indirdi.

21. {Ey Muhammed} *de ki: "Kuşkusuz ben sizin için bir darrâya da mâlik değilim, bir reşede de"* {yani, size gelecek bir zararı önleyemeyeceğim gibi, size bir reşedin [hayrın] gelmesini de sağlayamam –bütün bunlara ancak Allâh mâliktir–}.

22. *De ki: "Doğrusu beni, evet beni Allâh'tan* [*Allâh'a karşı*] *hiç kimse himâye edemez* {yani, O'na karşı kimse beni himâye edemez} *ve ben O'nun dûnundan/berisinden bir sığınak* {ve beni koruyacak} *bulamam."*

Sonra istisnâda bulunarak şöyle buyurmaktadır:

23. *"Allâh'tan gelenleri ve O'nun risâletlerini tebliğ etmek müstesnâ"* {yani, işte Allâh'ın azâbından beni koruyacak olan budur: tebliğdir}...

Çünkü onlar, azâbın çabuk gelmesini istiyorlardı. Buna karşılık Nebî de, "Ben size bir zarar vermeye de, bir reşede de kesinlikle mâlik değilim" dedi.

...Kim Allâh'a ve O'nun Rasûlü'ne {tevhîd husûsunda} *isyân ederse* {yani, O'na îmân etmezse}, *hiç şübhesiz onun için cehennem ateşi vardır. Onlar orada ebediyyen hâlidlerdir/kalacaklardır* {yani, Allâh onu ebediyyen kalacağı bir ateşe koyacaktır: orada aslâ ölmeyeceklerdir}.

İfâde burada tamâm olmaktadır.

Sonra şöyle buyurmaktadır:

24. *Nihâyet onlar tehdid olundukları şeyi* {yani, âhiret azâbını ve dünyâda kendisiyle tehdid olundukları azâb olan Bedir'de öldürülmeyi} *gördükleri zamân kimin* {yani, Mekke kâfirlerinin mi,

mü'minlerin mi} ***yardımcılarının daha zayıf ve sayıca*** **{yani, yardımcı askerlerin sayısı bakımından}** ***daha az olduğunu bilecek-lerdir*** **{yani, Mekke kâfirleri Bedir'de azâb indiğinde bunu bilecek-lerdir}.**

Benzeri bir buyruk da Meryem sûresi'ndedir (75. âyet).

Allâh'ın, azâbı yakınlaştıracağını mı yoksa erteleyeceğini mi bilecekler-dir. Onlar zikri, yani Nebî'nin Bedir günündeki azâbı söz konusu ettiğini işittikleri vakit en-Nadr b. el-Hâris ve başkalarının –o'nu yalanlamak ve o'nunla alay etmek amacıyla– "Ey Muhammed! Bizi tehdid ettiğin şey ne zamân gerçekleşecek?" demelerine üzerine şânı yüce ve mübârek olan Allâh, Enbiyâ sûresi'nde (109. âyet) ve bu sûrede Nebî'ye hitâben şöyle buyurdu:

25. *De ki: "Tehdid olunduğunuz* {o dünyâdaki azâb: Bedir'de öldürülmeniz} *yakın mıdır, yoksa Rabbim ona uzun bir zamân mı ta'yîn etmiştir bilmiyorum"* {yani, ben Allâh'ın azâbı yakınlaştıracağını ya da geciktireceğini bilmiyorum}.

26. *O ğaybı* {yani, ğayb olan azâbın ineceği zamânı} *bilendir. O, ğaybına* {insânlardan} *kimseyi muttali kılmaz.*

Sonra istisnâda bulunarak şöyle buyurmaktadır:

27. *Meğer ki beğenip seçtiği bir rasûl ola* {yani, Rabbimin rasûlleri müstesnâdır –onları azâbın ne zamân vukûbulacağından haberdar edebilir–}. *Çünkü O, onun önünden ve arkasından bir rasadlar/gözetleyiciler gönderir* {yani, Allâh bir nebî gönderdiği vakit İblîs ona Cibrîl sûretinde gelir. Allâh da nebî'nin önünden ve arkasından meleklerden rasad edenler (gözetleyip, koruyanlar) gönderir. Dolayısıyla Cibrîl, Nebî'ye vahyi bitirinceye kadar şeytân duymaz. İblîs geldiği taqdîrde melekler onun gelişini haber verir ve "Bu İblîs'tir" derler}.

28. *Tâ ki o* {rasûl, Cibrîl ona geldiğinde} *Rabb'lerinin risâletlerini gereği gibi tebliğ ettiklerini bilsin* {yani, tâ ki Muhammed kendisinden önceki nebîlerin –tıpkı kendisinin muhâfaza edilip, risâleti tebliğ ettiği gibi– korunduklarını ve qavmlerine risâleti tebliğ ettiklerini bilsin}. *O, onların yanında olan her şeyi kuşatmıştır, her şeyi* {yani, onlara azâbın nüzûlünü} *de sayısı ile saymıştır.*

73. MÜZZEMMİL SÛRESİ

MEKKÎ, 20 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *Ey müzzemmil* {yani, elbiselerine sarılmış, bürünmüş olan: Nebî}!

Çünkü Nebî elbiselerini giyinip evden dışarı çıktı. Cibrîl o'na, "Ey müzzemmil" [ey elbiselerine bürünmüş ve sarmalanmış olan] diye seslendi.[791]

2. *Birazı müstesnâ geceleyin kalk.*

3. *Yarısı kadar yâhûd ondan biraz eksilt* {yani, yarısından üçte-birine kadar eksilt}.

4. *Yâhûd ona* {yani, yarıdan üçte-bire kadar olan kısma} *ekle...*

Allâh bu sâatler arasında o'nu muhayyer bırakmıştır. Bu hükm Mekke'de beş vakit namazdan önce idi.

Sonra şöyle buyurmaktadır:

...ve Qur'ân'ı tertîl ile {yani, ağır ağır, tâne tâne, açık-seçik} *tertîl et.*

5. *Muhakkak Biz sana ağır bir söz* {yani, Qur'ân –çünkü Qur'ân'daki emirler, nehiyler, haddler ve farzlar ağırdır–} *ilqâ edeceğiz.*

6. *Kuşkusuz gece kalkışı* {yani, gecenin tamâmında kalkıp Qur'ân okumak}, *hem daha etkilidir* {yani, birbiriyle daha uyumludur}, *hem de söyleyişi itibâriyle daha sağlamdır* {yani, daha sebâtlıdır –çünkü geceleyin insânın qalbi (diğer meşgâlelerden) uzak olup gündüze göre daha boş ve müsâittir–}.

7. *Çünkü gündüzün senin için uzun bir sebh vardır* {yani, uyuman, ihtiyacını karşılaman için uzun bir boş vakit vardır}.

Sâdece geceleyin namaz kılıyorlardı. Hattâ kişi (daha çok namaz kılmak için) bir yere asılarak namaz kılıyordu. Bunun sonucunda geceleyin namaz kılmak on(lar)a ağır geldi.[792]

---

791 Bu, zayıf bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)

792 Bu, delîlsiz bir yakıştırmadır. Nitekim Müellif de, ilk Mekkî sûrelerdeki birçok yerde olur olmaz "beş vakit namaz kılma emri"nden bahsedip durmaktadır. (Redaktör: E.Ö)

8. ***Rabbinin ismini*** **{tevhîd ve ihlâs ile}** ***zikret ve yalnız O'na tebettül eyle*** **{yani, du'â ve ibâdette her şeyden uzaklaşarak ihlâs ile sâdece O'na yönel}.**

Sonra yüce Rabbimiz zâtını ta'zîm ederek şöyle buyurmaktadır:

9. ***Doğunun da*** {yani, güneşin doğduğu yerin de}, ***batının da*** {yani, güneşin battığı yerin de} ***rabbidir...***

Sonra Rabbimiz zâtını ta'zîm ederek şöyle buyurmaktadır:

...O'ndan başka bir ilâh yoktur. O hâlde yalnız O'nu vekîl tut {yani, velî edin –ki O doğunun da, batının da rabbidir, yani gece ve gündüzün eşit olduğu günde. Bu, gündüz 12 ve gece 12'şer saattir. O günün doğuşu da, batışı da terâzi burcundadır–}.

10. ***Onların söylediklerine*** {yani, azâb husûsunda seni yalanlamalarına ve eziyetlerine} ***katlan ve onları güzel bir şekilde hecret*** {yani, onlardan güzel bir şekilde uzaklaş}.

11. ***Yalanlayan o ni'met sâhibleri*** {yani, zenginlik ve bolluk gibi bir ni'met içerisindekiler} ***ile Beni başbaşa bırak*** {yani, Muğîre b. Abdullâh b. Amr b. Mahzûm oğulları ile Beni başbaşa bırak –çünkü Bedir'de Benim onlardan alınacak bir intiqâmım vardır–} ***ve onlara azıcık*** {yani, Bedir'de onları helâk edinceye kadar} ***mühlet ver.***

Bu bir tehdiddir.

12. ***Çünkü Bizim yanımızda ağır bukağılar*** {yani, çeşitli türleriyle azâb/cezâ} ***ve cahîm*** {yani, pek çok miktarda ateş} ***vardır.***

13. ***Boğazı tıkayıp kalan bir yiyecek*** {yani, zaqqûm} ***ve elîm*** {yani, acıtıcı, can yakıcı} ***bir azâb vardır.***

14. ***O gün yer ve dağlar*** {korkudan} ***sarsılır*** {yani, harekete geçer}. ***Dağlar yığılarak akıp dağılan kum olur*** {yani, çetin ve güçlü olan dağlar bunun ardından hareket ettirildiğinde ardı arkasına gelen kum hâline dönüşür}.

15. ***Muhakkak Biz size*** {ey Mekkeliler} ***bir Rasûl*** {yani, nebî Muhammed'i} ***gönderdik*** {–çünkü o, aralarında dünyâya gelmiş, fakat o'nu küçümsemişlerdi–}; ***üzerinize*** {risâleti tebliğ ettiğine dâir} ***şâhid olmak üzere. Fakat o'nu hafîfe aldılar*** {yani, aralarında doğduğu için o'nu küçümsediler}. ***Nitekim Fir'avn'a da bir Rasûl***

{yani, Mûsâ'yı} *göndermiştik* {–aralarında doğduğu için onlar da Mûsâ'yı küçümsemişlerdi–}.

16. *Ama Fir'avn o Rasûl'e [Mûsâ'ya] âsi oldu. Biz de onu müdhiş* {yani, oldukça şiddetli ve çetin} *bir şekilde yakaladık* {yani, yakalayıp suda boğduk –böylece Allâh Teâlâ, Mekke kâfirlerini de azâb ile korkutmakta, Muhammed'i tekzîb etmemeleri/yalanlamamaları gerektiğini ifâde etmekte; aksi taqdîrde Fir'avn ve qavminin Mûsâ'yı tekzîb etmeleri/yalanlamaları sebebiyle– üzerlerine azâb indiği gibi, Mekkelilere de azâb ineceğini hatırlatmaktadır–}.

Bu âyet-i kerîmenin bir benzeri de Duhân sûresi'nde (17-24. âyetler) bulunmaktadır.

17. *Eğer siz* {dünyâda} *küfrederseniz, çocukların saçlarını ağartacak bir günde kendinizi nasıl korursunuz* {yani, çocukların saçlarının ağaracağı bir günün azâbından kendinizi nasıl korumaz, sakınmazsınız}?

Yetişkinler, içki içmediği hâlde sarhoş gibi olacak, çocukların ise qıyâmet günü'nün dehşetinden saçları ağaracaktır.

Sonra Allâh şöyle buyurmaktadır:

18. *Gök bile O'nun* {yani, şânı yüce ve mübârek olan Rahmân} *ile* {Rahmân'ın nüzûlü için[793]} *yarılmış, O'nun* {ölümden sonra diriliş} *va'di yerine getirilmiş olacaktır* {yani, gerçekleşecektir: onun gerçekleşmesi kaçınılmazdır}.

19. *Kuşkusuz ki bu* {yani, Qur'ân'ın âyetleri} *bir tezkiredir* {yani, düşündürücü bir öğüttür}. *Artık kim dilerse Rabbine doğru* {itâ'at ile} *yol alır.*

20. *Şübhe yok ki Rabbin senin* {namaz için} *gecenin üçte-ikisinden az kalktığını bilir; yarısı ve üçte-biri kadar ve seninle berâber olanlardan bir topluluğun da* {yani, mü'minlerden bir topluluğun da gecenin yarısı ve üçte-birini namaz kılarak geçirdiklerini ve uyuduklarını bilir}. *Gece ve gündüzü yalnız Allâh taqdîr eder. O sizin bunu sayamayacağınızı* {yani, ilk dönemdeki gecenin üçte-ikisini de, yarısını da, üçte-birini de qıyâmla [namazla] geçiremeye-

793 Bu, keyfî bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)

> cağınızı} *bildiği için tevbe ile size yöneldi* {yani, "Birazı müstesnâ geceleyin kalk" (Müzzemmil, 73/2) buyruğundan sonra yükümlülüğünüzü hafifleterek sizi bağışladı}. *Bundan böyle* {sen ve seninle berâber olan tâife} *Qur'ân'dan* {namazda size} *kolay geleni okuyun. Allâh sizden* {geceleyin namaz kılamayacak kadar güçsüz} *hastalar olacağını, diğer bir kısmının* {ticâret amacıyla} *Allâh'ın lütfundan arayarak* {yani, rızq isteyerek} *yeryüzünde yol tepeceklerini, başka bir kısmının da Allâh yolunda çarpışacaklarını* {ve bu nedenle geceleyin qıyâma {namaza} kalkamayacaklarını} *bilir...*

Nebî ve mü'minler İslâm'ın ilk dönemlerinde, beş vakit namaz farz kılınmadan önce gecenin yarısını ve üçte-birini namaz kılarak geçirirlerdi. Fakat bu onlara ağır gelince, senenin bitimine doğru bu husûsta onlara ruhsat verildi. İşte, *Gece ve gündüzü yalnız Allâh taqdîr eder. O sizin bunu sayamayacağınızı bildiği için tevbe ile size yöneldi* {yani, "Birazı müstesnâ geceleyin kalk" (Müzzemmil, 73/2) buyruğundan sonra yükümlülüğünüzü hafifleterek sizi bağışladı}. *Bundan böyle Qur'ân'dan kolay geleni okuyun. Allâh sizden hastalar olacağını, diğer bir kısmının Allâh'ın lütfundan arayarak yeryüzünde yol tepeceklerini, başka bir kısmının da Allâh yolunda çarpışacaklarını bilir* buyruğuyla Allâh, zorluktan sonra onlara ruhsat verdi.

Devâmında şöyle buyurmaktadır:

> *...O hâlde ondan* {yani, Qur'ân'dan}, {size} *kolay geleni okuyun* {yani, belli bir miktar ta'yîni söz konusu olmaksızın beş vakit namazlarınızda Qur'ân'dan okuyun}, *salâtı iqâme edin* {yani, beş vakit namazı eksiksiz kılın[794]} *ve* {farz olan} *zekâtı* {mallarınızdan} *îtâ edin...*[795]

Allâh, mü'minler için gece namazını neshetti, fakat Nebî için sâbit bıraktı. Bu sûrenin başı ile sonu arasında bir yıllık süre vardır. Nihâyet beş vakit namaz ile zekât farz kılındı, ki ikisi de vâcibdir {farzdır}. İşte, *Salâtı iqâme edin, zekâtı îtâ edin* buyruğu bunu dile getirmektedir.

> *...Allâh'a güzel bir qarz ile qarz verin* {yani, farzdan başka, gönül

---

794 Mekke'nin ilk dönemlerinde nâzil olan bu sûrede, beş vakit namazdan bahsedilmesi uzak bir ihtimaldir. (Redaktör: E.Ö)

795 Mekke'nin ilk dönemlerinde nâzil olan bu sûrede, kurumsal anlamda farz olan zekâttan söz edilmesi mümkün değildir. (Redaktör: E.Ö)

hoşluğu ile ecrini umarak ve nâfile olarak sadaqa verin). *Nefslerinizi için önden hayr nâmına* (farz olan zekât veya nâfile olan sadaqadan) *ne gönderirseniz, onu hem* (Allâh nezdinde sevâbı) *daha hayrlı, hem de ecr bakımından daha büyük olmak üzere Allâh'ın yanında bulursunuz* (yani, mallarınızdan verdiğinizden daha üstün ve ecri daha büyük olarak: âhirette daha çok ve daha üstün bir hayr olarak bulacaksınız). *Allâh'tan* (günâhlarınız için) *mağfiret dileyin. Kuşkusuz ki Allâh* (Kendisinden mağfiret dilediğiniz taqdîrde mağfiret esnâsında) *ğafûrdur,* (tevbenizi kabûl ederek size ruhsat veren) *rahîmdir.*

74. MÜDDESSİR SÛRESİ

MEKKÎ, 56 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *Ey müddessir* {–kasıd Nebî'dir–}!

2. {Ey kadifesi ile müddessir olan, onunla örtülmüş bulunan![796]} *Kalk da* {Allâh'ı tevhîd etmedikleri taqdîrde Mekke kâfirlerini azâb ile} *inzâr et!*

3. *Ve yalnız Rabbini tekbir et* {yani, sâdece O'nu ta'zîm et –Mekke kâfirlerini gözünde büyütme–}.

4. *Ve siyâbını temizle* {yani, ma'siyetlerden tevbe ederek temizlen –Arablar günâh işleyen kimseye, "Elbisini kirletti" derler. Günâhlardan sakınan kimseye ise, "O elbisesi temiz birisidir" derler–}.

5. *Ve rüczü* {yani, putları: Îsâf ve Nâile'yi} *hecret* {yani, terket}.

Rücz ile, "rücz denilen hastalığa yakalanmış develer gibi hareketsiz olan putlar" kasdedilmiştir. Bu hastalığa yakalanan develer, rüczün verdiği ağrıdan dolayı hareket edemez. İşte Allâh putları bunlara benzetmektedir.

Sonra şöyle buyurmaktadır:

6. *Ve çok görerek minnet etme* {yani, verdiğinden daha fazlası sana verilsin diye herhangi bir bağışta bulunma[797]}.

7. *Ve Rabbin için sabret.*

Mekke kâfirlerinin eziyetlerine, yalanlamalarına tahammül ve sabr göstermesi için Nebî'yi teselli etmektedir.

8. *O nâkûra nakr edildiğinde* {yani, sûra üfürüldüğünde},

Nâkûr, "İsrafîl'in üfleyeceği boynuz olan sûr"dur.

9. *işte o gün çok zor* {yani, meşakkatli ve şiddetli} *bir gündür.*

Sonra Yüce Allâh bu günün zorluğuna dâir haber vererek şöyle buyurmaktadır:

---

796 Bu, zayıf bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)
797 Bu yorum, su götürür. (Redaktör: E.Ö)

10. ***Kâfirler için hiç de kolay değildir.***

Ancak bugün, mü'min için en kısa namazı gibi gelecektir.

11. ***Başbaşa bırak Beni, tek başına yarattığımla*** {yani, Mahzûm oğulları'ndan el-Velîd b. el-Muğîre ile: Ey Muhammed! Beni tek başına, hiçbir şeye sâhib olmadan bir başına yarattığım el-Velîd ile başbaşa bırak, onu Ben helâk edeceğim}.

12. ***Kendisine uzun boylu mal verdim.***

Mal ile Tâif'teki bahçesi kasdedilmektedir. *el-Memdûd* [uzun boylu], "yaz ve kış hayrı [geliri, verimi] kesilmeyen" demektir; *Zillun memdûd* [*uzayıp giden* {yani, kesintisiz} *gölge*] (Vâqı'a, 56/30) âyetinde olduğu gibi.

13. *Ve şâhid olarak bulunacak oğullar* {yani, ticâret hâlinde olsun, başka vakitlerde olsun yanından aslâ gitmeyen, hazır bulunan ve hepsi de erkek olan çocuklar} *(verdim).*

Devâmla şöyle buyurmaktadır:

14. *Ve kendisine alabildiğine ni'metler verdim* {yani, pek çok mal, evlâd ve hayrları bol bol verdim}.

15. *Sonra daha da arttırmamı umar* {yani, kendisine daha çok evlâd ve daha çok mal vereceğimi ümîd eder}.

16. *Hayır hayır* {ona daha fazla vermeyeceğim. Aksine bunları ondan keseceğim ve onu helâk edeceğim}...

Sonra Allâh onun kötü amelinin niteliklerini söz konusu ederek şöyle buyurdu:

...Doğrusu o âyetlerimize karşı çok inadcıdır.

O, Qur'ân âyetlerinden yüz çeviren, uzak duran, Qur'ân'a îmân etmeyen biri idi.

Sonra Allâh âhirette ona neler yapacağını anlatmak üzere şöyle buyurmaktadır:

17. *Ben onu sarp yokuşa sardıracağım* {yani, cehennemin beşinci kapısında[798] –ki adı "seqar"dır– ateşten dümdüz bir kayaya/dağa tırmanmakla mükellef tutacağım}.

Sonra Allâh Teâlâ el-Velîd b. el-Muğîre'yi kasdederek şöyle buyurmaktadır:

---

798 Bu, lüzûmsuz bir ilâvedir. (Redaktör: E.Ö)

18. *Çünkü o,* {Muhammed'in durumu hakkında} *düşündü* {o'nun sihrbaz olduğunu iddiâ etti –ve daha önce belirtilen şeyleri söyledi–, "Muhammed iki kişiyi birbirinden ayırıyor" sözünü söylerken} *ölçtü-biçti.*

19. *Kahrolası* {yani, la'net olasıca}, {"Sihr" diyerek} *ne biçim ölçtü-biçti.*

20. *Tekrar tekrar kahrolası! Ne biçim ölçtü-biçti* {yani, tekrar ona la'net olsun, nasıl "Sihrdir" diyebildi}.

21. *Sonra* {Muhammed hakkında sihr ile ilgili olarak ne söyleyeceğine} *baktı.*

22. *Sonra yüzünü ekşitti, suratını astı* {yani, suratının rengi değişti}.

Allâh'ın, *Surat astı/yüz ekşitti ve tevelli etti* ('Abese, 80/1) buyruğuna benzemektedir ki "İbn Umm Mektum'a karşı yüzünü ekşitti" demektir.

23. *Sonra yüz çevirdi ve büyüklük tasladı.*

24-25. *Akabinde dedi ki: "Bu nakledilegelen bir sihrden ibârettir. Bu, beşerin sözünden başka birşey değildir."*

26. *Ben onu seqara* {cehennemin beşinci kapısından[799]} *sokacağım.*

27. *Seqarın ne olduğunu sana ne bildirdi?*

Sonra Allâh, el-Velîd'i onunla azâblandırmak için ne kadar şiddetli olduğunu anlatmak üzere haber vererek şöyle buyurmaktadır:

28. *O ne bırakır, ne terkeder* {yani, ateş onları gördüğü vakit, onları yeyip bitirmedikçe bırakmaz. Ona yemîn edecek olurlarsa,[800] onları içine düşürmedikçe terketmez}.

29. *O beşeri kavurandır* {yani, mahlûqâtı yakandır}.

30. *Onun üzerinde ondokuz vardır* {yani, cehennemde, cehennemin bekçiliğini yapan ondokuz melek: Mâlik ve berâberindeki onsekiz melek vardır}.

31. *Biz ateşin ashâbını* {yani, ateşin bekçilerini} *yalnız meleklerden yaptık. Onların sayısını* {yani, az oluşlarını} *da o küfredenler için bir fitne kıldık, ki kendilerine kitâb verilenler yaqîn edinsinler*

---

799 Bu, lüzûmsuz bir ilâvedir. (Redaktör: E.Ö)

800 "Ona yemîn edecek olurlarsa" ibâresi, gereksiz bir ilâvedir. (Redaktör: E.Ö)

 [redacted]

(yani, Tevrât ehlinden îmân edenler Muhammed'in söyledikleri-nin hakk olduğunu bilsinler –çünkü cehennem bekçilerinin Tev-rât'ta belirtilen sayıları da ondokuzdur–), *îmân edenlerin de îmânı* (yani, tasdîqleri) *artsın* (ve Muhammed'in getirdikleri hu-susunda şübhe etmesinler), *kitâb verilenler* (yani, Tevrât ehli) *ile mü'minler rayba* (yani, şübhe ve tereddüde) *düşmesinler, qalble-rinde hastalık* (yani, şübhe) *bulunanlar* (yani, Medîneli yahûdî-ler[801]) *ve* (Mekke halkından: Arab müşriklerinden) *kâfirler de, "Allâh bununla* (yani, cehennem bekçilerinin sayısını belirtmek-le) *misâl olarak neyi murâd etmiş?" desinler. İşte Allâh* (bu misâl ile) *kimi dilerse böylece idlâl eder* (yani, dîninden uzak tutar), *ki-mi de dilerse* (dînine ileterek) *hidâyete iletir. Rabbinin ordularını* (yani, ne kadar çok olduklarını) *O'ndan başka kimse bilmez...*

Çünkü onlar, cehennem bekçilerinin sayılarını az bulmuşlar ve Ebû Cehl Kureyşlilere, "Sizden bir kimse âciz midir...?" gibi sözler söylemiş idi.

Müşrikler söylediklerini söylediler. Sonra Allâh tekrar seqar'ı söz konu-su ederek şöyle buyurmaktadır:

> *...Ve o* (seqar) *beşer için ancak bir zikrâdır* (yani, âlemler için öğüt ve tefekkür sebebidir).

Sonra Rabbimiz, seqar dolayısıyla yemîn ederek şöyle buyurmaktadır:

> 32-34. *Ama öyle yapmıyorlar. Andolsun aya, geri gittiğinde* (yani, karan-lığı çekildiğinde) *geceye, aydınlandığı zamân* (yani, gecenin ka-ranlığını ışığıyla aydınlattığı zamân) *sabâha.*
>
> 35. *Muhakkak ki o* (yani, seqar) *o büyüklerden* (yani, cehennemin yedi kapısından[802]) *biridir.*

Bu kapılar; cehennem, lezâ, hutame, saîr, seqar, cahîm ve hâviye adla-rını taşırlar.

> 36. *Beşer* (yani, âlemler) *için bir nezîrdir* (yani, öğüt ve hatırlatma-dır).
>
> 37. *Aranızdan* (hayrda) *ileri gitmek yâhûd* (ondan) *geri kalmak* (ve böylece ma'siyete yönelmek) *isteyene.*

---

801 Mekke'nin ilk dönemlerinde nâzil olan bir sûrede, Medîneli münâfıklardan bahsedilmesi nasıl mümkün olabilir?! (Redaktör: E.Ö)

802 *Seqar*'ın, "cehennemin yedi kapısından biri" olduğu iddiâsı, dayanaktan yok-sundur. (Redaktör: E.Ö)

Bu bir tehdiddir. Tıpkı, *Artık dileyen îmân etsin, dileyen küfr etsin* (Kehf, 18/29) buyruğu ile, *Dilediğinizi işleyin...* (Fussilet, 41/40) buyruğunda olduğu gibi.

38. ***Her nefs kazandıkları karşılığında rehindir*** **{yani, her kâfir günâhları karşılığında ateşte rehin olarak alıkonulacaktır}.**

Sonra istisnâda bulunarak şöyle buyurmaktadır:

39. ***Ashâbu'l-yemîn*** **{yani, kitâbları sağlarından verilecek olanlar}** ***müstesnâ*** **{yani, onlar cehennem ateşinde günâhları karşılığında rehin alınmayacaklardır}.**

40-41. {Bunlar} *cennetlerdedirler. Birbirlerine suâl sorarlar; mücrimler hakkında* {yani, Allâh tevhîd ehlini [mü'minleri] cehennemden çıkardıktan[803] sonra mü'minler ateşte kalacak olanlara şöyle diyecektir:}

42. "*Sizi seqar'a ne sürükledi*" {yani, sizin seqar'da kalmanızı: ateşte alıkonulmanızı gerektiren ne oldu}?

Ateş ehli de, onlara şu şekilde cevâb vereceklerdir:

43-47. *Derler ki: "Biz* {dünyâda iken Allâh için} *musallîlerden değildik,* {dünyâda iken} *miskînlere yedirmezdik,* {dünyâda iken bâtıla ve yalanlamaya Mekke kâfirlerinin daldıkları gibi} *dalanlarla birlikte dalardık, dîn* {yani, hesâba çekilme} *günü'nü* {"olmayacak" diyerek} *yalanlardık. Nihâyet yaqîn* {yani, Allâh'ın buyruğu gereği ölüm} *bize gelip çattı."*

48. *Artık şefâ'atcilerin şefâ'ati onlara fayda vermez* {yani, o gün meleklerin ve nebîlerin şefâ'ati onlara erişmez[804]}.

803 Tevhîd ehli/mü'minler, cehenneme gitmezler ki, ondan çıkarılacak olsunlar! Cehenneme giden de, oradan aslâ çıkamaz-çıkarılmaz. (Redaktör: E.Ö)

804 Müellif'in bu sözü, meleklerin ve nebîlerin âhirette –en azından mü'minlere– şefâ'at edecekleri şeklindeki bâtıl bir kabûle dayanmaktadır. Müşrikler ise, âhirete ve nebîlere îmân etmiyorlar ki, âhirette onların şefâ'atini umsunlar, onların şefâ'ati kendilerine erişsin! Burada, müşriklerin şefâ'atci olduğunu zannettiklerinin, –dünyâda şefâ'at edemedikleri gibi– âhirette de şefâ'at edemeyecekleri, onlara bir fayda sağlayamayacakları vurgulanıyor. Şefâ'at konusunda şu kitâblara mürâcaat edilebilir: Mehmed Durmuş, *Kur'ân'a Göre Şefaat* (Anlam Basın Yayın); Yaşar Düzenli, *Kur'ân ve Şefaat* (Pınar Yayınları); İbrahim Sarmış, *Şeytan Üçgeni –Bid'at-Tevessül-Şefaat–* (Düşün Yayıncılık). (Redaktör: E.Ö)

49. ***Ne oluyor onlara ki tezkireden*** {yani, Qur'ân'dan} *yüz çeviricidirler?*

Bu âyet, yüz çevirip îmân etmemeleri üzerine Kureyş kâfirleri hakkında inmiştir.

Sonra Allâh onları, dehşete kapılıp ürkmüş yabanî eşeklere benzeterek şöyle buyurmaktadır:

50. ***Onlar*** {Qur'ân'ı işitip de, ondan kaçıp terk etmeleri ile} *sanki ürküp kaçan yaban eşekleri gibidir.*

51. ***Qasvereden kaçan*** {yani, ok atanlardan kaçan –arslandan diye de açıklamışlardır–} *(yaban eşekleri gibi).*

52. *Hattâ onlardan her biri kendisine* {içinde Allâh'tan gelmiş kitâb bulunan} *açılmış sahîfeler verilmesini ister.*

Şânı yüce ve mübârek Allâh şöyle buyurmaktadır:

53. *Hayır hayır* {bunlar istedikleri sahîfelere de îmân etmezler}. *Aksine onlar âhiretten* {yani, âhiret azâbından} *korkmazlar.*

54. *Hayır, gerçekten o* {yani, Qur'ân} *bir tezkiredir.*

55. *Kim dilerse onu zikreder* {yani, Qur'ân'ı anlar, kavrar}.

56. *Allâh dilemedikçe de zikredemezler* {yani, hidâyet bulamazlar}. *O, ehlu't-taqvâ ve ehlu'l-mağfirettir* {yani, O Kendisine karşı taqvâlı olunmaya ve isyânkâr olunmamaya lâyık olandır. Ma'siyetlerden tevbe edenleri bağışlayan, mağfiret ehli de O'dur}.

75. QIYÂMET SÛRESİ

MEKKÎ, 40 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *Hayır, qıyâmet günü'ne yemîn ederim.*

Bunun bir benzeri de, *Va'dolunan güne yemîn ederim* (Burûc, 85/2) buyruğudur.

(Muqâtil) dedi ki: Câhiliyye dönemi insânlarından herhangi biri yemîn etmek istediği vakit, *lâ uqsimu* [hayır, yemîn ederim] derdi.

2. *Yine hayır, levvâme nefse yemîn ederim* {yani, âhirette kendisini kınayacak olan kâfir nefse yemîn ederim}.

Bu nefs, *Keşke hayâtım için önceden (sâlih amel) göndermiş olsaydım* (Fecr, 89/24) ve, *Allâh'a* {yani, Allâh'ın emrine} *karşı* {dünyâda iken} *işlediğim kusurlardan dolayı vay hâlime!* (Zümer, 39/56) diyecektir.

3. *İnsân, kendisinin kemiklerini aslâ bir araya getirmeyeceğimizi* {yani, ölümden sonra kendisini diriltmeyeceğimizi} *mi zanneder?*

4. *Evet, parmak uçlarını bile toplayıp düzenlemeye qâdiriz* {yani, parmakları el ayasına yerleştirmeye ve bunu tıpkı bir devenin parmakları gibi yapmaya da qâdiriz –böylece, hayâtta olduğu sürece bunlardan faydalanamayan deve gibi, o da bunlardan faydalanamaz–[805]}.

Allâh devâmla şöyle buyurmaktadır:

5. *Fakat insân* {yani, Adî b. Rabî'a} *önündeki ile fâcir olmak ister* {yani, önceden ma'siyet işlemeyi, gün be gün tevbe edeceğim diyerek kötü ameli üzerinde ölünceye kadar tevbeyi ertelemeyi ister ve sonunda ölüm, (geleceğini) helâk eder}.

6. {Adî b. Rabî'a, yalanlamak amacıyla,} *"Qıyâmet günü ne zamândır?" diye sorar.*

---

805 "Bunu tıpkı bir devenin parmakları gibi yapmaya da qâdiriz –böylece, hayâtta olduğu sürece bunlardan faydalanamayan deve gibi, o da bunlardan faydalanamaz–" şeklindeki yorum, uygun değildir. (Redaktör: E.Ö)

Allâh o güne dâir haber vererek şöyle buyurmaktadır:

7. *Göz kaydığı zamân* {yani, dünyâda iken bu günü inkâr edip, kâfir olduğundan ötürü göreceği acâib şeylerden ötürü göz kayacak ve kapağı dahi oynamayacaktır –çünkü dünyâda iken "qıyâmet günü olmayacaktır" diyordu–},...

Benzeri bir buyruk da, Qâf sûresi'ndedir (22. âyet).

8-9. ...*ay tutulduğu* {yani, ışığı gittiği} *zamân, güneş ve ay* {qıyâmet günü'nde mahlûqâtın önünde ayakta birbirine bağlanmış iki inek gibi} *bir araya getirildiği zamân.*

10. *O gün* {qıyâmet günü'nü yalanlayan} *insân, "Kaçış nereye?"* {yani, kendimi kurtarabilmem için nereye kaçabilirim?} *der.*

11. *Hayır, o gün bir vezer yoktur* {yani, seni koruyacak bir dağ bulunmayacaktır}.

Dağın, sığınılan yüksekçe yerine, "vezer" denilir.

12. *O gün karâr kılınacak yer Rabbinin huzûrudur* {yani, o gün sonunda Allâh'ın huzûruna varılacaktır. O'ndan başka bir yere gitmeye imkân bulunmayacaktır}.

13. *O gün insâna* {âhireti için} *önden yolladığı şeyler ile geriye* {yani, dünyâsında ölümünden sonra} *bıraktığı* {yani, hayr ya da şerr bıraktığı ve ondan sonra birtakım kimselerin izlediği} *şeyler haber verilir.*

Allâh devâmla şöyle buyurmaktadır:

14. *Doğrusu şu ki, insân kendi nefsine karşı bir basîrettir* {yani, onun bedeni ve organları aleyhinde şâhidlik edecektir[806]}.

Dilleri, yaptıkları şeyleri gizleyince (bkz. En'âm sûresi), Allâh dillerini mühürleyecek (bkz. Yâ-Sîn, 36/65) de azaları konuşacak ve –bu sûrede belirtildiği üzere– dillerinin, şirk koştuğuna dâir şâhidlik edecek. İşte o vakit, insân için kendi öz nefsinden daha üstün bir şâhid bulunamaz. İşte, *Doğrusu şu ki, insân kendi nefsine karşı basîrettir* buyruğu ile, *Bugün kendine karşı iyi bir hesâbcı* {yani, şâhid} *olarak kendin yetersin* (İsrâ, 17/14) buyruğu bunu dile getirmektedir.

15. *Bütün mazeretlerini ortaya koysa bile* {yani, delîllerini ortaya

806 Bu yorum, su götürür. (Redaktör: E.Ö)

koysa bile ona fayda vermeyecektir ve bedeni kendi aleyhine şâhidlik edecektir[807]}.

16. ***Onu çabuklaştırmak için dilini onunla kıpırdatma***[808]

17. ***Çünkü* {ey Muhammed,} *onu* {qalbinde} *toplamak ve okutmak Bize âittir* {yani, onu öğreninceye, qalbinde hıfzedip belleyinceye kadar Biz sana okutacağız[809]}.**

18. ***O hâlde Biz onu okuduğumuz zamân* {yani, onu sana tilâvet ettiğimiz zamân: Cibrîl onu sana okuduğunda[810]} *sen onun okumasına uy* {yani, içinde bulunanlara tâbi ol[811]}.**

Cibrîl (a.s), Nebî'ye vahy getirip okuduğunda, Nebî belleyememek korkusuyla Cibrîl vahyi henüz bitirmeden okumaya çalışıyordu. Allâh, *Onu çabuklaştırmak için* {yani, Cibrîl sana vahyi bitirmeden önce Qur'ân'ı okuyarak} *dilini onunla kıpırdatma, çünkü onu* {qalbinde} *toplamak ve* {ezberleyinceye kadar sana} *okutmak Bize düşer* buyurdu.[812]

19. *Sonra onu beyân etmek de Bize âittir* {yani, ondaki helâl ve harâmları sana açıklamak da Bize düşer[813]}.

Nitekim Allâh, *Tezekkî eden ve Rabbinin adını anıp salât eden felâh bulmuştur* (A'lâ, 87/14-15) buyurmaktadır.

Allâh bu sûrede de şöyle buyurmaktadır:

20. *Hayır hayır* {ey Mekke kâfirleri, siz zekât vermiyor, namaz kılmıyorsunuz ve} *âcileyi* {yani, dünyâyı} *seviyorsunuz.*

---

807 Bu yorum, şu götürür. (Redaktör: E.Ö)

808 Her ne kadar müfessirlerin çoğu, hitâbın Rasûlullâh'a yönelik olduğunu söyleseler de, -yukarıda "vahy"den, "el-Qur'ân"dan, "Cebrâîl"den ve Rasûlullâh"tan bahis bulunmaması hasebiyle- hitâbın, 13-15. âyetlerdeki "insân"a yönelik olduğu görüşü daha uygundur. Ayrıca, bu âyetler ininceye kadar Rasûlullâh, vahyin/el-Qur'ân'ın unutturulmadığını, birleştirilip toplandığını ve okutulduğunu anlamamışmı da dilini depreterek böyle bir uyarıya ma'rûz kalmıştır?! Üstelik, daha evvel Allâh Teâlâ'nın Hz. Peygamber'e, *Sana okutacağız da unutmayacaksın* (A'lâ/6) buyurmasına rağmen. (Redaktör: E.Ö)

809 Bu, zayıf bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)

810 Bu, zayıf bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)

811 Bu, zayıf bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)

812 Bu, zayıf bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)

813 Bu, zayıf bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)

21. **Ve âhireti {yani, onun için amelde bulunmayı}** *bırakıyorsunuz* **{yani, dünyâ hayât'ı âhirete tercih ediyorsunuz, âhireti** istemiyorsunuz**}**.

Benzeri bir buyruk da İnsân sûresi'ndedir[814] (27. âyet): *Hayır siz çabucak geçeni seviyorsunuz ve âhireti bırakıyorsunuz* (İnsân, 76/27).[815]

22. *O gün yüzler vardır ki apaydınlıktır* {–yüzlerin güzelliği ve beyazlığı anlatılmaktadır– bunları nûr kaplayacaktır}.

23. *Rabb'lerine nâzırdır* {yani, Allâh'a gözleriyle bakacaklardır[816]}.

24. *Ve o gün asık* {yani, rengi, beti-benzi değişmiş} *nice suratlar vardır.*

25. *Kendilerine bir fâqıre* {yani, büyük bir kötülük} *yapılacağını zanneder* {yani, bilir, anlar}.

26-27. *Hayır hayır* {o, qıyâmete dâir bu anlatılanlara îmân etmiyor}. *Köprücük kemiğine gelip dayandığında, denilir: "Bir ruqyeci yok mu?"*

28. *Artık bunun gerçekten bir ayrılık olduğunu zannedecek* {yani, dünyâdan ayrılmakta olduğunu anlayacak}.

29. *Bacaklar birbirine dolaşacaktır* {yani, dünyâ işi, âhiret ile içiçe girmiş ve her ikisi tek birşey hâline gelmiş olacaktır}.

30. *İşte o gün sevk yalnız Rabbinedir* {yani, âhirette sonunda Allâh'ın huzûruna varılacaktır. Oradan başka yere gidiş yoktur}.

---

814 **Doğrusu, Qıyâme sûresi** (20-21. âyetler) olmalıdır. (Muhakkik)

815 **İnsân sûresi'nde** işâret olunan âyet, *Gerçekten bunlar o çarçabuk geçeni severler, ama ağır bir günü arkalarına bırakırlar* (İnsân, 76/27) şeklinde olup lâfzen bu âyete yakındır. Muhtemelen müstensihler bu benzerlik dolayısıyla Qıyâme sûresi'ndeki bu âyetleri tekrar yazmışlardır. (Çeviren)

816 Bu, Allâh'ın âhirette görüleceği kabûlüne dayanan kelâmî-mezhebî bir yorum olup, kesinlikle bâtıldır. Zîrâ, Allâh görülmekten münezzehtir. Bu husûsta Allâh Teâlâ'nın, *"Rabbim!" dedi, "Görün bana, bakayım Sana!" (Allâh) buyurdu ki: "Len terânî" {Beni kat'iyyen göremezsin}* (A'râf/143) buyruğu, herkes için yeterli olmalıdır. Bu açık ifâde ve hükme rağmen, –uyduruk rivâyetlerden ve mezhebî/kelâmî kabûllerden hareketle– "Bu durum, dünyâya mahsûstur, âhirette geçerli değildir; âhirette ise mü'mine mahsûstur, kâfiri kapsamaz" gibi keyfî sınırlandırmalara gitmek, son derece mahzûrludur. (Redaktör: E.Ö)

31. ***O tasdîq de etmedi, salât da*** **(yani, Ebû Cehl Qur'ân'ı tasdîq etmediği gibi, Allâh için namaz da kılmadı[817]).**

32. ***Fakat tekzîb*** **(yani, Qur'ân'ı yalanladı)** ***ve tevelli etti*** **(yani, îmândan yüz çevirdi, îmâna arkasını döndü).**

33. ***Sonra da gerine gerine ehline gitti*** **(yani, böbürlenerek gerinerek onlara gitti).**

İşte Mahzûm oğulları'ndan el-Muğîre b. Abdullâh b. Ömer'in oğulları da böyle idiler; büyüklenerek, böbürlenerek yürürlerdi.

34. *Sana evlâdır [lâyıktır/yakındır], evet sana evlâdır [lâyıktır/yakındır].*

35. *Sonra yine sana evlâdır [lâyıktır/yakındır]. Tekrar tekrar sana evlâdır [lâyıktır/yakındır].*

Sonra Allâh şöyle buyurmaktadır:

36. *Yoksa o insân başıboş bırakılacağını mı sanır* (yani, amelinden ötürü hesâba çekilmeyerek, kendisine ilişilmeyeceğini mi zanneder)?

Bununla ve sûrenin sonuna kadar gelen buyruklarla kasdedilen kişi Ebû Cehl'dir.

37. *O* (yani, bu insân) *dökülen meniden bir nutfe değil miydi?!*

38. *Sonra o* (nutfenin ardından) *bir aleqa oldu, ardından* (Allâh onu) *düzenledi.*

39. *Ondan iki zevc yaptı; erkek ve dişi.*

40. *Şu [bütün bunları yapan], ölüleri diriltmeye* (yani, bu insânın yaratılışını ilk başlatanın, ölüleri diriltmeye) *qâdir değil mi* (yani, ölümden sonra diriltmeye güç yetiren değil mi)?!

---

817 *Salât*'ın, "namaz kılmaya" tahsîs edilmesi uygun değildir. Burada [31-32. âyetlerde], *tasdîq*'in zıddı olarak *tekzîb*'in, *salât*'ın zıddı olarak da *tevelli*'nin kullanıldığına dikkat edilmelidir. (Redaktör: E.Ö)

76. İNSÂN SÛRESİ

MEKKÎ, 31 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. ***İnsân üzerinden öyle uzun süre geçti mi* (yani, öyle uzun bir süre geçti), *ki o anılmaya değer birşey değildi.***

Devâmla şöyle buyurmaktadır:

2. *Gerçekten Biz insânı emşâc* (*karışık*) *bir nutfeden* (yani, sudan: erkek ve kadının suyundan) *halqettik. Onu sınar dururuz...*

Erkeğin suyu ile kadının suyunun birbiriyle karışmasına "el-meşc" denilir. Her iki su birbiriyle karışır. İşte "el-emşâc" budur.

Buyrukta bir taqdîm vardır. Buna göre ma'nâ, "Biz onu işiten ve gören yaptık ki sınayalım diye" şeklinde olur.

Devâmla şöyle buyurmaktadır:

...(Nutfeden sonra) *onu semi ve basîr yaptık* (amel ile onu sınayalım diye, yani onu önce nutfe, sonra aleqa, sonra da mudğa yaptık. Su ve kandan sonra da insân oldu ve Biz onu ölü bir nutfe iken işiten ve gören yaptık).

3. *Gerçekten Biz onu o yola hidâyet ettik* (yani, ona dalâlet ve hidâyet yolunu gösterdik). *İster şükredici* (yani, güzel yaratması dolayısıyla Allâh'ı tevhîd edici: Allâh'a şükredici) *olsun, ister kefûr olsun* (yani, bu ni'metleri Allâh'tan başkasından bilerek O'nu tevhîd etmesin).

Sonra Allâh Teâlâ, yarattıklarından güzel işler yapanların karâr kılacakları yeri ve yüce Allâh'a küfredip, O'ndan başkasına ibâdet edenlerin karâr kılacakları yeri söz konusu ederek şöyle buyurmaktadır:

4. *Gerçekten Biz* (âhirette) *kâfirlere* (yani, Allâh'ın ni'metine karşı nankörlük edenlere) (boyunları için) *zincirler,* (elleri için) *bukağılar ve bir sa'îr* (yani, aslâ sönmeyen alevli bir ateş) *hazırladık.*

Sonra Allâh ni'metlere şükredenler için hazırladıklarını söz konusu ederek şöyle buyurmaktadır:

5. *Kuşkusuz ki ebrâr* (yani, Allâh'a itâ'atkâr ve şükredici olanlar) *kâfûr karıştırılmış bir kâseden* (şarâb) *içerler.*

Arkasından Yüce Allâh kâfûru söz konusu ederek şöyle buyurmaktadır:

6. *Allâh'ın kullarının kendisinden* {şarâb} *içtikleri ve diledikleri gibi akıttıkları bir pınardır.*

Allâh'ın velîleri {dostları} bu şarâba (su) karıştırırlar. Sonra kâfûr gibi soğuk, zencefil tadında, misk kokusunda olan bu su getirilir. Ancak söz konusu edilen misk, dünyâdakilerin miski olmadığı gibi, zencefil ve kâfûr da dünyâdakilerinki gibi olmayacaktır. Ancak Allâh, nezdinde bulunan lütufları dünyâ ehlinin yanında bulunanlar ile nitelendirerek qalblerin bunu kavramasını sağlamış olmaktadır.

Sonra Allâh onların güzelliklerini söz konusu ederek şöyle buyurmaktadır:

7. *Onlar nezrlerini îfâ ederler* {yani, Allâh için bir adakta bulunduklarında ve Allâh da ihtiyaçlarını karşıladığında, yapmış oldukları adağı Allâh için eksiksiz yerine getirirler} *ve şerri mustatir* {yani, göklerle yerdekiler arasında şerri yaygın} *bir günden* {yani, qıyâmet günü'nden} *korkarlar.*

Çünkü semâ çatlamış, yıldızlar darmadağın olmuş, melekler dehşete kapılmış, güneş tortop edilmiş, ayla birlikte nûrları söndürülmüş, yer değiştirilmiş, dağlar savrulmuş, sular yerin dibine çekilmiş, yerin üzerinde bulunan dağ, binâ, ağaç ve benzeri her şey kırılıp dökülecektir. Bundan dolayı qıyâmet günü'nde şerr alabildiğine yayılacaktır.

8. *Miskîne, yetîme* {yani, anası-babası bulunmayana} *ve* {müşriklerden olan} *esire yemek –ona* {yani, yemeğe} *olan sevgilerine/ihtiyaclarına rağmen– yedirirler.*

9. *Biz size ancak Allâh'ın vechi* {yani, rızâsı} *için yediriyoruz. Sizden ne bir karşılık, ne bir teşekkür* {yani, bundan dolayı bizi övmenizi} *isteriz.*

10. *Doğrusu biz Rabbimizden korkarız, asık suratlı bir günden* {yani, darlıklı ve sıkıntılı bir günden}.

{el-Ferrâ ve Ebû Ubeyde şöye demiştir: *"Abûs,* "darlığı ve sıkıntısı en ileri dereceye varmış gün" demektir. *Kamtarîr* ise, "alnın terleyip, terin aşırı dehşetten ötürü gözlerin arasından akması" hâlidir."[818]}

818 Bu paragraf, Muqâtil b. Süleymân'a âit değil, râvîlerden birinin –Ferrâ ve Ebû Ubeyde'den naklen– ilâvesidir. (Redaktör: E.Ö)

Allâh onların yaptıklarını mükâfâtla karşılayacağını belirterek şöyle buyurmaktadır:

11. *Bundan dolayı Allâh da bugünün* {yani, qıyâmet günü'nde cehennemin} *şerrinden onları koruyacak ve onlara* {yüzlerde} *bir güzellik ve* {qalblerde} *bir sevinç verecektir.*

Sonra Allâh, velîlerini söz konusu ederek şöyle buyurmaktadır:

12. {Bu müjdeden sonra belâlara} *sabretmeleri sebebiyle de onları cennet ve ipek ile mükâfâtlandıracaktır* {yani, onlar cennette ni'metlere mazhâr olacaklar, ipekler giyecekler}.

13. *Orada* {üzerlerinde örtüler bulunan} *erikelere yaslanırlar. Orada güneş de görmeyecekler* {yani, güneşin sıcağı onlara değmeyecek}, *soğuk da* {yani, zemherir soğuğu da onlara dokunmayacaktır –çünkü cennette ne kış, ne de yaz vardır–}.

14. {Ağaçların} *gölgeleri üzerlerine yakınlaştırılmıştır.*

15. *Etraflarında gümüşten kaplar ve billurdan testiler dolaştırılır.*

Ekvab [testiler/sürâhiler], "kulpları bulunmayan, ağız kısımları yuvarlak olan testiler"e denilir. Bunların billurdan olduğu belirtilmekle birlikte, esâsen gümüştendirler. Çünkü dünyâdaki billur topraktandır. Cennetteki billur ise gümüştendir. Bundan dolayı Allâh, "Billurdan" buyuruyor.

Sonra yeni bir ifâdeyle şöyle buyurmaktadır:

16. *Gümüşten billurlar, miktarını kendilerinin ta'yîn ettiği.*

Testilerin miktar ve ölçüleri kaplara göre taqdîr edilmiş, kaplar [kupalar] da hizmetçilerin ellerine ve içeceklerin içki ihtiyaçlarını karşılamalarına göre taqdîr edilmiştir. İşte, *Miktarını kendilerinin ta'yîn ettiği* buyruğu bunu anlatmaktadır.

17. *Onlara orada bir kadeh* {yani, hamr [şarâb]} *içirilir,...*

Esâsen kaptaki her şarâb; "hamr" da, "ke's" [kadeh] de değildir.

...katkısı zencefil olan {yani, kendisine zencefil katılmış gibi olan}.

18. *Orada selsebil diye adlandırılan bir pınar vardır.*

19. *Etraflarında ölümsüz vildan* {yani, aslâ yaşlanıp saçları ağarmayan, ergenlik çağına varmayan çocuklar} *dolaşır; muhalledler/ölümsüzler...*

Bunlar aslâ yaşlanmaz, hiç değişmeden, büyümeden hep bu hâl üzere kalırlar.

...Gördüğün zamân onları {güzellikleri ve beyazlıkları itibâriyle} ***saçılmış inci sanırsın*** {yani, sonsuz sayıda etrafa saçılmış inciyi andırırlar}.

20. ***Her nereye bakarsan orada*** {yani, cennette} *pek çok ni'metler ve büyük bir mülk [hükümranlık] görürsün.*

21. ***Üzerlerinde sündüs*** {*ince ipek*} *–ki yemyeşildir– ve istebraqtan* {***kalın ipekten***} *siyâblar/elbiseler vardır,...*

'Âliyehum {üzerlerinde} demesinin sebebi, tenine değen çamaşırın beyaz ipek oluşundan dolayıdır.

...gümüşten bileziklerle süslenmişlerdir.

Bir başka âyette ise, *Orada altından bileziklerle ve incilerle süslenirler* (Hacc, 22/23; Fâtır, 35/33) buyurulmaktadır. O hâlde bu bilezikler üç çeşittir.

...ve Rabb'leri onlara son derece temiz bir şarâb/içecek içirmiştir.

22. *İşte bu sizin için* {amellerinize karşılık} *bir mükâfâttır. Sizin sa'yiniz* {yani, ameliniz} *meşkurdur* {yani, Allâh amellerinizi karşılıksız bırakmamış ve onların karşılığında cenneti vermiştir}.

23. *Doğrusu Biz, Qur'ân'ı senin üzerine Biz indirdik, lutf u ihsân olarak.*

24. *O **hâlde Rabbinin hükmüne sabret*** {yani, Allâh seninle Mekkeliler arasında hükm verinceye kadar sabret: sana ağır söz söylenirse sen karşılık verme, vurulursa kinlenme, öfkelenme} *ve onlardan günâhkâr* {yani, el-Velîd b. el-Muğîre b. Hişâm el-Mahzûmî'ye} *yâhûd kefûr hiçbir kimseye* {yani, Utbe b. Rabî'a'ya} *itâ'at etme.*

Âyetteki "ev" {yâhûd} edatı, sıladır.

Amr b. Umeyr b. Mes'ûd es-Sakafî'nin de bulunduğu Dâru'n-Nedve'de Utbe b. Rabî'a ile başbaşa kalmışlardı. "Ey Muhammed! Sen bize babalarının ve dedelerinin dînini niçin terk ettiğini bildir" dediler. el-Velîd b. el-Muğîre, "Eğer mal istiyorsan, bu söylediklerinden vazgeçmen şartıyla sana malımın yarısını vereyim" dedi. Ebu'l-Bahterî b. Hişâm, "Lât ve Uzzâ'ya yemîn ederim ki dîninden dönecek olursa, o'nu kızımla evlendiririm. Hiç şübhesiz

kızım, kadınların en iyisi, en güzeli, en fasîhi, en bilgilisidir, ki Uzzâ da bunu biliyor" dedi. Nebî bunlara karşı sustu ve hiçbir cevâb vermedi. İbn Mes'ûd es-Sakafî, "Ne diye bize cevâb vermiyorsun? Eğer Rabbinin azâbından ve seni yereceğinden korkuyorsan ben seni himâye ederim" dedi. Nebî güldü. Sonra da elbisesini toplayıp yanlarından kalkıp gitti ve kendi kendine, "Bunların sözleri güçlü, amelleri zayıftır" dedi. Bunun üzerine Allâh, *Doğrusu Qur'ân'ı senin üzerine Biz indirdik, lutf u ihsân olarak* âyetini -buyrukta bir taqdîm ve te'hir vardır- ve *Onlardan günâhkâr yâhûd kefûr* {yani, el-Velîd b. el-Muğîre ile Ebu'l-Bahterî b. Hişâm gibi} *hiçbir kimseye itâ'at etme* âyetini indirdi.

Amr b. Umeyd b. Mes'ûd es-Sakafî hakkında da, *De ki: "Gerçek şu ki beni, evet beni Allâh'a karşı kimse himâye edemez ve ben O'nun dûnundan/berisinden sığınacak kimse de bulamam* {yani, O'nun azâbından yana kimse beni güvenlik altında tutamaz ve ben O'nun dışında kaçacak başka bir yer de bulamam}. *Ben ancak Allâh'tan gelenleri ve O'nun risâletlerini tebliğ ediyorum* (Cinn, 72/22-23) buyurdu.

25. *Sabâh ve akşam Rabbinin ismini zikret* {yani, sabâh namazını kıldığın vakit tekbir ve Allâh'tan başka hiçbir ilâh olmadığına dâir şehâdet ile O'nu an; akşam edip de akşam namazını kıldığın vakit O'nu tekbir et ve O'ndan başka hiçbir ilâh olmadığına dâir şehâdet getir[819]}.

26. *Gecenin bir kısmında da* {yani, akşam ve yatsı namazlarını kılarak} *O'na secde et* {yani, uyumadan önce O'nun için namaz kıl}. *Gecenin uzun bir bölümünde de O'nu tesbîh et* {yani, geceleyin de namaz kıl}.

Geceleyin namaz kılmak, Nebî için bir farîza idi: *Senin için bir nâfile olmak üzere geceleyin teheccüd kıl.*

Sonra, az önce geçen, *Doğrusu Qur'ân'ı sana Biz indirdik, lütf u ihsân olarak. O hâlde Rabbinin hükmüne sabret* (İnsân, 76/23-24) buyruklarını tekrar söz konusu ederek şöyle buyurmaktadır:

27. *Gerçekten bunlar* {sana küfrü emrederler ve} *o âcileyi* {yani, dünyâyı: altını, gümüşü, binâyı, elbise ve bineği} *severler* {dünyâdan başka birşey onları ilgilendirmez}, *ama verâlarındaki* {yani, önlerindeki} *ağır bir günü bırakırlar.*

819 Bu yorum, su götürür. (Redaktör: E.Ö)

Qur'ân'da geçen *verâe* lafızlarının tümü, "önleri" anlamındadır. *Yevmen saqîlen* [ağır bir gün], denilmesi, haşredilecekleri, mevkıfte duracakları ve hesâba çekilecekleri vakit bu hâllerin kâfirlere ağır gelecek olması sebebiyledir. Yüce Allâh'ın, *İşte o gün, çok zor bir gündür. Kâfirler için hiç de kolay değildir* (Müddessir, 74/9-10) buyruğu da bunu anlatmaktadır. Mü'mine gelince, Allâh ona qabrinden çıkışını da, mahşere gelişini de, hesâba çekilişini de kolaylaştıracaktır.

28. *Onları* {annelerinin karnında nutfe iken} *Biz yarattık ve yaratılışlarını da pekiştirdik* {yani, gençlik dönemlerinde onları Biz güçlendirdik}. *Dilediğimiz vakit de onlar gibilerini değiştiririz* {yani, saç ve sakallarının siyahlığını ve yüzün nûrunu, ağarmış saçlar ve güçsüzlükle değiştiririz ve nihâyet ondan geriye sâdece ağarmış saçlar kalır}.

Allâh bunu bildiğinden şöyle buyurmaktadır:

29. *Kuşkusuz ki bu* {siyah saç, güzellik, çirkinlik} *bir tezkiredir* {yani, ibrettir}. *Artık kim dilerse Rabbine doğru bir yol tutar* {yani, kim bundan ibret almak ister ve alırsa, Allâh'a şükreder, O'nu tevhid eder, cennete giden bir yol tutar}.

Sonra meşietin Kendisine âit olduğunu belirterek buyuruyor ki:

30. *Ama Allâh dilemedikçe* {yani, size cennete götüren amelde bulunmayı kolaylaştırmadıkça} *siz dileyemezsiniz* {yani, Rabbinize giden yolu tutamazsınız}. *Çünkü Allâh* {cennet ehlini bilen} *alîmdir,* {bedbaht olanların aleyhine cehennem hükmünü veren} *hakîmdir.*

Sonra Allâh ilmin ve qadânın [nihâî hükmün] yalnız Kendisine âit olduğunu söz konusu ederek şöyle buyurmaktadır:

31. *Dilediğini rahmetine* {yani, cennetine} *sokar. Zâlimlere* {yani, müşriklere} *gelince, onlar için elîm* {yani, can yakıcı} *bir azâb hazırlamıştır.*

77. MÜRSELÂT SÛRESİ

MEKKÎ, 50 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1-5. *Urf* {yani, ma'rûf} *ile gönderilen* {melek} *lere; şiddetlice esen* {rüzgâr} *lara; neşrettikce neşredenlere* {yani, qıyâmet günü Âdemoğulları'nın amellerinin (yazılı olduğu sahîfeleri) neşredenlere/açanlara}; *farq ettikce farqedenlere* {yani, Qur'ân hakk ile bâtılın arasını farqetmiştir/ayırmıştır}; *bir zikr ilqâ edenlere* {yani, Cibrîl'e –ki o zikri nebîlerin ve rasûllerin diline bırakır–}.

Yine, *Bir zikr tilâvet edenlere* (Sâffât, 37/3) buyruğunda da kasdedilen Cibrîl'dir.

6. *Gerek bir mazeret, gerekse bir inzâr olmak üzere* {yani, Allâh tarafından bir mazeret ve yarattıklarına bir nezîr olmak üzere}.

7. *Kuşkusuz* {qıyâmete dâir} *tehdid olunduğunuz şey elbette vâqi olacaktır* {yani, meydana gelecektir}.

Sonra o gün, olacak şeyler mutlaka olacaktır: *Muhakkak dîn vâqi olacaktır* {yani, hesâb gerçekleşecektir} (Zâriyât, 51/6).

8. *Yıldızlar tams edildiği* {yani, aydınlık ve parlak iken karardığı} *zamân;*

9-11. *Gök yarıldığı* {yani, içindeki meleklerin ve Rabbu'l-ızze'nin –mahlûqâtın hesâbını görmek için– inmeleri için[820] yarılacağı} *zamân; dağlar* {kökünden} *savrulduğu* {ve nihâyet ilkin olduğu şekilde yer ile dümdüz edileceği} *zamân; rasûllerin vakitleri geldiği*[821] {yani, toplandıkları, bir araya getirildikleri} *zamân.*

Sonra, yine taqdîmdeki [daha önce söz konusu edilen] Sâ'ate [qıyâmete] dönerek şöyle buyurmaktadır:

---

820 Bu, delîlsiz bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)

821 Âyetteki *uqqitet* lâfzı, "qıyâmet günü'nde ümmetlerine karşı şâhidlikte bulunmak üzere hazır olacakları belirli vakitte geldikleri zamân" diye açıklanmıştır (*Mu'cemu Elfâzi'l-Qur'âni'l-Kerîm*, I/42), ki Muqâtil'in "toplandıkları, bir araya getirildikleri zamân" şeklindeki açıklaması, bununla daha iyi anlaşılabilir. (Çeviren)

12. *Hangi güne te'cil edildi* {yani, bunların vâdesi hangi günedir? –Qıyâmet günü sâ'atinedir, ki o gün melekler de toplanacaklardır–}.

13. *Fasl* {hükm} *günü'ne.*

14. *Fasl günü'nü* {yani, o günün ne olduğunu} *sana ne bildirdi?*

Bu, qıyâmetin şiddetinin azametine dikkat çekmek içindir. Onlar bugünü yalanlamışlardı. Allâh onları tehdid ederek şöyle buyurmaktadır:

15. {Ölümden sonra dirilişi} *yalanlayanlara o gün veyl olsun!*

16. {Ey Muhammed!} *Biz evvelkileri* {yani, daha önce qıyâmet günü'nü yalanlamış olanları} *helâk etmedik mi?* {yani, Ben onların kimini sayha/çığlık ile, kimini yerin dibine geçirmek sûretiyle, kimini nesh [maymuna ve domuza dönüştürmek sûreti] ile, kimini ğark [suda boğmak sûreti] ile, kimini düşman ile helâk ettim}.

17. *Sonra da arkadan gelenleri* {yani, Muhammed'i yalanlayan Mekke kâfirlerini azâb ile helâk etmek sûretiyle} *onların* {yani, öncekilerin} *arkasına takarız* {yani, azâb ile bunu yaparız}.

18. *İşte Biz mücrimlere* {yani, suçlulara: zâlim kâfirlere} *böyle yaparız.*

Allâh, Muhammed'i (s.a) yalanlamamaları için Mekke kâfirlerini korkutmakta ve "Ey Mekke kâfirleri! Yalanlamaktan sakının, aksi taqdîrde önceki nesillere yaptığımızı size de yaparız" demek istemektedir.

19. *O gün* {ölümden sonra dirilişi} *yalanlayanların vay hâline!*

Sonra Allâh onlara, ölümden sonra dirilişi yalanlamamaları ve ibret almaları için ilk yaratılışlarını beyân etmek üzere şöyle buyurmaktadır:

20. {Ey yalanlayanlar topluluğu!} *Biz sizi haqîr* {yani, zayıf} *bir sudan* {yani, nutfeden} *yaratmadık mı?*

21. *Sonra onu* {yani, suyu/meniyi} *sağlam bir yerde* {yani, rahmde} *tuttuk.*

22. *Bilinen bir qadere* {yani, dokuz aya} *kadar.*

23. *Biz taqdîr ettik* {yani, ceninin annesinin rahminde dokuz ay yâhûd ondan biraz az yâhûd bundan biraz daha fazla kalmasını Biz taqdîr ettik}. *Ne güzel taqdîr edenleriz Biz!*

24. *Yalanlayanların o gün vay hâline!*

25. *Biz arzı toplanma yeri kılmadık mı?*

26. *Dirilere de, ölülere de arzı bir toplanma yeri* {yani, o arzı sizin için, hayâtta olanlarınızın üzerinde kaldığı/yerleştiği, ölülerinizi defnettiğiniz bir toplanma yeri} *kılmadık mı?*

27. *Orada sapasağlam ve yüksek dağlar* {yani, yerde kökü sağlam, kazıklar mesâbesinde dağlar} *yaptık. Size tatlı bir su içirdik.*

28. {Ölümden sonra dirilişi} *yalanlayanların o gün vay hâline!*

Çünkü bütün bunları yaratanın Allâh olduğunu bildikleri hâlde yalanlıyorlar.

29. *Haydi* {dünyâda iken olmayacak diye} *yalanladığınız şeye* {yani, cehennem ateşine} *kalkıp gidin.*

30. *Haydi, üç şu'beye ayrılmış bir gölgeye gidin.*

Çünkü o gölge, üç kısma bölünecektir.

31. *O ne gölgelendirir, ne lehebe/aleve karşı faydası olur* {yani, etraflarını kuşatan o ateşten sûra karşı da bir fayda sağlamaz}.

Sonra söz konusu gölgeyi zikrederek şöyle buyurmaktadır:

32. *Doğrusu o, her biri bir qasr* [*ağaç kütükleri*] *gibi kıvılcımlar atar/saçar.*

Qasr, "çölde görülen ağaç kütükleri"dir. Kış gelince bunların dalları kopanlır ve kütükleri kalır. Soğuğun yakması nedeniyle kararırlar. Bunlar çölde, çöktürülen develeri andırır şekilde görülürler. İşte, *Doğrusu o, her biri bir qasr gibi kıvılcımlar atar/saçar* buyruğu bunu anlatmaktadır.

33. *Sarı erkek develeri andırır* {yani, onların her biri uzaktan siyah deve[822] gibi görülür}.

34. {Ölümden sonra dirilişi} *yalanlayanlara o gün veyl olsun!*

Sonra söz konusu bu veylin ne zamân gerçekleşeceğini zikrederek şöyle buyurmaktadır:

35. *Bu, konuşamayacakları bir gündür.*

822 Arablar, siyah develerin rengini anlatırken "sarı" ta'bîrini kullanırlar. Bkz. Kurtûbî, XIX/164. (Çeviren)

36. *Onlara* {konuşmak için} *izn de verilmeyecek ki özür dilesinler* {yani, özür dilemeniz için size izn verilmeyecektir}.

37. {Ölümden sonra dirilişi} *yalanlayanlara o gün veyl olsun!*

38. *Bu* {veyl}, *fasl günü'dür* {yani, qıyâmet günü'dür: dîn günü'dür}. {Ey Mekkeliler!} *Sizi de,* {sizden sonraki sâir insânları da,} *evvelkileri de* {yani, sizden önce geçmiş ümmetlerden ölümden sonra dirilişi yalanlayanları da} *topladık.*

39. *Eğer bir keydiniz* {yani, hile ve tuzağınız} *var ise hemen o keydi bana yapın* {yani, hilenizi, çağrınızı ortaya koyun}.

40. {Ölümden sonra dirilişi} *yalanlayanlara o gün veyl olsun.*

41. *Kuşkusuz ki muttaqîler* {yani, muvahhidler} *gölgelerde ve pınar başlarındadır* {yani, cennetlerde: bahçelerde ve ni'metler içinde olacaklardır –ki kasıd, erkeklerin ince ve kalın ipekten, kadınların da harîrden [katıksız hâlis ipekten] elbise giymeleridir–}.

42. *Arzu ettiklerinden meyveler arasındadırlar.*

43. *İşlediğiniz* {yani, dünyâda iken yaptığınız hasenâtınız} *sebebi ile âfiyetle yeyin-için.*

44. {Çünkü ey Muhammed,} *gerçekten Biz* {ümmetinden} *ihsân edicileri* {amelleri sebebiyle cennette} *böyle mükâfâtlandırırız.*

Sonra Allâh Mekke kâfirlerine şöyle hitâb etmektedir:

45. {Ölümden sonra dirilişi} *yalanlara o gün veyl olsun!*

46. *Az bir süre yeyin, faydalanın; çünkü siz mücrimlersiniz* {dolayısıyla sizden öncekilerin başına gelen azâb sizin de başınıza gelecektir}.

47. *Yalanlayanlara o gün veyl olsun!*

48. *Onlara, "Rükû edin"* {yani, beş vakit namazı kılın[823]} *denildiği zamân rükû etmezler* {de, "Biz karşımızda putlar olmadıkça namaz kılmayız" derler}.

49. {Ölümden sonra dirilişi} *yalanlayanlara o gün veyl olsun!*

50. *Artık bundan* {yani, bu Qur'ân'dan} *sonra hangi hadîse/söze îmân edecekler?*

---

823 *Müşriklere olan rükû emri*'nin, "beş vakit namaz kılın" şeklinde yorumlanması, dayanaktan yokun bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)

78. NEBE SÛRESİ

MEKKÎ, 40 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. {Ey Nebî! Bunlar} *birbirlerine neyi soruyorlar?*
2. *O büyük haberi* {yani, Qur'ân'ı}.
3. *Ki onlar onun hakkında ihtilâf içerisindedirler* {yani, onlar neden Qur'ân'a dâir suâl soruyor, sonra da bir kısmı ona muhâlefet ve inkâr ederken, bir kısmı onu tasdîq ediyor da hakkında ihtilâf ediyorlar}.

Sonra onları tehdid ile korkutarak şöyle buyurmaktadır:

4. *Hayır hayır, yakında* {Bedir'de öldürülecekleri, nefslerine zulmedenler olarak melekler yüzlerine ve arkalarına vura vura canlarını alacağı vakit} *bilecekler.*
5. *Sonra, hayır hayır, onlar yakında bilecekler.*

Bunun bir benzeri de, *Çoklukla öğünme sizi oyaladı...* (Tekâsür, 102/1) âyetidir.

Sonra Allâh, –qıyâmeti ve ölümden sonra dirilişi yalanladıkları için– qıyâmet günü ölümden sonra tekrar diriltilecekleri husûsunda ibretle düşünmeleri için yarattıklarını söz konusu etmekte ve zâtını ta'zîm ederek şöyle buyurmaktadır:

6. *Biz yeri bir beşik* {yani, bir döşek: bir yaygı} *yapmadık mı?*
7. *Dağları da* {yer üzerindekilerle zevâl bulmasın diye yerin üzerinde} *kazıklar* {(yapmadık mı?) Böylelikle yer karâr kılmış oldu}.

Allâh yeri yarattıktan sonra dağları yarattı.

8. *Sizi ezvâc olarak* {yani, erkekler ve dişiler olmak üzere siyah, beyaz, kırmızı, esmer gibi farklı sınıflar ve değişik diller konuşanlar olarak} *halqettik.*

Bütün bunlar Allâh'ın azametini dile getirmektedir.

Arkasından Allâh ni'metini söz konusu etmek üzere şöyle buyurmaktadır:

9. *Uykunuzu bir subât [tâtil/dinlenme] yaptık* (yani, gece geldiğinde uyku da gelip sizi bulur ve siz de dinlenirsiniz. Uyku olmasaydı, tutkudan ve ma'işet peşinde koşmaktan ötürü aslâ dinlenemezdiniz).

Subât [tâtil/dinlenme], bunu anlatmakta, çünkü hareketsiz bırakmaktadır. Uyuyan kimse de, aqlı ermeyen bir ölü gibi *mesbût* [hareketsiz kalmış] demektir.

10. *Geceyi de bir libâs [elbise-örtü]* (yani, bir mesken) *kıldık.*

Allâh pek çok hayr ve şerri örtecek şekilde gecenin karanlığını size giydirmiş bulunmaktadır.

Allâh'ın, *O kadınlar, o erkekler için bir libâstır [elbisedir-örtüdür]* (yani, o kadınlar sizin için sükûn bulacağınız bir yerdir) (Bakara, 2/187) buyruğu da buna benzemektedir.

11. *Gündüzü de bir ma'îşet zamânı* (yani, maîşetiniz için etrafa yayılacağınız vakit) *kıldık* (ki bunlar, Allâh'ın üzerinizdeki ni'metlerinden sâdece ikisidir).

Ardından Allâh mülkünü [egemenliğini], ceberrûtunu ve yüceliğini zikrederek şöyle buyurmaktadır:

12. *Ve üzerinizde sapasağlam yedi* (semâ) *binâ çattık.* (Ey Âdemoğulları! Bu yedi gök sizin üzerinizdedir. Eğer isyân edecek olursanız bunların üzerinize yıkılmasından çekinin).

Bunun bir benzeri de, *Andolsun ki sizin üstünüzde yedi yol halqettik/yarattık* (Mü'minûn, 23/17) buyruğudur, ki Allâh'ın "sapasağlam" buyruğu bunu anlatmaktadır.

13. *Ve harâret saçan bir kandil* (yani, güneşi ve onun aydınlatan nûru ve sıcağını) *yaptık.*

Arkasından yine ni'metlerini söz konusu ederek şöyle buyurmaktadır:

14. *Ve sıkıştırılanlardan şarıl şarıl bir su indirdik* (yani, ardı arkasına çokça dökülen, çok miktarda yağmur indirdik).

15. *Onunla* (yani, yağmur ile) *tâne* (yani, ekilen ve biçilen buğday, arpa, susam ve benzeri tâneler), *bitki* (yani, dağlarda, çöllerde yetişen ağaç ve ot gibi şeyler -bunlar yıl boyu kendiliklerinden biterler-) *çıkaralım diye.*

16. ***Ve** {**ağaçların çokluğundan ötürü**} **birbirine sarmaş-dolaş bahçeler.***

17. ***Kuşkusuz ki fasl günü** {**yani, yaratılmışlar arasında hükm verilecek olan qıyâmet günü**} **belirlenmiş bir vakittir.***

Bu, kâfir için belirlenmiş bir vakittir. Çünkü onlar, *Eğer doğru söyleyenler iseniz bu va'd ne zamân?* (Yâ-Sîn, 36/48) diyorlardı. Allâh bugün için belirlenmiş olan vaktin gerçekleşeceğini haber vermektedir. İşte bugün ey kâfirler, fasl günüdür ve o vakit rasûller aracılığıyla size va'd ettiği şekilde amellerinizin karşılığını göreceksiniz.

Devâmla şunu haber vermektedir:

18. *Sûra üfürülecek olan o gün siz hemen fevc fevc/kısım kısım* {yani, zümreler, fırkalar, ümmetler hâlinde} *geleceksiniz.*

19. *Gök açılacak* {yani, yarılacak: gök sökülüp parçalanacak} *kapı kapı olacak* {yani, aralarında boşluklar bulunacak. Sonra kuzeyden soğuk bir rüzgâr gelecek, parçalar birbirinden ayrılacak[824] ve kapılara benzer bir hâl alacak}.

Allâh onu, yağmurdan sonra açılmaya başlayan buluta benzetmektedir.

20. *Dağlar yürütülecek* {yani, yerlerinden koparılacak, Allâh'ın haşyetinden göklerle yer arasında uçuşacak},...

Allâh onların durumuna şöyle bir misâl vermektedir:

...*bir serâb olacak* {yani, çölde görülen ve susamış olanın su zannettiği, fakat yanına vardığında hiçbir şey olmadığını gördüğü serâbı andıracak}.

Allâh'ın, *Sen onları yerinde duruyor sanırsın* {yani, uzaktan baktığın zamân dimdik ayakta duran bir dağ zannedersin –fakat yanına varıp ona dokunacak olsan hiçbir şey olmadığını görürsün–} (Neml, 27/88) buyruğu bunu anlatmaktadır. Dağlar ilkin yağ gibi olacak, sonra atılmış yüne benzeyecek, sonra da yok olacak. Allâh'ın, *Dağlar da yürütülecek* {yani, qıyâmet günü dağlar Allâh'ın haşyetinden parçalanacak} *bir serâb olacak.* {Peki, ey Âdemoğlu ya senin hâlin ne olacak?} buyruğu bunu anlatmaktadır.

21. *Cehennem elbette bir mirsâddır* {*pusudur/pusudadır*}.

824 "Kuzeyden soğuk bir rüzgâr gelecek, parçalar birbirinden ayrılacak" iddiâsı, dayanaktan yoksundur. (Redaktör: E.Ö)

22. *Tâğiler* {yani, kâfirler} *için bir meâbdır* [*dönüş yeridir*] {yani, müşrikler oraya dönüp varacaklar}.

23. *Orada* {yani, cehennemde} *ahqâb/huqblar boyu* {yani, (sonu gelmez) zamânlar/devirler boyunca} *kalacaklardır.*

24. *Orada* {yani, bu ahqâb boyunca} *bir berd/serinlik* {yani, kâfûrun serinliğini} *de tatmazlar, içecek birşey de* {yani, şarâb da tatmazlar}.

Orada hoş ve rahat bir şeyin tadına bakamayacakları gibi, ateşe karşı kendilerine fayda verecek soğuk bir içecek de tatmazlar.

Devâmında Allâh istisnâda bulunarak şöyle buyurmaktadır:

25. *Hamîm ve ğassâq müstesnâ.*

Hamîm, "son derece sıcak" demektir.

Ebû Muhammed dedi: Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Yahyâ dedi ki: "Denildiğine göre *berd*'den [*serin*'den] kasıd, "uyku"; *hamîm*'den kasıd ise, "harâreti son derecesine varmış eritilmiş bakır"; *ğassâq*'tan kasıd ise "son derece soğuk"tur, ki bu da "soğuğu en ileri derecesine varan zemherîr" demektir."

26. *Uygun bir cezâ olmak üzere* {yani, ameller arasında Allâh'a şirk koşmaktan daha kötü bir amel olmadığı gibi, azâb şekilleri arasında da cehennemden daha kötüsü yoktur. Bu sebeble, ateş azâbı şirke uygun bir cezâdır}.

27. *Çünkü onlar hiçbir hesâb ummuyorlardı* {yani, kötü amellerinden dolayı hesâba çekilip, azâba uğratılmaktan korkmuyorlardı}.

28. *Âyetlerimizi* {yani, Qur'ân'ı} *yalanladıkça yalanlıyorlardı* {yani, Qur'ân'ın içindeki emir ve nehiyleri yalan sayıyorlardı}.

Tekrar kötü amellerini söz konusu ederek şöyle buyurmaktadır:

29. *Biz ise her şeyi* {yani, bütün amelleri: onların kötülüklerini} *sayıp bir kitâbda yazmışızdır,* {çok iyi hıfzeden, nezdimizde bulunan} {yani, levh-i mahfûzda –onu yazılı olarak tesbit etmişizdir–}.

Bunun bir benzeri de, *Biz her şeyi mübîn bir imâmda tesbit ettik* (Yâ-Sîn, 36/12) buyruğudur.

Tekrar, *Ahkâb boyunca içinde kalacaklar* (Nebe, 78/23) buyurduğu cehennemlikleri ele alıp, cehennem bekçilerinin onlara söyleyeceklerini belirtmektedir:

30. *İşte tadın, artık azâbdan başka bir şeyinizi arttırmayacağız.*

Arkasından mü'minleri söz konusu ederek şöyle buyurmaktadır:

31. *Doğrusu muttaqîler için bir mefâz* {yani, Allâh'ın tuğyân edenler için söz konusu ettiği azâbdan bir kurtuluş} *vardır.*

32. *Hadîqalar* {yani, etrafı duvarlarla çevrilmiş olan bahçeler} *ve üzüm bağları* {yani, meyveler} *vardır.*

33. *Kevâ'ib olan etrâb da vardır.*

Kâ'ibe, "cennette erkekler için sâkin olan ve onlar için ayrılmış bulunan bâkire kadınlar"; *etrâb* ise, "hepsi aynı yaşta: 33 yaşında kadınlar" demektir.

34. *Ve dolu dolu kadehler* {yani, çok miktarda şarâb} *vardır.*

35. *Orada* {içtikleri vakit} *bir lağv* {yani, bâtıl bir yemîn} *işitmezler, yalan bir söz de* {yani, dünyâ ehlinin içki içtikleri vakit yalan söyledikleri gibi, onlar içki içtiklerinde yalan söylemeyeceklerdir}.

Sonra Allâh hem cehennemlikler, hem cennetlikler için söz konusu olmak üzere şöyle buyurmaktadır:

36. *Rabbinden hesâb ile verilmiş bir cezâ* {yani, karşılık} *olmak üzere* {yani, kötülük yapanları hesâba çekecek ve onları cehennem ile cezâlandıracak; mü'minleri de hesâba çekecek, onları da cennet ile mükâfâtlandıracak}.

Böylece her iki kesime de karşılıklarını vermiş olacaktır. Azâba uğratılanlara da aslâ zulmedilmeyecektir. İşte, *Hesâb ile verilmiş* buyruğu bunu anlatmaktadır.

Bunun bir benzeri de, *Onların hesâbı ancak Rabbinin üzerinedir* {yani, onların cezâlarını [amellerinin karşılıklarını] vermek ancak Rabbine âittir} (Şu'arâ, 26/113) buyruğudur.

Sonra yüce Rabbimiz, zâtını ta'zîm etmekte ve san'atını göstermektedir:

37. *Göklerin, yerin ve o ikisi arasındakilerin* {yani, güneşin, ayın, yıldızların, bulutların, rüzgârların} *rabbi Rahmân'dan* {yani, rahîmden}. *O'ndan kimse mâlik olmaz bir hitâba* {yani, hesâb için doğrulduğunda kimse O'nunla konuşamaz}.

Arkasından onlara neler olacağını haber vermek üzere şöyle buyurmaktadır:

38. *O gün rûh ayakta dikilecektir.*

Devâmında da şöyle buyurmaktadır:

> ...*Melekler de* {korkularından ötürü} *saff saff dizilecekler. Konuşamayacaklar, meğer ki Rahmân'ın izn verdiği kimse ola.* {O da,} *"Savâb" der* {yani, Allâh'tan başka ilâh olmadığına şehâdet getirir –işte savâb [doğru] budur–}.

39. *Şu, o hakk gündür...*

Müşrik Arablar, "Qıyâmet bâtıldır" dedikleri için Allâh, "Hakk gün" buyurmaktadır.

> ...*O hâlde dileyen Rabbine bir meâb edinsin* {yani, sâlih ameller ile O'nun nezdinde bir maqâm, bir mevki edinsin}.

Allâh Teâlâ yine onları dünyâdaki azâb ile korkutarak şöyle buyurmaktadır:

40. *Doğrusu Biz sizi yakın bir azâbla* {yani, dünyâda Bedir'de öldürülmekle, geçmiş ümmetlerin helâk edilmesiyle} *inzâr ettik...*

Qarîb [yakın] buyurması, âhiretten daha yakın olması sebebiyledir. Sonra tekrar, *O gün rûh ayakta duracak, melekler de saff saff dizilecekler* buyruğuna dönerek şöyle buyurmaktadır:

> ...*O gün kişi* {yani, günâhkâr insân} *iki elinin taqdîm ettiğine bakacak* {amelinin dağ gibi simsiyah olduğunu görecek} *ve o kâfir, "Ah n'olaydı bir toprak olsaydım" diyecek.*

79. NÂZİ'ÂT SÛRESİ

MEKKÎ, 46 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *Andolsun daldırıp nez'edenlere* {yani, tek başına ölüm meleğine};

2. *Ve söküp çıkaranlara* {yani, tek başına ölüm meleğine –ki onun canını boğazından, suda boğulmuş olan kimseninki gibi damarlarıyla berâber çekip çıkarır–};

3. *Dalıp yüzenlere* {yani, tek başına ölüm meleğine};

İşte şu buyruk bunu ifâde eder:

4-5. *Alelacele koşuşanlara; her bir işi tedbîr edenlere* {yani, meleklere};

Ki onların kimileri rüzgârlarla, yağmurla, yıldızlarla, güneş ve ay ile birlikte bulunan bekçilerdir, kimileri insânlarla birlikte bulunurlar. Denildiğine göre Cibrîl, Mikâîl ve ölüm meleği –onlara selâm olsun– kullar ve ülkeler hakkında, işleri Allâh'ın emrettiği şekilde tedbir ederler.

6. *O gün er-râcife* {yani, birinci nefha/üfürüş} *recfedecek/sarsacak.*

Ona "râcife" denilmesi, bütün mahlûqâtın ondan ölmesi sebebiyledir. Nitekim, *Onları recfe yakaladı* (A'râf, 7/78) buyruğu da buna benzemektedir ki maksad "ölüm"dür. Onları yedi semânın üstünden, arşın yakınından yakalayacak ve bütün yaratılmışlar ölecektir.

7. *Arkasından onu râdife izleyecek.*

Bu da ikinci nefha olup, birinci nefhanın peşinden gelecektir.

8. *O gün* {korkuya kapılıp} *titreyecek qalbler vardır.*

9. {Cehennem ateşini gördükleri vakit} *gözleri hâşi* {yani, zelîl} *olacaktır* {yani, zilletle bakacaktır}.

Allâh'ın, *Zilletten hâşiler oldukları hâlde...* (Şûrâ, 42/45) buyruğu da buna benzemektedir. Çünkü görecekleri hayret verici şeyler ve âhiret hâlleri buna sebeb olacaktır.

Sonra Mekke kâfirlerinin durumunu haber vermek üzere şöyle buyurmaktadır:

10. {Hayret ederek} *derler ki: "Biz, sâhiden biz mi tekrar hayâta döndürüleceğiz?!"*

ifâdede taqdîm vardır: "Biz ölümden sonra ayaklarımızın üzerinde tekrar hayâta mı döneceğiz?" İşte Mekke kâfirlerinin/müşriklerinin söyledikleri bu idi.

11. *Çürümüş, dağılmış kemikler olduktan sonra mı?!* {Hayır biz yeniden diriltilmeyeceğiz.}

12. *Dediler ki: "Böyle ise bu ziyânlı bir dönüş olacaktır* {yani, eğer biz ölümden sonra tekrar diriltilecek olursak, şübhesiz o vakit biz kaybedenler: helâk olanlar olacağız}.

Sonra Allâh Teâlâ, Rasûlü Muhammed'e (s.a) hitâben şöyle buyurmaktadır:

13. *Hâlbuki o ancak bir tek zecredir* {yani, o sâdece İsrâfîl'in bir haykırışı olacaktır ve onlar qabirlerinde oldukları hâlde bunu işitecekler ve İsrâfîl bu sözünü tekrar etmeyecektir}.

14. *Ansızın hepsi sâhirenin üzerinde* {yani, şimdiki yerin üzerine yayılacak olan yeni yerin: sâhire'nin üzerinde} *olacaklar.*

15. {Bundan önce} *Mûsâ'nın haberi geldi mi sana?*

16. *Hani o muqaddes* {yani, tertemiz} *vâdide: Tuvâ'da* {yani, ismi Tuvâ olan vâdide} *iken Rabbi o'na* {"Ey Mûsâ!" diye ağaçtan: şamrân diye bilinen ağaçtan[825]} *seslenmişti:* {"Ey Mûsâ! Şübhesiz Ben senin Rabbinim" demişti}...

Buna "tuvâ" denilmesi, Allâh'ın yapısına kudsiyeti katlayıp dürmüş olması sebebiyledir. (*Tuvâ*'nın kökünü teşkil eden *tava*, "katlayıp dürdü" anlamında bir fiildir.

17. ...{Ey Mûsâ!} *Fir'avn'a git, çünkü o tuğyân etti"* {yani, onun tuğyânı kendisine ibâdet olunacak kadar aşırıya gitti}.

18-19. *De ki: "Tezekkî etmek* {yani, şimdiye kadar yaptığın fesâdları düzeltmek} *İster misin?* {Eğer istiyorsan, seni Allâh'ı tevhîd etmeye da'vet ediyorum.} *Seni Rabbine* {yani, O'nun azametine} *hidâyet edeyim de haşyet duyasın."*

Allâh Muhammed'e (s.a), ona dâir haberi bildirmektedir.

20. {Fir'avn o'na, "Peki, bu nedir?" diye sorunca, Mûsâ} *ona, o en büyük âyeti* {yani, el ve asâ mu'cizelerini} *gösterdi.*

---

825 Bu ağacın, "şamrân" diye bilinen ağaç olduğu iddiâsı, delilsiz bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)

Mûsâ elini, güneş gibi gözleri kamaştıran bir ışıkla parıldar vaziyette bembeyaz olarak çıkardı. El mu'cizesi, asâ mu'cizesinden daha büyük ve daha hayret verici idi. Çünkü herhangi bir hastalık, yani baras gibi bir hastalık olmaksızın eli bu hâle gelmişti.

21. *Fakat o* {bu mu'cizelerin Allâh'tan gelmediğini iddiâ ederek} *yalanladı ve isyân etti.* {"Bu bir sihrdir" dedi ve îmâna karşı direndi.}

22. *Sonra* {hakktan} *yüz çevirip* {sihrbazları toplamak için} *gayretle koştu* {ve sihrbazların gelmesini sağladı}.

Allâh'ın, *O keydini topladı* (Tâ-Hâ, 20/60) buyruğu bunu anlatmaktadır.

23-24. *Arkasından* {Kıbtîleri} *toplayıp bağırdı: "Ben sizin en yüce rabbinizim"* {yani, benim üzerimde bir rabb yoktur –işte en yüce rabb bu demektir–} *dedi.*

25. *Bunun üzerine Allâh onu* {cezâ olmak üzere} *hem sonrakinin, hem öncekinin azâbı ile yakaladı.*

Sonra Allâh şöyle buyurmaktadır:

26. *Şübhe yok ki şunda* {yani, Fir'avn'ın ve qavminin helâk edilmesinde}, *haşyet duyan* {yani, Allâh'ı zikredip hatırlayan, Allâh'ın azâbından korkan} *kimseler için elbette bir ibret vardır* {ki bundan ibret alan şirk koşmaz}.

Allâh bununla, Muhammed'i (s.a) yalanlamamaları için Mekke kâfirlerini korkutmaktadır. Aksi taqdîrde onları da Fir'avn'ın qavmine gelen azâbın bir benzeri ile cezâlandırır.

27. {Ey Arablar!} *Yaratılış itibâriyle siz mi daha şedîdsiniz, yoksa semâ mı* {yani, siz güç itibâriyle semâdan daha mı çetinsiniz}? *Allâh onu binâ etti.*

Çünkü semâ hakkında, *Semâ infitâr ettiği vakit* (İnfitâr, 82/1); *Semâ inşiqâq ettiği vakit* (İnşiqâq, 84/1) buyurmuştur. Peki ey Âdemoğulları! Siz semâdan daha zayıf, daha güçsüz olduğunuza göre, sizin hâliniz nedir?

28. *Boyunu ref' etti de nizâmına koydu* {yani, onda herhangi bir düzensizlik, tutarsızlık yoktur}.

29. *Gecesini kararttı* {yani, karanlık yaptı}, *duhâsını çıkardı* {yani, güneşini çıkardı}.

Lâfızların burada müennes olarak gelmesi, gece karanlığının semâvâtta olması ve semâdan gelmesi dolayısıyladır.

30. *Bundan* (yani, semânın binâ edişinden) *sonra da yeri dahv etti* (yani, yayıp döşedi).

31. *Ondan suyunu* (yani, denizlerini) *ve otlağını* (yani, bitkilerini) *çıkardı.*

Çünkü bitkiler ve su yerden çıkar.

32. *Dağları ise irsâ eyledi* (yani, yer zevâl bulmasın diye onları yere kazık gibi yerleştirdi, ki arz üzerindekilerle istikrâr bulsun).

Sonra tekrar yerin otlağını söz konusu ederek şöyle buyurmaktadır:

33. (Orada) *size ve en'âmınıza/hayvanlarınıza bir fayda* (yani, sizin ve hayvanlarınız için bir geçimlik) *olmak üzere.*

34. *Fakat o en büyük belâ* (yani, Beytu'l-Maqdîs'ten gelecek olan[826] son nefha: qıyâmet (günü)) *geldiğinde,*

el-Huzeyl dedi ki: "*Gecesini kararttı, gündüzünü de açığa çıkarttı* ibâresindeki lâfızların müennes gelmesinin sebebi, gece karanlığı ile güneşin semâda oluşundan dolayıdır ve bunlar müennestir."

Sonra et-tâmme'yi (musîbeti) nitelendirerek şöyle buyurmaktadır:

35. *o gün o insân sa'y ettiği şeyi hatırlayacak* (yani, dünyâda iken işlemiş olduğu kötülükleri hatırlayacak ve o gün bunların karşılıkları kendisine verilecek).

36. *Ve gören kimse için cahîm apaçık gösterilecek.*

Çünkü o gün insânlar/dünyâda ona karşı kör kesilenler onu görecektir.

37-39. *Tuğyan* ((yani, şirk üzere sebât)) *edene* ((yani, Allâh'tan ve O'nun hesâbından korkmayıp harâm yiyene)) *ve dünyâ* (şimdiki) *hayât'ı* ((âhirete)) *tercih edene gelince, doğrusu cahîm varılacak yerin ta kendisidir.*

40-41. *Rabbinin maqâmından* (yani, o gün Rabbinin huzûrunda durmaktan) *korkana ve nefsini hevâdan alıkoyana* (yani, ma'siyete güç yetirdiği hâlde o gün hesâba çekilmekten korktuğu için ma'siyet işlemekten vazgeçene) *gelince, doğrusu cennet varılacak yerin ta kendisidir.*

826 Bu, delilsiz bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)

Bunun bir benzeri de Necm sûresi'ndedir (15. âyet).

42. {Mekke kâfirleri} *sana Sâ'at'i, onun ne zamân demir atacağını* {yani, qıyâmetin ne zamân kopacağını} *sorarlar.*

Allâh Neml sûresi'nde, *De ki: "Göklerde ve yerde olanlar da ğaybı kimse bilmez, Allâh müstesnâ"* (Neml, 27/65) buyurarak bu soruya cevâb vermiştir.

Allâh, Nebî'ye hitâben ve müşriklere cevâben buyurdu ki:

43. ***Sen nerede, ona dâir bilgi vermek nerede* {yani, sen bunu nereden bileceksin ki}?**

44. *Onun müntehâsı Rabbine* {yani, buna dâir nihâî bilgi **Allâh'a**} *âittir.*

Benzeri bir buyruk da A'râf sûresi'ndedir (187. âyet).

45. *Sen ancak ondan haşyet duyanların inzâr edicisisin* {yani, sen ancak bir rasûlsün, o günden haşyet duyanı Sâ'at [qıyâmet] ile inzâr edersin}.

Ardından da bu günün niteliğini belirterek şöyle buyurmaktadır:

46. *Onu* {yani, Sâ'ati} *görecekleri gün onlar* {zannedecekler ki} *bir akşamdan* {yani, ikindi namazından güneşin batışı vaktine kadar} *yâhûd kuşluğundan* {yani, güneşin doğuşu ile dünyâdaki öğle ya da kuşluk vaktine kadar olan bir süreden} *başka durmamışlar.*

80. 'ABESE SÛRESİ

MEKKÎ, 42 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *Surat astı/yüz ekşitti ve tevelli etti* {yani, Nebî yüzünü ekşiterek, ondan: İbn Umm Mektum'dan başkasına yöneldi}.

Buyruk, a'mâ Abdullâh b. Ebî Serh –ki asıl adı Amr b. Kays b. Zâide b. Revâha b. el-Asam b. Hucr b. Abdi Vud b. Bağîz b. Âmir b. Luey b. Gâlib'dir– hakkında inmiştir. Annesi Umm Mektum'dur. Umm Mektum'un adına gelince, Âtike bt. Âmir b. Mahzûm b. Yakaza b. Mürre b. Ka'b b. Luey'dir. Bir gün, berâberinde kimse olmadığı hâlde tek başına Mescid-i Harâm'da oturuyordu. Gözleri görmeyen biri idi. Kalkıp Rasûlullâh'ın huzûruna gitti ve Rasûlullâh'ın, karşısında ayakta duran Ümeyye b. Halef ile el-Abbâs b. Abdu'l-Muttalib'e müslüman olmayı teklif ettiğine şâhid oldu. Abdullâh, "Ey Muhammed! Ben senin yanına tevbe etmek üzere geldim. Benim tevbem kabûl olur mu?" diye sordu. Nebî yüzünü ondan çevirerek Abbâs ile Ümeyye b. Halef'e yöneldi. Abdullâh sözünü tekrar etti, fakat Nebî de yüzünü ondan çevirmeye devâm etti. Bunun üzerine Abdullâh utandı ve tevbesinin kabûl olmayacağını zannederek evine döndü. Allâh onun hakkında, *Yüz ekşitti ve tevelli etti* {yani, Nebî yüzünü ekşitti ve başka tarafa döndü} buyruğunu indirdi.

2. *Kendisine o a'mâ geldi diye.*

3. *Ne bilirsin* {ey Muhammed} *belki o tezekkî edecekti* {yani, îmân edecek, namaz kılacak, Qur'ân hakkında daha önce yaptığı fesâdları düşünerek ibret alacaktı}.

4. *Yâhûd* {Qur'ân hakkında} *tezekkür edecekti de bu zikrâ* {yani, öğüt} *ona fayda verecekti* {yani, eğer sen İslâm'ı ona arzetsen belki de îmân edecek ve öğüt ona fayda verecekti}.

5-6. {Fakat nefsinde Allâh'a} *istiğnâ eden kimseye* {yani, Ümeyye b. Halef'e} *gelince, sen ona yöneliyorsun* {yani, onu da'vet ediyor, yüzünü ona çeviriyorsun}.

7. *Hâlbuki onun tezekkî etmemesinden sana vebâl yok* {yani, o îmân etmese ve yaptığı fesâdları düzeltmese sana bir sorumluluk olmaz}.

8-10. (Onların bu hâline karşılık) *sana sa'y ile* (sıcakta) *gelen,* (Allâh'a karşı) *haşyet duyan kimseye* (yani, İbn Umm Mektum'a) *gelince, sen* (ey Muhammed) *ondan telahhi ediyorsun* (yani, yüzünü ondan başka tarafa çeviriyorsun).

Allâh Nebî'ye, kendisini Allâh'a muhtaç görmeyene yönelip, koşarak gelen ve Rabbinden korkan kimseden yüz çevirmemesini öğütlüyor. Bu âyet nâzil olunca Nebî ona ikrâmlarda bulundu.

İfâde tamâm olduktan sonra yeni bir husûsa işâret etmek üzere şöyle buyurmaktadır:

11. *Hayır, doğrusu o* (yani, Qur'ân âyetleri) *bir tezkiredir.*

12. *Artık dileyen öğüt alır* (–yüce Rabbimiz zâtını kasdetmektedir– yani, Allâh'ın dilediği kimse onu: Qur'ân'ı kavrar: dileyen kimse bu işi kullarına havâle ettiğini zikreder (anlar)).

Arkasından şöyle buyurmaktadır:

13. *Kuşkusuz ki bu Qur'ân çok mükerrem sahîfelerdedir* (yani, kitâblardadır).

14. *Yükseltilmiş* (–maksad, levh-i mahfûz olup dördüncü semânın yukarısındadır–[827])...

Benzeri bir buyruk da Vâqı'a sûresi'ndedir (34. âyet).

...(Bu sahîfeler Allâh indinde) *tertemizdir* (yani, şirkten ve küfrden arınmıştır).

15. *Kâtiblerin elleriyle* (yani, bu sahîfeler oldukça şerefli müslüman kâtiblerin ellerindedir[828]).

Sonra Allâh yazıcı melekleri överek şöyle buyurmaktadır:

16. *Kirâm* (yani, müslüman –ki onlar meleklerdir–) *berere* (yani, Allâh'a itâ'atkâr, günâhlardan arınmış, tertemizdirler).

İfâde burada tamâm oldu. Sonra Allâh şöyle buyurmaktadır:

17. *Kahrolası* (yani, la'net olası) *o insân, ne kadar da nankördür!* (Yani, onu nankörlüğe iten nedir?)

Sonra yüce Rabbimiz çok iyi bildiği hâlde şöyle buyurmaktadır:

---

827 Bu, dayanaktan yoksun bir iddiâdır. (Redaktör: E.Ö)
828 Bu, zayıf bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)

18. ***Kendisini hangi şeyden halq etti?***

Allâh, nasıl yarattığını ona bildirerek yarattıkları üzerinde ibret almasını istemiştir.

19. ***Onu bir nutfeden halq etti de onu taqdîr etti*** **(yani, annesinin karnında bir nutfe, sonra aleqa, sonra mudğa, sonra kemik olarak yarattı, sonra ona rûh verdi. Annesinin karnında bu şekilde onun hilqatini taqdîr etti. –Sonra da annesinin karnından çıkarıldı–).**

20. *Sonra yolu kolaylaştırdı* (yani, annesinin karnından çıkış yolunu kolaylaştırdı, çıkması için ona kolaylık sağladı. –Peki ibret alıp da bu güzel hilqati dolayısıyla Allâh'ı tevhîd ederek Allâh'ın ni'metlerine şükretmez mi?–)

21. *Sonra onu* (eceli gelince) *öldürüp kabre koydu.*

22. *Sonra onu* (âhirette) *ne zamân dilerse tekrar diriltecek* (yani, dilediği taqdîrde ölümünden sonra onu diriltecektir).

23. *Hayır* (bu insân ölümden sonra dirilişe îmân etmiyor)...

Yeni bir ifâde olmak üzere şöyle buyurmaktadır:

> ...*O kendisine emrettiğini yerine getirmemiştir* (yani, Allâh'ın ilk mîsâqta ondan aldığı emri: tevhîdi yerine getirmemiştir –ki bununla Âdem kasdedilmektedir–[829]).

Sonra ona yaratıp verdiği ni'metleri söz konusu ederek ibret alması için rızqını zikrediyor:

24. *Öyleyse insân* (yani, Utbe b. Ebî Leheb) *yemeğine* (yani, rızqına) *bir baksın.*

25. *Kuşkusuz ki Biz suyu* (yani, yağmuru) (yerin üzerine) *bol bol dökeriz.*

26. *Sonra da yeri* (bitki ve ağaçlar için) *gereği gibi yararız.*

27-32. *Böylece orada bitiririz tâneler* (yani, bütün tânelileri/tahılları), *üzümler, sebzeler* (yani, yaş yiyecekler), *zeytinlikler* (yani, zeytin yağının sıkıldığı tâze zeytinler), *hurmalıklar, sık ve bol ağaçlı bahçeler* (yani, biri diğerinin içine girmiş, birbirlerine sarılmış ağaçlar), *meyveler ve otlaklar* (yani, meralar); *sizin için de,*

829 Bu, delîlsiz bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)

en'âmınız/hayvanlarınız için de bir metâ olmak üzere {yani, bütün bunlarda sizin ve hayvanlarınız için bir metâ/fayda vardır –işte bunlar ibret alınacak şeylerdir–}.

33. *O sayha* {yani, çığlık –ki sayha, yaratılmışların kulaklarını âdetâ delen çığlık demektir–} *geldiği zamân* {bütün yaratılmışlar onu işitecektir}.

Sonra yüce Rabbimiz, bunun azametine dikkat çekmek üzere şöyle buyurmaktadır:

34-36. *O gün kişi kaçar kardeşinden* {yani, ona dönüp bakmaz bile}, *annesinden ve babasından, sâhibesinden* {yani, zevcesinden} *ve çocuklarından.*

37. *O gün onlardan her kişinin kendisine yeter bir işi/meşğûliyeti vardır* {yani, her insân, akrabalarıyla uğraşmasına fırsat bulamayacak kadar meşğûl olacaktır}.

38. *O gün yüzler var, apaydınlıktır* {yani, sevinçli ve parlaktır}.

Diğer niteliklerini de şöylece dile getirmektedir:

39. {Kendisine verilen hayırlar ve yapılan ikrâmlar sebebiyle} *gülmektedir, sevinmektedir.*

40. *Yine o gün yüzler var, üzerlerini toz-toprak kaplamıştır* {simsiyahtır}.

Allâh'ın, *Biz onu hortumu/burnu üzere* {siyahlık ile} *damgalayacağız* (Qalem, 68/16) buyruğu da buna benzemektedir.

41. *Bunları da katara kaplayacaktır* {yani, karanlık bürüyecektir}.

Allâh devâmla onlar hakkında şunu bildirmektedir:

42. *İşte bunlar* {yani, Allâh'ın âhirette kendilerine bu şerrleri yazdığı kimseler} *kâfirlerin de* {yani, inkârcıların ve zâlimlerin de}, *fâcirlerin de* {yani, yalancıların da} *ta kendileridir.*

81. TEKVÎR SÛRESİ

MEKKÎ, 29 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *Güneş dürüldüğü* {ve ışığı söndürüldüğü} *zamân,*
2. *Yıldızlar ardı ardına döküldüğü* {yani, ardı arkasına dökülüp darmadağın olduğu} *zamân,*
3. *Dağlar* {yerlerinden} *yürütüldüğü* {ve ilkin olduğu gibi yerle bir edildiği} *zamân,*
4. {Doğumu yaklaşmış} *gebe develer başıboş bırakıldığı* {yani, gördükleri dehşetli hâller dolayısıyla sâhibleri doğumu yaklaşmış gebe develeri unuttuğu, ihmal ettiği} *zamân,...*

Çünkü bedevî Arablar, hiçbir malı, gebe dişi deveden daha çok sevmezler.

5-7. *...vahşî hayvanlar bir araya toplandığı zamân, denizler salındığı zamân* {yani, tatlısıyla, tuzlusuyla biri diğerinin içine akıtıldığı ve bütün denizler –tıpkı içinde su bulunan bir leğenmiş gibi– tek bir denize döndüğü zamân}, *nefsler eşleştirildiği zamân* {yani, mü'min nefsler hur-ı ıyn ile, kâfirlerin nefsleri de şeytânlarla eşleştirildiği: Âdemoğlu ile şeytânı aynı zincire iki eş olarak vurulduğu zamân},...

Bunun bir benzeri de, *Toplayın o zulmedenleri ve onlara eş olanları* {yani, onlarla birlikte aynı zincire vurulacak olanları} (Sâffât, 37/22) buyruğudur.

8. *...diri diri gömülen kız çocuğuna sorulduğu zamân,*

Câhiliyye döneminde onlardan birinin kız çocuğu dünyâya geldiğinde, onu diri diri toprağa gömerdi. İşte, *Diri diri gömülen kız çocuğuna sorulduğu zamân* buyruğu bunu dile getirmektedir.

9-10. *"Hangi günâhtan dolayı öldürüldü?" diye* {yani, onu öldürene, hiçbir günâh işlemediği hâlde onu niçin öldürdüğü sorulacağı zamân[830]} *ve sahîfeler açıldığı zamân,...*

---

830 İbârenin zâhiri, "öldüren"e değil, "öldürülen"e sorulacağı yönündedir. (Redaktör: E.Ö)

Kişi öldüğü vakıt sahîfesi [amel defteri] dürülür. Qıyâmet günü gelince cinnlerin de, insânların da sahîfeleri açılır ve kitâbları verilir. Hafaza, sağlarından ve sollarından onlara açılmış sahîfeleri verirler.

11-14. ...*gök söküldüğü zamân* {yani, şânı yüce Rabbin ve meleklerin inmesi için[831] üzerinde bulunduklarından söküldüğü, sonra da katlanıp dürüldüğü zamân}, *cehennem kızıştırıldığı* {yani, düşmanları için alevlendirildiği} *zamân, cennet* {Allâh'ın velîleri için} *yaklaştırıldığı zamân her nefs neyi hazırlamışsa* {yani, ne işlemişse} *bilmiş olacaktır* {yani, hayr ya da şerr olsun qıyâmet günü bütün bunların karşılıklarını göreceğini kesinlikle anlayacaktır}.

Sonra yüce Rabbimiz yemîn ederek şöyle buyurmaktadır:

15. *Artık hayır, qasem ederim geri dönüp gelenlere* {yani, behram, zühre, zuhal, berces: müşteri ve utarit adındaki beş gezegene},...

Hunnes [geri dönüp gelen], "gündüzün gizlenip görülmeyen, geceleyin ise ortaya çıkıp görünen" demektir.

16. *...aka aka yuvalarına geri dönenlere,...*

Çünkü bunlar, yuva durumundaki semâda akarlar, ceylanların yuvalarında saklandıkları gibi saklanırlar.

17-18. *...geri geldiği* {yani, karardığı} *zamân geceye, nefes aldığı* {yani, aydınlandığı} *zamân sabâha.*

19. *Şübhe yok ki o* {yani, bu Qur'ân}, *kerîm bir rasûlün sözüdür* {yani, Allâh nezdinde çok değerli olan Cibrîl'in getirdiği bir sözdür. –Muhammed'e Qur'ân'ı o öğretti–}.

20. *Büyük bir güç* {yani, güçlü yakalayış} *sâhibi, arşın sâhibi indinde yüksek bir mevki sâhibi* {yani, Allâh nezdinde oldukça değerli} *rasûlün* {yani, Cibrîl'in}.

21. *Orada* {yani, semâvâtta} *kendisine itâ'at edilendir, emîndir* {yani, yarattıkları arasında Allâh'ın emirlerini tevdi ettiğinden dolayı ona "emîn" denilir}.

22. *Sâhibiniz* {yani, Muhammed} *bir mecnûn değildir.*

Çünkü Mekke kâfirleri, "Muhammed bir mecnûndur" demişlerdi, "o Qur'ân'ı kendiliğinden uydurup dizmektedir."

---

[831] Bu, delilsiz bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)

23. ***Andolsun ki onu*** **{(yani, Cibrîl'i)}** ***apaçık ufukta*** **{güneşin doğduğu taraftan}** ***gördü.***

24. ***O ğaybdan yana danîn/zanîn değildir.***

Bu buyruktaki ***danîn*** {cimrilik} lafzındaki ***dat*** harfini ***zı*** ile ***zanîn*** diye okuyanların qırâ'atine göre, "Muhammed (s.a) Qur'ân husûsunda zann ve itham altında değildir"; ***dat*** harfi ile okuyanların qırâ'atine göre, "cimri değildir" anlamına gelir.

25. *O racîm* {yani, la'netlenmiş} ***şeytânın sözü de değildir.***

Çünkü Mekke kâfirleri, "Bu Qur'ân'ı o'na 'rey' denilen şeytân getirmekte ve Muhammed'in (s.a) dilinden aktarmaktadır" diyorlardı.

İfâdede taqdîm vardır.

26. {Ey Mekke kâfirleri!} *O hâlde nereye gidiyorsunuz* {yani, "Muhammed bir mecnûndur" diyerek Benim kitâbımı ve emrimi terk edip hangi tarafa koşuyorsunuz}?

27. *O ancak âlemlere bir zikrdir* {yani, Qur'ân ancak âlemler için bir hatırlatma ve bir tefekkür (sebebi)dir}.

28. {Ey Mekkeliler!} *Aranızdan* {hakk ve} *istiqâmet üzere yürümek isteyenler için.*

Sonra Allâh meşietin elinde olduğunu dile getirmek üzere şöyle buyurmaktadır:

29. *Âlemlerin rabbi Allâh* {istiqâmet üzere olmanızı} *dilemedikçe siz dileyemezsiniz.*

Allâh'ın, *Geri geldiği zamân geceye* (Tekvîr, 81/17) buyruğu, –böcek, yılan, akreb, yırtıcı ve yabanî hayvan gibi– "bütün hayvanlar üzerine (gece dolayısıyla) karanlık basınca" demektir.

82. İNFİTÂR SÛRESİ

MEKKÎ, 19 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *Semâ infitâr ettiği* {yani, yüce Rabbin ve meleklerin inmesi için korkudan çatladığı, yarıldığı, sonra da dürüldüğü} *vakit,*

2. *Yıldızlar dağılıp* {ardı arkasına} *döküldüğü vakit,*

3. {Tatlısıyla, acısıyla} *denizler* {biri diğerinin içine} *akıtıldığı* {ve bütün denizler tek bir deniz olup taştığı} *vakit,*

4-5. *Qabirler* {içindeki ölüler ile} *altüst edildiği vakit, her nefs* {hayr nâmına} *ne taqdîm ettiyse,* {kötülük olarak} *geriye neyi bıraktıysa bilmiş olacaktır.*

6. *Ey o insân! O kerîm Rabbine karşı seni aldatan nedir?*

Onu aldatan şeytândır.

7. *O ki seni halqetti de her bir şeyini yerli-yerine koydu. Seni dengeli* {yani, tam ve uygun ölçülere sâhib} *kıldı.*

8. *Dilediği şekilde seni tertib etti.* {Dilemiş olsaydı seni insândan başka bir sûrette var ederdi.}

9. *Hayır* {bu insân kendisini yaratana, kendisine sûret verene îmân etmez}. *Bilakis siz dîni* {yani, hesâbı} *yalanlıyorsunuz.*

10. *Hâlbuki üzerinizde* {amellerinizi koruyan meleklerden} *kesinlikle bekçiler vardır.*

Sonra onların niteliklerini şöylece dile getirmektedir:

11. *Kerîm* {yani, müslüman} *yazıcılar.*

12. *Onlar* {hayr ya da şerr} *her ne yaparsanız bilirler* {ve onu yazarlar}.

13. *Ebrâr* {yani, dünyâda iken Allâh'a itâ'at edenler} *elbette na'îm* {yani, âhirette ni'metler} *içindedirler.*

14. *Füccâr* {yani, dünyâda zâlim olanlar} *ise elbette cahîmdedir* {yani, ateştedir}.

Cahîm, "pek büyük ateş" demektir.

15. *Dîn* {yani, kulların amelleri ile hesâba çekilecekleri hesâb} *günü ona* {yani, cahîme} *gireceklerdir.*

16. *Ve onlar bir daha ondan kaybolmayacaklardır* {yani, günâhkârlar cahîmde hazır edilecek ve ondan kaybolamayacaklardır}.

17. *O dîn günü'nün ne olduğunu sana ne bildirdi?*

Bu ifâde, o günü ta'zîm içindir.

Tekrarlayarak şöyle buyurmaktadır:

18. *Sonra, o dîn* {yani, hesâb} *günü'nün ne olduğunu sana ne bildirdi?*

Ardından da Nebî'ye dîn/hesâb gününün durumunu haber vermek üzere şöyle buyurmaktadır:

19. *O gün hiçbir nefs, hiçbir nefse* {menfaat nâmına} *birşey yapamaz ve o gün emir* {yani, dîn/hesâb gününde emir bütünüyle} *Allâh'ındır* {yani, o gün O'ndan başka hiç kimse emretmek imkânına sâhib olmayacaktır}.

83. MUTAFFİFÎN SÛRESİ

MEDENÎ, 36 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *Mutaffiflere {eksik ölçüp tartanlara} veyl olsun!*

Rasûlullâh Medîne'ye geldiğinde câhiliyye döneminde herkes tarafından bilinen iki ayrı ölçek ve terâzi vardı. Bazıları alırken büyük ölçekle alır, satarken küçük ölçekle satar; böylece iki ölçek-tartı arasındaki fark kadar hakksız kazanç sağlardı. Nebî Medîne'ye gelince onlara, "Bu yaptıklarınızdan ötürü veyl size" dedi. Bunun üzerine Allâh, *Veyl olsun eksik ölçüp tartanlara* buyurarak Nebî'yi tasdîq etti.[832]

Sonra onların yaptığı kötülükleri söz konusu ederek buyuruyor ki:

2. *Onlar ki insânlardan ölçü ile aldıklarında tam alırlar.*

3. *Ama onlara ölçü yâhûd tartı ile verdiklerinde zarar ettirirler* {yani, eksiltirler}.

Arkasından onları korkutarak şöyle buyurmaktadır:

4-5. *Bu* {şekilde hareket eden} *kimseler, muhakkak diriltileceklerini zannetmiyorlar mı; büyük bir gün için?*

6. *O gün insânlar* {qabirlerinden çıkıp} *âlemlerin rabbinin huzûrunda* {ayakta} *duracaklardır* {ve birbirlerine bakınacaklardır}.

Sonra onları korkutarak şöyle buyurmaktadır:

7. *Hayır hayır [sakının],...*

Bu, insânın "Vallâhi" diyerek Rabbine yemîn etmesine benzer. Ancak Allâh, "Vallâhi" demez. Fakat o bunun yerine "kellâ" [hayır hayır/sakının] der.

...doğrusu füccârın kitâbı muhakkak siccîndedir.

8. *Siccînin ne olduğunu sana ne bildirdi?*

Buyruk, onun büyüklüğüne dikkat çekmek içindir.

832 Bu izah, sûrenin Medenî olduğu varsayımından hareketle yapılmıştır. Oysa ki sûre'nin muhtevâsı, siyâk-sibâkı, muhâtabın müşrikler olduğuna delâlet ediyor; dolayısıyla sûre'nin Mekkî olma ihtimâli daha yüksektir. (Redaktör: E.Ö)

9. *O merqûm bir kitâbdır.*

Yine onları tehdid ederek şöyle buyurmaktadır:

10. (Ölümden sonra dirilişi) *yalanlayanlara o gün veyl olsun!*

11. *Onlar ki dîn günü'nü* (yani, amellerin karşılığının görüleceği hesâb günü'nü) *yalanlarlar.*

12. *Hâlbuki onu* (yani, hesâba çekilmeyi), *haddi aşan* (-ki Rabbinin ni'metleri hakkında şübhe edip, O'ndan başkasına ibâdete yönelen herkes haddi aşandır-) *ve* (qalbi) *çok günâhkâr olan bir kimseden başkası yalanlamaz.*

13. *Ona karşı âyetlerimiz* (yani, Qur'ân) *okunduğunda, "Evvelkilerin esâtîridir"* (yani, Rüstem ve İsfendibaz [İsfendiyâr] gibi öncekilerin kitâblarıdır) *dedi.*

Âyet, en-Nadr b. el-Hâris b. Alkame hakkında inmiştir. O Hire'ye gitmiş, orada Rüstem ve İsfendibaz [İsfendiyâr] hakkında anlatılanları yazmıştı. (Mekke'ye) geri geldiğinde, "Muhammed size neler anlatıyor?" diye sormuştu. Onlar da, "Geçmiş nesillerden anlattı" demişlerdi. Bunun üzerine o, "Ben de size Muhammed'in anlattıkları gibi anlatacağım" demişti. Allâh da onun hakkında, *İnsânlardan kimi bi-gayri ilm* [*ilimsiz/hiçbir ilme dayanmaksızın*] *Allâh'ın yolundan saptırmak ve o âyetleri bir eğlence edinmek için boş sözleri satın alırlar...* (Lokmân, 31/6) buyruğunu indirdi. İşte, *Ona karşı âyetlerimiz okunduğunda, "Evvelkilerin esâtiridir" dedi* buyruğu bunu anlatmaktadır.

Sonra Allâh onları tehdid ederek şöyle buyurmaktadır:

14. *Hayır, aksine onların kazandıkları qalblerini örtmüştür* (yani, Biz onların qalblerini mühürledik. Bu sebeble onlar yaptıkları kötülükleri göremezler ve bu kötülüklerinden vazgeçmezler).

15. *Hayır, muhakkak ki onlar o gün Rabb'lerinden elbette perdelenecеklerdir.*

Kâfir ise hicâbın arkasında durdurulur, Allâh onlarla konuşmaz, onlara nazar etmez ve onları tezkiye etmez. Bu durum, onların cehenneme götürülmelerine dâir emir verilinceye kadar böyle olacaktır.

16. *Sonra onlar hiç şübhesiz* (Rabb'lerinden perdelendiklerinde) *cehenneme atılacaklardır.*

17. *Sonra* (onlara), *"İşte bu sizin yalanlayageldiğiniz şeydir" denilir.*

Cehennem ehline cehennemin bekçisi Mâlik şöyle diyecektir: *İşte bu yalanladığınız ateş azâbını tadın* (Sebe, 34/42); *Bu bir büyü mü, yoksa siz mi görmüyorsunuz? Girin oraya ister sabredin, ister sabretmeyin; sizin için birdir. Siz ancak işlediğinizin karşılığını alacaksınız* (Tûr, 52/15-16) denilecektir. Allâh'ın, *Sonra "İşte bu sizin yalanlayageldiğiniz şeydir" denilir* buyruğu bunu dile getirmektedir.

Sonra onları tehdid ederek şöyle buyurmaktadır:

18. *Hayır hayır.*

Burada ifâde sona ermektedir. Sonra, *Ölçü ve tartıları eksik yapanlara veyl olsun!* buyruğuna dönerek şöyle buyurmaktadır:

...Doğrusu ebrârın kitâbı muhakkak illiyyîndedir {yani, mü'minlerin amelleri ve hasenâtı arşın bacağındadır[833]}.

19. *İlliyyînin ne olduğunu sana ne bildirdi?*

Bu ifâde, illiyyîni ta'zîm etmek içindir.

20. *O, merqûm bir kitâbdır* {yani, o hayr kitâblarından bir kitâb olup, rahmet ile mühürlenmiş, Allâh nezdinde yazılı bulunmaktadır}.

21. *Muqarrebler* {yani, her semânın muqarreblerinden olan melekler} *onu müşâhede ederler* {ve Allâh'ın râzı olduğu ameli Allâh'ın nezdinde tesbit edilinceye kadar (bir semâdan diğerine) uğurlarlar. Sonra her melek yerine döner[834]}.

Akabinde ebrârı söz konusu ederek şöyle buyurmaktadır:

22. *Şübhe yok ki o ebrâr* {cennette} *ni'metler içindedir.*

Sonra bu ni'metleri beyân ederek şöyle buyurmaktadır:

23. *Erâik üzerinde* {o ni'metlere} *bakarlar* {yani, bunlar oturup o ni'metlere bakacaklardır}.

(*Erîke*'nin çoğulu olan) *erâik*, "tahtlar ve onların üzerlerindeki örtüler"i ifâde etmek için kullanılır. Şâyet sâdece taht olup (serir) üzerinde örtü [cibinlik türü] yoksa, o vakit sâdece "serir" denilir. Eğer bu örtü bulunup serir [taht] yoksa, sâdece "el-hacele" denilir. "Serir" ve "hacele" bir arada bulunursa, onlara *erâik* [erikeler] denilir.

833 Bu, dayanaktan yoksun bir iddiâdır. (Redaktör: E.Ö)
834 Bu, delîlsiz bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)

24. *O ni'metlerin güzelliğini yüzlerinde tanırsın.*

Çünkü sevinç ve ni'metlerden dolayı cennetliklerin yüzlerinde nûr olacaktır. Dolayısıyla bunlara bakıldığı vakit, sevinçli oldukları anlaşılacaktır.

25. *Onlara mühürlü rahîkten içirilecektir.*

Rahîk, "son derece lezzetli, beyaz şarâb"a denir.

26. *Ki onun mührü misktir* {yani, o şarâbı içip bitirdiğinde ve tası ağzından uzaklaştırdığında ağzında misk tadı bulunur}. *O hâlde yarışanlar bunun için yarışsınlar* {yani, bu hoş lezzet ve cennet için yarışsınlar, rağbet gösterenler bunlara rağbet göstersin}.

27. *Onun katkısı tesnîmdendir.*

28. *O muqarreblerin kendisinden içecekleri bir pınardır.*

Bu pınar Adn cennetinde olup, üzerlerine bol bol dökülecektir. İşte, *Muqarreblerin kendisinden içecekleri* buyruğu bunu anlatmaktadır. Adn cennetinde olanlar şarâba bu sudan katarlar. Cennetler dört tâne olup, Adn cenneti en üstün olanlarıdır. Tesnîm suyu ile kevser ve selsebîl pınarları Adn cennetinden çıkar. Burada ifâde sona ermektedir.

29. *Doğrusu o cürm işleyenler îmân edenlere gülerlerdi.*

30. *Yanlarından geçtiklerinde de birbirlerine kaş-göz işâretleri yaparlardı.*

31. *Ehl'lerine döndükleri vakit de zevklenerek dönerlerdi* {yani, bunlar qavmlerine geri döndüklerinde üzerinde bulundukları dalâlet yolunu beğenmiş olarak ve mü'minlere yaptıklarından hoşlanmış kimseler olarak dönerlerdi}.

32. *Onlar bunları gördüklerinde de, "Şübhe yok ki bunlar dalâlette olanlardır" derlerdi.*

33. *Hâlbuki onlar bunların üzerine gözetleyici olarak gönderilmemişlerdi.*

Sonra Allâh, kendileriyle alay edilenlere vereceği mükâfâtı haber vererek şöyle buyurmaktadır:

34. *İşte bugün ise îmân edenler o kâfirlere gülerler.*

35. *Erâik üzerinde* {yani, örtüler içerisindeki tahtlarda} *bakarlar.*

Âyet şunu anlatmaktadır: Onlar, üzerinde örtüler bulunan tahtlarda

oturup düşmanlarına güleceklerdir. Bir taraftan cehennem ehline bakacaklar, diğer taraftan mazhâr oldukları Allâh'ın ni'metlerini görecekler, Allâh'ın kendilerine ikrâmda bulunduğunu bilecekler de cehennemliklerin durumuna gülecekler ve onlarla konuşacaklardır. İşte, *...bakarlar* buyruğu bunu anlatmaktadır.

36. *O kâfirler, yaptıklarının sevâbını/mükâfâtını (!) aldılar mı?!*

84. İNŞİQÂQ SÛRESİ

MEKKÎ, 25 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1-2. *Semâ inşiqâq ettiği* {yani, azîz Rabb ve meleklerin inmesi için yarılacağı-çatlayacağı[835]} *vakit, Rabbini dinleyip hakklandığı* {yani, Rabbinin buyruğunu dinleyip O'na itâ'at ettiği} *vakit...*

3-5. *Yer* {açılıp serilmiş deri gibi} *alabildiğine uzatıldığı vakit, içinde* {canlı olarak} *ne varsa dışarıya atıp bütünüyle boşaldığı vakit, Rabbini dinleyip hakklandığı* {yani, yer Rabbinin buyruğunu dinleyip O'na itâ'at ettiği} *vakit...*

6. *Ey insân sen Rabbine doğru kedh edip* {yani, çalışıp çabalayıp} *duracaksın. Sonunda ona* {yani, ameline} *kavuşacaksın.*

7-8. *Kitâbı sağ eline verilecek kimseye gelince, o kolay bir hesâb ile hesâba çekilecek.*

Kolaydan maksad, Allâh'ın onun hasenâtını değiştirmeyip, onu rezîl-rüsvâ etmeyeceğidir. (...) Kolay hesâb, işlediği günâhtan ötürü sorumlu tutmaması ve Allâh'ın kendisine ğazab etmemesidir.

9. *Ve ehline* {yani, qavmine} *sevinçli dönecektir.*

Kitâbı sağ tarafından verilecek ve o da, *İşte alın okuyun kitâbımı, ben zâten hesâbıma kavuşacağımı kesinlikle biliyordum* (Hâqqa, 69/19-20) diyecektir.

10-11. *Kitâbı sırtının arkasından verilecek olan kimseye gelince, o hemen ölümü çağıracaktır.*

12. *Ve alevli ateşe atılacaktır* {yani, el-veyli [ölümü] çağıracak ve cehenneme girecektir}.

13. *Çünkü o ehli* {yani, qavmi} *arasında şımarık idi.* {Değerli kabûl ediliyordu. Fakat Allâh qıyâmet günü onu zelîl edecektir.}

14. *Çünkü o aslâ dönmeyeceğini* {yani, diriltilmeyeceğini} *sanmıştı.*

15. *Hayır, şübhe yok ki Rabbi ona basîrdi* {yani, ameline tanıktı}.

---

835 Bu, delîlsiz bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)

Sonra yüce Rabbimiz yemîn ederek şöyle buyurmaktadır:

16. ***Hayır, yemîn ederim şafağa.***

Şafak, **"güneşin batışından sonra batıncaya kadar görülen ışık"tır.**

17. ***Geceye ve onun kapladığı*** {yani, önüne katıp sürdüğü} *şeylere* {yani, karanlığa}.

18. {Onüç, ondört ve onbeşinci gecelerde} *nûru tamâmlandığı zamân aya.*

Bu gecelere "el-bîd" {beyaz/aydınlık} geceler denir. Ay, üç gece tam dolgundur ve ışığı ileri derecededir. Kavuşumu da (bundan sonra) 13 gecede olur. Allâh şafağa, geceye, kapladığı şeylere ve tamâmlandığı zamân aya yemîn ederek buyurdu ki:

19. *Mutlaka siz* {yani, bu kul} *biri diğerine mutâbık hâlden hâle geçeceksiniz* {yani, bir hâlden sonra bir başka hâle geçeceksiniz: insân annesinin karnında nutfeden yaratıldı, sonra nutfe aleqa, sonra mudğa oldu, kendisine rûh üfleninceye kadar cansızdı, sonra canlı bir insân hâline geldi. Sonra Allâh onu annesinin karnından bebek olarak çıkardı, sonra güçlü ve olgun çağına erişti, sonra yaşlandı, sonra öldü, sonra toprak olana kadar kabrinde kaldı, sonra da Allâh qıyâmet günü onu tekrar yaratacaktır}.

20. *O hâlde onlara ne oluyor? Neden* {ölümden sonra dirilişe} *îmân etmezler?* {Hâlbuki daha önce belirttiğimiz bu hâlde idiler}.

21. *Onlara karşı Qur'ân okunduğunda secde etmezler.*

Rasûlullâh bir gün, *Secde et ve yaklaş* (Alâq, 96/19) âyetini okudu (ve secde etti,) mü'minler de o'nunla birlikte secde ettiler. Rasûlullâh'ın yakın akrabaları da dâhil Kureyşliler ise başlarına dikilmiş el çırpıyor, ıslık çalıyorlardı. Bunun üzerine Allâh, *Onların Beyt'in yanında salâtları ıslık çalmaktan ve el çırpmaktan başka birşey değildir* (Enfâl, 8/35) buyruğunu indirdi. Rasûlullâh ve mü'minler secde ettiler, onlar secde etmedikleri gibi o'nunla da alay ettiler. Qur'ân okuduğu vakit ıslık çalarak, el çırparak o'nu rahatsız ediyorlardı. Bundan dolayı Allâh, *O hâlde onlara ne oluyor, neden îmân etmiyorlar? Onlara karşı Qur'ân okunduğunda secde etmezler* buyruklarını indirdi.

22. *Aksine o küfredenler yalanlarlar.*

23. *Hâlbuki Allâh içlerinde gizlediklerini* {yani, nasıl bir günâh işle-

mek ve fâsıqlıkta bulunmak üzere karâr aldıklarını} *en iyi bilendir.*

24. {Ey Muhammed!} *Artık sen onlara* {yani, Mekkelilere} *elîm* {yani, can yakıcı} *bir azâbı müjdele.*

Sonra Allâh ezelî ilmi dolayısıyla istisnâda bulunarak şöyle buyurmaktadır:

25. *Îmân edip sâlih amel işleyenler müstesnâ. Onlar için eksilmez ve başa kakılmaz bir mükâfât vardır.*

85. BURÛC SÛRESİ

MEKKÎ, 22 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *Andolsun burclara sâhib* {yani, yıldızları bulunan} *göğe.*

Bunun bir benzeri de, *Gökte burclar* {yani, semâda yıldızlar} *yaratan, onda bir kandil* {yani, güneş} *ve aydınlık saçan bir ay yaratan ne mübârektir!"* (Furqân, 25/61) buyruğudur.

2. *Va'd olunmuş o güne* {yani, Allâh'ın dostlarına cenneti, düşmanlarına da cehennem ateşini va'd etmiş olduğu qıyâmet günü'ne}.

3. *Şâhide ve meşhûda* {yani, nahra [Qurbân bayramı'nın 1. gününe], fıtıra [Ramazan bayramı'nın 1. gününe] ve Cum'a gününe.[836] –Bunlar qasemdir [yemîndir]–. "Kuşkusuz Rabbinin yakalayışı pek çetindir" (Burûc, 85/12)}

4. *Kahrolası* {(yani, la'net olası)} *ashâb-ı uhdud.*

Necranlılardan Yûsuf b. zî-Nevas bir hendek kazmış ve içinde ateş yakmış, tevhîdi ağzına alanı o ateşte yakıyordu. Onların İslâm'dan dönmelerini istedi, onlar ise kabûl etmediler. Bunun üzerine kendilerini ateş ile azâblandıracağını bildirdi. Onlar ise Allâh'ın emrine râzı oldular. O da peşpeşe ateşe atarak onların hepsini yaktı. Yüce Rabbimiz Nebîsi Muhammed'e (s.a) vahyle haber verdi: *Kahrolası ashâb-ı uhdud* {Yûsuf b. zî-Nevas ve arkadaşları}.

Sonra onların kötü hâllerini söz konusu ederek şöyle buyurmaktadır:

5. *O tutuşturulmuş ateşin.*

6. *O zamân onlar o ateşin etrafında oturuyorlardı* {yani, onun arkadaşları kazdıkları hendeğin kenarında oturmuşlardı}.

7. *Ve onlar mü'minlere yaptıkları şeyleri seyrediyorlardı* {yani, Yûsuf b. zî-Nevas'ın,[837] îmân ettikleri için bu azâbı, işkenceyi yaptığını biliyorlardı}.

---

836 Bunlar, dayanaktan yoksundur. (Redaktör: E.Ö)

837 Bu gibi isim belirlemeleri, dayanaktan yoksundur, bir faydası da yoktur. (Redaktör: E.Ö)

Sonra onların yaptıklarının hayret verici olduğunu belirterek şöyle buyurmaktadır:

8. ***Onların bunlardan intiqâm almalarının tek sebebi*** {yani, onlardan **gördükleri kendilerini rahatsız eden tek husûs -ki o olmasaydı onları azâblandırmayacaklardı-**} *azîz ve hamîd Allâh'a îmân etmiş olmaları idi.*

9. *O göklerin ve yerin mülkü yalnız Kendisinin olandır. Allâh* {gizli ve açık} *her şeye şehîddir.*

10. *Şübhe yok ki mü'min erkeklerle, mü'min kadınları fitneye ma'rûz bırakanlar,...*

Bunun bir benzeri de, *O gün onlar ateş üzerinde fitneye ma'rûz kalırlar* {yani, yakılırlar} (Zâriyât, 51/13) buyruğudur.

...sonra da tevbe etmeyenler için cehennem azâbı vardır ve onlar için yanma azâbı vardır.

11. *Muhakkak îmân eden ve sâlih amel işleyenlere* {yani, Allâh'tan başka ilâh olmadığına şehâdet edenlere -işte sâlih hâl [sâlih ameller] bunlardır-[838]}...

Bunun bir benzeri de, *Hoş söz* {yani, "el-hamdulillâh ve sübhânallâh ve lâ ilâhe illâllâh vallâhu ekber" sözü} *O'na yükselir* (Fâtır, 35/10) buyruğudur. Bütün bunlar, lâ ilâhe illâllâh şehâdeti ile O'na yükselir. Eğer bu şehâdet olmasa idi, Âdemoğlu'nun hiçbir ameli ebediyyen Allâh'a yükseltilmezdi.

...{bahçelerinin} *altlarından nehirler akan cennetler vardır.* {Cennet devâm ettiği sürece[839] onlar da orada ebedîdirler; dâimâ ve ebediyyen var olacaklardır.} *İşte büyük fevz budur* {yani, kurtuluş budur: cehennem ateşinden uzaklaştırılıp cennete girdirilen kimse büyük bir kurtuluşa ermiş olur}.

Bu buyruktan sonra sûrenin baş tarafında yapmış olduğu yemîni tekrar söz konusu ederek şöyle buyurmaktadır:

12. *Şübhe yok ki Rabbinin yakalayışı* {yani, azâbı} *pek çetindir* {yani, O ğazab ettiği vakit yakalar, yakaladığı vakit de helâk eder}.

Azîz ve celîl olan Rabbimiz, zâtını ta'zîm ederek buyuruyor ki:

---

838 *Îmân etmek*, bu ma'nâyı zâten kapsar, dolayısıyla *sâlih amel*'e de aynı ma'nâyı yüklemeye gerek yoktur. (Redaktör: E.Ö)

839 Bu, lüzûmsuz bir ilâvedir. (Redaktör: E.Ö)

[redacted]

13. *Çünkü ilkin var eden de, iâde edecek olan da O'dur* {yani, O, insânı cansız bir nutfeden yaratmaya başladı ve ona hayât verdi. Sonra qıyâmet günü yine onu bu topraktan tekrar iâde edecektir}.

14. *O,* {büyük günâhlardan tevbe edenlere günâhlarını bağışlayan} *ğafûrdur, vedûddur* {yani, râzı olduğu az miktardaki sâlih amele karşı şekûrdur: azıcık ameli bire on ve daha fazla verecek şekilde şükr ile karşılar [fazlasıyla mükâfâtlandırır]}.

Yüce Rabbimiz zâtını ta'zîm ederek şöyle buyurmaktadır:

15. *Arşın sâhibidir, mecîddir* {yani, pek cömert ve pek kerîmdir}.

16. *İrâde ettiği şeyi yapandır* {yani, dilediği her şeyi mutlaka yapar. –Köle efendisinden, efendi emîrinden, emîr hükmdarından, hükmdar da Allâh'tan korkar. Fakat Allâh yapacağı işler husûsunda kimseden korkmaz. İşte, *Ne dilerse yapandır* buyruğu bu demektir–}.

17-18. *Geldi mi* {yani, geldi} *sana* {Qur'ân'da} *o cünûdun [orduların] haberi: Fir'avn ile Semûd'un?*

Allâh'ın Fir'avn'ın qavmine ne yaptığını biliyoruz. Allâh onları denize sürükledi ve hepsini suda boğdu. Allâh, "Peki, bu husûsta onların lehine Benimle da'vâlaşmaya kim gelebildi?" demek istiyor.

"Semûd" ise Sâlih'in (a.s) qavmi olup kendilerine (beyyine olarak) gönderilen dişi deveyi kestiler ve Sâlih'i (a.s) yalanladılar. Sonra yurtlarında üç gün kaldılar, Cum'artesi günü sabâhı güneş yükseldiğinde azâb gelip onları buldu: *Rabb'leri günâhları sebebiyle onlara* {Cibrîl ile} *azâb gönderiverdi* (Şems, 91/14). Cibrîl, evlerinin üst tarafından onlara yüksek sesle bağırdı da, *Hepsini bir yaptı* {yani, evlerini qabirleri üzerine dümdüz etti} (Şems, 91/15). Allâh, *Onları dümdüz etti* {yani, evleri qabirleri üzerinde dümdüz oldu} buyurmaktadır. Cenâb-ı Allâh, "Onlar hakkında kimse gelip Benimle da'vâlaşabildi mi?!" demek istiyor. İşte, *O bunun âqıbetinden korkmadı* {yani, ey Mekkeliler! Siz de sakının. Ben, Benden yukarda kimse olmayan mecîd ve hakk olanım} (Şems, 91/15) buyruğu bunu anlatmaktadır.

Sonra Allâh Teâlâ, yeni bir husûsu dile getirerek şöyle buyurmaktadır:

19. *Hayır, o küfredenler yalanlamaktadırlar* {yani, ey Muhammed, kâfir olanlar îmân etmiyorlar}.

20. ***Hâlbuki Allâh onları verâlarından (çepeçevre/dört bir yandan) kuşatan.***

21. ***Daha doğrusu o mecid bir Qur'ân'dır*** (yani, çok şerefli bir Qur'ân'dır/kitâbdır).

22. **(Onlar yaratılmadan önce de) *levh-i mahfûzdadır*** (yani, Allâh'ın kullarının hâlleri ile bilgisi olup bitmiş bir şeydir. Onları yaratmadan önce yapacaklarını bilmiştir ve onları ma'siyet işlemeye mecbûr etmemiştir).

86. TÂRIQ SÛRESİ

MEKKÎ, 17 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. ***Andolsun semâya ve târıq'a.***

2. (Ey Muhammed!) ***Târıq'ın ne olduğunu ne bildirdi sana?***

Sonra Târıq'ı açıklayarak şöyle buyurmaktadır:

3. ***O*** (aydınlığı ile) ***delip geçen yıldızdır.***

4. ***Üzerinde*** (meleklerden iyilik ve kötülüklerini yazan) ***bir hâfızın bulunmadığı hiçbir nefs yoktur.***

5. (Eğer bu insân ölümden sonra dirilişi tasdîq etmiyorsa,) ***o hâlde insân neden yaratılmış olduğuna bir baksın.***

6. ***O atılgan*** (hızlıca atılıp dökülen) ***bir sudan yaratıldı.***

Sonra da, atılgan/ hızlıca atılıp dökülen suyu (*el-mâu'd-dafik*'i) açıklayarak şöyle buyurmaktadır:

7. (İnsân erkek ve kadının suyundan yaratılmış ve yapısı birbirine yapışmıştır. İşte insânın kendisinden yaratılmış olduğu o su,) *omurga ile göğüs kemikleri arasından çıkar* (yani, erkeğin omurgasından (sulbünden), kadının göğüs kemiklerinden çıkar).

Terâib, "gerdanlığın konulduğu yer"dir. Erkeğin suyu beyaz ve kalınca olup sinirler ve kemikler onun suyundan yaratılmıştır. Kadının suyu ise sarı ve ince olup et, kan ve saç ondan yaratılmıştır.

8. *Şübhe yok ki* (insânı hızlıca dökülen sudan yaratan şânı yüce ve mübârek olan Rabbimiz) *O, onu döndürmeye de elbette qâdirdir* (yani, qıyâmet günü onu tekrar diriltmeye elbette güç yetirendir).

9. *O gün sırrlar ibtilâ olunacaktır* (yani, Âdemoğlu'nun gizlice işlediği ve Allâh'tan başka kimsenin bilmediği oruc, gusl ve cünüblük gibi bütün gizli amelleri sınanacaktır –Allâh, gizlice yapılan riyâyı da haber verecek ve o gün riyâkârlık yapan kimse rüsvâ olacaktır–).

10. *Onun ne bir gücü olur* (yani, gücüyle kendisini Allâh'ın azâbın-

dan koruyabilir}, *ne de* {kendisine Allâh'a karşı yardım edecek} *bir yardımcısı.*

Sonra Allâh yemîn ederek şöyle buyurmaktadır:

11. ***Andolsun dönüşlü olan*** {yani, yağmurlu} *semâya.*

12. **{Bitkilerle}** ***çatlayan toprağa.***

13. ***Doğrusu o*** {yani, bu sûrede söz konusu edilen husûslar} *kesinlikle* ***fasl*** {yani, gerçeği, hakkı dile getiren} *bir sözdür.*

14. *O **bir şaka*** {yani, oyun} ***değildir.***

İfâde burada tamâm oldu.

15. ***Gerçekten onlar bir keyd*** *yapıyorlar* {tuzak kuruyorlar}.

16. ***Ben de bir keyd*** *yaparım.*

17. ***Bu sebeble o kâfirlere*** *mühlet ver; onlara azıcık bir mühlet.*

87. A'LÂ SÛRESİ

MEKKÎ, 19 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *el-A'lâ* [*en yüce*] ***Rabbinin adını tesbîh et*** {yani, tenzîh et: lâ ilâhe illâllâh şehâdeti ile O'nu şirkten tenzîh et –işte "el-a'lâ" budur–}.

2. *O ki* {insânı annesinin karnında nutfeden, sonra aleqadan/pıhtıdan, sonra mudğadan/bir çiğnemlik etten} *yaratıp düzenleyendir* {yani, hilqatini çok güzel yapandır}.

3. *O ki* {çocuğun annesinin karnında kalma süresini dokuz ay olarak} *taqdîr edip, hidâyet verendir* {yani, vakit tamâm olunca annesinin karnından çıkmaya hidâyet verendir/yolunu gösterendir}.

Yine, *Takdîr edip, hidâyet verendir* buyruğunda, "O erkeği ve dişiyi taqdîr edip, erkeğe dişiye dişinin de erkeğe nasıl varacağını gösterendir" anlamı da vardır.

4. *O ki meralar çıkardı.*

5. *Sonra da onu kupkuru ve simsiyah hâle getirdi* {yani, kışın otu ve merayı çıkardığı zamân sen onun nemli, yaş olduğunu görürsün. Yaşlıktan ve yeşillikten sonra onu kuruttu}.

6. {Ey Muhammed!} *Sana* {Qur'ân'ı} *okutacağız* {yani, qalbinde ezberleyip, bellemeni sağlayacağız} *da unutmayacaksın* {yani, ebediyyen onu unutmayacaksın}.

Sonra istisnâda bulunarak şöyle buyurmaktadır:

7. *Meğer ki Allâh dileye/Allâh'ın dilemesi müstesnâ* {yani, Allâh'ın nesh etmeyi dilediği ve ondan hayrlısını getirdiği müstesnâ[840]}.

---

840 Bizce bu, kesinlikle yanlıştır. Zîrâ, *illâ mâşâellâh* ibâresi, "Allâh dileyecek, bir kısmını neshedecek, sen de onları unutacaksın" anlamına değil, "aslâ unutmayacaksın, Allâh dilemesi bu yöndedir" ma'nâsındadır. Nitekim Müellif de, *İnşallâh* [*Allâh dilerse*] *elbette Mescid-i Harâm'a gireceksiniz...* (Fetih, 48/27) âyetinde şöyle diyor: "Allâh'ın burada [Fetih, 48/27'de], zâtî irâdesi hakkında istisnâda bulunması (yani, "inşallâh/Allâh dilerse" demesi), *Sana okutacağız da*

Şübhe yok ki O açık olanı da bilir, gizli kalanı da {yani, söz ve fiilin açıktan yapılanını da, gizli yapılanını da bilir}.

8. ***Biz sana o en kolay olanı kolaylaştıracağız*** {yani, sana o âyetin yerine ondan daha kolay olanını vereceğiz[841]}.

9. **{Ey Muhammed!}** ***O hâlde sen de*** {Allâh'tan başka hiçbir ilâh olmadığına dâir şehâdeti} *hatırlat; eğer hatırlatmak fayda verirse.*

Buyruktaki *in* [eğer], kesinlik bildiren "qad" anlamındadır. Buna göre **anlam, "Senden öncekilerin Allâh'tan başka** hiçbir ilâh olmadığına dâir şe**hâdeti hatırlatmaları fayda vermiştir"** şeklinde olur.

10-11. ***Haşyet duyan öğüt alacaktır*** {yani, Allâh'tan haşyet duyan, Allâh'ı tevhîd edecektir. –Allâh da ona mağfiret edecek ve onu (günâhlarından ötürü) sorgulamayacaktır–.} *En şaqî ise ondan kaçacaktır* {yani, en şaqî [en bedbaht] olan kimse de onu: tevhîdi önemsemeyecektir}.

12-13. *O* {yani, Allâh'ın şaqî olduğunu bildiği kimse} *en büyük ateşe* {yani, cehennem ateşine} *girecektir. Sonra onda ne ölecek, ne de yaşayacak* {yani, cehennemde ölmeyecek ki rahat etsin, hoş ve güzel bir hayât yaşayamayacaktır ki yaşamış olsun}.

Cehennemde olduğu sürece[842] belâ içerisinde kalacaktır. Ölüm ona her bir yandan gelecek, fakat o bir türlü ölmeyecektir. Kendi etinden başka yiyecek bir şeyi olmayacaktır. İşte, *Onun gıslinden başka yiyeceği yoktur* (Hâqqa, 69/32) buyruğu bunu anlatmaktadır. O ateş yiyecek, ateş de onu yiyecektir. Giyeceği de ateştir. Tepesi üzerinde ateş vardır, boynunda ateş vardır. Ebediyyen ona merhamet edilmeyecek, aslâ karnı doymayacak ve aslâ ölmeyecek. Hiçbir zamân rahat etmeyecek. Allâh ona ğazab etmiş, melekler ğazab etmiş, cehennem ğazab etmiştir.

14-15. *Doğrusu felâh bulacaktır tezekkî eden ve Rabbinin adını zikrederek salât eden* {yani, zekâtını edâ eden[843] Allâh'tan başka ilâh ol-

---

unutmayacaksın, meğer ki Allâh dileye (A'lâ, 87/6-7) buyruğuna benziyor. Bu ifâde, mü'minlerin işlerini Allâh'ın irâdesine havâle etmek husûsunda istisnâda bulunmayı [inşallâh demeyi] terk etmemeleri için bir te'dibdir [edeblendirmedir]." (Redaktör: E.Ö)

841 Bu izah, nesh saplantısının sonucudur. (Redaktör: E.Ö)

842 Bu, lüzûmsuz bir ilâvedir. (Redaktör: E.Ö)

843 *Tezekkî*'nin "zekât"a hasredilmesi uygun değildir. (Redaktör: E.Ö)

madığına şehâdet eden, beş vakit namaz kılan kimse felâh bulacaktır}.

16-17. *Hâlbuki siz dünyâ [şimdiki] hayât'ı tercih ediyorsunuz* {yani, seçiyorsunuz}. *Hâlbuki âhiret hem daha hayrlı, hem de daha kalıcıdır.*

18-19. *Şübhe yok ki bu önceki sahîfelerde* {yani, kitâblarda} *vardır; İbrâhîm ve Mûsâ'nın sahîfelerinde* {yani, kitâblarında –Tevrât'ta, İbrâhîm'in sahîfeleri kaldırılmıştır–}.

88. ĞÂŞİYE SÛRESİ

MEKKÎ, 26 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *Sana ğâşiyenin haberi geldi mi?* {yani, cehennemliklere dâir haber sana gelmiş bulunmaktadır}.

Allâh'ın, *Ateş yüzlerini yalayacaktır onların. Onlar orada dudakları gerileceğinden sırıtıp duracaklardır* (Mü'minûn, 23/104) buyruğu gibi. Qur'ân-ı Kerîm'deki, "Sana geldi mi?" ibârelerinde söz konusu edilen her husûsa dâir o'na bilgi gelmiştir.

Arkasından Allâh onların durumlarını haber vererek şöyle buyurmaktadır:

2. *Yüzler vardır ki o gün hâşi'dir* {yani, zelîldir}.
3. *Amel etmiştir, yorulmuştur* {yani, cehennemde amel etmiştir,[844] ateş onu yer, o da ateş yer. Azâb dolayısıyla da yorgun ve haqîr düşmüştür}.
4. *Kızgın bir ateşe girecektir.*
5. *Son derece sıcak bir çeşmeden* {yani, harâreti son dereceye ulaşmış bir pınardan} *içirileceklerdir.*

Sonra bu bedbaht kimsenin yiyeceğini bildirerek buyuruyor ki:

6. *Onlar için darî'den başka bir yiyecek yoktur.*

Darî, "Mekke'de yetişen çok dikenli bir ağaç"tır. Çok dikenli olduğundan ötürü yeryüzündeki hiçbir canlı ona yaklaşmaz. Dikenlerinin çokluğundan ötürü kimse ona dokunamaz. Baharda henüz yaşken Kureyşliler buna "şebrak" derler. Develer yaş iken baharda onun yapraklarından yer, fakat kuruduğu vakit develer bile ona yaklaşmaz.

7. *O ne semirtir, ne de açlığı giderir* {yani, onlara aç olduklarından dolayı değil, azâb olsun diye yiyecek verilir}.

Ardından Allâh, Kendisine itâ'at etmiş bulunan dostlarını {velîlerini} söz konusu ederek şöyle buyurmaktadır:

---

[844] Bu, -pek anlamlı olmayan- zayıf bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)

8. *Yüzler vardır ki o gün ni'met içindedir* {yani, sevinçlidir}.

Allâh onların yüzlerini, sevinen bir topluluğun yüzlerine benzetmektedir. Bunlar birşey içerlerse gönülleri hoş olur, yüzlerine kan toplanır, qalblerin sevinci ile şarâbın sevinci bir araya gelir. Böyle birinin yüzü güler, tebessüm eder ve gönlü hoş olur.

9. *Sa'yi dolayısıyla râzıdır* {yani, Allâh onun amelinden râzı olduğu için ameli sebebiyle onu böylece mükâfâtlandırmıştır}.

10. *Yüksek bir cennettedirler.*

Bunun "yüksek" diye nitelendirilmesi, cehennemin ondan aşağıda oluşundan dolayıdır. Cehennem, derekât [aşağı doğru inen basamaklar] hâlindedir. Cennet ise derecât [yukarı doğru çıkan basamaklar] hâlindedir.

11. *Orada boş bir söz işitmezler* {yani, biri diğerinden gıybet, yalan, sövme duymaz}.

12. *Orada* {yani, cennette} *akan bir pınar vardır* {-ki cennette nehirler akar durur-}.

13. *Orada yükseltilmiş tahtlar vardır* {yani, inciler ve altın çubuklarla dokunmuş, üzerinde yetmiş tâne döşek bulunan tahtlar vardır[845]}.

Tahtların üzerindeki her döşek, dünyâdaki köşklerden bir köşk kadardır.[846] Allâh'ın, *Yükseltilmiş tahtlar* buyruğu bunu ifâde etmektedir.

14. *Yerleştirilmiş* {yani, dizilmiş} {gümüşten} *sürahiler.*

Bu sürahiler, saydamlıkları itibâriyle billur gibidirler. Baş tarafları yuvarlak olup kulpları ve emzikleri yoktur.

15. {Yaygılar üzerinde} *dizilmiş* {büyük} *yastıklar.*

"Nemârik" [yastıklar] kelimesi, sâdece Kureyş lehçesinde kullanılır.

16. *Ve etrafa yayılmış yaygılar* {yani, üstüste serilmiş değerli yaygılar} *vardır.*

Allâh kullarının ibret alıp cennete tutkulu bir şekilde yönelmeleri ve onu arzulamaları, cehennemden de sakınmaları için yarattıklarını hatırlatmaktadır. Çünkü O'nun cezâlandırması da, lütuf ve ikrâmı da saltanatı ile orantılıdır.

---

845 Bu, dayanaktan yoksun bir iddiâdır. (Redaktör: E.Ö)
846 Bu, delilsiz bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)

Sonra hayret verici yaratıklarını söz konusu ederek şöyle buyurmaktadır:

17. *Onlar bakmazlar mı devenin nasıl yaratıldığına?*

Arablar fil görmedikleri için Allâh onlara gördüklerinden: deveden söz etti. Eğer, "Filin nasıl yaratıldığına bakmazlar mı?" buyurmuş olsaydı, buna hayret etmezlerdi; çünkü fil görmemişlerdi.

18. *Göğün nasıl yükseltildiğine?*

19. *Dağların nasıl* {üzerindekilerle berâber yok olup gitmesin diye yere kazıklar gibi} *dikildiğine?*

20. *Ve yerin nasıl yayılıp döşendiğine.*

Sonra şöyle buyurmaktadır:

21. *Artık sen* {ey Muhammed, Mekke halkına} *hatırlat. Sen ancak bir hatırlatıcısın* {tıpkı senden öncekiler gibi}.

22. *Üzerlerine musallat olan bir zorba değilsin* {yani, başlarında bir kral değilsin}.

Arkasından şöyle buyurmaktadır:

23. *Fakat kim yüz çevirir ve* {îmânı inkâr ile} *küfrederse,...*

24. *...Allâh onu* {âhirette} *en büyük azâb* {yani, cehennem azâbı} *ile azâblandırır.*

Allâh'ın bunu, "en büyük" olmakla nitelendirmesinin sebebi, dünyâda iken onları öldürülmekle ve açlıkla tehdid etmiş olmasıdır. "En büyük" demesi, bunun açlıktan da, öldürülmekten de büyük oluşundan dolayıdır.

Sonra şöyle buyurmaktadır:

25. *Şübhe yok ki dönüşleri* {yani, dönüp varacakları yer} *Bizedir.*

26. *Sonra da hesâblarını görmek şübhesiz yalnız Bize âittir* {yani, onların cezâlarını vermek Allâh için çok kolaydır}.

89. FECR SÛRESİ

MEKKÎ, 30 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. ***Andolsun fecre* {yani, nahr'a [qurbân kesme günü Müzdelife'de sabâh vaktine]},...**

2. *...ve on geceye* **{yani, el-edha'dan [qurbân bayramından] önceki on geceye}.**

Bunlara "on gece" denilmesi, dokuz gündüz ve on gece oluşlarından dolayıdır.

3. *Çifte* {yani, Âdem ile Havvâ'ya[847]} *ve teke* {yani, Allâh'a}.

4. *Geçeceği zamân o geceye* {yani, geldiği, bastırdığı zamân geceye -ki bu, adha gecesidir [qurbân kesme gününden önceki gecedir-[848]]}.

Allâh nahr gününe, on güne, Âdem ile Havvâ'ya ve Kendi zâtına yemîn etti. Bu yemînlerin ardından buyurdu ki:

5. *Gerçekten bunda hicr sâhibi için bir qasem var değil mi?* {Yani, yapılan bu qasemde aql sâhibi kimseler için yeterlilik vardır. Böylece aql sâhibi, bu yemînin ne kadar büyük olduğunu anlayabilir}.

Allâh, *Çünkü Rabbin gözetlemektedir* (Fecr, 89/14) diye yemîn etmektedir.

6. *Elem tera [bilmez misin/bak bak] Rabbin* {Hûd'un qavmi} *Âd'a nasıl* {yani, ne} *yaptı?*

Sonra Allâh Âd qavminden bir kabîleyi söz konusu ederek şöyle buyurmaktadır:

7. *Yüksek direkli İrem'e?*

"İrem", bir kabîlenin ismidir. "Yüksek direkler"den kasıd ise, kumluk ve

---

847 Bu, -peşin kabûllerden hareketle yakıştırılan- delîlsiz bir iddiâdır. (Redaktör: E.Ö)

848 Bu, delîl ile sâbit olmayan bir iddiâdır. (Redaktör: E.Ö)

çöl yerlerde bulunan ruhbanlara âit olan direklerdir.[849] Allâh onların uzunluklarını, direklere benzetmektedir. Çünkü onlar, çölde ayakta durduklarında direkleri andırıyorlardı.[850]

8. *Ki beldelerde onun misli halq edilmemişti* {yani, Allâh Âdemoğulları arasında Âd qavmi gibisini yaratmadığı gibi, Âd qavmi arasında da İrem gibisini yaratmamıştır}.

Sonra Semûd'u söz konusu ederek şöyle buyurmaktadır:

9. *Ve vâdide kayaları oyan Semûd'a?*

Atalarının adı "Semûd" olduğu için, qavmlerine bu isim verilmiştir. Bunlar Sâlih'in (a.s) qavmi olup vâdide kayaları, en büyük dağları oyuyor ve ev hâline getiriyorlardı. İşte, *Dağlardan, azgınlığınızdan ve şımarıklık olsun diye evler yontuyorsunuz* (Şu'arâ, 26/149) buyruğu bunu anlatmaktadır.

Sonra Fir'avn'u söz konusu etmektedir:

10. *Ve kazıklar sâhibi Fir'avn'a?*

Sonra Allâh Âd, Semûd ve Fir'avn'ı birlikte zikrederek buyuruyor ki:

11-12. *Onlar ki beldelerde tuğyân ettiler* {yani, ma'siyetler işlediler} *de oralarda fesâdı çoğalttılar* {yani, ma'siyetleri çokça işlediler}.

13. *Bundan dolayı Rabbin de onların üzerine bir azâb kamçısı yağdırdı* {yani, intiqâmını yağdırdı –ki O'nun intiqâmı azâb idi–}.

Sonra ilk yemîni ile alâkalı olarak şöyle buyurmaktadır:

14. *Çünkü Rabbin mirsâddadır* {yani, sırâttadır[851]}.

15. *Ama insân Rabbi kendisini ibtilâ edip de ona ikrâmda bulunarak ni'metler verse, "Rabbim beni keremli kıldı" der.*

Âyet, Ümeyye b. Halef el-Cumâhî ile Abdullâh b. Nufeyl hakkında inmiştir. Abdullâh, Ümeyye b. Halef el-Cumâhî'ye iyiliği emretti, münkerden nehyetti ve bu husûsta öğütler verdi. Ümeyye b. Halef ona, "Yazık sana, Al-

---

849 Müellif birinci cümlede, –bir delîle dayanmaksızın– "Yüksek direkler'den kasıd, kumluk ve çöl yerlerde bulunan ruhbanlara âit olan direklerdir" diyor. Hemen arkasından gelen ikinci cümlede ise, –ilk cümleyi yalanlayarak– "Allâh onların uzunluklarını, direklere benzetmektedir. Çünkü onlar, çölde ayakta durduklarında direkleri andırıyorlardı" diyor. (Redaktör: E.Ö)

850 Bu, dayanaktan yoksun bir iddiâdır. (Redaktör: E.Ö)

851 Bu, bir hatâ olmalıdır. (Redaktör: E.Ö)

lâh, *Bu böyledir. Çünkü Allâh îmân edenlerin velîsidir. Kâfirlerin ise velîsi yoktur* (Muhammed, 47/11) buyurmuyor mu?" dedi. Abdullâh b. Nufeyl, "Evet" dedi. Bu sefer, "O hâlde ne diye beni zengin yaptı, seni de faqîr?" diye sordu. Abdullâh, "Allâh böyle murâd etmiştir" dedi. Ümeyye, "Hayır, Allâh'ın beni zengin kılması, benim O'nun nezdinde kerîm ve değerli oluşum sebebiyledir. Seni faqîr kılması da, senin O'nun nezdinde değersiz oluşun sebebiyledir" dedi. Abdullâh b. Hatal, "Allâh'ın bunu böyle yapmış olması gâyet uygundur" dedi. Bunun üzerine Allâh, *Ama insân Rabbi kendisini ibtilâ edip de ona ikrâmda bulunup, ni'metler verse, "Rabbim bana ikrâmda bulundu" der* buyruğunu indirdi.

16. *Fakat ne zamân onu ibtilâ edip, rızqını daraltırsa bu sefer, "Rabbim beni alçalttı" der.*

(Muqâtil) dedi: Allâh'ın buyruğunun anlamı şudur: Hayır, zengini indimde üstün ve değerli olduğu için zengin yapmadım. Faqîri de indimde değersiz olduğu için faqîr yapmadım. Fakat Ben bunu böyle istedim ki dünyâda zengine iyilikte bulunayım, qıyâmet günü'nde de faqîrin hesâbını kolaylaştırayım.

Nitekim Allâh bir başka yerde, *Çünkü zorlukla berâber bir kolaylık vardır ve şübhesiz zorlukla berâber bir kolaylık vardır* {yani, bir sıkıntıdan sonra mutlaka bir rahatlık ve bir rahatlıktan sonra mutlaka bir sıkıntı vardır} (İnşirâh, 94/5-6) buyurmaktadır.

İfâde burada sona ermektedir.

Sonra Ümeyye b. Halef el-Cumâhî'yi ve onun yaptığı kötülükleri söz konusu ederek şöyle buyurmaktadır:

17. *Hayır hayır* {yani, durum Ümeyye b. Halef'in dediği gibi değildir}. *Bilakis* {yani, fakat} *siz yetîme ikrâm etmiyorsunuz.*

18. *Miskîni yedirmek-doyurmak için teşvik etmiyorsunuz.*

Çünkü onlar, bunların karşılıklarını âhirette göreceklerini ümîd etmiyorlardı.

19. *Mirâsı da helâl-harâm demeden alabildiğine yiyorsunuz* {yani, mirâsı korkusuzca, hiçbir şeye riâyet etmeden yiyorsunuz}.

20. *Malı da alabildiğine seviyorsunuz* {yani, malı çok ama pek çok topluyorsunuz}.

Devâmla şöyle buyurmaktadır:

21. ***Hayır hayır*** **{onlar âhirete îmân etmiyorlar –bu bir tehdiddir–}.** ***Yer dağılıp zerreler gibi paramparça edildiğinde*** **{yani, yer terk edilip dağlar alabildiğine uzatılıp yer ile bir olup dümdüz hâle geldiğinde},**

22. ***Rabbin gelip melekler de saff saff dizildiğinde.***

Çünkü gökler ve yer çatlayacak, her semânın melekleri inecek ve her semâdaki melekler ayrı duracaklardır. Şânı yüce ve mübârek Allâh, şu buyruklarda belirtildiği gibi gelecektir: *Onlar kendilerine meleklerin gelmesinden yâhûd Rabbinin gelmesinden... başkasını mı bekliyorlar?* (En'âm, 6/158); *Onlar buluttan gölgeler içinde Allâh'ın ve meleklerin kendilerine gelivermesinden... başkasını mı bekliyorlar?* (Bakara, 2/210).

23. *Ki o gün cehennem de getirilecektir.*

Sonra Allâh onların hâllerini, âhirette ateşi görecekleri vakit neler söyleyeceklerini haber vererek şöyle buyurmaktadır:

24. *"Keşke hayâtım* {yani, âhiretim} *için* {dünyâda iken} *önceden göndermiş olsaydım" der.*

25. *Kimsenin azâbı Allâh'tan büyük/şiddetli olamaz.* {Çünkü O'nun saltanatı, azameti kadardır, azâbı da saltanatı gibidir.}

26. *O'nun bağladığı gibi kimse bağlayamaz* {yani, hiçbir kimse Allâh'ın bağladığı gibi bağlayamaz}.

27. *Ey mutma'in* {yani, îmân ile itmi'nân bulmuş[852]} *nefs!*

---

852 Her ne kadar müfessirler *yâ eyyuhe'n-nefsu'l-mutma'inne* hitâbını, "îmân ile itmi'nâna eren/îmân ile itmi'nân bulan kişi"ye [mü'mine] yönelik olduğu varsayımından hareketle tefsîr etmişlerse de, siyâka dikkat edildiğinde bu yorumun problemli olduğu görülür. Zîrâ son dört âyet [Fecr, 89/27-30] de, önceki 26 âyetin devâmı ve tamâmlayıcısı niteliğindedir. Müfessirleri, Fecr, 89/27-30 âyetlerini böyle yorumlamaya sevkeden husûs, *nefsu'l-mutma'inne* terkibinin, *nefsu'l-emmâre* ve *nefsu'l-levvâme* terkiblerinin karşıtı ve mutlak olumlu olduğunu zannetmeleri olsa gerek. Oysa ki, *nefsu'l-mutma'inne* terkibi, *nefsu'l-emmâre* ve *nefsu'l-levvâme* terkiblerinin karşıtı olmadığı gibi, *mutma'in* lafzı da mutlak olumlu değildir. Nitekim, *Dünyâ hayât ile râzı olup onunla mutma'in olmuşlardır* (Yûnus, 10/7) ve *emniyet ve itmi'nân içinde idiler* (Nahl, 16/12) âyetlerinde *mutma'in-itmi'nân* lâfızları, kâfirlerin-müşriklerin aymazlığı için kullanılmaktadır. Öyleyse, Fecr, 89/27-30 âyetlerine, *Ey mutma'in olmuş/itmi'nâna ermiş* [*dünyâya gönül bağlamış ve itmi'nânı dünyâ lezzetlerinde bulmuş kâfir*

28. {Amelin dolayısıyla} *râziye ve* {Allâh'ın sana vermiş olduğu hayr ve mükâfâtlar dolayısıyla da} *marziye olarak dön Rabbine.*

29. *Haydi, gir kullarımın* {yani, gir rahmetimin} *içine.*

30. *Ve* {rahmetimden ötürü de} *gir cennetime.*

Bunun bir benzeri de, Süleymân b. Dâvûd'un ağzından zikredilen, *Ve rahmetinle beni sâlih kullarının arasına dâhil et/kat* (Neml, 27/19) buyruğudur.

---

müşrik] kişi! (Şirki/putları terkederek,) râzı olmuş ve râzı olunmuş şekilde Rabbine dön de, (sâdece Bana ibâdet eden hâss) kullarımın içine gir/arasına katıl ve cennetime gir! şeklinde bir anlam takdîr edilmesi daha uygun olur. Nitekim, *Size azâb gelmeden önce Rabbinize dönün, O'na teslîm olun, sonra size yardım edilmez* (Zümer, 39/54) âyeti de bunu te'yid etmektedir. (Redaktör: E.Ö)

90. BELED SÛRESİ

MEKKÎ, 20 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1-2. *Hayır, qasem olsun bu beldeye* {yani, Mekke'ye}, *sen bu beldede hıll iken* {yani, Ben bu beldeyi senden önce kimseye helâl kılmadığım gibi, senden sonra da kimseye helâl kılmadım. Sana da günün kısa bir süresinde helâl kıldım[853]}.

3. *Vâlide ve velede* {yani, Âdem ve qıyâmete kadar onun soyundan gelecek olan zürriyyetine} *ki,...*

Allâh böylece Mekke'ye, Âdem'e ve onun soyundan gelecek olanlara qasem etmektedir.

4. *...andolsun Biz insânı bir kebed içinde* {yani, dimdik ayakta durur hâlde[854]} *halq ettik.*

Çünkü Allâh her şeyi dört ayaklı yaratmıştır; ancak Âdemoğlu iki ayağı üzerinde yürür.[855]

5. *O, hiç kimsenin* {yani, Allâh'ın} *kendisine güç yetiremeyeceğini mi sanıyor* {yani, bu insân azîz ve celîl olan Allâh'ın malını –kendisi sağlam bir şekilde muhâfaza etse bile– elinden alamayacağını mı zannediyor}?

6. *"Ben yığın yığın mal helâk ettim"* [*tükettim/harcadım*] *diyor.*

Sonra Allâh ona hayr va'dde bulunarak şöyle buyurmaktadır:

7. *O, kimsenin kendisini aslâ görmediğini mi zannediyor* {yani, bu insân, yaptığı infâqları Allâh'ın görmediğini, onların hesâbını tutmadığını mı zannediyor? O, onun yaptığı infâqın yerine ona daha güzelini verecektir.}

Arkasından, ni'metlerini hatırlatarak şöyle buyurmaktadır:

8-9. *Biz yapmadık mı ona iki göz ile bir dil ve iki dudak?!*

10. *Biz onu necdeyne hidâyet etmedik mi* {yani, ona hayr ve şerr yolunu beyân etmedik/bildirmedik mi}?!

853 Bu, zayıf bir yorumdur; delîlsiz bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)
854 Bu, zayıf bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)
855 Bunun doğru olmadığı açık. (Redaktör: E.Ö)

Devâmla, Allâh onu keffârette bulunmaya teşvik ederek şöyle buyurmaktadır:

11. *Fakat o aqabeye* [*sarp yokuşa*] *saldıramadı.*

Bu Allâh'ın, o kimse için verdiği bir misâldir. Demek istiyor ki: Köle azad etmen, dağı andıran günâhlarının üzerine çıkar ve nihâyet günâhların eriyip gider; tıpkı bir adamın önündeki sarp bir yokuşa çıkmak üzere harekete geçmesi ve onu aşması gibi. Aynı şekilde, bir günâh işleyen kimse, Rabbinden mağfiret diler, günâhına keffâret olsun diye sadaqa verir ise, günâhları üzerine –onları paramparça edinceye kadar– çıkmış gibi olur; tıpkı dağın yerinden oynayıp, yer ile dümdüz olması gibi. İşte, *Fakat o aqabeye* [*sarp yokuşa*] *saldıramadı* buyruğu bunu anlatmaktadır.

12. *O aqabenin* [*sarp yokuşun*] *ne olduğunu sen nereden bileceksin?*

İfâde, bu işi ta'zîm etmek içindir.

13. *O, köle azad etmektir.*

14-15. *Yâhûd mesğabeli* {yani, açlığın çok/yaygın/umûmî olduğu} *bir günde yemek yedirmektir, akrabalığı olan bir yetîme.*

16. *Yâhûd toprağa düşmüş bir miskîne* {yani, çıplaklığı ve aşırı ihtiyacı dolayısıyla sırtı toprağa yapışmış bir faqîre –ki bu kişi utandığından dışarı çıkıp insânlardan birşey dilenmez–}.

17. *Sonra da* {Allâh'a, meleklere, kitâblara, rasûllerine, cennetine ve cehennemine} *îmân edenlerden, birbirlerine* {Allâh'ın onlara Qur'ân'da farz kıldıkları üzere} *sabrı tavsiye* {–çünkü onlar, Allâh'a îmân etmeyecek, sâlih ameller işlemeyecek, farzlar üzerinde sabr göstermeyecek olurlarsa, onların keffâretlerini, sadaqalarını kabûl etmeyeceğim–}, *merhameti* {yani, rahîm [akrabalık] bağını koparmamayı} *tavsiye edenlerden olmasıdır.*

18. *İşte bunlar* {yani, îmân edip sâlih ameller işleyenler, birbirlerine sabrı ve merhameti tavsiye edenler}, *meymenet ashâbıdır* {yani, qıyâmet günü kitâbları sağ taraflarından verilecek olanlardır}.

19. *Âyetlerimize* {yani, Qur'ân'a} *küfredenler ise, onlar meş'eme ashâbıdır* {yani, kitâbları sollarından verilecek olanlardır}.

"Meş'eme" (bu anlamıyla) Murâd'ın bir kolu olan Nutayf oğulları tarafından kullanılır.

20. *Üzerlerinde de kapıları sımsıkı kapatılmış bir ateş* {yani, cehennem} *vardır.*

91. ŞEMS SÛRESİ

MEKKÎ, 15 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *Andolsun güneşe ve duhâsına* {yani, sıcağına}.
2. *Arkasından geldiği zamân aya* {yani, iniltiyi andıran sesiyle[856] onun arkasından gittiği zamân aya}.
3. *Ona parlaklık verdiği zamân gündüze* {yani, Allâh onu gecenin karanlığından kurtarıp parlatır}.
4. *Onu örtüp kapladığı zamân geceye* {yani, gündüzün aydınlığını, gecenin karanlığı örter}.
5. *Semâya ve onu binâ edene* {yani, onu binâ edip yükseltene}.
6. *Yere ve onu döşeyene* {yani, Allâh'a –Rabbimiz, Kendi zâtına yemîn etmektedir–}
7. *Bir nefse* {yani, Âdem'e} *ve onu düzenleyene* {yani, elleri, ayakları, gözleri, kulakları düzenleyip onu yaratan Allâh'a} *yemîn olsun.*
8. *Sonra da ona fücûrunu ve taqvâsını ilham edene* {yani, dalâleti ve hidâyeti öğretene}.

Arkasından yüce Rabbimiz Kendi zâtını ta'zîm ederek şöyle buyurmaktadır:

9. *Onu tezkiye eden felâh bulmuştur* {yani, onu tezkiye edene Allâh saadet vermiş, onu ıslâh etmiştir –çünkü Allâh'ın ıslâh ettiği kimse felâh bulmuş [bahtiyar, mutlu olmuş] demektir–}.
10. *Onu örten kimse de muhakkak ziyâna uğramıştır* {yani, Allâh'ın bedbaht ettiği kimse de helâk olmuştur}.

Sonra Semûd'u söz konusu ederek şöyle buyurmaktadır:

11. *Semûd tuğyânı ile yalanladı* {yani, o qavmin tuğyânı ve bedbahtlığı kendilerini yalanlamaya itti}.

856 Bu, dayanaktan yoksun bir iddiâdır. (Redaktör: E.Ö)

Onları iki defa bedbahtlık kapladı. Birinde Allâh'ı yalanladıkları ve O'na **îmâna karşı kör kesildikleri, diğerinde ise dişi deveyi kestikleri zamân.** İşte, ***Semûd tuğyânı ile yalanladı*** **buyruğu bunu anlatmaktadır.**

12. ***Onların en bedbahtları kalkıp gittiği zamân.***

13. ***Allâh'ın Rasûlü* (Sâlih) *onlara şöyle demişti: "Allâh'ın devesinden ve su içmesinden sakının."***

Sâlih, onlara dişi devenin ve su içme sırasının durumunu, kendisini yalanlayıp **dişi deveyi kesmeleri hâlinde Allâh'ın kendilerine ne yapacağını açıklamış idi. İşte,** ***Allâh'ın Rasûlü onlara şöyle demişti: "Allâh'ın devesinden ve su içmesinden sakının"*** buyruğu bunu anlatmaktadır.

14. ***Fakat onlar o'nu*** (yani, o'nun getirdiklerini) *yalanladılar, sonra* ***da onu*** (yani, dişi deveyi) *hunharca öldürdüler* (ve bu sebeble azâb onları yakaladı). *Rabb'leri günâhları sebebiyle onlara azâb gönderiverdi.*

Azâbın sebebi onların günâhkârlıkları idi. (...) O da, *Haydi, yurdunuzda üç gün daha faydalanın. Şu, yalan çıkarılmayacak bir va'ddir* (Hûd, 11/65) **dedi.** (...) Sabâh olduğunda şehirlerinden hiçbir şey yok gibiydi. İşte, ***Sanki orada hiç kalmamışlardı*** (Hûd, 11/68) buyruğu ile, buradaki, ***Bunun üzerine Rabb'leri günâhları sebebiyle onlara azâb gönderiverdi ve hepsini bir yaptı*** (yani, evlerini qabirleri üzerine dümdüz etti) buyruğu bunu anlatmaktadır.

15. *Ve o bunun âqıbetinden korkmadı* (yani, dişi deveyi kesip öldüren kişi, Allâh'tan (ve Allâh'ın cezâlandırmasından) korkmadı).

Bundan önce, *Onların en şaqîleri kalkıp gittiği zamân* demişti.

Su içme sırasını ihlal edenler, dokuz kişi idi. İşte, *O şehirde yeryüzünde fesâd yapan, fakat ıslâh etmeyen dokuz kişi vardı* (Neml, 27/48) buyruğu bunu anlatmaktadır.

92. LEYL SÛRESİ

MEKKÎ, 21 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1-2. ***Andolsun örtüp bürüdüğü zamân geceye, ağarıp açıldığı zamân gündüze,...***

Allâh, karanlığı gündüzün aydınlığını örttüğü zamân geceye, gecenin karanlığından sıyrılıp aydınlandığı zamân gündüze yemîn ettikten sonra, {Ey Mekkeliler!} *Şübhesiz sizin sa'yiniz* {yani, amelleriniz} *çeşit çeşittir* buyurmaktadır.

3. *...erkeği ve dişiyi* {yani, Âdem'i ve Havvâ'yı[857]} *halqedene (veya, erkeğin ve dişinin halq edilişine) ki,...*

Buradaki "mâ", bir sıladır {zâiddir}.

Allâh, zâtına ve bu âyetlere {delîllere, belgelere} yemîn ederek, *Erkeği ve dişiyi halqedene* {de yemîn olsun} *ki* buyurmuştur. Bunun bir benzeri de, Şems sûresi'ndedir (1-7. âyetler).

4. ...{ey Mekkeliler,} *kuşkusuz sizin sa'yiniz* {yani, amelleriniz} *çeşit çeşittir* {yani, hayr ve şerr husûsunda farklı farklıdır}.

5. *Artık kim* {Allâh'ın hakkları uğrunda mal} *verir ve ittiqâ ederse,...*

6. *...ve el-husnâ'yı tasdîq ederse* {yani, Allâh uğrunda malını verdiği taqdîrde Allâh'ın âhirette onun yerine daha hayrlısını vereceğine dâir va'dini tasdîq ederse},...

7. *...Biz de ona kolay olanı kolaylaştırırız* {yani, tekrar infâq etmesini, vermeye dönmesini, böylece hayr yapmasını kolaylaştırırız}.

8. *Amma kim cimrilik eder ve* {kendisini Allâh'tan} *müstağni görürse,...*

9. *...ve el-husnâ'yı* {yani, Allâh'ın ona infâq ettiği maldan hayrlısını vereceğine dâir va'dini} *yalanlarsa,...*

10. *...Biz de ona en zor olanı kolaylaştırırız* {yani, hayr yapmasını ona zorlaştırırız}.

Bu, peşin bir kabûlün âyete giydirilmesidir. (Redaktör: E.Ö)

11. **Yuvarlandığı** {yani, ölüp de ateşe yuvarlandığı} ***zamân*** {dünyâda cimrilik ettiği} ***malı kendisine fayda vermez.***

12. ***Hidâyet***{i beyân etmek} ***elbette Bize âittir.***

13. ***Son da, ilk de*** {yani, âhiret de, dünyâ da} *elbette Bizimdir.*

14. ***İşte ben sizi*** {ey Mekkeliler} ***alev alev yanan bir ateş ile inzâr ettim.***

15. ***Oraya*** {yani, cehennem ateşine} *el-eşqâ'dan* {*o en şaqî olandan*} ***başkası girmez.***

Mekkelilerden bu kimseleri kasdetmektedir.[858]

16. *O* ***yalanlayıp yüz*** *çeviren kimseden* {yani, Qur'ân'ı yalanlayarak îmân etmekten yüz çeviren kimselerden başkası ona: cehennem ateşine girmeyecektir}.

17. ***el-Etqâ*** {*o en taqvâlı/en çok korunan*}, *ondan* {yani, o ateşten} ***uzak tutulacaktır*** {yani, Allâh onu cehennem ateşinden uzaklaştıracaktır}.

18. *O ki malını verir ve tezekkî eder* {yani, hâlini düzeltir}.

19. *Üstelik onun üzerinde hiçbir kimsenin karşılığı verilmesi gereken bir ni'meti de yoktur.*

20. *O ancak a'lâ* {yani, bütün yarattıklarının üstünde olan} *Rabbinin rızâsı için (malını verir).*

21. *Yakında o* {yani, Ebû Bekr es-Sıddîk[859]} *elbette râzı olacaktır.*

Ebû Bekr (r.a), İslâm için işkenceye uğratılan dokuz köle satın alıp azad etmişti: Müezzin Bilâl, Âmir b. Fuheyre, onun kız kardeşi, Zinnire ve onun kızı, Hârise b. Ömer, Umm Kiyas, en-Nehdiyye ve kızı.

---

858 Muhakkik'in, "Bu açıklama cümlesi, nüshanın birinde bu şekilde olmakla birlikte, diğerinde silik olup okunmamaktadır" şeklindeki notu, ibârenin niçin böyle olduğu husûsunda fikir veriyor gibidir. (Çeviren)

859 Bu, sâdece bir varsayım olup dayanaktan yoksundur. (Redaktör: E.Ö)

93. DUHÂ SÛRESİ

MEKKÎ, 11 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *Andolsun duhâ'ya* {yani, güneşin sıcağına},...
2. *...örtüp bürüdüğünde geceye* {yani, karanlığın, gündüzün aydınlığını kapattığı zamâna},...

Azîz ve celîl olan Allâh yemîn ederek, *Andolsun duhâ'ya* buyurmaktadır, ki *duhâ*, "güneşin sıcağı" demek olup, bu da güneş doğduğu sırada gündüzün ilk vakitleridir. Ayrıca örtüp bürüdüğünde geceye de, yani, karanlığın, gündüzün aydınlığını kapattığı zamâna da yemîn etmektedir.

Allâh gecenin ve gündüzün başlangıçlarına yemîn ettikten sonra şöyle buyurmaktadır:

3. ...{ey Muhammed!} *Rabbin seni terk de etmedi, sana buğz da etmedi.*

(Muqâtil) dedi ki: Allâh geceye ve gündüze yemîn ederek, {Ey Muhammed!} *Rabbin seni terk etmedi, sana buğz da etmedi* buyurdu. Çünkü müşrikler, "Rabbi o'nu terk etti, o'na buğzetti" demişlerdi. (...) Bunun üzerine, *Biz ancak Rabbinin emri ile ineriz. Ellerimizin önündeki* {yani, dünyâ} *ile arkamızdaki* {yani, âhiret} *ve bu ikisinin arasındakiler* {yani, dünyâ ile âhiret ve iki nefha arasındaki süre –ki bu da kırk yıldır–[860]} *hepsi O'nundur. Rabbin unutkan değildir* {ey Muhammed, Rabbin seni unutmadı} (Meryem, 19/64) buyruğu nâzil oldu.

4. *Andolsun ki âhiret* {yani, cennet} *senin için el-ûlâ'dan* {yani, dünyâdan} *daha hayrlıdır* {yani, qıyâmet ve âhiret yaklaşmış bulunmaktadır ve bu senin için dünyâdan hayrlıdır}.
5. *Elbette Rabbin* {âhirette[861]} *sana* {hayrlı olanı} *verecek, sen de râzı olacaksın* {yani, sen hoşnud oluncaya kadar sana verecek, sonra sana verdiklerine râzı olacaksın}.

Sonra Allâh, Cibrîl (a.s) vâsıtasıyla o'nun önceki hâlini bildirmekte ve o'na ni'metlerini hatırlatmaktadır:

---

860 Bu, delîlsiz bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)
861 Bu, tartışmaya açık bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)

6. *Hem seni yetîmken barındırmadı mı?!* {yani, seni amcan Ebû Tâlib'in yanında barındırdı. Böylece geçim sıkıntısından seni kurtardı}.

Nebî, "Rabbim bana minnet etti ve O minnet etmeye lâyık olandır" dedi.

Cibrîl devâmla dedi ki:

7. *Seni* {doğruluktan uzak düşmüş[862]} *bir dâll bulup da* {dînine ileterek} *hidâyet vermedi mi* {sana}?!

Nebî yine, "Rabbim bana minnet etti ve O minnet etmeye lâyık olandır" dedi.

Devâmla Cibrîl dedi ki:

8. *Seni faqîr bulup zengin etmedi mi?!*

Nebî yine, "Rabbim bana minnet etti ve O minnet etmeye lâyık olandır" dedi.

Arkasından Allâh o'na şu tavsiyelerde bulunmaktadır:

9. *O hâlde yetîmi qahretme* {yani, yetîmi azarlama, yüzüne karşı surat asma –çünkü sen de bir yetîm idin–}.

10. *Sâili* {yani, faqîr ve yoksulu} *azarlama* {yani, senden birşey istediği vakit onu azarlama –çünkü sen de faqîr idin–}.

11. *Bununla berâber Rabbinin ni'metini hatırlat* {yani, Allâh'ın bu sûrede zikrettiği husûslar ve sana yaptığı hayrlar dolayısıyla Allâh'a şükret}.

Allâh bu iki sûreyi: Duhâ, İnşirâh ve Leyl sûrelerini Mekke'de birlikte indirmiştir.[863]

94. ŞERH SÛRESİ

MEKKÎ, 8 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *Senin göğsünü senin için şerhetmedik mi* {yani, daha önce içine îmân girmeyecek şekilde dar iken,[864] senin için göğsüne genişlik verip, nihâyetinde ona hidâyet vermedik mi}?!

İşte, *Seni dâll iken bulup hidâyete iletmedi mi?* (Duhâ, 93/7) buyruğu ile, *Daha önceden kitâbın da ne olduğunu bilmiyordun, îmânın da* (Şûrâ, 42/52) buyruğu bunu anlatmaktadır.

Allâh'ın, *Senin göğsünü senin için şerh etmedik mi?* buyruğu, "îmân: tevhîd ile senin için göğsünü genişletmedik mi: sen 'lâ ilâhe illâllâh' deyinceye kadar qalbini genişletmedik mi?" demektir.

2. *Senden ağır yükünü* {yani, üzerinden günâhını[865]} *kaldırmadık mı?!*

3. *Sırtına ağır gelen* {yükünü}?

Nebî'ye diyor ki: "Bu yük senin sırtına çok ağır geliyordu. Bu sebeble Biz senin üzerinden o yükü aldık. Çünkü Allâh, *Gerçekten Biz sana mübîn bir feth fethettik; Allâh geçmiş ve gelecek zenbini mağfiret etsin, üzerindeki ni'metini tamâmlasın ve seni* {ey Muhammed} *dosdoğru yola iletsin diye* (Feth, 48/1-2) buyuruyor.

4. *Senin* {–insânlar arasında bir bayrak gibi–} *zikrini senin için ref'tmedik/yükseltmedik mi?!* {Yani, Allâh anıldıkça, O'nunla birlikte senin de adın –kadınlara evlilik talebinde bulunmakta bile–[866] anılır}.

5. *Doğrusu o zorlukla berâber bir kolaylık vardır.*

6. *Doğrusu o zorlukla berâber bir kolaylık vardır* {yani, darlıkla birlikte rahatlık vardır}.

---

864 Bu, zayıf-yanlış bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)

865 Bu, zayıf-yanlış bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)

866 Bu, daha sonra ortaya çıkmış ve âdet hâline gelmiş bir durumdan hareketle yapılan keyfî bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)

Bu buyruk nâzil olunca, Nebî, "Allâh'ın izniyle bir zorluk, iki kolaylığı aslâ yenik düşüremez" buyurdu.

7. ***O hâlde boş kaldığın vakit*** (ey Muhammed; teşehhüd, qırâ'at, rükû ve sücûddan sonra farz namazı bitirip selâm vermeden önce oturuyor iken[867]) ***hemen yorul.***

8. ***Ve*** (du'â ile) ***yalnız Rabbine yönel*** (yani, O'ndan iste).

---

867 Bu, dayanaktan yoksun bir iddiâdır. (Redaktör: E.Ö)

95. TÎN SÛRESİ

MEKKÎ, 8 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *Andolsun tîne ve zeytûne.*

Allâh yediğimiz incire ve yağı çıkartılan zeytine yemîn etmektedir.[868]

2. *Ve Tûr-i Sînîn'e* {yani, güzel dağa: Allâh'ın Mûsâ ile konuştuğu dağa},...

Tûr-i sînîn, Nabâtîce'de "güzel dağ" demek olup bu da Allâh'ın Tevrât'ı verdiği gün Mûsâ (a.s) ile üzerinde konuştuğu dağdır. Üzerinde meyve ağacı bitmeyen her dağa da "Sînâ" denilir.

3. *...ve şu emîn beldeye* {yani, korkan herkesin içinde emîn olduğu Mekke'ye} *ki,...*

Bu, câhiliyye döneminde ve İslâm'da herkes için böyledir. Orada haddler uygulanmaz.[869] Allâh bu dört âyete [alâmete] yemîn ettikten sonra şöyle buyurmaktadır:

4. *...Biz insânı gerçekten ahsen-i taqvîmde [en güzel qıvâmda] yarattık.*

Ahsen-i taqvîm, "gençlik ve sûretin güzelliği"dir.[870]

5. *Sonra onu* {gençliğin ve güzel sûret sâhibi olmanın ardından[871]} *aşağıların aşağısına döndürdük.*

Çünkü gençlikten sonra kaşları çöker, aqlı, gücü, sesi, sûreti gider. Ondan daha çirkin hiçbir şey olmaz. Allâh gençlikten güzel birşey yaratmamıştır.

Akabinde şu istisnâda bulunmaktadır:

868 Bu, siyâka uymayan zayıf-yanlış bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)
869 Bu, dayanaktan yoksun bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)
870 Bu, tarışmaya açık bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)
871 Îmân edip sâlih amel işleyenlerin, "gençlikten ve güzel sûret sâhibi olmaktan" istisnâ edilmeleri söz konusu olamayacağından, bu yorum zayıftır. Zîrâ, bunun ardından, *Îmân edip sâlih ameller işleyenler müstesnâ* denilmektedir. (Redaktör: E.Ö)

ayrak nâzil olunca, Nebî, "Allâh'ın izniyle bir zorluk, iki kolaylığı düşüremez" buyurdu.

O hâlde boş kaldığın vakit (ey Muhammed; teşehhüd, qırâ'at, rükû ve sücûddan sonra farz namazı bitirip selâm vermeden önce oturuyor iken[867]) *hemen yorul.*

Ve (du'â ile) *yalnız Rabbine yönel* (yani, O'ndan iste).

867 Bu, dayanaktan yoksun bir iddiâdır. (Redaktör: E.Ö)

95. TÎN SÛRESİ

MEKKÎ, 8 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. ***Andolsun tîne ve zeytûne.***

Allâh yediğimiz incire ve yağı çıkartılan zeytine yemîn etmektedir.[868]

2. ***Ve Tûr-i Sînîn'e*** **(yani, güzel dağa: Allâh'ın Mûsâ ile konuştuğu dağa),...**

Tûr-i sînîn, **Nabâtîce'de "güzel dağ" demek olup bu da Allâh'ın Tevrât'ı verdiği gün Mûsâ (a.s) ile üzerinde konuştuğu dağdır. Üzerinde meyve ağacı bitmeyen her dağa da "Sînâ" denilir.**

3. *...ve şu emîn beldeye* (yani, korkan herkesin içinde emîn olduğu Mekke'ye) *ki,...*

Bu, câhiliyye döneminde ve İslâm'da herkes için böyledir. Orada haddler uygulanmaz.[869] Allâh bu dört âyete (alâmete) yemîn ettikten sonra şöyle buyurmaktadır:

4. *...Biz insânı gerçekten ahsen-i taqvîmde (en güzel qıvâmda) yarattık.*

Ahsen-i taqvîm, "gençlik ve sûretin güzelliği"dir.[870]

5. *Sonra onu* (gençliğin ve güzel sûret sâhibi olmanın ardından[871]) *aşağıların aşağısına döndürdük.*

Çünkü gençlikten sonra kaşları çöker, aqlı, gücü, sesi, sûreti gider. Ondan daha çirkin hiçbir şey olmaz. Allâh gençlikten güzel birşey yaratmamıştır.

Akabinde şu istisnâda bulunmaktadır:

---

868 Bu, siyâka uymayan zayıf-yanlış bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)

869 Bu, dayanaktan yoksun bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)

870 Bu, tartışmaya açık bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)

871 Îmân edip sâlih amel işleyenlerin, "gençlikten ve güzel sûret sâhibi olmaktan" istisnâ edilmeleri söz konusu olamayacağından, bu yorum zayıftır. Zîrâ, bunun ardından, *Îmân edip sâlih ameller işleyenler müstesnâ* denilmektedir. (Redaktör: E.Ö)

6. *İmân edip, sâlih ameller işleyenler müstesnâ. Çünkü onlar için memnûn olmayan* {yani, eksilmeyen ve onlara minnet edilip başlarına kakılmayan} *bir ecr vardır.*

Buyruğun kasdettiği şudur: Kocayıp yaşlandıktan sonra ecr/mükâfât, ancak mü'minler için söz konusudur. Çünkü mü'minin yaşı ilerleyip hastalanırsa, yaşlılığında hasenâtı, gençliğinde ve sağlıklı olduğunda yapmış gibi eksiltilmeden yazılır ve bundan dolayı da ona minnet edilmez. Kâfir ise kocayıp yaşlanınca ameli şirk ile mühürlenir ve ona cehennem ateşi vâcib olur. Allâh, melekler, gökler ve yer ona ğazab etmiş olarak ölür.

7. *O hâlde* {ey insân: Adî b. Rabî'a} *bundan sonra dîn* {yani, ölümden sonra diriliş (ve hesâb-karşılık)} *husûsunda seni hangi şey yalanlayabilir* {yani, dîn husûsunda seni yalanlayan [yalanlamana sebeb olan] nedir? Güzel sûret sâhibi iken, gençlikten sonra yaşlanıyorken, dîni: qıyâmeti nasıl yalanlarsın}?

Allâh demek istiyor ki, ona bunları yapan ölümden sonra onu tekrar diriltip hesâba çekmeye de qâdirdir.

8. *Allâh* {seninle Mekke ehli arasında} *hâkimler hâkimi* {yani, da'vâlılar arasında en güzel şekilde ayırd edici hükm veren} *değil mi?*

Buna karşılık Rasûlullâh, "Evet" dedi ve ardından da, "Ey hâkimlerin hâkimi! Ben de buna şâhidlik edenlerdenim" diye ilâve etti.

Allâh, "Ey Muhammed! Allâh seninle yalanlayanlar arasında ayırd edici hükmünü verecektir" demek istiyor.

Qur'ân'da geçen, "Allâh ... değil mi?" şeklindeki her ifâde, "Ben Allâh'ım" demektir.[872]

---

872 Bu, zayıf bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)

96. ALÂQ SÛRESİ

MEKKÎ, 19 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. {Bir olan} *Rabbinin adıyla oku, O ki* {insânı} *halqetti [yarattı].*

Qur'ân'ın ilk nâzil olan kısmı, bu sûrenin ilk beş âyettir.[873]

2. *İnsânı bir alâqtan [yapışıp tutunan bir pıhtıdan] halqetti [yarattı].*

Alaq, "yirmi günlük nutfe"dir. Bu durumda su ve kandan ibârettir, ki işte "alâq" denilen odur.

3. *Oku, Rabbin en kerîm olandır.*

4. *O qalemle öğretendir.*

5. *İnsâna bilmediğini öğretti.*

O gün Nebî kuşluk vakti el-Alâq denilen yerde idi.[874] Sonra Allâh bunu beyân ederek, *İnsânı bir alâqtan halqetti* {yani, kandan yarattı ve nihâyet nutfe kana dönüştü}. {Ey Muhammed!} *Oku"* buyurdu. Sonra yeni bir hitâbla, *Rabbin en kerîm olandır. O qalemle* {yazı yazmayı[875]} *öğretendir. İnsâna* {Qur'ân'dan} *bilmediğini öğretti* buyurdu.

Sonra da şöyle buyurdu:

6. *Hayır hayır* {çünkü o kendisine öğretsen bile öğrenmez}...

Yeni bir hitâb olarak şöyle buyurmaktadır:

---

873 Alaq, 96/1-5 âyetlerinin, Qur'ân'ın nâzil olan ilk âyetleri olduğuna dâir birçok rivâyet ve genel bir kabûl varsa da, bu husûsta bir kesinlik yoktur. Ba'zıları, hem muhtevâsından, hem de fâsılasının değişmediğinden hareketle, Alaq, 96/1-5 âyetlerinin de ilk nâzil olan âyetler olmadığını-olamayacağını ifâde etmektedir, ki bizce de uygundur. Ayrıca, ilk nâzil olan sûrenin, Fâtiha olduğuna dâir de rivâyetler ve kabûller bulunmaktadır. (Redaktör: E.Ö)

874 Bu, delîlsiz-keyfî bir yakıştırmadır. (Redaktör: E.Ö)

875 *Qalemle öğretmenin*, "qalemle yazı yazmayı öğretmek" olduğu iddiâsı, delîlsiz bir yakıştırmadır. Nitekim Müellif de, Qalem, 68/1 ile alâkalı açıklamasında şöyle diyor: "Söz konusu "qalem", kendisiyle yazı yazılan nûrdan bir qalem olup, onunla levh-i mahfûz'u yazmıştır." (Redaktör: E.Ö)

> ...*Doğrusu insân* {yani, Ebû Cehl b. Hişâm} *gerçekten* {Allâh'ın ni'metleri husûsunda} *tuğyân eder.*

Çünkü o bir mal elde edecek olursa giyiminde, bineğinde, yemesinde, içmesinde haddi aşar. İşte onun tuğyânı budur. Kendisinin varlık ve bolluk içinde olduğunu görünce tuğyân eder/azar. Allâh, Kendisine dönüşü hatırlatarak onu korkutmakta ve şöyle buyurmaktadır:

7. *Kendisini müstağni gördüğü için.*

8. *Doğrusu dönüş ancak Rabbinedir.*

Allâh, *Rabbin en kerîm olandır* buyurduktan sonra onu qıyâmet günü ile korkutmuş, sonra da, *Hayır hayır, eğer vazgeçmezse andolsun şiddetle yakalayıp çekeriz alnından* buyruğuyla onu tehdid etmiştir. Sonra bu alnı söz konusu ederek, *O yalancı ve günâhkâr alnından* buyurmuştur.

9-10. *Gördün mü engelleyeni, bir kulu* {yani, Nebî'yi}, *salât ettiği vakit?*

Mekke'de iken Nebî'ye namaz farz kılındığında Ebû Cehl, "Eğer Muhammed'i namaz kılarken görürsem, boynunu vuracağım" demişti. Bunun üzerine Allâh, *Gördün mü engelleyeni, bir kulu, salât ettiği vakit?* buyurdu.

Allâh (hakkında) şöyle buyurmaktadır:

11. *Gördün mü ya o* {yani, Muhammed} *hidâyet üzere ise?*

12. *Yâhûd taqvâyı* {yani, ihlâsı} *emretti ise?*

13. *Gördün mü* {Ebû Cehl Qur'ân'ı} *yalanlayıp yüz çevirdi* {yani, başka tarafa yöneldi} *ise?*

14. {Ebû Cehl} *Allâh'ın muhakkak gördüğünü* {yani, Nebî'nin yalnız olduğunu, Ebû Cehl'in etrafındaki topluluğu gördüğünü} *hiç bilmez mi?*

15. *Hayır hayır* {o Allâh'ın bütün bunları gördüğünü bilmez}...

Akabinde onu korkutarak şöyle buyurmaktadır:

> ...*Eğer* {Ebû Cehl, Muhammed'i yalanlamaktan ve o'ndan yüz çevirmekten} *vazgeçmezse, andolsun ki şiddetli bir şekilde yakalayıp sürükleriz alnından* {yani, şiddetli bir şekilde alnından yakalarız}.

Arkasından onun fâcir [aşırı günâhkâr] olduğunu haber vermek üzere şöyle buyurmaktadır:

16. *O yalancı ve hatâkâr alnından.*

Melek onu, günâhları dolayısıyla cehennem ateşinde yüzüstü sürükleyecektir.

17. *O hâlde çağırsın nâdiyesini/meclisini* {yani, Mahzûmoğulları'nı: ona yardım edecek kimseleri}.

18. *Biz de zebânileri çağırıveririz.*

19. *Hayır, ona itâ'at etme, secde et ve yaklaş.*

Allâh buyurdu ki: *O hâlde çağırıversin meclisini* {yani, ona yardım edecek olanları}, *Biz de zebânileri* {yani, cehennem bekçilerini} *çağırıveririz. Hayır* {ey Nebî, namazı terk etmek husûsunda} *ona* {yani, Ebû Cehl'e} *itâ'at etme, secde et* {yani, Allâh için namaz kıl[876]} *ve* {O'na itâ'at ile} *yaklaş.*

876 Bu, zayıf bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)

97. QADR SÛRESİ

MEDENÎ, 5 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *Doğrusu Biz onu* {yani, Qur'ân'ı, Ramazân ayında dünyâ semâsından[877]} *qadr gecesinde indirdik.*

2. *Qadr gecesini sana ne bildirdi?*

Bu ifâde, geceyi ta'zîm etmek içindir.

Sonra gece hakkında şöyle haber vermektedir:

3. *Qadr gecesi bin aydan hayrlıdır* {yani, o gecede yapılan bir amel, içinde qadr gecesi bulunmayan bin ayda yapılacak amelden daha hayrlıdır[878]}.

4. *Onda* {yani, o gece güneşin batışı sırasında} *melekler ve rûh Rabb'lerinin izni* {yani, emri} *ile her bir iş için iner de iner* {yani, o gece rahmet ile ve Allâh'ın o yıl taqdîr edip hükme bağladığı her bir emri indirerek inerler. O gece, gelecek sene aynı geceye kadar olacakları indirirler[879]}.

Sonra Allâh bu gecenin durumunu haber vererek şöyle buyurmaktadır:

5. *O bir selâmdır* {yani, bütünüyle bereket ve hayrdır}, *fecre* [*tan yeri ağarıncaya*] *kadar.*

---

877 Qur'ân'ın, dünyâ semâsından indirildiği iddiâsı, dayanaktan yoksundur. (Redaktör: E.Ö)

878 Bu, dayanaktan yoksun bir iddiâdır. (Redaktör: E.Ö)

879 Bu, dayanaktan yoksun bir iddiâdır. (Redaktör: E.Ö)

98. BEYYİNE SÛRESİ

MEDENÎ, 8 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *O küfrdenler -Kitâb Ehli'nden* {yani, yahûdî ve hristiyanlardan} *olsun* {Arab} *müşriklerden olsun- ayrılmayacaklardı* {yani, küfr ve şirkten vazgeçmeyeceklerdi}, *kendilerine beyyine* {yani, Muhammed} *gelinceye kadar.* {O gelip kendilerine dalâlette olduklarını ve şirk koştuklarını beyân etti}.

Çünkü Kitâb Ehli, "Kitâbımızda niteliklerini bulduğumuz zât, ne zamân nebî olarak gönderilecek?" demişlerdi. Arablar da, *Eğer bizde öncekilerden bir zikr olsa idi, elbette Allâh'ın ihlâsa erdirilmiş kulları olurduk* (Sâffât, 37/168-169) demişlerdi. Bunun üzerine, *O küfredenler -gerek Kitâb Ehli'nden olsun, gerek müşriklerden olsun- ayrılacak değillerdi, kendilerine beyyine gelinceye kadar* buyruğu indi.

Azîz ve celîl olan Allâh, Nebî'nin durumu hakkında haber vererek şöyle buyurmaktadır:

2. *Allâh tarafından gönderilmiş tertemiz sahîfeler okuyan bir rasûldür* {yani, o, küfr ve şirkten temizlenmiş sahîfeler: kitâb okumaktadır: bu rasûl, muhtevâsında küfr ve şirk bulunmayan bir kitâb okumaktadır}.

Kendisinde kitâb [yazı] bulunan her şeye "suhuf" [sahîfeler] adı verilir.

3. *Onlarda* {yani, Muhammed'in sahîfelerinde} *dosdoğru kitâblar vardır* {yani, hakk üzere dosdoğru yürüyen, herhangi bir eğriliği, tutarsızlığı bulunmayan bir kitâb vardır}.

"Kütüb" [kitâblar] denilmesi, Allâh'ın Qur'ân'da söz konusu ettiği çeşitli ve pek çok husûsun bulunması sebebiyledir.

4. *Ama kendilerine Kitâb verilenler* {yani, yahûdîler ile hristiyanlar, Muhammed'in durumu hakkında}, *ancak kendilerine beyyine* {yani, beyân} *geldikten sonra ayrılığa düştüler* {yani, kâfirler Muhammed peygamber olarak gönderilinceye kadar o'nu tasdîq etmekte söz birliği hâlinde idiler. Çünkü o'na dâir nitelikler ellerindeki kitâblarda vardı. Ancak azîz ve celîl olan Allâh o'nu İshâq'ın

soyu dışından nebî olarak gönderince hakkında ayrılığa düştüler. Tevrât ehlinden –Abdullâh b. Selâm ve arkadaşları gibi– bazıları ile İncîl ehlinden –aralarında Buhayra'nın da bulunduğu– 40 kişi îmân etti, fakat Ehl-i Kitâb'ın çoğu o'nu yalanladı}.

Allâh ise şöyle buyurmaktadır:

5. ***Hâlbuki onlar*** {Muhammed tarafından}, *dîni yalnız O'na hâlis* ***kılanlar*** {yani, tevhîde bağlananlar} *ve hanîfler* {yani, şirk koşmayan müslümanlar} *olarak Allâh'a ibâdet etmekle,* {farz olan beş vakit} ***salâtı iqâme etmekle,*** {farz olan} ***zekâtı îtâ*** *etmekle emrolundular.* ***Dosdoğru dîn*** {yani, mustaqîm millet [dîn ve şeri'at]} *işte budur.*

Sonra Allâh qıyâmet günü'nde müşriklerin durumunu söz konusu ederek şöyle buyurmaktadır:

6. ***Doğrusu o küfredenler*** *–gerek Kitâb Ehli'nden olsun, gerek müşriklerden olsun– cehennem ateşindedirler. Onlar orada hâlidlerdir* {yani, ölmemek üzere orada iqâmet edeceklerdir}. *Yaratılanların en kötüleri işte bunlardır* {yani, yeryüzünde bulunanlar arasındaki en kötü mahlûq bunlardır}.

Sonra Nebî'yi tasdîq edenlerin karâr kılacakları yeri söz konusu ederek şöyle buyurmaktadır:

7. *Îmân eden ve sâlih amel işleyenler ise, işte yaratılanların* {yani, yeryüzündeki yaratılmışların} *hayrlıları onlardır.*

8. *Onların* {âhirette} *Rabb'lerinin indindeki cezâları* {yani, sevâbları/mükâfâtları}, *altından nehirler akan adn* [*iqâmet*] *cennetleridir. Onlar orada* {ölmemek üzere} *hâlidlerdir. Allâh* {itâ'at etmiş olmaları sebebiyle} *onlardan râzı olmuştur, onlar da* {sevâb ve mükâfâtı dolayısıyla} *O'ndan râzı olmuşlardır. Şu,* {dünyâda iken} *Rabbine haşyet duyan kimseler içindir.*

Topraktan yaratılmış olan her şeye "el-beriye" adı verilir.

99. ZELZELE SÛRESİ

MEKKÎ, 8 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *Yer kendine hâss bir sarsıntı ile sarsıldığı vakit* {yani, qıyâmet günü İsrâfîl'in sesinin şiddetinden sarsıldığı,[880] hareket ettiği ve üzerinde bulunan her şeyin bu sarsıntının şiddetinden ötürü kırılıp döküldüğü zamân}.

Onun bu sarsıntısı; dağ, yapı-binâ ya da ağaç türünden üzerinde bulunanların tümünü atmadıkça dinmez. Böylece ondan çıkmış olan her şey tekrar ona girer. Dünyâ sarsılacağı vakit... tekrar sükûn buluncaya kadar bu sarsıntısı dinmeyecektir.[881]

2. *Yer ağırlıklarını dışarıya çıkardığı vakit* {yani, yer sarsılıp çalkalandığı vakit, içinde bulunan insânları, cinnleri, canlıları ve üzerindeki şeytânları dışarıya çıkartacaktır. Böylece içinde hiçbir şey kalmayacak, bomboş hâle gelecektir}.

Yer, yeni gümüş gibi bembeyaz olduğu hâlde yayılacak veya güneşin ışığı gibi ışıklı pamuktan bir kumaş gibi olacak; üzerinde hiç günâh işlenmemiş, hiç kan dökülmemiş bir hâlde bulunacaktır. Çünkü birinci nefha gerçekleştiğinde bütün yaratılmışlar ölecektir. Arkasından da ikinci nefha gelecektir.

(Muqâtil b. Süleymân) dedi: Kabirlerinden yeni olan arza çıkacaklardır. Ona "es-Sâhire" adı verilir. İşte, *Derken onlar sâhire üzerine çıkıvereceklerdir* (Nâziât, 79/14) buyruğu ile, *Yer ağırlıklarını dışarıya çıkaracağı* {yani, içinde bulunan ölüleri ve malları çıkaracağı} *zamân* buyruğu bunu anlatmaktadır.

3. *Ve insân, "Buna* {yani, yere} *ne oluyor"* {yani, kâfir korkusundan, "Buna ne oluyor da üzerinde her ne yapıldıysa söylüyor"}? *der.*

4. *O gün bütün haberlerini anlatacaktır* {yani, yer, hayr ya da şerr türünden olsun üzerinde işlenmiş amelleri bildirecektir}.

---

880 Sarsılmanın, "İsrâfîl'in sesinin şiddetinden ötürü olacağı" iddiâsı, dayanaktan yoksundur. (Redaktör: E.Ö)

881 Bu son cümle, yazma nüshalardan birinde yok. (Muhakkik)

Mü'min için, "Benim üzerimde Allâh'ı tevhîd etti, namaz kıldı, oruc tuttu, haccetti, umre yaptı, cihâd etti, Rabbine itâ'at etti" diyecek, mü'min de bundan dolayı sevinecektir. Kâfir için de, "Üzerimde şirk koştu, zinâ etti, hırsızlık yaptı, içki içti, şunları şunları yaptı" deyip, yüzüne karşı onu azarlayacaktır. Onun azaları ve hafaza melekleri de –Allâh'ın ona dâir olan bilgisi ile birlikte– aleyhine şâhidlik edeceklerdir. İşte bu pek büyük bir rüsvaylıktır. Yalanlayan insân, amellerinin dile getirildiğini duyduğu vakit korkuya kapılacak ve, "*Buna ne oluyor* da üzerinde işlenmiş olanları anlatıyor?" diyecektir. İşte, *Ve insân buna ne oluyor?" diyecek* buyruğu bunu dile getirmektedir. Allâh ona, *O gün bütün haberlerini anlatacaktır* buyuracaktır. Dünyâda iken üzerinde görevli olup, hasenât ve seyyiâtını yazan melek de şöyle diyecektir:

5. {Duyduğun şekilde yerin konuşup üzerindekilere karşı şâhidlik etmesinin sebebi şudur:} *Çünkü Rabbin ona vahyetmiştir* {yani, Allâh yere, konuşup söz söylemesi ve kendi haberlerini anlatması için vahyetmiştir}.

6. *O gün insânlar bölük bölük fırlayacaklardır* {yani, insânlar, amellerinin arzedilip hesâba çekilmesinden sonra dağınık bir şekilde cennet ve cehennemdeki yerlerine döneceklerdir}...

Allâh'ın, *İnsânların da bölük bölük ayrılacağı bir gün* {yani, kimisi cennette, kimisi cehennemde olmak üzere grublara ayrıldığı zamân}... (Rûm, 30/43) buyruğu da buna benzemektedir.

Daha önce, *Yer içindeki ağırlıklarını dışarı çıkardığı zamân* buyurulmuş, burada ise, insânların çıkarılacakları söz konusu edilmiştir.

...{Hayr ya da şerr} *amelleri kendilerine gösterilmek için* {yani, amellerini gözleriyle görsünler diye}.

Yine, *O gün insânlar bölük bölük döneceklerdir* buyruğu şu ma'nâyı da içerir: İnsânlar iki fırkaya bölünecekler ve ebediyyen bir daha bir araya gelmeyecek şekilde ayrılmış olacaklardır. Buna sebeb ise amellerinin kendilerine gösterilmesidir.

7. *Kim zerre ağırlığınca bir hayr yapmışsa onu görecektir* {yani, dünyâda iken zerre ağırlığı kadar: küçüklüğünden nerdeyse görülmeyecek derecede ufak karıncaların en küçüklerinden kırmızı karınca ağırlığı kadar bir hayr işlemişse o gün: qıyâmet günü kitâbında [amel defterinde] onu görecektir}.

8. *Kim de zerre ağırlığınca bir şerr yapmışsa* {qıyâmet günü'nde sahîfesinde} *onu görecektir.*

Arablar, az bir şeyi tasadduq etmiyorlar, küçük günâhın da sakıncalı olduğunu düşünmüyorlardı. Ancak Allâh küçümsedikleri günâhlardan uzak durmaları gerektiğini bildirdi, az da olsa sadaqa vermelerini teşvik ederek, *Kim zerre ağırlığınca bir hayr yapmışsa onu görecektir, kim de zerre ağırlığınca bir şerr yapmışsa onu* {kitâbında/sahîfesinde} *görecektir* buyurdu. *Zerre*, "karıncaların en küçük türü olup küçük karıncaya verilen isim"dir.

Bize Abdullâh [Ubeydullâh] b. Sâbit tahdîs edip dedi: Bize babam tahdîs edip dedi: Bize el-Huzeyl Ebû Ravk'dan Allâh'ın, *Rabbinin sözü doğruluk ve adâlet bakımından eksiksizdir* (En'âm, 6/115) buyruğu hakkında dedi ki: "İslâm'ın öngördüğü şer'î hükmleri yerine getiren kimselere cennet vardır. Yalanlayan kimselere de adâletli bir cezâ olarak cehennem ateşi vardır."

100. ÂDİYÂT SÛRESİ

MEKKÎ, 11 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *Andolsun harıl harıl koşanlara* {yani, koşan atlara: gazaya giden ve harıl harıl koştuklarından ötürü nefes nefese kalan, âdetâ tilkinin hırıltısı gibi hırıltılar çıkaran atlara},...

Devâmla şöyle buyurmaktadır:

2-4. ...*koşarken kıvılcım saçanlara* {yani, toynakları taşlara değince ateş/kıvılcım çıkaranlara}, *sabâhleyin baskın yapanlara* {yani, düşmana sabâhleyin baskın düzenleyen atlara}, *derken orada toz çıkaranlara* {yani, koşarak toynaklarıyla topraktan toz çıkaran atlara},...

[el-Ferrâ dedi ki: "(Âyetteki) *en-naq*, 'toz' demektir."[882]]

5. ...*ve onunla bir topluluğun* {yani, düşmanlarının} *ortasına dalanlara* {yani, koşup düşmanın ortasına dalan atlara, atların düşmanın ortasına dalış zamânına}.

Allâh yalnızca, *Harıl harıl koşanlara* yemîn etmiş bulunmaktadır.

6. *İnsân doğrusu Rabbine çok nankördür.*

Devâmla şöyle buyurmaktadır:

7. *Doğrusu kendisi de buna elbette şâhiddir* {yani, Allâh Kurat'ın kâfir oluşuna şâhiddir[883]}.

Arkasından onun durumu hakkında şunu haber vermektedir:

8. *Ve gerçekten o hayr* {yani, mal} *sevgisinde pek katıdır.*

Devâmında onu korkutarak şöyle buyurmaktadır:

9. *Bilmez mi ki qabirlerdekiler* {yani, ölüler} *ba's edildiği* {yani, diriltildikleri} *vakit,...*

10. ...*göğüslerdekiler* {yani, hayr ve şerr nâmına göğüslerde/qalbler-

---

882 Bu cümle, Muqâtil b. Süleymân'a âit değil, râvîlerden birinin -Ferrâ'dan naklen- ilâvesidir. (Redaktör: E.Ö)

883 Bu, zayıf bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)

100. ÂDİYÂT SÛRESİ

MEKKÎ, 11 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *Andolsun harıl harıl koşanlara* {yani, koşan atlara: gazaya giden ve harıl harıl koştuklarından ötürü nefes nefese kalan, âdetâ tilkinin hırıltısı gibi hırıltılar çıkaran atlara},...

Devâmla şöyle buyurmaktadır:

2-4. ...*koşarken kıvılcım saçanlara* {yani, toynakları taşlara değince ateş/kıvılcım çıkaranlara}, *sabâhleyin baskın yapanlara* {yani, düşmana sabâhleyin baskın düzenleyen atlara}, *derken orada toz çıkaranlara* {yani, koşarak toynaklarıyla topraktan toz çıkaran atlara},...

[el-Ferrâ dedi ki: "(Âyetteki) *en-naq*, 'toz' demektir."[882]]

5. ...*ve onunla bir topluluğun* {yani, düşmanlarının} *ortasına dalanlara* {yani, koşup düşmanın ortasına dalan atlara, atların düşmanın ortasına dalış zamânına}.

Allâh yalnızca, *Harıl harıl koşanlara* yemîn etmiş bulunmaktadır.

6. *İnsân doğrusu Rabbine çok nankördür.*

Devâmla şöyle buyurmaktadır:

7. *Doğrusu kendisi de buna elbette şâhiddir* {yani, Allâh Kurat'ın kâfir oluşuna şâhiddir[883]}.

Arkasından onun durumu hakkında şunu haber vermektedir:

8. *Ve gerçekten o hayr* {yani, mal} *sevgisinde pek katıdır.*

Devâmında onu korkutarak şöyle buyurmaktadır:

9. *Bilmez mi ki qabirlerdekiler* {yani, ölüler} *ba's edildiği* {yani, dirildikleri} *vakit,...*

10. ...*göğüslerdekiler* {yani, hayr ve şerr nâmına göğüslerde/qalbler-

882 Bu cümle, Muqâtil b. Süleymân'a âit değil, râvîlerden birinin –Ferrâ'dan naklen– ilâvesidir. (Redaktör: E.Ö)

883 Bu, zayıf bir yorumdur. (Redaktör: E.Ö)

de bulunanları} ***açığa çıkarıldığı*** {yani, qalblerde olanlar ayırd edildiği} ***vakit,...***

11. ***...kuşkusuz o gün*** {yani, qıyâmet günü} ***Rabb'leri, onlara*** {yani, kimin sâlih olduğunu, kimin de olmadığını çok iyi bilen} ***elbette habîrdir.***

101. QÂRİ'A SÛRESİ

MEKKÎ, 11 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *el-Qâri'a.*

Sonra açıklamada bulunarak buyuruyor ki:

2. *Nedir el-qâri'a?*

Allâh azâb ile düşmanlarını vuracaktır.

Sonra Nebî'ye şöyle sormaktadır:

3. *el-Qâri'a'nın ne olduğunu sana ne bildirdi?*

Bu ifâde, el-qâri'a'nın şiddetinin azametine dikkat çekmek içindir. Qur'ân'da geçen *Sana ne bildirdi?* buyurularak hakkında suâl sorulan her husûs, Allâh Teâlâ tarafından Nebî'ye haber verilmiştir. Qur'ân'da, *Nerden bileceksin?* buyurularak hakkında suâl sorulan her husûs ise, Nebî'ye bildirilmeyen husûslar arasındadır. Tıpkı, *Nerden bileceksin, belki de o Sâ'at yakındır* (Ahzâb, 33/63) buyruğunda olduğu gibi.

Burada, *Qâri'a'nın ne olduğunu sana ne bildirdi?* diye sorduktan sonra, onun durumu hakkında haber vererek şöyle buyurmaktadır:

4. *O gün insânlar* {qabirlerinden çıktıkları vakit} *darmadağın pervâneler gibi* {birbirleriyle içiçe girmiş} *olacak.*

Yüce Allâh onları, etrafa dağılmış pervânelere [kelebeklere] benzetmektedir. Çoklukları itibâriyle de onları etrafa yayılıp dağılmış çekirgelere benzeterek, *Onlar etrafa yayılıp dağılmış çekirgeler gibidir* diye buyurmuştur.

Sonra şöyle buyurmaktadır:

5. *Dağlar da atılmış yün gibi olacak* {yani, o gün, kökleri yerin en alt tabakasında, başları ise semâda olan dağlar, dehşetin ileri derecede olması sebebiyle güç ve metânetlerini kaybedecek, atılmış yün gibi olacaklardır: bakınca dağ gibi görünecek, fakat dokununca hiçbir şey olmadığı anlaşılacaktır}.

Peki ey Âdemoğlu, dağların gevşeklik ve güçsüzlük itibâriyle atılmış yün gibi olacağı –ki yünün en zayıf ve güçsüz hâli de atıldığı zamândır– o gün senin hâlin ne olacak?

6. *İşte kimin mîzânları/terâzileri* {(îmân ve) hasenâtı ile} *ağır basarsa*...

Mîzânda ise, amellerinde ihlâs sâhibi olan kimselerin qalbden getirdikleri "lâ ilâhe illâllâh" sözü dışında hiçbir şey ağır basmaz.

7. ...*artık o rızâ olunan* {yani, Allâh'ın kendisine aslâ kızmayacağı, ğazab etmeyeceği} *bir yaşayıştadır* {–ki bunlar muvahhidlerdir– yani, işte bunlar Allâh'ın rızâsı ile cennette yaşamaya mazhâr olacaklardır}.

8. *Fakat kimin de mîzânları/terâzileri* {günâhları: şirki sebebiyle} *hafîf gelirse,*

Çünkü o [kâfir/müşrik], kazanmış olarak gördüğü her şeyin şiddetli rüzgârın savurduğu kül gibi olduğunu görecektir. Yeryüzünde şirkten daha kötü birşey olmadığı gibi, mîzânda da şirkten daha hafîf birşey olmayacaktır.

"Lâ ilâhe illâllâh" kelime-i tevhîdi ise ağırdır. O sözü söyleyen de Allâh nezdinde ağırdır, kerîmdir, metânetlidir. Tevhîd ehli olan kimse sâlih amelleriyle gelir, mîzânı ağır basar. Müşrik olan kimse ise kötü amelleriyle gelir, onunla birlikte tartılacak hiçbir iyiliği de olmadığından o kişi hafîf gelir. Hakkın tartılmadığı bir mîzânın hafîf gelmesi de hakkın ta kendisidir. Çünkü hakk ağırdır ve insânın içine siner, bâtıl ise hafîftir ve sıkıntı verir.

9. *Artık onun umm'u* {*anası*} {yani, aslı/esâsı} *hâviye'dir* {yani, artık yer onu taşımaz, semâ onu gölgelendirmez. Onun için ateşten başka birşey yoktur}.

Allâh'ın, *umme'l-qurâ*... (En'âm, 6/92) buyruğu da buna benziyor, ki *umme'l-qurâ* ile "Mekke" kasdedilmektedir.

10. *Onun ne olduğunu sana ne bildirdi?*

Bu ifâde, ateşin şiddet ve azametini anlatmaya matuftur.

Sonra ona dâir haber vererek buyuruyor ki:

11. *Kızışmış bir ateş* {yani, o, cehennemin altı kapısını ısıtacak olan harâreti son dereceye ulaşmış bir ateş}.

102. TEKÂSÜR SÛRESİ

MEKKÎ, 8 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *Çoklukla övünmek sizi oyaladı* {yani, uğraştırdı/meşğûl etti de âhireti hatırlamadınız. Hâlâ da öylesiniz}.

2. *Sonunda* {hep birlikte} *qabirleri ziyâret ettiniz* {yani, nihâyet qabristana gittiniz[884]}.

Sonra Allâh onları tehdid ederek şöyle buyurmaktadır:

3. *Hayır hayır, yakında bileceksiniz* {–bu bir tehdiddir– yani, öleceğiniz vakit Bizim size ne yapacağımızı göreceksiniz}.

Devâmla şöyle buyurmaktadır:

4. *Sonra, hayır hayır ileride bileceksiniz* {–bu da bir tehdiddir– yani, qabirlerinize gireceğiniz vakit bileceksiniz}.

5. *Hayır hayır* {onlar tevhîde îmân etmiyorlar}...

Yeni bir cümle ile şöyle buyurmaktadır:

...Gerçekten ilme'l-yaqîn {yani, hiç şübhesi olmayan/kesin bir bilgi ile} *bilseydiniz.*

6. *Andolsun siz cahîmi göreceksiniz* {yani, o zamân âhirette cahîmi göreceğinizi de bilmiş olacaktınız}.

7. *Yine andolsun onu ayne'l-yaqîn* {yani, hiç şübhesiz/kesin bir şekilde} *göreceksiniz* {yani, siz âhirette cahîmi gözlerinizle göreceksiniz}.

Cahîm, "pek büyük ateş" demektir. *Ayne'l-yaqîn* ise, "gözle görmek"tir.

8. *Sonra andolsun* {ey Mekke kâfirleri} *o gün* {yani, âhirette} *ni'metlerden elbette sorulacaksınız* {yani, qıyâmet günü'nde, içinde bulunduğunuz ni'metlere şükredip etmediğinizden sorgulanacaksınız}.

---

884 *Hattâ zurtumu'l-meqâbir* ibâresinin, "hep birlikte qabristana gitmek/qabir ziyâreti yapmak" ile bir ilgisi yoktur; zikri geçen ibâre, "ölümden kinâye" olup "çukurları boylayıncaya/ölünceye kadar" demektir. (Redaktör: E.Ö)

102. TEKÂSÜR SÛRESİ

Mekke kâfirleri dünyâda hayr ve ni'met içerisinde idiler; fakat ne hidâyet bulmuşlar, ne de şükr etmişlerdi.

Allâh'ın, ***Siz dünyâ hayâtınızda tayyibâtınızı*** *giderdiniz/tükettiniz ve* ***onlarla faydalandınız*** (Ahqâf, 46/20) buyruğu da bu şekildedir.

103. 'ASR SÛRESİ

M E K K Î , 3 Â Y E T

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *Qasem/yemîn olsun 'asra ki,...*

Bu bir yemîndir. Allâh günün 'asrına: günün son vakitlerine yemîn etmektedir. Güneşin batıya doğru yöneldiği vakte de *'asr* denilir, ki bu da gündüzün 'asr vaktidir. Böylece Allâh ikindi namazı'na yemîn etmektedir.[885]

2. *...doğrusu o (müşrik-kâfir) insân, kesinlikle hüsrândadır* {yani, Ebû Leheb[885b] cehenneme girinceye kadar ebediyyen dalâlet içerisindedir}.

Sonra istisnâda bulunarak şöyle buyurmaktadır:

3. *Müstesnâ îmân edip sâlih amel işleyenler* {yani, onlar hüsrânda değildirler}...

Arkasından onların niteliklerini belirterek şöyle buyurmaktadır:

> *... ve (müstesnâ) birbirlerine hakkı* {yani, Allâh'ı tevhîd etmeyi} *tavsiye edenler ve sabrı* {yani, Allâh'ın emri üzere sabretmeyi} *tavsiye edenler.*

Bu ikisini yerine getirenler îmân edip, sâlih amel işleyenlerden olur ve bunların hüsrânda olmaları hiçbir şekilde söz konusu değildir. Aksine bunlar ebedî kalmak üzere cennetlerde olacaklardır.

---

885 "Allâh'ın, ikindi namazına yemîn ettiği" iddiâsı, dayanaktan yoksun, rivâyetlere dayalı bir yakıştırmadır. Müfessirlerin çoğunun da ifâde ettikleri üzere, *'asr*, "dehr"tir; şu farkla ki: Çeşitli zorluklar ve denemeler ile insânı sıkan-sıkıştıran ve içindeki hayr u şerri ortaya döken bir dehr/zaman.(Redaktör: E.Ö)

885b *el-İnsân*'ın, "Ebû Leheb'e tahsîs edilmesi uygun değ[redacted]

102. TEKÂSÜR SÛRESİ

Mekke kâfirleri dünyâda hayr ve ni'met içerisinde idiler; fakat ne hidâyet bulmuşlar, ne de şükr etmişlerdi.

Allâh'ın, ***Siz dünyâ hayâtınızda tayyibâtınızı giderdiniz/tükettiniz ve onlarla faydalandınız*** (Ahqâf, 46/20) buyruğu da bu şekildedir.

103. 'ASR SÛRESİ

MEKKÎ, 3 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *Qasem/yemîn olsun 'asra ki,...*

Bu bir yemîndir. Allâh günün 'asrına: günün son vakitlerine yemîn etmektedir. Güneşin batıya doğru yöneldiği vakte de *'asr* denilir, ki bu da gündüzün 'asr vaktidir. Böylece Allâh ikindi namazı'na yemîn etmektedir.[885]

2. *...doğrusu o (müşrik-kâfir) insân, kesinlikle hüsrândadır* {yani, Ebû Leheb[885b] cehenneme girinceye kadar ebediyyen dalâlet içerisindedir}.

Sonra istisnâda bulunarak şöyle buyurmaktadır:

3. *Müstesnâ îmân edip sâlih amel işleyenler* {yani, onlar hüsrânda değildirler}...

Arkasından onların niteliklerini belirterek şöyle buyurmaktadır:

... ve (müstesnâ) birbirlerine hakkı {yani, Allâh'ı tevhîd etmeyi} *tavsiye edenler ve sabrı* {yani, Allâh'ın emri üzere sabretmeyi} *tavsiye edenler.*

Bu ikisini yerine getirenler îmân edip, sâlih amel işleyenlerden olur ve bunların hüsrânda olmaları hiçbir şekilde söz konusu değildir. Aksine bunlar ebedî kalmak üzere cennetlerde olacaklardır.

---

885 "Allâh'ın, ikindi namazına yemîn ettiği" iddiâsı, dayanaktan yoksun, rivâyetlere dayalı bir yakıştırmadır. Müfessirlerin çoğunun da ifâde ettikleri üzere, *'asr*, "dehr"tir; şu farkla ki: Çeşitli zorluklar ve denemeler ile insânı sıkan-sıkıştıran ve içindeki hayr u şerri ortaya döken bir dehr/zaman.(Redaktör: E.Ö)

885b *el-İnsân*'ın, "Ebû Leheb'e tahsîs edilmesi uygun değildir. (Redaktör: E.Ö)

104. HÜMEZE SÛRESİ

MEKKÎ, 9 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *Veyl olsun her hümeze'ye* {yani, yanında bulunmayan kimsenin arkasından gıybetini yapıp çekiştiren ve dil uzatıp tenkid eden kimseye} *ve lümeze'ye* {yani, kişiyi gördüğü vakit yüzüne karşı haddi aşan kimseye}.

Âyet, Mahzûm oğulları'ndan el-Velîd b. el-Muğîre hakkında nâzil olmuştur. O, Nebî'nin gıybetini yapar, o'nu gördüğünde de yüzüne karşı haddi aşardı.

Sonra onun niteliğini şöylece belirtmektedir:

2. *O malı toplayıp onu tekrar tekrar sayandır* {yani, o kimse, hizmetçiler ve hayvanlar satın almak için mal yığıp biriktirendir}.

3. *Sanır ki, malı kendisini gerçekten muhalled* {ve ölümden kurtarır, malı tükeninceye kadar ölmez} *kılar.*

Ancak Allâh şöyle buyurmaktadır:

4. *Hayır hayır* {malı da, evlâdı da onun ebedî yaşamasını sağlayamaz}.

Yeni bir ifâde olmak üzere de şöyle buyurmaktadır:

...Andolsun o, hutame'ye atılacaktır {yani, hutame'de terk edilecektir, bırakılacaktır}.

5. *O hutame'nin mâhiyetini sana ne bildirdi?*

Bu ifâde, hutame'nin ağırlığının azametine dikkat çekmek içindir.

Devâmında Allâh Teâlâ "hutame" hakkında haber vererek şöyle buyurmaktadır:

6. *Allâh'ın* {içinde bulunanlar üzerine aslâ dinmemek üzere} *tutuşturulmuş ateşidir.*

7. *Ki o fuâdların üstüne çıkacaktır* {yani, eti-derileri yiyecek, kemikleri paramparça edecek ve nihâyet qalbe hücûm edecek, harâreti qalblere kadar ulaşacaktır. Sonra onlara yeniden et giydiri-

lecek. Bu ateş tekrar üzerlerine gelecek, onları yiyecek ve yine eski hâline döneceklerdir).

8. *O, onların üzerlerine kapatılmış olacaktır.*

9. *Uzatılmış direklerle* (yani, kapıları kapatılacak, sonra da kapılar ateş ve demirden direklerle –daha sağlam bir şekilde kapanması (yani, açılmaması) için– destekleneceklerdir).

Böylece, ateşte olmanın kederi ve harâreti üzerlerine dönsün. Üzerlerine hiçbir kapı açılmayacak, yanlarına rahat girmeyecek, ebediyyen oradan bir gamm dışarı çıkmayacaktır.

Yine *hümeze*, "insânlara laf taşıyan" demektir, ki "nemmâm" da denilir. *Lümeze* ise, "insânlara hoşuna gitmeyen lakablar takan kimse"ye denir.

Lütfu, cömertliği ve rahmetiyle Allâh'tan bize esenlik vermesini dileriz.

105. FÎL SÛRESİ

MEKKÎ, 5 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. {Ey Muhammed!} *Rabbinin, filin ashâbına* {yani, Ebrehe b. el-Eşrem el-Yemânî ve berâberindekilere} *ne ettiğini görmedin mi* {yani, bilmedin mi}?

Sonra onların durumlarını haber vererek şöyle buyurmaktadır:

2. *Onların keydlerini* {yani, Ka'be'yi tahrîb etme, Harem ahâlisini talan etme planlarını} *tadlîl etmedi mi* {yani, onları hüsrâna uğratmadı mı}?

3. *Üzerlerine ebâbil* {yani, ardı arkasına gelen, biri diğerinin arkasından gelen} *kuşlar gönderdi.*

4. *Onlara siccilden* {yani, çamur karışmış} *taşlar atıyorlardı.*

5. *Sonunda onları yenmiş ekin yaprağı gibi kılıverdi.*

Onları, yenilmiş, çürüyüp gitmiş ekin yapraklarına benzetmektedir. Fîl ashâbının başından geçen bu hâdise, Nebî'nin doğumundan 40 sene önce olmuştu.[886] Harem'e oldukça yakın bir yerde helâk edildiler, fakat oraya aslâ giremediler.

---

886 Burada kimden kaynaklandığını bilemediğimiz fâhiş bir hatâ vardır. Çünkü bilinen o ki, Nebî (s.a) Fîl senesi'nde doğmuştu. Fîl hâdisesi'nin, Nebî'nin doğumundan 40 ya da 50 gün önce meydana geldiği, târih ve tefsîr kitâblarında belirtilir. (Çeviren)

106. QUREYŞ SÛRESİ

MEKKÎ, 4 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *Qureyş'in îlâfı için,...*

Kureyşliler, arzın çeşitli yerlerine gidip gelerek ticâret yapıyorlardı. Bundan dolayı onlara Kureyş adı verilmiştir. Ticâret için kışın –daha ılık olması hasebiyle– Ürdün ve Filistin'e; yazın ise –sıcak dolayısıyla kışın gittikleri yolu ve denizi bırakarak– Yemen'e gidiyorlardı. Bu şekilde gidiş-geliş onlara ağır geldi de Allâh, *Kureyş'in îlâfı için* {yani, onların gidiş-gelişleri, ticâretleri yoktur. Bunu onlardan kestik, sonunu getirdik} buyruğunu indirdi. İşte şu buyruk bunu ifâde etmektedir:

2. *...yaz ve kış rıhlesine îlâfları için,...*

Allâh Habeşistanlıların qalblerinde, yiyecekleri gemilere yükleyip Mekke'de satma isteği doğurdu da yiyecek götürüp Mekkelilere satmaya, Mekkeliler de deve ve eşekleri ile onların geldikleri yerlere gidip –Mekke'den iki günlük uzaklıktan– onlardan yiyecek ihtiyaçlarını almaya başladılar. Bu hâl senelerce devâm etti. Böylece Allâh onları, yaz ve kış çektikleri sıkıntıdan kurtardı.

3. *...Artık bu Beyt'in* [*Ev'in/Ka'be'nin*] *rabbine ibâdet etsinler.* {Çünkü bu Beyt'in rabbi onları hem korkudan, hem açlıktan kurtardı. O hâlde hiç ummadıkları bir sırada Habeşlilere ülfet ettikleri gibi, Allâh'a ibâdete de artık ülfet etsinler}.

4. *O ki,* {Habeşlilerin qalblerine, gemilerle onlara yiyecek götürüp satma isteğini koyarak} *kendilerini açlıktan doyurdu ve korkudan* {yani, öldürülmek ve esir alınmak korkusundan} *emîn kıldı.*

Çünkü câhiliyye döneminde Arablar birbirlerine baskın düzenliyor ve birbirlerini öldürüyorlardı. Allâh ise Harem'de bulunanları koruyor, onlara hiçbir düşmanı musallat etmiyordu. İşte, *Korkudan emîn kıldı* buyruğu bunu anlatmaktadır.

Yine, *Kureyş'in güvenlik ve esenliği için* buyruğu şu demektir: Kureyş'in yiyeceği yoktu. Çünkü ticâretle uğraşanlar Kureyşlilerin bulunduğu yere gelmiyor, onların bulundukları yerlere yol bulamıyorlardı. Bu sebeble Ku-

106. QUREYŞ SÛRESİ

MEKKÎ, 4 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *Qureyş'in îlâfı için,...*

Kureyşliler, arzın çeşitli yerlerine gidip gelerek ticâret yapıyorlardı. Bundan dolayı onlara Kureyş adı verilmiştir. Ticâret için kışın –daha ılık olması hasebiyle– Ürdün ve Filistin'e; yazın ise –sıcak dolayısıyla kışın gittikleri yolu ve denizi bırakarak– Yemen'e gidiyorlardı. Bu şekilde gidiş-geliş onlara ağır geldi de Allâh, *Kureyş'in îlâfı için* {yani, onların gidiş-gelişleri, ticâretleri yoktur. Bunu onlardan kestik, sonunu getirdik} buyruğunu indirdi. İşte şu buyruk bunu ifâde etmektedir:

2. *...yaz ve kış rıhlesine îlâfları için,...*

Allâh Habeşistanlıların qalblerinde, yiyecekleri gemilere yükleyip Mekke'de satma isteği doğurdu da yiyecek götürüp Mekkelilere satmaya, Mekkeliler de deve ve eşekleri ile onların geldikleri yerlere gidip –Mekke'den iki günlük uzaklıktan– onlardan yiyecek ihtiyaçlarını almaya başladılar. Bu hâl senelerce devâm etti. Böylece Allâh onları, yaz ve kış çektikleri sıkıntıdan kurtardı.

3. *...Artık bu Beyt'in [Ev'in/Ka'be'nin] rabbine ibâdet etsinler.* {Çünkü bu Beyt'in rabbi onları hem korkudan, hem açlıktan kurtardı. O hâlde hiç ummadıkları bir sırada Habeşlilere ülfet ettikleri gibi, Allâh'a ibâdete de artık ülfet etsinler}.

4. *O ki,* {Habeşlilerin qalblerine, gemilerle onlara yiyecek götürüp satma isteğini koyarak} *kendilerini açlıktan doyurdu ve korkudan* {yani, öldürülmek ve esir alınmak korkusundan} *emîn kıldı.*

Çünkü câhiliyye döneminde Arablar birbirlerine baskın düzenliyor ve birbirlerini öldürüyorlardı. Allâh ise Harem'de bulunanları koruyor, onlara hiçbir düşmanı musallat etmiyordu. İşte, *Korkudan emîn kıldı* buyruğu bunu anlatmaktadır.

Yine, *Kureyş'in güvenlik ve esenliği için* buyruğu şu demektir: Kureyş'in yiyeceği yoktu. Çünkü ticâretle uğraşanlar Kureyşlilerin bulunduğu yere gelmiyor, onların bulundukları yerlere yol bulamıyorlardı. Bu sebeble Ku-

106. QUREYŞ SÛRESİ

MEKKÎ, 4 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *Qureyş'in îlâfı için,...*

Kureyşliler, arzın çeşitli yerlerine gidip gelerek ticâret yapıyorlardı. Bundan dolayı onlara Kureyş adı verilmiştir. Ticâret için kışın -daha ılık olması hasebiyle- Ürdün ve Filistin'e; yazın ise -sıcak dolayısıyla kışın gittikleri yolu ve denizi bırakarak- Yemen'e gidiyorlardı. Bu şekilde gidiş-geliş onlara ağır geldi de Allâh, *Kureyş'in îlâfı için* {yani, onların gidiş-gelişleri, ticâretleri yoktur. Bunu onlardan kestik, sonunu getirdik} buyruğunu indirdi. İşte şu buyruk bunu ifâde etmektedir:

2. *...yaz ve kış rıhlesine îlâfları için,...*

Allâh Habeşistanlıların qalblerinde, yiyecekleri gemilere yükleyip Mekke'de satma isteği doğurdu da yiyecek götürüp Mekkelilere satmaya, Mekkeliler de deve ve eşekleri ile onların geldikleri yerlere gidip -Mekke'den iki günlük uzaklıktan- onlardan yiyecek ihtiyaçlarını almaya başladılar. Bu hâl senelerce devâm etti. Böylece Allâh onları, yaz ve kış çektikleri sıkıntıdan kurtardı.

3. *...Artık bu Beyt'in [Ev'in/Ka'be'nin] rabbine ibâdet etsinler.* {Çünkü bu Beyt'in rabbi onları hem korkudan, hem açlıktan kurtardı. O hâlde hiç ummadıkları bir sırada Habeşlilere ülfet ettikleri gibi, Allâh'a ibâdete de artık ülfet etsinler}.

4. *O ki,* {Habeşlilerin qalblerine, gemilerle onlara yiyecek götürüp satma isteğini koyarak} *kendilerini açlıktan doyurdu ve korkudan* {yani, öldürülmek ve esir alınmak korkusundan} *emîn kıldı.*

Çünkü câhiliyye döneminde Arablar birbirlerine baskın düzenliyor ve birbirlerini öldürüyorlardı. Allâh ise Harem'de bulunanları koruyor, onlara hiçbir düşmanı musallat etmiyordu. İşte, *Korkudan emîn kıldı* buyruğu bunu anlatmaktadır.

Yine, *Kureyş'in güvenlik ve esenliği için* buyruğu şu demektir: Kureyş'in yiyeceği yoktu. Çünkü ticâretle uğraşanlar Kureyşlilerin bulunduğu yere gelmiyor, onların bulundukları yerlere yol bulamıyorlardı. Bu sebeble Ku-

eyşliler yiyecek te'min etmek için kışın Şam'a, yazın da Yemen'e yolculuk 'apıyorlardı. Böylece onların yaz ve kış iki yolculukları oluyordu. Allâh onara merhamet etti ve Habeşlilerin qalblerine, gemilerle onlara yiyecek taşınıp götürme isteği yerleştirdi. Kureyşliler de –Mekke'ye bir gecelik mesâfede olan– Cidde'ye gidip onlardan yiyecek almaya başladılar. Böylece Allâh onları yazın ve kışın yolculuk yapmak külfetinden kurtardı. Allâh, onlara ni'metlerini hatırlatmak üzere, *Kureyş'in güvenlik ve esenliği için, kış ve yaz yolculuklarında kendilerini güvenlik ve esenliğe kavuşturduğu için* {yani, onları külfetlerden ve gidip gelmekten yana güvenliğe ve esenliğe kavuşturduğu için} *bu Beyt'in Rabbine ibâdet etsinler* {yani, yalnız O'na ihlâsla ibâdet etsinler}. *O ki,* {Habeşlilerin qalblerine, gemilere yiyecek koyup, onlara götürme duygusunu yerleştirmekle} *kendilerini açlıktan doyurdu ve* {öldürülmekten ve esir alınmaktan yana} *kendilerine güvenlik verdi* {–çünkü Arablar birbirlerini öldürüyor, birbirlerini esir alırken onlar Harem bölgesinde güvenlik içinde yaşıyorlardı–} buyruklarını indirdi.

107. MÂ'ÛN SÛRESİ

MEKKÎ, 7 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *Dîni* {yani, hesâba çekilmeyi} *yalanlayanı gördün mü?*

Sonra dîni yalanlayan hakkında haber vererek şöyle buyurmaktadır:

2. *İşte o yetîmi* {hakkını vermeyerek} *itip kakandır.*

Bunun bir benzeri de, *Cehennem ateşine doğru şiddetle itilecekleri gün...* (Tûr, 52/13) buyruğudur.

3. {Miskîne yedirmeyen ve} *miskîni yedirmeye teşvik etmeyendir.*

4. *Veyl olsun o musallîlere* {yani, namaz kılan münâfıqlara[887]}.

Sonra onların niteliklerini söz konusu ederek şöyle buyurmaktadır:

5. *Ki onlar salâtlarından gaflettedir* {yani, vakti çıkıp gidene kadar başka şeylerle oyalanırlar[888]}.

6. {Vaktinde kılacak olsalar bile namazlarıyla insânlara} *riyâkârlık yapanların ta kendileridir* {yani, insânlar onları görüyorsa namaz kılarlar, böylece insânlara karşı riyakârlık yaparlar –namazlarıyla Allâh'ı kasdetmezler–}.

7. *Mâ'ûn'u* {yani, farz olan zekâtı[889]} *menederler.*

Mâ'ûn, Kureyş lehçesinde "su" demektir.

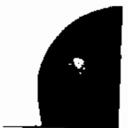
Ebû Sâlih Yahya b. Ebî Kesîr'den, o Ebû Seleme'den, o da Ebû Hureyre'den şöyle dediğini rivâyet etmiştir: Rasûlullâh, "*Mâ'ûn;* 'iğne, su, ateş ve evde bu kabilden bulunan şeyler'dir" buyurdu.

---

887 Mekke'nin ilk döneminde inen bir sûrede, münâfıklardan bahsedilmesi söz konusu bile olamaz; dolayısıyla buradaki *musallîler* ile, "müşrikler" kasdedilmektedir. (Redaktör: E.Ö)

888 Buradaki, *salât*, "müşriklerin salâtı"dır; müslümanlara âit olan beş vakit namazla hiçbir alâkası yoktur. (Redaktör: E.Ö)

889 İlk Mekkî sûrelerden olan Mâ'ûn sûresi'nde, farz olan kurumsal zekâttan söz edilemesi mümkün değildir. (Redaktör: E.Ö)

108. KEVSER SÛRESİ

MEKKÎ, 3 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *Şübhe yok ki Biz sana kevseri [bol hayrı/çok ni'meti] verdik.*

Sonra şöyle buyurmaktadır:

2. *O hâlde Rabbin için* {beş vakit[890]} *salât et ve* {qurbân bayramı günü[891]} *nahr et.*

Çünkü müşrikler ne Allâh için namaz kılarlar, ne de qurbân keserlerdi.[892]

3. *Kuşkusuz ki asıl ebter* {(yani, hayrdan yana ebter olan)}, *sana buğzedendir* {yani, el-Âs b. Vâil es-Sehmî'dir}.

el-Âs b. Vâil es-Sehmî b. Hişâm b. Sa'd b. Sehm Safâ kapısında o'nunla [Muhammed'le] karşılaştı. el-Âs, Makâm'ın yanına varınca ona, "Kapıda karşılaştığın kimdi?" diye sordular. O da, "el-Ebter" diye cevâb verdi. –Nebî'nin oğlu Abdullâh vefât etmiş bulunuyordu. Kendisinden sonra mirâsçı bırakmadan ölen kimseye "el-ebter" denilir.– Bunun üzerine, *Kuşkusuz ki asıl ebter sana buğzedenin* {yani, el-Âs b. Vâil es-Sehmî'nin} *kendisidir.* {İşte hayrdan yana ebter olan odur. Sen ise ey Muhammed, Ben anıldığım zamân Benimle birlikte anılacaksın} buyruğu nâzil oldu. Allâh genel olarak insânlar arasında o'nun zikrini yüceltmiştir.

---

890 Buradaki *salât,* "beş vakit namaz" değildir. (Redaktör: E.Ö)

891 *Ve'nhar* kelimesi, bizce "Kurban bayramı günü kurban kes" ma'nâsına gelmez. (Redaktör: E.Ö)

892 Bu iddiâ, doğru değildir. (Redaktör: E.Ö)

109. KÂFİRÛN SÛRESİ

M E K K Î , 6 Â Y E T

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1-3. *De ki: "Ey kâfirler! Ben sizin ibâdet etmekte olduklarınıza* {yani, bugün ibâdet etmekte olduğunuz ilâhlarınıza} *ibâdet etmem. Siz de benim ibâdet ettiğime* {yani, bugün ibâdet etmekte olduğum ilâhıma} *ibâdet etmezsiniz."*

4-5. *"Ben sizin ibâdet ettiklerinize* {bugünden sonra da} *ibâdet edecek değilim. Siz de benim ibâdet ettiğime* {bugünden sonra da} *ibâdet edecek değilsiniz."*

6. "{İzlediğiniz} *dîniniz size,* {tuttuğum} *dînim de bana."*

109. KÂFİRÛN SÛRESİ

MEKKÎ, 6 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1-3. *De ki: "Ey kâfirler! Ben sizin ibâdet etmekte olduklarınıza* {yani, bugün ibâdet etmekte olduğunuz ilâhlarınıza} *ibâdet etmem. Siz de benim ibâdet ettiğime* {yani, bugün ibâdet etmekte olduğum ilâhıma} *ibâdet etmezsiniz."*

4-5. *"Ben sizin ibâdet ettiklerinize* {bugünden sonra da} *ibâdet edecek değilim. Siz de benim ibâdet ettiğime* {bugünden sonra da} *ibâdet edecek değilsiniz."*

6. "{İzlediğiniz} *dîniniz size,* {tuttuğum} *dînim de bana."*

110. NASR SÛRESİ

MEDENÎ, 3 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *Allâh'ın yardımı ve feth geldiğinde.*

Bu sûre Mekke ve Tâif'in fethinden sonra inmiştir.

2. *İnsânların* {yani, Yemen halkının} *fevc fevc* {yani, birer, ikişer, üçer kişi değil, her cihetten büyük kalabalıklar hâlinde kabîlenin tümüyle, qavmin tamâmıyla} *Allâh'ın dînine girdiklerini gördüğünde* {senin ecelin de yaklaşmış demektir}.

3. *Hemen Rabbini hamd ile tesbîh et* {yani, Rabbini çokça zikretmeye koyul} *ve O'ndan* {günâhlardan ötürü} *mağfiret dile, çünkü O* {mağfiret dileyenlerin tevbelerini kabûl eden} *tevvâbdır.*

Bu sûre, Nebî'nin ölümünün (yaklaştığının) alâmeti idi. Bundan sonra Nebî seksen gün yaşadı.

111. TEBBET SÛRESİ

MEKKÎ, 5 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *Ebû Leheb qahr/helâk olsun ve o qahr/helâk olacak* {yani, Ebû Leheb hüsrâna uğrayacak}.

Asıl adı Abdu'l-Uzzâ b. Abdu'l-Muttalib olan Ebû Leheb, Nebî'nin amcasıdır. Ona Ebû Leheb denilmesi, âdetâ ateş alevi fışkırıyormuş gibi yanaklarının kızıl olması sebebiyledir. *Âşîretini [yakın akrabanı]* {yani, Hâşim ve Muttalib oğulları'nı} *inzâr et/uyar* (Şu'arâ, 26/214) buyruğu nâzil olunca Nebî, Hâşim oğulları ile Muttalib oğulları'nı yemeğe da'vet etti. İyice doyuncaya kadar yediler, iyice kanıncaya kadar içtiler. Sonra Nebî şöyle dedi:

— Ey Hâşim oğulları, ey Muttaliboğulları! Ben Allâh tarafından size gönderilmiş bir nezîrim. Allâh tarafından size gönderilmiş beşîrim. Ben size Arablardan hiç kimsenin getirmediği birşey getirdim. Dünyâda şerefi getirdim size. Müslüman olun kurtulun, bana itâ'at edin hidâyet bulun.

Bunun üzerine Ebû Leheb æöyle dedi:

— Ey Muhammed tebben leke [hüsrâna uğrayasın], bunun için mi bizi da'vet ettin?

Allâh da onun hakkında, *Ebû Leheb qahr/helâk olsun ve o qahr/helâk olacak* {yani, Ebû Leheb hüsrâna uğracak} buyruğunu indirdi.

Sonra şöyle buyurdu:

2. *Âhirette malı da, kazandığı da* {yani, çocukları Utbe, Uteybe ve Muakkib de –çünkü çocukları da onun kazancı cümlesindendir–} *kendisine fayda vermedi.*

3. *O alevli* {yani, dumanı olmayan} *bir ateşi boylayacaktır* {yani, Ebû Leheb böyle bir ateşe girecektir}.

4. {Ebû Süfyân b. Harb'ın kız kardeşi Harb kızı Umm Cemîl adındaki} *karısı da hatab* {–ki, yaralayıp çizen her türlü dikene "hatab" denir–} *taşıyıcısı olarak.*

Ebû Leheb'in karısı Umm Cemîl, Nebî yaralansın diye bu tür dikenleri yola bırakırdı.

Sonra Allâh, ona âhirette ne şekilde azâb edeceğini haber vererek şöyle buyurmaktadır:

5. [Qıyâmet günü] *boynunda mesedden* [yani, demirden] *bir ip* [yani, zincir] *olduğu hâlde.*

Bize Abdullâh [Ubeydullâh] b. Sâbit tahdis edip dedi: Bize babam tahdis edip dedi: Bize Ebû Sâlih tahdis edip dedi: Kureyş ve Umm Cemîl şöyle derlerdi: "Biz yerilmiş bir kimseye karşı geldik. Onun verdiği emirleri kabûl etmedik."

112. İHLÂS SÛRESİ

MEKKÎ, 4 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *De ki: "O, ehad Allâh'tır"* {yani, O ortağı olmayan bir tektir}.
2. *"Samed Allâh'tır."*

es-Samed, "yemeyen, içmeyen" demektir.

3. *"Doğurmamıştır* {yani, O bir evlâd edinmemiştir}, *doğmamıştır* {yani, O'nun kendisine künyesini verecek bir atası yoktur –çünkü o, "Kimin oğludur?" diye sormuştu–}.

Sonra şöyle buyurmaktadır:

4. *"O'nun dengi yoktur"* {yani, O'nun eşi-benzeri yoktur ki dost [halîl] edinsin –çünkü "O'nun dostu, can arkadaşı kimdir?" diye sormuştu–}.

Yine, *De ki: "O, ehad Allâh'tır"* buyruğunun iniş sebeblerinden biri de şudur: Mekke müşrikleri Rasûlullâh'a, "Bize Rabbinin niteliklerini anlat, O'nun vasıflarını söyle" dediler. Amir oğullarından Amir b. et-Tufeyl de dedi ki: "Bize Rabbinden haber ver: O altından mı, gümüşten mi, demirden mi, bakırdan mı bize O'nun hakkında haber ver." Bunun üzerine Allâh, *De ki* {ey Muhammed}: *"O, ehad Allâh'tır* {yani, O'nun ortağı yoktur}. *Samed Allâh'tır* {yani, O'nun yaratılmışlar gibi karın boşluğu yoktur –"es-Samed"in, mahlûqâtın ihtiyaçlarını kendisine arzettiği ve onun önünde ikrar edip boyun eğdikleri efendi anlamına geldiği de söylenir–}. *Doğurmamıştır* {ki başkaları O'na mirâsçı olsun}, *doğmamıştır* {ki O'na ortak bulunsun}. *O'nun dengi yoktur* buyruklarını indirdi. Çünkü Arab müşrikleri, "Melekler Rahmân'ın kızlarıdır"; yahûdîler, "Uzeyr Allâh'ın oğludur"; Nasarâ, "Mesîh Allâh'ın oğludur" diyorlardı. Allâh onların bu iddiâlarının yalan olduğunu belirterek, zâtının böyle iddiâlardan uzak olduğunu ifâde etmek üzere buyurdu ki: *Doğurmamıştır* {yani, O'nun evlâdı olmamıştır}, *doğmamıştır* {yani, Îsâ ile Uzeyr ve Meryem'in doğdukları gibi doğmamıştır}. *O'nun dengi yoktur* {yani, O diğer ilâhlar gibi değildir: eşi, dengi, benzeri yoktur. O çok mübârektir, o pek yücedir (müşriklerin iddiâlarından) pek büyük, pek üstündür}.

113. FELÂK SÛRESİ

MEKKÎ, 5 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *De ki: "Sığınırım felâqın* {yani, yaratılmışların} *Rabbine."*
2. *"Yarattığı şeylerin* {yani, cinnlerin ve insânların} *şerrinden."*
3. *"Karanlığı çöküp bastığı zamân gecenin karanlığının şerrinden"* {yani, gece karanlığı, gündüzün aydınlığına girdiği: güneş kaybolup karanlık o aydınlığa karıştığı zamân}.
4. *"Düğümlere üfürenlerin şerrinden"* {yani, büyüden ve büyünün araçlarından}.

Maksad, Allâh'a ma'siyet olmak üzere yapılan okumalardır, ki bununla da kadınların düğümler üzerinde okuyup üflemeleri ve bununla büyü yapmaları kasdedilmektedir. İşte bunlar sihr yapan, şerri kışkırtan ve (erkekleri hanımlarından uzaklaştırarak) kendilerine çeken kadınlardır.

5. *"Ve hased edenin* {yani, yahûdîlerin} *hased ettiği* {yani, Nebî'ye hased ettikleri} *zamân şerrinden."*

114. NÂS SÛRESİ

MEKKÎ, 6 ÂYET

Rahmân, Rahîm Allâh'ın Adıyla

1. *De ki: "Sığınırım insânların Rabbine."*

Allâh Teâlâ Nebî'ye, insânların Rabbine sığınmasını emrediyor.

2. *"İnsânların melikine [hükmdarına]."*

O (Allâh) öyle bir meliktir/hükmdardır ki, karada ve denizde insânlara mâliktir; günâhkârlarına ve sâlihlerine de, iyilerine ve kötülerine de mâliktir.

3. *"İnsânların ilâhına."*

O bütün insânların ilâhıdır.

4. *"Vesvese veren o sinsî ve sinici olan*{şeytân}*ın şerrinden."*

5. *"Ki o insânların göğüs/[qalb]lerine vesvese verip durandır."*

Şeytân Âdemoğlu'nun qalbine vesvese verir ve nihâyet qalbini yutar. Âdemoğlu Allâh'ı zikrettiği zamân el-Hannâs [sinsî ve sinici şeytân] qalbinden sinerek uzaklaşır, bedeninden çıkar.

Sonra Allâh o'na [Nebî'ye] şöyle istiâzede bulunmasını [Allâh'a sığınmasını] emrediyor:

6. *"İster cinn*{lerin şerrin}*den olsun, ister insân*{ların şerrin}*dan olsun."*

—KİTÂBIN SONU—

DÜŞÜNEN BİR TOPLUMA...

İŞARET YAYINLARI
KUR'ÂN KİTÂBLIĞI

- *KUR'ÂN MESAJI: Meal-Tefsir,* Muhammed Esed [Çeviri: Cahit Koytak-Ahmet Ertürk (büyük boy Mushaflı)].
- *KUR'ÂN MESAJI: Meal-Tefsir,* Muhammed Esed [Çeviri: Cahit Koytak-Ahmet Ertürk (orta boy Mushaflı)].
- *KUR'ÂN MESAJI: Meal-Tefsir,* Muhammed Esed [Çeviri: Cahit Koytak-Ahmet Ertürk (küçük boy Mushafsız)].
- *The Message Of The Qur'an,* Muhammed Esed (küçük boy Mushaflı).
- *Sahîh-i Buhârî,* Muhammed Esed (Çeviri: Mustafa Armağan).
- *Muhtasar Hak Dîni Kur'ân Dili: MEÂL-TEFSÎR,* Elmalılı Hamdi Yazır [Hazırlayan ve Notlandıran: Ertuğrul Özalp (orta boy Mushaflı)].
- *Muhtasar Hak Dîni Kur'ân Dili: MEÂL-TEFSÎR,* Elmalılı Hamdi Yazır [Hazırlayan ve Notlandıran: Ertuğrul Özalp (küçük boy Mushafsız)].
- *Hak Dîni Kur'ân Dili KUR'ÂN-I KERÎM ve TÜRKÇE MEÂLİ,* Elmalılı Hamdi Yazır [Hazırlayan ve Notlandıran: Ertuğrul Özalp (büyük boy)].
- *Hak Dîni Kur'ân Dili KUR'ÂN-I KERÎM ve TÜRKÇE MEÂLİ,* Elmalılı Hamdi Yazır [Hazırlayan ve Notlandıran: Ertuğrul Özalp (küçük boy)].
- *Hak Dîni Kur'ân Dili KUR'ÂN-I KERÎM ve TÜRKÇE MEÂLİ,* Elmalılı Hamdi Yazır [Hazırlayan ve Notlandıran: Ertuğrul Özalp (cep boy)].
- *Hak Dîni Kur'ân Dili KUR'ÂN-I KERÎM'in TÜRKÇE MEÂLİ,* Elmalılı Hamdi Yazır [Hazırlayan ve Notlandıran: Ertuğrul Özalp (küçük boy Mushafsız)].
- *Türkçe Meâller İçin Alfabetik Fihrist,* Ertuğrul Özalp.
- *Kur'ân Terimleri Sözlüğü [el-Eşbâh ve'n-Nezâir fi'l-Qur'âni'l-Kerîm],* Mukâtil b. Süleymân (Çeviri: M. Beşir Eryarsoy).
- *Ahkâm Âyetleri Tefsiri [Tefsîr-i Hamsi Mieti Âyetin mine'l-Qur'ân],* Mukâtil b. Süleymân (Çeviri: M. Beşir Eryarsoy).
- *Akıl ve Kur'ân'ı Anlamak [el-Aql ve Fehmu'l-Qur'ân],* Hâris el-Muhâsibî (Çeviri: Veysel Akdoğan).
- *Kur'ân'ı Nasıl Anlayalım,* Ebu'l-A'lâ el-Mevdûdî (Çeviri: Bekir Karlığa).
- *Kur'ân'ı Nasıl Okuyalım,* Muhammed Kutub (Çeviri: Bekir Karlığa).
- *Kur'ân Aydınlığında Hayatı Doğru Yaşamak,* Fahreddin Yıldız.
- *Kur'ân Açısından Din Eğitiminde ADALET, ÖLÇÜ, DENGE –Sırât-ı Mustakîm–,* Dr. İrfan Başkurt.
- *Kur'ân-ı Kerîm'de İman-Amel İlişkisi,* Doç. Dr. Ömer Aydın.
- *Kur'ân-ı Kerîm'de İman-Ahlâk İlişkisi,* Doç. Dr. Ömer Aydın.
- *İslâm İnanç Esasları,* Prof. Dr. Ömer Aydın.
- *İslâm Dîni,* Mevlânâ Muhammed Ali (Çeviri: Doç. Dr. Ömer Aydın).
- *Arab Dili'nde ve Kur'ân'da Farklar Sözlüğü [el-Furûq fi'l-Luğa],* Ebû Hilâl el-Askerî (Çeviri: Veysel Akdoğan).

işaret yayınları kur'ân kitâblığı

- *Kur'ân Sözlüğü,* John Penrice (Çeviri: Prof. Dr. Ömer Aydın).
- *Kur'ân'ın Edebî Dili Lafız-Ma'nâ Uyumu* [*Lemesâtun Beyâniyyetun fî Nusûsin mine't-Tenzîl*], Dr. Fâdıl Sâlih es-Sâmarrâî (Çeviri: Fatma Serap Karamollaoğlu).
- *Kelimeler Arasındaki Farklar* [*Kitâbu'l-Furûq*], İsmail Hakkı Bursevî (Çeviri: Prof. Dr. Ömer Aydın).
- *Lafızlar Arasındaki Farklar* [*Furûq-ı Elfâz*], Müstecâbî-zâde 'İsmet (Hazırlayan: Doç. Dr. Ömer Zülfe).
- *Kur'ân'da Kıyâmet Sahneleri* [*Meşâhidu'l-Qıyâme fi'l-Qur'ân*], Seyyid Kutub (Çeviri: Prof. Dr. Ömer Aydın-Ertuğrul Özalp).
- *Kur'ân'da Edebî Tasvîr* [*et-Tasvîru'l-Fennî fi'l-Qur'ân*], Seyyid Kutub (Çeviri: Prof. Dr. Ömer Aydın-Ertuğrul Özalp).
- *Fâtiha Sûresi ve Amme Cüzü Tefsîri,* Muhammed Abduh (Çeviri: Prof. Dr. Ömer Aydın)
- *Kur'ân'da Müşkil Âyetler* [*Bâhiru'l-Burhân fî Me'ânî Müşkilâti'l-Qur'ân*], Mahmûd b. Ebi'l-Hasen en-Nîsâbûrî (Çeviri: Prof. Dr. Ömer Aydın).
- *Kur'ân Işığında Belâğat Dersleri: BEYÂN İLMİ,* Fatma Serap Karamollaoğlu.
- *Kur'ân Işığında Belâğat Dersleri: MEÂNÎ İLMİ,* Fatma Serap Karamollaoğlu.
- *Kur'ân Işığında Belâğat Dersleri: BEDÎ İLMİ,* Fatma Serap Karamollaoğlu.
- *Kur'ân Dışı Vahyin İmkânsızlığı,* Mehmet Yaşar Soyalan.
- *İNSAN –Meleklerden Yüce Şeytandan Alçak–,* Mehmet Yaşar Soyalan.
- *Kutsalın Egemenliğinden Adaletin Egemenliğine,* Mehmet Yaşar Soyalan.
- *Kur'ân Meâli Okuma Kılavuzu,* Mehmet Yaşar Soyalan.